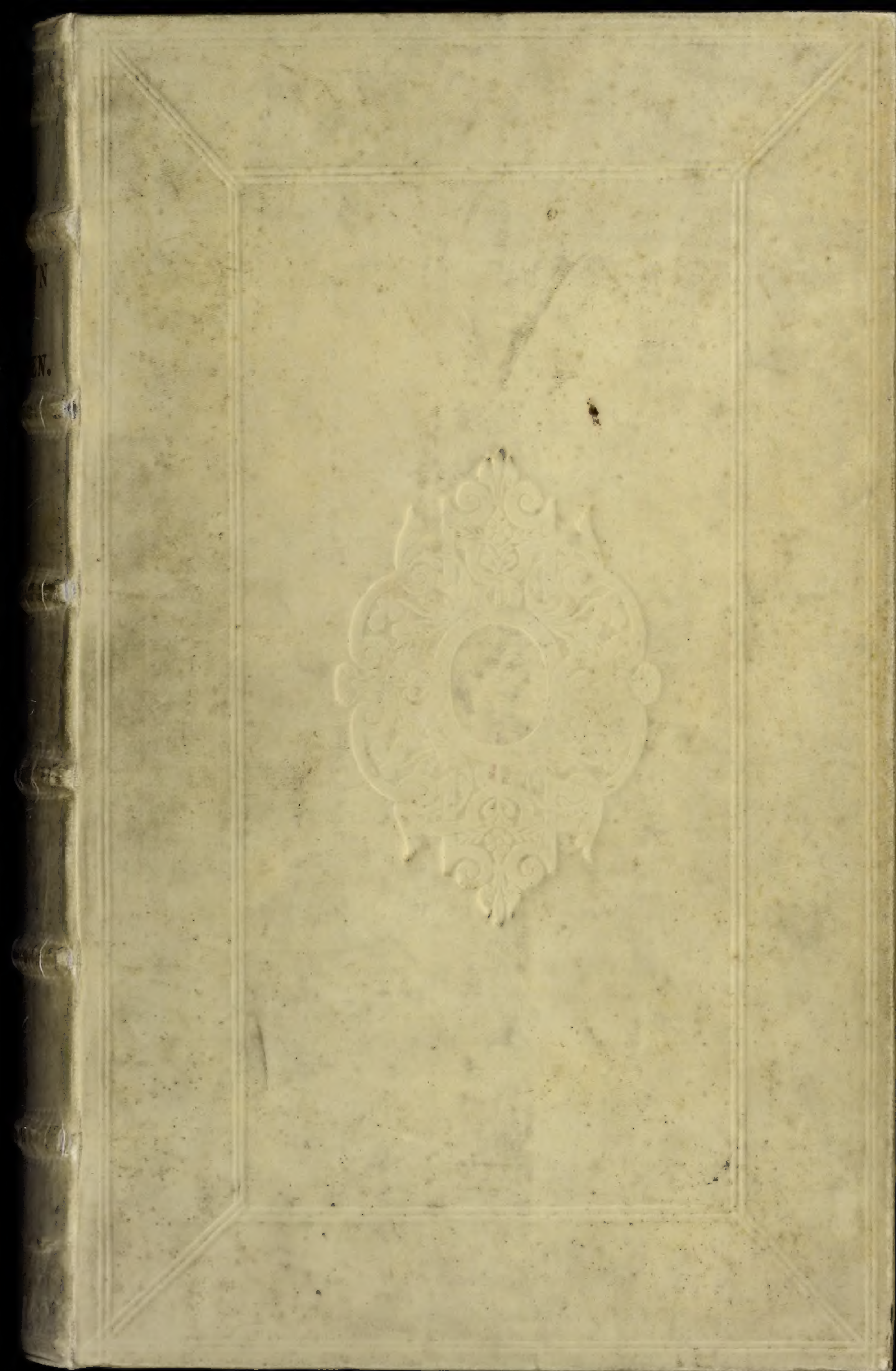

EX-LI BRIS
H. BOEKENOOGEN

UITLEGGING

DER

TITELPRENT.

DE koninglyke vrouw, die kroon en scepter draagt;
Verbeeldt de MAATSCHAPPY *der geurige Oosterlanden;*
De Leeuw van Nederland, die haaren zetel schraagt,
Schiet blixems uit zyn oog, en dreigt, met scherpe tanden,
Al wie haar' handel stoort. Dus rust haar slinker voet
Op d'Eendragt van den Staat, en Koop- en Zeevaard-teken.
De rechter op den hoorn van vollen overvloed.
's Lands VRYHEID *stut haar' stoel, gehandhaaft onbezweken.*
Haar rechterhand wyst op den Oosterwereldkloot;
Dien nu de gryze tyd ontdekt in later' dagen.
't Betulband ASIE *geeft al haar schatten bloot,*
Gereed de MAATSCHAPPY *haar offer op te dragen;*
Waar aan de Vorsten van dit zegenryk gewest,
En goud en ryk gesteente en parelsnoeren bieden.
Hunne oogen zyn op 't licht der WAARHEID *sterk gevest,*
Die opent de gordyn, en doet de schaduw vlieden.
HISTORIKENNIS, *die door duistere eeuwen boort,*
En d'oudheid achterhaalt op haar gezwinde wieken;
Hier door Godts wonderen op aarde en zee bekoort,
Beschryft de Landen, die het daglicht op zien krieken.
't Nieusgierig oog beschouwt hier menig vorstenbeeld,
Beschimpt d'Afgodery, of pryst de zeegewasschen;
't Geweer legt op den grond, van moortvenyn bedeelt,
Dat op hun hoogen throon kan koningen verrassen.
De FAAM *verbreid den lof des* SCHRYVERS, *zonder end,*
Alom daar 't Vrye Land zyn vlugge kielen zend.

JOANNES VAN BRAAM.

BESCHRYVING VAN OUD EN NIEUW OOST-INDIEN
DOOR
FRANÇOIS VALENTYN.

OUD en NIEUW
OOST-INDIËN,

VERVATTENDE
Een Naaukeurige en Uitvoerige Verhandelinge van

NEDERLANDS MOGENTHEYD
In die
GEWESTEN,

BENEVENS
Eene wydluftige Befchryvinge der MOLUCCOS, AMBOINA, BANDA, TIMOR, en SOLOR, JAVA, en alle de Eylanden onder dezelve Landbeftieringen behoorende; het Nederlands Comptoir op SURATTE, en de LEVENS DER GROOTE MOGOLS;

ALS OOK
Een Keurlyke Verhandeling van 't wezentlykfte, dat men behoort te weten van CHOROMANDEL, PEGU, ARRACAN, BENGALE, MOCHA, PERSIEN, MALACCA, SUMATRA, CEYLON, MALABAR, CELEBES of MACASSAR, CHINA, JAPAN, TAYOUAN of FORMOSA, TONKIN, CAMBODIA, SIAM, BORNEO, BALI, KAAP DER GOEDE HOOP en van MAURITIUS.

Te zamen dus behelzende niet alleen eene zeer nette Befchryving van alles, wat Nederlands Ooft-Indiën betreft, maar ook 't voornaamfte dat eenigzins tot eenige andere Europeërs, in die Geweften, betrekking heeft.

Met meer dan thien honderd en vyftig Prentverbeeldingen verrykt.

Alles zeer naaukeurig, in opzigt van de Landen, Steden, Sterkten, Zeden der Volken, Boomen, Gewaffchen, Land- en Zeè-dieren, met alle het Wereldlyke en Kerkelyke, van d'Oudfte tyden af tot nu toe aldaar voorgevallen, befchreven, en met veele zeer nette daar toe vereyfchte Kaarten opgeheldert

DOOR
FRANÇOIS VALENTYN,
Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

IN VYF DEELEN.

Te {DORDRECHT, / AMSTERDAM,} by {JOANNES VAN BRAAM, / GERARD ONDER DE LINDEN,} Boekverkopers.
MDCCXXIV.
MET PRIVILEGIE.

DEN

WEL-EDELEN, GROOT-AGTBAAREN

EN GESTRENGEN HEERE

EGIDIUS VAN DEN BEMPDEN,

UD-BURGERMEESTER DER STAD AMSTERDAM,

BEWINDHEBBER DER OOSTINDISCHE

MAATSCHAPPY,

DIRECTEUR DER SOCIETEIT

VAN SURINAME.

etc: etc: etc:

EL-EDELE, GROOT-ACHTBAARE, GESTRENGE HEER,

GElyk Amsterdam in grootheid en cieraad als de Moeder van alle de Hollandſche Steden is, alzoo ſteekt zy in magt en vermogen in 't algemein, en in het byzonder in kragt van handel, en in vertier van allerlei waaren, boven alle andere Steden van Nederland zoodanig uit, dat men bekennen moet, dat geen andere eenigermaten daar by te vergelyken, en zy als de algemeene Zoogmoeder dezes Lands is, die aan alle de andere Steden geſtadig als de borſt, en 't noodig voedſel zoo gulhartig aanbied, dat men, om ongeveinſt daar van te ſpreken, belyden moet, dat, gelyk zy de voornaamſte zuil is van onzen Staat, die dat groot gebouw zoo zichtbaar onderſteund, zy daar beneven ook gelyk als die grooten Atlas is, die den gan-

ſchen

ſchen aardkloot, of wel de ſchatten van 't Ooſten, van 't Weſten, van 't Zuiden, en van 't Noorden, niet alleen op zyne ſchouderen torſt; maar ook alle de uitmuntendſte en dierbaarſte waaren, die men in de vier deelen des aardryks vind, in haaren ſchoot vertoond, en aan de ganſche wereld als met een weergadeloozen overvloed aanbied.

Was'er Amsterdam niet, veel andere Steden, die 't vermogen niet hebben; om zoo veelerlei waaren van over zee te gaan haalen, zouden quynen, en haare Hart-ader miſſen.

Geen Stadt is'er in de wereld bekent, daar men al het zeldzaame van de koninkryken der aarde zoo kort by den anderen vertoonen kan, dan Amsterdam, die cierlyke wereld in 't klein, en waar in men alles, wat de groote wereld ongemeens hier en daar verſpreid bezit, zoo overvloedig en zoo rykelyk by den anderen verzameld ziet.

Dus praald zy dan op der aarde onder de magtige Steden niet alleen van dit Land, maar, ten aanzien van haaren weergadeloozen wyduitgebreiden Handel, ook zelf in opzigt van de aanzienelykſte Steden van zoo veel magtige Koninkryken, als een andere Zon, die met haaren glans het licht der Maan, en van alle de mindere Starren, als verdooft.

Een zonderling ſteunzel van deze Stadt, en van onzen Staat, is het ook, dat zy zulk een voornaam aandeel in de Maatschappy en Handel op Oost-Indien heeft; een Maatschappy, die haar weerga ook, in opzigt van haare Magt en Gezag in 't Ooſten, nergens in de wereld

 kend,

kend, en door welkers wys beſtier, nevens de Opperbeſtierders der zelve, hier wel voornamelyk mede, in de plaats van zeer weinig Viſſchershutten, zoo veel Vorſtelyke wooningen en marmere paleizen, wel eer als uit de modder en 't moeras opgerezen, te voorſchyn gekomen zyn.

Niets is'er dan billyker, dan dat een Schryver, die van de grootheid des Handels, en van 't vermogen van onzen Staat in 't Ooſten, en voor al ook van deze groote Stadt daar, genegen is te ſchryven, en zyn Werk aan eenig vermogend Heer op te dragen, daar toe een Heer uit die Moederſtadt van den Handel, en te gelyk ook een Heer, die mede aan 't roer van die magtige Maatſchappy zit, verkieze, alzoo die wel de grootſte betrekking, om de reeds aangehaalde redenen, daar toe heeft, en ook allerbeſt in ſtaat is, om over zulken Werk te konnen oordeelen, en den Schryver te dekken.

Dit is de reden, Wel-Edele, Groot-Achtbaare, Gestrenge Heer, die my bewogen heeft, om dit Werk aan U Wel-Ed: Groot-Achtb: met veel nedrigheid op te dragen, met een eerbiedig verzoek, dat U Wel-Ed: Groot-Achtb: het zelve gelieve in haare beſcherminge te nemen, en het met de wyduitgebreide vleugelen van haar groot gezag gunſtelyk te overſchaduwen.

En hoewel de Schryver nog geen gelegenheid ter wereld gehad heeft, om het allerminſte van deze U Wel-Ed: Achtb: gunſt te verdienen, zoo heeft hy dit Werk daarom te meer aan U Wel-Ed: Groot-

Achtb:

ACHTB: willen opdragen, om zig daar door by U WEL-ED: GROOT-ACHTB: nader bekent te maaken, in hoope van daar by een geringen grond te leggen, waar door hy U WEL-ED: GROOT-ACHTB: eenigermaten behagen, en reden geven mogt, van by deze of gene voorvallende gelegenheid een gunſtig oog op hem te ſlaan, te meer, dewyl het de Heeren van Amſterdam zoo eygen is, op Lieden van neerſtigheid en verdienſte te letten, en in dien opzigte ook te toonen, dat zy agting voor zulke Mannen hebben, die alle hunne kragten inſpannen, om dezen Staat eenigen luiſter by te zetten, en zich daar by aangenaam te maaken.

God, die de zaaken der wereld beſtierd, bewaare niet alleen die groote en roemweerdige Moederſtadt, maar ook die Wyze Overheden en Magtige Beſtierders der zelve, en onder Haar WEL-ED: GROOT-ACHTBAARHEDEN ook voornamelyk U WEL-ED: GROOT-ACHTB:, nog in lengte van jaaren, op dat het U WEL-ED: GROOT-ACHTBAARHEDEN, de algemeene Zoogmoeder onzes Lands, en, door haare zoo magtige onderſchraging, ook den Staat van Nederland nog lang welgae.

Den Albeſtierder bewaare inzonderheid ook U WEL-ED: GROOT-ACHTB:, als een groot en by alle welmeinenden welbekend en gunſtig Voeſterheer der Kerke, Beminnaar van waare Godvrugtigheid, en Begunſtiger van alle, die zugt tot de zelve, en tot het welwezen van deze Stadt en Staat betoonen, nog veele jaaren, op dat de zelve onder U WEL-ED: GROOT-ACHTB: gunſtig en wys Beſtier nog lang welvaaren en bloejen mag.

Hy

OPDRAGT.

Hy zegene U Wel-Ed: Groot-Achtb: Persoon, zoo dierbaar voor die Stadt, en voor den Staat, en begunſtige des zelfs Wel-Edel Huis met all. de Zegeningen, die het zelve tydig en eeuwig gelukkig mogen maaken, op dat alle die gene, die U Wel-Ed: Gestrenge op zoo goeden grond beminnen, en onder de ſchaduwe van haare vleugelen ſchuilen, zich nog lang daar in verheugen, en redenen mogen hebben, om den Albeſtierder daar voor van harten, zoo lang zy leven, te danken.

Dit is de oprechte, eerbiedige, en zeer nederige wenſch van den gene, die, gelyk hy zich zonderling met die gunſt en luiſter vereerd vind, met U Wel-Ed: Groot-Achtb: naam aan 't Hoofd van dit zyn Werk te zien praalen, alzoo alle zyne kragten zal inſpannen, om zich die eere en gunſt meer en meer weerdig te maaken, terwyl hy met een diepe onderdanigheid betuigd te zyn,

Wel-Edele, Groot-Achtbaare, Geſtrenge Heer,

U WEL-ED: GROOT-ACHTB^{DS} zeer nederige en onderdanige Dienaar,

FRANCOIS VALENTYN.

Dordrecht den 24ſten Auguſti des jaars 1724.

VOOR-

V O O R R E D E N

TOT DEN BESCHEYDEN

L E Z E R.

GElyk het doorreizen van vreemde Landen voor de grootste Mannen te allertyd een uitnemend vermaak geweest is, alzoo was het wezentlykste van dat vermaak doorgaans ook de hoope, die zy hadden, van, na het doorworstelen van menigvuldige Zee- en Landgevaaren, eens zoo gelukkig te mogen wezen, om aan hunne goede vrienden, bloedverwanten, en voor al aan Geleerde Lieden, alles, wat hen wedervaaren was, mede te deelen, en ook daar door aan de zelve niet alleen kennis van zaaken, hunne zonderlinge opmerking weerdig, en die voor de wereld onbekent waren, te geven, maar om zich daar door ook als een altyd-flikkerende kroon van eere op 't hooft te zetten, om daar mede tot hun dood te pronken.

Dit laatste, om tot den hunnen weder te keeren, heeft aan alle niet mogen gebeuren, en die daar mede van God al begenadigt wierden, waren ook alle niet even wel in staat, om hunne gedagten, over de Reizen, by hen volbragt, aan de wereld mede te deelen, behalven dat zy alle ook of niet genegen, of niet even bequaam waaren, om hunne aanmerkingen met de pen uit te drukken, vooral wanneer zy zich de kiesheid en keurigheid dezer eeuw voor oogen stelden, alzoo men nu gewoon is op het allerminste te vitten, en om zelf een groote menigte van zaaken, schoon men 'er de minste kennisse niet van heeft, met een groot gezag te bedillen.

Zom-

VOORREDEN.

Zommige dezer Reizigers, ten deelen hier door afgeſchrikt, ten deelen ook onbequaam, om zelf zoo keurlyk en cierlyk, als deze dertele eeuw vereiſcht, te ſchryven, hebben het daarom beter geoordeelt, hunne ſchriften aan eenige der Geleerdſte Mannen over te geven, om daar van zulken opſtel te maaken, als zy meinden te konnen volſtaan, zoo om aan hunne begeerte, van hunne Reizen en aanmerkingen 'er over aan de wereld mede te deelen, te voldoen, als ook om voor andere niet bloot te ſtaan, verzekert zynde, dat die Mannen, die de pen voor hen opgevat hadden, in ſtaat waaren, om hen te dekken.

Dit nu ſchynt voor zoo verre wel eenigzins goed te zyn; maar behalven dat een Man, die deze Reizen zelfs niet gedaan heeft, alle zaaken, tot het opſtellen van zulk een Reize noodig, zoo wel niet, als de Reiziger zelf, weet, zoo is hy ook doorgaans niet Taalkundig, 't geen oorzaak is, dat hy de Taal van 't Land, waar over hy, ſchoon anderzins nog zoo verſtandig, ſchryft, menigmaal zoo elendig rabraakt, dat een Taalkundige uit zulken beſchryving, ſchoon van een zeer Geleerd Man, en anderzins keurlyk Schryver, opgeſteld, zou moeten oordeelen, dat die Schryver, op wiens naam zulk een Reisbeſchryving in 't licht komt, of noit in die Landen geweeſt is, of dat hy, zoo hy die al zelf bereisde, egter geen kennis ter wereld van de Taal dier Landen gehad heeft, en hier door ook niet in ſtaat geweeſt is, om alle de byzonderheden, tot een nette Reize vereiſcht, by den Inlander in zyn eigen Taal, zoo als dat behoort, na te vorſchen.

Zulke, ſchoon ook nog zoo net en cierlyk opgeſtelde Reisbeſchryvingen, konnen geenzins de proeve van een Taalkundig oordeelaar doorſtaan, en by aldien zulk een Werk deerlyk door zoo een niet Taalkundig opſteller mismaakt word, ſchoon de aanteekeningen, hem al van een Taalkundig Reiziger overgegeven, nog zoo net in zich zelven waaren, hoe veel elendiger moeten dan zulke Werken niet zyn, daar en de Reiziger, en de Opſteller, beide even onbedreven in de Taalen der Landen, die zy beſchryven, zyn, hoedanige Reisbeſchryvingen ik 'er verſcheide kenne, en daar men 'er egter maar ſtout en bot op ingehakt heeft, zonder zig daar eenigzins aan te kreunen.

Uit dit ontwerp ziet men dan klaar, dat het niet genoeg is, dat men maar reisd, en de Landen zoo maar doorloopt, maar dat een van de allereerſt vereiſchte zaaken in een Reiziger, die voorgenomen heeft zyne Reizen in 't licht te geven, is, om de Taalen dier Landen, die hy beſchryven wil, te leeren, om daar door tot in de

aller-

allerverborgenste geheimkameren dier Inlanderen in te dringen, en om dus de wereld met geen oude prullen en vodden van anderen op te houden, maar om hen met zaaken, waar op men staat kan maaken, en waar in te gelyk iet fraais opgesloten legt, te verlustigen; van hoedanigen aard de Reizen van den Ridder *Chardyn* zyn, en die daarom een Taalkundig Lezer ongemeen fraai moeten voorkomen, om dat die Heer alle de hoedanigheden, hier toe vereischt, volmaaktelyk bezat, en de zelve alomme in zyne werken doet doorstraalen; hoewel weinig Lieden in staat zyn, om daar over te oordeelen.

Om nu tot het Werk, by my opgestelt, te komen, het is zeker, dat alle Lieden van kennis en opmerking zullen moeten bekennen, dat zy noit diergelyken opstel van Oostindiën gezien hebben, behalven dat hier in een groote menigte van zaaken, die men noit by anderen, veel min in die nette ordre, gelezen heeft, voorkomen zal.

Eerst zal men hier doorgaans een nette beschryving der Landen, daar na een vervolgend vertoog van de zaaken, in yder Land voorgevallen, en eindelyk een ordentelyk berigt van de zaaken, tot den Godsdienst behoorende, ontmoeten; en daar door zal het wel konnen gebeuren dat men in zulken verhaal, of in de aaneenschakeling der zaaken, wel eenige dingen even eens, als zy by anderen voorkomen, hier mede lezen zal; doch dit kon niet anders vallen, om dat die zaaken, zoo gebeurt zynde, ook niet wel anders konden voorgestelt worden.

Het verdere is echt en zuiver werk, waar van men by geen ander Schryver eenige voetstappen ziet, gelyk dit myn gansch Werk door ook zoo blyken zal.

Daar nu veele der voorige Schryvers, om de bevoorens al aangehaalde redenen, niet in staat waaren, om de naamen der Landen en Steden, waar over zy schreven, wel te noemen, of net te schryven, en te spellen, om dat zy de Oostersche, en vooral de Maleytsche Taal, en de Arabische letter, waar van zich de zelve bediend, niet verstonden, daar zal men hier 't gansch Werk door (zoo men maar eenigzins in staat is om over die Taalen te oordeelen) doorslaande en overtuigende bewyzen zien, die den Lezer in dezen ten vollen gerust zullen stellen, dat ik die Taalen in den grond versta, en dat men dierhalven nu niet meer behoeft te twyffelen (gelyk wel bevoorens) aan de regte naamen der plaatzen, en of die zoo, als zy hier worden opgegeven, ook wel regt opgestelt zyn.

Wy hebben ook op verscheide plaatzen getoont, dat men verscheide naamen, na den aard der Maleytsche Taal, geheel anders, dan hedensdaags by de onkundi-

gen

gen geſchied, behoorde uit te ſpreken, hoewel wy egter (op 't verzoek van goede vrienden, om niet ſtyfhoofdig te zyn, of te ſtyf op onze Taalkunde te ſtaan, en om de tong van onze Landslieden wat te gemoet te komen, die juiſt alle niet geſchikt zyn, om twee of drie letters by een wel en gemakkelyk uit te drukken) nog al deze en gene oude hoewel quaade woorden gehouden hebben, om dat de meeſte Lieden, daar aan reeds gewoon zynde, die zoo 't gemakkelykſt konnen uitſpreken, daar zy zich zekerlyk aan de andere, ſchoon de regte naamen zynde, niet weinig ſtooten zouden, om dat zy veel moeite, om die na de regten aard der Taal uit te ſpreken, zouden hebben.

De Voorlooper van 't Werk, die wy Oud en Nieuw Oost-Indien, of Nederlands Mogentheid in die Geweſten, noemen, is een opſtel op zich zelven, om de Nederlandſche Natie niet alleen boven alle de Ouden, die oit of oit in 't Ooſten geweeſt zyn; maar, voor al in opzigt van hunne Oppermogentheid in die Landen, en de menigvuldige Koninkryken, die zy daar bezitten, ook boven alle Europeërs te verheffen, en te toonen, dat die Nazaaten der Oude Bataviers van hunne beroemde Voorouders niet ontaard zyn, wel verre van daar, dat ik, gelyk ſommige meinen, voorgehad zou hebben aan deze en gene van myne Natie by dit myn ſchryven groote ondienſt te doen. In tegendeel hebbe ik dit over al, waar ik maar konde, met opzet gemyd, en met beſcheidenheid voorbygegaan, om doch een Werk, anderzins in den grond goed, door deze of gene byzondere drift niet het allerminſte te beſwalken.

Men ontmoet daar in ettelyke keurlyke, zeldzame, en noit by eenig ander Schryver opgedolvene Schriften, en een groote menigte van zeer nette en niet zonder veel moeite opgebaggerde lyſten van Onderkoningen, Landvoogden, Bewindhebberen, en van de voornaamſte Bedienden der E: Maatſchappy, waar over zich veele zullen verwonderen, hoe ik die nog heb weten meeſter te worden, daar ik die uit zoo veelerlei Landen heb moeten by een zamelen, 't welk my meer moeite gekoſt heeft, dan men gelooven zou, om dit alles uit de duiſternis en vergetelheid weder uit te graven.

Gelyk ik nu verzekert ben, dat men geen voorbeeld van dit Werk, waar in de Oude wereld in haar oordeel over 't Ooſten zoodanig tegen 't oordeel en 't ſchryven der Hedensdaagze wereld, en wel van de Nederlanders daar over, geſtelt wierd, ergens by andere Schryvers oit gezien heeft, alzoo ben ik ook verzekert, dat men nog veel minder by eenige Reizigers diergelyke nette en uitvoerige beſchryvingen

der

der Moluccos, of van Amboina, Banda, Java, enz. en nog veel minder zoo veel nette Kaarten en Teekeningen, als men hier ziet, ergens ontmoet heeft, waar over wy den Befcheiden Lezer zelf laaten oordeelen.

Daar en boven ziet men, voor al in de Befchryving van Amboina, ook de afteekening van voorhoofd- oor- en armcieraaden, mitsgaders van veel andere fraayigheden, die een groot licht aan veel Bybelplaatzen geven, en waar in zich de Liefhebbers van Oudheden zekerlyk zullen verluftigen, alzoo zy nu een klaarder denkbeeld van veel fpreekwyzen, dan wel bevoorens, hier door bekomen, en tot hun genoegen hier by erlangen zullen, vermits ik verzekert ben, dat noit yemant over diergelyke ftoffen in diervoegen voor my gefchreven heeft.

Meer zal ik hier van nu niet zeggen; maar 't Werk zelf in dezen verder voor my laaten fpreken, met een woord alleen 'er nog dit byvoegende, dat ik meeft over al, in 't befchryven dezer Landen, 't Beftek, in myn Ontwerp van 't Werk opgegeven, zoo veel als 't mogelyk is, volge, uitgenomen dat ik hier en daar wel een kleine verfchikking in 't eene Land voor 't andere (als, by voorbeeld, met Boero in Amboina, voor Ceram) te befchryven, maake, dat dan ook niet zonder reden gefchied is, en 't geen aan 't Werk zelf niet hinderen, maar 'er dienft aan doen zal.

Vraagt men my, wat my bewogen heeft dit Werk te fchryven, niet anders, dan om eere by de verftandige Wereld in te leggen, om te toonen, dat ik myn tyd, terwyl nog geen vaft Beroep weer kreeg, neerftig waargenomen heb, en om te beantwoorden dien pligt, die op my, en op alle anderen legt, te weten, om het talent, dat God my gegeven heeft, na myn uiterfte vermogen tot dienft en nut van 't gemeen aan te leggen, alzoo ik, hoewel een van de allerminfte Leden van deze myne geboorteplaats, my verpligt rekene, om alles, wat in my is, tot verheffing van myne Natie, tot luifter der E: Maatfchappy van het Ooften, en, by een zeker gevolg hier uit, ook tot eere van Dordrecht aan te leggen; alzoo 't voor die Stadt geen oneere is inboorlingen te hebben, die dat klein en als uit de modder opgerezen Nederland zoo fterk en zoo kragtig in zynen helderen dag weten te zetten; zynde het evenveel, hoe, of door wat Lid in den Staat, zulke middelen tot verbetering van dat ligchaam worden aangewend, als maar yder Lid zich in dezen van zynen pligt, die hy in betrekking van den Staat, en van zyn Stadt heeft, quyt; daar juift van allen niet op gelet word.

Dit heb ik na myn gering vermogen zoeken te beantwoorden, en ook verder ge-

tragt tot eere van myne kinderen, en mede-inboorlingen, nog lang, en niet ongeagt, na myn dood te leven.

Ondertusschen zal ik mynen geest weer met het ontwerpen van eenig fraai Werk zoeken te verlustigen, en de wereld daar mede hoope geven, dat ik het by dit Werk niet meine te laaten, te meer, alzoo ik daar in zeer gerust ben, dat alle bescheidene en verstandige, die mynen yver en toeleg zien, de zelve pryzen, en nog wel iets van nuttigheid in myn Werk ontmoeten, zich daar van bedienen, en de misslagen, na den aard der liefde, bedekken zullen.

Als iet zeldzaams mag men ook wel aanmerken, dat de Heer *Outhof*, tot Embden, in zyn geleerd Werk over Jonas in zeer veele van zyne Stellingen en gedagten over Ofir, Tharsis, over 't Compas der Ouden, enz. ten grootsten deelen met my, en ik met zyn Eerw:, zoodanig overeenstemme, dat men wel met regt zou konnen denken, dat ik my in dezen van zyn Eerw: gedagten bedient had; doch het is zoo verre van daar, dat ik de eere niet hebbe van oit dezen Heer gezien, en nog veel min om dat Werk van zyn Eerw: doorbladerd te hebben, voor dat dit eerste Deel van myn Werk (waar in over die stoffen gehandelt word) by na wel een half jaar van te vooren afgedrukt was, alzoo ik zyn Eerw: Werk over Jonas niet voor den 10den Maart MDCCXXIV. gezien heb. Egter moet ik bekennen, dat ik, hoe verbaast ik ook aan de eene zyde was, my byzonder daar over verheugde, dat die Heer zyne gedagten by na op een en de zelve leest met my schoeide; doch vreesde aan de andere zyde, dat my dit by deze en gene Geleerden wel een vlek in myne agting geven konde, als of ik maar met een anders vederen zogt te pronken, om welken schyn weg te nemen ik noodig geoordeeld heb deze korte waarschouwing hier by te voegen. Dat ik daar in de waarheid spreke, konnen beide de Drukkers van myn Werk getuigen, alzoo ik dit Werk over Jonas by een derzelven in Maart des zelven jaars eerst gekogt heb.

Ook zal men aan de manier van myne behandeling dezer zaaken genoegzaam konnen bespeuren, dat ik het Werk in den grond, en in zyne omstandigheden, nog eenigzins op een andere wyze behandelt hebbe, die my, al dede ik deze opregte betuiging niet, by dien Heer, en by een net opmerkend en bescheiden Lezer, genoegzaam van deze schyngedagte zuiveren, en verontschuldigen zal; behalven dat ik my geenzins schaamen zou, om, zoo ik dit gevoelen van zyn Eerw: overgenomen had, dan maar edelmoedig te belyden, dat dit niet myne, maar zyn Eerw: vinding, en maar alleen een toestemming van my aan 't zelve was, daar het

nu

nu te zeldzamer en te kragtiger bewys voor dit ons beider gevoelen is, dat wy, geen kennis aan malkanderen, of malkanders ſchriften hier over noit gelezen hebbende, egter over alle deze zaaken zoo net in gevoelen overeenkomen, en by na een en de zelve drangredenen daar toe gebruiken.

Eindelyk moet ik nog betuigen, dat ik zeer veel aan verſcheide Heeren van aanzien hier te Lande verplicht ben, die al het hunne in 't werk geſteld hebben, om, zoo'er hier of daar aan myn Werk nog iets ontbreken mogt, my daar toe de behulpzaame hand te bieden; welker naamen hier te melden my zeer veel eere zyn zoude; doch hebbe dit om andere zeer goede redenen nagelaaten.

Vaar wel dan, beſcheiden Lezer, van den welken wy niet anders verwagten, dan dat hy ons nog meer tot nieuwe ſchryfluſt aanſpooren zal.

FRANCOIS VALENTYN.

Dordrecht den
24 *Auguſti* 1724.

COPYE

C O P Y E
VAN DE
PRIVILEGIE.

DE Staaten van Holland ende West-Vriesland, doen te weten, Alzoo ons vertoont is by *Joannes van Braam* en *Gerard Onder de Linden*, Borgers en Boekverkoopers te Dordrecht en te Amsterdam, dat zy ondernomen hadden by Inschryvinge te drukken zeker voornaam en aanzienlyk Werk, geïntituleert OUD *en* NIEUW OOST-INDIEN, *vervattende een Naauwkeurige en Uitvoerige Verhandelinge van Nederlands Mogentheyd in die Gewesten*, *enz. door* FRANÇOIS VALENTYN, *voorheen Predikant in Amboina*, *Banda*, *enz.* en aangezien zy Supplianten bekommert waaren, dat 't voornoemde Werk door eenige Baatzugtigen, in 't geheel, of ten deelen, 't zy in 't Nederduitsch, 't zy in andere Taalen zou mogen worden nagedrukt, en de nieuwe Kaarten en Teekeningen, welke zy tot luyster en opheldering van dit Werk, niet zonder groote kosten in 't zelve hadden ingevoegt, in 't groot of klein door andere mogten worden geconterfeit en nagemaakt, alles tot hunne merkelyke schaade en prejudicie; zoo keerden zy Supplianten zig met alle onderdanigheid tot Ons, zeer ootmoedelyk verzoekende, dat het Onze goedertierne gelieste zy, hun Supplianten, hunne Erven, of hun Recht verkrygende, te begunstigen met een speciaal Octroy ofte Privilegie, om geduurende den tyd van vyftien eerstkomende Jaaren het voornoemde Werk, in vyf stukken in Folio, benevens de nieuwe Kaarten en Teekeningen in 't zelve ingevoegt, voor zoo verre dezelve uit geene andere, hier te lande voorheen in 't licht gegeven, waaren nagemaakt, alleen en met seclusie van alle anderen, in zoodanigen Formaat en Taalen als zy zouden goedvinden, te mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, met verbod, dat niemant anders buiten hun Supplianten, hunne Erven, of hun Recht verkrygende, zal vermogen het voornoemde Werk, in 't geheel of ten deelen te mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkoopen, onder wat prætext of dexel 't zelve zoude mogen wezen, directelyk of indirectelyk, nog eenig Compendium, Abregè of Verkorting daar van te maaken, in wat Taalen, of Formaat het ook zoude mogen wezen, nog de nieuwe Kaarten en Teekeningen, in 't groot, of klein te doen conterfeyten, of namaaken, nog van zoo lange nagedrukt zynde, binnen den Lande van Holland en West-Vriesland in te brengen, te verhandelen, uit te geven, of te verkoopen, alles op de verbeurte van de nagedrukte, geabregeerde, of verkorte, ingebragte, verhandelde, of verkofte Exemplaaren, en een boete van drie duizend guldens, of alzulke boete en breuke, als in gelyke zaaken, tegens de overtreders van Onze Octroyen en Privilegien, tot vergoedinge van der Supplianten schaade, gewoonlyk gestatueert word. ZOO IS 'T, dat Wy de zaake ende 't verzoek voorsz overgemerkt hebbende, ende genegen wezende ter beede van de Supplianten uit Onze rechte Wetenschap, Souvereine Magt ende Authoriteit, dezelve Supplianten geconsenteert, geaccordeert en geoctoyeert hebben, consenteeren, accordeeren, en octroyeren haar by dezen, dat zy geduurende den tyd van vyftien eerst agtereen volgende Jaaren, het voorsz Werk, genaamt OUD *en* NIEUW OOST-INDIEN, *vervattende een Naauwkeurige en uytvoerige Verhandelinge van Nederlands Mogentheyd in die Gewesten*, *enz. door* FRANÇOIS VALENTYN, *voorheen Predikant in Amboina*, *Banda*, *enz.* in diervoegen als zulks by de Supplianten is verzogt, en hier vooren uitgedrukt staat, binnen den voorsz Onzen Lande alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, verbiedende daaromme allen ende eenen yegelyken, het voorsz Werk in 't geheel ofte deel, in geenerley Formaat of Taalen te drukken, naar te drukken, te doen naardrukken, te verhandelen, ofte verkoopen, nog de nieuwe Kaarten of Teekeningen in 't groot of klein te doen conterfeiten of namaaken, ofte elders naargedrukt, binnen den zelven Onzen Lande te brengen, uit te geven of te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de naargedrukte, ingebragte, verhandelde ofte verkogte Exemplaaren, ende een boete van drie duizend guldens daar en boven te verbeuren, te appliceeren een derdepart voor den Officier die de Calange doen zal, een derdepart voor den Armen der Plaatze daar het Casus voorvallen zal, en het resterende derdepart voor de Supplianten, ende dit t'elkens zoo menigmaal als dezelve zullen worden agterhaalt; alles in dien verstande, dat Wy de Supplianten met dezen Onzen Octroye alleen willende gratificeeren tot verhoedinge van haare schaade door het nadrukken van het voorsz Werk, daar door in geenigen deele verstaan, den innehoude van dien te authoriseren ofte advouëren, ende veel min het zelve onder Onze protectie ende bescherminge eenig meerder Credit, aanzien ofte reputatie te geven, nemaar de Supplianten in cas daar inne iets onbehoorlyks zoude influëren, alle het zelve tot haaren lasten zullen gehouden wezen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselyk begerende, dat by aldien, zy dezen Onzen Octroye voor 't voorsz Werk zullen willen stellen, daar van geen geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie zullen mogen maaken, nemaar gehouden wezen het zelve Octroy in 't geheel en zonder eenige omissie daar voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exemplaar van 't voorsz Werk gebonden en welgeconditioneert te brengen in de Bibliotheek van Onze Universiteit tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken, alles op pœne van het effect van dezen te verliezen, ende ten einde de Supplianten dezen Onzen Consente ende Octroye mogen genieten als naar behooren, lasten Wy allen ende eenen yegelyken, dien het aangaan mag, dat zy de Supplianten van den inhouden van dezen doen laaten ende gedogen rustelyk, vredelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, cesserende alle belet ter contrarie. Gegeven in den Hage onder Onzen Grooten Zegele hier aan doen hangen, op den zeventienden Mey, in 't jaar onzes Heeren ende Zaligmaakers zeventien honderd vier en twintig.

Was geteekent

IS: VAN HOORNBEEK.

Lager stond

Ter Ordonnantie van de Staaten,

SIMON VAN BEAUMONT.

IN

IN DESCRIPTIONEM

INDIARUM

A VENERANDO ET DOCTISSIMO VIRO

FRANCISCO VALENTINO

AMBOINENSIS ECCLESIAE NUPER PASTORE

ADORNATAM.

Uas olim terras alioque calentia ſole
Arva VALENTINUS *preſſerat ipſe pede,*
Quum varios mores populorum vidit & urbes,
Et quod conſpicuum diſſitus orbis habet,
Cuncta haec victuris credit miracula chartis,
Quae nunc lecturis inſpicienda patent.
Cernitur his tabulis exacta Orientis imago,
Seu veterem cupias noſcere ſive novum.
Quid foedas referam caedes fraudesque dolosque,
Geſtaque barbarica praelia dira manu?
Quid memorem cultus falſorum & ſacra deorum,
Pectoraque a vero ſaeva remota Deo?
Hic quoque ſudavit vir ſtrenuus: hic quoque laetas
Reddidit, & tutas vivere juſſit oves.
Hic populis tenebris & nocte ſedentibus atra
Sideream lucem noſcere poſſe dedit.

* * *

Au-

Audierunt illum arrecti magno ore tonantem;
Suffecit vires Religio ipsa Viro.
Turba rudis legum tabulis incidere leges
Coepit, & in sancto dicere jura foro.
Eminet haec inter majestas clara Batavi
Nominis, & celsum tollit ad astra caput.
Illam perpetuo Reges venerantur honore,
Regnaque divitiis conspicienda suis.
Sic mutantur opes opibus: sic aequora fervent,
Et lucri studium non leve calcar habet.
Barbara quas fruges quas tellus educat herbas,
Carpit inoffensa Belgica nostra manu.
Vive diu felix operis: tua patria curas
Cum tota agnoscet posteritate tuas.
Sic quae constituis monumenta perennia vivent,
Et pretium chartis fama benigna dabit.
I quo te plausus animant & vota tuorum:
Mnemosyne coeptis en favet ipsa tuis.
Haec duraturis condet tua nomina fastis,
Ne possit scriptis livor obesse tuis.

DAVID HOOGSTRATANUS.

IN

IN DESCRIPTIONEM
INDIAE ORIENTALIS
REGNORUMQUE ET REGIONUM ADJACENTIUM,

AUCTORE VIRO REVERENDO

D. FRANCISCO VALENTINO,

VERBI DIVINI IN AMBOINA ET BANDA HAUD ITA PRIDEM MINISTRO VIGILANTISSIMO.

ALENTINE diserte, purioris
Verbi præco, quod Æviterna proles
Æterni Patris, ille Sospitator
Adflictique Redemtor almus orbis
E coelo tulit, ut, tenebricosos
Vi sanctæ ac sine nube veritatis
Illustrans animos, serenioris
Adflatu miseros foveret auræ;
VALENTINE, cui vireta Cirrhæ
Recessusque Heliconios reclusit
Intonsus Pater; o novem Dearum
Phoebæique chori medulla; nostram
Quidnam sollicitas, amice, Musam,
Romanæque lyræ, canora quondam,
Nunc adsueta silentio lacessis
Plectra? Accedo tamen volens, lubensque,
Dum doctrina tua, & scientiarum
Cupido stimulant meam Camoenam,
Invitantque comam tibi impedire
Lectâ è monte bivertici coronâ.
Novi, quam mihi curta sit supellex,
Et quod vivida, qua vales, capacis
IngenI geniique vis vigorque
Vires exsuperans meas, requirat

 Et

Et poſcat numeros politiores.
Accedo tamen, & ſequor libenter,
Qua me cunque comes peregrinantem
Ducis per populos ab axe noſtro
Remotos, populos inhoſpitales,
Regna barbara, & Indiæ potentis
Calentes alio ſub orbe fines.
Auroræ domus illa, quæ ſalutat
Naſcentis jubar excipitque Solis,
Te ſcriptore ſuperbiens triumphat,
Novoque ambitioſa honore tollit
Excelſum caput, altiuſque ſurgit.
Tu mundi veteres novoſque ritus
Eoi, oppida, rura læta, vicos,
Terrarumque habitus notas, ſituſque
Et tractus varios, quibuſque regnis
Sint contermina regna; tu leonum
Spelæa abdita, tigridumque luſtra
In ſilvis aperis, cavaſque valles;
Tu ſaxa & juga celſa, flumina, amnes,
Inſulaſque mari vago innatantes,
Pontique otia tuta ſævientis
Portuum oſtia; tu pigras paludes,
Ulmoſoſque lacus, & alta ſtagna
Præbes luminibus videnda noſtris.
Tu plantas, ſegetesque, tu tenellas
Herbas, fructibus arbores onuſtas,
Flores omnigeno colore pictos,
Et quidquid gremio ſoli feracis
Eois fruticeſcit in viretis;
Tu quodvis animantium, ac ferarum
Genus quadrupedum, anguium, aſpidumque
Peſtilentia, quæ tamen benigna
Tellus mater alit fovetque, monſtra;
Tu quæ remigio levi ſuarum
Alarum aërias volant per auras,
Stridentum innocuum genus volucrum.
Pennis verſicoloribus decorum;
Tu gentem exiguiſſimam vagorum
Pennuliſque tenellulis ſecantum
Puri Papilionum inane coeli,
Et quacunque minutiora ſilvas
Pererrant animalcula, hortuloſve;
Tu piſces fluviatiles, marinos,
Et quicquid tremulis fluenta pinnis,
Vel motis vada ſcindit alta caudis;

Tu,

Tu, prædam oceani Patris, lapillos
Diſtinctos vario colore, gemmas,
Tu ramoſa coralla lecta truncis,
Et conchylia, tortilique pulcras
Conchas turbine, quaſque abunde gazas
Muſcoſis Thetis Inda condit antris;
Suis nominibus notata quæque,
Illuſtrata novo nitore, doctâ
Ad vivum mihi pingis in tabellâ.
Te ductore, perambulo, Viator
Indefeſſe, perambulata quondam
A Duce Æmathio ſuperba regna,
Quum victor Macedonicas phalanges
Et felicia ubique ferret arma.
Ut mentem recreat rapitque noſtram
Ganges aureus, aureique Gangis
Tellus aurea, quique volvit auri
E venis Adamas fluentem arenam!
At, quænam aura, levi advolans ſuſurro
Adflat ambroſium hinc & inde odorem,
Titillatque meos repentè ſenſus?
En aromaticæ procul Moluccæ
Se ſiſtunt oculis, & illa (cujus
Mons Ætnæ ſimilis nigras favillas,
Flammarumque globos, gravemque fumum
Exhalans vomit) inſula, ac Tidora,
Amboina opulenta, ſantaloque
Abundans Timor, atque Banda, quæ nunc
Gloriatur in orbe ſola toto,
Quod creſcat propriis agris ſoloque
Nux myriſtica, & ille flos fragrantis
Nucis, corporibus levamen ægris,
Et condire cibos decenter aptus;
Teſtis illa proba improbi laboris
Banda, quum Malabaricæ tenellos
Formabas animos, rudeſque mentes
Juventæ, imbuereſque inauguratos
Cultus cognitione ſanctioris.
Hinc, te interprete, maluere ſacra
Dei ſcripta loqui, tuaque curâ
Cæcis gentibus eſt aperta fontis
Vivi limpida vena, nata ſontem
Expiare animam; ac jugo tyranni
Subtractam ſtygii, novaque puræ
Indutam niveaque veſte vitæ
Olympi evehere arduas in arces.

 Sed,

Sed, quò te rapit impetus morantem
Promovere citos, Camoena, greſſus?
E diverticulo redire par eſt
In viam: eja age, ſurge, Muſa, ſurge,
Ac, veſtigia preſſiore paſſu
Filumque hiſtorici ſecuta, perge.
Salve, Java, novem ſuperba regnis,
Java dives, aromatum feraci
Proventu ter & amplius beata;
Bantamumque Aſiatici celebre
Orbis emporium: Jacatra, ſalve:
Et tu, quæ ſpoliis onuſta opimis
Regum, in veſte ſedens rigente fulvo
Auro, oſtroque rubens, micansque, gemmis
Et flammas imitantibus pyropis,
Ut Regina Orientis, inter urbes
Eoas caput erigis, ferasque
Compellis tua ferre jura gentes,
O Battavia, mater alma, noſtræ
Fida Battaviæ columna, ſalve:
Tu quæcunqne ſinu ſovet benigno
Et Gangetica gignit ora vectas
Centenis ratibus per univerſum,
Qua ſol naſcitur occiditque, mundum,
Hollandique ſoli horrea alveoſque
Meſſe odoriferâ reples, & omni,
Quam mittit peregrina terra, merce.
Quo me denique, quo peregrinantem
VALENTINE pererudite, ducis?
Adparent Sumatræ, Taprobanæque
Regna uberrima, Jaffanapatamum,
Ceilanum caſiamque cinnamonque
Exhalans, Coromandelæque tractus
Braminum celebres choris, ſcholiſque.
Hic Gangis ſpatioſus ecce ſeſe
Explicare ſinus videtur, ille
Sinus, qui toties inauſpicatò
Bengalæ haud procul abjacentis oras
Adlatrat furibundus æſtuanſque.
Quid Mocham loquar, aut capace portu &
Celſis conſpicuam arcibus Malaccam?
Quid tot ſceptra Malabarum, tuiſque
Tot Regna, haud memorata, trita plantis?
Hæc & plura tuæ labore pennæ
In fidelibus explicata chartis,
Dedicata ſacræ perennitati

Das

Das prodire novo adparata cultu;
Temporique animam vetustiori,
Vitamque historiæ, facemque fastis
Addis è tenebris latebricosis.
O nullo moritura scripta seclo,
Votis omnibus expetita dudum,
Rasa pumice, cedriâ peruncta,
Atque incude novata, ad umbilicum
Tandem ducta, quibus chorum eruditum
Totius tibi demereris orbis!
Quam vos nunc oculis juvat videre,
Et nunquam manibus tenere fessis!
VALENTINE, tuo labore macte.
Plaudit, explicitisque Gloria alis
Te circumvolitat serena, & altam
Prægestit tibi præparare sedem,
Quam nec concutiant protervus Auster,
Nec tonitrua rauca, nec procellæ:
Dum Bona comitata Mente Fama
Destinat meritis tuis theatrum,
Quo te carminibus canent, ab ortu
Primo solis ad ultimum cubile,
Queis Musæ sapiunt venustiores.
Perge, perge avibus tuum secundis
Nomen nobile faucibus profani
Vulgi subtrahere, invidoque leto.
Prome mactea, quæ placere possint
Choro Palladioque, Gratiisque:
Prome delicias, dapesque posthac
(Hoc te poscit Apollinarium ordo
Virorum; hoc jubet ipse Apollo) tales,
VALENTINE, quibus sepulcra vivens
Struxisti tibi gloriosiora,
Quam quæ Caris amata, vel superba
Extruxit monimenta Memphis unquam.
Sic te pulcer Honos beet, favensque
Virtus: sic veteres tibi sorores
Neant stamina fortiora, eantque
Metallo è meliore semper anni.
Hanc desiderii, piique summam
Voti è pectore candido fluentis,
Tu, cui lingua animusque melle legis
Suadæque inlita perpluit superne,
Hoc in te fidei perenne signum,
Mansuri accipe pignus hoc amoris.

CORN. VAN ARCKEL.

IN
INDIAM ORIENTALEM
ANTIQUAM ET NOVAM
LUCULENTE DESCRIPTAM
A VIRO VENERANDO
D. FRANCISCO VALENTINO
QUONDAM VERBI DIVINI MINISTRO
DOCTISSIMO FIDELISSIMO
IN INSULIS
AMBOINA ET BANDA.

INdia, quae genitrix gemmarum, & divitis auri
Spargis odoriferas per tua colla comas,
Cujus in adſpectu roſeas Aurora quadrigas
Jungit, Apollineas praegrediturque faces;
Fert animus tua regna, urbes, tua templa, domoſque
Cernere, quid fluctus, quid tibi terra ferat,
Quæ ſtudia, & mores populis, quae gloria regum,
Foedera quae faciant, qualia bella gerant.
Nec mora, tentemus; ſed nulla pericla ſubire,
Nec Juvat immenſae taedia ferre viae.
Non tamen Oceani poſco tractare tridentem,
Nec regere Aeoliae clauſtra ſonora domus,

Ut

Ut mihi coerulei vastum maris aequor aranti
Praebeat optatam ventus & unda viam.
Non ego Triptolemi cupio fraenare dracones,
Vel quibus Aeëtis perfida vecta fuit,
Nec veniant pedibus Persei talaria nostris,
Ut mihi per coeli nubila detur iter.
Sola VALENTINI cultissima pagina, sola
Sufficit, haec tantae dux erit una viae.
Haec faciet Patriae dulces non linquere fines,
Et tamen externas visere posse plagas.
Hac duce, despiciam fluctus, rabidasque procellas,
Crebraque de piceo fulmina sparsa polo,
Et quassos scopulos, fractasque ad littora voces,
Hic ubi navifragos mors manifesta rapit:
Hac duce, per silvas errabo tutus opacas,
Antra petam, humano non adeunda pede;
Hac duce, desertas visam inviolatus arenas,
Nulla ubi ferventem sublevat unda sitim;
Aërios scandam montes, & inhospita saxa,
Nubila quae celso vertice summa secant.
Nec mea terribiles turbabunt corda leones,
Coeruleique angues, fulmineaeque tigres;
Nec metuam barros immani mole minaces,
Quaeque magis forsan monstra stupenda feras.
Ibo, ubi saeva ferox incendit praelia Mavors,
Et Ganges rubras volvit, & Indus aquas.
Insani caecas contemnam militis iras,
Quaeque duas causas spicula mortis habent.
Jam mihi, jam videor per aperta pericula praeceps,
Quaecunque aut tellus, aut habet unda, rapi.
Jam feror Aurorae per regna potentia, & adsum
Praesens, quo cupidum me meus ardor agit.
Prima meis TERNATA *oculis flammantia pandit*
Culmina, nec levius, quam furit Aetna, furit.
Ut propius venio, regali sanguine tinctam,
O vere species horrida! monstrat humum.
Tu melius tollis virides, AMBOINA, *capillos,*
Qua nil, quod perflet, gratius Eurus habet.
Fallimur? an Nereus montes super arduus instat,
Fluctibus & nubes aequiparare cupit?
Immo ita: totum humeris montana cacumina pontum,
Apta magis silvas sustinuisse, gerunt,
Et quo vix penna tendunt trepidante volucres,
Invenit hospitium squammea turba suum.
Illic CELEBES *studiis asperrima belli*
Coeruleis scindit nubila summa jugis.

* * * *

Illic

Illic magnanimis LUCONIA *servit Iberis,*
Et clarùm a regis nomine nomen habet.
Parte alia horrendas sumit JAPONIA *poenas,*
Grexque peris variis Xaveriane modis:
Discite Justitiam moniti, nec avara cupido
Tecta toga sanctae relligionis eat.
Ad Zephyrum innumeris quae surgit turribus aula,
Nilque, nisi auratum, qua videatur, habet:
Haec illa est, quam larga * PARENS *humectat* AQUARUM,
Hanc sedem nivei Rex elephantis habet.
Regia quae centum nitidis innixa columnis
Undique luminibus nobile monstrat ebur;
Illa tenet solium fulgenti adamante coruscum,
Quo nil splendidius Phoebus ab axe videt.
Hic sedet, & late vibrat sua sceptra Tyrannus,
Quem Ganges rutilis dives adorat aquis:
Hic sedet, & plus, quam solio radiante, superbit,
Quod TIMUR *invictos inter habetur avos:*
Ille TIMUR, *qui totam Asiam servire coëgit,*
Cui dedit & vinctas Africa tosta manus.
En tua, PERSEPOLIS, *sublimia rudera cerno,*
Quondam Thyrsigero victima caesa Deo!
O utinam tunc, cum tua tecta superba petebat,
Rex Macedo stygiis obrutus esset aquis!
Forsan adhuc stares, Cyrique arx alta maneres,
Impune & posses spernere tempus edax.
Nunc JAVAE *spectemus opes, & maxima regna,*
Quam famulis Nereus undique honorat aquis.
Hic video, MOELANA, *tui monumenta sepulcri,*
Cui nil, quo certet, Barbara Memphis habet.
Adspicio formosam urbem, quae, nomine pulso
Natali, Patriae nomine laeta meae est.
O Salve Batavi sedes invicta Leonis,
Quae caput e tumidis nobile tollis aquis.
Ad tua fragrantes comportat littora messes
India, & Europae munera laeta capit.
Hinc Leo in infestos fatalia fulmina torquet,
Hinc sociis certam praebet amicus opem.
Evectam in tantum te nunc spectasse cacumen
Quam juvat, ad cunas & rediisse tuas!
Dum varios casus, & tot discrimina volvo,
O urbs aeterni numine fulta Dei!
Et stupeo Heroum facta haud moritura tuorum,
Invenio Proavos, non sine laude, meos:
Visere purpureos qui non timuere Tyrannos,
Verbaque pro Batavûm fortia jure loqui:

* Flumen MENAN, quae vox significat *Mater aquarum.*

Infi-

Infidas inter gentes, saevosque tumultus
Bellorum, vilis queis sua vita fuit:
Plura quibus, sospes (scis ipsa) Batavia, debes,
Quam fas est nostris enumerare modis.
Cresce precor populis optabile lumen Eöis,
Teque oneret gazis India fusca suis.
Cresce, & in adversos sta formidabilis hostes,
Quodque geris merito, nomen ad astra vehe.
Sit lauris, sit meta tuis non ulla triumphis,
Et pereat tantis invida turba bonis.
Quid tibi solvemus, scriptor fidissime, cujus
India nunc Batavis tota labore patet?
Magna tuas certe decorarent praemia chartas,
Praemia si meritis mos posuisse foret.
Tu Patriae, toti tu gaudes utilis orbi
Vivere, & haec studiis unica meta tuis.
Quid tibi (dum populis interpres pandis Eöïs
Scripta salutiferi pignora certa Dei,
Quae tot fictilium statuas fregére Deorum,
Totque animas Stygiis eripuére vadis,
Quae pallens Lojola fugit, quamquam impius ille
Tabe sua infecit Solis utramque domum)
Quid tibi debetur? sed qui te scribere jussit,
Cujus & auspiciis est tua ducta manus,
Ille tuis meritis tandem, Vir maxime, solvet
Praemia, quae nullo sunt peritura die.

JOH. VAN DEN BROUKE.

OP DE BESCHRYVINGE

VAN

OUD en NIEUW OOSTINDIËN,

OF

NEDERLANDS MOGENTHEID

IN DIE

GEWESTEN,

DOOR DEN EERW. HEERE

FRANÇOIS VALENTYN,

ONLANGS BEDIENAAR DES GODLYKEN WOORDS IN

AMBOINA, BANDA, ENZ.

! VALENTYN, die daar het zonlicht komt gerezen
't Oostindisch Heidendom de Heilzon hebt gewezen,
En tweemaal u dien togt getroost tot 's Hemels eer,
Om 't blinde volk het zaat der Evangelileer,
De boodschap van genâ, trouwhartig in te planten.
Hoe heerlyk spreidde zig dat licht aan alle kanten,
En streek de duisternis van het beneveld oog,
Toen Moor en Heiden zig eerbiedig nederboog,
Om in hun eygen taal, veel klaarder dan te vooren,
d'Orakels van Godts woord uit uwen mond te hooren.

Nu

Nu luſt het U, gekeert in 't lieve vaderland,
Als in een taafereel den luiſterryken ſtant
Der Nederlanderen in d'Indiſche geweſten
Te maalen, en hoe wyd zy hunnen zetel veſten:
Een werkſtuk uitgewrogt door uwe arbeidzaamheid,
Alom geroemt, zò ver de zon haar glanſſen ſpreidt,
Door geen' ondankbren tyd, nog nydige eeuw te ſtremmen.
 Hier leert gy wie eerſt dorſt de woeſte golven temmen;
Welk volk den maſt oprechtte en moedig onderſtont
Den hollen Oceaan te zeylen in den mond,
En ſtout het doodsgevaar te ſtreven onder d'oogen:
Hoe ver de Tyriërs met vlugge zeylen vloogen,
Hoe wyd Karthago, en oud Sidon op dien plas
Zig waagden, zonder hulp van graadboog of kompas:
Hoe Krète, Rhodes en Sicilië de baaren
Niet verder kliefden dan tot Herkules pilaaren
En 't Gaditaanſche ſtrandt: hoe Jaſon, na de vragt
Uit Kolchos t'huis gevoert, om ſchooner gulde vacht,
Op vader Bachus ſpoor, de zegeryke vaanen
Ontrolde aan Ganges boord, in 't oog der Indiaanen:
En hoe den Macedoon de zeetogt is mislukt,
Vergeefs tot d'Indus en Hydaſpes voortgerukt,
En wat d'aaloudheid van dit land met goude zoomen
Of wonderlyk verhaalt, of wonderlyk mag droomen.
 Gy toont waar Salomon en Hiram 't goudryk ſtrand
Van Ofir door hun vloot ontdekten, aan wat kant
Zy zilver, elpenbeen en 't goud van Tharſis vonden:
Wie naderhand dien togt zig vrugtloos onderwondden;
En ſedert alles ſchynt in duiſternis verwart,
Tot d'Europeër, kloek en handelgraag van hart,
Den weg naar Indië door 't roode meir dorſt baanen,
En d'ingeruilden ſchat van 't Ooſte, aan karavaanen
Tot by Aleppo of den Nylſtroom toebetrouwt,
Met ſnelle kielen zond naar 't Adriatiſch zout,
Van waar Veneedje, die geſteenten, zyde en kruiden
Met groote winſt vertierde aan 't Weſten, Noord en Zuiden.
 Nog bleef Ooſtindië voor ons gezigt bedekt,
Zò niet de Portugees, door winzugt opgewekt,
Na menige onweerbuy en duizend lyfsgevaaren,
Een andren weg naar 't Ooſt gezogt had door de baaren,
Het Afrikaanſche Hoofd van goede hoop voorby;
Toen Gama met zyn vloot in hachelyk gety

Voor 't flot des Samoryns gelukkig op quam dagen.
Sins heeft de Taag den roof van 't Ooften weggedragen,
En, fchoon van Malabaarfch en Turfch geweld beloert,
Dien buit Alexandrye en Marcus ftadt ontvoert,
En dus de hartaêr van hun handel afgefteken.
De Nederlander, fchier in laag moeras en kreeken
Verfchoolen, 't flaaffche juk van 't bloedig Spanje moê,
Dat zynen vryen rug met d'Inquificyroê
Te deerelyk beftont te geeffelen en zweepen,
Zoekt ademtogt op zee door klein getal van fchepen:
En onderneemt de reis na 't Ooften om den Noord;
Daar hy vergeefs door fneeuw en ysberg henenboort,
Om agter Tartarye en noitbezogte ftranden
Langs China of Japan in Indiën te landen.
Schoon hem dees heldentogt tot drywerf is mislukt,
Hy tragt met nieuwen moed, door geene ramp verdrukt,
Al fcheen 't geval op zyn ftoutmoedigheid verbolgen,
Langs 't Hoofd van goede hoop den Portugees te volgen;
Ja zelf den weg naar 't Ooft door 't Weften in te flaan.
O Schouten die meer roem, dan eertyds Magellaan,
Verdiende op dezen togt, en gy o waterhelden,
Wier naamen ik niet al kan na verdienfte melden;
l'Hermite, Heemskerk, en le Maire en Olivier,
Spilbergen, Houtman en van Warwyk, die zò fier
Ooftindië eerft bezogt langs heel verfcheide ftreeken,
't Voegt beft aan VALENTYN van uwen lof te fpreken,
Daar gy na ruim een eeuw door hem op nieu herleeft,
Op nieu weer op de tong der landgenooten zweeft;
Gy, wier hartvogtigheid aan Neerland deed gelukken
Den fpeceryoegft van Ooftindië te plukken,
Wat blyft de naneef uw' onkreukbren moed verplicht,
Waar voor al 't grootfch bedryf der gryze aaloudheid zwigt,
En bey van fchaamte en fpyt verbleeken moet en bloozen.
Gelyk de dageraat met goud getoid en roozen
Aan d'oofterkim verryft, en baant het gloeijend fpoor
Waar langs het daglicht klimt, en breekt de wolken door,
En doet van lieverleê de nevelen verdwynen,
En van het blaau gewelf zyn ftraalen fchooner fchynen.
Niet anders heeft de zon van Neêrlands mogentheid
In 't Morgenlandfch geweft haar glanffen uitgebreid,
Daar zy de fchaduwen van lift, geweld en lagen,
Zò inheemfch als uitheemfch, allengs wift weg te vaagen.

Eerft

Eerſt wierd de Portugees verjaagt van Bantams ree,
Ternate deelde een ſchat van kruideryen meê,
En zette alree de poort der vyf Molukken open,
Wanneer 's Lands Vaders, om der helden moed te noopen,
Te zetten aan hun vuur meer kragt en voedzel by,
Den keten ſmeedden der vereende Maatſchappy,
Die dus met naauwer ſnoer onbreekbaar ſaamgebonden,
Na 't voorbeeld van den Staat en op onwrikbre gronden,
Door eendragt met meer magt het Nederlandſch gezag
Uitbreiden zou naar 't Ooſt, in 's werelds andren dag.
Wat is die keten ſins gegroeit en volgeregen
Met dierbre ſchakelen van overvloed en zegen;
Het nagelryk Ambon, dat Ooſterſch luſtpriëel,
Was d'eerſte parel, die dit puikſnoer viel ten deel,
Gevolgt door eene reex van eilanden en ryken:
Het trouwloos Banda moeſt eerlang de vlag ook ſtryken,
Als 't nieuw Batavië zò moedig zynen kruin
Om hoog beurde, en verrees op 't omgewroete puin
Van Jakatra, gelyk een Fenix uit zyne aſſen;
En, tot een kooptooneel van 't Ooſten opgewaſſen,
't Geweld van koningen en keizers wederſtont,
En plantte zynen ſtoel op Javaas vrugtbren grond;
Van waar het hoofdgebied, allengs in top geklommen,
De wetten voorſchryft aan ontelbre vorſtendommen,
En koningryken; daar nu zyne ontzagbre roe
Zig uitſtrekt van Japan tot aan Afryke toe.
Hier ziet die Grootvorſtin het Ooſten al zyn waaren
En ſpecerygewas in haaren ſchoot vergaaren.
Hier offert het Molukſch gebergte geurig kruid,
Amboina de muſchaat en teere nagelſpruit:
Hier levert Perſië behangzels, ryk doorweeven
Met zyde en gouddraad, als geſchildert naar het leven:
Bengale ryk geſteente en allerhande kleur
Van zyde, muscus en de lieflyke ambergeur;
Suratte chitzen vol van bloemwerk, en ſatynen,
Damaſte kleederen en gloeijende armozynen:
De kuſt van Cormandel de zuivre parelſnoer,
Het fierlyk elpenbeen, en blinkend parlemoer.
Ceylon, zò trots en fier op zyne boompluimaadje,
De verſchgeſchilde ſchors van zyn kaneelboſſchaadje:
De Samoryn een oogſt van peper blank of graau,
En eedle gember dik en welgevoed van klaau:

't Chi-

't Chineesche porcelein, de theerank groen van blaaren,
't Japansche lakwerk en de goud- en zilverbaaren,
Ja 't vloeit hier al naar toe, van d'Oost- en Westerkant,
Wat d'Ystroomdichter in den kreits van Morgenland,
Op 't vliegend paard van prins Bellerophon gestegen,
Op zyn vermaarden togt ontmoette t'aller wegen.
De Maatschappy zent hier ook Neerlands waaren heen,
En maakt met groot gewin den Oosterling gemeen,
Op 't nieuw Batavisch strand, uit volgeladen boorden,
Al wat zy zaamlen kan uit Zuiden, West en Noorden.
O Maatschappy, die by het nugtre morgenlicht
Met zò veel zegening uw zetel hebt gesticht;
O! Oceaanvorstin, wiens hoogheid en vermogen
Een rey van koningen met neergeslagen oogen
Eerbiedig hulde doen, en van uw hoogen troon
Beleenen hunnen staf en goude sluijerkroon;
Voor U moet Tyrus en Karthagoos roem beswyken,
Voor U d'aaloudheid met haar watertogten wyken:
Die 't goud van Ofir ziet gestort in uwen schoot,
Ja zò veel rykdom als oit Salomon genoot;
Juweelen, elpenbeen en kruiden en gewaaden,
En d'uiterlyke pracht van edele sieraaden,
Waar meê zyn Hoogelied bekleed de schoone Bruid,
't Stroomt al u toe en valt uw koophof hier ten buit.
Dit zet uw godsvrugt aan dien rykdom te besteden
Om Christus waare Kerk, zyn dierbre Bruid, te kleeden,
Als eertyds Salomon en David, die getrouw
Hun schatten heiligden aan 's Heeren Tempelbouw.
Gy, die uw vestingen als peerlen en robynen,
Als diamanten en safieren ziet verschynen,
En 't goud en ryk gesteente in uw gebied bevat,
Daar 't nieuw Jerusalem mê pronkt in 't Heilig Blad,
Went ook na 't Hemelsch goud Godsdienstig uw gedagten,
Daar zò veel Heidenen, zò veelerlei geslagten,
Als schynen voor uw zorg te wezen uitgespaart,
Om onder hen Godts stadt te stichten hier op aard,
Te spreiden 't Kruisgeloof in d'Oosterwereldstreeken,
Waar voor de halve maan van Meccha moet verbleeken.
De veder, die hier maalt uw luisterryken stant,
Geeft daar toe middelen van nadruk aan de hand,
Daar zy, in yver nooit verslaauwt, maar onbesweken
Vertolkte in d'eigen taal, die d'Indiaanen spreken,

Godts

Godts nimmerfaalbaar Woord, die onwaardeerbre Bag,
Waar by juweel nog goud van 't Ooſten haalen mag.
De Brachman, opgewiegt in bygeloovigheden,
Beveelt den Indiaan de reiniging der leeden
In 't levend kriſtalyn van Ganges breeden vloed,
Te deerelyk helaas! met ydle hoop gevoed,
Van ziel en lichaam bei te zuivren in die plaſſen;
Heel anders wiert zyn ziel gereinigt en gewaſſen
In Chriſtus dierbaar bloed, indien dees Oceaan
Vol heilverborgenthêen hem eens mogt openſtaan.
Ay wilt dan dat kleinood den Heiden overgeven,
Dien zielverkwikbren reuk van 't eeuwigduurend leven;
Zò zet gy 't Ooſten eens zyn ſchat met winſt betaalt.
Zò groei uw Mogentheid en rykdom onbepaalt.
Zò tref geen ſtorm voortaan uw rykgeladen' vlooten,
Maar Neerland, langs hoe meer met zegen overgoten,
Zie d'yzere eeuw door u in louter goud verkeert,
O! Fenixmaagd, wiens jeugd nog eeuw nog jaartal deert,
Ja ſelfs den ouderdom des Fenix zal verduuren.
Zò moeten all', wie u met nydig oog begluuren,
Vergeefs hun pogingen zien tegen u gekant,
En ſlyten hun gebit op harden diamant.
En gy, o! VALENTYN, wiens onbeſproke veder
Hier zò veel' zaaken, zò veel' wondren ſtelt ter neder,
Vergeef 't myn Zangeres indien ze U niet naar eiſch,
Maar ſlechts in ſchemerlicht, kan volgen op de reis,
By zò veel koningen, eilanden, ryken, ſteden,
Zò vol verſcheidenheid van Godsdienſt, wetten, zeden;
Indien zy hoog gebergte, en rotz, en wildernis,
En bosſchen vol gediert', waar aan geen tellen is,
Voorby ſtapt, zò veel zeen en meeren en rivieren,
En al de zeldzaamheen, die in haar' omtrek zwieren,
Moet overſlaan, uit ſchroom voor 't gloeijend morgenlicht.
Maar Gy, gewoon de zon te zien in 't aangezigt,
En, als een adelaar op onvermoeide pennen,
Al 't mindre pluimgedierte in vlugt voorby te rennen,
Wat dankbaarheid is U ganſch Neêrland niet verſchuld?
Hoe waardig is uw kruin met lauwerloof gehuld?
Hoe waardig is uw naam in marmerſteen te praalen?
Die d'eer uws Landgenoots zò hoog weet op te haalen,
Dat geenerhande volk, beſchaafd en onbeſchaafd,
Aaloud en hedendaagſch, zyn' roem te boven draaft,

* * * * *

Die,

Die, oit op 't ſpoor gevolgt van land- of waterhelden,
Van 't Indiaanſch geweſt in hun kronyken melden.
De Morgenlander lang voorheen uw zorg betrouwt,
Is u niet min verplicht, o wakkre Kriſtherout:
Doch word op aard geen krans gevlogten om uw haaren,
Die uw verdienſte en deugd naar eiſch kan evenaaren,
Zò zy d'Aardsherder zelf uw ſchild en dierbre loon,
Die ſiere uw voorhoofd met d'onſterflyke eerekroon;
En wil aan de Ooſterkerk nog lang Gezanten ſchenken,
In hunnen dienſt getrouw; door lief nog leet te krenken;
Zò word' zyn lamm'renkoy, nu 't aardryk door verſtroit,
Verzamelt, en zyn Kerk in vollen glans voltoit.

JOANNES VAN BRAAM.

Vertaa-

FRANCISCUS VALENTINUS, *Dordracensis.*

Super VERBI DIVINI MINISTER AMBOINENSIS, Ætat. 58

Vertaaling van het Latynſch EPIGRAMMA,

Onder het Afbeeldzel.

HIer ziet gy VALENTYN na 't leven afgemaalt,
Wiens arbeid nimmer kan na waarde zyn betaalt.
Het Ooſten, tweemaal van hem door en door gekroopen,
Komt met hem uit zyn as rondom de wereld loopen.
Noord, Weſt, en Zuid beſchoud nu 't Ooſt, en kykt zich blind
Aan zoo veel wondren, die men hier te kyken vind.
Geluk, kroonwaarde Man! voor al uw naarſtig werken,
Draagt u de onſterflykheid op onvermoeide vlerken.

J. JENSIUS.

Op het AFBEELDZEL van den EERWAARDEN HEERE FRANÇOIS VALENTYN,

Met de bygevoegde Sieraaden.

APelles BOONEN's kunſt vertoont de beeltenis,
Des wakk'ren VALENTYNS, getroffen naar het leven,
Zyn boezem, die van 't merg der Godtſpraak ſwanger is,
Word door het yverlicht der waarheid aangedreven,
Den weerſchyn van dien glans aan 't blinde Heidendom,
Weleer zyn' voeſterling, gulhartig mê te deelen.
De Afgodery beſwymt, en de Alkoran word ſtom,
Nu de Ooſterkerk, zò ryk omvlogten met juweelen,
Doch ryker door Godts Geeſt, wiens licht haar' kruin beſtraalt,
Dien Leeraar, haar weleer zò dierbaar, uit de handen
Der Dordſche maagd ontfangt, die als Minerve praalt,
Vermaard door vrygeboor'ne en edele Verſtanden.
* *Dat Boek*, het welk Godts hand beſchreef met louter goud,
Vol heilverborgentheên, legt open aan haar' voeten,
Zò als het VALENTYN heeft in 't Maleytſch ontvoud,
't Geen Mandaryn en Moor, geknield, eerbiedig groeten.
Thalia, die haar' harp van rouwfloers heeft ontkleed,
Verbeeld de blydſchap nu van vrienden en van maagen,
Van zang- en kunſtgenoot, wier droevig hartenleet
Verzagt is, nu hy, noit meer 't vaderland te ontdragen,
Alleen in beeltenis niet by hen woond en leeft,
Maar ook zyn aangezigt weer voor hunne oogen zweeft.

* *El Kitab.*

JOANNES VAN BRAAM.

Naa-

Naamen der Perſoonen die dit Werk met hunne
Inteekening hebben gelieven te begunſtigen.

De HEEREN,

Johannes van Oorden. 1
Peter Anthoni de Hubert, Heere van Kruiningen. 1
Johan Willem de Groulart, Heere van Zuriſter. 1
Nicolaas Michell, gr. p. 1
Leonard Beels. 1
Secretaris Bekring. 1
Gerard Schaak. 1
Koenraad Chriſtoffers, gr. p. 1
Joannes van Meerwyk, gr. p. 1
Louis Boddens. 1
Diderik van Buren, gr. p. 1
Mr. Peter d'Orville. 1
Wilhelmus Vaay. 1
Mr. Adriaan Valtrik, Schout te Zuilen. 1
Karel Bouman. 1
Melchior de Ruiſſcher, gr. p. 1
Leonard van Hoeſen. 1
Dirk Beels. 1
Joh: Boots, junior. 1
Siegebert Haverkamp, Prof. Ling. Gr. & Hiſt. 2
Jan de Veer. 1
Cornelis van Dokkum. 1
Jan Everhard Meye. 1
Dionys Boots. 1
Jan Goeree. 1
Cornelis Hartwyk, gr. p. 1
J: van den Velde. 1
Cornelis Kol, Burgermeeſter tot Ankeveen, gr. p. 1
Michiel Bruinviſch, gr. p. 1
Karel d'Amour, gr. p. 1
Cornelius Houthof. 1
Paulus van Ooſtbroek. 1
Daniël Parvée. 1
Eppo Botterman. 1
Tonke Modderman. 1
Wilh: Vonk. 1
Hendrik Blank. 1
Siwert Franſen. 1
Willem ter Hell, Koopman tot Bremen, gr. p. 1
Joan Adam Geys. 1
Jan George Reusner. 2
Coenraad van Beuningen. 1
Ysbrand Gysbert Arlebout, Med. Doctor. 1
Michiel Leidak. 1
Frans Balde. 1
Arent Pieterſz Sluik. 1
Theodorus de Leeuw, Heer van Abkoude en Bambrugge, gr. p. 1
Pieter Muilman, Schout. 1
Jeron: Johan Schulte. 1
Henr: Wolfzen, Burgermeeſter te Elburg. 1
Carel van der Bourg, te Frankfoort. 1
Jan Sandyk. 1
Jan van Riebeek, gr. p. 1
Gerard Stegman. 1
Pieter van der Meulen. 1
Paulus Stegman. 1
Gerard van Midlom. 1
Hend: Swart tot Texel. 1
Johan van Sevenhuizen. 1
Gilles Clermont. 1
Martyn van Berghem. 1
Johannes Roldanus. 1
- - - Ooſterwyk, 1 gr. 1 kl. p. 2
Andries Pels en Zoonen, voor de Heer de Koning, gr. p 1
Chriſtiaan van Perſyn, Ambagtsheer van Loenen. 1
J: T: 1
Hendrik Strik, 11 kl. 2 gr. p. 13
Jan Cliquet. 1
Fred: Chriſtiaan Sobbe. 1
Johannes van Doelen. 1
Jan Kuik. 1
Hendrik Schryver. 1
Bernardus Holthuizen. 1
Franciskus van Munnikshoven. 1
Viſſcher, Predikant primarius van de Kerk van St. Marten, te Bremen. 1
Theod: de Haaſe, van de Mariekerk, Profeſſor in de Theol. te Bremen. 1
Coenradus Iken, Pred. primarius in de St. Stevenskerk en Profeſſor Theol. te Bremen. 1
Henr: Eicker, Predikant van de St. Stevenskerk, te Bremen. 1
Chriſtiaan Jonk, gr. p. 1
Jan Goeree. 1
Ægidius Tolling. 1
Fiscaal W: Nobelink. 1
Nikolaas Blaaupot, gr. p. 1
Dr. Jan Fred: Helvetius. 1
Herman Aatſz. 1
George Bruin, gr. p. 1
Jan Balduin Schulte. 1
Jacobus Viſſcher. 1
Mr. Arnoldus Elias. 1
Willem Karnebeek. 1
Pieter Nobel, gr. p. 1
Mr. Joannes Slicher Thomasz. 1
C: O: 1
A: de Rogiſſart. 1
Sommer en Gerbhart. 1
Mr. Jacob de la Baſſecour, Penſionaris der Stadt Amſterdam. 1
Cornelis van Rhyn, Predikant te Zutphen. 1
Daniël de Rees, Predikant te Wydeniſſe. 1
Willem Bel. 1
Mr. Hendrik Carbaſius, Raad en Preſident Schepen te Hoorn. 1
Seger Lakeman en Compagnie. 1
A: van Hoorn. 2
G: van Erberfeldt, M. D. 1
Jacob Balde. 1
H: J: Reinik, Ritmeeſter. 1
Balthazar Lakeman, 12 kl. en 3 gr. p. 15
Mr. Simon Emting. 1
Otto Pas. 1
Paulus Kröger. 1
Adriaan Looſius. 1
Mr. Jan Snoek. 1
Pieter Bruinſteen. 1
Hendrik Meiſenheim. 1
Markus van Weert. 1
Willem van der Meer, junior. 1
Joannes van Enſt. 1
Jacob Speciaal. 1
Gideon de Graaf. 1
Quirinus Collard, Schepen en Commiſſaris Inſtructeur van hunne Hoog Mog: te Maaſtrigt. 1
Jacob de la Marlier. 1
Samuël Lugtmans. 1
Jacob Spiegelmaaker. 1
Pieter Roelofsz de Leeuw en Zoonen. 1
Jacobus Konynenberg. 1
Philippus de Graaf. 1
Mr. Gerard Burghout. 1
Frans van Aken, Fransz. 1
Weſſel de Bruin. 1
Kornelis de Boer. 1
Caſparus Coſterus, gr. p. 1
Nicolaas Oortmans. 1
Pieter Duits. 1
Iſak Muyſſart. 1
Johan Moerkamp. 1
Johannes Koekebakker. 1
Dr. Jan Filip Braine, te Dantzig, gr. p. 1
David Raillard. 1
Hendrik Engebrecht. 1
Servaas Evermans. 1

Jaco-

NAAMEN DER INTEEKENAARS.

De HEEREN,

Jacobus Heefer.	1
Dionys Molenaar, Directeur van den Levantfchen Handel.	1
Jean Knobbe, gr. p.	1
Nikolaas Spring, gr. p.	1
Jan Gerard Amelding.	1
Samuël Schoonewald.	1
Sybrand Cats, in den Haag.	1
Jan Everhard Graver, junior, gr. p.	1
Jan Feitama.	1
Hendrik van Recklinghuizen, gr. p.	1
Jan Uillenbroek, gr. p.	1
Jacob Meinertshagen.	1
Zyn Excell: d'Envoié van Meinertshagen.	1
Jacob Strander, 2 gr. 2 kl. p.	4
Jan Archer.	1
Mr. Hendrik Tatum.	1
Jacob Raket.	1
Matthias van Woenfel, Predikant te Sneek.	1
Laurens Das.	1
Mr. Jacob van der Duffen, Bailjuw van Amftelland.	1
Jan Kofter.	1
N. N.	2
Mr. Albert Koning, Oud Burgermeefter te Hoorn.	1
Petrus van Wallendal, Predikant te Hoorn.	1
Dr. Nicolaas Lakeman, Oud Schepen te Hoorn.	1
Cornelis van den Berg.	1
Jacob Voorhoek, Schepen te Sneek.	1
Willem van de Water, 2 gr. 15 kl. p.	17
Willem Hengft.	1
Mr. Leonardus Verfluis, gr. p.	1
Joan van Norden.	1
François van Limborg.	1
Mr. Ferdinand van Collen, Heere van Gunterftein, Tienhoven, Hooftofficier en Raad der Stadt Amfterdam, gr. p.	1
David van Lennip, gr. p.	1
Mr. Mattheus van Hartogveld.	1
Joan Carel de Roo.	1
Joachim van Rendorp, Heere van Marquette.	1
Otto van Thol.	1
Abraham Romswinkel, gr. p.	1
Jan de Bakker, junior.	1
Fredrik Terhoeven.	1
Pieter Boumeefter, gr. p.	1
Pieter Pergeriits.	1
Gilbert Schouten.	1
Hendrik Altena.	1
Doede Serps Bakker.	1
Zeger Alardin.	1
Jan Fleon, gr. p.	1
Pieter de Fremery, gr. p.	1
Waasbergen.	2
Jan Swart.	1
Balthazar Sweers, gr. p.	1
Burgermeefter Jan Corver.	1
François Beeltfnyder.	1
Nicolaas Swammerdam.	1
Coenraad Smith.	1
Thomas Engelmans.	1
Suffridus Wefterhuis.	1
Dirk Rank, 1 gr. 6 kl. p.	7
Jacob Verheiden.	3
Nicolaas Lemmers, gr. p.	1
Hubertus Sluyter.	1
Jan Roman.	1
A: V: N: L:	1
De Ruiter	1
D: N:	1
Cornelius Leliveld.	1
Jacob Jofias van Bredehof, Heere van Hobrede, Secretaris van 't Ed: Mog: Collegie ter Admiraliteit in Weft Vriesland en Noorder Quartier, en Penfionaris der Stadt Hoorn.	1
Ioan Eakeman.	1

P: de Hond, gr. p.	2
Hendrik Roskam.	1
Lodewyk van Dam.	1
A: Dykhuizen.	6
Hendrik Maurits Eyk.	1
Hendrik Smint.	1
Joachim de Bruin.	1
Hendrik Ditmars.	1
Pieter van der Burg.	1
Collegium Medicum Harlemenfe.	1
Willem van Keffel.	1
Fredrik Bouquet, 1 gr. 2 kl. p.	3
Jeronimus Haring.	1
Hendrik Haring.	1
Nicolaas Wildeman.	1
Willem Hugaart.	1
Philip Stops.	1
Aalft de Bruyn.	1
N: N:	1
Charles Teftart.	1
Pieter Geedorff de Jongen.	1
Frederik Roeft.	1
Mofes du Val.	1
Simon Bevel.	1
Gerard Boelema.	1
Salomon Stuytelink.	1
Abraham Alardyn.	1
Paulus Akerfloot.	1
Cornelis de Graaf.	1
Pieter de Hollander.	1
Joannes van Mater.	1
Gualtherus de Raad, gr. p.	1
Willem Kops.	1
Matthys van Lee.	1
Pieter Huffon, 2 gr. 4 kl. p.	6
Procureur Loeff.	1
Mr. Charles Codde.	1
Jan de Mey, Heere van Lekkerland.	1
Daniël de Lange.	1
Jacob van der Cloes.	1
Gabriël Scholten.	1
Joannes Vifch, gr. p.	1
Hendrik Schouten.	1
Joannes Rypland.	1
Joannes van Heuven.	1
Ifaäc van der Vinne.	5
Cornelis Schouten.	1
Ewout Os, Juris Utr. Studiofus.	1
H: Böll.	1
Gerard van Berkel de Sick.	1
Gerard Brand.	1
Gerard Doesburg.	1
Procureur Johan van Kampen.	1
Gerard Winterswyk.	1
Mr. Jacob Briel, Burgermeefter.	1
Mr. Nicolaas Bogaart, Heere van Belois.	1
Theod: van den Houte, Predikant te Maasland.	1
Herm: van den Houte, Predikant te Ooftvoorn.	1
Mr. François Bogert.	1
Maximiliaan de Rave.	1
Johan van Steeland.	1
Simon van Steeland.	1
Mr. Willem Vlaardingerwout, 1 gr. 1 kl. p.	2
Reinier Boitet, 2 gr. 6 kl. p.	8
N: N:	1
N: N: gr. p.	1
A: de Rogiffart, gr. p.	1
Profeffor Cafparus Commelin.	1
Gerrit Reints Beerta.	1
Conrector Abraham Buning.	1
Cornelis van der Wolf, Burgermeefter te Medenblik.	1
Bartholomeus de Moor, Profeffor in de Medicynen, gr. p.	1
J: van Ellinghuizen.	3
Simon Schynvoet.	1

NAAMEN DER INTEEKENAARS.

De HEEREN.

Mr. Jacob van Oudenſtein, Burgermeeſter tot Alkmaar.	1
Gillis Dams, gr. p.	1
Iuffrouw Margareta Commelin.	1
de Wed: A: Moetjes, gr. p.	1
de Wed: Berlinkhof.	1
Jacob van Poolſum, 2 gr. 14 kl. p.	16
Reynier Ottens.	1
Hermanus Mellema, Lt. Colonel en Direӕteur van de Fortificaatien van den Staat der Vereenigde Nederlanden, enz.	1
Doitſe Sibrands Diklond.	1
Generaal Majoor Frederik van Groveſtins.	1
Hendrik Halma, Landſchaps en Academy Drukker der Ed: Mog: Heeren Staaten van Friesland.	1
Petrus van Rooyen, Predikant tot Goes.	1
Andreas Somerzee, M: D: en Raad tot Goes.	1
Jacobus Ruich.	1
Sacharias Coenraats, Predikant tot s'Hr. Heyns Kinderen en Wiſſekerke.	1
N: K:	1
Pieter Smits.	1
Albertus Freje.	1
Jean François Lucas.	3
Willem Kluyt.	1
Jacob Broedelet.	1
Hendrik van den Aak.	1
Jan Okkers, Penſionaris der Stadt Zierikzee, en Opperboekhouder der Ooſtindiſche Compagnie ter Kamer van Zeeland.	1
Hartman de Cuſter.	1
Simon Breur.	1
Adriaan Bogaart.	1
Jacobus Brants.	1
Mr. Dominicus Roosmale.	1
Mr. Marinus Groeninx.	1
Arnoldus Beverman.	1
Rutgert van der Heym.	1
Bernard Sas.	1
Herbert van der Mey.	1
Reynier van Doesburg.	1
Johan van Doesburg.	1
Philippus Loſel.	6
Jan Bout.	1
Willem Vink, M: D:	1
Job van Aaken.	1
Lodewyk van Steenhakker.	1
Mr. Jacob Gouwen.	1
Cornelis Spruyt.	1
Hendrik Celoſſe.	1
Wilhelmus van Slingeland, Predikant te Sleeuwyk.	1
Pieter Brandwyk van Blokland, Heeren Pieterſz.	1
Mr. Barthout van Slingeland, Heeren Barthoutſz.	1
Joannes Witteboll.	1
Pieter Patroon.	1
Adriaan de Zoete.	1
Bartholomeus van Segwaart.	1
Carel Borch: Voet.	1
Mr. Arnold Duyrkant.	1
Mr. Sebaſtiaan Braets.	1
Adriaan Hekkenhoek.	1
Gysbert van Aalſt.	1
Mr. Matthys Beelaerts.	1
Van Ryſoort en Comp.	1
Jan Rudolf Broemken.	1
Johan Hallincg, Bailliu van Zuidholland, enz.	1
Johan de Haan, gr. p.	1
Jan de Court.	1
Philips van Haarlem.	1
Petrus Hodenpyl, Predikant te Zierikzee.	1
Mr. Johan van Neurenberg.	1
Anthony Repelaar, Heeren Hugenſz.	1
Mr. Johan van den Broucke.	1
Mr. Johan van der Burch, Heere van Niemantsvriend.	1
Mr. Gerard Francken.	1
Ægidius Francken, Predikant te Maasſluis.	1
Cornelis Terwe.	1
Dr. Cornelis van Kruiskerken.	1
Mr. Adriaan Hallincg.	1
Raadsheer Adolf Viſſcher.	1
Jacob van der Duſſen, Burgermeeſter der Stadt Dordrecht.	1
Mr. Samuel Everwyn.	1
Cornelis Vereyk.	1
Johan van Wageningen.	1
Johannes van Gemert.	1
Jan de Bruyn.	1
Mr. Jacob van de Graaf, Mr. Adriaanſz.	1
Hugo Repelaar, Burgermeeſter der Stadt Dordrecht.	1
Iohan de Witt.	1
Cornelis de Witt.	1
Mr. Iohan Diderik Pompe van Meerdervoort, Heere van Meerdervoort.	1
Pieter van der Kemp.	1
Gerard Kloek, Predikant te Sprang.	1
Mr. Hendrik Braets.	1
Aſſuerus van der Straaten.	1
Pieter Brandwyk van Blokland, Vryheer van Blokland.	1
Matthys Bax.	1
Mr. Willem Reepmaaker, Heere van Strevelshoek.	1
Hendrik van Bracht.	1
Herman Boonen.	1
Ian Bout, Vryheer van Lieshout.	1
S: C: V:	1
D: V: B:	1
Dirk Marchal.	1
Ian van Niſpen, Gerardſz.	1
Thomas Hechters.	1
Nicolaus Lydius, Predikant te Maasdam.	1
De Mony, te Breda.	1
Bartholomeus van Gelsdorp.	1
Adriaan Snouk, gr p.	1
Albertus Kaſtendyk.	1
Hubert van den Burggraaf.	1
Pieter Warnier.	1
Pieter Keur.	1
Adriaan Braets, Iacobſz.	1
Capt. Cornelis van de Graaf.	1
Mr. Simon van Slingeland, Secretaris van den Raad van Staate.	1
Gerardus Douwius, Predikant te Meerkerk.	1
Caſparus Ribaut.	1
Martinus Boſſchaart.	1
Roelof Eelbo, Burgermeeſter der Stadt Dordrecht.	1
François van Bochoven.	1
Arnold Willis, 5 gr. 13 kl. p.	18
Abraham van Hoey, Rekenmeeſter van de Graafelyke Domainen, gr. p.	1
Antony de Vogel.	1
Daniël de la Motte.	1
Gillis Heynſius.	1
Iacok Boutkan.	1
Ian Gobeek.	1
Ioan van de Velde.	1
Ioh: Hofhout, 1 gr. 8 kl. p.	9
Adriaan Beman.	3
Moſes Haasverberg.	1
Gysbert Burgmans.	1
Mr. M: Vlaardingerwout.	1
Iohan van Raveſtein.	1
Weduwe Nicolaas Bos.	7
D: van Lynden tot de Park, Overſte, enz. enz.	1
Anthony van der Mey.	1
Ary van Dortmont.	1
G: Op ten Noorth, Momber des F: Gelre en Gr: Zutphen.	1
Willem Heggers.	1
Wilhelmus Bongaars.	1
Mr. Iohan van Buitenhem, Borgermeeſter der Stadt Vliſſingen, &c. &c. Bewindhebber der Ooſtindiſche Compagnie ter Kamer van Zeeland, gr. p.	1

Mr.

NAAMEN DER INTEEKENAARS.

De HEEREN,

Mr. Dingeman Adriaan Dingemans, Heere van 's Schravenhoek. 1
Mr. Iacob van Grypskerken, gr. p. 1
Vice-admiraal Ian Cornelis Ockerfz, gr. p. 1
Nicolaas Ian van Hoorn, gr. p. 1
Nicolaas Lambrechtzen, gr. p. 1
Willem Derrix, M: D: gr. p. 1
Colonel Iannis Baart, gr. p. 1
François Cateau, gr. p. 1
Eprahem Mangelaar, gr. p. 1
Capt. Ioris Adriaanfz, gr. p. 1
Boudewyn de Iager. 1
Capt. Iacobus Tobiaszen. 1
Ioris Ianfz Verfchale. 1
Gillis de Paaynaar, gr. p. 1
Borgermeefter Gelein Hurgronie, gr. p. 1
Mr. Iacob Winkelman, gr. p. 1
Mr. Ian François van Hoogendorp, gr. p. 1
Mr. Willem Barent Lambrechtze, gr. p. 1
Vernier Danckaarts, gr. p. 1
Abraham Krouf, gr. p. 1
Thomas van Dishoek, gr. p. 1
Ian Tange, gr. p. 1
Samuël Willegaarts, 1 gr. 2 kl. p. 3
Ifac Bruas. 1
Ioris Adriaan Taarlink. 1
Simon Pilletier. 1
Bartholomeus van Halen. 1
Pieter Ribaut. 1
Rombout Mindels. 1
Mr. Daniël de Keyfer. 1
S: van Suuren. 1
Mr. Pieter Boddaart, Burgermeefter der Stadt Middelburg, Bewinthebber der Ooftindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1
Mr. Willem van Citters, Burgermeefter der Stadt Middelburg, Bewindhebber der Ooftindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1
Mr. Levinus Ferdinandus de Beaufort, Gecommitteerde Raad, mitsgaders Raad ter Admiraliteit in Zeeland, wegens Tertolen. 1
Mr. Dignus François Keetlaar, Secretaris der Ed: Mog: Heeren Staaten van Zeeland. 1
Mr. Abraham de Brauw, Raadsheer in 't Ed: Mog: Hof en Raad van Vlaanderen. 1
Iohannes Plevier, Predikant te Middelburg. 1
Iacobus van Visvliet, M: D: 1
Bafinus Diërs de Ras. 1
Thomas van Rhee. 1
Iohan François Leitfius. 1
Daniël de Smidt. 1
Cornelis Hoek. 1
Anthoni Sterk. 1
Willem de Klerk. 2
Leendert Bakker, gr. p. 1
Mr. Pieter Boddaart, Griffier ter Admiraliteit in Zeeland, en Leenhove van Vlaanderen. 1
Ian van den Boffche. 1
Aarnoud Helvetius, Anatom: & Chirurg: Lector, en Stads Doctor te Middelburg. 1
Gregrorius Herklots. 1
Mr. Iacobus Ockerman. 1
Mr. Petrus Reaal Paspoort, Schepen en Raad der Stadt Middelburg. 1
Mr Cornelis van de Putte, Bewindhebber der Weft-Indifche Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1
Iohan Cornelis Radermacher, Griffier ter Thefaurie der Stadt Middelburg. 1
Mr. Pieter Sandra, Rekenmeefter der Weftindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1
David Sandra. 1
Daniël Schorer, Ioh: Fil: Griffier ter Weeskamer der Stadt Middelburg. 1
Mr. Iohan Steengragt, Penfionaris der Stadt Middelburg, en Bewindhebber der Ooftindifche Compagnie ter Kamer van Zeeland. 1
David van Visvliet, M: D: en Rentmeefter der Graaffelyke Rentieren van Zeeland. 1
Iafper de Vos, Gecommitteerde ter Rekenkamer der Graaffel. van Zeeland. 1
Chriftoffel Wouters. 1
Hendrik van Hoekke. 1
Wed: Rubert, te Middelburg, 2 gr. 3 kl. p. 4
R: G: van Yffelmuyden, Commandeur van Steenberg: 5
Hugo Cornets de Groot, Oud Burgermeefter van Bergenopzoom. 1
Chriftiaan Boonen, gr. p. 1
Pieter van Hoorn junior, gr. p. 1
Reynier Broenken, gr. p. 1
Bernardus Sandyk, Predikant in 's Gravenhage, gr. p. 1
Profeffor Ioannes Iens, gr. p. 1
Pieter Onderwater, gr. p. 1
Mr. Ioos de Ionge, gr. p. 1
Gideon de Voogt, gr. p. 1
Van der Loeff, gr. p. 1
Adam van der Duyn, gr. p. 1

BE-

BERICHT voor den BOEKBINDER

Om de Kaarten en Teekeningen, behoorende tot deze twee eerfte Deelen, te plaatzen.

In het eerfte Deel van Oud en Nieuw Oost-Indien, en des felfs eerfte onderdeel, genaamd Nederlands Mogentheid.

De Titel-Prent.
De Afbeelding des Schryvers ***** 2 by de Gedichten.
No. I. A. De Algemeene Kaart van Ooft-Indiën, Fol. 1
I. Een Kaart der Philippines. 148
II. De Baey van Manilha 152
4. De Stad Manilha. 154
5. Aquapulco. 161

In de Befchryving der MOLUCCOS, zynde het tweede onderdeel.
A. A. De Kaart der Moluccos, — Fol. 2
B. B. De Stadt Ternate, en Malejo, — 5
C. C. Gamma Lamma 's Vefting, op de zelve Plaat van Ternate. — 5
D. D. Een Miftiçe Vrouw, — 18
E. E. Kaart der Talautfe Eylanden, — 37
F. F. De Kaart van 't Eyland Sangir, — 42
G. G. 't Eyland Makjan. 91
IV. Brief des Konings van Batsjan. 121
H.H. 't Eyland Batsjan. — 125

Tot het tweede Deels eerfte onderdeel, genaamd de Befchryving van AMBOINA.

No. I. De Landvoogdy van AMBOINA, met des felfs onderhoorige Eylanden
II. De Kaart van 't Eyland BOERO,
IV. Het Binnen-Meir op BOERO'S Gebergte, } 3
III. De Hoofd-Vefting van BOERO, en de Pagger Defenfie.
V. De Dorpen op MANIPA, en de Vefting Wantrouw,
VII. Cambello en des felfs Vefting,
VIII. - - - - Platte Grond, en een Land-Gezicht van 't zelve, } 9
VI. Het Eyland MANIPA, en een Manipees Orang Kaja op zyn Landswyfe fchermutfelende, item een Manipees in zyn gewoon Gewaad.
XIX. Kaart van 't Eyland Noeffalaoet,
XXI. Kaart van 't Eyland Honimoa,
XXIII. Kaart van 't Eyland Oma, } 32
IX. Laala, en Compagnies Sagoe-Bofch,
X. Loehoe, en de Vefting Overburg,
XII. Saway, } 44
XI. Nieuw Liffabatta,
XIII. Rarackit,
XIV. Keffing,
XV. Roemakay,
XVI. Kamariën,
XVII. Caybobo, } 53
XX. De Vefting Beverwyk op Noeffalaoet, met de Dorpen Sila, en Leynitoe,
XXII. A. De Vefting Duurftede, &c. op Honimoa,
XXII. B. Platte Grond dezer Vefting,
XXIV. Haroeko, en de Vefting Zeelandia, } 83
XXV. Kaart van 't Eyland Amboina op zich zelven, 96
XXVI. Hila, en de Vefting Amfterdam,
XXVII. De Moorfche Tempel op Hila,
XXVIII. De Vefting Rotterdam op Larike,
XXIX. De Pas Baguwala, en de Vefting Middelburg, } 100
XXX. De Stadt Amboina, of Ambon.
XXXI. Het Kafteel Victoria, met de Ringmuur, } 124
XXXII. De Paffar, of Markt van Ambon,
XXXIII. Het oud Ziekenhuys, of 't Raadhuys,
XXXIV. Het Nieuw Ziekenhuys,
XXXV. Het Armen-Weeshuys, } 131
XXXVI. Het Oud Huys van den Landvoogd,
XXXVII. De Oude Hollandfche Kerk,
XXXVIII. De Nieuwe Hollandfche Kerk, } 133
XXXVIII. Verfcheyde Tifa's, of Trommels der Ouden, 164
XXXIX. De Cymbalen der Ouden, enz. 165
XL. Een Amboinees met zyn Schild en Swaard,
XLI. Een Boeginees met een rond Schild, } 182
XLII. De Coracora van Titaway, 184
XLIII. De Hongi, of Coracora-Vloot, 184
XLIV. Goude Arm-ringen Hoofd- en Oorcieraaden der Amboineezen, 170
XLIX. Een Theeng, of verfcheyde Chineefche Lanteerns by een, 166

In het tweede onderdeel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN.

L. Een Goude Zegel-ring.
Een Goude Hoedband.
LI. De Goude Penning van de Heer Speelman aan de negen Orangkaja's Gefchonken.
LII. Vier Begravenis Penningen, } 225
XXX. A. De Platte Grond der Stadt Amboina, van de Hr. van der Stel, 282

OUD

OUD en NIEUW OOST-INDIËN,

BEVATTENDE

Een Naauwkeurige en Uitvoerige Verhandeling van

NEDERLANDS MOGENTHEID

In die

GEWESTEN,

Met het voornaamſte, 't geen ook andere Europeërs aldaar betreft, zynde een VOORLOOPER van 't GROOTE WERK, daar op volgende.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE Redenen, *die de eerſte aanleiding tot* Reizen *gaven*, *waren* oorlog, luſt *tot* Wysgeerte, *of* gebrek *van eenige* goederen. Oorlog, *een groote Reden. Ook de* begeerte *tot* Wysheid. *Het* Reizen *by alle volken* niet goed gekeurt. *By de* wyſten *nogtans* geprezen *en* noodig *geacht. Waarom ze ook* zelfs reisden. *Het* gebrek *van eenige* goederen *een voorname Reden*, *om te* Reizen. *De* koophandel *hier uit voortgekomen. Waar mede*, *en hoe die eerſt begon te* land *met* Karavaanen. *De* ſcheepvaart *nutter voor den* koophandel. *Door* wie *die eerſt* uitgevonden *is. Van wat* ſtoffe *men de* ſchepen *eerſt maakte. Wie de* byſondere ſoorten *van* vaartuigen *gevonden heeft.* Form, *en fieraaden*, der ſchepen. Later uitvinding *van* ſchepen. *Wat* volken *door hun* ſcheepvaart *al* beroemt *waren*, *en met wat* ſcheepstuigen *ſy het in 't eerſt aanleiden. De* ſchrik *der* Ouden *voor de* zee. *Die ſoo groot was*, *dat ſy den* eerſten uitvinder *der* zeevaart vervloekten. *Zy zeilden* dicht *by den* wal. *En*, *daar wat afgeraakt zynde*, *zeilden zy op eenige* ſtarren, *die zy kenden.*

De redenen, die de eerſte aanleiding tot Reizen gaven, waren oorlog, luſt tot Wysgeerte, of gebrek van eenige goederen.

HEt beſoeken, kennen, en verder ontdekken van vreemde Landen, heeft van ouds her verſcheide oorzaaken, en redenen gehad.

Zommigen werden daar toe gedrongen, het zy door den oorlog, het zy door begeerte tot Wysheid, het zy door gebrek van zekere goederen, die zy in hun eigen land niet vonden, en welke zy derhalven, als die zeer noodig hebbende, in andere landen moeſten gaan zoeken.

De oorlog bragt de beoorlogers niet alleen in de landen hunner nabuuren; maar vervoerde ook veelen der overwonnenen mede naar de landen des overwinnaars; behalven dat ook veelen der beoorlogden, den vyand niet willende afwagten, van zelfs wel de vlugt naar andere landen genomen, en die ook zoo ontdekt hebben.

Dit zyn zaaken, die ons ten overvloede by de ſware oorlogen, door *Ninus*, *Semiramis*, *Bacchus*, *Oſiris*, *Seſoſtris*, *Salmanaſſar*, *Nebucadnezar*, *Cyrus*, *Xerxes*, *Alexander den Grooten*, en meer anderen, gevoert, blyken. Oorlog een groote reden.

Veelen echter zyn ook gedrongen geweeſt hun land te verlaten, en andere geweſten op te zoeken, niet, om dat hen de oorlog, maar eenige luſt tot kennis van grooter zaaken, en een net bericht der zeden van andere volken, daar toe perſte. Ook de begeerte tot Wysheid.

Alle volken egter keurden dit buitenslands reizen niet even goed. Het reizen by alle volken niet goedgekeurt.

By *Homerus*, in het II. boek van zyn *Odyſſ.*, raadt *Euriclea*, *Telemachus* minne, hem dat ſterk af.

Plutarchus ſegt, dat ook de *Locrenſen* dit aan hunne ingezetenen verboden, 't geen

ook *Strabo* in zyn xv. boek van de volkeren in 't Oosten getuigt.

Cælius Rhodiginus, *Lib.* xviii. *cap.* 31. *Lect. Antiquar.* segt dit mede van de Egyptenaars, en *Plutarchus* getuigt van hun, in zyne *Quæst. conviv.* of Maaltydvraagen, dat zy 't reizen zoo verfoeiden, dat zy alleen daarom zich niet verwaerdigden een schipper maar eens aan te spreken.

Die van Lacedæmon verboden dit aan hunne ingezetenen ook by zekere wet, op dat zy, zoo *Plutarchus* zegt, geen bedorven zeden leeren, nog t'huys brengen zouden. En hoewel hun groote wetgever *Lycurgus* (van den welken de *Pythia* of Apolloos priesterin niet vast wist te zeggen, of hy een Godt, of een mensch was, zoo *Herodoot lib.* I. getuigt) mede voor en na 't geven van zyne wetten gereist, en dus zyne inzettingen onveranderlyk, en als eeuwigduurende (alzoo zy die onder eede, tot zyne wederkomst van Delphos, die noit 'er op volgde, houden moesten) gemaakt heeft, verboodt hy egter by een uitdrukkelyke wet, het reizen naar Asien, dewyl hy daar het zalven met olie, de kroontjes op de maaltyden, en 't schaften van banket, allereerst (zoo wy by *Valerius Max: lib.* II. *cap:* I. zien) uitgevonden heeft. Immers hy reisde toen, wanneer hy, om zyne wetten by hen eeuwigdurende te maken, Sparta geheel verliet, en eerst naar Delphos, en daar na naar Cirra trok, alwaar men wil dat hy zich zelven zou gedood, en ook belast hebben, zyn lyk daar te verbranden, en zyne asch in zee te werpen, op dat 'er niets van hem weer te Lacedæmon komen, en hy die ingezetenen altyd aan zyne gegevene wetten verbinden zou, die zy, ten ware zy hunnen eed breken wilden, voor zyne te rugkomst niet mogten veranderen. En om die zelve reden waren zy ook gewoon alle vreemdelingen uyt hun land te dryven.

Boterus in Relat. Universal. in 't eerste deel en 't I. boek *pag:* 179. en in 't tweede deel van zyn II. boek verhaalt dit mede van de * *Chinezen*, en *Tartaaren*.

* Na den aart der Taale zou men moeten schryven *Tsjinezen*.

Marcus Paulus de *Venetiaan* zegt *lib.* III. *cap.* 35. *de Regionib. Oriental.* van die van 't ryk *Var*: dat *die genen, die ter zee gevaren hebben, in Rechtzaaken geen getuigenis der waarheid mogen geven, en alleen daarom van hunne wederpartyders verworpen worden.*

De oude Engelschen verboden dit ook, volgens *Joannes a Ponte lib.* III. *cap.* 3.

Veelen begrepen dit weer heel anders, en hielden het bezien, en bezoeken der vremde landen zeer noodig, zoo, om de gewoonten, en zeden van andere volken te doorzien, als ook, om zich van hunne wetten, konsten, en geleertheid, in 't verbeteren der zeden, wetten, en konsten van hun eigen land, te bedienen.

By de Wysten nogtans geprezen, en noodig geacht.

De Wysten nogtans, zoo by de Grieken, en Romeinen, als ook by alle de andere volken, achtten dit niet alleen hoognoodig; maar de meesten hebben zelfs ook gereist, en andere landen, wegens hunne wysheid, wetten, en zeden beroemt, gaan bezien, gelyk dit *Strabo lib.* I. en *lib.* III. getuigt. En *Diodoor* de Siciliaan zegt, dat 'er geenen in geleertheid uitgesteken hebben, die niet naar Egypten om de wetten en zeden van dat land, enz. gereist hebben, zie hem *lib.* II. *cap.* 3. en 6.

Al voor den oorlog van Troye hebben veelen der Ouden naar Egypten, de hooge school der Wysheidt, gereist, gelyk dit van *Orpheus* den Thracier, van *Linus* den Thebaner, van *Moschus* den Athenienser, van *Melampus* den Argiver, en van meer anderen, bekent is. En dezelve *Diodoor* zegt *cap.* 6. van hun, dat zy in Egypten leerden, 't geen hen in verwondering gebragt heeft.

Waarom ze ook zelf reisden.

Na den Trojaanschen oorlog komen ons voor verscheide oude Dichters, als *Homerus*, *Hesiodus*, en een gantsche drom der beroemtste Wyzen, van welke de eerste in het I. boek van zyn *Odyss. Ulysses*, als een man die veel steden en volkeren gezien had, zeer pryst.

Thales, de Milesier, een der zeven Wyzen van Griekenland, en de grondlegger der *Ionische secte*, reisde (zoo uit zyn brief aan *Pherecydes* den Syrier, *Pythagoras* Leermeester, blykt) naar Creta, en Egypten, en sprak daar met de Priesteren, en Starrekundigen, over alles, dat tot verbetering zyner studien dienen kon, om dus van alle de wysheid der Egyptenaaren, die zoo veel Wyzen derwaarts trok, grondige kennis te krygen.

Solon, de Athenienser, mede een van die zeven Wyzen, reisde ook naar Egypten, van waar hy te Athenen onder andere die wet medebragt, *dat zulk een, die jaarlyks niet aanwyzen kon, waar van hy bestont, sterven moest*; gelyk dit *Herodotus* in zyn II. boek aanteekent. Hy landde in zyne te rugreize te Cyprus aan, daar na te Sardis by koning Cræsus, en eindelyk ook in Cilicien.

Anacharsis, de Scythische Wysgeer, zeide in een brief aan Cræsus: *dat hy* (hoewel tegen de wetten van zyn land) *in Griekenland gekomen was, om de manieren en studien te leeren, en niet, om daar eenig goud te zoeken*; alzoo 't eenig oogwit in deze zyne reize was, vromer en geleerder weer in Scythien te keeren.

De groote *Socrates*, de eerste, die de Zedekunde leerde, volgde de oorlogen,

logen, te water, en te land, zoo als die vielen, en hem voorquamen.

Ctesias en *Xenophon*, beide historieschryvers, waren te gelyk ook groote reizigers.

Empedocles, die zich in de vlammen van den berg Ethna wierp, *Heraclitus*, maar voor al *Democritus*, van 't eiland Cos, heeft wel tagtig jaaren in verscheide landen, en voornamentlyk na Egypten, Assyrien, en Indiën, gereist.

Wie, die maar eenigzins belezen is, weet niet, dat *Plato*, die beroemde Grieksche Wysgeer, een zeer groot reiziger geweest is? want behalven zyn tochten door de beroemde steden van Griekenland, is hy met den Griekschen Dichter Euripides, en met Eudoxus (die met brieven van koning Agesilaus naar den Egyptischen koning Nectanebus ging) naar Egypten gereist, daar hy wel derthien jaaren (zoo *Strabo lib.* XVII. zegt) is blyven woonen; en zoo de oorlog het hem niet belet had, zou hy ook naar de Magi of Wyzen van Persien gereist hebben. Hy is ook driemaal in Sicilien geweest. Eerst, om het land te zien; maar wert toen door last van koning Dionysius, (die om zyn al te vrymoedig spreken op hem vertoornt was) in 't eiland Egina verkoft. Hy stelde hem naderhand weer op vrye voeten, en verzogt, na erkentenis van zyn misslag (het geen zeldzaam is in een koning) dat hy hem dit tog noit verwyten wilde; maar *Plato* schreef hem wederom: *dat hy geen tyd had, om op hem te denken.* Hy reisde daar na nog tweemaal derwaart; maar wert toen van Dionys, den Jongen, geheel anders onthaalt, en met een schip, even als of hem een koning (zoo *Plinius lib.* VII. *cap.* 30. zegt) bezoeken quam, ontfangen.

Zeno, 't hoofd der Stoïsche Wysgeeren, een Phænicier, quam te Athene, om purper te koopen, leed daar schipbreuk in de haven van Pyræus, en werd namaals zulk een groot en beroemt Man.

Cleanthes, zyn Leerling, ook *Sphærus*, uit den Bosphor oorspronkelyk, reisden mede naar Egypten, om Ptolomeus Philopater te zien, by welke men *Chrysippus*, *Antipater*, en meer anderen, die uit reislust hun vaderland verlieten, wel voegen mag.

Een der vermaardste reizigers en Wysgeeren was *Pythagoras*, de grondlegger der Italiaansche Secte. Hy trok van Samos, zyn geboorteplaats, naar Lesbos, hoorde daar Pherecydes, den Syrier, en ging, na zyn te rugreize van daar, naar Egypten, alzoo Polycrates, koning van Samos, hem aan koning Amasis zeer dier aanbevolen had. Hy vond daar, volgens de getuigenis van Clemens den Alexandryner, eenen Sonchedis, een Egyptisch opperpropheet, en Nazarethus den Assyrier, die hy daar tot Leermeesters had; en van welke hy niet alleen de taal leerde, maar door welker toedoen hy ook alle de boeken van hunne geheymen, en van de wysheid der Egyptische Priesteren, 22 jaaren lang, doorzogt heeft, na het welk verricht, en na zich zelven ook te Memphis, Thebe, en te Heliopolis in alle Collegien ingewyd te hebben, hy van daar met den Wysgeer Epimenides naar Creta, en zoo naar Croton in Italien vertrokken is, alwaar hy de Italiaansche Secte, of Wysgeerte, opgerecht heeft. Hy is nogmaal, volgens *Apulejus lib.* II. *Florid.* naar Egypten gereist, alwaar hy 't ongeluk had, van door Cambyses, den tweeden koning van Persien, onder de gevangenen naar Persien vervoert te worden, en aldus ook toegang tot de Chaldeen, en Wysgeeren te Babel, daar hy 12 jaaren doorbragt, te krygen; door welken ommegang hy niet alleen kennis van de bewegingen der hemelen, en van de Starrekunde, bekomen, maar ook gelegenheid gehad heeft, om zyn leere, van niets, dat leven heeft, te eeten, als mede van de verhuizing der zielen, onder zoo veel Heidenen van Indiën, zelf tot in China en Japan, door te doen dringen; hoewel anderen weer, met veel schyn van waarheid, meinen, dat hy de leere der ziel-verhuizing van de Bramines uit het Oosten naar Egypten, of naar Europa, overgebragt heeft, om dat men voor zyne te rug-komst van Babel noit in 't Westen, of in Egypten, den allerminsten voetstap daar van vernomen heeft, daar 't nogtans een zeer oude Leere der Bramines, en der Chinezen is. Zommigen meinen, dat hy zelf ook in Ethiopiën, Arabiën, en in Indiën zou geweest zyn, dog hoe zy dat betoonen zullen, weet ik niet, nog heb daar van oit eenig bewys, dat geloof verdient, gezien. Hy heeft ook de Joden, en den berg Carmel, nevens d'Arabiers bezogt, en alleen door het reizen zyn groote geleertheid bekomen; ja, is'er iet zeker, het is dit, dat alle Wysgeeren, van eenigen naam by de Ouden, al hunne wereldze, 't zy natuurlyke, 't zy zedelyke wysheid, en al hunne kennis in de Astrologie, Astronomie, Magia, Geometrie, Genees- Reken- Wis- en Bouwkunde, en alle kennis der Goden, en van andere geschiedenissen, in 't gemeen door 't reizen, en in 't byzonder door 't bezoeken van Egypten, Chaldeën, en andere Oostersche landen, bekomen hebben. Ook zyn'er geleerden die meenen, dat men zelfs ook de zaaden der Indiaansche en Chineesche gevoelens, en van hunne Wysgeerte (voor al die van de verhuizing der zielen, der vier Hoofd-deugden, en wat

 dies

dies meer is) onder de Grieken zeer klaar, als men'er op letten wil, ontdekken kan; waar by men ook 't langdurig ſtilſwygen der leerlingen onder hunnen Meeſter, en de onthouding van alles, dat leven heeft (twee van de oudſte leeringen der Bramines) wel voegen mag, te meer, alzoo die voor *Pythagoras* reizen, en voor zyne te rugkomſt, hier, en by de Grieken, onbekent waren.

De Athenienzers ſtonden het beſtier van hunnen zeer beroemden ſtaat aan geen anderen toe, dan die twee jaaren naar vremde landen gereiſt hadden; en hoewel'er veelen waren, die zich met een groote opgeblazenheid (in tegenſtelling der vremdelingen, nu en dan daar gekomen) *αὐτόχθονες*, dat is, inboorlingen, noemden; zoo toonde hun echter de ſcherzende Wysgeer, *Antiſthenes* (zoo *Diogenes Laërtius lib.* VI. aanhaalt) niet onaardig, dat daar zoo weinig, en niet meer roem, nog adel voor hun inſtak, dan voor de Horenkens, en ſlekken, alzoo die mede roemen konden in dat zelve huis, waar in zy voortquamen, even zoo wel als de Athenienzers in hunne geboorteſtad, altyd gebleven, en daar in geſtorven te zyn.

En waarlyk, zoo men over dit ſtuk met de hedendaagze beſchaafſte volkeren raadpleegt, zy zullen eenparig voor eenen Man, die veel en wel gereiſt heeft, meer agting hebben, dan voor eenen, die noit vreemde landen bezogt heeft; mits dat zulk een de landen, die hy bezag, niet maar dolſchotig doorloopen, maar die met alle die opmerking doorreiſt hebbe, die'er vereiſcht word, om zich zelven, en, vooral zyn vaderland (om dat uit de konſt, wetenſchappen, en wetten van andere volkeren te verbeteren) daar door dienſt te doen; hoedanig alle de oude Wysgeeren gereiſt hebben.

Ook hebben de oudſte en beroemtſte Dichters die Helden, die veel ſteden en landen wel gezien, en doorreiſt hebben, by uitſtek wegens hunne wysheid, door het reizen verkregen (gelyk dat *Strabo lib.* I. aanteekent) geroemt, alzoo zulke reizen zeer geleerde Lieden, geſchapen om de gedagtenis en werken der groote Mannen eeuwigdurende te maken, en groote Staatkundigen, bequaam om landen en koninkryken op onwankelbare gronden te beſtieren, uitleverden.

Het gebrek van eenige goederen is een voorname reden om te reizen geweeſt.

Het gebrek egter van deze en gene goederen, in het eene Land of in het geheel niet, of zeer ſchaars vallende, is ook een van de voorname redenen geweeſt, om uit zyn eigen Land naar vremde volkeren te reizen, om aldaar te gaan zoeken, het geen men in zyn vaderland niet vond, en dus zyn gebrek te vervullen.

De koophandel hier uit voortgekomen.

Deze eerſte handel ging in zyn begin meeſt over menſchen en eetwaren; en, eer men het geld kende, allereerſt by wyze van ruiling, en, in later tyd, by wyze van koop, toe. En nog later begon men regt te koopmanſchappen, dat is niet alleen Waren tot vervulling van zyn gebrek, maar ook om winſt, te vervoeren; en dat weer, of te land ('t geen de oudſte wyze van koophandel geweeſt is) of te water, te doen.

Dus komt ons *Gen.* 17: 12, 13. als de alleroudſte koophandel, voor, welke met en over menſchen gedreven is, alzoo daar van de gekogten met gelde in Abrahams huis geſproken word.

Waar mede, en hoe die eerſt te land, en met Karavaanen begon.

Gebrek van koorn deed Abraham *Gen.* 12: 10. naar Egypten uit het land van Canaan trekken. Een reden, die ook Iſaac na Gerar *Gen.* 26: 1. en de zoonen Jacobs al mede naar Egypten trok, gelyk wy dit *Gen:* 42: 1. lezen.

Naaſt daar aan komt my voor de koophandel in Landeryen, of de Akker, dien Abraham van Ephron voor *vier hondert zikkelen, onder den koopman gangbaar, ten einde die hem tot een graf dienen mogt, gekogt had. Gen.* 23: 9, 16.

Het is ook zeer opmerkelyk, dat het grondwoord סחר *Sáchar*, daar gebruikt, eigentlyk iet beteekent, *dat de wereld rond, of van de eene naar de andere plaats loopt.* Zoo dat het geld, 't geen de ziel van den koophandel, en om 't welk alleen het allen te doen is, met een naam genoemt wierd, die als een allerwezentlykſt afdrukzel des zelfs van ouds her by de Hebreen was.

Dog omtrent de wyze van dus te land koophandel te dryven, moeten wy met een woord ook aanmerken, dat men van ouds her (gelyk ook nog hedendaags) in het Ooſten niet gewoon was yder in het byzonder, 't zy te reizen, 't zy koophandel te dryven; maar zulke reizen ondernam met een grooten troep van Koopluiden en Laſtdieren (waar toe voornamelyk de Kemels dienden) en aldus te zamen, om te zekerder voor 't geweld der Roovers, of de woede der wilde Dieren, en andere ongemakken, die ſware reizen te konnen afleggen.

Wy zien dit *Gen.* 37: 25. zeer klaar, daar van een reizend gezelſchap (een *Karawaan*, of Reistroep, by de Ooſterſche volken genaamt) 't geen ℣s 28. als een *troep* van *Midianitiſche kooplieden* voorkomt, komende uit *Gilead*, geſproken, en van 't welke ook nader daar bygevoegt word, dat zy *met hunne kemelen, die Speceryen, Balſem, en Myrrhe, droegen, naar Egypten reisden.*

Gelyk nu de Ooſterlingen in hunne gewoonten, drachten of gewaden, en in hunne

hunne Zeden, zeer ſtantvaſtig, en van ouds her af tot in deze latere tyden toe onveranderlyk waren, en nog zyn, alzoo ziet men in opzigt van dit ſtuk, van te land zoo te reizen, geen gering blyk in den togt der koningin van *Sceba*, wanneer die Ooſterſche vorſtin, naar *Salomon* reizende, om naar zyne zoo zeer beroemde wysheid van na by, en in perſoon, te gaan vernemen, 1 *Reg.* 10: 2. ons beſchreven word *met een zeer ſwaar heyr met kemelen, dragende ſpeceryen, en zeer veel gouds, en koſtelyk geſteente*, naar *Jeruſalem* gekomen te zyn.

Hoe veel nuttigheid nu dit dryven van Koophandel te land van ouds her gaf, en ook hedendaags nog in 't Ooſten, by de Land-togten der Karawaanen, of *Caffila's*, geeft, zoo is het zeker, dat het uitvinden van de Scheepvaart een middel geweeſt, en nog is, om veel gemakkelyker, ſpoediger, en met veel minder koſten, de koopwaren van het eene naar het ander land over te voeren.

Door wie die eerſt uitgevonden is.

Het oudſte ſchip, waar van ik leze, was de Arke van Noach, *Gen.* 6. En hoewel die vele volkeren ten model, om dit gevaarte in het kleen na te maken, gedient kon hebben, zoo heeft men egter in veel eeuwen daar na van geen ſchepen het allerminſte vernomen, of gelezen. Alleen vind ik *Gen.* 49: 13. van *Zebulon* voorzegt: *dat hy aan de haven der zee woonen en aan de haven der* ſchepen *wezen zou.* En *Deut.* 28: 68. dreigt *Moſes* het volk *Iſraëls*: *dat de Heer hen na* Egypten *in* ſchepen *zou doen wederkeeren.* Ik vinde *Num.* 24: 24. ook iet gemelt, *van de* ſchepen *van den oever van* Chittim, *die* Aſſur *plagen* zouden. En *Judic.* 5: 37. ſpreekt *Debora* in haar *Lied* van *Dan*, als van een, *die zich in zyn* ſchepen *onthielt*; mogelyk, om dat men hem van 't land afgejaagt had; om welke reden de Athenienzers eens het zelve in den Perſiſchen oorlog deden, en zich op ſchepen behielpen.

Wat ook de Heidenen van de oudheid hunner ſchipvaart opgeven mogen, 't is egter zeker, dat hunne oudſte bewyzen by 't bouwen der Arke, nog by deze voorzeggingen, hoe hoog zy daar van ook ſwetzen en opgeven mogen, op verre na halen konnen.

Van wat ſtoffe men de ſchepen eerſt maakte.

Wat de ſtoffe der ſchepen betreft, die was niet altyd een en de zelve.

De *Arke* was van *Gopher-hout*, *van buiten en binnen wel-bepekt*, *en drie honderd ellen lang*, *en vyftig breed*, *en dertig ellen hoog*, *en aldus van drie byzondere verdiepingen*, *yder verſcheide kamers hebbende*, *voorzien*, *en*, in opzigt van hare *gedaante*, niet veel van een *kiſt* verſchillende. Wat dit voor hout was, is niet wel te zeggen, om dat dit grondwoord nergens meer, dan *Gen.* 6: 14. voorkomt.

Indien men de ſchriften der Heidenen naziet, zoo blykt ons, dat zy tot den ſcheeps-bouw zeer veel Pynboomen, Dennen, Eiken, Elzen, en ook Cederboomen, hoewel meeſt de eerſte, gebruikt hebben. *Herodoot* zegt *lib.* II. dat de vragtſchepen der Egyptenaaren van een Doorneboom gemaakt wierden.

By *Jeſ.* 18: 2. leeſt men ook van ſchepen van biezen. *Strabo lib.* III. *pag.* 280. ſpreekt van ſchuitjens der Portugezen van vellen tot Brutus tyd, na welke zy Canoa's, of uitgeholde ſchuitjens uit een boom, gebruikten. En by de oude Britten leze ik, zelf nog in Julius Cæſars, of tot Brutus tyd, van ledere en ook van teene ſchuiten.

Herodoot zegt *lib.* I. dat de ſchepen der Aſſyriers rond, en van leder te zamen geſtelt waren. Ook ſpreekt hy *lib.* III. van ſchuitjens der Indiaanen, die yder uit een eenig lid van een riet (dat een grove misſlag is) beſtonden. *Strabo* ſpreekt mede veel van ledere ſchuiten, door de Arabiers op 't roode Meir gebruikt; hoedanige *Della Valle* in zynen tyd nog veel op den Eufraat in gebruik vond.

Ten bewyze, dat de Ouden den Pynboom hier toe meeſt gebruikten, dient dit, dat zy aan 't ſchip dikwils den naam van *pinus*, dat is, een Pynboom, gaven. *Ovidius* beveſtigt ons ſeggen in Hypſipile's brief, daar hy haar aldus ſprekende invoert:

Quid mihi cum Minyis, quid cum Tritonide pinu?

dat is:

*Wat had ik, dwaze, met de Minyers te doen?**
*Of om wat reden my na Pallas * ſchip te ſpoên?*

* eigentlyk ſtaat er *pynboom.*

Van het Eikenhout, hier toe gebruikt, zegt de zelve Dichter in den brief van Paris aan Helena:

Fundatura citas flectuntur robora naves.

dat is:

Men boog het Eikenhout om tot een kiel te dienen.

Van de Elzenboomen melt *Virgilius* in het I. boek van zyne Landbouwgedichten:

Tunc Alnos primum fluvii ſenſere cavatos.

dat is:

Toen zag men de Elzen eerſt, tot ſchepen uitgeholt,
De vloeden over al bedekken, en bevaren.

Dat zy ook Dennenhout hier toe gebruikten, toont *Ovidius* in den brief van Enone aan Paris:

Cæſa Abies, ſectæque trabes, &, claſſe parata,
Cærula ceratas accipit unda rates.

 dat

dat is:

Men hieuw de Dennen en de balken voor de vloot,
Wanneer 't geteerde schip in Thetis zagten schoot,
Van alles toebereid, wel haast stond heen te zeilen.

Wat het Cederenhout betreft, *Diodoor* de Siciliaan teekent *lib.* I. *pag.* 37. van Sesostris, dien vermaarden Egyptischen koning, die A. M. 2965. leefde, aan, dat hy een vaartuig van Cederenhout, dat twee honderd tagtig cubiten lang was, maken liet.

Dat ook de Sidoniers hunne schepen beide dan eens van Dennen, dan eens van de Cederen Libanons maakten, zien wy 1 *Reg.* 9: 11. uit de gifte of 't geschenk van Hiram, ten dien einde aan den koning Salomon gedaan.

Dit dryvend gevaarte, van de Grieken Ναῦς, van Νάω, *ik vloeje*, genaamt, is in zyne volmaaktheid, en verscheidenheid van soorten, niet op eene reis, of door eenen en den zelven Man, maar van tyd tot tyd by zekere trappen, en stukken, ook door verscheidene en byzondere persoonen, uitgevonden; alle welke stukken gevoeglyk by den anderen te brengen, veel tyd, en ryp overleg, vereischte.

Wie de byzondere soorten van vaartuigen gevonden heeft.

Plinius zegt *lib.* VII. *cap.* 56. dat Jason de schietschuiten, namaals door Sesostris gebruikt; dat de Erythreërs de Galeijen met twee riemen, na de Trojaansche tyden, volgens *Demosthenes*, en *Varro*; als mede dat de Thasiërs de lange overdekte schepen, uitgevonden hebben. Aminocles (of, zoo anderen hem noemen, Amocles) vond, naar *Thucydides* meining, de Galeijen met drie riemen, en de Corinthiers (hoewel *Aristoteles* den Carthagenienzers die eere geeft) die met vier; Nisichton die met vyf; Zenanoras van Salamis die met zes; Alexander de Groote die met twaalf; Ptolomeus Soter die met vyfthien; Demetrius, Antigonus zoon, die met dertig; Ptolomeus Philadelphus die met veertig, en Ptolomeus Philopator, of Tryphon, die met vyftig riemen, uit. De Foceërs, en anderen na hen, gebruikten Galeijen met vyftig paar riemen, gelyk wy in 't vervolg toonen.

Gyraldus, cap. 3. *de re Nautica*, meent, dat de Ouden het fatsoen van een schip naar de deelen van een visch het allereerst geschikt, en dat zy de kiel naar den rug, de voorsteven naar het hoofd, de agtersteven of 't roer naar den staert, en de riemen naar de vinnen van de zelve, niet onaardig uitgedacht hebben.

Herodoot zegt *lib:* VI. dat Darius lange Paerdeschepen had, en het leveren derzelve aan zekere Grieksche volkeren als een schatting oplcide.

Men wil ook, dat Hippius, de Tyrier, de eerste vragt-schuit; dat de Rhodiers het eerste jacht, en dat de Duitschers allereerst zekere Booten gemaakt hebben; dat ook de *Copæ* (of zoo *Strabo lib.* IX. *pag.* 740. zegt, die van *Platea*) eerst den riem, en zyne breedte, dat Icarus, of Carus, maar, zoo anderen willen, Dedalus, eerst de zeilen, na de uitbreiding van de vleugels der vogelen, bedagt, en dat de Ouden de zeilen daarom ook wel vleugels genaamt hebben; waar op *Virgilius lib.* III. *Æneid.* doelt, als hy zegt:

----- *velorum pandimus alas.*

dat is:

Wy zetten met der haast der zeilen vleugels by.

Een vondt, dien *Diodoor* aan Æolus, of Isis, andere aan die van Platea toeschryven.

Dus vond ook Dedalus den mast, en spriet; Pericles, of wel die van Salamis, den haak; Piseus de snuit van 't schip; Tiphys (door 't zien vliegen van een kiekendief, en naar 't houden, en swenken van zyn staert) het roer; Anacharsis de dreggen, en Tyrrhenus eindelyk ook het anker, na dat men volgens het getuigenis van *Homerus Iliad.* ξ. of *lib.* XVI. voor des zelfs uitvinding steenen, in de plaats van ankers (of, zoo hy 't byna op 't einde noemt, ϑοάων ἔχματα νηῶν. dat is, de vasthoudzelen der snelle schepen) gebruikt had.

Form, en sieraaden hunner schepen.

Op het krom fatsoen van hunne vaartuigen word veel van de Dichteren gezinspeelt, gelyk wy dat by *Ovidius*, in den brief van Paris aan Helena, in dezer voegen zien:

Fundatura citas flectuntur robora naves,
Texitur & costis panda Carina suis.

dat is:

Men boog den Eik ten kiel, men maakte zich besaamt,
Door 't kromme vaartuig haast te zetten in 't geraamt.

En in dien zelven brief zegt hy:

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

dat is:

Men beeld de Goôn af op 't gekromde paviljoen.

Ook waren zy gewoon den agtersteven van hunne schepen te beschilderen, en met fraay beeldwerk van deze en gene Dieren te versieren, gelyk wy dat by den Dichter *Virgilius lib.* X. *vers.* 166. zien; dog hunne Beschermgoden voor al in schildery afgebeelt, en zomtyds ook wel sterk vergult, daar op te plaatzen; waar op zy zich dan een veel voorspoediger reize verbeeldden.

Op

Op dit vergulden van deze beelden der Goden doelt de evengemelde Dichter mede, als hy *vers* 71. zegt:

---- *Et aurato fulgebat Apolline puppis.*
dat is:
De gulde Apollo blonk op 't hakkeberd van 't schip.

Wy zien dit ook zeer klaar *Actor.* 28: 11. alwaar Paulus zegt: *En na drie maanden voeren wy af in een schip van Alexandrien, dat in 't eiland overwintert had, hebbende tot een teeken, Castor en Pollux.*

Wy zien dit ook by *Virgilius* in 't V. boek zyner *Eneade:*

----- *furit immissis Vulcanus habenis.*
Transtra per & remos & pictas abjete puppes.
dat is:
't Raakt al in lichten brand, de bank, de riem, de steven,
Waar op de Goden zich vertoonden als naar 't leven.

Persius in zyn VI. Schimpdicht ℣s 29. van een vriend, die schipbreuk geleden had, sprekende, zegt:

------ *Jacet ipse in littore, & una*
Ingentes de puppe Dei -----
dat is:
Hy zelf legt op de strant: de Goôn, van d'agtersteven,
Ook nevens hem ----

Ovidius doelt hier op mede op verscheide plaatzen, en in 't byzonder in 't I. boek van zyn Treurgedichten, in 't 1. ℣s van zyn IX. Klaagdicht, zeggende:

Est mihi, sitque precor, flavæ tutela Minervæ;
Navis: & a picta casside nomen habet.
dat is:
Ik heb, en houde een schip (Minerva hoede het)
Dat voor zyn naam heeft den geschilderden helmet.

Onder de scheepssieraaden der Ouden vint men ook, dat de voorstevens hemelsblaauw geverwt waren.

Homerus in 't III. boek van zyn *Odyss. vers.* 299. voert daar Nestor in, sprekende tegen Telemachus van πέντε νέας κυανοπρῴρους, of vyf schepen met hemelsblaeuwe voorstevens.

Dat men die Godenbeelden ook wel op de voorstevens had, toont *Herodoot* in het III. boek, daar hy, van Vulkaans beeltenis melt, dat die zeer gelyk was aan de beeltenis der Goden, die de Feniciers *pataïken* noemen, die van gedaante een *Pygmee* gelyk zyn, waar mede zy op de voorstevens der Galeijen pronkten.

In dat zelve boek zegt hy ook, van de Gezanten der Samiers, die na Sifnos met een schip uit de vloot gingen, dat, naar 't oud gebruik, alle de schepen met vermilioen rood bestreeken waren, dat, naar allen schyn, maar op de schepen van Samos zien zal; vermits men by *Homeer*, en anderen, zeer veel van swarte schepen leest.

Dat men ook zelfs in die eerste tyden, onder andere sieraaden der schepen, de zelve wel plagt te vergulden, is al mede klaar by *Herodoot lib.* VIII. te zien, daar hy zegt, dat Xerxes aan die van Abdera, na dat hy een verbond met hun opgerecht had, een vergulde Galei schonk. En *lib.* VII. zegt hy, dat Xerxes op een Sidonisch schip onder een goud Paviljoen zat.

Op het Fenicisch schip, waar mede Europa, Agenors dochter, en Cadmus zuster, toen zy met Asterius, Tectamus zoon, trouwde, vervoert is, was (zoo men wil) een stier afgebeelt, 't geen verder aanleiding tot de fabel, dat Jupiter haar in de gedaante van een stier wegvoerde, gegeven heeft.

De oudste wyze van vaaren is die geweest, welke men aan Erythras toeschreef, die (zoo men wil) de eerste uitvond, vlotten van t'zaamgebonden balken te maken, en die eerst met goederen, en daar na met menschen, op 't roode Meir te waagen. *Later uitvinding van schepen.*

Dit blykt 1 *Reg.* 5: 9. niet alleen; maar ook daar uit zeer klaar, dat de Dichters 't woord *ratis*, een vlot beteekenende, zeer dikwils voor een schip gebruiken.

Tibullus zegt 'er af:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.
dat is:
*De Tyrier dorst d'eerste een * schip op zee betrouwen.*

* eigentlyk staat 'er *een vlot.*

Het oudste schip stellen zommigen dat Argo geweest zy, waar mede Jazon om 't gulde Vlies naar Colchos, onder 't bestier van zyn Piloot Tiphys, ging.

Manilius zegt *lib:* I. daar van:

------ *Tum nobilis Argo*
In cælum subducta mari quod prima cucurrit.
dat is:
Het edel Argo liep, ten hemel toe verheven,
Eerst door de woeste zee met zyn gekromde steven.

En *Ovidius* bevestigt dit in 't III. boek van zyn Treurgedichten, in 't negende Klaagdicht aldus:

Per non tentatas prima cucurrit aquas.
dat is:
't Is 't eerste door de noitbeploegde zee geraakt.

Catullus spreekt 'er dus van:

Illa rudem cursu prima imbuit Amphitriten.

Dat

dat is:

Het edel Argo wist het eerst zyn koers te vinden
Door de ongebaande zee, en 't bulderen der winden.

Seneca, de Treurdichter, zegt van den Stierman op dit schip:

Ausus Tiphys pandere vasto
Carbasa ponto, legesque novas
Scribere ventis.

dat is:

De stoute Tiphys wist een middel uit te vinden
Om in de volle zee te zeilen, en de winden,
Hoe bulderende ook oit te voren, nu de maat
Te zetten, en ook dus te ontduiken al het quaad.

Diodoor zegt *lib.* V. dat dit schip al de vorige in lengte en toestel verre te boven ging. Tiphys een zeer ervaren stierman en starkundige, was 'er piloot op. Ook wil men dat Ancæus hier op geweest zy, van welken *Orpheus* aldus zingt:

Αγκᾶιος τ' ἔμαλε πλευρώνιος ὃς ῥα πορρίας
'Ουρανίας ἄςρων ἐδόη, κυκλῶσε πλανῆτας.

dat is:

Daar mede is te gelyk Ancæus ook gekomen,
Door wien 't gestarnte toen zoo wel is waargenomen.

Zommigen geven de eer, van 't uitvinden der scheepvaart, aan de Trojanen en Mysiers, toen zy naar de Thraciers overvoeren, om hen te beoorlogen. Anderen aan de Samothraciers; en daar zyn 'er ook, die de Britten met hun ledere schuiten hier al mede in 't spel brengen.

Wat de schepen der Grieken voor den Trojaanschen oorlog aangaat, die schynen, wegens het klein getal der bestierders en varende luiden, maar kleine roeivaartuigen geweest te zyn, die zy, des noods, ten eersten op den wal konden halen. Immers *Homerus* schryft hun in 't II. boek van zyne *Odyss.* in 't 225 ℣s maar twintig menschen tot hun bestier en uitreeding toe, wanneer hy Telemachus aldus sprekende invoert:

Αλλ' ἄγε μοι δότε νῆα θοὴν καὶ ἔικοσ' ἑταίρυς
'Οι κέ μοι ἔνθα δια πρήσσωσι κέλευθον.

dat is:

Wel aan beschikt m' een schip, en twintig reisgezellen,
Die door de zee hun koers en streken met my stellen.

Welk eerste ℣s ook in 't IV. boek ℣s 663. even eens, in den mond van Antinous, voorkomt. En in 't I. boek van zyn *Odyss.* spreekt Minerva tegen Telemachus van

Νῆ' ἄρσας ἐρέτῃσιν ἐ ἔικοσιν ἥτις ἀρίςη.

dat is:

Een schip van twintig roeigezellen, als het beste.

En, byna in 't einde van dit boek, gewaagt hy 'er af, als van een roeivaartuig, dat hy met de zelve van de werf in zee gehaalt had. Ook zegt hy in 't II. boek van zyn *Odyss.* ℣s 389.

Καὶ τότε νῆα θοὴν ἄλαδ' ἔιρυσι, πάντα δ' ἐν ἀυτῇ
'Οπλ' ἐτίθει τά τε νῆες ἐΰσσελμοι φορέυσιν.

dat is:

Toen trok hy 't snelle schip vast in den oceaan,
En heeft 'er ook met een de tuigen tot de schepen,
Van banken wel voorzien, vereischt, om die te slepen
Door zee, ten eersten met die mannen ingedaan.

Hoedanig hy in 't IV. boek van zyn *Odyss.* vers 773. ook Antinoüs weder invoert, maar van twintig mannen sprekende, die een schip in zee trokken. Uit al 't welke blykt, van hoe geringen opstel hunne schepen moeten geweest zyn. Men ziet dan mede vers. 571. hoe hy Menelaus, zoo van verscheide schepen, die zy in zee haalden, en zelf met een nette beschryving van hunne scheepstuigen, mede dus sprekende, invoert:

Νῆας μεν πάμπρωτον ἐρύσσαμεν ἐις αλα δῖαν,
Εν δ' ἱσοὺς τιθέμεσθα καὶ ἱςία νηυσὶν ἐίσης·
Εν δὲ καὶ ἀυτοὶ βάντες ἐπι κληῖσι κάθιζον,
Εξῆς δ' ἑζόμενοι πολιὴν ἅλα τύπτον ἐρετμοῖς.

dat is:

De schepen bragten we in de Goddelyke zee
Voor al, en richten voort de masten op, de zeilen
Vervaardigen wy, om den oceaan te peilen
Ten eersten, en men zat vast op de banken ree,
En ider op zyn plaats, om met zyn breede spaanen,
Of riemen, door het schuim zich haast een weg te baanen.

Daar zyn 'er ook, die met *Plinius lib:* VII. *cap.* 26. Danaus, den koning van Egypten, de eere geven van dat hy, voor zyn Broeder van daar vlugtende, 't eerste schip uitvond, en daar mede, verzien met vyf riemen, ook eerst tot Athenen onder koning Erichton, 1511. jaaren voor Christus geboorte, aangekomen is.

De Ciliciers, groote Zeeroovers, by welke zig de Syriers, Cyprioten, Pamphiliers, en die van den Pontus Euxinus, voegden, waren mede zeer vermaarde luiden ter zee, tot zoo verre, dat zy al mede zich een langen tyd meesters van de Middelandsche zee, tot aan de Straat van Gibraltar toe, maakten, en met hunne vloot, wel duizend schepen sterk, Wat Volken door hun scheepvaart al beroemt waren.

ſterk, meer dan vier hondert Steden (zoo *Plutarchus* in Pompejus leven, en *Appianus* in dat van Mithridates, zegt) ingenomen hebben.

Andere geven die van Rhodus deze eer, die nog voor de Feniciers in Spaanjen quamen (zoo zommige willen) en daar de ſtad Roſes, in Catalonien, bouwden. Immers *Diodoor* toont ons *lib:* X. zeer klaar, hoe groot een jalouzy 'er tusſchen hen, en de Cretenzen, hier over was.

Het is zeker, dat beide deze volkeren, zoo wegens hunne Zee-kunde, als ook wegens de ſtoute ondernemingen, en magtige vlooten, by de Ouden geenzins van de minſten waren.

Daar zyn 'er ook, die van de Bithyniers, als wakkere Zee-helden, ontrent de Ægeiſche zee, en voor al van die van 't eiland Carpathum, met veel lof ſpreken; van welke *Horatius lib:* I. *Ode* 35. de fortuin aanſprekende, zegt:

------ Te Dominam æquoris
Carpathum pelagus carina
Quicumque Bithyna laceſſit.

dat is:

Hy eert u als meeſtres der baren,
Die ſtout met zyn Bithynſche kiel
't Karpatiſch zeenat durft bevaren.

Daar zyn 'er die de Phocenzen ook roemen, die men wil, dat al vroeg uit Griekenland in Catalonien quamen, en daar de ſtadt Empurias bouwden.

Men vindt weer anderen, die ſterk voor de Cretenzen, en, met *Strabo lib:* X., voor Minos de II., die ontrent A. M. 2550. leefde, pleiten.

Wy zien dit by *Ovidius*, in het II. boek der Vry-konſt, alwaar Dedalus, vers 36., van dezen Minos zegt:

Poſſidet & terras, & poſſidet æquora Minos.

dat is:

De koning Minos heerſcht te water en te lant.

Strabo getuigt *lib:* VIII. dat de Lacedemoniers meeſters van de zee en 't land in Lycurgus tyd waren. En roemt *lib:* IX. de Athenienzen, als vermaarde Zeehelden.

En *Herodoot* zegt *lib:* I. dat die van Focea de eerſte der Grieken een langduurige ſcheepvaart onderſtaan, en teffens de ſteden Adrie, Tyrrene, en Tartaſſus, ontdekt, en geen ſchepen met nebben, of voorſtevens, maar Galeijen met vyftig paar riemen, gebruikt hebben.

Andere houden de Cretenzen wel voor de eerſte uitvinders; maar geven, met *Diodoor*, die eer aan Neptunus, die, zoo hy zegt, ook de eerſte vloot in de Middelandſche zee bragt, over welke zyn vader Saturnus hem tot hoofd geſtelt had.

Thucydides weer is *lib:* I. van oordeel, dat Minos, buiten alle twiſt, de eerſte was, die met een vloot in de Middelandſche zee te voorſchyn quam, en zich ook voor een geruime tyd daar van meeſter maakte, na dat de Cariers hem daar in waren voorgegaan.

Dat de Cretenzen beroemde Zeelieden waren, blykt aan dat bekende ſpreekwoord: *Cretenſis neſcit pelagus*, dat is: *'t is een Cretenzer, en hy zou de zee niet kennen*; als wilden zy zeggen, dat dit met den andere ſtreedt, en onmogelyk was.

De Samiers moeten mede magtig ter zee geweeſt zyn, alzoo *Herodoot lib:* III. Polycrates als een Vorſt beſchryft, die hondert Galeijen met vyftig paar riemen, en de Lesbiers in een ſcheeps-ſtryd overwonnen, had. En elders in dat zelve boek zegt hy, dat hy de eerſte was, die na Minos, getragt heeft over de zee te heerſchen, en die te bemagtigen.

Hoe vermogende ter zee de Perzianen in Darius Hyſtaſpes en Xerxes tyd al waren, is uit den zelven Schryver *lib:* V. af te nemen, alwaar hy den eerſten een vloot van 200 ſchepen, waar mede hy 't eiland Naxos veroverde, en *lib:* VI. hem een vloot van 600 ſchepen toeſchryft; en voor al zegt hy *lib:* VII. van den laatſten niet alleen, dat hy over den Helleſpont een ſcheeps-brug van 674 Galeijen maken liet, maar voegt 'er wyders by, dat de Galeijen van Xerxes een getal van 1207 beliepen, met aanwyzing van alle de volkeren, die ider hun aandeel daar toe gelevert hadden. Naderhant zegt hy, dat Xerxes by Sepias, niet verre van Thermopylen, gekomen, uit Aſien alleen een vloot van 2707 ſchepen by een gebragt had, bemand met 241400 man, en ider ſchip 200 man ophebbende, behalven nog 36200 Perſianen, Meden en Saxen, van welke 'er 30 op ider ſchip, gelyk 'er ook op ider ſchip met 50 paar riemen nog 80 waren, die te zamen nog 3000 beliepen. Wanneer hy nu zyn ganſch Water-heir van Aſie optelde, zoo beliep het 2317620 man, behalven de naſleep der knegten, en der genen die op de koorn-ſchepen waren. Hier by quam nog een ander Water-heir van Europa, tot 't welk de Grieken, Thraciers, en d'Eilanden, 120 ſchepen, en met den anderen nog zoo veel volk verſchaften, dat 't getal van de manſchap, die alleen tot zyn vloot behoorde (zonder de naſleep, die nog wel eens zoo groot was, 'er by te rekenen) twee honderd vier en zestig millioenen, duizend zes honderd en thien man beliep.

In zyn VI. boek ſchryft hy ook de Joniers 360 Galeijen ; die van Chios 100 ſchepen, ider met 400 man bezet, en in zyn VIII. boek de Athenienzers 180 ſchepen toe, daar by voegende, dat die groote vloot van Xerxes egter door een vloot der Grieken van 378 ſchepen, en voor al door de dapperheid der Athenienzers, verſlagen wierdt.

Anderen egter houden de Feniciers voor de uitvinders der eerſte ſchepen, en voor de grootſte Zee-helden. Het is daarom, dat zy by *Homerus* als Ναυσίκλυτοι dat is, *beroemde door hunne ſchepen* in 't XV. boek van zyn *Odyſſ:* in 't 414 ℣s voorkomen, als hy zegt:

"Ενθα δὲ Φοίνικες ναυσίκλυτοι ἤλυθον ἄνδρες·

dat is:

Daar quamen Feniciers, op zee bedreven
mannen.

Sanchoniaton verhaalt by *Euzebius lib:* I. *pag.* 35. de *Præpar: Euang:* dat Hipſuranius te Tyrus huizen van riet, biezen, en papier maakte ; en dat tuſſchen hem en zyn broeder Uſous geſchil gerezen zynde, Uſous allereerſt beſtaan heeft een boot uit den tronk van een boom te hakken, en daar mede in zee te gaan. En mogelyk is 't op deze grondt, dat *Tibullus* zegt:

Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

dat is:

De Tyriër dorſt d'eerſte een ſchip op zee be-
trouwen.

Dog ſchoon die Dichter hier de Tyriërs eerſt noemt, zoo komt nogtans die eer, buiten alle tegenſpraak, Sidon toe, 't geen veel ouder was, gelyk wy op zyn plaats toonen zullen, welk Sidon echter in den aanbouw van zyne ſchepen by de Hebreen niet halen kon. Dat de Tyriërs de Zeevaart eerſt uitvonden, blykt ook, zoo *Vaillant* zegt, uit oude Tyriſche penningen. En dat Hercules hen die konſt leerde, beveſtigt *Nonnus Dionyſ: lib:* XL. gelyk mede een hunner penningen, ter eere van hem geſlagen, op welken zich een Man in een Galei, met uitgebreide handen (waarſchynelyk Hercules, dien zy, als de vinder der ſcheepvaart, op al hunne munten verbeelden) vertoont.

Onder de oorlogs-toeruſting van de beroemde Semiramis, die in 't jaar der wereld 1826. leefde, komt ons voor een vloot van twee duizent ſchepen, waar mede zy tegen Staurobates, een koning van Indiën, op de Rivier Indus, met verlies van duizendt der zelven ſloeg. En aangezien deze vorſtin veel ouder in tyd dan Tyrus, of een der voornoemde uitvinders is, zoo moet men haar, of de Aſſyriers, ontrent de vinding der ſchipvaart, voor alle anderen, door de Grieken zoo verwaant en ongegrondt opgegeven, nog veel nader in rang aan de Hebreen, en ze wel dus in ordre ſtellen, dat de Hebreen de alleroudſte, daar aan de Aſſyriers, dan de Feniciers (ſchoon *Euripides in Troad:* ℣s 128. de zeevaart valſchelyk een 'Αιγύπτου παίδειαν dat is, *een konſt van Egypten*, noemt) en dan eerſt, zoo *Mela lib:* I. *cap.* 12. toont, de Egyptenaars, uitvinders van ſchepen en de ſchipvaart geweeſt zyn, en dat, na alle dezen, dan eerſt die opgeblazene grootſprekers, de Grieken hier ontrent te pas komen. Dog, om de waarheid te zeggen, ons blykt ten klaarſten niet, wie men onder de Grieken dan nog den eerſten rang zou moeten geven.

Het zy dan wie onder hen de eerſte uitvinder der ſcheepvaart was, 't geen onzeker blyft, dit is zeker, dat zich de Ouden in hunne ſchipvaart allereerſt van riemen, en daar na van zeilen, bedient hebben. En met wat ſcheepstuigen zy het in 't eerſt aanleiden.

Homerus toont dit in zyn *Odyſſ:* in 't VI. boek ℣s 2701. van de riemen:

"Ενθα δὲ νηῶν ὀλιγλαμελαινάων ἀλέγουσι
Πείσματα καὶ σπεῖρας, καὶ ἀποξύνουσιν ἐρετμά·

dat is:

Maar zy bezorgden voor hun ſwart gemaakte
ſchepen
Het hoofd-touw, bras, en riem, heel
glad, en als geſlepen.

En van de zeilen ſpreekt hy in dat zelve Werk omſtandig in 't V. boek ℣s 249. en in 't XV. boek ℣s 468. Dog voor al in 't II. boek van zyn *Odyſſ:* 't 9 ℣s van het einde deszelfs:

"Ελκον δ' ἱστία λευκὰ ἐϋστρέπτοισι βοεῦσιν
'Επλησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον·

dat is:

Men braſt de zeilen om met welgedraeide
braſſen,
Waar op de wind begon in 't ſchoverzeil te
waſſchen.

't Is daarom ook dat die Dichter de Pheaciers, en andere volken, zoo dikwils, φιληρέτμους of *riem-zugtige*, *genegene om te roejen*, noemt. Behalven dat wy *fol:* 8. ook dezen Dichter, ſprekende van verſcheide ſcheepstuigen der Ouden, wegens hunne Maſten, zeilen, riemen, en roeibanken, aangehaalt hebben, 't geen wy derhalven hier voorby gaan.

Ovidius in 't II. boek zyner Minnedichten zegt in 't XI. Dicht:

Ipſa roges zephyri veniant in lintea pleni
Ipſa tua moveas turgida vela manu.

dat

dat is:

Bid zelf de winden voor uw doeken om hun zegen.
Help met uw eigen hand de zeilen aan 't bewegen.

Op een andere plaats ſpreekt hy van die beiden te zamen.

Aura levis gelido pendentia lintea malo
Suſcitat, & remus eruta canit aqua.

dat is:

Een kleine koelte helpt de zeilen aan 't bewegen.
Men ziet de zee vol ſchuim door 't roeren allerwegen.

Dit komt ook volkomen met Gods Woord over een, daar men veel van riemen, en van roejen, leeſt. *Ezech.* 27: 6, 8. *Zy hebben uw* (Tyrus) *riemen uit Eiken van Baſan gemaakt.* En wat verder: *De inwoonders van Sidon en Arvad waren uwe roejers. Hunne roeibanken waren van Ivoir, hunne zeilen van geſtikte Egytiſche zyde.* En *Jon.* 1: 13. *Maar de mannen roeiden.* Waar uit dan mede blykt, dat men van ouds en riemen, en zeilen, gebruikte.

Herodoot merkt *lib:* II. ook aan, dat de Egyptenaars de kringen, en touwen, aan de zeilen van binnen; maar dat andere volken die daar van buiten aannaeiden.

Dit geſtel ſcheen egter, na zyn eerſte uitvinding, en fatſoen, veel meer toegeruſt, om by zagt en ſtil weder op deze of gene rivier te roejen, dan wel om zich op zee, en in zulk een zichtbaar gevaar, te begeven.

Schrik der Ouden voor de zee.

Dierhalven is het zoo zeer niet te verwonderen, dat veelen onder de Ouden niet voordeelig van de zeevaart, en zelfs met ſchrik van den genen, die zich eerſt op zee begaf, ſpraken; te meer alzoo zy vaſt ſtelden, dat de zee door de Goden tuſſchen de landen ingeworpen was, om de volkeren van een te ſcheiden, zoo dat zy 't varen ter zee, als een ſtoute en ſtrafbare overtreding der geſtelde grenspalen, en als een veragting van hun wil, aanmerkten, en geloofden dat daarom de eerſte overtreder door hen ſwaar zou geſtraft zyn. *Seneca* in zyn Medea *Act:* II. zegt hier van:

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque ſuas poſt terga videns,
Animam levibus credidit auris;
Dubioque ſecans æquora curſu
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitæ mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.

dat is:

Hy was te ſtout die eerſt de baaren
Dorſt met een brooze kiel bevaren,
En afgeſteken van de ree
Grootmoedig zich begaf op zee,
Betrouwende op de lichte winden,
Om dus het geen hy zocht te vinden.
Dus waagde hy (o ſtout bedryf!)
Op een onzekre hoop zyn lyf,
Op een klein perk hem voorgeſchreven
Omzwervent tuſſchen dood en leven.

Hierom zeide *Anacharſis*, gehoort hebbende, dat een ſcheeps-plank maar de dikte van vier vingeren had, niet ongegrond: *dat die gene, die ter zee voer, ook maar zoo veel vingeren van zyn dood was.* Ja hy twyffelde of zulk een leefde. *Diogenes Laërtius lib:* I. en *Bias*, een der zeven Griekſche Wyzen, rekenden zulken nog onder de levenden nog onder de dooden. Waarom ook de voornoemde Scytiſche Wygeer, gevraagt, of 'er meer levenden, dan dooden, waren, wederom vroeg: *onder wat ſoorte men de zeevarende luiden ſtelde.* En nader gevraagt zynde, wat ſchepen de beſte waren, gaf tot antwoord: *die op het drooge gehaalt zyn*; om te toonen, dat hy allerlei varen voor zeer gevaarlyk hieldt; gelyk ook 't woord gevaar en gevaarlyk, van dien ſchrik en vrees voor het varen ſchynt afkomſtig te zyn. Zy hielden de zee in opzigt van 't land immers zoo verſchrikkelyk als een ſtiefmoeder in opzigt van een eigene moeder.

Zeer kragtig is de uitdrukking van *Juvenalis* in zyn XII. Schimpdicht, aardig op dat eerſte zeggen van *Anacharſis* ſlaande:

I nunc, & ventis vitam committe, dolato
Confiſus ligno, digitis a morte remotus
Quatuor, aut ſeptem, ſi ſit latiſſima tæda.

dat is:

Gaa heen dan, en betrouw uw allerliefſte leven
Aan de uitgeholde kiel, en aan den barren wind,
O! dwaas, pas zynde maar (hoe komt gy zoo verblind?)
Vier ving'ren van de dood, of, op zyn breedſte, zeven.

Oppianus lib: I. Ἁλιευτ. ℣s 354.

Ὦ πόποι ὅς πρώτιςος ὄγυς ἀλὸς εὕρατο νῆας
Εἴτ᾽ οὖν ἀθανάτων τὶς ἐπεφράσατ᾽ εἴτε τὶς ἀνὴρ
Τολμήεις πρώτιςος ἐπέυξατο κῦμα περῆσαι·

dat is:

O! vrienden, d'eerſte, die de ſcheepvaart heeft gevonden
Om 't nat te klieven, 't zy hy is een menſch geweeſt,
Het zy (wie weet het?) een onſterffelyke geeſt,
Was ſtout, dat hy zich zulk een ſtuk heeft onderwonden.

By *Homerus* ſpreekt Alcinous in 't VIII. boek van zyn *Odyſſ:* ℣s 136. aldus van de zee.

Ουγὰρ ἔγω γέτιφημὶ κακότερον ἄλλο θαλαττης
Ανδρὰ τε συγχέυαι, ἐι καὶ μαλα καρτερος ἐίνη.

dat is:

'k Vind niets zoo boos, om zelf een ſterk man af te matten,
Als wel de zee, waar by het ergſt niet is te ſchatten.

Horatius zegt in 't derde gedicht van zyn eerſte boek:

Illi robur, & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commiſit pelago ratem
Primus, nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec triſtes Hyadas, nec rabiem Noti.

dat is, naar de vertalinge van J: de Dekker,

Hy had voorwaar de borſt wel ſtyf
En met driedubbel ſtaal beſlagen,
Die eerſt met brooze planken 't lyf
Op felle zee beſtont te wagen;
En zag noch 't buldren noch het ſlaan
Van Weſter tegen Noorderbuien,
Noch droeve regenſtarren aan,
Noch dolle ſtormen uit den Zuyen.

Niet min nadrukkelyk leeſt men by *Ovidius* in 't II. boek van zyn Minnedichten in 't elfde dicht.

Navita ſollicitus & ventos horret iniquos
Et prope tam lethum, quam prope cernit aquam.

dat is:

De ſchipper ziet de zee, in 't gieren van de winden
Niet nader dan de dood, gereedt hem te verſlinden.

Zekere Alexis zegt by *Stobæus* Serm. XIX.

Quisquis navigat, aut inſanire, aut mori cupere, aut mendicus eſſe videtur.

dat is:

Dat hy, die vaart, of dol, of ſtervensgezint, of arm is.

Waar op ook de woorden van *Plautus in Rudente* ſlaan:

Qui homo ſe miſerum & mendicum volet, Neptuno
Se credat, atque ætatem ſuam.

dat is:

Die arm en elendig wil leven,
Moet zich in 't gevaar van de zee begeven.

En elders zegt de zelve:

Negotii qui volet ſibi vim comparare, navim & mulierem hæc duo comparato:

dat is:

Die zich van veel zwarigheid wil zien omringen,
Moet maar omzien naar twee dingen,
Een ſchip namelyk en een wyf.

Propertius lib: III. *Eleg:* VII.

Ventorum eſt quodcumque paras, haud ulla Carina
Conſenuit, fallit portus & ipſe fidem.

dat is:

Het hoort den winden toe, al 't geen gy wilt bejagen.
Geloofme vry, geen ſchip wert immer oud van dagen.
Schoonge in de haven zyt, gy vint geen vaſte trou.

Callimachus en Lucretius hielden de zee voor zeer vermakelyk, dog van land beſchouwt zynde. Hier op ſlaan de woorden van *Horatius* in zyn I. boek en tweede brief.

------ Tamen illic vivere vellem
Oblitusque meorum, obliviſcendus & illis
Neptunum procul e terra ſpectare furentem.

dat is:

Veel liever zag ik daar myn leven afgeſleten,
Vergetende de myne, en zelf van hun vergeten,
Om van het land geruſt de zee te mogen zien.

En *lib:* II. Ode 13. zegt hy:

Navita Boſphorum
Pœnus perhorreſcit.

dat is:

De zeeman ſchrikt, en yſt, voor 't woeden van de zee.

Cato zeide, zoo *Plutarchus* in zyn leven verhaalt, dat hem niets meer berouwde, dan deze drie dingen, *dat hy een vrouw geheimen had vertrouwt, dat hem een dag vrugteloos ontſnapt was, en dat hy te water ging, daar hy te land komen kon.* *Terentius* in Hecyra Act: 3. ſc 4. roemt dien gelukkig, die noit op zee geweeſt is. En *Strabo* zegt *lib:* VII. pag: 552. uit *Plato lib:* de *Republ.* dat men de zee, als leermeeſtreſſe van ondeugd en godloosheid, vlieden moet.

Men ziet dit in zyn volle kragt ook in de verſen van *Poſidippus*, door *Athenæus* in zyn IV. boek en 13 cap. aldus uitgedrukt:

Ὁ μὴ πεπλευκὼς ὐδὲν ἑώρακεν κακὸν,
Τῶν μονομαχόντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

dat is:

Geen onheil zag hy, die de zee noit heeft bevâren;
Een lyfgevecht is min gevaarlyk dan de baaren.

Virgilius ſpreekt daarom *lib:* I. *Georg:* van de zee als van een hoofdſtof die niet te vertrouwen is.

Et quando infidum remis impellere marmor.

dat is:

Wanneer men met den riem de ontrouwe baaren ſlaat.

Euri-

Euripides noemt zulk eenen die t'huis, en buiten de zeevaart blyven kan, gelukkig; en *Antiphanes* zei, *dat het beter was, te land arm, als op zee ryk te zyn.*

Een wys Man, zegt zeker Wysgeer, moest zich noit aan de gevaaren der zee betrouwen.

Die zoo groot was, dat zy den eersten uitvinder der zeevaart vervloekten.

Ja dit ging by veelen der Ouden zoo verre, dat zy den scheepsbouw vervloekten. *Propertius* zegt *lib:* I.

Ah! pereat quicunque rates & vela paravit
Primus, & invito gurgite fecit opes.

dat is:

Vervloekt zy hy die eerst den zeevloedt heeft bevaren,
Om tegen dank der zee veel rykdom te vergaren.

Ovidius zegt in 't II. boek der Minnedichten, in 't elfde dicht:

Sero respicitur tellus ubi fune soluto
Currit in immensum panda carina salum.

dat is:

Men ziet te laat na 't land, als 't touw is losgeraakt;
En als de kromme kiel de diepte vast genaakt.

Horatius zegt in zyn I. boek en derde gezang:

Quem mortis timuit gradum,
Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, et
Infames scopulos Acroceraunia?
Nequicquam Deus abscidit
Prudens oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transiliunt vada.

dat is, volgens den boven gemelden J. de Dekker:

Wat stervens wyze of slag van doot
Vermogt dien stoutaart te verbazen,
Die 't zeegedrogt zoo wreet als groot
En 't meer door stormen opgeblazen,
En die steenrotzen onbeducht
En zonder tranen dorst aanschouwen,
Die langs Epierschen boort, berucht
Door ramp, den kielen staan te schouwen?
Vergeefs vergeefs heeft God bestaan
Des aartryks schoot aan alle zyên
Te schiften met den oceaan,
En wyszelyk van een te snyen;
Nadien de volken niet te vreên
Met eige palen, andre hoeken,
Als Godveragters, over zeên
En zorgelyke zanden zoeken.

Zy zeilden dicht by de wal.

Met dit dus toegetakelde vaartuig, zich ten deelen van zeilen en riemen bedienende, begaven zy zich niet verre in zee, maar roeiden, of zeilden alleen langs den wal, over al de stranden in 't gezigt houdende; en als zy zich al eenigzins in zee begaven, zeilden zy op deze en gene starren, of lieten eenige medegenomene landvogels vliegen, om uit der zelver vlugt het land te ontdekken.

En, daar wat afgeraakt zynde, zeilden zy op eenige starren, die zy kenden.

De Ouden hadden kennis van de twaalf Zodiacx- of Dierkrings-teekenen, en buiten de zelve kenden zy ook nog eenige Noorder- en Zuiderstarren.

De Noordelyke zyn: de Slang, de kleine Beer, Cefeus, Cassiopéa, de Swaan, de Gier, de Knieler, de Noorderkroon, Arctophylax, de groote Beer, de Wagenaar, Perseus, Andromeda, Delta, Pegasus, 't Peerdshoofd, de Dolfyn, de Pyl, de Arend, Antinous, de Slangetemmer, Berenice's hairlok, Arcturus, 't Geitje, de Bokjens, enz.

De Zuidelyke Starren, hen bekent, waren deze: de Walvisch, Orion, de Hond, de Slang, de Schenkkan, de Raven, Chiron, de Wolf, de Altaar, de Zuiderkroon, de Visch, de Eridanus of de Pò, de Haas, de groote Hond, 't schip Argo, en de Planeeten.

Van welke Starren men veel in de werken van *Ovidius*, en voor al in zynen Almanach, leest.

Zy spraken veel van Castor en Pollux, die zy, zoo *Strabo lib:* I. pag. 86. zegt, als Zorggoden der zeelieden aanmerkten, en die zy met *Horatius lib:* I. *Ode* 3. *Lucida Sydera*, dat is, heldere of heilzame gestarnten noemden; vaststellende, dat, als zy die of wel eenige lichte vlammetjes in de lucht zagen, het dan mooi weer worden zou.

Ook was 't zevengestarnte by hen bekent. De Grieken noemden het πλειαδές een woord, afkomstig van πλέω *ik vare*; en begrepen onder dien naam de zeven dochters van Atlas: Maja, Electra, Taygeta, Astenope, Merope, Halcyone, en Celæno, welke zy verdichtten onder de Starren geplaatst te zyn.

Anders komen die ook wel voor met den naam van *Vergiliæ*, of *Atlantides*, in welke laatste betrekking *Virgilius lib:* I. *Georg.* zegt:

Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnossiaque ardentis decidat stella coronæ.

dat is:

Eerst moet de zevenstar in 't oosten nederdalen,
En Ariadnes kroon haar glanssen onderhalen.

Zy sloegen dit gestarnte in den voortyd gade, om dan by deszelfs opkomen en verschyning hunne vaart aan te vangen; vermits zy gewoon waren den 14[den] September de schepen op droog te halen, en na dien tyd, dog voor al na den 11[den] November (zoo *Plinius* en *Vegetius lib:* XIV. *cap.* 39. zegt) om geen vaaren meer te denken, en tot den 15[den] Mey, of, zoo andere willen maar tot den 10[den] Maart toe de zee, buiten de kolommen van Her-

Hercules, voor onbevaarbaar te houden; om dat na den 11den November Orion of Arcturus opquam, een noordelyk en zeer winderig gestarnte, ontrent den staart van den Beer; daar beneven, om dat men dan lange nachten, vreezelyke stormwinden, groote duisternis, koude, en meer andere ongemakken, had. Ja zulk een; wie 't dan ook was, die voor den 15den Mai in zee steken dorst, hielden zy voor eenen waaghals, 't geen wel eens door deze en gene kooplieden voor zig zelven, maar noit met eenige goederen van den Staat, geschiedde; doch voor al was men niet gewoon zoo vroeg Soldaten, of andere menschen, die men overvoeren moest, op zee te wagen.

De star van Venus, of de avondstar, die ook de morgenstar is, diende de Zeeluiden mede in 't stellen van hunne koersen, waarom zy die Godin ook aanbaden.

Zy spraken ook van de Hyades, die goede zusters van Hyantes, den welken de Grieken verdicht hebben, dat door een leeuwin verscheurt, en van haar beweent is; en dat zy daarom uit medelyden ten hemel verheven zyn; zy werden *Hyades* of het regengestarnte genaamt, een woord afkomstig van ὕειν *huein*, regenen. De naamen dezer zeven zusters, al mede Atlas dochters, waren: Ambrosie, Endore, Phesile, Coronis, Polixe, Phæo en Thyene.

Ovidius beschryftze ons *lib:* V. in zyn Almanach als zeven starren, die gemeenlyk met regen opquamen:

Ore micant Tauri septem radiantia flammis
Sydera, quas Hyadas Grajus ab imbre vocat.

dat is, na Hoogvliets vertalinge,

De heldre stierkop straalt met zeven flonkerlichten,
De Griek/che zeeman noemt, om dat zy regen stichten
Hen ook het buigestarnte.

Homerus Iliad. boek XVII. ꝟs 485. spreekt mede van de starren des hemels, door Vulkaan op Achilles schild gebragt, en telt daar onder de Pleiades, de Hyades en Orion, die anders ook wel de groote Beer, of de Wagen genaamt, en als een gantsche vergadering van Starren beschreven wordt, daar by voegende, dat zy noit in zee daalen en altyd boven den gezichteinder of horizont blyven.

Πλῃϊάδας θ', ὑάδας τε, τὸ σθένος ὠρίωνος,
Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
Ἥτ' αὐτοῦ στρέφεται, καὶ τ' ὠρίωνα δοκεύει·
Οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν ὠκεανοῖο·

dat is:

Orion, Hyades, de Pleiades, de wagen,
Van anderen de beer genaamt, die zich daar wendt,
Daar op Orion past, en noit haar starre ment
Beneden onze kim, om weder op te dagen.

En in 't XXII. boek ꝟs 27. zegt hy van den Hond van Orion, of de hondstar, en meer andere, dus:

------ Ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
Φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ.
Ὅν τε κύν' ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσι·

dat is:

Haar schitterende glans in 't midden van den nacht
Vertoonde zich alom, begon vast door te breken
Door al de starren heen, by welke vergeleken
Men haar Orions hond wel eer te noemen plagt.

Voornamelyk egter zeilden de Ouden op den kleinen, en den grooten Beer; dog op den eersten vooral de Feniciers. Dit bevestigt *Ovidius lib:* II. in zyn Almanach:

Esse duas Arctos, quarum Cynosura petatur
Sydoniis, Helicen Graja carina notet.

dat is:

Wie merkte, dat 'er in den hemel Beeren waren,
De kleine Noorderbeer, waar op 't Sidonisch volk
Zyn streek zet, daar de Griek wel in dien naren kolk
Plagt op den grooten Beer gerust daar heen te vaaren.

Nog nader toont hy dit in zyn XVII. Heldinnenbrief, daar Leander van die beiden zegt:

Nec sequar aut Helicen, aut, qua Tyrus utitur, Arcton.

dat is:

Geen groote of kleine Beer zal mynen koers bestieren.

En *Virgilius* in 't I. boek zyner Landbouwgedichten zegt ꝟs 204. over de starren sprekende:

Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis
Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis.

dat is, na Vondels vertalinge,

Noch staat ons op gestarnte, en 's hemels loop en wetten,
De Bokken en den Beer en heldre Slang te letten.

Het ontdekken van den kleinen Beer (van de Grieken, *cynosura*, dat is, de staart van den Hond genaamt, ter oorzaak dat de zeven starren, die dit gestarnte uitmaaken, het fatsoen van een staart, die zich even eens, als die van een hond, verheft, uitleveren) schryft Theon aan Thales toe.

Zy diende den Ouden zeer lang, en het is te verwonderen, dat *Homerus*, die in

't jaar

't jaar der wereld 3036. leefde, wel van den grooten, maar niets van den kleinen Beer meldt.

Hyginus zegt, dat men den kleinen Beer de Fenicische ſtar noemde, om dat Thales de Feniciër die eerſt aanwees, en 't gebruik 'er van aan anderen leerde; dog anderen meinen, dat hy zoo genaamt wierdt, om dat de Feniciers voornamelyk op dit geſtarnte hunnen koers ſtelden, en ſich ook eerſt, en voor alle anderen daar van bedient hebben.

Dit beveſtigt *Callimachus*, wanneer hy getuigt, dat dit geſtarnte de Feniciërs eerſt in Griekenland bragt.

Aratus, een oud Dichter, zegt mede, van dien Beer, met die betrekking,

Hac quoque Phænices freti lata æquora ſulcant.

dat is:

Hier op verſlaat zich ook de Feniciër op zee.

Van den grooten Beer zegt *Theon* in zyne aanmerkingen over de Phænomena van Aratus, dat die eerſt door Nauplius ontdekt is; hoewel Sophocles by Achilles Tatius de ontdekking van deze ſtar, en den ondergang van de Hondſtar, aan Palamedes toeſchryft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De oudſte ſtarkundigen *der Ouden. Welker kennis, by ſtorm of onweer, den* zeeman *weinig hielp.* Verſcheide volkeren *hebben op de* zeevaart *toegelegt. Uitvoeriger bewys daar van.* Slaven- *en* Droguenhandel *de* oudſte koophandel. *En daar na de* handel *in* Koper *en* Yzer. *Waar door de* Sidoniërs *van ouds* beroemt *waren. Gelyk ook wegens andere* waaren *en* konſten. *De Tyriers mede door den* koophandel *en* zeevaart *vermaart.* Volkplantingen *der Sidoniers. Die der* Tyriers *van* meer belang, menigvuldiger *en* verder in beſtek. *'t Geen in 't breede getoont wordt. Dog niet minder die van* Karthago.

De oudſte ſtarkundigen der Ouden.

HOe de Ouden aan deze kennis der geſtarnten quamen, en wie by hen de eerſte ſtarkundige was, daar over is men het niet eens.

De oudſte ſtarkundigen, daar de Grieken van ſpreken, zyn geweeſt die twee vermaarde broeders, Atlas en Prometheus, Mozes tydgenooten.

Van den eerſten verdichten zy, dat hy den hemel op zyn ſchouderen droeg. *Ovidius* zegt 'er in 't V. boek van zyn Almanach van:

Nondum ſtabat Atlas humeros oneratus olympo.

dat is:

De hemel ſteunde toen op Atlas ſchouders niet.

Homerus ſpreekt ook van dezen Atlas in 't I. boek van zyn *Odyſſ:* ✠s 58. in dezen opzigte zeer nadrukkelyk hem noemende:

------ Ατλάντα ὀλοόφρονος ὅς τε θαλάσσης
Πάσης βένθεα οἶδεν, ἔχει δέ τε κίονας αὐτὸς
Μακρὰς, αἳ γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσι·

dat is:

Dien Atlas, die veel wiſt, en in den oceaan
De diepten kende, en ook gewoon was te onderſchraagen
De lange Zuilen, die den grooten hemel dragen,
En de aarde, die hy heeft op zyne ſchouders ſtaan.

Ook ſpreekt'er *Virgilius lib:* VI. *Æneid.* ✠s 794. (gelyk wy in 't vervolg elders toonen) zeer klaar van. Dog het is zeker, dat hy, die zich in Mauritaniën onthieit, op dien berg (die naar hem nog 't Atlantiſch gebergte, gelyk ook de Spaanſche zee, daar ontrent nog, de Atlantiſche genaamt wordt) als een groot Starkundige den loop des hemels, en de beweging der bekende ſtarren, met zulken ernſt, en inſpanning der zinnen, waargenomen heeft, dat hy als den gantſchen hemel ſcheen op zich te laden. Na dezen Atlas noemden de Ouden de Heſperides (zekere eilanden in de Atlantiſche zee, by zommigen voor de Zoute, dog waarſchynelyker voor de Canariſche eilanden gehouden) Atlas boogaard, die gulde vrugten droeg; waar op *Ovidius* in 't IV. boek der Herſchepping in de 17 Fabel, aldus zinſpeelt:

Arboreæ frondes, auro radiante nitentes,
Ex auro ramos, ex auro poma ferebant.

dat is:

Men zag hier bladen aan 't geboomte in gulde hoven,
Ook boomgaarden, die hem het gouden ooft belooven.

Even zoo is 't ook met zyn broeder Prometheus gelegen, die verdicht is aan den berg Caucaſus vaſt gehegt te zyn, terwyl zyn hert van een gier verſcheurt wort, waar door de Ouden niet anders te kennen gaven, dan dat hy mede als een groot

Star-

Starkenner op dien berg den loop der starren met zulken neerstigheid en inspanning van al zyn kragten en zinnen waarnam, dat hy daar niet af te scheiden was, zoodanig, dat zyn hert als aan dien berg scheen vast genagelt te zyn, en hy door de zucht tot het navorschen van de beweging dezer hemelsche lichaamen, als verscheurt te werden.

Aangezien hy nu door zyne onafscheidelyke gehegtheid aan deze liefhebbery der starkunde ongemeen veel licht voor zich zelven, en voor zyne tydgenoten kreeg, zoo verzierde men al verder, dat hy den Goden het vuur van den hemel ontstolen, en 't zelve op de aarde gebragt, of wel, dat hy op den raad van Minerva den hemel beklommen, en 't vuur van de raderen van den zonnewagen ontleent heeft; al 't welke niet anders dan zyne gevonde starkunde op 't kragtigste uitdrukken wil.

Deze twee staan als de oudste Starkundigen by de Ouden bekent, welker leeftyd ontrent het jaar der wereld 2452 voorkomt.

Dat zy nogtans de eerste waren (hoewel *Clemens* de Alexandryner van Atlas zegt, dat hy die konst in Lybien eerst uitvondt) is niet waarschynelyk. Men zou daar ook Eolus mogen byvoegen, die als een groot Starkenner, uit de beweging van het swerk de winden voorzeide. De Babiloniers en Chaldeën, waren van ouds her boven alle andere volkeren voor groote Starkundigen vermaart.

Zoroastres, Osthanes, en de verdere Magi of Wyzen der Perzen, pronken mede met dien zelven naam, en hoewel de Babiloniers veel op dezen Zoroastres (eigentlyk Zaradust genaamt) en op Osthanes roemen, en hen als de eerste uitvinders van die konst opgeven, zoo is dit vry meer tot lof der Perzen, dan wel van hun dienende, alzoo deze een Perziaen, en de eerste een Bactriaan, en geenzins een Babiloniër, geweest is.

Onder de oude Starkundigen munt mede uit Nicepsos, koning van Sait (dat het lagerdeel van Egypten was) van welken *Paulinus* by Ausonius zegt:

Quique Magos docuit mysteria vana Nicepsos.

dat is:

Nicepsos die wel eer 't verborgene den wyzen,
Schoon ydel, als iet groots gewoon was aan te pryzen.

Hy stelde te werk alles 't geen Mercurius de 1. en 2de eertyds uitgevonden, en in de vertrekken en kooren der Tempels tot dien tyd toe verborgen gehouden hadden, en men wil, dat hy van de Starkunde openbare lessen zelf aan de Magi van Babel, of eigentlyk aan die van Perzien, gegeven heeft, voor zoo verre alle zyn boeken en schriften over de Starkunde, ten tyde dat Cambyses Egypten beoorlogde, door dien vorst na Perzien vervoert zyn, en dat die aan hen een groot licht in die kunst toegebragt hebben.

Strabo geeft de lof der starkunde voor allen, en alleen aan de Feniciers.

Josephus zegt *lib:* I. *cap.* 7. *Antiq: Judaic:* dat Abraham, die in 't jaar der weereld 2020. leefde, niet alleen een groot Starkundige geweest is; maar dat hy die konst ook aan anderen, en wel eerst by de Chaldeen, en later aan die van Egypten voortgeleert heeft. *Door hem*, zegt hy, cap. 7. *zyn die wetenschappen* (te weten de Tel- en Starkunde) *van de Chaldeen tot de Egyptenaars, en van hen tot de Grieken, overgegaan.*

Indien dit waar is, zoo ziet men niet alleen, dat hy in tyd veel ouder is, dan alle de gemelde Uitvinders; maar ook dat zoo wel de Chaldeën, als de Feniciers, en Egyptenaars, die konst alle aan hem dank te weten hebben.

Het is waarschynlyk, dat, gelyk de Hebreen de oudste scheepsbouwers, zy alzoo ook de oudste starkundigen zyn. Immers die *Gen.* 15: 5. met aandacht naleest, daar Godt tot Abraham zegt: *Ziet nu op na den hemel, en telt de starren*; en deze en gene plaatzen uit Job (Moses tydgenoot) daar byvoegt, en voornamelyk *Job* 9: 9. daar hy van Godt zegt: *die den wagen maakt, den Orion, en het zevengestarnte, en de binnenkameren van 't zuiden.* Als mede *Cap.* 38: 31, 32. daar de Heer tot Job spreekt: *Kont gy de lieflykheden van 't zevengestarnte binden, of de stringen Orions los maken? Kont gy den Mazzaroth voortbrengen in zynen tyd? en den wagen met zyne kinderen leiden?*

Die dit alles (zeg ik) met oordeel leest, zal ook moeten vaststellen, dat de Hebreen en de Arabiers, veel eer dan andere volkeren, de starren en haren loop, waargenomen en gekent hebben.

Na deze schynen de Babyloniers en de Perziaanen het naaste te komen, van welke de Egyptenaars en Grieken nader licht schynen bekomen te hebben.

Plinius zegt *lib:* VI. *cap.* 37. dat Berosus beeldt een vergulde tong had, om dat hy (zoo men wil) de Grieken die konst eerst geleert heeft.

Onder de Egyptenaars heeft ook de groote koning Sesostris als een voornaam Starkundige uitgemunt. Hy, die gantsch Asien overwon, bragt een vloot van vier honderd lange schepen in 't roode meir, niet om te handelen ('t geen de Egyptenaars eerst lang daar na deden) maar om andere landen te overheerschen. Hy doorliep, zegt *Strabo* elders, gansch Ethiopien, over al daar hy zyn overwinnende

nende wapenen bragt, niet alleen een kolom oprechtende; maar zoo *Eustathius* meldt, ook nette tafelen van zyne reizen, en van de strekking der overwonnen landen, makende, 't geen zonder grondige Star- en Landkunde niet wel geschieden kon, behalven dat hy daar door ook den Egytenaaren verder aanleiding tot die en andere konsten gaf. Immers deze tafelen zyn lang daar na by de Scythen en Colchers (volkeren, die hy ook overwonnen, en aan welke hy de zelve medegedeelt had) bewaart gevonden, zoo *Herodoot lib:* II. *cap.* 104. getuigt.

Zoodanige Astronomische tafelen heeft ook Democritus (zoo *Diogenes Laërtius lib:* IX. zegt) die in 't jaar der weereld 3490. leefde, allereerst voor verscheide jaaren, met aanwyzing van de Eclypsen, en van de op- en ondergang der Starren, gemaakt; waar na dan de oudste waarnemingen der Grieken ontrent de beweging der Starren, die van *Callisthenes*, *Aristoteles* leerling, zyn, die de zelve op zyn bevel van Babel na Griekenland overzont, en van welke *Hipparchus*, die groote Starkundige, die in 't jaar der weereld 3790. leefde, en meer andere na hem, zig met veel vrugt bedient hebben.

Welker kennis, by storm of onweer, den zeeman weinig hielp.

Gelyk nu de Ouden alleen kennis van deze weinige starren, en daar door ter zee weinig zekerheid in 't stellen van hunne koersen gehad hebben, vermits zy (gelyk wy hier na breeder toonen zullen) niet de minste kennis van 't kompas hadden, zoo kan men zeer licht begrypen, in hoe groot een gevaar, en van hoe billyke vreeze zy zich bezet gevonden hebben, als zy, voornamelyk door storm en duister weêr, wat van den wal afgeraakt, die van hun nog bekende starren niet meer zagen, en dus op Gods genade, onder het gebulder der woedende winden, en ten hemel stygende golven, met de uiterste onzekerheid en angst, zonder eens te weten, waar zy belanden zouden, maar henen dreven.

Verscheide volkeren hebben op de zeevaart toegelegt.

Deze groote onzekerheid in het zeilen of roejen ter zee, en al dit zidderen en beven voor de zeevaart en 't bulderen der winden, waar van men by de Ouden leest, heeft egter niet konnen beletten, dat verscheide volkeren zich daar toe gezet, het geheel en al op de zeevaart aangelegt, zich daar door zeer beroemt, en hun vaderland, zoo door den koophandel, die zy sterk daar by voortzetteden, als door 't ontdekken en veroveren van veel landen, bloejent en magtig gemaakt hebben.

Die van den stam *Sebulon*, *Gen.* 49: 13. vermits die zich *aan de haven der zee onthielden*, gelyk ook die van *Dan* en *Aser*, *Judic:* 5: 17. *Die zich op hunne schepen onthielden*, schynen my toe, van de oudste zee- en koopluiden geweest te zyn.

Zommige houden de Cretenzen voor de oudste en de stoutste zeehelden, en dat zy daar door het meesterschap van de Middelandsche zee een geruimen tyd gehad hebben.

Dat de Focenzers, die men wil dat Marseille bouwden, en voor al ook de Atheniënzers, mede magtig ter zee geweest zyn, is af te nemen van hunne vloot van 378 schepen, welke die van Xerxes by Artemisium versloeg: En tegen die van Sparta bragten zy 'er over de 400 in zee.

Uitvoeriger bewys daar van.

Van ouds waren ook de Tyrrheners ter zee vermaart, waar van de gantsche Italische zee na hen de Tyrrheensche genaamt is.

De Liburni, een volk van Illyrien, 't geen Jonien en veel eilanden in de Egeïsche zee veroverde, hebben zich daar door mede beroemt gemaakt, en zelf ook een zeker maakzel van schepen na hen *Liburnicæ* genaamt, nagelaten.

Die van Rhodus waren mede op de zeevaart byzonder afgeregt, en hadden in de Middelandsche zee een grooten naam verkregen; gelyk ook die van Taphos, van welken *Homerus* in het I. boek van zyn *Odyss:* ℣s 112. als van wakkere zeehelden spreekt, als hy daar van Mentes, Anchialus zoon zegt:

Μέντης Ἀγχιάλοιο δαΐφρονος εὔχομαι εἶναι
Υἱός, ἀτὰρ Ταφίοισι φιληρέτμοισιν ἀνάσσω·

dat is:

'k Ben Mentes, en de zoon van [illegible]n, die word genaamt
Anchialus, een vorst in kennis uitgelezen,
'k Gebie met oppermagt de Taphiers, geprezen
Om hunnen vaarlust, en voor anderen befaamt.

Dus roemde hy, als ervarene zeekundigen ook zeer dikwils de Pheaciers, die hy in 't XIII. boek van zyn *Odyss.* ℣s 305. niet alleen in 't gemein Φαίηκες ἀγαυοὶ, dat is, de doorlugtige of beroemde Pheaciers noemt (gelyk hy die ℣s 150. ook wegens hunne schoone schepen pryst) maar van welke hy dan eens in zyn V. boek in 't 424 ℣s. en in 't XIII. boek ℣s 39. als van Φαιήκεσσι φιληρέτμοις, de riemzugtige (dat is, de tot de zeevaart geneigde) Pheaciers, dan weer eens in zyn VIII. boek ℣s 189. en elders van hen spreekt als van de

Φαίηκες δολιχήρετμοι, ναυσίκλυτοι ἄνδρες·

dat is:

Pheaciers, gewoon den langen riem ter zee
Te voeren, en beroemt de zeevaart wel te kennen.

In zyn VI. boek ℣s 272. en 273. spreekt hy van de zelve, als van luiden die groote kennis hadden van masten, riemen en 't geen verder tot de schepen behoort; behalven dat hy in dit zelve VIII. boek ℣s 245.

Alcinous tegen Ulyſſes van hen ſprekende als *γηυσὶν ἄρισοι* dat is, de beſte in hunne ſchepen of ſcheepvaart, invoert, als hy hen roemt als mannen, die alle anderen overtroffen *ναυτιλίη* in de zeevaart of zeekunde. In 't III. boek ℣s 281. roemt hy ook eenen Phrontis, als een zeer ervaren zeeman.

Πηδάλιον μετὰ χερσὶ θεούσης νηὸς ἔχοντα,
Φρόντιν ὀνητορίδην, ὃς ἐκαίνυτο φῦλ' ἀνθρώπων
Νῆα κυβερνῆσαι· ------

dat is:

Hem, die wel eer het roer van 't vaartuig, wel bezeilt,
Plagt in zyn ſtoute vuiſt weergadeloos te roeren;
Dien Phrontis, die de vlag zeeghaftig plagt voeren
Ver boven al, wat oit de gronden heeft gepeilt.

Maar gelyk de Feniciers in hunnen bloei alle volkeren der aarde in de kennis der Reken- Starkunde en ſcheepvaart, verre te boven gingen, alzoo hebben zy ook alle andere volkeren in het voortzetten van den koophandel, en dus mede in het ontdekken, veroveren, en voor al in het bevolken van vreemde landen, zeer verre overtroffen, vermits het beſtek van alle anderen zich gemeenelyk binnen, en dat der Feniciers zich verre buiten de Middelandſche zee uitſtrekte.

Slaven- en Droguenhandel de oudſte koophandel.

Volgens de oudſte bewyzen ſchynt de handel van ſlaven, dat is van geroofde of verarmde menſchen, en van reukwerken, ſpeceryen en diergelyke goederen, de oudſte koophandel te zyn.

Gen. 17: 12. leze ik al, van gekogten met den gelde in Abrahams huisgezin.

Dat dit by andere volkeren van ouds en mede in de volgende tyden bekent was, ziet men klaar *Gen.* 37. daar de Iſmaëliten of Midianiten, met droguen naar Egypten reizende, Joſeph van zyne broeders koopen, (volgens Rubens raad, alleen tot Joſephs behoudenis, gegeven) en kort daar aan weder aan Potiphar verkoopen. Alwaar de oudheid van den handel zoo met ſlaven als met droguen en reukwerken der Ooſterlingen blykt.

Dus quamen zommigen door armoede, anderen als Joſeph door gewelt, en anderen door veroveringen te land by voorval van oorlog; maar ook veelen door Roovers ter zee, tot ſlaverny te vervallen.

Homerus zegt daarom in het XIV. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 296. dat het eerſte ambagt der menſchen het zeerooven was.

In het III. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 71. zegt Neſtor met betrekking hier op:

Ω ξεῖνοι, τίνες ἐςέ πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα
Ἤτι κατὰ πρῆξιν, ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε
Οἷά τε ληισῆρες ὑπεὶρ' ἅλα τοίγ' ἀλόωνται·

dat is:

Wat zyt gy tog voor liên, myn vrienden en gezellen,
Van waar komt gy tog hier zoo loopen uit der zee?
Is 't om den handel ook, of dwaalt gy van de ree,
Gelyk de roovers doen, die andre menſchen quellen?

En in 't 103. ℣s van 't zelve boek zegt hy:

Ω φίλ' ἐπεί μ' ἔμνησας οἰζύος ἣν ἐν ἐκείνῳ
Δήμῳ ἀνέτλημεν μένος ἄσχετοι ἦες ἀχαιῶν
Ἠμὲν ὅσα ξὺν νηυσὶν ἐπ' ἠεροειδέα πόντον
Πλαζόμενοι κατὰ ληίδ'· ------

dat is:

Myn vriend, die my weer aan de rampen doet gedenken,
Die rampen, die wy daar, beroemt door dapperheit,
Uitſtonden by dat volk, en door Achil geleit
Uitzagen naar den roof, om anderen te krenken.

In zyn XIV. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 287--297. ſpreekt hy van Eumeüs moeder, welke een Fenicier liſtig mede naar Fenicien, en, na een jaar verblyf, van daar ter zee na Libyen vervoerde, om haar daar tot een hoogen prys te verkoopen:

Κεῖθι δέ μ' ὡς περάσῃσι, καὶ ἄσπετον ὦνον ἕλοιτο·

dat is:

Op dat hy my aldaar ten dierſten mogt verkoopen.

In zyn XV. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 426: zegt hy van die van Taphos:

Ἀλλά μ' ἀνήρπαξαν τάφιοι ληίςορες ἄνδρες·

dat is:

De Tafiërs die my als roovers dus vervoerden.

Dus ſpreekt Ulyſſes in 't XIII. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 272. nog eens van de Feniciers, als van zeeroovers, aldus:

Αὐτίκ' ἐγὼν ἐπὶ νῆα κιὼν φοίνικας ἀγαυοὺς
Ἐλλισάμην καί σφιν μενοεικέα ληίδα δῶκα·

dat is:

Ten eerſten, en zoo ras het maar gelegen quam,
Ben ik in 't ſchip gegaan, en heb met ernſt gebeden
't Fenicíſch volk, beroemt door oppermogentheden,
't Geen van den roof, zoo veel hen luſte, van my nam.

En dat de ſlaven, ook een gedeelte van de goederen, die de Grieken al van ouds hadden, en die zy of door hun zeerooven, of ook wel in den oorlog, bequamen, geweeſt zyn, toont deze zelve Dichter klaar in 't IV. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 729. alwaar hy Penelope aldus ſprekende invoert:

Ἀλλά τις ὀτρηρὸς δολίον καλέσειε γέροντα
Δμῶ' ἐμὸν ὅν μοι ἔδωκε πατὴρ ἔτι δεῦρο κιούσῃ
Καί μοι κῆπον ἔχει πολυδένδρεον. ------

dat

Dat eens een knecht met haast zou roepen, op myn last,
Den ouden Dolius, myn slaaf, die my gegeven
Wiert van myn vader, toen ik ging, om hier te leven;
Een, die myn thuin bewaart, en op de boomen past.

En in 't IV. boek vs 10. zegt hy van Menelaus, en van zyn zoons huwelyk:

Υἱεῖ δὲ σπάρτηθεν ἀλέκτορος ἤγετο κούρην,
Ὃς οἱ τηλύγητος κρατερὸς γένετο μεγαπένθης
Ἐκ δούλης· ------

dat is:

Zyn zoon, geboren in zyn hoogen ouderdom
Uit een slavinne, Megapenthes, een der helden
In sterkte zeer beroemt, en weerdig hem te melden
Gaf hy ten huwelyk, 't kroost van Alector, om
Met haar te paaren.

Thucydides zegt ook dat de Feniciers en Cariers, gewoon waren op zee te rooven; dog men moet hier nevens ook weten, (gelyk de oude Aantekenaar van *Homerus* over het 73 en 74 vs van zyn III. boek zeer wel aanmerkt) dat het zeerooven voor die van de Griekſche eilanden in die eerste tyden niet oneerlyk nog schandelyk was. Een zaak die *Thucydides* ook bevestigt, hoewel het, na dat hun staat nu op vaster voeten gestelt was, schande wiert.

En daar na de handel in koper en yzer.

Buiten den mensch- of slavenhandel schynt de handel in koper en yzer een van de oudste te wezen.

In den koperhandel waren de Feniciers mede zeer vermaart; maar aangezien de Sidoniers, Tyriers en de Karthagenienzen, al te zamen Feniciers van oorspronk waren, en zy die naam in het gemein droegen, zoo moeten wy, om net en met orde te spreken, hier van zeggen, dat de Sidoniers de oudste; dog de Tyriers en de Karthagenienzen de magtigste ter zee, en ook de grootste, zoo in den koophandel, als in 't ontdekken en bevolken van landen, geweest zyn.

De Sidoniers waren eigentlyk Chanaaniten; die, schoon zy ware nazaaten van Chanaan waren, zig egter noit na hem, Chanaaniten; maar na Sidon, Sidoniers, en zomtyds ook wel Syriers, Assyriers, Syrofeniciers, dog meest Feniciers (een naam hen van de Grieken, niet gelyk *Strabo lib.* I. *pag.* 76. zegt, na 't roode meir, om dat zy daar van daan quamen, maar na de menigte hunner palmboomen gegeven, by welke *Φοῖνιξ phoinix*, een palmboom beteekent) noemen lieten.

Waarschynelyk deeden zy zich zoodanig en geen Chanaaniten noemen, om den vloek, over Chanaan uitgesproken, eenigzins uit te wisschen, en om den haat, waar in zy onder dien naam by de Israëliten waren, te ontgaan; om welken naam zy hen niet alleen gestadig beoorlogden; maar ook gewoon waren hen, by deze en gene veroveringen, of te dooden, of tot slaafagtige diensten te gebruiken.

Hun voorvader, Chanaan, was een en de zelve met der Heidenen Mercurius, den god der kooplieden, die by hen zoo *a Mercibus*, dat is, van de koopwâren, even als hy by hen Canaan, dat ook een koopman in het Hebreeuwsch beteekent, genaamt is; hoedanig het woord Canaan, *Hos.* 12: 6. *Ezech.* 17. 4. overgezet voorkomt.

De stadt Sidon, dus naar Sidon, Chanaans oudste zoon, gelyk wy *Gen.* 10. zien, genaamt, was veel ouder dan Tyrus.

Dit blykt niet alleen uit *Homerus*, die niets van Tyrus meldt, en zeer veel van de Sidoniers, als groote kooplieden en konstenaars in verscheide werken, en ook als groote zeehelden spreekt; maar voornamelyk uit Gods woord, *Jes.* 23: 2. daar Tyrus met nadruk Sidons dochter genaamt en dus later in tyd gestelt word. *Jos.* 11: 8. komt het ons ook als het groote Sidon voor, zonder dat men ten dien tyde byna nog iets van Tyrus leest: want 't geen ons *Jos.* 19: 19, 25. mitsgaders 2 *Sam.* 24: 7. voorkomt, dat moet men niet als een verhaal van zaaken in Josua's tyd (in welken Tyrus 'er nog niet was) maar van dien tyd opnemen en verstaan, in welken die Schryver, die daar van als van een bemuurde stadt spreekt, leefde; waar mede men *Ezech.* 26: 4. kan vergelyken. Behalven dat ook *Strabo lib.* XVI. Sidon in rang voor Tyrus stelt, en de Sidoniers als vinders van de Starre- en Rekenkunde roemt.

Daar zyn'er die meinen dat Sidon, door den koning van Ascalon verovert zynde, toen wel van hun is verlaten, maar dat zy daar op ontrent veertig jaren voor Troje's verovering, of 240 jaren voor den Tempelbouw, of wel in 't midden van den regeertyd der Richteren, Tyrus gebouwt hebben.

Waar door de Sidoniërs van ouds beroemt waren.

Dat deze Sidoniers van ouds her koophandel in koper dreven, blykt ons by verscheide bewyzen. *Deut.* 33: 25. wert van Aser voorzegt, dat hy over yzer en koper treden zou.

Deze stam van Aser nu lag niet alleen naast aan Sidon; maar Sidon zelf behoorde eigentlyk mede onder het deel van dien stam, schoon zy dit noit bezeten, en de inwoonders (gelyk wy *Judic.* 1: 31. zien) noit verdreven hebben.

Homerus roemt de Sidoniers ook wegens dezen hunnen handel in koper: want Eumeus moeder zegt in zyn *Odyss.* in 't XV. boek en 397. vs.

Ἐκ μὲν Σιδῶνος πολυχάλκου εὔχομαι εἶναι·

dat is:

'k Ben een Sidonische, na Sidon zoo genaamt,
't Geen door zyn overvloed van koper is befaamt.

Gelyk ook wegens andere waaren en konsten.

Dat de Sidoniers ook in 't maken van fraaje konststukken uitstaken toont de zelve Dichter in 't IV. boek van zyn *Odyss.* ℣s 743. of ontrent het midden des boeks; daar hy de Sidoniers pryst over hun vernuft in het maken van een zilvere drinkkan, dat alle werk van dien aart te boven ging, en van 't welke Menelaus daar tegen Telemachus zegt:

------ Πόρεν δὲ ἐφαίδιμος ἥρως
Σιδονίων βασιλεὺς ------

dat is:

't Was een geschenk wel eer hem door den vorst gegeven
Van Sidon, edel van geslagt en hoog verheven.

Van diergelyken drinkkan van de vernuftige Sidoniers ook gemaakt spreekt *Homerus Iliad:* ℣. of boek XXIII. pas na de stryd van Ajax en Ulysses.

Dus word ook Sidon over zyn wapenhandeling, en over des zelfs verstand in 't hout wel en op zyn tyd te kappen, 1 *Reg.* 5: 6. en over zyne uitvinding van 't glas, by *Plinius lib.* XXXVI. *cap.* 16. gelyk ook over meer andere dingen, geprezen, zeggende, dat Sidon door veel glaswinkels vermaart, en de uitvindster van spiegels was. *Strabo* roemt haar in zyn XVI. boek ook als een stadt, waar in het glaszand, schoon tusschen Ptolemais en Tyrus vallende, alleen gesmolten wierdt.

In opzigt van hare Starkunde zegt *Ovidius* in 't III. boek van zyn Almanach:

Esse duas Arctos; quarum Cynosura petatur Sidoniis ------

dat is:

Wie wist toen van de twee zoo nutbekende Beeren,
Waar van de kleine de Sidoniers vooral
Gedient heeft, om den koers te zetten, als de wal
Niet meer te zien was, en om onheil af te keeren.

Wanneer Menelaus zyne reizen aan Telemachus verhaalt, zegt hy by *Homerus* in 't IV. boek van zyn *Odyss.* ten bewyze, dat de Sidoniers met allerlei volkeren handelden:

Αἰθιοπάς θ' ἱκόμεν, καὶ σιδονίυς καὶ ερεμβὺς

dat is:

'k Heb de Ethiopers en Sidoniërs gezien,
De Erembers, en met hen veel andre vreemde liên.

Van hunne scheepvaart en koophandel zegt *Dionysius Phrig:* pag. 132.

Οἱ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης
Πρῶτοι δ' ἐμπορίας ἁλιδινέος ἐμνήσαντο·

dat is:

Die eerst met schepen zich in volle zee begaven,
En om den handel eerst verzeilden uit de haven.

Immers by *Strabo lib.* XVI. pag. 1098. staan de Sidoniers als meesters in de grootste konsten der wereld, en voor al in de Tel-Star- en Scheepskunde, bekent.

Van hunne scheepskunde spreekt *Euripides* in zyn Helena, ℣s 1467. dus:

Φοίνισσα Σιδωνίας ὦ ταχεῖα κώπα·

dat is:

O snelbezeilde boot, en schoon Sidonisch schip.

En in 't zelve Treurspel ℣s 1547.

Σιδωνίαν ναῦν πρωτόπλουν κατείλκομεν·

dat is:

't Sidonisch schip, 't bezeilste, is van de werf gehaalt.

Hierom was 't wapen of devys der Sidoniers een Roer, 't geen in hunne gedenkpenningen (van welke de Heer *Reland* twee in 't 3de deel van zyn *Palestina* pag. 1014. vertoont) klaar te zien is.

Om deze hunne scheepskunde werden zy van *Homerus* in 't XV. boek van zyn *Odyss.* ℣s 419. Ναυσίκλυτοι, dat is, vermaard door hunne schepen, en by *Athenæus* Θαλαττοκρατοῦντες, dat is, magtigen ter zee, genaamt.

Herodoot zegt in zyn VII. boek van Artemisia, koningin van Carien, dat zy aan Xerxes vyf schepen, wel van krygsknegten verzien, en die, naast de Sidonische, de uitstekenste waren, verschafte.

Een weinig verder zegt hy, dat Xerxes genegen zynde om zyn vloot te monsteren, op een Sidonisch schip klom, en, onder een goud paviljoen zittende, (een blyk van de heerlykheid der Sidonische schepen) na yder schip der vloot vraagde. En 't zelve getuigt hy daar in dat boek van hem ook, dat hy, genegen om de mond van de vliet Peneus te bezichtigen, op een Sidonisch schip klom, gelyk hy altyd, als hy iet diergelyks verrichten wilde, gewoon was te doen. Uit al het welke dan de voortreffelykheid van de Sidonische boven alle andere schepen in die tyd, zeer klaar te zien en af te nemen is.

Maar hoe groot en beroemt ook de Sidoniers door hunnen koophandel, en andere zaaken van zee- of starkunde waren, schynen zy egter in allen dezen maar binnen de Middelandsche zee bepaalt, en dierhalven van dat wyd beslag noit geweest te zyn, als naderhand de handel en de zeevaart der Tyriers en Karthagers geworden is.

Dat Tyrus in rang voor Karthago gaat, blykt, om dat Karthago een Tyrische volkplanting was, en door hen, zoo *Appianus* zegt, 50 jaren na Trojens verovering

ring gebouwt is; 't geen zy ook, by 't zenden van jaarlykze thienden na Tyrus, erkenden. Men leest van haar ook by Jesaias *cap.* 23: 1--4. als een zeer oude stadt.

Dat 'er ook een oud en nieuw Tyrus geweest zy, 't eene door Sidon gebouwt, en door Nebucadnezar verwoest, 't ander door Agenor gesticht, en door Alexander den grooten verwoest, gelyk *Curtius lib.* IV. cap. 4. melt, is een zaak den Geleerden bekent. En deze beide schynen in Salmanassars tyd te gelyk nog in wezen, en dierhalven 't verval van 't oude geen oorzaak van 't bouwen van 't nieuw Tyrus (gelyk zommigen meinen) geweest te zyn. Ook is 't wonder, dat *Homerus*, die niet veel ouder dan Salmanasser was, egter geen van beide kende.

Dat het oud Tyrus, Sidons dochter, een stadt, op den vasten wal gelegen, zeer magtig ter zee, en in den koophandel was, zien wy klaar by *Ezechiël* in zyn 26 en 27 *cap.* en *Amos* 1: 10. uitgedrukt.

Zy handelden, zoo *Josephus lib.* I. *Antiquit.* zegt, zeer sterk op 't oosten en 't westen, op Persiën, Lydien, Arvad, Javan, Thubal, Mesech, Togarma, Dedan, Syrien (en voor al op Damascus) op Dan, op Arabien, Saba, Raema, Kedar, Haran, Canne en Eden.

De Waaren, waar in zy handelden, waren goud, zilver, tin, loot, koper, paarden, wagens, harnassen en alle ammunitie van oorlog. Zy handelden ook in ivoir, ebbenhout en robynen, en voor al in dat vermaart en tweemaal geverwt Tyrisch purper, in tapyten, in zyde, crystal, tarw, honich, mastich, wyn, in kostelyke wolle, yzerwerk, kassia, kalmus, fyn laken, schaapen, rammen, bokken, in allerlei speceryen, in gestikte lakenen, in edele gesteenten, peerlen, in allerlei kostelyke kleederen, die in cederen kisten bewaart, en zoo ter markt gebracht wierden. *Ezech.* 27. Behalven dat zy ook sterk in visch handelden.

Hier door wierden zy zeer trots en moedig, zoo dat hunne kooplieden vorsten, en hunne kramers de heerlykste in den lande wierden. *Jes.* 23: 8.

Hunne riemen maakten zy van de eiken van Basan, en de roeibanken bekleedden zy met ivoir, hunne schepen pronkten met gestikte Egyptische zeilen, en de dekzelen met hemelsblaêu en purper uit de eilanden van Elisa. *Ezech.* 27: 6, 7. waar door hun koning zoo trots werdt, dat hy, zyn hert verheffende, zeide: *Ik ben God, en ik zitte in den throon Gods, midden op de zee.*

Hier op speelde ook zelf de naam van Hercules, zynde een Fenicisch woord, met een Griekschen uitgang (gelyk men in de schoolen spreekt) aangevult, 't geen, zoo veel Geleerden willen, niet anders, dan een koopman of handelaar beteekende. Tot al dezen koophandel was de stadt uitnement wel gelegen, als zynde aan de ingangen, en met hare landpaalen, in 't midden der zee, alwaar zy met hare verhevene huizen, en hooge torens, praalde, waar van *Ezech. cap.* 24: 4. spreekt, en waar op ook *Propertius lib.* I. *Eleg.* 8. zinspeelt:

Utque maris vastum prospectet Turribus æquor,
Prima ratem ventis credere docta Tyrus.

dat is:

Het trotze Tyrus dat het eerst de zee dorst bouwen,
Kan van zyn torens 't nat der woeste zee beschouwen.

Deze stadt was wel de dochter van Sidon, maar nu tot zulk een trotsheid gekomen, dat zy haar eigen moeder niet meer kende, zoodanig dat de Sidoniers, en die van Arvad, nu hare roejers geworden waren. *Ezech.* 27: 8.

Men moet echter niet oordeelen, dat die scheepsampten by hen zoo veragtelyk waren, als ze nu wel zyn: want *de wyzen in Tyrus agten het een eere, hare schippers te zyn. Ezech.* 27: 8. Waarom ook dit aangehaalde alleen maar dient, om te toonen, dat de Sidoniers toen hare onderdaanen waren.

Indien wy nu verder 't oog op de buitenlandze ontdekkingen en veroveringen van deze en gene vreemde geweeten, zoo der Sidoniers, als voor al ook van de Tyriers, slaan, zoo moeten wy zekerlyk over hunne stoute ondernemingen ter zee, en hunnen grooten handel in allerlei waaren, daar op gevolgt, verbaast staan.

De oudste volkplanting der Feniciers, en wel (zoo 't ons toeschynt) van de Sidoniers (alzoo Tyrus in die tyd nog niet bekent was) is die van Kadmus, naar Thebe in Bæotien geweest. Volkplantingen der Sidoniers.

Ovidius zegt in 't IV. boek van zyn Herschepping, ℣s 571.

Num sacer ille meâ trajectus cuspide serpens,
Cadmus ait, fuerit tum, cum Sidone profectus,
Vipereos sparsi per humum nova semina dentes?

dat is, naar Vondels uitbreiding:

--- *Toen sprak helt Kadmus; zou de nyt*
Van 't wreede bronserpent, misschien een' godt gewyt,
Dat ik in ballingschap van Sidon weergedreven,
Met myne speer doorstak, en hechtte, daar 't bleef kleven;
Zou 't zaaien van 't gebit des holdraaks, vol venyn,
In weelige akkerklai, ook eenige oorzaak zyn
Van alle dit verdriet; toen ik van Sidons paalen
Beotie eerst bezocht, vermoeit van ommedwalen.

Herodoot spreekt *lib.* II. van dezen Kadmus,

mus, ter plaats, daar hy van Melampus, en van Bacchusdienst, handelt, even eens, als of hy een Tyrier geweest was; dog de verstandigen houden hem, met meer recht, voor een Sidonier. Hy, die een Kanaaneer, en wel een van die Gibeoniten (zoo my toeschynt) was, die met Josua behendig vrede gemaakt had, en aldus in 't leven bleef, bragt ook allereerst de letteren van zyn land, en ook veel van zyne landtaal in Griekenland, en gelyk veel Fenicische en Karthagenienzer woorden niet anders, dan zuiver Hebreeuwsche, maar een weinig verdraait, waren, alzoo zyn ook veele der zelve by na geheel en al, zelf nog nu, in de Grieksche taal te vinden.

Het eerste bewyst *Hieronymus* in zyne uitlegging over *Jer.* 5: 25. en *Augustinus* over *Psalm* 136. Men ziet dit ook in het Fenicisch woord *Nachas*, dat by beide die volkeren (de Hebreen en Feniciers) een slang beteekent. Wat het Grieks aangaat, men ziet dit in 't woord *Delphi*, die vermaarde orakelplaats, van 't Fenicisch woord Dolphin, een profeet beteekenende, gelyk dat weder afgeleit is van 't Hebreeuwsch woord דלף dat *druppen*, *nederdalen als druppen*, en dus, by gelykenis, ook voorzeggen, beteekent.

Wie ziet niet, dat het Grieksch woord γεέννα, en 't Latynsch *gehenna*, de helle beteekenende, van 't Hebreeuwsch גיהנם of 't *dal Hinnoms*, afstamt? Dus word ook 't woord καβειροι *kabeiroi*, van 't Hebreeuwsch כ-ר *cabar*, swaar, talryk, πύθων *python* een *draak*, van פתן *een kleine slang*, Ἄρης *Arees*, Mars beteekenende, van הרס *haras*, *bederven*, ἥλιος *heelios*, de *zon*, van 't Hebreeuwsch צלין *gnelion*, de *verhevene*, de *hooge*, en *Saturnus* van סתר *sathar*, *hy heeft zich verborgen*, even eens als *latium* van *latére*, *verborgen zyn*, en *Janus* van יין *jajin* (als of men *jainus* zeide) *wyn* beteekenende, afgeleidt.

Men kan dit ook verder by *Plautus* in zyn *Pænulus* zien, alwaar veel Carthagenienzer woorden, die zeer wel na 't Hebreeuwsch gelyken (hoewel met veel onderscheid hier en daar) voorkomen; gelyk dat *Matth.* 15: 22. ook te zien is, daar van een Chanaaneesche vrouw gesproken word, die *Marc.* 7: 26. als een Syrofenicische beschreven is, gelyk ook de koningen van Canaan, by Josua gemeldt, van de LXX. overzetters gemeenlyk βασιλεῖς τῆς Φοινίκης, *koningen van Fenicien*, genaamt worden; ja de naam van Hercules, die zy als een God eerden, wil men dat niet anders zy dan het Fenicische האירכל *heir-col*, dat is, *hy heeft alles verlicht*, of wel, volgens anderen, het Fenicisch *harokel*, dat men wel zegt, maar even zoo sterk bewyst, als dat die naam (zoo men mede uit *Ezech.* 23. zegt te blyken) een koopman beteekent.

Wat is ook hun Melicarthus, Ino's zoon, Kadmus neef, anders dan een woord van 't Hebreeuwsch מלך *melech*, een *koning*, en קרתה *kartha*, een *stad*, te zamen gestelt, en dat dan niet anders, dan 's *konings stad* beteekenen zou.

De gantsche fabel van Kadmus, en het verslaan van dien draak of slang, by de Heidenen verdicht, en by *Ovidius* in de pas aangetogen plaats te zien, vint zeer klaar haren grond in 't Hebreeuwsch of Syrisch woord חויא *hevi*, 't geen een slang bediet, en dus van de Heviten ontleent schynt, hoewel hy niet eigentlyk een Heviet (te weten van die gene die by den berg Hermon woonden, en nevens de Amorrheen van Josua verslagen zyn) maar van die soorte was, die van Josua voor vreemdelingen aangezien, daar op in vrede aangenomen, en voor Gibeoniten gehouden waren. Hy schynt ook naar anderer gedagten een vorst of nazaat der Kedmoni, van welke men *Gen.* 15: 17. leest, die ontrent den berg Hermon woonden, geweest te zyn, en men wil dat de Grieken van dezen Kedmoni hunnen Kadmus, en van den berg Hermon zyn vrouw, Harmonie, t'zamen geslanst hebben.

Van dezen Kedmoni zegt men, dat ook de Lacedemoniers afkomstig zyn, en dat hun naam uit het woord Kedmoni, met vooraanzetting van een ל of *l* (dat dan *Lekedmoni* uitbrengt) te zamen gestelt zy, en dat voor een taalkundige de klaare voetstappen van dien naam gemakkelyk daar uit te ontdekken zyn; behalven dat men dit volk ook zelf 1 *Machab.* 12: 21. daar op roemen hoort.

Procopius lib. II. *cap.* 10. *de bello Vandal.* spreekt ook van zekere witte marmere kolommen in 't gewest van het Tingitaans Mauritanien, of van Tanger, op welke hy voorgeeft, dat deze woorden in 't Fenicisch uitgehouwen stonden: *Wy zyn Mooren, die gevlucht zyn voor 't aangezicht van Josua, den zoon Nave, des roovers.* En dus zouden dan deze Mooren voor zoo verre mede als een Sidonische volkplanting al van dien zelven tyd van Josua, nevens dien van Kadmus, als tydgenooten, moeten werden aangemerkt; dog ik vind gansch geen grond, om hier iets van te gelooven, maar wel veele redenen, om, zoo myn bestek dit lyden kan, dit geheel voorgeven te wederleggen.

Augustinus zegt ook, dat de boeren van Hippo, in Africa, in zyn tyd gevraagt zynde, wie zy waren, in 't Punisch zeiden, dat zy *Chanani* waren; maar dat dit een Sidonische kolonie, en dat dit zuivere nazaaten der Canaaniten, die voor Josua vlugtten, geweest zouden zyn, geloove ik al mede niet, om veel redenen die ik daar van geven kan.

Veel

Die der Tyriers van meer belang, menigvuldiger en verder in bestek.

Veel grooter egter en wyder uitgebreidt, ook vry beter na te speuren, zyn de volkplantingen der Tyriers geweest, alzoo die zich den gantschen aardbodem over, door hunnen koophandel en scheepvaart, bekent maakten, gaande zelf tot buiten de straat van Gibraltar, buiten welke de Sidoniers (mynes wetens) noit gezeilt hebben.

't Geen in 't breede getoont wordt.

De groote *Bochart* zegt van hen of van de Feniciers, in zyn *Phaleg*, *part.* II. *lib.* I. *cap.* 2. dat zy Colonien hadden in Cyprus, Egypten, Cilicien, Pisidien, in Carien, Rhodus, Bithynien, Thracien, Samothracien, en in veel andere eilanden der Egeische zee, ook in Creta, in Griekenland, Illyricum, Sicilien, Sardinien, in Spaanjen en Vrankryk, ja zelf ook buiten de straat in de Casseterides (zekere eilanden in den oceaan gelegen, zoo 't schynt of de Vlaamsche, of, zoo anderen willen, de Brittannische) als mede in Thule, Arabien, en tot in de Perzische zee, en dat zy vele van de zelve landen ook eerst ontdekt hebben; gelyk zy daar tin, lood, huiden, &c. tegen zout, aarde- en koperwerk (volgens de oudste wyze van te handelen) geruilt hebben, 't geen *Strabo lib.* III. dus opgeeft. In 't gemeen zegt de zelve Schryver van Tyrus *lib.* XVI. na Sidon is Tyrus de grootste en de oudste stadt. En wat verder zegt hy: schoon *Homerus* niets van haar melt, zoo verheffen haar nogtans ten hoogsten de volkplantingen in Iberien en Libyen, en andere plaatsen, tot buiten de pilaaren van Hercules gelegen.

Dat Karthago een volkplanting der Tyriers was, getuigt *Virgilius* in het eerste boek der *Eneade:*

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago Italiam contra. ----

dat is naar Vondels vertalinge:

Karthage, een oude stadt, van Tyrus volk bezeten,
Legt verre aan d'overzy van 't Italiaansch gebiet.

Over den tyd van des zelfs bouwing is by de Geleerden groot verschil.

Philistius stelt die 30 jaaren voor den oorlog van Trojen, of op 't jaar der wereld 2733.
Paterculus 65 jaaren voor den bouw van Romen, of 3133.
Livius 93 jaaren voor den bouw van Romen, of 3105.

De Tyriers stichtten deze stadt, om dat hun land voor hen te klein was, zoo men wil, 430 jaaren na den bouw van Tyrus.

Herodoot zegt *lib.* II. van hen of van de Feniciers, dat zy de stadt Thasus (mogelyk de zelve, die al in *Homerus* tyd zoo beroemt was, hoewel hy van geen Tyrus rept) gebouwt hebben, toen zy trokken om Europe te ontdekken.

Zy hebben ook een volkplanting van grooten naam te Gades in Spaanjen, of te Tharsis (anders by de Ouden ook Tartessus en Bætis genaamt) gehad. Die stadt was in Andalusien gelegen, dog (zoo uit *Herodoot lib.* I. blykt) alvoorens door de Foceërs ontdekt, en wel op dien tyd, dat daar een koning Argontonius, 120 jaaren oud, regeerde.

Strabo zegt *lib.* III. *pag.* 267. dat Tartessus tusschen de twee monden van de Rivier de Bætis (anders ook wel Quadalquivir genaamt) legt.

Claudiaan en hy, plaatsen die aan den voet van den berg Calpe in Spaanjen, alwaar het aan den eenen hoek der straat van Gibraltar gelegen is.

Verscheide Geleerden meinen, dat de Tyriers eerst uit Assyrien na 't roode Meir afgezakt zynde, zig van daar naar Gades of Cadix begaven. Hoewel *Justinus lib.* XLIV. *cap.* 5. dit een kolonie der Karthagenienzers (dog zeer qualyk) noemt. Ja *Strabo* getuigt *lib.* I. dat zy, naar 't roode Meir, Feniciers, of Roode, genaamt wierden.

Ook wordt by de Geleerden van een driederlei Tartessus gesproken. Te weten, van Tartessus, even gemelt, 't gene, zoo *Bochart* in den laatst aangehaalde plaats zegt, de Feniciers niet bouwden; maar daar reets vonden.

Ten anderen, dat gene 't welk zy zelfs bouwden, en Carteia of Tarifa genaamt werdt, lag dicht by Calpe en maar 7 à 800 stadien daar af, of by de kolommen van Hercules, tusschen Calpe en Bellone. En dan was 'er nog een derde Tartessus, Gader of (zoo *Strabo* zegt) Erythia genaamt, welke twee laatste de Tyriers, volgens *Bocharts* gedagten, gebouwt hebben.

Uit de overblyfzelen van *Sallustius* zien wy klaar, dat *Gades* of *Gaddir*, een Fenicische naam is, afkomstig van 't Hebreeuwsch woord גדר *gadar*, dat omheinen, gelyk גדר *geder*, een heining beteekent; en dat de Tyriers dien naam aan Tartessus gaven, om dat het rondom door de Rievier de Bætis bespoelt en omheint wierdt; gelyk *gaddir*, in hun taal, een heining of schutting, beteekent.

Hierom zegt *Rufus Avienus*, in zyne wereldbeschryving:

Pœnus quippe locum Gadir vocat undique septum.

dat is:

In 't Punisch noemt men een omheinde plaats Gadir.

Het zelve getuigt ook *Plinius lib.* V. *cap.* 19. waar uit ons toeschynt, dat zy

aldaar

aldaar maar een Tharsis of Gades gesticht hebben, waar aan zy nogtans verscheiden naamen gaven.

Naar dit Gades heeft de Tyrische Hercules een tocht gedaan, en daar, zoo men voorgeeft, twee kolommen opgericht, buiten welke de oude zeehelden zig niet in den openbaaren oceaan, of de Atlantische zee, dorsten begeven. Anderen houden de bergen Calpe en Abyla of hunne toppen, dog weer anderen eenige eylandjes, voor aan in den mond der straat van Gibraltar, voor deze kolommen.

Anderen plaatzen deze kolommen in zekeren Tempel, dien hy daar bouwde, van koper, in welken hy als een Godt gedient wierd, over welken men wil, dat Julius Cæsar traanen gestort zou hebben, om dat Alexander de Groote, nog maar 33 jaaren oud zynde, de gantsche wereld al overwonnen, en hy nog zoo weinig in zyn leven verricht had; dog van deze kolommen van Hercules, by *Pindarus* de poorten van Gades genaamt, gelyk ook van die fontein, of van die twee putten aldaar in zynen Tempel, werden ook veel verdichtzelen, die wy maar voorby gaan, opgegeven.

Josephus zegt *lib.* VIII. *cap.* 2. *Antiquit.* of wel in een *Fragment* van Fenicien, door *Menander* vertaalt, dat koning Hiram, Abibalus zoon, allereerst voor hem, ter gedagtenis van deze zyne onderneming, een statue of beeltenis, te Tyrus opgericht heeft; en zommigen zyn van oordeel, dat de eerste inwoonders van Spaanjen, Iberien en Libyen, Feniciers geweest zyn. Daar beneven teekent hy ook, tot nader bevestiging van de groote scheepvaart der Tyriers, hier aan, dat die van Gades groote schepen in zee zonden.

En anderen voegen hier nog by, dat deze Hercules een groot starkundige, en daar na ook Astrochiton genaamt geweest zynde, den Tyriers groot licht in hunne zeevaart, en buitenlandsche togten zou gegeven hebben.

Thyrrhenus, de zoon van Atys, bragt een volkplanting van Tyriers naar Toscanen, die na hem naderhand Thyrrheners genaamt zyn.

Strabo spreekt *lib.* III. *pag.* 282. ook van Abdera, als van een Fenicisch gebouw.

Van hunne volkplantingen, zelf tot in Iberien, om den koophandel uitgestrekt, melt *Appianus lib.* XVI. *de Bello Hispan: pag.* 448. ook *Diodorus*, gelyk wy aanstonts zullen zien.

Dus waren ook Leptis, Utica en Tabraca, steden die zy gebouwt hadden. Utica, zoo *Plinius lib.* XVI. *cap.* 40. zegt, 348 jaaren voor den bouw van Romen, of ontrent den leeftyd van Samuël, of wel ontrent Heli 's einde; en aldus, zoo *Velleius Paterculus* wil, niet lang na het bouwen van Gades.

Van Tabraca en Leptis, melt *Silius Italicus lib.* III. ℣s 256.

Tabraca tum Tyrium vulgus, tum Sarraque Leptis.

dat is:

*Het Tyrisch Tabraca, en ook 't Sarraansche * Leptis.*

* Het Sarraansch, of het Tyrisch, is een en 't zelve bywoord, alzoo Tyrus dan eens Tyrus, en dan eens *Tzor* (daar men dan 't woord Sarraansch van afstammen, en voortkomen dede) genaamt wierd.

Isidorus lib. XVII. en *Origines* voegen daar Hippo by, zoo doet *Augustinus*, die daar de laatste Bisschop was, en *Sallustius* in zynen Jugurthynschen oorlog ook Adymetum, dat door *Solinus* mede bevestigt word.

Dat zy hunne volkplantingen in Sicilien hadden, blykt uit *Thucydides lib.* VI. in 't begin:

Ὤκουν δὲ καὶ Φοίνικες περὶ πᾶσαν μὲν τὴν Σικελίαν, ἄκρας ἐπὶ τῇ θαλάττῃ ἀπολαβόντες, καὶ τὰ ἐπικείμενα νησίδια, ἐμπορίας ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς Σικελούς:

dat is:

De Feniciers bewoonden gantsch Sicilien rondom, hebbende uitstekende hoofden in zee, en ontrent de kleine eilanden, om hunnen koophandel met de Siciliaanen ingenomen.

Door deze Feniciers verstaan zommigen die van Karthago. Wel is waar, dat de Karthagers langen tyd meesters van de stranden van Sicilien geweest zyn, alwaar zy op den top van den berg Eryx een Tempel ter eere van Venus Erycina gebouwt hadden, die zy daar ook (zoo *Polybius lib.* I. en *Mela* getuigt) yverig dienden; maar het is den Geleerden bekent, dat de Karthagers in 't gemein door naaukeurige Schryvers van de Feniciers onderscheiden worden, hoewel het waar is, dat zy nu en dan wel met den naam van Feniciers (gelyk dat by *Pindarus*, *Pyth:* I. ℣s 138---142. en *Nem.* 9: 67. als mede by *Theocritus*, *Idyll:* XVI. ℣s 76. te zien is) voorkomen.

Immers, wanneer *Thucidydes* van de Karthagers spreekt, zal hy hen doorgaans met de naam van καρχηδόνιοι Karthagenienzen, van andere Feniciers onderscheiden.

Van hunne kolonien in Malta spreekt *Diodorus Sic: lib.* V. *cap.* 12. *pag.* 280 en 294. En opmerkelyk is 't geen hy in het zelve boek en in 't 36 hoofdstuk *pag.* 297. in opzigt van verscheide volkplantingen van hun zegt:

Οἱ Φοίνικες διὰ τῆς τοιαύτης ἐμπορίας ἐπὶ πολὺν λαβόντες χρόνον αὔξησιν, ἀποικίας πολλὰς ἀπέστειλαν τὰς μὲν εἰς Σικελίαν, καὶ τὰς συνεγγύς ταύτῃ νήσους. τὰς δὲ εἰς τὴν Λιβύην καὶ Σαρδόνα καὶ Ἰβηρίαν·

dat is:

De Feniciers, door dezen koophandel een langen tyd ryker geworden zynde, hebben veel volkplantingen verzonden, zommige wel naar Sicilien, en de naburige eilanden; maar andere naar Libyen, Sardinien en Iberien.

Die maar een weinig in Godts woord bele-

belezen is, dien kan niet onbekent zyn, dat de Tyriers, ten tyde van koning Hiram, Salomons tydgenoot, na Ofir (waar over wy in 't vervolg nader ſpreken) en dierhalven zeer verre buiten de ſtraat van Gibraltar, hoewel zy hunnen koers derwaarts uit de roode zee aanſtelden, gezeilt zyn, waar in hy buiten twyffel juiſt de eerſte niet geweeſt, maar zeer waarſchynelyk van andere Tyriers al lang te voren voorgegaan is.

Die het 27ſte hoofdſtuk van *Ezechiël* maar aandagtig naleeſt, zal, zoo uit de waaren, als uit de vergelegene landen en volken, daar aangehaalt, klaar genoeg zien, hoe verre zy zich door den handel en zeevaart uitgebreidt, en hoe grooten vermogen en opperheerſchappy zy door die beide verkregen hadden. *Plinius* zegt *lib.* VI. *cap.* 26. dat zy hunne waaren van Taprobane te Berenice, aan de roode zee, bragten; waar over wy hier na breeder handelen.

Ariſtoteles zegt van hen in een Tractaat περὶ θαυμασίων ακουσμάτων· dat is, *van de wonderlyk gehoorde zaaken*, *fol.* 578. Τὰς πρώτας τῶν Φοινικων ἐπὶ Ταρτησσὸν πλεύσαντας, λέγεται τοσῦτον ἀργύριον ἀντιφορτίσασθαὶ, ἔλαιον καὶ ἄλλον ναύτικον ῥύπον * εἰσαγαγόντας, ὥς τε μηκέτι ἔχειν δύνασθαι, μήτε ἐπιδέξασθαι τὸν αργυρον, ἀλλ' ἀναγκασθῆναι ἀποπλέοντας ἐκ τῶν τόπων, τὰ τε ἄλλα πάντα ἀργυρα ὃις ἐρχῶντο, κατασκευάσασθαι, καὶ δὴ καὶ τὰς ἀγκύρας πάσας. dat is: *Men zegt, dat de eerſte Feniciers, na dat zy naar Tarteſſus gevaren waren, zoo groot een kragt van zilver voor olie, en andere zeewaaren verruilt hebben, dat hunne ſchepen alles niet laden nog voeren konden, zoo dat zy tegen hun vertrek hun ankers zelfs, en andere dingen, by hen gebruikelyk, genoodzaakt waren van zilver te maken.*

* dit moet ῥῶπον zyn.

En dit komt met den ouden Dichter, *Steſichorus*, by *Strabo lib.* III. *pag.* 221. overeen, daar hy zegt: Ταρτησσοῦ ποταμοῦ παρὰ πηγὰς ἀπείρονας ἀρχυροῤῥίζους· dat is: *Van Tarteſſus rivier, by de groote bronnen met zilvere aderen.*

Door dezen handel waren zy zoo vermogende geworden, dat zy by veele ten dien opzichte als onwinbaar beſchreven wierden.

En dit was de reden ook, waarom zy (volgens *Herodoot lib.* II. *cap.* 110.) weigerden, aan Seſoſtris, dien overſtroomer van een groot deel van Aſia en Africa, de ſchatting, die hy hen opgelegt had, op te brengen.

De zelve Schryver zegt in zyn *Melpomene*, of *lib.* IV. Dat zy uit het roode meir naar de Zuidzee van Africa zeilden, en dat zy dan, daar te land getreden zynde, hunne ſchepen op den wal haalden, verwagtende over al daar zy quamen den oegſt eerſt in, en dat zy dan alom 't koorn afgemaait hebbende, weer van daar voeren; na verloop van twee jaaren de ſtevens weder na de Straat wendden, en in 't derde jaar eerſt weder t'huis quamen.

Dionyſius Perieg: vs 741. zegt van hunne ſcheepvaart, handel en ſtarrekunde:

Ὁι πρῶτο. νήεσσιν ἐπιεήσαντο θαλάσσης
Πρῶτοι σ' ἐμπορίας ἀλιδινεος ἐμνήσαντο
Καὶ βαθὺν ὐρανιων ἄςρων πόλον ἐφράσσαντο.

dat is:

Die 't eerſt zig op de zee begaven met gevaar,
En 't allereerſt ook het verhandelen van waaren
('t Geen zich zoo wyd en breet van ouds her in 't bevaaren
Der zee heeft uitgebreid) bedachten, en te gaar
Den loop der ſtarren door hun naarſtig zoeken vonden
Waar op zy 't ſtoutſte met beleid zich onderwonden.

Ook melden *Curtius lib.* IV. *cap.* 4. (en *Strabo lib.* XVI. *pag.* 876.) dat, waar zy ten anker quamen, zy 't land onder zich bragten (dog men moet weten, dat hy en *Juſtinus*, alleen van 't nieuwe Tyrus ſpreeken) ja, wat landen zy bevoeren, zoo waren zy gewoon die genen, die zy ontdekten hen hier in te willen navolgen, in zee te verdrinken, om die vaart voor zich alleen te behouden, gelyk *Strabo* dit ook van de Caſſeterides *lib.* XVII. *pag.* 265. zegt.

Daarom noemt *Thucydides* hen λῄσται of roovers (te weten ter zee) 't geen in die eerſte tyden, gelyk wy bevorens getoont hebben, geen ſchande was.

Herodoot geeft hen *lib.* IV. de eere, dat zy Africa allereerſt omgezeilt hebben, 't geen ik voor even zoo hoog opgeven aanneme, als 't zeggen van *Plinius lib.* II. *cap.* 67. van Hanno, dat hy de Spaanſche zee tot aan het roode meir omvoer, een zaak, die wy hier na toonen zullen, zelf uit het aangeteekende by Hanno, op verre na zoo breed niet eens te blyken.

Dog niet minder die van Karthago.

Hoe groote zeehelden nu de Tyriers boven alle volkeren der aarde waren, zoo meinen wy echter, dat die van Karthago nog immers zoo ſtout ter zee geweeſt zyn, en dat zy nog al meer ontdekkingen, dan deeze, gedaan hebben, volgens 't gene *Plinius*, *Strabo* en *Mela* getuigen, en gelyk wy dat nader uit den beroemden tocht van Hanno, den Carthagenienzer, zullen doen blyken. Ja men meint dat de Feniciers, of eigentlyk de Tyriers, die van Andaluzien wat hard gevallen hebbende, hen tot zulken opſtand bewogen, dat deze hen te ſterk geworden zynde, zy zich genoodzaakt vonden eerſt de Athenienzers; dog die ook te zwak zynde, daar na de Karthagenienzen ter hulp te roepen, die hen met een vloot quamen ontzetten; dog

't land zoo aangenaam vonden, dat zy 'er ook de Tyriers uitdreven, waar na zy Gades vermeesterden, en daar veel steden en sterkten, onder andere ook Carthagena of nieuw Carthago, op de grenzen van Murcia, gelyk ook Barcelona, door Amilcar Barra ontrent 300 jaaren voor Christus geboorte, bouwden.

Indien men *Herodoot* in zyn *Melpomene* gelooven mag, hebben de Feniciers groote tochten buiten 's lands gedaan, en veel steden in 't Westen van Africa by dien tocht van Hanno gebouwt, zoo *Scylax*, die onder Darius Hystaspes leefde, bevestigt.

Uit al dit ter nedergestelde blykt dan klaar, dat gelyk de koophandel en de zeevaart de twee grootste zenuwen van ouds her geweest zyn, om ryken en landen te doen bloejen, terwyl zy te gelyk ook tot het ontdekken van vreemde landen, volken, en hunne zeden gedient hebben, dat alzoo ook onder alle volkeren der aarde geene geweest zyn, die het, door hunnen handel, scheepvaart en beroemde starkunde onderſteunt, in hunnen tyd zoo verre gebragt, of zoo sterk daar door gebloeit hebben, als de Sidoniers, Tyriers en Karthagenienzen, of, zoo zy anders met hun gemeenen landsnaam doorgaans ons voorkomen, dan de Feniciers.

DERDE HOOFDSTUK.

De Kolommen *van* Hercules *en* Gades, *waren de* uiterste paalen *der* Ouden. *Zy spraken ook veel van* Thule. *Wat* landen *de* Ouden *al bezeilden.* Hanno's tocht. *Van andere* vreemde landen, *door* Diodoor, Aristoteles *en andere, groot opgegeven. Van de* tochten *der* Ouden *naar* Oostindiën. *En wel die van* Bacchus *en* Semiramis. Tocht *van* Osiris. Hercules tocht *na 't* Oosten. Jasons *verovering van* Indiën. *De* Tochten *van de* Koningen, Menelaus, Hiram *en* Salomon *derwaart. Navorsching van* Ofir *en* Tharsis.

De Kolommen van Hercules en Gades, waren de uiterste paalen der Ouden.

Hoe verre zich nu ook de tochten der Ouden buiten 's lands uitgestrekt hebben, schrikten zy nogtans in 't gemein, om buiten de Kolommen van Hercules zig in den openbaaren oceaan, of in de Atlantische zee, te begeven. Ja zy stelden (zoo *Strabo lib.* I. *pag.* 115. zegt) het, wegens die zee, als volslagen onmogelyk, naar Indiën te konnen vaaren.

Gades hielden zy als voor het einde der bekende wereld. Waarom ook *Plinius*, van Tyrus sprekende, *lib.* v. *cap.* 19. zegt: *Tyrus, olim portu clara, urbibus genitis, Lepti, &c. & Gadibus extra orbem conditis.* dat is: *Tyrus, wel eer door zyn haven beroemt, en door 't voortbrengen van steden, als Leptis, enz. en Gades buiten de wereld gebouwt.*

Horatius doelt hier op *lib.* II. *Ode* 2.

Latius regnes avidum domando
Spiritum, quam si Libyam remotis
Gadibus jungas.

dat is:

Indien gy wilt niet al te veel begeren,
Zultge een gebiet veel magtiger beheeren
Dan of gy zaagt in uwe magt
En Gades en gantsch Lybie gebracht.

Dat de Atlantische zee, hun uiterste bekende grenspaal, zeer lang was, zien wy by den zelven Dichter, in 't eerste boek zyner Gedichten, in 't 34 Gezang:

Quo Styx & invisi Horrenda Tænari
Sedes, Atlanteusque finis
Concutitur. -----

dat is:

Daar Styx en d'afgront met al zyn gedoemde
schaaren,
Daar d'oort van Atlas dreunt met al de
Spaansche baaren.

Pindarus zegt in *Olymp*: *Od.* 3. al wat buiten Gades gelegen is, is zoo wel voor de wyzen als voor de zotten ontoegankelyk. Dit zyn zyne woorden, en de lof dien hy Theron geeft:

Νῦνγε πρὸς ἐχατίαν Θήρων ἀρεταῖσιν ἱκανων ἅπτεται οἴκοθεν Ἡρακλέος σηλᾶν. Τό πόρσω Δ' ἐςὶ σοφοῖς ἄβατον, κακ σοφοῖς.

dat is:

Vorst Theron om zyn deugd by ider een bemint,
Quam door de zelve tot de verstbekende palen
Van Hercules gestelt, de zeilen op te halen,
Onmog'lyk is 't voor wys of zot, wie 't ook
begint.

Dus stelt *Juvenalis* in zyn 10de schimpdicht vs 1. de Ganges en Gades voor, als de twee uitersten van het Oosten en 't Westen:

Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus
usque
Auroram & Gangem. ------

dat is:

In al de landen, die van Gades zyn gelegen,
Tot aan het oosten en den Ganges. -----

Ook gaf men voor, dat Hercules, na 't verwinnen der Gerions, op de twee Ko-

Kolommen, by hem te Gades opgericht, deze woorden uitgehouwen had: *non plus ultra*, dat is, *niet verder*, 't geen ook het Fenicisch woord Gades te kennen gaf, als wilde het de omheining en bepaling van 't uiterste land uitdrukken.

Suidas zegt 'er van: Γάδειρα τόπος κατὰ τὴν Ἑσπερίαν μοῖραν ἀποτελεύτησις τῆς θαλάσσης, καὶ οἷον ἐκροὴ ἀπὸ τῆς πρὸς ἡμᾶς εἰς τὴν Ἀτλαντίδα θάλασσαν, καὶ τὸν Ὠκεανὸν ἣν διαπλεῦσαι οὐκ ἐνὸν βραχώδη καὶ σκοτοειδῆ τυγχάνουσαν.

dat is:

Gades, is een plaats ontrent het Westerdeel, de grenspaal der zee, en als een uitwatering van onze in de Atlantische zee, en den oceaan, om dat die onbevaarbaar is wegens de droogten, en om de duisternis.

En 't is zeer waarschynelyk dat de hedensdaagze *Kaap Feinster* by de zeeluiden (by de Ouden ook wel Celticum Promontorium) genaamt, bewesten de Straat, en op den hoek van Gallicien, gelegen, dog eigentlyk *Cabo finis terræ*, dat is, de hoek van 't einde der wereld, of na Gaddir, of na 't devys dat op Hercules kolommen stond, nog een overblyfzel daar van, en voor 't einde der aarde by de Ouden gehouden is.

De Ouden spraken ook veel van Thule, een eiland om de Noord ontrent op 63 graden gelegen, en voor Hitland of voor Fero van zommige gehouden, het verste dat de Ouden in 't Noorden kenden.

Zy spraken ook veel van Thule. *Virgilius* zegt in 't eerste boek van zyn Landgedichten:

------ *Tibi serviat ultima Thule.*

dat is:

Het uiterst Thule moet naar uwe wetten hooren.

Seneca, in zyn Medea, zong 'er aldus van by voorzegging:

------ *Veniet annus*
Secula seris, quibus oceanus
Vincula rerum laxet & ingens
Pateat Tellus; Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.

dat is:

't Zal in een later tyd geschieden dat de zee
De zaken losser toom, en een gezicht zal geven
Van groote landen, en dat Tiphys wel bedreven,
Een wereld noit bekend, en noit bezeilde ree
Ontdekken zal, en dat men Thule niet zal houden
Te zyn het verste land, als 't was voorheen by de Ouden.

Claudiaan zegt daar af:

------ *Ratibusque impervia Thule.*

dat is:

En Thule, dat men met geen schepen kan genaken.

En elders:

------ *Thulen procul axe remotam.*

dat is:

--- *Thule dat ver van de poolen is gelegen.*

Daar zyn 'er die willen, dat 'er een Egyptische koning van dien naam geweest zy, die zyn wapenen tot het eiland Thule uitgebreidt, en 't zelve ook na zig genaamt zou hebben. By *Strabo lib.* I. *pag.* 112. getuigt *Pytheas* dat Thule ontrent zes dagen varens van Brittannien, na 't Noorden toe, legt; dog voegt 'er by dat hy een groote leugenaar is; vermits andere, die Brittannien zagen, daar niets van reppen. *Lib.* IV. zegt hy, dat 'er niet veel met zekerheid, om des zelfs verre afgelegenheid, van te zeggen valt; en dat 'er op de verdigtzelen van *Pytheas* wegens Thule, en andere daar ontrent gelegen plaatsen, geen staat te maken is.

Anderen, die het met ons voor een verdigtzel houden, verstaan door Thule, Ysland; maar 't is niet wel met het zeggen van *Tacitus* over een te brengen, dat Agricola, met de Romeinsche vloot ontrent Brittannien varende, Thule zag. Immers dat Thule kan geenzins Ysland, of ook dat wezen, 't geen *Ptolomeus* onder een van de uiterste eilanden van Schotland telt, digt by de Noordsche kust gelegen. Anderen verstaan daarom door Thule, of Schotland, of een gedeelte van Schoonen, dat nu nog *Thulemartha*, dat is, 't land Thule, genaamt word, 't geen nog 't best met Thule, dat den Romeinen bekent was, over een te brengen is, en 't uiterste landt, dat zy om de Noord kenden, schynt geweest te zyn.

Plinius, *lib.* IV. *cap.* 16. spreekt van een Thule, 't geen men uit Noorwegen bezeilde.

Bochart part. 2. *Chanaan: lib.* I. *cap.* 2. geeft den Feniciers mede de eere van Thule bezeilt te hebben; dog *cap.* 40. zegt hy, dat 'er by de Ouden een driederlei Thule bekent geweest is. 1. Het Thule, waar van *Procopius* spreekt *lib.* II. *Gothic:* te weten, Schoonen; 't geen by na een eiland is. 2. Ysland, 't geen ontrent zes dagen zeilens ten Noorden van Brittannien legt. 3. Schotland, een van de Orcadische eilanden. Uit welke drie, zegt hy verder, nog een vierde te voorschyn komt, van 't welke de Romeinsche en Griekſche Schryvers op 't zeggen van anderen zonder het zelf te kennen, of te weten, waar 't lag, maar op 't onzeker heen en in 't wild, als van 't uiterste bekend land, dat oit van anderen ten Noorden bevaren was, gewoon waren te spreken. Gelyk nu 't Fenicisch woord טול *thoele* by de Syriers schaduwen beteekent, en gelyk het om de Noord een groot deel van het

het jaar zeer duister en beschaduwt is, zoo komt dit woord zeer wel met de dagelykze bevinding, en met de beschryving der Ouden van dat Thule over een.

Statius lib. III. *Sylv. ad Claudiam uxorem*, zegt

Vel super Hesperiæ vada caligantia Thules.

dat is:

Of verder om de West, dan Thules duistre gronden
Oit in den oceaan door konst zyn ondervonden.

En *lib.* IV. *ad Marcellum*:

------ *Aut nigræ Littora Thules.*

dat is:

Of Thules duistere kust, en zwaar betogen stranden.

En dus zien wy hier dan, wat de Ouden, volgens 't bepaalt bestek van hunne kennis van vreemde landen, al 's werelds eind, en d'uiterste grens noemden, welken naam wy ook zien zullen dat zy aan meer andere landen, 't zy by 't roode Meir, Ethiopien, enz. (gelyk wy hier na, van Sesostris handelende, zien) gegeven hebben.

Wat landen de Ouden al bezeilden. Indien wy nogtans het gansch beslag van de groote en beroemde Togten, zoo der Feniciers en Egyptenaars, als van andere beroemde zeehelden, aandagtig navorschen, zullen wy bevinden, dat de zelve zig niet verder dan tot een gedeelte van Africa, of wel een gering deel van hun zoo genaamt Indiën, en nog met veel onkunde, uitgestrekt, en dat zy ons daar van zoo duister en onzeker gesproken hebben, dat men zou moeten oordeelen, dat zy 'er noit geweest zyn.

Laat ons eerst eens zien, wat zy ons van de bezeilers van Africa zeggen, *Herodoot* zegt *lib.* IV. dat Necho, koning van Egypten, die in 't jaar der wereld 3388. of zoo andere willen 3331. leefde, allereerst eenige Feniciers uitgezonden zou hebben, om het rond te zeilen, dat zy uit het roode Meir vertrokken, in den Zuider Oceaan quamen, en, na drie jaaren uitgeweest te zyn, voorby de kolommen van Hercules weer in Egypten keerden; toonende dus allereerst, dat Africa περίῤῥυτον, *perirrhuton*, dat is, een rondom bekabbeld land was.

Hy spreekt daar in dat zelve boek ook van den Persiaan Sataspes, die onder Xerxes, koning van Persien, in 't jaar 3466. leefde, deze de dochter van Sopyrus verkragt hebbende, en daar door in de uiterste ongenade van dien koning vervallen, zou volgens zyn vonnis de kruisdood tot zyn straf gekregen hebben; maar, door zyn moeder by dien vorst verbeden, lei hy hem deze genadiger straf op, dat hy Africa moest rond zeilen. Hy ondernam dan dien togt, doch een stuk weegs buiten de Straat van Gibraltar, voorby *Cabo Syloes*, naar 't Zuiden, gekomen, en al ettelyke maanden uit geweest zynde, keerde hy, na hier en daar eens aan land geweest te hebben, onverrichter zaake weder, voorgevende, dat zyn schip door de harde en langduurige tegenwinden niet verder wilde; maar wat landen hy ontdekt hebbe, of tot hoe verre hy gekomen zy, blykt nergens. Dus is dit al maar schermen in 't wilde.

Plinius lib. II. *cap.* 67. spreekt van een geval ten tyde van Cæsar, Augustus zoon, en van overblyfzels van Spaansche schepen, in 't roode Meir gevonden, die door stormen by een togt over den grooten oceaan daar schynen gebragt en geslingert te zyn.

Onder den Egyptischen koning Ptolomeus Euergetes, in 't jaar 3714. heeft eenen Gnidius by zyn wederkeer uit het Oosten (of zoo *Strabo lib.* II. *pag.* 174. zegt, Eudoxus) ontrent de Ethiopische stranden een roer van een schip gevonden, dat te Gades t'huis hoorde, zoo men aan 't paard, op den spiegel gesneden zien kon, een blyk dat het uit de Straat van Gibraltar tot in Ethiopien scheen gezeilt te hebben. Ook liep deze Gnidius toen zelf ook Africa rond, en quam te Alexandria in Egypten weder, na dat hy uit de Middelandsche zee voor by de kolommen van Hercules geloopen was, en dus Africa aan alle kanten gezien had. Al mede groot opgeven; dog van slegt bewys voorzien.

Het geval van Eudoxus Cyzicenus, of wel zeker Capitein ten tyde van Ptolomeus Latyrus koning van Egypten, die in 't jaar 3862. leefde, 't geen *Plinius lib.* II. *cap.* 67. en ook *Corn: Nepos* aanhaalt, (die ook van zyn togt uit 't roode Meir tot Gades toe, toen hy voor dien koning vlugtte, melt) en 't geen op een andere plaats van 't vinden van een Gaditaansch roer van een klein scheepje, ontrent de stranden van Ethiopien, by zyn togt uit het roode meir, gezegt werd, is van weinig belang; te meer, alzoo het ook als maar een roer van een Visschers vaartuig beschreven word; het geen niet veel schyn geeft, dat zoo een gering schuitje den gantschen Oceaan over, en tot Ethiopien, geloopen zou zyn, immers niet aan iemant, die 't gewelt van de zee kent. Ook is dit gantsch verhaal zeer onzeker, en *Strabo* spreekt 'er *lib.* II. *pag.* 174. mede van uit Heraclides Ponticus; dog op een geheel andere wyze, behalven dat hy het ook, als verdigt, geheel verwerpt, zeggende, dat het niet veel van de ydelheden van Pytheas, Euhemerus en Antiphanes, verschilde.

Pausanias die in 't jaar van Christi 132. leefde,

leefde, melt dat niemant oit aan de zyde van Ethiopien quam; hoewel Celius Antipater by *Plinius lib.* II. *cap.* 67. aangehaalt, zegt een man gezien te hebben, die uit Spanjen in Ethiopien geweest is, om koophandel te dryven.

De vermaartste togt die door de Spaansche zee en buiten de kolommen van Hercules oit door iemant, na 't opgeven der Ouden, gedaan wierdt, is die van Hanno dien beroemden Karthagenienzer vorst geweest.

Men wil dat Himilco en Hanno, volgens zeker besluit van den Raad van Karthago, ider eenen grooten zeetogt ondernomen, dog ider eenen byzonderen weg uit, buiten de Straat zig begeven hebben. Himilco zou tot in Brittannien, en tot de Cassiterides gekomen; maar Hanno's togt veel verder en oorzaak van grooter ontdekkinge van onbekende landen geweest zyn.

Hanno's Togt.

Hy liep dan, nu styf 2100 jaren geleden, met een vloot van 60 schepen, ider van vyftig riemen, en met een getal van 30000 mannen en vrouwen, buiten de kolommen van Hercules in de openbare zee, buiten welke twee dagen gezeilt hebbende, oogschynelyk langs den wal, boude hy de stadt Thymiaterium. Daar na, wat westelyker loopende, quam hy by een uithoek van Africa, Soluntes genaamt, door veel boomen beschaduwt, daar hy eenen Tempel ter eere van Neptuin bouwde. Hy zeilde toen een dag Oost aan, daar hy by een moeras quam, vol groot en lang riet, waar ontrent veele Olifanten, en andere wilde dieren, weidden.

Een dag verder geloopen, bouwde hy aan zee weer eenige steden, die hy Murus, Caricus, Gyrte, Acra, Melissa en Arambys, noemde.

Van daar vertrokken, quam hy aan de groote rivier Lixus, die van Africa neerdaalt, daar hy eenige inwoonders ontrent vond, Lixiten genaamt, die hem verhaalden, dat wat hooger op na 't gebergte zeer wilde en swarte menschen van verscheide gedaanten woonden, die zig in 't riet onthielden, sneller dan paarden, en die met niemant wilden handelen, welker land woest, zeer bergagtig, en vol wild gedierte was. Hier van daan nam hy een Tolk mede, zeilde twee dagen langs een eenzaam land na 't Zuiden, laveerde toen een dag Oost aan, vond in de diepte van de golf een klein eiland van vyf stadien in 't rond, dat hy Cerne noemde, 't geen hy uit de lengte, by hem nu bezeilt, oordeelde regt tegen over Karthago te leggen, alzoo de vaart van Karthago na de pilaren van Hercules, en weer van daar na Cerne, hem even verre schenen te zyn. * Hy passeerde, van daar scheidende, een groote rivier, Chrete genaamt, en quam toen by een meir, 't geen drie eilanden, grooter dan Cerne, in zig besloeg. Na een dag zeilens verder vond hy zig aan 't uiterste van dit meir, alwaar hy zeer hooge bergen over 't gantsch meir uitstekende zag, vernam ook menschen in beestenvellen gekleed, die hem en de zynen met steenen wierpen, en hem niet wilden laten te land treden. Hy quam daar na aan een wyde stroom vol krokodillen en rivierpaarden. Van daar wederkeerende, liep hy weder by Cerne, zeilde twaalf dagen Zuid aan, week niet ver van de kust, die hy van swarten bewoont vond, die, zoo als zy hem vernamen, weg vloden, en welker spraak zelf de Lixiten niet verstaan konden. Ten laatsten quam hy te land aan een berg, vol groote boomen, die hout van een aangenamen reuk, en van verscheide verwen, hadden. Hy hieldt het twee dagen langs dien berg, vernam daar een sware stroom der zee, zag aan een vlak land by nacht verscheide groote en kleine vuuren of lichten. Na dat hy hier zyn volk wat ververscht had, zeilde hy vyf dagen langs den wal, en quam toen in een groote baei, na 't zeggen van zynen Tolk, *Hesperus* Kaap genaamt. Hier in vond hy een groot eiland, en daar in een meir, byna een zee gelykende, en daar in weer een ander eiland, waar op hy te land trad. By daag zag hy niet als een wild bosch, 's nachts ontdekte hy veel vuuren, en hoorde 't geluid van cymbalen en trommels, verselt van een groot geschreeuw der Inlanders, 't geen, op 't zeggen der waarzeggers, hem en de zynen, zulken vreeze aanjoeg, dat zy 'er haastig van daan trokken, zeilende voorby een eiland, dat na speceryen rook, van 't welke hy eenige vuurige rivieren in zee zag storten. Het land zelf vond hy zoo heet, dat zyn volk 'er niet op gaan kon. Dus zeilde hy nog vier dagen verder langs den oceaan, te lande veel vlammen, en in 't midden een zeer hoog vuur vernemende, 't geen vry grooter dan de andere was, en als tot aan de starren opvloog. Naderhand vernam hy dit ook over dag, en bevond dit een spitze berg te zyn, die de wagen der Goden genoemt wierdt. Langs die vuurige rivieren zeilde hy nog drie dagen tot in een golf *Notoekeras* of Zuidkaap genaamt, binnen in de welke een klein eiland was even eens als 't eerste, hebbende in zig ook een meir, en daar in weer een ander eiland, vol wilde menschen; maar de vrouwen nog wilder, die ruighairig van lichaam zynde, van de Karthagenienzers *Gorgones* genaamt wierden. Zy vervolgden de mannen, dog konden 'er geen krygen, vermits zy na 't gebergt vlugtten, en zig met steenen verdedigden, maar zy bequamen drie vrouwen, die hare leids-

* Met een woord moet ik

hier tusschen beiden zeggen, dat *Cerne*, of *Chernaa*, (eigentlyk *Achernaa*, afkomstig van het Arabisch woord *Achir*, en van 't Hebreeuws woord אחור *Achor*, of אחרון *Acharon*, dat het achterste, of 't uiterste beteekent) in het Fenicisch ook de uiterste paal of wooning, te kennen geeft, by na even eens, als dat *Gaddir* na een andere kant, mede een uiterste paal was; om dat zy al mede van gedagten waren, dat men buiten *Cerne* niet verder vaaren kon, gelyk dit aan die zyde ook de laatste volkplanting der Feniciers was.

lieden gedurig beten, krabden en niet volgen wilden. Zy doodden hen dan, vilden ze, en bragten hare huiden te Karthago in Junos Tempel. Dus verre nu gekomen zynde begon hem leeftogt te ontbreken, dat hem noodzaakte weer naar Karthago te keeren. Deze zyne reis zou hy in 't Fenicisch zelf beschreven hebben, die in 't Grieksch overgezet, en 1533. door *Sigismond Gelerius* te Bazel gedrukt is.

Daar zyn 'er, die meenen, dat Thymiaterium, Azamor, dat kaap Soluntes, kaap Cantin, dat de Lixus, een rivier ontrent kaap Ger, wat aan deze zyde den berg Atlas, geweest zy. En dat Hanno zoo aan Cabo de Non, kaap Bojador, kaap Blanco, en, van daar Oost aan loopende, waarschynelykst by 't eiland Arguin, Cerne van hem genaamt (hoedanigen naam zommige ook aan de eilanden Java, Madagascar en Mauritius geven) en zoo verder by de Cabo Verdische of zoute eilanden, door hem de Hesperides geheeten, alzoo de Kanarize te verre van den wal, en van hem niet wel te erkennen waren, en dus tot aan Sierra Leones, by hem de wagen der goden genaamt, gekomen zy; dus houden zy de vrouwen voor aapen, en niet anders, die hy binnen de vier graden benoorden de Linie, op 't eiland Fernando Poo, zou hebben konnen krygen, hoewel andere meenen, dat hy *Cabo de tres puntas* of de *Palmas*, niet gepasseert zy.

Van dezen beroemden togt spreekt *Plinius lib.* II. *cap.* 67. zeer breed, ja breeder, dan die gene, daar hy zyn verhaal uittrekt, voorgevende, als of hy Africa tot aan de roode zee toe bezeilt had, daar hy, volgens 't verhaal van Hanno's gewaande beschryving, nog verre zelf van de Linie, of van den Evenaar was.

Mela zegt *lib.* III. *cap.* 9. dat hy een groot deel van Africa omzeilde, dog door gebrek van leeftogt wederkeerde.

Maar al dit zeggen van *Mela*, *Plinius* en *Arrianus*, heeft geenen anderen grond dan alleen 't voorgeven van *Megasthenes*, die by alle Geleerden voor een groote Fabelschryver te boek staat.

Dit gantsch verhaal van zynen togt eens naauwkeurig ingezien zynde, bevind ik; dat hy ontrent zeven of agt en dertig dagen zeilens buiten de straat van Gibraltar geweest is, 't geen ook eenigzins met *Arrianus* bestek, die van 35 dagen spreekt, overeenkomt, en dus zou hy, op zyn best genomen, niet verder als ontrent de zoute eilanden gekomen zyn. Deze zyn zedert wel van naam, maar waarschynelyk niet in getal verandert. Had hy die gezien, zoo moest hyze anders en veel onderscheidener beschreven hebben; maar zyn gantsche beschryving, zoo als zy daar in zig zelven legt, gelykt niet anders dan een zeer bot verdigte togt, door hem maar langs den wal gedaan, 't geen ook best met de soort van zyn schepen, in opzigt van zulken woesten zee, als de Spaansche, overeenkomt. Had hy van de wal af, en in openbare zee gesteken, hy had onmogelyk al die gezigten konnen hebben. Al die meiren, daar hy van rammelt, kon hy niet gezien hebben. De rivieren zouden immers, voor al de groote, naamen by den Inlander, die hem voor Tolk diende, gehad, en dezelve volgens de gewoonte der Oostersche volken, die hare oude naamen zeer zelden veranderen, nog moeten behouden hebben: Doch wie zou op zulken beschryving van al die eilandjes, door hem in die meiren gevonden, land konnen bezeilen? En wat belangt die vlammen, en dat groot vuur in 't midden, dat zy daar na ook over dag zagen, dat zou wel wat na een brandende berg gelyken; maar waar die aan dat land geweest zy, kan ik niet bezeffen: want op Sierra Leones, of daar ontrent, wete ik niet, dat een brandende berg is. Op een van de zoute eilanden *Ilha del fuogo*, of 't vuur-eiland, genaamt, is wel een vuurberg nog hedensdaags te zien, die zelf by daag vlammen uitwerpt. Maar wie zal my doen gelooven, dat die berg toen al gebrandt heeft? En, genomen, 't was zoo, echter kan ik niet gelooven, dat Hy zoo verre in deze zee geweest zy, om dat hy van dien geheelen togt na die eilanden in de openbare zee, en van de winden en stroomen aldaar by hem bevonden, aangezien die vaste winden tusschen de Canarische en de Zoute eilanden noit veranderen, geheel anders moest geschreven hebben. Indien wy nogtans de boeken van *Hiempsal* (van welke *Sallustius* spreekt, en de 28 boeken van *Capitein Magon*, volgens *Plinius lib.* XVIII. *cap.* 5.) hadden, wy zouden, schoon zy juist van de zeetogten der Karthagenienzers niet handelen, egter meer licht ontrent hunne zaaken krygen. Alleen moeten wy zeggen, dat by al die voorgewende togten rondom Africa, of de Spaansche zee, de Ouden zeer weinig licht wegens deze of gene nieuw ontdekte landen bekomen hebben, en alles 't geen men daar van opgeeft, schynt in 't eerst wel iets te wezen, maar, naukeurig onderzogt, en regt getoetst zynde, komt het of op niet, of op iet gerings, uit.

Van vreemde landen door *Diodoor*, *Aristoteles*, en anderen.

Diodorus Siculus spreekt *lib.* V. van een groot eiland ten Westen van Libyen ontdekt; waar over veel dagen gezeilt zou zyn. Daar zyn 'er geweest, en nu nog in wezen, die meenen dat het America, andere dat het een en 't zelve met *Plato's* Atlantica, geweest zy, dog by verscheide togten door de Feniciers derwaart gedaan, is klaar gebleken, dat het, of voor een der Vlaamsche, of maar voor een der Or-

Orcadiſche eilanden, te houden zy. Schoon *Diodoor*, na de meening van zommigen, dit zyn groot eiland met de Canariſche ſchynt te vermengen; latende alles onnaſpeurlyk volgens zyne beſchryving.

Ariſtoteles in zyn boek van de ongehoorde Wonderen, melt, dat de Karthagenienzen buiten de pilaren van Hercules in de Atlantiſche zee een groot eiland, dat onbewoont, en ettelyke dagen van 't vaſte land gelegen was, vonden. Is dat nu juiſt America, gelyk zommige voorgeven? 't Is een duiſtere beſchryving van een duiſtere zaak, daar hy in die tyd nog weinig van wiſt (gelyk wy zelf uit later tyden toonen zullen) en uit welke niets zekers gegiſt, ik laat ſtaan geſtelt kan werden. Hy zegt ook *lib. de Mundo*, dat 'er buiten het groote eiland, by ons bewoont, en Europa, Aſia en Africa bevattende, nog meer zyn. Een beſchryving, die ons al zoo weinig licht geeft, als de viſchryke ſtroomen, wilde dieren, vrugtbare velden en gematigde lugt, die hy zegt dat op het gemelde onbewoont eiland te vinden waren. Ten beſten genomen, zal dit mogelyk maar een van de Brittanniſche eilanden geweeſt zyn.

Virgilius ſpreekt al mede *lib.* VI. *Æn.* vs 794. van een vreemt land in zyne voorzegginge over Auguſtus:

------ Super & Garamantas, & Indos
Proferet Imperium, jacet extra ſydera Tellus,
Extra anni ſoliſque vias, cui cælifer Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum.

dat is:

Hy zal het ryksgebiet uitbreiden allereerſt,
Ook over Garamante, en Indus ryk van zegen;
Een landſchap, verder dan de dieren riem gelegen,
De zonnebaan, en daar 't gewelf, vol licht gezaeit,
Van Atlas onderſtut, op Atlas ſchouders draeit.

Plato melt in *Timæus* (eenige Prieſters in voerende, die dat aan Solon verhalen) ook van een landſchap, ver buiten de ſtraat van Gibraltar, by hem Atlantica genoemt, grooter dan Aſië en Libye, door twee woeſte zeën beſpoelt, van magtige eilanden beſproeit, maar door een aardbeving en zwaar onweder overſtroomt en verzonken. Maar *Plato* had beter gedaan, daar geheel van te ſwygen, om dat verſtandige luiden, en die kennis van de zee en zeevaart hebben, daar uit niet anders konnen oordeelen, dan dat hy zeer duiſter ſprak van een land, daar hy weinig van wiſt, en van 't welk ook niemant anders oit zoo ſprak, dan hy alleen, behalven dat hy Aſië en Libye, daar hy 't by vergelykt, in hun binnenſte, en Aſië in zyn uiterſte ten Ooſten, nog weinig kende; doch die *Plato* hier over aandagtig leeſt, kan genoeg zien, dat men dat alzoo weinig na de letter verſtaan moet, als dat hy daar in 't vervolg van een tempel van 1000 treden lang, 500 breed, en van louter goud, zilver, peerlen en geſteente verhaalt; wie heeft nu oit dezen tempel, van *Plato* dus beſchreven, gezien? Zoo weinig als dan dit laatſte waar is, even zoo weinig geloof verdient ook het eerſte. Daar zyn 'er die dit tot de Canariſche eilanden willen t'huis brengen; maar daar heeft *Plato* niet aan gedagt, behalven dat ook zyne beſchryving daar na niet gelykt. Waarom de Geleerden oordeelen, dat hy een land beſchryft, 't geen 'er noit was, en dat hy dit alleen maar gedaan heeft, om iets vremds, en 't geen een ander nog niet wiſt, zonder de allerminſte grond te ſchryven, en aan die gene, die zoo dwaas waren, van het op zyn bloot zeggen te gelooven, als waarachtig op te geven. Wy laten een ander hier in zyn vryheid; maar wy zullen dit ſtellen, by de 10000 jaaren, die hy in 't zelve boek, die van Athene, en by de 6000 jaaren die *Strabo* aan de Iberiers toeſchryft.

Laat ons nu, na klaar gezien te hebben, dat al het zeilen der Ouden in den openbaren oceaän, mitsgaders al hunne ontdekking van vremde landen, hoe groote helden ook de Feniciers ter zee geweeſt zyn, maar een groot opgeven, en in zig zelven zeer gebrekkelyk of van weinig belang geweeſt is, van naby gaan navorſchen, wat de Ouden van Ooſtindiën geweten hebben, en voor af naſpeuren, wie de eerſten geweeſt zyn, die het zelve uit hun land bezocht, en wat zy ons daar van ontdekt en medegedeelt hebben.

Van de Togten der Ouden naar Ooſt-indiën.

By *Homerus*, die oude Griekſchen Dichter, vinden wy daar niets af, ook kende hy het niet, 't geen ook *Strabo* elders beveſtigt.

De eerſte, die men zegt dat in Indien geweeſt is, en dat ook overwonnen zou hebben, was Bacchus, zoo *Curtius* met veel andere ſtelt, ſchoon *Juſtinus lib.* XLII. *cap.* 4. Hercules den voorrang geeft.

En wel, die van Bacchus.

Over dezen Bacchus vallen by de Dichters, en andere, zeer veel geſchillen.

In 't gemein werd hy voor de zoon van Jupiter en Semele gehouden.

Horatius die in 't II. boek zyner Gedigten in het 19de Gezang, veel tot zynen lof ſchryft, en dat gedigt opzettelyk tot zyne eer opgeſtelt heeft, rept daar geen een woord van zynen togt naar Indiën, 't geen zeer te verwonderen is, vermits veel andere daar zoo breed af ſchryven; alleen zeid hy zeer duiſter:

Tu flectis amnes, tu mare barbarum.

dat is:

Gy dwingt rivieren en den woeſten oceaan.

Or-

Orpheus in *Hymn.* beschryft hem aldus:

Κισσοκόμην Διόνυσον ἐρίβρομον ἄρχομ' ἀείδειν
Ζηνὸς καὶ Σεμέλης ἐρικυδέος ἀγλαὸν υἱόν.

dat is:

'k Zing van Denys, die met zyn klimbe-
kranste kop
En door zyn luid gebalk bekent is, die gehouden
Werd by het meeste gros der Dichters, en der
Ouden,
Een zoon geweest te zyn van Jupiter, en op
De trotze Semele zich als zyn edle moeder
Beroemt zoo wel als op dien grooten menschen-
hoeder.

In een andere *Hymnus* zien wy, dat hy hem de zoon van Jupiter en Proserpyn noemt,

Εὔβουλ' ἐυπολύβουλε Διὸς καὶ Περσεφονείας.

dat is:

O! groote raadsman, die 't gebeuren mogt
te zyn
De zoon van Jupiter, en ook van Proserpyn.

Deze is zekerlyk de uitvinder van den akkerbouw, en derhalven een geheel andere.

Even verschillende spreken zy van zyne opvoeding. *Orpheus* zegt, dat hy in Egypten, *Luciaan* in *Dial. Deorum*, dat hy, aanstonts na zyn geboorte, door Mercuur na Nysa, in Arabien gevoert, en daar door de Nymfen opgevoedt is. Andere stellen de Hyades tot zyne voedsters.

Diodoor de Siciliaan spreekt *lib.* IV. van drie, *Cicero lib. de natura Deorum*, van vyf verscheide mannen van die naam.

Dog, om de Dichters te volgen, zullen wy hem als de zoon van Jupyn en Semele aanmerken, gelyk zy gemeenelyk ook van geenen anderen spreken.

Aan dezen word toegeschreven, dat hy, die eerst de planter van de wynstok was, met eenige razende wyven, Bacchanten genaamt (ἀπό του βάκχειν of wel van 't Hebreeuwsch בכה 't geen schreijen of huilen beteekent) na Indiën (te weten het Oostelyk, 't geen na die vermaarde rivier Indus, alleen die naam toekomt) getrokken zy, en dat hy door hare hulp, en die van eenige Frygische en Thracische boeren, die op het geluit van cymbalen en trommelkens zig al danzende en springende, als bezeten luiden, rondom hem voegden, eindelyk, en na veel omswerven, ontrent de rivieren de Ganges, Indus, Hydaspes en Orontes gekomen is; waar op *Horatius* zeer flaauw zinspeelt in de pas te voren aangehaalde plaats, daar men door de rivieren en den Barbaarschen oceaan, vooral deze rivieren en de Indische zee, volgens 't gemeen gevoelen der Uitleggers over die plaats, moet verstaan.

Daar zynde, nam hy al wat hem maar voorquam weg, en bragt zeer veele Indianen onder zyn gebied.

Hy onthielt zig twee of drie jaaren in die landen, rigtede by de Ganges twee kolommen op, ter gedagtenis van deze verovering, en bouwde de groote stadt Nysa, niet verre van den Indus.

Na deze stadt Nysa nu ('t zy die, daar men zegt, dat hy opgevoed is, 't zy deze, die aan de voet van den berg Meros, volgens *Strabo lib.* XXXVI. door hem gestigt is, of mogelyk wel na die beiden) draagt hy by de Grieken ook den naam van Dionysius, die van Διὸς, dat Jupiters naam is, en Nysa, de naam dezer steden, te zamen gezet is; of, zoo *Plinius lib.* VIII. *cap.* 13. wil, na zekeren berg in Indiën.

Alles wat wy van deze overwinning van Bacchus ter loops gezegt hebben, bevestigen de Dichters in 't breede.

Ovidius stelt hem (behalven 't geen hy in 't III. boek van zyn Almanach van hem zegt) als een zegenpraler met zyn Tygergespan, in 't I. boek van zyn Minnedichten, in 't 2de Dicht, daar hy tot de God der Liefde spreekt, aldus voor:

Talis erat domita Victor Gangetide terra.
Tu gravis alitibus, tigribus ille fuit.

dat is:

De Wyngod praalde dus, als hy den Indiaan
Had overwonnen, en aan Ganges breede
zoomen
Gekomen was, daar hy met Tygers aan die
stroomen
Verschenen is, dog gy liet Duiven voor
u gaan.

Silius Italicus zegt in 't einde van zyn werk:

Qualis odoratis descendens Liber ab Indis
Egit pampineos frænata Tigride currus.

dat is:

Gelyk de Wyngod dreef de Tygers in 't gareel
Gebreidelt voor zig heen, op zyn bekransten
wagen,
Met wyngaardblaan gesiert, en in triomf
gedragen,
Weerkeerde uit Indiën, vol reuken frisch
en éel.

Martialis lib. VIII. *Epigr.* 26.

Nam cum captivos ageret sub curribus Indos
Contentus gemina tigride Bacchus erat.

dat is:

Want hy, na 't winnen van het Oosten, op
zyn wagen,
Zeeghaftig omgevoert, door Tygers is gedragen.

Het is daarom ook, dat hy op een Tyger rydende, met wynranken bekranst, met een gehoornt hoofd, bloote borst, en vrouwen aanzigt, vertoont word; hoewel die verbeelding een verwarring en ondereenmenging van den Thebaanschen Bacchus, met den Indischen is, daar de

die eerste veel later in tyd by de Geleerden gestelt word.

Plinius zegt *lib.* VIII. *cap.* 2. dat Bacchus, Indiën overwonnen hebbende, de eerste geweest is, die met een gespan van Olifanten zegenpraalde, waarom hem ook een Olifant, als een zinnebeeld van 't overwonnen Indiën, bygevoegt word. Ook zegt hy, nevens *Solinus*, dat de Feniciers en Arabiers eertyds dikwils na Taprobane gingen, om dat Hercules, de God der Feniciers, daar aangebeden wierdt, en dat zy alle op zyn Arabisch gekleed gingen, uitgenomen de koning, die in zyn gewaad geheel en al na den God Bacchus geleek.

De Indianen, zoo men voorgeeft, weten mede van dezen togt van Bacchus te spreken, en zeggen dat hy zyn Soldaten op den berg Meros (die immers in gantsch Indiën alzoo weinig, als de stadt Nysa, te vinden is) uitrusten liet; dog men moet, om dit verdigtzel wel te ontdekken, aanmerken, dat Μῆρος, *Meros*, in 't Grieks een dye beteekent, en dat hy, by zyne geboorte, uit Jupiters dye voortgekomen is, en dat dus de eene fabel aanleiding tot het verdigten van de andere gegeven heeft.

Men zegt ook, dat de Indianen verscheide navolgers van Bacchus in het Indisch ryk weten op te tellen, en dat zy 't getal der zelve, van Bacchus af tot Alexander den Grooten toe, op 154 koningen, in de tyd van 6451 jaaren en 3 maanden, stellen; maar vermits *Arrianus* en *Plinius* deze en diergelyke vertellingen zonder eenige grond ons, alleen op 't zeggen van dien grooten beuzelaar en verdigter *Megasthenes*, opgeven, zoo houden wy dit alles maar voor bloote fabelen. Gelyk wy ook niet meer geloof geven konnen, aan 't geen *Philostratus lib.* II. en *lib.* IV. *Isidorus*, en meer anderen, daar van melden.

De Geleerde *Bochart*, *lib.* II. in zyn *Canaan*, *cap.* 12. wil, nevens zommigen, dat Bacchus geen ander, dan Nimrod, en dat hy daarom met Tygers, zoo dikwils verbeeldt zy, om dat Nimra in 't Chaldeesch een Tyger beteekent; dat hy ook verdigt word het Oosten bestreden en verovert te hebben, om dat Nimrod, als de eerste in de H. Schrift bekende veroveraar van landen, zyn ryk ook in het Oosten gevestigt, en dus aanleiding aan de Grieken gegeven heeft, om dit hunnen Bacchus toe te schryven.

Wy zyn van oordeel, dat, gelyk veel andere Grieksche verdigtzelen uit de Bybelschriften ontleent zyn, alzoo ook dit daar uit genomen, dog daar juist niet t'huis te brengen is. Wy meenen dat Noach de waare Bacchus der Heidenen, en by een fyne navorsching, alles in hem aan te wyzen is, 't geen de Grieken aan hunnen Bacchus toegeschreven hebben. Men kan (alzoo dit van ons bestek nu niet is) de schriften der Geleerden, die uitdrukkelyk daar van hun werk gemaakt hebben, nazien, en men zal zig daar van ten vollen overtuigt vinden.

Indien men maar op de bloote uitvinding van den wyn, en 't planten van den wynstok let, ziet men klaar in Gods woord, dat Noach de eerste planter van de wynstok en vinder van den wyn is, dat hy, die in 't jaar der wereld 1656. leefde, veel ouder is, dan al 't geen de Grieken van Bacchus schryven, en dat dus allerwaarschynelykst maar alles van hem by hun is overgenomen, en ontleent, gelyk dit ook de reden is, waarom wy Bacchus als den eersten, die Indiën zien ging, in rang stellen.

Dewyl Gods woord nu niets van dezen togt van Noach na Indiën rept, zoo moeten wy dit als een verdigtzel der Grieken aanmerken; waar mede zy egter naar allen schyn eenige andere waarheden, met die verdigtzelen omswagtelt, beoogt zullen hebben, die wy, als buiten ons bestek, nu moeten voorbygaan.

Ook zyn 'er die gelooven dat Bacchus te zamen gesmeedt zy van *Bar Chus*, dat in 't Chaldeeuwsch den zoone van Chus beteekent, gelyk *Bochart* mede aanmerkt; maar dan zal men zynen leeftyd zoo veel later moeten stellen. Hoewel 'er zyn, die Bacchus leeftyd op 't jaar 2000 brengen, wanneer hy niet de eerste, maar de tweede in rang zou zyn; dog wy houden hem als den eersten.

De tweede persoon, by de Ouden bekent, die in Indiën geweest is, en dat beoorlogt heeft, was die grootmoedige heldin Semiramis, gemalin van Ninus, koning van Assyrien, een vorstin, diens leeftyd op 't jaar 1826. gestelt word. *Semiramis togt daar na toe.*

Zy ondernam dit groot werk na haar mans dood; gaf zig eenige tyd voor haren zoon Ninyas uit, bestierende dus het ryk onder zynen, en naderhand, met veel geluk, onder haren eigen naam, gelyk zy ook in dien schyn niet alleen Ethiopien verovert, maar zig ook tot die verwonderenswaardige togt na Indiën begeven, en koning Staurobates, by *Diodoor* als haren tydgenoot beschreven, bestreden heeft.

Zy dan gehoort hebbende, dat de kragt van zyn heir in zyne Oorlogs-olifanten bestont, dieren die zy niet had, en die in hare paarden een grooten schrik verwekken, en haar gantsch leger verwarren konden, heeft hier tegen door een listige vond voorzien. Zy slagtte, zegt *Ctesias*, 300000. en zoo *Diodoor lib.* II. *cap.* 17. zegt swarte ossen, liet de huiden aan een naajen, bekleedde daar mede hare kameelen (die zy genoeg had) in zulken gedaante, als of het ware olifanten geweest waren, en ge-

gewendde hare paarden deze gewaande olifanten dagelyks te zien, om hen dus alle schichtigheid en schrik voor de zelve te benemen; *Diodoor* zegt, dat zy die ossenhuiden met stroo vullen en als olifanten liet opzetten. Een daad, die Perseus, koning van Macedonien, ook eens met houte olifanten dog vrugteloos in 't werk gestelt heeft, vermits de paarden niet alleen voor hun gezigt, maar ook wegens hunnen reuk, ten eersten de vlugt namen.

Dit al een geruime tyd, en zoo *Diodoor* verhaalt, wel drie jaar gedaan hebbende, trok zy in 't jaar der wereld 1864. met een leger van drie millioenen voetknegten en 500000 ruiters na Staurobates toe, te gelyk ook een vloot van 2000 schepen tegen hem klaar gemaakt, en op den Indus gebragt hebbende.

Dus toog zy na Indiën, dog wiert van Staurobates, die door een overlooper, volgens *Diodoor*, van alles berigt had, met een veel grooter heir ontmoet, en met eenen bedreigt dat hy haar, zoo hy haar gevangen kreeg, zou laten kruicigen.

Zy, die alleen om een eeuwigen naam, en meer glorie in de wereld te hebben, dezen togt ondernam, lachte met zyn heir en nog meer met dit dreigement.

De slag te water, op den Indus, viel den Indianen tegen, die meer dan 1000 schepen (zoo men voorgeeft) verloren; maar hoe vol moet zy met haar zegenpralend heir over den Indus getrokken was, echter liep het haar te land gantsch niet na wensch af. In het eerst scheen zy eenig voordeel op den vyand behaalt te hebben; maar hare paarden den reuk van de ware olifanten, die zy niet verdragen konden, en waar tegen zy door 't zien van eenige schyn-olifanten niets ter wereld gehart waren, gekregen hebbende, raakten niet alleen op de vlugt; maar zy kreeg ook zoo deerlyk de nederlaag, dat zy, met een pyl gequetst, hoewel nog tydig, zoo *Arrianus lib.* VI. § 22. getuigt, alleen met 20 persoonen de vlugt nam; zeer gelukkig zynde, dat zy van dien vorst niet gevangen en volgens zyne bedreiging aan een kruis genagelt wierd.

In dezen tocht (het zy waaragtig of verdigt, want *Strabo* zegt elders, dat zy stierf eer zy heen trok) had zy zoo veel gezien en geleden, dat, hoe eerzugtig zy ook was, en hoe veel eere zy nu reeds met die dolle onderneming meende behaalt te hebben, zy nogtans in de vier jaaren, die zy daar na nog leefde, geen lust meer tot diergelyken tocht had, en het daar by berusten liet.

Indien het al waar is, dat deze heldin Indiën dus ongelukkig bezogt heeft (waar aan wy, om veele goede redenen al mede twyffelen) moeten wy zeggen, dat zy aan de Ouden, in opzigt van de ontdekking van dat land ('t geen zommige stellen dat van Bacchus meest onder de vorsten van Persiën tot Alexander de Groots tyd toe, gestaan zou hebben, waar van wy hier na ook blyken zullen zien) niet het allerminste licht gegeven heeft.

De derde die wy lezen in Indiën geweest te zyn, is, na *Diodoors* getuigenis, Osiris geweest; maar al wat hy 'er ons van aan de hand geeft, is dit Grafschrift in *Hieroglyphische* letteren: *Ik ben Osiris, de koning, die door de gantsche wereld gereist heb tot de woestynen van Indiën.* En men wil, dat hy eerst na Ethiopien, toen na Arabien, en van daar na Persiën, Mediën, Bactren en Indiën gereist zou hebben. Een bericht, 't geen ons en de Ouden, al mede niets zegt; behalven dat het ook zonder bewys is. Met een woord voegen wy daar by, dat hy gestelt word in 't jaar der wereld 2210. geleeft te hebben, en dat men dus, 't geen wonder is, in 384 jaaren niets van Indien hoorde spreken; dog zoo Osiris de zelve met Bacchus is, gelyk *Herodoot lib.* II. zegt, dat de Egyptenaars hem daar voor houden, dan hebben wy reeds alles van hem aangehaalt.

Osiris Tocht derwaards.

Dus gaan wy dan tot den vierden held der Ouden over, die Indiën bezogt. Deze was Hercules, van welken men zegt, dat hy dat Gewest ook zou beoorlogt hebben.

Hercules Tocht na 't Oosten.

Dat 'er verscheide van dien naam geweest zyn, weten de Geleerden. *Varro* spreekt 'er wel van drie en veertig. *Diodoor lib.* IV. van drie. *Arnobius* van zes; gelyk ook *Cicero* in zyn boek *de natura Deorum.*

Daar was een Egyptische Hercules, de oudste van allen, een nabestaande van Mitzraim, of wel van haren Osiris; waar van ook *Diodoor den Siciliaan lib.* I. spreekt.

Buiten dezen is 'er nog een ander geweest, veel jonger dan de Egyptische, den welken *Vossius* in zyn werk *de Idolol: lib.* I. voor Josua houdt.

Behalven die twee Egyptischen is 'er ook een Fenicische of Tyrische Hercules geweest, die een zoon van Athamas en Ino, Cadmus dochter, en als een nazaat van Esau, de Idumeer gerekent was, die by andere wel den naam van Palæmon, en daar na ook die van Melicarthus voerde.

Buiten deze is 'er nog een Tyrische Hercules geweest, by *Justinus* de Asiatische genaamt. Deze is het, zoo *Justinus lib.* XLIV. zegt, die de beroemde volkplanting na Gades gebragt, daar een Tempel, waar van eertyds nog overblyfzels te zien waren, gebouwt, en die twee vermaarde kolommen opgeregt heeft, in welken Tempel men ook wil, dat hy begraven zy. Daar zyn'er die meenen, dat daar twee kopere Pilaren geweest zyn, acht cubiten hoog, waar op in Fenicische letters

letters ſtondt, hoe veel die Kerk gekoſt had. Dog andere, die waarſchynelyker daar van ſpreken, zeggen, dat in het inkomen van de Straat van Gibraltar, van de Grieken de Straat van Hercules, en by de Latynen de Straat van Gades genaamt, die 8 mylen lang en 5 breed is, op den Noordhoek van Spaanjen zig drie voorname hoeken vertoonen. De eerſte, die van Gibraltar of van den berg Calpe, welke na zeker Moors veldheer, *Tarif*, *Ibn Raſa*, *Gibel Tarif*, dat is, den *berg van Tarif*, en van ouds Gibraltar genaamt word. Tegen over dezen berg, in Spaanjen gelegen, legt in Africa de berg *Abyla* (anders ook wel *Siera das Monas*, dat is, Aapenberg; dog heden *Siera Ximiera* geheeten) by de ſtadt Ceuta, van welke twee bergen de Ouden de pilaren van Hercules gemaakt hebben.

Men ziet van die kolommen gemeldt by *Dionyſius Perieg.* ỹs 64.

Ἔνθα δὲ καὶ στῆλαι περὶ τέρμασιν Ἡρακλῆος
Ἑστᾶσιν (μέγα θαῦμα) παρ' ἐσχατόωντα Γάδειρα
Μακρὸν ὑπὸ πρηῶνα πολυσπερέων Ἀτλάντων.

dat is:

Daar ſtaan de zuilen door vorſt Hercules bereid,
Niet ver van Gades. en aan 's werelds eind gelegen,
(Een wonderlyke zaak) ontrent den top, en tegen 't Gebergt van Atlas, dat zig daar al om verſpreidt.

Apollodorus lib. II. *de Hercule*, zegt 'er mede van:

Καὶ παρελθὼν Ταρτησσὸν, ἔστησε σημεῖα ἐπὶ τῶν ὅρων Εὐρώπης τε καὶ Λιβύης ἀντιστοίχων δύο στήλας.

dat is:

En na dat hy te Tarteſſus gekomen was, ſtelde hy op de bergen die tegen over Europa en Libyen leggen, ten gedenkteeken van zyn reize, twee pilaaren.

En *Lucanus lib.* III.

------ *Et Herculeis aufertur gloria metis.*

dat is:

En dus kan Hercules voortaan op zyn kolommen,
Als de uiterſte einden niet gelyk voorhenen brommen.

Men wil ook, dat 'er ontrent de Corunna, in Gallicien, nog een Toren op ſtrand te zien is, dien men Hercules Toren noemt.

Uit al 't welke men 't gevoelen der Ouden van die kolommen, Toren en Tempel van Hercules, beveſtigt ziet, zonder dat ons dit egter meer licht of reden geeft, om het gene daar by ten grooten deele verdigt word, eenigzins te gelooven.

Van dezen tweeden Tyriſchen Hercules hebben wy nog dit alleen te zeggen, dat hy jonger, dan de Idumeer, is.

Daar is nog een Cretenzer, en ook een Romeinſche Hercules, Sancus genaamt, en een Duitſche of Celtiſche geweeſt, ter gedagtenis van den welken alle dappere ſtryders zekere liederen, volgens de wyze der Ouden, om de hiſtorien eeuwigdurent te maken, plachten te zingen, gelyk *Tacitus* van de zeden der oude Duitſchers zegt, en van den welken ook *Schedius* in zyn werk *de Dis German: pag.* 476. ſpreekt.

De vermaardſte van allen nogtans, was de Thebaanſche Hercules, zoon van Amfitruo, of wel van Jupiter en Alcmena, diens leeftyd niet veel van die van Gideon verſchilt, en op 't jaar 2700. geſtelt word.

Aan dezen Hercules hebben de Grieken al de bedryven, die de vorige helden van dien naam reeds beroemt gemaakt hadden, toegeſchreven; een naam, die zy anders ook wel aan alle ſterke mannen gaven, gelyk zy hem na zyn ſterkte ook Alcides, van ἄλκη, *ſterkte*, plagten te noemen.

Wie nu van alle dezen, die Hercules genoemt wierden, Indiën bezogt heeft, blykt niet, 't geen derhalven van zommigen aan den Thebaanſchen, van anderen aan den Tyriſchen, hoewel met even ſwak bewys, toegeëigent word.

Heſychius zegt, dat de Indianen hem Dorſanes noemen. *Juſtinus lib.* XII. *cap.* 7. meldt van dezen Thebaanſchen Hercules, als of hy een wonderlyke barre en zeer hooge klip, na welke al 't volk gevlugt was, beklimmen wilde, dog door een aardbeving belet wierd die te veroveren. *Diodoor* noemt die klip *lib.* XVII. *cap.* 85. Ἄορνος, *vogelloos*, vermits de vogelen de zelve van wegen haare hoogte niet bereiken, nog daar tegen op vliegen konden.

Curtius ſpreekt 'er mede van *lib.* VII. *cap.* 10. en *lib.* VIII. *cap.* 11. § 2. *Maximus Tyrius* ſtelt het als een zekere zaak; dog *Arrianus lib.* IV. V. twyffelt 'er aan. In zyn IX. *cap.* van dat zelve boek teekent *Juſtinus* ook aan, dat Hercules by de Hiacenzen en Sileërs, of, zoo *Arrianus* in zyn Indiſche zaken hen noemt, de Aceſinen en Sileërs, die *Curtius* als Solen beſchryft, waarſchynelyk luiden ontrent de rivier Aceſines woonende, zig zou nedergezet, en, zoo wel als Bacchus, als koning over hen geheerſcht hebben.

Hy voegt 'er nog by, dat, na Bacchus en Hercules, Jaſon de allereerſte van de menſchen, na dat hy 't gulde vlies te Colchos verovert had, koning van 't Ooſten geweeſt is; dat hy ook verovert, en daar men hem, een Tempel geſticht hebbende, Goddelyke eer aangedaan heeft, en dat hy dit ryk van 't gantſch Ooſten aan zynen zoon Medius, grondveſter van 't ryk der Meden, nagelaten zou hebben; maar dat Parmenio dien Tempel veel jaren (Jaſons verovering van Indiën.)

daar

daar na heeft doen om verre werpen, op dat niemant in Oosten grooter naam dan Alexander de Groote hebben zou. Van dit alles egter neme ik weinig als geloofbaar aan.

Dog 't zy dit geheel, of ten deelen, verdigt, of ook wel geheel en al waar is, hier in stak voor de Ouden al mede gantsch geen licht in opzigt van Indiën; behalven dat het ook een groote tydsprong is van Osiris af, of van 't jaar 2210. tot dezen leeftyd van Hercules, of tot 't jaar 2700. in welke men niets van Indiën hoort reppen.

De Togten van de koningen Menelaus, Hiram en Salomo derwaart.

Aristonicus Grammaticus spreekt ook van koning Menelaus, Hercules tydgenoot, als van eenen die Africa zou rond gezeilt en Indiën bezigtigt hebben, maar zonder bewys of verdere omstandigheden, waarom wy na Hercules Hiram, koning van Tyrus, die in 't jaar 2940. leefde, den naasten en zesden rang geven. Dat dezen vorst de vaart na Ophir of Tharsis bekendt was, hoewel wy hem geenzins voor den eersten Tyrier, die derwaarts voer, houden, blykt klaar uit Gods Woord, 1 *Reg.* 9: 26--28. en daar zyn 'er, die zeggen, dat hy zyn volk derwaarts van Tyrus zondt, niet de stadt Tyrus, maar een eiland van die naam in 't roode meir, gelyk aanstonds nader blyken zal.

Dat nu de Tyriers van ouds al op Indiën handelden, ziet men *Ezech.* 27. aan de Indische waaren, en de plaatsen niet ver van Indiën gelegen, gelyk daar Dedan (nu Daden pas boven de golf van Persiën en aan zee naby Indiën geplaatst) Carran, Canne, Eden, &c. genaamt worden.

Dat door zyne hulp en vriendschap met David al gehouden, zoo 1 *Reg.* 5: 1. blykt, ook Salomo, die wyze en groote koning, als de zevende in rang, in 't jaar 2860. schepen derwaarts gezonden heeft, en door hulp van Hirams knegten 420 talenten gouds, benevens zilver, elpenbeen, aapen, paauwen (of papegaijen zoo andere willen) van Ophir of Tharsis, na een reize van drie jaaren, weer thuis gekregen heeft, zien wy 1 *Reg.* 10: 22. en 2 *Chron.* 8: 18. en 9: 21. Ook zie ik 1 *Reg.* 10: 11. en 2 *Chron.* 9: 10. aangeteekent, dat de knegten van Hiram en Salomo van daar ook Algummimhout en edel gesteente bragten.

Het blykt ook uit 1 *Reg.* 9: 26. dat zy (niet uit Tyrus, maar) uit de roode zee, van Ezeon Geber, dat by Eloth aan den oever der schelfzee, in 't land van Edom, gelegen is, de reize ondernamen, en dat Hirams knegten, als kenners van de zee met Salomons knegten mede gingen, en hen als schiplieden op dien togt dienden.

Navorsching van Ophir en Tharsis.

Aan de waarheid van dit verhaal, als zynde van Goddelyk gezag, twyffelen wy niet; maar wy dienen eerst wat nader na te vorschen, wat wy door Ophir en Tharsis, hier te verstaan, en waar wy dit te zoeken hebben.

VIERDE HOOFDSTUK.

B*Y de* Hebreën *gaven de* eerste Bevolkers *veeltyds aan de* landen hunne naamen. Indiën *van ouds* Havilah *genaamt, en naar wien.* Misslag *van zommigen ontrent den* eenen, *en den* anderen Havilah. *Die beide net beschreven worden. Gelyk ook de* landen, *door hen* bevolkt. Havilah *zeer oneigentlyk* Indiën *genaamt. Navorsching van* Ophir, *zynde ook de* Naam *van* twee *byzondere* Mannen. *En ook van* twee landen. *Het een, in 't* gelukkig Arabiën. *En 't zelve, waar van* Job *spreekt. Het ander, in* Oostindiën. *Navorsching, wat men door* Tharsis *verstaan moet. Waar* Tharsis *lag. Gelyk* tweederlei Ophir, *alzoo was 'er ook een* tweederlei Tharsis. *Het eene in* Spaanjen. *Het andere in 't* Oosten, *dat ook* Ophir *genaamt word. Klaar bewys, dat* Ophir *en* Tharsis, *een en 't zelve* land *in 't* Oosten *is.* Waar *dat lag. Zommige nemen* Ophir *en* Tharsis, *maar voor een* onzeker *en* vergelegen land. *Dog zeer* ongegrond. *Andere plaatsen* Ophir *in* Africa, *en* waar, *dog* zonder grond. *Daar zyn 'er, die het in* America *plaatsen, mede* zonder grond. *Daar zyn'er ook, die het in* Asia *plaatsen, 't geen het* waarschynlykste *is. Waar het in* Oostindiën niet *lag. By welke gelegentheid van* Taprobana *der* Ouden *gesproken word. Waar* Ophir eigentlyk *gelegen is. Bewys, dat de* Ouden *'t* Compas *niet kenden. Van den* Tocht *van* Sesostris *naar* Indiën. Josaphat *en* Ahasia's *vrugtelooze aanleg derwaart. Van* Cyrus. *Van* Hystaspes *en zyn zoon* Darius. *Van* Xerxes, *en zyne heerschappy over* Indiën. *Van* Democritus reize *naar 't* Oosten.

By de Hebreen gaven de eerste bevolkers veeltyds aan de landen hunne naamen.

GElyk de Ouden wel veel, maar zeer duister en verwart, van Indiën geschreven hebben, alzoo hebben zy ook niet min verwart over Ophir en Tharsis gehandelt.

Het is zeker, dat de Hebreen veel landen

den na de eerste bevolkers zelve genoemt, en gelyk zy daar in met Africa, 't gene zy *Phut*, Ethiopien *Chus*, Egypten *Mitzraim*, Cyprus *Chetim*, noemden, gehandelt hebben, even alzoo meenen de Geleerden, dat zy na Havilah Indiën, als door hem bevolkt zynde, Havilah en Hevilath, na Joctans zoon hebben genoemt; en dus zou men *Gen.* 2. en 10. ook allereerst van Indiën, als van een land, mede na zyn eerste bevolker (hoewel met een andere naam) genoemt, lezen; by 't welke men dan ook aanmerken moet, dat Havilah in Gods Woord voor Indiën binnen de Ganges, en Seriah voor Mangi, of Indiën buiten de Ganges, by de Geleerden genomen word.

Indiën van ouds Havilach genoemt, en na wien.

Om hier over zoo net en naaukeurig, als het behoort, te spreken, moet men voor af zeggen, dat 'er twee Havilahs geweest zyn, welke twee mannen, ider aan een byzonder land, door ider van hen bevolkt, hun naam medegedeelt hebben.

De eerste is geweest Havilah, de zoon van Chus, van den welken wy *Gen.* 10: 7. lezen, die, na 't gevoelen van veel Geleerden, zig in dat deel van Mesopotamien of Persien, daar van ouds Susan was (dat toen ook wel Susiane, gelyk het heden Chusistan genaamt word) ter nedergeslagen, en dat hy die gantsche streek lands na zich Havilah genaamt zou hebben.

Van dit Havilah leest men *Gen.* 2: 11. *Deze* (*Pison*, te weten) *is het, die het gantsche land van Havilah omloopt, daar het goud is.*

Deze omschryving, dat de Pison (dien de Geleerden voor de Tigris of *Piso-Tigris*, by *Plinius Paso-Tigris* genaamt, houden) dat land rond liep, toont klaar, dat het zelve niet ver van de Tigris of Euphraat, die men beide in Persien heeft, gelegen moet hebben, en dat Susiane derhalven zeer waarschynelyk een en 't zelve met dat Havilah is. Dat 'er nu goud in Havilah viel, word by *Plinius lib.* VI. *cap.* 27. by *Solinus* 68. *Strabo*, &c. van Susiane ook bevestigt; behalven dat men by *Aristoteles*, *Plautus*, en meer andere, ook van de goude bergen van Susiane leest.

Misslag van zommige ontrent den eenen en den anderen Havilah.

Dit Havilah nu als Indiën te beschryven of het daar voor te houden, gaat nog al eenigzins, in zekere ruime betrekking, henen; maar het is een misslag van zommige Geleerden, dat dit van Joktans zoon zou bevolkt, en na hem zoo genaamt zyn. Geen ander, dan de zoon van Chus heeft dit bevolkt, en die zelve heeft daar aan ook zyn naam gegeven.

Ook is het mis, dat men, om te doen blyken, dat dit Havilah goudryk was, bewyzen gaat (gelyk zommige met *Diodoor lib.* III. *cap.* 12. doen) dat Arabien zeer schoon goud uitlevert; even of dit Havilah, en het Arabisch Havilah, een en het zelve was. Wel is waar, dat daar ook goud viel; maar het word als dat Havilah in Arabien, wegens zyne goudrykheid niet zoo zeer met de naam van Havilah, als wel met die van Ophir, naar een broeder van dien Arabischen Havilah, in de Schrift geroemt. Wy zien dat zeer klaar, *Job* 22: 24. ook 28: 16. En 't vervolg van onze Verhandeling zal ons nog meer in die gedagten versterken.

Die beiden net beschreven werden.

Behalven dezen eersten Havilah, den zoon van Chus, zeggen wy, was 'er nog een ander, zoon van Joktan, broeder van Ophir en Jobab, van den welken wy *Gen.* 10: 29. lezen. Een man, die geenzins met den eersten moet verwart worden, vermits zy wel van eenen naam, maar van geslagt en woonplaats te net onderscheiden zyn, om den eenen voor den anderen te nemen, of daar in te dwaalen.

Deze heeft zig met zyn broeder in het gelukkig Arabien, en daar ontrent, ter nedergezet; en die gantsche landstreek na zig genaamt. Wy lezen van 't zelve duidelyk *Gen.* 25: 28. en 1 *Sam.* 15: 7. alwaar het zeer net en kennelyk beschreven word, als de uiterste grenspaal van Arabien aan de eene zyde, even gelyk de woestyne Zur de grenspaal des zelfs aan de andere zyde, na den kant van Egypten, was. Waar uit blykt, dat het land der Amoriten en Amalekiten, in 't gelukkig Arabien, geweest zy.

Even zoo beschryft het *Eratosthenes* ook, als gelegen in het gelukkig Arabien, naar Babel toe, op de grenzen van Arabien en Mesopotamien. Tusschen de klip van Nabathæa en Babel plaatst *Strabo* ook de *Chaulotæos*, waarschynlyk nazaten van Chavilah, als of hy *Chavilotæos* zeide, gelyk hy al mede daar de *Agræos* of Hagarenen, en Ismaeliten plaatst, die zig daar ook nedergezet hebben. De Arabische landbeschryver zegt, dat zyn woonplaats was in Chavilan, een naam, die mede van *Chaulan* of *Chavilah* gesmeedt is. Dit Chaulan stelt hy in het uiterste van 't land der Cassaniten, ontrent de *Sabeën*; een land, niet verre van daar zig zyn broeder, al mede in het gelukkig Arabien, neergeslagen had; gelyk dat nader blyken zal, als wy over Ophir in 't byzonder zullen spreken.

Gelyk ook de landen, door hem bevolkt.

Veele Geleerden, als *Bonfrerius*, *Cornelius a Lapide*, en meer anderen, meenen, dat van Joktan zelf ook veele Indianen, en verscheide nabuuren der zelve, gesproten zyn; hoewel andere dit weer al zoo los tegengesproken, als het zommigen met zeer onvaste bewyzen beweert en staande gehouden hebben; maar het zal daar op aankomen, wat zy door Indianen en Indiën verstonden, aangezien (gelyk wy

wy hier na breeder toonen zullen) de Ouden die naamen van Indiën en Indianen al vry ruim nu en dan genomen, en die ook aan landen gegeven hebben, die al vry verre daar van daan lagen.

Dat alleen is zeker, en by de Ouden bekend, dat Joktan, en zyne nazaten, zig in het gelukkig Arabien wyd en zyd hebben ter neder gezet, 't geen duidelyk te zien is uit de voetſtappen van de naamen zyner zoonen, die men onder verſcheide volkeren in die landſtreek in oude tyden ontdekt heeft. Immers wy vinden deze by *Bochart* in zyn *Phaleg lib.* II. *cap.* 15. niet duiſter: *Elmodad*, Ἐλοιμᾶιοις, Ἡμοδος *Shalaph*, Σαληπήνοι, Σαιφοὶ, Σελήβιοι· *Hatzarmaveth*, Σαρμάτης· *Jarach*, ἀραχώσιος· *Adoram*, Ἰνδος, Ὠρίται, Ῥύμμιοι· *Uzal* of *Auxal*, Αὐξάκια, Ὦξος, Ὦζος· *Diklah*, Δικελλεῖον· *Herodoot*, Θᾶκες· *Ptolom: Abimael*, Ἄβος καὶ Ἰμαιοί· *Sheba*, Συηβοι, Σάβαι· *Ophir*, Ὤφαρος ποτ. Ὠφαρῖται· *Plinius. Jobab*, Ἰβοι, Ἰωμὰν, μ in de plaats van een β, en Ἰωβαρης· ποτ.

Nog nader blykt dit, vermits men in Arabien ook nu nog overblyfzelen van den zelven naam Joktan, of ten minſten van *Jektan*, vind in een landſtreek van *Mecca*, in de ſtadt die *Baiſath-Jektan* genaamt word.

Al die Arabiers, gelyk ook de daar ontrent gelegene volken, houden Joktan voor hunnen vader, en ook voor den uitvinder van hun taal, hem in die taal ook wel *Cahtan* noemende; van welke *Cahtan* ook de *Cahtaniten*, in 't gelukkig Arabien zeer bekent, geſproten zyn, even gelyk de *Amaniten* en *Homeriten* (mede zeer bekende volkeren aldaar) van *Jektan* zelf, dat men omſtandiger by *Gabriël Sionita cap. de Oriente*, en by *Euthymius in Mahometicis* zien kan.

Havilah zeer oneigentlyk Indiën genaamt.

Dus vinden wy dan, dat 'er twee Havilahs of Mannen geweeſt zyn, die ider een byzonder land, verre van den anderen gelegen, bevolkt, en beide die landen, ider na zig zelve, Havilah genoemt hebben; van welke beide landen nogtans maar een, en wel het eerſte, hoewel zeer oneigentlyk, van de Ouden voor Indiën, daar het nog verre af lag, gehouden is.

Even zoo wiſten de Ouden ook van Ophir en van Tharſis, als Indiſche Geweſten, te ſpreken, hunnen toevlugt in dezen ook zelf tot de Heilige Bladen nemende; dog gelyk 'er verſcheide Havilahs zoo wel perſoonen als landen, van die naam geweeſt zyn, alzoo zullen wy bevinden, dat 'er ook meer dan een Ophir geweeſt is; weshalven wy dit wat nader uit de grond zullen ophalen.

Navorſching van Ophir zynde

Ophir (in 't Hebreeuwſch אופר, *aſche*, een verteering tot aſch, en een vrugtgeving beteekenende) komt ons allereerſt voor, als de naam van Joktans zoon, en als de broeder van dien Havilah, van welken *Gen.* 10: 29. in dezer voegen geſproken word: *En Ophir, en Havilah en Jobab.* Dit is dan wel de broeder van Havilah, maar een geheel andere, als de zoon van Chus, van welken wy *Gen:* 10: 7. lezen.

ook de Naam van twee byzonder Mannen.

Gelyk nu de Ouden in de eerſte tyden van 's werelds bevolking, die landen, die zy eerſt in bezit namen, na zig zelven noemden, alzoo moeten wy wel aanmerken, dat wy in Gods Woord ook van een tweederlei Ophir, beide goudryk, en beide na dezen Man, Ophir genaamt, lezen.

En ook van twee Landen.

Voor eerſt lezen wy van een Ophir, in 't gelukkig Arabien, door Ophir, Joktans zoon, bevolkt, en na hem zoo genaamt. Dit lag niet verre van dat Havilah, bevorens by ons, als in Arabien mede leggende, beſchreven, even gelyk dat gantſch huisgezin van broeders zig daar nedergeſlagen had. Het lag niet verre van Saba en Havilah, ontrent een land en volk, by *Ptolomeus* als Caſſanites, by *Diodoor* met de naam van Gaſandes, en by *Agatharcides* met die van Caſandres, bekent. Een naam afkomſtig van 't Chaldeeuwſch woord חסן *chaſan*, *ſchatten verbergen*, en חסן *chozen*, *een ſchat*, gebruikende de *ch* voor de *g*, gelyk men dat wel meer in Hebreeuwſche woorden ontmoet.

Dat in dit Ophir, of ten minſten in 't land van zyne nabuuren, de Sabeën, veel goud viel, blykt klaar, 1 *Reg.* 10: 2. alwaar de koningin van Scheba, of *Saba*, uit het Zuiden, dat is, 't gelukkig Arabien, met veel geſchenken (volgens de wyze der Ooſterlingen) en onder andere met goud by Salomo quam. Men ziet dit ook *Pſ.* 72: 15. *Jeſ.* 60: 6. en *Ezech.* 27: 22.

Ælius Gallus by *Plinius* roemt hun mede als zeer goudryke volkeren, en ſchoon men by de Ouden van geen goudmynen der Sabeen leeſt, is het egter zoo *Strabo* zegt zeker, dat zy veel goud hadden, en het is genoeg, indien dat maar by de Caſſaniten, hunne nabuuren, die of onder de Sabeen ſtonden, of met hen handel dreven, en naby hen woonden, geweeſt zy, gelyk het *Agatharcides*, *Diodoor* en *Ptolomeus*, getuigen, en zelf in zoo verre, dat de Inwoonders een pond goud tegen een pond yzer verruilden.

Het een in 't gelukkig Arabien gelegen.

Dit nu is dat Ophir, waar van *Job cap.* 22: ⩒s 24. zegt: *Dan zult gy 't goud op 't ſtof leggen, en 't goud van Ophir by den rotsſteen der beeken.* En *cap.* 28: 16. *Zy* (te weten Gods Wysheid) *kan niet geſchat werden tegen fyn goud van Ophir.*

En 't tweede, waar van Job spreekt.

Ook heeft David het goud (waar van 1 *Chron.* 24: 4. geſproken word) dat hy tot den huize Gods gaf (*drie duizend talenten gouds, van het goud van Ophir*) al mede van dit, en niet van het ander goudryk, Ophir, zeer verre van dit afgelegen, gehaalt.

De

De redenen die wy hebben, om dit vast te stellen, zyn deze: voor eerst, om dat het Oostindisch Ophir, in die tyd, dat Job, Moses tydgenoot, leefde, en zelf nog in Davids tyd, niet schynt bekent geweest te zyn; want zoo David dit Ophir gekent had, zekerlyk zou Gods Geest zoo wel in Davids tyd, als in die van Salomo, iets daar van, waar by het te onderscheiden was van het Arabische, gemelt, en, gelyk hy van Salomo doet, 'er met een woord wel by gevoegt hebben, dat de knegten van Hiram, koning van Tyrus, zyn groote vriend, met Davids knegten derwaarts gevaren waren, of het eene of 't andere van de Indische zeldzaamheden, door Salomons knegten mede gebragt, mede te rug gevoert hadden, van al het welke wy niet een letter lezen; maar vinden 2 *Chron.* 2: 3. wel aangeteekent, dat *Hiram aan David Cederen, om voor hem een huis des Heeren te bouwen, gezonden heeft.* Daar werd ook wel ✝s 13, 14. en *cap.* 4: 16. gemeldt, dat koning Hiram hem eenen *Hiram Abi*, eenen konstigen werker in goud, en andere bergwerken, gezonden heeft; maar van dat Ophir, dat zyn knegten aan de knegten Salomons wezen, werd niets, dat daar na gelykt, gesproken.

Ten anderen, zoo en leest men niet, dat Davids knegten tot het halen van dit Ophiritisch goud, zoo veel jaaren, als Salomons knegten uit geweest zyn, waar van ook wel iets door Gods Geest toen al, en niet eerst in Salomons tyd, zou aangeteekent geweest zyn, waarom wy dan vast stellen, dat het veel nader, by Judea, dan 't andere, moet gelegen hebben. Behalven dat David dit goud ook wel van Tharsis ('t geen wy toonen zullen, dat met Ophir wel voor een en 't zelve genomen word) of van Tartessus in Spaanjen, door de vaart der Tyriers daar op, gekregen kan hebben.

Maar behalven dit Arabisch, zoo was 'er nog een ander goudryk Ophir, dog vry verder van daar gelegen; Ophir, door de Tyriers al lang bevorens in der stilte, zoo het schynt bevaren, en een en de zelve naam met dit Ophir, na een en den zelven Man, dragende, volgens een gewoonte, die de Hebreen, Tyriers, en andere volken, wel meer hadden, van een en de zelve naam aan meer steden te geven, dat men niet alleen klaar aan 't oud en nieuw Tyrus ziet, 't geen zoo digt by den anderen gelegen, en (zoo verscheide Geleerden stellen) op een en de zelve tyd (als Salmanassar nieuw Tyrus, dat op een eiland lag, belegerde) nog in wezen geweest heeft, maar men ziet het ook aan een ander Tyrus, in 't roode meir gelegen hebbende, van 't welke *Strabo* en *Ptolomeus* melden.

Eer wy nu voortgaan, om te toonen, waar dit Oostindisch Ophir geweest, of te vinden zy, moeten wy hier eerst nog iets van Tharsis, alzoo daar van in Gods Woord zeer dikwils gesproken word, en het veel betrekking tot dit Ophir heeft, aanmerken.

Tharsis is een naam, die dan eens aan zekere mannen, dan eens aan een stadt of land, en ook zomtyds aan den oceaan, in Gods Woord, gegeven word. Navorsching wat men door Tharsis verstaan moet.

Tharsis houden zommigen alleen maar voor den grooten oceaan. Dat het over al zoo niet, en in verscheide passagien der H. Schrift niet anders dan voor een zekere plaats of land, zoo genaamt, genomen kan werden, zien wy klaar 1 *Chron.* 9: 21. daar gezegt werd, *dat 's konings schepen voeren naar Tharsis, met de knegten Hirams: en eens in drie jaaren quamen zy van Tharsis in.* Hier te willen droomen, dat dit zou te kennen geven, dat zy na zee voeren, en uit zee quamen, is te dwaas, om 'er af te spreken, want uit de bloote vergelyking van 't 9[de] ✝s met dit 21. zal niet alleen klaar blyken, dat zy na een zeker land, maar ook na wat voor een land zy gevaren hebben.

Jon. 1: 3. werd ook 't woord תרשישה *Tharsis* al met een ה agter aan geschreven, ten bewyze, dat het een zekere plaats uitdrukt, en dat Jonas na die plaats voer, gelyk dat gantsch verhaal dit ook bevestigt. *Psal.* 72. leze ik *van de koningen van Tharsis.* Koningen nu worden noit naar een zee, maar altyd naar hun ryk, genaamt.

Nu blykt dus verre wel, dat Tharsis een zeker land beteekenen moet, maar van meer belang zal 't zyn, te mogen weten waar dit land te vinden zy.

Zommige hebben hier door de stadt Tharsus, in Cilicien, Paulus geboorteplaats, door Tharsis, Javans zoon gebouwt, verstaan. Waar 't land, Tharsis genaamt, lag.

Andere meenden, dat Tunis of Karthago, als niet verre van Joppe gelegen, dit Tharsis van Jonas geweest zy; maar vermits dit niet wel over een te brengen was met de reize van Salomons knegten, die op hare togt na Tharsis drie jaaren uitbleven, zoo hebben andere Tharsis voor Oostindiën, of voor een en het zelve met Ophir, gehouden.

Het is zeker, dat, gelyk 'er een tweederlei Ophir, dat 'er ook alzoo een tweederlei Tharsis der Ouden was. Gelyk een tweederlei Ophir, alzoo was 'er ook een tweederlei Tharsis.

Voor eerst was 'er een Tharsis, waar na toe Jonas, de Propheet *Jon.* 1. dagt te varen, en van het welke ook wel by andere Propheten, als *Jes.* 23: 1, 6, 10, 14. *Jer.* 10: 9. en *Ezech.* 27: 12, 25. gesproken word. Een Tharsis, waar na toe men gemakkelyk en in korten tyd van Joppe komen kon, en waar na toe men niet uit de roode zee vaaren kon.

Wy houden dit Tharsis voor een en
't zelve

't zelve met Tarteſſus, of Gaddir, in Spaanjen: Want 't geen de Hebreen Tharſis noemden, noemden de Grieken, dat wat na hun taal buigende, Tarteſſus; en even gelyk men van *Aſſyria* wel *Aturia*, de *w* in een *n* veranderende, maakte, alzoo is *Tharſiſa* en *Tarteſſa* zeer ligt over een te brengen.

Dit was een ſtadt, waar op de Tyriers handelden, en die van Tyrus in korten tyd kon bezeilt worden, een beroemde koopſtadt, van welke ook *Herodoot lib.* I. *cap.* 163. en *lib.* IV. *cap.* 152. ſpreekt. Zy lag onder aan den berg Calpe, in Spaanjen, zoo *Claudiaan* zegt:

Condiderat jam ſolis equos Tarteſſia Calpe.

dat is:

De zonnekar begon haar hooft al neer te hâlen
En by Tarteſſus, dicht by Calpe, in zee te dalen.

Het eene lag in Spaanjen.

En voornamelyk werden wy in dit gevoelen, dat Tharſis, van den Propheet Jonas bevaren, dit Tarteſſus geweeſt zy, geſterkt, om dat daar die wâren vielen, die *Jer.* 10: 9. en *Ezech.* 27. gezegt worden van daar gevoert te zyn. (Hoewel zommige der zelven ook wel op het ander Tharſis vielen.) Alwaar het geroemt word wegens zilver, en niet van goud (hoewel het 'er ook viel) gelyk het ander Tharſis, 't geen zoo wel wegens zyn goud als zilver geprezen word.

Dat hier zilver, en andere Metallen, vielen, getuigt *Diodoor lib.* V. *Plinius lib.* XXXIII. *cap.* 6. en *Strabo lib.* III. *cap.* 272. nadrukkelyk ſprekende van hare zilvere bedſteden en zilvere vaten. Dat'er tin viel, getuigt dezelve *Strabo* met *Diodorus*, zeggende: *dat dit land in zilveragtig tin bloeide.* Dat 'er yzer viel, getuigt *Strabo* en *Solinus.* Dat 'er lood viel, ziet men ook by *Strabo*; en *Plinius* zegt *lib.* III. *cap.* 3. *dat by na gantſch Hiſpanien van bergſtoffen van lood, yzer, koper, zilver en goud overvloeit*, al 't welke byna even eens zoo door *Pomp. Mela lib.* III. *cap.* 6. verhaalt, en nog nader door *Plinius lib.* XXXIV. *cap.* 14. van 't yzer, *cap.* 16. van het tin, en *lib.* IV. *cap.* 22. van het lood, beveſtigt word.

Gelyk 'er nu *Pſal.* 72: 10. van koningen van Tharſis geſproken word, alzoo meldt *Herodoot lib.* I. *cap.* 163. ook van koningen van Tarteſſus; dat Tarteſſus, 't geen de Griekze dichter *Anakreon* zeer beroemt heeft gemaakt. En 't geen, volgens *Strabo's* zeggen *lib.* 3. *pag.* 267. uit *Eratoſthenes*, digt by Calpe, of de rivier de Bætis, legt.

Het andere in 't Oosten, 't geen ook Ophir genaamt wierd.

Maar behalven dit Tharſis was 'er nog een geheel ander Tharſis, in 't Ooſten gelegen, tot welkers gins- en te ruggetogt drie jaaren vereiſcht wierden.

Van dit Tharſis word 1 *Reg.* 10: 22. 2 *Chron.* 9: 10, 21. 2 *Chron.* 20: 36, 37. geſproken, en dat het ook Ophir genaamt word, zien wy 2 *Chron.* 8: 18. en 9: 10. vergeleken met 2 *Chron.* 6: 21.

Dit kon niet een en 't zelve met het ander, en Weſtelyker Tharſis wezen. 1. Om dat men uit het Roode meir, en niet uit de Middelandſche zee, daar na toe voer; want de ſchepen, die na dit Tharſis voeren, wierden te *Ezeon-Geber* gemaakt, (gelyk wy 2 *Chron.* 20: 36, 37. zien) 't geen aan den oever der ſchelfzee, by Eloth, in 't land van Edom lag, 1 *Reg.* 9: 26. 2. Om dat de reis 'er na toe drie jaaren duerde.

Beide deze ſtellingen werpen ook om verre 't gevoelen der gene, die de wereld tragten te doen gelooven, dat *Ezeon-Geber* in de Middelandſche, en niet in de Roode zee, gelegen zou zyn; meenende dit goed te maken met een andere uitleg die men aan ים סוף *jam ſuph* of de ſchelfzee geeft; zonder eens te denken, dat Edom klaar genoeg aanwyſt, dat men het daar (immers mynes oordeels) niet zoeken moet.

Dit laatſte of Ooſterſch, en zoo ver afgelegen Tharſis, houden wy voor een en het zelve met Ophir, niet 't geen in Arabien, maar veel verder op in 't Ooſten, gelegen was.

Dit blykt ons, zoo klaar als de dag, uit 2 *Chron.* 9: 10. daar Hirams knegten en Salomons knegten beſchreven worden, als perſoonen, die goud, algummimhout en edel geſteente uit Ophir bragten. Dog in 't 21 ꝟs van dit zelve *kap.* worden die zelve knegten van beide die koningen (2 *Chron.* 8: 18. ook, als na Ophir met hunne ſchepen gevaren hebbende, beſchreven) gezegt met hunne ſchepen naar Tharſis gegaan en van daar met gout, enz. weer gekomen te zyn.

Ook word 1 *Reg.* 10: 11. 't land, van waar Hirams knegten 't goud aan Salomo bragten, Ophir, en ꝟs 22. Tharſis, genaamt, een onbetwiſtelyk bewys, dat het land een en 't zelve, dog de naam zoo wel Tharſis als Ophir, geweeſt is.

Klaar bewys, dat Ophir en Tharſis, een en 't zelve land in 't Ooſten is.

Allerklaarſt blykt dit 1 *Reg.* 22: 49. daar wy deze woorden vinden: *Joſaphat maakte ſchepen van Tarſis, om naar Ophir te gaan; maar zy gingen niet: want de ſchepen wierden gebroken te Ezeon-Geber.* En 2 *Chron.* 20: 36, 37. ſtaat: *En hy vergezelſchapte zig met hem, om ſchepen te maken om naar Tharſis te gaan, en zy maakten de ſchepen te Ezeon-Geber.*

Uit deze plaatſen, met den anderen vergeleken; gelyk ook uit 1 *Reg.* 9: 27, 28. en 10: 22. vergeleken met 2 *Chron.* 9: 21. meenen wy dat genoegzaam, voor iemand die niet dwarsdryven wil, te zien is, dat dit Ophir en Tharſis, een en 't zelve landſchap zyn, van waar Hirams en Salomons

lomons knegten goud, en andere zeldzaamheden, gebragt hebben.

Waar dat lag. Nu is de vrage, waar men dit Ophir of Tharsis, na 't welk men uit het Roode meir, en niet uit de Middelandsche zee, voer, zoeken of stellen zal nu nog te wezen.

Dit moet voor af, waar wy dit dan ook stellen te zyn, een land wezen, daar veel goud, zilver, ivoir, daar aapen of papegajen, algummimhout, en edel gesteenten, alle te zamen by een, volgens 2 *Chron.* 9: 10, 21. gevonden worden: Want hier zulke landen te melden, daar het een of 't ander, van deze zeldzaamheden maar viel, en de andere weer niet, kan aan de woorden van dien text niet voldoen.

Het moet ook een land wezen, waar na toe men gemakkelyker uit de Roode, dan uit de Middelandsche zee zeilen kon, alzoo die togt niet van Tyrus, maar van *Ezion-Geber*, daar ook de schepen gemaakt wierden, gedaan wierd; en daar men langs de wal, roejende of zeilende, komen kon, alzoo (gelyk wy toonen zullen) men toen nog op de starren, en maar langs de wal zeilde, en men anders ook zoo lang niet had behoeven onderweeg te zyn, daar men nu wel verdagt moet zyn, dat dit land egter al vry verre van daar gelegen moet hebben, dewyl zy een uit- en t'huisreize in drie jaaren eerst konden doen. Een stelling, die de gedagten van zommige, die Ezion-Geber in de Middelandsche zee plaatzen willen, en door de Schelfzee de Middelandsche verstaan, zeggende, dat ים סוף *jam soeph*, de *bepaal zee* beteekent, geheel doet vervallen.

Zommige nemen Ophir en Tharsis, maar voor een onzeker en vergelegen land. Daar zyn 'er die meenen, dat, gelyk alle vergelegene landen wel Indiën by de Spaanjaarden, en zelf ook wel by de oude Dichters, als blyken zal, genaamt wierden, alzoo ook Ophir en Tharsis in Gods Woord voor alle verre gelegene landen genomen moeten worden.

Dit zou dan ook in 't wilde schermen geweest zyn, zonder eenige zekerheid van 't land, waar na toe Hirams en Salomons knegten voeren, daar dit nogtans niet anders, dan voor een zeker, en by hen bekend land, kan opgevat worden, gelyk wy ook reeds meenen klaar genoeg getoont te hebben, dat nog Ophir nog Tharsis anders, dan voor zeker bekent land, in Gods Woord gebruikt word.

Dog zeer ongegrond. Waren de knegten Hirams kenners van de zeën, buiten allen twyffel sluit dit ook in, dat zy kenners van de havens en zeeplaatsen, en van 't land, daar zy na toe voeren, geweest zyn, behalven dat het dwaasheid ware geweest, zoo groote Equipagie, en zoo veele onkosten, als daar toe vereischt wierden te doen, zonder eenige zekerheid waar men na toe ging. Ook zal niemant zoo onbezonnen zyn te gelooven, dat zy 't goud in zee, maar wel dat zy het in eenig goudryk land, van hen daar voor reeds al gekendt, gevonden, en van daar na hun land gevoert hebben. Een gevoelen, waar in de meeste Geleerden overeenstemmen.

Daar zyn'er dan, die Ophir in Africa, daar zyn 'er die 't in America, daar zyn 'er ook, die het in Asia plaatzen.

Andere plaatzen Ophir in Africa, en waar. I. Die 't in Africa stellen, spreken van het ryk en de stadt Melinde, die aan zee, byna onder de Linie, en niet verre van het goudryk *Quiloa* af, gelegen is. Daar zyn 'er ook, die van Angola droomen, schoon het geenzins goudryk is. De gedagten der genen, die *Zofala* te berde brengen, schynen ten eersten opslag wel eenig licht te geven; vooral, zoo men den Jesuit, *Thomas Lopez*, gelooven wil, die voorgeeft, dat die van *Zofala* nog boeken hebben, waar uit blykt, dat Salomons vloot alle drie jaaren daar geweest zy, 't geen een valsch opgeven zonder eenig bewys is, dat niet swaarder by ons weegt, als de Chaldeeuwsche overzetting over 1 *Reg.* 10: 11. daar de vloot van Ophir de Afrikaansche genoemt word. Wat deze drie ryken, voor Ophir opgegeven, aangaat, die konnen het geen van drien geweest zyn; om dat men daar toe geen drie jaaren van nooden had, en om dat daar verscheide dingen, door Salomons knegten van Ophir gebragt, als zilver, paauwen, of gesteenten, niet gevonden wierden. Dog zonder grond. Daar zyn'er ook die van Karthago en Thunis spreken; dog 't eene en 't andere, was in Salomons tyd nog niet in wezen, en, indien het 'er al geweest was, zoo was 't beide veel gemakkelyker van Tyrus, dan uit 't roode meir, te bevaren; behalven dat men ook geen drie jaaren tot die reize hoefde te besteden, hoe men ook den togt mogt aangelegt hebben. Een bewysreden, even kragtig ontzenuwende de gedagten van die Ophir in Spaanjen zoeken.

Daar zyn 'er, die het in America plaatzen. II. Die van America spreken, laten hunne gedagten gaan, of op 't eiland *Hispaniola*, of op beide de landen van Peru (meynende dat 2 *Chron.* 3: 6. *'t goud was van Parvaim*; even als of dit in *duali* de twee Peru's uitdrukte, op beide de Peru's gezinspeelt wierd) maar wy keuren dit alles af, om de zelve reden, waarom wy gantsch America, als lag daar 't oude Ophir, verwerpen. Andere denken op eenige andere Americaansche eilanden, en dat *Diodoor* en *Aristoteles*, daar over al in hun tyd, hoewel zonder het zyn regte naam te geven, gesproken hebben.

Maar ook deze stelling vervalt, alschoon men ook, by verzetting van de letters, van *Ophir*, *Peru* maken mogt.

Het woord *Parvaim* komt nergens meer voor, als in de aangetogen plaats, en derhalven

halven is daar van alzoo weinig met grond te oordeelen, als over 't *Gopher-* 't geen ook maar eens *Gen. 6.* en 't *Almuggimhout*, dat maar in die togt van Salomons knegten, voorkomt; dog indien men op die *duali* van *Parvaim* zoo sterk staan wil, kan men daar door veel gevoeglyker beide de *Ophirs*, dan beide de *Peru's*, verstaan; hoewel wy het daar voor niet zeker opgeven. En dan zal het maar Ophirs, dat is, van 't beste goud zyn, der zeven soorten by de Rabbynen opgetelt, 't geen een en 't zelve is met 't goud van *Uphas*, waar van wy *Jer.* 10: 9. en *Dan.* 10: 5. lezen, zynde dat woord van פז *pâz*, dat *dicht*, *zuiver goud* beteekent afkomstig; want פז *paz* en ופז *uphas* is beide van פזז *pazaz*, *versterkt worden*, afkomstig. Immers. dit is 't gevoelen van zommige Geleerden; behalven dat andere *Uphaz* voor een en de zelve naam met Ophir nemen, en 'er niet anders, dan dat land, door verstaan.

De redenen, waarom wy gantsch America verwerpen, zyn deze:

1. Dan zouden zy van Tyrus, uit de Middelandsche, als veel nader zynde, en niet van Ezion-Geber of uit de roode zee, derwaarts t'zeilgegaan hebben; daar zy uit 't roode meir veel gemakkelyker in Oostindiën, dan in America komen konden.

2. America, wat men ook uit de duistere schriften der Ouden, of uit het schryven van *Diodoor* en *Aristoteles*, van dat eiland, door de Karthagers by Gades ontdekt, droomt, was toen nog niet gevonden; en kon ook nog niet gevonden zyn, om dat het zonder Compas niet te bevaren is, dat lang daar na eerst gevonden is, wat deze of gene met *Pineda*, *Lemnius*, *Fullerus*, en andere, ook daar van opgeven, gelyk wy hier na toonen zullen.

Al mede zonder grond.

3. Was America toen al bekent geweest, dan zou daar van wel d'eene of d'andere voetstap in de schriften der Ouden te vinden zyn. Zy zouden ook met zoo veel vrees, hadden zy 't Compas gehad, niet van hunne togten ter zee, nog van Gades, als d'uiterste bekende grens aan die kant gesproken, maar wel van America of der zelver eilanden ten minsten iet gerept hebben; daar men 'er nu niet een letter by iemand van vind.

4. In Peru valt geen ivoir, ja een olifant kan 'er niet leven, nog die lucht verdragen, zoo van wegen de koude gebergten, als om 't gebrek van water.

Daar zyn 'er ook, die het in Asia plaatzen, 't geen het waarschynlykste is.

III. Die van Asia spreken, en Ophir in Oostindiën stellen, hebben de beste en waarschynelykste gedagten; om dat men al de zeldzaamheden, door Salomons knegten aangebragt, daar in op een en de zelve plaats by den anderen vindt.

Het eiland *Urphen* in 't roode meir, by zommige geoppert, legt te naby, en levert ook de vereischte goederen niet uit; alzoo weinig als *Aphar* in 't roode meir, waar af de Geleerde *Hornius* spreekt.

Josephus lib. I. *cap.* 2. *Antiquit.* verstaat 'er door een land in Oostindiën, *Aurea Chersonesus* of χρυσικὴ Νῆσος, *'t goud eiland* genaamt; dog *Ptolomeus*, *Plinius*, en andere, maaken onderscheid tusschen dit χρυσικὴ Νῆσος, *'t goud eiland*, en tusschen χρυσικὴν γὴν of χρύσην χῶραν, *het goud land*; schoon vele der hedensdaagze Schryvers dit voor een en 't zelve nemen. En dan verstaan zommigen hier door de gantsche Maleitsche kust; van Malacca af tot aan Tanasserin toe.

Waar het in Oost-Indiën, niet lag.

Anderen stellen Pegu, een ryk, daar veel goud, gesteente, zilver, en andere goederen, vallen, en gelooven dit te eer, om dat 'er zyn, die alzoo valschelyk, als *Thomas Lopez* van die van *Zofala*, met de *Franciscaner Monnik Bonferrus*, voorgeven, dat de Peguanen zeggen van die Joden en uitlandsche gesproten te zyn, die Salomo in dat ryk gelaten heeft, om als Banditen in de Ophiritische goudmynen te werken.

Andere houden *Taprobana* voor Ophir. Maar dan verwart men zich weer in verscheide gevoelens, waar *Taprobana* lag. Laat ons eerst zien wat de Ouden van *Taprobana* zeiden, of ons dit eenig licht geven kan.

By welke gelegenheid van Taprobana der Ouden gesproken word.

Plinius zegt *lib.* LXI. *cap.* 26. dat de Ouden hunne waaren bragten van *Taprobane* naar Berenice, aan de roode zee.

Ptolomeus zegt van de inwoonders deszelfs: *Dat het menschen zyn, andere in grootheid van lichaam te boven gaande, met een blaauagtig oog, fors en verschrikkelyk van gezigt en stem; dat zy over de hondert jaaren leven. Dat in hun land de Berylli en Hyacinthen groejen, dat daar goud en zilver, ook marmer byna als schildpad is, en dat 'er gesteenten en peerlen, die zeer goed zyn, gevonden worden; dat zy Hercules eeren, en dat zy een zeer Ouden en kinderloozen vorst ten koning verkiezen, en zoo hy 'er egter kreeg, dan afzetten, op dat het ryk noit erflyk zou worden.* Hy spreekt ook, in zyn verhaal van *Taprobane*, van zekere plaatzen, *Sindocanda* en *Rodagani*, dat zommige voor de stadt *Candi*, en voor *Reygam*, van welke beide hy weinig wist, zonder eenige grond nemen.

Een verhaal vol verdichtzelen, ja openbare leugenen, waar men dit *Taprobane* in Indiën ook stellen wil.

Dionysius Perieg. spreekt 'er ℣s 591. aldus van:

Κεῖθεν δὲ στρεφθεὶς νοτίης προπάροιθε κολώνης,
Ἄιψα γε κωλιάδος μεγάλην ἐπὶ νῆσον ἵκοιο
Μητέρα Ταπροβάνην Ἀσιηγενέων ἐλεφάντων.

dat

dat is:

Zo gy van daar u na den Zuiderhoek toe-
wendt,
Zult gy by Colias groot eiland spoedig wezen,
By Taprobane, 't geen de moeder was voor
dezen
Der Olifanten, die ons d'Asianer zendt.

Plinius lib. VI. *cap.* 22. zegt, dat *Annius Plocamus*, eenen vrygemaakten slaaf had, die langs de Arabische kust door een storm uit den Noorden voorby Caramannien geslingert, de 15de dag te Hippuros, in een haven van *Taprobane*, ten anker liep.

Men wil, dat dit een eiland, en wel eer πάλαι Σιμούνδου of oud *Simoendoe*, zoo *Ptolomeus* melt, genoemt geweest zy; en dat het naderhand den naam van Σάλαι of *Salai*, droeg, waar van, na zommiger gedagten, metter tyd 't woord *Zeylon* of *Ceilon*, zou gegroeit zyn. *Strabo* spreekt 'er *lib.* II. *pag.* 128. mede van, dog maar als van een groot eiland om de Zuid, in zee en tegen over Indiën gelegen, en derhalven zeer duister, plaatzende dat 5000 stadien boven Ethiopien. En indien men zyn woorden *lib.* I. *pag.* 112. en *lib.* II. *pag.* 212. eens naziet, schynt hy 't niet verre van Egypten of 't land, dat in kaneel zeer vrugtbaar en dat by de Ouden Arabien was, te plaatzen, aangezien hy die beide by *Taprobane* voegt.

Dat 'er in dit *Taprobane* veel olifanten vielen, word niet alleen van *Dionysius* in de aangetogen plaats, maar ook door *Solinus* uit *Plinius* bevestigt, gelyk mede *Æliaan lib.* XVI. *cap.* 18. *Hist. Animal.* aldus getuigt:

Ἔχει δὲ καὶ νομὰς ἐλεφάντων πολλῶν καὶ μεγίστων.

dat is:

Het heeft ook landstreken met veel olifanten, en zelf met de grootste, bezet.

Strabo zegt in de aangehaalde plaats, dat het veel ivoir, en veel schildpadden voortbragt.

Tzetzes in Chiliad. VIII. *hist.* 213. getuigt 'er van:

Ἡ Ταπροβάνη τῶν Ἰνδῶν νῆσος ἐστι μεγίστη
Ἐν ταύτῃ καὶ ἐλέφαντες, &c.

dat is:

Taprobane is een zeer groot eiland der Indianen, en in 't zelve zyn ook olifanten.

Ovidius in Ponto lib. I. *Eleg.* 5.

Quo tibi si calida positus laudêre Syene,
Aut ubi Taprobanen Indica pingit aqua.

dat is:

Wat baat het u in 't warm Syeen te zyn ge-
prezen,
Of daar het Indisch nat verft Taprobanes
wezen.

Dat dit *Taprobane* dikwils door de Feniciers en Arabiers bevaren wierd, getuigen *Plinius*, *Solinus* en andere, daar by voegende, dat hun Godt Hercules daar gedient wierd van de inwoonders in een Arabisch gewaad; doch van den koning in een gewaad, waar in hy na Bacchus geleek.

Dat nu ook al die mede gebragte fraajigheden, van goud, ivoir, aapen, paauwen, kostelyk hout, en allerlei gesteenten in *Taprobane* vielen, werd door *Steuchus*, over *Arrianus* handelende, omstandig getoont.

Hoewel al dit geschrevene by de Ouden over *Taprobane* ons weinig licht geeft; en de een *Malacca*, de ander *Sumatra*, (schoon dat veel van *Ptolomeus* beschryving afwykt) en weer anderen *Ceylon*, voor *Taprobane* neemen (hoewel ik niet begryp, hoe *Bochart* in *Phal. lib.* II. *cap.* 27. daar een rivier *Phasis* vast maken kan) zoo willen wy egter het daar voor houden, dat het van Ophir in de zaak niet verschilt, maar moeten 'er by voegen, dat het ons de regte plaats, waar over 't geschil is, niet aanwyst. Daar zyn 'er ook, die meenen, dat Salomons vloot niet op eene plaats van Indiën, maar in verscheidene geweest is, en zoo die goederen, ten deele uit het eiland Sumatra, ten deele in Pegu, Malacca, en in andere Indische gewesten, by een gezamelt heeft. Andere meenen, dat men het in een landstreek, Συπάρα genaamt, en by *Ptolomeus* bekent, ontrent Goa op 15 graaden zoeken moet, waar toe *Job* 22: 24. 1 *Reg.* 9. 1 *Reg.* 10: 11. en andere plaatzen, daar 't woord Σωφείρ en Σαφάιρα voorkomt, geen quade aanleiding geven.

Voor my, ik ben van oordeel, dat men de gantsche kust, van Suratte af, tot het eiland Ceylon toe, en dus ook de gantsche kust van Malabar, niet alleen tot Kaap Cori, of tot de Kaap Commoryn, gelyk *Ptolomeus* by zyne beschryving van Taprobane meent, maar zelf ook Ceylon ingesloten, 't geen waarschynelyk aan die kust nog vast geweest is, voor Ophir nemen moet.

Deze kust kon van de Tyriers uit het roode meir gemakkelyk langs 't land van Arabien, voorby de golf van Persien ('t geen maar weinig overstekens, en zelf nog niet eens noodig was) en dan weder langs de Malabaarsche kust tot Ceylon toe bevaren worden.

Langs deze kust, 't zy in 't ryk van *Cambaja*, aan den Indus gelegen, 't zy in dat van *Guzeratte* of *Malabar* en vooral in 't eiland Ceylon alleen, vielen al die zeldzaamheden, door Salomons knegten mede gebragt. Waar Ophir eigentlyk gelegen is.

En dus ziet men klaar, hoe onnoodig het is, te stellen, dat zy nog een gantschen

om-

omtogt langs de kuſt van Choromandel, of wel over de Golf van Bengale, met zoo veel gevaar, en uitrekking van hun reize, of wel na Pegu, of, 't geen hen nog veel minder geleek, na Malacca, of na Sumatra, gedaan zouden hebben, daar zy alle de goederen en zeldzaamheden, door Gods Geeſt gemelt, in de landſtreek, by ons aangewezen, op hun gemak hebben konnen bekomen.

Dat nu Ceylon voor al tot het vroeg van de Ouden bekende Indiën behoort heeft, ſtel ik daar uit vaſt, om dat *Exod.* 30: 23. de Heer aan Moſes, die in 't jaar 2452. leefde, gebied; *Gy nu, neemt u de voornaamſte ſpeceryen, de zuiverſte Myrrhe, vyf hondert zikkels, ende ſpecerye-kaneel half zoo veel.*

Nu is het by allen, die oit in Indiën geweeſt zyn, bekent, dat de ſpecerykaneel (om van de wilde niet te ſpreken) byna nergens in de tot nog toe bekende wereld, dan alleen op Ceylon valt, en dat dierhalven dit eiland, en de wyze om de kaneel te ſchillen, toen al moet bekent, en 'er ook middel geweeſt zyn, om ze van daar by zulken togt, als wy beſchreven hebben, of wel op een andere wyze, naar Egypten, van waar Iſraël quam, of naar 't woeſt Arabien, waar in zy toen ſworven, te vervoeren.

Vraagt men my, hoe zy daar gekomen zyn? Ik zeg, zy hebben, hun reize derwaart, volgens de wyze der Ouden, die maar langs de wal, of, als zy wat buiten de wal waren, op eenige bekende ſtarren (gelyk nu nog veel Mogolſche ſchepen) en zonder de allerminſte kennis van het Compas of 't *Aſtrolabium* gezeilt, en hunne reize op die wyze waarſchynelykſt aangelegt, 't geen daarom ook een veel langer reize, dan zoo zy na 't Compas gezeilt, en overgeſtoken hadden, veroorzaakte, behalven dat de verandering der *Moeſſons* of *Saeyſoenen*, tweemaal 's jaars in Indiën, verandering van winden gevende, hen ook veel hinder, om eer te konnen wederkomen, toegebragt heeft. Al het welke, wel met den anderen vergeleken, zoo is het geen wonder, dat hunne togt drie jaaren geduurt heeft. Maar dat koning Salomons vlooten langs *kaap de goede Hope* na Indiën gezeilt, of dien weg, als toen reeds bekent, al zouden gebruikt hebben (gelyk zommige meenen, zonder daar eenig bewys by te voegen) komt my alzoo ongelooflyk voor als veele andere ſtellingen van dien aart, die men maar los en onbezonnen ter nederſtelt. En dat van het opdelven van dien weg niemant, dan *Bartholomeus Dias* de eere toekomt, toonen wy elders uitvoeriger.

Bewys, dat de Ouden 't Compas niet kenden.

Indien zy kennis van het Compas gehad hadden, daar zou immers wel iets van over, of bekent gebleven, of ten minſten in deze of gene Schryver aangehaalt zyn, behalven dat het dan ook niet noodig geweeſt zou zyn, al dien tyd langs ſtrand te varen, gelyk nogtans al de Oude Schryvers van de reizen van *Hanno*, van *Jaſon*, van *Nearchus*, en meer anderen, getuigen. Zou *Salomo*, die zoo veel, en zoo net, ſchreef, zou *Ariſtoteles*, *Arrianus*, en anderen, welkers boeken nog in wezen, en niet verloren zyn, daar niets van geweten, of niets van gerept hebben? Dat is niet wel te gelooven. Dat 'er veel konſten verloren en buiten kennis geraakt zyn, ſta ik geerne toe; maar geen eene van zoo veel nuttigheid, als deze, en daarom zou die van dezen of genen Schryver gedagt moeten zyn.

Liv. Lemnius lib. III. *cap.* 4. *de occultis Naturæ Miraculis*, meent dat *Plautus* 't Compas zou gekent hebben, en dit toont hy, in *Mercatore:*

Hic ventus nunc ſecundus eſt, cape verſoriam.

dat is, na zyn uitlegging:

Dit is nu voor de wind: wel aan neem het Compas.

Maar had die goede man bedagt, dat, als de wind van agteren begint te wajen, men dan de zeilen, die by de wind ſtonden, en niet het Compas in de hand neemt, en het volk de zeilen regt braſt, dat is, voor de wind laat zetten, zoo zou hy veel eer door zyn *verſoria*, een bras of touw, waar mede men de zeilen na zig toe en voor de wind haalt, of regt wend, dan wel een Compas verſtaan hebben, alzoo die *verſoria* alleen dienen kon, om de verkeert ſtaande zeilen regt te wenden, een bedryf, dat ontrent het Compas noit te pas komt, gelyk ook een Compas tot 't woord *verſoria* gantſch geen betrekking hebben kan. Ook beveſtigt *Plautus* plaats uit *Trinummo* dit:

Cape verſoriam: recipe te ad herum.

't geen niet anders, als

Keer nu maar wederom, en wend u naar uw' Heer.

te kennen geeft.

Pineda, *Fullerus*, *Albertus Magnus*, *Hornius*, en anderen, ſtellen wel, dat Salomo 't Compas zou gekent, of dat men'er na America mede gezeilt zou hebben, maar zonder eenig bewys; behalven dat de lange reis van zyn knegten al de waarſchynelykheid daar van wegneemt, en dat 'er boeken, zouden moeten overgebleven zyn, die van 't een of 't ander wel iets zouden melden.

Hier te zeggen, dat de Ouden dat hebben verborgen gehouden, is ook maar zeggen zonder grond.

Met *Hornius* te droomen, dat de Ouden naar America langs de wal, tot de Kanariſche eilanden toe, zeilden, daar gunſtige win-

winden afwagtten, en dan zoo maar na 't Westen overstaken, en dat zulks daar na om de groote gevaren nagelaten zou zyn, is dwaasheid, alzoo 't, om verscheide redenen, onmogelyk is zonder Compas, of daar heen, of naar Oostindiën, te zeilen, behalven dat daar toe nog al meer, als een Compas, om na te zeilen, vereischt word; dewyl men door de miswyzingen van 't zelve, indien men die niet zeer wel waarneemt, en by morgen- en avondpeilingen ontdekt, zelf hedendaags nog geheel buiten zynen koers raken, en zoo verre miszeilen kan, dat men met alleen na 't Compas te zeilen, noit het land, daar men naar toestevent, bereiken zou.

Ja de naam zelf van Compas is, nog in de Hebreeuwsche, nog in de Grieksche, nog in de Latynsche taal, met een eigen naam bekent.

De Ouden wisten wel, dat 'er een zeilsteen was, en dat die kragt had, om 't yzer op te trekken. Men meent, dat zekere herder op 't gebergte van Ida die dus eerst leerde kennen, door dien de spykers in zyn schoenen, en 't yzer van zyn staf daar aan vast bleef kleven. Andere meenen, dat die eerst door zekere arbeiders in Mynen, die hun gereedschappen, 's avonds in de Myn gelaten, daar 's morgens aan vast vonden, bekent geworden zy. Zy word ook wel Ἡρακλεία λίθος, dat is, Herculessteen genaamt, 't zy om dat hy die eerst gevonden, of wel eenig nut gebruik daar van aangewezen, heeft.

Dinocrates, die groote Alexandryner Werkmeester, bouwheer van een schoonen Tempel, had voorgenomen om een yzere beeltenis van *Arsinoë*, zuster van den Egyptischen koning *Ptolomeus Philadelphus*, door een zeilsteen, die hy in 't gewelf gebragt had, zoodanig te plaatzen, dat die beeltenis, door de werking van dien steen, boven tegen 't gewelf gestaan, en tot verwondering der onkundigen, zonder daar aan vastgemaakt te zyn, als in de lugt zou gehangen hebben; om daar door, was 't mogelyk, de gedagtenis van die Princes niet alleen eeuwigdurende, maar ook te wonderlyker, te maken, doch zyn dood, en die van den koning, verydelden dit groot wonderstuk. Van de Arabiers verdicht men iet diergelyks, in opzicht van *Mohhammed*, als of zyn yzere kist, door een groote zeilsteen, dus in den Tempel van Mecca tegen 't gewelf opgetrokken, en als in de lucht hangende, zou te zien zyn; maar behalven dat men in zyne begraafplaats mist, die niet te Mecca, maar te Medina, was; zoo is 'er ook niets van dat gantsch verhaal waar, maar alles verdicht.

De Ouden wisten niet alleen, dat de zeilsteen 't yzer kon na zich trekken; maar zy wisten zelf ook, dat 'er een aart van zeilsteenen was, die de kragt hadden, om het yzer af te keeren, gelyk dit door den Griek *Theamedes* uitgevonden is. Ook heeft de ervarenheid geleerd, dat de zeilsteen aan 't yzer een sterker na zig trekkende kragt, dan hy zelf heeft, mededeelt, en dat een steen van twee en een half pond in de tegenwoordigheid van *Antonio Herrera*, 14 pond yzer heeft opgeligt. Maar van de werking des zeilsteens ontrent het Compas, in 't aanwyzen van 't Noorden, of van de manier om daar na te zeilen, hebben de Ouden niets geweten.

Herrera stelt 't ontdekken des zelfs ontrent *Christoffel Colonus* tocht, en dat zeker Valladolids Ridder, *Don Antonio Ossorio*, dit eerst uitvondt.

Daar zyn'er die meenen, dat deze konst eerst in China ontdekt zou zyn, aangezien *Odericus* en *Marcus Paulus*, beide Venetianen, in 't jaar 1278. die by hun komst aldaar al gevonden hebben; maar *Pancirollus* en andere zeggen, dat zekere *Flavius* van Amalphi, een district in Campanien, onder Napels behoorende, de eerste was, die het Compas ontrent 't jaar van C. geboorte 1300. of 1303. en anderen, dat *Joannes Goya*, in 't jaar 1320. dit zou uitgevonden hebben. En dus komt het ons waarschynelyk voor, dat het uit Europa wel door dezen of genen Reiziger in China kan gebragt zyn, gelyk *Vasco Gama* in 't jaar 1497. dit, op zyn eerste tocht na Indiën, by de Mohhammedaansche Stuurluiden, in 't eiland Mozambique, al vond bekent te zyn.

Ik weet wel, dat de Chinezen zich beroemen, 't Compas over meer dan 2000 jaaren in hun land gehad te hebben; maar behalven dat dit niet heel zeker is, zoo blykt ook uit hunne dagelykze scheepvaart nu nog, hoe onvolmaakt hunne kennis en gebruik van 't zelve is, vermits zy zich meest maar van een dieploot bedienen, en verder na de winden, stroomen, starren, en op deze en gene bergen, by hen bekent, in groote onzekerheid zeilen, ter tyd toe zy aan de kleur der zanden en andere onzekere merkteekenen veel eer, dan wel aan hun Compas, ten naasten by gissen, waar zy zyn.

Dus blykt dan klaar, dat nog Salomo, nog de Feniciers, nog eenige anderen van de Ouden, oit na 't Compas gezeilt, ja dat zy 't niet eens gekent hebben.

Van den Tocht van Sesostris naar Indiën.

Na den koning Salomo komt ons voor Sesostris, die vermaarde koning van Egypten, die in 't jaar der wereld 2065. leefde, als de agtste in rang, die in Indiën geweest is. Het is die zelve, die zommige voor *Sesac*, 1 *Reg.* 14: 25. 2 *Chron.* 12: 3. houden, en die by *Josephus lib.* I. tegen *Appion. pag.* 1041. *Sethosis* genoemt word.

Diodoor getuigt *lib.* I. *cap.* 1. *pag.* 35.

van hem, dat hy niet alleen alle de eilanden ontrent het roode meir en Ethiopien (zelf tot de Kaap, by *Plinius* Mossylites, en by anderen hedensdaags *Kaap Guardafui* genaamt, ontrent het roode meir gelegen) door 't geweld zyner wapenen verovert; maar dat hy ook gantsch Asien zich onderworpen, en, zelf tot in Indiën doordringende, niet alleen de landen, naderhand ook door Alexander den Grooten overwonnen, zich eigen gemaakt heeft; maar dat hy zich ook tot volkeren, die noit door Alexander den Grooten bezogt, ja niet eens gekent zyn, begeven heeft: *Want*, zegt hy, *hy is de Ganges overgetrokken, en heeft Indiën, tot aan den Oceaan toe, doorloopen.* Behalven dat hy in zyn XVII. boek hem ook als den eersten, die de gracht in Egypten groef, (die *Necho*, en andere, daar na vervolgden, dog namaals staakten) aanmerkt.

En *Lucanus* zingt *lib.* X. ℣s 276. van hem, wegens zyne Westerveroveringen, en 't wonder gespan van zynen wagen, aldus:

Venit ad occasum mundique suprema Sesostris,
Qui Pharios currus regum cervicibus egit.

dat is:

Sesostris, die wel eer tot 's weerelds uiterste end
Daar 't zonlicht nederdaalt grootmoedig is gekomen,
En die geen paarden voor zyn wagen heeft genomen,
Maar koningen heeft voor zyn zegekoets gement.

Herodoot gewaagt *lib.* II. van zynen grooten toestel, om Asien te veroveren, en van zyn vloot van 400 lange schepen, door hem in 't roode meir gebragt. En *Diodoor* roemt hem *lib.* I. *pag.* 37. over dat kostelyk schip van Cederenhout, 280 elboogen lang, dat hy belaste te maken, en dat hy van buiten met goud, en van binnen met zilver, overdekken, en toen aan *Osiris*, opofferen liet.

Strabo zegt in de laatst aangehaalde plaats: dat hy geheel Ethiopien doorliep, en zig tot aan 't land, dat de kaneel voortbrengt, begeven heeft.

Indien dit waar is, zou hy, volgens 't gene wy hier voor zeiden, ook op Ceylon moeten geweest zyn; maar gelyk het alles geen kaneel was, dat de Ouden, maar los henen, kaneel noemden, zoo zal het hier mede ook zoo breed niet zyn, dat hy op Ceylon juist zou geweest hebben. Het andere laten wy voor reekening van den Schryver, die ons van den tocht van dien vorst na Indiën wel groot opgeeft; maar waar by wy al mede niet meer licht, als uit alle die vorige tochten, zelf uit die van Hirams en Salomons knegten, krygen.

Na Sesostris zien wy, dat Josaphat koning van Juda, in gezelschap van Ahazia koning van Israël, dit op de gronden, by Salomo gelegt, in 't jaar 3029. mede heeft zoeken te beproeven; maar dat zyn voornemen, door het verbreken van zyne schepen die te Ezion-Geber al gemaakt waren, volgens de Prophetie van *Eliëzer*, in rook verdween, en de reize geheel afraakte, zonder dat ik daar iets meer af vinde, dan 't geen men leest 2 *Chron.* 30: 36, 37. Josaphat en Ahazias, vrugtelooze aanleg derwaart.

Het is te verwonderen, dat de Joden, nog door de schatting van *Pul*, 2 *Reg.* 15: 19. nog door de vervoering van *Tiglath-Pilezer*, ℣s 29. in de dagen van Pekah en Achaz, nog door de vervoering van Israël door *Salmanesar* na de steden der Meden, in 't jaar 3226. (1 *Chron.* 17: 4. te zien) nog by hun vervoering in 't jaar 3359. door *Nebucadnezar* naar Babel, dat zoo dicht aan Oostindiën grensde, nog by hunne verkeering met zoo veele koningen van Persien, niet meer kennis van Ophir, van Tharsis, of van Oostindiën, dat reeds in hunne schriften zoo bekent was, gekregen, en geen nauwer onderzoek daar na gedaan, hebben.

Immers na Josaphats tyd leest men in Gods Woord, gelyk ook zelf in geene Heidensche schriften, eenige honderden jaaren aan een, iets van Oostindiën, voor dat men weer tot de tyden van Cyrus komt.

Van koning Cyrus verhaalt *Abulpharajus*, dat hy na Indiën zou opgetogen zyn, en den koning van dat land gedood hebben; dog *Strabo* wederspreekt dit klaar uit *Megasthenes*, en zegt *lib.* XV. *pag.* 686. *Dat geen troepen uit Indiën na buiten, nog eenige van buiten naar Indien verzonden zyn*; en dan vervalt ook het zeggen van *Nearchus*, dat Cyrus, met 7000 man vlugtende, zig van daar zou gered hebben.

Nogtans schynt uit den zelven *Strabo* *lib.* I. *pag.* 496. te blyken, als of Cyrus (die in 't jaar 3419. leefde) in Indiën zou geoorlogt hebben. Van Cyrus.

Dog *Megasthenes* zegt wel, dat Cyrus dicht by Indiën; maar niet, dat hy 'er in geweest is.

Dus vindt ik by *Arrianus lib.* VI. § 22. en by *Strabo lib.* V. ten deele, ook van Cyrus: *Dat hy de Indiaanen beoorlogt, en dat hy na zyne nederlaag zich maar met een getal van zeven persoonen gered heeft.* En *lib. de Rebus Indicis: Dat zekere Indische volkeren onder hem gestaan, en schatting aan hem betaalt zouden hebben.*

Men wil, dat Hystaspes (die in 't jaar 3431. leefde, en wiens zoon de derde koning van Persien wiert) ook in Indiën geweest, 't zelve doorreist, en de *Magia* daar geleert heeft. Als mede van Hystapes en zyn zoon Darius.

Van zyn zoon, Darius Hystaspes (die on-

ontrent 't jaar 3450. leefde) getuigt *Herodoot lib.* I. *pag.* 114. en *lib.* IV. Dat hy niet alleen in Indiën geweest is, maar het ook overwonnen zou hebben; en in zyn *Melpomene* (of in zyn IV. boek) dat deze koning zekeren *Karyardischen Scylax* na den Indus gezonden heeft, om een naauwkeurige kennis van die rivier te nemen. *Deze*, zegt hy, *stak, nevens andere luiden, van de stadt Kaspatyrus, in 't gewest van Paktyas gelegen, met eenige schepen af, en zeilde dus de rivier af na den dageraad, en den opgang van de zon. Van daar zeilden zy door de baare zee na 't Westen, en vervielen in de dertigste maand in die plaats, van waar de Egyptische koning Necho de bovengemelde Feniciers afgezonden had, om Africa rond te zeilen. Na hunne omzeiling verwon Darius de Indiaanen, en bemagtigde de Indiaansche zee. Herodoot* zegt *lib.* III. *Gelyk de Indiaanen, zoo veel ons bekent is, de talrykste der volkeren zyn, alzoo bragten zy aan hem* (te weten Darius) *ook de grootste schattingen op.*

an Xer-
s, en
er-
happy
ver
diën.

Dat Xerxes, zyn zoon (die in 't jaar 3470. leefde) de Indiaanen en Ethiopiers onder zyn gebied gehad heeft, getuigt niet alleen de zelve *Herodoot lib.* VII. *cap.* 9. Maar veel klaarder bewyzen daar van vinden wy in Gods Woord, voor al, indien de stellingen van *Josephus Scaliger Animadvers. in Euz. Chr. pag.* 70. En in zyn *Tract. de Emendat. Temp. lib.* VI. *pag.* 592. doorgaan, en zoo hy de man van Esther geweest is, gelyk men, hoewel ongegront, meent.

In 't boek van Esther komt hy ons *cap.* I: ℣s I. met de naam van Ahasueros voor, die by verscheide Geleerden voor een en de zelve met Xerxes gehouden, en wiens vrouw van *Herodoot* ook Amestris genaamt word, van welke wy *Esth.* I. verder lezen, dat hy van India af tot Moorenland toe 127 landschappen bestierde; een vorst, die zyn throon te Susan, of in die provintie, die de Ouden Susiane noemden, hedensdaags Chusistan, en dus in Persien, had.

Was van Xerxes en Ahasueros nu bewezen, dat zy een en de zelve geweest zyn, dan was het wel; maar andere daar tegen zyn van oordeel, dat Xerxes geenzins deze Ahasueros, en dat ook Amestris geenzins de zelve met Esther kan geweest zyn. Behalven dat ook Amestris geen Joodsche, maar een Persiaansche vrouw, dochter van Otanes, een zeer wreede, daar Esther een Jodin, een deugdelyke of regtveerdige vrouw, geweest is, 't geen ook haar naam *Hadassa*, door den Chaldeeschen Uitlegger door regtveerdig vertaalt, medebrengt, daar de Grieksche Schryvers van Amestris niet, dan het tegendeel, getuigen; weshalven eenige Artaxerxes Mnemon, en andere weder Ochus, die ook wel Artaxerxes genaamt word, voor dezen Ahasueros houden. Een geschil waar toe wy ons nu niet zullen inlaten, hoewel de laatste wel het waarschynlykste, om verscheide kragtige redenen, de rechte Ahasueros is. Het zy dan hier mede, zoo 't wil, deze Ahasueros word in 't boek Esther beschreven als een vorst die van Indiën af tot Moorenland toe heerschte.

Zeer opmerkelyk is het, dat ons het land, waar van wy bezig zyn te spreken, hier in Gods Woord allereerst (en niet eer) met zyn rechten naam van Indiën, naar de rivier Indus, voorkomt. In het Hebreeuwsch staat eigentlyk הודו *Hoddoe* (een woord dat een *pryzing*, een *belydenis* of een *schoone*, beteekent) in de plaats van הנדו *Honddoe*, zynde de נ of de letter N. in de *Dagesch* (gelyk men in de schoolen spreekt) by de Syriers dikwils verborgen, gelyk men dat aldus ook *Ezech.* 27: 23. ziet, daar de Syrier *Chalmadda*, voor *Chalmanda*, heeft nedergestelt.

In deze uitdrukking dan van *Honddoe*, 't geen zeer weinig van 't woord *Hindoe*, vooral, als het met een Arabische letter geschreven word, verschilt, vinden wy niet alleen den oorspronkelyken naam van de rivier Indus; maar ook van het land dat zyn naam na den zelven voert; alzoo de Oosterlingen het land, en de rivier, هند *Hind*, en هندو *Hindoe*, behalven dat zy 't land ook wel هندوستان *Hindoestan*, dat is, *het land van Indiën*, of *van den Indus*, gewoon zyn in 't Persiaansch ('t geen de hoftaal aan 't Hof van den Grooten Mogol en Keizer van *Hindoestan* is) te noemen.

Zedert dezen tydt schynt my toe, dat de koningen van Persiën tot de neerlaag van Darius *Codomannus*, opperheeren van Indiën bleven.

Diogenes Laërtius getuigt *lib.* IX. in 't leven van Democritus (die groote Wysgeer, die altyd met alle menschen, en over allerlei zaaken, lachte, en in 't jaar 3490. Hippocrates leermeester was) dat hy ook naar Indiën gereist is, en met de *Gymnosophisten*, of naaktloopende Wyzen aldaar, die veelen met de *Bramines* verwarren, en die de hedensdaagze *Jogi's* schynen te zyn, gesproken heeft.

Van Democritus reize na 't Oosten.

VYFDE

VYFDE HOOFDSTUK.

Alexander de Groote *zyn* Tocht *na*, *en* verovering *van* Indiën. *Volgens* Justinus. Curtius. *En* Arrianus. *Welker* verschillen *en* leugenen *aangewezen worden.* Ongegrondheid *van de* verdichtzelen *der* Mogolders, *en andere*, *van* hem. Tochten *van* Pyrrho, Seleucus, *en anderen na*, *en hun* bestier *en* macht *over* Indiën. *Van* Gnidius, *of wel* Eudoxus reize. *Vergeefze aanleg van* Ptolomeus Philadelph *tot den* Indischen handel. Patrocles *en* Daimachus reizen *derwaart*, *hun en* Ctesias *schryven daar over.* Chrysermus *boeken over* Indiën. Strabo *en* Plinius.

Alexander de Groote zyn Togt na, en verovering van Indiën.

DE naaste, die ons na Xerxes voorkomt, is Alexander de Groote, uit wiens tocht derwaart wy mogelyk wat meer licht, als uit de voorgaande tochten, of reizigers, bekomen, en die wy derhalven wat omstandiger beschryven zullen. Dat Alexander de Groote (die volgens zommiger gedagten 3667. leefde) na de overwinning van Darius den laatsten koning van Persiën in 't jaar 3676. ook na Indiën getrokken is, om zyn roem onsterfelyk te maken, en zyn vermaarden naam dus tot aan 't einde van 't Oosten te dragen, getuigen verscheide Schryvers onder de Ouden.

1 *Mach.* I: 3. word gezegt: *dat hy tot het uiterste der aarde getrokken is.*

Seneca VI. *Quæst. N.* 23. zegt 'er af: *Imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit.* dat is: *Hy heeft uit een hoek van Thracien zyn ryk tot aan 't einde van 't Oosten voortgezet*; ook noemt hy hem elders, den overwinnaar van 't Oosten.

Breed spreekt daar af *Arrianus* van *Nicomediën*, die onder keizer Hadrianus in 't jaar van Christus geboorte 145. leefde, en zeven boeken van 't leven van dezen held, en een boek van Indiën in 't byzonder, schreef.

Curtius (die in 't jaar C. 44.) en *Justinus* (die in 't jaar C. 141. leefde) hebben over den zelven mede breed geschreven, 't geen wy wat nader, met *Justinus* begin makende, beschouwen zullen.

Volgens Justinus.

Justinus zegt van hem *lib.* XII. *cap.* 7. wanneer hy by de stadt Nysa, door Bacchus in Indiën gebouwd, gekomen was, dat hy de zelve zonder slag of stoot inkreeg, vermits de ingezetenen op de hulp van hunnen stigter, Bacchus, steunende, zig niet eens verweert hadden; waarom hy de zelve dan ook geen schade toegebragt heeft, groots genoeg voor zig agtende, het spoor van zoo grooten Man zoo verre in het Oosten gevolgt te hebben. Een verhaal, 't geen *Arrianus lib.* V. en ook *Curtius*, bevestigt.

Van daar in het ryk van de vorstin Cleophis gekomen, gaf zy zig ten eersten aan hem over, dog zoodanig, dat hy naderhand zig zelven weer eenigzins aan haar overgaf, waar door zy, hem betoovert hebbende, haar ryk, 't geen zy door de wapenen niet had konnen beschermen, door hare listige bekoringen behielt.

Hy getuigt ook, dat zy, die van haar eigen volk 's konings byzit genaamt wierdt, van hem een zoon, Alexander genaamt, overwon, die naderhand Indiën bestiert zou hebben.

Eindelyk zou hy by een vervaarlyke klip, die Hercules door een aardbeving in den loop zyner overwinningen gestuit, niet had konnen veroveren, gekomen, en door de groote naam van die Man aangezet zyn, om iet grooters, dan hy had konnen verrigten, uit te voeren.

Dit stuk zeer moedig ondernomen hebbende, wierdt hy, na veel gevaar en moeite, meester van deze ontoegankelyke rots, en van al de volkeren van dat gewest.

Daar op zou hy met zyn heir Porus, een Indiaansch koning, een byzonder groot man, zoo in opzigt van zyn lichaam (vier cubiten en een handpalm lang, zoo *Plutarchus* zegt, of zoo *Philostratus lib.* II. *cap.* 10. langer dan iemand na den Trojaansche oorlog) als ook in opzigt van zyn verheven gemoed, en ongemeene dapperheid, aangetast, en in den eersten veldslag overwonnen, en gevangen gekregen hebben.

Dit ongeluk overquam dezen vorst door zyn gewond paard, met het welke hy ter aarde geslagen, op verscheide plaatzen zelf gequetst, en in een staat gestelt wierdt, om niet alleen noodzakelyk in de magt van zyn vyand te moeten vallen; maar men had ook meer reden, om zig te verwonderen hoe hy 'er het leven had konnen afbrengen.

Het speet dezen moedige vorst zoo zeer, dat hy aldus gevangen genomen was, dat hy, de aangeboden genade versmadende, niet wilde eeten, nog zyn wonden laten verbinden, in hope, dat hy te eer mogt komen te sterven, en die schande niet lang beleven.

Hy liet zig egter eindelyk, door de grootmoedige aanbieding van Alexander, die hem zyn ryk wedergaf, bewegen, om

om zelve van hem niet alleen aan te nemen, maar om ook, als zyn vriend, langer te willen leven.

Hy zou daar ook twee steden, d'eene Nicea en d'andere Bucephale, na zyn paard genaamt, gebouwt, en van daar zyn heir na de Azesten, Gesteanen, Præsiden en Gangariden gevoert, en ook al die volkeren (hoewel *Diodoor lib.* III. *cap.* 10. van de laatste dit tegenspreekt) overwonnen hebben; maar, by de Cuphiten gekomen, die hem met een leger van 200000 ruiters afwagteden, bad hem zyn afgemat volk met traanen in de oogen, dat hy zyne overwinningen daar tog bepalen, zig over de hooge jaaren, languitgestane vermoeitheden, en wonden van zyn getrouwe krygslieden, erbermen, en hen, die zoo lang onder zyn vader Philippus, en hem, gedient hadden, en ook zig zelven, tyd geven wilde, om eens weer in hun vaderland te komen, en de graven van zyne en hunne voorouderen te zien; door welk smeeken hy zig eindelyk verbidden liet.

Hy trok dan van daar na de rivier Acesines, die hem tot aan den oceaan bragt, alwaar hy nog de Hiacenthers en Sileers, een volkplanting van Hercules, overwon.

Van daar trok hy na de Ambren en Sugambren, die hem met 80000 voetknegten en 60000 ruiters afwagtten. Na hen geslagen te hebben, tastte hy hunne stadt aan, raakte eerst op de muur, en zoo verder in de stadt; maar hy wierdt van den vyand, die hem alleen daar staan zag, omringt, tegen welke hy, schoon sterk in getal, zig deftig weerde; dog zou, hoe onvertzaagt hy ook was, het eindelyk tegen zoo grooten hoop te quaad gekregen hebben, zoo hy zig niet tegen de stam van een boom, ontrent de muur staande, schrap gezet, en, om van agteren niet overvallen te worden, zig dus zoo lang verdedigt had, tot dat zyn vrienden, die hem misten, gelegenheid kregen om hem te hulp te komen, en van het uitterste gevaar te redden.

Hy raakte hier egter niet t'eenemaal vry; maar wierdt onder zyn tepel met een pyl gequetst; waar door hy zoodanig verswakte, dat hy eenige tyd genoodzaakt wierd op zyn knie leggende te vegten, ter tyd toe, dat hy den genen, die hem gequetst had, doodde.

Na dat nu zyn leger meester van de muuren geworden was, wierdt hy ook zeer ligt meester van deze vyanden; maar zyn wond hielt hem nog een geruime tyd, niet zonder groot gevaar, slepende.

Na deze overwinning zondt hy Polyperchon met het leger voor af naar Babel; dog hy ging met een uitgelezen troep te scheep, liep langs de stranden van den grooten oceaan, alwaar hy, by de stadt van koning Ambiger (by zommigen anders genaamt) gekomen zynde, meer tegenstand, als hy gedagt had, en inwooners vondt, welker pylen vergiftigt, en die daar door in staat waren, om hem op twee verscheide wyzen uit de wereld te helpen; waar van onder anderen een van zyne oversten en bloedverwant, Ptolomeus, ondervinding kreeg, die ook het leven daar by verloren zou hebben, indien de koning hem niet door een kruid, hem in zynen droom vertoont, gelyk naderhand ook een groot gedeelte van zyn leger, geredt had.

Na 't overwinnen van deze stadt keerde hy na zyne schepen, drankofferde aan de zee, bad om een gelukkige te rugtocht na zyn vaderland, en zakte dus voor stroom zagtkens af tot aan den mond van de rivier Indus, de grenspaal van zyne veroveringen; alwaar hy, ter gedachtenis van zyne groote bedryven, de stadt Barce bouwde, en een van zyne vrienden liet, dien hy tot overste of bestierder over de Strandindianen aanstelde.

Hy stapte van daar te land, gelyk hy zyn verdere reize ook aldus voortzettede, quam, na veel moeite, te Babel, en wierdt daar, door bestel van Antipater, volgens last aan zyn zoonen Cassander, Philippus en Jollas gegeven, op zekere groote maaltyd door een fel vergif, 't geen men alleen in de klaauw van een paard bergen kon, vergeven; hoewel *Athenæus*, *Seneca* en *Solinus*, dit, met meer grond, aan zyn sterk drinken toeschryven.

Laat ons nu eens zien, wat *Curtius* van hem zegt. Hy verhaalt *lib.* VIII. *cap.* 10. dat, zoo als hy Indiën ingetrokken was, de koninkskens van die volkeren hem te gemoet gingen, om zyn bevelen te volgen. Zy zeiden, dat hy de derde nazaat van Jupiter was, die tot hen quam. Dat vader Bacchus en Hercules, door hunnen roem bekent, daar zelf van naby te zien waren. Curtius.

Dat Alexander, geen hinderpaalen meer voor zig ziende, verder last gaf, om na den Indus te trekken, en vaartuigen te verveerdigen, om het leger aan de overzyde te voeren, en dat hy op die wyze aan de stadt Nysa gekomen is.

Van daar trok hy na het Dedalisch gewest, en na de stadt Acadera, begaf zig, na 't verwinnen van veel steden over de rivier Choaspes (niet die in Persien maar in Indiën) alwaar hy Cænon in het beleg van de stadt Beziza liet, terwyl hy zelf na Mazagen, waar over de koningin Cleophis heerschte, trok, alwaar hy gevallig met een pyl in zyn kuit gequetst wierdt, waar van ik by anderen niets leze.

In 't 11de *cap.* verhaalt hy ook, hoe hy by die ontoegankelyke klip, daar Hercules wegens aardbeving voor stuite, gekomen, en wat daar door hem verrigt is.

Hy verwon daar meer plaatzen, dan vyanden, weshalven hy de Goden, met 't opregten van altaren op die rots, zoo ter eere van Minerva, als van de Godin der overwinning, en met veel offerhanden, dankte.

In 't 12de wyst hy aan, hoe hy na Ecbolima voorttrok, en by zekeren koning quam, die deze schryver Omphis, dog andere met *Strabo lib.* XV. Taxilus, of Taxiles, koning der Taxilers, noemen; hoewel *Appiaan* hem geen koning, maar eenen ὕπαρχον dat is, een prins of vorst noemt.

By *Diodoor* vindt ik hem Mophis genaamt, die'er by voegt, dat dit zyn naam by Alexanders komst was; maar dat Alexander hem Taxilus genoemt heeft, na zynen kort bevorens overleden Vader, en dat, zoo *Curtius* zegt, volgens een oude gewoonte dezer Inlanders, die altyd dien naam aan den opvolger in het ryk gewoon waren te geven.

Dezen Omphis of Taxiles (om *Curtius* verhaal te vervolgen) gaf zig met al de zynen aan hem over, met zoo grooten eenvoudigheid, en tot zoo grooten verwondering en blydschap van Alexander, dat hy zig, ten teeken van trouw en vriendschap, verweerdigde hem zyn regterhand toe te reiken; welk goed voorbeeld door Abisares, een vorst aan de overzyde van den Hydaspes gebiedende, gevolgt wierdt.

In het 13de *cap.* meldt hy, hoe hy by die rivier gekomen, aan des zelfs overzyde Porus, een vorst vol koninklyke grootmoedigheid, op eenen olifant (zoo sommige willen Ajax genaamt, en naderhand door Alexander aan de zon geheiligt) die boven alle andere dieren van zyn soort, gelyk hy zelf ook in kloekheid des lichaams (na 't verhaal van *Arrianus lib.* V. 2.) boven alle andere menschen, uitstak, zittende vond; en dat zyne wapenen niet weinig met goud en zilver versiert waren, en hy daar door zeer wel van anderen te onderscheiden was.

In 't 14de *cap.* vervolgt hy te zeggen, dat Alexander dezen Porus, hoe magtig hy ook van volk en olifanten was, aantastte, en zoodanig verwondde, dat hy van zynen olifant zeeg; weshalven de *Curnak*, of bestierder des olifants, meenende dat hy'er af wilde gaan, den olifant, volgens gewoonte, knielen deed (een klaar voorteeken van zyne nederlaag) waar op hem al de andere olifanten niet alleen volgden, maar nevens hem en alle de zynen ook in 's vyands handen vervielen.

Hy vraagde Porus, wat hy oordeelde, dat hy, als overwinnaar nu met hem behoorde te doen? *Het geen u*, zeide hy, *deze dag aanraad, op welke gy ondervonden hebt, hoe wankelbaar het geluk is.* Een deftig zeggen van een Indiaan.

In het IX. boek *cap.* I. spreekt hy van de rivier Hydraotes, en van een bosch met paauwen 'er by. Ook van zyn komst in 't ryk van Sophites, alwaar de koning (volgens de gewoonte der Barbaaren, die, zoo *Aristoteles* van hen, en van de Ethiopiers zegt, veel, in 't kiezen hunner koningen, na de lengte en schoonheid zien) boven al zyn volk uitstak.

In 't 2, 3 en 4de *cap.* spreekt hy van Agrammes, den koning der Gangariden en Pharraziers, met zyn grooten wagentrein; ook meldt hy van de twaalf groote Altaaren, door Alexander daar opgerigt, al 't welke door *Arrianus lib.* V. *cap.* I. *Solinus* V. 2. en door *Philostratus lib.* II. bevestigt word.

Hy toont, hoe hy met 1000 vaartuigen (die *Arrianus lib.* VI. I. op 2000 telt, en daar onder 80 van 30 riemen) na den oceaan trok, leggende onderwyl de geschillen tusschen Porus en Taxiles by.

Hy bouwde daar ook de steden Nicæa en Bucephalon, dreef sterk de rivier af, en quam eindelyk in een gewest, daar de Hydaspes in de rivier Acesines stort, niet verre van de grenzen der Sobiers, die hem wisten te zeggen, dat hunne voorouders een overblyfzel van 't heir van Hercules, en wegens ziekte daar gebleven waren, en genoodzaakt zig daar neder te zetten.

Hy vond, dat de Indus in het Noorden, en de Acesines in het Zuiden, zoo als hy in den Hydaspes valt, dit land bespoelde, en rigte daar, na 't getal dezer rivieren, weer eenige Altaaren op.

In 't 5de *cap.* toont hy, hoe hy by een sprong van een steilte in een stadt der Oxydraken (by *Justinus* heel anders genaamt) geraakt zynde, swaar gewondt wierdt.

In 't 8ste en 9de *cap.* wyst hy aan, hoe hy in 't land der Musicanen en Presten, ontrent de grenzen van koning Sabus, en van de Pathaliers, gekomen, met een dolle drift om den oceaan en 's werelds einde te zien, zig zelven en zyn gantsch leger, zonder behoorlyke wegwyzers op een rivier, die hy niet kende, ging wagen, bevindende, toen het te laat was, zig met alle de zynen in het uiterste gevaar, van schepen en volk te verliezen, vermits eenige der schepen door de sware baaren tegen een sloegen, andere ten deelen op 't drooge, ten deelen vlot, yder oogenblik dreigden om te slaan, en hen in de uiterste verlegentheid bragten, zonder te konnen landen, en zonder het langer dus in de schepen te konnen houden. Al welke ongemakken zich ter middernacht opdeden, en al zyne grootmoedigheid vereischten, om zyn volk tot geduld en wakkerheid aan te moedigen.

In 't 10de *cap.* zien wy, hoe hy van den oceaan na de grenzen der Arabiten, Gedrosiers

droziers en Indianen, wederkeerde, na dat hy te voren aan Nearchus en Onesicritus (die kennis van de zeevaart hadden) belaſt had, met de ſterkſte ſchepen na den oceaan te ſtevenen, en zoo verre zy konden voort te gaan, om den aard en den loop of ſtroom der zee te leeren kennen. Verder gebood hy hen of langs die rivier, of wel langs den Euphraat, weder by hem te komen.

Dus quam hy eerſt in 't geweſt der Arabieren, daar na in dat der Gedroziers by den vloed Arabus, en zoo al verder by de Horiten, en de Strand-indianen op de grenzen van Gedrozien, alwaar hy, Sibyrtius tot overſte geſtelt hebbende, na Caramannien trok.

In 't x. boek *cap.* I. zien wy hoe Nearchus en Onesicritus, weer by hem gekomen, hem veele vreemde zaaken, zoo van hooren zeggen, als by hen zelf gezien, verhaalen; en onder anderen, dat zeker eiland, ontrent de mond der rivier, overvloed van goud had; dat de roode zee zoo, niet na de kleur van 't water, maar na koning Erythras, genaamt wierd, ter gedagtenis van den welken, niet ver van 't vaſt land, in zeker eiland Tyrus in 't boſch een pilaar, met een inſcriptie, opgeregt was.

Eindelyk is hy by de Perſagaden, een Perſiaanſch volk, gekomen.

Ten laatſten zegt hy *cap.* 4. dat hy zich op zekere maaltyd, by een dronk uit Hercules beker, eer die nog uit was, door zeker vergif, daar in van Caſſander, Philippus en Jollas, Antipaters zoonen, gemengt, zoo goed als dooddronk, alzoo hy 'er niet lang na van quam te ſterven.

Arrianus. Maar aangezien *Arrianus* wel voor een van de beſte Schryvers van Alexanders tocht na Indiën gehouden word, zoo laat ons kortelyk zien, wat hy daar van opgeeft, en voor hoe verre hy met de twee vorigen overeenkomt of verſchilt, waar van wy maar eenige ſtaaltjes zullen aanhalen.

In zyn IV. boek, § 22. zegt hy dat hy uit 't land der Bactrianen met zyn heir na Indiën trok, en dat hy by de rivier Cophenes (van welke *Flavius Joſephus lib.* I. *cap.* 6. *de Bello Jud.* als een vloed in Indiën met de naam van *Cophen*, gewag maakt) gekomen, een vredebode na Taxiles zond, en dat die, met de verdere vorſten aan deze zyde den Indus, met treffelyke geſchenken zig na hem toe begeven, en belooft heeft hem 25 olifanten te zullen ſchenken.

Daar na § 28 en § 30 verhaalt hy, dat hy te Embolima, een ſtadt, niet verre van die ontoegankelyke klip, gekomen, Craterus met een gedeelte van 't leger daar gelaten, die klip aangetaſt, en van de zelve, ſchoon ze Hercules niet had konnen veroveren, meeſter geworden is.

Dat hy in een boſch ontrent den Indus hout door zyn volk doen hakken, ook ſchepen daar van doen bouwen, dezelve op den Indus gebragt, en zig toen na die brug doen voeren heeft, die Hephæſtion en Perdiccas lang te voren gemaakt hadden.

In 't V. boek melt hy § I. dat Alexander het land, tuſſchen de rivier Cophenes en den Indus gelegen, aantaſtte, waar in Nyſſa lag, een ſtadt door Dionyſius, toen hy de Indianen overwon, gebouwt; door welken Dionyſius hy buiten twyfel Bacchus zal verſtaan, dewyl hy daar by voegt dat hy deze ſtadt Nyſſa na zyn voedſter, en den berg, die ontrent de ſtadt was, *Meron*, (dat is, de dye) noemde, om dat hy in Jupiters dye groot geworden was.

Daar op vervolgt hy § 3. dat Alexander, by den Indus gekomen, de brug, door Hæpheſtion reeds voltoit, en veel geſchenken van Taxiles, aldaar vondt, en dat die vorſt de ſtadt der Taxileezen, de grootſte tuſſchen den Indus en Hydaſpes gelegen, aan hem overgeven heeft; dat de Indus, naaſt de Ganges, de grootſte rivier van Indiën is, veel grooter als de Hydaſpes, Aceſines en Hyphaſis, en volgens het zeggen van *Cteſias* (aan welkers geloofweerdigheid hy egter zelf twyffelt) 40 ſtadiën op zyn nauwſte is, en dat die rivieren zoo veel kleinder zyn dan den Indus, als de Indus na evenmatigheid kleinder is dan de Ganges.

Vervolgens zegt hy, dat Alexander ontrent den dag met zyn leger den Indus overgetrokken, en in 't land der Indianen gekomen, daar gevonden heeft, dat de meeſte menſchen weinig minder als vyf cubiten lang waren; § 7. daar aan hegtende, dat hy uit 't ſchryven van *Ariſtobulus*, nog uit dat van *Ptolomeus*, Lagus zoon (die hy meeſt volgde) niet had konnen ontdekken, of de voornoemde brug over den Indus een ware brug, dan of 't een ſcheepsbrug (welke laatſte hem egter, om de riviers diepte, 't waarſchynelykſte voorquam) geweeſt was.

In de 8ſte § zegt hy, dat hy in de ſtadt Taxila gekomen, en van de Grooten aldaar wel ontfangen is; dat ook eenige Gezanten met Ambiſartes, een bergkoninkje, nevens des zelfs broeder by hem verſchenen zyn, en hem eenige geſchenken zoo van hun, als van een overſten der Indianen, Doxareus genaamt, gebragt hebben. Dat hy toen naar den Hydaſpes getrokken is, alzoo hy hoorde, dat Porus aan de overzyde met zyn leger ſtond.

§ 13. zegt hy, dat Alexander aan de overzyde eerſt te land trad; en § 14. uit

Aristobulus, dat Porus zoon met 60 wagens daar gekomen is, eer Alexanders heir door 't klein eiland over geraakt was; dog dat anderen verhalen, dat Porus zoon, met een grooter getal troepen overgetrokken zynde, Alexander zelf, en ook zyn paard Bucephalus gewont had, in zoo verre, dat zyn paard daar af gestorven was; al 't welke hy, op *Ptolomeus* bericht weer geheel verwerpt, stellende, dat Porus zoon, nevens 400 ruiters, daar dood gebleven was.

§ 17. en 18. verhaalt hy de groote nederlaag van Porus zeer omstandig, en voegt 'er by, dat Alexander Taxiles na Porus, die in zyn regter schouder gequetst was, gezonden, maar dat Porus, zoo als hy zyn ouden vyand zag, hem niet alleen veragt, maar ook met een spies na hem (hoewel te vergeefs, alzoo hy 't ontweek) geschoten had, maar dat Alexander toen zekeren Meroës, eenen Indiaan, en Porus ouden vriend, aan hem zondt, die Porus, van dorst versmagtende, zoo verre bragt, dat hy van zyn olifant afgetreden en by Alexander, die hem te gemoet ging, aanstonds gekomen is; en hem daar op van Alexander, die over zyn lengte van meer als vyf cubiten, en schoonheid, verbaast stont, gevraagt wierdt: *Wat hy begeerde dat hy met hem doen zou? Niet anders*, zei Porus, *begere ik, dan dat gy my koninklyk handelt. Dit zal u, ô Porus*, zei Alexander, dien dit behaagde, *om mynent wil geschieden; maar eischt, wat gy begeert, dat ik u uwenthalven doen zal? Dat is*, zei Porus, *in myn vorig zeggen opgesloten.* Dit stond Alexander nog immers zoo wel aan, waar op hy aan Porus 't ryk der Indianen, en nog een ander grooter gewest boven dien, geschonken, en hem aldus koninklyk, en als zynen vriend, gehandelt heeft.

§ 19. verhaalt hy, dat hy ter plaatze van dezen veldslag, en daar hy de rivier Hydaspes met zyn heir passeerde, eenige steden, en onder andere Nicæa en Bucephala, gebouwt, en, na eenige Gezanten van een ander koning of hoofd, Abisares genaamt, ontfangen te hebben, daar op na de rivier Acesines, en niet alleen daar over, maar ook over de Hydraotes (die eenigzins grooter dan de Acesines was) getrokken is, en daar weer eenen anderen Porus gevonden, en de Catheërs, Oxydraken, Mallers en Adraisten, aangetast en de stadt Sangala verwoest heeft.

Dat hy toen met zyn heir tot de rivier Hyphasis voortgetrokken zynde, en verder willende gaan; op de bede van zyn soldaten zyn reize by de Hyphasis gestaakt, by die rivier twaalf altaren gebouwt, en Porus over dat gantsch gewest tot de Hyphasis toe als vorst gestelt heeft, keerende dus weder na de rivieren Acesines, Hydraotes en Hydaspes, welke twee eerste hy overtrok.

In 't VI. boek § 1. meldt hy zynen verderen tocht met zyn leger te scheep langs de rivier Hydaspes, en voegt 'er by, dat hy van de Inlanders verstaan had, dat de Hydaspes in den Acesines, en de Acesines in den Indus, en den Indus met twee monden in zee stortte.

§ 2. zegt hy dat hy Porus als koning over alles wat hy in Indiën gewonnen had, stelde.

Vervolgens zegt hy, dat hy de Mallers overwon, en § 6 en 7. dat hy zekere sterkte zelf in persoon, alleen met zyn schild bedekt, willende beklimmen, zig 'er in nederwierp, van drie anderen, Peucestas, Abreas en Leonatus, verzelt, van welken Abreas gedoodt en Alexander zelf gequetst wierdt. Hy voegt 'er by, dat schoon de gemeene roep ging, dat dit Alexander by de Oxydraken, hem dit met 'er daad by de Mallers, overkomen zy.

§ 14. zegt hy, dat de Hydaspes, Hydraotes en de Hypsasis, in de Acesines stortende, dus verder in den Indus vallen.

Ook spreekt hy van den koning Musicanus, die Alexander te gemoet ging met groote geschenken, en § 16. van den prins Oxycanus, die zig met de zynen, gelyk ook Sambris, een bergkoninkje, met zyn hoofdstadt Sindomana, aan hem overgaf; waar op hy § 17. den afval en de straf van Musicanus, en de trouwlooze overgave van den vorst der stadt Patala aan hem, nevens de verovering van zyn stadt, volgen laat; by welk Patala hy § 18. zegt, dat de Indus zich in tween scheidt, en zoo verder tot in zee met twee monden stort. Ook verhaalt hy daar verder zyn ongelukkigen tocht ter zee met zyn volk in de schepen, en § 19. voegt hy 'er by, dat hy ontrent den oceaan een groot eiland, Cilluta genaamt, en in den oceaan nog een ander, en daags daar aan nog een ander gevonden, en daar den Goden geoffert heeft, om dat hy in den openbaren oceaan, boven Indiën gevaren had, werpende verscheide goude drinkvaten in zee.

§ 20. zegt hy, dat hy weer te Patala gekomen, bevonden had, dat de twee monden van den Indus 800 stadien van den anderen lagen.

§ 21. en 22. Dat hy van Patala vertrokken zynde, by de Arabiten en Oriten, die hy overwon, gekomen is, alwaar hem berigt wierdt van de Indiaanen van Gedrozien, dat Semiramis, uit Indiën vlugtende, maar met twintig, en Cyrus maar met zeven van zyn geheel leger, 'er afgekomen was; behalven dat, toen Cyrus daar met zyn heir quam, om de Indianen aan te tasten, voor af al veel van zyn volk in ongebaande woestynen versmolten was; al 't welke by Alexander vernomen zynde, had dit in zyn gemoed een yver om

Cyrus en Semiramis na te volgen, ontstoken; maar hy heeft ook ondervonden, wat hy, en de zynen, in die dorre woestynen uitgestaan hebben, tot dat hy eindelyk in Caramannien, en te Pasargada, gekomen is; waar by hy dan in 't VII. boek nog eenige redenen en handelingen voegt van eenige Indische Wyzen, niet veel ter zake doende, van 't welke wy egter iets zullen zeggen.

§ 2. zegt hy, dat hy, te Taxila gekomen, daar eenige Indiaansche naaktloopende Wyzen zag, van welken hy een der voornaamsten of oudsten, *Dandamis* genaamt, verzogt by hem te komen, die dit zelfs niet doen, nog ook toelaten wilde, dat een van al de andere, die onder hem stonden, het deedt, voorgevende, dat hy zoo wel als Alexander, een zoon van Jupiter was, en dat hy van Alexander ook niets begeerde of van nooden had, alzoo hy met het zyne te vrede was; en verder zegt hy, dat Alexander dezen onwilligen ook daar toe niet heeft willen dwingen; Hoewel andere zeggen, dat Alexander tot deze Wyzen gezegt zou hebben: *Eischt van my wat gy begeert*, en dat zy hem geantwoort zouden hebben: *Geeft ons de onsterfelykheid, daar wy meest na wenschen*; waar op hy zeide, *hen die niet te konnen geven, alzoo hy zelf sterflyk was. Erkent gy dan*, zeide hy, *dat gy sterflyk zyt, waarom tragt gy dan, met uw vaderlyk land niet te vreden, u zelven de gantsche wereld, als een vyand van allen, te onderwerpen.*

Daar na verhaalt ons *Arrianus*, op die zelve plaats, verscheide zaken van eenen anderen Wyzen, *Calanus* genaamt, dien hy, tegen de raad van al de andere Wyzen, overreedde om met hem te gaan, en § 3. voegt hy 'er by, hoe hy (te Pasargada, zoo wy elders zien) ziek geworden, na de Indiaansche wyze op een lykstapel (die hy zelf maakte) met veel ceremonien en statie verbrandt is. Men zegt, dat, als Alexander hem, op de lykstapel met zyn goude draagbaar leggende, afvraagde, of hy ook nog iet begeerde, hy hem antwoordde: *Ik zal u wel haast weer zien*; waar mede men meint, dat hy Alexanders dood, niet lang daar na te Babel 'er op gevolgt, voorzegt heeft; hoewel weer anderen zeggen, dat hy, als een *Pythagorist*, die de verhuizing der zielen geloofde, gezegt zou hebben: *Te Babel zal ik u weder zien.*

Welker verschillen en eugenen, aangeweten worden.

Die maar eens let op de 153 koningen, die *Arrianus*, *lib. de rebus Indicis*, melt, dat 'er van Bacchus tot koning Androcotes toe (die van Alexander overwonnen is) in Indiën in 6040. jaaren (hoewel *Plinius lib.* VI. *cap.* 16. maar van 5402. en 3 maanden spreekt) geweest waren, die kan alleen daar uit oordeelen, wat staat 'er op die geheele historie te maken zy, vermits immers de wereld toen nog dien ouderdom op geen duizenden jaaren na had.

Plutarch, die in 't jaar 100. na Christus geboorte leefde, zegt in 't leven van Alexander den Grooten ook, dat hy na Indiën getrokken is, den koning Porus, een man van vier cubiten en een palm, bestreden, en wel 5000 steden en dorpen, in Indiën ingenomen heeft. Dat hy ook langs de rivier (waarschynlyk den Indus) zig met zyn heir na den grooten oceaan, die hy eerst na zeven maanden tyds te zien kreeg, begeven, Nearchus toen met de vloot in Indiën gelaten, en zig met zyn volk na 't land der Oriten begeven heeft, alwaar hy dan in een dorre woestyne, eer hy in Gedrozien quam ('t geen na 60 dagen eerst gebeurde) door allerlei ongemakken, voornamelyk van dorst, van zyn 120000 voetknegten, en 15000 ruiters, wel drie vierde deelen verloren heeft.

Ook zegt hy, dat Nearchus, daar na wederkeerende langs de rivier den Euphraat, Arabien en Africa doorloopen heeft, en door de Middelandsche zee tot aan de pilaaren van Hercules, of de Straat van Gibraltar, gezeilt is.

Met welke laatste tocht van Nearchus, dus by dezen Schryver opgegeven, hy al de oude Helden, even zoo sterk met zyn reize, als vooral met zyn liegen, gepasseert heeft. Immers ik geloove daar niets af, om dat zulke zeën zonder Compas ('t geen toen nog onbekent was) onmogelyk te bevaren zyn.

Megasthenes zegt ook, dat Onesicritus, Alexanders dienaar, tot Sumatra toe gezeilt zou hebben; dog nog hy, nog iemand van de zynen, heeft oit Sumatra gekent. Want indien hy 'er maar iets van geweten had, zou hy 'er op een wyze van gesproken hebben, die ons eenigzins daar van kon verzekeren, daar hy in tegendeel gelogen heeft, dat 'er de heldere dag doorschynt.

In die drie eerste verhaalen van *Justinus*, *Curtius* en *Arrianus*, van den gedenkweerdigsten tocht, die oit in Indiën zou gedaan zyn, moeten wy weder zeggen, dat ons zeer veel strydigheden, zoo by yder van hen met zich zelven, als tusschen yder van hen, met malkanderen vergeleken, voorkomen.

De een zegt, dat Porus vyf, *Plutarch*, dat hy maar vier cubiten, en een palm, lang was.

De een zegt, dat Porus op een paard, ('t welk geen Indische vorsten doen) de ander dat hy op een olifant zat, ('t geen meer schyn van waarheid heeft) toen Alexander tegen hem sloeg.

De eerste zegt, dat hy met zyn paard ter aarde geslagen wierdt, *Curtius*, dat hy van zyn olifant zeeg, en *Arrianus*, dat zekere Meroe, zyn oude vriend, hem

 by

by Alexander, die dezen man hem toegezonden had, gebragt heeft.

Curtius zegt, dat Porus in lengte boven alle andere menschen uitstak, *Arrianus* schynt het zelve te zeggen, maar melt ook, *lib.* v. § 3. *Dat de meeste menschen van dat land ontrent vyf cubiten lang waren*; en dan kan ik niet zien, hoe Alexander, gelyk hy ook na § 18. in 't zelve boek zegt, zig over Porus lengte zoo verwonderen kon. Behalven dat ik noit van menschen van zulken extraordinaire lengte in dat land gehoort heb.

Justinus en *Curtius* spreken maar van eenen Porus, *Arrianus* van twee, en wel van eenen Porus by de Oxydraken.

Lib. VII. *cap.* 11. zegt *Curtius*, dat Arimazes de overgevers van zekere zeer vaste rots liet kruicigen aan de voet dezer klip, waar van men, in opzigt dezer kruiciging, by *Arrianus* niets leest.

Curtius zegt *lib.* IX. *cap.* 5. dat hy alleen in een stadt der Oxydraken sprong, en alleen daar gewondt wierdt. *Justinus* dat het in een stadt der Ambren en Sugambren was, en dat hy daar in zyn tepel gequetst wierdt, maar *Arrianus* melt, dat, schoon 't gemeen gerugt wilde, dat dit Alexander by de Oxydraken ontmoette, dit egter by de Mallers, niet volgens 't verhaal van die twee, maar op deze wyze voorgevallen zy, te weten, dat hy, niet alleen, maar van Peicestas, Abreas en Leonatus verzelt, in een sterkte gesprongen, en aldaar niet alleen, maar ook Abreas zoodanig gewondt wierdt, dat hy 'er dood bleef.

Arrianus zegt *lib.* VI. § 1. dat de Hydaspes in den Acesines, die weer in den Indus, en dat die met twee monden, by Patala zig verdeelende (daar zyn 'er die van zeven monden van den Indus spreken) in zee stort. Die de Kaart nogtans naziet, zal 'er een by Diu, en twee by de stadt Tatta, zien.

Justinus zegt, dat de Acesines Alexander tot aan den oceaan brengt, daar nogtans die rivier niet in zee, maar in den Indus valt, die met veel andere rivieren, zig in hem ontlastende, in den oceaan stort.

Dan zegt *Arrianus* eens, dat Alexander Porus tot koning over alles, 't geen hy in Indiën won, en *Curtius*, dat hy eenen Sybyrtius over de Oriten en Strand-Indianen ontrent de grenzen van Gedrozien als overste gestelt heeft. Deze grenzen van Gedrozien stelt ook de een by de rivier de Arabus, en ontrent het land der Oriten, terwyl een ander tusschen hen en de Oriten nog een geheele woestyne, daar hy zeer veel leed, plaatst. En dus haspelen zy, en meer anderen hun gantsch verhaal, vooral van de volkeren, rivieren, steden, enz. zoo wonderlyk door een, en zoo onverstaanbaar voor my en anderen, die dat land, des zelfs rivieren, volkeren en zeden kennen, dat, by aldien iemant met het beste van deze drie tyd- of dagregisters van Alexander den Grooten in 't ryk van den Grooten Mogol quam, men nog wegens de naamen der rivieren, (dan door den blooten Indus en Ganges) nog wegens die der steden of volkeren, eeniger mate te regt raken, en niemant gelooven zou, dat Alexander daar oit geweest was. Gelyk ik ook geen woord daar van, met eenige schyn van grond, gelooven kan. Ik weet wel, dat men my voorwerpen zal, dat de naamen der rivieren en volkeren zedert mogelyk zeer verandert zyn.

Dat 'er steden uitgeroeit, deze en gene rivieren verloopen, en mogelyk wel verdroogt konnen zyn; wil ik geerne toestaan; maar alle zyn zy niet uitgeroeit, nog alle in hunnen loop verleid of uitgedroogt.

Nu is het by de Oosterlingen een staale wet, by de reizigers en alle die dit naukeurig nagevorscht hebben bekent, dat de landen, rivieren, volkeren en steden, gelyk ook hunne zeden, in naam niet veranderen, maar dat zy by die naamen, zeden en gewaaden onverzettelyk blyven. Derhalven zou men, na dezen grondregel, immers eenige rivieren, volken of steden, die (hoe krom de Grieken die naamen na hun taal ook verdraaiden) 'er wat na geleken, nog in deze dagen moeten vinden, daar men 'er nu geen een eenige zal konnen aanwyzen. Men weet daar van geen rivieren Cophenes, Hydraotes, Acesines, Hydaspes of Hyphasis, al zogt men in 't ryk van de Mogol ook nog zoo naaukeurig. Die rivier, die men als de Hydaspes beschryft, schynt allernaast de rivier *Rawey* te zyn, die egter noit een andere naam gehad heeft, voor zoo verre my bekent is. En hoe zouden wy, die zoo veel later in tyd dan *Horatius* zyn, gelooven, dat 'er oit een Hydaspes aldaar geweest is, aangezien hy 'er in zyn tyd al als van den *Fabulosus Hydaspes*, *lib.* I. *Carm. Ode* 22. af spreekt: een klaar bewys dat men toen al voor een Fabel en verdichtzel hielt van dien Hydaspes te spreken.

Ik weet wel, dat de Portugeezen, die zoo veel later in Indiën quamen, en juist altyd geen Arabisch, Moorsch of Hindostans, nog Persiaansch, verstonden, mede deze en gene naamen, in hunne verhaalen wonderlyk, (als by voorbeeld *Mirhocem*, in de plaats van *Emier Hossein*) verdraaiden; maar egter zoo niet, of iemant, die wat kennis van de taalen, by den Mogol gebruikelyk, heeft, zal ten eersten zien, wat en wie zy meenen; daar de Geleerdste man ter wereld op geen van al de voorgemelde naamen van perfoo-

ſoonen, volken, rivieren, landen, ſteden, enz. te regt zal weten te raken.

Het is egter waar, dat ons de Indianen zeer veel dingen van Alexander den Grooten verhaalen. Ik heb zelf een boek, gezien, vervattende het leven van *Sulthân Iskender* (zoo noemen zy hem in hunne ſchriften) in de Maleitſche taal met een Arabiſche letter geſchreven, in folio, wel drie vingeren dik, en vergeefs veel moeite gedaan, om 't zelve, gelyk ook nog een ander van *Sulthan Soleyman* (waar door zy Salomo verſtaan) te bekomen, doch van 't laatſte is een ſtuk of brok in myne handen geraakt.

Onge-grontheid van de verdicht-ſelen der Mogol-lers, en anderen, van hem. Het voornaamſte echter, dat dit tractaat van *Sulthan Iskender* behelſt, is, dat hy, Heer van 't Ooſten en 't Weſten geworden, zeer veel moeite aangewendt heeft, om alle zyne onderdaanen tot het Mohhammedaanſch geloof (zoo veel hondert jaaren eer Mohhammed in de wereld was) te brengen. Een klaar bewys van onkunde in de tydrekening.

Zy noemen hem ook *Sulthan Iskender Dſulcarnajim*, dat is, *den tweehoornigen keizer Alexander*. Zoo zommige meenen, doch heel averechts en tegen de waarheid der zaake, willende zinſpeelen op *Dan.* 8: 5, 6. Maar, gelyk de verhaalen der Mooren en verdere Ooſterlingen, zelden zoo verre in tyd opſtygen, en ook vol fabelen zyn, alzoo zyn 'er ook zommige onder hen zoo dwaas, dat zy verhaalen, dat hy waarlyk twee horens had, en dit alleen aan zyn barbier in vertrouwen bekent maakte, maar, dat die, niet konnende ſwygen, en nogtans eenigzins zyn woord aan dien vorſt willende houden, zyn hoofd in zekeren regenbak geſteken, en in de zelve luidskeels uitgeroepen heeft: *Alexander heeft twee hoornen, Alexander heeft twee hoornen*; waar op in die regenbak aanſtonts twee rieten gegroeit zyn, welke, door de wind bewogen, dit geluid gedurig weergalmden, en de zaak dus uitgebragt hebben. Van hoedanige verdigtzelen hunne boeken vol zyn.

De verſtandigen nogtans onder de Indianen (gelyk wy aanſtonts nader uit zeker geſchrift zien zullen) duiden dit alles op zyn twee ryken; zeggende, dat hy de twee hoornen des wereldS, waar door zy d'Ooſter- en Weſterwereld verſtaan, zig onderworpen heeft.

Dat de keizer van Maningcabo, op 't eiland Sumatra, mede diergelyk een kennis van de zaaken van Alexander den Grooten gehad heeft, blykt ons omſtandig uit dit volgende Manifeſt, 't geen hy in 't jaar 1686. alomme aan zyne geloofsgenooten zond, om hen tot uitroejing der Hollanders aan te manen.

MANIFEST van *Jang de Pertoean* aan het volk van Rimbang, Kota Jowas Gentong.

Waarom Alexander de Groot, den titel voerde van Dzulcarnajim, daar over hebben de Geleerden verſcheide gevoelens. Zommige zeggen, dat hy dien titel gevoert heeft, om dat hy twee hoornen hadde, andere, om dat hy twee koninkryken had, het eene van zyn vader, het andere van zyn moeder; andere, om dat hy twee bedieningen hadde, namentlyk van een koning en van een propheet. Hy was een propheet, want door den engel Gabriël, wierden hem Goddelyke openbaringen toegebragt; hy was een koning, want hy was Gods ſtadthouder in deze wereld. Door hem is gemaakt Alexanders toorn, welk is een tempel der Idiaten, &c. de voordeur of inleidinge daar van is, daar is geen God, behalven God, *en de agterdeur daar van is,* Mohhammed is zyn Propheet. *De hoogte van dezen toorn verbaaſt alle menſchen. De waſchplaats des zelfs is gevloert met Soeaſſa, en het dak opgehaalt met geſteenten. Die koning heeft doorreiſt het Ooſten en 't Weſten in gezelſchap van den propheet* Hhidler *zalr. Hy heeft den geheelen berg Caaf doorreiſt, en de gelegentheid van dien berg beſchreven, welke door de volkeren van Gog en Magog is doorgegraven; maar wederom van de engelen op eenen nacht is toegeſtopt, hy heeft ook verhaalt de grootheid van het land, welke agter dien berg is, zynde 70000 maal grooter dan onze wereld. De grond is aldaar van muscus, en het gras van ſafraan, de ſteenen zyn 'er robynen en koſtelyke geſteenten, en het is 'er vol van engelen, die daar woonen. Hy heeft ook verhaelt de gelegentheid van de roode zee, wiens dyningen beweegt door een ſterke wind, haar verheffen tot aan den hemel. Hy heeft ook gezegt, dat deze wereld was als watermoſch, welke door de baren van de roode zee beweegt word. Hy heeft ook gezegt, dat de zon* 300 *maal grooter is, als onzen aardbodem, en dat dezelve ondergaat in het ſwarte water. Hy heeft ook gezegt, dat de maan* 26 *maal grooter is dan de aarde. Hy heeft na 't Ooſten gereiſt, om de zon te zien opgaan, en heeft verhaalt, dat de menſchen in het Ooſten zoo overvloedig zyn, dat niemant haar getal en weet, als alleenlyk God en zyn Propheet. Die Ooſterlingen aangaande, haar een oor verſtrekt haar tot een ſprei, om op te ſlapen, haar ander oor verſtrekt haar voor een deeken, om haar te dekken, zoo is het, dat geheel dat land met menſchen vervult zynde, het leger van Alexander Dzulcarnajim gevolgt is, met hem doorreizende het Ooſten en het Weſten.*

Den grooten Sulthan, en heerlyken koning, bezitter van een regtzinnig volk, verzegelt, opregt, volmaakt voor den grooten God, gaande op de wegen des geloofs, uitlegger en verdediger van het woord der waarheid, en der

der kennisse, matig, godvrugtig, helper der verongelykten, hulpe der zwakken en der armen, Priester Gods, schaduwe van genereusheid en goedheid; oprigter der standaars, zyn magt, en overwinningen, en oorlogen, &c. moeten gezegent zyn door de voorsprake van den Propheet, en van alle zyne medegezellen. Amen. O! Heere der heirscharen. Vorders komt dit mandement van Padoeka Siri Sulthan Ahhmed Sjah ibn Dsoriat Iskender Dsulcarnajim. *Hy is die bezit het hout* kamit, *en het gout* djati djati, *en de kroone der troonen, en het geweefzel, dat eenmaal in het jaar aangetrokken word, &c.*

Aangezien wy gehoorzaamt worden van alle onze dienaren, welke by de riviere Rimbang, *tot aan* Kota lowas Gentong, Paja komtoen Soome langgong, *en* Taram bitoe batang, *en* kota kalem tebbing tingi, *tot aan de* 7 Bendars *in* Botting Kaddal tingal padang, Ambatjang, *daarom is ons bevel aan alle die geene, welke staan onder de* Pongoelo's *van die landen, geloof te geven aan onze berigtinge en bevel, als eerstelyk, het berigt welke ons gedaan is, door de overleveringe des Propheets, dat de wereld 7000 jaar staan zal; ten tweeden, de voorzegginge, die van ouds geschied is, en die wy gehoort hebben, aangaande het koninkryke van de drie gebroeders; het welke driemaal hersteld zoude werden in een plaatze, het zy in* Griekenland, *het zy in* China, *het zy in* Pagar Roejang, *en nu te dezer tyd schynt vervult te zullen worden, het geen ons onze eerwaarde voorouders, dien aangaande hebben bekent gemaakt; ook aangaande het geweefzel, daar van hebben onze eerwaarde voorouders voorzegt: dat het is de passer of maatstok van de oudtheid en geduurzaamheid der wereld. Nu zien wy dat het hoofd, en het einde daar van al weg is, en dat'er maar een weinig van het midden is overgebleven, het welk een teeken is, dat den dag des oordeels naby is, gelykerwys ook de veelvuldige heerlykheid der* Maningkabese *koningen t'eenemaal vervallen is, van haar voorgaande grootheid. Ondertusschen gelyk wy zeven jaaren lang buiten* Maningkabo *zyn geweest, zoo heeft God ons herte beweegt, om na het ryk van* Maningkabo *te reizen, en te verschynen voor onzen eerwaarden vader die daar woont. Wanneer daar nu 13 jaaren verstreken waren, wiert ik gelast na de zee af te zakken, om met Gods hulp te doen, en uit te voeren dat geen, het welk met het gebod Gods en zynes Propheets overeenkomt, gelykerwys den wyze man* Aatha *zegt*, twyffelt niet aan Gods werken, want God doet wat hem behaagt, en weet wat hy wil, en hy is magtig te doen, wat hem belieft. *Daarom belasten wy alle onze dienaren in die landen woonende, dat zy doen uitwerken, 't gene met het gebod Gods en zynes Propheets overeenkomt, en dat zy de Hollanders uit het land verdryven. Wat de Hollanders ter zee aangaat, zoo het God behaagt, door de voorspraak en zegen van onzen Propheet, en den zegen van onzen eerw. vader, die ons gezegent heeft, met den zegen van alle Gods 99 vrienden, zullen wy met hulp van onze dienaars en vrienden haar uit de zee verjagen. Vorders belasten wy alle onze onderdanen of dienaren, dat zy voor al niet en vegten of oorlogen tegens de Mohhammedanen, om dat, dat tegens de wet Gods strydig is: Want God zegt*, die een geloovige dood, doet een gruwel, en de helsche straffen zal hy eeuwig moeten lyden. *Zoo ook in de* Hhadiets: Een doodslager en de gedoode zullen beide gaan in het helsche vuur. *Onderstont gecollationeert, accordeert,* Batavia *in 't Kasteel, den 28 Januarii 1686. Lager: gecollationeert, accordeert,* Macasser *in 't Kasteel Rotterdam, den 11 Februarii 1686.*

was geteikent N. BLOM, *Secrets.*

Gecollationeert accordeert, Banda, Neira, *den 18 September 1687. by my*

P. BASTEELS, *Gesw. Klerk.*

Daar zyn'er die van hem verhaalen, dat hy een spiegel zoo zuiver en klaar gehad heeft, dat men 'er twaalf mylen verre mede zien kon. Zoo verre zyn de Venetianen of Engelschen met hunne spiegelglazen nog niet gekomen; en het is te beklagen, dat dit model uit de wereld is.

De Persianen verhalen (en onder hen, *Sjeich Saadi*, de voortreffelyke Dichter, in zynen Persiaanschen Boogaard) dat 'er een water is, 't water des levens genaamt; van die kragt, dat het iemand, die daar van gedronken heeft, noit meer dorsten doet, ja, 't geen nog meer is, hem onsterfelyk maakt. *Nabi Moesa*, of de Propheet *Moses* en *Iskender*, zeggen zy, hebben dit gezien, dog 'er niet af willen drinken, om hunne vrienden niet te overleven; maar de Propheet *Chisser* (zelf konnen zy niet zeggen wie die is) heeft het gedronken, en wandelt daarom nog onzigtbaar in de werelt.

De voornoemde *Sjeich Saadi* zegt ook van Alexander in 't zelfde boek, dat hy door het opslaan van een metale muur zeker sterk volk, *Jodhoesen* genaamt, belet zou hebben in zeker land eenen inval te doen.

In zynen Roozengaard voert hy hem in op zekere vrage antwoordende, hoe hy zoo veel landen en ryken in 't Oosten had konnen innemen, dat geen der vorige koningen, schoon magtiger dan hy, hadden konnen doen, welk antwoord inhielt, *dat hy noit iemants onderdanen beledigt, en altyd van hunne vorige koningen alles goeds gesproken had.*

Uit het vorig verhaal van Alexanders tocht in Indiën, schynt hy by de stadt Diu'l, of Diu, daar de Indus in zee stort, waar ontrent zig eenige eilanden in den oce-

oceaan vertoonen, de zee van Indiën bevaren te hebben.

Daar zyn'er, zelf by de hedendaagze Indianen, die nog dwazer meenen, dat Alexander voor de rivier van Cambaja, ten Westen van den Indus gelegen, zou gestuit, en het hem onmogelyk geweest zyn daar over te komen, om dat de zee daar jaarlyks een ebbe en vloed van vyf vademen hoogte heeft, waar door veele die daar op niet wel letteden, verdronken; en dat hy, daar op ook niet verdagt, daar door met zyn schepen en volk in zulken gevaar, als men beschryft, geraakt zou zyn. Een verhaal, te onvoorzigtig en te bot, naar 't ongeval, Alexander en de zynen, op den Indus ontrent de mond van den oceaan overkomen, geschikt, en dat dus van die rivier tot die van Cambaja, Carary genaamt, by een verkeert verhaal der Inlanders (alzoo zy niet ver van een leggen) overgebragt is.

Wat nu de plaats betreft, daar hy over den Hydaspes in 't ryk van Porus quam; men wil (hoewel mede zonder eenig bewys) dat hy toen in 't ryk van Lahor gekomen zy. Andere beweren, dat Porus in oud Delli (daar men nog een groote marmere pilaar, 't gedenkwaardigste in dat landschap, met een Grieksche incriptie, en, zoo zommige daar al mede maar by klampen, ter gedagtenis van Alexanders overwinning, ziet) zyn hof gehouden, en Alexander hem niet verre van daar geslagen heeft.

Dog veel waarschynlyker (alzoo oud en nieuw Delli te verre van den Indus leggen) zou Porus in 't ryk van Lahor met zyn hof en leger geweest hebben, gelyk ook die rivier, by de Ouden, zoo men wil, Hydaspes maar heden *Rawey* genaamt, voor Alexander zeer gelegen zou geweest zyn, om zyne schepen, gemaakt van 't hout, dat hy in de gebergten van Sirinaket en Bimber, en hunne bosschen (zoo men voorgeeft) kappen liet, zeer gemakkelyk na den Indus, en zoo verder na den oceaan te brengen.

Ja daar zyn'er, die de stadt Lahor zelf voor Bucephala, door Alexander aan den Hydaspes gebouwt, houden, om dat zy aan die rivier legt, die zig in den Indus ontlast, en nu *Rawey* genaamt word.

Indien het al de zelve plaats en rivier was, oordeele ik egter de stad Lahor van een veel later aanbouw, buiten dat zy door *Sjah Selim* (gelyk wy in 't leven der Groote Mogols toonen) zoo merkelyk verbetert is, dat hy die van een slegt nest tot een groote stadt, van vierentwintig mylen (zoo men zegt) in haren omtrek, gemaakt heeft. Immers ik geloove daar aan niet meer, dan aan verscheide andere zaken, die de hoogmoedige, en te gelyk fabuleuze Mohhammedanen, in 't gemeen, en de trotze Mogolders van *Timoer Lenk* (of Tamerlaan) in 't byzonder, daar van opgeven, die, wat zy nog groots, en eenigzins *antycqs*, hier en daar in het ryk vinden, ten eersten aan Alexander den Grooten, of hunnen Sulthân Iskender, toeschryven, schoon hy in die plaats, waar van zy het verhaal doen, noit geweest is; van hoedanige grollen ik vertrouwe, dat het voornoemde Manuscript van zyn leven, vol is; en dat die historie met de Mohhammedaansche Godsdienst, door de Persianen en Arabiers, in hunne letter en taal eerst en te gelyk daar overgebragt, en dus ook daar na aan de Indianen, (zoo als zy 'er nu verhaal van doen) eerst in die taalen medegedeelt, en daar na weer van deze of gene gaauwe Maleyers in hunne taal en letter (zynde mede de Arabische) historiswyze opgestelt zal zyn.

Hier toe moet men ook t'huis brengen die verscheide schoone Obeliscen of grafnaalden, en andere fraaje Oudheden, die men te Delli, de hoofdstadt des Mogols en vooral in oud Delli ziet, een stadt, daar men wil, dat 't hof der oude Mogols, en zelf van Porus, van ouds was, en daar nu ook 't graf der Groote Mogols is, by uitstek 't graf van *Homajom* genaamt. Alle welke oudheden (hoewel voor een kenner zeer nieuw en modern) men mede wil, dat van Iskender en de Grieken, opgeregt, en tot zyne gedagtenis dus lang bewaart zyn.

Eenige mylen van Agra (daar de Groote Mogol nu zyn hof hout) legt een stadt, *Scandarbade* (gelyk zommige Landbeschryvers qualyk uitdrukken) maar, met zyn regte naam, *Skenderabaad*, dat is, Alexandersstadt, genaamt, in welke plaats ook van ouds wel koningen hun hof gehouden hebben.

Deze, gelyk ook niet de stadt Secandera, of maar het dorp Secondra, wat beoosten de rivier van Agra gelegen, willen vele Mooren, onkundig van hunne eigene landzaaken en geschiedenissen, al mede door Alexander of Iskender Dsulcarnajim gebouwt te zyn; dog zy vergissen zig zelven in den naam zoo zeer niet, als wel in den tyd, om dat'er van de Ouden van twee Alexandria's, door Alexander den Grooten in dat ryk gestigt, iet gemelt, en in de kaart, van zyn Indische tocht gemaakt, een Alexandria vlak in het Noorden, ontrent het Oosten van de rivier Orxantes of Oxus (van de Scythen Sylin genaamt) een rivier, die in de Caspische zee stort, en nog een andere stadt van dien zelven naam, in 't Zuidwesten ontrent de mond van den Indus, niet verre van den grooten oceaan, gevonden word; behalven dat *Plinius lib.* VI. *cap. 16.* nog van een Alexandria, op de grenzen van

Zagatai; beneden 't ryk der Bactrianen gelegen, melt; gelyk ook van altaaren en colommen, door Bacchus, Hercules, Semiramis, Cyrus en Alexander den Grooten, ten bewyze dat zy daar geweest zyn, opgeregt; maar wat gemeenschap hebben tog die twee steden, de eene om de Noord, en de andere om de Zuid van 't Mogolsche ryk gelegen, met Skenderabaad en Secondra, waar van het eene in 't midden van 't ryk, bewesten Agra, en 't andere niet verre van daar, gelegen is? Immers niet de minste in opzigt van de plaats, behalven, dat zy ook van veel later aanbouw, en yder (zoo men wil) van een byzondere Mohhammedaan, Iskender, van hen als een heilige geëert ('t geen hunne Geleerden zeer wel bekent, en van ons ook wel verindagtigt is) gestigt, en dus na hen genaamt zyn. Over welke misslagen men zig te minder in de Mooren verwonderen moet, om dat zy zeer slegte tydkundigen zyn.

De naaktloopende Wyzen, die men wil, dat Alexander in Indiën gezien en gesproken hebbe, zyn aldaar nog, buiten alle tegenspraak, zy werden geen Bramines, maar Jogi's genaamt, en als Heiligen van de Inlanders geëert en onderhouden.

Dog ik heb noit van hun goude draagbaren, nog van menschen met een oog, met een lange voet, en zonder mond of neus, van hoedanige grollen *Damaichus* en *Megasthenes*, niet weinige opgeven, gehoort. Het is waar dat de Chinezen, by gelykenis van de Europeërs, en voor al van de Hollanders wel zeggen, dat zy maar een oog, dat al de Swarten of Indiaanen, geen oogen, maar dat zy Chinezen alleen 'er twee hebben; maar dat gelykt na zulk fabelschryven immers niet; alzoo zy, dus sprekende, daar mede alleen willen te kennen geven, dat de Swarten, na hunne gedagten, geen, en de Hollanders wel eenig, dog dat zy Chinezen 't grootste en fynste begrip hebben.

Daar ziet gy nu 't voornaamste, dat'er van Alexanders tocht in Indiën te zeggen valt, en hoe weinig licht ons, en den Ouden, by al dat swetzen, ontrent de ware gesteltenis van Indiën gegeven word.

My schiet nog te binnen, dat de koning van *Atsjeh* (of *Atsjien*) op Sumatra, onder anderen van zyne titels, roemt een zoon of zoons zoon van Sulthân Iskender (of koning Alexander) te zyn; even eens als de keizer van Maningcabo zich in 't voornoemde Manifest mede benoemt van zyn bloed te zyn; 't welk zoo 't al waar is, zullen zy yder maar een bastaart van hem wezen, alzoo zy in verwe en vel te veel van hem verschilden.

Wy zeiden te voren, dat *Arrianus* en *Plinius*, die nog wel de beste Schryvers zyn, al 't hunne, of uit de schriften van *Megasthenes*, of uit die van *Nearchus* en *Onesicritus*, Alexanders reisgezellen, of uit die van *Aristobulus*, of van *Ptolomeus*, Lagus zoon, getrokken hebben, maar moeten 'er byvoegen, dat alle die Schryvers veel leugens en verdigtzelen, van andere hen opgegeven, gelooft, en, om wat vremds te schryven, 'er niet minder by verdigt hebben.

Men zegt dat *Pyrrho*, een Atheens Wysgeer, *Anaxarchus* discipel, die in 't jaar der wereld 3670. leefde, al mede na de Persische *Magi*, en na de Indische *Gymnosophisten* naakte Wyzen, of *Jogi's*, gereist is.

Van de Tochten van Pyrrho, Seleucus, en anderen.

Strabo verhaalt *lib*. XV. uit *Apollodorus*, dat de Syrische koningen, nazaten van Seleucus Nicator, Indiën bestreedden, dog voegt 'er by, dat hy veel strydige en niet wel aannemelyke zaaken opgeeft.

Justinus zegt *lib*. XV. *cap*. 4. dat Seleucus (waarschynelyk Nicator) na 't veroveren der Bactrianen, sig ook naar Indiën begeven, en by zyn komst aldaar, bevonden heeft, dat de Inlander al de hoofden, door Alexander den Grooten daar gelaten (ik meende dat hy, volgens *Arrianus*, 'er maar een, dat is, Porus, of wel nog een, van *Curtius*, Sibyrtius genaamt, gestelt had) doodgeslagen, en dus dat jok van slaverny, niet zoo zeer in waarheid, als maar in schyn, afgeschokt had, aangezien zekere Sandrocottus hen, onder dat voorgeven, daar toe wel aangezet, doch, na 't verrigten van dit werk, dit volk weer als slaven aan zich zelven onderworpen had. In die tyd nu, pas na dat Sandrocottus (die, zoo *Strabo* uit *Megasthenes* verhaalt, een leger van 400000 man had, en welken *Arrianus* ons bevorens, met de naam van Androcotus, van Alexander den Grooten al overwonnen, beschreven had) zich met list weer meester van Indiën gemaakt had, quam Seleucus in Indiën, maakte met dezen vorst een verbond, tot opheldering van 't welke *Strabo lib*. XV. *pag*. 498. 20. nader zegt: dat Seleucus al de landen, ontrent den Indus gelegen, aan Sandrocottus, met den welken hy verswagert was, gegeven, en die hem daar voor weder 500 olifanten geschonken heeft, van 't welke nogtans *Plutarch* in 't leven van Alexander den Groot *cap*. 108. eenigzins verschilt.

En hun bestier en magt over Indiën.

In zyn XLI. boek *cap*. 6. spreekt *Justinus* ook van eenen Eucratides, een groot man, en koning der Bactrianen, als van eenen, die lang met de Sogdianen, Drangianen en Indianen geoorlogt, en eindelyk zig aan de Parthen heeft moeten onderwerpen.

Hy zegt ook, dat Demetrius, koning der Indianen, hem belegert had, doch dat hy met 300 soldaten 60000 van zyne vyanden, by gedurige uitvallen, over-

overwon, en na vyf maanden zig meester van Indiën maakte, hoewel hy, niet lang daar na, van zyn eigen zoon gedood is.

Ptolomeus Philadelph, zoo *Plinius lib.* VI. *cap.* 17. zegt, heeft ook *Megasthenes* en *Dionysius* belast naar Indiën te gaan.

Na deze vorsten zie ik by *Strabo lib.* II. dat Ptolomeus Euergetes, die in 't jaar 3714. leefde, door bestel van zyn opzienders over 't roode meir, een half dooden Indiaan, in een schip alleen gevonden, en weer tot zig zelven gekomen, by zig gekregen had, en, na dat hy hem Grieks had laten leeren, van hem verstaan, dat hy met zyn overledene makkers uit Indiën gekomen, daar gestrand, en, zoo de koning hem een ander schip en volk geven wilde, in staat was om hem zyn land in Indiën te wyzen; waar op hy hem niet alleen van al 't noodige verzorgt, maar ook Eudoxus, dog zoo andere willen, den starkundigen Gnidius, medegegeven had, by welk geval hy, of wel Eudoxus, zoo *Strabo* zegt, zich ook van de gelegenheid, om Indiën te doorzien, bedient heeft. Al welke zaaken nogtans *Strabo* daar na, als zeer onwaarschynlyk, zelf verwerpt.

Van Gnidius, of wel Eudoxus reize.

Ook verhaalt men, dat die zelve koning, of (op beter grond) Ptolomeus Philadelphus (even eens als dit door Necho, zoo *Herodoot lib.* II. en IV. zegt, mede te vergeefs, en maar ten halven, met verlies van 120000 mannen, alleen tot voorzetting van den Indischen handel ondernomen, en voor hem door koning Sesostris, gelyk na Necho door Darius den Persiaan, dog ook vrugteloos bezogt was) getragt heeft, het land tusschen den Nyl en de Roode zee, te doorgraven; maar, hoorende, dat de zee drie ellen hooger, dan Egypten, was, heeft hy het nieuw retrenchement, 't geen een breedte van 100, een hoogte van 30 voeten, en een lengte van 37 mylen en 400 treden, beslaan zou, gestaakt, waar van de overblyfzels op den weg van Cairo nog eenigzins (zoo men wil) te vinden zyn.

Vergeefze aanleg van Ptolomeus Philadelph tot den Indischen handel.

Ook schynt het my toe, dat de volgende Egyptische koningen de vaart op Indiën, tot zy van de Romeinen overwonnen zyn, aangehouden hebben.

Men zegt ook, dat Patrocles, die in 't jaar 3726. leefde, met een vloot van de koningen Antiochus en Seleucus de zee van Indiën bevaren, en ook daar over geschreven heeft; welk schryven van *Strabo* zeer misprezen; maar van *Arrianus* weer hoog geagt word.

Patrocles en Daimachus reizen derwaart, hun en Ctesias, schryven daar over.

Ook zegt men; dat *Daimachus* als gezant van koning Seleucus aan den koning Allitrochades, de zoon van Andracotus, gelyk ook *Megasthenes* aan Andracotus zelf, na Palimbothra, gezonden, en dus niet alleen in Indiën geweest; maar dat door hem (zoo *Strabo lib.* I. getuigt) daar van ook geschreven is. Van welke schryvers men nog dit uit den zelven *lib.* II. *pag.* 23. hier by voegen moet, dat op hun schryven niet veel staat te maken is, aangezien zy veel ongeloofelyke dingen, als waaragtige opgeven; behalven dat ook *Eratosthenes* op die zelve plaats van *Strabo* dezen *Patrocles* daarom als ongeloofweerdig verwerpt, om dat hy 1000 stadien met *Megasthenes*, en wel 8000 met anderen, in 't bepalen van de groote van Indiën verschilt, buiten dat ook *Hipparchus* hem daar in tegensprak, om dat hy, en *Daimachus* verschilden, van hoedanigen soort ook meer andere Schryvers zyn; by welke men *Clitophon* van Rhodus, en *Orthagoras*, mede voegen mag.

Ctesias, die in 't jaar 3560 leefde, schreef ook over Indiën; dog ik heb hem met opzet op zyn plaats overgeslagen, en hier aangehaalt, om dat my dacht, dat Fabelschryvers best by een voegden; in hoedanigen rang hy van *Vossius lib.* IV. *cap.* 29. *de Idolatria* gestelt, en niet geloofweerdiger, dan de oude Dichters, gehouden word; behalven dat wy te voren uit *Arrianus* een staaltje aangehaalt hebben, waar uit klaar blykt, hoe weinig geloof hy dezen Schryver geeft. Gelooft hem nu *Arrianus* niet, die zoo veel nader in tyd was, wy nog veel minder.

Plutarchus maakt, in zyn gesprek over de rivier Hydaspes, gewag van eenen *Chrysermus*, die 80 boeken van de geschiedenissen der Indianen schreef.

Chrysermus boeken over Indiën.

Strabo schreef op veel plaatzen, en byzonder *lib.* XV. *Plinius lib.* VI. (gelyk wy hier na toonen zullen, van beiden,) en meer anderen, die wy voorby gaan, mede van Indiën; maar alle deze, behalven de vorige Schryvers, by ons gemelt, hebben zeer veel, de een uit den anderen met leugens met al uitgeschreven, en maar weinige, en zeer geringe waarheden van Indiën, en van al die beroemde tochten, opgegeven; dog met zoo veel tastelyke onwaarheden, en grove verdigtzelen, dat het ons volslagen onmogelyk is, om Indiën in Indiën, na zulken bestek, te zoeken, veel min te vinden. Een maalstroom, waar uit men noit zou hebben konnen komen; ten ware wy in later tyden, by de tochten der Portugezen, Engelschen, Franschen, Hollanders en meer andere Europëers, die op Indiën gevaren hebben, ontdekt hadden, hoe valsch en los al 't opgeven der Ouden van Indiën geweest zy. Waarom het te dwazer is op zulke losse berigten der Ouden (gelyk men nog zoo stout doet) even zoo onzekere stellingen, in dier voegen daar op te bouwen, dat men op hun schryven, als 't in de kraam dient, onverzettelyk blyft staan, en als 't met onze stellingen stuiten zou, als

Strabo en Plinius.

als onwaar verwerpt. Als, by voorbeelt, *Ptolomeus* (een der beste Schryvers nog) stelt het *Promontorium Prasum* op 15 graaden Zuider breedte, en plaatst het verre boven 't eiland Menuthias. Nu zyn 'er die 't eerste voor de Kaap der goede Hope, en 't laatste voor 't eiland Madagascar houden; dog aangezien die plaatzing van 't *Promontorium Prasum* van *Ptolomeus* op 15 graaden, te veel met de rechte situatie van de Kaap der goede Hope (die op 34½ graad legt) verschilt, en dit gantsch niet tot hun oogmerk dienen zou, zoo zegt men maar los weg, dat *Ptolomeus* een misslag op 15 graaden, gelyk wel meermaalen, heeft, niet eens nadenkende, dat het eerste (te weten, dat Menuthias juist 't eiland Madagascar zyn zou) nog even onzeker en geenzins bewezen is; schoon men geen swarigheid maakt, om een tweede stelling (al even onzeker en zelf met verwerping van 't gene *Ptolomeus* klaar schryft) daar weder op te bouwen.

ZESDE HOOFDSTUK.

INdische Gesanten, *aan de keizers* Augustus *en* Claudius. *De* Ouden *hebben* Indiën *niet gekent, en* Indiën *genoemt, 't geen het niet was. Dien naam gaven zy aan* Syrien, *&c. Aan* Assyrien *en* Persien. *Aan* Ethiopien. *Aan 't* Roode meir. *En ook aan* Tartaryen. *De* Ouden *stelden veel* uiterften der wereld. *Spraken zeer verward van de* goederen, *die uit* Indiën *quamen. Wisten ook van zommige* speceryen *en* droguen. Plinius *verhaal van* Indiën *nagespeurt, en zyn* feilen *aangewezen.* Onkunde *van* Galenus *en* Dodoneus, *ontrent de* kaneel. *En van al de* Ouden *ontrent* Indiën. *Van de* Tochten *van* Thomas, Bartholomeus, *en meer anderen, naar* Indiën. *Hoe de kennis van* Ptolomeus, *de* Landbeschryver, *wegens* Indiën *geweest is. Verkeerde gedagten der* Ouden *over 't bewoonen der* heete *en* koude lugtstreeken. *Als mede van zommige* latere, *over de* Antipodes. *Verkeerde meening van zommige wegens 't bezoeken van* Indiën *na den tyd van* Alexander den Grooten. *Van den* Handel *en* Tochten *der* Venetianen, Genuezen, *en anderen, naar* Indiën. *Verscheide* Voorzeggingen *wegens de komst der* Europeërs *in* Indiën.

Indische Gezanten aan de keizers Augustus en Claudius.

IK weet wel, dat door *Strabo lib.* XV. en ook door *Nicolaus Damascenus*, gezegt word, dat in 't leven van keizer Augustus, in 't jaar 3979. Gezanten gekomen zyn uit het uiterste Indiën, van de koningen Pandion en Porus, om zyn vriendschap te zoeken. Waar op *Horatius lib.* IV. *Od.* 14. ziet, als hy zegt:

------ *Et Indus, te profugus Scythes*
Miratur ------

dat is:

Voor u staat de Indiaan verwondert en verbaast,
En ook de Schythier voorvlugtig met'er haast.

En deze Gezanten zegt *Damascenus* gezien te hebben, en dat een van de zelve overgebleven, genaamt *Zarmonachagas*, een Indiaan, van *Bargola* (dat niemant kent, en in Indiën niet te vinden is) afkomstig, zich te Athene zou verbrandt, of (zoo hy het in zyn grafschrift noemt) na zyne lands wyze zich zelven zou onsterfelyk gemaakt hebben. Zaaken, die men in een Griekschen brief, door Porus op perkement geschreven, gelezen, en waar in men verdere verzeekering van zyne vriendschap en agting voor den keizer Augustus gevonden zou hebben.

Ja dat 'er by keizer Claudius tyd, zoo *Plinius lib.* VI. *cap.* 20. zegt, ook Gezanten van Samotra, verschenen zouden zyn; maar het is zeker, dat de Romeinen toen Indiën in 't gemeen, veel min Sumatra in het byzonder (dat men van Samotra zoo maar maakt) niet gekent, of ten minsten, na al die voornoemde tochten, zeer weinig uit al die berigten daar van geweten hebben; gelyk wy klaar toonen zullen; niet tegenstaande men van oude penningen van Sumatra met olifanten 'er op, na keizer Aurelianus tyd geslagen, weet te spreken, en die te vertoonen.

De Ouden hebben Indiën niet gekent, en Indiën genoemt, 't geen het niet was.

Immers die *Strabo lib.* XV. maar naziet, zal bevinden, hoe veel verschil'er tusschen de Schryvers in zyn tyd, die, in 't jaar van Christus geboorte 24. onder Tiberius, leefde, over Indiën was, en de verdere Schryvers van dien tyd zouden ons, indien zy 'er zoo netten berigt en kennis, als zommigen zonder eenige grond voorgeven, van gehad hadden, niet rond uit klagen, dat men van Indiën zoodanig geschreven had, dat zy met geene de minste zekerheid iets daar van konden zeggen, en dat Indiën voor hen (gelyk wy by verscheide staaltjens nog toonen zullen) een land, in 't midden van de duisternis gelegen, en hen zoodanig afgemaalt was. Schryven zy dat zelf, die ons hier ontrent licht moesten geven, hoe durven wy dan op 't duister schryven der Ouden in dit stuk nog zoo vast staan?

De

De Romeinen bezeilden wel met swaare vlooten de Middelandsche zee; ook zyn zy onder Augustus de Straat van Gibraltar wel uitgeloopen, waar by zy niet alleen de Spaansche, Fransche en Duitsche stranden, zelf tot den hoek der Cimbren (nu het Schager rif) toe, maar ook zelf den Noorderoceaan by Noorwegen tot aan Thule (Fero of wel Hitland, zoo andere willen) ontdekt hebben; dog noit hebben zy haar werk gemaakt, om een nieuwe wereld, of Indiën, te ontdekken, of, om dat wel te kennen, en 't zelve met ernst te bezoeken. Schoon *Plinius* elders zegt, dat zy, van Alexandria, vlooten van 120 zeilen derwaart over 't Roode meir gezonden zouden hebben, en alle jaar die reize met groote winst deden.

Klare blyken gaven de Ouden hier af, dat zy Indiën niet kenden, vermits zy Indiën zeer qualyk noemden, en qualyk plaatsten; dat is, dien naam aan veel landen toeëigenden, die nogtans zeer verre van 't ware Indiën afgelegen waren.

[...]ien [...]aam [...]aven zy [...]n Sy-[...]en, &c.

I. Zoo gaven zy den naam van Indiën aan Syrien, Palestina en Fenicien.

Op de strand van Joppe wierd in *Hieronymus* tyd (die in 't jaar van Christus 385. leefde) zekere steen getoont, aan welke Andromeda (zoo men zei) met ketenen vast gelegt was, om van een zeemonster verslonden te worden, indien zy door Perseus niet gered was.

Dit zegt *Hieronymus* op verscheide plaatzen, en onder anderen ook in het grafdicht van Paula, de moeder van Eustathius:

Joppen quoque fugientis Jonæ portum, & (ut aliquid perstringam de fabulis Poëtarum) religatæ ad saxum Andromedes spectatricem.

dat is:

Joppe, de haven van den vlugtenden Jonas (en op dat ik ook iets van de fabelen der Dichters doorstryke) de beschouwster van Andromeda aan een Rots gebonden.

Strabo haalt hier af *lib.* I. *pag.* 76. ook iet aan, zeggende, dat zommige Ethiopien met Fenicien verwarren, en de zaaken van Andromeda in Joppe stellen voorgevallen te zyn; en *lib.* XVI. noemt hy dit een Fabel, en geeft 'er reden af.

Nu is het egter bekent, dat de Dichter *Ovidius*, die in keizer Augustus tyd, in 't jaar 3984. leefde, in 't I. boek van zyn Vrykonst, vs 53. van haar zegt:

Andromedam Perseus nigris portavit ab Indis.

dat is:

De wakkre Perseus, met Andromeda belâen,
Bragt haar kloekmoedig van den swarten Indiaan.

En in het IV. boek van zyne Herschepping, in de 18de Fabel, niet eens denkende aan zyne zoo pas van ons bygebragte woorden, zegt hy klaar uit, dat zy de dochter van Cefeus, uit Ethiopien was.

By al het welke ik nog voegen moet, dat hy Andromeda in het II. boek van zyn Vrykonst, en in de brief van Saffo als een geele Moorin, beschryft; 't geen met de kleur van een Palestynsche dochter gantsch niet over een quam.

Candida si non sum, placuit Cepheia Perseo
Andromedè, patriæ fusca colore suæ.

dat is:

Ben ik niet blank, nogtans behaagde aan Perséus wel,
Vorst Ceféus dochter, naar haar landaart geel van vel.

Doch over 't Ethiopien der Ouden valt mede veel te zeggen, waar over wy nu niet gevoegelyk konnen handelen, alzoo ons dat te ver buiten ons bestek vervoeren zou.

II. Zy gaven den naam van Indiën ook aan Assyrien en Persien; en dit deden, die onder de Ouden nog eenigzins naukeurig van Indiën schreven; waar by zy 't zelve ook niet verder, dan Mesopotamien en Persien, uitstrekten. Aan Assyrien en Persien.

Dus noemt *Ovidius*, in II. boek en 5de Dicht van zyn Minnedichten, het elpenbeen Assyrisch, hoewel hy 'er Indisch, 't welk het beste was, en meest van daar quam, door verstont.

Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,
Mæonis Assyrium fæmina tinxit ebur.

dat is:

't Assyrisch elpenbeen, het geen wel eer een vrouw
Uit Lydien door konst, gelyk een ander leven
Gewoon was door de verw van carmozyn te geven,
Eer 't geel wierd, en zyn kleur daar door verliezen zou.

Dus spreekt hy ook in 't V. boek van zyne Herschepping, Fab. I. van eenen Lycabas, den Assyrier.

Hunc ubi fœdatos jactantem in sanguine vultus
Assyrius vidit Lycabas, junctissimus illi.

dat is:

Na dat hem Lycabas, de Assyrier, in bloed
Had wentelend' gezien, en met gelookene oogen.

Door welk woord Assyrier hy hier, of eenen Indiaan, gelyk hy Atys in die zelve Fabel beschryft, of wel, zoo andere meenen, eenen Syrier, verstaat, en dus, hoe men het ook opvat, het een voor het andere neemt. Dus noemt *Herodoot lib.* III. Kadytes in Syrien, een stadt der Assyriers, die Palestynen hedensdaags genaamt worden.

Dat zy nu de naam van Syriers en Assyriers veeltyds dooreen mengden, quam daar van daan, om dat Tyrus in het Hebreeuws

breeuws צור *Tzoer*, en de Tyriers daar na *Hatztzoerim*, en dus wel, by agterlating van de *H*, *Azzurim*, waar van men dus ook wel Aſſyriers maken kon, genaamt wierden; hoewel de Aſſyriers, die over de rivier de Tigris lagen, by de Hebreen zeer klaar door de letter ש of *S* onderſcheiden, en *Aſſurim*, van Aſſur, genaamt wierden; daar het ander woord met een צ of *Z* geſchreven wierd, en van 't woord *Tzoer*, en niet van Aſſur, afkomſtig, daar by dan ook licht de een Aſſyrier van den anderen te onderſcheiden, was; hoewel dit aan veele Ouden ſtoffe van dwaling en verwarring gegeven heeft.

Herodoot zegt *lib.* VII. dat de Aſſyriers van de Grieken, Syriers; maar van de Barbaren (dat is, de Perſianen) Aſſyriers genaamt wierden.

Even zoo dwaalden zy ook in het plaatzen en noemen, zoo van de landen, als van bergen en rivieren, daar in gelegen.

Æthicus plaatſt den Tigris, een rivier in Meſopotamien, in Ethiopien.

Joſephus zegt in zyn *Joodſche Oudheden*, in 't I. boek, in 't 1ſte hoofdſtuk, dat de Tigris en Euphraat beide in de Roode zee vallen; daar 't nogtans zeker is, dat zy, by Waſet, in Chaldea, met malkanderen vereenigt, ontrent de ſtadt Balſara, in de Perſiſche golf ſtorten.

Nicephorus noemt Adiabene, dat in Aſſyrien, boven Armenien, lag, een Indiſch landſchap, even, gelyk *Theophilus*, een Aſſyrier zynde, een Indiaan genaamt word.

Elymais, in Meſopotamien gelegen, plaatſt *Epiphanius in Anachor. Num.* 58. in Ethiopien.

Memnon, een Perſiaan, uit zyn vaderland, na den Trojaanſchen oorlog getrokken, noemt de Griekſche Dichter *Pindarus* (die in de 76ſte *Olympias*, of in 't jaar 3440. leefde) παῖδ' Αἰθίοπα, eenen Ethiopier.

Heſiodus, een Siciliaanſch Dichter, die in 't jaar 3140. bloeide, noemt dien zelven Perſiaanſchen held, koning der Ethiopiers, in zyn *Theog.*

Τιθωνῷ δ' Ἠὼς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστὴν
Αἰθιόπων βασιλῆα ------

dat is:

Auroor heeft aan Tithoon vorſt Memnon
voorgebragt:
Die, met zyn kop'ren helm gedekt, de woeſte
Mooren
Gebood als koning ------

Zoo komt hy ook by *Pauſanias in Phocic.* of *lib.* X. voor.

Hezychius, den berg Zagrus daar mede plaatzende, noemt die Ἔθνος Αἰθιόπων eenen berg der Ethiopiers.

Herodoot zegt *lib.* I. dat de Cappadociers ook van de Grieken Syriers genaamt wierden.

Zy ſtelden, dat Atlas, Japetus zoon, over het uiterſte der wereld, en de Weſterzee, koning was, en dat men ook daar ontrent de hoven der Heſperides met hunne goude appelen had; gelyk by *Ovidius* in 't IV. boek van zyn Herſchepping, Fab. 17. ℣s 632. vergeleken met ℣s 637. te zien is.

Maar vraagt men nu, waar zy die hoven eigentlyk plaatſten, zommige ſtelden die in het Tingitaanſch Mauritanien, dog de meeſten, in de landſtreek van Cyrene; waar over men *Strabo lib.* XVII. en *Plinius lib.* V. *cap.* 5. nazien kan.

III. Den naam van Indiën gaven zy ook aan Ethiopien. Aan Ethiopien.

Virgilius, in 't IV. boek van zyn Landbouwgedichten, zegt van den oorſpronk des Nyls, ℣s 293.

Usque coloratis Amnis devexus ab Indis.

dat is:

De vloed, die neerſtroomt van de taanige Indiaanen.

Door welke Indianen hy egter geen andere landslieden, dan de Ethiopiers, in wier land de Nyl zynen oorſpronk had, verſtaan kan.

Juba, koning van Mauritanien, van de Ethiopiers ſchryvende, noemt hen ook Indiaanen.

Gelyk zy nu Aſſyrien wel eens Indien noemden, alzoo betrokken zy Chaldea, in Aſſyrien, wel eens onder Ethiopien. Wy zien het by *Tacitus lib.* V. *Hiſt.* daar hy, van der Joden oudheid, zegt: *Eos Æthiopum prolem fuiſſe, quorum majores ab Ur Chaldæorum proveniſſe cognoſcimus.* dat is, *dat zy nazaten der Ethiopiers waren, welker voorouders wy weten, dat van Ur der Chaldeen afkomſtig zyn.*

En zoo zegt *Strabo lib.* I. dat Fenicien zelf van zommigen Ethiopien genaamt word. Waar op ook de woorden van *Homerus* in zyn *Odyſſ. lib.* IV. ℣s 81. ſchynen te ſlaan, als Menelaus de Ethiopiers en Sidoniers by een voegt:

Αἰθίοπας θ' ἱκόμην καὶ Σιδονίους καὶ Ἐρεμβούς.

dat is:

'k Heb de Sidoniers en Mooren gaan bezoeken,
En ook de Erembers, en veel afgelegen hoeken.

Dus ziet men den zelven Dichter in zyn V. boek de Ethiopiers niet ver van Pheacia, een eiland in de Joniſche zee, plaatzen in het 276 ℣s.

Dus ſpreekt *Auguſtinus*, *in Mirabilib. S. Script.*, ook van een Indien, 't geen aan Ethiopien paalt.

Ook ſtelt *Homerus* een tweederlei Ethiopien; het eene, in 't Ooſten, daar de zon opgaat, en het andere, in Libyen of Africa, daar de zon neerdaalt. Dit zyn zyn eigen woorden, in 't I. boek van zyn *Odyſſ.* ℣s 291. daar hy van Ulyſſes zegt:

Ἀλλ'

Αλλ᾽ ὁ μὲν αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ᾽ ἐόντας
(Αἰθίοπας τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος, οἱ δ᾽ ἀνιόντος)

dat is:

Den Ethiopiër had hy daar ook gezien,
De Mooren, wel het verst van allen afgelegen,
Ten Oosten wel ten deel gewoon, ten deele tegen
Het Westen, met beleid de volken te gebien.

Dus schryft *Herodoot* ook van een tweederlei Ethiopien *lib.* VII. daar hy van Xerxes leger sprekende, zommige Ethiopiers boven of agter Egypten, dog d'anderen in 't Oosten plaatst, welke laatste men onder de Indianen telde, om dat zy, zoo men voorgeeft, van den Indus verhuizende, zig onder den Egyptischen koning Amenophis ontrent Egypten nederzetteden. Ook stelt hy 't onderscheid tusschen die tweederlei Mooren daar in, dat de laatste in stem en hair (alzoo 't hunne regt en dat der Libysche Mooren gekrult was) van de eerste alleen verschilden. Hier van is 't, dat *Dion*, daar hy van die Indiaansche Ambassade aan keizer Trajaan melt, ook zegt, dat die volkeren ook wel Ooster-Ethiopiers genaamt worden.

Ja, 't geen nog verder gaat, het is zeer waarschynelyk, dat *Herodoot lib.* III. van de Mooren, die ontrent Egypten woonen, sprekende, door de Indianen, die hy daar de Kalandische Indianen noemt, al mede maar nabuuren van deze Ethiopiers verstaat, alzoo hy zegt, dat die Mooren, en zy, aan Cambyses, om het derde jaar, *twee hondert pak ebbenhout*, *vyf moorsche kinderen*, *en twintig groote olifantstanden*, goederen in en ontrent Ethiopien vallende, ten geschenk bragten.

Virgilius, in 't VI. boek van zyn *Æn.* van Augustus sprekende, zegt:

---- Super & Garamantas & Indos
Proferet Imperium. ------

dat is:

Ver boven Indiën, voorby de Garamanten.

De Garamanten zyn een soort van Libyers, die wat boven de Nasamonen na het Zuiden woonen, zoo *Herodoot lib.* IV. zegt; by deze nu, als of zy nabuuren waren, plaatst hy de Indianen, toonende dus klaar, wat voor een soort van Indianen hy daar meent, maar te gelyk ook dien naam aan volkeren gevende, die zeer verre van Indien af gelegen waren, en aan welke de zelve geenzins toequam.

Hierom is 't ook, dat de Chaldeesche Uitlegger die plaats *Zephan.* 3: 10. van de rivieren der Mooren, van de rivier der Indiaanen vertaalt.

Dog *Strabo lib.* I. *pag.* 62. verstaat door Ethiopiers allen, die van 't Oosten tot 't Westen langs de stranden van den oceaan woonden; 't geen een groot licht geeft aan veele plaatzen van deze en gene Schryvers, daar zy van de Ethiopiers of Mooren anders zeer onverstaanbaar spreken. Dus kan men dan ook ligt begrypen, als *Homerus* in zyn *Odyss.* de Ethiopiers, in zyn V. boek ℣s 270. ontrent de bergen der Solymen (een volk, ontrent Pisidien en Lycien, by den berg Taurus) aldus plaatst:

Τὸν δ᾽ ἐξ αἰθιόπων ἀνιὼν κρείων ἐνοσίχθων
Τηλόθεν ἐκ σολύμων ὀρείων ἴδεν εἴσατο γάρ οἱ
Πόντον ἐπιπλείων ------

dat is:

De magtige Neptuin, pas weer te rug gekeert
Uit Moorenland, zag hem * *van verre van de bergen* * Ulysses.
Der Solymen de zee vast klieven, en hem tergen,
't Geen hem die God wel haast door stormen heeft verleert.

IV. De Ouden noemden het Roode meir ook al Indien; behalven dat zy het ook zomtyds met de golf van Persien, even of die twee zoo verre van een gelegen Inhammen maar een en de zelve waren, verwarden, of wel in tweën verdeelden; daar nogtans geheel Arabien 'er tusschen beiden legt; van welke nabyheid egter die misslag buiten twyffel voortgekomen is. Aan 't Roode meir.

De Grieken noemden deze zee de Erythreesche, na koning Erythras, de zoon van Perseus en Andromeda, die op een eiland in 't Roode meir, Ogyris genaamt, begraven is, daar nogtans andere zyne begraafplaats in de Persiaansche golf stellen. De Latynen, dezen naam van de Erythreesche zee lezende, meenden vast, dat die van het Grieks woord 'Ερυθρὸς' *Eruthros*, dat rood beteekent, en dierhalven, na die kleur, de Roode zee genaamt was, na welke valsche meening zy egter dien naam daar zy anders de zee van Erythras heeten moest, behouden heeft; hoewel 'er ook zyn, die meenen, dat die zee de Roode, na eenige roode koraalboomkens, of ook wel na eenige roode wormkens, door de reisgezellen van *Jacob Mahu* in 't jaar 1598. daar in gezien, genaamt zy.

Om dat nu Persien, en die Golf, niet verre van Indien lag, en om dat dit Ryk zig ook tot den Indus uitstrekt, geschiedt het, dat dit ook veeltyds, dan eens met Indien, dan eens met het Roode meir, daar het ook niet verre af lag, verwart wierd.

Plinius en *Mela*, noemen de Roode zee, de Indische; *Herodoot lib.* I. de Persische Golf de Roode zee, zeggende, dat de Eufraat in de Roode zee stort, ('t geen alleen van het qualyk plaatzen van 't roode meir komt) ook noemt hy 't Roode meir *lib.* II. en IV. de Zuidzee, en de Persische zee; en *Dionysius* (dat nog best is) de Ethiopische.

Daar zyn Schryvers, die ('t geen nog verder buiten 't spoor is) deze zee tusschen Ta-

Taprobana en Africa plaatzen. Hoe zy dat vast maken zullen, is onbegrypelyk, ten ware zy ons 't Gelukkig Arabien voor Taprobana in de vuist konden douwen.

Strabo begrypt elders deze zee onder de Atlantische, 't geen wel een gezonde sprong is, volgens welke hy de Indische zee (als hy 't zoo begrypen wil) al mede de Atlantische zou konnen noemen, voor zoo verre men van de eene al mede in de andere komt.

Dionysius Perieg. spreekt ook elders van de Σάβαι· *Sabai*, of de Sabeen in Indien; daar nogtans de Sabeen, niet in Indien, maar in Arabien, en ontrent het Roode meir, hunne woonplaats hadden.

Seneca zegt van de rivier den Tigris:

Tepidum rubenti Tigrin immiscet freto.

dat is:

Den laauwen Tigris met het Roode meir vermengt.

Men ziet daar, hoe hy die rivier, die in Mesopotamien was, en zig in de Golf van Persien ontlastte, beschryst, als of zy in 't Roode meir, dat 'er verre af lag, zich uitstortte; gelyk wy dit bevorens ook van *Josephus* aangewezen hebben.

Eustathius zegt op die zelve grond ook, dat de Roode zee tot Indiën behoort.

Josephus zegt ook *lib.* I. *Antiq. Judaic. cap.* 6. dat Joktans thien zoonen, van de rivier Cophenus af, die in Indiën is, tot aan Assyrien zich uitstrekten.

Nu is het wel waar, dat *Plinius lib.* VI. *cap.* 23. *Mela lib.* III. *cap.* 7. *Arrianus lib.* IV. § 22. van die rivier, als in Indiën gelegen, spreken; maar het is ook zeker, dat Joktans zoonen (gelyk over Havila en Ophir, reeds getoont is) in 't Gelukkig Arabien, en in Ophir, niet verre van Saba, en by de Cassaniten, gewoont hebben; en dus blykt dan, dat dit Indiën, en die Indische rivier Cophen, waar van *Josephus* sprak, al mede niet verre van 't Roode meir gelegen was, en dus, by wat verder voortgang, of wyder uitsprong, aan 't land van Syrien en Fenicien, paalde; hoedanig hy ook op die zelve grond elders zegt, dat Indiën aan Egypten grenst.

Ovidius spreekt in het III. boek van zyn Almanach van den wierookryken Indiaan, zeggende tot Bacchus:

Sithonas, & Scythicos longum est narrare triumphos,
Et domitas gentes, thurifer Inde, tuas.

dat is, na Hoogvliets vertalinge,

'k Zal al uw krygstrofeën niet tellen op myn snaaren,
Hoe gy de Traciërs en Tarters en het land
Der Indiaanen, ryk van wierook, hebt vermant.

Nu is yder bekent, dat de wierook (immers die de Ouden kenden) alleen in Arabien viel. Waar uit dan blykt, dat hy door dien wierookryken Indiaan, geen anderen dan den Arabier, verstaat. Dat nu de Grieken en Latynen de Arabiers, en de volkeren ontrent 't Roode meir, Indianen noemden, is geen wonder, dewyl beide deze volkeren met de Indianen, en die weer met hen, hunne Waaren verhandelden, en zamen als volkeren van het Oosten aangemerkt wierden, zonder dat zy die zoo net, als wel behoorde, van den anderen wisten te onderscheiden. En hier van daan is het, dat de Ouden alle de landen, zoo wel beneden, als boven het Roode meir, Indien noemden.

Pausanias lib. VI. *Eliac. prior.* (dat nog al verder gaat) plaatst de Seres der Ouden (of de Chinezen) ontrent de zyden van het Roode meir, en niet verre van Ethiopien.

Om dan de gedagten der Ouden het naaste uit te drukken, moet men zeggen, dat Indiën, daar zy af spraken, niet anders dan het Gelukkig Arabien, en het land daar ontrent, geweest zy.

V. Gaven de Ouden den naam van Indiën ook wel aan Tartaryen; een misslag die by zommigen hedensdaags nog wel gevonden word. En ook aan Tartaryen.

Dus noemt *Suidas* de Scythen elders Indiaanen.

Herodoot zegt in zyn IV. boek, *de Scythen, die binnen de gracht (ontrent den Bosphorus) woonen, voeren oorlog op het ys, en vaaren met wagens over zee tot aan de Indiaanen.* Dit zal immers al mede maar een soort van Europische Tartaren zyn.

In zyn VII. boek spreekt hy van Indianen in Xerxes leger, dewelke houte kleeren, riete bogen, en riete schichten, met yzer beslagen, hadden; maar waar zy t'huis hoorden, blykt daar niet.

Plinius verhaalt *lib.* II. *cap.* 67. uit *Cornelius Nepos*, dat 'er eertyds zekere vermaarde vaart om den Noord geweest is, ten bewyze van het welke hy bybrengt, dat aan Q. Metellus Celer, te dier tyd wel Borgermeester nevens C. Afranius, dog ook Stadthouder van Vrankryk zynde, van den koning der Suaben eenige Indiaanen geschonken waren, die, uit Indiën ten handel gevaren, door storm en onweder in Duitsland vervallen waren.

Door dit Duitsland, verstaat hy zekerlyk dat deel van Duitsland, daar de Wezer en de Elve (tot hoe verre zich van ouds 't gebied der Swaben uitstrekte) in de Noordzee storten.

Vraagt men nu, van waar deze Indiaanen, en hoe zy daar verzeilt quamen? Het waarschynelykste is, dat zy van het Noorden gekomen, en dat het Tartaren geweest zyn, die van gene zyde van kaap Tabin (by *Plinius jugum Tabin* genaamt) daar

daar by ongeval uit Moscovien, of wel van Astrakan, aangedreven zyn, een stadt aan de rivier de Wolga, daar men Tarters heeft, die nu en dan al mede Indiaanen genoemt worden; gelyk *Cornelis de Bruin* dit in zyn laatste Tractaat, wegens zyn reize door Moscovien, Persien, &c. naar Indiën, *fol. 92.* getuigt.

Het zouden ook wel Tarters, zeer na aan Cathay, of China, palende, konnen geweest zyn, alzoo de ervarenheid geleert heeft, dat de Russen en Samojeden, door een naauwe opmerking op de zee boven kaap Tabin (die de Oude Cimbren de doode zee, om hare stilte, noemden) de zelve in de stille tyd, en als zy niet bevrozen is, niet alleen weten te bevaren, maar ook die reize in weinig dagen af leggen.

Konnen dit de Russen en Samojeden, waarom zouden de Tarters, nabuuren der Indiaanen, met welke zy zoo lang gehandelt hebben, dit ook niet konnen doen; en wel te meer, dewyl men in later tyden klaar ontdekt heeft, dat men uit Moscovien, zelf ook te land, tot in China, gereist heeft.

Immers ik ben van oordeel, dat de Russen van die vaart grondige kennis hebben, of altoos als zy maar willen, wel konnen hebben, maar dat zy die voor zich zelven, en die vaart voor andere verborgen houden; van welke, indien wy die zoo wel, als zy kenden, wy te beter de mogelykheid zouden konnen aanwyzen, hoe deze Indiaanen, of Tartaren, in het ryk der Swaben vervallen zyn.

Dien de zaaken van Moscovien eenigzins bekent zyn, zal ook weten, dat in 't jaar 1653. een Moscovisch Ambassadeur, *Kneez Theodorus Jacowits Boicow*, van Tobolsk, de Hoofdstadt van Siberien, te land naar China gereist, en dat die reize in vier maanden door kooplieden van Moscouw gedaan is.

Hier by kan men op nog zekerder gronden voegen de reize van de Heer *Evert Ysbrand Ides*, die, na dat'er in 't jaar 1689. den 3 September, een vrede tusschen den Czaar en Keizer van China gesloten, en de weg door gedurige ontdekkingen en handelingen der Moscoviten met de Chinezen nu volkomen bekent geworden was, als Gezant, uit naam van Czaar *Peter Alexewits*, in 't jaar 1692. na China vertrok, gelyk door den weg, by hem gehouden, uit een Kaart daar van opgestelt, en uit aanteekeningen van de Heer *Nicolaas Witzen*, in zyn leven Borgermeester van Amsterdam, en Bewindhebber der Oostindische Maatschappy aldaar, verbetert, klaar na te speuren, en daar uit de mogelykheid van 't voornoemde vervallen van Tarters in de Noordzee zeer ligt af te nemen is.

Ook zegt *Cornelis de Bruin* in zyne voornoemde reize, *fol.* 88. dat men te Astracan niet alleen de ingeboornen en andere Tartaren, daar woonende, Indiaanen noemt; maar dat men daar zelf ook wel Armeniers, en ware Indiaanen, heeft, hoedanige daar in vroeger tyden ook zullen of konnen geweest zyn, en die zoo door storm in Duitsland zouden konnen wezen afgedwaalt.

Uit al het welke dan zeer klaar blykt, in hoe wyden beteekenis de Ouden Indien, en de Indiaanen, genomen, en hoe wild en verward, zy daar van na hunne duistere kennis gesproken hebben.

Het verdient ook grootelyks zyne verwondering, dat zy, niet tegenstaande al hun licht, nogtans zoo menigerlei uitersten van de wereld gestelt hebben. *De Ouden stelden veel uitersten der wereld.*

Dus stelden zy Gades, noemende dat het uiterste, en als buiten de wereld gebouwt, hoedanig'er *Plinius lib.* v. *cap.* 19. af spreekt. En zoo zegt *Juvenalis* in zyn x. Schimpdicht:

Omnibus in terris quæ sunt a Gadibus usque
Auroram & Gangem ------

dat is:

De gantsche wereld door in alle lugt en landen,
Van 't verreGades af tot Ganges ryke stranden.

Horatius stelt elders de Arabiers, als woonende in het uiterste der wereld, voor.

Quid Maris extremos Arabas ditantis & Indos.

dat is, na onze uitbreiding,

Zal ik hier spreken van de zee, den Arabier
Het allerverste van de volken afgelegen
Verrykende, die aan den Indiaan haar zegen
Neerstroomt in zynen schoot, zoo mild als een rivier.

Dan stelden zy weer de Britten, als aan 't einde der aarde woonende, hoedanig *Horatius lib.* I. *Ode* 35. 'er af spreekt:

Serves iturum Cæsarem in ultimos
Orbis Brittannos ------

dat is:

Bewaar toch Cæsar, die zig wil op reis begeven
Naar de Brittanjers, die aan 't eind der wereld leven.

Van welke Brittanniers men egter ook weet, dat zy by *Julius Cesars* tyd den Romeinen eerst bekend, en onderworpen wierden.

Dan stelt de zelve *Horatius* in 't I. boek zyner Brieven, in de 1ste Brief wederom de Indiaanen, gelyk in de pas aangehaalde plaats met de Arabiers te zamen, ook in die zelve rang alleen, voor:

Impiger extremos currit Mercator ad Indos.

dat is:

De wakkre koopman, durft kloekmoediglyk bezoeken
Den Indiaan, tot aan de verste wereldshoeken.

Virgilius fpreekt, in 't I. boek van zyn Landbouwgedichten, van Thule als de uiterfte grens:

------ *Tibi ferviat ultima Thule.*

dat is:

Dat 't vergelegen Thule u eindelyk mag dienen.

In zyn VIII. Herdersdicht, fpreekt hy weer van de Garamanten aldus:

Ifmarus aut Rhodope aut extremi Garamantes.

dat is:

Ifmaar, of Rhodope of de verfte Garamanten.

En dit beveftigt de zelve Dichter *lib.* VI. *Æneid.* dog voegt daar weer de Indiaanen dus by hen:

------ *Super & Garamantas & Indos*
Proferet Imperium. ------

Homerus noemt in 't I. boek van zyn *Odyff.* ℣s 30. de Ethiopiers, ἔσχατοι ἀνδρῶν· dat is: *de uiterfte der menfchen.* En in 't IV. boek melt hy van Menelaus, dat hy ftont gezonden te werden door de Goden na 't Elyzifch veld, en na de einden der aarde; over welke woorden *Strabo lib.* III. *pag.* 270. zegt, dat dit te Tarteffus in Spaanjen was.

Dan fpraken zy weer van Cerne, 't geen het uiterfte, gelyk wy elders toonen, genaamt wierd, om dat dit eiland het uiterfte van de Colonien der Feniciers aan die kant, ontrent de kolommen van Hercules, was. Dan noemden zy weer het land, dat Atlas koning van Mauritanien beheerfchte, het uiterfte, gelyk by *Ovidius*, in 't IV. boek van zyne Herfchepping Fab. 17. te lezen is.

Herodoot, die 400 jaaren na *Homeer* leefde, *lib.* III. Cambyfes als zeer vertoornt tegen de Mooren, of Ethiopiers, die ontrent Egypten lagen, invoerende, zegt, dat hy tegen de zelve uittrok, zonder overflag te maken, dat hy aan de uiterfte einden des aardbodems zig te velde begeven zou.

En dus verwarden zy alles zoo onverftaanbaar door malkanderen, dat het of met de berigten en tochten, voor hen open gelegt, of wel met hun eigen fchryven, zeer fcheen te ftryden.

Ook is het te verwonderen, dat de Romeinen, die in de tyd van Craffus en Caffius, tegen de Parthen oorlogden, en die in Auguftus tyd over hen, en andere volkeren, tot aan den Euphraat, heerfchten, noit geen tochten na het eigentlyke Indien, daar zoo na by, gedaan hebben, daar nogtans de Dichters in hunne wenfchen en voorzeggingen over dien keizer zoo breed van Indien, en de Garamanten (gelyk wy te voren zagen) hebben gefproken; behalven dat Lucullus overwinning van Mithridates, en de daar op gevolgde oorlogen met Tigranes, koning van Armenien, tot nadere ontdekking van Indien veel aanleiding konde gegeven hebben.

Maar indien wy eens letten, hoedanig de Ouden van de zaaken, die uit Indien quamen, gefproken, en welke goederen en zeldzaamheden, zy van daar gekregen hebben, zullen wy uit dat weinige, weder veele klare blyken van hunne groote onkunde in de Indifche zaaken aan de hand krygen.

Ook fpraken zy zeer verward van de goederen en zaaken van Indiën.

Horatius zegt *lib.* III. *Ode* 24.

Thefauris Arabum, & divitis Indiæ.

dat is:

Den fchat van Arabier, en ryken Indiaan.

De Hebreen, die voor Salomons tocht na Ofir van geen ivoir wiften, kregen daar door eerft kennis van elpenbeen, en van 't goud van Ofir; dat de Rabbynen, onder de zeven foorten van goud, voor het befte opgeven.

Wat het ivoir betreft, dat noemden de Hebreen dan eens קרנות שן *karnooth fcheen*, dat is, *hoornen van elpenbeen*, of eigentlyk *hoornen des tands*, gelyk wy dat *Ezech.* 27: 15. en nergens meer ontmoeten.

Dan noemden zy het שן הבים *fcheen habbiem*, dat is, *tand der olifanten*, of wel שן *fcheen*, een *tand*, alleen.

Plinius zegt *lib.* VIII. *cap.* 3. dat Juba, koning van Mauritanien, die tanden ook hoornen noemt, gelyk *Varro lib.* VI. *de Ling. Lat.* en met hem *Paufanias lib.* V. zeggende dat het ivoir van de horens, en niet van de tanden komt; een klaar bewys dat hy noit dit dier gezien heeft; gelyk nader *lib.* I. af te nemen is, daar hy rond uit zegt, dat het ivoir lang voor het dier zelfs bekent was.

Strabo melt *lib.* XVI. dat zy *geen gewrigten hebben, en zich niet buigen konnen.* Van al het welke het tegendeel dagelyks bevonden word.

Dus noemt *Camerarius*, nevens meer anderen, de tanden ook horens; doch *Ariftoteles lib.* III. *de part. Animal. Herodoot* en *Plinius lib.* VIII. *cap.* 3. noemen ze tanden; welke naam men 'er nog aan geeft, hoewel die ftoffe meer een hoorn dan een tand fchynt, alzoo zy niet uit de kaaken, maar uit het bekkeneel voortkomt. Ook vint men die maar in de mannekens, en niet in de wyfkens. Immers, dit is 't gevoelen van de Heer *Ludolf*, en andere Geleerden.

Homerus fpreekt in zyn *Iliad.* in 't IV. boek

boek ẙs 151. wel van 't ivoir, toonende, dat het in zyn tyd al geverwt wierd:

Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ
Μῃονὶς ἠὲ κάειρα, παρήϊον ἔμμεναι ἵππων·

dat is:

Gelyk of eene vrouw 't ivoir, om tot de kaaken
Der paarden, en tot haar aanzienlyk hoofdsieraad
Te dienen, had geverwt met purper dat men maken
Kon op zyn Carisch, of Meonisch, voor 't gewaad.

Maar nergens leest men by dien Dichter van den Olifant zelf in 't byzonder.

Horatius spreekt *lib.* II. *Epist.* I. ('t geen al vry wonder is) van een witten olifant; van welke *Ælianus lib.* III. *cap.* 36. zegt, dat zy zelden gevonden worden.

Men moet hier egter by voegen, dat zy 't ivoir niet alleen uit Indien, maar ook nevens het dier zelf, uit Africa, en wel uit Libyen, volgens *Athen. lib.* I. kregen; met dat onderscheid nogtans, dat zy 't Indisch ivoir voor het schoonste, en die olifanten voor de grootste, en de beste in den oorlog, hielden, dewyl die 22 mannen voeren konden; en daarom is het, dat de Dichters meest van het Indisch ivoir spraken.

Van de Ganges, en den Indus, de twee grootste rivieren van Indien, spraken zy veel, dog mede zeer wild en verward, mengende veele fabelen onder weinig waarheden, die eenig licht aan de zaak zelf konden geven.

Dus plaatst *Ptolomeus*, die nog een van de besten is, den Ganges in Taprobana, 't welk hy nogtans by de kaap Comoryn stelt.

Herodoot lib. III. van de Indiaanen sprekende, geeft 'er ons dit van op: *De Indiaanen, ten minsten die tot onze kennis gekomen zyn, en waar van iets zekers verhaalt word, zyn de eerste volken, die in Asie na den dageraat, en opgang der zonne woonen. Zommige Indiaansche volken zyn veehoeders, andere niet. Ider schuitje by hen is van een eenig lit van een riet gemaakt. Als iemant van hunne bloedverwanten ziek is, word hy, in weerwil, en schoon hy 't loochent, de man van de mannen, de vrouw van de vrouwen, gedoodt; zoo word hy ook, die tot hoogen ouderdom gekomen is, omgebragt en opgegeten. In verw zyn zy de Mooren gelyk, hoewel hun zaad niet wit maar swart, gelyk de kleur des lichaams, is. De Mooren schieten ook zulken zaad uit. Deze Indianen leggen verre van de Persianen, en na 't Zuiden, zoo dat zy Darius geenzins onderdanig waren.*

Yder reden, die hy daar opstelt, is niet zonder een grove misslag; want hoedanige Indianen hy daar ook meent, zoo is 't zeker, dat zy de eerste volken van 't Oosten niet konnen zyn, alzoo hy ze daar na, als na 't Zuiden in opzigt van Persien leggende, beschryft. Wie heeft ook oit van schuitjens der Indianen van een lid van een riet, wie oit van hen gehoort, dat zy hunne vrienden, tot ouderdom gekomen, dooden en opeten, of dat hun zaad, en dat der Mooren, swart is, een versierzel zonder eenige grond: want is hun bloed, waar uit het zaad gemaakt word, rood, gelyk het onze; en is de melk uit de borsten der vrouwen wit, om wat reden zou dan haar zaad anders, dan 't onze, zyn?

In dat zelve boek zegt die Schryver van de Indianen verder: *Onder de andere Indianen zyn de strydbaarste, die nevens de Bactrianen woonen, en voornamentlyk die om 't goud gezonden worden. De andere Indianen grenzen aan de stadt Kaspatyrus, en aan 't gewest Paktyas, en woonen na 't Noorden. De morgenzon valt by die volken 't allerheetst, en niet gelyk by andere volken, daar de zon 's namiddags allerheetst is. 's Namiddags is de zon daar zoo, als op andere plaatzen de morgenzon, daar na word zy allenskens kouder, tot datze ondergaat, en dan is het zeer koud.*

Het alleruiterste der bewoonde gewesten na 't Oosten is Indiën; alwaar de viervoetige dieren en vogelen, veel grooter vallen dan in andere landen, uitgenomen de Niseische paarden; want deze mogen tegen de Medische in groote niet op.

Hier spreekt hy weer van Indianen, die neffens de Bactrianen woonen, die immers voor geen Indianen by iemant konnen doorgaan. Dan spreekt hy weer van andere Indianen, grenzende aan de stadt Kaspatyrus, aan 't geweste Paktyas, in 't Noorden gelegen, een beschryving op welke geen Landbeschryver of Landkenner oit te regt raken zou; en vooral zou hy in Indiën niet vinden eenige volken, daar de morgenzon 't heetst valt, en daar de namiddagzon minder dan die, of daar het, na zons ondergang, zeer koud is. Indiën is ook geenzins het alleruiterste der bewoonde gewesten; maar nog allerbespottelykst, is dat hy van de viervoetige dieren en vogelen in dat Indiën beschryft, vermits men by geen ander Schryver daar oit van las, nog by geen Bereizer van gantsch Indiën daar oit af hoorde. *Lib.* IV. zegt hy, dat Asien tot aan Indiën bewoont word, maar dat de plaatzen achter Asien woest en onbewoont zyn. Zoo schreef noit een kenner van dat land, maar wel yemant die Indiën niet kent.

Zy spraken nu en dan ook van eenige vogels. In de Heilige Schrift lezen wy 1 *Reg.* 10: 22. van paauwen, by andere papegaajen vertaalt. En van deze lezen wy by *Curtius lib.* IX. I.

Ovidius zegt in 't II. boek van zyn Minnedichten ook:

Psittacus Eois ales mihi missus ab Indis.

dat is:

De papegaai my uit het Oosten toegezonden.

Van slangen spreekt *Strabo lib.* I. en II. *pag.* 124. en *Megasthenes* zegt, zulke groote daar gezien te hebben, die harten en stieren inswolgen. Dit laatste ook van *Strabo lib.* II. aangehaalt, schoon wat onwaarschynelyk, is egter voor zoo verre waar, dat 'er slangen van die groote (hoedanige ik 'er zelfs, van 24 en 36 voeten lang, gezien heb) gevonden worden, die geheele verkens en harten, tragten in te swelgen, ook wel ten grooten deelen ingeswolgen hebben, dog aan welke zy ten halven gemeenelyk stikken, niet tegenstaande zy hun bovenste kaakebeen als een waajer konnen uitzetten.

Van 't Algummimhout en gesteenten, leze ik 1 *Reg.* 10: 2, 11. ook; doch zeer weinig.

Van aapen lezen wy ook iets 1 *Reg.* 10: 22. En in *Hanno's* tocht hebben wy daar van iets, onder de naam van ruige wyven, gezien, gelyk wy 'er nog van zullen aanhalen; als wy over *Plinius* byzondere kennis van Indiën spreken zullen.

Dus spraken zy ook van het ebbenhout, als van iet zeldzaams.

Virgilius zegt in 't boek van zyn Landgedichten:

India mittit Ebur ------

dat is:

Het ebbenhout word ons uit Indiën gezonden.

Ezech. 27: 15. word onder de geschenken der Dedaniten ookebbenhout getelt. Ook viel het, zoo *Herodoot lib.* III. en *Plinius lib.* VI. *cap.* 30. zegt, in Ethiopien; en de eerste teekent *lib.* II. *cap.* 110. aan, dat Sesostris de Wester-Ethiopiers dwong ebbenhout tot schatting te geven.

Virgilius zegt *lib.* II. van zyn Landgedichten,

------ *Sola India nigrum*
Fert Ebenum ------

dat is:

't Swart ebbenhout verschaft ons Indiën alleen.

Doch hier mede spreekt hy tegen de dagelykze bevinding, en het zeggen van *Dioscorides lib.* III. die (hoewel mede zonder grond) het Ethiopisch ebbenhout de voorrang voor al het andere geeft; daar nogtans het schoonste swart ebbenhout (want daar is ook wit) in verscheide deelen van Indiën, en het beste, zoo de kenners zeggen, op 't eiland Mauritius valt.

Zy wisten ook zoo van zommige speceryen en droguen, te spreken.

In Gods Woord word ook wel verscheide maalen van speceryen gemeldt; doch dit waren, meest droguen. Wy zien, dat *Exod.* 25. en 30. ook *Gen.* 37. en 43. daar van myrrhe, calmus, onich en galban, gelyk 'er *Psal.* 45: 9. ook van myrrhe, aloë en cassie, gesproken word; doch van kanneel, 't geen nu een eigentlyke specerye is, lezen wy maar eens *Exod.* 30: 23. en nergens meer van de zelve, of eenige andere, dan *Apoc.* 18: 13. Van de regte speceryen van Indiën nu spraken de Ouden zoo verward, als of zy die noit gezien hadden.

Ovidius in 't X. boek van zyn Herschepping spreekt van verscheide droguen en van kanneel:

------ *Sit dives Amomo*
Cinnamaque costumque suam sudataque ligno
Thura ferat; floresque alios Panchaica tellus.

dat is, na Vondels vertalinge:

Al draagt Arabie kanneel en sterke kruiden
En geur en wierook, dat door 't straalen uit den zuiden
Van vette boomen drupt, en bloemen eel van aart.

En dus spreekt de zelve Dichter in 't III. boek van zyn Almanach, weder van de kanneel en wierook, als hy tot Bacchus zegt:

Cinnama tu primus, captivaque Thura dedisti.

dat is:

Gy offerde allereerst kanneel en wierookgeuren.

Maar op een wonderlyke wyze (hoewel zonder eenig bewys, en tegen de waarheid aan) handelt hy van de kanneel verder in 't XV. boek van zyne Herschepping, als hy Fab. XXXVII. ℣s 394. enz. van den vogel Fenix zegt:

Una est, quæ reparet, seque ipsa reseminet ales.
Assyrii Phœnica vocant. Nec fruge, nec herbis,
Sed thuris lacrymis, & succo vivit amomi.
Hæc ubi quinque suæ complevit sæcula vitæ,
Ilicis in ramis, tremulæve cacumine palmæ,
Unguibus & pando nidum sibi construit ore.
Quo simul ac casias, & nardi lenis aristas,
Quassaque cum fulva substravit cinnama myrrha;
Se super imponit: finitque in odoribus ævum.

dat is, na Vondels vertalinge:

Een eenig vogel word ter werelt noch gevonden,
Die zich herbaart en teelt, de Fenix op de gronden
Des Assyriers genoemt. Dees leeft by kruit noch vrucht,
Maar slechts by wierrook en kanneel in zuivre lucht.
Vyf hondert jaaren oud, sticht dees met bek en pooten;
In eik of dadelboom zyn nest, met geur begooten,
En nardus, en kanneel, en mirre, en riekend hout.
Hier zet hy zich, en endt zyn leven, eeuwen oud,
In 't midden van dien geur.

Van

Van de wierook zegt *Virgilius* in 't I. boek van zyn Landgedichten:

India mittit Ebur, molles sua Thura Sabæi.

dat is:

't Ivoir zend Indiën, den wierook de Sabeen.

En in dat zelve boek zegt hy:

------ *Solis est Thurea virga Sabeis.*

dat is:

Men vind in Saba maar alleen de wierookboomen.

Bochart zegt in zyn *Phaleg. part.* I. dat de wierook alleen by de Sabeen, en niet in Indiën, nog in Ethiopien, nog op den Libanon, ja zelf niet in Panchaia in Arabien, viel. Nogtans heeft de ervarenheid geleert, dat zy ook op andere plaatzen vallen moet, alzoo 't zeker is, dat de Chinezen en Indiaanen, die zoo veel van wierooken houden, die geenzins van daar, maar wel uit Indiën bekomen.

In het III. boek van zyn Almanach beschryft ons *Ovidius* in de pas aangehaalde plaats, daar hy van Bacchus overwinning van het Oosten spreekt, ook den wierook; maar als uit Indiën, en niet uit Arabien (te voren by hem Panchaia genaamt) komende, ten ware men door zyn Indiën, volgens den trant der Ouden, weder het gelukkig Arabien wilde verstaan.

By *Plautus* in *Curculion. Act.* I. *Sc.* 2. zegt iemant:

Tu mihi stacte, tu cinnamomum, tu rosa,
Tu crocinum, & casia es ------

dat is:

Gy zyt my myrrhevogt, kanneel, gy zyt myn roosje,
Myn cassie en zaffraan, die met een lieflyk bloosje,
Myn hert een fellen gloet inwendig voelen doet.

De Ouden zeiden, dat Ptolemais een stadt in het land der Troglodyten, nabuuren der Ethiopiers, kanneel gaf, en dat dit land niet verre van 't roode meir lag.

Strabo bevestigt dit eenigzins *lib.* XVII. *pag.* 790. zeggende, dat Sesostris geheel Ethiopien doorliep, tot aan het land, dat de kanneel voortbrengt; het welke *Plinius* de kaap van Mossylites noemt, heden met den naam van kaap Gardafuy bekent.

Wonderlyk slegt uit zich *Herodoot lib.* III. over de kaneel. *De cinnamoom*, zegt hy eerst dat, *nevens de wierook, myrrhe, cassie en ledanum in Arabien, en* ('t geen een groote misslag is) *daar alleen valt.* Daar na zegt hy van de cinnamoom in 't byzonder: *De cinnamoom plukken zy* (te weten de Arabiers) *nog wonderlyker wyze*, (te weten als de vorige gemelde droguen) *want hoe, en in wat land, de cinnamoom groeit weten zy niet; ten zy zommige met schyn van reden zeggen, dat zy in die gewesten voorkomt, daar* Dionys *is opgevoed: En dat groote vogels, deze stukken, die wy, na den voorgang der Feniciers, cinnamoom noemen, in hunne nesten slepen, die van klei op steile bergen, daar geen mensch opkomen kan, gemaakt zyn. De Arabiers voeren de ledematen van doode ossen, ezels en ander groot vee, in groote stukken gehouwen, na die plaatzen, en vertrekken van daar, na dat zy die nevens de nesten neergelegt hebben. Op deze stukken vleesch komen deze vogels toeschieten, slepen die in hunne nesten, die niet magtig dezelve te dragen, van een bersten, en ter aarde neevallen, waar op de Arabiers toeschieten en de cinnamoom oprapen. In dezer wyze bekomen de Arabiers de cinnamoom, en verzenden die daar na naar andere gewesten.* Wie hoorde oit zoo van de kanneel, 't zy in opzigt van de plaats, daar zy valt, 't zy in opzigt van de manier, om ze te bekomen, spreken? 't Is wel verre van daar, dat zy nergens dan in Arabien groeit. En om klaarder te spreken, de regte kanneel valt niet daar, maar in 't eiland Ceilon, en nergens anders: want hoewel 'er ook eenige kanneel op 't eiland Mangindanao, en elders groeit, zoo is dat maar alleen een bastaart soort van kanneel; behalven dat men de kanneel ook op een geheel andere wyze bekomt; gelyk zy best weten, die de zelve op Ceilon gewoon zyn van de boomen zelf af te schillen. Daar immers geen vogels te pas komen, en nog minder al die verdichte huspot, die hy'er maar byflanst.

Strabo zegt *lib.* XVI. dat de wierook, myrrhe en kanneel, ontrent de steden Arsinoe, Diza en de haven Daphnus, of wel ontrent 't gewest van Apollo, en in 't gelukkig Arabien, viel. En in zyn XVII. boek spreekt hy van het Trogloditisch gewest, ontrent Ethiopien, en vervolgens tot aan 't uiterste der aarde, alwaar hy al mede van kanneel, daar groejende, gewag maakt, gelyk hy dat land ook 't kanneel land noemt.

Maar laat ons eens zien, wat voor kennis *Plinius*, die dog alles navorschte, van Indiën had, en wat hy ons van al deze zaaken zegt.

Dat hy *lib.* II. *cap.* 67. dien wonderlyken tocht van Hanno nog fraajer opschikt, dan Hanno zelf, zeggende, dat hy door de Spaansche zee tot aan 't Roode meir Afrika rond geloopen zy, hebben wy bevorens gezien, en zal dit nog nader uit hem blyken; daar hy zich zelven tegenspreekt. Plinius verhaal van Indiën nagespeurt, en zyn feilen aangewezen.

Hy spreekt ook elders van 't eiland Tylos, gelyk ook meer andere, 't geen zommige Geleerden voor 't eiland Bahrein, in de golf van Persien, houden.

In 't VI. boek *cap.* 17. spreekt hy van de

Tartaren van het koninkryk Camul of Cambaloe, handelende met kattoen en zyde, welke zy *uit de bladen der boomen bereiden, die zy afschillen, in water weeken, kaarden, weven, en daar van zyde kleederen maken.*

Een wonderlyke beschryving, en gantsch niet na waarheid, behalven dat ook die kattoendragende boom, niet de kapocboom, maar alleen de kattoenheester, is; hoewel'er ook een kattoenboom is, van welke *Prosper Alpinus* en *Veslingius* melden, en die daar ontrent overvloedig valt.

Hy spreekt daar, zoo verre het ons toeschynt van die volkeren, die de Ouden Seres noemden, en hedensdaags met de naam van Chinezen bekent zyn. Dat deze volkeren met kattoen en zyde van ouds handelden, is wel waar; maar wie hoorde oit dat een van beiden uit boombladeren toebereid of dus behandelt wierdt, als hy beschryft?

Het beste kattoen valt in de kattoenvrugt, gelyk ik, en andere, die ze gezien hebben, en nog bezitten, weten, en die word heel anders bereid. De zyde komt voort van zekere wormen, daar expres na genaamt.

Pausanias lib. VI. *Eliac. prior.* spreekt ook van de Seres; maar plaatst de zelve ontrent de kusten van het roode meir.

Hy spreekt in 't einde van dat boek ook van de zydewormen, dog zoo wonderlyk, dat men moet oordeelen, dat hy die noit gezien heeft.

Virgilius, die ontrent 70 jaaren vroeger, dan *Plinius*, of in 't jaar 3909. leefde, zegt in 't II. boek en 121 ỳs van zyn Landgedichten mede, dat de zyde van boomen quam:

Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?

dat is, na Vondels vertalinge:

De Moorsche bosschen, wit van boomwol, zagt in 't pakken,
De Seres, die de zyde afkemmen van hun takken.

En *Claudiaan*, het zelve vaststellende, spreekt'er al mede af, als van zulke *vellera*, *lib.* III. *de Consul. Honorii.*

Indus ebur, ramos Panchaïa, vellera Seres.

dat is:

't Ivoir geeft d'Indus, en Panchaja zyne takken,
De zyde de Chinees.

Maar het is geen wonder, dat de Ouden van de zyde, en van waar zy voortquam, zoo qualyk oordeelden: want men kreeg lang te voren kennis van de zyde, eer men iets van de wormen geweten heeft. Deze laatste, en de wyze van hun spinnen, wierden eerst bekent ten tyde van keizer Justiniaan, in 't jaar van Christus 527. en vooral, wanneer twee Monniken, die met *David*, of eenen *Adad*, koning der Axuwiten, overwinnaar der Homeriten, wien zy tot het Christendom gebragt hadden, naar Indiën trokken, en by hunne wederkomst deze wormen voor ontrent 450 jaaren eerst in Italien bragten; daar de zyde al lang te voren was aangebragt, zonder dat'er by verhaalt was, dat zy dus van deze wormen gesponnen wierdt.

Met een woord moeten wy hier by voegen, dat de Ouden nogtans, en ook *Ptolomeus*, de *Serica Regio*, dat is, 't land der Seres, en *Sinarum Regio*, dat is, 't land der Chinezen, nog plagten te onderscheiden.

Wy gaan met *Plinius* weer verder, die *lib.* VI. *cap.* 18. van den Ganges zegt, dat zyn oorspronk by de meesten voor onbekent en onzeker gehouden word. Ik wil wel gelooven, dat hy, met opzigt op zyn leeftyd, daar in de waarheid spreekt; dog hy dwaalt niet, als hy zegt, dat andere zyn oorspronk in 't gebergte van Tartaryen stellen, aangezien hy, en de Indus beide uit den berg Imaus of Caucasus, of eigentlyk uit het gebergte Dalanguer, op de grenzen van Tartaryen, na allen schyn hunnen oorspronk hebben; maar daar in dwaalt hy, dat zig maar 19 rivieren in den zelven ontlasten, daar'er zig wel 30 instorten. Gelyk hy ook de naamen van eenige der zelve noemt, maar zoo wonderlyk, dat'er alzoo weinig uit te komen is, als uit al zyn kromme naamen van de steden en volken van Indiën. Deze rivier stort met zyn twee grootste monden by Satigan in 't Westen, en by Chatigan in 't Oosten, in zee; daar van *Plinius lib.* VI. *cap.* 20. wel zegt, dat hy twee monden heeft, dog geeft aan de plaatzen, daar hy in zee valt, de naamen van kaap Calingan in 't ryk Tarnasseri, en de stadt Dandagula, die gantsch niet bekent zyn; behalven dat de Ganges (Ganga by den Inlander genaamt) ook veel andere monden heeft, met welke hy in de golf van Bengale stort. Deze monden stelt *Ptolomeus*, een van de beste kenners der Oostersche landen, onder de Ouden, op 18 of 19, dog andere beter op 22 of 22½ graaden; hoewel de Ganges ook (zoo men wil) by Goa in 't land van Salsette in zee valt. In 't zelfde boek *cap.* 19. spreekt hy ook van de Ganges, en zegt, dat, zoo als men die gepasseert is, men in Bengale komt. Van welke rivier *Strabo lib.* XV. melt, dat zy van weinige bezogt, en Indiën van weinig menschen gezien is.

Hy spreekt ook van de groote stadt Martaban, in een ryk land (maar waar dog?) gelegen. En ook van Malacca zeer goudryk, zoo hy zegt, en voor der Ouden *aurea Chersonesus*, dat is, *'t goude half*

half eiland, gehouden; maar zegt al mede niet, waar het lag, en hoe het daar verder mede was; hoedanig hy ook van 't koninkryk Narfinga fchryft.

Lib. VI. *cap.* 20. zegt hy, dat de Inlanders den Indus *Sandus* noemen. Noit hoorde ik hem zoo, maar wel *Hind*, en van de Perfianen en Grooten onder de Mogolders, de welke die taal mede gebruiken, *Pamgab*, dat is, vyf wateren noemen, om dat vyf by hen bekende rivieren *Rawey*, *Bagali* of *Bagat*, *Chanabvia*, *Sind*, en *Cawen*, genaamt, met hem in zee ftorten.

Arrianus zegt *lib.* V. dat deze rivier 7 monden heeft, en zig by de ftadt Patala van een fcheid. *Strabo lib.* XV. dat zy 'er maar twee heeft by 't eiland Pattalene, daar zy van een fcheid. Ook verhaalt *Strabo*, dat *Ariftobulus* 1000 fteden en dorpen gezien heeft, die woeft en onbewoont geworden waren, doordien de Indus zyn loop verandert had.

Lib. VI. *cap.* 22. fpreekt hy van 't eiland Samotra. Wat voor een eiland hy daar mede meent, is niet wel na te vorfchen.

De nader verklaring van *Eratofthenes*, wegens des zelfs lengte van 7000 en breedte van 5000 ftadien, van des zelfs groote fteden, en 700 dorpen, geeft ons al zoo weinig licht, als de Gezanten, in 't jaar van Chriftus 41. in keizer Claudius, en in jaar 98 in Trajaans tyd (zoo *Dion* zegt) te Romen gekomen, vermits men in gantfch Indiën, en nog minder op 't eiland Sumatra, een haven Hippuros, of een hoofdftadt Palefimonda ('t geen maar een gemaakt Grieks woord van πάλαι σιμώνδα of oud Simonda, zoo 't *Ptolomeus* en *Stephanus* noemt, wezen wil) vinden, en daar lang na 500 fteden zoeken zou. Hy fpreekt ook maar van eenen koning van dat eiland, daar 'er zekerlyk verfcheide zyn; zoo hy Sumatra zou willen meenen.

Deze koning, zegt hy, zond den vrygegeven flaaf van Annius Plocamius, die op dat eiland door ftorm vervallen was, te rug na Romen met vier Gezanten, die onder andere zaaken verhaalden; dat in hun land de maan niet, dan na agt dagen, fcheen; taftelyke leugens; gelyk ook, dat aldaar de zon geen fchaduw van zig gaf, gelyk zy tot hun verwondering te Romen zagen.

Even grof verdicht is 't verhaal van *Rachias*, een dezer Gezanten, dat zyn vader nu en dan in *Cambalu* (dat is China) geweeft was, en daar reuzen, met rood hair en hemelsblaauwe oogen gezien had, en dat men in dat land Hercules aanbad. Wie heeft ooit zulken Chinees van een reusagtige ftatuur, of met zulken hair of oogen gezien, of wie heeft by hen van Hercules dienft oit gehoort? Nogtans zegt die zelve Gezant, dat men in dat land geen flaven had, een zaak, die niet alleen waarachtig, maar die ook in geen andere Indifche landen, dan alleen in China, bekent is; alzoo men over al flaven vint, daar men by hen knegts en meiden, gelyk in Europa, heeft.

Lib. VI. *cap.* 31. fpreekt hy van een eiland Cerne, ontrent de Perfifche golf, na de kant van Ethiopien gelegen, en welkers binnenfte, en afgelegenheid van 't vafte land nog onbekent was.

Van dit eiland, zegt hy, verhaalt *Ephorus*, dat die over de roode zee voeren, het onmogelyk genaken konden, van wegen de hitte van twee kleine eilanden, die als twee kolommen, gelyk zy ook die naam voeren, 'er voor leggen.

Welk eiland hy hier mede meent, is op deze magere befchryving niet wel na te vorfchen. *Mauritius*, wel eer ook al Cerne genaamt, kan 't volgens die befchryving niet zyn; want men weet daar van zulke brandende kolommen niet, behalven dat dit, gelyk de andere Cerne's der Ouden, daar te ver af leggen.

Hy fpreekt daar ook van de eilanden, by de Ouden Gorgades, heden de zoute eilanden genaamt, daar van ouds de Gorgones woonden, en voegt 'er by dat *Hanno* daar (dat nog verre van 't roode meir was) geweeft, en berigt gegeven heeft, dat de vrouwen daar heel hairig en ruig waren, en dat hy de mannen wel gezien, doch om hunne groote fnelheid niet had konnen vangen; maar dat hy egter twee huiden van deze Gorgonifche wyven mede te Carthago gebragt, en die, om de zeldzaamheid in Juno's Tempel geplaatft had, alwaar zy by Carthago's verwoefting nog gevonden zyn.

Hy zegt ook, dat deze eilanden, die hy de *Hefperiæ Infulæ*, of de Hefperifche noemt, van eenige andere eilanden, de *Hefperides* genaamt, 40 dagen aflagen, 't geen, indien hy door de laatfte de Canarifche mogt verftaan (die hy volgens *cap.* 32. fchynt gekent te hebben) nog eenigzins zou over een te brengen zyn; aangezien zy, na dat men de paffaatwind bekomen heeft, ontrent een maand zeilens van de Zoute eilanden afleggen.

Lib. X. *cap.* 2. fpreekt hy van den vogel Fenix, hoewel uit de mond van anderen, en zegt ons al mede dat die vogel, oud geworden zynde, zich een neft uit de takjens van kanneel (als of die met takjens wiefch) en andere fpeceryen maakt, en daar op fterft, 't geen hy van *Ovidius* (gelyk dat van de zydebereiding van *Virgilius*) maar zal overgenomen hebben, alzoo die 't wiften, en niet konden dwaalen.

Lib. XII. *cap.* 7. zegt hy, dat de peperboomen wel na onze jeneverboomen gelyken, en dat nochtans vele zeiden, dat zy maar op den berg Cacaufus groeiden.

Dat

Dat ook veele den wortel van den peperboom voor de gember hielden, om dat zy byna van zulken smaak is; maar, zegt hy, zy dwaalen (als of hy dat veel beter wist) want de gember groeit in Arabien, en in 't land der Trogloditen. Hier uit bespeurt men klaar, wat Indiën hy kende, aangezien hy daar door toont niet geweten te hebben, dat zy op veele plaatzen en eilanden van Oostindiën valt, welke hy, zoo hy ze maar gekent had, wel genoemt zou hebben.

Hy spreekt daar ook van de kruidnagelen, die zy uit Indiën brengen; doch beschryft die als peperkorlen; maar wat langer en brosser, en zegt verder (al uit de mond van anderen) dat zy groeiden in zeker bosch in Indiën, 't geen de Goden toegewyd was, en dat zy die maar om den reuk en geur gebruikten. Een uitnemende slechte beschryving van die heerlyke vrugt, en een klaar bewys, dat hy niet wist, waar die viel, of waar toe zy kond dienen.

Lib. XII. *cap.* 19. spreekt hy van de kanneel; maar zegt voor af, dat de Ouden, die vol fabelen waren, en den prins der leugenaars in dit stuk *Herodoot*, zeiden, dat de zelve in 't landschap, daar Bacchus opgevoed is, (te weten, in Arabien, of hun Indiën) in de nest van zekeren vogel, en wel voornamelyk in die van den vogel Fenix, groeide, (waar uit dan ook blykt van wie zy die fabel overgenomen hebben) en dat zy ook zeggen, dat de kanneelboomen vallen, en gevonden worden op rotzen, die ontoegankelyk zyn, en ontrent eenige moerassen, die van kaale muizen met scherpe klaauwen, en van slangen bewaart worden. Al het welke, zegt hy, alleen uitgevonden is, om ze te dierder van prys te maken. Wat *Herodoot* hier af zegt, haalen wy elders in dit Hoofdstuk aan, daar wy van de kennis der Ouden ontrent de speceryen spreken. En wat dit schryven van *Plinius* hier betreft, en de zaaken zoo even van hem aangehaalt, dat zyn leugens die kant nog wal raaken, en die ons klaar 's mans groote onkunde toonen; maar hy voegt'er nog een by, die alle anderen overtreft, en die wy derhalven niet wel konnen overslaan: te weten, *dat ter plaatze, daar zy groeit, alomme de zee ten Zuiden die bespoelt, en dat de straalen van de zon den geur dezer specerye door de lucht niet alleen zoodanig vervoeren, dat men die aanstonts riekt; maar dat ook Alexander de Groot,* NB. *midden in zee zynde* (te weten, pas buiten de rivier den Indus) *door des zelfs reuk Arabien geroken of ondekt heeft, waar het lag*, maar, zegt hy zeer wel, *dat is valsch: want* (voegt hy 'er by, als of hy 't beter wist) *de kanneel komt uit Ethiopien; en de Ethiopiers vervoeren alle de kanneel met vaartuigen na vreemde landen, noemende God, den patroon of beschermheer van de kanneel, Assabixus, en dat zy die voor zons opgang niet mogen plukken; dat ook niemant dat na zons ondergang doen mag;* daar hy nog een menigte van grollen, die ik oversla, by verhaalt.

Hy spreekt ook van witte en swarte kanneel, en dat in oude tyden de witte, dog in zynen tyd de swarte, meest getrokken was.

Eertyds had zy duizent schellingen of deniers 't pond gekost; dog in zyn tyd, was zy dierder geworden, om dat de Abyssinen of Trogloditen de kanneelbosschen verbrandt hadden.

Dit is een verhaal, 't geen iemant, die van de kanneel, en van de plaats, daar zy maar alleen groeit (hoewel ik wel weet, dat 'er een bastaardsoort ook in Mindanao en elders valt) maar eenige kennis heeft, over de onkunde der Ouden (vergeleken met alle hunne tochten na, en met hunne berichten van Oostindiën) moet doen verbaast staan, en aan ons niet dan al te klaar toont, hoe weinig zy van Indiën geweten hebben.

Galenus en *Dodoneus* meenen, dat de kanneel der Ouden maar cassia was; maar hoe veel kennis *Galenus* daar ook van gehad heeft, blykt daar hy zegt een tak gezien te hebben, die aan de eene zyde met cassie, en aan de andere met kanneel, bedekt was. De onkunde van Galenus en Dodoneus ontrent de kanneel.

En wat *Dodoneus* aangaat, die meent dat de hekjens tusschen de giroffelnagelen de oprechte kanneel der Ouden zou zyn, 't geen echter nu van de rechte kanneelkenners met reden verworpen word.

Lib. XII. *cap.* 22. zegt *Plinius* ook dat de *scænanthus* (of de *juncus odoratus*, anders ook wel 't Arabisch hoy genaamt, en in Indiën met de naam van *fereè* bekent) in Arabien, Indiën en in Syrien viel; dog dat die ontrent eenige uitgedroogde moerassen groeide; daar ik die in Indiën wel in de vlakke velden; dog meest op 't gebergte, heb zien groejen.

Uit al dit gezegde dan meenen wy overvloedig genoeg getoont te hebben, dat ons de Ouden wel hoog van Indiën opgegeven, doch dat zy tot de tyden van keizer Augustus, en nog verder, het niet gekent, en zeer buitenspôrig daar over gedacht, en van geschreven hebben, gelyk wy nog breeder zouden konnen toonen, zoo ons dit bestek toeliet hunne verdere beuzelagtige schriften na te bladeren.

Indien men nu zelf eens de latere Schryvers met deze Ouden vergelykt, heeft men nog zoo veel redenen niet om de Ouden te beschuldigen, vermits men 'er zelf onder de latere vind, die hen in grove verdichtzelen, en botte verhaalen (ten bewyze van hare grove onkunde in dit stuk) niet

niet toegeven: want, om de wereld daar van te overtuigen, hoeft men maar de schriften van den berugten *Tavernier*, en wel in 't byzonder over 't planten der nootenmuschaaten, in zyn 2de deel *pag.* 224. en over de paradysvogel *pag.* 225. na te leezen; behalven dat men op de naamen der Dorpen op den weg van Mazulipatnam tot Golconda, en elders, in zyn 2de deel, in 't I. boek *cap.* 11. *pag.* 91. beschreven, gelyk over veel andere zaaken, noit, al quam men zelf daar die voorgevallen, of daar die plaatzen gelegen zyn, te recht raaken zou.

n dus in emeen an al de Ouden ntrent ndiën.

Wy vinden hier en daar in Gods Woord ook wel iet van deze en gene speceryen en droguen, gelyk wy dat te voren al aangehaalt hebben; maar wy moeten daar nevens ook bekennen, dat by al 't geen het zelve daar van melt, ons zoo weinig licht, om 'er over te konnen oordeelen, gegeven word, dat wy daar aan mede niet veel meer dan de bloote naamen hebben. En dus ziet men dat'er ons of niets ter zaaken dienende, of iet verdichts van geoppert word. Het laatste zegt *Strabo lib.* I. *pag.* 77. opentlyk uit en dat de Poëten hunne fabelen verdicht hebben, alleen maar om iet wonderlyks en aangenaams te zeggen; en, om dit te bevestigen, brengt hy verder by, dat *Theopompus* van zich zelven getuigt, dat hy in zyn historien beter fabelen verhaalen zal, dan *Herodoot*, *Ctesias*, *Hellanicus*, en anderen, die van Indiën schreven. En *lib.* XVII. zegt hy, dat *Herodoot*, en anderen, maar zoo wat snappen, om hun geschiedenis iets aardigs by te zetten.

Lib. II. *pag.* 124. voegt hy'er nog klaarder by: dat alle Schryvers van Indiën meest valscheden geschreven hebben, en voor al *Daimachus*, *Megasthenes*, *Onesicritus*, en anderen, van welke hy daar een menigte fabelen aanteekent. *Lib.* XV. zegt hy, dat Indiën verre van daar gelegen, door niet veel Romeinen, en nog maar ten deelen gezien is; behalven dat ook zulke dikwils maar kooplieden zynde, geen bequaamheid hadden, om landen, die zy gezien hadden, te beschryven, waarom zy ook het meeste maar van hooren zeggen opgaven.

Hy zegt verder dat veelen, die op een en de zelven tyd in Alexander de Groote 's leger, en op die zelve Tochten, geweest zyn, des niet te min veel zaaken, die met den anderen stryden, verhaalen. *Indien zy nu*, vervolgt hy, *zoo veel van een verschillen wegens de zaaken, die zy te zamen zagen, wat moet men dan van die zaaken, die zy van hooren zeggen hadden, denken? Ja zelf*, zegt hy, *geven ook, die nog lang daar na over die zaaken schreven, en die ook nu daar na toe vaaren, ons niets, dat net of naaukeurig is, daar van op.*

Na 't zeggen van *Apollodorus*, zoo *Strabo* daar verhaalt, zouden die Syrische koningen, nazâten van Seleucus Nicator, meer landen, dan Alexander de Groote, verovert hebben.

Over *Nearchus* verhaal van Alexanders zaaken zegt *Strabo* ook: *Hy heeft dat wel gelooft, maar hoe zullen wy dit van de Indische zaaken zeker gelooven?* Waar mede *Megasthenes* overeenstemt, zeggende, *dat men de oude historien der Indianen niet gelooven moet: want*, zegt hy, *daar zyn van de Indianen noit legers na buiten gezonden, nog oit eenige met een leger daar na toe getrokken, ofte overwinnaars aldaar geweest, dan Hercules, vader Bacchus, en onlangs de Macedoniers.*

Wat verder zegt hy: *dat Semiramis, eer zy derwaarts op- of eer zy uit-trok, overleden; en dat Cyrus 'er wel digt by, dog noit in, gekomen zy.* En wat verder: *dat ook* Megasthenes, *nevens weinig anderen de zaaken, door Hercules en Bacchus bedreven, wel gelooft; maar dat een groot deel andere Schryvers, onder welke* Eratosthenes, *die voor fabelen en zaaken die men niet gelooven moet, gehouden hebben.*

Eindelyk zegt hy, *dat 't zeker is, dat al die zaaken van Bacchus, Hercules, en anderen, voor Alexanders tyd voorgevallen, alleen verdichtzelen zyn, van die Alexander hebben willen vleijen.*

Ten bewyze zegt hy, dat de Schryvers van dien tyd daar over, zelf niet overeenstemmen, en dat zommige iet, andere niets daar van aanhaalen; daar nogtans zulke doorlugtige en staatzugt-verwekkende bedryven aan allen even eens behoorden bekent, gehoort, en dierhalven ook als opmerkelyk aangeteekent te zyn, en wel voor al van mannen, die hunne getrouwste vrienden waren.

Indien ook Hercules of Bacchus by die volkeren geweest waren, zouden de zelve wel eenige gedenkteekenen van hun tocht onder hen behouden en bewaart hebben; 't welk zoo niet zynde, twyffelen wy met *Strabo* niet zonder grond aan al die verhaalen der Ouden, en nemen 'er derhalven niets, dan met de uiterste onzekerheid en twyffeling, van aan.

Wat staat op dit opgeven der Ouden, van Indiën te maken zy, toont *Strabo* in dit zelve boek alleen met dit staaltje, *Ctesias* zegt, dat Indiën niet kleinder dan 't overige van Asia is. *Onesicritus*, dat het het derde deel des aardbodems beslaat. *Nearchus*, bepaalt het in een reize van vier maanden te land. *Megasthenes* en *Daimachus* zyn wat gematigder.

Schryvers van grollen, die by de stukken toonen, of Indiën noit gezien, of geen genoegzame kennis gehad te hebben, om het zoo, als het toen was, te beschryven.

Zal ik hier nog aanhaalen, 't geen *Strabo* van die groote ſtadt Palibotra, aan de Ganges, van zommige, zonder de minſte grond, voor Halabas gehouden, en van des zelfs koning Palibotrus, zegt, men zie maar eens in de kaarten na, of de Ganges, gelyk hy ſtelt, maar met eene mond, en de Indus met twee in zee loopt, en 't eiland Pattalena maar maakt: naar mate van 't welke men ook op 't verdere, niet veel ſtaat maken kan; alzoo 'er wel drie of vier eilanden door den Indus gemaakt, en dierhalven ook meer monden, zoo van de eene, als d'andere rivier gezien worden.

Taprobane beſchryft hy als een eiland, zeven dagreizen varens van de allerzuidelykſte deelen, die by de *Coniaci* zyn, gelegen, en zegt dat het 8000 ſtadien na Ethiopien toe lang is. Dit zegt hy ons uit *Eratoſthenes*; waar tegen *Oneſicritus* het maar op 5000 ſtadien ſtelt, dog zonder te zeggen, of 't zoo lang, dan of 't zoo breed is, daar by voegende, dat het 20 dagen varens van de vaſte wal af legt. Dat ook nog andere eilanden tuſſchen Indiën en dit eiland leggen, dog dat dit het Zuidelykſt gelegen is.

Een beſchryving, uit welke wy raden nog giſſen konnen, wat hy door Taprobane verſtont, of waar het legt. Immers op dit zyn beſtek kan 't altoos Sumatra, Java, nog Ceylon zyn, op een van welke de meeſte hedensdaagze Geleerden 't oog hebben, alzoo geen van die drie dagen varens van de vaſte wal af legt.

Het verder, dat ons *Strabo* uit *Ariſtobulus*, *Oneſicritus*, *Nearchus*, en diergelyke helden, opgeeft, 't zy van de volkeren die hy noemt, 't zy van de zaaken zelfs, zyn niets voor een kenner van Indiën, en zommige beſpottens weerdig. En, om uit een ſtaaltje van 't overige te oordeelen, kan men immers niets zotter en beſpottelyker, dan dit, voortbrengen. Hy, zegt van zeker boſch, by 't Emodiſch gebergte gelegen, *dat 'er in 't zelve een groote menigte meerkatten of aapen waren, die op de Macedoniers, als op hunne vyanden, aanvielen*; maar dat zy van koning Taxila, die by Alexander was, kennis gekregen hebbende, dat de Macedoniers geen vyanden maar vrienden waren, daar van ophielden.

Wie van alle, die oit Indiën bereiſt, en aapen gezien heeft, zal dit gelooven, dat Taxila, niet over eenen, maar over al die aapen zoo veel magt, en de konſt gehad heeft, om, of met hun te ſpreken, of hen in die woede te ſtuiten. Behalven dat men dit ook by geen anderen ſchryver, mynes wetens, vind.

Van de 5000 ſteden, tuſſchen den Hypanis en Hydaſpes gelegen, en niet kleiner dan de ſtadt Co, in Meropis, zegt hy zelf, dat dit vry wat hoog ſchynt opgegeven te zyn.

Wie hoorde oit van de Seres (die by de Geleerden 't waarſchynelykſt voor de Chinezen gehouden worden) dat zy 200 jaaren en meer leven? Ja wie hoorde oit van mieren, die 't goud vervoerden; en wel van zulke, die niet kleiner, dan voſſen, zyn? Behalven dat het een wild zoeken na de zelve ontrent een heuvel by de Derden, een volk in Indiën, op 't gebergte na 't Ooſten wezen zou.

Ariſtobulus zegt ook, dat het Waterpaard in den Indus niet gevonden word, dog *Oneſicritus* het tegendeel, en dat het daar in voortgeteelt word. Ook zegt de laatſte, dat de Indianen, en voor al de Muſicanen, geen ſlâven gebruikten; als mede dat de paarden daar maar eenen hoorn, en koppen als die der herten hebben. Waar by *Strabo* van hem nog een reeks van andere verdigtzelen voegt, die 't my niet luſt hier op te haalen, om dat ze de moeite niet weerd zyn; tot ſlot van al het welke wy nogmaals zeggen, dat zy ons gantſch geen licht ontrent den waren ſtaat van Indiën te dien tyd geven; en dat Indiën der Ouden niet anders, dan 't gelukkig Arabiën (altoos tot den tyd van Alexander den Grooten) ſchynt geweeſt te zyn. Ook moet men wel letten, dat 't voornaamſte dat *Plinius* en *Arrianus* ons van Alexander opgeven, enkelyk, zoo veele Geleerden oordeelen, maar op 't zeggen van *Megaſthenes*, dien grooten Fabelſchryver, ſteunt; zoo dat alles maar een los en ongegrondt zeggen is.

Na de voornoemde tochten van dezen en genen, 't zy Zeehelden, of wel Reizigers, of wel Wysgeeren der Ouden, (waar onder *Strabo* ook eenige Egyptiſche koningen zonder naam, en in 't hondert, als over Indiën geheerſcht hebbende, telt) zyn 'er nog eenige byzondere perſoonen geweeſt, die naar Indiën getrokken zyn.

Van de Tochten van Thomas, Bartholomeus, en anderen, na Indiën.

Onder de eerſte telt men de Apoſtelen *Thomas*, (van welken men by *Euzebius*, *Ruffinus*, en anderen iets diergelyks leeſt) *Mattheus* en *Bartholomeus*; dog op wat grond, of waar uit men dat bewyſt, is my noit zeker gebleken. *Mattheus* zou (zoo men zegt) in Ethiopien, en *Bartholomeus* in Ava, Pegu, en meer andere landen van Indiën, gepredikt hebben.

Van *Didymus* of *Thomas*, geven de Jeſuiten zeer breed op, en willen ons doen gelooven, dat die Apoſtel te St. Thomé (na dat hy eerſt in Medien, Parthen, Perſien, Hyrcanien, Caramannien, door 't land der Bactriaanen, enz. gereiſt, en op 't eiland Socotora, en van daar op Malabar, gekomen was) of op Maliapoer, op de kuſt van Choromandel gelegen, gepredikt, en daar veel Heidenen, door zyne groote wonderdaaden, (die noit geſchiedt maar door de Jeſuiten 'er by verdicht zyn) bekeert heeft, van al het welke by dien In-

Inlander, voor hun komst, niet het minste bewys te vinden is.

Ik zal 'er maar een staaltje van verhaalen, om daar uit van 't overige te konnen oordeelen.

Men zegt dat hy, behalven de pilaar, te Coulang door hem opgerecht, ook een kerk in Maliapoer willende bouwen, door de Bramines zeer gehaat, en in zyn voornemen door hen verhindert wierd; dog dat de vorst des lands, *Sagame* genaamt, wegens zekeren boom, die aan strand lag, en die hy met een groot getal van menschen en olifanten niet had konnen bewegen, door *Thomas* verzogt zynde, om die aan hem tot het opbouwen van zyn kerk, te schenken, hem daar over wel bespot, doch die eindelyk aan hem geschonken had, dat *Thomas* daar op zynen gordel 'er aan vast gemaakt, dien boom alleen met zynen vinger voortgetrokken, en daar door in dien koning, en veele van zyne volkeren, zulken verbaastheid verwekt had, dat daar door de bekeering van dien vorst, en veele der zyne bewerkt wiert, maar dat ook eenige andere hardnekkige, die met hun spotten voortvoeren, daar over van *Thomas* vervloekt, en met een dik been, byna als van een olifant (waar mede men nog veele van die *St. Thomas christenen* aldaar loopen ziet) niet alleen in hunne persoonen, maar zelf ook in hunne nazaaten (die daar na zig nog bekeerden) zoo zigtbaar gestraft zyn.

Hy zelf door de Bramines doodelyk vervolgt, zou daar eindelyk, zoo als hy op een heuvel bad, met een lancie doorregen, en door een van zyne leerlingen daar in een kerk begraven zyn. Wat begeert men nu klaarder bewys, dan dat van die dikbeenen, en vervloekte nog veelen aldaar in 't leven zyn; waar op wy niet anders zeggen, dan dat het waaragtig is, dat 'er zulke menschen nog te vinden zyn, maar de reden daar van is een zuiver verdichtzel, waar over zich de Jesuiten behooren te schaamen, dat zy 't nog durven verhaalen. Ook heeft men alzoo weinig reden om te gelooven, dat de overblyfzelen van *St. Thomas* daar nog te zien zyn, alzoo men zegt, dat die tot Utrecht in de St. Martenskerk (waar over wy hen t'samen haspelen laten) mede vertoont worden.

Deze en meer andere verdichtzelen, doen ons aan de reizen dezer Apostelen zeer weinig geloof geven, behalven dat wy, zoo het al waar is, 'er mede niet veel aan hebben.

Gregorius Nazianzenus, *Theodoretus*, *Nicephorus* en *Chrysosthomus*, getuigen, dat zy in Indiën geweest zyn, 't geen ook *Euzebius* van *Pantænus*, een Heidens Wysgeer, en *Rector* der schoole te Alexandria (die daar na Christen wierd) getuigt, van den welken men verder wil, dat hy in de 2de eeuw gelast wierd, om de volken in 't Oosten 't Euangelium te prediken, gelyk hy, na 't zeggen van eenige, ook daar zou gekomen zyn; doch van zyne verrichtingen word zeer weinig gezegt.

Van den zelven aart is ook de tocht, die *Apollonius Tyaneus*, volgens *Philostratus*, na Indiën zou gedaan hebben, waar by men wel mede de reize van *Jambulus* naar Arabien, Ethiopien, en Palimbotra, stellen mag, waar van *Diodoor lib.* II. verhaalt, dat hy op zyn tocht naar Arabien om speceryen uit geweest, en met zyn makker van eenige struikroovers genomen, daar na door eenige Ethiopiers, die hen weder namen, met hunne scheepkens naar een eiland vervoert is, welkers *ingezetenen vier ellen langer, dan andere menschen, waren*; en van welke hy verder een menigte fabelen en tastelyke verdichtzelen opgeeft, die ons van zyn verder verhaal doen afstappen.

Zekere *Musæus*, Bisschop van Dolens, (zoo men zegt) zou mede naar Indiën gereist hebben, om de Bramines, en 't land der Seres, daar de boomen niet alleen bladen, maar ook wol droegen, te zien; alwaar hy een pilaar zou gevonden hebben, waar op stond: *Ik Alexander ben tot hier toe gekomen.*

Hy zou ook dicht by den Indus gevordert, maar om de groote hitte weder naar Europa, zonder de Bramines eens gezien te hebben, gekeert zyn, waar by hy nog veel andere verdichtzelen voegt, die ik maar zal voorby gaan.

Meropius, een Tyrisch Wysgeer (hoewel *Ruffinus* hem een koopman noemt) door 't voorbeeld van den Wysgeer *Metrodorus* (die naar Indiën gereist had) aangeprikkelt, zou, zoo men zegt, ontrent den tyd van Constantyn den Grooten, of in 't begin der 4de eeuw, met twee jonge Borsten van zyn maagschap, *Frumentius* en *Edesius*, naar Indiën getrokken zyn; doch die tocht zou hem zeer qualyk bekomen, en hy (wanneer hy na zyn land keeren wilde) daar niet alleen gevangen genomen, maar ook met al zyn volk, alleen die twee jongelingen uitgezondert, door den koning van Brama, of wel dien van Cassubi (zoo hem andere noemen) gedood zyn.

Edesius, een van die twee overgeblevene jongelingen, wierdt 's koning schenker, en de ander zyn huisbezorger of geheimschryver (alzoo zy hem beide wel bevielen) doch de koning kort daar na overleden, en zy van de vorstin *Arasinde* tot voogden over den jongen koning verzogt zynde, namen dit aan; doch na dat zy dit (zonder egter hunnen Godsdienst te verlaten, behalven dat zy daar ook veel Christenen gemaakt hadden) en 't verdere hen, van

die vorstin opgelegt, tot haar genoegen volbragt hadden, verzogten zy van den koning (die nu zyn ryk zelf al aanvaart had) verlof, om naar hun land te vertrekken; doch voor hun vertrek hadden zy'er ook al een soort van een kerk voor de Christenen, die zy daar lieten, opgericht.

Edesius ging naar Tyrus, zyn geboorteplaats, en de ander naar Alexandria, alwaar hy in 't begin van *Athanasius* bisdom aanquam, die dezen *Frumentius* weer als Bisschop naar Indiën zond, gelyk hy daar na toe ook vertrokken is; al het welke *Ruffinus*, en anderen, van *Edesius*, die naderhand Bisschop van Tyrus wierd, dus aangeteekent, hoewel andere daar nog meer zaaken (die wy voorbystappen) bygevoegt hebben.

Doch dit alles, 't mag dan waar of onwaar zyn, geeft ons al weder zeer weinig licht ontrent de zaaken van Indiën, vermits wy zelf niet eens weten hoe, of door wat weg, zy daar gekomen zyn.

Hoe de kennis van Ptolomeus, den landbeschryver, wegens Indiën geweest is.

Ptolomeus, de beste in zyn tyd, die ook (zoo veele willen) allereerst de landen en steden der wereld, volgens zyne starkundige waarnemingen, na hare lengte en breedte ('t geen men in de kaarten of tafelen van koning *Sesostris*, of die van *Democritus*, niet vond) in tafelen, na hare graaden en minuten, gebragt heeft, en in 't jaar van Christus 130. (hoewel andere dit op 't jaar 150 stellen) leefde, verdeelde den bekenden aardkloot aldus, dat hy hem de lengte van 180. en de breedte van 80 graaden, en dat van Yrland tot China toe (volgens zyne eerste waarnemingen) gaf; doch nu stelt men de lengte op 360. en de breedte op 90 graaden, gelyk by alle starkundigen bekent is.

Dit stelde *Ptolomeus* toen wel by zich zelven vast; maar hy een Heiden zynde, wierdt by de Christenen, die toen nog niet geloofden dat de aardkloot rond was, zeer weinig geacht.

Voor dezen *Ptolomeus* komt ons nogtans by *Herodoot* in zyn v. boek ontrent den leeftyd van *Darius*, Hystaspes zoon, in 't jaar 3431. *Aristagoras*, heerscher van Milete, voor, dien hy daar beschryft als komende by *Cleomenes*, een der koningen van Sparta, met een kopere plaat, waar op de omtrek van den gantschen aardbodem, de zee en van alle rivieren, gesneden stonden, en waar in hy hem net, hoe 't eene land aan 't ander grensde, aanwees.

Een zaak, die wy alleen aanhaalen, om te toonen, dat 'er, al lang voor *Ptolomeus* tyd, afschetzingen en ontwerpen van den aardkloot, kaartswyze opgestelt, en in 't licht gebragt zyn, en dat hy derhalven de eerste niet geweest is, die daar van een net denkbeeld gegeven heeft; hoewel ik geloove, dat hy de beste van zyn tyd, en zyn opstel veel netter en volmaakter, dan een der vorige, geweest is.

Strabo zegt in zyn I. boek uit *Eratosthenes*, Alexander de Groots tydgenoot, dat *Anaximander*, Thales tydgenoot, allereerst een tafel of kaart des aardbodems, en des zelfs nette gelegenheid, opgegeven en beschreven heeft.

Ook zegt hy in dat zelve boek, dat *Ephorus* de aarde in 4 deelen verdeelt, en daar van een kaart gemaakt heeft. Dit nu was lang voor *Ptolomeus* tyd; maar hoe veel kennis nu die groote *Ptolomeus*, als toen de beste Meet- en Starkundige, ook gehad heeft, schynt hy echter van den aardkloot, of altoos van verscheide landen en gewesten, zeer verward geoordeelt en geschreven te hebben.

Madagascar noemt hy *Menuthias*. Het *Prasum promontorium* (dat zommigen voor de kaap der Goede Hope houden) plaatst hy op de breedte van 15 graaden Zuider breedte, daar 't op 34½ legt, dat dan altoos niet door den beugel kan. Suratte noemt hy *Muziris*, en de Ganges stelt hy een rivier van Taprobane (dat hy by de kaap Comoryn plaatst) te zyn, welk laatste (zoo men Ceylon voor Taprobane houd, gelyk dat zeer waarschynelyk voorkomt) wel zoo verre van den weg niet is; maar, de Ganges daar ontrent te plaatzen, toont ons klaar, dat hy den loop van den Ganges niet kende, en na 't ander maar gelukkig giste. In zyn Taprobane spreekt hy ook van *Sindocanda* en van *Rodagani*, daar zommige Candi en Reigam door verstaan.

Verkeerde gedagten der Ouden over 't bewoonen der heete en koude luchtstreken,

Ziet men nu verder eens na, hoe de Ouden van 't bewoonen van de *Zona Torrida*, of van de verzengde luchtstreek, leggende op 33 graaden en 30 minuten, van den Evenaar tot de *Tropicus Cancri*, en ook zoo veel graaden en minuten van de *Tropicus Capricorni* oordeelden, zoo toonen zy daar van mede zeer weinig kennis gehad te hebben, vast stellende, dat het daar van wegen de hitte niet te bewoonen was, waar door zy toonden van des Scheppers wysheid in dezen niet de minste kennis te hebben, die door de langte der nachten, de koelte en menigte van den dauw, en door de gedurige en regelmatige winden, ook door de springbronnen en gezette regentyden, deze landen zoo heeft weten te matigen, dat de hitte zoo niet en verveelde, als men zich inbeeldde; en zoo dachten zy ook, dat het om de Noord, van wegen de koude, onmogelyk voor de menschen te leven was, waarom zy al de landen, op die breedte leggende, voor woest en onbewoonbaar hielden, gelyk *Herodoot lib.* v. zeer klaar zegt; daar nogtans de ervarenheid geleert heeft, dat zy zeer wel en met veel gezontheid, vlak tegen 't zeggen van *Strabo lib.* II. *pag.* 197. en veel anderen, te bewoonen zyn.

Ook

Als mede van zommige ladere, over de Antipodes.

Ook ſtelden zy meeſt vaſt (weinigen uitgezondert, die nog ſwygen moeſten, of anders geſtraft wierden) dat den aardkloot vlak, en dat'er geen Antipodes of tegenvoetelingen waren; hoewel eenige onder hen nog een ſwak begrip van de rondheid des aardkloots ſchynen gehad te hebben.

Het is waar, dat *Cicero lib.* IV. *Acad. Quæſt.* zegt: *Nonne etiam dicetis, eſſe e regione nobis, e contraria parte terræ, qui adverſis veſtigiis ſtent contra noſtra veſtigia, quos Antipodes vocatis?* dat is: *Zult gy ook niet zeggen, dat'er tegen ons over, aan de andere zyde des aardkloots, lieden zyn, die met hunne voetſtappen tegen de onze aanſtaan, welke gy lieden Tegenvoetelingen noemt?*

Maar dezelve *Cicero* ſtelt *lib.* VI. *de Republ.* ook vaſt, dat'er een ſware oceaan tuſſchen ons en de Zuiderſtreek was, die noit yemant had konnen paſſéren, een ſtelling, die *Macrobius* nog verder vervolgt, en waar uit ook deze ſtelling van hun, gelyk ook van *Mela*, en anderen, gevolgt is, dat wy geen kennis van eenige landen om de Zuid oit konden krygen, 't geen nogtans de ondervinding anders geleert heeft.

Strabo melt mede iets van de Antipodes, zeggende, dat zy eenigzins wiſten, dat zy 'er waren; en wat de zelve verder betreft, *Seneca Epiſt.* 121. hieltze niet onaardig voor geen andere, *dan wellustige menſchen, die by nacht dronken en by dag ſliepen, en dus met hun leven als tegen 't leven van anderen aan wandelden.*

Hoe ſterk ſtrydt de Dichter *Lucretius*, die in 't jaar der wereldt 3840. leefde, *lib.* I. *vs* 1063. Ja hoe driftig, om van Chriſtenen te ſpreken, redenkavelt *Lactantius Firmianus* (die in 't jaar 290. *lib.* III. 24. en *Auguſtinus*, die in 't jaar 420. en nog zoo veel later leefde) tegen deze Antipodes, en met wat een kragt van redenering gaat die laatſte, zoo wel als de andere, hier tegen aan?

Hy kon niet begrypen, hoe die menſchen in die wereld der Tegenvoetelingen, zoo zy van Adam waren, over zoo woeſte en onbekende zëen daar zouden gekomen zyn, en ſtelde daar op vaſt, dat zy onmogelyk van Adam konden afkomſtig zyn.

Ook ſtelde men vaſt, dat dan die Tegenvoetelingen moeſten op hun hoofd en niet op hun voeten gaan; dat regen, hagel, enz. dan ook verkeert uit de lugt vallen, en dat aldaar bergen, ſtroomen, enz. 't onderſte boven ſtaan, en dus ook loopen moeſten. Alle welke redeneringen van *Lactantius*, zoo wel als van *Auguſtyn*, zelf door de reden zoo wel (alzoo aarde en zee maar een kloot, en alles op aarde en in zee zig na zyn middelpunt ſtrekkende is) als door de ervarenheid zonder grond bevonden zyn; van hoedanigen aart ook al hunne verdere bewysredenen, en die van veele Ouden, geweeſt zyn. En dat men nog later by die gedagten gebleven is, heeft klaar uit de ſtraf gebleken, die men *Virgilius*, dien geleerden Biſſchop van Zaltsburg, in 't jaar 750. of 743. zoo andere willen, alleen over 't ſtaande houden, dat'er Antipodes waren, opleidde, vermits hy daar over van *Bonifacius*, Biſſchop van Mentz, niet alleen voor een ketter uitgekreten, maar door zyn beſtel ook, voor Paus *Zacharias* daar over gedagvaart, en door *Utila*, koning van Bohemen, aan den welken de Paus dit geſchil overgaf, en die door *Bonifaas* omgezet was, als een ketter veroordeelt, en van zyn Bisdom afgezet is.

Maar indien hunne ſtelling waar geweeſt was, zoo zou daar uit ook hebben moeten volgen, dat de Zon aan alle inwoonderen der aarde, alzoo die over al even vlak was, ook op een en de zelve tyd moeſt op- en ondergaan; en dat'er ook by 't zeilen van een ſchip Beweſtenom na 't Ooſten geen dag verſchil tuſſchen die in 't Ooſten waren, en die van 't Weſten quamen, zyn kon; daar men nu immers duidelyk ondervint, dat de zon in 't Ooſten veel eer, dan in 't Weſten opgaat, 't geen dan na evenmatigheid ook zoo veel verſchil in de tyd geven moet, om welke reden ook de eerſte ſchepen, die door de Zuidzee in de Moluccos quamen, bevonden een dag (om zoo te ſpreken) verloren te hebben, alzoo die in het Ooſten, by voorbeeld, al den 17den van de maand telden, toen zy, die dus daar quamen zeilen, in hun dagregiſter maar den 16den dag aangeteekent hadden, 't geen veroorzaakt wiert, om dat die in 't Ooſten in 't opgaan der zonne, altyd eenige uuren, en dus een goed deel van den dag voor uit zyn, 't geen wel waar blyft in opzigt van een tocht van 't Weſten na 't Ooſten, maar ook weer geheel contrarie zyn moet, als men van 't Ooſten na 't Weſten komt te zeilen; wanneer men een dag wint, alzoo zy in Indiën altyd een dag, in opzigt der Europëers, voor uit zyn.

Een verſchil, dat daar van daan komt, om dat 15 graaden van den Evenaar een uur doen, en om dat die van 't Weſten na 't Ooſten zeilt, zoo dikwils het opgaan van de zon in de tyd prevenieert of voorkomt, als hy ider reis 15 graaden van den Evenaar voortzeilt.

By aldien hy nu den aardkloot rond zeilt, zoo zeilt hy 24 uuren voor vierentwintigmaal 15 graaden, welke net 360 graaden van den Evenaar uitmaken, en aldus ook net een dag verlies of winſt geven, na dat men van 't Ooſten na 't Weſten, of van 't Weſten na 't Ooſten, zeilt.

By deze dwaasheden mag men ook wel ſtellen, 't geen *Strabo lib.* III. *pag.* 248. uit

uit *Possidonius* schriften getuigt, dat, namentlyk, *de zon ontrent de stranden van den oceaan veel grooter, en met grooter gedruis, dermate ondergaat, als of de zee door 't uitblusschen van des zelfs hitte, of vuur, meer opborlde*; als mede, *dat even na dien ondergang der zonne de nacht'er op volgt*, 't geen hy zeer wel zegt, een groote leugen te zyn. Gelyk *pag.* 249. dat *Artemidorus* zeide, *dat de zon hondertmaal grooter was, als zy onderging*.

Eindelyk voegt hier nog wel by 't geen *Herodoot lib.* IV. over den aardkloot zegt: *Ik moet lacchen, als ik veele den omtrek des aardbodems zonder kennis of verstand zie beschryven: want zy willen, dat den oceaan rondom 't aardryk vloeit, dat 't aardryk tolrond draait, en Asie zoo groot als Europe is.*

Uit alle welke beschryvingen wy klaar zien, dat de Ouden van veel zaaken flecht oordeelden, en dat zy van den aardkloot ook een geheel ander begrip, dan wy, hadden.

Verkeerde meening van sommige wegens 't bezoeken van Indiën na den tyd van Alexander den Grooten.

Daar zyn 'er, die van de ontdekking van Oostindiën, na de tyden van Bacchus, Semiramis, Hercules en Alexander den Grooten, zoodanig schryven, als of dat wereldsdeel na dien tyd als in de duisternis begraven gebleven, door niemant weder, dan in de tyden der Portugeezen, opgedolven, ontdekt, en bezogt was.

Het tegendeel blykt uit zoo veel anderen, by ons aangehaalt, die tusschen die tyden Indiën bevaaren, bezogt, en beoorlogt hebben.

Het is bekent, dat *Nikolaus* en *Mattheus Paulus*, in 't jaar 1269. en 1272. van Venetien over Constantinopel, en den *Pontus Euximus* door Persien naar Indiën en Tartaryen getrokken zyn.

Ook is het zeker, dat nog lang voor de tyden der Portugeezen, Indiën door verscheide Venetiaanen, Genueezen, en anderen, bezogt, en den gantschen koophandel van Indien lang voor den tyd der Portugeezen te Venetien geweest is.

Van den Handel en Tochten der Venetianen, Genueezen, en anderen, naar Indiën.

Ook zegt men, tot lof der Genueezen, dat zy allereerst in 't jaar 1300., en dus wel 100 jaaren voor *Bethancourt*, de Canarische eilanden ontdekt zouden hebben.

Deze Venetiaanen, Genueezen, en meer anderen, kregen de Indische waaren veel door de Persiaanen, Armeniers, en andere Indische kooplieden, die hen de zelve met Karavaanen of *Caffila's*, die van Gamron, Bagdad, en van Balsara (of Bassora) in Persien op Aleppo, en meer andere plaatzen in Syrien gingen, toevoerden, en van daar verder op Scanderoena, en dan over zee, tot hen quamen, dat lang voor 't jaar 1494. of voor de tochten der Portugeezen, geschied is.

Daar beneven wierden hen de zelve ook wel by andere tochten van Ormus en Balsara, over zee, na 't roode meir, over de steden Aden, Sibith, Zeyla, Judda, en meer andere plaatzen, daar ontrent, toegezonden, die dan verder te land tot Alexandryen, en van daar over zee na Venetien gingen, van waar zy weer na andere steden van Europa (waar onder Antwerpen, zoo *Emanuël van Meteren* onder 't jaar 1488. getuigt, lang de stapel der speceryen, en 't voornaamste van den Indiaanschen handel bezat) vervoert wierden; hoewel die laatste aanzienelyke stadt vooral by de tyden der Portugeezen mede wonderlyk begon te bloejen.

Ook reisden zeer veel kooplieden van Venetien, 't zy met die te ruggaande Karavaanen, te land, of ook wel ten deele te land, ten deele ter zee, over Alexandryen, en dan verder ter zee dus over 't roode meir naar Indiën.

Wy zien dit duidelyk in den tocht der voornoemde broeders *Nicolaus* en *Mattheus Paulus Venetus*, in 't jaar 1269. en naderhand ook door *Nicolaus* zoon, *Marcus Paulus de Venetiaan* (die ook hunne reize in 't jaar 1278. beschreef, en zelf nog later in 't Oosten was) en door den Genueeschen Juwelier *Hieronymus van St. Steven*, en meer anderen, in 't jaar 1496. in Indiën lang voor de tyden der Portugeezen gedaan, een reize die wel beschreven, maar mede zoo wonderlyk opgestelt is, dat men op zyn bestek in 't noemen van Indiaansche plaatzen, ook beswaarlyk, en al zoo weinig, als met 't geen *Marcus Sanutus* ons 'er van opgeeft, te recht geraaken zoude.

Hy is egter, in vergelyking van anderen, te verschoonen ontrent de misslagen, in 't noemen der steden of ryken, die met een Arabische letter waarschynelyk geschreven, hem van quade lezers, of uit qualyk geschrevene woorden, daar dikwils maar een stip aan ontbrak, dat egter een groote verandering in de woorden gaf, verkeert opgegeven zyn.

Dezen misslag begaat hy, als hy Pansoer op Sumatra (by hem Java minor genaamt) Fansoer noemt; want de Arabiers maken de gedaante van de P en F even eens; dog zy stellen boven de eerste letter 3 stippen, en boven de laatste maar een; maar zy zetten nu en dan boven de P ook wel maar een stip, vast stellende, dat een kenner van die letter, en van dat woord, zelf wel zal konnen onderscheiden, dat daar door in die plaats geen F, maar een P, gemeent word.

Het is ook onwedersprekelyk, dat dit qualyk noemen der Indische plaatzen mede veel duisternis hier aan toegebragt heeft.

Ramusius, in zyn Italiaans werk van de reize van *Marcus Paulus den Venetiaan*, spreekt *lib.* III. *cap.* 17. van de eilanden Nocueran en Angerman, die na zyn bestek van 150 Italiaansche mylen van Lambri

bri (of liever Lamri, ontrent Atsjien) het hoofddorp van zyn vyfde ryk van Java, geen andere eilanden, dan de Nicobares en de Andamans, ontrent Sumatra, konnen zyn.

De voornoemde *Hieronymo de St. Stefano* schreef in 't jaar 1499. den 1 September, uit Tripoli di Soria, van zekere kust in Indiën, die hy Sogomentil noemt; maar die, na zyn bestek, waar by zy ontrent 12 dagen van Ceylon legt, geen andere dan die van Choromandel, wezen kan, die hy waarschynelyk zoo misselyk noemt, om dat hy die van de Armeniers (die *Salomo* ook Sogomon, en *Paulus* Bogos, noemen) zoo zal hebben hooren uitdrukken.

Deze kust nu, eigentlyk Sjolamandel in de taal der Geleerde Inlanders, of der Bramines, hebben de Portugeezen Choromandel genoemt, een naam die zy tot nog toe, zelf ook by ons, behouden heeft.

Het woord Mandalam of Mandel, beteekent in 't *Sanskrits*, of in de taal der Bramines, een landschap dat 40 lek (waar af yder lek 100000 ropias's of daalders doet) pagooden (een stuk goud van 5 à 6 guld. na het opgeld) inkomen heeft.

De verdere benaaming van deze kust is van den koning *Sjola*, die over dit Mandel toen heerschte, ontleent.

Wanneer *Vincent le Blanc* van den opperprins van Arabien spreekt, noemt hy den zelven, *Sechemir*, dat wel eenigzins een verdraajing van den naam van dien vorst is; maar daar men echter nog op te rechte koomen zou; hoewel zyn rechte naam niet uit een, maar uit twee woorden, te weten, *Sjeich Emier*, dat den *Eerweerdigen Prins* beteekent, bestaat.

Daar zyn 'er onder de Geleerden, die willen, dat de Egyptische koning, *Ptolomeus Philadelph*, den handel van Indiën op Egypten zeer kragtig voortgezet, en dien, door 't graaven van een vaart van de stadt Coptos, niet verre van de Nyl, tot aan Muris, een zeehaven in 't roode meir, naar Cairo getrokken, en dit zyn nazaaten aangezet heeft, om dien handel aan te houden, en dat die dus te Alexandryen, en na dat keizer *Augustus* Egypten verovert had, tot de Romeinen overgegaan, en daar nog lang gebleven is.

Plinius zegt, dat'er van Alexandria wel vlooten van 120 schepen jaarlyks naar 't Oosten vertrokken; doch by de omwentelingen in 't Roomsche ryk, en door den inval der Barbaaren, raakte die geheele vaart zoodanig in duigen, dat men in menigte jaaren daar na van Indiën niet hoorde reppen.

Strabo zegt *lib.* XVI. dat zekere plaats, 't Wit dorp genaamt, een groote koopstadt in Arabien was, en dat de Arabische en Indische waaren na de haven van Muris, en van daar over land met kameelen naar Coptos, en van daar weer door een gracht naar Alexandria gevoert wierden.

Naderhand hebben eerst de Arabiers, en hunne buuren in 't roode meir, en lang daar na de Egyptische Sulthans, onder welke Syrien ook stond, zich volslagen meesters van dien handel gemaakt, niet alleen om hunne waaren alomme te vertieren, maar voor al om den Mohhammedaanschen Godsdienst in Indiën te verbreiden.

De groote winsten, die zy wel ten bedrage van 80000 ducaaten daar van trokken, bewogen hen te bezorgen, dat de Indische waaren van Alexandria (al een oude vermaarde koopstadt en handelplaats der speceryen, zoo *Strabo lib.* XVI. en meer andere zeggen) na Tripoli of Aleppo, vervoert wierden, daar de Venetiaanen, en andere Natien, die dan quamen afhaalen, behalven dat veel reizigers ook wel tot Alexandria zelf, of in andere Havens van Egypten, quamen, om ook daar hunnen koophandel voort te zetten.

De waaren wierden van Aden, Judda en Toro (havens alle te zamen in 't roode meir gelegen) na Sues, en van daar in 3 dagen na Cairo, en van Cairo langs de Nyl na Alexandria gevoert, van waar zy dan over de Middelandsche zee na Scanderoena (of Alexandrette) en na Aleppo, gebragt wierden, om dan verder in Venetien verhandelt te worden.

Dit duurde zoo onder deze Egyptische Sulthâns, (die hier buiten gemeene groote voordeelen op deden, en zoo men wil 'er een derde af trokken) tot dat de Groote Heer *Selim* Egypten veroverde, en zich te gelyk ook meester van dezen handel maakte, die, zonder eenige verandering, nog al langs dien zelven weg gedreven wierdt.

Nu is het zeker, dat de Venetiaanen den handel aldus by tochten over Alexandryen, of langs 't roode meir, een tyd lang aan den anderen gedreven, maar ook daar van weder opgehouden hebben, tot dat eindelyk die weg, door nalatigheid van den Egyptischen Sulthân, door strooperyen onveilig gemaakt wierdt, na welke tyd zy op Aleppo voeren, en van daar met de Karavaanen door verscheide wegen naar Indiën trokken.

Daarenboven wierden 'er ook wel waaren langs de Caspische zee, en zomtyds ook over den *Pontus Euxinus* (of de swarte zee) langs Mengrelien, 't zy over Caffa, in klein Tartaryen, 't zy over Constantinopel, naar Indiën, en zoo ook weer van daar in Europa, gebragt: van waar de Venetiaanen, Genueezen en Cataloniers, die dan verder na deze en gene ryken en landschappen deden vervoeren.

De speceryen wierden van ouds uit Ternate, Banda en Amboina, na Bantam,

van

van daar na Malacca of Ormus, en zoo verder met Karavaanen te land over Bagdaad, of ook wel ter zee over 't roode meir na Egypten, en zoo verder na Aleppo, gevoert.

Dit deed Venetien, dat zedert veel jaaren aan een meestresse van dien handel der speceryen, en gesteenten van Indiën, was, dermate bloejen, dat het in veel andere volkeren van Europa eenen yver verwekte, om, waar het mogelyk, mede deel aan dien schoonen handel te krygen.

In dien tusschentyd nu, tusschen dien handel der Venetiaanen en Portugeezen op Indiën, is ook Indiën door dien schrik der wereld, *Timoer Lenk*, anders gemeenelyk *Tamerlaan* genaamt, in 't jaar Heginæ 772. ('t jaar van Mohhammets vlugt naar Medina) of in 't jaar van Christus 1370. (hoewel andere dit een jaar vroeger stellen) niet alleen bezogt; maar nevens veel andere ryken van 't Oosten en 't Westen, ook verovert, gelyk wy dat elders van hem, en van zyne Nazaaten, uitvoerig toonen, daar wy 't Geslagt der Groote Mogols, zoo verre ons dat bekent, en naauwkeuriger, dan tot nog toe door yemant gedaan is, beschryven.

Ondertusschen hielden de Venetiaanen den Indischen handel zoo volkomen aan zig, dat alle vorsten en staaten van Europa de waaren, van daar komende, volgens den prys, die zy daar op stelden, hen als uit de handen breken moesten, en het is zeker, dat die bloejende stadt daar nog lange door gesteigert, en aan allen die wet in 't vervolg nog gezet zou hebben, indien haar dien pas door de verbazende onderneming der Portugeesche zeehelden, door den grootmoedigen Prins *Henrik* daar toe eerst aangezet, niet afgesneden was. Een onderneming zoo groot, en heerlyk, dat zy verdient, dat men die van den grond af ophaale, aangezien zy het zyn, die Oostindiën, en meer andere landen, als nieuwe werelden, den Ouden t'eenemaal onbekent, eerst recht ontdekt, en veel netter dan eenige van de Ouden, beschreven hebben.

Hinderpaalen den Portugeezen, by hun komst in Indiën, voorgekomen.

Men zegt, dat by de komst der Portugeezen in Indiën *Canazao El Gauri* (by anderen *Campson Gauri* genaamt) die Egypten regeerde, met den Turkzen keizer, *Selim*, met den Sjerief van Mekka, *Sjeich Hhamed*, den stadthouder van Aden, met *Seifeddien* de II. koning van Ormus, en *Mohhammed* de I. koning van Guzeratte, zamen spanden, om de Portugeezen uit Indiën te verdryven, om 't welk eenparig uit te voeren zy ook uitdrukkelyk door de Mooren van Calicut, als hunne geloofsgenooten, verzogt waren. Doch wat uitslag dit alles gehad heeft, zullen wy in het vervolg omstandig konnen zien.

Verscheide Voorzeggingen wegens de komst der Europeërs in Indiën.

Dat by de Ouden losse voorzeggingen, dat nog alle werelden niet ontdekt waren, te vinden zyn, ziet men klaar by *Virgilius lib.* VI. *Æneid.* daar hy voorzeggender wyze van den keizer *Augustus* zegt:

------ Super & Garamantas, & Indos
Proferet Imperium; jacet extra sydera Tellus,
Extra anni solisque vias, cui cælifer Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.

dat is:

Hy zal het ryksgebiet uitbreiden, allereerst,
Ook over Garamante, en Indus ryk van zegen;
Een landschap, verder dan de dierenriem gelegen,
De zonnebaan, en daar 't gewelf, vol licht gezaeit,
Van Atlas onderstut, op Atlas schouders draeit.

Dog klaarder is de voorzegging van *Seneca*, wanneer hy in zyn Medea dus opzingt:

------ Venient annis
Secula seris, quibus oceanus
Vincula rerum laxet & ingens
Pateat Tellus; Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.

dat is:

't Zal in een later tyd geschieden dat de zee
De zaaken losser toom, en een gezicht zal geven
Van groote landen, en dat Tiphys wel bedreven,
Een wereld noit bekend, en noit bezeilde ree
Ontdekken zal, en dat men Thule niet zal houden
Te zyn het verste land, als 't was voorheen by de Ouden.

Eer nu de Portugezen, Hollanders, Engelschen, Franschen of Deenen, in Indien quamen, had men daar by de verscheidene Inlanders onder de Bandanezen, Cingalézen, Javânen, Chinézen, als mede te Archiko of te Mazua, een Abyssinsche stadt, van ouds mede zekere voorzeggingen; dat 'er uit *verre landen luiden, wit van verwe, blaauw van oogen, of met kattenoogen, rood van hair, en over hun gantsch lichaam met kleederen bedekt, tot hen overkomen en hun land innemen zouden.*

Een voorzegging, die veele van hunne gaauwste luiden menigmaal herhaalt, herkaauwt, en na lange daar voor gevreest te hebben, tot hun leedwezen eindelyk bevestigt zagen.

Maar laat ons tot de groote verrigtinder Portugeezen zelf overgaan, en hunne stoutmoedige bedryven, tegen die der oudste en vermaardste zeehelden eens vergelyken, om daar uit te oordeelen, hoe verre zy die in alles overtroffen, en hoe veel grooter dienst zy, door hunne ontdekkingen van Indien, aan ons, en andere volkeren van Europa, gedaan hebben.

TWEEDE

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE aardkloot by de Ouden maar ten deele bekent. Zy verdeilden die in drie deelen. Zy waren niet zeer ervaren in de Zeevaart, en dorſten zich noit in volle zee begeven. Hoe verre zy langs de wal dorſten loopen. Kaap de Non, waarom zoo genaamt. De eerſte, die boven die paalen der Ouden dorſten zeilen, en zich in volle zee begeven, waren de Portugeezen. Henrik, zoon van Johan de I. eerſte Bevorderaar van dit werk. Zyn ryp overleg van de zaak. Hy doet twee ſchepen klaar maken. Die in 't jaar 1410. uitzeilen. En tot Cabo de Bojador loopen. In 't jaar 1420. zend Prins Henrik een nieuwe vloot uit. Madera toen ontdekt. Verder ontdekking van Sierra Liones. De Kanariſche eilanden ontdekt. Nieuw middel tot verder ontdekkingen. Goede hoedanigheden van Prins Hendrik. Zyn dood. Alfonſus de V. koning van Portugal, gaat op 't ſpoor van Henrik voort. Cabo Verbe ontdekt. Ook de Zoute eilanden. En Cabo de St. Catharina. Valſche ſtelling der Ouden openbaar geworden. Guinea ontdekt. Eenige veſtingen gebouwt. Johan de II. vervanger van Alfonſus de V. Zyne zugt tot verdere ontdekkingen in 't Ooſten. Stelt eenige mannen om zich daar over te beraden. Zy vinden in 't jaar 1482. 't gebruik van 't Aſtrolabium tot de zeevaart, en de Tafelen van de Zons declinatie, uit. Jacob Canus ontdekt Congo. Eerſte zuil by de Portugeezen opgerigt. Hy loopt 200 mylen boven Congo. Plant daar ook twee zuilen. Van den koning van Congo wel ontfangen. Congoſche Edelen naar Portugal gezonden, en daar gedoopt in 't jaar 1491. Benevens verſcheide Grooten. De koning, koningin en Erfprins gedoopt. Deze ontdekkingen maken de Portugeezen door Europa berugt. Columbus hier door opgewekt. Ontdekt veel landen om de Weſt in 't jaar 1492. Jaloezy van koning Johan de II. hier over. Door bemiddeling van Paus Alexander de VI. weggenomen. Cabo de Boa Eſperança ontdekt ontrent 't jaar 1493. Door Johan de II. zoo genaamt. Koning Johan zoekt middelen, om door een anderen weg in Ooſtindiën te geraken. Zend daar toe verſcheide Mannen uit. En eindelyk Pieter Covillaan en Alfonſus Paiva. Paiva komt te ſterven. Covillaan geraakt gelukkig in Ooſtindiën. Zyne verrigtingen en ontdekkingen aldaar. Zent zyne afteekeningen naar Portugal. Blydſchap van koning Johan daar over. Die ordre tot het uitzenden van een nieuwe vloot ſtelt. Covillaan voor dood gehouden. De dood van Johan de II. in 't jaar 1495. Groote voornemens van Emanuël. Zent vier ſchepen uit naar Ooſtindiën. Geeft 't opperbewind aan Vascus Gama. Aan welken hy Covillaans zeekaart mede geeft. Verſcheide landen by hem ontdekt. Ook Mozambike. Daar hy eerſt wel ontfangen word. Ontdekt een verraad. En verzeilt naar Quiloa en Mombaza. Verraad daar mede ontdekt. Verzeilt naar Melinde. Treed met die vorſt in verbond. Komt in May van 't jaar 1498. voor Calicut. Onderſcheid tuſſchen de ontdekkingen van de Ouden en die van Gama. Gama gaat te land na den keizer van Calicut. Dien hy, om de geringe geſchenken niet wel bevalt. Die maar reden van geſchil met Gama zogt. En twee Portugeezen vaſt hielt. 't Geen Gama wreekt. Den keizer zoekt de zaak by te leggen. Gama wil eerſt de goederen wederom hebben. Verzeilt misnoegt met eenige genomene Edelen naar Portugal. Verjaagt de vloot van den roover Timoja. Zeilt naar Anchediva. Word door een gezant van den vorſt van Goa begroet. Komt voor Magadoxo. En Melinde, diens vorſt een gezant aan Emanuël mede geeft. Komt te Zanzibar. Verlieſt en begraaft zyn Broeder. Komt tot Lisbon.

[De] aard[kl]oot by [de] Ouden [m]aar ten [de]ele be[ke]nt.

HEt is een waarheid, die wy reeds bewezen hebben, dat de wereld of aardkloot, aan de Ouden maar ten deele bekent geweeſt zy, en de ware reden daar van was, dat zy ter zee zekere vaſte Paalen hadden, buiten welke de kloekhertigſte en ervarenſte zeehelden noit dorſten gaan.

[Zy] ver[dee]lden [die] in drie [de]elen.

Zy deelden den aardkloot in drie deelen, te weten Europa, Africa en Aſia, maar wiſten van die deelen met zoo weinig vaſtigheid te ſpreken, dat zelf *Ptolomeus*, en andere beroemde Mannen, in 't beſchryven van landen, te dier tyd taſtelyke misſlagen begaan, en in Africa en Aſia veel deelen van 't vaſte land gantſch niet gekent, en nog veel minder van al die groote en menigvuldige eilanden, die ontrent de ſtranden van Africa en Aſia, en ook ver buiten de zelve, verſpreit leggen, gelyk te voren al getoont is, geweten hebben.

Zy waren niet zeer ervaren in

De Weſterſche volken waren in de ſcheepvaart, en 't bouwen der zeën, zoo on-

de Zeevaart, en dorsten zich noit in volle zee begeven. onkundig en kleinmoedig, dat voor het uitvinden van 't *Astrolabium*, de Graadboog en 't Kompas, de hartvogtigste onder hen zig noit van de wal in volle zee dorsten begeven; maar waren gewoon het langs de zelve maar gaande te houden, en by de minste gevaren voor klippen of stroomen, zig, zonder verder te gaan, weer naar huis te begeven.

Hoe verre zy langs de wal dorsten loopen. Het voorgebergte, of de uitstekende hoek aan den voet van den berg Atlas gelegen (zoo het d'Ouden plagten te noemen) was een post, zoo gevaarlyk wegens zyn stroomen en droogten om aan te doen, dat het de uiterste paal was, tot welke men in die tyden komen dorst, en boven de zelve te stevenen oordeelden de zeekundigen, zelf van later tyd, de rukkeloosste daad ter wereld, waarom zy dien hoek ook met een bastaardnaam van kaap de Non, of *Cabo de Non*, genoemt hebben, om dat zy vast stelden, dat die zig waagen dorst, om onbezonnen boven dien hoek te loopen, noit weer te regte komen of opdagen zou. *Kaap de Non, waarom zoo genaamt.*

De eerste, die boven die paalen der Ouden dorsten zeilen, De eer van den steven boven die paalen, gestelt, by de Oude *Wysgeeren* of Landbeschryvers eerst gezet, en ook landen of lugtstreken, die de Ouden onbewoonbaar oordeelden, als bewoonbaar ontdekt te hebben, is men, buiten alle tegenspraak, aan die wakkerste zeehelden, de Portugeezen, verschuldigt.

Zy, in vergelyking zoo van die magtige Opperheeren der wereld by de Ouden, als ook van veele hedendaagsche vorsten, maar een handje volks, dog van een hooghartigen imborst, en van een onteugelbare begeerte tot eere, met een schynbare hope tot winst verzelt, zy zeg ik, waren de eerste, die met een onbedenkelyke hartvogtigheid, en heldagtige onderneming, die al 't gedenkwaardigste, door de Ouden ter zee gedaan, zeer verre te boven gaat, zonder eenige paalen, bevorens gestelt, aan te zien, of winden en stormen te vreezen, zig in volle zee begeven hebben. Een daad, die d'Oudheid verbaast, en al die dryvers van zoo vele ongegronde gevoelens onder hen, een klaar en overtuigent berigt gegeven zou hebben in al die gissingen, waar over zy zoo velen reeds veroordeelt hadden. *en zig in volle zee begeven, waren de Portugeezen.*

Die gene, die zeën bevaren, stormen op de zelve bygewoont, de afgryslelyke baaren en ten hemelstygende golven, met de daar tegengestelde naare en als yder oogenblik alles inswelgende afgronden, gezien, en de menigvuldige gevaaren, die zig na zoo veel ontdekking, nog dagelyks opdoen, met aandagt overwogen hebben, moeten zidderen en yzen, wanneer zy gedenken aan die zig eerst zoo verre, 't zy langs, doch wel byzonder buiten de wal, daar op hebben durven begeven; en moeten bekennen, dat het een daad is, die om zeer veel redenen die eerste ondernemers weerdig maakt voor Mannen van een onvergelykelyke moedigheid, uitnemend beleid, en gadelooze begeerte om de wereld dienst te doen, geroemt en onder de grootste helden, die oit by de wereld iet verdient hebben, gestelt te worden.

De eerste die onder de vorsten van Portugal aanleiding daar toe gaf, en dit werk bevorderde, was *Henrik*, een van de zoonen van koning *Johan de* I. na zommige willen, de derde, en, na andere gevoelens, de vierde zoon, een prins van groot beleid, een naukeurig uitvorscher van alles, en bezet met een ongemeene lust om iet groots te ontdekken, en de tot nog toe onbekende zeën de wereld bekendt, en alzoo de naam der Portugeezen den gantschen aardbodem over gedenkwaardig te maaken, te meer daar toe aangespoort wordende, door overvliegende geruchten, dat eenige Engelsche en Fransche kooplieden door 't geweld van stormen op onbekende oevers van wilde en woeste menschen, den duivel dienende, geslingert, en daar aangehouden waren; en by aldien zyn magt zoo groot waar geweest, als wel de begeerte van zyn grootmoedige ziel zich ver uitstrekte, hy zou zekerlyk ongeloofelyke veroveringen, zoo op de Mooren, als andere vyanden van dat ryk, gedaan hebben, daar hy nu zyn gedagten moest aftrekken, om dat *Eduard*, zyn oudsten broeder, en vervanger van zyn vader *Johan de* I. zoodanige ondernemingen veel eigener waren. *Henrik, zoon van Johan de I. eerste bevorderaar van dit werk.*

Hy, die grootmeester van d'ordre van Christus was (een van de waardigste ridderlyke Ordren in dat ryk, door een van zyn voorvaderen *Denys de* I. de Bouwer gebynaamt, ingestelt, van welke hy groote inkomsten trok) vond best geraden zyn zinnen te stellen op zoodanige ondernemingen, als met zyn magt, en 't vermogen van zyne beurs, overeenquamen; oordeelende, dat hy met geen zaak ter wereld zig zoo aangenaam by God, bemint by de menschen, en zich zelf nog zyne Natie zoo beroemt by alle volken maken zou, dan met het doorkruissen der onbekende zeën, en met het uitzenden van vlooten naar zoodanige landen, van welke de oudheid geloofd had, dat ze 'er niet waren, en van welke de wyste wereldkundigen van later eeuwen nog maar pas voor de ontdekking plagten te spreken, als van een zaak, die ten uiterste bespottelyk, en zonder eenige grond was. *Zyn ryp overleg van die zaak.*

Dit speelde hem gedurig in de gedagten, en om hier te eer door te geraken, verzag hy zig van de geleerdste en ervarenste Luiden, zoo in de Wiskunde, als in de kennis van de gelegenheid en strekkingen der landen, om, zoo door hun, als door yveri-

yverige navorſching van alles, 't geen daar toe dienen kon, op te ſtygen tot een nette en onderſcheide bevatting van die zaaken, die hy zich voorgeſtelt had te ondernemen.

Te kragtiger wiert hy hier toe aangezet door eenen heiligen droom, waar in hy vermaant wiert, zoo een heilige en lofwaardige zaak niet langer uit te ſtellen.

Iy doet wee chepen laar maen.

Ontwaakt zynde, gaf hy ten eerſten laſt twee ſchepen met allen haaſt te vervaardigen, en die van alles te verzien, 't geen tot een langdurige en gevaarlyke reize noodig was.

't Bewint hier over gaf hy aan twee ervarene Zeekundigen van dien tyd, met laſt om zoo verre, als hen zou mogelyk zyn, langs de kuſt van Africa te zeilen, en by ontdekking van nieuwe landen, met een net berigt van de gelegenheid der zelve, en van hunne volken, tot hem te keeren, bekragtigende dit alles met groote beloften, by aldien zy zig daar in yverig queten.

Aan de eene zyde deêd zich hier wel zeer veel gevaar, en een langdurig ongemak op, maar aan de andere zyde zich zelven de laſt van zoo een grootmoedig prins, en hun aangeboorne groothertigheid, en begeerte tot eer en een onſterfelyke naam, met alle kragt voorſtellende; namen zy in 't jaar 1410. die hacchelyke reize, met veel moedigheid en verwagting, aan.

ie in jaar 410. uit-ilen.

Zy ſtevenden dan langs de wal al Zuidelyk aan, raakten boven het Atlantiſch voorgebergte, of *Kaap de Non*, en wel 60 mylen daar boven, tot aan *Kaap di Bojadoor*, dat is, de omdrajende hoek, (om dat hy zig boogswyze omdraait) zynde den uitſtekenden hoek van Canarien, aan de vaſte wal, niet ver van 't eiland Canarien, gelegen. Hier wierden zy eenigzins geſtuit en afgeſchrikt om verder op te zeilen, zoo door de vervaarlyke ſtroomen en ondiepten, als wel byzonder door 't verre in zee en vooruitſteken van dien hoek, weshalven zy weer naar huis keerden, hunnen prins berigt van al 't voorgevallene op de reize gaven, en zeer wel van hem beloont wierden.

n tot abo de ojador open.

Hoe groot nu die belooningen, en hoe uitnement voordeelig die ontdekking was, zoo bekroop nogtans niemant in 9 of 10 jaaren daar na de luſt, om die reize weer te ondernemen; maar bleef dit werk daar geheel by ſteken, om de zelve gevaren, die de eerſte Waaghalzen belet hadden boven *Kaap di Bojador* te komen, te weten, om die kokende en als ziedende ſtroomen, die men daar verneemt.

Dit alles nochtans deêd prins *Henrik* den moed geenzins ontzinken, veel min van zyn eerſte ontwerp van verder ontdekking afſtaan, maar hy zond in 't jaar 1420.

n 't jaar 420. nd prins

weer een nieuwe en welvoorziene vloot met drie zeer ervarene ſtierlieden, ten einde die hem in zyn klaare bevattingen, die hy door vaſte en wiskundige redenen, en door de geſtadige verzekering van anderen had, dat'er landen verder op boven de Middellyn langs Africa lagen, meer en meer mogten beveſtigen.

Henrik een nieuwe vloot uit.

De Zeekundigen, daar hy 't bewint over deze tocht aan gaf, waren *Jan Gonſalvo*, *Triſtan Vas* en *Gillis Annius*, de eerſte van dien tyd, die het hart hadden om zich zoo ver in de volle zee te begeven, want die vorige hadden zich noit buiten de wal durven waagen; maar voor een grondregel op hun tocht gehouden, dat hen voor al te bezorgen ſtont, *noit de wal uit het gezigt te verliezen*, zoo zy ſtaat wilden maken tot den hunnen weder te keeren.

By deze tweede tocht nu ontdekten zy, na herwaart en derwaart door veel ſtormen geſlingert te zyn, verſcheide cilanden, en onder de zelve *Madera*, 't geen zy aan de kroon van Portugal hegtten.

Madera toen ont dekt.

Dus geraakten zy voor d'eerſte maal en byzonder *Gillis Annius*, na de ſtroomen in zee wel waargenomen, en veel droogtens gemyd te hebben, eindelyk boven *Kaap de Bojador*, en zoo al voortzeilende by den uitſtekenden hoek van *Sierra Liones*, of 't leeuwen gebergte, op de zyde van de Weſterzee van Africa, op 8 graaden Noorden breedte van de Middellyn, en 360 mylen van Canariens uithoek, of *Cabo de Bojadoor*, gelegen.

Verder ontdekking van Sierra Liones.

Na deze deftige onderneming dorſt niemant byna in 40 en meer jaaren verder opzeilen, als dat ontrent of wat voor die tyd ook de Canariſche (of der ouden gelukkige) eilanden door eenige Biscajers en Navarroizen, onder 't beleid van een Frans Edelman, *Jan de Betancourt*, ondekt zyn, die ze gedurende zyn leven zeer geruſt als koning bezeten, en na zyn dood aan zynen Neve overgelaten heeft, die, te ſwak om de zelve te behouden, zyn regt aan een Spaanzen Graaf verkogt heeft, waar door ze eindelyk aan de kroon van Spaanjen, daar ze nog onder ſtaan, gekomen zyn.

De Canarize eilanden ontdekt.

Op dat nu die begeerte tot nieuwe ontdekkingen niet mogt verſlauwen, heeft *Henrik* van Paus *Martinus de V*. verkregen, dat alles, 't geen de Portugeezen van *Kaap de Bojador* af, tot in Indien toe, ontdekken zouden, met regt en buiten alle betwiſting, tot de kroon van Portugal behooren zoude, 't geen naderhand ook door andere Pauzen beveſtigt is; maar die Pauzen toonden wel zeer vermetele dwaazen en zeer onregtveerdig te zyn, met aan anderen iets, dat hen niet toequam, weg te ſchenken.

Nieuw middel tot verder ontdekkingen.

Wat Paus de Portugeezen eerſt recht over de landen om de Ooſt ontdekt, gaf.

Hy was in der daad een godvrugtig en groot-

Goede hoedanigheden van prins Hendrik.

grootmoedig prins, van een doordringent verstand, van een onverzettelyk voornemen om een zaak, die hy eens als nuttig voor 't gemeen begrepen had, te ondernemen, en ongemeen mildadig in 't beloonen van die gene, die hy tot het uitvoeren van zyn ondernemingen en ontwerpen gebruikte, waar door hy zich by al de Zeelieden zoo bemint maakte, dat ze zyn gemeene spreekwyze, die hem altyd als in de mond bestorven was, *de gave van wel te doen*, in de schorzen der boomen op die nieuw ontdekte landen sneeden, om alzoo, ware het mogelyk, zynen naam, en gedagtenis, te vereeuwigen.

Zyn dood.

Eindelyk nogtans, na 67 jaaren geleeft, veele kerken gestigt, en verscheide landen, door zynen onvermoeiden yver en groot verstand, ontdekt te hebben, stierf die prins, overladen met eer, en bemint by allen, die de uitstekende gaven van zyne ziel wel kenden, in 't jaar 1460.

Alfonsus de V. koning van Portugal gaat op 't spoor van Henrik voort.

Zyn neef, *Alfonsus de* V. zoon van zyn broeder *Eduard* I. volgde hem, na dat hy 't bewind van zaaken in handen gekregen had, zeer wel op dat spoor, en besloot, schoon door verscheide zoo binnen- als buitenlandze moejelykheden en oorlogen, belemmert, nogtans voor al het ontdekken van nieuwe landen te bezorgen, 't geen hy ook met zoo veel yver in 't werk stelde, dat onder zyne regering *Cabo Verde* (by de Ouden het Arsinarisch voorgebergte, of 't *Promontorium Arsinarium*) ontdekt wierd, 't geen voor dien tyd, schoon het zoo verre niet om de Zuid, als *Sierra Liones*, legt, de Portugeezen gantsch niet bekent was.

Cabo Verde ontdekt.

Ook de Zoute eilanden.

Op die zelve tyd zyn ook ontdekt de *Cabo Verdische* of Zoute eilanden, by vele de Hesperische of Gorgadische genoemt, en ook by zommige voor de Gelukkige eilanden der Ouden gehouden.

En Cabo de St. Catharina.

Daar en boven gingmen, onder *Alfonsus* regering, met dit ontdekken van nieuwe landen zoodanig voort, dat men nog 10 graaden boven *Sierra Liones*, tot *Cabo de St. Catharina*, 2½ graad Bezuiden de Linie gelegen, stevende, en daar by de valschheid der gevoelens van zoo veel oude Wysgeeren en Landbeschryvers ontdekte, die zoo styfhoofdig en onverzettelyk staande hielden, dat de landen onder de *Zona Torrida* (of verzengde lugtstreek) gelegen, wegens de ondraaglyke hitte, die zy zich verbeeldden, onbewoonbaar en gantsch niet te genaken waren, daar het tegendeel nu daaglyks klaar ondervonden, en met veel verwondering gezien word, hoe die Groote Albestierder die landen, niet tegenstaande die ongemeene hitte, die men daar des daags heeft, het zy door gezette regentyden, het zy door den ongemeenen sterken dauw, die daar voor al 's nachts valt, nogtans zeer vrugtbaar in 't voortbrengen van uitnemende boomen, vrugten en andere gewassen, tot onderhoud dier talryke Ingezetenen, te maken.

Valsche stellingen der Ouden openbaar geworden.

Guinea ontdekt.

Dus ontdekte men verscheide eilanden, en liet zich in, om met verscheide onbekende volkeren, ook zelf met die van Guinea, te handelen, en met'er tyd ook veelen van hun tot kennis van den Waren God te brengen.

Eenige vestingen daar gebouwt.

Men vond ook goed, om (zoo zy voorgaven) de koopmanschappen te beter te konnen beschermen, en de vriendschap met die vreemdelingen en onbeschaafde menschen in stant te houden, op eenige voordeelige plaatzen hier en daar vastigheden en vestingen te bouwen; maar de ware reden is zekerlyk geweest, om eerst eenigen voet in dat land te krygen, en met 'er tyd, met het geheele lyf, 't zy met of in weerwil van den Inlander, 'er in te wringen, gelyk zy meest overal, daar zy quamen, (hoewel altyd met die Godvrugtige voorwending, dat zy daar quamen om het Ware Geloove voort te planten) volgens d'oude gronden der Tyriers, gedaan hebben, die wel quamen om den handel, maar de landen, als zy konden, met eenen ook innamen.

Johan de II. vervanger van Alfonsus de V.

Dit is, 't geen ten tyde van *Alfonsus de* V. ontdekt is, latende in 't jaar 1576. zyn ryk aan zyn vervanger *Johan de* II. over, een prins, bezet met de zelve begeerte om landen te ontdekken, en om na te vorschen, of men ook van de Atlantische niet in de Oosterzee zou konnen geraken, zoo, om het Christelyk Geloof verder uit te breiden, als om de schatten, die Arabien en Indiën zoo overvloedig geeft, uit de eerste hand in te handelen, en die alzoo met verwagting van ongemeene voordeelen niet alleen weer naar Portugal te voeren, maar dat ryk ook tot de eenige handelplaats van al die dierbare waaren, tot nadeel van alle andere natien te maken.

Zyne zugt tot verdere ontdekkingen in 't Oosten.

Stelt eenige Mannen, om zich daar over te beraden.

Ondertusschen maakte hy verscheide verbonden met deze en gene koninkskens der reets ontdekte landen, en bezorgde, dat, om die gevaarlyke en tot nog toe zeer onzekere Tochten met meer zekerheid, en minder gevaar, te doen, verscheide ervaren Wiskundigen van die tyd zich uitdrukkelyk daar toe stelden, en hun werk met veel yver 'er van maakten, om eenige middelen uit te vinden, waar door zy in die woeste zeën, indien niet net, ten minsten eenigzins zouden konnen weten, waar zy waren, en hoe zy aanstevenden. Zoo blind was men toen onder hen nog in dit stuk.

De Mannen, daar toe by hem geordonneert, waren *Roderik* en *Joseph*, beide zyn Geneeskundige, en buiten die zekere *Martynus Bohem*, die zich de *Regiomonte* noemen liet. Deze groote Mannen zyn het, die in 't jaar 1482. het *Astrolabium*, te voren

ren by alle Starkundigen alleen om de verſcheide bewegingen der ſtarren waar te nemen en te kennen, gebruikt, na een langduurige en rype overweging, en door een noit volprezen vond, tot een uitnemend gebruik, in de zeevaart, op een tocht naar Guinea gedaan, overgebragt hebben. Ook werden zy gehouden voor die genen, die allereerſt niet min vernuftig de Tafelen van de *declinatie* of afwyking der zonne gemaakt hebben, by welke de zeeverſtandigen heden gewoon zyn hun nette breedte uit te rekenen, een dienſt en nuttigheid van zoo veel belang, dat gantſch Europa tot heden toe zich daar af bedient, en 't zelve niemant, dan Portugal alleen, dank te weten heeft; ook ware het te wenſchen, dat men zedert dien tyd een middel had weten uit te vinden, om met zoo veel vaſtigheid zyn nette lengte te konnen weten, als die neerſtige landaard ons gelegenheid gegeven heeft, om de nette breedte onfeilbaar uit te rekenen. Een zaak by velen wel ondernomen, doch by niemant zoo klaar ontdekt, dat men 'er zich van bedienen kan.

y vin- en te za- ien in jaar 482. het ebruik an t'A- rolabi- m, tot e zee- aard, en Tafe- n van de ons de- inatie, t.

cob Ca- s ont- kt ongo.

Deze vorſt dan zont zeker Edelman, *Jacob Canus*, op eigen verzoek, als zeevoogd over een vloot uit, die ver boven de landen, onder *Alfonſus de* V. ontdekt, ſtevenende, tot aan de mond der ſware riviere Zaïre, zeer verre in de openbare zee uitwaterende, in 't koninkryk van Congo, of Manicongo, gekomen is, alwaar hy een van de ſteene zuilen, ten dien einde van hem uitdrukkelyk medegenomen, gezet heeft, op welke hy, buiten het daar op diepuitgewerkt H. Kruis, en de wapenen des konings van Portugal, ook nog met Latynſche en Portugeeſche letters, des zelfs naam, als onder wiens regering dit land ontdekt, en die van den Zeevoogt, die de ontdekking eerſt gedaan had, heeft laten uithakken.

e eerſte il by de rtugee- n op- rigt.

Dit verrigt hebbende, zeilde hy verder de rivier op, ontdekte daar geheele troepen van dien landaard, hier en daar ſwervende, doch vond de zelve veel zagter en beter, dan de vorige, te behandelen, bragt'er verſcheide uit Congo in Portugal, tot groote blydſchap van zynen koning, en voerde hen, na dat ze zeer wel gehandelt waren, volgens zyn belofte, weer behouden in hun land. Hier by niet beruſtende, liep hy nog 200 mylen boven dat ryk, en ſtelde daar twee zuilen, van de zelve gedaante als de vorige, keerde toen weer na Congo, wiert van dien koning ongemeen wel ontfangen, en had (zoo men zegt) het geluk van, door eenige redeneringen over de zaaken van Godsdienſt, dien koning, en door den zelven ook veele van zyn Edelen en Grooten zoo verre te brengen, dat zy een uitſtekende zugt en genegenheid voor den Chriſtelyken Godsdienſt toonden, 't geen hy nader, by vriendelyk afſcheid aan *Canus*, en 't zenden van verſcheide jonge Edelingen, onder opzigt van eenen *Zacuta*, die 'er bevorens nog eens geweeſt was, met verzoek van hen in de gronden van den Chriſtelyken Godsdienſt te doen onderrigten, betoonde, voegende daar by veel fraje geſchenken van ivoir, en kleederen uit baſten van boomen gemaakt.

opt my- boven ngo, plant r twee len.

n den ing Con- wel fan-

Congoſche Edelen naar Portugal, en daar Gedoopt in 't jaar 1491.

Dus quam *Canus* by zynen koning, wiert met ongemeene blydſchap ontfangen, en *Zacuta* nevens die jonge Edellieden wierden gedoopt, en by de te rugreize der nieuwe Gechriſtende, drie Dominicanen mede derwaarts gezonden, om de zaaken des Geloofs met meer vrugt te konnen voortzetten; 't geen van zulken uitwerking was, dat in 't jaar 1491. eerſt 's koninks oom, met een zyner zoonen, gedoopt, en door hem zoo grooten yver in 't behartigen van den Godsdienſt betoont wiert, dat hy, ten ware de Portugeezen zelf het belet hadden, eenige jongens, ontrent de plaats daar dienſt gedaan wiert, wat razende, niet tegenſtaande het zoonen van Edelen waren, zou hebben doen dooden; 't geen een klaar denkbeeld geeft, hoe verre de kennis van dien Heer gegaan heeft, en dat hy van de zaaken zelf nog 't regte begrip niet moet gehad hebben.

Benevens verſcheide Grooten.

Koning, koningin en erfprins Gedoopt.

Ja 't ging met dit voortzetten van 't geloof zoo ver, dat korten tyd daar na de koning, de koningin, en de oudſte prins en erfgenaam des ryks, nevens veel Grooten, gedoopt wierden; maar zoo ras zy Gechriſtent, en in de Kerke ingelyft waren, en men hen de wetten, die een regt Chriſten dient na te komen, voorſchreef, viel de koning, en veel anderen met hem, zoo gemakkelyk af, als zy 'er aangekomen waren. De oudſte prins bleef wel ſtantvaſtig, in weerwil van al zyne benyders, die hem, ten voordeele van zyn broeder, zogten den voet te ligten; maar 't was onmogelyk een landaard, zoo op hun vermakelykheden, driften, veelwyvery, en andere by de Chriſtelyke Wet verbodene dingen, gezet, te doen beſluiten die alle zoo eensklaps te verlaten; waar toe de vrouwen en byzitten, hun rol by 't aanhouden van zulk eenen Godsdienſt t'eenemaal uitgeſpeelt ziende, al hun vermogen met een zeer goeden uitſlag hebben in 't werk geſtelt.

Verſcheide andere vorſten gingen ook, meer uit wereldze inzigten van eigen belang, dan met een opregte meening, verbonden met koning *Johan de* II. aan; doch ziende daar by hun oogwit niet te bereiken, lieten alles weer varen, zonder aan hun beloften te gedenken; al te zamen zaaken, die meer gedient hebben, om de tong der alles hoog opgevende Roomze

Priesters gaande en levendig te maken, dan dat'er iets wezentlyks, of van belang, in geweest is.

Deze ontdekkingen maken de Portugeezen door Europa berugt.

Deze beginzelen nogtans van zoo gelukkige ontdekkingen, door gantsch Europa van d'eene na d'andere plaats overvliegende, bragten den naam der Portugeezen, een volk van zoo weinig vermogen, en dat in Europa zoo weinig lands, in vergelyking van anderen, bezat, in zulken verwondering, dat het, volgens hunne verdiensten, en zeekunde hoog by allen geroemt, en verre boven alle groote Mannen onder de Feniciers en Grieken, verheven wiert.

Columbus hier door opgewekt.

De groote *Christoffel Columbus*, van andere *Colonus* genaamt, een Genuees van geboorte, doch in Portugal getrouwt, een man van groote onderneming, en schoon maar een visschers zoon van 't dorp Arbizolo, van veel ervarenheid, hier door niet weinig opgewekt, en zoo door starrekundige, als andere klare bewyzen, op 't eiland Madéra, uit de schriften van zeker schipper, *Alfonso Sanchez de Huelva* genaamt (die door een storm uit den Oosten op America verviel, weer op Madéra quam, en daar in zyn huis stierf) ontdekt, zeer sterk verzekert, dat 'er om de West ook landen, te voren noit ontdekt, moesten leggen; geeft zich eerst by den Raad van Genua, en daar na by den koning *Johan de* II. aan, en raad hem met al zyn vermogen zyn voornemen, om dit nader te ontdekken, behulpzaam te zyn. Koning *Johan*, dit voorstel, als bespottelyk en ongegrond, afwyzende, geeft hy zich in 't jaar 1486. by *Ferdinand*, koning van Castilien, aan, word daar in 't eerst ook van de hand gewezen; maar, na 7 jaaren lang alle spyt verbeten te hebben, bragt hy het door goede vrienden en aanhouden zoo verre, dat hy in 't jaar 1492. den 3 Augusti met drie schepen op 's konings kosten zee koos, en veel landen om de West, tot groote blydschap van *Ferdinand*, den 11 October ontdekte.

Hy geeft zich by die van Genua, en by Johan de II. te vergeefs aan.

Ontdekt veel landen om de West, in 't jaar 1492.

Jaloezy van koning Johan de II. hier over.

Hier over rees geen kleine jaloezy, en geen minder verwydering, tusschen de koningen *Johan de* II. en *Ferdinand*, zoo verre, dat het tot eenen openbaren oorlog zou uitgeborsten zyn, ten ware de zaaken van *Ferdinand* door een verbond, met *Carel*, koning van Vrankryk, zoodanig verbetert waren, dat koning *Johan* geraden vond nevens *Ferdinand*, de zaake in geschil aan Paus *Alexander de* VI. te verblyven, die, na ryp onderzoek, goedvond den aardkloot, na dat hy boven de Cabo Verdische eilanden tot ontrent de 340 mylen een rond van de Noorder- tot de Zuiderpool getrokken had, in tweën te verdeelen, en van die twee deelen alles, 't geen na 't Oosten ontdekt wiert, den koning van Portugal, en, dat na 't Westen, den koning van Spanjen, toe te wyzen, waar door dat geschil voor die tyd beslist wierd.

Door bemiddeling van Paus Alexander de VI. weggenomen.

Zedert dien tyd gingen de ontdekkingen der Portugeezen om d'Oost (terwyl *Columbus* voor Spanjen mede zynen gang ging) niet minder dan te voren voort. Want koning *Johan*, zich vast inbeeldende, dat hy, langs de kust van Africa voortgaande, zekerlyk eenige landen, die hem nader toegang tot Oostindiën geven konden, zou moeten vinden, had, na verscheide andere gebruikt te hebben, het geluk, dat een van zyn schepen, waar op *Bartholomeus Dias*, een dapper en standvastig man, 't bewind had, ontrent in 't jaar 1493. (of zoo andere willen 1486. en 1487. een hoek of kaap ontdekte, zoo groot, dat men noit diergelyke gezien had: alzoo hy aan de Westzyde meer dan 600, en aan de Oostzyde meer dan 800 mylen in de lengte beslaat. Daar zyn'er die een anderen Portugees wel 60 jaaren eer de roem hier af toeschryven; doch zy komt alleen dezen *Dias* toe, hoewel hy de kaap niet in 't jaar 1450. gelyk *Jarricus* zegt; maar eerst op de voornoemde tyd, ontdekte.

Cabo de Boa Esperança ontdekt ontrent 't jaar 1493.

Die groote Man was de eerste, die, na 't uitstaan van ongemeene sware stormen, hacchelyke worstelingen met de aldaar bulderende winden, kokende stroomen, hemelhooge golven, en byzonder na 't geduldig verdragen van zyn gestadig tegenmorrende reisgezellen, ten laatsten boven de Kaap de Goede Hope zeilde, haar daarom den naam van *Cabo di Tormentos*, of den stormhoek gaf, en by die Tocht 300 of 350 mylen boven de zuilen van *Canus* stevende, komende aan een eiland, 't geen hy 't eiland van 't H. Kruis noemde, wegens een kruis, dat op een der zuilen, daar by hem opgeregt, gestelt wiert.

By dezen Tocht nu al 16 maanden verloopen, en veel voorraad verteert zynde, was hy genoodzaakt de stevens weer naar Portugal te wenden, alwaar hy den koning verslag van zaaken, en een beschryving deede van de gevaren, by hem ontrent dien hoek uitgestaan, dien hy daarom den stormhoek genoemt had; de koning, over deze ontdekking verblyd, en zich vastelyk vleijende met de hoope van door dit middel tot zyn oogwit, en de ontdekking van Oostindiën, te geraken, vond met veel reden goed, dien naam te veranderen, en dien veruitstekenden hoek, in zyne taal, *Cabo de Boa Esperança*, of 't Hoofd der Goede Hope, te noemen, welken naam hy ook zedert, tot heden toe, behouden heeft.

Door Johan de II. zoo genaamt.

Koning *Johan* dan hier by niet berustende, maar verstaande, dat alle de kostelyke waaren, die uit Indiën en Arabien quamen,

men, meest door de Mohhammedanen, en Joden, voor een geringe prys opgekogt, en door de golf van Persien in Syrien, of door 't Roode meir naar Suez, en met de *Cafilas*, of Karavaanen, verder naar Alexandryen, en van beide die landen met een ongemeene winst na alle andere ryken en landschappen gevoert wierden, oordeelde, dat hy dien voordeeligen handel, door alle bedenkelyke middelen in zyn ryk behoorde over te brengen, en alzoo te gelyk, de vyanden zyns Geloofs van die uitnemende winsten beroovende, een weg te zoeken, om het Ware Geloof, ter plaatze daar 't noit geweest was, in te voeren, en, daar het te voren wel geweest, doch door de tyd en de bedorve eeuwen zeer verbastert was, tot zyn oude zuiverheid te brengen.

Voornamentlyk was zyn oog op de landen van den keizer der Abyssinen gevallen, van welken hy al overlang vernomen had, dat hy Christus kende, en volgens de wyze van zyn land eerbiedig diende; maar dat hy ondertusschen ook in veele deelen van de Leere der Roomsche Kerke verschilde.

Zyn voornemen was dan om te zien, of hy dien vorst met de Roomsche Kerk niet vereenigen, en door zyn wyduitgestrekt bestier, en hulpe, niet een nader toegang tot de Indische koningen, en den handel met de zelve, vinden kon.

Hier toe heeft hy verscheide Mannen gebruikt; doch heeft de eerste, door onkunde in de daar toe vereischte taalen, en de moejelykheid van die onderneming, afgeschrikt, onverrigter zaake van Jerusalem weer t'huis gekregen.

Eindelyk nogtans vond hy onder zyn eigen volk twee bequame Mannen, zeer ervaren in d'Arabische taal, te weten, *Pieter Covillaan* en *Alfonsus Paiva*, welke hy belaste, om malkanderen in allen deelen, tot uitvorsching van de zaaken, hem aanbevolen, te helpen, en, des noods, ook malkanderen daar in te vervangen.

De reden nu, waarom hy hen henen zond, was, om, by hunne reize door Egypten, en 't land der Abyssinen, en van daar over 't Roode meir, na te vorschen, of men van daar niet in de groote en openbaare zee, en zoo vorder niet alleen aan *Cabo di Boa Esperança*, maar byzonder, of men van daar ook niet gemakkelyker in Oostindiën komen kon.

Met die last vertrokken die twee Mannen naar Alexandryen, van daar als kooplieden gekleed, naar Cairo, en quamen, na verscheide steden gezien te hebben, eindelyk te Aden, een stadt op den hoek van 't Roode meir, of even binnen de zelve, gelegen, en zeer bekent.

Daar scheiden zy, na de geschenken gedeelt te hebben, van een, met voornemen en versprek, dat *Paiva* naar Abyssinien, en *Covillaan* naar Indiën, de reize voortzetten, en de een den anderen op een bestemde tyd te Memfis, of Cairo, weer vinden zou.

Paiva quam, eer hy de hoofdstadt der Abyssinen, of daar de koning zyn Hof houd, naderen kon, te sterven; maar een geheel anderen uitslag had de reize van *Covillaan*. Hy quam zeer gelukkig de eerste in Indiën, zag daar veele steden en havens, nam op alles een nette opmerking, hielt ook daar van een dagregister, en teekende ('t geen 't beste van allen was) de voornaamste steden en zeehavens, byzonder die van Goa, Calicut, Coetsjien en andere, zeer fraai, in hun nette legging en strekking, in een Zeekaart af, die hem koning *Johan* ten dien einde mede gegeven had.

Hier van daan keerde hy, langs de Golf van Persien, en de Arabische kust, weer naar Africa, stevende boven den uitstekenden hoek, in 't gemeen *Cabo de Guardafu* genaamt, quam d'allereerste van de Portugeezen te Mozambique, (na zommiger onzekere gedagten met *Salmasius*, by de Ouden *Prasum promontorium* genaamt, hoewel andere kaap de Goede Hope daar voor houden) 't geen hy nevens Melinde, Quiloa, (dat *Vossius* voor 't *Prasum promontorium* houd) en andere ryken, daar ontrent gelegen, naukeurig afteekende; vervolgde zyn reize tot Zofala, daar hy, zoo door verscheide zeekundigen, als door andere klare merkteekenen, ten deele uit de gelykheid van de verw en het hair der inwoonders aldaar, vernam, dat dit land aan dat van *Cabo de Boa Esperança* vast, en alzoo een middel uitgevonden was, om langs het zelve gemakkelyk in Indiën te geraken.

Dit alles tot zyn genoegen uitgevorst, en ontdekt hebbende, begaf hy zich weer naar Memphis of Cairo, op de bestemde tyd, maar hoorde daar, tot zyn droefheid, dat *Paiva* in 't begin van zyn reize overleden was.

Niet tegenstaande hem dit geweldig verfloeg, en hy groot verlangen na zyn vaderland had, besloot hy nogtans, zich den last van koning *Johan*, en zyn brandende begeerte, om nader kennis van de Abyssinische zaaken te krygen, te binnen brengende, ook de reize derwaarts te ondernemen.

Voor zyn vertrek evenwel gaf hy koning *Johan* by geschrifte kennis van de dood van *Paiva*, en van al zyne ontdekkingen, zoo in Indiën, als van de ryken in de Oosterzee tot Zofala toe, gedaan, zond zyne afteekeningen over, en voegde daar by, dat hy besloten had naar Abyssinien te gaan, en, na verrigting van zaaken, den koning zelf in persoon van alles verslag te komen doen.

Margin notes (left): [K]oning [J]ohan [z]oekt [m]iddelen, om door een andere weg [n]. Oostindien te geraken. — [Z]end daar [d]e verscheide [M]annen — [Hy] einde[lyk] Pieter [Co]villaan [en] Alfon[sus] Paiva.

Margin notes (right): Paiva komt te sterven. — Covillaan geraakt gelukkig in Oostindiën. — Zyne verrigtingen en ontdekkingen aldaar. — Hy ziet allereerst Mozambique, Melinde, en andere landen daar ontrent. — Zend zyn Afteekeningen na Portugal.

Blydschap van koning Johan over 't zelve.

De koning deze nieuwe tydingen, en voor al die kaart van *Covillaan* door eenige Kooplieden uit Portugal, die op Memphis handelden, bekomen hebbende, beeldde zich in nu ten naasten by ten einde van zyn groote voornemens, en tot zyn oogmerk, geraakt te zyn.

Die ordre tot 't uitzenden van een nieuwe vloot stelt.

Hy sliep dan hier niet op, maar besloot vastelyk de begonne tochten ter zee op nieuws, en met een moedigheid, die nu op vaste gronden steunde, te hervatten, en, zonder aanzien van alle gevaaren en onkosten, de schepen daar toe te doen klaar maken.

Ondertusschen hoorde men niet van *Covillaan*, of zyn wedervaren in Abyssinien, die in 't eerst van zyn aankomst by *Keyzer Alexander*, de vyfde voor *Serfa Dengil*, zeer wel ontfangen, maar die vorst niet lang daar na schielyk overleden zynde, van *Nabu*, zyn broeder en opvolger in 't ryk, qualyk gehandelt, en gevangen gehouden wiert, zoodanig, dat hy zelf geen gelegenheid krygen kon, om 't allerminste naar Portugal te schryven; 't geen ook by veelen zyn dood deed vast stellen; hoewel hen daar na anders bleek.

Covillaan voor dood gehouden.

De dood van Johan de II. in 't jaar 1495.

In dezen staat nu waren de zaaken in 't jaar 1495. op 't einde van de bestiering van koning *Johan de* II. en dus verre was men gekomen met het ontdekken van onbekende landen, en in 't byzonder van Oostindiën, wanneer hy, meenende een aanzienlyke vloot derwaart te zenden, tot groote droefheid van velen, zelfs van zynen Neve, prins *Emanuël*, by hem als erfgenaam des ryks, zedert de dood van zynen zoon *Alfonsus*, verklaart, quam te sterven.

Groote voornemens van Emanuël, in 't zelve jaar.

Emanuël in 't jaar 1495. op den rykszetel gestegen, stelde ten eersten zyn zinnen op de voortzetting en bevordering der Indische zaaken, en nam, niet tegenstaande de meeste van zynen raad, om zeer gewigtige redenen, hem daar van afrieden, onverzettelyk voor, vier schepen naar Oostindiën te zenden.

Zend vier schepen naar Oostindiën.

Over deze schepen stelde hy verscheide Hoofden, over 't eerste, *St. Gabriel* genaamt, *Pieter Alanker*, die mede boven *Cabo di Boa Esperança* gezeilt, en alzoo redelyke kennis van zaaken had.

Over het tweede, *St. Raphaël*, stelde hy *Paulus Gama*, broeder van *Vasco Gama*, over het derde, *Berri*, *Nicolaas Celius*, en over 't vierde, zynde maar een voorraadschip, *Gonsalvus Nonius*.

Zeer weinig volk zond hy met de zelve, en ten uiterste niet boven de 160 man in alles, vermits zy, niet zoo zeer om landen te winnen, als wel om die voor eerst nader te ontdekken, gezonden wierden.

Geeft 't opperbewind aan Vasco Gama.

Het opperbewind over deze vloot gaf hy aan den voornoemden *Vasco Gama*, een wakker, verstandig en kloekmoedig Edelman, van een ongemeene getrouwheid voor zynen vorst, in het stantvastig uitvoeren en voortzetten van dingen, die hy wist dat tot uitbreiding van den roem zyns konings konden dienen; hem *Paulus Gama*, zynen broeder, tot tweede in 't bewind toevoegende.

Aan wel-ke hy Covillaans Zeekaart mede geeft.

Aan dezen *Vascus Gama* nu gaf hy, benevens verscheide brieven aan Indische en andere koningen, ook de kaart van *Covillaan*, als een wegwyzer, en voorschrift, mede, om zich, op die groote en gevaarlyke reize, te zyner tyd daar van te dienen.

Gama dan met deze vloot den 9 Julii 1497. zee gekozen hebbende, een tyd zeer qualyk tot het ondernemen van die reize (na de gedagten der Portugeezen, doch zeer wel, na myne gedagten) beraamt, loopt de Canarize en Zoute eilanden voorby, giert wegens gebrek van water in zekere baai, den inham van St. Heleen genaamt, aan, en komt, na 't uitstaan van zware stormen ter zee, en oproer van zyn volk, die hem tot de terugreize, zelf (zoo zyn broeder hem te kennen gaf) met zamenswering tegen zyn leven, dwingen wilden, eindelyk op den 20sten November voor, en den 25sten boven *Cabo de Boa Esperança*.

Nogtans eer hy zoo verre geraakte, was hy genootzaakt, om alle moeite binnen boord te stillen, en de quade aanslagen van zyn vyanden te verydelen, de stuurlieden in de boejen te zetten, en op zyn schip het stuurampt zelf waar te nemen.

Verscheide landen by hem ontdekt.

Van daar zeilde hy voort, ontdekte de waterplaats van St. Blasius, zag volk aan strand, zond daar op eenige luiden aan land om te ruilebuiten; van daar voortzeilende zag hy een land, dat hy na den dag, by welke 't zig opdeed, *terra de Natal* noemde, gaf aan verscheide rivieren, als *Rio dos Reyes* (daar hy in Januarii 1498. quam) en *Rio dos bonos Sinales* (zynde de rivieren der koningen en der goede teekenen) haare namen, na de dagen, of ontmoetingen, by welke zy die eerst zagen.

Dus verre gevordert, was hy de eerste, die verre boven de palen, daar het *Barholomeus Diaz* gelaten had, zeilde. Hy beeldde zich nu vast in, dat hy op den regten weg naar Indiën was, dat ook het berigt, 't geen hy by die laatste rivier, wegens schepen van de zelve grøote, daar aangeland, van *Ferdinandus Martinus* by zyne vertolking van verscheide redenen der Inlanderen aldaar uit het Arabisch, kreeg, hem een overtuigent bewys daar van gaf, om welke reden hy die rivier den naam van de rivier der goede teekenen gegeven had, daar hy ook een zuil, waar in koning *Emanuels* wapen uitgehouwen was, op 't strand heeft opgerigt.

Na hier en daar eenige doodschuldigen aan land gezet te hebben, en om die geweften, en 't aanmerkenswaardige daar van nader te ontdekken, en mede wegens ziekten van zyn volk, aldaar by na een maand gebleven te zyn, zeilde hy van daar al verder op, tot dat hy Mozambike bereikte, daar hy den 1sten Maart 1498. aanquam, en bevond dat dit eiland onder den koning van 't Quiloa ftont, die het door eenen Sjeich, of overften, in zyn naam beftieren liet.

Ook Mozambike.

Hy wiert daar in 't eerfte zeer wel ontfangen, vond daar Arabiers, die zeer goede Stuurlieden, en in 't gebruik van 't Compas, Kaart, Quadranten, en alles wat diende tot het net bezeilen, plaatzen, en leggen van geweften in hun regten afftand van de Linie, als ook in 't naukeurig waarnemen van den loop en verfcheide keeren der zonne, niet min, dan de Portugeezen zelf, ervaaren waren, zoodanig dat *Gama* van hen ook 't eerfte berigt wegens den netten afftand van Calicoet kreeg.

Daar hy wiert wel ontfangen word.

De Mozambikers, deze vreemde gaften voor Mohhammedanen aanziende, waren hen in 't eerft, ook zelf in zoo verre te wil, dat zy hen voor geld twee bequame ftuurluiden beftelden, ten einde die hen op den weg naar Calicut voor lootzen dienen zouden; maar zoo ras zy, aan verfcheide beelden, en andere uiterlykheden in hun dienft, als ook by eenige onderlinge redeneringen over den Abyffinifchen Godsdienft, merkten, dat zy Chriftenen waren, ftelden zy allerlei middelen in 't werk, om hen, met al het hunne, te verderven.

Dit voorgenomen verraad was zoo geheim niet, of *Gama* kreeg door een van die twee ftuurluiden 'er kennis af. De andere, zynde een medepligtige in dit verraad, en zynes fchults niet dan te veel bewuft, oordeelde beft op de zekerfte wyze te ontvlieden; 't geen hy juift op een tyd deed, in welke een ander ftuurman, voor eenig gevaar, hem aan land dreigende, bedugt, tot *Gama* quam overloopen.

Ontdekt een verraad.

Van hier naar Quiloa verzeilende, doch dat niet konnende bereiken, geraakte hy eindelyk in de haven van Mombaza.

En verzeilt naar Quiloa en Mombaza.

Aldaar zond hy ook eenige doodfchuldigen aan land, kreeg 't gezicht van eenige fpeceryen, over welker handel de koning met hem in verbond wilde treden, ten einde hy zyn reize naar Indiën, vermits hy nu veel dingen aldaar krygen konde, ftaken, en maar weer naar huis keeren zou; maar *Gama*, niet genegen zich daar in te laten, ontdekte ook hier tydelyk een nieuw verraad, van den koning van Mombaza, tegen hem en zyne fchepen gefmeed, weshalven hy van daar naar Melinde verzeilde, veroverde ondertuffchen een vaartuig, waar op hy een zeer bequaam en ervaren zeeman vond, van welken hy ook zeer veel licht in 't bevorderen van zyne reize naar Indiën kreeg.

Verraad naar mede ontdekt.

Verzeilt naar Melinde.

Voor Melinde op Paafchdag des jaars 1498. gekomen, wiert hy door den zoon des konings uit naam van dien vorft zeer wel ontfangen, zoodanig, dat hy een verbond met den zelven maakte.

Treed met dien vorft in verbond.

Hy liet *Gama* aan boord door zyn zoon bezoeken, en hem weer aan land verzoeken, 't geen *Gama* om gewigtige redenen affloeg; maar liet daar weder eenige luiden aan land, en beloofde ondertuffchen dien prins, wanneer hy weer uit Indiën quam, zyn land en haven te zullen aangieren.

Voor zyn vertrek kreeg hy van hem een zeer ervaaren ftuurman mede op reis, en begaf zig, na veel onderlinge pligtplegingen, in de maand April van daar, met zoodanigen voorfpoed, dat hy ontrent een maand daar na 't hooge land van Calicoet ontdekte, en zeer verblyd kort daar aan, na een reize van elf maanden, of daar ontrent, 't anker wierp.

Voor deze beroemde zeehaven, op de Malabaarfche kuft gelegen, quam *Gama*, na zeer veel wederweerdigheden, in 't einde van de maand Mey des jaars 1498. door een onderneming zoo gelukkig, en zoo groot, dat men bekennen moet, dat hem alleen de eer van de ontdekking van Ooftindiën ter zee toekomt, en dat ze alle vorige ontdekkingen zeer verre te boven gaat.

Komt in May van 't jaar 1498. voor Calicoet.

Indien men *Plinius*, in 't berigt, dat hy ons in 't VIII. boek en 67 hoofddeel van zyne Gefchiedeniffen der Nature geeft, gelooven mag, zoo zien wy wel, dat 'er eenige fchepen, van de Straat van Gibraltar tot aan het Roode meir, en van daar ook wel tot gemelde Straat, en verder, geloopen zyn; doch, als men dit navorfcht, zal men bevinden, dat die reizen noit uitdrukkelyk ondernomen; maar dat (zoo 't al waar was) die fchepen by buitengemeene ftormen, door winden en ftroomen vervoert, tegen wil en dank, aldaar vervallen zullen zyn.

En hoewel het een onwederfprekelyke waarheid is, dat meer landen zoo by geval ontdekt zyn, is 't ook niet min waar, dat het een grooter en gedenkwaardiger heldenftuk is, zoo gevaarlyke reizen uit eigen beweging, en met een voornemen van, by aanmerkenswaardige ontdekkingen, iet groots uit te voeren, dan by geval op deze of gene kuften, niet zonder de uiterfte vreeze, tegen wil en dank te vervallen; welk onderfcheid by my zoo groot is, als tuffchen een, die over 't geweld der winden en baaren kloekmoedig zegepraalt, en tuffchen een, die, vol vreeze en doodelyken angft, onder haar geweld befwykt, en de vervoering der zelve in de uiterfte onzekerheid opvolgen moet.

Onderfcheid tuffchen de ontdekkingen van de Ouden, en die van Gama.

Maar, dit vorige al toegeſtaan zynde, blyft 'er nog dit onderſcheid overig, dat geen ontdekkingen, hoe verre zy ook, of uit eigen beweging, of by geval, gingen, zich oit of oit tot dus verre uitſtrekten; en dat het derhalven *Vasco Gama* is, die een onſterfelyke eer en lof by de nakomelingen daar by verdient, en de Portugeſche natie een luiſter en roem heeft toegebragt, die hen, boven alle volken, als de eerſte ontdekkers van het Ooſten, altoos zal doen uitſteken.

Gama gaat te land na den keizer van Calicut.

Gama nu aldus niet ver van Calicoet ten anker leggende, beſluit, na op alles goede ordre (of hy quam te blyven) geſtelt te hebben, met 10 à 12 man te land na den Keizer, of Zamoryn, te gaan, van welken hy reeds door eenige van zyn volk, voor af te lande gezonden, verſtaan had, dat hy zich niet te Calicoet, maar in een ander klein plaatsje, ter dier tyd ophielt. De Richter des lands, de Coetewaal by de Inlanders genaamt, geleide hem op dien tocht, bragt hem voor den keizer, te dier tyd een van de magtigſte en beroemſte vorſten van Indiën, en wiert van des zelfs Hovelingen zeer minnelyk ontfangen, daar hy dien vorſt ongemeen koſtelyk uitgedoſt vond.

Voor den keizer nu verſchenen, en van hem na de reden van zyn komſt gevraagt, deed hy hem, in 't byzyn van eenige zyner Raaden en Hovelingen opening van zaaken, en gaf hem te kennen, dat *Emanuël*, koning van Portugal, een van de grootſte en grootmoedigſte vorſten van Europa, door den wydberoemden naam van den keizer van Calicoet, de wyde uitgeſtrektheid en heerlykheid van zyne landen, en wel byzonder door de wydberugte grootmoedigheid van zyn ziel en vorſtelyke deugden, met een uitnemende liefde tot hem ontſteken, en te rade geworden was, hem (*Gama*) aan den zelven af te zenden, om met zoo grooten vorſt een verbond aan te gaan, en een vriendſchap op te rigten, waar van beider onderdanen met 'er tyd de gewenſchte vrugten mogten genieten.

Dit eerſte voorſtel, 't geen den keizer zeer aangenaam was, en by hem met genegenheid (zoo 't voor eerſt ſcheen) aangenomen wiert, was oorzaak, dat de Portugeezen weinig dagen daar aan een plaats, of huis, te land aangewezen wiert, waar in zy zich voor eerſt zouden konnen onthouden; maar wanneer, by 't tweede gehoor voor den keizer, de brieven en geſchenken overgelevert wierden, vondt die prins de zelve zoo gering, en zoo verre beneden zyne verwagting, dat hem al de luſt tot het aangaan van dat verbond, hoe groote verontſchuldiging tot rechtvaardiging van zynen vorſt *Gama* ook maakte, en hoe waarſchynelyk en billyk die ook waren, aanſtonds verging.

Dien hy, om de geringe geſchenken, niet wel bevalt.

De Mohhammedanen, van verſcheide geweſten, die zich, of daar als koopluiden nedergezet hadden, of als groote en vermogende handelaars zich daar voor een tyd onthielden, by d'opkomſt der Portugeezen aldaar hunnen handel in de grond, en al hunne uitnemende en zekere winſten, door hunne doodvyanden in den Godsdienſt, (die hen niet min, dan hunnen handel, ter harte ging) afgeſneden ziende, namen deze verflauwing van de genegenheid des keizers niet alleen voor een zeer gewenſcht middel op, om de Portugeezen uit dat ryk te bonzen, maar bedagten daar boven nog verſcheide andere vonden, om hen by den keizer ten uiterſten gehaat te maken, 't geen ook zoo goeden uitſlag had, dat die vorſt aan hunne beſchuldiging, dat *Gama* maar een zeeroover en een verſpieder van zyn land was, volkomen geloof gaf. De keizer, hier op maar na reden van geſchil met *Gama* zoekende, na dat'er al verſcheide bedriegelyke voorſlagen, om hem hier of daar in te betrekken, vergeefs gedaan waren, liet zich tot een ongemeene buitenſporigheid van toorn tegen *Gama* vervoeren, op een tyd, dat hy minnelyk verzogt, dat'er yemant, uit naam en van wegen den koning *Emanuël*, aldaar, om het opzigt over zyne zaaken te hebben, blyven mogt, 't geen zoo verre ging, dat hy twee Portugeezen, door *Gama* met eenige goederen naar Calicoet gezonden, aanſtonts in de gevankenis wierp, en al hunne goederen aanhielt.

Die maar reden van geſchil met Gama zogt.

En twee Portugeezen vaſt hielt.

Deze daad verbitterde *Gama* zoodanig, dat hy middel zogt om zich hier over te wreeken; 't geen hem ten eerſten zoo wel gelukte, dat hy verſcheide Edellieden des keizers, benevens eenige anderen, by 't overrompelen van een Mohhammedaanſch ſchip, gevangen kreeg.

't Geen Gama wreekt.

Zoo ras quam dit den keizer niet ter ooren, of hy zogt de zaak, onder voorgeven, dat zyn meening gantſch niet geweeſt was, die Portugeezen gevangen, maar hen alleen tot het ſluiten van zyn brieven aan *Emanuël*, te houden, in der minne af te doen, en by te leggen; maar *Gama*, na deze breuke, dien vorſt op al zyn aanbiedingen niets vertrouwende, wiert door zekeren *Monzaide*, van Tunis geboortig, die tot hem overliep, en hem een net berigt van den ſtaat der zaaken binnen Calicoet gaf, nog meer in zyne gedagten, van hem niet te vertrouwen, beveſtigt.

De keizer zoekt de zaak by te leggen.

Alles wiert derhalven by *Gama* afgeſlagen, en voor af by hem geëiſcht, dat de keizer, zoo hy zich aan zyn Edelen gelegen liet, hem aanſtonts de aangehoude goederen zou hebben te rug te zenden; 't geen den keizer dan eindelyk deed, na *Gama* een geruimen tyd om den thuin geleid te hebben, maar *Gama*, toen niet gera-

Gama wil eerſt de goederen wederom hebben.

Verzeilt misnoegt met eenige genoomene Edelen naar Portugal. geraden vindende die aan te nemen, slaat dat, om gewigtige redenen, af, en verzeild met die Edelen, na zig met een beleefde brief by den keizer verontschuldigt, en hem wegens zyn zorg over de Calicoetsche Edellieden verzekert te hebben, van daar naar Portugal.

Verjaagt de vloot van den roover Timoja. Derwaart nu zeilende ontmoeten hem verscheide vaartuigen van zekeren zeeschuimer, *Timoja* genaamt, die hy, ten getalle van 7, op de vlugt dreef.

Zeilt naar Anchediva. Het agtste veroverde hy, en zetten doen vorder zyn reize naar 't eiland Anchediva, niet verre van Goa gelegen, voort, met voornemen om zyne schepen, die al vry veel geleden hadden, aldaar wat te kalefateren.

Word door een Gezant van den vorst van Goa bezocht. Terwyl hy daar lag, wiert hy door eenen bedrieger, die zich voor een Italiaan, uitgaf, door den vorst van Goa, *Zabajus*, aan hem gezonden, tot een onderling verbond aangezogt, en door veel groote aanbiedingen daar toe genoodigt; maar dewyl *Gama* op dien afgezondenen quade gedagten kreeg, wiert hy te rade, hem te doen vast houden, en bevond, na hem gepynigt te hebben, dat hy een Sarmaat van geboorte, een Jood van Godsdienst, een uitgezonden Verspieder der schepen, en dat zyn meesters voornemen was, de zelve schepen te vermeesteren.

Komt voor Magadoxo. Dit deed hem ten eersten van daar verzeilen, en, na verloop van eenige tyd, na Magadoxo te vergeefs beschoten te hebben, quam hy te Melinde, daar hy zeer minnelyk ontfangen wiert; vertrekkende van daar, na vyf dagen verblyfs, met een Gezant van dien vorst aan koning *Emanuël*. In Melinde, diens vorst een Gezant aan Emanuel mede geeft.

Eer hy nu op reis ging, verbrandde hy, wegens lekheid, zyn broeders schip, hebbende nu, vermits het voorraadschip na zyn vertrek van Mozambike al in brand gesteken was, nog maar twee schepen, en deed zyn broeder, *Paulus Gama*, op zyn schip overkomen.

Komt te Zanzibar. Dus zeilde hy dan voort, en geraakte den 27 Februarii des jaars 1499. voor de kust van Zanzibar, wiert by den vorst van dat land wel ontfangen, en van veel verschende vrugten verzien.

Den 26 April geraakte hy, na Mozambike voorby goloopen, en de waterplaats van St. Blasius aangegiert te hebben, boven de Kaap.

Verliest en begraaft zyn Broeder. Ondertusschen geraakten de twee schepen voorby St. Jago, daar hy ook aangierde, van een, en *Celius* met zyn schip eerst in Portugal; maar *Gama* wiert genoodzaakt, wegens ziekte van zyn broeder, het eiland Tertia aan te doen, alwaar hy den zelven, na eenigen tyd verblyvens overleden, begraven heeft.

Komt tot Lisbon. Dit verrigt hebbende is hy van daar weer in zee geloopen, en in September 1499. voor Lisbon ten anker gekomen, daar hy van koning *Emanuël*, die van *Celius* reeds eenig berigt had, en waar by *Gama* het zyne omstandig deed, byzonder wel ontfangen, geëert, en met veele geschenken begiftigt wiert; hoedanigen mildadigheid die vorst, ongemeen over deze groote ontdekkingen verblyd, ook ontrent zyn andere reisgenoten getoont heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Pieter Alvares Capraal *loopt met* 13 schepen *uit.* *Ontdekt* Brazyl. *Verliest* 4 schepen. *Passeert de* Kaap. *Giert te* Quiloa *en te* Melinde *aan.* *Komt voor* Calicoet. *Word* qualyk *gehandelt.* *'t Geen hy wreekt.* *Die van* Coulan *en* Cananor *zoeken zyn vriendschap.* *Vertrekt weer naar* Portugal. Emanuël *zend weer* 15 schepen *onder* Vasco Gama *uit.* Nonius *komt te* Coetsjien. *En te* Cananôr. *Alwaar de* Samoryn *hem te vergeefs aantast.* Nonius *ontdekt* St. Heleen. Franciscus *en* Alfonsus Albukerk *gaan naar* Indiën. Zes schepen *naar* Brazyl. *En* twee *naar 't* Noorden *om naar* Cortereaal *te zoeken.* Gama *beschiet* Calicoet. *Ontdekt de listen des* Samoryns. *Zyn* verbond *met den* koning *van* Cananôr. Gama *laat* Soderio *daar, en vertrekt naar* Portugal. *Slegte staat des* konings *van* Coetsjien. *Die van* Soderio *verlaten word, en geslagen.* Franciscus Albukerk *komt voor* Coetsjien. *Herstelt* Triumpara *in zyn* ryk. *Bouwt daar een* sterkte. *Waar op een* vrede *met den* Samoryn, *En een* verbond *met de* koningin *van* Coulan *volgt.* Vredebreuk *der* Portugeezen. *Die* Triumpara *in groot gevaar laten.* Paciecos *dapperheid.* *Einde dezes* Oorlogs. Lopes Suares Alvarenga *te Coëtsjien.* *Zyne* verrigtingen *aldaar by den* nieuwen Oorlog. *Verscheide* Mohhammedaansche Vorsten *spannen zamen tegen de* Portugeezen. *Waar op* koning Emanuël *een heilzaam besluit neemt.* François d'Almeida I[ste] Onderkoning 1505. *Maakt* Quiloa cynsbaar. *Zyn* verbonden *met verscheide* Indische vorsten. *Hy bouwt een* sterkte *op* Cananor. *Kroont de* Coetsjiensche koning. Pieter Gnajas *verrigtingen op* Zofala. Laurens d'Almeida *slaat den* Samoryn. Sabajus *dryft de* Portugeezen *van* Anchediva. Laurens d'Almeida *ontdekt* Ceylon. *Maakt den* koning *van* Gale cynsbaar. Alfonsus Albu-

kerk, II^de^ Opperbeſtierder, *verovert* Socotora. Jacob Sequeira *loopt naar* Malacca. Brit *ſlaat den* koning *van* Cananôr. *De* Samoryn *geſlagen.* Albukerk *wint* Ormus. *Dat hy aan* Portugal cynsbaar *maakt.* *Die van* Ormus *breken de* Vrede, *en worden geſtraft.* Albukerk *ſtraft de trouwlooze* Socotoranen. *Komt voor* Cananôr. Laurens d'Almeida ſterft *voor* Diu. Almeida *weigert* 't bewind *aan* Albukerk *over te geven.* *Slaat* Sabajus *en* Emir Hoſſein *voor* Diu. *En keert weder naar* Coetsjien, Ferdinand Coutinho *komt voor* Cananôr. Albukerk *word in 't jaar* 1509. *eerſt* II^de^ Opperbeſtierder. d'Almeidas *dood.* Coutinho *en* Albukerk *veroveren de* ſterkte *van* Calicoet. Siqueira *komt voor* Pedir. *En op* Malacca. *Daar wel ontfangen wierd. Doch geraakt in gevaar. Slaat geen agt op verſcheide* waarſchouwingen. *Hy ontkomt zeer gelukkig; doch veel anderen wierden vermoord.* Siqueira *keert weder naar* Portugal. Albukerk *verovert* Goa. *Doch moet het weer verlaten. Maar verovert het op nieuw. Trekt naar* Malacca. *Steekt die* ſtadt *in brand. En verwoeſt alles. Maakt grooten* buit. *Bouwt daar een* veſting, *en ſtelt 'er een* Landvoogt. *Straft* Utimutis. *Zent* Abreus *naar de* Molukken. *Die* 1512. *in* Amboina *en in* Banda *quam*, *gelyk* Serraan *in* Ternate. Albukerks *vertrek van* Malacca. *Dwingt den* Samoryn. *Maakt de* Maldives cynsbaar. *Herſtelt de zaaken van* Malacca. *Maakt* vrede *met verſcheide* vorſten. *Bouwt een* ſterkte *op* Calicoet. *Gaat naar* Aden. *Nieuwe moeite op* Malacca, *tydelyk geſtilt.* Albukerk *krygt verlof tot het bouwen van een* veſting *te* Diu. *Dood van* Zeifoddin, *en zyn Vervanger.* Albukerk *word* meeſter *van Ormus. Laat 'er een* veſting *bouwen. Doch hy word* qualyk *beloont. En opontboden.* Lopes Suares Alvarenga III^de^ Oppergebieder *van* Indiën. Albukerks *dood. Voorvallen met den* koning *van* Bintan. *En moeite te* Malacca. Alvarenga *maakt* vrede *met de* koningin *van* Coulan, *en bouwt daar een* veſting. *Zend* Andrada *naar* China. Alvarengas *tocht naar* Aden, *en laſhertig bedryf.* Goa *in gevaar, doch gered. Zyn* verrigting *in de* Maldives, *in* Bengale, *en op* Ceylon. Colombo *word* cynsbaar *aan* Portugal. *Hy bouwt daar een* veſting. Malacca *weer aangetaſt door den* koning *van* Bintan. *Nader laſt tot het ontdekken der* Molukken. Jacob Lopes de Siqueira, IV^de^ Opperbeſtierder *van* Indiën. *Belaſt* Gomes *naar de* Maldives *te gaan. Hy beteugelt eenige* vorſten. Koning Emanuëls *huwelyk.* Georg Albukerks *komſt in* Indiën. Ferdinand Magellaan *geeft zich by* Carel *de* V. *aan. Die zynen voorſlag aanneemt, en hem naar* Indiën *zend.* Magellaans *dood. Verdere ontmoeting van* Magellaans *ſchepen.* Siqueira *dwingt den* koning *van* Pacem. *Zyn tocht naar 't Roode meir. Andere* verrichtingen. *Hy bouwt een* veſting *te* Chaul. Carel *de* V. *word* keizer. *Onruſt op* Ceylon. Eduard de Meneſes, V^de^ Opperbeſtierder *van* Indiën. Antoni Brits *tocht naar de* Moluccos. Johan *de* III. *word* koning *van* Portugal. Garſias Henrik *naar* Banda. *Verder berigt van de* Moluccos. *Moejelykheden der Portugeezen met de* koningen *van* Atsjien, *en* Bintan. *Die* Malacca *belegert.* Martyn Correa *en* Sebaſtiaan Souſa *naar* Banda *en de* Moluccos.

DEze groote beginzelen, die door den tyd geen kleine voordeelen aan koning *Emanuël* beloofden, lieten niet toe, dat hy het hier by blyven liet, ſchoon *Gama* in geen vriendſchap van den Samoryn geſcheiden was.

Hy zond derhalven weer een andere vloot van 13 ſchepen onder den zeevoogt *Pieter Alvares Capraal* uit, om 't geſchil met dien vorſt in der minne, zoo 't mogelyk was, by te leggen, of anders hem daar toe met het ſwaard te dwingen.

Pieter Alvares Capraal loopt met 13 ſchepen uit.

Hy liep den 8^ſten^ of zoo *Maffejus* wil, den 13^den^ Maart 1500. met deze vloot uit, die tot St. Jago, een der Zoute eilanden, by een bleef; maar, van daar zeilende, beliep hem een ſtorm, waar door de vloot van een, en een van zyne ſchepen weer naar Lisbon raakte.

Zyne andere ſchepen quamen weder by een, en zagen den 24^ſten^ April het land van Brazyl, 't geen hy allereerſt ontdekte, en bevorens noit bekent was.

Ontdekt Brazyl.

Den 5^den^ Mey vertrok hy weer van daar, na dat hy, by zyn landing, dit land zeer goed bevonden, en daar een marmere pilaar, als te voren door andere op de nieuwontdekte landen geſchiet was, ter eere van zyn vorſt opgerecht had.

By 't vervolgen van zyne reize naar Indiën beliep hem op den 24^ſten^ dito weer een ſtorm, waar door hy 4 van zyne ſchepen verloor, eer hy in ſtaat kon komen om iets tot redding der zelve in 't werk te ſtellen; gelyk door een andere ſtorm nog een van hem af, en naderhand in 't Roode meir raakte, waar van 'er veele door ongemakken aan hun einde, en maar zes in Portugal quamen.

Verlieſt 4 ſchepen.

Hy liep derhalven met 6 ſchepen boven de Kaap, zag ontrent de waterplaats van St. Blaſius wel, dat het zeer goed land was; doch kon met geen Hottentot tot eenigen handel komen.

Paſſeert de Kaap.

Den 21^ſten^ zeilde hy tot voor Mozambike, en toen naar Quiloa, alwaar koning *Ibrahim* hem zeer minnelyk ontfing, en zyne aangeboden vriendſchap aannam, hoewel dit alles door de Mohhammedanen weer verydelt wiert, waar van hy tydelyk kennis kreeg.

Giert te Quiloa, en te Melinde, aan.

Dierhalven zeilde hy naar Melinde, en gier-

gierde volgens laſt van koning *Emanuël* daar aan, om den Gezant van dien vorſt, aan den koning van Portugal, weder te brengen, en den zelven de geſchenken van *Emanuël* ter hand te ſtellen. De vorſt ontfing hem zeer vriendelyk, verzag hem van al 't noodige, en hy vertrok, na daar twee ballingen gelaten te hebben, den 7den Auguſtus met zulken voorſpoet, dat hy den 13den September voor Calicoet ten anker quam.

omt
oor Ca-
oet.

Hy wiert van den keizer zeer wel ontfangen, kreeg vryheid om in de ſtadt te handelen, wiert voorzien van een groot huis ontrent de ſtrand, en had het geluk om van den Samoryn alles, 't geen hy hem verzogt, en zelf noch meer te verkrygen; al 't welke egter door de Mooren weer om verre geſtooten wierd, niet tegenſtaande een groote dienſt door *Capraal*, met 't nemen van een vyandlyk ſchip, aan den Samoryn gedaan, 't geen zoo verre ging, dat hy 's keizers geveinſtheid klaar beſpeurende, zich genoodzaakt vond, een geladen ſchip van hem aan te taſten, waar op die van Calicoet weer de Portugeeze Logie of huizing om verre haalden, en 50 Portugeezen, en daar onder *Annius Correa*, den grootſten aanzetter, doodſloegen, of gevangen namen van de 70, die zy ſterk waren; waar over hy wel eenigzins met 't nemen van eenige Arabiſche ſchepen, en 't doodſlaan van 5 of 600, wraake nam; maar was egter genoodzaakt, wegens groot gebrek, zich al met ingezouten olifantsvleeſch beholpen hebbende, naar Coetsjien te vertrekken, alwaar hy by den koning *Triumpara* zeer aangenaam was, en, hoewel hy hem niet vertrouwde, een verbond met hem maakte, die aan de Portugeezen een huis tot hun verblyf gaf.

ord
alyk
handelt

Geen hy
eekt.

Ondertuſſchen wiert hy door die van Coulan en Cananôr ook verzogt, om met hen in vriendſchap te willen koophandel dryven, dat hy aannam, zoo verre hy noch meer lading van nooden mogt hebben.

e van
ulan,
Cana-
r, zoe-
n zyn
end-
ap.

De Samoryn dreigde wel hem daar te komen beoorlogen, doch dorſt hem niet aantaſten, bleef met zyn 20 ſchepen in *Capraals* gezicht, die na hem toe quam, leggen, zonder yets te durven ondernemen, waar op *Capraal*, twee voorname en eenige andere Portugeezen, tot het waarnemen van 's konings zaken, te Coetsjien latende, van daar naar Portugal vertrok.

rtrekt
er naar
rtugal.

Hy gierde, op 't verzoek des konings van Cananôr, in 't jaar 1501. daar ook aan, koſt eenige gember en kanneel, en vertrok met een Gezant van dezen koning den 16den Januarii naar Lisbon, alwaar hy, na een ſchip ontrent Mombaza verloren, en een Portugees naar Zofala, om die ſtadt te bezigtigen, gezonden te hebben, den 31ſten Auguſti (of, zoo *Maffejus* zegt, in Julii) behouden aanlandde.

Voor zyne aankomſt had koning *Emanuël* in het zelve jaar 1501. drie ſchepen onder *Johan Nonius Callæcus* naar Indiën gezonden, gelyk hy in 't jaar 1502. dien grooten held, *Vasco Gama*, weer met 10 ſchepen, en onder *Vincent Soderio* 'er noch twee afvaardigde, alle welke den 10den Februarii in zee geloopen waren, by welke hy noch een vlootje van 5 ſchepen voegde, die onder *Steven Gama*, neef van *Vasco Gama*, den 1ſten April de anderen op 't ſpoor volgden.

Emanuël zent weer 15 ſchepen onder Vasco Gama uit.

Nonius quam eerſt te Coetsjien, daar hy zeer welkom was; doch had te Cananôr van wegen den Samoryn berigt gekregen, dat de voornoemden oploop en doodſlag van zoo veele Portugeezen, buiten zyn toedoen zoo verre geloopen was. Dus verre ging zyne geveinſtheid, om hem in ſlaap te wiegen, gelyk dat ook dien vorſt gelukte, vermits *Nonius* alle nadere waarſchouwingen verworpen had.

Nonius komt te Coetsjien

En te Cananôr.

Hy vertrok dan van Coetsjien weer naar Cananôr om lading, doch wiert van den keizer van Calicoet met wel 100 vaartuigen aangetaſt; alle welke hy ſloeg, en dwong dien vorſt tot vrede, maar alleen in ſchyn, aangezien hy hem nadeel deed, waar hy kon.

Alwaar de Samoryn hem vergeefs aantaſt.

Hy ging dan 't zeil naar Portugal, latende dien vorſt nog tegen de Portugeezen verbittert, ontdekte, na 't paſſeren van de Kaap, een eiland, dat hy St. Heleen noemde, en quam in September 1502. voor Lisbon ten anker.

Nonius ontdekt St. Heleen.

In 't jaar 1503. zont koning *Emanuël* weer 6 ſchepen, 3 onder *Alfonſus Albukerk*, en 3 onder zynen neve, *François Albukerk*, naar Indiën. Ook zont hy toen noch 6 andere ſchepen onder *Gonſalvus Celius* uit, om Brazyl nader te ontdekken, die 4 van de zelven op blinde klippen verloor.

Franciscus en Alfonſus Albukerk gaan naar Indiën.

Zes ſchepen naar Brazyl.

In dit zelve jaar zont die vorſt ook 2 ſchepen naar 't Noorden uit, om na de twee broeders, *Gaſpar* en *Michiel Cortereal*, te zoeken, van welke de eerſte in 't jaar 1500. Groenland gevonden; en in 't volgende jaar weer een reize derwaart ondernomen hebbende, niet weder te voorſchyn gekomen, maar waarſchynelyk vergaan is.

En 2 na 't Noorden, om na Cortereaal te zoeken.

Zyn broeder ging hem in 't jaar 1502. wel opzoeken, maar is mede gebleven; en dus dienden deze 2 ſchepen alleen, om eenig nader berigt van hem te krygen.

Vasco Gama raakte ondertuſſchen boven de Kaap, gierde op Zofala aan, daar hy wel ontfangen wiert, dwong den koning van Quiloa, die zich voor hem verootmoedigde, jaaalyks een zekere ſchatting van goud aan den koning van Portugal te geven, doch, vry zynde, liet hy zynen Gyzelaar *Mohhammed Ankon* in de pekel, die, wilde hy in vryheid geraken, dit zelf be-

betalen moest. In dit zelve jaar wiert ook Zanzibar aan Portugal cynsbaar gemaakt, en Mombazas koning tot vrede met die van Melinde gedwongen.

Hy quam eindelyk te Calicoet, alwaar de geveinsde Samoryn hem zelf de vrede aanbood, doch zoo bedriegelyk, dat hy zich, alzoo die vorst de beloofde goederen en Portugeezen, by *Gamas* vorige komst aldaar onder hem en gevangen gehouden, niet wedergaf, gedwongen vond deze stadt te beschieten; waar op hy naar Coetsjien trok, latende *Soderio* met 6 schepen daar, om die kust tegen de Mooren van het Roode meir te dekken, gelyk hy na *Gamas* vertrek die gantsche kust ontrent Calicoet verwoeste.

Gama beschiet Calicoet.

De listige Samoryn, weder den fynen spelende, liet door een Gezant aan *Gama* de vrede aanbieden, en dit om zyn verraad, niet gelukt, en zyn verzoek aan den koning van Coetsjien, om de Portugeezen aan hem over te leveren, trouwhertig van *Triumpara* afgeslagen zynde (hoewel hy *Gama* al zoo verre had weten te belezen, dat hy met 2 schepen voor Calicoet gekomen, en ook by na bedorven was) trok *Gama*, hem nu niet meer willende vertrouwen, naar Cananôr, sloeg ondertusschen een mosselvloot van 29 Calicoetische vaartuigen, en maakte een verbond tusschen de koningen van Coetsjien en Cananôr. Hy liet daar *Soderio* met 6 schepen, om zyn Bondgenoten tot Februarii 1504. te dekken, en dan naar 't Roode meir te zeilen, om de Arabiers te plagen.

Ontdekt de listen des Samoryns.

Zyn verbond met de koning van Cananôr.

Gama laat Soderio daar, en vertrekt naar Portugal.

Gama zelf vertrok van de Malabaarsche kust den 28sten December 1503. met *Stephanus Gama*, nam op Mozambike water in, wierd ontrent de Kaap door een storm, die hen scheide, aangetast, en quam den 1sten September 1504. met 12 schepen, en zes dagen na hem ook *Steven Gama*, voor Lisbon.

Ondertusschen zat de getrouwe koning *Triumpara* leelyk in de pekel. De Samoryn zogt hem met goedheid en groote beloften weer tot overgave der aldaar geblevene Portugeezen te bewegen, waar onder verscheide van *Triumparas* Grooten en Raaden speelden.

Slegte staat des konings van Coetsjien.

Ferdinand Correa, 's konings factoor te Coetsjien, ziende in hoe grooten gevaar al de Portugeezen, door 't klein vermogen van den koning van Coetsjien tegen de magt des Samoryns, waren, verzogt nevens *Triumpara* zeer ernstig, aan *Soderio*, dat hy daar blyven, en den tocht na 't Roode meir zoo lang verschuiven wilde, 't geen hy afsloeg, waar na hy vertrok; 't geen hem en zyn broeder, die door een storm by kaap Guardafuy bleven, zeer qualyk bequam; hoewel *Pieter Ataido* met eenige schepen noch weer te Coetsjien opdaagde, na op Anchediva overwintert te hebben.

Die van Soderio verlaten, en geslagen word.

Daar op wiert de koning van Coetsjien door velen der zynen, die tot den Calicoeter overliepen, verlaten, en door den Samoryn niet alleen met een groot heir aangetast, maar met zyn gantsch leger ook op de vlugt geslagen, en met al de Portugeezen gedwongen na een eiland, Vaypyn genaamt, diens vorst hem alleen getrouw bleef, te vlugten, daar hy al de bedreigingen van den Samoryn, en zyne vrugtelooze bezetting van Coetsjien, tot de lentetyd zeer kloekmoedig verduurde. Die hem daar, na 't verbranden van Coetsjien, schoon vergeefs, etttelyke malen aantastte, doch eindelyk kreeg hy ontzet door 4 schepen van *Ataido*, waar by *Franciscus Albukerk* met nog twee andere uit Portugal quam, 't geen in hem, op dat eiland grooten moed, en in den Samoryn zulken neerslagtigheid verwekte, dat hy van Coetsjien aftrok, over al wakker van *Albukerk* geslagen, en *Triumpara* weer volkomen in zyn ryk herstelt wiert, schenkende hem, die zeer verlegen om geld was, daar boven een somme van 10000 ducaten; al het welk dezen vorst, ziende, dat al zyn magt in 't verblyf en de vestiging der Portugeezen aldaar bestondt, bewoog aan *Albukerk* op zyn verzoek toe te staan, daar een sterkte te bouwen, waar toe hy beloofde hem alle mogelyke hulp te zullen toebrengen, en alles, 't geen hy kon, 'er toe te willen leveren.

Franciscus Albukerk komt voor Coetsjien.

Herstelt Triumpara in zyn ryk.

Bouwt daar een sterkte.

Zy wiert den 27sten September 1504. begonnen, en vier dagen daar na verscheen ook *Alfonsus Albukerk* daar op de reede, 't geen zeer veel tot het spoedig voltoijen der sterkte, tot het verder dempen der vyanden, en tot het verwoesten van 't land des vorsten van Rapelyn, en 't benaeuwen voor al van den Samoryn zoo veel hielp, dat hy zich genoodzaakt vond vrede met de Portugeezen te maken, waar op kort daar na een verbond met de koningin van Coulan, en de voogden des jongen konings, volgde.

Waar op een vrede met den Samoryn,

En een verbond met de koningin van Coulan volgt.

Die vrede nochtans wiert van de Portugeezen, door 't nemen van een schip van den Samoryn, met peper geladen, niet lang daar na gebroken.

Naubeadarim, des Samoryns zusters zoon, eischte vergoeding van *François Albukerk*, die, al de schuld op den Samoryn en de zynen werpende, schoon de overste des Apotheeks te Coetsjien door zyn geldzugt dit alles berokkent had, hem niet eens hooren, veel min recht doen wilde; waar op alles weer in duigen geraakte, tot zoo verre, dat de Samoryn de Portugeezen, en den koning van Coetsjien, weer met een vloot quam beoorlogen.

Vredebreuk der Portugeezen.

Triumpara, andermaal in 't nauw, verzogt de hulp der Portugeezen, die zy hem wel toezeiden, doch maar passelyk naquamen, alzoo zy hem maar 3 kleine schepen en

Die Triumpara in groot gevaar laten.

en 150 man onder *Eduard Pacieco* lieten, waar op beide de *Albukerken* naar Portugal zeilden, daar *Alfonsus* den 17[deu] Julii 1504. behouden, en met veel winst en glorie aanquam, doch *Franciscus Albukerk* en *Nicolaas Celius*, zyn vergaan, zonder dat men weet, waar zy gebleven zyn.

Pacieco ondertusschen ziende, dat de Samoryn den koning van Coetsjien zeer sterk met een leger van 60000 man benaauwde, tast hem den 16[den] Maart 1504. met zoo veel moed tot tweemaal toe aan, dat hy hem dwong, na ettelyke reizen geslagen te zyn, niet alleen in een zeer bedroefde stand naar Panane af te trekken, maar zyn ryk van spyt ook aan *Naubeadarim* over te geven, en zelf in rust, het zy in een klooster, of elders in een stille plaats, te gaan leven, 't geen hy, op verwyt van zyn moeder, wel door een gevecht zogt te hervatten; maar egter weer staken, en by zyn vorig voornemen volharden moest, vermits hy zich van zyn meeste prinzen verlaten zag, die 't best voor zich keurden met zulken dapper man, als *Pacieco*, die geen een man verloren had, vrede te maken; waar mede die oorlog ook een einde nam.

In dezen staat waren de zaaken gestelt ontrent September 1504. wanneer *Lopes Suares Alvarenga* te Coetsjien met een vloot van 12 of 13 schepen aanlandde.

Het voornaamste, dat onder zyn bestier voorviel, was, dat hy met den Samoryn weer in oorlog raakte, Cananôr verbrandde, den koning van Tanor, die zich onderwierp, aan Portugal cynsbaar maakte, tegen eenige Arabische vaartuigen zeer voordeelig sloeg, en toen met *Pacieco* naar Portugal keerde, alwaar hy, terwyl hy *Emanuel Vasconcello* met 3 schepen in Indiën liet, in 't jaar 1505. behouden aanlandde by zynen koning, die *Pacieco* over zyn dapperheid beloonde, met hem hoofd van St. Joris, een stadt in Ethiopien, te maken.

Ontrent dezen tyd ontdekte men, hoe *Campson* of *Canazao el Gauri*, Sulthân van Egypten (wiens inkomsten door deze komst der Portugeezen in Indiën zeer besnoeit wierden) een verbond met *Berkat*, Sjerif van Mekka, met *Sjeich Hhamed*, bestierder van Aden, als ook met *Zeifoddin*, koning van Ormus, en *Mohhammed*, koning van Guzeratte, gemaakt, en waar by men besloten had, de Portugeezen alomme te vervolgen, en uit Indiën te verdryven, niet alleen om de schade, die zy in hunnen koophandel door hen leden, maar voornamelyk, om dat zy hunne doodvyanden in het stuk van den Godsdienst waren.

Van al deze zaaken kreeg koning *Emanuël* tydig berigt, op 't welk hy goedvond zich voornamelyk van Ormus, Aden en Malacca, 't geen voor den handel naar China zeer gelegen was, gelyk d'andere hem meest in den weg lagen, meester te maken.

zaam besluit neemt.

François d'Almeida eerste onderkoning 1505

Het eerste, dat koning *Emanuël* hier op deed, was, dat hy *François d'Almeida*, zoon van *Don Laurens*, Grave van Abrantes, met een vloot van 22 schepen den 6[den] April 1505. met den uitdrukkelyken titel van onderkoning, naar Indiën zond. Deze titel was by de vorige vier zeevoogden, *Vasco Gama*, *Petro Alvares Capraal*, *François Albukerk*, en *Lopes Suares Alvarenga*, wel mede in Indiën gevoert; maar *d'Almeida* is de eerste, die van zynen koning met dien eernaam begunstigt is, na welken, dan eens onderkoningen, dan maar eens landvoogden, gevolgt zyn.

Maakt Quiloa cynsbaar.

Met deze vloot dan vertrokken, giert hy op Quiloa aan, maakt dit ryk aan Portugal cynsbaar, zet dien weerbarstigen koning *Ibrahim* af, en *Mohhammed Ankon* (welken een vorige *Ibrahim* bevorens aan *Vasco Gama* ten gyzelaar gegeven, en in de pekel gelaten had) in zyn plaats tot koning aan, diens edelmoedigheid egter nog zoo groot was, dat hy 't ryk aan 's konings zoon wilde overgeven, 't welk *Almeida* in dier voegen bemiddelde, dat hy dezen zoon tot *Mohhammeds* opvolger verklaarde, 't geen *Mohhammed*, niet tegenstaande *Almeida* daar een sterkte bouwde, niet lang daar na met de dood, hem verraadelyk van dien hy wel dede, aangedaan, heeft moeten betalen.

Zyn verbonden met verscheide Indische vorsten.

Het voornaamste 't geen de onderkoning *Almeida* by zyn komst in Indiën, of ontrent Anchediva, na den 13[den] September (wanneer hy 'er quam) verrigt heeft, was, dat hy een verbond met *Merlaus*, koning van Onor (die 't wel haast, hoewel met te laat naberouw, brak) en met zekeren roover, *Timoja*, gelyk ook met den koning van Narsinga, maakte.

Hy bouwt een sterkte op Cananôr.

Ook liet hy een sterkte, den H. Engel genaamt, op Cananôr bouwen, verzag die met genoegzame manschap, en verdere noodzaakelykheden, en stelde in 't jaar 1505. *Lopes Brit*, als eerste slotvood 'er op. Op Coylan was *Antoni Sala*, die de Portugesche zaaken daar waarnam, vermoort of verbrant, 't geen op zyn tyd gewroken wiert.

Kroont de Coetsjiensche koning.

Kort daar na kroonde hy tot opvolger van den afgeleefden *Triumpara* (die zyn ryk afstond, en rust ging nemen) tot koning van Coetsjien, volgens 's lands wet, *Nambeadara*, des vorigen konings zusters zoon, met een goude kroon.

Hy zond in 't jaar 1506. twaalf schepen (die in Februarii op St. Laurens dag 't eiland Madagascar ontdekten, en na dien Heilig noemden, hoewel anderen ontrent den zelven tyd deze ontdekking aan *Tristan da Cunha* toeschryven) naar Portugal, die 'er

'er den 24ſten April des zelven jaars quam, doch bleef zelf met de anderen te Coetsjien, om 't opperbeſtier daar waar te nemen.

Pieter Gnajas verrigtingen op Zofala.

Ondertuſſchen had koning *Emanuël* eenen *Pieter Gnaja* met 6 ſchepen afgezonden, die op Zofala aangierde. De Mooren zogten hem daar een leelyken trek, tydig by hem ontdekt, te ſpeelen; doch hy ſloeg hen, en ſtelde daar eenen anderen koning aan, doch ſtierf 'er zelf; weshalven *Almeida* eenen anderen gebieder na 't kaſteel aldaar zond.

Laurens d'Almeida ſlaat den Samoryn.

De Samoryn, die lang na de Egyptiſche en Arabiſche vloot, die nog niet opdaagde, gewagt had, wiert door de vloot van *Almeidas* zoon, *Laurens*, moedig aangetaſt, die veel van zyn vaartuigen nam, en veel van zyn volk doodſloeg, daar hy zelf maar 6 man verloren had.

Sabajus dryft de Portugeezen van Anchediva.

Sabajus, de vader van *Hidalchan*, een Decans vorſt, zag de Portugeezen in zyn land te Anchediva ook met een dwars oog aan, en zogt hen door een Portugees overlooper van daar te dryven, te meer, alzoo zy kort te voren op Anchediva een ſterkte gebouwt hadden, waar op *Emanuël Pallanja* bevel voerde, den welken hy belegerde, en, na het eenigen tyd wel uitgehouden te hebben, dwong 't zelve eerſt te ſlegten, en toen te verlaten.

Laurens Almeida ontdekt in 't jaar 1505. Ceylon.

Ontrent dezen tyd zont de oude *Almeida* zyn zoon, *Don Laurens*, met 9 ſchepen naar de Maldives om op de vaartuigen der Arabiers te paſſen, en die te onderſcheppen, by welke onderneming hy door de ſtroomen zoodanig vervoert wiert, dat hy, buiten gedagten, op 't eiland Ceylon verviel, en dat ontdekte.

Hy quam, zoo zommige willen, by de Kaap Comoryn, of in de Haven van Gabalikan, en zoo anderen willen, in de baay of by den hoek van Gale te land, vindende daar wel zeven byzondere koninkjens van ryken, doch die gezamentlyk onder eenen oppervorſt ſtonden, die te Colombo zyn hof hieldt.

Maakt den koning van Gale cynsbaar.

Hy wiert door een afgezant van den koning van Gale bezogt, die ook om zyne vriendſchap en vrede aanhielt, welke met hem op dien grond door *Pelagius de Souſa* aangegaan wiert, dat die vorſt jaarlyks aan koning *Emanuel* 250000 ponden kanneel opbrengen, en dat koning *Emanuël* van zyn zyde hem weder tegen zyn vyanden beſchermen zou.

Ter gedagtenis van deze ontdekking richtte *Laurens* hier een pilaar op, met de wapenen van koning *Emanuël* daar op uitgehouwen.

Alfonſus Albukerk tweede opperbeſtierder, verovert Socotora.

In 't jaar 1506. zont koning *Emanuel*, *Alfonſus Albukerk* met 5 ſchepen als tweede opperbeſtierder, en vervanger van *Almeida*, in gezelſchap van *Triſtan da Cunha* met 11 ſchepen, naar Indiën.

Zy liepen te zamen naar het eiland Socotora; welkers ſterkte zy veroverden, en waar over *Alfonſus Noronha* tot bevelhebber geſtelt wiert.

Triſtan verzeilde den 10den Auguſti 1507. van daar, liet *Albukerk* daar met 7 ſchepen, en 470 man, tot bezetting van de golf van Perſien, en 't Roode meir.

Jacob S queira loopt na Malacca.

In 't begin van 't jaar 1508. in April zont koning *Emanuël* weer 16 ſchepen uit, waar van 'er 4 onder *Jacob Siqueira* naar Malacca, en de andere 12 onder *Georgius Aquilaris*, naar kaap Guardafuy zouden loopen.

Ondertuſſchen waren de zaaken der Portugeezen, door 't veroveren en mishandelen van een Cananôrs ſchip, in zulk een verwarring geraakt, dat *Laurens Brit* daar door in grooten nood quam.

Brit ſla de koni van Ca nanôr.

De koning, die nu te Cananôr, en den Portugeezen zeer vyandig was, had door een wal 't kaſteel van de ſtadt afgeſneden, hielt hem vier maanden lang zeer naauw bezet; maar de dappere *Brit* ſloeg zyn 50000 man, en 200 vaartuigen zeer lofſelyk af, zonder verlies van eenen eenigen man van de zynen, en daar op dwong *Laurens d'Almeida* hem verder tot een zeer voordeelige vrede, waar toe de komſt van *Triſtan da Cunha* alhier veel hielp, van

DeSam ryn geſl gen.

waar men toen met een dubble vloot van *Triſtan* en van *d'Almeida* naar Panane trok, daar de vyand mede deerlyk geklopt wiert; waar op *Triſtan da Cunha* in 't einde van 't jaar 1507. met 5 ſchepen naar Portugal vertrok.

Albuker wind O mus.

Na 't vertrek van *da Cunha* van Socotora nam *Alfonſus Albukerk* voor, Ormus te gaan belegeren, waar na toe hy door ſtorm gedwongen, den 20 Auguſtus 1507. verzeilde.

Hy quam allereerſt voor een ſteedje, in 't diſtrict van Ormus gelegen, Calajate genaamt, daar hy wel, doch qualyk in de ſtadt Curiate, ontfangen wiert; en nam, wegens quade en bedriegelyke handelingen, naderhand beide die ſtedekens, gelyk ook Mascate en Soar, in.

Daar op verſcheen hy voor Ormus, alwaar *Zeifoddin* nog een kind en vaſal des konings van Perſien was, doch onder voogdy van zyne moeder, en eenen gelubden, *Atar* genaamt.

Dat hy aan Po tugal cynsbaa maakt.

Hy eiſchte die ſtadt op; doch de trotze gelubde gaf tot antwoord, dat hy niet gewoon was ſchatting te geven, maar die te eiſſchen, doch *Albukerk*, ſchoon zelf gequetſt, dwong hem tot overgave, en maakte *Zeifoddin* cynsbaar aan Portugal, onder beloſte van jaarlyks aan koning *Emanuël* 15000 ducaten, en aan *Albukerk* 5000. wegens de koſten te betalen, en dat hy ook aan *Albukerk* aldaar plaats tot 't bouwen van eene veſting geven, en den Portugeezen toeſtaan zou zich daar neder te zetten, al 't welke *Albukerk* met ontrent

500

500 mannen verrigtte; doch hy wiert daar trouwloos van de zynen verlaten, waar door 't bouwen van die ſterkte langzaam voortging, waar van *Atar*, nu rebellerende, zich weder bediende, om nog een kans tegen *Albukerk* te wagen, doch hy wiert weer geſlagen, en *Albukerk* zou veel meer verrigt hebben, indien al zyne ſcheepshoofden hem niet verlaten hadden, om hem by *d'Almeida* nog te gaan beſchuldigen, 't geen hem, na verwoeſting van 't eiland Kismis, dwong weer na Socotora in Januarii 1508. te loopen, om daar de vervallene zaaken te herſtellen, en hen een ſchatting, veel ſwaarder als de vorige, over dezen tweeden afval op te leggen.

Ondertuſſchen moeſt hy daar overwinteren, vertrok toen den 20 Auguſtus naar 't afgevalle Kalajat, dat hy zich weer onderwierp, en verbrandde, beſchoot daar na Ormus, veroverde nog een ſtadt, en trok toen naar Cananôr, daar hy den 3den November 1508. aanquam, om volgens berigt uit Portugal 't opperbeſtier van *d'Almeida*, die daar toe nog zoo gereed niet was, over te nemen. Zyn zoon, Don *Laurens d'Almeida*, van Ceylon op de kuſt van Malabar weergekomen, om die met 8 ſchepen te dekken, bevond, dat *Mahhmud*, koning van Cambaja, die nevens veel andere Princen op des Samoryns zyde gekomen was, ernſtig om hulp aan den Sulthân van Egypten, *Campſon*, geſchreven had, welk ſecours van 25 ſchepen, door *Andreas Amaral* wel geſlagen was, doch niet te min zont hy eenige andere vaartuigen met 1500 Mamalukken onder *Emir Hoſſein*, die te Diu, een ſtadt in 't ryk van Cambaja, aanlandden.

Daar op quam *Laurens* voor Chaul, een ſtadt, 50 mylen van Diu, te landen, doch zoo ongelukkig, dat hy van den vyand, die de haven kort daar na inliep, overvallen wiert, en, na een wakkeren zeeſlag van wederzyden, door een kanonkogel zyn halve dye verloor, vegtende nogtans even dapper, terwyl hy met de ſtomp op een ſtoel by de maſt leunde, doch wiert daar na met een anderen kogel zoodanig getroffen, dat hy daar 't leven en zyn ſchip verloor. Men zogt wel na 't lyk van dien braven zeeheldt, 't geen men eerſt op 't dek geworpen had, maar 't was niet te vinden.

Wanneer nu *Albukerk* van *d'Almeida* d'overgave van 't opperbewind van Indiën, volgens 's konings laſt, verzogt, antwoordde hy, die *Albukerk* niet wel lyden mogt, en maar uitſtel zogt, om de regeering aan zich te houden, dat hy de dood van zyn zoon eerſt op die van Diu wreeken wilde, waar tegen zich *Albukerk*, met veel reden, doch vrugteloos aankantte, moetende, in weerwil, vooreerſt naar Coetsjien vertrekken, om beter gelegenheid tot zyn recht af te wagten.

Ondertuſſchen vertrok de oude *d'Almeida* den 12den December 1508. met 19 ſchepen, 1300 Portugeezen, en 400 Coetsjienders, of, zoo *Maffejus* wil, in 't jaar 1509. maar met 11 ſchepen, naar Anchediva, om *Zabajim* en *Emir Hoſſein* aan te taſten, na welke geſlagen te hebben, hy den 5den Januarii op Diu deed aanzeilen, alwaar hy *Emir Hoſſein* weder op de vlugt dreef, met groot verlies van den vyand, en zeer klein verlies der zynen, en quam dus met grooten buit in zegenpraal, zeer vergenoegt over de wrake wegens zyn zoons dood genomen, weder naar Coetsjien, dwingende, door zynen grooten naam en de ſchrik zyner wapenen, *Nizamelek*, en den koning van Baticala, die 5 mylen van Goa lag, aan Portugal cynsbaar te worden.

Slaat Zabajim en Emir Hoſſein voor Diu.

En keert weder naar Coetsjien.

Hoe zeer nu *François d'Almeida* na zyn roemryke wederkomſt *Albukerk* van zyn recht tot het opperbeſtier, dan met hem te bekladden, dan met andere ſtreeken, zogt te ontzetten, en het aan zich te houden, moeſt hy egter, by de komſt van den zeevoogd *Ferdinand Coutinho*, die laſt had met *Albukerk* zich zamen te voegen, en die in October 1509. met 15 ſchepen te Cananôr belandde, buigen, en 't bewind na vier jaaren beſtierens, en nu 60 jaaren oud, aan den nieuwen of tweeden opperbeſtierder *Alfonſus Albukerk* in 't jaar 1509. overgeven, na zich met hem bevredigt te hebben. Hy vertrok dan in 't laatſt dezes jaars, en wiert in Maart 1510. ontrent de Kaap te land getreden, van de Hottentotten, die door zyn volk qualyk gehandelt waren, met 64 der zynen gedood.

Ferdinand Coutinho komt voor Cananôr.

Albukerk word in 't jaar 1509 eerſt tweede Opperbeſtierder.

d'Almeidas dood.

Deze zeevoogd *Coutinho* was in 't byzonder gezonden, zoo om *Campſon*, den Sulthân van Egypten, als om den Samoryn aan te taſten.

Dit laatſte deed hy eerſt met 30 ſchepen, won de ſterkte, terwyl *Albukerk* de ſtadt Calicoet in brand ſtak, doch zyn dolle drift om zich, tegen alle raad, te ras in 't paleis te begeven, en 't plunderen van zyn volk, in plaats van te vegten, en *Albukerk* eerſt af te wagten, was oorzaak, dat hy daar vermoord, en *Albukerk*, toen hy hem te hulp quam, op twee plaatzen niet alleen gewondt, maar door een ſteen zoo zwaar gequetſt wiert, dat hy buiten zich zelven geraakte, hoe wel hy in 't kort herſtelt was.

Coutinho en Albukerk veroveren de ſterkte van Calicoet.

Jacob (by anderen *Diëgo*) *Lopes Siqueira* in 't jaar 1508. den 5den April van koning *Emanuël* naar Malacca gezonden, quam 1509. eerſt met 5 ſchepen op Sumatra voor Pedir ten anker, alwaar hy met de koning van Atsjien, en daar na met die van Pacem, vrede maakte.

Siqueira komt voor Pedir.

Van daar ſtevende hy naar Malacca, een voorname koopſtadt, die weleer onder

En op Malacca.

der den koning van Ziam gestaan had, maar, van hem afgevallen, nu onder *Mamud* of *Mohhammed*, koning van Malacca, geraakt was.

Hy vond op de reede van Malacca Chineesche jonken, die hem vriendelyk verwelkomden. Hy wiert van den koning zeer minnelyk ontfangen, die vrede met hem maakte, hem daar een huis vergunde, in 't welke zekere *Roderyk Arauge* als Factoor gestelt wiert; maar gelyk de Mooren op Calicoet *Vasco Gama* by den Samoryn verdagt gemaakt, en veel spel gebrouwen hadden, om 'er hun maar uit te bonzen, zoo stelden de Mooren en Arabiers hier op Malacca het de Portugeezen op de zelve wyze. Zekere Anachoda of schipper *Begua* van Cambaja, en *Raja Utimutis* een Javaan, bakten hen dezen koek, en maakten hen by den koning voor zeeroovers uit, die maar quamen om hem zyn land afhandig te maken, gelyk zy die van Coetsjien, Cananôr, Ormus en Zofala, gedaan hadden, waar op de koning voornam 't verbond heimelyk te breken, al de voorname Portugeezen te gast nooden, en op die maaltyd te vermoorden. *Siqueira* wiert van de Chinezen getrouwelyk gewaarschouwt de bedriegelyke Maleyers niet te vertrouwen; doch agtte dit in 't eerst niet, maar nadrukkelyker, en nog tweemaal gewaarschouwt, veinsde hy ziek te zyn.

Daar hy wel ontfangen wierd

Doch geraakt in gevaar.

Slaat geen agt op verschei-de waarschouwingen.

Deze twee roervinken, die zeer ryke kooplieden waren, hadden 's konings oom, den Sjahbandar, en meer andere Grooten, door geschenken op hun hand weten te krygen, doch hadden den Laksamana, of zeevoogd van Malacca, die oordeelde, dat men 't verbond niet behoorde te breken, niet konnen bewegen.

De koning wilde daar egter mede voort, en nam voor, ziende dat dit mislukt was, *Siqueira* op zyn schip om hals te brengen, terwyl zyn meeste volk met de booten zou aan land zyn; en om daar den weg toe te baanen, zou men aanbieden, hen, volgens de Indische gewoonte alomme, als 'er eenig schip de eerstemaal quam, ten eersten af te laden.

Om 't werk te beginnen zou men, om zeker te gaan, een teeken met rook aan land geven, na 't welk *Raja Utimutis* moest aanvallen, doch hy, dat wat te vroeg op 't schip van *Siqueira*, dien hy aan boord aan 't schaakspel bezig vond, willende ondernemen, en *Siqueira* pas te voren, eerst door *Ferdinand Magellaan*, en daar na door een stierman uit de mars, dat 'er al een met de ponjaard klaar stond, gewaarschouwt, zoo verydelde zyn aanleg, en hy wiert met al de zynen op de vlugt gedreven, maar terstont daar na, wanneer het rooktêken in de stadt eerst opging, wiert het meeste volk aan land, uitgenomen eenige, die naar 't huis van den Factoor gevlugt waren, deerlyk vermoort, van al het welke de koning, ziende dat zyn voornemen op de schepen mislukt was, veinsde niets te weten. *Siqueira*, die van zyne kant nu mede veinsde, om de 20 Portugeezen, die in de stadt noch waren, waar onder ook *François Serraan*, eerst weer aan boord te hebben, verzogt die van den koning; doch, als hy zag, dat de koning dit uitstelde, om hem, als hy klaar was, te overvallen, zeilde hy, na dien vorst zyne trouwloosheid verweten te hebben, eindelyk naar Indiën, maar hoorende dat *d'Almeida*, zyn patroon, al naar Portugal was, vertrok hy mede ten eersten derwaart, alzoo hy voor *Albukerk*, diens party hy tegengestaan had, vreesde.

Hy ontkomt zeer gelukkig; doch veel anderen wierden vermoord

Siqueira keert weder naar Portugal.

Albukerk, ondertusschen weer volkomen herstelt, tast, op den raad van *Timoja*, zynen verbondeling, en hoofd van een aanzienelyke vloot, eerst de twee kasteelen van Goa, Pangin en Bardes, (daar hy door *Timoja*, en zyn zusters zoon, *Antoni Noronha*, al voor zyn aankomst, meester van wiert) en daar na de stadt Goa zelf, aan, die hy den 16[den] Februarii 1510. vermits *Zabajim Hidalchan**, zoon van den overleden *Zabajim*, kort te voren zyn vader in 't ryk van Cuncan, of Visiapoer, gevolgt, en na deszelfs grenzen getrokken was, byna zonder bloedstorten veroverde; en zynen neef *Antoni Noronha* tot opperbestierder dier stadt, en *Gaspar Paiva* tot slotvoogt aanstelde.

Albukerk verovert Goa.

* eigentlyk *Adil-chan.*

Hy hieldt de zelve egter niet lang in, maar wiert ten deele door *Zabajims* magt, doch meest door den haat en afval van wel 900 der zynen, die hem deze eere benydden, gedwongen de stadt den 30[sten] Mey weer te verlaten, en dat met zoo haastig een overleg, dat zy naaulyks hunne schepen konden krygen, en is hun gevaar daar by af te nemen, dat *Albukerks* paard onder zyn lyf ter nedergestooten wiert. Het bleef hier niet by. Die groote held, die de stadt Goa, als de bequaamste ten zetel van zyn opgaande opperbestier, en als de gelegenste ten handel, vermits zy de sleutel van al de nabuurige ryken was, aangezien, en ook daar toe by zich zelven verordent had, vond goed die stadt nog eens aan te tasten. Hy trok dan den 20[sten] November met 34 schepen, 1500 Portugeezen, en 300 Malabaren, weer naar Goa, en had, na een dappere stryd van 6 uuren, het geluk van die weer, maar met verlies van 40 mannen, te veroveren, en dat pas te voren, eer *Timoja* tot zyne hulp daar aanquam, zoo dat het scheen, dat die eer alleen voor de Portugeezen geschikt was. Hy stelde tot slotvoogt van Cananôr aan *Emanuël Kunha*, in de plaats van *Roderik Babel*, dien hy, vermits zyn neef in de laatste slag gebleven was, slotvoogt van Goa gemaakt had.

Doch moet het weer verlaten.

Maar verovert het op'nieuw.

Na

Na deze groote overwinning nam *Albukerk*, den 1ſten Auguſtus 1511. voor met 23 ſchepen naar Aden, volgens 's konings laſt, te zeilen; doch de winden wegens 't veranderen van het moeſſon hem tegen zynde, liep hy met zyn vloot, en 1400 mannen, naar Malacca, om de Portugeezen en goederen, door koning *Mohhammed* zedert *Siqueiras* tyd daar aangehouden, weder te eiſſchen.

Hy vorderde die eerſt in der minne, doch, volgens der Chinezen waarſchouwing, ziende, dat hy om den thuin geleid wiert, en de koning maar tyd zogt te winnen, om ondertuſſchen zyn vloot, die van de hand was, tot zyn onderſtand te krygen, zoo taſte hy de ſtadt aan, en ſtak die in den brand, 't geen de koning zoodanig ontſtelde, dat hy terſtont *Arauge*, en de andere Portugeezen, met aanbieding van vrede, aan den opperbeſtierder zond; die daar op een plaats tot 't maken van een veſting eiſchte, welke de koning wel beloofde, maar daar quam niets af, 't geen *Albukerk* bewoog de ſtadt weer aan te taſten, en alles te verwoeſten, uitgenomen de huizen van *Raja Utimutis*, die zich met geſchenken tydig voor hem vernedert had, en dat van *Ninachetue*, en eenige andere Javanen, die hy als bondgenoten in zyn beſcherming genomen had.

Hy ſloeg den koning der mate op de vlugt, dat hy van zynen olifant afſtygen moeſt, 't geen zynen val te meer verhaaſte, en een grooten buit in handen der Portugeezen deed vallen. Het vyfde deel daar van, koning *Emanuël* toekomende, beliep 200000 ducaten. Hy vond daar ook een groote menigte van wel 9000 metale en andere ſtukken geſchut. De koning, met weinige der zynen na 't naburig boſch gevlugt, quam van droetheid, geen herſtel aan zyn zaaken ziende, te ſterven.

De opperbeſtierder herſtelde ten eerſten alles in de ſtadt, bouwde daar een veſting, maakte tot eerſte landvoogt van Malacca *Roderik Brit Patalyn*, gaf 't bewind over de Mohhammedanen aan *Raja Utimutis*; doch, daar na bevindende, dat hy een verraader was, die met 's konings zoon *Aloddin* aanſpande, deed hy hem en alle die hy van de zynen ſchuldig vond, met de dood ſtraffen, en hunne huizen verwoeſten; ſtellende *Ninachetue* over de Mohhammedanen als Sjabandar aan.

Hy gaf van deze groote overwinning kennis aan den koning van Ziam, die hem daar over geluk wenſchte.

In 't einde van December 1511. zont de onderkoning *Albukerk* 3 ſchepen onder *Antoni Abreus* naar de Molukze en Bandaneeſche eilanden, om van de zelve nader kennis te krygen. Hy kon die wegens ſtorm en onweder niet opzeilen, maar raakte, na de ſtadt Agacimum (eygentlyk Greſſic) op Java aangegiert te hebben, in 't begin van 't jaar 1512. in Amboina, daar hy eenige nagelen innam, en ook in Banda, gelyk *François Serraan*, die in Banda van hem ſcheidde, na ſchipbreuk op de ſchilpads eilanden (anders Noeſapinhas genaamt) geleden te hebben, in Ternate aanlandde, alwaar hy van den vorſt wel ontfangen wiert.

Die 1512. in Amboina, en in Banda quam, gelyk Serraan in Ternate.

Albukerk, het noodige op Malacca verzorgt hebbende, verzeilde met 4 ſchepen van daar naar Malabar, om de voornemens van *Hidalchan* wegens 't hernemen van Goa te verydelen; doch liet *Pedro Andrado* met 10 ſchepen ontrent de mond van de ſtraat van Sincapoera, om een wakend oog op den prins *Aloddin*, die naar 't eiland en de ſtadt Bintam gevlugt was, te houden.

Albukerks vertrek van Malacca.

Hy had het ongeluk, van ontrent Pacem op een klip ſchipbreuk te lyden, en quam, na groot gevaar uitgeſtaan te hebben, in Februarii 1512. met de overblyfzelen van zyne ontramponeerde ſchepen weer te Coetsjien, en vond te Goa alles in goeden ſtaat, na welke ſtadt hy met den ſlotvoogt van Coetsjien, *Pieter Mascarenhas*, met 16 ſchepen vertrok.

Hy dwong den Samoryn om vrede te verzoeken, en maakte den koning der Maldiviſche eilanden aan Portugal cynsbaar.

Dwingt den Samoryn.

Maakt de Maldives cynsbaar.

Na zyn vertrek van Malacca maakte zekere *Pati Catir* weer eenen toeleg, om de Portugeezen van daar, was 't mogelyk, te verdryven, volgens beloften, door hem aan de weduwe van *Raja Utimutis* gedaan, met wederbeloften van hem dan hare dochter ten houwelyk te geven; maar hy wiert ettelyke reizen in de vlugt geſlagen, zonder dat de Javaanſche hulptroepen hem eenigzins hadden konnen herſtellen, alzoo die ook geſlagen, en gedwongen wierden met groot verlies en ſchande naar Java te vlugten, met dezen *Pati* by hen, die 't op Malacca niet langer had konnen houden.

Herſtelt de zaaken van Malacca.

Ook maakte *Albukerk* een verbond met den koning van Pegu, en vrede met dien van Viſiapoer, en met *Hidalchan*, behalven dat hy den keizer van Malabar ook bewoog, hem 't bouwen van een ſterkte op zyn land toe te ſtaan, die in 't begin van Maart 1513. aangelegt wiert.

Maakt vrede met verſcheide vorſten.

Bouwt een ſterkte op Calicoet.

Albukerk had nu alles aan dien kant in ruſt, en was derhalven den 18den Februarii 1513. naar Aden gezeilt, met een vloot van 20 ſchepen, en 1700 Portugeezen, onderſteunt van 1000 Indianen, en liet *Pieter Mascarenhas* als landvoogt van Goa, om in zyn afwezen daar te gebieden.

Gaat naar Aden.

Hy eiſchte die ſtadt ten eerſten op; maar men paaide hem met beloften, tot dat hy eindelyk genoodzaakt wierd de ſtadt aan te taſten, maar moeſt, ſchoon zyn volk al op de muuren was, onverrigter zaake

den aftogt doen blazen; waar op hy met de zynen, na eenige vaartuigen verbrant te hebben, weer vertrekken moest, zonder die stadt, die hem te sterk van nature en van volk was, eenige verdere schade te hebben konnen toebrengen.

Nieuwe moeite op Malacca, tydelyk gestilt.

Na zyn vertrek van Malacca, raakte het daar weer in de war door eenen *Pati* van Japara, die al by *Raja Utimutis* leven, zedert 7 of 8 jaaren, eenen aanslag tegen 't leven van den koning van Malacca gesmeedt hadt, om zich die stadt te onderwerpen. Schoon *Raja Utimutis* nu gestorven was, bleef deze Javaanze *Pati* egter by dit voornemen volharden, van tyd tot tyd volk, onder voorgeven van daar te komen handelen, derwaart zendende, die zich heimelyk in des overledens huis verborgen.

Toen nu de zaak, na zyne gedagten, ryp was, quam hy met 300 bemande vaartuigen naar Malacca, maar wiert van *Brit Patalyn*, den landvoogt, en *Andrado*, die over de zeezaaken gebood, zoo deerlyk geslagen, dat hy zyn meeste vaartuigen, en wel 8000 man van zyn volk verloor, waar tegen de Portugeezen maar 30 man der hunnen misten.

Behalven dezen Javaanzen *Pati*, of graaf, had ook *Mohhammed*, koning van Bintam, 't oog op Malacca, en maakte eenen toeleg om het te overrompelen, doch, ziende zyn aanslag tegen *Pieter Person*, verzorger van koning *Emanuëls* zaaken aldaar, mislukt, zoo maakte hy met de Portugeezen vrede, 't geen Malacca een langen tyd rust gaf.

Albukerk krygt verlof tot het bouwen van een vesting te Diu.

Na *Albukerks* te rugkomst van Aden te Goa, kreeg hy van den koning van Cambaja wel verlof, om te Diu een vesting te bouwen, doch dat had geen sterken voortgang. In die tusschentyd stierf ook de Samoryn, en wiert van *Naubeadarim*, een vriend der Portugeezen, opgevolgt, waar op het bouwen van de sterkte, door des vorigen Samoryns vuilaardigheid gestremt, zynen voortgang, en de vrede wat beter duur had, gelyk hy aan koning *Emanuël* ook eenen Gezant zond.

In dit zelve jaar had *Albukerk* weer veele haspelingen met zyne hoofdluiden te Goa, en geen minder dwarsche beraadslagingen, of men daar blyven zou of niet, waar op hy, na 't langer verblyf aldaar, by meerderheid van stemmen, overgehaalt te hebben, *Georg Albukerk* tot tweeden landvoogt van Malacca aanstelde; doch 't bouwen der vesting van Diu, hem te voren door den koning van Cambaja toegestaan, had nu geen voortgang meer, aangezien die vorst van zinnen verandert was; gelyk het ook te Ormus, schoon men daar vrede gemaakt had, byna eveneens stondt, daar men 't bouwen van een vesting ook afwees; vooral nu *Zeifoddin* overleden, en *Termuza*, zyn broeder, door bestier van *Noereddin*, in zyn plaats gevolgt was. Gelyk *Nocreddin* van zyn neef *Hhamed* kort daar na als ryksbestierder vervangen wierdt.

Dood van Zeifoddin, en zyn Opvolger.

Deze had 15000 ducaten wegens de beloofde schatting behooren te betalen; doch telde aan *Pieter Albukerk*, alzoo hy nu niet meer geven kon, voor af 10000 ducaten, met beloften de andere 5000 ten eersten ook te zullen voldoen.

Albukerk word meester van Ormus.

In 't einde van Februarii 1515. trok de opperbestierder van Indiën met 27 schepen, veinzende naar Aden te willen gaan, naar Ormus, blokkeerde het eiland, liet *Hhamed* ombrengen, wiert daar meester van alles, deed daar toen een vesting, mits verligtende den koning van de helft der schatting, na zyn zin maaken, en trad in verbond met den koning van Persien *Ismael*, schoon hy hem dezen schoonen brok ontrukt had.

Laat'er een vesting bouwen.

Dit verrigt hebbende quam hy met de vloot weer te Goa. Maar hoe groote diensten deze dappere held zynen koning gedaan had, was hem egter niet mogelyk te beletten, dat zyn vyanden koning *Emanuel* zoodanig tegen hem hadden weten op te maken, dat hy hem, schoon hy die drie voorname steden, Goa, Malacca, Ormus, en by na de gantsche kust van Indiën, aan zyn gebied onderworpen had, volkomen begon te mistrouwen, zich verbeeldende, dat *Albukerk* dit niet voor hem, maar voor zich zelven, gewonnen, en voorgenomen had, zich tot koning van Indiën op te werpen.

Word qualyk beloont.

En opontboden.

Dit bragt ook den koning daar toe, dat hy goedvond hem op te ontbieden, en *Lopes Suares Alvarenga* (zoo andere willen *Alvergaria*) in zyn plaats, als derden oppergebieder naar Indiën, te zenden, die den 7[den] April 1515. van Lisbon vertrokken, en den 2[den] September voor Goa ten anker gekomen is.

Lopes Suares Alvarenga derde oppergebieder van Indiën.

Albukerk had werk, dat hy de reede van Goa kreeg, en raakte, nu 63 jaaren oud, aan den afgang, 't geen hem zoo veel niet verswakte, als wel de spyt, dat hy door *Alvarenga*, die kort voor zyn overlyden met 10 schepen voor Coetsjien verscheen, stondt vervangen, en, zoo slegt voor al zyn diensten geloont, nu opgezonden te worden. Hy stierf, dezen hoon zich zeer aantrekkende, kort daar na, een bastaardzoon nalatende, *Blasius Albukerk* genaamt, die van den koning, na dat hem zyn misslag te laat berouwde, over 't ongelyk dezen wakkeren held op valsche berigten van zyn vyanden aangedaan, naderhand dies te meer begunstigt wierdt.

Albukerks dood.

In 't laatste van dit zelve jaar 1515. trad de opperbestierder, *Lopes Suares Alvarenga*, in het opperbevel van Indiën, ontrent welken tyd ook *Campson*, Sulthân van Egypten, overleden is.

Pas voor de dood van *Alfonsus Albukerk* had

had hy tot bevelhebber, of landvoogt van Ormus, zynen neve, *Pieter Albukerk*, aangeſtelt; ook was, volgens koning *Emanuel* laſt, *Georgius Brit* in de plaats van *Georgius Albukerk* derde landvoogt van Malacca gemaakt, alwaar ook niet lang te voren eenige ſchelmſtukken van den koning van Bintam, voet gevende tot onthalzing van *Abdallah*, koning van Campara, des Bintammers ſchoonzoon, en naderhand ook tegen de Portugeezen zelf, op een gruwelyke en verraaderlyke wyze bedreven, te voorſchyn quamen; op welke bedryven ook een zeeſlag tuſſchen hem en *François de Mello*, doch tot zyn groot nadeel, volgde, juiſt in die tyd, dat *Brit Georg Albukerk* te Malacca quam vervangen. Na *Brit*, (die tot 1517. en dus niet lang, Malacca beſtierde) wilde *Nuno Vaz Pereira* zich in zyn plaats indringen, onder welke door onderlinge geſchillen Malacca weer in groot gevaar geraakt zou hebben, zoo 't niet voorgekomen was.

In 't jaar 1516. maakte *Alvarenga* vrede met de koningin van Coulan, bouwde daar een veſting; beveſtigde de vrede met den nieuwen Samoryn, verydelde de nieuwe bedenkingen van Goa te verlaten, zont *Ferdinand Pedro Andrada* in Mey 1517. naar China, om daar in vriendſchap handel te verzoeken, die onderweg by den koning van Pacem aangierde, vrede met hem maakte, en verlof kreeg, om daar een vaſtigheid te bouwen. Uit China, daar hy minnelyk ontfangen was, quam hy in 't jaar 1518. eerſt te Malacca, en vertrok naar Portugal; doch zyn broeder ſtiet alles in China weer om verre.

Alvarenga zelf ging ook naar Aden in Februarii 1517. met 43 ſchepen, met welke vloot hy den bevelhebber aldaar zoo verbaasde, dat die hem ootmoedig de ſtads ſleutels aanbood, doch de landvoogt; hem voor getrouw genoeg houdende by die aanbieding, nam de zelve niet aan, ſleurende hier mede zeer laſhertig zoo lang, tot die bevelhebber, ondertuſſchen in ſtaat geraakt, zich weinig aan hem gelegen liet, en hem zeer veragtelyk begon te handelen; waar op hy zich eindelyk genoodzaakt vond, na eenige ſchepen door ſtorm verloren, Judda aangedaan, en Zeila geplundert te hebben, onverrigter zaake van dien tocht weer naar Ormus en Goa te keeren, 't geen kort daar aan door *Hidalchan*, en den 2den landvoogt, *Pieter Moncojus*, in groot gevaar en tot hongersnood geraakte, al 't welke door de komſt van *Joan Silveira*, en *Antoni Saldanha*, met hunne ſchepen en volk herſtelt, en dus dit derde beleg van Goa door *Hidalchan* met een vrede beſloten wiert.

Alvarenga herſtelde ook door *Johan Silveira* de vervallene zaaken in de Maldives, Cambaja, en Bengale, door nieuwe verbonden; na welk laatſte ryk hy hem zont; doch hy, door den overſten van Katigan misleid, taſtte hem tweemaal aan, en dwong hem tot vrede; die niet gehouden, en waar op *Silveira* genoodzaakt wiert met een reddelooze vloot naar Ceylon af te zakken.

ves, in Bengale, en op Ceylon.

Het aanmerkenswaardigſte egter, dat onder *Alvarenga's* beſtier voorviel, was, dat hy met 19 ſchepen en 700 mannen naar Ceylon trok, en in 't jaar 1518. niet alleen vriendſchap met den koning van Colombo maakte, maar, uit ontzag voor de Portugeeſche wapenen, niet tegenſtaande de oprokkeningen der Mooren tegen henluiden, hem ook gedwongen heeft het maken van een ſterkte aldaar toe te ſtaan. Zy wiert ten eerſten begonnen, doch onder 't bouwen der zelve brak de koning 't verbond, en ſloeg eenige Portugeezen dood; 't welk dien vorſt zoo qualyk bequam, dat hy, eerſt wakker geklopt, tot een ſchandelyke vrede verbonden, en gedwongen wiert te beloven, voortaan aan Portugal cynsbaar te zullen zyn.

Colombo word cynsbaar aan Portugal.

De ſchatting, hem jaarlyks opgelegt, zou beſtaan in 120000 ponden kanneel, 12 ringen met Zaffieren, of andere edele geſteenten, en 6 olifanten, waar voor hem *Emanuël* tegen zyne vyanden beſchermen zou.

Hier op ging het bouwen der veſting van Colombo voort, en *Johan Silveira* wiert als eerſte ſlotvoogt dezer veſting, en *Antoni Miranda d' Azevedo* over de zeezaaken, aangeſtelt.

Hy bouwt daar een veſting.

Hier moet ik nog by voegen, dat, na de dood van *Georgius Brit*, die in 't jaar 1517. op Malacca ſtierf, over de regeering tuſſchen *Nuno Vas Pereira* en *Antoni Pacieco* geſchil gerezen zynde, *Alexis de Meneſes* uit Portugal met eenige ſchepen zeer tydig op Malacca aanquam, alwaar hy *Alfonſus Lopes da Coſta* in *Brits* plaats tot 4den Malakzen landvoogt, volgens laſt van koning *Emanuël*, heeft aangeſtelt.

By zyn aanwezen aldaar beoorlogde de koning van Bintam die van Malacca weer met ernſt, gelyk hy na zyn vertrek 17 dagen lang de ſtadt belegerde, doch hy wiert tweemaal zoo deerlyk geſlagen, dat hy Malacca zedert in ruſt liet, en 'er van af zag.

Malacca weer aangetaſt door den koning van Bintam.

Alexis de Meneſes had voor zyn vertrek van Malacca aan *Triſtan de Meneſes* ook laſt gegeven, om de Moluccos nader te bezoeken terwyl hy zelf na Goa vertrok.

Nader laſt tot het ontdekken der Molukken.

Dit nu 't voornaamſte zynde, 't geen in de drie jaaren van *Alvarengas* opperbeſtier voorgevallen is, zoo heeft hy in 't jaar 1518. zyn regeering aan *Jacob* of *Diëgo Lopes Siqueira*, die den 8ſten September 1518 met 10 ſchepen te Goa quam, overgegeven. Die hem als vierde opperbeſtierder van Indiën verving.

Diëgo Lopes Siqueira, vierde opperbeſtierder van Indiën.

In 't begin van zyn regeering, of 1519. zont hy *Garsia de Sala* naar Malacca om daar eenige zaaken te verrigten, doch by zyn komst vont hy den landvoogt, *Alfonsus Lopes Costa* ziek, en nam, als vyfde landvoogt van Malacca, 't bestier van hem over.

Belast Gomes naar de Maldives te gaan.

Ook had *Siqueira* zekeren *Johan Gomes* naar een der Maldivische eilanden gezonden, met last, om daar een vesting te bouwen; doch daar gekomen wiert hy van de Mooren vermoort.

Hy beteugelt eenige vorsten.

Hy beteugelde ook *Aloddin* in zyne nieuwe aanslagen tegen Malacca, en dwong den koning van Baticala tot zyn pligt.

Koning Emanuëls huwelyk.

In dit zelve jaar 1519. troude koning *Emanuël*, nu 50 jaaren oud, de zuster van keizer *Carel* V. toen koning van Spaanjen, en zond ook *Georg Albukerk* met 16 schepen uit, waar van 'er maar 4 in Indiën quamen.

Georg Albukerks komst in Indiën.

Ontrent dezen tyd wiert *Ferdinand Magellanes*, een Portugees Edelman, die te voren al in Indiën geweest, doch van zynen koning na zyn gedagten te gering gehandelt was, op koning *Emanuel* zeer misnoegt, om dat hy hem maar een halve goudgulden soldy meer (om wat edeler daar door als anderen te schynen) geweigert had. Dit ging by hem zoo verre, dat hy, zyn prins en vaderland vergetende, (wat kan de spyt van een geringen geleden hoon niet uitwerken) zich na *Carel* V. begaf, hem toonde, hoe de Moluccos onder de kroon van Castilien zelf, volgens 't oud beraamt bestek tusschen de ryken van Portugal en Castilien, behoorden, en dierhalven onrechtveerdig van koning *Emanuël* bezeten wierden.

Ferdinand Magellaan geeft zich by Carel den V. aan.

Hy sloeg hem in 't eerst, op verzoek van den Portugeeschen gezant, af, doch door den Spaanschen raad van zyn recht overreedt, zont hy hem den 10den Augustus 1519. met 5 schepen uit, om, niet langs *Cabo de Boa Esperança*, den gewoonlyken weg der Portugeezen, maar door een nieuwe straat, na zynen naam de straat *Magellanes* genaamt, Bewestenom naar de Molukken te zeilen; een tocht, van welken wy hier niet uitvoerig zullen spreken, vermits wy dat onder de beschryving van Ternate doen. Alleenlyk zullen wy zeggen, dat hy daar zelf niet quam, vermits hy den 27sten April 1521. op 't eiland Matan, een der Ladrones eilanden, doodgeslagen is, doch, 3 schepen gebleven zynde, quamen 'er 2 van de 5 in 't jaar 1522. voor Tidore, van welk 'er een in Sevilien gekomen, doch een weer naar Tidore gekeert is, na 't welke *Antoni Brit*, toen al landvoogt in Ternate, *Garsias Henrik* zont, die, beleeft ontfangen, hen op hun verzoek alle hulp aanbood, en met Portugeesche schepen weer in Spaanjen gebragt heeft.

Die zynen voorslag aanneemt en hem naar Indiën zend.

Magellaans dood.

Verdere ontmoeting van Magellaans schepen.

In dit zelve jaar dwong *Siqueira* den koning van Pacem ook zich aan Portugal te onderwerpen, ging in Februarii 1520. met 26 schepen, en 3000 mannen, naar 't Roode meir, latende ondertusschen 't opperbestier aan *Alexis de Meneses*; doch hy keerde van Judda onverrigter zaaken weer naar Ormus; en liep in Augustus naar Indiën, na dat hy 't eiland Baharein, in de golf van Persien, onder Portugal gebragt had.

Siqueira dwingt den koning van Pacem.

Zyn tocht naar 't Roode meir.

Dit mislukt zynde, ging hy 't zelve jaar naar Diu; maar Goa raakte hier door weer in groot gevaar, vermits *Zabajim* van des zelfs slegte bezetting berigt kreeg; maar *Roderik de Mello*, landvoogt van Goa, tydig kennis hier af bekomende, verydelde dit alles.

Andere verrichtingen.

Siqueira bewoog ook *Nisamelek* te Chaul hem toe te staan, daar een vesting te bouwen, dat eerst wat schoorvoetende voortging; doch egter, na een kleinen veldslag, zyne voltoijing kreeg.

Hy bouwt een vesting te Chaul.

Ontrent dezen tyd quam keizer *Maximiliaan* te sterven, en de Spaanze koning, *Carel* V. als keizer in zyn plaats te volgen.

Carel de V. word keizer.

Op Ceylon was het in deze tyd ook niet in rust, alwaar, in *Johan Silveiras* plaats, in 't jaar 1520. als tweede landvoogt nu *Lopes Brit* regeerde.

Onrust op Ceylon.

Deze had de vesting, door *Alvarenga* daar maar van klei en steenen gemaakt, te swak bevonden, en dierhalven een andere, vry beter van de grond af aangelegt, en ook voltoit, 't geen de Portugeezen tegen de Inlanders veel baldadiger worden deed; die, te veel getergt, hen begosten te beoorlogen; doch die oorlog wiert door *Brits* dapperheid haast geëindigt, en na dien tyd door hem bezorgt, dat men den Inlander beter handelde, die zich zedert, hoewel gedwongen, ook gerust hielt.

Dit is 't voornaamste, in de drie jaaren ontrent het bewind van den opperbestierder *Siqueira*, in Indiën voorgevallen, die daar op in 't jaar 1521. zoo de Portugeesche Schryvers zeggen, doch, zoo my by een netter lyst blykt, in 't jaar 1522. 't zelve aan den vyfden opperbestierder *Eduard de Meneses* overgegeven heeft, die den 5den April met 15 schepen van Lisbon vertrokken was.

Eduard de Meneses, vyfde Opperbestierder van Indiën.

Het eerste, dat onder zyne regeering voorviel, was 't veroveren van 't ryk Pacem uit handen van den tyran *Cunal*, voor den zoon van den wettigen vorst, en de dood van *Georg Brit*, en veel andere Portugeezen, op Atsjien. Hy was door koning *Emanuël* voornamelyk uitgezonden, om naar de Moluccos te gaan, en daar 't opperbevel te voeren, doch met last, dat zyn broeder, *Antoni Brit*, by aldien hem eenig ongemak overquam, in zyn plaats volgen zou.

Antoni Brits tocht naar de Moluccos.

Hy vertrok dan in dit zelve jaar van Malacca,

lacca, daar nu *Georg Albukerk* als zesde landvoogt in plaats van *Garsias Sala* regeerde, en de regeering nu pas overgenomen, en vergeefs den Bintammer aangetast had, naar de Moluccos, en overwinterde te Gressic op Java.

ohan de I. word oning in Portugal.

Dit deed hy in dit zelve jaar, dat koning *Johan* III., zoon van *Emanuël*, den 20sten December in 't ryk hem gevolgt was, zyn vader den 13den overleden zynde.

arsias enrik ar Ban-.

Onder dezen landvoogt *de Meneses*, zont *Georg Albukerk* in 't volgende jaar 1522. zynen neeve, *Garsias Henrik* ook naar de eilanden van Banda, die op Gressic mede aangierde, en *Brit* daar nog vond, gelyk die, in 't einde van Februarii in Banda komende, *Garsias Henrik* daar ook vond, alwaar zy verscheide nieuwe tydingen van de 2 Spaansche schepen, die in de Moluccos gekomen waren, hoorden.

rder igt van Mo-cos.

Het verdere 't zy in de Moluccos, 't zy in Banda, deze twee mannen ontmoet, zullen wy, om dubble verhaalen te myden, onder de beschryving van Ternate en Banda nader voorstellen, zynde het ons genoeg hier aangewezen te hebben, dat in die jaaren van 't opperbestier onder *Eduard de Meneses* voorgevallen zy, dat *Brit* in Mey in Ternate, en *Garsias Henrik* in Banda gekomen, dat *Brit* van de koningin daar wel ontfangen, en hem toegestaan is een sterkte te bouwen, die in Junii 1522. begonnen wiert.

ejyk-en der tugee- met konin- van ien.

Onder dezen *de Meneses* kregen de Portugeezen weer nieuwe moeite, zoo met den koning van Atsjien, *Ibrahim*, als met dien van Bintam, die weer een aanslag op Malacca had.

De eerste had zynen ouden vader in de keten geslagen, en in een koi gesloten, ook had hy niet alleen den koning van Pedir, en nog een anderen vorst, zyne bloedverwanten, uit 't ryk gejaagt, maar ook den koning van Pacem, zonder eenige vreeze voor *Garsias Henrik*, flotvoogt aldaar, van zyn stadt, en kort 'er na van zyn gantsche ryk, berooft, dwingende ook de Portugeezen, niet tegenstaande 't ontzet, door *Sebastiaan Sousa* daar aangebragt, hunne sterkte, zonder dat zy tyd hadden 't geschut, of 't buskruit, mede te nemen, zeer haastig te verlaten, na welke verrigting hy ook 't ryk des konings van Aroe veroverde, dwingende dien vorst naar Malacca te vlugten.

Bin-

Georg Albukerk, landvoogt aldaar, zogt al de aanslagen des konings van Bintam tegen Malacca wel te verydelen, maar had de ramp van tegen des zelfs zeevoogt niet gelukkig, en met verlies van 65 Portugeezen, te slaan, waar by nog quam, dat verscheide Portugeezen, te Pahan aangegiert, en van 't huwelyk dezes konings met de dochter van die van Bintam niet berigt, daar aangehouden, tot de Mohhammedaansche godsdienst gedwongen, of anders voor de tromp van een stuk geschut gezet, en in flarden geschoten wierden. Tegen zyne verdere aanslagen droeg die landvoogt wel goede zorg, maar kon niet beletten, dat *Simon de Breo* met zyn schip en 13 man, deerlyk verbrand, ook *Garsias Henrik* met zyn 2 vaartuigen omcingelt en verovert; zyn beste volk, na lange tegenweer, vermoort, en hy zelf gedwongen wiert naar Malacca te vlugten.

Dit maakte dien zegepralenden Moor zoo hoogmoedig, dat hy Malacca toen met 20000 man te water, en 16000 man te lande, onder 't bestier van een Portugeeschen overlooper en verloochenden, *Avilar* genaamt, en nog 4000 anderen onder zynen zeevoogt, om de haven te sluiten, belegerde; doch *Albukerk*, zich zeer deftig en dapper gedragende, dwong hem, na een maand beleg, op de tyding van de aankomende hulptroepen onder *Martyn Alfonsus de Sousa*, af te wyken; hoewel 't waar is, dat de stadt zich in zoo grooten hongersnood bevonden had, dat men 50 ducaten voor een hoen had moeten geven. Die Malacca belegert.

Na dezen tyd had *Georg Albukerk* nog meer voorspoed, sloeg wel 6000 Bintamze Mooren dood onder 't zeebestier van *Sousa*, die, na de haven van dien koning eenige tyd wel bezet, en hem lustig geplaagt te hebben, naar Patani met zyn 5 schepen vertrok, daar hy veel jonken (en zelf dat, waar in de koning was) verbrandde, hem dwong over boord te springen, ja lei die stadt ook in koolen, en keerde dus weer met veel roem naar Malacca.

Ontrent dezen tyd vertrokken *Martyn Correa* en *Sebastiaan Sousa*, ook van Malacca naar Banda, daar zy na eenige tyd aanquamen, gelyk ook *Gaspar Gal*, door *Brit* uit Ternate gezonden, daar verscheen, met verzoek, dat zy de Portugeezen in Ternate, tegen den Tidorees in oorlog, wilden komen helpen, waar op *Correa*, *George Pinto*, en *Leonel de Leme*, mede naar Ternate trokken, om den Tidorees te beoorlogen. Martyn Correa, en Sebastiaan, Sousa naar Banda, en de Moluccos.

Dus vielen onder 't opperbestier van *Meneses* meest zaaken, Ternate of Banda rakende, voor, die onder hun eigen hoofddeelen verder zullen beschreven worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Vasco Gama, VI^de Opperbestierder *en* II^de Onderkoning *van* Indiën. *Zyn dood.* Henrik de Meneses, VII^de Opperbestierder *van* Indiën. *Zyne verrigtingen, en dood.* Lopes de Sampajo, VIII^de Opperbestierder *van* Indiën. *Hy dwingt die van* Calicoet *en van* Bintan. *Hoe hy met* Mascarenhas *handelt.* Simon de Sousa *vegt zich tegen die van* Atsjien *dood.* Sampajo *overwint den* vorst *van* Porca. *Slaat den vyand ontrent* Bombahi. Nugnez da Cunha, IX^de Opperbestierder *van* Indiën. Mangalor, Aden *en* Diu *ingenomen. Slaat de* Turkze *vloot.* Garsias de Noronha, X^de Landvoogt *en* III^de Onderkoning *van* Indiën. *Vervolgt de zaaken van* Diu. Steven Gama, XI^de Landvoogt *van* Indiën, *en zyn dood.* Martyn Alfonsus de Sousa XII^de Landvoogt *van* Indiën. Japan *ontdekt.* Joan de Castro, XIII^de Landvoogt *en* IV^de Onderkoning *van* Indiën. Sophar *belegert* Diu. *Zyn zoon vervangt hem. Word van den* Onderkoning *geslagen.* De Castro '*s dood.* Garsias de Saa, XIV^de Landvoogt *van* Indiën. Georgius Cabraal, XV^de Landvoogt *van* Indiën. Alfonsus Noronha, XVI^de Landvoogt *en* V^de Onderkoning *van* Indiën. *Pieter Mascarenhas*, XVII^de Landvoogt *en* VI^de Onderkoning *van* Indiën. Onderkoningen *en* Landvoogden *der* Portugeezen *van 't jaar* 1505. *af, tot* 1721. Veroveringen *der* Portugeezen *in* Oostindiën. *Waar mede zy de* Ouden *in alles overtreffen.* Nieuwe wegen *naar* Oostindiën, *door anderen uitgevonden.* Naamen *der* Vinders *en* Bezeilers *der* Straat Magellanes. *Een* andere weg, *door de* Straat Le Maire *gevonden. Nog een* andere nieuwe weg, *en door* wien *gevonden.* Nieuwe wegen *naar* Oostindiën *om de* Noord *nagespeurt.* Naamen *dezer opspeurende* zeehelden. *Waarom zy daar niet konden doorraken. Een* nieuwe weg *naar* Oostindiën *in 't* Noorden, *te* land, *ontdekt. Voortgezet tot in* China. Moejelykheden *hier over tusschen de* Moscoviten *en* Oost-Tarters, *of* Chinezen. *En hoedanig die beslist zyn.* Nog *een* weg *naar 't* Oosten *by* California. *Het uitvinden van de* lengte, *of 't* Oost *en* West, *zeer* noodzaakelyk. *Verscheide* Starkundigen, *die na 't* Oost *en* West gezogt *hebben.* Gemma Frisius *en* Apianus. Pieter Madina. Robbert Robbertsz. Robbert Hues. Orontius *en* Wernerius. Petrus Plancius. Thomas Leamor. *Die voorgaf* Oost *en* West *gevonden te hebben. Doch zyn* stellingen *wierden* niet voldoende *bevonden.* Adriaan Metius. Philippus Lansbergen. *Een* Rooms Priester, *diens* naam *onbekent is.* Renatus Descartes. Andries van Berlicom. Abraham de Graaf. Christiaan Martini Anhalt *Een ander* Schryver *zonder naam.* G. H. Gietemaker. Dirk Rembrantsz van Nierop. Archimedes *word geroemt het* Perpetuum mobile *eerst gevonden te hebben. Ook* Cornelis Drebbel. Andreas van der Wald *vond dit* in 't klein *ontrent 't jaar* 1650. *De* oude Landgraaf *van* Hessen-Cassel, grootvader *des* tegenwoordige, in 't groot. *Een* Fransch Horologiemaker, *in dienst van dezen* Landgrave, *maakte ook* diergelyken werk. *In 't jaar* 1717. *vind* Orefyzer *te Cassel het* Perpetuum mobile in 't groot. Morinus, en anderen. Wiston, Creethoorn *en* Rascher. *In 't jaar* 1719. *zegt de* Marquis de Bethune Oost *en* West *gevonden te hebben.* Twee voorname zaaken, *die 't uitvinden tot nog toe beletten. De* verscheidene miswyzingen *van 't* Compas. *d'Onkunde van den* loop *des* strooms *in de* grooten Oceaan. *Een voorbeeld 'er af van* N. N. *Andere navorsching wegens de* ziltigheid *der* zee *in de* diepte.

Vasco Gama, zesde Opperbestierder, en tweede Onderkoning van Indiën.

De landvoogt *Eduard de Meneses*, gaf in 't jaar 1524. den 4^den December zyn opperbestier van Indiën over aan den zesden opperbestierder, en tweeden onderkoning van Indiën, den beroemden, *Don Vasco Gama*, graaf van Vidigueira, die door *Johan* de III. met 14 schepen, den 9^den April des zelven jaars, uitgezonden was. Kort na zyne komst meinde hy naar Calicoet te gaan, doch wiert ziek, en quam den 24sten December 1524. te sterven.

Zyn dood

Henrik de Meneses, zevende Opperbestierder van Indiën.

In zyn plaats volgde niet *Lopes de Sampajo*, gelyk *Vasco Gama* belast had; maar volgens 's konings brieven, als zevende opperbestierder, de gewezene slotvoogt van Goa, *Henrik de Meneses*, in den jaare 1525. in Februarii.

Zyne verrigtingen en dood.

Deze landvoogt dwong in October die van Calicoet, schoon 90000 man sterk, tot vrede, en deed hen de vesting aldaar afbreken. Hy nam ook voor naar Diu een tocht te doen, doch stierf, na *Alodin* geslagen, en zyn beleg te water en te land verydelt te hebben, den 2^den Februarii 1526. en wiert, volgens des konings last, door *Pieter Mascarenhas*, gewezen landvoogt van Malacca, als agtste opperlandvoogt van Indiën opgevolgt.

Lopes de Sampajo agtste Opperbestierder van Indiën.

In zyn afwezen nam *Lopes de Sampajo* voor eerst het opperbestier waar, onder eede, van 't zelve by zyn komst aan hem over te zullen geven; maar, volgens nader brieven des konings, zoo wiert *Lopes Vas a S^to Pelagio*, anders *de Sampajo* genaamt; in 't opperbestier zedert 1526.

be-

beveſtigt, en *Mascarenhas* tot zyn opvolger geſtelt, ten minſte, men dwong *Mascarenhas*, om dit zyn voorgeven, als was het waarlyk zoo, voor waarachtig aan te nemen, en dit alles te dulden.

Sampajo ſloeg die van Calicoet, vernielde in 't jaar 1526. *Alodin*, koning van Bintam, zoon van *Mohhammed*, koning van Malacca, t'eenemaal, ſtelde den vorigen wettigen koning, als een vaſal van Portugal, daar weer in, en bragt Malacca dus in volkomen ruſt.

Wanneer *Pieter Mascarenhas* nu den laatſten Februarii 1527. te Coetsjien, en zoo verder te Goa, quam, wilde *Sampajo*, op zynen eiſch, hem 't opperbeſtier van Indiën niet overgeven; maar zette hem eerſt in de boejen, en daar na in de veſting van Cananôr gevangen; ja hy zond hem, na veel geſchillen, en gewysden van rechters, eindelyk by een onderling verdrag naar Portugal, alwaar hy van zynen koning wel gerechtveerdigt, en *Sampajo* niet alleen in 't ongelyk geſtelt, maar naderhand ook opontboden, en gedoemt wiert aan hem twee jaaren ſoldy, of een ſomme van 20000 ducaaten, by hem als landvoogt getrokken, uit te keeren; doch *Sampajo* was, en bleef, voor eerſt opperbeſtierder; waar toe hy ook te voren op den 21ſten December 1527. door nieuwe rechters in Indiën gekoren was; van welken tyd men hem ook eerſt recht als landvoogt aanmerken moet.

Buiten dit geval met *Mascarenhas*, moet men van hem getuigen, dat hy een wakker man was.

In 't jaar 1528. viel 'er iets voor met die van Calicoet, die de ſtoutheid hadden, om eerſt die van Ceylon, bondgenooten der Portugeezen, en daar na ook den ſlotvoogt van Cananôr, *Jan Deſe*, aan te taſten; doch zy wierden tweemaal wakker geſlagen.

Ook was 'er een voorval tuſſchen *Simon de Souſa*, benoemde landvoogt der Moluccos, die, op Atsjien aangierende, daar vyandig aangetaſt wiert. Hy verweerde zich deftig, en ſloeg de vyanden ettelyke maalen af; maar was eindelyk, door 't groot getal der zelven, niet langer in ſtaat, om het gaande te houden; des hy beſloot zich liever dood te vegten, als zich over te geven. Hy ſtierf dus als een dapper held, en wiert, na zyn dood, van de Atsjienders wel in duizent ſtukken gekapt.

Verſcheide aanmerkensweerdige zaaken, Ternate, en Banda, betreffende, zyn ook onder *Sampajo's* regeering voorgevallen, die wy onder die landvoogdyen, en der zelver beſchryving in het byzonder, ſtaan te verhandelen.

Hy overwon, gedurende zyn beſtier, den vorſt van Porca, nam zyn ſtadt in, en ook zyn vrouw en zuſter, met veel juweelen verçierd, gevangen.

Slaat den vyand ontrent Bombahi.

Den 5den Januarii 1529. vertrok *Sampajo* van Goa naar Diu met 52 zeilen, ſloeg tegen den vyand, die 64 zeilen ſterk was, niet verre van de ſtadt Bombahi, met zoo veel geluk, dat zy verſtroit wierden; waar op hy voornam Diu aan te taſten, doch dit wiert hem, door den ten dien einde uitgezonden nieuwen oppergebieder van Indiën, belet, waar op hy den 31 Maart 1529. weer te Goa quam.

Nugnez da Cunha, negende Opperbeſtierder van Indiën.

In het laatſte van 't jaar 1529. (hoewel andere van 't jaar 1528. ſpreken) gaf *Sampajo* zyn beſtier in een zeer goeden ſtaat aan den negenden landvoogt van Indiën, *Nugnez da Cunha*, die den 18den April 1528. met 11 ſchepen uitgezonden was, over.

Mangalor, Aden, en Diu, ingenomen.

Onder hem nam *Hector Silveira* de ſtadt Mangalor, in 't ryk van Narſinga, niet alleen, maar ook de ſtadt Aden, aan 't Roode meir, in.

Deze opperbeſtierder belegerde in 't jaar 1531. de vermaarde ſtadt Diu met een magtige vloot, en dwong *Bhadur*, koning van Cambaja, die aan hem over te geven, alwaar hy *Antoni Silveira* als ſlotvoogt aanſtelde.

Die koning, door Turkze troepen onderſteunt, zogt naderhand die ſtadt wel weer te veroveren; doch hy wiert geſlagen, en zelf gedwongen om, wilde hy niet verbranden, uit zyn ſchip in zee te ſpringen, waar by hy zyn leven, het vuur willende ontvlugten, in 't water verloor, waar door de Portugeezen nog volkomener meeſter van die ſtadt wierden.

Slaat de Turkze vloot.

Van diergelyken uitſlag was ook de onderneming van een Egyptiſche vloot, onder den Turkzen zeevoogt, *Soliman*, door Sulthân, *Selim*, (die Egypten verovert had) op verzoek van *Bhadur*, tot ontzet van Diu gezonden.

Hy vertrok in Junii des jaars 1538. met een vloot van 63 vaartuigen, 4000 Janitzers, en 16000 Turken, van Suëz naar Indiën, gierde te Aden aan, welkers vorſt hy, om dat hy den derden dag by hem eerſt aan boord quam, en toen nog ſtout ſprak, aan de groote maſt liet ophangen, en nam de ſtadt zeer trouwloos in; van waar hy zeer opgeblazen naar Diu trok, daar hy kloekmoedig, en anders, dan hy dagt, ontfangen wiert.

Garſias de Noronha, tiende Landvoogt, en derde onderkoning van Indiën.

Ondertuſſchen wiert *Nugnez da Cunha*, na 10 jaaren wel geregeert te hebben, door *Garſias de Noronha*, als thiende landvoogt en derde onderkoning van Indiën, den 11den September 1538, vervangen, vertrok toen naar Portugal, maar quam op zyn t'huisreize te ſterven.

Vervolgt de zaaken van Diu.

Deze onderkoning vervolgde de zaaken van Diu, waar aan den koning van Portugal veel gelegen was, tegen den Turkzen zeevoogt *Soliman*, en quam *Silveira*, na dat die de Turken ettelyke maalen zeer moedig afgeſlagen, en veel afbreuk gedaan had, met

zoo veel dapperheid ontzetten; dat de winderige en opgeblaze *Soliman*, niet wetende werwaarts zich te keeren, nevens alle de zynen, met de uiterſte verbaaſtheid, en agterlating van alle zyne tenten, bagagie, geſchut, enz. ſchielyk in de nacht opbrak, welken ook *Mohhammed*, neef van *Bhadur*, koning van Cambaja, met zyne benden volgde, uit ſchrik voor de aannaderende vloot des onderkonings, die, eer hy nog voor Diu verſcheen, de ſtadt volkomen van den vyand verlaten vond, en dien koning aldus dwong, om vrede met hem te maken.

Steven Gama, elfde Land-voogt van Indiën, en zyn dood.

Hy leefde niet lang hier na, en wiert, na anderhalf jaar Indiën beſtiert te hebben, in 't jaar 1540. door *Steven Gama*, als elfde landvoogt van Indien, vervangen.

Deze Heer heeft zeer weinig van belang uitgerigt, dan dat hy met een vloot naar Suez, in 't Roode meir, trok, alwaar hy in een ſlag tegen de Turken dood bleef.

Martyn Alfonſus de Souſa, twaalfde Land-voogt van Indiën.

Hy is in het begin van Mey des jaars 1542. door *Martyn Alfonſus Souſa*, als twaalfde landvoogt van Indiën, vervangen.

Japan ontdekt.

Deze regeerde 3 jaaren; en onder hem is in 't jaar 1542. Japan ontdekt.

Joan de Caſtro, dertiende Land-voogt en vierde Onder-koning van Indiën.

Hy is in 't jaar 1545. door *Joan de Caſtro*, als dertiende landvoogt, en vierde onderkoning van Indiën, opgevolgt.

Gedurende zyn beſtier was de jonge koning van Cambaja, op het aanraden van eenen verloochenden, *Chodja Sophar* genaamt, verleid, om 't verdrag, 't geen hy plegtelyk beſworen had, trouwloos te breken.

Voornamelyk begon hy tegen de Portugeezen te Diu in de maand Maart 1546. wanneer *Johan Mascarenhas* beſtierder dier ſterkte was, weer nieuwe moejelykheden.

Sophar belegert Diu.

Sophar taſte de ſterkte met 30000 mannen aan; doch wiert daar zelf dood geſchoten.

Zyn zoon vervangt hem.

Zyn zoon, *Roemi Chan*, volgde wel als veldheer in zyn plaats, en belegerde die veſting weder in Julii, doch *Mascarenhas* verdedigde die zeer manhaftig, hoewel de jongſte zoon des onderkonings, *Ferdinand de Caſtro*, by 't ſpringen van een toren, nevens nog 70 Portugeezen, daar het leven liet.

Zy kregen het egter in Diu ten laatſten zoo quaad, dat de onderkoning zich genoodzaakt vond zynen oudſten zoon, *Don Alvares de Caſtro*, tot hunne hulp in de ſterkte te zenden, voor welke hy den 28ſten Auguſtus verſcheen. Die dolle haan, na zyn hoofd, en niet na den goeden raad van *Mascarenhas*, levende, taſtte den vyand by een uitval aan; doch wiert met groot verlies te rug gedreven, en in het uiterſte gevaar van zyn leven, of van gevangen te worden, gebragt.

Word van den Onderkoning geſlagen.

Eindelyk ging *Don Joan de Caſtro* zelf naar Diu, 't geen, zonder *Mascarenhas* beleid, en dapperheid, al lang had weg geweeſt; maar aangezien hy dat kloekmoedig tot des onderkonings komſt, en ontzet, uithield, wiert de vyand geheel en al geſlagen, de ſtadt Diu verwoeſt, en de koning van Cambaja, na *Roemi Chans* dood, gedwongen een ſchandelyke vrede, waar by hy zich zelven, als leenman, aan Portugal onderwierp, met den onderkoning *de Caſtro* te maken.

Na deze deftige verrigting bragt hy ook de ſterkte, en de ſtadt, in beter ſtaat dan te voren, liet die weder opbouwen, en in allen deelen herſtellen.

De Caſtro 's dood.

Hy ſtierf in 't jaar 1548. en wiert toen door den veertienden landvoogt van Indiën, *Garſias de Saa* (van anderen *Garſias Sala* genaamt) vervangen, die maar een groot jaar leefde, en 1549. zonder iets van belang uitgevoert te hebben, overleed.

Garſias de Saa, veertiende Land voogt van Indiën.

Georgius Cabraal, vyftiende Land-voogt van Indiën.

Hy wiert in 't zelve jaar door den ſtadsvoogt van Baçaim, *Georgius Cabraal*, als vyftiende landvoogt van Indiën, opgevolgt, alleen dien roem nalatende, van zeer vreedzaam geregeert te hebben.

Hy had eenige voorvallen met den Samoryn, of keizer van Malabar, dien hy met zyn leger niet alleen dwong; maar ook eenige ſtedekens, onder Calicoet behoorende, afnam.

Alfonſus Noronha, zestiende Land-voogt, en vyfde Onder-koning van Indiën.

Hy regeerde naulyks een jaar, en is 1550. door den zestienden landvoogt, en vyfden onderkoning van Indiën, *Alfonſus Noronha*, vervangen.

Hy regeerde ontrent vier jaaren, en heeft in 't jaar 1554. *Pieter Mascarenhas*, den zeventienden landvoogt, en zesden onderkoning van Indiën, tot zynen opvolger gehad.

Pieter Mascarenhas, zeventiende Land-voogt, en zesde Onderkoning van Indiën.

Na dezen onderkoning zyn'er nog veele anderen van tyd tot tyd gevolgt, welker bedryven en naamen wy hier en daar, in het beſchryven van yder landſchap, daar zy iets verricht hebben, invoegen; nogtans geven wy van hen, nevens de reeds gemelde, om een net gezigt van alle Portugeeſche opperbeſtierders van Indiën te hebben, een nette lyſt, zoo als zy malkander in het bewind zyn opgevolgt.

LYST *der Onderkoningen en Landvoogden der Portugeezen, die Ooſtindiën in 's konings naam beſtiert hebben.*

nder- ningen, Land- ogden rPortu- ezen n 't jaar 05. af, 1721.

	Onderkoningen.	Landvoogden.	Jaaren.
François d'Almeida.	I.	I.	1505.
Alfonſus Albukerk.		II.	1509.
Lopes Suares Alvarenga.		III.	1515.
Jacob Lopes de Siqueira.		IV.	1518.
Eduard de Meneſes.		V.	1522.
Vasco Gama, Grave van Vidigueira.	II.	VI.	1524.
Henrik de Meneſes.		VII.	1525.
Lopes de Sampajo.		VIII.	1526.
Nugnez da Cunha.		IX.	1529.
Garſias de Noronha.	III.	X.	1538.
Steven Gama.		XI.	1540.
Martyn Alfonſus de Souſa.		XII.	1542.
Johan de Caſtro.	IV.	XIII.	1545.
Garſias de Saa, of *Sala.*		XIV.	1548.
Georgius Cabraal.		XV.	1549.
Alfonſus Noronha.	V.	XVI.	1550.
Pieter Mascarenhas.	VI.	XVII.	1554.
François Barret.		XVIII.	1555.
Don Conſtantyn de Braganza. Die in 't jaar 1559. Damaon won, en 1560. met een vloot naar Jaffanapatnam, op Ceylon, trok.	VII.	XIX.	1558.
Don François Coutinho, Grave van Redondo.	VIII.	XX.	1561.
Joan de Mendoſa.		XXI.	1563.
Don Antoni de Noronha.	IX.	XXII.	1564.
Don Louis de Taide.	X.	XXIII.	1567.
Don Antoni de Noronha.	XI.	XXIV.	1571.
Antoni Monis Barret.		XXV.	1573.
Don Laurens de Tavora.	XII.	XXVI.	1576.
Don Diego de Meneſes.		XXVII.	1576.
Don Louis de Taide, andermaal.	XIII.	XXVIII.	1578.
Ferdinand Telles de Meneſes. Hy regeerde maar 7 maanden.		XXIX.	1581.
Don François Mascarenhas, Grave van Villa Dorta, of, zoo andere zeggen, de Sta Cruz.	XIV.	XXX.	1581.
Don Eduard de Meneſes, Grave van Tarouca.	XV.	XXXI.	1584.
Emanuël de Souſa Coutinho.		XXXII.	1588.
Matthias de Albukerk.	XVI.	XXXIII.	1591.
Don François de Gama, Grave van Vidigueira.	XVII.	XXXIV.	1597.
Ayres de Saldanha.	XVIII.	XXXV.	1600.
Don Martyn Alfonſus de Caſtro.	XIX.	XXXVI.	1604.
Don Frey Alexis de Meneſes, Aardsbiſſchop van Goa.		XXXVII.	1607.
Don Joan Pereira, Grave van Feyra, ſtierf op de reize.	XX.	XXXVIII.	1608.
Andreas Furtado de Mendonça, of *Mendoſa.* Hy regeerde maar drie maanden.		XXXIX.	1609.
Ruy Laurens de Tavora.	XXI.	XL.	1609.
Don Hieronymus de Azevedo.	XXII.	XLI.	1613.
Don Joan Coutinho, Grave van Redondo.	XXIII.	XLII.	1617.
Don Ferdinand de Albukerk.		XLIII.	1619.
Don Alfonſo de Noronha.	XXIV.	XLIV.	1621.
Don François de Gama, Grave van Vidigueira, ten tweedemaal.	XXV.	XLV.	1622.
Don Frey Louis de Brit, Biſſchop van Coetsjien.		XLVI.	1628.
Don François Mascarenhas.	XXVI.	XLVII.	1628.
Nunez Aez Botelho.		XLVIII.	1628.
Don Michiel de Noronha, Grave van Linhares.	XXVII.	XLIX.	1629.
Don Pieter de Sylva.	XXVIII.	L.	1635.
Don Antoni Telles da Sylva.		LI.	1639.
Don Joan da Sylva Telles de Meneſes, Grave van Aveiras.	XXIX.	LII.	1640.

	Onderkoningen.	Landvoogden.	Jaaren.
Don Philip Mascarenhas, Grave de Sta Cruz.	XXX.	LIII.	1644.
Don Antoni de Souſa Coutinho. / *Don Frey François de Martyres.* Aardsbiſſchop van Goa. / *François de Mello de Caſtro.* Deze regeerden een jaar en 3 maanden, van den 1 Junii 1651. tot 2 September 1652.		LIV.	1651.
Don Vasco Mascarenhas, Grave van Obidoz.	XXXI.	LV.	1653.
Don Rodrigo de Sylveira, Grave van Sazzelaz, regeerde van den 24 Auguſti 1655. tot den 13 Januarii 1656.	XXXII.	LVI.	1655.
Emanuël Mascarenhas. / *Francois de Mello de Caſtro.* / *Antoni Souſa Coutinho.* Regeerden t'zamen van 't jaar 1656. tot den 15 Junii 1661.		LVII.	1655.
Louis de Mendonça Furtado de Albukerk, regeerde 1 jaar.		LVIII.	1661.
Antoni Telles, Grave van Villapanca, hy ſtierf op de reize.	XXXIII.	LIX.	1661.
Don Pieter de Lancaſter, regeerde een jaar.		LX.	1662.
Antoni de Mello de Caſtro, regeerde van 1663. tot 1666.	XXXIV.	LXI.	1663.
Johan Nunez da Cunha, Grave van St. Vincent, die 2 jaar en 21 dagen regeerde, van 1666. tot den 7 November 1668.	XXXV.	LXII.	1666.
Antoni de Mello de Caſtro. / *Louis de Miranda Henriques.* / *Emanuël de Cortereal.* Regeerden t'zamen van den 27 Novemb. 1668 tot den 21 Maart 1671.		LXIII.	1668.
Louis de Mendonça Furtado de Albukerk, regeerde van 1671. tot den 10 April 1678. 7 jaaren en 20 dagen.	XXXVI.	LXIV.	1671.
Don Pieter d'Almeida, regeerde van den 27 Jan. 1678.	XXXVII.	LXV.	1678.
Don Frey Antoni Brandao, Aardsbiſſchop van Goa, regeerde 5 maanden 2 dagen, en ſtierf den 6 Julii 1678.		LXVI.	1678.
Antoni Paez de Sande, die tot den 12 September 1681. regeerde.		LXVII.	1678.
François de Tavora, Grave van Alvor.	XXXVIII.	LXVIII.	1681.
Roderik da Coſta, regeerde van den 13 December 1686. tot den 24 Junii 1690.		LXIX.	1686.
Don Michiel de Almeida, broeder van de Grave van Avinges; regeerde van den 25 Junii tot Januarii 1691.		LXX.	1690.
Don Fernando Louis Mascarenhas. / *Louis G*[illegible] *Coſta.* / *Don A*[illegible] *de Annuntiation*, Aardsbiſſchop. Zy regeerden van den 9 Jan. 1691. zamen tot Mey daaraan, dat *Louis da Coſta* ſtierf; na *Coſtas* dood regeerde *Fernando* tot den 14 September 1691. en na die tyd Hy en den Aardsbiſſchop tot den 24 Mey 1693.		LXXI.	1691.
Don Pieter Antoni de Noronha, Grave van Villaverde, die van den 24 Mey 1693. tot September 1698. regeerde, 5 jaaren, 3 maanden, en 20 dagen.	XXXIX.	LXXII.	1693.
Antoni Louis Gonzales, da Cam^a. Almotacimor, regeerde van den 21 September 1698.	XL.	LXXIII.	1698.
Capiteyn de Mello de Caſtro.		LXXIV.	. . . .
Rodrigo da Coſta.		LXXV.	. . . .
Vasco Fernandes Cezar de Meneſes, Januarii 1717. voleindigde hy zyn regeering.	XLI.	LXXVI.	. . . .
Louis Carlos Xavier de Meneſes, Grave van Ericeira, vertrok den 17 April naar Indiën, is op zyn verzoek ontſlagen in Mey 1720. en April 1722. omtrent Mozambike van een roover genomen.	XLII.	LXXVII.	1717.
Don Francisco Joſeph Sampayo, die den 12 Mey 1720. van de rivier van Lisbon vertrok met 't ſchip N. S. del Capo.	XLIII.	LXXVIII.	1720.

Deze

Deze alle hebben tot dezen tyd toe Oostindiën, sommige als landvoogden, andere ook (gelyk wy ter zyden by yder aanwyzen) als onderkoningen, bestiert, en van tyd tot tyd (als wy op zyn plaats gezien hebben, en nog zien zullen) groote veroveringen voor de kroon van Portugal gedaan.

/erove-ingen der ortugee-en in Oostin-iën.

Door deze zyn de Portugeesche koningen meesters van Amboina, van Ternate, van een groot deel van Malabar, van Malacca, van Ormus, Goa, Diu, en van al de zeesteden van 't magtig eiland Ceylon geworden. Ook hebben zy zedert 't jaar 1542. zoo veel voet in Japan, en door hunnen jaarlykzen handel van ettelyke millioenen, ruim 80 jaaren lang, en voor al door 't voortzetten van hunnen Godsdienst, zoo veel vermogen in dat keizeryk gekregen, dat zy 't mede byna zouden verovert hebben, hoewel dit voornemen door elendige vervolgingen, en een geheele uitroejing van de Christen-godsdienst in dat ryk, afgesneden is. Al te zamen zaaken, die wy nader op zyn tyd zullen verhandelen.

Dus zagen wy dan hier, met hoe veel kloekmoedigheid de Portugeezen allereerst den weg naar Oostindiën, langs Cabo de Boa Esperança, niet alleen opgezogt, maar hoe gelukkig zy deze onderneming ook ten einde gebragt hebben. Wat groote ontdekkingen van de bevorens onbekende Oostindische landen zy gedaan, hoe veel magtige steden zy daar overwonnen, wat groote daaden zy daar bedreven, hoe zy te Goa den zetel van hun opperbestier gevestigt, en gedurende een gantsche eeuw den handel van Indiën volkomen na zich getrokken, Venetien 'er gantsch uitgebonst (vermits die tegen hen niet meer markten konden) en gantsch Europa hier in zoodanig de wet gestelt hebben, dat men al 't geen men van 't Indisch begeerde, van Lisbon, of wel van Antwerpen naderhand, zoo *Osorius* fol. 547. stelt, halen moest, blykt in dit werk alomme.

Zy zyn het, die een weg, den Ouden geheel en al onbekent, aangewezen, zy, die by de gantsche wereld hier door eenen onsterfelyken naam verworven, en deze eer ook alleen verdient hebben.

aar de zy Ouden alles ertref-.

Indien men nu hunne bedryven, ontdekkingen, veroveringen, en wytuitgestrektheid van handel eens by die der Feniciers, der Grieken, of by al die voornoemde groote zeehelden, en stoute ontdekkers van landen, vergelyken zou, zoo is het zeker, dat zy in al deze hartvogtige en grootmoedige ondernemingen hun allen zeer verre overtroffen, en in opzigt van het ontdekt Oostindiën aan de nakomelingen duidelyke voetstappen nagelaten hebben, waar uit men ten overvloede zien en naspeuren kan, niet alleen dat zy, maar ook waar zy, in Indiën geweest zyn, behalven dat zy ook tot nog toe in Goa, en andere plaatzen aldaar, in het bezit zyn gebleven; daar men in tegendeel uit alles, 't geen ons by de besten der Ouden wegens Indiën nagelaten is, naulyks zoo veel opdelven kan, dat men daar uit vast zou konnen stellen, of zy daar oit wel geweest zyn, veel min aanwyzen, waar zy aldaar zich onthouden, of wat zy daar verrigt hebben.

Daar zyn byna geen landen in Indiën, die deze wakkere breekers van dit eerste ys niet gezien hebben; behalven dat zy ook veel landen en steden (gelyk wy bevorens zagen) verovert, en byna geene te vinden zyn, daar zy hunnen koophandel niet met veel voordeel voortgezet hebben.

Dus hebben zy in 't magtig ryk van Persien, in dat van den Grooten Mogol, in Bengale en Suratte, in Formosa, China en Japan, in Amboina, Banda en Ternate, op 't groote eiland Java, op Sumatra in 't koninkryk van Atsjien, op de gantsche Maleitsche kust (weinig ryken uitgezondert) in Ziam en Pegu, op de Malabaarsche en Choromandelsche kusten, op 't magtig eiland Ceylon, op 't eiland Celébes te Macassar, daar en elders, op de eilanden Solor en Timor, en, na dat zy onder *Philips de* II. koning van Spanjen geraakt waren; ook in de Philippines, na hem zoo genaamt, met zoo veel voorspoed, magt en ontzag voor hunnen grooten naam, koophandel gedreven, en de paalen van dat anders klein ryk met zoo veel dapperheid in 't Oosten uitgezet, dat alle magten, niet alleen van Indiën, maar zelf ook van Europa, daar over hebben verbaast gestaan, behalven dat zy ondertusschen nog zeer groote veroveringen, en ontdekkingen, by den daar op gevolgden handel, in 't herte van de Atlantische zee en in Africa gedaan, en zich meesters van de vlaamsche eilanden, van Madera, Porto Santo, van alle de Zoute eilanden, van St. Thome (naderhand by hen weer verloren) van Loanda de St. Paulo, in 't ryk van Congo, van Melinde, Mombaza, Quiloa en Mozambike, op de kust van Zanguebar, en van Zofala, in 't land der Kaffers, gedaan hebben, gelyk zy nu nog over verscheide steden der zelve, als Goa, Diu, Damaon, Chaul, Bacaim, en meer anderen, die wy voorby gaan, het gezag hebben.

Even zoo bezitten zy nog verscheide steden in America, aan de rivier der Amazonen, als Poera, Chirmos en Ajaverisama, in de provintie van Omaguo; en hoe waardigen paerel het magtig Brazyl aan die kroon is, weten al, die kennis hebben, hoe zy dat zedert 't jaar 1500. (wanneer het *Pieter Alvares Cabraal* ontdekte) zich allenskens eigen gemaakt, en tot 't jaar 1624. gerust bezeten hebben, na welken

tyd zy deze en gene brokken 'er af aan de Hollanders moesten overgeven; die dit wel tot 't jaar 1654. ingehouden, maar van welke de Portugeezen het weer, hoe wel op geen pryzelyke wyze, verovert hebben: gelyk zy het zedert 1661. weer volkomen bezitten; en hoe weerdig hen alleen deze eigendom van Brazyl is, kan men daar uit oordeelen, dat zy jaarlyks aan koning *Sebastiaan* ettelyke 100000 ducaten, als 's konings deel, behalven andere winsten, zoo voor 't ryk, als de kooplieden, daar by opgebragt heeft.

Om nogtans andere volken, en dappre zeehelden van Europa niet te verongelyken, moet men zeggen, dat 'er meer anderen, dan de Portugeezen geweest zyn, die 't hart gehad hebben niet alleen om die woeste en ongebaande zeëen van Indiën te bevaren, en 'er op uit te snuiven, om Indiën nog al nader te ontdekken, maar die ook door andere wegen, dan de gemeene, by de Portugeezen, langs Cabo de Boa Esperança uitgevonden, in Indiën hebben weten te komen.

Nieuwe wegen naar Oostindiën, door anderen uitgevonden.

Deze nieuwe wegen zyn geweest de straat van Magellanes, by *Ferdinand Magellanes* eerst ontdekt, de straat le Maire, of 'er buiten om, en verscheide wegen om den Noord gezogt.

Wy zullen voor af eens melden de naamen der genen, die of door de straat Magellanes, of die van le Maire, die verbazende reize naar 't Oosten uit verscheide volken van Europa ondernomen, en daar door zich waardig gemaakt hebben, om altyd met hoogagting aan hen te doen gedenken, en hen den roem, die zy daar by zoo zuur verdient hebben, te geven.

Naamen der Vinders en Bezeilers der Straat Magellanes.

De eerste is geweest *Ferdinand Magellanes*, die in 't jaar 1519. den 10den Augusti met 5 schepen uitgevaren zynde, deze straat op 52 graaden Zuider breedte ontdekte, van welke schepen 'er maar een te St. Lucar in Sevilien onder 't bevel van *Joan Sebastiaan Cabot*, geen Engelsman (zoo *Herréra* zegt) maar een Italiaan, te rug gekomen is, na dat in 't begin van zyn reize in de straat een schip weer naar huis gekeert was; doch de drie anderen zyn gebleven.

Herréra geeft aan zekeren Spaanjaart, *Vasco Nunez de Balboa* de eere, van in 't jaar 1513. de Zuidzee ontdekt, en van de Landengte van Darien te land daar heen getrokken te hebben, van welke, en van alles wat onder de voornoemde Zuidzee behoorde, hy toen voor den koning van Castilien bezitting nam.

De tweede, die deze straat bevoer, was een spaanjaart, *Don Jutieres Carvaial* genaamt. Hy voer uit last van *Carel* de V. met 4 schepen uit, ontrent het jaar 1523. verloor 'er drie in mond van de straat, en 't eene schip quam, na 62 dagen talmens, in en door de straat, en dus eindelyk ook voor Lima, behouden ten anker.

De derde, was *Don Alonso Ladrillero*, door den landvoogt van Chili, *Don Garsia de Mendosa*, met 2 schepen gezonden van Chili, in de Noordzee geraakte. Hy was 3 maanden in de straat bezig, en keerde toen weder naar Chili.

De vierde was *Don Fray Garsia de Loaysa*, Commendador Priester, (zoo hem *Antoni Herrera* noemt, hoewel anderen zeggen, dat hy ridder van Maltha was) de welke in 't jaar 1525. met 7 schepen, en 450 mannen door last van *Carel* de V. derwaarts vertrok. Hy quam den 18den Januarii 1526. in de straat, dreef 'er door een storm weer uit; doch geraakte den 1sten Junii 'er egter door, verloor 3 schepen, en was vier en een halve maand in de straat bezig, in 't doorzeilen van welke hy zich zelven om hals bragt, en zyn meeste schepen wierden door de Portugeezen, of anderen, genomen.

In dit zelve jaar, ondernamen die reis ook 2 schepen van Genua; doch te vergeefs, gelyk mede *Sebastiaan Cabot*, op bevel van koning *Emanuel*, en *Americus Vesputius*, welker aller tocht geen goeden uitslag had.

De vyfde, was *Vargas*, Bisschop van Placentia. Hy zond 7 schepen een weinig daar na uit, om door deze straat te loopen. Maar een der zelve quam te Arequipa, en ontdekte in de Zuidzee de gelegenheid van Peru alleen, zonder verder te zeilen.

Ook zond *Ferdinand Cortez*, overwinnaar van nieuw Spaanjen, 2 schepen met 400 mannen in 't jaar 1528. uit, om door deze straat de Moluccos te zoeken; doch te vergeefs; gelyk ook die tocht mede door *Simon Alcasara*, een Spaanjaart, met verscheide schepen, en 440 mannen, ondernomen, doch, wegens oproer van zyn volk, gestremt is.

De zesde, die dit ondernam, was *Alonso de Camarga*, een Spaanjaart, die in 't jaar 1539. na lang zukkelens, te Arequipa in Peru gekomen is. Hy verloor een van zyne schepen, wiert van een ander verlaten, en keerde met de rest weder naar Spaanjen.

De zevende was een Engelsman, *François Drake*. Deze voer in 't jaar 1577. den 15den November met 5 schepen uit Pleimuiden, zeilde, na verscheide plaatzen aangedaan te hebben, den 21sten Augusti de straat in, quam den 6den September des jaars 1578. in de Zuidzee. Een van zyn schepen liep door storm de straat weder in, en hy zelf was maar 16 dagen (zynde de minste tyd, in welke yemant die oit passeerde) in de straat, en de eerste hoofdman van zyne natie, die met zyn schip van zoo verre, en uit Oostindiën, weer

weer t'huis quam, waar over hy, om de zonderlinge diensten aan de kroon van Engeland gedaan, van zyne koningin, de grootmoedige *Elisabet*, ook ridder gemaakt is.

De agtste die derwaarts toogen, zyn geweest *Pieter Sarmiento*, hoofdman, en *Antoni Pablo Corso*. Zy vertrokken 1579. door last van *Don Francisco de Toledo*, onderkoning van Peru, met 2 schepen, om *Drake* op te zoeken. Het eene keerde weder, doch 't ander doorliep, na 45 dagen talmens, de straat, en quam zoo te St. Lucar.

In 't jaar 1581. of 1582. zond de koning van Spaanjen, op aanrading van dezen *Sarmiento*, die zelf mede ging, om landvoogt van een nieuwe volkplanting te zyn, naar deze straat eenen *Don Diego Flores de Baldez*, met een vloot van 23 schepen, met eenen nieuwen landvoogt van Chili, mede nemende veel soldaten, bouwstoffen, voorraad van oorlog, ook mannen en vrouwen, om daar in de straat zelf eenig volk te planten, en zich neder te zetten; maar, alzoo het daar te koud, en de plaats voor de winden te bloot was, konden zy het daar niet houden, en hun toeleg liep metter tyd te niet.

De negende was *Thomas Candisch*, ook een Engelsman, die met 3 schepen in 't jaar 1586. den 1sten Julii uit Pleimuiden t'zeil ging, en den 6den Januarii 1587. de straat inzeilde, alwaar hy de overblyfzelen van een Spaans guarnisoen, te voren 400. doch toen maar 23 man sterk, overnam, latende die van de stadt, door last van *Philip* de II: in de straat gebouwt, in zulk een elendigen staat, dat zy die eindelyk hebben moeten verlaten. In den ingang dezer straat beliep hem een sware storm, was 50 dagen in de zelve bezig, quam den 24sten Februarii eerst in de Zuidzee, den 14den Januarii in 't jaar 1588. in de Philippinas, liep den 1sten Maart bezuiden Java major heen, en quam den 5den September weer in Engeland.

Hy hervattede dezen tocht in 't jaar 1591. den 28sten Augusti met 3 schepen, en 2 barken, quam den 20sten Maart 1592. aan de straat, doch moest, alzoo hy door storm 'er niet inkomen kon, weer naar de Noordzee loopen. Een van zyn schepen egter raakte in Augusti, hoewel met gevaar, in en door de straat tot in de Zuidzee; doch door storm de straat weer ingedreven, keerde onverrigter zaake wederom, en *Candisch* zelf quam op dezen tocht te sterven.

Behalven *Drake* en *Candisch* hadden nog eenige andere Engelzen, te weten, *Mr. Fenton* en *Floris* in 't jaar 1582. den Grave van *Cumberland* 1586. en *Mr. Chidley* 1589. dien tocht ondernomen, doch hun toeleg gelukte niet.

De tiende was de hoofdman *Richard Hawkins*, een Engelsman, die den 12den Junii 's jaars 1593. vertrok, den 10den Februari 1594. voor de straat, en daar met verlies van byna al zyn ankers in 't uiterste gevaar, maar egter nog wonderbaarlyk den 29sten Maart in de Zuidzee geraakte, na 40 dagen in de straat gezukkelt te hebben; doch hy had het ongeluk van door de Spaanschen genomen te worden.

In 't jaar 1596. ondernam *Mr. Wood* dit te vergeefs; doch *Mr. Davis*, ontdekker van het Noordwesten, doorliep deze straat heen en weder, doch wiert zeer lang door tegenwinden opgehouden.

De elfde, die hier doorstevende, was *Jacob Mahu*, een Rotterdammer. Hy liep den 27sten Junii 's jaars 1598. met 5 schepen uit, quam, na 9 maanden en 9 dagen, den 6den April 1599. eerst in de straat, en den 6den September, of 5 maanden daar na, in de Zuidzee, doch 't schip de Trouw was onverrigter zaake te rug gekeert. Hy moest in de straat tot den 23sten Augusti in de groene baai met groote armoede overwinteren, verzeilde den 2den September van daar, quam 's anderen daags in de Zuidzee, byzonder zukkelende. *Balthasar Cordes* quam mede in de Zuidzee, nam eenige schepen, en daar na in de Moluccos, met de Trouw, op Tidore; doch de Portugeezen maakten hem door verraad zyn schip afhandig, voerden de schipper, *Swarten Theun*, gevangen naar Malacca, en even zoo viel 't schip, de blyde Boodschap, te Valparaiso, in de Zuidzee, in 's vyands handen. Het schip de Liefde, viceadmiraal, quam met schipper *Jacob Quakernaak*, en den commies, *Melchior Sandvoort*, eerst in Chili, en naderhand zamen met de Hope in Japan, van al welke schepen nogtans maar een te regt gekomen is.

De twaalfde was *Olivier van Noord*, ook een Hollander, deze liep den 13den September 1598. met 4 schepen uit, quam den 24sten October 's jaars 1599. in de straat, en den 29sten Februarii 1600. na 4 maanden 5 dagen, in de Zuidzee.

De dertiende, mede een Hollander, was *Joris van Spilbergen*, die den 8sten Augusti 's jaars 1614. met 6 schepen uitliep, den 2den Maart 1615. voor de straat quam, en de zelve, na veel moeite, den 6den Mey passeerde, hebbende in de zelve 2 maanden en 4 dagen doorgebragt.

Een andere weg, door de Straat le Maire gevonden.

De veertiende, die de zelve straat, in 't jaar 1615. doch de gelukkigste van allen, en door een nieuwe by hem gevonden straat, passeerde, is *Jacob le Maire*, mede een Hollander, geweest.

Hy vond op 55 graaden 36 minuten, Zuider breete, deze nieuwe straat, maar 7 of 8 mylen breed, en maar 7 mylen lang, hy was maar een dag in de zelve, en quam dus

dus door een gelukkiger en korter weg, dan *Magellanes*, in de Zuidzee. Men heeft die ſtraat ook zedert na hem, de ſtraat le Maire genaamt.

In 't jaar 1619. zond de koning van Spaanjen, 2 ſchepen, om van deze ſtraat, door *le Maire* gevonden, een nader gezigt te nemen, en zy zyn die ook in minder, als een dag, doorgeloopen; doch zy verhalen (gelyk mede *Ovalle*, beſchryver van Chili, in 't jaar 1646.) verſcheide dingen, die zeer fabelachtig ſchynen, als onder anderen, dat zy goud voor ſchaaren geruilt zouden hebben.

Nog een anderen nieuwe weg, en door wie gevonden.

De vyftiende tocht derwaarts was die van *Jacob l'Heremite*, ook een Hollander, die in 't jaar 1623. in April uitliep, en door een nieuwen by hem gevonden weg buiten de ſtraat van *Magellanes*, en ook buiten die van *le Maire*, dat is, buiten de HOORNZE EILANDEN om, in de Zuidzee, en dus verder in Indiën quam.

De zestiende, die dit ondernam, was *Johan Narboroug*, een Engelsman, die den 15[den] Mey 's jaars 1669. met 2 ſchepen, op koſten van *Carel* den II. van den Theems in zee, en op den 22[ſten] October de ſtraat Magellanes inliep.

De zeventiende was *Willem Dampier*, die den 23[ſten] Auguſti 's jaars 1682. van Virginien naar de Zuidzee onder Capitein *Kook* liep. Hy quam den 6[den] Februarii 1684. in de ſtraat van *le Maire*; doch geraakte daar weder uit, liep Beooſten het Staaten eiland en kaap de Hoorn om, in de Zuidzee, waar in hy omſworf, en op zyn vyanden roofde; vertrok 1685. naar Aquapulco, van daar den 31[ſten] Maart 1686. naar Cabo Corrientes in het ryk van Mexico, ſtak over naar 't eiland Guam, een der Ladrones, daar hy den 20[ſten] Mey, gelyk hy den 22[ſten] Junii 1686. te Mindanao, quam, van waar hy den 14[den] Januarii 1687. langs Boeton, Macaſſar en Sumatra vertrok, zich 1688. in Tonquin, 1689. in Atsjien, 1690. te Bencoeli op Sumatra, eenigen tyd opgehouden hebbende, van dezen tocht in September 1691. weer in Engeland keerde. Hy deed nog een tocht in 't jaar 1699. in Maart, liep 1700. langs Nova Guinea, quam in Julii op Batavia, vertrok den 17[den] October, en verloor zyn ſchip op Aſcenſion in Februarii 1701. doch quam zelf weer in Engeland.

De agttiende, die door de ſtraat Magellaan liep, was een Franſchman *Mr. de Beauchesne Gouin*, die in 't jaar 1699. uitliep, den 24[ſten] Junii in de mond der ſtraat ten anker quam, ligte dat den 16[den] Auguſti, zeilde tot aan Port Galant, daar hy eenige brieven liet, quam den 21[ſten] Januari 1700. in de Zuidzee, bleef daar eenige tyd handelen, liep voorby kaap de Hoorn in Januarii 1701. en zoo verder weer naar Vrankryk; 't geen zedert van verſcheide Franſchen, en mogelyk ook van anderen, nagevolgt is.

In 't jaar 1699. of daar ontrent, is nog een ſchip van de Engelſchen, de Reſurrection genaamt, dus door de Zuidzee in Indiën, en in Amboina, gekomen.

De negentiende, die dus naar Indiën trok, is geweeſt *Johan Morgan*, een Engelſchman, die in 't jaar 1704. of 1705. agter Ternate om, dus mede in Amboina met 't ſchip de St. Jan, quam, en van daar weer over Batavia naar Engeland keerde.

De twintigſte is geweeſt de voornoemde *Willem Dampier*, die in 't jaar 1705. of 1705 in Ternate, mede dus agterom, quam, en van daar 1706. in Julii naar Batavia, en zoo verder naar Engeland, vertrok.

Hy reisde als Piloot nogmaal derwaart, onder den hooftman *Wodes Rogers*, den 2[den] Auguſti 1708. met 't ſchip de hertog van Briſtol, in gezelſchap van Capitein *Steven Courtney*, met de hertogin, paſſeerde den 15[den] Januarii 1709. kaap de Hoorn, quam dus in de Zuidzee, en liep zoo den 21 Mey 1710. langs 't eiland Ceram, en vervolgens voorby Boero, Boeton, &c. naar Batavia, daar hy den 20[ſten] Junii, en verder naar Engeland, daar hy den 1[ſten] October 1711. in Duins ten anker quam.

Het is zeer waarſchynelyk, dat die gene, die genegen mogten zyn, Beweſten om, of door de Zuidzee, naar Indiën te zeilen, als den gemakkelykſten, zekerſten en kortſten weg, niet meer door de ſtraat Magellanes, daar men lang zukkelen kan, maar veel liever voorby kaap de Hoorn zullen loopen.

Nieuwe wegen naar Ooſt-indiën om de Noord nagespeurt.

Wat nu de wegen naar Ooſtindien om 't Noorden, en langs Tartaryen, betreft, menigmaal is by verſcheide perſoonen getragt, om daar een doortocht te vinden.

De wakkere zeehelden, die dit ondernomen, en 't ys eerſt gebroken hebben, zyn deze volgende geweeſt.

Naamen dezer opſpeurende zeehelden.

Antoni en *Nicolaas Zenus*. } in 't jaar 1380. *Venetiaanen*.

Sebaſtiaan Cabot. 1496.
Hy verrigte dit op laſt van *Hendrik* VII. koning van Engeland, en zogt door dien weg in Indiën te geraken; doch quam, met weinig geluk, tot op 70 graaden.

Caſpar Cortereal, een Portugees, by ons reeds gemelt. 1500.

Johan Verazzan, van Florence, 1524. op koſten van Vrankryk, uit laſt van *François* I. doch aan de kaap der Brittannien opgegeten van de wilden.

Steven Gomes, een Spanjaart, 1525. op koſten van *Carel* V. doch hy lag geen groote eere in.

Jacob Carthier, op ordre van den koning van Vrankryk. 1534.

Den

De Ridder *Hugo Willougby*, die op 74 graaden quam, doch door koude met al de zynen vergaan is. 1553.
Steven Barrove, een Engelsman, vinder van Nova Zembla, en van de eilanden Galgoevia. 1556.
Maarten Forbeisser, die 't op de Moluccos aanlei. 1576.
Francois Drake. 1577.
Artur Pette, die Nova Zembla meer bekent maakte. 1580.
Carel Jakman. 1580.
Johan Davis. 1585.
(*Forbeisser* tot *Davis*: Engelschen.)

De Hollanders, deden onder *Willem Barentsz*, en onder *Jan Huigen van Linschoten*, die bevorens in Indiën geweest was, en onder *Cornelis Cornelissz*, met een schip van Amsterdam, een van Zeeland, en een van Enkhuizen, drie togten derwaarts, vonden ook ontrent Tartaryen de Nassausche straat. 1594. 1595. 1596.
Henri Hudzon, door de Heeren 17^nen^ gezonden, vond de straat Hudzon. 1609.
Johan Munk 1610.
Johan Cornelissz, van Hoorn. 1611.
Cornelis Jelmersz Cok. 1664. 1669.

Ook wil men dat de Engelschen tot den 80sten graad om den Noord, en dus verder die weg uit, dan eenige andere Europeërs, geweest zyn.

Maar men meent, dat, indien zy wat verder van den inham van Nova Zembla, en wat dieper in zee, gestevent hadden, zy 'er dan beter zouden hebben konnen doorraken, om dat daar zoo veel ys niet is, als wel in dien zeeboezem, waar in veel zoet water is.

Ook is 't niet onwaarschynelyk, dat men dien weg met beter voortgang zou konnen gebruiken, indien men gelegenheid had, om in Moscovien, of in eenige plaats, daar men die bevrozen zee 't naaste was, overwinteren, en zoo ras zy maar weer open was, 'er by zyn kon, 't geen ons de Moscoviten zekerlyk met al hun vermogen zullen beletten, en voor ons tragten verborgen te houden; daar zy nogtans op zekere tyden, als de wind 't ys in de yszee van 't land afdryft, gewoon zyn redelyk zeker op de robben- en andere vangsten uit te gaan. Hoewel 'er meer zyn, die 't voor onmogelyk houden, oit door de yszee te konnen geraken.

Behalven dezen weg om 't Noorden, ter zee gezogt, heeft men nog een anderen, noit te voren bekenden weg te land op de volgende wyze ontdekt.

Eenige jagers van Siberien, nu een gedeelte van 't ryk des keizers van Moscovien, bragten in 't jaar 1596. of 1597. eenige schoone marter-vellen, by hen, naar hun land, Sibelinen, en by ons Sobels, of Sabels, genaamt, te koop by eenige Moscovische kooplieden; die de zelve zoo schoon vonden, dat het hen de moeite weerdig dagt, daar na eenig verder onderzoek te doen.

Daar waren 'er zelf, die de nieusgierigheid hadden, om met eenige van deze Siberiers naar hun land, en daar met hen op de jagt te gaan. Zy vonden aldaar zulken grooten menigte van deze dieren, en die zoo gemakkelyk te krygen, dat zy daar van kennis gaven aan den eersten dienaar van Staat, *Boris Federowits Gudonow*, schoonbroeder van den Czaar *Theodoor*. Deze *Boris* wiert in 't jaar 1598. in Mey (aangezien Czaar *Theodoor* den 6^den^ Januarii stierf) Czaar in zyn plaats; en hy maakte zyn eerste werk 'er van, om deze Siberiers niet alleen veel eer en gunsten te bewyzen, maar om hunne afgezanten ook met zoo groote geschenken t'huiswaart te zenden, dat zy zedert geen swarigheid vonden om zich zelven aan dien Czaar te onderwerpen.

Na dezen tyd tragtte hy, die 1605. stierf, en zyne navolgers, dit land niet alleen meer en meer te leeren kennen, maar zy waren ook gewoon hier en daar op de oevers van groote rivieren, na dat zy al tot in de landen der West-Tarters, van welke eenige onder China staan, doorgedrongen waren, zomtyds sterkten, en ook wel steden, in hunne losschen te bouwen. Voortgezet tot in China.

Aldus nu van tyd tot tyd in stilte voortvarende, hebben zy het zoo verre gebragt, dat zy eindelyk tot aan de Oostzee, en tot de grenzen der Oost-Tartaren, die nu gantsch China bezitten, doorgedrongen zyn, die, zeer verwondert, aldaar Moscoviten, een volk hen t'eenemaal onbekent, en daar en boven zoo stout te zien, van vestingen op hun land te bouwen; dit zoo gemakkelyk, als de West-Tartaren, niet toelieten, maar al hun vermogen in 't werk stelden, om dit te beletten. De Moscoviten daar tegen mede op hun regt van wettige bezitting staande, aangezien zy dat land ledig en onbewoont vonden, wilden zig door geen reden nog geweld der Oost-Tartaren daar van laten ontzetten.

Dit de Oost-Tarters geenzins voldoende, vielen daar over feitelykheden voor. De Oost-Tarters, of de Bezitters van China, deden deze sterkten op hun land tot tweemalen toe slegten; doch de Moscoviten lieten die met haast, en zoo veilig weder opbouwen, dat de Tartaren hen 't zelve niet weer konden beletten. Moejelykheden hier over tusschen de Moscoviten en Oost-Tarters, of Chinezen.

Hier over te oorlogen, had aan wederzyden zyne swarigheden, en voor al aan de zyde der Czaaren van Moscovien, *Ivan* en *Pieter*, vermits 't hen zeer moejelyk viel

viel een leger, en zyn gantſchen trein, wel 1000 mylen van hun land af, door zoo veel boſſchen en woeſtynen, tot op de grenzen van China te doen voeren.

En hoedanig die die beſlift zyn.

Derhalven vond men aan wederzyden beſt, door gezanten over deze zaak te handelen, waar toe men als een handelplaats, Selingue, een ſtadt 450 mylen van Peking, de hoofdſtadt van China, gelegen, benoemde.

De Czaaren zonden in 't jaar 1688. hunne gezanten hier na toe; gelyk ook de keizer van China. Het gezantſchap van den laatſten beſtont uit 's keizers oom, benevens den prins *Soſan*, oom der keizerinne, en een groot getal Mandaryns, of ryksraaden, met een trein van wel 10000 perſoonen, die hen, zekerheids halven, tot aan de handelplaats zouden geleiden, waar toe zy zig van veel paarden, kameelen, en kanon voorzien hadden.

Men had hen ook twee Jezuiten, de vaders *Thomas Pereyra*, en *Jan Francois Gerbillon*, mede gegeven, om hen voor tolken, in 't vertaalen van de latynſche Moscoviſche brieven, te dienen; en om hen met meer luiſter nevens de andere Chineeſche gezanten te doen verſchynen, had de keizer hen Mandaryns van de derde rang gemaakt, en zyne gezanten belaſt, hen niet alleen aan hun tafel te laten eeten, maar ook niets, buiten hun goedvinden, te beſluiten.

Dit gezantſchap nu Noordweſt op, wel 300 mylen van Peking, getrokken, en op de grenzen van de Mongous, en des konings van Elut, gekomen, wiert daar in die wildernis geſtuit, alzoo deze vorſten, met malkanderen in oorlog zynde, zulken magtigen trein, en artillery, voor geen gezantſchap, maar wel voor hulptroepen van hun vyanden, aanzagen, en daarom geenzins de verdere doortocht wilden toeſtaan.

Dit hield hen niet alleen een groote maand in die naare woeſtyne op, daar zy gebrek van alles begoſten te krygen, maar dwong hen ook onverrigter zaake weer naar Peking te keeren, en de byeenkomſt tot het jaar 1689. uit te ſtellen.

Men beſloot dan, om diergelyken hinderpaal te myden, Niptsjou, een ſterkte der Moscoviters op 51 graaden, en 40 minuten, Noorder breedte, en mede wel 300 mylen van Peking gelegen, tot een handelplaats te ſchikken, naar welke de Chineeſche gezanten zich den 14den Junii 1689. begaven.

Zy quamen 'er den 31ſten Julii; maar van die gantſche vredehandeling zou niets gevallen hebben, indien deze Jezuiten 'er niet by geweeſt waren. Want yder van beide deze volken wilde de meeſter zyn, en hunne trotsheid, en hoogmoed (voor al van de Chineezen) ging zoo verre, dat zy alleen daarom de gantſche handeling byna afgebroken, en beide reeds hun vertrek naar hun leger genomen hadden. De vaders Jezuiten, dit ziende, verzogten aan de twee hoofden van het Chineeſch gezantſchap, en vooral aan den prins *Soſan*, die gantſche zaak hen in handen te geven, en dat zy niet alleen de Moscoviten tot het hervatten van den vredehandel, maar tot het volkomen ſluiten der zelve wel zouden bewegen.

Men ſtond hen dit toe, en *Gerbillon* toog daar heen, bleef eenige dagen in hun leger, en, na veel redeneeringen over het voordeel, 't geen zy by deze vrede door den koophandel op China doen zouden, bewoog hy hen den 3den September de vrede te teekenen, en aan den keizer van China, zoo veel mogelyk was, genoegen te geven.

Zy ſtelden den ſcheidspaal tuſſchen Moscovien, en China, op 48, of, zoo anderen willen, op 55 graaden by na in de zelve middaglyn, als Peking gelegen, hoewel zich de ſcheidspaal der Moscoviten, als men Ooſt aan ging, veel verder naar het Noorden uitſtrekte.

Zy bleven te Niptsjou nog tot den 10den September, en quamen den 18den October weder tot Peking.

Zedert deze vredehandeling heeft de keizer van Moscovien zich niet alleen van dezen weg ten handel bedient, maar ook in 't jaar 1692. den heer *Everhard Ysbrand Ides*, en in Maart 1719. een Majoor van een regiment guardes, als zyn gezant derwaarts gezonden, behalven dat 'er ook, volgens de nette aanteekeningen van den heer Borgermeeſter *Nicolaas Witzen*, en van anderen, een nette kaart, met aanwyzing van den weg, naar China, van gemaakt is. Ook is om de 3 jaaren een karavane uit China, met veel Ooſterze koſtelykheden in Moscou gekomen; hoewel de keizer van Moscovien gelaſt heeft, dat die regelrecht voortaan naar Petersburg, om hunne waaren aldaar, en niet in Moscou, te vertieren, zou moeten trekken.

In 't jaar 1722. den 25ſten Februari kreeg men wegens dezen aanleg van den grooten Czaar, *Peter Alexewitz*, (die onder veel Europêſche vorſten zyn wedergaa, in opzigt van zyne groote ondernemingen, niet heeft) dit nader berigt van Petersburg, dat een ryke karavaan uit China met den heer *Ismylof*, gezant van Moscovien, daar aangeland was, en dat de heer *de Lange*, in des zelfs plaats aan dat hof zyn verblyf ſtont te nemen. Doch men vernam den 28ſten, by nader tyding, dat de keizer van China aan die van Moscovien niet meer, dan de gemeene karavaan, had willen toeſtaan, en dat hy niet had willen hooren van een afvoer te water, door middel van de rivier Daria, naar Aſtracan,

can, begeerende, dat men by de reizen te land, door de wildernissen van Tartaryen, en door Siberiën, zou blyven voortgaan; welke tyding de kooplieden te Petersburg zeer ontsteld had, alzoo die tot deze onderneming wel 400000 rubels by een gezamelt hadden; doch men hoopte dat zyne Rus-keizerlyke Majesteit by zyne nieuwe heldendaaden, en tocht, op de Caspische zee, gelyk ook na zyne groote veroveringen in Perzien, met het innemen van Andreof, en verder van Derbent, en Sjamachi, dit alles wel herstellen, en in een beter ploi, by zyn nader gezantschap naar China, brengen zal.

g een g naar Oosten Cali-nia. Behalven alle deze wegen naar 't Oosten, meent men, dat 'er nog een zeer gemakkelyke by California, of daar ontrent, te vinden zou zyn, waar op al verscheide luiden gedacht, doch tot nog toe niets verricht, of in 't licht gebragt hebben.

Of nu eenig licht hier ontrent gegeven zal worden by den nieuwen tocht van twee Wiskundigen, door den hooggemelden keizer van Moscovien, met noodige werktuigen in Februarii 1719., naar Siberiën, en 't land der Samojeden tot op 75 graaden gezonden, om nader te ontdekken, of dat land ook aan America vast, dan of daar een opening van de zee is, zal na 't voltrekken van hunne reize, die wel 2 jaaren duuren zal, nader blyken, in hoedanigen geval men ook nette kaarten daar van te wagten heeft.

In Maart des voornoemden jaars schreef men ook uit Petersburg, dat de Heer *le Grange*, Fransch Capitein en Ingenieur, reets vertrokken was, om te gaan zien, of de engte van Waygats, tusschen Nova Zembla en Rusland, tot in de Oostindische zee, bevaaren kon worden, dan of Nova Zembla (zoo eenige willen) aan Rusland vast, en of 'er dierhalven geen doorgang is. Men had hem bevolen nette afteekeningen en kaarten van den stant, en gelegenheid der tot nog toe onbekende landen, mede te brengen; doch aan zyn wederkomst wiert, om de swaare wildernissen, die hy doortrekken moest, en om de wilde Tartaaren, voor welke hy bloot staat, zeer getwyffelt.

Het eenige nu, 't geen 'er, na 't ontdekken van alle deze verscheidene wegen naar Oostindiën, en voor al ter zee, nog te wenschen was, is dat, waar na wel

uit-len de gte, of Oost en st, dzaa-rk. van veelen gezogt; maar 't geen echter tot nog toe verborgen gebleven is, namelyk, het uitvinden, zoo wel van de lengte, of van 't Oost en West, als van de breedte, of van 't Zuiden en Noorden: want dan zou men altyd op zee ook weten waar, en hoe verre men nog van 't een of 't ander land was, daar men nu zeer dikwils, veel mylen zich misgist hebbende, ettelyke dagen aan een, met zeer veel gevaar over land zeilt, zoo als de zeekundigen dit noemen, om dat hunne reekening, van de lengte af te zeilen, dan al ten einde is.

Verscheide Starkundigen hebben niet alleen de moeite genomen, om 't uitvinden van Oost en West, of van de ware lengte, even zoo wel als de breedte, na te vorschen; maar daar over ook geschreven. Verscheide Starkundigen, die na 't Oost en West gezogt hebben.

De eerste Schryvers die daar van iets opstelden, waren (zoo *Dirk Rembrantsz van Nierop* elders aanteekent) *Gemma Frisius*, en *Petrus Appianus*, die in 't jaar 1530. bloeiden. De laatste dezer twee wil, dat men die door de Eclypsen der maanen; en vorder, om 't zelve te begrypen, met den stok der Astronomi, of den graadboog, by den loop der maanen, en der vaste starren, vinden moet. Gemma Frisius, en Apianus.

Ook wil hy, dat men uit de tafelen der starkunde de ware plaats der maan na zyne lengte, ten tyde der waarneming, zoeken, en dat men dan met de graadboog 't midden der maan van een bekende star (staande ontrent den dierkring) afmeten zal, meenende, dat het verschil dezer afmeting, met de rekening uit de tafelen, 't verschil der lengte, en wanneer die door de maans uurloop in tyd verandert is, zeer net aanwyzen zal.

Pieter Madina, een Spaanjaart, zogt na de lengte door volmaakte uurwerken, of nette zandloopers, alzoo het geen meest hier toe vereischt word, en 't geen men minst uitvinden kan, is, net te weten, hoe laat het op zekere bekende plaats is. Doch deze instrumenten, de verandering der lugt onderworpen zynde, konden na eenige dagen varens, den tyd van de afgevarene plaats niet net aanwyzen; en aldus kon men dan ook 't verschil der Meridianen niet vinden. Pieter Madina.

Robbert Robbertsz, in zyne breeder verklaring van *Albert Hayen*, in 't jaar 1600. gedrukt, schryft hier ook van, stellende mede, dat men een netten zandlooper van 24 uuren hebben moet, die, zonder verslyten van 't loopgaatje, altyd even eens blyven, en diens loop ook, door droogte of vogtig weder, niet vertraagt, nog verhaast worde, mits dat men die ook, zoo ras hy uit is, weder omkeere, om in 't stellen van het net uur geen eene minuut te verschillen: want indien het op een dag maar eene minuut verschilde, dat zou ontrent de linie *Æquinoctiaal* in een maand tyds een half uur, dat is, meer als 100 mylen wegs, bedragen, die men dan Oostelyker, of Westelyker zyn zou, na dat de misslag onder, of over, zou aanwyzen. Robbert Robbertsz

Zekere *Robbert Hues*, een Wiskundige, die met *Thomas Candisch* 1588. den aardkloot rondzeilde, schreef hier ook van in een tractaat van de hemelsche en aard- Robbert Hues.

ſche Globen, in 't begin des 4den deels *pag.* 32. alwaar hy de zekerſte wyze, om de lengte, of Ooſt en Weſt, te vinden, ſtelt die te zyn, die men door de Eclypſen, of Taningen der maan bekomt; doch aangezien die zelden geſchieden, of voorkomen, en nog veel weiniger gezien, en allerminſt net waargenomen worden, dat dan nog maar op zeer weinig plaatzen behartigt word, zoo konnen ook zeer weinig plaatzen door deze obſervatie net afgeteekent worden.

Orontius en Wernerius. *Orontius*, en voor hem *Joannes Wernerus* (die ontrent het jaar 1514. leefde) meenden, dat door den bekenden loop der maanen, en den doorgang van de zelve door den Meridiaan van eenige plaats, 't verſchil der lengte zou konnen gevonden worden; maar dit oordeelen andere weer een zeer bedriegelyke en onzekere reden te zyn, die veel ſwarigheden onderworpen is. Anderen zogten dit door 't waarnemen van de nette tyd der uuren van den *Æquinoctiaal* tuſſchen de Meridianen van beide de plaatzen door uurwyzers, waterglazen, of zandloopers; al welke middelen nogtans door veele der verſtandigſten, als zeer onzeker, verworpen zyn, om dat zy de tyd, zoo net, als 'er vereiſcht word, by vervolg niet aanwyzen.

Petrus Plancius. *Petrus Plancius* meent, dat men dit door de miswyzing van de naald van 't Compas vinden moet, gelyk dat in de Havenwyzing van *Simon Stevin* te zien is; doch dewyl 't Compas zeer teer, en een beweeglyk inſtrument is, zoo valt deze miswyzing verſcheiden, en verandert ook na de breedte, weshalven van deze onzekerheid ook weinig voordeel te wagten is, gelyk ook *Robbert Robbertſz* in zyn voornoemt tractaat aangewezen heeft, hoe grove feilen verſcheide opmerkende Ooſtindiſchvaarders hier ontrent ontdekt hebben.

Hoe onzeker nu dit alles tot nog toe geweeſt was, is egter de yver van veelen hier ontrent zeer toegenomen, te meer, om dat de Heeren Staaten Generaal een groote ſomme gelds aan die dit volkomen uitvinden kon, belooft hebben, op welke belofte ook zeker Engelsman, *Thomas* Thomas Leamor. *Leamor*, te Amſterdam woonende, by requeſt aan haar Hoog Mog: in Auguſti 's jaars 1610. verzogt heeft, hier over gehoort te mogen worden.

Na verſcheide handelingen en requeſten hebben haar Hoog Mog: in Julii 's jaars 1611. zekeren man nevens *Leamor* voor zich doen komen, om hier over te ſpreken; welke man ſtaande hield, dat deze konſt lang te voren, en met meer zekerheid, dan nu, gevonden was; en na bewys door *Leamor* gevraagt zynde, quam het op de Havenvinding van *Plancius* uit, wiens grond (gelyk wy gezien hebben) de miswyzing van de naald was; maar *Leamor* zeide, dat hy zich met zulken valſch en onnut werk, 't geen reets de ſchippers zoo veel 100 mylen had doen dwalen; niet bemoejen wilde.

Hier op bequam *Leamor* een Acte van haar Hoog Mog:, behelzende dat zy hem, by aldien hy zyn zaak wiſt goed te maken, 15000 gulden tot een vereering geven zouden. En hy leverde zyne bewyzen in Auguſti 's jaars 1611. aan haar Hoog Mog: over. Zy waren lang, en breed, en met veel miſſelyke ſtellingen vervult; maar zyn voornaamſte bewys was, dat men den netten tyd van de Nieuwe, of Volle, maan vinden, en dan voort rekening maken moeſt, op wat tyd de maan met deze of gene ſtar in zamenſtant, of in eenen Meridiaan, komen zou, en hoe veel de maan dan voor, of onder, onzen Meridiaan wezen zou; of dat men uitrekende, als de maan in onzen Meridiaan komt, hoe veel dan 't verſchil van zyn lengte met deze of gene vaſte ſtar wezen moeſt. Die voorgaf Ooſt en Weſt gevonden te hebben.

Dit nu vaſt zynde, wilde hy, dat de Schippers waarnemen zouden, wanneer de maan by hun met de zelfde ſtarren in zamenſtant, of in eene Meridiaan, quame; en hoe veel dan de maan by hen voor, of over, den Meridiaan was; of dat, wanneer de maan by hen in het Zuiden ſtaande, zy zouden afmeten den afſtant der maan van deze of gene vaſte ſtarre, waar mede hy dan meent gevonden, en afgemeten te hebben het lengte-verſchil der maan met die vaſte ſtar, en uit dit verſchil van de maan voor of over den Meridiaan, of van het afmeten van de plaats der maan, meende hy ook het begeerde verſchil der lengte gevonden te hebben; doch hier in taſten hy zeer bot mis, ten eerſten, om dat hy rekende na dat de maan in den Meridiaan komt; en aldus maakt hy geen onderſcheid tuſſchen Taanrondslengte, en Evenaarslengte. Ten anderen, om dat hy het lengteverſchil der maan, uit den afſtant van een vaſte ſtar zoeken wil, zonder aanzien, of die Benoorden, of wel Bezuiden, of in den weg der zon, of der maan ſtaat. Ten derden, om dat hy geen agt geeft op het verſcheenzigt der maan; al het welke nogtans zeer groote miſſlagen veroorzaaken zou.

En gelyk die man, om de voornoemde redenen, het ſpoor geheel mis is, alzoo dwaalt hy ook in verſcheide andere misſtellingen, toonende van den loop der maan, en des zelfs eygenſchap, niet de minſte kennis te hebben; zoo dat het jammer is, dat zulk een onwetende haar Hoog Mog: met zoo veel ydele requeſten opgehouden heeft.

Het behaagde egter haar Hoog Mog: zyne

zyne bewyzen door een ervaren Starkundigen in den Haag woonachtig, te doen nazien, die betuigde, dat het ter nedergestelde hem al over lang was bekent geweest, het geen hy uit de werken van den
och zyn ellingen ierden et voloende evonden voornoemden *Apianus*, en *Gemma Frisius*, aannam te toonen; wier grond een en de zelve met die van *Leamor* was, en waar van hy wel stout dorst zeggen, dat geen van beiden den grond oit geweten hadden.

Den 25sten der voornoemde maand wierden zyne schriften nader door *Rudolphus Snellius*, en *Röbbert Robbertsz* onderzogt, en men deed hem daar op ettelyke vragen, die weinig ter zaake dienden. Men verwierp ook zyne stellingen, als niet voldoende tot haar regt oogmerk; en *Robbert Robbertsz* gaf naderhand voor met eenen *Gerard Pietersz van Alkmaar*, de lengte vry beter en klaarder te zullen uitvinden, hoewel *Leamor* aan haar Hoog Mog: den 8sten September klaagde, dat hy 't uit zyne schriften gestolen had, en met zyn kalf ploegde.

Naderhand heeft hy gezogt den vermaarden heer *Willem Jansz Blaauw*, beroemden Aardryksbeschryver en kaartemaker te Amsterdam, te bewegen om hem zyn zaak verder te helpen uitvoeren; doch die zeide daar toe geen tyd, maar wel lust te hebben om zyn geheim te leeren, belovende hem, als hy daar verder afstant van deed, een somme van 1000 guldens, waar toe hy niet besluiten wilde, brengende zyn tyd meest door, met *Snel* en *Robbertsz* als verdonkeraars van zyn konst en uitvinding te beschuldigen; al het welke nogtans haar Hoog Mog: niet bleek, en geen geloof vond; hoewel hy aannam zulks (zoo hy de Duitsche taal maar verstaan had) nader te bewyzen; waar toe hy naderhand nog een openbaaren Vertaaler voor een stuk gelds huurde, 't geen echter mede van geen gevolg was, alzoo *Robbertsz* hem dezen wist afhandig te maken.

Hy wiert naderhand door haar Hoog Mog: na de heeren ter Admiraliteit geweezen, om zyn bewyzen daar nader te doen onderzoeken, 't geen den 21^den^ December 1611. en den 6^den^ Februarii 's jaars 1612. geschiedde; maar zyn aanslag verdween in damp en rook, en daar is niets opgevolgt, behalven dat *Robbertsz* naderhand ook al zyne Stellingen in 't breede wederlegt heeft, 't geen niet swaar viel, aangezien uit het vorige genoeg gebleken is, dat deze verwaande opgever zelf de gemeene gronden der Starkunde niet verstaan; en zeer grof daar in gedwaalt heeft.

riaan tius. Naderhand deed zich op *Adriaan Metius*, die van oordeel was, in het II. hoofdstuk van 't 2de deel van zyne *Institutiones Astronomicæ*, of Geographische Onderwyzing op de hemelsche en aardsche Globen, in 't jaar 1614. uitgegeven, dat het ligtste middel, om de ware lengte uit te vinden, was, indien men nette uurwyzers, om de nette tyd en uuren voor 2 of 3 maanden aan te wyzen, bekomen kon; doch alzoo die alle dag veranderden, zoo in haar eigen stof, als door de lugt, zoo kon men ook daar geen vasten staat opmaken, 't geen dan op de bevorens aangewezen onzekerheid uitkomt.

Is dit onzeker middel nu 't beste (gelyk hy zegt) wat valt 'er dan van de andere te denken? Hy voegt 'er egter by, dat zoo men een net uurwerk had, en by de waarneming dan meer uuren uitvond, of bequam, als dat uurwerk aanwees, het dan zeker was, dat men zoo veel Oostelyker, als men dagt, vervallen was, en indien men minder uuren, als 't uurwerk aanwees, bequam, men dan zoo veel Westelyker vervallen was; op welken grond voortgaande, hy verder zegt, dat, indien men 1 uur en 45 minuten te kort komt, men dan 26 graaden, en 15 minuten, te Westelyk vervallen is; een rekening, die vry vast gaat, zoo 't uurwerk maar net wyst, daar 't alles op aankomt. Anderen egter zyn van oordeel, schoon men zoo een net uurwerk nu al vond, dat het zelve niet meer aanwyzen zou, dan 't nette uur op de plaats der waarneming, en dat dit tot het uitvinden der lengte (waar toe een waarneming van 't nette uur op verscheide plaatzen schynt vereischt te worden) niets ter wereld helpen, nog doen zoude.

Deze *Metius* oordeelt ook, dat de lengte uit de Eclypsen, en uit den loop der maanen, is te vinden; maar dat daar zeer veel moeite aan vast, en 't uitvinden van dien netten tyd zoo licht niet is, als zommige zich wel inbeelden; hoewel hy van deze twee middelen, het eerste wel voor 't zekerste houd. Vermits nu die Eclypsen zelden voorvallen, behalven dat ook de lelie van 't Compas, zelf op 't land, zeer licht 1 graad of 2 over de eene of de andere zyde wyst; zoo is hy van oordeel, dat 'er op zee nog vry minder staat op dit alles, dan wel op 't vaste land, te maken, en derhalven niet te denken is, dat dit door deze middelen uitgevonden kan worden.

In 't jaar 1628. liet *Philippus Lansbergen* de platte *Sphæra* van *Ptolomeus*, anders het *Astrolabium* genaamt, drukken, waar in hy, in zyn XXIX. Voorstel, ook van deze lengte schryft, dat 'er van alle middelen, om de ware lengte te vinden, nog geen beter, of zekerder, bedagt is, dan die gebouwt word op den loop der maan, die yder uur een halve graad van 't Westen naar het Oosten loopt; en die dan haren loop zeker heeft, en wel gebruiken kan, die kan ligtelyk weten, als hy de maan wel waarneemt, op wat lengte hy gekomen is, hoewel 'er hedensdaags weinige zyn, Philippus Lansbergen.

zyn, die dat doen konnen; ja men heeft tot nog toe niemant gevonden, die den loop der maane na den hemel wel heeft konnen afmeten.

Een Rooms Priester, diens naam onbekent is. Ontrent het jaar 1644. heeft men ook schriften van een Roomsch Priester, die dit mede meende gevonden te hebben, gezien; doch zy wierden, by *Dirk Rembrantsz* nader ter toetze gebragt zynde, mede niet voldoende, en meest met de Stellingen van *Metius* overeenkomende, bevonden. Wel is waar dat zyne afmeting korter is, en ligter, maar 't is ook zeker, dat die met zulk een korten graadboog, als hy daar toe voorschryft, zoo net niet kan gedaan worden, zonder een, of meer minuten, te missen, en moet men weten, dat yder gemiste minuut een geheele graad in de lengte verschil maakt; en schoon men het nu al net trof, zelf tot een gedeelte van een minuut, zoo was men nog even na, om dat de maan-plaatzen in de *Ephemerides* nog niet regt konnen gevonden worden; vermits yder Autheur een byzondere stelling in den maanloop heeft, om dat yder op een byzondere plaats uitgerekent word, daar het wel een geheele graad, en meer, verschillen kan; dat een groot verschil is, alzoo yder graad verschil ontrent 30 graaden verschil in de lengte, of 450 mylen verschil onder de linie, maakt.

Renatus Descartes In het jaar 1645. sprak *Renatus Descartes*, die beroemde Fransche Wysgeer, met grooten ophef van de hoedanigheid der vier omloopers, of wachters van Jupiter, uit welker waarneminge, alzoo die haren omloop in korte tyd volbragten, hy oordeelde, dat men'er nette *Ephemerides*, of Dagtafels, op een bekende plaats op zou konnen uitrekenen; 't welk dan op andere plaatzen waargenomen zynde, zoo zou door 't verschil des tyds ook 't verschil der lengte, of van Oost en West, zeer ligt en zeker bekent worden; al 't welke hy met veele schoonschynende redenen, en door de groote vereering, door haar Hoog Mog: daar op gesteld, te dier tyd aan *Dirk Rembrantsz van Nierop* zoo sterk bevestigde, dat die bewoogen wiert met een groote kyker eenige waarnemingen hier op te doen; doch deze groote Noordhollandsche Starkundige bevond dit opgeven zoo vol Fransche rook, dat hy geen de minste vastigheid, en niet meer waarheid of licht, dan in al het vorige, daar in zien konde, gelyk hy dat omstandiger in 't VIII. hoofdstuk van zyn Nederduitsche Starkunde aanwyst.

Andries van Berlicom. Weinig jaaren hier na schreef *Andries van Berlicom* een Verhandeling over de mate, reden, en 't gewigt, en over de oorzaak der bewegingen, en de byzondere beweegzelen, als mede, over de lengte van Oost en West.

Zyne stelling komt mede daar op uit, om met zeker werktuig op zekere plaats de streek en hoogte der maan (mits dat men haar verscheen-zigt ook wel waarneme) en op de zelve tyd ook de streek en hoogte van zekere bekende star, en 2 of 3 uuren daar na, dit laatste (te weten van die star) nog eens, om de zekerheid, waar te nemen, by 't welke hy oordeelt klaar te zullen blyken, op wat uure deze waarneming geschied, op wat Polushoogte der plaats men geweest, en welk het regt Noorden en Zuiden, of de ware breedte daar geweest zy. Hier op dan gaat hy voort om uit de afpeiling der maan, de Maans evenaars lengte te rekenen, en dus den grond van de maan in de *Eclyptica*, of het Taanrond, uit te vinden; maar schynt te gelyk daar by niet te denken op 't onderscheid, dat 'er tusschen Evenaars lengte, en Taanronds lengte is, dat nogtans in 't midden van *Taurus*, *Leo*, *Scorpius*, en *Aquarius*, dat is, 45 graaden ten wederzyden van de zonkeerpunten, een verschil in den zonneweg van 2½ graad is, en de Noordknoop der Maan, 't Drakenhooft genaamt, ontrent in 't begin van *Aries* zynde, zoo zou de maansweg dan wel 4 graaden op deze plaatzen verschillen, dat in de lengte veel 100 mylen verschil uitmaken zoude.

Ook blykt klaar uit alle zyne Stellingen, dat hy ('t geen om de gegevene reden voor al geschieden moest) niet het minste onderscheid tusschen Evenaars- en tusschen Taanronds-lengte maakt; behalven dat het op zee ook volslagen onmogelyk is, den maanstreek zoo naaukeurig te peilen, om uit zulken rekening iet zekers te konnen vast stellen.

In 't jaar 1659. gaf *Abraham de Graaf* zyne Starrekonst in 't licht, waar in hy mede over 't vinden van Oost en West spreekt; doch het komt ook uit op een uitrekening, of waarneming, van de maans hoogte tegen die van de zon, of van een bekende star; uit welke hy verder mede de maans-evenaars-lengte-verschil met de zon, of die star, uitrekent, waar door dan zyn Evenaars-lengte, of breedte, bekent word, gelyk ook door de stars- of zons-hoogte de tyd, hoe laat het toen was, komt te blyken. Doch alzoo de komst der maan in 't Noorden en Zuiden onmogelyk zoo net, als vereischt word, kan waargenomen worden, om dat zy veel minuten staat, zonder dat zy in hoogte schynt te veranderen, terwyl nogtans haar streek van 't Zuiden en Noorden doorgaat, zoo kan ook deze afmeting geenzins tot uitvinding der ware lengte dienen; behalven dat men, als de maan buiten 't Zuiden is, haaren afstant van een star, by nacht, of van de zon, by daag, mede zonder feil, of zoo net, om 't groot ver- Abraham de Graaf.

scheen-

ſcheen-licht der maan, niet afmeten kan; waar door dan zyn gantſche Stelling, na 't oordeel der verſtandigſte Starkundigen, ook in duigen viel, en tot dit groot oogwit geenzins dienen kon.

...riſtiaan ...rtini ...halt.

In dit zelve jaar quam over deze ſtoffe ook een boek uit, *het ſlot en de ſleutel der Zeevaart*, door *Chriſtiaan Martini Anhalt* gemaakt, waar in hy mede iets van 't vinden van Ooſt en Weſt, uit den loop der maan nagevorſcht, aanhaalt, doch met zoo veel duiſterheid (alzoo hy niet eens zegt, op wat wyze hy de plaats der maan afmeten wilde) dat daar op geen proeve (die nogtans de deugdelykheid van zyn uitvinding boven die der vorige aanwyzen moeſt) heeft konnen maken.

...n an... Schry... zon... naam.

Zedert is 'er nog een Schryver zonder naam geweeſt, die zich beroemde Ooſt en Weſt gevonden te hebben; hoewel al zyn voorgeven daar op uitquam, dat hy meende het vernaauwen der Meridianen gevonden te hebben. Een zaak, die alle Starkundigen genoeg bekent, doch geenzins bequaam is, om aan deze uitvinding der lengte eenig licht te geven, weshalven zyn verder voorgeven ook niet de minſte opmerking weerdig geoordeelt wiert; gelyk men, by het te voren reeds aangemerkte, ook zeker Verhandeling in 't jaar 1654. uitgegeven, door *Pere Leonard Duliris*, *le Secret des Longitudes* genaamt, daarom wel ſtellen mag, om dat het by na op de zelve gronden van *de Graaf* ſteunt, en om de zelve tegenreden vervalt.

...I. Gie... ...aker.

G. H. Gietermaker ſpreekt in zyn *Verguld Licht der Zeevaart*, *pag.* 280. ook van 't vinden van de lengte van Ooſt en Weſt, mits, dat men hem voorzie van een Aſtronomiſchen ring, om altyd en op alle plaatzen het nette uur te konnen weten, ook eiſcht hy voor af vaſt te moeten weten, hoe laat het dan ook op een zekere vaſte plaats is, dat hy door een zandlooper zoeken zou.

Het beſte, dat tot 't net aanwyzen van 't uur tot nog toe uitgevonden is, is de nieuwe uitvinding van uurwerken, die de heer *Chriſtiaan Huigens van Zuilichem*, aan 't licht gebragt heeft, die niet door een onruſt, maar door een flinger, bewogen worden, en in ſtaat zyn om weken, ja maanden lang, te loopen, en die derhalven niet alleen groot voordeel tot het uitvinden van de ware lengte, maar zelf het naaſte middel daar toe zouden konnen zyn, indien het ſtooten van 't ſchip by ſwaar weder niet te veel verhindering en ontſteltenis daar aan veroorzaakte, en dus te gelyk die zekerheid, die men by een gematigde zee daar anders aan hebben zou, niet ten grooten deele wegnam.

Dirk Rembrantſz van Nierop.

Dirk Rembrantſz van Nierop al deze vorige Stellingen door en doorgezien, en in hare ſwaarte gewogen hebbende, keurt den loop der maan wel als 't naaſte middel om Ooſt en Weſt te vinden, tot zoo verre, dat, als men de maanplaats net uitrekenen, en die dan op zee of te land afmeten kan, de konſt dan wel goed zou zyn; maar vermits de meeſte ſwarigheid is, om de maanplaats net uit te rekenen (om dat yder minuut verſchils een halve graad in de lengte verſchilt) zoo volgen daar uit nog veel andere ſwarigheden, die daar op ruſten, en die daar uit mede weer net uitgerekent, of verbetert, moeten worden, gelyk daar zyn de *Ephemerides*, waar in de maanplaatzen van dag tot dag net moeſten uitgerekent worden, waar by men dan uit den loop van eene dag de maanplaats op alle voorgeſtelde tyden zeer ligt zou konnen vinden.

De meeſte Starkundigen egter komen daar in over een, dat, zoo 'er een volmaakt en net uurwerk, dat een menigte van jaaren zonder te verſlyten, of zonder eenige verandering loopen, en waar op men vaſte ſtaat maken kon, uit te vinden was, dit wel het allermeeſte en allernaaſte licht tot het verder uitvinden der lengte geven zou.

Archimedes word geroemt het Perpetuum mobile eerſt gevonden te hebben.

Men zegt, dat *Archimedes* diergelyken *perpetuum mobile*, een inſtrument of werktuig, dat, eens bewogen zynde, altyd liep, eerſt gemaakt zou hebben, doch (zoo dit waar is) zoo is 't met hem ook uit de wereld geraakt.

Ook Cornelis Drebbel.

In de voorlede eeuw ſprak men van eenen *Cornelis Drebbel*, die 't *perpetuum mobile* mede zou uitgevonden hebben; doch waar dat vervaren zy, blykt al mede niet. Immers men heeft 'er tot nog toe geen nuttigheid (die 'er op gevolgt moeſt hebben) van gezien.

Andreas van der Wald vond dit in 't klein omrent 't jaar 1650.

Het is ontrent 't jaar 1650. geweeſt, dat *Andreas Valentyn van der Wald*, myn oom, een zeer groot Wiskundige, en werktuigkundige, het *perpetuum mobile* in het klein zoo volmaakt uitgevonden heeft, dat de twee beroemde Mannen, de heeren *Andreas Colvius*, en *Robbert Paget*, deze bedienaar des Goddelyken Woords in de Engelſche kerk te Dordrecht, gene in de Walſche Gemeente aldaar, en naderhand te Amſterdam, beide zeer groote Starkundigen, bekennen moeſten, dat het een werk zonder wederga, en een zeer volmaakt werkſtuk was. Naderhand heeft hy getragt 'er mede zoo een in 't groot te maken; doch dit heeft zoo wel niet willen gelukken, te meer, dewyl hy ondertuſſchen zyn verder bevordering eerſt aan 't hof van den Aartshertog *Albertus*, te Bruſſel, en naderhand verder aan 't hof van den Prins en Aartsbiſſchop van Zaltsburg, zoekende, zedert

aan

aan dat laatste hof gebleven, en genoodzaakt geworden is, om zich, op 't verzoek van dien vorst, als zynen kamerling, en artillerymeester generaal, tot andere Mathematische en zeer vernuftige uitvindingen, aan zommige van welke die prins wel 30000 gulden te koste gelegt heeft, te verledigen, om die dan verder uit naam van dien vorst aan den Roomsch-keizer *Leopoldus*, zelf in persoon (gelyk door den voornoemden heer *Valentyn van der Wald*, in 't jaar 1668. ook geschied, en my uit zyne brieven, nog onder my berustende, gebleken is) te gaan vereeren.

De oude Landgraaf van Hessen-Kassel, grootvader des tegenwoordige, in 't groot.

In 't jaar 1718. verstont ik uit de mond van zeker vriend, die ontrent 1690. zich eenigen tyd te Kassel, in Hessen, opgehouden had, dat de grootvader van den tegenwoordigen Landgraaf, zelf een uurwerk uitgevonden had, waar in den loop niet alleen van alle de planeten, en de verdere starren, zeer levendig en net gezien wiert, maar dat van zulken volmaaktheid was, dat het alle 100 jaaren maar eens rond liep, en dan zynen cirkel op nieuw weder zoodanig begon, dat het maar een kerfje in zynen algemeenen cirkel gevordert, en waar by dan verder by de Wiskundigen, af te nemen was, dat dit voor een waar *perpetuum mobile* gehouden moest worden.

Een Fransch Horologiemaker, in dienst van dezen Landgrave, maakte ook diergelyken werk.

Ook voegde deze vriend hier by, dat hy te Kassel in 't jaar 1690. een horologiemaker van Orleans gekent heeft, die van den Landgrave te dier tyd een gagie van 1200 gulden jaarlyks trok; ter tyd toe hy voltoit zou hebben zeker konstig werkstuk, waar aan hy toen al 4 jaaren gearbeid, en 't zelve zoo verre gebragt had, dat hy 't in 5 of 6 maanden meende voltoit te hebben, waar toe hy te meer voortgedreven wiert, door het groot geschenk, hem nog buiten die jaarlykze gagie van den Landgrave belooft; maar de konstenaar quam kort daar na te sterven. Het was een werk van den zelven aard, 't geen, volgens de getuigenis van veele Wiskundigen (van den Landgrave ontboden, en om een voorafgaande oordeel daar over uit verscheide gewesten verzogt) wonderlyk tot het uitvinden van Oost en West zou hebben gedient; maar geen van deze ontbodene heeren, wist dit werk, hoe zeer zy het ook in zich zelven roemen moesten, ineen te zetten, betuigende alleen, dat het onwaardeerlyk was, wegens des mans groote uitvinding, en jammer, dat hy niet een weinig langer geleeft had, om dit gadeloos stuk zelf te volmaaken.

In 't jaar 1717. vind Orefyrer te Kassel het Perpetuum mobile in 't groot.

In 't jaar 1712. is 'er te Kassel ook zekere *Orefyrer* geweest, die toen een *perpetuum mobile* in 't groot begonnen, en eerst 1717. in Augusti voltoit heeft, waar over hy, volgens eisch van den tegenwoordigen Landgrave, na dat hy een zekere tyd op 't slot Weissenstein in een verzegelde kamer, van Augustus tot den 12[den] November toe, gesteld had, het oordeel van alle Wiskundigen, door dien vorst 'er toe ontboden, heeft afgewagt, die dit stuk ook als een werk (by aldien het niet versleet, of door den tyd daar niets aan brak) dat eeuwig zou konnen, en na de reden zou moeten loopen, geoordeelt hebben, aangezien het, eens bewogen zynde, zonder eenig uiterlyk geweld, of zonder eenige innerlyke veeren, door zyn eigen kragt liep.

Het is een kas van 12 voeten diameter. De as, of spil, is 6 voeten lang, en 8 duim dik.

De sware stampers van eikenhout staan tegen een muur, en worden door hefslatten opgebeurt.

Aan weerkanten is een slinger, die 't werk een gestadigen, doch tragen, loop doet houden.

Ook word door deze Machine een sware kist met steenen van beneden tot boven in 't voornoemde slot opgewonden, en alle twyffeling, of 't door eenig werktuig van buiten gedreven mogt worden, is zoo klaar, en volkomen, weggenomen, dat alle Wiskundigen, die dit zagen, 'er over verbaast stonden. Het kan ook zoo gestelt worden, dat het 10, 30, ja 100 maal in eene minuut omloopt.

Dit schynt een uitvinding van dezen *Orefyrer* zelf te zyn, hoewel die heer mogelyk, door 't voornoemde onvoltoide werk, wel eenig, of immers meer licht, dan alle andere Mathematici, die 't gezien hebben, heeft konnen bekomen, om daar op verder te konnen voortgaan.

Doch 't zy daar mede zoo 't wil, dit werk, en die konstenaar, zyn zeer te pryzen, en zyne voltoide onderneming kan noit genoeg beloont worden, zoo zy maar verder tot het nader uitvinden van Oost en West toepasselyk kan gemaakt worden.

Morinus, en anderen.

Men wil, dat *Jan Baptista Morinus*, een Fransch Arts, en koninklyk Hoogleeraar in de Wiskunde te Parys, dit voorheen meende gevonden te hebben.

Hy vertoonde zyne betogingen wegens de lengten, en breedten der plaatzen aan den Cardinaal *Richelieu*, en, by nader onderzoek van gevolmagtigden tot die zaak, vond men de zelve te land onfeilbaar; doch ter zee, daar 't nogtans voor al toe dienen moest, onnut.

De heer *Cassini*, een vermaard Fransch Starkundige, zegt in zyn Verhandeling *de l'Origine & du progres de l'Astronomie*, *pag.* 38. dat de Eclypsen der *Satellites*, of wachters van Jupiter, het zekerste, en kortste middel zyn, om de nette lengtens te bepaalen.

De Jezuiten, die in 't jaar 1685. aan Kaap de goede Hope aangeweest zyn, heb-

hebben met hunne ſtarkundige werktuigen wel verſcheide waarnemingen daar ontrent gedaan, en vry veel daar van opgegeven, maar ik heb nog niet konnen zien, dat het aan de Zee- of Starkundige wereld eenig licht ontrent dit ſtuk gegeven heeft.

Ook is 'er ontrent dien zelven tyd zekere *Lieve Willemſz Graaf*, een Hollander, geweeſt, die zeer veel moeite aangewend heeft, om Ooſt en Weſt uit te vinden; maar ook zyne betogingen hebben de proef niet konnen uitſtaan.

In 't jaar 1715. in de maand Januarii, gaf meeſter *Wiſton* te Londen voor, zekere vuurballen gemaakt te hebben, waar door hy zyn Ooſt en Weſt meende te konnen bewyzen.

In December 1716. beroemde zich zekere Mr. *Creethoorn* een werktuig uitgevonden te hebben, 't welk Ooſt en Weſt net aanwees; doch van wat uitwerking die beide uitvindingen ter zee geweeſt zyn, is my noit gebleken, 't geen egter, zoo het ook daar goed bevonden was, wel bekent zou geworden zyn.

In 't jaar 1717. den 27ſten Maart, heeft een *Jan Raſcher* eenige betogingen wegens zyne uitvinding van Ooſt en Weſt in de vyver in 's Gravenhage, in 't byzyn van zyne Czaarſche Majeſteit, die zich daar toen mede bevond, gedaan; doch ik heb niet konnen vernemen, dat die, ook zelf maar in de vyver, in allen deelen voldoende zouden geweeſt zyn, en indien dit waar is, zouden die altoos van geen gebruik of nut op den woeſten Oceaan wezen; vooral niet om de groote miswyzingen van 't Compas, en van wegen de ſware ſtroomen, al 't welke men in de vyver niet ontmoet; de gronden van die man zouden in zich zelven echter wel goed konnen zyn, over welke die genen, die zyne betogingen bygewoont hebben, beter dan ik konnen oordeelen.

Hy heeft een belooning, zoo men my 1718. aldaar berichtte, van 500 gulden hier voor genoten, 't geen ſchyn geeft dat zyne bedenkingen, en proeven, niet t'eenemaal verwerpelyk moeten geweeſt zyn; doch men wil dat hy met dit geſchenk, niet zeer vergenoegt was. Ik heb 'er ook geſproken, die zyne gronden, 't zy met, of zonder redenen, afkeurden.

Den 13den Maart 1719. wiert van Parys bericht, dat de *Marquis van Bethune* een Memorie aan den heer Regent aangeboden had, waar in hy voorgaf Ooſt en Weſt gevonden te hebben; 't welk, zoo 't waar is, in der tyd door de vaart der Franſchen op Ooſt- en Weſtindiën wel nader zal ontdekt worden.

In 't zelve jaar in 't laatſt van Julii ſchreef men uit Frankfurt, dat de Heer *Juſtus Henricus Mangold*, *Med. & Phil. Experiment. Prof. Ordin. de Rintele*, *Otternurf*, *Zweften*, en *Wentzigerode*, zich onthoudende te Wetzlar, onder verſcheide andere zeltzaamheden uitgevonden had een *perpetuum mobile*, of een zelfsloopend en laſtdragend rad, dat rechts en links loopt, en noit opgewonden word, hebbende een net geëvenmatigt gewicht, 't geen ſnel, en langzaam, bewegen kan, dat ook zeer ligt te herſtellen, en van inwendig maakzel en gedaante dat van Heſſen-Kaſſel gelyk is, en 't geen zoo te water als te land gebruikt kan worden.

Ook had dien zelven heer uitgevonden een *horologium perpetuum*, of een altyd loopent uurwerk, dat noit opgewonden word, zynde zonder gewicht, of veeren, en zonder ophouden eenige jaaren lang niet alleen zeer net de uuren, en minuuten aanwyzende; maar ook zeer dienſtig, om de lengte op zee te weten en uit te vinden; ten welken einde hy 'er nog by gevoegt heeft een net huisje, om daar in dit uurwerk in 't zeilen op zee, en in ſtormen, in een gelyke beweeging te houden, en dus altyd de lengte te weten; behalven dat dit huisje ook dient, om 't voornoemt uurwerk in een gelyken *perpendiculairen* en netten *horizontalen* loop, zoo lang het ſchip op geen klip ſtoot, te doen blyven, waar door het zelve ook noit eenigen roeſt onderworpen is.

Den 22ſten Maart 1720. veſtont men uit Londen, dat de heer *Jacob Rowe*, op laſt der Admiraliteit, op 't ſchip de Bedfort, een proef van zeker werktuig, door hem uitgevonden, genomen heeft, om de hoogte in zee, zonder den horizont, of zonder ſchaduw van de zon te hebben, te nemen. Ook heeft de bevelhebber van 't ſchip, in een duiſter, en ſtormend weder in 't kanaal mede de proef daar af genomen, en aan de Admiraliteit bericht gegeven, dat dit werktuig zeer dienſtig, en meer ſtaat daar op te maken zou zyn, dan op een *quadrant*, als men 'er zich van bedienen kan.

In den herfſt van 't zelve jaar te Amſterdam zynde, wiſt een myner goede vrienden, aldaar woonagtig, my te zeggen, dat zeker zeer ervaaren Hoogduitſcher, *N. Everhards* genaamt, na zyne gedagten, het Ooſt en Weſt 't allernaaſt gevonden, en met zyne bewyzen den Czaar van Moscovien, in wiens dienſt hy nu is, volkomen genoegen gegeven had.

Men zegt ook, dat eenige uit de heeren Bewindhebberen der Ooſtindiſche Maatſchappy, gevolmagtigt om zyne betogingen in haar binnenſte te doorzoeken, en te wikken, gelyk mede de heeren *Newton*, *Wiſton*, *Halle*, en anderen in Engeland, geen genoegen daar in gevonden zouden hebben; doch in die laatſte heeren kan het, of aan genoegzame kennis, (dat ik

echter niet geloove) of om dat het van hunne vinding niet was, gescheelt hebben, daar men in tegendeel zoo een man opgebeurt en onderfteunt moeft hebben.

Hy vertoonde in een kaart alle de miswyzingen van 't Compas, die by d'uitgegevene reizen bekent waren, en die ook nog verder ftonden voor te vallen, en dit alles door een zeer nette werking van de zeilfteein, 't geen een byzondere verwondering verdiende.

In 't jaar 1721. deede zich den 9^den December te Londen ook zekere Mr. *Brown* op, die zich al mede verbeelde het *perpetuum mobile* gevonden te hebben; maar geen een van alle die groote Uitvinders heeft tot nog toe de algemeene goedkeuring der wereld gehad, zonder welke het niet dan blaazen, en hoog opgeven is.

In den tyd, dat ik op zee geweeft ben, hebbe ik twee zaaken ontdekt, die ontrent dit ftuk van de voornaamfte opmerking by my geweeft zyn.

Twee voorname zaaken, die 't uitvinden tot nog toe beletten.

In het begin van myne reizen naar Ooft-indiën heugt het my zeer wel, dat ik den fchipper en ftuurluiden hoorde zeggen, dat de Kaap der goede Hope wel op 34 graaden en 34 minuten lag, maar dat, by aldien men volgens 't Compas, en des zelfs gemeene wyzing daar naar toe wilde zeilen, men daar noit komen zou.

De verfcheidene miswyzingen van 't Compas

De oorzaak hier van was, om dat het Compas over 23 of 24 jaaren maar 6 graaden Noordweftering bevonden wiert, en in 't jaar 1719. en eenige jaaren te voren, zoo ras men die kuft, of hoek, maar naderde 10, en, zoo zommige willen 12. een weinig aan wederzyden de Kaap, en als men by St. Paul, en Amfterdam, komt 25 graaden Noordweftering miswees, zonder dat men tot nog toe de reden daar van heeft konnen ontdekken, nog te weten komen, of die fterkertrekkende Magnetifche ftoffe, of wel dat punt, 't geen deze miswyzing veroorzaakt, in de lugt, dan op de aarde, of in zee, te vinden zy.

Maar 't geen de meefte belemmering ontrent dit ftuk aan alle verftandige Zee- en Wiskundigen geeft, is, dat men ontdekt heeft, dat deze miswyzing van 't Compas in de vorige tyden, niet alleen daar, maar ook elders, en (volgens 't zeggen van oude luiden) zelf hier in deze landen, eenige graaden Noordooftering miswees, en dat men in deze latere tyden, zonder de reden te konnen navorfchen, klaar bevonden heeft, dat, en daar, en hier, het Compas nu ettelyke graaden Noordweftering miswyft, een zaak, die zoo duidelyk door de Peil-compaffen by morgen- en avondpeilingen van de zon, als die helder opkomt, en ondergaat, ontdekt word, dat men daar uit, en nog beter uit die der Engelfchen, zeer net heeft weten te giffen, hoe verre ontrent men nog van de Kaap was.

Dit is ook een voorname reden, waarom ik vaft ftelle, dat, fchoon de Ouden al eenige kennis van het Compas mogten gehad hebben ('t geen ik als een zaak, waar van geen bewys ergens te vinden is, verwerp) zy egter nog niet in ftaat zouden geweeft zyn, om naar America, of nog minder naar eenige landen van 't Ooften, daar op te zeilen, vermits deze miswyzingen van 't Compas hen te geweldig vervoert, en noit op die plaats daar zy naar toe ftevenden, gebragt, maar in tegendeel hen in menigerlei gevaaren van, buiten verwagting, om deze onbekende misgiffinge, op de wal, of op droogten, te geraken, geftort zouden hebben.

d'Onkunde van den loop des ftrooms in den grooten Oceaan.

De tweede zaak, die my hier ontrent van geen minder opmerking voorquam, is de loop van den ftroom in den grooten Oceaan, van welken ik bevonden heb, dat, als men het geluk had van die net te giffen, men dan, op de vaart van 't fchip by zulk een wind en koers, ook byna net zeggen kon, hoe veel mylen men in een etmaal gezeilt had, en derhalven ook net uitrekenen, zoo wel op wat lengte, als op wat breedte, men nu gekomen was. Maar aan de andere zyde heb ik weer ontdekt, dat ik, op de zelve wyze als bevorens, by my zelven giffende, hoe veel mylen wy met zulk een wind en koers in 't etmaal gevordert waren, en op wat lengte en breedte wy dierhalven moeften zyn, en in dit alles, even als te voren, met de ftuurluiden overeenkomende, nogtans by 't nemen van de hoogte der zonne zeer veel (gelyk ook de ftuurluiden in hunne gegifte mylen) verfchilde, waar van de ftroom alleen, die niet altyd, nog op alle plaatzen, een en de zelve bevonden word, en die niet (gelyk vele meenen) Ooft en Weft, maar meeft in 't rond omloopt (zoo my van zeer ervarene fchippers, die dit met ernft nagevorfcht, en ondervonden hebben, berigt is) de eenige oorzaak is, waar uit ik dan befluite, dat zoo men by nette waarnemingen op zee, 't zy by ftilte, of ook wel anders, den ftroom des grooten Oceaans (die ook my toefchynt in 't rond te loopen) net wift uit te vinden, men dan ook altyd net zou konnen weten, zoo wel op wat lengte, als op wat breedte, men gekomen was.

Een zaak, waar aan wel zeer veel gelegen is; maar van welke nogtans by weinige zeekundigen eenig werk gemaakt word; hoewel ik 'er echter kenne, die dit behartigt, en met eenige daar toe dienende werktuigen by ftilte den loop des ftrooms op eenige plaatzen nagevorfcht, dien klaar ontdekt, en zeer veel licht in hunne giffingen daar by gevonden hebben;

te

te wenſchen zynde, dat daar op wat naauwer gelet wiert, aangezien uit alle waarnemingen derzelve, by den anderen vergeleken zynde, zekerlyk met 'er tyd groot licht ontrent dit ſtuk opdagen, en dus Ooſt en Weſt eindelyk eens gevonden zou worden. Van dit waarnemen des ſtrooms, volgt hier een fraay voorbeeld, my door een goeden vriend, ondervinder van dien, ter hand geſtelt.

Obſervatien van den loop des Strooms, in den grooten Oceaan, gedaan by N. N. *in den jaare* 1675. *voor de kamer Amſterdam, met het ſchip Ceilon, als ſchipper uitgevaren, en vooral ondernomen, om naaukeurig den loop der ſtroomen tuſſchen de Zuider en Noorder Tropici, of zonnekeerkringen, en ook ontrent de linie Æquinoctiaal, in de Spaanſche zee, na te vorſchen.*

Een voorbeeld 'er f van N. N.

DE maniere van dit waarnemen, welke ik door zeker toeval eerſt gevonden hadde, geſchied als volgt:

In ſtilte, of kalmte, dryvende, zet men de ſloep buiten boord, roejende wat van 't ſchip af, om 'er vry van te wezen, hebbende 2 nieuwe loodlynen, die yder ruim 100 vadem uitmaakten, deze, vaſtgemaakt aan de ſloeps dregge, laat men naar den grond of 't *centrum* zakken, zoo haaſt dit uitgeloopen is, zal de ſloep zich daar na ſtrekken, zoo 'er maar eenige ſtroom of beweging in 't water bevonden word, en even of men ten anker lag, ziet men den ſtroom voorby het vaartuig loopen. Dus leggende, zet men een lontſtok of lange ſparre in 't water, daar onder een knuppel, of wat gewicht, aan gebonden is, doch moet niet al te ſwaar zyn, om dat het boven einde van die ſtok, die regt over einde gaat ſtaan, 5 of 6 voeten behoort boven water te dryven, om verder gezien te konnen worden: gemelte ſtok, in 't water ſtaande, maakt men een wit zeilgaaren aan het boveneinde vaſt, en als men die uit de hand laat dryven, keert men een minuuts glaasjen om, 't glaasjen uitgeloopen zynde, ſnyt men 't draatje af, en laat den ſtok dryven. Peilt nu met een Compas op wat ſtreek die van u dryft, 't welk baarblykelyk den loop des ſtrooms aantoont. Roeit nu naar gemelten ſtok, en beziet, hoe veel vademen, of roeden, lyns of draads 'er in een glaasjen uitgeloopen zyn, ſtellende 2 vadem, yder van 6 voeten, voor 1 Rynlandze roede, en 1900 roeden voor een Hollandze myl.

Doch dient voor al gelet te worden op het glaasjen, van welke de Maatſchappy aan de uitzeilende ſchepen, onder het ſtuurmans gereetſchap 1 of 2 ſtuks mede geeft, of het zelve wel net een minuut loopt, want zoo dit eenige *ſecunden* quam te differeren, zoo zoude het heel veel in de ſomme verſchelen, 't welk ligt te proberen is, als men ontrent den *Tropicus* komt, daar de zon ſteil ryſt en daalt; by voorbeelt, men merkt in 't Ooſten, wanneer de halve diameter van de zon boven den horizont gerezen is, op dit moment keert men het glaasjen om, 't welk uitgeloopen wezende, word het wederom gekeert, en zoo geſtadig keerende, tot dat men met een graadboog bevint, dat de zon 15 graaden boven den horizont ſtaat, of als de zon in 't Ooſten eenige graaden hoog ſtaat, neemt 10 graaden, tot zoo lange die 25 gr. hoog bevonden word, zal het zelve wezen als in den horizont.

Deze 15 graaden, zynde $\frac{1}{24}$ part van 360 graaden, bedragen netto een uur, zoo nu 't gemelde glaasjen 60 maal uitgeloopen is, zal het netto een minuut groot zyn; maar zoo men minder, of meer, bevind, daar is niet aan gelegen, om dat de tyd van een uur, in de bevonde glaaskens, bepaalt is, en vaſt ſtaat: gelyk het glaasjen, dat ik gebruikte, maar 59 maal uitliep, die nogtans de tyd van 1 uur uitmaaken, zoo behoeft men zich maar in 't uitrekenen daar na te reguleren.

By voorbeelt, hier nevens op den 13[den] Auguſtus, zyn in bovengemelte glaasjen uitgeloopen 7 roeden 2 voeten draad of zeilgaaren; werkt dan als volgt:

Roeden. voeten.
7 ----- 2 zoo veel de ſtok van de ſloep dreef.
12 ----- 0

68 voeten in een glaasje gedreven.
59 glaasjens of een uur.

774
430

5074 voeten in een uur gedreven.
24

20296
10148

121776 voeten in 24 uuren gedreven.

121776 { (6 / 101(48 / 1900 } $5\frac{648}{1900}$ myl.
12

Komt zeer na $5\frac{1}{3}$ myl voor de vaart des ſtrooms.

Op de bovenstaande wyze maakt men deze 121776 voet. door 12 tot roeden, en de roeden door 1900 tot mylen, komt als boven.

Men zoude ook wel 2 of 3 glaasjens konnen laaten uitloopen, eer men het draadjen affnyd, voornamelyk als'er weinig stroom ging, om minder fout te begaan, en zeggen, in 3 glaasjens zoo veel, hoe veel in 59 dito, dat yder naar zyn believen kan doen.

Den 8sten Julii 1675. verlieten wy de Kaap de goede Hoop, hebbende de wil naar Batavia, den 12den dito bevonden ons op de Zuiderbreedte van 38-2, 37-40 lengte, hadden de Kaap ontrent Noorden van ons 50 myl.

Den 6den Augustus hadden zedert boven de koers regt Oost aangezeilt, en na zeemans gissing daar op gevordert 704 mylen, en was heden de bevonden Zuiderbreedte 38--24, 94--6 lengte, zagen alsdoen de eilanden van St. Paulo, en Amsterdam, die de Bataviaasvaarders op deze Paralel altyd tragten in 't gezicht te loopen, om beter besluit van haare gegiste lengte te konnen maken, hier van daan bogen wy de koers O. N. O. en ook N. O. ten O.

Den 13den dito zedert boven gevordert 250 mylen, en gekomen op de Zuiderbreedte 31--15, 110--43 lengte, gisten 260 mylen Bewesten het Zuidland, alhier vervielen wy in stilte; 's morgens ten 10 uuren namen wy den stroom waar op die wys als voren gemelt, die N. N. O. aanviel, de vaart tegens 5½ mylen, als hier nevens getoont word, te weten, in 't etmaal of 24 uuren, zoude den stok, met die voortgang, van ons verwyderen. Een of 2 uuren laater viel de stroom N. O. aan; ten derdemaal gepeilt O. ten N. doe O. ten Z. en zoo voort: tot tegen den avond met de laatste waarneming men die Z. Z. O. peilde, draajende gestadig met de zon om, al Zuidelyker, en in de tyd van 8 of 9 uuren wel 12 streken veranderd was, behoudende meest de zelve kragt en vaart, als eerst bevonden hadden, zoo dat oordeele, indien men des nachts had derven van boord varen om 't observeren, men hier de stroom heel rond, en op alle streken, zoude hebben zien draajen.

Den 14den dito met den dageraad, alzoo nog in stilte dreven, waarneming gedaan, maar konden geen stroom bemerken, ja zelfs de stok, in 't water gezet, bleef by de sloep in 't water staan, zonder dat het minste van ons afdreef, en vermits 'er koelte begon te komen, moesten wy het waarnemen staaken.

Den 2den en 3den September, zynde voor de straat Sunda, gisten 10 of 12 mylen buiten de Wal, bevond men den stroom Z. O. en Z. O. ten Z. aan te vallen, tegen 6½ of 7 mylen in 't etmaal.

Den 23sten Julii 1676. in 't oversteken van 't eiland Mauritius naar Batavia, zynde op de Zuiderbreedte van 32--38, 80--1 lengte, liep de stroom Z. Z. O. aan, tegens 6½ mylen. 2 uuren laater, andermaal waargenomen, liep nog de zelve koers, maar veel harder, tegens 8½ mylen in 't etmaal.

Den 17den September, op een reize van Batavia naar Suratte, wezende op de Zuiderbreedte 8--36, 86--49 lengte, waarnemende de stroom, en liep in 4 glaasjens 9 roeden 3 voeten lyn uit, dat is in 59 glaasjens 136 roeden in 1 uur, komt in 24 uuren 3264 roeden, zynde ruim 1¾ myl vaart des strooms, die Z. W. aanviel.

Den 23den dito, zedert boven 6 etmaal N. W. aangezeilt, bevonden ons op de Zuiderbreedte 0-59, 85-5 lengte, 's morg. en 's avonds de stroom waargenomen, die t'elkens N. W. aanviel, tegens 1 myl in 't etmaal.

Den 29sten dito, wezende op de Noorderbreedte 1--56, 84--45 lengte, den vorigen avond liep de stroom N. W. ten W. 3 mylen, deze morgen met den dageraad N. ten W. 3½ mylen, 's middags N. ten O. 2 mylen, 's avonds N. N. O. 1½ myl, middernacht O. ten N. 1 myl.

Den volgenden dag 's morgens ten 3 uuren nog O. ten N. 1½ myl, ten 6 uuren O. Z. O. 3 mylen, 't welk tot den avond duurde, dat is, zedert boven 15 streken met de zon gedraait.

Den 1sten October, 's morgens liep de stroom nog O. Z. O. 5 mylen, 's middags Z. O. ten O. 4 mylen, 's avonds Z. O. 3 mylen, nog al met de zon omdraajende.

Den 8sten dito, zynde op de Noorderbreedte van 10--42, 85--24 lengte, alhier by dag verscheide waarnemingen gedaan, en bevonden dat de stroom al O. ten N. en O. N. O. tegens 3 of 4 mylen aanviel, zagen veel landvogels als swaluwen, sparwers, tortelduiven, enz. die op onze raans en masten quamen rusten, waar uit besloten, dat wy d'Arabische kust nader waren, als wy gissing maakten.

Den 16den November 1679. zynde in 't oversteken van Ceylon naar Batavia op de Noorderbreedte 4--37, 102--19 lengte, 's morgens geen stroom bevonden, 's avonds andermaal waargenomen, liep Z. W. aan tegen 2 of 3 myl.

Den 23sten dito, zynde op de Zuiderbreedte 0-20, 104-49 lengte, eenige dagen herwaarts, bevonden wy in 't hoogmeeten veel Noorderlyker te wezen, als wel gisten gezeilt te hebben, by die gelegentheid de stroom waarnemende, die 's middags tegen 8. en 's avonds tegen 7 mylen N. O. aanviel, en dewyl wy onze koers Z. Z. O. deden, had de stroom ons zoo veel gestut, want gisten op de Zuiderbreedte van 1--19 min. en bevonden 1--56 min. dito breedte.

Den 27sten November, op de Zuiderbreedte van 1--38, 106--8 lengte, dreven in kalmte, 's morgens de stroom Z. O. 2 mylen, 's avonds geen bemerkt.

Den

Den 8sten April 1681. in 't oversteken van de kust van Kormandel naar Batavia, op de Noorderbreedte van 12--0, 103--10 lengte, liep de stroom O. ten N. tegen 3 mylen.

Den volgenden dag, meest op gemelte lengte en breedte, alzoo weinig vertierd waren, liep de stroom N. N. W. aan, tegen 6 of 7 mylen.

Den 9den Mey, op de Noorderbreedte 2-6, 113-31 lengte, 's morgens en 's avonds waargenomen, maar geen stroom bemerkt.

Den 20sten dito, op de Noorderbreedte 0--49, 116--2 lengte, de stroom 's morgens en 's avonds waargenomen, die zonder verandering W. N. W. tegen 4 of 5 mylen aanviel, gisten niet verre buiten Sumatra te wezen, doch konden geen land zien, zoo dat hier de stroom de strekking van die kust gevolgt zal hebben.

Den 22sten dito, op de Noorderbreedte van 0--30, 116--26 lengte, zoo by dag als nacht, dewyl in stilte dreven, verscheide waarnemingen gedaan, en bevonden al W. en W. Z. W. aan te loopen, tegens 4 of 5 mylen.

Den 13den Augusti, op een reize naar de kust Kormandel, gisten ons op de Zuiderbreedte van 0--49, 99--48 lengte, doch door hoogte-meting bevond men de Zuiderbreedte 1--35 min. dat 46 min. verschilt, en alzoo alleenig zeilden met een bramzeilskoeltje, wiert de stroom waargenomen, die Z. O. liep, regt in de wind op, tegens 5 of 6 mylen, hadden onze koers eenige dagen N. W. en N. N. W. aangestelt, om benoorden de Linie te raken, Ceylon in 't gezicht te loopen, die wy den 14den dito passeerden, en den 21sten Ceylon zagen: in dit snyden van de Linie hadden wy meest met een regten hoek, een kruis in de stroom gezeilt, die onder de ly hebbende, hadden ons, zoo veel als het verschil der breedte bedraagt, om de Zuid gevoert.

Den 29sten October, in 't oversteken van Kormandel naar Batavia, gegiste Noorder- 4--53, 110--46 lengte, de bevonde breedte 6--12 min. zoo dat 1--19 min. verschilt, en zoo veel Noordelyker als de gissing, doch hadden eenige dagen herwaarts, groote rafelstroom bemerkt, waar uit besloten dat die om den Noord liep.

Den volgenden dag de gegiste Zuiderbreedte 5--31, 11--28 lengte, en was de bevonde breedte 6--1 min. dat hier in een etmaal 30 min. of 7½ mylen verschilt, de stroom N. ten O. aanviel, tegens 4 of 5 mylen, en daar door zoo veel om den Noord gevoert waren.

Schoon nu de gedachte schipper in de Spaansche zee noit eenige waarnemingen gedaan had, stelde hy egter vast, dat de stroom daar in 't rond over alle streeken van 't Compas draait. Hy heeft my ook verhaalt, dat hy van zekere navorschers zoo van den stroom, als van de ziltigheid of zoetheid der zee in de diepte, verstaan hebbende, dat men de zee in de diepte op 150 of 160 vadem volkomen zoet bevinden zou, had ook de nieuwsgierigheid, om dit te ervaaren, latende op 150 of 160 vadem diepte een ledig vaatje, waar op een tapoen was, zinken, van 't welk hy door touw, aan de tapoen vast gemaakt, den zelven toen 't vaatje op zyn behoorlyke diepte was, aftrok, latende het daar toen vol loopen; maar hy bevond in tegendeel dit water veel zouter, dan 't geen op de oppervlakte der zee was.

Andere navorsching wegens de ziltigheid der zee in de diepte.

VIERDE HOOFDSTUK.

WAt Europeërs, *buiten de* Portugeezen, Oostindiën *bevaaren hebben.* Vaart *der* Engelschen *derwaarts.* *Haren* koophandel *in* Indiën. *En waar.* *Wat plaatzen zy aldaar als* eigen bezitten. *En waar zy maar* handelen. Vaart *der* Franschen *op* Oostindiën. *Hunne* handelplaatzen *aldaar.* *Voornamelyk op* Madagascar. *Een* Fransche Oostindische Maatschappy *in 't jaar* 1664. *opgeregt.* *Hun* Onderkoning *Monsr.* Mondevergue. *De* handelingen *tusschen de* Franschen *en* Caron *in* Indiën *voorgevallen.* Carons *dood.* Mondevergue *word* 1670. *vervangen door Monsr.* de la Haye. *Die goedvind* Madagascar *te verlaten.* *Hy vertrekt van daar naar* Mascareigne. *En verder naar* Suratte *en* Ceylon. *Hoe hy te* Trinquenemale *en voor* St. Thomè *door* Ryklof van Goens *gehandelt wiert.* *En gedwongen* St. Thomè *over te geven, en weer naar* Vrankryk *te trekken.* *Verder berigt van den* staat *der* Franschen *op* Madagascar *en* Mascareigne. *Als mede wegens eenige* Fransche vlugtelingen, *die uit* Holland *naar* Mascareigne *trokken.* *Verdere* gewesten *in* Indiën *daar zy plagten te handelen.* *Wat* plaats *in* Indiën *zy in* eigendom *hebben.* Poedicheri *door de* Hollanders *verovert.* *De* artykelen *der* overgave. *Hun* handel *op* Malabar. *En hun verblyf in* Ziam, *met des zelfs* slegte gevolgen. *Hun toeleg op 't* ryk *van* China. *En hun* vaart *op* Mocha. *En op de* Zuidzee. *Scherp* verbod *tegen 't invoeren van* Indische stoffen *in* Vrankryk. *Ontwerp van een* nieuwe Fransche Oostindische Maatschappy, *met het* vervolg *'er op.* *De Heer* Law, uitvinder *van 't zelve, beschreven.*

OM dan weder tot de ontdekking van Oostindiën, daar wy het met die wakkere en eerste ysbrekers, de Portugeezen, gelaten hadden, te keeren: het is zeker, dat zy onder de Europeërs de eenigste niet geweest zyn, die in 't bezeilen

zeilen van vergelegene landen lof verdient, en niet alleen voorſpoedig aldaar gehandelt, maar ook tot nog toe daar eenige plaatzen in bezit hebben.

Wat Europeers, buiten de Portugeezen, Ooſt-Indien bevaaren hebben.

De Engelſchen, Franſchen, Deenen, en maar weinig Spanjaards, maar voor al de Hollanders, hebben zich daar door veel roem bekomen.

Vaart der Engelſchen derwaarts.

Onder de Engelſchen, die als wakkere zeehelden hier in den voorrang boven alle andere volkeren van Europa verdienen, moet men buiten allen twiſt de eerſte plaats aan die twee groote ondernemers van dezen tocht naar 't Ooſten, den Ridder *François Drake*, en *Thomas Candiſch*, geven.

Drake (gelyk wy bevorens getoont hebben) zeilde den 15den November in 't jaar 1577. en *Candiſch* den 21ſten Julii 1586. uit, en liepen door de ſtraat van Magellanes agter om, door de Zuidzee, en voor by de eilanden der Ladrones, naar Ooſtindiën, *Candiſch* liep op 't eiland Capul, ontrent de ſtadt Manilha, aan 't einde der Philippynen, aan. Zy quamen beiden in Ternate, en langs Java (daar *Candiſch* op Balamboeang aangierde) door de ſtraat van Bali, daar *Drake* ook aanliep, weer behouden in hun land.

Hunnen Koophandel in Indiën.

Zedert hebben anderen van deze zelve Natie die reize, zomtyds langs dien, doch meeſt langs den gemeenen weg der Portugeezen, dat is, langs de Kaap de goede Hope, ondernomen, en zich in verſcheide geweſten van Ooſtindiën ten hendel nedergezet, gelyk zy daarom ook uitdrukkelyk een Ooſtindiſche Maatſchappy, gemeenlyk de Oude, in tegenſtelling van de Nieuwe, genaamt, en van welke wy naderhand ook iets zullen zeggen, tot grooter ſteunzel van dezen handel in 't Ooſten opgeregt hebben. Ook leze ik van eenen kapitein *Lancaſter*, die al voor 't jaar 1596. zich in een gevegt tegen de Portugeezen en Maleyers, in de ſtraat van Malacca, bekent maakte.

En waar.

Zy hebben aldaar hunnen handel in 't ryk van den Grooten Mogol, in Suratte en Bengale, op de kuſt van Choromandel, in 't ryk des konings van Perſien, op de eilanden Java, Sumatra en Borneo, in Amboina, Banda, Ternate, in China, Tonquin, in Arabien, in Pegu, op de Malabaarſche kuſt, op Celebes, en in veel andere geweſten van Indiën, gedreven, alwaar zy in zommige ſteden, hen eigen, zich vaſt gezet, en in de verdere handelplaatzen zeer fraaje logien opgerigt, of zich van deze en gene huizen ten handel voorzien hebben.

In het ryk van den Mogol hebben zy zeer lang, en al een geruimen tyd voor de Hollanders, gehandelt. In Suratte, de hoofdſtadt van 't landſchap Guzeratte, hebben zy in 't jaar 1609. al een logie, en verder in het ryk van den Grooten Mogol ook hunne bedienden in de hofſtadt Agra, en verder te Hhamed-Abaad, Brodtsja, Brodera, en in Cambaja, hoewel in de laatſte ſtadt met minder vaſtigheid, gehad.

In oude tyden plagten zy twee preſidenten of opperbeſtierders van hunnen handel in Indiën te hebben, van welke de een te Suratte, en de andere te Bantam, zyn verblyf hielt.

Onder die in Suratte ſtonden de Comptoiren van Hhamed-Abaad, Ormus, Iſpahan, Mocha, Suaken, en Atsjien; onder die van Bantam ſtonden Madraspatam, Ava, Macaſſar, enz. doch zedert de koning van Bantam hen den handel aldaar in 't jaar 1682. ontzegt heeft, was Madras hun hoofdplaats.

Dus hebben zy ook een zeer fraaje logie in Bengale beneden Hougli, aan de Ganges gelegen, als mede te Belleſoor, alwaar zy een groote ſtaat voeren, en geen minder handel dryven.

Op de kuſt van Choromandel hebben zy in oude tyden al eigendom aan Madraspatam, en Bombahi, doch op Mazulipatam, in Madepalem, Pondi, Coereloer en te Viziagapatam maar logien, of huizen, maar te Tegenepatam, ook een ſterkte, gehad.

Wat plaatzen zy aldaar als eigen bezitten.

Hun voornaamſte plaats, die zy in gantſch Indiën, en alwaar de opperbeſtierders van hunnen handel in Ooſtindiën nu hun verblyf hebben, is Madraspatam, onder welke ſtadt, als hun algemein Comptoir al de andere ſtaan.

Zy zyn bezitters van die ſtadt, die op de wyze van een veſting bemuurt, met vier ſterke punten, waar op wel 50 ſtukken geſchut leggen, gebouwt, en die van binnen nog van een kleine ſterkte met genoegzaam geſchut voorzien is.

In deze vry nette ſterkte, die ook vier bolwerkjens, doch geen gragten, heeft, woont hun opperbeſtierder, nevens eenige andere van de voornaamſte bedienden. Zy heeft ook een fierlyk kerkje, en voert deze ſterkte den naam van St. George.

Deze ſtadt heeft twee poorten, en legt tuſſchen St. Thomè, of Maliapoer, en tuſſchen Palleacatta, en zy houden in de zelve, gelyk ook in Suratte, Perſien, en elders, een zeer pragtige ſtaat, om niet minder als de trotze Mooren, die zeer voor het uiterlyke zyn, te wezen.

Men ziet dit Madras, en Bombahi, by de heer *Baldeus*, en anderen, zeer net afgebeelt.

In 't jaar 1673. in Julii, kreeg men hier te lande tyding, dat de onzen de veſting St. George, nevens 4 ſchepen der Engelſchen, verovert, en dat de Hollanders met 30 ſchepen Monſr. *de la Haye* en de Engelſchen bezet hadden; doch naderhand wiert St. George aan de Engelſchen weder overgelevert.

Zy zyn ook bezitters van een veſting

op

op Tegenepatam, welke zy in 't jaar 1690. voor 30000 pagoden, (een Indische goude munt van 4 gulden yder) gekocht, en in October 1690. in bezit hebben genomen.

Behalven deze vastigheden, hebben zy nog een fraaje logie te Mazulipatam, een stadt, wel eer onder den koning van Golconda gestaan hebbende, maar zedert die vorst door den Mogol overwonnen is, onder 't ryk des Mogols behoorende. Zy hebben door groote geschenken aan den koning van Golconda, toen hy nog in zynen bloei was, voor al toen hy in 't jaar 1678. te Mazulipatam quam, en zy hem daar koninklyk in hunne logie onthaalden en beschonken, wel getragt, om ook een logie in Golconda te krygen, doch het heeft noit willen gelukken, behalven dat ook die vorst eenige jaaren daar na een zeer ongelukkig onderdaan van *Eurangzeeb* geworden is.

Te Madepalem, niet verre van de rivier van Narsapoer, hebben zy niet alleen een verblyfplaats, maar ook een eigen huis, met galderyen en geschut 'er op, niet verre van de verblyfplaats der Hollanders, van ouds gehad, die de opperbestierder, *Eduard Winter*, eerst daar voor zich zelven gebouwt, en naderhand aan de Engelsche Maatschappy by kooping overgelaaten heeft, welke in den jaare 1685. in des zelfs plaats aldaar een steene logie, en een timmerwerf opgericht heeft; alwaar zy grooten handel plagten te dryven.

Te Viziagatam, 5 mylen Bezuiden Bimilipatam, te Pondy, nog 15 mylen Nuordelyker, en te Coereloer, by Sadraspatam, hebben zy mede verblyfplaatzen, en fraajen handel, in vorige tyden gehad; gelyk zy ook op Rajapoer plagten te handelen.

[...]waar [...]naar [...]delen. In Persien hebben zy al van 't jaar 1617. en van 't jaar 1627. onder Abas de groote, gehandelt. Zy hebben een nette logie te Gamron, en behalven de voortreffelyke staat, die zy daar houden, hebben zy ook nog hun byzondere bedienden te Hispahan aan 't hof, om den handel daar te beter voort te zetten.

Te Ormus (dat zy met hulp van de troepen des konings van Persien in 't jaar 1622. de Portugeezen afnamen, en aan dien vorst, na dat yder den buit half en half gedeelt had, weer overgaven) plagten zy ook een comptoir te hebben; doch Gamron is nu hun voorname handelplaats in dat ryk.

Op het eiland Java is van ouds hun voornaamste handelplaats, en een comptoir van groot aanzien, te Bantam geweest, alwaar zy grooten handel gedreven, en met al hun vermogen, (gelyk wy onder Batavias eerste grondvesting zien zullen) voornamelyk in 't jaar 1619. de Hollanders, als hun voornaamsten doorn in den voet, gedwarsboomt hebben; maar gelyk al hunne pogingen in dien tyd ydel, alzoo zyn ook al hunne bedryven voor den ouden koning van Bantam, Sulthaan *Aboel Phata Abdoel Phatachi* (anders Sulthaan *Agong* genaamt) tegen zynen zoon, of de jonge, en doemaals regerende koning, *Aboel Nafar Abdoel Cahar*, (anders Sulthaan *Hhadji*) oorzaak geweest, dat zy, volgens last van dien tegens hen verbitterden vorst, als onder de zaaken van Bantam nader blyken zal, van daar hebben moeten verhuizen.

Op Java weet ik niet, dat zy op andere plaatzen vasten handel, veel min logien, gehad hebben. Op 't eiland Sumutra plagten zy al voor 't jaar 1602. zeer sterken handel op Atsjien, voor al om de peper, te dryven, doch dan hadden zy daar eens een logie, en dan moesten zy 'er eens weder van daan.

In 't jaar 1669. hadden zy op Jambi een comptoir, en in 't jaar 1662. in Queda ook een vast opperhoofd leggen. Zedert 't jaar 1685. hebben zy zich te Bangkoeli, 't geen op 4 graaden Zuiderbreedte legt, nedergezet, om hunnen te Bantam verydelden peperhandel daar te herstellen. Een zeer kenbare plaats, wegens een spitze berg landwaart in zich vertoonende, en de punt van Sillebar legt 2 of mylen om de Zuid 'er van daan. Zy hebben daar aan zee een vesting, die omtrent 100 schreden van de rivier, die zich ten Noordwesten van 't zelve vertoont, gelegen, doch die, niet tegenstaande de groote onkosten, daar aan gedaan, zeer ongeregelt, maar van aarde opgebouwt, en tegen het regenzaisoen aldaar gantsch niet bestendig is. Het schynt tot een vyfhoek aangelegt te zyn, maar heeft maar 4 punten, en behalven dat het in dien opzigte lang onvolmaakt geweest is, zoo is ook de gantsche omtrek, na de slegte bezetting die zy daar hebben, veel te groot.

Zy verloren deze plaats in 't jaar 1719. aan de Hollanders, en zy zouden in Mey 1720. eenige ervarene officiers, ingenieurs, bombardiers, en meer andere krygsbedienden, tot het herwinnen van deze vesting, zoo 't mogelyk was, naar Indiën zenden.

Zy plagten sterk op het groot eiland Bornéo, en byzonder op Banjar Massin, en Succadana, te vaaren, en veel schepen om diamanten, peper, goud, en andere waaren, daar vallende, derwaarts te zenden, maar ik weet niet, dat zy daar een vaste handelplaats, logie, of comptoir, hebben. In 't jaar 1708. geraakten zy met die van Banjar Massin in groot geschil, en zyn toen door de Inlanders geheel van daar verdreven. Zy plagten Agenten, en logien, in Amboina wegens den handel der nagelen, en in Banda wegens die der nooten, te hebben, maar dit stuk,

en

en de moejelykheden die de Hollanders met hen, zoo over 't voorval in Amboina, als ook in Banda over Poelo Rhun gehad hebben, zullen wy breeder voordragen, als wy van beide die landvoogdyen in 't byzonder zullen ſpreken.

Op Ternate, en de andere Molukze eilanden, hebben zy al van ouds, voornamelyk als zy agterom langs de Ladrones hun koers namen, gevaren, enkelyk om daar, door deze of gene wegen, de voornoemde ſpeceryen het zy van den Inlander, of wel van andere, te bekomen, om welke reden alleen, nu eenige jaaren geleden, *Morgan*, en de bekende *Dampier*, (hoewel zy voorgaven door ſtorm, of gebrek, aldaar vervallen te zyn) de een in Amboina, en de ander in Ternate, aangeweeſt zyn; maar de wagt, die men gewoon is daar te houden, belet alle ſluikhandelaars daar iets te konnen opdoen: want ſchoon'er op 't land van Nova Guinéa, of wel op de kuſt van Maba, en Weda, een land, onder den koning van Tidore, nooten en nagelen vallen, die in deze latere tyden daar ontdekt zyn, zoo is 't getal dezer boomen niet groot, en te weinig van belang, om zich daarom derwaarts in zoo grooten gevaar, als zich daar wegens een menigte van riffen en droogten opdoet, te begeven.

Op 't magtig China dryven zy mede grooten handel, en zenden nog verſcheide ſchepen jaarlyks naar de rivier van Canton; maar zy hebben daar geen vaſtigheden, logien, nog eenige handelplaatzen; 't geen daarom hunnen handel in veelerlei waaren, daar niet min gewigtig, nog min voordeelig, maakt, zoo, om dat zy veel met gereed geld handelen, als ook dat zy daar niets, dan de ſchepen, die 'er op vaaren, te onderhouden, en aldus, in vergelyking van plaatzen daar men poſthouders, en veſtingen, heeft, ook zeer geringe laſten op dien handel te dragen hebben.

In Tonquin, een byzonder ryk, aan China grenzende, en dat wel eer daar onder ſtont, plagten zy voor ettelyke jaaren mede te handelen, en tot Hean, een kleine ſtadt, hun verblyf wegens de pelangs, en andere waaren, daar vallende, te hebben, doch zedert 't jaar 1688. hebben zy zich te Kasjauw, in de hoofdſtadt, nedergezet.

In Arabien handelden zy van ouds op Mocha, voor aan in 't Roode meir, alwaar zy een comptoir hebben, 't geen zy, wanneer zy nu en dan in ongunſt der Baſſas geraakten, wel eens verlieten; doch de handel aldaar is van geen byzonder belang, dan alleen wegens de caweh of koffiboonen, die alleen van daar komen, zynde de Javaanſche van zeer klein gevolg, aangezien de boomtjes, nog maar weinig jaaren geleden, ontrent Batavia geplant, en de boomen in verre na zoo goed niet, en wateragtiger, dan die van Mocha, bevonden zyn. Buiten Mocha, plagten zy ook Suaken te bevaren, doch hadden aldaar geen verblyfplaats van eenig aanzien.

In Pegu hadden zy een vaſt comptoir, in de hoofdſtadt Ava, voor al om den handel der robynen, die daar veel, en zeer ſchoon, vallen.

Op de Malabaarſche kuſt handelden zy ſterk te Mizzeou, en in 't ryk van den koning van Porca, om de peper, die aldaar voortkomt.

Ook bezitten zy daar de fraaje veſting Bombahi, en daar in een groot en hoog huis, zynde tuſſchen Goa en Suratte, ontrent 40 mylen van de laatſte ſtadt, en pas boven Chaul, gelegen. Deze, zoo zommige willen, heeft de koning van Portugal, *Don Antonio*, met zyn zuſter *Catharina*, dochter van *Johan* IV. wanneer zy met *Carel* II. koning van Engeland den 12den Mey 1662. trouwde, nevens andere goederen ten huwelyk gegeven, ten welken einde ook in dat zelve jaar een Portugeeſch onderkoning met 't ſchip de luipaard uit Engeland vertrok, die daar van, by hun komſt in Indiën, overgave, aan de Engelſchen gedaan heeft.

Zy hebben op 't eiland Celébes, in de ſtadt Macaſſar, wel eer ook een comptoir gehad, maar dit is van weinig gewigt, en ook maar van korten duur, geweeſt.

Zy hebben ook getragt in Japan, al voor veele jaaren, te handelen; maar de groote gevaaren, en koſten dezer tochten, hebben hen daar van afgeſchrikt, behalven dat ik niet weete, dat zy iets van belang hier verrigt hebben, en zy wierden in 't jaar 1663. hier al gehaat, om dat de Japanders hoorden, dat hun koning met de Infante van Portugal getrouwt was; en meer was 'er niet van nooden, dan alleen den naam van Portugal te noemen, om hen van daar te houden.

Het is zeker, dat de handel voor deze Natie in Ooſtindiën van zeer veel belang en voordeel geweeſt is, tot zoo verre, dat verſcheide kooplieden en andere ingezetenen het de pyne waardig geacht hebben, om in 't jaar 1691. in November aan koning *William* III. (*hoogloff. gedagtenis*) verlof te verzoeken, dat hun 't Parlement octroi tot het opregten van een nieuwe Engelſche Ooſtindiſche Maatſchappy mogt toeſtaan, waar toe reeds 500000 ponden ſterlings gezegt wierden ingelegt te zyn, met oogmerk, om de hoofdſom tot 1200000 ponden ſterlings, of meer, te vergrooten.

Dit verzoek, wat ook die van de oude Maatſchappy hier tegen deden, wiert hen door den koning toegeſtaan, en door 't Parlement belaſt, dat die van de oude Maat-

ſchappy

ſchappy in 14 dagen hunne boeken, met den ſtaat van hunne hoofdſom en ſchulden, zouden hebben op te geven; na 't welke men goedvond de zelve niet te ontbinden, maar alleen onder een nieuwe bepaling te brengen.

Egter zukkelde dit werk, ſchoon de beſtierder van de oude Maatſchappy hunnen ſtaat, ten bedrage van 867261 ponden ſterlings, 9 ſchellingen, en 1 pence, opgegeven had, nog tot 't jaar 1693. den 21ſten November, eer zy een nieuw octroi tot een bylage van den koning, en verlof verkregen, om van den 17den November tot den 20ſten Januarii, en langer niet, 744000 ponden in te teekenen, doch yder niet boven de 10000 ponden te mogen inleggen, en dat maar voor 21 jaaren, ingaande met 't jaar 1693.

Dit alles kreeg egter zyne volkomenheid niet voor 't jaar 1698. wanneer de eerſtemaal de Bil tot opregting der nieuwe Ooſtindiſche Engelſche Maatſchappy, door middel van 2 millioenen ponden ſterlings inſchryvings, gelezen wiert, die den 3den Julii 1698. voltoit is.

Aan die van de oude Maatſchappy gaf men 3 jaaren tyd, om hare effecten in te trekken, en te verkoopen, ſchulden te innen, en 't geen zy ſchuldig was, uit de in te komene penningen, of, zoo 'er te kort quam, uit hunne eigene beurzen, te betalen; om dus eens alles op een effen bodem te hebben; doch de regte vereeniging van beide deze Maatſchappyen is eerſt in 't jaar 1707. geſchied.

Dit is 't voornaamſte, 't geen wy van de Engelſche Natie wegens hunne vaart, en grooten handel op Ooſtindiën te zeggen hadden, die zekerlyk al vry aanmerkenswaardig zyn moet, vermits zy in 't jaar 1715. 1 millioen en 600000 oncen, 1716. 700000 oncen, en 1717. niet veel minder als 3 millioenen en 700000 oncen ongemunt zilver, behalven andere waaren, uit haar ryk naar Ooſtindiën gevoert, en daar mede zoo groote winſten van tyd tot tyd gedaan hebben, dat de Actien op haare Ooſtindiſche Maatſchappy in 't jaar 1720. in Junii tot 220 ten 100 geſteigert waren; en was in 't laatſt van 't jaar 1718. van een verkooping van goederen 132 tonnen gouds, en wel 300000 ponden ſterlings meer, dan zy die gemeenelyk verkogt hadden, gekomen; doch nog hooger liep hunne verkooping in December des jaars 1720. die 90 maal 100000 ponden ſterlings, of 990 tonnen gouds, bedroeg.

In 't laatſt van October des jaars 1718. zag men uit Londen een bericht, dat hare Ooſtindiſche Maatſchappy een ſtuk land tot een nieuwe colonie in Ooſtindiën gekogt, en beſloten had daar een nieuwe ſterkte, met den naam van prins Frederiks ſterkte, te bouwen, en 500 man daar in te leggen.

Het eene jaar door 't ander krygen zy 8 of 10 ſchepen ten hoogſten uit Indiën, die hen zoodanige waaren van daar brengen, als men in de Cargas beſchouwen kan, en die hen buiten twyffel ook groote winſten moeten geven, aangezien zy in Indiën zoo veel laſten, als de Hollanders, niet te dragen hebben.

In 't jaar 1719. den 8ſten December zie ik, dat de verkooping van hunne goederen, uit Indiën gebragt, een ſomme van 1235000 ponden ſterlings, of 135 tonnen gouds, en 85000 gulden, beliep, dat een vry groote hoofdſomme uitmaakt.

Ook verdient het geen kleine verwondering, dat de Actien dezer Natie op de Zuidzee Maatſchappy, die in 't jaar 1714. den 31ſten December nog maar op 97½ waren, en 1720. in Junii, volgens de berichten den 17den dito te Amſterdam gekomen, tot 855 gereezen waren.

Een uitnemende aanwaſch in zoo weinig jaaren, waar van wy egter nog een veel wonderlyker voorbeeld by de Franſche Natie ontmoeten, en op zyn plaats aanhaalen zullen: doch hoe ſlegt het met die Zuidzee Actien afgeloopen is, en hoe veelen hier te lande, doch voor al in Engeland en ook elders, tot in den grond daar door bedorven zyn, is een zaak, die zoo wereldkundig is, dat ik daar af niet meer behoeve te zeggen.

Uit al welke zaaken, hier maar ſtukswyze; voor zoo verre zy tot ons algemeen oogmerk dienen konnen, aangehaalt; onzes bedunkens, middagklaar blykt, hoe verre deze Natie, en hunne beroemde zeehelden, boven alle de Feniciers, Grieken, of andere ontdekkers van 't Ooſten te verheffen zyn, vermits door hunne ontdekkingen klaarder de plaatzen, die zy bezeilden, op hunne nette beſchryvingen aanſtonds te vinden zyn, en hun koophandel aldaar van zoo veel gewigt geworden is, dat al het verrichtte by de Ouden niet eens verdient, daar nevens in de ſchaal gelegt te worden.

Naaſt aan de Engelſchen meenen wy dat de Franſchen behooren geplaatſt te worden. *Vaart der Franſchen op Ooſtindiën.*

Zy hebben mede, hoewel vry later dan de Engelſchen, naar Ooſtindiën gezeilt.

Zy quamen het ſchip Hollandia in 't jaar 1597. op hunne te rugreize voorby de Kaap der goede Hope, op 22 graaden 50 minuten, en in 't jaar 1602. *Spilbergen*, al te ontmoeten. Hunne 2 eerſte ſchepen, *la Margarite* en *Monmorancy*, quamen in 't jaar 1617. voor Bantam, en terwyl de heer *Pieter van den Brouke* daar klaar lag om naar 't roode meir te gaan.

Al zedert 't jaar 1601. hebben zy op Atsjien gevaaren, en ook in 't jaar 1661. (hoewel maar voor een korte tyd) daar een comptoir opgericht.

In Suratte, Bengale en Persien, hebben zy mede hunne logien, even als de Engelschen en Hollanders, al over lang gehad.

Hunne handel-plaatzen aldaar.

Zy plagten ook een logie op Bantam te hebben, en al vroeg daar handel te dryven; maar zedert 't jaar 1683. is hun, even als de Engelschen en Deenen, de handel, en langer verblyf, daar ontzegt, om dat zy 't met den ouden koning, Sulthaan *Agong*, tegen den regeerenden koning zyn zoon gehouden hadden.

Voornamelyk op Madagascar.

Zy hebben ook al zedert 't jaar 1602. op Madagascar gevaaren, en ontrent het jaar 1642. hier een soorte van Maatschappy en een comptoir opgericht; doch om de sware kosten, de maar middelmatige geldligting, en de daar by gekomene dood van den Cardinaal *Richelieu*, was die aanleg zeer vervallen. Hier op vond de Marschalk *de la Meilleraye*, neef van dien Cardinaal, goed, 4 schepen op zyne kosten uit te reeden, en die tot zyn byzonder nut daar naar toe te zenden, daar by van tyd tot tyd nog andere schepen voegende. Zy dienden, om op de golf van Persien (en, zoo men zegt, om daar op den roof) te vaaren, doch zy zyn zeer ongelukkig geweest.

De heer *Flacourt* was daar 6 of 7 jaaren, keerde toen naar Vrankryk, doch trok daar weer naar toe, en leed op dien tocht schipbreuk. Na de dood van dien heer zond Monsr. *Fouquet*, het fregat den swarten Arend in 't jaar 1661. onder 't bevel van zeker Hollander, *Hubert Hugo*, naar de Roode zee, om daar voor zyn rekening te gaan rooven; doch gaf hem in 't geheim ook last, om Madagascar, zoo 't mogelyk was, in stilte voor hem te veroveren, en 't zelve den heer *Chamargou*, die daar uit naam van de Marschalk *de la Meilleraye* als Landvoogt lag, te ontfutzelen; doch, die tydig 'er de snuf van in de neus gekregen hebbende, was zeer wel op zyn hoede; waar door zyn toeleg hier van zelfs te niet liep.

Een Fransche Oostindische Maatschappy in 't jaar 1664. opgeregt.

In 't jaar 1664. regtte koning *Lodewyk* XIV. een Fransche Oostindische Maatschappy op, waar by Madagascar, zedert het Dauphins eiland genaamt, tot 't hooftcomptoir van hunnen handel in Indiën, en ten zetel van hunnen onderkoning, of algemeenen landvoogt van Oostindiën, gestelt wiert. Zy hadden hier een vesting, 't Fort Dauphin genaamt, en die nu wel 22 jaaren gehad, doch zy was nu slegt. De koning leende hen hier toe 3 millioenen voor 10 jaaren; men stelde 10 Bewindhebbers te Parys, daar yder 20000 guld. inleggen moest, aan, waar by verscheide nog uit andere voornaame steden van Vrankryk zouden gevoegt worden, die yder 10000 guld. zouden moeten inleggen.

Men vond ook goed, den heer *Lalaing* als gezant naar Persien in gezelschap van den heer *Mariage*, die den handel behertigen zou, en den heer *de la Boulaye le Gouz*, als gezant naar den Grooten Mogol, nevens de kooplieden de heeren *Beber* en *du Pont*, al in October des zelven jaars voor af te zenden; welke heer *Beber* in 't jaar 1666. den 3den September als gezant der Fransche Natie een nieuwe Firmaan, of verlofsbrief, om daar te handelen, van *Eurangzeeb* verkreeg.

Den 7den Maart 's jaars 1665. zont men naar Madagascar 4 schepen, de St. Paul, ('t zelve schip waar mede *Hugo* op 't Roode meir onder de naam van den swarten arend gerooft, maar 't geen nu een andere schildery op zyn spiegel had) de stier, de maagd der goede haven, en de witte arend.

In 't jaar 1666. zond die Maatschappy weer een goed getal schepen uit, op welke den 14den Maart mede vertrokken *Messire François de Lopis*, *Markgraaf van Mondevergue*, en de heeren *de Faye* en *Caron*; de eerste, om onderkoning op Madagascar, en de twee andere, om opperbestierders van den handel van Indiën te zyn.

Hun Onderkoning Monsr. Mondevergue.

Die eerste heer, met de anderen op Madagascar gekomen zynde, nam in bywezen van hen, en van Monsr. *d'Epinay*, algemeen Procureur, bezit van zyn ampt in Maart 1667. doch zoodanig, dat de andere 't opperbewind in den raad over den handel aan zich hielden; mits dat *de Faye*, als een Franschman zynde, de rang voor *Caron* hebben zoude, 't geen den Franschen veel nadeel gedaan heeft.

De handelingen tusschen de Franschen en Caron in Indiën voorgevallen.

De heer *Caron* ging den 27sten November 1667. van Madagascar naar Suratte, om daar den handel te behartigen, 't geen hy daar alleen in dier voegen deed, dat hy, volgens zynen eigenzinnigen aart, al 't geheime van den handel voor zich, en de Franschen in alles zoo blind als mollen hield.

Hy was een zeer eerzugtig man, en 't is zeker, dat, by aldien den koning van Vrankryk hem met het opperbewind naar Indiën gezonden had, de zaaken, die hy nu veeltyds maar haaren loop gunde, op dat ze voor reekening van die men boven hem gestelt had, niet al te gelukkig mogten uitvallen, een geheel anderen keer ten voordeele van Vrankryk, en tot nadeel der Hollanders, genomen zouden hebben.

De heer *de Faye*, die van Madagascar in 't jaar 1668. den 19den October vertrok, quam in Suratte by hem den 12den Maart des volgenden jaars, en hoorde geweldig veel klagten van de Franschen, en van eenen *Macara*, een Persiaansch koopman, over *Caron*, welke hy van zoo veel gewigt vond, dat zy, indien *de Faye* 'er naar Vrankryk maar over had willen schryven, *Caron* bedorven zouden hebben; maar vermits de heer *de Faye* daar heen (niet tegenstaande hy ook hem in alles blindhokte)

tot

tot zyn voordeel ſchreef, zoo hielt hy 't in Suratte nog eenige tyd, hoewel tot groote ſpyt der Franſchen, gaande.

Ondertuſſchen quam den heer *de Faye*, niet lang na zyn komſt aldaar den 30ſten April te ſterven, ('t geluk voor zyn dood, nevens de heer *Caron*, gehad hebbende, van ridder van St. Michiel gemaakt te zyn) waar op *Caron*, nu geen kyk in de pot meer by zich, en daar 't bewind nu weer alleen hebbende, weer op zyn oude voet voortging, en de Franſchen weer zoo oppermagtig begon te behandelen, dat zy goed vonden, by 't vertrek van eenen Monſr. *Joubert* (dien hy onder geheimen laſt als gevangen naar Madagascar zond, maar dien de onderkoning, *Mondevergue*, zig weinig aan *Carons* laſt kreunende, by zyn vertrek mede naar Vrankryk nam) hunne klagten, en die van *Macara*, aan de Bewindhebberen der Maatſchappy mede te geven.

Dit was van zulken ſlegten uitwerking voor de heer *Caron*, dat hy, by de komſt der twee nieuwe opperbeſtierders van den Franſchen handel in Indiën, de heeren *le Blot*, en *Gueſtoni*, als vervangers van hem, en den overleden heer *de Faye*, naar Vrankryk op ontboden wiert, onder voorwending van zyn wyzen raad daar noodig te hebben. Hy vertrok dan in 't jaar 1671. doch hoorde uit een ſchip, 't geen hy ontrent de ſtraat van Gibraltar ontmoete, dat het met hem in Vrankryk niet wel afloopen zou. Hy nam derhalven een beſluit om naar Lisbon te loopen; maar had het ongeluk, zoo als hy al gereed ſtond, om daar aan land te treden, dat het ſchip op een rots te berſten ſtiet. Zyn zoon wierd behouden, maar hy, met al zyn medegebragte ſchatten (waar onder men wil dat een ſnoer paerlen van 15000 guld. yder paerl, voor de koningin, en een ſtuk amber van 18 oncen, was) verdronk daar; een man, die in opzigt van zyne groote bequaamheden in de zaaken van Ooſtindiën wel een beter einde, en langer leven, verdient had.

[…]rons [...]od.

Wat nu de zaaken op Madagascar belangt, op de zelve tyd, als in 't jaar 1670. daar de tyding quam, dat de heeren de *Faye* en *Caron*, om hun wat meer aanzien by de Mogolders te geven, met de ridderordre van St. Michiel van den koning vereert waren, zoo wiert den onderkoning den Marſchalk van *Mondevergue* ook in zyn beſtier, zoo hy dat aanhouden wilde, voor langer tyd beveſtigt; doch gelyk hy den 15den April des zelven jaars, (hoewel hy nog eens weerkeeren moeſt) naar Vrankryk vertrok, alzoo wiert hy van Monſr. *de la Haye*, die met 10 ſchepen in November op Madagascar quam, als onderkoning, doch met veel onbepaalder magt als de zyne, die niets buiten de Beſtierders en den Raad doen kon, daar *de la Haye* volkomen meeſter, en in alles onbepaalt was, vervangen; die gantſch Madagascar toen van de Maatſchappy, en voor den koning, hoewel voor korte tyd, overnam, zoo dat 'er de ſchepen der Maatſchappy ook niet meer, dan in tyden van nood, aanliepen.

[...]onde- [...]rgue [...]rd [...]70. ver- [...]ngen [...]or [...]nſr. de [...]Haye.

Het ging daar *de la Haye* al zoo weinig, hoe onbepaalt zyn magt ook was, als zynen voorzaat, na den zin. Men ſpeelde hem zulk een menigte van looze trekken, dat hy goed vond Madagascar, zoo van wegen den koning, als van wegen de Maatſchappy, te verlaaten, en 't bezit daar van aan die dat weer in bezit nemen willen, over te laaten. Hy liet 'er alleen die van wegen den Marſchalk *de la Meilleraye* bevorens 't bewind gehad hadden, nevens eenige oude Franſche inwoonders, en zendelingen, die genegen waren daar te blyven.

Die goedvind Madagascar te verlaaten.

Hy zelf, den Raad aldaar voor af vernietigt hebbende, vertrok met zyn ſchepen, en al zyne bevelhebbers, naar 't eiland Mascareigne, daar hy den 1ſten Mey des zelven jaars voor de woonplaats St. Denys quam, en tot den 22ſten Junii bleef. Voor zyn vertrek liet hy een edelman, die met twee andere 't verbod, van daar niet te jagen, overtreden, en dit ongelukkig lot aangetroffen had, aan een boom binden, en ſchoon hy opentlyk belaſte hem te harquebuſeeren; gaf hy ſtille laſt van maar in de lugt te ſchieten, waar door de misdaadige wel ongequetſt, maar nogtans door ſchrik, en vaſte verbeelding van zyn zekere dood, in dat oogenblik zoo ziek geworden was, dat hy kort daar aan quam te ſterven.

Hy vertrekt van daar naar Mascareigne.

Van Mascareigne liep hy naar Suratte, en van daar naar Ceylon, zoo men voorgaf, om dien keizer te beoorlogen. Men voegde daar ook by, dat *Caron* by hem, en zy ook een voornemen hadden om Coetsjien aan te taſten; hoewel de tyd anders leerde.

En verder naar Suratte en Ceylon.

De heer *Ryklof van Goens*, opperbevelhebber van de krygsmagt der Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappy, had zoo ras niet vernomen, dat hy in de baai te Trinquenemale, een ſtadt op Ceylon, in 't jaar 1672. neſtelde, of hy ging hem daar vinden, taſte hem met 16 ſchepen aan, nam 4 van zyne ſchepen, de St. Jan, de Fenix, Europa, en den Indiaan, en deed hem met de reſt weer naar Suratte vlugten; de Hollanders namen de veſting van Trinquenemale in, bequamen 'er 112 ſtukken geſchut, 250 gevangens, en 150 Indiaanen, waar af men de tyding van den 16den December 's jaar 1672. uit Suratte in Holland 1673. kreeg.

Hoe hy te Trinquenemale en voor St. Thomè door Ryklof van Goens gehandelt wiert.

Hoe zy nu verder op Ceylon zelf gevaaren zyn, kan men by *Robbert Knox* zien.

Na die tyd taſtte *la Haye* St. Thome, of Maliapoer, een ſtadt, op de kuſt van Choromandel, ontrent 10 mylen van Pallea-

leacatte, en 6 van Trangebar, aan, nam die van den koning van Golconda in, en behieltze ontrent 2 jaaren.

In Augustus des jaars 1673. tastte den commandeur *Cornelis van Quaalbergen*, met 13 schepen, terwyl de koning van Golconda St. Thomè te land, en de Hollanders dat te water, belegeren zouden, een smaldeel van 10 Engelsche schepen, die zy daar ontrent in zee hielden, dappermoedig aan, sloeg haar, na 4 uuren vegtens, op de vlugt, nam haren viceadmiraal, de president, met 41 stukken, en 130 man, den schout by nacht, de Samson, met 36 stukken, en 120 man, en de Antilope, met 34 stukken, en 112 man, dat daags 'er na zonk. De Franschen verloren, na 't vertrek van *van Goens*, die 't daar wegens 't regenzaizoen, en 't swaar onweder, niet langer houden kon, ook 2 schepen, de St. Jan, en de Anna, door onweder; 't geen hen qualyk quam, vermits de vloot van *la Haye* meest weggesmolten was.

Ondertusschen zette de koning van Golconda de belegering te land, zoo veel hem mogelyk was, voort. Het is wel waar, dat *la Haye* de stadt hartnekkig verdedigde, doch alzoo zyn schepen, voorraad, en alle noodwendigheden, weg waren, en hy geen ontzet te wagten had, moest hy die stadt, by verdrag, den 6den September 1674. overgeven, en, vermits hy nog maar een onbequaam schip had, met 2 Hollandsche schepen weer naar Vrankryk keeren, daar hy voor Thionville als lieutenant generaal stierf.

En gedwongen St. Thomè over te geven, en weer naar Vrankryk te trekken.

De koning van Golconda liet St. Thomè, om 'er niet weder moeite over te krygen, ten eersten slegten.

Monsr. *de la Haye* gierde by zyn vertrek uit Indiën op Madagascar aan, om te zien, hoe de daar gebleven Franschen voeren; doch hy vond daar alleen swarten, die, als men na de Franschen vraagde, de verbaasde maakten, en voorgaven, dat de Hollanders die ten deelen gedood, ten deelen medegenomen hadden; maar aangezien na die tyd daar een ander Fransch hoofdman met zyn schip aangeweest, en van den zelven vernomen is, dat de Swarten al zyn volk, dat maar aan land getreden was, doodgeslagen hadden, zoo heeft men vastgestelt, dat niet de Hollanders, maar de Swarten, ook de aldaar geblevene Franschen om hals gebragt hebben.

Verder berigt van den staat der Franschen op Madagascar, en Mascareigne.

Andere willen, dat seker Fransch hoofdman met zyn hoeker, waar in eenige jonge dochters uit een godshuis te Parys waren, om op Mascareigne te trouwen, in plaats van, volgens zyn last, regt toe regt aan naar dit eiland te zeilen, eerst op Madagascar aangierde, met voornemen om zyne brandewynen, daar ten dierften, gelyk hem ook gelukte, te verkoopen. En dewyl hy gezegt had, dat daar geen konings schepen, nog ook van de Maatschappy, meer stonden aan te komen, begaven zich de daar geblevene zendelingen op dien hoeker, die, zoo als hy nog op de rheede lag, quam te bersten, waar door zy alle voor die tyd nog daar blyven moesten, zonder dat yemand van hen, of die vrysters verdronk; maar eenige matroozen kosten het echter 't leven. Na die tyd quam daar nog een schip, 't geen de zendelingen mede nemen zou, doch, terwyl zy daar nog lagen, wierden de verdere Franschen, die aan land waren, door de Swarten de keel afgesneden, of op een andere wyze vermoort, weinige uitgezondert, die op een gegeven teeken nog door de chaloep van dit schip wierden ontzet, en ingenomen.

Op Mascareigne heeft de Fransche Maatschappy eenige tyd bezit, en aldaar vier bevelhebbers, te weten, *Renaud*, *la Hure* (die 'er *la Haye* stelde) *Dorgeret*, en *Florimond*, gehad. Doch op Madagascar, en aldaar, (hoewel dit laatste een schoon en zeer gezond eiland, en al in 't jaar 1645. door de heer *Flacourt* in de naam van *Lodewyk* XIV. ingenomen, en Bourbons eiland genaamt is) heeft de Fransche Maatschappy zoo weinig voorspoed gehad, dat zy, na 't berigt van hunne eigen bedienden, de kosten, daar om gedaan, noit heeft konnen goed maken; waarom zy ook van beide deze eilanden afgezien heeft, van hoedanigen aard al mede hunne aangieringen op 't eiland Diëgo Rodrigo, by hen 't eiland Rodrigue genaamt, geweest zyn.

In 't jaar 1690. in September, is 'er een klein scheepje, de swaluw, met eenige gevlugte Franschen van de Gereformeerde Godsdienst, onder de vlag van Monsr. *du Quesne*, by toelaating van haar Hoog Mog:, naar 't eiland Mascareigne gezeilt, om te zien, hoe het daar stont, of om 't voor hem, indien 'er geen Franschen waren, in te nemen, en 'er dan met eenige huisgezinnen zich neder te zetten; maar de hoofdman liep al willens dit schoon eiland voorby, en bragt haar op 't eiland Diego Rodrigo, daar zy 't eenigen tyd uithielden; doch kraamden eindelyk naar Mauritius op, daar zy veel rampen hadden, welke hier niet wel te pas komen te verhalen.

Als mede wegens eenige Fransche vlugtelingen, die uit Holland naar Mascareigne trokken.

Op Tonquin hebben zy mede, en zoo my blykt, al zedert 't jaar 1669. gevaaren; hoewel zy 'er toen zeer gehaat waren, en men hunne priesters 't ryk ontzegt had. Ook hebben zy in den jaare 1688. en 1689. te Hean een comptoir, doch van zeer weinig belang, gehad.

Verdere geweesten in Indiën, daar zy plagten te handelen.

Op de kust van Choromandel is 't met hunnen handel mede niet veel geweest. Zy hebben wel moeite aangewend, om

door

door een aanzienelyke ambaſſade aan den koning van Golconda, en treffelyke geſchenken, in 't jaar *1669.* en ook ontrent 't jaar *1678.* te bewerken, dat zy, als de Engelſchen en Hollanders, en met de zelve voorregten, mede tot Mazulipatam een logie zouden mogen hebben; doch zy zyn afgewezen, en hen is niet, dan op de ordinaire tollen, vergund daar te mogen handelen; ook hebben zy zedert daar een huis tot hun verblyf gehad.

De eenigſte plaats, die ik weet, dat zy hier, ja in gantſch Indiën, als eigen hebben, is Poedecheri, een veſting wat bezuiden Madraspatam gelegen; en in het jaar *1693.* namen de Hollanders de zelve op deze navolgende voorwaarden in.

Artykelen van Accoord nopende de overgave van 't fort Poedecheri, tusſchen Monſr. François Martin, *Directeur generaal der koninklyke Maatſchappy van Vrankryk op de kuſt van Choromandel, Bengale, enz. Gouverneur van het gezegde fort, aan de gemelde Maatſchappy toebehoorende, mitsgaders Monſr.* de la Roche du Vigeur, *commanderende de ſoldaten van den Allerchriſtelykſten koning, onder de ordres van zyne Majeſteit, de Bewindhebbers generaal der gemelte Maatſchappy aan de eene kant, en de heer* Laurens Pit, *extraordinaris Raad van Indiën, gouverneur en directeur der kuſt van Choromandel, en generaal der troupen, leggende voor de veſting Poedecheri, van de kant der Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, de Ooſtindiſche Maatſchappy, den heer Generaal, en de heeren Raaden van Indiën.*

I. Monſr. *François Martin*, Directeur generaal, zal aan den heer *Laurens Pit*, generaal der troupen, of de gene, die door hem daar toe geſtelt zullen wezen, hebben over te leveren de veſting Poedecheri, in de zelve ſtaat, als zy zich tegenwoordig bevint, benevens de artillery, wapenen, krygsmunitien, gemunt goud en zilver, koopmanſchappen, proviſien, en in 't generaal alles, 't geen in de gemelde plaats, aan de Maatſchappy toebehoorende, bevonden zal worden.

II. Het gantſche guarniſoen, en de perſoonen van de pen, zullen des anderen daags 's morgens met hunne bagagie en wapenen, ſlaande trom, brandende lont, kogels in de mond, vliegende vaandels, en 2 ſtukken kanon, uit de veſting tot aan den oever der zee tegen over de gemelde veſting trekken, alwaar zy de gezegde wapenen en bagagie in handen der daar toe geſtelde officieren zullen laten, en chaloupen aan hen beſchikt worden, om hen te embarqueren op de ſchepen, die op de rheede gereed zullen leggen, en waar mede men hen zal overvoeren. De officieren, tot de vaandrigs toe, zullen met hunne wapenen t'ſcheep gaan, en de lieden van de pen, tot den aſſiſtent toe met hun zydgeweer. En als het guarniſoen in Europa zal wezen, en gereed om in Vrankryk, of eenige andere haven, of ſtadt, aan den Allerchriſtelykſten koning toebehoorende, aan land te treden, zal men al de ſoldaten hunne wapenen wedergeven, uitgenomen de 2 ſtukken kanon.

III. Het gemelde guarniſoen zal met de ſchepen der Ed: Hollandſche Maatſchappy naar Batavia en Ceylon gaan, om aldaar geëmbarqueert te worden op de ſchepen, welke ontrent het einde van dit, of het begin van 't toekomende jaar naar Europa zullen vertrekken, en zal een yder wel, en behoorlyk na zyn qualiteit, gehandelt worden.

IV. Men zal geen onderſcheid tuſſchen de Natien maaken, en zullen dezelve altemaal in de Capitulatie begrepen wezen, uitgezondert de Europëers, die uit den dienſt der Hollandſche Maatſchappy zyn verloopen, mitsgaders alle de geborene onderdaanen van de Staaten der Vereenigde Nederlanden. En nopende de ſoldaten des lands en de Toepaſſen, zy zullen, doch zonder geweer, konnen vertrekken, daar 't hen goeddunkt.

V. Na dat het guarniſoen uit het gemelde fort getrokken zal wezen, zullen de officieren, hebbende de beſtiering over de artillery, wapenen, krygsmunitien, gemunt goud en zilver, koopmanſchappen, en wat 'er meer is, daar weder inkeeren, om over te geven, 't geen 'er gevonden zal worden, waar af een Inventaris gemaakt zal worden, geteekent door hen, of de gene, welke daar toe geſtelt zullen wezen, alles ter goeder trouwe.

VI. Men zal ook gehouden zyn in alle getrouwigheid aanwyzing te doen van de mynen, ovens en konſtvuuren, welke zoo binnen als buiten de veſting gemaakt mogten wezen.

VII. Alle de vrouwen der Franſchen, welke in de geburige plaatzen zyn, zullen zich in alle zekerheid met haare kinderen by haare mannen voegen, om naar Europa te gaan, of zich te vertrekken, daar 't hen goeddunkt, na dat men na de qualiteit en conditie der gemelde mannen vernomen zal hebben, zonder egter daar onder te begrypen Monſr. *Germain*, officier in de compagnie, aan wien men verlof geeft, om ter oorzaak van zynen ouderdom, en dewyl hy met een familie beladen, en aan een vrouw des lands getrouwt is, te mogen blyven; belovende, dat hem geen ongelyk gedaan zal worden, en in gevalle zulks mogt komen te

gebeuren, zal hem daar regt en vergoeding over geschieden.

VIII. Ingevalle de vrede in Europa gemaakt mogt wezen, zoo zullen de heeren van de Hollandsche Maatschappy gehouden zyn, zich ten opzigt van 't fort Poedecheri te houden aan de artykelen van het vredenstractaat: zullende egter daarom niet gehouden wezen het dorp Poedecheri, nog 't geen daar van afhangt, weder te geven, dewyl het gemelde dorp met zyne dependentien door den heer des lands aan hen gegeven is, gelyk men daar blyk af kan toonen.

IX. Om zich ter zaake der bagagie breeder te verklaaren, moet men weten, dat men daar mede verstaat alles, 't geen de officieren, soldaten, en dienaars van de Compagnie, in eigendom bezitten, op voorwaarde, dat het niet al te groote pakken zullen wezen, en dat alles ter goeder trouwe zal gaan: zynde onder de naam van bagagie begrepen de wapenen, welke den officiers, zoo van de koning, als van de compagnie, toebehooren, onder conditie, dat zy de zelve zullen overgeven aan de scheepsofficieren, en zal alles in Europa wedergegeven worden.

X. Op verscheide instantien van den heer Directeur generaal *Martin*, welke hy gedaan heeft, om nog een geheel jaar op deze kust, of elders in Indiën, te mogen blyven, hebben wy hem zulks niet konnen toestaan, zynde die zaak niet in onze magt, weshalven wy ze hebben gelaten ter wille en dispositie van den heer Generaal, en de heeren Raaden van Indiën, op Batavia. Ondertusschen hebben wy hem toegestaan mevrouw zyn gemalin, en zyn dochterje, welke te St. Thomé zyn, te laten komen, benevens 2 koffers, bagagie, en 2 slavinnen, om naar Vrankryk overgevoert te worden; belovende, dat de gemelde koffers en bagagie niet doorzogt, nog gevisiteert zullen worden, ingevalle alles ter goeder trouwe gaat, dat het altemaal de gemelde mevrouw toebehoort, en dat de bagagie niet te overmatig en is: ook zal hen een bequame chaloup beschikt worden, om de gemelde goederen van St. Thomé te gaan athaalen.

XI. Ten tyde, dat men naar Europa zal moeten vertrekken, zullen de geestelyken, van wat ordre zy ook mogen wezen, en hunne dienaars, 't scheep gaan, en gehandelt worden, als hier voor ten opzigt der officiers gezegt is.

XII. Indien het blykt, dat men ontrent alle de artykelen der Capitulatie, en voornamelyk ten opzigt van de overvoering der effecten gementioneert, in alle de artykelen, niet opregt en ter goeder trouwe heeft gegaan, zoo zal de Capitulatie nul, en van geener waarde zyn.

XIII. Alle de bovengemelde artykelen, van wederzyden toegestaan, zullen door de genoemde in het hoofd van het tegenwoordig Tractaat, en de andere geauthoriseerde officiers van den Raad, getrouwelyk onderhouden, besworen, bekragtigt, en onderteekent worden.

De Capitulatie den 17den September 1693. in 't hoofdquartier van het Hollands leger, leggende ten Noorden van het fort Poedecheri, toegestaan, en men wegens het bovengestane overeengekomen zynde, wiert de zelve, na dat ze van wederzyden besworen was, van de kant der Franschen geteekent door de heeren Martin, la Roche du Viguier, Germain la Caufray, Martin, *en* Duront, *Secretaris, en van de kant der Hollanders, door de heeren* Laurens Pit, van der Poel, Bloemert, Verny, du Roy, B. Lanius, Hoed, *en* van der Burg.

Volgens dit accoort zyn de Franschen in 't jaar 1694. op de schepen der Hollandsche retourvloot verdeelt, en dus naar Vrankryk overgevoert.

Op de Malabaarsche kust wiert hen door den roover *Sevagi* op Ceitapoer, in 't jaar 1669. toegestaan een comptoir op te rigten, gelyk doe van hen ook met het zenden van de heer *Bourrot*, nevens 5 Commisen, met de swarten arend, gedaan is, maar ik heb niet vernomen, dat hun handel daar van eenig belang, of gevolg, geweest is. Hun handel op Malabar.

In 't ryk van Ziam hebben zy, door toedoen van zekeren Griek, *Constantyn Faulcon* genaamt, die daar zeer groot bewind, en de gunst van den regeerenden koning had, het zoo verre gebragt, dat zy daar niet alleen een logie, en verlof tot den handel, maar zelf al eenige hope gekregen hadden, om het geheele spel daar meester te worden; waar op ook de koning, *Lodewyk* XIV. in 't jaar 1685. den ridder *de Chaumont*, als zynen gezant, aan den koning van Ziam, nevens eenige priesters, zond, niet twyfelende, of die vorst, en geheel Ziam met hem, zou Roomsch Catolyk worden; immers dit had men zoo, ten deelen uit de mond der Ziamsche gezanten, door dien vorst naar Vrankryk gezonden, ten deelen uit het schryven van den Bisschop van Metellopolis, en wel voornamentlyk van *Faulcon*, opgevat. En hun verblyf in Ziam, met des zelfs slegte gevolgen.

Doch by de komst van den ridder de *Chaumont* in Ziam, bleek dit geenzins van des konings goedkeuring of voornemen te zyn; hoe zeer men hem dien Godsdienst op nieuw aanprees; maar wel, dat de koning dit gezantschap, ten blyke van zynen luister boven andere vorsten van Indiën, en ook wel deze en gene Franschen, door den gezant medegebragt, tot zyn byzondere dienst in zyne legers, en verbetering van zyne vestingen na de Eu-

ropische wyze, gebruiken wilde, gelyk de gezant daar ten dien einde ook den ridder *de Fourbin*, en den vestingbouwer Monsr. *la Mare* gelaten, en die laatste de twee voorname vestingen des ryks, de eene te Bankok aan de rivier de Menan, de andere niet verre van Tanassery, tot Mergim gelegen, t'eenemaal na den Europischen vestingbouw aangelegt, en in staat van behoorlyke verdediging gebragt heeft, zynde in Bankok een bezetting van enkel Franschen gelegt.

Dit baarde in zommige doorzigtige en verziende Ziammers een uitnemenden haat, zoo tegen *Constantyn Faulcon*, als eerste oorzaak van dezen gantschen aanleg, als tegen de Franschen, vermits zy klaar voorzagen, wat hen van al dit voorwerk te wagten stond, en dat het den Franschen niet zoo zeer om 't werk der bekeering, als wel om de bezitting van dit ryk, en al zyne schatten, onder dien schoonen naam van hunnen Godsdienst daar te planten, te doen was.

Om dit voor te komen, nam *Opra Pieteratjay*, des konings swager, en te gelyk zyn veldheer, in 't jaar 1688. wanneer de koning ziek wiert, zyn tyd zoo wel waar, dat hy, eerst 't verraad van *Faulcon*, en *Moonpi*, 's konings aangenomen zoon, tegen hem en de princen, 's konings broeders, ontdekt, en daar op eerst *Moonpi*, en daar na ook den Griek, den eenigsten waar op de Franschen steunden, omhals geholpen hebbende, ook den gantschen aanleg van de Franschen in dit ryk zoodanig verydelde, dat hy den bevelhebber van de vesting te Bankok, Monsr. *de Fargues*, na veel ydele en dwaaze tegenhaspelingen, niet alleen dwong de zelve aan hem over te geven; maar, na dat hy zig, door zyn verstand, en door 't ombrengen van 's konings broeders, al voor des zelfs dood, den weg tot de kroon gebaant, en door 't trouwen van 's konings dochter zich onbeweeglyk vast op dien rykszetel gezet had, deed hy, en zulks nog by een uitdrukkelyke gunst, aan *de Fargues*, na menigvuldige beden toegestaan, de Franschen met schepen, die zy zich op hun eigen kosten bezorgen moesten, uit het ryk vertrekken; laatende egter den Bisschop van Metellopolis, 10 andere Priesters, en eenige zieke Franschen, daar als gyzelaars en borgen, voor zyne trouw; maar dewyl hy, zich weinig aan die gyzelaars gelegen laatende, in dit stuk nog verscheide malen zeer trouwloos handelde, is hy oorzaak geweest, dat die arme Bisschop, nevens alle zyne medegezellen, in de keten geslagen, en elendig door de Ziammers geplaagt zyn.

Dit was de uitslag van dit groot voornemen, zoo wel om de Ziammers Rooms-Catholyk, als om zich meesters van dat ryk, 't geen zy na hunne verbeelding al half verovert hadden, te maken; doch alles verdween in rook, en 't scheen wel een droom te zyn, dat de Franschen daar oit geweest, en hunne zaaken zoo schielyk, tot volkomen bederf van hunne begunstigers, en hunne verbanning uit dat ryk, verandert waren; gelyk zy na dien tyd het werk der bekeering daar noit weer hervat hebben.

Zy hebben diergelyken toeleg, ongetwyffelt met 't zelve oogwit als in Ziam, voor veele jaaren, doch voor al zedert 't jaar 1685. op China, toen zes Jesuiten derwaarts zendende, gemaakt, en het daar al verre by dezen keizer, *Cambi*, gebragt, die hen in 't jaar 1692. den 2[den] Maart, de vryheid gegeven heeft, om 't Christendom daar te mogen invoeren, doch de tyd zal leeren, of dit by 's keizers dood niet wel van diergelyken uitslag, als in Ziam, zou konnen worden, vermits het al de Mandaryns tegen de borst is, en zy maar den regten tyd wagten, om zich daar over eens te konnen wreeken; van hoedanigen verandering, in 't jaar 1718. hier al gerugten, dat de Jesuiten in 's keizers ongenade vervallen waren, overgekomen zyn, zoodanig, dat de keizer aan de Mandaryns al belast zou hebben, weer tot hun ouden Godsdienst te keeren; hoewel naderhand eenige tydingen opdaagden, by welke die vorst aan den Roomsch-keizer aangeboden zou hebben de Jesuiten weer te willen begunstigen, dat zich egter met den laatsten, *Mezzabarba*, van daar weer in Europa gekomen, vryslegt opgedaan heeft. Hun toeleg op 't ryk van China.

Zy hebben in 't jaar 1708. in 't begin van deze eeuw, ook met eenige schepen naar 't Roode meir, op Mocha, om koffiboonen, gevaaren; maar het is zeker, dat de voordeelen, daar op, en op andere waaren van Indien, de onkosten niet goed konnen maaken, by aldien zy geen middelen weten uit te vinden, om zich van eenige speceryen te verzien, waar tegen de Hollanders ondertusschen zeer yverig alomme gewoon zyn te waaken, en dat, zoo veel mogelyk is, beletten. En hun vaart op Mocha.

Zedert 't jaar 1699. hebben zy ook, eerst onder *Beau Chesne Gouin*, en daar na onder anderen, sterk op de Zuidzee langs de kaap van Hoorn, en ook door de straat Magellanes, gevaaren, zoo dat'er in een jaar wel 17 ten deele oorlog- ten deele koopvaardyschepen derwaarts vertrokken zyn, welke vaart hen in die eerste jaaren zulke aanmerkelyke winsten gegeven heeft, dat die, volgens 't oordeel van zeker Engelsman, wel anderhalf 100 millioenen guldens bedroegen, 't geen ook oorzaak geweest is, dat zy 1708, 1709, en in volgende jaaren, nog veel schepen in de Zuidzee hadden, die daar groote voordeelen deden. En op de Zuidzee.

In

In 't jaar 1717. hadden zy voor Canton, in China, 6 rykgeladene schepen, die alles met gereed geld opkogten, op welk ryk hunne, en de Engelsche schepen, met meer voorspoed, dan bevorens, hebben begonnen te vaaren, zedert de handel tusschen de Hollanders en Chineezen 1717. in 't voorjaar door een al te groote gestrengheid van den heer Gouverneur Generaal *van Swol*, aan hen betoont, zeer onverwagt afgebroken is.

Dit is 't voornaamste, 't geen de Franschen, onzes wetens, in Indiën bezeten, of by hunnen handel verrigt hebben, 't geen, gelyk licht af te meeten is, by 't vermogen der Engelsche Maatschappy aldaar niet mag vergeleken worden; behalven dat ook hunne zaaken in Indiën, te Bantam, op Madagascar, in Ziam, en elders, hen ook uitnement buiten hunne gissing tegengeloopen zyn.

Scherp verbod tegen 't invoeren van Indische stoffen in Vrankryk

In 't jaar 1716. in Maart quam 'er een reglement te Parys voor den dag, waar by verboden wiert voortaan eenige Oostindische stoffen of neteldoeken in 't ryk in te voeren, met bedreiging van die alle (gelyk ook aan een groote party, wel 400000 livres waardig, 1717. den 28ften Mey door de beul werkstellig gemaakt is) te zullen verbranden; een verbod, dat hunnen handel op Indiën een grooten krak zal moeten geven, schoon het met een heilzaam inzigt, tot behoudenis en voortzetting van de Fransche eigengemaakte waaren, gedaan is.

Ontwerp van een nieuwe Fransche Oostindische Maatschappy, met het vervolg 'er op.

In 't laatst van den jaare 1718. wiert te Parys gesproken, van een nieuwe Oostindische Maatschappy op te rigten, en dat men voornemens was, om Monsr. *Padery*, als Consul naar Persien te zenden, om daar een comptoir, dat van deze Maatschappy afhangen zou, aan te leggen.

Van veel meer belang egter is het voor deze vervallene Maatschappy geweest, dat de koning 1719. den 17den Junii, deze Oostindische met de Fransche Westindische Maatschappy heeft vereenigt, en te dier tyd by een openbaar arrest ook alle de gronden, en fondzen, waar op die gebouwt wiert, wydluftig doen voorstellen. Na de vereeniging van deze twee Maatschappyen reezen de actien der zelve in de volgende maand Julii niet alleen tot 260, 280 en 290. maar liepen zeer schielyk, na 't consent van nog 25 millioenen aan actien te mogen ligten, en 9 jaaren voordeel op de munt, aan de zelve toegestaan, op den 31ften Julii al tot 405. en in 't begin van Augustus 1719. tot op 460 en 465 en men verzekerde verder, dat zy in 2 jaaren wel tot 800 stonden te ryzen.

By dit alles zag men nog in die zelve maand een arrest van 's konings Raad van Staat, waar by zyn Majesteit de generaale pachten, aan *Aymard Lambert* toegestaan, vernietigt, en de zelve in tegendeel aan de Maatschappy der Indiën voor 9 jaaren vergunt; gelyk hy ook de voorregten dezer Maatschappy tot 't jaar 1770. onveranderlyk vaststelde, en te gelyk ook de leening van 1200 millioen door haar aan zyn Majesteit gedaan, om tot betaling van de schulden der kroon te dienen, aannam.

Alle deze voordeelen (waar by nog die der posteryen gekomen zyn) aan deze Maatschappy der Indien zoo kort achter den anderen toegevoegt, hebben de actien der zelve van dag tot dag zoo doen ryzen, dat zy nog in de zelve maand tot op 760 opgeloopen, en van yder aldaar met zulken drift verkogt en ingekogt zyn, dat de grootste vrouwen van Vrankryk zich niet schaamden haare dierbaarste juweelen te verkoopen, en voor die somme weer actien van de Maatschappy der Indiën in te koopen. En schoon de zelve den 2den September weer schielyk op 625 daalden, zag men den 13den der zelver maand, alzoo deze Maatschappye ook met een voorregt om 't zilverwerk der byzondere lieden jaarlyks op nieuw te doen stempelen, of tegen 34 stuivers 't mark te yken, begunstigt wiert, deze actien tot op 1000. en den 16den tot op 1200. gestegen, behalven dat 'er ook premie, om die op zekere tyd te leveren tegen 1600. gegeven is; met toezegging van over een jaar de zelve tot 2000 te zullen betaalen; 't geen zommigen al 30 millioenen, en anderen minder, in dien korten tyd had doen winnen, hoewel die hen naderhand weer zoo elendig, zelf met zommige in de Bastille te zetten, uitgeperst zyn.

Het verdient ook zyn opmerking, dat de grootste deelgenooten in Vrankryk lieden van den eersten rang waren, die ook yder een stuk land in Missisippi namen, en na hun naam noemden, waar onder de koning zelf, als een der grootste, mede getelt wiert.

Behalven die toegestaane 50 millioenen was 'er niet alleen wel eens zoo veel ingeteekent, maar ook weer een nieuwe inteekening van nog andere 50 millioenen toegestaan.

Men meende ook, dat het ontwerp van zekeren Switzer, *Joan Pieter Purry*, (by de Nederlandschen Gouverneur generaal *van Swol* eerst, daar na ook van de heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy in Holland, afgeslagen, en op aanbeveling van de heer *Law*, in dienst van de Fransche Maatschappyen der Indiën, den 15den September 1719. aangenomen) de zaaken van deze Maatschappy een wonderlyke kragt byzetten zou, alzoo men op zyn voorgeven ook al besloten heeft, om een Fransche volkplanting in 't land

't land van *Pieter Nuyts*, of in dat der Caffers te maken, het welk de tyd ons verder zal leeren, of dat mede niet in enkel wind en rook met al hunne actien veranderen zal.

Deze gelukkige beginzelen van deze nieuw-vereenigde, en in korten zoo merkelyk bloejende Fransche Oost- en West-Indische Maatschappyen hadden ook reeds de Engelsche actionisten van America met eenige vreeze voor schade, by 't verder opluiken van dezelve, doen toezien, gelyk zy ook, om 't zelve na vermogen te beletten, door de Commissarissen van den handel, en de plantagien, aan de heeren Regenten kennis gaven, ten einde zy aan 't Fransche hof verzoek geliefden te doen, dat hunne Maatschappy zich niet verder wilde uitbreiden, als na mate van de breedte van de grond van Missisippy, zonder eenigzins in die landen, die met regt de Engelsche Natie toekomen, in te dringen.

Den 23ften September golden de nieuwe inschryvingen 1150. alzoo de kleine pachten den 25ften der zelve maand mede aan de Maatschappyen der Indiën toegevoegt waren; ook sprak men dat deze Maatschappy alle de Pachten des koninks zou bestieren, en men alle de inkomsten der Admiraliteit met de zelve zou vereenigen; mits dat men aan den graaf van *Toulouse* de voordeelen, hem als Grootadmiraal van Vrankryk toekomende, goed doen zou.

Den 7den October wiert aan de voornoemde Maatschappy toegestaan, nog 50 millioenen aan nieuwe inschryvingen, op de voet van den 26ften September, te mogen aannemen; maar, 't geen vele vreemt voorquam, op die zelve dag daalden de oude actien op 830 en 820. en de nieuwe van 1150 op 1012. om dat de betaaldag van veel actien verschenen, en de houders niet wel by den gelde zynde, genoodzaakt wierden, om die te verkoopen, en dus geld te krygen, 't geen yder voor zyne actien, en eene daling, die hier uit na hun gedagten ontstaan kon, deed vreezen.

Den 6den October schreef men uit Parys, dat 'er nog 50 millioenen aan inschryvingen, op de voet van 1050 yder, waren toegestaan; maar vermits die, volgens schryven van den 9den tot op 760 daalden, had de heer *Law* de Bewindhebbers doen vergaderen, en hen de onregtmatigheid van deze daling der actien, daar de prys van dit effect zoo deugdelyk goed was, met veel ernst voorgehouden, en vertoont, dat men in 't toekomende daar in diende te voorzien.

De volgende morgen rezen zy weer tot 800, 's avonds tot 850, en dus vervolgens tot op 950; doch de nieuwe liepen op 1050, na dat men het middel gebruikt had, van aan de deur der Bank aan te slaan, dat de brengers der oude actien daar voor, tegen 900 aanstonts hun geld konden krygen. Ook zou de Geestelykheid voor 30 millioenen aan oude actien voor zich nemen.

De Engelsche en Hollandsche Maatschappyen by dit zoo schielyk toenemen van deeze veel schade te gemoet ziende, waakten met al hun vermogen hier tegen; de eerste by 't Parlement, en de laatste by haar Hoog Mog:, by welke zy stonden te verzoeken, dat geen Hollanders in dienst dezer Maatschappy zouden mogen gaan, als op straffe van 't aanslaan, en verbeurd verklaren van alle hunne goederen.

Na den 16den der zelve maand zag men 2 arresten van 's koninks Raad van Staat. Door 't eerste worden de aanbiedingen van de Maatschappy der Indiën, om aan zyn Majesteit 1500. in de plaats van 1200. millioenen te leenen, aangenomen, en de koning verklaart daar in, dat hy geen andere actien, nog in oude, nog in eenige andere specien, van wat soort die zouden mogen zyn, maken zal. Het andere doet metter daad alle de bedieningen van de generale ontfangers der finantien ophouden, en ordonneert, dat men hun 't geld, dat zy 'er voor gegeven hebben, weder geven zal.

Hier op zyn den 25ften October, en den 3den November, de oude actien tot op 1200. en de nieuwe tot op 1305 en 1308 gerezen. Doch alzoo men te Parys bespeurt had, dat veele de actien, om de groote winst, weder verkoften, en 't geld buiten 's lands overmaakten, heeft men middel gevonden, om zulken dien pas af te snyden, door hen den prys van hun eersten inkoop weer te geven, en deze actien aan anderen, die ze houden zouden, over te dragen. Ook zou men een begin maken in de koninklyke bank, om de groote inschryvingen van actien in deze Maatschappy, tot gerief van 't gemeen in minder gedeeltens te splitzen. Ondertusschen daalden de nieuwe inschryvingen weer op 1296 en 1295, en de oude den den 6den November op 996.

Dit handelen in actien door allerlei natien ging te Parys zoo sterk voort, dat aldaar geene herbergen genoeg te bekomen waren. Ook was 'er door de regeering ordre gestelt, om in de straat quincampoix in geen actien, obligatien enz. langer, dan tot 's avonds ten 6 uuren, te mogen handelen.

Zy zouden van wegen deze Maatschappy in Januarii 1720. een uitdeeling van 5 ten 100. doen; doch men wist nog niet van wat voor een hoofdsom die zouden gerekent worden.

Den 20ften waren de nieuwe al op 1408. en den 24ften op 1840. en de oude golden 50 of 60 minder. Men oordeelde, dat zy

zy nog hooger ſtonden te loopen, om dat de voordeelen, die men, by 't verbeteren van 's konings finantien, nog verder doen zou, voor deze Maatſchappy nog meer en meer zouden toenemen. En men had in 't laatſt van deze maand gemagtigden aangeſtelt om alle geſchillen, die over 't koopen en verkoopen dezer actien ontſtaan waren, te beſliſſen.

Men wil, dat by deze gelegenheid veele particulieren ettelyke tonnen gouds met deze actien gewonnen hebben.

Den 1[ſten] December verſtond men, dat de nieuwe actien reeds tot 2000 en 2005 geſteigert waren; een ſomme, waar over men moet verbaaſt ſtaan, als men nadenkt, dat zy in de maand Junii des zelven jaars pas 200 haalen konden.

Men zegt, dat de gantſche inleg van alle deze actien ten laſten dezer beide vereenigde Maatſchappyen in een ſomme van 1500 millioenen beſtaat, en dat alle fondſen, waar uit deze Maatſchappyen hunne voordeelen trekken zullen, voornamelyk in de inkomſten van de generale pachten, en poſteryen, in de voordeelen der munt voor 9 jaaren, en in 't jaarlyks ver-yken van 't zilver der particulieren, beſtaan.

Men zegt ook, dat de koning alleen 800 millioenen aan actien in deze Maatſchappyen heeft, en dat dierhalven zyn Majeſteit, en verdere Grooten, de voornaamſte inleggers, en door hun groote overwigt in ſtaat zyn, om in korte tyd, en by de minſte verandering, een grooten krak aan dit los gebouw toe te brengen, en te maaken, zoo ras die fondſen eens wat ophielden, dat deze actien nog ſchielyker, dan zy gerezen zyn, zouden konnen dalen; waar by de laatſte koopers elendig zouden zitten kyken.

Doch geſteld zynde, dat deze fondſen in wezen bleven, en geen verandering gevoelden, zoo is het egter een zeer groote ſomme, die deze Maatſchappy van 1500 millioenen, maar tegen 4 ten 100 jaarlyks gerekent, aan de houders dezer actien uit te keeren heeft, alzoo die 600 tonnen gouds, of 60 millioenen, beloopt. En buiten dien worden 'er nog wel 100 millioenen renten jaarlyks tot betaling der laſten van de overgenomen pachten, enz. vereiſcht; alſoo ſy, die de voordeelen genieten, ook de laſten met alle reden moeten dragen. Waar die ſomme alleen van daan komen zal, konnen veelen met my tot nog toe niet zien: want zoo 't al grif ging, dat de generale pachten, de poſteryen, en al de voornoemde verdere fondſen, een ſomme van in de 40 millioenen opbragten (daar men zeer aan twyffelt) zoo ziet yder een ligt, dat 'er nog veel millioenen ontbreken, om maar dien jaarlykzen intereſt van 4 ten 100 van dit capitaal op te brengen, welke intereſt al betaalt zynde, zoo moet 'er, tot het dragen van de voornoemde laſten, tot het dryven van den handel, tot het equipeeren en uitruſten der vlooten, tot het oprichten van nieuwe colonien, tot de ſoldyen der bedienden in 't algemeen, zoo in 't Ooſten, als in 't Weſten, immers eene onbedenkelyke grooter ſomme gelds, als deze van dien intereſt jaarlyks, hier of daar mede gewonnen worden.

Uit den handel in Ooſtindiën, daar de zaaken (zoo bevorens uit de redenen van het vereenigen dezer twee Maatſchappyen blykt) zeer ſlegt ſtaan, is dat geenzins te verwagten.

Dus zou dit dan vorder uit Weſtindiën moeten komen; maar van waar doch? van Miſſiſippy, daar men zoo breed van opgeeft? 't is zeker, dat de aanleg daar nog meeſt nieuw werk is, en men moet byzondere groote voordeelen daar by den handel doen, eer men maar de ontbrekende millioenen aan den intereſt van de hoofdſomme ſuppleren en volmaaken zal. Waar dan al het andere zal van daan komen, moet de tyd eerſt de Franſche Maatſchappy, en daar na ons, leeren.

Het is zeker, dat, zoo alles op Miſſiſippy tot den handel zoo net geſchikt was, dat yder ſchip van daar met 1 of 2 tonnen gouds, zuivere winſt, vertrekken kon, en zy ook al noit eenige ſchade by hun tochten hadden, het echter tot dezen grooten omſlag niet veel zou konnen helpen.

Ik beſluit dan nog eens, dat het einde hier den laſt dragen, en dat duuren hier voor al noodzaakelyk is: Doch dat de grootſte uitrekenaars van vaſte voordeelen tot nog toe niet voor uit konnen zien, hoe dit van een langen duur zal konnen wezen, of van waar zulke buitengemeene winſten komen zullen, die tot onderſteuning, en ſtanthouding, van deze vereenigde Maatſchappyen, en het dragen van zulke buitenſporige laſten, vereiſcht worden.

De Heer Law, uitvinder van 't zelve, beſchreven.

De uitvinder van het groote werk der vereeniging dezer beider Maatſchappyen; en van de fondſen, en voordeelen aan de zelve toegevoegt, als een middel om den koning, en 't ryk, in korten tyd, van alle ſchulden zeer gemakkelyk te ontlaſten, is de heer *Jan Law*, van geboorte een Edenburger, een man van uitmuntenden geeſt, van zeer verheven verſtand, en van zeer ingetogen en beſadigden aard, die in October 1714. uit Holland naar Vrankryk vertrok, en niet ophoud dagelyks zyne gedagten over veel nieuwe uitvindingen tot bevordering van den handel der Franſche Natie te laaten gaan; hoedanig hy in zyne aangekogte heerlykheid van Tankerville, ontrent de Seine, ook voornemens was een aanmerkenswaar-

waardige fabryk van lakenen, en andere ſtoffen, op te rechten, en nog andere voordeelen, waar over men verbaaſt ſtaan zou, deze Natie, door zyn verhevene denkbeelden, toe te voegen.

Dit heeft ook Pater *Poiſſon*, een Franciscaner Cordelier Monnik, een van 's konings predikers, bewogen, om dezen heer *Law* met een lofreden, over zyn wys beleid in dit ſtuk, te pryzen; en hem ook boven alle bedienaars van ſtaat, zoo van Vrankryk, als van andere ryken, of ſtaaten, te verheffen.

Zoo hebben ook die van Edenburg, verblyd, dat zoo grooten verſtand, en zulken uitmuntent man, onder hen geboren is, dezen heer, boven 't regt, dat hem de geboorte gaf, met veel eer, het regt van borgerſchap onlangs in een goude doos, wel 3000 ryksdaalders waardig, nevens andere aanbiedingen van gewigt, opgedragen.

Den 4den December is hy ook een lid van de Academie der Wetenſchappen, in de plaats van den ridder *Renaud*, geworden.

Zoo maar de helft, van 't gene men van hem ſchryft, waarachtig is, heeft men veel redenen om zich te verwonderen over een man, die, met een verbazende mildaadigheid, aan deze en gene godshuizen in Vrankryk een millioen (als of het niet met allen was) weggeſchonken heeft, en dien het aan geen ſchrandere vonden, om weer een menigte millioenen voor zich, en andere, te winnen, ontbreekt, en by gevolg dubbel waardig is, om van allen, die agting voor groote verſtanden hebben, geprezen te worden.

Gelyk hy nu zich zelven door zyn verheven geeſt zeer hoog in dit ryk opgevyzelt heeft, zoo heeft hy ook middel gevonden, om zyn broeder, die hy naar Vrankryk ontboden had, onder voorgeven, dat hy de groote bron was, waar uit hy al deze vonden overgenomen had, mede te verheffen, en hem, in zyn plaats, aan 't hoofd der Bewindhebbers van de generale pachten te ſtellen. Een fyne ſtreek, om aan 't Franſche hof nog veel grooter denkbeeld van zyn broeder, dan van zich zelfs, te geven.

Men zag ook uit een arreſt van den 8ſten December, dat de heeren *Baron*, *Poſtet*, *Ravoſie* en *Lauriant* aangeſtelt waren, om voor de Beſtierders der Indiſche Maatſchappy te bezien de papieren van verzekering, die gegeven zullen worden van de onderſchryvingen dezer Maatſchappy. Men had ook de algemeene vergadering van de Maatſchappy tegen den 30ſten beſchreven, om in de groote zaal van de Bank te verſchynen; en alle, die daar 50 wezentlyke actien bragten, zouden daar, met het regt van een overleggende ſtem, ontfangen worden.

Men was ondertuſſchen te Parys zelf van oordeel, dat de gedagten der menſchen over den uitſlag dezer actien zeer verſchilden, tot zoo verre, dat yder daar zeide, dat al het gemunt geld, dat in de wereld is, niet genoeg zyn zou, om de actien van deze Maatſchappy, op den voet, zoo die toen waren, te betalen, 't geen egter niet belette, dat yder van deze actien hebben wilde, zoo dat veelen van 't platte land daar gekomen waren, en hun landgoederen verkogt hadden, om dat geld in actien te beſteden.

Dit werk heeft ook den geeſt van den heer *de la Motte*, lid van de Franſche Academie, gaande gemaakt, om een lofdicht op te ſtellen, waar in hy den Regent zegt, dat 't vinden van den Filoſophiſchen ſteen daar by deze Maatſchappy niet mag vergeleken worden; en van den heer *Law*, dat zyn vindingen geen einde hebben, en dat hy uit den ſchoot der armoede heeft doen voortkomen een weergadeloozen oververvloed van allerlei ſchatten.

Den 15den December zag men weer een arreſt, inhoudende, dat de Maatſchappy der Indiën continueren zou te genieten alle de voordeelen der munt tot den 1ſten Auguſtus 1728. als mede alle de regten tot het rafineeren, en ſcheiden van 't goud en zilver, in de plaats van de eſſayeurs, welker ampten vernietigt zouden worden.

Op Sondag morgen, den 10den December, zag men den heer *Law* in de Parochiekerk van St. Rochus niet alleen de Miſſe hooren, maar men vernam toen ook eerſt zeker, dat hy al eenigen tyd te vooren, den Hervormden Godsdienſt, in handen van den Abt *Tonſin*, Vicaris van den Aardsbiſſchop van Sens, tot Melun afgeſworen had; welk voorbeeld zyn vrouw en kinderen hebben moeten volgen. En 't geen hy na alle waarſchynelykheid gedaan zal hebben, om Surintendant der finantien te worden, door een middel, 't geen klaar toont, dat hy inwendig zoo bezadigt niet is, als hy uiterlyk aan de meeſten geſchenen heeft, en dat hy zyn laatſten Godsdienſt zoo lang volgt, als die met zyn intereſt over een ſtemt.

De nieuwe inſchryvingen, die den 14den tot op 500 gevallen waren, liepen dien avond nog op 700 en 800, alzoo die van de Bank deden bekent maaken, dat zy die tot 700 zouden aannemen, waar op zy aanſtonts zoo hoog weer rezen. Ook had men gemerkt, dat 'er ondermynders waren, die deze daaling gebrouwen hadden, van welke eenige in arreſt genomen, en aan andere gezegelde brieven gezonden zyn, om Parys aanſtonts te verlaten. Men ſprak ook van een kamer van aſſurantie op te regten, daar men de Indiſche actien zou konnen doen aſſureren, op zekere

voordeelige conditien. De toevloed der menschen om te betalen in de bank was zoo groot, dat men 'er niet by komen kon.

Den 24[sten] December stont de heer *Law* Thesaurier generaal of Opperfinancier van Vrankryk te worden. Hy was ook kerkmeester *de honeur* in de plaats van den hertog van Noailles gemaakt.

Te dier tyd waren de nieuwe inschryvingen op 1930, en men twyffelde niet, of zy zouden op den laatstgemelden dag nog op 2000, en hooger, loopen.

Den 3[den] Januarii 1720. bleek, dat die van de Indische Maatschappy een ontwerp gemaakt hadden, om zich van Madagascar weder meester te maaken.

Den 6[den] waren de actien, die men in de Bank verkogt, op 900 en 910. Men had ook, ingevolge van de resolutie kort te voren genomen, en in de generale vergadering der Indische Maatschappy vastgestelt, twee comptoiren in de koninklyke Bank opgeregt, het eene, om de actien te koopen, het ander, om die te verkoopen, op conditie van yder dag de prys der zelve voor de poort der Bank te plakken, zonder den handel in de straat Quinquampoix te benadeelen.

Ook was den 7[den] dito aan de Bank aangeslagen, dat men de actien tegen 1870. en de onderschryvingen tegen 1320 aannemen, en de actien tegen 1885. en de onderschryvingen tot 1330 geven zou; kort te voren had men de actien tegen 1880. en de onderschryvingen tegen 1340 verkogt, en de actien tegen 1865. en de onderschryvingen tot 1330 gekogt, en de actien nam men dien avond nog tegen 1870. en de onderschryvingen tegen 1340 aan, terwyl men de eerste toen daar tegen 1885, en de tweede tegen 1350 gaf.

Ondertusschen vernam men ook, dat de heer *Law* Controlleur generaal der finantien gemaakt was, en dat vier heeren, te weten, *Pelletier des Forts*, *Pelletier de la Houssaye*, *Dormesson* en *Fagon*, tot Intendanten der finantien aangestelt waren.

Terwyl dit te Parys nu dus met de actien liep, verlangde men daar zeer te vernemen, wat mesures men in Engeland en Holland, wegens de betaling der wisselbrieven nemen zou. Ook hadden de aldaar aanwezende Ministers van deze twee Mogentheden aan de heer *Law* vertoont, dat men het aanmerkte als strydig tegen de natuurlyke billykheid, dat de Franschen wisselbrieven op andere landen zouden konnen trekken, daar de betaling in geld geschied, terwyl men hen binnens lands authorizeeren zou, om de vreemdelingen niet anders te rembourseeren als in papier van een Bank, die met die van Missisippi gemengt was, waar van de vereenigde schulden 4000 of 5000 millioenen beliepen, zonder dat men kon aantoonen, dat de fonds daar van onder deze regeering veel beter was, als onderwylen koning *Lodewyk* de XIV. die van de briefjes van Staat, welker discredit haar op 80 ten 100 verlies heeft doen vallen.

Ondertusschen wierden de actien van den 8[sten] tot den 10[den] in de koninklyke Bank tot 1885 aangenomen, en tot 1900 afgelevert, en die van de eerste inschryvingen tot 1390 in de comptoiren ontfangen, en tot 1400 afgegeven. Ook had de Maatschappy de koop en verkoop der actien tot den 15[den] dito opgeschort, om *per interim* tyd te zetten, tot het ontfangen van 200 livres premie contant, waar voor zy haar verbind over zes maanden na dezen die actien op 2200 te leveren.

Den 15[den] schreef men van Parys, dat men by een nieuw arrest van den Raad de schulden der Bank tot circulatie van de briefjes tot 1000 millioenen vermeerdert had. Welke schikking (gevoegt by 't geen de Maatschappy van Missisippi reeds door hunne actien schuldig is, die na de prys, waar op zy toen waren, by de 4000 millioenen capitaals beliepen) de uiterste ongerustheid gaf aan alle, die geen interest in deze twee Maatschappyen hadden, om dat zy al 't contant geld opslokten, en om dat, indien 'er een tegenzin van de briefjes in de commercie komen mogt, Vrankryk in een discredit, veel gevaarlyker als waar in het zich onder de laatste regeering gezien heeft, vallen zou. En dit was ook oorzaak, dat by na van geene plaats van dit ryk negotie met de uitheemsche landen geschiedde, 't geen ook 't circuleeren der wisselbrieven by na geheel deed ophouden.

Den 29sten deêd de Maatschappy 's middags in de Bank aanplakken, dat zy 't koopen en verkoopen der actien tot den 10[den] Februarii opschorten zou, en continueeren de actien en onderschryvingen tegen de zelve prys, als zy laatst golden, in betaling van premie, die zy deêd uitdeelen, te ontfangen. De onderschryvingen waren kort te voren op 1300, dalende nog die zelve dag op 1277. als wanneer ook de premien $1\frac{1}{2}$ ten 100 verloren, doch den 2[den] Februarii waren zy 5 ten 100. En de heer *Law* scheen al de obstaculen, die hy ontmoet had, om de Bankbriefjes door 't geheele ryk te doen circuleeren, te boven te komen.

Den 3[den] wierden de inschryvingen nog voor 920 aangenomen, en betaalt. En niet lang hier na wiert in de generale Vergadering geresolveert al de inkomsten en fondsen van de Bank aan de Missisippize Maatschappy te trekken, die aan den koning jaarlyks 200 millioenen, en yder vierendeel jaars 50 millioenen voor af gevende, verstrekken, en dan verder met

al

al de schulden der kroon belast blyven zou; ook stelt die Maatschappy zich borg voor zyn Majesteits inkomsten, terwyl zyn Majesteit ook weder al de papieren der Maatschappy guarandeerde.

In 't midden van April 1720. zei men dat 't Parlement de opene brieven van Sur-Intendant generaal der finantien in faveur van de heer *Law* geregistreerd had, en dat de heer *Darmenonville* in zyn plaats tot Controlleur generaal der finantien zou benoemt worden.

In 't laatst van April was de heer *Law* onophoudelyk arbeidende aan de zaaken der Oostindische Maatschappy, welker schulden en pretensien op Madagascar men met vlyt examineerde. Ook was men hier van voornemen om op eenige kust, half wegen China colonien op te regten, en vervolgens de commercie in dat ryk voort te zetten, om dat men hier sustineerde, dat men die met meer voordeel, als de Oostendische Maatschappy, zal konnen doen, schoon men wist, dat die 100 ten 100 op verscheide ladingen gewonnen had. Ook hadden die van deze Maatschappy considerabele sommen in Bankbriefjens aan die van St. Malo gezonden, van welke zy 20 schepen tot hunnen handel gekogt had, behalven nog 4 of 5 schepen in Engeland, en elders, voor de zelve gekogt.

Den 21sten Mey wiert een arrest afgekondigt, waar by de houders van deze actien op eene klap 20 ten 100 stonden te verliezen, waar op ten eersten een buitengemeene beweging tegen den heer *Law* volgde; zoo verre dat op den 29sten in 't paleis rojaal besloten wiert, dat de heer *Law* niet meer Controlleur generaal der finantien blyven zou. Ook wierden 'er twee officiers van de Switzersche guardes aan zyn huis gezonden, om hem te bewaren, ter tyd toe dat zyne reekeningen door Commissarissen zouden nagezien zyn.

Aangezien nu 't voornoemde, den 21sten afgekondigt, en tot zoo merkelyken vermindering der Bankbriefjens en actien dienende, in den Raad der regeering niet eens bekent gemaakt was, zoo vertoonde de hertog van *Bourbon*, hoofd van dien Raad, den prins van *Conti*, en een groot getal andere heeren van aanzien, aan den Regent, hoe grooten verslagenheid, en wanhope, men alomme onder de ingezetenen over 't verlies van hunne middelen by dit arrest bespeurde, en dat, zoo het stand bleef grypen, het dan geheel met den koophandel gedaan was. Op welk vertoog den 26 en 27sten Mey in dien Raad besloten wiert 't zelve te herroepen, en by een ander arrest den 28sten dito uit 's konings naam te doen afkondigen dat de Bankbriefjes de zelve cours en valeur voortaan zouden hebben, als bevoorens, eer 't arrest van den 21sten dito afgekondigt was.

Dit alles konde niet beletten, dat de Indische actien den 28sten by na al haar credit verloren, alzoo zy op 500 livres daalden, hoewel zy 's avonds tot 550, en den 29sten tot 650 weer reezen; doch den 31sten dito vielen zy tot op 400 livres.

Wat den heer *Law* belangt, men zeide dat de heer *Desmarets*, of een ander, Controlleur generaal zou zyn. En men schreef den 31sten Mey, dat hy zyn dimissie verzogt, en den 30sten die bekomen had.

Men prees ook den hertog van *Bourbon* over zyne kloekmoedigheid, gestadig betoont in de concepten van den heer *Law* tegen te gaan, behalven dat hy den zelven ook zeer leelyk uitgemaakt had; hoewel anderen weer meenden, dat de heer *Law* volkomen in zyn fatsoen herstelt was.

In 't begin van Junii was, niet tegenstaande men weer begonnen had de briefjes van 10000 en 1000 tegen briefjes van 100 en 10 livres te verwisselen, het discredit dezer briefjes nog zoo groot, dat men de buitenlieden niet dan met veel moeite bewegen kon die aan te nemen, en men vreesde in 't toekomende dat het nog veel erger gaan zou, en dat de levensmiddelen, die toen zeer hoog opsloegen, in 't vervolg niet, of zeer weinig, stonden ingebragt te worden.

Dit alles heeft men nog met een arrest van den 2den Junii zoeken te verzagten, waar by geordonneert wiert, dat aan al die gene, die de Bankbriefjes bevorens uitgegeven of ontfangen hebben met 20 ten 100 verlies, dit geleden verlies, volgens 't arrest van den 21sten Mey, weder zal moeten vergoed worden, volgens 's konings arrest van den 27sten dito, waar by hy die briefjes in hunne volle waarde hersteld. Al te zamen zaaken, die een groote verwarring gaven, gelyk alles daar op 't einde ook zoo droevig afgeloopen is, als duizenden van lieden tot hun groote schade weten.

VYFDE HOOFDSTUK.

V*An de* vaart *en* handel *der* Deenen *op* Oostindiën. *Hunne* gevallen *op* Ceylon. Marcellus Boschhouder *verlaat* trouwloos *den* dienst *der* Nederlanders. *En begeeft zich in den* dienst *der* Deenen. *Zyn* dood *verydelt den* aanleg *der* Deenen *aldaar.* Gule Gedde, *hun* zeevoogt, *keert weer naar* Denemarken. *Hun* handel *in andere* Indische Gewesten. *Namelyk op* Trangebaar, *'t geen zy* bezitten. Opperbestierders *der* Deenen *in* Indiën. Geval *van* Barent Pelsaart *in* Manilha. *Hun verder* aanleg, *en* handel, *op andere* plaatzen *van* Indiën. *De* vaart *der* Spaanjaards *op* Oostindiën *van weinig belang. Uitgenomen op de* Philippines. *Wanneer die door hen* ontdekt, *en door anderen* bevaaren *zyn. 't Getal der zelve.* Kaart *'er van, en die beschreven.* Luçon. *De* Baai *van* Manilha *met een* Kaart *'er van. En de* stadt *beschreven, en afgebeeld. Benevens de verdere* Philippines. Bagimanockan. Mindora. Limahan. Paragoa. Doy. Mayo. Cox-eiland. Mauritius. Coyo. Dogeye. Marenduc. Table. Panay. Neges. Celo. Leta. Tgan. Borias. Tigoero. Masbatta. Abuyo. Matan. Bankingle *en* Capul. Tandaja. Mangindanao. St. Jan. Vaart *van die van* Oostende *op* Oostindiën, *onder de* vlag *des* Roomschen Keizers. *Pogingen der* heeren Bewindhebberen *tot* stremming *dezer* vaart *der* Oostendenaars. *By verscheide* Memorien, *aan* haar Hoog Mog: *aangeboden*, opengelegt. *Met* vertooning *van het* ongelyk, *'t geen hen daar by word gedaan. En met* verzoek *aan* haar Hoog Mog: *om dit te beletten. Van de* vaart *en* handel *der* Nederlanders *in* Oostindiën. *Die uit de* grond *opgehaalt word. Hoe de* Spaansche vervolging *hen daar eerst toe gedwongen heeft. Hunne zugt voor den* Koophandel *en* geregtigheid. Tochten *der* Nederlanders *naar 't* Noorden, *om in* Oostindiën *te komen. Bereiken by de zelve hun* oogwit *niet. Eenige* schepen *voorby de* kaap *naar* Indiën *gezonden, op 't berigt door* Cornelis Houtman *bekomen.*

Van de vaart en handel der Deenen op indiën.

NA de Fransche Natie komen ook de Deenen onder die gene, die tochten naar Oostindiën ondernomen hebben, voor.

Zy hebben al zeer vroeg op Ceylon gevaaren, het geen zyn oorspronk uit dit wonderlyk, en vry zeldzaam voorval kreeg.

In 't jaar 1609 zonden haar Hoog Mog:, en prins *Maurits*, aan *Cenuwieraat Adascyn*, keizer van Ceylon, eenige brieven van den 15den September en 5den October met zekeren onderkoopman, in dienst der Oostindische Maatschappy, *Marcellus Boschhouder* genaamt.

Deze *Boschhouder*, onder 't oppergezag van den eersten Nederlandschen opperge-bieder van Oostindiën, *Pieter Both* van Amersfoort, met de swarte leeuw uitgeloopen, en met het schip de windhond op de kust van Choromandel verschenen zynde, zoo heeft de president der Nederlandsche Maatschappy aldaar, de heer *Johan van Wezik*, den zelven ten eersten naar Ceylon voortgezonden.

Hunne gevallen op Ceylon.

Hy quam den 8sten Maart 1612. eerst by dien keizer in zyn hofstadt, Candi, leverde zyn brieven, die zeer gunstig ontfangen wierden, over, en had de eere van nevens dien vorst op een vergulde stoel, die met een wit kleed (de grootste eere daar te land) bedekt was, geplaatst te worden.

Gelyk nu 't oogmerk van dit schryvens haarer Hoog Mog: en van zyn prinselyke Hoogheid, was, om dien vorst in een naauwe vriendschap met den Nederlandschen Staat te verbinden, alzoo trad hy den 11den Mey met dezen *Boschhouder* ook in onderhandeling, van welke wy onder Ceylon nader zullen spreken, aangezien wy dit hier maar, zoo verre het in opzigt der Deenen te pas komen zal, willen aanhalen. Wanneer nu *Boschhouder* zyn werk, tot zyn genoegen, en ten voordeele van zyne heeren en meesters verrigt had, verzogt hy weder te vertrekken; doch de keizer wilde hem daar toe geen verlof geven, voor reden bybrengende, dat men hem belooft had, dat daar eenige Hollanders, om alles met hem te beraadslagen, blyven zouden; en indien hy daar niet blyven wilde, zoo verklaarde den keizer ook zyne brieven niet als wettig aan te willen nemen, en by gevolg die gantsche onderhandeling voor ongedaan, en zich daar aan geenzins verpligt te zullen houden.

Dus moest hy, wilde hy zyn gantschen tocht en handeling, zoo voordeelig voor de Nederlandsche Maatschappy, niet verydeld zien, in weerwil daar blyven.

Marcellus Boschhouder

Hy was by dien keizer zeer bemind, die hem prins van Mingone, Cokkele Corle, Ananagepora, Miwitigaal, mitsgaders Heer van de ordre der Gulde Zon, voorzitter in den Hoogen Krygsraad, tweede in den Geheimen Raad, en algemeen zeevoogt, enz. maakte, klaare merktekenen van 's keizers agting voor hem,

die

die zelf zoo verre ging, dat die vorſt niets ondernam, zonder zich eerſt met hem te beraden.

Na dat dezen *Boſchhouder* dien keizer nu eenige jaaren van zyn raad tegen de Portugeezen, en anderen, gedient had, kreeg hy in 't jaar 1615. den 9^{den} Mey verlof van hem, om naar de kuſt van Choromandel over te ſteken, om te zien of hy daar de beloofde hulp tegen de Portugeezen zou konnen bekomen, en om te eer, en te vaſter dit te bewerken, had die vorſt hem als zynen gezant en gevolmagtigden met zoodanige geloofsbrieven voorzien, als 'er vereiſcht wierden om uit zyn naam met alle prinſen en vorſten daar over te handelen, met belofte van alles, 't geen hy verrigten en ſluiten zou, van waarde te zullen houden.

Met deze volmagt dan vertrokken zynde, quam hy den 9^{den} Junii op Mazulipatam, doch de Directeur, *Hans de Haze*, vond geraden dezen *Boſchhouder* met zich naar Bantam te nemen, om daar met den tweeden oppergebieder van Indiën, de heer *Gerard Reynſt*, over de verzogte byſtand der Nederlanders tegen de Portugeezen te ſpreken; doch by hun komſt te Bantam dien heer overleden vindende, zoo wiert goedgevonden *Boſchhouder*, op zyn ernſtig verzoek, na het vaderland te zenden, om zyne volmagt voor haar Hoog Mog: , den prinſe van Orangie, en de heeren Bewindhebberen, open te leggen, en aldus met meerder hoope van een goed gevolg dit gewigtig ſtuk daar te behandelen.

Hy quam behouden in Holland; maar was daar zoo ras niet aangeland, of vergeten zynde, dat hy noit van zyn dienſt, eed en verpligting aan de heeren Bewindhebberen, ontſlagen, en dus al, wat hy daar op Ceylon of in Candy wiert, in hunnen dienſt, naam, en ten voordeele van hen daar geworden, en aldus nog even als te voren, in rang beneden hen, en maar een dienaar van zyn Meeſters was, betoonde hy zich nogtans by zyne verſchyning voor hen zoo trots en verwaand, dat hy, als prins van Mingone, en als gezant van zoo magtigen keizer, zich hoogmoedig en opgeblazen aanmatigde, dat hy rang boven hen behoorde te genieten, 't geen nogtans de heeren bewindhebberen geheel anders begrepen, en dus hem ook niet anders dan hunnen dienaar, gelyk hy nog was, handelen wilden.

...aat ...w- ...den ...ſt der ...er- ...ers.

Dit ſpeet dezen eerzugtigen prins van Mingone zoodanig, dat hy, om zyne Heeren en Meeſters dit affront, zyn hoogheid, met zoo veel verſmading van al zyne waardigheden, aangedaan, betaalt te zetten, zich zelven niet ontzag, tegen zyn eed en verpligting aan, zich naar Denemarken te begeven, daar hy den 16^{den} Junii 1617. is aangeland, en den $30^{ſten}$ Maart 's jaars 1618. een contract tuſſchen de kroon van Denemarken, en den keizer van Ceylon, gemaakt heeft, 't geen koning *Chriſtiaan* IV. niet alleen bekragtigt, maar waar op men ook goedgevonden heeft, hem nog in dat zelve jaar met een ſchip en jagt uit Denemarken met zyn huisvronw (die hy de prinſes van Mingone noemen liet) weder naar Ceylon te zenden.

En begeeft zich in den dienſt der Deenen.

Men voegde daar eenige huisgezinnen, en ook een goed getal ſoldaten by, om te toonen, dat het den Deenen ernſt was zich daar niet alleen te veſtigen, maar om ook den keizer met een krygsmagt te onderſteunen; doch de prins van Mingone quam op de reize te ſterven, naar welkers dood veel van dit medegenomen volk, zoo ras het op de kuſt van Choromandel quam, verliep, 't geen dezen gantſchen tocht en onderneming der Deenen alhier verydelde.

Zyn dood verydeld den aanleg der Deenen aldaar.

Boſchhouder had van *Chriſtiaan* IV. voor rekening van den keizer van Ceylon een ſchip, en een jagt verkregen, waar by die van de Deenſche Ooſtindiſche Maatſchappy, in 't jaar 1618. te Coppenhage opgerigt, nog 5 ſchepen voegden, die zy onder 't bevel van een Deenſch edelman, *Gule Gedde*, naar Ceylon zonden.

Zy quamen, na 22 maanden omſwervens, en na 't verlies van *Boſchhouder*, en zeer veel van hun medegenomen volk, in 't jaar 1620. eerſt op Ceylon, eenige voor Baticalo, andere in de baai van Cotiar, en eindelyk alle by een, ten anker.

Gule Gedde gaf door eenige van zyne bedienden, die hy naar Candy zond, kennis van 't getal, en de komſt der ſchepen, en daar nevens ook van de dood van *Boſchhouder*, verzoekende nu verder te mogen weten, wat hy zou te doen hebben. Zoo ras vernam de keizer niet, dat de prins van Mingone dood, en dat de gantſche uitreeding en bezending van deze ſchepen, met alle de laſten daar op geloopen, al vry hoog op zyne rekening geſtelt was, of hy ſtond zoo wel over het eene als over 't andere verbaaſt, en loochende oit aan *Boſchhouder* laſt hier toe gegeven te hebben.

Hier op reezen tuſſchen de Deenen en den keizer ſwaare twiſtredenen, waar mede de eerſten niet anders dan woorden tot betaling kregen, en verder na den dooden prins van Mingone, wiens lyk met dat van zyn zoontje nog aan boord was, doch waar aan zy niet dan laſt en ſtank hadden, gewezen wierden; weshalven zy hun verhaal op zyn goederen, die zy byna alle verbeurt verklaarden, zogten; laatende maar zeer weinige der zelve aan zyn weduwe, behalven 't geen

zy

zy by oogluiking nog verborg, alzoo zy geen schuld hier in had. Hun wraak tegen *Boschhouder* ging zoo verre, dat zy zyn lyk zeer slegt, doch dat van zyn zoontje vry deftiger, ter aarde bestelden, en het laatste deden zy, niet zoo zeer om de zoon, als wel om dat de koning van Denemarken over den zelven ten Doop gestaan had.

Zy hadden ook bezorgt, dat de princes van Mingone met dry staatdochters, en een oude dienstmaagt, naar Candy aan het hof gebragt was; van waar zy, 7 jaaren daar gebleven zynde, op 't verzoek van den Deenschen generaal, *Roeland Carpe*, met haar gezelschap door den keizer *Zenerat Adascyn* naar Trinkenemale gezonden is.

Na dat *Gule Gedde* zich nu van deze princes met haaren stoet ontlast had, verzeilde hy van Cotiar naar Baticalo, om daar 't nader goedvinden des keizers af te wagten; maar zoo ras was hy niet vertrokken, of 't volk der andere schepen, in de haven van Trinkenemale verbleven, liep een der zelve af, 't geen in het uitzeilen op een blinde klip in stukken stiet, en hoewel 't volk 'er meest af, en met kleine vaartuigen op de kust van Choromandel quam, zoo hadden zy 'er niets aan, vermits zy daar, of by de Nederlanders, of by de Portugeezen, dienst namen.

Gule Gedde, hun zeevoogt, keert naar Denemarken.

Dit vernam *Gule Gedde* niet lang daar na met zoo veel ontzetting, dat hy, voor meer diergelyke ongevallen en oproer onder zyn volk, dat al by een schaarde, vreezende, goedvond weer naar Denemarken te keeren, 't geen de Portugeezen met veel blydschap vernamen, vermits zy zulke nieuwe buuren daar niet van nooden hadden, en die maar met een scheel oog aanzagen. Dit is het al, 't geen ik van den handel der Deenen op Ceylon weet te zeggen.

Hun handel in andere Indische Gewesten.

Zy hebben in oude tyden ook op Banda gevaaren, en het is zeker, dat de wilde koebeesten, die men nu nog op het Bandaiten eiland, Rosingein, vind, door hen daar eerst gezet, en zedert zoo vermeerdert zyn.

Dus plagten zy ook een comptoir, al voor den jaare 1632. op Macasser te hebben, alwaar de generaal des konings van Denemarken, *Roeland Carpe* of *Crape*, in dat zelve jaar met 2 schepen quam, en daar zy toen een logie hadden, vaarende van daar naar de Kust, Bengale, enz.

Al voor 't jaar 1646. voeren zy ook op Mocha, en hadden voor die tyd daar ook een comptoir, maar hun handel hier op, of liever hun ontzet tot voortzetting van den zelven, was zoo slegt, dat zy toen hun comptoir al verlaaten hadden.

Van meerder belang was hun handel op de kust van Choromandel, hoewel zy jaarlyks maar een schip 2 of 3 uit Denemarken kregen, 't geen nog wel somtyds een jaartje of twee miste, en overgeslagen wierd.

Voornaamste handelplaats en vastigheid tot Trangebaar, 't geen zy bezitten.

Zy hebben hunne voornaamste handelplaats en vastigheid tot Trangebaar al van ouds her gehad, alwaar zy zedert 't jaar 1618. de vesting Dansburg gebouwt, en die met 4 punten, 2 hooge en 2 lage, voorzien hebben, van het welke een Deensch Edelman, *Offe Godde van Tomerup-Gaard*, wel eer zeevoogt in Denemarken, de bouwheer was. Het legt ontrent twee musquetschooten van strand, in een effen land, of op een vlakte, op een grond, die steenagtig is, hoewel van een zandige landstreek omringt. Het slot is vierkant, en van gebakken steen gebouwt, rondom het welke een drooge gragt, die met pallissaden bezet is, loopt. Men heeft in 't zelve ter regterhand, zoo als men daar in komt, een vry groot huis, waar in de opperbestierder van hunnen handel in Indiën woont, nevens welke nog eenige andere steene, hoewel kleine, huizen stonden, bezet van in de 30 bedienden, waar onder 15 of 16 krygslieden waren.

Bewesten deze vesting legt de stadt Trangebaar, die wel ruim van anderhalf 1000, doch maar leeme en zeer slegte huizen voorzien is, welkers ingezetenen zy voor yder huis een ryksdaalder jaarlyks, voor hun vrydom en handel hier, aan hun opperbestierder doen betalen; hoewel ook de Deenen uit kragt van zeker oud tractaat gehouden waren jaarlyks aan de vorst van Tansjouwer 2000 ryksdaalders te geven.

Deze stadt, die in 't jaar 1715. redelyk volkryk was, is met een sterke muur omringt, gelyk ook haare bolwerken van geschut en ammunitie (volgens opgave der Deenen zelf) zeer wel voorzien. Men heeft 'er 3 kerken; die der Deenen, Sion, die der Luthersche nieuw bekeerden (zedert 't jaar 1705. tot 1715.) Jerusalem genaamt, en die der Roomsch Catholyken; behalven nog een Mohhammedaanschen en vyf Pagoden of Heidensche tempels. Onder het territoir dezer stadt behooren 15 burgten, of dorpen, van welke Borejaar 't grootste, by na zoo volkryk als Trangebaar, en van verscheide Pagoden en Mohhammedaansche tempels voorzien is. Tiliaar word het tweede genaamt, waar naar toe men van Trangebaar op een groote weg gaat, die met twee reijen boomen beplant is, vol van veelerlei roode, witte en geele bloemen, die zy gestadig dragen. Behalven deze zyn 'er nog verscheide andere plaatzen, die ik, alzoo haare naamen my niet te binnen komen, overstap. Aan de zeekant heeft men daar op

op de tusschenwydte van alle 6 of meer mylen, tot 9 of 10 toe, gestadig of een fort, of stedeken, of een dorp, van Europeërs bewoont.

rbe- ers Dee- n n. Zy hebben van tyd tot tyd hier verscheide opperbestierders van hunnen handel in Indiën gehad.

De oudste, die my voorkomt, is geweest de voornoemde bouwheer der vesting, *Gule Gedde*, en daar na *Roeland Carpe*, die 't al eenige jaaren aan een geweest is, en 1632. op Macassar was, daar zy toen ook een logie hadden.

Na dien tyd is'er zekere *Barent Pessaart*, of *Pelsaart*, geweest, die (zoo *Georg Andriesz* omstandig beschryft, en voor wiens rekening wy dit verhaal laaten) voorgenomen had van Dansburg een tocht naar Japan te doen, waar toe hy een groote menigte roechevellen, daar tot het maaken van cabinetten en comptoiren zeer getrokken, vergadert en reeds ingescheept had, in hope van daar groote winsten op te doen. Hy begaf zich dan op de reis, doch, by Malacca gekomen zynde, wilde hy de gewoone visitatie aldaar niet ondergaan, en belastte den schipper het maar te laten doorstaan, en voorby te zeilen; doch hy wiert agterhaalt, en eerst daar, en daar na te Batavia, met zyn schip opgebragt, en vermits zy hem verdagt, en het daar voor hielden, dat hy door de straat Palimbang naar Batavia zogt te stevenen, zoo stont men in beraad aldaar, om schip en goederen verbeurt te verklaaren; doch, op zyn ernstig verzoek, wiert hy na veel talmeryen ontslagen; doch op deze voorwaarde, dat hy naar Manilha, en de Philippynsche eilanden, daar de Spaanjaarden 't gezag voerden, zeilen, en men hem verscheide waaren, daar zeer getrokken, medegeven, en verder van volk en leeftogt ten zynen kosten voorzien zoude.

Pelsaart nam deze voorwaarde, met zekeren geheimen last, daar het de Nederlanders meest om te doen was, aan, en de afspraak was, dat hy onder een Deensche vlag (alzoo de Nederlanders toen met de Spaanjaarden in oorlog waren) dien tocht doen zou.

Deze reukelooze daad van *Pelsaart* wiert egter niet van alle, die op dit schip waren, goedgekeurt, ja daar zyn 'er onder geweest, die hem voor een openbaren schelm uitscholden, en niet meer met hem vaaren wilden.

Pelsaart vertrok ondertusschen met nog 50 Hollanders, die hem toegevoegt wierden, en met zoodanige waaren, als men oordeelde daar best gewilt te zyn. Na dat hy te Manilha, de hoofdstadt der Spaanjaarden op 't eiland Luçon, ten anker gekomen, en by die natie gemerkt was, dat het een Deensch schip was, zoo wiert hy zeer wel ontfangen, en hem veel eer en vermaak aangedaan. Ook was zyn geluk, dat hy zeer wel van al zyne medegenomene goederen afraakte; maar als hy nu weer zeilree lag, en na genomen afscheid van den Spaanschen opperbestierder, nog maar een anker te ligten, en al de andere reeds binnen boord had, zoo begaf hy zich in de chaloep naar strand, voorgevende daar nog eens te willen visschen; hoewel het hem niet om de visch, maar om 't peilen der gronden alleen, te doen was. Dit wiert zoo behendig niet gedaan, of de omzigtige Spaanjaards, berigt dat 'er een lootlyn in dat vaartuig was, en wel wetende dat die tot 't visschen niet te pas quam, kregen 'er de snuf af in de neus, voeren hem na, en bragten hem als een verspieder, door de Hollanders uitgezonden, naar strand toe, en lieten hem, zonder eenige verdere regtspleging, door een scherpregter, door hen daar toe medegenomen, maar op 't strand de kop afslaan, en 't zelve ontrent de plaats, daar hy visschen wilde, op een staak zetten; verklaarden het schip, en de goederen verbeurt, en hielden al de Deenen, tot dat zy hun losgeld betaalden, als vrye gevangenen, maar al de Hollanders sloegen zy in de keten, en verwezen hen tot allerlei slaafagtige diensten.

Al deze ongelukken quamen *Pelsaart*, en al de anderen, over, door een Malabaarschen jongen, dien hy 's avonds te vooren over het breken van een glas elendig geslagen, en die zich, over boord springende, naar land begeven, zyn gantsch voornemen aan de Spaanjaards ontdekt, en zich dus aan hem gewroken had; over al het welke de gevangene Deenen naar Dansburg omstandig berigt overzonden. Deze *Pelsaart* komt my in 't jaar 1645. den 8sten Mey, als een contract van zekeren handel met ons makende, voor.

Ontrent 't jaar 1646. niet lang na dat *Pelsaart* zyn hoofd dus met visschen verloren had, wiert *Willem Layal*, een Deen van Elzeneur, met het schip Christiaanshaven, uit Denemarken gezonden, om als oppergebieder der Deensche Natie tot Trangebaar in zyn plaats te volgen.

Hy had de dood van *Pelsaart* op zyn reize, eer hy te Dansburg quam, al verstaan; doch als hy daar aan, en verder te land, gekomen was, wilden de Deenen, die met twee Pfarheeren in de vesting waren, hem daar niet inlaaten, maar haalden de brug voor hem op, en zeiden, hem niet te zullen erkennen, voor dat zy zyne brieven van geloof eerst gezien hadden; voor reden gevende, dat hy te voren in den dienst der Hollanders geweest, en hen niet bekent was, dat hy van den koning van Denemarken, om dat ampt te bekleeden, daar zou gezonden, ja dat het dwaasheid zou zyn, hem hier in op zyn bloot zeggen te gelooven.

Layal, zyn oppergezag hier door gekreukt agtende, dat hy de papieren, tot bevestiging van 't zelve, aan zyne minderen, en bedienden, zou moeten vertoonen, vond goed de vesting te belegeren, en te beschieten, waar door de belegerden na eenige dagen twee uit den hunnen aan *Layal* zonden, met verzoek van zyne geloofsbrieven te zien, die de zelve na behooren gevonden, en berigt daar af gegeven hebbende, zoo wiert hy op deze voorwaarde binnen gelaaten; dat hy aan alles, 't geen by hen alleen voorzigtigheidshalven gedaan was, niet gedenken, nog dit aan hen wreeken zoude; hoewel hy dit zoo net na de letter niet nagekomen, maar zyn tyd, om dit onder een anderen naam aan de voornaamste aanzetters betaalt te zetten, zeer wel waargenomen heeft. Onder dezen *Layal* heeft de Deensche Maatschappy ook niet veel voorspoed, maar 't ongeluk gehad van 't schip Christiaanschhaven, en de goude Zon, 't geen op de t'huisreize in Engeland door storm binnen gedreven, en prys verklaart wiert, te verliezen.

Na *Layal* meene ik, dat daar *Paul Hanszen* het oppergezag gevoert heeft, die 't jaar 1655. daar gestorven, en alzoo daar toen geen andere Deenen van aanzien waren, voor eerst door eenen konstapel, *Heskel Andrieszen*, onder de naam van sleutelbewaarder, vervangen is; die dat bewind, hoe zeer hy zich ook in den drank verliep, met zyn gaauw Mistys wyf tot in 't jaar 1669. nog al vry wel waarnam; hoewel hun handel daar in de voorgaande tyd van weinig belang was; op welke tyd dan, na lang wagten (al menigmaal van de Hollanders met 14 of 15 soldaten tot verdediging van hunne vesting ondersteund zynde) 't schip Fero met 60 of 70 mannen uit Denemarken daar ten anker quam, om de vervallene zaaken, zoo men voorgaf, en die het ook wel vereischten, te herstellen; maar meest, gelyk namaals bleek, om op de Moorsche schepen in Bengale, wegens een oude schuld, die zy daar meenden te zoeken, te gaan rooven.

Toen *Heskel* 't bestier overnam van *Paul Hanszen*, waren 'er nog maar 10 of 20 ryksdaalders by kas; maar zy quamen wel haast weer wat op de been, na dat zy, met hulp van 't schip de *Fredericus*, een Moorsch scheepje van *Melek Bek* genomen, en alles voor prys verklaart hadden.

Na hem quam *Hendrik Eggers*, die door *Magnus Jacobsz* (als Commissaris gezonden) vervangen wierd, op welken *Sieuwert Adelaar*, en na hem *Axel Joël*, na die weer *Wolfert Henrik van Carley* (die in 't jaar 1686. ook als Commissaris daar quam) gevolgt is.

Zy hadden veel moeite aangewend by den koning van Golconda, om door groote geschenken een koninklyk bevel, om in die stadt te mogen handelen, van dien vorst te bekomen, 't geen hy, op de menigvuldige verzoeken, hen in 't jaar 1678. door toedoen van eenen hoofdman *Willekens* (die te voren in dienst der Hollanders, en nu haar hoofd was) eindelyk wel toestont, doch naderhand door de oorlogsgevallen, en den ondergang van dien vorst, van weinig vrugt voor hen geweest is. Te Viziagatam, een dorp 12 mylen van Bimilipatam, hebben zy ook een huis, en op Mazulipatam hebben zy een groote logie niet verre van 't huis der Franschen, en ook daar hunne hoofden gehad, van welke de laatste eene *Wilken Wiggers* geweest is, die, naar Batavia vertrokken zynde, op Trangebaar niet weer verschynen dorst; vervangen zynde door een gemeen soldaat, die in 't jaar 1685. door hunnen Commissaris van Bengale en Mazulipatam geligt, en na welken aldaar geen ander gevolgt is, om dat hunne zaaken op deze gantsche kust zedert ettelyke jaaren zeer slegt begonnen te loopen, om niet te spreken van de ontmoetingen, die zy met den korzeligen vorst of Nayk van Tansjouwer gehad hebben, die zich niet ontzag hunne gevolmagtigden, schoon zy al een fraai geschenk mede bragten, te arresteeren.

Hun verder aanleg, en handel, op andere plaatsen van Indiën.

Zy plagten ook tot in 't jaar 1683. toe een logie op Bantam (daar hen de handel en langer verblyf zedert ontzegt is) en ook een diergelyke in Bengale te hebben, en ontrent 't jaar 1669. ook nu en dan op Malacca, en meer andere plaatzen, te vaaren; maar dit alles heeft zeer weinig konnen beschieten, ten ware zy, zomtyds op dezen of genen vorst zyn schepen, onder 't een of 't ander voorgeven, roovende, de gaten weer voor een tyd wisten te stoppen; waar van zy niet lang voor 't jaar 1691. (zoo ons uit de tydingen toen bleek) nog een klaare preuve, met 't nemen van een Persiaansch schip onder een Hollandsche vlag, gaven, waar over een Persiaansch gezant in 't jaar 1691. eerst by haar Hoog Mog: klagen, en vergoeding van de Deenen eisschen quam, verzoekende, dat haar Hoog Mog: hem transport naar Denemarken geliefden te bezorgen, gelyk hy in December daar ook aangeland is, en zyne klagte daar over aan dien koning gedaan heeft, zonder dat ik verder wete, hoe hy by dien vorst gevaren is.

Zy schynen ook eenige vaart op Atsjien nog ontrent 't jaar 1696. gehad te hebben; doch 't is van weinig belang geweest.

Het laatste schip van hen voer (zoo ik meene) in 't jaar 1717. naar Oostindiën, genaamt *Salvator Mundi*, en gevoert door capi-

capitein *Robbert Davidsz Fay*, na 't welke ik van geen anderen derwaarts vertrokken iets in eenige jaaren vernomen heb.

Dit is 't voornaamste, 't gene ik van de vaart, handel, en verdere ondernemingen der Deenen op Oostindiën kan berichten, niet anders hier by voegende, als dat zy nu en dan nog een enkel schip daar heen zenden, 't geen de moeite, nog de onkosten, op zoo een langdurige reize en swaare uitreeding vallende (hoewel zy het zoo breed niet aanleggen) niet weerdig is. Hoewel hun koning zedert 't jaar 1705. en in de volgende jaaren, meer werk van deze Oostersche reizen, voor al met een nieuwe betrekking tot voortplanting van het Lutersch Geloof, schynt gemaakt te hebben, indien hun berigten daar over van tyd tot tyd naar Denemarken, en naar Londen gedaan, waar zyn. In dit zelve jaar wierden de Deenen door den vorst van Tansjouwer, die zig in een groote en sterke stadt, ontrent 60 mylen van Trangebar gelegen, onthoud, 9 maanden lang, met 40000 man belegert, welken zy ook niet bewegen konden van daar op te breken, voor dat zy zekere somme gelds, en meer andere zaaken, die hy van hen vorderde, aan hem betaalt en toegestaan hadden.

Het is egter zeker, dat schoon zy by de Engelschen, nog Franschen, 't zy in getal van schepen, die zy uitzenden; 't zy in opzigt van de voordeelen, in verre na niet haalen konnen, zy egter weerdig zyn, om onder de zeehelden, die dien grooten oceaan bezeilen, en Oostindiën bezoeken dorsten, getelt, en dierhalven egter verre boven alle de Ouden, die daar zeer veel zonder eenigen grond van opgaven, verheven te worden, om dat alles, 't geen zy ons daar van by hunne tochten aan de hand gedaan hebben, waar bevonden, en nog hedensdaags aan yder, die het maar lust na te vorschen, klaar aan te wyzen is, op wat kusten en steden van Indiën zy gevaaren, en waar zy zich aldaar nedergezet hebben; 't geen van geen der tochten, by de Ouden derwaarts ondernomen (gelyk wy bevorens aanwezen) kan getoont worden.

Wat nu de Spaanjaards, of Castiljaanen aangaat, die hebben wel mede, en vry vroeg, Indiën bevaaren, maar dit is wel meest ten tyde van *Philips* II. na dat hy Portugal in 't jaar 1581. aan zyn kroon gehecht had, geschied, ontrent welke tyd eenige schepen der Castiliaanen in de Moluccos gekomen zyn. Ook hebben de Spaanjaarden (gelyk wy onder Ternate, en elders, reeds aanwezen) niet alleen verscheide plaatzen in de Moluccos bezeten, maar hebben nu nog veel eilanden benoorden de zelve, die tot hunne kroon behooren.

De meeste, of wel de voornaamste der Philippines staan onder hen. Deze eilanden hebben verscheide naamen by verscheide volkeren. Wy, en meer andere, noemen die Ladrones, of dieven-eilanden, om dat de ingezetenen der zelve zeer behendige en geborene gaauwdieven zyn; hoewel zommige die van de Philippines nog onderscheiden; de zelve wat Oostelyker stellende. De Inlanders geven haar de naam van eilanden van Luçon, om dat het grootste zoo genaamt word, behalven dat ook zommige die naam aan de hoofdstadt ('t zy met 't zy zonder grond) geven. Uitgenomen op de Philippines.

De Portugeezen noemen die *Las Manilhas*, na de ware hoofdstadt van 't grootste; en by de Spaanjaards zyn zy met den naam der Philippines bekent, om dat zy onder de regeering van koning *Philips* II. meest ontdekt, en verovert zyn.

Zy leggen in de Orientaalsche zee, of wel in de *Archipelago di St. Lazaro*, en hebben Formosa, China, en Japan tegen 't N. De Moluccos in 't Z. En Coetsjin-China, Ziam en Indiën verder in 't W. En in 't O. den grooten oceaan, en ontelbaar veel eilanden in den *Archipelagus* naar de kant van *Nova Hispania*, en naar *Aquapulco*. Zy leggen tusschen den Evenaar, en de Kreefts zonnekeerkring, van de 5de tot de 19 of 20ste graad N. breedte, en van de 155ste tot de 170ste graad lengte, zoo dat zy wel 15 of 16 graaden in de lengte beslaan.

Ferdinand Magellanes (gelyk wy bevorens gezegt hebben) heeft die in 't jaar 1519. eerst ontdekt, en, zoo zommige willen, op Matan, of, zoo andere meenen, op Luçon, zyn leven gelaten. Het is zeker, dat hy tegen den koning van Matan sloeg, door des zelfs volk doodelyk gequetst wiert, en zoo aan zyn einde geraakt is. Wanneer die door hen ontdekt,

Na dezen tyd heeft men geen nieuwe ondernemingen der Spanjaarden op die eilanden vernomen, dan dat in 't jaar 1568. *Don Louis de Velasco*, onderkoning van Mexico, eenen *l'Adelantado Michiel de Legaspe* daar heen zond, die zich toen ook meester van 't eiland Zebu, en in 't jaar 1570. ook van 't eiland Luçon gemaakt heeft.

Eenige jaaren daar na is de ridder *François Drake*, en in 't jaar 1587. *Thomas Candish*, gelyk ook in 't jaar 1600. *Olivier van Noord*, en *Joris van Spilbergen* in 't jaar 1616. te Capul en voor Manilha geweest. Wat zy daar verricht hebben, kan men in hunne reizen zien. En door anderen bevaaren zyn.

Hoe veel deze eilanden in getal zyn, daar over is men 't niet eens. Zommige onder de Spanjaarden stellen, dat'er 1100, en andere dat 'er ongelyk meer zyn. *Argenzola* begroot het getal op 11000, dat 't Getal der zelve.

vry wat te hoog schynt opgegeven te zyn. Altoos men weet tot nog toe het nette getal niet; maar wel, dat 'er 13 of 14 groote, en 18 of 20 kleine en meer, met hunne naamen bekent zyn.

Kaart 'er van.

Wy zullen die meest niet alleen net beschryven, maar vertoonen die ook op No. I. in een zeer fraaje kaart. Zy strekken zich tot aan America wel 200 mylen verre, en zoo al mede ten Zuiden, ten Westen, en ten Noorden uit. Tusschen de 40 en 50 in getal zyn 'er van tyd tot tyd onder den koning van Spaanjen geraakt, zonder dat men den netten tyd wanneer aanwyzen kan.

De groote zyn Luçon of Luconia, Mindora, Masbatta, Tandaja, Panay, Neges, Celo, Leta, Abuyo, Limahan, Paragoa, Mindanao, St. Jan, en Tagima genaamt. De naamen der mindere eilanden zyn Manenduc, Borias, Lymbale, Tigoero, Tgan, Table, Capul, Bankingle, Limbonas, Doy, Dogeye, Mayo, Coyo, Cox eilanden, Mauritius, Ilhas Forcados, Bagimonokkan, Maraca, en meer anderen, ons meest onbekent.

Het grootste van allen, en wel het Noordelykste (weinig kleinen uitgezondert) is 't eiland Luçon, dat van anderen Luconia, en ook wel nieuw Castilien, genaamt word. Het legt in 't N. op de N. breedte van tusschen de 19 en 20, in 't Z. op 14, en op de lengte van 160 graaden, zynde by ruige gissing 150 mylen lang, en in 't N. (daar 't op zyn breedste is) ruim 30 mylen breed, dat allenskens van den 16den graad al naar 't Z. toe begint af te nemen, van waar dit eiland (dat in zyn omtrek ontrent 340 mylen beslaat) zich van 't W. naar 't O. met een ongelyke breedte, eerst van 20. en daar na van veel minder mylen, draait, hoewel het zynen O. hoek weer naar 't Z. keert, zynde op zommige plaatzen daar 15, 10, en ook maar 5 mylen breed.

En die beschreven.

In de 20 mylen benoorden dit eiland doen zich eerst 5. en dan nog 3 kleine, en verder meest onbekende eilandekens op, die ontrent 5 mylen van 't eiland Formosa leggen. Tusschen deze, en den N. hoek van 't eiland Luçon, ziet men eerst nog 7 zulke eilandjens ontrent 3 of 4 mylen Zuidelyker, en dan nog 2 of 3 mylen Zuidelyker zich nog 8 tot digt by dien N. hoek vertoonen, van welke 't eerste Heemskerk genaamt word, zynde de verdere maar dorre klippen. Doch wat Zuidelyker heeft men 't eiland Wezel, dat wat grooter, en diens Z. O. zyde *Cabo di Cabo* genaamt is. Ten N. W. van Wezel legt 't Hoog eilandje, wat Z. Westelyker Luipaarts eiland, wat Z. Oostelyker Babiennes met 2 kleine eilandjens in 't W.

Om nu dit groot eiland volgens de kaart, die wy daar van vertoonen, te beschryven, zoo maken wy van den N. kant een begin, dit daarom te meer ondernemende, om dat 'er van dit eiland zeer weinig door anderen gezegt, en dierhalven alles nieuw, en nog onbekent is.

In 't N. ziet men een zeer dikken hoek, die aan de Oostkant een weinig naar 't O. draait, alwaar die *Cabo del Engano* genaamt word, en op 19 graaden N. breedte gelegen is, gelyk men dat ook van yder plaats vervolgens in deze kaart net zien kan, waarom wy dat geduurig niet herhalen zullen. In 't W. N. W. puilt de zelve hoek met eenige dikte uit, welke hoek daar den naam van Cabo Bajadoor draagt. Even benoorden Cabo del Engano is ook nog een eilandeken I. de Cabo genaamt, en rondom die hoek vertoonen zich nog 4 of 5 anderen, die zeer klein zyn, en my maar klippen toeschynen te wezen. Luçon.

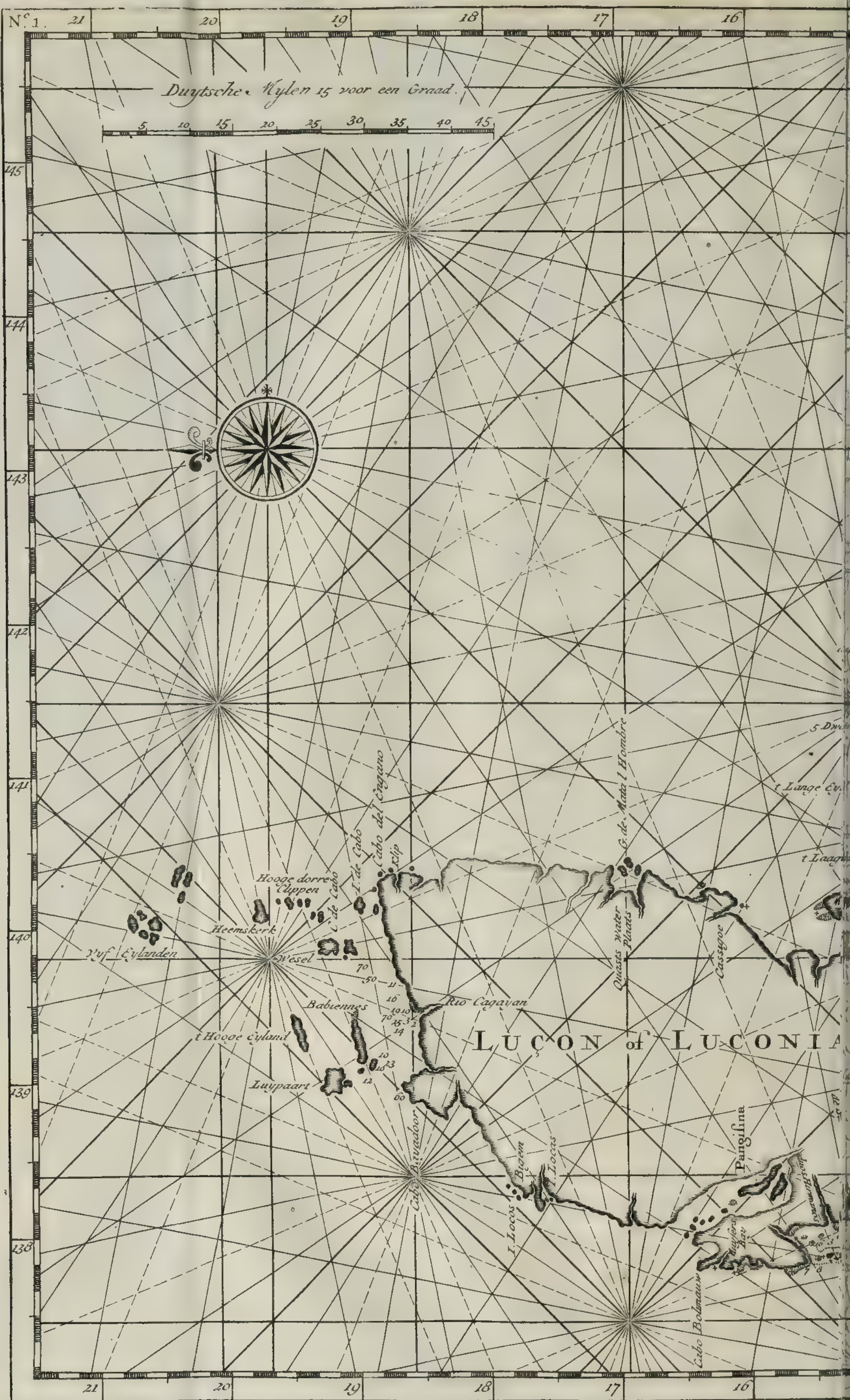
Wat diepte van water men tusschen Cabo del Engano en Cabo Bajadoor, als ook tusschen die eilandekens heeft, ziet men zeer net in deze kaart, zoo van die, als ook van meer andere plaatzen, aangewezen.

Tusschen deze twee kaapen heeft men twee rivierkens, de eene pas Beoosten Cabo Bajadoor, en de andere, Rio Cagian genaamt, 4 of 5 mylen Oostelyker leggende.

Langs de Westkant nu van Cabo Bajadoor afgaande, ontmoet men ontrent 14 of 15 mylen 'er van, een plaats Bigem genaamt, pas Bewesten welke de 3 kleine eilandekens I. Locos leggen. Een myl of twee Zuidelyker, dan Bigem, heeft men een riviertje, dan een uitstekende hoek, en dan weer een riviertje, waar voor zich ook twee eilandekens I. Locos vertoonen. 10 of 11 mylen Zuiderlyker ontmoet men weer een riviertje, en nog 5 mylen Zuidelyker komt men aan Muissersbaai, die wel 10 of 12 mylen diep, en 4 of 5 mylen breed is, zich meest van 't N. W. naar 't Z. O. strekkende, en wanneer men die ontrent 10 mylen ingeloopen is, ontmoet men een plaats, Pangisina genaamt.

In den mond dezer baai vertoonen zich in 't W. ontrent een hoek, die 't land daar maakt, 6 kleine eilandekens, die wel 5 of 6 mylen verre, al naar 't Zuiden, vervolgens gestrekt leggen, tusschen welkers uiterste, en nog een lang smal eiland, dat nog al dieper de baai in legt, en by Pangisina begint, een klein rifje is. En by dat lang eiland is nog een kleiner, dat W. Z. W. van 't zelve legt. Voor aan in deze baai, naar de Westkant, maakt hier 't land een fraaien breeden hoek van 5 of 6 mylen breedt, die wel 15 mylen lang is, en die in 't N. weer een kleine baai heeft, die 2 of 3 mylen Z. en N. diep, en wel 2 mylen breed is. Deze heeft twee

smalle

N°. 1.
Duytsche Mylen 15 voor een Graad.
Hooge dorre Clippen
Heemskerk
Vyf Eylanden
Wesel
Babiennes
t Hooge Eyland
Luypaart
I. de Cabo
Cabo del Engano
Klip
G. de Mata l Hombre
Quaests water Plaats
Cassigoe
Rio Cagayan
LUÇON of LUCONIA
Cabo Bojadoor
I. Locos
Bicem
Pangasina
Cabo Bolinauw

TANDAYA ofte
PHILIPPINES
MASBATTA
PANAI
MINDORA
Abuyo
Leta
Celo
Neges
Tgan
Limahan
Catanduanos
Camarines
Papanga
Manilha
Batte Eyland
Luypaarts Eyland
Liessens Eyland
Patientie Eyland
Cols Bay
Cabo Spirito Santo
St. Ignatio
t Duyven Eyland
Roobackers droogte
St. Berñardino
Soute Rievieren
Matan
Gigantes
Nombre de Dios
Laag bywater
Schilpads Eylanden
Mauritius
Dogeye
Coyo
Cox Eyland
Doy
Mayo
Symbale
Duos Hermanos
Babojen
Romlon
Panay
Oton
P. de Nassau
Bollosan
Carmoan
Tamban
Plassan
Canino
Indangh
Laboo
Peraulla
Cappellongauoh
Bocal
Attmoan
Legton Bay
Eelsarais
Gambangh
Rio Lobos
Batanga
Bolam
Louwangh
Vaca
Barr adera
St. Jago
I. Fortuin
Limbonas
Ambons Bay
Juan
Sant
14
13
12
11
10
9
145
144
143
142
141
140
139
138

E
b
v

ſmalle hoeken, een in 't O. en een in 't W., die Cabo Bolimauw genaamt wort.

Langs dien Weſthoek Zuid aangaande ontmoet men, pas Bezuiden den zelven, een riviertje, waar voor een kleine droogte is, gelyk men men 'er eenige mylen vervolgens langs ſtrand meer zulke, en hier en daar een klein inhammetje vind; doch 10 of 12 mylen Bezuiden den N. W. hoek heeft men weer een fraaje diepe baai, die wel 5 mylen N. O. en Z. W. zich in de lengte, en ontrent half zoo verre in de breedte, doch in de mond zich vry wyder uitſtrekt. Deze is vol reeven, die zich ook eenige mylen daar buiten vertoonen, en waar op ook 6 eilandekens in dien omtrek, eenige pas in den mond, en 3 daar buiten, te voorſchyn komen, doch de 2 grootſte leggen buiten, en 't Zuidelykſte van die drie. Hier maakt het land naar 't W. ook een ſtompen hoek, die wel 4 of 5 mylen lang, en ontrent half zoo breed is, ſtrekkende meeſt Z. W.

In 't diepſte dezer baai, wat naar de W. kant, alwaar die dikke hoek van binnen begint, is ook een riviertje, en aan de Ooſtkant der zelve baai, 6 of 7 mylen Bezuiden dit riviertje, is 'er nog een, Beweſten welke zich 2 van de voornoemde 6 eilandekens, *duos hermanos*, of de twee gebroeders genaamt, opdoen.

Van daar nog 6 mylen Zuidelyker (daar ook 't land wat 't O. in draait) heeft men nog een rivier, voor welke 3 eilandekens, de zandige eilanden genaamt, leggen. En nog 6 mylen Zuidelyker is nog een rivier, alwaar de wal een klein hoekje naar 't W. maakt, van welke tot aan de rivier by de *duos hermanos* een doorgaande rif langs de wal is, welkers diepte, gelyk ook der anderen, men in de kaart aangewezen ziet.

Even buiten dezen kleinen hoek heeft men weer een rivier; en een weinig Bezuiden die rivier, daar 't land allenskens indraait, een dikker hoek, Harshoek genaamt, voor welken een, en wat Weſtelyker nog 3 eilandekens, Witters en Harten eilanden, leggen.

Twee of drie mylen verder, of even Beweſten Harshoek, doet zich een kleine baai (Hartenbaai) op, meeſt O. en W. geſtrekt, alwaar de wal een kleinen ſmalle hoek, die naar 't W. ſchiet, en waar voor een eilandje legt, maakt, even buiten de welke zich weer een andere kleine baai (Ambons baai) vertoont, die meeſt W. Z. W. en O. N. O. ſtrekt. Deze is ontrent 2 mylen breed, en nog eens zoo lang. Binnen in de zelve, vlak in 't midden, dicht aan de wal, is een eilandje, en in de mond ziet men 'er nog 2 leggen. Een myl 2 of 3 Zuidelyker, daar de wal nog al meer naar 't O. draait, is een kleine inham, van waar de wal, na een korte poos, nog al meer naar 't O. inwykt, en daar zich een klein riviertje in een klein baaitje vertoont, voor welkers O. hoek men 't eiland Mirabella, en nog twee anderen, heeft. Even Beooſten dien hoek is weer een riviertje, en daar ontrent een plaats Linbing genaamt. En dan maakt het land daar de groote baai van Manilha, die wy, na dat wy dit ganſch eiland afgehandelt zullen hebben, genegen zyn volgens een byzondere kaart, en nog een byzondere teekening van die ſtadt, te beſchryven.

Verder O. op ontmoet men eerſt een rivier, en dan de plaats Papanga, daar 't land weer een dikken hoek, die meeſt Z. aan loopt, maakt, en daar men dan by de rivier Papanca komt, waar aan de ſtadt Manilha legt. Deze rivier komt uit het groot meir van Vay, in 't welke zich 3 rivieren, een in 't N., een in 't N. O., en een in 't O. gelegen, ontlaſten; en waar ontrent zich een eilandje pas buiten de wal vertoont.

Bezuiden Manilhas rivier doet zich deze ſtadt, en de veſting Cabita (die wy nu om de voornoemde reden voorby gaan) op, en dan verder Z. ten O. aangaande, ontmoet men eerſt een der 3 voornoemde kleine eilandekens in den mond der baai, en 2 mylen verder Toledo, en een weinig verder Lion, aan een klein riviertje, Beweſten welke plaats 1 of 2 myl een eilandje, met de naam van I. Fortuin bekend, zig vertoont. Van die rivier Z. aan maakt het land een hoek, die in 't N. redelyk dik, en wel 2 of 3 myl breed, doch in 't Z. ſmal, en aan de Weſtkant wel 4 of 5 mylen lang is.

Hier van daan, of van die hoeks Z. deel, draait de wal door 't N. naar 't O. vertoonende daar een fraaje baai, die wel 2 of 3 mylen diep, en wat ſmaller is, in de welke men eerſt, een myl 'er in, een kleinen inham, dan een ſmal hoekje, dan een riviertje, en een weinig verder, wel 3 mylen van de Z. hoek naar 't O. aangaande, weer een ander riviertje, en pas Beooſten de zelve, een plaats, Bolian genaamt, ontmoet.

Bezuiden de voornoemde Z. hoek ziet men ook het klein eilandje, St. Jago, van waar Ooſt aangaande men een groote ſtraat tuſſchen dit eiland, en Mindora, heeft, de ſtraat van Mindora genaamt, deze is wel 15 of 16 mylen O. en W. lang, en 5 of 6 mylen Z. en N. breed; doch in 't O. wat ſmaller dan in 't W.

Wanneer men de zelve 5 mylen ingeloopen is, ontmoet men I. Caſſer (en nog een klein eilandje Beooſten 't zelve) ontrent 1½ myl van de hoek van Bolian, en wat droogten Beooſten en Beweſten 't zelve, Beooſten welken hoek, die redelyk dik uitpuilende, en ontrent 2 mylen breed is, men een rivier heeft, daar Batanga legt, en alwaar 't land weer zoo een dik uit-

puilenden hoek maakt, Beooften welken zich weer de rivier Rio Lobos vertoont, Bezuiden welke men 3 of 4 eilandjens, I. Vierde (dat is de groene eilanden) of Surea Pilotos genaamt, verneemt. Drie van deze, die de kleinfte zyn, en zich N. O. en Z. W. ontrent 1 myl van malkanderen in een regte lyn uitftrekken, leggen op een rif, dat aan wederzyden met het Z. Weftelykft eindigt; doch zich daar niet buiten, of Beweften, vertoont.

Als men nu 4 mylen Ooftelyker (daar de wal wat infchiet, en dan weer O. loopt) aangaat, zoo heeft men weer een rivier, en 1 of 2 mylen verder een fmalle O. hoek, Benoorden de welke zich een groote baai, die wel 5 of 6 mylen breed en lang is, opdoet, die meeft in 't rond van 't W. naar 't O. loopt, en waar in zich, N. O. en Z. W. aan geftrekt leggende, 6 droogtens, 3 en 3, zoo lyn regt naaft malkanderen, ontrent 2 mylen van de wal opdoen. Ook ftrekt zich van dien O. hoek, waar op een plaats, Galbang genaamt, legt, een klein fmal rifje, ontrent 1 myl vlak naar 't N. uit.

Twee mylen van Galbang, die baai, N. W. aan, in, heeft men een riviertje, van waar de wal door 't N. naar 't O. draait, en daar men 4 mylen van de zelve Gambang ontmoet, waar na de wal 3 of 4 mylen verder met een fcherpen hoek naar 't Z. O. uitloopt, daar zy dan weer een diep baaiken maakt, dat voor aan zeer fmal, en 1 myl verder als een zee is, in 't midden van welke men Eeljavas leggen heeft.

Van den O. hoek dezer baai loopt het land Z. O. wel 8 of 10 mylen verre, daar de wal een vlakke inbogt van 3 of 4 mylen maakt, en Bezuiden welkers begin men ontrent 3 mylen buiten de wal 't eiland Marenduc heeft. Van daar dan weer Z. O. wel 5 of 6 mylen aangaande, loopt het land met een fmalle hoek, Punto de Lamo genaamt, en die wel 5 mylen lang, en ontrent half zoo breed is, uit, welke hoek regt tegen over het eiland Tgan legt, dat zich Z. O. en N. W. daar uitgeftrekt, vertoont. Even Beooften dezen hoek ziet men een klein eilandje, en dan doet zich daar een diepe breede doch zeer fcherp inloopende baai op, die naar 't N. W. wel 10 of 12 mylen infchiet, zynde voor aan wel 5 of 6 mylen, en agter aan, daar zich ook een riviertje vertoont, pas 1 of 2 mylen wyd. Van deze rivier wel ftyf 30 mylen verre loopt de wal eerft 15 mylen Z. O., en daar na O., in 't begin van welke laatfte ftreek lands men Camarinis, hoofdplaats van een landvoogdy van dien naam, ontmoet, Bezuiden 't welke 3 of 4 mylen zich 't eiland Borias vertoont.

Ten einde van die ftreek lands, zich O. ftrekkende, is een riviertje, en 1 of 2 mylen verder, daar de wal wat naar 't Z. O. draaid, weer een ander, tuffchen welke rivieren 't land een dikken hoek van 2 of 3 mylen maakt, en wat verder, daar weer een riviertje is, nog een fmallen, 5 mylen Beweften welke zich 't eiland Tigoero met zyn N. hoek vertoont. Voor deze laatfte rivier, pas Beooften dien fmallen hoek, heeft men een klein eilandje even buiten de wal in 't Z. O. met een rif wel van 2 of 3 mylen in 't rond, en dan ontmoet men, een weinig Beooften den kleinen hoek, die 't land daar even Beooften die rivier maakt, een baai, die wel 5 of 6 mylen diep, en ontrent 2 mylen breed is, in welke voor aan in de mond, en zoo vervolgens na binnen, 6 of 7 kleine eilandekens, waar van zig 't grootfte voor aan vertoont, leggen. Ook ziet men agter in de zelve eenige droogte, en ook eenige kleine inhammekens, en 3 rivierkens aan de Ooftzyde der zelve, in 't midden 2 digt by een, en de derde wat Zuidelyker, by welke 't land dan ook 3 matige hoekjens maakt, alwaar dan de wal van de Zuidelykfte hoek 5 mylen na 't Z. Z. O., daar dan een zeer klein inbogtje is, fchiet, alwaar zich dan een dikker hoek van 2 mylen breed in 't Z. O., waar op Bollofan legt, vertoont, en daar ook de ftraat van Manilha, die van daar in 't O. tot den hoek St. Jago in 't W. wel 60 of 70 mylen lang is, begint.

Pas buiten den voornoemden hoek, daar weer een rivier, en voor welke, Beweften de zelve, een kleine droogte is, ontmoet men in 't Z. O. 't eilandje Bankingle, en wat N. Ooftelyker 't eiland Capul. Ten Z. O. van deze rivier fchiet de wal na 't N. O., makende daar weer een fmallen hoek, die zich na 't Z. ten O. uitftrekt. Van daar loopt de wal wel 8 of 10 mylen N. N. O. aan, makende daar een korten dikken hoek van 1 of 2 mylen, pas Bezuiden welke men een kleinen vlakken inbogt ziet. Benoorden dezen hoek doet zich een fraaje baai op, die 4 of 5 mylen O. en W. diep, en ontrent 2 of 2½ mylen Z. en N., hoewel zy in de mond nog ruim zoo breed is. Deze word Albay, en ook wel Baja de la Baya genaamt, Beweften de welke 4 of 5 mylen landwaard in, Caffigoeraug legt, Benoorden welke plaats zich een binnenwater of meir, O. en W. wel van 5 mylen ruim in de lengte, en 3 in de breedte, opdoet. Benoorden Baja de la Baya vertoont zich een fmalle hoek, die zich vlak na 't O. wel 4 of 5 mylen verre uitftrekt, en Punto Cageers genaamt word. Van dezen hoek loopt het land weder na 't N. W. in, met een flaauwe inbuiging van de zelve wel 5 of 6 mylen verre, en maakt nog 3 of 4 mylen N. Weftelyker een dikken doorgaanden O. hoek, waar op Carmoan,

en

en tegen over welke in 't O. 2 mylen buiten de wal het eiland Bagimonockan legt, pas Beweften 't welke zich 3 eilandekens, Z. en N. ftrekkende, 1 of 2 mylen van de wal opdoen, gelyk men 3 of 4 mylen Noordelyker nog 6 eilandekens in 't rond op een rif, en aan weer zyden in 't Z. en N. nog een byzonder rif hebbende, en Beweften de zelve 2 of 3 mylen nog 3 anderen ontmoet, van den voornoemden hoek, waar op Carmoan legt, ontrent 4 of 5 mylen gelegen, en ontrent welke laatfte zich pas Benoorden dien hoek, zoo als hy na 't N. W. wat draait, zich eerft nog 2, en daar na nog 4 eilandens, de 3 vlak voor een rivier, en meeft Z. en N. geftrekt, vertoonen. Alle deze eilandekens worden de verdrietige eilanden genaamt.

Van den voornoemden hoek nu loopt men meeft W. aan, daar zich de voornoemde rivier 1 myl Beweften de zelve opdoet. En Beweften die rivier loopt het land met eenige kleine uitpuilingen, en kleine inbogten, ontrent 8 mylen verre meeft Weft aan, alwaar men ontrent 3 mylen Beweften die rivier, 1 myl van de wal, 4 eilandjens meeft O. en W. doch de laatfte wel zoo Zuidelyk geftrekt, 1 myl van malkanderen leggen ziet, die met een klein rifje, dat zich N. ten O. van de 3 Ooftelykfte, 1 myl verre buiten de zelve, vertoont, bezet zyn.

Benoorden de 2 Weftelykfte doen zich nog 4 kleine eilandjes digt by een, doch 2 wel zoo Noordelyk, op.

Ten einde die ftreek van 8 mylen op 't eiland Luçon vertoont zich een klein hoekje, en dan een rivier, aan welke Taniban legt. Hier fchiet de wal weer met een dikken hoek, die wel 3 of 4 mylen lang, en wel 5 mylen breed is, na 't N. uit, in 't midden van welken hoek men een riviertje, en daar by Plaffan ziet; ook ziet men pas Beweften de rivier een klein eilandje, Beweften den Wefthoek der zelve, alwaar men dan weer een baai, die wel 4 of 5 mylen N. en Z. diep, en wel 2 of 3 mylen breed is, verneemt; ontrent welkers mond aan de Ooftzyde 2 en aan de Weftzyde 3, en wat Weftelyker nog 2 wat grooter eilandekens na 't W. geftrekt leggen. Binnen in 't diepfte der baai, regt in 't midden, is een fraaje rivier, die 3 mylen landwaart in naar 't Z. toe door 2 andere rivieren, die zich daar vereenigen, verfterkt word, van welke de eene, van 't Z. O. komende, Naga, en de andere, van 't Z. W. afftroomende, Limgana genaamt word.

Even Beweften den Wefthoek der voornoemde baai, voor welke die eilandekens leggen, heeft men Canimo, van waar de wal W. N. W. aan een breeden hoek van 3 of 4 mylen maakt, die met een klein puntje in 't W., doch na 't N. geftrekt, uitfteekt, van welk puntje een klein rifje 1 myl of 2 in 't rond loopt, waar op ook een klein eilandje legt, hoedanig nog een men in het klein baaitje, dat daar aan volgt, even binnen des zelfs mond leggen ziet, daar zich ook China Manocha aan een rivier, aan de Ooftkant dezer baai, vertoont. Een weinig Weftelyker is nog een rivier, waar ontrent Indang wat dieper in 't land legt, en 1 myl verder nog een rivier, tuffchen welke beide 4 of 5 mylen landwaart in zich Laboo, gelyk zich 1 of 2 mylen Beweften de laatfte rivier (daar de wal met een dikken hoek van 2 mylen na 't N. en 't N. W. weer wat uitloopt) Bocal opdoet.

Als men nu tuffchen Canimo in 't O. en Bocal in 't W., zyn gezigt na 't N. wendt, ziet men daar O. en W., en nog zelf al Weftelyker en Ooftelyker, de eilanden van Clavet, 8 in getal, alle zeer klein, uitgenomen een, dat wel 2 mylen lang is, Beweften welke 4 of 5 mylen nog 5 anderen, de vyf dwaaze maagden genaamt, digt by een opdagen.

Pas Beweften den hoek van Bocal is weer een rivier, en wat verder nog een, waar by Malegetto legt, en 2 mylen verder als Bocal (waar door de wal daar twee kleine hoeken, en een wat grooter in 't W. maakt) nog eene, Beweften welke 4 of 5 mylen een kleine fmalle hoek, die na 't N. uitfteekt, zich vertoont, ontrent welke Peraïlla legt. Beweften dezen hoek fchiet de wal wat na 't Z. W. ontrent 3 mylen verre, in, en 1 of 2 mylen Beweften de zelve ziet men 3 eilandekens in een driefprong op een klein rif leggen. Hier maakt het land een vlakke baai van 3 of 4 mylen, fchietende met den W. hoek na 't N. W. 2 of 3 mylen ver uit, daar weer een rivier met een fmaller hoek, en dan nog een rivier is; by welke Cappel Langaug legt.

Daar na maakt de wal W. aan eerft een fpits, en dan een hoek, die wat breeder is, tuffchen beide welke hoeken (die na 't N. ftrekken) een riviertje is. Daar na doet zich een kleine baai van 2 of 3 mylen in de lengte, en 1½ in de breedte, met een kleinen Wefthoek, op, en dan nog eene, die vry wat grooter is, welke laatfte wel 3 mylen lang, en aan de N. W. zyde met een rif bezet, waar na hy ook den Vuilen hoek genaamt is; ook is 'er nog een rifje 1 myl Benoorden de O. kant des zelfs, en op de W. zyde van 't groote rif ontdekt men ook een klein eilandje.

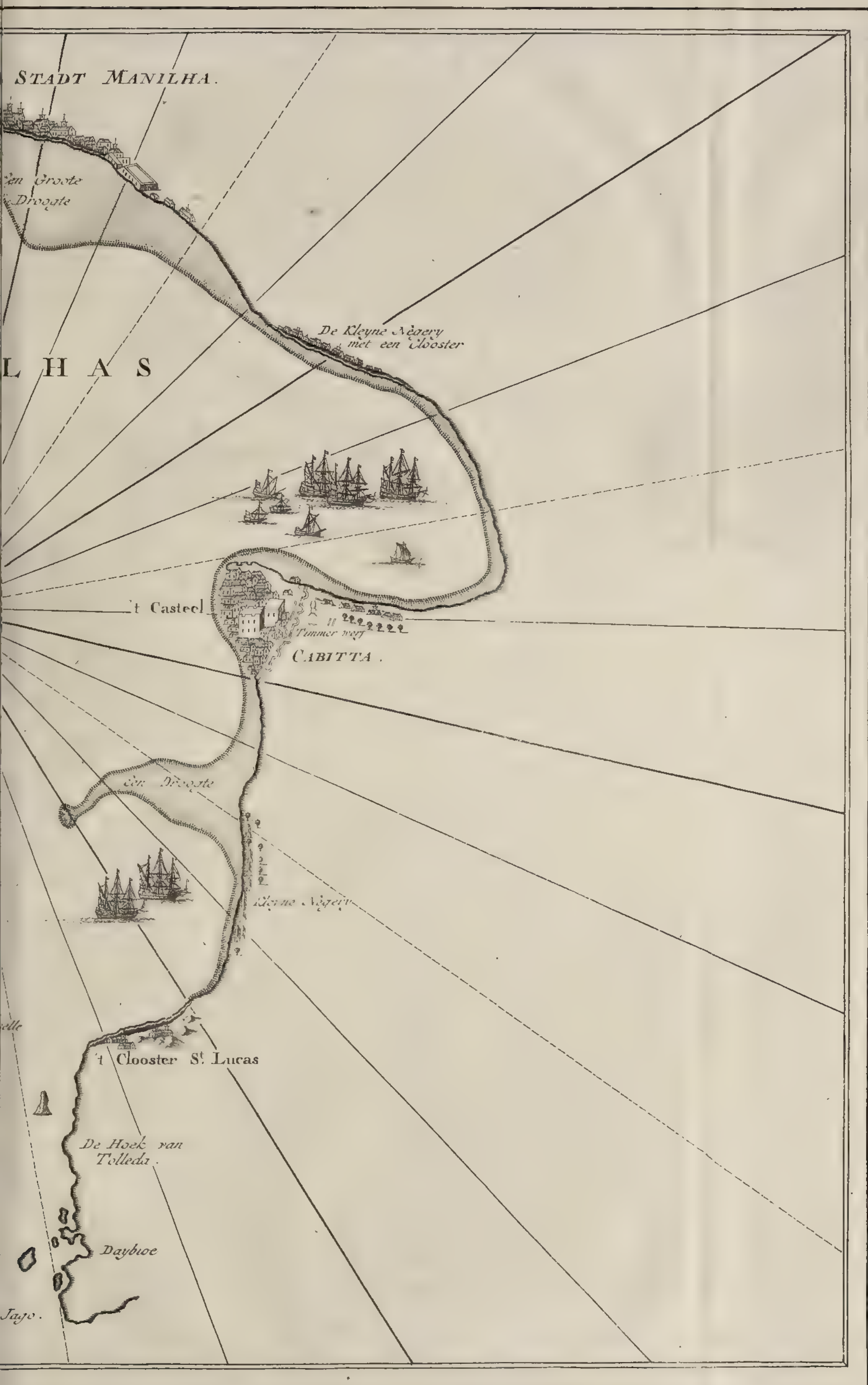
Vlak in 't N. van dezen hoek, wel zoo Ooftelyk, en tuffchen de vyf dwaaze Maagden, ontrent 7 of 8 mylen van de wal, legt het lang eiland, dat zich ontrent 3 mylen O. ten N. en W. ten Z. en 1 myl

N.

N.° II.

Négery
R. Papanca
Clooster
't Clooſter S.t Domingo
Négery
MAN
BA
Water Plaets
Rio de Cannas
Marivelle
Lumbons Bay
Frade

STADT MANILHA.
een Groote Droogte
De Kleyne Negery met een Clooster
LHAS
't Casteel
Timmer werf
CABITTA.
een Droogte
Kleyne Negery
't Clooster St. Lucas
De Hoek van Tolleda.
Daybioe
Jago.

gaans de baai van Manilha, maar ook wel de baai van Cavita genaamt, aangaat, wy wyzen daar ontrent de allerminste byzonderheden aan. Zy is voor aan wel wat naauw, en eenigzins gevaarlyk, voor die 'er onbekent is, om in te komen; maar van binnen zoo ruim, dat 'er eenige honderden van schepen in zouden konnen ankeren.

By ruige gissing is zy in den ingang pas 2, en van binnen wel 5 of 6 mylen O. en W. wyd, strekkende zich N. en Z. nog veel wyder uit. Zy loopt meest N. O. zoo als men 'er inkomt, en haare strekking is N. O. en Z. W.

In de mond, ontrent 1½ myl 'er in, ontmoet men in 't Z. W. ten W. een zeer klein eilandje met een ritje in 't Z. O., Frade genaamt, en ½ myl N. Oostelyker het eiland Marivelle, dat ook wel Mirabella genaamt word, 't welk zich even eens als een ham vertoont, meest N. O. en Z. W. strekkende, waar van men het breede in 't Z. W. en den hiel van de ham in 't N. O. en wat na 't O. ten Z. uitschieten ziet.

Op dit eiland is gemeenelyk een wagt der Spaanjaarden by dag en by nacht. Ook onthouden zich hier hunne lootzen, om de schepen van Aquapulco, en van andere gewesten, na Manilha komende, veilig binnen te lootzen. Het is niet boven ½ myl, of ¾ myls, lang, en in 't N. O. pas ⅛ myls, doch in 't Z. W. ontrent ¼ myl breed.

Een halve myl ten Z. O. van 't zelve legt een ander eilandje, dat ongelyk kleinder is, klein Marivelle, of klein Mirabella genaamt; dit strekt zich ¼ myl N. O. en Z. W. uit, zynde pas ⅛ myl breed, en niet anders dan voor een dwars in de weg dienende, om den ingang voor vreemde vaartuigen te meer te verzekeren.

Zoo als men nu deze baai inkomt, heeft men ter linker hand, of aan de N. W. zyde (van waar wy de zelve zullen rond gaan) eerst een fraaje baai, wel ½ myl Z. en N. breed, en O. en W. wel 1 myl lang, welke Limbons baai genaamt is. Van daar, of van den N. O. hoek (die zeer smal is) N. O. aan buigt de wal wat na 't N. W. in, terwyl de zelve zich N. O. aan ¾ myl verre strekt, daar zy met een dikke hoek weer wat na 't N. O. uitloopt, ten N. O. van welke hoek (die ¼ myl breed is) zich een riviertje, Rio de Cannas genaamt, vertoont, hoedanig eene, die wat grooter is, men pas Benoorden een dikken hoek, die wel 1 myl breed is, en daar de wal van 't Z. W. door 't O. en N. O. na 't N. draait, heeft, pas ten N. van welke rivier ¼ myl een smal rif begint, dat zich van daar N. en N. ten O. aan, zoodanig langs deze kust vertoont, maar zich af en aan de stadt Manilha, en ten N. O. van de zelve merkelyk verbreed, loopende dan, tot pas voorby Cabitta, weer zoo smal voort, doch ½ myl ten Z. W. van het zelve loopt het weer breeder na 't N. W. uit, dan weer zoo smal tot digt by 't klooster van St. Lucas in 't N. O. vervolgende.

Van de voornoemde rivier nu, ten N. van welke dit rif begint, loopt de wal ontrent 1½ myl schaars N. aan, daar men weer een rivier en waterplaats heeft, van waar dan de wal met een flaauwe buiging na 't N. W. meest N. O. wel 2 mylen verre loopt, daar men een Negry, of dorp heeft, alwaar zich eenige Spaanjaarden onthouden, van waar de wal ¼ myl regt N. O. oploopt, daar zich het fraai klooster St. Domingo, en ½ myl meer na 't O. weer een minder klooster van aanzien, en ½ myl N. Oostelyker weer een dorp, en een fraaje groote rivier opdoet, ten N. O. van welke een groote ½ myl zich de groote rivier Rio Papanea, met veel fraaje plantagie van geboomte tusschen beide deze rivieren, vertoont.

Even ten N. O. van de laatste rivier doet zich de pragtige stadt Manilha, met een groote droogte, die zich ¼ en ook ½ myl buiten de wal, en wel 1 of 2 mylen ten N. O., gelyk ook eenigzins ten N. W. van de zelve, uitstrekt, zeer heerlyk wel 1 myl of ¾ myl langs strand op, daar de wal dan al meer en meer na 't N. O. buigende, men 1 myl verder N. O. aan een kleine Negry met een klooster ontmoet, welke zich wel ¼ myl verre uitstrekt, van waar dan de wal, N. O. 1 myl, en dan N. W. ook 1 myl loopende, een groote bogt maakt, die wel 1 of 1½ myl N. O. en Z. W. breed, en wel 2 mylen Z. O. en N. W. diep is. Aan den N. W. hoek van deze binnenbaai vertoont zich de vesting Cabitta, en aan den N. O. kant de timmerwerf der Spaanjaarden.

Van dit Cabitta (anders ook wel Cavita, en Cayta, genaamt) loopt de wal ½ myl verder weer vlak na 't Z. W. met een flaauwe buiging, alwaar zich weer een kleine Negry vertoont, tusschen welke, en Cabittas Z. W. hoek, het rif zich wel tot ¼ myl verre, aan weerzyden allengskens, hoe langer hoe scherper na 't N. W. uitschietende, en in 't einde zich wat meer na 't W. draajende, verbreedt. By deze Negry maakt de wal een flaauwe bogt wel van 1 groote myl, alwaar zich, even voor by de plaats, daar dit rif geheel ophoud, het klooster St. Lucas, dat al zeer fraai is, en daar de wal wat na 't N. W. met een hoek buigt, vertoont. En pas buiten dezen hoek strekt de wal weer, ontrent 2 mylen verre, regt Z. W. aan.

Een weinig ten Z. W. van dezen hoek ziet

ziet men pas buiten de wal na 't N. W. toe een groote klip als een eilandje, en een weinig verder een klein bogtje, en daar by den flaauwen hoek van Tolleda, waar na zich ½ myl Z. Westelyker, af en aan Daybioe, even buiten de wal, eenige klippen aan weerzyden van een klein baaiken vertoonen, ten N. W. van welke zich 't klein eilandje de Fortuin opdoet. Daar na ziet men wat meer na 't Z. W. een flaauw bogtje, en een klip 'er in, en dan den uiterften Z. W. hoek van deze baai, welke hoek Punto di St. Jago genaamt word, waar mede wy van de befchryving dezer baai volgens deze kaart affcheiden, om tot No. III. die de ftadt vertoont, over te gaan.

En de ftadt befchreven, Zy legt aan de vloet Rey met al redelyk hooge en bofchryke bergen, van welke langs de N. W. zyde der ftadt, uit het meir van Vay, de rivier Papanca uit het O. N. O. komt afftroomen.

Men ziet aan de N. W. kant der zelve een zeer vermaakelyke en luftige landftreek, ten deele met geboomte beplant, en ten deele ook met eenige fraaje huizen, zoo van de Spaanjaarden, als wel voornamelyk van de Chineezen, bebouwt, die daar ook een tempel, die men hier afgebeeld ziet, hebben, buiten welke landftreek zich na 't N. W. nog een rivier, en ten N. W. der zelve nog eenige huizen met een fraaje plantagie vertoonen.

De ftadt Manilha in haar zelve is niet alleen de hoofdftadt van het eiland Luçon, maar ook de eenige, die ik wete (wat ook anderen daar van fchryven mogen) dat op het zelve is, zynde alle de andere plaatzen maar vlekken, en dorpen.

Gelyk zy een heerlyk gezigt na 't gebergte heeft, alzoo legt zy ook zeer vermaakelyk, en tot den grooten handel, die daar gedreven word, zeer wel gelegen, by na (alzoo 'er nog eenig voorland is) aan de zee, en ook by na in 't midden van zulk een groote baai, die door de klippen en eilandjes, in de mond der zelve, wel verzekert is, leggende op de breedte van ontrent 14 graden Benoorden den Evenaar.

en afgebeeld. Die fraaje ftadt is met een hooge muur, met veel borftweeringen, affnydingen en bolwerken, voorzien. De huizen zyn meeft alle van fteen zeer pragtig en groots gebouwt, en met pannen gedekt; waar onder zommige byzonder uitfteken. De ftraaten zyn doorgaans breed, en zeer wel geregeld, en hier en daar met fraaje groote pleinen tuffchen beiden verçiert.

Men ziet 'er veel kloofters en eenige fchoone kerken; doch niets is 'er heerlyker, als het paleis van den landvoogt der Philippines, die van den onderkoning van Mexico hier gezonden word, en een ftaat als een onderkoning, en hier zyn verblyfhoud, gelyk hier ook de Raad des konings, de Aardsbiffchop (die nog verfcheide Biffchoppen onder zich heeft) nevens vier Auditeurs, en een Fiscaal, of Procureur des konings, met veel andere hooge bedienden, doorgaans geplaatft zyn, zoo dat zy als de zetel van alle de Philippines, daar zich de Grooten onthouden, en daar de voornaamfte zaaken verrigt worden, aan te merken is.

Hoe groot deze magtige ftadt zy, kan men daar aan eenigzins afmeten, dat wel 15 of 16000 Chineezen, behalven de Spaanjaarden (die men op 2 of 3000 gift) en behalven de Inlanders (die ook veel in getal zyn) zich in, of ontrent de zelve onthouden.

Den grooten handel, die daar is, kan men mede eeniger maten daar by afmeten, dat 'er in een jaar gemeenlyk wel 300 of 400 geladene vaartuigen en jonken van Canton en Tsjintsjeoe aankomen, en wel 30 of 40 Chineefche of Japanfche jonken (behalven de 2 groote fchepen, die jaarlyks hier van Aquapulco met zeer veel waaren belanden, en buiten de Portugeefche, en meer andere vaartuigen) meeft altyd op de reede, doch met dat onderfcheid leggen, dat de kleine 'er na by komen, en de groote 'er 1 myl, of ¾ myl af, ontrent het kafteel Cabitta, dat voor al in 't N. O. vry fterk is, en met zeer veel pakhuizen, tot den handel daar gebouwt, zich onthouden, behalven dat de inham by Cabitta ook zeer diep, en byzonder wel gelegen is, om de fchepen daar veilig te plaatzen, en te ontladen, en des noods ook daar aan een fchoone werf, die 'er pas ten N. O. is, te vertimmeren. Ook konnen zy gemakkelyk by hun vertrek van zeer fchoon water, niet alleen uit de rivier Papanca, maar nog wel zoo gelegen uit een andere, die men in 't N. O. ziet, en tuffchen welke en de ftadt zich een zeer fraaje landftreek met veel fraaje plantagien en nette gebouwen opdoet, voorzien worden.

Of men hier goede handwerkslieden heeft, kan men zeer ligt aan die ongemeen ja by na weergadeloos fraai gemaakte Manilhaze goude en zilvere draadwerkze kiftjens, bennen, fchotels, borden, en andere diergelyke werken, zien.

Men wil, dat de 2 fchepen, die den onderkoning van Mexico jaarlyks van Aquapulco herwaarts zend, wel 2 of 3 millioenen aan allerlei waaren hier brengen, waar tegen zy weer veel goud, zilver, en allerlei Chineefche en Japanfche waaren in menigte hier van daan voeren, alzoo die twee natien hier een ongemeenen grooten handel dryven, buiten welke zy die ook aan de Portugeezen daar toeftaan, maar de Hollanders, Engelfchen,

Fran-

N°. 4.

ANILHA.

En
ſtadt
ſchre

en af
beeld.

Franſchen of andere Natien, mogen daar niet verſchynen, uit vreeze dat die hen daar ondienſt zouden doen; maar voor de Spaanjaarden is Maniiha tuſſchen hen en de Chineezen voor den handel even eens, als 't in Macao voor de Portugeezen is.

Aangezien nu die ſtadt met zoo veel bolwerken voorzien, en ook de veſting Cabitta, op zynen langen hoek lands, die na 't N. W. loopt, zoo verſterkt is, zoo hebben de Spaanjaarden daar wel ruim 1000 man alleen tot de bezetting van nooden, die zy daar meeſt uit vreeze voor de Japanders en Chineezen houden.

Ik zou van die ſchoone ſtadt nog veel fraais hier konnen nederſtellen, maar ik moet my tot andere dingen, deze Philippines betreffende, keeren, alzoo 't onmogelyk is, hier alles te zeggen, en 'er nog vry wat van de andere eilanden te ſchryven valt, weshalven wy hier van deze ſtadt, en dit eiland, in weerwil moeten afſcheiden.

Wy gaan dan over, om de verdere eilanden, buiten Luçon gelegen, te beſchryven, om 't welke met eenige ordre te doen, wy voor eerſt Bagimonokkan, om dat dit alleen in 't O. legt, met een woord maar zullen aanhaalen; om dan in 't W. met de andere een begin te maaken.

Dit eilandje Bagimonokkan Beooſten den hoek van Carmoan, op Luçons O. deel gelegen, is meeſt rond, doch na de N. kant met een kleine hoek uitſtekende, pas ten O. van welke zich een klip, de Biſſchop genaamt, als een eilandje opdoet. Men ziet op dit eiland, dat ontrent 8 mylen Z. en N. lang, en ontrent 6 mylen O. en W. breed is, maar 3 plaatzen, van welke zich in 't N. Pangidappo (daar ontrent zich in 't N. O. 2 kleine baaikens vertoonen) in 't midden Cattamaraug, en in 't Z. Catanduanos opdoet. Op het zelve zyn eenige weinige Spaanjaarden, meeſt om anderen daar van daan te houden, geplaatſt.

Pas Bezuiden de Z. W. hoek van Luçon doet zich het eiland Mindora als een driehoek op, van welke 'er een in 't W. een in 't N. O., en een in 't Z. zich vertoont,

W. N. W. van des zelfs Weſthoek vertoonen zich wat Ooſtelyker 3 kleine eilandjes N. O. en Z. W. zeer digt aan een, met een rifje na 't N. O. uitgeſtrekt, en een weinig Weſtelyker, mede pas 2 myl buiten de wal, de eilandekens Lubau (dat het grootſte is) en Limbonas, dat wat ten Z. W., gelyk nog een ander klein eiland ten N. O. van 't zelve legt.

Het eiland Mindora (diens W. hoek op 13, en welkers Z. hoek even tuſſchen de 11 en 12 graaden legt) beſlaat in zynen omtrek 55 mylen, te weten 25 van den W. tot den Z. hoek, en 30 mylen van den W. tot den N. O., en zoo buiten om verder tot den Z. hoek, hoewel zommigen het wel op 40 mylen ſtellen, leggende meeſt Z. W. en N. O. geſtrekt. Ook is het hoog en bergagtig, doch niet zeer boſchryk, hoewel men hier en daar aan de zeekant eenige hooge boomen verneemt, doch landwaard in niet, maar men heeft 'er veel groot en klein vee, dat zeer wild is.

Even Bezuiden den W. hoek is een kleine droogte van katskoppen vlak voor een klein baaitje, daar de wal wat na 't Z. O. indraait, alwaar zich een klein rifje om de Z. hoek van dit baaitje vertoont. 2 of 3 mylen meer na 't Z. O. heeft men weer eenige katskoppen digt by de wal, en 2 of 3 mylen van de wal in 't Z. W. een rifje, en nog wat Z. Ooſtelyker een langwerpig klein eilandje leggen.

Even buiten die katskoppen loopt de wal met een vlakke bogt wel van 5 of 6 mylen in, aan 't einde van welke zich, pas buiten de wal, 2 kleine eilandekens, en 4 mylen Weſtelyker nog 4 eilandekens op een rif vertoonen, dat wel 5 of 6 mylen in 't rond is, en dat met een ſcherpe punt aan zyn O. zyde na de wal uitſteekt, men ziet die meeſt aan de Weſtkant van 't zelve zoodanig, dat de 2 grootſte het Noordelykſt leggen; en 4 of 5 mylen vlak Bezuiden dat rif ziet men nog een ander, dat by na langwerpig rond is, uitgenomen dat het met een ſcherpe punt mede in 't O. na de wal ſtrekt, zynde ontrent 4 mylen lang en meeſt doorgaans 2 mylen breed.

Wat Mindora nu verder betreft, als men van de W. hoek 4 of 5 mylen O. aangaat, zoo ontmoet men een rivier, en pas Beooſten de zelve Inciadaha; en al verder O. ten N. 3 of 4 mylen aan eerſt een klein baaitje, Beooſten 't welke een ſcherpe hoek is, die na 't O. N. O. uitſteekt, en dan weer een rivier, waar by zich Bavadera opdoet; en nog 4 mylen verder na 't O. Vaca weer by een rivier, pas Beooſten welke even buiten de wal zich 2 kleine eilandekens, op een klein rifje O. N. O. van een geſtrekt, vertoonen.

Hier maakt de wal een dikken hoek wel van 4 mylen, alwaar zy na 't Z. O. ombuigt, en dan ontmoet men weer een rivier met een ſmal rifje aan weerzyden der zelve langs de wal zich ſtrekkende.

Even Beooſten die rievier legt Loewang, ten Z. O. van 't welke in een klein baaitje een eilandeken pas buiten de wal is; alwaar die met een hoek van 2 of 3 mylen na 't O. N. O. uitſchiet, daar zich na een ſmal rifje langs de wal dan weer een rivier, en daar na een hoek van 2 mylen breed, en vlak O. aan uitſtekende, opdoet, alwaar de zelve geheel na 't Z. draait, zonder dat men hier iets verder, dan op 't einde van den Z. hoek, Punto de

de Lin genaamt, pas Benoorden de zelve, nog een fraaje baai heeft, wel van 2 of 3 mylen in 't rond, en meest Z. W. en N. O. gestrekt leggende.

Aan de Z. W. kant van dit eiland is tusschen de W. en Z. hoek geen eene plaats, maar men heeft in een groote vlakke baai 2 rivieren, en by na aan wederzyden 'er een leggen; waar na zich dan 5 of 6 mylen Z. Oostelyker nog een riviertje, en wat verder nog een klein baaitje of twee opdoet, waar mede wy van dit eiland afscheiden.

Ten Z. W., ten W. en ten Z. van Mindora 10 of 12 mylen heeft men 24 of 26 eilandekens zonder naam, niet verre van 't eiland Limahan, dat ontrent 5 of 6 mylen O. en W. breed, en Z. en N. ontrent 8 mylen lang is. Op dit eiland (dat op 12 of 13 graaden legt) leggen geen plaatzen, nog rivieren of baajen, dan eene groote in 't W., en een kleine, met een riviertje daar by, in 't O., en nog een kleiner in 't N. O.; vertoonende zig zelven meest rond, uitgenomen dat het in 't Z. en N. met een kleine punt uitsteekt, beslaande in 't rond ontrent 27 of 28 mylen. Limahan.

Ten Z. W. van 't zelve leggen nog 6 eilanden in 2 reijen naast malkanderen Z. en N. 1 of 2 mylen van een gestrekt, en 3 of 4 mylen Zuidelyker nog een smal lang eiland van 4 mylen in de lengte; en nog een kleiner wat Zuidelyker by des zelfs O. einde, alle welke mede geen naam hebben, en zy leggen tusschen de 11 en 12 graaden.

Digt by deze eilanden ('t geen men in de groot besteks kaart niet, maar zeer klaar in de kleiner besteks kaart No. IV., zien kan) legt het eiland Paragoa, dat wel 22 of 24 mylen lang, in 't N. O. ontrent 6 of 8, en verder na 't Z. W. al meest strekkende pas 5, 4 en 3 mylen breed is. Paragoa.

Dit heeft in 't N. O. een groote, en in 't O. en 't Z. O. nog 2 kleine baajen, aan de Z. W. kant 1 rivier, en nog eene in 't N. W. ontrent het midden, en dan 2 aan de Z. O. zyde, ook meest in 't midden, ten N. O. van welke 2 rivieren zich weer 11 kleine onbekende eilandekens al meest N. O. aan gestrekt, en nog 6 of 7 diergelyke aan 't Z. W. einde, zeer digt by 't eiland Borneo, vertoonen; hoedanige 6 'er nog hier en daar langs de N. W. kant tot aan de rivier verspreid leggen.

Van den N. Westelykste hoek dezes eilands ziet men wel ½ myl van 't zelve, langs de wal een rif loopen, dat voor aan wat na 't N. W. eenige mylen verre zich uitstrekt, al waar zich ook, al na 't N. W. toe, eerst 2 riffen digt by de wal, en 5 mylen 'er af nog 1, en nog 7 of 8 mylen verder nog 2 anderen met 1 eilandje in 't midden, en nog 3 eilandjes, die wat Z. Westelyker leggen, opdoen, buiten welke men nog een grooter rif wel 5 of 6 mylen lang, en 2 breed, 5 of 6 mylen ten N. W. van de Z. W. hoek dezes eilands na 't N. W. meest gestrekt, leggen ziet. Meer niet konnen wy van dit groot eiland zeggen, dan alleen, dat ook eenige Spanjaards zich op 't zelve onthouden, om dat het zoo na by Borneo gelegen is.

Na 't eiland Limahan dan (om die kant eerst af te doen) weer te rug keerende, zoo ontmoeten wy 6 of 7 mylen van 't zelve in 't Z. O. het klein eiland Doy, dat pas 4 mylen Z. en N. lang, en 1 of 2 mylen O. en W. breed is. Voor des zelfs N. hoek legt 1 klein eilandje, en als men van daar 2 mylen Zuidelyker gaat, ziet men 'er weer 1, en zoo vervolgens 3 of 4 mylen verder nog 5 anderen, van welke 't een vlak tusschen de eilanden Doy en Mayo, doch naast aan 't laatste, legt. Alle deze eilandekens hebben geen naam. Doy.

Mayo is ontrent van groote, als 't eiland Doy, zynde meest N. O. en Z. W. doch eenigzins gebogen, uitgestrekt. Het heeft in 't N. W. een kleine, doch in 't Z. O. een groote inbogt, en is van zynen W. hoek rondom tot aan de Z. W. hoek (zynde maar tusschen die 2 hoeken in 't Z. W. zuiver) met 1 smal rif bezet. Mayo.

Drie of 4 mylen Bezuiden Mayo leggen nog 4 onbekende eilandekens, 2 en 2 digt by een, en ten O. van 't zelve 5 mylen ziet men 'er nog 2 Z. O. en N. W. gestrekt, tusschen welke en 't eiland Mayo, 4 of 5 mylen meer na 't Z., zich pas Benoorden 't eiland Coyo 3, en ten O. van 't zelve, 2 mylen van de wal 2, en nog 3 of 4 mylen Oostelyker, nog 3 zulke eilandjes, gelyk zich ten Z. van 't zelve nog 4 ('t een digt by de wal, en de 3 anderen 4 of 5 mylen van de zelve, van welke 't Zuidelykst Cox-eiland genaamt is) opdoen; buiten dat men 2 of 3 mylen ten Z. O. van Cox-eiland nog 1 klein eilandje op een klein rifje, en 5 mylen van dat eilandje in 't Z. ten O. het eilandje Mauritius, dat Z. en N. ontrent 4 mylen lang, en 1 of 2 mylen breed is, verneemt. Cox-eiland. Mauritius.

Wat nu 't eiland Coyo betreft, dat is mede niet zeer groot, zynde pas 4 mylen Z. en N. lang, en 2 of 3 mylen breed, hebbende een uitstekenden smallen hoek na 't N. O., en een kleine baai met een dubbeld hoekje in 't Z. Coyo.

Ten O. van 't eiland Doy 9 of 10 mylen, nog wel zoo Zuidelyk, legt het nog kleiner eilandje Dogeye, pas 2 of 3 mylen Z. O. en N. W. lang, en 1 myl breed, 't geen in 't Z. en O., als ook in 't Z. O., 17 eilandekens, de schildpads eilanden genaamt, en 3 of 4 mylen N. Oostelyker, Dogeye.

ker, als de Noordelykste daar, 4 of 5 mylen van 't eiland Panay, eerst nog 5, en dan wat nader aan 't laatstgemelde eiland nog 1 klein eilandje met 1 rifje in 't Z. O., en zeer digt aan Panay nog 1, gelyk mede nog 1 ander, 4 of 5 mylen Zuidelyker, zoodanig leggen, dat die 3 laatste eilanden in een nette driesprong 5 mylen van een, 't een in 't O., 't ander in N. W., en 't derde in 't Z. W., zich vertoonen. Ook heeft dit Zuidelykste eilandje rondom 1 rifje, en 't zelve legt zeer laag by 't water.

Deze eilanden leggen tusschen de 10 en 11 graaden.

Als men nu, weder na 't N. te rug tredende, 6 of 7 mylen van Mindoras N. O. hoek na 't N. O. aangaat, zoo heeft men daar 't eilandje Marenduc; ontrent 2 of 3 mylen van de wal van 't eiland Luçon, meest N. W. en Z. O., ontrent 6 mylen lang, en in 't midden N. O. en Z. W. ontrent 4 mylen breed (hoewel na de N. W. en Z. Ooster hoeken veel smaller) gestrekt leggen, ten Z. W. van 't welke, digt by de wal Z. W. aan, digt by een, zich nog 3 eilandjes, met nog 1 by de Z. O. hoek, opdoen.

Dit eiland vertoont zich als een berg, diens spits na 't N. O. zich opdoet, en men heeft 'er maar eene kleine baai, vol katskoppen, en van buiten met 1 smal rifje bezet, in 't O. N. O. digt by den Z. O. hoek van dit eiland, alwaar deze baai mede een fraai Z. Ooster hoekje maakt, Bezuiden dit eiland (dat tusschen de 15 en 14 graaden legt) en tusschen de O. kant van Mindora heeft men verscheide kleine eilandekens. 2 of 3 mylen Beoosten Mindora legt 'er 1, dat vry bergagtig en daarom Mons del Campo genaamt is. 4 mylen Oostelyker dan 't zelve zyn 'er weer 2, Oostelyk 1 myl van een gestrekt leggende, en duos Hirmanos genaamt. Ten Z. O. van Oostelykst dezer 2 ziet men 't klein eilandje Samara, 't geen ten N. 't klein eiland Lymbale en wat Westelyker 'er nog 1 by zich leggen heeft.

Wat nu 't eiland Table aangaat, dit vertoont zich als een banketḣammetje met de hiel in N., en met de ham in 't Z., zynde ontrent Z. en N. 5 of 6 mylen lang, en in 't Z. 3 of 4 mylen; doch in 't N. maar een myl breed. Bezuiden 't zelve, zeer digt by die wal, en ook by die van 't eiland Panay, doen zich nog 2 eilandekens, 't grootste tusschen beiden, en 't kleinste wat Oostelyker op, zynde beide rondom met katskoppen bezet.

Dit Table legt op 13 graaden, en heeft maar eene baai aan de O. kant digt by den N. hoek, en des zelfs Z. hoek legt pas 2½ myl van Panays N. hoek. 2 mylen Beoosten 't zelve legt 't klein eilandje Romulon, en nog wat N. Oostelyker 't eiland Babojen, met nog 2 kleine pas Beoosten 't zelve, en Benoorden Romulon; en 3 mylen Oostelyker het eiland Siboyen, dat op de zelve breedte, als Table, legt, en meest in 't rond 12 of 14 mylen beslaande, met 1 rivier in 't W. en 2 in 't O. vertoont. Deze eilanden, te weten Table en Siboyen, met de andere daar tusschen beiden, vertoonen zich meest vlak voor de N. hoek van het eiland Panay, die wel 8 of 9 mylen breed is.

Dit eiland Panay is Z. en N. 18 of 20 mylen lang; doch het loopt na de Z. W. kant met een strook lands, die 4 of 5 mylen breed is, nog wel 7 of 8 mylen verder uit, welke hoek ook Punto de Nassau genaamt, en buiten welkers W. hoek een klein eilandje gelegen is, hoedanige 3 digt by een O. aan strekkende, men ook Bezuiden den O. hoek ziet. In 't Z. is dit eiland 15 mylen breed, na de N. kant hier en daar wat, doch egter maar 2 of 3 mylen, versmallende, zynde na gissing 65 of 66 mylen in 't rond. Het heeft maar eene regte baai of haven aan de W. kant, by na op 't midden van die zyde, strekkende meest O. N. O., en in den mond wel 4 of 5 mylen wyd zynde, waar by zich de plaats Panay, daar ook de Spaanjaarden een vesting hebben, vertoont, buiten welke men nog een andere heeft, Otten genaamt, aan de Z. O. kant, daar zich ook eenige flaauwe kleine bogtkens vertoonen. Het legt tusschen de 12 en 11 graaden, en is mede een van de grootste eilanden, waar op zich zeer veel Spaanjaarden, behalven een groote menigte van Inlanders, onthouden. Panay.

Bezuiden dit eiland, aan de Z. O. kant maar 1, doch aan de Z. W. zyde wel 4 of 5 mylen, ziet men 't eiland Neges, op de N. breedte van 11 graaden. Dit vertoont zich meest N. O. en Z. W. gestrekt, en is zoo ontrent 15 mylen lang, en 5 of 6 mylen Z. O. en N. W. breed, doch in 't Z. W. draait het zich met een dikken hoek wel van 2 of 3 mylen na 't W. toe, daar men ook 2 bogten, waar van de N. Westelyke de grootste is, heeft, behalven welke 'er nog een in 't N. O. is, daar zich, pas 1 myl buiten de wal, ook een klein eilandje vertoont, gelyk meest O. van den Z. Oostelyksten hoek van dit eiland, pas Benoorden 't eiland Celo, maar 1 myl van die wal, en ontrent 2 of 3 van Neges, 2 andere eilandekens, meest O. van een gestrekt, leggen heeft. Dit Neges is ontrent 40 mylen in 't rond. Neges.

Het eiland Celo, dat tusschen de 10 en 11 doch meest op 11 graaden legt, vertoont zich maar 4 of 5 mylen ten Z. O. van Neges, zynde meest N. O. en Z. W. gestrekt, en door een groot rif, dat in Celo.

in 't N. O. begint, en wel tot ; myl van dit Neges voortgaat, van een gescheiden. Het schiet met N. O. einde wel 5 of 6 mylen meer na 't N., als Neges, en na de Z. kant strekt het zich op 3 of 4 mylen na zoo verre niet, als het zelve, uit. In 't midden is 't ontrent 17, aan de Z. O. kant ontrent 18 of 19, aan de Z. W. kant 15 mylen lang, en 35 mylen in 't rond, zynde in 't N. O. wel 7 of 8, doch in 't Z. W. pas 5 mylen breed, alwaar men op dien hoek een plaats heeft, Nombre de Dios genaamt.

Leta. Ten Z. Z. O. van 't eiland Celo ziet men 't langwerpig smal eiland Leta, dat O. N. O. en W. Z. W. 21 mylen lang, en doorgaans 4 of 5 mylen breed, en 47 of 48 mylen in 't rond is, hebbende in 't O. N. O. en W. Z. W. 1 klein puiltje meest in 't midden. Deszelfs W. hoek legt maar 2 of 3 mylen van 't eiland Mangindanao. Men ziet maar 3 vlakke baajen op 't zelve, een in 't W. Z. W., een in 't O. N. O., en de beste nog in 't N. W. by na in 't midden; doch wel zoo Oostelyk. Het legt meest op de 10de en een weinig op de 9de graad, en even buiten des zelfs W. Z. Wester einde, pas 1 myl van de wal, is nog een klein onbekend eiland, dat O. en W. 6 mylen lang, en Z. en N. 2 of 3 mylen breed is. Ook zyn beide deze eilanden rondom met een smal rif langs de wal bezet.

Nu keeren wy weer na 't N. daar zich digt by Punto de Lamo, op Luçons Z. zyde, 7 of 8 mylen voorby 't eiland Marenduc gelegen, eerst 3 kleine eilandekens maar 2 of 3 mylen van dien hoek, en maar 1 myl van 't eiland Tgan opdoen.

Tgan. Deze leggen meest N. O. gestrekt, en zeer digt by een, zynde by 't Noordelykste katskoppen, waar na men dan by 't eiland Tgan komt, dat zich maar 3 of 4 mylen van Punto de Lamo met zyn N. W. hoek vertoont. Het legt op 13 graaden, meest N. W. en Z. O. gestrekt, hoedanig het ontrent 15 mylen lang, gelyk het pas 5 of 6 mylen breed, hoewel 't aan Z. O. deel smalder is, daar 't pas 1 myl haalen kan, zynde in 't rond ontrent 35 of 36 mylen. Men ziet hier en daar op 't zelve een flaauwe bogt, in 't Z. W. en ook in 't N. O. Verder valt 'er van het zelve niet te zeggen.

Borias. Agt of 9 mylen Beoosten Punto de Lamo heeft men op 14 graaden 't eiland Borias meest W. ten N. en O. ten Z. gestrekt leggen. Het is 11 mylen lang, en 2 of 3 mylen breed; en aan den Westhoek ziet men, pas 'er Benoorden, een klein eilandje, gelyk aan des zelfs O. zyde wat na 't N. een rivier en een klein baaitje.

Tigoero. Vier mylen Oostelyker doet zich de N. W. hoek van 't eiland Tigoero op, 't geen zich van 't N. W. na 't Z. O. 10 of 11 mylen lang uitstrekt, en ontrent 2 mylen doorgaans breed, en in 't Z. O. wat smaller is. Ook ziet men in 't Z. O. even buiten de wal een klein eilandje van 't welke N. W. aan wel 3 of 4 mylen verre een klein rifje strekt, waar ontrent men ook de diepten in de kaart aangeteekent ziet. Vlak Bezuiden den O. hoek van Borias, en 't eiland Tigoero, vertoont zich ontrent 4 mylen van de zelve het groot eiland Masbatta. Dit legt meest op 13, en ten deele op 12 graaden N. breedte, vertoonende zich in de gedaante van een langwerpigen driehoek, waar van 't een einde ontrent 18 of 20 mylen van 't andere gelegen is, schynende de O. hoek wel de langste te zyn. Masbatta.

Vlak in 't midden is 't 18 mylen lang; doch de Z. W. hoek loopt wel 5 mylen verder uit. Aan de N. zyde is 't 19, en aan de Z. zyde 30 mylen lang; meest 15 mylen, doch in 't midden, en na de W. kant nog wel zoo breed, alzoo 't daar wel 17 of 18 mylen zou konnen haalen, en ontrent 70 mylen in 't rond. Aan de W. kant van dit eiland vertoonen zich, ontrent in 't midden digt by de wal, en ook 2 of 3 mylen 'er af, in en voor een vlakke baai, 10 kleine eilandekens, digt by een, van welke eenige na 't Z. W. gestrekt leggen. Ook ziet men 'er nog 4 pas Benoorden den O. hoek van dit eiland voor een kleine baai, hoedanige men verscheide, en een grooter byna by den N. W. hoek, Vlugters baai genaamt, aan de N. kant van dit eiland, heeft, daar men ook 6 of 7 riviertjes, en 1 in 't W. even Bezuiden de N. W. hoek ontmoet, en voor de zelve een klein eilandje, de Wagter genaamt.

Die groote Vlugters baai is ook vol reven en zanden, en na 't O. ziet men in 't midden der zelve ook 2 eilandjes, en diep 'er in een groote rivier, die van 't Z. O. na 't N. W. in zee komt afstroomen.

Vyf mylen Oostelyker is nog een baaitje, waar by St. Salvador legt, en men ziet 'er nog 2 grooter, en 1 kleine baai aan de Z. kant van dit eiland niet verre van de Z. W. hoek. 2 of 3 mylen Bezuiden deze baajen verneemt men 2 kleine eilandekens, als lange driehoeken ('t een wat grooter als 't ander) en 4 mylen van malkanderen na 't O. gestrekt, Gigantes genaamt, van welke 't eene met zyn Z. hoek pas 1 myl, doch met zyn N. hoek wel 4 mylen, van 't eiland Abuyo legt.

Dit Abuyo legt op 11 graaden, en met zyn W. hoek 5, en met zyn O. hoek wel 8 graaden van 't eiland Masbatta. Het vertoont zich by na, als 't eiland Mindora, nog wel zoo net een driehoek vertoonende, van welke de eene in 't N. O., de tweede in 't N. W. ten W., en de derde in 't Z. O. ten Z. legt. De N. W. Abuyo.

ter

ter Weſter hoek, die ontrent 5 mylen breed is, loopt van zyn N. zyde na den N. O. hoek ontrent 10 mylen verre, zynde die wal wat ingebogen. Van den O. hoek tot den Z. O. hoek heeft men 16 mylen, en van den N. W. tot den Z. O. hoek 21 of 22 mylen, waar uit men ziet, dat dit eiland in 't rond ontrent 48 mylen beſlaat, zynde 23 mylen Z. O. ten Z. en N. W. ten W. lang, en 11 of 12 mylen N. O. en Z. W. breed. Ook ziet men rondom dit eiland een ſmal rifje.

Twee of 3 mylen Bezuiden Abuyo heeft men 't bekende eiland Matan, diens koning den wakkeren *Ferdinand Magellanes* beſtreed, waar door die held aan zyn einde geraakte. Het legt op 9½ graad, ontrent 4 mylen Beooſten 't eiland Leta, ſtrekkende zich ontrent 8 mylen verre N. ten W. en Z. ten O. in de lengte, en 2 of 3 in de breedte.

Het heeft maar 2 baajen, een groote vlakke in Z. W., en een diepe ſmalle pas Beweſten den N. W. hoek. Ook legt het vlak Benoorden den N. hoek van 't eiland Mangindanao, en pas 4½ myl 'er af.

Even 6 mylen Beooſten Matan, en van Abuyos Z. hoek ontrent 4 mylen, vertoont zich nog een klein onbekent eiland, op de 10 graaden breedte, dat zich na 't O. ten N. ontrent 5 mylen uitſtrekt, en 't geen maar 2 of 3 mylen breed, doch in 't O. het ſmalſt, en rondom met een klein rif omzet is, hoewel zich een ander zeer groot rif, dat tot den Z. O. hoek van Tandaye met een breede bogt wel 18 of 20 mylen verre loopt, en 't geen wel 4 of 5 mylen doorgaans breed is, aan des zelfs O. hoek vertoont.

Op dit rif zyn veel katskoppen, en ontrent 15 mylen Beooſten of O. ten N. van dit eilandje ziet men een klein eilandje, Lierzens eiland, en 4 mylen Noordelyker (daar dit rif wat ophoud) Luipaarts eiland, van 't welke een rifje, Crols droogte genaamt, 4 mylen O. op, tot aan Batte eiland met een kromme bogt na 't N. toe loopt, ten N. W. van welk Luipaarts eiland 4 mylen men 't Patientie eiland, pas 2 mylen van Tandayes Z. O. hoek, en 1 myl Beooſten 't zelve 't eiland Zie toe, heeft, werdende beide ook wel de Verſpieders eilanden genaamt, en te zamen meeſt op 11 graaden (uitgenomen Liefzens eiland, dat op 10 graaden legt) zich vertoonende.

Voor 't laatſte nu nog eens na 't N., en wel na Luçons Z. hoek, Bolloſan, tredende, zoo doet zich daar in 't begin van de ſtraat van Manilha (die tuſſchen 't eiland Luçon en 't eiland Tandaye begint, en ontrent 5 mylen wyd is) eerſt het eiland Bankingle, en wat N. Ooſtelyker 't eilandje Capul, in de mond des zelfs na den Noordkant op.

Vlak ten O. van Bankingle 5 mylen, doet zich 't eiland St. Bernardino, met een kleine droogte in 't N. O., en een weinig Ooſtelyker een riſt van 10 kleine eilandjes op, die zeer digt by een leggen, en Roobokkers droogte genaamt worden.

Vyf of 6 mylen van 't Zuidelykſte der zelve, dat pas 2 mylen van Tandaye legt, ziet men 't klein Duiveneiland op een rifje, en 4 mylen verder O. ten N. van 't zelve 't eiland Ingeratio, met een klein rifje aan zyn N. zyde, en een klein eilandje tuſſchen Cabo de Spirito Santo (zynde de N. O. hoek van Tandaye, daar men nog 4 eilandjes van 't N. na 't Z. ſtrekkende digt aan voor de zelve heeft) en tuſſchen Ingeratio, zynde dit eilandje net in 't midden, en ontrent 1 myl van yder wal gelegen.

Bezuiden den voornoemden hoek van Bolloſan nu heeft men 't eiland Franicas, by na tuſſchen Masbattas N. O. hoek, en tuſſchen Tandayes N. W. hoek, waar by zich, zeer digt aan een, nog 4 andere eilandjes, en 2 of 3 mylen Zuidelyker nog 2 andere, vlak Z. en N. 2 mylen van een leggende, in de ſtraat tuſſchen Tandaye en Masbatta, die 4 mylen wyd is, opdoen, Beooſten welk Zuidelykſt men 'er nog 1 ziet, 1 myl 'er af, en 2 mylen van Tandaye gelegen.

Bezuiden 't eiland Bankingle (dat digt aan den hoek van Bolloſan by Capul legt) ziet men een klein langwerpig eilandje met een rifje in 't N., en 1 myl Ooſtelyker, digt aan de wal van Tandaye, 't eilandje Baubau, buiten 't welke men, zeer diep de ſtraat van Tandaye en Masbatta in, wel 8 of 10 mylen Zuidelyker, en ontrent 3 mylen van Masbattas O. hoek, nog een onbekent langwerpig eilandje van 3 of 4 mylen Z. en N. lang, en 2 breed, met een rifje 'er om, leggen ziet.

Nu treden wy tot de beſchryving van 't eiland Tandaye, van anderen ook Tendaye, en in 't eerſt, eer men den regten naam wiſt, 't Philippine eiland genaamt. Het legt meeſt op 12, en met zyn Z. O. hoek 5 of 6 mylen verre op 11 graaden, zynde meeſt langwerpig vierkant, uitgenomen dat de Z. O. hoek 5 of 6 mylen verre wat meer uitſteekt. Het is Z. en N. ruim 20 mylen lang, en O. en W. 14 of 15 mylen doorgaans (uitgenomen dat de Z. O. hoek door zyn verder uitſteeken een breedte van 18 mylen maakt) breed, zynde wel 51 of 52 mylen in 't rond. Tandaja.

Aan de N. en Z. kant is een ſmal rifje langs de wal, 't welk zich in 't Z. O. met dat groot breed rif in 't Z. by 't eiland Patientie vereenigt. Ten O. de N. W. hoek van dit eiland 5 mylen ziet men een ri-

rivier waar voor een klein eilandje, St. Tenella genaamt, legt. 2 mylen Oostelyker ziet men de zoute rivier, en 2 mylen nog Oostelyker weer een rivier, waar voor, digt aan de wal, 't vogeleiland zich vertoont. 1 myl Oostelyker is weer een rivier, en nog 1 myl verder weer een, (waar voor in 't N. het Duiveneiland 2 mylen van de wal legt) en dan nog 1 kleine myl Oostelyker weer 1, en een klein baaitje, Heinsbroeke baai genaamt, met nog een riviertje aan de O. kant 'er in, alwaar de wal een weinig na 't N. uitschiet.

Zes mylen Oostelyker doet zich de Verkens rivier op, en dan komt men by de N. O. hoek, anders Cabo di Spirito Santo genaamt, alwaar de wal na 't Z. draait, en 5 mylen Zuidelyker (na dat men de 4 voornoemde eilandekens voor de wal leggende, voorby geraakt is) Bezuiden een korten dikken hoek, een baai van 4 of 5 mylen in 't rond, de Vuile bogt genaamt, maakt, die vol klippen en droogten is, buiten dat men ook nog een kleine droogte digt by dat dik hoekje ziet, en dat ook die droogte uit die baai (waar in zich ook 3 kleine eilandekens, 2 in 't N. O., en 1 in 't Z. W. der zelve vertoonen) nog wel 4 of 5 mylen verre, rond om een dikken hoek rondloopende, Zuiden aan voortgaat, het welk ook 't Zorgelyk rif genaamt word.

Een van die 3 eilandekens in de baai is Primeiro Sargidero genaamt, en tegen de Z. kant van dit Zorgelyk rif, pas Bezuiden dien dikken hoek, anders den gebroken hoek genaamt, heeft men 1 klein eilandje, en een weinig Zuidelyker 't Katteneiland, nog een weinig Zuidelyker 't lang eiland, en nog wat verder Z. op 2 kleine eilandekens, 't gebroken eiland genaamt, al welke eilanden 2 of 3 mylen buiten de wal, als op een doorgaande smal ritje dat Z. en N. ontrent 4 mylen verre strekt, leggen.

Twee mylen Zuidelyker ziet men, 2 mylen buiten de wal, nog 2 eilandekens op zoo een rifje digt by een na 't Z. gestrekt, alwaar men dan aan de vaste wal van Tandaye by een kleine baai (die in 't N. een scherp hoekje heeft) komt, voor welkers Z. hoek, die digt by de andere loopt, en de baai als tot een fuik maakt, 1 klein eilandje 1 myl van de wal legt, hoedanig een 'er zich ook 1½ myl Zuidelyker opdoet.

Daar na loopt de wal 5 mylen na 't Z. O., alwaar zy wat 't Z. indraait, en een diepe kleine vuile baai, waar in zich 2 eilandekens, een in de krop, en een in de zak van binnen, vertoonen, en dan ziet men daar een spitzen Z. O. hoek, die wel 2 of 3 mylen lang, en van 't Z. O. na 't Z. wel 4 of 5 mylen breed is, voor de Verspieders eilanden leggen.

De Z. kust is zonder rivieren, behalven eene na de W. zyde, en heeft ook geen baajen, dan dat het land zig hier en daar wel wat inbuigt; en aan de geheele W. kant ziet men mede geen eene rivier, maar wel 5 of 6 baajen; zommige redelyk diep, en andere wat vlak. Dit is het al, dat wy van 't eiland Tandaye te zeggen hebben, daar alleen nog by voegende, dat het zeer vrugtbaar in ryst, peper, en gember is, ook geeft het gebergte hier veel yzer, en goud. Daar valt ook veel honig, wasch, groot en klein vee, en hoenderen.

Nu zoude het tyd worden, om van 't eiland Mangindanao, 't grootste naast Luçon van alle de Philippynsche eilanden, en 't geen het Zuidelykst, meest tusschen de 8 en 10 graaden, gelegen is, te spreken, doch aangezien wy daar over uitvoerig onder de stoffe van Ternate zullen handelen, zoo hebben wy hier niet anders te melden, dan dat men aan de Z. W. kant geen eene (gelyk men doorgaans gemeent heeft) maar 2, en dus aan de Z. zyde van dat eiland 3 groote baajen heeft; en dat deszelfs hoofdstadt (by zommige Mindanao, doch by anderen Kattitoewan genaamt) op 7 graaden en 18 of 20 minuten aan een fraaje rivier (die op 6 graaden 22 min., en op de lengte van 241 mylen Bewesten Lezart in Engeland legt) aan de Z. dezes eilands, en 2 mylen van de zee, gelyk 30 mylen van de zelve in 't Z. ook de stadt Sjambongo gelegen is. Man- dana

Nu dienen wy nog een woord van 't eiland St. Jan, of St. Juan, mede een der Zuidelykste, en pas 3 of 4 mylen Beoosten de N. O. hoek van Mangindanao gelegen, buiten welken het nog wel 5 meer na 't N. uitschiet, te melden. St. J

Het legt ruim op 9 graaden met zyn N. hoek, zynde meest van 't N. N. W. na 't Z. Z. O. in de lengte 38 mylen verre, en van 't N. ten N. tot het W. ten Z. 24 mylen in 't midden in de breedte uitgestrekt; doch 't N. einde is wel de helft breeder, als het Z. einde.

Het is tamelyk hoog, en vol kleine bergen aan de Z. O. kant, zeer vet en swart van aarde, en vol geboomte, dat hier en daar een groot bosch uitmaakt.

Het eiland Tagima legt even Bezuiden Mangindanaos W. hoek; ook legt 'er een eiland, Zubu, of Zebo, een der Barusses van *Ptolomeus*, ontrent op 9 graaden, wat Bewesten Mangindanao, zynde 9 of 10 mylen lang, vol bergen en geboomte, daar ook de Spaanschen een vesting hebben, die hier, als ook op Luçon, en Panay, al zedert 't jaar 1564. uit last van koning *Philips* II. gelegt zyn. Dit eiland word ook wel Los Pintados (om

dat

:ad-
oul-
ge-
r.

N°. 5.

F
C
D
HAVEN van AQUAPULCO
in t Coninkryk van
NOVA SPAGNIEN,
in de ZUYD ZEE.
A. Aquapulco.
B. De Punt van Sᵗᵃ Diego
de langte 122 varren de
breete 80 varren.
C. Grote mont
D. t Grifo.
E. Kleyne mont.
F. Haven van Marques.
Varren is een Spᵉ maat houdende
2 ellen
500 1000 1500 2000

E
B

dat zy hier hun lyf beſchilderen) genaamt. De Ilhas Forcados leggen ten Z. W. van Tagima.

Buiten alle deze eilanden, by ons gemelt, zyn 'er nog veele andere, die op den weg naar America, of naar nieuw Spaanjen, in dien grooten Archipelagus leggen, van welke het eiland Guana (of Guan by de Engelſchen genaamt) dat op 13 graaden legt, 'er een is, alwaar de Spaanze ſchepen van Aquapulco gewoon zyn te pleiſteren; en de Spaanjaards een ſchans met 6 ſtukken, en een landvoogt met eenige ſoldaaten hebben.

In de kaart No. IV. ziet men ontrent 25 mylen Beooſten St. Jan I. dos Areifes een lang eiland, dat Z. en N. ſtrekt, 5 kleine, en nog 7 of 8 mylen Ooſtelyker I. dos Matelotes, zynde 2 byzondere eilanden; maar de verdere zyn ons onbekend, en by na ontelbaar.

In 't algemeen hebben wy nu nog van deze Philippines te zeggen, dat op veele der zelve een groote handel met ryſt, peper en andere ſpeceryen, als ook met ſalpeter, quikzilver, yzer, ſtaal, zyde ſtoffen, porcelyn, koper, goud, zilver, vernis, en allerlei kleeden, mitsgaders met groot en klein vee gedreven word.

Gelyk de meeſte eilanden nu onder de Spaanjaarden ſtaan, alzoo hebben zy van den beginne af, en zedert 't jaar 1564. op Zebu (hoewel een koning hier in 't jaar 1520. al Chriſten wierd) en in 't jaar 1570. op Luçon, hun werk gemaakt, om de Heidenen te bekeeren, en alle de Mohhammedaanen, die 'er waren, te verdryven. Na welken tyd zich verſcheide ordres der Geeſtelyken, en vooral de Jezuiten, hier ſterk ingedrongen, gelyk zy tot Manilha een zeer aanzienelyk klooſter, en ook verſcheide anderen op de vlekken van Luçon, en op de verdere eilanden hebben, waar door hier veel duizenden op hunne wyze tot het Chriſtendom (hoewel zy daar weinig van weten, en nog Heidenen in den grond zyn) overquamen, die geen ander bewys, dan dat zy maar gedoopt zyn, en eenige kleine gebeden kennen, daar van weten te geven.

Dit is wel het voornaamſte, dat wy van de Philippines, en 't bezit der Spaanjaarden in deze Indiſche eilanden te zeggen hadden; want over alle de verdere eilanden, die Ooſtelyker op, en niet in deze kaart, leggen, te ſchryven, zou ons te verre buiten ons beſtek voeren, behalven dat men van de zelve ook zoo veel zekerheid niet heeft, als daar toe wel vereiſcht word.

Met een woord nogtans moeten wy, alvorens daar van te ſcheiden, nog die aanzienelyke en fraaje ſtadt Acuapulco of Aquapulco aanhaalen, waar op zoo groot een handel der Spaanjaarden is, en van waar zy jaarlyks 1 of 2 ſchepen in Manilha krygen.

Zy legt eigentlyk in 't Noorderdeel van America, of in nieuw Spaanjen, onder 't koninkryk van Mexico, in de Z. zee, onder den *Tropicus Cancri*, of de kreefts zonnekeerkring, ontrent op 15 graaden 35 minuten Z. breedte, en op de lengte van 274 graaden 10 minuten.

Wy geven de zelve in een zeer nette teekening op No. V. Men ziet de ſtadt zelf by letter A. als in een halve maan leggen, alwaar zich ettelyke reijen van fraaje huizen (voor al die wat verder van 't ſtrand leggen) vertoonen. Zy heeft een ſchoone dubble baai, waar in veel ſchepen zich zouden konnen bergen, en daar zy, na dat zy door 't groot gat of die korte ſtraat, met letter C. geteekent, en zekere klip met letter D. gemerkt, voorby geraakt zyn, heel zeker op 15 of 16 vadem konnen ankeren. De ſtadt Aquapulco afgeteekent.

Men heeft in de zelve ook veel kerken en ſchoone klooſters, en 't is van daar dat de meeſte Prieſters naar Manilha gezonden worden.

Aan de Weſtkant dezer ſtadt legt op een hoek des lands het kaſteel van St. Diëgo, dat als een vyfhoek gebouwd, met letter B. gemerkt, en vry ſterk is; buiten 't welke zich een weinig Ooſtelyker aan ſtrand nog een ſtormtoren opdoet, om de ſchepen en vaartuigen te dekken. Op 't kaſteel ziet men 17 metaale, en verder eenige yzere ſtukken, zynde wel met 400 koppen bezet.

In 't O. by letter E. is een verkeerde en zeer gevaarlyke doortocht, alwaar men wegens een klip, die men daar ontdekt, zeer ligt een ſchip zou konnen verliezen, welk gevaar men, in 't W. by de letter F., immers zoo zeer van verſcheide klippen daar te verwagten heeft, gelyk zich Beweſten 't fort St. Diëgo in de baai zelf ook eenige klippen, voor welke men zich wel hoeden moet, vertoonen, anders is het een uitnemend ſchoon en vermaakelyk geweſt, daar allerlei ververſching te bekomen is, hoewel die eigentlyk wat dieper in 't land gehaalt moet worden.

Deze voorname ſtadt geeft, om zoo te ſpreken, by na alle den handel, waar door de ſtadt Manilha zoo ſterk tot nog toe bloeit, alzoo de ſchepen, die jaarlyks van daar derwaarts gaan, allerlei koſtelyke waaren uit de Zuidzee en uit Mexico daar na toe, en van Manilha weer allerlei Ooſterze waaren naar Aquapulco, brengen.

Zonder dezen handel zou Manilha ook maar een dood neſt zyn, waar van men nog onlangs een klaar bewys gehad heeft, alzoo, volgens berigt van Lisbon den 9den Auguiſti 1723., die van Manilha tegen hun-

hunnen landvoogt waren opgestaan, om dat hy hen verboden had op Aquapulco te handelen; alzoo dat in zich zelven niet anders was, als alle die ingezetenen, die van dezen handel voornamelyk bestaan, de keel toe te binden. Van wat verder uitslag dit zyn zal, moet ons de tyd leeren.

Dat dit Aquapulco al van ouds her, zelfs by de onze bekent geweest is, blykt ons klaar uit den tocht van onzen wakkeren zeevoogt *Joris van Spilbergen*, die 'er in 't jaar 1615. den 9den October ten anker quam, welkers verdere ontmoeting aldaar wy in 't verhaal van zyne reize konnen nalezen.

De vloot van *Jaques l'Heremite* is 'er naderhand in 't jaar 1624. in 't laatst van October mede ten anker geweest; doch zy plaatzen dat zeer qualyk op 17 graaden. Het voornoemt kasteel scheen toen niet lang te voren, en maar, zoo zy zeggen, met 4 bolwerken by den eersten aanleg gebouwt, en daar na met nog 1 vermeerdert te zyn; (hoewel men het toen al met 5 punten afgebeeld ziet) gelyk het ook met een zeer hegte steene muur omringt is.

Het verder wedervaaren dat de vrienden van deze vloot met de Spaanjaarden daar te dier tyd gehad hebben, kan men mede in het opstel van hunne reize nazien.

Dat nu de onzen al meermaalen getragt hebben den Spaanjaarden ontrent dezen streek, of wel ontrent de Philippines, alle bedenkelyke afbreuk te doen, daar van zien wy nog in de later tyd, of in 't jaar 1639. eenig bewys uit de last die haar Edelheden te dier tyd aan den landvoogt der Moluccos, den heer *van Broekom* geliefden te geven, gelyk uit het navolgende kort uittrekzel duidelyk blykt.

Extract Missive van den Heer Gouverneur Generaal, ende de Raaden van India aan den Heer Johan van Broekom, *Gouverneur der Moluccos, van den 7den Maart 1639.*

By aldien den Raad niet konde besluiten de Gallias af te steeken, zoo verstaan egter, dat gemelden commandeur Lambert Jeronymuszoon *op Emilia zal overtreden, ontrent de Cabo Spirito Sancto byhouden, tot primo of den 4den Julii, als wanneer met of zonder buit na Pehoe, of de Piscadores, zyne reize zal vervolgen, en met lief daar aangeland zynde, van zyn komst berigt aan den gouverneur* van der Burch *geven, ten ware, gelyk wy vertrouwen, daar nader bejegenden, van op 't byhouden en den vyand te verwagten. Ontrent Cabo konnen geen andere ordre geven, als in 't jaar 1636. den 9den Februarii aan den commandeur* Engelzen, *en den vicecommandeur* Lambert *voornoemt per instructie hebben geordonneert, welke instructie en ordre ongetwyffelt by voorsz Vicecommandeur nog is berustende, daar mede ons dan zullen confirmeren, en aan des zelfs inhoud gedragen, ons op de ervaring, die meer gevoerde* Lambert Jeronymuszoon *van dat vaarwater heeft, verlaaten; eenelyk vinden wy goed stipt te bevelen, dat Beoosten buiten het gezigt van 't eiland Tandaja het Zuidelykste schip op 12 graaden 20 minuten regt Z. en N. van den anderen verspreid byhouden, en wakker doen uitkyken. Wy zeggen, buiten het gezigt, om van 't land niet verkend te worden, alzoo zy zekerlyk verwittigt zyn, wanneer zy vreemde schepen op de kust vernemen, gestadig met vyeren langs de zelve zeinen, en waarschouwen, 't welk de Spaanze schepen bemerkende, tragten dan te landen, daar best konnen, ende ontzien haar in die gelegentheid niet te stranden, om 't zilver te salveeren, daar op gelet dient, ende om zich buiten 't gezigt van 't land te onthouden. Deze ordre en commissie zal UE: alzoo uit onzen naame aan* Lambert Jeronymuszoon, *'t zy alleen of in compagnie van de Gallias verzeild, doen vernemen, en dat zoo geheim, dat de Spaanjaard op Gammalamma geen lugt van onze desseinen bekomt.*

was onderteekent

Anthonio van Diemen.
Philip Lucasz.
Cornelis van der Lyn.

In 't jaar 1715. hebben die van de Spaansche of Oostenrykze Nederlanden, of eigentlyk die van Oostende, eenige schepen onder de vlag des Roomschen keizers uitgereed, en naar Malabar, doch voornamelyk naar China, gezonden, die in de eerste jaaren met groote winsten, alzoo zy geen lasten te dragen hadden, t'huis gekomen zyn.

Vaart die v[...] Ooste[...] op O[...] indiën onder vlag [...] Room[...] schen Keize[...]

Daar op begonnen die zelve Reeders van tyd tot tyd sterker toe te rusten, en zoo fraaje winsten te doen, dat het ons, en voor al de Engelsche, begon in de oogen te steeken, gelyk die, ook al middelen in 't werk gesteld hebben, om dit door hunnen koning, en deszelfs tusschenspraak by den keizer, te doen stremmen.

Zy kregen egter naderhand swaare rampen, alzoo zy nu en dan een schip verloren hebben, 't geen hen in 't jaar 1722. te Oostende zulken krak gaf, dat 'er zommige geweest zyn, die aanboden hunne actie verre beneden 't Capitaal te verkoopen. Zy hebben ook veel moeite gedaan, om, door tusschenspraak van den Marquis *de Prié*, den keizer te bewegen, aan hen een Octroi tot het oprigten van een Oostendische Maatschappy van In-

Indiën te geven; 't geen zy ook eindelyk bekomen hebben; ook zyn 'er reeds 7 Bewindhebbers, 3 van Antwerpen, 3 van Gent en 1 van Brugge of Oostende, aangesteld; doch of andere Mogentheden daar tegen niet zullen werken, moet ons de tyd leeren. Gelyk men reeds Memorien, van wegen de koningen van Engeland, en Vrankryk, als ook van onzen Staat, daar tegen gezien heeft.

Om nu, voor zoo verre onzen Staat aangaat, nog nader kennis van de schade en 't ongelyk, 't geen de zelve daar by lyd, en van de pogingen by de heeren Bewindhebberen der geoctroyeerde Oostindische Maatschappy dezer landen zedert 4 jaaren herwaarts tegen de vaart van die van Oostende op Oostindiën gedaan, te krygen, zoo heeft men maar naaukeurig op de zes volgende Memorien, door der zelver last aan de heeren Staaten Generaal aangeboden, te letten.

De eerste dezer Memorien is van den 9den Februarii 1720. waar in de E: Maatschappy dezer landen klaar aanwyst, hoe en op wat wys de limiten van den koophandel der Indiën langs de twee wegen van de kaap der Goede Hoope, en van de straat van Magellaan, tusschen de onderdaanen van Spaanjen, en die van deze Republyk, beraamt, bepaalt, en by het 5de en 6de Art. van het Tractaat van Munster vastgestelt zyn.

Ook toont zy, dat de limiten en districten voor deze vaart, van weerkanten gehandhaaft en zoo opgevolgt zyn door een volstandig gebruik, dat de band des vredes ook zedert dien tyd geweest is.

Daar by verklaart zich de E: Maatschappy ook als Souverein in het district van haar Octroi in de Indiën, bewyzende, dat de koningen van Spaanjen, en hunne opvolgers, voor eeuwig aan haar by het Tractaat van Munster afgestaan, en overgegeven hebben de regten, die zy verkregen hadden, 't zy door de wapenen, of door vergunning der Pauzen, om in de Indische zeën te vaaren, en te handelen langs de kaap der Goede Hoope, en langs de kusten van Africa tot in China, in de Molukkize eilanden, en in Japan; met geheele uitsluiting der onderdaanen van eenige provintien, die onder de Spaansche Monarchie zouden mogen behooren: En dat de Republyk insgelyks aan Spaanjen afgestaan had de regten die ze mogt hebben, om te vaaren en koophandel te dryven in dat gedeelte van Indien, 't welk door de straat van Magellaan op de Zuidzee, en op de Manilhasche eilanden uitkomt. Dit is het *uti possidetis* van het berugt Tractaat van Munster, dat de condities en wyze van navigatie en van den koophandel, in de groote zeën bepaalt, en voor eeuwig vastgestelt heeft tusschen de twee volkeren, die in oorlog waren, en die daar door een gelukkige vrede bekomen hebben.

Zy betoont met de oude brieven, en met voorbeelden, dat de onderdaandn van alle de provintien der Spaansche Monarchie, welke geen Castiliaanen waren, door hunne koningen, en door hunne wetten, altyd uitgesloten zyn geweest van den koophandel van die Indiën, welkers ontdekking hen niets gekost had; en in het byzonder bewyst zy, dat alle Successeuren, die den eigendom van de Spaansche Nederlanden zouden mogen krygen, verbonden geweest, en gehouden zyn, om daar niet te mogen vaaren, nog om die vaart aan de gemelde Spaansche Nederlanden toe te staan, op straffe van zyne Souvereiniteit *in commissum & ipso jure* te verliezen. *Met vertooning van het ongelyk, 't geen hen daar by word gedaan.*

Deze zaaken dus verre nu bewezen zynde, zoo word verder door deze E: Maatschappye uit het Tractaat van Munster, als ook uit de Alliantien, en uit de latere Tractaaten aangetoont, dat zyn Keizerlyke Majesteit ten opzigt van de provintien, die tot zyn behoeve verdeelt zyn geweest, gehouden is aan de zelve verpligtingen, waar aan de geheele Monarchie zich voor deze verdeeling verbonden had, en dat bygevolg de begonnen onderneming van een navigatie en koophandel op Oostindiën uit Oostende, waar van men het nadeel reeds gevoelde, en die zoo klaar en kragtig tegen de Tractaaten en tegen de regten der Geoctroyeerde Maatschappy dezer landen aanloopt, de heeren Bewindhebberen in alle billikheid zeer veel grond gaf, om aan haar Hoog Mog: te verzoeken, middelen te Weenen, en te Brussel aan te wenden, om deze nieuwigheid te doen staaken. *En met verzoek aan haar Hoog Mog: om dit te beletten.*

Deze Memorie was den 16den April 1721. haar Hoog Mog: zoo ras niet aangeboden en voorgedragen, of de zelve Heeren zonden daar op terstont ordre aan hunne Ministers, die zich aan 't hof van den Keizer, en by den Marquis *de Prié*, onthielden, om aangaande deze zaak de noodige vertoogen te doen.

De tweede Memorie van den 24sten Julii 1721. toont klaar aan, dat het keizerlyke Hof, en dat van Brussel, niet alleen geen agt geslagen hadden op het verzoek van haar Hoog Mog:, maar dat men daar in tegendeel den koophandel van de Oostenrykze Nederlanden op Indiën, meer dan oit begunstigt had, en men 'er zelf ook van een Octroi sprak, dat de Keizer genegen was aan de Vlamingen te geven, tot het opregten van een Bevoorregte Maatschappy, die in staat zou gestelt worden, om deze navigatie en koophandel, tot nadeel der ingezetenen van deze Republyk, voort te zetten. Waar op de

de heeren Bewindhebberen haar Hoog Mog: verzogten, dat zy haare pogingen te Weenen, en te Brussel, geliefden te verdubbelen, om het quaad te stuiten, en om het toestaan van zulken Octroi af te raaden.

Dit verzoek der heeren Bewindhebberen, by deze haare Memorie gedaan, keurden haar Hoog Mog: niet alleen goed; maar vernieuwden ook haare ordres aan de Hollandsche Ministers te Weenen en te Brussel, om daar na te werk te gaan.

Aangezien nu dit tweede voorstel der heeren Bewindhebberen en van haar Hoog Mog: niet meer vrugt by den Keizer of aan 't Hof te Brussel, dan 't eerste, gedaan had, zoo vond deze Nederlandsche Maatschappy goed, om den 31sten Julii 1722. een derde Memorie aan haar Hoog Mog: aan te bieden, waar in zy den inhoud van haare voorige vertoogen van den 16den April 1720. en van den 24sten Julii 1721. herhaalde.

Daar beneven verzekerde zy, dat het keizerlyk Octroi, waar van bevoorens maar in 't gemeen, en als nog onzeker, gesproken was, nu op 't punt stont, om toegestaan, en in weerwil van de tractaaten, wetten, en alle de oude en nieuwe conventien, en zonder ook eenige agt te slaan op de regtmatige en herhaalde vertoogen, die haar Hoog Mog: tot stuiting van den voortgang dezer onregtveerdigheid hadden laten doen, verleent te worden, weshalven de heeren Bewindhebbers met zeer veel grond verzogten, dat haar Hoog Mog: haare Ministers aan de voornoemde Hoven wilden gelasten, de grootste vlyt, en de uiterste pogingen aan te wenden, om het uitgeven van dat Octroi te stremmen.

Deze derde Memorie door de Ministers van onzen Staat met de noodige ordres naar Weenen, en naar Brussel gezonden, doch te gelyk ook bevonden zynde, dat de zelve van geen beter uitwerking, dan de voorige, geweest was, zoo vonden de heeren Bewindhebberen goed den 15den Maart 1723. een vierde en zeer nadrukkelyke by haar Hoog Mog: in te leveren, waar in zy toonden, dat in weerwil van zoo veel billyke vertoogen, zoo dikwils te Weenen, en te Brussel herhaalt, het Octroi des Keizers tot opregting van een Maatschappy in de Oostenrykze Nederlanden nu met 'er daad reeds toegestaan, en verleent was.

Daar beneven wezen zy zeer duidelyk aan, uit de aangehaalde Tractaaten, wetten, brieven, en conventien, mitsgaders uit de exempelen van een duurzaam en onwederroepelyk gebruik, dat de keizer dit Octroi niet heeft konnen toestaan, zonder de grootste overtreeding, en een geweldige onregtmatigheid tegen dezen Staat te plegen, nademaal zyn Keizerlyke Majesteit door den bystand der wapenen van Engeland, en van deze Republyk, bezit van de Spaansche Nederlanden nemende, zich persoonlyk verbonden had aan de conventien, die met zyn voorzaaten gemaakt, en onderhouden waren, waar van zyn Brittanische Majesteit, by het Tractaat van Barriere, de guarantie wel op zich heeft willen nemen.

Op dezen grond nu verzogt deze Maatschappy haar Hoog Mog: weder, dat zy op nieuw haar gezag te Weenen, en te Brussel, en over al daar 't noodig mogt zyn, geliefden te gebruiken, om dat Octroi te doen intrekken, en te verhinderen, dat het verder in 't licht quam.

Deze bewoording van over al daar 't noodig zoude zyn, bewoog haar Hoog Mog:, om deze vierde Memorie in 't Fransch te doen vertaalen, en daar van afschriften aan den heer *l'Heremitage* tot Londen, aan den heer *Hop* te Parys, aan den heer *Ham* te Madrid, mitsgaders aan de heer *Hamel Bruyninks* te Weenen, en aan den heer *Pesters* te Brussel, met alle de instantien, daar toe vereischt, en nu reeds genoeg bekent, te zenden, doch zoo veel agtbaare pogingen, by die van haar Hoog Mog: gevoegt, niet het allerminste uitgewerkt, maar dat keizerlyk Octroi egter zynen voortgang volslagen bekomen hebbende, en te Brussel reeds gedrukt zynde, zoo hebben de heeren Bewindhebberen, aan hun hoofd hebbende vier Borgermeesters van Amsterdam, en de aanzienelykste Regenten dezer Republyk, goedgevonden een vyfde Memorie van den 29sten Julii 1723. aan haar Hoog Mog: (die ondertusschen kort te vooren aan de ingezeteenn van dezen Staat verboden hadden, om dienst by deze Maatschappy van Oostende te nemen, gelyk naderhand ook onze Geallieerden, te weten, die van Engeland en Vrankryk, mede op swaare straffen gedaan hebben) voor te dragen, en daar in alles voor te stellen, 't geen met de grootste waarheid, en overtuiging, zoo ten opzigt van dat Octroi in 't algemeen, als ook in opzigt van de buitensporigheden, by verscheide artikelen van dat Octroi toegestaan, kan gezegt worden; al het welke van te meer opmerking om zeker gevaarlyk gevolg is, aangezien de Keizer daar by belooft tot handhaving deszelfs de kragten van zyne wapenen te zullen gebruiken, behalven dat zyn keizerlyke Majesteit aan die nieuwe Maatschappy toestaat, om oorlog, vrede, alliantien, vaststellingen, en onbepaalde conquesten in de Oost- en West-indiën te gelyk, te maaken.

Deze laatste stap des Keizers nu deed hen

hen begrypen, dat hen daar by alle hope van eenige billyke voldoening, die zy tot nog toe van de regtmatigheid van zyn keizerlyke Majesteit verwagt hadden, was afgesneden; weshalven de heeren Bewindhebberen, ziende de onverschilligheid, die men te Weenen en te Brussel voor de billyke voorstellen en instantien zoo van deze Republyk, als ook van de Vorsten, haare Geallieerden, getoont heeft, in dit uiterste haar Hoog Mog: verzogten, dat zy hen geliefden toe te staan, om zich van de middelen, hen van God verleend, te water en te land te mogen bedienen, en om dus geweld met geweld te keeren.

Deze vyfde Memorie bragt zoo veel te weeg, dat 'er besloten wiert den heer *Pesters* van Brussel te roepen, en den zelven naar Hanover te zenden, om de guarantie, die zyne Brittannische Majesteit by het Tractaat van Barriere, 't welk dat van Munster bevestigt, belooft heeft, te verzoeken; die in 't laatst dezer maand zeer gunstig van zyn Majesteit aldaar gehoort is; gelyk ook zyn Majesteit dien heer op zyne deftige aanspraak, waar in hy de noodzaakelykheid van 't stremmen dezer Oostendische Maatschappy (als strydende met alle tractaaten en conventien, en voor al met dat van Barriere) zeer kragtig vertoont, belooft heeft dat gene, waar toe hy zich verpligt heeft, te zullen volvoeren. Ook hebben de Franschen in die zelve maand, en al bevoorens zeer kragtig tot het vernietigen van die Maatschappy (gelyk de voornoemde Mogentheden nog aanhouden te doen) gearbeid.

Nademaal nu ondertusschen deze Maatschappy van Oostende werkelyk bezig is met verscheide schepen naar de Indiën uit te rusten, zoo heeft onze Maatschappy den 9den Augusti des zelven jaars een zesde Memorie by haar Hoog Mog: doen inleveren, waar in zy te kennen geeft, dat de Generaal, en de byzondere Gouverneurs van de Indiën, berigt bekomen hebbende van het nadeel, dat die van Oostende aan den koophandel van die gewesten doen, meer dan eens ordre verzogt hebben, om zich tegen deze ongeoorlofde navigatie te kanten, om welke reden dan de Bewindhebberen ook niet langer konden uitstellen de vereischte ordres en instructien naar Indiën te zenden, om daadelykheden van die kragt te gebruiken, welke bequaam mogen zyn, om de beginzelen en den voortgang van deze nieuwigheden in het district van hun Octroi te vernietigen.

Ook hebben de heeren Bewindhebberen by deze nadere Memorie aan haar Hoog Mog: ook een Latynsche *Dissertatie* gevoegt, onder den navolgenden titel: *Dissertatio de jure quod competit Societati privilegiatæ fœderati Belgii ad Navigationem & Commercia Indiarum Orientalium adversus incolas Belgii Hispanici (hodie) Austriaci.* dat is: *Beweering van het regt dat de bevoorregte Maatschappy dezer vereenigde Nederlanden heeft tot de vaart en handel op de Oostindiën tegen de ingezetenen der Spaansche (hedensdaags) de Oostenrykische Nederlanden.* In welke *dissertatie* zeer klaar de zin en inhoud van 't 5de en 6de art. van de Munstersche vrede, in 't jaar 1648. gesloten, in 't breede aangewezen, en onder anderen getoont word, dat aan de Spaanjaarden niet geoorloft is zich in Oostindiën verder, als tot de Philippynsche eilanden, uit te breiden. Ook word daar in nader aangewezen, dat het 5de art. de nu Oostenrykze Nederlanden raakt; ja dat zy volgens de wetten en voorbeelden verbonden zyn zich daar aan te houden, en dat dierhalven, volgens den inhoud van 't Octroi of voorregt der E: Maatschappy dezer landen, haar geoorloft is haar regt met 'er daad te beschermen, en alle middelen by der hand te nemen, om indien de Oostenrykze Nederlanders binnen de grenzen der E: Maatschappy komen, zich met de wapenen, of anderzins, te verdedigen.

Daar op nu hadden de voornoemde heeren den 5den October weer een Memorie, tot deze zelve zaak betrekking hebbende, aan haar Hoog Mog: overgegeven; en den 15den dier maand bleek, dat de koning van Groot Brittannien den heer *Pesters*, op zyn vertoog, te Herrenhauzen een zeer gunstig antwoord gegeven, en belooft had haar Hoog Mog: zaak in dezen opzigte volslagen volgens de Tractaaten te zullen handhaven, gelyk dit zyn Majesteit en de koning van Vrankryk hunne Ministers aan 't keizerlyk Hof mede zoo gelast hadden, dat nader in November by een nieuwen last door beide deze vorsten aan hunne Ministers, aan 't voorsz Hof gegeven, quam te blyken.

Ondertusschen had de Keizer (zoo men zeide) verlof gegeven om, buiten de voorige zes, den 11den of 12den dito vol geraakt, nog vier millioenen, in te teekenen, een klaar bewys, dat zyn Majesteit ontrent dit stuk nog niet van gedagten verandert is.

Of 'er nu reeds eenige middelen voorgeslagen, en uitgevonden zyn, of nog zullen worden, om de zaak by te leggen, en malkanderen in der minne te verstaan, zal ons de tyd nader moeten leeren. Het is zeker, dat zy de waaren, die zy uit China, en Indiën, in veel korter tyd, en veel onkostelyker, dan wy, aanbrengen, ook veel beter koop, dan wy de onze, konnen geven,

 waar

waar door zy ons, en voor al de byzondere lieden, die hun goed op Batavia inkoopen, groote ſchaade toebrengen.

Na deze korte afwending, die wy ter oorzaake van deze nieuwe Ooſtendiſche Maatſchappy genootzaakt zyn geweeſt te maaken, zullen wy ons eindelyk tot onze Landslieden, en de beginzelen van hunne ondernemingen na 't Ooſten, keeren.

Van de vaart en handel der Nederlanders in Ooſt-indiën.

Onder de zeehelden, die met een byzondere hartvogtigheid en onverzaagtheid het Ooſten bevaaren, en zich daar beroemt gemaakt hebben, zyn de wakkere en naarſtige Nederlanders (door ons wel de laatſte in rang geſtelt, maar daarom geenzins de minſte te reekenen) met zulken byzonderen voorſpoed tot nog toe by alle volkeren zoodanig bekent geweeſt, dat zy, daarom van de meeſte benyd, in weerwil van dien Nyd, door hunnen ongemeenen grooten handel en veelvuldige veroveringen in Ooſtindiën, van tyd tot tyd zoo magtig aldaar, en ook hier in hun eigen land, geworden zyn, dat zy in Indiën alle Europeiſche Natien, zoo in de wyde uitgeſtrektheid der by hen zoo dapper overwonnene landen, als in 't groot gewigt van hunnen handel aldaar zeer verre overtreffen, en in de zeven vereenigde Nederlandſche provintien hunnen naam en vermogen, bevorens klein, en naauwlyks bekend, by de vorſten, en andere ſtaaten van Europa, zoo veel hebben doen wegen, dat de aanzienlykſte koningen en Mogentheden van dat wereldsdeel, het voor eere, en vaſtigheid voor hunnen byzonderen ſtaat geagt hebben, met de heeren Algemeene Staaten van dat klein landje in verbond te treden, en de zelve veeltyds als die genen aangezien hebben, die door hun groot vermogen in ſtaat waren, om het evenwigt van de ſchaal der Mogentheden van Europa te maaken, of wel na die zyde, met welke zy zich verbonden, den evenaar te doen overſlaan.

Die uit de grond opgehaalt word.

Het zal dierhalven de pyne wel weerdig, en niet onvermaakelyk wezen, de ware redenen, en gronden van deze vaart der Hollanders naar Ooſtindiën eens na te ſpeuren, die uit den grond op te delven, en met de uiterſte verwondering, en verbazing hunne ongelooflyk groote magt, uit zoo geringe beginzelen aldaar voortgeſproten, aan een te ſchakelen. Wy zullen toonen, dat zy, die hier te lande in gedaante en wezen maar een Gemeenebeſt vertoonen, in die Ooſterſche landen van zulken gewigtig, oppermagtig, en wyduitgeſtrekt vermogen zyn, dat zy al de vorſten van Indiën door hunne groote vlooten ter zee, en door hunne legers te lande, menigmaal hebben doen zidderen, en beven, behalven dat zy zoo veele landen, en ſteden, (gelyk wy dat hier na in 't byzonder zien zullen) ten deele door 't ſwaard van de Portugeezen, en andere Indiſche vorſten, ten deele door de ſchrik voor hunne wapenen, by voordeelige verbonden hebben aangewonnen; dat zy in opzigt van hunne groote bezittingen, en veroveringen aldaar, verſcheide koningen van Europa verre overtreffen; welke hunne magt ook daar by af te nemen is, dat zy onder de vorſten en koningen van Indiën, door de tyd, en den ſchrik hunner gelukkige overwinningen alom, ook zulken ontzag verkregen hebben, dat zy aldaar in verſcheide magtige ryken niet alleen veele koningen, maar zelf ook verſcheide keizers (gelyk wy hier en daar toonen zullen) gemaakt, zulke, die hen niet aanſtonden, verworpen, weer andere op den throon gezet, en die daar op zoo kragtdadig gehandhaaft hebben; dat een yegelyk, die deze hunne grootze en heldagtige bedryven met een aandagtig en onpartydig oog gelieft na te ſpeuren, zal moeten bekennen, dat zy zich in het Ooſten een vermogen, en oppergebied, verkregen hebben, waar van geen voorbeeld, nog by de Ouden, nog by de hedendaagze, nog in het Ooſten, nog in ganſch Europa, te vinden is. Vermits ik geene Natien kenne, die oit zoo oppermagtig koningen en keizers na haaren zin, het zy in 't Ooſten, het zy elders, af en aangeſtelt, of die op den throon beveſtigt, en op de wenk van haare oogen, door een zeer fyne en nogtans billyke politie, op die wyze onder hun bedwang gehouden hebben, als beſt met hun belang overeenquam.

De Hollanders, die uit den aard goed en dierhalven zeer ſterk tot de vrede en vriendſchap met alle redelyke en ruſtzoekende volkeren genegen zyn, om den koophandel, hun eenigſte oogwit, vermaak, en de voorname zenuwe van hunnen Staat, in der minne voort te zetten, zouden nooit gedagten gemaakt hebben, om eenige voordeelen verre buiten 's lands te zoeken, veel min om daar eens anders landen te ontruſten, of daar eenige veroveringen te doen, maar gelyk men een kat, die in 't naauw is, wonderlyke en zeer onverwagte ſprongen ziet doen, alzoo heeft men de Hollanders, die nazaaten der ouden Katten, door de vervolgingen en de benaauwtheden, in welke men hen gebragt heeft, gedwongen, om te toonen, dat zy, even als een kat in de benaauwtheid, en als dat wakker nakrooſt der Katten, en aloude Batavieren, zich als een kat, die niet zonder handſchoenen aan te taſten was, door wonderlyke en verbazende ſprongen uit het midden der

Ho[...] Spa[...] ſche[...] vol[...] hen[...] een[...] ged[...] gen[...]

der zelve niet alleen wisten te redden, zich van de geweldenaryen van *Philips* II. koning van Spaanjen, te ontslaan, en zyne nazaaten, na een heldagtigen oorlog van 80 jaaren, voor de vryheid van hun geloove, in 't jaar 1648. by de Munstersche vrede te dwingen, hen als vrye Staaten (voor hoedanige zy al menigte van jaaren te vooren by andere vorsten en republyken van Europa met veel roem te boek stonden) te erkennen, maar dat zy ook buiten dien door hunne ongemeene neerstigheid, groote ervarenheid ter zee, en kloekmoedige ondernemingen, zoo het al in hun land niet gelukken wilde, middel wisten, om, na het doorkruissen van de alleronbekendste zeën, zelf in het Oosten, en als aan het einde van de wereld hun geluk te zoeken, en zich daar een onsterfelyken naam, zoo door het voortzetten van den handel (zonder welken zy niet leven konnen, en die als de ziel, en hartader van hunnen Staat is) als door 't veroveren van de bezittingen van dezen doodelyken vyand aldaar, te maaken, zonder nogtans anderen in de vreedzaame bezitting van hunne wettige landen eenigermate te stooren, aangezien zy in der zelver ryken, na een minnelyk verzoek, en op een billyke toelaating der vorsten in 't Oosten, egter hunnen koophandel aldaar konden voortzetten, welke billyke paalen zy ook noit, dan door de geweldenaaryen of trouwloosheden der inlanderen, en andere nooden, geperst, overgetreden zyn, gelyk dit gansche Werk door ook blyken zal, dat de Nederlandsche Oostindische Maatschappy zich een ongemeenen grooten naam en luister by alle vorsten van Indiën, enkelyk en alleen door haare onkreukbare trouw, en opregte behertiging van geregtigheid, de ware grond van alle rust en een bestendige vrede, verkregen, en ook tot dezen tyd toe behouden heeft, hoewel zy aan allen, dien 't luste hen te verongelyken, ook getoont heeft, dat zy zich op zyn tyd zeer gevoelig daar over wist te wreeken, en haar gekreukt regt te herstellen, en te handhaven.

Die de gedenkschriften der Nederlanders doorbladert heeft, zal zekerlyk gezien hebben, dat hun koophandel zich in de Middelandsche zee, in Engeland, Vrankryk, 't Noorden, enz. en ook veel in de ryken van Spaanjen en Portugal, uitbreidde, en zich dus met kleine doch zekere winsten in die gewesten vergenoegde. Waar door het dan gebeurde, dat zy veele schepen naar de havenen dezer twee laatste ryken zonden.

Na dat nu Portugal ten tyde van koning *Philips* II. ook onder Spaanjen geraakt, en by hem besloten was de Nederlanders, na het vertreden van al hun voorregten, tot de Roomsch Catholyke Godsdienst met geweld te dwingen, of anders die gantsche Natie uit te roejen, zoo begon hy dit godloos werk aan de eene zyde met de Inquisitie, of gemoedsdwang, door 't stellen van verscheide nieuwe Bisschoppen in Nederland, en zynen Bloedraad in te voeren; aan de andere zyde, om hen de keel eenigzins toe te binden, ook hunne schepen, en veelen hunner ingezetenen, in zyne steden en havenen zich wegens den koophandel ophoudende, jammerlyk door arresten, en inquisitien te plagen, en hen zoo veel geweldenaaryen in hun goed en gemoed aan te doen, dat dit voor zulk een moedige Natie, hoe gerust, vredelievend, en stil anderzins uit haar eigen aard, niet langer te harden, en volstrekt onmogelyk was, zoo langer staande te konnen blyven, vermits hun koophandel, niet alleen in die ryken, maar ook ten grooten deele in de Middelandsche zee, door 't gevaar 't geen zy van dien trotzen vorst, ontrent den doortogt van haare schepen door de straat van Gibraltar, te lyden had, gestremt, en daar by een groote ader van haaren Staat, die door de zeevaart en koophandel voornamelyk bestaan moest, afgesneden wiert.

Dit dwong hen, om dit geweld te ontgaan, na andere wegen, om staande te konnen blyven, met een ryp overleg uit te zien, en dit verval, 't geen by vervolg van tyd 't gantsche gevaarte, van hunnen toen nog zoo geringen Staat, zou hebben konnen doen instorten, door heldagtige ondernemingen, en door 't onderschragen van dit swak gebouw, met eenige nieuwe zuilen in 't Oosten of 't Westen, spoedig te herstellen.

Het oogmerk van de ware patriotten van ons land liep daar meest heen, om van het ryk van den Spaanjaard en Portugees voortaan af te zien, op 't zelve niet, dan onder den duim, zelf by den oorlog te handelen, hen, waar men maar kon, alle afbreuk te doen, en voor eerst, als 't allerheilzaamst in hun oog, het zy door het Noorden, het zy langs den gewoonen weg der Portugeezen voorby de kaap de Goede Hoope, naar het Oosten door te booren, niet alleen om den koophandel daar door als uit den grond te herstellen, maar om ook de Portugeezen en Castiliaanen van dien kostelyken handel op het Oosten (alzoo zy nu niet meer door Pauselyke of Spaansche verbodsbrieven uit Oostindiën, als bevoorens, konden gesloten worden) en voor al van die der zoo dierbare speceryen, welkers stapel tot nog toe te Lisbon voornamelyk, en ook te Antwerpen, geweest was, geheel en al te ontzetten, hen uit Indiën (waar 't mogelyk) te verdryven,

en dus de geledene ſchade op hen te herhalen.

De eerſte, die tot dit heilzaam werk de hand geleent, en daar by een onſterfelyken naam, en gezegende gedagtenis by de nakomelingen, en, wegens hunne groote en heldagtige onderneming, zelf by hun vyanden (zoo zy maar eenige agting voor de deugd hebben) verdienden, en daar by, volgens het zinnebeeld van hun landſchap als worſtelende leeuwen, het dreigend gevaar zoo mannelyk, en gelukkig door de klotzende baaren van die verbolge zee ontworſtelden, of den grond daar toe leyden, zyn geweeſt de heeren *Jacob Valk*, ſchatbewaarder, en *Chriſtoffel Roeltius*, loontrekkend Raad der heeren Staaten van Zeeland, by welke zich verſcheide voorname Zeeuſche kooplieden, als *Balthazar Moucheron*, *Jan Janszen*, *Carel* en *Dirk van Os* gevoegt, en wel byzonder op het verzoek van de heer *Moucheron*, en op verkregen verlof van de Hoog Mog: Heeren d'Algemeine Staaten, goed gevonden hebben, eerſt een proeve van dit groot voornemen naar het Ooſten door eenen weg om de Noord te nemen, en eenige ſchepen derwaarts te zenden, om te zien, of zy langs Tartaryen, en door de yszee, by 't waarnemen der gelegenſte tyd, niet tot in Ooſtindiën, door een veel korter weg als die der Portugeezen, zouden konnen doorbreken.

Tochten der Nederlanders naar 't Noorden, om in Ooſtindiën te komen.

Om dit werkſtellig te maaken wierden 3 ſchepen, 1 van Amſterdam, 1 van Zeeland, en 1 van Enkhuizen, gereed gemaakt, die onder 't opperbevel van den ervaren zeeheld, *Willem Barentſz van der Schelling*, met nog 1 jagt by zich, den 5den Julii 's jaars 1594. in zee liepen. Hy quam voorſpoedig tot Kilduin in Moscovien, geraakte op 73 graaden en 25 minuten, niet verre van Nova Zembla, zag, wat Ooſtelyker loopende, tuſſchen kaap Baxo, 4 mylen van Langeres, en den Weſthoek der Lomsbaai, twee inwyken, raakte dus al verder, by den ſwarten hoek, aan Willems eiland (zoo hy dit noemde) op 75 graaden en 55 minuten, en daar na op 76½ graaden by den hoek van Naſſau, van den welken hy wat Ooſt ten Zuiden, en Ooſt Zuidooſt aanliep, daar hy eenig nieuw land Benoorden Nova Zembla meende te zien, doch verloor daar door de ſwaare wind, die hem dwong 16 uuren zonder zeilen te dryven, zyn roeijagt, en quam eindelyk ontrent het land van Nova Zembla tot aan den Yshoek, die op 77 graaden legt.

Dus was *Willem Barentſz van der Schelling* den 31ſten Julii genadert, tot aan de eilanden, by hem de eilanden van Orangien genaamt, doch kon niet zien, dat daar eenige ſtraat of doortogt, om verder naar 't Ooſten en in de Tartariſche zee te raken, te vinden was, weshalven hy, ziende dat zyn volk luſteloos in die togt wierd, beſt keurde weder te keeren, en zyn andere makkers, die na de Waygats, of de ſtraat Naſſau, geloopen waren, te gaan opzoeken, om te ontwaren, of zy, die wel op 80 graaden geweeſt waren, ook iet naders daar op gedaan hadden.

Op deze te ruggetogt paſſeerde hy weer den Yshoek, Trooſt- Naſſau- en andere hoeken, ontdekte op 71 graaden een klein eiland, dat hy, om zyn ſwartheid boven op, het Swarte eiland noemde.

Zy zagen buiten de reeds gemelde nog verſcheide andere hoeken, als de Kruishoek, de St. Laurens en de Schanshoek, ook een zeer ſchoone haven, by hen om 't meel daar gevonden, de Meelhaven genaamt, mitsgaders de eilanden St. Clara, en van Matfloe, en Delgoy, op 69 graaden leggende, alwaar zy hun twee medegezellen van Zeeland en Enkhuizen, die daags te vooren eerſt uit de Waygats gekomen waren, vonden, die niet anders dagten, of *Willem Barentſz* was rondom Nova Zembla gezeilt, en door de Waygats weer by hen gekomen. Dus keerden zy dan gezamentlyk weer naar huis, en quamen den 16den September met een yſſelyken walruſch, die zy gedood hadden, voor Amſterdam ten anker, doch zonder hun oogmerk bereikt te hebben, alzoo ook zyn twee makkers, hoewel zy reeds in de zee, in welke zich de groote rivieren Oby en Janizea ontlaſten, meenden geweeſt te zyn, door de ſwaare ysbergen en ſtormen te rug gedreven, ook daar van wegen het ys geen doortogt hadden konnen vinden.

Hoewel deze eerſte togt niet ten beſten afgeloopen was, benam hen dit geenzins den moed, om dit andermaal, op hoope van beter geluk, te wagen, en met een grooter getal van ſchepen, langs de Waygats, en 't land der Samojeden, door de ſtraat Naſſau dien weg, die zy zoo yverig zogten, op te ſpeuren, vermits *Jan Huygen van Linſchoten*, die commies op 't Enkhuizer ſchip geweeſt was, en die daar in door die van 't Zeeuſch ſchip onderſteunt wierd, zeer groote hoope daar toe gegeven, en een breed en ſmaakelyk berigt daar van gedaan had.

Men zond dan in 't jaar 1595. van wegen dezen Staat 7 ſchepen, 2 van Amſterdam, 2 van Zeeland, 2 van Enkhuizen, en 1 van Rotterdam, uit, waar onder ſchipper *Willem Barentſz van der Schelling*, en de commies van *Heemskerk*, (die dappere zeeheld, die in 't jaar 1607. in de baai van Gibraltar zoo loffelyk zyn le-

leven voor 't vaderland verloor) zich op 't groot schip van Amsterdam mede bevonden.

Deze, immers zes 'er af, waren ook van verscheide koopmanschappen, en dierhalven ook van commiesen, om koophandel te dryven, voorzien, zullende het zevende dienen, om, als de anderen tot kaap Tabin, of den uitersten hoek van Tartaryen, en zoo verre, dat zy Zuiden aan konden stevenen, zouden gekomen, en buiten alle vreeze voor 't ys geraakt zyn, dan weder te keeren, en daar van in Holland berigt te brengen.

Daar op zeilden deze schepen den 2den Julii uit Texel, quamen den 21sten Augusti aan 't land van Waygats, daar zy in de Traanbaai met 54 persoonen aan de wal gingen, om de gelegenheid van het land, en de mogelykheid van dezen doortocht nader op te speuren. Zy ontmoetten op den 23sten dito eenig volk, en een hut van Pitzora, die Noordwaart op geweest waren om walrussen, traan, en ganzen, te bekomen, en die naar Rusland te voeren, die hen berigt gaven, dat hunne schepen uit Rusland door de straat Nassau in de yszee liepen, en voor een Tartarische plaats, al voorby de rivier Oby gelegen, en Ugolita genaamt, gewoon waren ten anker te komen, daar te overwinteren, en dan haaren handel, en visschery, jaarlyks, voort te zetten; daar nog by voegende, dat de straat Nassau (anders de straat van Waygats) nog wel 9 of 10 weken open bleef, en dan wel toevroor, doch dat men dan over het ys tot in Tartaryen loopen kon.

Na een verder vriendelyk gesprek met, en onthaal van deze Russen aan een der schepen, ging *Willem Barentsz* den 31sten Augusti aan de overwal van de Waygats, of op 't land der Samojeden, met zyn 9 persoonen te land, alwaar zy 20 en naderhand meer Samojeden ontmoetten, die niet al te wild waren, en, na wel verkend te zyn, vriendelyk met hen spraken, berigt gevende, dat zy nog 5 dagreizen van zekeren hoek in 't Noordoosten af waren, en dat zy, na 't passeeren des zelfs, in een zeer groote zee zouden komen, vermits een van hen daar zelfs met eenig volk, uit last van hunnen vorst, geweest was.

Zy namen van de zelve vriendelyk afscheid, en verzeilden den 3den September ook uit de Traanbaai, en quamen dien dag nog door de veelheid van 't ys en de dikke mist op de Oostzyde van 't Staaten eiland te vervallen, alwaar zy ook te land gingen, en twee van hun maats door een Beer, die daar na nog geschoten wierd, verloren.

Den 9den September verzeilden zy van het Staaten eiland, en, na veel moejelyke ontmoetingen van 't ys, zyn zy den 11den in de Tartarische zee geloopen, doch moesten van wegen het swaar ys wederom na de Waygats keeren, en het by den Kruishoek zetten. Zy deden eenige dagen daar na nog wel eenige pogingen om verder te geraken, doch waren genoodzaakt, vermits het ys met al te grooten geweld den 15den het Oosteinde van de Waygats inzetten quam, met de geheele vloot nog die zelve dag het Westeind van 't Waygats weer uit, en zoo verder na huis te zeilen, komende den 18 November weer in de Maas binnen, zonder ook by dezen tocht hun oogwit bereikt te hebben, hoewel zy evenwel nader opening van de gesteltenis der Tartarische zee, en van den weg, om daar in te komen, gekregen hadden.

Die twee vergeefsche tochten naar 't Noorden, op kosten van den Staat gedaan, deden de Algemeene Staaten van nieuwe ondernemingen derwaarts afzien; doch zy vonden egter goed, deze en gene byzondere, 't zy steden, 't zy kooplieden, met belofte van een aanzienelyke belooning, indien 't hen gelukte, daar toe aan te maanen. Dit moedigde die moederkoopstadt, het ryk en magtig Amsterdam, ten eersten aan, om in 't jaar 1596. 2 schepen, 't een onder den meergenoemden *Willem Barentsz van der Schelling* en *Jacob van Heemskerk*, en het ander onder *Jan Cornelissz Ryp*, weer naar het Noorden uit te zenden.

Zy liepen den 18den Mey 1596. in zee, maar deden een tocht, diergelyken noit gehoort is.

Zy quamen den 9den Junii op 74 graaden en 30 minuten N. breedte, ontdekten daar een eiland van 5 mylen in den omtrek, 't geen zy om een grooten Beer, die zy, te land getreden zynde, doodsloegen, 't Beereneiland noemden. Den 13den van daar verzeild zynde, zagen zy den 19den dito weder land, 't geen zy bevonden op 80 graaden en 11 minuten te leggen, dat zy, van wegen het spitsgebergte, zich daar alom vertoonende, Spitsbergen, en de Engelschen Greuland, genoemt hebben.

Zy vonden hier een goede haven, en schoon 4 graaden Noorderlyker als Nova Zembla (daar loover nog gras valt) en nog hooger op gelegen, gras en grasetende dieren, te weten, rheen, of een soort van herten.

Den 29sten hier van daan zeilende, liep *Willem Barentsz* wat meer naar 't Westen, en *Jan Cornelissz Ryp* wat meer om de Oost, tot op 80 graaden, om te zien, wie van hun beiden eerst in de Tartarische zee, door de eene of d'andere straat, zou konnen geraken.

Den 12den Augustus quam *Willem Barentsz*,

rentſz, na veel talmens wegens ongeloofelyke groote ysbergen, by de eilanden van Orangien, doch geraakte daar in groot gevaar, van door een ſwaare ysſchots zyn ſchip te verliezen.

Den 21ſten dito wat verder, en in de yshaven, geraakt zynde, meenden zy wel Weſt aan, Bezuiden Nova Zembla om, 't geen zy al voorby waren, naar de Waygats te zeilen, maar bevonden, tot hun leetwezen, dit onmogelyk, weshalven zy beſloten weer naar huis te keeren; maar aan de Stroombaai gekomen zynde, vonden zy ook die weg voor hen door ſwaar ys geſloten, zoo dat zy, door 't ys bezet, genoodzaakt wierden op 76 graaden, aan de Weſtzyde van de yshaven, daar zy den 26ſten dito inquamen, te overwinteren.

De elende, die zy na dien tyd uitgeſtaan hebben, is met geen pen uit te drukken, vermits zy daar in groote koude en armoede dien gantſchen winter hun tyd met een onuitſprekelyk verdriet doorbragten, ziende hun ſchip alom door 't ys zoodanig bezet, dat zy genoodzaakt wierden zich eindelyk met eenige voorraad naar 't land van Nova Zembla (daar zy digt by waren) te begeven, en daar eerſt een tent, en naderhand een huis, op te ſlaan, waar ontrent zy veel aanſtoot van vreezelyke beeren hadden, en wegens ondraagelyke koude, ſwaare ſneeuw en ſterfte van hunne makkers, veel hartzeer en ongemak, voor al toen het duiſter begon te worden, geleden hebben.

Na dat zy dan eindelyk na 11 weken en 5 dagen in die naare duiſternis, en nog 7 maanden, daar gezeten te hebben, in 't laatſt van maand Januarii des jaars 1597. de zon weder, zelf tegen verwagting, begonden te zien, zoo kon dit hun verſlagen hart wel eenigzins opbeuren; maar veel meer begon die blydſchap toe te nemen, toen zy in 't laatſt van Mey gereedſchap maakten, om met hun vertimmerde ſchuit en bok, aangezien hun ſchip te vaſt in 't ys bezet, en niets meer van 't zelve te hopen was, van daar weer naar 't vaderland te geraken.

Dus namen zy de t'huisreize dan, na een ſchriftelyk berigt van hun ongeval in dat huis gelaten te hebben, den 14den Junii aan; maar raakten den 17den in doodelyk gevaar wegens het ys, tuſſchen 't welke zy, heen en weer dryvende, elendig geknelt wierden, zoo dat zy zich genoodzaakt vonden hunne vaartuigen op het ys te halen, daar op zy al eenigen tyd blyven moeſten, by welk verdriet hen nog een grooter overquam, dat zy *Willem Barentſz van der Schelling*, die al eenigen tyd ziek geweeſt, en om zyne zonderlinge ervarenheid hen nu voor al hoognoodig was, den 20ſten Junii ſchielyk verloren, by wiens dood hen de moed, van oit weer in Holland te komen, ganſchelyk ontſchoot.

Zedert raakten zy weer onder zeil, en nog al verſcheide malen wegens het ys, en de beeren, in 't uiterſte gevaar, quamen eindelyk den 28ſten Julii in St. Laurens baai, daar zy eenige Ruſſen vonden, die hen even zoo veel hulp konden bybrengen, als die van één tweede troep, daar zy te Pitzora byquamen. Ondertuſſchen hadden zy, die zeer van 't ſcheurbuik gequelt waren, 't geluk, om zich daar van door eenige lepelbladen, op zeker eilandje daar ontrent gevonden, te genezen. Naderhand hebben zy, ondertusſchen met hun vaartuigen van den anderen geraakt zynde, een beter berigt van een derde troep Ruſſen, die zy op zee ontmoetten, gekregen, die hen zeiden hun andere maats geſproken te hebben, by welke zy ook den 26ſten Auguſtus weder quamen, tot dat zy eindelyk, na zoo veel zukkelingen en doodelyke gevaaren, en na *Jan Cornelisz Ryp*, die van hen afgeraakt, en door ſtorm op de kuſten van Moscovien geſmeten was, ontrent Cola weer by hen bekomen te hebben, den 11den September by die plaats eerſt ten anker quamen.

Zy lieten daar hunne kleine vaartuigen blyven, tot een eeuwige gedagtenis van dezen tocht, wel 400 mylen verre door zulk een gevaarlyke zee gedaan, en zyn met het ſchip van *Jan Cornelisz Ryp*, dat een half myl van daar lag, den 29ſten October behouden in de Maas, en den 1ſten November met hun twaalven te Amſterdam gekomen, alwaar deze perſoonen, te weten, de commies, *Jacob van Heemskerk*, Mr. *Hans Vos*, de Chirurgyn, en tien anderen, aan verſcheide heeren van die ſtadt, en ook aan den Cancelier en Ambaſſadeur van den koning van Denemarken, toen juiſt op het prinſenhof aldaar aan tafel zynde, een zeer omſtandig verhaal van dezen wonderlyken tocht gedaan hebben. Dit was die zelve *Heemskerk*, die naderhand naar Ooſtindien gevaaren, en China opgezogt heeft, en die, na veel deftige daaden verrigt te hebben, den 25ſten Maart 1607. met een vloot van den Staat tegen den Spaanſchen admiraal, *Don Johan Alvarez d'Avila*, en zyn 21 ſchepen (waar onder 10 galliocnen) in de baai van Gibraltar ſloeg, en aldaar, na veel wonderen uitgevoert te hebben, wel zyn linkerbeen digt aan 't lyf, (gelyk nog een ander zyn regterhand) maar geenzins zyn heldenmoed, verloor. Hy zeeg dus met zyn wapenen, als een zeeheld, wel ter neder, maar maande zyn volk, ſchoon hy zyn einde voelde naderen, nog zeer dapper tot hun pligt zoo lang aan, tot dat zy, ſchoon hy ondertuſſchen buiten hun weten den geeſt gaf, de

de volkomene zeege behaalden, en zy dus 't lyk van dien held met de lauwren van een onsterfelyke eer bekranst, na het vaderland, en met alle teekenen van luister ten grave voerden.

En schoon ook deze reis weer vrugteloos uitgevallen was, hebben egter de heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy den 6den April in 't jaar 1609. *Henri Hudzon*, een zeer ervaaren Engelsch stuurman, met een vlieboot en 20 man, met dat zelve oogwit uitgezonden, om door het Noordoosten, of het Noordwesten, een weg naar China te zoeken. Hy ontdekte op 42 graaden en 40 minuten wel een schoone rivier en een schoon land, doch hy en de zynen hebben verder ontrent hun voornaam oogwit, wegens de strydigheid van gevoelens onder malkanderen, niets uitgeregt, en zyn zoo den 7den November te Dartmouth in Engeland binnen gekomen, van waar hy de Bewindhebbers verslag van zynen tocht gedaan heeft.

Dit was dan de moedige aanleg, en de ongelukkige uitslag, van die groote ondernemening der gedrukte Nederlanders naar 't Oosten door den weg om de Noord; naderhand in 't jaar 1719. (gelyk wy reeds gemelt hebben) door twee Wiskundigen uit last van de Czaar, tot het erlangen van meer licht ontrent de doortocht om den Noord, ondernomen.

Terwyl men aan de eene zyde met deze uitreeding, en tochten om den Noord, bezig was, besloot een ander gezelschap van stoute kooplieden, om langs den gemeenen weg der Portugeezen ook eenige schepen naar Oostindiën te zenden.

Zy hadden van dat schoon en gezegend land wel veel berigten door *Jan Huigen van Linschoten*, een Haarlemmer, die 'er in dienst der Portugeezen in 't jaar 1583. in April van Lisbon met een Aardsbisschop van Goa, en 5 schepen, na toe voer, bekomen; maar hun voorname aandryver tot dit werk, en de ware grondvester van onzen handel, en vaart op Indiën is CORNELIS HOUTMAN geweest. ('t begin op 't beragt door Cornelis Houtman bekomen.)

Deze man, lange tyd aan een met deze en gene Portugeezen van hunnen koophandel en vaart op Indiën gesproken, en door lange en naaukeurige navorsching waar in het gansch geheim, en de grootheid van hunne voordeelen by dien handel bestond, zeer klaar ontdekt hebbende, had het ongeluk van ontrent deze tyd (1593.) gevangen te worden. Zoo zommige willen, zou hy in Portugal, of, zoo andere qualyk meenen, door den Turk, gevangen genomen zyn: Een staat, uit welke hy zich in Portugal niet wist te redden, om dat 'er te grooten losgeld voor hem door dien koning, onder swaare bedreigingen, geëischt wierd. Dus was dan het uiterste middel om zyne verlossing, en zoo grooten losgeld, te bekomen, zich onderdanig aan deze Amsterdamsche voornoemde kooplieden aan te geven, en hunne hulp daar toe te verzoeken, met beloften, van aan hen niet alleen 't geheim van den gantschen handel der Portugeezen op Indiën zeer klaar en getrouw te ontdekken, maar dat hy hen ook aanwyzen zou, dat zy van waaren van 5 of 6 gulden, 100 in plaats maaken, en dus zeer gemakkelyk de schade, by dat randsoengeld (gering in opzigt van die groote voordeelen) geleden, zouden konnen vinden.

Deze heeren, nevens eenige Antwerpze kooplieden te Amsterdam woonende, door 's mans elende, zyn groote kennis wegens den staat van Indiën, daar zy zoo zeer na haakten, en voor al door zoo groote winsten, tot zyne verlossing bewogen, hebben de zelve hem ook verzorgt, waar tegen hy, tot dankbaarheid, hen zeer trouwhertig, van alles niet alleen opening gegeven, maar in hun dienst (gelyk wy nader zien zullen) ook de reize derwaarts ondernomen heeft.

ZESDE HOOFDSTUK.

DE Maatschappy *van* Verre *zend in 't jaar* 1595. vier schepen *naar* Oostindiën. *Haare komst voor* Sumatra, *en voor* Bantam. *Daar zy niet veel voordeel doen. Haar slegte ontmoeting voor* Cidajo. *En voor* Arosbaja *op Madura. Het schip* Amsterdam, *word voor* Luboc *verbrand. De* andere *verzeilen naar 't* vaderland. *Daar zy behouden aanlanden.* Tweede vloot *onder* Jacob van Nek *in 't jaar* 1598. *naar* Indiën *gezonden. Te* Bantam *beter ontfangen.* Van Nek *keert naar 't* vaderland, *en giert op* St. Heleen *aan.* Warwyk *komt in* Amboina *in 't jaar* 1599. *met* vier schepen. Twee *der zelve zeilen naar* Banda *met* Heemskerk. *Die van daar naar 't* vaderland *zeilt.* Warwyk *vertrekt uit* Amboina *naar* Ternate. *Daar hy wel ontfangen, en verzogt word eenig volk te laaten. Waar op hy naar* Bantam, *en van daar naar 't* vaderland *verzeild.* Moucheron *zend de* Leeuw *en* Leeuwin *naar* Indiën *met* Houtman *in 't jaar* 1598. Ten Haaf *zend ook de* Zon, *de* Maan, *en de* lange Bark *derwaarts.* Mahu *door die van* Rotterdam *in 't jaar* 1598. *langs een anderen weg naar* Indiën *gezonden. Doch die* vloot *was* ongelukkig. *Hoewel de* eerste *der* Hollanders *door dien weg in* Indiën

quamen. Reize *van* Olivier van Noord, *in 't jaar* 1598. *De* eerſte Hollander, *die den* aardkloot rond *zeilde.* Eerſte reize *van* Steven van der Hagen *in 't jaar* 1599. *Die in 't jaar* 1600. *eerſt voor* Bantam, *en daar na in* Amboina *komt met een ſchip, terwyl de* twee andere *in* Banda *quamen. Van waar zy weer naar* Bantam, *en verder naar 't* vaderland, *zeilen.* Pieter Boths eerſte tocht *naar* Indiën *in 't jaar* 1599. *Waar by* van Caarden *was, die naar* Sumatra *ging. En van Bantam, met eenige ſchepen van* van Nek, *naar 't* vaderland *vertrok.* Jacob van Neks tweede tocht *in 't jaar* 1600. *Verzeilt naar* China *en* Patani. *Van waar hy na 't* vaderland *keert met twee* ſchepen. *Wedervaaren van drie van zyn andere* ſchepen. *Die in* Cambodia *niet wel gehandelt wierden. Haar komſt in* Patani. *En vertrek van* Bantam *naar 't* vaderland. Gevallen *van den* ſwarten *en* witten Arend *op* Sumatra. Jacob van Heemskerks tocht *in 't jaar* 1601. *als* zeevoogt *naar* Indiën. *Een* gedeelte *van zyn* vloot *komt te* Atsjien. Heemskerks *verder* wedervaaren, *gelyk mede van de* andere ſchepen. *Van welke* eenige *na 't* vaderland *vertrokken. De* tocht *van* Wolfert Hermanſz *in 't jaar* 1601. *naar* Indiën. *Die by* Bantam *de* Portugeezen *van de reede ſlaat. Welke* vloot *beſchreven word.* Wolfert Hermanſz *zeilt naar* Ternate *en* Banda. *Zyn komſt en verrigting op* Toeban. *Trekt na 't* vaderland, *en giert op* St. Heleen *aan. In 't jaar* 1601. *een* vloot *onder* Bikker *uitgezonden, die op* Atsjien *komt.* Moucheron *neemt 't* Princen eiland, *voor een korten tyd, in. De* eerſte tocht *van* Joris van Spilbergen *in 't jaar* 1601. *na* Indiën. *Die aan de* kaap *verſcheide* eilanden, *en ook de* Tafelbaai *haare* naamen *geeft. Zyne* ontmoeting *aan de* Majotze eilanden. *Zyn komſt op* Ceylon, *en op* Atsjien. *En verder op* Bantam, *van waar hy na huis keert.*

OP dit berigt van *Houtman* dan hebben zich eenige Amſterdamſche kooplieden by een gevoegt, die zich de Maatſchappy van Verre genaamt, en tot hunne Beſtierders de heeren *Henrik Hudde, Reinier Paauw, Pieter Haſſelaar, Jan Janſz Carel de Oude, Jan Poppen, Henrik Buyk, Dirk van Os, Sibert Pieterſz Sem,* en *Arend van Grootenhuyze,* gehad hebben.

De Maatſchappy van Verre zend in 't jaar 1595. vier ſchepen naar Ooſtindiën.

Deze hebben te Amſterdam 4 ſchepen uitgereed, Mauritius, Hollandia, Amſterdam, en de Pinas, het Duitken genaamt. De hoofden dezer ſchepen zyn geweeſt, op Mauritius, *Jan Janſz de Molenaar,* als ſchipper, en de voornoemde hoofdaanzetter en grondveſter van den Ooſtindiſchen handel CORNELIS HOUTMAN van Alkmaar, die als commies 'er op voer. Op het zelve, 200 laſten groot, zyn in 't geheel 84 mannen, 6 metale ſtukken, 14 gotelingen, 12 ſteenſtukken, nevens hun vordere voorraad van krygsbehoeften, enz. geweeſt.

Op 't ſchip Hollandia was ſchipper *Jan Dignumſz,* en de commies *Gerard van Beuningen,* en 't zelve was byna even eens, als 't voorige, voorzien.

Amſterdam, een ſchip van 100 laſten, bemand met 59 eeters, en voorzien van 6 metale ſtukken, 10 gotelingen, en 10 ſteenſtukken, had *Jan Jacobſz Schellinger,* ten ſchipper, en *Reinier van Hel* tot commies.

Het Duitken was maar van 15 laſten, waar op 20 man voer, 't was van 2 metale ſtukken, 6 gotelingen, en 2 ſteenſtukken voorzien, en zou onder 't bevel van *Simon Lambertſz Mau* mede die groote reize ondernemen.

Deze 4 ſchepen zeilden den 2den April des jaars 1595. uit Texel, zagen den 19den dito 't eiland la Palma, en daar na ook Teneriffa, Gomera, en el Ferro, eenige der Canariſche eilanden, en den 25ſten dito de twee zoute (anders Cabo Verdiſche) eilanden, Boa Viſta en Ilha de Mayo. Wat voorby die eilanden, op 13 graaden 30 minuten, ontmoetten zy 2 Portugeeſche ſchepen, die zy wel hadden konnen nemen, doch met welke zy in vriendſchap ſpraken, vermits zy laſt hadden, niemant te moejen; doch, eerſt aangetaſt zynde, zich wel te verdedigen. Zy paſſeerden den 4den Junii met groote ſtilte, en by gevolg met ſwaare hitte, de Linie, kregen den 2den Auguſtus het land van kaap de Goede Hoope in 't gezigt, en quamen den 4den dito in een baai, 45 mylen boven de kaap gelegen, en van de Portugeezen *Agoada de Sam Bras* genaamt, ten anker, alwaar zy te land traden, en van de Hottentots eenige ſchapen tegen eenig yzer inruilden. Zy verzeilden van daar den 11den dito, zagen den 2den September 't eiland Madagascar, op 't welk eenig volk van het ſchip Amſterdam by kaap St. Maria aan land ging; doch daar zy niet al te wel van de Inlanders ontfangen wierden, weshalven zy na de baai St. Auguſtyn liepen, daar zy beter voeren, en van eenige Inlanders ſchapen, en oſſen, voor beuzelingen inmangelden.

Hier liet *Jan Dignumſz,* ſchipper op 't ſchip Hollandia, den 30ſten September het leven, wiert op een eilandje, 't Hollandſch kerkhof genaamt, begraven, en door eenen *Pieter Dirkſz Keizer,* volgens laſt der heeren Bewindhebberen, vervangen.

Naderhand leden zy van de Inlanders alhier veel aanſtoot en ongemak, derhalven beſloten zy, alzoo zy doch geen meer ververſching krygen konden, den 14den December van daar te verzeilen.

Zy deden dit toen wel, maar waren genoodzaakt, om de ſwaare ſtormen, die zy ondertuſſchen uitſtonden, den 5den Januarii 1596. weer voor 't eiland St. Maria ten anker te komen, van waar zy den 21ſten na de baai van Antongil verzeilden, daar zy den 23ſten dito quamen, en te land gingen, in 't eerſt ook veel ververſching, doch naderhand mede veel geſchil met den Inlander, kregen, zoo dat zy goedvonden den 12den Februarii de ankers te ligten, en hun reize te vervorderen. Zy vernamen den 5den Junii (na hun giſſing) 't eiland Engano, dat op 5½ graad Zuiderbreedte, en niet verre van 't eiland Sumatra, of van de ſtraat Sunda, legt, waar in zy ook niet bedrogen waren, vermits zy den 11den dito onder 't land van Sumatra, en niet verre van Dampin, quamen, daar ook eenige van de Pinas te land traden, eenige vrugten inruilden, en ook eenige inlanders bewogen in 't ſchip Mauritius te komen, die zich verder aanboden om hen tot Bantam te brengen, daar zy den 22ſten dito behouden ten anker quamen, en vriendelyk ontfangen wierden.

Men zogt hen daar in de geſchillen van de Bantammers met die van Palimbang wel in te wikkelen; doch zy zeiden daar gekomen te zyn, om met yder alleen in vriendſchap koophandel te dryven, en daar in ſtipt aan den laſt van hunne Heeren en Meeſters, die liefhebbers van vrede en geregtigheid, als de regte gronden van een gewenſchte koophandel waren, verbonden te zyn.

Wat liſten de Portugeezen daar verſcheide maalen aanleidden, om meeſter van deze onze ſchepen te worden, en om de Hollanders by die van Bantam, en by andere Inlanders, verdagt en ſwart te maaken, en wat daar met *Houtman*, en andere van ons volk, verder met de Bantammers voorviel, zullen wy hier voorby ſtappen, en dit gevoeglyker, wanneer wy van Bantam in het byzonder ſpreken, voorſtellen.

Het zal genoeg zyn met een woord aan te halen, dat zy zeer geveinſt van den Bantammer gehandelt, dat *Houtman*, door zyn trots ſpreken, nevens eenige anderen, met groot gevaar van hun leven, eenige tyd gevangen gehouden, en dat zy den 13den September (twee dagen na dat ſchipper *Keizer* op Hollandia ſtierf) genoodzaakt wierden van daar te vertrekken.

Na dien tyd quamen zy wel weder voor Bantam, doch ziende, dat zy daar voor die tyd geen handel meer, dan 't weinige daar by kleine partyen ingezamelt, krygen zouden, en maar gevaar liepen; zoo vonden zy goed, na 't nemen van eenige jonken met ſpeceryen, en andere goederen, op den 6den November, naar Jakatra te verzeilen, daar zy den 13den dito ten anker quamen, en na eenige vriendelyke ontmoetingen met den koning, den 17den dito weer van daan zeilden, werpende het anker nog die zelve dag voor den hoek van Carawang.

Zy zworven van daar, langs de Noordkuſt van Java, voorby Japara, zagen het eilandje Kiriman Java, paſſeerden den 2den December de ſtadt Toeban, waar ontrent zy voor Cidajo ten anker quamen. De inwoonders veinsden tegen ons volk eerſt eenige ſpeceryen voor hen te hebben, lokten daar door eenigen aan land, aan welken zy ook een ſchoonen hoop nagelen vertoonden, al om hen de oogen te verblinden.

Den 5den December quam de koning aan de ſchepen, met 6 Tinggangs vol volk, en met eenige koebeeſten voorzien. Drie der zelve leiden aan 't ſchip Amſterdam aan, terwyl de andere na de Pinas roeiden. Daar op quam den Sjahbander in 't voornoemde eerſte ſchip over, liet, om de onzen bezig te houden, eerſt 2 beeſten overheiſſen, en daar op ſchielyk zoo veel van zyn volk op 't ſchip Amſterdam overkomen, dat *Reinier Verhel* hem in 't Portugeeſch vraagde, waarom 'er zoo veel volks binnen boord quam? waar op de Sjahbander, zyn ſlag waarnemende, zyn kris trok, en met groot geſchreeuw van *amok*, *amok*, dat is, *val aan en ſla dood*, (hun gemeene leus) *Verhel* de keel afſtak, vermoordende verder ook den ſchipper, *Jan Schellinger*, en veel van 't volk, 't geen boven op dien bodem was; hoewel de Javanen door de dapperheid der genen, die beneden waren, gedwongen wierden over boord te ſpringen, en 't ſchip te verlaten, welke dappere daad de behoudenis was zoo van dat ſchip, als van de Pinas, die nu ongemoeid bleef, te meer, vermits die van de andere ſchepen beſpeurden, dat 'er onraad en hun hulp, die zy ten eerſten hen toezonden, hoognoodig was, gelyk zy ook veel Javanen, zoo die nog zwommen, als die in hunne vaartuigen waren, 't leven benamen. Hun ſlegte ontmoeting voor Cidajo.

Dit gevegt koſte den onzen 12, doch de Javanen 150 mannen. Vermits zy dan zagen, dat de bot hier al mede vergalt, en 'er niets voor hen te doen was, liepen zy naar 't eiland Madura, en quamen den 6den December voor 't ſtedeken de Arosbaai ten anker, daar zy by na even eens, als voor Cidajo, te pal quamen. En voor Arosbaja, op Madura.

De Madurezen hadden zich met 3 ſterk bemande en vol opgepropte Tinggangs na de ſchepen begeven, en lieten door een tolk quantzuis aan die van 't ſchip Amſterdam vragen, of zy wel eenige geiten, ryſt, enz. aan boord mogten brengen. Hy wiert wat ruw van den opperſtierman

man, die nog zeer gewond was, bejegent, en belaſt aanſtonts van boord, en by aldien hy iets te zeggen had, na 't ſchip Mauritius te gaan; maar zoo als hy van boord was, vielen de Madureezen op 't ſchip Amſterdam aan. Dit bequam hen zeer qualyk, alzoo zy ontzet van de andere ſchepen kregen, en daar door onder deze trouwloozen zulken ravagie maakten, dat zy 'er alle, zelf de koning, en meer andere grooten, 't leven lieten, uitgenomen 21 gevangenen, die zy op 2 na, welke zy behielden, weer aan land zonden. Aangezien zy dan ook hier niet meer te doen zagen, zoo zyn zy den 9den December van daar naar 't eiland Luboc verzeilt, waar voor zy tot den 14den ten anker lagen. Zy vertrokken toen wel, maar moeſten 'er den 25ſten weder voor ankeren, op welke dag ook *Jan Molenaar*, ſchipper op 't ſchip Mauritius, zeer ſchielyk, niet zonder vermoeden van vergeven te zyn, ſtierf, waar over *Houtman* wel verdagt gehouden, en in de boejen gezet, doch op den 30ſten vrygeſproken wierd; hoewel hy van veelen nogtans ſchuldig gehouden is.

Het ſchip Amſterdam, word voor Luboc verbrand.

Den 1ſten Januarii des jaars 1597. vonden zy goed het ſchip Amſterdam te loſſen, en 't zelve, zoo wegens zyne lekheid, als wegens gebrek aan de ſwakheid van 't volk, in brand te ſteken. Daar op hebben de 3 andere ſchepen den 11den hunne ankers geligt, quamen in de ſtraat van Balamboeang, daar zy den 22ſten dito onder hoog land, 1 myl N. W. ten W. van die ſtadt ten anker quamen.

Zy verzeilden den 25ſten weer van daar, en quamen den 27ſten voor 't eiland Bali, eerſt op een onbekende plaats, en daar na in de baai van Padan, ten anker, daar zy al mede eenige moejelykheden hadden, vermits de koning eenige van ons volk, hoewel maar voor een tyd, aan land hield. Twee maats van 't ſchip Mauritius droſten den 20ſten Februarii hier op, die aan land bleven, en noit weer aan boord gekomen zyn. Daar op hebben zy den 26ſten dito de ankers geligt, en liepen, Bezuiden Java om, met 3 ſchepen weer naar 't vaderland. Op de zelve waren van de 249 nog maar 89 Hollanders, 8 Inlanders, 2 Malabaren, 2 Madagaſcaren, 1 Chinees, 1 Maleyer, 1 kleine Javaanſche jongen, nevens 1 Guzeratter, *Abdul* genaamt.

De andere verzeilen naar 't vaderland.

Zy quamen den 24ſten April 1597. ontrent *Terra di Natal*, daar 't ſchip Hollandia den 26ſten van hen afraakte. Den 6den Mey paſſeerden zy 't land van de kaap, quamen den 25ſten dito voor 't eiland St. Heleen, doch konden daar niet ten anker komen, om dat 'er 3 Portugeeſche kraaken op de reede lagen, waar van de Pinas zynen makker Mauritius kennis gaf. Zy liepen derhalven van 't eiland weer af, zagen, na 2 glazen zeilens, hun makker Hollandia weer, paſſeerden den 2den Junii 't eiland Aſcenſion, den 7den de Linie, den 12den dito de eilanden Corvo en Flores, quamen den 10den Auguſtus eerſt voor Petten, alzoo hen een harde ſtorm daar toe dwong, en daar na de Pinas en Mauritius voor Texel ten anker, doch Hollandia, niet in ſtaat van zyn anker te ligten, moeſt 's avonds wegens een ſwaaren ſtorm zyn groote maſt kappen, was in groot gevaar van daar nog te vergaan, en quam eindelyk, door hulp van eenige Lootzen, den 14den mede behouden binnen Texel.

Daar zy behouden aanlanden.

Zy waren 2 jaaren, 4 maanden, en 12 dagen, uit geweeſt, en hadden nu Indiën als op deszelfs drempel gezien, en eenige weinige ſpeceryen van nooten, foelie en peper, ten deele voor Bantam verovert, ten deele gekogt, bekomen, maar dit kon de onkoſten van die uitreeding op geen ſtukken na goedmaaken.

Het is egter zoo verre van daar geweeſt, dat dit hunnen yver zou hebben doen verflaauwen, dat het in tegendeel hen, en ook anderen, verder opgewekt, en te meer aangeſpoort heeft, om ten eerſten weer een vloot naar Indiën te zenden.

Zy hadden ondertuſſchen wel eenen van hun gezelſchap verloren, maar vervulden die plaats met den heer *Gerard Bikker*, en aangezien zy verſtonden, dat ook zommige andere Amſterdamſche kooplieden genegen waren eenige ſchepen daar heen te zenden, zoo hebben zy, en deze nieuwe heeren, te weten, *Vincent van Bronkhorſt*, *Simon Janſz Fortuin*, *Govert Dirkſz*, *Cornelis van Campen*, *Jacob Thomaſſz*, *Ellert Simonſz Jonkheim*; en *Jan Hermanſz*, goedgevonden zich, om malkanderen geen nadeel te doen, byeen te voegen, hunnen handel dus op te vaſter grond te beginnen, en ten dien einde een tweede vloot naar Indiën te zenden.

Twe[...] vloot der J[...] van [...] in 't 1598 naar [...] diën [...] zond[...]

Deze beſtond in 8 ſchepen, Mauritius, Amſterdam, Hollandia, Zeeland, Gelderland, Utrecht, Vriesland, en Overyſſel genaamt.

Op 't eerſte was *Jacob Cornelisz van Nek*, een Amſterdammer, die als opperbevelhebber deze ſchepen derwaarts geleiden zou, die *Govert Janſz* tot zyn ſchipper, en *Cornelis Heemskerk* tot zyn commies, had.

Op het tweede was *Wybrand van Warwyk*, ook een Amſterdammer, als onderzeevoogd, en *Cornelis Janſz Fortuin*, als ſchipper.

Op het derde was *Simon Lambertſz Mau*, als ſchipper, en *Uytenyn*, als commies.

Op Zeeland was ſchipper, *Claas Janſz Melknap*, en op Gelderland *Jan Bruin*, ſchipper, en *Hans Henrikſz Bouwer*, commies.

Utrecht

Utrecht had *Jan Martsz* ten schipper, Vriesland *Jan Cornelissz*, en *Wouter Willekens* ten commies. Op Overyssel was *Simon Jansz Hoen* schipper, en *Arent Hermansz van Alkmaar*, commies.

Zy voerden te zamen 560 man, en liepen den 1sten Mey des jaars 1598. uit Texel in zee. Zy quamen den 24sten Julii op de hoogte van de kaap, en raakten den 8sten Augustus van een. Vyf der zelve zagen den 17den September 't eiland Mauritius, en liepen om verversching, die zy ook vonden, daar in een goede haven ten anker; doch de andere drie, Mauritius, Hollandia, en Overyssel, quamen voor 't eiland St. Maria, by Madagascar, daar deze 3 schepen 5 dagen bleven, en, van daar toen verzeild zynde, den 23sten November voor Bantam ankerden, alwaar zy in vriendschap ontfangen wierden, binnen 5 weken hun lading (hoewel wat dier, om dat de Bantammers hoorden, dat 'er meer schepen quamen) en, na daar 4 weken gelegen te hebben, ook hunne 5 andere makkers op die reede by hen kregen.

Men vond dan goed, 't schip Vriesland mede naar 't vaderland aan te leggen, 't geen, geladen zynde, den 11den Januari des jaars 1599. langs Sumatra, daar zy hun water innamen, en eenige krameryen verruilden, met de andere 3 schepen onder den zeevoogt *van Nek* na huis gezeilt is.

Zy wierpen voor St. Heleen het anker, daar zy 8 dagen hen ververschten, lieten daar den hoogbootsman, die zich tegen zynen schipper van Vriesland misgrepen had, aan land, en quamen behouden den 19den Julii 1599. na een reis van 14 maanden en 18 dagen, in Texel ten anker. Hun lading bestond in 400 lasten peper, 100 lasten nagelen, en eenige foelie, nooten, en kanneel.

Van Nek quam den 27sten Julii met 't schip Hollandia voor Amsterdam, daar hy met 't geklank van 8 trompetten ingehaalt, van Stads wegen met wyn beschonken, en met het gelui der klokken, ten teeken van hunne uitnemende vreugde, verwelkomt wierd; terwyl men *Cornelis Heemskerk* met *Henrik Buik* na den prins van Orangie zond, om overgave van de brieven, en de kostelyke geschenken des konings van Bantam aan dien vorst te doen.

Men zond deze 4 schepen ten eersten onder *Jacob Willekens* weer derwaarts.

De 4 andere schepen, die onder den onder- doch nu opperzeevoogt *Wybrand van Warwyk*, en den onderzeevoogd *Jacob van Heemskerk*, in Indiën gebleven waren, hadden 3 dagen voor 't vertrek van *van Nek*, op den 8sten Januarii 1599. van Bantam na de Moluccos de reis aangenomen. Zy gierden op Jakatra den 13den dito, en den 21sten op Toeban aan, daar zy zeer wel van den koning onthaalt wierden.

Zy vertrokken van daar, *Heemskerk* en Zeeland den 24sten, doch de andere den 26sten dito, en quamen dicht by Madura ten anker, daar wel 40 mannen van 't schip des zeevoogds, te weten Amsterdam, en van 't schip Utrecht op Arosbaai gevangen, en den 1sten Februarii nog de commies *Schuurmans*, nevens eenige anderen van 't volk, aangehouden wierden, behalven dat zy by 't omslaan van een schuit door een storm, terwyl men tegen de Madureezen in een gevegt ter zee was, daar nog 25 man verloren. Het vrykoopen der gevangenen koste hen 2000 ryksdaalders, waar na zy op den 14den van daar vertrokken, en den 3den Maart voor den inham van Amboina quamen, waar in zy door de felle stroom niet konden geraken, dat hen besluiten deed 's avonds voor de kust van Hitoe, en een stedeken van dien zelven naam, het anker te werpen.

Warwyk komt in Amboina in 't jaar 1599. met 4 schepen.

Heemskerk, en de anderen, gingen daar den volgenden dag te land, en wierden van den Hitoeëschen zeevoogt, en de verdere landsgrooten, zeer wel ontfangen, ook wierd hen daar een huis, om hun waaren te bergen, gegeven.

Die van Hitoe, na lading voor deze 4 schepen gevraagt zynde, zeiden, dat zy wel lading voor 2, maar niet voor 4 schepen hadden, waarom Amsterdam en Utrecht daar alleen bleven, en de schepen Zeeland en Gelderland met *Heemskerk* den 11den Maart na de middag van daar naar Banda zeilden, daar zy den 15den dito 's avonds voor 't hoogland van Banda, ontrent Ortatan, voor anker gekomen zyn. Zy wierden hier mede zeer wel ontfangen; ook kreeg *Heemskerk* te Neira, alwaar wegens de Javanen, daar woonende, meer handel, als op Ortatan, was, een huis; hoewel hy in 't eerst daar ook een geschil met de Orangkajas wegens hun regt kreeg, eer men daar mogt handelen.

Twee der zelve zeilen na Banda met Heemskerk.

Hy raakte egter met hen eens, verruilde daar veel koopmanschappen tegen foeli, nooten, en nagelen, die in 't eerst op een matige prys waren, maar naderhand hooger steigerden, en kreeg eindelyk zyn volkomene lading.

De onderzeevoogt *Heemskerk* nu, al zyne zaaken daar tot zyn genoegen bestelt hebbende, nam den 2 Julii 's jaars 1599. afscheid van de Orangkajas, liet daar 20 mannen om de zaaken waar te nemen, die hy hen ernstig aanbevool, beschonk hen met eenige geschenken, en vertrok den 5den dito naar 't vaderland. Hy quam den 8den December voor St. Heleen ten anker, bleef daar tot den 1 Januarii in 't jaar 1600. gierde den 15den April te Dover

Die van daar na 't vaderland zeilt.

Dover in Engeland aan, en quam korten tyd daar na behouden in Texel binnen.

Warwyk vertrekt uit Amboina na Ternate.

Wat nu de schepen, Amsterdam en Utrecht, onder den zeevoogt *Warwyk* in Amboina gebleven, betreft, die hadden na Banda al in 't begin van April 1599. geschreven, dat zy wegens den oorlog der Portugeezen met deze inlanders hunne lading daar niet bekomen konden, schoon zy nog wel eenige nagelen magtig wierden; 't geen hen dan dwong den 8sten Mey naar Ternate te verzeilen, daar zy den 22sten dito voor anker quamen. Zy wierden wel zeer vriendelyk ontfangen, doch de koning, *Saidi* genaamt, hen eenigzins mistrouwende, dorst zich by *Warwyk*, hoe ernstig hy dit ook verzogt, niet aan boord begeven; maar bleef met zyn coracoras al rondom de schepen hengelen, verzoekende, dat *Warwyk* by hem komen zou, gelyk hy deed.

Den 2den Junii gingen de Hollanders daar eerst aan land, kregen den 18den de eerste nagelen aan boord, traden den 9den Julii in accoord over den prys der zelve, en hadden den 25sten dito 't geluk van den koning op 't schip Amsterdam aan boord te krygen.

Daar hy wel ontfangen, en verzogt wort 'er eenig volk te laaten.

De koning vond zoo veel welgevallen in 't onthaal, hem door den zeevoogt aangedaan, en in onze natie, dat hy zelf hem verzogt eenig volk daar te laaten blyven, waar op hy 5 man, en 1 jongen, daar liet, om onze zaaken waar te nemen.

Waar op hy naar Bantam, en van daar na 't vaderland, verzeild.

Hier op nam hy een vriendelyk afscheid van dien vorst, vertrok den 19den Augusti van daar, liep den 6den September langs 't eiland Oebi, quam den 13den November voor Jakatra, daar zy weer 2 andere Zeeusche schepen vonden, die voor Bantam al 8 maanden gelegen hadden, daar zy mede den 19den dito weer aanquamen. Utrecht nam daar nog eenige peper en foelie, ook eenige nagelen in, en dus namen zy, na een minnelyken handel over en weder, op den 21den Januarii 's jaars 1600. hun afscheid van die van Bantam, verzeilden naar 't vaderland, liepen den 17den Mey op de oude reede van St. Heleen; doch konden wegens 4 kraken, daar op de gewoone reede leggende, geen ververssching bekomen; dierhalven vertrokken zy den 22sten dito van daar, en quamen den 30sten op 't eiland Ascension, daar zy niet veel vonden, en geraakten 2 of 3 maanden daar na behouden in Texel ten anker.

Dus was die gansche vloot van 8 schepen, onder *van Nek* uitgezonden, vol en zoet, en vry gelukkiger, dan de eerste, t'huis gekomen.

Dit deed den moed der zoo bitter vervolgde en gedrukte Hollanders niet weinig ryzen, hoewel zy al voor het binnenkomen van eenige schepen dezer vloot nog andere schepen derwaarts uitgeschikt hadden.

Moucheron zend de leeuw en leeuwin, na Indiën met Houtman in 't jaar 1598.

De wakkere *Moucheron*, in Zeeland, had in 't jaar 1598. ook 2 schepen, de leeuw en leeuwin genaamt, met den oppercommies *Cornelis Houtman* uitgezonden, die op Atsjien quam, en daar, zoo door eigen onvoorzigtigheid, als door bestel der Portugeezen, van dien koning op 't schip de leeuw, door zyn Secretaris, nevens eenige anderen in zyn kamer vermoord, en veel van ons volk gevangen gehouden wierd, terwyl de leeuw en de leeuwin, na een dappere tegenweer, onder den ondercommies *Gujon le Fort*, en, na 't afslaan van 's konings onbillyke voorstellingen, van daar verzeilden.

Ten Haaf zend de zon, de maan en de lange bark derwaarts.

Adriaan Hendrikſz ten Haaf, zyn landsman, en zyne medestanders, zonden in dat zelve jaar ook 3 schepen de zon, de maan, en de lange bark naar Indiën. De maan verongelukte in 't uitloopen ontrent Engeland, by Doeveren, daar 't omviel, doch de 2 andere quamen in Indiën, en *Warwyk* vond die in November 1599. op Jakatra's reede, toen hy uit Ternate quam.

Mahu door die van Rotterdam in 't jaar 1598. langs een anderen weg, na Indiën gezonden.

Deze uitreeding van zoo veel Amsterdamsche en Zeeusche kooplieden had ook die van Rotterdam zoo sterk aangemoedigt, dat zy in dat zelve jaar onder *Jacob Mahu*, en *Simon de Cordes*, 5 schepen, langs een anderen weg uitzonden.

De naamen dezer schepen waren, de hoope, des zeevoogts schip, de liefde, waar op *Simon de Cordes*, de onderzeevoogt; het geloove, waar op de hoofdman *Gerard van Beuningen*, de trouwe, waar op de hoofdman *Jurriaan Bokhoud*, en 't jagt de blyde boodschap, waar op *Sebald de Weerd* hoofdman was.

Zy vertrokken den 17den Junii in 't jaar 1598. uit het Goereesche gat, en 't voornemen was, om door de straat Magellanes agterom naar Indiën te loopen. Zy quamen den 1sten September eerst voor Ilha de Mayo, en daar na voor 't eiland St. Jago, ten anker, daar zy een landtocht deden, en eenige voorvallen met de valsche Portugeezen hadden. Zy gierden den 11den voor Ilha de Brava, mede een der zoute eilanden, aan, kregen daar mede weinig ververssching, verzeilden den 15den dito van daar, om hun reis te vervorderen, doch hadden het ongeluk van den zeevoogt *Mahu* den 24sten dito 's morgens te verliezen. Zyn plaats wiert door *de Cordes*, en de zyne door *van Beuningen*, vervult, en men stelde op 't schip 't geloove, *Sebald de Weerd*, en *Dirk Gerritſz China*, van Enkhuizen, in zyn plaats.

Zy quamen den 16den December voor 't eiland Annabon, daar zy een landtocht en den Portugees veel afbreuk deden, hen uit eenige vastigheden dryvende.

Den

Den 6den April des jaars 1599. vonden zy zich in de mond der ſtraat Magellanes, liepen in verſcheide baajen, leden groote armoede wegens de koude, waar door zy veel volk, en den hoofdman *Boekholt* verloren, die door *Balthaſar de Cordes* vervangen wierd.

Zy zagen daar in de groene baai, anders by hen de baai de Cordes genaamt, veel naakte wilden wel van 10 of 11 voeten lengte, vertrokken den 23ſten Auguſti van daar na de Ridders baai, van waar zy den 28ſten dito weer verzeilden een groote myl verder, daar zy wel 80 wilden met verſcheide praauwen vernamen.

Zy quamen den 3den September in de Zuidzee, en bleven tot den 7 of 8ſten dito met hun 5 ſchepen, en een ſloep de Poſtiljon, by een, wanneer zy, de 2 jagten miſſende, die 't op de lei wierpen, zich met hun 3 ſchepen nog by malkander bevonden; doch de *Weerd* volgde den zeevoogt, die voor uit was (en toen waren zy nog met hun 4 ſchepen by een) en door het overboord vallen van de boegſpriet en voorſteng van de blyde boodſchap, by 't welke 't geloove en de trouw ten eerſten quamen, raakten de trouw en 't geloove zoodanig van haare makkers af, dat zy die noit meer zagen. Deze 2 ſchepen dreven 24 dagen in de Zuidzee met ſwaare ſtormen byna zonder zeil, en waren genoodzaakt de ſtraat weer in te loopen, daar 20 dagen in een zeer zorgelyke baai te leggen, en, wegens 't murmureren van al 't volk, vermits zy ſtorm op ſtorm kregen, en groot gebrek leden, byna te beſluiten om na huis te keeren.

Zy moeſten zich uit deze nog in verſcheide baajen, en ook in eene, de Beſloten baai genaamt, den 3den December begeven, doch raakten, na den 10den, van een. Die van het geloove, waar op *de Weerd* was, zagen in die baai weer eenige wilden, en een vrouw met twee kinderen, welke zy aan boord bragten, en daar twee dagen hielden, zettende haar toen weder met een kind ('t ander medenemende) aan land. Zy waren genoodzaakt door ſwaar onweder weer na de Cordes baai te loopen, daar zy den 16den December zeer gevallig een ſchuit met volk van *Olivier van Noord*, die daags daar aan by hen zelf aan boord quam, vonden. Zy gingen te zamen den 20ſten dito van daar t'zeil; doch raakten den 24ſten weder van een. Zy moeſten al weder na de Cordes baai, daar zy den 1ſten Januarii 1600. *van Noord* andermaal zagen, en daar zy, midden in de zomer, ys 3 of 4 voeten dik, gevonden hadden; den 9den Januarii raakten zy nogmaal van een; en 't ſchip van *de Weerd* liep na de Pinguins eilanden, daar zy eenige wilden vonden, raakten den 21ſten weer uit de ſtraat, ontmoeten 3 eilanden die zy Zebalds eilanden noemden, en quamen, na veel zukkelens, en na groote ongemakken geleden te hebben den 13den Julii in Goeree binnen met 36 mannen van de 135 die zy in zee medegenomen hadden.

De Cordes met het ſchip de trouw quam in de Zuidzee, nam ettelyke ſchepen, geraakte eindelyk in de Moluccos voor Tidore, daar hem de Portugeezen zyn ſchip door verraad afhandig maakten, en den ſchipper, *Swarten Theun*, naar Malacca gevangen voerden.

Het ſchip de blyde boodſchap quam ook te Val Parayſo, in de Zuidzee, in handen der vyanden.

Hoewel de eerſte der Hollanders, die door dien weg in Indiën quamen.

De liefde, met ſchipper *Jacob Quakernaak*, en den commies *Melchior Sandvoort*, geraakte ook in Chili aan 't eiland St. Maria, en verzeilde in gezelſchap van 't ſchip de hoope naar Japan, alwaar zy, na weer van een geraakt te zyn, egter beiden aanquamen, en ook, ettelyke jaaren aan een bleven, zonder dat 'er van deze gantſche vloot iets ten nutte dezer wakkere uitreeders weder na het vaderland gekeert is, dan alleen dat deze uit de Hollanders de eerſten waren, die door de ſtraat Magellanes in Indiën, of in Japan, gekomen zyn, waar van wy in de ſtoffe van Japan breeder ſpreken.

Reize van Olivier van Noord, in 't jaar 1598.

Van een gelukkiger uitſlag is de tocht van *Olivier van Noord*, van Utrecht, geweeſt, die mede in 't jaar 1598. met 4 ſchepen door de ſtraat Magellanes de reize naar Indiën ondernomen heeft. De naamen dezer ſchepen waren Mauritius, Frederik Henrik, de Eendragt, en de Hoope. Zy waren door de heer *Pieter van Bevere*, Generaal der Munte van Holland, *Huyg Gerritſz van der Buis*, *Jan Bennink*, kooplieden van Amſterdam, en eenige anderen, uitgereed. Op het eerſte was *van Noord*, als zeevoogt en oppergebieder, op het tweede *Jacob Klaasz Ulpendam*, als onderzeevoogt, op het derde en vierde, beide jagten zynde, waren *Pieter de Lint*, en *Jacob Janſz Huydekooper*, als Hoofdmannen.

Hy zeilde den 13den September des voornoemden jaars, uit 't Goereeſche gat, met Mauritius en de Eendragt, alwaar op de lengte van Zeeland de 2 andere ſchepen van Amſterdam by hem quamen.

Hy liep op 't Princen-eiland, en te Rio Javerno, op de Braziſche kuſt, aan, doch wierd daar van de Portugeezen zeer qualyk gehandelt, en had met hen eenige ſchermutzelingen, waar in hy eenig volk verloor. Veel ſtormen, en de aanſtaande winter, deden hem na een goede haven zoeken, doch geraakte, in weerwil, eindelyk

lyk onder 't eiland St. Clara, en daar na in Porto Deſire ten anker, daar hy te land ſtapte, en wel eenige graven, met bogen en pylen verçierd, en veel konſtige geſneden ſchelpen onder de hoofden der dooden, die van een ongemeene groote waren, maar geen menſchen vernam; doch daar na wel bevond, dat eenige van zyn ſchuitsvolk, tegen zyn laſt aan land gegaan zynde, doodgeſchoten, en gequetſt waren door vreezelyke wilden van een ongemeene lengte.

Eer hy hier van daan vertrok, ſtelde hy, in plaats van den overleden hoofdman *Huydekooper*, den hoofdman *Pieter de Lint*, welkers eerſten 's jagt, de hoope, hy, om dat het lek geworden was, verbrandde. Daar op ligtte hy 't anker, en geraakte, na 14 maanden uitgeweeſt te zyn, in de mond der ſtraat Magellanes, quam na 5 tochten den 25^{ſten} November 1599. voorby 't eerſte naauw dezer ſtraat, die 7 mylen wyd, en 110 lang is, en daags 'er na voorby de tweede engte, van waar hy 4 jongetjens en 2 meisjens mede nam, die naderhand, door 't aanleeren van de Nederlandſche taal, den ganſchen ſtaat van hun land voor hen open leiden. Hy quam eindelyk buiten die ſtraat in de Zuidzee, na dat hy bevorens zynen onderzeevoogt, wegens ongehoorzaamheid, in de ſtraat aan land gezet, en *Pieter de Lint* in zyn plaats geſteld had, die weer door *Lambert Biesman* op zyn ſchip vervangen wiert.

Hy gierde, langs de kuſt van Chili zeilende, op 't eiland la Mocha aan, daar hy wel ontfangen wierd, geraakte verder na 't eiland St. Maria, daar hy een Spaanſch ſchip, Buon Jeſus genaamt, en naderhand nog een ander, veroverde, van waar hy na de eilanden der Ladrones overſtak, die hy den 15^{den} September 1600. zag, alwaar zyn vloot, veinzende onder een Spaanſche vlag van haare vrienden te zyn, ververſching naar genoegen kreeg, liep verder eerſt na Baja la Baja, en toen na de ſtraat van Manilha, en 't eiland Capul, daar alle inwoonders voor hen in 't gebergte vlugtten, en de onzen alles in brand ſtaken, en een Chineeze prys en nog een fregat veroverden.

Den 24^{ſten} November quam hy voor Manilha, de hoofdſtadt van 't groot eiland Luçon, 't grootſte der Philippynſche eilanden, grooter dan Engeland en Schotland, en de hoofdplaats der Spaanjaarden en Portugeezen aan die kant te dier tyd, aangezien zy toen onder een en de zelve kroon van Spaanjen ſtonden. Hy lag daar 5 etmaal op de reede, wierd den 14^{den} December van hunnen zeevoogt en onderzeevoogt aangetaſt, alwaar een hevig gevegt voorviel, in 't welke de zeevoogt der Spaanjaarden te grond ging, en in een oogenblik zonk; doch zy verloren 't ſchip d'Eendragt, na hunne gedagten by den Spaanſchen onderzeevoogt verovert.

Daar op liep hy na 't eiland Borneo, quam in die baai den 26^{ſten} dito ten anker, wierd van dien koning wel ontfangen, hoewel deszelfs toeleg was, om hun ſchip Mauritius te vermeeſteren, 't geen zy door de waarſchouwing van een Chineeſchen ſtuurman tydig vernamen, waar op zich *van Noord* voor hun voorgenomene aanſlagen wagtte, doch goedvond ten eerſten naar Java over te ſteken, daar hy den 28^{ſten} Januarii 1601. voor Joartan ten anker quam; doch daar geen lading vindende, liep den 5^{den} Februarii van daar na de ſtraat van Balamboeang, die tusſchen Java en Bali loopt, en vorderde dus zyne reize Bezuiden Java om, naar 't vaderland, voorby de kaap. Hy liep op St. Heleen den 26^{ſten} Mey aan, nam daar water in, vertrok den 30^{ſten} dito van daar, ontmoette den 16^{den} Junii 6 Hollandſche ſchepen onder den zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, en quam den 26^{ſten} Auguſti 1601. voor Rotterdam behouden ten anker.

Hy was de eerſte Hollander, die den aardkloot had rond gezeilt, behouden weer t'huis quam, en zich daar door een onſterflyken naam by de nakomelingen behaalt heeft. Een bedryf, zoo ſtout, en groots, dat al de ondernemingen der Ouden daar niet by konnen haalen; hoewel hem *Drake* en *Candiſch* hier in waren voorgegaan.

De ee[rste] Hollan-der, den aa[rd]-kloot rond z[eilt]-de.

Ondertusſchen vonden de heeren Bewindhebberen goed, in 't jaar 1599. na den uittocht van verſcheide vlooten naar Indiën, de ſchepen de zon, de maan en de morgenſtar, onder 't opperbevel van den wakkeren zeevoogt *Steven van der Hagen*, ook daar heen te zenden.

Eerſte reize v[an] Steven van d[er] Hagen 't jaar 1599.

Op 't ſchip van dien zeevoogt was ſchipper *Cornelis Janſz Schouten*, en opperkoopman *Jan Sas*, van Gouda. Op de maan nam *Cornelis Henrikſz*, en op de morgenſtar *Cornelis Janſz Melknap* het ampt van ſchipper waar.

Zy liepen den 6^{den} April in zee, gierden op 't eiland Mayo aan, daar zy eenig volk verloren, en, na twee vergeefſche pogingen om zich te wreeken, beſt oordeelden van daar na 't prinszeneiland, daar zy mede niet wel voeren, en na de kuſt van Corillo, en 't eiland Annabon te vertrekken.

Verſcheide ſtormen, die hem op zyn tocht na de kaap beliepen, dwongen hem den 27^{ſten} October eerſt in een onbekende haven van 't eiland Madagascar, en daar na op Antongil, aan te loopen, daar hy 't al mede niet na zyn zin, en geen ververſching vond. Weshalven hy den

21^{den}

21ſten December zyn reize vervorderde, en eindelyk in Februarii 1600. eerſt voor Lampon, en den 13den Maart voor Bantam, ten anker quam.

Men ſtapte daar te land, maar vond het ook niet na wenſch, vermits de Bantammers van ſwaare laſten van tollen, en andere ongelden begonden te ſpreken; waarom *van der Hagen*, op een nader berigt uit een brief van *Warwyk*, daar gelaten, goedvond den 28ſten Maart naar Amboina te verzeilen, daar hy den 2den Mey met 't ſchip de zon ten anker quam; doch de maan en de morgenſtar dreven naar Banda, zonder dat die van de zon wiſten, waar zy vervaaren waren, ter tyd toe, dat zy op den 15den dito berigt van hunne komſt aldaar, en van hunne hoope tot een goede lading, kregen.

Van der Hagen vond de zaaken alhier door den oorlog zeer verward, en op verſcheide verzoeken van den Inlander liet hy zich, na verſcheide ontſchuldigingen, mede tot eenen aanval tegen de Portugeezen, en naderhand tot 't maaken van een verdrag met den Inlander, in, van 't welke wy breeder onder 't Hoofddeel van Amboina zullen handelen.

Hy vertrok dierhalven, met de uit Banda op den 18den September by hem gekomene en volladene ſchepen, de maan en de morgenſtar, en is den 6den October van daar na Bantam verzeilt, daar zy den 19den November quamen, 6 andere ſchepen van ons vonden, met eenige van welke zy, na volladen te zyn, een gezelſchap van 7 retourſchepen uitmaakten, en op den 14den Januarii 1601. de reize na 't vaderland ondernamen, op St. Heleen aanloopende, daar zy den 6den Julii in de Kerkbaai ten anker quamen. Zy vertrokken den 12den dito van daar, en quamen na eenige maanden behouden in Holland.

In 't zelve jaar, waar in *van der Hagen* uitgezeilt was, te weten 1599., zonden eenige koopluiden van de nieuwe Brabantſche Maatſchappy ook een byzondere vloot van 4 ſchepen, onder den zeevoogt *Pieter Both* van Amersfoort, uit.

De naamen dezer ſchepen waren, Nederland, de Vereenigde landen, Naſſau, en 't Hof van Holland.

Zy ondernamen hunne reis den 21ſten December, in gezelſchap van 4 ſchepen der oude Maatſchappy, die ten eerſten van hen afſcheidden.

Deze 4 ſchepen bleven ook maar tot den 26ſten April 1600. by een, en toen geraakten 't Hof van Holland en Naſſau van hen af, en de 2 andere quamen den 6den Auguſti op de reede van Bantam, van waar de hoofdman *Paulus van Caarden*, als hoofd dezer 2 ſchepen, den 25ſten dito na Priaman, om peper te laden, en naderhand na Ticou, Paſſaman, en den 21ſten November op de reede van Atsjien liep, daar hy niet al te eerlyk gehandelt, en uit eenige gevangenen van 't ſchip de leeuw en de leeuwin, in 't jaar 1598. door de heer *Moucheron* naar Indiën gezonden, verſtaan wiert, hoe de Atsjienders eenig volk van die 2 ongelukkige ſchepen gevangen genomen hadden, waar onder de hoofdman *Frederik Houtman*, broeder van den voornoemden *Cornelis Houtman*, eerſten grondveſter van den Nederlandſchen handel op Ooſtindien, zich mede bevond.

Hy wiert by dezen vorſt maar om den thuin geleid, en opgehouden, en beſloot dierhalven van daar na Bantam te zeilen, daar hy den 19den Maart 1601. quam, en den 23ſten dito 1500 zakken peper innam.

Hy zag de zeevoogt *Jacob van Nek*, met 3 ſchepen van een nieuwe met hem uitgezondene vloot, den 30ſten dito daar ook ter reede komen, die 't ſchip Delft met ſchipper *Simon Janſz Hoen*, en den commies *Jacob Jacobſz*, terwyl hy zelf met de anderen na de Moluccos trok, daar in lading liet, om met *van Caarden* na 't vaderland te keeren.

En van Bantam, met eenige ſchepen van Nek, naar 't vaderland vertrok.

Zy vertrokken met hunne lading den 10den April 1601. en quamen behouden in October of November in Holland binnen; doch zonder veel van belang uitgevoert te hebben.

In 't jaar 1600. den 28ſten Junii, zonden de heeren Bewindhebbers, onder den wakkeren zeevoogt *Jacob van Nek*, weer een vloot uit van 6 ſchepen, Amſterdam, Dordrecht, Haarlem, Leyden, Delft en 't jagt Gouda, en nog 2 van de Brabantſche Maatſchappy, den ſwarten en witten arend.

Jacob van Neks tweede tocht in 't jaar 1600.

Zy quamen den 1ſten October op de reede van Annabon, van waar zy, na vriendelyk door de Portugeezen onthaalt te zyn, den 20den verzeilden, en goedvonden met de drie bezeiltſte ſchepen, Amſterdam, Delft en Gouda, terwyl de 2 van de Brabantſche Maatſchappy naar Atsjien toogen, voor af na Bantam te loopen, om daar eer, dan de ſchepen der nieuwe Maatſchappy, te zyn, daar zy den 31ſten Maart 1601. na veel armoede, zoo dat hun eigen water drinken moeſten, en na ſwaare ſtormen, ook ter reede quamen.

Hy zelf liep met de ſchepen Amſterdam en Gouda den 2den April van Bantam (alzoo daar geen lading voor hen was) na Ternate, daar hy den 2den Junii ter reede quam. Wat hy daar verrigt heeft met dien vorſt, hoe hy van den zelven onthaalt, en wie daar toen gebleven is, zullen wy breeder onder Ternate zeggen.

Hy komt in 't jaar 1601. in Ternate.

Hy vertrok met zyn 2 ſchepen den

31ften Julii, zonder lading, na Patani, om te zien, of hy daar klaar konde geraken.

Verzeilt naar China en Patani.

Zy namen hun cours naar China agter de Philippinas om, quamen den 27ften Augustus in 't gezigt van Macao, een stadt der Chinezen, doch op hun toelating door de Portugeezen bestiert, en bewoont, alwaar zy door een schielyk onweder eenig volk verloren. Zy verzeilden dierhalven, laatende daar 20 mannen, den 3den October, en quamen den 7den November voor Patani ten anker, daar zy van de koningin zeer vriendelyk ontfangen wierden, een huis, om hunne Waaren te bergen, en hunne lading van peper, kregen.

Van waar hy na 't vaderland keert met twee schepen.

Hier mede vertrok hy, laatende daar eenig volk, den 23ften Augusti na 't vaderland, quam den 2den Maart 1603. voor St. Heleen ten anker, van waar hy, in gezelschap van een Engelsch schip, dat hy den 13den Februarii nevens een Fransch schip in zee ontmoet had, den 24ften Maart vertrok. Zy leden daar na nog groote armoede en elende, zoo dat Gouda eindelyk zyn topstander, ten teeken van nood, en met verzoek van hulp aan die van 't schip Amsterdam, moest laaten waajen. Zy quamen egter, na zoo veel zukkelens, den 15den Julii 1603. in Zeeland behouden binnen.

Wedervaaren van drie van zyn andere schepen.

Wat de schepen Dordrecht, Haarlem en Leyden, mede van de heer *van Neks* vloot, by Annabon door hem gelaaten, betreft, deze quamen den 9den Augusti 1601. voor Bantam op de reede, daar zy 't schip Hollandia, en 't jagt het Duifken vonden leggen. Zy bleven daar 11 dagen, wanneer zy na China zeilden, en den 10den September voor Cambodia ten anker quamen, alwaar zy niet wel gehandelt wierden, en men in Januarii 1602. 12 man van 't schip Haarlem, en 11 van 't schip Leyden, nevens hunnen zeevoogt en koopman, gevangen nam; die daar na vrygekogt wierden voor twee metale stukken geschut.

Die in Cambodia niet wel gehandelt wierden.

Na daar nog eenige schermutzelingen met de Inlanders gehad, en een dorp verbrand te hebben, liepen zy den 21ften December van daar, en quamen den 28ften dito voor Patani ten anker, daar zy den 10den Julii 1603. nog 2 Hollandsche schepen by zich kregen.

Haar komst in Patani.

Zy vertrokken den 24ften September met de schepen Leyden en Dordrecht, volladen met peper, na dat zy 't lek schip Haarlem verbrand hadden, van daar na Bantam, daar zy den 15den November quamen, en den 17den December 't schip Erasmus, met een veroverde kraak, en des zelfs lading, uit China by hen verscheen. Waar op de schepen Nassau, Erasmus, de Star, en Leyden, den 27ften Januarii 1604. van daar vertrokken, en den 30ften Augustus behouden binnen gekomen zyn.

En vertrek van Bantam naar 't vaderland.

De schepen de swarte en witte arend, in gezelschap van *van Nek* uitgezeilt, geraakten in Augustus 1601. voor Sumatra, en 't dorp Tikou, ten anker, daar eenige van hen gevangen genomen, en eenige van de Inlanders vermoort wierden. Men eischte voor de nog levende swaar randzoen, doch de schepen verzeilden van daar, hunne makkers trouwloos gevangen laatende.

Gev… van … swar… en v… Arend… Sum…

Den 22ften April des jaars 1601. zonden de heeren Bewindhebberen wederom een andere vloot van 8 schepen uit, 4 voor de oude, en 4 voor de nieuwe Brabantsche Maatschappy, onder den beroemden zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, en onderzeevoogt *Jan Grenier*.

Jaco… Hee… kerk… in 't … 160… zeev… naar… diën…

De naamen dezer schepen waren, Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Alkmaar, de swarte (op welke *Adriaan Beek* schipper was) de witte, groene en roode Leeuw.

Zy zeilden op een en de zelve dag met *Wolfert Hermansz* 's vloot uit, doch scheidden van een den 8ften Mey. Zy quamen den 21ften Augustus voor 't eiland St. Maria by Madagascar ten anker, zynde de Atsjienze vloot van de andere nu afgescheiden, die daar eenige ververschìng kreeg. Zy liepen naderhand na de baai van Antongil, van waar zy, na ettelyke malen beproevens, den 14den October vertrokken, komende den 15den December voor Atsjien ten anker.

Zy kregen daar handel, en wierden wel ontfangen; doch den 13den Januarii 1602. geraakte de stadt in brand, waar door zy ook hun logie, die wel met 4000 guld. aan goederen afbrandde, verloren. Den 19den Februarii verzeilden zy van daar na de stadt Ticou, daar zy den 8ften Maart aanquamen, en 32 bhaaren peper bequamen, verzeilende na Bantam den 28ften dito, daar zy den 4den April ter reede liepen. Zy vonden daar 2 schepen van hun gezelschap, te weten hunnen onderzeevoogt *Grenier*, en 't schip Hoorn, doch de zeevoogt *Heemskerk* was na de Moluccos om lading gestevent.

Eer… dee… zyn… kor… Ats…

Den 16den kregen zy 't jagt Enkhuizen nog by zich, dat hen tyding bragt, dat *Heemskerk* tegen die van Damak geslagen, en 18 man, en 12 gevangens, verloren, doch ook wel 70 Inlanders gevangen had.

He… kee… dei… dek… rei… me… de … sch…

Daar op besloten de schepen Amsterdam, de swarte Leeuw, Hoorn, de groene Leeuw, en Enkhuizen, of de Bruinvisch, na 't vaderland te keeren, en deze hunne lading, te weten 29526 zakken (tot 60 pond yder) 198 zakken en 41 pond Cubebe, 267 bharen (yder van 531 ponden) 819 ponden nagelen, en 42 bharen en 725 pon-

ponden foeli, by verdeeling over die 5 schepen, in te nemen.

Hier mede vertrokken zy, onder den zeevoogt *Schuurmans*, den 11^{den} Mey, liepen op Mauritius aan den 22sten Junii, vertrokken den 8sten September van daar, quamen den 16^{den} November voor St. Heleen ten anker, kregen daar ook den 24 en 25sten dito by hen *Wolfert Hermansz*, en *Hans Bouwer*, opper- en onderzeevoogden der Molukze vloot, waren nu met hun 8 schepen, van Amsterdam zamen afgevaren, by een, uitgenomen 't kleinste jagt, 't Duitken, dat ontrent de kaap nog by die 2 schepen geweest was. Zy liepen den 23sten December van St. Heleen, quamen den 9^{den} Januarii 1603. op de reede van 't eiland Fernando Neronha, alwaar 2 Zeeuwsche schepen een kraak genomen hadden. Zy vertrokken van hier den 22sten Februarii, quamen den 27sten Maart in Vaalmuiden, en voorts eenige tyd 'er na in Texel binnen.

Op den zelven tyd en dag als de zeevoogt *Heemskerk* uitgeloopen was, vertrok in zyn gezelschap den 22sten April 1601. ook de dappere zeevoogt, *Wolfert Hermansz* met deze 5 schepen, te weten, Gelderland, Zeelandia (waar op *Hans Henrikſz Bouwer* onderzeevoogt) de Wagter, en 't jagt 't Duitken.

Zy scheidden van *Heemskerk* den 8sten Mey op 44 of 45 graaden, en liepen dus voort tot op 8 graaden Noorderbreedte, alwaar *Grenier*, die op de swarte Leeuw was, hen berigte den 19^{den} dito op 24 graaden een vloot van 13 schepen aan ley gezien te hebben, welkers onderzeevoogt op 't schip den rooden Leeuw ten eersten aangevallen, en 't zelve by na verovert had; doch 't wiert door 't schip Amsterdam ontzet. Daags 'er aan was de swarte Leeuw alleen onder 11 vyandelyke schepen vervallen, doch eindelyk ook hen ontloopen.

Zy liepen dan na dit gesprek, den 10^{den} Junii van *Adriaan Blok*, schipper op de swarte Leeuw, gescheiden zynde, na Mauritius, daar zy den 27sten September ontrent den Z. W. hoek ten anker quamen, doch deze hoek zeer vergiftig zynde, gelyk zy dien ook den fenynigen, na eenige vergiftige visschen, die zy daar vingen, genoemt hebben, zoo zyn zy den 29sten dito verzeilt, zy liepen den 8sten October in een andere haven van dit eiland, ververschten daar tot den 20sten, gingen toen t'zeil, quamen met 3 schepen en 2 jagten den 26sten December in de straat Sunda, kregen daar berigt, dat de Portugeezen met 30 zeilen, waar onder 8 gallioenen, onder *Don Andrea Furtado de Mendosa* (of *Mendonça*) voor Bantam lagen, 't geen *Wolfert Hermansz* besluiten deed voor Palimbang ten anker te komen, en de vlootsraad te beleggen, om te overwegen, wat hen hier te doen stont; alzoo al hun geschut zedert Cabo de Boa Esperança, volgens gewoonte, beneden geborgen was.

Om eenig licht aan de komst der Portugeesche vloot alhier te geven, moet ik voor af zeggen, dat zy, zedert eenigen tyd deze vaart der Hollanders op Indiën met scheele oogen aangezien hebbende, al hun Indische kragten inspanden, om een aanzienlyke vloot byeen te brengen, waar mede zy de zelve uit de Indische zee volkomen wegslaan, en de Indische vorsten dwingen mogten, om alleen met de Portugeezen handel te dryven.

De vloot was in weinig tyd klaar, om onder den beroemden *Louis Gama*, op dien aanslag in zee te loopen; doch zy wiert tot nog toe door een Indiaan, den afvalligen Malabaarschen zeeroover, *Cunal*, opgehouden; zoo dat zy eindelyk hun kragten, door een vrede met den Samoryn, by die van Calicoet zamenvoegende, in 't jaar 1599. te vergeefs, en 't jaar daar aan, hem weer, onder *Andrea Furtado de Mendosa*, in zyn sterkte aantastende, zyn vesting innamen, en hem gevangen kregen.

Dit nu volvoert hebbende, verscheen *Furtado* met zyn vloot in 't jaar 1601. voor Bantam, by na ontrent den zelven tyd en dag, als *Wolfert Hermansz* de straat Sunda inzeilde, alzoo zy 'er den 24sten December gekomen waren.

Na dat nu *Wolfert* de zaak met die van zynen raad rypelyk overlegt had, stelden zich zyne schepen in staat om tegen de Portugeezen te slaan. Den 27sten December met 't opgaan van de zon quamen zy in 't gezigt der Portugeesche vloot, maakten ook jagt op 2 gallioenen, die zy op de brandwagt, ontrent 't Westeinde van Poelo Pensano, gelegt hadden, de welke zy zouden quyt geweest zyn, by aldien *Wolfert Hermansz* 's ongeluk niet gewild had, dat door 't bersten van een stuk zyn roerpen buiten staat geraakt was; doch, dit ongemak verholpen hebbende, vermeesterden zy den 29sten dito 2 galeijen, die op de wagt lagen, welker hoofdmannen waren *Françisco de Sousa* en *Andrè Rodrigues Paliota*.

Die by Bantam de Portugeezen van de reede slaat.

De Portugeezen, schoon 't voordeel van de wind hebbende, dorsten op de Hollanders niet afkomen, en zonden te vergeefs 2 branders op hen af. Den 31sten liepen de Hollanders in de wind op na hen toe, 't geen zy zoo ras niet vernamen, mede al onder zeil zynde, of liepen van hen af, en hadden 't geluk, dat het kort daar aan stil wierd, weshalven de Hollanders, gelyk ook zy daar na mede, ten anker quamen. Den 1sten Ja-

Januarii 1602. ligtte *Wolfert Hermansz* alleen weder zyn ankers, en liep regt op de Portugeesche vloot aan, kort daar aan van zyn makkers gevolgt zynde. De Portugeezen schenen in 't eerste het mede wel te meenen; doch liepen ten eersten weer van de Hollanders af. Hun trotze zeevoogt liet de bloedvlag wel waajen, maar zyn volk, voor 't Hollands geschut schrikkende, wilde niet vegten, en dus liepen de Hollanders den 3[den] dito op de reede van Bantam, 't geen *Furtado* met goede oogen moest aanzien, konnende niet beletten, dat zy daar, als dappere luiden, zeer wel ontfangen wierden.

Welke vloot beschreven word.

De Bantammers hadden deze ontzagchelyke vloot al met vry wat ontzetting zien aankomen. Zy bestont uit 5 gallioenen van Goa, waar op zich bevonden *Don Andrea Furtado de Mendosa*, die beroemde hoofdman van Malacca, en een schrik van 't Oosten, die over deze vloot 't oppergezag had. Behalven hem was hier op zyn onderzeevoogt, *Thomas de Sousa de Reucha*, en deze navolgende hoofdmannen, *Francisco de Sylva de Meneses*, *Antonio de Sousa Falead*, en *Don Lopes de Almeyda*; van Malacca waren 'er ook 2 kraken, waar op 't bevel hadden, *Trajano Rodrigos de Castel Bianco*, en *Joza Pinto*, en op de kraak van Coetsjien was hoofdman *Sebastiano Suarco*. Behalven deze 8 gallioenen waren 'er van Malacca nog 18 Fusten met nog een gallioen vertrokken, die op Ceylon quamen, uitgenomen een, door ons genomen, waar op *Francisco de Sousa de Toues*, hoofdman was. Van Manaar waren nog 2 fusten en 2 gallioten gekomen, op welke de voornoemde *Paliota* en *André Gujedes de Cavalho*, *Diego de Mello* en *Manoel Dias*, hoofdmannen waren. Nog waren van Malacca 2 gallioenen gekomen, waar op 't bevel voerden *Gonsalo Vas de Castel Bianco*, en *André Pessoa*; waar by nog quamen 2 jonken, over welke *Francisco de Maris* 't gezag had, en nog 7 roeijagten.

Op deze vloot (buiten welke te Atsjien nog 4 schepen en 1 jagt lagen) waren 800 Portugeesche soldaten, behalven de swarte bootsgezellen. Dit alles wisten de Bantammers zeer wel, maar stonden ten uitersten verbaast over de lafhertigheid van de Portugeezen, die met zoo grooten vloot, van zoo veel volk voorzien, zich door 5 Hollandsche schepen van de reede deden ontzetten, en, schoon van hen eerst aangetast, hen niet dorsten afwagten. Een schande, die zy noit zullen uitwisschen, en een eere voor de Hollanders, die hen by de Bantammers, en alle Indiaansche Natien, zoo veel roem en agting gaf, dat men hen heel anders, dan te vooren, begon te handelen, en een groote veragting voor de trotze Portugeezen op te vatten, te meer, dewyl zy alomme van de Hollanders zeer smaadlyk en quaadaardig gesproken, en van zich zelven zoo hoog opgegeven hadden. Doch dit hadden de Bantammers nu zelf, en met de uiterste verwondering, gezien, en dit wischte al 't quaadaardig voorgeven der Portugeezen eensslags volkomen uit.

Wolfert Hermansz bleef dan te Bantam nog eenige dagen, zag, dat hy maar een man verloren, en eenige gequetsten bekomen had. Hy herstelde zyn kleine geledene schade ten eersten, ververschte zyn volk wat, en vertrok den 12[den] Januarii van daar na Jakatra, daar ontrent hy 's nachts by een rivier ten anker quam, tot dat hy 's morgens 'er aan voor Jakatra zelf liep, gevende aan dien koning de geschenken, van zyn hoogheid, den prins van Orangie, over.

Zy verzeilden den 17[den] dito van daar, liepen den 20[sten] op de reede van Toeban, doch konden het 'er niet houden, zeilden voort, en quamen den 17[den] Februarii in Ternate op de reede. Zy namen, terwyl zy daar lagen, een klein Portugeesch vaartuig, of scheepken met ryst, wyn, olie, porcelein, en zyde geladen, en zeilden den 7[den] Maart van Ternate, gierden 14[den] dito in Banda aan, vonden daar hunnen onderzeevoogt, *Jan Martsz*, en liepen den 24[sten] Junii, na hun lading ingenomen te hebben, weer van daar, en zoo voorby Amblaauw, een der Ambonsche eilanden, passeerden Cambayna, de Bougerones, Celebes, en meer andere eilanden, tot dat zy den 6[den] Julii te Toeban op de reede liepen, daar zy mede de geschenken, van den prins van Orangie, aan dien vorst overgaven. En zagen den 8[sten] dito 't schip de witte leeuw, waar op zig de zeevoogt *Jacob van Heemskerk* bevont, nevens 't schip Alkmaar, en een prys, door hen genomen. Zy lagen daar met hen tot den 13[den], verzeilden toen, quamen den 18[den] dito voor Jakatra, en den 1[sten] Augusti voor Bantam ten anker.

Zy lieten daar eenig volk aan land, te weten, den opper- en onderkoopman *Claas Gaaf* en *Jan Lodewykfz*, tot de komst der schepen Utrecht en de Wagter, waar op zy den 25[sten] dito na 't vaderland met hun 2 schepen, Gelderland en Zeeland, waar op *Wolfart* en *Hans Bouwer* waren, nevens 't klein jagt het Duifken, te zeil gingen, en den 24[sten] November met 2 schepen op de reede van St. Heleen quamen, daar zy den zeevoogt *Schuurmans* met 5 schepen vonden; doch 't jagt 't Duifken was ontrent de kaap van hen afgeraakt.

Zy gingen den 23[sten] December met 7 schepen van daar, quamen den 9[den] Januarii

nuarii 1603. op de reede van 't eiland Fernando, van waar zy den 22sten dito verzeilden, en quamen in April, of Mey, behouden in 't vaderland, bevorens al gehoort hebbende, dat 't Duifken ook voor Middelburg ter reede gekomen was.

In den jaare 1601. vond men goed weer een vloot schepen onder den wakkeren zeeheld, *Laurens Bikker*, nevens *Gerard de Roy*, naar Indiën te zenden, die met de schepen Zeelandia en de lange Bark den 23sten Augustus op Atsjien gekomen, van dien vorst niet alleen zeer vriendelyk onthaalt, maar ook met twee gezanten te rug gezonden is, van welke wy onder Atsjien nader spreken zullen; alleen hier nog byvoegende, dat zy, op St. Heleen aangierende, nog een groote en ryke kraak der Portugeezen, de St. Jacob genaamt, genomen, en in 't vaderland, in Julii 1603. mede gebragt hebben.

In dit zelve jaar 1601. reedde de voorname koopman *Balthasar de Moucheron* ook eenige schepen uit. Hy had zich ondertusschen onder *Juliaan Kleerhagen* als hoofd, ook meester van het Prinzen-eiland ontrent de linie, met goedvinden der Algemeene Staaten, hoewel met een zeer slegten uitgang, gemaakt, alzoo 't daar na, door quaad bestier van dezen *Kleerhagen*, weder verlaten, en die gantsche aanleg te vergeefs geweest is.

Van beter uitslag was het, dat Hy, *Simon Jaspertsz Perduin*, en *Pieter van Hocke*, van Campvere den 5^{den} Mey des voornoemden jaars, *Joris van Spilbergen* met de schepen de ram, 't schaap, en het lam, naar Indiën uitzonden.

Ontrent de zoute eilanden, of by Pu orte Dale, had hy een schermutzeling in Junii met 3 Portugeesche karavellen, die hy alleen wel wakker aantaste, doch wiert daar zelf licht gequetst, en naakt uitgeplundert, zoo als hy in de boot na zyn 2 andere schepen om hulp meende te vaaren, door hulp van welke hy egter nog een karavel aldaar veroverde. Daar na zetten zy hun reize voort, gierden op 't eiland Annabon aan, daar zy den 26sten Julii op de reede quamen, voorgevende Portugeezen te zyn, doch 't wiert niet gelooft. Zy wilden dierhalven wel een proeve nemen, om met geweld te landen, doch ziende, dat het niet gaan zou, zyn zy den 30sten na 't eiland St. Thome gezeilt, daar zy den 31sten op de reede quamen; doch ziende, dat het daar mede niet gelukken zou, verzeilden zy ten eersten van daar, quamen den 2^{den} Augusti by 't eiland groot Corisco, daar zy nog een schip van de heer *Moucheron*, *Sphæra Mundi* genaamt, ontmoetten. Zy namen daar ververshing in, vertrokken den 11^{den} dito na Cabo de Lopes Gonsalves, daar zy den 17^{den} quamen, en den 30sten weer van daan zeilden.

Den 15^{den} November zagen zy het land van de kaap, en quamen nog dien zelven dag in St. Heleens baai ten anker; doch liepen den 16^{den} van daar, missende hun onderzeevoogt, en ook 't lam, zagen wel vuuren, maar geen volk, liepen dierhalven langs 't land tot voorby de Saldanha baai, die zy den 28sten dito voorby zeilden, en quamen dus by het Dassen eiland, van hem Elisabeths eiland genaamt, dien avond nog ten anker; zy vonden 'er geen water, 't geen zy vooral zogten, waarom zy den 29sten verzeilden, en 't lam den 1sten, doch *Spilbergen* den 3^{den} December in de Tafelbaai, die hy mede zoo noemde, (gelyk ook 't Robben eiland door hem 't eiland Cornelia genaamt wiert) ten anker quam. Zy verzeilden van daar den 23sten dito, na dat zy nu alle 3 weer by een waren, ontmoetende ontrent dit land den 27sten 2 Fransche schepen van St. Malo onder Monsr. *le Berdeliere*, en Monsr. *le Connestable de Vitré*, nevens hun opperpiloot *Wouter Willekens*, een Nederlander, doch namen den 1sten Januarii 1602. van hen afscheid.

Die aan de kaap verschei-de eilanden, en ook de Tafelbaai haare naamen geeft.

Zy gierden den 2^{den} Februarii op de kust van Sofala aan, en liepen den 4^{den} in de rivier van Quama ten anker, van waar den 7^{den} dito verzeilende, zyn zy den 21sten voor 't eiland Mulali (van andere Molelia genaamt) een der Majotze eilanden, doch den 24sten op beter grond daar ten anker gekomen, alwaar dien zelven dag hun afgedwaalde makker 't lam weer by hen quam. Hy was daar wel ontfangen; doch liet egter daar een hout voor een mast, en 28 man, om een os te halen, na land gegaan, zitten, zonder dat die oit weer verschenen, wat moeite hy ook aanwendde. Dit dwong hen dan den 5^{den} April van daar na 't eiland Majotte te verzeilen, daar zy den 9^{den} dito, doch zonder 't lam ('t geen by de Majottes van hen raakte) ten anker quamen. Zy vonden daar een koningin, welke vorstin over de 4 of 5 eilanden van Comora (anders de Majottes) Angasiza, Mulali, Ansowani, Comora en Majotte genaamt, het oppergebied voerd. Zy vonden de reede hier zeer quaad, en kregen ook geen volk nog vaartuig aan boord. Dierhalven tragtten zy den 12^{den} van daar, na 't eiland Ansowani, of Mulali, te stevenen, om nog eens na hun volk om te zien; doch, alle moeite daar toe te vergeefs aangewend zynde, zeilden zy voort, en quamen den 31sten Mey voor de stadt Baticalo, op 't eiland Ceylon, ten anker, alwaar zy van den koning zeer wel ontfangen wierden, doch vreesden dat het daar op een quaade moer lag.

Zyn ontmoeting aan de Majotze eilanden.

Zyn komst op Ceylon.

Zy

Zy kregen *Gujon le Fort* met 't ſchip de ram, 't geen zedert den 24ſten December al van 't land van de kaap van hen afgedwaalt was, den 31ſten Julii 1602. weer by zich.

Al 't werk haperde maar daar aan, dat deze vorſt van Baticalo, ſtaande onder den keizer van Candy, hen van geen lading voorzien, nog iet verders buiten nadere laſt van dien oppervorſt doen dorſt; behalven dat de koning van Baticalo nog onder de Portugeezen ſtond. Dierhalven zond *Spilbergen* den 14den Junii eerſt een commies naar Candy met verſcheide geſchenken, die den 3den Julii met eenige geſchenken weergekomen zynde, en berigtende zeer wel bejegent te zyn, zoo is hy daar zelf den 6den na toe gegaan; doch van zyn onthaal zullen wy breeder onder Ceylon ſpreken, en nu maar zeggen, dat hy, na minnelyk daar ontfangen te zyn van dien oppervorſt, *Don Jan D'Auſtria*, of anders, *Fimala Darma Suria Ada* genaamt, na 2 ſchepen en eenige kleine Portugeeſche vaartuigen daar verovert, en eenige kanneel, peper, en curcoma in genomen te hebben, den 3den September, laatende daar te lande eenige van zyn volk, naar Atsjien gezeild is, daar hy den 16den dito by zyn makker, 't lam, die daar al op de reede lag, ten anker quam.

en op Atsjien.

Die van de Pinas 't lam, wanhoopende aan de komſt der andere ſchepen, zoo had de hoofdman *Cornelis Spek*, zich om de reddeloosheid van 't ſchip al onder die van de Engelſche Maatſchappy, en hunnen generaal, *Gems Lancaſter*, en den onderzeevoogt *S. Middelton*, doch onder zekere voorwaarden, by welke de Engelſchen dat ſchip overnamen, hoewel zy 't daar na weder gaven, begeven. Zy vonden daar ook den Franſchen zeevoogt van St. Malo, Monſr. *le Berdeliere*, wierden van den koning van Atsjien zeer vriendelyk ontfangen, die ook zeide, die gene, die in 't jaar 1599. de ſchepen de leeuw en de leeuwin zoo qualyk gehandelt hadden, reeds geſtraft, ja den koning van Pedir alleen, om dat hy daar ontrent geen beter order geſteld had, te hebben doen vertrekken.

Spilbergen liet daar 't ſchip de ram met *Gujon le Fort*, en *Cornelis Spek*, en vertrok in gezelſchap der voornoemde Engelſchen met het ſchip 't ſchaap den 21ſten September na de ſtraat van Malacca, om op een ryke kraak van St. Thomé, of Maliapoer, te loeren, die zy, te zamen daar over in verbond getreden, den 13den October, met de ſchepen de Hector, de Samſon, 't lam, en 't ſchaap, aantaſtten, veroverden, en waren 8 dagen, met die te loſſen, bezig.

Zy gaven aan de Portugeezen hunne kraak weder, verzeilden na den 20ſten October van daar, en quamen den 5den November, veel quaad weder gehad hebbende, weer te Atsjien, van waar zy den 20ſten vertrokken, om dat zy daar geen peper konden bekomen; hoewel zy 'er den 25ſten December nog eens quamen.

Hy kreeg daar den 7den Januarii 1603. nog 6 bharen peper, doch verloor 'er ook eenig volk, dat verdronk. Den 17den dito verſchenen daar by hem de 2 Zeeuſche ſchepen, Vliſſingen en de Gans, die van Ceylon quamen, en van daar ook hunnen commies, *Sebalt de Weerd*, met 't ſchip Zierikzee verwagtten, die nog in die zelve maand opdaagde.

Hy verloor hier den hoofdman op 't ſchip de ram, *Jongerheld*, die den 21ſten Februarii ſtierf, gelyk ook *Gujon le Fort* den 7den Maart, na dat zy hem bevorens (ſchoon onderzeevoogt) wegens een ontdekt verraad, waar aan hy mede ſchuldig was, afgezet hadden. Den 8ſten dito quamen hier nog 3 ſchepen, Hollandia, waar op was de commies, *Melchior de Vogelaar*, de Star, waar op *Klaas Simonſz Meebaal*, en de Hollandze thuin, waar op *Jacob Pieterſz* hoofdman was, by hen ter reede.

Hier verkogt *Spilbergen*, om goede redenen, het ſchip den ram aan de daar leggende ſchepen van de vereenigde Maatſchappy, liet eenig volk van ons te Atsjien, en vertrok met 't ſchip het ſchaap den 3den April na Bantam, daar hy den 27ſten ten anker quam, en den nieuwen zeevoogt der vereenigde Maatſchappy, *Wybrand van Warwyk* met 9 ſchepen op de reede vond.

En... op... tan... wa... na... kee...

Hy zag den 6den Junii de ſchepen Erasmus en Naſſau van daar na China zeilen, en den 20ſten dito den zeevoogt *Jacob van Heemskerk* daar met zyn ſchip de witte leeuw, en zynen onderzeevoogt *Joris Pauluſſz*, met 't ſchip Alkmaar, nevens een groote Macauſche kraak, door hen ontrent Djohor genomen, en wel 70 tonnen gouds weerdig, verſchynen, verſtaande verder van hem, dat de Engelſchen by de rivier van Lixs, en die van Zeeland ontrent St. Heleen, yder de Portugeezen nog een kraak afhandig gemaakt hadden.

Den 13den Auguſtus quam daar mede 't ſchip der Goes, van Zeeland, met ſchipper *Pieter Janſz Soet*, en den opperkoopman *Jacob van Ray*, doch bragten daar ſlegt nieuws van Ceylon, en de tyding van *de Weerds* dood, waar van wy breeder onder Ceylon ſpreken.

Den 28ſten dito vertrok hy van Bantam, bequam onderweeg, om tol te vermyden, zyne lading, beſtaande in 5500 zakken peper, eenige geſteenten, ambre de gris, kanneel, zyde, porcelyn, foelie, indigo, en 200 zakken nooten, en nam de vaderlandſche

ſche reize met de ſchepen 't ſchaap, 't lam, de eendragt van Delft, en de maagt van Enkhuizen, den 30ſten September aan.

Hy quam den 24ſten November 1603. voor St. Heleen met deze 4 ſchepen op de reede, daar den 29ſten de boot de Jager, met de koopman *Willem van Hagen*, in Maart van Bantam vertrokken, doch op Mauritius overwinterd hebbende, by hen quam.

Zy vertrokken den 29ſten December van hier met hun 5 ſchepen, en quamen den 24ſten Maart 1604. behouden voor Vlisſingen ten anker.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

OOſtindiſche Vereenigde Maatſchappy *in 't jaar* 1602. *opgerigt, en haar* Octroy. *De eerſte vloot dier* vereenigde Maatſchappy *in 't jaar* 1602. *onder* Warwyk *in zee geloopen. Van welke eenige na* Ceylon *gaan, daar* Sebald de Weerd *vermoord word; en* eenige *van daar, of na* Atsjien, *of na* Patani, *na 't nemen van ettelyke* Portugeezen, *loopen. Doch* eenige *na* Bantam, *van waar zy na huis keeren.* Warwyk *komt mede te* Bantam *met de reſt der* vloot. *Van welke eenige met* Heemskerk *naar 't vaderland zeilen. En eenige met hem op* Patani *komen, en wat hy daar verrigt. Zyn* vrugtelooze tocht *na de kuſt van* China. *Vertrekt verder na* Patani, Djohor *en* Bantam. *Van waar hy na huis zeilt, moet op* Mauritius *overwinteren. Komt behouden in* Holland. Tweede tocht *van* Steven van der Hagen *in 't jaar* 1603. *Zyn komſt op* Malabar, *daar hy voor den* Samoryn *verſchynt. Vertrekt naar* Bantam, *en naar* Amboina, *dat hy verovert. Zend zynen onderzeevoogt na* Ternate, *en zeilt zelf na* Banda. Eenige *ſchepen keeren na 't vaderland.* Tocht *van* Matelief *naar* Indiën *in 't jaar* 1605. *Zyn komſt voor* Malacca. *Zeilt na* Queda. *En na de* Moluccos, *over* Amboina. *Van waar hy na* China *vertrekt, daar hy* qualyk *ontfangen wiert. Zyn komſt weer op* Bantam. *Daar hy de vervallene zaaken van* Ternate *overlegt. Zyn* geſprek *met* van Caarden. *En zyn* reize *naar 't* vaderland. *De* tocht *van* Paulus van Caarden *in 't jaar* 1606. *naar* Indiën. *Zyn vrugtelooze toeleg op* Mozambike. *Zyn komſt in de* Majottes. *En voor* Goa, Calicoet, Punto Gale, *en* Bantam. *Zyn vertrek over* Amboina *naar* Ternate. *En van daar weer naar* Bantam, *en 't* vaderland.

TOt dezen tyd toe hadden de kooplieden van verſcheide byzondere Maatſchappyen nu al op verſcheide gewesten van Ooſtindiën, met een redelyken voorſpoed, zoo op de aldaar aangebragte waaren, als in hunne veroveringen van verſcheide kraaken, ſchepen, en mindere barken der Portugeezen, gehandelt; doch waar zy tot nog toe ook gekomen waren, zoo hadden zy, om de Ooſt, en om de Weſt, dit algemeen en onverbeterlyk ongemak, zoo lang yder Maatſchappy daar op zich zelven voer, voor een yegelyk zeer nadeelig bevonden te wezen, dat door 't komen der ſchepen van de eene en de andere Maatſchappy op een en de zelve reede, de prys der waaren, die zy inkoopen moeſten, daar door ten eerſten zoodanig begon te ſteigeren, dat het noodig was hier in voor het toekomende te voorzien.

Hier van hadden de heeren Algemeene Staaten van 't vereenigde Nederland zoo ras geen berigt gekregen, of zy ontboden de heeren Bewindhebberen van Holland en Zeeland by zich in 's Gravenhage, en beſloten daar met toeſtemming dezer twee voorige Maatſchappyen de zelve tot eene Maatſchappy te vereenigen, en haar beider magt in een te ſmelten, zoo om haar te meer aanzien en vermogen in Indiën te geven, als om die voorige opſteigeringen van den prys der waaren te beter te konnen ontwyken.

De eerſte inleg, of de hoofdſomme, waar mede deze algemeene Nederlandſche Vereenigde Ooſtindiſche Maatſchappy een begin nam, beſtond in 6 millioenen en 6 tonnen gouds, een geringe ſomme, vergeleken by die van andere Maatſchappyen, en voor al in opzigt van 't gene zy hier mede uitgewerkt hebben.

De Algemeene Staaten vonden ook goed, om deze Maatſchappy te meer te doen opluiken, hen een Octroy voor 21 jaaren, zullende met den 20ſten Maart des jaars 1602. zyn aanvang nemen, te ver-

leenen, welkers inhoud wy niet voorby konnen hier in te laſſen.

Ooſtindiſche vereenigde Maatſchappy in 't jaar 1602. opgerigt, en haar Octroy.

DE Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, allen den genen, die dezen tegenwoordigen zullen worden vertoont, ſaluit. *Doen te weten: Aangezien de welſtand der vereenigde Nederlanden principaalyk is beſtaande in de navigatie, handeling en commercie, die uit de zelve landen van alle oude tyden gedreven, en van tyd tot tyd loffelyk vermeerdert zyn, niet alleen met de nabuurige koninkryken, en landſchappen, maar ook met de gene die verder van deze landen in Europa, Aſia, ende Africa, gelegen zyn, ende dat beneffens de zelve in de naaſte thien jaaren herwaarts by eenige principale kooplieden der voorſchreve landen, liefhebbers van de navigatie, handeling en commercie, op vreemde landen, in compagnie binnen de ſtadt Amſterdam, opgeregt met groote koſten, moeite en perykelen, by de hand genomen is die zeer loffelyke navigatie, handeling, en traffique op de Ooſtindiën: daar van de apparentie goed en groot bevonden zynde, waren onlangs daar na by verſcheide andere kooplieden, zoo in Zeeland, op de Maas, als in 't Noorderquartier ende Weſtvriesland, mede gelyke compagnien opgericht, ende de voorſchreve navigatie, handeling, ende commercie dadelyk by der hand genomen: 't welk by Ons geconſidereert, ende rypelyk overwogen wezende, hoe veel de vereenigde Landen, ende de goede ingezetenen der zelve daar aan gelegen was, dat de zelve navigatie, handeling en commercie, onder een goede generale ordre, politie, correſpondentie, ende gemeenſchap, beleyt, onderhouden, en vermeerdert werde, hadden goedgevonden daar toe de Bewindhebbers der voorſchreve Compagnie voor ons te beſchryven, ende de zelve te proponeren, dat eerlyk, dienſtig en profytig, niet alleen voor de vereenigde Landen, maar ook voor allen den genen, die deze loffelyke handeling by de hand genomen hadden, ende daar inne waren participerende, zoude wezen, dat de zelve Compagnie vereenigt, ende de voorſchreve handeling onder een vaſte ende zekere eenigheid, ordre, ende politie, zoude mogen gemeen gehouden, gedreven, ende vermeerdert werden, voor alle de ingezetenen der vereenigde Landen, die daar in zouden believen te participeren: het welk by de Gedeputeerden der zelve Compagnie wel verſtaan, ende overzulks, na verſcheide communicatien, deliberatien, inductien ende rapporten, tot vereeniging gebragt zynde, hebben wy na rype beraadſlaging, daar op gehouden, tot bevordering van den welſtant der vereenigde Landen, eenſamentlyk het profyt van alle de ingezetenen der zelve, de voorſchreve vereeniging geaggreëert ende beveſtigt, aggreeeren ende beveſtigen by dezen, uit ſouveraine magt ende authoriteit, ook met vaſte wetenſchap, onder de pointen, vryheden ende voordeelen, hier naar verklaart. Als in den eerſten.*

I.

Dat in deze equipagie, tot dienſt ende profyt van deze Compagnie, de kamer van de Bewindhebbers binnen Amſterdam zal hebben te bevorderen ende te bezorgen de helft, de kamer van Zeeland een vierdepart, ende de kameren op de Maaze, Noordholland, ende Weſtvriesland, elk een agtſtepart.

I I.

Dat, zoo dikwils als het van nooden zyn zal een generale Vergadering ofte Collegie uit de voorſchreve kameren te houden, die gehouden zal werden van 17 perſoonen, daar in uit de kamer van Amſterdam zullen compareren 8, uit Zeeland 4, uit de Maaze 2, ende van gelyken uit Noordholland 2; wel verſtaande, dat de zeventiende perſoon by beurten van die van Zeeland, Maaze ende Noordholland, zal werden in de Vergadering gebragt by de meeſte ſtemmen; van welke perſoonen alle zaaken, deze vereenigde Compagnien aangaande, zullen verhandelt worden.

I I I.

't Voorſchreve Collegie, als het beſchreven zal worden, zal te zamen komen, om te reſolveren, wanneer men zal equiperen, met hoe veel ſchepen, waar men die zal zenden, ende andere dingen, den handel betreffende: ende zullen de reſolutien van 't voorſchreven Collegie by de voorſchreve kameren van Amſterdam, Zeeland, Maaze ende Noordholland geeffectueert, ende in 't werk geſtelt worden.

I V.

De Convocatie ende Vergadering van 't voorſz Collegie zal gehouden worden de eerſte 6 jaaren binnen Amſterdam, ende 2 jaaren daar na in Zeeland, ende zoo voorts gedurende deze vereeniging.

V.

De Bewindhebbers, die van wegen deze vereenigde Compagnie van huis zullen reizen, daar toe gecommitteert zynde, 't zy om in het voorſchreve Collegie te vergaderen, of in eenige andere beſoignes, zullen voor haare daggelden hebben tot de onkoſten 4 gulden, de ſchuit en de wagenvragten daar in niet begrepen; welverſtaande, dat hier in niet begrepen en zyn, die van de eene ſtadt in de andere reizen, om de reſpective kameren te frequenteren als regeerders der zelve, de welke geen reisgelden nog daggelden en zullen genieten.

V I.

Of 't gebeurde, dat in 't Collegie eenige ſwaarwigtige zaaken voorvielen, daar in de Collegianten niet wel en konden verdragen, ofte accorderen, ofte daar zy haar zelfs in zouden beſwaart vinden, om malkanderen te overſtemmen, dat het zelve za

zal gelaaten worden tot onze verklaring ende deciſie, ende 't gene dien aangaande goedgevonden zal worden, zal agtervolgt, ende nagekomen worden.

V I I.

tyd ... ctroy ... Re- ... ng.

De vereeniging ende Compagnie zal beginnen ende aanvang nemen met dezen jaare 1602. ende zal geduuren tot den tyd van 21 jaaren agtervolgende, mits dat men t'elken 10 jaaren een generaal ſlot van rekening zal maaken, ende zal elk een t'einde die jaaren vryſtaan, te mogen daar uitſcheiden, ende zyn geld na hem nemen, welverſtaande dat van de tegenwoordige equipagie ende uitreeding van deze ſchepen, die binnen dezen jaare zullen uitvaaren, byzonder rekening gedaan zal worden.

V I I I.

Ende zullen de onkoſten die by de participanten van de eerſte rekening in Ooſtindiën, ofte in de engte van Magellanes, daar deze Compagnie getraffiqueert zal hebben, zullen wezen gedaan, ende die de participanten van de volgende rekening te baat zullen mogen komen, ofte tot voordeel ſtrekken, die van de tweede rekening dragen ende gelden de helft, ofte zoo veel min als het Collegie van de zeventhienen zal bevinden in redelykheid te behooren.

I X.

Ingevalle eenige participanten, van deze aanſtaande reize geen genoegen hebbende aan deze vereeniging, haar geld na hen begeerende te nemen, ofte de beloofde ſomme opzeggen, 't zelve mogen doen, mits dat men henlieden geven zal ten advenant van zeven ende een half ten 100, ofte meer, na dat hen toegezegt is.

X.

Alle ingezetenen van deze Landen zullen mogen in deze Compagnie participeren met zoo weinig ende veel penningen, als het hen gelieven zal: dan of het gebeurde, dat 'er meer penningen waren aangeboden ofte gepreſenteert, dan de navigatie wel zoude vereiſchen, zullen die gene, die in de Compagnie hebben meer als 30000 gulden, moeten na rato ende proportie hun capitaal minderen, omme anderen plaats te geven.

X I.

Ende zullen de Ingezetenen by openbaare affixie van biljetten, ter plaatze daar men gewoonlyk is biljetten te affigeren, binnen den tyd van een maand na dato dezer gewaarſchouwt worden, dat zy binnen den tyd van vyf maanden, ingaande primo April eerſtkomende, in deze Compagnie zullen worden geadmitteert, ende haare penningen, die zy zullen willen inleggen, mogen opbrengen in 3 termynen, te weten ongevaarlyk een derdepart tot de toeruſting voor den jaare 1603. nog een derdepart voor de equipagie van den jaare 1604. ende 't reſterende derdepart voor de uitreeding van den jaare 1605. een maand daar naar dat zy daar van, van de Bewindhebbers zullen zyn vermaand; gelyke waarſchouwing zal worden gedaan in de maand Maart, voor de equipagie van de eerſte 11 jaaren van dezen Octroye, te weten in den jaare 1612.

X I I.

De ſchepen, die van de reize wederkeeren, zullen wederom inkomen ter plaatze daar zy uitgezeilt zyn, ende of door fortuin van weder ofte wind die ſchepen, in het eene quartier uitgaande, aanquamen in het ander, als die van Amſterdam, of van het Noorderquartier in Zeeland of op de Maaze, ofte die van Zeeland in Holland, dat niettemin elke kamer het bewind en de adminiſtratie van haare uitgezondene ſchepen ende koopmanſchappen zal behouden, mits dat van de Bewindhebbers van de zelve kamer gehouden zullen zyn, haar zelfs in perſoon ter plaatze te laaten vinden, daar de ſchepen ende koopmanſchappen aangekomen zyn, ende geenige Facteurs daar over in zullen mogen ſtellen; maar ingevalle haar zelfs niet gelegen ware te reizen, dat zy als dan de Bewindhebberen van de kamer, daar de ſchepen gearriveert zyn, tot d'adminiſtratie zullen committeren.

X I I I.

Als d'een of d'andere kamer ſpeceryen, ofte andere koopmanſchappen van Indiën aangekregen heeft, ende andere kameren geen en hebben, of nog geen en hebben ingekregen, dat in zulken gevalle die kamer, die geprovideert is, de andere kameren op haar verzoek na gelegenheid van de zaak zal provideren, ende elke maal meer zenden, als zy uitverkogt zullen hebben.

X I V.

Dat men de rekening van de equipagie ende uitruſting van de ſchepen, met de dependentie van dien, zal doen 3 maanden na het vertrek van de ſchepen, ende een maand daar na copye aan de reſpective kameren zenden: ende van de retouren zullen de kameren, zoo dikwils zy dies verzogt worden, ſtaat aan malkanderen overzenden, ende de rekening daar van zal men zoo haaſt ſluiten, als doenlyk is, ende de generale rekening na de 10 jaaren zal geſchieden in 't openbaar, mits datter alvoren biljetten aangeſlagen zullen worden, om elk een te waarſchouwen, die over de auditie der zelve zal begeeren te komen. Rekening.

X V.

Ende zullen die kameren gehouden wezen, aan de Provintien of Steden, der welker ingezetenen in deze Compagnie ingelegt zullen hebben 50000 guld., of daar boven, over te zenden, zoo wanneer daar retouren zullen komen, ſtaat

 van

van de ingenomen cargasoenen, als ook staat van de penningen gemaakt van de verkogte koopmanschappen, by zoo verre zy van de Provintien ofte Steden zulks te doen verzogt worden.

XVI.

Ende zoo eenige Provintien goedvonden eenen Agent te stellen, de welke de penningen uit de inwoonders van de respective Provintien verzamelde, om die in een masse te leggen, ende van de retouren ende inkomsten betaling te vorderen, zal die kamer, daar zoodanigen Agent de penningen ingebragt heeft, den zelven moeten toelaaten acces in de voorsz kamer, om aldaar geinformeert te mogen worden van den staat van den uitgeven ende inkomen, mitsgaders de uitschulden ende inschulden, van den comptoire, behoudens dat die penningen, by den voorsz Agent ingebragt, zullen monteren ter somme van 50000 guld., ofte daar boven.

XVII.

Uitdeeling. Als 'er van de retouren 5 ten 100. in kasse zal wezen, zal men aan de Participanten uitdeeling doen.

XVIII.

Ende zullen de respective kameren bedient worden by de tegenwoordige Bewindhebbers, als namelyk, de kamer van Amsterdam by *Gerard Bikker*, *Reinier Paauw*, *Pieter Dirksz Hasselaar*, *Jaques de Velaar*, *Jan Jansz Carel*, *Bernard Berewyns*, *Johan Poppe*, *Hans Hunger*, *Hendrik Buik*, *Louis de la Becque*, *Dirk van Os*, *François van Hove*, *Ellert Lucasz*, *Isaac le Meer*, *Siwert Pietersz Hem*, *Gerard Reynst*, *Marcus Vogelaar*, *Jan Harmensz*, *Geurt Dirksz*, *Huibregt Wagtmans*, *Leonard Ray*, *Albert Simonsz Jonkhein*, ende *Arent ten Grootenhuize*.

XIX.

De kamer van Zeeland by *Adriaan Henriksz ten Haaf*, *Jacob Boreel*, *Jan Lambrechtsz Coele*, *Jacob Pietersz de Waard*, *Cornelis Meuninks*, *Adriaan Bommenee*, *Laurens Bacx*, *Everhart Bekker*, *Aarnout le Clercq*, *Aarnout Verhoeven*, *Gerard van Schoonhoven*, *Nicolaas Pietersz*, *Balthasar van Vlierden*, ende *Balthasar de Moucheron*.

XX.

De kamer van Delft by *Jan Jansz Lodestein*, *Arent Jacobsz Lodestein*, *Dirk Bruinsz van der Dussen*, *Gerard Dirksz Meerman*, *Cornelis Adriaansz Bogaard*, *Michiel Jansz Sasbout*, *Willem Joosten Dedel*, *Dirk Gerritsz Meerman*, *Jan Raad*, *Jacob Sandersz Balbiaan*, *Henrik Otte*, ende *Jaspar Meerman*.

XXI.

De kamer van Rotterdam by *Job Pietersz van der Meyden*, *Willem Jansz Frank*, *Gerrit Huigens*, *Pieter Leonardsz Busch*, *Johan van der Veecken*, *Willem Jansz van Loon*, *Jan Jacobsz Mus*, *Adriaan Spierink*, *Cornelis Matelief de Jonge*.

XXII.

De kamer tot Hoorn by *Claas Jacobsz Syms*, *Cornelis Cornelisz Veen*, *Willem Pietersz Crap*, *Pieter Jansz Liorne*.

XXIII.

Ende de kamer tot Enkhuizen by *Lucas Gerritsz*, *Willem Cornelisz de Jonge*, *Jan Pietersz Schram*, *Henrik Gruyter*, *Jan Laurisz van Loosen*, *Dirk Dirksz Pelser*, *Gysbregt van Berenstein*, *Barthout Jansz Steenhuizen*, *Jacob Jacobsz Hinloopen*, *François du Gardyn*, ende *Willem Brasser*.

XXIV.

Eenige van de voorsz Bewindhebbers komende aflyvig te worden, ofte anderzins uit den dienst te scheiden, zal die plaats onvoorzien mogen blyven, ende niemant in de afgestorvene of uitgescheiden plaats moeten gesurrogeert worden, 't en ware die van de zelve kamer anders goedvonden, tot dat de Bewindhebberen der respective kameren gekomen zullen wezen op 't navolgend getal.

XXV.

De kamer van Amsterdam op 20 persoonen, die van Zeeland op 12, die van Delft op 7, die van Rotterdam op 7, die van Enkhuizen mede op 7, ende die van Hoorn op gelyk getal.

XXVI.

Maar yemant van 't voorschreve getal komende te sterven, ofte ook anders uit den dienst te geraken, zullen de andere Bewindhebbers van de kamer, daar zulks gevalt, binnen den tyd van 2 ofte uiterlyk 3 maanden nomineren drie bequame gequalificeerde persoonen, ende de zelve de Heeren Staaten van de Provintie, daar het Collegie resideert, of den genen, by henluiden daar toe te committeren, voordragen, om een daar uit in de plaats van den overleden, of die uit den dienst anderzins is geraakt, gekoren te worden, na de ordre daar opgenomen.

XXVII.

De Bewindhebbers zullen op eere, eed, en vromigheid, solemnelyk beloven, dat zy zich in haare administratie wel en getrouwelyk zullen dragen, goede ende deugdelyke rekening houden ende doen, ende de meeste van de Participanten niet meer voordeels doen, in het opbeuren van de penningen, tot de uitreeding noodig, ende uitdeeling van de retouren, als de minste.

XXVIII.

Ende die na dezen tot Bewindhebbers zullen worden gekoren; zullen van hun eigen in de Compagnie moeten resigueren, elk ten minsten 1000 ponden vlaams, dan

dan de Bewindhebbers tot Hoorn ende Enkhuizen zullen mogen volstaan, mits inleggende ten minsten 500 gelyke ponden.

XXIX.

rifie. Zullen voorts genieten voor provisie van uitreedinge 1 ten 100., en ook zoo veel van de retouren, welke provisie zal verdeelt worden, de kamer van Amsterdam de helft, de kamer van Zeeland een vierde part, ende de kamer van de Maaze ende Noordholland elk een agtste part, zonder reguart te nemen of d'een ofte d'ander meer ofte min penningen inbrengt, ofte speceryen als zyn contingent verkoopt.

XXX.

Met verstande, dat de Bewindhebberen niet zullen mogen tot laste van de Compagnie te brengen, eenige provisie van penningen voor de Compagnie te ligten, ofte de waaren te beneficieren, nogte iemant anders committeren tot laste van de Compagnie, omme de uitreeding te bevorderen, ende de waaren, daar toe noodig, te koopen.

XXXI.

Ende dat den Boekhouder, Cassier, ende dienaar, ofte kamerbode, zal gesalariseert worden van de Bewindhebberen van elke respective kamer, zonder zulks te mogen brengen tot last van de Participanten.

XXXII.

Of 't gebeurde, dat onder d'een ofte d'ander kamer yemant van de Bewindhebbers in zulken staat geraakte, dat hy niet en konde voldoen, 't geen hem zyne administratie aangaande betrouwt ware, ende daar door eenige schade mogt komen; zal zulks wezen tot laste van de penningen, onder de zelve kamer resorterende, ende niet tot schade van de generale masse; dies zullen de penningen, welke de Bewindhebbers in deze Compagnie hebben specialyk verbonden zyn voor haare administratie.

XXXIII.

De Bewindhebbers van de respective kameren zullen responderen voor haare Cassiers.

XXXIV.

Ende op dat het voornemen van deze Compagnie met meerder vrugt mag uitgevoert worden, tot welstand der geunieerde Provintien, conservatie ende augmentatie der neering, mitsgaders tot profyt van de Compagnie, zoo hebben wy de voorsz Compagnie geoctroyeert ende geaccordeert, octroyeren ende accorderen mits dezen, dat niemant, van wat qualiteit ofte conditie die zy, anders dan die van de voorsz Compagnie uit deze vereenigde Landen zal mogen vaaren, binnen den tyd van 21 jaaren eerstkomende, beginnende met dezen jaare 1602. incluis, Beoosten de kaap de Bonne Esperance, ofte door de straat van Magellanes, op de verbeurte van de schepen en goederen, blyvende in haar geheel de concessien voor dezen gegeven aan eenige Compagnie, omme te vaaren door de voorsz straat van Magellanes, behoudelyk datze hare schepen uit deze Landen zullen afzenden binnen 4 jaaren na dato dezes, op pene van te verliezen 't effect van de voorsz concessie.

XXXV.

Item, dat die van de voorsz Compagnie zullen vermogen Beoosten de kaap de Bonne Esperance, mitsgaders in ende door de engte van Magellanes, met de Princen ende Potentaten verbintenis te maaken, ende contracten op den naam van de Staaten Generaal van de vereenigde Nederlanden, ofte Hooge Overheden der zelve, mitsgaders aldaar eenige fortressen ende verzekertheden te bouwen, gouverneurs, volk van oorlog, ende officiers van Justitie, ende tot andere noodelyke diensten, tot conservatie van de plaatzen, onderhouding van goede ordening, politie, en justitie, eenzamelyk tot vordering ende nering te stellen, behoudelyk dat de voorsz gouverneurs, officiers, volk van justitie, en volk van oorlog, zullen eed van getrouwigheid doen aan de Staaten Generaal, ofte de Hooge Overigheid voorsz, ende aan de Compagnie, zoo veel de nering ende traffycque aangaat, ende die zullen de voorsz gouverneurs ende officiers van justitie afstellen, by zoo verre zy bevinden dat de zelve hen qualyk ende ontrouwelyk dragen, met dien verstande, dat zy lieden de voorsz gouverneurs ofte officiers niet en zullen beletten herwaarts over te komen, om haare doleantien ofte klagten, zoo zy eenige meenen te hebben, aan ons te doen, ende dat die van de Compagnie t'elker wederkomst van de schepen gehouden zullen wezen de Heeren Staaten Generaal te informeren van de gouverneurs, ende officieren, die zy in de voorsz plaatzen zullen hebben gesteld, omme haare commissie als dan geaggreëert ende geconfirmeert te worden.

XXXVI.

Ende zoo die van de voorsz Compagnie op eenige plaatzen bedrogen en qualyk gehandelt worden, of dat in 't vertrouwen van eenige penningen of koopmanschappen de zelve, zonder restitutie ofte betaling daar van te genieten, gehouden wierden, dat zy die schade naar gelegenheid der zaake, na dat zy best vermogen zullen, doen repareren, door alzulke middelen, als men gevoegelyk zal konnen: Behoudelyk dat de schepen hier te lande wederkomende, zy rapport zullen doen van de gelegenheid van de zaak, aan 't Collegie van de Admiraliteit, in 't quartier daar die zullen aankomen, met verstan-

ftande, dat die van 't voorfz Collegie eenige verklaaring doen, daar by die van deze Compagnie haar vinden befwaart, zy lieden daar van aan ons zullen mogen provoceren, ende zullen de goederen onder behoorlyke inventaris gebeneficeert worden, by die van de Compagnie, 't en ware iemant anders dan den Fiscaal hem party maakte, ende de ingebragte goederen reclameerde, in welken gevalle de voorfz goederen geadminiftreert zullen worden, gelyk van de fententie van die van de Admiraliteit verklaart zal worden te behooren.

XXXVII.

's Lands geregtigheden in de Prinfen.

Of het gebeurde, dat die fchepen van Spangien, Portugal, of onderwegen vyanden, die fchepen van deze Compagnie vyandelyk aantaften, ende in 't vegten eenige der vyanden fchepen verovert wierden, dat de zelve veroverde fchepen ende goederen zullen verdeelt worden na de ordre van den Landen, te weten het Land ende Admiraal genietende daar van haare geregtigheid, mits dat vooren afgetrokken zal worden die fchade, die de Compagnie in die refcontre zal geleden hebben, ende zullen die van de refpective Admiraliteiten, daar de fchepen zullen aankomen, de kenniffe nemen van de deugdelykheid van den prinfe, blyvende pendentelyk de adminiftratie van de goederen by die van de Compagnie onder behoorlyke inventaris, zoo vooren gezegt is, ende den gegraveerden by fententie vrygehouden te provoceren.

XXXVIII.

Dat de fpeceryen, Chinefche zyde, ende kattoene lywaten, die by de Compagnie uit Ooftindien zullen worden gebragt, in 't inkomen nogte uitgaan, niet meer zullen worden belaft, als die nu belaft zyn, volgende de lyft ende de generale verklaaring, nopende de goederen in dezelve gefpecificeert, ende in 't einde van dien geftelt.

XXXIX.

Dat men geen fchepen, gefchut nogte ammunitie van deze Compagnie zal mogen nemen tot dienft van den Lande, dan met confent van de Compagnie.

XL.

Item, dat de fpeceryen van de Compagnie zullen verkogt worden op eenerlei gewigt, in de fwaarte van die van Amfterdam.

XLI.

Dat die van de Compagnie in de refpective kameren zullen vermogen haare fpeceryen te overflaan, het zy binnen fcheepsboord ofte in de pakhuizen, ende dat zonder daar van eenige accys, impoft, ofte waaggeld te betalen, mits dat die fpeceryen op haar voorfz gewigt niet zullen worden getranfporteert, maar verkogt zynde, gewogen zullen worden, ende 't regt van de waag betalen zullen, gelyk andere goederen, de waag fubject zynde, zoo dikmaal als die zullen verkogt, ofte verlevert worden.

XLII.

Item, dat men geen Bewindhebbers haare perfoonen ofte goederen zal mogen belaften ofte bekommeren, om van de zelve te hebben rekening van haare adminiftratie in de voorfz Compagnie, nog ter caufe van gagie van eenige commizen, fchippers, ftuurluiden, ende bootsgezellen, ofte andere perfoonen ten dienfte der Compagnie aangenomen; maar die dezen aangaande iet tegen haar zal willen pretenderen, zal gehouden zyn de zelve te trekken voor haare ordinaris Rechters.

XLIII.

Dat de provooften van de Compagnie zullen mogen apprehenderen aan Land het fcheepsvolk, dat hem in dienft heeft begeven, ende de geapprehendeerde t'fchepe mogen brengen, het zy in wat fteden, plaatzen, of jurisdictie van dien, de zelve zouden mogen bevonden worden, mits dat de voorfz provooften daar toe te vooren zullen aanfpreken den Officier ende Borgermeefter van de ftadt ende plaats.

XLIV.

Ende tot erkentenis ende recognitie van dezen Octroye, ende 't gene voorfz is, zullen die van de voorfz Compagnie aan ons betalen de fomme van 25000 ponden, tot 40 grooten Vlaams 't ftuk, die wy inleggen in de equipagie van de eerfte 10 jaaren ende rekening, daar van tot profyt van de Generaliteit genoten ende gedragen zal winft ende rifícque, gelyk alle andere Participanten in deze Compagnie zullen genieten ende dragen.

XLV.

Ende wanneer eenige fchepen van de reize zullen wederkeeren, zullen de generaals ofte commandeurs over de vloote, fchip ofte fchepen, gehouden wezen in 't aankomen te doen rapport van haare reize, ende daar van fchriftelyk relaas, zoo zulks vereifcht word, over te geven.

XLVI.

Alle welke poincten, voordeelen, ende vryheden, hier boven verhaalt, Wy geordonneert hebben, ende ordonneren mitsdezen dat agtervolgt ende onderhouden zullen worden by allen ende eenen iegelyken van de onderzaten ende ingezetenen der vereenigde Landen, zonder daar tegens, directelyk ofte indirectelyk, nog binnen de vereenigde Landen, nog daar buiten, te doen ofte doen doen, in eeniger manieren, op pene van daar over als beletteren van het gemeene befte der Landen ende overtreders van onze ordonnantie ende bevelen, aan lyf ende goed geftraft te worden:

den: Ontbieden daarom ende bevelen wel expresſelyk aan alle Gouverneurs, Juſticieren, Officieren, Magiſtraaten ende inwoonders der vereenigde Landen, dat zy die voorſz Bewindhebbers ruſtelyk, ende vredelyk laaten genieten, ende gebruiken het volkomen effect van dezen Octroye, Conſent ende Privilegie, ceſſerende alle contradictien ende empeſchementen ter contrarie, want wy 't zelve ten dienſte van den Lande bevonden hebben alzoo te behooren.

Gegeven onder onzen Zegel ende Signature van onze Greffier, in 's Gravenhage den 20den Maart des jaars 1602.

Met dit Octroy geſterkt zynde, hebben zy ten eerſten een vloot van 14 ſchepen, en 1 jagt, uit naam van deze Algemeene Nederlandze vereenigde bevoorregte Ooſt-indiſche Maatſchappy uitgereed, en onder den zeevoogt, *Wybrand van Warwyk* nog dat zelve jaar naar Indiën gezonden. De naamen dezer ſchepen waren deze: voor Amſterdam, Mauritius, Hollandia, Naſſau, de zon, de maan, de ſtar, en het papegaaiken. Voor Zeeland, Zeelandia, Vliſſingen, en de gans. Voor Delft, de Eendragt. Voor Rotterdam, Erasmus en Rotterdam, en voor Enkhuizen, de Hollandſche thuin, en de maagd van Enkhuizen.

Deze vloot wierd zoodanig verdeelt, dat de onderzeevoogt *Sebald de Weerd*, den 31ſten Maart 1602. drie maanden voor de andere ſchepen naar Ceylon en Atsjien voor af t'zeilgaan, dat Mauritius en de Maan naar de Moluccos, Naſſau en Erasmus naar China, dat Hollandia, de Hollandſche thuin en de Star, mede na Atsjien, doch dat de Zon, d'Enkhuizer maagd, d'Eendragt en Rotterdam, na Bantam zouden loopen.

De Amſterdamſche en de Enkhuizer ſchepen liepen den 17den Junii 1602. uit Texel, kregen den 19den de Zuidhollandſche ſchepen in de hoofden by haar, en quamen den 24ſten in Pleimuiden om de tegenwind binnen, van waar zy den 10den Julii weer verzeilden.

Zy paſſeerden de Canarize eilanden den 26ſten dito, liepen den 26 September op de reede van kaap de Lopes Gonſalves ten anker, van waar zy den 28ſten na Annabon zeilden, ſcheidende daar eerſt van de Atsjienze ſchepen; doch zy quamen den 11den October alle weer by de vloot, en met hen hier ten anker, moeſten 'er den 12den dito met geweld landen, ſtaken een dorp in brand, deden eenige landtochten, vernielden verder al wat zy maar konden, en zyn daar op den 21ſten November met de vloot van daar verzeild.

Na dat zy op de hoogte van de kaap de Boa Eſperança of van Agoada de Sambras gekomen waren, zoo ſcheidde de Atsjienze vloot, te weten, Hollandia, de Hollandſche thuin, en de Star, den 14den December hier van haar, na dat bevorens 3 andere ſchepen, onder den onderzeevoogt *de Weerd*, voor af naar Atsjien ook vertrokken waren. *Van welke eenige naar Atsjien gaan.*

Deze 3 ſchepen, die wy eerſt, gelyk daar na den zeevoogt ook met de anderen, op 't ſpoor zullen volgen, quamen den 10den Maart 1603. op de reede van Atsjien, en vonden daar den zeevoogt *Joris van Spilbergen*, en hunnen medgezel *Sebald de Weerd* met zyn ſchepen. Deze was mede op Ceylon geweeſt, daar hy van den oppervorſt van Candi minnelyk ontfangen wierd, van welken om hulp tegen de Portugeezen verzogt zynde, zoo vond hy goed de 2 ſchepen Vliſſingen en de Gans voor af na Atsjien te zenden, om de beloofde hulp hem daar te verzorgen, en eenige tyd daar na met Zierikzee zelf te volgen, (gelyk hy ook gedaan heeft) komende weinig dagen na hem ook de 3 andere ſchepen Hollandia, de Hollandſche thuin, en de Star op de reede van Atsjien.

Om dan 't verzoek van den keizer van Candi te voldoen, is *de Weerd*, na zeer wel van den koning van Atsjien onthaalt te zyn, met deze 6 ſchepen en een jagt, laatende daar eenig volk, den 3den April naar Ceylon verzeilt, en den 25ſten op de reede van Baticalo gekomen. *Eenige op Ceylon, daar Sebald de Weerd vermoord word.*

Hoe ongelukkig hy hier, na 't veroveren van 4 Portugeeſche ſchepen, om zyn onvoorzigtig gedrag, aan zyn einde raakte, en wat uitſlag dit werk verder had, zullen wy nu niet verhaalen, alzoo dat eigentlyk tot de ſtoffe van Ceylon behoort.

Dus liep de Gans met deze tyding den 10 of 11den Junii naar Bantam, en de Star en Vliſſingen, en de Hollandſche thuin zouden zich weer naar Atsjien, en de ſchepen de Eendragt (waar op de nieuwe onderzeevoogt *Jacob Pieterſz van Enkhuizen* was) en Hollandia, nevens 't jagt, zich naar Nagapatam om lading begeven.

Daar op verzeilden de Star en Vliſſingen den 20den dito naar Atsjien; en de Gans naar Bantam; doch Zierikzee, Hollandia, en de Hollandſche thuin, nevens 't jagt *Sphæra Mundi*, zouden daar nog blyven leggen, daar zy 80000 pond kanneel inkogten. Daar op liep *Jacob Pieterſz* de onderzeevoogt met zyne ſchepen, ziende dat hy hier geen lading meer krygen zou, den 31ſten Julii van Ceylon na Atsjien, en quam den 9den Auguſtus daar op de reede, alwaar hy de ſchepen de Star, Vlis-

Vlissingen, en nog 3 anderen nevens 't papegaaitje vond.

Vermits zy hier ook geen lading vonden, zoo besloten zy Hollandia, de Star, en Vlissingen naar Bantam te zenden, en de Hollandze thuin, met 't jagt 't papegaaiken, zou door de straat van Malacca naar Patani loopen, om te zien, of zy daar zouden konnen te regte geraken.

Den 24sten September vertrok Zierikzee, de Hollandsche thuin, en 't jagt van daar, en na de dood van *Henrik Hoek*, hoofdman op de Hollandsche thuin, den 26sten overleden, namen zy een Portugeesch schip van Nagapatam, behalven het welke zy den 17den en 20sten ontrent Malacca nog 2 Portugeesche schepen, van Macassar komende, vermeesterden.

Van welke eenige van daar, of naar Atsjien, of naar Patani, na 't nemen van ettelyke Portugeezen, loopen.

Den 4den October quamen zy, na veel omswervens voor Djohor, alwaar zy tegen 2 Portugeesche oorlogschepen 4 galeijen, en 20 kleine vaartuigen, den 7den den gantschen dag slaags raakten, en hen in 't gezigt van 's konings broeder op de vlugt dreven, welke dierhalven een goude kris aan den onderzeevoogt vereerde.

Den 10den bestreden zy deze Portugeezen wederom, en dreven hen nog eens op de vlugt.

Den 14den liepen de 2 schepen naar Patani, daar zy *Daniël van der Lek*, door *van Nek* daar gelaaten, en 't schip Haarlem, met den opperkoopman *Caspar Gronsbergen*, vonden, van welken 't schip de Hollandsche thuin zyne peper, zoo veel hy in had, overnam, waar op men Haarlem verbrandde, gelyk de onderzeevoogt verder daar zyn volle lading den 25sten Januarii 1604. kreeg.

Doch eenige na Bantam, van waar zy na huis keeren.

Hy liet daar by *van der Lek* nog 4 persoonen, en vertrok den 8sten Februarii na Bantam, daar zy den 7den April quamen, en de schepen Zierikzee, en de Gans, vonden, met welke zy den 21sten naar 't vaderland verzeilden.

Zy quamen met 3 schepen den 24sten Augustus ontrent de kaap aan land, verloren daar hunnen zeevoogt *Jacob Pietersz van Enkhuizen*, die den 29sten September in de baai van Sam Bras stierf, van waar zy den 7den October vertrokken, liepen den 8sten November op St. Heleen aan, daar zy zich ook ververschten, en zyn zoo ten laatsten, na veel zukkelingen op zee, behouden in het vaderland gekomen.

Warwyk komt mede te Bantam met de rest der vloot.

Wat nu de verdere vloot, onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, die wy by Agoada de Sambras den 15den December 1602. in 't uitzeilen lieten, betreft. Deze quam den 29sten April 1703. behouden voor Bantam ten anker. Na over de tollen met den Sjahbandar overeen gekomen te zyn, kreeg hy ten eersten lading voor de schepen de maagt van Enkhuizen en de Eendragt, en voegde Mauritius 'er by, die alleen wel 11000 zakken peper laadde, behalven dat hy nog 20 bhaaren foelie inkreeg.

De 2 eerste schepen vertrokken met *Joris van Spilbergen* met hunne lading na 't vaderland, en Mauritius met 't schip Erasmus van Rotterdam, mede volladen zynde, namen in October 1604. onder den zeevoogt *Jacob van Heemskerk* mede die reize aan.

Hoe nu de zeevoogt van *Warwyk* te Bantam verder heeft gehandelt, en hem daar een logie voor onze Natie toegestaan zy, zal nader onder 't Hoofdstuk van Bantam blyken, daar hy den 25sten November quam, en den 6den December na Djohor vertrok, wanneer hy met de schepen de Zon, Hollandia, Vlissingen, de Maan en de Sphæra Mundi wegens tegen-stroomen tot onder Borneo dreef, weshalven hy de Zon den 25sten Februarii 1604. naar Ternate zond, en geraakte met de verdere schepen den 13den Maart onder 't eiland Crimata, en den 3den Mey voor Djohor ten anker, alwaar hy verstont dat Erasmus en Nassau, die den 6den Junii 1603. naar China vertrokken waren, een groot gallioen voor Macao verovert hadden.

Hy liep van daar op Patani, daar hy den 30sten Mey quam, en gelegenheid kreeg, om *Cornelis Spek* na den koning van Ziam met eenige geschenken te zenden, en dus door den zelven den Chineezen handel te meer voort te zetten.

Daar op den 27sten Junii van Patani verzeilt zynde, is hy den 7den Augustus ontrent de kust van China gekomen, doch moest onverrigter zaaken van daar vertrekken, laatende Vlissingen en Hollandia nog te Poelo Timon blyven, om niet te schielyk te Patani om lading te komen, daar egter de boot, de Sphæra Mundi, den 3den Januarii 1605. na toeliep, en van waar zy in Februarii door Maleyers tyding kregen, dat 't schip Vlissingen ontrent Pedra Blanca een kraak had verovert, zonder dat een Portugeesche vloot, hem ontrent de straat van Sincapoera ontmoetende, 't hart gehad had van hem, of zyne veroverde kraak, aan te tasten.

Den 24sten Februarii kreeg *Warwyk* de Sphæra Mundi van Patani weer by zich, en liep van Poelo Timon den 18den Maart naar Patani, alwaar zy hoorden, dat een Portugeesche kraak lag, St. Antonio genaamt, van Coetsjien na China komende, die zy den 26sten op de reede van Patani veroverden.

Terwyl hy hier lag, quam 't schip Vlissingen met den zeevoogt *Cornelis Sebastiaansz*, ontrent den 3 of 4den April by hem, die de schepen Amsterdam en Dordrecht by zich had.

Het schip Vlissingen, dat nog een klein-

klein ſcheepken van Solor den 16den Junii verovert had, verzeilde den 15den September van Patani naar Djohor om lading, *Warwyk* volgde hem den 27ſten October, die den 12den November en *Cornelis Sebaſtiaanſz* den 16den voor Djohor mede ter reede quam.

Warwyk vertrok den 12den December van daar, nevens 't ſchip Vliſſingen, na Bantam, laatende *Cornelis Sebaſtiaanſz* met de kraak nog te Djohor, die den 28ſten dito, daags na hem, met zyn ſchip en de kraak mede op de reede van Bantam verſcheen.

Ondertuſſchen bezorgde de zeevoogt *Wybrand van Warwyk* zyne lading, en is met de ſchepen Hollandia, Dordrecht, Amſterdam, Zeelandia en Vliſſingen, den 6den Februarii 1606. (na dat de 3 laatſte ſchepen wat voor af vertrokken waren) met den zeevoogt *van der Lek*, onder wien Amſterdam en Zeeland ſtont, van daar na 't vaderland gezeilt.

Hy wiert genoodzaakt, wegens een lek in zyn ſchip Hollandia, niet alleen 12 laſten tintenage over boord te werpen, maar met de vloot ook na 't eiland Mauritius te loopen, daar zy den 5den April alle 5 op de reede quamen, van waar de ſchepen Amſterdam, Zeeland en Vliſſingen hunne reize vervorderden, laatende aldaar *Warwyk* met Hollandia en Dordrecht nog eenigen tyd blyven, daar zy nog een jagt, dat een Baar was, by hen kregen, 't geen den 29ſten Junii naar Bantam vertrok.

Warwyk kreeg hier ook 't ſchip de Eendragt (den 20ſten Junii 1605. uit Holland gezeilt, en nu daar vervallen) by zich, door welkers hulp hy ondertuſſchen in ſtaat geraakte, en zyn vaderlandſche reize den 4 of 5den November voortgezet heeft, en op St. Heleen den 28ſten Januarii 1607. aangeloopen is, alwaar hy brieven van de Schepen Amſterdam, Vliſſingen en Zeelandia (den 8ſten Julii 1606. van daar vertrokken) vond. Hy verzeilde van dat eiland den 28ſten Februarii, en quam den 4den Junii behouden voor 't eiland Schouwen ten anker, alwaar hy Dordrecht, dat daar t'huis behoorde, liet, en liep zelf na Texel, daar hy mede behouden quam.

Ondertuſſchen hadden de heeren Bewindhebbers goedgevonden, 's jaars na 't vertrek van den zeevoogt *Warwyk*, weer een nieuwe vloot van 13 ſchepen, onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, uit te zenden.

De naamen der zelve waren aldus. Van Amſterdam, de vereenigde Provintien, Amſterdam, Gelderland, 't Hof van Holland, Delft, 't Duifken. Van Zeeland, Dordrecht (waar op de onderzeevoogt was) en Zeelandia. Van de Noorderkamers Hoorn, Medenblik, Weſtvriesland, Enkhuizen, waar by in Junii 1604. 't ſchip Gouda van Amſterdam nog quam. Een vloot die 22 tonnen gouds, 90368 guld. beliep.

Hy liep met die 12 ſchepen den 18den December 1603. nevens zynen onderzeevoogt *Cornelis Sebaſtiaanſz*, in zee, doch lag wel 2 maanden in Engeland, daar *Paulus van Caarden*, zeevoogt over een andere vloot, by hen quam.

Hy verzeilde den 10den Maart 1604. van daar, veroverde ontrent Mozambique den 17den Mey een kraak, die hy verbrandde, gelyk den 30ſten nog een ſcheepken, en den 5den Auguſtus nog eenige kleiner vaartuigen van de Portugeezen.

Hy liet daar de ſchepen Delft, Enkhuizen, en 't jagt het Duifken, om op andere kraaken te paſſen.

Den 25ſten Auguſtus vertrokken, en den 21ſten September op de kuſt van Goa gekomen zynde, veroverde hy daar een ſchip van Mekka, 't geen hy, ziende dat het de Mooren toequam, weer liet vaaren.

Hy quam den 2den October voor de bhaare van Goa, daar hy 4 galleijen op de vlugt dreef; doch alzoo den 14den daar nog 11 Portugeeſche oorlogſchepen verſchenen, liep hy na de ſtadt Calicoet, op de Malabaarſche kuſt wat nader na de kaap Comoryn, daar hy den 17den October ten anker quam, en een Portugeeſch fregat, zoo als zyn onderzeevoogt, en den commies *Houtman*, na den Samoryn, of keizer van Malabar vertrokken, veroverde, en kort 'er na nog 2 jonken. *Zyn komſt op Malabar, daar hy voor den Samoryn verſchynt*

Hy kreeg zyne ſchepen, voor Mozambique gelaaten, den 6den November hier weer by zich, maakte den 8ſten een vaſt verbond met den keizer, hebbende tot zyn gevolg onder anderen by zich genomen de commieſen *Houtman*, *Compoſtel*, *Alterman*, en ſchipper *Claas Thysz.*

Hy verzond van daar de ſchepen Zeelandia en Enkhuizen na Cambaja, om te handelen, en liep den 14den November met zyn vloot voorby Coetsjien, en verder naar Ceylon, daar hy den 22ſten dito voor Colombo ten anker quam, wanneer de Portugeezen eenige ſchooten uit de veſting op hem deeden, die hy beantwoordde.

Hy liep van daar naar Bantam, daar hy met zyn vloot den 31ſten December ten anker quam; en hoorde dat een ſchip van zyn vloot, 't geen agtergebleven was, in de baai van Antongil 't ſchip Alkmaar onbequaam tot de vaderlandſche reize ontmoet, zyne lading, overgenomen, en de reis na Holland voortgezet had.

Den 17den Januarii 1605. liep hy met de vereenigde Provintien, Dordrecht, Weſtvriesland, Amſterdam, Gelderland, Medenblik en Hoorn, de voornaamſte ſche-

Vertrekt naar Bantam, en naar Amboina, dat hy verovert.

ſchepen van zyn vloot naar Amboina, veroverde den 15^{den} Februari een Portugeeſch ſchip; waar op de landvoogt der Moluccos was, by Bima: quam den 21^{ften} aan de Noordzyde van de baai 's nachts ten anker, en veroverde met weinig moeite die koſtelyke landvoogdy, van welke verovering wy hier niets verder zeggen, om dat die tot de ſtoffe van Amboina behoort.

Zend zynen onderzeevoogt na Ternate, en zeilt zelf na Banda.

Vyf ſchepen, Dordrecht, Weſtvriesland, Amſterdam, Gelderland en Medenblik, zond hy met zynen onderzeevoogt *Cornelis Zebaſtiaanſz* naar Ternate, zelf ging hy met 't ſchip de vereenigde Provintien naar Banda, en liet Hoorn in Amboina.

Hoe nu *Cornelis Zebaſtiaanſz* in Ternate en met 't innemen van de ſtadt Tidore voer, zullen wy onder de ſtoffe van Ternate zien.

Eenige ſchepen keeren na 't vaderland.

't Schip Gelderland nam in Ternate zyn lading van nagelen, vertrok den 14^{den} Julii 1605. van daar, quam den 21^{ften} Auguſti voor Bantam, van waar 't zich den 25^{ften} met 't ſchip Gouda na het vaderland met *van der Hagen* begaf, daar zy in Mey 1606. behouden aanlandden.

Tocht van Matelief naar Indiën in 't jaar 1605.

In het jaar 1605. zond men weder een vloot van 11 ſchepen uit, onder den dapperen zeevoogt *Cornelis Matelief de Jonge*.

De naamen der zelve waren, van Amſterdam: Orangien, Middelburg, Mauritius, de ſwarte Leeuw, de witte Leeuw, de groote Zon, Naſſau, Amſterdam, de kleine Zon; en uit de Maas, Eraſmus, en de Provintien. De onkoſten der zelve beliepen 1 millioen 952289 guld.

Hy liep met 7 ſchepen den 12^{den} Mey uit Texel in zee, kreeg daar na de andere ſchepen by zich, liep den 4^{den} Julii op Ilha de Mayo om ververſching aan, verzeilde den 18^{den} van daar, ververſchte zich ook op Annabon, daar hy 8 dagen lag, en ging den 15^{den} September van daar t'zeil, loopende den 1^{ften} Januarii 1606. op de reede van Mauritius, daar hy den zeevoogt *Steven van der Hagen* vond, die ontrent een maand van Bantam vertrokken was.

Hy nam den 27^{ften} dito de reize van Mauritius naar Malacca, aan, quam den 28^{ften} voor 't eiland Nicobar ten anker, en den laatſten April ontrent Malacca.

Zyn komſt voor Malacca.

Wat hy daar, en ook verder met die van Djohor, verrigt heeft, zullen wy nader onder de ſtoffe van Malacca en Djohor zien. Alleen zullen wy zeggen, dat hy tyding van de Portugeeſche vloot (die hem ook eenigzins overviel) gekregen hebbende, geraden vond van Malacca na Djohor den 24^{ften} Auguſtus te vertrekken, hoewel 'er naderhand nog een zeeſlag (die wy nu voorby gaan) tuſſchen hem en de Portugeeſche vloot voorviel, by welke de Portugeezen verſcheide gallioenen verloren, gelyk mede onder de ſtoffe van Malacca op zyn tyd blyken zal.

Ook hadden zy ondertuſſchen nog een ſcheepken, Sant Jago genaamt, van Nagapatam komende, genomen, 't welk den den 4^{den} November ontladen hebbende, is *Matelief* de Portugeezen na Queda gevolgt, alwaar hy nog 1 ſchip, en 2 fuſten, nam, en verbrandde.

Den 27^{ften} van Queda verzeilt zynde, zag hy den 1^{ften} December de Portugeeſche vloot by Poelo Boton, niet verre van daar, weshalven hy hen, daar in hun groot voordeel leggende, niet wilde aantaſten, en, met de witte leeuw, en zyn ſchip Orangie, na Queda weer om lading liep, laatende de andere 7 ſchepen by Poelo Lankevi, om op den vyand te paſſen; doch geen lading vindende, nam hy voor met 5 ſchepen naar de Moluccos te ſtevenen, den onderzeevoogt met 't ſchip Amſterdam, de witte leeuw, en de groote zon naar Atsjien te zenden, om, waar 't mogelyk, de witte leeuw naar 't vaderland vol te laaden, en dan de 2 anderen na de kuſt te zenden.

Dus vertrokken den 20^{ften} December de 9 ſchepen, quamen den 1^{ften} Januarii 1607. voor Poelo Pinang, van waar 'er 3 naar Atsjien, en de 6 andere naar Bantam liepen, daar zy den 31^{ften} dito quamen, en alwaar *Matelief* de gevangene Portugeezen, voor Malacca bekomen, losliet, en ontſloeg. Hy liep met zyne 6 ſchepen den 7^{den} Februarii naar Jakatra, quam 'er den 11^{den}, en deed aan dien vorſt eenige geſchenken geven. Den 13^{den} van daar geloopen zynde, quam hy den 29^{ften} Maart voor de veſting van Amboina, bleef 'er tot den 3^{den} Mey, en vertrok toen met 8 ſchepen naar Ternate, daar hy den 13^{den} quam, en, gelyk hy ook in Amboina gedaan had, ontrent veel zaaken zeer goede ordres ſtelde. Al 't welke wy nu voorbygaan, om dat het elders in dit werk gevoeglyker verhandelt word. Na dat hy de ſchepen de ſwarte leeuw in Amboina met nagelen, foelie, en op Greſſic met kattoengaaren, en 't ſchip de Provintien, in Banda met foeli, nooten en nagelen geladen, na 't vaderland den 14^{den} October van Bantam verzonden had, vertrok hy van daar den 12^{den} Junii, met de ſchepen Orangie, Mauritius, Eraſmus, en een jagt, naar China, quam den 29^{ften} in de ſtraat van Tagima, niet verre van 't eiland Mindanao, en den 25^{ften} Julii voor 't eiland Lamao, dat maar 1 myl van de Chineeſche kuſt legt. En wiert van de Chineezen te Lamthau zoo qualyk ontfangen, dat zy hem water en ververſching weigerden, waar uit hem klaar bleek dat zy het met de Portugeezen hielden, tegen welker ſchepen, daar ontrent leggende, hy den 10^{den} September dagt te

te ſlaan, doch beſloot om zulks te ontgaan, den 13den van daar te zeilen.

Hy quam den 17den October ter reede in 't land van Tsjampa, van waar hy, na wel ontfangen te zyn van dien vorſt, den 21ſten verzeilde na Pahan, daar hy met den koning van Djohor ſprak, vertrekkende den 16den November van Bantam, daar hy den 24ſten met 't ſchip Orangie aanquam.

Hy vond daar de groote zon, met wiens ſchipper *Abraham Matthysz*, benevens de opperkooplieden *Heertgen Olfertſz*, *Claas Simonſz Meebaal*, en zyn ſchipper *Jan Franſz*, hy overleidde, hoe men de zaaken van Ternate, dat wegens de verovering in 't jaar 1606. daar voorgevallen, in grooten nood was, herſtellen zou.

Weshalven hy den 4den December de groote zon na Ternate, en een jagt na Amboina en Banda zond, om de noodige zaaken te bezorgen, terwyl hy den 19den Mauritius uit Patani zonder lading by zich te Bantam op de reede kreeg.

Hy beſloot ook Orangie en Mauritius tot de reize na 't vaderland gereed te maaken, en Erasmus, na van Djohor te Bantam gekomen te zyn, naar Banda te zenden; doch op de tyd, als Mauritius den 27ſten dito verzeilen zou, quam 't ſchip Gelderland te Bantam, met brieven uit 't vaderland, waar in hy laſt kreeg de zaaken van den handel wat ter zyden, doch die van den oorlog voort te zetten; weshalven hy Gelderland ten eerſten naar Macaſſar om ryſt zond, om daar mede naar Amboina te loopen, een gedeelte in Amboina, en 't overige naar Ternate te brengen; zullende 't ſchip Delft en Enkhuizen naar Amboina en Banda vertrekken.

Den 5den Januarii 1608. quam de zeevoogt *Paulus van Caarden* uit 't vaderland met 7 ſchepen (alzoo hy Zierikzee by Mozambique verloren had) ook op de reede van Bantam, met den welken hy over de algemeene zaaken van Indiën ſprak; maar wiens geſprek hy zoo los en verward vond, dat hy zich geenzins van zynen raad bedienen kon, alzoo die Man zyn eigen hoofd in alles volgen wilde.

Na dat hy dan op alles zoo veel ordre, als mogelyk was, geſtelt had, vertrok hy den 28ſten dito na huis, ontmoette 't ſchip Gouda den 8ſten Februarii in de ſtraat van Sunda, quam den 12den April in de tafelbaai (daar hy eenige landtogten deed) verzeilde van daar den 22ſten Junii, en quam den 22ſten September met 2 Ziamſche gezanten behouden binnen.

In 't jaar 1606. zonden de heeren Bewindhebbers 8 ſchepen uit onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*. De naamen der zelve waren Banda, Bantam, Ceylon, Walcheren, Terveer, Zierikzee, China en Patana, alle welke den 20ſten April in zee liepen, met voornemen om Mozambique aan te taſten. Hy gierde op den 30ſten October op Cabo di Lopes Gonſalves en den 6den November op Annabon aan, en quam den 29ſten Maart 1607. voor Mozambique ten anker, daar hy 2 kraaken, en 1 kleiner ſchip op de reede zag, die hy alle 3 met nog eenige kleine barken den 30ſten veroverde.

Zyn vrugtelooze toeleg op Mozambique.

Hy maakte daar wel veel aanleg tot een belegering, doch moeſt eindelyk, wegens het toenemen van de ziekten onder zyn volk, verlies van manſchap, en wegens de ſterkte van de veſting der Portugeezen, zyn beleg onverrigter zaake, en met verlies van het doornageld ſchip Zierikzee, dat aan de grond zat, opbreken.

Zyn komſt in de Majottes.

Hy verzeilde dan den 29ſten Mey met 7 ſchepen van daar, quam den 8ſten Junii voor 't eiland Majotte op de reede, daar hy zich wel ververſchte, hebbende van den 8ſten Junii tot den 16den Julii 366 oſſen, 276 bokken, en een groot getal hoenderen, gegeten. Hy vertrok den 17den van daar, en hoorende, dat 2 kraaken van Lisbon te Mozambike gekomen waren, liep hy daar weer na toe, en quam 'er den 31ſten, en deed daar eenige vergeefſche landtochten. Hy vertrok dierhalven den 26ſten Auguſtus, ziende dat 'er niets meer voor hem te doen was, quam den 10den October 7 of 8 mylen van Dabul op de Malabaarſche kuſt, alwaar hy 11 mylen van Goa 1 kraak veroverde, die hy verbrandde.

En voor Goa, Calicoet, Punto Gale, en Bantam.

Van daar liep hy den 1ſten November na Goa, quam den 4den ten anker voor de rivier, en den 13den voor Calicoet, alwaar eenige dagen gelegen hebbende, is hy den 22ſten verzeilt, quam den 8ſten December voor Puncto di Galle ten anker, van waar hy vertrok, den 5den Januarii 1608. voor Bantam ankerde, en den 10den dito naar Amboina verzeilde, daar hy den 10den Maart voor de veſting Victoria verſcheen, om lading te zoeken, terwyl Ceylon en Terveer om die zelve reden na Banda, en hy met de andere na Ternate, om daar eenige hulp te brengen, zouden loopen.

Zyn vertrek over Amboina naar Ternate.

Hy nam de nagel-lading van 't ſchip Delft, dat den 21ſten dito, daar mede op de reede quam, over, liep den 10den Mey naar Ternate, en quam den 18den dito met zyn vloot voor Maleijo ten anker.

Wat hy verder aldaar verrigtte, zullen wy, als onder Ternate behoorende, voorbygaan, en nu alleen zeggen, dat hy, 2 ſchepen, Walcheren en China, door ſwaare dyning verloren hebbende, daar gebleven, de vloot den 3den Auguſtus na Bantam vertrokken, en daar den 3den October gekomen is. Hy nam daar zyn la-

lading in, hy vond 'er 't schip Terveer reeds geladen met foelie en nooten.

En van daar weer naar Bantam, en 't vaderland.

Hy vertrok den 15[den] November met zyn schip, en nog 4 anderen, waar onder Terveer en Erasmus, welk laatste in Januarii 1609. naar Mauritius loopende, van hem scheidde, zoo dat hy maar 4 schepen sterk, den 14[den] Maart aan de kaap, den 13[den] April te St. Heleen, en den 7[den] Augustus behouden in Holland aanquam.

TWEEDE HOOFDSTUK.

PIeter Verhoeven *gaat in 't jaar* 1607. *naar* Indiën. *Komt voor* Goa. *Van waar hy eenige schepen afvaardigt na de* kust. *Komt zelf voor* Calicoet, *en bezoekt den* Samoryn. *Vernieuwt het* Contract. *Verzeilt van daar, en zend* een *schip na* Atsjien. *Komt voor* Malacca, *en* Djohor. *En eindelyk voor* Bantam. *Van waar hy* Wittert *na* Ternate *zent, en zelf na* Banda *gaat. Daar hy* vermoort *word. Hoe 't verder met zyn schepen ging.* Tweede tocht *van* Pieter Both *in 't jaar* 1610. *als* I[ste] Opperlandvoogt *van* Indiën. *Komt, na 't verliezen van zyn mast, op* Bantam. *En vergaat by* Mauritius. *Verscheidene* vlooten *uitgezonden.* Tweede tocht *van* Spilbergen *in 't jaar* 1614. *Komt door de* straat Magellanes *in de* Zuidzee. *Alwaar hy met een* Spaansche vloot *slaat. Die hy, na veel verlies, op de vlugt dryft. Komt voorby de* Ladrones *in* Ternate. *Van waar hy na* Bantam, *en verder na* 't vaderland, *verzeilt. De* reize *van* Jacob le Maire *door een* nieuwe straat *naar* Indiën *in 't jaar* 1615. *Welke* nieuwe weg *de* straat le Maire *genaamt wierd. Zy komen langs* Nova Guinea *in* Ternate. *Van waar zy verzeilen na* Bantam. *Daar de heer* Coen *hun* schip, &c. prys *verklaart. Weshalven zy met* Spilbergen *naar 't vaderland keeren. Het* tweede Octroy *in 't jaar 1623. verleend. En nader* ampliatie *van 't zelve. De* tocht *van* l'Heremite *naar* Indiën, *in 't jaar 1623. door de* Zuidzee. *Loopt voorby de* straat le Maire, *en tusschen* kaap de Hoorn *in de* Zuidzee. *Alwaar* l'Heremite *voor* Lima *stierf. Wat deze schepen in de* Zuidzee *verrigt hebben. Hunne komst in* Ternate. *En, over* Amboina, *te* Batavia. *Van waar* Schapenham *na huis keert, doch stierf kort 'er na. De* reize *van* Schram *in 't jaar 1626. naar* Indiën. *Zyn voorval met* Compaan. *De* tweede tocht *van* Coen, *in 't jaar 1627., en van andere meer, naar* Indiën. *De heer* Specx, *in 't jaar 1629. uitgezeilt, vind, by zyn komst op* Batavia, Coen *dood, dien hy vervangt.*

Pieter Verhoeven gaat in 't jaar 1607. naar Indien.

IN 't jaar 1607. zonden de heeren Bewindhebberen een zeer aanzienelyke vloot van 13 schepen onder den dapperen held *Pieter Willemsz Verhoeven* naar Indiën.

De naamen dezer schepen waren, de Geunieerde Provintien, waar op de zeevoogt, den opperkoopman *Johan de Molre*, en schipper *Frans Jacobsz* van Edam, Hollandia, waar op de commies *Jacob de Bitter* van Haarlem, en schipper *Simon Jansz Hoen*, Amsterdam, waar op de opperkoopman *Pieter Hertsing*, en schipper *Pieter Gerritsz* van Amsterdam, de roode Leeuw met pylen, waar op *Gillis le Fieff* van Antwerpen, en schipper *Jan Walichsz* van Edam, 't jagt de Paauw, waar op de opperkoopman *Pieter Zegertsz* van Utrecht, nevens schipper *Meeuwis Gysbregtsz* van Amsterdam, den Arend, waar op de opperkoopman *Jan Hesselsz van Steenwyk*, en schipper *Rutgert Thomasz* van Amsterdam, Middelburg, waar op de onderzeevoogt *François Wittert*, de opperkoopman *Jacob Bouvaart*, en schipper *Cornelis Leendertsz Krakeel*, Zeelandia, waar op de opperkoopman *Jacob Obelaar* uit Vlaanderen, en schipper *Willem Jacobsz* van Arnemuiden, de Valk, waar op de opperkoopman *Hans van Houten*, benevens schipper *Cornelis Adriaansz*, Rotterdam, waar op de opperkoopman *Adam Claasz van Driel*, en schipper *Jan Cornelisz de With*, 't jagt de Griffioen, waar op de opperkoopman *Nicolaas Puyes*, en schipper *Cornelis Cornelisz 't Hert*, Delft, waar op de opperkoopman *Jacob van Groenewegen*, en schipper *Simon Martensz* van Rotterdam, en Hoorn, waar op de opperkoopman *Pieter Gerritsz Bourgoingie*, en schipper *Maarten Jansz Kloot*, waren.

Hy liep den 22[sten] December des zelven jaars uit Texel in zee, vond de rest van zyn schepen voor Ilha de Mayo, daar de onderzeevoogt, en *Jacob le Febre*, secretaris op 't schip de Provintien, nog een landtocht deeden.

Hy vertrok den 14[den] Maart 1608. van daar, liep den 15[den] Mey voor St. Heleen ten anker, en verzeilde den 2[den] Junii.

Hy liep den 28[sten] dito voorby de kaap, alwaar de schepen Hoorn en Rotterdam eenige kleine rampen kregen; doch Amsterdam deed noodschoten.

Den 28[sten] Julii quam hy voor Mozambique

bique op de reede, nam daar een kraak, die hy den 1sten Augusti verbrandde. Hy had daar nog wel eenige schermutzelingen, doch van weinig belang, schoon hy eenige landtochten deed, weshalven hy den 18den Augustus het beleg opbrak, alles wat hy kon vernielde, en na 't verlies van 30 man, en 80 gequetsten, en 't galjoen bon Jesus nog te hebben genomen, den 23sten dito van daar verzeilde, loopende na de bhaar van Goa, daar hy den 18den September ten anker quam, en den 21sten een kraak verbrandde.

Hy besloot daar in September den onderzeevoogt met de schepen Middelburg, Rotterdam, Hoorn, de roode Leeuw, en 't jagt de Valk om de Zuid op de Portugeezen af te zenden, en dat hy met de verdere schepen voor eerst nog voor Goa blyven, maar ondertusschen *Adam Claasz van Driel*, met de schepen de roode Leeuw en 't jagt de Valk, als gezant na den Samoryn gaan, en hem te Calicoet begroeten zou. Ook vond hy goed, om van zyn schip de Geunieerde Provintien op Hollandia, vermits dat grooter en ruimer was, over te gaan. Hy zont den 25sten dito *Jacob de Bitter* met den Arend en de Valk na de kust van Choromandel, om al de kleeden, daar zynde, voor de Moluccos in te nemen, en den opperkoopman *Pieter Bourgongie* te Mazulipatam met een cargasoen te laaten, en, des noods, *Jan van Houten* by hem te voegen.

De volgende dag heeft hy 't galjoen, bon Jesus, ontladen, en in de grond geschoten, en is 's anderen daags van daar verzeilt, om de Portugeezen op te zoeken.

Hy quam den 8sten October op de reede van Calicoet, hoorde daar, hoe *van Driel* zeer wel van den Samoryn ontfangen was, die nu ook een van zyn hoofden aan den zeevoogt zond, om hem te verwelkomen.

Den zeevoogt *Verhoeven* voer daar op, na eenige geschenken van rood scharlaken, eenige bossen fyn koraal, 6 groote kristalyne spiegels, 2 kleine metale stukken, 6 schoone roers, 2 schoone musquetten, met ingelegde laaden, 1 slagswaard met een zilver gevest, en 200 matten, alle in 2 kassen, met geel laken overtogen, gepakt, en aan dien vorst vooraf gezonden te hebben, den 11den dito met zyn gevolg, bestaande in de opperkooplieden *Obelaar*, *Groenewegen*, *van Driel*, *Hertsing*, *le Fieff*, *Puyes*, en *Pieter Zegertsz*, na land, om den keizer van Malabar, die hem zeer statelyk door eenige van zyn Raaden had laaten van boord halen, te gaan begroeten.

Hy vond hem in zyn hof op 't kostelykste opgetoid, en met veel juweelen verciert, hebbende zynen opvolger, den jongen vorst, aan zyn zyde staan, wiert zeer vriendelyk van dien keizer ontfangen, en zyne geschenken met zeer veel genoegen aangenomen.

De Samoryn kreeg zin in een groote goude penning, waar op de beeltenis van prins *Maurits* stont, 't welk *Verhoeven* merkende, zoo vereerde hy hem dien penning met zyn keten, waar tegen hy den zeevoogt een schoone goude bagge, met diamanten bezet, *van Driel* en *le Fieff* yder een goude keten met een bagge, *de Molre* een ring met safieren, *Obelaar* en *Groenewegen* yder een ring met een robyn, en *Hertsing* mede een ring met safieren en robynen, schonk.

Men deed hen de eere van 's keizers vrouw, byzitten, en kinderen te doen zien, en daar op vertrokken zy zeer vergenoegt.

Men gaf hen den 12den, op des tolk stouten eisch van meer geschenken aan den keizer, en zyn huis, te zenden, nog veel schaarlaken en 84 matten, nog 1 slagswaard, en 1 klein roer door *Simon Jansz Hoen*, die daar over met een goude bagge beschonken, en nevens *de Molre*, en *van Driel* (moetende de andere buiten blyven) in de vergaderzaal geleid wiert, daar die vorst hen door zyn Raaden verzogt, hem, volgens 't verdrag met *Steven van der Hagen* gemaakt, met 6 schepen, 2 voor de bhaare van Goa, 2 voor Calicoet, en 2 om de bhaare van Coetsjien te bezetten, bystand te bewyzen, waar by hy dan beloofde zyne vaartuigen en fregatten te zullen voegen, om de Portugeezen, hunne gemeene vyanden, allen atbreuk te doen.

De zeevoogt *Verhoeven* liet hier op antwoorden, dat, hoe genegen hy daar toe ook was, hy dit ter dezer tyd niet doen kon, om dat het reddeloos Ternate spoediger herstelling, en zyn tegenwoordigheid vereischte, maar dat hy, daar zyn zaaken verrigt hebbende, hem middelerwyl nog 2 schepen van Bantam zou bezorgen, om daar te laaden, en hem ook te helpen; waar op ook 't oude verdrag vernieuwt zynde, is hy den 15den October 's nachts van daar gezeilt, en liep voorby Ceylon den 22sten dito, doch den 31sten raakten de schepen de Geunieerde Provintien, Zeelandia en Hoorn van de vloot af, terwyl hy den 19den October in de straat ten anker quam. Vernieuwt het Verdrag, verzeilt van daar, en zend een schip naar Atsjien.

Ondertusschen raakte *Verhoeven* met 7 schepen onder Sumatra den 5den November ten anker, zond den opperkoopman *le Fieff* met de roode Leeuw na Atsjien, daar hy zeer wel van de koning ontfangen wiert, die ook gezanten en fruiten aan den zeevoogt zond.

Men zond aan dien vorst weder toe de heeren *Hertsing*, *le Fieff* en *Zegertsz*, met eenige geschenken, te weten een stuk rood scharlaken, 2 bossen rood ko-

 raal,

raal, en eenige roers, waar op hy den 9^den dito voor Atsjien met de vloot quam.

Hy zond aan de vorſt eenige gezanten met een brief, die deftig, volgens 's lands wyze, met eerenkleederen beſchonken wierden, en aan welke men een gevegt van olifanten, en de verdere heerlykheid van dien vorſt, vertoonde, behalven dat hy hen ook op een pragtige maaltyd zeer edelmoedig onthaalde, doende hen op olifanten weder na de logie voeren. Zy kregen den 11^den dito de Griffioen by zich, verzeilden die zelve nacht van daar, en quamen den 23^ſten op de reede van Malacca, daar zy een kraak verbrandden.

Komt voor Malacca, en Djohor.

Verhoeven liet den koning van Djohor door *Pieter Gerritſz*, ſchipper op Amſterdam, den 14^den verzoeken, 't Verdrag, met *Matelief* gemaakt, te voltrekken, en Malacca te land, terwyl hy het te water doen zou, te belegeren.

Hy nam den 3^den December een Javaanze jonk, en de onderkoopman van 't ſchip Zeelandia, den 7^den een ſchip najagende, was oorzaak, dat het zelve met zyn eigen kruit zich in brand ſtak.

Den 4^den nam hy 2 koſtelyke pryzen, gelaaden met rouwe zyde, fluweelen, damaſten, confituren, porcelein, radix China, peper en andere waaren; doch verſtaande, dat Malacca zeer wel verſterkt was, heeft hy alleen eenige gevangene Portugeezen tegen eenige van onze gevangenen in Malacca verwiſſelt, en is den 29^ſten dito na Djohor geloopen, daar hy met de vloot den 8^ſten Januarii 1609. ten anker quam.

De zeevoogt deed den vorſt, *Jang de Pertoehan*, dien hy bezogt, beſchenken, en ook geſchenken aan *Radja Sabrang* geven.

Hy verſcheen den 12^den dier maand in den raad, verzogt daar een veſting te bouwen, 't geen die vorſt hem nog niet kon toeſtaan, maar verzogt alleen zyne hulp met geld en krygsvoorraad tegen de Portugeezen, 't geen den 23^ſten dito beſloten wierd te doen, en hem voor eerſt 3000 realen, 20 vaten buskruid, en eenig ſpeauter tot het maaken van kogels te geven, en 2 ſchepen, tot het dekken van zyn rivier, daar te laaten; waar op hy den 3^den Februarii afſcheid van deze twee koningen heeft genomen, *Jacob Obelaar*, den onderkoopman *Abraham Willemſz de Ryk*, den diamantkenner *Hector Roos*, nevens drie aſſiſtenten, en eenige anderen, daar gelaaten, en *Abraham van den Broek* op 't ſchip de roode Leeuw geſteld, en den zelven belaſt heeft daar met dat ſchip en de Griffioen tot den 1^ſten Julii te blyven, en dan over Patani, en Borneo, na de Moluccos by de vloot te komen.

Daar op vertrok hy den 6^den dito met de ſchepen Hollandia, Middelburg, de Geunieerde Provintien, Delft, Rotterdam, Hoorn, Amſterdam, Zeelandia, en 't jagt de Paauw, nevens een veroverde prys, ontmoette den 11^den 't jagt de goede Hope, met de tyding van 't twaalfjaarige Beſtand in 't vaderland, en quam den 15^den voor Bantam, daar hy de zaaken heel verward vond, zoo dat 'er niets te doen was, weshalven hy maar een geheimen laſt onder *Jacob l'Heremite* liet, en den onderzeevoogt *François Wittert*, met de ſchepen Middelburg, Amſterdam, de Paauw, en de Hoope naar Ternate, tot ontzet zond, hem belaſtende op Macasſar aan te gieren, en met dien vorſt een verbond te maaken.

Hy zelf zou naar Banda loopen, om daar te verzoeken een veſting te bouwen, en na die verrigting ook in Ternate te komen.

Daar op is *Verhoeven* den 23^ſten dito met de vloot voor af na Banda t'zeilgegaan, laatende den onderzeevoogt met zyn 4 ſchepen nevens de kleine zon, en 't jagt de goede Hope, nog voor Bantam, en is den 8^ſten April op de reede van Neira ten anker gekomen; alwaar hy 3 ſchepen van de vloot van *van Caarden*, Banda, Patana, en 't jagt den Eendragt, vond, waar van het eerſte zyn lading van foelie en nooten innam, en den 22^ſten Julii van daar na 't vaderland vertrok.

Wat hy nu verder by zyn aanwezen daar verrigt heeft, en hoe elendig hy door de Bandanezen vermoord is, zal onder de ſtoffe van Banda nader worden aangewezen.

Na zyn dood zond men den 19^den Auguſtus de ſchepen Hollandia en de Geunieerde Provintien na Amboina, om van daar na Ternate te gaan, en Zeelandia na Greſſic en Bantam, om daar lading voor 't vaderland te zoeken, 't geen ook de ſchepen Rotterdam en Hoorn op Banda zouden doen, welke 2 laatſte van daar na Bantam vertrokken, den 2^den en 4^den October na 't vaderland, volladen zynde, verzeilt, en den 14^den November van 't ſchip de Geunieerde Provintien gevolgt zyn, welkers lading in zyde, kattoene gaaren, indigo, diamanten, en peper, beſtont. Al welke ſchepen in 't jaar 1611. behouden in Holland zyn aangeland.

Den 26^ſten dito quam 't ſchip de kleine Zon, met een ſchip op de kuſt verovert, voor Bantam, en den 29^ſten dito de oppercoopman *Warnard van Borchom* op 't jagt de Hazewind, (mede met tyding van het twaalfjaarig Beſtant) daar ter reede.

In 't jaar 1610. in Januarii zonden de heeren Bewindhebberen, onder den eerſten algemeenen opperlandvoogt van Indiën, den heer *Pieter Both* van Amersfoort, 8 ſchepen uit, genaamt Amſterdam, Orangie, de

de witte Leeuw, de ſwarte Leeuw, Vliſſingen, Tergoes, en 't jagt de Brak. Op de zelve waren de kooplieden *Matthys Kotels* op Orangie, *Henrik Weſter* op de witte Leeuw, *Steven Doeſen* op de ſwarte Leeuw, *Lodewyk Iſaäcsz* op Vliſſingen, na zyn dood door *Jan de Langeſtraten* vervangen, *Steven Kotels* op Tergoes, en *Henrik Boekhout* op de Brak.

Op 33 graaden, niet verre van de kaap had hem een ſwaare ſtorm beloopen, waar door hy met 't jagt de Brak, van de andere ſchepen afgeraakt, en zyn groote maſt op twee plaatzen geberſten was; gelyk ook Ceylon, naar Ceylon geſchikt, den 30 Junii van hen afdwaalde, maar de 4 andere ſchepen waren te Bantam in November gekomen.

In Februarii 1611. verſtont men, dat de heer *Both* maſteloos op Mauritius, in gezelſchap van het ſchip Tergoes, en 't jagt de Brak, gekomen was, vervorderende, na dat weer herſtelt was, zyn reize na Bantam, alwaar hy niet lang daar na ten anker quam.

Het jagt de Brak deed een togt na Japan (van welke wy onder Japan nader ſpreken) en is den 1ſten Julii dezes jaars op Firando gekomen.

Het overige door den heer *Both* verrigt, zullen wy nader aanhalen, daar wy hem als den eerſten algemeenen opperbeſtierder van Ooſtindiën onder 't hoofdſtuk van Batavia beſchryven. Wat nu verder door deze zyne vloot in Indiën uitgerigt is, daar van komt ons niets meer uit eenige ſchriften, gelyk ook zeer weinig van zyn eigen bedryven, te blyken; dan dat hy in 't jaar 1615. met 4 ſchepen na huis zeilende, aan 't eiland Mauritius met 3 ſchepen verongelukt, tegen de klippen geſlagen, met veel volk verdronken, en maar een ſchip daar afgekomen is.

Dus hebben de heeren zeventienen in Mey 1613. ook een vloot onder den heer *Laurens Reaal* (namaals tweede opperlandvoogt van Indiën) als commandeur over 4 ſchepen, welkers naamen my nergens voorkomen, en ook in dat zelve jaar in December mede eenige onder *Adriaan Maartſz Blok*, en in 't jaar 1612. in Mey 2 ſchepen onder den heer *Coen*, uitgezonden, waar by zy den 2den Junii 1613. een aanzienlyke vloot onder den heer, derden algemeenen oppergebieder van Indiën, *Gerard Reynſt*; in 't jaar 1614. nog eene onder den bevelhebber *Jan Dirkſz Lam*, en onder verſcheide anderen nog wel ten getale van 27 ſchepen gevoegt hebben, zonder dat de naamen der zelve, of hunne verrigtingen, ergens worden uitgedrukt.

In 't jaar 1614. den 8ſten Auguſtus zonden de heeren Bewindhebberen onder den wakkeren *Joris Spilbergen* 7 ſchepen uit, welker naamen waren, de groote zon, de groote maan, de jager, de jagt, de meeuw van Amſterdam, de Æolus van Zeeland, en de morgenſtar van Rotterdam. Hy liep aan de kaap en ſtadt St. Vincent op Brazyl aan, alwaar hy aan land ging, en niet alleen een ſcheepjen veroverde, en verbrandde, maar ook een ſoort van gevegt met eenige Portugeezen en wilden had.

Den 4den Februarii 1615. van daar vertrokken, en den 7den Maart ontrent de ſtraat van Magellanes gekomen zynde, kreeg hy een ſwaaren ſtorm zoo als hy ontrent kaap Virginia ten anker lag, weshalven hy, ziende dat het erger wiert, laſt gaf om met weinig zeil het na zee te houden, hoewel zy ten eerſten van den anderen verſtrooit raakten, blyvende de meeuw maar alleen by den zeevoogt, van welken dezelve eindelyk ook geheel afraakte.

Den 11den nam 't onweder af, en den 14den quam de meeuw, en de afgedwaalde jager, weer by hem.

Ondertuſſchen had 't volk van de meeuw, geduurende deze afdwaaling van de vloot, zich zeer oproerig tegen hunne overheden getoont, zich meeſter van 't ſchip gemaakt, den ſchipper en commies gedwongen na hun pypen te danszen, van den laatſten hunnen kok gemaakt, en hem gedreigt, ja gezogt te vermoorden, ten ware de ſchipper hem verbeden had.

De ſchipper en eenige andere wierden eindelyk meeſter van de twee voornaamſte belhamels, en ook van de verdere, beſt keurende deze twee levendig over boord te werpen, gelyk aanſtonts geſchiede; na welken droevigen oploop dit ſchip in de vloot quam.

Den 2den April liep hy de ſtraat in, zag den 3den op 't land van Terre del Fuego een man van zeer groote lengte; den 7den ook eenige vogelſtruizen. Dus quamen zy den 11den dito op 54 graaden, den 12den zagen zy de ſneeuw op 't gebergte als midden in de winter. Den 16den zagen zy in de peperbaai eenige wilden, met vrouwen en kinderen, met welke eenige van 't volk in vriendſchap ſpraken, hen eenige meſſen en andere kleinigheden gevende; doch na dien tyd zagen zy ze niet meer. Zy vonden, daar te land gegaan zynde, ganzen, endvogels, zagen 'er ook waterkars, pieterceli, macedonie, en eenige roode beziën.

Den 1ſten Mey, na dat men eenige mylen van daar, na een ſchoone baai, daar zy ook ſchoone vogelen zagen, gezeilt was, ging 't volk na land, om die vogels te ſchieten, doch wierden van de wilden overvallen, en 2 man van hen doodgeſlagen.

Hy geraakte den 6den Mey, na veel talmens, de ſtraat uit, en in de Zuidzee, zag

Komt door de ſtraat Magellanes in de Zuidzee.

zag den 23sten 't eiland la Mocha, daar hy den 25sten ten anker liep, zeer wel van den overſten en de andere Chileezen onthaalt wiert, ſchapen, hoenderen, en andere ververſching kreeg.

Den 29ſten liep hy voor 't eiland St. Maria, alwaar hy de Spaanjaarden den 31ſten bevogt, 't ſtedeken, van den zelven naam, verbrandde, en met veel buit weer aan boord gekomen is.

Den 1ſten Junii verzeilde *Spilbergen* van daar, zag den 3den dito 't ſtedeken Conception, op 36 graaden en 40 min. leggende; quam den 12den in de baai van Val Paryſa, de haven van St. Jago, dat wel 18 mylen landwaard in legt. Hy, en de onderzeevoogt, gingen met 200 man aan land, ſtaken alles, wat zy konden, in brand. Den 13den dito quam hy in de haven van Quintero, den 2den Julii voor 't ſtedeken Aricqua, alwaar al 't zilver van Potoſi eerſt, en dan van daar na Panama, en voorts na porto Velho gebragt word; nam den 16den een ſchip, en zag nog dien zelven avond een vloot van 8 ſchepen, uitdrukkelyk op hem en zyn ſchepen afgezonden. De groote Raad van Peru was van oordeel geweeſt, dat men de ſchepen van *Spilbergen* niet gaan opzoeken, maar binnen Callao de Lima in zyn voordeel leggende, afwagten moeſt, waar tegen zich de opperbevelhebber van deze vloot, *Don Rodrigo de Mendonça*, neef van den markgraaf *de Montes Claros*, onderkoning van Peru en Chili, met meer drift dan ervarentheid, aangekant had, zwetzende, dat 2 van zyne ſchepen magtig waren gantſch Engeland, en veel meer deze Hollanders, die hy maar voor kiekens en hennen aanzag, te dwingen: te meer, alzoo 'er veel van hun volk, door de lange reis, ziek en dood zou zyn; weshalven hy den Raad verzekerde, dat die *gallinhes*, ofte hennen, niet onder zyn oogen zouden durven komen, en, zoo zy 't deden, dat zy aanſtonts in zyn handen moeſten vallen; in welke Spaanſche ſnorkeryen hy door den onderkoning onderſteunt zynde, vol wind, en met dien eed, vertrokken was, dat hy zonder de Hollanders niet te rug keeren zou.

Waar hy met een Spaanſche vloot ſlaat.

De naamen zyner ſchepen waren deze, Jeſus Maria, wel van krygsbehoefte voorzien, met 300 matroozen of ſoldaaten bemand, en van veele grooten, die dezen opperbevelhebber verzelden, verſterkt, te zamen 460 man uitmaakende.

St. Anna had op 14 groote en veel kleine metale ſtukken, en 300 man, op 't zelve voerde *Pedro Alvares de Piger*, als zeevoogt, 't opperbevel.

De Carmer, onder den *Maeſtro del Campo*, *Don Diego de Starbis*, had 8 metale ſtukken, en 200 man op.

St. Diëgo, mede zoo veel ſtukken voerende, nevens 200 man, ſtond onder 't bevel van *Jeronimo Peraca*, ook *Maeſtro del Campo*.

Le Roſario, voerende 4 groote metale ſtukken, en 150 man, ſtond onder *Don Domingo de Apala*.

St. Francisco voerde de hoofdman *St. Louis Albedin*, met 70 musquettiers, en 20 matroozen, doch geen geſchut, waar door 't ook al in den eerſten aanval 's nachts in de grond raakte.

St. Andries, waar op 't bevel had *Don Juan de Nagena*, voorzien met 80 musquettiers, 25 matroozen, en veel officiers, doch 't geen mede geen geſchut voerde; en nog een ſchip, waar van de naam, of toeruſting, niet uitgedrukt word.

De voornoemde Spaanſche zeevoogt, gebieder van de St. Anna, den nacht ziende aankomen, en dat *Spilbergen* hem naderde, ried aan den opperbevelhebber dezer vloot doch by nacht geenen aanval te wagen, maar hy, daar niet na luiſterende, heeft ten 10 uuren 't ſchip de zon, waar op *Spilbergen* 't bevel had, aangetaſt, doch wikkelde zich in zulken benaauwtheid, dat hy naderhand wel wenſchte daar van ontſlagen te zyn, alzoo deze *gallinhes* hem nu de huid doorpikten; te meer, alzoo 't ſtil wiert.

Dit bevond ook de St. Franciscus, die van 't ſchip de jagt zoo gehavent wiert, dat hy 'er by nederzonk.

Den 18den Julii quam de Spaanſche zeevoogt weer voor den dag uit zynen ſchuilhoek, meenende het nu beter, als by nacht, te klaren, maar het ontſchoot hem toen nog veel meer, alzoo hy niet wiſt, hoe hy dit ondragelyk vuur tyds genoeg ontwyken zou.

Hier op beſloten de hoofden dezer Spaanſche vloot, die de voorleden nacht veel geleden hadden, zich van *Spilbergens* vloot hoe eer hoe liever te ontſlaan, 't welk by den Hollandſchen zeevoogt gemerkt zynde, is hy regt op den opperbevelhebber en den Spaanſchen zeevoogt, die wat alleen lagen, aangeloopen, die in 't eerſt beide de vlugt namen; doch de eerſte ziende, dat de tweede hem niet volgen kon, wagtte hem met geſtreken zeilen in; doch zy wierden beiden door *Spilbergen*, zynen onderzeevoogt, en den Æolus, zoo doornagelt, dat zy gedwongen wierden ettelyke malen vredevaanen, die nu en dan weer ingehaalt wierden, uitteſteken; hoewel zy, na een hevig hervatten ſtryd, elendig geteiſtert zynde, het nog voor een korten tyd ontſcharrelden, doch zoodanig, dat de Spaanſche ſnorker en opperbevelhebber *Don Rodrigo* zich eindelyk aan onzen onderzeevoogt overgeven moeſt. De afgezondenen van den Hollandſchen onderzeevoogt eiſchten, dat

dat hy (*Don Rodrigo*) zelf in perſoon met hem overgaan, en zich in een doornagelt ſchip niet langer vertrouwen wilde; doch hy kon daar toe nog niet overſlaan, weshalven hy, met eenige overgeſprongen Hollanders, die op den buit loerden, in de nacht, na dat onze booten van hem afgeweken waren, met man en muis in 't gezigt van de onzen gezonken is, van welke drenkelingen egter nog 60 of 70 man, die op planken dreven, opgeviſcht zyn.

Dus hadden zy in den nachtſtryd ook 't ſchip St. Maria, en in 't geheel in dit gevegt 3 ſchepen verloren, waar tegen de Hollanders weinig ſchade, en in 't geheel 40 dooden, en ontrent 48 of 50 gequetſten bekomen hadden.

Spilbergen liep van daar den 20ſten dito na 't Callao de Lima, quam niet verre van die haven ten anker, en bleef 'er tot den 25ſten, om te zien of 'er iets voor hem te doen wezen zou, doch zag daar op den oever zoo veel volk te paard en te voet, daar zich de onderkoning by bevond, dat hy beſt oordeelde den 26ſten te verzeilen, en langs 't land te loopen, daar hy een klein ſcheepje nam. Den 28ſten liep hy op de reede van Guarme, leggende op 10 graaden Bezuiden de linie, zynde een ſchoone groote haven; verzeilde den 3den Auguſtus, liep den 8ſten voor de ſtadt Peyta ten anker, nam daar een viſſcher, beſchoot de ſtadt den 9 en 10den dito, ſtak die in den brand, ligtte den 12den 't anker, en dus voortloopende quam hy den 10den October niet verre van de ſtadt Aquapulco ten anker, daar hy van den landvoogt *Don Gregorio de Porreo*, op 't vertoonen van een vredevaan, wel ontfangen wiert, waar op hy ook al de gevangene Spaanjaarts los liet.

Den 18den dito verzeilde hy van daar, veroverde den 26ſten een ſchip, en wierp den 1ſten November 't anker in de haven van St. Lagues voor St. Jago, daar hy den 11den een ſchermutzeling met de Spaanjaards had; liep den 15den na de haven Natividat, daar hy ververſching bequam, en den 20ſten van daar in volle zee na de Ladrones, die hy den 23ſten Januarii 1616. in 't gezigt kreeg, quam den 31ſten dito in de mond van de kaap van Manilha op 13 graaden en 15 min. ten anker, zag den 11den Februarii 't eiland Capul, ankerde den 19den digt by 't groot eiland Luçon, nam den 3den Maart 4 Tsjampans met leeftogt, en den 5den nog 2 anderen; van welke hoorende, dat *Don Juan de Silva* den 4den Februarii met een vloot na de Moluccos gezeilt was, heeft *Spilbergen* geen tyd meer willen verliezen, en raadzaamſt geoordeelt, ten eerſten mede derwaarts te ſtevenen. Dierhalven voortzeilende quam hy den 18den Maart voor 't eiland Mindanao, geraakte den 23ſten dito door de ſtraat, die tuſſchen dat eiland en Tagima loopt, en na beiden genaamt is, waar in een ſwaare ſtroom gaat.

Dus zeilde hy den 27ſten der zelve maand voorby 't eiland Sangir, en quam den 29ſten op de reede van Ternate, daar hy zeer vriendelyk van den landvoogt der Moluccos ontmoet is, dat beter by de ſtoffe van Ternate zal voegen.

Van waar hy na Bantam, en verder na 't vaderland, verzeilt.

Den 18den Julii is hy van daar na Bantam gezeilt, quam den 25ſten Auguſti op Japara, den 15den September op Jakatra, en den 10den November op de reede van Bantam. Hy zeilde den 14den December van daar met de ſchepen 't wapen van Amſterdam, en Middelburg, waar op *Jacob le Maire* den 22ſten dito overleed, na 't vaderland.

Hy liep den 24ſten Januarii 1617. op Mauritius aan, van waar hy den 30ſten vertrok; paſſeerde den 1ſten Februari 't eiland van Maſcarenhas, quam den 30ſten Maart voor St. Heleen, daar hy 't afgedwaalde ſchip Middelburg vond, vertrok van daar den 7den April, zag den 14den het eiland Aſcenſion, en quam den 1ſten Julii met beide zyn ſchepen behouden in Zeeland binnen.

De reize van Jacob le Maire door een nieuwe ſtraat in 't jaar 1615.

In 't jaar 1615. hebben *Iſaac le Maire*, een vermaart Amſterdamſch koopman, woonende te Egmond, en *Willem Cornelisz Schouten*, een groot zeeman, zamen beſloten een nieuwen weg na Indiën, buiten of Bezuiden de ſtraat Magellanes om, nog noit door anderen bevaaren, op te zoeken, en tot de onkoſten dezer reize yder de helſt met deze en gene liefhebbers te verzorgen, en daar toe deze voorname medeſtanders, de heeren *Pieter Clementſz*, Brouwer en oud Burgermeeſter te Hoorn, *Jan Janſz Molenwerf*, ſchepen; *Jan Clementſz Kies*, geheimſchryver der zelver ſtadt, en *Cornelis Zegertſz* weten te bewegen, die, nevens *Willem Schouten*, *Iſaac le Maire*, en zyn zoon *Jacob le Maire*, zich ook als Bewindhebberen over dezen tocht hebben laaten gebruiken.

Hier toe hebben de zelve te Hoorn een groot ſchip, de Eendragt, en een jagt, Hoorn genaamt, uitgereed, en daar mede als opperkoopman en bevelhebber *Jacob le Maire*, met zyn broeder, en als ſchipper *Willem Schouten*, doch op 't jagt *Jan Cornelisz Schouten* als ſchipper, en *Aris Claasz* als koopman, uitgezonden.

Deze ſchepen zyn, tegen zoo naauwe en ſcherpe ordre van haar Hoog Mog:, en regelregt tegen 't Octroy aan (waar by alle vaart op Ooſtindiën aan een yegelyk, buiten de Ooſtindiſche Maatſchappy verboden wiert) den 14den Junii 1615. uit Texel in zee geloopen.

Niemant, dan alleen *Schouten* en *le Maire*, wiſten waar de reis na toe lag, waar van

zy ook geen kennis gaven, dan na dat zy 3 graaden 43 min. Bezuiden de linie gekomen waren, wanneer aan allen voorgelezen wiert, dat men voornemens was door een anderen weg als de ſtraat Magellanes in de Zuidzee te komen, daar nieuwe ryke landen in het Zuiden te ontdekken, en, zoo hen dit ontſchoot, dan langs de Zuidzee naar Ooſtindiën te loopen, waar over al 't volk zeer verblyd was.

Den 7^{den} December quamen zy op 47 graaden 40 min. voor de haven van porto Deſire, alwaar de Eendragt op eenige klippen, en 'er weer af raakte. Zy zeilden den 8^{den} dito uit deze Spieringbaai (om de ſpieringen van 16 duim lengte, daar gevonden, van hen zoo genaamt) doch raakten daar beiden door een ſwaare Noordweſten wind tegen de wal aan, zoo dat zy meenden eerſt beide, en daar na vaſtelyk 't jagt, verloren te zyn, doch quamen weder volkomen in ſtaat.

Den 11^{den} zagen zy wat voorby 't konings eiland eenige ſtruizen, herten met lange halzen, en eenige menſchengeraamten van 10 of 11 voeten lang op 't hoogſte der bergen leggen. Den 19^{den} verbrandde hun jagt, zoo als zy 't ſchoonmaakten en van onder brandden, ſlaande de brand ſchielyk in 't want.

Den 24^{ſten} Januarii 1616. zagen zy op 54 graaden 46 min. die nieuwe ſtraat, welkers O. Z. Ooſtelyk land zy 't Staaten land, en 't land daar Beweſten Mauritius de Naſſau noemden; en zeilden door die ſtraat op 55 graaden 36 min. den 25^{ſten} dito.

Den 29^{ſten} liepen zy voorby 2 eilanden, die op 57 graaden lagen, die zy Barnevelds eilanden noemden, den 31^{ſten} dito voorby de kaap van Hoorn, het geen de uiterſte hoek was, dien zy konden zien, zonder dat zich daar buiten eenig ander land meer opdeed.

Welke nieuwe weg de ſtraat le Maire genaamt wierd.

Men vond den 12^{den} Februarii goed deze nieuwgevonden ſtraat, na des grooten en ſtouten vinders naam, de ſtraat le Maire te noemen, hoewel zy veel eer de ſtraat van Schouten (door welkers beleid en zeemanſchap zy meeſt gevonden was) behoorde genaamt te zyn. Zy hadden in die ſtraat, en pas buiten de zelve, veel ſtormen, miſtig weder en zeer hol water gehad.

Den 9^{den} April ſtierf *Jan Cornelisz Schouten*, ſchipper op 't jagt, en broeder van *Willem Schouten.*

Den 10^{den} zagen zy een laag eiland, den 14^{den} nog een diergelyk, vernamen tegen den avond ook een praauw met 4 naakte ſwarten, met welke zy in verſcheide taalen ſpraken, doch konden malkanderen niet verſtaan. Den 16^{den} zagen zy weer een eiland, en den 9^{den} Mey op de hoogte van 15 graaden 20 min. vernamen zy een zeil, daar zy na toe liepen; dat met pyl en boog verſcheide malen na hen ſchoot, doch zy haalden hen met de uitgezette ſloep in, en bragten 't vaartuig met een oud grys man, een jongeling, en nog eenige overboord geſprongene, behalven 8 vrouwen en 3 kinderen, die in 't vaartuig bleven, al te zamen aan boord, daar zy wel gehandeld, en weer in hun vaartuig, met eenige geringe geſchenken, gezet wierden.

Den 11^{den} dito zagen zy weer een hoog eiland, en 2 mylen verder een lager lang eiland, en ook eenige viſſchers zeiltjes.

Dit hoog eiland op 16 graaden noemden zy, om de menigte der kokosboomen, 't kokoseiland, welkers ingezetenen een van hunne ſloepen, langs de wal vaarende, met 12 of 13 praauwen omcingelden, en meenden weg te nemen, ten ware zy zich door hun ſchietgeweer gered hadden; want ziende dat een van hun makkers gequetſt was, zoo hielden zy, die om 't ſchieten eerſt maar gelacchen hadden, aanſtonts af. Zy wierden daar na van veel praauwen, en zelf van den koning, diens zoon alleen aan boord quam, bezogt; doch hy zelf dorſt niet overkomen; maar 't was, gelyk daar na bleek, alles valſcheid: want hy taſtte hen naderhand met een ſcheepje en veel praauwen aan, met voornemen van hun ſchip te veroveren; doch hy wiert met geſchut, ſchroot, en ſnaphaanen zoo gegroet, dat veelen het wederkeeren vergaten.

Zy hadden Ooſtwaart van de kuſten van Peru en Chili nu 1600 mylen Weſt gezeilt, en beſloten, als 't raadzaamſt, niet meer om de Weſt, alzoo zy dan door de Ooſtelyke winden, daar waajende, niet weder Ooſtop zouden konnen komen, maar Noordaan te zeilen, om Benoorden Nova Guinea in de Moluccos te geraken.

Den 19^{den} dito zagen zy 8 mylen in 't Noordooſt ten Ooſten van hen 2 eilanden en veel praauwen met volk, die na hen ſchoten; hoewel zy den 22^{ſten} land en andere praauwen met volk zagen, die hen minnelyk handelden, veel ververſching beſtelden, en tot zekerheid gyzelaars gaven.

Dit land noemden zy 't Hoorns eiland, en de baai, de Eendragtsbaai.

Den 21^{ſten} Mey ontdekten zy op 4 graaden 50 min. (na eenige twyffeling of zy wel regt, en niet te Weſtelyk, waren) zeer laag land, in 5 of 6 eilandekens vol geboomte beſtaande; zagen den 25^{ſten} dito zeer hoog land voor uit in 't Zuidweſten, waar na toe zy hun ſloep zonden, om de diepte daar langs te peilen, doch eenige praauwen ſchoten na hen, zynde volk even eens als de andere, doch een andere taal

taal ſprekende; hoedanige vaartuigen nu en dan by hen quamen.

Zy waren toen 1640 mylen, na gisſing van Peru.

Den 1ſten Julii lagen zy tuſſchen een eiland, van 2 mylen lang, en 't vaſte land van Nova Guinea, in, kregen veel praauwen by zich, die hun ſchip al mede dagten te vermeeſteren, zeer ſterk op hen ſchoten, en met ſteenen ſlingerden; doch wierden van 't geſchut zoo gegroet, dat 'er wel 11 of 12 dood neervielen, en veel gequetſt wierden, eer zy vertrokken.

Den 6den dito zagen zy in 't Zuidweſten een hoogen brandenden berg, en den 15den 2 lage eilanden ontrent op 2 graaden leggende, daar zy, aan land willende, zeer qualyk met pyl en boog onthaalt, en wel 16 ſwaar gequetſt wierden.

Het eene eiland, dat 't Ooſtelykſte lag, noemden die inlanders Moa, en 't ander, wat hooger, en 5 of 6 mylen van Nova Guinea gelegen, Arimoa; en na dat dit volk van de onze wat met ſteenſtukken, en ander geweer, begroet was, handelde het met hen in der minne, en bragt hen allerlei ververſching aan boord, terwyl zy daar van den 16den dito tot den 20ſten ten anker lagen.

Den 24ſten quamen zy, op een halve graad Bezuiden de linie, by een ſchoon groot eiland, dat zy Willem Schoutens eiland noemden; vernamen den 26ſten nog 3 anderen, en paſſeerden den 31ſten de linie voor de tweedemaal, giſſende tot den 3den Auguſtus toe 280 mylen langs 't land van Nova Guinea, dat nu daar ten einde was, gezeilt te hebben.

Op dien zelven dag zagen zy nog 2 eilanden Weſtelyk van hen, en den 4den nog wel 7 of 8 zoodanige eilanden, die eindelyk vaſt land bevonden wierden. Zy kregen daar praauwen, en volk met tulbanden, die Spaanſch en Maleits ſpraken, by zich, die met hen ruilebuitten, en van welke zy niet anders vernemen konden (hoewel zy hun landsnaam niet te kennen gaven) dan dat zy op 't Ooſteinde van Gilolo waren, alzoo 't zelve zich met 3 takken Ooſtwaart uitſtrekt.

Naderhand hoorden zy van een tolk in Sopi, dat dit land Maba genaamt, onder den koning van Tidore ſtaande, en een redelyk groot eiland was.

Zy waren den 5den dito ten derdemaal vlak onder de linie, en gingen Noorden aan, om Benoorden de Noordhoek van Gilolo om te loopen, welkers N. O. hoek Moratai zy den 7den Zuidweſt van hen zagen ontrent op 3 graaden, kregen den 18den volk van 't dorp Sopi (die Ternatanen, en van Gammacanorre waren) met een vredevaan by zich, die dien nacht aan boord by hen bleven, hen van de Hollandſche ſchepen Amſterdam en de Paauw ſpraken, en den 19den voor Sopi ten anker bragten; 't geen nog eenige mylen van Gammacanorre lag.

Den 1ſten September quamen zy ten anker onder een onbewoond eiland, Moro genaamt, dat zich, in 't verzeilen, in verſcheide andere eilanden verdeelde, vertoonende zich eerſt als 5 of 6 eilanden.

Het eerſte, en grootſte, waar op ook een ſtadt legt, is Bihoa, het tweede, op een berg leggende, Doe of Doy, genaamt; daar na openbaarden zich nog 3 andere eilanden, waar van 't eerſte, zynde het middelſte, en 't kleinſte, Toewacaro, en 't grootſte Pou, genaamt is. Deze 3 leggen digt by een, en maar 1½ myl van 't vaſte land, en dan vertoont zich een ander nog wat nader aan de kuſt van Gammacanorre, 't geen geelagtig, laag, en Salangari genaamt is, zynde alle byna op eene ry gelegen.

Den 8ſten voeren de opperkoopman en koopman, met een gewapende ſloep na Gammacanorre om ververſching, zagen dat de kuſt van Sopi af zich tot Gammacanorre toe Z. W. en N. O., met veel bogten, en baajen ſtrekte, loopende de ſtroom al om de Noord; doch zy keerden door tegenwind den 11den dito weer, zonder in Gammacanorre, alzoo het te verre was, en zy van geen genoegzamen lee. togt voorzien waren, geweeſt te hebben, maar wel in 't dorp Loloda, dat 10 mylen van 't ſchip lag.

Den 12den ging *Willem Schouten* met *Aris Claaſſz*, en 18 wel voorziene mannen na Ternate, van waar zy giſten nog 25 mylen af te zyn, quamen den 16den 1½ myl voorby de eilanden Toggo-ſongi, of Loloda, zagen 't hooggebergte van Gammacanorre, als mede de 2 bergen van Loloda, en daar na ook Ternate, Tidore, en Heri.

Zy quamen den 17den met de ſloep by 't ſchip de morgenſtar, van Rotterdam, (een van *Spilbergens* ſchepen) 't geen zy in de bogt van Sabou vonden, op 't welke ook de zeevoogt *Steven van der Hagen* was, en nog op dien zelven avond op de reede van Ternate ten anker, daar zy van den algemeenen opperlandvoogt, den heer *Laurens Reaal*, en meer andere heeren Raaden van Indiën, zeer vriendelyk ontfangen wierden. Van waar zy verzeilen na Bantam.

Hunne zaaken daar verrigt hebbende, namen zy den 27ſten dito affcheid, en verzeilden, in gezelſchap van 't ſchip de morgenſtar, dat na Motir ging, na Bantam.

Zy liepen den 16den October op Japara aan, daar zy de ſchepen Hollandia en Amſterdam vonden, en den 28ſten quamen zy by Jacatra, alwaar de heer *Jan Pieterſz Coen*, den ſchipper *Willem Schouten*, en

 de

Daar de heerCoen hun schip, &c. prys verklaart.

de kooplieden by zich den 1sten November ontboden hebbende, hen uit naam der heeren Bewindhebberen verklaarde, dat zy schip en goederen verbeurt hadden, niet agtende alles, 't geen zy hier tegen inbragten, alzoo hy zeide zynen last te volgen, en dat zy hun regt daar tegen in Holland in 't werk konden stellen.

Dus moesten zy alles aan gevolmagtigden daar toe, in weerwil, overgeven, van al 't welke een nette lyst door den schipper en de 2 opperkooplieden den 1sten November overgelevert wiert.

Weshalven zy met Spilbergen naar 't vaderland keeren.

Het volk van hun schip verhuurde zich in dienst der Oostindische Maatschappy, en de verdere gingen met de schepen Amsterdam en Zeeland, onder *Joris Spilbergen*, gelyk ook *Schouten* en *le Maire* en 10 man op 't eerste, en *Aris Claasz* en stierman *Claas Pietersz* nevens 10 anderen op 't andere, den 14den December van Bantam naar Holland.

Jacob le Maire stierf den 31sten dito, en dus quamen zy den 1sten Julii 1616. met Amsterdam, na dat den 30sten Junii Zeeland al behouden binnen gekomen was, in Zeeland ten anker.

Gelyk nu de Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy jaarlyks in 't zenden van vlooten en schepen naar Indiën tot den jaare 1622. vervolgden, alzoo lieten zy niet na in dit zelve jaar, waar in hun Octroy ten einde liep, in tyds de verlenging van 't zelve voor nog 21 andere jaaren by haar Hoog Mog: te verzoeken, die hen dit, mits 't doen van rekening aan alle de deelgenoten in die Maatschappy (welke op 25 ten 100 in nagelen viel) in dezer voegen verleent hebben:

Het tweede Octroy in 't jaar 1623. verleend.

DE *Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, allen den genen, die dezen jegenwoordigen zullen worden vertoont,* saluit. *Doen te weten, dat overgemerkt hebbende de gelegenheid der Oostindische Compagnie, ende 't gene de zelve aangaande gehandelt is met de koninklyke Majesteit van Groot Brittannien nog eenen geruimen tyd van jaaren geduurende, hoewel de zelve Compagnie anders hier te lande reguard genomen op de leste continuatie van 't Octroy van dien, met den lesten dezer maand Decembris zou gaan expireren, ende mede lettende, dat den welstand der ingezetenen dezer landen principalyk is bestaande in de navigatie, handelingen, ende commercien, die uit die zelve landen van allen ouden tyden gedreven ende metter tyd vermeerdert zyn in alle landen van Europa, Asia, ende Africa, ende anders, mitsgaders ook op de zeer groote subsidien by ons van tyd tot tyd uit de middelen van den landen ende geregtigheid van dien gedaan aan de voornoemde Compagnie, op hope van metter tyd behoorlyke vrugten daar van te trekken, tot soulagement van de goede ingezetenen dezer landen, wiens middelen in de voorsz subsidie en assistentie aan de voorsz Compagnie gedaan, zeer merkelyk zyn gedispendeert, en boven dien nog om te conserveren het publyk geloof ende contracten, aangegaan met veele ende diversche natien, ryken, ende landen in Oostindiën, ende de behoudenis van de plaatzen aldaar met de voorsz onze assistentie verkregen, ende onder onze gehoorzaamheid gebragt, ende eindelyk op den grooten ondienst, die tot nadeel van alle de ingezetenen van den lande staat te verwagten, indien de voorsz Compagnie zou worden gedissolveert, Wy om de ingezetenen van deze landen te doen genieten de lang verwagte vrugten van de voorsz groote ende merkelyke assistentien, ende te conserveren de navigatie ende commercien van dezelve, ende ook te verhoeden den voornoemden ondienst van de voorsz ingezetenen, ende alle de voorsz natien, ryken, landen en plaatzen, niet te verlaaten ende prostitueren ten appetyte van hunne vyanden, ende derisie ende spot van dezen Staat: uit onze regte wetenschap ende volle magt het Octroy van de voorsz Compagnie in dato den 20sten Martii 1602., nogmaal gecontinueert hebben, ende continueren 't zelve mitsdezen, voor den tyd van 21 jaaren agtereen volgende, ende ingaande met den eersten dag der maand Januario 1623. toekomende, en dat op de limiten in 't voorsz Octroy, ende in 't contract met de hoogstgemelte koninklyke Majesteit van Grootbrittannien aangegaan, uitgedrukt, ende voorts op alle de pointen ende articulen in 't voorsz Octroy begrepen, mitsgaders op de resolutien ende authorisatien daar op van tyd tot tyd respective gevolgt, doch onder de limitatien, 't reglement, ende nader conditien hier na volgende, te weten:*

I.

Ten eersten, dat de Bewindhebbers der Oostindische Compagnie by gedeputeerden uit de respective Kameren tot alzulken getal, als de zelve zullen goedvinden, gehouden zyn na de expiratie van het jegenwoordig Octroy, ofte ten langsten 6 maanden daar na, te doen generale rekening van haare administratie, instellende tot zulken einde de zelve rekening na styl ende in behoorlyke forme, als onder koopluiden gebruikelyk is te geschieden, waar tegen zoo veel hoofdparticipanten zullen gedeputeerd worden by de andere participanten, elk onder zyne kamer daar in hy zyne penningen gelegt heeft, om de rekening te hooren, op te nemen ende te sluiten, invoegen dat de gedeputeerden uit de Bewindhebberen, ende van de participanten zullen wezen in gelyk getal, verstaande te zyn Hoofdparticipanten die gene, die voor haar eigen, zonder bedrog of yemands hulp,

hulp, ook zonder beſwaaring ofte verpanding in de Compagnie onder die Kamer zoo veel herideren, als de Bewindhebbers in de reſpective Kameren moeten doen; ende zal de rekening gedaan worden ten overſtaan van eenige gedeputeerden van haare Hoog Mog: met open deuren ende venſteren ende affixie van de biljetten, inhoudende den dag ende plaatze, wanneer die zal gedaan worden, alles tot koſten van de Compagnie, ende zullen voorts alle andere participanten, ter auditie van de voornoemde rekening ook mogen komen, doch op haar eigen koſten, ende zonder te mogen ſpreken ofte ſtemmen hebben, maar by aldien zy iets hebben te zeggen, zullen 't zelve mogen communiceeren met haare gedeputeerde Hoofdparticipanten, om door de zelve geproponeert te worden.

II.

Ten tweeden, dat met deze tegenwoordige continuatie voor gecontinueert, ende als op nieuws gekoren gehouden worden de Bewindhebberen tegenwoordig in dienſt wezende, en dat de zelve zullen worden verandert van 3 jaaren tot 3 jaaren, zullende d'eerſte verandering wezen over 3 jaaren, na den ingang van deze continuatie, als op den 1ſten Januarii 1626., in zulke forme ende maniere, dat in de 4 eerſte veranderingen uit de kamer van Amſterdam t'elken 3 jaaren drie Bewindhebberen zullen afgaan, ende in de 2 volgende, t'elken reize vier. Uit de kamer van Zeeland alle 3 jaaren twee; ende uit elke Kamer van de Maas ende Weſtvriesland in de 5 eerſte veranderingen een, ende in de 6de twee; ende zal by loting geprocedeert worden, wie eerſt ende voren zal afgaan, tot dat de jegenwoordig aankomende Bewindhebbers t'zamen zullen zyn verandert, ende alsdan zullen die genen, die zedert verkoren zyn, mede alzoo afgaan, niet by loting, maar na ordre van de tyd, dat elk een geëligeert is geweeſt, de oudſte in de bediening ook de eerſte in 't afgaan wezende, ende indien eene van twee of van meerder, te gelyk aangekomen wezende, alleen zoude moeten afgaan, zal by loting gedecideert worden, wiens beurte van de zelve t'zaam ingekomene zal wezen de bediening te verlaaten, ende aan andere plaats te geven; welverſtaande dat die gene, die by loting ofte by beurte zal zyn afgegaan, wederom genomineert ende geëligeert zal mogen worden tot Bewindhebber, na dat hy 3 jaaren zal hebben gevaceert; ende zullen altoos de afgeſtorvene, ofte uit den dienſt geſcheiden wezende, gehouden worden als afgegaan by loting, ofte by ordre van den tyd, ende het getal der gene, die daar na zouden moeten afgaan, verminderen.

III.

Ten derden, zoo wanneer den tyd in manieren voorſz gekomen zal zyn, om tot nominatie van nieuwe Bewindhebbers te treden, zullen de Participanten by affixie van biljetten tegen zekere dag daar toe geconvoceert worden, ende alsdan zullen de Participanten een getal van Hoofdparticipanten tegen die Bewindhebbers, die niet afgegaan en zyn, uitmaaken (onder welke Hoofdparticipanten de afgegaane Bewindhebbers, als Hoofdparticipanten wezende, mede gekoren zullen mogen worden) welke Hoofdparticipanten met de reſterende Bewindhebbers zullen vergaderen, ende zal de Preſident van de Kamer in der tyd zoo wel de voorſz Bewindhebberen als Hoofdparticipanten afnemen den eed, dat yder van hen in de Compagnie is heriderende tot zyn eigen perykel, zuiver zoo veel als het Octroy is medebrengende; zonder 't zelve belaſt, verpand ofte verkoft te hebben, in wat manieren het mogt wezen, directelyk of indirectelyk, in 't geheel of ten deelen, ende zullen alsdan by pluraliteit van ſtemmen nomineren tripel getal van gequalificeerde perſoonen, Hoofdparticipanten wezende, ende de zelve voorts preſenteren, zonder daar van aan yemant anders opening te doen, dan aan die gene, die, volgende 't Octroy, ofte particuliere reſolutien daar op genomen, d'electie hebben, die ook voorts ende zonder uitſtel daar van d'electie zullen doen, dan zullen de Bewindhebbers, van nieuws aan te komen, den genen, die in de kamer zyn, in bloede of affiniteit niet mogen beſtaan, tot zuſters ende broeders kinderen inkluis, maar die nu binnen die graaden in de kameren zyn, zullen daar in mogen blyven, gelyk ook opkomende affiniteit voor die genen, die in de kameren zyn, geen verhindering zal cauſeren, dan of de voorſz Hoofdparticipanten in gelyk of meerder getal tegen de overgeblevene Bewindhebbers in 't nomineren voornoemt zullen ſtemmen, 't zelve zal gereguleert worden na de uitſpraak, die by zyn excellentie, den prince van Orangien, aan de welke het zelve geſubmitteert is, daar van zal worden gedaan, van welke uitſprake hier na pertinente notitie ende verklaaring zal worden gedaan.

IV.

Ten vierden, dat de Bewindhebbers voor haare moeite, die zy in de equipagie ende uitreeding der ſchepen met haare behoeften ende koopmanſchappen dagelyks zyn hebbende, mitsgaders van de retouren ende prinſen, zullen genieten een ten 100, namelyk van 't zuiver ende nette provenu van de verkogte goederen, afgetrokken de rabbatten van de goederen, die op tyd worden verkogt ende ge-

rabatteert, 't welk mede verstaan word gehouden te zullen worden in de verkogte prinsen: dan van schepen, geschut, mitsgaders haar toebehooren, die uit deze landen gevaren zyn, ende wederom daar in komen, zal geen provisie genomen worden, alwaar 't dat de zelve mogten verkogt worden, gelyk mede niet van de penningen, die de Bewindhebberen voor de Compagnie op interest alreede geligt hebben, ofte namaals zullen mogen ligten.

V.

Ten vyfden, dat uit de respective Kamers zullen worden gekoren 9 Hoofdparticipanten, te weten, 4 van Amsterdam, 2 van Middelburg, ende 3 uit de resterende Kemeren, gequalificeert ende beëedigt, als hier voren is verklaart, welke Hoofdparticipanten zullen vermogen t'elken over de jaarlykze rekening te staan, die de Kamers aan malkanderen, ofte aan de zeventienen, zyn doende, ende op het overleveren ende maaken van den staat te compareren, ende zullen ook de Bewindhebbers ofte zeventienen hooren hun advys op 't verkoopen ende beneficeren van de goederen, gelyk mede indien eenige groote ende importante zaaken den Bewindhebberen mogten voorkomen, alles nogtans zonder kosten van de Compagnie, ende zullen de zelve van Amsterdam ende Middelburg voor de helft, ende in de resterende Kameren voor een derde verandert worden, by de andere Hoofdparticipanten alle 3 jaaren, wanneer nieuwe Bewindhebbers gekoren worden.

V I.

Dat niemand van de Bewindhebbers en zal vermogen yetwes, hoedanig het zy, aan de Compagnie te verkoopen ofte leveren, directelyk of indirectelyk, ende dezenthalven eed doen, gelyk de Raaden ter admiraliteit in gelyken caş zyn doende, ten ware met consent van Ons, van de Staaten van de Provintien, ofte van de Magistraaten van de steden daar Kameren zyn, t'elker reize te verzoeken ende te verkrygen, alvoren van de Bewindhebberen yet zal mogen gekoft worden. Ende aangaande de verkooping van de goederen van de Compagnie, zullen de Bewindhebbers in goederen ende waaren, die op zekeren pryze worden gestelt, of publiquelyk worden gecontracteert, als nagelen, peper, ende andere speceryen ende koopmanschappen, zoo wel als andere kooperen worden geadmitteert ende met de zelve in gelykheid getracteert, zonder dat in zulken gevalle, de zelve van de zeventien zullen mogen wezen, ofte dat eenige Kameren in 't geheel zullen mogen koopen of contracteren, ende zonder dat eenige verschooning van betaling of rabat aan de Bewindhebberen meer als aan anderen zal worden gedaan, daar op de Bewindhebberen mede eed zullen doen, ende zullen de Participanten, ende andere, geen Bewindhebbers wezende, eenige goederen op pryze gestelt zynde, begerende, daar van gerieft te worden, nevens ende zoo veel als de Bewindhebberen, ende zal tot zulken einde by biljetten worden genotificeert, wanneer een yder vry zal staan in manieren voorsz te koopen, ende nopende de verhandeling van waaren, die by den stok ofte uitroeping in 't openbaar na affixie van biljetten zal geschieden, zullen de voorsz Bewindhebberen mogen koopen nevens anderen.

V I I.

Dat t'einden d'eerste 10 jaaren van deze continuatie, ende ten tweedemaal ter expiratie van de zelve continuatie, generale rekening van de administratie van de Compagnie zal worden gedaan in conformité ende op de zelve forme, ende overstaan als by ons op 't eerste point van deze ampliatie geordonneert is.

Ende op dat dit volkomelyk mag worden agtervolgt ende onderhouden, ontbieden Wy, de Staaten, Stadthouder, ende gecommitteerde Raaden, lasten ende bevelen voorts den Cancelier, Presidenten, Raaden van de Hoven van Justitie, de Collegien ter Admiraliteit, alle admiralen, oversten, gouverneurs van de steden ende plaatzen, alle ritmeesters ende capiteinen te water ende te land, mitsgaders alle officieren, justicieren, ende ingezetenen dezer landen, hun hier na te reguleren, zonder hier tegen iet te doen ofte te attenteren, ofte gedogen gedaan te worden, want wy zulks ten meesten dienste van de landen ende van de ingezetenen van dien bevonden hebben te behooren, ende op dat dit vast ende bondig blyve, hebben wy deze Onze opene brieven doen depescheren in gewoonelyke forme, doen zegelen met onzen grooten zegele, ende bekragtigen met onze paraphure, ende de gewoonelyke signature van onzen Griffier. Gegeven in den Hage op den 22sten December 1622.

Doch haar Hoog Mog:, ondertusschen ontwaard hebbende dat 'er by dit Octroy nog eenige andere zaaken, bevorens zoo niet te binnen geschoten, vereischt wierden, vonden goed het zelve, op den 3den Maart 1623. met deze navolgende articulen, en in dezer voegen, te amplieren:

DE Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, nader gelet hebbende op de continuatie ende ampliatie van 't Octroy van de Oostindische Compagnie, by haar Hoog Mog: geresolveert ende uitgegeven, in dato den 22sten Decembris lestleden, hebben tot wegneming van alle verdere questien ende disputen

ten met advys van zyn excellentie den prince van Orangie by forme van nader ampliatie ende interpretatie, op de articulen van de voorsz continuatie van 't Octroy verklaart ende geordonneert, verklaaren ende ordonneren by dezen als volgt:

Eerstelyk, ende op het eerste artykule van de voorsz ampliatie, dat binnen den tyd, by 't zelve geordonneert, by ende ten overstaan van al zulken getal van Bewindhebbers ende Hoofdparticipanten, als zyluiden gezamentlyk zullen verdragen, ofte als by haare Hoog Mog: zal worden geordonneert, zullen gedaan worden, de particuliere ende generale rekening van de voorsz 20 jaaren administratie, in zulker forme ende maniere, als de zelve in consideratie van de combinatie van de equipagie, ende implicatie van de onderlinge negotie nu ende dan gevallen, bequamelyk zullen konnen gedaan ende gedistingueert worden, ende dat ter plaatze, die daar toe bequaamst zal worden gevonden: ende zullen de voorsz rekeningen geverifieert moeten worden met de boeken, factuuren uit Oostindiën, ende andere documenten, daar toe noodig.

Op 't vyfde artykel, dat de Hoofdparticipanten, die gecommitteert zullen worden, tot de auditie van de jaarlykze rekening, zullen mogen visiteren de rekeningen van de equipage, zoo die successivelyk zullen worden gedaan, voorts compareren ende sessie hebben in alle vergaderingen van de zeventienen, om de besoigne by te wezen, ende zullen de voorsz zeventienen hooren hun advys op het resolveren van de voyagien, uitzendingen, ende equipagie van de schepen, kargazoenen ende contanten, verkooping van goederen, opligting van penningen, ende repartitie aan de gemeene Participanten te doen, ende op alle andere voorvallende zaaken van importantie. Zullen mede hooren de lecture van de brieven, komende uit Indiën, ende mogen doen visitatie van de pakhuizen der respective kameren ende goederen, daar in zynde. Ende zoo wanneer de voorsz Hoofdparticipanten zullen tot de voorsz besoigne vaceren buiten de steden daar zy woonen, zullen tot lasten van de Compagnie genieten zulke vacatie- ende daggelden als de Bewindhebbers toegelegt zyn, ende verder gehouden wezen, alle zaaken in de vergadering der zeventienen voorvallende, sekreet te houden, voor zoo veel ende gelyk de Bewindhebbers zelven gehouden zyn te doen.

Op 't zesde artykel, dat de Bewindhebberen boven die goederen, die met den stok, ofte by uitroep verkogt worden; item, die openbaarlyk ende voor een yegelyk dieze begeert op prys worden gestelt, niet en zullen mogen koopen, dan by openbaare ende kennelyke contractatie, zonder dat anderzins secretelyk ofte uit de hand, aan de zelve verkogt zal mogen worden, ofte ook henluiden eenige koop toegeslagen, zonder dat alvoorens alle andere persoonen, presenteerende te koopen, zullen wezen gehoord. Ende zoo wanneer yemant, geen Bewindhebber zynde, eenige partyen zal hebben bedongen, en zal niet gehouden wezen die Bewindhebbers, ofte yemant van de zelve tot part ofte deel in die voorsz koop te admitteren. Des zoo word verstaan, dat de 9 Hoofdparticipanten, die de besoigne van de zeventienen by zullen wezen, aangaande het koopen ende verkoopen, het zelve reglement ende ordre, als de Bewindhebbers, zullen wezen onderworpen, ende dat de biljetten van te doen verkooping zoo tydelyk zullen uitgezonden worden, dat de ingezetenen van de vereenigde Provintien haar in tyds mogen prepareren ende resolveren, mitsgaders vinden ter plaatze, daar de verkooping zal gedaan worden. Boven deze, ampliërende het agttiende artykel van 't oud Octroy, word geordonneert, dat de Bewindhebbers de schulden ende lasten van de Compagnie alvooren afgedaan, ofte behoorlyk gemindert zynde, jaarlyks zullen doen repartitie, 't zy in koopmanschap daar toe bequaam, ofte contante penningen, van 10, 15, 20 ofte zoo veel meer ten 100, als boven die noodige equipagien aan land, ofte overig te zyn, bevonden zal worden.

Alle welke nadre articulen van ampliatie ende interpretatie haar Hoog Mog: verstaan, dat by de Bewindhebberen, Participanten, en yder een daar aan gelegen zynde; nevens de articulen van de continuatie van 't Octroy, punctuëlyk zullen worden nagekomen ende agtervolgt. Lasten ende ordonneren mede alle Magistraten, Officieren, ende Justicieren, hier tegens niet te doen, ofte te laaten geschieden, directelyk of indirectelyk. Alzoo haare Hoog Mog: verstaan, 't zelve tot dienst van de voorsz Oostindische Compagnie alzoo te behooren.

Aldus gedaan ter Vergadering van de Hooggemelde Heeren Staaten Generaal in 's Gravenhage op den 13^den^ *Meert, des jaars* 1623.

Na het verlengen, vermeerderen, en nader verklaaren van dit Octroy, behaagde het de heeren Staaten Generaal, en de heeren Bewindhebberen, om den Spaanjaard en Portugees ook in de Zuidzee alle afbreuk te doen, een vloot van 11 schepen onder den zeevoogt *Jacob l'Heremite*, en zynen onderzeevoogt, *Geen Huigen Schapenham*, uit te zenden; welke de Nassausche vloot genaamt wiert.

De tocht van l'Heremite naar Indiën, in 't jaar 1623. door de Zuidzee.

Van de kamer Amsterdam zouden ver-

Am-

trekken, Amſterdam, waar op de zeevoogt, *Leendert Stolk*, als ſchipper, *Engelbregt Schutte*, hoofdman der ſoldaaten, de koopman *Pieter van Weli*, de fiscaal *Frederik van Reynegom*, de wiskundige *Joannes van Walbeek*, en *Juſtus de Vogelaar*, met 394 man zich bevonden.

Behalven dit ſchip waren 'er nog de ſchepen Delft, waar op de onderzeevoogt, *Witte Cornelisz de Witte* als hoofdman, en *Willem van Brederode* als hoofdman der ſoldaaten, met 242 man, was. Het derde Amſterdams ſchip was den arend, en 't vierde 't jagt de haazewind, waar op de hoofdlieden *Meyndert Egtbertſz*, met 144. en *Salomon Willemſz* met 20 man, waren.

Van Zeeland zou 't ſchip Orangien vertrekken, waar op zich *Jan Willemſz Verſchoor*, als ſchout by nacht, de hoofdman *Laurens Quirynen*, en *Omarus Everwyn*, hoofdman der ſoldaaten, met 216 mannen bevonden.

Van Rotterdam waren geordonneert Hollandia, Mauritius, en de Hoop. Op 't eerſte was *Cornelis Jacobſz*, raad van den zeevoogt, en de hoofdman *Adriaan Tol*, nevens 182 man. Op het tweede was *Jacob Adriaanſz*, en *Johan ter Halte*, hoofdman der ſoldaaten, nevens 169 man. Op het derde bevond zich *Pieter Hermanſz Slobbe* met 80 man.

Van Noordholland quamen de Eendragt, de koning David, en de Griffioen. Op 't eerſte was hoofdman *Jan Ysbrandſz*, met den hoofdman der ſoldaaten *Pieter Evertſz de Vries*, benevens 170 man. Op het tweede *Jan Thomaſſz*, en 79 man, en op het derde *Pieter Cornelisz Hartloop*, met 78 man.

Deze vloot, rykelyk van oorlogsbehoeften, en van 1637 koppen, waar onder 600 ſoldaaten, voorzien, liep den 29ſten April 1623. in zee, en bequam den 4den Junii 4 Spaanſche barken, die met zuiker van Fernambuco quamen, en ontrent de Spaanſche kuſt, of kaap Roxent, in haare handen vielen.

Zy liep aan een der zoute eilanden, St. Vincent, den 5den Junii, daar *Cornelis Rood*, commies op de Eendragt, ſtierf, quam den 11den Auguſtus voor Sierra Liona ten anker, alwaar *Jacob Adriaanſz van Duyn*, hoofdman en ſchipper op Mauritius, den 28ſten dito, en den 29ſten *Joannes Aleman* en *Pieter van Weli*, beide ſecretariſſen op 't ſchip Amſterdam, doch de laatſte geheimſchryver van den zeevoogt, overleedden.

Daar naar zyn de plaatzen der overledenen weder vervult; den 24ſten dito was in plaats van *Rood* zekere *Pieter Claasz Slagt*, die door den aſſiſtent *Nicolaas van Waarthuizen* vervangen is, tot commies albevorens aangeſtelt. Op Mauritius wiert, in plaats van *Jacob Adriaanſz*, *Pieter Harmenſz Slobbe*, in zyn plaats *Salomon Willemſz*, en in zyn plaats, op de Haazewind, *Ewout Ewoutſz*, bevorens opperſtuurman, geſtelt.

Den 4den vertrok de zeevoogt met de vloot van Sierra Liona, waar van eerſt eenige ſchepen aan kaap de Lopes Gonſalves ten anker quamen; doch daar na ook de anderen.

Den 18den October wiert *Jacob Veeger*, chirurgyn op Mauritius, wegens dat hy 7 perſoonen had vergeven, en ook van voornemen was geweeſt om zich aan den Duivel (zoo hy hem maar had willen verſchynen) over te geven, onthooft. Ook liep men met de meeſte ſchepen der vloot den 30ſten dito op Annabon aan, daar men veel ververſching kreeg, en den 4den November van daar zeilde.

Den 2den Februarii 1624. quam *l'Heremite* voor de mond van de ſtraat le Maire, liep 'er door, quam den 15den ontrent de kaap de Hoorn, en verloor den 24ſten daar ontrent 17 man, van 't ſchip den arend, door de wilden doodgeſlagen.

Hy kreeg door 't ſchip de haazewind den 25ſten berigt, dat men zonder kaap de Hoorn te paſſeren, en met de Naſſauſche vaart (een ſtraat tuſſchen l'Heremite 's eiland, of 't eiland waar op kaap de Hoorn legt, en tuſſchen de vaſte wal zich vertoonende) in te loopen, laatende die kaap Bezuiden leggen, in de Zuidzee komen kon, zynde een nieuwe, noit te voren bekende en korter weg, om in die zee te geraken, gelyk ook 't ſchip de griffioen in de Zuidzee gekomen is, zonder kaap de Hoorn eens te zien, na dat het lang in Valentyns baai (nu Schapenhams-baai genaamt) gelegen, en die zeer bequaam voor de gantſche vloot ten ankerplaats bevonden had.

Den 3den Mey zag de zeevoogt de kuſt van Peru, quam den 9den in 't Callao de Lima ten anker, nam 3 ſcheepjens, die hy verbrandde, na de zelve geloſt te hebben, en ſtak daar nog wel tuſſchen de 30 of 40 ſchepen des vyands in brand; maar de aanſlag op Lima zelf ontſchoot den zeevoogt, alzoo de inlander, volgens verwagting, hen niet toeviel, aangezien de onderkoning van Peru tydig zorg daar voor gedragen had.

Hy zond derhalven den 14den dito 4 ſchepen om de Zuid, om te zien of daar eenig voordeel op den vyand te doen zou zyn, doch quamen den 15den Junii met eenig verlies van volk weer by hem; den 23ſten liepen 2 andere ſchepen na de ſtadt Guyaquil, om een konings gallioen, daar leggende, te verderven; doch dat ging zoo glad niet, alzoo zy by 't gallioen met hun brander niet konden komen.

Daar op quam den zeevoogt, de heer l'He-

l'Heremite, den 2den Junii van een langduurige ziekte, die hem van Sierra Leona al trof, te sterven, en wiert den 3den op 't eiland Lima begraven. Ook veroverde men op dien zelven dag nog een Spaansch scheepje met eenige lasten tarw.

Den 5den Augustus wiert de onderzeevoogt tot zeevoogt, *Verschoor* weder in zyn plaats, en *Jacob Cornelisz* tot schout by nacht aangestelt, welke laatste kort daar aan met een prys by de vloot quam, hebbende nog 2 anderen, die hy mede ontrent Puna genomen had, verbrand. Ook had hy de stadt Guyaquil, na 't verlies van 35 man, ingenomen, doch, die niet konnende houden met zoo weinig volk, de zelve, vol allerlei koopmanschap, en ook een konings gallioen, verbrand; van welke overwinning de meeste eer den hoofdman *Schutte*, volgens berigt van *Verschoor*, toequam, alzoo hy, toen 'er op 't eerste schieten der vyanden veele der zynen gevallen waren, den moed der beswykende door zyn dappere aanspraak ten eersten weer ryzen deed, en zig zeer kloekmoedig in 't bevegten van wel driemaal meer Spanjaarden, dan zy sterk waren, betoont had.

Den 14den Augustus vertrok de zeevoogt *Schapenham* met 14 schepen (waar onder 3 veroverde) uit het Callao de Lima; verloor den 28sten *Meyndert Egbertsz*, hoofdman op den arend, die overleed, en kreeg een slegte tyding van een tweeden mislukten aanslag op Guyaquil, waar by zyn volk 25 of 26 dooden, en verscheide gequetsten, gekregen, en de vlugt had moeten nemen.

Den 9den September wiert de stierman *Pieter Henriksz*, schipper op de griffioen, in plaats van zynen schipper, die op den arend overging, ook is *Adriaan van Noorden* tot lieutenant van de compagnie van den hoofdman *Everwyn*, en *Robbert van Vollenhoven* tot vaandrig der zelve van appointé aangestelt, en den 19den *Willem Commers*, commies op den arend, een stout krygsman, overleden.

Den 12den vertrok de vloot, na eenige tyd voor het dorp la Puna gelegen, en 't zelve verbrand te hebben, quam den 28den voor Aquapulco, vertrok stil den 1sten November van daar, waar na de onderzeevoogt met eenige schepen nog dien zelven avond op de gallioenen uitging. Den 2den volgden de andere schepen; den 23sten December, zyn *Adriaan Verplanken*, commies op Mauritius, den 11den Januarii 1625. niet ver van de Ladrones, de commies *Pieter Slagt* op de eendragt, en den 23sten *Cornelis Jansz*, commies op 't schip de koning David, overleden.

Den 25sten zagen zy de Ladrones, alwaar zy den 26sten ankerden voor 't eiland Guagan op 10 graaden; den 28sten stierf de hoofdman *Everwyn*, die den 8sten Februarii door *Henrik Rose*, lieutenant van *Schutte*, vervangen, in des zelfs plaats de vaandrig, *Barent Schutte*, en in diens plaats als vaandrig *Otto van Vollenhoven*, aangestelt is, waar op de vloot den 11den dito verzeilde.

Zy kregen den 2den Maart den berg van Gammacanorre in 't gezigt, die op de kust van Moro, anders 't Noordeinde van Halamahera, of 't groot land van Gilolo genaamt, gelegen is, Bewesten welk land van Gilolo al de Molukze eilanden op een rey leggen.

Den 4den quamen zy voor Maleyo in Ternate ten anker, alwaar zy van den landvoogt, den heer *Jacob le Febre*, vriendelyk ontfangen wierden, vernemende den 13den, dat het schip der Maatschappy, de Trouw genaamt, op 't eiland Sangir, 50 mylen van Ternate, gebleven was. *Hunne komst in Ternate.*

De zeevoogt *Schapenham* zeilde van daar naar Amboina, daar hy den 4den April op de reede gekomen, en van de heer *Herman van Speult*, landvoogt aldaar, mede wel ontfangen is, van waar hy, in gezelschap van dien landvoogt, den 18den Julii naar Batavia verzeilt, den 2den Augustus op Boero, den 10den op Macassar, en den 29sten, terwyl de heer *Speult* met Orangie en Mauritius op Japara aangierde, voor Batavia ten anker gekomen is. *En, over Amboina, te Batavia.*

Den 29sten October zyn de schepen de Eendragt en 't wapen van Hoorn, volladen zynde, met den zieken zeevoogt *Schapenham* verzeilt. Hy stierf den 3den November, en is den 5den op een eiland, 2 mylen van Bantam, begraven. *Van waar Schapenham na huis keert, doch stierf kort 'er na.*

De schepen, den 22sten Januarii 1626. aan de kaap ten anker gekomen, vonden daar brieven van 't schip Middelburg, 't geen den 28sten December 1625. van daar na St. Heleen vertrokken was, en quamen den 9den Julii behouden in Texel binnen.

Daar na liep den 3den Mey 1626. de wakkere Enkhuizer zeeheld *Wybrand Schram*, met 9 schepen, Hollandia, den Briel, 't Zeepaard, Beverwyk, Ouderkerk, Diemen, Slooten, Domburg, en Grootenbroek, nevens den koopman *Gillis Seist*, in zee. *De reize van Schram in 't jaar 1626. naar Indiën.*

Den 5den Juli quam hy by Sierra Liona by den zeeroover, *Claas Compaan*, die hem, onder een soet lyntje, dagt in de knip te krygen, doch, wanneer *Compaan* met zyn 4 schepen hem naderhand aantastte, wiert hy van 't schip Hollandia en 't jagt Grootenbroek zoodanig gehavent, dat hy, zelf ook gequetst zynde, de vlugt nemen, daar na om vriendschap bidden, en de reede voor *Schram*, hoe zeer hem dat ook tegen de borst stiet, ruimen moest. *Zyn voorval met Compaan.*

Zy lagen daar tot den 19den dito, wanneer zy verzeilden, en hy de stoutheid had

had van hen weder een ſtuk weegs, doch zonder eenig voordeel, te volgen.

Zy hadden onder weg ſwaare ſtormen, doch egter 't geluk van den 14den November voor Batavia wel aan te landen, niet tegenſtaande zy de zee zoo hol nu en dan gehad hadden, dat zy tot agter op de campanje geloopen was.

Hoe 't verder met deze vloot ging, blykt niet, maar wel, dat 'er by hunne aanlanding 3 ſchepen klaar lagen om na 't vaderland te vertrekken.

De tweede tocht van Coen, in 't jaar 1627., en van andere meer, naar Indiën.

Van de ſchepen in April 's jaars 1627. met den algemeenen Landvoogt van Indiën, den dapperen held *Jan Pieterſz Coen*, toen hy, voor de tweedemaal met dit groot ampt vereert, derwaarts ging, ſpreken wy nader in zyn leven; en hier op is in October de heer *Adriaan Martenſz Blok* met 11 ſchepen hem gevolgt, doch verloor door onweder 2 ſchepen, behoudens goed en volk.

In 't jaar 1629. den 25ſten Januarii liep de heer *Jacob Specx*, als eerſte Raad van Indiën, nevens *Joannes Walbeek*, met de ſchepen Hollandia, Weſtzaanen, Ooſtzaanen, Broecherhaven, en 't jagt de Biets (waar by in Engeland nog de ſchepen prins Henrik, Dergoes, en 't jagt Soutelande quamen) in zee; waar by nog 3 andere ſchepen, die ik niet genoemt vind, gevoegt zyn.

Den 7den Maart nam hy by Forteventura, een der Canarien, een Spaanſche bark, quam den 22ſten in de baai van St. Vincent, een der zoute eilanden, ten anker, verloor daar 't jagt Soutelande, dat tegen de klippen in ſpaanderen geſlagen wiert.

Den 16ſten Mey wiert eene *Herman Jacobſz*, wegens een aangeplakt briefje, waar in hy ze alle bedreigde te vergeven, zoo men geen meer water uitdeelde, levendig van zyn ſchip Dergoes overboord gezet.

Den 24ſten Junii quam hy aan de kaap, vertrok den 4den Julii van daar met Hollandia, Dergoes, Ooſt- en Weſtzaanen, ontmoette den 9den dito 7 Spaanſche ſchepen (waar onder 4 of 5 gallioenen) welke hy ontweek, verloor den 18den Auguſtus den fiscaal *Rooſe*, op de Hollandia overleden, en den ſchipper op 't zelve ſchip, *Adriaan Smal*, den 5den September, en liep den 23ſten dito op de reede van Batavia.

Hy vond den opperlandvoogt van Indiën, den heer *Coen*, dood, (in wiens plaats hy ten eerſten gekoren wiert) en deze ſtadt ſwaar belegert; van welk beleg, en zyne verrigting daar ontrent wy breeder onder de ſtoffe van Batavia ſpreken.

De ... Spec... 't jaa... 1629 geze... vind...

Ook liepen in 't jaar 1631. den 11den November de ſchepen Leyden, waar op *Andries Verſpreet*, Utrecht, waar op *Adriaan Paling*, en Grol, waar op *Henrik Hagenaar* opperkoopluiden waaren, in zee, en quamen, de kaap voorby loopende, den 30ſten Junii op Batavia ten anker, hebbende by Sierra Liona den heer *Verſpreet*, en meer anderen, door ziekte verlooren, en geduurende *Hagenaars* aanwezen in Indiën nog wel 12 Portugeeſche ſchepen of fregatten, verovert; 't geen ik kortheids halven voorby ga.

zyn ... kom... Bata... Coe... doo... dien... verv...

Uit zoo veel magtige vlooten, van den beginne dezer Maatſchappy af tot dezen tyd toe, naar Ooſtindiën gezonden, en zedert van jaar tot jaar nog veel magtiger derwaarts afgevaardigt, mitsgaders uit zoo veel ſchepen, door de Hollanders nu en dan van de Portugeezen en Spaanjaarden aldaar verovert, hebben wy, onzes bedunkens, geen geringe blyken, zoo van hunne heldagtige ondernemingen, om na het Ooſten over dien woeſten oceaan te vaaren, als van de heldenſtukken (alomme met geregtigheid gepaart) tegen hunne gemeene vyanden, gegeven, en daar by klaar getoont, hoe verre zy, by 't gelukkig voleinden van deze verafgelegene reizen, al de Ouden overtroffen hebben; een zaak, die egter vry duidelyker uit hunne groote veroveringen van landen en koninkryken, en uit de magtige, en zoo rykgeladene vlooten, van daar na 't vaderland te rug gekomen, zal konnen blyken.

Aangezien het nu niet ongevoegelyk wezen zal, op deze uitgezondene vlooten der Nederlanders, alvoorens wy hunne veroveringen in die geweſten beſchryven, ook eerſt die rykgeladene en dierbaare vlooten, die zy van tyd tot tyd na het vaderland te rug gezonden hebben, te laaten volgen, zoo zullen wy die van den beginne af, met de naamen der ſchepen, der bevelhebbers over de zelve, 't jaar dat yder vloot binnen quam, en ook zedert 't jaar 1614. met den netten inkoop van yder vloot, en yder ſchip, elk voor zyn kamer, opgeven.

DERDE

DERDE HOOFDSTUK.

Retourvlooten, *en haaren* Inkoop *in* 't kort.

WY laaten dan hier volgen eene korte Lyst van de Oostindische Retourvlooten der Nederlanders, vervattende de meeste Naamen van de Oppergebieders der zelve, benevens 't getal der schepen, de nette jaaren, op welke zy in Holland of Zeeland binnen gekomen zyn, mitsgaders den inkoop van yder vloot.

		Het getal der schepen.	De Inkoop of lading.
1597.	*Cornelis Houtman*, commies.	3	met weinig voordeel wederom.
1599.	*Jacob van Nek*, zeevoogt.	4	vol Foelie, Nooten en Kaneel.
1600.	*Jacob van Heemskerk*, onderzeevoogt.	2	volFoelie,Nooten enNagelen.
	Wybrand van Warwyk, zeevoogt.	2	volladen.
1601.	*Steven van der Hagen*, *Pieter Both*, *Paulus van Caarden*, zeevoogden.	7	volFoelie,Noot. en Nagel,&c.
		7, 4	volladen met Peper, &c.
1603.	*Schuurmans*, *Wolfert Hermansz*, *Jacob van Nek*, zeevoogden.	5, 3	volladen met Speceryen, &c.
		2	volladen met Peper.
1604.	*Joris van Spilbergen*, zeevoogt.	8	volladen met Speceryen.
1605.	*Jacob van Heemskerk*, zeevoogt.	8	volladen metSpeceryenKaneel, en de lading van een Kraak.
1606.	*Steven van der Hagen*, zeevoogt.	4	volladen met Nagelen, &c.
	Daniël van der Lecq,	3	volladen met Peper, &c.
1607.	*Wybrand van Warwyk*, zeevoogt.	3	
1608.	*Olivier van de Viver*, onderzeevoogt.	2	
	Jan Willemsz Verschoor, opperhooft van Bantam.	3	
	Cornelis Matelief, zeevoogt.	1	volladen met Nagelen.
1609.	*Paulus van Caarden*, zeevoogt.	4	volladen met Speceryen, Damasten, &c.
1610.		1	volladen met Nooten en Foelie.
1611.		4	dito met Peper, Indigo, Zyde, Cattoen, en Diamanten.
1612.		1	volladen.
1613.			
	Dus verre den inkoop gegist op		13100000
1614.		2	433526 - 4 - 0
1615.	*Pieter Both*, opperlandvoogt van Indiën.	5	511672 - 4 - 9
1616.		5	566063 - 17 - 14
1617.	*Joris van Spilbergen*, zeevoogt.	4	573107 - 4 - 0
1618.		8	1305543 - 19 - 3
1619.		5	1074046 - 17 - 0
1620.	*Laurens Reaal*, opperlandvoogt van Indiën.	6	913136 - 15 - 15
1621.		6	1094030 - 1 - 9
1622.		8	1776792 - 4 - 15
1623.	*JanPietersz Coen*, opperlandvoogt v. Indiën.	8	1301909 - 9 - 13
1624.		6	832835 - 10 - 13
1625.	*Joan van Hasel*, toen hooft der vloot.	4	983460 - 13 - 9
1626.	*Geen Huigen Schapenham*, (die van Batavia vertrok, dog in de Straat Zunda stierf) en *Herman van Speult*, uit Suratte in April 1626. vertrokken, die in Mocha in dit zelve jaar stierf.	10	1926018 - 18 - 15
1627.	*Jan Willemsz Verschoor*, onderzeevoogt.	7	1748099 - 6 - 14
1628.	*Pieter deCarpentier*, opperlandvoogt v. Indiën	7	2050367 - 3 - 13
1629.		7	1132267 - 0 - 3
1630.	*Pieter van den Broek*, directeur van Suratte.	9	2541215 - 4 - 4
1631.	*Antoni van Diemen*, ordinair Raad.	7	1506668 - 16 - 12
1632.	*Dirk van der Lee*, Secretaris der Hooge Regeering.	7	2099772 - 3 - 4
		198	37470533 - 17 - 0

 Jacob

		Het getal der ſchepen.	de Inkoop.
		198	37470533 - 17 - 0
1633.	*Jacob Specx*, opperlandvoogt van Indiën.	7	1861409 - 2 - 4
1634.	*Philip Lucasz*, extraordinair Raad, en landvoogt van Amboina.	7	1947269 - 19 - 4
1635.	*Pieter Vlak.*	6	2050036 - 10 - 15
1636.	*Henrik Brouwer*, opperlandvoogt van Indiën.	8	1895349 - 8 - 7
1637.	*Hans Putmans*, landvoogt van Tayouan.	8	2673200 - 10 - 10
1638.	*Artus Gyſels*, extraordinair Raad en landvoogt van Amboina.	7	1670070 - 12 - 7
1639.	*Reinier Deutecom*, landvoogt van Amboina.	8	3079412 - 13 - 2
1640.	*Nicolaas Koekebakker*, Japanſch opperhooft.	10	2842405 - 1 - 9
1641.	*Barend Pieterſz*, directeur van	10	2906116 - 17 - 11
1642.	*François Caròn*, Japanſch opperhooft.	9	3485191 - 14 - 6
1643.	*Carel Hartſing*, commandeur.	10	3227882 - 5 - 5
1644.	*Antoni Caan*, extraordinair Raad.	7	2070666 - 10 - 5
1645.	*Paulus Crook*, directeur van Suratte.	8	2921806 - 7 - 11
1646.	*Maximiliaan la Mair.*	9	2529610 - 10 - 2
1647.	*Jeremias van Vliet*, extraordinaar Raad en landvoogt van Malacca.	10	2151032 - 11 - 1
1648.	*Cornelis Wollebrand Geleynſz.*	12	2073630 - 8 - 8
1649.	*Simon Pieterſz.*	9	2243106 - 5 - 4
1650.	*Arent Barentſz Muykens*, directeur van Suratte.	9	1946417 - 9 - 1
1651.	*Cornelis van der Lyn*, opperlandvoogt van Indiën.	11	2699991 - 1 - 13
1652.	*Jan van Teylingen*, opperkoopman.	11	2813437 - 13 - 13
1653.	*Gerard Demmer*, ordinaris Raad.	8	2974809 - 16 - 4
	Pieter Kemp, Landdroſt.	8	1770429 - 4 - 3
1654.	*Huybert de Lareſſe*, opperkoopman.	4	379034 - 19 - 3
1655.	*Ryklof van Goens.*	10	2467112 - 4 - 1
1656.	*Gaſpar van den Bogaarde*, extraordinair Raad.	10	2711914 - 2 - 4
1657.	*Matthys Crap*, Equipagiemeeſter.	10	3023855 - 9 - 2
1658.	*Joan Cunæus*, ordinair Raad.	10	3003274 - 14 - 11
1659.	*Iſaac Koedyk.*	10	1782792 - 15 - 14
1660.	*Pieter Starthemius*, directeur van Bengale.	11	3195318 - 11 - 7
1661.	*Andries Friſius*, Secretaris der Hooge Regering.	9	2133790 - 12 - 4
1662.	*Arnold de Vlaming van Outshoorn*, ordinair Raad.	9	3354428 - 15 - 5
1663.	*Herman Klenk van Odeſſe*, Advocaat Fiscaal van Indiën.	10	3324894 - 3 - 0
1664.	*Dirk Janſz Steur*, ordinair Raad.	12	2528824 - 17 - 1
1665.	*Pieter de Bitter*, commandeur.	13	3648491 - 15 - 2
1666.	*Jacob Caeuw*, commandeur.	7	1124180 - 9 - 8
1667.	*Johan van Dam*, extraordinair Raad, en Landvoogt van Amboina.	12	3119060 - 7 - 8
1668.	*Jan van der Laan*, ſergeant Majoor op Ceylon.	16	3155682 - 11 - 10
1669.	*Jan-Thysz Payart*, extraordinair Raad.	19	4026480 - 18 - 4
1670.	*Mattheus van den Brouke*, ordinair Raad.	19	5024149 - 15 - 6½
1671.	*Ysbrand Godsken*, directeur van Perſien.	18	5186414 - 5 - 14
1672.	*Aarnoud van Overbeek*, Raad van Juſtitie.	15	4023998 - 3 - 4
1673.	*Abraham Huybertſz*, ſchipper.	7	1688316 - 7 - 11
1674.	*Nicolaas de Roy*, Ziams opperhooft.	9	1836015 - 0 - 4
1675.	*Cornelis Valkenier*, koopman en hooft in Tonkin.	14	3549517 - 12 - 8
1676.	*Nicolaas Verburg*, directeur Generaal.	15	4127656 - 10 - 8
1677.	*Gysbert David Strandwyk*, gewezen vice-preſident van Schepenen.	15	3575483 - 3 - 4
1678.	*Conſtantyn Ranſt*, ordinair Raad.	11	2459738 - 13 - 13
1679.	*Jacob van der Wayen*, Raad van Juſtitie.	12	3889604 - 12 - 14
		696	169743850 - 0 - 11½

Sy

		Het getal der ſchepen.	de Inkoop.
		696	169743859 - 0 - 11½
1680.	*Sybrand Abbema*, extraordinair Raad, en directeur van Suratte.	11	3386576 - 14 - 6
1681.	*Ryklof vanGoens*, deJonge, extraordin. Raad.	13	5110897 - 8 - 13
1682.	*Ryklof van Goens*, de Oude, opperlandvoogt van Indiën.	8	2987190 - 6 - 12
1683.	*Henrik van Outhoorn*, opperkoopman.	10	4001847 - 11 - 9
1684.	*Jorefas Voſch*, command. van Jaffanapatam.	15	5080390 - 14 - 14
1685.	*Mattheus van Lugtenburg*, opperkoopman des Kaſteels.	14	4193729 - 5 - 11
1686.	*Willem Carel Hartſing*, preſident op Mazulipatam.	16	5568644 - 4 - 14
1687.	*Daniël Braams*, Boekhouder generaal.	16	5630939 - 15 - 12
1688.	*JacobCoeper*, command. vanJava's Ooſtkuſt.	15	4305812 - 2 - 5
1689.	*Robbert Padbrugge*, extraordinair Raad, en landvoogt van Amboina.	15	3092896 - 0 - 1
1690.	*Johan Parve*, ontfanger Generaal.	16	3839468 - 14 - 9
1691.	*Jan Speelman*, commandeur.	8	2400104 - 1 - 7
1692.	*Willem Kemp*, ſchipper.	12	4246388 - 6 - 11
1693.	*Johan van den Berg*, koopman.	15	3334134 - 3 - 0
1694.	*Henrik Pronk*, ſchipper of commandeur.	11	2988926 - 16 - 0
1695.	*Reynier de Vos*, Schepen.	15	5154468 - 2 - 8
1696.	*Jan de Wit*, ſchipper.	12	3532243 - 10 - 8
1697.	*Hendrik Pronk*, commandeur.	19	5410517 - 8 - 8
1698.	*Nicolaas Bichon*, equipagiemeeſter.	19	5373256 - 0 - 8
1699.	*Daniël Heinſius*, extraordinair Raad, en vicepreſident van de Raad van Juſtitie.	18	5321289 - 16 - 8
1700.	*Wouter Valkenier*, ordinair Raad.	18	5298741 - 6 - 0
1701.	*Cornelis Keleman*, ſchipper.	20	6293702 - 11 - 8
1702.	*Herman Voet*, commandeur.	21	6726431 - 18 - 0
1703.	*Jacobus Broech*, equipagiemeeſter.	18	6177447 - 17 - 8
1704.	*Adolf Winkeler*, ſergeant Majoor.	21	5382195 - 17 - 8
1705.	*Gerard Henrikſz*, ſchipper.	18	4603357 - 13 - 0
1706.	*Jan de Wit*, equipagiemeeſter.	17	4719599 - 16 - 0
1707.	*Meynard de Boer*, commandeur.	15	4248431 - 5 - 0
1708.	*Cornelis Jan Simons*, extraordinair Raad, en landvoogt van Ceylon.	18	5219728 - 15 - 8
1709.	*Ryklof Michaël van Goens*, vicepreſident van den Raad van Juſtitie.	18	5477439 - 3 - 8
1710.	*Johan van Hoorn*, algemeen opperlandvoogt van Indiën.	21	5732997 - 18 - 0
1711.	*Pieter de Vos*, ordinaris Raad.	20	5311869 - 6 - 0
1712.	*Pieter van Hoorn*, opperkoopman.	21	6111822 - 9 - 8
1713.	*Joannes van Steeland*, extraordinair Raad.	17	4684643 - 4 - 0
1714.	*AntoniValkenier*, opperkoopm. des kaſteels.	21	5260127 - 14 - 8
1715.	*Cornelis de Vlaming*, baanmeeſter in Bengale.	27	7730000 - 0 - 0
1716.	*Abraham Douglas*, algemeen beſtierder van den handel van Indiën, of directeur Generaal.	28	6825290 - 7 - 8
1717.	*Henrik Bekker*, ordinair Raad, en landvoogt van Ceylon.	29	7299511 - 13 - 0
1718.	*Hayman de Laver*, ſchipper.	24	7175000 - 0 - 0
1719.	*Gerard van der Seyde*, equipagiemeeſter.	30	8352000 - 0 - 0
1720.	*Michiel Landsheer*, ſchipper.	26	7600000 - 0 - 0
1721.	*Joſef Lothen*, Fiscaal independent.	34	10235000 - 0 - 0
1722.	*N. de Haan*, ſchipper.	32	
		dus 1481 ſchep.	351683268 - 4 - 12½

Zoo dat de inkoop van alle deze vlooten (met de 131 tonnen gouds der eerſte derthien vlooten 'er by) te zamen (buiten de laatſte, die my, wegens 't blyven van ettelyke ſchepen ontrent de kaap, nooit gebleken is) opgetrokken zynde, een ſomma van drie honderd eenenvyftig millioenen, zes tonnen gouds drieëntagtig duizend twee hondert agtenzestig gulden, vier ſtuivers, en twaalf penn. en een halve, beloopt.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Retourvlooten *met de* naamen *der* schepen, zeevoogden, *en haaren* inkoop *in* 't breede, *tot* 't jaar 1722. *inkluis.*

De Retourvlooten, met de Naamen der schepen, Zeevoogden, en haaren Inkoop in 't breede, tot 't Jaar 1722. inkluis.

OP de voorgaande korte laaten wy hier ook volgen eene Lyst der Retourvlooten in het breede, met uitdrukking van de naamen der schepen, mitsgaders de nette inkoop van yder schip, en elk voor zyn kamer in 't byzonder aangewezen, voor zoo verre my dat blykt, of opgegeven is.

Onder den Commies *Cornelis Houtman*, in 't jaar 1597. 10 Augusti binnen Texel.

Mauritius.
Hollandia.
't Duitken.
} quamen met weinig voordeel t'huis.

Onder den zeevoogt *Jacob van Nek*, in 't jaar 1599. 19 Julii binnen.

Mauritius.
Hollandia.
Vriesland.
Overyssel.
} geladen met allerlei speceryen van Foelie, Nooten, Nagelen, Kaneel en Peper.

Onder den onderzeevoogt *Jacob van Heemskerk*, in 't jaar 1600. April of Mey binnen.

Zeeland.
Gelderland.
} vol Nooten, Foeli en Nagelen.

Onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, in 't jaar 1600. in Augusti binnen.

Amsterdam.
Utrecht.
} volladen.

Onder den zeevoogt *Pieter Both*, in 't jaar 1601. in Augusti of September binnen.

Zeven schepen, by naamen niet uitgedrukt. volladen.

Onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, in 't jaar 1601. in October binnen.

De Zon.
De Maan.
De Morgenstar.
} geladen met Foelie, Nooten, Nagelen, &c.

Onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*, in 't jaar 1601. in November binnen.

De Vereenigde Landen.
Het Hof van Holland.
Delft.
Dordrecht.
} volladen met Peper, &c.

Onder de zeevoogden *N. Schuurmans* en *Wolfert Hermansz*, 1603. in April binnen.

Onder de eerste { Amsterdam. De swarte Leeuw. De groene Leeuw. Hoorn. Enkhuizen. } volladen meest met Peper, met eenige Nagelen en Foelie, ook Cubebe.

Onder de tweede { Gelderland. Zeelandia. 't Duitken. } volladen met Nooten, Foelie en Nagelen.

Onder den zeevoogt *Jacob van Nek*, in 't jaar 1603. 15 Julii binnen.

Amsterdam.
Gouda.
} geladen met Peper.

Onder den zeevoogt *Joris van Spilbergen*, in 't jaar 1604. 24 Maart binnen.

Het Schaap.
't Lam.
De Eendragt.
De Maagt van Enkhuizen.
De Jager.
} volladen.

In 't jaar 1604. den 30 Augustus.

Nassau.
Erasmus van Rotterdam.
De Star.
Leyden.
} volladen met Peper, &c.

Onder

Onder den zeevoogt *Jacob van Heemskerk*, in 't jaar 1605. binnen.

Mauritius. Rotterdam. De Witte Leeuw. Alkmaar, en nog een Kraak. Zierikzee. De Hollandsche Thuin. De Gans.	volladen met Speceryen, en de Kraak alleen wel op 40 tonnen gouds geschat.

Onder den zeevoogt *Steven van der Hagen*, in 't jaar 1606. in Mey binnen.

De Vereenigde Provintien. Hoorn. Gelderland. Gouda.	volladen met Nagelen, &c.

Onder den zeevoogt *Daniël van der Lecq*, 't zelve jaar in October binnen.

Amsterdam. Zeeland. Vlissingen.	volladen met Peper, &c.

Onder den zeevoogt *Wybrand van Warwyk*, in 't jaar 1607. in November binnen.

Hollandia. Dordrecht. West-Vriesland.	volladen met Peper, &c.

Onder den onderzeevoogt *Olivier van de Viver*, in 't jaar 1608. in Mey binnen.

Amsterdam. De Witte Leeuw.	volladen.

Onder *Jan Willemsz Verschoor*, hoofd op Bantam, 't zelve jaar in Mey binnen.

De Vereenigde Provintien. De Swarte Leeuw. Medenblik.	volladen.

Onder den zeevoogt *Cornelis Matelief*, 't zelve jaar in September binnen.

Orangie.	volladen.

Onder den zeevoogt *Paulus van Caarden*, in 't jaar 1609. den 7den Augusti binnen.

Bantam. Terveer. Erasmus.	volladen met Speceryen, Damasten, &c.

1610. in 't voorjaar binnen.

Banda.	geladen met Speceryen.

De verdere my onbekent doch ten minsten 3 of 4.

In 't jaar 1611. den 19den Maart binnen.

Hoorn. De Geunieerde Provintien. Rotterdam. Ceylon.	Volladen met Peper, Zyde, Diamanten, Indigo, Cattoene Gaaren, &c.

In 't jaar 1611. in 't laatst binnen.

De Roode Leeuw met Pylen.	volladen.

In de jaaren 1612. en 1613.

De naamen der ingevallene Schepen zyn my onbekent, doch ten minsten 8 of 9 geweest.

Deze 77 schepen, yder maar op een tonne gouds gegist, bedragen dus na gissing - - - - -	7700000 - 0 - 0
En de Kraak alleen wiert geschat op - - - -	4000000 - 0 - 0
	11700000 - 0 - 0
Doch ik gisse, dat'er nog wel 12 of 13, welker naamen ik niet kenne, t'huis gekomen zyn, die ten minsten nog wel 13 of 14 tonnen gouds inkoop mede gebragt hebben, dus - - -	1400000 - 0 - 0
	23100000 - 0 - 0

Dat te zamen hondert een en dertig tonnen gouds op zyn minst gerekent uitmaakt.

Spe-

Specificatie van alle de Retouren, die zedert den Ja
octroyeerde Ooſtindiſche Compagnie gezonden, e

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
In 't jaar 1613.				
Terveer. vertrokken	1613. 30 Dec.	- - - -	- - - -	-
De Swarte Leeuw.	30 dito.	- - - -	268963 - 18 - 4	
De Heer *Pieter Both*, Oppergebieder van Indiën, in 't jaar 1615.				
't Hart. vertrokken	1614. 17 Octob.	- - - -	- - - -	-
De Provintien.	6 Nov.	110369 - 18 - 6		
Gelderland.	6 dito.	101522 - 3 - 2		
Banda.	30 dito.	148617 - 4 - 11		
			360509 - 6 - 3	
Delft.	11 Dec.	- - - -	- - - -	-
In 't Jaar 1616.				
De Groene Leeuw, vertrokken	1615. 22 Octob.	21160 - 5 - 10		
Rotterdam.	1616. 1 Januari	- - - -	- - - -	-
Mauritius.	15 dito.	231099 - 0 - 1		
De Dolphyn.	31 Maart.	- - - -	- - - -	-
De ſwarte Beer van de kuſt.	15 April.	88907 - 2 - 12		
			341166 - 8 - 7	
In 't Jaar 1617.				
't Hart. vertrokken	1616. 12 Octob.	- - - -	- - - -	-
Amſterdam.	13 Dec.	- - - -	207497 - 16 - 10	
Nieuw Zeeland.	13 dito.	- - - -	- - - -	-
Weſt - Vriesland.	1617. 31 Maart.	- - - -	- - - -	-
In 't jaar 1618.				
De Orangieboom. vertrokken	1617. 2 Nov.	- - - -	- - - -	-
't Poſtpaart.	6 dito.	- - - -	- - - -	-
De Eendragt.	17 Dec.	235346 - 1 - 3		
Walcheren.	17 dito.	- - - -	- - - -	134986
Enkhuizen.	17 dito.	- - - -	- - - -	-
't Wapen van Zeeland.	31 dito.	- - - -	- - - -	243774
De Eenhoorn.	31 dito.	145786 - 15 - 3		
De Fortuyn.	1618. 11 Maart.	300009 - 16 - 11		
			681142 - 13 - 1	
In 't Jaar 1619.				
De Witte Beer. vertrokken	1618. 25 Junii.	60490 - 16 - 0		
Tholen.	25 Julii.	- - - -	- - - -	143970
Zierikzee.	25 dito.	- - - -	- - - -	157705
Mauritius.	12 Nov.	249883 - 2 - 6		
			310373 - 18 - 6	
Delft	1619. 11 Januari	- - - -	- - - -	-
De Gouverneur Generaal *Laurens Reaal*, in 't Jaar 1620.				
De Eenhoorn.	1619. 6 Auguſti	87711 - 2 - 15		
De Goude Leeuw.	7 Octob.	- - - -	- - - -	-
De Swarte Beer.	15 dito.	123666 - 18 - 6		
Weſt - Vriesland.	1621. 28 Januari	- - - -	- - - -	-
Dordrecht.	28 dito.	218085 - 18 - 14		
			429864 - 0 - 3	
De Orangieboom.		- - - -	- - - -	-

1 3. uit Indiën naar Nederland aan de Generaale Ge-
aren, hier uitgedrukt, binnen gekomen zyn.

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- 5- 12					
					433526- 4- 0
- -	- - -	23982- 6- 12			
- -	127180- 11- 10				
					511672- 4- 9
- -	- - -	192448- 12- 9			
- 16- 14					
					566063- 17- 14
- -	39786- 17- 8				
- 0- 0					
- -	- -	- -	136414- 9- 3		
					573107- 4- 0
- -	- -	- - -	56526- 2- 10		
- -	- -	- - -	- - -	48766- 4- 0	
- -	- -	- - -	- - -	140348- 3- 1	
- 16- 7					
					1305543- 19- 3
- 2- 1					
Goede-					
Michiel					
- -	461997- 16- 9				
					1074046- 17- 0
- -	- - -	195913- 6- 6			
- 15- 11					
- -	- - -	37095- 13- 11			
					913136- 15- 15

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
In 't Jaar 1621.					
De Witte Beer.	1620.	11 Mey.	83308 - 13 - 8		
De Vrede.		31 Julii.	95238 - 5 - 4		
Walcheren.		26 Octob.	- - - -	- - - -	-
Mauritius.	1621.	7 Januarii.	278968 - 6 - 13		
't Wapen van Hoorn.		7 dito.	- - - -	- - - -	-
Leyden.		8 April.	315137 - 6 - 13	772653 - 1 - 4	
In 't Jaar 1722.					
't Wapen van Enkhuizen.		9 Julii.	- - - -	- - - -	-
Medenblik van de kust.		20 Mey.	- - - -	- - - -	-
Hollandia.		16 Nov.	316066 - 13 - 11		
Middelburg.		16 dito.	- - - -	- - - -	268324-
Gouda.	1622.	21 Januarii.	275887 - 14 - 3		
West-Vriesland.		21 dito.	- - - -	- - - -	283046-
Schoonhoven.		30 Maart.	151233 - 10 - 0	743188 - 2 - 14	
De Orangieboom.		30 dito.	- - - -	- - - -	123942-
Den Gouverneur Generaal *Jan Pietersz Coen*, in 't jaar 1623.					
De Leeuwinne.		6 Septem.	106659 - 2 - 2		
Naarden.		10 dito.	62753 - 17 - 1		
Dordrecht.		21 Nov.	211770 - 3 - 14		
Mauritius.	1623.	1 Febr.	263841 - 12 - 10	645024 - 15 - 11	
Walcheren.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Delftshaven.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Alkmaar.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Goude Leeuw.		24 dito.	- - - -	- - - -	-
In 't Jaar 1624.					
Schiedam van de Kust.		20 April.	- - - -	- - - -	-
De Haaze.	1624.	3 Januarii.	23499 - 3 - 8		
Leyden.		30 dito.	243588 - 0 - 8		
Tholen.			- - - -	- - - -	-
't Wapen van Delft.			- - - -	- - - -	-
Heusden van Suratte.		8 Januarii.	97725 - 9 - 13	364812 - 13 - 13	
In 't Jaar 1625.					
Schoonhoven van Choromandel.		24 Augusti	199064 - 10 - 2		
Hollandia.	1625.	27 Januarii.	264604 - 19 - 5		
Gouda.			253027 - 6 - 7	716696 - 15 - 14	
Middelburg.			- - - -	- - - -	-
Onder den Zeevoogt *Geen Huygen Schapenham*, in 't jaar 1626.					
Dordrecht van Suratte.		23 April.	461544 - 16 - 1		
Weesp.		23 dito.	203729 - 1 - 5		
Leeuwinne van Choromandel.		25 Mey.	159501 - 14 - 7		
't Wapen van Hoorn.		25 October	- - - -	- - - -	-
's Lands Eendragt.		25 dito.	- - - -	- - - -	-
's Lands Amsterdam.	1626.	2 Febr.	186075 - 14 - 6		
's Lands Delft.		2 dito.	156884 - 13 - 0	1167735 - 19 - 3	
Rotterdam.		2 dito.	- - - -	- - - -	-
Delftshaven.		2 dito.	- - - -	- - - -	-
's Lands David van Choromandel.		8 Maart.	- - - -	- - - -	-

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
1- 7- 8					
- -	- - -	- - -	203255-12-13		
					1094030- 1- 9
- -	- - -	- - -	- - -	228100- 0- 0	
- -	- - -	- - -	130190-12- 9		
;- 9- 8					
					1776792- 4-15
)- 6- 6					
- -	129606-13- 0				
- -	- - -	- - -	- - -	245984- 5- 0	
- -	- - -	150933- 9-12			
					1301909- 9-13
- -	135859- 8-10				
)-18-14					
- -	222852- 9- 8				
					832835-10-13
;-17-11					
					983460-13- 9
- -	- - -	- - -	135043- 0-10		
- -	- - -	- - -	- - -	89443- 5- 0	
- -	- - -	293421-18- 6			
- -	112224-15- 8				
- -	- - -	- - -	128150- 0- 4		
					1926018-18-15

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder *Jan Willemſz Verſchoor*, Onderzeevoogt, in 't jaar 1627.					
Leyden.	1626.	12 Dec.	294093 - 0 - 5		
Tholen.		12 dito.	- - - -	- - - -	150737 -
't Wapen van Enkhuizen.		12 dito.	- - - -	- - - -	- -
Schiedam.		12 dito.	177035 - 3 - 7		
Goude Leeuw van Suratte.		25 dito.	433038 - 15 - 9	904166 - 19 - 5	
Walcheren.			- - - -	- - - -	171173 -
's Lands Orangie.			- - - -	- - - -	288698 -
Onder den Gouverneur Generaal *Pieter de Carpentier*, in 't jaar 1628.					
Fredrik Hendrik.		6 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Groot Hollandia.		6 dito.	418676 - 18 - 3		
't Wapen van Delft.		6 dito.	- - - -	- - - -	- -
's Lands Hollandia.		6 dito.	- - - -	- - - -	- -
Galjaſſe.		6 dito.	- - - -	- - - -	- -
Dordrecht van Suratte.		20 Dec.	380952 - 12 - 13		
Vianen.	1628.	13 Januari	327961 - 2 - 12		
In 't Jaar 1629.					
Prins Wilhem.		3 Nov.	259802 - 5 - 9		
Naſſouw.		3 dito.	232676 - 8 - 7		
Vliſſingen.			- - - -	- - - -	147977
Terveere.			- - - -	- - - -	146753
Delftshaven.		3 dito.	- - - -	- - - -	- -
Leeuwinne.		17 dito.	171386 - 13 - 4	663865 - 7 - 4	
Grootenbroek.	1629.	18 Maart.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Pieter van den Broek*, Directeur van Suratte, in 't jaar 1630.					
Utrecht.		15 Dec.	348027 - 2 - 10		
Hollandia.		15 dito.	299933 - 5 - 14		
Leyden.		15 dito.	277795 - 10 - 4		
Dordrecht.		15 dito.	271031 - 6 - 11	1196787 - 5 - 7	
Fredrik Hendrik.		15 dito.	- - - -	- - - -	467899
't Zeepaard.		15 dito.	- - - -	- - - -	113525
't Wapen van Delft.			- - - -	- - - -	- -
't Wapen van Rotterdam.			- - - -	- - - -	- -
De Galjas.			- - - -	- - - -	- -
Onder *Antony van Diemen*, Ordinair Raad, in 't jaar 1631.					
Deventer.	1630.	15 Febr.	205970 - 16 - 9		
Egmont.		15 dito.	279041 - 2 - 2		
Waſſenaar.		15 dito.	259221 - 14 - 3		
De Leeuwinne.		15 dito.	92295 - 16 - 10		
Delftshaven.		15 dito.	111046 - 13 - 14	947576 - 3 - 6	
Middelburg.		15 dito.	- - - -	- - - -	- -
Leeuwaarden.		15 dito.	- - - -	- - - -	- -

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	- - -	- - -	- - -	233322-15-12	
-11-13					
					1748099- 6-14
- 4-12					
-	337771- 7-14				
-	- - -	88622- 3- 4			
-	- - -	- - -	65349-14- 3		
					2050367- 3-13
- 5- 1					
-	- - -	121606-14-12			
-	- - -	- - -	- - -	52059-13- 8	1132263- - 9
-16- 3					
-	373482- 7- 3				
-	- - -	298409-19-15			
-	- - -	- - -	91110-15- 8		
					2541215- 4- 4
-10-13					
-	- - -	- - -	- - -	269212- 2- 9	1506668-16-12

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder *Dirk van der Lee*, Secretaris der Hooge Regering, in 't jaar 1632.					
Naſſau.	1632.	1 Januarii.	196847 - 18 - 10		
Nimegen.		1 dito.	223056 - 19 - 15		
Wezel.		1 dito.	247537 - 8 - 2		
				667442 - 6 - 11	
Fredrik Hendrik.		1 dito.	- - - -	- - - -	252739 -
De Galias.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
's Gravenhage van Suratte.		31 dito.	- - - -	561390 - 10 - 7	
Terveer.			- - - -	- - - -	547960 -
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, *Jacob Specx*, in 't jaar 1633.					
Prins Wilhem.		4 Dec.	295405 - 17 - 11		
Hollandia.		4 dito.	198880 - 0 - 14		
Amelia.			- - - -	- - - -	-
't Wapen van Rotterdam.		4 dito.	- - - -	- - - -	-
Nieuw Hoorn.			- - - -	- - - -	-
Zutphen.		14 dito.	210352 - 3 - 1		
Amboina van Suratte.	1633.	17 Januarii.	477790 - 13 - 14		
				1182428 - 15 - 8	
Onder *Philip Lucasz*, Extraordinair Raad, en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1634.					
Wezel.		20 Dec.	378577 - 14 - 15		
Naſſauw.		20 dito.	267379 - 1 - 14		
Middelburg.		20 dito.	- - - -	- - - -	395947 -
Nieuw Amſterdam uit Suratte.		31 dito.	310568 - 14 - 8		
				956525 - 11 - 5	
Vliſſingen.		31 dito.	- - - -	- - - -	167542 -
't Wapen van Holland uit Perſiën.		31 dito.	- - - -	- - - -	-
Leeuwaarden.			- - - -	- - - -	-
Onder *Pieter Vlak*, in 't jaar 1635.					
Prins Wilhem.		30 Dec.	292758 - 5 - 7		
Zutphen.		30 dito.	272893 - 14 - 6		
Nieuw Zeeland.		30 dito.	- - - -	- - - -	-
Banda uit Suratte.		30 dito.	688078 - 3 - 0		
Egmont.		30 dito.	190097 - 13 - 9		
				1443827 - 16 - 6	
Den Boſch.		30 dito.	- - - -	- - - -	-
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, *Henrik Brouwer*, in 't Jaar 1636.					
Nieuw Amſterdam.		31 Dec.	159826 - 7 - 6		
Wezel.		31 dito.	210975 - 2 - 11		
Hollandia.		31 dito.	183937 - 10 - 6		
Naſſau.		31 dito.	154234 - 3 - 3		
Amboina.	1636.	9 Febr.	385414 - 5 - 0		
				1094387 - 8 - 10	
Fredrik Hendrik uit Suratte.		11 Januarii.	- - - -	- - - -	-
Maaſtrigt.	1635.	31 Dec.	- - - -	- - - -	-
Nieuw Hoorn.		31 dito.	- - - -	- - - -	-

eeland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	- - - -	- - - -	70239- 2- 6		
00- 3-12					2099772- 3- 4
5-13-10					
- -	- - - -	166063-15- 8			
- -	- - - -	- - - -	165010-17-10		
					1861409- 2- 4
9-15- 9					
- -	194399-13- 8				
- -	- - - -	- - - -	- - - -	232854-18-14	1947269-19- 4
5- 0- 5					
- -	204433-14- 4				2050036-10-15
5- 0-11					
- -	- - - -	136413-10-11			
- -	- - - -	- - - -	140193- 8- 7		1894349- 8- 7

Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder *Hans Putmans*, Landvoogt van Tayouan, in 't jaar 1637.				
Banda.	29 Dec.	345335 - 5 - 11		
Zutphen.	29 dito.	422127 - 4 - 1		
Prins Wilhem.	29 dito.	313514 - 9 - 3		
Zwol.	1637. 16 Januarii.	476861 - 11 - 9		
			1557838 - 11 - 9	
Nieuw Zeeland.	1636. 29 Dec.	- - - -	- - - -	155034 - 1
Amelia van Suratte.	1637. 16 Januarii.	- - - -	- - - -	566832 - 1
Leeuwaarden.	1636. 29 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Enkhuizen.	1637. 10 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Artus Gysels*, Extraordinair Raad, en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1638.				
Wezel.	10 Dec.	323019 - 5 - 0		
Haarlem.	10 dito.	254450 - 11 - 9		
Nassau.	10 dito.	206236 - 14 - 11		
Amsterdam.	1638. 4 Januarii.	268266 - 9 - 6		
			1051973 - 0 - 10	
Middelburg.	1637. 10 Dec.	- - - -	- - - -	- -
't Hof van Holland.	10 dito.	- - - -	- - - -	- -
Hollandia.	10 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Reinier Deutecom*, Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1639.				
Zutphen.	23 Dec.	637483 - 18 - 9		
Amboina.	31 dito.	493332 - 2 - 12		
Zwol.	1639. 13 Januarii.	264986 - 15 - 0		
Akkersloot.	13 dito.	117929 - 18 - 9		
			1513732 - 14 - 14	
Fredrik Hendrik.	1638. 23 Dec.	- - - -	- - - -	655126 -
De Noordstarre.	23 dito.	- - - -	- - - -	208783 -
Nieuw Zeeland.	1639. 13 Januarii.	- - - -	- - - -	285639 -
Maastrigt.	1638. 31 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Nicolaas Koekebakker*, Japansch Opperhooft, in 't jaar 1640.				
Amsterdam.	1639. 18 Dec.	346598 - 10 - 14		
Harderwyk.	18 dito.	206247 - 9 - 14		
Maria de Medicis.	1640. 8 Januarii.	347977 - 9 - 14		
Wezel.	8 dito.	302174 - 2 - 1		
Petten.	31 dito.	81037 - 12 - 12		
			1284035 - 5 - 7	
Henriette Louwise.	1639. 18 Dec.	- - - -	- - - -	394216 -
Nassauw.	1640. 31 Januarii.	- - - -	- - - -	174528 -
Breda.	8 dito.	- - - -	- - - -	- -
Nieuw Enkhuizen.	1639. 18 Dec.	- - - -	- - - -	- -
's Hartogenbosch over Ceylon.		- - - -	- - - -	- -

…eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
…7- 6-14					
- -	- - -	- - -	- - -	269738- 5- 7	
- -	- - -	- - -	- - -	123756- 6-12	2673200-10-10
…0-10- 9					
- -	168440-11- 7				
- -	- - -	- - -	178926- 9-13		1670070-12- 7
…9- 6-10					
- -	- - -	416130-11-10			3079412-13- 2
…44-18-10					
- -	- - -	- - -	227599-18-12		
- -	- - -	- - -	- - -	325340- 8- 4	
- -	436684-10- 8				2842405- 1- 9

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder den Directeur *Barent Pieterſz*, in 't jaar 1641.				
Banda.	30 Nov.	401184 - 5 - 0		
Zutphen.	30 dito.	417514 - 14 - 8		
Salamander.	30 dito.	360083 - 16 - 7		
Nieuw Haarlem.	1641. 8 Januarii.	357101 - 7 - 3		
Heemſteede.	31 dito.	69678 - 10 - 10		
			1605562 - 13 - 12	
Fredrik Hendrik.	1640. 30 Nov.	- - - -	- - - -	364572 -
Middelburg.	30 dito.	- - - -	- - - -	388515 -
Leeuwaarden.	30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Maaſtrigt.	1641. 8 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Berkhout.	8 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *François Caròn*, Japanſch Opperhooft, in 't jaar 1642.				
De Vogel Struis.	13 Dec.	625158 - 0 - 6		
De Olifant.	13 dito.	620646 - 7 - 15		
De Walviſch.	13 dito.	358775 - 5 - 10		
De Snoek.	13 dito.	115264 - 14 - 0		
Nieuw Amſterdam.	13 dito.	247803 - 3 - 0		
Wezel.	13 dito.	242615 - 3 - 6		
			2210289 - 14 - 5	
Nieuw Zeeland.		- - - -	- - - -	513061 -
De Vereenigde Provintien.		- - - -	- - - -	352470 -
Breda.		- - - -	- - - -	- -
Onder den Commandeur *Carel Hartſing*, in 't jaar 1629.				
De Tyger.	12 Dec.	338488 - 14 - 8		
De Vrede.	12 dito.	493015 - 1 - 4		
Zutphen.	12 dito.	295388 - 7 - 10		
Naſſauw.	12 dito.	218871 - 15 - 4		
			1345763 - 18 - 10	
Middelburg.		- - - -	- - - -	255005 -
Henriette Louiſa.		- - - -	- - - -	403371 -
's Hertogenboſch.		- - - -	- - - -	- -
Weſt - Vriesland.		- - - -	- - - -	- -
Nieuw Enkhuizen.		- - - -	- - - -	- -
Nieuw Rotterdam.	1643. 14 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *Antoni Caan*, Extraordinair Raad, in 't jaar 1644.				
De Walviſch.	24 Dec.	253656 - 17 - 8		
De Vogel Struis.	24 dito.	314045 - 19 - 10		
De Salmander.	1644. 5 Januarii.	147346 - 2 - 3		
			715048 - 19 - 9	
't Hof van Zeeland.		- - - -	- - - -	410457 -
De Provintien.		- - - -	- - - -	356484 -
Breda.		- - - -	- - - -	- -
Leeuwaarden.		- - - -	- - - -	- -

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
…-13- 6					
- -	- - -	- - -	- - -	296193- 4- 1	
- -	- - -	152701- 9- 7			
- -	- - -	- - -	98571-17- 1		2906116-17-11
- 3-13					
- -	- - -	- - -	409370-16- 4		3485191-14- 6
-19- 1					
- -	259071-12- 3				
- -	- - -	- - -	474009-13- 0		
- -	- - -	- - -	- - -	241073- 1-13	
- -	- - -	249587- 0-10			3227882- 5- 5
- 8-15					
- -	- - -	- - -	330927-12-15		
- -	- - -	- - -	- - -	257747- 8-14	2070666-10- 5

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder de Heer *Paulus Crook*, Directeur van Suratte, in 't jaar 1645.					
De Olifant.		24 Dec.	337386 - 13 - 4		
Malacca.		24 dito.	361723 - 14 - 3		
Nieuw Haarlem.		24 dito.	633403 - 0 - 12		
Banda.		24 dito.	298915 - 8 - 2		
De Post d'Adviso.	1645.	12 Julii.	40680 - 3 - 0		
				1672108 - 19 - 5.	
Orangie.			- - - -	- - - -	575981 - 1
Nieuw Zeeland.			- - - -	- - - -	301657 -
Nieuw Delft.			- - - -	- - - -	- -
Onder *Maximiliaan la Mair*, in 't jaar 1646.					
De Tyger.		18 Dec.	348219 - 1 - 15		
De Walvisch.		18 dito.	343125 - 19 - 9		
De Vrede.		18 dito.	242849 - 10 - 13		
Zutphen.		18 dito.	168473 - 19 - 1		
				1102668 - 11 - 6	
't Hof van Zeeland.			- - - -	- - - -	468995 -
Henriette Louisa.			- - - -	- - - -	133820 -
Nieuw Rotterdam.			- - - -	- - - -	- -
West - Vriesland.			- - - -	- - - -	- -
Nieuw Enkhuizen.			- - - -	- - - -	- -
Onder *Jeremias van Vliet*, Raad Extraordinair, en Landvoogt van Malacca, in 't jaar 1647.					
De Vogel Struis.		22 Dec.	274375 - 5 - 3		
Malacca.		22 dito.	242090 - 5 - 7		
De Salmander.		22 dito.	211434 - 4 - 1		
De Olifant.		22 dito.	209496 - 19 - 11		
Nieuw Haarlem.		22 dito.	183017 - 17 - 2		
				1120414 - 11 - 8	
De Provintien.			- - - -	- - - -	306553 -
Zeeland.			- - - -	- - - -	218334 -
Schiedam.			- - - -	- - - -	- -
Breda.			- - - -	- - - -	- -
Leeuwaarden.			- - - -	- - - -	- -
Onder *Cornelis Wollebrand Geleynsz*, in 't Jaar 1648.					
De Walvisch.		4 Januarii.	275362 - 11 - 15		
Zutphen.		4 dito.	177495 - 16 - 14		
De Tyger.		4 dito.	197214 - 0 - 5		
De Vrede.		4 dito.	131779 - 18 - 1		
De Koning van Polen.		4 dito.	22130 - 4 - 8		
				803982 - 11 - 11	
Orangie.			- - - -	- - - -	266955 -
Henriette Louisa.			- - - -	- - - -	137472 -
Noord Monster.			- - - -	- - - -	108812 -
Delft.			- - - -	- - - -	- -
Rotterdam.			- - - -	- - - -	- -
West - Vriesland.			- - - -	- - - -	- -
Enkhuizen.			- - - -	- - - -	- -

...eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
...7?- 5- 6	372058- 3- 0				2921806- 7-11
...2?- 0-10	- - -	307569-19- 5	289925-14-14	226630- 3-15	2529610-10- 2
...?-10-14	185699-17-12	- - -	173704-12- 9	146324-18- 6	2151032-11- 1
...9-13-11	239629-18-10	203836- 7- 3	166022-15-13	146919- 1- 8	2073630- 8- 8

Sche-

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder *Simon Pieterſz*, in 't jaar 1649.					
Malacca.		20 Januarii.	313211 - 10 - 2		
Princes Rojaal.		20 dito.	287018 - 10 - 14		
Olifant.		20 dito.	254242 - 6 - 3		
De Vogel Struis.		20 dito.	281805 - 5 - 3		
De Dromedaris.		20 dito.	78274 - 16 - 14		
				1214552 - 9 - 4	
De Provintien.		20 dito.	- - - -	- - - -	281646 -
't Hof van Zeeland.			- - - -	- - - -	278623 -
Schiedam.			- - - -	- - - -	- -
Zeelandia.			- - - -	- - - -	- -
Onder *Arent Barentſz Muykens*, Directeur van Suratte, in 't jaar 1650.					
Diamant.		11 Januarii.	322860 - 18 - 13		
Zutphen.		11 dito.	182960 - 9 - 11		
De Salamander.		11 dito.	206123 - 7 - 11		
De Laſtdrager.		11 dito.	162246 - 16 - 14		
				874191 - 13 - 1	
Orangie.		11 dito.	- - - -	- - - -	221323 -
Henriette Louiſa.			- - - -	- - - -	194364 -
Rotterdam.			- - - -	- - - -	- -
Breda.			- - - -	- - - -	- -
Leeuwaarden.			- - - -	- - - -	- -
Onder den Gouverneur Generaal van Indiën, *Cornelis van der Lyn*, in 't jaar 1651.					
De Walviſch, de Heer *Arnout Heuſen*.		31 Dec.	258981 - 13 - 6		
De Princes Rojaal.		31 dito.	284176 - 14 - 5		
De Olifant.		31 dito.	256074 - 17 - 12		
Malacca.		31 dito.	251272 - 19 - 11		
De Reyger.	1651.	22 Januarii.	203443 - 1 - 8		
				1253949 - 6 - 10	
't Hof van Zeeland.	1650.	11 Dec.	- - - -	- - - -	252439 -
De Provintien.		11 dito.	- - - -	- - - -	266953 -
Nieuw Zeelandia.		11 dito.	- - - -	- - - -	- -
Delft.		11 dito.	- - - -	- - - -	- -
Weſt-Vriesland, zyn *Ed*.	1651.	22 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Nieuw Enkhuizen.		22 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Jan van Teylingen*, Opperkoopman, in 't jaar 1652.					
De Diamant.			354744 - 3 - 4		
De Vogel Struis.			287628 - 12 - 0		
De Vrede.			237253 - 14 - 0		
De Salamander.			291160 - 7 - 4		
De Laſtdrager.			200622 - 6 - 2		
De Koning David.			156746 - 16 - 0		
				1528155 - 18 - 10	
De Prins Wilhem.			- - - -	- - - -	305780 -
Orangie.			- - - -	- - - -	327499 -
Henriette Louiſa.			- - - -	- - - -	158429 -
Rotterdam.			- - - -	- - - -	- -
Breda.			- - - -	- - - -	- -

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- 3 - 2					
- -	155877 - 11 - 9				
- -	- - -	312406 - 1 - 5			2243106 - 5 - 4
- 0 - 7					
- -	- - -	251574 - 2 - 10			
- -	- - -	- - -	210152 - 17 - 7		
- -	- - -	- - -	- - -	194810 - 15 - 8	1946417 - 9 - 1
- 16 - 5					
- -	- - -	257232 - 6 - 8			
- -	233504 - 19 - 15				
- -	- - -	- - -	246007 - 18 - 0		
- -	- - -	- - -	- - -	189902 - 14 - 7	2699991 - 1 - 13
- 15 - 8					
- -	- - -	267612 - 11 - 3			
- -	- - -	- - -	225960 - 8 - 8		2813437 - 13 - 13

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder de Heer *Gerard Demmer*, Ordinair Raad, in 't jaar 1653.				
De Perel.		426929 - 17 - 3		
Princes Rojaal.		371598 - 10 - 11		
Malacca.		373529 - 0 - 13		
De Olifant.		403099 - 5 - 8		
De Walvisch.		275708 - 11 - 4	1850865 - 5 - 7	
't Hof van Zeeland.		- - - -	- - -	334362-
De Provintien.		- - - -	- - -	444703-
Enkhuizen.		- - - -	- - - -	-
Onder den Landdroſt *Pieter Kemp*, in 't jaar 1653.				
De Phenix.		282548 - 14 - 7		
De Salmander.		299589 - 12 - 5		
De Koning David.		141843 - 5 - 15	723981 - 12 - 11	
Prins Willem.		- - - -	- - -	305126
Orangie.		- - - -	- - -	259932
De Leeuwinne.		- - - -	- - - -	-
Nieuw Rotterdam.		- - - -	- - - -	-
De Avondſtar.		- - - -	- - - -	-
Onder *Huybert de Laresse*, Opperkoopman, in 't jaar 1654.				
Muiden.	7 Nov.	85797 - 15 - 9		
Weeſp.	7 dito.	104527 - 6 - 6	190325 - 1 - 15	
Ter Schelling.	7 dito.	- - - -	- - - -	-
De Vergulde Draak.	7 dito.	- - - -	- - - -	-
Onder de Heer *Ryklof van Goens*, in 't jaar 1655.				
De Perel.	22 Januarii.	421417 - 3 - 13		
De Princes Rojaal.	22 dito.	182545 - 1 - 14		
De Dolfyn.	22 dito.	241497 - 5 - 2		
De Gideon.	22 dito.	274114 - 8 - 13		
De Jonge Prins te Paard, een gehuurd Schip.	1 April.	86266 - 0 - 7	1208540 - 0 - 1	
De Koning van Polen.	1 dito.	- - - -	- - -	24062
Tertholen.	1 dito.	- - - -	- - -	14947
Henriette Louiſa.	1 dito.	- - - -	- - -	27458
Dordrecht.	1 dito.	- - - -	- - - -	-
Breda.	1 dito.	- - - -	- - - -	-
Onder de Heer *Gaſpar van den Bogaarde*, Extraordinair Raad, in 't jaar 1656.				
De Provintie van Zeeland.	24 Dec.	- - - -	- - -	26398
't Hof van Zeeland.	24 dito.	- - - -	- - -	21699
Malacca.	24 dito.	254955 - 3 - 5		
De Walvisch.	24 dito.	222836 - 3 - 15		
De Olifant.	24 dito.	317938 - 11 - 8		
Orangie.	24 dito.	493578 - 13 - 15		
Enkhuizen.	24 dito.	235880 - 14 - 9	1525189 - 7 - 4	
De Phenix.		- - - -	- - - -	-
Nieuw Rotterdam.		- - - -	- - - -	-
De Gekroonde Leeuw.		- - - -	- - - -	-

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
…-18- 3				344878-12-10	
- -	- - -	- - -	- - -		2974809-16- 4
…- 4-13					
- -	133278- 5-10				
- -	- - -	231029- 6-13			
- -	- - -	- - -	117080-14- 4		1770429- 4- 3
…- 7- 5					
- -	- - -	- - -	- - -	100587-10- 7	379034-19-11
…-14-11					
- -	288282- 8-12				
- -	- - -	- - -	305601- 0- 9		2467112- 4- 1
…- 6-12					
- -	151041-18- 0				
- -	- - -	315985-18-15			
- -	- - -	- - -	- - -	238714-11- 5	2711914- 2- 4

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den E. *Thys Crab*, Equipagie-Meester, in 't jaar 1657.				
Prins Willem.		- - - -	- - - -	301720-
Henriette Louisa.		- - - -	- - - -	306980-
De Avondstar.		- - - -	- - - -	222979-
't Wapen van Amsterdam.		274060-13-12		
't Wapen van Holland.		240722- 0- 6		
Amersfoort.		229229-19- 6		
Aarnhem.		767178- 0- 0	1511190-13- 8	
Dordrecht.		- - - -	- - - -	- -
't Slot Honingen.		- - - -	- - - -	- -
West-Vriesland.		- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *Joan Cunæus*, Ordinair Raad, in 't jaar 1658.				
De Peerel.		407049- 9-12		
Malacca.		258197-13- 5		
Princes Rojaal.		302194- 5-15		
De Ulisses.		175077-17-11	1142519- 6-11	
Orangie.		- - - -	- - - -	348790-
't Hof van Zeeland.		- - - -	- - - -	345477-
Hector.		- - - -	- - - -	- -
Achilles.		- - - -	- - - -	- -
Enkhuizen.		- - - -	- - - -	- -
De Gekroonde Leeuw.		- - - -	- - - -	- -
Onder den E: *Isaäc Koedyk*, in 't jaar 1659.				
Amersfoort.		283461-18- 6		
't Wapen van Amsterdam.		233025- 4-14		
Naarden.		80766- 3- 3		
Erasmus.		54669-16-15	651923- 3- 6	
De Provintien.		- - - -	- - - -	232134-
't Jagt Vlissingen.		- - - -	- - - -	117854-
De Phenix.		- - - -	- - - -	- -
Zierikzee.		- - - -	- - - -	- -
De Walvisch.		- - - -	- - - -	- -
De Olifant.		- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *Pieter Sterthemius*, Directeur van Bengale, in 't Jaar 1660.				
't Wapen van Holland.		696374-11- 2		
Princes Rojaal.		370316-11- 5		
De Peerel.		308207-15-14		
De Vogelzang.		91409- 5-14		
Hilversum.		27778-11- 5	1494086-15- 8	
Prins Willem.		- - - -	- - - -	493167
't Zeepaard.		- - - -	- - - -	198502
Dordrecht.		- - - -	- - - -	- -
't Slot van Honingen.		- - - -	- - - -	- -
West-Vriesland.		- - - -	- - - -	- -
Aarnhem.		- - - -	- - - -	- -

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
10- 7-11					
- -	166721-18- 6				
- -	- - - -	323848- 4- 4			
- -	- - - -	- - - -	190414- 5- 5		
					3023855- 2- 9
7-13- 1					
- -	146872- 9- 7				
- -	- - - -	191940- 9- 9			
- -	- - - -	- - - -	361516-12-12		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	466158- 3- 3	
					3003274-14-11
3- 8-11					
- -	202700- 7-12				
- -	- - - -	142837- 1- 5			
- -	- - - -	- - - -	213762- 3-10		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	221571-11- 2	
					1782782-15-14
- 6- 0					
- -	221080- 9-10				
- -	- - - -	247719-10-13			
- -	- - - -	- - - -	264335-13- 0		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	276426-16- 8	
					3195318-11- 7

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den E. *Andries Frisius*, Secretaris der Hooge Regering, in 't jaar 1661.				
't Wapen van Amsterdam.	17 Dec.	353728 - 14 - 8		
Amersfoort.		325979 - 15 - 14		
Malacca.		291879 - 6 - 15		
Venenburg.		149818 - 5 - 0		
't Kalf.		68535 - 11 - 5	1189941 - 13 - 10	
't Hof van Zeeland.		- - - -	- - - -	278431 -
Orangie.		- - - -	- - - -	283223 -
Mars.		- - - -	- - - -	-
De Nagelboom.		- - - -	- - - -	-
Onder d'Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, Raad Ordinair, in 't jaar 1662.				
't Wapen van Holland.	23 Dec.	520565 - 11 - 9		
Marzeveen.		501843 - 13 - 14		
Aarnhem.		475059 - 11 - 1		
De Anjelier.		83318 - 10 - 5		
De Ojevaar.		143203 - 1 - 2	1723990 - 7 - 15	
De Prins Wilhem.		- - - -	- - - -	412482 -
De Princes Rojaal.		- - - -	- - - -	406556 -
De Phenix.		- - - -	- - - -	-
De Gekroonde Leeuw.		- - - -	- - - -	-
Onder den E. *Herman Klenk van Odesse*, Advocaat Fiscaal van Indiën, in 't jaar 1663.				
't Wapen van Amsterdam.	26 Dec.	486707 - 13 - 6		
Amersfoort.		448518 - 7 - 0		
De Peerel.		429012 - 1 - 3		
De Wassende Maan.		221879 - 13 - 3		
Nieupoort.		92768 - 19 - 11		
't Roode Hart.		81761 - 1 - 10	1760642 - 16 - 1	
Walcheren.		- - - -	- - - -	442480
't Hof van Zeeland.		- - - -	- - - -	387072
't Slot van Honingen.		- - - -	- - - -	-
De Jonge Prins.		- - - -	- - - -	-
Onder d'E. Heer *Dirk Jansz Steur*, Raad Ordinair, in 't jaar 1664.				
Orangie.	21 Dec.	- - - -	- - - -	340496
't Zeepaard.		- - - -	- - - -	156240
Achilles.		- - - -	- - - -	182731
Marzeveen.		371244 - 2 - 12		
Kennemerland.		356151 - 6 - 1		
Rynland.		248213 - 18 - 12		
't Huis te Swieten.		254559 - 8 - 5		
De Beurs van Amsterdam.		64899 - 8 - 3		
Loosduinen.		74045 - 0 - 2		
't Advysjagt de Meyboom, van Ceylon.	23 Januarii.	2300 - 0 - 0	1371413 - 4 - 3	
Dordrecht.		- - - -	- - - -	-
De Nagelboom.		- - - -	- - - -	-

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
4-12-4					
- -	- - -	169187-10-0			
- -	- - -	- - -	213006-16-6		
					2133790-12-4
8-9-3					
- -	371968-6-3				
- -	- - -	- - -	- - -	439431-12-0	
					3354428-15-5
3-4-11					
- -	- - -	333979-10-7			
- -	- - -	- - -	400718-11-13		
					3324894-3-0
57-15-14					
- -	255106-6-5				
- -	- - -	- - -	- - -	222837-10-11	
					2528824-17-1

Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder den E: *Pieter de Bitter*, Commandeur, in 't jaar 1665.				
De Phenix.		297326 - 1 - 12		
De Nootenboom.		293688 - 4 - 15		
De Ryzende Zon.		288400 - 15 - 7		
Brederode.		296773 - 9 - 11		
't Wapen van Hoorn.		300464 - 13 - 13		
Amſtelland.		282785 - 13 - 3		
De Coge.		67972 - 16 - 6		
Nieuwenhove.		77251 - 14 - 13		
			1904663 - 10 - 0	
Walcheren.		- - - -	- - - -	346964 -
Diemermeer.		- - - -	- - - -	272087 -
De Ojevaar.		- - - -	- - - -	300246 -
't Slot van Honingen.		- - - -	- - - -	- -
De Jonge Prins.		- - - -	- - - -	- -
Onder den E: *Jacob Cauw*, Commandeur, in 't jaar 1666.				
De Waſſende Maan.		138867 - 7 - 9		
De Vogelenzang.		118033 - 1 - 4		
Venenburg, van Bengale, en Ceylon.		388946 - 0 - 2		
			645846 - 8 - 15	
Buyenskerk.		- - - -	- - - -	110760 -
't Kalf, van Bengale, en Ceylon.		- - - -	- - - -	206353 -
Meerman.		- - - -	- - - -	- -
Elburg.		- - - -	- - - -	- -
Onder den E: Heer *Johan van Dam*, Raad Extraordinair, en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1667.				
Zuidpolsbroek.		375847 - 5 - 0		
't Wapen van Amſterdam.		367680 - 8 - 14		
Amersfoort.		381119 - 18 - 3		
Eſperançe.		116032 - 9 - 8		
Sparendam, van Bengale, en Ceylon.		212664 - 1 - 6		
			1453344 - 2 - 15	
Nieuw Middelburg.		- - - -	- - - -	327501 -
Walcheren.		- - - -	- - - -	363373 -
Opperdoes, van Bengale, en Ceylon.		- - - -	- - - -	126919 -
Hazenberg.		- - - -	- - - -	- -
De Eendragt.		- - - -	- - - -	- -
't Kaſteel van Medenblik.		- - - -	- - - -	- -
Cecilia, van Bengale, en Ceylon.		- - - -	- - - -	- -

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-17-13					
- -	- - -	386122-12- 2			
- -	- - -	- - -	438407-15- 3		
					3648491-15- 2
- 0-13					
- -	88721- 1- 5				
- -	- - -	- - -	- - -	72498-18- 7	
					1124180- 9- 8
- 7- 9					
- -	195537-10-15				
- -	- - -	266545-12-13			
- -	- - -	- - -	- - -	262569-16- 4	
- -	- - -	- - -	123269-17- 0		
					3119060- 7- 8

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder *Jan van der Laan*, Sergeant Majoor op Ceylon, in 't jaar 1668.				
't Wapen van Hoorn.	6 Octob.	156287 - 0 - 13		
Alphen.	6 dito.	133[illegible]15 - 4 - 14		
De Hollandze Thuin.	6 Dec.	403209 - 4 - 5		
Kattenburg.	6 dito.	2[illegible]2165 - 4 - 3		
De Vryheid.	23 dito.	428343 - 16 - 0		
Amerongen.	23 dito.	155960 - 8 - 0		
De Waffende Maan. } van Ceylon.		131791 - 19 - 2		
Vlaardingen. } van Ceylon.	1668. 24 Januarii.	52390 - 15 - 0		
Loosduinen. } van Ceylon.		48335 - 15 - 9	1801499 - 7 - 14	
't Wapen van Middelburg.	1667. 6 Dec.	- - - -	- - - -	207691 -
Oudshoorn.	6 dito.	- - - -	- - - -	174175 -
De Tyger.	6 dito.	- - - -	- - - -	196997 -
Dordrecht.	6 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Spreeuw.	31 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Jonge Prins	23 dito.	- - - -	- - - -	- -
Constantia.	6 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder den E. Heer *Jan Thysz Payart*, Raad Extraordinair, in 't jaar 1669.				
Zuidpolsbroek.	1 Dec.	351252 - 0 - 1		
't Huis te Velzen.	1 dito.	211398 - 1 - 0		
't Wapen van der Gouw.	1 dito.	165037 - 7 - 5		
Oostenburg.	14 dito.	362274 - 3 - 1		
De Handelaar.	14 dito.	209841 - 17 - 14		
't Stigt van Utrecht.	20 dito.	301134 - 19 - 1		
Papenburg.	1669. 31 Januarii.	97796 - 4 - 2		
De Coge.	28 dito.	242396 - 15 - 15		
Muizenburg. } van Ceylon.		157522 - 14 - 11		
Brederode. } van Ceylon.		179195 - 14 - 15		
Sparendam. } van Ceylon.		203208 - 8 - 8	2481008 - 6 - 9	
't Wapen van Terveer.	1668. 1 Dec.	- - - -	- - - -	150632
De Ryzende Zon.	1 dito.	- - - -	- - - -	154161
Nieuw Middelburg.	20 dito.	- - - -	- - - -	373451
Hazenberg.	1669. 31 Dec.	- - - -	- - - -	139223
't Wapen van Rotterdam.	1668. 1 Dec.	- - - -	- - - -	- -
De Vrye Zee.	1 dito.	- - - -	- - - -	- -
Voorzigtigheid.	20 dito.	- - - -	- - - -	- -
Batavia.	1 dito.	- - - -	- - - -	- -

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-18- 1					
- -	209943-14- 7				
- -	- - -	170219- 1- 0			
- -	- - -	- - -	268129-0- 14		
- -	- - -	- - -	- - -	127026- 9- 6	3155682-11-10
-13-12					
- -	- - -	205520- 9- 7			
- -	218138-14-13				
- -	- - -	- - -	160989-14-15		
- -	- - -	- - -	- - -	143353-18-12	4026480-18- 4

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den E: Heer *Mattheus van den Brouke*, Raad Ordinair, in 't jaar 1670.				
De Hollandze Thuin.	18 Nov.	388957 - 11 - 6		
Amersfoort.	18 dito.	265612 - 3 - 15		
De Burgt van Leyden.	18 dito.	277685 - 11 - 6		
Ternate.	18 dito.	284697 - 0 - 0		
Damiate.		471911 - 15 - 8		
Tulpenburg.		408196 - 1 - 4		
Osdorp.		92348 - 13 - 14		
Uitdam.		106670 - 19 - 0		
De Beemster, van Ceylon.	1670. 15 Januarii.	249916 - 4 - 10		
			2545996 - 0 - 15	
't Wapen van Zierikzee.	1669. 18 Nov.	- - - -	- - - -	242013
't Wapen van Middelburg.	18 dito.	- - - -	- - - -	191261
't Wapen van Tergoes.	18 dito.	- - - -	- - - -	179370
't Wapen van Vlissingen.	18 dito.	- - - -	- - - -	393097
Oudshoorn.	1670. 15 Januarii.	- - - -	- - - -	228155
Delftshaven.	1669. 18 Nov..	- - - -	- - - -	- -
De Eendragt.		- - - -	- - - -	- -
De Jonge Prins.		- - - -	- - - -	- -
't Kasteel van Medenblik.		- - - -	- - - -	- -
De Gekroonde Vrede.		- - - -	- - - -	- -
Onder *Ysbrand Godsken*, Directeur van Persiën, in 't jaar 1671.				
't Stigt van Utrecht.		377812 - 8 - 10		
't Wapen van der Gouw.		281919 - 11 - 13		
De Vryheid.		405686 - 1 - 11		
Zuidpolsbroek.		374652 - 3 - 3		
Wimmenom.	1671. 31 Januarii.	148315 - 3 - 12		
Zaxenburg.	31 dito.	138285 - 1 - 10		
't Huis te Velzen. } van Ceylon.		425128 - 16 - 5		
Spanbroek. } van Ceylon.		104405 - 17 - 13		
Kattenburg. } van Ceylon.		- - - -	- - - -	407153
Zoetendaal.		188139 - 1 - 10		
			2444344 - 6 - 7	
Nieuw Middelburg.		- - - -	- - - -	369096
't Wapen van Terveer.		- - - -	- - - -	274150
Prins Willem de Derde.		- - - -	- - - -	372659
De Vrye Zee.		- - - -	- - - -	- -
Dordrecht.		- - - -	- - - -	- -
't Wapen van Hoorn.		- - - -	- - - -	- -
De Gerechtigheid.		- - - -	- - - -	- -
't Hof van Breda.		- - - -	- - - -	- -

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
…-17-2½					
- -	213638-9-1				
- -	- - - -	312624-10-3			
- -	- - - -	- - - -	281732-3-1		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	228865-8-8	
- -	- - - -	- - - -	- - - -	207395-6-8	
					5024149-15-6½
…-11-1					
- -	298488-12-8				
- -	- - - -	374168-14-1			
- -	- - - -	- - - -	248480-13-7		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	207625-9-9	
- -	- - - -	- - - -	- - - -	190245-18-13	
					5186414-5-14

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder *Aarnoud van Overbeek*, Raad van Justitie, in 't jaar 1672.				
Swaanenburg, van Ceylon.	1672. 20 Januarii.	- - - -	- - - -	170848 -
Tidor.	1671. 18 Dec.	- - - -	- - - -	365615 -
't Wapen van Zierikzee.	18 dito.	- - - -	- - - -	325845 -
't Wapen van der Goes.	18 dito.	- - - -	- - - -	244587 -
't Dolphyntje, van Ceylon.	1672. 20 Januarii.	- - - -	- - - -	27142 -
Ternate.	20 dito.	392921 - 9 - 3		
Oostenburg.	20 dito.	366601 - 3 - 2		
De Voorzigtigheid.	20 dito.	330505 - 14 - 3		
Goyland.	31 dito.	118006 - 18 - 0		
Grootenbroek.	31 dito.	133460 - 3 - 12		
Spaarendam, van Ceylon.	20 dito.	217055 - 1 - 10		
			1558550 - 9 - 14	
Delftshaven.	1671. 18 Dec.	- - - -	- - - -	- -
't Wapen van Rotterdam.	18 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Gekroonde Vrede.	18 dito.	- - - -	- - - -	- -
't Kasteel van Medenblik.	18 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder Schipper *Abraham Huybertsz*, in 't jaar 1673.				
't Wapen van Terveer.	Febr.	- - - -	- - - -	- -
Alphen.	dito.	374474 - 13 - 5		
De Hoeker de Kokmeeuw, van Ceylon.	1673. 9 dito.	9161 - 10 - 12	383636 - 4 - 1	
Pynaker.	9 dito.	- - - -	- - - -	- -
Europa.	9 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Starmeer.	9 dito.	- - - -	- - - -	- -
Paapenburg.	9 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Nicolaas de Roy*, Ziams Opperhooft, in 't jaar 1674.				
De Burgt van Leyden.	2 Febr.	332918 - 7 - 1		
De Hollandze Thuin.	2 dito.	373944 - 10 - 11		
De Hoeker de Swemmer, van Ceylon.	2 dito.	20829 - 4 - 3	727692 - 1 - 15	
Nieuw Middelburg.	2 dito.	- - - -	- - - -	252344
Prins Willem de Derde.	2 dito.	- - - -	- - - -	28322
Buuren.	2 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Beemster.	2 dito.	- - - -	- - - -	- -
Spanbroek.	2 dito.	- - - -	- - - -	- -
't Hof van Breda.	2 dito.	- - - -	- - - -	- -

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- 0-11					
	308392-19-12				
		373660-18-11			
			253777-17-13		
				395576-16-7	4023998-3-4
-13-11					
	256423-18-15				
			213744-3-6		
		268643-6-9			
				263014-1-1	1688316-7-11
0-12-8					
	135167-13-13				
		126099-6-12			
			127950-15-5		
				183534-9-15	1836015-0-4

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder den E. *Cornelis Valkenier*, Koopman en Hooft in Tonkin, in 't jaar 1675.				
De Preſident, van Ceylon.	1675. 7 Januarii.	162972 - 15 - 6		
Macaſſer.	15 Nov.	353214 - 2 - 3		
't Stigt van Utrecht.	15 dito.	293528 - 13 - 4		
Aſia.	30 Januarii.	366031 - 16 - 6		
't Wapen van Alkmaar.	30 dito.	345644 - 3 - 10		
Den Briel, van Ceylon.		300599 - 4 - 5		
De Hoeker de Quartel, van Ceylon.	7 dito.	14364 - 19 - 5		
			1836355 - 14 - 7	
't Wapen van Zierikzee.	7 dito.	- - - -	- - - -	295332 -
Tidor.	1674. 15 Nov.	- - - -	- - - -	337695 -
De Vrye Zee.	15 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Eendragt.	15 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Jonge Prins.	15 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Vryheid.	15 dito.	- - - -	- - - -	- -
't Wapen van Tergoes, van Ceylon.	7 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Onder den E: Heer *Nicolaas Verburg*, Directeur Generaal, in 't jaar 1676.				
Ternate.	17 Nov.	550326 - 3 - 7		
Sumatra.	17 dito.	425982 - 5 - 5		
Ooſtenburg.	17 dito.	399279 - 0 - 15		
De Hoveling.	17 dito.	125499 - 2 - 2		
Ceylon.	1676.	193085 - 6 - 3		
De Voorzigtigheid.		167359 - 18 - 7		
De Beemſter, van Ceylon.		97915 - 7 - 2		
			1955847 - 3 - 9	
Hendrik Mauritz.	1675. 17 Nov.	- - - -	- - - -	437248 -
Couwerven.	17 dito.	- - - -	- - - -	319972 -
De Alexander.	17 dito.	- - - -	- - - -	169835 -
Sparendam, van Ceylon.	17 dito.	- - - -	- - - -	103407 -
't Eiland Mauritius.	17 dito.	- - - -	- - - -	- -
Africa.	17 dito.	- - - -	- - - -	- -
America.	17 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Blaauwe Hulk.	17 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder den Commandeur *Gysbert David Strandwyk*, Vice-preſident van Schepenen, in 't jaar 1677.				
De Burgt van Leyden.	21 Nov.	417081 - 0 - 0		
De Hollandze Thuin.	21 dito.	477331 - 16 - 3		
Europa.	21 dito.	377739 - 1 - 1		
Alkmaar.		302277 - 13 - 3		
De Geele Beer.		66660 - 5 - 4		
De Juffrouw Maria.		- - - -	- - - -	- -
Roemerswaal, van Ceylon.	1677. 26 Januarii.	85736 - 1 - 3		
			1726825 - 16 - 14	
Tidor.	1676. 21 Nov.	- - - -	- - - -	351954 -
Willem Hendrik.	21 dito.	- - - -	- - - -	344023 -
't Wapen van Tergoes, van Ceylon.	1677. 26 Januarii.	- - - -	- - - -	112024 -
Delftshaven.	1676. 21 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Hellevoetſluis.	21 dito.	- - - -	- - - -	- -
Den Briel.	21 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Gekroonde Vrede.	21 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Eendragt.		- - - -	- - - -	- -

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
…-12- 0					
-	210177- 2- 8				
-	-	216086-19-12			
-	-	-	235973-16- 7		
-	-	-	-	258232- 1- 8	
…- 5-14					3549517-12- 8
…- 2- 4					
-	280655- 4- 6				
-	-	327262- 3- 4			
-	-	-	307597-11- 4		
-	-	-	-	225831- 5-13	
					4127656-10- 8
-	-	-	113527-10-12		
…-11-12					
-	206847- 6-10				
-	-	222753-18- 4			
-	-	-	211169-13-15		
-	-	-	-	191787-11- 9	
-	-	-	-	94567-13- 8	
					3575483- 3- 4

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder den E: Heer *Constantyn Ranst*, Raad Ordinair, in 't jaar 1678.					
Asia.		24 Nov.	301339 - 4 - 3		
De Vrye Zee.		24 dito.	272708 - 4 - 3		
De Vryheid.		24 dito.	331456 - 16 - 9		
Nieuw Middelburg.		24 dito.	257494 - 4 - 7		
't Huis te Velzen.		28 Dec.	184177 - 14 - 2		
				1347176 - 3 - 8	
Couwerven, van Ceylon.		28 dito.	- - - -	- - - -	137377
Kortgene.		24 Nov.	- - - -	- - - -	342863
Zierikzee.		24 dito.	- - - -	- - - -	355181
Poelo - rhun.	1678.	14 Febr.	- - - -	- - - -	102133
De Krygsman.		14 dito.	- - - -	- - - -	- -
Bloemendaal.			- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *Jacob van der Wayen*, Raad van Justitie, in 't jaar 1679.					
De Snoeper.		Dec.	4157 - 0 - 0		
Africa.	1679.	Febr.	587485 - 8 - 1		
America.			542863 - 10 - 1		
De Fluit Jonas.			318962 - 3 - 12		
Ceylon, van Ceylon.	1679.	10 Januarii.	286366 - 15 - 11		
De Quartel.			12042 - 17 - 4		
				1751877 - 14 - 13	
Henrik Mauritz.			- - - -	- - - -	455872
Macasser.			- - - -	- - - -	422228
Den Briel, van Ceylon.		10 dito.	- - - -	- - - -	196095
Zilverstein.			- - - -	- - - -	- -
Hellevoetsluis.			- - - -	- - - -	- -
De Juffrouw Maria.			- - - -	- - - -	- -
Onder den E: Heer *Sybrand Abbema*, Raad Extraordinair, en Directeur van Suratte, in 't jaar 1680.					
't Land Schouwen.		24 Nov.	- - - -	- - - -	317890
Tidor.		24 dito.	- - - -	- - - -	335876
't Huis te Merwe.	1680.	16 Maart.	- - - -	- - - -	207267
Europa.	1679.	24 Nov.	638350 - 6 - 6		
St. Andries.		24 dito.	379979 - 5 - 8		
De Hoeker de Romein.		13 Octob.	50133 - 4 - 6		
Ternate.	1680.	16 Maart.	316931 - 17 - 11		
Sumatra, van Ceylon.		8 Januarii.	191426 - 9 - 7		
				1576821 - 3 - 6	
Tertholen.			- - - -	- - - -	- -
Asia.			- - - -	- - - -	- -
Schieland.	1679.	24 Nov.	- - - -	- - - -	- -

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-14- 7					
- -	70019- 6- 1				
- -	- - -	- - -	- - -	104986-10-13	
					2459738-13-13
- 3- 8					
- -	238738-10- 9	- - -	- - -	235435-19- 3	
- -	- - -	337618-12- 2			
- -	- - -	- - -	251737-12-11		
					3889604-12-14
- -	15286- 0-11	15824- 6-14			
-15-14					
-15-13					
- -	- - -	- - -	203830-13- 8	169539-13-13	
- -	210367-15- 0	163118-9 - 7			
					3386576-14- 6

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder *Ryklof van Goens*, de Jonge, Raad Extraordinair, in 't jaar 1681.				
China.	27 Nov.	487579 - 13 - 4		
Alkmaar.	27 dito.	472275 - 16 - 13		
Zilverſtein.	23 Dec.	514744 - 16 - 9		
De Vrye Zee.	1681. 13 Januarii.	438744 - 11 - 5		
Java.	13 dito.	166960 - 4 - 3	- - - -	- -
Spaarwoude.	21 Maart.	199791 - 16 - 9		
Ooſtenburg, van Ceylon.	14 Januarii	260849 - 10 - 14		
			2540946 - 9 - 9	
De Burgt van Leyden.	1680. 27 Nov.	- - - -	- - - -	425314
Willem Henrik.	27 dito.	- - - -	- - - -	424628
Mauritius.	23 Dec.	- - - -	- - - -	41289
De Geele Beer.	1681. 21 Maart.	- - - -	- - - -	152253
Henrik Mauritz, van Ceylon.	14 Januarii	- - - -	- - - -	187501
De Blaauwe Hulk.	1680. 23 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Onder den Ed: Hr. *Ryklof van Goens*, de Oude, Gouverneur Generaal van Indiën, in 't jaar 1682.				
't Land Schouwen.	26 Nov.	371726 - 2 - 13	- - - -	- -
Africa.	26 dito.	458871 - 2 - 10	- - - -	- -
De Hoeker de Poſthoorn.	26 dito.	9354 - 2 - 13		
Koeverden, van Ceylon.	1682. 20 Januarii.	397164 - 3 - 1		
Weſter-Amſtel, van Ceylon.	20 dito.	117919 - 10 - 3		
			1355035 - 1 - 8	
De Hollandze Thuin.	1681. 20 Dec.	- - - -	- - - -	454232
De Vryheid.	20 dito.	- - - -	- - - -	280448
Cortgene.	1682. 20 Januarii.	- - - -	- - - -	469730
Onder den Opperkoopman *Henrik van Outhoorn*, in 't jaar 1683.				
Europa.	27 Febr.	570285 - 10 - 12		
Aſia.	27 dito.	621000 - 0 - 13		
Goudeſtein.	27 dito.	594590 - 7 - 14		
Den Berg China, van Ceylon.	1684. 31 Januarii.	580983 - 19 - 12		
Kroonenburg, van Ceylon.	31 dito.	109128 - 12 - 11	- - - -	114383
			2475988 - 11 - 14	
Tidor.	1683. 27 Febr.	- - - -	- - - -	645273
Schiebroek.	27 dito.	- - - -	- - - -	92885
Henrik Mauritz.	1684. 31 Januarii.	- - - -	- - - -	550297
Schieland.	1673. 27 Febr.	- - - -	- - - -	- -
Java.	27 dito.	- - - -	- - - -	- -
Met 2 Fluiten, Stryen en Spyk, doch 't Huis te Spyk te rug gekeert.		- - - -	- - - -	- -

...land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	- - - -	- - - -	118218-14-12	118622- 1- 5	
- -	279374-17- 8	280453-12-12			
- -	26719-12- 4	26779-15-10			
...- 8- 0					
- -	- - - -	- - - -	245825- 2- 0	242969-15- 1	
					5110897- 8-13
- -	- - - -	- - - -	53611- 8-12		
- -	- - - -	- - - -	6575- 6- 9	62181- 6- 5	
- -	81366-14- 3	21260-18- 3			
- -	71052- 1- 8	131695-16- 6			
...-13- 6					
					2987190-6 -12
- -	- - - -	- - - -	7461- 6- 0		
- 4-13					
- -	243603- 7- 6	186817- -1-11			
- -	- - - -	- - - -	233307-16- 6	178405- 3-10	
- -	- - - -	- - - -	123087-14-10	57798-11- 3	
					4901847-11- 9

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Commandeur van Jaffanapatam, *Jorefas Vosch*, in 't jaar 1684.					
't Huis te Spyk.		26 Dec.	138633 - 12 - 3	- - - -	- -
Adrichem.		26 dito.	190760 - 5 - 14		
De Ridderschap van Holland.	1684.	16 Febr.	579259 - 0 - 0		
Alkmaar.		16 dito.	479281 - 19 - 8		
De Vrye Zee.		16 dito.	458912 - 4 - 6		
De Purmer, van Choromandel.		9 dito.	166663 - 3 - 5		
't Land Schouwen, van Ceylon.		16 Januarii.	346246 - 18 - 11		
Willem Hendrik, van Ceylon.		16 dito.	127231 - 17 - 14	- - - -	122014
De Purmer, voor Rekening de part Vojagie.		12 Febr.	295918 - 1 - 8	2782907 - 3 - 8	
Stavenisse.	1683.	26 Dec.	- - - -	- - - -	186452
De Burgt van Leyden.	1684.	16 Febr.	- - - -	- - - -	422870
Africa.		16 dito.	- - - -	- - - -	540998
Mauritius.		16 dito.	- - - -	- - - -	- -
Westbroek.	1683.	26 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Oostenburg.	1684.	16 Febr.	- - - -	- - - -	- -
Onder den Opperkoopman des Kasteels, *Mattheus Lugtenburg*, in 't jaar 1685.					
De Princes Maria.		28 Nov.	670576 - 6 - 2		
Princeland.		28 dito.	35 - 14 - 0	- - - -	- -
Honselaardyk.		28 dito.	10235 - 14 - 0	- - - -	- -
Kortgene.		28 dito.	51488 - 11 - 9	- - - -	- -
Jambi.	1685.	7 Febr.	98806 - 13 - 9		
't Duifje.		16 Maart.	16251 - 4 - 2		
De Juffr. Anna, van Choromandel.	1685.	8 Octob.	297075 - 8 - 6		
De Romein, van Bengale.			420050 - 0 - 6		
Zilverstein, van Ceylon.	1685.	9 Januarii.	322404 - 4 - 1		
Langewyk.		9 dito.	110981 - 3 - 12		
				1997904 - 19 - 15	
De Vryheid.	1684.	28 Nov.	- - - -	- - - -	609539
St. Maartensdyk.	1685.	7 Febr.	- - - -	- - - -	115117
Koeverden.		7 dito.	- - - -	- - - -	202882
De Beurs.		7 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder *Willem Carel Hartsink*, President op Mazulipatam, in 't jaar 1686.					
Bantam.		6 Dec.	633148 - 16 - 15		
De Ridderschap.		6 dito.	673996 - 1 - 3		
Sillida.	1686.	24 Febr.	143408 - 10 - 4		
Stavenisse, van Bengale.	1685.	6 Dec.	454402 - 6 - 5		
Java, van de Kust.		8 Octob.	482041 - 8 - 9		
Waterland, van Ceylon.	1686.	19 Januarii.	415830 - 0 - 10		
Schiebroek, van Ceylon.		19 dito.	45892 - 16 - 4		
				2848720 - 0 - 2	
Hendrik Mauritz.	1685.	6 Dec.	- - - -	- - - -	610376
De Krygsman.	1686.	24 Febr.	- - - -	- - - -	142795
Eemeland, van Bengale.	1685.	31 Dec.	- - - -	- - - -	84700
Eemeland, van de Kust.	1686.	22 Febr.	- - - -	- - - -	136084
Den Eenhoorn, van Ceylon.		19 Januarii.	- - - -	- - - -	255036
Schieland.	1685.	6 Dec.	- - - -	- - - -	- -
China.		6 dito.	- - - -	- - - -	- -
Goudestein.		6 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Groote Visscherye.	1686.	9 Januarii.	- - - -	- - - -	- -

...land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-	- - -	- - -	- - -	63471 - 14 - 6	
-	20748 - 12 - 14	20748 - 12 - 14	20748 - 12 - 14	20748 - 12 - 14	
- 16 - 2					
-	167056 - 11 - 11	227551 - 1 - 15			
-	- - -	89717 - 12 - 4			
-	- - -	- - -	163366 - 16 - 7	230989 - 7 - 3	5080390 - 14 - 13
-	323155 - 0 - 6	15249 - 18 - 5			
-	- - -	- - -	353916 - 10 - 5		
-	- - -	- - -	- - -	383462 - 14 - 5	
- 12 - 7					
-	- - -	192500 - 10 - 0			4193729 - 5 - 11
- 17 - 9					
-	349336 - 15 - 3				
-	- - -	386280 - 11 - 0			
-	- - -	- - -	372569 - 12 - 0		
-	- - -	- - -	- - -	382737 - 8 - 6	5568644 - 4 - 14

Schepen.	Jaaren.	Maanden		Amsterdam.	
Onder den Boekhouder Generaal, *Daniel Braams*, in 't jaar 1687.					
Castricom.		30 Nov.	418083 - 18 - 15		
Spierdyk.		30 dito.	329496 - 11 - 7	- -	
De Post.	1687.	6 Maart.	190659 - 7 - 5		
Zuidbeveland.		6 dito.	168526 - 14 - 15		
De Helder, van Bengale.	1686.	31 Dec.	662950 - 4 - 0		
Alkmaar, van Choromandel.		13 Octob.	564678 - 13 - 6		
Princeland, van Ceylon.	1687.	21 Januarii.	393392 - 7 - 3		
Langewyk, van Ceylon.		21 dito.	285670 - 11 - 15		
				3013458 - 9 - 2	
Oosterland.	1686.	30 Nov.	- - - -	- - - -	51538
De Schelde.		30 dito.	- - - -	- - - -	31270
Schouwen.	1687.	21 Januarii	- - - -	- - - -	58369
Voorschooten.		21 dito.	- - - -	- - - -	10212
Kroonenburg, van Choromandel.	1686.	13 Octob.	- - - -	- - - -	- -
Voorschooten, van Bengale.		5 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Honselaardyk.		30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
De Gulde Wagen.		30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Onder den Commandeur *Jacob Couper*, in 't jaar 1688.					
De Waalstroom.		1 Dec.	413921 - 10 - 12		
De Moerkappel.	1688.	28 Febr.	215192 - 6 - 9		
't Rad van Avondture.			184993 - 11 - 1		
Nieuwland.		22 Januarii	428485 - 6 - 15		
Bantam, van Ceylon.		22 dito.	364440 - 17 - 10		
Goudestein.	1687.	1 Dec.	408200 - 14 - 3	- - - -	64
De Ridderschap, van Ceylon.	1688.	22 Januarii	225199 - 15 - 4	- - - -	9580
				2240434 - 2 - 6	
's Lands Welvaaren.	1687.	1 Dec.	- - - -	- - - -	30807
Zalland.		1 dito.	- - - -	- - - -	24301
Kortgene, van Ceylon.	1688.	21 Januarii	- - - -	- - - -	33992
Zion.	1687.	1 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Den Eenhoorn.		10 dito.	- - - -	- - - -	- -
Zilverstein, van Ceylon.	1688.	22 Januarii	- - - -	- - - -	- -
Hobre, van Bengale.	1687.	14 Dec.	- - - -	- - - -	- -
Dito, van Ceylon.	1688.	22 Januarii	- - - -	- - - -	- -
Onder de Heer *Robbert Padbrugge*, Raad Extraordin. en Landvoogt van Amboina, in 't jaar 1689.					
Java.		31 Dec.	165842 - 5 - 2		
Zuidbeveland.	1689.	7 Maart.	164445 - 2 - 4		
Waterland, } van Ceylon.		23 Januarii	376120 - 3 - 12		
De Maas, } van Ceylon.		23 dito.	328549 - 11 - 9		
Spierdyk, } van Ceylon.		27 Febr.	270809 - 15 - 8		
Nierop, } van Ceylon.		27 dito.	275812 - 3 - 10		
				1581579 - 1 - 13	
Oosterland.	1688.	31 Dec.	- - - -	- - - -	1580
Oostzouburg.	1689.	7 Maart.	- - - -	- - - -	1753
Honselaardyk.		27 Febr.	- - - -	- - - -	3294
Saamslag, van Ceylon.		27 dito.	- - - -	- - - -	2580
Voorschooten.	1688.	31 Dec.	- - - -	- - - -	- -
De Schelde.		31 dito.	- - - -	- - - -	- -
Langewyk.		31 dito.	- - - -	- - - -	- -
Oosthuizen.		31 dito.	- - - -	- - - -	- -
Emmenes.	1689.	31 Maart.	- - - -	- - - -	- -

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	8381- 0- 4				
-17-13					
- -	- - -	350271-12-15			
- -	354705-17- 2				
- -	- - -	- - -	256808-19- 4		
- -	- - -	- - -	- - -	133396-19- 4	
					5630939-15-12
- -	396- 1- 4	400- 4- 9	896- 6- 4	397-12- 5	
-18-14					
- -	238135-12- 0				
- -	- - -	235924-14-12			
- -	9738- 0- 0	9738- 0- 0	266648-13- 1		
- -	- - -	- - -	- - -	304910-17- 8	
- -	- - -	- - -	- - -	10722-19- 6	
					4305812- 2- 5
-10-10					
- -	105177-11- 6				
- -	- - -	108527-12- 3			
- -	- - -	- - -	108138-13- 9		
- -	- - -	- - -	- - -	166112- 3-13	
- -	- - -	- - -	- - -	102391- 6-11	
					3092896- 0- 1

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Ontfanger Generaal *Johan Parve*, in 't jaar 1690.				
Nederland.	28 Dec.	317734- 1-15		
De Purmer.	28 dito.	105948- 8- 1		
't Galjoot de Snoeper.	28 dito.	10650- 9- 1		
Met de 2de bezending nog ten laste gebragt.		3021-16-10	437354-15-11	
't Land Schouwen.	28 dito.	- - - -	- - - -	-
De Zion.	28 dito.	- - - -	- - - -	-
Princeland.	1690. Maart.	- - - -	- - - -	-
De Cappel.	1689. 28 Dec.	- - - -	- - - -	-
Borzenburg.	1690. Maart.	- - - -	- - - -	-
Pylswaard.	1689. 28 Dec.	- - - -	- - - -	-
Hoogergeest.	1690. Maart.	- - - -	- - - -	-
Schieland.	1680. 27 Dec.	- - - -	- - - -	-
Nieuwland.	1690. Maart.	- - - -	- - - -	
China, van Ceylon.	1690. Febr.	495689- 0- 5		
De Lek, van Ceylon.	dito.	481476-15-14		
Alkmaar, van Ceylon.	dito.	- - - -	- - - -	484112
Pampus, van Ceylon.	dito.	332276- 4- 0	1309442- 0- 3	
De Handboog, van Ceylon.	dito.	- - - -	- - - -	18420
			1746796-15-14	
Onder den Commandeur *Jan Speelman*, in 't jaar 1691.				
De Schaapherder, van Batavia.	Dec.	- - - -	21752- 4- 8	
Langewyk, van Batavia.	1691. Febr.	- - - -	- - - -	-
Nierop, van Batavia.		- - - -	- - - -	
Bantam, van Ceylon.		- - - -	441187- 1- 8	
De Beloys, van Ceylon.	in Decemb. binn.	- - - -	197902-17- 7	
Goudestein, van Ceylon.		- - - -	- - - -	-
De Krab, van Bengale.	in Decemb. binn.	- - - -	765053-19- 7	
De Faam, van Bengale.		- - - -	506579- 1-11	
			1932475- 4- 9	-
Onder de vlag van de Equipagiemeester, *Willem Kemp*, in 't jaar 1692.				
Waterland. van Batavia.	1692. 30 Januarii.	- - - -	243772-19-11	-
Den Eenhoorn.		- - - -	- - - -	-
Schoondyk.		- - - -	- - - -	-
De Voetboog.		- - - -	- - - -	-
De Waalstroom.		- - - -	- - - -	-
De Ridderschap.		- - - -	- - - -	-
Hoogergeest.	Maart.	- - - -	- - - -	-
De Moerkappel.	24 dito.	- - - -	- - - -	
De Hoop, van Ceylon.		- - - -	858259-12- 0	
Meydrecht, van Ceylon.		- - - -	608894-15- 8	
Spierdyk. van Ceylon.		- - - -	548442- 5- 6	
's Lands Welvaaren, van Ceylon.		- - - -	- - - -	-
N[ta] Spierdyk is bygevoegt 490-4-6 over 150 ps Potassen, uit Bengale verzuimt op te brengen.			2259369-12- 9	

...eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-10-13					
- -	141743-17-12				
- -	156909-8-5				
- -	- - -	131367-15-4			
- -	- - -	154123-11-2			
- -	- - -	- - -	112502-3-4		
- -	- - -	- - -	210944-15-15		
- -	- - -	- - -	- - -	135151-15-14	
- -	- - -	- - -	- - -	180345-5-5	
-14-17					
- 5-14	298653-5-17	285491-6-6	323446-19-3	315497-1-3	3839468-14-4
- -	95953-8-9				
- -	- - -	93758-13-4			
-15-1					
-15-1	95953-8-9	93758-13-4			2400104-1-7
-15-2					
- -	172991-19-8				
- -	- - -	145077-9-0			
- -	- - -	- - -	201786-15-8		
- -	- - -	- - -	- - -	201056-15-8	
- -	- - -	- - -	88996-14-0		
- -	- - -	137742-13-0			
-12-8					
5-7-10	172991-19-8	282820-2-0	290783-9-8	201056-15-8	4246388-6-11

Schepen.	Jaaren.	Maanden.	Amſterdam.	Zeel[illegible]
Onder *Jan van den Berg*, Koopman, in 't jaar 1693.				
Nederland. van Batavia.	1692.	Dec.	265672 - 7 - 0	
Reygersdaal.			- - - -	227894
De Zion.			- - - -	-
Princeland.			- - - -	-
Dregterland.			- - - -	-
De Handboog.	1693.	Januarii.	3268 - 3 - 0	-
De Berkel.		Febr.	- - - -	-
De Pampus.		dito.	- - - -	-
Sir Jans Land.		dito.	- - - -	-
Ooſthuizen.		dito.	- - - -	-
Schiebroek.		Maart.	52013 - 14 - 8	
't Hof van Ilpendam. van Ceylon.		Febr.	419144 - 10 - 0	
De Purmer.		dito.	315559 - 13 - 0	
Voorſchooten.		dito.	276076 - 14 - 0	
Ooſterland.		dito.	- - - -	492821
N^ta^ Per Emmenes na de Kaap 2102 - 5 - 8 om aan Reygersdaal over te geven; waar mede die factuur vergroot is.			1331735 - 1 - 8	720715
Onder *Hendrik Pronk*, Commandeur, in 't jaar 1694.				
Bantam.	1693.	Dec.	380813 - 14 - 8	
Carthago.		dito.	- - - -	290497
De Lek.		dito.	- - - -	-
Brandenburg.		dito.	- - - -	-
Driebergen.		dito.	- - - -	-
De Waterman.		dito.	- - - -	-
Nigtevegt.	1694.	Febr.	243001 - 15 - 8	
De Agatha.		dito.	155757 - 3 - 8	
Nieuwland.		dito.	- - - -	159317
Yterſchem.		dito.	- - - -	-
De Voetboog, by deze factuur is mede ingetrokken 't verſtrekte aan de Franſchen 1248 - 0 - 0		Januarii	299112 - 11 - 8	
De Faam. van Ceylon.		dito.	- - - -	168700
Voor de Goederen 1693. in Febr. met de Schepen Ilpendam, Purmer, Voorſchooten, en Ooſterland, van Ceylon na 't vaderland verzonden ongepryſeert, en nu per factuur aangerekent, als			132928 - 13 - 0	74064
N^ta^ Met bovengemelte 2 ſchepen de Voetboog en de Faam zyn per factuur eenige Goederen ongetaxeert overgezonden, die in 't aanſtaande jaar in manier voorſz aangerekend zullen worden.			1211613 - 18 - 0	692579
Onder den Opperkoopman *Reynier de Vos*, in 't jaar 1695.				
De Koning William. van Batavia.	1694.	Dec.	548102 - 0 - 8	
De drie Kroonen.		dito.	549047 - 7 - 8	
De Berkel.		dito.	269317 - 7 - 0	-
's Lands Welvaaren.		dito.	- - - -	548580
Vosmaar.		dito.	- - - -	375435
't Huis ter Loo.		dito.	3226 - 9 - 8	-
Waddingsveen.		dito.	3226 - 9 - 8	-
De Krab.		dito.	3229 - 9 - 8	-
Mereſtein.		dito.	3226 - 9 - 8	-
De Spiegel.	1685.	Febr.	201670 - 16 - 0	
't Huis Loosduinen.		dito.	- - - -	205085
Yſelmonde. van Ceylon.		Januarii.	259870 - 16 - 0	
Meydrecht.		dito.	228119 - 8 - 8	
De Moerkappel.		dito.	- - - -	229509
De Maas.		dito.	- - - -	249027
			2069033 - 13 - 8	1607638

ft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
11- 8				
- -	156531-16- 0			
- -	- - - -	- - -	168127-16- 8	
- -	- - - -	157236- 2- 8		
18- 8				
- -	143098- 4- 8			
- -	- - - -	174323- 0- 0		
- -	- - - -	- - -	154692-16- 8	
10- 0	299630- 0- 8	331559- 2- 8	322820-13- 0	3334134- 3- 0
9- 0				
- -	240279- 9- 8			
- -	- - -	230773- 5- 0		
- -	- - -	- - -	193653-18- 8	
- -	- - -	177976-18- 0		
9- 0	240279- 9- 8	408750- 3- 0	193653-18- 8	2988926-16- 0
- -	- - -	- - -	5301- 2- 8	
13- 0				
- -	363798-18- 8			
- -	- - -	337508- 9- 8		
- -	- - -	- - -	377456-16- 8	
- -	- - -	2216-15- 0	2216-15- 0	
15- 0	2216-15- 0			
8- 0	366015-13- 8	339725- 4- 8	384974-14- 0	5154468- 2- 8

Schepen.		Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Commandeur *Jan de Wit*, in 't jaar 1696.						
Eykelenburg, als een expresse.			Nov.	- - - -	76009 - 14 - 0	
Sirjans Land.		1696.	Febr.	- - - -	436082 - 5 - 8	
De Waalstroom.			dito.	- - - -	438591 - 14 - 8	
Den Yssel.			dito.	- - - -	269436 - 8 - 8	
De Gent.			dito.	- - - -	500151 - 11 - 0	
Oosterstein.			dito.	- - - -	- - - -	-
Den Eenhoorn.			dito.	- - - -	- - - -	-
De Wind.			dito.	- - - -	- - - -	-
De Belois.			dito.	- - - -	- - - -	-
Dieren.			dito.	- - - -	- - - -	-
De Handboog.			dito.	- - - -	- - - -	-
De Vegt.			dito.	- - - -	- - - -	-
N^ta. Van Ceylon zyn geen schepen vertrokken, dan alleen de Hoeker de Roskam, tot 't overbrengen van advyzen.					1720271 - 13 - 8	-
Onder den Commandeur *Hendrik Pronk*, in 't jaar 1697.						
Keulen.	van Batavia.		Januarii	482371 - 10 - 0		
Nederland.			dito.	331829 - 17 - 8		
De drie Kroonen.			dito.	460014 - 1 - 0		
De Spiegel.			dito.	354118 - 10 - 0		
't Huis ter Loo.			dito.	303501 - 15 - 0		
De Matroos.			Febr.	31429 - 9 - 8	1963265 - 3 - 0	
't Hennetje.			dito.	- - - -	- - - -	1194
Bantam.			Januarii	- - - -	- - - -	3835
Kattendyk.			dito.	- - - -	- - - -	3322
Vryburg.			dito.	- - - -	- - - -	3151
Driebergen.			dito.	- - - -	- - - -	-
Jerusalem.			dito.	- - - -	- - - -	-
Berkenrode.			dito.	- - - -	- - - -	-
Waddingsveen.			dito.	- - - -	- - - -	-
De Zion.	van Ceylon.	1697.	Febr.	- - - -	- - - -	2802
Overryp.			dito.	- - - -	- - - -	2159
Oosterland.			dito.	372691 - 14 - 0		
Assendelft.			dito.	385590 - 14 - 0		
De Waterman.			dito.	190551 - 15 - 0	948834 - 3 - 0	
					2912099 - 6 - 0	-

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- 5 - 0					
- 2 - 8					
- 9 - 8					
- -	222581 - 2 - 8				
- -	- - -	243037 - 13 - 8			
- -	- - -	- - -	230459 - 1 - 8		
- -	- - -	- - -	- - -	230443 - 2 - 8	
- 17 - 0	222581 - 2 - 8	243037 - 13 - 8	230459 - 1 - 8	230443 - 2 - 8	3532243 - 10 - 8
- 14 - 0					
- -	209661 - 13 - 0				
- -	- - -	218010 - 1 - 0			
- -	- - -	- - -	206523 - 18 - 8		
- -	- - -	- - -	- - -	229600 - 14 - 8	
- 1 - 8					
- 15 - 8	209661 - 13 - 0	218010 - 1 - 0	206523 - 18 - 8	229600 - 14 - 8	5410517 - 8 - 8

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	[cut off]
Onder den Commandeur *Nicolaas Bichon*, Equipagiemeester, in 't jaar 1698.					
's Lands Welvaaren.	van Batavia.	1697. 1 Dec.	541235 - 2 - 0		
Grimmestein.		1 dito.	492094 - 15 - 8		
Nigtevegt.		1 dito.	458616 - 8 - 8		
				1491946 - 6 - 0	
Donkervliet.		1 dito.	- - - -	- - - -	39984
Domburg.		1 dito.	- - - -	- - - -	36930
Beyeren.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Merestein.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Overnes.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Schoondyke.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
Den Ysel.		1 dito.	- - - -	- - - -	-
De Gent.		1698. 2 Febr.	349732 - 10 - 8		
De Carthago.		2 dito.	- - - -	- - - -	30330
De Boor.		22 dito.	102478 - 19 - 8		-
				452211 - 10 - 0	
De Zandlooper.		22 dito.	- - - -	- - - -	9902
De Lek.	van Ceylon.	1698. 31 Januarii.	246416 - 3 - 0		
De Berkel.		31 dito.	204226 - 17 - 0		
				450643 - 0 - 0	-
Yselmonde.		31 dito.	- - - -	- -	27274
De Beloys.		16 Febr.	- - - -	203395 - 10 - 8	
De Schellak.		16 dito.	- - - -	- - - -	10399
				2598196 - 6 - 8	-
Onder den Ed: Hr. *Mr. Daniël Heinsius*, Extraordinair Raad, en Vicepresident van de Raad van Justitie, in 't jaar 1699.					
Oosterstein.		1698. 4 Dec.	420963 - 5 - 8		
De Unie.		4 dito.	395156 - 14 - 8		
Brandenburg.		4 dito.	296995 - 13 - 0		
				1113115 - 13 - 0	
Vosmaar.		4 dito.	- - - -	- - - -	29016
't Huis ter Loo.		4 dito.	- - - -	- - - -	31651
Reygersdaal.		4 dito.	9180 - 0 - 0	- - - -	816
Driebergen.		4 dito.	9180 - 0 - 0	- - - -	816
't Hof van Ilpendam.		4 dito.	18360 - 0 - 0	- - - -	-
Dregterland.		4 dito.	18360 - 0 - 0	- - - -	-
't Jagtje de Tamboer naar de Kaap, om aldaar in 12 bodems overgescheept en verdeelt te worden.		24 dito.	23296 - 11 - 0	- - - -	2363
't Huis te Nieuburg,	26 Septemb. 1699. binnen.	1699. 20 Januarii.	197569 - 18 - 8		
't Huis te Dieren,		20 dito.	- - - -	- - - -	-
Bekestein,		10 Febr.	118434 - 19 - 8		
				394381 - 9 - 0	
De Waalstroom.	van Ceylon.	9 dito.	517252 - 19 - 8		
Bambeek.		9 dito.	494440 - 7 - 0		
Spierdyk.		9 dito.	308921 - 0 - 0		
				1320614 - 6 - 8	
Sir Jans Land.		9 dito.	- - - -	- - - -	39929
Nieuwland.		9 dito.	- - - -	- - - -	24468
				2828111 - 8 - 8	-

...land.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Delft.	Summarium.
- 8- 8					3487933-18- 0
-	-	-	-	273623- 3- 8	
-	280528- 5- 8				
-	-	243578-11- 0			
-	-	-	238105-18- 8		
-	-	-	191002- 5- 0		
-	-	-	-	-	854544-17- 8
- 7- 8	-	-	-	-	4342478-15- 8
-	-	-	-	-	
					1030777- 5- 0
-14- 8	-	-	-	-	
-10- 8	280528- 5- 8	243578-11- 0	429108- 3- 8	273623- 3- 8	5373256- 0- 8
- 0- 0					
-	-	-	-	269894- 7- 8	
-	283711-17- 8				
-	-	232112- 3- 0			
-	-	-	244762- 3- 0		
-	-	6433-10- 0	6311-16- 8	6491-15- 8	
- 8- 0					
-	-	-	152844- 8- 0		
-19- 0					
- 7- 0	283711-17- 8	238545-13- 0	403918- 7- 8	276386- 3- 0	5321289-16- 8

Schepen.		Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder den Ed: Heer *Mr. Wouter Valkenier*, Ordinaris Raad van Indiën, in 't jaar 1700.						
Kattendyk.	van Batavia.	1699.	Nov.	230599 - 8 - 0		
's Lands Welvaaren.			dito.	444059 - 3 - 0		
Nigtevegt.			dito.	302626 - 7 - 0		
Mereſtein.			dito.	439825 - 3 - 8		
					1417110 - 1 - 8	
De Concordia.			dito.	- - - -	- - - -	297690
De Gent.			dito.	- - - -	- - - -	275683
Voorſchooten.			dito.	14688 - 0 - 0	- - - -	-
Meydrecht.			dito.	14688 - 0 - 0	- - - -	-
De Handboog.			dito.	14688 - 0 - 0	- - - -	-
Overryp.			15 Dec.	14688 - 0 - 0	- - - -	-
De Geelvink.		1700.	20 Januarii.	198328 - 15 - 0	- - - -	-
De Vegt.			20 dito.	- - - -	- - - -	-
De Voetboog.			20 dito.	- - - -	- - - -	-
Eykelenburg.			15 Febr.	2482 - 19 - 8	- - - -	-
					259563 - 14 - 8	
De Spiegel.	van Ceylon.	1699.	23 Dec.	454720 - 8 - 0		
Berkenrode.			23 dito.	346651 - 11 - 0		
Overnes.			23 dito.	337913 - 8 - 0		
					1139285 - 7 - 0	
Grimmeſtein.			23 dito.	- - - -	- - - -	-
					2815959 - 3 - 0	-
Onder den Commandeur *Cornelis Keelman*, in 't jaar 1701.						
De drie Kroonen.	van Batavia.	1700.	24 Sept.	528395 - 16 - 0		
't Huis by den Weg.			8 Nov.	158721 - 1 - 8		
De Liefde.			30 dito.	439973 - 10 - 8		
Keulen.			30 dito.	444110 - 6 - 8		
Vosmaar.			18 Dec.	350103 - 3 - 8		
Reygersdaal.			23 dito.	405020 - 11 - 0		
De Theeboom.		1701.	28 Januarii	197109 - 19 - 0	- - - -	-
De Haak aan Campher.			28 dito.	1490 - 17 - 8	- - - -	-
					2524925 - 5 - 8	
Ooſterſtein.		1700.	24 Sept.	- - - -	- - - -	54599
Domburg.			8 Nov.	- - - -	- - - -	31966
Peperboom.			8 dito.	- - - -	- - - -	15312
Donkervliet aan Campher.		1701.	28 Januarii	- - - -	- - - -	73
Peter en Paul.			14 Febr:	- - - -	- - - -	8825
Schoonderloo.		1700.	30 Nov.	- - - -	- - - -	-
Jeruſalem.			8 dito.	- - - -	- - - -	-
Schoondyk.			30 dito.	- - - -	- - - -	-
Venhuizen.			24 Sept.	- - - -	- - - -	-
Yſelmonde.	van Ceylon.		Dec.	233964 - 11 - 8		
Horſtendaal.			dito.	339206 - 0 - 8		
					673170 - 12 - 0	
Beyeren.			dito.	- - - -	- - - -	-
					3198095 - 17 - 8	-

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-10- 0					
- -	177499- 6- 0				
- -	- - -	158161-12- 0			
- -	- - -	- - -	172194- 5- 0		
- -	- - -	- - -	- - -	208331- 1- 8	
- -	- - -	- - -	3641-17- 8	5686-18- 8	
- -	155423-10- 8	121384- 1- 8			
- -	- - -	- - -	233251- 6- 0		
- 0- 0	2685-18- 8	5823- 9- 0			
- 7- 0					
-17- 0	335608-15- 0	285369- 2- 8	409087- 8- 8	214018- 0- 0	5298741- 6- 0
- -	4270-18- 8	4921-12- 0	8531-10- 0	8800-12- 8	
- -	- - -	- - -	87049-0 - 0	93679- 1- 0	
- -	123635-16- 0	104923-10- 0			
- 1- 8					
- -	290520- 2- 0				
- -	- - -	305820- 6- 0			
- -	- - -	- - -	310439-10- 8		
- -	- - -	- - -	- - -	320669- 4- 8	
- 9- 8					
-11- 0	418426-16- 8	415665- 8- 0	406020- 0- 8	423148-18- 0	6293702-11- 8

Onder-

Schepen.		Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder den Commandeur *Herman Voet*, in 't jaar 1702.						
De Generale Vrede.	van Batavia.	1701.	28 Nov.	523456-15-8		
Nigtevegt.			28 dito.	360107-0-8		
Overnes.			28 dito.	328335-5-8		
Driebergen.			28 dito.	332869-7-8		
Brandenburg.			27 Dec.	363445-9-0		
De Flora.		1702.	3 Januarii	293663-19-0		
De Geelvink.			31 dito.	175766-17-0	- - - -	-
					2377644-14-0	
Kattendyk.		1701.	28 Nov.	- - - -	- - - -	386850-
Carthago.			2 Dec.	- - - -	- - - -	366222-
Vryburg.			22 dito.	- - - -	- - - -	375462-
Abbekerk.		1702.	31 Januarii	- - - -	- - - -	215726-
De Zion.		1701.	28 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Belois.			28 dito.	- - - -	- - - -	-
Molenwerf.			28 dito.	- - - -	- - - -	-
Oeſtgeeſt.		1702.	3 Januarii	- - - -	- - - -	-
Drechterland.		1701.	28 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Unie.	van Ceylon.		20 Dec.	394801-16-8		
De Lek.			20 dito.	259581-4-0		
De Berkel.			20 dito.	174190-1-8		
					828573-2-0	
't Huis ten Duine.			20 dito.	- - - -	- - - -	135084-
Aſſendelft.			20 dito.	- - - -	- - - -	295213-
					3206217-16-0	-
Onder den Commandeur *Jacobus Broech*, in 't jaar 1703.						
De Spiegel.	van Batavia.	1702.		412996-0-8		
De Liefde.				597437-12-8		
's Lands Welvaaren.				577715-19-8		
't Huis ter Loo.				402625-5-0		
Vosmaar.				353906-18-0		
Zandhorſt.		1703.		23552-10-8	- - - -	-
Berkenrode.				42503-8-8	- - - -	-
					2410737-14-8	
Ooſterſtein.		1702.		- - - -	- - - -	607175-
Domburg.				- - - -	- - - -	380207-
De Zuikermolen.		1703.		- - - -	- - - -	10216-
Reygersdaal.		1702.		- - - -	- - - -	-
Nieuwburg.				- - - -	- - - -	-
Grimmeſtein.				- - - -	- - - -	-
De Gent.				- - - -	- - - -	-
Horſtendaal.	van Ceylon.		25 Dec.	359044-9-8		
De Theeboom.			25 dito.	192699-18-8		
					551744-8-0	
Overryp.			25 dito.	- - - -	- - - -	242348-
't Huis te Byweg.			25 dito.	- - - -	- - - -	162642-
					2962482-2-8	-

…nd.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	5362 - 14 - 0	5203 - 13 - 8	1653 - 4 - 8	4983 - 9 - 0	
- -	- - - -	4906 - 4 - 0			
- -	- - - -	1989 - 0 - 0			
3 - 0					
- -	419407 - 1 - 0	2307 - 5 - 0			
- -	- - - -	322882 - 6 - 0			
- -	- - - -	- - - -	307619 - 18 - 0		
- -	- - - -	- - - -	248788 - 10 - 0		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	420081 - 3 - 8	
10 - 8					
13 - 8	424769 - 15 - 0	337288 - 8 - 8	558061 - 12 - 8	425064 - 12 - 8	6725961 - 18 - 0
			van de Kaap.	- - - -	470 - 0 - 0
					6726431 - 18 - 0
- -	- - - -	- - - -	127193 - 1 - 8		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	129397 - 2 - 0	
- -	22048 - 12 - 8	137175 - 13 - 0			
15 - 8					
- -	355092 - 14 - 0				
- -	- - - -	- - - -	292169 - 10 - 0		
- -	- - - -	404954 - 3 - 8			
- -	- - - -	- - - -	- - - -	344344 - 13 - 8	
9 - 8					
5 - 0	377141 - 6 - 8	542129 - 16 - 8	419362 - 11 - 8	473741 - 15 - 8	6177447 - 17 - 8

Sche-

Schepen.		Jaaren.	Maanden.		Amſterdam.	
Onder den Sergeant Majoor *Adolf Winkeler*, in 't jaar 1704.						
De Generaale Vrede.	van Batavia.	1703.	30 Nov.	411468 - 14 - 0		
De Unie.			30 dito.	395389 - 7 - 0		
Ilpendam.			30 dito.	309623 - 9 - 8		
De Flora.			30 dito.	205699 - 16 - 0		
Schoonderloo.		1704.	Januarii.	240785 - 9 - 8		
Brandenburg.			dito.	237134 - 13 - 0	- - - -	- -
Noordgouw.			dito.	60374 - 9 - 0	- - - -	- -
					1860475 - 18 - 0	
Weſthoven.		1703.	30 Nov.	- - - -	- - - -	302130
Sir Jans Land.			30 dito.	- - - -	- - - -	294884
Dieren.			30 dito.	- - - -	- - - -	199840
De Beloys.		1704.	Januarii.	- - - -	- - - -	174744
Donkervliet.		1703.	30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Yſelmonde.			30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Abbekerk.			30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Jeruſalem.		1704.	Januarii.	- - - -	- - - -	- -
De Haak.		1703.	30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Vryburg.	van Ceylon.			327086 - 6 - 8		
Driebergen.				208029 - 3 - 0		
't Huis te Hemert.				196016 - 16 - 8	731132 - 6 - 0	
Concordia.				- - - -	- - - -	24213
Ganzenhoef.				- - - -	- - - -	18105
					2591608 - 4 - 0	
Onder den Commandeur *Gerard Henrikſz*, in 't jaar 1705.						
Horſtendaal.	van Batavia.	1704.	30 Nov.	250786 - 9 - 8		
Den Berg.			18 Dec.	349050 - 6 - 8	- - - -	- -
Beverwaard.			18 dito.	361453 - 2 - 0	- - - -	- -
De Spiegel.		1705.	6 Febr.	352550 - 18 - 8		
Roozenburg.			6 dito.	256746 - 16 - 8		
Oeſtgeeſt.			18 dito.	270101 - 3 - 8		
De Taxisboom.			6 Maart.	72612 - 9 - 0	- - - -	- -
					1913301 - 5 - 8	
Domburg.		1704.	30 Nov.	- - - -	- - - -	2376
't Huis te Duine.			30 dito.	- - - -	- - - -	1780
Kattendyk.		1705.	6 Febr.	- - - -	- - - -	2657
Grimmeſtein.		1704.	18 Dec.	- - - -	- - - -	- -
De Kiefhoek.			18 dito.	- - - -	- - - -	- -
Venhuizen.			30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Aſſendelſt.			30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Zoelen.	van Ceylon.			273215 - 19 - 0		
Overnes.				288744 - 17 - 0		
					561960 - 16 - 0	
De Theeboom.				- - - -	- - - -	-
't Galjoot de Zeehaan over de Kaap.				- - - -	15896 - 3 - 0	-
					2491158 - 4 - 8	

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- -	804-17-0	801-18-0			
-6-0					
-12-0					
- -	280841-8-0				
- -	- - -	314187-6-0			
- -	- - -	- - -	231218-10-8		
- -	- - -	- - -	202533-18-0	94089-9-8	
- -	- - -	- - -	- - -	198787-3-8	
-5-0					
-3-0	281646-5-0	314989-4-0	433752-8-8	292876-13-0	5382195-17-8
- -	- - -	- - -	48396-1-8		
- -	- - -	- - -	- - -	32033-6-8	
-9-8	6665-10-8	6789-0-8	6985-3-0	7287-1-8	
-18-0					
-15-8	261073-5-8				
-15-8	- - -	229309-14-0			
- -	- - -	- - -	170889-9-8		
- -	- - -	- - -	- - -	230083-5-8	
-10-8					
-1-8					
-10-8	267738-16-0	236098-14-8	226270-14-0	269403-13-8	4603357-13-0

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Commandeur *Jan de Wit*, Equipagiemeester, in 't jaar 1706.					
Hoedekenskerk.	van Batavia.	1705. 30 Nov.	307539 - 3 - 0		
De Generale Vrede.		30 dito.	420999 - 15 - 8		
De Unie.		30 dito.	407956 - 14 - 8		
't Huis ter Loo.		30 dito.	307859 - 0 - 8		
Nieuwburg.		1706. 13 Febr.	120431 - 15 - 8	- - - -	- -
't Galjoot de Haazenoot.		31 Maart.	6671 - 4 - 8		
				1571457 - 13 - 8	
Zuiddorp.		1705. 30 Nov.	- - - -	- - - -	382203
Westhoven.		30 dito.	- - - -	- - - -	305951
Schoonderloo.		30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Vryburg.		1706. 28 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Donkervliet.		1705. 30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Ganzenhoef.		30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Diemen.		1706. 28 Januarii	- - - -	2708 - 14 - 0	- -
't Huis te Hemert.		1705. 30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Beverwyk.	van Ceylon.	21 Dec.	424127 - 19 - 0		
't Ghyn.		21 dito.	391335 - 18 - 0		
				815463 - 17 - 0	
De Carthago.		21 dito.	- - - -	- - - -	- -
				2389630 - 4 - 8	- -
Onder den Commandeur *Meyndert den Boer*, in 't jaar 1707.					
De Liefde.	van Batavia.	1706. 30 Nov.	501161 - 18 - 8		
Den Berg.		15 dito.	355281 - 15 - 0		
				856443 - 13 - 8	
De Ellemeet.		30 dito.	- - - -	- - - -	354060
Bellevliet.		1706. 28 Febr.	- - - -	41834 - 17 - 0	108929
Wateringen.		1706. 30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Grimmestein.		30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Schellenberg.		1707. 15 Januarii	- - - -	- - - -	- -
Beverwaard.		1706. 30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Horstendaal.		30 dito.	- - - -	- - - -	- -
Bon.		1707. 15 Januarii	- - - -	754 - 15 - 0	- -
Koning Carel de Derde.	van Ceylon.	1706. 25 Dec.	422830 - 15 - 8		
Popkensburg.		25 dito.	419930 - 11 - 8		
De Ham.		25 dito.	221541 - 7 - 0		
				1064302 - 14 - 0	
Waarden.		25 dito.	- - - -	- - - -	372685
Zandhout.		25 dito.	- - - -	- - - -	197560
				1963335 - 19 - 8	- -
Waar van aftrekke, zoo veel van Ceylon per factuur abusyf verschei-de goederen te hoog aangeschreven, en by ontfang der zelver bevonden te zyn, en ten voordeele van 't generaal geredresseert met				1054 - 11 - 8	- -
				1962281 - 8 - 0	- -
By van de Kaap per de Ham.		1707. Maart.	- - - -	247 - 10 - 0	- -
				1962528 - 18 - 0	

eland.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
5-10-0	- - - -	5783-10-8	- - -	5763-8-0	
-5-5					
- -	203516-19-8				
-11-8	230712-4-8	676-14-0			
- -	- - - -	230824-19-0			
- -	- - - -	- - - -	194844-18-8		
- -	- - - -	- - - -	193684-7-0	668-14-0	
- -	- - - -	- - - -	- - - -	202120-17-0	
-12-8					
-19-8	434229-4-0	237285-3-8	388529-5-8	208552-19-0	4719599-16-0
- -	5587-10-0	- - - -	5647-15-0		
-2-0					
- -	222792-5-0				
- -	- - - -	269993-18-8			
-15-8	600-15-8	108245-7-0			
- -	- - - -	- - - -	255260-2-8		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	281752-6-8	
- -	- - - -	- - - -	600-15-8	102310-16-8	
-7-0					
-4-8	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4249970-16-0
-9-8	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	1687-1-0
-15-0	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4248283-15-0
- -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	247-10-0
-15-0	228980-10-8	378239-5-8	261508-13-0	384063-3-0	4248531-15-0

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder *Cornelis Jan Simons*, Extraordinair Raad, en Landvoogt van Ceylon, in 't jaar 1708.					
Barnevelt.	van Batavia.	1707. 9 Nov.	477484-16-0		
Neptunus.		9 dito.	370670-5-8		
't Ghyn.		9 dito.	219527-1-0		
De Theeboom.		30 dito.	189866-8-8		
De Concordia.		1708. 15 Januarii.	300301-14-8	-	-
				1557850-5-8	
Ooſterſtein.		1707. 9 Nov.	-	-	422648-
Hoedekenskerke.		9 dito.	-	-	251690-
Donkervliet.		9 dito.	-	-	-
Yſelmonde.		9 dito.	-	-	-
Duivenvoorde.		1708. 10 Febr.	-	43313-5-0	-
Abbekerk.		15 Januarii	-	-	-
Lokhorſt.		1707. 9 Nov.	-	-	-
Zuiderburg.		1708. 15 Januarii.	-	-	-
't Huis ter Loo.	van Ceylon.	1707. 15 Dec.	422020-18-8		
Roozenburg.		15 dito.	275172-12-8		
Oeſtgeeſt.		15 dito.	273728-15-0		
				970922-6-0	
De Kiethoek.		15 Dec.	-	4872-0-0	372754-
't Huis ter Boede.		15 dito.	-	4872-0-0	230996-
				2581829-16-8	
Onder *Mr. Ryklof Michaël van Goens*, Viceprefident van den Raad van Juſtitie, in 't jaar 1709.					
Limburg.	van Batavia.	1708. 25 Nov.	361091-18-8		
Beverwyk.		25 dito.	339782-8-0		
De Prins Eugenius.		25 dito.	341983-6-10		
Nieuwburg.		25 dito.	284954-6-0		
Wateringen.		1709. 15 Febr.	182530-1-8	-	-
				1510342-0-0	
De Herſtelde Leeuw.		1708. 25 Nov.	-	-	431605
Weſthoven.		28 dito.	-	-	311008
Den Donau.		1709. 15 Januarii	-	-	233050
Waſſenaar.		1708. 25 Nov.	-	-	-
Schellenberg.		25 dito.	-	-	-
Breedenhof.		25 dito.	-	-	-
't Huis te Hemert.		25 dito.	-	-	-
Reinenburg.		1709. 15 Januarii	-	748-7-0	-
De Generale Vrede.	van Ceylon.	1708. 23 Dec.	550962-9-0		
Gamron.		23 dito.	278619-19-0	-	-
Slooten.		23 dito.	269747-18-8		
				1099330-6-8	
De Unie.		23 dito.	-	17295-12-0	381859
Schoonewal.		23 dito.	-	5529-14-8	185515
				2633246-0-0	-

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
-19- 0	593-19- 0	593-19- 0			
-16- 8					
- -	274790-2 - 8				
- -	- - -	273315-13- 0			
- 3- 0	9158- 5- 8	120534- 2- 0	10062-17- 0		
- -	- - -	- - -	234828-12- 8		
- -	- - -	- - -	- - -	200304- 0- 0	
- -	- - -	- - -	593-19- 0	205106-10- 0	
- 1- 0					
-19- 8	284542- 7- 0	394443-14- 0	245485- 8- 8	405410-10- 0	5219723-15- 8
-12- 0	7646- 8- 0	7208-13- 0	7084-14- 0	6730-10- 8	
- -	594-13- 8	594-13- 8			
- 6- 8					
- -	297282- 8- 0				
- -	- - -	229486- 9- 0			
- -	- - -	- - -	242042- 7- 0		
- -	- - -	- - -	- - -	228491- 5- 8	
- -	- - -	- - -	165516-17- 8	594-13- 8	
- 8- 0					
- 4- 0					
-10- 8	305523- 9- 8	237289-15- 8	414643-18- 8	235816- 9- 8	5477439- 3- 0

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Hoog-Ed: Heer *Joan van Hoorn*, Gouverneur Generaal van Indiën, in 't jaar 1710.					
Zandenburg.	van Batavia.	1709. 31 Octob.	400498 - 11 - 0		
De Liefde.		31 dito.	378745 - 8 - 0		
Meervliet.		31 dito.	26763 - 8 - 0		
Barsande.		30 Nov.	325229 - 15 - 0		
Donkervliet.		30 dito.	265177 - 7 - 0		
Den Berg.		1710. 15 Januarii.	236787 - 0 - 8	- - - -	- -
De Mossel.		18 Febr.	145114 - 6 - 8	- - - -	- -
				1778315 - 16 - 0	
't Vaderland Getrouw.		1709. 29 Octob.	- - - -	- - - -	304825
Zuiddorp.		29 dito.	- - - -	- - - -	335298
Hoedekenskerk.		29 dito.	- - - -	- - - -	- -
Grimmestein.		29 dito.	- - - -	- - - -	- -
Vryburg.		30 Nov.	- - - -	- - - -	- -
De Brug.		29 Octob.	- - - -	- - - -	- -
Ouwerkerk.		15 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Horstendaal.	van Ceylon.	23 Dec.	336504 - 18 - 0		
Waarden.		23 dito.	328851 - 10 - 0		
Diemen.		23 dito.	285295 - 10 - 0		
Engewormer.		23 dito.	248984 - 8 - 8		
Koning Carel de derde.		23 dito.	215959 - 8 - 8	- - - -	- -
				1415595 - 15 - 0	
Popkensburg.		23 dito.	- - - -	- - - -	334937
Beltevliet.		23 dito.	- - - -	- - - -	271876
				3193911 - 11 - 0	
Onder den Ed: Heer *Pieter de Vos*, Raad Ordinair van Indiën, in 't jaar 1711.					
Noordbeek.	van Batavia.	1710. 28 Nov.	340347 - 1 - 8		
Barneveld.		28 dito.	441847 - 2 - 8		
Meinden.		28 dito.	417112 - 5 - 0		
De Arion.		28 dito.	187302 - 5 - 8		
Arendsduin.		1711. 18 Febr.	174014 - 13 - 8	- - - -	- -
				1560623 - 8 - 0	
De Herstelde Leeuw.		1710. 28 Nov.	- - - -	- - - -	360840
Oosterstein.		28 dito.	- - - -	- - - -	320238
Wassenaar.		28 dito.	- - - -	- - - -	- -
Gamron.		1711. 15 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
De Stantvastigheid.		1710. 28 Nov.	- - - -	- - - -	- -
Limburg.		28 dito.	- - - -	- - - -	- -
't Huis te Hemert.		28 dito.	- - - -	- - - -	- -
De Avonturier.		28 dito.	- - - -	- - - -	- -
Korsloot.		1711. 15 Januarii.	- - - -	- - - -	- -
Bentveld.	van Ceylon.	1710. Dec.	316205 - 9 - 0		
Slooten.		dito.	214382 - 18 - 0		
't Ham.		dito.	217082 - 6 - 0		
Beverwyk.		dito.	296846 - 2 - 8	- - - -	- -
				1044516 - 15 - 8	
't Raadhuis te Middelburg.		dito.	- - - -	- - - -	313212
Zandhorst.		dito.	- - - -	- - - -	198581
				2605571 - 8 - 8	

…land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
- 5 - 0	375 - 3 - 8	375 - 3 - 8			
- 3 - 0	5561 - 0 - 0	5610 - 9 - 0	5549 - 14 - 8	5688 - 8 - 8	
- 3 - 0					
- -	219145 - 15 - 0				
- -	- - - -	232554 - 5 - 8			
- -	- - - -	- - - -	295685 - 5 - 8		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	190756 - 13 - 8	
- -	- - - -	- - - -	375 - 3 - 8	197945 - 8 - 0	
- 15 - 8					
- 7 - 8					
- 14 - 0	225081 - 18 - 8	238539 - 18 - 0	301610 - 6 - 8	394390 - 10 - 0	5732997 - 18 - 0
- 4 - 0	6754 - 16 - 8	6720 - 6 - 8	6550 - 11 - 0	6552 - 6 - 8	
- 11 - 8					
- -	246273 - 0 - 8				
- 4 - 8	258184 - 10 - 0	375 - 8 - 0			
- -	- - - -	266106 - 19 - 0			
- -	- - - -	- - - -	253023 - 6 - 0		
- -	- - - -	- - - -	- - - -	207319 - 11 - 0	
- -	- - - -	- - - -	- - - -	40255 - 19 - 0	
- -	- - - -	- - - -	681 - 8 - 0	184973 - 11 - 0	
- 19 - 0					
- 5 - 8					
- 4 - 8	511212 - 7 - 0	273202 - 13 - 8	260255 - 5 - 0	439101 - 7 - 8	5311869 - 6 - 0

Sche-

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.	
Onder den Opperkoopman *Pieter van Hoorn*, in 't jaar 1712.				
De Generale Vrede. van Batavia.	1711. 30 Nov.	539454- 0- 0		
De Unie.	30 dito.	523042- 8- 0		
De Amazone.	30 dito.	280203-12- 0		
Diemen.	30 dito.	2·2972- 3- 8		
Voorburg.	1712. 15 Febr.	136518- 4- 8	- - - -	-
			1752190- 8- 0	
De Barbices.	1711. 30 Nov.	- - - -	- - - -	495687-
Schoonewal.	30 dito.	- - - -	- - - -	235594-
Waarden.	1712. 15 Januarii.	- - - -	- - - -	227623-
Koning Carel de Derde.	1711. 30 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Kiethoek.	1712. 15 Januarii	- - - -	375-14- 8	-
De Neptunus.	1711. 30 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Samſon.	30 dito.	- - - -	- - - -	-
De Haringthuin.	30 dito.	- - - -	- - - -	-
Meervliet.	30 dito.	- - - -	- - - -	-
Prins Eugenius. van Ceylon.	22 Dec.	401574- 9- 0		
Den Berg.	22 dito.	410617-19- 8		
't Noorderquartier.	22 dito.	240980-18- 0		
Reinenburg.	22 dito.	242209- 4- 8		
			1295382-11- 0	
Schellenberg.	22 dito.	- - - -	- - - -	235737-
Ganzenhoef.	22 dito.	- - - -	- - - -	234477-
De Engewormer.	22 dito.	- - - -	- - - -	224241-
			3047948-13- 8	-
Onder den Ed: Heer *Joannes van Steeland*, Raad Extraordinair van Indiën, in 't jaar 1713.				
Barnevelt. van Batavia.	1712. 25 Nov.	501587-18- 0		
Kokkenge.	25 dito.	266827- 8- 0		
Grimmeſtein.	25 dito.	371884-12- 8		
Wynendaal.	1713. Febr.	147618-16- 8	- - - -	-
			1287918-15- 0	-
Zandenburg.	1712. 25 Nov.	- - - -	- - - -	444827
Weſthoven.	1713. 13 Januarii	- - - -	- - - -	243248
Den Donauw.	1712. 25 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Stantvaſtigheid.	25 dito.	- - - -	- - - -	-
De Oude Zype.	25 dito.	- - - -	- - - -	-
Oudenaarden.	1713. 13 Januarii	- - - -	690-10- 8	-
Korſloot.	1712. 25 Nov.	- - - -	- - - -	-
De Leidsman.	25 dito.	- - - -	- - - -	-
Bennebroek. van Ceylon.	20 Dec.	277674-10- 8	- - - -	-
Bentveld.	20 dito.	290373- 8- 0	- - - -	-
't Raadhuis van Enkhuizen.	20 dito.	175280-15- 8		
			743328-14- 0	-
't Vaderland Getrouw.	20 dito.	- - - -	- - - -	254140
Reineſtein.	20 dito.	- - - -	- - - -	153861
			2031937-19- 0	-
Waar van Subſtrahere, zoo veele van Ceylon per factuur in den jaare 1708. abuſive op partye Sappanhout te veel aangerekent is		- - - -	3037- 1- 0	-
			2028900-18- 8	-

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
5-16-8	6948-18-8	6796-11-8	6871-3-8	6903-6-0	
4-19-8					
- -	274560-12-8				
- -	375-14-8	222067-0-8	375-14-8	375-15-0	
- -	- - -	323695-9-8			
- -	- - -	- - -	244936-18-0		
- -	- - -	- - -	- - -	234292-16-8	
- -	- - -	- - -	- - -	46512-19-0	
- -	- - -	8623-9-0			
5-11-8					
7-7-8	281885-5-8	561182-10-8	252183-16-0	288084-16-8	6111822-9-8
1-13-0	7330-15-8	7382-5-0	7158-8-0	7479-2-0	1345740-18-8
- -	- - -	- - -	- - -	- - -	
- -	376-18-0	376-18-0	- - -	- - -	688829-15-0
5-19-0	- - -	- - -	- - -	- - -	
- -	304551-19-0	- - -	- - -	- - -	304551-19-0
- -	- - -	316633-19-8	- - -	- - -	316633-19-8
- -	- - -	- - -	277240-9-8	- - -	277240-9-8
- -	- - -	- - -	241382-5-8	376-17-8	242449-13-8
- -	- - -	- - -	- - -	261823-18-0	261823-18-0
- -	- - -	- - -	- - -	64750-8-0	64750-8-0
- -	- - -	- - -	8574-14-8	- - -	
- -	- - -	- - -	- - -	8550-7-0	
- -	- - -	- - -	- - -	- - -	1185659-4-0
- -	8652-11-8	- - -	- - -	- - -	
- -	- - -	8550-7-0	- - -	- - -	
2-10-0	- - -	- - -	- - -	- - -	
0-2-0	320912-4-0	332943-9-8	534355-17-8	342980-12-8	4687680-5-0
- -	- - -	- - -	- - -	- - -	3037-1-0
0-2-0	320912-4-0	332943-9-8	534355-17-8	342980-12-8	4684643-4-0

Schepen.		Jaaren. Maanden.			Amfterdam.
Onder *Antoni Valkenier*, Opperkoopman des Kafteels, in 't jaar 1714.					
De Samfon.	van Batavia.	1713. 1 Augufti.			
Hoedekenskerk.					
Gamron.					
Ryffel.					
Ouwerkerk.					
De Amazone.					
't Noorderquartier.					
De Engewormer.					
Abbekerk.					
De Moffel.					
De Brug.					
Vryburg.					
Nederhoven.					
Voorburg.		1714. 1 Maart.			
't Huis ter Boede.	van Ceylon.				
De Ellemeet.					
Duivenvoorde.					
Beverwaard.					
Den Berg.					
Arendsduin.					
Mynden.					

and.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					5260127 - 14 - 8

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder den Bengaalschen Baanmeester en Schipper *Cornelis de Vlaming*, in 't jaar 1715.				
Barbice.	1714. 16 Nov.			
De Generaale Vrede.				
Barneveld.				
Doornik.				
Popkensburg.				
Grimmestein.				
De Herstelde Leeuw.				
Zandenburg.				
Westhoven.				
Horstendaal.				
Schoteroog.				
Ter Horst.				
Reinestein.				
Beverwyk.				
't Huis te Hemert.				
't Huis te Wateringen.	1715. 14 Januarii			
Korsloot.				
Schoonewal, den 7den Sept. binnen.	18 Febr.			
't Raadhuis van Enkhuizen.				
DeHaringthuin, 19den Octob. binn.				
Wassenaar. van Ceylon.	1714. 21 Dec.			
Zuiderbeek.				
Bentveld.				
Noordbeek.				
Limburg.				
Schellenberg.				
Lokhorst.				

and.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
		Behalven	de Lading der	drie Naschepen.	7230000 - 0 - 0
					500000 - 0 - 0
					7730000 - 9 - 0

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amſterdam.
Onder den Ed: Heer Directeur Generaal *Abraham Douglas*, 't jaar 1716.				
Linſchoten.	van Batavia.	1715. 30 Octob. 28 Nov.		
Weſterdykshorn.				
Mynden.				
De Standvaſtigheid.				
Prins Eugenius.				
De Kykuit.				
Zandenhoef, een Naſchip.				
Meyenburg.				
't Vaderland Getrouw.				
Ryſſel.				
Diemen, een Naſchip.				
De Samſon.				
Voorburg.				
Neptunus.				
Charlois.				
De Engewormer.				
't Noorderquartier.				
De Brug.				
Ouwerkerk.				
Ganzenhoef.				
't Huis ter Lede.				
Wynendaal.		1716. 21 Febr.		
Oudenaarden.	van Ceylon.	1715. 18 Dec.		
't Raadhuis van Middelburg.				
't Huis ten Donk.				
Waarden.				
De Loosdrecht.				
Belvliet.				

and.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					6825290 - 7 - 8

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.	
Onder de Heer *Henrik Bekker*, Ordinair Raad, en Landvoogt van Ceylon, in 't jaar 1717.					
De Elisabeth. van Batavia.	1716.	1 Nov.			
Barneveld.		en			
De Generale Vrede.		1 Dec.			
Koning Carel.					
Neſſerak.					
d'Uno.					
Zuiderbeek.					
Zandenburg.					
Barbice.					
Het Raadhuis van Vliſſingen.					
Weſthoven.					
Arendsduin.					
Kiethoek.					
Sleewyk.					
Den Berg.					
Abbekerk.					
't Huis de Vlotter.					
De Moſſel.	1717.	16 Jaunarii			
Duivenvoorde.		16 dito.			
Risdam.					
De Oude Zyp, gebleven tuſſchen Ceylon en de Kaap.					
Groenswaard.					
Witzburg.					
Meerhuizen.					
Berkenroode. van Ceylon.					
't Geyn.					
Middelwout.					
Kokkenge.					
Strykebolle.					
Onder Schipper *Hayman de Laver*, in 't jaar 1718.					
Weſterdykshorn. van Batavia.	1717.	1 Dec.			
Meynden.					
't Huis ten Donk.					
Hoogermeer.					
Voorburg.					
De Leydsman.					
Meyenburg.					
De Herſtelde Leeuw.					
Cats.					
Rotterdam.					
Nederhoven.					
Ryksdorf.					
Ryſſel.					
Noordbeek.	1718.	16 Januarii			
Lugtenburg.		16 dito.			
't Raadhuis van Enkhuizen.		20 Maart.			
Den Donau. van Ceylon.	1717.	21 Dec.			
Ganzenhoef.					
De Amazoone.					
Loosdrecht.					
Bentveld.					
De Spiering.					
Waſſenaar.					
't Slot Aldegonde.					

...land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					7299511 - 13 - 0
					7175000 - 0 - 0

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amſterdam.
Onder de Heer *Gerard van der Seyde*, Equipagiemeeſter op 's Compagnies Werf, in 't jaar 1719.			
Berkenrode. van Batavia.	1718. 29 Nov. 7 Dec. en		
Eliſabeth.	1719. 15 Januarii		
Prattenburg.			
Kokkenge.			
De Stantvaſtigheid.			
Schellenberg.			
Schoteroog.			
Ter Niſſe.			
Meerhuizen.			
Joanna.			
Valkeniſſe.			
Barbices.			
Het Raadhuis van Middelburg.			
't Vaderland Getrouw.			
Ter Horſt.			
Oudenaarden.			
Kiefhoek.			
Groenswaard.			
't Noorderquartier.			
't Huis ter Boede.			
De Haringthuin.			
't Huis te Vlotter.			
Borzelen. van Ceylon.	1718. 25 Dec.		
Linſchoten.			
Ouwerkerk.			
Middelwoud.			
Doornik.			
Hoedekenskerk.			
Reineſtein.			
Wynendaal, den 2den Nov. binnen.			

...land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					8352000 - 0 - 0

Onder

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amſterdam.
Onder *Michiel Landsheer*, Schipper en Commandeur der Retour-vloot, in 't jaar 1720.				
Meyenburg.	van Batavia.	1719. 30 Nov. en		
Zandenburg.		1720. 15 Januarii		
d'Uno.				
Koning Carel.				
Weſterdykshorn.				
Amſtelveen.				
De Hopvogel.				
Barbeſtein.				
De Neptunus.				
Waſſenaar.				
Ganzenhoef.				
Wendela.				
Arendsduin.				
Den Dam.				
De Samſon.	van Ceylon.			
Amſterdam.				
Vrieswyk.				
Charlois.				
De Margareta.				
Strykebolle.				
Het Raadhuis van Vliſſingen.				
Noordbeek.				
Hoogenes.				
De Spiering.				
Opperdoes.				
De Viſch, 't Na- of Theeſchip, voor Amſterdam, met een in-koops-lading van 247858-0-0		1720. 26 Maart.		
Maakende te zamen ontrent een inkoop van				

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					7600000 - 0 - 0

Onder

Schepen.	Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
Onder *Josef Lothen*, Independent Fiscaal, in 't jaar 1721.				
- - - - - - Zuikerschepen.				
- - - - - - -				
- - - - - - -				
- - - - - - -				
- - - - - - -				
- - - - - - -				
Barneveld. van Batavia.	1720.	Nov.		
Prattenburg.				
Elisabeth.				
Meynden.				
Leyden.				
Kommerrust.				
Valkenis.				
Steenhoven.				
De Stantvastigheid.				
De Schotze Lorrendraayer.				
Nesserak.				
Sleewyk.				
't Huis ter Horst.				
Rynsdorf.				
't Raadhuis van Enkhuizen.				
Ryssel. van Ceylon.				
Schoonenburg.				
't Huis ten Donk.				
De Herstelde Leeuw.				
't Slot Aldegonde.				
Luchtenburg. van Mocha.				
Rotterdam.				
't Huis te Vlotter. Naschepen.	1721.	Januarii		
Meerhuizen.				
Middelwout.				
Noordwaddingsveen.				
't Stadthuis van Delft.				
Haaksburg.		1 April.		

land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					10235000- 0- 0

Schepen.		Jaaren.	Maanden.		Amsterdam.
Onder *N. de Haan*, Schipper, en Bevelhebber dezer Vloot, in 't jaar 1722.					
De Magdalena.	Zuikerschepen.	1721.	1 Dec.		
Purmerlust.					
Amsterdam.	van Batavia.				
Westerdykshorn.					
Koning Carel.					
Schoteroog.					
Delftsland.					
Den Dam.					
Wassenaar.					
't Noorderquartier.					
Strykebolle.					
De Geertruy.					
't Vaderland Getrouw.					
Barbices.	van Ceylon.	1721.	22 Nov.		
't Huis Assenberg.					
Wendela.					
Ouwerkerk.					
Borzelen.					
Hoedekenskerk.					
Nederhoven.					
Doch deze volgende zyn ontrent de Kaap der Goede Hoope in een swaare storm gebleven van de Voorvloot; behalven nog 6 eerst uitgeloopen schepen, die in dit zelve jaar, den 16den Junii in de Tafelbaai vergaan zyn.					
Amsterveen, de Zeevoogt der vloot.					
Samson.					
Het Raadhuis van Middelburg.					
Reinestein.					
Blyenburg.					
't Huis van Foreest.					
Voorburg.	Naschepen.	1722.	29 Januarii		
't Hof niet altyd Zomer.					
Goudriaan.					
De Margareta.					
Opperdoes.			1 April.		
't Raadhuis van Vlissingen.					

..land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					Den inkoop dezer Vloot is niet openbaar bekent gemaakt, en daarom ontbreekt zy hier.

Onder

Schepen.	Jaaren. Maanden.		Amsterdam.	
Onder de Heer en Mr. *Jan van Stryen*, Advocaat Fiscaal van Indiën, in 't jaar 1723.				
Opperdoes. Zuikerschepen.				
Het Raadhuis van Vlissingen.				
Anna Maria.				
Schoonenburg, ontrent de Kaap verongelukt.				
Hagenes.				
Doornik.				
De Elisabeth. van Batavia.				
De Stadt Leyden.				
Prattenburg.				
Barneveld.				
Bentveld.				
Kommerrust.				
d'Unie.				
Valkenisse.				
Meyenburg.				
Berbestein.				
Noordbeek.				
't Stadthuis van Delft.				
Cats.				
Lugtenburg.				
Loenderveen.				
Hasten.				
De Johanna.				
Stadtwyk. van Ceylon.				
Berkenroode.				
Meerhuizen.				
Heinskenzand.				
Jacoba. Naschepen.				
Theodora.				
Hillegonda.				
De Samaritaan.				
De Bramman.				

...land.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					8800000 - 0 - 0

Onder

Schepen.		Jaaren. Maanden.		Amsterdam.
Onder de Ed: Heer *Hans Frederik Berkman*, Extraordinaar Raad van Indiën, en Sergeant Majoor, in 't jaar 1724.				
Linschoten.	Zuikerschepen.			
De Geertruy.				
't Slot Aldegonde.				
Wendela,				
Castricum.	van Batavia.			
Westerdykshorn.				
Meynden.				
Amsterdam.				
West-Vriesland.				
Oostrust.				
Zoetelingskerk.				
Middelwout.				
Ryksdorf.				
Delftsland.				
De Spiering.				
't Huis ten Donk.				
Groenswaard.				
't Huis de Vlotter.				
Magdalena.				
Witzburg.				
De Visch.				
Kokkenge.	van Ceylon.			
Midloo.				
Ravestein.				
Nieuwvliet.				
Stabroek.	Naschepen.			
't Hof niet altyd Zomer.				
Pathmos.				
Strykebolle.				
Het Theeschip, met drie anderen, die nog onbekent zyn.				

...nd.	Delft.	Rotterdam.	Hoorn.	Enkhuizen.	Summarium.
					Den inkoop dezer Vloot is niet bekent gemaakt.

VYFDE HOOFDSTUK.

Uit het getal *der ingekomen* schepen, *en den* inkoop, *blykt de* magt *dezer* Maatschappy. *Als mede uit andere* effecten *in* Indiën, *en hier te* Lande. *Doch niet minder uit de* Landen, *by haar in* Indiën *verovert*, *of bevaaren*. *Als* Ternate, Amboina *en* Banda. *'t Koninkryk van* Jakatra. Tayouan. *En in 't jaar* 1638. *De steden* Gale, *en* Baticalo, *op* Ceylon. Trinkenemale, *en* Nigumbo. Malacca. *Verscheide andere steden op* Ceylon, *en op de* Kust. *De steden* Koulang, Cranganôr, Coetsjien, Cananôr, *en 't koningryk* Macassar. Koophandel *der* Nederlanders *op* Java's Oostkust, *en tot* Bantam, *als mede op* Sumatra. *Haare veroveringen op* Timor, Solor, *en op* Choromandel. *Hun* koophandel *in verscheide* Ryken *van* Indiën. *Met al het welke* Zy *al de* Ouden, *en al de* hedendaagzen, *die* Indiën *bevaaren*, *verre overtreffen*. Bewindhebbers *van* Amsterdam. Buiten-Bewindhebbers *te* Amsterdam *zittende*. Bewindhebbers *van* Zeeland. Bewindhebbers *van* Delft. Bewindhebbers *van* Rotterdam. Opheldering *van een* swaarigheid *wegens de* Delftze Bewindhebbers *onder de* Rotterdamze *gemengt*. Bewindhebbers *van* Hoorn. Bewindhebbers *van* Enkhuizen. Advocaaten *der* Oost-Indische Maatschappy.

Uit het getal der ingekomene schepen, en den inkoop, blykt de magt dezer Maatschappy.

Uit deze opgave van zoo veel rykgeladene en behouden binnengekomene vlooten, te zamen meer dan 1500 schepen uitmaakende, mitsgaders uit de inkoopspenningen, door de Hollanders in Indiën by yder vloot besteed, en te zamen vry meer dan drie honderd vyftig millioenen bedragende, en die by den uitkoop nog wel ruim eens zoo veel beloopen, is zeer klaar 't groot vermogen van deze Maatschappy, in opzicht van haare geringe beginzelen (van tusschen de zes en zeven millioenen) af te meeten; te meer, alzoo die kleine hoofdsom, waar mede zy begon, in Junii in 't jaar 1720. tot een somme van 1080 ten honderd, en nog hooger, gerezen is, en zulks, niet tegenstaande zy in dat jaar al ettelyke schepen verlooren, en zich (dat noch meer verwondering verdient) genoodzaakt gevonden heeft, om zeer swaare oorlogskosten zoo op Malabar, als voornamelyk op Java, nu eenige jaaren aan een te dragen.

Dit was een ongemeene ryzing, die buiten eenig voorbeeld was, en hoewel die actien, by de tyding van de dood van den opperlandvoogt van Indiën, de Heer *Christoffel van Swoll*, in Julii (daar zy den 2den Junii 's jaars 1719. nog op 902 waaren) op 866 daalden, zoo was dit echter van geen zonderlingen duur, vermits zy, by 't invallen van een weergadelooze vloot van 80 tonnen gouds en 52000 gulden inkoops, weder aanstonts, en zoo van tyd tot tyd al hooger gerezen zyn.

Als mede uit andere effecten in Indiën, en hier te Lande.

Indien men hier by nu eens de verdere vaste en losse goederen, die deze Maatschappy zoo in Indiën als hier te lande, bezit, ging optellen, die zouden mede nog veele millioenen bedragen. Waar by men dan ook de schade van (zoo verre my bekent is) wel over de 200 schepen, die zy van tyd tot tyd geleden, en waar onder 6 t'huisvaarders, ontrent de Kaap, en 6 uitvaarders in de baai aan de Kaap, in 't jaar 1722. verlooren heeft, aanhaalen mag, door welk verlies zy, buiten alle tegenspraak, van zeer groote voordeelen ontzet geweest is; behalven dat ook het verkrygen van 't Octroy, om alleen op Indiën te mogen vaaren, tot verscheide maalen toe, haar ettelyke millioenen gekost heeft.

Hier tegen heeft zy, by tyden van Oorlog, ook een groote menigte van gallioenen, of kraaken, en andere schepen der Portugeezen (die een getal van verre over de honderd uitmaaken) en ook eenige van de Engelschen, en Franschen (aan welke zy ook wel eenige verlooren heeft) genomen, dat mede wakker gestyft heeft.

Maar laat ons van deze aangenaame beschouwing van haare magtige vlooten, en zoo rykgeladene kielen, dat kragtig steunzel, ja de hartader dezer landen, eens te lande overstappen, en vooraf in 't korte (gelyk wy daar na over yder veroverde landvoogdy in 't byzonder, en uitvoerig handelen zullen) gaan zien, wat de Hollanders in Indiën (ten klaaren bewyze, dat zy 'er zyn geweest, gelyk zy tot nog toe in 't volle bezit zyn van 't gene zy daar verovert hebben) van de Portugeezen van tyd tot tyd met het swaard in de vuist gewonnen hebben, en hoe magtig, en ontzagchelyk zy, door 't dapper en voorzigtig gebruik van hunne wapenen, niet alleen voor alle die Inlanders, maar zelfs ook voor alle Europeërs aldaar, geworden zyn.

De koning van Ternate stont zedert den 13den Augusti 1599. hen toe, daar te handelen, alwaar zy tot den 14den Maart 1606. bleven, wanneer *Pedro d'Acunha* hen 'er weer uitdreef; doch hier af zullen wy breeder onder de stoffe van Ternate spre-

ſpreken, en tegenwoordig alleen zeggen, dat zy ten tyde van koning *Amſterdam* (anders *Kaytsjili Sibori* genaamt) dat ryk, en dien vorſt, overwonnen, en die koningen zedert zoodanig na hun hand gezet hebben, dat zy tegenwoordig niets buiten weten, of tegen de wil van den Landvoogt konnen uitvoeren.

Het eerſte landſchap, dat zy de Portugeezen afnamen, is de gantſche landvoogdy van Amboina geweeſt, die hen de dappere zeevoogt, *Steven van der Hagen*, zonder ſlag of ſtoot, in 't jaar 1605. den 22ſten Februarii afhandig maakte; eene verovering, waar door zy meeſters van de kruidnagelen geworden zyn.

De landvoogdy van Banda hebben zy in 't jaar 1609., onder den onderzeevoogt *Simon Janſz Hoen*, na de ſchrikkelyke moord ontrent den zeevoogt *Pieter Willemſz Verhoeven*, en verſcheide andere, op een verraaderlyke wyze gepleegt, den 10den Auguſti verovert, en toen met die trouwlooze Bandaneezen wel een goed verdrag gemaakt, maar 't geduurig overtreden daar van is oorzaak geweeſt, dat zy in 't jaar 1615. door den oppergebieder van Indiën, den heer *Gerard Reynſt*, en in 't jaar 1621. den 21ſten Maart wederom door den heer *Jan Pieterſz Coen*, zoodanig beteugelt zyn, dat zy, na menigvuldige verbondbreuken (die wy breeder op zyn plaats aanhaalen) zich noit meer in ſtaat gevonden hebben, om iets van gewigt tegen de Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappy te ondernemen; maar genoodzaakt zyn geweeſt, om, in weerwil zelf, zich onder haar beſtier ſtil en gehoorzaam te dragen.

In 't jaar 1619., den 30ſten Mey, heeft zich die zelve heer *Coen*, diens dappere en koene daaden zoo wonderlyk wel met zyn naam overeenſtemmen, met het ſwaard ook meeſter van de ſtadt, en 't koninkryk Jakatra gemaakt, en aldaar op des zelfs grond eerſt de veſting geſtigt, waar op men naderhand die ſchoone ſtadt Batavia (dat heerlyk gedenkſtuk der aloude Batavieren) gebouwt heeft.

In den jaare 1624. zyn zy, ten deele by verwiſſeling tegen Pehoe (of de eilanden de Piſcadores) ontrent de Chineeſche wal gelegen, ten deele by koop, bezitters van Tayouan, of van 't eiland Formoſa, geworden.

De ſtadt Gale, op 't eiland Ceylon, won *Willem Jacobſz Coſter*, den 13den Maart 1638. van de Portugeezen; waar aan de Ed: heer *Adam Weſterwold*, extraordinair Raad van Indiën, den 18den April, ook de ſtadt Baticalo, op 't zelve eiland gelegen, hegtte.

De Ed: heer *Antoni Caan*, extraordinair Raad van Indiën, ontnam in 't jaar 1639. den Portugeezen aldaar ook de ſterke ſtadt Trinkenemale, en de Ed: heer Directeur Generaal *Philip Lucasz*, den 9den Februarii 1640. de ſtadt Negumbo. Trinkenemale en Negumbo.

Ondertuſſchen maakten zich de Nederlanders den 14den Januarii 1641. onder 't beleid van den Bevelhebber, *Minne Willemſz Caartekoe*, en den ſergeant Majoor *Joannes Lamotius*, na een beleg van vyf maanden, en na een zeer bloedigen en hardnekkigen ſtorm, meeſters van 't ontzachlyk Malacca, waar op zy zoo meenigmaal 't oog gehad, en zoo menigen vergeefſchen aanſlag in 't werk geſtelt hadden. Malacca.

In 't jaar 1644. heeft de Ed: heer *François Caron*, ordinair Raad van Indiën, de ſtadt Negumbo, die de Portugeezen weer van ons gewonnen hadden, herwonnen. Verſcheide andere ſteden op Ceylon, en op de kuſt.

Daar na heeft de Ed: heer Directeur Generaal *Gerard Hulſt*, den 15den October 1655., de ſtadt Calture, en den 12den Mey 1656.; de heer landvoogt *Adriaan van der Meyden* hen de magtige ſtadt Colombo ontwrongen.

Dus wierd ook Toetecoryn in 't jaar 1658. in Februarii, en den 22ſten 't eiland Manaar door den dapperen held, den heer *Ryklof van Goens*, en den 21ſten Junii ook 't magtig koninkryk Jaffanapatnam, door den majoor *Jan van der Laan* (dien ſchrik der Portugeezen) hen afhandig gemaakt, die ook Nagapatnam, een ſchoone ſtadt op de kuſt van Choromandel, in Auguſti 's jaars 1658. by verdrag veroverde.

Eenige jaaren daar na met de Portugeezen, wegens de zaaken van Brazyl, nog in grooter verwydering, en in volſlagen oorlog geraakt zynde, nam de Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappy op een veel eerlyker wyze, dan zy in Brazyl, haar ſlag zoo wel waar, dat zy op de Malabaarſche kuſt buitengemeene veroveringen op hen verkreeg.

De dappere heer *Ryklof van Goens*, die ſchrik van Malabar en Ceylon, nam 1661. den 10den December voor de tweedemaal de ſtadt Coulang in. Coulang.

Cranganor volgde den 15den Januarii 1662. onder dien zelven veldheer. Cranganôr.

In 't jaar 1663. namen de onzen den 8ſten Januarii de ſterke ſtadt Coetsjien, onder 't beleid van dien zelven opperbevelhebber, na een dapperen tegenſtand, in; waar op 't jaar daar aan in Februarii de ſtadt Cananôr, onder 't opperbevel van den Ed: heer *Jacob Huſtaart*, extraordinair Raad van Indiën, volgde. Coetsjien. Cananôr.

Die van Macaſſar, de moedigſte en dapperſte onder alle Natien van 't Ooſten, wierden door den heer *Cornelis Speelman*, een man, die weinig zyns gelyk in gaauheid van doordringent verſtand, en nog minder in onbewegelyke dapperheid had, tegen alle verwagting volſlagen overwonnen; 't Koninkryk Macaſſar.

nen; doch zy, 't gemaakte verbond weder verbroken hebbende, zyn door dien zel ven heer in 't jaar 1669. zoodanig getemt, dat zy zedert zich noit weer openbaar tegen onze Maatschappy hebben durven aankanten.

Koophandel der Nederlanders op Java's Oostkust en Bantam; als mede op Sumatra.

Wat vermogen de Hollandsche Natie door verscheide omwendingen, en oorlogen, op Java's Oostkust, en te Bantam, voorgevallen, over de keizers van Java, of Mataram, gekregen, en hoe zy, door gunst des konings van Bantam, in 't jaar 1682. alleen vryheid om daar te handelen, met uitsluiting van alle Europeërs, en wat magt zy op 't groot eiland Sumatra, bekomen hebben, zullen wy in 't breede vertoonen, wanneer wy in 't byzonder van de zaaken van Java, en deszelfs keizers, van Bantam, en deszelfs koningen, als mede van Sumatra, spreken.

Haare veroveringen op Timor, en Solor.

Op 't eiland Timor en Solor hebben wy den Portugeezen mede verscheide plaatzen, gelyk in onze verhandeling daar over blyken zal, ontnomen.

Alle welke steden, eilanden, en koninkryken, by hen met veel dapperheid, zoo op de Portugeezen, als andere vyanden, verovert, hen in Indiën zoo veel magt en aanzien, en zoo een ruime bezitting van landen gegeven hebben, dat zy, in wyd-uitgestrektheid der zelve, schoon in hun eigen land maar een kleine republyk zynde, voor veel magtige koningen niet behoeven te wyken; behalven dat hun bestier in die landen zeer veel gelykenis met de magt, pragt, en statie der vorsten en koningen heeft.

Op Choromandel.

By al het welke men de meenigvuldige comptoiren, by hen op de kust van Choromandel in eigendom bezeten, moet voegen, en te gelyk aanmerken, hoe grooten handel zy al van ouds her in Japan, China, Ziam, Toncquin en Cambodia, gelyk ook in Persiën, Bengale en Suratte, mitsgaders in 't gantsche ryk des Grooten Mogols, en in Mocha, gedreven hebben, in de meeste van welke ryken de Maatschappy haare vaste comptoiren en logien, onder haare directeurs of opperhoofden, bezit.

Hun Koophandel in verscheide ryken van Indiën.

Met al het welke zy al de Ouden, en al de hedensdaagze, die Indiën bevaaren, verre overtreffen.

Die 't nu lust de stoute bedryven, en heldagtige ondernemingen der Nederlanders, zoo in 't onbevreest beploegen van den grooten Oceaan, en in het kloekmoedig bevaaren van Oostindiën met zulke rykgeladene heen en wedergaande vlooten, als in het veroveren van zoo veel magtige koninkryken, en in 't dryven van hun gezegenden handel aldaar, eens met alle de bedryven en ondernemingen zoo der Ouden, als ook van de dappere Portugeezen, Engelschen en Franschen, te vergelyken, die zal, by aldien hy onzydig 't vonnis hier over vellen wil, moeten bekennen, niet alleen, dat zy zeer verre alle de Ouden in allen deelen, maar ook alle die groote Enropeërs in veele opzigten, te boven gaan. En daar men van de landen en steden, door de Ouden in die gewesten ontdekt, en verovert, niet de minste voetstappen weet na te speuren, waar uit men maar de bloote zekerheid zou konnen hebben, dat zy'er geweest zyn (daar ik volkomen aan twyffel, gelyk ik dat van de meesten, als verdicht, verwerp) zoo zyn in tegendeel de Nederlanders in staat, om de landen, by hen ontdekt, of verovert, niet alleen duidelyk, en in nette kaarten, aan te wyzen; maar zy zyn tot nog toe ook vreedzaame bezitters der zelve, tot zoo verre, dat hun grootste vyanden en benyders zelf, tegen allen, die hen dit betwisten, of eenigzins in twyffel trekken wilden, tot getuigen zouden konnen en moeten verstrekken.

Dit was het, 't geen wy voorgenomen hadden de wereld mede te deelen, met voornemen, om daar op een werk te laten volgen, 't geen in naaukeurigheid alle andere, tot nog toe daar over geschreven, zeer verre zal overtreffen, en een groote menigte van zaaken in 't licht brengen, waar van noit het allerminste by eenige Schryvers gezien, of waar af zy noit gehoort hebben; weshalven ik in die hoope leve, dat dit werk zich zelven zoodanig aan alle lees- en weetgierigen aanpryzen zal, dat ik niet noodig oordeele daar iets meer van te zeggen, maar 't veel bescheidener vinde, dat aan 't onzydig oordeel, van die 't lezen zullen, te verblyven; waar mede wy dit stuk dan ook besluiten, en allereerst hier op het deel van de Moluccos, als zynde een van de oudste landen, alwaar zich de Nederlandsche Maatschappy nederzette, zullen laaten volgen; 't geen ons dan al verder tot de verhandeling van Amboina en Banda, als de naaste in tyd daar op volgende, van zelf geleiden zal.

Alvoorens nogtans daar toe over te gaan, zullen wy, tot een slot van dezen voorlooper, de naamen van alle de Heeren Bewindhebberen van de kameren, Amsterdam, Zeeland, Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen, met de tyd van hunne regeering of aanstelling, en dood, zoo verre wy het hebben konnen navorschen, en ook die van de Advocaaten dezer Maatschappy, hier byvoegen.

De Heeren Bewindhebberen der Ooſt-indiſche Maatſchappy ter Kamer van AMSTERDAM.

Aangenomen by 't Octroy den 20 Maart 1602.

Reynier Pauw.	uitgeſcheid.	2 Decemb.	1613.
Dr. *Dirk Bas.*	overleden	13 Auguſti	1637.
Pieter Dirkſz Haſſelaar.		17 dito.	1616.
Jan Carel.		28 October	1616.
Jaques de Velaar.		dito.	1613.
Jan Poppe.		7 Auguſti	1616.
Barent Bartwyns.	uitgeſcheiden		1613.
François van Hoven.		16 October	1617.
Hans Hongers.	overleden	2 Decemb.	1616.
Dirk van Os.		20 Mey	1615.
Louis de la Beecq.		30 Julii	1631.
Jan Hermanſz.		31 Auguſti	1624.
Lenard Ray.		2 Junii	1619.
Gerard Reynſt, als Opperlandvoogt naar Indiën vertrokken den 2 Junii 1613. en aldaar overleden den		7 Decemb.	1615.
Albert Janſz Joncheyn.		20 Februarii	1618.
Arent ten Grootenhuize.		Februarii	1615.
Jacob Reepmaaker.	afgegaan	1 Januarii	1641.
Jacob Florisz Cloek.	overleden	7 Maart	1611.

Buiten deze komen my Art. 18. van 't Octroy nog deze voor:

Gerard Bicker, als de allereerſte.
Henrik Buyk, als de 9de in rang.
Elbert Lucasz.
Iſaac le Meer.
Siwert Pieterſz Sem.
Marcus Vogelaar.
Geurt Dirksz.
Huibert Wachtmans.

Om wat reden nu deze Heeren door den opſteller van de Lyſt niet mede nevens de andere gemelt worden, weet ik niet; hoewel ze by my 'er mede voor te boek ſtaan, om dat zy in 't Octroy Art. 18. gemelt worden.

In 't jaar 1611.			
Arent Pieterſz Verburg, die na Haarlem is gaan woonen, en aldaar	overleden	in 't jaar	1623.
Jan Janſz van Helmond.		22 Maart	1617.
In 't jaar 1613. 21 Auguſti.			
Simon Janſz Schoonhoven.		8 dito.	1635.
In 't jaar 1614. 18 Februarii.			
Frans Henriksz Oetgens.		12 Maart	1625.
Gerrit Jacobſz Witzen.		24 Januarii	1626.
't Zelve jaar, 21 Julii.			
Elias Trip, wegens Dordrecht.		5 dito.	1636.
In 't jaar 1615. 14 Februarii.			
Hillebrand Schellinger.		22 Junii	1633.
In 't jaar 1617. 11 April.			
Andries Rykaard.			1638.
Dirk Haſſelaar.	afgegaan	1 Januarii	1641.
Henrik Brouwer, vertrok als Opperlandvoogt naar Indiën.			1632.
In 't jaar 1618. 23 April.			
Adriaan Pauw, Penſionaris.		1 Januarii	1641.
Pieter de Schilder, wegens beroerte 'er	uitgeſcheiden		1639.
Jacob Bicker.	afgegaan	1 Januarii	1641.

In 't jaar 1618. 4 Mey.	
Jacob Poppe, Schepen.	overleden 15 Novemb.
Dirk Heynk.	22 October } 1624
Dirk Vlak.	31 dito.
In 't jaar 1625. 9 Junii.	
Simon de Ryk.	8 Mey 1652.
Laurens Reaal.	21 October 1637.
Cornelis de Vry.	9 Septemb. 1650.
Henrik Voet.	23 Junii 1652.
Jacob Jacobſz Roch.	12 Decemb. 1670.
Dirk Tholincx.	uitgevallen Mey 1643.
In 't jaar 1628. October.	
Hans van Loon.	uitgeſcheid. 25 Februarii 1658.
Pieter de Carpentier.	overleden 5 Septemb. 1659.
In 't jaar 1632. Mey.	
Zacharias Roode.	26 October 1656.
Gerard Hudde.	Maart 1646.
In 't jaar 1634. Junii.	
Joan Huydekooper.	26 October 1661.
In 't jaar 1636.	
Henrik Reynſt.	Junii 1648.
Cornelis de Graaf.	uitgeſcheid. 10 Januarii 1664.
In 't jaar 1638. 1 Februarii.	
Willem Boreel, Penſionaris, vertrok als Gezant van den Staat naar Vrankryk.	afgeſtaan 4 April 1650.
Jan Munter.	overleden 9 Maart 1685.
In 't jaar 1640. 19 Januarii.	
Gerbrand Claasz Pancras. }	ſtonden beiden hun dienſt
Willem Backer. }	af den 31 December 1643.
In 't jaar 1641. 4 Februarii.	
Dr. *Andries Bicker.*	overleden 24 Junii 1652.
Pieter Haſſelaar, alzoo Schout wiert,	afgeſtaan 1646.
Jean le Gouche.	overleden 18 Novemb. 1669.
Daniël Bernard.	5 October 1681.
In 't jaar 1647. 4 Februarii.	
Jooſt Janſz Cruysveld.	6 Decemb. 1657.
Joris Jorisz Backer.	24 October 1666.
Jan Hulft.	30 Decemb. 1677.
Roelof Bicker.	2 Junii 1656.
In 't jaar 1648. 31 Auguſti.	
Jacob Druyveſteyn.	afgegaan 1 Mey 1656.
Willem Goes, Raadsheer in den Hove van Holland geworden.	1654.
In 't jaar 1651. 10 Januarii.	
Antoni de Lange.	overleden October 1652.
Jacob Bas, *Dirkſz.*	23 Maart 1656.
In 't jaar 1652. 14 November.	
Thomas Broers.	25 April 1668.
Nikolaas van de Capelle.	28 October 1695.
Antoni Caſteleyn.	27 April 1664.
Hieronymus de Haze.	16 Januarii 1681.
In 't jaar 1655. 14 Januarii.	
Jan Simonſz van Leeuwen.	afgegaan 30 April 1661.
In 't jaar 1656. 1 Junii.	
Cornelis Duyvens, van Haarlem.	1 Mey 1662.
Simon van Hoorn.	overleden 19 Auguſti 1667.
In 't jaar 1657. 29 Januarii.	
Gillis Valkenier.	5 Novemb. 1680.
Dirk Tulk.	6 Maart 1682.
In 't jaar 1658. 31 Januarii.	
Gerrit Rapenbroek.	24 Januarii 1670.
't Zelve jaar. 14 Maart.	
Pieter van Loon.	Novemb. 1677.
In 't jaar 1659. 10 November.	
Henrik Dirkſz Spiegel.	18 April 1667.

In 't jaar 1661. 19 Mey.
Henrik van Willigen. afgegaan 1 Mey 1667.
In 't jaar 1662. 2 Januarii.
Cornelis Backer. overleden 25 Februarii 1681.
't Zelve jaar. 8 Mey.
Jacob Steyn. afgegaan 1 Mey 1668.
In 't jaar 1664. 24 Februarii.
Pieter de Graaf. overleden 4 Junii 1707.
't Zelve jaar. 10 Julii.
Cornelis Graafland. 26 October 1677.
In 't jaar 1666. 18 November.
Joan Huydekooper. 39 Novemb. 1704.
In 't jaar 1667. 10 Mey.
Lambert Reynst. 8 Decemb. 1679.
Henrik Brouwer. afgegaan Mey 1673.
't Zelve jaar. 14 October.
Cornelis van Vlooswyk. overleden 13 Decemb. 1687.
In 't jaar 1668. 31 Mey.
Nicolaas Pancras. 2 Novemb. 1678.
Cornelis van Loo. afgegaan 1 Mey 1670.
In 't jaar 1670. 2 Januarii.
Henrik Scholten. overleden 3 Septemb. 1679.
't Zelve jaar. 21 Februarii.
Isaäc Hochepied, de Jonge. uitgevallen 26 Februarii 1680.
't Zelve jaar. 8 Mey.
Cornelis Sylvius. afgegaan 1 Mey 1676.
In 't jaar 1671. 26 Januarii.
Henrik Becker. overleden 17 Mey 1688.
In 't jaar 1673. 20 Julii.
Joan van Vesaneveld. afgegaan 1 dito. 1676.
In 't jaar 1676. 10 Mey.
Wouter van Landschot. dito. 1679.
Gillis van Clarenbeek. overleden Novemb. 1678.
In 't jaar 1677. 18 November.
Cornelis van Outshoorn. 10 Februarii 1688.
In 't jaar 1678. 17 Januarii.
Louis Trip. 14 Julii 1684.
't Zelve jaar. 21 November.
Gerrit Hooft. 6 Augusti 1717.
In 't jaar 1679. 10 Mey.
Hendrik Brouwer. afgegaan 1 Mey 1683.
't Zelve jaar. 9 Februarii.
Dammas Guldewagen. overleden 27 Januarii 1685.
't Zelve jaar. 26 September.
Joannes Hudde. Mey 1704.
't Zelve jaar. 28 November.
Joan Rodenburg. 2 Septemb. 1690.
't Zelve jaar. 28 December.
Gerard Bors. 8 Novemb. 1693.
In 't jaar 1680. 7 Junii.
Salomon van de Blocquery. 20 October 1701.
't Zelve jaar. 10 December.
Cornelis Roch. 26 Decemb. 1681.
In 't jaar 1681. 30 Januarii.
Coenraad van Beuningen. 26 October 1693.
't Zelve jaar. 10 April.
Joan de Vries. 6 April 1708.
't Zelve jaar. 16 December.
Henrik Decker. 11 Maart 1697.
In 't jaar 1682. 29 Januarii.
Adriaan Temmink. 23 Januarii 1688.
't Zelve jaar. 16 April.
Cornelis Cloek. 12 April 1693.
In 't jaar 1683. 20 Mey.
Magnus van Akeren. Februarii 1685.

In

In 't 1685. 25 Januarii.	
Andries Bernard.	overleden 25 Januarii 1704.
't Zelve jaar. 14 Februarii.	
Willem Nieuwenhuys.	afgegaan 1 Mey 1691.
't Zelve jaar. 10 April.	
Willem van Dam.	overleden 17 April 1713.
't Zelve jaar. 5 Julii.	
Cornelis Wittens.	afgegaan 1 Mey 1691.
In 't jaar 1688. 8 Januarii.	
Joan Corver.	overleden 17 dito. 1716.
't Zelve jaar. Januarii.	
Joan Geelvink.	21 dito. 1707.
't Zelve jaar. 3 Mey.	
Caspar van Collen.	19 Maart 1704.
't Zelve jaar. 8 Julii.	
Willem van Loon.	27 April 1695.
In 't jaar 1690. 30 November.	
Mattheus Lestevenon.	9 Augusti 1693.
In 't jaar 1691. 5 April.	
Gerard van Stirum.	Mey 1691.
't Zelve jaar. 21 Mey.	
Nicolaas van de Velde.	afgegaan 30 April 1697.
't Zelve jaar. 10 September.	
Auwel Fabritius.	30 April 1697.
In 't jaar 1693. 23 Junii.	
Pieter Ranst Valkenier.	overleden 29 Decemb. 1704.
't Zelve jaar. 9 November.	
Hieronymus Velters.	afgegaan 24 October 1707.
Alzoo Drost van Muyden wiert.	
't Zelve jaar. 7 December.	
Jacob Elias.	overleden 28 Novemb. 1701.
't Zelve jaar. 10 dito.	
Nicolaas Witzen.	10 Augusti 1717.
In 't jaar 1695. 2 Junii.	
Jacob Jacobsz Hinloopen.	14 Maart 1705.
In 't jaar 1696. 19 Januarii.	
Pieter de Wit.	7 Januarii 1712.
In 't jaar 1697. 2 Mey.	
Hermannus Gerlings.	afgegaan 1 Novemb. 1703.
't Zelve jaar. 10 Mey.	
Abraham van Asperen.	1 Mey 1703.
In 't jaar 1698. 30 Januarii.	
Gillis van Hemert.	overleden 20 October 1702.
In 't jaar 1701. 15 December.	
Abraham Lestevenon.	leeft.
In 't jaar 1702. 12 Januarii.	
Wouter Valkenier, J: F:	overleden 8 Januarii 1710.
In 't jaar 1703. 29 Januarii.	
Henrik van de Blocquery.	21 Septemb. 1715.
't Zelve jaar. 3 Mey.	
Gerard van Hoogeveen.	
't Zelve jaar. 6 November. } beide	afgegaan Mey 1709.
Arent de Raad.	
In 't jaar 1704. 4 Februarii.	
Abraham Muyssart.	leeft.
't Zelve jaar. 17 April.	
Dirk Bas.	overleden 29 Januarii 1709.
't Zelve jaars. 19 Junii.	
Gerbrand Pancras.	30 dito. 1716.
In 't jaar 1705. 19 Januarii.	
Joan Blaauw.	13 Augusti 1712.
Joseph Huydekooper.	11 Januarii 1709.
't Zelve jaar. 23 April.	
Jan Trip.	leeft.

In 't jaar 1707. 17 November.	
Aarnout Schuyt.	leeft.
Pieter van Loon.	overleden 27 Maart 1716.
Willem Sautin.	leeft.
In 't jaar 1708. 28 Junii.	
Hieronymo de Haze de Georgio.	
In 't jaar 1709. 31 Januarii.	
Balthasar Boreel.	
't Zelve jaar. 4 April.	
Isaäc Coymans.	overleden 10 Februarii 1714.
't Zelve jaar. 6 Mey.	
Wynand van der Maas d'Avenrode.	afgegaan 1 Mey 1715.
't Zelve jaar. 1 Augusti.	
Gerard Meerman, Fransz.	overleden 28 Februarii 1712.
In 't jaar 1710. 19 Junii.	
Henrik Trip.	leeft.
In 't jaar 1712. 28 Februarii	
Henrik Hop.	overleden 3 Julii 1718.
't Zelve jaar. 23 Mey.	
Abraham van Gerwen.	afgegaan 1 Mey 1718.
't Zelve jaar. 15 September.	
Eduard Boddens.	overleden 4 Mey 1716.
In 't jaar 1713. 29 Junii.	
Diderik van Buren.	leeft.
In 't jaar 1714. 29 Maart.	
Andries Hees.	overleden 11 Junii 1720.
In 't jaar 1715. 13 Mey.	
Nicolaas van den Bergen.	afgegaan 1721.
In 't jaar 1716. 11 Februarii.	
Josias van de Blocquery.	overleden 18 Decemb. 1719.
't Zelve jaar. 18 Februarii.	
Lieve Geelvink.	}
't Zelve jaar. 2 Julii.	
Jan de Witt.	
't Zelve jaar. 10 December.	
Renè de Vicq.	
In 't jaar 1717. 22 April.	
Adriaan van Loon, Iunior.	
't Zelve jaar. 4 November.	
Cornelis Graafland, Iansz.	} deze leven.
In 't jaar 1718. 16 Mey.	
Jan Meerman.	
't Zelve jaar. 2 September.	
Ægidius van den Bempden.	
In 't jaar 1720.	
Pieter Six.	
In 't jaar 1722.	
Jacob Frederik du Fay.	}

Buiten-Bewindhebberen der Oostindische

Maatschappy, die van tyd tot tyd in de Kamer van Amsterdam wegens de Provintien GELDERLAND, UTRECHT, en VRIESLAND, mitsgaders van de Steden DORDRECHT, en GOUDA gezeten hebben.

Wegens GELDERLAND.

Buiten-Bewindhebbers te Amsterdam zittende.

Lucas van Essen.	26 Julii	1614.
Arnold Sweers.	3 Junii	1627.
Engelbert op ten Oort.	10 Julii	1634.
Gerard Jan van de Capelle ten Dam.	28 Decemb.	1637.
Otto Schrasser.	24 Mey	1640.
Bernard Turk tot Aalst.	20 Julii	1648.
Gerard Krynck.	26 Maart	1658.
Willem Harmen van Broekhuizen.	3 April	1662.
Melchior ten Hove.	19 Junii	1669.
. . . . . .	11 April	1675.
. . . . . .	2 Junii	1681.
Jan Munster.	15 Decemb.	1681.
Adriaan Menten.	5 Junii	1685.
Joan van Lith de Jeude.	1 October	1693.
Christaan Carel van Linteloo tot de Esa.	9 Julii	1699.
Willem Henrik Carel Ripperda tot Veerhuis.	28 Junii	1703.
Borghard Goosewyn Heydentryk van Coeverden tot Rysselt.	24 Maart	1707.
Alexander van de Capelle tot Hage en Boedelhof.	28 Augusti	1710.
Antoni van Westerveld.	8 Junii	1711.
Lucas Willem van Essen tot Vanenburg.	17 Mey	1714.
Adam Jacob Smits.	6 Julii	1717.
Johan Singendonk.		1720.

Wegens UTRECHT.

Willem van Sypesteyn.	29 Julii	1614.
Johan van Grovesteyn.	19 Novemb.	1618.
Aart van Buchel.	28 October	1619.
Johan van der Wel.	21 dito.	1621.
Dirk van Deuverden.	8 Novemb.	1624.
Jacob Petit.	31 October	1630.
Pieter van Dam.	5 Augusti	1652.
Albert van Benthem.	7 Februarii	1659.
Nicolaas Schaghen.	8 Mey	1670.
Albert van Benthem.	7 dito.	1674.
Caspar van Royen.	8 Januarii	1680.
Carel Martensz.	27 Mey	1686.
Quiryn de Paeuw.	22 dito.	1690.
Dirk van Domburg.	12 dito.	1692.
Mattheus van Lugtenburg.	26 dito.	1698.
Johan Frederik Abbema.	8 Januarii	1699.
Willem Schade.	17 Mey	1700.
Steven van Lynden, Heer van Geerestein.	25 Januarii	1704.
Willem van der Meulen, Heer van Oud-Broekhuizen.	25 Mey	1705.
Antoni Goudoever.	21 Junii	1706.
Diderik Hoeuft.	9 Mey	1707.
Henrik Both.	1 dito.	1710.
Diderik Hoeuft.	4 dito.	1716.
Gideon Bodaan.	dito.	1719.
Jan Hendrik Strik.	dito.	1719.

We-

Wegens VRIESLAND.

Egbert During.	22 April	1615.
Bernard van Oosterzee.	6 Januarii	1620.
Ysbrand Eekens.	15 Decemb.	1623.
Joost Jongestal.	24 Junii	1627.
Jurriaan Viersen.	15 Novemb.	1635.
Frederik Grovesteyn.	26 Maart	1639.
Pieter Buttinga.	5 Septemb.	1641.
Pieter le Pla.	4 Novemb.	1675.
Carel van Kuffeler.	11 October	1677.
Arent van der Waeyen.	25 April	1680.
Pieter Andries van Staveren.	7 Mey	1685.
Arent van der Waeyen.	7 dito.	1686.
Tinco van Andringa.	30 Junii	1689.
Wynand Alstorphius.	29 Augusti	1691.
Arent van der Waeyen.	1 Mey	1698.
Benjamin Dutry.	2 dito.	1707.

Wegens DORDRECHT.

Leonard Siwert van den Hatert.	17 Maart	1614.
Elias Trip.	28 Julii	1614.
Thomas de Wit.	15 dito.	1638.
Matthys Pompe.	20 Maart	1645.
Mattheus van den Broek.	8 Junii	1671.
Cornelis Teresteyn van Halewyn.	9 October	1692.
Roelof Eelbo.	30 Novemb.	1693.
Michiel Pompe van Meerdervoort.	23 Maart	1705.
Cornelis van der Dussen.	6 Novemb.	1721.

Wegens GOUDA.

Joan de Vrye.	4 Julii	1665.
Jacob van der Dussen.	31 Augusti	1676.
Hugo van Stryen.	12 Decemb.	1701.
Roelof van Heuven.	3 Mey	1708.
Willem Pieter de Witte.	17 dito.	17 4.
Adriaan Moering.		1720.

De Heeren Bewindhebberen der Ooft-Indifche Maatfchappy ter Kamer van ZEELAND.

In 't jaar 1602. by 't Octroy aangeftelt.

Bewindhebbers van Zeeland.

Adriaan Henrikfz ten Haaff.
Jacob Borcel.
Johan Lambertfz Colve, (in 19 Art. van 't Octroy, *Coole*, genaamt.)
Jacob Pieterfz de Waart.
Cornelis Munnier, (in 't Octroy Art. 19. *Meuninx* genaamt.)
Adriaan Bomenè.
Laurens Baar, (in 't Octroy, *Bacx*, genaamt.)
Everhard Becker.
Arnold le Clerk.
Arnold Verhoeven.
Gerard van Schoonhoven.
Nicolaas Pieterfz.
Balthafar van Vlierden.
Balthafar de Moucheron.

Ontrent 't jaar 1643. en de volgende, leefden.

Jacob Scotte.		
Aarnout Altena.		
Johan van der Poort.		
Claude de Groot.		
Johan van der Merct.		
Pieter Bifcop.		
Bonifacius Cau.		
Adriaan Velters.		
Johan Kien.	overleden	1664.
Henrik Thibaut.		1668.
Jacob Claasfz Hayman.		1667.
Pieter Boudaan Courten.		1668.
Ifaac Maartenfz.		1665.
Nicolaas van der Merct.		1666.
Adriaan Lampfins.		1666.
Evert Gyfeling.		1666.
Jacob Veth.		1667.
François van der Beke.		1670.
Johan Cardon.		1670.
Steven Becker.		1670.
David van Reygersberge.		1678.
In 't jaar 1655.		
Pieter Munniks.	ftaat af	1670.
In 't jaar 1656.		
Johan le Sage.		1678.
Nicolaas van der Merct.	overleden	1669.
Alexander de Munk.		1691.
In 't jaar 1667.		
Adriaan van Goch.		1671.
Henri Godin.		1670.
In 't jaar 1668.		
Joost Duvelaar.		1670.
Daniel Fannius.		1681.
In 't jaar 1670.		
Pieter Boddaart.		1670.
Pieter Bodaan Courten.		1684.
Gillis Munnicx.	ftaat af	1678.
Cornelis Kien.	overleden	1708.
Arnoldus van den Helm.	ftaat af	1691.

In 't jaar 1671.

Apollonius Ingels.	overleden	1691.
Adriaan de Craane.		1671.
Willem Brouwer.		1677.
Jacob van Hoorn.		1691.

In 't jaar 1678.

Pieter Duvelaar.		1713.
Josias van de Blocquery.		1686.
Christiaan Thibaut.		1687.
Willem van Nassau, Heer van Odyk.	staat af	1688.

In 't jaar 1680.

Johan Cau.	overleden	1709.

In 't jaar 1681.

Johan Aubert.		1683.

In 't jaar 1683.

Gualterus Roman.		1690.

In 't jaar 1684.

Cornelis de Jonge.		1694.

In 't jaar 1686.

Galenus Frezel.		1688.

In 't jaar 1688.

Johan Bodaan Courten.		1717.
Johan Meertens.		1695.
David de Hubert.		1719.

Iu 't jaar 1691.

Johan Hieronymus Huyssen.		1720.
Pieter Boddaart.	leeft.	
Jacob Winkelman.	overleden	1695.
Steven Schorer.		1698.

In 't jaar 1693.

Gillis Thyssen.		1709.

In 't jaar 1695.

Alexander de Munk.		1719.
Johan van Reygersberge.		1716.
Isaac Hurgronje.		1706.

In 't jaar 1699.

Cornelis Versluys.		1720.

In 't jaar 1707.

Nicolaas van Hoorn.	leeft.	

In 't jaar 1708.

Thomas Alexander Koning.

In 't jaar 1709.

Adriaan de Labiestrate.	overleden	1718.

In 't jaar 1710.

Jacob Nachtegaal.		1718.

In 't jaar 1713.

Willem van Citters.	leeft.	

In 't jaar 1716.

Stefanus Hurgronje.

In 't jaar 1717.

Johan Ockers.	overleden	1623.

In 't jaar 1719.

Johan van Huytenhem.	leeft.	
Pieter de Vos.		
Henrik Velters.		
Pieter de Huybert.	overleden	1721.

In 't jaar 1720.

Isaac Tulleken.	leeft.	
Johan Steengracht.		

In 't jaar 1721.

Apollonius Lampsins.

In 't jaar 1723.

Hieronymus Joseph Bodaan Coerten.

De Heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy ter Kamer van DELFT.

Aangenomen by 't Octroy den 20 Maart 1602.

Bewindhebbers te Delft.	*Jan Jansz van Lodesteyn.*	afscheyd 1 Septemb. 1625.
	Arent Jacobsz van Lodesteyn.	8 Decemb. 1637.
	Dirk Bruynsz van der Dussen.	1623.
	Gerrit Dirksz Meerman.	20 October 1615.
	Cornelis Adriaansz Boogaard.	afstand 20 Maart 1615.
	Michiel Jansz Sasbout.	
	Willem Joosten Dedel.	
	Dirk Gerritsz Meerman.	16 Augusti 1631.
	Johan Raad.	
	Jacob Sandersz Balbiaan.	
	Henrik Ottensz van Willigen.	
	Gaspar Moerman, (in 't Octroy Art. 20. *Jaspar Meerman* genaamt.	

Den 19 Maart 1618.	
Joost Jacobsz van Adrichem.	afstand 20 Junii 1639.
Pieter Clementsz Berkel.	overleden 4 dito. 1630.
Den 17 November 1625.	
Antoni Henrikfz van Gysen.	afstand 20 October 1650.
Den 21 dito des zelven jaars.	
Ewout Evertsz van Bleyswyk.	28 Junii 1656.
Gerard Welhoek.	8 Septemb. 1656.
Den 18 Augusti 1630.	
Pieter Isaacsz Bossaart.	overleden 10 Augusti 1633.
Den 3 November 1631.	
Engelbert Paeuw.	afstand 14 Novemb. 1644.
Den Mey 1636.	
Mr. *Cornelis van Berkesteyn.*	overleden 13 Augusti 1638.
Den 21 Februarii 1639.	
Pieter Gerritsz van Santen.	7 Novemb. 1658.
Den 14 Julii des zelven jaars.	
Frans Jansz Meerman.	16 Septemb. 1678.
Den 18 dito des zelven jaars.	
Evert Ewoutsz van Bleyswyk.	6 Augusti 1653.
Den 1 December des zelven jaars.	
Jan van der Chys.	12 Novemb. 1652.
Den 30 November 1644.	
Maarten Engelbertsz Paeuw.	afstand 6 Januarii 1663.
Den 7 November 1650.	
Dirk Bruynsz van der Dussen.	overleden 12 Januarii 1668.
Den 27 December 1653.	
Dirk Joosten van Lodesteyn.	6 Augusti 1679.
Den 21 September 1656.	
Maarten Meerman.	31 Mey 1684.
Mr. *Adriaan Boogaart van Beloys.*	6 dito. 1699.
Den 17 September 1661.	
Jacob Briel.	overleden 13 Novemb. 1679.
Den 29 October 1663.	
Mr. *Andries van der Goes.*	dito 1669.
Den 18 November 1669.	
Aalbregt van der Graaf.	afstand 5 dito 1683.
Den 31 December 1670.	
Mr. *Pieter Ewoutsz van der Dussen.*	overleden 15 April 1703.
Den 14 December 1679.	
Mr. *Gerard Putmans.*	14 Novemb. 1698.
Den 16 Maart 1680.	
Mr. *Jan van der Dussen.*	6 Julii 1652.

Den

Den 23 November 1683.
Mr. *Henrik Ewoutsz van Bleyswyk.* overleden 20 Augusti 1703.
Mr. *Willem van der Graaf.* leeft.
Den 17 Junii 1687.
Mr. *Franco van der Burch.* overleden 13 Januarii 1715.
Mr. *Antoni Heinsius.* 3 Augusti 1720.
Den 1 Junii 1699.
Mr. *Nicolaas Boogaart van Beloys.* leeft.
Den 3 December des zelven jaars.
Mr. *Maarten Hoogenhoek.* overleden 25 Decemb. 1720.
Den 27 September 1700.
Jacob Emmery van Wassenaar.
Den 4 April 1704.
Jan Fransz Meerman. Mey 1724.
Mr. *Adriaan van der Goes van Naters.* 25 Maart 1721.
In 't jaar
Gerard Molkenbour, wegens Overyssel, van Swol.
Den 4 Februarii 1721.
Mr. *Willem Hoofd.* leeft.
Mr. *Johan Slicher.*
Den 17 Mey 1721.
Mr. *Cornelis Spiering.*
Den 16 dito 1724.
Mr. *Herbert Briel.*

De Heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy ter Kamer van ROTTERDAM.

Aangenomen by 't Octroy den 20 Maart 1602.

Hans van der Veeken.
Fop Pietersz van der Meyden. tot 1639.
Willem Jansz Franken Lakekooper.
Pieter Leendertsz Bus.
Willem Jansz van Loon.
Gerrit Huygens.
Cornelis Matelief de Jonge. 1605.
Adriaan Spiering.
Jan Jacobsz Mus,

Den 7 April 1610.
Daniël van der Lek.
Den 6 Mey 1618.
Ewout Pietersz van der Horst.
Den 18 September 1619.
Claas Martensz 't Hoveling.
Den 25 October des zelven jaars.
Herman van Wielig. 1647.
Den 9 Mey 1621.
Henrik Nobel. 1649.
Jan van der Duyn. 1631.
Den 1630.
Joost van Coulster. 1636.
Leonard Busch. 1651.
Hugo Vis. 1642.
Den 27 Januarii 1631.
Pieter Sonmans. 1657.
In *van der Duyns* plaats.

Den

Den 28 November 1639.
Cornelis Jansz Hartigsveld. 1642.
In *van der Meydens* plaats.
Den 31 Maart 1642.
Adriaan Besemer. tot 1657.
In de plaats van *Vis.*
Den 7 April des zelven jaars.
Jan van der Meyden. 1677.
In de plaats van *Hartigsveld.*
Den 9 September 1647.
Henrik Rammelman. 1658.
In de plaats van *van Wielig.*
Den 8 November 1649.
Cornelis de Koning. 1658.
In de plaats van *Nobel.*
Den 29 dito des zelven jaars.
Jan van der Burch, wegens Dordrecht. afgestaan 1685.
Den 17 Maart 1651.
Paulus Verschuer. tot 1667.
In de plaats van *Leonard Busch.*
Den 6 Januarii 1653.
Gerrit van Bergen. 1664.
In de plaats van een *Delfts* Heer.
Den 15 October 1657.
Jacob Sonmans. 1664.
In de plaats van *Pieter Sonmans.*
Den 19 November des zelven jaars.
Willem Hartigsveld. 1667.
In de plaats van *Besemer.*
Den 18 Maart 1658.
Jan de Reus. 1667.
In de plaats van *Rammelman.*
Den 15 September 1659.
Cornelis van Bergen. 1664.
In de plaats van *de Koning.*
Den 10 Maart 1664.
Johan Hennekin.
In de plaats van *Jacob Sonmans.*
Den 28 April des zelven jaars.
Adriaan Prins.
In de plaats van *Gerrit van Bergen.*
Den 2 Junii des zelven jaars.
Johan Kievit. 1689.
In de plaats van *Cornelis van Bergen.*
Den 16 Maart 1667.
Jan de Vries. 1677.
In de plaats van *Willem Hartigsveld.*
Den 8 Augusti des zelven jaars.
Cornelis van Couwenhoven. 1692.
In de plaats van *Jan de Reus.*
Den 26 Januarii 1668.
Adriaans Paats.
In de plaats van *Paulus Verschuer.*
Den 27 Februarii des zelven jaars.
Herman van Zoelen. 1702.
In de plaats van *Dirk van der Duffen*, van *Delft.*
Den 20 Januarii 1671.
Arend Sonmans.
In de plaats van de Heer *van der Goes*, te *Delft.*
Den 26 October 1677.
Paulus Timmers. 1698.
In de plaats van *Jan van der Meyden.*

Den

Den 15 November 1677.		
Dominicus Roosmale.	tot	1689.
In de plaats van *Jan de Vries.*		
Den 9 November 1678.		
Josua van Belle.	afgestaan	1706.
In de plaats van *Frans Meerman*, van Delft.		
Den 29 Maart 1685.		
Mattheus van Broucke, van wegen Dordr.	tot	1716.
In de plaats van de Heer *Jan van der Burch.*		
Den 13 Junii 1689.		
Dirk de Raad.		1706.
In de plaats van *Jan Kievit.*		
Den 9 November 1689.		
Jacob Daene.		
In de plaats van *Dominicus Roosmale.*		
Den 3 Maart 1692.		
Willem van Hoogendorp.	leeft.	
In de plaats van *Cornelis van Couwenhoven.*		
Den 2 September 1698.		
Marinus Groenings.		
In de plaats van *Paulus Timmers.*		
Den 3 Februarii 1699.		
Abraham Elzevier.	tot	1707.
In de plaats van *Gerrit Putmans*, van Delft.		
Den 27 September 1700.		
Jacob Emmery, Baron van Wassenaar, wegens de Ridderschap, en de eerste na 't nieuw Octroy.		
Den 25 September 1702.		
Bastiaan Schepers.		
In de plaats van *Herman van Zoelen.*		
Den 9 Julii 1703.		
Adriaan Paats.		1713.
In de plaats van *Pieter van der Burg*, van Delft.		

Den 22 Maart 1706.
Josua van Belle, de Ionge.
In de plaats van *Josua van Belle, de Oude*, die afstont.
Den 6 April des zelven jaars.
Jacob Noordhey.
In de plaats van *Dirk de Raad.*
Den 12 Julii 1707.
Samuël Beyer.
In de plaats van *Abraham Elzevier.*
Den 23 Januarii 1713.
Dirk Groenhout.
In de plaats van *Adriaan Paats.*
Den 13 Januarii 1715.
Engelbert van Berkel.
In de plaats van *Franço van der Burg*, te Delft.
Den 18 Januarii 1717.
Hugo Eelbo, wegens Dordrecht.
In de plaats van *Mattheus van den Broucke.*
Den 1 October 1720.
Adriaan Prins.
In de plaats van *Antoni Heinsius*, van Delft.

} deze leven.

Opheldering van een swaarigheyd wegens de Delftze Bewindhebbers onder de Rotterdamze gemengt.

Den Lezer zal zich hier mogelyk eenigzins 'er tegen stooten, of in zyne gedagten daar over verzet vinden, hoe deze en gene Heeren van Delft hier onder de Bewindhebbers van Rotterdam te pas komen. De reden daar af is deze.

Het getal der Heeren Bewindhebberen in de Kamers van Delft en Rotterdam is zedert 't jaar 1700. gelyk geweest, dat is, by beurten te Delft 8, en te Rotterdam 7, en dan weer te Rotterdam 8, en te Delft 7. Als 'er te Delft 7 zyn, en te Rotterdam 8, dan heeft de Heer uit de Ridderschap van Holland zyne zitting te Delft, en maakt daar het 8ste lid uit; en dus weer, als 'er te Rotterdam 7 zyn, dan komt dien Heer uit de Ridderschap van Holland als 8ste lid in de Kamer van Rotterdam zitten, en verlaat de Kamer van Delft zoo lang; doch zoo haast 'er te Rotterdam weder 8, en te Delft maar 7 zyn, dan gaat dien Heer weer na Delft, enz. Zoo 'er nu te Delft 8 zyn, en dien Ridder zit te Rotterdam als 't 8ste lid, zoo haast 'er te Delft dan een lid sterft, zoo werd 'er te Delft geen ander lid aangestelt; maar te Rotterdam, daar hy dan 't 8ste lid is, en dan gaat dien Heer uit de Ridderschap van Rotterdam weer na Delft. Sterft 'er nu weer een van de 8 Rotterdamze, dan werd 'er geen te Rottterdam, maar te Delft, gekoren als 't 8ste lid, en den Ridder gaat van Delft weer na Rotterdam. En dus blyft het agttal in beide de Kamers altyd vol.

Zoo 'er nu te Rotterdam maar 7 zyn, en den Ridder is de 8ste, en zoo 'er hier dan een sterft, dan werd zyn plaats te Rotterdam vervuld. En even zoodanig gaat het mede te Delft in zulken geval; doch zoo 'er 8 tot Rotterdam zonder den Ridder zyn, en dan een sterft, dan werd 'er geen te Rotterdam, maar een te Delft gekoren; en even zoodanig gaat het, by zulken voorval, mede te Delft, en dan gaat den Ridder na die Kamer over, daar 'er maar 7 zyn, om daar weder 't 8ste lid uit te maeken.

Deze geringe opheldering zal den Lezer zekerlyk zoo veel licht geven, dat hy nu de verschansching en verwisseling van de Rotterdamze en Delftze Heeren Bewindhebbers eenigzins (zoo vertrouwe) zal konnen begrypen.

Ook moet men niet meinen, dat deze en gene Delftze Heeren hier gemelt, te Rotterdam gezeten hebben, want dat heeft maar omtrent den Heer uit de Ridderschap plaats; maar, by voorbeeld, ten tyde dat *Pieter van der Burch* te Delft stierf, zoo is, te Rotterdam, *Adriaan Paats* als Bewindhebber aangestelt. En zoo is 't mede gelegen als 'er een 8ste Heer van Rotterdam sterft, dan word 'er in zyn plaats een 8ste te Delft gekoren, en den Ridder komt dan na Rotterdam, om daar de 8ste te zyn.

De Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy ter Kamer van HOORN.

Bewindhebbers van Hoorn.

In 't jaar 1602.

Claas Jacobsz Syms.
Willem Pietersz Crap.
Frederik Gerritsz Schilder.
Pieter Jansz Schayk.
} Deze werden in 't Octroy Art. 22 niet gemelt.

In 't jaar 1618.

Mr. *Cornelis Cornelisz Veen.*
Mr. *Pieter Jansz Lioren.*
} Deze komen in 't Octroy Art. 22 1602. al voor.

Outger Jacobsz.
Willem van Someren.
Hans Sweers.

In 't jaar 1619.

Mr. *Albert Fransz Sonk.*
Jan Maartensz Merens.
Jacob Rippersz.

In 't jaar 1626.

Jan Pietersz Coen, gewezen Opperlandvoogt van Indiën.

In 't jaar 1629.

Gerrit Pietersz Twisch.

In 't jaar 1632.

Claas Cornelisz Hoogtwout.
Jacob Josiasz Wybo.

In 't jaar 1641.

Albert de Groot.

In 't jaar 1643.

Jan Frederiksz Abbekerk.

In 't jaar 1648.

Mr. *Pieter Crap.*

In 't jaar 1649.

Jan Albertsz Lammerschagen.

In 't jaar 1650.

Cornelis Rippertsz.

In 't jaar 1653.

Mr. *Jacob Wormersz van Schoneu.*

In 't jaar 1755.

Jacob Claasz Syms.

In 't jaar 1659.

Dirk Claasz Veen.

In 't jaar 1662.

Cornelis Waarden.

In 't jaar 1665.

Reynier Langewagen.

In 't jaar 1666.

Mr. *Herman de Groot.*

In 't jaar 1669.

Mr. *Lucas van Nek.*

In

In 't jaar 1670.
Mr. *Joan Honius.*
Mr. *Joan Wyntges.*
Mr. *Outger Crap.*
In 't jaar 1674.
Dirk van Sugtelen.
Mr. *Bruno Bruynvis.*
In 't jaar 1675.
Cornelis Ment.
In 't jaar 1675.
Mr. *François van Breedenhof.*
In 't jaar 1680.
Mr. *Jacob van Sander.*
In 't jaar 1681.
Mr. *Cornelis de Groot.*
In 't jaar 1684.
Mr. *Nicolaas Koning.*
In 't jaar 1691.
Tymen Velius.
Mr. *Jacob Keyser.*
In 't jaar 1692.
Mr. *Jacob van Foreest.*
In 't jaar 1693.
Mr. *Willem Crap.*
In 't jaar 1696.
Mr. *Joan Abbekerk.*
In 't jaar 1698.
Albert Nicolaas van Schagen.
Deze Heer, by 't nieuw Octroy aangestelt, gaat om de 3 jaar na Enkhuizen.

In 't jaar 1699.
Cornelius Velius.
In 't jaar 1703.
Mr. *Gerbrand de Vicq.*
In 't jaar 1704.
Dr. *Georgius Goedhals.* afgestaan 1713.
In 't jaar 1709.
Mr. *Dirk van Foreest.*
In 't jaar 1712.
Mr. *Allard Merens.*
In 't jaar 1713.
Mr. *Jan van Breedenhof*, Heer van Pylswaard, in zyn Vaders plaats.
Mr. *Albert Coning.*
In plaats van d'Hr. *Goedhals.*
In 't jaar 1714.
Mr. *Hercules de Vries.*
In 't jaar 1715.
Mr. *Nicolaas van Sugtelen.*
In 't jaar 1716.
Gerard Schagen.
In 't jaar 1717.
Dr. *Pieter Opperdoes.*
Joan Boterpot.
In 't jaar 1718.
Cornelius Velius, Dirksz.
In 't jaar 1720.
Mr. *Floris Abbekerk.*
Mr. *Joan Hoogtwout.*
} deze leven.

De Heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy ter Kamer van ENKHUYZEN.

[B]ewind[he]bbers [i]n Enk[h]uizen.

In 't jaar 1602.
Lucas Gerritsz.
Willem Cornelisz de Jong.
Jan Pietersz Schram.
Henrik Gruyter.
Jan van Loosen.
Dirk Dirksz Pelser.
Gysbert van Beerensteyn.
Barthout Jansz Steenhuyzen.
Jacob Jacobsz Hinloopen.
François du Jardyn.
Willem Brasser.
In 't jaar 1604.
Seger Dirksz Scharlaken.
In 't jaar 1622.
Wybrand Schram.
Pieter Walligsz Proost.
Jacob Maartsz Velterman.
Jacob Dirksz Brouwer, den 25 Januarii.
Jacob Ysbrandsz, den 27 Februarii.
Jan Cornelisz Loots, den 24 Januarii.
Den 10 Mey 1627.
Jan Hagha.
Gerrit Jacobsz Tromper, den 27 Mey.
Den 17 Februarii 1629.
Lucas Gerritsz.
Den 31 Mey 1631.
Jan Simonsz Blaauwbulk.

In 't jaar 1633.
Wybrand Semeins.
Den 17 November 1635.
Henrik van Loosen.
Den 29 December 1637.
Henrik van Gent.
Albert Lucasz. } op eenen dag gekomen.
Den 29 December 1640.
Henrik Moeskoker.
Herke Noordland.
Pieter Huyg. } deze op eenen dag.
Jan Proost, den 31 December.
Den 13 Januarii 1647.
Jan van der Nieuwburg, Gerritsz.
Den 30 Maart 1652.
Mr. *Jan van der Nieuwburg.*
Jacob Guldenarm.
Jan van Loosen.
Thys Pietersz Timman.
Wybrand Jewel. } den 30 November.
In 't jaar 1653.
Mr. *Dirk Hagha*, den 7 April.
Pieter Hardebol, den 23 December.
Den 18 December 1654.
Simon Semeins.
Den 31 dito 1656.
Mr. *Adolf de Jager.*

Den 27 Februarii 1658.
Pieter Florisz.
Den 22 dito 1661.
Jan de Vries.
Den 31 December 1666.
Joan Ham.
Gerbrand Blaauwbulk.
Den 31 dito 1667.
Pieter Vis.
Den 31 dito 1669.
Mr. *Jan van Gent.*
Den 12 Mey 1670.
Roemer Cant.
Adam Cortleven, den 31 December.
Den 21 November 1673.
Sybrand Buyskes.
Den 13 dito 1675.
Mr. *Walig Prooft.*
Den 31 December 1678.
Dirk Admiraal.
Den 31 dito 1680.
Mr. *Andries van Voffen.*
Den 5 dito 1689.
Mr. *Jacob Compoftel.*
Gerrit Buyskes, den 28 dito.
Den 13 dito 1692.
Nicolaas Waterman.
Den 29 dito 1696.
Meyndert Moffel.
Den 12 Augufti 1697.
Albert Haak.
Den 10 November 1702.
Pieter Buyskes.
Mr. *Hillebrand Vis*, den 11 November.
Den 18 Junii 1704.
Mr. *Joan Hagha.*
Den 21 December 1706.
Joan Verbrugge.
Den 17 Mey 1708.
Nicolaas Ris.
Den 30 December 1710.
Mr. *Auguftyn Duyvensz.*
Den 13 dito 1712.
Mr. *Pieter Vis.*
Den 21 November 1714.
Mr. *Simon Haak.*
Den 20 April 1715.
Frederik Lakenman.

Advocaaten van de Algemeene Ooft-Indifche Maatfchappy zedert 't jaar 1614.

Advocaaten der Ooft-indifche Maatfchappy.

		overled.
Mr. *Tobias de Coene*, aangenomen by de Kamer Amfterdam in Mey 1614.		Nov. 1618.
Mr. *Willem Boreel*, aangeftelt door de Heeren zeventienen 8 Mey 1618. wiert Penfionaris van Amfterdam in 't jaar 1628.		
Mr. *Dirk Pruys*, aangeftelt by de Kamer van Amfterdam 1 Nov. 1621. en naderhand by de Heeren zeventienen aangeftelt als Advocaat van de Algemeene Ooftindifche Maatfchappy.		Aug. 1652.
Mr. *Pieter van Dam*, Bewindhebber wegens Utrecht, aangeftelt als Advocaat der Algemeene Maatfchappy, op den 18 Sept. 1652.		13 Mey 1706.
Mr. *Willem van Dam*, aangeftelt by de Heeren XVII^nen als tweede Advocaat van de Algemeene Maatfchappy, 13 Mey 1676. wiert Bewindhebber ter Kamer Amfterdam, den 10 April 1685.		
Mr. *Gerbrand Elias*, aangeftelt als tweede Advocaat, in de plaats van de Heer *Willem van Dam*, den 1 Maart	1686.	Nov. 1689.
Mr. *Everard Scott*, aangeftelt als tweede Advocaat van de Algemeene Maatfchappy, den 9 Julii	1693.	
En wiert eerfte Advocaat in de plaats van de Hr. en Mr. *Pieter van Dam*, den 20 Julii	1706.	8 Aug. 1714.
Mr. *Henrik Hoofd, Gerritfz*, aangeftelt als tweede Advocaat 20 Julii 1706. Wiert eerfte Advocaat, den 17 September	1714.	
En ging af (alzoo Rekenmeefter der Graaflykheid van Holland wiert) in Maart 1716.		
Mr. *Abraham Wefterveen*, aangeftelt als tweede Advocaat 7 Sept. 1714. En wiert eerfte Advocaat den 19 Junii	1716.	
Mr. *Abraham Alewyn, Abrahamfz*, aangeftelt als tweede Advocaat den 19 Junii	1716.	

DRUKFEYLEN

In het Eerste Deels Eerste Deel, of OUD en NIEUW OOSTINDIEN.

Fol.	col.		moet zyn
80	1	*Hegiræ*	*Hegiræ*
154	1	No. III.	No. 4.
161	2	No. V.	No. 5.
178	2	de kust van Corillo.	de kust van Corisco
184	1	*Cornelis Spek*	*Cornelis Speks*
192	1		
195	1	November van Bantam	November van voor Bantam.
218	1	In 't Jaar 1721.	In 't Jaar 1621.

BYVOEGZEL.

Voeg nog by de Heeren Bewindhebberen van Amsterdam.

Bartholt Wontholt, wegens Gelderland, in 't jaar 1724.
Mr. *Jan Meerman*, wegens Leyden tot Mey 1724.
Mr. *Abraham van Gerwe*, in 't jaar 1724.

UITVOERIGE BESCHRYVING
DER VYF
MOLUCCOS,

BESTAANDE

In een zeer Nette en Breede Landbeſchryving van

TERNATE, TIDORE, BATSJAN, MAKJAN, MOTIR,

En de EYLANDEN daar onder behoorende;

Benevens een Beſchryving van de voornaamſte

ZAAKEN en GESCHIEDENISSEN

Daar in, van ouds her tot nu toe, voorgevallen.

et verſcheide fraaje Kaarten, en Teekeningen daar toe behoorende, byeengezameld, en uitgegeven

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

EERSTE DEEL.

e {DORDRECHT, AMSTERDAM,} by {JOANNES VAN BRAAM, GERARD ONDER DE LINDEN,} Boekverkoopers.

MDCCXXIV.

MET PRIVILEGIE.

Maleytſche, Ambonſche, of andere onverſtaanbaare Woorden, in dit Werk voorkomende, met haare bygevoegde vertaaling.

a. beteekend Amboineeſch. — m. beteekend Maleytſch.
b. - - - Bandaneeſch. — p. - - - Portugeeſch.
j. - - - Javaanſch. — t. - - - Ternataanſch.

A.

Alfoereeſen. a. beteekend Bergboeren, of Wilden.
Atap. m. Zamengeregen Sagoe- of Klappusbladen, dienende om de Huizen, en andere dingen, te dekken.

B.

Bailéoe. a. Een Raadhuis.
Bárot m. Een weegzel Nagelen van elf ponden.
Bárot-gelden. m. De geregtigheid, welke de Inlandſche Grooten van zulk een weegzel trekken.
Batatas. m. Een zekere eetbaare wortel.
Batoe Loebang. m. Een ſpelonk, of holle klip in een berg.
Bobbers. m. Viſchkorven, die men op 3 of 400 vademen in zee laat zinken.

C.

Caymans. m. Krokodillen.
Caſiſi. m. Een zoort van mindere Prieſters.
Coescoes. a. Een dier, byna als een kat; ook lang ſnygras op de velden.
Colano. t. De Koning.
Coracora. m. Een Waterſchilpad; en ook een Ambonſch oorlogsvaartuig met 2 of 3 gnadjo's of roeibanken, voerende 50, 60, 70 en meer mannen.

D.

Dati. a. Hofdienſt, of de Inlanders zelf, die dezen hofdienſt doen, of verplicht zyn een maand in 't jaar d'E. Maatſchappy voor niet te dienen.
Dego Dego. t. Een tafel, bank, of ruſtplaats van geſpouwe Bamboezen.
Djouw. t. Een Heer.
Doeſons. a. Thuinen, Plantagien.
Dorado. p. *Quaſi Deauratus.* Een viſch, of ſoort van Dolfynen, na haare goudgeele en ſchitterende couleur, zoo genaamt.

G.

Gabba Gabba. a. Eén tak van een Sagoeboom, dienende om beſchotten der huizen, in plaats van muuren, en ook doozen, en andere dingen, van te maaken.
Gamoeto of *Goemoet.* a. Het ſwart hair, dat rondom de Saguweerboom is, waar van de Amboineezen touw ſlaan.
Gantang. m. Een maat van 17 en een half pond in Ambon; doch die in andere ryken wel minder weegt.
Gnadjo, Gnadjo's. t. Een vlerk, of vlerken, die boven op een vaartuig 't zy praauw, canoa, of coracora leggen, om die regt te houden, of om op een coracora tot roeibanken te dienen.
Gong. m. Zeker inlands koper ſpeeltuig, van binnen hol; doch boven op plat, en in 't midden van een knobbel als een vuiſt, of ook wel als een kinds hoofd (na dat zy groot zyn) voorzien.
Gorgelet. Een ſteene drinkkan, zeer ſpongieus, dienende om 't water koel te houden.

H.

Hongi. a. De Ambonſche oorlogs- of coracoravloot.

I.

Imam. m. Een Prieſter van hooger rang dan een *Caſiſi.*

K.

Kimelaha. t. Een Hofjonker, doch het word doorgaans voor een Ternataanſche Stadthouder gebruikt.

L.

Loobe Loobe. a. Flambaauwen der Inlanders van ruigte gemaakt.

M.

Majang. m. Een jonge bos Pinang, of Klappusnoten, nog in de baſt of 't vlies beſloten.
Mangi Mangi. a. Een ſoort van Moerasboomen, of die zig hier en daar aan ſtrand vertoonen, meeſt tot brandhout dienende.
Martavaan. Groote verglaasde potten, waar in wel 1 of 2 aam nats gaat; na de ſtadt *Martavan*, in alle taalen zoo genaamt.
Maſſakeke. a. Een Alfoerees korfje, dat de Wilden doorgaans by zig hebben, om alles in te bergen.

ontdekken, ontbroken heeft, 't geen zekerlyk ook de reden geweeſt zal zyn, dat ons ook anderen, anderzins zeer pryſſelyke ſchryvers, daar van in hunnen tydt ook al niet meer opgegeven hebben.

Zyn onvermogen om een nette Kaart daar af te geven.

Indien ik een nette Kaart van alles, wat tot de Moluccos behoort, met een nette onderſcheiding van 't gene tot het ryk van yder Moluks vorſt in 't byzonder behoort, hadt kunnen bekomen, het zou my zeer aangenaam, en den Lezer zekerlyk een groot vermaak geweeſt zyn; dog alzo ik die noit gezien, en veel min die oit, het zy in Indiën, 't zy hier te lande, heb kunnen meeſter worden, hoe veel moeite ik daar toe ook aangewend heb, zullen wy ons egter met eenige ſtukken en brokken daar van, die ons nogtans al een redelyke bevatting van den ſtaat en de gelegenheit der Moluccos geven zullen, moeten behelpen, ten tyde toe, dat ons eens netter Kaart aan de handt komen zal. Het gene wy daar af opgeven, is met de letteren A. A. gemerkt.

Om nu dit ſtuk met de vereiſchte naauwkeurigheit te beginnen, vereiſcht de nette orde, dat wy van de Molukze landen eerſt in 't gemeen, en daar na van yder der zelve in 't byzonder ſpreken.

Hoe veel Molukze eilanden 'er nu zyn.

Van oudsher plagt men al de eilanden, in den Molukzen Oceaan (by de Portugezen *Archipelago di St. Lazaro* genaamt) gelegen, de Moluccos te noemen, en daar onder niet alleen die gene, de welke die naam met regt, en alleen gemeenlyk dragen, te tellen, maar zelfs ook Banda en Amboina, met alle de onderhorige eilanden, en (dat nog verder gaat) zelf Bornéo, Timor, het landt van Ende, of van Floris, en ook 't eilandt Bali, hier toe al mede te betrekken.

Om ordentelyker hier af te ſpreken, moet men zeggen, dat de eigentlyke Molukze eilanden niet vyf (gelyk de gemene ſtelling is) maar zes in getal, en dat die Gilolo, Ternate, Tidore, Motir, Makjan en Batsjan, genaamt zyn. Zy leggen byna onder de linie, of den evenaar, hoewel de gelegenheit der meeſte wat Noordelyker is.

Gilolo, het eerſte in rang, word door onkunde by alle Landbeſchryvers gemeenlyk 'er zeer qualyk buiten geſloten; een klaar bewys dat de Molukze zaken hun niet recht bekent zyn.

Het is waar, dat 'er in de Molukze zee een groot getal van andere eilanden is, aan welke men dien naam mede zou kunnen geven; maar het is ook zeker, dat deze vyf (die men 'er van ouds voor hielt) ook daar voor doorgaans hebben bekent geſtaan, en dat zy dien naam ook tot heden toe nog by uitſtek dragen; gelyk wy ook daarom hier by berutten, en geen verandering hier in maken; te meer, dewyl wy in 't vervolg tog aanwyzen zullen, hoe alle die andere eilanden yder onder een van deze Moluccos, of onder hunne nu nog in wezen zynde vorſten, ſtaan.

Om wat reden zy Moluccos genaamt worden, zullen wy hier niet zeggen, om dat wy dit omſtandig, ter plaatſe daar wy van de Molukze Koningen en gewoonten der zelve ſpreken, zullen doen.

Met een woord moeten wy hier echter zeggen, dat 'er in de oude tyden maar vier Koningen der Moluccos, en alzo ook maar vier Molukze ryken, of eilanden, en dat die Gilolo, Ternate, Tidore en Batsjan (dat wy elders uitvoeriger toonen) geweeſt zyn; dog dat 'er nu nog maar drie, te weten Ternate, Tidore en Batsjan in wezen zyn, gelyk dit ook de rang is, dien zy, by openbare ontmoetingen van malkanderen, hebben, en die hun van wegen de Ooſt-Indiſche Maatſchappy, en door des zelfs landvoogden aldaar, het zy in de openbare ſchriften, het zy op maaltyden, en by andere byeenkomſten, gemeenlyk gegeven word; gelyk wy dit ſtuk op zyn tyd en plaats al mede uitvoeriger voorſtellen zullen.

Hoe 'er va ouds ware en de rang zer K ninge

En dus betrekt men allerbeſt die landen tot de Moluccos, die van oudsher door die vier Koningen, die tuſſchen de twee graden Zuider- en Noorder-breedte (op zyn naauwſt genomen) leggen, bezeten en beſtiert zyn.

Dat de Koning van Djilolo (gemeenlyk met den naam Gilolo bekent) hier geen rang meer onder de Molukſche Koningen, ja dat hy zelf 'er den naam niet meer van heeft; dat komt (gelyk wy elders breder tonen) daar van daan, om dat die vorſt door den Koning van Ternate overwonnen is, gelyk de Ternataanſche vorſt daarom ook uitdrukkelyk van oudsher al vier Zonneſchermen van ſtaat (hoewel hy 'er nu vyf voert) en onder de zelve een, wegens het overwinnen van den Koning van Gilolo, plagt voor zich te doen dragen.

Waa de K ning Gilo niet mee med telt wor

Anderen echter oordelen, met meer ſchyn van waarheit, dat hy die vier Zonneſchermen van ſtaat niet anders dan ter gedagtenis van de vier ſtaaken der regering, die wel eer in Ternate ſtand greepen, gewoon is te voeren.

Schoon 'er nu naderhand (gelyk ons uit de bedryven der Ternataanſche Koningen hier en daar ook blyken zal) nog verſcheide Koningen van Djilolo op zich zelven geweeſt zyn, zo is echter in de later tyden die naam geheel en al uit de

We-

De Landvoogdy der MOLUCCOS met de aangrenzende Eylanden
MANGINDANAO
St. IAN
Tagima
CELEBES
BOERO
BOETON
Amblauw
Calauro
Tygers Eyl.
de Drie Duizendeke Tygers Eylanden
Nicodemus
Toecang Beesi Eylanden
St. Mattheus Eylanden
Groenevoud
Brandend Eyl.
Duitsche Mylen 15 voor een Graad
Saranguni
Sangir
Manado
Moratay
HET EYLAND HALAMAHERA OF GILOLO
De Kust van MORO
De Kust van MABA
De Kust van PATANI
De Kust van WEDA
Linea Æquinoctialis
de Goede Hope
Willem Schoutens Eylanden
Het Land der PAPOAS
Het Land van Sergile
de Eylanden van Caras en Cari
Speelmans Baey
NOVA GUINEA
CERAM
Amboina
Banda
Batsjan
Ternate
Tidore
Makian
Mysool
Gorontale
Vlissingen
Middelburg

Back of
Foldout
Not Imaged

Wereld geraakt, na dat gansch Gilolo (dat een zeer groot en wyd-uitgebreid ryk, of eiland is, en dat daarom van de Ternatanen zeer qualyk *Halamahera*, dat is, *vast Land*, genaamd word) volslagen onder de Ternataansche kroon gebragt is.

Zo dat er nog maar drie Molukze Koningen zyn.

Gelyk 'er nu tegenwoordig nog maar drie Molukze Koningen zyn, alzo zyn ook de eilanden en ryken, tot de Moluccos behorende, onder deze drie vorsten verdeelt, wetende yder van de zelve tot een aas toe uit te rekenen, wat zyn land is, waarom 'er ook zeer dikwils onder hen, zelf maar om beuzelingen, grote verschillen en oorlogen ontstaan zyn.

Om dan van hunne landen ook net, en onderscheiden, te handelen, zullen wy van de zelve ook volgens den rang dezer Koningen spreken, en voor af nog zeggen, dat de grens-palen der Moluccos, in 't Noorden Mangindanao, in 't Oosten Batoetsjina, in 't Zuiden en in 't Zuid-Westen 't eiland Oebi, de Xoelasche, en de Bangaysche eilanden tot Tibore, en in 't Westen naar den Noortkant der kust van Celébes tot den Bogt van Cajeli, en van Paloe, gelyk aan de Zuid-zyde die van Gorontalo en Tomini, zyn.

Grensen der Moluccos.

Anders word het begin, en de poort der Moluccos, in 't Noorden by Loloda gestelt, alwaar men eenige hooge steile, en rotzige eilanden, of barre klippen, heeft, die by de Ternatanen de Poort der Moluccos, of anders Gnara Mabero genaamt worden. Ook word het einde der Moluccos om de Zuid gestelt by Batsjan te zyn. Al 't welke dan tot zo verre waar is, na dat men deze Grensen als verre af, of als naby-gelegen, komt aan te merken.

De Koning van Ternate, die de eerste in rang is, is ook de vermogenste in opzigt van 't getal der eilanden, ryken, en de verdere landen, of Koningen, tot zyn ryk behorende, en onder hem, toen hy nog in zyn vollen bloei was, gestaan hebbende.

Dat deze Koningen niet altyd zo magtig, als toen, geweest zyn, zullen wy omstandig zien, als wy over 't eiland Ternate, en des zelfs eerste beginselen in 't byzonder, zullen spreken.

Daar zyn 'er geweest, die, dezen Koning in top willende opvyzelen, hem als een vorst van twee en zeventig eilanden beschreven, maar die ons daar benevens niets ter wereld meer daar af gezegt, en aldus maar in 't wild henen geschermt, en ons niets van zo veel eilanden opgegeven hebben.

De Koning van

Het is zeer waarschynelyk dat zy 'er zo wel iets van gehoort, maar dat zy 'er egter 't regte bescheid niet af gehad, en Koning *Baab Ullah*, of *Baboe* (van welken wy in 't jaar 1500. in 't verhaal van de levens der Ternataansche Koningen dit breder zullen voorstellen) niet recht gekent hebben.

Ternate de eerste in rang.

Het is wel waar, dat hy een dapper en magtig vorst is geweest; maar dat hy toen al Heer van zo veel eilanden geweest zou zyn, komt my nog zeer beswaarlyk voor, ten ware men veel kleine eilandekens daar onder wilde tellen.

Om nu egter eens naauwkeurig aan te wyzen, over wat eilanden en ryken die vorst, toen hy nog zyn eigen meester was, geheerscht heeft, zullen wy die alle met hunne naamen, zo als zy in 't jaar 1680. nog onder den Koning *Amsterdam*, of *Kaytsjili Sibori*, gestaan hebben, eerst in 't gemeen maar opnoemen, en daar na de zelve in 't byzonder, voor zo verre zy ons bekent zyn, van 't Noorden een aanvang makende, beschryven.

Naamen der eilanden, onder den Koning van Ternate gestaan hebbende.

Naamen der eilanden, onder den Koning van Ternate gestaan hebbende.

Mangindanao of *Mindanao*, waar op hy voor een gedeelte recht heeft.

Sarangáni, en nog twee van den zelven naam.

De *Talautse* zes eilanden, te weten:

Lirong.
Kabroewang.
Karkalang.
Karkarottang.
Noessa.
Karotta.
Limpang.
Caboeloesoe.
Memanoe.
Cábioe.
Cambóle.
Mohóre.
Memómoe.
Sangir.
Batoe.
Wingko.
Noessa.
Toghan.
Boekit.
Tománe.
Beeng.
Torrang.
Batoeinko.
Lawèsang.
Bellánde.
Bing.
Parà.
Sangaloèhan.
Kakhitang.
Nitoesiha.
Salangkere.
Masápe.

Kedma.
Maroema.
Sjauw.
Makelehe.
Boegiaſſoe.
Pondang.
Labeang.
Maſſare.
Mahono.
Pangaſare, of *Tagulanda.*
Roang.
Paſſigi.
Biaro.
Banca.
Taliſſe.
Lembe.
Ganga.
May-in.
Piſo.
Oud Manado.
De *Togiàs*, of *Schildpads-eilanden*, die zeer veel zyn.
Belet.
Bangay, en de verdere *Bangayſche eilanden*, wel hondert in getal.
Gape.
Saboeboe.
Xoela Taljabo.
Xoela Mangoli.
Xoela Beſi.
Halamahera, ten groten deele.
Ceram, ten deele.
Boero.
Amblauw.
Manipa.
Kelang.
Boano.
Oma, } ten deele.
Honimoa, }
Amboina, of de kuſt van *Hitoe.*
Solor, of eenige Dorpen 'er op.
Boeton.
Pantsjano.
Saleyer.
Pangaſane.
Majauw.
Taffoeri.
Gommon.
Liefje Matulle.
Cajoe.
Gano.
Coebi.
Sakette.
Ismola.
Makjan.
Motir.
Cavali.
Maytarra, of *Noorwegen.*
Ternate.
Heri.

Dit maakt een getal, niet van twee en zeventig, maar van twee en negentig, meeſt bewoonde eilanden, die by hunne naamen bekent zyn, zonder nog die hondert kleine eilanden, die omtrent Bangay leggen, en daarenboven nog een groot getal, met den naam der Schildpads eilanden bekent, en nog wel in de twintig andere kleine, en met hunnen naam ten deele bekende, en ten deele nog onbekende eilanden (geen klippen, of rotſen daar onder tellende) te rekenen.

Het recht van dezen vorſt op een deel van 't eiland Mangindanao.

Behalven deze eilanden, waar onder verſcheide zeer voorname zyn, heeft deze vorſt nog een zeer groot recht op een gedeelte van het eiland Mangindanao (gemeenelyk Mindanao genaamd) en wel in 't byzonder in den bogt van Boutoean, op het koninkryk Bouyſſan, 't geen onder den Koning van Candahar, die een Leen-heer der E. Maatſchappy is, en zich op het eiland Sangir onthout, behoort; al 't welke wy by 't beſchryven van Mangindanao omſtandiger zullen aanhalen.

En op een groot deel van 't eiland Celébes.

Een groot gebied, en een vorſtelyke opper-macht oeffende deze Koning van Ternate ook op het eiland Celébes, alwaar hy over verſcheide treffelyke landen op de Kuſt van Manado, en van Manado af tot aan de bogten van Cajeli, en Tomini, en over een groot getal dorpen, en koninkjens, waar onder 'er al verſcheide van vermogen geweeſt zyn, en die met hun allen nog wel tuſſchen de zeſtien en zeventien duizend gewapende mannen leveren konnen, plag te heerſchen; behalven dat hy ten tyde zyner voor-vaderen (gelyk in hunne levens nader blykt, en wy ook onder ieder ryk aanwyzen zullen) ook de Koningen van Gilolo, Tidore en Batſjan overwonnen, en daarom van oudsher al vier Zonne-ſchermen van ſtaat, als hy ergens na toe uitging, gevoert heeft, waar by hy eindelyk wegens het overwinnen van den Koning van Sjauw nog een vyfde gevoegt heeft.

Dog laat ons, om dezen Koning in zyn binnenſte te leeren kennen, eens een begin van de beſchryvinge van zyn landen maken, en met die van het eiland Ternate, daar hy zynen Zetel, en Paleis heeft, beginnen.

Ternate beſchreven.

Het eiland Ternate, van de vyf Molukze eilanden het verſte om de Noord, en met de zelve als op eene ry, vlak voor het groot Eiland Batoetſjina (zeer qualyk van de Ternatanen Halamahera, dat is, Vaſt-landt, daar het een eiland is, genaamt) en binnen den eerſten Graad Noorder breedte, of omtrent op een halven Graad of wel op 50. minuten gelegen, is zo net in zyn lengte niet bekent. De lengte in de verheit des wegs, van Batavia tot Ternate toe, word wel bevonden veel met de kaarten, waar in Ternate Weſtelyker, dan het waarlyk legt, geplaatſt is, daar 't nogtans veel Ooſtelyker bevonden word te leggen, te verſchillen;

'es

den-
berg.

N°. B.B.

1 't Galgeveld . 2 Vryborgers huyzen . 3 Comp[e] Thuynhuysje . 4 Vryburg

F Ottens fecit

RNATE

huyzen . 5 de Markt . 6 Gouverneurs huys . 7 Nieu Pakhuys . 8 Kleede-markt . 9 't Fort

len; maar het verschilt egter zo veel niet, dat men daarom de zelve van Corvo en Flores gerekent op honderd vyf en zestig of van de Canariën op 165. Graden (gelyk die by eenige Land-beschryvers, en in hare kaarten, voorkomt) of wel op 151. by andere zou mogen stellen. By een Maan-Eclipsis, door den Heer Land-voogd, *Robbert Padbrugge*, tot Gorontale, op de kust van Celebes gelegen, in 't jaar 1682., den vierden van Maart waargenomen, was het verschil des tyds in Ternate, tegen dat in 't Vaderland, of tot Amsterdam, gebleken 7 uuren en 50 minuten te zyn; en volgens de zelve zou de gegiste lengte net 142 graden, 42 minuten, en 30 secunden (die egter een ander, volgens een later Eclipsis, in Amboina waargenomen, op 143 graden stelt) uit maken; dog ik laat dit aan die genen, die dit stuk netter verstaan, dan ik, volkomen over.

Dit eiland Ternate is rondagtig van gedaante, en in zynen omtrek omtrent zeven mylen groot, verschillende in dit opzigt niet veel van de eilanden Tidore en Makjan; dog Batsjan is grooter dan een van deze drie.

Het doet zig van buiten zeer hoog op, vermits 't geheel eiland maar eenen grooten en hoogen berg, die zig als midden in vertoont, en 367 roeden en 2 voeten, by nette meting, hoog is, uitmaakt, die zelf ook van strand af van alle kanten al zodanig zyn begin met ryzen neemt, dat hy zelf ter plaats, daar 't kasteel Orangie legt, al allenskens van voren en van agteren nog vry meer komt op te hoogen; zo dat men zig hier zeer weinig vlakte of effen grond verbeelden, en zig zelven niet anders dan boven een woesten en ysselyken vuur-berg (die egter beneden over al tot boven toe, byna met een swaar bosch van bomen en kreupelbosch, en met schrikkelyke holen, of uitgebrande spelonken, en zelfs alomme bezet, dog beneden egter van veel vrugt-boomen en tuinen voorzien is) voorstellen moet; 't geen men in deze afteekening, *B B* gemerkt, klaar beschouwen kan.

Wat dezen berg van Ternate aangaat, het is van oudsher, en voor meer dan honderd jaren al, een ysselyke vuur-berg geweest, want in 't jaar 1608, toen 'er de zee-voogd van Caarden quam, brandde hy sterk, doende den 18 en 19 July 's nagts afgrysselyke slagen, als of ettelyke kartouwen afgingen, vertoonende daar na een geweldigen rook en damp; hoedanig hy ook in 't jaar 1635. en onder de regering van den Heer *Hustaart* wat na 't jaar 1653 gebrand heeft. Deze berg is gewoon van oudsher uit zynen swavelagtigen afgrond, volgens den aart van alle die bergen (die den eenen tyd meer, den anderen tyd minder, en zomtyds zigtbaar, zomtyts alleen in hunne ingewanden, blaken) dan eens vuur, 't geen zig by nagt het klaarst doet zien, dan eens alleen een swaren damp en smook te vertoonen, dan eens witte asch, dan eens eenige puinsteenen, dan wel eens geheele brokken en klippen, met een afgrysselyk gekraak, gerommel, voor al by sware winden, en geloei, uit te werpen, of sware slagen te geven, en daar door den Inlander en de Europianen, in den tyd hunnes verblyfs aldaar, niet alleen in groot levens gevaar, zo wegens zyn vervaarlyke en Hemelhooge vlammen (alzo zyn kruin door de wolken henen steekt) als ook wegens deze gloeijende neerstortende steenen (die geheele boomen mede namen, die in brand staken, en dus, vooral by swaar onweêr, tot aan strand, of in zee somtyts rolden) te stellen; maar na dat hy nu al met branden en blaken ophield, vervalschte zyn swavelagtige damp en swarte smook de lugt somtyts nog zoodanig, dat veel menschen, daar ziek van geworden zynde, in 't kort storven. En dit branden en blaken plagt zig wel meest (hoewel niet altyt) in de maand Maart of April, of by 't kenteeken van 't Saisoen, en by Noordelyke winden, op te doen.

En des zelfs branden-den berg.

Kort voor de komst van den Heer *Padbrugge* in Ternate, in 't jaar 1673. in Augustus, en daar na, had hy zeer sterk gebrant, en zo veel asch en puinsteenen uitgeworpen, dat men 'er tot in Amboina blyken van zag; maar smookte nog ysselyk, zynde de lugt aldaar door zyn dampen nog zo besmet, dat 'er niet alleen zeer veel menschen door stierven, maar de hooge regering op Batavia byna niemand krygen kon, die hier als landvoogd naar toe wilde trekken; alzo men, wegens de sterfte aldaar door den brandenden berg veroorzaakt, schrikte derwaart te gaan; dog de Heer *Padbrugge*, een hartvogtig man, en die zig door zulke slegte redenen geenzins afschrikken liet, ging 'er moedig naar toe, en is 'er (zo ik niet beter wete) altyd gesond geweest: want zyne lammigheit, die hem veel later overquam, heeft hy in Amboina, en niet daar, bekomen.

Na dien tyd brandde hy niet weder, en is zedert weder wakker begroeit en bewasschen, niet ophoudende van smooken. Wel over de 100 jaren al had hy een opening boven, die zig, met verscheide kringen boven een, als een Roomsch Amphitheater, vertoont. My heugt, dat ik in zeker dag-regifter van den Vaandrig, *David Haak*, van 't jaar 1686. gelezen hebbe, dat hy, met den Luitenant *Meindert de Roy* (die namaals

Sergeant-Majoor op Batavia geweest is) en den Sergeant, *Matthys Dogen*, den 9 October met een Praeuw, of Canotje, verseld van vyf swarte jongens, en eenig ander volk naar dezen berg, om naar nagelboomen te zoeken, gevaren, en den 10 zo al verder op Xoela Tacomi, vier mylen benoorden 't kasteel Orangie gelegen, gekomen is, alwaar zy den elfden der maant maar een nagel-boom, zoo dik als een man in zyn midden, dog zonder vrugt, en daar na nog twaalf andere gevonden, en ook omgekapt hebben. Maar men kan dit niet netter dan by 't hier nevens-gaande berigt van *Meindert de Roy* zelf opgeven.

***Berigt aan zyn Achtbaarheit den** Edelen Heer Joan Henrik Thim, wegens het Opperdeel van den Ternataanschen branddenden Berg, van Meindert de Roy, Luitenant, zo als de zelve van hem bezogt en ondervonden is.*

„ NA dat 'er al veel nieuwsgierige „ menschen, zo Europianen als In- „ landers, in onderscheiden togten alle „ bedenkkelyke moeiten hebben aange- „ wend, om de openinge des bergs, „ welks inwendigheden niet dan in 't ver- „ schrikkelyk Element des vuurs bestaan, „ en daar door uitgebraakt worden, te „ zien, en door my ook al tot dien ein- „ de van andere oorden des bergs ver- „ geeffsch bezocht zyn geweest, zo heeft „ nogtans niemand met alle bezinnelyke „ moeite en arbeid, zo verre kunnen „ komen, dat hy daar van eenig bescheid „ heeft kunnen geven.

„ Myn laatste togt tot dien einde van „ Gamma Lamma, zynde meest van de „ Zuid-Westzyde des bergs, gedaan, „ hebbe ik het aldaar, boven gekomen „ wezende, dusdanig geschapen bevon- „ den: na de bovendeelen des Bergs wel „ overgezien en in opmerkinge genomen „ te hebben, dat het van dien kant on- „ mogelyk om daar by te komen was, „ om dat, dewyl de opening des „ bergs, boven aan de Noord-zyde is, „ en wy op de Zuid-zyde des zelfs zyn- „ de, van X af na W, S, en R: zo „ verre wy deze strekkinge uitzien kon- „ den, bevonden dat ze naar giszinge wel „ 200 Roeden wyd was, en de gansche op- „ per-hoogte niet dan zeer digt, met zwaar „ riet, alhier by de inwoonders Cannacanna „ genaamt, bewassen, wezende ook „ nog daarenboven niet wyd van dien „ heuvel X, alwaar wy toenmaals op „ stonden, en het geheele bovendeel ont- „ dekten, een laagte T, daar wy 't water „ dat van de Noorder W, Oostelyker „ S, en Zuider deelen R quam aflopen „ sterk hoorden ruisschen, dewyl 't zeer „ veel geregent hadde, en de uitterlyke „ bovendeelen des bergs, naar het midden „ te zamen, en voort Westelyk af- „ zakkende, naar T, zo moet dien vol- „ gens de waterlozinge, door langheit „ des tyds, een diepte maken, welker „ gedruis wy als onder onze voeten, „ hoorden: niet tegenstaande nog ook dat „ het toenmaals regenagtig weder was, be- „ halven andere ondoorgankelykheden, „ die ons hadden mogen voorkomen, „ zoude my, na zo veel moeite en ar- „ beid, niets weder hebben doen af- „ trekken, indien men hadt mogen we- „ ten, hoe na by men, (na 't doorbre- „ ken der gedagte Cannacanna, daar ten „ minsten twee dagen zeer moeijelyke „ arbeid aan zoude geweest zyn) dan „ nog by 't gadt mogt gekomen wezen; „ maar dit, en voorts de scherpe koude des „ nagts, het gebrek der boomen tot eenig „ brand-hout, geen middel om de minste „ lyf-berginge te maken, en 't quade „ weder, beletten my, dit alles te onder- „ zoeken, of de berg van dien kant toe- of „ ontoegankelyk voor eenig mensch „ mogt wezen, waarom ik het toen daar „ by heb moeten laten blyven, houden- „ de de plaats van daar als mede van Ter- „ lucco, wezende van de Oost-Noord- „ Oostelyke zyde Q, voor ontoeganke- „ lyk, van welke laatste plaats opklim- „ mende, ik zyne Agtbaarheit, in 't be- „ schryven daar van, niet wil ophouden; „ dewyl de onmogelykheit der toegan- „ gen door de klooven aan de Noord-zy- „ de, genoegzaam van beneden, by klaar „ weder, kunnen gezien en bespeurt „ worden, als ook de groote wydte die „ 'er van het opperdeel van boven Ter- „ lucco tot den mond des uitbrakenden „ poel des vuurs is.

„ Dit alles en meer andere oorden des „ zelven bergs, in opmerkinge by my „ genomen zynde, hebbe, ik zederdt „ dien tydt, te onderzoeken, nog „ eens van de Xoela Tacomi, wezende „ aan de zyde van P, willen bestaan, „ met een vast vertrouwen, om van dien „ kant, met een ernstigen yverigen en ge- „ weldigen arbeid, boven alle gevaar, te „ naderen om alzo een behoorlyk berigt „ van een alzulk een zeltzaam wonder- „ lyken werk Gods te doen, 't welk ik „ geloof dat van geen menschen oit, of „ zeer zelden, elders is geschied.

„ Dit bestendige drooge weder heeft „ dan myn begeerte wederom opge- „ wekt, en my daar weder op den „ 10. dezer doen naderen, na ik alvorens „ eenige luiden opgemaakt hadde, om „ my te vergezelschappen, op dat ik „ verlof tot voldoeninge van mynen lust „ mogte krygen; 't welk zyne Agtb. „ gedreven wordende door een Philozo- „ phische

„ zophische begeerte en weet-lust tot
„ alle natuurlyke en seltzame dingen my
„ met myn gezelschap, te weten: *Mat-*
„ *thys Dogen*, *Reÿnhold Dagsteyn*, Adsi-
„ stent, en *Jacob Adamse*, soldaat, met
„ vyf jongens, volgens zyne gewoon-
„ lyke bescheidenheit, belieft heeft in
„ te willigen.

„ Na dat ik dan des middags op den
„ tienden voornoemt, met een schep-
„ praauw van Maleyen, na Xoela Ta-
„ comi aan de zyde van P, zynde N:
„ N. W. van de middelhoogte des bergs
„ gelegen, vertrokken was, en des avonts
„ aldaar aangekomen, en op 't strandt
„ overnagt hadde, ben ik voort met
„ den volgenden morgenstond, neffens
„ de voornoemde personen na de gele-
„ genheit des opper-deels des bergs eerst
„ wel naauw afgezien, en in opmerkin-
„ ge genomen te hebben, naar boven ge-
„ klommen, alvorens nog omtrent een
„ half uur gaans West-waart omtrekken-
„ de naar N, om onzen gang zodanig te
„ schikken, dat wy aan 't Noord-Wester
„ bovendeel des bergs, alwaar zich twee
„ uitstrekkende heuvels C en D gemerkt,
„ d'een en d'ander met Cannacanna bewas-
„ schen vertoonen, tusschen beiden mogten
„ aankomen, na voorts alle moeijelykhe-
„ den van 't bosch doorbroken te hebben,
„ en alle steilten te boven gekomen te zyn,
„ tot aan dat zware riet of Cannacanna
„ M. Dus zyn wy met den avond na zwa-
„ ren en moeijelyken arbeid, tot omtrent
„ een uur arbeidens na, daar boven ge-
„ komen, tot L, alwaar wy ook dien
„ nagt bleven, om met het aankomen
„ van den volgenden dag, voort myn
„ voornemen met allen ernst te voltrek-
„ ken, gelyk wy met den morgenstond
„ door de rust wat verquikt, want de
„ hette ons dien nagt zulx niet belette,
„ met alle kragt en moedt, daar weder op
„ doorbrekende, opwaart klommen en
„ quamen te vervallen, regt naar myn
„ meeninge, tusschen beide de boven-
„ gemelde twee heuvels C en D, alwaar
„ men van beneden ziet een hoogte met
„ riet bewasschen, naar boven spits toe-
„ lopende, gemerkt M, L, eindigende
„ tegen de klippen aan, aan weder zyde
„ steenige banken of diepten daarby ne-
„ der gaande, van welke uitterste hoog-
„ te, wy ten naasten konden afzien,
„ waar wy mogten opkomen, gelyk wy
„ ons daar op voort naar de Noord-zyde
„ begaven, de klippen opsteigerende;
„ dog aan de laatste steilte K, gekomen
„ zynde, was *Matthys Dogen*, dat ik al-
„ vorens wel verhalen mag, nog een
„ schrik op den hals hebbende (want hy
„ den voorgaanden dag een steilte over-
„ klimmende, quamen des zelfs voeten
„ uit te schieten, zodanig dat hy niet
„ meer dan aan een klein steentie met
„ zyn eene handt quam te hangen, en hy
„ zoude zekerlyk buiten de byzonderly-
„ ke voorzienigheit Gods daar niet be-
„ houden afgekomen hebben, ten ware
„ ik hem zelf, ook niet buiten gevaar,
„ daar uit geredt en geholpen hadde)
„ door dezen schrik die hem hier door
„ t'eenemaal ingenomen hadde, zoo
„ verbaast dat hy zich 't gevaar van
„ zyn leven, weder voorstellende,
„ weder op nieuw begon te zidderen
„ en te beven, en wezende al weder
„ een stuk weegs, een klip opge-
„ klommen, my zelf in bekommeringe
„ bragt, of ik hem wel weder behouden
„ beneden zou zien. Dogh hy quam 'er
„ toenmaals nog weder gelukkig af,
„ dog met dit voornemen om, boven alle
„ moeite en arbeid, niet hooger te ko-
„ men, dan hy was, waar door hy
„ *Daghstein* mede quam te vertzagen, en af
„ te schrikken, van dit laatste rekie te wa-
„ gen, waarom ik hen daar liet, en
„ klom, als 't zelve wat beter gewent
„ en meer ervaren zynde, voort, dog niet
„ zonder moeite en gevaar, naar boven
„ B, alwaar gekomen zynde, ik de zel-
„ ve hoogte bevond, een boven smal
„ toelopenden rug te wezen; zoo als die
„ hier gemerkt is, nemende zyn aanvang,
„ van voor of be-Oosten den Noordelyksten
„ meergemelden heuvel D, en strekkende
„ gelykelyk naar den Zuidelyksten G, tot
„ omtrent in het midden, alwaar een
„ groote klip E, staat, van waar deze
„ rug zich verhoogt, van welks hoogte
„ getekent F, regt tegen over, en Oost
„ daar van af met de wijte van omtrent
„ 50 roeden, tusschen beiden, de mond
„ des vuur-brakenden bergs, staat A.
„ maar eer ik verder de beschryvinge
„ van deze openinge en verder omstan-
„ digheden doe, zal ik eerst ons aan-
„ komen, wedervaren en aftrekken, in
„ 't kort verhalen.

„ Boven op den eersten gedagten rug B,
„ gekomen zynde, gingen wy dit ver-
„ vaarlyke vuur uitspouwende gat, naar
„ giszinge omtrent 100 Roede Z. breette
„ van ons, wel een half uur lang zit-
„ ten aanzien, wanneer ik tegen *Jacob*
„ *Adamsz*: zeide, dat ik, om het zelve
„ te naderen, wilde by gedagte groote
„ klip E opklimmen, gelyk wy der-
„ waart gingen, en 't zelve ook vol-
„ bragten, wanneer wy van dezen
„ hoogen rugge F, dewyle die hooger was,
„ dan de uiterste boord van 't gat, een
„ weinig de binnenste deelen van 't zel-
„ ve konden zien branden, gelyk wy
„ ook tegens de Noordelyke uitwendige
„ zyde G, in onze eerste opkomste
„ de uitgeworpen stukken aldaar zagen
„ branden: want de opening braakt te

„ mets

„ mets uit, en dat geschiet t'elkens, als men
„ een damp, by ons een pluim genaamt,
„ van de zelve ziet opsteken, welke
„ uitbraakzels tegen de binnen kanten,
„ en voorts rontsom uitspatten, en zo
„ lang branden tot ze dood zyn, of
„ uitgaan. Op dezen laatsten genoem-
„ den rug F wezende, wenkten wy de
„ slaven van verre met hoeden, want
„ die op onze eerste plaats B waren
„ van verre blyven zitten: wanneer
„ ik besloot te bestaan de opening
„ des vuur-poels te naderen, op dat ik
„ 'er mogt inzien. De Zuide-wind waaide
„ boven sterk door, en wy aan de West-
„ zyde zynde, vernam ik onzen rugge
„ F, daar wy op waren, Zuidwaart om
„ in de rondte om 't gat om te lopen;
„ waarom ik bestond dezen te vervolgen,
„ om boven den wind te wezen, en dan
„ 't zelve te naderen. De slaven bang
„ zynde, door 't vervaarlyk geraas, dat
„ men daar in hoorde, durfden ons niet
„ volgen, uitgenomen een, maar bleven
„ zitten, ons na-oogen. Wy dan aan de
„ Zuid-zyde H, gekomen wezende, tra-
„ den naar de opening toe. De voornoem-
„ de *Jacob Adamsz.*, dat een losse ziel is,
„ een weinig voor uit wezende, zeide,
„ Monsieur Luitenant, *Hoort den duivel*
„ *eens razen*; *Dat de donder nu eens*
„ *sprong, wy zouden een korten doodt hebben*;
„ maar vorder naderende, tot hy over
„ den boord des zelfs verschrikkelyke in-
„ wendigheden zag, en gruwelyk ge-
„ tier van na by hoorde, quam hy met een
„ verbaastheit te rugge lopen, zeggen-
„ de: *Godt bewaare ons, wat vervaar-*
„ *lyk gat is dat, Monsieur Luitenant, ik*
„ *bid u, kom 'er niet nader by.* Waarop
„ ik hem antwoordde, dat het andere
„ woorden waren, dan hy daar even
„ sprak; maar ik oordeelende in geen
„ meerder gevaar te zullen komen, om het
„ zelve te zien, dan ik alrede was, trad
„ voort naar boven, maar konde door den
„ damp, geen bescheid van des zelfs in-
„ wendige deelen bemerken, 't welk my
„ ook terstondt weder deede te rugge
„ treden, en 't zelve tot twee of drie
„ keeren, t'elkens, als my dagt dat de rook
„ verminderde, hervatten, tot wy ein-
„ delyk in den kuil van dat gat de in-
„ wendige openinge zagen, daar al dat
„ onuitdrukkelyk vervaarlyk geraas in
„ was, en de damp uitquam; waar op
„ ik, als oordeelende genoeg gezien te
„ hebben, en my aldaar, zo na in dat
„ gevaar, niet langer betrouwende ben
„ afgetrokken, weder op den rug F, al-
„ waar ik de gelegentheden der zelve
„ omstandigheden, wat afgetekent heb-
„ bende, my voort weder naar beneden
„ begaf, wanneer wy ons wedervaren
„ aan de voornoemde Messieurs verhaal-
„ den, hen aanporrende om deze
„ laatste voorgedagte hoogte B, op te
„ klimmen, wanneer zy 'er zonder
„ meer moeite konden bykomen, op
„ dat zy neffens my, de zeltzaamhe-
„ den van Gods wonderwerken mogten
„ helpen bekragtigen, hun tot dien einde
„ belovende, niet alleen nogmaals weder
„ boven te zullen klimmen om hen te
„ vergezelschappen, maar daarenboven
„ alle hulp en bystand om hen zonder
„ gevaar boven te helpen, gelyk zy
„ eindelyk daar op een besluit namen,
„ en ook volbragten; doch niet zon-
„ der 't grootste gevaar. Ik voor de
„ tweede maal weder boven gekomen
„ zynde, bevond den damp t'eenemaal
„ vermindert, dat ons 't gat te nade-
„ ren langs onzen voorgezeiden weg,
„ wat deede verhaasten, en 't zelve van
„ binnen gansch ledig van damp of rook
„ bevindende, zagen wy dat de onderste
„ openinge van de Noord-zyde G inge-
„ schoten, strekkende de holligheit in-
„ wendig Zuidwaard aan tot de boorden
„ der zelve, wederzyds naar de Noord-
„ zyde, aan het ingeschotene quam te
„ eindigen; waarom wy ons naar de Oost-
„ zyde I begaven, om onder in de Weste-
„ lyke holligheit, voor zo veel, des te
„ beter te kunnen inzien, gelyk wy ver-
„ volgens, daar niet dan een inwendige
„ gloeientheit en voort des zelfs gloeien-
„ de ingangen ziende aan de Noord-zy-
„ de na C om in de grootste holligheit
„ naar de Zuid-zyde te zien, niet durfden
„ bestaan aldaar te komen, niet alleen
„ om ons beneden den toenmaals sterk
„ deurwaijenden Zuide wind niet te bege-
„ ven, maar om dat de opening van 't
„ inwendige Zuidwaart instrekt en dier-
„ halven meer Noordwaart uitspat, ge-
„ lyk hier voor gedagt is, tegen de uit-
„ wendige Noord-zyde, leggende de stuk-
„ ken daar door uitgeworpen, nog te bran-
„ den by B, gelyk by myne medegezellen
„ mede nog gezien is. Wy zyn dan na deze
„ laatste beschouwinge, afgetrokken, en
„ dien nagt in 't hangen van dit gebergte
„ nog gebleven, en des anderen daags den
„ 13. des middags weder aan strant, en
„ tegen den avond op Maleyen weder
„ aangekomen, mede brengende nog
„ eenige takiens van vrugt dragende na-
„ gel-boomen, die wy aldaar in 't door-
„ trekken gevonden hadden. Voorts wat
„ voor gevaar, moeite en lastigen arbeid, zo
„ in 't op als afklimmen wy gehad heb-
„ ben, met alle de byzonderheden, daar
„ mede wil ik zyne Agtbaarheit niet op-
„ houden, maar laat dat aan anderen die zo
„ veel moedt en nieuwsgierigheit mogten
„ hebben, als ik gehad hebbe, te
„ onderzoeken: 't is my genoeg, dat
„ ik zyne Agtbaarheit de verzekeringe der
„ op-

„ opregte waarheit, daar van getui-
„ ge.

„ Wegens de opperste gedeelten omtrent deze vervaarlyke opening, moet ik nog wat breder beschryving doen. Tot beter begryp van 't zelve, zo gaat hier neffens de teekening met Letteren aangewezen. De Noordelykste boord van dien brandenden poel A is de uitterste barre hoogte des bergs, aan de Noord-zyde, of van Hieri aan te zien. Be-Westen en be-Oosten daar van, staat wederzyds een heuvel, hoger dan de boord van deze vrezelyke kuil uitstekende, beide met Cannacanna bewasschen, welke Westelykste D, voordelyker Noordwaards, van de opening des poels afstaat, be-Zuiden de welke, als voor gedagt is, wy zyn boven gekomen, de Oostelykste Q is in tegendeel agterlyker en Zuidwaards daar van af. de rug F sluit sig een weinig nedergaande Oostwaart aan, met de Noord-zyde van den boord der opening; en aan de West-zyde verdeelt ze zich naar 't Zuiden in tweën, lopende voort d'een en de ander Oostwaart om, tot ze aan de Oost-zyde van 't Noorder deel des boorts stuiten, of met de zelve eindigen aan de zyde van Z. De meergedagte Zuidelyke heuvel C op de West-zyde des bergs, loopt mede in de rontte Oost-waart om, met een rug, en eindigt gelyk de andere, zo dat de mond des vuurspouwenden bergs alzo rondeels gewys aan de West-, Zuid- en Oost-zyde beschanst is, zynde elke verschanzing met een bezondere laagte tusschen beiden onderscheiden, gelyk ook tusschen de eerste H en den boord der openinge A dewyl de boort aan den mont op 't hoogste is, en voort naar buiten schuin naar beneden afloopt, de drie eerste hoogten, te weten de naaste aan de opening des vuurs, zyn gansch bar, en niet dan steen, maar de buitenste met zwaar riet bewassen.

„ Dit zal zyn Agtbaarheit, neffens deze bygaande teekeninge, genoegzaam verklaringe van de gelegenheden aldaar, doen, buiten dat ik nog hier by doe eenige stukken van verscheiden soorten, by tyden uit de ingewanden van dien afschuwelyken poel des afgronts uitgebraakt, onder welke ik dit het merkwaardigste houde, dat rontsom aldaar met kleine en groote brokken verstrooit leid, dewyl die stoffe, als ze eerst uitgeworpen word, behalven dat ze misschien dan brandende is, ook zagt of week moet wezen, omdat die neergevallen stoffe zo plat valt, gelyk koe-beesten drek, zy is ook vaal groen, van boven, door 't uitdrogen, branden of besterven, ook boven geborsten: onder alzo gevoegt, naar de klippen of steenen daar ze op valt, gelyk of 'er een deeg opgevallen of ingedrukt ware, gelyk wy in 't opligten en afbreken bevonden hebben, en ook by 't gezegde af te nemen is. van deze stoffe leggen 'er groote en kleine stukken, nu in steen verandert, inwendig zwartagtig en sponsieus met witte spikkelen vermengt. Om verder myn gevoelen wegens de rondélen en andere omstandigheden van den mondt des vuurbrakenden bergs te geven, hebbe ik aangemerkt, dat het uiterste of Zuidelykste rondeel (V want 'er van de plaats F geen Zuidelyk kan gezien worden, en verder beschryf ik niet, dan dat zich aldaar vertoont) geheel met Cannacanna begroeit, ook het hoogste is. De damp, die ten aanzien van Maleio, voor dees hooger scheen uit te komen, en nu in 't hangen of vallen is van den kruin, komt egter op de zelfde hoogte, uit den barren of ongroenen heuvel by Z, die zich aan de Noord-zyde des opper-kruins aan 't vallen der zelve schynt te leggen. van Maleio aan te zien, is hy ook al van omtrent de zelve hoogte, als de hoogste top die zig van Maleyo vertoont, maar dewyl die Westelyk van daar veragtert, en maar by de voorste hoogte langs heen gezien wort, schynt die aan 't daalen te leggen, 't welk voor iemandt die de perspectief eenigzins verstaat, ligtelyk kan begrepen worden. voorts dat de damp voor dees scheen hoger uit te komen, is om dat de opening Zuidelyker geweest is, en schynt dan, ten aanzien alleen van Maleio meer naar 't midden der zelver hoogte uit te komen; waarom ik vastelyk geloof, dat, alwaar nu de rondeelen leggen, dat is Zuidwaart aan, de regte opening ook geweest is: dewyl die elken keer, na een wijligen bestendigen stant van branden, een boord of zoom maakt, en met de verminderinge des brands, gelyk nu geschiet is, de tekens daar van overblyven, dat deze rondeelen zyn; 't welk een ieder die 't mogt zien met my mede zoude gevoelen. Vorders zedert 9 of 10 Jaren, dat men den laatsten brand aldaar bespeurd heeft, ziet men rond om de openingen, te weten, buiten de barheit, dat wederzyds nog al een goede tusschen wytte van de opening is, zo in 't vallen aan de West- en Noord-zyde, als boven aan de Zuid- en Oost-zyde, de boomen daar omtrent alle van die groote en dikte, zedert dien tydt ge-

„ gegroeit en nu met het nieuw ontsteken en uitbarsten weder alle verdort en verbrant. Ten laatsten is nog myn gevoelen, al schoon men van beneden den damp daar van niet heeft zien opgaan, dat de brand daarom niet heeft opgehouden: want dat vervaarlyk inwendig gebrom en getier is zo vreeslyk, dat een ieder die 't hoorde met my oordeelen zoude dat het een grondelooze poel des aller schrikkelykſten vuurs is, die in der eeuwigheit niet uitgebluscht kan worden, de afschrikkelykheit en 't gevaar, daar men in dien gevalle zig in begeeft, moet meer met zinnen begrepen werden, dan dat iemand 't zelve zoude konnen vertoonen.

„ Dit is het naauwste berigt dat ik daar van zoude kunnen verbeelden en te verstaan geven. 't Zelve overleverende blyve ik: Onderstond *Zyn Agtbaarheits allerootmoedigste en onderdanigste dienaar.* En was getekent *Meindert de Roy. In margine* Ternaten 15. October 1686.

Nagezien door my

Meindert de Roy.

Aardbeving hier in die zelve maand, en het vervolg daarop.

In die zelve maand was 'er den 26 's nagts tusschen elf uuren en half twaalf, een schrikkelyke aardbeving opgevolgt, die zo swaar was, dat *Haak* van zyn kooi, en al zyn boeken uit zyn boeken-kas gerolt waren. Waar op den 10 Mai, 's jaars daar aan, of in 't jaar 1687, 's avonds ten vyf uuren, een sware asch-regen viel.

Veele oordeelen, dat deze berg, en die van Makjan, benevens dien van Gamma Canore, met den anderen door verhole Kanaalen in een lopen, en maar een en 't zelve hol, of onderaartsch vuur tot hunnen oorspronk, dog 't welk zig door die drie Fornuisen ontlast, hebben. Na dien tydt is het in Ternate, volgens 't berigt van verscheide vrienden, aan my van tyd tot tyd gegeven, stil op den berg geweest, zonder dat men, schoon men boven op dien Pluim-damp nog wel vernam, eenige ongezondheit in de lugt vernomen, of de ongemakken van dien bespeurt heeft.

Schoon bosch, en verscheide rivieren daar op.

Dit alles belet echter niet dat deze berg uit zyne verhole bronnen, hier en daar in dat swaar bosch en lommerryk geboomte, dat hem alomme overschaduwt, de schoonste en helderste waterbeekjens, die men wenschen kan te zien, van zyn rug op verscheide plaatsen, en met veel kleine takken, naar strant toe doet afvloeijen, en dus in zee zig daar van ontlast. Voor het jaar 1250. schynt dit gansch eiland nog zeer woest, zonder dorpen, en ook met zeer weinig volk bezet, geweest te zyn.

Het oudste dorp, daar de Ternataanen van weten te spreken, is Tabona, of Tobona, 't welk omtrent dat jaar digt by den top des bergs lag, alwaar hun eerste hoofd (gelyk wy dit breeder in 't leven van de Ternaatsche Koningen uithalen zullen) zig met de zynen voor een tydt neder gezet had, een blyk, dat die berg toen nog zo niet moet gebrand hebben, alzo de inlander, schoon altyt genegen, zekerheits halven, zig op de toppen der bergen, en op de hooge heuvelen der zelve, vast en sterk te maken, het dan geenzins daar zou begrepen hebben. Dat hier van daan, en uit dit dorp egter de Koningen van Ternate hunnen oorspronk hadden, zal hier nader blyken.

Tobona 't oudste dorp, boven op den berg gelegen die in ou de tyden niet schynt gebrant te hebben.

Onder *Molematitti*, hun tweede hoofd, hadden zy, weinig tyts daar na, nog een ander dorp halverwegen dezen berg gemaakt, en 't zelve Fola-Madjahi genaamt.

Omtrent dezen zelfden tydt, of niet lang daar na, schynt 'er nog een derde dorp, Sampaloe genaamt, beneden aan strand, ter plaats daar naderhant de groote stadt Gamma Lamma gebouwt is, geweest te zyn.

Fola-Madjah en Sampaloe, aloude dorpen en waa hier ge legen.

Dit waren de eenige dorpen, die toen, en tot het jaar 1284 hier bekent waren; maar onder Koning *Siale*, die toen leefde, en nu en dan met zyn nabuuren zo wat oorlogde, begon Ternate in getal van gehugten, dorpen, en inwoonders, meer dan te voren, toe te nemen, waar door die vorst genoodzaakt was van Tobona, te voren 's Ryks-setel, wat meer naar beneden af te zakken, en nu Fola-Madjahi, 't geen toen zeer bloeide, tot zyn Hof en dagelykse verblyfplaats te verkiezen, hoewel de later Koningen zig te Sampaloe nederzetten.

Dit bleef dus al in den zelven staat meest, zonder dat de vier eerste Koningen van Ternate, tot het jaar 1304, ook iets anders, dan alleen dit bloot eiland, besaten.

Na dezen tydt hebben zy (gelyk wy in de levens der Ternataanse Koningen, en in 't beschryven van de eilanden, tot die kroon behoorende, zien zullen) wel verscheide veroveringen op deze en gene landen van de nabuurige vorsten gedaan; maar ik leeze van geen andere dorpen, steden, of vastigheden, op Ternate door iemand van deze Koningen gemaakt, dan na dat zig de Portugeesen aldaar vertoont, en zig hier neder gezet hebben.

Het oudste gebouw, zedert de komst der Portugeesen, is de stadt en vesting, door de Ternataansen Gamoe-Lamoe, dog van ons Gamma-Lamma, maar van de Por-

Portugeesen Nostra Senhora del Rosario, genaamt. Wanneer die vesting begonnen zy, zal ons omstandiger, dan wy hier aanhalen, in 't verhaal der Portugeesche zaken, hier voorgevallen, blyken. Zy wert niet verre van het dorp Sampaloe, alwaar de Koning toen zyn Hof hield, begrepen.

Haare gedaante ziet men in deze hier nevens geplaatste teekening, *C C* gemerkt.

[...]amma [...]amma [...]eschre- [...]en en in [...]eekening [...]ertoont.

In sterkte overtrof zy met alle hare flankèrende steene bolwerken, en andere werken, daar omtrent gelegen, het kasteel Orangie, zo in hare goede gelegenheit van plaats, als ook in hare wezentlyke deugdelykheit van werk, en in haren staat van verdediging, zo verre, dat zy by goede bouw-kundigen en vernuftelingen, wanneer zy van al het noodige wel voorzien was, voor onwinbaar gekeurt wierdt, als zynde door een rif gedekt, en met agt en dertig swaare stukken metaal geschut altyt beplant, en gemeenlyk door twee hondert en vyftig Portugeesen, en hondert Pampangers, of Manilezen, beset geweest, behalven welke men daar nog verscheide Portugeesche Familien, omtrent hondert Chinesen, en omtrent zo veel inlandsche Christenen had. Zy lag ten Suid-Oosten van het kasteel Orangie, omtrent een groote myl of drie ver, en aan strant, gelyk ook de stadt, die zig langs het zelve, als maar eene lange straat, wel een kleine myl lang, uitstrekte, en aldus, schoon zy onbestraat was (gelyk omtrent de meeste dorpen, en veel steden in 't Oosten, om de swaare hitte, het gebruik is, alzo al de inlanders bloots voets gaan) een zeer fraei gezigt van binnen en van buiten gaf; zynde hare meeste vertrekken van de oude vesting aldaar nog in wezen. Voor de stadt zelf kan men wegens het rif, door den inlander uitdrukkelyk van steenen, om door geen vaartuigen overvallen te kunnen worden, gemaakt, en maar met een naeuwen ingang voorzien, niet ankeren; maar men was gewoon een reede tot Telingamma, een dorp tusschen Tidore en Ternate gelegen, te zoeken.

Wanneer, en door wie, deze vesting begonnen en voltooit is.

Deze vesting is door den eersten Portugeeschen land-voogd, *Antonio Brit*, met veel stribbeling, 1522. begonnen, zeer onvolmaakt door hem aan zyn vervanger, *Garsias Henrik*, in 't jaar 1525. overgegeven, en byna in dien zelven staat gebleven, tot dat *Gonsalvo Pareira* 1530, als vierde land-voogt, aan de regeering quam, die voornam den muur, en bolwerken des zelfs, die nog onbegonnen, of altoos zeer slegt waren, te verbeteren, waar aan egter, door veel daar tusschen gekomen moeijelykheden, zeer weinig tot de regeering van den land-voogt, *Antoni Galvaan*, (die in 't jaar 1537. zeer veel, dog nog meer in 't jaar 1538 tot den verderen opbouw der zelve, zo verre die tydt lyden kon, toegebragt heeft) verrigt is; dog zy is eerst recht in 't jaar 1540. onder den land-voogt *Georgio de Castro*, wel meest door toedoen en hulp van den Koning *Hair*, voltooit.

Die stadt, en vesting in 't jaar 1572. verlaten; dog in 't jaar 1606. door de Portugeesen weer genomen en tot het jaar 1663. beseeten.

In Koning *Baboe's* tydt, in 't jaar 1572, moesten de Portugeesen dit kasteel, en de stadt, met haren verderen omslag, verlaten; zedert welken tyt die vorst, en zyn zoon, *Saidi*, daar in hun hof gehouden, en dit ook tot in 't jaar 1606. zo vervolgens bezeten hebben, in welk jaar die laatste vorst door de Kastiliaanen (alzo Portugaal zedert onder *Philips* den tweden, Koning van Spanje, geraakt was) gevangen genomen, naar Manilha vervoert, en gansch Ternate dus weêr verovert; gelyk het na dien tydt ook door de Kastiliaanen, en daar na weêr door de Portugeesen tot het jaar 1663, den tweeden van Mei, bezeten is, op welken dag de land-voogt, *Don Francisco de Attienso*, het verlaten heeft, met al zynen omslag, nevens twee Pinken, een Galei, en een Petache naar Manilha vertrekkende, waarschynlyk om zig van de sware onkosten, die hy daar zonder eenig voordeel nu zo lang aan een gedaan hadde, te ontlasten; waar op ook de onzen, van den Koning van Ternate geholpen, in 't jaar 1664, volgens last hunner Edelhieden van den een en twintigsten January, begonnen hebben dit te slegten, voor al, om de geschillen der Koningen van Tidore en Ternate daar over, en hunne eischen daar op, geheel en al af te snyden, en te gelyk ook, op dat hier niemand tot hun nadeel weder mogt komen nestelen.

Men wil egter dat de Heer Land-voogt *Versspreet*, die in 't jaar 1669. hier regeerde, nog zeer veel daar van, by 't maken van 't nieuw groot huis van den land-voogt, toen eerst van des zelfs steenen afgebroken, en ook klaar getoont heeft, hoe zeer hunne Edelheden bevorens hier omtrent misleit waren. En vermits wy zedert niet meer met de Spanjaarden te doen hadden, schreven hunne Edelheden den veertienden van January in 't jaar 1671 over hen, dat de handel met de Spanjaarden van Manilha ongelyk beter aan wederzyden, dan de oorlog was.

Verdere vastigheden der Spanjaarden, of Portugeesen, in dezen oort.

Dus is het alles nu woest en geslegt, uitgenomen dat de Spaansche hoofden, daar gemaakt, nog zo hecht zyn, als of zy eerst nieuw aangelegt waren.

Behalven deze voorname vesting en stadt Gamma-Lamma (dat in 't Ternataansch een groote stadt beteekent) was in de zelve ook de schoone kerk van St. *Paulus*, en een zeer fraai klooster der Predik-heeren, welke twee gebouwen opmerking verdienden.

Tusschen Gamma-Lamma, en 't stedeken Maleyo, hadden zy nog een andere kleener vesting, St. *Pedro* en *Paulo* genaamt, die op een hoogte van steen en kalk opgebouwt, van zeer goede bolwerken, mitsgaders van zes stukken geschut, en een bezetting van zeven en twintig Spanjaarden, en twintig Pampangers (of Manilhesen) voorzien was.

Dat deze, gelyk zommigen meenen, de zelve met de vesting Dongiel, die men hier ook heeft, wezen zou, is een misslag, aangezien die Noordelyker, en in 't hangen van den berg gelegen is, behalven dat zy over Gamma Lamma ook zodanig het bevel voert, dat men buiten de zelve aan Gamma Lamma niet veel hadt. Nogtans komt het my zeer waarschynelyk voor, en 't is zeker, dat d'eene en de andere van eene en de zelve gedaante, grootte, toestel van geschut, en ook van diergelyke bezetting geweest is, gelyk dat al mede by na zo met Gamma Lamma, en nog twee kleine vastigheden, te weten St. Lucia en Calamatta, door de Portugeesen toen verlaten, gelegen is.

De vesting Calamatta is hier in de eerste tyden door de onzen, tusschen 't kasteel Orangie en Gamma Lamma, gelegt, en naderhand onder den land-voogt *le Febre* door den onder-zeevoogt, *Geen Huigen Schapenham*, tusschen den dertienden en zestienden February in 't jaar 1625 (na dat 'er eerst alles van daan geligt was) geslecht; dog onder den Heer van *Zeyst*, in 't jaar 1627, eerst recht verlaten, en zedert door de Kastiliaanen met tachtentig soldaaten, eenige Pampangers, en twaalf stukken bezet; maar van deze kleine vestingen is, ter naeuwer noot, de bloote naam nog overgebleven.

Calamatta heeft omtrent een myl van 't kasteel Orangie, op een hoogte, ten deelen langs strant, gelegen, en was van zeer goede hooge muuren voorzien.

Hollandsche vestingen op dit eiland.

Behalven deze Portugeesche vestingen, zyn 'er op 't eiland Ternate nog verscheide andere door de Hollanders gebouwt.

De oudste en voornaamste is 't kasteel, dat door den zee-voogt *Cornelis Matelief*, den Jongen, in 't jaar 1607. niet zonder veel moeielykheden, die wy elders breeder toonen, gebouwt, 't welk van hem Maleyo genaamt; dog in 't jaar 1609, of door den zee-voogt, *François Wittert*, of wel door een ander, gedurende zyn bywezen en verblyf in Ternate, Orangie hernaamt is.

'tKasteel Orangie beschreven.

Het nam zyn begin met de punt, 't groot bolwerk, anders ook Orangie genaamt, en 't heeft buiten deze nog drie andere bolwerken, te weten, de punt Reaal, Gilolo, en 't zee-bolwerk, welke laatste punt 'er eerst onder den land-voogt, *Gysbert van Lodestein*, in 't jaar 1636. schynt bygevoegt te zyn. Altoos zy komt niet eer, dan in dezen tydt voor, en men had bevorens by die drie andere in der zelver plaats nog een houte wambuis, of bolwerkje, Nassau genaamt.

Dit kasteel plag ten tyde van den land-voogt *Gillis van Zeist* al met agt ysere en veertien metaale stukken op 't groot bolwerk, met vier ysere en drie metaale op de punt Reaal, met drie ysere op de punt Gilolo, en met zes ysere op 't zeebolwerk (zo zommigen voorgeven) en dus in 't geheel met in de dertig stukken geschut, en daar by zo wel voorzien te zyn, dat het rykelyk in staat was, om zich te kunnen verdedigen.

In opzigt van zyn grootte en sterkte wort het gehouden niet minder, maar eer grooter, dan 't kasteel op Batavia, te zyn.

Ziekenhuis.

Men heeft hier een schoon Ziekenhuis, mitsgaders ook een fraei ambagtsquartier, behalven verscheide andere schoone wooningen, in het zelve.

Het heeft egter, by tyden van eenigen overval, niets zo zeer dan de eene zyde, tusschen de punten Gilolo en Reaal gelegen, te verdedigen, welke wel verzorgt zynde, behoeft men voor 't verdere niet veel vreeze te hebben, vermits het al vry sterk is. Het legt aan de Oost-zyde dezes eilands, beneden vlak tegen den berg aan, en eenigzins 'er tegen opgaande. Ook vertoont het zig als in 't midden des eilands, regt tegen over dat deel van 't eiland Halamahera, dat Batoetsjina genaamt wort.

Tolucco een ze oude vesting.

Behalven deze hoofd-vesting heeft men hier omtrent een halve myl benoorden dezelve, op een hooge uitstekende rots, en op den rug dezes bergs, een andere, dog kleinder sterkte, of steene vesting, Tolucco, of anders Hollandia, genaamt.

Hier op plagt een Sergeant met twee en twintig soldaten te leggen, en zy was met zes stukken geschut voorzien, hebbende meest gedient om de reede voor 't kasteel Orangie tegen de Spanjaarden te bevryden, en veilig te houden.

My blykt nergens wanneer, of door wien deze gebouwt zy. Alleen komt ze my

my allereerſt ten tyde van den Heer *Apollonius Schot*, by zeker verhaal van zyn E. over de Moluccos, in 't jaar 1610. als een veſting, de E. Maatſchappy toen al toekomende; voor. En dus is zy ook onder onze magt gebleven, ten tyde toe dat hunne Hoog Edelheden in 't jaar 1696. den Heer landvoogd, en den hier zynden Raad, belaſt hebben de zelve aan den Koning Tolucco over te geven, die ze tot nog toe bezet houd, en daar een wagt leggen heeft.

Men ziet hier en daar in de muuren derzelve eenige ſteenen, en wapenen 'er op gemetſelt, uit welke niet alleen blykt dat zy zeer oud; maar dat ook al voor de komſt der Kaſtiliaanen in de Moluccos, en by de eerſte komſt der Portugeeſen aldaar, gebouwt zy; 't welk ook met de berichten der oudſte Ternataanen, en met de overlevering hunner voor-ouderen, beſt overeenſtemt, die daar beneven nog weten te zeggen, dat zy door een Portugeeſche Donna naar de gedaante van het manlyk lidt ontworpen is.

acomi, Wil- nſtad, n veſ- ig. Buiten deze ſterkte hebben wy van ouds her hier nog een veſting gehad, die nog in wezen, aan den Noord-Weſt kant van 't eilandt, omtrent 4 mylen van 't kaſteel Orangie gelegen, en Xoela Tacomi, of anders Tacomi, genaamt is.

Zy is in 't jaar 1609. in 't begin van October, door den Zee-voogd, *Simon Janſzoon Haan*, ter plaatze, daar bevorens al een oud bol-werk geweeſt was, gebouwt, en door den zelven toen Willemſtad genaamt, gelyk zy ook behoorlyk van geſchut, en genoegzaam volk onder een Luitenant (ten dien tyde *Adriaan Klaaſzoon* van Dordrecht genaamt) voorzien was.

Hoe zy verder geweeſt is, halen wy breeder onder 't jaar 1609, daar wy van de verrichtingen van dezen zee-voogd ſpreeken, aan.

In den jare 1610. komt zy voor als een veſting met vyf bolwerken, waar op toen zes en negentig ſoldaaten onder kapitein *Adriaan Corſzoon* lagen, en waar omtrent zig, wegens het geſtadig vlugten der Ternataanen toen wel duizend inwoonders onthielden. Ja deze ſterkte was toen ook van zo veel belang, dat zy al het land tuſſchen 't kaſteel Orangie, en tuſſchen Tacomi, volkomen beveiligde.

In den jare 1633, had men hier maar een bezetting van achtien koppen, daar 'er bevorens honderd gelegen hadden; en de Heer *Johan Ottens*, Landvoogd alhier in dien tydt, oordeelde, dat men de zelve nog al meer behoorde te verminderen, gelyk dat in den jaare 1651, onder den landvoogd *van den Bogaarde*, ook geſchiedt, en van de ganſche bezetting ontbloot is, gelyk naderhand die ganſche veſting ook vervallen is.

Men heeft hier nog een ſterkte, *calla boca*, of *hout den bek*, gehad, dog die is 'er, mynes wetens, nu niet meer.

Wat nu de ſtadt, of 't vlek, Ternate genaamt, aangaat, men moet de zelve, als in twee deelen verdeelt zynde, aanmerken. De ſtadt Ternate beſchreven.

Daar in woonen ten deelen eenige dienaars van de E. Maatſchappy, ten deelen eenige vry-lieden, en ten deelen Mooren, of Ternataanen.

Wy zeggen dat hier maar eenige beampten der E. Maatſchappy woonen, om dat de voornaamſte (als daar zyn de landvoogd, den opper-koopman, of de tweede der landvoogdy, de Predikanten, de Kapitein, en meer andere) zich in het kaſteel Orangie, dat vol deftige ſteene gebouwen, en met zware bolwerken, en zeer diepe grachten verſterkt is, onthouden.

Wat het eene deel nu van Ternate, ter regterhand van 't kaſteel Orangie, of naar 't Zuiden (daar Tidore zig vertoont) gelegen, betreft, dat word Maleyo genaamt, alwaar langs ſtrand niet anders, dan Chriſtenen, ten deelen van Portugeeſche, ten deelen van Nederlanſche afkomſt, zommige in huizen, dog andere in tuinen, nevens hunne huizen gemaakt, woonen.

Men noemt ze Mardykers, of vrylieden, die, in de plaats van hof-dienſt te doen, een halven ryxdaalder ter maand plagten te betaalen; dog in 't jaar 1671, is dat op een achtſte van een ryxdaalder, of zes ſtuivers voor ieder, geſtelt.

Met veel zaaken der zelve is het byna even eens, als met de vry-lieden in Banda, en in Amboina, gelegen, hoewel zy op verre na zo vermogend niet zyn, nog ook die agting, of dat aanzien hebben, waar van zy zelfs meeſt oorzaak zyn, alzo Ternate van ouds her voor een groot hoeren-neſt, voor een drink-winkel, en voor een land van een algemeene neiging tot die twee vuile zaaken, bekent is.

In de voorgaande tyden plagten de Maccaſſaren, en andere borgers hier, zig wel tot aan, en voorby Gamma-Lamma, met der woon, en met hunne tuinen, uit te breiden; dog de landvoogd *Padbrugge* heeft, na den opſtand van Koning Amſterdam (of Kaitsjili Sibori) in het jaar 1680, aan de Ternataanen, en anderen, die daar bevorens tuinen hadden, niet willen toeſtaan, de verlatene tuinen (vermits die te veel aanleiding tot nagelmorſſeryen, en andere ongemakken gaven) weder te mogen aanvaarden, maar heeft hun in de plaats der zelve eenige

morgen lands achter het kasteel Orangie, om de zelve te bebouwen, gegeven, die hy ook met buiten- binnen- en dwarswegen net heeft laten afroyen, en de welke, bebouwt zynde, bevonden zyn zeer vrugtbaar te wezen, gelyk dat voor al ook zo aan den tuin der E. Maatschappy hier, pas buiten den muur van 't vlek gelegen, en omtrent meer andere, gebleken is.

Dit stedeken Maleyo is maar op eenige plaatzen met een steenen muur bezet, die, alzo hy maar uit los op een gelegde steenen bestaat, al vry vervallen, en op eenige plaatzen geheel open leggende is.

Tusschen 't zelve en tusschen Gamma-Lamma 's overblyfselen, nu in een wildernis verandert, heeft men een groot binnen-water, Sasi genaamt, dat in zynen omtrek wel een myl vervat, en door een dam, of smallen hals, van de zee afgescheiden, en wel zestig of zeventig vademen diep is. Dezen Dam hebben de Spanjaarden te vergeefsch getracht door te graven, alzo de grond te rotzig was.

Aan de Noorder zyde van 't kasteel is de verblyfplaats der Mooren, of der Ternataanen, en dit deel word eigentlyk Ternate genaamt. Het bestaat in een straat, die zig langs strand wel negen honderd of duizend schreden verre uitstrekt.

Na deze Moorsche Negery heeft men die der Macassaaren, waar in behalven de huizen der Ternataanen en Macassaaren, ook een openbare markt is, daar alles verkogt word.

Omtrent een klein quartier uurs van 't kasteel Orangie, en pas naar de Macassaarze Negry, zag men wel eer den Mesdjid, of Masigit, dat is, Moorschen Tempel, die zedert de verwoesting van den vorigen, in 't jaar 1680, nu weder zeer heerlyk uit den grond op, van hout herbouwd is, dog de oude had vyf allenskens spitzer opgaande en hoe langer hoe meer verminderende verdiepingen (volgens de bouw-manier van alle de Tempelen der Mooren) dat geen onsierlyke vertooning van verre gaf, hoewel 'er anders niet veel fraais aan te zien was.

De Tempel (gelyk by na 't Paleis mede) in 't jaar 1705 afgebrand, is kort daar aan met drie heerlyke verdiepingen weder opgericht, en is een van de fraaiste gebouwen, die men in Ternate ontmoet; dog 't is jammer dat ook eenige Ternataansche huizen het gezicht daar van eenigzins beletten.

De Princes Gamma-Lamma, en een van 's Konings broeders, plagten 'er omtrent te woonen.

Aan 't einde van dit Moorsch, of Mohhammedaansch vlek, staat 's Konings Paleis, niet wel een half uur van 't kasteel Orangie, van 't welk (als mede van nog een ander diergelyk) wy hier nu niet spreken zullen, om dat wy dat uitvoerig in 't leven van den tegenwoordigen koning *Tolucco* zullen doen; alleen dit 'er nu maar byvoegende, dat zig dit alles zo in 't verschiet tegen de Oost-zyde dezes rookenden bergs, by na als in een halfrond, vertoont, en dat men van 't Paleis tot omtrent den Moorschen Tempel ook langs strand wandelen kan; dog dan moet men den voornoemden grooten rechten weg weder gebruiken. Ook zyn 'er, buiten 't Paleis des Konings, nog eenige weinige wooningen der Ternataanen, die naar 't oud, en ledig Fort Tolucco dat omtrent een half uur verder legt, loopen.

Deze streek is de vermakelykste, en de beste wandel-weg op geheel Ternate, alzo men die wel drie vierde deelen van een uur verre bewandelen kan, ten einde van welken weg de Koning een zeer fraai lusthuis heeft doen maken.

Wat nu de gezondheit en lugt-streek van de Molukken, en voor al van Ternate, betreft, de zelve is hier (wanneer de berg maar niet brandt) niet quaad, maar in tegendeel doorgaans zeer goed, 't geen men byzonder zedert het ophouden van den laatsten brand gezien heeft, na welken daar alles even weelderig, en schoon, zo my de Heer *Thim* in 't jaar 1687 schreef, begon te groeien. De lugt-streek t[e] Molucc[o]s.

Op het weêr, of den wint, en de getyden, kan men geen vasten staat maken, hoewel de beurt-winden egter hunnen stand houden, voor al de Zuide- en de Zuid-Oostelyke winden, die omtrent de Xoelasche eilanden, wel twee derde deelen van 't jaar doorwaien. De Noorder wissel-wind is meest West, en Noord-West, en na de maand Januari Noord-Oost, meest be-Oosten de eilanden, zynde vry ruuw, en veranderlyk. En wi[n]den.

In den bogt van Tomini waaien de Westelyke winden wel drie vierde deelen van 't jaar, en de Zuid-Weste winden in den bocht van Caauw naar Dodingo wel mede zo lang, schoon de beurt-winden, aan de West-zyde van 't eiland Halamahera Zuid-Oost, of Noord-West, waien.

De inwoonders van dit eiland zyn ten grootsten deelen Ternataanen, en vorder Nederlanders, ook eenige afzetzels van Portugeezen, Mixticen, Maleiers, Macassaaren, en bevorens ook eenige Chineezen, hoewel 'er nu nog maar een is. Inwo[on]ders [van] Tern[ate].

Van ouds her had men hier, om den nagel-handel, ook Arabiers, en veel Javaanen

vaanen van Cidayo, Giri, Toeban, Bantam, enz.

Wat nu de Ternataanen, en de verdere Molukze volkeren, in opzicht van hunne afkomst, betreft, daar zyn 'er die meenen, dat zy oorspronkelyke des lands, en aldus op zodanigen wyze Ton-Moluccos, dat is, Moluks volk, even als andere volkeren van 't eiland Celebes Tondano, dat is, Dano 's volk, Ton-Saban, Ton-Toli, Ton-Batsjan, Ton-bieko, en zo weder genaamt worden. Anderen houden hen, voor een zamen-vloeizel van verscheide Oostersche volkeren, die ten grootste deelen uit Chineezen (derwaart door 't verdryven van deze Natie in 't jaar 1278, door de Tartaaren gekomen) ten deelen uit Japanders, ten deelen uit Javaanen, Macassaaren, Maleiers, Arabiers, Borneërs, en verscheide andere Westersche volkeren, herwaart meest om den Nagel-handel te zamen-gevloeit, bestaan zouden hebben.

Ternataanen der beschreven.

Hoewel ik het gaerne voor een zamenvloeisel van verscheide volkeren houden wil, heb ik egter in 't wezen der Ternataanen noit eenige de allerminste gelykenis of trekken van een Chinees konnen bespeuren; want schoon die genen, die ik van hen gezien heb, al vry blank, ten aanzien van andere Oosterlingen waren, zo geleken zy echter geenzins naar Chineezen, maar waren van een geheel ander aangezigt, en veel wyder en grooter van oogen, en anders van winkbraauwen, als men wel in de Chinezen verneemt, behalven dat zy ook van een geheel ander veel fraier wezen, en van een gedrongener dog matiger gestalte dan zy, en van een heel anderen imborst, dan de meeste Oostersche volken om deze streek, zyn; alle de welke zy ook merkelyk in verstand overtreffen. ja het verschil is zo groot tusschen deze beide, dat men, een Ternataan ziende, daar in niet, dan al wat deftig en vrolyk is verneemt, daar de andere maar boeren, en botterikken, by hen gelyken. Zy zyn zeer beleeft, deftig in hun spraak, moedig in gang en gebaarden, en zeer wel opgevoede hovelingen; maar ook mannen, die volgens verscheide bevindingen der E. Maatschappy voor een trots, boos, lui, wellustig en zeer oproerig volk te boek staan.

Zy bestonden van ouds meest van hunne nagel-bosschen, om dat zy alleen die vrugt nog maar hadden, en zy weten tot nog toe van geen hand-werken, ja agten het schande en zotheit zich daar mede te bemoeien. 't Eenige, dat zy nog doen, is of Sagoe te poekelen (dat is 't merg uit zekere meel-boomen te halen) of wat te gaan visschen, dat egter niet, dan by de uiterste noodzakelykheit, geschiedt. Zy agten 't ook geen schande, van dezen of genen vreemdeling iets te bedelen, en te troggelen; ja 't is zo verre van daar, dat dit by hen schande zou zyn, dat zelfs de Koningen zich niet ontzien iemant om alles, dat zy maar fraai vinden, al was 't nog zo gering, als 't maar wel staat, volgens den troggelagtigen aart der meeste Oosterlingen, aan te spreken; en laten zy niet licht af, voor dat zy het door dezen of genen weg bekomen hebben; hoewel hun dat altyd niet gelukt. Hoereeren is by hen geen zonde; ja zy rekenen iemant, die geen byzondere hoer heeft, voor een zeer qualyk opgevoed man, en voor een, die de wereld gansch niet verstaat; en dit is van ouds her niet alleen zo by den inlander geweest; maar zelf tot de Nederlandsche Natie aldaar, al van de tyden van den landvoogd, *Le Febre*, zodanig doorgedrongen, en voortgeloopen, dat dit stuk alleen een van de voornaamste redenen geweest is, waarom die vrome Heer *Candidius* van daar naar Batavia vertrekken moest, en het 'er niet langer houden kon, alzo die landvoogd zelf zig niet ontzag, zig wegens dit stuk met veel drift tegen de billyke vermaningen van dien Heer, waar in hy ook door hunne Hoog Edelheden, by zyn komst op Batavia volkomen geregtvaerdigt werd, aan te kanten. En jegenwoordig blykt nog niet, dat dit quaad gebetert is, alzo men tot nog toe daar zeer weinig ongehuuwden vind, die niet van zulk een boel voorzien zyn; waar in men zegt, dat hun zelfs van die genen, die dit eerst en meest beletten moesten, al vry dikwils voorgegaan is.

Hun aart.

Indien 'er een land is daar de vrouwen de mannen door een menigte van konsten en door hunne geile dansseryen tot diergelyken onhebbelyken minne-handel weten te verleiden, zo is het dit.

Konstenaryen der vrouwen.

De vrouwen zyn van een middelbare gestalte, zeer minnelyk en aanvallig, en in diergelyke zaken al vry vernuftig, zo verre, dat ik 'er gezien heb, die zig beroemen dorsten, als zy maar zekere goude bloem, die zy op 't hoofd in haar hair droegen, eens draaiden, een man, als zy maar wilden, tot haar vuil oogwit te zullen brengen. Behalven dat zy ook zeer verstandig zyn, om iemand eenig liefdekruid in een pinang, of ook wel anders, in te geven, en hem geheel te vergeven, 't geen ik wel gelooven wil, en daar ik ook wel voorbeelden van gezien heb, dat zy den mannen die haar verlieten, wat ingaven daar ze puur gek van werden, en waar van zy hen daar na echter ook wel weder wisten te helpen;

maar

maar dat zy door zulk een wyze van iemant te vergeven of wel zinneloos, en ſimpel, te maken, in iemant zouden weten uit te werken dat hy daar door genegenheit tot haar krygen zou, heb ik noit gezien en ook noit gelooft, hoewel ik het dikwils heb hooren zeggen.

Aart dezer volkeren.

Wat nu verder den aart dezer volkeren aangaat, zy ſtonden van ouds her by de Portugeezen al voor zeer booze, hertnekkige, en meineedige menſchen te boek, die gewoon zyn niet, dan door dwang, goed te doen, en die iemand niet voor de vuiſt, maar op een verraderſche, en bedriegelyke wyze, aan taſten.

Het zyn (volgens 't berigt der Heeren *Huſtaard*, en *De Vlaming van Oudshoorn*) traage, luye, bloode, grootze, trotze, ſchelmagtige, en, volgens 't oordeel van den Heer *Padbrugge*, ook zeer oproerige volkeren, die geenzins te betrouwen zyn; groote laſteraars, ſtoute leugenaars, en die in dit alles voor geene volken, om de ganſche Ooſt, dan alleen voor die van Gorontale, zwichten.

Verder ontdekking van hun inborſt.

Zodanig zyn meeſt alle de Molukze volkeren, hoewel de Tidorezen, nog wel de beſte van hun, en, in veel opzigten, nog vry beter, dan eenige dezer eilanders, zyn.

De koning, *Kaitsjili Sibori*, eens gevraagt zynde, waarom hy de dogter des Konings van Taboekan, in het jaar 1675 of 1676, weder naar haar vader gezonden had, gaf 'er deze reden van: om dat hy, in zyn afwezen, haar in Ternate niet alleen by de Ternataanen vertrouwen dorſt, alzo hy wiſt, hoe boos en trouwloos zy waren.

Van hunnen oproerigen aart hebben de Ternataanen, zo ten tyde der Portugeezen (gelyk op zyn plaats dit breeder blyken zal) als ook in onze tyden, veel voorbeelden gegeven, waar van de oproer, zo des konings *Amſterdam*, als van zyne Grooten, in 't jaar 1680, een levendig tafereel op zyn plaats zal uitleveren.

Noit zullen zy afvallen, of oproer verwekken, of 't heeft den naam, dat het om hunnen Godsdienſt te doen is, en dat men hen daar in verdrukt; ja zelf zullen zy tegen hunne Koningen niet opſtaan, of zy vertoonen dat dan maar by een uiterlyken ſchyn, daar zy 't nogtans eigentlyk alleen tegen de E. Maatſchappye, en niet anders voor hebben, dan om hun ſlag maar waar te nemen, en dan hunnen Koning weder toe, en den Nederlanderen op 't lyf, te vallen, terwyl zy nogtans altyd den naam willen hebben, dat zy ons veel getrouwer, dan hunnen eigen Koning, zyn, waar van zelf de Princes *Gamma Lamma* ons, (toen zy zag, dat dit voor haar zo beſt was) den 29. Januari in 't jaar 1676, ook zelf in opzicht van haren broeder, en koning, zogt te verzekeren, ons quanzuis voor den quaden en vleienden aart van den Koning haren broeder, als ware zy onze beſte vriendin, waarſchuwende, daar al hare woorden, en die van haren man, den Prins *Alam*, even eens als al hun ſchryven naar Batavia aan hunne Hoog Edelheden, en aan den Heer landvoogd, *Antoni Hurdt*, in Amboina, maar een ſchoone ſchyn, ſchoon praten, en enkele geveinſtheit was.

Van natuur zyn zy ook geneigt de een, den anderen zyne onderzaten, en ſlaven te verleiden, en tot zich te lokken, gelyk Koning *Saifoedien*, de Tidorees, eenige jaren aan een tot groot nadeel van den Koning van Ternate, *Kaitſjili Sibori*, terwyl hy zo deerlyk in 't onderſpit lag, gedaan heeft.

Zy zyn ook gewoon ons byzonder te vleien en te pryzen, en zullen, als zy 'er maar iets mede winnen konnen, niet nalaten een Hollander, en voor al den landvoogd, zo zy hem ergens in van nooden hebben, voor een wonder van zyn eeuw, en als een man zonder wederga, te roemen, en ganſch niet karig zyn, om dan zulk eenen vry meer, dan hem toekomt, te eeren; en gelyk zy buitenſporig zyn in hunne genegenheit tot iemant, alzo zyn zy onverzettelyk in iemant, dien zy eens niet wel lyden mogen, doodelyk te haten.

Zo heeft *Kaitſjili Sibori*, ook en *Saifoedien*, zeer groote genegenheit voor den Gezaghebber, *de Gheyn*, getoont en hem zelf, toen hy nog maar onder-koopman was, geen mindere eere, dan hy in andere voorvallen aan een landvoogd zelf, gewoon was te doen, aangedaan. Zo bemint was ook de Heer *Verſpreet*, by deze vorſten; dog de Heeren *Francx*, *Hurdt*, en *Padbrugge* mogten zy geen van drie, en voor al *Saifoedien* hen niet, luchten nog zien; 't geen ook de reden was, dat de laatſte de Moluccos die hy vry verwart vond, ook zeer verwart liet, hoewel, in opzicht van de E. Maatſchappy, in een vry beter ſtaat, dan hy die vond.

De ren Fra Hu Pad ge geb and van Ko ger ben

Gelyk nu alle deze eilanders in 't gemeen van dezen en diergelyken aart zyn, alzoo is tuſſchen hen, en de andere eilanders, onder deze Molukze vorſten behoorende, egter dit onderſcheid, dat de Tidoreezen zo hertnekkig niet op 't ſtuk van hunnen Godsdienſt, als de eerſte, maar daar in vry ligtvaardig zyn; en dat zy, in de plaats van trots te wezen, meeſt

zeer

zeer flaafs en neerflagtig; dog in het verdere de anderen al zeer gelyk, en dierhalve mede groote en ftoute leugenaars, valfch en meineedig, als zig maar eenige voordeelige gelegenheit op doet, en niet alleen zeer bedriegelyk, maar ook byzonder bygelovig, lui, wifpelturig, oproerig, zeer lafhertig, wreed, en moorddadig zyn.

[...]e Mo[...]ze [...]lkeren [...]eeken [...]el door [...]dzels.

De Ternataanen, Tidoreezen, en de verdere Molukze volkeren, fpreken veel door raadzels, waar toe zy op zyn Turkfch, en Oofterfch, ook wel bloemen van uitftekende verwen gebruiken, zo dat hunne brieven, even eens als een riekertje zyn, uit welke zy malkanders gedagten zeer klaar konnen verftaan. Alzo bedienen zy zich van deze verborgene, en raadzelagtige fpreekwyzen en behandelingen ook zelfs in de allergewigtigfte zaken van ftaat, zullende, wanneer zy vreezen te fchryven, en malkanderen nogtans iets willen bekent maken, maar een zekere vrugt, of bloem toezenden, in welker befchouwing de aart der zaak, die zy uitdrukken willen, klaar opgefloten legt.

Dus zullen zy iemand, die geen kennis daar van heeft, zulk een vrugt zelf mede geven, om die aan een, die hem om hals brengen moet, te beftellen; en zo zal een minne-nydige Ternataanfche vrouw wel zelf een fraey riekertje van bloemen maken, en dat aan een andere onkundige Juffrouw, waar op zy jaloers is, overgeven, en haar daar in voor de oolykfte hoer, en de vuilfte fnol, die 'er te vinden is, uitmaken, zonder dat zy daar van nogtans iets begrypen kan, terwyl zy, die 't haar gegeven heeft, wel hartelyk hier over in haar vuift zal lacchen, en zich daar by genoeg over haar gewroken agten.

Dit fchynen zy my toe van de Arabieren, van welke zy het nevens hunnen valfchen Godsdienft overnamen, ontfangen te hebben, die al in *Salomons* tyd bekent ftonden voor lieden, welker wysheit in 't uitgeven van raadzelen aan malkanderen beftond, gelyk ook dit een van de redenen was van de komft der Koningin van 't Zuiden (dat is van Arabien, en aldaar van Sceba) om *Salomons* wysheid door hare raadzelen waar in de grootfte wysheid geftelt wert, te beproeven, en dat zulx in dit land niet vreemd was, blykt uit de gelykenis van 't fchaap door den Propheet *Nathan* by *David*, als mede uit het raadzel aan *Simpfon* Judic. 14. en uit meer andere door *Hiram*, den Koning van Tyrus aan *Salomon* opgegeven, zo klaar, dat wy dit niet meer behoeven te beveftigen.

Dat dit fpreeken door Raadzelen al vroeg den Indianen, en Oofterlingen eigen geweeft zy, blykt klaar uit *Diogenes Laertius*, die in zyn I. Boek zegt, dat de manier van philozopheren by de Indianen, en de oude Druiden was, raadzelen voor te ftellen, en daar by iemands wysheid t'ontdekken; waar van ook *Athenæus* Lib. x. Cap. 10, fpreekt.

Nader befchryving van de Ternataanfche vrouwen.

De vrouwen der Ternataanen zyn de langfte niet: en fchoon zy al wat aan den bruinen kant zyn, hebben zy egter iet in haar wezen en gebaarden, dat haar niet onbevallig maakt; behalven dat zy ook zeer vriendelyk van fpraak zyn, waar toe ook hare taal zelf mede helpt, alzo die deftig, en te gelyk ook vleiende is.

Hare dracht.

De dragt der gemeene vrouwen verfchilt niet veel van die der Javaanfche Natie, alzo zy maar een flegt kattoene kleedje om den middel en 't benedenlyf flaan, zonder zich veel met het dekken van haren boezem te bekreunen, behalven dat dit al mede zeer veel tot haar algemeen oogwit, en hare vuile minneryen dient, en ook veel quade uitwerkingen heeft. De vrouwen van aanzien behandelen dit egter wat zediger, gebruikende over hare boezems in 't gemeen een floersje, of zeer ydelen betiliffen neusdoek; zodanig, dat men alles klaar daar door henen zien kan, waar door zy, voor al als zy danfzen (daar zy zeer fterk voor zyn, en dat zy al vry aardig doen) nog meer voordeel in haren minne-handel meenen te doen; 't geen zy dan ook op zyn voordeeligft waanen te moeten waarnemen, aangezien zy zeer weinig op de ftraat, of in gezelfchap, komen; dog, als dat gefchied, zyn zy koftelyk gekleed, en ftellen een van hare fieragien in hare fraaie geborduurde neusdoeken, koftelyke allegias, fitzen, goud-geftreepte kleedjes, van goud glimmende, en fchoone toegevouwe Salindangs, of fluiers, die zy over den linker fchouder dragen, en die haar voor over de borft tot aan haar middel hangen, en die zy in 't neder zitten, gewoon zyn over haaren fchoot uit te fpreiden, op dat men de fchoone ftof, of den gouden kant, die 'er aan weder-zyden aan ftaat, zien zou.

Zy dragen voor al ook zorg voor hare tanden, dat die niet alleen fchoon, en zuiver, maar (gelyk dit de gewoonte van de meefte Oofterlingen is, alleen de Macaffaren, en Javaanen uitgezondert,) ook of zeer wit of ook wel glimmend zwart zyn, verfoeijende veele der Hollanders en hare vrouwen, als zy die met walchelyke, en onzuivere, geel, of zwart begroeide, tanden zien. En gelyk zy, in een gezelfchap komende, ten

ten eersten haar oog daar op laten vallen, alzo zyn zy ook gewoon onder malkanderen daar over zeer veragtelyke en versmadende spreekwyzen te gebruiken, en zeer slegte denkbeelden van de verdere onreinheid van zulk een Heer, of vrouw over haar lichaam te maaken, en dat wel om dat zy de reinheit des lighaams in 't gemeen, en 't dikwils wasschen zeer betrachten, gewoon zynde haar ligchaam, en hair, met klappers-melk, en 't sap van limoenen, te zamen gekneedt, en dat in een rivier, of balie eerst wel te wasschen, en, na dat zy uit het water gekomen zyn, zich dan met Zandel-hout, 't geen zy op een steen eerst tot een zalfje gewreven hebben, of ook met eenige welriekende olye 't geheele lyf, om geur van zich te geven, te zalven. Ook haar hoofdhair (waar op zo wel mannen als vrouwen, die 't beide zeer lang hebben, moedig zyn, en ook dit alles in 't wasschen gebruiken,) daar mede wel te bestryken, en het dan zoo te laten agter afhangen, tot dat het droog is, wanneer de vrouwen gewoon zyn dat in een te strengelen, en zo in eenen bos, die achter af hangt, of wel boven tegen het hoofd staat, op te binden; en, die het dan nog netter willen hebben (gelyk de Mistische vrouwen, en ook de Chinezen, zo mans als vrouwen dit ook gemeenelyk doen) in verscheide groote bogten al kleinder en kleinder in het rond tegen 't agterhoofd op te winden, 't geen dan zo gladt als een spiegel wort, gelyk het voor het oog niet qualyk, en vry wel voor haar, naar de dragt des lands, staat. En die nu onder de Ternataansche vrouwen wat willen uitsteeken, of wat ongemeen in hare dragt zyn, die aapen de dragt van zo een Mistische vrouw, (welker teekening wy hier nevens by de letteren CC voegen) zo veel het mogelyk is, na, die gewoon zyn witte Betilisse baadjoe's (of halve hemdjens) over een tjole (of nauw toegeknoopt fyn linnen hemdrokje;) waar aan kleine goude knoopjens staan, te dragen, waar door zy den boezem geheel naar boven toe brengen, en indien zelven staat ook doen blyven, terwyl die dan van boven met dit dun fyn baadjoe, daar alles op zyn voordeeligst door henen schynt, nog quanzuis bedekt word.

En reinheid op hare tanden en lyf.

Haar ergerlyk gewaat.

Een dragt, zeer verfoeijelyk, en byzonder verleidend in zich zelve, en daarom by alle menschen, die eenigzins voor deugd en zedigheit zyn, zeer aanstootelyk, gelyk zy hier te lande een groote oorzaak van een dertel onkuisch en zeer opspraakelyk leven is.

Verder bestaat de dragt der aanzienlyke vrouwen, hier in fraaie kleedjes van verscheiden kostelyke goude of zilvere gestreepte, of met bloemen, en zyde gewerkte stoffen, uitdrukkelyk dus tot vrouwe-kleedjens, die van de middelen tot aan de voeten komen, gemaakt zynde, die zy gewoon zyn boven over een Tapi, of onderkleedje van wat slegter stof te dragen, en dus eenige malen, zo nauw, als 't haar mogelyk is, om haar lyf te winden, dat het, in opzicht van de form des ligchaams even eens is, als of men haar naakt staan zag; 't geen, om de waarheit te zeggen, al mede niet heel fraai staat, hoewel het haar, als men het wat lang gezien heeft, nog al beter staat, als men in den eersten opslag wel denken zou. Zommige egter gezet op een zediger dragt zyn gewoon, een fraaie sitze, of andere Kabaai, daar over henen te slaan; hoedanig zeer veel de dragt van de jegenwoordige Koningin van Ternate is.

Diamanten, peerlen, of diergelyke oor-, of hals-fieraden, ziet men 'er nooit, ten ware by den Koning, of Koningin, maar nog wel by deze of gene grote vrouwen eenige schoone ringen, of ook wel schoone hair-stekers, die als een grote roos van Diamanten, of Robynen, gemaakt zyn, en die zy tusschen haar hoofdhair van agteren steken, in de plaats van welke andere weder goude zeer fraai gewerkte bloemen, die zy ook zo in het hair steken, gebruiken, gelyk zy dan tot cierzel van 't hoofd ook voor nog wel eenige krulletjes weten te maken, hoewel dit zeldzaam, en maar by eenige in gebruik is.

Hare weelde.

By deze fieraden kan men ook hare goude arm-ringen, by de Oostersche vrouwen mede in gebruik, en ook wel eenige goude oor-fieraden voegen, van welke wy hier niet zullen spreken, maar waar over, als een dragt van veel andere Oostersche vrouwen, wy onder de zaken van Amboina daarom te uitvoeriger handelen zullen, om dat wy daar ook verscheiden soorten zo van arm- oor- en voorhoofd-fierselen in tekening geven zullen.

Wat hare voeten betreft, de gemeene vrouwen gaan bloots voets; dog die van eenigen rang zyn, dragen veeltyds, en voor al, als zy buiten komen (aapende daar in al mede de Mistische vrouwen na) muilen, en die of aan de bloote voeten, of (gelyk zelf de Koningin, en de Princes van Ternate veel doet) ook wel over zyde kousen van verscheide fraaie, dog meest

van

D D.

Een Mistiçe Vrouw.

van roode verwen; waar mede zy dan in hare grootste heerlykheit, met een stoet van slaven en slavinnen agter zich, of met een groot heir en gevolg naar de Oostersche wyze (gelyk zo de koningin van Sceba ook by *Salomon* quam) verschynen.

[Ha]ar [da]nssen. Wat haar danssen betreft, daar zy zeer veel werk van maken, en daar toe zy ook uitdrukkelyke Dans-Meisjens (gelyk ik dat zelf gezien heb) houden, haar opschik en verder bedryf daar omtrent is aldus. Eenige Meisjens van zeventien of achtien jaren, ook wel wat ouder, zyn met een blaauwe, of andere, zyde Valvula, of kort voorschoot, over haar andere kleedjens heen, en Valvula's wyze gemaakt, gekleedt, en hebben verder een diergelyk aardig gegolft Sjerpje, dat rondom hare middelen gaat. In ieder hand houden zy, als een vleugel, of slip van eenig rood kattoene goed, als dat van een neusdoek. Om den hals hebben zy een ronde blauwe, of andere kraag, lobsgewys gemaakt, die altydt van een verwe met het voornoemt gevalvuleerd schortekleedje is. Rondom het hoofd hebben zy fraaie pluimen.

Het danssen zelf gaat op een zeer nette maat, die haar door 't kloppen met de hand op een Rabana, of platten, ronden, niet zeer dikken trommel, die omtrent een half voet breed is, en door het te gelyk kloppen op eene kleine Gong, door twee byzondere ter zyden zittende andere meiden zodanig gegeven word, dat op de Gong in een maat maar eens, dog op de Rabana, volgens zekere nette en by hen zeer gewoone maat, meermalen, als by halve maten geslagen, en waar onder ook zeer ordentelyk naar de maat, gezongen word, dat altyd by hen zeer net tegen het danssen, en ook tegen 't slaan met de Gong, en Rabana, uitkomt.

Vier, of meer Meisjens, die in myne tegenwoordigheit den dans begonnen, hieven met een zang, niet veel van een aliang loling (zynde een straat-zang der Chinesche kinderen) verschillende, op. Dan zwegen zy, al voort-danssende, tusschen beiden weder stil, en dan zong die Meid, die op de Rabana klopte, weder, als met een toe-zang, voort, en dan weder de andere daar op.

Deze vier danzeressen, aan 't eind van 't vertrek staande, quamen eerst op een zeer nette maat naar ons zodanig toe, dat zy op ieder Cadance, of neerslag der maat, alle te gelyk met een zeer aardigen draai van 't lyf, haar eene knie wat nederknikten, waar op zy alle te gelyk zeer gezwind met den eenen voet, en het gansche ligchaam, weder oprezen, dalende met het hoofd een weinig naar die zyde toe, aan welke zy haar knie geknikt hadden: dog de tegengestelde hand met de slip verheften zy dan op dat zelve oogenblik zeer vaerdig, en aardig, naar boven toe. Dit gaat zo dan met den eenen, dan weder met den anderen voet, en hand, tegen malkanderen over, waarna dan het draaien van 't hoofd mede geschikt wordt, dog zodanig, dat zy altyd dien voet, aan welke zyde zy opryzen, zo lang ophouden, dat de Cadance weder op den anderen komt, 't welk dan over en weder zo gedaan hebbende tot aan 't ander einde der kamer, daar 't gezelschap zit, om dit te aanschouwen, dan scheidt zich de eerste van deze vier ter regterhand, en de twede zich ter linkerhand, van de andere af, wendende zich ieder om; en dus komt dan de derde regt agter de eerste, en de vierde regt agter de twede, na dat zy zig ook omgekeert hebben, in een nieuwen rang te schikken, en dan op den zelven trant en wyze, als te voren, weder naar 't einde van de kamer te danssen, blyvende de dans, en zang, dus verder even eens, waar aan men zig gemakkelyk, zo men 'er niet tydig uitscheidde, in dat heet land dood zou konnen danssen, alzo 'er geen einde aan dit lied, of aan dien dans, is; van hoedanigen aart de Liederen, en Dansseryen, der meeste Oostersche volken zyn.

Wat de dragt der mannen betreft, en hoe die des Konings van Ternate is (waar naar zich al veel der anderen ten deelen mede schikken) vertoonen wy in 't leven van Koning *Tolucco*.

De andere Ternataanen, en verdere eilanders gaan, wegens de grote hitte dier lugt-streek, meest met een dun Katoene, en, als zy mooi zyn, en het wel hebben, met een Sitze of Zyde kleedje, of badjoe, dat vry wyd, voor open, en, als een korte kiel is, die hen tot aan de knien komt. Dit dragen zy met een Kattoenen broek 'er onder, bloots voets, en met een Distar, dat is, een fraaien Tulbant, met goude of zilvere quasten; indien 't Koningen, Princen, of Ryx-Grooten zyn: of anders maar met een Boelan Boelan, dat is, een dunne strook van rood, of wit linnen, of van eenige Zyde of gemengelde stof, of ook wel een witte wrong, om 't hoofd gewonden. En dit is alles, dat 'er van de dragt en kleederen der mannen te zeggen valt, die zy juist altyd niet in kisten, of kassen (daar zy zeer weinig af weten) maar wel in een groote berookte Bamboes, of in een Riet, bewaren. *Dragt der mannen.*

De meesten gaan hier bloots voets. Dog

de Grooten dragen wel een foort van houte-klompen, Tjeripoes genaamt, voor op met een rond klosje, dat zy tusschen den groten en den tweeden teen vatten. Daar zyn Kui-Tsjeripoes (welke d'Amboinezen veel dragen; dog die der Maleiers, en der Ternatanen, noemt men Bengaalsche Tsjirepoes; hoewel zy die in 's Konings bywezen niet mogen dragen.

Hunne huizen, en huisraad.

Met huisraad zyn zy ook niet gewoon zich te overladen; want gelyk hunne huizen meest zeer slegt, en maar van Sagoe-takken, of Gabba Gabba, of wel van Bamboezen, die zy weten te splyten, en dan met mist en kalk te bestryken, en die weinig van hout gemaakt zyn, verder van weinig vensters met Rotang raamen, en ook wel maar oopen, ook van weinig vertrekken, benedens gronds, en zelden boven voorzien, ten ware, zo een enkel huis, en maar met Atap, of aan een genaaide Cocos- of Klappers-bladen ('t geen zy egter zeer digt weten te doen) gedekt zyn, alzo zyn zy zelden gewoon, die veel te sluiten, om dat zy niet veel te steelen hebben, en hunne schatten, zo zy al iet meer, als een ander hebben, in de aarde, of meest in 't gebergte (gelyk de gewoonte is van veel Oosterlingen) te begraven.

Begraven hunne schatten.

Wat zy ook hebben, of niet hebben, alle zyn zy van een mat, of eenige matjens, schoon nog zo kleen, voorzien. Die dienen hun meest voor een tafel, en stoel, alzo zy niet anders hebben, en, als zy 'er maar een by hebben, ook meest voor een bed, bedienende zich verder, om wel en gerust te slapen, van niets anders, dan van een Cajin Salimot, of een kleed, dat zy als een sluier om, of over hun ligchaam slaan, zonder van eenigen anderen bedden-omslag, ledekanten, gordynen, of iet diergelyks, te weten, hoewel 'er egter hier en daar nog wel een is, die een Catiltje, of Rust-bankje met een matrasje heeft; maar dat is al wat groots, en zeldzaam.

Hun Porceleine tafel-borden zyn groene, groote, gladde, Pisang-bladen, die hun ook voor tafel-lakens en servetten dienen.

Hun keuken-gereedschap bestaat in eenige Parangs, of wat slegte hak-messen, in eenige kook-potten, en in wat groote Porceleine drink-kommen, of wel meest ook in een Klappers- of Cocos-dop, om daar uit te drinken: want van glazen weten zy alzo weinig, als van kannen, in de plaats van welke zy lange en dikke Bamboezen, welker binnen-leden door en door gewerkt of doorgestooten zyn, gebruiken, om hun Sagueer, die zy daar by een vadem, en een voet voor twee of drie stuivers verkoopen, of wel hun drink- en kook-water, daar in te bewaren. En dit is wel de meeste omslag van hun huis, ten ware men daar by nog een oud en versleten netje, om te visschen of wat gereedschap om Sagoe te poekelen, voegen wilde.

Hunne wyze van tafelen bestaat niet in veel geregten, Sagoe is hun vast-gezet brood, waar van zy vierkante koeken van een span in kleine steene oventjes van die nette groote, als ieder Sagoe-broodje, bakken, zommige voor een, andere voor 't bakken van twee broodjes (hoewel ieder in een byzondere opening boven malkanderen leggende) gemaakt zynde, welke Sagoe dan al eenige maanden duren kan. Daar zyn gevallen, dat sommigen nu en dan ook wel eens Rys in de plaats eeten; maar dan gastreren zy. Anders een fraaie menigte Sagoe met een weinig verschen, drogen, of zouten visch, na dat het de gelegenheit van de beurs toelaat, met wat Sajor, of lugt in 't water opgezoden groente, wat Tsjili (dat is West-Indische lange roode peper, anders ook wel Ritsjens genaamd) of wat sap van kleine dun-schillige Limoentjens 'er by; of een visje in de olie gebraden, alzo hier overvloed van goeden visch gevonden wort, is hun gemene maaltyd. Hoenderen, geiten of bokjens, dooden zy niet dan op feesten; en verkens-vleesch, dat 'er overvloedig in 't bosch valt, verbied hun de Alcoran.

Hun spys en drank.

De groente, die 'er overvloedig voor de Hollanders, gelyk het zo mede met de ryst, en Turkze of witte-boontjes is, die zy van de Celebische kust voor weinig geldt krygen, is zo geen spyze van hunnen trant; behalven dat hun kas altydt niet toelaat, gelt uit te geven.

Hun gemene drank is water; waar by zy, als zy vrolyk willen zyn, Sagueer voegen, die met zekere wortelen, of hout, bitter gemaakt is, en ook wel wat Arak, of Knyp, die van Sagueer (dat is 't sap van den Saguweer-boom) of van Towakka of Suri (dat is 't sap, dat uit den Kokos-boom in een Goeroeroe, of in een vat van boom-takken gemaakt, tyffert) gebrant word; waar van, te veel gedronken zynde, zy wel smoor-dronken konnen worden, schoon het maar een slegte drank is.

Hunne huwelyken.

Hun huwelyken zyn meest naar den trant van alle andere Oostersche volken, die Moorsch zyn, geschikt. De jalouzy der Mohammedanen laat niet toe, dat een vryer zyn vryster, voor dat hy met haar trouwt, zien mag; zo dat hy meest op de berigten van deze of gene vrouwen uit zyne Familie, die de vryster te

te voren gezien hebben, vryt, 't geen al veel tyds zo net niet uitkomt; waar tegen zy egter dit verzet hebben, dat zy volgens hunne wet vier vrouwen, en zo veel byzitten, als zy voeden konnen, mogen nemen.

Zy zyn ook niet gewoon jaren lang te vryen; o neen: zy maken het kort en goed, verſtendigende malkanderen, niet door brieven, maar door bloemen, takjens, riekertjens, rype, half rype, of onrype vrugten, met amber, muſcus, en wat dies meer is, op een raadzelagtige wyze zeer aardig en geheim voor andere onkundigen, maar zeer verſtaanbaar voor hun onder malkanderen: drukkende hunne liefde, verſcheide neigingen en meening door de verſcheidenheid der verwen van deze bloemen en bladen in die riekertjes uit; waar op dan de ouders van de Bruid, na dat zy den bruidſchat groot genoeg naar hun zin bedongen hebben (alzo men hier nog elders in 't Ooſten, al van ouds her, anders geen vrouw bekomen kan) 't huwelyk toeſtaan, 't geen dan verder met veel plegtelykheden, na 't voor af zenden van den bruidſchat, en eenige geſchenken van kleederen, over en weder aan de Bruid, en van haar aan den Bruidegom, ('t geen hen wel te gronde helpt) door een Imam, of Caſiſi (twee ſoorten van Prieſters) voltrokken word. Hunne kinderen rollen van zelfs op, en daar hebben de vrouwen de meeſte moeite mede; de mannen zyn Heeren, en de vrouwen moeten werken.

Gelyk de Ternataanen, Tidorezen, Batsjanders, en meer andere Molukze volkeren, vry moedig, en groots van inbeelding zyn, alzo willen zy ook gaerne voor dappere oorlogshelden gehouden worden; en hoewel zy byzonder wel met hunne Tamboekze ſlag-zwaarden ſchermen, zeer vaerdig daar mede by een ſpiegel gevegt tegen een ſchermutzeren, en, ſchoon al vry bejaart zynde, zeer hoog daar mede in de lugt ſpringen, of wel die zeer hoog in de lugt opwerpen, en ze weder vangen konnen, zo zyn zy egter, hoe dapper zy 'er ook uit zien, en als brieſchende leeuwen op hunne party komen aanloopen, maar blode guilen als het 'er op aan komt, en niet anders gewoon, dan aanſtonds ten boſch in te loopen, zich daar wel te verſchuilen, of zich hier of daar op of onder een boom, na zich zelven met takken en bladeren bedekt te hebben, zo lang verholen te houden, zich zelven even eens als de takken der boomen met de wind bewegende, tot dat zy kans zien, om iemand op de eene of de andere wyze, als uit een hinderlage ſchielyk op 't lyf te vallen, en hem zo de reſt te geven; makende alles verder met ſnorken en zwetzen van hunne wonderdaden, ook zelf dan, als zy al wakker klop gekregen hebben, goed. Zy zyn zeer ſterk voor het Tſjakalile, of ſchermen, en ſchermutſeren, by een ſpiegel-gevegt twee en twee tegen een, hebbende een koperen helmet met vederen van een Paradys-vogel op 't hoofd, en een Tamboeks zwaard in de hand, waar mede zy verwoede ſprongen doen.

Hunne wapenen.

Zy konnen met pyl en boog, of eenige worp-ſpiezen, pieken en Tamboekze zwaarden, vry beter, dan met eenig ſchietgeweer (hoewel eenige 'er ook van voorzien zyn) omgaan. Hun beſte wapenen zyn ſomtyds een rond, ſomtyds een lang ſchild. De ronde zyn van rotang gevlogten, omtrent anderhalven voet in zyn middel-lyn. De houte zyn zeer licht, en omtrent twee voeten breed, waar by zy een Tamboeko 's ſlag-waard voeren, 't geen omtrent derdehalven voet lang, en voor aan tuſſchen de twee en drie vingeren breed van lemmer, dog agter ſmalder, en al vry ſcherp is. Ook gebruiken zy veel een werp-ſpies, waar mede zy vry wel en zeer vaerdig weten om te gaan. Eenigen onder hen gebruiken, door hunnen ommegang met de Macaſſaren, ook ſpatten, dog die zyn onder hen niet gemeen. Hunne hand-boogen zyn van een krom-gebogen Bamboes in 't gemeen gemaakt, en hunne pylen van de zelve ſtof; dog, behalven dat zy voor aan ſpits zyn, zo harden zy die ook, met ze eenigen tyd in 't vuur te branden, en maken 'er ten wederzyden eenige weerhaken aan, die ook wel van yzer zyn. Die maar wat mede konnen, dragen een Kris, of Pook, op de regterzyde, die zy aan, of tuſſchen hunnen gordel ſteken, en zo met hun regterhand dan gezwind weten uit te rukken. De grooten hebben die met goude of zilververgulde, of met zilver over 't hout getrokkene ſcheden, en ook met zulke geveſten, dog de mindere van ſlegt hout, en dus is 't lemmer der vermogenden ook fraai, dog van anderen ſlegt.

Vermits het eilanders zyn, en zy nu en dan malkanderen beoorlogden, of beroofden, zo heeft hen de nood ook gedrongen, zich van vaartuigen te voorzien, die in getal niet veel, ſlegt van maakſel, en dierhalven ook van geen langen duur, of grote nuttigheid in den oorlog zyn. Het zyn of Praauwen, of Orembayen, of Gilala 's of Coracora 's.

Hunne vaartuigen.

De eerſte zyn maar kleine vaartuigjens, uit een boom uitgeholt, waar over zy aan weder-zyden vlerken, ten deelen van

Gabba Gabba (die buiten aan weder-zyde tegen den ſlag van de zee komt) en ten deele dwars over 't vaartuigje hebben uit twee hegte ſparren, of dikke latten, die zy hegt aan de Praauw, en aan de Gabba Gabba vaſt woelen, beſtaande, die zy meeſt om te gaan viſſchen, of om ſpoedig ergens naar toe te ſcheppen, gebruiken, en die gemeenlyk van twee of drie mannen gevoert worden, die gewoon zyn met de zelve met een korte, dog brede ſpaan, als op een zekere maat, zeer egaal, en altyd even gelyk voort te ſcheppen, zodanig dat zy altyd alle te gelyk met hun ſpaan in 't water ſlaan, waar toe zy ook wel een Tita, of trommeltje, waar op de maat geſlagen word, gebruiken, en daar by ook wel eenige Korte Zee- of Schep- en roei-gezangen, in welke zy veel van hunne oude overleveringen bewaren, gewoon zyn te voegen, hoewel dit Trommeltje met een, of meer Gongen, en deze gezangen eigentlykſt tot hunne Orembajen, en Coracora 's, behooren.

Hunne Orembajen zyn ſpeel-vaartuigen, vry grooter, of breeder, dan hunne Praauwen, met een tent in 't midden, en waar in zes, of agt, en meer menſchen zitten konnen. Hier toe heeft men altyd een Gongetje, en een klein Trommeltje, om de ſchep-maat 'er op te ſlaan, van nooden, buiten welke hier toe, na dat zy groot of klein zyn, nog wel tien of twaalf, en ook indien zy heel groot zyn, veel meer ſcheppers nodig zyn, en als men die op zyn grootſcheeps hebben wil, zo moet 'er boven op de tent ook een Tataboang-ſpeelder (dat is een, die op zeker ſpel uit vele verſcheidentlyk luidende Gongetjes, of kopere bekkentjes, beſtaande, op de zelve maat van het Trommeltje ſpeelt, of eigentlyk met twee hamertjes, of voor aan bewoelde ſtokjes, klopt) by zyn, 't geen dan ook wel van een groter Gong verſelt, en te zamen zo egaal naar de maat geſlagen wordt, dat de roeijers, of ſcheppers, met hunne ſpaanen, hoe veel ook in getal zynde, daar zeer net, en als op de maat, daar altydt eenig gezang byvoegende, na ſcheppen, waar door zy in korten tyd zeer veel wegs afleggen, voor al, als zy met dertig of veertig man, (hoedanige ik 'er verſcheide, en nog wel groter gezien heb) bemant zyn, hoewel zy gemeenlyk maar van tien of twaalf ſcheppers zyn.

Gilala 's zyn een ſoort van kleine Galeyen; die vry ſnel in 't roeijen dog anders van weinig belang zyn.

Hunne Coracora 's (een naam, die in 't Maleits een water-ſchilpad beteekent) zyn hunne oorlogs-vaartuigen. Zy zyn zeer lang, en vry breed, beſtaande uit een of twee zolderingen, en ſomtyds uit drie, dog zelden uit vier Gnadjo 's of byzondere ſchep-verdiepingen, vleugels, of breede hegte roei-banken van eenige balken en geſpleten Bamboezen, op ieder van welke aan weder-zyden een groot getal van menſchen ſcheppen, en 't geen by ſtil weder zeer veel wegs ſpoeden kan; dog by zware winden en zee zyn het ſlegte zee-vaartuigen, die niet veel zeil (of 't moet voor den wind zyn) konnen voeren, en die, door den zwaren ſlag der zee, dan maar op en neder, en dus wel van een, en in ſtukken ploffen, zonder veel te ſpoeden, om dat de ſcheppers door 't zwaar ſlingeren en ſtampen dan zo egaal niet konnen ſcheppen, niet tegenſtaande 'er vyftig, ja zeſtig, en zeventig ſcheppers op zo een vaartuig zyn, en ſchoon die al mede van een grooter Trommel, Gong, en Tataboangs (om te egaalder te doen ſcheppen) voorzien, en ook van een roei-gezang vergezelſchapt zyn, worden zy door 't huilen der winden, en 't brommen van de zee, niet alleen menigmaal verbyſtert, maar deze zwakke zee-vaartuigen ook zodanig op en neder bewogen, dat de benedenſte ſcheppers aan de eene zyde dan gemeenelyk volkomen met de roei-bank waar op zy zitten, in zee ſlaan, terwyl de andere aan de andere zyde als in de lugt geheven worden. En dan zyn het regte water-ſchildpadden. Men heeft daar op een Gnato hoedi, of zee-voogd, die het agterſte dezer Coracora, en een Gnato Ema, dat is een Hoofd, die op den bak, of in 't voorſte deel des zelfs 't bewind over de ſcheppers, en het verdere oorlogs volk, voert.

Deze vaartuigen (waar van wy onder Amboina een nette teekening geven zullen) worden in oorlogs tyden niet alleen van genoegzame manſchap, (waar toe ieder huisgezin een man leveren moet,) maar ook wel van eenige Rintaka 's, of metale baſſen, die een of twee pond ſchieten, en verder van noodig ſchietgeweer, en ſobere ammunitie, naar hunne wyze en beurs, voorzien. De Koningen van Ternate, en Tidore, konnen 'er al een fraei getal ter zee brengen. Immers de Tidorees zend 'er jaarlyx wel achtien of twintig naar de Papoeſche eilanden, en de eerſte vorſt, veel magtiger dan d'ander, is in ſtaat om 'er veel meer uit te ruſten, als hy al zyn onderzaten belaſten wil, ieder zyne tax op te brengen. Men gebruikt ze niet, als in tyden van oorlog, of by voorval van een verren togt, na welk gebruik zy op den wal gehaalt worden, om te langer te duuren, en om ze tegen den houtworm met branden, en anders, te bewaren.

Schoon

Schoon zy, gelyk al de Oosterlingen, geen klokken hebben, zo weten zy egter, nevens andere eilanders hunnen dag by drie uuren gelyk te verdeelen, en die volgens het uitlekken van een klappers-dop vol water, dat door een klein gaatje uitzypeld, al vry net op de Zon te rekenen, 't geen zy dan door 't slaan op eene groote Tifa, of Trommel, die een zwaar geluid geeft, aan alle rondom bekent maken. Hier toe verledigt zig dag en nagt zeker persoon in, of omtrent den Tempel, die alle drie uuren omtrent twintig of vyf en twintig slagen, eerst wat langzaam, en daar na wat radder, met een groot dik hout, dat voor aan ergens mede bewonden is, gewoon is te geven.

ogelen, omen, z. Wat visschen, vogelen, boomen, en verdere gewasschen hier vallen, zullen wy nu niet aanhalen, maar onder Amboina wydloopig beschryven, alzo de zelve in die, en meer landen om de Oost, meest een en de zelve zyn; behalven eenige weinige, die wy dan daar als byzonder in Ternate, of in de Molukze of Papoasche eilanden vallende, ook zo beschryven, en onderscheiden zullen.

t hier alt. Veel zaken, die de Nederlanders hier van nooden hebben, als kruit, metzelsteenen, dak-pannen, enz. worden hun door die van Amboina, voor al zedert 't jaar 1690, bestelt. En van hier voorziet men nu en dan, ook Amboina weêr met vogel-nesjens, ryst, caret, en meer andere zaken, hier vallende.

Dit nu is 't voornaamste, dat of van 't eiland Ternate, of van des zelfs inwoonders, van hunne zeden, aart, en wyze van leven, te zeggen valt, zullende de verdere zaken, hunne Koningen, en der zelver gevallen, mitsgaders de komst der Portugeezen, Engelschen en Hollanders betreffende, in 't vervolg ieder op zyn netten tyd, en jaar behandelt worden.

Wegens de Nagelen alhier uitgeroit ten tyde van Koning *Mandarsjah*, in 't jaar 1652. volgens 't verdrag, daar te zien, trekt de koning jaarlyx nog zes duizend en vier honderd, en wegens 't eilandt, Saleyer nog twee honderd ryxdaalders, en de ryx-grooten zes honderd.

Dit gansche eiland heeft van ouds her altydt onder de Koningen van Ternate, dog egter zo volkomen niet gestaan, of de Koning van Tidore heeft al van overlang daar ook eenigen eisch, 't zy met of zonder regt, opgemaakt, en dien wel in 't byzonder op Gamma Lamma gegrond, waar over ook hunne Hoog Edelheden, de Opper-landvoogd, en de Raden van Nederlandsch Indiën, ten tyden van de Koningen *Mandarsjah*, of zyn zoon, *Kaitsjili Sibori*, en *Saifoedien*, al een tyd lang gemoeit geweest zyn, tot dat eindelyk die zaken aan den spyker geraakt, en ook nog zo gebleven zyn.

Des niet te min, schoon het zeker is, dat de oude Koningen van Ternate in, en omtrent Gamma Lamma van ouds her hun hof en verblyf hielden, zo laat de Koning van Tidore daar tot nog toe twee Doerioens-bomen, by welke hy een of twee oude Lieden quanzuis om ze waar te nemen, maar eigentlyk om in 't bezit van zyn gewaand regt op Gamma Lamma zelf te blyven, gewoon is te stellen; van welke hy zich de vrugten niet alleen brengen laat, maar van welke hy ook wel gewoon is geschenken aan de Nederlandsche landvoogden by hunne komst, en ook op andere tyden te doen, zo uit beleeftheit, als wel byzonder daarom, op dat hy hen altyd dien gewaanden eigendom op dat land, daar die vrugten vallen, des noods daar by zou konnen verindagtigen. Eisch der Tidorezen op eenige plaatzen in Ternate.

Het is waar, dat de Spanjaarden, en met hun ook de Tidorezen, in 't jaar 1606, by 't gevangen nemen van koning *Saidi*, ook Gamma Lamma, ja geheel Ternate, verovert hebben. Ook geeft de Tidorees voor, dat de Spanjaarden door zyn toedoen, en door zyn kruid en lood, alleen genoodzaakt zouden geweest zyn van Gamma Lamma op te breken: maar aan de andere zyde is ook waar, dat Ternate, en de Landen daar onder behorende, van tyd tot tyd door de Ternataanen, by de komst der Hollanderen, en onder verscheide van hun Zee- en Landvoogden is herwonnen; behalven dat ook de stadt Tidore zelf verscheide malen door de Ternataanen, of de onzen voor hen, veroverd, verbrand, en bedorven is; waar uit de Koning van Ternate al mede, als hy zo dwaas als de Koning van Tidore was, dit zelfde gewaand regt zoude konnen gronden.

Het is waar, dat aan Koning *Saifoedien* van den E. Gezaghebber, en opperkoopman, *Cornelis Bartelszen Marsier*, een verlof-briefje, om de vrugten dezer twee boomen te mogen laten plukken, en dit door zyn Hoogheid verder aan de dogter van May Gamma Lamma verleent is, gelyk dit, by de komst den Heer *Lobs*, ook al op dien zelven grond, en verder niet, vervolgt is; maar nooit is hem dit met dat oogwit, om een regt op dit land te konnen of te mogen grondvesten, toegestaan. Verdere aanmerking daar over.

En, om de waarheit te zeggen, zo meene ik met veel anderen, gelyk bevorens hier en daar al gezegt is, dat schoon de E. Maatschappy met geen openbaren oorlog tusschen deze twee nu vermogenste Koningen der Moluccos gedient is, dat het egter veel heilzamer voor haar is,

is, dat 'er altyd wat verwydering tusschen die twee blyft, en levendig gehouden wort, dan dat 'er, volgens hunnen lust in vorige tyden door hunne Edelheden aan de landvoogden aldaar gegeven, eenige de minste moeite aangewend word, om hen te bevredigen, alzo al te groote vriendschap en vereeniging tusschen die twee, het zy by slissing der geschillen, het zy by eenig huwelyx-verbond, aan de E. Maatschappy niet dan nadeel zou konnen toebrengen; waarom die landvoogden, die het belang van hunne Heeren en Meesteren wel begrepen, dit altyd door bedekte wegen afgesneden, en afgeraden hebben.

Behalven dit eiland van Ternate, hebben deze Koningen van ouds her nog verscheide eilanden daar buiten bezeten, die, gelyk wy in 't leven der Ternataansche Koningen hier na zien zullen, door de Koningen, *Comala*, *Patsjaranga*, *Toela Molamo*, *Gapi Bagoena*, *Comala Pocloe*, en meer andere, dog voornamelyk door den dapperen Koning, *Baboe*, verovert, of ook wel op andere wyzen verkregen zyn; al het welke ons hier en daar in 't vervolg, by 't verhandelen van ieder dezer landen in het byzonder, ook nader blyken zal; waar mede wy dan van het eiland Ternate afscheiden, en tot de naaste eilanden overgaan, gelyk wy ook uit de zelve die gene, die van eenig belang zyn, wat omstandiger, en die gene die van geen, of weinig gewicht zyn, wat korter, en maar als in 't voorby gaan zullen beschryven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HEt eilandt Mangindanao *beschreven. De* lugt-streek *hier*. Regen *en* drooge-tyd. *Waar de* Hoofd-stad legt. *Haar naam*, Kattitoewan. *List der* Mangindanauwers *om meesters van de* goederen *der* vreemdelingen *te worden. En om hen ook 'daar te houden. Hunne* Dansseryen. Heb-lust *des* Keizers, *en der* Grooten. *Taal, hier gebruikelyk.* Vaartuigen, vaarts-handel, *en* waaren. *Kapitein* Swan, *hier om zyn* goud *vermoordt. Het welk daar na gedagten gegeven heeft, dat hier* goud *valt. Verdere* steden. *De* Sulthân *wil niemand een* sterkte *of* vesting, *op zyn* land *toestaan. Waar de* eilanden *van* Meangis, *qualyk van* Dampier *opgegeven, leggen. Valsch voorgeven van hem, dat daar* nagelen *vallen. Wat* Nederlanders *op* Mangindanao *geweest, en wanneer zy'er gekomen zyn.* Engelschen *hier* in 't jaar 1693. *mede verschenen. De* Koning *van* Candahar *Heer van eenige* dorpen *alhier.* Engelschen in 't jaar 1694 *hier, en* reden *van dien.* Alstein, *en* Haak, in 't jaar 1694. *hier. Vreeze van die van* Sarangari *voor die van* Mangindanao, *met de* reden *van dien. Hoeveel* Engelschen *toen hier geweest zyn, op wat plaatzen de* Koning *van* Candahar *hier* recht *heeft. Wat 'er op* Sarangavi *valt. Naamen van verscheide plaatsen. Nader bewys van 't* recht *des* Konings *van* Candahar *op* eenige landen *van* Mangindanao. *Wat* waaren *hier vallen. Komen van* Sarangani *op* Mangindanao. Nocling, *nu de hof-plaats. De* Sulthan *verzoekt de onzen te vergeefsch hooger op in de rivier te komen. Nieuwe berichten van de* vaert *der Mangindanauwers. En van de* Engelschen. *Nader bevestiging van de* reden *van Kapitein* Swans *doodt. En dat hier geen* goud *valt. Ons verzoek, om een* vastigheit *hier te hebben, afgeslagen. Het voorstel aan den* Sulthan *van 't* recht *des Konings van* Candahar *stout door hem tegengesproken. Verzoek, om een tocht naar den* bocht *van* Boetoewan *te doen, mede afgeslagen.* Vleiery *van* Moelano *tegen de onzen. Des* Keizers macht. Chinezen *hier. Vertrek der onzen. Tocht der onzen herwaards in 't jaar* 1700. *onder opzicht van Kapitein* de Brievings. *Die daar waarschynlyk* vergeven *is. Verder bericht van dien tocht. Waarom* Mangindanao *in vorige tyden van hier niet bezogt is. De* landvoogd *der* Moluccos *mag hier niet komen. Maar* vry-lieden *wel. De* reden, *waarom die vaart nog aangehouden wordt. Bedriegelyke beloften des* Sulthans. Namen *der* Handel-plaatzen *in den bocht van* Boetoewan, *onder* Candahar *staande. Het eiland* Sarangani *beschreven. Wat hier valt.* Macht *van dit* eiland. *Verdere* eilandekens *hier, onder* Candahar *staande. De* Talautse eilanden, *en hun* getal. *En de* Kaart *'er af.* 't Eiland Carotta, *en* Noessa. *Bericht van een* Karbonkel-steen, *hier en elders gezien. Hoe veel* manschap *dit* Noessa *uitleveren kan. De* inwoonders, *en verdere* gelegenheit *hier. Mogelyk heeft* Dampier *deze voor de* eilanden *van* Meangis *genomen. Andere* eilandekens *hier by. 't Onbewoond* eiland Noessa. *Het* eiland Karkalang. Namen *der* dorpen *op dit* eiland, *en onder wien de zelve staan. De* macht, *en* manschap, *van* Karkalang. *Het* eiland Lirong. Namen, *en 't* getal *van des zelfs* dorpen, *en onder wien zy staan, benevens de* manschap *en* inwoonders *des zelfs. Schoon* Loling-hout *hier, en eene* Nagel-boom *gevonden. Het* eiland Kabroewang, *en zyne* dorpen, *nevens hunne* manschap. *'t* Gedrag *der* inwoonderen. *Een* nagel-boom *hier ook in 't jaar* 1689 *ontdekt. Hoe lang deze* eilanden *zyn bekent geweest.*

geweeſt. Slegt gedrag van eenige Hollanders *op deze* eilanden in 't jaar 1705. *De* eilanden *van* Laloega. *Van welker* inwooners Alſtein *verſcheurt, en opgegeten is.*

Angezien het gebied des Konings 's van Ternate, zig om de Noord tot aan het eiland Mangindanao, en zelf ook tot een zeker gedeelte des zelfs, uitſtrekt, zo zullen wy in 't overſtappen tot de buiten eilanden, aan deze kroon behoorende, van dezen kant eerſt beginnen, en by deze gevoegelyke gelegenheit nu met eenen van dit ganſch eiland ook hier byvoegen, 't geen ons verder daar af bekend is.

[…]et ei[…]dMan[…]danao […]chre[…]n.

Dit eiland is het Zuidelykſte, en, behalven Luçon, of Luçonia, ook het grootſte der Philippinas. Het word gemeenelyk in de kaarten der Land-beſchryvers Mindanao; dog van den inlander eigentlyk Mangindanao, en ook wel Molucco Beſaar, dat is, 't Groot Molucco, genaamd, waar uit men ſchynt te moeten oordeelen, dat 'er ook een Klein Molucco al van ouds af (gelyk dat waarſchynelykſt Ternate geweeſt is) zyn moet.

Men giſt, dat het omtrent zeſtig mylen lang, en in de veertig mylen breed is. Het Noorder of wel 't Noord-Weſtelyk deel des zelfs, legt niet op tien, gelyk zommige ſtellen, maar omtrent op acht, en 't Zuider deel op drie, de Ooſt-hoek omtrent op zeven, en de Noord-hoek tuſſchen de tien, en volgens andere, op elf en twaalf graden be-Noorden de Linie, zo dat het Zuider of naaſte deel dezes eilands omtrent honderd en vyf mylen van de Linie, en zeven en negentig en een half myl van Ternate legt. Vertoonende zich meeſt zeer bergagtig; hoewel de grond in zig zelven zeer goed, en niet alleen zeer vet; maar ook al vry diep is; en zelf daar de grond nog al niet zeer diep ſchynt te zyn, als hier en daar aan en omtrent de zyde-heuvelen der gebergten, daar zelf ziet men ſchone en zware boomen zeer luſtig opgroeijen, een klaar bewys van de deugdelykheit van den grond dezes eilands, indien maar de inlanders neerſtig genoeg waren om het te bebouwen.

Het is egter ook zeker, dat veel ſchone rieviertjes, of kleine takken der zelve, die zig over al in de valeien vertoonen, en zo helder, als Kriſtal, van 't gebergte afſtromen, daar toe mede niet weinig doen, maar het groeijen der luſtige boſſchagien, die men hier by uitſtek ſchoon, en menigvuldig ziet, merkelyk voortzetten; behalven dat men in de lage landen, die men daar al mede aan de Weſt kant der grote Baai, daar de hoofd-plaats is, heeft, ook overvloed van ryſt, en andere gewaſſchen, gelyk men ook weêr veel andere hier en daar op 't gebergte vind, daar Batattà 's, Pompoenen en andere vrugten van dien aart wel beſt tieren willen; van al welke gewaſſchen wy elders breeder ſpreken, om dat de boomen, heeſters, aardgewaſſchen, en de vrugten in 't gemeen, immers om de Ooſt, en die ſtreek henen, meeſt een en de zelve zyn.

De lugt-ſtreek is hier niet ongezond; dog het kan 'er in het regen of Weſter-Moeſſon, dat van Mai af tot October, of November duurt, vreeſſelyk regenen, en waaien, wanneer de Weſte-wind eerſt allengskens met vlâgen begint aan te komen; dog voor al in July, en Auguſtus (even eens gelyk dan de Ooſten-wind, en regen, zo in Amboina woed) door te taſten, 't geen dan veeltyds met zwaren donder en blixem vergeſelſchapt gaat; dog na de maand Auguſtus begint de regen, en die wind ook, allengskens af te nemen, en in de maand September het Moeſſon daar geheel en al te kenteren, of te veranderen, na welke het Ooſter-Moeſſon, en die wind, zyn aanvang neemt, die tot de maand April toe, met het ſchoonſte weder, dat men wenſchen kan, duurt.

De lugt-ſtreek hier.

En de regen en drooge tyd.

Van dit landt in zich zelven kan men zeer weinig zeggen, alzo 't nog weinig bekend is.

Men heeft 'er geen of weinig ſteden, en die 'er nog al zyn, zyn maar onbemuurde en opene vlekken.

De ſtadt, daar de *Sulthân* woont, legt op zeven graaden en achtien minuten Noorder breedte aan de Zuidzyde des eilands, alwaar men eerſt twee kleine eilandjes, 't eene Bongat, vlak voor de baai, 't ander Sallampongo genaamt, en drie of vier mylen van daar een weinig Weſtelyker, een groote baai ontmoet aan welkers Zuid-Weſter zyde goede anker-grond voor aan, en alwaar de zelve niet boven een half uur wyd is; dog wat dieper in (want zy heeft wel de lengte van twee groote mylen) krygt zy wel de wydte van een myl. In 't midden van deze baai en omtrent een myl 'er in is 't aan de Ooſt-zyde zeer wel op vyf of zes vadem diepte te leggen; maar na dat men omtrent een halve myl 'er ingekomen is, zo doet zich een ſlegte en ſteenagtige grond op.

Waar de hooft-plaats, legt.

Eer men aan de ſtad komt, daar de vorſt zyn hof houd, ontmoet men een rivier, tegen over de welke het mede wel te leggen is, indien men omtrent een groote halve myl van ſtrand het anker werpt.

Haar naam, Kattitoewan.

De ſtad of de Hoofd-Negry, die tien mylen de rivier oplegt, en die niet Mindanao, maar *Kattitoewan*, genaamt word, is in zich zelven niet veel, zynde maar een woeſt-gezette, en onordentelyke hoop huizen, die op redelyke hooge paalen of ſtaken (tegen de zwarc vloeden in 't regen-Moeſſon) gezet, en verder van Bamboezen en Gabba-Gabba takken, by na even eens als die der Ternataanen, gemaakt zyn; hebbende maar eene verdieping, die in zo veel vertrekken, als ieder wil, afgedeelt is.

Het beſte, en pragtigſte der zelve is 't Paleis van den vorſt, zynde een groot gebouw, dat wel op by de twee hondert zware en vry hooge paalen, na het welke men met een groote fraeye trap (hoedanige ſlegtere ook al de andere huizen hebben) opgaat, en welkers voor-zaal, als tot een plaatze van verdediging van 't ganſch Paleis geſchikt zynde, van eenig ſchiet geweer, en zelf ook van vyftien of zeſtien ſlegte ſtukken geſchut, die ordentelyk op affuiten leggen, voorzien is, waar mede zy egter, als zy al overvloed van kruit, en ſcherp hebben, ganſch niet weten om te gaan, zo dat het daar meer voor een bullebak legt, als dat het hen wel eigentlyk dienſt doet.

Het is zeer waarſchynelyk, dat hy, en zyn voorzaten, dit geſchut zo al van tyd tot tyd, en wel voornamelyk by de komſt van deze en gene Engelſchen bekomen hebben, die dit aan hen, of goedwillig, of wel uit noodzake, verkogt hebben; alzo hunne gewoonte is, de vreemdelingen, die zy maar zien, dat iets hebben 't geen hun aanſtaat, in het eerſt zeer vriendelyk aan te halen, en hen te verzoeken, dat zy met hunne vaartuigen tog de rivier wat hooger op, en wat nader aan de ſtad komen, om hen zo veel te gemakkelyker van al het nodige (zo zy voorgeven) te gerieven, daar het hun egter nergens anders om te doen is, als om die ſchepen, door maar een korte tyd in die hout-ſchadelyke rievier te leggen, volkomen van onderen door zekere houtworm t'eenemaal, als waar het een ſeef, te doen opeeten, waar door dan die vreemdelingen genoodzaakt zyn hun geſchut, en andere goederen, daar voor een leur en ſeur, alzo zy anders van hen dog niets krygen konnen, te verkoopen, en veeltyds wel geheel daar met der woon (geen genoegzame gelegenheit altyd om te vertrekken hebbende) te blyven, 't geen aan verſcheide Chinezen, en andere Natien, geſchiedt is; die, zo zy wat rykelyk van alles voorzien, en niet wel op hun hoede waren, dan groot gevaar van hun leven liepen, ten ware dat zy, of Moorſch wierden, of daar een vrouw van

Liſt der Mangindanauwers om meeſter van de goederen der vreemdelingen, te werden.

het land namen, waar toe zy, zo ras iemand maar daar komt, zelfs veel aanleiding geven, met ieder een niet alleen aan hunne huizen te nodigen; maar de zelve ook ('t geen al vreemd van de jaloerſche Mooren is) groote verkeering en ommegang met hunne vrouwen, en dogters zelfs in 't bywezen der mannen, te geven, een van de welke zy zulk een vreemdeling ten eerſten ten gezellin toeſchikken, en die hen ook gemeenelyk voor niet van Tabak dezes Lands (die daar ſomtyds redelyk goed valt) en van Pinang voorziet.

En om hen ook daar te houden.

Indien hy met zulk een vrouwmenſch (die daar aanvallig en goelyk, hoewel wat plat van aanzigt en vry plat van neus zyn) zich eenigzins te buiten gaat, en 'er niet mede trouwen, of wel, by deze of gene voorgekomene gelegenheit, van daar vertrekken wil, zo mag hy verzekert zyn, dat zy hem vergeven, en hy niet lang daar na leven zal. Ook weten zich deze vrouwen door haar danſſen, daar zy mede, als de Ternataanſche, zeer toe genegen zyn, zeer aangenaam te maken; hoewel dit danſſen, weêr meer na de Javaanſche trant geſchikt is, die meeſt hare handen, hoofden, en middelen (als was dit alles een ſlang) met die in hondert bogten zeer wonderlyk te wringen, bewegen, terwyl hare voeten meeſt pal blyven ſtaan, ten ware wanneer zy nu en dan eenige aardige trippelingen wat verder op doen, na welke zy die leden al weder zo draeien. Buiten dit zo word hun danſſen van de zelve ſpeeltuigen, en van eenig gezang, of lied, dat deze Danſſereſſen mede opheffen, gemeenelyk, vergezelſchapt. Een vermaak 't geen zelf de grootſte vrouwen daar te land, en ook die van den Sulthân, en zyn dogters, nu en dan wel, by voorval van hare Feeſten, aan vreemdelingen geven, bly zynde van ze dan zo vry te mogen zien, en ſpreken.

Hare danſſeryen.

De meeſte zyn (als de Macaſſaren) git zwart; dog zeer zuiver van tanden, die met een glans tegens u aanglimmen, en haar niet qualyk ſtaan. Het zelve vind men ook by de mans, die door hunne wet hier toe verbonden zyn, om hunne tanden zuiver te houden; dog het zwart maken geſchiedt tot ſieraad.

Uit dit verhaal kan men dan zeer wel begrypen, dat de Mangindanauſche Sulthân, en zyne Grooten, of ingezetenen zeer ligt meeſters, 't zy van klein, of groot geſchut, en ook van andere goederen, konnen worden; behalven dat hy ook een vuile liſt heeft om meeſter van al het geld van zyne onderzaten te worden, als hy maar weet, waar dat iets verholen, en hoeveel daar is: want dan zal

Heb-zu[cht] des Ke[i]zers, en der Gro[o]ten.

zal hy zelf in perſoon zulk eenen maar aanſtonds aanſpreken om zulk een ſomme gelds, zeggende daarom zeer benoodigt te zyn, en ſpoedige wederom gave aan den zelven beloven.

Geen een van zyn onderdanen, hoe groot ook, durft hem dit weigeren of het zou hem zeer gevaarlyk zyn, en als hy 't eens in zyn klaeuwen heeft, zo weet hy noit van wederom te geven, en dit wederom te willen eiſſchen van den Sulthân, zou doodelyk, als zynde zonder eenig ander voorbeeld, wezen. Gelyk nu de Sulthân hier in is, even zo zyn ook weêr de Grooten, omtrent de vreemdelingen, en voor al omtrent de minderen.

. Deze wyze van handeling is wel de grootſte oorzaak van de algemeene luiheit van deze Natie, alzó ieder ziet, dat hy, neerſtig zynde, en wat meer als 't noodige overwinnende, dit niet voor zig zelven, maar voor den Keizer doen zoude, 't geen hen niet zonder reden allen luſt hier toe beneemt.

De Statuur, dragt, en aart, van dit volk verſcheelt niet veel van die der Ternatanen, uitgezeit dit, dat zy niet alleen bedelagtig, maar ook zeer diefagtig vallen. Zy bedienen zig ook, hoewel niet overal, van de Maleitſche taal, dog hebben nog een eigen land-taal.

'aal, hier ebrui- elyk.

lunne aartui- en, aart, andel, en aaren.

Hun ſcheeps-vaart en handel ſtrekt zig al vry verre uit, ſchoon de Sulthân, even als de ingezetenen doorgaans arm, en van ruim zo bedelagtigen aart, als de Ternatanen zyn. Zy hebben ook hegter, groter en beter vaartuigen, als de Ternatanen, met welke zy zelf tot Batavia Malacca, en naar meer andere geweſten, om de Weſt gelegen, en ook veel naar Manilha gewoon zyn te varen; hoewel het in zich zelven al mede niet veel beſchiet. Zy plachten ook wel in Amboina in vorige tyden te komen, 't geen hun Edelheden den 23. November in 't jaar 1666. verboden.

Waſch, Karet, Ryſt, en harten-beeſten-vleeſch (welk gedierte hier zeer overvloedig en vry meer dan koeijen of diergelyk groot vee is, maakt het voornaamſte van hunnen handel uit, welke waaren zy door de bank al op een hoogen prys houden, waarom men niet altyd met hen handelen kan. De koebeeſten en runderen, die men 'er heeft, zyn wilde, en zo veele niet, als zy wel opgeven, om de menſchen maar op te houden, en te lokken, om ze dus ondertuſſchen uit te mergelen. Een groot deel van hun Waſch, en Karet, vervoeren zy (als 't naaſte by hen zynde) naar Manilha, de hoofd-ſtadt van 't eiland Luçon, en de ſetel tot nog toe der Spanjaarden in dien oord, waar tegen zy dan deze en gene kleeden inruilen en verhandelen.

Goud valt 'er, of niet, of zeer weinig. En hoewel 'er zedert 't jaar 1687. wat meer goud gezien is, zo is dat geen bewys, dat het daar gevallen; maar veel waarſchynelyker, dat het 'er door eenige Engelſchen, die dit den Spanjaarden in de Zuid-zee ontrooft hadden, gebragt, en dat het 'er, met of tegen hun wil, gebleven is.

Immers men oordeelt, dat het alleen van een Engelſch Kapitein, *Swan* genaamt, die in 't jaar 1686. met den bekenden *Willem Dampier* daar quam, dog in Januari 1687. van zyn volk (dat zonder hem wegvoer) met in de dertig mannen daar aan land gelaten wierdt, en die om zyn goud, en ſtout ſpreken, door laſt van den Sulthân, en de Grooten, zeer waarſchynelyk, daar in zee geworpen, en zo vermoord is, hier gebragt, en dat het van hem in de Zuid-zee op de Spanjaarden nu en dan gerooft zy.

Kapitein Swan hier om zyn goud vermoort.

Na dat de Sulthân, en zyne Grooten, dus meeſter van Kapitein *Swans* goud (te weten, voor zo verre hy dat daar aan den wal gebragt had) geworden waren, zo hebben zy dat tot hunne Kriſſen-geveſten, en ſcheeden, als ook tot eenige andere wapenen en lyf-ſieraden, laten verwerken, 't geen van de Nederlanders, die in de jaren 1688 en 1689 daar quamen, vry wat meer opmerking op dit eiland, dan wel te voren gegeven heeft, en ook grond, om te denken, dat dit goud mogelyk op dit eiland zelf viel, hoedanig ook hun berigt toen aan den Ternataanſchen landvoogd, den Heer *Thim*, geweeſt is, maar 't geen naderhand geheel anders als zy dagten bevonden wierdt, hoewel 'er ook eenig weinig goud, of daar, of op 't eiland Sarangani, daar omtrent gelegen, en 't geen zy buiten waarheid zeggen ook hun land, en onderdanen, te zyn, valt; waar van wy nog iets nader aanhalen zullen.

Het welk daar na gedaaten gegeven heeft dat hier goud valt.

Buiten deze hof- en hoofd-ſtadt zegt men, dat 'er wat verder om de Zuid van 't eiland, omtrent dertig mylen van de rivier, of baey der hoofd-ſtad, nog een andere, Sjambongo genaamt, legt, behalven welke 'er nog vier of vyf zyn, alle van een en 't zelve ſlegt maakſel, en van een zeer ſlegt aanzien.

Verdere ſteden hier.

Vlak voor den Weſt-hoek heeft men Iſit, in het Noord-Weſten Dapit: in een groote baey, die eenige mylen Noordelyker legt heeft men Loeriatoe, en een weinig verder Suricau; al te zamen kleine opene vlekken; buiten welke men zeer veel dorpen op dit eiland heeft, die men alle niet opgeven kan, om dat het land nog zo niet bekent, ja voor den in-

inlander zelf nog al ten grooten deelen verborgen is, alzo de Sulthân, maar een gedeelte om de Zuid, en daar omtrent beheerscht, en nog in een gestadigen oorlog, zo met de berg-woonders (die midden in 't land wonen, nog half wild zyn, en by welke men wil, dat goud valt) als met die genen, die in 't Noord-Westen van dit eiland, te Dapit, en Suricau, zich onthouden is.

De eerste hebben geen verkeering, dat men weet, dan met de wel opgevoede Mangindanauwers aan de Zuid-Oostzyde; by welke zy dan eens met hun wasch en goud (dat egter weinig, en maar stof-goud is) handelen, dan weêr eens met de zelve in oorlog zyn.

Maar die om de Noord-West leggen, zyn, door hunne verkeering met die van Manilha, met welke zy nu en dan handelen, en daar zy wel naar toe varen, van veel ordentelyker omgang, dan deze berg-woonders, hoewel zy gestadig met den Sulthân in oorlog leggen, en op welke hy nu en dan ook al eenige veroveringen gedaan heeft.

Men wil, dat die van Manilha op dit Zuid-West-einde ook al eenige vastighe den en landen wat be-Westen Sjambongo, en voorby eenige kleine eilanden, daar omtrent gelegen, gehad hebben, daar zy zich schynen te hebben willen vestigen, en waar van nog eenige ruwe overblyfselen te zien zyn; dog het schynt dat deze inlanders, gelyk ook de Sulthân, en de zynen, daar toe niet zeer overhellen, om vastigheden op hun land aan vreemdelingen toe te staan.

Kapitein *Dampier* geeft in 't werk van zyne reize derwaard, en komst aldaar in 't jaar 1686, wel voor, dat de zee-voogd, of des Sulthâns broeder, gemeenelyk de Radja Laoet, dat is zee-koning, en anders ook wel Moelano, of de Generaal, genaamt, met de anderen, die hen inhaalden, bedroeft, of eenigzins misnoegt, was, als hy hoorde dat zy daar maar om spyze, en niet om 'er vast te blyven, quamen, waar toe dan of een Logie, of vastigheit behoorde, om den handel met hen, waar na hy zegt, dat zy zeer verlangden, by contract op te rigten, en voort te zetten, ten welken einde, volgens het zeggen van eenen Kapitein *Goodlud*, die 'er kort voor hun komst van daan vertrokken was, ook een gezant uit Engeland, om met hen daar verder over te handelen, gewagt wierdt.

Indien dit alles zo breed is, als hy daar zegt, zo is dit egter ook waar, en aan ons volk, uit Ternate daar in 't jaar 1694 gekomen, klaar gebleken, en zo van den Sulthân, als van zyn broeder, den zee-voogd, hen gezegt, dat de Engelschen hem weinig tyd te voren verzogt hadden, om daar een vastigheit te mogen bouwen, en hunnen handel daar op te rigten, maar dat hy hen dit, schoon zy hem jaarlyx vier duizend ryxdaalders daar voor geboden hadden, vlak uit geweigerd had, en voor al wel om de Nederlanders, die dit in 't jaar 1689 mede verzogten, en die hy dat al bevorens afgeslagen had, hier door geen aanstoot, of voet van dit weder te verzoeken, of hem 'er toe te dwingen, te geven.

De Sulthan, wil niemand een sterkte, of vesting, op zyn land toestaan.

En dit is de reden, waarom my dit voorgeven van *Dampier*, als of zy zo genegen tot den handel met hen waren, vry verdagt voorkomt; behalven dat den aart van dezen inlander tot zulken sterken handel met vreemdelingen, en al zo weinig voor Nederlanders, als voor Engelschen geneigt is, om dat zy altyd voor hen, als te magtig zynde, en by 't maken van vestingen, niets zo zeer vreezen, dan dat zy onder 't een of 't ander voorgeven, hun land innemen, en hen tot slaven maken zullen; waar voor zy, als voorzigtige luyden, onder zeer veel betuygingen van hunne vriendschap in alle andere gevallen, goede zorge dragen, zo wel den eenen, als den anderen, gestadig zeer beleefd, als zy daar aan maar begosten te tornen, af zeggende, of het gesprek aanstonds ergens anders op brengende, om te toonen, dat zy geen ooren, nog neiging hier toe hebben.

Dampier geeft ook voor dat de eilanden van Meangis omtrent twintig Engelsche mylen van 't eiland Mangindanao leggen, terwyl hy die in 't begin van dat zelve twaalfde Hoofdstuk van zyn eerste deel weêr op zestien mylen (een groot verschil) ten Zuid-Oosten van dit eiland plaatst, daar zy nogtans maar wat Noordelyker, dan de Talautsche eilanden, en wat nader aan Mangindanao, dan aan de zelve, leggen.

Waar de eilanden van Meangis, qualyk van Dampier opgegeven leggen.

Ook en weet ik niet, dat daar zo overvloedig nagelen vallen, of dat daar eenig (en veel min overvloedig) goud is. Was het waar, dat daar zulke vogels vlogen, men zou dat wel haast aan de vederen dezer arme Mangindanauwers gewaar worden, die nogtans met alles, dat men 'er ziet, het tegendeel bevestigen. En vielen 'er nagelen, zo zou dat niemand beter weten, als de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, die daar meest aangelegen legt, en die 'er egter niet de minste kennis af heeft; dog ik wil evenwel gelooven, dat die gewaande Prins *Jeolie*, van welken hy daar spreekt, hem dat wysgemaakt, en dat ook de grootste reden van den handel, en van de vastigheit, die de Engelschen op Mangindanao

Valsch voorgeven van hem dat daar nagelen vallen.

gindanao

gindanao gezogt hebben, niet anders dan met inzigt op de nagelen geweest is, om die of daar, of anders by den morshandel van deze of gene in de Moluccos, als zy daar nu of dan quamen, te bekomen.

De onze uit Ternate zyn zo weinig als mogelyk is gewoon op dit eiland, of by den Sulthân, te komen, 't geen egter zo nu of dan, wanneer onze uitdrukkelyke Gecommitteerden de Noorder-eilanden, onder Ternate gaan, bezoeken, geschiet

Het is in 't jaar 1607, ten tyde van *Matelief*, en in 't jaar 1616, by de onzen al bekend geweest, alzo *Joris van Spilbergen* 'er den 18. Maart langs zeilde; ook teekent de Heer landvoogd der Moluccos *Gilles Seyst*, in 't jaar 1627, iets van de eilanden Mangindanao, en Sarangani, in zyn algemeen berigt van de Moluccos, aan.

Ik kan niet merken, dat 'er eenige van de onze, onder de regeering van de Heeren *Padbrugge*, of *Thobs*, geweest zyn; maar het is zeker dat 'er verscheide Gecommitteerden uit Ternate, zo onder de Heer *Thim*, als onder de Heeren, *Kops* en *van der Duin*, ja zelf al by de Heer *de Jong*'s tyd geweest zyn, om na goud te zoeken, en na te vorschen, of het daar viel.

Ne- n-. hier an- nao eest, an zy ko- zyn. Dat 'er de Luitenant, *Meinderd de Roi*, in 't jaar 1689, onder anderen geweest is, is zeker, alzo hy in persoon, uit naam der Nederlandsche Maatschappy twee duizend ryxdaalders aan dien Sulthân, om 'er een vastigheit, te mogen bouwen, dog te vergeefs, geboden heeft, alzo die hem dit zeer beleefdelyk weigerde

l- hier in 't 1693. ne- In 't jaar 1693, onder den Heer landvoogd *van der Duin*, is'er de Vaandrig, *David Haak* geweest, die, by 't bezigtigen der Noorder eilanden, Tagulanda, Sjauw, Sangir, enz. den 22. November, na zyn vertrek van 't eiland Sjauw hoorde, dat 'er zes Engelsche schepen op Mangindanao, gekomen en reeds geweest waren.

Dit vernam hy van eenige praauwen, die van 't eilandje Sarangani quamen, alwaar hy nog dien zelven dag het anker wierp.

Ko- van ahar er eni- rpen . Den 23. zag hy een praauw van Mangindanao, dat niet verre hier af legt, komen aanscheppen, waar in de zoon van den Koning van Candahar was, een vorst, die regt op eenige dorpen, die op Mangindanao zelf leggen, heeft (gelyk wy hier na breeder zien zullen) en dat ook de reden was, waarom deze Prins van zynen vader daar naar toe gezonden was.

Den 24. van die zelve maand, vertrok *Haak* van Sarangani, of Carongan, naar Mangindanao, en quam den eersten December met Zons ondergang eerst voor de baey, of de bogt, die in 't Zuiden of Zuid-Oosten van dit eiland zich opdoet, en daar de vorst zyn hof houd. Tegen agt uuren quam 'er een praauw van den wal naar hem toe, met welke hy in stilte tot voor het eerste eilandje, dat zig voor die baey vertoont, en dat *Bongat* genaamt is, aanquam.

Dit legt vlak voor de bogt; dog het ander, Sallampongo genaamt, legt wat meer naar de Zuid-Oost zyde toe.

Den tweeden December, quam hy 's avonds ten vyf uuren in de bogt van Bolak ten anker en deê zeven kanonschooten; dog kreeg geen antwoord.

Het is waar, dat hy daar nog voor een korten tyd bleef; dog alzo hy daar niet veel anders verrigtte, dan 't geen by een nader togt van hem voorviel, zo zullen wy dit op zyn plaats verhaalen.

In 't jaar 1694, waren daar ook weder eenige Engelschen geweest, die den Sulthân verzogten, om een vastigheit op dit eiland te bouwen, waar voor zy hem jaarlyx vier duizend ryxdaalders aanboden, 't geen hy hen, om de bevorens gemelde reden, afgeslagen had. Engelschen in 't jaar 1694 hier, en de reden van dien.

Zy hadden toen van de Mangindanauwers een fraeie meenigte van Coelit Lawan (zynde een boom-bast, die by na de zelve reuk als die der nagelen heeft, voor al, als men 'er de olie van overhaalt) in verwisseling van lywaaten, die zy daar bragten, tegen zes ryxdaalders het Pikol, of de honderd en vyf en twintig pond, en dus ook vyf of ses Pikol Karet tegen vyf en zestig ryxdaalders 't Pikol, en eenig Wasch tegen drie en twintig ryxdaalders 't Pikol, ingeruilt; dog goud, zy wel 't meest zogten, hadden zy niet het minste bekomen.

Het verder berigt, dat de Gecommitteerden de geheim-schryver *Pieter Alstein*, en de Vaandrig *Haak*, by hun te rug-komst van daar in 't jaar 1694, den 28. Maart aan de Heer *van der Duin* gaven, bestont daar in, dat op dit eiland voor de E. Maatschappy gansch geen voordeel te doen was, aangezien deze volkeren zelf met hun eigen vaertuigen, en Jonken naar Manilha, Batavia, Malacca, en zelf tot in Siam voeren.

Ook getuigden zy ondervonden te hebben, dat het meeste goud, 't geen men daar vond, of van Manilha door de Spanjaards, of hun eigen ingezetenen, of anders door de Engelsche roovers, daar gebragt wierdt.

Deze twee eigen Gecommitteerden zyn 'er door den zelven landvoogd, den Heer *van der Duin*, in 't jaar 1694, den 21. October met de Fluit den Bril weder naar toegezonden. Alstein, en Haak in 't jaar 1694 hier.

Zy quamen den 22. November omtrent de eilanden van Sarangani, en bevonden (gelyk meermalen te voren) dat die volkeren voor de Mangindanauwers zeer bevreest waren, gelyk zy aan hen ook voorgaven (vlak tegen hun beter weten, waar af wy in 't korte ook het tegendeel toonen zullen) onder dezen vorst te staan, 't geen ook de eenige reden was, dat zy niets (zo zy zeiden) voor hen te verhandelen hadden, ja dorsten niet eens aan boord komen, en dat, vermits de Sulthân haar onder zulken dwang houd, dat zy, buiten zyne kennis, niet het minste aan eenige vreemdelingen verhandelen durven; een zaak, die hy hun ook verbied, om de reizen der vreemdelingen daar onnut te maken, en om hen te verpligten, daar noit meer te komen, veel min uit inzigt van eenige voordeelen, die daar zouden te doen zyn, ten eenemaal te komen nestelen, en hem dus nog banger, als hy reeds is, voor 't verliezen van zyn land te maken.

Vreeze van die van Sarangani voor die van Mangindanao, met de reden van dien.

Deze Saranganiers zeiden hen, dat 'er nog in dit zelve jaar, pas na hun vertrek van daar in Maart, zeven Engelsche schepen geweest; en dat nu nog eenige der zelve daar waren. Zy voegden hier by, dat de Mangindanauwers onlangs vyf Coracora's met wasch daar van daan, en naar hun land, gevoerd, en dat zy geen wasch, goud, karet, enz. te verhandelen hadden.

Wanneer egter *Alstein*, kort daar aan te Mangindanao quam, bevond hy, dat die maar twee Engelsche in getal geweest, en dat de zelve van den Sulthân, toen *Rahhman* genaamt, zeer wel ontfangen, dog al weêr vertrokken waren, zonder dat hy egter hooren kon, dat 'er tusschen hen en de Mangindanauwers eenig verbond gemaakt was.

Hoe veel Engelschen toen hier geweest zyn.

Zy hoorden ook, dat de Engelsche Kapitein, of koopman *Modè*, met het scheepje den koopman (groot drie honderd lasten en met zes en dertig stukken voorzien, zo uit schryvens van den 6. October 1681, van de Heeren uit het vaderlandt bleek) in 't jaar 1688 daar geweest, en in het begin van 't jaar 1689, (na 't vertrek van de Nederlandsche Gecommitteerden, den Luitenant *Meinderd de Roi*, en den Stuurman, *Barend Brouwer*,) zonder iets tot ons nadeel daar verricht te hebben, te rug gekeert was, met toezegging van weder te komen, zedert welken tyd 'er geen Engelschen geweest waren.

Vermits *Haak*, en *Alstein* nu zulken vreeze in deze Saranganiers bespeurden, en hen met zo veel bekommering hoorden zeggen, dat zy onder Mangindanao stonden, oordeelden zy voor dien tyd best, niets van 't regt van den Koning van Candahar (die op 't eiland Sangir woont) 't zy op dat eiland, 't zy op het ryk van Boewissan in den bogt van Boetoewan, op 't eiland Mangindanao gelegen, te spreken, alzo hunne belastinge dit niet mede bragt; maar van verre alleen eens te zien, hoe het daar, en op Mangindanao, nu al gestelt was.

Op wat plaatzen de Konin[g] van Ca[n]dahar hier rec[ht] heeft.

Zy vernamen zeer naauwkeurig, en door verscheide bedekte, en egter zekere wegen, of hier, op Sarangani, ook eenig goud viel, dog zagen nog vonden daar van niet den minsten schyn. Ook bevonden zy, dat men in een gansch jaar ten hoogsten niet boven twee of drie Pikols karet vond, 't geen zeer veel verscheelde, van 't geen vorige Gecommitteerden zo hier af, als ook van 't goud, daar vallende, aan de Heer *Thim* opgegeven hadden.

Wat 'e[r] op Sara[n]gani v[alt].

Terwyl zy nog hier waren, bejegende hen den 23sten der zelver maand, de zoon van den Koning van Candahar, de Prins Calimboeta; die hen wegens zyn vaders regt, als Koning van Boewissang, op dit eiland, en den bogt van Boetoewan (dien men tot nog toe geoordeelt had onder de Spanjaarden te staan) dit navolgende berigt gaf.

Hy zeide, dat het eiland Sarangani, mitsgaders Haloema, Malita, Kassie, Ladon, Taroena, Daboe, Usoe (daar men wil dat een goud-rivier is, die, alleen by zware afwatering, en dan egter maar weinig goud geeft) Saloegoe, Makoepe, en aldus alle die landen van Sarangani af tot Lajine, in den voornoemden bogt gelegen, den Koning van Candahar buiten alle tegenspraak toequamen, en de inwoonders zyne regte onderdaanen waren; en dat de Mangindanauwers daar omtrent wel eenige dorpen, die hen eigen waren, en die hy niet noemen kon, schoon die wel de helft van de bogt van Boetoewan uitmaakten, dog egter niet het allerminste regt op deze gemelde landen had.

Naam van v[er]scheid[e] plaatz[en].

Hy zeide ook hier nevens, dat hy wel wist, dat Sulthân *Rahhman* voorgaf, dat dit alles ook zyn land, en de landzaten zyne onderdanen waren, en dat hy als opper-vorst, dog niet anders, dan by enkele aanmatiging, en wegens 't jegenwoordig onvermogen van den Koning zynen vader over heerschte, 't geen hy zo lang zou moeten dulden, tot dat hy door een magtiger hand in zyn regt zou ondersteunt worden.

Om nu dit regt van zynen vader op deze landen nader te staven, zeide hy, dat zyn groot-vader, *Dato Boewissang*, op *Daboe*, wel eer zelf in persoon niet alleen

Na[...] bev[...] van rec[...] zes[...]

gs van ndahar eenige den Man- danao. alleen 't gezag gevoert, maar dat hy ook in zeer goede vriendschap met de vader van dezen Sulthân *Rahhman*, Sulthân *Borphat* genaamt, de zoon van *Corolat* geweest zynde, geleeft, en dat hy met hem niet alleen nooit eenig geschil hier over gehad heeft, maar dat de een en de ander vorst hunne magt by een gevoegt, al die bogts-volkeren overwonnen, en te zamen zo verdeelt hebben, dat ieder van hun de helft deugdelyk bezitten zou, gelyk ook zederd, gedurende het leven van beide deze vorsten, altyd geschiet is, en dat deze jegenwoordige Sulthân de eerste was, die maar eenigen tyd herwaards, by 't onvermogen van den Koning van Candahar, waar af hy kennis gekregen had, nu inbreuk daar op had beginnen te maken.

Ja, 't geen nog verder ging, en zelf nog by 't leven van dezen vorst geschied en derhalven een iegelyk zeer wel bekend was, dat de broeder van zynen vader, den Prins *Simpinie*, nog niet lang geleden op Daboe geregeert, en na des zelfs dood, de Princes *Balana*, zyn vaders zuster, de regeering dezer landen aanvaard, en de zelve nog in zyn vaders naam (wat ook de Sulthân van Mangindanao van zyn regt zwetzen mogt) in handen had.

Dit alles, zo ordentelyk by hen gehoort, hoewel met geen bezegelde brieven bewezen, dagten zy op zyn tyd, en by goede gelegenheid, nog wel eens tot hun voordeel te doen dienen, wanneer 'er te Mangindanao eens af mogt gesproken werden; te meer alzo deze Koning van Candahar, volgens 't verdrag, met al de Celébische onvermogende Koningen, onderzaten van Ternate, in 't jaar 1677 gemaakt, niet alleen een onderdaan der E. Maatschappy voor zo verre geworden is, maar om dat hy zedert het jaar 1677, al die bogt-volkeren, en Sarangani mede aan de E. Maatschappy, als zynen over-heer, afgestaan heeft.

Zy onderzogten, terwyl zy nog hier waren, wat handel de E. Maatschappy hier jaarlyx zou konnen hebben, indien zy daar toe mogt overslaan van hier te komen handelen, en bevonden, dat, zo de Mangindanauwers het niet en beletten, zy hier jaarlyx wel vyftig Pikol wasch, tegen drie stuks Guinees lywaat 't Pikol, en omtrent drie Pikol karet, of schildpadshoorn, ten uitersten gerekent, tegen tien stuks Guinees lywaat het Pikol, zouden bekomen, en dat dierhalven de winsten, die daar op al vallen mogten, de onkosten van dezen togt niet zouden konnen goedmaken; ten ware dat eenig stof goud, dat zy zekerlyk bevonden hebben, daar in de rivier (hoewel van weinig belang) te vallen, door den tyd daar in zo veel grooter meenigte mogt komen aan te groeijen en af te stroomen, dat het de pyne waard zou zyn, daar eenigen handel te vestigen; in hoedanigen geval de E. Maatschappy dit regt, daar zy zich nu zo veel niet aangelegen laat, den Sulthân zeer wel zou weten te doen erkennen, en hem door hare wapenen verleeren, een anders landen, en veel min de hare, na zich te nemen, en te rooven.

wa- ier

Komen van Sarangani op Mangindanao. Na dat zy dan nog op dien zelven dag, den 23sten November op den avont van Sarangani naar Mangindanao vertrokken waren, quamen zy den derden December in de baey van Bolak, en zo verder voor de rivier Paygoewan ten anker, alwaar zy hoorden, dat des Sulthâns oudste dogter den 22sten November overleden, en dat de zelve met den Koning van Boajang, een vorst wat Westelyker gelegen, en met welken hy te voren altyd geoorlogd had, getrouwt geweest was.

In de tyd van den landvoogd *Thim*, had deze Sulthân de Boajangers al zo veel moeite aangedaan, dat de Prins *Sjamsialam*, de wettige, dog van hem toen verstooten Koning der Boajangers, dien hy nu maar voor een Orangkay, of Dorpshoofd agt, in Ternate daar over quam klagen, en de hulp der E. Maatschappy, van dien landvoogd, verzoeken, om hem, zo 't mogelyk was, in zyn ryk te herstellen; 't geen met het belang der Maatschappy aldaar, wegens andere troubelen in Ternate zelf, onder de regering van dien landvoogd ontstaan, toen zo niet over een quam; 't welk dezen vorst dan nog stouter in zyne vuile aanmatiging daar, en op de verdere landen in den bogt van Boetoewan, heeft doen voortgaan.

Noeling, de hofplaats nu. Na dat zy de gemelde rivier vyf mylen opgeschept waren, quamen zy by het groot dorp Noeling, daar hy nu zyn hof houd, 't geen hy bevorens in de Hoofd-Negry, Kattitoewan, die vyf mylen hooger de rivier op legt, plagt te doen.

Onze gevolmagtigden hier statelyk ingehaalt. De zoon van des Sulthâns broeder (die zich nu de Generaal Moelano noemen laat) de Prins *Rahhman Ibn Thumra* genaamt, geheel op zyn Spaansch uitgedost, quam hen met veel stoet, en statie, ten teeken van des vorsten agting voor de E. Maatschappy, en voor haare gevolmagtigden, inhaalen.

Voor den vorst zelf verschynende, dien zy met een matige lyfwagt van goed schiet-geweer voorzien, omringt vonden, wierden zy van hem zeer vriendelyk ontfangen.

Zy leiden ten eersten de reden van hunne komst open, en zeiden, verscheide

ſcheide ſoorten van lywaten mede gebragt te hebben, om die tegen goud, waſch, ſchildpads-horen, katsjang, (een ſoort van boontjes) ryſt, en wat dies meer 'er wezen mogt, dat hun gading was, te verruilen.

Hy zeide, dat hem dat zeer aangenaam, en hy ook zeer genegen was, om de vriendſchap met den landvoogd der Moluccos te onderhouden; maar dat hy van elks maar zeer weinig had.

Hy voegde daar by, dat dit alles wel tot hun dienſt was; maar eiſchte vyf en twintig ryxdaalders voor een Pikol waſch, betuigende, dat hy 'er in Manilha dertig voor krygen kon; dog dat hem veel meer als dat aan de vriendſchap der E. Maatſchappy gelegen, en dat dit ook de eenige reden was, waarom hy hun dit zo veel beter koop geven wilde.

Even zo onbeſcheiden eiſch deden zy voor hunne ryſt, die de landvoogd ongelyk beter koop van Manado krygen kon, en naar welke zy dierhalven al zo weinig, als naar hunne koe-beeſten bieden dorſten, voor ieder van welke zy zeiden, dat de Engelſchen (die 'er nogtans zedert 't jaar 1689 niet geweeſt waren) vyf en twintig of dertig ryxdaalders betaalt hadden; maar voor een Pikol waſch boden zy hem twintig, en voor een ryxdaalder zwaarte aan ſtof-goud, twaalf ryxdaalders; waar na hy (die toch geen handel met haar zogt) niet eens hooren wilde.

Zy verzogten hem ook, 't geen wel de voornaamſte reden van hunnen togt was, daar een Logie te mogen bouwen, over welk verzoek zyn Hoogheit, en alle zyne Grooten zeer verzet ſtonden, zeggende de Moelano (hoewel toen met den Sulthân, zynen broeder, in het beſte verſtand niet) niet in ſtaat te zyn, om daar op zo ſchielyk te konnen antwoorden.

Den Sulthân verzoekt de onze te vergeefs hooger op in de rivier te komen.

De Sulthân verzogt, dat zy ondertuſſchen met hun ſchip, dat buiten nog lag, de rivier maar op, en voor de Negry komen wilden, dat hy ondertuſſchen over de middelen, om hun nader genoegen zo in den handel, als in het verdere, te geven, met zyn Grooten zich nader beraden zou.

Dit zeide hy, in hope, dat ondertuſſchen de kiel en beneden-huid van hun ſchip mogt opgegeten, en zy dus mogten genoodzaakt worden, alles, 't geen zy mede gebragt hadden, daar te laten op zulk een wyze, als hy 't begeerde; dog dit ontſchoot hem t'eenemaal, alzo zy hem zeiden dit tegen hunnen laſt, en de moeite niet waerd te zyn, vermits zy laſt hadden, in 't korte te vertrekken, en weder naar Ternate te keeren.

Zy kenden die rivier beter, als hy dagt, en ſneden hem daarom die pas op deze wyze af.

Nieuwe berichten van de vaart der Mangindanauwers.

Terwyl zy hier waren, wert hun by verſcheiden nieuw-ingekomene berigten verzekert, dat de Mangindanauwers jaarlyx niet alleen naar Manilha, maar ook veeltyds naar Macaſſar, Batavia, Malacca, Siam, en zelf ook naar Madraſpatam (de hoofd-plaats der Engelſchen in Indien, op de Kuſt Choromandel gelegen) voeren.

En van Engelſchen hier.

Zy hoorden ook van een Ternataanſche Chinees, hoe grooten ſchade de Engelgelſchen, by hun laatſte aanwezen aldaar, geleden, en hoe zy wel ſterk by den Moelano aangehouden, en hem in 't eerſt ook (door de groote ſomme, die zy jaarlyx boden te geven) al eenigzins bewogen hadden, om in den bogt van Boelak een veſting te mogen bouwen; maar dat hen dat eindelyk plotzelyk, alleen om die reden, afgeſlagen was, om dat zy het zelve den Hollanderen geweigerd hadden, en die daar uit reden van misnoegen, zo zy het hen mede niet toeſtonden, zouden konnen opvatten, beide welke zaken zy dus veel liever ontwyken wilden, alzo zy niet genegen waren, moeite met de zelve te hebben, of ook niet, om vaſtigheden aan iemand toe te ſtaan. Viel hier nu voor de Engelſchen zulken ſoberen winſt, en zogten zy daar egter een vaſtigheit te bouwen, zo kon dit nergens anders op zien, dan op de ſpecery-handel, alzo die de koſten rykelyk goed maken kon.

Nader beveſtiging v[an] de red[en] van K[apitein] Swan dood.

Dat Kapitein *Swan* daar om zyn goud, en barze taal tegen de Grooten, doodgeſlagen was, wierd hen van veelen beveſtigt.

De Prins *Boelagos*, des Sulthâns zoon, deed hen op den 17den van de zelve maand, op welken dag zy hem bezogten, verſcheidene onnoozele vragen; dog als zy hem van den handel aanſpraken, zo quam het alles daar op uit, dat zy dan drie of vier maanden daar dienden te blyven, en met hun ſchip voor de Negry te komen, in welk geval hy hun goude bergen beloofde.

En d[at] hier nig[...] is.

Zy zagen hier ook by niemand eenig goud van belang, dan alleen by den Sulthân, en zynen broeder, of der zelver bloed-vrienden, die daar af redelyk wel, dog egter maar voor eenige lyf-ſieraaden van kriſſen, ſabels, en andere geveſten van geweer, en wat dies meer is, voorzien waren, behalven dat hare vrouwen en dogters zig daar van mede zeer wel bedeeld vonden.

Men zeide hen ook, dat alle de koopmanſchappen, daar jaarlyx te bekomen, ten uiterſten maar vier honderd, en gemeenelyk maar twee honderd en ook wel maar acht en vyftig Pikol waſch haalen konden, en dat die daar zelfs nog

nog niet vielen, maar van Sarangani meest, en ten deelen ook uit den bogt van Boetoewan, en van Boajang, moesten gebragt werden; welke dan nog tot den naasten prys vyftien of zestien ryxdaalders het Pikol beloopen zouden, welkers allergrootste winst de onkosten van zulk een reize niet zou konnen goed maken.

By een nader gehoor, dat hen den Sulthân verleende, wierden zy, nog veel statelyker dan te voren, door den Vorst, en zyn broeder, den Moelano, of Ryxbestierder, zelf aan strand ingehaalt, en zeer minnelyk ten hove geleid.

Hun eerste gesprek bragten zy weêr op het maken van een Logie aldaar, alzoo hen anders niet wel mogelyk was, daar te komen handelen; maar de Sulthân, die niets minder dan dat zogt, en ook de Moelano, draaiden dit aanstonds op een ander gesprek, toonende beide niet genegen te zyn dit aan iemand toe te staan, schoon hen de Engelschen ('t geen zy herhaalden) jaarlyx vier duizend ryxdaalders hier voor belooft, het welke zy ook (na hun voorgeven) nergens anders om hen afgeslagen hadden, dan alleen om die van de Nederlandsche Maatschappy geene de minste reden van misnoegen te geven, aan welke zy dat bevorens ook al mede geweigert hadden, om in het toekomende het zo veel te beter ook andere te konnen afslaan; gelyk zy zeiden nu al verscheide maalen ook aan de Spanjaarden, die 'er een op Sarangani verzogt hadden te bouwen, gedaan te hebben.

Dit noodzaakte hen, om hier af niet meer te spreken; weshalven zy weder iets van 't goud, 't geen daar vallen mogt, begonnen te opperen, dog bevonden, dat ook daar in voor hen niets te doen, nog te hopen was.

Eindelyk begonnen zy met den Sulthân, nog van een erger Hoofdstuk, daar hy nog al meer tand-pyn van kreeg, te spreken, en hem het regt van den Koning van Candahar op het eiland Sarangani, en op al die voornoemde plaatsen, in den bogt van Boetoewan, onder de naam van het koninkryk van Boelissang, gelegen, in zyn volle kragt en luister wel voor te stellen; dog die Vorst loochende daar iets af te weten, en alle de Grooten, en veel mindere, daar tegenwoordig, hielpen hem dat zeer stout, en onbeschaamt staven, zo dat zy, om in geen verdere verweidering met hen te geraken, voor dien tyd best keurden, daar af te stappen, en dit tot een beter tyd, en 't bekomen van uitdrukkelyken last om daar over te handelen, uit te stellen.

Zy verzogten dan alleen, een togtje naar den bogt van Boetoewan te mogen doen; maar dit stondt den Vorst alzo weinig, als 't verzoek om een Logie te bouwen aan, alzo hy vast stelde, dat dit geensins tot zyn, en mooglyk tot hun voordeel dienen zou; weshalven hy en de Grooten, die daar over als verbaast stonden, vlak uit zeiden, dat ze hen hier op, schoon zy dat nog al eens verzogten, niet anders konden antwoorden, dan dat zy daar toe geen verlof konden, nog zouden verleenen.

naar de bocht van Boetoewan te doen, mede afgeslagen.

Zy spraken egter den Moelano nog eens in het byzonder aan, die nu alleen by hen zynde, wel zeer hoog opgaf van nader met den Sulthân, zynen broeder over 't maken van een Logie, en 't middel van een vasten handel te willen, en te zullen spreken; dog zy merkten, dat alles, wat hy van zyne hooge agting voor de Nederlanders, en van de grootheid van zyn oorlogs-daden en trouw voor hun sprak, enkelyk maar gericht was, om zo lang zy hier waren, in hunne goede gunst te staan, of eenig fraai geschenk byzonder van hen, was 't niet door hunne mildadigheid, ten minste op zyne beleefde en fyne bedelary, te bekomen.

Om nu te toonen, dat dit aan hem niet scheelde, zo zeide hy hen klaar uit, dat hy 'er niets tegen had, en het zeer goed keurde, maar zy wisten ook zeer wel, dat het vermogen van zyn Excellentie, gedurende de verwydering tusschen hem en zyn broeder, zeer kleen, en dat het derhalven maar ydel zwetzen en ook gansch zyne meening niet was.

Vleyery van den Moelano tegen de onze.

Hy deed hen de eer ook, om hen nog al meer te vleyen, van hen zelf by zich ten eeten te noodigen; dog zy sloegen dit met beleefdheid af, beklagende zig aan hen wegens den slegten Tabak dien men hen verkogt, en wegens de geringe hope die men hen gegeven had, van daar oit weder te komen handelen, alzo zy alles op te hoogen prys hielden.

Voor hun vertrek kregen zy nog gelegenheid, om van een Chinees zyn zoon ter sluik zeven Pikol wasch tegen achtien ryxdaalders (in weêrwil van des Sulthâns verbod aan hem zelf gedaan) en daags 'er aan nog vyf Pikol, tegen dien zelven prys, van den Moelano zelf te bekomen, en die behendig aan boordt te krygen.

Ook bevonden zy, dat daar zeer weinig kleeden met winst te vertieren waren, vermits zy die zelf, ter plaats daar zy vielen, zo veel, en tot zo goeden koop gingen halen, dat het de moeite al mede niet waardig was, die daar naar toe te voeren.

De voorname magt van dezen keizer nu hadden zy by een zeer naaukeurige navorsching van alles by verscheide bekenden aldaar, bevonden hier in te bestaan, dat de landstreken van Sjambongo, en Bassiloa, ruim honderd bemande Cora

Des Keizers magt hier.

Cora 's van oorlog uitleveren, en dat de Sulthân buiten dien nog wel acht of tien duizend man van zyne Mangindanauwers te veld brengen, en vyf honderd Cora Cora 's van die zelve Natie ook ter zee uitrusten kan; hoewel zy zeiden, niet de minste omstandigheden, die daar na geleken, gezien te hebben, en dierhalven ook dat niet anders, dan voor een snorkery, waarschynelyk uit zyn eigen mond, om andere te meer af te schrikken gekomen, te konnen opnemen: Want behalven dat dit een arm Vorst in zich zelven is, zo is hy, ook zo al aangemerkt, nog niets zonder de berg-volkeren, die gedurig met hem oorlogen, en de volkeren uit de bogt van Boetoewan, die hem 't meeste, dat men by hem vind, toebrengen.

Chinezen hier.

Zy zagen hier veel Chinezen, die, of door 't houden by de Mangindanauwsche vrouwen, en 't krygen van kinderen by de zelve, of door 't opeeten van hunne vaartuigen, van de worm in de rievier, of wel door beide die zaaken te gelyk, zig genoodzaakt gevonden hadden, daar te moeten blyven; te meer, alzo deze Vorst niet anders zoekt, dan de vreemdelingen, zonder onderscheid, eerst uit te mergelen, en de zelve, als zy naakte wormen geworden zyn, na zyn hand te stellen, en in den oorlog tegen zyn vyanden te gebruiken; gelyk hy zelf met Kapitein *Swan*, en de verdere Engelschen, in 't jaar 1687, daar aan land door *Dampier* en hunne Makkers gelaten, ook zo gehandelt heeft.

Vertrek der onzen van hier.

Zy verzogten dan zeer vriendelyk hun afscheid in 't einde van December van den Sulthân, en de Grooten, die hen dit met veel betuiging van hun genegenheid, en met toezegging van in 't korte een vaartuig naar Ternate, en een naar Batavia met schryvens van zyn Hoogheid aan den landvoogd der Moluccos, en aan den opper-landvoogd van Indiën, te zullen zenden, toestonden; waar op zy ook ten eersten naar Sarangani, daar zy den 6. Januari in 't jaar 1695 aanquamen, wederkeerden, bevorderende met zo veel spoed, als hen mogelyk was, hunne wederreize naar Ternate, waar toe zy regt toe regt aan, nog wel een groote maand van nooden hadden.

Zo het my toeschynt, is 'er na dien tyd over dit stuk door den landvoogd der Moluccos, naar Batavia en door den opper-landvoogd van Indiën naar het vaderlandt geschreven, en dit ter vergadering der Heeren Zeventienen in 't jaar 1698, van zo veel gewigt geweest, dat zy by hun schryvens van den 22sten October des zelven jaars aan hunne Edelheden tot Batavia geordonneert, en aangeschreven hebben, om een uitdrukkelyken tocht naar 't eiland Mangindanao, en de verdere eilanden daar omtrent wegens eenige zaaken van groot gewigt, die daar te verrigten waren, te doen; En wel het meest, zoo ik geloove, daar op ziende, om eenige Europeërs, die zig daar zogten vast te maken, 't zy door een verbond met dien Sulthân, 't zy wel op eenige andere wyze, daar van daan te houden.

Tocht der onzen derwaart in 't jaar 1700, gedaan onder opzicht van Kapitein de Brievings.

Op dit schryvens nu der Heeren Zeventienen hebben hunne Hoog Edelheden tot Batavia den 16. Februari, in 't jaar 1700. goedgevonden *Paulus de Brievings*, Kapitein, en hoofd der Militie in Ternate, als zee-voogd en hoofd, tot uitvoering van deze aanzienelyke Commissie, aan te stellen. Waar op ook de zelve met genoegzaame magt op den 15. Juny des zelven jaars door den landvoogd, den Heer *Rooselaar*, en den raad aldaar, derwaart gezonden is.

Wat hy daar eigentlyk verrigt heeft, is my noit regt gebleken; dan dit wel dat hy in 't begin van January in 't jaar 1701, ziek zynde, wederom in Ternate gekomen, en op den derden dag 'er na (waarschynelyk op Mangindanao vergeven) den derden der zelven maand overleden is, hoewel andere zyn dood op den zesden stellen. Dit doet my gissen, dat hy wel mogelyk, ziende met zagtheid met dit volk niet te regt te raken, met hardheid, en geweld getragt zal hebben daar een sterkte, in weêrwil van dezen Vorst, te maken, en hem dus, 't zy volgens zyn geheimen last, 't zy buiten de zelve, een bril op de neus te zetten, die hem vry wat klemmen zoude; het welk de Vorst mogelyk tydig ontdekt, behendig belet, en te gelyk egter, volgens hunne handige wyze in dit stuk, ook bezorgt zal hebben, dat Kapitein *de Brievings* zulk een papje in 't ligchaam gekregen heeft, waar op hy gerust zyn kon, dat hy daar nooit wederkomen, en zig een ander ook aan hem spiegelen zou, om voortaan met hun wat omzigtiger te leven, en geen dingen te ondernemen, die hun de bekommering wegens hun land, of ook eenig ander ongenoegen, zouden konnen geven.

Die daar waarschynelyk vergeven is.

Zeker Vaandrig heeft my berigt, dat die togt byzonder gezien zou hebben, om den Sulthân tegen eenig Vorst, op een naburig eilandje woonende, te helpen; dog dat hy met den zelven al voor zyn komst op Mangindanao zou bevredigt geweest zyn, daar by voegende, dat Kapitein *de Brievings* daar grooten overvloed van Porcelyn, beter koop dan op Batavia, ook vier Chinesche Jonken (een bewys dat daar toen grooter handel, dan te voren, was) en veel goud gevonden,

en dat hy dien togt met een ſchip, en een galjoot, ondernomen, dog van veertig ſoldaten, en vyftig matroozen, maar zeven gezonde mannen te rug gebragt had.

Wat naburig Konink dit nu zyn zou, waar mede hy overhoop gelegen zou hebben, kan ik niet bedenken, ten ware dat het de Koning van Candahar, of Boewiſſang, wegens zyn regt op 't eiland Sarangani, en op het ryk van Boewiſſang, in den bogt van Boetoewan, mogt geweeſt zyn; maar dan heeft het meerſchyn dat deze tocht om dien Vorſt tegen den Sulthân, in dit zyn regt te handhaven, zou aangelegt, en dat 'er dan ook geen vrede buiten kennis der E. Maatſchappy, nog voor de komſt van dit hoofd kon, nog zou gemaakt zyn.

Ik meen ook op zekeren tyd verſtaan te hebben, dat een deel van zyne laſt behelſde, om de eilanden van Meangis, niet verre van Mangindanao, en tuſſchen het zelve, en de Talautſche eilanden, dog wat nader aan Mangindanao gelegen, te gaan opzoeken, die wat nader te beſchouwen, en voor al eens na te vorſchen, of daar ook nagelen, of andere ſpeceryen vielen, als mede of eenige Europeërs (gelyk het gerugt liep) zich zelven daar zogten vaſt te maken, en dus meer aanleiding tot het ſluiken der ſpeceryen van de afgelegene eilanden te geven.

Het waarſchynelykſte van dit alles komt my nog 't eerſte voor, te weten, dat *de Brievings* getragt heeft op Mangindanao een veſting te bouwen, hoewel hy (indien ik zeker vriend, die dit zeer wel meende te weten, geloven mag) by zyne wederkomſt het grootſte genoegen aan den landvoogd en raad hier mede niet gegeven, en buiten eenige laſt dit zou gedaan hebben; om welke reden hy ook oordeelde, dat hy ter goeder uure geſtorven was, alzo hem dit, in de plaats van hooger bevordering, nog veel moeite, zou gegeven hebben: te meer, alzo de ervarenheid aan veel getrouwe en wel meenende dienaars der E. Maatſchappy tot hunne ſmerte geleert heeft, hoe gevaarlyk het is een hagchelyke zaak, zelf met laſt daar toe, te ondernemen: want indien het gelukt, zo is het maar pas wel; maar zo het mislukt, zo heeft de eerlykſte en verſtandigſte man veeltyds moeite gehad, om zig door de dubbelzinnigheden van zyn laſt heen te redden, en zig 'er vry af te pleiten, vermits men het dan wel zo gezegt, maar altyd anders, als hy 't begreep, verſtaan heeft. En dit zyn wel dubbele, maar zeer quade ſtrengen om den arm van de vermogenden, die gemeenlyk dienen, om den minderen te verworgen, hoe eerlyk, voorzichtig, en neerſtig hy ook zou mogen wezen (alzo die gene, die 'er laſt toe gaven, noit ſchult 'er af hebben) ten ware dan dat hy, een man van middelen zynde, gelegenheit hier door had, om anderen die 't hem doen, te konnen verduuren, of, door 't verſtandig gebruiken, en plaatzen van zyne penningen, middel wiſt te vinden, om daar ſpoedig door heen te ſlaan; want geld is de ziel van de wereld, en de eerſte beweger van veel raderen, zo wel in 't Ooſten, als in het Weſten.

Ik heb bevorens al gezegt, dat het de gewoonte der Ternataanſche landvoogden in voorgaande tyden niet was Mangindanao, of wel, de landen daar op, en daar omtrent, hun toekomende, te gaan bezoeken, en dit geſchiedde om geen redenen van nayver aan de Caſtilianen te geven; hoewel zy op de landen, aan de Weſt-zyde van den bocht van Boetoewan, en in 't ryk van Boewiſſang gelegen, als zynde Erflanden van den Koning van Candahar, volkomen recht hebben, 't geen zelf zo verre gaat, dat, vermits die Vorſt deze landen aan de E. Maatſchappy, overgelaten, en zich maar als een Leen-heer van haar zedert gedragen heeft, daar geen Koning, dan door de E. Maatſchappy, mag aangeſtelt, of beveſtigt worden. *Waarom Mangindanao in vorige tyden van hier niet bezogt is.*

Dit Mangindanao dan alleen mag door den landvoogd der Moluccos zelf in perzoon om die reden, en om 't uitdrukkelyk verbod van hunne Hoog Edelheden in 't jaar 1677 den 28. December aan den zelven, niet bezogt werden. Dat egter geenzins belet, dit haar voornoemd regt op de gemelde landen tegen de Koningen van Simoay, (een dorp aan de Ooſt-zyde van de bogt van Boetoewan) die zich anders Sulthâns van geheel Mangindanao laten noemen, in alle manieren ſtaande te houden, 't geen jaarlyx getoont word, en gebruikelyk is, met aan de Ternataanſche borgers, en vry-lieden, en aan deze en gene eilanders zonder onderſcheid verlof te geven, om derwaards ten handel te vaaren: dog volgens laſt hunner Edelheden in 't jaar 1668, den 11. Januari mogten geen barken van Mangindanao naar Amboina varen, wenſchende het meeſt dat geen andere volken ook op deze eilanden voeren alzo het dog hun allen maar om de nagelen zelf, of wel om 't ſluiken der zelve, te doen was. *De landvoogd der Moluccos mag hier niet komen. Maar vry-lieden wel.*

En aangezien de Mangindanauwers dog groote bedriegers, en doortrapte gaauwdieven zyn, die in hunnen handel niet opregt zyn, vermits zy hun waſch, ryſt, enz. gemeenelyk zeer vervalſchen, behalven dat van daar nu en dan ook al eenige liſtige en quaadaardige Moorſche Paapen, die veel quaad, onder den

naam van de Godsdienst voor te staan, weten te berokkenen, in Ternate overkomen; zo meene ik, dat, als deze en nog een andere reden van staat, (om 'er vreemde van daan te houden) hen niet meer noodzaakte hier nog werk af te maken, de E. Maatschappy veel gelukkiger zou wezen, met hen geheel en al af te snyden; 't geen nu egter voor haar nog niet wel te doen is.

En de reden, waarom die vaart nog aangehouden word.

Ook plagt de Sulthân in vorige jaaren, en ten tyde van de Heer landvoogd, *Padbrugge*, wegens restant van eenige aan hem geleverde goederen nog f 294--3--0 schuldig te wezen, voor welke hy zich verpligt hadt tien en een half lasten ryst te leveren, die hy wel by stukken, en brokken voldaan heeft; maar behalven welke hy nog zestien of twintig lasten ryst schuldig gebleven was, tegen vier ysere stukken, zynde twaalf ponders, die daar van den Kaap-vogel gebleven waren, by welke men ook zekere honderd ryxdaalders, door den Moelano genoten, wel voegen mag, die egter al mede van tyd tot tyd door hen vereffent zullen zyn.

Wanneer de Koning van Ternate in 't jaar 1680, met hulp der E. Maatschappy het eiland Sjauw (dat omtrent acht en twintig mylen van de kust van Celebes om de Noord legt) aantasten zoude, en het ook veroverde, zo getuigde de Kastiliaansche Kapitein, *Andries Serraan*, nevens verscheide Priesters, dat de Sulthân van Mangindanao met allen ernst belooft had, hen by te zullen springen; daar hy nogtans het zelve even kragtig ook aan de E. Maatschappy belooft had; waarschynelyk met dat voornemen, om altyd de sterksten te helpen; waar aan men nogtans hunnen geveinsden, en bedriegelyken aart zeer klaar bespeurt.

Bedriegelyke beloften des Sulthâns.

Hier mede dan van Mangindanao afstappende, zal ik alleen nog met een woord hier byvoegen (als tot deze stoffe behoorende) dat de naamen der handelplaatzen in den bogt van Boetoewan, en onder den Koning van Candahar staande, deze zyn: Coelamang, Daboe, I-Jong, Maleyo, Catil, en Leheyne; en dat de meeste handel-waaren dezer bogt-volkeren in wasch, honig, onzuivere ryst, kadjang, of boontjes, Miljo (of Turkze Tarw, anders Djagon genaamt) en Zwavel bestaan; hoewel men wil, dat op I-Jong ook eenig stof-goud valt.

Naamen der handel-plaatzen in de bogt van Boetoewan, onder Candahar staande.

Wanneer men van Mangindanao nu naar het Zuiden afzakt komt men by het eerste Zuidelyk eiland, Sarangani, of anders gemeenlyk ook wel Carongan genaamt, van 't welke wy dan zo al Zuidelyk op naar Ternate zullen voortgaan.

Het eiland Sarangani beschreven.

Het legt vlak in 't Zuid-Oosten omtrent veertien of vyftien mylen van Mangindanao, of van de West-hoek van de bogt van Boetoewan, alzo 't schaars op zes graden legt, en twee en tachtig en een half mylen van Ternate.

Dit eiland (van 't welk de Heer *Gillis Seist* in zyne Memorie van de Moluccos al iet aanhaalt, als goed, om 'er in vriendschap mede te leven) is van ouds de eigentlyke Zetel, en Hof-plaats van den Koning van Boewissang geweest, die nu te gelyk ook Koning van Candahar is, en zig nu op 't eiland Sangir houd.

Hier op hebben de Spanjaarden al menigmaal hunne gedagten laten gaan, om 'er zig vast te zetten, te meer, dewyl het van goed drink-water en goede verversching voorzien is, hoewel zy 'er nu al over lang van hebben afgezien.

Het is anders in zig zelven klein en niet veel, dan dat 'er wel meest wasch, en weinig karet (gelyk wy bevorens reeds gezien hebben) dog ook eenig goud in de rivier, zo men zegt, valt, 't geen van zommigen zodanig begroot word, dat deze Koning hier van daan jaarlyx al een fraaie klomp ('t zy van dit alleen, of ook wel te zamen, van 't geen tot I-Jong, in den bogt van Boetoewan valt) voor zyn deel krygt; ten welken einde hy jaarlyx daar den Prins zyn zoon, of wel iemand anders uit zyn naam, (alzo daar nu niemand van zynen 't wegen verblyf houd) naar toe plag te zenden; toen hy daar nog wat te zeggen had, daar en dit eilandt, en de voornoemde bogt nu van den Sulthân van Mangindanao die hem te magtig en 'er te na by is, daar hy 'er zo verre van af, en te klein van vermogen is om zyn regt te handhaven, nu volslagen met geweld gehouden wort.

Wat h[...] valt.

Indien ik hier van oit een Kaart, of teekening gezien had, ik zou ze hier tusschen invoegen; dog my is 'er noit een voorgekomen.

Het gansch eiland kan omtrent zeven honderd gewapende mannen opbrengen, en ik gis, dat 'er omtrent tusschen de twee en drie duizend zielen in 't geheel op zyn.

Macht van di[...] eiland.

Tusschen dit eiland, en het eiland Sangir (anders gemeenelyk Sangi genaamd) leggen verscheide eilandjens, en klippen; dog nog twee andere, mede den naam van Sarangani voerende, leggen vlak voor dit eiland.

Verde[...] eilande[...] kens h[...] onder Canda[...] staand[...]

Hoe lang dit, en die twee andere eilanden onder den Koning van Candahar geweest, en by wat geval, of op wat tyd zy onder de Ternataansche kroon geraakt zyn, blykt by geen geschriften; ook heb ik dit uit geen inlander konnen te weten komen.

De

Het Eyland
SANGIR.

De
TALAUTSE
Eylanden.

P^e^ Cabuc
P^e^ Cabeloesse
P^e^ Momano
P^e^ Kambole
P^e^ Momeonec
P^e^ Tomano
Batee
Winko
Toshan
P^e^ Bookut
P^e^ Beens
N. Bahro
Salorhan
P^e^ Bellande
P^e^ Lawesang
Manna
P^e^ Bateranke
P^e^ Terrang
P^e^ Marcuma
P^e^ Kauma

Duytsche Mylen 15 voor een Graad

't Eyland Noessa
bewoond
Karotta
bewoond
Karkarottang
bewoond
Het onbewoond Eyland van
Noessa

T EYLAND
KARKALANG
KARKALANG

T EYLAND
LIROG

T EYLAND KABROEANG

Duitsche Mylen 15 voor een Graad

144
145

Back of
Foldout
Not Imaged

De naaste eilanden, daar men, van Sarangani afgaande by komt, zyn de Talautsche eilanden. Zy leggen omtrent in 't Noord-Oosten, en by na op vyf graaden, te weten, de Zuidelykste, zoo dat die omtrent zeven en twintig mylen van Mangindanao, twaalf en een half van Sarangani (dog wat Oostelyker als het zelve) en, na gissing zeventig mylen van Ternate, en van de Noord-hoek van het eiland Sangir omtrent achtien mylen, leggen; hoewel men 'er wel zo over schept, eer men aan 't Zuidelykste, of 't eiland Kabroewang is.

Zy zyn dertien (eenige kleine, die omtrent Lirong, en Karkarottang leggen mede gerekent) in getal, waar van 'er maar vier bewoont, zeven met hare naamen bekent, dog negen onbewoont, en ses zonder naam nog zyn.

De met naamen bekende zyn deze, Noessa, Karotta, Karkarottang, Karkalang, Lirong, en Kabroewang.

Wy vertoonen 'er de Kaart van E. E gemerkt.

Het Noordelykste dezer eilanden is een klein eilandje zonder naam, 't geen omtrent een en een half quartier myls lang, nog geen quart myl op zyn breedste, en be-Noorden Karotta omtrent een halve myl, wat meer als een quart myl van 't eiland Noessa, dat wat Oostelyker, als Karotta, legt, en dus kort agter deze beide, op een rif, gelegen is.

Het eilandt Karotta, dat een halve myl Zuidelyker als dit eilandje legt, vertoont zig mede rondom op een rif, dat zig in 't Oosten op twee plaatsen wat minder, als een quart myl, uitstrekt. Het is op zyn langste omtrent een half myl, en in zyn breedte wat minder, zo dat het omtrent een half myl in zynen omtrek is.

Niet wel een half myl Oostelyker is het eiland Noessa, 't geen ook wel Noenoessa genaamt word. Van zyne Noord-West-zyde be-Zuidenom tot aan zyn Oost-Noord-Oost hoek, heeft het mede een klein rifje, en is omtrent een half myl lang, en een groote halve myl breed, zynde overal by na gelyk van breedte, uitgenomen de West-hoek, die maar een quart myl haalen kan; zo dat men omtrent vier mylen noodig heeft om het rond te scheppen.

Die van de Talautze eilanden zeggen, dat zy, by helder weder, van dit eiland het licht in de thuinen van Mangindanao konnen zien, 't geen ik niet wel gelooven kan, alzo ik gisse, dat 'er dit 23, of 24, mylen aflegt.

Ook weten zy zeer veel van een Oelar Komala, of Karbonkel slang (die zy zeggen, dat een Karbonkel in zyn hoofd draagt, en altyd een uitmuntent, groot en zeer kennelyk licht van zig geeft) te spreken, die zy voorgeven al mede van daar op een naburig eilandje vooral by nagt, gezien te hebben; dog waarschynelyk zal het op eenige toortzen of vuuren, van deze of gene inlanders in 't bosch uitkomen.

Met een woord moet ik hier egter byvoegen, dat ik zeker verstandig inlander in die Oostelyke gewesten, dien ik 't zo wel als my zelven toevertrouw, heb hooren zeggen, dat hy zulken Karbonkel, in 't hoofd van zulk een slang gevonden, by een van zyn vrienden in Amboina, toen nog levende, gezien, en klaar ondervonden heeft, dat deze steen in een donker vertrek een zeer groot licht van zich gaf. Toen hy 't my zeide, heb ik groote moeite gedaan, om den zelven door hem te bekomen, gelyk hy 'er ook uitdrukkelyk om uit geweest is; maar hy quam met die slegte tyding wederom; dat deze vriend den steen by zekeren zwaren brand quyt geraakt; die anders tot myn dienst geweest, was. Ik heb dien man naderhand nog een fraaien stuiver geld daar voor laten bieden; dog hy bleef by zyn zeggen, dat hy hem niet had; hoewel ik (kennende het bygeloove van den inlander, die op zulke stukken gezet zyn, 'er wonderen af verwagten, en ze altyd nog waardiger dan ons bod, houden) het tegendeel geloofde. Deze steen zou, na zyn zeggen, wel de groote van een klein hoender-ei en een donkere gedaante, na den zwarten, trekkende, toen hy dien zag, gehad hebben, het geen hy my verzekerde zeer wel gezien te hebben, daar by voegende, dat zy ook ovaal rond was.

Bericht van een Karbonkel steen hier, en elders gezien.

Dit eiland Noessa heeft drie dorpen, Noenoesa, Lijang, en Bacassa genaamt. Het eerste staat ten deelen onder den Koning van Taboekan, een vorst op het eiland Sangir, ten deelen onder die van Taroena, en ten deelen onder den vorst van Mangenitoe, welke beide daar al mede haar verblyf hebben.

Het gedeelte van den eersten Koning kan drie honderd, dat van den tweeden zeventig, en dat van den derden dertig weerbare mannen opbrengen, en, na gissing, zo zyn in dit dorp omtrent twaalf hondert zielen.

Hoe veel manschap dit Noessa uitleveren kan.

Het tweede dorp, dat alleen onder den Koning van Taboekan staat, kan tagtig weerbare mannen, en styf twee honderd zielen, en het derde, dat onder den Goegoegoe, of ryx-bestierder van dezen vorst, *David Pandjalang* genaamt, staat, kan omtrent dertig weerbare mannen, en honderd zielen, uitleveren; zo dat deze drie dorpen omtrent vyf honderd en tien weerbare mannen ten oorlog opbrengen;

brengen, en in 't geheel omtrent tusschen de vyftien of zestien honderd zielen konnen uitmaken. Ieder van deze vorsten heeft hier een zee-voogd gestelt, die zyne zaaken waarneemt, over het dorp Noenoesa plagten al over langen tyd een *Malacca*, uit naam van den Koning van Taboekan, een *Canonen*, uit naam van den Koning van Taroena, en een *Lomisi* uit naam van den Koning van Mangenitoe, 't opper-bewind te voeren.

Op Lijang stond het bevel aan eenen *Tojongan* uit naam van den Taboccander, en op Bacassa, was een *Baylang*, uit naam van *David Padjalang*, zee-voogd.

De inwoonders, en verdere gelegenheid hier.

Het land van dit eiland (gelyk ook den twee vorige) is laag en vlak, en de inwoonders van 't zelve zyn botte, onwetende Heidensche menschen, die als de woeste beesten zyn.

Daar valt ook by na niets, ja zo veel niet, dat men 'er behoorlyk af bestaan kan; zo dat het 'er slegt is.

Mogelyk heeft Dampier deze voor de eilanden van Meangis genomen.

My koomt zeer waarschynelyk voor, dat dit wel mogelyk een van die eilanden is, die *Dampier* de eilanden van Meangis noemt, en daar hy van zegt, dat nagelen vallen; 't geen niet t'eenemaal onwaarschynelyk is, hoewel 't getal (zo 'er al zyn) niet zeer groot wezen zal; gelyk uit het vervolg en 't beschryven dezer andere eilanden nader blyken zal.

Andere eilandekens hier by.

Omtrent een halve myl verder Zuiden op van de Oost-hoek van 't eiland Noessa, leggen naar 't Noord-Westen gestrekt op een ry, drie kleine eilandekens zonder naam. Eerst komt men aan 't grootste, dat omtrent een halve myl lang, nog niet half zo breed, en rondom op een rif gelegen is.

Een quart myl verder naar 't Noord-Westen toe heeft men het kleinste dat in 't geheel geen halve myl scheppens in 't rond, en ook op een rif gelegen is. Het derde legt half zo ver van dit, is maar een groot half uur in 't rond, en legt op een zwaarder rif dan de twee vorige, 't geen zich in het Zuid-Oosten wel het meest vertoont, en van den Noord-Oost en Zuid-West-hoek egaal wel een quart myl met een punt in zee strekt.

Indien men van dit laatste eilandje omtrent een quart myl Oost opgaat, komt men by het bewoond eiland Karkarottang. Dit heeft ook een klein rif van zyn Wester tot zyn Ooster-hoek, loopende aan beide die hoeken nog wat meer naar 't Noorden om.

Het vertoont zich vry bergagtig, is omtrent een quart myl lang, dog niet boven een quart myl breed, en men kan het in drie mylen gemakkelyk rond scheppen.

Geen een dorp hier op is tot nog toe bekend, en aldus ook niet het getal der ingezetenen.

't Onbewoonde eiland Noessa.

Een vierde deel van een myl van den West-hoek van Karkarottang, heeft men het onbewoont eiland Noessa (welk woord Noessa in 't Amboineesch ook een eiland beteekent) 't geen zyne lengte van omtrent drie quart myls, van 't Oosten naar 't Westen meest gestrekt zynde, en een breedte van omtrent een quart myl ruim heeft, zo dat men het in twee mylen omscheppen kan.

Het legt rondom op een klein rif, en dit is alles, dat ik van deze agt Noordelykste Talautze eilanden weet te zeggen.

Het eiland Karkalang.

Indien men van dit laatste Noord-West of vyf mylen verder schept, zo komt men by het grootste der Talautze eilanden, Karkalang, of ook wel Poeloetang genaamt.

Het legt als een drie-hoek, een ten Noord-Westen (die wat verder uitstrekt) een ten Zuid-Westen, en een ten Oosten van den Oost-hoek by na tot dien in 't Noord-Westen, en een groot deel henen van 't Zuid-Oosten tot dien in 't Zuid-Westen, heeft men veel gebergte, hoewel het zwaarste (dat al vry hoog is) zig in 't Zuid-Oosten vertoont; dog het verder grootste gedeelte van dit eiland, zo in het midden, als wel voor al van den Noord-Wester tot den Zuid-Wester-hoek, is vlak land. Het is op zyn langste (te weten van den Noord-West tot het midden van den Oost-Hoek) omtrent zeven mylen, van daar weêr tot den Zuid-West-hoek agt mylen lang, en op zyn breedste (te weten van den Oost-hoek vlak naar 't Westen toe) vier mylen breed, zo dat het wel in de twintig mylen scheppens in 't rond is.

Men heeft op het zelve tien dorpen, die ten deelen onder den Koning van Taboekan, en zyne Goegoegoe's, *David Pandjalang*, en *Thomas Wäela*, ten deelen onder den Koning van Tagulanda, staan.

Naam der dorpen op dit eiland, onder wie die zelve staan.

De Naamen der zelve zyn deze: Naun, Boendade, Gemy, Bomboe, Bolloedoe, Entsje, Ajen, Machatarang, Kiama, en Poeloetang.

Onder den Koning van Taboekan staan deze vyf dorpen: Naun, 't geen een Marinho of deurwaarder bestiert, dat dertig weerbare mannen uitleveren kan.

Boendade, dat onder den Goegoegoe, *Pipi* staat, kan negentig gewapende mannen geven. Gemy, door den Sengadji (of hertog) *Tronga* bestiert, geeft dertig.

Bomboe, dat onder den Orangkaja, of 't dorps-hoofd *Balanga* staat, vyftig, en Bolloedoe, over 't welk Kapitein *Tatengken* het bevel plag te voeren, veertig mannen ten oorlog.

Onder

Onder den Goegoegoe, *Thomas Wäela*, ſtaan de twee dorpen, Entsje, en Ajen, waar van het eerſte, door eenen *Tatogel* beſtiert, vyftig, en 't ander onder den *Sengadji Memuas* ſtaande, honderd weerbare mannen kan opbrengen.

Onder den Goegoegoe, *David Pandjalang*, ſtaan de twee dorpen, Machatarang en Kiama. Het eerſte, 't geen de *Kimelaha Rarojong* beſtiert, kan vyftig, en Kiama, dat onder 't gebied van Kapitein *Tolinbabi* ſtaat, maar twintig mannen opbrengen.

De Koning van Tagulanda (die op het eiland Pangaſare t'huis behoort, en daar wy nader van ſpreken zullen) heeft wel maar een, dog het vermogenſte dorp, Poeloetang, onder zig, dat door den zee-voogd, *Tobomila*, in zynen naam, beſtiert werd, en vyf honderd en tien weerbare mannen opbrengen kan.

De nacht, en manſchap van Karkalang.

Dus zien wy dat dit eiland Karkalang negen honderd en zeventig weerbare mannen uitlevert, gelyk het boven dien nog wel twee duizend zielen uitmaken kan; die (weinige uitgezondert) Heidenen zyn.

Waar nu deze dorpen zo op dit eiland, als op d'andere gelegen zyn, kan ik in de Kaart, die ik hier nevens ſtelle, niet wel aanwyzen, vermits 'er die door den maker niet bygevoegt zyn, en ik de plaazen der zelve nergens beſchreven vinde; behalven dat ook dit eiland nog zeer weinig (gelyk ook de vorige beſchrevene) bekent is, en men nog weinig moeite gedaan heeft, om de zelve te ontdekken. Hoewel ik vertrouwe, dat zy meeſt in deze en gene inbogten (die 'er al verſcheide zyn) begrepen zullen zyn.

Het eiland Lirong.

Vlak ten Zuiden van den Zuid-Weſthoek van Karkalang, en ook van den Zuid-Weſt-hoek van het eiland Kabroewang, en zo gelyk als by na tuſſchen beiden (dog wat Zuidelyker) legt het eiland Lirong, dat ook wel Talani genaamt wert. De Noord-Weſt-hoek van Kabroewang legt omtrent twee myl van de Zuid-Weſt-hoek van Karkalang, en omtrent een quart myl van Kabroewangs Zuid-Weſt-hoek, en aldus in de lengte geſtrekt. Het beſlaat in de zelve ruim vyf, en in de breedte (die meeſt in 't midden zich vertoont) een half myl, zo dat men wel twaalf of dertien mylen van nooden heeft, om het rond te ſcheppen.

Van de baay, in welkers binnenſte het dorp Saliloeboeda (by anderen Solibaboeda, en ook wel Saleboeboe genaamt) en die in 't Zuid-Zuid-Ooſten van 't eiland legt, of anders van een kleinder baaitje, dat omtrent een quart myl Ooſtelyker gelegen is, tot by na aan den Noord-Weſt-hoek van dit eiland, vertoont zig midden in 't zelve, ook al vry zwaar gebergte, in 't midden wel het hoogſte dog aan weder zyden wat lager, en allengskens afgaande, hoewel 't aan 't Noord-Weſt-einde wat heuvelagtig is.

Naamen, en getal van des zelfs dorpen, en onder wie zy ſtaan, benevens hare manſchap.

Dit eiland heeft acht dorpen, die Lirong-beneden, Rinkallom, Moſon, Selle, Kalonga, Saliloeboeda, Alloe, en Lirong-boven, genaamt zyn.

De ſes eerſte ſtaan onder den Koning van Taboekan, waar van het eerſte, door Kapitein *Binka* beſtiert, honderd en vyftig, het tweede, daar den Sengadji *Lalialoe* 't bevel over heeft, vyftig, het derde en vierde, door den Sengadji *Babwolle* beheerſcht, honderd, het vyfde, over 't welke de Sengadji *Mangoebo* 't gezag voert, zeventig, en het laatſte, of Saliloeboeda, dat in zyn naam onder den Goegoegoe, *Leſſi*, ſtaat, twee honderd weerbare mannen opbrengt. Het regt van den Koning van Taboekan hier op, is egter zo de Goegoegoe *Rion* in 't jaar 1705 zeide, puur verdigt en zeer ongegrond. Het ontſtaat alleen daar uit, dat 'er in vorige tyden een Taboecander is geweeſt, die hen en zo over en weder malkanderen by tyde van oorlog hulp toezeide. En 't is ook daarom dat hy toen getragt heeft *Chriſten* te werden, om zig van den Koning van *Taboekan* te ontſlaan, dat egter, op 't verzoek van dien Koning naar Batavia, van daar hem afgeſlagen, en 't geen in 't jaar 1689, ook al door die van Lirong aan de Gecommitteerden verzogt is.

De twee laatſte, Alloe, en Lirong boven, ſtaan onder den Goegoegoe des Konings van Taboecan, *David Pandjalang* genaamt, en konnen, 't eerſte, ſtaande onder den Sengadji, *Berloe*, twee honderd, en 't laatſte, ſtaande onder den Kapitein *Laoet*, of Zee-voogd, *Domoni*, vyftig mannen ten oorlog uitleveren. Deze maken te zamen acht honderd en twintig weerbare mannen, dog al de zielen dezes eilands maken wel twee duizend en vyf honderd ingezetenen uit.

Van al deze dorpen is 'er maar een, te weten, Saliloeboedoe, in dit kaartje op zyn plaats gelegt, en in een baai, in het Zuid-Zuid-Ooſten te vinden. Waar de andere leggen, weet ik niet. Het eiland heeft van het Weſten tot het Ooſten, be-Zuidenom het zelve, een klein rif, dat aan des zelfs Noord-Ooſt-hoek by twee zeer kleine eilandekens, Noord-Noord-Ooſt 'er af, en zeer digt 'er by leggende, eindigt.

De inwoonders des zelfs.

Dit zyn mede zeer botte, onwetende menſchen, en, weinige uitgezondert, zeer vuile en beeſtagtige Heidenen, die nog zeer weinig ommegang met de naburige eilanders (ik laat ſtaan dan met Europeërs) gehad

gehad hebben, en van welke dierhalven zeer weinig te zeggen valt, dan alleen, dat 'er op dit, en ook op Karkalang, en Kabroewang, zeer schoon gevlamt Loling, anders Ternataansch-basterd-ebbenhout (waar over elders breeders) en al mede, door luiheit der inlanders, niet dan slegt voedsel, en ('t geen te verwonderen is) geen eene Cocos of Clappusboom op een der zelve, gevonden word, en dat men in 't jaar 1689, hier ook eenen Nagelboom (waar van men nog overblyfselen vond) die bevorens al omgekapt was, ontdekt heeft.

Schoon Loling-hout hier, en eene nagel-boom 'er gevonden.

Wat meer als een myl ten Zuid-Oosten van Lirongs Zuid-Ooster deel komt men by het eiland Kabroewang, dat in 't midden des lands van het Oosten ten Noorden tot het Westen ten Zuiden toe al mede zeer bergagtig, dog midden in wel 't hoogste, is. Het is by na rond, zynde op zyn langste, ter plaatse daar 't zo bergagtig is, omtrent vier mylen lang, en op zyn breedste twee groote mylen breed, en in zynen omtrek omtrent negen of tien mylen beslaande. Van den Zuid ten Wester hoek omtrent twee mylen West ten Noorden en West Noord West op, is een klein rif; dog anders, is dit gansch eiland schoon, en zonder eenige droogten.

Het eiland Kabroewang.

Op dit eiland zyn twee dorpen, het eene, Tówa Debále, het ander, Manáre, (van andere Manenan) genaamt; hoewel 'er rondom 't eiland nog eenige huizen staan. Het staat geheel onder den Koning van Sjauw', een eiland tusschen Sangir, en Pangasare gelegen.

En zyn dorpen, nevens haar manschap.

De Koning van Papoela, die zig daar in een arm doorlugtig huisje met een zeer slegt-voedsel van Foetoe Foetoe (een wild, en ongezond gewasch) behulp, bestierd het eerste, en de zee-voogd *Mahenke* het ander, in zyn naam.

Waar beide deze dorpen leggen, kan ik al mede in de Kaart niet aanwyzen, dan alleen dat het eerste dorp omtrent vier of vyf mylen van 't eiland Lirong, en ook vier myl van Manare (daar men wel 't eerst aankomt) en dus waarschynelyk in 't Noord-Oosten, of Zuid-Oosten van 't eiland gelegen is. Beide deze dorpen konnen drie honderd weerbare mannen, en wel duizend ingezetenen, en dus al deze eilanden twee duizend en zes honderd weerbare mannen, en acht duizend en tien zielen uitleveren.

Dit eilandt Kabroeang legt op negen en vyftig graden Noorder breedte, en van Ternate omtrent zeventig mylen, wat Oostelyker als regt Zuiden en Noorden van Mangindanao en Ternate te rekenen, aangezien de andere eilanden (buiten de Talautse) daar tusschen beiden gelegen, meest zoo strekken. Het legt van 't onbewoond eilandje Noessa omtrent vyftien mylen, en wat meer naar 't Zuiden toe, als het zelve, en van de Noord-hoek van 't eiland Sangir omtrent achtien mylen.

Het is hier mede een droevig slegt lui en zeer Heidensch volk; hoewel zy nu al zederd in de dertig jaren herwaart den naam van Christenen gedragen hebben, 't geen daar meest van daan komt, om dat zy geen Maleits verstaan, en zig, by na ieder eiland, van een byzondere taal, die met geen der naburige gemeenschap heeft, bedient. Het is daar verder even eens als op Lirong, en Karkalang, gestelt. Zy leven als beesten, met twintig of dertig huisgezinnen in een huis, en weten van geen tuinen, zaayen of maayen, schoon de grond vet is. En men vind 'er niets als wat Foetoe Foetoe, en zeer weinig ryst.

't Gedr. der in-woon-ders.

Op dit eiland Kabroewang wierd door den Vaandrig *David Haak*, en den geheim-schryver, *Pieter Alstein* (die 'er als gevolmagtigden naar toegingen) in 't laatst van November in 't jaar 1689 ontdekt, dat hier (gelyk ook op het eiland Lirong) in vorige tyden een nagelboom is geweest, die al ten tyde van den landvoogd *Padbrugge* omgekapt is.

Eene nagel-boom hier oo in 't jaa 1689, ontdel

Dat 'er nu op deze twee eilanden, maar twee boomen, en op ieder niet meer als een zyn zou, is niet wel te gelooven, maar 't is waarschynelyker, dat 'er daar, en ook op die andere eilanden, wel meer zullen vallen, hoewel deze inlanlanders, ten dien tyde nader hier over gevraagt zynde, verklaarden niet te weten, dat op hun eiland, of eenige andere daar omtrent, nagel- of Nooten-Muschaatbomen (ook zelf geen een) te vinden waren, en dat, zo zy 'er waren, zy die tot Medecynen wel zouden willen gebruiken. Waar by zy volstandig bleven, schoon men hun voor een enkelen tak van zulk een boom een stuk lywaad aanboodt.

Schoon nu de inlander, die niet gek is, dit zeide, geloove ik dat egter niet, alzo hy ook zeer wel weet, dat, zo 'er maar een boom was, die 'er niet lang staan zoude: weshalven het voor de E. Maatschappy dienstig was, deze eilanlanden beter te laten nazien (dat wel ruim drie maanden vereischen zou) om op dit stuk, waar aan haar zo veel gelegen is, gerust te konnen zyn, te meer, dewyl men al over vele jaaren geoordeelt heeft, dat 'er nagelen van deze eilanden jaarlyx naar Mangindanao vervoert zyn.

Deze eilanden hebben (zo 't my toeschynt) niet boven de vyftig of zestig jaren onder de kroon van Ternate gestaan. Uit een kerk-visite van de Heer *Montanus* zie ik, dat zy onder de regering van Koning

Hoe deze eiland zyn be kend weest.

ning *Mandarsjah* al zyn bekend geweest; gelyk wy dat onder de kerk-zaaken, en die van den Gods-dienst, zullen aanhalen.

Kabroewang is het eerst bekend geworden, daar na Lirong, dat 1705 altoos nog niet zeer bekend, en daar maar eens een Predikant geweest is, en zo zyn vervolgens de verdere eilanden meest zederd de regeering van den landvoogd *Thim* al meer en meer ontdekt geworden; hoewel 'er in den tyd, dat de Heer *de Jong* en andere, op Mangindanao zo yverig na goud zogten, al aangegiert zou konnen zyn. Het zyn droevige slegt gestelde eilanden, en volkeren, die God niet kennen, en over ieder eiland aan een byzonderen Duivel het bewind geven.

De Fiscaal, *Daniel Fiers*, en de geheim-schryver, *De La Fontaine*, zyn 'er (zo zeker vriend my berigtte) voor het jaar 1701, dog geenzins de eerste (zo hy meende) geweest, alzo ik weet, dat die togt lang voor hen door *Haak*, en *Alstein* (gelyk ik te voren al getoont hebbe) gedaan is. Maar dat zy lang daar na onder anderen op Lirong geweest, en in het dorp van dien naam het vry slegt gemaakt hebben, heeft my die vriend mede berigt; en 'er by gevoegd, dat 1705 zeker *Sebastiaan Kelder*, en *Abraham Stuit* het daar nog veel erger maakten, en 'er wel zestig slaven, die zy van deze onnosele en arme menschen gerooft hadden, van daan bragten, na dat zy den Goegoegoe, die 'er zig tegenstelde, aan boort eerst in den tronk gesloten, en hem zo gedwongen hadden, dit te dulden.

[...]egt gedrag van [...]nige [...]ollanders op [...]ze eilanden [...]'t jaar [17]05.

De Koning van Sjauw, en andere, hebben deze menschen, als zeer wreed, en woest afgeschildert; dog het tegendeel is waar bevonden; hoewel zy zeer onnozel, dom, Heidensch, bygeloovig, en zeer beestagtig in hun leven zyn; dat egter niet wegneemt, dat zy de vreemdelingen wel bejegenen, 't geen men van wreede, en woeste menschen, niet te wagten heeft.

Eer ik van deze Talautsche eilanden afscheide, moet ik hier nog met een woord byvoegen, dat *David Haak*, en de opper-stuurman, *Barend Brouwer*, naar de eilanden van Laloega (van waar toen, en vyftien of zestien jaaren te voren nog eens, zeer vreemde en wilde menschen op de eilanden van Talaut komen aandryven, en zo verder in Ternate geraakt waren) gezogt, en die eindelyk ook gevonden hebben.

De eilanden van Laloega.

Waar die eilanden van Laloega, of hoe zy, ten aanzien van deze Talautse eilanden, leggen, heb ik niet konnen te weten komen; dog dit alleen, dat deze twee in October in 't jaar 1694 uit Ternate derwaart, en om die op te zoeken, vertrokken zyn, en waarschynelyk op 't berigt dezer wilde verdrevene menschen (die in 't eerst geen taal, om zig uit te drukken, kenden, dog waarschynelyk daar na Ternataansch, of Maleits, geleert zullen hebben) deze eilanden ook vonden: want naderhand of eenige jaaren 'er na, is de Fiscaal *Coenraad van Otteren*, en dezen *Pieter Alstein* (zo ik meene, met een schip, en een chaloep) daar naar toegegaan, om deze menschen weder naar hun land te brengen, en om de gelegenheid van deze landen wat nader te onderzoeken; maar zo als een der zelve (ik meene dat het *Alstein* was) met de schuit naar land geroeit, en tegen den goeden raad van andere, aan den wal getreden was, zo wierd hy in 't gezicht van de zynen ten eersten van deze inlanders niet alleen verscheurt, maar, zo men 'er byvoegt, ook opgegeten. Altoos dit is zeker, dat hy nooit weder te voorschyn gekomen is.

Van welkers inwoonders Alstein verscheurt, en opgegeten is.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt eiland Sangir, *en de* Kaart 'er *van. Kleine* eilanden *hier omtrent, tusschen* Sangir, *en de* Talautze eilanden *gelegen, en 't* eilandt Caboe-Loesoe. *Andere* eilanden *tusschen Saloerang, en* Taboecan, *op* Sangir *leggende. Te zamen* zes en veertig *stux in* getal. Eilanden *tusschen 't dorp* Tamacko, *en* Sangir *'s Zuid-hoek. Nader beschryving van* Sangir. *Des zelfs* omtrek *hoe groot. Hoe veel* Koningen *nu op dit* eiland *zyn. Het* ryk, *en* dorp, Candahar. *Des zelfs* Koning *de eenige* Moorsche vorst *hier. Is ook* Koning *van 't ryk* Boewissang, *op* Mangindanao. *En van 't* eiland Sarangani. *Zyn* manschap *in 't dorp* Saroedoekel. *Het dorp* Calongan, *en* Taroena. *Dienst, door den Heer* Padbrugge *hier aan de* E. Maatschappy *gedaan, dog qualyk beloont by zyn t'huis komen. Hoedanige voorbeelden andere dienaars wel ten quade doen overslaan.* Macht *des* Konings *van Taroena. Het dorp* Mangenitoe, *en* Cajoehis. *Des zelfs* Koningen *beschreven. Quaad gedrag van* Carlo Piantay, *en zyn* dood. *De* Koning Takineta *beschreven. De* Koning *van* Mangenitoe *ook* Vorst *van een deel van 't dorp* Noenoessa *op 't* eiland Noessa, *een der* Talautse eilanden. *De dorpen* Leang, *en* Coejong. *Het dorp* Tamacko. *En des zelfs* manschap. Sangir *nu verder aan de* Oost-zyde *beschreven. Het* *dorp*

dorp Matane. *En des zelfs* manschap. Limau, *en wat daar vereischt wort. Onder wien dit dorp* Matane *staat. Het dorp* Saban, *en de* eilanden *'er by*, *mitsgaders onder wie dit staat.* Negri Bahroe. Eilanden *tusschen* Negri Bahroe, *en* Taboecan. *Des zelfs* Koning *beschreven. Verhaal van 't gedrag van* Marcus Lalero, Koning *van* Taboecan. *Met verzoek, dat hunne* Edelheden *zyn* eerste huwelyk vernietigen, *en 't* laatste goedkeuren *wilden. Hunne* Edelheden *verzogten hier over 't* oordeel *van den* Batavischen Kerkenraad. *Die eenige* vraagen *doet. En na 't antwoord daar over hun* oordeel *geeft. Verder slecht gedrag van dezen* Koning. *Wat landen, nog buiten* Taboecan, *onder hem staan. Zyn* geschillen *met den* Koning *van* Candahar, *wegens eenige vergevene wateren op* Taboecan, *en op 't* eiland Sjauw. *Nader bewys, van waar de groote* sterfte *quam.* Macht *van* Taboecan. *De dorpen* Pettha, Coema, *en meer andere hier by.* Eilandekens, *hier omtrent. Het dorp* Menala, *al mede onder hem staande. En des zelfs* manschap. *Verdere* dorpen, *en* eilanden, *onder dezen* Koning. *Zyn groote* macht *vertoont. Veel* Calappus-boomen, *en* olie, *hier. En redelyk goed* timmer-hout. *Waar 't* eiland *vlak, en bergagtig is. De berg* Aboe, *een schrikkelyke* vuur-berg, *en zyn branden* in 't jaar 1711. *Verhaal van des zelfs zware* aard-beving, *en verdere gevolgen van dien op* Taboecan, *en daar omtrent. Dooden op* Bräe, *en* Matane. *Als mede op* Candahar. *En* Calongan. *Welke eerste gansch verwoest was.* Schets *van de* macht, *en* manschap *der voornoemde* eilanden *by een getrokken, en wat zy voor de* Koning *van* Ternate *opbrengen.*

NA dat wy dus verre over de eilanden van Talaut gesproken hebben, zo gaan wy nu, al Zuiden aan, tot het voornaamste eiland Sangir over, welkers Noord-hoek omtrent meest op vier, gelyk des zelfs Zuid-hoek, zo op drie graden be-Noorden de linie, en welke eerste hoek omtrent twee en vyftig en een half, en de laatste omtrent zeven en dertig en een half myl Noord-West ten Noorden van Ternate, legt; hoewel het wel acht en veertig of vyftig mylen scheppens 'er af gegist word te zyn. *Jarricus* noemt dit eiland, Sanguin.

Het eiland Sangir, en een Kaart 'er van.

Van des zelfs gelegenheit, geeft ons deze hier nevens gevoegde Kaart, F. F. gemerkt, een net berigt.

Tusschen het zelve, of des zelfs Noordhoek, en de Talautse eilanden, die achtien mylen van den anderen leggen, trekt men nog voorby eenige kleine eilanden, welker naamen deze zyn: Cabioe, (waar by nog een klip of klein eilandje, legt) Mohore, Memanoe (die in een drie sprong leggen) Cambole en Memoenoe (die zig wat Zuidelyker, en twee of drie mylen 'er af, vertonen) Caboe-Loefoe en Limpang, die 't naaste aan Sangir, het eerste omtrent een en een half, en 't laaatste pas een halve myl van des zelfs Noord-hoek leggen.

Cabioe, dat het Noord-Oostelykste, en 't verste van 't eiland Sangir, is, legt 'er omtren zes groote mylen af.

Kleine eilanden hier omtrent, of tusschen Sangir, en de Talautse eilanden gelegen.

Van alle deze eilanden valt, vermits zy klein zyn, niet veel te zeggen, dan alleen, dat zy den inlander dienen, om 'er eens aan te gieren, en van daar dan verder naar de grootste eilanden om de Noord, of om de Zuid, na dat ze hare vaste merken van goed weder daar eerst afgewagt hebben, met meerder gerustheit over te steken: want behalven dat deze inlanders geen groote zee-lieden zyn, zo dringt ook hun bygeloove hen aan de zelve, en voor al dog aan 't eilandje, Caboe-Loefoe genaamt, 't geen zy voor heilig houden, aan te loopen, 't geen zy om geen reden in de wereld zouden nalaten, aangezien zy gewoon zyn, daar eenige bokken, geiten, of hoenderen (waarschynelyk aan de duivel, dien zy zeer vreezen) op te offeren, en op die offerhande daar dan na goed weder ('t geen hen dan niet ontschieten kan) te wagten, vaststellende, dat, zo zy dit offeren daar nalieten, zy geen behouden reize naar Sangir doen zouden.

't Heilig eiland Caboe-loefoe.

Dog de ware reden hier af is deze, om dat dit eiland in de openbare zee legt, waar omtrent men, by schielyk daar opkomende winden, een vry bolle en onstuimige zee als in een oogenblik kan hebben, waar door hunne kranke vaartuigen dan 't uiterste gevaar loopen. Om hier voor nu niet bloot te staan, en om dat men dit hier ten eersten zien kan, blyven zy aan dit eiland zo lang leggen, tot dat zy de lugt over al helder zien, waar op zy dan van ouds de reis wat zekerder ondernemen; en deze oude bevindingen dezer inlanderen, nevens hun wagten aldaar, hebben eindelyk dit bygeloove van de heiligheid van dit eiland, en van de noodzakelykheit van hier om die reden te moeten offeren, allengskens uitgebroeit; hoewel zy anders egter maar van eiland tot eiland gewoon zyn over te steken. En dit is niet alleen by de Heidenen, maar zelfs ook by al de Mooren en inlandsche Christenen hier omstreeks, even kragtig doorgedrongen, en in gebruik geraakt, zo omtrent dit, als ook omtrent meer andere eilanden, alhier in de Moluccos gelegen.

Dier-

Diergelyke kleine eilandekens heeft men ook be-Oosten het eiland Sangir, ten deelen omtrent de dorpen, Saloerang, en Taboekan, ten deelen be-Zuiden het dorp Coema, of Bindade, gelegen.

Andere eilanden tusschen Saloerang, en Taboecan, op Sangir leggende.

Tusschen het dorp Baroe, of Saloerang, en Taboecan, leggen deze eilandekens; Baroe, Winko, Noessa (dat wel een en een half myl lang, en omtrent een myl breed, is) Toghan (dat pas een quart myl lang, en zeer smal, is) en Boekit dat wel de lengte van twee mylen, en de breedte van drie quart myls heeft.

Van deze legt Noessa zeer digt aan 't eiland Sangir, pas een quart myl van Taboecan; dog de andere drie leggen op een rey, omtrent een half myl van Noessa, en omtrent twee mylen van het Sangireesch dorp Taboecan, van welke Boekit het Zuidelykste en aan dat einde spits toeloopende is, ten Westen van welke spitsen hoek een rond rif, in zynen omtrek een groote of een en een half myl beslaande, in 't midden van 't welke een klein eilandje zonder naam, gelyker be-Zuiden dien spitzen hoek nog zeven zulke zonder naam, 't een 'er digt by, en de zes andere omtrent een myl 'er af, leggen. Ook heeft men drie quart myl be-Oosten dien scherpen hoek van 't eiland Boekit het eilandje Bëeng, dat omtrent een myl lang, op zyn breedste, by den Zuid-hoek een derde myls breed, en aan welkers Noord-hoek nog een klein eilandje zonder naam, gelyk omtrent twee groote mylen ten Noord-Oosten van 't eiland Bëeng, nog een ander, Tomáre genaamt, gelegen is.

Dit zyn de eilanden, die zig af en aan Taboecan, of ten Oosten van 't zelve vertoonen.

Omtrent het dorp Coema, dat ruim drie mylen be-Zuiden Taboecan, aan de Oost-zyde van 't eiland Sangir, legt, vertoont zig in den bogt, digt aan land, een klein eilandje zonder naam, en omtrent een half myl van daar, en van den wal, Oost op, 't eiland Torrang, dat omtrent een myl in zyn omtrek beslaat, digt by 't welke, al op die zelve rei, dog wat Zuidelyker en pas een achtste van een myl 'er af, zich eerst het eiland Batoeinko (dat, Oost- en West strekkende, nog geen myl lang, en omtrent een half myl breed, en meest egaal van breedte is) en daar na, omtrent een quart myl nog al Zuidelyker, dog wat nader aan de Sangireesche wal, en niet ver van 't dorp Manaloe, zig ook het eiland Lawesang vertoont, dat Zuiden en Noorden strekt, in 't Noorden het breedst, in 't Zuiden 't smalste, en tusschen de twee en drie mylen in zyn omtrek is.

De zagen en zes en veertig stux, in getal.

Na dit eiland, pas voor by het dorp Manna, omtrent een half myl van de wal, en ook een half myl be-Zuiden Lawesang, vertoont zig 't eiland Bing, by na van de zelve strekking, en groote, als 't eiland Batoeinko, digt aan welkers Oost-hoek zig het drie-hoekig eiland Bellande, dat omtrent drie groote mylen in zynen omtrek is, en ten Noord-Oosten van 't welk zeer digt'er by, en op eene rei, Noord-Oost uit, nog drie kleine eilandjes zonder naam leggen.

Eilanden tusschen 't dorp Tamakko, en Sangir's Zuid-hoek.

Dit zyn alle de eilanden, die myns wetens, be-Oosten het eiland Sangir leggen, en die groot en klein een getal van twee en dertig stux uitmaken, waar by de veertien die aan de West-zyde dezes eilands leggen, getrokken zynde, te zamen zes en veertig eilanden, of eilandjes (waar onder 'er drie en twintig, met hare namen bekend, en drie en twintig zonder naam, zyn) komen uit te leveren.

Bewesten het zelve heeft men 'er geen, dan tusschen het dorp Tamakko en de Zuid-hoek van Sangir, ten Zuid-Westen van welke men weder verscheide eilandekens heeft.

Pas voor by den hoek van Tombor, digt by den wal, doet zich 't eiland Maroema (Oost en West gestrekt) een kleine myl Zuid-Westelyker het eiland Keama, wat Zuidelyker Masape, een weinig Zuidelyker Salankere, nog een weinig Zuid-Westelyker zich 't eiland Nitoesaha, van daar nog een half myl Zuid-Westelyker Kakhitang, daar na een quart myl be-Zuiden het zelve Sangaloehan, en een quart myl Oostelyker dan het laatste 't eiland Para, zig op, behalven welke men nog een eiland, van een myl lang en een quart myl breed, of omtrent drie of twee en een half in den omtrek vlak be-Oosten Salankere, of een quart myl 'er af, en een myl van de wal van Sangir, en Babondeke genaamt, heeft, aan welkers Zuid-Oost-hoek, tusschen dit eilandje en Para, zig nog een klein eilandje zonder naam, en nog een vry kleiner, zig ten Oosten, en twee nog kleiner zig ten Noord-Oosten van Babondeke op doen. En dit zyn alle de eilanden die ten Zuid-Westen van Sangir, op den weg naar Sjauw toe, leggen, waar van de Zuid-Westelykste Kakhitang, en Sangaloehan, omtrent twee en een half myl van het eiland Sangir afleggen; uitgenomen dat vlak in 't midden van de West-zyde van Sangir tusschen het dorp Coejong en Mangenitoe, zeer digt aan den wal nog een klein eilandje zonder naam legt.

Nader beschryving van Sangir.

Het eiland Sangir (tot welkers beschryving wy nu overgaan) en dat ook veeltyds Sangi genaamt word, is omtrent veertien of vyftien mylen lang, en aan zyn Noord-hoek (daar het op zyn breedst,

en

en zelf over zyn zwaar gebergte in een halven dag ſtyf over te ſtappen is) omtrent vyf mylen breed, daar het op zyn ſmalſt by Taroena en Taboekan, en dus verder naar 't Zuiden toe, dan eens maar drie, dan weêr maar twee, en op sommige plaatzen op zyn Zuidelykſt niet boven een en een half en een myl, haalen kan; zo dat het in zynen omtrek ruim dertig mylen beſlaat.

Des zelfs omtrek, hoe groot.

Over dit eiland plagten van ouds maar twee Koningen, te weten, die van Calongan, en die van Taboekan, te heerſchen; dog na dien tyd, en omtrent het jaar 1670, en 1680, zyn die (volgens den hoogmoedigen aard dezer inlanders) tot een getal van zeven, en een halven Koning aangegroeid, hoewel geen van al deze Koninkjens (die zig dien titel maar aanmatigen) betoonen kan, van Koninklyken bloede te zyn; dog zy volgen hier in hunne trotze voor-ouders, die hen dien naam zo maar overgaven; en dien wy ook daarom zo aan hen plegen te geven.

Hoe veel Koningen nu op dit eiland zyn.

Dit waren de Koningen van Candahar, Taroena, Calongan, Mangenitoe, Cajoehis, Tamakko (dat de halve Koning is, alzo dit onder den Koning van 't eiland Sjauw ſtaat) Limau, Taboekan, en Saban.

Deze zeven Koningen zyn na dien tyd maar tot vier gebragt, zederd die van Limau, om hunnen mein-eedigen opſtand, verdelgd, en die van Saban weder onder hunnen wettigen vorſt, den Koning van Taroena, en Kalongan, daar zy eigentlyk onder behoorden, gebragt, gelyk die beide dorpen ook verbeurt verklaard zyn, van welke Saban in den jare 1682, tot honderd en vyftig ryxdaalders verpligt, behalven dat ook Cajoehis onder het ryk van Mangenitoe geſmolten, waar door dan ook 't getal dus nog op vier (behalven dat ook Tamakko nu nog onder den Koning van Sjau ſtaat) gebleven is.

Om van den Noord-hoek, Sallimar genaamt, te beginnen, daar heeft men, Weſt aan, de dorpen Tallawid, en Niroſenkajoe, die, 't eerſte omtrent een, en het tweede by na twee mylen van dien hoek leggen.

Het ryk, en dorp, Candahar.

Het eerſte ryk dat ons pas be-Weſten den Noord-hoek van dit eiland, omtrent in 't Noord-Weſten, ontmoet, is dat van den Koning van Candahar, welk dorp omtrent een myl van Niroſenkajoe aflegt.

De vorſt, die hier regeerd, of in 't jaar 1689 regeerde, en *Martyn Tatantang* genaamt was, behoorde hier niet eigentlyk te huis; maar is hier een vreemdeling, diens ryk eigentlyk in den bogt van Boetoewan (gelyk wy bevorens al getoond hebben, toen wy van Mangindanao, en Sarangani, ſpraken) gelegen, en Boewiſſang genaamt is; dog hy is 'er (volgens oude quade gewoonten dezer volkeren) by een huwelyk ingedrongen, en 'er zedert zo gebleven: want anders plag dit Candahar van ouds her onder de Koningen van Kalongan te ſtaan.

Hy werd ook meeſt, na zyn eigentlykſt ryk, Datoe Boewiſſang genaamt, en was de eenigſte vorſt op 't eiland, die toen Moorſch was, 't geen hem, en de zynen voor zyn leven ook, en langer niet, op zyn verzoek toegeſtaan is te mogen blyven, om dan, of Chriſten te worden, of anders naar Ternate, of elders, daar Mooren zyn, te vertrekken, vermits zy daar maar veel quaad doen, en hy door zyne botte ſtyfhoofdigheid maar een groote hinder-paal tegen het uitroeijen van veel quade gewoontens der inlanders, zo lang hy leefde, geweeſt is; hoewel 'er ook twee byzondere dorpen, een voor de Chriſtenen, en een voor de Mooren byzonder, al voor veel jaren in Candahar waren.

Des zelfs Koning de eenigſte Moorſche vorſt hier.

Deze Koning had toen maar eene dogter uit een vrouw van aanſien, *Suſanna Locolabo* genaamt. Al zyn andere kinderen, beſtaande in nog negentien zoonen, of dogters, waren van een zeer ſlegte geboorte; behalven dat ook geene der zelve tot het ryk van Candahar geregtigd zyn, alzo het zelve tot dat van Calongan behoort.

Wy zullen in 't jaar 1711, eenen *Sjamſjalam*, zyn navolger, droevig zien omkomen.

Dat deze Koning niet alleen vorſt van Candahar, maar ook van het ryk Boewiſſang, in de bogt van Boetoewan op Mangindanao, en even zoo ook van 't eiland Sarangani is, hebben wy bevorens toen wy over die twee eilanden ſpraken, reeds aangehaalt.

En is o[ok] Koning van 't r[yk] Boewiſ[ſ]ang, o[p] Mangin[danao], van 't eiland Sarang[a]ni.

Deze Koning kon in 't jaar 1711, uit Candahar alleen negen honderd weerbare mannen, en uit het dorp Saroedoekel, dat ruim twee mylen Zuidelyker, als Candahar legt, 'er omtrent zeventig ten oorlog opbrengen; en men giſte dat hier omtrent drie duizend ingezetenen geweeſt zyn.

Zyn manſch[ap] in 't d[orp] Saroedoekel.

Tuſſchen Saroedoekel en Candahar, legt nog een klein dorpje van hem Sarab genaamt.

Deze vorſt, die vry moedig, hoewel zeer zwak van vermogen is, plagt zig nu en dan wel eens een valſche vlag, even of hy niet beter wiſt, dan 't behoorde zo, aan te matigen, dat, wil men deeg van hem hebben, moet tegengegaan worden.

Wy hadden nog iets van belang van Candahar te zeggen; dog zullen dit, tot dat wy het midden des lands beſchryven, uitſtellen.

Naaſt aan Saroedoekel, en by na op een en de zelve plaats, legt het dorp Ca-

Het dorp Calongan en Taroena.

Calongan, de eerste plaats, die onder den Koning van Taroena staat.

Een groote, of een en een half myl van daar legt het dorp Taroena, daar zyn Hoogheid de Koning, *Martyn Tatandang*, nevens zyn broeder, den Prins *Pacarilla*, zyn verblyf plag te houden: hoe de naam des jegenwoordigen Konings is, weet ik niet.

Gemelde vorst, was een vroom en eerlyk Heer, die ook zeer ervaren in Gods woord was. Hy plag van ouds al zekeren *Philip Datonseka* tot zynen Goegoegoe te hebben, een doortrapten geveinsden schelm, den welken Koning *Amsterdam* niet lang na zyne verheffing (gelyk wy breeder uit het kerk-berigt van den Heer Predikant *Arnoldus Montanus*, onder de zaken van de Godsdienst in Ternate, zien zullen) tot Koning van Saban (dog ten onregte) aangestelt, maar den welken men naderhand, na 't eindigen van den oorlog, en om opstand tegen de E. Maatschappy, goed gevonden had met de zynen weder naar Taroena, onder zyn regte Koning, en tot zyn vorigen pligt en gehoorzaamheit te doen keeren, en dat wel in een tyd, dat deze goede Koning, die een groot voorstander van den Godsdienst hier was, by na t'eenemaal verdorven en buiten staat gebragt was, en dat om geen andere reden, als om dat hy zig, als een opregt en deugdzaam vorst, trouw en standvastig omtrent de E. Maatschappy gedragen had.

Indien Candahar, (by de dood van den Koning van dat ryk) weêr aan den Koning van Taroena en Calongan, daar het eigentlyk t'huis behoord, eens komt, dan zal de Koning van Taroena zo magtig zyn, dat hy voor geen der andere Sangiresche Koningen (onder welke anders die van Taboekan zeer uitsteekt) zal behoeven te wyken; daar hy anders te voren vry in 't onderspit geweest is; het welk hem meest van de vuilen toeleg des ouden Konings van Taboekan van daan quam, die, nevens zyn schoon-zoon, den Koning van Sjauw, niet anders zogt, dan om den Koning van Taroena in alle manieren te onderdrukken, klein te maken, en, zo 't hem mogelyk geweest was, eerst hem geheel uit te roeijen, om zig daar na dan te gemakkelyker meester van de andere Koningen op dit eiland te maken.

Dit was eén zaak, die hy ook in 't korte al uitgevoert zou hebben, indien de Heer Padbrugge, pas na zyn komst in de Moluccos, dit niet zeer tydig ten eersten gemerkt, en ook aanstonds belet had; alzo de Spanjaards, met drie van hunne Paapen op Sjauw, het reeds zo verre hadde weten te brengen, dat zy zeer ligt, alle deze eilanden, en een groot gedeelte van Celebes tot den bogt van Paloe, en Parigi toe, opgeslokt zouden hebben, waar van zy al een groot gedeelte naar zich genomen hadden; dog 't geen zy genoodzaakt wierden weder aan ons over te geven, en verder ook van Taroena, en andere ryken op Sangir, die zy al meende weg te hebben, af te kyken, waar mede die Heer dien ondankbaren en wulpsen Koning *Amsterdam*, of *Kaitsjili Sibori* (onder den welken hy alle deze door dwang dus afgevallene ryken weder bragt) en ook de E. Maatschappy, een zeer groote dienst gedaan heeft, hoewel dit by zyn t'huiskomst hem zeer weinig dank geweten, en qualyk beloont is. Dat mogelyk daar van daan quam, om dat de Heeren, in 't Vaderland toen levende, of in de Commissie zynde, van die gansche zaak juist niets geweten hebben, waar door 't al dikwils gebeurt, dat groote diensten van dienaaren der E. Maatschappy zeer licht vergeten, en qualyk beloont, en in tegendeel zeer geringe misslagen zeer zwaar, en zonder de minste erkentenis van vorige diensten, gestraft zyn.

(...enst, ...or de ...er Padbrug-ge hier aan de E. Maatschappy gedaan, dog qualyk beloont by zyn t'huis komen.)

Hoedanige voorbeelden andere dienaaren wel ten quade doen overslaan.

En dit is een zaak, die veel wakkere en eerlyke dienaars, dit van hunne voorgangers, en mede-makkers ziende, menigmaal van het regte spoor afbrengt, en hen in tyds middel zoeken doet, om door andere wegen maar spoedig zo veel geld te krygen, als zy van nooden hebben, om wel te leven, en om zig in tyden van nood, en als zy zo ondankbaar mogten mishandelt worden, te redden; verzekerd zynde, dat al hunne diensten geen eene once, dat in tegendeel de minste misslag meer dan honderd pond weegt, en dat by gevolg al hunne trouw, naarstigheid en voorzigtigheid van twintig of dertig jaren, hun zo veel dienst niet doen zou, van maar het minste misslagje te konnen dekken.

En dit is zo wel van de grooten ('t zy in Indiën, 't zy als zy in 't vaderland komen) als van de minsten, waar: behalven die veele en groote vrienden hebben; welke, schoon nog zo schuldig, 'er weten door te raken, of te maken, dat men hunne groote feilen niet zien kan.

Magt des Konings van Taroena.

Deze Koning van Taroena kan uit dat dorp, en uit Calongan, acht honderd met schild en zwaard gewapende mannen te velde brengen, zonder daar by te reekenen, de zeventig man, die hy uit het Talauts dorp Noenoesa, op 't eiland Noessa, dat ten deelen (gelyk wy onder die eilanden toonden) onder hem staat, 'er nog zou konnen byvoegen. En al zyn onderdanen hier op Taroena maaken twee duizend vier honderd en zes en tagtig zie-

len van Taroena, en drie honderd en zes en zeventig van Kalongan in 't jaar 1705 uit; behalven de zeventig man op Taroena, die hem 't dorp Noenoessa op het Talauts eiland Noessa opbrengen moet.

Ook is dit Taroena in 't gemeen de plaats daar men eerst aankomt, om dat 'er geen beter, en om dat dit wel de verzekerste plaats op dit gansch eiland is, daar men gerust ten anker komen en blyven leggen kan, om dat hier een fraaie diepe inham is: want schoon men op Taboekan ook een anker-plaats heeft, zo en is zy zo goed niet, als deze.

Onder Taroena staat ook Saban, waar over wy by 't verhandelen der Oost-zyde des eilands spreken zullen.

Het dorp Mangenitoe, en Cajoehis.

Omtrent een myl verder heeft men het dorp Mangenitoe, alwaar de oude Koning van dien naam, *Carlo Piantay*, al vry wonderlyk plagt huis te houden.

Van ouds plagt hier nog een dorp te zyn, Cajoehis genaamt, dat wel eer met Mangenitoe in een gesmolten dog door de Spanjaards zeer onbillyk van een gescheurt, en tot een byzonder ryk op zich zelven gemaakt was; dog jegenwoordig is het, al zederd de regeering van de Heer *Padbrugge* alhier, weder tot een ryk gemaakt; waar toe egter de Koning *Piantay* zeer traag en in 't jaar 1682, pas gekomen is. En schoon 'er toen nog twee Koningen, te weten de voornoemde *Piantay*, en *Martyn Takineta* (van zommige qualyk *Tahingnetan* genaamt) nog in wezen waren, zo zyn deze twee daar in op deze wyze en voorwaarden over een gekomen, dat *Piantay* het gezag, dog *Takineta* niet dan de blooten Titel van Koning voeren, en de eer-teekenen van 't Sonne-scherm, of wat dies meer is, daar toe behoorende, ook behouden, en dat die verder aan den langst levenden blyven zal; egter met dit onderscheid, dat *Takineta*, na *Piantays* dood, in alles, en dus in het volle gezag, voor zyn perzoon ook wel volgen, dog dat dit na zyn dood weêr op een van *Piantay*'s zoonen, of neven, vervallen zal.

Des zelfs Koningen beschreven.

Hier in waren ze beide wel overeengekomen; dog de uitdrukkelyke last door den Heer *Padbrugge*, als gevolmagtigden der Oostersche Provintien, Amboina, Banda, en Ternate, by zyne Instructie aan zyn vervanger in de Moluccos, den Heer landvoogd, *Jacob Lobs*, gelaten, bragt mede, dog wel te bezorgen, dat 'er geen van *Piantay*'s kinderen in dit ryk, en in de plaats van hunnen vader mogten volgen.

Deze Koning, *Carlo Piantay* was zeer hard Spaansch, zeer wankelbaar en ongestadig in al zyn doen, en behalven dat ook een volslagen Heiden, een man zonder Godsdienst in zyn gansch gedrag.

Van dat eerste had hy, pas van te voren, eer de Heer *Padbrugge* op Sangir quam, een klaar bewys gegeven, met zyn oudsten zoon met een groote Coracora naar Manilha te zenden, om van daar hulp tegen de E. Maatschappy te verzoeken. Ook was zyn zoon, schoon de Coracora tegen zyn wil, en dien der Spanjaarden, weder te rug quam, daar nevens den Tidoreschen Prins *Doeko*, om geen andere reden gebleven, of wel van de Spaanschen gehouden, dan om de zelve t'eeniger tydt tot hun voordeel, of wel (zo dit zo niet vallen wilde) ten minsten tot nadeel van de E. Maatschappy, by deze of gene valsche voorwendingen, te gebruiken. Dit kan men daar uit afnemen, om dat men den Koning *Piantay* nooit heeft konnen bewegen de minste moeite (zelf op ons aanbod) te doen, om zyn zoon weder by zich te krygen.

Hy lag ook, wegens zyn quastigen aart, gedurig dan eens met den Koning *Takineta*, dan eens met den Koning van Taboecans Goegoegoe's, of ryx-bestierders, *David Pandjalang*, en *Thomas Waela*, over hoop, 't geen aan de gemagtigden der E Maatschappy, die jaarlyx de Noorder-eilanden gaan bezoeken om de geschillen daar af te doen, zeer veel moeite gedurig gegeven heeft.

Hy was mede een van de magtigste Koningen van Sangir; maar ook een van de gevaarlykste, en geenzins van de beste reuk: want als de Heer Commissaris der Oostersche Land-voogdyen, *Dirk de Haas*, in 't jaar 1689. by zyn aanwezen op Ternate aan den Vaandrig *David Haak*, en den Provisioneel Secretaris *Pieter Alstein*, een last-brief gegeven had, na welke zy zig by het opnemen dezer Noorder eilanden, en byzonder in opzigt van dezen Koning, te gedragen hadden, zo ondervonden zy, by hun komst met het jagt Amsterdam, voor Sangir, zo volgens de getuigenis van zyne Goegoegoe's, en Babatos, of Ryks-raden, *Simon Mattalibug*, *Gabriel Tamoesora*, en *Antoni Maccapondona*, als volgens het zeggen van den schoolmeester aldaar, *Lucas Fassadus*, en meer anderen, dat hy de Engelschen en Spanjaarden, by een uitdrukkelyke bezending aan hun na Manilha, daar in geroepen had om zyn ryk aan hun over te geven, en dat hy, zo zy niet goedvinden konden daar te komen, van voornemens was derwaards de vlugt te nemen, en de E. Maatschappy af te vallen. Van deze zaak hadden de Koningen van Taroena, en Mangenitoe, *Martyn Tatandang*, en *Martyn Takineta*, ook zeer goede kennis, die derhalven aan den landvoogd in dien tyd, den heer

Quaad gedrag van Ca[rlo] Piantay en zyn dood.

Johan

Johan Kops, en zynen navolger, den heer *Korvelis van der Duin*, al veel bekommering, en van tyd tot tyd moeielykheden gegeven heeft; altyd vreezende dat de een of de ander Europeër daar, of daar omtrent verschynende, zig op den eenen of den anderen tyd eens van zyne wispelturige en oproerige luimen bedienen, en zig daar ter nederzetten mogt; het geen dan nog meer moeite voor de E. Maatschappy, en hunne bewintsluiden daar, na zig gesleept zou hebben, indien het God niet behaagt had hen in 't jaar 1694. van dien gevaarlyken man (die in October overleden was) te verlossen, waar van de voornoemde *Alstein* en *Haak*, toen juist weer zamen na de Noorder eilanden gezonden zynde, in het begin van November, by hun komst op Sjauw, het eerste berigt kregen, weshalven zy ook by een brief aan den Sergeant (toen op Mangenitoe met eenige soldaten nog leggende, maar naderhand ingetrokken) last gaven, dat de Ryks-groten de regering voor eerst maar zouden hebben waar te nemen, zonder een van zyn zonen in zyn plaats te stellen; bly zynde, dat zy hem quyt waren.

[De] Ko[ning] Ta[ki]neta [ge]schre[ve]n.

De Koning *Takineta* was van een geheel anderen aard, van een zeer goeden imborst, en daarbeneven schrander, besadigd, en van een zeer goed oordeel. Ook kon hy 't Maleits (dat daar anders zo gemeen niet is) zeer wel lezen en schryven, niet alleen in een Latynsche, maar zelf ook in een Arabische letter, en dat zo vaerdig, dat hy daar in voor een van de gaeuwste inlanders gehouden wierd.

Behalven dit alles zo oeffende hy zich ook zeer, niet alleen om 't Maleits in onze letter wel te lezen en te schryven, maar ook om zig den inhoud van het Nieuwe Testament zeer gemeen te maken, waar in hem den byzonder wel daar in geoeffende Koning van Taroena, *Martyn Tatandang*, met al zyn vermogen hielp.

Om dat nu deze Koning opregt in al zyn doen, en, voor al ook de E. Maatschappy zeer getrouw was, zo wierd hy sterk vervolgt, en van veele inlanders, die op *Piantay*'s zyde waren, belogen en belastert, weshalven 'er ook aan de volgende landvoogden belast was, wel in gedagten te houden, dat deze vorst geen vyanden, als om zyn deugd en trouw, had; waarom 'er ook bygevoegd werd de beschuldigingen tegen hem wel aan te hooren; maar de zelve altyd met die omzigtigheit en zo langzaam te behandelen, dat ze metter tyd van zelfs in rook (gelyk zy waren) verdwynen mogten, op dat deze eerlyke en vrome heer daar door geen schade lyden, en ondertusschen onder de sterke bescherming der E. Maatschappye, die hy ook waarlyk verdiende, opgroeijen, en alle zyne boosaardige vyanden verduuren mogt.

Dat de Koning van Mangenitoe ook heer van een gedeelte van het dorp Noenoessa, op 't eiland Noessa, zynde een der Talautse eilanden is, hebben wy bevorens al aangewezen, en daar by getoond, dat hem, dit dorp dertig weerbare mannen leveren moest, gelyk dit zyn ryk vier honderd en zeventig weerbare mannen geeft.

De Koning van Mangenitoe ook vorst van een deel van 't dorp Noenoessa, op 't eiland Noessa, een der Talautze eilanden.

Tot het ryk van Mangenitoe alleen behoorden in 't jaar 1709. nog veertien honderd zielen, behalven de negentig op 't eiland Noessa. Pas benoorden het dorp legt het dorpje Leang, en een weinig verder besuiden het zelve een ander, mede niet groot, en Coejong genaamd, die daar mede onder gerekent werden.

De dorpen Leang, en Koejong.

Omtrent drie mylen Suidelyker heeft men het voornaam dorp Tamacko, dat in het jaar 1682. nog onder den Koning van Sjauw stond.

Het dorp Tamako, en des zelfs manschap.

Hoe lang die vorst daar op regt gehad, of gezegt heeft te hebben, en wete ik niet; maar dit wel, dat hy 'er door de Spaansche, die voor het jaar 1680. nog op Sjauw, en 'er meesters waren, met geweld ingedrongen is; weshalven de heer Commissaris *Padbrugge* ook gelast heeft, dat men in het toekomende die genen, waar op den Koning van Sjauw zyn regt bewyzen, en met reden vesten kon, liever na Sjauw overbrengen zou, om hier door veel geschillen, daar uit ontstaande, voor te komen, daar by voegende, dat, alzo Tamacko meest uit volkeren van Saloerhan bestond, deze lieden weer na hun dorp, en de verdere na Taboecan zouden konnen gaan, om de onkosten van een schoolmeester voor de E. Maatschappy uit te winnen, daar de Heer *Padbrugge* vry naeuw op zag. Of dit in opzigt van Sjauw daar na geschied zy, en wete ik niet; maar dit wel, dat in 't jaar 1709. Tamacko nog een dorp op zig zelven, ook van een schoolmeester voorzien was, en dat 'er toen honderd en tachentig weerbare mannen, en vyf honderd acht en tachentig ingesetenen van dien waren; hoewel ik ook wete, dat 'er eenige van Tamacko weer na Saloerhan opgekraamt zyn; 't geen in dien tyd ook wel van de dorpen Manaloe, Coelor, en Coema belast, maar juist zo niet gevolgd is, aangezien ik ook op deze drie dorpjens in 't jaar 1709., volgens kerk-berigten, byzonder al mede nog schoolen en meesters vind.

Vermits zig nu ten Suiden van Tamacko niets meer van belang, dan de

hoek Tombor, nevens eenige eilanden, die wy reeds gemeld hebben, opdoen, en die af en aan den Suid-hoek leggen, zo zullen wy nu weêr van den Noord-hoek Sallimar af (daar wy de beschryving van dit eilandt Sangir aan des zelfs West-zyde begonnen) aan de andere, of de Oost-zyde des eilands, ons berigt dies aangaande vervolgen.

Sangir nu verder aan de Oost-zyde beschreven.

Het dorp Matane, en des zelfs manschap.

Het eerste dorp, dat men om dien hoek in 't Noord-Oosten ontmoet, is Matane, dat aan 't ryk van Candahar grenst. Het plagt in 't jaar 1682. nog maar een klein gehugtje te zyn, en maar tien of twaalf huisgezinnen te hebben; maar moet zedert merkelyk toegenomen wezen, vermits het in 't jaar 1705. wel vyf honderd en vyftig ingezetenen, en honderd en vyftig weerbare mannen had. Het legt zeer vermakelyk, vermids het twee takken van een beek, die uit den berg van Saban vloeit, tot zyn gebruik heeft, die 't zelve als tot een zeer aangenaam eilandje maken, waar aan omtrent honderd Klappus-boomen met hunnen lommer een fraei sieraad geven.

Limauw.

Men plagt op het verwoest Limauw een groot getal van deze boomen te hebben, dog aangezien die door de meineedige opstand dezer ingezetenen uitgeroeid, en die landeryen dus onder de E. Maatschappy gekomen zyn, zo zou 't best wezen dit Limauw, aangezien het veel goede Sagoe-boomen heeft, by een nieuwe Sabansche verpagting, te gelyk met Saban, maar met die voorwaarde, van dat de Pagter gehouden zal wezen jaarlyks daar duizend jonge Cocos, of Klappus-boompkens aan te planten, te verpagten.

En wat daar vereischt word.

Dit zou daarom te wenschelyker wezen, om het dan by verloop van tyd tegen Matane (was het mogelyk) te verruilen, en daar door veel moeielykheden met den zee-voogd *Gingang*, die eigentlyk in den bogt van Boetoewan te huis behoorende; maar door een huwelyk daar al mede ingedrongen, en niet alleen meester in dit dorp, maar zelf ook in Taboecan is, voor te komen.

Dit dorp Matane behoort tot het ryk van den Koning van Taboecan.

Onder wie dit dorp Matane staat.

Omtrent drie quart myl Suidelyker op heeft men het dorp Saban, tusschen het welke en Matane, omtrent een quartier myls van de wal, in 't Noord-Oost ten Noorden het eiland Lipang, gelyk 't eiland Caboe-Loesoe vlak tegen over Saban omtrent anderhalf myl van den wal, omtrent in het Noord-Noord-Oosten, legt.

Het dorp Saban, en de eilanden 'er by, mitsgaders onder wie dit staat.

Dit dorp Saban staat nu onder den Koning van Taroena, en heeft veel Klappus-boomen, die, zo langs strand als tegen 't gebergte op, staan; en schoon zy zich zelve vry wel voortplanten, zo zou men, by nadere verpagting van 't bosch aldaar 'er wel by konnen bedingen, dat de Pagter ook hier zodanigen getal van jonge Klappus-boomen, als men 'er oordeelde tot herstelling van nooden te zyn, jaarlyks zou moeten aanplanten.

Negri Bahroe.

Niet wel een en een quart myl van Saban heeft men een dorp, Negri Bahroe, dat is, 't Nieuw Dorp, genaamd.

Hoe veel ingezetenen hier, of op Saban zyn, kan ik niet net zeggen; maar gelyk Saban onder Taroena reeds opgebragt is, alzo zullen wy dit dorp onder Taboecan (daar 't naast onder schynt te staan) opbrengen.

Eilanden tusschen Negri Bahroe en Taboekan.

Tusschen dit Negri Bahroe, en het dorp Taboekan, daar wy ook van ouds af, een Logie plegen te hebben, en nog hebben, en daar ook anker-grond is, leggen af en aan den wal, wat Zuid-Zuid-Oost op, en op een rei (zo al meest Zuid-Oostelyker) de eilanden, Batoe, Wingko, Noessa, Toghan, en Boekit, het eerste een, het tweede een en een half, het vierde en vyfde by na twee mylen, en het tweede omtrent een half myl van den wal. Het eiland Noessa legt een weinig be-Noorden Taboekan; dog 't eiland Boekit wat buiten Noessa's Zuid-hoek vlak 'er voor.

Het dorp Taboekan.

Het dorp Taboekan is de hoofd-plaats, en zetel dezes Konings, die wel de magtigste der Sangireesche Koningen, dog wel de minste in gezag, en zeer slap in zyn regeering is. Gelyk zyn onderdaanen hier door zeer ongebonden, baldadig, ook zeer wild en woest van leven, en weerbarstig zyn, alzo heeft zyn Kapitein Laoet, of zee-voogd, *Gingang* hier veel meer dan hy te zeggen.

En des zelfs Koning beschreven.

Het is een algemeene misslag van al de Koningen, zo op deze eilanden, als op de gansche kust van Celebes, dat die vorsten 'er eere instellen, om ieder zyne onderdaanen op het zagtste te regeeren, dewyl ieder van hen by zyn volk maar een goeden naam, van dat hy een zagt en medegaande regent is, zoekt te hebben; maar deze vorst (immers die in 't jaar 1682, en lang 'er na nog, regeerde) en dit Taboekan, overtreft al de andere.

Zyn naam was, *Marcus Franciscus Lalero*, die 'er toen nog niet lang Koning geweest was. Hy was loom, en vadsig, omtrent alles by na onverschillende, uitgenomen, dat hy een groot overspeelder, en aan die zonde geheel en al overgegeven was.

Van het gedrag en den aart van dezen vorst quam in 't jaar 1685, op den eersten Januari, dit volgende berigt uit Ternate in.

By

erhaal n 't drag n Mar- s Lale- , Ko- ng van aboe- n.

By een Extract uit een Missive van den Heer *Lobs*, van den 30sten Juli van 't jaar 1684, bleek, dat *Marcus Lalero*, Koning van Taboekan, met voordagt in Ternate gekomen was, om des landvoogds aangezigt te zien.

Buiten dien was 'er onmin tusschen zyn Hoogheid, en de dogter des Koning 's van Candahar, de Princes *Lorolabo*, 't geen ook de wezentlyke oorzaak van zyn komst daar was.

Hy (*Marcus*) had nog een Broeder, *Bangkal* genaamt, gehad. En hun beider vader beloofde *Marcus*, nog klein zynde, aan de Princes, *Lorolabo*, en *Bangkal* aan zekere Princes, *Salontingo*, te geven.

Marcus nu had van jongs af al geen genegenheid voor de Princes *Lorolabo*, en was reeds zo gemeenzaam met de Princes *Salontingo*, dat zy door weder-zydze genegenheid na eenige tyd bezwangert wierd: niet tegenstaande het welke de vader die Princes aan zyn jongsten zoon, *Bangkal*, op zyn Mohhammedaans trouwen deedt.

Ondertusschen quam *Bangkal* te overlyden; waar op de eerste liefde tusschen haar en haar eerste vryer weder wortelen schoot, zo dat zy als man en vrouw leefden.

Ondertusschen ging de Candaharesche Princes mede een onbetamelyke gang, hebbende nu met den eenen, en dan met den anderen, te doen.

De Koning, *Marcus Lalero*, nu Christen zynde, en de Candaharesche Princes bitter Moorsch, zo bid hy U Ed. Hoog Agtb. ootmoedig, dit eerste gedwongen huwelyk (een Toteriha, nu t'eenemaal by de E. Maatschappy verboden) te vernietigen, en deze zyne Liefste, by welke hy al verscheide kinderen heeft, hem toe te staan, en zal hy dan eerst regt zyn Koninklyke magt in 't voorstaan van school en kerk naar behooren konnen in 't werk stellen; zeggende, zonder die Princes niet te konnen leven.

Hier op hebben wy 't gevoelen van den Eerw. D. *de Leeuw* ingenomen, die ons gezegt heeft, dat de zaak zo lag, en dat zyn Eerw: geen zwarigheid in de zelve zag; hoewel hy best oordeelde, die zaak eerst aan Uw Hoog Edelheden voor te dragen; waar mede wy (zegt de Heer *Lobs*) ons verdragen, te meer, alzo de Princes *Lorolabo* ons onlangs geschreven heeft, dat haar Hoogheid best oordeelde 't huwelyk tusschen haar, en den Koning, *Marcus Lalero* te breken, als zy malkanderen maar verstaan konden omtrent het gene *Lalero* gezegt word van haar te hebben.

let ver- oek dat aar Edel- eden yn eerste uwelyk ernieti- en en 't atste oed- euren, vilden.

Omtrent welke zake wy dan Uw Ed. Ed. spoedige bepaling en afdoening verzoeken.

Over dit geval nu wierd by de Hooge regeering het gevoelen van den Batavischen kerken-raad verzogt.

Den 22sten Januari vond de kerkenraad goed, alvorens oordeel te geven, nader opening van deze zaak aan de Heer Directeur (of Opper-bestierder van den handel der E. Maatschappy in gansch Indiën) *Antoni Hurdt*, te verzoeken.

Haar Edelheden verzogten hier over 't oordeel van den Batavischen kerkenraad.

Den 25sten der zelver maand bleek in vergadering, dat de Heer *Hurdt* zeide, geen nader licht hier omtrent te konnen geven; dog dat, zo de kerken-raad eenige zwarigheden had, men die, van hen opgegeven zynde, naar Ternate om nader opening zou moeten overzenden. Waar op dan besloten is deze Dubia, of Gravamina, aan haare Edelheden op te geven.

Die eenige vraagen doet.

1. Of *Marcus Lalero* een, of meer kinderen by de Princes *Salontingo*, voor haar huwelyk met den Prins *Bangkal*, had.

2. Of die nog leefden.

3. Of *Lalero*, na *Salontingo* bezwangert te hebben, met *Lorolabo* getrouwt is.

4. Of hy toen Moorsch, of Christen was.

5. Of dit huwelyk met, of tegen, zyn zin was.

6. Of hy *Lorolabo* bekent, en

7. Of hy van haar oit kinderen gehad, heeft.

8. Of die nog leven, of niet.

9. Of *Bangkal* met *Salontingo*, na hare bezwangering, trouwde, of niet.

10. Of hy met haar trouwde voor, of na hare verlossing.

11. Of 't zyn zin was, met haar te trouwen, of niet.

12. Of *Bangkal Salontingo* oit bekent heeft, en of zy oit kinderen hadden, en of 'er nog leven.

13. Of *Salontingo* nu Moorsch, of Christen is.

14. Zy verzogten ook het gevoelen van D. *De Leeuw*, zo als hy dat aan de Heer *Lobs* opgegeven had.

In 't jaar 1687, den 27sten Januari bleek, dat nu gezien was de verklaring van D. *De Leeuw* over de veertien poincten van den Koning van Taboekan by den kerkenraad van Batavia den 25sten Januari in 't jaar 1685 opgestelt, welke zy bevonden zeer te verschillen van die van de regeering van Ternate van den 30sten Juli in 't jaar 1684, aan haar Ed. Ed. overgezonden. En alzo hen bleek, dat *Marcus Lalero*, Koning van Taboekan, met de Princes *Lorolabo* getrouwt was, en zy beiden tot het Christendom overgegaan waren, gelyk ook zyn broeder *Bangkal*, met de *Princes Lolonsego*, hier vooren *Salontingo* genaamt, getrouwt, beide Christenen geworden waren, zo is het, dat

En na 't antwoord, daar over haar oordeel geeft.

deze *Bangkal* gestorven zynde, het zyn broeder *Marcus* t'eenemaal ongeoorloft geweest is zyn eigen vrouw, *Lorolabo*, te verstooten, en *Lolonsego*, zyn broeders weduwe, te trouwen, alzo beide die dingen in Gods woord uitdrukkelyk verboden werden.

Dit was het gevoelen des kerken-raads van Batavia over dit overspelig bedryf van den Koning, *Marcus Lalero*, die, wel verre van het naderhand te verbeteren, het in 't vervolg, gelyk wy zien zullen nog veel erger aangestelt heeft.

Wanneer de Vaandrig, *David Haak* den 23sten September in 't jaar 1688, naar Taboecan vertrok, om de geschillen tusschen hem, en de vermogende Heeren, *David Pandjalang*, en *Thomas Wäela*, zyne Goegoegoe 's, of ryx-bestierders, neder te leggen, en hen de twee reeds by hen tegen hem opgeworpene Paggers (of kleine vastigheden met Clappus-boomen omheint) te doen afbreken (dat zy ten eersten zeer gewillig deden) zo quam hem den 27sten der zelve maand, na zyn komst aldaar, al een vry slordig geval van zyne verlatene vrouw, de Princesse *Larolabo*, de zuster van den voornoemden *David Pandjalang*, en uit haar eigen mond, voor.

Verder slegt gedrag van dezen Koning.

Deze vorstin had zig by hare verschyning voor *Haak*, al eenige woorden laten ontvallen, die hem aanleiding gaven, om haar Hoogheid te vragen, waarom zyn Hoogheid, de Koning, haar gemaal, haar verlaten had.

Zy antwoordde, na eenige zugten hier op, dat de Koning besloten had, de huis-vrouw van eenen Kapitein *Robbertus*, met bewilling van dien Kapitein, en zyn vrouw, met of tegen haar Hoogheid 's zin, te verruilen, een gedoente, 't geen de Goegoegoe, haar broeder, dien vorst wel zeer ernstig, als een daad meer de beesten, dan Christenen, passende, afgeraden had; maar na welke vermaning hy niet luisterde, 't geen haar Hoogheid dan ook genoodzaakt had, om haar toevlugt tot haren broeder te nemen, die, over hare klagten geraakt, en zeer verwondert zynde, den Koning gevraagt had, of zyn zuster, die zo wel een Konings dogter, als hy een Konings zoon was, ook iets, hare geboorte, en zulk een Princesse, onbetamelyk, bedreven hadt, op 't welk hy niets ten laste van haar Hoogheid wetende voort te brengen, zo waren 'er, tusschen den Koning, en haren broeder, zeer hooge woorden hier over gerezen, te meer, alzo dit gansch werk zyn ware oorsprong alleen uit een groote verbittering van zyn Hoogheid tegen dien ryx-bestierder zelf al zedert een geruimen tyd te voren genomen had.

By dit zyn godlooos bedryf, 't geen van zeer veel opschudding aldaar geweest, en zelf ook tot op Batavia als een kerkelyke zaak (waar van wy elders breeder spreken zullen) gebragt is, was het, zo *David Pandjalang*, en deze Princes, hem klaagden, nog niet gebleven; maar hy had, deze vrouw van Kapitein *Robbertus*, volgens zyn wellustigen aart haar ten eersten al weder moede zynde, ook om hals gebragt; een zaak, waar over hy ook eenigen tyd op Ternate vast gezeten heeft, hoewel hy eindelyk, by gebrek van genoegzaam klaar bewys, daar uit weder ontslagen was.

Na dit vuil stuk nu had hy de Princes *Lorolabo* weder als zyn gemalin aangenomen; dog de zelve ook zeer qualyk gehandelt, om dat zy groote woorden over een dubbeld nieuw overspel van den Koning, eerst met de vrouw van den zeevoogd *Gingang*, en daar na weder met zyn eigen broeders vrouw, de Princes *Lolonsego* begaan, gemaakt had, welk laatste zo verre gegaan was, dat hy de laatstgemelde Princes (schoon zy nog twee kinderen by zyn broeder in het leven had) tot zyne gemalin reeds aangenomen had, en haar Hoogheid nu ten tweedemaal verstooten, 't geen dan haar genoodzaakt had, verder hare toevlugt tot den Koning van Candahar, haren vader, te nemen, alzo de Koning *Lalero* haren broeder, en alle de zynen (zonder haar Hoogheid eenigzins hier in te verschoonen) maar zogt te bederven; waarom ook haar broeder (voornamelyk op aanrading van den Sengadji van Bowan, en meer anderen, onder verscheiden valsche voorwendingen, zo hen den Prins *Pacarilla* zeide) met zyn vrouw, kinderen, en alle de zynen, eerst in 't bosch, en daar na tot den Koning van Candahar, zynen en haren vader, niet zonder bittere traanen, en uit groote vreeze voor zyn leven, gevlugt was.

Een geval, 't geen naderhand, en nog lang daar na, groote moeijelykheden gegeven heeft, en alleen genoeg is, om ons den wellustigen aart van dezen vorst te leeren kennen. En wat die elendige Koningin betreft, wy zullen haar, eer wy van dit eiland afscheiden, nog vry elendiger äan haar einde zien geraken.

Wat den, ten Taboecan, nog onder hem staan.

Behalven Taboecan staat ook Matane, nevens zes dorpen op het Talauts eiland Lirong, vyf der zelver op het eiland Karkelang, en het grootste deel van het dorp Noenoesa, op het Talauts eiland Noessa, (gelyk reeds aangemerkt is) onder hem.

Hy heeft ook lang met den Koning van Candahar, over 't vergiftigen der Taboecanze wateren geschil gehad, 't geen hy, en

en de Koning van Sjauw, hem ſterk te laſt leiden; zeggende dat daar af veel menſchen op Taboekan, en op 't eiland Sjauw, geſtorven waren; om 't welk hem nader waar te maken, zy zeiden een kiſtje in 't water gevonden te hebben, waar in verſcheide gekromde ſpellen, en krom koper-draad, nevens veel ſteentjens en beentjes, gevonden waren, op welke klare bewyzen zy beiden den Koning van Candahar den oorlog gedreigt, en hem reeds genoodzaakt hadden met zyn vrou, kinderen, en inwoonders naar den berg Aboe te vlugten, latende aan de eene zyde aan den Koning van Taboecan weten, dat hy hier aan geen ſchuld ter wereld, maar dat hy zich egter klaar gemaakt had, om hem af te wagten, zo hy luſt had om koppen te halen, of dat hy hem anders zelf zou komen bezoeken.

Deze inlanders zyn zeer bygeloovig, welk bygeloof der zelve de vermogentſten op die eilanden, en op de ganſche kuſt van Celebes, zeer tot hun voordeel weten te gebruiken, zeer ſtout iemand, dien zy maar haten, de ſchuld gevende van de wateren vergiftigt te hebben, terwyl zy nogtans dit zelf zo in der ſtilte hadden laten beſtellen. Een bedryf, waar van de overledene moeder des Konings van Sjauw by uitſtek een handje had, en onder alle de eilanders zeer berugt geweeſt is, daar het nogtans niet anders dan een liſtige ſtreek, en een behendig eigen bewerkt verdigtſel alleenlyk tot het bereiken van haar oogwit om zo een, die zy beſchuldigde, te verderven, dienende was.

Op zulk een verdigtſel, en voorwending, of op dit zetten van zo een kiſtje in het water kon nu juiſt op dien tyd zulk een ſterfte als men hier op wel vervolgens gezien had, niet volgen; maar het is zeker dat die niet anders, dan van de bedorve zwavelagtige lugt, door de dampen uit den brandenden berg Aboe zig zo wel over het land van Candahar, als over dat van Taboecan, verſpreidende, voortgekomen zy, 't geen niet alleen zelf aan ons ſcheeps-volk, wanneer dat op zulk een zwavel-dampigen tyd juiſt in de baai van Pettha lag, en zo lang als het daar met hun ſchip bleef leggen, maar in den later tyd zo klaar aan Candahar zelf, en des zelfs inwoonders (gelyk wy nader by 't ſpringen en branden van dezen berg, toonen zullen) gebleken is, dat 'er geen reden in de wereld zederd overbleef om daar aan te twyffelen, aangezien het dien Koning zelf, en zeer veel van zyn ingezetenen, het leven nog gekoſt heeft.

Ook wiſt ieder een, hoe ongezond de lugt-ſtreek van Taboecan, ja zelf ook vooral die van Mangenitoe, Taroena en Calongan was; en ſchoon men de lugt in Candahar zo vergiftigt niet bevond, dat quam daar van daan, om dat het, ſchoon digt by dien berg, egter ook vry na by dien Noord-hoek gelegen was, en dus ten eerſten door verſcheide winden gezuivert wierd. Behalven dat die damp zich ook meer naar de overkuſt, en naar het Zuiden toe, ſchynt verſpreid te hebben.

En indien men naar zulke grollen en verdigtſels van den inlander zou willen hooren, men zou 'er honderd konnen voortbrengen daar niets aan is, ſchoon zy altyd dezen of genen botterik weten op te maken, om getuigenis der waarheid tegen dezen of genen, diens verderf zy zoeken, dog zo bot te geven, dat de leugen, en het verdigtſel, ten eerſten van zelf voor den dag komt. En dit is de regte bygeloovige aart van alle deze Molukze eilanders. Zy zyn zeer bitter op malkanderen, en zommige zo loos, dat zy 'er een, dien zy niet eens meenen, beſchuldigen zullen, om het door 't beſteken van de tweeden een derden, die zy haten, op den kop te draaijen, verzekert zynde, dat die tweede 'er zig zeer wel door redden zal.

Al deze oneenigheden ſpruiten of uit hunne hoereryen, en overſpelen, of uit hunne landeryen en Sagoe-boſſchen, waar op zy zo gezet zyn, dat zy malkanderen om eenen boom, hoe gering ook, ter dood toe vervolgen zouden, gevende dien haat aan hunne kinderen, en kinds-kinderen, met de erfenis, en als een erf-goed over; ja zy oordeelen, dat zy geen zegen zouden hebben, indien zy zo of zo een, welkers over over-groot-vaders overgroot-vader den hunnen zulk een boom ontnomen had, niet ten uiterſten zogten te verderven.

Het dorp Taboecan is (behalven Taroena) het volkrykſte op dit ganſche eiland, en het had in 't jaar 1709, omtrent de twee duizend ingezetenen, en zeven honderd weêrbare mannen. *Macht van Taboecan.*

Het dorpje Pettha (dat een myl van Taboecan legt) voor by zynde zo komt men by het dorp Coema, of Bindade, dat agter een hoek omtrent drie mylen van Taboekan afgelegen is. Vlak voor 't zelve af en aan den wal, in den mond van een diepe baai, legt een klein eilandje zonder naam. *De dorpen Pettha, Coema, en meer andere hier by.*

Digt hier aan volgen twee dorpkens, Coelor (ook wel Coeloere) genaamt, voor de welke een half myl of wat meer van den wal, regt Zuiden op, eerſt het eiland Torrang, en wat verder 't eiland Batoeingko, als op een rei, legt. *Eilandekens, hier omtrent.*

De ingezetenen van dit Coema plagten een getal van drie honderd en vyftig, en

die van Coelor omtrent drie honderd en veertig zielen, en het eerſte honderd en tien, en het laatſte honderd weêrbare mannen uit te maken; en ſtaan al mede onder den Koning van Taboecan.

Het dorp Menala, al mede onder hem ſtaande, en des zelfs manſchap.

Het dorp Menala (van zommige ook wel Menalongko genaamt) legt een kleine myl verder by een baaì. Het ſtaat al mede onder dezen Koning, en had in 't jaar 1709, omtrent drie honderd en twintig ingezetenen, en honderd weêrbare mannen.

Wat verder om de Zuid legt vlak voor den wal, en zeer digt daar by, het eiland Laweſang pas voor by welkers Zuidelyken hoek omtrent een quart myl van Menala, het dorp Manna, be-Zuiden 't welke, een quart myl van de wal, en even zo verre van de Zuid-hoek van Laweſang het eiland Bing, en pas be-Ooſten het welke, zeer digt 'er aan des zelfs Ooſthoek het eiland Bellande legt, aan welkers Noord-hoek zich drie kleine eilandekens Noord-Ooſt op in een rei vertoonen.

Verdere dorpen en eilanden, onder deze Koning

Dit dorp, welkers ingezetenen ik nergens uitgedrukt gevonden heb, ſtaat al mede onder den Koning van Taboecan, gelyk ook het groot dorp Saloerhan, dat omtrent twee mylen van 't dorp Manna, en omtrent vier mylen van Menala, legt.

En zyn groote magt vertoont.

Het is ook een van de grootſte dorpen, zo van den Koning van Taboecan, als van 't ganſch eiland Sangir, vermits het in 't jaar 1709, omtrent duizend en vyf honderd ingezetenen had, en vyf honderd mannen met ſchildt en zwaard uitleveren kon.

Waar uit dan blykt, dat hy acht of negen dorpen, een duizend zes honderd en zeſtig weêrbare mannen, en vyf duizend en zeſtig zielen alleen hier op Sangir onder zich had; zonder noch eens de twaalf en half dorpen, elf honderd en negentig weêrbare mannen, en de drie duizend vyf honderd en zeventig zielen, die op de Talautze eilanden onder hem ſtonden, te rekenen, 't geen in 't geheel een magt van twee duizend acht honderd en vyftig mannen ten oorlog, en acht duizend zes honderd en dertig zielen (waarlyk al een vry groote magt) komt uit te maken.

En om de aanzienlykheid der Koningen van Taboecan nog meer te toonen, de Koning van Ternate, *Kaitjili Sibori* heeft een Taboecanſe Princes (die hy in 't jaar 1675, de Koning van Taboecan, ook weder t'huis zond) tot zyn gemalin getrouwt.

Dus ziet men, dat die Koning de meeſte landen, en volkeren, van dit eiland, en 't grootſte gedeelte van de Ooſt-zyde des zelfs, onder zyn gebied hebbende, niet alleen voor een der vermogenſte Sangireeſche vorſten, maar voor de eerſte der zelve te houden is, zo hy zyn magt maar wel wiſt te gebruiken; maar deze *Lalero* (alzo ik niet weet of hy nog leeft) was een bot, wulps, en zeer bygeloovig vorſt, die zig meer aan zyn Duivel als aan zyn Gods-dienſt gelegen liet leggen, waar van hy in 't jaar 1690, een klare preuve gaf, wanneer hy, pas voor de komſt van den gevolmagtigden, den Vaandrik *Haak*, in de maand Auguſtus aan den Duivel geoffert had, om dat een kind van hem by zyne geëgte byzit, de Princes *Lolonego*, gewonnen, krank was.

Dus verre nu hebben wy den omtrek van dit eiland beſchreven, by 't welke wy nog met een letter voegen konnen, dat het ganſch eiland Chriſten, uitgenomen Candahar, dat half Chriſten en half Moorſch is. Men heeft 'er in 't jaar 1709 een getal van elf ſchoolen, en ſchoolmeeſters gehad, van welke breeder voorſtel, en opening, ter plaatſe, daar ik van den Godsdienſt alhier handelen zal, ſtaat gegeven te werden.

Men heeft hier, en op eenige naburige eilanden, als Sjauw, Pangaſare, of Tagulanda, enz. zeer veel Kallappa of Cocosboomen, waar door deze inlanders, by genoegzame neerſtigheid, voor al, indien zy van een meulen, om de olie uit de Nooten, of Kalappa-vrugten, te perſſen, en van genoegzame Martavaanen (of groote verglaaſde potten, die drie of vier ankers nat houden) voorzien waren, in ſtaat zouden zyn een groote menigte van olie te verzamelen, en die tegen een redelyken prys, of acht kannen voor een ryxdaalder, niet alleen ten dienſte van de Molukze landvoogdy, maar zelf ook tot gerief der nabuuren, te konnen leveren.

Veel Calappus-boomen en zulke olie hier

Men vind op dit eiland ook redelyk goed timmerhout, zo om huizen, als om 'er ſchepen af te bouwen, en ook veel Sagoe-boomen, van welke 'er een groot deel op Saloerhan ſtaan, op welke de Goegoegoe *Jeronimus D'Arras* wel eenen eiſch maakt, dog zy behooren den Koning van Taboecan toe.

En redelyk goed timmerhout.

Wat nu het binnenſte van dit eiland betreft, aan de Ooſt-zyde is het van den Noord- tot den Zuid-hoek toe zeer vlak; dog aan de Weſt-zyde van het dorp Niroezenkajoe, en Candahar af al vry bergagtig, hoewel de hoogſte berg van het ganſch eiland de berg Aboe genaamt, met zyn Noord-einde voor Candahar, met zyn Zuid-einde tot voor Taroena, en met zyn ganſch lighaam zich ten grootſten deelen voor Sarab, Saroedoekel en Calongan, omtrent een, of een en een half myl landewaard in, en naar 't Ooſten toe, vertonende, zig boven alle de andere

Waar 't eiland vlak, en bergagtig is.

andere by uitſtek van verre kennen doet.

Dit is mede een vuur-berg, die zig niet alleen altyd met een pluim wat be-Zuiden zynen top vertoont, maar die in 't jaar 1711, zedert den 10den December afgryſelyk gebrand, en ook zyn brandende zwavel-ſtoffen, zo verre men die geele verw op dit eiland zelf, van den Noord-hoek af tot Taboecan, en Taroena toe, uitgedrukt ziet, met zeer doodelyke gevolgen voor alle die dorpen en der zelver ingezetenen, verſpreit heeft, waar mede hy ook klaar beveſtigt, dat men het ſterven van zo veele Taboecanders en andere inlanders, daar omtrent zig met der woon gehouden hebbende, niet aan het vergiftigen van de wateren door den Koning van Candahar; maar enkelyk aan de uitwerking van dezen berg, in 't vergiftigen van de lugt door zyne geſtadig uitdampende zwavel-ſtoffen, had toe te ſchryven.

Hoe zig dit verſchrikkelyk branden van dien berg toegedragen heeft, vinden wy breder in dit verhaal, 't geen de poſthoudende Corporaal naar Ternate over Manado gezonden heeft.

Extract uit het Taboecans dagregiſter, onder den 10den tot den 16den December dezes Jaars 1711.

„ Donderdag den 10den, 's nagts, ongevaar de klok half twee uuren, ontſtont hier een felle wind uit den Noord-Ooſten, vermengt met zwaren regen, donder, en blixem, waar op kort daar aan een aard beving volgde, waar door ik, en de poſt-houders, de Logie verlieten, en ons onder den blooten hemel begaven.

„ Kort daar aan, of wat over tweën, hoorde ik een naar geſchrei en gekerm, rondom de woning der Maatſchappy: en ſchoon het zeer donker was, zo gaf ons het weerligt klaarheit genoeg, om de menſchen, met troppen van honderden, en vyftigen, langs ſtrand de vlugt te zien nemen, zonder dat ik wiſt, wat de reden hier af was; maar even zo als ik, met die gedagten bezet was, quamen 'er zulke elendige ſlagen uit den berg, dat wy malkanderen niet koſten hooren, waar op by honderden van ſteenen volgden, die by ons nedervielen; zo dat wy verpligt waren, in huis te gaan. Daar nu komende, en agter uit ziende, zo was het als of de geheele berg, Aboe genaamt, hier op Sangir, in het Weſten van ons gelegen, niet anders als een klomp vuur was; en het ſpringen duurde tot de klokke half vier; maar de wind ging „ leggen, zo dat wy de zwavelagtige ſtoffe gewaar wierden, terwyl het kermen van de menſchen zich nog al liet hooren: want zy beeldden zich in, dat de wereld verging.

„ Door het vlugten van alle het volk, vraagde ik aan eenigen, die met vrouw, en kinderen voorby gingen, waar zy naar toe wilden, en waarom zy niet in de Negry bleven. Zy antwoordden my daar op, dat de Koning, en zyn Babatos (of raaden) al weg waren, en dat zy mede alle van Sarab af quamen, den wil hebbende, om naar den bogt van Pettha, en Matiekje, te gaan; ik liet aanſtonds vernemen, of de Koning al weg was; maar my wierdt berigt, dat hy nog t'huis was, hoewel zyn goederen, en kinderen, al weg waren.

„ Wy bleven dan in dezen nood, een gebed tot God doende, dat hy ons in 's Compagnies Logie geliefde te beſchermen, en waren in zwaren angſt, vermits wy niet anders als de dood voor oogen zagen; 't geen tot de klok vyf uuren bleef duren.

„ Ik, een poſt-houder en vier jongens beſloten eens na des Konings wooninge te gaan, en te zien, of men hem, zo hy nog niet weg mogt zyn, dan in de Negry kon doen blyven, vermits door zyn vertrek, geen levendige ziel daar toe te bewegen zou geweeſt zyn. Ik, daar komende, vond niet meer als een ouden jongen, den welken ik naar den Koning vroeg, en die my antwoordde, het niet te weten, waar op hy zo weg naar agteren liep. Een weinig daar gedraalt hebbende, verſcheen Kapitein *Boeca*, en de Kapitein Laoet, *Gingang*, die mede naar den Koning vroegen; maar die niet en quam, was hy, die eerſt tegen half zes, gewapent met een kris op zyde, agter in quam, en my zeide, zyn gevoeg gedaan te hebben.

„ Ik vraagde hem, of het volk niet in de Negry zoude te houden wezen: want naar het toeſcheen, zo brandde de berg zo veel niet, als ten drie uuren. Hy zeide, neen: want nu zal het brandend water afkomen, en daar zyn zy bang voor.

„ De Koning verzogt my dezen ogtend om zig in de wooning der Maatſchappy op te mogen houden, 't geen ik hem inwilligde. Ondertuſſchen gingen wy eens naar de kerk, en toen was het half zeven; maar konden nog niet zien, waar de dag van daan komen zouw, daar was zeer weinig volk in de zelve, waar na wy, een gebed tot God gedaan hebbende, weder naar de

„ Logie gingen, wagtende al naar den „ dag tot half agt toe, wanneer die eenig- „ zints doorbrak, maar in 't Westen „ konden zy niet zien als vuur, 't geen „ het ligt gaf; dog ten negen uuren begon „ het te stillen. De dag wierd helder, „ de brand minderde, en de wind begon „ uit den Noorden weder toe te nemen, „ waar voor wy Godt loofden, en dank- „ ten: die de brandende stoffe van deze „ Negry afleidde; en die in tegendeel „ weder naar Calongan en Taroena „ voerdde.

„ Vrydag den 11den, bleef de berg „ Aboe nog al, dog zo sterk niet, bran- „ den en vuur uit te werpen, als „ des daags voren. Daar quamen hier „ eenige menschen van de Negryen Ba- „ nawabrae, of Braë, en Matanè, „ de vlugt nemen, vermits zy het daar „ van de hitte niet konden houden. Ook „ waren op de eerst gemelde Negry, en „ in 't Bosch, al honderd en zes en der- „ tig dooden (waar onder de Princesse „ *Lorolabo*, en haar dogter, *Sarabanong* „ genaamt, was) en op de laatst-gemelde „ 'er honderd en dertig gevonden, de „ welke meest door de vuuren verslonden „ waren.

Dooden op Braë, en Matane.

„ Wat nu Candahar aanging, daar af „ wisten zy nog niets te verhalen; maar „ zeiden, daar meer vuur te zyn geval- „ len, als op een van alle de Negryen.

„ De Koning van Taboecan, mede „ hebbende laten vernemen, of 'er geen „ volk van deze Negry uit de tuinen ge- „ mist wierd, zo quamen de uitgezon- „ denen tegen den avond wederom, me- „ de brengende een verbrande menschen- „ hand, en voet, de welke zy benevens „ nog drie en twintig menschen, in de „ tuin van den Taboecansen kapitein „ *Consa* gevonden hadden, alwaar de „ huizen tot assche verbrand waren.

„ Deze tuin is ongevaar een half myl „ van de Negry, van Negri Bahroe een „ groot uur, en van Matanè drie uuren.

„ Dezen dag hebben wy over de zes „ honderd menschen getelt, die alle de „ vlugt naamen, en naar Pettha gingen.

„ Saturdag den 12den was de berg nog „ al brandende, als des daags te voren. „ In den ogtentstond quamen twee „ Taboecanders, de welke des vrydags „ naar Matane waren gegaan, om naar „ hunne vrienden te zien, die my het „ droevig nood-lot, 't geen den Koning „ van Candahar, benevens zyn onderdaa- „ nen, zo wel Christenen als Mooren, „ overkomen was, wisten te berigten; „ de welke het alle met de dood hadden „ moeten bezuuren, zonder dat 'er een „ huis, groot of klein, ja tot de boomen „ toe, was blyven staan; zynde alles „ verbrand, of tegen den grond ter neder „ geslagen, uitgezeit een klein Negrytje, „ Talawit genaamt, tusschen Matane, „ en Candahar gelegen. Daar waren om- „ trent honderd en zestig Candaharezen „ overgeschoten, en den Koning, *Sjam-* „ *sialam* hadden zy des daags te voren „ op Candahar begraven, met een zoon- „ tje van hem, dat zy in zyn armen „ hadden vinden leggen: want hy niet „ verbrand, maar door de hitte des vuurs „ verstikt, was. Het getal der dooden „ op Candahar is op gegeven, zo mans, „ vrouwen, als kinderen, twee duizend „ en dertig koppen, waar onder gere- „ kent is de school-meester, *Andries Pie-* „ *tersz.*, en de Marinjo . . . . . Daar „ waren ook gevonden vyf metale stuk- „ jes, en een ysere dreg, de welke den „ Koning van Candahar toequamen, en „ zy zogten nog naar andere vyf van een „ of twee pont bals.

Als me[...] op Can[...] dahar.

„ Tegen den avond werd my berigt, „ dat de Hhoekom van Taboecan, *Abra-* „ *ham Datholomeus*, en drie zoons van „ hem, mede op Candahar het eigen „ nood-lot aangetroffen, en het leven „ met de dood verwisselt hadden.

„ Zondag den 13den, vermits de berg „ Aboe was ophoudende met vuur te „ werpen, zond ik den zoldaaat, *Thomas* „ *Justus*, en eenige inlanders, naar de „ Negryen, Matanè, Candahar, en een „ nieuwe Negry, om te vernemen, of „ het op gisteren verhaalde ook naar „ waarheid my aangebragt was, die te- „ gen den avond wederom quamen, en „ zeiden, het zoodanig de waarheid te „ zyn, als onder de dagtekening van „ gisteren stondt aangehaalt; maar zy „ hadden onder weg meer als over de „ vier honderd menschen vinden leggen, „ alle door hitte van het vuur (na hun „ oordeel) gestikt, vermits zy niet ver- „ brand, maar gaaf van ligchaam waren; „ en het water hadden zy aan strand ko- „ kende gevonden; ja menigten, die „ hunne voeten toonden, waren door „ het water verbrand. In de Christen- „ Negry op Candahar hadden zy een „ meisje omtrent agtien maanden oud „ gevonden, 't welk tusschen twee doo- „ de ligchaamen in lag. Het was eenig- „ zints aan den arm verbrand; maar, „ menschen ziende, begon het te huilen, „ en, op zyn Sangirees, om water te „ roepen.

„ Het had ook volgens hunne gissing, „ van den 10den dezer daar al gelegen, „ en is jegenwoordig by een van zyn „ vrienden ingenomen.

„ Den Hhoekum, *Abraham Datolomeus*, „ hadden zy daar op Candahar, benevens „ zyn drie zoons, begraven.

„ Maan-

„ Maandag den 14den de berg al meer-
„ der afgenomen hebbende met branden, „ dog niet met dampen, zo quam de „ Taboekander *Gorabe*, van Mangenitoe, „ en Taroena, die my wist te berigten, „ dat op Calongan zeventig menschen „ waren verbrand, buiten de geenen, de „ welke zwaar gewond, dog nog in 't „ leven waren; en de school-meester was „ met de overgeschotene menschen naar „ Taroena gevlugt, om zich daar ter „ neder te zetten, vermits zy het op Ca- „ longan niet dorsten houden; dog op „ Taroena was het al zo elendig gestelt, „ want daar mede vier honderd en acht „ zielen door den vuure weggerukt wa- „ ren, waarom zy alle overgeschotene „ mede de vlugt naar Mangenitoe namen, „ vermits in die Negry mede wel eenige „ steenen gevallen waren, dog daar geen „ schade aan menschen, of huizen, ge- „ schied was. De Mardyker, *Bastiaan* „ *de Gratia* was eergisteren, of op den „ 12den dezer, met zyn chaloepje op „ Mangenitoe aangekomen.

„ Ik kreeg berigt, dat in de Negryen „ Saloerhan, Menala, Coelor, en Coema, „ mede geen schade, door het springen „ van den berg Aboe, aan menschen nog „ huizen, was geschied.

„ Dingsdag den 15den, komt alhier „ van de Negry Talawit, digt by Can- „ dahar gelegen, de nog in 't leven zyn- „ de *Singadji Bengoenang*, en *Kimelaha* „ *Mallasigi*, benevens in de dertig Can- „ daharesen, my verhalende, dat zy dit „ aan waren gekomen, om zich aan my „ te vertoonen, en bekent te maken, „ dat zy hunnen Koning hadden begra- „ ven, en dat zy in 't geheel, zo mans, „ en vrouwen, als kinderen, nog om- „ trent duizend sterk waren, die geene „ mede te rekenen, de welke op Saran- „ gani met den Goegoegoe *Thomas Sigoe-* „ *goe*, (die eerst daags op Sangir ver- „ wagt wierd) en met die, dewelke zo „ hier en daar verstrooit zyn, op Sangir „ geweest waren.

„ De broeder van den Koning *Sjam* „ *Sialam*, *Calabato* genaamt, woont op „ Taroena, en is, jegenwoordig met „ dien Koning naar Talawit; en d'an- „ der broeder *Salarangi* genaamt, woont „ hier op een eiland, en erneert zig met „ tuinen te maken. Deze *Sengadji* ver- „ haalde ook, dat zy het in de Negry „ Talawit nog wat gaande meenden te „ houden, om te zien, of het daar beter „ zoude werden, dat zy anders genegen „ waren hier op Taboecan, of elders, „ te gaan woonen. Hy hadde vyf stuk- „ jes van al 't geschut, ende een ysere „ dreg, onder zyn bewaring, en zoude „ zien, of hy de andere vyf mede magtig „ konde worden; maar tot het ander „ goed van den Koning zag hy geen kans, „ vermits Candahar geheel, en al tot de „ grond toe verdelgt was. Welk eerste gansch verwoest was.

„ Tegen den avond quamen hier op „ Taboecan, drie doode ligchaamen aan- „ dryven, de welke de Koning in een „ put liet gooijen, en met aarde toedekken.

„ Ook wierd my berigt, dat al de „ Valeyen hier rondom Takoekan ge- „ slooten waren, en geen water-loozing „ ter weereld hadden, en dat zy uit dien „ hoofde alle zeer bang waren, dat deze „ Negry, mede overstolpt zou worden, „ wanneer dat quam door te breeken.

„ Woensdag den 16den liet ik daar „ na vernemen door eenige inlanders, die „ my tot weder-berigt bragten, dat het „ zoodanig waarlyk gestelt was; maar „ dat zy niet verder dan een klein uurtje „ het bosch in hadden konnen gaan, „ door dien het aardryk daar rondom „ nog brandde, en het te heet was, om „ verder te gaan.

„ Donderdag den 17den, dampte de „ berg nog al even sterk, maar wierp „ geen vuur meer uit.

„ Tegen den avond vertrok 'er een „ vaartuig van hier naar Tagulanda, waar „ mede ik een klein gelei-briefje aan dien „ Koning zond, met verzoek, om een „ vaartuig tot het verder bestellen van „ den brief der Maatschappy aan het „ opper-hoofd tot Manado, den E. *Hen-* „ *drik van der Burgh*, te verzorgen. Was „ geteekend, *Andries Dulee*, onderstond: „ Gecollationeert, accordeert, Manado, „ in 's Compagnie Logie, den 11den Ja- „ nuari 1712, en geteekent, *Henrik van* „ *der Burg*.

Accordeert:

Jn̄ Bogaart.

Secretaris.

Om nu een nette schets te hebben van de magt, die deze eilanden, van welke wy tot nog toe gesproken hebben, voor den Koning van Ternatė, het zy ten oorlog, het zy wel in het geheel opbrengen konnen, zullen wy hier in een korte staat de sterkte van ieder in 't by zonder by een voegen.

Eilan-

Schets van de macht en manschap, der voornoemde eilanden, byeen getrokken, en wat zy voor den Koning van Ternate opbrengen.

Eilanden		Weerbare mannen	Zielen.
Sarangani		700	2700
De Talautze eilanden.			
't Eiland Noessa.			
Het dorp Noenoesa.			
voor Taboecan	300		
Taroena	70		1200
Mangenitoe.	30		
		400	
Het dorp Lijang voor Taboecan	80		240
Het dorp Bacassa voor *David Pandjalang*	30		100
		110	
Het eiland Karkalang voor Taboecan			
De dorpen			
Naun	30		
Boendade	90		
Gemy	30		
Bomboe	50		
Bolloedoe	40		
		240	
Voor *Wäela*			
De dorpen			
Entsje	50		
Ajen	100		
		150	
Voor Pandjalang			
De dorpen			
Machatarang	50		
Kiama	20		
		70	
Onder Tagulanda			
Het dorp Poeloetang		510	2970
Het eiland Lirong voor Taboecan			
Deze dorpen			
Lirong beneden	150		
Ringkaloen	50		
Moson / Selle	100		
Kalonga	70		
Saliloeboedoe	200		
		570	
Voor Pandjalang			
De dorpen			
Alloe	200		
Lirong boven	50		
		250	2500
Het eiland Cabroeang		300	1000
		3300	10710

Eilanden		Weerbare mannen	Zielen
Transportere		3300	10710
Op Sangir			
De dorpen			
Onder Candahar	900		
Saroedoekel	70		
		970	3000
Onder Taroena			2386
Calongan		800	376
Saban			
Mangenitoe	470		1400
Tamacko	180	650	588
Onder Taboecan de dorpen			
Matane	150		550
Negri Bahroe / Taboecan	700		2000
Coelor	100		340
Coema	110		350
Menala	100		320
Manna			1500
Saloerhan	500		
		1660	
		7380	23520

Dus zien wy by deze korte schets de sterkte van de manschap, en zielen, die de eilanden Sarangani, en de vier Talautse eilanden, Noessa, Karkelang, Lirong, en Cabroang, benevens het eiland Sangir, konnen opbrengen, en dat die te zamen zeven duizend drie hondert, en tagtig weerbare mannen, en drie en twintig duizend vyf honderd en veertig zielen uitmaken.

Wanneer nu dit eiland Sangir onder de Ternataansche kroon geraakt, of door wat Koning van Ternate dit verovert zy, blykt my nergens. Uit ons verhaal, den Godsdienst alhier betreffende, zal blyken dat dit eiland door de Portugeesche Priesters al in 't jaar 1568, en vervolgens, is bezogt geweest.

In 't jaar 1625 de 13de Maart, hebben wy het schip de Trouw daar op verloren; en ik zie uit de reizen van den zee-voogd, *Joris van Spilbergen*, dat het in 't jaar 1616 in Maert, by zyn komst in de Moluccos, al is bekent geweest.

Aangezien wy van Sangir niets meer van belang weten te zeggen, zullen wy van daar naar het eiland Sjauw overgaan.

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

B*Eschryving van 't* eiland Sjauw. Eilanden *tusschen dit, en tusschen* Sangir, Massape, *een* heilig eilandje. *En nog een ander door de* Jesuiten *wel eer ge-eigent, en veerryk gemaakt.* Eilanden, *voor 't dorp* Oeloe *leggende. 't Dorp* Pehe, *'s* Konings *hofplaats. En 't* eiland Makelehe. Sjauw *zeer* berg-agtig, *en een* vuur-berg *hier mede. Hoe groot het in den* omtrek *is. Des zelfs* dorpen, *en der zelver* macht. Vesting *hier wel eer. De* Koning *en* Grooten *hier* in 't jaar 1689. *De* Koning *van* Sjauw *is ook* Koning *van* Cabroewang, enz. *Verder bericht van de* Jesuiten *alhier, en wanneer 't* eiland *al is bekent geworden, en door den* Koning *van* Ternate *verovert. Het* eiland Pangasare, *of* Tagulanda. *Door* Koning Hair *verovert. De* dorpen *en* manschap *van dit* eilandt. *Wat op 't zelve al valt. De* zee-macht *van* Sangir, Sjauw, *en* Tagulanda. *Hoe lang* Tagulanda *al zy bekend geweest.* Eilanden *be-Westen 't zelve. Beschryving* in 't gemeen *van de* landen *van den* Koning *van* Ternate, *op de* Kust *van* Celebes *leggende.* Manado, *de* hoofd-plaats. Manschap, *en* vesting. Spanjaarden, *wel eer ook hier, dog door ons overwonnen. Wat voor dorpen onder* Manado *staan, en* manschap *der zelve. Verdere* dorpen, *en* eilanden, *hier onder staande. Al welke* landen *de* E. Maatschappy *verovert heeft.* Aart *dezer volken. Macht der* Tolken *hier wel eer. Wat hier al valt.* Lasten *dezer volkeren, die zy dragen moeten. Vergezogte* bezuiniging *van den Heer* Padbrugge *omtrent* kerkelyke *zaaken.* Aart *der volkeren dieper* landwaard *in. Die nader beschreven werden. Nevens de* Land-wegen, Swavel, *en verdere* waaren, *die men hier heeft, en goed koop bekomt. Heerlyk* ebben-hout. *Waar de* vogel-nestjens *hier vallen. Waarom een* Predikant *wel een klein voordeeltje op een bezoek of Visite zou mogen hebben.* Vogelen, *die de* Nestjens *maken.* Badjos, *een soort van volkeren alhier, nader beschreven. Beschryving van de* Kust *van* Manado in 't byzonder. *De* bocht *van* Amoera. *De uiterste* grenspaal *des* Konings *van* Boelan. *Het koninkryk van* Boelan, *en 't dorp, zo genaamt. Het dorp* Salamadonga, *en meer andere. Wonderlyke verandering van den* weg. *De* Koning *van* Boelan in 't jaar 1705 *beschreven.* Bruidschat *van* Jeronimus d'Arras, *en geschil daar over. Die van* Boelan *van een* krocodil *afkomstig. Het dorp* Auwn, *en de* eilandekens *'er by.* Weg *naar de* Mogonde. Caudipan, *een* koninkryk, *in de dorpen* Dauw, *en* Boelan itam, *verdeelt.* Reden *van deze* verdeeling. Caudipan *raakt onder den* Koning *van* Macassar. *Dog komt in 't* jaar 1669, *weder aan den* Koning *van* Ternate. *Verder bewys van ons* recht *op* Caudipan, *door den Heer* Padbrugge *aan den* Jesuit Tercottus *voorgestelt. De wreede* Princes Linkakoa, *bestierster van* Boelan itam. *Vergeefsche moeite aangewent om den* Koning *van* Sjauw *'er in te dringen. Waarom de Heer* Padbrugge *die van* Boelan itam *het* hals-recht *ontnomen, en belast heeft de* bosch-huizen *te verbranden. Noch andere bevelen door dien Heer aan zyn opvolger wegens* Koning Binangkal, *en zyn* dochter, *gegeven. Het dorp* Bwool, *en des zelfs* manschap. *Wat hier valt. Van waar des zelfs ingezetenen afkomstig zyn. De* eilanden, Middelburg, *en* Vlissingen. *Waar by een* overgang *van de eene* zee *tot de andere is, die tot* Limbotto *uitkomt, hoewel 'er nog een andere* weg *is. De* bocht *van* Tontoli, *en des zelfs* bestierders. *Groot vermogen van dit volk.* Last, *aan de* Tontoliërs *opgelegt. Het dorp* Dondo. *Een* overgang *hier na* Tomini, *en ook na* Silensak, *en* Bala-issan, *en waar die* weg *verder uitkomt.* Dampelas, *een dorp hier omtrent, en 't verdichtsel van des zelfs* goud-rivier. *Tweederlei* dorpen *van dien naam. Het dorp* Cool. Macht *der* Tontoliërs. *Het dorp* Cotta. *Hoe verre* Dondo *van* Silensak *legt. De bocht van Cajeli, wat voor by den* uit-hoek *van* Bala-issan. *Dorpen daar in, en daar omtrent gelegen, met hunne* Hoofden. Macht, *en* manschap *dezer dorpen. Verwoesting van* Cajeli *en* Tabali, *door de* Mandareezen. *Het dorp* Paloe, *en des zelfs* manschap, *mitsgaders de* dorpen, *daar onder. De* Koning *van* Paloe, *en de* aart *van zyn* land. *Wat hier al valt. De dorpen* Badi, Tocco-Boedi, Toboli, *en* Tololi. Overgang *der* Mandareezen *hier. De* manschap, *onder den* Koning *van* Ternate, *by een getrokken.*

[...]chry-[...]g van [...]land [...]uw.

HEt eiland Sjauw (van *Jarricus*, Zion, genaamt) legt middens lands meest op twee graaden en een half, styf Noorder breedte en is van Ternate dus dertig myl gelegen.

De Zuid-hoek van het eiland Sangir legt, na gissing, van Sjauw zeven en een half

half myl, dog het dorp Taroena (daar men gemeenelyk van daan schept) ruim twintig mylen.

Eilanden tusschen dit en tusschen Sangir.

Als men van Sangir na Sjauw vertrekt, zo ontmoet men, Zuidwaards op, verscheide eilandekens (by ons bevorens al gemelt) die alle woest, onbewoont en zonder eenig vee zyn, behalven een, Massape genoemt, op het welke verscheide bokken, en door een oud by-geloof omtrent dit eilandje (gelyk wy bevorens van 't eiland Caboe Loesoe dit ook toonden) hier op van tyd tot tyd gebragt zyn.

Massape, een heilig eilandje.

Die van Sjauw, en meer andere houden dit mede voor een heilig eiland, en voor een gewyde plaats, alwaar niet alleen deze en gene van het slegt volk onder den inlander, maar zelfs ook verscheide Koningen en grooten, by voorval van sware ziekten, of andere ongevallen, heul en troost gaan zoeken, met dan op dit eiland eenige levende bokken te brengen, 't geen zy oordeelen in staat te zyn om hunne ziekte voorspoedig te genezen, of hun elende te verzagten, ja die geheel weg te nemen.

En nog een ander daar by, door de Jesuiten wel eer geëigent, en veeryk gemaakt.

Buiten dit eiland is 'er bewesten Sjauw nog een, omtrent drie mylen van de wal af, waar op de Jesuiten eenige koebeesten, verkens, bokken, hoenderen, &c. gezet hebben. Dit eiland hebben deze Jesuiten, by 't veroveren van Sjauw, aan de E. Maatschappy wel klaar en duidelyk (hoewel maar by monde) geschonken, 't geen egter, uit eenige andere inzigten, en by oogluiking, aan den Koning van Sjauw gelaten wierd, die 'er ons nu en dan eens een koe-beest, of een bokje van daan zend, of de onzen dit 'er afhalen laat. Deze Koning was ook genegen twee schapen, door den landvoogd der Moluccos, de Heer *Padbrugge*, aan zyn Hoogheit geschonken, op dit eiland te doen brengen, om die daar te laten voort-teelen.

Eilanden voor 't dorp Oeloe leggende.

Aan de Oost-zyde van Sjauw, voor het dorp Oeloe, daar men een goede anker-plaats heeft, leggen de eilanden Boegiassoe, Pondang, Labeang, Massare, en Mahono, die een half rond uitmaken, en aldus een zeer ruime en beslotene baei van het Zuiden tot het Noorden aan de Oost-zyde van Sjauw vormen.

't Dorp Pehe, 's Konings hof-plaats.

Aan de West-zyde, af en aan het dorp Pehe, dat ook in 't Westen van 't eiland legt, en daar de Koning van Sjauw zyn hof houd, legt het eiland Makelehe, omtrent drie mylen in zee, alwaar het bevorens gemeld vee, tot voort-teeling nu aangequeekt word; dog daar is, zelf met geen scheeps-schuiten, dan alleen aan de West-zyde des zelfs, aan te komen.

En 't eiland Makelehe.

Dit eiland is omtrent twee mylen in 't rond, heeft een zoet en stilstaande water in 't midden, rondom het welke 't land maar met eenen soom, of dyk, loopt, dewelke met Calappus-, Pinang-, Soorsakken-, en andere diergelyke vrugtboomen, beplant is. Dit eiland Sjauw is zeer hoog en bergagtig land, 't geen zig in 't midden des lands vertoont, en daar men mede een brandende berg heeft, die geweldig brand en blaakt. Met sommige winden buldert hy vervaarlyk, werpende veel asch, zware steenen, en ook wel water uit het vuur-hol. Ja daar gaat naeulyks een dag voorby, dat men 'er niet het een, of het ander van verneemt. In de maanden January en February raast hy wel het meest, in welke hy veeltyds ronde steenen, als groote kogels, uitwerpt, die door 't gedurig opgeworpen te worden, en dan weer na beneden, in den zelven mond invallende, te rollen, als rond gedraeit schynen te zyn, 't geen men aan sommige, die 'er ook wel buiten vallen, gewaar word. Den 16. January 1712. hoorde men dat deze berg gesprongen was, diens slag men op Ternate, veertig mylen daar van daan gelegen, hoorde, en die als enkel vuur stond.

Sjauw zeer bergagtig en een vuurberg hier mede.

Dit eiland doet zig uit zee vry groot wegens dezen berg, en byna even eens als de berg, en het eiland van Ternate, op, waarom de inlanders het gewoon zyn Tenga Bawo, dat is, Hoog Land, te noemen. Het is omtrent acht mylen in het rond.

Hoe groot het in den omtrek is.

Daar zyn op dit eiland vier dorpen, Oeloe in 't Oosten, Pehe in 't Westen, Ondor en Lehe, mede aan strand leggende aan die kant.

Deszelfs dorpen en derzelver macht.

Oeloe kon in 't jaar 1705. opbrengen gewapende mannen	500.	en	1450.	zielen.	
Pehe	300.	en	1000.		
Ondor	160.	en	492.		
Lehe	110.	en	356.		
	1070.		3298.		

Aan de Oost-zyde des eilands hadden wy in 't jaar 1695. nog een sterkte, Doornenburg genaamt, waar in een Sergeant, *Leendert Henrikszoon*, lag, welke post, nevens andere, al voor eenige jaren ingetrokken is, alzo 'er nu geen andere buiten-vestingen, dan op Manado, Batsjan, Tofeho op Halamahera, en op Oebi (daar maar een Corporaal, met een man, legt) zyn.

In 't Noord-Oosten van Sjauw is ook een rif, dat tot in de baei toe al flaeuwer en flaeuwer, tot voor onze vastigheit, loopt; dog anders is dat eiland schoon.

Vestingen hier weleer.

De

De Ko-ing en rooten ier in 't ar 1689.

De Koning, die hier voor het jaar 1689. geweest is, was *Francisco Xavier* genaamt, na welkers dood hier voor eerst maar een *St. Jago Manompil* regeerde, buiten welke daar ook de Goegoegoe's, *Jeronymo d'Arras*, en *Thomas Mahonus*, de zee-voogt *Noas*, en de Hhoekom (of 's lands Richter) *Andries Backomisie*, waren.

Deze namen 't bestier daar waar, tot dat de jonge Prins *Xavier* in staat zyn mogt, om dat van hen over te nemen. Hy stont in 't jaar 1694. met de dogter van den Goegoegoe *Mahonus* te trouwen. Altoos men wenschte dat te zien. De oude Koning had veel geschillen met *Jeronymo d'Arras*.

e Ko-ng van auw is k Ko-ng van broe-ng, .

De Koning van Sjauw is ook te gelyk Koning van 't geheel Talauts eiland Cabroewang, dat hem drie honderd weerbare mannen opbrengt, en duizend inwoonders heeft. Zyn land is arm, niet, dan Calappus-nooten, Olie, en eenige Oebis, of wortelen, gevende; en, by gebrek van visch, droogen zy Haejen, dat al van hun beste kost, hoewel een slegt eeten, is. Hy zelf is ook arm. Hy plagt in vorige tyden, omtrent het jaar 1677. ook Koning van Boelan Itam te zyn: want na dat hy, en de Koning van Boelan, *Loloda* (de vader van die in 't jaar 1682. regeerde) te zamen den Koning van Caudipan, op de kust van Celebes, overwonnen, en verjaagt hadden, zo deelden zy den buit zo, dat Boelan Itam voor den Koning van Sjauw, *Franciscus Xavier*, en dat 't dorp Sjauw voor den Koning van Boelan zyn zou, alwaar de Koning van Sjauw, nevens de Spanjaarden (toen nog op Sjauw zynde) ook nog tot in het jaar 1677. meester gebleven is, in welk jaar de Heer *Padbrugge* den schranderen Jesuit, *Carolus Tercottus*, met een slinger-slag uit Boelan Itam hielp. Ook had deze Koning het als een leen van de E. Maatschappy onder zekere bepaling konnen wederkrygen, indien hy, toen 't hem geraden wierd, 'er by een smeek-schrift om verzogt hadt, 't geen hy verwaarloost heeft, en dat zedert zo aan Caudipan gebleven is. Wat deze Koning van Sjauw voor geweld in 't jaar 1676, met hulp der Spanjaarden, die van Tagulanda in Juli aangedaan heeft, zien wy hier na in 't Kerkbericht van *D. Peregrinus*.

De brandende berg, die men hier heeft, levert zeer goede swavel, hoewel niet veel, uit. Hier plagt voor het jaar 1682. een berg-schans, Maatsuiker genaamt, te leggen, in welke plaats daar na een steene vastigheit van vier en twintig voeten in 't vierkant gesticht is.

Dit Sjauw is de Portugeezen al na het jaar 1568. bekent, en door hunne Priesters bezogt geweest.

Het plagt in vorige tyden onder de Spanjaarden te staan, alwaar men in 't jaar 1675. ook twee Jesuiten, de eene van Arragon, en *Emanuel Espagnola* (die in 't dorp Ocloe woonde) en de andere van Vlaanderen, en Pater *Carlo Tercottus* genaamt (die zig in 't dorp Pehe onthield) plagt te hebben. Bevorens had daar ook eenen *Hieronymo de Crebueros*, eerst in Pehe, daar na op Tamacko, en kort 'er aan op 't eiland Talaut, of Lirong, gewoont. Men sprak daar ten dien tyde ook zeer van den Jesuit *Francisco Mides*; dog die was in 't jaar 1673. weêr na Manilha vertrokken. Wy halen hunne naamen aan, om dat zy, zo de Kerk- als Staats-zaaken, daar voorgevallen, beschreven hebben. Daarbeneven, om dat deze Pater *Espanjola* ten dien tyde veel moeite aangewend heeft, om op Talaut den Godsdienst met het swaard in te voeren, gelyk wy breeder in een Kerkbericht van den Heer *Montanus* van het jaar 1675. zullen zien.

In dit zelve jaar 1675. hadden die van Sjauw op 't eiland Banka (zo *Paulus Harkse* op zyn tocht in Maart met den Koning van Taboecan gedaan, aantekent) een Bamboesch-huisje gezet, dat haar Edelheden den 29. January in 't jaar 1676. belastten af te breken, op dat zy geenen eisch daar op mogten doen.

Uit de reis van den zee-voogd, *Joris van Spilbergen*, blykt, dat dit eiland Sjauw door de Ternatanen, met hulp der Nederlanders, in 't jaar 1616, kort voor de maand September (waarschynelyk toen mede van de Spanjaarden) al verovert en ingenomen was, zedert welke tyd het weder in de macht der Spanjaarden (die, na lang 'er van daan, en in Manilha gebleven te zyn, op aanrading van den Jesuit *Espanjola*, voorgevende daar Nagelen geplant te hebben, 'er weder quamen) geraakt is; dog het is door Koning *Amsterdam* (of *Kaytsjili Sibori*) met hulp der Nederlanders, in 't jaar 1677. in November weder ingenomen, om welke verovering dezes Konings op die van Sjauw hy zedert een vyfde Sonnescherm van Staat gevoert heeft. De Koning droeg 't aanstonds aan de E. Maatschappy op, die den Spaanschen veldpost, Rossa, met twaalf man, en zes stukken, bezette, en in 't jaar 1682. de vesting Doornenburg daar bouwde, waar van de Koning van Sjauw den zeventienden Maart den eersten steen lag, en waar op tot jaar 1696. tien soldaaten gelegen hebben, die zedert ingetrokken zyn. Schoon men hier mede vier schoolen, en

Verder bericht van de Jesuiten alhier, en wanneer 't eiland al is bekend geworden, en door de Koning van Ternate verovert.

zo veel meesters, heeft, zo staat het hier egter daarom niet een hair beter, dan met veel andere inlanders hier omtrent, met den Godsdienst.

In 't jaar 1671, de vyftiende Mey, waren de Heeren Zeventienen al van gedagten, dat men zig van Sjauw, als gezien zynde in 't kort veel Nagelen te zullen uitleveren, behoorde meester te maken.

Dit is het dat wy van 't eiland Sjauw hebben te zeggen, waar van wy geen byzonder kaartje geven; dog men ziet het in de kaart van Ternate op zyn plaats leggen.

Het eiland Pangasare, of Tagulanda.

Van Sjauw nu al Zuiden op gaande, komt men aan 't eiland Pangasare, dat meest met den naam van Tagulanda bekent is, een naam, die 't na een der dorpen, hier op gelegen, draagt; dog qualyk van *Jarricus*, Regalanda, genaamt.

Den naam van Pangasare draagt dit eiland egter niet te vergeefs: want gelyk de inlanders, volgens hun oud by-geloove, alle de eilanden niet even goed, of niet even gelukkig en ongelukkig stellen, alzo zyn zy van oudsher ook gewoon, in 't oversteken het altyd aan te gieren, en tegen hun volk, Pangasare, dat is, Schept daar aan, te zeggen, waar van het dus zyn naam bekomen heeft.

Door Koning Hair veroverd.

Uit zeker oud Maleits schrift blykt, dat Koning *Hair* dit eiland (zonder dat ik egter het nette jaar daar aangeteekent vinde) verovert, en 't aan de Ternataansche kroon gehegt heeft.

Het legt op ruim twee graaden benoorden den Evenaar, en is omtrent twee en twintig myl van Ternate, tien van Sangir, en achtien mylen van Manado gelegen, zonder dat zich hier tusschen beide eenige eilanden opdoen.

De dorpen, en manschap van dit eiland.

Het heeft twee dorpen, waar van het voornaamste Tagulanda, en 't ander Minanga genaamt is, hoewel 'er meer gehugtjens langs strand staan, niet waardig om de zelve te noemen, alzo zy door ruggen van 't gebergte, tot op 't strand loopende, maar van een gescheiden zyn. Een der zelve is Pehe genaamt.

In 't eerste houd de Koning van dit eiland (die in 't jaar 1690. eenen *Philip Antonissoon*, en in 't jaar 1676. een *Bapeas* was, zonder dat de jegenwoordige Koning kenne) zyn Hof; en, dat dit al van eenig aanzien zyn moet, blykt daar uit, alzo het in 't jaar 1705. een getal van duizent vyf hondert en negentig Zielen, en vyf honderd weerbare mannen, opbrengen konde.

Het ander dorp legt 'er drie mylen van daan, zynde zo vermogende niet als Tagulanda, gelyk het ook maar drie honderd en twintig ingezetenen, en pas honderd weerbare mannen, opbrengen kan.

Zo dat het gansch eiland Tagulanda maar duizend negen honderd en tien (dog voor de E. Maatschappy wel van de gehoorzaamste) ingezetenen heeft, en maar zes hondert weerbare mannen uitleveren kan; een bewys, dat het maar een klein Koninkje is; hoewel 'er van die zoort nog al kleener zyn.

Hier plagt ook een Corporaal te leggen, voor al om op den Koning, en de zynen, te letten, en om te beletten, dat zy elders henen trekken, en nagelen sluiken mogten.

Het schynt het beste eiland niet te zyn, alzo die inlanders al dikwils aan de Molukse Landvoogden verzogt hebben, na Amboina, of elders, te mogen verhuizen.

De Koning, en de twee Goegoegoe's, bestieren 't land volgens de gemeene lands-wyze aldaar.

Wat o… 't zelve al valt.

Hier valt ook veel Clappus-olie, vermits 'er veel Clappus-boomen zyn, zo dat zy 'er aan de E. Maatschappy meer, als 'er noodig is, tegen een tiende ryxdaalder de kan, af konnen leveren, mits dat men die hen komen afhalen, dat al de pyne waardig is, alzo Taboecan duizent, Candahar, Taroena, en Mangenitoe te zamen duizent, Sjauw vyf hondert, en Tagulanda vyf hondert kannen olie (dat te zamen drie duizent uitmaakt) opbrengen kan; behalven dat deze inlanders ook wel, zommige kalk, en andere weer houtwerken, aan de E. Maatschappy leveren.

In 't jaar 1682. zyn 'er tien duizend kannen olie door deze drie eilanden gelevert, waar mede men veel van de buuren aldaar gerieft heeft.

Dat hier ook nagelen vallen, blykt mede uit het Kerk-bericht van *D. Peregrinus*, hier na volgende.

Vermits dit nu het laatste van de Noorder eilanden is, zo zullen wy, om de macht des Konings van Ternate (en, na de verovering van zyn ryk door ons, dus ook van de E. Maatschappy) die streek uit te weeten, de weerbare manschap, en de ingezetenen van Sjauw, en Pangasare, eer wy na de kust van Celebes oversteken, by die der vorige Noorder eilanden voegen.

De weerbare manschap der vorige Noorder eilanden levert uit	7380. en	23540. Zielen.
Het eiland Sjauw	1070.	3298. dito.
Het eiland Pangasare, of Tagulanda	600.	1910. dito.
Weerbare mannen	8950.	28798. Zielen.

De

De zee hier omtrent geeft nu en dan (zo my door zeker vriend, die ze daar zelf opgeviſcht heeft, bericht is) zeer goede Amber.

In 't jaar 1676. verzogten zy op Manado hier om een Sergeant, en eenige ſoldaaten, die 'er bevorens meer gelegen hadden, dog die door den Heer *Francx* 'er van daan gelicht waren.

Men heeft hier mede twee ſchoolen, en zo veel meeſters, en door de naarſtigheit des Konings hier, ſtond het 'er met den Godsdienſt, al van oudsher af, vry beter, dan wel op de eilanden Sangir en Sjauw, om dat hier geen Mooren zyn, en om dat de Koning, en zyn onderzaten betoonen van een zeer goeden imborſt, en doorgaans zeer ieverig te wezen, behalven dat zy ook den roem hebben, van zeer goede zee-lieden, en dat wel by uitſtek, te zyn, waar van zy, en hunne voor-ouders, nu en dan al zeer lofwaardige preuven, wanneer deze of gene vaartuigen in nood van te vergaan waren, zo manmoedig gegeven hebben, dat men de behoudenis van de zelve en van veler levens, enkelyk aan hunne ſtoute zeekunde, met veel voorzichtigheit en overleg gepaart, heeft moeten toeſchryven. Een zaak, die wy hier, als zeer opmerkenswaardig, aanhalen, om dat men dit anders zeer ſelden by de inlanders vind, die, behalven dat hunne vaartuigen doorgaans zeer ſlecht, en ganſch niet in ſtaat zyn om de zee te konnen wederſtaan, ook gemeenelyk, als de nood aan den man, of als 'er een ſtorm opkomt, zeer verlegen ſtaan, en, om zich door ſwemmen te redden, maar ten eerſten in zee ſpringen, latende 't vaartuig op genade van weder en wind henen dryven.

Deze drie Noorder eilanden, Sangir, Sjauw, en Tagulanda, of Pangaſare, zyn ook gewoon op order van den Moluksſen landvoogt, en by tyden van oorlog, tot het uitmaken van een Moſſel-vloot, deze navolgende Coracoras en manſchap 'er toe, ieder Koning, of dorp, na advenant, op te brengen.

zee- cht.

gir, uw, Tagu- da.

	Correcorren.	Mannen 'er toe.
op Sangir.		
Taboecan . .	6	300
Taroena, en Calongan	4	200
Candahar . . .	3	150
Mangenitoe . . .	3	150
Sjauw.		
Pehe	4	200
Oeloe	2	100
Togulanda.		
Tagulanda / Minanga . . .	3	150
	25	1250

Dit zou nog al een fraei vlootje, en een redelyke manſchap, zonder dat men van dit eiland byna eenig volk miſt, of 't zien kan, uitmaken, waren het maar ſoldaten; maar zyn zy niet goed, om eenen aanval te doen, zy zyn deugdelyk goed om te gaan moes-koppen in het boſch, als de Hollanders de baan eerſt klaar gemaakt hebben, en om alles, wat van den vyand op het veld ſtaat, te verderven, en hen daar door in onze handen zo veel te eer te doen vallen.

Ook plagten zy, voor de komſt van den Heer *Padbrugge* in de Moluccos, ſtoute zee-rovers te zyn, 't geen hen na die tyd belet is. Wanneer dit eiland Tagulanda onder de kroon van Ternate geraakt, of door wat Koning het 'er onder gebragt is, is my onbekend. Maar het is al mede den Portugeezen, voor al zedert het jaar 1606, bekent geweeſt, gelyk dit nader in de Kerk-zaken, ten tyden der Portugeezen, hier na te zien is. Hoe lang Tagulanda al zy bekend geweeſt.

Beweſten het eiland Pangaſare heeft men twee kleine eilanden, het een Roang, en het ander Paſſigi, genaamt, waar van het eerſte redelyk hoog, dog 't ander laag, en vlak land is. Eilanden beweſten 't zelve.

Van het laatſte ſtrekt zig een groot rif naar het Ooſten uit, 't geen egter niet belet, dat men, zelf met een groot ſchip, tuſſchen beide die eilanden door loopen kan.

Wat verder als 't eiland Tagulanda, en byna tuſſchen 't zelve en 't eiland Banca, legt het eiland Biaroe, beſtaande meeſt uit eenige gebrokene eilandekens, die onbewoont zyn, gelyk ook de verdere eilanden tot den vaſten wal van Celebes toe, die de ſtraat Banca uitmaken.

De naamen dezer eilanden zyn Banca, en Taliſſe, welk eerſte de ſtraat tuſſchen Banca, en den Noord-hoek van Celebes, maakt. Taliſſe legt wat Weſtelyker als Banca.

Ten Zuid-Ooſten van het zelve heeft men ook, wat buiten den Celebiſchen wal, de drie eilandekens Waſſi, of de Yſer-eilandekens, dog van die van Manado, op de kuſt van Celebes gelegen, Ganga, May-in, en Piſo genaamt, ten Zuiden der welke ook het eilandje, Oud Manado legt, welke drie laatſte Zuid-Ooſt uit op een rei zodanig leggen, dat men 't eiland May-in eerſt wel drie mylen beweſten Ganga (dat regt Zuiden van Taliſſe legt) ſtellen moet.

Tuſſchen Piſo, en Oud Manado is, wat nader na de wal toe, nog een eilandje zonder naam, en wat Weſt ten Zuiden van Piſo legt al een fraei groot rif alleen in zee, en ook nog een klein eilandje zonder naam ten Zuiden van Ganga pas.

 Ten

Ten Oosten van den Noord-hoek van Celebes heeft men nog een eiland dat al vry lang, dog smal, en Lembe genaamt is, dat ook de vry naeuwe straat Lembe maakt, welke naeuheit door een rif aan des zelfs Oost-zyde, en meest in 't midden gelegen, door eenige steile brokken veroorzaakt, hoewel daar door egter geenzins belet word, dat men 'er door werpen kan; 't geen men het gansche jaar door doet.

Beschryving in 't gemeen van de landen van den Koning van Ternate, op de kust van Celebes leggende.

Nu gaan wy van het eiland Tagulanda na de Celebische kust over steken, daar ons beweften des zelfs Noord-hoek Manado eerst voorkomt.

Zyn naam heeft het van 't voornoemde, en nu onbewoont eilandje, Oud Manado, dat 'er omtrent West ten Noorden eenige mylen aflegt.

Manado, de hoofdplaats.

Men heeft van Tagulanda agtien of twintig, en van Ternate (niet dertig, gelyk 'er in de Kaart staat, maar) omtrent veertig mylen van nooden, om daar na toe te scheppen. Het legt in een fraeije groote Baei wat binnen den eersten graad benoorden de Linie, en aan de West-zyde van den smallen hoek des eilands Celebes in het Noorden, of eigentlykst in het Noord-Westen, van welke Noord-Wester dikke hoek een klein rifje Zuiden en Zuid-Oost op, langs de wal, tot aan de Noorder rivier van Manado, en dan wat verder weer beginnende, voorby de zelve tot voor Manado, en dan weer pas voorby de Zuider rivier, alzo voor tot aan den Zuid-hoek van die Baei, loopt.

En des zelfs manschap en vesting.

Op 't eiland Oud Manado plagten in oude tyden de Manadosche volkeren, wel drie honderd weerbare mannen, en duizend ingezetenen, sterk, zich zelven te onthouden; dog hunne langdurige oorlogen met de Koningen van Boelan (die over dat gansch geweft van Celebes aan die kant als oppervorsten leefden) groote twist onder malkanderen, gebrek van water, en sware overlast van de Aapen, en Meer-katten aldaar, die al hun gesaei bedorven, en hunne boomvrugten geduurig zodanig wegstalen, dat zy byna geen voedsel behielden, hebben hen eindelyk genoodzaakt zich onder de magt van dien vorst, en na de Celebische wal te begeven, alwaar zy in 't jaar 1682. in 't geheel niet boven de veertig zielen sterk waren; 't geen metter tyd zeer toegenomen is, alzo Manado in 't jaar 1705. alleen vier honderd en negen en negentig Christenen uitleverde. Hier plagt een houte sterkte te wezen, de Nederlandse Vastigheit genaamt, en onder de Heer *Hustaart*, in 't jaar 1655. gesticht, dog naderhant onder de Heer *Francx*, in 't jaar 1673, in een steene Fortresse, Amsterdam genaamt, verandert, en in 't jaar 1703. door den Sergeant *Henri Duchielsz.* buiten order met een steene ring-muur omtrokken, daar 'er te voren maar een open Pagger was, waar op hunne Edelheden in 't jaar 1704, den achtsten February, hun ongenoegen betoont hebben; hoewel die is blyven staan. Deze steene vastigheit wort van de inlander onderhouden, en dit is het Hoofd-comptoir van alle de dorpen, op de kust van Celebes gelegen, alwaar ook zomtyts een Militair, dog meest, altoos nu een onderkoopman, als hoofd van dit gansch geweft, nevens een Sergeant, en acht en twintig post-houders, (waar onder vyf of zes Corporaals plegen te loopen) gemeenlyk zyn verblyf heeft. Des zelfs wooning is de inlander al mede verpligt in staat te houden, en van de nodige verbetering te voorzien, gelyk dat in 't gemeen ten lasten van den inlander op veel buiten-plaatsen ook in andere landvoogdyen is. In vorige tyden plagten de Spanjaarden hier al mede te huisvesten, waar van het Spanjaards-gat, op de Noord-West hoek vlak in 't Westen van den zelven gelegen, nog een overblyfzel is, maar zedert het jaar 1660. dat de Heer landvoogt, *Simon Cos*, hen daar ging verneftelen, en hen met het jagt Molucco, en de Chaloep de Diamant tot Amoera toe bezoeken quam, zo zyn deze volkeren, die den Boelanschen Koning, en dwingelant verworpen, en zig aan de Spanjaards overgegeven hadden, te gelyk van de Spanjaarden zo wel, als van den Koning van Boelan, verlost, onder een zagter regering geraakt, en dus (hoe men het ook neemt) 't zy als onderdanen van den Koning van Boelan (dien wy naderhant in 't jaar 1677. met Koning *Amsterdam* volkomen overwonnen hebben) 't zy als onderdanen der Spanjaarden (die wy 'er toen van daan dreven) onze wettige onderdanen geworden zyn; hoewel het zekerste, en 't waarschynelykst is, dat al deze volkeren, onderdanen van den Koning van Boelan geweest, en hy door ons, na hunnen algemeenen opstant op die kust tegen den Koning van Ternate, overwonnen zynde, zy ook als onderdaanen van dien Koning, en niet op zich zelven, moeten aangemerkt worden; gelyk de eerwaarde Heer *Montanus* in zeker, anderzins al vry net Kerk-bericht doet, die deze Manadische volken daar als een byzonder landstreek op zig zelven, en buiten Boelan, beschryft, waar in zyn Eerwaarde na de kennis, die men 'er in dien tyd van had, zeer wel daar af geschreven, hoewel men naderhand, by netter berigten daar van, beter geleert, en klaar ge-

Spanja[...] den w[...] eer oo[...] hier.

Dogd[...] ons ov[...] wonne[...]

gezien heeft, dat zy tot den Koning van Boelan behoort, en het ook altyd met hem, ſchoon wy dat niet wiſten, gehouden hebben.

atvoor rpen der anado an.

Onder dit opperhoofd van Manado plegen in 't jaar 1682, en vervolgens, al veel plaatſen, en volkeren te ſtaan. De naaſte berg-boeren daar aan maken met het zelve dit getal van dorpen, en manſchap, uit.

man- ap der ve.

Aris heeft tot zyn ingezetenen	100
Clabbat	70
Bantik	70
Manado volgens vorige opgave	40
Clabbat, om hoog . .	60
Tondáno	700
Cacas	300
Tonſea	70
Rambocan	50
Laoebang	250
Tompáſſo	70
Tombatsjan	80
Romon	60
Ton-kiboet, om hoog, en om laag	700
Tomberiere . . .	400
Tontelette	80
Tomon / Cormasje { een buurt . .	800
Zeronſon	70
Caſcaſſe	100
Weerbare mannen.	3990

rdere pen eilan- , hier ler nde.

Men ziet hier uit, dat die volkeren omtrent de vier duizend weerbare mannen, volgens hun eigen opgave, opbrengen konnen; dog zo men dit eens wat naeuwkeurig onderzoekt, zo geloove ik, dat men 'er wel acht duizend vinden, en dat dan 't getal der zielen (dat nu op twaalf duizend ruim uitkomt) wel op vier en twintig duizent uitkomen zou. En behalven dezelve ſtaat nog een groot getal van andere dorpen, ryken, en volkeren, die wy vervolgens al mede opnoemen, en beſchryven zullen, onder dit zelve opperhoofd.

Deze zyn, de ganſche bogt van Amoera, Boelan, Ajon, of Auwn, Caudipan, Bwool, Tontoli, Silenſak, Balaiſſan, Damphalas, Dondo, de groote bogt van Cajeli (diens Koning over drie en twintig Koninkjens, of dorp-Heeren heerſcht) Paloe (dat zeſtien dorpkens onder zig heeft, en een heerlyk land is) Tabali, Taboli, de bogt van Tomini, Dolago, Parigi, Tololi, Tinday, of Tind-Ake, Limbo, Saoeſſoe, Sawacca, Poſſo, Mattapango, Ampana, Belet, Tominimini, Tominiteleboeje, Paloe-Saboea, Paoeſſo, 't eiland Tajom, Pondang, Tomelatte, Boento, Bocongo, Limbotte, Gorontale, Balanga's, Caſtricoms-baey in de Sukkelaars-hoek, Boetalage genaamt, de Togias, of Schildpads-eilanden, de eilanden Bangay (tot welke 'er wel honderd behooren) Gape, Saboeboe, Balante, Mandone, de bogt van Tamboeko, Tometano, Rompo, To-Olo, To-londe, Boleentena, Tamboeko zelfs, waar op dan nog 't eiland Pantsjano (over Boeton) volgt, en met veel anderen 't Slot van 't bewind dezes Opperhoofds komt te maken, over alle deze landen, die te voren onder den Koning van Ternate ſtonden; dog zedert zynen opſtand onder de E. Maatſchappy geraakt zyn.

Alle welke landen de E. Maatſchappy verovert heeft.

De Manaders, ſchoon nu Chriſtenen, zyn zeer booze menſchen, waarom 'er zeer naeuw op dient gelet te werden. In voorgaande tyden plegen de tolken (daar men zig, noodshalven, van bedienen moeſt, om dat men anders met deze volkeren niet kon te regte geraken) hier een groot vermogen, en al deze inlanders, ja zelfs de Opperhoofden van Manado, onder dwang te hebben. Zy wiſten die Opperhoofden hier of daar door by een ſluik-handel (daar een voordeeltje op zat) eerſt in de knip, en zo verre, te krygen, dat zy zich wel wagten moeſten iets van hun, zo zy al iet, dat niet wel was, hooren mogten, te zeggen. By den inlander nu wiſten zy zig byzonder aangenaam te maken, met hen deze of gene groote Titels, die hen wagt- of dienſt-vry maakten, en hen van 't gemeen arbeiden bevrydde, te beſtellen, waar voor zy dan van de zelve eenige geſchenken genoten, die hen metter tyd zeer vet, en magtig maakten.

Den aard dezer volken.

Magt der tolken hier wel eer.

Van deze is men nu (als men maar wil) ontſlagen, aangezien 'er nu genoeg van ons eigen volk zyn, de welke die taal verſtaan, behalven dat zy ook wel de voornaamſte oorzaak geweeſt zyn, dat den handel van het Caret, of Schildpadshoorn, en van de vogel-neſtjens, zo lang een mors-handel van byzondere lieden, en voor al van de Opperhoofden van Manado, geweeſt is, terwyl 'er voor de E. Maatſchappy niet, dan ſchilfers, en vodden, overſchoten.

Ook valt in dit Manado's geweſt veel ryſt, die van oudsher maar vyf ryxdaalders 't laſt gold, dog naderhant tot zeven en een halve ryxdaalder verhoogt is, dat haar Edelheden den veertienden January 1671. goedkeurden by hun ſchryvens.

Wat hier al valt.

Deze volkeren, en wel byzonder die van Datahan, Paſſan, Saccan, en Tonſaban moeten (na dat zy onder ons gebragt zyn) altyt ook twee mannen ieder ten dienſt van het Opperhooft, om tot de zaken der E. Maatſchappy, buiten haare

haare kosten, te konnen gebruikt worden, daar bestellen, en boven dien jaarlyks nog een goed gedeelte planken tot de gemeene werken leveren, behalven nog andere zaken, die met hen versproken zyn, en die zy aangenomen hebben, volgens zekere voorwaarden, te bezorgen, gelyk dat omstandig in de Dag-registers van 't jaar 1678. en 1679. (voor al op den tiende January des laatsten jaars) kan nagezien worden.

Lasten dezer volkeren, die zy dragen moeten.

Kerken, en Schoolen te onderhouden (behalven de Atap, die de E. Maatschappy bezorgt, en tegen een halve ryxdaalder de honderd betaalt) staat ook tot hunnen lasten; dog niet het huis van den Predikant, of Krank-bezoeker, waar voor de E. Maatschappy zorg draagt. Wegens de kosten van 't onderhouden van het huis des Krank-bezoekers oordeelde de Commissaris en Landvoogt, de Heer *Padbrugge*, dat de Krank-bezoeker dit voortaan, voor den vrydom van 't bewoonen van dit huis, wel dragen mogt. Een wonderlyke uitgevondene bezuiniging, en een groote ontlasting voor de E. Maatschappy, die nog grooter geweest zou hebben, als hy dat den Predikant (alzo 'er evenveel billykheit in was, en zy beiden vrye wooning hadden) mede maar aangeplakt had, dat hy zekerlyk, volgens zyn naeuwen aart omtrent de kerkelyke, wel gedaan zou hebben, had hy zo wel aan den Predikant, als aan dien armen Krank-bezoeker, durver tornen: want dit zou de jaarlyksche lasten van de landvoogdy merkelyk vermindert, en hem een zeer goeden naam by hunne Hoog Edelheden gegeven hebben; maar het is te verwonderen, dat de Heeren land-voogden (waar, en hoe, zy ook zyn) gemeenelyk dat punt van bezuiniging zo sterk omtrent zeer geringe zaaken van anderen, en noit omtrent zich zelven, behartigen, daar zy nogtans de E. Maatschappy veel grooter dienst doen zouden, met verscheide groote en volslage onnoodige posten, daar zy al vry veel voor trekken, af te schaffen, daar zy egter noit aan denken; maar gemeenelyk komt al hun zuinigheit (waar in zy dan hun groot verstand betoonen) alleen uit op het besnoeien van een kleinigheit, die een Predikant, Krank-bezoeker, Schoolmeester, of ook wel een arm Boekhouder, of smal Opperhoofdje, te veel naar hunne gedagten trekt.

Ver-gezogte bezuiniging van de Heer Padbrugge omtrent kerkelyke zaken.

Aart der volkeren hier, dieper landwaart in.

Het volk landwaard in is vry beter van aart, als dat aan de stranden woont. De boeren zyn vroomer, eenvoudiger, en opregter, doordien zy weinig met vreemdelingen omgaan; de andere in tegendeel zyn, door hunnen ommegang met allerlei volken, geslepener; dog meest ten quade hellende, maar, by voorval van geschil met de Alfoerezen hier, of elders in Ternate, was de last hunner Edelheden al in 't jaar 1671. by hun schryvens van den veertienden January, van 'er zig niet mede te bemoeien. De wrevelmoedigste van deze krakkeelzugtige en ligtgeraakte inlanders (die dog in 't vuur der geschillen leven) zyn die van Ton-Dano, of anders de Waterlanders, genaamt: want Ton beteekent een volk, en Dano, water. Deze wrevel wert veel door de tolken zelf veroorzaakt, die onder deze bergboeren, om hun eigen voordeel, te veel Heeren maakten, waar uit dan onder de anderen, die het met werken te swaar hadden, twist ontstont; dog die van Ton-Sea, of de watervals-volkeren, schoon maar zeventig weerbare mannen sterk, weten hen gemakkelyk in toom te houden, en tot reden te brengen met het water aan 't naauw voor hunnen water-val maar met pallissaden op te kroppen, waar door zy al hun gezaaide, langs de boorden van hun niet wel genaakbaar binnen-water staande, en zelf hun huizen, onder water zetten, en hen volkomen dwingen konnen. Met deze Tondaners hadden wy volgens de tyding van die van 't Huis ter Haan, in 't jaar 1711 nog oorlog, dat al van 1709 geduurt had, en dat dierte in de ryst, en witte turkse boontjes op de kust van Manado gaf.

De wegen landewaard in, naar Datahan, Passan, en Saccan aan de eene, en naar Saban aan de andere zyde plagten in vorige tyden voor 't jaar 1680, veel beter, dan naderhand te wezen, vermits zy door het vervolgens springen, en opvliegen van verscheide bergen, landewaard in meest in 't midden van deze smalle streek van de Kemas of Groote Oester-Bergen af, tot geheel aan Gorontale gelegen, en meest in brandende swavel-bergen bestaande, onbruikbaar geworden zyn.

Die n… der be… schrev… word… neven… de lan… wegen… daar.

Men heeft daar van een voorname blyk in de Mogonde (een landschap, ook midden in 't land, agter Amoera, Boelan en Auwn, gelegen) gezien, alwaar een geheel streek lands met duizenden van Calappus-boomen, langs een aangenamen stroom gestaan hebbende, zoodanig 't onderste boven gekeerd is, dat de posthouders van Manado, schoon maar kort te voren dien weg gebruikt hebbende, den zelven naauwelyx, en niet dan met over een groote menigte van wortels en stammen te klimmen, wisten te vinden, verwondert zynde, dat zy de meeste Clappus-, en andre swaare boomen met de kruinen beneden, en met de wortels om hoog zagen, en in de plaats van den vorigen

rigen

rigen ſtroom hier een nieuw binnen-water vernamen.

avel
.

Dit gebergte geeft ook zeer goede en zuivre zwavel. Byzonder nogtans geeft de kuſt van Manado waſch, honig (hoewel dit laatſte zo overvloedig niet) bind-Rotang, Cadjang, Turkſe boontjens (al vry overvloedig) zeer veel Mielje, of Turkſe terw; maar voornamelyk overvloed van Padi, en ryſt, 't geen men daar by afmeten kan, vermits by zekeren brand in een dezer dorpen, Tomon genaamt, drie duizend laſten te gelyk verbrand zyn. Ook is de ryſt-maat hier vry grooter dan gemeenelyk: Want daar men gemeenelyk in Ternate vyf en zeventig pond in een maat heeft, zo heeft men hier by na acht en tachtig pond 'er in. De levens-middelen zyn hier doorgaans zeer goed koop; 't geen onder ons volk oorzaak van een vry dartel, en ongebonden leven is.

dere
ren,
men
heeft,
oed
p be-
it.

Men vint meeſt over al op de eilanden rondom dezen Noord-Ooſt-hoek tot aan de Datahans, en, verder landewaard in, omtrent de Dorpen Datahan, en Paſſan, zo grooten overvloed van Ebben-hout dat de inlanders daar af niet alleen hun meeſten huisraad; maar ook de ſtutten van hunne huizen maken.

Deze ſtutten zyn dikker, dan een man omvademen kan, en niet genomen (gelyk men wel op andere plaatzen doet,) van het hart van den Ebben-Boom, maar van den geheelen boom zelf, die daar buiten den baſt, en een weinig ſpint, niet anders dan zuiver ebben-hout uitlevert. Ja de onzen hebben in 't jaar 1660, by den optogt van den Heer *Cos*, naar Tondano, een ebben-houte vaartuig van vyftien voeten breed, en uit eenen boom uitgeholt gezien.

lyk
n-
hier.

Hunne boſſchen zyn ook vol van allerlei ſchoon en zwaar hout, en verder van een overvloed van allerlei ſchoone vrugtboomen.

Hier vallen ook al vry veel vogel-neſtjens, die een van de lekkerſte Indiſche, en zelf ook van de Hollandſche ſpyzen uitleveren. Men vind ſe meeſt omtrent 't eiland Lembe, de Datahans, en andere eilanden daar omtrent, en men plagt 'er jaarlyx wel tien of twaalf pikol van te verzamelen, het eene jaar meer, het ander jaar minder.

r de
l-
ens
val-

Dit plagt in de vorige tyden, omtrent 't jaar 1680, zo wel een byzonderen handel van 't Manado 's opper-hoofd, of van den bezoekdoenden Predikant, gelyk ook wel die van 't Caret, en van de Clappus-olie voor hen, te geven; dog in een tyd, dat de E. Maatſchappy dien handel nog aan zich niet getrokken had, 't geen meer door nyd, om dat men niet alles aan den landvoogd ten offer bragt, als wel uit noodzakelykheid van groot voordeel, voor de E. Maatſchappy, hen ontnomen, en zoo aan de E. Maatſchappy gebragt is, die het als men de onkoſten 'er aftrekt, niet veel geeft, nog geven kan, vermits al de vogel-neſtjens, en 't Caret, omtrent twintig Pikol in een jaar uitmaken konnen, daar het voor zulk een bezoekdoenden Predikant, die op zulk een togt van vier of vyf maanden veel, ja dubble onkoſten voor zig, en zyn huishouden doen moet, zonder dat hy 'er na mate van dien by na iets voor trekt, nog al iets (maar zo veel niet, als men 'er van opgegeven heeft) opbrengen kon; 't geen hy, met zoo veel moeiten, gebrek, langdurige ongemakken, en groote gevaaren op zulke togten, eerſt met zo een opperhoofd nog deelen moet, en het ook niet dan al te wel verdiende, alzoo tog een Predikant geen voordeel ter wereld, buiten zyne beſolding heeft, die wel groot ſchynt; maar met welke hy, fatzoenlyk na 's lands wys, en na zyn ſtaat levende, onmogelyk, op geen ſtukken na, toereiken kan, indien hy maar een klein huisgezin heeft, dog zo dat zwaar is, moet hy 'er veel byleggen, of in groote ſchulden geraken, waar van ik al verſcheide voorbeelden zou konnen aanwyzen: hoewel het ook waar is, dat hy, vryer zynde, 'er mede toekomen, dog niet veel over houden kan.

Waarom een Predikant wel een klein voordeeltje op een bezoek zou mogen hebben.

Kan het, zal deze of gene zeggen, een Predikant met zulk een groote ſoldye, en met zo veel buiten-voordeelen daarenboven, niet ſtellen, hoe zal 't dan een onder-koopman, een arm Aſſiſtent, of ander dienaar, doen? die al mede die zelve togten, zo wel als de Predikanten, ondernemen, en ook veel onkoſten daar op dragen moeten. Ik antwoord hier op, dat zulke bewintsluiden het eenige jaaren zeer quaad, maar ondertuſſchen hope, en, by verloop van tyd en goed gedrag, meeſt ook 't geluk hebben om naderhand bedieningen van Koopman, opperKoopman, enz. te krygen, die in een jaar of twee niet alleen alle die onkoſten goed maken, en hen in ſtaat brengen konnen (voor al, als zy Gouverneurs, of Landvoogden werden) om in zeer weinig jaaren zo veel over te winnen, dat zy als kleene Princen leven konnen (waar van ik veel voorbeelden zou konnen geven) daar een Predikant, altyd een Predikant is, en een Predikant blyft. Voorbeelden van zulke aſſiſtenten, en onder-kooplieden in 't korte zo groot en zo ryk geworden zyn 'er genoeg, als de Heer *Roſelaar* geweeſt wond-heeler, en namaals Land-voogd van Ternate, en Malacca, de Heer *Beernink* van onder-Koopman, daar na Landvoogd van Macaſſar,

caſſar, 't geen de jegenwoordige Heer landvoogd *Sipman* daar al mede van onderkoopman vervolgens geworden is. En meer andere; die ik voorby gae, en hier nu niet te pas komen, waarom ik hier dan van afſcheide.

Van de vogelen, die de neſtjens maken.

Wat de vogelen zelfs, die deze voornoemde neſtjens maken, en de ſtoffe, waar van zy die te zamen voegen, betreft, daar van zullen wy breeder ſpreeken ter plaatſe daar wy van de vogelen onder Amboina handelen.

En wat de Caret-handel betreft, en wat daar toe vereiſcht word, dat zullen wy al mede overlaten, tot dat wy van de dieren zullen handelen.

Dog van die lieden, die 't Caret hier meeſt aanbrengen, moeten wy, eer wy verder gaan, een woord zeggen.

Zy werden Badjos, of Orang Badjos, en ook wel Wadjoes, genaamt, en zyn een ſoort van viſſchers, over welke de Heer *Padbrugge* en de Predicant, *Montanus*, vry verſchillende geſchreven hebben.

Van de Badjos, een ſoort van volkeren alhier, nader beſchreven.

De laatſte beſchryft deze volkeren in zeker kerkelyk bericht van een bezoek, door zyn Eerw. in 't jaar 1675. op deze kuſt gedaan, als waren het menſchen, zonder eenigen ſchyn van Godsdienſt, wel eer van Macaſſar, Java, Bantam, en Japara, verdreven, die op zekere tyden by den anderen komende, wel zeven honderd vaartuigen, boots-gewyze van gedaante, uitmaken, in ieder van welke een byzonder huisgezin is, dat zig alleen met de viſch-vangſt erneert, en den verſchen viſch tot ſpyze, en den gedroogden als brood, gebruikt.

Hy zegt verder, dat zy ook een Koning over die ganſche ſchaare, en over dit ryk der viſſchers, hebben, waar toe zy gemeenlyk den verſtandigſten onder hen verkiezen.

Zy zyn, zegt hy, ſterk ſchreeuwende in hun ſpreken, en in hun gelaat, geſtalte, en gebaarden, zo woeſt en wild, als men zich zee-lieden zou konnen verbeelden; en hebben zulk een afkeer van 't land, of om daar op te woonen, dat zy, naar hunne inbeelding, niet lang leven zouden, indien zy zig daar op met der woon, en van dat zee-leven af, begaven.

De Heer *Padbrugge* zegt 'er zyn gevoelen op deze wyze van: Hun eerſte oorſpronk, en 't begin van dit hun ſwerven op zee, ſchynt my uit China, of Japan, herkomſtig te zyn, alwaar het viſſchers-geſlagt zeer gering geagt, en genoodzaakt is met vrouwen en kinderen, altyd in vaartuigen te woonen, en voor al in Japan, alwaar ze zelf by ſtorm en onweder, daar in moeten blyven, met die vryheid alleen, van hunne vaartuigen op den wal te mogen halen.

Deze daar van hun eigen lands-volk moogelyk te hard gehandelt, of nevens anderen al mede door den overſtroomenden oorlog der Tartaaren (die geheel China veroverden) te veel gedrukt, en genegen zynde vryer te leven, hebben zig ten deelen naar deze en gene verre afgelegene eilanden, en andere ook mogelyk wel tot dit zee-leven, begeven, zonder oit tot de hunnen weder te keeren.

Die genen nu, die zig jegenwoordig omtrent Manado, Macaſſar, Borneo, de Philippines, of in Tamboeco, en daar omtrent onthouden, ſchynen my een mengelmoes van allerlei ſlag van volk te zyn, hoewel dat meeſt uit Chinezen, met hunne ydele lange, Javanen met hunne kale en uitgeplukte baarden en knevels, of Macaſſaren, met hunne uitgeveilde zwarte glimmende tanden, en verder uit Baliers, Maleyers, enz. beſtaat, van welke 'er veele nu nog op land woonen.

Het is waar, dat zy nu en dan in 't ſpreken wel ſterk ſchreeuwen; maar dit doen zy dan voornamelyk, als zy Arak gedronken hebben. „ Verſcheide der „ zelve, verre van daar van zo woeſt en „ wild te zyn, als hen de Heer *Montanus* „ beſchryft, zyn my (zegt zyn Ed:) „ voorgekomen, die met hunne heuſche „ begroetingen, en betamelyke buiging „ van hun ligchaam op zyn Hollands, „ genoegzaam toonden, by Nederlanders „ gewoont, of verkeert te hebben, waar „ uit ik oordeele, dat 'er ſlaven, van „ hunne meeſters weggeloopen, zig al „ mede ondergemengt zullen hebben, die „ ook, als men wat ſterk op hen lette, „ niet lang by my ſtand hielden, vreezende gekent te werden, en in ongemak te zullen geraken.

„ Hun Godsdienſt ſchynt wat van 't „ Chineeſch bygeloof, en ook vry wat „ van het Mohhammedaanſche, te hebben, vermits zy van geen beelden weten, die nogtans by de Chinezen zo „ gemeen zyn. Ook moet men uit hunne Vaſten, en Heilige dagen, oordeelen, dat zy meeſt Mohhammedaanſch, „ en alzo niet minder, als lieden zonder „ ſchyn van ware of valſche Gods-dienſt, „ zyn.

„ Dat nu deze zwervers op zekeren „ tyd, en op een en de zelve jaaren (gelyk zy voorgeven) hier of daar by „ eenig onbewoont eiland by een verzamelen, geloove ik niet, en veel minder, dat zy dan zeven honderd vaartuigen by een zouden brengen: want „ zedert dat de Heer *Montanus* in 't jaar „ 1675 daar, by zyn bezoek op Celebes, „ drie en dartig vaartuigen by een ontmoete, heb ik maar dat zelve getal,

„ van

„ van Cajeli, en Tabali, tot aan Manado „ toe verſpreid zynde, nu zeven jaren „ aan een gevonden. Dat ook ieder huis- „ gezin juiſt een vaartuig zou beſlaan, „ heb ik niet altyd, hoewel meeſt, waar „ bevonden, en 'er ook wel zommige „ gezien, daar meer huisgezinnen, dan „ een in waren, en wel weder andere, „ daarin zig geen een huishouden op deed, „ zommige enkel uit vrouwen, andere „ enkel uit mannen beſtaande.

„ Hunne vaartuigen, die zy ook meeſt „ zelf, of andere omtrent deze kuſt laten „ maken, of koopen, zyn hegt en ſterk, „ en de vrouwen weten die al zo wel, als „ de mannen, te beſtieren, en 'er mede „ tuſſchen de reven in, als zee-heldin- „ nen, te gaan leggen, dat zy gemak- „ kelyk konnen doen, alzo de vaartui- „ gen onder, en in 't midden, vlak, en „ met een effen kiel, zyn; dog zy ſte- „ ken voor aan den boeg, daar zy reizen, „ meer uit. Zy zeilen meeſt; dog weeten „ ook zeer vaardig met de riemen door „ een zware ſtorting van zee henen te „ zetten, en dus over de reven henen te „ geraken, daar zy uitdrukkelyk gaan „ leggen, op dat men niet by hen zou „ konnen komen; en ook, om dat zy „ daar hun beſte vangſt van zee-koejen, „ en ſchild-padden doen, alzo die ge- „ woon zyn meeſt op de reven, of op „ de revige witte ſtranden zich te hou- „ den; van welke ik nog dit aanhalen „ moet, dat die Badjos ons die Doejongs, „ of zee-koejen, noit met hun hoofden, „ maar altyd de bloote rompen vertoo- „ nen, en by ons brengen; zonder dat „ ik weet, om wat reden zy dit doen, „ of wat verborgenheid daar in ſteekt.

„ Dat zy meeſt van hunne viſch-vangſt „ leven, is waar; dog niet alle, en niet „ altyd, alzo 'er ook zyn, die zo wel „ Sagoe, ryſt, enz. als de ſtrand- en „ berg-lieden eten, konnende de witſte „ en beſte, zo wel als zy, voor zich „ verkiezen; waar toe zy dan, op plaat- „ zen, daar rykelyk Saguweer valt, „ zynde, wel eens helder Saguweer, „ dagen aan een, weten toe te drinken, „ het overſchot, van 't geene zy van hun „ Caret gemaakt hebben, aan kleeden, „ en noodigen mond-koſt, beſtedende.

„ Indien zy omtrent eenige wal ko- „ men, by welkers ingezetenen zy weten „ niet al te wel te ſtaan, zo gaan zy by „ eenige onbewoonde eilanden, daar „ nogtans Sagoe en Saguweer genoeg „ valt, voor eenigen tyd, tot dat die „ van hunne viſch-vangſt aankomt, leg- „ gen.

„ Zy zyn geenzins zo woeſt, of on- „ geſtuimig van aart, als de Heer *Mon- „ tanus* zegt; maar in tegendeel nedrig, „ ſtil, opregt, getrouw, zonder iemant „ te misdoen, ten ware dan, dat anderen „ hen eerſt aantaſtten, 't geen wel van „ zommigen op de kuſt van Celebes „ geſchiet, en waar over ook wel open- „ bare ſtraf geoeffent is.

„ Ook werden zy nu en dan wel van „ deze en gene OrangKaja's en land- „ heeren van deze en gene eilanden, en „ de reven daar omtrent, geplaagt, die „ wel geern eenige ſchatting van hen „ trekken wilden, die zy altyd juiſt zo „ gemakkelyk niet geven; behalven dat „ zommige inlanders deze viſſchers ook „ wel aantaſten en hen maar dood ſlaan, „ enkelyk maar om in 't geel, of rood, „ te mogen gekleed gaan.

„ Sy plagten van ouds geen wapenen, „ dan maar een goed ſtuk-hout, te heb- „ ben; dog de nood heeft hen geleerd, „ zig metter tyd al mede van ſchild en „ zwaard, mitsgaders werp-ſpiezen, te „ verzien; vermits zy by alle andere, „ uitgenomen by de onzen op deze Noord- „ Celebiſche kuſt, meeſt gehaat zyn, „ voornamelyk daarom, om dat zy, zeer „ gaauw in de viſch-vangſt zynde, den „ meeſten viſch (die 'er niet al te veel is) „ voor hun neus weg haalen.

„ Hun taal is eene onbekende, die zy „ zelfs onder malkanderen, even als die „ der Heidenen, of Gáeuw-dieven in ons „ land, bedagt, en vaſtgeſtelt hebben.

„ By veel voorvallen doen zy de E. „ Maatſchappy hier grooten dienſt, met „ haar nu en dan van deze en gene loo- „ pende gerugten en voorvallen, langs „ deze kuſt tydig berigt te geven, als „ mede om brieven ſpoedig te beſtellen, „ en ook wel van ons volk over te voeren.

„ Dat zy zo ſterk voor de dood, indien „ zy zig op 't land quamen te erneren, „ vrezen, daar af blykt het tegendeel op „ Tamboeco, daar men 'er een ganſch „ dorp af, op een hoog bergje aan zee, „ vind, en die daar zeer wel aarden kon- „ nen, weshalven ik niet alleen geloove, „ dat, zo men het onderzogt, 'er hier „ of daar wel meer dorpen af zouden te „ vinden zyn, en dat zy ook alle, al „ zo wel op 't land, als op de zee, aar- „ den zouden.

Dit is het, dat de Heer *Padbrugge* van deze Badjo 's ter neder ſtelt.

Het verſchil, dat die Heer, met den Heer *Montanus*, hier over heeft, is zeer licht te beſliſſen, en ik geloove, dat die Heer in zyne ſtelling daarom gelyk heeft, om dat zyn Ed: gelegenheid gehad, en die gemaakt heeft, om de zaaken van dit volk wat naaukeuriger te onderzoeken, dan wel de Heer *Montanus*, of gedaan heeft, of mogelyk heeft konnen doen, aangezien zyn Eerw: het zyne daar af

waarſchynelyk maar op berigten van anderen, en in een tyd, dat deze viſſchers nog zo heel bekent niet waren, heeft ter nedergeſtelt, om dat zyn tyd, en de wyde uitgeſtrektheid van zyn kerkelyk bezoek, hem niet toegelaten heeft zo veel tyd tot het onderzoeken van byzondere andere zaaken, als daar veel tyd toe vereiſcht werd, te beſteden; dat een bezoekend landvoogd veel gemakkelyker, en beter, als een Predikant, doen kan, om dat zyn ganſche togt daar toe gerigt is, om ook alle byzonderheden te onderzoeken, by welke de E. Maatſchappy voordeel, of nadeel, zou konnen hebben.

Beſchryving van de kuſt van Manado in 't byzonder.

Nu zullen wy voortgaan met de kuſt van Manado wat nader te beſchryven, en voor af zeggen, dat omtrent twee mylen beweſten Manado, onder den eerſten hoek, een zeer goede anker-plaats, en ook goed water, is, van welk eerſte de ſchepen zich van October tot Februari met veel voordeel bedienen konnen, om zig dan voor een Weſten, Weſt-Noord-Weſten, of Noord-Weſten-wind daar te bergen, aangezien die dan voor Manado een botten lagerwal maken, en die van Februari tot April toe ook al vry ſterk doorkoelen, in welken tyd het beſt is, in de ſtraat Banca, of in het moordenaarsgat, met een ſchip te gaan leggen.

De bogt van Amoera.

Omtrent zes mylen Zuid-Weſt op van dezen eerſten hoek is de bogt van Amoera, daar men volkomen in kan loopen, die goeden anker grond heeft, en vry wel tegen alle winden beſchut legt. Hy is wel vyf mylen diep; dog men moet zig voor den Ooſt-hoek wagten, van den welken een breed rif al vry verre in zee ſtrekt. Over dit dorp Amoera en valt niet veel te zeggen, dan alleen, dat hier de naaſte weg naar Ton-Saban, en dat dit ook de uiterſte grens, en als een ſcheidspaal tuſſchen den Koning van Boelan, en zyne wel eer onderhoorige Manadiſche berg-boeren, is, waarom men het ook wel mede onder Manado rekenen mag.

De uiterſte grens-plaats des Konings van Boelan.

De Manadeſche berg-boeren zyn over deze plaats in het algemeen zo jaloers, dat zy van ouds her af al, nog aan den Koning van Boelan, nog aan iemand van zyn geſlagt toeſtaan willen, daar een dorp te maken, uit vreeze van weder zyn ſlaven te zullen worden; hoewel zy nogtans aan den zelven, en zyne ingezetenen, toeſtaan daar, als zynde hun wettig land, te zaeijen, te maeijen, te planten, Sagoe te halen, Saguweer te tyfferen, en veel andere zaken te komen verrigten; zynde dit een groote en zeer vrugtbare, dog onbewoonde, land-ſtreek.

Omtrent tien mylen beweſten Amoera (hoewel het op vier en twintig mylen ſcheppens van Manado gerekent word) ontmoet men de hoofd-plaats van 't koninkryk Boelan, welk dorp zig aan een ſchoone en vry ſterk afwaterende rievier vertoont, in welke het in het Noorder-Moeſſon niet al te zeker te leggen is.

Het Koninkryk van Boelan, en 't dorp, zo genaamt.

Deze rievier heeft twee takken, waar van de hoofd-tak uit het Zuiden, of uit het gebergte van Mogonde, en de andere uit het Weſten, of uit het gebergte van Dommoegoe, komt, die omtrent een myl van ſtrand te zamen vloeijen, en zo in zee ſtorten.

Onder dezen Koning (die in 't jaar 1689 *Laloda* genaamt was, en een broeder, den Prince *Maccarompius* genaamt, had) ſtaan ook die van Mogonde, die wel vier duizend zielen ſterk zyn, hoewel 'er de Koning van Boelan pas negen honderd af, van die langs de rug van 't gebergte Salamadonga woonen, tot zyn wil heeft; 't geen naderhand egter vry gebetert is, na dat de ouden Koning van Mogonde, zyn ryk in 't jaar 1689 aan zyn zoon, den Chriſten-Prince, *Jacobus Manoppo*, overgaf.

Het dorp Salamadonga, en meer andere.

Dit dorp Salamadonga, dat al vry groot plag te zyn, en een dag gaans landewaart in lag, is door den Heer *Padbrugge*, wanneer zyn Ed: gedurende den oorlog, en by den mede-opſtand dezer Noord-Celebiſche volkeren, met het ſchip Middelburg voor Boelan lag, al mede verbrant.

De andere Mogonders woonen midden in 't land in 't gebergte van Mogonde, wel twintig mylen, en meer by kleine gehugten, van den anderen verſpreid, 't geen hen te zwakker, en 't werk, om hen te vermeeſteren, te gemakkelyker maakt.

Ten Ooſten grenzen zy aan de dorpen van Poenot Saccan, en in het Weſten en Zuiden aan 't gebergte van Andagiele, zodanig, dat zy in 't Noorden tuſſchen Caudipan, en in 't Zuiden van 't land tuſſchen de Boelangers inkomen; en is deze landſtreek al in 't jaar 1660, ten tyde van de Heer *Cos*, bekend geweeſt, en naderhand onder den Heer *van Voorſt* nader onderzogt, in welkers tyd twee van onze Poſthouders, *Jan de Vrees*, en *Jan Blaeuw*, zederd tot Sergeant, en Corporaal gevordert (dat zy in 't jaar 1682 nog waren) niet tegenſtaande den berg daar geſprongen, en zo wel de weg (door duizenden van omgekeerde boomen bedekt) als ook de rievier, niet meer te vinden was, met zeer veel moeite door een anderen weg, van den kant van Boelan (daar hen hun reisgezel, de voornoemde Koning van Mogonde, met eenigen der zynen, lafhertig verliet) in Mogonde gekomen zyn, alwaar zy uit eerbied, en ſchrik voor onze Natie, zeer wel in verſcheide hen daar ontmoetende

Wonderlyke verandering van de weg hier.

tende

tende gehugten ontfangen wierden.

In 't jaar 1705, waren 'er in Boelan honderd en twee en vyftig Christenen, dog hoe veel Heidenen, of andere, is my onbekent.

De Koning van Boelan in 't jaar 1705 beschreven. De voornoemde Koning, *Laloda*, was een vuil-gierig Prins, en zyn broeder, de Prins *Maccarompius* weer zeer onbeschei-den en boos, maar ook loos 'er tegen; welke laatste daarom altyd de zyde der Spanjaarden hield, om dat hy daar door den Koning, zynen broeder, nog eens hoopte te dwingen, om hem zyne erfénis, die hy hem door zyne gierigheid onthield, uit te reiken; waar over zy gestadig over hoop lagen.

Buiten dit geschil had de Koning, *Laloda*, nog een ander met den Goegoegoe van Sjauw, *Jeronimus d'Arras*.

Deze Heer in den tyd, toen de Spanjaarden nog op 't eiland Sjauw waren, genoodzaakt zyn vaderland te verlaten, en in zyn ballingschap met de dogter van den Koning *Laloda* na de Celebische wyze getrouwd zynde, was, na dat Sjauw in 't jaar 1677 door den Koning van Ternate, en de onzen, veroverd was, weder naar Sjauw, en tot zyn oude bediening aldaar, gekeert.

Aan deze dogter had deze Heer *D'Arras* tot een bruidschat deze navolgende goederen gegeven:

Bruidschat van den Koning d'Arras aan zyn bruid.

1. Goud Oor-cierzel.
1. Vrouwen-Cingel, of Heup-band met coraalen, ten deelen van glas, ten deelen van goud.
4. Arm-ringen.
1. Goud ketenken.
1. Vrouwen hals-snoer, met goude koraalen doorregen.
4. Goude stifkens, om in de ooren te steken.
1. Pinang-doos.
1. Slave.

Schoon nu Sjauw aan de onzen overgegaan, en deze Heer dus met veel agting weder naar zyn land gekeerd was, zo en wilde nogtans Koning *Laloda* aan hem zyn wettige, en volgens 's lands wyze aldus gekogte, vrouw geenzins laten volgen, onthoudende hem en zyn vrouw, en ook de gegeven bruidschat, niet anders voor reden van dit zyn doen gevende, dan, dat hy gedagt had, dat *D'Arras* daar blyven zoude, vermits hy niet gezint was zyn dogter zo ver over zee van hem te laten afgaan, en ze ook geenzins op die voorwaarde had laten met hem trouwen.

Hoe gesteld daar over. Waar tegen *D'Arras* met alle billykheid dit inbragt, dat de Koning hem of zyn vrouw, of, vermits hy hun huwelyk, door hem die te onthouden, openbaar verbrak, zyn bruidschat wederom geven moest.

Laloda zegt van geen bruidschat, maar wel van een gift, voor het aangaan des huwelyks gedaan, te weten; dog niet verpligt te zyn, hem dat weder te geven.

In welke zaak (zy zy, zo ze wil) de Koning volslagen ongelyk had, alzo volgens de openbare Plakkaten, de vrouw den man volgen moet; behalven dat 'er tusschen de twee getrouwde ook groote genegenheid was.

Die van Boelan zeggen van een Crocodil of Kayman afkomstig te zyn. Die van Boelan, van een Crocodil afkomstig.

Ten Westen van Boelan vier mylen legt het dorp Auwn, anders Ajon genaamt, alwaar op twintig en een en twintig vadem waters goede anker-grond is. Wat voorby Auwn be-Noorden op in zee heeft men zeven kleine eilandekens.

De broeder des Konings van Boelan, de Prins *Maccarompius*, plagt zig hier in Auwn met twintig of dertig huisgezinnen op te houden, hebbende zig daar van zyn broeder afgezondert, alwaar hy geerne mede een Radja tragtte te zyn. Dog 't geen de Commissaris, de Heer *Padbrugge*, niet goedkeurde. Het dorp Auwn, en de eilandekens 'er by.

Men heeft hier mede een zeer vrugtbaar land, en ook den naasten weg om na de Mogonde te gaan, van waar 'er ook wegen na de Zuid-zyde des lands, en na de Gorontaalsche binnen-zee zyn.

Het volk woont hier al vry verstrooid van den anderen, en indien zy met die van Dommoegoe een dorp te zamen konden uitmaken, zo oordeelde de Heer *Padbrugge*, dat men (hier weder een menagie op het kerkelyke) daar by een schoolmeester, en een koster, voor de E. Maatschappy zou konnen uitwinnen. Weg naar de Mogonde hier.

Wanneer men zeventien mylen verder West aan van Auwn gaat, zo komt men in het ryk van Caudipan, dat *Jarricus*, Cauripan, noemt.

Eer men zo verre komt, zo gaat men voor by twee rivieren, de eerste Canange genaamt, d'andere negen mylen van Auwn, gelyk ook wat voorby Dauw nog een rivier gelegen is. Caudipan, een koninkryk.

Dit ryk van den Koning van Caudipan is in twee deelen gedeelt, te weten in de Dorpen, Dauw, en Boelanitam. Men komt eerst aan Boelanitam, dat een etmaal scheppens ruim van Boelan, en pas voor by een rivier legt, af en aan welke zig wel een myl langs strand, en ook zo verre wel in zee, een rif vertoont. In de dorpen Dauw, en Boelanitam, verdeeld.

Het dorp Dauw vertoont zig zeer schoon, wel een myl verre langs strand, van Boelan af beginnende. Dit eerste dorp had in 't jaar 1705, omtrent vier honderd en twee en zeventig, en Dauw vier honderd

 en

en zes en tachtig naam-Christenen, zo dat de onderdanen des Konings van Caudipan doe negen honderd en acht en vyftig sterk waren.

.eden van deze verdeeling.

De oorzaak dezer verdeeling (daar het te voren maar een dorp was) is deze; om dat de oude Koning van Boelan, die Koning van Boelan en Manado, en *Laloda* genaamt was) nevens de Koning van Sjauw (alzo de eerste alleen niet vermogende genoeg was) den Koning van Caudipan, *Maurus Binangkal* genaamt, lange jaaren voor onze verovering van Sjauw, te zamen aangetast, overwonnen, en zodanig onder malkanderen gedeelt hebben, dat de Koning van Boelang voor zig het dorp Dauw, en de Koning van Sjauw, Boelanitam tot zyn deel hebben zou; voerende den Koning *Binangkal*, mitsgaders zyn moeder en broeder, gevankelyk met hen een stuk weegs heen, tot dat zy alle drie middel vonden om het na Bwool (hun geboorte-plaats) te ontvlugten.

In Boelanitam was ten dien tyde geen mannelyk oir van Koninklyken huize meer; dan alleen dat hier de Princes *Linkakoa* was, een zeer trotsche, wreede, heerschzugtige, en zeer geile vrouw.

Ondertusschen vonden deze nieuwe heeren van Caudipan goed, een huwelyk tusschen deze Princes, en den Prince, *Mau-Biling*, broeder van den Koning *Binangkal*, te smeden, gelyk zy ook metter daad deden, gevende aan dien nieuwen vorst, ieder voor zyn aandeel, magt, om dit ryk van Caudipan even als te voren, en weder in zyn geheel, te bestieren.

Dit wilde zig niet al te wel schikken, aangezien de nieuwe Koning, *Mau-biling* al te slap van aart, en dit wyf veel te moedig was, om onder zulken zagten beuling te staan, weshalven zy, ziende, dat de Koningen van Sjauw, en Boelan, na dit hun veroverd ryk niet eens meer omzagen, onder malkanderen goedvonden 't zelve zamen te deelen, volgens welke verdeeling dan *Mau-Biling* in Dauw, en de Koningin *Lingkakoa* in Boelanitam, 't gezag behield, hoewel 'er eenige van de ingezetenen waren, die, het nog met de eene, nog met de andere, houdende, goedvonden een dorpje tusschen die twee andere in op eenen Heuvel, Laga genaamt, te maken, alwaar zy op hun zelven bleven woonen.

Onderwylen stierf de Koning *Mau-Biling*, een zoontje nalatende, dat onder ons gedoopt, en *Willem* genaamt is.

Na de dood van *Mau-Biling* keerde de oude en regte Koning, *Binangkal*, met eenigen zyner vlugtelingen, van Bwool weder naar Caudipan, en wierd als Koning van Dauw aangenomen; dog dit ryk behield hy niet lang, aangezien eenigen tyd daar na de Macassaren daar omtrent verschenen zyn, en zo *Binangkal*, als de Koningin *Linkakoa*, gedwongen hebben zig voor hunnen vorst te verootmoedigen, onder den welken dit ryk ook zo lang gebleven is, tot dat de Koning van Macassar, door de Nederlandsche wapenen onder 't opper-gezag van den zee-voogd en veld-overste den Heer *Speelman* geheel overwonnen zynde, zig genoodzaakt gevonden heeft, volgens het zeventiende lid van het vrede-verbond, in 't jaar 1669 met zyn Edelheid gemaakt, ook geheel Caudipan aan den Koning van Ternate weder over te geven.

Caudipa raakt o der Ma cassars Koning

Dog komt i jaar 16 weder aan de Koning van T nate.

De Spanjaarden ondertusschen, na een vry lang agterblyven, en pas daar na van Manilha weder op Sjauw verschenen zynde, om, zo zy voorgaven na hunne Nagelen, die zy daar geplant hadden (zo zy, volgens berigt van den Jesuit, *Emanuel Espanjola*, opgaven) eens te komen zien, en by die gelegenheid nu ook hoorende, dat Caupidan weder aan de Ternataanen gekomen was, en niet meer onder Macassar stond, begonnen het oud regt van den Koning van Sjauw op Boelanitam weder op te halen, ja 'er zig zelven ook met der daad genoegzaam weder in te dringen, zonder dat 'er van onzen kant iets tegen gezegt, ik laat staan, tegen gedaan wierd, dan wanneer zy dit zelf tot geheel Caudipan uitrekken wilden, daar zig de Koning, *Binangkal* met alle reden tegen aanstelde, die daar af aan den Heer *Padbrugge* kennis gaf, welke Heer den geleerden en schranderen Jesuit, vader *Carlo Torcottus*, eer dan eenen botterik, zeer klaar begrypen deed, dat den Koning van Sjauw (hoe men het ook draaijen wilde) zyn regt op Boelan itam door 't regt des oorlogs eens verloren, en dat (de Nederlanders) door den oorlog met den Koning van Macassar, en by des zelfs geheele verovering ook een nieuw regt op gansch Caudipan gekregen hebbende, hy dan immers geen regt ter wereld meer op Boelanitam grondvesten kon; met welke zeer welgegronde redenering die Heer dezen vader, die zig op Caudipan al weder ter neder gezet had, in 't jaar 1677, zeer gemakkelyk uit Boelanitam dede verhuizen, en weder naar Sjauw trekken, vermits hy zig hier zeer onwettig weder ingedrongen had; behalven dat ook de gansche Noord-kust van Celebes, zedert haren trouwloozen opstand tegen den Koning van Ternate, onder de magt van dien Koning door onze wapenen wedergebragt, en daar door dat oud en versleten regt der Spanjaarden, of Sjauwerezen, op Boelan itam nog al meer vervallen, ja geheel vernietigd was

Verde bewys van on recht o Caudipan, d de He Padbru ge aan den Je Terco tus vo gesteld

De

De wreede Princes, Linkakoa, bestierster van Boelanitam.

De Princes *Linkakoa*, die wy te voren als een wreede vrouw beschreven hebben, regeerde hier in Boelanitam na dien tyd nog al als een dwinglandin, zodanig, dat de Heer landvoogd *Padbrugge* hunne Edelheden op Batavia in bedenken gaf, of men dit Boelanitam onder genoegzame bepaling den Koning van Sjauw (indien zyn Hoogheid by een smeek-schrift 'er om verzogt) niet weder als een leen gevoeglyk zou konnen toevoegen; dat zeer gemakkelyk zou gegaan hebben, indien de Koning van Sjauw maar eenig verzoek daar omtrent ten dien tyde gedaan had; maar vermits hy dat, uit grootsheid, of op hope van eenige andere verandering, nagelaten heeft, zo is dat zedert ook zo gebleven, zonder dat hy iets daar af te hopen heeft, alzo het belang der E. Maatschappy aldaar het nu niet toelaat.

Vergeefsche moeite aangewend, om den Koning van Sjauw 'er in te bringen.

Deze Princes *Linkakoa*, hoewel den naam van een Christinne dragende, geleek veel eer een volslagene Heidin, dit in allen deelen door haar wulps en dertel leven met verscheide jonge losbollen, niet tegenstaande zy zeer oud en jigtig was, en door by geloof bevestigende, behalven dat zy ook in 't waarzeggen en 't wigchelen uit vogel-geschrei zeer beroemt was, wetende deze konst listig tot haar oogmerk te gebruiken, gelyk zy onder dit voorgeven haren Goegoegoe, *Barmalippoe* moordadig heeft weten uit de wereld te helpen, waarom de Heer *Padbrugge* noodig geoordeeld heeft dezen naam-Christenen by placcaat het halsregt te benemen, en dit tot de regt-bank der E. Maatschappy te betrekken, om in 't toekomende zulke openbare moorden voor te komen, of te straffen; gelyk dit hun ook met der daad door zyn Ed: met veel reden onttrokken is.

Waarom de Heer Padbrugge die van Boelanitam het halsregt ontnomen, en hen belast heeft de bosch-huizen te verbranden.

Na dien tyd zyn ook alle deze inlanderen door zyn Ed: gelast voortaan niet meer zo verstroid in het Bosch, maar Dorps-gewyze, en by een, te moeten woonen, waar tegen die van Boelanitam en andere, zig wel het meest aangekant hebben, tot dat 'er last gegeven is, om alle de bosch-huizen in brand te steken.

De Koning van Dauw, *Maurits Binangkal*, hield zich wel geveinst, hem uiterlyk voor ons vertoonende, als of hy zyn bosch-huizen verlaten had, en vast nader aan strand zou komen woonen, daar wy nogtans vast berigt hadden, dat hy op zekeren zynen vlugt-berg een geheel nieuw dorp voor zich gemaakt, en dat ook met vastigheden gesterkt had, om zich in tyden van nood daar naar toe te begeven, weshalven den Heer *Lobs* by zynen last-brief aanbevolen wierdt, hem aanstonds te belasten, dit dorp binnen zes maanden af te breken, en zyn strand-dorp volkomen in staat te brengen, of dat anders, indien hy hier mede sloste, de E. Maatschappy dit zelf doen, en zyn bosch-dorp in brand steken zou, om hem te toonen, dat zy hare bevelen, ten spiegel van anderen, wist te doen uitvoeren.

Daar beneven belastte de Heer *Padbrugge* by zynen last-brief aan den voornoemden Heer, zynen opvolger ook, dat de roover, *Kimo* door Koning *Binangkal* levendig zou moeten overgeleverd worden met alle die gene, die hy van 't eiland Gapi geroofd had, of immers die 'er af nog leefden, om hem ten spiegel van anderen te straffen; daar by voegende, dat, zo hy dat aanstonds niet quam te gehoorzamen, men dan maar al hunne Coracora 's, en groote vaartuigen aan te halen, en na Manado te brengen had, zonder hen iets anders dan kleine vaartuigen voor zeven of acht man tot hun visch-vangst te laten.

Nog andere bevelen door dien Heer aan zynen opvolger wegens Koning Binangkal, en zyn dochter, gegeven.

Ook zouden zy, al gehoorzaamden zy hier in, voortaan niet meer, als drie Coracora's, en eenige groote vaartuigen mogen hebben, die dan nog altyd onder het oog van den aldaar post-houdenden Corporaal zouden moeten geplaatst, en van daar, buiten zyne kennis, niet zouden mogen vervoerd worden; 't welk, zo zy niet aanstonds naquamen, zo wierd de Heer *Lobs* gelast al hunne vaartuigen in stukken te doen slaan, hen de zee te verbieden, en hen zo door dwang te leeren gehoorzaamen, en met ons, en onzen Godsdienst (als zy doen) niet te spotten, na 't welke zy zig wel eens bedenken, andere zekerlyk zich ten eersten spiegelen, en zig mogelyk dan wel eens te binnen brengen zouden, hoe grooten dienst wy zulke ondankbare schyn-Christenen gedaan hebben, met hen van zo zware slaverny, zo van Macassar, als van haar eigen Koning, waar onder zy zo gedrukt gelegen hebben, te verlossen.

De dogter van dezen Koning, met den zee-voogd hier getrouwd, liet zig *Radja Parampoewan*, dat is Koningin, noemen, 't geen zyn Ed: mede belastte te doen beletten.

Het dorp Bwool, en deszelfs manschap.

Hier van daan nu, te weten, van Dauw, gaat men West op naar het dorp Bwool (gemeenelyk Bool, gemaks-halven, genaamt) dat omtrent twee etmaalen scheppens, of eigentlyk Oost en West dertig mylen van het dorp Dauw, in een inbogt, legt.

In de vorige tyden plagt hier een oude, verwyfde vorst te regeeren, die niet dêe, als Madat, (of Amfioen met Tabak gemengt) te rooken, waar door hy zo uitgemergeld was, dat hy wel een schim geleek.

geleek. Deze had twee zoonen, *Rodoali*, en den anderen dan eens *Salvador*, dan eens *Fernando*, genaamt, die, na dat die van Gorontalo en Limbotto in 't jaar 1680, hun dorp verwoeſt, en verbrand, veele gedood en een grooten roof van goed en menſchen naar de Lewas (een plaats, tuſſchen Caudipan en Bwool aan de Ooſt-zyde der inbogt gelegen) met zig geſleept hadden, ons eerſt om 't Chriſtengeloove, en hulp tegen de Gorontaalers verzogten, van de welke verloſt zynde, zy zogten aan de regering te komen, en de Nederlanders in hare brief van den 18. October 1680 wys te maken, dat hun vader (diens vrouw al mede Radja Parampoewan genaamt, maar dat ook al verboden wierd) in 't verwoeſten van Bwool door die van Gorontalo omgekomen was, het geene wy daar na valſch bevonden, gelyk wy toen ook gezien hebben dat hun dorp door een looze Goegoegoe, en zeker ſchrander jongeling, *Balamagile* genaamt, voornamentlyk beſtierd wierd.

Na dat men hen al mede toen zo gered, en veel van hun gevangenen verloſt had, zo heeft men naderhand hunnen wiſpelturigen aart ook al beſpeurt, en te gelyk bemerkt, dat zy nergens anders om verzogt hadden om Chriſten te worden, dan alleen, op dat wy hen van onder de ſlaverny der Gorontaalers redden zouden, 't welk zo haaſt niet gedaan was, of men heeft hen ten eerſten weder naar die van Mandar (dat Mohhammedaanen zyn) zien overhellen, aan welkers afgezanten zy zes ſlaven, en vier Coracora's (zo Koning *Binangkal* ons berigt heeft) vereert, en met welke Mandarezen zy vier Badjoſche vaartuigen afgeloopen, veel van die viſſchers gedood, en 'er wel dertig gevangen gevoerd hebben, 't geen nader diend onderzogt, en (zo de Heer *Padbrugge* aan de Heer *Lobs* in laſt liet) geſtraft te worden.

Hoe zeer nu dit dorp verwoeſt, en hoe zeer het ook by dien moord, door de Gorontaalers en Limbotters in 't voornoemt jaar daar aangeregt, in manſchap verzwakt is, zo moet het in eenige jaaren daar aan al vry weder toegenomen zyn, vermits het in 't jaar 1705 (behalven de Heidenen en Mooren daar) een duizend zes honderd en achtien Chriſtenen (ten minſten in naam) had, waarom men hier ook, al zedert eenige jaaren te voren, een ſchool-meeſter, en in vorige tyden ook een Corporaal *Jan Blaauw* genaamt, die daar om de zaken der E. Maatſchappy waar te nemen lag, plag te hebben; voor al ook, om dat hier ſchoon Lingoa- en baſtard-yſer-hout valt, waar van men aldaar, des noods, kon geriefd worden.

Wat hier valt, en van waar deze ingezete-

Die van Bwool zeggen afkomſtig te zyn van een verken, waarom zy ook noit verkens vleeſch of ſpek zullen eeten.

nen afkomſtig zyn.

Tuſſchen Caudipan, en Bwool, aan de Ooſt-zyde van den inbogt, leggen twee eilandekens, Middelburg en Vliſſingen genaamt, alwaar de beſte, en naaſte, overgang is, van de eene tot de andere zee, welke weg tot Limbotto uitkomt. Tuſſchen dit Bobane, of dezen overgang en tuſſchen Caudipan, is 'er in den naaſten inbogt nog een nader overgang, dog die moeijelyker is, en over 't gebergte van Andagiele loopt, welke weg omtrent Dommoegoe, of Attingola (dat anders ook wel Boelangas genaamt word, vermits de naam van Doemoegoe aldaar, wegens des zelfs verplaatzing van daar, uit heeft) uitkomt.

De eilanden Middelburg en Vliſſingen, waar by een overgang van de eene zee tot de andere is, die tot Limbotto uitkomt, hoewel 'er nog een andere weg is.

Uit den bogt van Bwool zeild men twintig mylen tot in dien van, en tot voor de rievier van Tontoli. De bogt zelf is vol reven; maar des niet te min heeft men 'er een goede anker-grond op acht en twintig vadem water ſtek-grond tuſſchen een eilandje zonder naam, en de rivier, wel het naaſt aan dat eilandje, en omtrent een en een half myl van den mond van die rievier.

De bogt van Tontoli, en des zelfs beſtierders.

Hier ſtond wel eer het beſtier aan drie broeders, van welke de een Koning, de ander Goegoegoe, en de derde, zee-voogd, Deâ Manempa genaamt, was. Deze lagen altyd over hoop, de twee eerſte, dat fyne Mohhammedanen waren, tegen den derden, die geerne ſpek at, en eens Saguweer 'er toe dronk, zonder zig veel aan zyn Godsdienſt te kreunen. En deze twee eerſte hebben middel weten te vinden, om den zee-voogd geheel onder dwang te krygen, met het daar toe te brengen, dat hy, na eerſt gevlucht te zyn, weder met al de zynen, en met het dorp Dondo, dat hem aanhing, by zyne broeders, dog tot zyn ongeluk gekomen is, aangezien zy de Mandarezen ingeroepen, die Dondo vernielt, veele van hen doodgeſlagen, gevangen genomen, of verſtroit, en hem dus eindelyk gedwongen hebben, geheel en al onder hen (te weten, zyne broeders) te ſtaan, die onder den ſchyn, van hem te plagen, niet anders voor hebben, dan om zig ook tegen de E. Maatſchappy aan te zetten, 't geen (in 't jaar 1681) toen al gelaſt is tegen te gaan.

Deze Tontoliërs zyn een ryk volk, die zekerlyk een andere bron dan hunne arme Sagoe, Maſſoy, Coelit-lawan, of 't weinige Caret, daar vallende, hebben, alzo men daar zeer veel goud, zilver, Tonkinze Lakwerken, Porcelynen, en meer andere Chineeſche waaren ziet, dat al te zamen veel vrugten van dezen of genen

Het groot vermogen van dit volk.

ſluik

ſluikhandel met vreemdelingen zouden konnen zyn, waarom men goedgevonden heeft daar een Corporaal te leggen, of den voornoemden *Jan Blaeuw* het opzicht tot hier mede aan te beveelen, en alle vaartuigen pas-cedullen af te vorderen, om daar uit te zien, van waar, en waar mede zy daar komen, en waar zy naar toe gaan.

Ten laſte van die van Tontoli is, dat zy alle voort-beſtellingen der E. Maatſchappy naar Bwool, en die van Bwool tot Caudipan, die weder tot Boelan, en de Boelanders tot Manado toe verzorgen, gelyk dit ook van Manado af tot Tontoli, en Paloe, toe, door alle de zelve van dorp tot dorp, dus beſtelt, en verſorgt, moet worden.

Het dorp Dondo, dat negen mylen van Tontoli legt, zou nu wel moeten volgen, dog vermits het door de Mandarezen vernielt is, zo valt hier af dit alleen, nog te zeggen, dat die van Dondo, halſterrige boeren zynde, liever altyd in 't boſch omſwerven, dan onder die van Tontoli ſtaan, willen; hoewel zy egter allengskens met vrouw en kinderen al weder komen afzakken.

Hier is ook een overgang naar Tomini, gelyk ook tot Silenſak, en Bala-iſſan, twee dorpen, die by een leggen, welke weg tot Dincoeloe, en Tolibagi (dorpen, die ook maar een myltje in den binnenboeſem van den anderen leggen) weder uitkomt; dog de zelve is korter dan de vorige van Dondo, alzo men in eenen dag daar over geraken kan, daar men tot den overgang van den anderen, die by het dorp Biga uitkomt, wel vyf dagen van nooden heeft.

Digt hier by legt Damphalas of Dampelas, een dorp, waar van men plag deze Fabel te verhalen, dat hier een goud-rivier was, dog dat als men die opvoer, om na dat goud, dat 'er in overvloed was, te zien, het dan begon te ſtormen, de aarde te beven, en de lugt zodanig met donder en blixem vervult te werden, dat de goud-zoekers bly waren, datze maar onverrigter zake wederom mogten keeren.

Dog dit is maar een liſtig voorgeven, om de weg, waar door die van Tontoli zo veel goud krygen, voor den inlander, die 'er wat aflegt, bedekt te houden; gelyk zy wel door de eene of de andere greep of door eenige zwaaren inlandſen en natuurlyken water-val, die genen, die de rievier hooger opvaren willen, door een zware water-ſtorting weten af te ſchrikken, van hooger op te varen; hoewel zy, als men 'er hen zelf na vraagt, veinzen 'er niets af te weten; zo dat het maar een verdicht zeggen is van onnooſele lieden, die verre van daar woonen, en niet begrypen konnen, hoe die van Tontoli anders aan zo veel goud zouden konnen komen.

Tweederlei dorpen van die naam.

In den mond van deze rievier van Dampelas, die al vry ſterk afloopt, leggen, omtrent een quart myl van ſtrand, twee dorpen ſchuyns over een, waar van het eene, Dampelas Maulano, en 't ander, Dampelas Tando, genaamt is, waar van twee broeders, *Oewala* en *Loloſana* genaamt, hoofden zyn.

Het dorp Cool.

In het Zuiden ten Ooſten, vier of vyf mylen van daar landewaard in gelegen, is nog een dorp, Cool genaamt, alleen uit berg-boeren beſtaande, welker Orang-Kaja, of Koning, toen *Tonlaar* genaamt, en een onderdaan van den Koning van Tontoli was.

Macht der Tontoliers.

Tontoli kan wel zes bemande Coracora's, en omtrent vier honderd man met ſchild en zwaard uitleveren, en zyn des zelfs onderdaanen omtrent twaalf honderd zielen ſterk.

Het dorp Cotta.

Men heeft agter Bala-Iſſan, landewaard in, een groot binnen-water, en niet verre van daar een dorp, Cotta genaamt.

De Weſt-hoek van dezen bogt van Tontoli, Caydang genaamt, heeft een groot rif, dat wel een myltje van het eilandje Tontoni in zee ſtrekt.

Hoe verre Dondo van Silenſak legt.

Van Dondo, of liever van dit eilandje tot Silenſak, Bala-iſſan, en Dampelas (die alle digt by een leggen) zyn elf of twaalf mylen; ook heeft men tuſſchen Dondo, en de laatſtgemelde plaatſen, de eilandekens Petti, Mapetti, Niapóeloe en Macaſſéa; van welk laatſte eiland tot Balaiſſan men geen anker-grond vind, voor en al eer men in de bogt is. Al deze eilandekens, gelyk ook die in den bogt leggen, zyn rondsomme vuil, en met reven bezet.

De uit-hoek van Balaiſſan word by de inwoonders de Duivels-hoek genaamt; mogelyk, om dat hy voor hen wat moeijelyk om 'er te komen is. Van de Zuid-Weſt-kant dezes hoek een en een half myl regt Weſt en Zuid-Weſt, of een half Zuidelyker in zee van het eilandje den Eendragt, legt dat rif, waar op in 't jaar 1671 een jagt van den Koning *Mandarſjah*, Batavia genaamt, gebleven is.

De bogt van Cajeli wat voorby de uithoek van Balaiſſan.

Deze hoek wat om, zo begint de groote bogt van Cajeli, en 't dorp van dien naam.

In 't midden van dezen bogt legt het dorp Tabali, alwaar het dorps-hoofd *Jala*, of ook wel *Reale*, genaamt, zyn verblyf houd, die over drie en twintig Koninkjens (waar onder 'er vyf van de berg-boeren zyn) het opper-bevel voert. De andere woonen daar in zeer ſchoone en vrugtbare vlaktens, waar door zy, vet en weelderig geworden, tot allerlei dertelheden, en gruwelen uitſpatten.

De naamen dezer Koningkjes en dorpen zyn deze navolgende:

Dorpen daar in, en daar omtrent gelegen, met hare hoofden.

Koningkskens of dorp-hoofden		van dorpen
1 *Toembo.*	Koningkskens of dorp-hoofden van	1 Cajeli, als 't bogt-dorp.
2 *Forelo.*		2 Lero.
3 *Gingi.*		3 Laboang.
4 *Tengelina.*		4 Wanni.
5 *Tingassie.*		5 Baja.
6 *Tondoe.*		6 Roedana.
7 *Saratoboli.*		7 Badi.
8 *Makrelinda.*		8 Kaymolove.
9 *Tambagge.*		9 Rano.
10 *Boejouw.*		10 Taïpa.
11 *Tamaroemba.*		11 Batotela.
12 *Toewija.*		12 Mambora.
13 *Sappa.*		13 Bizemaroe.
14 *Soebi.*		14 Walawantoe.
15 *Gola.*		15 Dolo.
16 *Jami-i.*		16 Sidondo.
17 *Gia.*		17 Prigi.
18 *Samoesoe.*		18 Sigi.
19 *Vi-u.*		19 Plolo.
20 *Tolla-Nambo.*		20 Tonde-Biro.
21 *Mene.*		21 Bolo-Auw.
22 *Roetoe.*		22 Pakkoeli.
23 *Pongolovoe.*		23 Lindoe.

Macht en manschap dezer dorpen.

Deze dorpen konnen te zamen drie duizend weerbare mannen, en wel negenduizend zielen, uitleveren; dog eenigen tydt geleden hebben die van Mandar eenige dorpen 'er af in de asch gelegt, en daar onder is ook Cajeli en Tabali geweest; niet tegenstaande de Adsistent *Keizer* met de Ternataanen zig daar in gesterkt had; de welke, schoon ongemoeid blyvende, egter niet had konnen beletten, dat daar alles verbrand was, en de ingezetenen naar 't bosch toegevlucht waren.

Verwoesting van Cajeli en Tabali door de Mandareezen.

Het dorp Paloe, dat in het uiterste, en als in de keel van den bogt legt, hadden zy wel mede bezet, dog moesten, door gebrek van levens-middelen, hun beleg na tien of twaalf dagen opbreken.

Het d... Paloe, en des zelfs manschap.

Dit Paloe is een zeer oproerig nest, en als de vergader-plaats van alle de Mohhmedaansche wargeesten, die van alle kanten hier naar toegezonden werden, en zig van daar alomme verspreiden om allerlei zaad van verwarring over de gansche kust te zaaijen, en daar door hier de E. Maatschappy, daar zy maar konnen, bedektelyk moeite te veroorzaaken.

Het kan omtrent duizend man ten oorlog, en wel drie duizend zielen uitleveren.

Onder het zelve staan deze dorpen, en Koningskens:

Mitsgaders de dorpen, daar onder staande.

Koningkskens of dorp-hoofden		van dorpen
Tontolippe.	Koningkskens of dorp-hoofden van	Taboelanga.
Injoela.		Tagari.
Temitoewa.		Tendame.
Reboli.		Tatanga.
Tiko.		Bongi.
Iloboe.		Laswangi.
Beba.		Boya.
Parindi.		Poeloe.

Hun grootste magt bestaat uit de vorige wargeesten, waar op zy zeer trots zyn.

De Koning van Paloe, en den aart van zyn land.

Hier plagt wel eer de Koning *Gola* te gebieden; dog deze in September in 't jaar 1681 overleden, en zyn zoon *Lampa* voorby gegaan, en als een gevangen van staat gehandelt zynde; zo heeft zig zedert de Goegoegoe, *Daglanging* de regeering volkomen aangematigt.

Dit Paloe eigent zig Tabali, en den ganschen bogt van Cajeli, toe, en zo rekenen die van Tabali weder die van Paloe voor hunne onderdaanen, volgens de grootze wyze van hun inbeelding en verwaandheid hier alomme.

Het land van Paloe rondom, tot aan 't gebergte toe, is een schoon land even eens als Holland, zynde vlak, hebbende een zwarte kleiagtige grond; ook legt het rondom tusschen tamelyke hooge bergen, en is met duizenden van Cocosboomen beplant. Dit geeft een uitnemend fraai gezigt op des zelfs aangename velden, die vol allerlei vee, en met koe-beesten, buffels

buffels, peerden, ſchaapen, bocken, en allerlei wild-gedierte vervult zyn. Voornamelyk leveren die een groote menigte van Padi en ryſt uit, gelyk ook de Padivelden gemeenlyk met buffels bearbeit worden. Het is een gezegent land; dog van leven, een vervloekt Sodom.

Van hier, of van Paloe, is de overgang, en weg, van de eene zee tot de andere, dat is, tot Tabali toe, maar het eerſt en naaſt van het dorp Badi, dat ruim twee mylen be-Zuiden Tabali legt, en omtrent een myl van Paloe, gaat men door de rievier Palajoewa (die men meermaalen in 't midden over langs en dwars door gaan moet) zynde dit vry moeijelyk door de zware afwatering, ſcherpe ſteenen, en ſteile klippen, die zich daar in opdoen.

Omtrent elf of twaalf mylen gaans van Badi vint men een dorp, Tocco-Boedi genaamt, van waar men in drie mylen en een half tot Toboli toe overſtapt, een dorp dat de Orangkaja, *Baumada*, plag te beſtieren. Dezen overgang gebruiken de Mandarezen, en andere booze geweldenaars wel meeſt, om op den roof uit te gaan.

Hier van daan twee mylen in de binnen-zee, aan zekere plaats, Siner genaamt zyn altoos eenige vaartuigen.

Digt by Toboli legt het dorpje Tololi.

Eer wy dit Hoofd-ſtuk ſluiten, moeten wy hier nog by voegen de verdere manſchap die de kuſt van Celebes op brengt, waar van 't vorige getal gebleven was op

De manſchap, van den Koning van Ternate; by een getrokken.

	Weerbare mannen.	Zielen.
	8450	26838
Manado	4000	12000
Boelan	50	152
Boelan-itam	155	472
Dauw	160	486
Bwool	540	1618
Attingola	100	300
Tontoli	400	1200
Cajeli de 23. dorpen	3000	9000
Paloe.	1000	3000
	17855.	55066.

Men ziet hier uit, dat de bekende manſchap dezer dorpen, onder den Koning van Ternate vyf en vyftig duizend en zes en zestig zielen, en zeventien duizend agt honderd vyf en vyftig weerbare mannen, uitmaakt, zonder daar by te rekenen een groot getal Mohhammedaanen, en Heidenen ons onbekent, hoedanige 'er wel drie of vier duizend meer onder den Koning van Mogonde alleen, die hier niet opgebragt zyn, ſtaan.

TWEEDE HOOFDSTUK.

H*Et dorp* Parigi, *en dorpen daar onder ſtaande.* Koningen, *en* manſchap. Yſer, *en 't verdere hier vallende.* Wegen *van* Tomini's binnen-zee. *De* Togia's, *of* ſchilpads-eilanden. Dorpen *hier omtrent.* Weg *van* Bondoge, *enz. naar* Dondo. Overgang *van de eene tot de andere* zee. Tomini's bocht, *en* dorpen. *'t Ondankbaar* Lamboene. Poſt *hier wel eer.* Paloe-Saboea, *en andere* dorpen. 't Eiland Tajom. Boento. Weg *ter zee van* Tomelatte *naar de* Togias, *en* Bangay. *Dorp* Tidoa, *en* Boeongo. Gorontalo. *'t* Binnen-Meir, *en 't* vet-land, *wat op* Gorontalo *valt.* Koude *alhier. Middel om 'er* vleeſch *te* zouten. Gorontalo *en* Limbotto, *willen niet onder* Ternate *ſtaan. Schoone* hout-werken *hier. Straf, hen over hunnen* afval *opgelegt.* Caſtricoms baai. *Loop van* Gorontalo *na den berg van* Balante. *De* eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz. Peling, *en* Balantak, *op* 't eilant Gape. *Waar* Balante *legt. Veel* ryſt *hier.* Modone. *En de* bocht *van* Tamboeko. *'t Dorp* Tometano, overgang *naar de bocht van* Tomini, *en naar den* bocht *van* Boni. *Rievier van* Rompo, *en 't dorp* Toolo, *en* To-conde. *'t Dorp* Boleentena. *'t Dorp* Tamboeko, *en* Orangbadjos. Geſchil *tuſſchen hen, en die van* Boeton. *Wanneer deze* landen *onder* Ternate *quamen.* *'t* Eiland Pantsjano. *'t* Koninkryk Tibore. *'t* Eiland Boeton. *Afkomſt dezer* Koningen *van een draak.* Boetons *oude naam. Wanneer 't ons bekent wierd.* Droogte. Veſting *in oude tyden.* Boetons *groote.* Bergagtig *land.* Moord *der onzen* 1635. Mandarſjah *trouwt een* Boetonſe Princes. Veſtingen, *hier door de Heer* de Vlaming *gebouwt.* Koning Ali *vermoord* 1653. Boeton in 't jaar 1655 *onder* Macaſſar. Verbond *van den* Koning *van* Boeton *met de* E. Maatſchappy in 't jaar 1667. *Slechte handel dezes* Konings in 't jaar 1682 *op* Tibore, *en elders. Wat by op* Pantsjano *bezit.* Djati-boomen. Boeton *door* Koning Baboe *verovert. Door* Macaſſar *den* Ternataan ontnomen; in 't jaar 1667 *door ons hernomen. 't* Eiland Xoela Taljabo, *en* dorpen. *Veel* Sagoe *hier.* Aart *dezer ingezetenen. De* eilanden Xoela Mangoli, *en* Xoela Beſi. *Dorpen van 't laatſte. Door wie deze* eilanden *verovert zyn. Verdere* eilanden *hier omtrent. 't* Eiland Oebi. *Door wie verovert.* Oebi *aan de* E. Maatſchappy in 't jaar 1683 *verkogt. Verdere* eilanden *hier, tot by* Ternate. *Het* eilandje Mitarra, *en wie 'er* Heer *af is. Het*

eiland Makjan. Aart *dezer inlanders.* Dorpen *op dit* eiland. *Des zelfs* manſchap. Veſtingen *hier van ouds.* Teekening *van 't* eiland. Makjan *van ouds al onder* Ternate. *Door wat* Koningen *eerſt verovert. En onder wie naderhand.* Van Caarden *verovert* Taffaſoho in 't jaar 1608. *Zaaken met den* Sengadji van Makjan in 't jaar 1651, enz. Nagelen *hier uitgeroeit. Aan* Rheti *verboden, den* Titel *van* Koning *van* Makjan *te voeren. De* eilanden Motir, *en* Potte-bakker, *of* Cavali. Nagelen *op* Motir in 't jaar 1653. *uitgeroeit. Het* eiland Gilolo *beſchreven.* Rang *dezer* Koningen. *Voorvallen tuſſchen de* Koningen *van* Gilolo, *en* Ternate. *'t* Verbond in 't jaar 1322. *tuſſchen de vier* Molukſe vorſten *gemaakt.* In 't jaar 1380 *verlieſt hy zyn rang.* In 't jaar 1465 *komt de* Prins Djamiloe *in* Amboina. *Verſcheide voorvallen op* Gilolo *voor al met* Catabruno. Saboego *ons door de* Spaanſchen *ontnomen. Deze* Koningen *nu* Vaſallen *van* Ternate. *Wien 't* eiland Halamahera *nu toekomt. Plaatſen op dit* eiland, *onder* Tidore *behoorende.* Geſchillen *tuſſchen de* Koningen *van* Tidore *en* Ternate. *Het* eiland Moratay. *De* eilanden Majauw, *en* Taffoeri. *Onderzoek naar* ſpeceryen *hier jaarlyks. Wat in* Amboina *onder* Ternate *behoort. Landen in* Amboina *aan den* Koning *van* Ternate *geſchonken; dog weder aan ons vervallen.* Mandarſjah *ſtelt den* landvoogd *van* Amboina *tot* ſtadhouder *over zyn* landen *aldaar. Geheel verval daar van onder* Koning Amſterdam, *ongegronde eiſch der* Ternataanſche Koningen. *Hun* recht *op eenige* dorpen *op* Solor. *De* oude wyze *van 't* ryk *te beſtieren door den* Koning. *De drie eerſte* dienaars *van ſtaat. Vier* gemeens-mannen. *Hun groote* macht. Naam *van* ſtaat *die zy voerden.* Tegenwigt *tegen hun al te groote* macht *beraamt. Wat voor andere* leden *nog in dien* raad *ſaten. Wanneer men van die* oude wyze *van* beſtier *afgeweken is. Wat* volg-recht *tot de* kroon *hier ſtand grypt. Ook de* jongſte zoonen *wel tot* Koningen *verkooren. Wanneer 't getal der* negen ryx-raaden *vermeerdert zy.* Recht *der* Koningen *van* Ternate *tegen die van* Hitoe, *qualyk gegrondveſt, en t'eenemaal ontdekt, al onder* Koning Baboe *vernietigt, namaals onder* Hhamza *volkomen verydelt.*

Het dorp Parigi, en dorpen daar onder ſtaande.

HEt dorp Parigi legt, twee mylen van Toboli, aan een modderige en ſtinkende rievier, die zeer groot is. Het vertoont zig wel vyf mylen opwaards aan, in eene ſchoone vlakte, en 't gebied ook over die van Toboli, en Tololi.

Deze Koning, en die van Paloe, ſluiten dezen hals genoegzaam af, en zy gedragen zig ook als volſlagene meeſters van alles, dat in dezen Gorontaalſen bogt, zo binnen, als 'er buiten valt. Zy leven zamen ook in zeer goede vriendſchap; en om in dit meeſterſchap te blyven, houd de Koning van Parigi aan de andere zyde, te Paloe, gemeenlyk vyf of zes groote vaartuigen.

De dorpen Toboli, Tololi, Dolago, Bilimbi, Tinday, en het gehugtje, To-Binangkal, ſtaan wel onder den Koning van Parigi; maar alleen door dwang. Ook Pitoera, dat door een Javaanſchen Santri, of geeſtelyken onder zyn geweld gehouden word, ſchoon die Koning van den ſtam der oude Koningen van Parigi is.

Als men van Parigi een myl Zuid-waart opgaat, ontmoet men, aan een zuivere rievier, het dorp Dolago, alwaar goed water, beter lugt, en derhalven ook een beter gelegenheit, dan tot Parigi is, om poſt te houden.

Van daar vier uuren ſcheppens, of twee mylen de rievier op, ontmoet men een andere rievier, Turoele genaamt, welker inwoonders zig by die van Dolago gevoegt hebben.

Nog twee mylen Zuidelyker legt het dorp Tinday, anders ook wel Tinda-Ake. En, nog een myl Zuid-Ooſtelyker, Limbo; zo dat Dolago, Tinday, en Limbo, in een en de zelve bogt leggen; hoewel Limbo eigentlyk tot het dorp Saoeſſoe, dat drie of vier mylen van daar, aan een groote rievier, twee mylen van ſtrand, legt; over welke twee of drie Koningen, *Oobol*, *Tombeo*, en *Maganga*, genaamt, plagten te gebieden, en aldaar met een goeden reuk hunne onderdanen, omtrent 500 zielen ſterk, te beſtieren.

Koningen, en manſchap.

Het dorp Sawacca legt, ſtyf tien mylen van Saoeſſoe, mede een groot ſtuk de rievier op; waar over als Koning zeker vorſt *Bonda*, en als ſtedehouder *Patani*, plag te regeeren. Deze ingezetenen van Sawacca zyn dood-vyanden van die van Parigi.

Yſer, [illegible] 't verd[illegible] hier va[illegible] lende.

Die van Sawacca geven voor, meeſters van verſcheide berg-, en yſer-dorpen, te wezen, onder welke, Matanpeponga, Cadabonco, Today, Lage Babole, Tomoenco, Boenoea, en Rompo, genaamt. Zy beloofden aan de E. Maatſchappy veel yſer te leveren, dog het quam op niet uit; waar uit ook bleek, dat zy daar over niet te zeggen hadden; alzo weinig als die van Poſſo, een dorp, ſchaars twee mylen van Sawacca, aan een ſchoone diepe rievier gelegen.

Agter dit Poſſo, wat land-waart in, leggen niet alleen de gemelde berg- en yſer-dorpen; maar ook Tonappo, Ontondano, en meer andere, wel tot in de dertig toe, die, als vrye volkeren, alle onder hun eigen dorp-hoofden ſtaan, die ſchoone vlaktens over 't gebergte bewoonen, doch zo volkryk, dat vele de-

zer dorpen, by gebrek van genoegzaam brand-hout, drooge mist moeten gebruiken.

Deze menschen erneren zig met het graven, en smeden, van yzer, beploegen hun land met Buffels, die 'er in grooten getale zyn, gelyker ook overvloed van ryst is.

Zy zyn van aart even eens, als de Manadosche berg-boeren, gaande de mans mede naakt, maar met een wartel om den middel; dog de vrouwen zyn van 't hoofd tot de voeten met bast van boomen bekleed.

[W]egen [va]n Tomini's [bi]nnen[ze]e. Van deze binnen-zee (van Tomini) tot deze berg-dorpen zyn vier goede, gemakkelyke, wegen; maar die van Posso is de allerbeste. De andere zyn van Sanacca, Saoessoe, en Ilok, welke laatste wel de naaste is, vermits men van daar in twee etmaal, en minder, tot Tonaja komen kan; daar de andere wegen drie of vier dagen gaans zyn.

Men oordeelt, dat de rievier van Posso haar oorspronk uit een zeer groot binnewater heeft, rondom welkers zoom wel de meeste dorpen leggen; en men wil, dat men van daar te lande tot in den bogt van Boni zou konnen komen.

Matanpeponga legt in het gezigt van Posso; dog verder is die bogt door de onzen niet ontdekt; anders volgen de bogt rond, Tamabomba, en Mawomba, een volk in twee dorpen verdeelt, te weten, in een strand-dorp, en een bergdorp; alwaar schoone ryst, dog geen yser, valt.

Van Posso tot Ampana strekt deze kust wel twee dagen scheppens Oost aan, van waar zy weder Noord op strekt tot aan den hoek van Belet, die meest Zuid-West van 't groot eiland Togia gelegen is, van waar deze kust weder Oost tot den valschen uithoek, of den hoek van Balante, loopt.

[...] To[gia]'s, of [sch]ild-[pad]s-[eila]nden. Hier langs ziet men ook alle de Togia's, of de schild-pads eilanden leggen; zynde deze gansche land-streek, gelyk ook die eilanden, woest en onbewoont, behalven het groot Togia, en Belet, die beide Koningen hebben.

De streek van Belet, tot den berg van Balante, maakt meest ook de tusschenwydte van Tomini tot Gorontale uit, zodanig, dat de berg van Balante, en de mond van de rievier van Gorontalo, Zuiden ten Oosten, en Noorden ten Westen, tegen over malkanderen leggen.

Om het nu weder te hervatten ter plaats daar wy 't in dezen binnen-bogt begonnen, zullen wy van Belet, of Groot Togia, weder dwars over naar Toboli steken.

[Do]rpen [hi]er [om]trent. Van Togia dan Noordwaart aan een myl, legt Tobololi, en zo vervolgens Ampibaban, To-Binangkal, Tolibilo, Tallabagis, Tadang, Siginti, Bondoge, Sipayo, Tidoa, Onmonsi, Tinombo.

Alle deze dorpen hebben hunne Koninkjens, daar men niet veel staat op maken kan, en die meest op rooven en moorden uit zyn, en het zeer licht met de Mandarezen houden; waar over de Koning van Tidoa, als die de Mandarezen geholpen had, toe zy de vesting der E. Maatschappy daar omtrent, met alles wat 'er in was, vernielden, op Manado, of in Ternate vast gezeten had.

Van Bondoge, en Sipajo, is de landweg naar Dondo; dog zeer moeijelyk wegens de oneffene en steile bergen, die 'er tusschen beiden zyn. Weg van Bondoge, naar Dondo, en overgang van de eene tot de andere zee.

Van Dincoele, en Tolabagis, een myl van een gelegen, zyn twee nadere en smaldere halzen, van waar men in eenen dag van de eene tot de andere zee overgaan kan; daar men anders over den anderen weg wel vyf dagen besteden moet; komende de wegen van Tolabagis, en Dincoele (volgens 't gene reeds gezegt is) tot Silensak uit.

Tomini beteekent in de gemeene landtaal deze binnen-boezem. To geeft hier het zelve, als Ton by die van Manado, dat is, 't volk, en Mini een bogt te kennen, zo dat Tomini zo veel als het bogtsvolk beteekent. Tomini's bocht, en dorpen.

Of nu die naam alleen eigen is aan de vyf dorpen, Lamboene, Biga, Telleboeje, Chioending Limbo, en Sicabo, die 'er jegenwoordig maar voor gehouden werden, word van zommige betwist, hoewel het waarschynelyker is, dat ook al die andere, bevorens gemeld, 'er mede onder hooren, ten minste Tidoa, dat onder den naam van de Tomieners in 't jaar 1678 door den Heer *Padbrugge* mede uit de slaverny der Gorontaälers verlost is. Ook zyn 'er, die meenen, dat zelf de dorpen, die nog volgen zullen, al mede tot die bogts-volkeren behooren. Wy willen daar over geen harnas aantrekken, en zullen het maar by die vyf laten, waar af Lamboene het eerste en voornaamste is, maar ook 't ondankbaarste, als hebbende, na zo groote bewezene weldaden, zich niet ontzien zeer lasterlyk en leugenagtig van de E. Maatschappy te spreken, en godloos over de zelve aan de Koningen van Gorontalo, en Limbotto, te schryven, waarom de Koning van Lamboene een voorbeeldelyke straf over zyn verraderlyke schelmstukken verdient heeft. 't Ondankbaar Lamboene.

Men plagt alhier te Telleboeje Tomini een post te hebben, het Goed Begin genaamt. Hy is wat verre van de hand; maar een steene burgt te Parigi (gelyk het ontwerp wel geweest is) te maken, zou nog verder zyn; en egter is 'er wel Post hier weleer.

een vaste post noodig, om deze gansche kust in toom te houden, en de bedekte aanslagen der listige Mooren tydig te ontdekken, en te stuiten; dan zouden die wargeesten zig zo ligt ook niet naar dien binnen-boesem begeven, uit vreeze van zo gemakkelyk niet weder uit die val te geraken; behalven dat de inlanders dan ook weder moed krygen zouden om de Mandarezen, hunne doodelyke vyanden af te weeren, en aan te tasten.

En dit missen hier van een vastigheid van wat meer belang tot verdediging is ook oorzaak geweest dat men hier tot nog toe geen twee soldaten, en geen schoolmeester, heeft willen wagen.

De opregtste van alle deze Bogts-volkeren zyn na allen schyn die van Siginti, en van Saoessoe.

Van Tomini Telleboeje tot de rivier van Gorontale zyn omtrent vyftig mylen, waar van 'er dertig met verscheide eilanden en rissige imbogten, meest onder en langs den wal, bezet zyn, zo dat men niet te na aan den wal komen moet, ten ware men hier of daar tusschen beiden aan land wezen moest, daar voor als nog geen naamweerdige plaatsen zyn, dan alleen Paloe-Saboea, daar de Koning van Lamboene wel eer zyn dorp had, en vier of vyf mylen de rivier op Mamoelong, en nog twee of drie mylen Oost aan Paoesso; maar als men het eiland Tajom (in de kaart, het Kasuaris eiland genaamt) voorby is, mag het geen quaad, al komt men de wal wat nader.

Paloe-Saboea, en andere dorpen.

't Eiland Tajom.

Pondang, en Tomehatte leggen aan een groote rivier, die men met Chaloepen, en lichte jagten, een myl, dog met kleene vaartuigen meer dan vier mylen opvaren kan.

De Sagoe-plaats van Gorontalo is Boento, dat zes mylen verder Oost aan legt. Des zelfs Koning onthoud zig gemeenelyk te Gorontalo; dog is een bedrieger en verrader, die openbaar getoont heeft het met die van Boni te houden, wanneer hy die van Gorontalo zynen dienst aangeboden heeft, om by de gezanten van den Koning van Boni voor hen te gaan, gelyk hy ook metter daad gedaan heeft.

Boento.

De rivier van Boento is kleen, moerassig, en modderig, gelyk ook dat geheele land, daar omtrent gelegen, uit modderige Sagoe-gronden bestaat, van welke Sagoe-boomen die van Boento verpligt zyn Sagoe-brood voor die van Gorontalo te kloppen, dat is, meel 'er toe uit de gevelde boomen, met zeker uithollend werk-tuig uit te halen, en dit dan tot brood voor hen te bakken; tot welk werk zy van de Gorontaalers als hunne slaven door enkelen dwang, gebruikt werden.

Van hier en Tomelatte zyn in 't vaarwater verscheide verstroide eilandekens dwars over na de Togias, of Schildpads-eilanden, waar over de Bogt-lieden meest alle (uitgenomen die van Posso, Mattan-peponga, Tomabombo, &c., die over Ampana, en Belet, hunnen weg nemen) gewoon zyn te scheppen, als zy na Bangay ten roof varen; op welke arme lieden deze roof-gerige Bogt-volkeren meest aasen, en hen overvallen.

Weg ter zee van Tomelatte naar de Togias, en naar Bangay.

Tusschen Boento en Gorontalo zyn geen naam-weerdige plaatzen, buiten de rivier Poglamma, dat wel een schoone, dog verlatene, stroom is, alwaar die van Gorontalo die van Tidoa geplaatst hadden. Hier van daan drie of vier uuren gaans plagt een land-weg na 't binnen-water van Limbotto te zyn, die nu onbruikbaar geworden is.

't Dorp Tidoa, en Boeongo.

Wat nader aan Gorontalo is Boeongo, daar zeer schrale Salpeter-gronden zyn.

Gorontalo.

Gorontalo zelf legt aan een schoone rivier, die men een myl ver met de kloekste schepen opvaart tot aan den drempel, waar voor het nog zeer steil, dog waar op doorgaans maar zes voeten water is, alwaar men de schepen aan de Oost-zyde digt aan de wal voor de hout-baei, en het lies-bergje maar vast maekt, daar men dan een anker aan de West-zyde waar de grond vlak is, op het slyk uitbrengt.

Van dezen drempel tot den hoek van Padang is omtrent een half myl tusschen het hoog gebergte in, dat omtrent half wegen vry naauw is, zo dat al de wind, 't zy uit zee, het zy van 't land (dat van Padang af in 't rond, 't binnen-water, en 't land daar agter, mede gerekent, wel twintig mylen meest vlak is) daar door, als door een tregter valt; zelf de minste dampen en lugt daar voor en tegen aankomende, voor al van de land-zyde, veroorzaken een frissche koelte, waar mede men uit deze rievier een of twee mylen in zee steekt, waar na men dan als in een dood-stilte geraakt, alzo die windval in zee te niet loopt.

Deze rievier verdeeld zich in twee hoofd-takken aan Padang, of de vlakte, die, op den hoek byeenkomende, zamen dus in zee storten. De eene tak komt uit het Oosten, en uit het hoog-gebergte van Attingola, Balangas, en Andagile, de ander uit den West-Noord-Westen, en het binnen-Water van Limbotto, en uit de verdere vlakten. Van daar het dorp Dommoegoe voor dezen was, komt mede een tamelyke spruit, uit het geberte van Andagile, een uurtje van Gorontalo in des zelfs rievier vallen.

Het

Het binnen-water is omtrent drie mylen in zyn omkring, buiten de lage, gebrokene, modderige landen van Gorontalo tot Limbotto. Het binnen-water over te steken is omtrent een myl, en langs het gebergte aan de West-zyde omtrent een en een half myl, en is de land-streek hier omtrent zeer vet en zwaar; dog zy word weinig bebouwt, vermits de Gorontalers te hoogmoedig zyn, en zich te edel agten, om 't land te bouwen; 't eenige, dat zy nog doen, wel op hunne Clappus-boomen, en 't planten van Djagon, of Turkse Tarw, Patatta's, Oebi, wat Cattoen, en Pisang-boomen in grooten overvloet, te passen.

De buffels, die 'er mede zeer veel zyn, gebruiken zy alleen tot lastbeesten, en om se te beryden, plantende hun Padi in 't hangen van 't gebergte, even eens als de Molukkers.

Zy zyn nu vry schikkelyker, dan te voren, waarschynelyk, om dat hen de hoogmoed door onze wapenen wat benomen is.

Levens-middelen zyn 'er anders genoeg, en hen ontbreekt niets, dan ryst en Sagoe.

Het binnen-meir is vol visch, en voornamelyk heeft men 'er veel Cabòs, die zy in een groote menigte dragen, en aan d'onzen verkoopen. Daar is geen huis, dat zyn eigen vyver niet heeft, waar in zy veel visch aanqueken. Ook hebben zy veel hoenderen, duiven, en endvogels; al 't welke daar goed koop is.

Een buffel kan men 'er voor twee vademen linnen koopen, die men hier veel beter koop, dan peerden, weet te gebruiken; behalven dat, zou men van daar ook wel gezouten buffels-vleesch, door ons volk zelf gezouten, konnen laten komen, 't geen zy, daar op strant leggende, voornamelyk 's nagts zouden konnen doen, om dat het daar dan door de t'zaamgeperste berg-lucht zo koud is, dat men gemakkelyk twee dekens op 't lyf verdragen kan; ook zou men 't zout 'er moeten naar toe voeren, vermits de Gorontalers geen droog zout hebben, en maar gewoon zyn hunne spys met zeewater te bereiden, zo dat het wel een groot geluk is, als men hier ergens in 't dorp maar een klein klompje zout vind.

Koude hier, en middel om 'er vleesch te zouten.

Omtrent 't jaar 1704. of 1705. schonk de E. Maatschappy dit dorp, en Limbotto, aan den Koning van Ternate; dog de dorpelingen wilden onder hem niet staan.

Gorontale, en Limbotto, willen onder Ternate niet staan.

Deze Gorontalers en Limbotters zyn om hunnen opstand tegen den Koning van Ternate, en tegen d'E. Maatschappy in 't jaar 1681 (gelyk wy hier na breeder toonen) weder op nieuws na hunne verovering gedoemt, om jaarlyx 150 balken van 26 voeten lang, en 1 voet in 't vierkant, en 75 affuyt-planken van 18 voeten lang, 2 en een half dito breed, en 5 duim dik, te leveren, waar van de Gorontalers twee derde, en die van Limbotto een derde, opbrengen moeten; dog by aldien zy meer, dan hun opgelegt aandeel mogten leveren, is 'er een prys, zo op de hout-werken, als op eenige andere kleinigheden, in dezer voegen gestelt:

Schoone hout-werken hier. Straf hen over hunne afval opgelegt.

		Ryxdaalders
100	Stux rotangs van 3 vademen lang.	— 8 — 0
1	Balk goed hout van 26 voet, 1 voet vierkant dik.	1 — 0 — 0
1	Pikol caret, goed, en geen schilfers zynde,	30 — 0 — 0
2	Affuit-planken van 18 voet lengte, 16 duim dik, en 2 en een half voet breed, voor 1 stuk Guinees lywaad, of	5 — 0 — 0
24	Bosjens lont, 20 vadem lang.	1 — 0 — 0
10	Gemaakte schoppen.	1 — 0 — 0
30	Ballast-mandekens van enkele, en heele rotang	1 — 0 — 0
50	Dito van gespleten rotang.	1 — 0 — 0

Hier, en hier omtrent; gelyk mede aan de andere zyde des lands, en omtrent de Lewas, vallen schoone hout-werken.

Wanneer Gorontalo onder Ternate quam, blykt my niet klaar, maar ik vertrouwe, dat het al mede door Koning *Baboe*, ter gelegenheid van Tamboeko 's verovering, of wel door een van zyne vervangers, ingenomen is.

Naderhand is het van deze kroon weder afgevallen, en in 't jaar 1647 onder Koning *Hhamza* (gelyk wy in zyn leven aanhalen) door *Kaytsjili Sibori*, van twee jachten der E. Maatschapy ondersteunt, weder onder deze kroon gebragt.

Van Gorontalo tot aan Datahans, en Kemas, of tot de straat van Lembe, ontmoet men tusschen beiden niet naamweerdigs, dan dat de Boelangas, negen mylen be-Oosten de rievier van Gorontalo, een afstortende beek heeft, van welke egter geen water van belang, dan wanneer 't regent, komt afstroomen.

Hier houden eenige Mogonders hunne vaartuigjens; ook loopt hier een weg tusschen 't gebergte naar hun land, en gehugten; dog de beste, en de gemakkelykste is van Balangas, elf mylen Oostelyker, daar de Mogonders ook meer vaartuigen houden, en meest al hun zout

op

Castricom 's baai.

op de wyze dezer eilanders maken. Zy komen hier in de baei van Castricom, om den Sukkelaars-hoek, uit, en hun dorp is Boetellago genaamt.

Loopt van Gorontalo naar den berg van Balante.

De rievier van Gorontalo dan verlatende, steekt men dwars over naar den berg van Balante (anders ook wel Balantan genaamt) latende 't Oostelykste der Togia's, of Schildpads-eilanden (zynde een vlak laag eilandje) wanneer men recht Zuid aan stevent, aan stierboort omtrent twee mylen van ons leggen.

Onder den wal van Balante is niets te schromen; ook vind men omtrent 't midden des bergs elders, en daar langs henen tot om den valschen uithoek, en Balante, veel Sagoe-bosschen; dog die meest door die van Balante zelfs vernielt worden, om den roof-zieken bochts-lieden daar door alle spys en voedsel te onttrekken, en hen te dwingen, van daar te blyven.

De eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz.

Na dat men den hoofd-hoek van Balante voorby, en omgeraakt is, laat men de eilanden Bangay, Gape, Saboeboe, enz., als verlatene, en door hulp van *Radja Palacca* ontvolkte eilanden aan bak-boord leggen; en buiten dien zyn 'er nog wel honderd andere, die kleiner, en omtrent zestien mylen be-Noorden de Xoelasche eilanden, en be-Zuiden Bangay gelegen zyn, die om hun groote menigte van riffen, die tot nog toe onbekent zyn, veel zorg en moeite aan het zeevarend volk geven.

Dit eiland Bangay is, waarschynelyk met de andere daar na by gelegene eilandekens, in 't jaar 1580 door Koning *Baboe* (gelyk dit nader in zyn leven te zien is) verovert. Het is by Saidi's opstand mede afgevallen, dog in 't jaar 1655 door de Heer *de Vlaming*, herwonnen, gelyk wy hier na breeder zullen zien.

Ik vind, dat over 't eiland Bangay in 't jaar 1680 wat na den 25sten Maart, een *Kalkeboelang* als Koning, door den Vaandrig *Haak*, van wegen de E. Maatschappy, en uit naam van den Koning van Ternate (onder ons opper-gezag) gekoren, en daar, in de plaats van den afgezetten Koning *Djangkal*, voorgestelt is.

Peling, en Balantak, op 't eiland Gape.

In den grooten imbocht van 't eiland Gape, aan des zelfs Zuid-zyde, legt Peling, en aan de Noord-kant, tegen over Balante, ook Balantak; dog eer men den valschen uithoek om is, en aan de groote rievier van Balante komt, ontmoet men nog een schoone rievier, Poko-Pandole genaamt, alwaar overvloed van Sagoe is, die de Balanters tot hun eigen nooddruft ook in hun geheel laten.

Waar Balante legt.

Balante legt in een diepen imbocht recht tegen over het eiland Gape, ter linker-hand, of aan de Zuid-zyde, aan een zeer schoone breede rievier, die haren naam na deze plaats voert, en aan den Noord-kant van dezen bocht zyn nog meer andere rievieren, en beeken, die dit land zeer lustig besproeijen, waar door 't hier ook zeer vrugtbaar is.

Het dorp plagt voor dezen in tweën gescheiden te zyn, waar van het benedendorp een en een half of twee mylen de rievier op lag, en 't ander dede zig op wat meer landewaard in, daar 't nu nog legt, dog welk laatste nu als zamen in een gesmolten, maar een dorp metter tyd geworden is, waar door ook het ander zodanig van tyd tot tyd verloopen is, dat men by 't beneden-dorp zeer zelden iemand, dan by geval, vast woonen vind, hoewel men 'er nu en dan wel eenige vreemdelingen, en Modoners, ontmoet.

Als men in dat dorp zyn wil, vaart men de rivier vyf mylen op, en dan stapt men nog vyf mylen, over een goeden weg, te lande, waar na men in dit dorp komt, 't welk ik gisse agter den hoogen Balantischen berg, aan des zelfs Zuid-zyde, te zyn.

De Balanters zyn neerstige land-bouwers, en hebben zeer veel Padi en ryst, weshalven al zedert 't jaar 1678 aan de Ambonsche borgers toegestaan is, derwaart om ryst te varen, gelyk dat uit 't schryven van haar Edelheden van den 11 January 1678 te zien is. Hoe het verder landwaart in gestelt zy, is ons tot nog toe onbekend.

Veel ryst hier.

De Zuid-zyde van de rievier van Balante maakt een grooten ruimen hoek, onder den welken Cajoeran moet zyn, alwaar de Bangajers en die van Gape wel meest in den beginne overgebragt zyn.

Na Balante volgt Modone, (of Mandano) tusschen het welke, en de rievier van Balante een schoone valey, en een smalle hals schynt te zyn; vermits ons door verscheiden berigt is, dat men in drie uuren tyds van hier tot aan die rievier overstappen kan.

Modone en de bogt van Tamboeko.

Het is hier ook tamelyk vrugtbaar, maar het volk is geweldadiger, boozer, ondeugender, en listiger; ook zeer trots en moedig.

Van dit Modone begint de bogt van Tamboeco. Het dorp Tometano legt hoog opwaarts aan een groote en diepe rievier, en meest in het diepste van den bogt. Buiten dit dorp zyn my geen andere plaatsen bekent, dan dat hier ook een overgang naar den bogt van Tomini is, die tot Ampana, of daar omtrent, uitkomt. En om hoog de rievier op, is 'er landwaart in ook een overgang, en hals, tot in de bogt van Boni, dien men in weinig tyds overloopen kan. Deze Tomitaners, en meer andere hier omtrent leggende volkeren, zyn, of eigentlyke

't Dorp Tometano; en een overgang naar de bogt van Tomini, en na de bocht van Boni.

Boe-

Boegifche, of van de zelve oorfpronkelyk, of wel eer onderhoorig aan de zelve, zo dat de Koning van Ternate met den Koning van Palacca nergens meer over verward is, dan hier over. Ook zyn deze Tomitaners zeer afkeerig van het Ternataanfch gebied, en ook van de Xoelanezen, die aan al deze bogtvolkeren, met oogluiking der Ternataanen, als tot een vryen roof geworden zyn; welk ongeftraft toelaten aan onderzaten, om op hun medeonderzaten te rooven, de Ternataanfche regeering doodelyk gehaat by deze, en andere volkeren, gemaakt heeft.

Om van de rievier van Tometano tot die van Rompo te komen, die by na mede zo groot is, heeft men zes mylen van nooden.

To-olo legt twee mylen verder. Een weinig landewaart in vind men verfcheide berg-dorpen, welker naamen ik niet wete, en zo mede langs die kuft tot Tamboeco toe.

Deze rievier al hooger op legt Toconde, ftaande ook onder een Koning als Tometano.

Al deze berg-lieden zyn yfer- en eggewerkers, van welke ftoffe dit land vol en die met weinig moeite te krygen is, op zyn hoogft maar drie of vier voeten diep gravende; 't geen oorzaak is, dat zy 'er vry ruw mede te werk gaan, en wel de helft onnut verfpillen.

Pas be-Zuiden deze rievier legt het dorp Boleentena op een berg, om voor 't geweld der Tamboekers bevryd te zyn, hoewel zy voor dezen een ander vermakelyk dorp op ftrand hadden.

Van hier tot Tamboeco ontmoet men veel gehugten, langs het gebergte verfpreid; welke gebergten, door den landbouw der neerftige yfer-boeren meeft alle kaal van geboomten zyn, dat omtrent deze, anderzins vry woefte, geweften geen onvermakelyk gezigt geeft.

Op het ftrand van Tamboeco, is een rond bergje, als een vlugt-berg, en is een gehugt van de Orang Badjos, of der voornoemde viffchers, die met hun vrouwen en kinderen hier, even eens als alle andere inwoonders, leven, zig nergens mede ernerende, dan met viffchery, by welke zy hier immers zo wel, als op zee, aarden.

Het dorp Tamboeco zelf legt agter de kloove, die dit bergje ter regter, en een ander ter linker-hand, maakt, die wat meer, dan een gotelings fchoot, van ftrand legt.

Deze Tamboekers zyn zeer trotze, hoogmoedige en magtige menfchen; anders zyn zy by na, als die van Gorontalo Zy zyn egter in zich zelven lafhertig, 't geen men zag, toen zy in 't jaar 1655 wel zesmaal zo fterk, als de Heer *de Vlaming van Outshoorn*, afgezakt, op de ftrenge taal van dien veld-heer tegen hen in 't by wezen van Koning *Mandarfjah* gevoert, zig aanftonds aan hem overgaven. Zy zyn bekent door de zwaarden, van daar komende, welker invoer haar Edelheden in 't jaar 1694, en 1695, in Amboina verboden hebben; zy gaan veel met vreemde handelaars, en Boegifche Lorrendraijers om, die zig veel in de rievier Lahan, wat be-Noorden Tamboeco, onthouden, om Caret, en andere verboden waren, van daar te voeren.

Tuffchen die van Tamboeco en Boeton is een over oude wrok wegens het doodflaan van twee honderd Boetonders; en hoewel die van Boeton, waarfchynelyk ongelyk hebben, zo is 't niet quaad, dat 'er wat gefchil tuffchen hen is, om zo agter veele van hunne geheimen te komen. Gefchil tuffchen hen, en die van Boeton.

Hoe nu alle die voornoemde dorpen op deze zyde van de kuft van Celebes, onder Ternate geraakt zyn, of wanneer, is my onbekend, dan alleen van Tamboeco blykt, dat 't allereerft in 't jaar 1580 door Koning *Baboe* verovert, en naderhand onder den Macaffaar geraakt zynde, door den Prins *Ali* in 't jaar 1631 van onder de magt des Konings van Macaffar weder onder die van *Hhamza*, den Koning van Ternate, gebragt is. Wanneer deze landen onder Ternate quamen.

Ten dien tyde regeerde maar een Sengadji, of hertog, over hen, die naderhand, als de Heer *de Vlaming*, met den Koning *Mandarfjah*, de kuft van Celebes bezogt, en veel wederfpannelingen aldaar tot reden en gehoorzaamheid bragt, dien zelven titel nog voerde; dog Koning *Mandarfjah* verhief hem tot Koning, niet zo zeer, om dat hy zig zo gewillig aan hem weder onderworpen had, in een tyd dat hy veel fterker van volk, dan zyn Hoogheid, of *de Vlaming*, was; dan wel, om dat hy Koning *Mandarfjah* toen zeer wift te believen.

Het eiland Pantsjano legt veertig mylen van Tamboeco, en be-Zuiden Boeton 't Eiland Pantsjano.

Hier op legt, aan des zelfs Weft-zyde het vermaarde Koninkryk Tibore, 't geen van ouds een leelyk roof-neft geweeft is, zynde het dorp van die naam wat landewaart in aan een groote rievier gelegen.

Dit ryk heeft van ouds her al onder Ternate geftaan, zynde mede een wingeweft van dien wakkeren Koning *Baboe*, en in 't jaar 1580 nevens Tamboeco, op een en den zelven tyd door hem verovert; doch heeft, vermits het zo ver van Ternate, en op de uiterfte grenzen van zyn ryk naar dien kant, lag, zeer veel, dan eens van den Macaffaar, dan weder van de

de Koningen van Boeton, moeten lyden. Het eerste zullen wy zien als wy van de zaaken van Macassar, het laatste aanstonds als wy van de zaaken van Boeton, een ryk, onder Ternate eigentlyk, behoorende, spreken.

'tKonınkryk Tibore. Wy moeten egter hier by voegen, dat het in 't jaar 1655 onder 't opper-bevel van den Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, en koning *Mandarsjah*, den eersten January gedurende de Boetonse beroerten zeer schielyk door den onder-zeevoogd *Roos* verovert, en, naderhand weder door de Macassaren ingenomen, egter by de verovering van geheel Macassar, nevens verscheide andere landen, den Koning van Ternate afgenomen, volgens verdrag tusschen den Heer *Speelman*, en den Koning van Macassar, *Hassannoddien*, volgens het 17. Artikel van 't zelve, aan den Koning *Mandarsjah* in 't jaar 1667 en 1669 weder gegeven, en den Macassaar ontnomen is.

'tEiland Boeton. Vermits wy nu zo na by 't eiland Boeton zyn, dat mede van oude tyden onder de kroon van Ternate gestaan heeft, zal 't niet ongevoeglyk zyn, dat wy nu hier naar toe overgaan.

De gewoone anker-plaats legt op vier graaden en 45 minuten Zuider breedte; en 't word bestiert door een Koning, die 'er de Koning van Ternate stelt; maar die van zyn Grooten, en onderzaten (om zyne verre afgelegenheid van Ternate) zomtyds, als hy naar hunnen zin niet regeert, wel eens afgezet, of uit de wereld geholpen word.

Afkomst dezer Koningen van een draak. Het oudste berigt, dat my van Boeton voorkomt, is dat die Koningen voorgeven (waar van elders breeder) mede uit een van de vier Draeken-eieren, door eenen *Bikoe Tsjigara* omtrent Batsjan gevonden, nevens de Molukze Koningen gesproten te zyn.

Boetons oude naam. Het was van ouds, en voor dien tyd, Bolio genaamt, dog kreeg toen van 't koopen der goederen daar op de markt door de Ternataanen den naam van Boenton, dat in 't Ternataansch markt betekent, 't geen, gemaks halven, naderhand in Boeton verandert is.

Wy zullen ook zien, dat de moeder van den Ternataanschen Koning *Marhhoem*, die in 't jaar 1465 regeerde, een Boetonsche vrouw geweest zy.

Wanneer 't ons bekent wierd. Dit eiland is by de onzen al bekent geweest in 't jaar 1602, by de komst van *Wolfert Hermansfoon*, die dit in de maand January voorby liep, beschryvende het zelve, en 't eiland Cambona, als twee eilanden, langs welke men over al gerust zeilen kan, hoewel hier en daar digt by land in de straat, of aan des zelfs West-zyde, anker-grond is, behalven, dat 'er ook pas be-Zuiden des zelfs Noord Oosthoek omtrent zeven mylen van drie kleine eilandekens, een droogte van vier tot zes vadem, is, en omtrent des zelfs Zuidhoek digt aan den wal pas be-Westen dien hoek een klein rif, dat niet in de oude zee-kaart legt, waar op 't schip, het kasteel Batavia, zonder hulp van de schuit van 't schip Slooten in 't jaar 1707 zekerlyk zou geraakt, en mogelyk wel gebleven hebben; dog men bragt 'er het met twee schuiten af; dat eene schuit niet zou goed gemaakt hebben. Droogte hier.

In 't jaar 1612, wierd het door den Zeeuschen Heer, *Apollonius Schot*, bezogt, die toen uit name der Nederlandsche Maatschappy in December met den Koning van Boeton een verdrag aanging, en aldaar, als Koopman, eenen *Gregorius Cornelifzen* gelast heeft te leggen.

Daar schynt in dien tyd een steene vesting van ons gelegt, en daar na nog een andere 'er by gevoegt te zyn, welke beide de Heer *Pieter van den Broeke*, by zyne commissie derwaards nog vond, dog die wy in 't jaar 1616, als verder onnoodig, verlaten hebben. Vesting in oude tyden.

Dit eiland legt vyf of zes mylen van Celebes, en is naar gissing Noord-Oost en Zuid-West vyf en twintig en Oost en West twaalf mylen in zyne lengte en breedte beslaande. Het heeft een naauwe straat, die door Boetons West- en door 't eiland Pangesane, of Pantsjano's Oostzyde gemaakt word; waar in hier en daar anker-grond is; dog aan de Oost-zyde ganschelyk niet. Boeton groote bergagtig land.

Men heeft verscheide dorpen op dit eiland, welker naamen my onbekent zyn; alleenlyk weet ik dat aan de Zuid-Westzyde dezes eilands pas om den hoek de stad Boeton op een hoogte legt, die niet wel genaakbaar is, alwaar de Koning zyn hof houd. Het water loopt hier wel vyftien voet of drie vadem op en af.

Het gansche land is hoog-land, zeer boschagtig; aan welkers Oost-kant een zeer groote baei is, die gemeenelyk de dwaal-baei genaamt word. Het vordere kan men zien in een land-kaartje van Boeton, in onze beschryving van Banda, pas na die van Nova Guinea, in 't zesde Hoofdstuk aldaar te vinden.

Wat spel zekere *Kaytsjili Labatti* van hier die van Amboina in 't jaar 1620 gegeven heeft, zullen wy onder de stoffe van Amboina breeder zien.

In 't jaar 1632, quam hier de Ternataansche Prins *Aali*, en sloeg zig hier neder juist op den zelven tyd, als de Heer *Antoni Caan* aan dezen Koning, en aan dien van Macassar, als gezant gezonden, en toen ook hier was. Die Prins deed groote en billyke eisschen op den Koning

van

van Macaſſar; dog zyne ſnorkeryen en groote dreigementen waren oorzaak, dat hy hier in dat zelve jaar door beſtel van dien Koning vergeven wierd.

In 't jaar 1635, hadden de Boetonners de ſtoutheid van onzen onderbevelhebber *Steven Barentſſoon*: en drie of vier Hollanders, dood te ſlaan; 't welk door den bevel-hebber *Pool*, door 't dooden van verſcheide Boetonners, gewroken is. In dit zelve jaar is ook de opper-koopman *Hagenaar* by dezen Koning geweeſt, gelyk dit in zynen byzonderen tocht Fol. 79 breeder kan nagezien worden.

In de levens der Koningen van Ternate zal ons niet alleen blyken, dat Koning *Mandarſjah* met een Boetonſe Princes, dogter des Boetonſen Konings, die voor Koning *Aali* regeerde, in 't jaar 1652 trouwde; maar dat die Ternataanſche Koning, nevens den Heer *de Vlaming*, 1651 ook verſcheidemalen op Boeton geweeſt, en dat Koning *Aali*, niet tegenſtaande hy de E. Maatſchappy vry getrouw geweeſt was, ſchoon de zyne hun handen kort te voren met Hollands bloed bezoedelt hadden, door Koning *Mandarſjah* 1654 af- en de Hhoekom *Kaytſjili Lau*, in zyn plaats, aangeſtelt is, waar door hy de E. Maatſchappy veel moeite, en den Prins *Calamatta*, zyn broeder (die gehoopt hadt Koning te worden) aanleiding gaf, om in 't jaar 1655 op nieuw af te vallen.

In dit zelve jaar 1654 deed de Heer *de Vlaming* hier twee vaſtigheden aan den mond van de rievier leggen, de eene Toetop Moelut, dat is, houd den mond toe, en de andere Djangan Kata, dat is, kikt niet, genaamt, om tegen den Macaſſaar, die zig in 't jaar 1653 al tegen ons wapende, wat zekerder te zyn.

In dit zelve jaar wierd Koning *Aali* van de zynen ook elendig vermoort.

In 't jaar 1655, veroverde de Koning van Macaſſar ganſch Boeton, gelyk wy dat onder dat jaar omſtandig in 't leven van Koning *Mandarſjah* verhalen, en hoewel dat volgens 't verbond van 't jaar 1661, door den Heer *Pieter de Bitter* met den Koning van Macaſſar in 't bywezen van Koning *Mandarſjah*, ten overſtaan van den Heer *Speelman* naderhand gemaakt, al weder onder Ternate behoorde overgelevert te zyn, zo quam daar egter niet af, voor dat de Heer *de Bitter* ten tweedemaal 1655 op Macaſſar als gezant verſcheen, op welken tyd die Koning dit eiland Boeton aan den Koning van Ternate overgaf.

In 't jaar 1667, maakte de Koning van Boeton met de E. Maatſchappy, en in haar naam, met den Heer *Cornelis Speelman* dit verbond:

DE Koning *van* Boeton Laſumbatta, *en zyne* lands-grooten *en* leden *van den* raad, *ten overſtaan van* Paducca Siri Sulthân Mandarſjah, Koning *van* Ternate, *den* 30ſten Maert *tuſſchen wel hooggemelden Heer* Koning, *en de Heeren* Admiraal, enz: *van wegen de* Generale Ooſt-Indiſche Compagnie *in den naam van de* Hooge Regering *van* India *beſloten, en voorgelezen, en by hun* Hoogheden *wel en ter degen begrepen, en klaarlyk verſtaan, wezende, hebben hen ten vollen daar mede* geconfirmeert *met verklaring zich daar aan zonder de allerminſte afwyking te zullen verbonden houden, voor zoo veel in dezen niet anders werd beſproken, dan dat 'er, ten inzigte van 't gene in eenige* Articulen *is, eenige verandering zal moeten geſchieden; vermits alhier tot* Boeton *van wegen de* Compagnie *zig geen* Permanente Reſident *bevint; als om dat de gelegenheid van* Boeton requireert admiſſie *van deze en gene* trafiquanten, *die gewoon zyn herwaarts toe te voeren* Padi *en* ryſt *in* Troequering *van ſlaaven.* Verbond van den Koning van Boeton met d'E. Maatſchappy in 't jaar 1667 gemaakt.

I.

Ende is eerſtelyk *verſtaan, dat in dezen voor een* Artikel geinſereert *zal worden* 't Accoort, *tuſſchen den Heer* Koning *van* Boeton *en de* Compagnie *op den laatſten* January 1667 *gemaakt, en beſchreven, van zulken inhoud als hier onder vervolgens kan worden gelezen.*

Door den inhoud van dit geſchrift word een iegelyk bekend gemaakt, hoe dat in den naam van de Vereenigde Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie, *ter ordre en laſt van den* Edlen *Heer*, Johan Maatzuiker Gouverneur Generaal, *en de Heeren* Raden *van* Nederlands India, *overeengekomen en* geaccordeerd *is met* Paducca Siri Sulthân, Koning *van* Boeton, *dat de zelve op alle de* eilanden *van de* Toecanbeſſi's, *onder zyne gehoorzaamheid ſtaande, en wyders op* Caloepa *en* Wanchi Wanchi, *ook voorts alle andere, hoe zy genaamt zyn, ſchoon zy ook onder de* Toecanbeſſi's *niet gerekent mogten worden, zal doen omvellen, en uitroyen ten overſtaan van zulke perſoonen, als de Compagnie daar toe zal begeeren te* Committeren, *alle* Nagel- *en* Nooten-Muſcaat-boomen, *die men nu al reede weet, of die men na dezen nog mogt komen te vinden, zonder dat 'er een daar op zal mogen blyven ſtaan, ook niet op* Pinonco, *eenigen tyd herwaards* gereſorteert *hebbende onder de gehoorzaamheit van den* Macaſſar, *en andere, geregtelyk den* Koning *van* Boeton *toebehoorende, 't geen of onder de* Compagnie, *of wel weder onder zyne gehoorzaamheid na* apparentie *nu ſtaat overgebragt te worden, waar voor de* Compagnie *aanneemt en belooft aan welgemelde* Paducca

Siri Sulthân *jaarlyx tot een* Recognitie *te vereeren een somme van honderd* Ryxdaalders, *zynde zo veel als zyn Hoogheid verklaart heeft jaarlyx uit de vrugten van de voorsz:* eilanden *ruim te hebben* geprofiteert, *en waar van nu 't eerste jaar* expireren *zal met het einde van 't loopende jaar* 1667, *mits dat kome te blyken by* rapport *van de* Nederlandsche Gecommitteerden *die nu eerstdaags met het volk van welgemelden* Koning *derwaards staan te gaan, dat de omvellinge*, *en* totale *uitroying van voorsz: boomen al zodanig na de* intentie *van dezen geschrifte* effective *geschied zy, en het gene zyn* Hoogheid *gehouden zal wezen in diervoegen jaarlyx te laten geschieden, op al zulke* eilanden, *en plaatzen, daar bevonden word dat het nu niet gedaan is geworden, zonder eenige planting* de Novo *te mogen doen, of toe te laten, dat het door anderen gedaan worde, alles ter goeder trouwe, en zonder eenig bedrog: In 't jagt* Tertholen *voor* Boeton, *op den laatsten* January 1667.

II.

Zullende voorts op geen andere landen *van den* Koning *van* Boeton, *zo die nu onder zyne gehoorzaamheid zyn, als die na dezen daar quamen gestelt te worden, geene* Nooten, *ofte* Nagel-boomen *mogen wasschen, maar altoos moeten uitgeroyt worden, 't zy dan ook waar men die komt te vinden.*

III.

Op Boeton *zullen moeten ter* Negotie Geadmitteert *worden zodanige* Inlandsche Natien, *als hier gewoon zyn te komen met* ryst *en andere* eetbare waren, *als te weten, die van* Batavia, *van de* Javaansche kust, Patani, Johor, Palimbang, *zo lange zy met de* Compagnie *en den* Koning *van* Ternate *in vrede zyn, en anders niet, nogtans met* expresse *uitzondering, dat geen* Macassaren, *schoon zy ook met de* Compagnie *in vrede waren, zullen vermogen op* Boeton, *of op eenige andere onderhoorige* landen, *ingelaten te worden, ten zy van dien genen, die op* Macassar *van wegen de* Compagnie opper-hoofd *is, een* pascedul *vertoonen.*

IV.

Gezanten *van* Koningen, *en* Princen, *hier omtrent, met* d'E. Compagnie, *ende den* Koning *van* Ternate *in vrede zynde, zullen hier op* Boeton *wel aangenomen worden, maar niets met de zelve besloten mogen worden als na voorgaande* Communicatie, *en verkregen goedvinden van de* E. Compagnie, *en den* Koning *van* Ternate, *aan wie ook van de aankomst van zulke* Gezanten *aanstonds kennis gedaan moet worden, met berigt, wat hun verzoek en begeeren is, maar van* Macassar *zullen geen bezendingen van* Gezanten, *of* brieven *mogen aangenomen worden, schoon zy ook met hen in vrede waren.*

V.

*Indien d'*E. Compagnie *met eenige* Natien *in 't voorstaande* Contract *genoemt, in vyandschap raakte, tegen zodanigen zal hy Heer* Koning, *en zyne* Grooten *zig ook vyand moeten verklaren, en gehouden zyn tot afbreuk van zodanigen, als het hier om en omtrent te doen is, alle hulpe en bystand toe te brengen, zonder dat hy zal vermogen met de zulken afzonderlyk van vrede te handelen, veel min met de zelven eenige* Alliantie *te sluiten, waar tegen de* E. Compagnie *zig verbint en belooft met al zulke vyanden tot genig verbond van vrede te zullen komen, ten zy wel gedagte* Koning *met alle zyne* landen *en onderdanen, daar in worden begrepen.*

VI.

De Gezanten, *van vyanden afgekomen, zullen gelyk in het* Contract *staat, gevangen, of aan den* Koning *en* Compagnie *overgeleverd worden, dog dewyl* Boeton *van de* Compagnies Residentien *wat verder afgelegen is, zal de* Koning, *en zyn* Grooten, *zodanige* Gezanten *in goede verzekering moeten houden, tot dat de gelegenheid voorvalle, om die te konnen overleveren.*

VII.

Indien de Koning *van* Boeton *aflyvig wiert, dan zullen de* Ryx-raden *daar van ten eersten kennis aan den* Koning *van* Ternate, *en* d'E. Compagnie, *moeten doen, op dat van beide zyde* Gecommitteerden *mogen worden gezonden, die met den* Ryxraad *een ander in des overledens plaats zullen verkiezen, de welke, alvorens hy bevestigt komt te worden, tot onderhouding van dit* Contract *aan den* Koning *van* Ternate, *en de* E. Compagnie, *in handen van voorsz:* Gecommitteerden *den eed van getrouwigheid zal doen; wanneer ook de* Ryx-raden *nooit vermogen zullen den* Koning *af te zetten, en weder een ander in de plaats te verkiezen, als met toestaan van den* Koning *van* Ternate, *en* d'E. Compagnie, *gelyk ook niet de* Koning *van* Boeton, *en zyne* Grooten, *den* Goegoegoe, *of andere diergelyke hooge* Officialen, *uit hunne bediening zullen vermogen te rukken, met instelling van anderen; maar gehouden wezen de*

de klagte, die zy tegen zodanig eenen hebben, aan den Koning *van* Ternate, *en de* E. Compagnie, *bekend te maken, om nevens hen daar in en daar over* gedisponeert *te worden; en is verstaan, dat zulke hooge* Officialen, *en ook andere mindere* Ryx-grooten *meer, in bediening komende, altoos de getrouwe onderhouding van dit* Contract *op den* Alcoraan *zullen bezweeren; maar of 't gevielt, dat de* Koning *van* Boeton *dit* Contract *quam te buiten te gaan, dan zal de* Koning *van* Ternate, *en de* Compagnie, *met de* Ryx-grooten *van* Boeton *vermogen zodanigen* Koning *af te zetten, en in zyn plaats een ander te verkiezen, zonder eenig tegenspreken.*

VIII.

De Koning *van* Boeton *zal vermogen, geheel tot nog toe, zyne bezending naar* Batavia, Amboina *en* Ternate, *te doen, ook in 't* land *der* Boegis, *zo lange zy onder de* Compagnies *bescherming blyven, maar niet naar* Macassar, *schoon zy ook met de* Compagnie *in vrede waren, ten zy alvoren van de* Compagnie *daar toe* licentie *verkregen ware.*

IX.

Zo 't de Compagnie *goeddunkt, zal zy tot hare meerder verzekering van deze* Contracten, *en zonder eenig tegenspreken mogen vorderen zodanige persoonen van aanzien om tot* Ostagiers *aan 't kasteel in* Ternate, *of* Batavia, *zo lang als 't nodig geagt word, te* Resideren, *als dan de zaak komt te vereisschen; behoudens dat de zodanigen door of van wegen de* Compagnie *in hun gelove niet* geturbeert, *maar allenthalven wel en behoorlyk* getracteerd *zullen worden.*

X.

Het zal de Compagnie *vrystaan, allerwegen op de* landen *onder 't* Boetons *gebied, daar zy 't komt goed te vinden, te maken al zulke* vastigheden, *als in tyden en wylen vereischt mogten worden, en waar toe de* Koningen, *en* Grooten *met het verzorgen van allerhande* Materialen, *en arbeids volk alle hulp en* Assistentie *moeten bewyzen tot opbouwing van die, hoedanige* vastigheden *de* Compagnie *ook zal vermogen weder in te trekken, na gelegenheid van tyd, en zaken.*

XI.

Of 't gebeurde, dat eenige Europiaanze *of* Inlandse Compagnies *dienaaren, vry-borgers,* Mardykers, *slaven, of andere onderdanen van d'*E. Compagnie, *om eenige begane misdaad, of andere* duivelze *boosheid, zig van onder de* Compagnie *ontirok, en op de vlugt begeven mogten, zulke, indien zy komen onder de* Boetonse Jurisdictie, *zullen terstond gevat, en in verzekering werden gestelt, om met de eerste gelegenheit door hen weder aan de* Compagnie *overgeleverd te worden, dog zo eenige* Boetonners, contrarie *dezen, zo eenen quamen te verbergen, of te verzwygen, zal hy daar over strafbaar zyn, en niet verschoont mogen worden.*

XII.

Ook en zullen geen Hollanders, *of andere Dienaren van de* Compagnie *tot de* Boetonners *overkomende, om het* Christen-geloof *af te gaan, en de* Wet *van* Mahomet *aan te nemen, geenzins mogen aangenomen, verzwegen of verscholen, maar aanstonds overgeleverd moeten worden op pœne van zware straffen, zo eenige der* Boetonze *onderdanen* contrarie *dezen quamen te doen, en zo weer van* Compagnies *zyde.*

XIII.

Indien eenige dienaaren, of onderdanen van de Compagnie, *door die van* Boeton *quamen beledigt, verkort, of hun anderzins misdaan te worden, zo zullen des* Compagnies Officieren *de zelve vermogen in de ysers te sluiten, om aan den* Koning *van* Boeton *daar van kennis te doen, wanneer door zyn* Hoogheid Gecommitteerden *gestelt zullen worden om de zaaken te* examineren, *en daar over de welverdiende straffen ge-*excuteert *te worden. Indien weer eenige* Boetonders *door eenige* Compagnies *dienaars of onderdanen benadeelt, of hun misdaan quame te worden, die zullen ook mede* geapprehendeert, *maar voorts ten eersten aan de* E. Compagnie *moeten overgelevert worden, wanneer zulk een mede zyn welverdiende straffe na bevinding van de zaak niet en zal ontgaan.*

Aldus gedaan, gecontracteert, geaccordeert *tusschen* Kaitsjili Lasumbatta, Koning *van* Boeton, *en zyn* lands-grooten *ter eenre, en* Cornelis Speelman, Superintendent, Admiraal enz. *in naam van de* Hooge regeering *van* India *op* Batavia, representerende *de* opper-magt *van den* Nederlandschen staat in 't gemeen, *en de* Generale Compagnie in 't byzonder, *ter andere zyde, ten overstaan en in 't personeel bywezen van* Paducca Siri Sulthân Mandarsjah, Koning *van* Ternate, *met zynen* Capitein Laoet, *of* zee-voogd Reti, *in 't schip* 't hof van Zeeland, *leggende geankert in de* Victori-baei *voor* Boeton den 25sten Juny 1667, *zynde van de zyde van* Boeton *verzegelt, onderteekent, en op den* Alcoran *na de* Mahometaansche *wyze bezworen door*

door Paducca Siri Sulthân, Koning *van* Boeton, Jeperamba, Goegoegoe Lahassa, *en den* Zee-admiraal, Tocanpamanna, Hhoecom, *of* ryx-richter, Lajipalaoet, Kapitein Laoet, Lagoelagoenti, *den ryx-raad* Mandrirati Labodigoe, Laoeri, Lambolodi, Kakiali Laloeze, Mandrirtje Lawassa, Latoeandre Landingo, Lamoelo, Lamoessa, Lamingi Labaa, Laynaria, Lamboledi, Lapeela Bongapporra, Latoeera, Lamanti, Lasseleja, Lacoena, Lassoelo, *alle Raads-Heeren, en van wegen de* Compagnie *door den* Superintendent, geassisteert *door den* Opper-koopman, Dankaart van der Straaten, *de Kapiteinen,* Christiaan Poleman, *en* Pieter du Pon, *benevens* Compagnies *groot-zegel, en heeft* Paducca Siri Sulthân, Mandarsjah, *als* Mediateur *in dezen ook zelfs* geinteresseert, *zyne* ryx-bezegeling *nevens de ondertekening van* Kapitein Laoet Reti *hier by gevoegt, zynde hier van gemaakt twee* originele Instrumenten, *'t een voor den* Koning *van* Boeton, *'t ander voor de* Compagnie, item *een* Authentycq *afschrift voor Hooggemelden* Koning *van* Ternate. *Was geteekent,* Cornelis Speelman. *Ons ten overstaan,* Dankaart van der Straaten, Christiaan Poleman, Pierre du Pon, *op 't* Spatium, *stondt gedrukt het* Compagnies *zegel in rood lak, ter zyde, ter* ordonnantie *van zyn* Ed: *was geteekent*, Abraham Gabbema, *als* Secretaris. *Onderstond*, gecollationeert, accordeert, *in 't jagt* ter Tholen *den* 29sten Juny in 't jaar 1667. *Was geteekent,* Abraham Gabbema, *als* Secretaris.

Uit den brief van den Koning *Mandarsjah* 1672, in antwoord van dien van den opper-landvoogd, *Joan Maatzuiker*, geschreven, en in 't leven van dien Koning onder dat jaar te vinden, blykt, hoe de Koning van Boeton, *Kaytsjili Lesimbata* zich tegen dezen vorst zeer qualyk gedragen, en dat ook zyn opvolger zich mede onbehoorlyk in opzicht van hem, en even als of hy recht op 't ryk van Tibore had, aangestelt heeft.

Slegten handel dezes Konings 1682 op Tibore, en elders.

Deze vorst had verzogt, dat de Cerammers op Boeton mogten komen handelen, dog haar Edelheden sloegen dit (zo uit schryven van den twintigsten February 1673 aan den zelven blykt) om 't verder sluiken der speceryen te beletten, vlak af. By schryvens naar Macassar van den 26sten December in 't jaar 1673, wierd hen de vaart op Banda verboden; dog die op Amboina was hen toegestaan, mits dat zy voor 't kasteel Victoria moesten ankeren, en men, als zy 'er wat sterk quamen, daar ook op letten moest. In 't jaar 1686, den 6, en 16den Maart, wierd 'er ook verboden geen Boetonders, om de Oost komende, in de keten te slaan, maar hen toe te staan wel naar Kessing te mogen varen, mits dat zy zich eerst aan 't kasteel Victoria moesten vertoonen. In 't jaar 1690 den 15den February, gaven haar Edelheden last, dat men hen in hunne vaart niet bepalen, maar hen zelf ook vriendschap bewyzen, en hen aanhalen zoude; dog zo zy in Amboina, of elders om de Oost, met slaven ten handel komen mogten, dat men hen dan maar wederom zenden zou, waar benevens zy 1687 den 21sten February al gevoegt hadden, dat zy niet begeerden, dat zy eenig ander volk, dan Boetonders, op hunne vaartuigen voeren zouden.

In 't jaar 1682, handelde de Koning van Boeton als een volkomen roover van Tibore, ja hy had meest het geheel eiland Pantsjano ingenomen, zo dat 'er de Koning van Ternate niet, dan den blooten Titel, af voerde, hoedanig het in de volgende tyden al mede gegaan is; waar toe de afval van den Koning van Ternate ook zeer veel aanleiding gegeven heeft.

Dat het eiland Cambayna 1673 ook onder hem stont, blykt uit 't schryven harer Edelheden den 20sten February van dat zelve jaar aan den Koning van Boeton, daar zy hem wel uitdrukkelyk verzoeken na speceryen, daar op vallende, te vernemen.

Die van Boeton hebben voor 1682, ook ettelyke chaloepen der E. Maatschappy afgeloopen, en 't volk moortdadig omgebragt. Ook hadden die van Coroni, en Wawoni, het zelve nog onlangs omtrent onze chaloep, de Post-bode, gedaan; waarom ook een Ternataans Kapitein, *Bacarri* genaamt, niet lang daar na ontrent Wawoni eenige dorpen, uit kracht van 't hem verleend verlof, verwoest, en in brand gesteken had.

Van ouds plagten de Koningen van Boeton niet het minste recht, op 't eiland Pantsjano (dat altyd zyn eigen Koningen gehad heeft) te hebben.

Het Oostelyk deel dezes eilands, Woena genaamt, quam eerst onder Boeton, wanneer *Mahorom* tot Koning verkoren wierd, die deze land-streek daar aan hegtte, gelyk het Zuidelykst gedeelte daar ten dien tyde mede onder raakte, als zynde een wettig erfland van een van zyne vrouwen, dat door 't versterf-recht op den Kapitein Laoet, of den zee-voogd, *Lakassa* gekomen is, zonder dat het oit door een ander, en zelf door de Macassaren (ten tyde als zy reeds meesters van 't verdere deel van dit eiland geworden waren) overheert geworden, of bezeten is.

Wat hy op Pantsjano bezit.

Op dit Zuider deel is niet, dan een bewoont dorpje aan de West-zyde, Moesanca genaamt, en in 't bestek van Woe-

na

na is: Woena aan de rievier Tapetapi, mede aan den Weſt-kant des eilands, en aan de Ooſt-zyde heeft men Lahontohe, Labore, Lohia, en, in 't midden des lands, Waymaloe, Talaki, Battecami, Tankena, Maladauwa, en Tobea, al het welke onder Boeton ſtont.

Tibore nu, dat aan 't Weſt-einde des eilands Pantsjano, en aan ſtrand omtrent een rivier gelegen is, heeft aan die zelve rievier, landwaard in, het dorp Laſſiapau, en, wat Noordelyker op, Wawobo, Wone, Popala, Laſſeſodo, Lapada, en daar omtrent, op ſtrand, Morbea, zynde alles in een ſtreek lands ten Noord-Weſten van 't eiland Pantsjano gelegen, zonder dat de Ternatanen iets aan de Ooſt-zyde des zelfs hebben, waar uit ook 't verſchil te Lahia wel eer tuſſchen die van Boeton en Ternate ontſtaan is.

Men plagt hier een groote ſtreek lands te hebben, die, van Tibore dwars over tot Lohia toe loopende, vol Djati-boomen was, waar van 'er een ontelbare menigte, het zy door aard-beving het zy door 't overſtroomen van eenige rievieren (alzo 't land laag is) om verre geworpen waren.

Uit veele dezer omgeſlagen boomen zyn weder andere opgegroeit, ook is 't hout der nedergeſlagene ſtammen doorgaans zeer goed, en zommige zyn van een verwonderensweerdige lengte en dikte bevonden, die by gelegenheit hier of daar toe, als men die afhalen liet, zeer grooten dienſt zouden konnen doen.

In de jaaren 1686 en 1687, ſtonden hare Edelheden aan de Boetonders, daar te land geboren zynde, toe, mits vrye reis-brieven van Amboina of Banda hebbende, op Keſſing te mogen varen; dog verboden aan de Keſſingers, Ceramlauwers en Gorammers, naar Boeton te varen. 1695 den 2 Maart, ſtonden zy hen ook toe grove Boetonſe kleeden in Amboina te brengen.

In 't Zuid-Weſten van Boeton, en zeer dicht omtrent de Zuid-hoek van Celébes, heeft men 't eiland Saleyer, tuſſchen beide welke wallen de ſtraat van Saleyer loopt, gelyk men dit zeer net in een kaartje, in 't zesde Hoofd-deel van de beſchryving van Banda, zien kan.

Wegens de nagelen, en nooten-boomen, hier (zo men meent vallende) zullen wy, in 't beſchryven van de nagelen, en andere ſpecery-boomen in Amboina, nader gelyk dan ook over die der Moluccos, ſpreken.

Dit eiland Boeton bragt Koning *Baboe*, door de dapperheid van zynen zee-voogd *Capallaja* mede onder zyn kroon, gelyk dat in 't leven van dien vorſt elders breder voorkomen zal.

Wegens dit eiland, en het uitroyen der ſpeceryen zelf tot hier toe, trekt de Koning van Ternate twee honderd ryxdaalders jaarlyks. Ternataan ontnomen, en door ons in 't jaar 1667 herwonnen.

Vermits het nu zo na by Celébes, en Macaſſar, legt, zo heeft dat al verſcheide malen onder dien vorſt geſtaan; dog by 't verbond 1667 met den Heer *Speelman* gemaakt, heeft de Macaſſaar dit eiland, nevens verſcheide andere landen, aan den Ternataanſchen Koning *Mandarſjah* moeten wedergeven. En na dat zig de Prins *Calamatta* met zyn broeder, den Koning van Ternate, weder verzoent had, heeft die vorſt hem toegeſtaan, de inkomſten van drie dorpen op Saleyer te mogen trekken, gelyk dat nader in zekeren brief, door den Heer *Joan Maatſuiker*, 1672 aan dien Koning geſchreven, en hier na in zyn leven te vinden, gezien kan worden

Noord-Ooſt ten Ooſten van de Straat van Boeton heeft men, wanneer men al de Bangayſche riffen, en eilanden, aan bak-boord (of ter linker-hand) leggen laat, het eiland, Xoela Taljabo.

Van het Zuidelykſte dezer Bangayſche eilandekens, Poeloe Sagoe genaamt, moeten wy, nog zeggen, dat het ſchoon water, en overvloed van Sagoe heeft. Het legt meeſt Ooſt Noord Ooſt van 't eiland Waroway; anderzins is het van Bangay, en van Xoela Taljabo, door een goed getal eilanden henen, zeer gemakkelyk hier naar Ternate toe op te halen.

Het dorp Taljabo legt aan de Noord-zyde des eilands van dien zelven naam, in 't midden des zelfs, alwaar een zeer goede en ſchuins in land inſchietende baai is, daar men voor alle winden met een chaloep zeker leggen kan. Het eiland Xoela Taljabo, en dorpen.

Recht hier tegen over, aan de Zuid-zyde, legt het dorp Likitobi aan een zout binnen-meir, of aan een zeer wyde kom.

Landwaart in leggen nog eenige dorpen, als: Woyo, Singa, Kakibo, Lede, Samade, Made, en eenige gehugten van berg-boeren daar omtrent.

Langs de Zuid-zyde is 'er niets te vreezen, alzo de riffen dicht by den wal zyn; dog aan den Noord-kant ontmoet men eenige riffen in zee, be-Weſten Likitobi gelegen. De Weſt-zyde van dit Xoela is zeer gebroken met killen en kreeken, waar door men op verſcheide plaatſen doorbooren kan. De Ooſt-kant heeft ook eenige ſtukken en brokken, en hoewel daar wel een ruime ſtraat is, is die egter zeer zorgelyk door den zwaren maalſtroom, die men daar vind.

Hier valt zeer veel Sagoe. De aart des inlanders alhier is zeer boos, liſtig, trouwloos, laſhertig, en moorddadig. Ook zyn zy zonder eer of ſchaamte, zeer lui en Veel Sagoe hier.

wis-

Aart dezer ingezetenen. wispelturig. De mans zyn hier heeren, de vrouwen slavinnen, alzo die al 't werk zo op 't land, als in huis, moeten doen.

De eilanden Xoela Mangoli, en Xoela Besi. Dorpen van 't laatste, door wie deze eilanden verovert zyn.

Xoela Mangoli, anders ook wel Xoela Sapelulle genaamt, bestond wel eer in drie deelen, te weten, in Sapelulle, Waytima, en Mangoli. Het heeft nu niet, dan Waytima, en Mangoli, dicht by een in 't Zuiden, en omtrent een Sagoe-bosch aan strand recht over Facquerre leggende, en is, schoon het grootste der drie eilanden van dien naam, voorts woest, en onbewoont.

Als men drie uuren naar 't Westen tot in 't bogtje Gorangoli schept, komt men by een anker-plaats, voor welke drie eilandekens zyn, en van daar nog drie uuren varens komt men by 't bochtje Boeja, daar drie rivierkens en twee mylen landwaart in twee kennelyke bergen zyn. Drie mylen Westelyker als Boeja komt men aan den uitersten West-hoek, Batoe Maloela, of Batoe Laki Laki, van waar men naar Taljabo oversteekt. Hier staat een klip, even eens als een man, van gedaante, aan welke de voorbyvarende Xoelaneezen gemeenlyk eenige vrugten ten offer toewerpen, om daar geen ongeluk aan te treffen, alzo 'er tusschen Mangoli en Teljabo een naeuwe en zeer gevaarlyke straat, en by deze klip ook een groote maal-stroom is. De engte zelf is op 't naeuwste maar een snaphaanschoot wyd; dog zy word aanstonds aan wederzyden breeder. En in 't midden van deze Straat, op Teljabo, legt de hoek Langon, met een bochtje daar by.

Xoela Besi is van deze drie eilanden wel 't meest bevolkt. Het heeft een vesting, 't klaverblad genaamt, welkers bouw-tyd, en grond-vester, onbekend is. Op dit eiland zyn tien dorpen, die Falauw, Cabauw, Fattahoi, Talagga, Bega, Ipa, Facquerre, Fagoede, Fatze, en Gay, genaamt zyn.

Deze eilanden zyn in 't jaar 1330, door Koning *Moloma-Tsjeja*, den twaalfden Koning van Ternate, onder deze kroon gebragt, op ieder van welke hy eenige Ternataanen, en over 't eerste zynen zoon *Hhamid*, als eerste stadhouder, gestelt heeft.

Onder Koning *Sainulabedien* is dit stadhouderschap tot het vorstelyk huis Tomaïtoe, dat zig zedert 't jaar 1488 daar nederzette, overgegaan, dat daar uit naam van den Koning van Ternate 't oppergebied voerde.

Wat moeijelykheden de Heer *de Vlaming van Outshoorn* met *Terbile* koninklyke stad-houder alhier, by den oproer van *Saidi*, den muiter, en *Madjira*, in 't jaar 1652 en 1653, en in volgende jaren, gehad, wat leven ook de Prins *Calamatta* in 't jaar 1655 daar gestelt heeft, en hoe de Xoela's in 't laatst van 1656 onder *Mandarsjah* geraakt zyn, zal ons omstandig in 't leven van dien vorst, en onder dat jaar, blyken.

Deze drie eilanden, en Liefje Matulla, plagten weleer eenige tyd onder de landvoogden van Amboina te staan, zynde by den Ternataanschen oorlog 'er onder geraakt. De Luitenant *Modi* heeft 'er onder de landvoogden *de Vicq*, en *Padbrugge*, gelegen, en onder den laatsten ook Kapitein *de Moor*, en nog later heeft 'er de Vaendrig *Henrik Jasperszoon* (anders *van der Monden* genaamt, een Dortenaer) als hoofd gelegen; dog volgens aanschryven van haar Edelheden den 19den July in 't jaar 1683 moesten de zelve weder onder 't ryk van Ternate gebragt, en door die van Amboina aan hen overgegeven worden, hoewel dat eerst in 't jaar 1687 (volgens schryven van den 21sten Februari geschied is) gelyk zy tot nog toe ook daar onder staan.

Op een dezer eilanden, Xoela Besi, legt nog een Sergeant met eenige posthouders, om een wakend oog op alles te houden, die ook bezorgen moet, dat die van Amboina hun gerief uit deze eilanden voor een billyke betaling krygen, en dat zy ook de nodige hout-werken, Clappusolie, enz. bekomen mogen, alzo dit egter een plaats der E. Maatschappy bleef, gelyk dit laatste door haar Edelheden by hun schryven van den 2den Maert 1688, nog weder vernieuwt is.

In 't jaar 1693 den 20sten February, stonden haar Edelheden aan die van Amboina toe, herwaards, en naar Bangay, dog op zekere voorwaarden te mogen varen, hoewel dit in 't jaar 1695 aan *Jan van Oosten*, en *Henrik ten Veldhuizen* in Amboina verboden, gelyk in 't jaar 1694 de vaart na de Xoela's, en Bangay, toegestaan, dog 1696 de vaart naar Bangay, die van Amboina weder t'eenemaal door haar Edelheden, ontzegt wierd, hoewel hen de vaart op Xoela (volgens schryven van den 1sten Maart per Princeland) weder toegelaten is. Vooral was de Boeroneezen, en Amblauwers, te vaaren op de Xoelas, in 't jaar 1690 (volgens schryven van den 15den February) alleen van alle de Amboineezen toegestaan. Andersins hadden zy den omgang der Xoelaneezen en Ternatanen al voor vele jaren (gelyk al uit 't schryven hunner Edelheden van den 27sten December 1673 blykt) voor vry gevaarlyk met de Amboineezen gehouden, weshalven zy Koning *Mandarsjah* toen al afrieden derwaart eenige bezendingen te doen. Het komen der Xoelaneezen in Amboina, anders dan voor 't kasteel, is al zedert 't jaar 1673 ver-

verboden, gelyk ook den Ternataanen in Ambon, of Banda te mogen komen ontzegt is.

Het zyn zeer vrugtbare eilanden die allerlei vrugten overvloedig voortbrengen, en voor al veel Padi, ryſt, en ſchoon baſtaard-Ebben-hout, welk laatſte ik noit zo breed, als 't geen hier van daan quam, gezien heb. Zy leggen ten Noord Weſten van 't eiland Boero, of van den hoek van Tomahoe.

Wanneer men van Xoela Beſi naar 't eiland Oebi wil overſteken, laat men een klein eilandje, Liefje Matulla genaamt, aan bak-boord leggen, en dan loopt men be-Zuiden het eiland Oebi om, en tuſſchen 't eiland Gommon (dat'er dicht by legt) door, zonder dat men iets, dicht by den wal, behoefde te vreezen.

Aan den Ooſt-kant van 't eiland Gommon, en rondom 't eilandeken, dat 'er be-Ooſten legt, is 't zeer vuil, en riffig, hoewel 'er tuſſchen de riffen zelf killen loopen, daar men voor alle winden zeker leggen kan, en voor al aan den Zuidkant voor alles gedekt is, dog dit moet alleen door welbedrevene ſtierlieden ondernomen worden.

Dicht by 't eiland Gommon is ook een ſchoone diepe rievier, de eenigſte op dat ganſch eiland, daar men ook met een licht jacht zou konnen inkomen.

[…]erdere […]anden […]er om[…]nt, en […]iland […]ebi, […]or […]en ver[…]ert.

Wat het eiland Oebi betreft, dit was in 't jaar 1322, toen *Sida Aarif Malamo*, de zevende Koning in Ternate regeerde, al bekent, en had, in navolging van andere volkeren, en eilanders hier naby, omtrent deze tyd mede een Koning bekomen, om niet minder als Tidore, Batsjan, enz. te zyn; dog zy konden het noit zo verre brengen, om mede onder de vier Molukze Koningen getelt te worden.

Tuſſchen deze Koningen van Oebi, en die van Ternate, zyn in de eerſte tyden, eer de laatſte zo magtig wierden, ook wel huwelyken geſloten, waar van in 't leven van *Gapi Bagoena* de Tweede, dertiende Koning van Ternate, een geval voorkomen zal, waar by deze in 't jaar 1432, de dochter van den Koning van Oebi, na haar twee maanden by zich gehad te hebben, haren vader weder t'huis zond, dat naderhand geſchil tuſſchen hen gegeven heeft.

[…]bi aan […]E. […]at[…]appy […]t jaar […]3 ver[…]gt.

In de later tyden is het groot eiland Oebi (dog wanneer, wete ik niet) onder den Koning van Batsjan geraakt, die het in 't jaar 1683 met alle de kleine eilanden, binnen de drie mylen daar omtrent leggende (waar onder ook Magatapi, Bilang-Bilang, Gommommo, enz. behooren) voor acht honderd ryxdaalders aan de E. Maatſchappy, volgens een koop-cedulle, verkogt heeft.

Het is een bergagtig eiland en plagt aan de Weſt-zyde een houte Baricade hier op; door den Heer *Francx* gemaakt, te leggen, die den Bril genaamt was; dog naderhand heeft de Heer *Padbrugge* die in een Reduytje verandert, en den Briel genaamt. Onder den Heer *Francx* lagen 'er vier en twintig, dog daar na maar zeven man in, die 'er nog lang daar na in bezetting lagen, tot dat het in 't jaar 1696 geheel ingetrokken, en van poſthouders ontbloot is; dog in 't jaar 1700 hebben haar Edelheden weder belaſt hier zeven man te plaatſen, 't geen naderhand weder tot een man vermindert is.

In 't jaar 1672 den 16den February, gaven haar Edelheden aan die van Amboina laſt, dat Oebi voortaan onder Ternate ſtaan zou, en dat zy wel wenſchten te zien, dat die van Bonoa (zo zy 'er toe genegen waren) daar op geplaatſt, of dat 'er anders deze of gene andere lieden op gelegt wierden. Ook verboden zy in 't jaar 1683 aan de Amboineezen hier op te varen, uit vreeze dat zy met de nagelen, en nooten, daar vallende, morſſen mogten.

Dicht by Oebi legt Oebi-Latoe (dat is Konings Oebi) anders klein Oebi genaamt, op beide deze eilanden plagten van ouds her al veel Nooten-, gelyk op alle Molukze eilanden Nagel-boomen, te vallen.

Oebi Latoe's Weſt-einde (dat op twee graden en twintig minuten Zuider breedte legt) en Manipa's Weſt-einde, leggen Zuid en Noord omtrent dertien of veertien mylen van malkanderen.

Van Oebi, en Gommon, komt men dicht 'er langs by de ſtraat van Batsjan, en, zo al vorder weder naar Ternate toegierende, komt men by de eilanden Cajoa, Motir, en omtrent Gano, een dorp op Gilolo 's Zuid-zyde, dat in de Spaanſche tyden ontvolkt is, en welkers ingezetenen op Motir, en Makjan, gebracht zyn, om dat de Ternatanen toen te veel verſpreid geraakten. Anders hadden wy daar overal volk in bezetting leggen.

Het eiland Cajoe legt tuſſchen de eilanden Batsjan, en Makjan in. Verdere eilanden hier, tot by Ternate.

Eer men by Batsjan komt, na dat men 't dorp Gano voorby is (dat zyn naam van zeker eiland, daar voor gelegen, ontleent) komt men, wat verder Noord op, en wat dieper in zee, by 't eilandje Coebi, en dan verder, onder den gebroken wal, ontmoet men nog eenige andere zonder naam.

Alvorens men aan 't dorp Gano, en by den vaſten wal komt, raakt men door verſcheide Lalari-kreeken, waar in men zeer licht zou konnen verdwalen.

Daar na komt men by Saketta, en Isinola, die nog al Noordelyker leggen, en die te zamen, met den overwal van Batsjan, de straat van Patientie uitmaken, in welkers mond die eilanders aan des zelfs Noord-kant geplaatst zyn.

Men heeft daar aan die zyde, op 't eiland Halamahera, of op Gilolo, meer andere plaatzen, als Jodi, Woos, enz. dog deze plaatzen behooren tot Fida, Foya, en Massa toe, tot voortkoming van allen sluik-handel, ontvolkt te worden.

Als men deze voorby is, komt men vervolgens langs Wamma, enz. (dat onder Tidore behoort, en mede op de kust van Gilolo gelegen is) voor by Toseho, Gita, en zo al verder voor by de eilanden Batsjan, Makjan, Motir, Cavali, Tidore, en Noorwegen of Mitarra, weder in Ternate, daar men 't eilandje Hieri pas be-Noorden leggen ziet. Welk eilandje Mitarra, of Maytarra, van de onzen Noorwegen genaamt, den Koning van Ternate (zo hy zegt) toekomt, dog de Koning van Tidore beheerscht, en houd het egter, als 't zyne.

't Eilandje Mitarra, en wie 'er Heer af is.

VAN HET

EILAND MAKJAN.

Het eiland MAKJAN beschreven.

HEt eiland MAKJAN, dat tusschen Motir, en Batsjan, pas be-Noorden de Linie legt, is mede een voornaam eiland, onder den Koning van Ternate behoorende. Het is omtrent zo groot als 't eiland Ternate, zynde wat meer, als zeven mylen in 't rond. Het heeft ook een grooten hoogen brandenden berg, die rond is, en die 1646 vervaarlyk gebrand heeft, en door een schrikkelyke aard-beving van een gescheurt is, waar door te dier tyd veel dorpen, en menschen vergaan zyn. De breede klooven, van boven tot beneden toe gemaakt, en zig tot nog toe zo vertoonende, worden gemeenlyk de wagen-spooren van Makjan genaamt. Men meent ook, dat deze berg, nevens dien van Ternate, en Gammacanorre op 't eiland Gilolo, maar een en 't zelve grond-vuur hebben, dat zig door drie verscheide ovens ontlast, en uitdampt. Dan blaakt de een wat sterker, dan weder de ander, en gelyk die van Ternate en Makjan op de by ons bevorens gemelde tyden gesprongen zyn, alzo sprong ook die van Gammacanorre in 't jaar 1673, eenige jaren voor den berg van Ternate, met een ysselyke aard-beving, die zeer veel menschen het leven koste, dat van de verwoesting veeler dorpen, zwaar oploopen van de zee, en een groote uitwerping van dryf- of puim-steen, verselt ging.

Het plagt naast Batsjan, een van de nagel-rykste eilanden der Moluccos te zyn. Het kan ook zich zelven van alles, uitgenomen de Sagoe alleen, rykelyk voeden, en daar van aan andere eilanden nog wel mededeelen.

Aart dezer inlanders.

Deze inlanders zyn van den zelven aart, en levens-wyze, als de Ternatanen, die zy in alles ook blindeling van ouds plagten te volgen; zich zelven gemeenelyk aan die zyde begevende, aan welke de Ternatanen zich begaven.

Dorpen op dit eiland.

De naamen der dorpen op dit eiland wel eer gelegen, en ten tyde van den Heer *Zeist* nog bekent, waren deze, Gnoffickia, Gritia, Sangapatti, Malantanten, Soma, Tiobe, die onder de eerste plaats, alwaar hun Sengadji, of hertog, zig onthoud, behooren.

Behalven deze zyn 'er nog Gnoffagita, Taffasoho, Tallepaeuw, Saballe, Tahegoene, en Ongoffa babaeuw, alle welke onder Tafasoho staan.

Bobaeuwa, Tabillola, Malappa, Sikes, Cajoe binnen, Cajoe buiten; Tahane, of Tihane, Poliweri, Sambomo, en Poewatte.

Des zelfs manschap.

Alle deze dorpen plagten in oude tyden omtrent 't jaar 1627, een getal van 2220 mannen, en bevorens wel 9000 (zo men wil) op te brengen; dog door verscheide aard-bevingen zyn de ingezetenen van dit eiland zeer vermindert: Hedendaags zyn 'er nog maar veertien dorpen bekent welke, deze zyn: Gnoffickia, Gnoffagita, Sabale, Talapau, Taffasoho, Tagona, Baboewa, Malapa, Maloa, Soma, Tahane, Samsoema, Poliwin, en Sawatta.

Men plagt hier van oude tyden af drie voorname vastigheden te hebben, Gnoffickia, Tabilolo, en Tafasoho.

Vestingen hier van ouds.

De vesting Mauritius op Gnoffickia plagt op een hoog gebergte, aan de Noord-zyde des eilands omtrent drie honderd treden van strand, te leggen, zynde zeer zwaar om 'er tegen op te gaan. Zy was niet zeer groot, dog rondom met kalk en steen opgetrokken, met vier bolwerken, waar van het een grooter dan 't ander was; hoewel zeer bequaam, om 't andere te bestryken. Van binnen was zy rondom met smalle gordynen, over welke men behoorlyk de ronde doen kon, voorzien; ook voerde zy volkomen bevel met haar geschut over het Moorsch dorp daar digt by gelegen. Hier in plagt een steene huis met een brand-vrye vloer tot berging van 's Compagnies goederen, dog met Atap gedekt, te zyn, en daar in een Opper-koopman, die 't bevel over 't gansch eiland voerde, benevens

een

G. G:

1/4 1/2 3/4 1

Een Duytsche Myl.

35 40

Moffakita

Gnoffickia

Sabalele

40
60
50

Sambom

tia

M A K J A N

GEHEEL BERGAGTIG

Poliveri

10
15

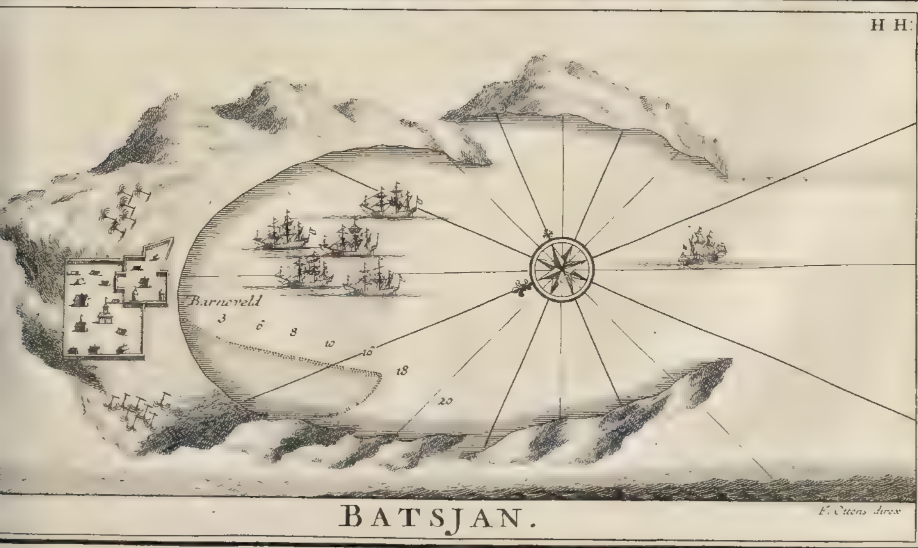
Taffasoho

Tihane

Babaver

Soma

Tabilolo

BATSJAN.

een Luitenant, en vyf en vyftig soldaten, te leggen; behalven het welke de landvoogd *Le Febre* hier op strand nog een byzonder huis tot berging van de levensmiddelen en andere noodlykheden heeft laten maken. By den tyd van den Heer *Both*, eersten Opper-landvoogd van Indiën, is deze vesting by het eerste verdrag, met de Makjanders in 't jaar 1613 gemaakt, met den naam van Mauritius bekent geweest, zonder dat blykt wanneer, of door wien zy gebouwt, of zo genaamt zy, hoewel zy waarschynelyk door de Portugezen, of Spanjaards gebouwt is. In 't jaar 1636, lagen 'er een en negentig Nederlandse soldaten in.

Behalven deze, is 'er nog een vesting Tabilolo, of Tabalolo, genaamt, die aan de Zuid-zyde des eilands legt, en van twee bolwerken, wel een groote musquet-schoot van strand op een berg gelegen, dog van geen water voorzien, waarom zy ook van weinig belang is. Zy schynt mede door de Portugezen gebouwt te zyn, aangezien zy zo wel als Gnoffickia, en Taffasoho al by de komst van de Heeren *Matelief*, en *van Caarden*, hier geweest zyn. Ik vind nogtans in zeker gedenk-schrift van de Ternataansche sterkten, dat de Heer land-voogd, *van Broekom* in 't jaar 1636 den 18den October hier den eersten steen gelegt zou hebben, en dat zy in 't jaar 1637 den eersten Juny eerst voltoit, en met drie en dertig koppen bezet zou zyn; daar hier bevorens maar een Assistent, en Sergeant met negentien man plag te leggen, die uit de bezetting van Taffasoho genomen wierden, en was nog van vyf stukken geschut, en drie steen-stukken, voorzien.

Het Fort de Provintien, op Taffasoho, aan de West-zyde des eilands gelegen, was ook van kalk en steen opgetrokken, wat grooter, dan de vesting van Gnoffickia, en ook van vier bolwerken, welker twee grootste landwaart heen lagen, en van een groot pakhuis voorzien waren, znyde de andere twee bolwerken onder den Heer *Le Febre*, en 't opper-hoofd, *Gregorius Cornelisz*: in 't jaar 1627 hier gemaakt. Het heeft verder goede gordynen, en alles dat hier toe noodig is.

Het lag mede op eenen heuvel, wel honderd en zeventig treden van strand af; en had ook geen water. Daar plag voor aan, zo als men den berg opging, nog een vyfde byzonder bolwerk te zyn, voornamelyk tot dekking van den waterput, daar omtrent staande, gemaakt. Het is vry net, en sterker, dan dat van Gnoffickia.

Aan wederzyden van dit Fort woonen de inwoonders. Deze sterkte komt in 't jaar 1636 met de benaming van de Kitasol voor, zynde toen met vyf en zestig zoldaten, in dienst der E. Maatschappy, bezet.

Ook is 'er nog een Reduyt, op Poewatti, mede zo, waar van de Heer landvoogd *Ottens* den eersten steen den 24sten October in 't jaar 1634 gelegt heeft, en die den 5den December voltoit, en met een en twintig soldaten bezet is.

Het schynt na het dorp van die selve naam, dat tusschen Gnoffickia en Tabilolo lag, genaamt te zyn, waar omtrent het ook mogelyk wel gestaan heeft.

Deze drie eerste vestingen zyn volgens ordre, en schryven van haar Hoog-Edelheden van den 22sten December in 't jaar 1659 verkleent, en wierd de regeering in Ternate gelast Mauritius maar in een bolwerk te doen bestaan, en de kat aan den zee-kant beneden Gnoffickia te versterken, weshalven de regeering in 't jaar 1660 Poewatti, en Tabilolo geheel ingetrokken, en de bezetting van daar geligt heeft, dat haar Edelheden by schryven van den 14den Februari in 't jaar 1661 voor wel gedaan gehouden, en geoordeelt hebben, dat de Kat, en Mauritius, voortaan tot genoegzame tegenweer zouden zyn. Deze Kat is in 't jaar 1661 niet alleen versterkt, maar zelf tot een Fortres gemaakt, met den naam van Zeeburg genoemt, met dertien Nederlanders bezet, en dus gebleven, gelyk zy nog is onder het bevel van een Sergeant; dog in 't jaar 1696 is zy van bezetting ontledigt, en aan de inlanders tot 't jaar 1699 gebleven, wanneer zy weder, als bevorens, is bezet geworden, en is in tegendeel het Fortresje Mauritius, of wel de overgeblevene punt daar van in 't jaar 1661 ten eenemaal geslegt, en van Posthouders ontbloot. Daar is in 't jaar 1656 nog een vesting, Waterland genaamt, met een Kat aan strand geweest; dog die is mede ingetrokken.

Dit eiland Makjan heeft al van oude tyden af onder de Koningen van Ternate gestaan. Men ziet 'er hier een teekening by de letters G. G. van. *Makjan van ouds onder Ternate.* *Teekening van 't eiland.*

Patsjaranga Malamo, de zevende Koning, veroverde in 't jaar 1321 eerst eenig volk, en by dat geval ook twee dorpen op dit eiland.

Sjah Aalem, de negende Koning van Ternate, veroverde geheel Makjan in 't jaar 1634, gelyk wy in zyn leven breeder zien; dog die van Tidore en Batsjan ontnamen 't zyn broeder *Toeloe Malamo* in 't jaar 1343; dog zo, dat het toen onder *Noereddien*, Koning van Tidore, quam. *Door wat Koningen 't eerst verovert.*

Niet lang daar na herwon deze *Toeloe Malamo* in den jare 1346 dit geheel eiland Makjan.

Na de komst der Portugeezen in

 Indiën

En onder wie naderhand.

Indiën geraakte Makjan (gelyk wy onder 't jaar 1524 in 't verhaal der Portugeesche zaaken zien zullen) weder half onder Tidore; en in dat zelve jaar nog herwon het deOnder-koning *Tarruwese* dit.

Door slofheid van den Portugeeschen landvoogd *Garsias*, wierden de Spanjaarden in 't jaar 1527 meesters van Makjan, dog in 't jaar 1529 moesten de Tidorezen het aan die van Ternate, by een vrede, toen gemaakt, weder overgeven.

In 't jaar 1606 geraakte het door hulp der Spanjaarden wederom onder die van Tidore.

Van Caarden verovert Tafasoho in 't jaar 1608.

In 't jaar 1608 wierd Taffasoho door onzen zee-voogd, *Paulus van Caarden* in Juny ingenomen.

In het jaar 1613 den 16den January maakten de oversten van dit eiland een verdrag met den eersten opper-landvoogd van Indiën, den Heer *Pieter Both*, het welk wy in 't leven van Koning *Modafar*, onder dat jaar ook elders ingevoegt hebben.

Hoe slegt zy met ons in 't jaar 1627 handelden, toen zy de party der Ternatanen volgden, zien wy al mede onder de regeering van den Heer landvoogd, *Gillis Zeist*, op dat jaar.

In 't jaar 1635 lag hier als koopman, en hoofd, *Nicolaas Cloet*, en 1648 quam hier de opper-koopman, *Jacob Hustaart*, in de plaats van den Heer *Gaspar van den Bogaarde*, die toen landvoogd der Moluccos wierd.

Zaken met den Sengadji van Makjan in 't jaar 1651.

Wat moeijelykheden de Heer *de Vlaming* met den Sengadji van Makjan, en de verdere ingezetenen van dit eiland, die met den muiter *Saidi* van hunnen Koning *Mandarsjah* mede afgevallen waren, in 't jaar 1651 gehad heeft, en hoe zy weder onder hunnen vorst, uit schrik voor onze wapenen gebragt zyn, konnen wy breeder onder dat jaar in 't leven van dezen Koning zien, gelyk mede, wat betrekking zy in 't jaar 1652 tot het verdrag op den 31sten January tusschen dien Koning, en den opper-landvoogd van Indiën, den Heer *Carel Reinierszoon* gemaakt, gehad hebben.

Nagelen hier uitgeroeit.

Hoe ook alle de Nagelen zedert 't jaar 1655 daar, en verder ook in geheel Ternate, met bewilliging van dezen vorst uitgeroit, en hen daar voor jaarlyx twee duizend ryxdaalders toegelegt zyn, zal elders breeder blyken daar van de boomen, en den nagel-boom in het byzonder, gesproken staat te worden.

Aan Rheti verboden, den Titel van Koning van Makjan te voeren.

De zee-voogd *Rheti*, die in 't jaar 1682 nog leefde, matigde zig zeer geerne den Titel, van Koning van Makjan aan, 't geen de Commissaris, de Heer *Padbrugge* belaste te beletten, en hem noit op Makjan te laten komen, veel min hem hoofd aldaar te maken, gelyk haar Edelheden (die zaak qualyk begrepen hebbende) nogtans toen ordonneerden.

Het verdere, dat 'er van het eiland Makjan te zeggen zou mogen vallen, zal ons hier en daar in 't verhaal der Ternataansche zaaken breeder ontmoeten, weshalven wy, om een en de zelve zaak geen tweemaal te schryven, hier van af, en tot het eiland Motir, tusschen Makjan, en 't klein eilandje Pottebakker, of anders Cavali, gelegen, overstappen.

De eilanden MOTIR, en Pottebakker, of Cavali.

MOTIR is wat Noordelyker, dan 't eiland Makjan, gelegen, en 't word mede onder de Molukze eilanden getelt. In 't jaar 1284, roofden die van Motir al, nevens eenige andere, op die van Ternate. Op dit eiland Motir wierd in 't jaar 1322, het eerste verbond tusschen de vier Molukze Koningen gemaakt.

In 't jaar 1528, hadden die van Tidore en Gilolo eenen aanslag, om op Motir, toen al onder Ternate staande, stil aan te vallen; dog de goede uitslag daar van wierd door een tydig ontzet, daar de onder-koning *Tarruwese* zelfs by was, verhindert.

In 't jaar 1610, hadden wy hier een steene vesting, Nassau genaamt, die 'er 1609 door den zee-voogt, *Francois Wittert*, op 't verzoek der Ternatanen, gelegt, en met inwoonders van Gilolo ten deele bevolkt is. Op deze vesting lag in het jaar 1610, als hoofd van wegen de E. Maatschappy, de Hopman *Adriaan Clemenszoon*, en nog dat zelve jaar verplaatste de Hopman *Louis Schot* wel duizend zielen van het eiland Cajoe, en van Gano (op Gilolo 's Zuid-zyde gelegen) op 't eiland Motir, die toen met de vorige wel twee duizend zielen uitmaakten.

In 't jaar 1616 lag hier *Henrik Majer*, van Maastricht, als Hopman, en in 't jaar 1625 is dit Fort in Maart door den onder-zeevoogt *Schapenham* (die 'er den 17den met vier schepen uit Ternate naar toe ging) geslecht, en 't volk op Makjan, by Tabilolo geplaatst.

Wat deel die van Motir in 't jaar 1652 in 't verbond, den 31sten January tusschen Koning *Mandarsjah*, en den Heer *Carel Reinierszoon*, als opper-landvoogt van Indiën, gemaakt, gehad hebben, kan men onder dat jaar, en in 't leven van dien vorst, breeder zien.

Nagelen op Motir in 't jaar 1653 uitgeroeit.

In 't jaar 1653 wierden hier al de Nagelen (die omtrent hondert Bharen jaarlyx beliepen) ook door den Heer *de Vlaming* uitgeroit, waar voor aan de Hoofden van dit eiland jaarlyx hondert en vyftig ryxdaalders gegeven worden. Egter zyn 'er in 't jaar 1691 nog nagel- en nooten-boomen gevonden, doch ook uitgeroeit.

Wan-

Wanneer Motir by den laatsten Ternataanschen opstand door ons verovert was, had Koning *Saifoddien* 't zelve, onder den naam der Makjanders, door de zynen al mede in bezit doen nemen; dog de Heer *Padbrugge* deed hem van daar verhuizen.

Het eilandje Pottebakker, anders Poelo Cavali genaamt, is zo klein, en daar by zo gering dat het niet verdient, dat wy ons eenigzins daar mede zouden ophouden, zynde het genoeg maar alleen te zeggen, dat het tusschen Motir en Tidore vlak in 't midden legt.

VAN HET
EILAND DJILOLO of GILOLO.

et eiland Gilolo beschreven.

VAn Motir gaan wy over, om van 't groot eiland DJILOLO, GILOLO gemeenlyk genaamt, te spreeken. Dit is geen vast land; maar een eiland. Egter noemen de Ternatanen het in hun taal Halamahera, dat vast land beteekent, waar in zy, door de grootheid van dit eiland misleid, een grooten misslag begaan.

Ptolomeus stelt dit, nevens Amboina, en Celebes, voor een der drie Sinden, of Menschen-eeters-eilanden, te boek.

Het legt ten deele twee graaden be-Noorden, ten deele een graad be-Zuiden den Evenaar, vertoonende zich met drie groote takken, van welke de een de de kust van Moro (zynde in 't Noorden gelegen) genaamt word; dog de tweede, in 't Oosten, doet zig digt by 't land der Papoas, en de derde in 't Zuiden op.

Het is wel zeventig of tachtig mylen lang, en omtrent ook wel zo breed.

Het Westelyk deel van dit eiland Gilolo word Batoetsjina genaamt, en legt vlak na of tegen over alle de andere Molukze eilanden (Ternate, Tidore, Cavali, Motir, Makjan, en Batsjan) als tegen een overwal, uitgestrekt, gelyk alle de zelve pas zes of zeven mylen 'er af, als op een ry 'er tegen over, zich in 't verschiet zeer lustig opdoen.

Op dit eiland Gilolo heeft van de oudste tyden af een dorp, en koninkryk, van den zelven naam geweest.

ang zer onin-n.

De Koningen van Gilolo staan onder de Molukze vorsten als de eerste in rang, en als de oudste, van welke men geheugen heeft, bekent; en schoon hunne Koningen niet mede uit een van die Draaken-eieren (van welke wy hier na breeder spreeken) voortgekomen zyn, zo is echter een dochter, of Princes, uit een der zelve gesproten, aan een vorst van Loloda (mede op 't eiland Gilolo, ettelyke mylen be-Noorden, en op Batoetsjina gelegen) gehuwt geweest. Een klaar bewys, dat dit eiland, volgens 't eigen verhaal der oudste Ternatanen, mede een van de oudste Molukze eilanden is.

Niet tegenstaande de wyde uitgestrektheid van dit magtig eiland, en de grootheid van zyne eerste vorsten, konnen wy echter daar niet veel af zeggen, vermits de Historie dezes lands, door de gedurige verwoestingen, en omwentelingen, onder verscheide vorsten, door de lengte van tyd, en door veel andere voorvallen, by na geheel verloren, en uit de geheugenis der inlanderen geraakt is.

De Koning van Gilolo word van ouds her *Djicoma Colano*, dat Bogt-Koning in 't Ternataans beteekent, en wel daarom zo genaamt, om dat hy zyn hof in den bocht van Gilolo (die zich op Batoetsjina, en tegen over Ternate of wat Noordelyker vertoont) plag te houden.

In 't jaar 1284 vind ik, dat *Siale*, derde Koning van Ternate, met den Koning van Gilolo in dien tyd moeijelykheden had, en dat hy, derwaards overstekende, op die van Ternate uit rooven ging. — Voorvallen tusschen de Koningen van Gilolo, en Ternate.

Dus lag *Comala*, de vyfde Koning van Ternate, in 't jaar 1304, niet alleen met den kittel-oorigen Koning van Gilolo overhoop, maar nam hem ook eenige dorpen op Batoetsjina in, die hy, zo lang hy leefde, behouden heeft.

By 't verbond, dat de vier Molukze Koningen, by geval op 't eiland Motir te zamen gekomen, in 't jaar 1322 met malkanderen maakten, word aan den Koning van Gilolo den eersten rang voor al de andere vorsten, voor altyd, gegeven. — 't Verbond in 't jaar 1322 tusschen de vier Molukze vorsten gemaakt.

Indien de Koning van Gilolo het niet belet, en zo hy den Koning van Ternate, *Toeloe Malamo*, in 't jaar 1343 niet gered had, zou de Koning van Tidore, en die van Batsjan, te zamen tegen die van Ternate aanspannende, hem overwonnen, en onder hunne macht gebragt hebben.

Gapi Malamo de Tweede, oorlogde in 't jaar 1359 ook met die van Gilolo, by alle welke tusschen-stribbelingen aan wederzyden niet veel gevordert wierd; maar in 't jaar 1372 geraakte dit eiland, door een huwelyk van *Gapi Bagoena* de eerste zoon met de dogter des Konings (hier na breeder te zien) onder Ternate; dat egter niet lang gerust schynt bezeten te zyn, vermits *Comala Poeloe*, de zestiende Ternataansche Koning, in 't jaar 1380 met den Koning van Gilolo geschil krygende, hem eenige dorpen op Halamahera afgewonnen, en gedwongen heeft, om zyn rang, als eerste der vier Molukze Koningen, aan hem af te staan, en over te geven. — 1380 verlieft hy zyn rang.

Koning *Marhhoem*, de achtiende Ternataansche vorst, heeft ook al gestadig met die van Gilolo geoorlogt, en in zyn tyd, omtrent 't jaar 1465, viel dat vermaart geschil over 't volg-recht tot de kroon, tusschen de vier Princen van Gilolo voor, van welke de oudste Prins, *Djamiloe* zig kort daar aan tot het zwerven ter zee begaf, en zig in Amboina, op de kust van Hitoe, nederzette, zeer misnoegt, om dat zyn jongste broeder, op een tyd, dat hy met zyn twee andere broeders eens naar Batsjan om een vermaakje gevaren was, het ryk, juist openstaande, genadert, en zig zelven met gewelt op dien throon gestelt had; waar op hy voornam een nieuw ryk te gaan opzoeken, gelyk hy kort 'er aan dede, gierende eerst op 't eiland Ceram, op 't dorp Calloway, dicht by 't dorp Nuniali, aan, alwaar een van zyne broeders te land trad, die ook daar de eerste Pati, of grave van Lissabatta wierd. Van daar quam hy op Waypoeti (een ander Cerams dorp) alwaar zyn andere broeder met eenen schat van hem doorging, die toen ook de eerste Orangkaja van Waypoeti geworden is. Hy zelf quam op Hitoe Lama aan, alwaar hy 't volk van eenen Pati Cawa vond, die ook van buiten, of wel van Toeban, op Java gelegen, daar gekomen was.

In 't jaar 1465 komt den Prins Djamiloe in Amboina.

Zyn dochter trouwde daar na met *Matalian Goram*, waar van wy breeder onder de zaken van Amboina, zullen handelen.

Verscheide voorvallen op Gilolo.

Marrhoem's zoon, Koning *Sainulabedien*, oorlogde mede met den Koning van Gilolo, en in 't jaar 1524 vind ik, dat de onder-koning *Tarruwese* een Tidoreesche plaats op Gilolo aantaste, vermits deze vorst veel met die van Tidore, en met de Spanjaarden tegen de Ternatanen en Portugeezen aanspande, aan welke zy in 't jaar 1527 te zamen den oorlog ook verklaarden.

Catabruno, een onderdaat des Konings van Gilolo, maakte in 't jaar 1529 de Ternatanen veel moeite, en taste, met hulp der Tidoreezen, een plaats op Halamahera, onder Ternate staande, aan.

Ook voegden die van Gilolo, nevens die van Tidore, zig te zamen, met de misnoegde Koningin van Ternate, in 't jaar 1530 tegen de Portugeezen, om de de zelve, was het mogelyk, geheel en al uit te roien, en uit de Moluccos te verdryven.

Voor al met Catabruno.

In 't jaar 1534 vergaf de voornoemde *Catabruno* zynen Koning, en bragt het geheel eiland Gilolo door geweld onder zy macht, waar op hy in 't jaar 1537 door den Portugeeschen landvoogd, *Antoni Galvaan* wiert beoorlogt, hoewel die oorlog kort daar na, door een vrede met den Koning van Gilolo, geeindigt wiert.

Onder de regeering van den Ternataanschen Koning, *Hair*, in 't jaar 1540, was 'er nog wel een byzonder Koning van Gilolo (gelyk dat nader in 't leven van Koning *Hair* voorkomt) dog toen is egter dit eiland al onder de kroon van Ternate, en door dien Koning reeds verovert geweest.

Wat moeijelykheden de Portugeezen, door opstoking van Koning *Hair*, in 't jaar 1547 op de kust van Moro gehad hebben (alzo 'er tusschen de Koning van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan een verbond, om al de Christenen uit te rojen, gemaakt was) en hoe die geweldenaar, *Catabruno*, door den Portugeeschen landvoogd, *Bernardyn de Sosa* in 't jaar 1553 overwonnen, en zyn zoon (als een Vasal der Ternatanen) weder tot Koning van Gilolo aangestelt is, zullen wy hier na breeder in 't leven van Koning *Hair*, voorstellen.

In 't jaar 1606 was de Ternataansche Koning *Saidi* genoodzaakt naar Gilolo te vlugten, op welk land de Spaanschen na dien tyd ook verscheide vastigheden gehad hebben.

Saboego, de eige vlugt-plaats van Koning *Saidi*, ontnamen de Spanjaards ons in 't jaar 1611, recht tegen den gemaakten vrede aan. Zy versterkten dit met vier bolwerken, en een halve maan aan den mond der rievier, voorzagen het van alles, en hebben 'er vyftig Pampangers, of Manileezen gelegt.

Saboego, ons door de Spaanschen ontnomen.

De andere vastigheid, die zy daar hadden, was Gilolo genaamt, en den onzen ook door *Don Joan de Silva*, landvoogd der Philippinas, ontnomen. Sy was mede van alles wel voorzien, met vyftig of zestig Spanjaarden bezet, en van 't kasteel Orangie (gelyk ook Saboego) zeven of acht mylen, in 't Westen dezes eilands, gelegen.

Tegen over Makjan hadden zy nog een vaste plaats, Aquilamo, met muuren omringt van zeer weinig Spanjaarden, en van veertig Tidoreezen, voorzien, en dicht by een rievier gelegen.

Daar beneven hadden zy op de kust van Moro nog drie vestingen, welker naamen my onbekent zyn; dog alle de welke zy, by hun vertrek uit Ternate naar, Manilha verlaten, en aan ons overgegeven hebben.

Wy hebben op Gammacanorre ook een vesting van dien zelven naam gehad; dog is alzo wy geen vyand daar te wagten hadden in 't jaar 1616 al geslecht. Den berg van Gammacanorre, drie mylen van Ternate op Batoetsjina gelegen, brandde in Mey 1673 mede zeer fel, 't geen wy nader uit een brief van den Heer *Francx*, in 't verhaal der Ternataansche zaken, zien zullen.

Ten

Ten tyde dat de zee-voogd *Matelief* in Ternate was, in 't leven van Koning *Hhamza*, vind ik nog eenen Koning van Gilolo in 't jaar 1636; als mede ten tyde van den Ternataanzen opstand 1656; (dat wy nader in 't leven van Koning *Mandarsjah* zullen zien) dog toen waren die Koningen al lang te voren, Vasallen van den Koning van Ternate, zonder dat zy eenige macht meer, en dierhalven ook niet, dan maar den blooten Titel, hadden.

te ...ingen Vasal- van ...nate.

In 't jaar 1652, liet de afgevalle Prins *Calamatta* zig ook, als Koning van Gilolo, hulden; dog naderhand gaf hy dit ryk aan zyn broeder weder over, en lei den koninklyken Titel af.

e 't ei- Ha- ahera komt.

Dit eiland Gilolo komt nu voor de helft den Koning van Ternate toe, die dit door onze hulp, en wapenen, van de Spanjaarden, en van den Koning van Tidore (toen daar, en op Tofeho meester zynde) gewonnen heeft, waar over deze Koning van Ternate mede een van zyne zonne-schermen voert, behalven dat wy het weder by den laatsten opstand van Koning *Amsterdam*, vermeestert hebben, op welken tyd de Prins *Ceram* zich niet ontzag den Titel van Koning van Gilolo zich ook aan te matigen, dat egter noit gedult moet worden.

De Prins *Aalam*, die met de Princes *Gamma-Lamma*, Koning *Amsterdam* 's zuster, getrouwt, en ook zyn Goegoegoe was, is de laatste geweest, die den ydelen Titel van Koning van Gilolo (niet van 't geheel eiland, maar alleen van het dorp van dien naam, schuins tegen over 't eiland Ternate gelegen) zich nu en dan in 't jaar 1682 heeft durven aanmatigen.

De Koning van Tidore wendde voor ook eenig recht te hebben op Tofeho, een plaats mede op Batoetsjina gelegen, dog zonder eenigen grond, alzo wy hem dit met onze wapenen al ten tyde, dat de Castiliaanen hier nog nestelden, afhandig gemaakt hebben, gelyk wy op dit Tofeho nu nog eene kleine vastigheid bezitten.

Het Westelyk deel van dit eiland, Batoetsjina genaamt, komt den Koning van Ternate toe; hoewel de Tidorees aan dezen kant, langs de Oost-zyde van de Straat Patientie, be-Zuiden Tofeho, nog over verscheide plaatzen, als Somieuw, Cajassa, tot Jodi toe, ook Saifimaydi, Wamma, Gitta, Goroa, enz. tusschen deze en gene Ternataansche plaatzen in, gebiedt, die van daar ook velen van zyn volk naar Tofeho (daar 't Pinang-bosch der E. Maatschappy, en de beste Pinang is) en elders, henen zend, om den Koning van Ternate 's landen, enkel uit nyd, en quaadaardaardigheid, te berooven: waar over zeer dikwils door de Ternataansche vorsten, en voor al in 't leven van den Tidoreeschen Koning, *Saifoddien*, geklaagt is.

...tzen dit ...d, ...r Ti- ...be- ...en-

Ook zyn hem zyne ongegronde voorwendingen en eischen op Tofeho in 't jaar 1681, zo klaar door haar Edelheden aangewezen, dat hy zich zedert geschaamt heeft iets meer daar van te reppen. Geschillen tusschen de Koningen van Tidore en Ternate.

Zulk een geschil is 'er tusschen de Koningen van Tidore en Ternate ook over zekeren korten land-weg op Halamahera, Dodingo genaamt, recht tegen over Ternate, dog wel twintig mylen 'er af, gelegen. Deze weg komt den Koning van Ternate wel toe; doch echter is hy ook veeltyds van den Tidorees gebruikt, om dat hy langs den zelven veel eer, dan anders, op zyne landen, op Gilolo gelegen, komen kan.

Een geschil, waar van wy breeder in 't leven van Koning *Tolucco* handelen, gelyk wy dit aldaar ook onder 't jaar 1713 beslischt zullen zien.

Op dit Batoetsjina heeft de Koning van Ternate een zeer groote landstreek; dog is dat land meest ontvolkt, door de menigvuldige oorlogen, daar op voorgevallen, hoewel Sawoe, en Gilolo, nevens meer plaatzen daar, nog zeer wel bekent zyn. Het is ook zeer Sagoe-ryk; behalven dat 'er in 't jaar 1691 ook nog eenige nagelen gevonden, en uitgeroit zyn.

Behalven de voornoemde plaatzen heeft men hier ook Gossasa (daar wy ook de post Bobane plagten te hebben) Telolo, Gammacanorre's berg, en de bocht van Cauw, daar veel op gevaren word.

Het eiland Morotay, dat aan de Noordkant van 't eiland Gilolo legt, is aan beide de Koningen, in opzicht van het vrugtgebruik; toegestaan; dog ook daar over konnen zy malkanderen veeltyds niet verstaan, vernielende, dan de een, dan de ander, moetwillig elkanders boomen.

Op dit Morotay is ook een berg, Tolo genaamt, die in de vorige tyden zeer sterk gebrand, en alles daar omtrent verzengt heeft. De Portugeezen wisten veel van dit Tolo te spreeken, en mogelyk dat 'er hier na, onder de kerk-zaken, nog wel iets af zal gezegt worden. Het eiland Morotay.

Hier ontrent plagt het Koninkryk Moro te leggen.

By Loloda, een Ryk mede op 't eiland Gilolo, plagt van ouds het 't begin, of de Poort der Moluccos, onder den naam van Gnara Mabeno, gestelt te worden.

Het ander deel van 't eiland Gilolo, en geenzins het minste, word door den Koning van Tidore, 't zy met, 't zy zonder recht, bezeten.

Het legt in 't Oost-einde van dit eiland, of op den middel-hoek, en word gemeenelyk de kust van Maba, Patani,

en

en Weda, genaamt, over welke landen wy breeder onder de zaken van Tidore zullen ſpreeken.

De Princes *Gamma-Lamma* word voor de oorzaak gehouden, dat die ganſche landſtreek, van Gammaſongi af tot Galele toe (de kuſt van Maba, en Weda, genaamt) aan de kroon van Tidore gekomen is, gelyk ook een groot deel van hare goederen in de landſtreek Galele, en voor al in 't dorp Gamma-lamma (mede op 't eiland Gilolo) plagt te leggen.

De eilanden Majauw, en Taffoeri. Van de eilanden aan dezen kant onder Ternate ſtaande, zyn 'er nog twee, Majauw, of Minjauw, en Taffoeri, de welke (zo men zegt) in 't jaar 1653 door Koning *Mandarſjah* onder de kroon gebragt zyn.

Het eerſte legt niet verre, en omtrent tien of elf mylen ſcheppens van Ternate, hebbende niets aanmerkens-weerdigs in zich; dan dat 'er 1695 in April nog eenige nooten-boomen gevonden, en uitgeroit zyn; waarom hier wel een poſthouder, om 't ſluiken te beletten, leggen mogt.

Het eiland Taffoeri, niet verre van daar, heeft aan zyn Noord-kant een rif, dat van den eenen hoek tot den anderen doorgaat. Aan den Noord-kant is een baei, daar men vyf en twintig of dertig vademen waters goeden grond heeft; dog aan de Noord-zyde is 't maar twee en een half vadem diep.

Hier plagt op een berg een Spaanſche veſting te wezen, die al vry ſterk, en diens opgang zeer ſteil was; maar die den 30ſten April 1695 door den Vaandrig *David Haak*, begonnen is geſloopt te worden, waar mede hy den eerſten Mey gedaan kreeg. Hy trok den 3den Mey 's namiddags ten twee uuren van Taffoeri, en quam den zevende der zelver maand 's morgens ten zeven uuren eerſt in Ternate.

Onderzoek na ſpeceryen hier jaarlyx. Na deze twee eilanden, gelyk mede na 't eiland Motir en de kuſt van Gilolo, of ook wel naar den bocht van Cauw, op Gilolo, geſchieden gemeenelyk jaarlyx eenige vaſte onderzoekingen, door uitdrukkelyk daar toe afgezondene gevolmagtigden, om alle nagel- en nootenboomen, die zy daar vinden mogten, uit te royen, waar toe dan deze gevolmagtigden ook eenig volk, om dit werk uit te voeren, medenemen; maar het zou veel beter zyn hier een vaſten poſt, en eenige poſt-houders, tegen den ſluikhandel te hebben, alzo men 'er dan wel zo geruſt, als nu, op zou konnen zyn.

Onder de kroon van Ternate ſtaan ook verſcheide eilanden, en een menigte van dorpen, onder de landvoogdy van Amboina behoorende, en die wy ook daar onder nader beſchryven zullen.

Wat in Amboina onder Ternate behoort. Deze zyn het groot eiland Boero, Amblauw, Manipa, Kelang; en Boano, geheel, zo verre de Mohhammedaanen aangaat. Op het groot eiland Ceram alle de Moorſche en Heidenſche dorpen, of alle de Oelilima 's, 't zy Mooren, 't zy Heidenen, uitgenoomen eenige; die onder de Koningen van Tidore, en Batsjan, ſtaan. En deze gaven in de oudſte tyden aan de zelven geen ſchatting, dewyl zy als vrienden aangezien wierden; dog ieder dorp gaf tot erkentenis maar twee of drie ſtroo-zakken.

En dit is nog zo lang niet geleden, alzo een Koning van Ternate een dogter van imant op Amblauw getrouwt, en den vader Sengadji van Amblau (dat ook onder hem ſtond) gemaakt hebbende, Sengadji *Cowaſſa* kort daar aan het Sengadji 's ampt van Manipa met geld van den Koning van Ternate koft; van waar hy zedert Sengadji *Cowaſſa* genaamt is. Egter verſtonden haar Edelheden 1673 den 28ſten February niet, dat men aan dezen Koning eenige Hoewamohelezen van den Rooden berg overleveren zou.

Op het eiland Honimoa ſtaan eenige Moorſche Negryen, en op 't eiland Omamede vier zulke dorpen, Hatoehaha, Rehoemoni, Cailolo, en Cabauw, genaamt, onder hem.

Wat het regt dezes Konings op Boero betreft; dat is al vry oud.

Onder Koning *Bajang Ullah* veroverde Samarau, uit het vorſtelyk huis van Tommagola in Ternate, het zelve in 't jaar 1511, na welken tyd verſcheide groote mannen en na-zaaten van dit huis hier als ſtad-houders des Konings van Ternate geregeert hebben; onder welke *Roeboehongi*, *Samarau* 's zoon, boven alle andere merkelyk uitgeſteken heeft. Voor de komſt van *Roeboehongi* aldaar, was de onder-koning *Tarruweze* de eerſte, die in 't jaar 1523 of 1524, by zyn vertrek naar Amboina, eenige geweſten van dien aan de kroon van Ternate cynsbaar maakte.

Koning *Baboe*, die groote veroveraar ziende naderhand dat *Samarau* 's regering daar vry ſlap was, zond 'er zynen zoon in 't jaar 1576 naar toe.

Zedert hebben de Koningen van Ternate wel voorwending van recht op meer landen en dorpen op Ceram, Honimoa, Hitoe, en elders in Amboina, al vry ſtout en ongegrond, voornamelyk ten tyde van de landvoogden, *Lucaſſoon*, en *Ottens*, gemaakt; maar die Heeren hebben de ongegrondheid van dezen eiſch verſcheide malen zeer kragtig, en klaar, en voor al de laatſte zeer overtuigende aan Koning *Hhamza* getoont, wanneer hy in 't jaar 1638 met den opper-land-

voogd

voogd van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen* op Hila gekomen was, met voordagt om over deze landen en 'zyn Hoogheids regt daar op, eens besluitelyk te spreken. Dog na dat de Heer *van Diemen* dit voor af had laten gaan, en den Koning zo pal doen zetten, dat hy 'er niet meer van spreken konde, nog dorst, vond hy goed, uit een staat-kundig inzigt, en om te toonen, dat het ons niet om 't bezit van veel landen te doen was, zelfs de landen op Ceram, daar de Koning gansch geen regt op hadde, en ook de Moorsche dorpen, onder *Hatoehaha* op Oma, en onder *Ibamahoe*, op Honimoa, behoorende, uit enkele vriendschap aan dien vorst, onder zekere voorwaarden, die men hier na, onder dat jaar zien kan, te schenken; welke voorwaarde by hem niet nagekomen, en waar by dan ook dat geschonken regt vervallen is.

Om dat men nu na dien tyd nog zeer veel spel, zo met dien vorst, als met verscheide stadhouders zo van zyn Hoogheid, als van zyn vervanger, den Koning *Marsjah*, al gehad heeft, zo is deeze laatste, om alle moeielykheden in het toekomende af te snyden, te rade geworden, om in 't jaar 1652. den een en dertigste January, by een verdrag met den Heer Opper-landvoogd *Reiniersfoon*, en de edele Heeren Raaden van Nederlands India aangegaan, voor zich zelven, en voor zyne navolgers, te beloven, na dien tyd geen Koninklyke stadhouder meer in Amboina te zenden; maar zyne zaken door den landvoogd aldaar zelf, met byvoeging van zeker inlander, die de gewoonte des lants kende, te doen waarnemen; al het welke dan eindelyk by den opstand van Koning *Amsterdam* in 't jaar 1680. geheel en al met zyn ryk vervallen is.

Op de ingezetenen van de kust Hitoe in Amboina, en op de zes Moorsche dorpen, onder *Larique* staande, plagten de Ternataansche Koningen mede groote eisschen te doen, en hun regt op die van Hitoe daar op te grond-vesten, dat *Patti Toeban*, een van hunne vier hoofden der kust Hitoe, toen hy met Koning *Zainulabedien* op Java was, door dezen vorst tot tiende lidt van zynen raad aangenomen was; dog zo dit al een regt mogt zyn (dat het noit geweest is) zo is, behalven de klaare bewyzen van de Hitoeesche *Orangkaja's* aan die van Ternate, dat hier noit iet van gebleken is, dit gansche regt by openbare gifte van Koning *Baboe*, toen hy zelf op Hila was, wegens een genooten dienst door die van Hitoe zyn Hoogheit aldaar toen aangeboden, geheel en al in 't jaar 1580. met het quyt schelden zelf van alle tollen ('t geen verder in zyn leven gezien kan worden) vernietigt.

De Koningen van Ternate hebben ook al zedert de veroveringen door Koning *Baboe*, wat na het jaar 1512. zelf tot Solor toe, gedaan, eenig regt op zommige dorpen van het eiland Solor gehad. Hun regt op eenige dorpen op Solor.

Waarschynelyk zyn dit de dorpen Aude en Sallelauvo geweest, die ook in 't jaar 1613., wanneer wy 't kasteel van Solor, onder den Heer *Apollonius Schot*, in 't voorjaar innamen, verklaarden onderdaanen van den Koning van Ternate te zyn, gelyk korten tyd daar na ook andere van 't eiland Solor deden, wanneer eenige, daar geen regt toe hebbende, en voor al zekeren *Kaytsjili* met drie en dertig Coracora's, eenige tollen en andere regten hen quamen afvorderen; die op deze verklaring door voornoemden Heer *Schot* ook afgewezen zyn.

Behalven al de voornoemde eilanden, by ons beschreven, als onder Ternate behoorende, zo leggen nog wel dertig of veertig, groote en kleene, hier en daar langs 't groot eiland Gilolo verspreid. Uit al het welke wy dan het vermogen van den Koning van Ternate, immers zo als 't van ouds was (daar het nu alles van de E. Maatschappy afhangt, aan welke alles in 't jaar 1678., den derde Maart, door Koning *Amsterdam* zeer plegtelyk, met brief en zegel, opgedragen is, behalven dat zy ook al de Moluksse Koningen naar haaren zin aanstelt) ten naasten by konnen afmeten; weshalven wy nu tot de Koningen van Tidore, en 't gene tot hun ryk behoort, zullen overgaan.

Maar eer wy van deze stoffe afscheiden, dienen wy wat nader van verscheide zaken, de regeering dezer vorsten, en wat hen meer is rakende, te spreken.

Wat nu de wyze van bestiering der Koningen van Ternate betreft, die kan men aanmerken, zo als zy van ouds, of zo zy geweest is, zedert dat zy 't Moors geloof aangenomen hebben.

Van ouds, en ten tyde dat zy nog Heidenen waren, was de Koning alleen geen bestierder des ryks, maar buiten hem was 'er nog zyn Goegoegoe, of de tweede des ryks, die onder 's Konings hooger gezag alle de ryx-zaken bestierde, gelyk in andere ryken de eersten dienaar van staat gewoon is te doen. De oude wyze van 't ryk te bestieren door den Koning.

Daar beneven was 'er ook een, die den naam van Kapitein Laoet, of zeevoogd droeg, en aan welken de zorg der zeezaken gelaten wort.

De derde staats-dienaar was de Kimelaha Marasoli, diens Titel, of eer-naam van staat

En drie eerste dienaars van ſtaat.

ſtaat eigentlyk de Hhoekom of opperrichter van 't ryk was, en die met de twee vorige heeren de drie grootſte van 't ganſche ryk, en wel de voornaamſte beſtierders van alles nevens den Koning, maar egter zodanig niet waren, dat het in hun vermogen bleef, om alles naar hun wil en welgevallen te beheerſchen, en den onderzaat te dwingen: want, om dit te beletten, waren 'er van ouds nog vier voorname en niet min aanzienelyke mannen, verbeeldende als de *Tribuni Plebis*, of de tien gemeens-mannen by de Romeinen, of wel de ſtaten des ryx, om voor 's volks geregtigheit te waken; ja zelf kan men hen in opzicht van den Koning, even als de Keur-vorſten in opzigt van den Roomſchen Keizer, zeer wel, en met veel grond aanmerken; aangezien zy de Koningen gewoon waren te verkiezen, en in hun ryk in te huldigen.

Vier Gemeens-mannen.

Zy waren vier in getal, en wierden Maraſaoli, Limatoe, Tomagola, en Tomaïtoe genaamt. En, gelyk de eerſte de bloem van den adel verbeeldden, zo waren deze de bloem, en de aanzienelykſte uit het volk, en men was ook wel gewoon hen alle vier Maraſaoli 's, maar met dezen eenen Eer-naam, te noemen.

Hun groote magt.

Hoe groot ook de magt des Konings, en van zyn drie eerſte dienaars van ſtaat, was, nog veel grooter egter was de magt van deze vier-mannen.

In hun afwezen, of buiten hunne kennis, en goed-keuring had de Koning, met die drie eerſte dienaars van ſtaat, geen magt om over iets van belang te handelen of te beſluiten, veel min om het uit te voeren, by aldien het den welſtand des ryx betrof.

Het was ook niet genoeg, zo 'er een, of twee in de ryx-vergadering tegenwoordig waren; maar zy moeſten 'er alle te gelyk zyn, en zo 'er maar een ontbrak, moeſten de zaaken zo lang opgeſchort worden.

Deze hunne magt ging zelf zo verre, dat zy niet alleen alles, by den Koning, en zyn Grooten, buiten hun kennis, of in hun afwezen, beſlootten, of, zo zy 't nadeelig voor 't ryk agtten, afkeuren, en verwerpen konden, maar, indien de nood het vereiſchte, hadden zy ook 't vermogen, om den Koning af te zetten en weder een ander in zyn plaats te verkiezen.

Om deze hunne zo verre-gaande magt wierden zy by de oude Ternatanen ook wel Fala Baha, dat is, de vier uit het huis, of ook wel de Heeren des Huiſes, genaamt, en dat in betrekking tot de zit-plaats, die zy in de ryx-vergadering hadden.

Om dit te beter te begrypen, moet men weten, dat hunne gemeene vergaderzaal, of wel 't huis, daar zy in vergaderden, zodanig gebouwt was, dat in 't midden des zelfs vier groote Zuilen waren, dragende het opper-dak van dit gebouw, en dat die vier Zuilen ook te gelyk in de ryx-vergader-zaal quamen.

Naam van ſtaa[...] die zy [...] voerden.

By elk dezer Zuilen nu had een iegelyk van deze vier Heeren, verbeeldende zeer aardig de vier Zuilen des ryx, zyn byzondere zit-plaats, van waar zy ook blyken gaven, dat zy het waren, die voor de vryheid en geregtigheden des volks ſpreken, en die ten uiterſten bezorgen moeſten, op dat het zelve door den Koning, en zyn Grooten niet mogt verdrukt worden.

Metter tyd ontdekte men egter, dat de magt dezer vier mannen veel te groot was, en dat ook zy zo wel hunne magt in opzigt van den Koning misbruiken konden, als dat dit van den Koning in opzigt van het volk geſchieden kon; waar door zy, zo wel menſchen als de Koning, en zyn Grooten, en dierhalven ook driften onderworpen zynde, ook menigmaal zeer heilzame raad-ſlagen en voorſtellingen des Konings, of der Grooten zonder reden of uit eigenbaat, of enkelyk om den Koning te plagen, verwerpen, en aldus het ryk, in de plaats van het te behouden, zeer ligt zouden konnen verderven.

Tegen[...] wigt te[...] gen hun al te groote magt.

Om dit nu weder te beletten, en den Koning nevens zyn Grooten, in dit opzigt te gemoet te komen, en zyn Vorſtelyke Majeſteit voor kleinagting te bewaren of wel zyn regt te handhaven, vond men goed, in tegenwigt van deze zo magtige Heeren, de Soa Sivas, of wel negen andere dorps-heeren aan te ſtellen, ten einde zy den Koning in alle zyne zaaken beſchermen, en hem indien raad niet alleen met hunne ſtemmen, maar, des noods, zelf ook met goed en bloed byſpringen, en zig allenthalven betoonen mogten voorſtanders van zyn regt, en de Koninklyke waardigheid, te zyn.

Deze negen mannen, die mede by 't volk zeer hoog geagt zyn, en als raatsheeren van ſtaat mede hun zitting in de vergadering hebben, hebben alleen ook het voorregt, om hunne dorpen, mede negen in getal, aan 't Paleis van den vorſt te hegten.

Deze Heeren worden genaamt, de Kimelaha 's Tamadi, Pajahi, Parnaca, Colaba, en de Gnoffa Manira 's, dat is, hof-jonkers, Dico, Dico-Tſimi, Java, Tabala, en Tola-gnara, hoedanige naamen ook die negen dorpen, naar deze heeren, droegen; maar Colaba is 'er niet meer, en daar van niet anders, dan de bloote naam overgebleven, zonder dat

men eenig volk daar toe behoorende meer vind.

Vat voor ndere den nog dien ad ten.

Buiten deze voornoemde raaden van ſtaat, hebben ook nog hunne zit-plaats in die ryx-vergadering vervolgens deze vyf Sengadja 's, of hertogen, te weten, de Sengadja 's Colabo, Tolocco, Molai-Tjima, Molai-Coconorra, en Tobeleoe, hoewel deze niet zo zeer een beſluitende, als wel een raad-gevende ſtem hebben, en dierhalven ook daar mede geen nadeel aan een van die twee voornoemde tegen den anderen geſtelde Grooten des ryks en gemeens-mannen des volks konnen toebrengen.

Vanneer en van e oude yze van ſtier gewe- n is.

Zo was de aloude wyze van beſtiering in dit ryk, toen zy nog Heidenen waren; dog na dat de Mohhammedaanſche of Moorſche Godsdienſt hier doorbrak, heeft men zig daar aan niet gebonden, maar zeer veel Geeſtelyke en Moorſche Paapen mede toegang tot een ſtem in dien raad gegeven, en dat zo ſterk, dat zy dikwils de wereldlyke vorſten in getal te boven gaan, voerende zulk een magt, en overwigt van gezag, dat zy veeltyds ſchreyeling over den Koning en de Grooten heen zitten, en niet alleen alles naar hunnen zin draaijen en wenden, maar ook veel zaaken, die 't ryk en 't volk zeer dienſtig zouden zyn, verhinderen, en veel nadeelige zaaken in dien raad door hun aanzien by 't volk, ja zelf ook by den Koning, en de Grooten, opperen, en doordringen.

at g-regt de oon r ſtand pt.

Het beſte egter, dat van hun oude wyze van beſtier nog is overgebleven (hoewel 't metter tyd mede zeer in verval raakte) is 't regt van opvolging alhier tot de kroon, 't geen hier, even als in veel Ooſterſche, en ook nog wel in verſcheide Weſterſche ryken, niet van den vader op den zoon, maar op de broeders, of wel op de broeders of zuſters zoonen, overgaat, op welke wyze dan wel een en 't zelve geſlagt, of ſtam-huis aan de kroon blyft; doch zodanig, dat het geen vervolg in de regt nederdalende linie, maar alleen in de zyde-takken, heeft.

Zo plagt het te wezen, toen de oude ryx-wetten nog ſtand greepen, maar uit de lyſt der Koningen kan blyken, hoe menigmaal dit door dwingelanden overtreden is; hoewel het nu met den laatſten Koning, *Tolucco*, gelyk mede met den Tidoreſchen Koning, *Garcea*, na de oude ryx-wet weder in trein gebragt is; waar van men nogtans zo kort van te voren het tegendeel in hun beider voorzaten ziet. En 't is aanmerkens weerdig, hoe *Saifoddien*, Koning van Tidore 1675 ſtaande houden dorſt, dat *Bareſſi*, en niet *Kaitſjili Sibori*, Koning van Ternate, volgens die oude wet, behoorde te zyn; daar hy, even als *Sibori*, tegen de wet, Koning van Tidore geworden was.

Zy zyn ook in 't verkiezen van hunne Koningen juiſt altyd niet gewoon op 't regt der geboorte te letten, of den oudſten broeder, of zyn oudſten zoon te kiezen, maar laten hun keure ook veel op de jonger zoonen vallen, voor al, als die van moeders zyde van hooger geboorte en Edeler afkomſt zyn: want vermits de Mooren buiten vier egte vrouwen, zo veel byzitten, als men voeden kan, en voor zo verre begeert, aan den man toeſtaan, en geen onderſcheid tuſſchen de kinderen der egte vrouwen, en der byzitten, maken, zo geeft dit aan alle de zoonen dezer vrouwen, en byzitten van den Koning, even veel regt tot de kroon, en aan den vorſt, of den koninklyke raad de vryheid om uit de zoonen van 's Koninks broeder of zuſter, na zyn dood zo wel den jongſten, als den oudſten te konnen kiezen, voornamelyk, als zyn moeder een vrouw van een hooger, of vorſtelyke geboorte, en die van den oudſten van een veel lager rang, en afkomſt is. Ook de jongſte zoonen wel tot Koningen verkoren.

Om nog een woord van de oude wyze van beſtiering, en de leden van dezen ryx-raad, te ſpreeken, moeten wy hier nog byvoegen, dat ons toeſchynt, dat al in Koning *Zeynulabediens* tyd in 't jaar 1495, toen hy tot Giri op Java was, de voorname leden van den koninklyke raad in negen voorname mannen ſchynt beſtaan, en ook zelf niet by dat net getal gebleven te hebben, aangezien die vorſt (gelyk wy elders in zyn leven zeggen) aldaar eenen *Pati Toeban* den eerſten, anders *Pati Poeteh* genaamt, een van de hoofden der kuſt Hitoe in Amboina, vindende, en met hem als zyn nieuwen geloofs-genoot een naauw verbond van vriendſchap makende, ten teeken van die nieuw-gemaakte vriendſchap, hem ook als het tiende lid van zyn koninklyken raad aannam; een eer-bewys, uit aanmerking van 't welke die man, en de Hitoeezen naderhand een hooge agting voor de Koningen van Ternate, als hunne geloofs-genooten gehad, en dat zelf ook wel bewezen hebben, wanneer zy by de komſt van een Koning van Ternate op Hitoe, of wel by andere gevallen, aan den zelven eenig fraai geſchenk van beleefdheid, en uit eerbied, maar geenzins van onderdanigheid (waar toe eenige Ternataanſche Koningen dit namaals hebben zoeken te trekken) aangeboden hebben. Wanneer 't getal der negen ryks-raaden vermeerdert zy.

Wel is waar dat de looze Koning *Hhamza* de Hitoeëzen van dit zyn regt op hen, als waren zy zyne onderdaanen uit kragten van dat *Pati Poeteh*, door den Regt der Koningen van Ternate tegen die

van Hitoe, qualyk gegrondvest.

voornoemden Koning tot het tiende lid van dien raad verkoren, en by hem aangenomen was, heeft zoeken te overreden, en hun wys te maken, dat die Pati, zig zelven dus onder de kroon van Ternate begeven hebbende, daar mede ook de gansche kust van Hitoe aan zyn kroon gehegt, en cynsbaar gemaakt had; maar, ten uiterften genomen, kon dit niet verder, als tot dien Pati, of grave, en geenzins tot de kust van Hitoe, of de andere bestierders van dat land, die dit maar als een eer-bewys, en geenzins als een onderderwerping van dien Heer, ik laat staan dan van hun zelven, of hun land, aanmerkten, betrokken worden, behalven dat ook die Pati noit zit-plaats in dien raad gehad, nog niets van de regten, tot zulk een raads-heerschap behoorende, genoten, en dierhalven zig ook geenzins dit regt, by deze en gene Koningen van Ternate gevordert, onderworpen heeft.

Beide eenemaal ontdekt.

Het is wel waar dat de Ternataansche Koning *Baboe*, na 't veroveren van verscheide landen in Amboina door zyn stadhouder *Samarau* (die wat slap was) zyn zoon *Roebohongi*, die de zaaken wat meer behertigde, in 't jaar 1576 naar Amboina gezonden, en dat hy ook van die van Hitoe, als waren zy mede onderdaanen des Konings, wel eenige tollen gevordert heeft, maar aan de andere zyde is 't ook waar, dat dit door geweld, en niet met recht, geëischt is; behalven dat Koning *Baboe* zelf 1580, wanneer hy, van de Portugeezen listig in Ternate gevangen genomen, en met een schip van daar vervoert, en tot Hila aangegiert zynde, al deze tollen, en gewaande regten, aan die van Hitoe quyt gescholden heeft, uit erkentenis van hunne edelmoedige, hoewel van hem toen niet aangenomen, aanbieding, om 't schip af te loopen, en hem zo uit de handen van zyn vyanden te verlossen.

Al onder Koning Baboe vernietigt, en namaals onder Hhamza volkomen vernietigt [?] idelt.

Dat ook die van Hitoe dit regt noit erkent, nochte ook iets uit hoofde van dien aan de kroon van Ternate hebben willen betalen, of ergens van afstaan, is klaar genoeg 1637, en 1638 voornamelyk gebleken, wanneer, by aanwyzing van 's Konings landen in Amboina, in tegenwoordigheid van Koning *Hhamza*, en den opper-bevelhebber van Indiën, den Heer *Antoni van Diemen*, de kust van Hitoe daar onder niet getelt, en alle ge-eischte schatting door zyne stadhouders van die van Hitoe veragtelyk geweigert is, gelyk 't geschenk, dat zy den Koning deden, ook noit anders dan een Hhormat Siri Pinang (zo zy 't noemen) dat is, een eerbiedige aanbieding van Siri Pinang, (zynde een zekere toegemaakte vrugt, die men by grooten en kleinen aan iemand, die een ander bezoeken komt, in 't eerst aanbied) genaamt is; zedert welke tyd men ook nagelaten heeft deze snaar in het vervolg te roeren.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt Koninkryk TIDORE. Naam, rang, *en* macht *dezes* Konings. *Die maar* een zonne-scherm *voeren mag. Verdere zaaken, dezen* Koning *rakende.* Landen *onder hem staande, en voor eerst* Tidore. Vestingen *op dit* eiland. *En welke nu nog in Wezen, of geslecht zyn. De* Vesting Tsjobbe, *en* Tahoela. Tidore *bergagtig. Wat de* Koning *voor de uitgeroeide* nagelen *trekt. De* Papoesche eilanden, *onder hem staande beschreven. Veel* zeldzaamheden, *en fraeije* horentjes *hier vallende. En* Graeuwe Amber. *'s* Koning landen *op 't* eiland Gilolo. *Zyn* recht *op de* kust *van* Maba, Weda, *en* Patani. *De* Oelisiva *'s in* Amboina, *onder hem staande. En zyn verdere ydele* vorderingen. Naamen *van eenige* Koningen *van* Tidore. Koning Saiffoddiens *onwettige erfvolging. Beschryving van dezen* vorst, *zyn zeldzame* aart. *Lof van den Heer* Padbrugge *over het dwarsbooomen van dezen* vorst, *verdere vertooning van den* imborst *van dezen* Koning. Verbond *van* Koning Saifoddien 1667 *met de* E. Maatschappy *aangegaan. Zaaken met dezen* vorst *voorgevallen, en zyn* dood. Kaitsjili Ceram, *of* Hhamza Faharoddien, *zyn navolger. Zyn* dracht, verstand, *enz. Groote kennis van* Naja Taroena, *zyn* eersten staats-dienaar. *Door wiens toedoen* Hhamza Faharoddien Koning, *en hoe hy van haar* Edelheden *beschonken wierd. Al te groote vriendschap der* landvoogden *met deze* Koningen *nadeelig voor de E. Maatschappy, al te grooten* macht *van een* landvoogd *over alle bedienden.* Geschillen *van dezen* vorst *met den* Ternataanschen Koning Tolucco. *Zeldzaam voorval tusschen een* Sot *van dezen* Koning, *en* Kapitein Schacht. Dood *dezes* Konings. Garçea *in zyn plaats gevolgt, anders* Hassanoddien *genaamt, die nader beschreven word. Zyn* dragt. *En kregelen* Aart. *Zeldzaam voorval tusschen zynen* Goegoegoe, *en* Koning Tolucco, *over des eerstens* Tulband. *Zyn verzoek aan den Heer* Roosclaar *op* Batavia. *Hy laat in weerwil van ons veel* Chineezen *op* Tidore *komen.*

VAN

VAN HET
KONINKRYK TIDORE.

NAaſt de Koningen van Ternate volgen die van Tidore in rang, en vermogen; en deze vorſt, ſchoon zo magtig niet, als die van Ternate heeft egter geen minder moed en inbeelding van zich zelven, dat al menigmaal doorgeſtoken, en tuſſchen deze twee vorſten geen kleine moeijelykheden (gelyk onder de zaaken van Ternate nader blyken zal) verwekt heeft. En ſchoon hy zo veel volk, als de Ternataan, niet opbrengen kan, zou hy echter, indien de E. Maatſchappy hem wilde laten begaan, om den Ternataan (gelyk hy menigmaal verzogt heeft) aan te taſten, den zelven geheel en al vernielen.

Echter komen my tyden, ten bewys van zyn macht, voor, in welke hy met zyn bondgenooten (gelyk voor al in 't jaar 1638 bleek) wel vyftig duizend man te veld gebragt heeft, zo *Maffej: Lib.* 10. *Hiſt. Indic.* aanteekent.

Zyn gewoonelyke naam onder de Molukſe Koningen van ouds her is die van Kie-ma Colano, of Berg-Koning, geweeſt.

De Koningen van Ternate geven voor, dat de Tidorees zo genaamt word, om dat hy maar Koning van zyn land zynde, over geen ander Koning te gebieden heeft; maar dat is geheel mis, alzo verſcheide Papoeſche Koningen onder hem ſtaan. De ware reden van dezen naam ſchynt veel eer deze te zyn, om dat de Koningen van Tidore in oude tyden hun hof in 't gebergte van Batoetsjina plagten te houden.

Zy mogen, ten teeken van hunnen ſtaat, en uiterlyke pracht, maar een enkelen zonneſcherm, 't zy te lande, 't zy op hunne Coracora 's, voeren, vermits dit anders een groote hoon voor den Koning van Ternate zyn zou.

Als de Koning van Tidore op Ternate komt, zo word zyn Hoogheid van een huis, keerzen, olie, en verdere noodtlykheden, en ook van een Ledekant met zyn behangſel, en van honderd ryxdaalders, door de E. Maatſchappy voorzien.

Zyn lyfwacht beſtaat uit een Zergeant, twee Corporaals, en twaalf Hollandſche Soldaaten, die hem over al verzellen. Zyn gewoone Titel is Kaytſjili Maloko, dat is, de Molukſe Erf-prins, dog in de openbare ſchriften word hy Melkeddien, of Melkdeyaanſeh Mantſoeri Kaytſjili Maloko, dat is, de Koning van den Godsdienſt, Mantſoer, de Molukze Erf-prins, genaamt.

De landen, die eigentlyk onder den Koning van Tidore ſtaan, zyn deze navolgende:

Het geheel eiland Tidore, waar op geen ander Moluks Koning eenig recht voorwend te hebben.

De Papoeſche eilanden ſtaan ten deele onder hem, alzo de Koning van Batsjan daar ook eenige dorpen leggen heeft. Een groot gedeelte van de Ooſt-kuſt van 't eiland Gilolo, Maba, Patani, en Weda genaamt, erkent hem als Opper-koning, en eindelyk ook (zo zommige willen) eenige dorpen op Keffing, zeker geweſt, op 't eiland Ceram, in Amboina; dog waarſchynelyker alle de dorpen van Keffing af (waar onder dan Rarakit mede is) tot Werinama toe. De Oeliſiwa 's, op Hoewamohels Weſt-zyde (op Ceram) ſtonden eerſt ook onder Tidore; dog quamen naderhand ook onder Ternate, die aan de Ooſt-zyde, en Oelilima 's zyn. *Landen, onder hem ſtaande, en voorneerſt TIDORE.*

Buiten deze landen maakt hy ook eenige ongegronde eiſchen op 't eilandje Mitarra, als mede op de ſtadt Gammalamma, Toſcho, en op 't eiland Makjan; waar van reeds onder de ſtoffe van Ternate genoeg, tot opheldering, en aanwyzing, dat hy geen eigentlyk recht daar op heeft, gezegt is, hoewel hy Mitarra, of Noorwegen, echter by oogluiking, noch blyft bezitten.

Wat het eiland TIDORE aangaat, dit legt naaſt aan, dog wat be-Zuiden, Ternate, maar echter zodanig, dat Mitarra 'er tuſſchen beiden is, hoewel dit Tidore nog wat nader, dan Ternate, aan den Evenaar legt.

Men giſt, dat het land zelf niet boven een half uur, of drie quartier uurs van 't eiland Ternate af is, hoewel het dorp, of vlek Tidore (dat zig in 't Ooſten den hoek om vertoont) wel drie en een half uur 'er van daan legt. Het is ook in zynen omtrek wat grooter, dan Ternate, en daar zyn 'er, die meenen dat het wel tien mylen groot is; dog na myne gedagten, ontloopen zy malkanderen niet veel.

Hier plagten wel eer, in 't jaar 1610, drie voorname ſterkten te zyn, die Tahoela, Romi, en Marieco, genaamt wierden. *Veſtingen op dit eilant.*

De eerſte lag naar 't Ooſten toe, niet verre van de dorpen Tagoya, Tommelau, en Soacconorra, die zig alle van 't Zuiden naar 't Ooſten uitſtrekken, gelyk Tahoela naaſt Soacconorra ook zo geſtrekt legt, en zich dus op een hoogte in de ſtad vertoont. Deze veſting heeft vyf bolwerken van ouds gehad, was ſterker, dan de andere, en plagt met zeſtig Spanjaarden, acht of tien Pampan-

gers bezet, en van tien metaale ftukken voorzien te zyn.

De Tweede, in 't Weften gelegen, en 't oud kafteel der Portugeezen geweeft, wierd Romi genaamt, en is in 't jaar 1605 door *Kornelis Sebaftiaanffoon* onder-zee-voogd van *Steven van der Hagen*, ingenomen, naderhand weder verovert, herftelt, en met dertien Spanjaarden, nevens eenige *inlanders*, bezet, en weder met twee ftukken voorzien.

Het had op ftrand nog een halve-maan, waar op gemeenelyk vyf ftukken lagen.

Het derde, Marieco, lag mede in 't Weften omtrent het dorp Toloa, in 't gezicht van de ftadt Gammalamma. Het was in zich zelven een ftedeken, met fteene muuren omtrokken, van twee bolwerken (waar op twee ftukken lagen) voorzien, en met veertien Caftiliaanen, en eenige Pampangers bezet.

Het is zeer waarfchynelyk, dat de zelve in oude tyden door de Caftiliaanen gebouwt zyn, na welker vertrek de Koning *Saifoddien* in 't jaar 1664 aangenomen had, alle deze veftingen, op 't verzoek der Ternataanfche regeering (mits dat hy drie honderd ryxdaalders daar voor van de E. Maatfchappy trekken zou) te flechten; dog de twee vaftigheden Tahoela, en Tfjobbe zyn blyven ftaan, alzo die Koning Tahoela tot zyne verblyfplaats van haar Edelheden verzogt had, die dat zyn Hoogheid, by hun fchryven van den 19den January in 't jaar 1666, ook toegeftaan hebben, niet begeerende, dat 'er van 't flechten van Romi, en Tfjobbe meer zal gerept worden, maar gelaften, dat men die op een half mans lengte zal laten blyven, en dat men aan dien vorft maar twee honderd, in de plaats van drie honderd ryxdaalders, geven zal.

De Vefting Tjobbe, en Tahoela.

Tfjobbe, aan den Noord-kant gelegen, is die vefting, waar in 's Konings Europiaanfche lyfwacht haar verblyf heeft, en waar in dit volk voor al, om op het doen, en laten van dezen vorft te paffen, en daar van tydig berigt te geven, gelegt is.

Het legt ontrent drie honderd roeden van Tahoela: dog 't heeft niets van de gedaante van een kafteel behouden, behalven den blooten naam, en nog eenige vervallene muuren.

Tahoela in tegendeel is nog vaft bemuurt, en is lang door Koning *Fabaroddien* bewoont geweeft.

Van de vaftigheden Tahoela, of Romi, hebben wy nooit eenig bezit gehad.

Tidore bergagtig.

Het land van Tidore in zich zelven is byna, in opzigt van zyn uiterlyke gedaante, als dat van Ternate, zynde aan de Ooft- en Noord-kant mede vry bergagtig.

Het is ook van fruit- en andere-boomen zeer wel voorzien; dog de Sagoe moeten zy meeft op Batsjan, en elders, haalen.

Koning *Saifoddien*, die vry ftreng, en fterk voor de neerftigheid was, begeerde, dat de Tidoreezen 't land zouden bouwen, of dreigde hun anders de linkerhand af te kappen, zedert welken tyd men onder hen ook veel ryft heeft beginnen te teelen.

Hier plagten ook veel nagel- en Nooten-boomen te wezen; dog de zelve zyn in 't jaar 1657 (volgens mondeling verfprek tuffchen den landvoogd *Cos*, en Koning *Saifoddien*, met zyn Grooten) mede uitgeroeit, waar voor deze vorft met zyne Babato 's, of ryx-raaden, twee duizend en vier honderd ryxdaalders komt te trekken.

Wat de Koning voor de uitgeroeide nagelen trekt.

Onder dezen vorft ftaan mede eenige van de Papoefche eilanden. Dat de zelve nog niet al te lang, nog al te wel bekent geweeft zyn, blykt eenigzins uit den laft harer Edelheden, den 14den January in 't jaar 1671 aan de regeering in Ternate gegeven, waar by zy bevel gaven, om naaukeurig daar na te vernemen.

Deze eilanden leggen zeventien of achtien mylen van Nova Guinea, of van den hoek van Onin dicht by 't eiland Salawatti, dat mede daar ontrent, en dicht by 't land van Sergile, dat den Noordhoek van Nova Guinea uitmaakt, en met een lange fnuit be-Ooften 't eiland Gilolo, en de Papoefche eilanden, eindigt.

Men heeft, om op Onin, dat mede onder Tidore ftaat, te komen, wel drie dagen met een Coracora, als men van Tidore vertrekt, werk.

Een van de voornaamfte dezer eilanden is Waygamma, waar op twee byzondere ryken, en twee byzondere Koningen zyn. Het een word *Meffowal*, en 't ander Waygamma genaamt. Als men van Hatilen (een dorp op Ceram) recht Noord Noord-Ooft aan ftevent, kan men het in elf of twaalf mylen (alzo het van den hoek, Hatoe Alau, op Cerams Noord kuft, niet verder afgelegen is) op zyn gemak bezeylen. Het legt wat voorby, en Waygamma zeer na by 't eiland Oebi, in 't Weften, daar 't ander dorp in 't Ooften legt; dog Waygamma is vol rotfen en klippen, ja by na niet anders. Het dorp Meffowal word van anderen ook wel Roemah Sowal, en Meixowal, genaamt. Onder dit dorp, en Waygamma, behooren nog verfcheide andere kleine, gelyk mede het dorp Hote, op Cerams Noord-kuft.

De Papoefche eilanden onder hem ftaande, befchreven.

Die van 't eiland Ceram-Laoet, be-Ooften 't eiland Ceram, zyn gewoon wel meeft van de twee dorpen, Keliloeboe, en Roemah

mah Tameri, naar 't eiland Cubiai om Maſſoy (zekere ſpeceryagtige ſchors) te vaaren. Om deze reis te ondernemen, ſtellen zy hunnen cours eerſt naar 't eiland Goram, en Coeſſoeboewi, van waar zy nog wel twee of drie dagen Noord-Ooſt op zeilen moeten, na welken tyd zy op den hoek van Nova Guinea, Onin genaamt, gekomen, het dorp Roemah Batoe, daar zig de Koning onthout, ontmoeten.

Men handelt daar niet, dan ſlâven, gelyk ook in de drie dorpen, Caras Batoer, en Enkeki, die naar 't Ooſten leggen; dog 't eiland Cubiay legt nog wel zo Ooſtelyk, als deze dorpen, zo dat Cubiay wel drie of vier dagen zeilens van Ceram geoordeelt word. De meeſte Maſſoy valt hier.

Dit eiland nu naar 't Ooſt Noord Ooſten wort door zeer wilde menſchen bewoont, alwaar die van Ceram-Laoet van dit woeſt volk de ſpecery-ſchors, Maſſoy, voor Tamboekze zwaarden, ſpiegeltjes, en eenige ſlegte kleeden, inruilen.

Het is een volk zonder eenig beſtier, dat maar in 't wild henen leeft, en zeer wel na de Papoa 's gelykt; dog zy vallen doorgaans vry kloeker van geſtalte. Men kan hen ook niet naar de boſſchen krygen, om de Maſſoy in 't gebergte te haalen, voor en al eer men hen eerſt ter degen met drank beſchonken, en den buik vol gegeven heeft. Zy waren in de eerſte tyden nog zo dom, dat zeker Kapitein *Sinoos*, van Ceram-Laoet, hen zeer aardig met een grooten ſpiegel (terwyl men bezig was om de Maſſoy op prys te zetten) wiſt te bedriegen, doende zeker perzoon achter hem, en achter de genen, met welke hy dong, vlak tegen over dien ſpiegel ſtaan, die dan, als het tyd was, met het hoofd maar knikte, waar op *Sinoos* hen dan wysmaakte, dat hun groote God, Lewata, in dien ſpiegel woonende, belaſtte de Maſſoy daar voor te geven; dog als zy naderhandt dit bedrog gewaar wierden, hebben zy dezen *Sinoos* den hals gebroken.

Na dit eiland Cubiay nu vaart men niet alleen van Ceram-Laoet, maar ook van 't voornoemd eiland Waygamma, dat voor een der grootſte Papoeſche eilanden gehouden word.

De gemeene tochten van Ceram na Waygamma zyn wel zo, als wy die beſchreven hebben; dog in 't Ooſt-Moeſſon kan 't egter wel gebeuren, dat men ſchoon Noord-Ooſt aan zeilende, nog wel zeven of acht mylen beweſten Waygamma vervallen kan, hoewel de ſtroom, zo ras men maar onder de wal is, om de Ooſt loopt. Anders kan men het van Ceram met een brave koelte in een halven dag (hoewel 't zomtyds wel wat langer aanloopt) bezeilen.

Het is wel zeſtien mylen lang, en, na de gedagten van eenige Stier-lieden (die 'er verſcheide malen geweeſt zyn) vry grooter, dan het eiland Boero, dat omtrent Amboina legt.

Verſcheide lieden, die 't meer dan eens gezien hebben, wiſten my te zeggen, dat zy 'er geen hoenderen nog viſch, maar wel zeer fraaie zee-horentjes, Krocodillen of Caymans, en ſlangen gevonden hebben, waar mede de inlander (alzo daar geen andere ſpyze valt) gewoon is zich te behelpen, waar uit men oordeelen moet, dat het hier vry ſlecht te leven is.

Als men van hier op Onin gekomen, en wat verder Noord op geloopen is, komt men by Tanah Moy, een zeer groot land, gelyk daar Sergile geheel op 't einde van die Noordhoek legt. Ieder land heeft daar zyn byzonderen Koning, en die van Onin ſtaat onder den Koning van Meſſowal, gelyk die weêr onder den Koning van Tidore.

De inwoonders van dit land ſteken een gat dwars door de neus, en dragen 'er (zo mannen, als vrouwen) çieraads-halven, een Haanen-veder in.

Het dorp Meſſowal is Moorſch, dog de verdere ingezetenen van 't eiland Waygamma zyn Heidenſch.

Op Meſſowal vallen Paradys-vogels (hoewel zy daar van een ander land, gelyk wy elders toonen, gebragt werden) en ook zeer fraaie Peerlen. Ja 't woord Meſſowal beteekent, in de Papoaſche taal, een Peerl. Ook vallen 'er vogelneſtjens, (dog wat vuiler, als de Ternataanſche) Schild-padden, en de koning der Paradys-vogels, dien wy elders nader beſchryven.

Behalven dit eiland is 'er nog een, dat gemeenlyk Waygehoe, dog van andere ook wel Wardjoe, genaamt word. Hier alleen valt die ſoort van Paradys-vogels, die half wit, en half ſwart zyn.

Op Meſſowal zyn ook rivieren; dog wat verre afgelegen, en uit vreeze voor de roovers van Nova Guinea, of wel van Sergile (dat wel zeventien of achtien mylen van daar legt) durven zy geen water zo verre gaan haalen.

Zulke eilanden nu, zo groote als kleene, zyn 'er meer, van welke zommige tuſſchen Gilolo's Zuid-zyde, en Cerams Noord-kuſt, dog andere omtrent Nova Guinea's Weſt-zyde gelegen zyn.

Alle deze Papoaſche ingezetenen zyn groote en zeer befaamde roovers, voor welke die van Ceram (daar zy ook meeſt aankomen) uitnemend bang zyn.

In 't jaar 1653. quam de Koning van

't Pa-

't Papoasch eiland, Salawatti, uit last van den Koning van Tidore, met vyftien Coracora's op ons volk, zich op Ceram, en op de kust van Hitoe, onthoudende, rooven, en dit deed hy juist, terwyl onze Hongi, of oorlogs-vloot, in de Papoasche eilanden omswerf, om hen te gaan opzoeken, en in hun eigen nest aan te tasten.

In 't jaar 1680. belasten haar Edelheden, den zes en twintigste January, die van Amboina, op de zelve wel te kruissen; 't geen zy, en die van Banda, zo wel deden, dat de Koning van Tidore aan haare Edelheden (zo uit hun schryven van den negen en twintigste December in 't jaar 1699. blykt) daar over klaagde, verzoekende, dat dit voortaan mogt belet worden.

Niemant van alle de Molukse Koningen mag, volgens 't onderling verbond by hen gemaakt, op deze eilanden, dan alleen die van Tidore, vaaren, die jaarlyks wel achtien of twintig Coracora's derwaards zend, om de schatting van Slaven, schoonen graeuwen Amber, Caret, Wasch, Peerlen (die 'er zeer schoon vallen) en meer andere waaren, van daar op te haalen.

Men heeft 'er ook zeer fraaie zeehorenkens, keurlyke zee-gewassen, en zelfs verscheide zoorten van die fraejigheden, die ik noit in Amboina gezien heb.

Het is zeker, dat de koning van Tidore, zo aan den landvoogd *Roosfelaar*, als aan den Heer *Claaszen*, verscheide schoone geschenken van deze horenkens gedaan, en de Heer *Roosfelaar* een Kabinet van die seldzaamheden gehad heeft, voor 't welke zeker Schipper, die ze in 't bywezen van een van myne goede vrienden daar zag, vier duizend ryxdaalders te vergeefs geboden heeft, een blyk, dat hier onder zeer keurlyke, en mogelyk nog veele by de liefhebbers onbekende stukken, moeten geweest zyn.

Veel zeldzaamheden, en fraaie horentjes, hier vallende.

Ik heb in 't jaar 1713. by dien Heer op Batavia moeite gedaan, om dit Kabinet eens te zien; dog alzo hy toen genegen was na 't vaderland te gaan, en zyn meeste goed (waar onder ook dit Kabinet) al gepakt stondt, zo betuigde zyn Edelheit my, dat 't hem onmogelyk was my dit te toonen.

De Heer *Claaszen* was zelf geen liefhebber van horentjes, gelyk wel de Heer *Roosfelaar*, dog nam die egter aan, om deze en gene Heeren van de Hooge regering van Indië, en die weêr andere Heeren in 't vaderland, daar mede te voorzien; want van de Heeren op Batavia weet ik 'er geen, dan alleen den Heer *Douglas*, die voor zich zelven daar van een Kabinet verzamelt heeft, gelyk dat ook ten deele in 't jaar 1722. te Amsterdam verkogt is.

Dus heeft deze Koning van Tidore, *Garçea* genaamd, ook eens een stuk Amber, als de bol van een hoed, aan den Heer *Claaszen* vereert, dat egter by zeker ander groot stuk van honderd en twee en tachtig pond (honderd zestien duizend en vier honderd gulden waardig geschat, voor reekening der E. Maatschappy, zo in de Ambonsche Rariteitkamer van de Heer *Rumphius* aangehaalt word, 't geen tot Amsterdam in plaat F gebragt is,) op geenen deele haalen kan.

In 't jaar 1693. kreeg Koning *Saifoddien* een stuk Amber, van honderd en vier en negentig pond, uit de Papoasche eilanden, waar voor (zo men my bericht heeft) van wegen de E. Maatschappy elf duizend Ryxdaalders geboden is. Het geleek t'eenemaal een Schild-pad zonder kop te zyn. En graeuwen Amber.

In 't leven van dien zelven Koning zyn, omtrent 1698. of 1699, nog verscheide andere groote stukken Amber daar gevonden, die hy aan den Ambonschen Kapitein der Chineesen *Lim-Thiangko* met speelen en dobbelen verloren heeft; waar uit naderhand nog een groot geschil tusschen zeker landvoogd en dezen Kapitein ontstaan is.

De Heer *Claaszen* heeft kort voor zyn vertrek ook een stuk Amber van honderd en drie en dertig oncen (zo men my bericht heeft) voor zes honderd en vyftig of zeven honderd Ryxdaalders van Koning *Garçea* gekogt, en 't zelve voor zyn afscheid uit Ternate ook aan de E. Maatschappy aangeboden.

Op 't groot eiland Gilolo heeft deze Koning ook zeer veel landen. Hy geeft ook voor recht te hebben op Tofeho; dog die eisch is zeer ongegront; maar eenige dorpen bezuiden Tofeho, langs de Oost-zyde der straat Patientie gelegen, en Tomieuw, Cajassa, &c., tot Joditoe, mitsgaders Saysi Mardi, Wamma, Goroa, en Froja, die zig, nevens meer andere tot Tassoma, en Tasungo uitstrekken, komen hem toe. 's Konings landen op 't eiland Gilolo.

De kust van Maba, van Patani, en van Weda, op Gilolo's Oosterlyke zyde (by andere in 't Zuiden geplaatst), bezit hy tegenwoordig mede, 't zy met, of zonder recht, en hoewel hy uit de voorwaarden des verbonds, tusschen de E. Maatschappy, zyn Hoogheid, en andere Molukse Koningen, gemaakt (waar by de vaart op de Papoesche eilanden alleen aan hem toegestaan word) ook trekken wil, dat dit zig mede tot de kust van Maba, en de verdere kusten daar omtrent,

trent, uitstrekt, zo legt dit egter daar geenzins in opgesloten, gelyk de Heer *Padbrugge* dit wel klaar aan zyn vervanger, den Heer *Lobs*, voorgehouden heeft; dog egter laat deze vorst niet na, zich dat meer en meer aan te matigen, behalven dat ook deze en gene landvoogden in der tyd aan de Koningen van Tidore nu en dan in dit stuk zo veel hebben toegegeven (waarschynelyk dat zy wel wisten, waarom, en waar voor; want zulke groote klompen van schoonen graeuwen Amber krygt men zelden voor niet) dat zy nu al volkomen daar van in 't bezit geraakt, en volslagen meester zyn; van al het welke men nogtans de Princes *Gamma-Lamma* de voornaamste mede-werkster oordeelt, alzo door haar toedoen die gansche streek van Maba, Patani, en Weda, aan de kroon van Tidore gekomen is, gelyk wy bevorens reeds gezegt hebben.

Ik heb een Kaartje van dit land, dog keure best; het hier niet by te voegen; om andere geen bericht 'er af te geven.

Ook vertoont zig daar een groot getal van kleene eilanden, van de welke 'er wel twintig met hunne naamen, en wel veertien of vyftien zonder de naamen uitgedrukt staan, en die ook verscheide maalen door ons volk, dog met het uiterste gevaar, en veel tegenspoed, bezogt zyn.

My heugt dat ik in 't jaar 1707. een Stierman gesproken heb, die in 't jaar 1706. wel zeven of acht maanden na deze kusten uitgeweest was, wel voornamelyk om nooten- en nagel-boomen, welke eerste 'er zeer schoon, uitnemend groot, en overvloedig vallen, uit te rojen; maar hy quam dood-krank, en veel anderen blind, van daar, verklarende dat zy daar in doods-gevaar, zo wegens de menigvuldige Riffen, als wegens de sware en gedurige stormen, geweest waren, gelyk ook zommige van zyne makkers het leven daar gelaten hadden. Ook hadden zy ten dien tyde nog verscheide onbekende landen daar ontdekt, waar van wy veele zaken, ons bekent, om goede redenen voorbygaan. Hy had daar niet dan zeer woeste volkeren gevonden, en ook eenige der zelve op Batavia gebragt, daar zy op 't eiland Edam geplaatst zyn.

Deze Stierman, in 't laatst van des Heeren Cojets regeering in Amboina gekomen, verhaalde my, dat die Heer hem, tegen al zyn zeggen aan, zocht te overreden, dat hier ook goud viel, hoewel hy my verklaarde niets, dat 'er na geleek, daar gevonden te hebben; weshalven die Heer door anderen in deze zal misleid zyn.

De Koning van Tidore plagt ook Heer van alle de Oelisiwa's, 't zy Heidenen, 't zy Mooren in Amboina, te zyn. Zy stonden, niet als slaven, maar als vrienden, onder hem; waarom elk dorp ook maar twee of drie stroo-zakken aan hem tot een erkentenis gewoon was te geven, gelyk daar weer alle de Oelilima's dit ook aan den Koning van Ternate deden. De Oelisiwa's in Amboina onder hem staande.

Deze vorst is ook Heer van Noord-Keffing op Ceram, welk recht hy veel jaaren herwaards zelf tot Rarakit, en verder, oeffent. Altoos 't is zeker dat de Tidoreesche Koning, *Kaytsjili Gorontalo*, in 't jaar 1633. (uit kragt van dit zyn recht) op Oost-Keffing quam, en eenig volk van daar haalde, om dat mede na Ternate te nemen, alwaar hy met de dochter van Koning Hhamza stond te trouwen. Zedert dien tyd hebben zy dit recht al meermalen geoeffent, hoewel de E. Maatschappy dit geenzins goed gekeurt heeft, gelyk dat klaar uit het verbond van die van Rarakit, in 't jaar 1670. met ons aangegaan, en onder de zaaken van dit dorp, in de beschryving van Amboina, gezien kan werden, daar blykt, hoe zy vergiffenis: wegens de Homagie, kort te voren aan Koning Saifoddien gedaan, (tegen onze vorige verbonden aan) verzoeken. En hoe verre.

Koning Saifoddien maakte ook wel recht op de Ceramse Alfoereezen, of wilde Berg-boeren; dog den zeven en twintigste December, in 't jaar 1673, schreven haar Edelheden aan die van Amboina, dat, zo de Alfoereezen, als de Strand-volkeren, geen van beide de zyne, maar hare onderdaanen, waren, waarom hy ook naderhand aan den Koning van Messowal belast heeft, dat hy zich aan de Oost-Cerammers niet vergrypen moest, zynde het te wenschen, dat hy dien last ook aan zyn volkeren van Weda, en anderen gaf. Het zy dan hier mede zo 't wil, het is zeker, dat de Koningen van Tidore hedensdaags zich als Heeren van alle die dorpen van Ceram, van Keffing af, benoorden en bezuiden, tot Waroe, en Hatoemeten toe, aanstellen. Zyn verdere ydele pretensien.

Waarschynelyk hebben zy van dit recht al, zedert de veroveringen, door *Kaytsjili Salama*, in 't jaar 1570, op Boero en Ceram gebruik gemaakt, zonder dat ik weet, wanneer het zyn begin genomen heeft, of waar het uit gesproten is; dog zyn macht hier over is in 't jaar 1700. eerst recht begonnen, toen hem dit alleen onder het opper-gezag der E. Maatschappy toegestaan is.

Hy plagt ook voor te geven op eenige Zuid-Ooster eilanden, onder Banda staande, zulk een recht te hebben; dog vol-

gens 't schryven harer Edelheden van den negen en twintigste December in 't jaar 1699, aan die van Banda, had zig die Koning nu met alle de eilanden, van groot Ceram af tot Goram toe, of wel met die 'er tusschen beiden lagen, laten vergenoegen, zo dat alle de andere eilanden tot Tenimbar Oostwaart, en verder alle de Westelyke, aan de E. Maatschappy zouden blyven.

Wat nu de zaaken van Tidore, zelf ook van de oudste tyden af, betreft, die zullen ons vervolgens, met hare nette jaaren, in 't verhaal der aloude zaaken van Ternate, hier na in 't breede voorkomen. Ook zullen wy daar ontdekken, wat 'er tusschen de Tidoreesen, zo gedurende de komst der Portugeezen, en Kastiliaanen, als gedurende de komst onzer zee-voogden en in den tyd van onze landvoogden in Ternate, in de gansche Moluccos voorgevallen is.

Nu ontbreekt ons niets, dan nog een woord van die Koningen van Tidore, die wy gekent hebben, te spreeken.

Naamen van eenige Koningen van Tidore.

Een nette lyst van deze Koningen, gelyk wy naderhand van die van Ternate vertoonen, hier op te geven, is ons, alzo wy 'er noit zo een gezien hebben, onmogelyk.

De oudste, die my van deze Koningen voorkomt, is Sulthân *Noereddien* (dat is 't Licht des Godsdiensts) in 't jaar 1343 geweest, van wiens bedryven wy onder dat jaar onder de zaaken van Ternate spreeken.

Na dezen komt my *Hassan-Sjah* (dat is, de goede Koning) in 't jaar 1372 voor, die met een dochter van *Gapi Bagoena* den eersten, Koning van Ternate, gelyk zyn broeder, *Kaytsjili Rampala*, met de Princes, hare zuster, trouwde.

De naaste aan hem ontmoet ons Sulthân *Almantsoer* in 't jaar 1512, wiens dochter wy zien zullen, dat met den Ternataanschen Koning, *Bajang Ullah*, getrouwt, gelyk de andere aan den onder-koning van Ternate, *Kaytsjili Tarruwese*, verlooft was; dog welk huwelyk geenen voortgang had.

Deze Koning *Almantsoer* was het, die alleerst den Spanjaarden, niet lang na dat *Bajang Ullah* de Portugeezen in Ternate ontfangen had, een verblyf-plaats op Tidore gaf; en men wil, dat de Portugeesche landvoogd, *Garsias*, hem door vergif in 't jaar 1527 uit de wereld geholpen heeft.

Wat haspelingen, geschillen, en oorlogen 'er tusschen alle deze, en hunne nazaaten, ook in latere tyden met de Hollanders, en hun geweest zyn, zullen wy hier na mede op zyn plaats zien.

In 't jaar 1626 of 1627 leze ik van eenen Koning, die toen stierf, maar wiens naam ik niet uitgedrukt vinde, wetende alleen dat hy door eenen *Kaytsjili Gnarilama* vervangen is.

In 't jaar 1633 is *Kaitsjili Gorontolo*, Koning van Tidore geweest, en in 't jaar 1638 was *Kaitsjili Ngano*, verdreven Koning van Tidore met Koning *Hhamza* op Hila.

In 't jaar 1653 was *Saidi*, of *Sjahid* (dat is, een Martelaar, of bloed-getuige) hier Koning, van welken hier na ook zal gesproken worden.

Koning Saifoddiens onwettige erf-volging.

In plaats van dezen Koning is in 't jaar 1657 Sulthân *Saifoddien* gevolgt.

Hy wierd gekoren tegen de oude Moluksche Costumen, en ryx-wetten, alleen door toedoen der E. Maatschappy, want anders moest zyn ouder broeder, *Goranja*, gekoren geweest zyn. Egter heeft hy (gelyk uit een brief van den Heer *Cos* van den 21sten July in 't jaar 1657 te zien is) moeten beloven, dat na zyn dood niet zyn zoon, de Prins *Ceram*; maar de voornoemde zyn ouder broeder (volgens het oude volg-recht) in zyn plaats komen zou; dat egter niet geschied is; gelyk de Prins *Goranja*, en de Grooten toen al vreesden, hoe dier hy dit ook beloofde, en schoon hy, by 't aanstellen van een Koning van Ternate in 't jaar 1675 (zo voorbarig zyn vonnis ontrent zyn eigen zoon wyzende) gezegt had; dat zekere Baressi, en niet *Kaitsili Sibori*, volgens de ryx-wetten, volgen moest.

Beschryving van dezen vorst.

Dit was een vorst van veel verstand; maar ook wys in zyn eigen oogen, en hier door zeer kregelig, licht-geraakt, en zeer eigen-zinnig, zo tegen de Koningen van Ternate, als tegen de E. Maatschappy, als hy maar gelegenheid vond, om het te konnen toonen.

Hy word voor den verstandigsten, en geleerdsten in de gansche Moluccos gehouden, dat hem ook zo trots, en opgeblazen maakte, dat hy al zyn woorden als Godspraaken hield, en die van alle andere, daar hy wat over te zeggen had, ook zo dede erkennen. Zyn styl van spreken en schryven was zeer duister, vol bewimpelingen, gelykenissen, zinnebeelden, en raadselen, zo dat men menigmaal, om met zyn Hoogheid te regt te geraken, eerst weder even duister tegen hem spreken moest, 't geen hem dan noodzaakte zich klaarder te uitten.

Hy was trots, en de Spaansche grootsheid, en trant van leven, hem zeer eigen, waar van hy ten eersten blyk gaf, belastende, kort na zyn komst tot de kroon, zyn gezant 1668 uit Ternate, derwaards hy wilde, en in 't byzonder naar Amboina, te vertrekken, tegen welke inbreuk haar Edelheden by schryven van 't

jaar

jaar 1668 den 11. January ordre zo omtrent zyn vertrek, als omtrent zyne te rug-reize, gestelt hebben, uitdrukkelyk gebiedende, dat dit voortaan niet weer geschieden moest. Hy hield zeer veel van den uiterlyken glimp en eere, die men hem aandeed, 't geen met voorzigtigheid geschieden moest, aangezien, als men hem deze of gene byzondere eere tweemaal bewezen had, hy dit de derdemaal, als of 't een regt was, wel zeer stout eischte, hoewel hem dit altyd niet ingewilligt wierd. Aan de andere zyde, was hy, als het zyn belang vorderde, of wanneer hy dezen of genen Gezaghebber, landvoogd, of zelf een minderen, maar wel zetten mogt, gansch niet karig om den zelven ten hemel toe te pryzen, en zakken vol walgelyke loftuiteryen te geven.

Zyne onverdragelyke grootsheid ging zo verre, dat hy onze gemagtigden, nu en dan door de Heeren Landvoogden aan hem om deze of gene zaaken gezonden, wel acht dagen op Tidore kon laten wagten, zonder hen gehoor te geven, het gene hy dan met belacchelyke uitvlugten zogt te verschoonen, schoon zy hem openbaar met Chinezen, en andere, zagen dobbelen, speelen of drinken, dat egter naderhand door den Heer *Roosfelaar* afgebragt is, zo dat zy nu ten uiterften maar eene dag (ten ware de Vrydag, die hun dag van Godienst is, er tusschen beide quam, op welke zy niemant hooren) behoeven te wagten.

Gelyk hy nu een Spanjaard in zyn hart was, zo heeft hy ook blyken van zyne zonderlinge neiging tot deze Natie; meer als tot de E. Maatschappye (die hy egter zyn kroon alleen te danken, had) gegeven, wanneer hy zyn zoon, den Prins *Doeko*, na Manilha, in den zelven tyd als de Spaansche-gezinde Koning van Mangenitoe, *Carlo Piantai*, ook zynen zoon derwaart afvaardigde, gezonden, en niet weder van daar gevordert heeft, waar mede hy, en ook de Spanjaards, zekerlyk niet anders beoogt hebben, dan by deze of gene gunstige gelegenheid de E. Maatschappye daar mede eenen quaden trek te speelen. Een nader bewys van dezen zyn Spaansch-gezinden aart steekt sterk door in dat bitter dreigement dat hy 1676 aan den Heer Commissaris *Hurt* door den Tolk *Henrik* zo driftig doen liet, dat, zo zyn Ed: tegen zyn wil en dank maar voet aan land zette, hy aanstonds, of in 't gebergte, of na de Spanjaards zou vlugten.

Hy was byzonder, gelyk mede zyn zoon, de Prins *Ceram* tot tuisschen en speelen genegen, waar van hy verscheide preuven aan den Ambonschen kapitein der Chinezen, *Limthiangko*, gegeven heeft, die hem menige schoone veder uit zynen staart heeft geplukt, waar van die schoone stukken van Gryzen Amber, in betaling van zyn schuld aan den zelven gegeven, en naderhand nog zulk een schendige twist-appel geworden, geen slegte bewyzen geweest zyn, alzo zy eenige duizenden ryxdaalders bedroegen, ook was hy vry sterk tot den drank genegen; het welk egter hem niet belette veel beter order op zyne zaken in 't gemeen, en in 't byzonder op die van 't gerigte, dan de Koning van Ternate, te stellen. Hy plagt met zeer veel ontzag, en deftigheid te gebieden, beloonende de goeden en straffende de quaden, waar door hy ontzien, en ook gelieft wierd van de zynen.

Dien hy eens haatte, haatte hy doodelyk en onverzettelyk; maar dien hy weder beminde, beminde hy zeer sterk, 't geen te zien was aan een oud versleten hoedje, zyn Hoogheid door den Heer *Abraham Verspreet* eens vereert, waar voor hy nog die zelve agting behielt, die hy voor dien Heer in zyn leven, en regeering, gehad hadde. Zyn zeldzame aart.

Den Heer *Franks* mogt hy zien nog lugten, ja wilde met zyn Agtbaarheid niet eens spreken, om dat zyn Ed. naar Batavia geschreven had, dat hy met de Lazery (een droevige quaal, die hem tot zyn dood aankleefde) bezogt was. Even zo heeft hy ook den landvoogd, en Commissaris der Oosterscher Provintien *Antoni Hurt*, mede niet willen te spraake staan, om dat die Heer, wegens eenige zaaken, in Amboina voorgevallen, ook al zeer qualyk by hem te boek stond.

De gezaghebber *de Gein* stond weder zo veel te beter by hem; maar de Heer *Padbrugge*, die zyn Hoogheid in alles zeer hertig, en onbevreest tegenging, stond nog wel allerslegst by hem; waar aan zig die Heer zeer weinig kreunde, als hy maar aan den last en bevelen van zyne Heeren en Meesters voldeed. En 't ware te wenschen geweest, dat alle zyne navolgers, daar, en elders, de zaaken met zo veel hertelykheid, ernst, en opregtheid, voor hunne meesters behandelt, en zig door vuile geschenken niet tot groot nadeel der zelven de oogen hadden laten verblinden; vermits het niet te denken is, dat men geschenken (en dat nog tegen den eed) voor niet aanneemt; behalven dat het bestieren van zulk een zaak voor al aan zulk een landvoogd staat, als tegen den welken de leden van zynen raad zig zeer zelden ('t geen dan nog al meest tot hun eigen verderf is) zullen aankanten. Lof van den Heer Padbrugge over het dwars boomen van dezen vorst.

In de Ternataansche beroerte meende hy

hy zig ook by verscheiden slingerslagen, dan eens van 't eiland Motir, dan eens van Makjan, met daar tuinen aan te doen leggen, meester te maken; maar de Heer *Padbrugge* sneed hem alle deze passen af, zonder eenige Ceremonie daar over te maken, en gaf hem op zyn vrage en voorstel, of hy, by vervolg van de wederspannigheid des Konings *Amsterdam*, zyn volk wel op Ternate zou mogen plaatzen, dit hartelyk antwoord, dat, als dit gebeurde, niet zyn Hoogheid, maar alleen de E. Maatschappy, dan Heer en Meester van Ternate zyn zoude; toonende dus aan den loozen vos, dat hy zeer wel begreep, waarom hy zyn volk op Ternate zetten wilde, te weten, om zyn oud ongegrond recht een nieuwen schyn te geven, en dus dit ryk ook aan zyn kroon te hechten, dat nu geheel mis was, en den eerzuchtigen vorst geweldig speet.

In de jaaren 1682 en 1683 gelasten haar Edelheden aan die van Amboina, Commissie langs Cerams stranden op de Papoa 's te verleenen. De ongemakken, door 't rooven van zyne Papoa's den Amboineezen aangedaan, waren onnoemelyk; en vermits hy na geen vermaningen, nog waarschouwingen, luisterde, zo gaven hunne Edelheden den 2den December in 't jaar 1664 last, dat de Amboineezen hen, als zy ze ontmoetten, maar in de pan hakken zouden, in 't jaar 1666 den 23sten November nog nader bevelende, hunne vergader-plaats op Ceram t'eenemaal uit te rojen.

Na 't aangaan van zyn verbond met ons, of met den Heer *Speelman* op Macassar (waar by hy van zynen eisch op Oost-Ceram afstond) beterde dit egter wat, volgens 't welke hy in 't jaar 1668 (zo uit schryven van den 11den January blykt) in Amboina zestien, en in Ternate zes geroofde Amboineezen wedergegeven had, hoewel de Koning van Messowal (op welken men nader passen zou) nu en dan nog al in ons gebied in Amboina verscheen.

Deze Papoa 's quamen in 't jaar 1670 (volgens schryven haarer Edelheden van den 29sten December aan die van Amboina) met zeventig of tachtig Coracoras weder tusschen Cerams 's Oost-einde, en Amboina te voorschyn, 't geen zy zekerlyk niet buiten zyne kennis, en alleen tot vertooning van zyne opgeblazene gedagten, en vermogen, deden.

Verdere vertooning van den imborst van dezen Koning.

In 't jaar 1670 egter (zo by schryven harer Edelheden van den 14den January in 't jaar 1671 aan die van Ternate blykt) verbood hy die van Messowal, onze bondgenooten te moejen; dog die van Weda, en andere Papoa 's, gingen met rooven nog al den ouden gang, zonder zig daar eens aan te kreunen.

In 't jaar 1673 den 11den January bleek by schryvens naar Ternate, hoe aangenaam het haar Edelheden was, dat men hem bewogen had, de Papoa 's in te toomen, hoewel hy zich, tegen zyn zin, daar toe verbonden had.

Hoe wrevelig hy van tyd tot tyd tegen de Koningen van Ternate geweest is, zien wy voornamelyk in de levens van de Koningen *Mandarsjah*, en *Amsterdam*, die hy menigmaal, en vry gevoelig, gezart, en gehoont heeft; gedurig niet anders dan twist zoekende te brouwen, om, was het mogelyk, gansch Ternate aan zyn staat-zucht op te offeren; 't geen hy, by 't heimelyk voeden van den opstand in dat ryk (schoon men hem dat noit heeft konnen bewyzen) alleen beoogt heeft: op dat hy dan, ten ergsten genomen, ten minsten de eerste Molukze Koning zyn mogt, 't geen hem (zo hy meende) niet ontgaan kon; al welke maat-regels juist, volgens zyn verstandig bestek, zo niet uitgevallen zyn.

Een zaak, die met deze trotze, en kregelige Koningen altyd voor de E. Maatschappy, voor al dan, van een gewenschten uitslag zyn zal, als men hen, zonder zich door giften te laten omkoopen, door een behoorlyk, en ordentelyk ontzag onder den teugel, en in bedwang houd; dien zy anders, zo ras men hen wat veel vleid, van den nek afschudden, gelyk zy zich ook niet schaamen 'er aanstonds zeer stout op te worden; dat zy niet zullen durven denken, zo ras zy maar zien, dat zy eenen landvoogd voor hebben, die den teugel van 't bestier ordentelyk in even-wicht houd, en door geen gaven te winnen is.

Haar Hoog-Edelheden plagten aan de landvoogden hier altyd te beveelen, deze twee Koningen, zo veel als 't mogelyk is, in goed verstand te houden; dog als het te hoog gaan mogt, gaven zy in Mey in 't jaar 1678 last hen dan tot rust te dwingen. Het is egter zeker, dat al te goed een verstand tusschen deze vorsten de E. Maatschappy gansch niet dient; en dat derhalven ook een al te naeuwe verwantschap door onderlinge huwelyken (waar van ons echter voorbeelden zullen voorkomen) altyd behoort geweert te worden.

In 't jaar 1697 vorderde Koning *Saifoddien* van de E. Maatschappy twee Tidoreezen, door kapitein *Du Moulin* verkogt, wederom, die, by schryven van den 24sten February ook belast worden opgezogt te worden, en ze na Tidore te zenden, om dien vorst genoegen te geven.

Het

Het is echter een zeer opmerkelyke zaak, dat, hoe bitter ook deze Koningen tegen malkanderen in veel gevallen geweest zyn, zy nogtans in zaaken, hunnen Godsdienst, of ook wel hunnen staat, en hunne byzondere aanslagen tegen de E. Maatschappy, betreffende; malkanderen tot der dood toe getrouw zyn, tot zo verre, dat 'er door de onzen, hoedanige middelen zy daar toe in 't werk stelden, by na noit iets van ontdekt, of zeer weinig uitgelekt is.

Zo ras de Koning aangestelt was, maakte men al gedagten, om zyn Hoogheid met de E. Maatschappy een vast verbond te doen aangaan wegens verscheide zaaken, waar aan haar byzonder veel gelegen lag, voor al in opzicht van de speceryen waar ontrent zy wat geruster dienden gestelt te zyn; dog dit is eerst tien jaaren daar na geschied, wanneer hy dit navolgende verdrag met haar gemaakt, en daar by een weg gebaant heeft, om zynen kregeligen aart wat beter, dan wel bevorens, te konnen temmen.

Het is van dezen aanmerkelyken inhoud:

Artikelen *ende voorwaarde, waar op de Grootmagtige* Saifoddien, Koning *van* Tidore, *en zyne* Grooten, *voor haar Subt. en nakomelingen ter eenre, en de Heer* Cornelis Speelman Super-Intendent, enz. *in den naam van de Heer* Gouverneur Generaal, Johan Maatzuiker, *en de Heeren* Raaden *van* India, representerende *de Hoogste Magt en* Autoriteit *van de* Generale Nederlandse Oost-Indische Compagnie, *in deze* landen, *ter anderer zyde, voor eeuwig en altoos zyn overeengekomen.*

rbond Ko- g Saidien jaar 7 met at- ppy ge- n.

G*Elyk in den jare* 1657 *tusschen Welgemelden Heer* Koning *en zyne* Grooten, *en den Heer* Gouverneur, Simon Cos *onderling by monde* gecontracteert *ende verspróken is, zo zullen alle* Nagel- *en* Nooten-boomen, *toen uitgeroit en verdorven geworden, in alle* landen *ende onder de* Tidoreesche *gehoorzaamheid staande, 't zy ook waar die mogen gelegen wezen, geene uitgezondert, niet alleen uitgeroit ende verdorven blyven, maar ook ten eeuwigen dage (ten ware de* Compagnie *'t zelve begeerde) geen nieuwe aanplanting mogen geschieden* directelyk, *of* indirectelyk, *maar zal nog altoos ten overstaan van zulke* Nederlandsche Gecommitteerden *als de Heer* President *daar toe zal believen te stellen, nog doorgaans door alle* landen, *daar hy 't noodig oordeelen zal,* gevisiteert *worden, om alle* oude-boomen, *die nog in wezen gebleven, ende nieuwe die uitgebot ende opgegroeit mogen wezen, t'elkens weg te nemen, en te bederven.*

En op dat dit geschiede met de minste moeite en bekommering, zo worden alle de inwoonderen der Tidoreezen *in hunne* Territorien *verbonden aanwyzing te doen van alle zulke* Nooten- *of* Nagel-boomen, *als nog ergens in de* landen *mogten zyn staande gebleven, ende die zy lieden, na gedane aanwyzing, dan ook zelfs moeten* ruineren, *en omvellen, op* pœne, *van indien namaals bevonden wierde hier omtrent in gebreken gebleven te wezen, de schuldige daar over* rigoureus, *en ten* exempel *van anderen, gestraft zal worden.*

Hier tegen blyft de Generale Compagnie *verbonden, gelyk zy dan verbonden is geworden, zo lang in dit* gecontracteerde *geen* infractie *of* Contraventie *worde gedaan, jaarlyx aan den* Koning, *en de* Grooten, *voor hun, ende de* gemeente *van de* Tidoresche landen, *aan deze omvelling der* Nooten- *en* Nagel-boomen geinteresseert, *ter behoorlyker tydt* prompt *uit te keeren, ende te betalen een* somma *van* drie duizend slegte Realen, van agtenveertig stuivers, *of* twee duizend vier honderd Ryxdaalders, *a* zestig stuivers *ider.*

Zynde wyders versproken, overeengekomen, en geaccordeert, *dat Hoog-gemelde* Koning, *en zyne* Lands-grooten, *nu, nog ten eeuwigen dage, niet en zullen vermogen, onder wat schyn of* Titel *het zou mogen wezen, in eenige van zyne* landen, *geene uitgezondert, in te laten ofte te* admitteren *zonder voorweten,* expresse licentie, *en toestaan van de* Compagnie, *eenige* Europianen, *of* Inlandsche Natien, *welke, of hoedanig die ook wezen, of genoemt mogten worden, 't zy* Fransche, Spanjaarden, Portugezen, Engelzen, Sweden, Deenen, Italiaanen, Hoogduitschen, *of andere, mitsgaders,* Macassaren, Javaanen, Bantammers, Atsjienders, Solorezen, *of* Timorezen, Mooren, Bimanezen, *geene uitgezonderd.*

Van alle welke opgenoemde ofte andere Natien *by Heer* Koning, *nog zyne* Ryxgrooten, *in gene van hunne* landen *ook niet en zullen vermogen te* admitteren *eenige* gezanten, *bezending, ofte brieven, 't zy dan ook onder wat* titel, *naam, of schyn 't wezen mag; maar gehouden zyn hen af, en na herwaarts aan den* Gouverneur, *of* President, *te wyzen, om aldaar gehoort hun aanbrenging* geexamineert, *en, zo het noodig is, onderling* gecommuniceert *te worden.*

Indien de E. Compagnie *met eenige van de voorsz:* Natien *in vyandschap geraakte, tegen zodanigen zal by Heer* Koning, *en de* Grooten *zig ook vyand moeten verklaren, ende gehouden zyn tot afbreuk van zodanigen, als het hier om en omtrent te doen is, alle hulpe en bystand toe te brengen, zonder dat hy zal vermogen met de zulken afzonderlyk van vrede te handelen, veel min met de zelven eenige* Alliantie *te sluiten, waar tegen zig de* E. Compagnie *ook verbint en belooft met al zulke vyanden tot geen verbond van vrede te zullen komen, ten zy wel gedagte* Koning *met alle zyne* landen, *en onderdanen, daar in begrepen worden.*

Indien 't geviel, dat van de eene of de andere zyde tot den gemelden Heer Koning, *en zyn* Landzaten, *eenige* Gezanten *afquamen van* Vorsten, *waar mede de* Compagnie *in vyandschap ware, zo zal hy gehouden zyn, en beloofd mits dezen de zelve niet te verbergen, of hun vlugten te* faciliteren, *veel min* conniveren; *wyders verklaren opgenoemde Heer* Koning, *en zyne* Grooten, *zich zelven hunne* Landen, *en onderdanen te stellen en voor te dragen in handen en onder de* bescherming *van de* Compagnie, *de zelve mits dezen erkennende voor hunnen* Schuts- *en* Bescherm-heer, *ja zodanig, dat of het t'eeniger tyd quam te gebeuren, dat eenige* Europiaansche, *of* Indiaansche Natien, *met of tegen hun dank, begeerden, of poogden* possessie, *of bezitting in eenige hunner* Landen *te nemen, de* Compagnie, *zonder de allerminste* contradictie *van iemand dat zelve zal vermogen te hinderen, verbieden, en voorkomen, even zo als in hare vrye eigen* Landen, *geen ander toebehoorende, en in welken gevallen wy by dezen verklaren de zelve in zulken eigendom de* Compagnie *toe te behooren, gelyk wy ook met al ons vermogen en magt die nevens de* Compagnie *zodanig beloven te bewaren.*

Ende op dat in deze goede overeenkoming, en in dit eeuwigdurend verbond, tusschen den Koning, *en de* Generale Compagnie *opgeregt, ten eenigen tyde by versterf of andersins geen scheuring, breuk, of verweidering mogt opkomen, zo is versprooken en* geaccordeert, *dat by versterf van Hooggemelden* Koning (*dien* God *de Heere een langdurig leven gunne*) *de* Ryx-Grooten *geen* Successeurs *tot de* kroone *zullen vermogen vast te stellen, zonder toestemming en medeadvys van de* Compagnie, *dat is te verstaan van den genen, die wegens de* Compagnie *als dan hier zal* Presideren, *alzo de* Compagnie *door dit* Contract *word ingelaten tot een* Lid, *en mede genoot in de* Tidoresche Ryx-Regering.

Zo het de Compagnie *goeddunkt, zal zy tot hare meerder verzekering van dit* Contract, *en zonder eenig tegenspreken mogen vorderen zodanige persoonen van aanzien om tot* Ostagiers *aan 't kasteel, zo lang als 't nodig geagt word, te* Resideren, *als dan de zaak komt te vereisschen, behoudens dat de zodanigen door of van wegen de* Compagnie *in hun gelove niet* geturbeert; *maar allenthalven wel en behoorlyk* getracteert *zullen worden.*

Het zal de Compagnie *vrystaan, allerwegen daar zy 't zal komen goed te vinden, in de* Territorien *van het* Tidorees *gebied te* exstrueren *zulke* vastigheden, *als in tyden en wylen vereischt mogten worden, en ook de zelve weder in te trekken, na gelegenheid van tyd, en zaken.*

Of 't gebeurde, dat eenige Europiaanze *of* Inlandse Compagnies *dienaaren, vry-borgers,* Mardykers, *slaven, of andere onderdanen van d'*E. Compagnie, *om eenige begane misdaad, of andere* duivelze *boosheid, zig van onder de* Compagnie *onttrekken, en op de vlugt begeven mogten, zulke, indien zy komen onder de* Tidoreesche Jurisdictie, *zullen terstond gevat, en hier aan 't* Kasteel *in verzekering gebragt worden; dog zo eenige* Tidoreezen, contrarie *deeden, en zo eenen quamen te verbergen, of te verzwygen, zullen zy daar over strafbaar zyn, en niet verschoont mogen worden.*

Ook en zullen geen Hollanders, *of andere Dienaren der* E. Compagnie *tot de* Tidorezen *overkomende, om het* Christengeloof *af te gaan, en de* Wet *van* Mahomet *aan te nemen, geenzins mogen aangenomen, verzwegen, geherbergt, of verscholen, maar aanstonds overgeleverd moeten worden op pœne van zware straffen, zo eenige der* Tidorezen *onderdanen* contrarie *dezen quamen te doen, en zo weder van* Compagnies *zyde.*

Indien eenige dienaaren, of onderdanen van de Compagnie, *door die van* Tidore *quamen beledigt, verkort, of anderzins mishandelt te worden, zo zullen de* Compagnies Officieren *de zelve vermogen in de ysers te sluiten, om aan den* Koning *van* Tidore *daar van kennis te geven, wanneer door zyn* Hoogheid Gecommitteerden *gestelt zullen worden, om de zaaken te* examineren, *en daar over de welverdiende straffen in 't werk te stellen. Indien weder eenige* Tidorezen *van 's* Compagnies *dienaaren, of onderdanen benadeelt, of mishandelt quamen te worden, die zullen ook mogen* geapprehendeert, *maar voorts ten eersten aan de Heer* President *moeten overgelevert worden, wanneer zy dan mede hun welverdiende*

vertiende straf na bevinding van de zaak niet zullen ontgaan.

Om goede considératien *is mede verstaan, ende besproken, dat de* Papoese eilanden, *voor zo verre die onder de gehoorzaamheid van den* Koning *van* Tidore resorteren, *alleen door zyne onderdaanen zullen bevaren worden, behoudens dat hy Heer* Koning *ook belooft, en aanneemt, indien de* Compagnie *t'eeniger tyd van ginder een party slaven, of ietwes anders, quam te begeeren, hy die door de zynen voor de* Compagnie *zal moeten laten handelen, zonder daar aan eenig voordeel te doen, gelyk het ook de* Compagnie *zal vry staan, haren dienst of de gemeene zaaken zulx vereischende, derwaarts met hare schepen bezending te doen, dog niet zonder kennis en kondschap van den* Koning.

De vaart *op* Mangindanao, *en andere* eilanden, *dat uit gelegen, zal zoodanig als tot nog toe, en zonder den eenen of den anderen van onze* Geallieerden *te* prejudiceren, *mogen onderhouden worden, zo lang de* Compagnie *daar in voor zich en den gemeenen welstand niet nadeeligs oordeelt te resideren, en waarom het ook de* Compagnie *zal vry staan, indien 't haar noodig dunkt, en zodanig ten goede verstaan word te behooren, de zelve te verbieden, ende te doen nalaten.*

Maar na Amboina, Banda, *en alle andere* Territorien *onder de gehoorzaamheid van de* Compagnie, *ook na* Boeton, Macassar, Timor, enz. Bima, *de* Javaansche Kust, Bantam, enz. *en zullen de* Tidorezen *geene bezending doen, of derwaarts henen met hunne vaartuigen varen mogen, ten zy niet* expresse licentie *van de* Compagnie.

Aangezien de Papoewen, *door hun* Continueel *rooven, verscheide oneenigheden nu en dan hebben komen te veroorzaken, zo heeft ook de* Koning *belooft en aangenomen, voor zo veel die onder zyn gehoorzaamheid* sorteren, *daar in zodanige order te stellen, dat het na dezen niet meer en kome te geschieden, zynde ten dien einde voor eerst verstaan, dat zy nergens zullen vermogen te varen in en om de landen, met de* Compagnie *en* Molukze Bondgenoten *in vrundschap zynde, ook niet, indien eenige daar van weder in vriendschap afvielen, ten zy zy alvorens hier aan 't* Kasteel *van den* Gouverneur *of* President, *een* Acte *van* Licentie *komen vorderen, gehouden blyvende, wanneer zy van de* Reize retourneren, *die alhier weder te* restitueren, *en zullen alle de genen, welke dezen* contrari *doen, onvermydelyk met de dood moeten gestraft worden, behalven nog de* restitutie *der goederen, die men bevinden zal door hen gerooft te zyn.*

Aldus gecontracteert, *overeengekomen, en verdragen, mitsgaders op de* Mahometaansche wyze *besworen in 't* Kasteel Orangie, *op* Maleyo, *den* 29sten Maart in 't jaar 1667 *by voorsz: Heer* Koning, *geassisteert met* Bauonassie, Ryx-Hhoekom, Kimelaha Daauw *van* Sao Siva, Kabul Kimelaha *van* Togalika, Soesoesoe, Kimelaha *van* Motir, *of* Pottebakker, Ali, Kimelaha *van* Tommewaak, Jegoena, Kimelaha *van* Tama, Idi, Sengadji Kimelaha *van* Taloa, *ook met een* representerende *de* presentie *van den* Goegoegoe, Jau Jau Ali, Toelo, Capitein Laoet, Sengadji *van* Marieko, Sohatia Casjoeba, Sengadji *van* Maroeco, Soyatay Doeco Kimelaha *van* Tomaidi, *voorts nog alle de andere* Grooten *om* indispositie, *en andere ongelegenheid, niet hebbende konnen herwaarts komen, en van wegen de* Compagnie *door den* Superintendent, *ten overstaan en bywezen van den* President, Maximiliaan de Jong, *den* opper-koopman, Dankaart van der Straaten, *en den Capitein,* Christiaan Poleman, *Onderstond,* gecollationeert, accordeert, *in 't* Kasteel Orangie Ultimo Maart 1667. *Was geteekent,* Abraham Gabbema, Secretaris.

Buiten dit Contract vind ik, dat de Heer Commissaris, *Dirk de Haas* ook nog een verbond in 't jaar 1690 (zo by schryven harer Edelheden van den 15den February des zelven jaars blykt) met dien vorst gemaakt heeft, 't geen waarschynelyk een vernieuwing van dit oude, met eenige nieuwe bepalingen, geweest is.

Deze inhalende en ongemakkelyke vorst had ook al menigmaal, na 't maken van dit Contract, eisch op de dorpen Rarakit, Quaus, en Werinama, op Ceram, gemaakt; dog hare Edelheden schreven den 14den January in 't jaar 1671 aan die van Ternate, dat het zeer goed was, dat hy toen bekende op de zelve niet te zeggen te hebben, gelyk zy hun genoegen daar over by nader schryven van den 11den January in 't jaar 1673 betoonden, verblyd, dat deze zyne eischen eens waren ter nedergelegt, en hy eindelyk eens tot reden en stilstand gebragt, waarom zy aan die van Ternate ook ordonneerden den zelven wel verder met goede redenen, dog zonder bedreigingen, ernstelyk tegen te gaan. Egter klaagde de Heer *Padbrugge* by de Instructie, die hy in 't jaar 1687 de Heer de *Haas* in Amboina liet, dat die van Rarakit nog al met hem heulden.

Hy

Hy hield ook niet op met in 't jaar 1699 in December te klagen over die van Amboina en Banda, zeggende dat die borgers zyn Negotie in de Papoesche eilanden bedorven, en zyn onderdanen daar geweld aandeden, weshalven haar Edelheden de Fiscaals aldaar belastten, dit naaukeurig te onderzoeken, en te beletten.

Deze Koning, die men wil, dat een Spaansch afzetsel was (gelyk dat in zyn gansche levens-wyze ook doorstak) had nog twee broeders, den eenen *Goranja* (die ouder dan hy,) en eenen anderen *Garçea* genaamt, die jonger was, en ook nu nog Koning is.

Hy heeft zeer lang geregeert; dog in 't midden van zyn regeering omtrent 't jaar 1673 of 1674 is hy door de afschuwelykste ziekte van Indiën, de Lazery genaamt, aangetast, om welke men hem in eenige jaaren niet alleen niet heeft mogen zien; maar hy is ook genoodzaakt geweest zyn ryk eenige jaaren voor zyn dood aan zyn jongsten zoon, *Kaitsjili Ceram*, over te geven. Hy stierf omtrent het midden van 't jaar 1707 in Julius of Augustus; en indien hy 't bestier tot dien tyd toe zelf had konnen waarnemen, zou hy net een halve eeuw geregeert hebben.

Verdere zaaken, met dezen vorst voorgevallen, en zyn doot.

Zyn oudste zoon zou zekerlyk gevolgt zyn, zo hy, by den Ternataanschen opstand, met Koning *Amsterdam* niet gevlucht was, en zich daar door by zyn Vader, de Grooten, en voor al by de E. Maatschappy, stinkende gemaakt had, waarom dan ook zyn jonger broeder hem voorby gestapt, en op den throon zynes vaders gevolgt is.

De gemeene naam, waar by deze Prins meest bekend was, is geweest *Kaitsjili Ceram* (dat den Erf-Prins Ceram beteekent) dog na zyne verheffing heeft hy den naam van *Hhamza Faharoddien* (dien hy gemeenelyk voerde) aangenomen, hoewel hy in hunne Moorsche schriften ook wel *Abul Falal el Mantsoeri* genoemt wiert.

Kaytsjili Ceram, of Hhamza Faharoddien, zyn navolger.

Hy was, na gissing, twee of drie en dertig jaaren oud, toen hy aan de kroon quam, en vertoonde iet ontzaglyks, en deftigs in zyn wezen en postuur, dat alles groots van hem beloofde. Hy had groote Spaansche knevels, was wel een half hoofd langer als een gemeen man, en omtrent twee honderd en vyftig ponden zwaar, hoewel van een zeer goede gematigtheid, en van zulken buitengemeene kragt en sterkte, dat hy den landvoogd *Rooselaar*, een man ruim twee honderd ponden zwaar, als niet met allen (zo my dien Heer zelf bericht heeft) van den grond oplichtte.

Alles wat een vorstelyke gestalte, en een Koninklyke deftigheid opmaken kon, straalde met een groote heerlykheid in dezen Koning van Tidore uit. De Majesteit, gepaart met een schitterende glans, die hem ten oogen uitblonk, verwekte in een ygelyk, die hem maar aanzag, een ontzag zo groot, dat men niet in staat bleef van hem te konnen blyven aanschouwen. Hy was waarlyk, buiten dien schyn van Majesteit, dien hy van zich gaf, ook een wakker vorst in zich zelven, en met welken zeer wel voor een, die hem wel kende, te handelen was.

Zyn gewoone dracht was een gekleurt Hollands lakens-kleed met goude knoopen, waar over hy gemeenelyk een grooten gouden keten, met een penning 'er aan, droeg. Ook had hy een goude sjerp om 't lyf, waar in zyn Cris, met een goud gevest, met een goude schede gecierd, stak. Hy droeg ook kousen en schoenen, even eens als een Hollander, dog een Tulband op zyn hoofd.

Zyn dragt, verstand, enz.

Voor een Indiaansch vorst had hy zeer veel verstand, en zo 'er aan hem nog iets mogt ontbroken hebben, dat wist zyn groote staats-dienaar *Naja Taroena* (die anders Hatili, dat is, de Orateur, of schryver genaamt word) door zyn schrander brein zeer wel te vervullen.

Deze had ook 't Hollands van den Heer *Kloek*, Kapitein in Ternate, zo volmaakt geleert, dat hy 't nevens een Hollander schryven en verstaan kon; dog dit was (mynes oordeels) een grove misslag, die tegen de maat-regels van een goede staatkunde aanliep, aangezien hy daar door in staat geraakt was, om zyn Koning zeer grooten dienst tot nadeel der E. Maatschappy te doen, en om meer zaaken, dan wy geraden vonden, of ons dienstig oordeelden, uit en door zich zelven grondig te weten, waarom hy van dezen Koning ook in alle voorname Commissien gebruikt is, en hem tot het doorgronden van veel zaaken, waar na hy vorschte, gebracht heeft, die hy anders noit geweten zou hebben.

Groote kennis van Naja Taroena zyn eerste staats-dienaar.

Deze Heer quam in Augustus in 't jaar 1709, als gezant dezes Konings op Kessing, en ontboodt alle de Orangkaja 's be-Noorden en be-Zuiden Kessing, op Ceram, volgens ordre haarer Edelheden op Batavia onder den Koning van Tidore behoorende (te weten, van Kessing af, tot Waroe, en van Kessing weder naar den anderen kant tot Hatoemeten toe) by zich, en boodt aan den Sengadji, of hertog, van Tobo een vergulden stoel, om hem daar mede naar Kessing te doen voeren, dog vermits deze die buitengewoone eere van de hand wees, zo bleef die stoel agter; maar hy verscheen daar egter op zyn tyd met een gevolg van vier honderd wakkere mannen.

Den

Den Koning van Kelibon, den magtigsten aan dien kant van Ceram, hielp hy, door 't slingeren van een vergiftigden neusdoek in zyn aangezicht, zo als hy op Kessing pas by hem quam, uit de wereld, waarschynelyk om dat hy niet gezwind en vaardig genoeg op zyn bevel daar gekomen was.

Wat verder nu de verheffing van *Hbamza Faharoddien* tot de kroon van Tidore betreft, hy quam daar toe, niet alleen vlak tegen de oude Molukse rechten, en ryxgewoonten, maar te gelyk ook vlak tegen de plegtelyke beloften, die Koning *Saifoddien* dien aangaande by zyn eigen verheffing tot de kroon gedaan had, als mede tegen het vonnis, dat door hem, by de huldiging van *Kaitsjili Sibori* tot Koning van Ternate, geveld was. Een belofte en vonnis, die hem beide wel zeer levendig en smadig door den Ternataanschen Koning *Tolucco* in 't aangezicht gewreven zyn, behalven dat hy ook zynen wettigen opvolger en vervanger, die hem moest voorgegaan hebben (alzo hy *Saifoddiens* ouder broeder was) dikwils heeft zoeken te dooden; die, om dit te ontgaan, dan zyn toevlugt tot den Koning van Ternate nemen moest; ook had hy hem de kroon doen afzweeren.

Het is zeker, dat hy het om geen andere reden wierd, dan om dat de landvoogd in dien tyd, en de raad, haar Edelheden heeft doen begrypen, dat hy voor haar belang best daar toe diende, en dierhalven had hy zyn kroon geen anderen, dan den Heer *Rooselaar* (die ook wonderlyk wel by hem stond, en hem mede zeer hoog agtte) te danken, daar hem de Hooge regeering, nevens haare goedkeuring van zyne verheffing tot de kroon (alzoo zy eigentlyk alle deze Molukze Koningen maakt) een gouden keten, met een penning 'er aan (waar op het wapen der Maatschappye, zynde een schip zeer konstig gesneden staat) naar gissing ontrent duizend ryxdaalders weerdig, nevens een fraaije Rotang van Schild-pad, met een gouden knop, ten geschenk heeft toegezonden.

Hy kon nu en dan by den Heer *Rooselaar* wel een maand lang zyn vermaak nemen; behalven dat hy, ten teeken van zyne hooge agting, dien Heer landvoogd ook al vry verre ter zee uitgelei gedaan heeft, 't geen anders nooit de gewoonte van deze Koningen was. Ik moet hier egter met een woord byvoegen, dat my die al te groote vriendschap tusschen den Ternataanschen landvoogd, en een Moluksen Koning, en voor al met die twee eersten in rang, altyd zeer verdagt, en naar allen schyn met het belang der Maatschappye niet al te wel overeenkomende, geweest is; om dat ik vast stel, dat die aan wederzyden eenige voorname gronden en inzigten gehad heeft, die meer op ieders byzonder voordeel, dan wel op 't belang der E. Maatschappy, zagen; en hoewel het aan haar Edelheden staat, dit te konnen beletten, zo is 't egter zeker, dat een landvoogd dit werk altyd wel een goede kouleur by haar Edelheden (die den grond hier van onmogelyk zo wel, als hy, en zyn raad, konnen stikken, en het ook veel daar op moeten laten afgaan) weet te geven; en hoewel 'er onder de Raads-persoonen wel altyd eenige zyn, die de hooge regeringe hier van een ander, en netter berigt zouden konnen geven, zo durven zy dat zelden doen, om dat zy (zelfs tot de grootsten toe) te veel van den landvoogd afhangen; die hun dit daar na zeer gemakkelyk, tot hun volkomen verderf, in de oogen zou doen druipen; behalven dat hy ook de magt heeft, om hen alle bewyzen, daar toe dienende, te onthouden, en zelf de besluiten (zo de nood het vereischte, en voor al, zo hy met zyn Tweeden, en den Kapitein een lyn trekt, gelyk zy meest, om in alles vast te gaan, zoeken te doen) te doen veranderen, ten ware de geheim-schryver zo eerlyk wezen wilde, dat hy ook zyn gansch welwezen alleen daar aan op wilde offeren, dat hem egter weinig zou konnen helpen; het allerslegtste in zulk een geval, 't zy voor een lid van den raad, en nog meer voor een ander byzonder zynde, dat geen geheim-schryver (die ook als Notaris is) het in zyn gedagten zou durven nemen, om eenig Instrument, buiten kennis van den landvoogd, en by gevolg altoos tegen hem zelf niet, te maken, waar door ook niemand, al beging een landvoogd nog zo veel buitensporigheden, eenige getuigenis tegen hem zou durven geven, en, zo hy dat al doen dorst, metter daad zou konnen uitvoeren, om dat geen geheim-schryver het zou durven schryven.

Dit is egter (mynes bedunkens) een grove misslag in de regering van zulk een landvoogdy, die zekerlyk pryffelyker, en in veel opzichten beter wezen zou, indien alle de leden van den raad, en ook de geheim-schryver zelf, in het allerminst niet van den landvoogd afhingen, alzo die het dan niet in zyn gedagten zou durven nemen, zo veel buitensporigheden, schraperyen, en uitmergelingen van den inlander (om van slinkze streken en voorwendingen ontrent zaaken, het belang der E. Maatschappy betreffende, niet te spreken) zonder schroom te bedryven; 't geen daar by af te nemen is, dat ik 'er gekend heb, die in vier of vyf jaaren

Al te groote vriendschap der landvoogden met deze Koningen nadeelig voor de E. Maatschappy.

Al te groote macht van een landvoogd over alle bedienden.

van niets ter wereld, ja van schulden, die zy in zo een Provintie mede bragten, een beurs van twee of drie tonnen-gouds gemaakt hebben; dog deze uitweiding (die hier egter vereischt word) heeft ons een weinig buiten ons spoor vervoert; weshalven wy weder tot den Koning van Tidore keeren.

Geschillen van deze vorst met de Ternataansche Koning Tolucco.

Deze vorst lag gemeenelyk met den Ternataanschen vorst, *Kaitsjili Tolucco* zeer overhoop (gelyk dit ten deelen in 't leven van *Tolucco* te zien is) het welk op zekeren tyd onder de regeering van den Heer *Roosélaar* zo verre ging, dat Koning *Hhamza Faharoddien* tegen Koning *Tolucco*, op 't volle plein van 't Fort Orangie, terwyl 't gevolg van ieder Koning aan een zyde des zelfs, en een Compagnie van onze soldaten in 't midden, tusschen deze beiden stond, volmondig uit zei: *Wat is het van nooden, dat'er nu en dan om onze byzonderen twist zo veel van ons volk sneuvelt? Komt maar buiten, en laat ons te zamen die zaak afdoen*; dog hy, ziende, dat de ander geen ooren hier na had, gaf hem, kort daar na, een Koninklyken kaak-slag, 't geen verder geloopen zou hebben, zo de Heer *Roosélaar*, die als de dood hier over bestorven was, met zommige leden van den raad 'er niet tusschen beide gekomen was.

Hoe groot een verbittering 'er toen tusschen deze twee vorsten was, zo is 'er egter een tyd geweest (gelyk wy breeder in 't leven van *Tolucco* vertoonen zullen) dat Koning *Hhamza* wel genegenheid tot de Princes van Ternate had, die hy, om den grooten bruid-schat, die boven zyn vermogen was, ook zekerlyk zou geschaakt hebben, indien het de landvoogd van dien tyd, en de erf-Prins van Ternate, Radja Laoet, niet behendig belet had, zedert welken tyd ook die verbittering meest schynt begonnen te hebben, alzo hy altyd geoordeelt heeft, in dit stuk moetwillens door Koning *Tolucco* misleid, en bespot te zyn.

Het is egter zeker, dat de Heer landvoogd daar toe wel geheime last van haar Edelheden (zo het eens voorvallen mogt, dat die twee Princen zig te na wilden vermaagschappen) zal gehad hebben, om te beletten, dat die twee ryken, by huwelyk, of versterf, of andere voorvallen, niet onder een van beyde deze vorsten komen, en zy daar door de E. Maatschappy te magtig en te gevaarlyk mogten worden.

In den jaare 1707, was deze vorst by den landvoogd *Claaszen* eens ter maaltyd, op welke hy een koddigen gek mede gebragt had, die, schoon van 's Konings bloed, zig niet ontzag daar openbaar voor Hof-Nar te speelen.

Gelyk hy nu allerlei poetzen aanregtte, en zig dan eens by dezen, dan eens by genen Hollander, met hen openbaar den zot stekende, voegde, zo quam hy eindelyk ook met deze Grillen by den Kapitein van 't Casteel, den Heer *Jan Schacht*, die van hem wat te vrymoedig behandelt wordende, gelyk hy wat aan de ernstige kant is, dit zo niet verduwen kon, nemende het, als een krygsman, en Hoofd der Militie aldaar, voor wat te bespottelyk op; weshalven hy, om te toonen, dat hy voortaan van hem zo niet behandelt wilde zyn, hem zulk een hartelyken schop met den voet gaf, dat de Tidoreesche Koninklyke zot met al zyn grillen daar heen rolde, die, hoe zot hy ook was, niet weder by hem quam.

Zeldzaam voorval tusschen een Sot van dezen Koning, en Kapitein Schacht.

Maar de landvoogd *Claaszen* den Koning *Hhamza Faharoddien* beter, dan deze Kapitein, kennende, sprak hem daar over in der minne aan, zeggende: *dat hy, en al de* Hollanders, *al veel zaaken van deze inlanders verdragen moesten, en dat hy beter zou gedaan hebben, met dit ongemerkt te hebben laten doorgaan, vermits de* Koning *dit zekerlyk, als aan een* bloed-verwant *van hem gedaan, zeer qualyk nemen, en op de eene, of de andere wyze, dit door zyne* Tidorezen *aan hem wreeken zou.* Hier op gaf *Kapitein Schacht* weder dit *fier* antwoord: *dat die* vent *zo* gek *niet was, als hy zich wel hielt, en ook zeer wel wist, wat, en aan wien hy dat deed, en wilde de Heer* landvoogd *dat verdragen, dat hy, die* Kapitein, *en een* krygsman *was, dit niet kon, nog wilde verdragen, en dat de* Koning *doen kon, wat hem lustte.*

Waarlyk de Heer landvoogd had in dit stuk geenzins misgetast: want de Koning nam dit schoppen met den voet ('t veragtelykste, dat een inlander, en voor al een van 's Konings bloed, voorkomen kon) zo euvel op, dat hy, aan den landvoogd dit met veel ernst betuigt hebbende, zyn Ed. duidelyk verzogt, dat *Schacht* noit meer in zyn gezelschap komen, en, wanneer hy naar buiten ging, zig voor de Tidorezen wel wagten mogt, aangezien hy, hoe sterk dit ook verbiedende, niet zou konnen beletten, dat zy dit in tyd en wylen aan hem zouden tragten te wreeken.

Om dit nu voor te komen, mydde Kapitein *Schacht* niet alleen des Konings gezelschap; maar haar Edelheden, van dit geval onderricht zynde, vonden ook goed, hem 't jaar daar aan na Banda te verplaatsen.

Dood dezes Konings.

Deze Koning regeerde niet heel lang; maar is zeer schielyk den vierden December 1708 overleden.

In

In des zelfs plaats is de Prins *Garçea* (schoon hy de kroon in *Hhamza Fabaroddien*'s leven had moeten afzweeren) de jongste broeder van Koning *Saifoddien*, in 't jaar 1708 gevolgt, en dus wierd het nog eindelyk die gene, dien het volgens de oude Molukze wetten toequam.

By zyne huldiging nam hy den naam van *Hassanoddien*, dat is, den Goeden in de Godsdienst, aan; zynde ten dien tyde een vorst van acht en dertig of negen en dertig jaaren, van een zeer goede gestalte, vry lang en lyvig, van een zeer moedigen gang, en vry trots van gebaarden.

Eer hy tot de kroon quam, wist hy zig als een andere Paus *Sixtus de V.*, by de Ryx-grooten zo geveinst, en onverschillig daar ontrent, te gedragen, als of hy zich aan 't bestier des ryx niet veel liet gelegen zyn. Egter nam hy het eindelyk, quanzuis, om dat men 'er hem toe gekoren had, aan, en wierd van haar Hoog-Edelheden (na dat een ouder broeder van *Hhamza Fabaroddien* te vergeefs 'er om verzogt, die by de E. Maatschappye om zyn overloopen by Koning *Amsterdam*, als ook van de Grooten, uit vreeze dat hy zich aan haar alle wreeken zou, en met voorgeven, dat hy 't ryk verlaten had, verworpen was) goed gekeurt, om dat deze haar best, na haare gedagten, dienen zoude; maar de ervarenheid heeft geleert, dat hy een verstandig, en zeer loos man, vol vuur (dat hem ten oogen uitschittert) en zeer stout van onderneming is.

Het is zeker, dat deze zyn kroon den Heer *Claaszen* meest dank heeft te weten, die aan de eene zyde het belang van zyn Heeren en Meesters (zo het hem en alle anderen toen nog meest toescheen) en aan de andere zyde ook zyn eigen belang wonderlyk wel daar by waargenomen heeft, alzo die vorst hem veel slaaven, groote stukken Amber, en andere smakelyke zoetigheden, geschonken, en dit aan hem ook altyd erkent heeft.

Zyn gewoonelyke dragt, als hy op Ternate in 't Fort komt, is een sitze rok met goude knoopen; komende zonder koussen, en maar bloots voets, op zyn muilen; met een tulbant op 't hoofd, en een gouden Cris op zyn zyde, te voorschyn.

Wat moeijelykheden en geschillen deze kregelige vorst al mede met den Koning van Ternate, *Kaitsjili Tolucco* (die liever *Hhamza Fabaroddiens* ouder broeder tot Koning zou gezien hebben) gehad heeft, zullen wy in 't jaar 1710, en vervolgens tot 't jaar 1713 toe, in 't leven van dien Koning zien, nogtans moeten wy 'er hier een aanhalen, dat al vry verre tusschen hare Hoogheden gegaan heeft.

Zeldzaam voorval tusschen zynen Goegoegoe, en Koning Tolucco, over des eersten Tulbant.

Op zekeren tyd, dat de Tidoresche Goegoegoe, of Ryx-bestierder op de zaal in 't Fort Orangie by den Heer landvoogd, en ook by Koning *Tolucco*, daar toen mede zynde, met een Tulbant, op de Koninklyke wyze geschikt, en in een gestrengelt, quam (waar over die vorsten zeer jaloers zyn), zo rukte Koning *Tolucco*, dit niet wel konnende verduwen, hem dien Tulbant van het hooft, wierp dit hooft-sieraat tegen den grond, en trapte het met voeten.

Dit stout bedryf des Konings vervoerde den Goegoegoe zodanig, dat hy, zo de Heer *Claaszen*, 'er niet tusschen gekomen was, en het belet had, zekerlyk zyn Cris getrokken, en den Koning onder den voet gestooten zou hebben. Dit geschil, hoe hoog ook gerezen, wierd voor dien tyd, door des landvoogds bemiddeling, op deze voorwaarde bygelegt, dat de Koning den Tulbant oprapen, en die den Goegoegoe weder op 't hoofd zetten zoude; gelyk hy ook dede; dog de Goegoegoe zeide, dat hy dezen ganschen hoon, hem, in Commissie en als gezant van zyn Koning, tegen 't regt der volkeren aangedaan, ook aan den zelve verblyven moest, om daar in verder, zo als zyn Hoogheid dit goedvinden zou, met den Koning van Ternate te handelen.

Laat in weerwil van ons veel Chineezen op Tidore komen.

In 't jaar 1710 den 30sten November, quam uit Ternate in Amboina tyding, dat de regeering aldaar met smerte het aanwasschen en toenemen der Chinezen op Tidore gezien, en dat zy den Koning wel minnelyk deswegen aangesproken hebben, om hen te doen vertrekken; dog dat hun afgezondene daar over zeer veragtelyk bejegent, en hem dit geweigert was, ja zelf dat die vorst, tot grooter smaad der Hollanders, aan de Chinezen het opregten van een Wajang (of Chinesche Comœdie) toegestaan had, gelyk 'er dit ook opgevolgt was. Een klaar bewys, dat hy zo onnoozel niet is, als men hem eerst gehouden heeft, en dat hy, als de zaak het vereischt, zyn goedvinden wel stout, en zonder eenige vreeze durft bekent maken; hoewel hem dit zekerlyk, zo hy zich niet blindeling na 't goedvinden van den landvoogd, en raad, schikt, ganfsch niet wel zou konnen bekomen; vermits de landvoogden, al deden zy nog zo qualyk, altyd gelyk krygen, als zy zich maar met het Advys van hunnen raad (dat hen maar een woord behoeft te kosten) gesterkt vinden; en schoon nu al iemand grond had, om hier over aan haar Edelheden te klagen; zo zal een voorzigtig man dat niet licht onderstaan, om dat hy geen eenen getuige voor zich, en tegen den Gouverneur, en niet het minste bewys tot ver-

sterking van zyn zaak, schoon nog zo waar, bekomen zoude.

Zyn verzoek aan de Heer Rooselaar op Batavia.

In het jaar 1713, schreef Koning *Hassanoddien* den 19den November (of na hunne rekening den 23sten der maand Sjabaan, in 't jaar van de vlugt des Propheets 1125) uit zyn Paleis Toola, (apparent Tahoela) op Tidore, aan den Heer Extraordinaris raad, *Pieter Rooselaar*, toen te Batavia zynde, en klaagde aan zyn Ed: (hem zynen Vader noemende) dat de Koning van Ternate hem zeer veragtelyk handelde, als hy by hem in zyn Paleis, op Ternate, quam, stellende hem daar aan zyn linkerhand, waar in hy, gelyk ook in 't lossen van 't geschut (waar over zyn Hoogheid mede geraakt was) door zyn Ed: voorspraak herstelling verzogt. De schryver van dezen brief was nog de voornoemde schrandere *Naja Taroena.*

Dit nu wel 't voornaamste zynde, dat wy over de Koningen van Tidore, en over hun ryk te zeggen hadden, zullen wy nu tot de Koningen van Batsjan, als de naaste in rang, onder de drie Molukze Koningen, overstappen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van het eiland *BATSJAN, en des zelfs groote. Des zelfs* Sagoe-landen in 't jaar 1682. Oud-Batsjan *ons toekomende.* Sagoe-Landen *der* Laboewers. Nagel-bergen. *Bewys van ons* recht *op de* Laboewers *nader bevestigt. Door een* verraad *van hen, door de onzen tydig gestuit. Zy werden in genade, na veel tegenspörling, aangenomen. Stoutheid des* Konings *van* Batjan in 't jaar 1627. *Ons* oud recht *nader bewezen. De* vesting Barneveld in 't jaar 1609. *onder* Simon Janssoon Hoen *verovert.* Adriaan van der Dussen *eerste* Hoofd *hier. Verdere* eilanden, *onder dezen* Koning, *van welke* Oebi, enz. *aan ons* in 't jaar 1683 *verkogt is. Zyn eisch op eenige* Papoesche dorpen. *Wat hy in Amboina heeft. En wat hy'er* qualyk *eischt.* Negen dorpen *op* Ceram *door haar* Edelheden *aan hem toegestaan. De* Prins *van* Batsjan *komt in* Amboina, *om 'er besit af te nemen.* Statie *omtrent het inhaalen van den zelven, en omtrent 's* Konings brief. *Zyn verdere* Trein. *Hoe de* schryver *deze* Batsjanders *bevont. De Prins quam ook, om zeker* gesteente. Brief *des* Konings *van* Batsjan *in 't* Maleitsch *met een* Arabische Letter, *zynde dit* afschrift *door Juffrouw* Cornelia Valentyn *nageschreven. Brief des* Konings *van* Batsjan *in 't* Maleitsch *met een* Duitsche Letter. *Vertaaling van dezen* Brief. *Zyn vertrek naar eenige* Gemagtigden. *De meeste weigerden onder* Batsjan *te staan. Zyn vertrek weder naar* Batsjan. *Nader vertooning van den grond van hunnen eisch op die* dorpen. *Al 't welke op wind uitkomt.* Rang *van den* Koning *van* Batsjan. *Zyn* Naam, *en hoe hy door den* Koning *van* Ternate *ook overwonnen is. Hy magh maar* een zonne-scherm *voeren.* Kregelen aart *dezer* Koningen *van* ouds *her. De* Koningen *van* Batsjan, *voor zo verre die bekend zyn.* Alawaddyn de elfde, *nevens zyn* broeder Moesom, *beschreven. De* macht *dezes* Konings *zeer vermindert.* Moesoms *naam in openbare schriften. Zyn* dood. *Zyn* vervanger. Teekening *van 't* eiland Batsjan.

VAN HET EILAND BATSJAN.

Van het eiland BATSJAN, en des zelfs groote.

WAt de landen betreft, die onder de Koningen van Batsjan behoren, die zyn, in vergelyking der twee voornoemde Molukze Koningen, niet veel; hoewel die vorsten daarom niet min hoogmoedig zyn.

Het eerste, dat in opmerking komt, is het eiland Batsjan zelf, het grootste der vyf by een gelegene en gemeenlyk genoemde Molukze eilanden. Het is, zo men wil, wel twintig mylen in zyn omtrek, daar Ternate, Tidore en Makjan maar een kleine helft, of een derde, van konnen halen.

Het legt pas be-Zuiden de Linie, hebbende naast aan zich het eilandje Cajoe, 't geen, pas be-Noorden de Linie, Makjan naast zig heeft.

Dit Batsjan is een Koninkryk, bestaande in een groot woest land, hebbende overvloed van Sagoe, veelerlei andere vrugten, allerlei verderen leef-togt, en veel visch; dog is zeer arm van volk, zo dat het in 't jaar 1627, al niet meer dan twee Coracora 's bemannen kon.

Ook zyn de inwooners zeer lui, geen werk als van hun wellusten en dertelheden makende. De meesten onder hen, die nog iets doen konnen, zyn zilversmids, welk ambagt zy redelyk wel verstaan.

Hier door zyn zy ook in den tyd, dat zy nog nagelen hadden, niet in staat geweest om de zelve behoorlyk te plukken; schoon men wil, dat die hier veel meer, dan

dan elders, groeiden, zo dat 'er jaaren geweeſt zyn, dat 'er wel drie honderd Bharen aan de boomen geweeſt zyn, waar van 'er egter zeer weinig geplukt wierden; van 't welke de Koning veel oorzaak was, door dien hy die menſchen gedurig zo veel werk voor zich zelven te doen gaf, dat hen geen tyd om te plukken overſchoot.

Batsjans Sagoe-landen, dien vorſt in 't byzonder op dit eiland toebehorende, waren volgens opgeven van Koning *Alawaddien* in 't jaar 1682, deze: Salap, Parabeſie, Payſoera, Capoetoeſan, Poan, Songe tinggi, Sambakki, Lowik, Sajoewan, Madjoli, Iboibo, en Mamang; waar by andere nog Naiſi, Hoewa, Tinagara, Tiga Radja, Boriobi, Tapa, en meer andere voegen.

Wat Oud-Batsjan, of de plaatſe der Laboewers, die Chriſtenen zyn, betreft; dit gedeelte, wel eer onder de Portugeezen geſtaan hebbende, en door ons in 't jaar 1699 onder *Simon Janſz: Hoen*, onzen onder-zeevoogd, overwonnen (gelyk hier na in de Ternataanſche zaken te zien is) komt geenſins dien Koning, maar ons, gelyk wy aanſtonds toonen zullen, toe.

De Sagoe-gronden, en landen den Laboewers toehoorende, zyn: Songei, Tipori pingan, Rafie, Wajacoeba, Zilan Wajawa, Deingooi, en, volgens zeggen der Laboewers, is dit halve eiland, waar op 't Fort Barneveld legt, het hunne geweeſt.

Hoe grooten getal van Nagel-bergen zy gehad hebben, kan men aan deze naamen der zelve zien:

De Lompo Rievier.	Een Nagel-berg.
Domik.	een
Atob. / Parabeſie. / Payſoera.	een
Kapoetoeſan.	vier
Poan.	een
Sambakki.	vyf
Tappi	twee
Pappantis.	drie
Tagilaſſi.	een
Mallabak.	een
Nari-Toeſi.	een
Talegi.	een
Galang.	een

Migo zyn verſcheide plaatzen, Paymanta toebehoorende.

Dolko.	Twee
Polondi.	een
Humbi.	een
Sabadi, en Sangara, behooren de Laboewers toe, en beſtaan in	zeven.

Op Oud-Batsjan zyn te

Paponpang.	Een Nagelberg.
Lindo Wamma.	een
Banatarpatter.	drie
Boſſori.	vyf
Bata-Bira	een
Bata-Api	een
Panpis.	een
Wajeloor.	een
Mamma.	een
Waja Boelan.	drie
Tobaro.	een
Kackapo.	een
Op het eiland Latto.	twee
Oebi Latoe.	twee

En verſcheide plaatſen van Nooten-boomen.

Op groot Oebi, aan den hoek van Bartinon, is overvloedt van Nooten-boomen geweeſt, en het beſtaat in zeventig bergen.

Het gene wy pas te voren van de Laboewers zeiden, is niet alleen waar, om de voornoemde verovering door de onzen ten tyde van den onder-zeevoogd *Hoen*; maar dit regt is daarenboven nog beveſtigt door de wederſpannigheid van den Sengadji, en alle de voorname Laboewa's, die in 't jaar 1627 voorgenomen hadden, onze veſting Barneveld af te loopen, ons volk te vermoorden, en 't Fort aan de Spanjaarden over te geven. *Bewys van ons recht op de Laboewers; nader beveſtigt.*

Hier toe hadden zy al een Praauw met eenige gevolmagtigden naar Gamma-Lamma gezonden, waar by zy van dien Spaanſchen landvoogd hulp tot uitvoering van dezen hunnen trouwloozen aanſlag verzogten; dog de landvoogd, *Le Febre*, ontdekte dit tydig, ging zelf met het ſchip, de Goede Hope, om den Spanjaarden, en den Laboewa's, hier in voor te komen, naar Batsjan, kreeg vyf van de voornaamſte vloekverwanten en verraders gevangen, welke naderhand op Maleyo ter dood gebragt, en hunne hoofden op ſtaken geſtelt zyn. *Door een verraad van hen, door de onze tydig geſtuit.*

De Heer Commiſſaris, *Gillis Zeiſt*, den 25ſten Juni daar aan voor Batsjan gekomen zynde, bevond, dat al de Laboewa's, uit vreeze van ſtraf wegens hun ontdekt verraad, naar het gebergte gevlugt waren, waar van vier roer-vinken, op welker hoofden de Heer landvoogd zeſtig ryxdaalders gezet had, de voornaamſte oorzaak waren, die zig by een Talagga, of binnen-Meir, boven in 't gebergte, onthielden. Ook wierd de Koning van Batsjan zelf by de onzen verdagt gehouden, dat hy het heimelyk met deze lieden hield, en hun ook onderſtand deed,

om hen, was 't mogelyk, weder onder zig te brengen.

De Heer *Zeist* vond dan goed, met voorkennis van den Koning, den Fiscaal, *Daniel Ottens*, en den Koopman, *Vollenhoven*, nevens den Marinho, of dienaar der kerk, naar deze Laboewa 's af te vaardigen, om te zien, of men hen zou konnen bewegen, na verleening van een algemeene vergiffenis, weder af te komen, om zig weder onder ons te begeven.

Zy vertrokken den 26sten der zelver maand 's morgens derwaards, quamen den 27sten 's nagts by hen aan de andere zyde des lands, in de straat van Patientie, daar zy een weinig van strand zig op een sterke hoogte onthielden. Zy verschenen den 29sten weder, mede brengende drie inlanders, door de gevlugten afgezonden, om met ons te handelen, onder welke *Joan Gabesidi*, een roekelooze gast, was, die uit naam van zyne principalen wel zeer stout aan den Commissaris *Zeist*, en den landvoogd, *Le Febre* voorstellen dorst, om wat reden zy hunnen Sengadji, en andere opperhoofden, hun ontvoert, en 't leven benomen hadden.

De Koning van Batsjan zelf, verbood hem dit verder te vragen, alzo hem die reden, en hunne schuld, al te wel bekent was.

Na dat men hen dan verder had voorgehouden, of hy niet anders te zeggen had, zeide hy gekomen te zyn, om vergiffenis voor hem, en alle de gevlugten te verzoeken.

Dit verzoek wierd aan alle de gevlugten toegestaan, uitgenomen aan vier perzoonen, die men uitzonderde, en op welker hoofden geld gezet was.

Men vraagde hen ook, waarom zy vergiffenis verzogten, indien zy (gelyk zy voorgaven) niets misdaan hadden, waar op zy daags 'er na, of den 31sten tot bekentenis quamen, dat hun Sengadji, en de andere, te regt gestraft waren.

Zy worden in genade, na veel tegensporling, aangenomen.

Deze vergiffenis wierd hen onder die voorwaarde verleent, dat zy ten eersten aan 't Fort Barneveld onder zulken hoofd, als gehoorzame onderdanen, zig zouden moeten begeven, als de landvoogd over hen stellen zoude.

Zy druischten hier wel in 't eerst tegen, waar in zy ook van den Koning, den Kapitein Laoet, of hunnen zeevoogd, en den verderen Batsjanzen adel, met zeer harde woorde gestyft wierden, schreeuwende die Koning al stampvoetende uit, dat men hem zyn onderdanen, die altyd onder hem gestaan hadden, zogt te onttrekken; maar men toonde hem en hun allen, hoe de Laboewa 's al van den onder-zeevoogd *Hoens* tyd af, zedert 't jaar 1609, niet zyne, maar onze onderdanen, geweest waren, en dat hy noit denken moest, dat wy ons deugdelyk regt op hen zouden laten slippen, tegen al het welke zy egter zig zodanig met razen en schreeuwen, dat men hen verongelykten, aankantten, dat zy met den Koning onverrigter zake naar huis gingen.

Men ontbood den Batsjanschen zee-voogt weder, en liet door hem den Koning nogmaals zeggen, dat wy om geen reden ter wereld van dit regt zouden afstaan, en dat hy, wilde hy een vriend van de Hollanders zyn en blyven, zyn ongegronde eischen en voorwendingen zou hebben te laten varen, en de Laboewers in hun onregtveerdige voorstellinge niet meer te styven, al 't welke op den tweeden July nog nader door den Fiscaal, den Koopman, *Ambrosius Coenraads*, een Vaandrig, en den Marinho, den Koning aangedient wiert, dog tegen al 't welke die hardnekkige vorst egter by zynen eisch en stelling onverzettelyk bleef, waar op dan den Laboewa's 't vrygeleide opgezegt, gelyk ook hier uit klaar gebleken is, hoe deze Koning de hand in dit gansch verraad, en om geen andere reden, daar deel in gehad heeft, als om door zulk een slingzen trek, was 't mogelyk, ons te dwingen, de Laboewa 's weder aan hem af te staan; waar in hy zig grootelyx misleid vond.

Stoutheid des Konings van Batsjan in 't jaar 1627.

Hy was zelf zo stout, dat hy durfde verzoeken eenige persoonen in gezantschap aan haar Edelheden naar Batavia te zenden, om de zelve te verzoeken, hem met een of twee scheepen te onderssteunen, om zyne ongehoorzame onderzaten in Amboina, en in de Papoese eilanden naar Batsjan te halen, vermits hy zelf niet magts genoeg daar toe had, nevens 't welke hy hunne Edelheden ook bidden wilde, dat de Laboewa 's weder onder hem mogten gestelt worden.

Het zenden van Gezanten wierd hem vlak afgeslagen, onder voorgeven, dat daar toe van Batavia eerst verlof verzogt moest worden; dogt 't schryven van een brief aan haar Edelheden wierd hem toegestaan; waar aan hy niet veel had, alzo de Heer *Zeist* over dezen vorst aan de Hooge regeering schreef, dat men hem niet grooter maken moest, als hy nu was, vermits 't nu reeds met hem zig slim genoeg aanzien liet, beter agtende, dat men dit gewest der Laboewa 's met eenig ander volk (dog geenzins met Molukze) bevolkte, te meer, alzo hier zeer veel Nagelen, allerlei vrugten, en overvloed van alle soorten van leeftogt vielen; waar door zy rykelyk zouden konnen bestaan, en op welke d'E. Maatschappy

vry

vry beter ſtaat, dan op deze verraderſche Laboewa 's, zou konnen maken, die in alles ten dezen tyde omtrent honderd en twintig perſoonen ſterk waren.

Uit al dit ter neder geſtelde blykt dan middagklaar, dat d'E. Maatſchappy volſtrekt op dit haar regt is blyven ſtaan, en het noit aan den Koning van Batsjan, hoe menigmaal hy ook naderhand eiſchen daar op gedaan heeft, heeft willen overgeven.

De Koning *Alawaddien* de elfde, zogt in 't jaar 1677 den Heer *Padbrugge*, by zyn komſt, mede in te boezemen, als of de Laboewa 's zyn onderdanen waren; dog die Heer, naderhand van alles beter onderrigt, toonde aan dien Koning, hoe ongegrond zyn voorſtel, en hoe klaar, en oud het regt der E. Maatſchappy hier op was, met aanwyzing, dat zelf ook 't land, waar op onze vaſtigheit Barnevelt legt, nog eenige andere plaatzen, zelf de Clappus-boomen, waar over hy aan haar Edelheden, zo wonderlyke klagten gedaan had, hem niet toequamen, gelyk hy ook naderhand zelf, in de tegenwoordigheid van den ſchipper van 't ſchip Middelburg, *Quiryn de Rande*, en van den Luitenant *Kromhuizen*, belyden moeſt, dat dit alles de E. Maatſchappy toequam.

Het is waar, dat de bevel-hebber op Batsjan, *Pieter Lyn*, zig veele van deze Clappus-boomen aangematigt, en door 't voordeel, by hem 'er af getrokken, ook den Koning aanleiding gegeven had, om zig de verdere toe te eigenen; maar het blykt klaar, dat die boomen, tachtig in getal, in 't jaar 1627 al voor de reekening der E. Maatſchappy, als haar eigen, voor f. 341-14-0 verpagt zyn, gelyk dit daar in 't bericht, toen door den Commiſſaris *Zeyſt* gedaan, te zien is. Behalven dat wy bevorens ook al aangewezen hebben, hoe die Koning *Alawaddien* zelf aan den Heer *Padbrugge* de ſcheiding der landen op Batsjan, zo die hem, als die de E. Maatſchappy toen toequamen, op dezen grond opgegeven heeft.

Wy hebben hier op een Fortres leggen, Barnevelt genaamt. Door wie de zelve gebouwt zy, of wanneer blykt nergens; hoewel zy waarſchynelyk door de Portugeezen aangelegt, en opgerigt is.

Het is zeker, dat de zelve door de onzen in 't jaar 1609, onder 't opperbevel van den meergenoemden onder-zeevoogd, *Simon Janſzen Hoen*, door Kapitein, *Louis Schot*, hoofd der ſoldaten, en *Jan Dirkſzoon*, hoofd der matroozen, in 't laatſt van November verovert is.

Ook heeft die onder-zeevoogd de zelve den tienden December met vier bolwerken verſterkt, en toen (zo my toeſchynt) ook Barneveld genaamt; immers van dien tyd af komt ze met dien naam voor, gelyk hy toen op den 16den der zelve maand, *Adriaan van der Duſſen*, opper-koopman, als eerſte hoofd hier geplaatſt, en hem een bezetting van vyftig Nederlanders heeft toegevoegt, ook heeft deze onder-zeevoogd in dat zelve jaar een verdrag met de Koningen van Batsjan, en van Ternate aangegaan, al 't welke hier na onder de zaaken van Ternate in dat zelve jaar zal blyken.

Adriaan van der Duſſen eerſte hoofd.

Men heeft in deze ſterkte Barneveld niet altyd even veel volks gehad, dog zy is altyd van de E. Maatſchappy ordentebezet gehouden, tot dat zy in 't jaar 1696 aan den voornoemden Koning *Alawaddien* den 28ſten July, ter ordre harer Edelheden ingeruimt, en van zyn vorige Hollandſe bezetting ontbloot is, hoewel echter, om een wettige reden van ſtaat, nog een zergeant met zes ſoldaaten in een daar agter ſtaande Logie is blyven poſt-houden, om tot een wacht voor dien Koning te dienen, en voor al om dien gevaarlyken vorſt wat in 't oog te houden.

Behalven Batsjan, plagten onder dezen Koning ook de eilanden Oebi, Oebi Latoe, en alle de kleine eilanden, binnen 't beſtek van drie mylen gelegen, te ſtaan; dog de zelve zyn in 't jaar 1683 door Koning *Alawaddien* aan de E. Maatſchappy voor een zomma van acht honderd ryxdaalders verkogt, met verlof om daar hun nooddruft van Sagoe te mogen haalen; maar met uitdrukkelyken laſt, van den Heer *Padbrugge* aan zynen vervanger den Heer *Jacob Lobs*, van hem niets meer in te willigen, alzo de Batsjanders onbeſchaamt in hun eiſſchen, en zeer ondankbaar tegen alles, wat hen nu en dan door haar Edelheden toegeſtaan is (gelyk men uit haar Edelheden ſchryven van 't jaar 1682 zien kan) geworden zyn; behalven dat 'er op Batsjan zelf overvloed van Sagoe valt, en om dat hun verzoek wel meeſt tot het aanqueken van Nagelmorſſeryen, of iet diergelyks, dienende is.

Verdere eilanden, onder dezen Koning.

Van welke Oebi, enz. aan ons in 't jaar 1683 verkogt is.

De Koning van Batsjan zegt ook, dat hy eenige dorpen, of eilandekens in de Papoeſche eilanden heeft; dog welke die zyn, is my onbekent.

Zyn eiſch op eenige Papoeſche dorpen.

In 't jaar 1672 den 15den February, blykt uit ſchryven harer Edelheden aan die van Ternate, dat de Koning van Tidore aan dien van Batsjan negentig Papoeſche huisgezinnen, in Batsjan woonende, by geſchrifte overgedragen had.

In Amboina heeft hy ook, volgens zyn opgeven, van oude tyden af, eenige dorpen op 't eiland Ceram gehad, die hy zegt zyne onderdaanen te zyn.

Zyn

Zyn recht op de zelve, in 't jaar 1667 by 't aanweezen van den Heer *Speelman* aldaar als Commiſſaris geoppert, had hy niet grondig konnen bewyzen, hoewel hem egter den 10den Januari in 't jaar 1669 toegeſtaan was, een van zyne Babatos, of ryx-raaden met eenige gemagtigden uit Amboina derwaarts te zenden, en van daar naar 't eiland Oebi alle, die zig genegen daar toe betoonden, te mogen overvoeren.

De naamen van die dorpen, waar op hy eiſch maakt, zyn deze:

Wat hy in Amboina heeft.

Liſſabatta, Hatoewè, Saway, Laulata, Papoeti, Bawoer, Toeloeſey, Saleman, en Hatilen.

Haar Edelheden meenden in 't jaar 1672, dat de overgave der negentig huisgezinnen, by den Heer landvoogd in Ternate gedaan, zou konnen dienen, omdezen vorſt, in opzicht van zyne andere eiſchen op de voornoemde dorpen, in toom te houden.

En wat hy 'er qualyk eiſcht.

Dog des niet te min hebben de Koningen van Batsjan in 't jaar 1673, 1674, en 1675, onder den Heer *Hurdt* (nader uit ſchryven harer Edelheden van den 27ſten December 1673 blykende) en 1682, ten tyde van den Heer Commiſſaris *Padbrugge*, groote eiſchen gedaan; en hoewel hun toen duidelyk de onbillykheid, en de ongegrondheit der zelve aangewezen is, zo heeft ook de dommekracht (dus wierd hy in de wandeling genaamt) Koning *Moeſom*, volgens den aangeboren aart van alle deze vorſten, niet konnen ruſten, voor en al eer hy haar Edelheden eindelyk bewogen heeft, hem toe te ſtaan, dat hy bezit van deze landen zou mogen nemen, mits dat ook die ingezetenen daar niet tegen moeſten hebben, en zig genegen toonen onder hem te willen ſtaan; maar dat zy anders geenzins daar toe zouden mogen gedwongen worden.

In 't jaar 1707, ſchreven haar Edelheden den 22ſten February, met het ſchip Slooten, aan den Heer *Van der Stel*, en den raad van Amboina, dat zy uit hun ſchryven aan die van Ternate hunne nadere order en begeerte omtrent die negen onwillige Ceramſe, en aan den Koning van Batsjan op zekere voorwaarde toegeſtaane dorpen, nader zouden konnen beoogen.

Negen dorpen op Ceram door haar Edelheden aan hem toegeſtaan.

Dit wierd aan dezen Koning in 't jaar 1708, toegeſtaan, die in de maand Auguſtus den Kroon-Prins afzond, om van die dorpen bezit te nemen.

Hy verſcheen den vyf en twintigſten met de chaloep Larike op de reede van Amboina, en werd den zeven en twintigſten door de Gemagtigden, de onder Kooplieden, *Pieter Nuyts*, *Balthaſar de Bruynne*, en *Alexander van Bruſſel*, Boekhouder, en geheim-ſchryver van den Raad van Juſtitie, even eens als in 't jaar 1675, ten tyde van den Heer *Hurdt*, van boord gehaalt, en onder drie ſchooten van de chaloep na land gevoert, en daar ook zo ontfangen.

De Prins van Batsjan komt toen in Amboina, om 't bezit af te nemen.

's Konings brief, die toen mede van boord ging, en in een ſilvere ſchotel door hen aan een Corporaal van den Heer *van der Stel* 's lyf-wagt, *Mylraad*, overgegeven, en weder in een andere ſilvere ſchotel gelegt was, had de lengte van een ſpan, en was drie vingeren breed, zynde (gelyk wy zullen zien) in 't Maleits, en met een Arabiſche letter, geſchreven.

De brief wierd door dien Corporaal, na dat hy met een geele zyde neusdoek bedekt was, onder een geel Sonneſcherm (de Koninklyke verwe) bloots hoofds gedragen.

Statie omtrent 't inhaalen van den zelven, en van 's Konings brief.

Hier op volgde, als in Proceſſie, de eerſte gezant, of de Prins van Batsjan ('s Konings oudſte zoon) *Kaytsjili Mantſoer* genaamt. Hy was een Heer van een korte geſtalte, geenzins de vetſte, en na giſſing een of twee en dertig jaaren oud. Hy had een Taffeta geel en rood gebloemt kleed aan, een rooden gemarmelden Tulband (Diſtar of wrongsgewyze) op 't hoofd, die met verſcheide ſilvere verdeelingen hier en daar in 't rond, en wel een vinger breed, gelyk zy omtrent ook zo verre van een ſtonden, onderſcheiden was, waar aan men groote ſilvere quaſten met loovers op de linker zyde hangen zag. Ook had hy een grooten rood en geel geſtikten neusdoek over zyn ſchouder tot achter op zyn rug hangen.

Op zyn zyde zag men een ſchoonen Cris, diens hegt van uitnemend ſchoon rood en wit Acarbahar, of Koraal was, vier duim breed, hoedanig een zoort ik noit meer gezien heb.

Zyn verdere Trein.

De tweede gezant, *Doebo Doebo* genaamt, was Hhoekom, of 's Lands opper-richter, een lyvig Heer; dog mede de langſte niet. Het was een man van twee of drie en veertig jaaren, die een Citſche rok aan, een enkel-roode Tulband, of Diſtar Maboeka, met ſilvere loovers op 't hoofd, en ook een ſchoonen Cris op zyn zyde had.

Deze twee gingen bloots voets tuſſchen onze Gemachtigden in.

Daar na volgde de Sjahbandâr, of Tollenaar, die de eerſte van hun gevolg, en in 't rood Scharlaken gekleedt was.

De tweede van hun gevolg had een geſtreepten Armozynen rok aan, die van twee perſoonen, in 't wit gekleed, met Criſſen op zyde, gevolgt wierden; dog een derde, mede in 't wit gekleed, ſcheen wel een Prieſter te zyn.

Behal-

n
a-
en

e
g

aan
nd-

m-
de
van
el,
e-

تصّلك

س

ت درقدّ محبّالقلوب يائت انقد قادك سري سلطان مكنداللّين
ه دعّ تيي ببقا ٢ كقد ايهند هرکو ندرادين قند استل يغ
اندياسبب جهاي عقلن بسمن لاك بجقساى ملكوكن قد سكل
سكل بخش قريب دان بعيد دان نزلبه قول يغ مغكرهكن الله
كفت كسباي دان يغ كنتغكبن كلملمان امين يارب العالمين ه..

مغدس دان كچيل دتّ دوتّ ايت كله ممبري ناه كقد ايهند درقد بات
مان اورغ يغ منارہ بات ايت لمان توشبيس بايكله ايت همباو
بيد يغ برنام عبدالرحمن ايت كارن بات ايت دغن چچينن حكلو
ري ناه كقد لتواني ايت تمت ه...
تصات دوايكر بورغ ثقوب
رهاري بولن شوال ناهن كريد دان كراتس دوقوله سات ه

وبحال
قوله ال

سلطان مكد الدين راج بچان سلام افضل دڠن دعا الكمال يڠ
راج بچان يڠ ممقيكن صحيفة الامر اكن ميڤاكن حرمت العزي
ممرينتهكن دالم نڬري امبن ممڠخ كواس ممڤهي صخر د
ڤلرجان شهدان مڠاسه ڤكل اوڠ كسكارن دان كدباڠ لاكو م
سبحانه وتعالي سلامت ممڤرن اشيا عمر زمني لاڬ دڠن

Afschrift van
den Brief des
KONINGS VAN BATSJAN
in t' Maleyths, met een
Arabische letter door Juff^r.
CORNELIA VALENTYN.

كمدين درڤد ايت تياد اد باڠ سسوات هان انديڠ ننكل
ايوا ڤيت ايت مك ايتوله انقد منت تولڠ سدياكن كفد انقو
كڤد ايهند كفركورنيا مك ايهند مڠمبل بات ايت ممبري كفد بود ا
ايهند تياد مڠرس جالن ايت بايكله ڤڤكل لتواني كارن انقد سد
تياد اد چندرمات باڠ سسوات سڤرتي
دمكينله كام تتكل سورة اين درانس ستان راج بچان درڤد

Wa
in
boi
hee

En
hy
qua
cisc

N
dc
op
dc
E
de
h
g

Behalven deze waren 'er zes oppaſſers van hen met ſnaphaanen, die achter hen gingen.

Dus gingen zy ten half elf 's morgens na 't Kaſteel Victoria, waar in zy van den Heer Landvoogd, en zynen raad, verwelkomt zynde, werden 'er ten elf uuren vyf chargies met muskettery, en op ieder chargie een kanon-ſchoot, gedaan; daar na werden zy deftig met wyn enz. onthaalt, zo dat zy toen van geen verbod van wyn in den Coraan ſchenen te weten; ja die vocht begon hen zo ſterk in het hoofd te maalen, dat zy op 't einde ſlecht Duitſch begonnen te ſpreeken, en vry buitenſporig te vuilbekken.

Na twee uuren verblyfs in 't kaſteel, wierden zy door de zelve Gemagtigden na een wooning aan ſtrand, tot hun verblyf geſchikt, gebragt; dog zy hadden voor hun vertrek de beleefdheit van alle de koekjens en krakelingen, hun tot een verſnapering (alzo zy onze ſpyze niet eeten zouden) voorgezet, en nog over geſchoten, mede na hunne wooning te verzoeken, zo dat men ze hun in twee ſchotels na zond.

[...]e de [...]yver [...]e Bata[...]nders [...]ond. Ik bevond deze lieden (met welke ik daar na verſcheide maalen ſprak) van een trotzen en moedigen imborſt, hoewel zy tegen my, en meer anderen, zeer beleefd waren.

[...]Prins [...]m om [...]er [...]eente. Deze Prins kwam, onder andere zaaken, ook vernemen na een geſteente, zynde een Robyn, of Karbonkel, die de Koning zyn vader, of groot-vader onder den vader van *Haſſan Soelyman*, op Hila gelaten, en aan den zelven te bewaren gegeven had, onder belofte van een van zyn bloed-verwanten (gelyk hy nu dede) daar om te zullen zenden.

De Koning ſchreef 'er dezen Maleitſchen brief met een Arabiſche letter, aan den Heer Landvoogd *van der Stel* over, die hier neffens onder M. M. te vinden is.

Kalaam ul tſadoc.
Kawoel ul Hhac.

[...]ief des [...]ning 's [...]n Ba[...]an met [...]n Duit[...]e let[...]s SUlthaan Makadeddin, Radja Batsjaan, *ſalaam aſalul dengan doâ akmaal jang terbit deri pada Mahabet ul coloeb, iya itoe Anacdah padoeka ſiri* Sulthaan Makadeddin, Radja Batsjaan, *jang menjam peiken tſabhief ul ichlaas, akan menjatakan hhormat ul aziez ſerta dengan tabea banjac banjac, kapada ajahendah* Heer Gouwernadoor, Adriaan van der Stel, *jang memerentahkan dalam Negri* Ambon, *mamagang kawaſa* Companjia, *hingga deri ſakalien dalam* India, *ſebab tſjahaja acalaan boediman, lagi bidjacſanaan melakoeken pada ſegalla pakardjaannja, ſjahadaan mengaſeh ſegalla orang kaſoekaran, daan kadagangan, lagi mengatahoewi ſegalla bangsja carieb, daan baayd, daan terlebeh poela jang menganoegrahkan* Allah Sabhhana wataala, *ſalamat ſemporna oesjia oemor zemani, lagi dikakalken* Allah *pada tampat kabeſaran, daan jang katinggian, ſalama lamânja*, Amin, Ja Rab Ul Alamina.

Komedien deri pada itoe tiada ada barang ſaſoewatoe, hanja Anacdah bilang, tatkala kaitsjili Mangſor *daan* kaitsjili Doeba Doeba *itoe, ſoedah membri tahoe kapada ajahendah deri pada* batoe iwakitoe *itoe, makka itoelah Auacdah minta, toelong ſedikit kapada Anacdah memanggil mana orang, jaug menaroh* batoe *itoe namanja* Toebang-Beſi, *bajik-lah ija menbawa kapada Ajahendah* Heer Gouwernadoor, *makka Ajahendah mengambil batoe itoe, membri kapada boedac anac* Sjahbandar *jang bernama*-Abdul-Rahhman *itoe, karna batoe itoe dengan djandjinja, djikaloe Ajahenda tiada mengarti djandji itoe, baiklah panggil* Latoewani, *karna Anacdah ſoedah membri tahoe kapada* Latoewani *itoe tampat.*

Tiada ada tsjindra mata barang ſaſoewatoe ſeperti patut, hanja dowa ekor boerong papoewa.

Demekianlah kami tamat Kan ſoerat ini deri atas aſtananja Radja Batsjaan, *deri pada ſalikor Bari boelang* Sjawaal, *tahon ſariboe daan ſaratos dowa poeloh ſatoe.*

Een waar woord,
Is een zinſpreuk der geregtigheit.

DE Keizer Makadeddin (*dat is*, de ſtandvaſtige in 't geloof) *de* Koning *van* Batsjaan, *de overvloedige groette, en volmaakte bede, voortkomende uit een hartelyke vrindſchap, dat is, uwes zoons zyner* Majeſteit, *des* Keizers Makadeddin, *des* Konings *van* Batsjaan, *die een blad van opregtheit, ten bewys van zyne onvergelykelyke eere, benevens zyne menigvuldige groetenis, toezend aan zynen vader, den* Heer Gouverneur, Adriaan van der Stel, *die 't* land *van* Ambon *beſtiert, en alle* magt *der* Maatſchappye *waarneemt, tot alles dat in* India *is, om dat hy den glans van zyn verſtand, wysheit, en voorzigtigheit, in al zyn werken doet doorſteeken, en ook alle elendigen en vreemdelingen bemint, en die ook kennis heeft van alle geſlagten, die na of verre beſtaande zyn, ende aan den welken voornamentlyk, wederom de* Heilige, en boven al verheven God, *een volmaakt welvaren, ouderdom, en het tydelyke leven ſchenke,* Vertaaling van den Maleitſchen brief, door de Koning van Batsjan aan den landvoogd van Amboina, de Heer van der Stel, geſchreven.

schenke, en dien ook God *eeuwig wil doen zyn in de plaats van heerlykheit, ende van hoogheit, tot in alle eeuwigheit,* Amen. O! Heer der Heirschaaren!

Vorders zo en isser niets, dan alleen, dat ik (of uw zoon) te zeggen hebbe, dat, wanneer de Prince Mangsor, *en de* Prince Doeba, Doeba, *aan (u) myn vader, van dien* Robyn *kennis gegeven hebben, uw zoons verzoek is, om myn zoon (den* Prince *voornoemt) een weinig te helpen, om den genen te doen zoeken, die dezen* steen *bewaart, en die* Toebang-Besi *genaamt is; laat hem den zelven by myn vader, den* Heer Gouverneur, *brengen, en dat myn* Heer *vader dien steen dan neme, en hem den jongeling, den zoon van den* Sjahbandaar* Abdul-Rahhman *genaamt, geve, want by aldien myn vader de zaak van dezen* steen, *benevens 't accoord daar van, niet verstaat, zo geliefd maar* Latoewani *te roepen, aangezien uw zoon (of ik) 't zelfde aan* Latoewani *te kennen gegeven heeft; 't einde.*

* Tol of licent-meester.

Ik hebbe niets ter wereld, dat waardig is, u aan te bieden, dan deze twee stuks Paradys-vogels.

Aldus sluiten wy dezen brief, in het Paleis *des* Konigs *van* Batsjaan, *den een en twintigsten van de maand* Sjawaal *(of* November) *in 't jaar (der vlugt van* Mohhammed) *elf honderd een en twintig, (of* 1709.)

Zyn vertrek naar Ceram met eenige gemagtigden.

Zy vertrokken den vier en twintigsten September met een Coracora van Larike, in gezelschap van *Karel Schulerus*, geheim-schryver van den land-raad, den Vaandrig, *Daniel Jan Piron*, en *Joannes Lamprecht*, Sergeant op Manipa, benevens *Kiay Maas*, Orang Kaja van Larike, en zes Soldaaten van ons, na Ceram, hebbende nog een Tsjampan by zich. Zy schoten met hare Bassen, en Musketten; dog van land wierd geen eene schoot gedaan. Ook waren zy van een instructie, wegens 't gene zy daar te doen hadden, voorzien, en de Heer *van der Stel* had aan dezen Prins (volgens zyn verzoek, en op 't schryven van den Koning van Batsjan, twee honderd Ryxdaalders, onder belofte van die in Ternate weêr te zullen geven) verstrekt.

Zy quamen den twaalfden October 's namiddags van daar weêr voor 't kasteel, en gaven bericht, dat zy eerst op Lissabatta geweest, en daar als vrienden, door huwelyken aan de Lissabatters vermaagschapt, zeer wel ontfangen; dog dat die echter geensins genegen waren onder den Koning van Batsjan te staan; gelyk de Orang Kaja van Saleman (toen aldaar ook zynde, en onder dien van Lissabatta scheppende) mede weigerde, zeggende, het altoos niet te zullen doen, voor dat hy daar over eerst het gevoelen van den Koning van Saway zou vernomen hebben, alzo hy zeide daar onder te staan.

De meeste weigerden onder Batsjan te staan.

Even het zelve hadden die van Hatoewe, Saway, Toeloesen, en Hatilen ook gezegt; dog die van Laulata en Papoeti, die onder Lissabatta stonden, hadden dit toegestaan, mogelyk, om dat zy in geschil met die van Hatilen lagen; dog dit was wel door de Orang Kaja's, maar geenzins door hare onderdanen geschied; die ook zeiden hier niets van te weten; zo dat, schoon de gezanten dit, ten eersten van daar gaande, tot hun voordeel namen, zy hier aan niets zullen hebben, maar zig in gevaar stellen, om, zo zy die dorpen willen komen in bezit nemen, nog eerst veele van de hare in levens-gevaar te brengen, alzo zy zeiden, noit onder dezen Koning gestaan te hebben, en veel liever na 't gebergte te willen vlugten. Derhalven oordeelde de Landvoogd, en zyn raad, dat hier uit maar veel opschudding, en daar na veel moeite tusschen beide de Landvoogdyen stont te komen.

Immers dit was haar advys by 't vertrek van 't scheepje de Schelp, en haar schryven van 't jaar 1706. op dat van haarer Edelheden van den negen en twintigste December des jaars 1705, en mede op dat van den Landvoogd van Ternate, den elfden Mei 1706. Ook hadden zy de dorpen Papoeti, nog Bawaart, niet konnen vinden.

Omtrent die van Lissabatta zeiden zy, op dien Pati, nog zyn land, geen regt, maar dit alleen nog te zeggen te hebben, dat in vorige tyden de Pati van Lissabatta aan een jonger zoon van de vorige Batsjanse Koningen, *Colipa* genaamt, vier Soa's, of deelen, van dit dorp vereert had, en dat daar op haar eisch gegrond was; dog de Pati van Lissabatta, die zeer magtig, en in staat is, om in een half uur duizend Alfoerezen tot zyn hulp te bekomen, zegt hier af niets te weten, en nog minder te gelooven, dat iemand van zyn voor-ouders zo dwaas zou geweest zyn, alzo die vier Soa's meer, dan de helft van dat dorp, uitmaakten.

Dus was deze togt, die agtthien dagen duurde, en in welken zy maar op vier dorpen aangegiert hadden, geen lust hebbende om na Hoti te gaan, van zeer weinig of geen belang voor hen, aangezien hen het onderdaanschap dier volkeren van haare Edelheden onder geen andere

andere voorwaarde toegeſtaan was, als voor zo verre die hier in zouden bewilligen, 't geen overal misgevallen zynde, ſtond daar ook verder niets van te komen, gelyk ik ook zedert niets meer daar van vernomen hebbe.

n ver- kwe- naar tsjan.

Waar op zy den twee en twintigſten October weêr na Batsjan met die chaloep vertrokken zyn, juiſt op de zelve dag, dat de Landvoogd met de Hongi uit trok, by welk geval de wimpel van haar vaartuig van zelf van boven neer quam, dat zy voor een zeer ongelukkig voorteeken hielden.

Om egter dit aloude recht der Batsjanders wat verder uit den grond op te halen, moeten wy weten, dat zy 'er dit van zeggen, dat de eerſte Moorſche Koning onder hen een broeder, *Colipa* genaamt, gehad heeft, die verſcheide dorpen op Ceram 's Noord-kuſt met de wapenen verovert heeft. Deze waren Hatoepetola, of Liſſabatta, (daar hy twee Campons met volk als inwoonders liet) Hatoewè, Saleman, Quaus, Permata, Hatilen, Papoeti, Laulata, Toeloeſey, en Hoti, welk laatſte wel eenigen ſchyn van waarheid heeft, alzo dat dorp uit eenen gemengden hoop van Papoea 's, en Alfoereezen, beſtaat; ook is het graf van dezen Colipa hedensdaags op Kelang, daar hy ſtierf, nog te zien.

Na dien tyd zou de volgende Koning van Batsjan een vloot van dertig Coracora's uitgeruſt, veel volkeren van Ceram zig onderdanig gemaakt, veel dorpen verbrand, en zelf ook de kuſt van Hitoe cynsbaar gemaakt hebben, waar boven de derde Koning van Batsjan op zekeren tyd den Hamba Radja, een Officier uitgezonden door den Koning van Ternate, om ſchatting van Hitoe op te halen, en *Sawani Caniſi* genaamt, ontmoet was, dien hy in roeten geſlagen, de Hietoeezen, by den zelven zynde, gered, en hen met een geſchenk van koſtelyke geſteenten, naar Hitoe te rug gezonden, en daar onder ook een fraaijen ſteen, om die voor hem, en zyne nakomelingen, te bewaren, mede gegeven had, die onder eenige van den huize *Tanihitoemeſſing* geraakt was, en waar naar de Prins *Mantſoer*, als een juweel van den Koning zyn vader, onder andere mede vragen quam.

ler oo- g van gront hun- eiſch die pen.

In later tyden had een volgende Koning wel de helft van deze dorps-volkeren van Ceram naar Batsjan gelicht, en de overige weder naar hunne negryen gezonden. Ook had zeker Koning *Ali*, naar dezen vorſt volgende, eens dertig Cerammers medegevoert, van welken nog een, *Kaitsjili Paunoeſſa* genaamt, op Batsjan, nu ettelyke jaaren geleden, nog leefde.

Eindelyk geven de Batsjanders nog voor, dat de Papoeſche roovers van Meſſowal, (die toen onder Batsjan zouden moeten geſtaan hebben, dat bewys vereiſcht) op zekeren tyd beide de Ternataanſche ſtadhouders, *Leliato* en *Loehoe* omtrent den hoek van Siel gevangen genomen, en dat die Heeren onder andere giften, om zig te Rantſoeneren, ook Hatoewe belooft en gegeven zouden hebben; dog als men na ziet, wat *Kimelaha Haſi*, geweeſt zynde ſtadhouder van Boero, hier over zegt, ter plaatſe daar wy van Hatoewe, onder de zaaken van Amboina, ſchryven, zo zullen wy vinden, dat de Ternataanſche ſtadhouders dit volſlagen hebben ontkent, en de Batsjanders veel zaaken met onwaarheid opgeven, 't geen ook de oorzaak is, dat zy over al het hooft ſtooten.

Al 't welke op wint uitkomt.

De Koning van Batsjan is van de Molukze Koningen de laatſte en nu de derde, in rang. Zyn eigen naam onder deze vorſten is *Colano Madehe*, dat is, Koning van den uitgang, of op het einde, te weten der Moluccos, naar den Zuid-kant toe, alwaar men aan 't einde van zyn ryk die vier eieren vond, waar uit verſcheide magtige vorſten geſproten zyn, van welke hier na omſtandiger in 't leven der Koningen van Ternate geſprooken wort.

Rang van den Koning van Batsjan.

Hy is door den Koning van Ternate mede verwonnen, die ook daarom een zonne-ſcherm in 't byzonder voert.

Zyn naam, en hoe hy door de Koning van Ternate ook overwonnen is.

Deze Koning mag ook maar een zonneſcherm voeren.

Mogende maar een zonneſcherm voeren.

De Batsjanders, die in 't jaar 1284 nog op hunne nabuuren in 't wild roofden, kregen eerſt een Koning in 't jaar 1322, en zelf toen ook het recht om in rang, als derde Koning der Moluccos (zo my uit hunne oude ſchriften blykt) voor den Koning van Tidore te gaan; dat nog na zyn zin niet was, alzo hy de eerſte in rang wilde zyn, om dat die draakeneieren tuſſchen zyne klippen gevonden waren.

Kregelige aart dezer Koningen van ouds her.

Zy ſpanden in 't jaar 1343, onder hunnen Koning, *Sida Haſſan*, met dien van Tidore tegen dien van Ternate aan, en ontnamen hem 't eiland Makjan, hoewel *Toeloe Malamo*, Koning van Ternate, kort daar aan dezen Koning van Batsjan, verſcheide dorpen op Batsjan ontnam, en hem naar 't gebergte op de vlucht dreef.

Verſcheide andere zaaken, deze Koningen van Batsjan betreffende, zullen wy in 't leven der Koningen van Ternate (waar aan wy ons verder gedragen) ontmoeten.

De Koningen van Batſjan, zo verre die bekent zyn.

In 't jaar 1465 verviel ook een zoon van een Batsjans Koning, *Bakar* genaamt, met zyn broeder op Liſſabatta, door een ſtorm met zyne Coracora derwaards gedreven, alwaar de laatſte Orangkaja van dit dorp wierd, en waar op dan ook een

 deel

deel van hunnen eisch op 't zelve gegrond is. Ook quam dezen *Bakar* naderhand op de kust van Hitoe handelen, gelyk wy onder de zaaken van Amboina zien.

Onder de Molukse Koningen is die van Batsjan, schoon de geringste, de allerhoogmoedigste, tragtende gedurig (gelyk van tyd tot tyd gebleken is) zich zelven hoe langer hoe grooter te maken.

In 't jaar 1660 den 25sten February, zag men 'er geen kleinen blyk af, wanneer de Koning van dien tyd, *Alawaddin* de tweede, met twee Coracora 's in Amboina op Hila met zynen Capitein Laoet, of zee-voogd, *Paunoessa*, verscheen; maar aangezien hy geen pas (gelyk noodig was) van den Ternataanschen landvoogd aan den Ambonschen mede genomen had, zo wilde de Ambonsche landvoogd, de Heer *Hustaart*, hem niet ontfangen, waar over dit korselig Koninkje onverrichter zake weder naar de Moluccos vertrok, alzo hy meende, dat het beneden zyn rang was, een pas te verzoeken.

Ondertusschen speelde zyn zee-voogd op Hatoewè, op Cerams Noordkust gelegen, niet weinig den meester, van daar wel twee honderd menschen naar Batsjan vervoerende, en die verkoopende, onder voorgeven, dat de Heer landvoogd *Cos* in Ternate hem magt over de dorpen Hatoewè, Toeloesey, Ptolematta, en meer andere, om die te bestieren, gegeven had; dog na dat de orangkaja van Hatoewè den 26sten October hier over aan den landvoogd van Amboina geklaagt had, zo wiert hy ontboden, in hegtenis gezet, en met een chaloep naar Batavia gezonden, daar al die Batsjanze snorkeryen dezen zee-voogt zeer qualyk opbraken.

De oudste dezer vorsten, die my met zyn naam voorkomt, is de voornoemde *Sida Hassan*.

Na den zelven weten zy van *Zeynalabdyn*, *of Zeynulabeddien* hunnen eersten Moorschen Koning, die in 't jaar 1512 leefde, te spreken.

Hy wiert van zyn zoon, *Bajang Seruläa*, en die weder van *Alawaddien* de eerste, gevolgt. Des zelfs vervanger is zyn zoon, *Noer Salaat* (dat is 't licht des gebeds) geweest, op den welken Koning *Aali*, gelyk na den zelven weder *Alawaddien* de tweede gevolgt is, die kort voor 't jaar 1660 aan de kroon quam.

In de plaats van die vorst is zyn broeder, *Moesom*, gekomen, die door zyn zoon, *Kaitsjili Mantsoer*, vervangen is.

Men wil, dat deze Koningen sterk in magt toegenomen hebben, tot zo verre, dat zy, zonder hunne andere onderdaanen te rekenen, alleen maar van de Batsjanders wel veertig Coracora's konden bemannen.

In dien staat waren zy niet alleen onder *Alawaddien* de eerste, en zyn zoon *Noer Salaat*, maar zelf ook onder Koning, *Doboe Doeboe*, of *Alawaddien* de tweede, die een zoon van *Noer Salaat* geweest is, en die ten tyde van de Heer *Padbrugge*, en nog omtrent 't jaar 1704 geregeert heeft.

Hy word door dien Heer als een zeer laatdunkend en opgeblazen vorst, en, schoon onvermogende, in opzicht der andere vorsten, nogtans zeer trots van aart beschreven, hoewel hy zich tegen ons in zyne gemeenzame ommegang, en in zaaken, die 't vereischten, wel bescheiden, redelyk, en medegaande, wist aan te stellen.

Een blyk echter van zyn trotsheid zag men daar in, dat hy, zonder zyn vlag voor ons Kasteel Oranje te stryken, zo maar op de Rheede quam, dat hem in 't jaar 1683 by nader order harer Edelheden van den 19den July benomen is, alzo dat aan alle Koningen, en hunne gezanten, wel uitdrukkelyk belast is, dat zy hunne vlaggen voor 't kasteel zullen hebben te stryken, en die daar na weder konnen opeischen.

Alawad dien de tweede nevens zyn bro der, Mo som; b schreve

Deze Koning was scherp van oordeel, en van een groot vernuft, 't geen hy ook zelf in persoon in 't oeffenen van verscheide ambachten, getoont heeft (wetende zeer konstig in goud, zilver, koper, yser, enz. te arbeiden, en alles ook zelf te draaijen) waar van men verscheide fraaije stukken, door hem zelf gemaakt, in zyn hof beschouwen kan.

Even zodanig had hy cierlyke vaartuigen, netten, en andere dingen met veel geest gemaakt, waar van zyne nazaaten al veel schynen overgenomen te hebben. Hy haakte zeer na vreemde macht, en was derhalven niet veel te vertrouwen. Ook was hy zo sterk in de vuist, dat hy een buffel ter neder kon werpen.

Zyne regeering was zeer streng, gelyk hy ook een strenge gemalin had, waar door veel van zyn volk verliep.

Na hem is zynen broeder, *Moesom* (die bevorens zyn Goegoegoe, of eerste dienaar van staat was) hem in de regering in 't jaar 1709 (of daar omtrent) gevolgt.

Deze was van een heel anderen aart, als zyn broeder, te weten, zeer hardnekkig, dom, boos, trouwloos, en oproerig.

De ma dezes Koning zeer ve mindert

Onder dezen vorst is de Batsjanze macht zeer veel afgenomen: want daar hy in 't jaar 1706, nog wel tien of twaalf duizend mannen sterk was, zo heeft hy in 't jaar 1707, wel tien duizend man, zo door

door de kinderpokjes, als door andere rampen, verloren, zo dat hy nu niet boven de twee honderd man ſterk is; en wil dat zo voortgaan, zo zal hy wel haaſt een Koning zonder volk zyn.

Hy heeft, hoe gering hy nu in volk zy, echter by de Molukze Koningen nog veel aanzien; en men wil zelf, dat hy van ouds de vermogenſte van allen zou geweeſt zyn; dog zedert hy zich by de vyanden der E. Maatſchappy begaf, is zyn macht geweldig vermindert.

efoms m in nbare iften. zyn d.

Een teeken van achting is ook, dat zyn dochter aan de jonge Koning van Tidore, *Hbamza Faharoddien*, getrouwt geweeſt is.

Zyn naam komt in de openbare ſchriften als *Melkeddien*, dat is, Koning van den Godsdienſt, voor; dog de Prins, zyn zoon, heeft my die aldus opgegeven: *Sulthân, Ibn Sulthân, Melkeddien Sjah, Kaitſjili Moeſom*, dat is, de Koning, de zoon des Konings, de Koning des Godsdienſts, de vorſt, en erf-Prins, Moeſom.

Hy was in 't jaar 1708 een man van ontrent vyftig jaaren, heeft niet veel, dat merkweerdig was, uitgevoert, en is in 't laatſte van 't jaar 1709 overleden. Hy wierd door zyn zoon, den Prins, *Kaytſjili Mantſoer*, vervangen, gelyk die tot nog toe dat ryk beſtiert.

Zyn vervanger.

Daar ziet gy in 't kort alles, 't geen wy van dat moedig Koninkje van Batsjan te zeggen hadden, niets meer hier by te voegen hebbende, dan een kleine teekening, die ons het eiland Batsjan, ten deelen in zyne ſtrekking, en gebergten, vertoont, gelyk wy dat hier by de Letters H. H. aanwyzen.

Teekening van het eiland Batsjan.

Waar mede wy een einde van de Beſchryving der Moluccos maken, om nu verder tot het verhaal der zaaken, van ouds her in de zelve voorgevallen, over te gaan, die wy met veel moeite uit eenige oude Ternataanſche, en ten deelen ook uit eenige Maleitſche ſchriften, die wy bezitten, by een gezamelt, en als uit den modder der aloudheid opgebaggert hebben, om die in helderen dag te zetten, en aan de Europeers mede te deelen.

MOLUKSE ZAAKEN.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

ONkunde *der* ouden. *En zelf der* Portugeezen, *in de* Molukze *zaaken. Die opgehelde rt worden uit* oude berigten *der* Ternataanen *zelfs. De* Setel *der* oudfte Molukze Koningen *op* Gilolo. *By de meeste* fchryvers onder de zelve niet getelt. *Nader bewezen uit oude* Ternataanfche, *en later berichten van onzen tyd. Die* Koningen *geheel uitgestorven, en nu niet meer bekent. Welke* vorften *van ouds* Molukze Koningen *genaamt wierden. Wie nu alleen dien naam draagt.* Duifterheid *wegens* Gilolo. *Grooter licht wegens de andere* vorften *der* Moluccos. *Hun* volg-recht *tot de* kroon *metter tyd vervallen. Welke zy nu daar toe kiezen. En op wat wyze.* Oude gewoonten, *by 't* fterven *van een* Moluks vorft. *By hun* gevangen *zyn by den vyand. Hun aloude wyze van malkanderen te* hoonen, *of te* eeren. *In 't* ontmoeten *ter zee. In 't* voorby roejen *van* landen. *In malkanderen te* bezoeken. Andere teekenen *van* fmaad, *en* voorteekenen *van* oorlog. *Vertoont by hun* fpiegel-gevegten. *Of in 's* Konings *Paleys. Hoe de* Nederlanze landvoogd *hen ontfangt.* Verfcheidenheid *der* Molukze Taalen. *Deze vorsten mogen van niemand* bezocht, *nog briefwisseling met hun* gehouden *worden, ten zy met kennis van den* landvoogt. *Verdichte* oorfprong *dezer* Koningen *uit een* Draak. *Hoe de* Koning *van* Ternate *nu den* voorrang *heeft. Voorzigtige behandeling der* landvoogden *omtrent dit stuk. Voor al op openbare* maaltyden. *Yders* plaatfing, *en* rang *aldaar. Zaaken, den* Koning *van* Ternate *in 't* byzonder *raakende. Hy munt uit in* rang *en* merkteekenen *van* ftaat *boven de andere* Koningen. Redenen *daar af. Voert* vyf zonnefchermen. *Dog de* andere *maar* een. *Zyn* hoogmoet. Jaloezy *daar over. Zyn* voorrecht *in 't scheppen. Plegtelykheid by 't* geboren *worden, of* fterven *van zyn* kinderen. *Eerste* opkomft *der* Ternataanen in 't jaar 1250. *'t* Oudfte dorp *op* Ternate *is* Tobona. *De* oorfprong *van hunne* Koningen. *Hun* eerfte hooft, Guna. *Hun* tweede *hoofd* Molematitti. *Hun* derde *hoofd, en* eerfte Koning, Tfjitfjo. Tweede Koning, Poït, *Een dapper* vorft. Derde Koning, Siole. *Zyn schermutselingen met den* Koning *van* Gilolo. *Die van* Tidore, Motir, *en* Batsjan, *rooven op* Ternate. Tidoreezen *gevangen genomen.* Fola-Madjahi, *de* Setel *des* ryx. Vierde Koning, Calebatta. *Doet drie van zyn* broeders *vergeven.* Vyfde Koning Comala. Maleyers, *en* Javaanen *in* Ternate. *Zyn* oorlogen *en veroveringen op die van* Gilolo. *En van een* dorp *op* Tidore. *Bepaaling van 's* Konings *macht. Doet zyn zoon* Abderama *in zee stooten.* Zesde Koning, Patsjaranga Malamo. Zoonen *tot de* kroons-volging *na dezen afgekeurt.* Zevende Koning, Sida Aarif Malamo. Javaanen, *en* Arabiers, *in* Ternate. Motir *'s verbond tusschen de* vier Molukze Koningen. *Der zelver* rang *hier by bepaalt.* Agtfte Koning, Padji Malamo. *Door een* Hoer *vermoort.* Negende Koning, Sjah Aalem. *Wint* Makjan. Tiende Koning, Toeloe Malamo. *De* Tidoreefche Koning, *wint* Makjan *van den* Koning *van* Ternate, *de* Koning *van* Gilolo *red dien van* Ternate. Elfde Koning Bohejat. Twaalfde Koning, Molomatfjeja. *Die zig, in 't* Arabifch *oeffent, en voor een* heiligen *gehouden is.* Dertiende Koning, Momole. *Door een* Macaffaarfche *bysit vergeven.* Veertiende Koning, Gapi Malamo *de* eerfte. *Een dapper* vorft. Vyftiende Koning, Gapi Bagoena *de* eerfte. *Gilolo onder Ternate door een huwelyk gekomen.* Seftiende Koning, Comala Poeloe. *Huwelyk tusschen een* Ternataanfche Princes, *en den* Koning *van* Batsjan. *De* Koning, Comala Poeloe, *wint eenige dorpen op* Halamahera. Zeventiende Koning, Gapi Bagoena *de* tweede.

By

kunde ou-

BY de meeste schryvers der Molukse zaaken is niet, dan duisternis, onkunde, en onzekerheid, te vinden.

Zommige onder de Portugezen, die daar van geschreven hebben, weten ons niet alleen geen netten zamenhang van zaaken, maar zelf geen nette bepaaling van tyd, wanneer, of onder wat vorsten, die voorgevallen zyn, te geven.

zelf Por- ezen.

Het is waar, dat de beste onder deze *Maffeius*, en *Jarricus*, geweest zyn, en dat zy al veel zaaken zeer naaukeurig, maar egter zodanig niet, als 't wel behoorde, aangeteekent hebben, buiten dat zy in 't opgeven van de naamen, zoo der landen, als der Koningen, 't zy door onkunde der taal, 't zy by qualyk opgeven van anderen mede-onkundige, zoodanig gedwaalt hebben, dat, zo men daar na oordeelen wilde, men ten grooten deele zou moeten vast stellen, dat zy daar noit geweest, nochte de naamen der zelve oit gehoort hadden.

e ukse en.

Daar beneven, weten zy ons van geen andere zaaken, als die by hunnen tyd voorgevallen zyn, en dierhalven ook van geen Molukze Koningen, dan die toen leefden, het allerminste te zeggen; al het welke, gelyk wy onder de Levens der Ternataansche vorsten aanhaalen zullen, omtrent het jaar 1515, by *Serraan's* verschyning in de Moluccos zyn aanvang neemt.

Wy zullen dan hier omstandig eerst van de wereldse zaaken, van tyd tot tyd in de Moluccos voorgevallen, en daar na ook van de geestelyke, of kerk-zaken spreeken.

op- ldert den oude gten Ter- nen

Dat 'er gedenk-schriften, of wel overleveringen van veel ouder tyden, by de Ternataanen zelfs bekent, en nog te vinden zyn, is zeker, buiten dat ik zelf dit verscheiden van hunne grootste edelen, en na-zaaten uit het aloud adelyk en vorstelyk huis Tomagola, mond aan mond heb hooren verhaalen.

Ook is 'er onder de nazaaten van dien vermaarden Ternataansen Goegoegoe, of ryx-bestierder, *Marasaoli*, (die in 't jaar 1697 den 27sten Maart nog leefde) een gedenk-schrift te vinden, 't geen zeer veel licht aan de geschiedenissen van hun land geeft, en ook de hier en daar in tyd en zaaken gebrekkelyke verhaalen, zoo der Portugeezen, als van andere schryvers, merkelyk opheldert.

Setel oud- Mo- e Ko- gen op olo.

By die gene, die grondige kennis der Molukze zaaken, of van hunne Koningen, en de zelve ten allernauwsten onderzogt hebben, word onwederspreekelyk erkent, en vastgestelt; dat in, en over deze landen van ouds wel verscheide Koningen, of Koninkjens, geheerscht hebben; maar dat, wanneer nog alles hier zeer woest, en in een dikke duisternis van Heidense onkunde bedolven was, de oudste, en de vermogenste op 't eiland Gilolo ('t geen de Ternataanen in 't gemeen Djailolo en ook Halamahera, dog wy جيلولو Djilolo noemen) gewoont, en ook daar, als de regte Molukze Koningen, het opper-bestier over al die anderen gehad hebben.

Dit verdient te meer opmerking, om dat deze Koningen van Gilolo, die over 't geheel land van Halamahera, en over al de naby gelegene Moorsche eilanden, de opper-magt van ouds hadden, by de meeste schryvers alzo weinig onder de Molukze Koningen gestelt worden, als dat zy Gilolo mede onder de eilanden van dien naam optellen, daar het nogtans zeker is, dat op Gilolo van ouds de ryx-zetel der oudste vorsten van dien naam was, gelyk ook die Koningen nog lang, ja eeuwen daar na, met dien zelven naam van Koningen van Gilolo, hoewel niet altydt met die zelve magt, geregeert hebben; gelyk zy ook hun hof in de bogt van Gilolo hielden; waar na die vorst ook Dicoma Colano, dat is, bogt-Koning, genaamt is.

By de meeste schryvers onder de zelve niet getelt.

Nader bewezen.

By de Ternataanen is bekent, wat hunne Koningen, *Marrhoem*, en *Zeynul-Abedien*, van den magtigen Koning van Gilolo in hun tyd nog geleden hebben; en uit hunne overleveringen blykt klaar, dat hy onder de Molukze Koningen, by hen de vier Colano 's genaamt, zelf in den later, en ontrent onze tyden nog, als de eerste in rang gesteld word, gelyk zy, die dan aldus optellende, zeggen, dat het toen de Koningen van Gilolo, Ternate, Tidore, en Batsjan, waren.

Uit oude Ternataansche

Daar zyn 'er, die meenen, dat de laatste dezer Koningen van Gilolo zig door zyn buitensporigheid by zyn onderdaanen zo gehaat maakte, dat zy van tyd tot tyd meest van hem afvielen, van welke zig zommige naar het eiland Ternate, andere naar Tidore, en ook veele naar Batsjan begaven, alwaar zy ieder hunne byzondere Dorp-heeren kozen, die metter tyd in magt zodanig toenamen, dat zy daar na ook den naam van Koningen voerden, latende egter nog lang daar na den voorrang der Molukze Koningen aan die van Gilolo, dien ik bevinde niet alleen in de tyd van des zee-voogds *Matelief* komst in Ternate nog in staat, hoewel toen al zeer gering, en in persoon, nevens andere Molukze Prinsen, by dien Heer geweest te zyn; maar de zelve hebben zig nog lang daar na als Koningen van dat landschap, of ten minsten met dien naam (gelyk in 't leven van den Ternataanschen Koning *Modafar* in 't jaar

En later berigten van onze tyd.

1612

1612 in zekere brief van den Koning van Tidore, en ook in die van *Hhamza* in 't jaar 1638 blyken zal) bekent gemaakt, tot dat men die als heeft laten uitsterven, en hun land (meest door toedoen der Nederlandsche Maatschappy) onder den Koning van Ternate gekomen is, waar op anderzins de Ternataanze *Kaytsjili*, of Prins *Alam*, in 't jaar 1682 Goegoegoe, of ryx-bestierder van Ternate het waarschynelykst regt had; gelyk hy ten tyden van den Nederlandschen Ternataanschen landvoogd, den Heer *Robbert Padbrugge*, daar van ook nog den ydelen naam voerde, zonder egter eenige magt of bestier daar over, maar alleen dat vermaak te hebben, dat hy dit Gilolo of Batoetsjina, nu en dan wel tegen de onzen, als 't beste en vrugtbaarste deel van 't gansch eiland, prees.

Die Koningen geheel uitgestorven, en nu niet meer bekent.

Welke vorsten van ouds Molukse Koningen genoemt wierden.

Gelyk nu die naam van Koningen der Moluccos van ouds aan die vier Koningen gemeen was, alzo heeft in den later tyd, en by 't merkelyk aangroeijen van de magt des Konings van Ternate, die vorst alleen zig dien grootschen Titel van Colano Maloko, of Koning der Moluccos, tot nadeel van al de anderen, aangematigt, die wel eer by zyn krooning ook opentlyk uitgeroepen wierd, en die hem alleen ook nu hedendaags nog gegeven word, gelyk ook zedert die tyd, dat hy zich dien Titel alleen aanmatigde, de Koning van Gilolo, eigentlyk Dicoma of Djicoma Colano, dat is, bogt-koning, die van Tidore, Kie-ma Colano, dat is, berg-koning, en die van Batsjan, Colano Madehe, dat is, Koning aan 't einde (te weten der Moluccos) genaamt wierd.

Wie 'nu alleen die naam draagt.

Wel is waar, dat de grootshertige Ternataanen voorgeven, dat Maloko in hun taal, wyd-uitgebreid, beteekent, en dat hunne Koningen dien naam, als hun alleen eigen, daarom droegen, om dat hun gebied zig zo verre namelyk in 't Noorden tot Mangindanao, en in 't Zuiden tot Solor toe, zou hebben uitgestrekt; maar zo het al waar is, dat dit woord zulk eene beteekenis in het Ternataans heeft, zo bewyst dit egter niets ten hunnen voordeele, alzo wy reeds getoont hebben, dat die van ouds al door den Koning van Gilolo alleen, en daar na nog lang van hem nevens de drie andere Molukse Koningen, en zelf op een tyd, wanneer de magt der Ternatanen nog zeer gering was, en nog niet de minste betrekking daar toe hebben kon, gevoert is.

Duisterheid wegens Gilolo.

Hoe groot egter te voren die vorsten van Gilolo of Djilolo geweest zyn, zo is het ons egter onmogelyk geweest by na iets daar van, 't zy van de Ternataanen, 't zy van die andere Molukse eilanders, te ontdekken.

Het gene de voornoemde Portugeesche schryvers daar af aangetekent hebben, is zo mager, en onordentelyk, dat het ons tot het opstellen van een nette lyst hunner Koningen in 't minste niet heeft konnen dienen; weshalven wy dat gene, 't welk ons daar van uit hun bekent is, in de levens der Koningen van Ternate, daar het te pas komen zal, zullen inlassen.

Grooter licht we... gens de andere vorsten der Mo... luccos.

Aangezien wy dan beter, en netter kennis van de Ternataansche, Tidoreesche en Batsjansche zaaken, als nader aan onze tyden, hebben, zullen wy daar af zulk een net verhaal, als ons mogelyk is, doen, en daar toe de berigten zo van onze landgenooten, als ook die der Ternataanen, gebruiken, waar omtrent my zeer veel ligt gegeven heeft zeker naeukeurig Ternataansch berigt, uit de alleroudste overleveringen van die Natie door den Molukzen Goegoegoe, of Ryx-bestierder, *Marasaoli*, te zamen gestelt, en aan den Kimelaha, of stadhouder, Marasaoli, zynen na-neve, die 1681 nog leefde, nagelaten, van welken laatsten *Marasaoli* het zeer gevallig in myn handen is gekomen, waar door my dus gelegenheid gegeven is, om daar van zeer veel zaken vry naukeuriger, dan andere, te konnen opstellen.

Om dan met ordre van deze drie laatste Molukse vorsten te spreken, zal het van nooden zyn, dat, eer wy, volgens ons voornemen, van yder in 't byzonder melden, wy eerst die zaaken, die tot hen zo van ouds, als ook nog in 't gemeen betrekking hebben, voorstellen.

Hun volg-... tot de kroon

Eene der oudste Molukse gewoonten, en plegtelykheden, by al deze Koningen gebruikelyk, is deze, dat onder hen niet de zoonen den vader, maar zyn broeders, of broeders en zusters-zoonen, den overledenen in 't ryk volgen, een gewoonte, die niet alleen by meer Indische vorsten, als by die van Malabar, in Amboina en elders, maar zelf ook (zo *Grotius* in zyn *Boek*, *Het recht van oorlog en vrede. Cap.* 7. *Sect.* 24. aanhaalt) by de vorsten van Numidien, 't Gelukkig Arabien, van Marocco, en Fes, van ouds her, gelyk ook by meer andere vorsten, die wy nu voorby gaan, gebruikelyk geweest is.

Mette... tyd v... vallen

Deze plegtlykheid, een der oudste, is hoe langer hoe meer nagelaten, tot zo verre, dat ons veel Koningen, die hunne vaders in 't ryk volgden, zo wel in Ternate als by die van Tidore, voorkomen zullen; hoewel 'er onder geweest zyn; die hun vaders volgden, om dat die by hun leven afstand deden, gelyk *Saifoddien* Koning van Tidore voor zyn zoon, den Prinse Céram, namaals *Hhamza Faharodden* genaamt, gedaan heeft.

Dus

Dus bleef wel 't ryk altyd aan 't zelve geslagt, maar alleen in opzigt van de eene zyde, en niet in de nederdalende Linie; waar by zy dan in 't gemeen ook wel op dien zagen, die in opzigt van zyn moeder de verhevenste van afkomst was, 't geen dan ook wel aanleiding gegeven heeft, om den jongsten zoon, of broeder, in de plaats van den oudsten, te verkiezen.

Het woord van verkiezen gebruike ik, om dat hun ryken niet erflyk zyn; en om dat de vorsten, ook zelf de naastgeregtigde tot de kroon, daar toe altyd by de ryks-grooten verkoren worden; by al 't welke nog komt, dat jegenwoordig die keure zelf nog niet geld, ten zy die Koning door den algemeenen Nederlandsen Landvoogd te Batavia, en door zyn raaden, goedgekeurt zy; en om die verkiezing te gemakkelyker te konnen goedkeuren, zo dragen zy vooraf door hunnen Landvoogd in Ternate, en zyn heimelyk beleid in dezen, wel goede zorge, dat de ryks-grooten geen anderen Koning kiezen, dan die zy geerne zagen; gelyk dat in de verkiezing van *Saifoddien*, *Garçea*, en anderen, gebleken is.

Wanneer een dezer Molukse Koningen quam te overlyden, bragten hun oude plegtlykheden mede, dat de levende vorsten den overledenen door een gezantschap, alleen ten dien einde derwaart gezonden, de laatste eere aandeden; waar van men een seldzaam voorval in 't jaar 1627. in Mai, by de komst van de Heer *Gillis van Zeist*, Landvoogd in Ternate, zag: want die van Ternate hadden, volgens deze oude gewoonte der Molukse vorsten, een gezantschap na Tidore gezonden, om den toen eerst overledenen Koning aldaar te helpen begraven; maar vermits de Ternataanen aan de Tidoreezen een zeer quaden trek gespeelt, en zy nog geen gelegenheit gehad hadden, om die te wreeken, namen zy dat nu waar met die gezanten, nevens hun Coracora, of vaartuig, in beslag te houden.

Ook telt de Tidoresche Koning in 't jaar 1612, in een brief aan den Ternataanschen Koning *Modafar* geschreven, en den zesde Mai ontfangen, onder de oude Molukse gewoonten, dat zy na lang genoeg met den anderen geoorlogt, en zich daar door geheel afgemat te hebben, dan gewoon waren op te houden, en malkanderen met schryven, en Bitsjaaren, dat is, beraadslagen, te verzoeken; en in dien zelven brief haalt die eerste Koning ook aan, dat hy, op *Modafar* 's verzoek, om zynen vader, Koning *Saidi*, of *Sahid*, die by de Castiliaanen in Manila gevangen zat, te helpen verlossen, ingevolge van hun aloude Molukse gewoonten, niet in staat was, om zulks te doen, alzo die mede bragt, dat de een Koning wel voor den anderen, die gevangen mogt zyn by den vyand, sprak, byaldien hy door den vyand in het veroveren van een stad, of vesting, daar hy mede in was, gevangen genomen wierd; maar geenzins, zo hy zich zelven in 's vyands handen overgegeven, of zich aan zyne bescheidenheit vertrouwt had, gelyk van dezen Koning *Saidi* geschied was.

Hun aloude wyze van malkanderen te hoonen; of te eeren.

Wanneer deze vorsten, of hunne volkeren, malkanderen ter zee ontmoeten, en voorby scheppen, konnen zy malkanderen geen grooter hoon aandoen, dan dat zy ruggewaarts met het spits van hunne Panggajen, dat is, riemen, of schep-spaanen, 't water voorwaarts kletsen; of wanneer zy in vriendschap by den anderen, of omtrent malkanders stranden, ter plaatse daar hun Coracora's leggen, of daar hun dorpen zyn, komen, zo nemen zy het voor de grootste smaadheit, die men hun aandoen kan, op, als men met den voorsteven van zyn Coracora, of van eenig ander vaartuig, regt toe regt aan daar op aanlegt, en gelyk dit een klaar teeken van oorlog en vyandschap is, die men reeds heeft, of ook wel eerst zoekt, alzoo nemen zy het in tegendeel voor een teeken van vrede en vriendschap op, dat men, den wal genakende, zyn vaartuig omwend, en met den agtersteven des zelfs den wal aandoet, en ook zo het vaartuig op den wal haalt.

In 't ontmoeten ter zee.

In 't voorby roejen van landen.

Wanneer d'eene vorst des anderen 's verblyf-plaats of 't eiland, daar hy woont, voorby roeit, zo moet men met 't slaan van de Gong, en Tifa (werktuigen, na welker eenparig geluid zy op de maat scheppen) zo lang, tot dat men voorby die plaats is, ophouden; een zaak, waar mede de Koning van Tidore, *Saifoddien*, zeer dikwils misnoegen aan de Koningen van Ternate van tyd tot tyd gegeven heeft; hoewel dat door een voorzigtig bestier, of wel door een gevoegelyke te gemoetkoming der Nederlandse Landvoogden in Ternate, nog altyd in de beste vouw geslagen, en daar door veel moeite en oorlogen, by dien vorst tegen de Ternataansche Koningen uitdrukkelyk door zulke moetwillige en trotse bedryven maar gezogt, van tyd tot tyd voorgekomen is; daar anders die Koningen van Ternate deerlyk aan zouden gereden hebben; te meer, alzo de Tidorees, looser dan de Ternataansche Koningen van zyn tyd, voor af de Ternataansche Ryks-grooten al op zyn zyde had weten te krygen.

In malkanderen te bezoeken.

Als zy ('t geen felden gefchied) malkanderen bezoeken, het zy dat de Koning, Ryks-grooten, Hovelingen, gemeene lieden, of hunne vrouwen, den anderen gaan zien, en zy ten dien tyde eenige oude wrokken ophaalen, malkanderen iet verwyten, of den een den anderen daar over befpot; of ook wanneer zy, malkanderen bezogt hebbende, zonder behoorlyk affcheid te nemen vertrekken, en hun touw van 't vaartuig, waar mede zy by den anderen quamen, ftil glippen laten, zo is het een zeker teeken, niet alleen van een groot misnoegen, maar dat word voor een openbare verklaring van oorlog, by alle die vorften, en hun onderdaanen, gehouden.

Andere teekenen van fmaad, en voorteekenen van oorlog.

Voornoemde Molukfe Koningen houden ook voor een bittre fmaad, wanneer of hun eigen onderdaanen, of die van hunne naburige vorften, ja zelf ook de grooten, 't zy van hun, of eenig naburig ryk, zig voor hun, niet met de handen voor, of tot aan den mond (gelyk de gewoonte van hun regte eerbieding is) komen verootmoedigen, maar wanneer zy hun gevouwen handen fpits op tot voor hun voorhoofd, of zelf daar wel boven, verheffen.

Vertoond by hun Spiegelgevegten.

Hier uit konnen zy aanftonds merken, welke hun vrienden, en welke hun vyanden zyn; even gelyk zy dit mede weten te ontdekken aan de Spiegel-gevegten, die zy dikwils van de jongelingen, en hun voorvegters, tot vermaak der groote gezelfchappen, en in 't gemein na hunne openbare maaltyden, aanregten; want in zulk een Spiegel-gevegt zal een, die hun wel genegen is, het hoofd met beide handen over en weder fchudden, dog een qualyk genegene zal dat maar met eene hand doen.

Of in 'sKonings Paleis.

Het word ook voor een teeken van hoon opgenomen, zo iemand in 's Konings tegenwoordigheit op eenigen drempel van een deur blyft zitten, of ook zo zy de geftikte pronk-neusdoeken, die zy gemeenelyk op hun fchouders dragen, als zy iemand gaan bezoeken, niet ten eerften daar af nemen, 't gene zy voor even zo fmadig opvatten, als wy gewoon zyn aan te merken, dat iemand zig onder ons verftouten dorft by een Koning, of de hooge Overigheit van den lande zyn hoed op zyn hoofd te houden. Ja zelf worden die neusdoeken, na dat de perfoon, die ze draagt, van een hoog, of laag aanzien is, ook meer of minder, en dat zelf met veel beleefdheit, en gefwindheit, van zyn fchouders afgelicht.

Op al welke zaken, als van veel aangelegenheit, een Landvoogd der Maatfchappy zeer naauwkeurig te letten heeft, gelyk hy noodzakelyk daar af kennis hebben moet, om al de fwarigheden, die daar uit zeer ligt zouden konnen ryzen, tydelyk door een voorzigtig beleid voor te komen.

Hoe de Nederlandfche Landvoogd hem ontfangt.

Als de hedensdaagfe Koningen der Moluccos den Nederlandfchen Landvoogd in Ternate komen bezoeken, zo is 'er een zeer groot onderfcheid in, of zy komen om hem wegens zaken der E. Maatfchappy te fpreken, dan wel, of zy maar komen, om hem als goede vrienden, en uit beleefdheit, die eere te doen met voornemen, van daar maar een uitfpanning van geeft, en een vermaakje ('t geen zy zo nu en dan al eens doen) te nemen.

By hun komft gaat hy hun tot aan de poort van de fterkte te gemoet. Komen zy dan wegens zâken der E. Maatfchappy, zo neemt hy van hun de hooger hand; maar komen zy hem als goede vrienden zien, zo bied hy hen, volgens uitdrukkelyken laft der E. Maatfchappy, de hooger hand wel aan; maar zy willen die van hem, dien zy alle Bapa, dat is, Vader, noemen, noit nemen, aanmerkende dat het niet wel voegen zou, dat een zoon aan zyn vaders hooger hand ging.

By het gaan en komen van yder dezer vorften, word gemeenlyk ook driemaal voor, en weer drie- ook wel zomtyds vyf-maal by hun vertrek met grof gefchut gefchoten; een eere, die hun ook aangedaan word, als zy maar voorby de fterkte vaaren, mits dat zy dan eerft fchieten, of de fterkte groeten moeten; waar op dan by de onzen geantwoord word. By al het welke men ook wel voegen mag, dat 'er by openbare maaltyden der E. Maatfchappy, wanneer zy daar tegenwoordig zyn, zeer veel ter eere van hun, en voor al by het drinken van hunne gezondheden, met Prinfeftukjens gefchooten word.

Verfcheidenheit der Molukze taalen.

Ook zyn deze drie Koningen niet alleen in het algemeen zeer jaloers op malkanderen, maar hebben ook yder hun byzondere fpraak, kleeding, en fwier van vaartuigen. En door deze verfcheidenheit van taalen komt het, dat een en de zelve eilanden zo verfcheidenlyk genaamt worden, dat vele daar door verbyftert zyn, vermits de Ternataanen, de Tidoreefche, en Batsjanfe eilanden, of wel andere, onder hun gebied behoorende, altyd op hunne eigen wyze, en in hun taal, anders als de Tidoreezen, of Batsjanders, gewoon zyn, te noemen, 't geen die van Tidore, en Batsjan even zo weder omtrent die van Ternate, en ook omtrent malkanderen, doen.

De Ternataanfche taal is zeer hoogdravend, en komt in deftigheit, en klank naaft

naast aan de Spaansche. Uit hoogmoed, en ten bewyze dat zy onder niemant anders staan, zo zullen zy in haar schriften geen andere, dan deze, gebruiken.

Zy hebben mede een gewoonte onder malkanderen, van den eene des anderens onderdaanen listig te verleiden, en ze malkanderen te onttrekken.

Geen van deze drie Koningen mag ook door iemand, buiten kennis van den Nederlandsen Landvoogd, bezogt werden. Buiten zyne vergunning mag ook niemand met hen spreeken, nog eenige brieven aan hen zenden, of van hen ontfangen, ten zy de Landvoogd daar toe verlof gegeven heeft.

Ook gaat zyn magt zo verre, dat hy al zulke brieven, als hy wil, en 't noodig agt, kan opbreken, lezen, en vind hy het goed, die weêr gesloten overgeven, of ze anders, zo 'er zwarigheit in steekt, maar na Batavia aan hare Hoog Edelheden senden.

Indien nu deze of gene gevolmagtigde eenige brieven van Batavia, Amboina, ofte van eenige andere plaats, van een van deze Koningen krygt, zo moet hy die aan den Landvoogd eerst overgeven, die ze voor af doorleest, en naziet, of ze zonder gevaar voortbestelt mogen worden.

Zeker geval is my bekent van een brief, door een Heer van veel aanzien aan den Tidorêschen Koning *Hhamza Faharoddien* geschreven, welken des zelfs gevolmagtigden aan den Landvoogd, den Heer *Jacob Claaszoon*, moesten overgeven, gelyk hy dien brief ook opbrak, las, weer toezegelde, en aan die gevolmagtigden wedergaf met deze byvoeging, dat zy alles, 't geen hy daar omtrent gedaan had, vryelyk aan dien Heer, die hun deze brief toegezonden had, konden overschryven.

Het is waar, dat Koning *Hhamza Faharoddien*, by de overgave van dien brief merkende, dat die geopent was, aan die gevolmagtigden vraagde, wie dien geopend had, en hoorende, dat de Landvoogd het gedaan had, zeer spytig, en scherp dreigde, daar over aan haar Hoog Edelheden te zullen schryven, en te zien, wie zo stout dorst zyn, dat hy brieven, aan hem hoorende, zou openen; maar het is zeker, dat de Landvoogd hier in niet anders, dan volgens zyn last, doet, hoewel ik geloove, dat hy juist altyd niet even stipt dat bevel opvolgt, en dat hy hier in met een groot onderscheid omtrent vrienden, of vyanden, handelt; waar omtrent het ook zeer veel gewicht toebrengt, na dat hy zulk een Koning genegen, of ongenegen is.

De Koningen van Ternate, Tidore, en Batsjan, zeggen, dat zy van een en den zelven Draak; dog yder uit een byzonder ei, gesproten zyn; om welke redenen de Koning van Batsjan een Draak boven op zyn Paleis heeft uitgesneden staan. Verdichte oorsprong dezer Koningen uit een Draak.

Anderen, dit wat verder ophalende, zeggen, dat de Moluksse eilanden van ouds door een vorst, *Bigara*, of *Bikoe Cigara*, genaamt, bestiert zyn, en geven verder dit navolgende verdigtsel als een zuivere waarheit op; dat deze vorst op zekeren tyd uit varen gegaan, en met zyne Gilala (een zeker snel-zeilend, en te gelyk licht roei-vaartuig) omtrent Batsjan gekomen zynde, eenige Bamboesen, of Indiaansch riet, tusschen de klippen gewaar wierd, 't welk hy belastte af te kappen; maar dit was zo ras niet begonnen, of men vernam by den eersten kap, dien men daar in dede, dat 'er eenig bloed uit quam.

Dit ontstelde dezen bygeloovigen vorst zeer sterk; maar nog veel meer, dat hy aan den wortel van dien Bamboes-stoel (want zo groeijen zy by een) vier eyeren vond, die zeer wel naar Slangen-eyeren geleeken.

Terwyl hy nu bezig was met deze eyeren te beschouwen, hoorde hy een stem, als uit het riet voortkomende, die tot hem zeide: *Gy moet deze vier eyeren wel gade slaan, en wel bewaaren, alzo uit de zelve vier Vorstelyke persoonen staan gebooren te worden.*

De vorst, hier door opgetogen, nam die eyeren mede na zyn Paleis, en vernam niet lang daar na, dat daar uit drie mannen, en een vrouw, te voorschyn quamen, van de welke een de Stam-vorst der Koningen van Batsjan, een de voorvader der Boetonsche Koningen, en een de Stamhouder van een der vorsten in de Papoesche eilanden was, gelyk dan die vrouw ook aan zeker magtig vorst van Loloda, op 't groot land van Halamahera, getrouwt geweest is.

Een verdichtsel, in zyn oorsprong wel wat na de geboorte van *Leda*'s kinderen, toen zy van *Jupiter* in de gedaante van een Swaan beswangert wierd, gelykende, daar een ey voor den dag quam, uit het welke *Pollux*, *Castor*, en *Helena* voortgekomen zyn; gelyk wy dit by den Roomschen Lierdichter *Horatius Lib. 2. Sat.* 1. gemelt zien:

Castor gaudet equis, ovo Prognatus eodem
Pugnis.

Dat is:

Te rennen met het paart kan Castors hart
bekoren:
't Gevecht den and'ren uit een zelleve ey
geboren.

Macrobius zegt *Lib. 7. c. 16. Saturnal.* dat een ey een zinnebeeld van de Wereld is. De Syriers, en Feniciers, deden hunnen God, of de geſternten, ook uit een ey voortkomen, zo dat dit al een oud gevoelen is.

Ter gedagtenis van dit voornoemt voorval eeren veele van deze volken niet alleen dezen *Bikoe Cigara*; maar zelf ook nog die rotſen, tuſſchen welke die eyeren gevonden zyn. Waar by men nog voegt, dat uit het ey des eerſten Konings van Batsjan derthien Heidenſche vorſten van Ternate na den anderen geſproten zyn, tot dat een Sulthan van Tidore, *Bonga* genaamt, opdaagde, die den Alcoraan, of 't Moorſch geloove, aannam; dog wie deze Koning geweeſt zy, blykt my nergens, zo dat het maar een opgeven van 't moedig Batsjans Koninkje is, dat zig uit dezen hoofde ook beroemt, den oudſten der Molukſe Koningen te zyn, ten bewyze van dien nog de klippen en de plaats omtrent zyn land, daar dit voorviel, vertoonende.

Dit is dan een verhaal, waar uit men klaar ziet, dat het opgeven van den voornoemden oorſprong dezer drie Koningen van een en den zelven Draak, maar uit drie byzondere eyeren, met zeer weinig verandering, uit een diergelyk verhaal der ouden, getrokken is.

Hoe de Koning van Ternate nu den voorrang heeft.

Wat nu hedendaags den rang dezer drie Molukſe Koningen aangaat, het is zeker, dat die, hoe jaloerſch zy ook daar over tegen malkanderen zyn, buiten alle tegenſpraak, den Koningen van Ternate toekomt, na welke die van Tidore, en dan die van Batsjan, volgde; en dat die van Tidore die eere van oudsher aan de vorige Koningen van Ternate gegeven hebben, zal ons klaar in 't vervolg, by 't verhaal van Koning *Modafar 's* leven, en elders, blyken.

Voorzigtige behandeling der Landvoogden omtrent dit ſtuk.

Schoon nu den Koning van Ternate den rang, en hooger hand der twee andere Koningen toekomt, zo mydmen egter, zo veel als mogelyk is, hen by den anderen te laten komen.

Het gebeurt egter zomtyds zeer gevallig, dat 'er twee op een en den zelven tyd den Landvoogd komen bezoeken, in hoedanigen voorval hy hen yder in een byzonder vertrek brengt, en hen daar door eenige van zyne raaden zo lang doet onderhouden, tot dat hy, over en weder dan by den eenen, dan by den anderen, gaande, zyn zaaken met hun verrigt, en zo gelegenheit van hen weêr invoegen, als zy quamen, weg te geleiden, bekomen heeft.

Dus quamen in 't jaar 1708. de Koningen van Ternate en Tidore, *KayTsjili Tolucco*, en *Hhamza Faharoddien* den Landvoogd, *Pieter Rooſelaar*, te gelyk bezoeken; dog ſchoon die Heer de voorzigtigheit had van behoorlyke ſchikking te nemen in hun te ontfangen, en te onderhouden, om onluſten, die hy tuſſchen hen vreeſde, voor te komen, kon hy egter (gelyk wel meermalen voorviel) niet beletten, dat zy beiden buiten op de groote zaal quamen, daar zy malkanderen met een verbaazende trotſchheit voorby wandelden, zonder aan malkanderen eenige andere eerbied te toonen, dan dat die van Tidore zeer ſtraf tegen den anderen zeide, *Tabée Djouw Radja*, dat is, *Zyt gegroet Heer Koning*; waar op die van Ternate weêr het zelve even ſtraf, en trotſch, antwoordde, zonder dat zy verder, ſchoon verſcheide maalen als ſtaaken voorby malkanderen over en weder wandelende, een woord meer tegen een ſpraaken, of ook een glas wyn met malkanderen, maar wel verſcheiden met den Heer Landvoogd, of zyn raaden, met welke zy over en weder wandelden, dronken; na welke beſpottelyke vertooning van hunnen hoogmoed yder weêr na zyn kamer met zyn geſelſchap vertrok, zonder dat zig toen, gelyk wel op andere zamenkomſten dezer twee vorſten, eenige geſchillen opdeden.

Voo... op c... open... maal... dee.

Het gebeurt ook wel, ter gelegenheit van zekere openbare maaltyden, die de Landvoogd uit naam der E. Maatſchappy jaarlyks geeft, en waar op zy dan mede genoodigt worden, dat zy alle drie te zamen by den Landvoogd komen, om met malkanderen vrolyk te zyn.

Om dan door een voorzigtig beleid alle geſchillen tuſſchen deze teedere en licht-geraakte vorſten voor te komen, en ook hen zo veel, als mogelyk is, van den anderen af te zonderen, zo worden 'er, indien 'er twee komen, drie, en zo zy alle drie komen, wel vier tafels gedekt; aan de eerſte van welke dan de Landvoogd zit, die den Koning van Ternate, als den eerſten in rang, aan die tafel zet, die aan zyn regter hand ſtaat, dog zodanig, dat, om yder wat genoegen te geven, de ryks-grooten van Tidore aan des Konings regterhand geplaatſt worden.

Iede... plaat... en r... aldaa...

De Koning van Tidore, met de ryksgrooten van Ternate aan de linkerhand van dien vorſt, plaatſt hy aan de tafel, die aan zyn linkerhand geſchikt is, en de Koning van Batsjan aan de vierde tafel, uitdrukkelyk voor hem, en zyn ryksgrooten, toebereid; hoe gering en onvermogend deze nu ook in zig zelven is, egter is hy daarom in hoogmoed geenzins de minſte.

Zodanig was het voornemen ook van den Landvoogd, *Robbert Padbrugge*, om deze

deze vorſten dus in den jare 1679. aan drie byzondere tafels te onthaalen, en zelf aan de vierde, 't geen dan een net vierkant van tafels gemaakt zou hebben, te zitten, zo zy, volgens het reeds gedaan verzoek, gekomen waren, om den eed aan den nieuwen algemeenen Landvoogd, den Heer *Ryklof van Goens*, volgens gewoonte, te vernieuwen; dog dan zou die Heer de ryks-grooten van Ternate by den Koning van Batsjan, die van Tidore by den Koning van Ternate, en die van Batsjan by den Koning van Tidore, of wel by den Prins *Ceram*, zynen zoon, die in zyn vaders plaats zou gekomen hebben (hoewel hy by ons nog als zodanig niet erkent wierd) gevoegt hebben, by aldien de Ternataanſche beroerte dit niet belet hadde.

In 't jaar 1689, wanneer de Heer *Dirk de Haas*, als Commiſſaris, of gevolmagtigde, over de drie Ooſterſche Landvoogdyen, van hare Hoog Edelheden uit Amboina na Ternate gezonden was, onthaalde die Heer den Koning van Ternate *KayTsjili Sibori* (anders *Amſterdam*) dien van Tidore, en den Koning van Batsjan aan drie tafels, zodanig geſchikt, dat de Ternataan aan zyn regterhand, met de Tidoréſche grooten aan de linkerhand van dien vorſt; de Tidorees aan zyn linkerhand met de Ternataanſche ryks-grooten aan de linkerhand van dien Koning, en de Batsjanſche Koning met zyn eigen grooten regt tegen hem over, als in een drie-hoek, zat.

In 't jaar 1705, wanneer de Heer *Johan van Hoorn*, als opper-Landvoogd van Indiën in 't begin des jaars in Ternate (gelyk verder ganſch Indiën door dan geſchied) zou voorgeſtelt worden, zaten de Koningen der Moluccos aan drie tafels. Aan de eerſte zat de Koning van Ternate, en die van Batsjan met beider grooten. Aan de tweede de Koning van Tidore en zyn grooten, en aan de laatſte de overige Koningen en grooten, by welke zig de Landvoogd de Heer *Rooſelaar*, en de verdere Hollandſe bedienden, voegden.

Dus verre nu eenige zaken, deze drie Koningen in het gemeen betreffende, opgehaalt hebbende, zo gaan wy nu over, om van yder der zelven in 't byzonder, en eerſt van den Koning van Ternate, als den eerſten in rang, te ſpreken, en voor af te zien, wat aan deze vorſten in het byzonder eigen is.

Gelyk hy in rang boven al die andere uitſteekt, alzo onderſcheid hy zig van de zelve buiten dien nog, door zekere merkteekenen, volgens d'oude Molukſe gewoonten hem alleen zodanig eigen, dat geen der andere twee Koningen, en veel min iemand van de geringer vorſten omtrent die ſtreek, die konnen, of mogen vertoonen, zonder dien vorſt ten uiterſten te hoonen, en een onverzoenelyk misnoegen te geven.

En merkteekenen van Staat boven de andere Koningen.

Dit merkteeken van onderſcheid beſtaat in een zekere uitwendige, en, na hunne hoogmoedige gedagten, zeer pragtige ſtaat-voering van vier byzondere Sonneſchermen, welke hy voert, wegens het overwinnen, of gevangen nemen, van vier (volgens hun opgeven) magtige Koningen, hoewel wy op zyn plaats al getoont hebben, hoe magteloos zy nu, in vergelyking van vorige tyden, zyn.

Redenen daar af.

Den eenen Sonneſcherm zegt hy te voeren, wegens Batsjan, den tweeden wegens Tidore, welke beide Koningen een der Ternataanſche vorſten wel eer gevangen genomen zou hebben, en den laatſten zou dit by zeker geval in de ſtad Gamma Lamma, wanneer hy by den Koning van Ternate vlugten quam, overgekomen zyn. Den derden voert hy, wegens het overwinnen van den Koning van Gilolo, 't geen hy egter niet zyne dapperheit, maar de hulpe en de wapenen der E. Nederlandſche Maatſchappy, dank te weten heeft. Den vierden voert hy, wegens het bezit van zyn eigen ryk.

Om ons gevoelen, wegens dit voeren van die vier Sonneſchermen, te zeggen, zo meene ik, dat hy die voert, niet uit betrekking van deze voorgewende overwinningen, maar veel eer ter gedagtenis van dit voornoemd verdigtſel van die vier eyeren, uit welke, na hun voorgeven, de oudſte vorſten van Ternate geſproten zyn, gelyk zy ook, om die reden mogelyk mede, als de eerſte in rang van de Molukſe vorſten, of wel als hoofden van die vier ſtammen, geſteld, en by die van Tidore zelf daar voor ook in dien brief erkent zyn, dien de oude Koning van Tidore, oom van den Ternataanſchen Koning *Modafar*, in 't jaar 1612. aan hem ſchreef, waar in hy die eere opentlyk aan zynen neve, hoewel toen nog zeer jong, geeft.

Voert vyf Sonneſchermen.

Na dat nu Koning *Amſterdam* in 't jaar 1680. het eiland Sjauw, door hulp der E. Maatſchappy, verovert had, voerde hy vyf Sonneſchermen, in 't midden van de welke hy, op 't aanraaden van zyn ryks-grooten, en vleijende hovelingen, verſcheide zotternyen in het openbaar vertoonde.

Dog de anderen maar een.

In tegendeel voeren nu de Koningen van Tidore, en Batsjan, yder maar een Sonneſcherm, yder wegens zyn eigen ryk, mogende, 't zy aan den voor- of agterſteven der vaartuigen, geen andere teekenen vertoonen.

Over dit voeren van zo veel Sonneschermen is de Koning van Ternate zeer opgeblazen, en niet min jaloers, wanneer zich iemand verstouten durft, zich die eere aan te matigen.

Zyn hoogmoed en jalouzy daar over.

Men zag daar een klaar bewys af, wanneer de Koning *Bea* van *Gorontalo*, op de kust van Celebes zich onthoudende, den derde Maart in 't jaar 1678. met drie Sonneschermen aan het kasteel Orangie verscheen, juist op dien zelven dag, dat Koning *Amsterdam*, en zyn ryksgrooten, opdragt van die landen, en volkeren, met bezegelde brieven zeer plegtelyk aan de E. Maatschappy deden; want zo als dat verwaand en opgeblazen Koninkje de sterkte intrad, vraagde Koning *Amsterdam*, van waar de Koning *Bea* aan dat regt, van dus drie Sonneschermen te voeren, gekomen, en hoe hy zo stout was, van hem zulk een smaad, en hoon aan te doen? Ja dit maakte zyn Hoogheid zo misnoegd, en verbolgen, dat hy, alleen om die reden, zonder eenigen Sonnescherm in de sterkte quam, en den Heer Landvoogd *Padbrugge* noodzaakte, dit Koninkje te doen aanzeggen, dat hy niet anders, dan zonder eenigen Sonnescherm, binnen de sterkte Orangie komen mogt, vermits de Koning van Ternate daar op die wyze verscheenen was, en zich over het voeren van zo veel Sonneschermen op zyn vaartuig, of Coracora, zeer beledigt gevonden had, om welke reden hy voortaan zich ook zou hebben te wagten, van die Sonneschermen hier meer te voeren.

Zyn voorregt in 't scheppen.

De Koning van Ternate heeft ook een regt in 't scheppen, of roejen, hem in 't byzonder eigen, volgens het welke de voorste en agterste scheppers op 's Koninks Coracora, in het uit het water haalen van hunne Panggajen, of schepriemen, de punten om hoog steken, of over hun hoofd haalen, en omdrajen; 't geen door geen andere vorsten op hunne vaartuigen mag nagevolgt worden; ten zy dat die vorst dit aan dezen of genen Koning, als by een zonderlinge gunst, gelieft toe te staan, gelyk Koning *Amsterdam* een gedeelte van dit regt, na het veroveren van Sjauw, aan *Martyn Totanda*, Koning van Taroena (op het eiland Sangir) uit aanmerking van de hulpe, die hy hem te dier tyd met zyn volk bewees, geschonken heeft, dog zodanig, dat alleen de voorste scheppers, en niet de agterste, het zelve doen mogen; vermits de Koning van Ternate die eere, van in dier voegen voor en achter te laten scheppen, alleen maar aan zich zelven houd. Egter is het gedeelte van dit geschonken regt zo groot een eere voor hem in 't ooge van alle de daar omtrent leggende Oosterlingen, dat hy daarom alleen van veel vorsten benyd is, zonder eenige andere reden van misnoegen aan hun gegeven te hebben.

't Geen Koning Amsterdam ten deelen aan den Koning van Taroena vergunde.

Wanneer den Koning van Ternate een kind geboren word, 't zy van een egte vrouw, 't zy van een byzit, ook zo menigmaal een van zyn kinderen sterft, word daar van kennis aan den Nederlandschen Landvoogd gegeven, die dan gehouden is eenige leden uit zyn raad aan dien vorst af te vaardigen, om hem over die geboorte veel heil en zegen toe te wenschen, of, over dien dood, zyn mededroefheit, uit naam der E. Maatschappy, te doen betuigen; by welke voorvallen zy ook altyd gewoon zyn een zoet geschenk van eenig Lywaat mede te brengen.

Plegtelykheit by 't geboren werden, of sterven, van zyn kinderen.

Om nu wat naaukeuriger van de Ternataansche Koningen, en van hunnen oorspronk, in het byzonder te spreken, dient men te weten, dat men onder hen in 't jaar 1250. (zynde de hoogste tyd, tot welken men uit hun beste berigten opstygen kan) nog van geen Koning, of vorst, geweten, maar alleen ondervonden heeft, hoe verscheide volkeren van Halamahera zich op het eiland van Ternate, na dat zy het bestier van dien magtigen, en gierigen vorst op Gilolo moede waren, met der woon nedergezet, en veel dorpen op het zelve bevolkt hebben, over ieder van welke zy byzondere dorp-Heeren hebben aangestelt.

Eerste opkomst der Ternataanen in 't jaar 1250.

Het voornaamste dorp in dien tyd, Tobona genaamt, lag omtrent den top van dien berg, die byna 't geheel eiland beslaat, en die in die tyden nog gaaf, en zonder eenigen damp, of rook, was, zo dat zy toen den top nog veilig beklimmen, en bewoonen konden. Dat in volgende tyden nog onder den Portugeeschen Landvoogd *Menesez* zeer wel bekent was, zo *Maffejus* aanteekent.

't Oud dorp op Ternate is Tobona.

Uit dit groot dorp heeft het gansch Ternataansch Koninklyk Stamhuis zynen oorspronk aldus omtrent het jaar 1250, na 't verhaal van de verstandigsten onder de inlanders, genomen.

Oorspronk van hunne Koningen.

Zy zeggen dat Guna, hoofd van dit dorp Tobona, op zekeren tyd in 't bosch gegaan zynde, om Towacca, of Suri (een drank, uit de Cocos-boom zypelende) te tysferen, by geval een wryfsteen met zyn langwerpigen looper, by de Indiaanen, of Maleyers, Batoe Gilingan genaamt, gevonden, en van den zelven, by nader beschouwing, ontdekt heeft, dat hy van zuiver Goud was.

Hun eerste hoofd Guna.

Van dezen Gouden wryf-steen geven de Mohhammedaanen, ofte Mooren, volgens hun bygeloove, nog verder op, dat

50. dat hy door zekeren Djien, of Geest, op die plaats gedragen zy.

Dit seldzaam, dog dierbaar Juweel veroorzaakte, dat *Guna* zo veel kykers van de naburige dorpen kreeg, dat hy nagt nog dag rusten kon, weshalven hy daar over zeer verdrietig, en te rade geworden zynde, zich daar van te ontslaan, in hope van dan zyn vorige rust weêr te zullen genieten, dien steen edelmoedig aan eenen *Molematitti*, hoofd van het dorp Fola-Madjahi, halverwegen dien berg, wat na strand toe, gelegen, in 't jaar 1254, of daar omtrent, wegschonk.

Dezen overquam het zelve, 't geen *Guna* ontmoet was; wordende van het groot getal kykers mede zo ontrust, dat hy ook best keurde zich daar van te ontlasten; waar op hy dien ten eersten aan eene *Tsjitsjo*, hoofd van het dorp Sampaloe, dat op strand (ter plaatse daar naderhand de groote Stad Gamma Lamma gestigt is) gelegen was, vereerde.

Deze *Tsjitsjo* (by den Hitöeeschen Historie-schryver *Ridjali* ook *Kaytsjili Tsjoeka* in zyn zestiende Alkissa genaamt) wist beter raad met die onbeschaamde kykers, bezat dit Juweel met een volkomen rust, en hielt zich door een agtbaarheit in zyn gebaarden, en een ontzaglyk bestier, zo deftig dat hy van alle de ingezetenen dezes eilands zodanig ontzien, en geëerd wierd, dat al de hoofden der byzondere dorpen hem voor hun aller opperhoofd, met den naam van Colano, of Koning, erkenden; het geen omtrent het jaar 1257. voorviel.

Met zeer veel bescheidenheit, gemengt met een vriendelyk ontzag, bestierde hy dit volk, hoewel hy die oppermagt, op die wyze als zy die hem opdroegen, noit, uit vreeze dat zy van hem weêr mogten afvallen, gebruikt heeft. *Ridjali* zegt in zyn achtiende Alkissa, dat hy als zeevoogd by de Laha, in een slag tegen de Portugeesen (dat niet mogelyk is) dood bleef.

Hy wist voor zyn dood egter dit op hen te bewerken, dat zy, na zyn overlyden, goedwillig zyn zoon *Poït*, in 't jaar 1277. in zyn plaats verkoren, na dat hy hen, by gissing, omtrent twintig jaaren bestiert had. *Ridjali* noemde dezen vorst, *Tsjili Kadarat*.

Deze *Poït* beheerste hen wat strenger, dan zyn vader, en dorst door zyn jonkheit, maar vierentwintig jaaren oud zynde als hy tot de Kroon quam, hen veel swaarder lasten opleggen, dan zyn vader oit gedaan had.

Egter wist hy zich door deze en gene swarigheden, die zich nu en dan daar over opdeden, zeer wel te redden, en zyn onderdaanen, die van tyd tot tyd afgevallen waren, door verscheide dappere ondernemingen weêr onder zyn gebied te brengen, na welken tyd hy hen tot het einde van zyn leven toe ('t geen in 't begin van 't jaar 1284. was) zeer gerust beheerschte. 1277.

In zyn plaats volgde zyn tweede zoon, *Siale* (en by *Ridjali Tsjili Aboesahid*) genaamt, die egter, met zyn oudsten broeder, *Gamma Tibata* nog eenigen tyd om de kroon twistende, het geluk had, van hem uit de Wereld te helpen, en alzo zedert het laatste van 't jaar 1284. zyn volk zeer gerust, en zonder eenig gevaar voor zyn nazaaten, te regeeren. Derde Koning, Siole. in 't jaar 1284.

Hy kreeg verscheide zoonen, die zig in 't handelen van wapenen dagelyks oeffenden, alzo de Koning van Gilolo nu en dan met Praauwen, of kleine vaartuigjens na Ternate overstak, *Siale* met een goed getal volks van Halamahera overviel, en zo hem, als zyn jonge Prinsen, gelegenheit gaf, om hun dapperheit tegen dezen vorst te toonen. Zyn schermutselingen met den Koning van Gilolo.

Dit zo eenige jaaren aan den anderen met dezen vorst van Gilolo geduurt hebbende, ondervond hy omtrent 't jaar 1290, dat ook volkeren van de naburige eilanden Tidore, Motir, en Batsjan, op zyn land, by nagt en ontyde quamen rooven. Die van Tidore, Motir, en Batsjan rooven op Ternate.

Dit deed hem eenige van zyn zoonen met volk (alzo hy zelf ziek was) naar strand afzenden, met last, van eenigen tyd daar te blyven, om op het doen dezer Roovers te waken, en, waar het mogelyk, de geledene schade op hen te verhaalen; 't geen hun, na twee maanden te vergeefs daar gewagt, en op hen geloert te hebben, op zekeren na-nagt zo wel gelukte, dat zy eenige vaartuigen met Tidoreesen gevangen kregen, en die naar boven toe, als in zegepraal, bragten, zonder meer als agt dooden, en elf gequetsten, bekomen te hebben. Tidoreesen gevangen genomen.

Ondertusschen groeide de magt van *Siale* over zyn volk van tyd tot tyd merkelyk aan, gelyk ook het eiland in getal van dorpen en ingezetenen hoe langer hoe meer toenam, waar door hy genoodzaakt wierd zynen Setel wat meer naar beneden, in het toen byzonder bloeijend dorp, Fola Madjahi, te plaatsen, om, zo het de nood vereischte, intyds zyn vyanden van de stranden te konnen verdryven. Fola Madjahi, de Setel des ryks.

Na dat hy dus veerthien jaaren Koning geweest was, wierd hy schielyk beroert, en stierf drie maanden na dit overval, in 't jaar 1298, in goeden ouderdom.

Zyn oudste zoon van de negen, die hy naliet, *Calebatta* (en, by *Ridjali*, *Tsjili Kaboe*) genaamt, volgde in zyn plaats; Vierde Koning, Calebatta. in 't jaar 1298.

maar

1298. maar heeft zo weinig in zyn leven verrigt, dat hy al de agting van zyn vader door zyn losse en wulpse bedryven beswalkte, waar door het ryk eenigen tyd zeer veel te lyden had; hoewel zyn broeders hem, zo tegen de buiten-vyanden, als ook tegen deze en gene oproerige onderdanen, sterk de hand boden, en in staat hielden, 't geen egter oorzaak was, dat hy hen begon te vreezen, en middel wist te vinden, om de drie gevaarlykste heimelyk te doen vergeven.

Doet drie van zyn broeders vergeven.

Zyn andere broeders de snuf hier af in de neus krygende, en voor 't zelve lot bekommert, namen de vlugt naar zeker Dorps-hoofd op Tidore, *Malonga* genaamt, die hen in zyn bescherming nam, ter tyd toe, dat hy in 't jaar 1304. quam te sterven, en zy dus gelegenheit bequamen, om met hun vieren weêr naar Ternate, alzo 'er twee op Tidore overleden waren, te keeren.

Deze vier Koningen waren maar geringe Koninkjens in magt, en hunne beheersching is ook maar alleen over dit eiland Ternate geweest; dog die na dezen laatsten vorst *Calebatta* gekomen zyn, hebben hun gebied allenskens ook verder over eenige naburige eilandekens uitgebreid.

Calebatta liet drie zoonen na, van welke de jongste, en wakkerste van geest, *Comala* genaamt, in 't jaar 1304. hem in het ryk volgde. Deze van een Maleytsche moeder voortgekomen, kreeg door hare vrienden gelegenheit, om allereerst de Westersche Natien, voornamelyk de Javaanen, en Maleyers, derwaart te lokken, en door dagelykse verkeering met dezelve zig op dat eiland, en daar buiten, veel ontzagchelyker, dan een van zyn voorzaaten, te maken. Hy komt by de Hitoëesche Historie-schryver *Ridjali*, met den naam van *Tsjili Naay* in zyn zestiende Alkissa (of verhaal) voor.

Vyfde Koning, Comala. in 't jaar 1304.

Maleyers, en Javaanen in Ternate.

Zyn dagelyks werk was met den kitteloorigen Koning van Gilolo te oorlogen, die niet naliet hem gedurig mede te ontrusten; waar door hy nu en dan eenige kleene dorpen op Halamahera, naast aan strand gelegen, gewonnen, en ook, zo lang hy leefde, ingehouden heeft.

Zyn oorlogen en [illegible] tegen [illegible] van Gilolo,

Ook heeft hy zich meester van een dorp op Tidore gemaakt, met verscheide kleene vaartuigen derwaarts by nagt in persoon geschept zynde, waar door die van een der naaste dorpjens zo verslagen wierden, dat zy, vrouwen en kinderen in de pekel latende, zich daar na gedrongen vonden, om zich gewillig mede onder die vorst te begeven, met beloften, dat hy hunne vrouwen en kinderen los laaten, en zy hem schatting geven zouden.

En van een dorp op Tidore.

1304. Deze vorst had een eenigen zoon, zeer wreed van aard, en *Abderama* genaamt, dien hy nogtans tot zyn opvolger geschikt had. Dit, van verscheide der aanzienelykste gemerkt, gaf hen voet om tegen hem op te staan, gelyk zy, metter tyd zeer veel van het volk op hun zyde krygende, het daar toe wisten te brengen, dat hy beloven moest zyn zoon zelf af te keuren, en, na zyn dood, aan hun te laten, wien zy in zyn plaats kiezen zouden.

Ook mogt hy in eenigen tyd van zyn regeering in 't jaar 1309. gene zaaken, zonder hunne mede-berading, en goedkeuring, uitvoeren. Dit verdroot hem zeer, tot dat hy middel vond om zich van hun allen te ontslaan, en zyn ouden luister, en vertreden eere, te herstellen.

Bepali van 'sKon magt.

Abderama ondertusschen niet min dapper, als wreed, geworden, begon nu en dan zaken uit te voeren, die zynen vader zeer gevaarlyk voor quamen, en hem besluiten deeden om dien zoon, die nu al veel aanhang onder zommigen van het volk begon te krygen, zo ras het mogelyk was, van kant te helpen, 't geen hem zeer wel op zekeren donkeren nagt, zo als hy na de overkust met hem voer, gelukte; want hy bezorgde, dat hy by een fellen wind, waar door het vaartuig zeer helde, in zee gestooten, en zo aan de golven onbarmhertig overgelaten wierd.

Doet zoon deran in ze floote

Zedert dezen tyd regeerde hy nog agt jaaren in meerder rust, en liet in 't jaar 1317, na in 't geheel derthien jaaren hen bestiert te hebben, het ryk aan zyn broeder, *Patsjaranga Malamo* (by *Ridjali*, *Tsjili Aitsi* genaamt) over, die daar toe van de aanzienlyksten op het eiland onder belofte gekoren wierd, van dat voortaan noit zoonen de Kroon erven; maar dat broeders, of eenige andere uit de zyd-takken, en niet uit den regt neergaanden stam, zouden mogen volgen; hoewel wy hier na veel andere voorbeelden van zoonen, die gevolgt zyn, ontmoeten zullen.

Zesde Koni Patsja nga M mo. in 't 13

Zoon tot d Kroo volgi na de afgekeurt

Hy was vyftig jaaren oud, toen hy begon te regeeren, hy viel zyne onderdaanen niet hard, en maakte zich daar door zeer bemint. Weinig zaaken van belang vielen in zyn leven voor, behalven alleen, dat hy eenig volk van 't eiland Makjan gevangen kreeg, en by dat toeval ook twee dorpen in 't jaar 1321. veroverde, die onder Ternate ook lang gebleven zyn. Hy zogt door list het wel daar toe te brengen, dat zyn oudste zoon, *Comala Bangsa*, dat is, de Carbonkel

17. bonkel des geslagts in 't Maleits) in zyn plaats zou mogen volgen, maar dit was de oorzaak, dat hy zelf in 't jaar 1322. verstooten, en zyn zusters zoon, een borst van agtthien jaaren, in zyn plaats gestelt wierd.

ende ing, if amo. jaar 22.

Zyn naam was *Sida Aarif Malamo* ('t geen, in het Arabisch, den verstandigen Heer *Malamo*, beteekent) of, zo *Ridjali* hem noemt, *Tsjili Aija.*

anen, Ara- ;, in nate.

In zyn tyd quamen zeer veel Javaanen, en Arabiers, het zy om 't gewin der Nagelen, het zy uit andere inzigten, zig in Ternate neder zetten, waar door de handel daar begon te bloeijen, en het vermogen van dezen vorst merkelyk toe te nemen.

De naburige eilanders, hier over jaloers zynde, lokten mede tot zich verscheide van deze vreemdelingen, en begonnen na dien tyd meer en meer geschil met den Koning van Ternate te krygen.

Onder deze staken boven alle anderen die van Tidore, Batsjan, en Oebi uit, welke twee eerste het nu ook zo verre gebragt hadden, dat zy, om niet minder, dan die van Ternate, te zyn, mede yder een Koninkje gekoren, en zich met den anderen tegen dien van Ternate verbonden hadden, waar by zich ook eindelyk die van Oebi voegden, die, in navolging van de anderen, wel mede een Koning over hun eiland verkoren, maar welke laatste het egter noit zo verre brengen konde, dat hy onder de vier Molukse Colano's, of Koningen, zou erkent worden.

irs ond hen ier ukse in-

Niet lange hier na quamen deze vier Koningen eens zeer gevallig by een op het eiland Motir, alwaar zy met malkanderen, om voortaan in rust te leven, een verbond maakten, en zich aan zekere zaaken, onder hen beraamt, verpligtten, daar by voegende niet alleen verscheidene der voornoemde onder hen gebruikelyke plegtlykheden, maar ook dat onder de Molukse Koningen die van Gilolo den voorrang hebben, daar na die van Ternate en Tidore, en dan die van Batsjan, volgen zou; welke laatste, hoewel de minste, hier tegen het meeste had in te brengen, onder voorgeven, dat de eyeren van dien Draak, waar uit zy alle gesproten waren, door zynen voorvader *Biko Tsjigara* tusschen de klippen omtrent Batsjan gevonden waren, en hy daarom als de oudste der Molukse Koningen moest aangemerkt, en geëert worden; maar dit ging by de andere niet door; zy hadden mede wel gehoort, dat zy van een Draak afkomstig, en van een geslagt waren, maar wilden hem egter den rang niet toestaan.

zel- rang by aalt.

Zedert dit verbond tusschen deze vorsten, vielen 'er geen zaaken van belang voor, en *Sida Aarif Malamo* begon hoe langer hoe grooter onder de zynen te worden, waar toe veel hielp zyn ommegang met de gemelde vreemdelingen, die hem veel zaaken geheel anders, dan te voren, leerden behandelen. Waar door hy den naam van *Sida Aarif*, dat is, Verstandige Heer, kreeg; hoewel andere voorgeven, dat hy zo genaamt wierd, om dat hy zyn vader voor zekere laage van zyn broeder, tegen des zelfs leven gelegt, waarschoude, waar over zyn vader zulk een haat tegen dezen broeder van *Malamo* kreeg, dat hy hem voortaan uit zyn gezigt verbande. 1322.

Hy leefde tot 't jaar 1331, en liet vyf zoonen, en 't ryk aan zyn broeder, *Padji Malamo* (by *Ridjali*, *Tsjili Aali* genaamt) na.

Agtste Koning, Padji Malamo. in 't jaar 1331.

Deze vorst leefde zeer wulps en dartel, maakte gansch geen werk van de zaaken des ryks, deed niet als gansche nagten met hoeren, Amfioen, of Madat-drinken, zich vermaken, waar door hy by zyn volk in grooten haat raakte.

Hy wierd verscheide reizen gewaarschout, dat 'er onder de grooten waren, die op zyn leven toeleg maakten; dog hy wilde het, tot zyn ongeluk, niet gelooven, zo dat hy, na een jaar zeer slegt geregeert te hebben, door een hoer, die van de grooten uitdrukkelyk daar toe omgekogt was, op zyn bed vermoord wiert. Hy liet een zoon, en een dogter, die na zyn dood ter Wereld quam, na.

Door een hoer vermoord.

In zyn plaats volgde in 't laatste van 't jaar 1332, de tweede zoon van zyn Oom *Patsjaranga Malamo*, *Sjah Aalem*, dat is, de Koning der Wereld, genaamt; een vorst, die niet lang geregeert hebbende, het eiland Makjan aan de Ternataansche Kroon hegtte, ter gelegenheit dat eenige ingezetenen van Makjan in 't midden des jaars 1334, twee Ternatanen, die met hun vaartuig daar gekomen waren, doodgeslagen, en hem dus reden, en gelegenheit gegeven hadden, om dit stuk te wreken, gelyk hy toen dat eiland verovert, en ook behouden heeft.

Negende Koning, Sjah Aalem. in 't jaar 1332.

Wint Makjan in 't jaar 1334.

Hy liet drie zoonen en vier dogters na, en stierf, na een bestier van negen jaaren, in 't jaar 1343, met dien lof, dat zyn onderzaaten hem nog wel wat wenschten in 't leven gehouden te hebben.

Na zyn dood quam de Kroon aan den derden zoon van *Patsjaranga Malamo*, of aan den broeder van *Sjah Aalem*, *Toeloe Malamo* genaamt.

Thiende Koning, Toeloe Malamo. in 't jaar 1343.

Dit was een zeer ongemakkelyk Prins, zo wel voor zyne onderdaanen, als voor de

1343. de naburige vorsten, en de eerste die den band van het verbond tusschen de vier Colano's, of Molukse Koningen, gemaakt, verbrak; waar door de Koning van Tidore, en die van Batsjan, niet alleen in oorlog met hem raakten, maar hem ten eersten Makjan weêr afhandig maakten, 't geen egter alleen toen onder den Koning van Tidore, *Noereddin* genaamt, verbleef; gelyk alles, dat in de veroverde Ternataansche vaartuigen gevonden wierd, den Koning van Batsjan, *Sida Hassan*, ten deel viel.

De Tidoreesche Koning wint Makjan van den Koning van Ternate.

En by aldien de Koning van Gilolo daar niet tusschen beide gekomen was, het zou met den Ternataan zeer slegt hebben afgeloopen.

De Koning van Gilolo redt dien van Ternate.

Naderhand haalde hy zyn schade weder in, veroverde in den jare 1346. weêr geheel Makjan, sloeg den Tidorees deerlyk, en quetste dien Koning, dat hy van zyn wond quam te sterven.

Ook nam hy op Batsjan eenige Stranddorpjens in, en dwong *Sida Hassan* voor een tyd naar 't gebergte te vlugten; tot dat de Koning van Ternate zig gedwongen vond weder naar zyn ryk te keeren.

Hy regtte na dat jaar niet veel meer uit, verviel door sterke verkeering met de Javaanen, en Maleyers tot het Madat- of Amfioen-drinken, en quam in 't jaar 1347. te sterven, nalatende twee dogters, en een zoon.

Elfde Koning, Bohejat. in 't jaar 1347.

In zyn plaats volgde de oudste zoon van *Sida Aarif Malamo*, *Bohejat* genaamt, een Prins, die zeer goede hoedanigheden bezat, en zyn volk zeer zagt, en pryselyk, bestierde.

Hy wierd in het tweede jaar van zyn regeering blind, en door ziekte zoodanig gedrukt, dat hy in 't jaar 1350. overleed, niet meer dan een zoon, van een Javaanse moeder geboren, nalatende.

Twaalfde Koning, Molomatsjeja. in 't jaar 1350.

Zyn tweede broeder, of anders zyn vaders derde zoon, *Molomatsjeja*, dat is, 't Schynsel of Ligt der zee genaamt, verving hem.

Die zig in 't Arabisch oeffende, en voor een Heilig gehouden is.

Dit was een dapper vorst in de wapenen, en die zig ook in de Arabische taal eenigzins oeffende, zeer groote gemeenschap houdende met een Arabier, die oorzaak was, dat men hem zedert voor een zeer Heilig man hield, die voorgaf dat hy met zekere Geesten, of Aarts-Engelen, verkeerde, en die zich by hem gemeenelyk quamen wasschen in een waterken, Acke-Siboe genaamt, uit het welke die van Gamma Lamma (een Stad namaals op Ternate gelegen) hun drinkwater quamen halen; welk water naar 't scheppen genaamt is, om dat, het maar een staande kuil zynde, zy het water, dat daar in was, daâr uit moesten scheppen. Hy kreeg door dezen Arabier ook kennis van den aanbouw van beter vaartuigen, dan oit zyn voorzaten gebruikt hadden; met welke hy nâ de Xoelase eilanden gevaren is, gelyk hy zedert dien tyd ook bezitter van die drie eilanden is gebleven, zettende op ieder der zelve eenige Ternataanen, en een zyner drie zoonen, *Hhamed* genaamt, als Stadhouder op Xoela Teljabo. 135

Hy regeerde zeven jaren, en stierf in den jare 1357.

Der- thien Koni Mon in 't j 13

Zyn broeder, *Momole*, of zyn vaders tweede zoon, wierd door de ryks-grooten in zyn plaats gekoren.

Door Maca saars byzit verge

Hy regeerde maar twee jaaren, in welken tyd hy meest ziek geweest, en, zo men wil, door een Macassaarse byzit vergeven is, gelyk hy daar van in 't jaar 1359, zonder iets uitgerecht te hebben, stierf.

Veer- thien Koni Gapi Mala de ee in 't j 13

Een per v

Zyn broeder, de vierde zoon van *Sida Aarif Malamo*, *Gapi Malamo* de eerste genaamt, was zyn opvolger, een dapper vorst, die lang geoorloogt heeft, dan eens tegen die van Gilolo, dan eens tegen die van Tidore. Met die van Batsjan stond hy in een goed verstand voor een tyd, dog raakte daar na ook al in oneenigheit, hoewel hy zig by al die vorsten zeer ontzagchelyk maakte, en zeer wel in staat was, om het tegen hen alle gaande te houden, te meer, alzo hy door verscheide Macassaren, en Javaanen, ondersteunt wierd.

Hy deed evenwel geen meer veroveringen; maar behielt alles, 't geen by den tyd zyner voorzaaten tot zyn Kroon behoort had, door het ontzag van zyn wapenen in den zelven staat.

Vyf- thien Koni Gapi Bago de ee in 't j 137

Hy stierf, na derthien jaren geregeert te hebben, en liet in 't jaar 1372. het ryk aan zyn jongsten broeder, *Gapi Bagoena* den eersten.

Vrede met Molu vorste onder hem g maakt

Deze maakte vrede met alle die vorsten, waar mede zyn broeder geoorloogt had, levende niet alleen stil en gerust voor zyn eigen onderdaanen, maar ook zeer vreedzaam met de nabuuren.

Gilolo onder Tern door huwe geko- men.

Zyn oudste zoon trouwde de dogter van den Koning van Gilolo, en wierd daar door naderhand, by 't sterven van dien vorst, en 't ontbreken van andere erfgenaamen, opvolger in dat ryk.

Twee van zyn dogters huwelykte hy mede zeer wel uit, de eene aan den Koning van Tidore, *Hassan Sjah*, de andere aan zyn broeder, den erfgenaam van dat ryk, *Rampala* genaamt.

Zes- thiend Konin Coma Poeloe in 't ja 137

In zyn plaats quam in 't jaar 1377. de zoon van *Toeloe Malamo*, *Comala Poeloe*, dat is, de Karbonkel des Eilands.

Deze was een deftig vorst over zyn volk, naarstig en vernuftig, en by zyn nabuuren zeer gevreest, brengende den Ko-

Koning van Batsjan in 't jaar 1380. in die engte van zyn gansch land te zullen verliezen, 't geen egter door tusschenkomen van den Koning van Tidore, en een huwelyk van zyn tweede dogter met den Koning van Batsjan, belet wierd.

Hy won eenige dorpen op Halamahera van den Koning van Gilolo, en dwong hem den rang der vier Colano's aan hem over te laten; waar door hy wel in geschil raakte met den Koning van Tidore, maar wist hem zeer listig daar toe over te haalen, dat hy het mede goedkeurde.

Hy heeft de Kroon van Ternate zeer lang bezeten; overleed in 't jaar 1432, en liet ze over aan *Gapi Baggena* den tweeden, zynen zoon; waar toe hy, tegen de vorige Molukse gewoonten, al by zyn leven de ryks-grooten had weten te bewegen.

Deze Koning was zeer eenvoudig; 1432.
maar bestierde egter zyn ryk in de weinige jaaren van zyne regeering zodanig, dat hy, en by zyn volk, en by de meeste naburige Koningen, in vriendschap leefde, uitgenomen met dien van 't eiland Oebi, met welken hy geschil kreeg over een huwelyk van zyn dogter, die hy hem, na die twee maanden by zich gehad te hebben, weder te huis zond.

Het geschil wierd egter door tusschenkomen van den Koning van Batsjan bygelegt, de verstootene plegtelyk wederom gehaalt, en dus de Koning van Ternate te vrede gestelt.

Hy stierf in 't jaar 1465, en wierd gevolgt van zyn zoon مرحوم *Marhhoem*, dat is, den Ontfermden, hoewel het ook wel een verstorven Heilig beteekent.

TWEEDE HOOFDSTUK.

MArhhoem *de* agttiende Koning. *Veel* Javaanen, Maleyers, *en* Chineesen, *in* Ternate. *Onder welke 't* Mohhammedaansch geloove *in* Ternate *eerst quam.* Vaart *der* Ternataanen *op* Banda. *En by wat geval. Zyn* geboorte. *En* oorlogen *met den* Koning *van* Gilolo. *Hoe de* Ternataanen *toen handelden met de* Nagel-boomen. Onlusten *op* Gilolo. *De* Gilolosche Prins *volgt zyn* Vader *in 't* ryk. Djamiloe *vertrekt met een* vloot *na* Amboina. Marhhoems dood. Negentiende Koning, Zeynulabedien, *en eerste* Moorsche *in 't jaar* 1486. *Zyn* oorlogen *met die van* Gilolo. *In* Ternate *de twee* Adelyke huizen *van* Tommagola, *en* Tomaïtoe, *bekent. Waar zich dat van* Tomaïtoe *nederzette. Dat van* Tommagola *was* beroemder. *Waar het zig nederzette.* Kiboewa, *de* oudste *van den* huize Tommagola. *Zyn* zoonen. *Die dien* stam *in* twee takken *verdeelen. Welker* eene *in* Ternate, *En de* andere, *in* Amboina *zich uitbreid.* Javaanen *brengen de* Mohhammedaansche leere *in* Ternate. *Die den* Koning, *en zyne* ingezetenen *aannemen. Om die te onderzoeken gaat hy na* Java. *En neemt van daar mede een* Javaans Priester. *Vint daar den* Hitoeeschen Pati Toeban. *Maakt een onverbrekelyk* verbond *tusschen* Ternate *en* Hitoe. *Neemt hem als* tiende lid *van zyn* raad *aan.* Zainulabediens *verdere gevallen op* Java, *en zyn dood.* Bajang Ullah, twintigste Koning *van* Ternate, *en tweede* Mohhammedaansche. *Brengt de* Ternataanen *tot een borgerlyken wandel.* Bartoma *komt in de* Moluccos. Samarau *gaat uit, om* nieuwe landen *te veroveren. Verovert* Boero, *en zet zig daar als* eersten bestierder *neder.* Geslacht-boom *van 't* Adelyk huis Tommagola *in* Ternate. *De* tak *van* Samarau. *De* tak *van* Moeletsjangan. *De eerste* Portugeesen *komen onder* Bajang Ullah *in* Ternate. *De* onder-Koning, Alfonsus Albukerk, *zend in 't jaar* 1511. Antoni Abreus *naar de* Moluccos. *Die eerst op* Java, *daar na op* Amboina, *en eindelyk in* Banda, *komt. Zeilt onverrichter zake weêr naar* Malacca. Serraan *raakt door storm van hen af. Lyd op de* Noessa Pinhos *schipbreuk. Vind daar eenige* roovers. *Die hem zoeken te overvallen.* Serraan *berooft hen van hun vaartuig. Zy beloven hem te recht te brengen. Werd door hen in* Amboina *op* Noessa Telo *gebragt. Word daar wel ontfangen, maakt zig daar verder door zyn daaden bekent. 't Geen ter ooren van de* Koningen *van* Ternate, *en van* Tidore, *komt. Die beiden de* Portugeesen *willen ontbieden.* Bajang *doet eerst* Serraan *verzoeken. Hy vertrekt in 't jaar* 1512. *uit* Amboina *na* Ternate. Almansor *maakt door een huwelyk vrede. Verwart verhaal der* Portugeesen *van dit geval.* Bajang *doet den* Portugeesen *veel eere aan, en belooft de* Nagelen *aan hun alleen te leveren. Bied hun ook aan een* Vesting *in zyn* land *te bouwen. Ongenoegen van* Ferdinand Magaliaan *over de* Portugeesen, *wegens 't afslaan van een gering verzoek. Die zig by* Keizer Karel den vyfden, Koning *van* Castiliën, *aangeeft, om de* Moluccos *aan zyn* Kroon *te hechten.* Karel *wyst hem in 't eerst af, maar geeft hem eindelyk gehoor. Hy loopt met vyf schepen in 't jaar* 1519. *in zee. Ontdekt de* Straat Magellanes *in 't jaar* 1520. *Daar na de*

Ladrones. *Land te* Zeboet. *En op* Matan. *Hy wil den* Koning *van* Matan *dwingen, onder zyn* Koning *te buigen. Die* vorst *trekt tegen hem te veld*, *daar* Magaliaan *'t leven laat. 't Vermoorden van veel* Castiliaanen *op* Zeboet. Reden, *waarom dit hen overkomt. De overgeblevene verzeilen naar de* Moluccos. *Komen in 't jaar* 1521. *voor* Tidore. *Worden van* Koning Almansor *wel ontfangen.* Verbond *tusschen hen*, *en den* Koning. *Hun haat tegen de* Portugeesen, *en vreese voor de zelve. Hun vergeefsche poging*, *om den* Koning *van* Ternate *aan hun zyde te krygen. Zy laden daar* Speceryen. *Laten daar tien of twaalf man. En vertrekken met twee schepen van daar.* Bajangs *vriendschap met de* Portugeesen *is oorzaak dat hy*, *en* Serraan, *vergeven worden door de* Ternataanen. *En niet door bestel des* Konings *van* Tidore. Bajangs dood, *en zyn* kinderen.

Marhhoem in 't jaar 1465. de agttiende Koning.

KOning *Marhhoem* trad als agttiende Koning in 't jaar 1465. in zyn vaders plaats.

Al de voornoemde Koningen waren zuivere Heidenen, ende wisten tot dezen tyd toe nog niets van den Mohhammedaanschen, of Moorschen Godsdienst; om welke reden de Moorsche Paapen in hunne gebeden voor geen van deze Koningen bidden.

Ook is Koning *Marhhoem* den meesten tyd van zyn leven Heidensch geweest. In 't laatste van zyn leven nam hy, hoewel zeer gebrekkelyk, den Moorschen Godsdienst, en wel by deze gelegenheit, aan.

Veel Javaanen, Maleyers en Chineezen in Ternate.

De Ternataanen verhaalen, dat 'er in zyn tyd zeer veel Javaanen, Maleyers, en Chineesen, uit verscheide gewesten, meer dan onder zyn voorzaaten, in Ternate quamen om Nagelen in te handelen, en die dan aan de Westersche Natien te verkoopen.

Onder welke 't Mohhammedaansch geloof in Ternate eerst quam.

Vaart der Ternataanen op Banda.

Verscheide der zelve waren uit Banda gekomen, waar na toe de Ternataanen nu al eenige Nagelen met hunne vaartuigen gebragt, en dus deze Kooplieden derwaarts gelokt hadden.

En by wat geval.

Onder deze vreemde Kooplieden was een Javaan, *Hoessein* (of, zo andere zeggen, *Dato Maoela Hoessein*) genaamt.

Deze, een Mohhammedaan zynde, las nu en dan den Coraan, en lokte door dat lezen veel Ternataanen by zich, die zich niet genoeg verwonderen konden, hoe hy, en zyn jongen, uit eenige gekrabbelde schrapjens en kratsen, die zy op 't papier zagen, klare woorden konden uitspreeken; een zaak, die hun begrip te boven ging. Zy gingen dan na huis, en maakten met eenige houtskoolen ook zo wat schrapjens en haanepooten, op een plankje, maar konden 'er geen een woord van maken, en de Javaan, verzogt by hen te komen, en hun schrift te zien, kon daar nog minder mede te regt komen. Derhalven wilden zy van den Javaan weeten, waar het aan schortte, dat hun schrift niet leesbaar was, en 't zyne wel, zo dikwils hy maar wilde.

De listige Javaan, hunne genegenheit, om dit schrift te leeren, en te gelyk hunne onnoosselheit merkende, beschikte het zo, dat hy hun niet alleen de Arabische letter leerde lezen, en schryven, maar dat hy metter tyd ook den Moorschen Godsdienst daar invoerde.

Hy zeide dan tot hen, dat dit Heilige letters waren, die niemand uitspreken kon, dan die God den Schepper van alles, en zynen Propheet, eerst leerde kennen; *Derhalven zo gy*, voegde hy daar by, *hier zin in hebt*, *zo moet gy eerst leeren zeggen :* لا اله الا الله محمد رسول الله *Lah illah ilallah Mohhammed Razoel Ullah*, dat is, *Daar is geen God dan God*, *en Mohhammed is zyn Gezant.*

Dus hebben zy dan deze woorden mede zo van buiten leeren opzeggen, en zyn zo allenskens door dezen vader in 't Moorsch Geloove verder onderwezen; maar alzo *Marhhoem* niet lang daar na leefde, zo verslaaude d'yver van velen, te meer, alzo deze Arabier ook weder na zyn land trok.

Zyn boo[...]

Hy was de zoon van Koning *Gapi Bagoena* den tweeden, van een Javaanse moeder, en, zo zommigen voorgeven, geboren op Cajaroe; hoewel anderen zeggen, dat hy op Boeton zou geboren zyn.

Hy was een zeer onnoozel vorst, slegt van verstand, en die derhalven weinig toegebragt heeft, om de Ternataanen, die als de Wilden nog maar met een Tsjidako, dat is, een Gordel, of Wartel van oude lappen, om 't lyf liepen, tot een borgerlyk leven te brengen, of dat de Koophandel daar wat meer bloejen, of door de Ternataanen wat meer werk, het zy van den landbouw, het zy van het behoorlyk aanplanten, en 't voorzigtig behandelen van de Nagelboomen, gemaakt mogt worden.

En g[...] dige[...] loge[...] met Kon. van Gilo[...]

Een groote hinderpaal hier in was hem ook de Koning van Gilolo, die sterk van volk, en veel magtiger, dan hy, hem gestadig met oorlogen de handen zo vol werk gaf, dat hy om geen andere zaaken be-

1465. behoefde te denken, dan alleen maar om zig voor eerst tegen dien vorst in staat te houden.

oe de erna- anen en han- elde met Nagel- omen.

Het eenige, dat de inlanders omtrent dien tyd nog deden, was, dat zy hier en daar eenige Tuintjes begosten aan te queeken.

Zy schynen zich in dien tyd nog zeer weinig aan 't behoorlyk planten der Nagel-boomen te hebben laten gelegen leggen, maar lieten die in 't wild groejen. Zy hadden 'er toen ook nog zeer weinig, en behandelden die zeer ruw en onvoorzigtig, zo dat het hun niet der pyne waard dacht, die te plukken. Zy scheurden, of hakten die met hun Parangs, of Houw-messen, met geheele takken maar van de boomen af, als het hen te hoog was, om daar by te klimmen, of te reiken; en dus verruilden zy die dan aan de Javaanen, Chineezen, Maleyers, Bandaneezen, en Macassaaren, die hun die quamen afkoopen of afruilen, en ze weêr aan die van de West verhandelden.

lusten Gilo-

Ook weten zy ons te berigten, dat, by het leven van dezen ontfermenswaardigen *Marrhoem*, een groot geschil tusschen twee Prinsen van Gilolo, broeders, en zoonen van den laatsten Koning, gerezen zy. Deze waren uit verscheide moeders, de een uit een Gilolosche, de andere uit een Javaansche, voortgeteelt, weshalven zy malkanderen over het volgregt tot de Kroon niet wel verstaan konden. De voorgaande Koning had het mede zo weten te bestellen, dat zoonen, voor broeders, nu gekoren wierden; maar, hoe veel grooten hy ook aan de hand gekregen had, zyn ziekte had hem niet toegelaten voor zyn dood, wie hem vervangen zoude, vast te stellen.

Gilo- :he ns gd zyn ler in yk.

Hun geschil wierd egter (zo zommigen zonder grond zeggen) by een minnelyk verdrag zo bygelegt, dat de Prins uit de Gilolosche moeder zou Koning zyn; maar *Perdana Djamiloe*, die by de Javaansche geteelt was, naderhand berouw van dat verdrag hebbende, en zyn broeder in dat opperbewind met geen goede oogen, als onwettig verkregen, konnende zien, vond geraden zig van den zelven af te zonderen, en zig met een vloot op zee te begeven, om nieuwe landen te ontdekken, en zig daar neder te zetten, of, was het mogelyk, die te veroveren, en daar mede zyn belgzugt op zyn broeder te verzetten. Andere zeggen, dat de Gilolosche broeder zich listig daar ingedrongen had.

miloe trok een ot na boina.

Dit stelde *Djamiloe* in 't jaar 1480. met een of twee van zyn broeders, die mede gebelgt waren, in het werk, en quam na eenigen tyd in Amboina aan, alwaar hy een van zyn broeders, *Pati Roemerai*, op Lissabatta, en zig zelven op de kust van Hitoe nederzettede, daar hy het zo verre bragt, dat hy een van de vier bestierders des lands wiert. Dog andere meenen, dat hy in 't jaar 1465. al uit zyn land vertrokken is. Van hem is het edel geslagt der Noessatapi's gesproten, die zedert zyn dood ook het regt behouden hebben, dat 'er altyd een uit dit geslagt een van de vier Hoofden der kust Hitoe zyn moest. 1465.

Dit geval zal ons in 't verhaal der Ambonsche zaaken met eenige omstandigheden, die wel zo waarschynelyk zyn, voorkomen.

Eindelyk is Koning *Marhhoem*, zonder iets van belang anders uitgerigt te hebben, in 't 1486. overleden. En hoewel hy in 't einde van zyn leven Moorsch was, wierd hy van de Moorsche Paapen egter onder de Moorsche Koningen niet getelt.

Marhhoems dood.

In zyn plaats is gevolgt zyn oudste zoon زينالابدين *Zeynulabedien*, by de Ternataanen *Djenalubdina*, ook wel maar *Abadyn*, genaamt, een naam, die by de Arabiers, de beste der gehoorzamers, of de beste in 't geloove, beteekent.

Deze vorst overtrof zyn vader zeer verre in verstand, kloekmoedigheit, en in andere Vorstelyke hoedanigheden, en zou veel tot verbetering van den staat des Ternataanschen ryks hebben konnen toebrengen, indien ook hy niet den meesten tyd van zyn regeering in veel moejelykheden met den Koning van Gilolo geweest was, en zig daar door buiten staat gevonden had, om iets, tot den byzonderen welstand van zyn ryk dienende, in het werk te stellen.

Negentiende Koning Zeynulabedien. En eerste Moorsche. in 't jaar 1486.

Immers hy was in een gedurige vreeze voor dien vorst, en dorst zig op zyn eigen magt, hoe groot die ook toen al geworden was, niet ten volle verlaten, te meer, om dat de Koning van Gilolo in dien tyd ook met den Koning van Tidore, een vorst, diens magt toe ook al zeer hoog gestegen was, in verbond stond.

Zyn oorlogen met die van Gilolo.

Dog dit geschil met den vorst van Gilolo in 't jaar 1488. bygelegt zynde, heeft Koning *Zeynulabedien* zig wat meer op andere zaaken beginnen te scherpen.

in 't jaar 1488.

In, of omtrent, het begin van de regeering dezes Koninks, waren, buiten dit Koninklyk huis, nog twee andere huizen van aanzien in Ternate, die (zo men hun gelooven mag) zig veel ouder, en edeler van afkomst, dan die Koningen, rekenen; gelyk ik dat de nakomelingen van een dier huizen wel zelf heb hooren zeggen.

In Ternate de twee Adelyke huizen van Tommagola, en Tomaitoe, bekent.

1488. Het een werd Tommagola, en het ander Tommaïtoe, genaamt.

Van beide deze huizen, als omtrent dezen tyd al bekent zynde, moeten wy iets zeggen, om dat zy by de volgende berichten wegens hunne nakomelingen veel deel hier in zullen hebben, daar by blyken zal, hoe veel dezelve tot het uitbreiden van het Ternataansch ryk hebben toegebragt.

De eerste bouwers van deze twee Adelyke huizen wierden na vreemde landen gezonden, om die te ontdekken, of te winnen, met die voorwaarde nogtans, dat een yder van hun in 's Konings naam, over de landen, by hem verovert, 't opper-bewind voeren zou.

Waar zig dat van Tommaïtoe neder zette.

Die van het huis Tommaïtoe hebben zig na de Xoelasche, of de Soelasche eilanden begeven, en aldaar veel jaaren als Koninklyke Stadhouders, met den titel van Kimelaha's (dat, in het Ternataansch, een Jonker beteekent, maar echter ook in de beteekenis van een Stadhouder gebruikt word) of ook wel met die van Salahakan (dat al mede een Stadhouder in hun taal te kennen geeft) geheerscht.

Dat van Tommagola was beroemder.

Die van den stam Tommagola nogtans hebben zig in de Wereld meer, dan deze andere, bekent gemaakt, en ook ongelyk meer toegebragt, zo om den naam van hun Geslacht beroemt te maken, als om verscheide vreemde landen met veel luister onder de Kroon van Ternate te brengen; gelyk wy dat op zyn tyd, nu en dan, zeer onderscheiden zullen toonen.

Waar het zig nederzette.

De eerste van dit Geslacht, die zich op zee, om veroveringen te doen, begaf, heeft zig op 't eiland Boero ter nedergezet; maar naderhand is door zyn oudsten zoon de Setel der Koninklyke Stadhouders van daar in de landen van Amboina na Cerams binnen-kust verplaatst.

Om nu de oude naamen der genen, die uit dit Adelyk huis gesproten zyn, zo veel ons mogelyk is, als uit de assche op te delven, zo zullen wy alles, 't geen ons of de inlanders zelfs, of wel eenige oude schriften van hun, aan de hand geven, den Lezer mededeelen.

Kiboewa, de oudste van den huize Tommagola.

De nazaaten van dit huis zeggen, dat 'er weinig tyds voor het jaar 1486. uit het zelve al eenen *Kiboewa* hier geleeft heeft, op een tyd, wanneer men hier al eenige kennis van het Mohhammedaansch Geloove begon te krygen; hoewel hy toen nog wel Heidensch was; maar echter daar na, wanneer dit geloove in *Zeynulabediens* tyd wat meer begon door te breken, Mohhammedaans geworden is.

Hy trouwde met zekere *Bay Tabioli*, dochter van *Sebed Djoemali*, een Ternataan van afkomst; maar toen op Makjan woonagtig. Uit dit huwelyk zyn drie zoonen, te weten, *Doedoe*, *Samoerau* (of *Soamarau*) en *Moeletsjangan* voortgekomen. 1488.

Zyn zoonen.

Die dien stam in twee takken verdeelen.

Doedoe stierf ten eersten uit; zo dat zig die hoofd-stam zedert in twee takken verdeelt heeft, waar van die van *Moeletsjangan* zig den meesten tyd in Ternate gehouden, en zig daar wel meest uitgebreid heeft; hoewel 'er ook van dat huis in Amboina, met eenige magt, en bewind, gekomen zyn.

Welkers eene in Ternate

Hy liet een zoon, هاير *Hair*, of *Haïron*, genaamt, en deze weer drie zoonen, *Boasari* (ook wel *Bongasari* genaamt) *Laulata*, en *Mamat*, na. Deze *Laulata* zal ons in de Beschryving der zaaken van Amboina onder 't jaar 1558, als door Koning *Hair* derwaards gezonden, voorkomen.

Bongasari heeft een zoon, *Daja*, of *Hidajat*, genaamt, nagelaten, van welken ook onder Amboina's stoffe staat gesproken te worden.

En de andere in Amboina, zich uitbreide.

Samarau, die den anderen tak uitmaakt, heeft zich buiten Ternate, en na de landen van Amboina begeven, alwaar zyn nakomelingen, en inzonderheit zyn zoon, *Roebohongi*, zich zeer ontzachelyk, en groot, door zyne veroveringen van landen, gemaakt hebben, gelyk wy dat onder yder Koning naaukeurig zullen aanhaalen.

Javaanen brengen de Mohhammedaansche Leere in Ternate.

Maar, om tot *Zainulabedien* weder te keeren, in den tyd van dezen Koning quamen hier veel Javaanen, zo, om te handelen, als om 't Mohhammedaans Geloove met alle kragt, zo in Ternate, als in de eilanden daar omtrent, in te voeren, spannende al hunne kragten in, om die Leere by dezen inlander aangenaam te maken. Hun oogwit daar by was, om tusschen hen, en de Ternataanen, een vaster verbintenis als Geloofsgenooten hier door te maken; maar voor al ook dan met eenen den weg te baanen, om van den Nagel-handel alleen meesters te blyven, en die aan de Westersche volkeren zo dier, als 't hen behaagde, te verkoopen; om 't welke beter uit te voeren, en alle andere volkeren hier omtrent te blindhokken, zy, na de plaats, daar zy vielen, door dezen en genen gevraagt zynde, voorgaven, dat ze alleen in de handen der inwoonders van Java groeiden, en dat 'er alzo geen middel was, om die van anderen, dan van hun alleen, te bekomen; hoewel 'er toen al veele waren, die door eigen ondervinding wel beter wisten, en dit voor een verdichtsel der Javaanen hielden.

By

1495.

By Koning *Zainulabedien* egter had dit zo veel ingang, dat hy daar door bewogen wierd zelfs een tocht naar Java te doen, voornamelyk, om daar die nieuwe Leere wat naauwer, en in zyn grond, te onderzoeken, alzo hy verſtaan had dat die te Giri, op Java, in een مدرسه Mádreſah, of Hooge School, geleert wierd.

Omtrent het jaar 1495. ſtelde hy dit, tot zyn groot genoegen, met een van zyn beſte vrienden, *Hoeſſein* genaamt, in 't werk, en bragt, by zyne te rugreize, een Javaanſch Prieſter, *Toeboebabahoel* genaamt, mede, welke Leeraar daar na de voornaamſte voortplanter van dat Geloove in die geweſten geweeſt is, gelyk hy daar na *Hoeſſein* ook tot het Prieſter-ampt bequaam gemaakt heeft.

Eer deze Koning van Java vertrok, vond hy daar by geval (zo *Ridjali* in zyn boek, over de kuſt Hitoe in 't Maleits beſchreven, zegt) gelegenheit, om met een der vier hoofden van de kuſt Hitoe, *Pati Toeban* den eerſten (ook wel *Pati Poeteh*) genaamt, te ſpreken; en vermits die daar ook met dat oogwit, om grondige kennis van de Mohhammedaanſche Leere te krygen, en die zynen landgenooten mede te deelen, gekomen was, zo ſproot hier uit tuſſchen deze twee groote mannen zodanige vriendſchap, dat zy, nu nieuwe broeders in dat Geloove, met malkanderen een vaſt, en onverbrekelyk verbond maakten, behelzende, dat de Hitoeëſen, en Ternataanen in eeuwigheit vaſte Bondgenooten, en goede vrienden zouden blyven; welk verbond nog nader door dien Koning beveſtigt wierd, wanneer hy dezen *Pati Poeteh*, voor zyn vertrek ook tot het tiende Lid van zynen ryks-raad (die anders uit negen Leden beſtond, en daarom Soa Sivas genaamd wierden) aannam, waar by hy hem dan ook in een rang boven alle Sengadji's, of Hertogen, ſtelde.

Gedurende nu *Zainulabediens* verblyf op Giri, gebeurde het, terwyl hy aan de voeten van zyn leermeeſter zat te leeren, dat zekere dolzinnige Javaan, een Amokſpeeler, met zulk een woede op hen aanvallen quam, dat hy al het volk op de vlucht dreef. *Zainulabedien*, hier over niet eens verzet, vatte zyn ſwaard, en zei: *Indien dit het waaragtig Geloove is, dat ik leere, zo zal ik dezen Godloozen verſlaan*; en, met eenen toeſlaande, kloofde hy niet alleen dien Javaan den kop, maar hieuw te gelyk, met dien zelven ſlag, ook een ſware klip in tweën, die op Giri 's bergje aan den weg ſtaat, en nog te zien is. Van welke gekloofde klip de Javaanen tot nog toe veel zwetſen, en die yder een nog aanwyzen; dog niemand wil gelooven, dat zy 'er op die wyze, als zy verhaalen, gekomen is. Hy wierd te Giri *Radja Bulawa*, dat is, Koning der Kruidnagelen, genaamt, en maakte een naau verbond met den Panimbaham (of den Prins) van Giri.

Daar na vertrok deze vorſt van Java weêr na de Moluccos; maar kreeg op de te rug-reize, omtrent Bima, moeite met dien Koning, geraakte met een van zyn Ridders in gevecht, die hem door een ſpies zo zwaar wondde, dat hy (zo *Ridjali* in zyn agtſte Alkiſſa, of Verhaal, zegt) niet lang daar na quam te ſterven, welke droevige tyding met hun vaartuig, en door dien medegenomen Javaanſchen Prieſter, eenigen tyd daar na in Ternate gebragt wierd.

De Ternataanen zeggen, dat hy van die wond genezen zy, en nog tot in 't jaar 1500. geregeert heeft; dog dit is maar zeggen, zonder bewys.

Bajang Ullah, twintigſte Koning van Ternate, en tweede Mohhammedaanſche. in 't jaar 1500.

Op dit zelve jaar echter is in zyn plaats gevolgt zyn zoon بايڠ الله *Bajang Ullah* (dat is, de Schaduwe Gods, in de Maleitſche taal, en ook zomtyds wel maar alleen *Bâjang*, dat is, de Schaduwe) genaamt.

Hy was de twintigſte Koning van Ternate, en de tweede Mohhammedaanſche vorſt hier, een Prins van groote en uitmuntende hoedanigheden, ja de eerſte onder de Ternataanſche Koningen, die de nog woeſte, en wilde Ternataanen tot een burgerlyke wyze van leven, en zo verre gebragt heeft, dat zy hunne Tsjidaco's, of gordels, die zy om hunne ſchamelheit droegen, verlieten, en zich zodanig, als zy tot nog toe doen, kleedden.

Brengt de Ternataanen tot een borgerlyke wandel.

Daarbeneven heeft hy, die anderzints ook een groot yveraar, en voortzetter van 't Mohammedaanſch Geloof was, door aanraden van een Moorſen Prieſter, allenskens verkregen, dat zy, die te voren maar in 't honderd, en zonder eenig verband, by een liepen, zich behoorlyk door de Trouw aan malkanderen verbondden, alleen met dat onderſcheid, dat hun Huwelyks-giften, of de Bruidſchat, in dien tyd zeer gering waren, en maar in een kleedje, dat men aan de vrienden van de Bruid gaf, beſtond, en dat dit zelfs ook buiten eenige verpligting, en als een vrywillig geſchenk, gegeven wierd.

Bartoma komt in 't jaar 1506. in de Moluccos.

Ook wierden van dien tyd af de bywyven niet verboden; maar toegeſtaan aan die genen, die ze konden onderhouden. Onder dezen Koning is in 't jaar 1506. *Lodewyk di Bartoma* in de Moluccos, en ook in Banda, geweeſt; in welke eerſte tyd van dezen vorſt hy deze inwoonders nog zeer woeſt vond.

In

Samarau gaat uit om nieuwe landen te veroveren, in 't jaar 1511.

In 't begin der regeering van dezen Bajang, in 't jaar 1511, ging *Samarau* met een vloot uit, om nieuwe landen voor zyn Koning te winnen.

Hy, dien wy, als uit het allcredelste Ternataansch huis Tommagola gesproten, beschreven hebben, was de eerste uit zyn stam, die op veroveringen uitging.

Verovert Boero, en zet zig daar als eerste bestierder neder.

Hy quam eerst op Boero, een der eilanden van Amboina, te landen, heeft zich omtrent 't Hoog Land van Tommahoe nedergezet, en aldaar een lange reeks van jaaren als eerste bestierder des Konings van Ternate geregeert, van welken, en zyn broeder *Moeletsjangan*, alle Kimelaha's, of Stadhouders, die zedert in Amboina geweest zyn, hun oorspronk hebben; hoewel hy (*Samarau*) met dien Titel daar noit bewind had, en zyn zoon lang daar na dien eerst gevoert heeft. 1511.

Vermits van deze twee broeders verscheide deftige mannen gesproten zyn, die van tyd tot tyd in groot aanzien zyn geweest, en heerlyke daden ten voordeele van de Kroon van Ternate verrigt hebben, zo oordeele ik niet ongevoegelyk van deze twee stammen, of takken van de hoofd-stam Tommagola, een geslagtboom, hier by te voegen; verzekert zynde, dat dit den Lezer daar na zeer gemakkelyk voorkomen, en veel ligt geven zal.

Geslagtboom van 't Adelyk huis Tommagola in Ternate.

Kiboewa dan liet als voortzetters van zyn stam-huis twee zoonen, te weten, *Samarau*, en *Moeletsjangan*, na.

De tak van Samarau.

Samarau liet weder twee zoonen, den grooten *Roebohongi*, en *Saptiroan*, na. De jongste liet 'er twee, *Fakiri*, en *Usmail*, die zonder kinderen stierven; maar *Roebohongi* liet 'er vyf na, welker naamen *Djoemali*, *Angsara*, *Kassingoe*, *Adja*, en *Bassi Frangi* waren. *Angsara*, en *Kassingoe* zyn in den oorlog zonder kinderen voor Latoe Haloy, een dorp op Cerams binnen-kust, over Hatoewana, gestorven.

Djoemali liet maar een zoon, *Sabadyn* genaamt, na, die drie zoonen, namelyk, *Madjira*, *Dagga*, en *Baicole*, gehad heeft.

Djoemali 's broeders, *Adja*, en *Bassi Frangi*, lieten yder een zoon na; *Loehoe* was de zoon van *Adja*, en *Leliato* die van *Bassi Frangi*, genaamt.

De tak van Moeletsjangan.

Moeletsjangan, *Samarau* 's broeder, en *Kiboewa* 's jongste zoon, liet een zoon, *Hair* genaamt, na, van welken drie zoonen, *Bongasari* (ook wel *Boasari* genaamt) *Laulata*, en *Mamat*, voortgekomen zyn.

Bongasari had een zoon, *Daja*, of *Hidajat*, van welke hier na, als van een man van een uitstekenden rang, en gezag, zal gesproken worden.

Hy liet vier zoonen na, *Djoemail*, *Naja* den Hhoekom, *Boloto*, en *Cubi*.

Djoemail nu had drie zoonen, te weten, *Hasi*, *Ali* (anders den Kapitein Laoet, of Zeevoogd genaamt) en *Bongasari*, (drie gevaarlyke mannen, over welke haar Edelheden den acht en twintigsten February in 't jaar 1673. aan die van Amboina schreven, dat zy op hun, by verzwaring van tyden, het oog dienden te houden, en des noods, hen naar Batavia te zenden); van alle welke in 't vervolg, uit beide die stammen, als Koninklyke Stadhouders, of Kimelaha's, in Amboina, *Roebohongi*, zyn zoon, *Bassi Frangi*, *Sabadyn*, *Daja*, of *Hidajat* (na dat hy van het jaar 1606. tot omtrent het jaar 1610. als onder-Koning in de plaats van den na Manilha weggevoerden Koning *Said*, of *Sahid*, geweestwas, hoewel hy nog tien andere jaaren wagtte, eer hy na Amboina vertrok) *Loehoe* en *Leliato* meest te gelyk, en *Madjira*, en *Hali*, zullen voortkomen.

Buiten deze nu zyn ook niet alleen verscheide andere in Amboina geweest; maar de drie laatste plagten ook tot in 't jaar 1693. nog omtrent de hoofd-vesting Victoria, aan de Laha, te woonen, en daar een stil en gemeen burgerlyk leven, en buiten alle gezag (waar uit zig *Hali* moedwillig gesmeten heeft) te leiden; hoewel

1511. hoewel aan *Bongasari*, en *Ali*, in dat gemelde jaar, by schryvens harer Edelheden aan die van Amboina, toegestaan wierd, met hunne Familien weer na Ternate te keeren, aangezien hun Koning dit ook toestont, mits dat zy 'er zelf ook toe moesten genegen zyn; dog om weer na Boero te keeren, wierd hen, om dat zy gevaarlyke gasten waren, afgeslagen.

Behalven deze gunst hadden haar Edelheden in 't jaar 1687. by hun schryven van den negen en twintigsten February, nog een andere, van aan *Bongasari* een schuld van honderd Ryksdaalders quyt te schelden, gedaan.

Dit zo voor af, als zeer noodig tot het vervolg van de gevallen der Ternataansche Koningen, nedergestelt hebbende, zullen wy nu zien, wat 'er in 't leven van dezen vorst *Bajang Ullah* vorder aanmerkensweerdig voorgevallen is.

e eerste rtu- ezen men der jang lah in ernate.

Na dat hy vyftien jaaren Koning geweest was, zyn onder hem de eerste Portugeezen in Ternate gekomen, by een zonderling geval, 't geen voor hen eer doodelyk, dan van gelukkigen uitslag, scheen te zullen zyn, en om daar van betere bevatting aan den Lezer te geven, dienen wy dat wat hooger op te haalen.

De der- oning, fonsus bu- rk, zend 't jaar 1511. atony oreus deMo- ccos.

Na dat *Alfonsus Albukerk*, een der vermaardste onder-Koningen van Portugal, ten tyde van Koning *Emanuel*, de magtige Indiaansche stad Malacca, omtrent Augustus, des jaars 1511, gewonnen, des zelfs Koning *Mamud* ontzeteld, en die overgroote zegepraling op den ondergang van den vermogenden Javaan, *Utimutaraja* (eerst by *Albukerk* zelfs met eenig bewind voorzien, dog daar na trouwloos bevonden) gebouwt had, zo zond hy, in December des zelven jaars, niet (gelyk zommige qualyk schryven) *Antony Brit*, die eerst lang daar na quam, maar eenen *Antony Abreus* met drie scheepen van Malacca, na de Oost, om de Molukse eilanden te ontdekken, en (waar het mogelyk) onder de Kroon van Portugal te brengen.

ie eerst p Java, iar na o Am- oina,

Van daar vertrekkende, quam hy eerst op Java, voor een stad, by de Portugeezen qualyk Agacime genaamt (dog hedendaags onder den naam van Gresse bekent) aan, en geraakte van daar ook in de gewesten van Amboina te land.

Op beide die plaatsen rigtte hy steene Suilen op, met de wapenen van Koning *Emanuel* daar in uitgehouwen, en vertrok van daar in 't jaar 1512. naar Banda, alwaar hy een verbond met de inlanders maakte, en mede een steenen Suil, als de vorige, ter gedagtenis, dat hy daar

'n ein- elyk in anda, n 't jaar 512, omt.

geweest was, en den tyd wanneer, op strand oprigtte. 1512.

Hy nam daar eenige lading van Nooten-Muscaat in, en zeilde (even na zyn vertrek van daar door zware stormen belet) weder na Malacca, zonder zyn reize, tot ontdekking der Moluccos, te hebben konnen vervolgen.

Zeilt, onverrigter zake, weer na Malacca.

Geheel anders nogtans droeg zig de zaak toe, met een van zyn schepen, waar op *François Serraan* 't bevel had.

Na dat zy dan te zamen van Banda vertrokken waren, ontstond 'er een hevige storm, welke die schepen niet alleen verstroide, maar ook een van die afgedwaalde schepen op de Noessa Pinhoe's, of de Schildpads-Eilanden (bezuiden Amboina, en regt in de weg van Java na Banda gelegen) deed vervallen, en den Hoofdman met de zynen daar elendig schipbreuk lyden.

Serraan, raakt door storm van hem af.

Lyd op de Noessa Pinhoe's schipbreuk.

Hy trad, na dat hy 't in het schip niet langer houden kon, met zyn volk, en wapenen, op een dezer elendige Eilandekens te land, vond daar niets te eeten nog te breeken, vermits zy zeer bar, onbewoond, en van geen nut ter wereld zyn, dan alleen voor die derwaards vaaren, om Schildpadden (die daar zeer groot en veel zyn) te vangen, of ook wel voor zommige kleine zee-schuimers, en roovers, die zig derwaarts wel begeven, om zig voor een tyd te verschuilen, of om zich van deze of gene rampen, hunne vaartuigen overgekomen, te herstellen.

Derhalven zag 'er dit geweldig zuur voor *Serraan*, en zyn makkers, by dit te land treeden uit; maar eindelyk wierd hy daar een Coracora (zynde een slag van Ambonsche, of Ternataansche vaartuigen) gewaar, die eenige roovers, zig daar wegens dat onweer ophoudende, toequam.

Vind daar eenige roovers,

Dit quam wonderlyk van pas, en, ten ware dit voorval, zo had hy met alle de zynen daar elendig van honger en gebrek het leven moeten laten, vermits in dit dor en onvrugtbaar land, buiten de Schildpadden, niet het allerminste is, waar van zy zouden konnen hebben bestaan.

Zo ras waren zy met hun schip daar niet vervallen, of de roovers wierden hen gewaar, zagen hen schipbreuk lyden, en maakten ten eersten een aanslag, om deze schipbreukelingen te overvallen, en van al 't hunne te berooven.

Die hem zoeken te overvallen.

Deze en gene zee-verstandigen van *Serraan* (maar voor al eenige ervarene Maleitse Stierlieden, die de streeken van deze roovers zeer wel kenden) merkten dit ten eersten, en waarschouwden hem wel ernstig, op zyn hoede te zyn. Dit deed hem verscheide verhole wagten op strand

1512.

ſtrand uitzetten, om deze roovers met die zelve munt te betalen; 't geen hem zo wel gelukte, dat hy en de zynen, terwyl de roovers ter uitvoering van hunnen aanſlag te land getreden waren, uit hun hinderlage toeſchoten, der zelver Coracora, of vaartuig, overvielen, en hen ten eerſten daar af beroofden.

Serraan berooft hun van haar vaartuig.

Deze daad verbaaſde deze roovers zoodanig, dat zy, by 't vertrek der Portugeezen van daar met het vaartuig, hun dood op dat jammerlyk en bar eiland voor oogen ziende, *Serraan*, en de zynen, ootmoedig quamen bidden, zy wilden hen tog mede nemen, dat zy van hunne zyde, ten bewys van dankbaarheit, hen te regten helpen, en aan een goede plaats te land brengen zouden.

Zy beloven hem te regt te brengen.

Serraan, die hier ganſch buiten zyn ſtreek, en 'er niet bekent was, oordeelde geraadzaamſt, dien voorſlag aan- en hen mede te nemen, ten einde zy hem voor Gidſen dienen, en aan 't een of 't ander bewoont land brengen mogten.

Dit zo beſloten zynde, vertrokken zy ten eerſten met die Coracor van daar, en wierden van die roovers in Amboina op Noeſſa Telo te land gebragt, daar zy zeer minnelyk van de ingezetenen van dat dorp ontfangen wierden.

Werd door hen in Amboina gebragt.

Dit Noeſſa Telo (waar af in de beſchryving van Amboina breeder geſproken word) was eigentlyk het dorp Aſſaloelo, toen nog Noeſſa Telo genaamt, om dat de inwoonders van die drie eilandjens zich toen al met der woon na Aſſaloelo begeven hadden.

De reden, dat die van Aſſaloelo hen zo wel ontfingen, was deze, om dat zy ten dien tyde met die van Warnoela, of Hoewamohel, zynde een deel van het daar tegen overleggende eiland Ceram, geweldig overhoop lagen, en van tyd tot tyd malkanderen alle afbreuk zogten te doen.

Hy werd daar wel ontfangen; en maakt zig daar verder door zyn daden bekend.

By de komſt dezer Portugeezen nu ſtelden zy zig voor, dat zy, hen zo wel ontfangende, grooten dienſt van hen, by deze geſteltenis van zaaken, konden genieten, en daar door onwederſprekelyk in ſtaat geraken om over hunne vyanden de zeegen te behalen, gelyk dit, na verloop van weinig tyds, ook zo uitviel.

Deze zo gelukkig uitgevallene onderneming maakte hen niet alleen bemint, en ontzagchelyk by de vier hoofden der kuſt Hitoe, en de ingezetenen dier landſtreek; maar het gerugt daar van ſloeg, by gelegenheit, dat zy daar een Ternataanſche vloot van *Samarau* vonden, ten eerſten ook na de Molukſe eilanden tot der zelver Koningen over.

Voor al nogtans lieten zich daar aan *Bajang Ullah*, Koning van Ternate, en *Almanſor*, Koning van Tidore, gelegen zyn; zoodanig, dat zy beiden even zeer naar de vriendſchap van deze vermaarde vreemdelingen tragtten, en byzonder ſterk verlangden, om hen te zien.

1512.

't Geen ter oor[e] van de Koning[en] van Te[r]nate, [en] van Tidore, komt.

Zy lagen te zamen wegens hunne grenspaalen overhoop, niet tegenſtaande zy nu al een geruimen tyd te voren de Mohhammedaanſche Leere aangenomen hadden, en broederen van een en het zelve Geloove geworden waren.

Om dit hun geſchil nu ten einde te brengen, oordeelde yder van hen den kortſten weg daar toe, de Portugeezen, door een bezending, om hunne vriendſchap op 't ſpoedigſte aan te zoeken, hen in hun land te noodigen, en zig daar na van de hulp van zo beroemden volk tegen malkanderen te bedienen.

Die beide de Portugeezen willen ontbieden.

Hier mede was Koning *Bajang* eer, dan *Almanſor*, vaardig, zond ten eerſten tien Coracora's, met duizend man 'er op, na die Portugeezen, en liet *Serraan* met de zynen ernſtig verzoeken, dat zy met hen mede na Ternate wilden vertrekken; 't welk *Serraan* ten eerſten aannam, en hem noodzaakte 't zelve verzoek, door die van Tidore (die eenigen tyd daar na ook met eenige Coracora's quamen) uit naam van hun Koning aan hem gedaan, beleefdelyk af te ſlaan.

Bajang doet ee[rst] Serraan verzoeken.

Dus vertrok hy met die Ternataanſche Coracora's, na giſſing nog in dat zelve jaar 1512, uit Amboina na Ternate, quam weinig tyd daar na daar te land, en wierd van Koning *Bajang* byzonder minnelyk ontfangen.

Hy ve[r]trekt i[n] 't jaar 1512 uit Amboina [na] Ternat[e].

De Koning van Tidore, aan de eene zyde niet weinig misnoegd over den vrugteloozen togt, die de zynen na Amboina gedaan hadden, begon aan de andere zyde de magt van den Koning van Ternate, die door de vriendſchap dier beroemde Natie niet weinig geſterkt was, nu wat meer te vreezen, en vond derhalven beſt geraden dien voor hem nu zo gevaarlyken oorlog door 't een of 't ander ſpoedig middel ter neder te leggen.

Hy had een dogter, *Njai Tsjili Bokje Radja* genaamt, een vorſtin van groot verſtand, en vol moed.

Deze naam van *Bokje Radja*, 't geen maar alleen een bygevoegde Titel, of eer-naam, was, beteekent, ten deele in 't Ternataans, ten deele in 't Maleits, zo veel, als Koninklyke Princes; zo dat *Njai Tsjili* haar regte naam, zo lang zy nog Mohhammedaans was, geweeſt is; voor welken zy daar na, Chriſten geworden zynde, een anderen, gelyk wy op zyn tyd zullen zien, aangenomen heeft.

Alman[sor] maakt door ee[n] huwely[k] vrede.

Deze dogter nu ſcheen hem toen het regte middel van bevrediging, en volkomen

1512. men beslissing van dezen oorlog te zullen zyn, weshalven hy die Princes den Koning van Ternate ten huwelyk aanbood, die ze zeer geerne aannam, en daar by de onderlinge geschillen tusschen hem, en den Koning van Tidore, afbrekende, een vasten vrede met hem aanging.

De Portugeezen, welker eigen zaak dit is, schryven van dit voorval zo duister, en onzeker, dat men, geen ander en nader berigten hebbende, daar qualyk by te regt raken zou.

erward rhaal r Portugeezen n dit val.

Van *Serraan* sprekende, geven zommigen voor, dat hy in Ternate schipbreuk leed; maar anderen, die de plaats nog wel getroffen hebben, zeggen dat hy in de haven van Rucutel, of van de Koopstad Rucutello, aanquam, en dat die van Rucutello hen te beter ontfingen, vermits zy met die van Veranula, gelegen op Batoetsjina van More, of Gilolo, in oorlog lagen.

Die nu in Ambon na Rucutel, of na Veranula, vraagde, zou noit te regt raaken, en nog veel minder, als hy dat Veranula, 't geen met een geheel anderen naam in Amboina, en in zommige oude kaarten met een diergelyken bedorven naam van Warnoela bekent is, op Batoetsjina wilde gaan zoeken; want Batoe-Tsjina is het Westelyk deel van 't groot eiland Gilolo, 't geen niet in Amboina, maar tegen over Ternate, legt, en ook wel den naam van Halamahera draagt. Aangezien nu 't woord Halamahera in het Ternataans het zelve, 't geen 't woord Hoewamohel in 't Amboinees, namelyk, het *Land aan de overzyde*, of, zo andere (dog qualyk) willen, *het vaste Land*, beteekent, zo zal hun misslag ongetwyffelt daar van daan gekomen zyn, dat zy 't land van Ceram, tegen over Assaloelo gelegen, een Hoewamohel, dat is, 't Land aan de overzyde, genaamt (met welke Cerammers zy inwoonders van Assaloelo toen in oorlog waren) met 't land van Gilolo, en Halamahera in 't Ternataans 't Land aan de overzyde (in opzigt dat het tegen over Ternate lag) genaamt, onder een gemengt, en zo verwart hebben, dat het een wild zoeken, ook zelf voor die genen, die daar al bekent waren, geven zou om dat land oit of oit te konnen vinden.

Wanneer zy nu van den Koning van Ternate van dien tyd zeggen, dat *Serraan* van hem in Ternate verzogt wierd, zo noemen hem zommigen (als *Jarricus* Tom. I. Lib. 2. Cap. 27.) *Boaleifes*, anderen weer *Boleifes*, naamen, die in 't geheel by geen Ternataanen bekent, en veel min by hunne Koningen gevoert zyn.

Zo is 't ook met den naam van die Tidoreesche Princes, die *Jarricus* op de gemelde plaats *Neachila Bokaraga* noemt, en die nog Ternataan, nog Tidorees, zou weten te huis te brengen. 1512.

Ondertusschen maakte *Bajang Ullah* zyn werk van *Serraan*, en zyn medegezellen, alle eer en beleefdheden te bewyzen, beloofde ook alle de Nagelen alleen aan hem, en de zynen, te leveren, en zogt hem alzo in allen deelen te bewegen, om zig volkomen daar neder te zetten, en vast te maken.

Bajang doet de Portugeezen veel eer aan, en belooft de Nagelen aan hun alleen te leveren.

Hier over schreef hy uitdrukkelyk, zo aan den Koning van Portugal, als aan den onder-Koning van Indiën, en bood hen zelf een plaats na hun begeeren aan, om daar een sterkte, of vesting, te bouwen, om zich te zekerder daar te konnen nederzetten. By welke gelegenheit ook eenige van *Serraans* gezellen mede na Goa vertrokken, om een omstandig berigt van hunne ontdekkinge en verrigtingen aan den onder-Koning te geven.

Bied hun ook aan een vesting in zyn land te bouwen.

Eer hier regte tyding op quam, liepen 'er al eenige jaaren door, groejende ondertusschen de vriendschap tusschen den Koning, en de Portugeezen, hoe langer hoe meer aan, hoewel zyn onderzaaten dit met de uiterste misnoegdheit aanzagen.

Terwyl nu de zaaken in de Moluccos zo gewenscht stonden, deed zig in Europa een andere zwarigheit op.

Ferdinand Magaliaan (dog gemeenelyk *Magellaan* genaamt) een Portugees edelman, die zig in dienst van zyn Koning, zo in Indiën onder *Alfonsus Albukerk*, als in Africa, byzonder wel gequeten, en zig daar door by den Koning bekent gemaakt had, meende door zyn ongemeen verstand, en grootmoedige uitvoeringen reeds gronds genoeg gelegt te hebben, om van zyn Koning een kleine verhooging van zyn soldy, ter waarde omtrent van een gulden, of een halve ryksdaalder ter maand meer, te mogen verzoeken, zo, om daar door wat hooger in rang van Adel op te stygen (dewyl de Adel in Portugal in vorige tyden by de Hovelingen na mate van de soldyen, die zy van den Koning trokken, plagt afgemeten te worden) als te gelyk ook, om deze en gene onkosten tot zyn onderhoud, in een tyd, dat veel zaaken dierder, dan te voren, waren, te beter te konnen dragen.

Ongenoegen van Ferdinand Magaliaan op de Portugeesen.

Emanuel, die voorzag, dat dit van een quaad gevolg zyn, en ten eersten een grooten inbreuk by anderen veroorzaken zou, vond geraden hem dit verzoek af te slaan. Dit speet *Magaliaan* zo geweldig, dat hy, die verbeelde smaad en hoog-

Over 't afslaan van een gering verzoek.

1512. opgenomen hoon heimelyk opkroppende, van dien tyd af gelegenheit zogt, om zig hier over aan *Emanuel* te wreeken. Zyn groot verstand liet hem hier in niet verlegen.

Hy wist dat, ten tyde van Prins *Henrik* (den eersten onder de Portugeezen, die 't werk van onbekende landen te ontdekken met zo veel yver by der hand nam) onder de regeering van *Eduard* den eersten door Paus *Martinus* den vyfden, op verzoek van dien Prins, en om 't werk der ontdekkingen te meer voort te zetten, kort na 't jaar 1420. aan de Portugeezen toegestaan was een onbetwistelyk regt over al die landen, die zy, van Caap de Bojador af tot in Indiën toe, ontdekken zouden, en dat dit door verscheide Pauzen naderhand bevestigt was; maar daar beneven wist hy ook, dat, na eenige ontdekkingen van *Christoffel Columbus* om de West, 'er tusschen *Johan* den tweden, Koning van Portugal, en *Ferdinand*, Koning van Castilië, groote twist, en jaloezy, over die ontdekte landen (en voor al over de Moluccos, die yder zeide onder zyn deel te behooren) ontstaan zynde, die twee vorsten, om oorlog te myden, hun geschil aan Paus *Alexander* den zesden verbleven hadden, en dat zy, volgens uitspraak van dien vader, daar op vereenigt waren, dat al de landen, die be-Oosten ontdekt wierden, den Koning van Portugal, en die be-Westen ontdekt wierden, den Koning van Castiliën, of Spangien, zouden eigen zyn, en blyven. Een verdeeling, waar uit naderhand weer andere verdeelingen, die nog al grooter geschillen verwekten, gegroeit zyn.

Hier over speelden nu zyne gedagten, of hy, door een reize om de West, geen ontdekkingen tot nadeel van Portugal zoude konnen doen; alzo het be-Oosten, volgens verdeeling van dien Paus, niet mogt geschieden.

Van tyd tot tyd nu had hy van *François Serraan* brieven uit Ternate, en daar by berigt van den rykdom, en heerlykheit, des lands aldaar, gekregen, met een daar nevensgaande ernstig verzoek, dat, zo hy zig zelven gelukkiger wilde maken, hy daar by hem komen moest. Ook had hy van de landen om die streek reeds eenige kennis, dewyl hy onder *Antonius Abreus* op dien eigen togt, by welken *Serraan* van hun afdwaalde, Ambon, en Banda, eenigzins had helpen ontdekken.

Na dit stuk ryper overwogen te hebben, vond hy by zich niet onmogelyk, ja zeer waarschynelyk, dat hy, met om de West zyn streek te nemen, egter in de Oostersche landen, en alzo ook in de Moluccos, zou konnen komen, en dat hy, dat uitvoerende, die landen, die door een vaart om de West (schoon in 't Oosten gelegen) ontdekt wierden, ook zekerlyk onder het deel van den ontdekker, volgens uitspraak van Paus *Alexander* den zesden, buiten alle tegenspraak zouden moeten gerekent worden. 1512.

Zo als hy daar af nu een klaar begrip by zich zelf had, geeft hy zich by Keizer *Karel* den vyfden (toen Koning van Castiliën) aan, legt de by hem ontworpene zaak open, en toont hem dat de Molukse eilanden door een nieuwen weg, en vaart om de West, by hem nader te ontdekken, konden bevaaren, en alzo onder het aandeel der Castiliaanen, hen door den voornoemden Paus toegewezen, buiten twyffel betrokken werden, aangezien, volgens die uitspraak, den Castiliaanen toequam, al 't gene zy, door hun streek na 't Westen te nemen, zouden ontdekken.

Die zi[...] by Kei[...] Karel [...] vyfder[...] Konin[...] van Ca[...] liën, [...] aange[...]

Dat het nu mogelyk was, zulx te doen, namelyk, de Moluccos van dien kant te ontdekken, en te bevaaren, bleek *Karel*, niet alleen op zyn zeggen, maar ook uit de goedkeuring van verscheide mannen, die, ongemeen in de Wis- en Sterrekunde ervaren, getuigenis gaven, dat zyn zeggen op een vasten grond steunde.

Om [...] Molu[...] aan z[...] Kroo[...] hegte[...]

Dit was een zaak, waar in groot voordeel voor de Kroon van Castiliën, en geen kleene schade voor den Koning van Portugal, opgesloten lag, en die bequaam was om *Karel* ten eersten daar toe te doen overhellen; maar de gezant van *Emanuel* aan 't Hof van Castiliën, die *Magaliaan* ongemeen swart by *Karel* maakte, wist de zaak by dien vorst zo te bestieren, dat hy, zo uit aanmerking van de ontrou van *Magaliaan* omtrent zyn Koning, als uit bezeffing van dat zyn zuster nog maar onlangs aan Koning *Emanuel* getrouwt was, *Magaliaan* met zyn voorstel, en aanbieding van dien togt zelf in persoon, zo hem maar eenige schepen bestelt wierden, te willen doen, t'eenemaal van de hand wees.

Karel [...] wyst [...] in 't [...] af.

In tegendeel wist *Magaliaan*, daar by niet berustende, deze zaak den raad des Konings van Castiliën zo smakelyk te maken, dat zy middel vonden den Koning, uit inzigt van de groote voordeelen die, volgens *Serraans* schryven, daar in staken, al de dring-redenen van den Portugeeschen gezant te doen overstappen, hem voorhoudende, dat die nieuwe banden van vriendschap tusschen hem en *Emanuel*, hem geenzins den welstand van zyn ryk konden doen verwaarloozen; maar dat hy zig in die zaak zodanig behoorde te gedragen, als hy zou oordeelen met het welwezen van 't zelve over een te komen.

Daar

1512. Daar op kreeg *Magaliaan* eindelyk weer nieuw gehoor, 't geen uitwerkte dat kort daar aan laſt tot het klaarmaken van vyf ſchepen, en hem over de zelve, met twee honderd en zeven en dertig man in alles voorzien, 't opper-bewind gegeven wierd.

[M]aar [he]eft hem [ei]ndelyk [g]ehoor.

De naamen dezer ſchepen waren, de Trinitas, (zynde de Zeevoogd) Victoria, St. Antony, Conception, en St. Jacob.

[H]y loopt [m]et vyf [sc]hepen [in] 't jaar 1519. [in] zee.

Hy liep met die vloot den tienden Auguſtus des jaars 1519. uit de haven van St. Lucar de Barramedo in zee, verloor op twee en veertig graaden be-Suiden de Linie, na veel ſeldzame ontdekkingen gedaan, veel ſporling met zyn volk gehad, en zich door zyn beleid en moedigheit daar door gered te hebben, een van zyn ſchepen, dat in een diepe bogt ingedreven, op een klip te berſten ſtiet, waar van het volk en goed geborgen wierd.

[O]ntdekt [de] Straat [M]agellaans.

Eindelyk, na veel ſwervens en zoekens, vond hy de Straat, of opening, na zyn naam de Straat Magellaan genoemt, op de hoogte van twee en vyftig graaden en een halve, quam met drie ſchepen (vermits 't ſchip de St. Antony, ergens op uitgezonden, en te laat weerkeerende, door opſtand van den Stierman tegen het Hoofd, weder na Caſtiliën keerde) den vyf en twintigſten October des jaars 1520. zeer gelukkig in de Suid-zee, en omtrent wat meer dan drie en een halve maand daar na (na met zyn volk ongemeen veel, ja het uiterſte, uitgeſtaan te hebben) by eenige eilanden, die zy, wegens den diefagtigen aard der inwoonders, de Ladrones, of Dieven-eilanden, noemde. Alvorens nogtans quamen zy aan 't eiland der Goede Teekenen, by hen zo genaamd wegens overvloed van ſpyze, die zy daar vonden.

['t] jaar 1520.

[D]aar na [de] Ladrones.

Dit waren de eerſte bewoonde landen, die zy in deze groote en woeſte zee vernamen: want ſchoon zy bevorens nog twee kleine eilanden, wel twee honderd mylen van den anderen gelegen, na omtrent vier duizend mylen gezworven te hebben, ontdekten, vonden zy daar op nogtans niet dan vogelen, en boomen, en 't land zeer onvrugtbaar, waarom zy die den naam van de Ongelukkige Eilanden gaven.

[L]and te [Z]oeboet.

Na dat zy nu al deze eilanden ontdekt, en aan deze en gene aangeweeſt hadden, geraakten zy eindelyk aan 't eiland Zeboet, of Zoeboet, te land; welkers Koning hen wel ontfing, en zich onder de Kroon van Portugal begaf, maar de Koning van 't eiland Matan (dat zeven of agt mylen van daar lag) op *Magaliaans* aanmaning niet genegen zynde ſchatting aan den Koning van Portugal, dien hy niet kende, te betaalen, en *Magaliaan*, zig by die weigering gehoont agtende, vond geraden met eenige krygslieden daar na toe te gaan, om dien onwilligen vorſt wat gehoorzamer te maken. 1520.

[..]n op [M]atan.

Hy trok dan met vyftig man daar heen, verbrandde een van de dorpen, die zy eerſt aantroffen, noodzaakte daar door te eer den Koning zich in ſtaat van tegenweer te ſtellen, die ſchielyk drie duizend man byeen zamelde, en aan ſtrand in drie troepen in order ſtelde, zo dat *Magaliaan*, met vyftig man uit zyn vaartuigen te land geſtapt, om hem aan te taſten, te laat begon te zien, dat het met hem, en te zynen, ten ware hy nog te rug keerde, gedaan was; maar zyn moedigheit dit niet toelatende, en met de zynen den vyand wat meer genadert, wierd hy zo dapper ontfangen, dat hy, genoodzaakt wierd met zo veel tegenſpoed te wyken, dat 'er niet alleen ten eerſten verſcheiden van zyn volk bleven, en andere met vergiftige pyltjes gequetſt wierden; maar hy zelf door 't hevig werpen met ſpieſen, en ſteenen, zynen helm verliezende, wierd door een vergiftige pyl in 't aanzigt doodelyk gequetſt, viel neder in het te rug wyken, door een wond aan zyn been, en kreeg nog een ſchoot door en door, aan al welke quetſuren hy, eer hy weer by zyn ſchepen quam, 't leven op den zeven en twintigſten April 1521. verloor.

Hy wil den Koning van Matan dwingen onder zyn Koning te buigen.

Die vorſt trekt tegen hem te veld.

Daar Magaliaan 't leven liet.

in 't jaar 1521. in April.

Na *Magaliaan* 's dood wierd het opper-bewind aan *Johan Serraan* gegeven, die op een maaltyd door den vorſt van Zeboet aan de Kaſtiliaanen (dog met aanſlag tot hun verderf) gegeven, met dertig man gegaan zynde, de meeſte der zynen daar elendig zag vermoorden, zodanig, dat men niet weet, waar ook hy gebleven, of vervaaren is; een ongeval, hen aldaar overkomen, wegens al te groote vryheden by de vrouwen, en dogters, dier inlanderen gezogt, 't geen menigmaal ook zo verre gegaan heeft, dat, als zich die ſchepzels niet gewillig aan hunne onkuiſche begeerten overgaven, zy haar met geweld daar toe dwongen; en gelyk dit aldaar de oorzaak van hun rampen was, alzo is overal in Indiën (daar zy zig eerſt vaſt gemaakt, en 't opper-bewind gekregen, dog daar zy in 't einde den haat der inlanders op hunnen hals gehaalt hadden) hun ongeregeld, onkuis, en ondragelyk leven de grootſte oorzaak van al hunne ongevallen, en van 't verlies van verſcheide ſteden, ja zelfs van wyduitgeſtrekte landvoogdyen geweeſt.

't Vermoorden van veel Caſtiliaanen op Zoeboet.

Reden, waarom dit hen overkomt.

Die genen nu, die van *Magaliaans* reis-genooten nog op de ſchepen gebleven

 waren,

1521.

De overgebleevene verzeilen na de Moluccos.

waren, vernamen, door *Johan Serraans* geschreeuw op strand, niet zo ras, hoe elendig hun reis-broeders daar omgekomen waren, of zy rukten de zeilen by een, verzeilden, hunne ankers geligt hebbende, van daar; maar waren genoodzaakt 't eene schip te verbranden, zo dat zy maar alleen de Trinitas, en de Victoria overhielden.

Hun togt wâs eerst geheel onzeker, zonder dat zy wisten waar zy zouden belanden. Hun voornemen was wel na de Moluccos, maar zy wisten niet, door wat streek die regt op te loopen. Zy geraakten ondertusschen aan verscheide eilanden, ook aan die van Mangindanao en Sangir, aan, en kregen na hun vertrek van daar een Chineesche Jonk (of vaartuig) in 't oog, welkers Schipper hun een Loots, of aldaar bevaren man, byzette, die hen den weg na de Moluccos wees, en hen in 't einde der Wynmaand des jaars 1521. voor Tidore ten anker bragt.

Komen in 't jaar 1521. voor Tidore.

Werden van den Koning Almansor wel ontfangen.

Deeze nieuwe gasten wierden van Koning *Almansor* zeer wel ontfangen, en hy wierd door verscheide vereeringen, en een groote uitbreiding van 't vermogen van den Koning van Castiliën bewogen zig aan dien vorst te onderwerpen, en zig voor hem te verklaren; met belofte van aan hem al de Speceryen, die 't naast Saisoen binnen zeven of agt weeken (na ruige gissing) stond uit te leveren, te zullen overlaten; maar zy gaven tot antwoord, dat 't hen onmogelyk was, daar na, wegens de slegte gesteltenis van hunne schepen, te konnen wagten, belovende binnen twee jaaren met een aanzienelyke vloot van over de honderd schepen, met allerlei handelwaren voorzien, te zullen wederkeeren.

Verbond tusschen hen en den Koning.

Dewyl zy nu na den Oegst der versche en nieuwe vrugten niet konden wagten, verzogten zy den Koning maar alleen de Nagelen die zy vinden konden (schoon oud zynde) by een te zamelen, en die aan hen in allen haast te leveren, te meer, vermits zy hoorden, dat de Portugeesen (van welke zy zeer qualyk spraken, en veel laster-redenen voortbragten, om ze in de oogen der Tidoreesen kleen te maken) daar omtrent reeds nestelden, en bevreest waren, door de zelve in hunne ontramponeerde schepen overvallen te werden.

Hun haat tegen de Portugeezen, en vreeze voor de zelve.

Zy lieten het daar niet by met de Portugeesen by den Koning van Tidore verdagt te maken, maar stelden ook alle middelen in 't werk, om den Koning van Ternate, *Bajang Ullah*, op hun zyde te krygen, en dien vorst de zelve gedagten van de Portugeesen in te boezemen, van welke zy den Koning van Tidore reeds

Vergeefsche poging, om den Koning van Ternate aan hun zyde te krygen.

zo kragtigen indruk gegeven hadden; dog *Bajang*, den Portugeesen getrouw blyvende, wees hen af, zonder zig eenigzins aan al hunne beloften, of dreigementen, gelegen te laten zyn. 1521.

Zy dan ziende dat hier voor hun (immers voor eerst) niet veel te doen stond, en dat zy, met langer daar te blyven, zig maar in gevaar stelden, van op den eenen of anderen tyd door de Portugeezen aangetast te werden, schommelden al de Speceryen, die zy maar bekomen konden, by een, kogten die van den Koning van Tidore, beloofden in 't korte met een magtige vloot by hem te zullen komen, om de Portugeezen van daar te doen verhuizen, en den Koning van Ternate door magt van wapenen te dwingen hunnen vorst voor zynen opperheer te erkennen.

Schoon nu deze Speceryen, die zy den Koning van Tidore afkogten, ten grooten deele den Portugeezen, die ze 's jaars te voren daar lieten, toequamen, vonden zy echter geen zwarigheit die maar te laden, denkende, dat zy, als 't op een verantwoorden aan zou komen, ver genoeg van daar zouden zyn.

Zy lade[n] daar Sp[e]ceryen.

Dus namen zy dan afscheid van dien Koning, lieten daar veel oorlogs-tuig en geweer, ook verscheide stukken kanon, om op een vesting te leggen, die zy by hun wederkomst beloofden aldaar te zullen bouwen. Ook lieten zy daar tien of twaalf man van hun volk, om met hunne waaren daar te handelen, en hunne zaaken daar by hun afwezen waar te nemen.

Laten daar tie[n] of twa[alf] man.

Na dat zy dan alles tot de te rugreize vervaardigt hadden, stapten zy aan boord van de twee voornoemde schepen, de Trimitas, en Victoria, vertrokken in 't laatst van December 1521. van daar, en namen yder een byzonderen weg, en quam 't eene schip den zevenden September, in 't jaar 1522, in de haven van St. Lucar de Barramedo ten anker; maar 't ander was wegens al te groote lekheit genoodzaakt na de Moluccos, daar 't in den beginne van 't jaar 1522. aanlandde, te rug te keeren.

Vertre[k]ken m[et] twee schepe[n] van da[ar].

De vriendschap ondertusschen, die tusschen Koning *Bajang*, en *Serraan*, van tyd tot tyd aangroeide, ging eindelyk zo verre, dat het de Ternataanen een zeer quaad hert, zo den Koning als den Portugeezen, deed toedragen, en middelen zoeken, om Koning *Bajang*, en *François Serraan*, uit de Wereld te helpen; hen aanziende als even groote vyanden van de Mooren, en *Bajang* als een verzaaker van hun geloove, begunstiger der Christenen, en die aan de Christenen alleen by dit verbond nu zoo gemakkelyk al die winsten overgaf, die de Mooren daar

Bajang[s] vriend[-] schap m[et] de Por[tu-] geezen oorzaa[k] dat hy, [en] Serraa[n] vergev[en] worde[n].

oor de rna- nen in egin 't jaar 1522. daar anders voorheen trokken. Want zy ontdekten met 'er tyd, wat 'er tusschen den Koning en de Portugeezen besloten was, en dewyl zy nu klaar zagen, dat hun vorst, regelregt tegen de gronden van hunne nieuwe Leer, niet alleen met Kaffers, of Ongeloovigen (want dit is de beteekenis van 't woord كافر *Kafir*) aanspandde, maar dat hy aan de zelve ook alle bedenkelyke voordeelen, tot groot nadeel van zyn eigen onderdanen, zogt toe te brengen, besloten zy heimelyk den Koning, eer dit verder ging, om te brengen, en dit buiten quaad gevolg, en op de zekerste wyze, door vergif uit te voeren.

Dit deden zy dan in 't begin des jaars 1522, en wel zo gelukkig, dat men den dader, nog de opstemmers van dien Konings-moord noit heeft konnen ontdekken.

niet r l des inks Ti- Verscheide Portugeesche Schryvers zyn van oordeel, dat dit op een maaltyd van den Koning van Tidore, en ook door zyn bestel, om dien Koning te straffen over zyne verwerping van de vriendschap der Castiliaanen, geschied zy; maar het is zeer verre van daar: want zo hy dat al had willen doen, zou dat geschied moeten hebben, op hope, van de hand wat dieper in de Ternataansche regeering te krygen, waar toe hy door zyn dogter, de Koningin, een grooten stap had konnen doen, voor al met die gedagten, om de Portugeezen uit Ternate te verdryven, en hen allen afbreuk aldaar te doen; maar in tegendeel is het die zelve Koningin geweest, die den Portugeezen, volgens de laatste bede van haren Gemaal, Koning *Bajang*, alle hulp, die men bedenken kon, bewezen heeft, zonder dat blykt, dat den Koning van Tidore (hoewel niet goed Ternataans) tegen hen iets op zyn dogter, verzogt heeft, behalven alleen in dien tyd, dat de vorstin begon te vreezen, dat de zo sterk-aangroejende magt der Portugeezen wel tot vermindering en krenking van haar vermogen zou mogen strekken. 1522.

Na dat nu de Ternataanen hunnen Koning dus aan een kant geholpen hadden, zogten zy, hier mede niet te vreden, ook *Serraan*, op welken zy ook geen goed vertrouwen hadden, te vergeven, 't geen hen even eens, als met den Koning, gelukte.

Bajang nu, overleden zynde, liet twee kleene zoonen, uit zyne Gemalin, *Njay Tsjili*, voortgeteelt, *Deyalo*, en *Bobejat*, na. Bajangs dood, en zyn kinderen.

Buiten dezen, waren 'er nog veertien anderen, by Byzitten geteelt, welke deze naamen voerden: *Tarruwese* (en van hem, en anderen, niet voor zyn zoon, maar voor zyn neef, gehouden) *Mantsoer*, *Hair*, *Oengoemira*, *Molemassi*, *Todore Wonge*, *Katara*, *Radja Djali*, *Padji*, *Tiana*, *Wajikoe*, *Radja Mabonga*, *Bima*, en *Gapi*.

DERDE HOOFDSTUK.

Georg Brit in 't jaar 1521. *na de* Moluccos, *als* eerste Landvoogd. *Die op* Atsjen *gedood word.* Antoni Brit *komt in zyn plaats, en giert op* Malacca *aan. Vertrekt na de* Moluccos. *Overwintert te* Agacime, *of* Gressic. *Komt in* Banda. *Hoort daar van de komst van twee* Spaansche *schepen in de* Moluccos. *Verzoekt* Garsias *om hulp, recht daar een* Suil *op. Vertrekt na* Ternate, *dwingt de Spanjaards voor Tidore zich over te geven.* Antoni Brit, *eerste* Portugeesche Landvoogd *van* Ternate. *Doet zyn* intrede. *Word door* Afgezanten *van de* Koningin *ontfangen. Krygt verlof tot het bouwen van een* vesting. *De* Koningin *blyft in 't* bestier *des* ryks. *De* Prins, Kaytsjili Tarruwese, *Momboir van 's* Konings *zoonen. Word* onder-Koning. Brit *van beiden in 't* Paleis *wel ontfangen. Gaat met hen een* verdrag *aan. Ziet na een* plaats *voor een* vesting *uit. De* Koning *van* Tidore *laat hem ook een plaats voor een* vesting *aanbieden.* Brit *slaat dat af. Waar over die* vorst *den* Portugeezen *den voet dwars zet. En in groot gevaar brengt. Zoekt een* verdrag *met* Tarruwese, *die zig dit wel laat gevallen.* Plaats *van de* vesting. *Het werk blyft eenigen tyd steeken. Klachte van* Brit *hier over. Geveinst gedrag der* Koningin. Brit *raakt in ongelegenheit. Word door* Roderik de Sylva, *ontzet. Doet den* vesting-bouw *weer voortgaan. De* Koningin *spant met den* Koning *van* Tidore *aan. Die zig ten oorlog bereid.* Brit *zend* Tavare *na* Tidore, *die daar strand op den wal. Raakt nog behouden te land. De Tidoreezen gaan op hem uit. Slegte staat der* Portugeezen. *Besluiten zich dood te vechten.* Brit *krygt van dit voorval bericht. Zoekt de geborgene goederen wederom te krygen. Krygt geen antwoord op al zyn voorslagen: maar eenige* Tidoreezen *gevangen, tracht den* Koning *tot reden te brengen. Zyn* Gezant *krygt geen antwoord. Die vertrekt.* Brit *zoekt den oorlog te myden. Gedrag van den* onder-Koning, Tarruwese.

ruwefe. *Hy raad* Brit *tot den oorlog, die daar toe overflaat. De jonge* Koning, *en zyn* broeders, *worden op zyn laft gevangen. De* Koningin *red zich door de vlucht. Opfchudding der* Ternataanen *hier over. Die van* Brit *en* Tarruwefe, *geftilt werd. De* Ternataanen *vlieden na 't gebergte. 't Geen* Brit *tot groote benaauwdheit brengt. Uitberfting des oorlogs aan de zyde van die van* Tidore. Brits *deftige aanfpraak aan de* Ternataanen, *Hy verzoekt aan den* onder-Koning *van* Indiën *om zyn verloffing. Befluit den* Tidorees *in 't openbaar te beoorlogen. Hy maakt een begin daar af.* Pinto *word elendig vermoort. Ontfteltenis des* Landvoogds *hier over. Tweede ongelukkige onderneming onder* Alfonfo de Melo. *De* Landvoogd *wil den oorlog ftaaken.* Tarruwefe *gaat op den* Tidorees *af. Befchryving van* Marieko. Tarruwefe *verlieft zyn meefte* Portugeezen. *Krygt nog een kleen ontzet van* Brit. *En wint die vefting. Die verbrand, en geflecht word. Verfcheide veroveringen van* Tarruwefe *op* Makjan. *Ook op* Gilolo. *De* Koning *van* Tidore *doet vrede verzoeken.* Garfias Henrik *van* Malacca *gezonden, om* Brit *te vervangen. Word benevens* Alfonfo de Melo *door de* Bandaneezen *wakker gehavent. Komt in* Mei *in* Ternate. *Zyn fcherp voorftel aan* Brit. *Moejelykheden daar over, bygelegt.*

1522. Georg Brit in 't jaar 1521. na de Moluccos als eerften Landvoogd.

KOrt voor dezen tyd zond *Jacob*, of *Diego Lopes Siqueira*, vierde onder-Koning van Indiën, *Georg Brit* af, om als eerfte Landvoogd der Moluccos' derwaarts te ftevenen, en aldaar, volgens uitdrukkelyken laft van Koning *Emanuel*, 't opper-bevel te voeren; dog, zo hem ondertuffchen eenig ongeval treffen mogt, zou zyn broeder, *Antoni*, in zyn plaats volgen.

Daar op vertrok *Georg Brit* met vyf of zes fchepen na de Moluccos, in 't einde van January des jaars 1521, gierde met zyn vloot op Atsjien aan, en liet van dien Koning (een dood-vyand van hen) de geroofde goederen van de Portugeezen, die daar op goed geloof, aangekomen en geplundert waren, in der minne wederom eiffchen.

De Koning van Atsjien, een geveinfd, en loos vorft, gaf hem in 't eerft zeer goede woorden, om tyd te winnen, en hem in 't net te krygen; dog *Brit*, befpeurende, dat men hem om den thuin leide, overvalt de Atsjinders, en dryftze met zulk een hevigheit op de vlugt, dat hy, onder 't najagen van dezelve, in de Stad geraakt, en, meenende nu al volkomen overwinnaar te zyn, met verfcheide Portugeezen van de Atsjinders fchielyk omcingelt, na zig zeer dapper geweert te hebben, gedood word, zo dat maar weinig van de Portugeezen dezen dans, door dien zy tydig van daar de vlugt namen, ontfprongen, in 't eerft geen andere gedagten gemaakt hebbende, dan dat daar alles zou blyven, vermits zy zich te diep onder den vyand, en te verre van de hunnen, begeven hadden, die derhalven niet wiften waar zy gebleven waren, en zich daarom niet in ftaat vonden, om hen eenig ontzet toe te zenden.

Die op Atsjien gedood werd.

Na *Georg Brit*'s dood volgde zyn broeder, *Antoni Brit*, in zyn plaats, die onder weeg omtrent Pacem (of Pafi) *Georg Albukerk*, door den zelven onder-Koning *Sequeira* als Landvoogd na Malacca gezonden, aantrof, en met hem voor die grooten vermaarde Koopftad van het Ooften aanlandde.

Antoni Brit komt in zyn plaats, giert o[p] Malac[ca] aan. 1522

In dat zelve jaar, in 't eindigen van 't goede Moeffon, of Saifoen, vertrok hy van Malacca, om zyn reis na de Moluccos te vervolgen.

Vertr[ekt] na de Molu[c]cos.

Hy kreeg, na verloop van eenigen tyd, het eiland Java in 't gezigt, en wierp het anker voor Agaçime, eigentlyk Greffic genaamt, niet verre van Soera Baja, op Java 's Noord-Ooft-kuft gelegen.

Daar was hy genoodzaakt te overwinteren, alzo 't Saifoen des jaars, wegens het fterk doorwaajen van den Ooftenwind, verloopen was, en hem niet toeliet zyne reize te konnen vervorderen.

Over[wintert] op A[ga]cime [of] Greffi[c].

Hy bleef op Java tot in 't begin van het jaar 1522, alwaar *Garfias Henrik* (een neef van den Malakfen Landvoogd, *Georg Albukerk*, met eenig volk na Banda gezonden) hem in 't einde van January nog leggen vond.

Hy vertrok dan van daar in de maand van February, en quam in 't einde der zelve in Banda.

Kom[t in] Band[a].

Hy vond *Garfias Henrik*, even voor hem van Java vertrokken, daar al ten anker leggen, en hoorde van hem met veel verwondering, dat 'er twee Spaanfche fchepen in de Moluccos gekomen, en by den Koning van Tidore wel ontfangen waren.

Hoo[rt] daar de k[omst] van [twee] Spaan[sche] [sche]pen [in] de M[o]lucco[s].

Hy voegde daar nog by, dat beide deze fchepen, met Speceryen geladen, omtrent twee maanden geleden van daar wederom na 't Koninkryk van Spanjen, of Caftiliën (met welken naam dit ryk doorgaans in 't Ooften beft bekend is) vertrokken waren; dog dat een van de zelve, zeer lek op die reize geworden, tegen de gedagten van alle de Caftiliaanen, had moeten wederomkeeren, en

522. en aldus by hunne makkers, door hen op Tidore gelaten, op het onvoorzienſt gekomen was, en dat dit een zaak van zo veel gevolg en gevaar voor de Portugeezen was, dat die den voortgang van alle hunne belangen in de Moluccos of ſtondt te ſtremmen, of ten allerminſten aan de zelve veel hinderpaalen, en onvermydelyke beletzelen, toe te brengen. Een tyding die *Brit* wonderlyk in de ooren klonk, en hem van zyn aanſtaande beſtier der Moluccos weinig goeds beloofde.

Dit nu was het al, 't gene hy hem, volgens de opgave van een vaartuig, uit Ternate daar ten anker gekomen, wiſt mede te deelen, zonder dat hy toen nog iets van de dood van Koning *Bajang* in Ternate vernomen had, weshalven die vorſt toen nog niet; maar kort daar aan, aan zyn einde geraakt moeſt zyn.

zoekt ſias hulp. Niet tegenſtaande dat den Portugeezen zeer veel aan Banda gelegen was, verzogt nogtans *Brit* op *Garſias Henrik*, of hy hem, om den voortgang der Spaanſche ondernemingen op de Moluccos af te ſnyden, met zyn volk wilde byſtaan, en met hem derwaards trekken, 't geen hem *Garſias*, na eenig geſprek daar over, eindelyk beloofde.

ht een op. Voor zyn vertrek liet de Molukſe Landvoogd in Banda een gedenk-Suil, volgens de wyze der Portugeezen, oprechten, hoewel zulx met ongenoegen der Bandaneezen geſchiedde; dat zo verre ging, dat zy daar over in hevige woorden geraakten, en van woorden zelf tot daaden vervoert wierden. Dit geſchil wierd egter eindelyk nog bygelegt, alzo men een middel vond om de verſtoorde Bandaneezen tot bedaaren te brengen, en hen te doen begrypen, dat die Suil daar met een geheel ander oogwit, dan zy dachten, opgerecht was.

trekt Ter-. *Brit*, en *Garſias*, vertrokken dan in Mei uit Banda na Ternate, hebbende een vloot van zeven ſchepen, vyf van de zyne, en twee van *Garſias*, die redelyk wel van 't noodige voorzien waaren, by zich.

Deze waren met over de drie honderd friſſche mannen bezet, en geſchikt, zo om de Caſtiliaanen van daar te verdryven, als om zich met te meer luiſter in zyn nieuwe Landvoogdy, door 't bouwen van een veſting, te komen nederzetten.

Over deze ſterkte had Koning *Bajang* aan den Koning van Portugal, en aan den onder-Koning van Indiën, reeds geſchreven, gelyk die Molukſen vorſt ook de noodige orders om daar van, zo ras 'er maar een Landvoogd der Portugeezen quam, een begin te maken, al gegeven had.

In het laatſt der maand Mei quamen zy omtrent Tidore, alwaar zy de Spanjaards met een grooten ernſt en dapperheit niet alleen aantaſtten, maar ook dwongen om zich met hun ſchip (dat men goedvond aanſtonds te ſloopen) aan de Portugeezen, die hen veel te ſterk waren, over te geven. 1522. Dwingt de Spanjaards zig over te geven, voor Tidore.

Zy wierden van dezelve vry beleefder, dan zy wel verdient hadden, gehandelt, en naderhand met Portugeeſche bodems van daar, eerſt na den onder-Koning van Indiën, en daar na met de vloot, die jaarlyks uit Indiën na Portugal vertrekt, weêr in Spanjen (daar zy ganſch niet gewacht wierden) gebragt.

Na dat nu *Brit* dit op Tidore verricht had, verzeilde hy van daar na Ternate, daar hy in 't begin van Juny in 't jaar 1522. zyn intrede, als eerſte Portugeeſche Landvoogd dier plaats, deed. Antoni Brit, eerſte Portugeeſche Landvoogd van Ternate.

Niet weinig ſtond hy verwondert, wanneer hy hoorde, dat de Koning dood, en *Serraan*, kort 'er na, geſtorven was.

Zo ras had de Koningin geen kennis, dat het anker geworpen was, of zy liet hem door eenige aanzienlyke Ternataanſche Hovelingen zeer vriendelyk verwelkomen, en verzekeren, dat, ſchoon haar Gemaal, Koning *Bajang*, overleden was, zy niet nalaten zou hem, en de zynen, in allen deelen behulpzaam te zyn, en aan hen te toonen, dat hun komſt haar van herten aangenaam was. Doet zyn intrede. Werd door de afgezanten van de Koningin ontfangen.

Zy voegde hier nog by, dat zy even, gelyk haar Gemaal in zyn leven aan de Portugeezen beloofd had, aan *Brit* volkomen toeſtont, een vaſtigheit, of hoofdveſting, ter plaatze daar 't hem behagen mogt, op haar land te bouwen, en dat zy hem, zo veel in haar vermogen was, ook daar in de behulpzame hand bieden zou, dewyl dit door haar Gemaal, op zyn uiterſte, zeer ernſtig op haar verzogt was, gelyk zy dat ook heiliglyk aan hem belooft had. Krygt verlof tot 't bouwen van een veſting.

Indien *Brit* over Koning *Bajangs* dood verſtelt ſtond, hy ſtond niet minder verwondert over de edelmoedigheit der Koningin, als mede over de goede zorge, door den overleden Koning voor de zaaken der Portugeezen gedragen; weshalven hy die vorſtin hertelyk bedankte, en van ſtonden aan verlof tot het te land treden verzogt, op dat hy zich van hare genegene aanbieding ten eerſten zoude konnen bedienen, en een bequame plaats tot het bouwen van een veſting afzien, dat hem ook met bewys van veel eere toegeſtaan wierd.

By zyne landing verſtond *Brit* ook, dat Koning *Bajang*, voor zyn overlyden, de Koningin in de volle regeering van 't ryk gelaten had, om 't zelve in den naam De Koningin blyft in 't beſtier des ryks.

1522.

De Prins, Kaytsjili Tarruwefe Momboir van 's Konings zoonen.

van hare onmondige kinderen te beftieren, over welke hy *Kaytsjili Tarruwefe*, zynen neeve, tot voogd geftelt had.

Die naam van *Kaytsjili* (of, zo men 't gemeenelyk maar zegt, *Kitsjil*) is een naam van waardigheit, die zo veel als Jonker beteekent, en die aan niemand, dan aan de zoonen, broeders, of andere nabeftaanden der Molukfe vorften, gegeven word, even eens gelyk een Princes in de Molukfe eilanden doorgaans *Bokje* of *Poetri* (dat het zelve in 't Maleits beteekent) genaamt worden. Anderzins beteekent de naam van *Kaytsjili* in Amboina doorgaans een erf-Prins, of die naaft tot de Kroon gerechtigt is.

Deze vorft liet by deze grootmoedige Koningin twee zoonen na, van welke de oudfte niet *Bohejat* (gelyk zommigen uit de Portugeezen verkeert opgeven) maar *Deyalo*, of *Deyaal*, genaamt, niet veel ouder dan zes jaaren was.

Word onder-Koning.

De andere zoon, *Bohejat*, was nog jonger; weshalven kinderen van zo weinig jaaren wel eenen getrouwen, en voorzigtigen voogd, en toeziender, buiten de Koningin (die haar ook ontvallen kon) van nooden hadden, om hun regt by verandering, die, gedurende hunne minderjarigheit, in de regering vallen kon, waar te nemen. Weshalven de Koningin van eerften af geraden vond den Prins *Tarruwefe*, haaren neeve, als onder-Koning aan te ftellen, ter tyd toe dat haar oudften zoon in ftaat mogt zyn. *Ozorius* zegt, dat *Brit* hem daar toe verhief; en *Maffejus*, dat *Brit* hem maar onderfteunde, welk laatfte meer fchyn heeft, als ook dat de Koningin 't hem maakte.

Brit van beide in 't Paleis ontfangen.

Zo ras nu was *Brit* niet in 't Paleis gekomen, of hy wierd zo van de Koningin, als van den onder-Koning, zeer vriendelyk ontfangen, en op nieuw van der Koninginne 's gunft, en van die van *Tarruwefe*, verzekert.

Gaat met hen een verdrag aan.

Een van de eerfte zaaken, die hy daar verrigte, was, dat hy met de Koningin, Prins *Tarruwefe*, en al de grooten des lands, een byzonder verdrag aanging, waar by hy bedong, dat hem, buiten het bouwen van een fterkte omtrent 's Konings Paleis op de ftrand van Gamoe Lamoe, ook geoorloft zou zyn daar te handelen met waaren, en ten dien einde ook Pakhuizen, tot berging van hunne goederen, op te rigten.

Daar beneven bedong hy, dat de Ternataanen al de Speceryen, die daar, of elders vielen, ter goeder trouw, voor zo verre die in hunne handen quamen, aan niemand, dan de Portugeezen, zouden mogen verhandelen; en dat zy hen voor ieder Bahäar Nagelen, wegende in Ternate zes honderd pond, dan twee en dertig Ryksdaalders, tot acht en veertig ftuivers ieder, zouden geven. 1522.

Ziet na een plaa[ts] voor ee[n] vefting uit.

Dit aldus beveftigt zynde, begon *Brit* te denken, om een bequame plaats voor een vefting, of fterkte. Ondertuffchen wierd hem door den Koning van Tidore van gelyken aangeboden, een fterkte op zyn land te bouwen, op hope, dat hy zig daar door te dieper in de gunft der Portugeezen indringen, en hen alzo te gemakkelyker van de Ternataanen aftrekken mogt; maar *Brit*, dit ftuk wel overwogen hebbende, vond goed, zyn aanbod beleefdelyk af te flaan, en dat van de Koninginne van Ternate aan te nemen, zo om den band van vriendfchap, die 'er reeds tuffchen de Portugeezen, en Ternataanen lag, als om dat de haven van Ternate hun veel gemakkelyker, en beter, dan die van Tidore, voorquam.

De Ko[ning] va[n] Tidore laat hem o[o]k ee[n] plaats voor ee[n] vefting aanbieden.

Dog B[rit] flaat d[at] af.

De Koning van Tidore door die tweede weigering der Portugeezen, die hem by *Serraans* komft in Ternate zyn verzoek en noodiging ook afgeflagen hadden, zeer misnoegt, kon dit ongewroken niet opkroppen.

Waar over d[ie] vorft d[e] Portugeezen den vo[et] dwars [zet].

Hy ftelde derhalven alle middelen in 't werk, om den Portugeezen, zo by de Koninginne, zyn dogter, als by deze en gene Ternataanfche grooten, den voet dwars te zetten, en al hunne aanflagen te verydelen, 't geen van zo goeden uitflag voor dien vorft was, dat *Brit* ten eerften begon te merken, wat 'er gaande was, waar hem dit van daan quam, en, van hoe quaad een gevolg dit voor hem, en alle de zynen, wezen zoude, by aldien daar niet tydig in voorzien wierd.

En in groot gevaar brengt.

Hy zag, dat de Koningin hem veel koelder, dan bevorens, behandelde, en dat zy niet minder deed, dan hem de behulpzame hand tot het bouwen van zyn vefting, gelyk zy hem belooft had, te bieden. Waar af de reden was, om dat de Koningin, en Grooten, te naauwen verbond tuffchen *Brit*, en den Prins *Tarruwefe* befpeurende, vreesden, dat de laatfte het daar op toelag, om Koning te zyn, en zig door de Portugeezen op dien Throon vaft te zetten.

Derhalven beriedt zich *Brit* met de voornaamften van zyne Natie wel ernftig over dit ftuk, en men was byna eenparig van oordeel, dat het befte middel was, om dien vefting-bouw te verhaaften, en om de Portugeefche zaaken in 't algemeen te verzekeren, dat *Brit* den onder-Koning, *Tarruwefe*, in zyne belangen wat verder zou zien te brengen, en een geheim verbond met hem aangaan, waar by zy malkanderen by alle voorvallen onderfteunen, en yder in zyn gezag zouden handhaven.

Brit zo[ekt] een ve[r]drag m[et] Tarruwefe.

Brit

1522.

Brit sliep hier niet op, maar sprak *Tarruwese* ten eersten, en wist hem dit zo smakelyk voor te stellen, dat die Prins, die zig in zyn byzonder en heimelyk oogmerk, om zig het bestier van dat ryk eigen te maken, kragtig hier door gesterkt vond, zig na weinig overweging daar toe inliet; zedert welk heimelyk verdrag zy beide als met een hert al de zaaken behandelden.

Bevorens had *Brit* de plaats ten vestingbouw digt by de stad Gamoe Lamoe, daar het Koninklyk Hof was, begrepen; en van tyd tot tyd gezogt (hoewel te vergeefs) dit werk te beginnen; maar na dit heimelyk verdrag met *Tarruwese* wierd 'er terstond een begin van gemaakt, en door zyn aandryven zo verre gebragt, dat de Koningin weêr eenigzins verandert, en (na 't scheen) den Portugeezen nu wat meer genegen was: want ook zy de Ternataanen nu aanzette, om de Portugeezen in 't bouwen der sterkte te helpen.

Dit deden zy ook in 't begin; maar die Natie, die 't swetzen en beloven veel eigener is, dan 't werken, dewyl 't eerste hun dagelyks werk is, en zy 't laatste zeer selden doen, liet het 'er ten eersten byzitten, en verscheen niet meer ter plaatze, daar wat te helpen viel.

Dit viel den Portugeezen, die nog die buitengemeene hitte, nog 't zober voedzel, 't geen dat land toen gaf, niet gewoon waren, zodanig tegen, dat zy, door te zwaren en langdurigen arbeid afgeslooft, ten einde van hunne kragten, en zommigen met den neus in 't bed raakten, waardoor dat werk zyn vereischten voortgang niet had.

De Landvoogd *Brit* sprak hier over met den onder-Koning *Tarruwese*, die hem beloofde al zyn vermogen in 't werk te stellen, om dien bouw met meer ernst voort te zetten.

Hy sprak ook de Koninginne, die hem uiterlyk haar hulp mede toezeide, ja zelf het volk gelastte in *Brits* tegenwoordigheit het werk van de vesting niet te staaken, voor en al eer ze voltoit was; maar onder de hand, en in zyn afwezen, gebood zy dit zelve volk daar mede niet te haasten, en, na bepaaling van zekeren tyd, 'er weêr uit te scheiden.

De reden van deze hare handeling was niet t'eenemaal buiten grond: want die vorstin begon te begrypen, wat 'er in 't voltoyen van die vesting al opgeslotenlag.

Zy zag hoe groot een vriendschap 'er tusschen den Landvoogd, en den Prins *Tarruwese* was, en met hoe grooten yver die laatste 't werk van den eersten, hoe nederig en gedienstig hy zich voor haar mogt aanstellen, voortzette.

Zy ontdekte veel zaaken, die tusschen hen beiden omgingen, en die zy oordeelde nog met haar, nog met haar zoons belang, overeen te komen. 1522.

Dit deed haar met meer grond gissen, dat *Tarruwese* voor had, zig meester van 't ryk, tot nadeel van haar zoon, te maken, en dat, gedurende zyn minderjarigheit, in 't werk te stellen.

Zy begreep ook dat hy daar toe, schoon door de Portugeezen geholpen, niet wel zou konnen geraken, voor en aleer de vesting voltoit, en met geschut, en bezetting, behoorlyk voorzien was; en dat om geene andere reden de drift van die beiden, om de vesting spoedig te voltoyen, zo sterk aandrong, dan om zig te vaster in staat te vinden, van 't geen zy vreesde, uit te voeren.

En hier in had zy waarlyk niet t'eenemaal misgeraden: want dit onderscheit was 'er maar tusschen, 't geen zy vreesde, en 't geen gebrouwen wierd, dat een iegelyk van hun beide voor zig zelven, buiten malkanders weten, najoeg dat gene, 't welk de vorstin oordeelde dat zy beide, onder het trekken van een lyn, voor zig te zamen zogten.

De voorzigtigheit van deze vorstin bragt *Brit* veel belemmering toe, zo dat hy met zyn Portugeezen (dewyl hy wel zag, dat hy aan de Ternataanen niet, dan woorden, had) zou hebben moeten bezwyken, en door de menigte der zieken niet in staat geweest zyn, iets meer aan zyn timmeragie te doen, hoe zeer ook de Prins *Tarruwese*, om zyn eigen belang, hem ondersteunde, ten ware dan dat zekere *Roderik de Sylva*, die met een schip, en allerlei voorraad van Malacca vertrokken was, aldaar nog tydig (vermits zy groot gebrek van alles hadden) was op de rheede gekomen; maar zo aangenaam als hem de komst van dit schip was, zo onaangenaam was hem 't nieuws, dat *de Sylva* medebragt, namelyk, dat verscheide vreemde handelaars op weg waren, om zig in de Molukze eilanden van Nagelen, en andere Speceryen, te voorzien; een zaak, die, indien ze niet tydig belet wierd, byzonder tot nadeel van den handel der Portugeezen strekken zou.

Brit raakt in ongelegenheit.

Word door Roderik de Sylva ontzet.

Dit deed *Brit* dan ten eersten, zo by de Koningin van Ternate, als by deze en gene Molukze Koningen, sterk aanhouden, om die vaartuigen, zo zy quamen, af te wyzen, en hunne beloften, aan de Portugeezen daar over gedaan, na te komen.

Maar gelyk dit nieuw ontzet den Landvoogd ongemeen aangenaam was, dewyl zyn gestaakt werk nu verder zyn voortgang had; zo zag de Koningin in tegendeel dit met zo dwarse oogen aan,

Doet de vesting-bouw weer voortgaan.

1522. dat zy, ziende, dat zy *Tarruweſe* te groot gemaakt, en *Brit* te veel voet in haar land gegeven had, geraden vond, zig voortaan op geen van hun beide te verlaten, maar ten eerſten kennis van al deze zaaken aan den Koning van Tidore, haren vader, te geven, om door zyn hulp *Tarruweſe* klein te maken, de Portugeezen uit haar land te dryven, en de vervallene hope, die zy van haar zoons aanſtaande beſtier gehad had, weêr te doen herleven.

De Koningin ſpant met den Koning van Tidore aan.

De Koning van Tidore, die nog een levendig gevoelen van 't verſmaden zyner vriendſchap, en daar door zedert dien tyd een heimelyken wrok op de Portugeezen had, was uitnemend verblyd, dat hem zo een langgewenſchte gelegenheit van zelfs aan de hand quam, by welke hy zig nu eens voor al van zo veel geleden hoon zou konnen wreeken.

Die zig ten oorlog bereid.

Almanſor was te doortrapt een vorſt, om hier lang op te ſlapen, maar hy ſpoedde zig ten eerſten, om onder de hand alles tot den oorlog klaar te maken.

By deze eerſte goede gelegenheit quam nog een tweede, die hem wat meer gronds gaf, om den oorlog, ten minſten onder ſchyn van billykheit, te konnen beginnen.

Eenige vreemde handelaars uit Banda, na de Moluccos vertrokken, om zig aldaar van zo veel Nagelen, als zy bekomen konden, te voorzien, waren voor Tidore ten anker gekomen; en dit was zo ras niet geſchied, of de Ternataanſche Landvoogd had 'er berigt af gekregen.

Dit verdroot hem geweldig, te meer, dewyl hy uitdrukkelyk aan dien vorſt verzogt had, zodanige vaartuigen af te wyzen.

Brit zend Tavare na Tidore.

Hy zond dan ten eerſten eenen *Antony Tavare* met een ligt vaartuig, en eenig krygsvolk derwaarts, met laſt, van dien Koning nogmaals op de minnelykſte wyze te verzoeken, dat hy die vaartuigen wilde doen vertrekken; of dat hy anderzins genoodzaakt zou zyn, die van zyn reede te verdryven.

Tavare, in plaats van dit op die wyze uit te voeren, was zo ras niet omtrent Tidore gekomen, of hy gaf, zonder dien Koning weer minnelyk aan te manen, ten eerſten vuur op die Bandaneeſche vaartuigen; en deed zyn uiterſte beſt, om die in den grond te ſchieten.

Deze vyandelyke daad, van die vaartuigen zo op zyn reede aan te taſten, en dus dezelve te onteeren, verbitterde dien vorſt veel meer dan te voren, en deed zyn volk alle kragten inſpannen, om zig in ſtaat van tegenweer tegen de Portugeezen, op het ſpoedigſte, te ſtellen; maar eer het zo verre quam, ontſtond 'er een geweldige ſtorm, waar door *Tavare* 's vaartuig op den Tidoreeſchen wal gezet, en door de beweging der zware zeën, na verloop van weinig tyd, in ſpaanderen geſtooten wierd. 1522.

Dieſtra[nd] op de wal va[n] Tidore

Dit geſchiedde nogtans zo ſchielyk niet, of de Portugeezen hadden gelegenheit, om niet alleen al hun volk, maar ook al hun geſchut, wapenen, en nog eenigen voorraad, 'er af te halen.

Raakt nog be[hou]den te land

De Tidoreezen wiſten dit zo ras niet, of zy gingen met een ſterken troep 'er op los, ziende dat de Portugeezen maar in de twintig man ſterk waren; dog om hier wat voorzigtig in te werk te gaan, en niet te veel ſchade van hun geſchut te lyden, hadden zy zig in drie byzondere troepen verdeelt.

De Ti[dor]eez[en] gaan o[p] hem u[it]

De Portugeezen daarentegen, die door dit ſtranden in 't uiterſte gevaar van hun leven geweeſt waren, bevonden tot hun leetwezen, dat zy in geen minder gevaar, dan zy geweeſt waren, nog ſtaken: want ſchoon zy hun geſchut, en wapenen, met veel moeite aan land gekregen hadden, zo waren zy niet in ſtaat, om zig tegen zo groot een menigte, als zy in verſcheide troepen op zich zagen aantrekken, te verweeren, te meer, dewyl al hun kruit door 't zee-water nat, en onbruikbaar, geworden was.

Slegte[n] ſtaat d[er] Portugeezen

Goede raad was dan hier dier, en, na oogenſchyn, geen middel om hier af te komen; 't welk *Tavare* wel ziende, had hy nog zo veel tyd, van zyn volk aan te manen, om zyn voorbeeld te volgen, dewyl 'er toch geen andere hoope overig was, ten zy men door dapperheit zig een weg baande, dat zy derhalven of hun huid dier verkoopen, en eerlyk ſterven, of met hem middel zouden zoeken, om 'er moedig door heen te ſlaan, en zo met het een of 't ander vaartuig weêr na Ternate te geraken; dat zy zig anders, by aldien zy levendig in handen der vyanden vielen, de ſchandelykſte en hardſte dood ter wereld vry mogten voor oogen ſtellen. Ondertuſſchen waren de Tidoreezen hun zo genadert, dat 'er niet langer te praten, maar te vegten, viel.

Zy beſluiten zig do[or] te vegt[en]

Tavare viel als een verwoede Leeuw midden onder de vyanden, en bragt een groot getal derzelve in wanorder, zodanig, dat zo de derde troep, die de agterſte was, en den verſten weg af te leggen had, niet ten regten tyde toegeſchoten was, de uitſlag zeer twyffelagtig geweeſt zou hebben; maar hy en de zynen, die, hoe dapper zy zig toonden, nu en dan mede al eenige wonden gekregen hadden, wierden zo ras van dit verſch volk niet aangetaſt, of zy begonden merkelyk te bezwyken.

Voor

1522. Vooral nogtans ontzakte den Portugeezen de moed, toen zy hun hoofd, *Tavare*, in ftukken zagen kappen; weshalven zy nu geen uitkomft ten leven meer te gemoed ziende, als dol en verwoed op de Tidoreezen aanvielen, en, na 'er verfcheide om 't leven gebragt te hebben, al vechtende ter nederftortten, zig verweerende zo lang 'er nog kragt in hen overig was, zonder zelfs de aangebodene genade van 't leven te willen aannemen, mogelyk, om dat zy geloofden, dat de Tidoreezen hun woord niet zouden gehouden hebben.

Dit was oorzaak, dat zy daar alle bleven, zonder dat 'er een af quam, om de tyding aan *Brit* van dit droevige verlies te brengen.

krygt dit rval igt.

Evenwel kreeg hy weinig tyds daar na een net berigt, niet alleen van dit voorval, maar ook van de heimelyke toebereidzelen, die de Koning van Tidore, zelf al voor dien onvoorzigtigen aanval van *Tavare*, ten oorlog had beginnen te maken.

kt de orge- zoe- n lerom rygen.

Hy liet dan, veinzende van het heimelyk voornemen van dien vorft nog niet te weten, dien Koning verftendigen, dat *Tavare* dien aanval buiten zyn laft, en op eigen gezag gedaan had, en dat hy hem daar over, zo hy in 't leven ware, voorbeeldelyk ftraffen, en voor zo verre den Koning alle bedenkelyk genoegen geven zou; maar dat hy nu dood, en die ftraf alzo eenigzins geleden zynde, hy vriendelyk verzoeken liet, dat de Koning het gefchut, en de vordere geborgene goederen, hem weêr ter hand wilde doen ftellen.

De Koning van Tidore kon hier aan geen geloof geven; maar nam dit voor een Portugeefche ftreek op, om door dit voorgeven 't verloorene maar weder magtig te worden.

gt n ant- ord op yn rfla-

Hy ging dan, zonder veel daar op te antwoorden, maar in zyn toebereidzelen voort; waar over *Brit*, byzonder over den fmaad van hem niet eens te hebben willen antwoorden, zo moejelyk wierd, dat hy laft gaf, om den Tidorees door geweld tot reden te brengen, en de eerfte Tidoreefche vaartuigen, die men ontmoeten mogt, vyandelyk aan te taften.

ar ige oree- ge- gen.

Kort daar aan viel 'er gelegenheid voor, om hunne fchade (zo zy zig inbeeldden) eenigzins in te halen: want zy kregen eenige Tidoreezen gevangen, en meenden nu een middel gevonden te hebben, om den Koning wat meer na hun voorflagen te doen hooren.

gt Ko- ; tot n te igen.

Hy zond dan op nieuw iemand naar Tidore, die niet alleen laft had, om het gefchut, en de vordere goederen, weder te eifchen; maar ook over 't vermoorden van *Tavare* en de zynen aan den Koning te klagen, en te verzoeken, dat die genen, die daar aan fchuldig waren, mogten geftraft worden; of byaldien hy dit niet deed, dat de Portugeezen (buiten andere middelen die zy aan de hand hadden) hun fchade ten deele op de gevangene Tidoreezen zouden verhalen. 1522.

De Koning zeide, dat hy 't voorftel van den Landvoogd met zynen raad overwegen, en daar na zien zoude, wat hem geraden ftond te doen.

De afgezant van *Brit* wagtte ondertuffchen na befcheid, maar zag tot zyn leetwezen, dat die Koning zo groote bereidzelen ten oorlog, en zo weinig werk van hem te antwoorden maakte, dat hy geraden vond, onder voorwending van onpaffelykheit verlof tot zyn vertrek te verzoeken, 't geen hem, na het tweede verzoek, gegeven wierd.

Zyn gezant krygt geen antwoord.

Die vertrekt.

Zo ras quam hy niet by den Landvoogd, of hy deed hem verflag van zyne verrigting, en gaf hem te kennen, hoe het, zynes oordeels, daar gelegen was; en dat hy geloofde, dat de Koning van Tidore hem met den flag waarfchouwen, en op geen andere wyze antwoorden zoude.

Die fmaad was by den Landvoogd niet te verduwen, en de geheele Portugeefche Natie was hier zo over gebelgt, dat zy den Landvoogd klaar voor oogen ftelde, dat al de naburige vorften, zo hy dit ongewroken doorfchieten liet, met al de Portugeefche magt fpotten, en even als die van Tidore, met hun handelen zouden.

Hoe verbittert nu *Brit* hier over was, en hoe veel fchyn van waarheit hy in dit voorftel van zyn landgenoten zag, zogt hy het nogtans zo lang, als 't mogelyk was, buiten openbaren oorlog van zyn zyde te houden, oordeelende het beft te zullen konnen verantwoorden, byaldien hy door billyke voorflagen 't gereezen gefchil tuffchen hen en den Koning van Tidore zogt ter neder te leggen.

Brit zoekt den oorlog te myden.

Hy nam derhalven voor, dit wat op zyn beloop te laten, en ondertuffchen wel op zyn hoede te zyn, met al 't noodige (of 't 'er op aanquam) te laten vervaardigen; maar befloot vaft, geenzins de eerfte aanvaller te wezen.

In tegendeel liet hy de gevangene Tidoreezen zeer wel onthalen, en bezorgde, dat hun Koning daar ook kennis af kreeg, alles op hope, van daar door de zaak nog te zullen konnen byleggen, en zig buiten oorlog te houden.

Maar de onder-Koning, *Tarruwefe*, agtte het den regten tyd voor hem te zyn, om de Portugeezen, die hy bevond, dat ook hem nu al wat te groot ge-

Gedrag van den onder-Koning Tarruwefe.

1522. geworden waren, wat kleiner te maken, en hen wat meer van hem te doen afhangen, en dat het beste middel, om tot zyn oogwit, en de Kroon te geraken, was de Portugeezen in een oorlog met de Tidoreezen in te wikkelen, om, terwyl zy bezig waren met malkanderen, zich buiten vrees voor Koning op te werpen, vaststellende, dat de Koning van Tidore, dan te veel belemmert zynde, hem dit niet zou konnen beletten, en de Portugeezen, om hun eigen staat niet door een dubbelen oorlog in de waagschaal te stellen, geenzins zouden konnen nalaten, hem, tot uitvoering van zyn voornemen, by te springen.

Hy raad Brit tot den oorlog.

Dit was de reden, dat hy niet alleen veel Portugeezen opmaakte, om *Brit* tot den oorlog te doen overslaan; maar dat hy hem zelf daar verscheide maalen over aansprak, en hem begrypen deed, dat deze zyne lafhertigheit oorzaak zyn zou, dat die groote naam, dien hy, en zyn gansche Natie, in de Moluccos, en elders, verkregen hadden, openbaar bespot, en deze hoon, hen van den Tidorees aangedaan, van andere smaadheden zo by dien vorst, als by anderen, ongetwyffelt gevolgt zou worden.

Daarbeneven zeide hy hem, dat hy in al de Ternataanen een groote beweging tegen de Portugeezen zag, en dat hy in de Koningin een groot genoegen van dat te zien, in de plaats van een vreeze voor de ongevallen, die daar uit konden voortkomen, ontdekt had; weshalven hy vast stelde, dat de Koningin wel weten moest, hoe zy met haar vader stond.

Dat hy te gemoet zag, dat, by de minste uitbersting van den Koning van Tidore, de Koningin zig zekerlyk tegen hem, en al de Portugeezen, met den slag verklaren, en zig van zo veel misnoegde Ternataanen (die ook in dit troebel water zouden willen visschen) ongetwyffelt tegen hen bedienen zoude.

Zyn oordeel was derhalven, dat hy den Koning van Tidore, eer hy in staat was, overvallen, en hem zelf eerst aantasten moest.

Die daar toe overslaat.

Al deze redenen, die ten deelen doorgingen, dienden wel eenigzins, om *Brit* tot het gevoelen van *Tarruwese* over te halen; maar zouden hem egter nog zo schielyk tot de uitvoering daar van niet gebragt hebben, ten ware dat hem door verscheide nette berigten klaar gebleken ware, dat de Koningin al een geruimen tyd met haar vader, den Koning van Tidore, in onderhandeling geweest, en by hen beide niet alleen besloten was, de Portugeesche Natie aldaar, of uit te roejen, of die uit de Moluccos gezamentlyk te verdryven, maar by de eerste gelegenheit ook met de Prinsen, haare zoonen, na haar vader te vlugten. 1522.

Dit ging te verre, om hier mede nu nog te sammelen, en de tyd vereischte een spoedig besluit, om niet zelfs overvallen te werden.

Het best, dat *Brit* doen kon, was met den onder-Koning en de voornaamste Portugeezen, hier over ten eersten besluitelyk te spreken.

Vele, en ook *Tarruwese*, oordeelden, dat men de Koningin, andere wederom, dat men alleen den jongen Koning, en de Prinsen, zyn broeders, gevangen nemen, en in de vesting opsluiten moest; maar ook zommigen zagen dit voor een zeer gevaarlyk middel, en een zaak van 't uiterste quaad gevolg, aan.

Eindelyk sloeg *Brit* hier toe over, om de Koningin, den jongen Koning, en al de Prinsen, behendig te doen vasthouden, en hunnen aanslag zo op 't onverwagst te verydelen.

Hy gaf, zo heimelyk als 't hem mogelyk was, last, dat een zeker getal van zyn krygsvolk zig gereed zou houden, om, zo ras hy 't gebood, een zaak van gewigt uit te voeren.

Dit geschiedde aanstonds, en de bevelhebber van die troep kreeg bevel zig op beste wyze van de voornoemde persoonen te verzekeren.

Zy trokken dan zeer schielyk regt op 't Paleis van den jongen Koning *Deyalo* aan, overvielen hem, en zyn broeders, de Prinsen *Bohajat*, *Taberidji*, en *Hair*, zo schielyk en onverwagt, dat zy zo ras gevangen waren, als zy wisten, dat de bevelhebber, met zyn volk, in 't Paleis was.

De jo[ngen] K[o]ning, zyn b[roe]ders, [wor]den d[oor] zyn b[evelhebber] gevan[gen].

Hoe groot een omzigtigheit nu die bevelhebber gebruikt had, kan daar aan blyken, dat de wagt (zo men voorgaf) niet wist te zeggen, hoe zy in 't Paleis gekomen waren; weshalven de verstandigsten oordeelen, dat zy, of omgekogt, of, 't geen meer schyn heeft, hier of daar verzonden, en de andere, die 'er bleven, door een sterker getal van Portugeezen belet zyn, kennis daar af te geven.

Hoewel nu de Koningin, *Njai Tsjili*, niet minder dagt, dan in diervoege in haar zoons Paleis overvallen te worden, en het weinig scheelde, of zy was mede gevangen geweest, zo had zy, door dien zy in een ander vertrek was, zeer behendig onder het geraas door een verborgen weg dien dans weten te ontspringen, en zig met de vlugt, eerst na het gebergte, en daar na tot haaren vader, te redden, latende zo haar twee kinderen als de andere zoonen van haar Gemaal uit Javaanse Byzitten, in

De K[o]ningi[n] red[t] z[ig] door [de] vlugt.

1522. in handen van den Landvoogd *Brit*, die ze alle in de vesting, die nu reets op verſcheide plaatzen met geſchut voorzien, en alzo niet ligt aantaſtelyk was, deed verzekeren, en na hun ſtaat behandelen.

ſchud- g der rna- nen r over.

Maar zo ras quam dit den Ternataanen niet ter ooren, of zy, die een ongemeene liefde tot hunnen Koning, en derhalven hier over een groote bekommering hadden, liepen met menigte na de vesting; maar *Brit*, en *Tarruweſe*, wiſten hen voor dien tyd wat zand in de oogen te werpen, hen verzekerende, dat dit om de gemeene ruſt van 't land zo geſchied, en hun voornemen geenzins was, den Koning *Deyalo* van zyn kroon te berooven, maar die te zekerder voor hem te beſchermen, en hem in 't ryk, tegen wil en dank van die genen, die hem na den Koning van Tidore hadden tragten te vervoeren, te houden.

: van t en rru- ſe ge- werd.

Dat hun voornemen ook was, den Koning, en de Prinſen, niet alleen na hun ſtaat te handelen, maar hen ook ten eerſten, zo ras die donkere wolk wat over was, weêr op vrye voeten in het Paleis te brengen.

Ter- anen den ge- te.

Dit ſtilde de domme gemeente wel wat voor eerſt, maar liet niet na, een bitteren haat tegen de Portugeezen in de verſtandigſten te verwekken, die, na hun vertrek van de vesting, de anderen niet alleen een geheel ander begrip van die zaak wiſten te geven, maar hen ook te bewegen, de Portugeezen te verlaten, hen allen afbreuk in 't heimelyke te doen, en, door na 't Boſch te vlieden, hen den dagelykſen voorraad, die zy van de ter markt komende lieden anders tot hun groot gerief gewoon waren te hebben, af te ſnyden.

en tot te uwt- gt.

Dit had de Landvoogd *Brit* geenzins van hen verwagt, en vond zig derhalven by dezen ſtand van zaaken zeer verlegen.

De breuke tuſſchen hem, en den Koning van Tidore, was door dit gevangen nemen van den jongen Koning, van de Prinſen, en door de vlugt van de Koningin, zyn dogter, nu zo groot geworden, dat 'er na geen heelen van de zelve meer te denken was. Zyn vesting was nog onvoltoit, en, ſchoon hier en daar van geſchut voorzien, aan verſcheide plaatzen nog in geen behoorlyke ſtaat van tegenweer. Zyn volk was weinig in getal, en, die 'er waren, of ziek, of, door overkropten arbeid aan de vesting, afgemat. Zyn voorraad was meeſt op, veroudert, en de dagelykze toevoer nu afgeſneden. De Ternataanen, op welker hulp hy voornamelyk gezien, en om welke te behouden hy, zo lang 't hem mogelyk was, den oorlog uitgeſtelt had, waren nu meer, dan zyn openbare vyanden, te vreezen. 1523.

Al deze ſwarigheden byeen komende, deden hem voor een tyd in de uiterſte bekommering zyn, zonder te weten, wat middel eerſt by der hand te grypen, om zig gelukkig uit al deze ſwarigheden te redden.

Ondertuſſchen begon omtrent het jaar 1523. de Koning van Tidore hier en daar uit zyn hinderlage voor den dag te komen, en nu en dan een hoofd van een Portugees, of Ternataan, weg te nemen; volgens de manier van al de Molukze, en daar omtrent gelegen volkeren, die gewoon zyn al de hoofden van hun verſlagene vyanden van den romp af te houwen, en die met hun te voeren; op dat zy aan hun vorſten, landsgenooten, en vrouwen (die daar over Liederen t'hunner eere zingen, hun in reyen al danſſende, en zingende te gemoet treden, en hen als dappere overwinnaars inhaalen) met de ſtukken zouden konnen toonen, hoe veel vyanden zy verſlagen hadden.

Uitberſting des oorlogs, aan de zyde van die van Tidore.

Deze daad van den Tidorees, dat hy de Ternataanen niet verſchoonde, was oorzaak, dat zy, op aanrading, en tuſſchenſpraak van den onder-Koning *Tarruweſe*, weer allenskens (dog weinig in getal) afquamen; maar om 'er meer te lokken, vond men goed, op ieder Tidoreeſch hooft een belooning te zetten, de Ternataanen zo allenskens mede in den oorlog in te wikkelen, en hen te doen begrypen, dat de Koning van Tidore niet zo zeer tegen de Portugeezen, als wel tegen de Ternataanen, oorloogde, en dat zyn eenig oogwit van dezen oorlog maar was, om meeſter van Ternate te worden, en dat ook zyn toeleg, in 't zoeken van der Portugeezen gunſt van tyd tot tyd, daar op vooral gegrond geweeſt was, om door hunne hulp zo veel te eer, en te gemakkelyker, dat werk uit te voeren; dat zy nu, door de zyde der Ternataanen te houden, en door hen van tyd tot tyd af te ſlaan, den toorn van dien Koning op hunnen hals gehaalt, en alzo waarlyk om der Ternataanen wil alleen in dezen oorlog ingewikkelt waren.

Brit 's deftige aanſpraak tot de Ternataanen.

Deze woorden, door *Brit* met veel beweging uitgeſproken, en door *Kaytsjili Tarruweſe* beveſtigt, deden zo veel uitwerking, dat veel Ternataanen hier en daar met vaartuigen uit moeskoppen gingen, en verſcheide hoofden van Tidoreezen te rug bragten.

Ja zelf ging dat, op 't betalen van de beloofde belooning, zo ſterk voort, dat 'er meer hoofden quamen, dan de Landvoogd betalen kon.

Dit

1524. Dit deed hen wel wat verflauwen; maar dewyl zy 'er nu reeds in waren, zo konden zy 'er zo niet weer uit, vermits de Tidoreezen nu op hen verbitterd, en zy alzo genoodzaakt waren zig zelven te beschermen, en daar eenige order op te stellen.

Hy verzoekt aan den onder-Koning van Indiën om zyn verlossing.

Brit ondertusschen wel ziende, dat hy op de Ternataanen niet veel staat maken kon, en met weinig eer ook dezen oorlog ten einde brengen zou, schreef in 't jaar 1524. aan den onder-Koning van Indiën, in wat staat de zaaken daar waren, en verzogt te gelyk zeer ernstig om zyne verlossing. Aan de andere zyde zag hy ook wel, byaldien hy niet 't een, of 't ander, door zyn eigen volk ondernam, dat 'er niets van gewigt uitgevoert, en hy hoe langer hoe meer benauwt worden zou; weshalven hy, al dat schermutselen uit hinderlagen willende affnyden, geraden vond, nu den vyand openbaar aan te tasten.

Besluit den Tidorees in 't openbaar te beoorlogen.

Ondertusschen quam *Martyn Alfonso de Melo* uit Banda met twee Jonken in Ternate, 't geen *Brit* ongemeen wel te stade quam, vermits hy, volgens zyn verzoek, verscheide Portugeezen, en ook voorraad, medebragt. By dit ontzet nu kragtig onderschraagt, vond hy goed een Portugees Edelman, die jong, vol vuur, en van een beproefd beleid was, met een Gilala (zynde een kleender slag van inlandsche vaartuigen, dan een Corracor) waar op veertig of vyftig Portugeezen waren, op de Tidoreezen uit te zenden. *Georgio Pinto* (dit was des Edelmans naam) had zo ras dien last niet ontfangen, of hy ging 'er moedig op af, en voerde zyn last zo gelukkig uit, dat hy geheel Tidore onveilig maakte, alles plonderde, en door zyn medegevoert geschut belette, dat een Tidorees voor den dag dorst komen.

Maakt een begin daar af.

Hier door kregen de Portugeezen weer veel overvloed van voorraad, en de Tidoreezen het zo quaad, dat hun Koning, wel ziende, dat hy met het Leeuwenvel tegen de Portugeezen (inzonderheit om hun geschut) niet opkon; nu voornam het Vossen-vel te gebruiken, om te zien, of hy daar door hier hier geen wraak kon krygen, en dit stroopen beletten.

Hy zond dan eenige vaartuigen met volk heimelyk in een hinderlage, liet die onder 't geboomte plaatsen, en in den nagt een Corracor in zee zenden, met last om zo na in 't gezigt van den vyand te loopen, dat zy daar door uitgelokt mogten werden, om hen te vervolgen.

't Gelukte hem, zo als hy gegist had. *Pinto* quam 'er op af, zo ras hy die gezien had, de Corracor zette het op een loopen, en hy op een vervolgen. Zy liep een kleinen inwyk, die een weinig bezyden de stad lag, in, pangayde, of roeide, daar na toe, *Pinto* deed mede zo; maar de ongelade Corracor geraakte 'er gemakkelyk in, daar zyne Gilala, wegens 't geschut, te diep gaande, en geen waters genoeg hebbende, ten eersten aan den grond raakte. 1524.

De Tidoreesche vaartuigen zagen dit niet zo ras, of zy quamen voor den dag springen, vielen op hen aan, benamen hen allen, na lange tegenweer, en veel bloedstorting, 't leven, en voerden hun afgehouwen hoofden in zegepraal mede naar Tidore.

Pinto wierd elendig vermoord.

Hy had dit altemaal op zynen hals gehaalt, vermits hy dit alleen maar had ondernomen, zonder iemand van de zynen te waarschouwen, te groote gedagten van zig zelven gevoelde, en zyn vyanden te klein geagt had.

Dit was een sware slag voor de Portugeezen, en bragt den Landvoogd in zo groot een bekommering, dat hy, zo, hy 't met eere had konnen doen, den ganschen oorlog wel zou hebben laten varen; maar nog de eer van de Natie, nog de toebereidselen, reeds daar toe gemaakt, leden dit niet. Hy zond derhalven *Martyn Alfonso de Melo* op een nieuwen aanslag uit; maar die, te vroeg ontdekt, en hy te laat daar aangekomen zynde, niet zeer voordeelig voor hem, of de zynen, was, dan dat hy eenige huisjens in brand stak; waar tegen weêr hy gequetst, en de zynen genoodzaakt wierden onverrigter zake na Ternate te keeren.

Ontst[eltenis] [des] Land[voogd] hier o[ver].

Twe[ede] ongel[uk]kige [on]derne[ming] der A[l]fonso [de] Melo.

Deze ongelukkige ondernemingen maakte *Brit* zo kleinmoedig, dat hy besloten had, 'er uit te scheiden.

Den Land[voogd] wil [den] oorl[og] stake[n].

Tarruwese in tegendeel zag, by het eindigen van dien oorlog, zyn ganschen aanslag gebroken, en verzogt *Brit* derhalven, dat hy hem maar eenige weinige Portugeezen, met een hoofdman zou byzetten, en dat hy dan den zelven vervolgen wilde, en besloten had Marièko, een van de beste vastigheden des Konings van Tidore, aan te tasten.

Brit dan zette hem eenig volk by, met welke *Tarruwese*, omtrent anderhalf duizend inlanders 'er by hebbende, op den voornoemden togt uitging.

Tar[ruw]wese op [de] Tid[ore] af.

Dit Mariak, of Marièko, was de stoel der oude Tidoreesche Koningen geweest, boven op een berg gebouwt; maar van die Koningen verlaten, zedert zy wat meer met de vreemde Natien begonnen te handelen; om welke reden zy toen hun verblyf in Tidore zelf, als beter tot den handel gelegen, genomen hebben.

Besc[hry]ving [van] Mar[ièko].

Dit

1524. Dit vestingje was op zommige plaatzen redelyk sterk, en in staat om het al eenigen tyd uit te houden.

Tarruwese toog 'er egter op af, en liet den Portugeeschen hoofdman met zyn volk zig op een zekere plaats stellen, met last, om, na 't geven van zeker teeken, op die vesting aan te vallen; maar die Portugees met zyn volk, door een geschreeuw der vyanden ('t geen hy meende het gestelde teeken van *Tarruwese* te zyn) misleid, beklom dat te vroeg, en wierd alzo met schand, en verlies, weêr te rug gedreven.

Dit geval veragterde *Tarruwese* 's aanslag zodanig, dat hy nieuw volk van den Landvoogd *Brit* ontbood, met belofte, dat hy niet te rug keeren zou, voor hy meester van die vesting was.

De Landvoogd, die zyn volk dus smelten zag, en nu nog maar honderd en twintig of honderd en dertig man in zyn vesting had, was niet genegen daar meer volk aan te wagen, en zig zelven, en de zynen, zo te ontblooten; maar als *Tarruwese* zelf quam, gaf hy hem egter nog twintig man, met welke, en zyn verdere manschap, die vesting, na een hevigen stryd, door hem gewonnen wierd, zonder echter eenen man van de zynen te verliezen.

De voornaamste raaden, of Mantri 's, en veel Bloedmaagen des Konings, en buiten hen nog tusschen de twee of drie honderd gemeene Soldaten, lieten daar 't leven.

De vesting zelf wierd verbrant, en geslegt, en *Tarruwese* zou alles door 't swaard hebben doen omkomen, indien de Portugeezen hem niet gedwongen hadden van 't moorden op te houden.

Van daar ging *Tarruwese* na Makjan ('t geen toen half onder Ternate, en half onder Tidore, stond) om het deel van den Tidorees aan te tasten Hy voerde ook dit, na behoorlyke afvraging aan de inlanders, of zy zig wilden overgeven, zo gelukkig uit, dat zy zig zelven gewillig aan hem quamen aanbieden, genoegzaam, door 't geen den Tidoreezen van Mariak overkomen was, afgeschrikt. Dus quam nu geheel Makjan, voor een tyd, onder Ternate.

Daar op gingen de zaaken nu wat voorspoediger, dan te voren, zo dat de Landvoogd besloot weêr een andere Tidoreesche plaats op Gilolo aan te tasten, en die mede onder Ternate te brengen.

Hier toe zond hy *Martyn Korrea* met veertig man uit, waar by zig de onder-Koning met een grooter getal Ternataanen voegde. Met deze magt wierd die plaats in korten tyd mede stormenderhand ingenomen, en in koolen gelegt, en men bequam veel gevangenen. 1524.

Al deze tegenspoed in zo korten tyd deed den Koning van Tidore, nu wat meer, dan te voren, tot vrede neigen, en die wel ernstig aan *Brit* verzoeken, met aanbieding, van alle gedane kosten, en geleden schade, te willen vergoeden; maar *Brit* sloeg hem zyn verzoek bot af. Zedert dien tyd had de Landvoogd nog verscheide kleene voordeelen op de Tidoreezen, die de zaaken des Konings van Tidore in hoe langer hoe erger staat bragten. Ondertusschen had de vyfde onder-Koning van Indiën, *Eduard de Menesez*, aan den Landvoogd van Malacca, *Georgio Albukerk*, last gegeven, om een anderen Landvoogd van Ternate in *Brit* 's plaats derwaarts te zenden, en hem te doen vervangen, en af te lossen.

Hier toe verkoos die Landvoogd *Garsias Henrik*, een Malaks hoofdman, zond hem met eenige vaartuigen, en volk, in January des jaars 1525. af. Hy gierde in Banda aan, vond daar *Martyn Alfonso de Melo* (van *Brit* na Malacca gezonden, dog daar met zyn vaartuigen aangeloopen) met de Bandaneezen in oorlog, en voegde zyn kragten by die van *De Melo*, om de Bandaneezen louter aan te tasten; maar zy beide wierden daar zo gehavent, dat hen de lust verging, om daar lang te blyven; en *Garsias Henrik* wierd zelf ook gequetst; zo dat hy, tegen wil en dank, daar nog eenigen tyd blyven moest.

Hy vertrok van daar in de maand Mei, en quam eenige dagen daar na op de rheede van Talingame, twee mylen van de vesting der Portugeezen gelegen, ten anker.

Hy liet *Brit* ten eersten kennis van zyn komst geven, en hem bekent maken, hoe hy gezonden was, om hem te verlossen, en de Landvoogdy van hem over te nemen; verzoekende uit kragte van dien, dat *Brit* hem de vesting, met den aankleve van dien, wilde overleveren, of dat hy anders niet genegen was te land te komen, ten zy al de plegtelykheden van een behoorlyke overdragt van alles eerst waren vooraf gegaan.

Na veel moejelykheden, en bitze bejegeningen over en weder, quam de nieuwe Landvoogd eindelyk, op *Brit* 's gegeven woord, te land, en geraakte met hem over de overdragt der Landvoogdy 't zo verre eens, dat *Brit* hem alles in Augustus des jaars 1526. overgeven, en 't opperbewind onderwyl by hen te zamen blyven zoude. Ondertusschen bleef 'er tusschen hen een goed verstand in de zaken van 't bestier.

VIERDE HOOFDSTUK.

GArsias Henrik *word* tweede Portugeesche Landvoogd *van* Ternate 1525. Staat *der* sterkte *ten dien tyde. Slingze handeling van* Brit *tegen den nieuwen* Landvoogd. *Bemiddeling van* Tarruwese, *door* Brit *qualyk nagekomen.* Brit *vertrekt uit* Ternate. Garsias *zend* Korrea *om ontzet na* Banda. *Verscheide* onder-Koningen *van* Indiën *kort aan een.* Sampayo *zend* Georgio Menesez *als* Landvoogd *na de* Moluccos. Korrea *vint* Brit *nog in* Banda, *daar* Faucon *ook aankomt. Hy verzoekt haar beider hulp.* Garsias *maakt vrede met den* Koning *van* Tidore. Tarruwese *tracht dit te beletten. De vrede gesloten, en* Tarruwese *de* Dochter *van den* Koning *van* Tidore *ten huwelyk gegeven, dat* Garsias *tracht om verre te stoten. Doet den* Koning *van* Tidore *vergeven, en zynen eisch vernieuwen. Billyk antwoort der* Tidoreezen. Tidore *aangetast, en verbrand. 't Geen al de omleggende volkeren doet omzien.* Batsjan *word hun ontzegt. De toekomende* Landvoogd *van* Ternate *vervalt in de* Papoesche eilanden. *Van* vyf Spaansche *schepen komt 'er maar* een *onder* Karkèse *op* Tidore. *Hy maakt* Garsias *de reden van zyn komst bekent.* Garsias *beknopt antwoordt. Dreigt de* Spaanschen *aan te tasten. Ongenoegen des* Spaanschen *hoofdmans hier over.* Garsias *tast hem aan; dog word gedwongen te wyken. Het schip der* Spanjaards *zinkt. Rust voor een tyd tusschen beide de* Natien. Georgio Menesez *komt in* Ternate. *Blyschap van* Garsias Henrik *daar over.* Georgio Menesez *aanvaart zyn* bestiering. Martyn Karkese *bied hem den vrede aan, en klaagt over* Garsias. Menesez *antwoord daar op.* Verdrag *tusschen hen tot nader schryven van hunne* meesters; *dog zonder vertrouwen. Heimelyke haat van* Tarruwese *tegen de* Portugeezen. *Ruid de Soldaaten tegen hunnen* Landvoogd *op. Hy stelt zich opentlyk tegen* Menesez. Tarruwese *hitst de* Ternataanen *tegen hem op. Nieuwe onlust tusschen* Garsias *en* Menesez. Hy *zend* Vasco Laurens *in zyn plaats na* Bornèo. *Belagchelyke* reden, *om welke den* Portugeezen Bornèo *ontzegt word.* Manuel Faucon *draagt* Menesez *een quaad hert toe. De* Koning *van* Gilolo *verklaart den oorlog aan de* Portugeezen. Karkèse *'s dood.* Ferdinand de la Tour, *hoofdman in zyn plaats gekoren, breekt den vrede met de* Portugeezen. *Bereidzelen ten oorlog aan wederzyden. Moeite tusschen* Menesez *en* Garsias. Menesez *doet* Garsias *zich gevangen geven. Zyn vrienden zoeken hem te verlossen.* Tarruwese, *en anderen, spreken vergeefs voor hem.* Menesez *sluit hem in de boejen.* Garsias *vrienden dreigen* Menesez. Garsias *loslating is oorzaak van groote vriendschap tusschen* hem *en* Menesez. *Misnoegen van* Garsias *vrienden daar over, die die vriendschap tragten te verbreken; dog zonder uitwerking. Hunne nieuwe vonden, om* Menesez *gehaat te maken. Hun valsch bericht aan den* Koning *van* Batsjan. *'t Geen die* Koning *gelooft. Het quaad gevolg van dien door* Menesez *gestuit. Zy geven voor, dat* Menesez Garsias *wil doen ombrengen. Dat* Garsias *gelooft. Hy neemt voor* Menesez *gevangen te nemen.* Menesez *geboeit, en gevangen gezet. Middelen, tot* zyn *vryheit, vergeefs in 't werk gestelt.* Garsias *word gedwongen* Menesez *los te laten. Die, na zyne ontslaging,* Garsias *tracht gevangen te nemen.* Garsias *vertrekt uit* Ternate.

1525. Garsias Henrik werd tweede Portugeesche Landvoogd van Ternate.

DE tyd van overdragt dan gekomen zynde, gaf de Landvoogd *Brit* de vesting, en 't volle bestier over alles, aan den nieuwen en tweeden Landvoogd, *Garsias Henrik*, in Oegstmaand, des jaars 1525, over, en week voor eerst na Tolukko, een halve myl be-Noorden de vesting Orangie gelegen, om zich daar ten vollen tot de reis na Malacca klaar te maken.

Staat der sterkte te dier tyd.

De nieuwe Landvoogd vond de sterkte, niet tegenstaande *Brit* al drie jaaren daar aan bezig geweest was, hier en daar nog zeer swak; de muur na de kant van de zee ontbrak 'er nog in 't geheel, en was altoos nog in geen staat van tegenweer. Verscheide bolwerken, en een grooten toren, lagen ook nog maar half voltoit. 1525.

Slingse handeling van Brit tegen den nieuwen Landvoogd.

Hier over was *Garsias* niet heel wel op *Brit* te vrede; maar die verwydering wierd grooter, wanneer hy vernam, dat *Brit* hem niet alleen veel dingen, die in de vesting niet konden gemist werden, maar ook veel van zyn beste en noodzaakelykste manschap, onder voorgeven van hem tot de haven maar uitgelei te zullen doen, had mede genomen.

Zo ras hy dit te weten quam, liet hy 't volk by geschrifte van hem wedereischen, hem toonende, hoe noodig hem die menschen in dezen oorlog waren. *Brit* gaf zeer twyffelagtig antwoord,

en ſtelde van tyd tot tyd de zake uit; handelende voor zo verre meer, om zig aan *Garſias* te wreeken, dan om te denken, dat hy dit alles tot nadeel van zyn Koning deed.

Veel tyd verliep hier te vergeefs mede. Ook vielen 'er buitenſporigheden voor, die beter na 't gedrag van een oproerigen, dan van een verſtandigen Landvoogd geleken; en al de eere, by *Brit* in gelegt in zyn vorige beſtiering, kreeg hier door geen kleinen krak.

Al deze moejelykheden wierden eindelyk door tuſſchen-ſpraak van den onder-Koning *Kaytsjili Tarruweſe* bygelegt, en verſproken, dat *Brit* met zyn ſchip vertrekken, en de Soldaten te rug zenden zou; dog *Brit* quam dit laatſte al weer niet na; en *Tarruweſe* liet het ongemerkt doorſchieten, om den nieuwen Landvoogd zo veel te gemakkelyker van hem te doen afhangen, en hem in dien ſtaat te brengen, dat hy, buiten zyn medehulp, niets van belang zou konnen ondernemen.

Na verſcheide nieuw-bedagte vonden, om *Garſias* ſpyt aan te doen, in 't werk geſtelt te hebben, tegen welke zich de nieuwe Landvoogd zeer geduldig droeg, vertrok *Brit* eerſt in 't einde van January des jaars 1526, al dat vorige volk, tot groot nadeel van den Landvoogd, en de andere Portugeezen, met zich nemende, niet tegenſtaande dat hy wiſt, hoe hoognodig zy daar waren.

Garſias Henrik zag nu, in hoe ſlegten ſtaat daar alles nog ſtond, en hoe weinig hem *Brit* van volk, en levensmiddelen, voorzien gelaten hadde. Hy zogt dan in de naaſte geweſten, daar de Portugeezen wel quamen, en door een bezending van *Martyn Korrea* na Banda van daar eenigzins ontzet te worden; vermits 'er door andere beletzelen, nog door den onder-Koning van Indiën, nog door den Landvoogd van Malacca, niets na de Molukſe eilanden gezonden wierd; die als ſchenen vergeten te worden.

Ondertuſſchen waren 'er verſcheide veranderingen te Goa voorgevallen. De onder-Koning, *Eduard Meneſez*, was op order van den Koning, *Johan den derden*, door den beroemden *Vaſco Gama*, Grave van Vidigueira, uitdrukkelyk in die hoedanigheit als zevende onder-Koning uit Portugal na Indiën gezonden, vervangen, die maar voor een korten tyd dat beſtier in handen had, dewyl hy in April des jaars 1524. uitgezeild, in December des zelven jaars quam te ſterven.

Hy wierd door *Henrik Meneſez* (volgens gegeven laſt van Koning *Johan*, zo *Gama* quam te ſterven) gevolgt, die, als achtſte onder-Koning, hem verving; doch ook hy bleef omtrent maar een jaar in dat opperbewind: want hy overleed in 't begin van February des jaars 1526, en wierd door den negende onder-Koning, *Lopez de Sampajo* opgevolgt, die zich door bedriegeryen, en ten deelen door geweld, 'er had weten in te dringen, en *Pieter Maſcarenhas*, die 'er door Koning *Johan* den derden uitdrukkelyk toe genoemt was, daar buiten te houden. 1526.

Deze onder-Koning *Sampajo* nu vond ondertuſſchen goed tot naaſten Landvoogd der Moluccos, of van Ternate, *Georgio Meneſez*, volgens keure van den vorigen onder-Koning, met eenig volk van Malacca derwaarts te doen vertrekken, alwaar hy, voor zyn vertrek, door den Landvoogd *Pieter Maſcarenhas* met nog eenig volk verſterkt wierd. *Sampajo zend Georgio Meneſez als Landvoogd na de Moluccos.*

Ondertuſſchen zat *Garſias Henrik* in een elendigen ſtaat, wagtende na ontzet, 't geen hem *Martyn Korrea* uit Banda medebrengen zou.

Hy was daar, na 't uitſtaan van een ſwaren en zeer gevaarlyken ſtorm, aangekomen, vond daar *Brit* nog, en zag, terwyl hy daar nog lag, ook de hoofdman *Manuel Faucon*, die van Malacca met eenige waaren afgeveerdigt was, met zyn vaartuig ten anker komen. *Korrea vind Brit nog in Banda, daar Faucon ook aankomt.*

Hy hoorde daar ook, dat 'er eenige ſchepen, na 't maakzel der Portugeeſche wel gelykende, voorby gezeild waren; waar uit hy vaſt ſtelde, dat het ſchepen van de Caſtiliaanen moeſten zyn, dewyl hy ten dien tyde daar geen ſchepen van zyn Natie verwagtte. Hier uit nu vreezende, of de veſting in Ternate eenig ongemak, door een ſchielyken overval van vyanden, overkomen mogt, aangezien hy wiſt, in wat ſtaat hy het daar gelaten had, verzogt hy *Antoni Brit*, en *Manuel Faucon*, om byſtand, en dat ze wilden goedvinden met hem mede na Ternate te gaan, om den Landvoogd *Garſias Henrik* te beter in ſtaat van tegenweer te ſtellen. *Brit*, die over den droevigen ſtaat van *Garſias* verblyd was, en hem nog erger (zo hy maar kon) tragtte te maken, ſloeg dit ten eerſten af, en was van zyn beſluit niet af te brengen; maar *Faucon* nam dit aan, en vertrok, na al zyn volk byeen gezamelt te hebben, met *Korrea* na Ternate. *Hy hoort dat 'er vreemde, en (zo hy dagt) Spaanſche ſchepen, voorby gezeild waren.* *Hy verzoekt beider hulp.*

De zaaken nu des oorlogs waren in dien ſtaat, dat de zegen meeſt aan de zyde der Portugeezen, zo ten tyde van *Brit*, als na zyn vertrek, gebleven was, buiten dat de Koning van Tidore, niet alleen toen *Brit* 'er nog was, maar ook daar na, om vrede had doen aanhouden.

Na dat nu de Landvoogd *Garſias*, den ſoberen ſtaat van zyn ſterkte, bezetting,

1526. en vooraad gezien, *Korrea* na Banda gezonden, en ondertusschen geen ontzet ter wereld gekregen had; merkte hy wel, dat hem niets minder, als oorlog, geleek. Derhalven besloot hy vastelyk de zo menigmaal door den Tidorees verzogten, en hem nu zo dienstigen vrede aan te nemen, en den oorlog te eindigen.

Garsias maakt vrede met den Koning van Tidore.

Tarruwese tragt dit te beletten.

De onder-Koning, *Tarruwese*, kreeg daar zo ras de lugt niet af, of hy stelde alle middelen, die hy bedenken kon, in 't werk, om een stok in 't wiel te steken; aangezien hy te gemoet zag, dat deze vrede een zekere grond van zyn ondergang, zo van de zyde der Portugeezen, als van die van den Koning van Tidore, stond te werden.

De vrede werd gesloten, en Tarruwese, de dogter van den Koning van Tidore, ten huwelyk gegeven.

Des niettegenstaande ging de vrede tusschen den Landvoogd, en dien Koning, door, en wierd op zeer billyke voorwaarden, tot ieders genoegen, bevestigt; maar om *Tarruwese* evenwel eenig genoegen te geven, en zich van alle vreeze voor hem te ontlasten, vond de Koning van Tidore geraden, hem een van zyn dogters ten huwelyk behendig te laten aanbieden, zig verzekerende, dat hy daar door ten vollen op hem zou konnen vertrouwen; daar hy anders altyd nog in vreeze voor een nieuwe uitbersting ten oorlog, door aanhitzing der Portugeezen tegen hem, bleef.

Kaytsjili Tarruwese quam dit zo ras niet te voren, of hy vond dit huwelyk voor hem zo dienstig, dat hy geen zwarigheit maakte, het ten eersten te sluiten; maar de Landvoogd ondertusschen vond dit voor zich zelven zo gevaarlyk, en van zo quaad gevolg, in 't toekomende; dat hy het met al zyn vermogen (hoewel te vergeefs) tragtte om ver te stooten.

Dat Garsias tragt omver te stooten.

Wanneer hy dan zag, dat het zo niet gaan wilde, wendde hy 't over een anderen boeg. By 't verdrag tusschen hem, en dien Koning, was bedongen, dat die vorst hem binnen zes maanden, al 't genomen en aangehouden geschut, en andere dingen, weder leveren zou. Dit geschut liet hy, schoon de tyd nog niet om was, van dien Koning, met deze bedreiging, afvorderen, dat hy, zo dat niet aanstonds aan zyn afgezondenen gelevert wierd, zig dan aan 't verdrag niet langer houden, maar den vrede breken zou; een eisch, die waarlyk zeer onbillyk was.

De Koning, die ten dien tyde gansch niet wel te pas, en in geen staat was, om daar order op te stellen, verzogt met veel beleefdheit, dat de Landvoogd hem maar zo lang uitstel, tot hy een weinig beter was, geliefde te geven; daarbeneven bad hy hem (om te eer in een beteren staat te geraken van hem genoegen te konnen geven) dat hy hem een ervaren Arts geliefde te zenden, en dat dit de grootste dienst was, dien hy hem zou konnen doen; vermits hy anders door zyne ziekte niet bequaam was, om order tot het spoedig wedergeven van 't geëischte te stellen. 1526.

Garsias doet den Koning van Tidore vergeven, in 't jaar 152[7].

Garsias Henrik stond dit verzoek van den Koning toe, en zond hem eenen Arts; maar die in last had dien vorst te vergeven; gelyk hy dat kort na zyn komst aldaar zeer behendig; dog niet min oneerlyk, aan een Koning, die zyn verdrag in allen deelen tragtte na te komen, uitvoerde.

Doet [...]nen [...] vernie[...]wen.

Dit zo trouwloos en schendig uitgevoert zynde, liet hy aan die van Tidore, die nu midden in onuitdrukkelyke droefheit over de dood van hun Koning zaten, den vorigen eisch, niettegenstaande hy wel wist, dat het hen onmogelyk was dien te voldoen, weêr op nieuw met dezelve bedreiging voorstellen.

't Billyk antwoord der Tidoreezen.

De Tidoreezen gaven hem weder een billyk antwoord hier op, en verzochten dat hy hen maar zo veel tyd wilde gunnen, dat zy hunnen Koning zouden begraven hebben, en dat zy hem dan 't geschut, en verder geeischte, zouden leveren. Hy, in de plaats van met dit redelyk antwoord zig te vergenoegen, zond zyn Soldaten, zonder ergens agt op te geven, derwaards, onder eenen *Ferdinand Baldajo*, die, zo ras hy voor Tidore gekomen was, voor 't laatst quantsuis dien eisch nog eens vernieuwen liet; en schoon hem geantwoord wierd, dat al de Mantri's, en Raden van den overleden Koning bezig waren om een nieuwen Koning te kiezen, om hem alzo te spoediger te vergenoegen; zo viel hy, zonder langer te dralen, maar op de neerslagtige stad aan, dreef de ingezetenen, die zo trouwlozen vrede-breuk van de Portugeezen niet verwagtten, zich ook derhalven 'er gansch niet op gewapent hadden, ten eersten op de vlugt; en stak de stad overal aan brand.

Tido[re] aangetast en verbrand.

't Ge[...] al de [om]leggende volken doet [...]zien.

Zy bragten wel zestien stukken geschut te rug, maar de eere, die zy van deze Godlooze schelmery by de omleggende volkeren hadden, was zo klein, dat het hen by alle de zelve zo verdagt maakte, dat niemand van hen zig meer op de Portugeezen wilde vertrouwen, uit vreeze van even trouwloos, als die van Tidore, gehandelt te zullen werden.

Batsjan weid hen ontr[...].

Onder deze was de Koning van Batsjan geenzins van de minste, en een van de eerste, die hen uit zyn land deed vertrekken.

Ondertusschen was de toekomende Landvoogd, *Georgio Meneses*, terwyl hy zyn reize na de Moluccos vervolgde, door

1527.

De ...ekomende ...nd...ogd ...n Ternate ver...lt in de ...poe...e ei...den.

door tegenspoedige winden, en verleidende stroomen, in de Papoesche eilanden vervallen, en genoodzaakt daar tot het kenteren van 't Moeson ('t geen in Mei 1527. zyn zou) den tyd van zes maanden lang, zonder dat men iets van hem vernam, te blyven.

Omtrent dezen tyd waren 'er niet alleen gerugten van Spaansche schepen in de Moluccos, maar men vernam in den beginne des jaars 1527. by verscheide ingekomen berigten, dat het schip Victoria (waar af bevorens gesproken is) niet alleen in Spanjen wel aangeland, maar dat 'er in den jare 1525, in September, door *Karel* weer een nieuwe vloot van vyf schepen afgeveerdigt, en van die vyf maar een eenig schip, door de straat van Magaliaan, onder den hoofdman *Martyn Ignatius Karkèse*, met omtrent drie honderd mannen, omtrent Tidore in January des jaars 1527. gekomen was.

...n vyf ...aansche ...epen ...mt 'er ...onder ...rkese ... Ti...re.

Zo ras had de Landvoogd, *Garsias Henrik*, dit niet vernomen, of hy zond *Korrea* af, om nader berigt daar af te krygen; die gehoort hebbende, dat het niet dan al te waar was, vaardigde *Garsias*, *Manuel Faucon*, in gezelschap van *Kaytsjili Tarruwese*, af, met eenige vaartuigen, vol volk, en een brief aan den Spaanschen hoofdman, die, zonder de Portugeezen te vreezen, hen zyn gansche magt wel te degen liet zien; en eenige dagen daar aan op den brief antwoord aan *Garsias* zond; behelzende, dat hy aldaar uit last van zyn heer en meester (die uit kragt van *Magaliaans* bezeiling en ontdekking der Moluccos van 't Westen, der zelver heer en gebieder was) aangekomen zynde, bevond, dat de landen, die zynen vorst by de laatste zitting en uitspraak daar over onwedersprekelyk toe-, en Portugal tegengewezen waren, niet alleen tot nog toe door de Portugeezen bezeten wierden; maar dat zy zich ook verstout hadden, het volk te dooden, de goederen, door de Castiliaanen op Tidore gelaten, weg te rooven, de stad Tidore, zynde de hoofdplaats van hun meesters getrouwen Bondgenoot, te verbranden, en op 't land van Ternate een vesting te bouwen, even of zy tot alle die verrigtingen groot regt hadden. Derhalven wilde hy weten, om wat redenen de Portugeezen dat gedaan hadden; daar hen by de komst der vorige twee schepen, voor Tidore, genoeg gebleken was, dat zy de Moluccos niet van 't Oosten, maar van 't Westen ontdekt, en daar door, volgens uitspraak van Paus *Alexander* den zesden, een onbetwistelyk regt daar op bekomen hadden.

Hy ...akt ...rsias ...reden ...n zyn ...mst ...end.

De Landvoogd der Portugeezen zeide van de beslissing van dat geschil tusschen hun beider meesters niet anders te weten, dan dat de Moluccos, ten voordeele van den Koning van Spanjen, door Spaansche Ministers, en alzo door zyn eigen onderdanen, die hem niet dorsten tegenspreken, toegewezen; maar dat de Portugeezen, die daar over zaten, van een geheel ander gevoelen waren. 1527.

Garsias beknopt antwoord.

Dat ook hy zich na den last van zyn Koning, diens onderdaan hy was, gedragen had, en voortgaan moest de Moluccos, als landen, toebehoorende zynen Koning, zo lang te behandelen, tot hem van den zelven bevel, om die als landen onder 't aandeel des Koninks van Spanjen aan te merken, zou worden gegeven.

Dat hy wegens de voorgegeve quade behandeling van hunne landgenoten, op Tidore gelaten, en wegens de geroofde goederen, niet anders kon antwoorden, dan dat hy met hen volgens 't regt des oorlogs geleeft had, en wel op zoodanigen tyd, als hy genoodzaakt wierd zulks te doen, wegens vooraf gegane quade bejegeningen, hem door den Koning van Tidore, en zyne Bondgenoten, gedaan; daar byvoegende, dat hy als Bondgenoot van den Koning van Ternate, even zo zeer gehouden was hem te helpen, als de Spanjaarden den Koning van Tidore, als hunnen Bondgenoot, meenden te hebben moeten bystaan. Wegens 't verbranden der stad, 't rooven van geschut en andere goederen, ook, 't bouwen van een vesting op Ternate, was 't eerste een regtveerdige wraak op den Tidorees, hun vyand, over den moord van zo veel Portugeezen; het andere maar een billyke wederhaling van 't geen de Tidoreezen by dien moord hen zelf ontrooft hadden; en, betreffende de vesting, dat de overleden Koning van Ternate, en na zyn dood de Koninginne, welker land dit was, hen daar toe volkomen magt gegeven hebbende, niemand anders daar over reden van klagten hebben kon.

Eindelyk dat zy hunne makkers, op Tidore gelaten, als broeders gehandelt, en op een vriendelyke wyze met hun eigen schepen, ten tyde dat zy 'er zelfs geen hadden, eerst na Indiën overgevoert, daar na zelf in Spanjen gebragt, en alzo niet minder gedaan hadden, dan dat gene, 't welk men hun zo onregtveerdig na gaf.

Hy verzogt hem derhalven, dat hy geen staat wilde maken, om aldaar te blyven, of zich van Speceryen te voorzien, aangezien hy hem dat zou moeten beletten, volgens de last, hem van zyn Koning toegezonden; en dat hy, als dat in der minne niet gaan wilde, hem door geweld zou moeten dwingen; maar wilde hy goedwillig by hem in zyn vesting komen,

Dreigt de Spanjaarts aan te tasten.

1527. komen, en zich daar tot nader bescheid van hun beider vorsten ophouden, dat hy hem als een vriend handelen, en alles voor hem over hebben zoude.

Ongenoegen des Spaanschen hoofdmans hier over.

De Spaansche hoofdman ontfing deze tyding met zeer veel ongenoegen; schreef daar over nog eenige reizen zeer scherp en bedreigende, zodanig, dat der Portugeezen Landvoogd dit niet langer konnende verdragen, met eenige vaartuigen, en volk, op hem afging, met voornemen, om de Spanjaarts van Tidore te verdryven.

Garsias tast hen aan, dog werd gedwongen te wyken.

Dit ging evenwel zo glad niet als hy gedagt had; want de Spanjaarts ontfingen deze Portugeezen zo rustig, dat zy, na eenige schermutzelingen, hen dwongen af te wyken, en met hunne vaartuigen weêr na hunne vesting te keeren; zedert welken tyd zy malkanderen met vrede lieten; de Portugeezen moeiden de Spanjaarts niet, om dat zy niet veel volk meer over hadden, en de Spanjaarts de Portugeezen niet, om dat zy ondertusschen zulk een ramp aan hun schip kregen, dat het met al zyn lading sonk, zonder dat zy iet daar af hadden konnen bergen.

Het schip der Spanjaarts sinkt.

Rust voor een tyd tusschen beide de Natien.

Dus hield het eene mes 't ander voor een tyd in de scheedde, immers by de bestiering van *Garsias Henrik*, als Portugeesch Landvoogd van Ternate, viel 'er niets meer voor.

De verlosser van *Garsias*, *Georgio Menesez*, was ondertusschen weêr op reis getogen, om nu, by beter weder, en voorspoediger wind, in Ternate te geraken, en zyn Landvoogdy te aanvaerden. Het was in Mei des jaars 1527, dat hy daar, na veel zukkelens, swervens, en uitstaan van zeer veel ongemak, aanquam.

Georgio Menesez komt in Ternate.

Blydschap van Garsias Henrik daar over.

Indien *Menesez* blyde was, van te landen, niet minder verheugt was *Garsias Henrik*, dat hy by de komst van zynen vervanger van zo gevaarlyken staat, waar in hy wegens gebrek van volk, levensmiddelen, en alles, 't geen tot den oorlog vereischt wierd, zo lang aan een geweest was, zich eenmaal verlost zag.

Hy ging hem dan met open armen verwelkomen; en vervaardigde ten eersten, na zyn komst, en een weinig uitrustens met zyn volk, alle de zaaken, om hem 't bestier, en de vesting, over te geven.

Georgio Menesez aanvaard zyn bestiering.

Het liep egter nog ruim tot het midden van Mei aan, wanneer *Garsias Henrik* alles aan den nieuwen, en derden Landvoogd, *Georgio Menesez* in der minne overgaf; hoewel 'er zedert de bestiering van *Garsias*, zo te zeggen, niets tot verder opbouwing aan de vesting gedaan, en die alzo byna in den zelven staat nog, als hy ze van den Landvoogd *Brit* ontfangen had, gebleven was. 1527.

Martyn Karkèse bied hem de vrede aan.

De Spaanse hoofdman, *Martyn Ignatius Karkèse*, bequam zo haast geen kondschap van *Menesez* komst, en landing, of hy liet hem in dat gewest verwelkomen, zyn dienst aanbieden, en verzekeren, dat hy genegen was, met hem in vriendschap te leven; maar dat de reden, waarom hy dat tot nog toe niet gedaan had, alleen deze was, om dat hy met den stekeligen *Garsias*, die hem veel schade had toegebragt, niet had konnen overeen komen. Hy hoopte derhalven, dat het onder zyn regering beter gaan zoude; waar toe hy al, wat in zyn vermogen was, wilde bybrengen.

Menesez antwoord daar op.

Menesez, die reeds kennis van zaaken gekregen had, liet hem hertelyk bedanken, en daar nevens zeggen, dat hy daar zeer wel mede te vrede was; maar dat hy, zo hy dat waarlyk meende, dan van woonplaats most veranderen, en by hem komen woonen, en dat hem daar alle eere, en vriendschap, geschieden zou. Hy voegde ook daar by, dat *Garsias*, voor zo verre hem bleek, niet anders gedaan had, dan den last van zyn meester te volgen; na welken ook hy (*Menesez*) gehouden zou zyn zig te gedragen, ten ware zy malkander, over 't onderling geschil tusschen beide de Natien, nader konden verstaan.

Verdrag tusschen hen tot nader schryven van hun meesters.

Zedert verliep 'er nog een geruime tyd, met boodschappen over en weder, willende geen van beiden van hun regt afstaan, en yder dat even zeer voor zyn meester bewaren, ja alles 'er by opzetten, om het ten uiterste te beschermen; maar eindelyk wierd 'er tusschen de twee hoofden goedgevonden, over de zaak in geschil, ieder aan zyn heer en meester, te schryven, en de handeling in Indiën daar over zo lang op te schorten, tot men derzelver nader last dien aangaande zou hebben bekomen. Dat zy ondertusschen als vrienden zamen leven, en malkanderen geen schade toebrengen; maar in tegendeel de vrede en rust wederzyds opregtelyk behertigen zouden.

Dog zonder vertrouwen.

Dus was 'er dan voor dien tyd een bestand; maar 't vertrouwen ging zo verre niet, dat de hoofden malkanderen bezogten, hoewel de ommegang tusschen beide de Natien zeer gemeenzaam was.

De voornaamste reden van mistrouwen van 't Spaansch op 't Portugeesch hoofd, ontstond daar uit, dat de Koning van Gilolo, die nu al een geruimen tyd in de belangen van den Koning van Tidore geweest, en op de Portugeezen, en Ternataanen, verbittert was, den Spaanschen hoofdman van tyd tot tyd een zeer quaden indruk van 't gedrag der Portugeezen,

512. geezen, en verscheide bewyzen aan de hand gaf, waar uit men klaar bespeuren kon, hoe weinig de Portugeezen te vertrouwen waren.

Hier by quam nog een tweede zaak, die 'er mede niet veel goeds toe deed. Den onder-Koning, *Kaytsjili Tarruwese*, stond nog levendig voor oogen, hoe veel dienst hy van tyd tot tyd den Portugeezen gedaan had, en hoe men aan hem alleen het opbouwen van de vesting tot zo verre, als men die nu gevorderd zag, verplicht was. Daar tegen had hy gezien, met hoe veel drift de Portugeesche Landvoogd *Garsias* zyn huwelyk met de dogter des Konings van Tidore tegengestaan, met hoe veel trouwloosheit hy dat afgebroken, en op wat wyze hy daar na de landen van zyn toekomenden vader, tegen zyn eigen verdrag aan, gehandelt had; enkelyk om dit huwelyk, by hem en de Koning van Tidore zo zeer gewenscht, omverre te stooten; zich ook niet ontziende dien vorst, onder schyn van hem laaffenis in zyn ziekte toe te brengen, aan zyn bitterheit op te offeren, en hem te vergeven.

ne- haat Tar- se de u- en.

Dit stak hem zodanig op den krop, dat hy zedert dien tyd geen goed oog, niet alleen op *Garsias*, maar zelf op de geheele Natie, had; en hoewel hy Staatkundig genoeg was, om, zo lang hy in geen staat was van het te wreeken, daar niets af te laten blyken; zo liet hy ondertusschen niet na hen heimelyk allen ondienst, en alzo ook hier by dezen Spaanschen hoofdman, te doen.

de aten hun l- d

Hy maakte ook zyn werk, van de Soldaten, zo weinig als 'er waren (dewyl *Menesez* 'er weinig vond, en op zyn langdurigen en elendigen togt 'er veel, door ongemak, verloren had) tegen den nieuwen Landvoogd op te ruyen, en hen onder de hand te styven; zodanig dat zy nog de bevelen van hunnen Koning, nog die van *Menesez*, naquaamen.

Volgens uitdrukkelyken last had *Menesez* laten bekend maken, dat zich geen Portugees met byzonderen handel, of inkoop van Speceryen, zou bemoejen, dat hy genoodzaakt zou zyn de schuldigen, volgens den nieuw-bekomen last van Goa, te straffen. Dat ieder derhalven wel toezien, en zich voor schade en straf wagten most.

eld tlyk efez.

Tarruwese nu, die niet anders zogt, als in troebel water te visschen, hitste de bezetting tegen *Menesez* niet alleen op, hem zeggende, dat hun 't grootste ongelyk ter wereld geschiede, en dat men hun 't brood maar, onder 's Konings naam en voorgegeven last, zogt uit den mond te nemen, maar hy stelde zig zelven ook uitdrukkelyk daar tegen, onder voorgeven, dat men de inlanders belette hun waaren tot hun meeste voordeel te verkoopen, en dat, als hy niet toelaten wilde, dat zy den meesten prys daar af genoten, dat hy dan te gemoet zag, dat zy geen eenen Nagel ter markt brengen, en egter dan heimelyk de Nagelen verkoopen zouden; buiten dat hy daar door al de Portugeezen ook tegen hem, in den beginne van zyn bestiering, oproerig maken zou, zo wegens die bepaling aan de Portugeezen, als aan de Ternataanen, als wel voornamelyk, om dat die laatste dan wel ophouden mogten eenige eetwaaren meer ter markt te brengen; waar door zyn volk nog meer op hem verbittert zoude worden. 1527.

Hitst ook de Ternataanen tegen hem op.

Al deze zaaken nu stelde hy, als mogelyk, en als by hem voorzien, aan *Menesez* voor; daar hy by zich zelven wel wist, dat de oproer der Portugeezen van hem voortquam, en dat hy alleen, door zyn vermogen over de inlanders, al die zaaken den Ternatanen zelf geraden, en gelast had. Uit al het welke ligt te begrypen is, hoe hy zig by *Karkèse*, ter gunste der Portugeezen, droeg; en hoe opregtelyk hy ook daar de zaaken behandelde.

Dus was het begin van *Menesez* regering gansch niet voorspoedig, en die vrede hem eenigzins verdagt; zo dat hy genoodzaakt was, nu immers zo wel, als te voren, op zyn hoede te zyn, en dezen slingsen handel van de zynen, dus gesterkt door *Tarruwese*, met goede oogen aan te zien; zonder dat hy in staat was om te beletten, dat yder zo veel Speceryen, als 't hem beliefde, koft. Hy hield dan op langer tot zyn schade wys te zyn, liet yder zyn best doen, en deed mede zo.

Nieuwe onlust tusschen Garsias, en Menesez.

Maar al deze uiterlyke bewegingen waren zo ras niet uitgeborsten, of daar geraakte een inwendig vuur tusschen den ouden en nieuwen Portugeeschen Landvoogd aan 't vlammen, 't geen, hoewel 't uit een geringe zaak zyn oorspronk nam, niet naliet van de uiterste gevaarlyke gevolgen te zyn.

De onder-Koning van Indiën, *Lopes Sampajo*, had wel uitdrukkelyk door *Pieter Mascarenhas*, Malaks Landvoogd, aan *Menesez* in last gegeven, dat hy aan *Garsias* uit zyn naam bevelen zou, zyn te rug-reize door de straat van Borneo te nemen, om dat hy oordeelde, dat de streek, hier langs genomen, een veel korter reize na Malacca geven zou; maar *Garsias*, die daar geen zin in, en meer lust had om te Banda eens aan te gieren, wist zo veel ontschuldigingen by te brengen, en die zaak met zo veel schyn (om zynen byzonderen handel in Banda met

zyn

1527. zyn reisgenooten te konnen dryven) op te pronken, dat hy *Menefez* bewoog een ander in zyn plaats langs dien weg te zenden, om te zien of men daar mogt handelen; maar die handel wierd door een gering en belagchelyk voorval, met order om uit dat eiland te moeten vertrekken, afgefneden.

Menefez zend Vafco Laurens in zyn plaats na Bornèo.

Hy had eenen *Vafco Laurens* met een Corracor derwaards afgevaardigt, die by zyn aankomft op Bornèo de vriendfchap van dien vorft der landftreeke, daar hy 't voor anker zette, verzogt, en om die te eer te winnen, hem een fchoon Tapyt, waar in 't huwelyk van den Koning van Engeland net verbeeldt was, vereert; over welke gift hy zo veel nadenken en quaad vermoeden op de Portugeezen kreeg, dat hy, zo veel beelden daar in ziende, vreesde dat de Portugeezen door dit Tapyt een aanflag op zyn land hadden, en 't zelve door hulp van alle die beelden, die hy oordeelde, dat de Portugeezen, als zy maar wilden, levendig tooveren konden, zouden overrompelen. Om zich van dit gevaar nu te bevryden, oordeelde hy zekerft, de Portugeezen te doen vertrekken, en hun zyn land te ontzeggen.

Belagchelyke reden, om welke de Portugeezen Bornèo ontzegt werd.

Schoon nu *Menefez*, *Garfias* voorby gegaan, en een ander in zyn plaats gezonden had, was dit egter niet na zyn zin, en hy, om dat de Landvoogd die zaak niet maar had laten varen, zo moejelyk, dat hy van die tyd af hem een quaad hert toedroeg.

Manuel Faucon draagt Menefez een quaad hert toe.

Hier by quam nog, dat *Menefez* eenen *Manuel Faucon*, die, onder *Garfias*, Kaftelein van de vefting geweeft was, afzette, en die plaats aan een ander, volgens laft van den Malakfen Landvoogd, gaf; waar over *Faucon* eigentlyk geen reden van klagte tegen *Menefez* had, maar dit nogtans heimelyk qualyk nam, en maar wachtte na gelegenheit, om zich daar over te wreeken.

De Koning van Gilolo verklaart den oorlog aan de Portugeezen.

Of dit nog niet genoeg was, zo verklaarde zich de Koning van Gilolo ook openbaar tegen de Portugeezen, op voorgeven, dat zy 't verdrag, met den overleden Koning van Tidore aangegaan, niet hielden; waar op dan ten eerften eenige uitvallen op de Portugeezen en Ternataanen (hoewel meeft uit hinderlagen) over en weder gefchiedden. Dit egter zou nog zo veel niet geklemt hebben; maar de ongemakken die hy zedert met de Spanjaards, en ook daar na met *Garfias Henrik* weêr op nieuw, kreeg, bragten hem in nog grooter ongelegenheit. Hy had tot dus lang met den Spaanfchen hoofdman *Karkèfe* in vriendfchap (hoewel 'er 't regte vertrouwen op malkanderen niet was) geleeft; maar hy quam

Karkèfe's dood.

omtrent dezen tyd te fterven, en *Ferdinand de la Tour*, volgens gemeene goedkeuring der Spanjaards, in zyn plaats als hoofd te volgen. 1527.

Ferdinand de la Tour hoofdman in zyn plaa[ts] gekoren

Dit was een man, die van een geheel anderen geeft gedreven wierd, en die niet anders zogt, dan de zaaken tot een verwydering, en breuke van 't beftand, gelyk kort na zyn verheffing bleek, te brengen.

Menefez de dood van den eenen, en de verkiezing van den anderen, verftaande, liet dit nieuw hoofd alle bedenkelyk heil over zyn aanftelling wenfchen, en hem in der minne voordragen, of hy niet genegen was het beftand op de vorige wyze, tot uitfpraak van hun beider meefters, te houden, en of hy daar ftaat op maken kon.

Breekt vreden de Por[tugeezen]

La Tour floeg dit af, zeggende dat hy zich niet gedroeg aan 't geen zyn voorzaat in 't bewind gedaan had; maar dat hy weten moeft, wat hy verantwoorden kon. Hy was wel genegen vriendfchap te houden; maar alleen op die voorwaarde, dat de Portugeezen de Moluccos ruimden, en die aan hem voor zyn meefter overgaven. Dies was dit weêr een openbare oorlog tuffchen die twee Natien, en yder van de hoofden deed zyn beft, om zig daar toe te vervaardigen, en om malkanderen eerft te konnen overvallen.

Bereid[en] zelen oorlog van w[e]derzyd[e]

Ten dien einde deed *La Tour* een Galey, of groot fchep-vaartuig, timmeren, om met meer voordeel de Portugeezen van naby te konnen aantaften.

Menefez oordeelde, zo haaft hy dit vernomen had, zeer noodig, dat hy, om de Spanjaards te beter waar te nemen, ook zulk een vaartuig maken liet, en gaf derhalven aan al de timmerlieden laft, ten eerften daar aan te vallen, en al het ander werk te laten ftaan. Onder deze nu waren 'er eenige, die aan een vaartuig voor den ouden Landvoogd *Garfias Henrik* gewerkt, en op laft van *Menefez* dit geftaakt hadden.

Moe[ite] tuffc[hen] Men[efez] en G[ar]fias.

Garfias had zo ras niet vernomen, dat zyn werk fteken bleef, of hy liep naar ftrand, om te zien waarom. Zo als hy daar quam, vond hy zyn volk mede aan dit nieuw roei-vaartuig werken, en *Menefez* 'er by ftaan, om het te meer voort te zetten.

Hier over voer hy geweldig tegen *Menefez* uit, en vraagde hem, wat reden hy had, om zyn volk van zyn werk, en van 't fpoedig vervaardigen van zyn vaartuig te nemen; waar op *Menefez* hem met befcheidenheit antwoorde, dat de dienft des Konings vereifchte, dat 'er fpoedig een Galey, of roei-vaartuig, klaar gemaakt wierd, en dat hy, om door

1527. door den vyand niet voorgekomen te worden, maar zo veel timmerlieden, als hy bekomen kon, byeen geſchraapt, en alzo de zyne 'er ook bygevoegt had.

Hier tegen ſtoof *Garſias* weêr niet weinig op, en bragt in, dat zyn volk, aan zyn vaartuig arbeidende, ook 's Konings dienſt waarnam, en dat het *Meneſez* niet toequam zyn volk zonder zyn kennis van 't werk te nemen, om hem zo veel te langer van zyn reize op te houden, en maar ſpyt aan te doen; dierhalven zo wilde hy zyn volk wederom hebben, en de ander hem het niet geven.

Deze woorden over en weder liepen zo hoog, dat *Meneſez*, deze ſlegte bejegening van *Garſias* niet langer konnende verdragen, door haaſtigheit hem eenen dolzinnigen Sot noemde, 't geen *Garſias* zo euvel opnam, dat hy zyn degen trok, *Meneſez* zeer veragtelyk uitdaagde, en hem veel ſcheldwoorden na 't lyf wierp. Deze en gene byſtaanders beletten, dat het tot vordere dadelykheden quam, terwyl *Garſias* als verwinnaar na huis trok, daar hy nog meer door zyn vleyers tegen *Meneſez* opgezet wierd.

Aan de andere zyde, waren *Meneſez* vrienden, en ook vele, die onpartydig waren, van oordeel, dat *Meneſez Garſias* niet eerſt beledigt, maar dat 's Konings dienſt vereiſcht had, dat hy zig van dat werk-volk voor dien tyd bediende, dat hy als Landvoogd die magt, en *Garſias* daar in niet te kennen had. Dat derhalven die daad van *Meneſez* aan *Garſias* geen reden van hem qualyk te bejegenen gegeven; maar dat *Garſias* in tegendeel, met het trekken van zyn degen tegen den Landvoogd als tegen een gering perzoon, ſware ſtraf ten ſpiegel van anderen verdiend had; en dat, ingevalle hy dit niet ſtrafte, andere oproermakers dit quaad voorbeeld wel ligt mogten navolgen, of hem voor een lafhertig Landvoogd uitmaken.

[Me]neſez [...]t [Gar]ſias [...] ge[van]gen [...]en.

Meneſez, dit wel overwogen hebbende, bevatte, dat 'er dit klaar in lag, en gaf aanſtonds laſt, dat *Garſias* in de veſting komen om zich gevangen te geven, of dat hy hem daar toe dwingen zou. Dit verbitterde *Garſias* zodanig, dat hy weder nieuwe dreigementen tegen *Meneſez* deed, in de plaats van hem te gehoorzamen. Maar *Meneſez*, wel ziende, dat hier na geen woorden geluiſtert, en hy nog meer dan te voren bedreigt wierd, gaf order 't geſchut van de veſting na *Garſias* huis te doen ſtellen, en 'er op los te branden. De eene bitte verdoofde hier de andere, en de bruskheit van *Garſias* draaide hier zo ſchielyk voor op, dat hy zich (hoewel met een verſmadend wezen) gevangen gaf, en in gyſeling geleiden liet.

Deze onderneming, geheel buiten *Garſias* en der zynen verwagting, deed al zyn vleyers geweldig verbaaſt ſtaan, en zich met zyn zaaken voor eerſt niet meer moejen, op hope dat zy door hun ſtil gedrag, en *Garſias* door zyn gedult in 't dragen van zyn gevankenis, 't gemoed van *Meneſez* zodanig verzagten zouden, dat zy met 'er tyd weêr hope tot *Garſias* loslating en hun aller vertrek van daar, zouden bekomen; of, ingevalle dat al van zelfs niet ging, dat deze of gene goede vrienden van *Garſias Meneſez* daar toe wel zouden bewegen. 1527. Zyn vrienden zoeken hem te verloſſen.

Zy hadden hier in niet t'eenemaal mis geraden: want de onder-Koning *Tarruweſe*, en verſcheide andere vrienden, ſtelden al hun vermogen in 't werk om *Meneſez* met *Garſias* te verzoenen, en zyn ſlaking uit te werken; maar het was zo verre van daar dit hun verzoek toe te ſtaan, dat *Meneſez*, na hen lang voorgehouden te hebben, dat hy *Garſias* geboeit met de ſtukken en bewyzen aan den onder-Koning zou zenden, geraden vond hem veel nauwer, dan te voren, op te ſluiten, en geboeit in den toren van de veſting te bewaren, om alle quade aanſlagen van zyne vrienden tot zyne verloſſing af te ſnyden. Tarruweſe, en andere, ſpreeken vergeefs voor hem. Meneſez ſlaat hem in de boejen.

Bevorens was hy niet eigentlyk in de veſting, maar alleen in een huis gevangen geweeſt. Zyn zaak wierdt geregtelyk by pleidoy verhandelt, en hy op zyn woord met een geringe wagt in zyn verblyfplaats bewaart om, na 't voldingen van zyn zaak, te zien, wat 'er by de geſtelde regters zou worden geoordeelt; welk oordeel *Garſias*, volgens gegeven woord, ook gehouden was af te wagten, en zich ondertuſſchen ſtil te houden.

Maar als *Meneſez* dit woelen van zyn vrienden voor hem vernam, en daar uit te gemoet zag, dat hy daar niet langer, dan zy wilden, zo 'er maar de minſte opſtand quam, zou behoeven te blyven; ſloeg hy met veel reden daar toe over, om hem nauwer en in de veſting te bewaren.

Wanneer nu *Garſias* vrienden zagen, dat al hun verzoeken wierden afgeſlagen, en hen, door deze naeuwer opſluiting, alle hope van zyne verloſſing wierdt benomen, beſloten zy, ten getale van ruim vyftig mannen, *Meneſez* te dreigen, dat zy, zo hy *Garſias* niet los liet, hem aan de Spanjaarts overgeven, en door dat middel wel bewerken zouden, dat hy in vryheit geraakte. Garſias vrienden dreigen Meneſez.

Dit ontſtelde *Meneſez* met zyne vrienden zodanig, dat hy, na zyn overleg, geraden vond de zagtſte kant te kiezen, *Garſias* op een minnelyke wyze los te laten, Garſias loslating.

1527. laten, en hem de hand van vriendschap toe te reiken.

Is oorzaak van groote vriendschap tusschen hem en Menesez.

Garsias had niet minder, dan dit, verwagt, en was over die Edelmoedigheit van *Menesez* zo verlegen, dat hy niet wist, wat dankbaarheit hy hem zoude bewyzen, dermaten, dat hy hem verzekerde, niet alleen des Konings zaak voortaan met dezelve genegenheit, als *Menesez*, te behertigen, en met hem daar in een lyn te zullen trekken; maar dat hy met evenveel opregtigheit en gedienstigheit meer en meer *Menesez* gunst, door 't bevorderen van zyne byzondere belangen, zoude tragten te verdienen. En dus was 'er tusschen die beiden, na dat *Garsias* omtrent een maand in alles (hoewel maar een week in die nauwe banden) gevangen geweest was, weder een opregte vriendschap.

Misnoegen van Garsias vrienden daar over.

De vrienden van *Garsias*, die dit liever anders gezien, en ook geheel wat anders daar af verwagt hadden, was dit ganſch niet na den zin, en derhalven zagen zy 't met nydige oogen en zeer veel ongenoegen aan, dat 'er van dag tot dag nauwer vriendschap tusschen die twee groeiden. En dit hun ongenoegen ging zo verre, dat zy voornamen door zekere vonden deze vrienden weder te verwyderen, om daar door weêr hope te krygen, van met *Garsias* uit Ternate te geraken.

Die deze vriendschap tragten te breeken.

Om dit uit te werken, wisten zy *Menesez* bekend te maken, dat, zo hy een opregt vriend van *Garsias* geworden, en ten volle met hem verzoent was, het aan de zyde van *Garsias* zo niet gelegen, maar dat hy in gedurige beweging en beraadslaging met zyn vrienden was, om een bequaam middel uit te vinden, waar door hy zig aan *Menesez* zou konnen wreeken, hem uit het bestier van die Landvoogdy werpen, en zich 'er weder instellen. Zy baden hem derhalven op zyn hoede te zyn, en zich niet te veel op *Garsias* veinzery te vertrouwen; dewyl hy zich zekerlyk bedrogen, en eer, dan hy het dagt, verstrikt vinden zou.

Dog zonder uitwerking.

Dit deden zy niet alleen *Menesez* van *Garsias* weten; maar even zodanig een berigt gaven zy, als ten vollen daar van verzekerd zynde, van *Menesez* aan *Garsias*, en lieten niets na, om hem by *Garsias* verdagt te maken. Ja men voegde 'er by, dat *Garsias* het meer met *Ferdinand de la Tour*, dan met *Menesez*, hield, en dat hy hem ook kennis gaf van alles 't geen 'er in de Portugeesche vesting omging. Dit alles nogtans gaf geen verandering nog waggeling in hun vertrouwen; maar was in tegendeel oorzaak van een te nauwer verbintenis tusschen hen.

Dit speet hun zodanig, dat zy, om echter tot hun oogwit te geraken, toen zich verbeeldden dit beter te zullen uitvoeren, zo zy den inlander daar mede introkken, en *Menesez* by den zelven verdagt konden maken. Zy vergiftigden derhalven verscheide putten, uit welke de Ternataanen gewoon waren water te halen, en, of dit nog niet genoeg ware, liepen zy 's nagts by troepen door de Negery, ransten vrouwen en jonge dogters niet alleen aan, maar verkragten, en besliepen die in 't openbaar, daar byvoegende, dat *Menesez* hun last daar toe gegeven had. Waar op veel Ternataanen 't bosch in liepen, en zich van de Portugeezen afscheidden. Daar benevens verstoutten zy zich op eenen avond, om in de verblyfplaats des Konings van Batsjan, die toen wegens eenige zaaken van aangelegenheit in Ternate zich onthield, en zedert het laatste voorval, dat hy hen zyn land verbood, weêr een groot vriend van hun geworden was, niet alleen verscheide van zyn dienaren aan te ransen en te quetsen, maar ook vier Batsjanders dood te slaan, en 't zo heimelyk te ontwyken, dat men niet regt aanwyzen kon, wie dit gedaan had. 1527.

Hun nieuwe vonden om Menesez gehaat te maken.

Hun valsch berigt aan den Koning van Batsjan.

Dog als nu de Koning zelf daags daar aan, den negentienden October, over dit voorval by den Landvoogd wilde klagen, onderschepten zy hem, hoorden hem uit, en gaven hem te kennen, dat *Menesez* zelf last daar toe gegeven, en dit zo heimelyk uitgevoert had, alleen op dat hy 't niet zou behoeven te wreeken: want zy toen van den Koning al gehoord hadden, dat hy wel wist, dat het Portugeezen ware, maar niet wat voor Portugeezen by name, dit stuk bestaan hadden.

Zy voegden daar by (onder verzoek, dat toch de Koning geliefde het geheim te houden) dat *Menesez* dit in 't werk gestelt had, om zich over de dood van zyn broeder, die eenigen tyd bevorens op Batsjan doodgeslagen en van alles berooft was, te wreeken; en dat hy derhalven zich niet moest inbeelden heul of regt te zullen krygen by die genen, die dit zelf gelast had: want dat zy vezekert waren, dat *Menesez* hem, ten uitersten genomen, geen anderen troost zou geven, dan dat hy de daders, zo ras men hem die aanwees of noemde, straffen zou; 't welk nu, dewyl de Koning ze niet kon aanwyzen, ook niet zou konnen gebeuren, en hy derhalven een vergeefsche togt doen.

't Geen die Koning geloofd.

De Batsjanse vorst, die wist dat *Tristan Menesez* op Batsjan doodgeslagen, en dat zyn vaartuig en goed van de inlanders aangetast, en als een gemeene buit behandelt was, vond hier veel grond in om

1527. om te geloven, dat dit *Menesez* wel op den krop steken, en hem reden gegeven kon hebben, om tot dezen vyandlyken moord der zynen last te geven.

Aan de andere zyde vond hy ook veel schyn van waarheit in dat voorstel dier Portugeezen, dat *Menesez* hem geen regt daar over doen zou, voor en al eer hy de schuldigen, die hy niet kende, aanwees. Hy geloofde dan hun, zonder verder te gaan; keerde zeer misnoegt en vol bedreiging, na huis, en maakte al eenige toebereidzelen om zich, met hulp van andere vorsten zyne bondgenoten, daar over te wreeken; maar *Menesez* kreeg nog tydig kennis van deze zaak, en daar door gelegenheit, om den Koning van Batsjan zyn onschuld, zo klaar als den dag, te doen blyken.

Dit stelde dien vorst weêr t'eenemaal gerust, zo dat zyn vriendschap en genegenheit tot *Menesez* nu nog veel grooter dan te voren was.

Hy beschreef aan den Landvoogd ook, wat schelmen hem die lagen gelegt, en alzo zyn verderf gezogt hadden; maar die gasten, die zeer naauw op alles gewoon waren te letten, benamen *Menesez* de gelegenheit, van hen in handen te krygen, doordien zy 't bosch inliepen, en by de misnoegde Ternataanen, zich mede in 't bosch onthoudende, verborgen.

Het mislukken van deze vonden, na hunne bevatting zo listig bedagt, en zo behendig in 't werk gestelt, maakte die van *Garsias* aanhang byna radeloos. Egter stond het by hen vast nog een aanslag te wagen, om daar door op hen wat meer geweld, en wat zekerder uitwerking, te doen.

Zy gaven voor, dat *Menesez* niet alleen besloten had *Garsias* te doen ombrengen; maar zy wezen ook aan, door wien, namelyk door een Swart, van *Menesez* uitdrukkelyk daar toe gelast, en volkomen aangenomen zynde, om dit uit te voeren. Deze Swart nu was by hen omgekogt, om dit als iet geheims (even of hy dat uit vriendschap, en van zich zelven deed) aan deze en gene vrienden van *Garsias* bekent te maken, en daar door, na dat het hem zou ter ooren gekomen zyn, uit te werken, dat *Garsias*, en *Menesez*, weêr vyanden mogten worden.

Dit bestelden zy zo meesterlyk door dezen Swart, dat het *Garsias* niet alleen ter ooren quam; maar dat hy 'er ook ten vollen geloof aan sloeg. Hy gaf daar af kennis aan verscheide van zyne goede vrienden, en beriedt zich met hun, wat hier in te doen.

Zommige waren van oordeel, dat zy, om eenmaal rust te hebben, *Menesez* moesten van kant helpen; maar die verder zagen oordeelden 't heilzaamst, hem gevangen te nemen, en met de stukken en bewyzen geboeit na Malacca op te zenden. 1527.

Om verscheide en zeer gewigtige redenen, sloeg hy tot dit laatste over, en besloot derhalven middelen in 't werk te stellen, om hem buiten gevaar in handen te krygen. Zy vonden hier toe een zeer bequame gelegenheit, juist op een tyd, dat *Menesez* eenig volk onder de onder-Koning *Tarruwese* na Makjan gezonden had; waar by zy de overige van zyn goede vrienden, door 't aanrechten van een maaltyd, wat verre van de vesting en van hem wisten af te lokken, en 't zo te beschikken, dat *Menesez*, die geen quaad ter wereld vermoedde, byna zonder volk in de vesting, en *Garsias* in tegendeel van alle zyne vrienden verseld bleef. Even na 't middagmaal zond *Garsias* eenige van de zynen na de vesting, om *Menesez* quanzuis te bezoeken, en met hem in 't Verkeerbert te spelen.

Hy neemt voor om Menesez gevangen te nemen.

Zeer vriendelyk ontfing *Menesez* deze luiden, en verzogt hen, na een weinig gezeten te hebben, zelf tot dit spel. Terwyl zy speelden, quamen 'er verscheide anderen mede in de vesting, yder met eenen byzonderen last, tot spoediger uitvoering van dezen aanslag dienende. Voor al maakten zy werk, om de huisdienaars van *Menesez* wat van kant te geleiden, en te beletten dat zy konden hooren, wat 'er te doen was.

Alles dan bestelt zynde, quam *Garsias* by *Menesez*, die hem vriendelyk verwelkomde; maar zo ras was hy niet gezeten, of hy rees zeer schielyk weder op, en verstoutte zich, ziende *Menesez* nu vol gedachten in zyn spelen, tot hem, dien hy van agteren aangreep, te zeggen: *Menesez gy zyt myn gevangen.*

Zo ras nu was hy niet opgestaan, of de andere medekundigen, zo als zy *Menesez* in zyn handen zagen, schooten toe, en zogten te beletten, dat het door de knegts, die 'er by stonden, mogt verbreid, en door hen om hulp geroepen worden. Maar *Menesez*, te laat ziende dat het ernst was, riep, zo sterk als hy kon, *verraad! verraad!* waar op een van zyn dienaaren de klok van de vesting trok, om daar door te kennen te geven, dat 'er binnen in de vesting onraad was. Nogtans wierden zy door hun groot getal *Menesez* meester, en kregen hem een zware keten om de beenen; 't geen hen, by aldien hy geweer, en maar weinig bystand gehad hadden, zo niet zou gelukt hebben; vermits hy een swaarlyvig sterk man, en door den spyt als verwoed was.

Menesez geboeit, en gevangen gezet.

1527. Men kan zich ligtelyk verbeelden, met hoe veel vervoering die Landvoogd alle bedenkelyke scheldwoorden op *Garsias* heeft uitgebraakt; maar dit kon niet beletten, dat hy zo geboeit weggevoert, en in een zeer flegte en nare gevangenis gezet wierd.

Middelen, tot Menefez vryheit, te vergeefs in 't werk gestelt.

Verscheide vrienden stelden wel middelen in 't werk, om dit quaad in zyn geboorte te smooren, en *Garsias* te bewegen *Menesez* weêr in vryheit te stellen; maar hy luisterde daar niet na, en dreef de gene, die hem te na aan de vesting quamen, daar af. Als *Menesez* vrienden nu al een geruimen tyd den zagten kant gekozen, en by *Garsias* niet gevordert hadden, begonnen zy hem te dreigen dat zy de Spaanjaards om hulp verzoeken, en hem dwingen zouden, den Landvoogd op vrye voeten te stellen. Ja by dit zeggen bleef het niet, maar zy voerden 't ook uit, en betaalden aldus *Garsias* en zyne vrienden met de zelve munt, met welke zy, toen men hem gevangen genomen had, *Menesez* betaalt, en hem tot verandering van besluit gebragt hadden. De Koning van Tidore, en 't hoofd der Spanjaards *Ferdinand de la Tour*, deden aan *Garsias* ernstig vertoonen, dat, ingevalle hy *Menesez* niet op vrye voeten stelde, zy genoodzaakt zouden zyn, hem daar toe te dwingen.

Garsias dan zag wel, dat hier niets by te halen, en dat 'er voor hem by langer uitstel maar gevaar te wagten was.

Hy hoorde daar nevens, met hoe groote drift *Menesez* vrienden deze zaak voor hem opnamen, en hoe zy gereed stonden, om tot de Spanjaards over te gaan. Dit geleek hem gansch niet: want hy wist wel, wat 'er uit dezen oorlog (hy was nu zo hy was) te volgen, en hoe weinig ontzet 'er te wagten stond.

Hy oordeelde dan best, wat koop te geven, en de zaak, was het mogelyk, in der minne by te leggen. Om dit in 't werk te stellen, spande hy met een van *Menesez* grootste vertrouwelingen aan, en versprak met hem den zelven los te laten, mits dat *Menesez* ook deze en al de oude zaaken, die hy tegen *Garsias* had, zou laten varen, en hem met vreden nevens de zynen laten vertrekken, zonder iets meer tot zyn nadeel in 't werk te stellen. Dit afgesprokene zo by hen besloten, en by *Menesez* toegestaan zynde, wierd de Landvoogd in zyn oud bewind herstelt. 1527. Garsias word ge[dwongen] Menese[z] los te laten.

Zo ras *Menesez* in vryheit was, liet hy den Raad beroepen, voor welken hy *Garsias* van trouwloosheit en geweld beschuldigde, met wederroeping van alles, 't geen hy hem had toegezegt, onder voorgeven, dat hem dat in de gevangenis afgedwongen was. Die, zyn o[nt]slaking Garsias tragt [...] vangs[...] tenen

Weshalven hy van voornemen was, *Garsias* als een trouwloozen gevangen te nemen, en als een verrader en verderver van de zaaken zyns Konings, geboeit na Malacca op te zenden; byzonder vermits de Spanjaarden door zyn toedoen, en nalatigheit, gedurende *Menesez* gevankenis, weêr meester van Makjan, toen van een flegte bezetting voorzien, geworden waren; buiten dat de Koning van Portugal daar nog veel Nagelen, die mede in handen van de vyanden raakten, by verloren, en een zware schade geleden hadde; welk verlies hem, na allen schyn, niet zou overgekomen hebben, by aldien *Menesez* in vryheit, en 't bestier in zyn handen geweest was.

Hier in had ondertusschen *Garsias* voorzien, en was in 't begin van 't jaar 1528. spoedig met een vaartuig vertrokken, om dat hy vreesde, dat *Menesez* hem door den eenen of anderen trek zou tragten in het net te krygen. Gar[...] vert[...] uit [...] nat[...] in '[...] 152[...]

VYFDE HOOFDSTUK.

Simon de Sousa *tot vervanger van* Menesez *gekoren in 't jaar* 1528. *D'Azevedo komt met hulptroepen van* Malacca *na* Ternate. *Giert eerst in* Banda *aan.* *Vint* Garsias *daar.* *Komst van* Vincent de Fonseca *in* Banda. *D'Azevedo neemt* Garsias *vaartuig.* *Vrugtelooze tocht van* Fonseca, *die weer na* Ternate *keert.* *Nieuwe aanslag der* Spanjaarden *tegen de* Portugeezen. *Komst van* Saavedra *uit* Nieuw Spanjen. *Hun aanslag op* Motir. *Bereidzelen der* Ternataanen, *en* Portugeezen *tot onderstand der* Motireezen. *Ontmoeting van 't* Spaansch *en* Portugeesch *Galjoot, waar by de* Portugeezen *schade lyden.* *De* Portugeesche Landvoogd, *hier door in nood, krygt ontzet door* de Fonseca, *en* D'Azevedo. *D'Azevedo werd* Kastelein Majoor, *en* opper-bevelhebber *der zee.* *Voorslag van vrede.* *Die afgeslagen werd.* Menesez *heeft weinig aan* D'Azevedo. *D'Azevedo legt zyn ampten neder.* Menesez *kiest* Leonel de Leme *in zyn plaats, die nog erger, dan* D'Azevedo, *is.* Simon de Sousa *gekoren vervanger van* Menesez. *Vervalt door storm omtrent* Atsjien, *diens* Koning *hem zockt te*

te verstrikken. De Sousa *slaat het verzoek van den* Atsjienschen Zeevoogd *af. De* Atsjienders *vallen op de Galey vrugteloos aan. Hun* Zeevoogd *zoekt* de Sousa *te verstrikken; dog vrugteloos. Nieuwe aanval der* Atsjienders, *die gelukt. Hoe de* Koning *van* Atsjien *de overige* Portugeezen *ontfangt.* Garsias Henrik *komt te* Malacca. *Zyn goederen werden aangehouden. Door een dappere daad krygt hy ontslag daar van. Wederopbouwing van* Tidore. *Een nieuwe* Koning *in* Almansor *'s plaats gekoren. De* sterkte *door de* Spanjaarden *verder opgebouwt. Slechte staat van de* Spanjaards, *en* Portugeezen. Menesez *zend* George de Castro *na* Banda. *Win-zucht, en verdeeldheit der* inlanders *van* Tidore, *en* Ternate. *De* Tidoreezen *tasten een* Ternataansche *plaats aan.* Menesez *verbrand* Tidore. *Eischt de* Spanjaards *op. En dwingt hen tot een minnelyk gesprek. Waar op de vrede volgt. Vrede met den* Koning *van* Tidore, *en herbouwing der stad. Vertrek van* D'Azevedo, *en* Leonel de Leme, *na* Malacca. *Huwelyken over en weder tusschen* Keizer Karel *den vyfden, en* Koning Johan *den derden.* Koning Johan *verzoekt hier de* Molukse eilanden *alleen te hebben. 't Geen hem afgeslagen werd.* Karel *verpant zyn* recht *op die* eilanden. *De* Spanjaards *verzoeken hem, die onder hen te verpanden. De* Keizer *verbied over die zaak meer te spreeken.* Deyaal, *een en twintigste* Koning *van* Ternate, *door* Tarruwese *vergeven. Zyn broeder* Bohejat *vervangt hem in 't ryk. Diens moeder vergeefs zyn vryheit verzoekt. Verwydering tusschen* Menesez, *en* Tarruwese. *Een nieuw voorval van groote verwydering. De* Ternataansche opper-Priester, *hier aan schuldig bevonden, en gevangen gezet; dog door* Tarruwese *verbeden, weer los gelaten; maar zeer smadelyk van de* Portugeezen *gehandelt. Belgzugt, en spyt der* Ternataanen *hier over. Vrywillige ballingschap des* opper-Priesters. *Een derde en groote verwydering, tusschen de* Ternataanen *en* Portugeezen. Menesez *onbillyke handeling maakt de zaak nog erger. Zyn Godloze straf-oeffening. Quade gevolgen daar van. Heiloos* verdrag *tusschen* Tarruwese, *en* Catabruno, *komt uit.* Menesez *doet* Tarruwese, *en de twee voornaamste* belhamels, *in de* vesting *ontbieden, en door de pynbank de waarheit bekennen.* Tarruwese *word onthalst. Aanmerking over zyn perzoon, en hoedanigheden. Vlucht der voornaamste* Ternataanen; *gebrek voor de* Portugeezen *hier uit ontstaan.*

1528. Terwyl de zaaken zo verwart in Ternate stonden, vond de onder-Koning van Indiën *Lopes de Sampajo* goed, een ander Landvoogd van Ternate aan te stellen, aangezien hy nog in de keure omtrent *Menesez* gedaan, nog in zyn perzoon zelf het grootste genoegen had.

Hy was daar na toe gezonden door den Malaksen Landvoogd, *Pieter Maskarenjas*, een man, dien hy zien nog lugten mogt, en dit alleen was genoeg, om hem af te keuren.

[S]imon de [S]ousa tot [v]ervanger van Menesez gekoren [i]n 't jaar [1]528.

Hy noemde derhalven tot vervanger van *Menesez* eenen *Simon de Sousa*; dog die vertrok van Goa eerst in April des jaars 1528, met eenig ontzet van volk, in gezelschap van den nieuwen Malaksen Landvoogd, *Pieter de Faar*, die daar in plaats van *Georgio Kapraal* ging gebieden.

[d]'Azevedo komt [m]et hulptroepen van Malacca na Ternate.

Maar in de maand Januari des gemelden jaars, en alzo eenige maanden voor deze zyne verlossing, had *Kapraal*, wetende in hoe slegten staat de Ternataansche zaaken stonden, *Gonsalvo d'Azevedo* met eenige hulp-troepen na Ternate afgevaardigt, met last om den Landvoogd *Menesez* daar mede by te springen, en de vervallene zaaken, zo veel het mogelyk was, te herstellen. Hy gierde, volgens der Portugeezen gewoonte, eerst op Java aan, en vertrok van daar na Banda, daar hy in 't laatst van Januari aanquam. 1528.

Giert eerst in Banda aan.

Vind Garsias daar.

Even voor zyn komste was *Garsias* daar uit Ternate ook aangekomen, en weinig dagen na *d'Azevedo* quam daar uit Ternate ook *Vincent de Fonseca* met al de stukken en bewyzen, die *Menesez* tot laste van den ouden Landvoogd *Garsias Henrik* aldaar had laten beleggen. En buiten deze stukken deed *Vincent de Fonseca* hem een net berigt, zo van *Garsias* buitensporig gedrag in 't byzonder, als van de aanmerkensweerdige schade, die hy den Koning, zyn heer en meester, zo schendig had toegebragt; al 't welke hy breed uitmat, om dien hoofdman te eer te bewegen, om *Garsias* met zynen aanhang gevangen te houden, en zich meester van zyn vaartuig te maken.

Komst van Vincent de Fonseca in Banda.

Het eerste weigerde hy te doen, maar stelde het laatste in 't werk op een tyd, dat 'er *Garsias* het allerminste om dagt, en zo als hy afscheid, om zyn reize te vervolgen, van hem genomen had; en hoewel *Garsias* nog verscheide middelen in 't werk stelde, om zyn vaartuig en des zelfs zeilen, die hy aan land geborgen had, te behouden, zo wierd hem nogtans 't vuur zo na aan de hielen gelegt, dat hier voor hem niet uit te spartelen was.

d'Azevedo neemt Garsias vaartuig.

Menesez afgezant hadt ondertusschen getragt de papieren, tegen *Garsias* belegt, na Malacca over te zenden; maar hy

Vrugteloozen togt van Fonseca;

1528. hy kon niemand bewegen die mede te nemen, 't zy om dat zy liefde voor *Garsias* hadden, en dit hen hier toe bewoog, 't zy dat zy vreesden, dat hy hun, by zyn komst op Malacca, hier over een quaden trek spelen mogt; om welke reden *Fonseca* onverrigter zake weêr in Ternate keerde.

die weêr na Ternate keert.

Nieuwe aanslag der Spanjaarden tegen de Portugeezen.

Wy hebben bevorens getoont, in hoe slegten staat de Ternataansche Landvoogden, door den ouden Landvoogd *Garsias Henrik* gelaten, en hoe verre de zaaken tusschen *Menesez*, en *Ferdinand de la Tour*, verwyderd waren.

De nette berigten nu, die de Spanjaarden daar af hadden, deden hen, nevens hunne bondgenoten de Koningen van Tidore en Gilolo, een besluit nemen, om de Portugeezen, dien het byzonder aan volk, aan levensmiddelen, ja aan alles begon te ontbreken, aan te tasten, en hen voor eerst als besloten te houden, om hun alzo de levensmiddelen te meer af te snyden.

Komst van Saävedra uit nieuw Spanjen.

Terwyl zy te zamen dit werk wel overleggen, komt 'er, buiten alle verwagting, een Spaansch schip onder den hoofdman *Alvarez Saävedra* voor Tidore ten anker.

Hy was met drie schepen uit nieuw Spanjen uitdrukkelyk gezonden, om de Spanjaarden op Tidore alle mogelyke hulp te bewyzen.

De sterk doorblazende winden hadden hem wel een zeer korte reis van drie maanden, gegeven; maar hy had onder weeg zulke zware stormen moeten uitstaan, dat hy twee van zyne schepen daar by verloren, en ook in 't uiterste gevaar van te vergaan geweest was. Deze hulptroepen, hoe gering ook die waren, gaven de Spanjaarden en hunne bondgenoten nogtans geen kleinen moed, en deden hen hopen, dat zy nu gemakkelyk de Portugeezen verjagen, en de Ternataanen dwingen zouden na hunne pypen te danssen.

Haren aanslag op Motir.

De jonge Koning van Tidore, en de vorst van Gilolo, die van de Portugeezen wat gekortwiekt waren, meenden best te zullen doen, by aldien zy op 't eiland Motil of Motir, 't geen onder de Ternataansche kroon stond, zo stil en spoedig, als hun mogelyk was, een inval deden, en 'er zich zonder slag of stoot maar meester af maakten. Doch dit ging zo grif niet, als zy zich dat verbeeld hadden; want die van Motir kregen tydig berigt van den aanslag dier Koningen, en gaven daar af kennis aan den onder-Koning *Kaytsjili Tarruwese*, die terstont den Landvoogd *Menesez* de noodzakelykheit van die menschen by te springen met veel ernst en kragt van redenen voorstelde. Ja de onder-Koning bood zyn dienst aan, om zelf derwaarts te gaan, en gaf order, dat men al de Correcorren, en Gilala 's, zo veel 'er maar eenigzins in staat waren, ten eersten zou in zee brengen. 1528.

Bereidzelen der Ternataanen en Portugeezen tot onderstand der Motireezen.

Menesez vond derhalven goed, ziende den nood der Motireezen, en het belang, 't geen zo de Ternataanen, als hy zelf, by derzelver behoudenis hadden, van tachtig man, die hy toen nog had, dertig onder *Ferdinand Baldajo* met den onder-Koning derwaarts te zenden in een hegt Galjoot, zedert onlangs uitgerust.

De Spanjaarden, die ook diergelyk een vaartuig hadden doen klaar maken, zonden een gelyk getal manschap, onder den nieuwaangekomen hoofdman *Saävedra* op de Portugeezen af. Deze twee vaartuigen ontmoetten malkanderen in de maand van Mei, en raakten aan een. De Spanjaarden verloren vyf man, en de Portugeezen agt, waar onder ook hun hoofd, 't geen oorzaak was, dat de overige genoodzaakt wierden zich met hun Galjoot aan de Spanjaarden over te geven.

Ontmoeting van 't Spaansch en Portugeesch Galjoot.

Waar by de Portugeezen schade lyden.

Indien de zaaken der Portugeezen aldaar oit slegt gestaan hadden, zo was het toen.

Ook bequam de Landvoogd hier af zo ras de weet niet, of hy oordeelde, dat het nu daar mede gedaan, en dat 'er, ten ware spoedig eenig ontzet quam, geen herstellen aan was.

De Portugeesche Landvoogd hier door in nood.

De komst van Vincent de Fonseca en d'Azevedo.

Midden in die bekommering quam *Vincent de Fonseca* van zyn vrugteloozen Bandaschen togt wederom met berigt, dat niemand zyne papieren had willen mede nemen; maar met een gaf hy den Landvoogd kennis, dat hy *d'Azevedo* in Banda gevonden had, die met een fraaje magt van hulp-troepen op weg, en reeds niet verre, zo hy vertrouwde, van Ternate was.

Het was ook in der daad zo; en de Spanjaarden, die zich dat onzet zo groot niet verbeeld hadden, zonden *Saävedra* met beide de Galjoots, en verscheide andere vaartuigen, door hen en den Tidorees bemand, daar op af, in die vaste verbeelding, dat zy hem in zegepraal, als 't vorige Galjoot, zouden opbrengen.

Maar dit ontschoot hun geweldig: want zo als zy *d'Azevedo* met de vlaggen en wimpels op al zyn schepen gewaar wierden, hielden zy zich stil zonder iets te durven ondernemen, niet tegenstaande hy in 't voorby zeilen hen, door 't steken van al zyn trompetten, 't geklank van zyn speeltuigen, als opentlyk uit tartte.

Hy quam te Talingame ten anker, en wierd van *Menesez* zeer minnelyk ontfangen,

1528. gen, en verzekert, dat, buiten dit ontzet, hy niet in ſtaat zou geweeſt zyn, het langer gaande te konnen houden.

zeve- werd elein, pper- el- ber, zee.

De onder-Koning van Indiën had by een byzonderen brief aan *Meneſez*, die *d'Azevedo* mede bragt, gelaſt, dat, zo ras de laatſte in de Moluccos gelandt was, hy Kaſtelein Majoor, of overſte der veſting, en opper-bevelhebber ter zee, zyn zoude.

rſlag le.

Zo ras nu waren hem beide die ampten van *Meneſez* niet opgedragen, of zy overleiden te zamen, wat hen nu beſt te doen ſtond; en vonden om zeer gewigtige redenen geraden aan *Ferdinand de la Tour* een voorſlag van vrede aan te bieden; en dat, byaldien zy de zaaken eens wierden, de Koningen van Ternate, Tidore, Gilolo en andere Bondgenoten aan wederzyden, daar mede in zouden begrepen zyn.

Dit wierd aanſtonds in 't werk geſtelt, en een Edelman als gezant afgevaardigt, met laſt om een vaſten en bondigen vrede met de Spanjaarden aan te gaan, op deze voorwaarden: dat men, namelyk, de gevangenen aan wederzyden vry overleveren, *la Tour* van de helft van Makjan, de Ternataanen gedurende *Meneſez* gevankenis ontnomen, afſtaan, en heiliglyk beloven zou, op een eerlyke wyze in allen deelen den vrede te zullen houden, en dien ook te zullen doen houden by de Bondgenoten, zonder hun, zo zy die verbraken, oit by te ſpringen, maar dat hy zich, by zulk een voorval, altyd als herſtelder van den vrede tot ſchade en nadeel van de bondbreukigen, zouden gedragen; onder belofte, dat de Portugezen van hunne zyde dit wederom zodanig, zo voor zich zelven, als voor hunne bondgenoten, zouden behartigen.

af- gen l.

Alles wierd van *la Tour* toegeſtaan, uitgezondert de poſt van de helft van Makjan weder af te ſtaan.

Hy zeide, dat dit een zake was, over welke hy, buiten nader laſt van zyn meeſter, niet kon handelen; maar dat hy genegen was al 't andere na te komen.

d'Azevedo, en verſcheide met hem, zouden dit overgeſtapt hebben; maar de Landvoogd wilde daar niet toe verſtaan. Derhalven deed weêr ieder zyn beſt, om zich van hulp-troepen te voorzien, en daarom te ſchryven. Indien *d'Azevedo* zo wel als *Meneſez* de zaak hadt willen voortzetten, daar waar de beſte gelegenheit ter wereld geweeſt, om den Spanjaarden groot afbreuk te doen; maar aangezien hy zich geſtadig daar op ontſchuldigde, dat hy maar enkel om te koopmanſchappen en te handelen, en niet om te vegten daar gekomen was, zo kon de Landvoogd zyn voornemen

eſez t ig l'A- do.

niet uitvoeren, te meer, dewyl ook zyne Soldaaten daar heen helden, en het met de ruſt hielden; en hoewel hy *d'Azevedo* overreed had, om in gezelſchap van *Kaytsjili Tarruweſe* mede na Makjan te gaan, was dit nogtans meer opgevolgt, om den quaden naam van bloodaard te ontgaan, dan om iets gewigtigs uit te voeren; zo dat het byna evenveel was, of hy was t'huis gebleven. Ook lag hy eindelyk, om van diergelyke beleefde verſtrikkingen bevrydt te zyn, zyn bedieningen van Kaſtelein, of overſten der veſting, en van Zeevoogd, neder. *Meneſez* vervulde zyn plaats met *Leonel de Leme*; maar had aan hem nog minder, dan aan *d'Azevedo*. Het beſte was, dat *d'Azevedo* 's hulp-troepen 'er de ſchrik nog wat in hielden, en dat de Spanjaarden, door gebrek van volk, niet in ſtaat waren, om hem aan te doen, anders zou het 'er geweldig zuur uitgezien hebben; daar het nu nog al henen ſchokte, zonder dat men zeggen kon, dat de zaaken veel tegen liepen. 1528.

d'Azevedo legd zyn ampten neder.

Meneſez kieſt Leonel de Leme in zyn plaats, die nog erger dan d'Azevedo is.

Ondertuſſchen was de nieuwe Ternataanſche Landvoogd, *Simon de Souſa*, van Coetsjien vertrokken, om eerſt na Malakka, en van daar na zyn Landvoogdy, te gaan.

Simon de Souſa, gekoren vervanger van Meneſez.

Hy verviel, eer hy te Malakka belandde, door een ſtorm omtrent Atsjien, welkers Koning hem door vleyeryen en ſtrik-redenen van beleefdheit (waar in die Natie gekonfyt is) zyn dienſt en hulp liet aanbieden; gelyk hy ook een Zeevoogd met duizend krygsknegten, en twintig vaartuigen, hem den nagt daar aan toezond; maar met laſt, om *de Souſa*, met liſt of, wilde dit niet gelukken, met geweld gevangen te brengen, of zyn vaartuig, en al de zynen, te vermeeſteren.

Vervald door ſtorm omtrent Atsjien.

Diens Koning hem zoekt te verſtrikken.

De Zeevoogd, om dit op het gemakkelykſt in 't werk te ſtellen, zond hem iemand met een Gilala toe, om hem te verzoeken, daar in over te komen, en alzo verder gevaar te ontgaan.

Terwyl *de Souſa* zyn antwoord vertraagde, naderde hy ondertuſſchen met het gros zyner vloot, 't geen *de Souſa* de meening des Koninks van Atsjien klaar deed verſtaan.

De Souſa ſlaat 't verzoek van den Atsjienſchen Zeevoogd af.

Hy ſtelde zig dan in ſtaat, om hen te ontfangen.

De Atsjienſche Zeevoogd, zich ontdekt ziende, gelaſtte, dat men de Galey aanſtonds aan boord klampen, en overweldigen zou; maar voor eerſt bequam dat den zynen, die reeds in de Galey overgeſprongen waren, zo qualyk, dat zy niet min gezwind waren, om die weder te verlaten, als zy verwoed geweeſt waren, om dezelve aan te taſten.

De Atsjienders vallen op de Galey vrugteloos aan.

De

1528. Haren Zeevoogd zoekt de Sousa te verstrikken.

De Zeevoogd, dus bevindende, dat hier met geweld niet te winnen was, zogt door list en betuigingen, dat het voorgevallene buiten weten van den Koning en hem geschied was, *de Sousa* te betrekken; en liet hem noodigen, om die genen, die dit gedaan hadden, uit last van den Koning te zien straffen.

Op dit voorstel waren velen van de zynen van oordeel, dat hy zich aan de Koning van Atsjien, zo om zyn eerlykheit niet te mistrouwen, als om hun geringe magt, in vergelyking van de zynen, behoorde over te geven.

Dog vrugteloos.

Hy verzogt hier op van de Atsjienschen Zeevoogd wel tyd, om zich met de zynen te beraden; maar was egter zo verre van in dit voorstel te bewilligen, dat hy in tegendeel stemde, dat het voor hem eerlyker was, met de wapenen in de hand roemrugtig te sterven, dan zich aan zulk een verrader, en bedrieglyk Koning, over te geven; 't geen ook zo goede uitwerking had, dat zy hem alle beloofden, tot den dood toe te zullen helpen.

Nieuwe aanval der Atsjienders, die gelukt.

Hy gaf van zyn besluit de Atsjiensche Zeevoogd kennis, die daar op zyn volk als razend op de Galey deed aanvallen; dog die echter onverrichter zake moesten afwyken; maar indien zy daar redelyk gehavend waren, de Portugeezen hadden 't niet beter; waar van nogtans de vyand niet geweten zou hebben, byaldien zy door een Mohammedaan, die op de Galey roeide, en over boord sprong, niet van den slegten toestand der Portugeezen gewaarschouwd geweest waren: want hy berigte hun, dat de meeste Portugeezen in dien aanval doodt gebleven, en de overige buiten staat van tegenweer waren, zodanig, dat de Galey, by den minsten nieuwen aanval in hun handen was.

Op zyn aanrading wierd de stryd hervat, het vaartuig en de overige, die daar op waren, in korten tyd overwonnen, en *Simon de Sousa* door een werpspies, die hem zyn harnas en hart doorboorde, getroffen, uit wrake nog in duizend stukken gekapt. De Atsjienders voerden de Galey in de Atsjiensche engte, en de Portugeezen wierden van den Koning (hoewel met een valsch hert, en om zich beter aan hen te wreeken) zeer minnelyk gehandelt; ja zelf zond hy iemand aan den Moluksen Landvoogd, om hem te verzoeken, dat hy de Galey en 't volk wilde laten afhalen.

Hoe de Koning van Atsjien de overige Portugeezen ontfangt.

Garsias Henrik komt te Malakka, die zyn goederen

Terwyl dit zo voor Atsjien ging, was *Garsias Henrik*, voorheen Ternataansch Landvoogd, uit Banda vertrokken, en te Malakka aangelandt, daar hem de Landvoogd, *Pieter de Faar*, goede beloften deed, van hem, nog zyn volk te zullen gevangen zetten; maar liet ondertusschen, na dat hy te land getreden was, al de goederen aanhouden, onder voorwending, dat zyn belofte maar tot de perzoonen, en niet tot de goederen, betrekkelyk was.

1528 worde[n] aangehouden

Door d[e] dapper[heid] daad krygt h[y] ontslag daar va[n].

Egter wist *Garsias Henrik*, door zyn dapperheit, by zekere gelegenheit van oproer, door eenige gezanten van *Panaroekan*, verwekt, en door hem en de zynen ten eerste gestilt, op *Pieter de Faar* zo veel te verwerven, dat hem, op een borgtogt voor zekere zomme gelds (of *Menesez* eenige klagten tegen hem inbrengen mogt) al zyn goederen wederom gegeven wierden; na welken tyd hy ook in redelyke gunst by dien Landvoogd leefde.

Weder opbou[wing] van Tidor[e].

Onderwylen hadden die van Tidore hun stad, door *Garsias* verwoest, van eenige ligte stoffe, volgens 's lands wyze, weêr opgebouwt, en met Atap gedekt. Ook hadden zy in de plaats van den overleden *Almansor* een ander, dog zeer jong Koning (zonder dat men zyn naam, of afkomst, regt zeggen kan) gekoren. En gedurende deszelfs minderjarigheit was 't bewind in handen van zekeren *Kaytsjili Radja*, de Koning zeer na in den bloede bestaande.

Een nieuw Konin[g] in Al-manso[rs] plaats gekor[en].

Sterkt[e] door d[e] Spanja[ar]den vo[or] der op[ge]bouw[d].

De Spanjaarden hadden ook zekere sterkte, bevorens van *Ignatius* gebouwt, en omtrent den mond van de haven begrepen, met wal en gragt omringt; maar zo wel zy als de Portugeezen hadden groot gebrek van volk; en 't scheen, of 'er in de Molukse eilanden nog Spanjaards, nog Portugeezen waren, of ten minsten of hun beider meesters aan derzelver welstand gansch niet gelegen was. Immers de Portugeezen kregen, nog uit Indiën, nog van Malakka 't allerminst ontzet, nog van volk, nog van geld, nog van levensmiddelen, tot groote verwondering van *Menesez*, en geen minder van *Kaytsjili Tarruwese*.

Slegte staat v[an] de Spa[n]jaarde[n] en Po[rtu]geeze[n].

Menes[ez] zend Georg[e] de Ca[stro] na Ban[da] in 't ja[ar] 1529

De Landvoogd had in 't begin van 't jaar 1529, by dezen grooten nood, *George de Castro* na Banda ('t geen toen onder de Molukse, of Ternataansche Landvoogdy stond) gezonden, om van de Portugeesche Kooplieden aldaar, in des Koninks naam, volk en geld te leenen; maar ook hier af viel niets, en hy quam onverrigter zake weêr t'huis. Die Landvoogd dan in deze benaaudheit zyn volk overziende, vond niet meer dan honderd en dertig *Portugeezen, en de Spanjaards hadden ook zo weinig volk, dat de Tidoreezen, en Ternataanen, zo zy gewilt, en hun kragten byeen gevoegt hadden, beide die Natien uit de Molukse eilanden, byna zonder moeite zouden hebben

Winz[ige] en ver[deeld]heid der in[lan]ders van T[i]dore e[n] Terna[te].

hebben

1529. hebben konnen dryven; maar hun vuile win-zugt, en bittere haat tegen malkanderen, om (waar 't mogelyk) de een den anderen te bederven, vervoerde hen, om door onderlinge geschillen hun vyanden te versterken, en hun eigen kragt niet te kennen.

e Tidoreezen ...en een ...erna...ansche ...laats aan.

Terwyl de zaaken nu dus stonden, ondernamen de Tidoreezen, gesterkt door *Catabruno*, by Konings minderjarigheit onder-Koning van Gilolo, een zekeren aanslag op een Ternataansche plaats, omtrent 't land van Halamahera gelegen, en zeilden daar met een grooten ophef na toe; maar *Menesez* dit gehoort, en daar by vernomen hebbende, hoe slegt zy Tidore bezet gelaten hadden, ging met honderd en twintig man, in gezelschap van de hulp-troepen van *Tarruwese*, en den Koning van Batsjan, daar heen, verdeelde zyn volk, te land getreden, in twee troepen, en nam de stad, die gansch niet sterk was, na den eersten aanval in, verbrandeze wederom, en eischte ook de Spanjaards, en hunne vesting, met minnelyke aanbiedingen op. Eerst wierd dit van hun verworpen. maar zo haast zag *Ferdinand de la Tour* 't geschut en de storm-ladders niet aanvoeren, of hy quam tot een onderling gesprek met *Menesez*, en wierd, na een hevig krakeel, te rade, den vrede op deze voorwaarde te kiezen: namelyk, dat zy aan de Portugeezen al hunne gevangenen, en goederen, ter goeder trouwe wedergeven, zich met al het hunne na Samafo (omtrent de kust van Moro gelegen) vervoegen, geen andere deelen van dat eiland aandoen, zich met geenen handel des zelfs bemoejen, Makjan weêr aan de Koning van Ternate overgeven, geen van hunne Bondgenoten vyandig aantasten, en veel min die van Tidore, Gilolo, of eenige andere van hunne vyanden, helpen zouden, maar zich daar gerust houden, tot tyd en wyle 'er uit Europa over hunne geschillen (gelyk by *Karkèse* 's tyd onder beide de Natien al besloten was) volkomen bescheid gekomen zou zyn. Hier benevens was ook besloten, dat zy hun schepen en volk, om hen na Samafo te brengen, geven, en ook hunne Bondgenoten van Tidore, en Gilolo, ongemoeit laten zou. Dit verdrag wierd van beide de hoofden der Natien besworen, en daar op *de la Tour* met de zynen ten eersten na Samafo gevoert.

...enesez ...rbrand ...dore, ...cht de ...an ...ds op,

...En ...ngt ...tot ...min- ...yk ...prek.

...ar op ...vrede ...gt.

Na 't sluiten van deze vrede, wierd ook die met de Koning van Tidore gemaakt, de Stadt herbouwt, en die vorst verbonden jaarlyks zekere schatting aan Koning *Johan* op te brengen, mits dat zy zich noit weêr by der Portugeezen vyanden vervoegen zouden. 1529.

...de ...den ...ing ...Ti... ..., en ...bou... ...g der ...lt.

Vertrek van d'Azevedo en Leonel de Leme na Malacca.

Gonsalvo d'Azevedo, de zaaken in dezen staat ziende, maakte zich, tegen alle vertooningen van de noodzaaklykheit van zyn perzoon aldaar, gereed om weder na Malakka te keeren, en, of dit nog niet genoeg was, bewoog nog daarenboven *Leonel de Leme* om met hem mede te gaan; en by aldien *Menesez* niet zekere list, om 't volk door belofte daar te houden, gebruikt had, zo zou 't grootste gedeelte met hem mede vertrokken, en de Landvoogd met weinig krygsknechten daar in 't nauw gebleven zyn.

Hy vertrok met een na Batsjan, en nam *Manuel Faucon*, met welken *Menesez* niet verzoenen wilde, in.

Huwelyk over en weder tusschen Keizer Karel, en Koning Johan den derden gemaakt.

Omtrent dezen zelven tyd, of in 't jaar 1529, wierd 'er ook een verdrag tusschen Keizer *Karel* den vyfden, en *Johan* den derden, Koning van Portugal, gemaakt.

Beide die vorsten namen over en weder malkanders zuster ten Huwelyk, de Keizer de Princesse *Isabella*, en Koning *Johan* 's Keizers zuster, *Catharina*.

Wat geschillen 'er te voren tusschen die twee vorsten, over het regt tot de Molukze eilanden, geweest zyn, hebben wy bevorens gezien, en hoe de Portugeezen de vaart der Castilianen om de West na de Moluccos met al hun vermogen hebben zoeken te dwarsboomen, en te beletten.

Koning Johan verzoekt de Molukze eilanden alleen te hebben.

Hier op verzogt *Johan* van den Keizer, dat hy in 't vreedzaam bezit der Molukze eilanden (schoon hem te voren door *Karel* 's gezanten tegengewezen) mogt gelaten werden. De Specery-handel der Spanjaarden verslapte hier door byzonder, en de Keizer scheen dit Koning *Johan* te zullen inwilligen; maar 's Keizers raaden wisten ondertusschen dit zo te bedisselen, dat hy Koning *Johan* rond uit aanzeide, dat hy daar toe niet verstaan zou. Vele geschillen sproten hier verder uit, waar by ook quamen verscheide beschuldigingen, en klagten van beide de partyen, over malkanders dienaaren in de Molukze eilanden, en dat wel over de geweldenaryen, en wreedheden, die hier (zo zy beiden voorgaven) de een tegen den ander pleegde.

Het geen hem afgeslagen werd.

Karel verpand zyn regt op die eilanden.

Dit sleurde zo wat heen; maar de Keizer ondertusschen, veel zwaarder zaaken aan de hand hebbende, zo met den oorlog, die hy tegen den Koning van Vrankryk voerde, als met het geen hy in Duitschland, en Italien, daar hy genegen was zich met veel heerlykheit en pragt te laten kroonen, te doen had, en ondertusschen niet al te wel van pennin-

1529. gen voorzien zynde, vond goed zyn regt op de Molukze eilanden, en 't geen 'er verder tot den handel der Speceryen behoorde, aan Koning *Johan*, in dat zelve jaar nog, voor een zomma van drie honderd en vyftig duizend Ducaten te verpanden, blyvende de zaak ondertusschen in staat, en zyn regt onverminderd.

Deze verpanding ging zeer heimelyk toe, en tegen het oordeel van veel Spaansche raaden, die best zagen hoe grootelyks de Keizer zyn eigen belang hier door verwaarloosde. En schoon vele van hun dien vorst op verscheide tyden daar na zeer sterk geraden hebben, dit geld wederom te geven, zo heeft men hem egter noit daar toe konnen krygen, veel min konnen bevroeden, om wat reden hy dit achter liet. Voor al deden dit de Spanjaards met nadruk in den jare 1548, hem zelf die zomme uit het hunne aanbiedende, met verzoek, dat het goet onder hen mogt verpand worden; maar 't was zo verre van daar, dat hy hen dit inwilligen zou, dat hy hen in tegendeel uitdrukkelyk verbood, hem meer over die zaak aan te spreken.

De Spanjaards verzoeken die aan hun te verpanden.

De Keizer verbied hen over die zaak te spreken.

Zommigen oordeelden hier uit, dat de Keizer zich met 't opnemen van nog grooter zommen, bezwaart, en daar door in een staat van reddeloosheit omtrent de Molukze zaaken gebragt had; anderen dat hy by onderling contract met den Koning van Portugal voor 't afstaan van zyn recht drie honderd en vyftig duizend Ducaten ontfangen had. Dit zy dan zo het wil, 't is zeker, dat de Portugeezen zedert dien tyd tot den jare 1583. in een vreedzaam bezit der Molukze eilanden, en volkomen meesters van den Specery-handel, gebleven zyn. Wel is waar, dat de Spanjaards in den jare 1532. en 1544. weêr getragt hebben de Portugeezen in dat bezit te ontrusten; maar wat uitslag die onderneming tot nadeel der eersten gehad heeft, zullen wy hier na onder de gevallen van dat jaar zeggen.

Deyaal, een en twintigsten Koning van Ternate, door Tarruwese vergeven.

Dus schenen nu de zaaken in tamelyke rust; maar *Tarruwese*, bedugt, dat hy haast ophouden zou te regeren, vermits de jonge Koning *Deyaal* begon groot te worden, had (gelyk men zegt) de zaaken zo weten te beschikken, dat de jonge vorst zeer schielyk in de Portugeesche hoofd-sterkte quam te overlyden; immers alle verstandigen stelden eenparig vast, dat hy door zyn bestelling vergeven was.

Hy was de oudste zoon van Koning *Bajang Ullah*, en een Prins van groote hope, indien hy wat langer had mogen leven. In zyn plaats wierd *Bohejat*, zyn broeder, gestelt, die hem in jaren volgde; voor welken de Koningin ernstige beden aan de Portugeezen om zyn vryheit deed; dog alles te vergeefs, voornamelyk door bestel van *Tarruwese*, die door deze vryheit het einde van zyn bestier te gemoet zag; daar hy tot nog toe geen lust toe had; maar wel eer om zyn bewind (waar het mogelyk) nog verder uit te breiden. Want hoewel hy, en *Menesez*, het in die zaak, van de Prinsen gevangen te houden, eens waren, zo lag 'er nogtans tusschen die twee een groote wrok, zo over andere zaaken, als wel byzonder, om dat het *Tarruwese* toescheen, dat *Menesez* zekeren *Kaytsjili Wajaak*, een van de voornaamste grooten, niet alleen tegen de billykheit styfde, en de hand bood, maar hem zelf ook boven hem begon te verheffen; een zaak, die niet alleen *Tarruwese* geweldig tegen de Portugeezen verbitterde, en t'eenemaal van hem vervreemde, maar ook den ondergang van *Wajaak* veroorzaakt heeft: want *Tarruwese*, geen medevryer konnende verdragen, begon hem eerst met versonne beschuldigingen aan boord te komen, en daar na openbaar te belagen en te bestryden; weshalven hy geen uitvlugt zag, dan zich by *Menesez* in de hoofdvesting te begeven; maar 't was verre van daar, dat hem dit bevryd zou hebben. In tegendeel deed *Tarruwese* hem uitdrukkelyk van *Menesez* ter straf vorderen. De Landvoogd, die hem niet meer verbitteren, en zynen elendigen en vervolgden vriend gaarne behouden wilde, beriep hier over zynen raad; maar dewyl zy malkanderen hier over niet verstaan konden, heeft *Wajaak*, vreezende dat hy aan zyn vyand mogt overgegeven werden, zich door een schielyke wanhoop van boven den toorn geworpen, en alzo dit geschil verydelt.

1529.

Zyn broeder Bohejat vervangt hem in 't ryk.

Diens moeder te vergeefs om zyn vryheit verzoekt.

Verwydering tusschen Menesez en Tarruwese.

Menesez was hier over ongemeen bedroeft, en van voornemen zich by de eerste gelegenheit hier over te wreeken. Of dit nog niet genoeg was, om *Menesez* aan te zetten, was 'er nog een andere zaak, die, hoewel gering in 't oog, nogtans al eenige beweging gemaakt heeft.

Een nieuw voorv[al] van gr[oo]ter ve[r]wydering.

Menesez had uit China een Verken, of Biggetje, ontboden, 't welk by geval buiten den muur loopende, eenige Ternataanen gedood hadden, zo uit een verfoeijing, die zy, volgens hunne wet, als Mohammedaanen, daar tegen hadden, als uit haat tegen *Menesez*, om hem spyt aan te doen. Na scherp onderzoek bevond *Menesez*, dat hier aan de Moorsche opper-Priester, die *Tarruwese* zeer na bestond, mede schuldig was. Dezen liet hy,

De T[er]nataa[n]schen opper Priester

hy, zonder aanzien van perzoon, hooge verwandſchap, of zonder vreeze voor oproer, aanſtonds vatten, en in de hoofdveſting gevangen zetten.

Dit was zo ras niet in 't werk geſtelt, en rugtbaar geworden, of al zyn vrienden, de voornaamſte adel, en ook *Tarruweſe*, quamen ernſtig zyn verloſſing by den Landvoogd verzoeken, door welker gezag, en bede, hy als eenigzins in ſchyn bevredigt zynde, laſt gaf, dat men den opper-Prieſter los laten zou. Dit bevel wierd aan zekeren *Pieter Fernand*, een zeer gering perzoon, gegeven, die, terwyl hy hem los liet, niettegenſtaande al zyn bidden en ſmeeken, hem een vette Ham door de neus wreef, welke hoon hem zo ontſtak, dat hy zich van tranen niet onthouden kon.

Hy wierdt dan na de poort der veſting gebragt, daar *Tarruweſe*, en andere landgrooten, met een groot getal borgers gereed ſtonden, om hem ſtatelyk te ontfangen, en met hun ſtoet te vereeren, om zyn uittogt uit de gevangenis te heerlyker te maken.

Hy ſprak hen met veel beweging, en gejammer aan, terwyl hem 't Hammenvet (een gruwel by hen) langs de wangen droop, waar over de Portugeezen ſchamperlyk grimlachten, met veel ſpotternyen de deftige daad van *Fernand*, als of hy zich wonderlyk wel uitgeſloofd had, verheffende. 1529.

Den Ternataanen, Mohhammedaanen van Godsdienſt, quam dit zo ſmadelyk voor, dat zy zich van gelyken niet bedwingen konden van tranen te ſtorten; en byaldien de vreeze voor de hoofdveſting, en 't geſchut, hen niet in toom gehouden, en als op de nek gelegen hadde, zy zouden zekerlyk over zulk een trotze, en ſmadelyke bejegening van een Natie, die zy nu reeds niet dan te veel haatten, met de wapenen in de vuiſt wraak genomen, en den hoon, hun allen in den perzoon van hunnen opper-Prieſter aangedaan, door een heldagtige onderneming uitgewiſcht hebben; maar dewyl daar in op dien tyd niet het minſte waarſchynelyk voordeel voor hun te hopen was, waren zy genoodzaakt, dit tot een betere gelegenheit op te kroppen. Belgzugt en ſpyt der Ternataanen hier over.

De opper-Prieſter ondertuſſchen zo onverdragelyk beſpot, en ten toon geſtelt, ſchaamde zich van ſpyt in Ternate te blyven, en vond goed zich eenige jaaren in een vrywillige ballingſchap te begeven; by welke gelegenheit hy zyn werk maakte, van de Mohhammedaanen der naburige eilanden door bittere klagten Vrywillige ballingſchap des opper-Prieſters.

1529. en betuigingen met al zyn vermogen tegen de Portugeezen op te hitzen.

Een derde en grooter verwydering tusschen de Ternataanen en Portugeezen.

Hier by quam nog een derde zaak, die nog groter krak aan den staat der Portugeesche zaaken gaf.

Door schaarsheit van penningen, en voorraad (gelyk wy reeds gezegt hebben) waren de Porugeezen genoodzaakt, hier en daar wat te leenen, of te borgen, op beloften, van 't geborgde ten eersten te zullen betalen. Dit op zyn tydt niet volgende, quam 't graauw by den onder-Koning *Tarruwese* klagen. Hy toonde hun, dat hy niet in staat was, om de Portugeezen daar over voor 't regt te roepen, veel min, om hen tot de betaling te dwingen; maar dat het eenigste, 't geen hy doen kon, was, te verbieden iets meer ter markt te brengen, of te verkoopen; gelyk hy ook aanstonds deed.

Dit bragt de Portugeezen, die reeds genoeg in 't naauw waren, niet alleen in grooter verlegenheit; maar het was ook oorzaak van zware geschillen tusschen den Landvoogd, en zyn volk: zeggende, dat het hun gierigheit, en ontrouw te wyten was, dat 'er nu niets te koop quam. Zy in tegendeel gaven hem, en den onder-Koning van Indiën, al de schuld hier af, en zeiden, dat dit noit zou voorgevallen zyn, zo men hun de verdiende soldy betaalt had. En, eigentlyk gesproken, was de nalatigheit, en quade zorg des onder-Konings, de eenige oorzaak: want die weinige voorraad, dien hy hen, nevens eenige koopmanschappen, gezonden had, was niet bequaam, om een zo lang verwaarloosde Landvoogdy tot het dragen van lasten, die geen uitstel konden lyden, bequaam te maken.

Dewyl nu de geschillen hen geen herstelling van zaaken gaven, en 't gebrek in de vesting hand over hand toenam, ging zekere *Gomes Ario* met een troep krygsknegten door 't eiland moeskoppen, om eet-waren op te zoeken.

Zy quamen eerst te Tabona, een dorp 't geen eerst boven, dog nu verplaatst zynde, niet ver van de Negry van Ternate lag, vielen voort in de huizen, en eischten op een geweldadige wyze spys van den inlander.

Dit geschiedde door een hand vol volks, 't geen van hun andere makkers afgescheiden was; maar de inlanders dit klein getal niet vreezende, en aan de menigvuldig geledene en lang-opgekropte smaadheden gedenkende, grepen de wapenen in de vuist, liepen hen met pyl en boog te gemoet, en havenden hen, niet tegenstaande *Ario* nog tydelyk te hulp quam, zodanig, dat zy genoodzaakt waren met schande de vlugt naar hunne hoofd-vesting te nemen, daar zy (ô Goddelooze menschen!) den inlander, als de roervinken van dit werk, nog by *Menesez* beschuldigden. 1529

Menes[illegible] onbill[illegible] handel[illegible] maakt zaak [illegible] erger.

De Landvoogd gaf deze hunne klagten, zonder de zaak verder te onderzoeken, geloove, en eischte wel bars de schuldigen van *Tarruwese*, die, schoon hy wel wist, dat de Portugeezen zich dit zelf op den hals gehaalt hadden, nogtans, uit vreeze voor de dreigementen van *Menesez*, genoodzaakt was zyn bevel te gehoorzamen.

Zyn Godlo[illegible] ze stra[illegible] oeffe-ning.

Men ontbood dan terstont den Orang Kaja, of 't hoofd, en twee Orang Toewa 's, of oudsten ('t geen de naam der naaste waardigheit aan die van Orang Kaja is) van Tabona voor *Menesez*, en zo ras die voor hem verschenen waren, wierden de Orang Toewa 's de handen afgekapt, en zy zo na huis gezonden.

De Orang Kaja wierdt, na dat hem de handen op den rug gebonden waren, op het strand gezet, aan eenige felle honden, die men tegen hem ophitste, ten prooy gelaten, en daar van zo jammerlyk gebeten, dat hy, eenigen tyd te vergeefs zyn best om hen te ontvlugten gedaan hebbende, en ziende, dat zyn toegeloopen landsgenoten, die met afgryzen dit gruwelstuk aanzagen, hem gansch geen hulpe, door dien alle de land-wegen, en toegangen, met gewapent krygsvolk bezet waren, konden toebrengen, eindelyk een wanhopig besluit nam, van zich (gelyk hy ook deed, vermits hem die weg alleen open was) in zee te werpen, hopende daar door van deze honden te zullen bevryd zyn; maar zy op hem reeds verlekkert, sprongen hem na, en beten hem al zwemmende zo fel in de voeten, waar aan zy bleven hangen, dat hy, als razend van pyn, en woede, zich schielyk omkeerde, met zyn tanden 't oor van een hond vattede, en daar zo vinnig in beet, dat hy, daar aan als bestorven (dewyl hem nu de kragten door 't verlies van bloed begaven) al stervende met den zelven te gronde ging.

Quad[illegible] gevol[illegible] daar[illegible]

Dit onmenschelyk stuk, aan een onnoozel, en ten hoogsten beledigd en verongelykt dorp-heer gepleegt, verbitterde *Tarruwese* zo onverzoenelyk tegen *Menesez*, de Portugeezen, en alle vreemdelingen, dat hy begon te overleggen, op wat wyze hy de Portugeezen, en Spanjaards, die daar waren, zou konnen uit de wereld helpen.

Een [illegible] loos [illegible] drag [illegible] schen Tarru[illegible] wese Catab[illegible] no.

Hy maakte, om dit uit te voeren, met *Catabruno* eerst vriendschap, en versprak met hem, dat, zo ras hy vernemen zou, dat de Portugeezen in Ternate omgebragt waren, hy de Spanjaarts, die van Taloeko op Gilolo gekomen waren, tot

1529. tot een toe 't leven benemen zou. Daar beneven besloten zy, dat ieder zyn Koning, in welkers plaats zy gedurende derzelver minderjarigheit de ryken van Ternate, en Gilolo, als onder Koningen bestierden, ombals brengen, en zich tot Koning opwerpen zou.

:omt uit.

Deze zaaken, hoe voorzigtig zy ook beleit waren, wierden zo geheim niet behandelt, of *Menesez* kreeg 'er, dewyl de uitvoering veel tyd vereischte, door verscheide lieden berigt af.

Het was hun onmogelyk met openbaar geweld een begin daar van te maken, ten ware zy zich voor het uiterste gevaar hadden willen bloot stellen.

Men trok dan 't Vosse-vel aan, en zogt door list dezen en genen te bewegen, zich mede tot uitvoering van dit werk, 't geen men hun openbaarden, te laten gebruiken; die dit, uit vreeze, wel beloofden, maar voor de gevolgen van dien, en hun eigen ondergang bekommert, aanstonds den Landvoogd, onder voorwaarde van hunne namen verholen te houden, een naakt verhaal van den aanstaanden ondergang, zo van de Portugeezen, als van de Spanjaards, deden.

enesez et Tarwese de ee or- amste hamels de sting tbie- n.

Hy ontbood, zonder iets te laten blyken, *Tarruwese* (gelyk hy wel meer gewoon was) benevens de twee voornaamste roervinken van dit werk, zynde de eene opper-Priester, en de andere Zeevoogd, by zich in de hoofd-vesting, zonder dat nogtans d'eene van des anders ontbod iets wist, vermits het onmiddelyk na malkanderen geschiedde.

Hy ondervraagde ieder van hen in 't byzonder, wat 'er van die t'zamenzwering was, en gebood hen de waarheit voor hem te bekennen; maar zy, die by deze bekentenis een schandelyke dood voor zich zeker stelden, loochenden alles zeer stout, en standvastig. Derhalven begon men hen te pynigen, en haalde de waarheit in al die omstandigheden, met welke die hem aangebragt was, volkomen 'er uit, met de reden, waarom zy daar toe gekomen waren.

i doet door pyn- nk de iarheit ken- n.

Menesez, en zyn gansche raad, stonden verbaast over 't gevaar, 't geen hun had boven 't hoofd gehangen, en besloten, om diergelyke gevallen niet meer onderhevig te zyn, den voor hun zo gevaarlyken, lang gevreesden, en niet min vermogenden *Tarruwese* nu by deze schoone gelegenheit van kant te helpen.

Hy wierd veroordeelt, om op een verheven Schavot onthalst te worden, 't geen in 't gezigt van al het volk uitgevoert wierd, in de zelve plaats, daar hy te voren zo veel bewind en vermogen gehad had; en dus verloor hy, die zyn wettigen

arruwe- word ithalst.

vorst had doen vergeven, en ook den tweeden heerschzugt had aan zyn onbeteugelde heerschzugt op te offeren, op een schandelyke wyze het leven en gezag, 't geen hy by alle voorvallen zo trouweloos tot nadeel van 't belang der Koningin, en hare kinderen, aan welke eerste hy zyn geheelen opgang, en vermogen, verschuldigt was, gebruikt had; daar hy in tegendeel, zo hy met haar had willen aanspannen, in staat zou geweest zyn om de Portugeezen, al van den beginne af, te kortwieken, en van de Ternataansche kroon volkomen afhankelyk te maken; maar eigen belang gaat gemeenelyk voor alles, en doet de menschen menigmaal, als verblind, in hun eigen verderf loopen, zonder zich aan zo veel voorbeelden van anderen te spiegelen. 1529.

Aanmerking over zyn perzoon en hoedanigheden.

Zodanig was in 't begin van 't jaar 1530. 't einde van dien grooten man, die, hoe veel regt de Portugeezen tot zyn dood meenden te hebben, nogtans lang genoeg van hen gezart en getergt was, om 't een of 't ander tot afschokking van dat ondragelyk jok, waar over zyn onderdanen zo lang, met veel regt, geklaagt hadden, te ondernemen; en indien hy zyn heerschzugt binnen de paalen van bescheidenheit, en de wettelyke bewaring van den Ryks-staf voor de Ternataansche Prinsen, had konnen beteugelen, was hy een vorst geweest, die een onstraffelyken roem, niet alleen by zyne Natie, maar ook by de uitheemsche Mohhammedaanen, door veel vorstelyke hoedanigheden, die hy bezat, behaalt zou hebben. En tot zyn eere moeten wy zeggen, dat hy in 't begin van zyn bestier in Amboina geweest zynde, om zyn oog over de veroveringen van *Samarau* te laten gaan, de eerste geweest is, die Amboina schatting aan de Ternataansche kroon heeft doen betalen.

in 't jaar 1530.

Hoedanig een einde de andere twee gehad hebben, weet men niet, dan alleen dat zy noit meer zyn te voorschyn gekomen; weshalven men vast stelt, dat zy heimelyk in de gevankenis zyn omgebragt.

Dit ongeval van *Tarruwese* gaf zulk een schrik onder de voornaamste Ternataanen, dat zy, schuldig en onschuldig met vrouwen en kinderen, in gezelschap van hun Koning, na een zeer vaste plaats de vlugt namen.

Vlugt der voornaamste Ternataanen, en gebrek voor de Portugeezen hier uit ontstaan.

Van daar liet de Koningin op een zeer minnelyke wyze de vryheit der Prinsen, maar te vergeefs, verzoeken, 't welk, zo ras zy vernam, en zag, dat 'er niet goeds van te wagten stond, verbood zy ook, even als *Tarruwese*, iets ter markt, of te koop te brengen, waar door de

 Por-

1530. Portugeezen niet alleen tot het uiterste gebrek, maar zelfs tot een zwaren hongersnood, vervielen.

Dit nu zyn de voornaamste zaaken, die onder het bestier van den derden Landvoogd, *Georgio Menefez*, voorgevallen zyn; in hoedanigen staat het tot de tyd van zyn vervanger gebleven is. 1530.

ZESDE HOOFDSTUK.

GOnzalvo Pereira *tot* Menefez *vervanger genoemt*, *komt op* Borneo, *en maakt vrede met dien* Koning. *Neemt als vierde* Portugeesche Landvoogd *het bewint van* Menefez *over*. *Dien hy gevangen zet*, *en geboeit na den* onder-Koning *van* Indiën *zend*. *Hy begint zyn bestiering met goed overleg*. *Lokt daar door de* Koningin, *en anderen weer aan de* vesting. *Die hy wil voltoyen*. *Om der* Ternataanen *hulp hier toe belooft hy hunnen* Koning *vryheit*. *Hy tracht 's* Konings *vervallene zaak te herstellen*. *Laat alle de schaalen*, *maaten*, *en gewigten ophaalen*. *Oproer hier over ontstaan*. Fernand Lopes, *een voornaam aanzetter van dien oproer*. *Ook* Vincent de Fonseca. *Die vast gezet werd*. *Het gemeen volk word door den* inlander *gestyft*. *Verdere uitberfting van 't krygsvolk*, *onder 't welk de voorzigtigste de* Ternataanen *bewegen*, *om* Pereira *het leven te benemen*. *Gronden*, *by de* Portugeezen *daar toe gelegt*. *Vinden ingang by de* Koningin. *Haar besluit tot der* Portugeezen *ondergang*. *Misnoegen van die van* Tidore *en* Gilolo. *De* Spanjaarden *komen weer in de* Moluccos. *Die in handen der* Portugeezen *raaken*. *Nieuwe klagten over* Pereira *doen de* Koningin *besluiten alle de* Portugeezen *uit te roejen*. *Haar vertoog in den* raad *daar over*. *De* grooten *keuren 't voorstel der* Koningin *goed*, *en beraamen den dag om dit uit te voeren*. *Verdeelen 't volk ter uitvoering*. *Die dagelyks by den jongen* Koning *komen*, *beginnen 't eerst*. *En stellen hun voornemen*, *terwyl de* Landvoogd *sliep*, *in 't werk*. *De gevangen* Fonseca *zet hen tot een spoedige uitvoering aan*. *Waar op zy gewapent in des* Landvoogds *vertrek vallen*. *Dien zy omhals brengen*. *Aanmerking over* Pereira *'s hoedanigheden*. *Het ongedult van zommige verbrod het geheele werk*. *En is oorzaak van der* Portugeezen *behoudenis*. *Geschillen over een nieuwen* Landvoogd *tusschen de* Portugeezen. Vincent de Fonseca *word vyfde* Landvoogd *der* Portugeezen *in* Ternate. Bohejat *geraakt in vryheit*. *Word twee en twintigste* Koning *van* Ternate. *Heerscht zeer streng*. *De* grooten *zoeken hem te doen afzetten*. *Zeker voorval geeft daar toe gelegenheit*. Fonseca *besluit* Bohejat *af*, *en* Taberidji *in zyn plaats te zetten*. *Stryd hier over tusschen beide de broeders*. Bohejat *word verslagen*. *En* Taberidji *in zyn plaats drie en twintigste* Koning *van* Ternate *gemaakt*. *Ongenoegen tegen* Fonseca, *over* Taberidji*'s aanstelling*. *Misnoegen van veel* Portugeezen *tegen hem*. *Knaging van zyn gewisse*. *Zyn quade regeering*. *Klagten daar over aan den* onder-Koning. Tristan d'Ataido *word zesde* Portugeeschen Landvoogd *in* Ternate. Taberidji *door de zynen by* d'Ataido *verdacht gemaakt*. *Hy word zwaarlyk beschuldigt*. d'Ataido *geeft dit geloof*. *Lokt hem in de* vesting, *en zet hem in de boejen*. *Vergeefsche moeite van* Taberidji *om vry te geraken*. *Hy word na den* onder-Koning *van* Indiën *gezonden*. *Sterft tot* Malacca, Christen *geworden zynde*. Hair *werd vier en twintigste* Koning *van* Ternate. *Schrikkelyke daad der* Portugeezen *omtrent 's* Konings *moeder*. *Die zy van boven neder uit een venster werpen*. *Haat der* Ternataanen, *en andere* vorsten *tegen hen over dit* gruwelstuk. *Een nieuw trouwloos stuk van* Pinto. *De* Koning *van* Sarangani *tracht die trouwloosheit te wreeken*. *Gevaar van* Pinto. *Al de* Molukze *en* Papoasche Koningen *besluiten de* Portugeezen *uit te roejen*. *De wyze*, *welke zy beraamt hadden*. *De* Ternataanen *beginnen den oorlog eerst*. *Vlugten na de bosschen*. *Zy overvallen alle de* Portugeezen, *die onder hun bereik komen*. *Verbranden de* Ternataansche Negry. *Beweging hunner Bondgenooten*. *De* kust *van* Moro *word aangetast*. *En de* Portugeezen *aldaar zeer mishandelt*. Catabruno *brengt zyn eigen* vorst *door vergif omhals*. *Werpt zich tot* Koning *op*. *Brengt geheel* Gilolo *onder zich*. *Dit voorval de* Molukze Vesper *genoemt*. *Uitnemende nood*, *en gebrek der Portugeezen*. *Zy krygen eenig ontzet*. *'t Geen hun den moed weer doet groejen*. *Zy geraken weer in den vorigen staat*. *Worden door den* Tidorees *uit de zee geslagen*. *En in hunne* vesting *bezet gehouden*.

In

1530. IN 't vorige Hoofdstuk hebben wy gezien, tot hoe groot een uiterste de staat der Portugeezen gebragt was, en hoe zy, buiten spoedig ontzet; niet bequaam waren het lang te houden; maar gelyk alle zaaken, tot hun hoogste gekomen, of afnemen, of schielyk vervallen, alzo nam ook door een onverwagte opdaging van *Menesez* vervanger, hun nood weder af, en de zaaken kregen kort daar op in Ternate eenen geheel anderen keer.

De negende onder-Koning van Indiën *Nugnez da Kunha* had tot Landvoogd, in *Menesez* plaats *Gonzalvo Pereira* genoemt.

Hy vertrok in 't begin van 't jaar 1530, gierde te Malakka aan, daar hy eenige dagen bleef, vertrok van daar na Borneo, alwaar hy met de Koning vriendschap en vrede maakte.

Van daar vertrok hy na Ternate, daar hy 't alles overhoop, en de Portugeezen in een doodelyke benaaudheit, wegens gebrek aan alles, ja zwart en uitgeteert van den honger, vond.

Hy nam, als vierde Landvoogd der Portugeezen in Ternate, het bewind van *Georgio Menesez*, in 't laatste van Maart des jaars 1530, over.

Zo ras was *Menesez* niet ontslagen, of de gevlugte Koningin liet hem door eenige gezanten, die zy om den nieuwen Landvoogd te verwelkomen, gezonden had, hevig beschuldigen, en zo levendig afmalen, dat dees geraden vond, hem vast te zetten, en de zaaken naauwkeurig, volgens last van den onder-Koning van Indiën, te onderzoeken. En alles, zo net hem mogelyk was, hebbende doen opstellen, zond hy hem met de stukken en bewyzen, die hy verzegelde, geboeit naar den onder-Koning.

Pereira begon zyn bestier met zeer veel voorzigtigheit, en zagtmoedigheit omtrent de verbitterde Ternataanen, en met geen minder opmerking op de zaaken, die een spoedige herstelling vereischten, met ernstige behertiging van 't belang des Konings.

Hy had reeds vernomen, hoe qualyk de Koningin het gevangen houden der Prinsen nam, en hoe zeer de Ternataansche Natie door trotze bejegeningen der Portugeezen verbittert was. Het eerste, dat hy hier omtrent deed, was, dat hy met die inlanders, by de minste gelegenheit, billyk, en minnelyk handelde, den jongen Koning veel meer vryheit gaf, en gulhertig en beleeft met hem omging; waar door hy de Koningin, en de meeste gevlugte Ternataanen, met overvloedigen toevoer van alles, weêr na de Negry, en hoofd-vesting, trok.

Hy zag ook in hoe slegten staat die vesting, waar aan nog verscheide noodige dingen ontbraken, hem overgegeven was, en oordeelde dierhalven raadzaam, den muur, en bolwerken, die nog onbegonnen waren, ten eersten te doen beginnen en voltoyen. 1530. Die hy wil voltoyen.

Dit nu alleen met zyn volk, en buiten hulp van Ternataanen, te doen, was onmogelyk; om welke te kragtiger aan te zetten, om hem hier in te hulp te komen, beloofde hy de Koningin by openbaren eede, dat hy haar haren zoon, zo ras zyn werk aan de vesting voltoit was, ter goeder trouwe ter hand stellen zou. Om der Ternataanen hulp hier toe, belooft hy haren Koning vryheit.

Ondertusschen had hy ook gemerkt, hoe slegt het met de zaake des Konings ging, en hoe, in plaats van dat hy alleen, gelyk billyk was, de voordeelen van den handel behoorde te genieten, byna yder Soldaat een handelaar geworden, en daar zo op gezet was, dat 'er voor den Koning niets, dan het dragen van zware onkosten, in die Landvoogdy, overgebleven scheen te zyn. Hy tragt 's Konings vervallene zaak te herstellen.

Dit zag hy, dat onmogelyk zo langer bestaan kon. Hy belastte dierhalven, even als *Menesez* te voren gedaan had, dat niemand, buiten de daar toe gestelde Koninklyke dienaars, hem zou verstouten, zich met eenige den alderminsten handel met de inlanders, of hunne Speceryen, te bemoejen, of dat hy den schuldig bevondenen ten spiegel van anderen zo zwaar straffen zou, dat niemand daar na meer zou lusten daar na te denken, veel min, dit werkstellig te maken. En dit liet hy niet alleen by een openbaar bevel afkondigen, maar ook al de schaalen, maaten, en gewigten, uit de huizen van al die handelaars ophalen, en ze of verbreken, of verbranden. Daarbeneven liet hy van al de Nagelen, die yder voor zich reeds ingekogt, en betaalt had, ook een zeker gedeelte na den Koninklyken Specery-winkel voeren, en zo dat lang ingewortelt quaad eens klaps uitroejen. Laat al de schaalen, maaten, en gewigten ophalen.

Hoe pryslelyk nu deze daad van *Pereira* in zich zelven, en hoe zeer zy met de beveelen van den Koning overeenkomende was, zo hebben ondertusschen zyne onderhoorige Portugeezen niet nagelaten hem daar over qualyk te handelen, even als hunne landgenoten ook omtrent hunne onder-Koningen, en Landvoogden, gedaan hebben, wanneer zy de Koninklyke bevelen stipt naquamen, en zich, tot nadeel van 's Konings zaak, niet na de driften van 't gemeen, of na 't welgevallen van dezen en genen byzonderen droegen; hoedanige voorvallen, verwyderingen, en opstanden der minderen Oproer hier over ontstaan.

tegen

1530. tegen hunne meerderen, een ongeloovelyk nadeel aan de veroveringen der Portugeezen gegeven hebben.

Die geftrenge laft van *Pereira*, en zo kort daar op gevolgde huiszoeking van weeg- en meet-gereedfchap, en de wegvoering van hunne Nagelen, quam den Portugeefche krygslieden, die nu na geen krygszaaken meer dagten, en dat ter fluik handelen nu t'eenemaal gewoon waren, zo bitter voor, dat zy, die hun hart-ader daar by nu afgefneden, en zich als in den grond bedorven zagen, zich zelven aan de uiterfte woede overgaven.

Fernand Lopez een voornaam aanzetter van dien oproer.

De voornaamfte belhamel onder deze oproerigen was *Fernand Lopez*, een geeftelyk perzoon, die, daar hy anderen tot een voorbeeld van gehoorzaamheit aan hunne Overheit, en van heiligheit in leven, behoorde geweeft te zyn, in tegendeel de voornaamfte beroerder van 't krygsvolk was, hen in de mond gevende, dat het hem als een onduldelyke zaak voor hen allen voor quam, dat de Landvoogd hen dus 't brood uit de mond ftal, en de keel, om zo te fpreken, toewrong.

Ook Vincent de Fonfeca. Die vaft gezet werd.

By dezen moei-al quam *Vincent de Fonfeca*, een buitengemeen oproerig, en war-geeftig man. Doch dezen laatften liet de Landvoogd, over dat hy de ronde zeer fors en onbehoorlyk bejegent hadt, in de boejen zetten; maar de overigen, fchoon van een voornaam voortftuwer van den oproer berooft, waren voor de Landvoogd niet wel aantaftelyk, om dat niet alleen de meefte hier aan de hand leenden; maar ook onder de hand van de inlanders geftyft wierden, die, zo wel als zy, by dit verbod hunne rekening ganfch niet vonden, en derhalven het zelve mede gaarne vernietigt zagen; want van die byzondere fluik-handelaars kregen zy voor hunne Speceryen veel meer, dan van de Koninklyke daar toe geftelde bewints-luiden, die hen maar volgens het eerft gefloten verdrag betaalden, 't geen zeer veel van de betaling dezer byzondere handelaars verfchilde.

Het gemeen volk werd door den inlander geftyft.

Verdere uitberfting van 't krygsvolk.

Het meefte krygsvolk niet weinig hier door geftyft, begon ten eerften de hoofdvefting te verlaten; van welke zommige voornamen na de Spanjaards, andere na de Mohammedaanen, de vlugt te nemen; maar de voorzigtigften onder hen 't groot gevaar, 't geen daar in voor hunne kinderen, en vrienden in Portugal, opgefloten lag, vreezende, oordeelden beft, om zich zelven, nog de hunnen in gevaar te begeven, het zo te fchikken, dat zy een weg tot den zekeren ondergang van *Pereira* door de Ternataanen zelfs baanden; als welke, zo 'er al iets te zeggen viel, dan alleen daar over aanfprekelyk zouden zyn.

Onder 't welk de voorzigtigfte, de Ternataanen bewegen, om Pereira het leven te benemen.

Dit wel rypelyk overlegt ontwerp vond ten eerften by allen ingang, en wierd ook zo, zonder eenig uitftel, met veel omzigtigheit in 't werk geftelt. En men gaf niet alleen 't gering volk onder de Ternataanen, maar ook den voornaamfte grooten, en Hovelingen, ja zelf de Koningin, alle bedenkelyke quade berigten tot nadeel van den Landvoogd, en maalde hem met de levendigfte verwen af, als een man, op welken zy niet den allerminften ftaat behoefde te maken.

Gronde by de Portugeezen daar te gelegd.

Zy zeiden, dat uit Indiën by hen niet een vriend, maar een doodelyke vyand en geweldenaar gekomen was, die niet anders fcheen voor te hebben, dan hen allen met eene fnede 't leven te benemen, en met hunnen ondergang zich zelven by den onder-Koning van Indien aangenaam te maken; in al het welke hy nogtans dit oogwit had, van ook daar door met 'er tyd zich zelven te verryken, en zyn vermogen verder uit te breiden, zonder zich in 't minfte aan de belangen van anderen te kreunen, of zich over zo veel elendigen, die hy, tegen 't regt der nature en der volken, door zyn onbillyke verbods-brieven bedorf, in 't allerminften te bekommeren; maar, voegden zy 'er by, op dat gylieden niet meend, dat het gevaar en ongelyk ons alleen raakt, zo vinden wy ons gedrongen u te waarfchouwen, dat gy u niet om den tuin laat leiden, of met zoete woorden blindhokken: want gy kont verzekert zyn, dat *Pereira* befloten heeft, zo ras de vefting voltoit is, den jongen Koning, niet tegenftaande zyn belofte, en gedanen eed, niet alleen niet los te laten, maar in tegendeel de Koningin, met al de voornaamfte grooten, mede te doen gevangen zetten, om daar door de inlanders te beter in toom te houden, en na zyn pypen te doen danffen; en zo ook eensklaps volkomen meefter van Ternate te worden, hen alle tot flaaven, en zich daar door by zyn Koning, en den onder-Koning van Indiën, aangenaam te maken.

Vinden ingang by de Koningin.

Deze, en diergelyke leugens, en al wat hen de fpyt verder tegen *Pereira* inblazen kon, hielden zy de Koningin, en de Ternataanfche grooten, als wezendlyke waarheden, met zo veel fchyn voor, dat zy niet het minfte daar van in twyffel trokken.

Haar befluit tot der Portugeezen ondergang.

De Koningin, een zeer looze en hoogmoedige vrouw, de befte gelegenheit ter wereld tot den ondergang der Portugeezen nu voor haar geboren ziende, wift, buiten dat zy dit alles geloofde, nog verfcheide zaaken, waar door tuffchen haar en zommige grooten verwyderingen geko-

1530. gekomen waren, zo behendig op rekening van die Natie te zetten, dat 'er niets meer noodig was, om de Ternataanen tot den ondergang van de Portugeezen te doen besluiten.

isnoe- n van : van dore.

Hier by quam nog dat 'er een algemeen misnoegen by die van Tidore, en Gilolo, die de party van de Koningin van Ternate hielden, al zedert een geruimen tyd geweest, en maar na een bequamen tyd, om zich met voordeel te konnen verklaren, gewagt was.

Span- rden nen er in Mo- cos.

Juist op dien tyd, als of het zo beraamt was, poogden de Spanjaarden zich in de Molukze eilanden weder in te dringen, en daar op nieuw te nestelen.

Antony de Mendoza, onder-Koning van Nieuw Spanjen, had daar eenige schepen, onder 't opper-bevel van eenen *Villalobos* gezonden, die, in de eilanden van Gilolo, en Tidore aangekomen zynde, van die tegen de Portugeezen zo misnoegde vorsten zeer vriendelyk ontfangen wierd. Maar door een zwaren storm zeer schielyk aangetast, raakten zyn schepen in den grond, hy, met al de zynen die 'er 't leven afbragten, in handen der Portugeezen, en aldus liep die geheele onderneming te niet.

in den Por- eezen en.

Dus eindigde dit eerste gevaar voor de Portugeezen zeer gelukkig, byzonder in een tyd, dat zy buiten hun weten, meer vyanden dan zy dagten, onder die Molukze inlanders, en niet dan al te veel verborgene scheuringen en verdeeltheden in 't midden van hun hadden.

uwe ten r eira n de ningin uiten e Por- eezen te ien.

Dit sleurde egter nog eenige tyd in 't onzekere heen, tot dat 'er eindelyk nog meer zaaken ten laste van *Pereira* de Koningin aangebragt zynde, zy by haar zelven vast stelde nu zonder uitstel haar vorig besluit uit te voeren, om alle de Portugeezen in den grond te bederven, en zich van de zelve eens geheel en al te ontslaan.

ar ver- g in raad r r.

Om dit nogtans ordentelyk te doen, beriep zy al haar vrienden, en bloedmagen tot den raad, en lei voor hun open, hoe de Portugeezen, ten deele door wroeging van hunne gewissen over hun voorgenomen schelmstuk, ten deele door spyt over hunne afgesneden winst, aan 't bewegen geraakt, niet alleen onder malkanderen zeer oneenig leefden; maar dat zy allen ook met een onverzettelyke drift en woede na de dood van den Landvoogd haakten.

Bedenkt eens, myne vrienden (zeide de vorstin) *hoe schoone gelegenheit ons nu van zelfs voorkomt, om ons van een volk, dat ons zo godloos, ondankbaar, en heerschend behandeld heeft, te ontslaan. Indien ik herdenk aan de weldaden, hen door* Bajang, *myn Gemaal, en uw Koning, bewezen, aan de voorregten hen toegeslaan, aan de verbonden ten hunnen voordeele gemaakt, en zo heilig bezworen; maar zo godloos, en ondankbaar van hen gebroken; dunkt my onmogelyk te zyn, dat ik my niet eer aan hun gewroken heb. Brengt u eens binnen, hoe smadelyk zy my, en myn kinderen, even na 's Konings dood, gehandelt, hoe zy al de Prinsen, nog zo jong zynde, in de gevangenis geworpen, en niets nagelaten hebben, om zich op de zelve wyze van my, uw wettig vorstin, en hun trouwe Bondgenoote, te verzekeren. Herdenkt, zeg ik, hoe ik zedert mynen ryks-Setel heb moeten verlaten, en uit myn eigen ryk, als een beroide en verlatene vorstin, vlugten, en van 't een op 't ander zwerven, en dat voor zulke veragte, en by ons zelfs zo gunstig aangenomene schipbreukelingen, tot groot nadeel van myn staaten, en tot een onuitsprekelyke droefheit van myn lieve kinderen, en onderdanen. Daarbeneven begon uw toekomende vorst, myn zoon* Deyaal, *niet zo ras, tot myn groote verquikking, wat meer jaren, en bequaamheit tot het waarnemen van de rykszaaken te krygen, of men heeft hem door vergif om 't leven gebragt, gelyk men nog dagelyks door allerlei vonden ook zyn broeder* Bohejat, *uw wettige vorst, zoekt te doen.*

Derhalven, zo gylieden eenige liefde voor uw mishandelde en verongelykte vorstin, zo gy eenige genegenheit voor uw wettigen vorst, en zyne vryheit, ja zo gy eenige zugt voor uw eigen welstand en leven hebt, en niet afwagten wild, tot dat gy met my als veragte slaven in die vesting gevangen gezet, en op de allersmadelykste wyze van die trotze en ondankbare Natie gehandelt word, zo laat u, dewyl zy in hunne verwydering ons zelfs tot hunnen ondergang noodigen, en ons daar toe ook eenigzins de hand bieden, zo schoon een gelegenheit, om ons in een reis aan hen allen te wreeken, dog niet ontslippen; maar neemt met my, die maar een vrouw ben, een moedig besluit van het hoofd dezer geweldenaren eerst van kant te helpen; na 't welk verrigt te hebben, gylieden de overige, die dog als razende honden malkanderen gestadig byten, met weinig moeite, vermits 'er dan nergens order op zyn zal, zult konnen doodslaan, en zo met gemak, meester van de vesting geworden zynde, in staat geraken, om uwen onnoozelen Koning uit zyn gevangenis te verlossen, en hem aan uwe vorstin, en aan alle zyne onderzaten, die zo lang van hunne vorst berooft geweest zyn, met zo veel genoegen wederom te geven.

Zy had niet veel moeite van nooden om hen allen tot haar besluit over te halen: want buiten dat zy de Portugeezen, van wegen hunnen Godsdienst, een dodelyken haat toedroegen, zo was 'er geen

1530. een van hen allen, die niet, wegens menigvuldig geledene ſchade, en ſmaadheden, onverzoenelyk op hen verbittert was.

De grooten keuren 't voorſtel der Koningin goed.

De aanſpraak der Koningin deed in hun dan geen andere uitwerking, dan dat zy hunne niet dan te veel ontſtelde gemoederen, te eer, en te kragtiger, aan 't bewegen hielp, en hen op ſtaanden voet een beſluit deed nemen, niet alleen om dit werkſtellig te maken; maar om ook den zekeren dag, op welken men dit uitvoeren zou, te beraamen.

in 't jaar 1531. En beramen den dag om dit uit te voeren.

Ondertuſſchen liet de Koningin in 't begin van 't jaar 1531, om alle quaad vermoeden by den Landvoogd weg te nemen, niet na, hem alle beleefdheden te bewyzen, en 't werk van den veſtingbouw, zo ſpoedig, als haar mogelyk was, te doen voort gaan, ja hem zelf aan te zetten, om het met allen ernſt voort te dryven, om quantzuis haar zoon zo veel eer vry te zien.

Verdeelen 't volk ter uitvoering.

Zo haaſt was de beſtemde dag niet gekomen, of men ſtelde eenige lieden, uitdrukkelyk daar toe gekoren, op deze en gene verborgene plaatzen omtrent de hoofd-veſting, en zommige der zelve ook in hunnen Moorſchen Tempel, die mede niet ver van de veſting gelegen was. En men gaf hun laſt, zo ras zy zekere leus, die hen van den Toren gegeven zou werden, gewaar wierden, ten eerſten op de veſting aan te vallen. 1531

Die da[…] gelyks by den jongen Konin[…] quame[…] beginn[…] het een[…]

Buiten deze waren 'er verſcheide heimelyk-gewapende, die dagelyks gemeenzaam by den jongen Koning quamen, en met hem omgingen, volgens gewoonte binnen in de veſting gelaten, en zo verder na boven op den Toren by den Koning gegaan. Daar ſpraken zy met den Koning omſtandig van de zaak, gaven hem mede wapenen, en zeiden, dat het nu tyd was, om moed te ſcheppen, en zich zelven liever vry te vegten, dan langer op zulk een ſlaafagtige en veragtelyke wyze gevangen te blyven zitten.

En ſtel[…] len hu[…] voorne[…] men, terwyl Land-voogd ſlep, i[…] 't werk[…]

De tyd van den dag, die zy ter uitvoering bequaamſt gekeurt hadden, was even na de middag, wanneer 's Konings wagten, en dienaars naar gewoonte vertrokken waren, om hun middagmaal te doen, en ook de Landvoogd geruſt in zyn kamer lag te ſlapen; een gewoonte, die men byna door geheel Indiën heeft, om de zwaarſte hitte der Sonne door die ruſt te myden, en als ongevoelig te laten voorby gaan; hoewel de een van die ruſt met veel verquikking, en de ander weêr met veel onluſtigheit, opſtaat.

De eenige, die daar digt omtrent wakker was, was de geboeide *Vincent*

1531. *de Fonseca*, die uit hun ontstelde wezens en verscheide schielyke bewegingen hun voornemen by gissing radende, hen met wyzen, wenken, en woorden, terwyl zy draalden en door vreeze (of 't mislukken mogt) sammelden, ernstig aanmaande, en eindelyk bewoog, om in 't vertrek, daar *Pereira* lag, met alle geweld eenen inval te doen; gelyk zy ook ten eersten de deur opbraken, en met hun degens in de vuist ter kamer insprongen.

Dit ging nogtans zo spoedig niet in zyn werk, of *Pereira*, door 't gerugt wakker geworden, en vermoeden van een quaden aanslag tegen zyn perzoon hebbende, had zo veel tyd, dat hy zyn wapens ook, hoewel maar even van pas, aangreep, en in staat geraakte van deze zyne bespringers door zyn dappere wederstand nog lang op te houden; maar eindelyk op twee plaatzen in zyn borst gevaarlyk getroffen zynde, stortte hy kort daar aan, na dat hy zyn dood hun dier genoeg had doen staan, al stervende ter neder.

Dit was in 't jaar 1632. het droevig einde van dien voorzigtigen, minnelyken, en voor zyn Koning zo getrouwen, dog van zyne eigene honden zo schandelyk gebetenen Landvoogd, die, indien hem de zynen zo godloos niet belogen, nochte zo verraderlyk (daar hy onnoozel was) by de al te ligt geloovige Ternataansche vorstin aangebragt hadden, zekerlyk de vervallene Portugeesche zaaken niet alleen herstelt, maar daar en boven een ongeloovelyken luister toegebragt, en zich zodanig in de gunst van die vorstin, en hare onderzaten, door zyn zagten en vriendelyken aard, zou ingewikkelt hebben, dat 'er niet anders, dan gewenschte vrugten voor de kroon van Portugal af zouden te wagten, en zedert noit meer aan alle die onvoorzigtige handelingen van vorige Landvoogden, die zo groot een verweidering tusschen hem en de Ternataanen hadden gemaakt, zou gedacht geweest zyn.

Terwyl de Landvoogd dus ter neder gevelt lag, hadden de anderen, die na het teeken, dat men van den Toren geven zou, wagten moesten, zo veel gedult niet, om dien korten tyd af te wagten; maar zy begaven zich zeer onvoorzigtig, en tot verbrodding van dit geheel zo wel aangelegt werk, te vroeg uit hunne schuilhoeken, en vielen op al de Portugeezen, die hun maar ontmoetten, aan.

Hier door, als ook op 't roepen van eenige dienstmaagden van den Landvoogd uit de vensters der sterkte, wierd de gansche aanslag te vroeg ontdekt; waar op *Pereira* 's dienaars ten eersten toeschoten. 1532.

Men riep al-om ter wapen; elk quam, uit vreeze voor zich zelf, op zyn post, en die bespringers van den Landvoogd wierden ten eersten, zonder dat zy tyd hadden om het teeken te konnen geven, of om hals gebragt, of zy sprongen, om zulk een dood te ontgaan, van boven neder uit de vensters. De poorten wierden gesloten, de wallen, en bolwerken, maar even voor het te laat was, met 'er haast, zo veel hunne gelegenheit toeliet, voorzien, en alzo niet alleen de vesting, maar ook de geheele Natie, uitgezondert alleen de beklagenswaardige Landvoogd *Pereira*, door Gods wonderlyke bestiering behouden.

Na dit voorval, zo gelukkig afgelopen, vielen 'er groote geschillen tusschen hen, wie men in des overleden Landvoogds plaats stellen zoude; maar door bestelling en de oproerige doorzetting van *Ferdinand Lopez*, wierd, zonder eenigzins na die gene, dien het volgens het algemeene gebruik onbetwistelyk toequam, te zien, *Fonseca*, zyn groote makker in 't verwekken van oproer, van zyn banden ontslagen, en op een schandelyke of liever gewelddadige wyze in de plaats van *Pareira* als vyfde Landvoogd aangestelt, tot tyd en wyle, dat de onder-Koning van Indiën een ander derwaarts zou goedvinden te zenden.

Het eenige, 't geen 'er onder dezen Landvoogd gedenkwaardigs voorviel, is geweest, dat hy, niet gewillig, maar gedwongen (vermits de Ternataanen door hun verbod aan hunne onderdanen hem alle toevoer van spys benamen) en op 't uitdrukkelyk verzoek der Koninginne haar haren zoon *Bohejat* ter hand, en ook de andere Prinsen, in vryheit stelde, onder belofte dat zy bezorgen zou, dat de inlanders, als voren, weder alles ter markt zouden brengen.

Dus kreeg Ternate, 't geen nu elf jaren zonder Koning, by minderjarigheit der Prinsen, geweest was, weder een vorst, en oppermagtig bestierder, van welken zy hoopten, dat hy de vervallene zaaken herstellen, en den alouden luister en heerlykheit aan de Ternataansche Kroon, die zedert de dood van zyn vader *Bajang Ullah* zeer vervallen was, weder ophelderen zou; hoewel de uitkomste hunne verwagting niet heeft beantwoort.

Bohejat dan, *Bajang Ullah* 's tweede zoon uit de Koninginne (vermits de andere uit Byzitten geweest zyn) begon de zaaken van 't ryk in den beginne van 't jaar 1533. zelf waar te nemen, en wierd alzo de twee en twintigste Koning van Ternate.

[Marginal notes, left: De gevangen Fonseca zet hen tot een woedige uitvoering aan. — Waar op 't geweld in des Landvoogds vertrek vallen. — Dien zy ombals brengen. — 't jaar 1632. — Aanmerking over Pereira's bedaardheden. — Het ongedult van sommigen verbrod 't geheele werk.]

[Marginal notes, right: En is oorzaak van der Portugeezen behoudenis. — Geschillen over een nieuwen Landvoogd tusschen de Portugeezen. — Vincent de Fonseca werd in 't jaar 1532. vyfde Landvoogd der Portugeezen in Ternate. — Bohejat geraakt in vryheit. — Twee en twintigste Koning van Ternate in 't jaar 1533.]

1533.

Heerſcht zeer ſtreng.

By zyn beſtiering geraakten de Ternataanſche zaaken tot geen meer ruſt, dan zy te voren geweeſt waren: want door zyn geſtrenge regering, zo over de minderen als over de grooten, haalde hy ten eerſten den haat van velen, en inzonderheit een onverzettelyken wrok van de Prinſen van den bloede, en van velen uit zynen raad, op zynen hals, waar op zy maar na een bequame gelegenheit wagtten, om hem van den ryks-Setel af te ſtooten.

De grooten zoeken hem te doen afzetten.

Zeker voorval geeft daar toe gelegenheit.

Niet lang daar na viel 'er iets voor, 't geen hen volkomen hun oogwit deed bereiken. Eenige Soldaten waren uit de hoofd-veſting der Portugeezen op roof uitgegaan, die van deze en gene Ternataanen, niet genegen dit te dulden, op heeterdaad omgebragt waren. *Fonſeca*, gehoort hebbende, dat de Ternataanen zo vele van zyn volk hadden doodgeſlagen, vernam wat daar de oorzaak af was.

De grooten onder de Ternataanen, die dit ſtreng heerſchen van *Bohejat* al over lang moede waren, en de gelegenheit, om zich van hem te ontſlaan, nu zo ſchoon ziende, beſchuldigden eenparig hunnen daar in t'eenemaal onnoozelen Koning hier mede voor *Fonſeca*, voegende nog verſcheide andere laſteringen daar by, om hem in allen deelen by den Landvoogd ſwart, en zo verdagt te maken, dat zy hem daar door tot een ſpoedige afzetting van *Bohejat* mogten bewegen.

Fonſeca beſluit Bohejat af, en Taberidji in zyn plaats te zetten.

Zo ras de grooten den Landvoogd dit berigt gegeven hadden, twyffelde hy niet aan de waarheit, van 't geen zy hem te laſte leiden; maar beſloot zonder verder onderzoek, aanſtonds hem van den throon te ſtooten, en *Taberidji* in zyn plaats te ſtellen.

Stryd hier over tuſſchen beide de broeders.

Dit ging egter (gelyk men wel denken kan) zo gemakkelyk niet toe: want ſchoon *Fonſeca* veele van de grooten op zyn hand had, zo was *Bohejat* nogtans zo ontbloot van vrienden niet (gelyk dwingelanden 'er tog altyd eenigen aan hun ſnoer houden, op welke zy zich konnen verlaten) of hy was in ſtaat, om zich daar, immers voor eenigen tyd, hevig tegen te ſtellen.

Bohejat werd verſlagen,

Taberidji, die ondertuſſchen door den Landvoogd zeer gedragen wierd, ziende, dat dit met gemak niet gaan zou, en dat zyn broeder *Bohejat* zich in ſtaat van tegenweer ſtelde, bereidde zich mede, zo ſpoedig als hem mogelyk was, ten oorlog, en taſtte hem met een ontzagchelyke magt, door een groot getal Portugeezen onderſteunt, zo voordeelig aan, dat hy hem, met al zynen aanhang 't ryk uitjoeg, en dwong na Tidore, na dat hy omtrent maar een jaar geregeerd had, te vlugten.

En Taberid in zyn plaats in jaar 153 drie en twintigſ Koning van Te nate gemaakt.

Dit verrigt zynde, wierd *Taberidji*, een zoon van Koning *Bajang*, by eene zyner Byzitten gewonnen, weêr op nieuw door *Fonſeca* als drie en twintigſte Koning van Ternate, in de plaats van den gevlugten *Bohejat*, op 't einde van 't jaar 1533. uitgeroepen, gelyk hy ook aanſtonds met het zelve bewind, als de vorige Koningen, begon te regeren.

Ongenoegen tegen Fonſeca over Taberid 's aanſtelling.

Deze voorſtelling, ſchoon aan eenige grooten zeer aangenaam, beviel nogtans niet allen, en veel min de Ternataanſche mindere onderdanen: want ſchoon zy den Koning om zyn ſtrenge regering haatten, zo quam hun nogtans als een grouwelyke zaak voor, dat zy, overlaſt van de Portugeeſche Soldaten geleden, en de zelve volgens hunne verdienſte met de dood, volgens 't regt der Natie aan allen tegen zulke roovers gemeen, geſtraft hebbende, nu hooren moeſten, dat men hunnen Koning, dien zy wiſten daar aan onſchuldig te zyn, niet alleen met de dood van deze Portugeezen beſchuldigde, maar die daad nog daarenboven (even, of dat de Portugeezen buiten eenige reden, of ſchuld, overkomen was) als een moord, om hunnen Koning zo veel ſwarter, en te meer by zyn Natie gehaat te maken, opgaf; maar vooral quam hen dit onverduwelyk voor, dat men daar uit reden nam, om den Koning af te zetten, hem uit zyn ryk, zonder zyn onderzaten daar eens over te hooren, of na de zaak te onderzoeken, als een onwettig bezitter, veragtelyk weg te jagen, en *Taberidji*, even, of dat aan den Portugeeſchen Landvoogd ſtond, in zyn plaats te ſtellen.

Dit verbitterde heimelyk veel Ternataanen tegen *Fonſeca*, die hem alles quaads hier over toewenſchten.

Misnoegen van vele Portugeezen tegen hem.

Hy had ook zedert dien tyd niet veel ruſt in zyn beſtiering, ja zelf niet in zyn gemoed; 't zy dat hem zyn gewiſſe over die, en andere buitenſporige daden, knaagde, 't zy dat hy zyn eigen volk, waar onder hy beſpeurde dat hy veel vyanden had, niet al te veel vertroude. Vele van hen, die onrechtvaardig voorby gegaan waren in 't maken van een Landvoogd, hadden zich niet ontzien hem openbaar te verwyten, dat hy de voorname oorzaak was van *Pereira* 's onnoozele dood, diens bloed tegen hem om wraak riep, dat ook hy oorzaak was van 't gevaar, waar in by 't verlies van de hoofd-veſting ook hun aller levens byna geweeſt waren, en eindelyk dat hy een onregtvaardig bezitter van de Landvoogdy, en op geen wettige wyze daar toe gekoren was, maar als hoofd der oproermakers door de oproerigen met geweld, en tot nadeel van die 'er het naaſte

1533. naaste toe geregtigt was, zich daar ingedrongen had.

aging zyn wiffe. Aldus dan zyn vyanden van buiten en binnen hebbende, vertrouwde hy byna nog Ternataanen nog Portugeezen. Het zy by nagt, of by dag, men vond hem noit zonder wapenen; die hy niet gewoon was af te leggen, zedert zyn staat zo aan 't waggelen geraakt was. Hy nam niets met zyn linkerhand aan, of hy had de regter klaar om van leer te trekken; ja 't scheen, dat hy, alleen en zonder menschen zynde, nog ongerust bleef, en als voor de schaduw der boomen zidderde, dewyl men hem menigmaal, zonder eenige reden, zeer verbaast herwaards en derwaards omkyken zag; een klaar bewys, dat het van binnen haperde, en dat zyn gewisse hem den grootsten onlust baarde; 't geen men ook daar uit afnam, om dat hy dikwils alleen gaande, menigmaal schreyende gevonden wierd, misschien over zyn slegten staat, en den tegenspoed in zyn regering; die, na allen schyn, meer tot zyn voordeel kon geweest hebben, dewyl hy den vryen handel voor ieder een, zonder zich aan Koning *Johan* 's bevelen te houden, weder open gestelt had.

de ring. Onder zyn bestiering liep ook alles in 't wild; naar de krygszaaken wierd niet gezien; de vesting-bouw bleef, zedert *Pereira* 's dood, weêr steeken, aan de belangen des Konings wierd niet eens gedagt, de geregtigheit niet gehandhaafd, de inlander gestadig verongelykt, en die daar over klaagde, maar hier of daar mede beschuldigt en dikwils onnoozel of ter dood gebragt, of, by een genadiger handeling, in een zware boete geslagen.

gten over den ering. Al deze zaaken by een, en de haat van velen onder zyn eigen Natie, waren oorzaak, dat 'er zware klagten over zyn gedrag aan den onder-Koning van Indiën, *Nugnez de Cunha*, gedaan wierden, die een ander in zyn plaats zond. Deze was *Tristan d'Ataido*, die in den beginne van den jare 1534. zesde Landvoogd der Portugeezen in Ternate gekoren werd.

stan taido rd de tuschen id- gd in mate t jaar 4. *Fonseca* gaf hem 't bewind zeer gewillig over, en stelde hem even na zyn komst de sleutels der vesting in handen.

beridji r de en by taido dagt aakt. Zo ras en had hy zyn intrede niet gedaan, en de bestiering aanvaard, of deze en gene Ternataanen, die met de regering van Koning *Taberidji* niet wel gedient waren, zogten van tyd tot tyd hem by den Portugeeschen Landvoogd verdagt te maken, en quaad zaad te zaajen. En dit kreeg ingang by den nieuwen Landvoogd, die van dien tydt af aan gelegenheit zogt, om hem den voet dwars te zetten.

Zo ras hadden de Ternataanen, die op hoop van verandering ten hunnen voordeele hem gaarne van kant, en een ander in zyn plaats zagen, dit niet gemerkt, of zy wisten, door zommige daar toe opgemaakte schelmen, hem by *d'Ataido* aan te klagen, dat hy niet alleen voor had met behendigheit meester van de Portugeesche hoofd-vesting te worden, maar ook hem zelf, om te beter daar toe te geraken, uit een hinderlage te doen vermoorden, en al de Portugeezen te doen ombrengen, op dat hy daar door gelegenheit krygen mogt, om zich van 't jok der Europeische vreemdelingen te ontslaan, en de Ternataansche kroon weêr tot haar oude onafhankelykheit te brengen. 1534 Hy werd zwaarlyk beschuldigd.

Deze beschuldiging, by den Landvoogd te ligtvaardig tot nadeel van dien jongen en onschuldigen vorst gelooft, was oorzaak, dat men middel zogt, om *Taberidji* onder een goede voorwending in de vesting te lokken. Hy, by zich zelven geenes quaads bewust, en op geen aanslag tegen zyn perzoon verdagt, quam vrolyk de vesting in; maar zo haast hy *d'Ataido* genadert was, wierd hy in de boejen gezet. d'Ataido geeft dit geloof. Lokt hem in de vesting, en zet hem in de boejen.

Hy eischte van den Landvoogd reden, waarom men hem zo handelde; *d'Ataido* gaf ze hem. Hy daarentegen betuigde hooglyk en met veel fierheit hier niets af te weten, en zich, zo het waar was, alle straf te willen onderwerpen, die men een man van minder rang, dan hy, zou mogen aandoen. Als hy zag, dat al zyn ernstig betuigen en ontschuldigen te vergeefs was, zogt hy den toorn van den Landvoogd tegen hem, door minnelyke bejegeningen en beloften neder te zetten. Ook dit hielp niets tot zyne vryheit; maar *d'Ataido* zond hem met een tamelyke wagt van krygsknechten na den onder-Koning van Indiën. Vergeefsche moeite van Taberidji om vry te geraken. Hy werd na den onder-Koning van Indiën gezonden.

Zo ras was hy tot Goa niet aangeland, of *Nugnez de Cunha* onderzogt *Taberidji* 's zaak zeer naaukeurig, en bevond den vorst t'eenemaal onschuldig aan 't verraad, waar mede hy betigt was. Hy zond hem dierhalven ten eersten te rug na Ternate, om weder in zyn vorig bestier, en Koninklyk gezag, herstelt te werden. Vry gesproken, en wederom gezonden.

Ten dien einde vertrok die vorst dan in den beginne van 't jaar 1535. van Goa, in gezelschap van zyn moeder, die, haaren zoon, toen hy van Ternate gezonden wierd, niet willende verlaten, zich met hem op de reize begeven had; ook waren verscheide Hovelingen hem mede gevolgt, van voornemen hunnen vorst, die zy wisten dat onnoozel beschuldigt was, in zyn ongeluk by te blyven.

1534.

Stierf tot Malakka, Christen geworden zynde.

Maar zo ras hy met hun te Malakka gekomen was, trof hem een ziekte, waar aan hy aldaar ſtierf. Hy had zich voor zyn vertrek van Goa laten doopen, en was van een Mohhammedaan een Chriſten geworden; maar (mynes bedunkens) met zo een goed hert, en even zodanig, als *Henrik* de vierde, Koning van Navarre, de Roomſch-Catholyke Leere omhelſt heeft, te weten, om de Kroon, en niet om den Godsdienſt.

De Portugeezen ondertuſſchen gaven zeer breed van zyn bekeering op, gelyk zy ook van andere bekeeringen, by *d'Ataido* 's tyd op de kuſt van Moro, aan de uiterſte Noordzyde van Gilolo, voorgevallen, en waar van wy op een andere plaats breder zullen ſpreken, een grooten ophef maakten.

Hair werd in 't jaar 1535. vier en twintigſte Koning van Ternate.

In dat zelve jaar had de Portugeeſche Landvoogd ook een ander in *Taberidji* 's plaats tot vier en twintigſte Koning verheven, dewyl hy vaſten ſtaat maakte, dat hy daar noit weêr van daan komen zou.

Deze was *Hair*, of *Hairon*, van de Ternataanen gemeenelyk *Heiroen Djamiloe*, en by *Jarricus*, *Aërius* genaamt; een zoon van *Bajang Ullah* uit een Javaanſche Byzit.

Schrikkelyke daad der Portugeezen omtrent 's Konings moeder.

Wanneer *d'Ataido* hem door zyn lyfwagten liet afhalen, om hem als Koning voor te ſtellen (want zo verre waren de Portugeezen nu al in magt gevordert, dat zy daar Koningen af en aanſtelden) zo wilde zyn moeder, voor zyn leven niet zonder reden bedugt, hem niet laten volgen, verzoekende, dat men hem tog maar voorby gaan, en in zyn vorigen ſtaat by haar laten zou; maar zy, in de plaats van daar na te luiſteren, ſcheurden den jongen Prinſe, dien zy vaſt hield, uit haar armen, en wierpen haar, die een jammerlyk gebaar om haren zoon maakte, door een onbegrypelyke woede tegen haar aangezet, van boven neder uit een van de venſteren harer wooning te pletteren.

Die zy van boven neder uit een venſter werpen.

Zommige zyn van oordeel, dat zy tegen haar zo verbitterd waren, om dat zy wiſten, dat zy, een Mohhammedaanſe zynde, haar zoon geſtadig afried vriendſchap met Chriſtenen te houden, of ook om de Kroon van hun land t'aanvaarden, onder voorwending, dat het hem, gelyk zyn broeders, gaan zou; en dat zy haar op zekeren dag over die zaak tegen haar zoon met allen ernſt hebbende hooren ſpreken, om hem dat af te raden, zy daar op zo verwoed wierden, dat zy deze onmenſchelyke daad aan haar uitvoerden. Het zy dan waarom zy het deeden, het is ons genoeg, dat het zeker is, dat zy het gedaan hebben.

1534.

Haat der Ternataanen en omleggende vorſten tegen hen over dit gruwelſtuk.

Dit ſchrikkelyk ſtuk deed hen niet alleen van al de Ternataanen, maar ook van al de omleggende Koningen en volken, verfoeid worden. Al de oude ſmaadheden, en ontelbare verongelykingen, die de tyd al eenigzins geſleten had, quamen nu teffens weêr met zulk een bittere herdenking hen te binnen, dat hunne dagelykſche geſprekken als opgepropt waren van vervloekingen, die zy toewenſchten aan die trotze en ondragelyke Natie, die, daar ze nog zo onlangs op een ſtroowiſch was komen aandryven, en uit medelyden daar ingenomen en ontfangen, zich zo hoogmoedig nu dorſt verſtouten hunne Koningen af te zetten, en aan te ſtellen, na haar welbehagen, en de ingezetenen een jok, voor alle eerlyke lieden ondragelyk, op den hals te leggen. Alleen hield *Hair*, die nog jong, en in handen der Portugeezen was, zich ſtil, en bleef met eenige weinige by de Portugeezen.

Een nieuw trouwloos ſtuk van Pinto.

Hier by quam nog een ander voorval, 't geen niet weinig hielp om de omleggende vorſten, en ingezetenen der naburige eilanden, tegen hen te verbitteren.

Zekere *Pinto* was van *d'Ataido* met een vaartuig gezonden, om Mangindanao, en andere daar omtrent gelegene eilanden, nader te ontdekken; alwaar gekomen, en wel ontfangen zynde, vertrok hy na een ander niet ver van daar gelegen eiland, Sarangani, diens Koning hem zeer minnelyk bejegende, en met hem een verbond, onder 't wederzyds drinken van een teug bloeds, volgens de wyze zyns lands, maakte. Deze inlanders hier op ten vollen geruſt, maakten niet de minſte zwarigheit om nu by *Pinto*, en de andere Portugeezen, die zy als hunne vrienden aanzagen, op hun vaartuig te komen; maar zo ras en waren zy daar niet wat binnen geweeſt, of *Pinto* liet verſcheide van hun beneden werpen, van voornemen zynde hen weg te voeren.

De inwoonders giſten dit niet alleen uit het agterblyven van hunne landsgenoten, die zy wiſten, dat na *Pinto* 's vaartuig gegaan, en niet wederom gekomen waren; maar een van deze aangehoudene lieden (terwyl de andere gevat, en als de beeſten na beneden geworpen wierden) kreeg gelegenheit, om over boort te ſpringen, en zyn Koning de droevige tyding van deze trouwlooze menſchen-dievery te brengen.

De Koning van dit Sarangani tragt die trouwloosheit te wreeken.

Deze vorſt, met zeer veel reden ten hoogſten tegen de Portugeezen ontſtoken zynde, liet aanſtonds zyn vaartuigen in zee brengen, en met gewapende mannen voorzien.

Deze lieden vielen als verwoed op het Portugeeſch vaartuig aan, en zouden

buiten

1534. buiten allen twyffel daar meester af geworden zyn, byaldien 'er niet een zwaare storm opgekomen was. Dit onweer scheidde hen wel van een, maar bragt ondertusschen *Pinto* 's vaartuig in het uiterste gevaar van te vergaan, zodanig, dat zy, genoodzaakt zynde al hun geschut, op dat het vaartuig weêr ryzen mogt, over boord te werpen, ter naauwer nood nog weêr in Ternate quamen, nog eenige weinige voorraad, die, hoewel slegt, byzonder wel quam, medebrengende.

Om deze, en diergelyke oneerlyke stukken meer, wierden de gemoederen tegen hen zo onverzoenlyk verbittert, dat alle de Molukze Koningen een eenparig besluit namen, om de Portugeezen gelykelyk uit te roejen.

Ten dien einde zonden zy niet alleen gezanten over en weder, en maakten met de Ternataanen, die al lang daar na gehaakt hadden, een algemene t'zamenzweering tegen hen; maar zy wisten ook al de Papoasche Koningen mede daar toe over te halen, om al de Portugeezen, die nu wyd en zyd verstroit waren, aan hun aller regtvaardige wraak op te offeren.

Zy vonden dan voor hun allen het zekerste, hen voor eerst (gelyk meermaals gedaan was) allen toevoer en mond-kost, om hen daar door uit te hongeren, af te snyden.

Indien dit nu al niet gelukken wilde, namen zy, als een tweede middel, voor, al de vrugt-boomen om te houwen, en met al het hunne de Negry te verlaten, op dat, dewyl zy die van hen doodelykgehaate Natie niet door geweld van wapenen verdryven konden, zy hen door deze twee middelen mogten noodzaken een land, dat zo verwoest, en daar gebrek van alles was, van zelfs te ruimen.

Dit zo beraamt zynde, wierd de oorlog eerst door die van Ternate begonnen. Na dat zy, zo behendig, als hen mogelyk was, al hun goederen geborgen hadden (om tog den vyand niet den minsten buit over te laten) vertrokken zy gezamentlyk voor 't aanbreken van den dag uit de Negry, of het opene vlek van Ternate.

D'Ataido had dit zo ras niet vernomen, of hy liet hen vervolgen, en met de minnelykste beden en beloften verzoeken, dat hun beliefde wederom te komen; maar al zyn vleyeryen, en smeekingen, waren te vergeefs. Van al de Ternataanen was 'er niemand, dan Koning *Hair*, met weinige grooten, en eenige van de geringste zoort, by hem gebleven.

Zy begaven zich eerst na de zeeplaatzen, die het verste van de hoofdvesting af lagen, en wanneer de Portugeezen met vaartuigen hen daar quamen bespringen, namen zy de vlugt na afgelegen bosschen, en tot ontoegankelyke klippen. Van daar quamen zy nu en dan uit hunne schuilhoeken, en overvielen al de waterhaalders, en houthakkers, die de Portugeezen, om drink-water, en brand-hout, uitzonden. En op dat *d'Ataido* wel ten vollen vast stellen mogt, dat zy niet in den zin hadden vrede met hem te maken, zo ontzagen zy zich ook niet hun eigen Negry, of 't vlek Ternate, met veel schoone Portugeesche huizen, die daar in waren, aan alle kanten in den lichten brand te steken, en daar door tot den grond toe alles te doen afbranden; 't geen, by een schielyken en t'eenemaal onverwagten inval, zo gezwind toeging, dat 'er gansch geen blusschen aan was, te meer, dewyl zy dat op een tyd, dat het zeer sterk waaide, in 't werk stelden. 1534.

Zy overvallen al de Portugeezen, die onder hun bereik komen.

Verbranden de Ternataansche Negry.

Byna op dien zelven tyd quamen ook al die andere misnoegden, met hunne verbondene volkeren in de wapenen, en overvielen de Portugeezen aldaar, die van geen quaad de minste gedagten hadden, zo schielyk, en met zo groot een magt, dat zy niet in staat waren hen te wederstaan.

Beweging hunner Bondgenoten.

Op de kust van Moro, op 't Noordelykst gedeelte van Gilolo, of Halamahera, gelegen, rechtten de inlanders een schrikkelyk bloedbad aan. Onder anderen bleef daar ook *Simon Vaz*, een voornaam Priester, die daar gestelt was, om hen in de Room-Catholyke Leere, daar nog niet lang geplant, meer en meer te versterken, en hoewel *Franciscus Alvarez* 'er 't leven niet liet, zo quam hy nochtans niet, dan doodelyk gewond, uit hunne handen, en had werk, dat hy ter nauwer nood met een Praauwtje, of klein vaartuigje, in Ternate aanlandde.

De kust van Moro werd aangetast.

En de Portugeezen aldaar zeer mishandeld.

Catabruno, onder-Koning van Gilolo, (van wiens aanslag tegen 't leven van den jongen Koning van dat eiland, diens Momboir hy was, wy bevorens iet aangeroert hebben) meende, dat nu de regte gelegenheit, om zich meester van 't ryk te maken, by deze algemeene beroering geboren was. Hy stelde dat godloos stuk ook in 't werk, bragt dien jongen vorst met vergif om, en maakte zich volkomen bezitter van dat ryk.

Catabruno brengt zyn eigen vorst door vergif om, en werpt zich tot Koning op.

Dit verrigt hebbende, begaf hy zich met een groote vloot na de kust van Moro, regtte te Momoja gruwelyke geweldenaryen aan, vervolgde de nieuw bekeerden (waar van wy onder de zaaken van den Godsdienst breeder zullen handelen) met veel bedreiging en wreedheit, om hen weêr Mohhammedaansch te doen worden, ('t geen hem ook van allen, uitgezondert van den Koning van Momoja,

Brengt geheel Gilolo onder zich.

ge-

1534. gelukte) en wierd dus volslagen opperheer van dat geheel eiland, een van de grootste, daar om streeks gelegen.

Dit voorval de Molukze Vesper genoemd.

De Portugeezen noemen dit den Molukzen Vesper (in vergelyking van den Siciliaanschen) om dat, schoon de zaak in allen deelen dien uitslag, als in Siciliën, niet had, het ondertusschen die inlanders meer aan bequame gelegenheit, dan aan wil, om het daar toe te brengen, ontbrak; en ten ware zy de hoofd-vesting in Ternate tot een plaats van tegenweer gehad hadden, het zou 'er met der daad toe gekomen, en 't ontwerp der inlanderen in allen deelen beantwoort hebben. Dus verre waren zy wel hier voor bevryd, dat zy niet alle te gelyk van hen omgebragt konden worden; maar ondertusschen zaten zy in een benaaudheit, die velen wel met de dood zouden hebben willen verwisselen.

Uitnemende nood, en gebrek der Portugeezen.

Hoe bekommerlyk al deze zaaken nu *d'Ataido* voor quamen, is ligt te bevroeden. Hy kreeg geen ontzet uit Indiën, alle voorraad wierd hem door den inlander afgesneden, 't gebrek in de vesting nam dagelyks hand over hand toe, zodanig dat een maat Ryst nu reeds twintig maal zo veel, dan te voren, gelden moest.

Hy was met de zynen in die vesting als opgesloten, of belegert, durvende niet een Soldaat om lyftogt te zoeken, geen waterhaalder, of houtkapper na 't bosch zenden, vermits geen der uitgezondenen weêr te voorschyn quam, een vast bewys, dat zy van de Ternataanen (die niet gewoon zyn voor de vuist te vegten, maar hier of daar uit een hinderlage met pyl en boog hunne vyanden waarnemen) omgebragt, en hunne hoofden in zegepraal mede gevoert waren.

Het nypend gebrek was oorzaak, dat het volk tegen den Landvoogd, gelyk gemeenelyk in zulke voorvallen gebeurt, geweldig morde, en 't niet wederkomen van hunne makkers deed hen, schoon hy 't hun gebood, en de noodzakelykheit klaar toonde, weigeren, buiten de hoofdvesting te gaan; maar wanneer nu de weinig aangebragte voorraad van *Pinto* al mede weg, de bezetting door zwaren hongersnood zeer gemindert, en het aldus tot het uiterste gekomen was, quam 'er weêr een lugtje door een matig ontzet, 't geen als uit den Hemel viel. *Simon Sodreo* bragt eenigen voorraad, met een tamelyk getal van krygsvolk, van Malakka voor den Landvoogd van Ternate mede. Dus was Leiden voor een tyd ontzet; 't geen hen ook aanstonds den moed deed groejen, om, door iet gewigtigs te ondernemen, hunne vyanden tot reden, en de verwarde zaaken weêr tot vorigen staat te brengen. 1534.

Zy kry gen een ontzet,

't Geen haar de moed weer do groejen.

Zy stelden dit ook ten eersten in 't werk, en hadden 't geluk van, by verscheide uitvallen, Toroeto, een vesting van redelyke sterkte, Calamatta, en eenige andere kleine plaatskens, als zonder slag of stoot te veroveren. Dit gaf hun weêr een kleine ademhaling, zo dat zy hier door gelegenheit bequamen, om nu en dan zich zelven weêr van eenigen voorraadt, dien zy by de vyanden vonden, te voorzien; maar het duurde niet lang, of alles begon hun weder tegen te loopen.

Zy ge ken we in den voriger staat. in 't jaa 1535.

Zy kregen in 't jaar 1535. weder op nieuw gebrek aan mond-kost, en anderen noodigen voorraad. Hun volk begon ook weêr geweldig te verminderen, voornamelyk by een slag ter zee tegen de Tidoreezen, daar zy in 't eerst deerlyk klop kregen; en, na den stryd hervat te hebben, volkomen uit de zee geslagen wierden. Dit zag 'er nu zuurder uit, dan oit te voren, en verhoogmoedigde den trotzen Tidorees, en moedigen Ternataan zodanig, dat zy de Portugeezen veel naauwer, dan oit, in hunne hoofdvesting opslootten.

Werde door d Tidore uit de z geslage En in hunne vesting bezet houden

In dezen bedroefden staat, waar in zy nu nog te land, nog ter zee, 't allerminsten uitregten konden, bleven zy een geruimen tyd belegert, en hielden dit tot groote verwondering, en van den inlander, en van hun zelfs, meer door een onbegrypelyke goedertierenheit Gods, dan door hun eigene kragten, zo lang gaande, tot dat 'er eindelyk volkomen ontzet, met den vervanger van *d'Ataido* quam opdagen.

TWEE-

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE onder-Koning *van* Indiën *is niet in staat om hen ontzet te zenden. 't Geen hy egter na vermogen doet.* Antoni Galvaan *word door den* Koning *tot* d'Ataido *'s vervanger gekoren. Vertrekt na* Coetsjien. *Komt behouden in* Ternate, *en word als zevende* Portugeesche Landvoogd *in* Ternate *ontfangen. Deftige hoedanigheden van* Antoni Galvaan. *En zyn eerste verrichtingen. Sterkte van 't leger der verbondenen tegen de* Portugeezen. *Zy versterken* Tidore. Galvaan *laat hen tot vrede noodigen. Dien zy veragtelyk afslaan. Waar op hy besluit hen aan te tasten. Vertrekt met de schepen na* Tidore. *Land met drie honderd man. En word van den vyand ontdekt, en eerst van* Bohejat *aangetast. Dien hy tegen trekt, en, na dappere tegenweer, slaat.* Bohejat *'s dood.* Galvaan *dryft den vyand op de vlucht. Wint de* sterkte. *En ook de* stad Tidore. *Die hy beide verbrant. Krygt veel gevangenen.* Galvaan *laat de* Koning *van* Tidore *tot vrede noodigen. Welken die* vorst *aanneemt. De voorwaarde van dien.* Galvaan *trekt met zyn vloot van* Tidore, *om* Catabruno *aan te tasten. Word door een storm in zyn voornemen belet. Oproer van eenige Soldaaten tegen* Galvaan. *Die hen zoekt ter neder te zetten; dog te vergeefs. Zy gaan t'zeil, en verlaten hem. Zonder oit daar over gestraft te zyn.* Galvaan *brengt de* Ternataanen *allengs weêr aan de* hoofd-plaats. *Zy veragten* Hair, *en willen* Taberidji *als hunnen* Koning *hebben. Met aanbieding, dat* Galvaan *hen endertusschen regeeren zou. Aanmerking over die aanbieding. Men moet noit een ander zyn* minnares, *of* ryk, *aanbeveelen. Eenige voorbeelden daar van. Zeldzaam voorval van den Heer* Johan van Dam, Landvoogd *van* Amboina, *en zyn* Bruid. Galvaan *slaat die aanbieding edelmoedig af. Door zyn beleid, en miltdadigheit, doet hy al de* Ternataanen *wederkeeren. Hen* Hair *goedkeuren, en herstelt daar door de vervallene zaaken. Hy maakt vrede met de* Koningen *van* Batsjan, *en* Gilolo. *Zyn vordere nuttige handelingen. Der* inlanderen *ontzag, en liefde voor hem. Hy verslaat een magtig* zee-roover *door* Fernand Vinaigre. *Herstelt de zaaken van hunnen* Specery-handel, *zo in* Amboina, *en* Banda, *als in de* Moluccos. *Door 't zenden van een vloot na* Amboina *onder* Jacob Lopez d'Azevedo. *Die de* kust *van* Hitoe *onder de* Portugeesche Kroon *brengt. Hy zend* Focatia *na de* Papoesche eilanden, *en brengt die* Koninkjens *onder 't* Portugeesch *verbond. De* Molukze Koningen *verzoeken aan* Johan den derden, *hem voor zyn leven daar te laten. Dog dat loopt te niet, en hy word vervangen.* Georgio de Castro *word agtste* Portugeesche Landvoogd *in* Ternate. *Groot verval der zaaken onder hem na* Galvaan *'s vertrek. De* Ternataansche Koning Hair *nader beschreven. Onder hem wordt de* Portugeesche vesting *voltoit. Die van* Tidore *laten de* Portugeezen *ook een* vesting *bouwen. 't Geen* Hair *verbittert. Die vrede met die van* Gilolo *maakt, en hun* Heer *word.* Jordan de Freitas *vervangt, als negende* Portugeesche Landvoogd *in* Ternate, de Castro. *Zes* Spaansche *schepen komen van* Mexico, *om de* Moluccos *te veroveren. Begeven zich onder die van* Tidore. *Geven zich over aan den* Portugeeschen Zeevoogd, Ferdinand de Sousa. *Met welken zy ook in* Amboina *komen. Dood des* Spaanschen Zeevoogds. Xaverius *komt in* Ternate. *Even na* Koning Hair *'s gevankelyke vervoering na* Goa. *Die van verraad beschuldigt; dog onschuldig wederom gezonden, en herstelt word. Die zedert zich aan de* Portugeezen *zocht te wreeken.* De Freitas *gevangen na* Goa *gevoert, en* Bernardyn *word voor eerst tiende* Portugeesche Landvoogd *van* Ternate *in 't jaar* 1547, *en komt als vaste* Landvoogd *in 't jaar* 1553. *nog voor. Moejelykheden met den* vorst *van* Gilolo. De Sosa *wint zyn* vesting, *en krygt hem gevangen. Die zich zelven vergeeft. Zyn zoon vervangt hem als* Koning *van* Gilolo. Hair *een bitter haater van den* Christen Godsdienst. *Hy zend* Laulata *om* Amboina *te veroveren. Die verscheide dorpen onder* Ternate *brengt. Misslag van* Jarricus *over dien* perzoon. Laulata *geraakt in* Amboina *aan zyn einde.* Henrik de Zaa *brengt die dorpen weêr onder* Portugal. *Nieuwe onrustigheit van* Hair. *Hy laat de* Koningin, *ja de* Portugeezen *zelfs, niet ongeraakt. Waar over zy hem in 't jaar* 1565. *in zyn Paleis vermoorden.*

1535. De onder-Koning van Indiën is niet in staat om hen ontzet te zenden.

DE onder-Koning van Indiën, *Nugnez da Cunha*, wist door verscheide berigten wel, in hoe droevigen staat de Molukze zaaken stonden; maar hy had voor de stad, en de vesting van Diu, die hy wist dat met een belegering der Turken door een magtige vloot van Suez, een voorname haven der roode zee, gedreigt wierd, zo veel bekommering, dat hy zich niet al te veel van volk, dewyl deze plaats als de sleutel van Indiën was, ontblooten dorst. Evenwel

't Geen hy egter na vermogen doet.

aan de andere zyde overwegende, hoe veel zyn Koning aan de Moluccos gelegen was, vond hy geraden *d'Ataido*, niet alleen zo veel ontzet, als hem mogelyk was, maar ook een vervanger, volgens 's Konings last, toe te zenden. Dit was wel zyn besluit; maar 't voornaamste, te weten geld; ontbrak hem meest. Nogtans liet hy na vermogen ten eersten alles vervaardigen, en gaf aan *Antoni Galvaan* kennis, hoe de Koning hem de Landvoogdy van Ternate opgedragen had.

Antoni Galvaan werd door den Koninig tot d'Ataido 's vervanger gekoren.

Uit liefde tot zyn vorst, die in dien bekommerlyken tyd een ongemeene goede keure aan hem gedaan had, en uit een innerlyke zugt tot den welstand van 't gemeene best, nam hy dat aan; niet tegenstaande hy wel wist, in hoe jammerlyken staat daar alles stond, en in hoe groot een gevaar hy zich begaf; maar, 't geen hem voor al nog in tyds had konnen doen aarselen, was, dat hem nog volk, nog voorraad, zo van mondkost, als andere dingen, nog geld (de voornaamste zenuw des oorlogs) mede konden gegeven worden.

Dit deed hem dit ampt egter niet van de hand wyzen, maar in tegendeel zyn eigen middelen, by dezen hoogen nood, ten dienste van zyn Koning aanspreken, en dewyl hy een zeer ryk man was, voor zyn geld krygsvolk huuren, mondkost, en andere noodzakelyke dingen, die hy oordeelde daar den meesten dienst te zullen doen, koopen, en ook eenig vrouwvolk mede op reis nemen, ten einde de vyanden te meer de hope, van de Portugeezen te doen uitsterven, te benemen, en alzo met 'er tyd afzetzels van hun eigen volk te krygen.

Vertrekt van Coetsjien, komt behouden in Ternate,

Dus van alles voorzien zynde, vertrok hy van Coetsjien, gierde (volgens der Portugeezen gewoonte) op Malakka aan, en quam zo, over Borneo, behouden in Ternate.

Zo dra was hy niet ten anker gekomen, of hy wierd, niet alleen van den Landvoogd, en al 't krygsvolk, maar zelf ook van de Priesters, met vreugdeliederen, en heilige gezangen, zeer statelyk ingehaalt, en met zo veel genegenheit behandelt, als zy aan zo grooten, en als uit den Hemel zo gunstig en tydig verschenen verlosser zouden hebben konnen bewyzen. 1535

En wer[d] in 't jaa[r] 1537. [als] zevend[e] Portugeesch Land-voogd van T[er]nate o[nt]fange[n].

Hy nam ten eersten 't bewind van *Tristan d'Ataido* over, en wierd in de maand April des jaars 1537. als zevende Portugeesche Landvoogd van Ternate voorgestelt.

Deftig[e] hoeda[(?)]nighe[den] van A[n]tony Galva[an].

Zo ras had hy den voorraad niet te land doen brengen, of hy schikte op alles nette order. Over de Hal- en andere waaren, stelde hy Overlieden, en opzienders, die zorge moesten dragen, dat alles behoorlyk te krygen, en voor een redelyken prys te bekomen was. Even zo liet hy ook, als een Godvrugtig bestierder, zyn gedagten over de zake van den Godsdienst gaan, en gaf aan den Stedehouder (Vicaris) des Bisschops ten dien einde de nieuwe bevelen van den Portugeeschen Kardinaal *Alfonsus* over.

En zy[n] eerste verrig[tin]gen.

Zyn gansche regering door gaf hy ongemeene blyken van byzondere Godvrugtigheit, en voortzetting van den Godsdienst (gelyk wy op zyn plaats zullen toonen) van minnelykheit, en regtvaardigheit in 't behandelen van de menschelyke zaaken, en van een gadelooze liefde tot zyn Koning, en des zelfs belang.

De krygstugt herstelde hy tot verwondering, en bragt die verwilderde losbollen, zo door vriendelykheit als door gematigde strengheit, die hy beide tot groot ontzag byzonder tydig wist te mengen, tot zulk een onverwagte bedaring en gehoorzaamheit, dat zy veel eer bescheidene en beleefde Borgers, dan Soldaten, geleken.

Noit is 'er een Landvoogd onder hen geweest, die met meer ernst de gerechtigheit handhaafde, en die, zo door die deugd als door zyn rekkelykheit, meer genoegen aan al zyn onderzaten gaf.

Geen minder zorg droeg hy voor den vorderen opbouw der vesting, zo verre de tyd en nood toeliet. De preuven, die hy van zyn dapperheit, en moed, tegen zyn vyanden gaf, overtroffen zeer verre den pligt van een Landvoogd, zich zelven noit ontzien hebbende, nevens een gering Soldaat ter wagt te gaan, zo om 't gemeen volk aan te moedigen, als wel byzonder om altyd een wakend oog over alles te houden, en dus te gelyk de pligt van een wakker bestierder, en veldheer, waar te nemen, volgens de taal van *Agamemnon* by *Homerus* in zyn Iliad. B.

Op

Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
Ὧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Dat is:

Den vorst betaamt het niet den ganschen nacht te ronken,
Den raadsman, aan wiens zorg men volkeren vertrouwd;
Dien 't al bevolen is. Men eischt in hem de vonken
Van een doorzichtig oog, 't geen volkeren behouwd.

Menigmaal zag men hem, daar maar iets van gewigt te doen was, eerst op den wal, en den voorsten in veel uitvallen, zonder eenig gevaar te ontzien; 't geen hem by de Soldaten zeer bemind, en by den vyand gevreest maakte.

Ondertusschen hadden de Bondgenoten, vyanden der Portugeezen, meer dan vyftig duizend man byeen gezamelt, en den ouden Koning *Bohejat*, die mede in dat leger was, beloofd in zyn ryk te herstellen. Met deze magt van volk waren zy op, en omtrent Tidore gekomen. Zy hadden die Negry met wal en gracht omringt, en daarenboven op een hooge rots, die boven dezelve lag, een voorname sterkte gebouwt, van welke zy de Portugeezen, inzonderheit die uit visschen gingen, veel schade toebragten.

Dit stond *Galvaan* gansch niet aan, die, vreezende dat dit wel een langen oorlog zou mogen geven, waar door hy by verloop van tyd in den zelven nood, als d'*Ataido* (inzonderheit wegens gebrek van volk tegen zo groot een menigte van vyanden) zou konnen geraken, vond hy goed een proeve te nemen, of men niet tot een verdrag zou konnen komen.

Ten dien einde zond hy eenige gezanten na Tidore, en liet alle de tegen hem verbondene vorsten minnelyk verzoeken, de vorige geschillen door een prysselyken vrede by te leggen en te vergeten; maar 't was zo verre van daar, dat zy dit zouden aannemen, dat zy in tegendeel, daar door ten hoogsten opgeblazen, deze gezanten met zeer veel veragting, en met een vervloeking van den Portugeeschen naam, wederom zonden.

Galvaan de hartnekkigheit van dit volk ziende, nam daar op een kloekmoedig besluit van dien hoon niet ongewroken te laten. Na een ernstig gebed tot God uitgestort te hebben, liet hy al zyn vaartuigen, die hy by een krygen kon, tot zynen aanslag vervaardigen. Hy had vier groote schepen en eenige mindere vaartuigen. Deze bemande hy met omtrent vier honderd welgewapende lieden, waar onder honderd en zeventig Portugeezen waren, de overige bestonden, of uit Koning *Hair* met weinige Ternataanen van aanzien, die by hem gebleven waren, of uit ander slegt volkje, en eenige slaven der Portugeezen. Hy liet den vorigen Landvoogd, *Tristan d'Ataido*, benevens eenige van zyn beste vrienden, in de vesting, om die by zyn afwezen te beschermen, trok zo regt op Tidore aan, en quam, zonder iet quaads te ontmoeten, een pyl-schoot van daar ten anker.

Vertrekt met de schepen na Tidore,

Van daar bezag hy die Negry, en nam acht op haar gansche gelegenheit, terwyl hy 't op strand van gewapende vyanden zag grimmelen.

Dit tot zyn genoegen gedaan hebbende, vond hy met zynen raad goed, den eersten aanval op de sterkte, die op die rots boven de Negry lag, te doen. Hier toe koos hy honderd en twintig Portugeezen, en twee honderd andere Soldaten, uit, terwyl de overige, die op de schepen, en vaartuigen bleven, den vyand door hunne gedurige bewegingen, in schyn van hier en daar te landen, zouden bezig houden.

Na dat hy dit wel bestelt, en door een van de gevangenen een net berigt van alles, ook van den weg, dien hy houden moest, bekomen had, trad hy den een en twintigsten van Winter-maand des jaars 1537. omtrent de vierde nagt-wake wat ver van Tidore te lande, en trok zeer stil, meest door 't bosch zyn weg nemende, naar den top des bergs, met langzame schreden, om zyn volk niet te veel door 't opklimmen af te matten.

Land met drie honderd man, in 't jaar 1537.

Dus hadden zy al een fraai rak afgelegt, wanneer de dag begon aan te breken, en hun aanslag, door 't schitteren van de Son op hunne helmen, en wapenen, den vyand openbaar te worden. Aanstonds was daar alles in rep en roer, en een geschreeuw ter wapen, dat 'er de bergen af daverden, en het bosch van wedergalmde. Elk met een vaste hope van een gewenschte zege over zo kleinen getal vyanden, als zy nu recht gewaar wierden, bezet, repte zich, zo veel hy kon, om de eerste by den buit te zyn, die hen (na hunne gedagten) niet ontgaan kon.

En werd van den vyand ontdekt, en eerst aangetast van Bohejat.

Onder de eerste, die zich zien liet, was *Bohejat*, ongetwyffelt door 't smertelyk herdenken aan zyn verloren Kroon niet weinig daar toe boven anderen aangezet. Hy quam met een matige troep volks uitschieten, om voor eerst den vyand den pas van te ontvlugten af te snyden, en hem daar na zo veel voor-

1537. deeliger met het geheel leger aan te tasten; maar dit ging buiten zyn gissing: want *Galvaan* quam uit het bosch op een kleine vlakte te voorschyn, 't welk *Bohejat*, wel ziende, dat hy voor had hem te omcingelen, zo ras niet gemerkt had, of hy trok hem zeer moedig tegen.

Dien hy tegen trekt,

Hy verscheen met een Helm op 't hoofd, hebbende een Pantsier aan van yzere plaatjens over een (volgens 's lands wyze aldaar) by hen een Badjoe Besy genaamt, gelyk zy 'er ook wel van Keten- of Malie-werk hebben, die zy Badjoe Rantei noemen.

Dus uitgestreken, en geharnast, een verschrikkelyk slagswaart met beide zyn handen, als of hy alles tot hutspot kappen zou, eenigen tyd over en weder geswaait hebbende, viel hy als verwoed midden onder de vyanden met zo veel rukkeloosheit, en verwaarloozing van zich zelf, dat hy, ten eersten gevaarlyk gewond, ter neêr zeeg; maar, als een moedig held, zyn kragten hervattende, rees hy aanstonds weêr op, en begaf zich weêr, om de zynen niet kleinmoedig te maken, onder de voorsten van zyn troep, zonder hen de smert, die hy leed, en heldagtig verbeet, in het minste te laten blyken.

En, na dappere tegenweer, slaat.

Hy vogt (als men denken kan) vol wanhoop, dewyl hy gevoelde, dat hy dien dans niet ontspringen zoude, en deed verscheide Portugeezen zyn dood zeer duur staan; maar zyn wonden gansch niet verbonden, en zyn bloed door zyn verwoedde slagen meer en meer aan het bewegen geraakt, begon hy door 't verlies van 't zelve al zieltogend, en met een half gebroken gezigt, weder ter neêr te zygen. Pas had hy zo veel tyd, en begrip, dat hy tegen zyn lyf-wagt zeggen kon: *Brengt my weg, op dat ik niet ten spot van die honden* (meenende daar mede de Portugeezen) *daar blyve leggen, en myn ligchaam geen voorwerp van hunne mishandeling zy.*

Bohejat 's dood. in 't jaar 1537.

Hy wierd dan, hoewel niet zonder het uiterste gevaar, dewyl *Galvaan* zeer hevig op hen indrong, uit den stryd gevoert, en gaf niet lang daar na den geest.

Zodanig was 't einde van dien ongelukkigen vorst, die, te jong aan de Kroon gekomen, of wat te barsch van aart, en te streng in 't regeren geweest zynde, zyn onderzaten hier door wel zeer verbittert, maar geenzins verdient had, op zo een verraderlyke wyze van de zyne gehandelt, zo godloos en valsch betigt, en daar op zo schandelyk van zyn ryks-Setel geschopt, en ten ryke uitgejaagt te worden.

Zo haast nu zagen de zynen hem den geest niet geven, of zy begaven zich alle met veel verbaastheit en zo groot een wanorder op de vlugt, dat zy ook andere troepen, die hen tegen quamen, en ter hulp toegezonden waren, eerst mede in wanorder, en daar na ook volkomen op de vlugt bragten; zodanig dat *Galvaan*, die hen kort op de hielen volgde, en hun geen gelegenheit van zich te herstellen gaf, hen meest in de pan hakte, en, met een behendigheit zich in die hitte onder eenige vlugtelingen begeven hebbende, mede in de vesting indrong, en 'er alzo meester af wierd, zonder meer dan eenen slaaf verloren te hebben. 1537

Galvaan dryft de vyand op de vlugt.

Wint de sterkte.

Hy dankte Godt over die gelukkige zegen, en overwinning, byna buiten bloedstorting verkregen, 't geen de zynen niet weinig tot verdere ondernemingen aanmoedigde. Ten eersten stak hy ook die sterkte in brand, welkers vlam de vyanden beneden zo ras niet gewaar wierden, of zy vlugtten alle zeer verbaast over hals en kop na 't open veld de stad uit, latende dezelve met al hun schatten ten proy van den vyand.

En ook de stad Tidore.

Galvaan merkte dit niet alleen; maar bediende zich daar van ook met zo veel voordeel, dat hy met de zynen, onder een vreesselyk veld-geschrey en geklank van Trompetten, van de sterkte na beneden quam, en de poorten der stad, die hy benevens de bolwerken zonder eenige bezetting vond, zonder slag of stoot introk.

Vermits 'er nu veel buit in Tidore was, zo stelde hy ten eerste order, om 't al te driftig en onvoorzigtig plunderen te beletten, dat al de huizen in brand geraakten, zo dat de Soldaten, tot hun groote droefheit, 'er byna niets, dan eenigen voorraad van mondkost, dien hy hen wel gunde, tot buit kreegen.

Die hy beide verbrandt.

Dus lag in weinig uuren de stad niet alleen in koolen, maar door die voorzigtige daad kreeg hy ook zeer veel van de vlugtende Tidoreezen, en hunne Bondgenoten, gevangen, nam nog een Jonk, en veel anderen vaartuigen, die hy in de haven leggen vond; daar hy anderzins, zo hy zyn volk met plunderen had laten begaan, in groot gevaar geraakt zou hebben, door dien zy zich reeds te veel van malkanderen verstroit hadden.

Hy krygt veel gevangenen.

Na deze overwinning begon men den vyand te land, en ter zee, zoodanig te benaauwen, dat hy door de menigte des volks, zo van de Tidoreezen, als van hunne Bondgenoten, op dat klein eiland groot gebrek van mondkost begon te krygen.

Daarbeneven wierden verscheide Koningen niet zonder reden bevreest, dat de

1537. de Portugeezen met hunne ſchepen wel een inval in hunne landen, 't geen hen nu niet zwaar zou gevallen hebben, doen mogten.

Derhalven deed het gebrek aan de eene, en de vrees aan de andere zyde verſcheide van die vorſten den Koning van Tidore, en de verdere verbondenen, verlaten, en weêr na hun land trekken, om, terwyl zy een ander niet helpen konden, het hunne niet te verliezen, maar zo lang 't hen mogelyk was, te beſchermen.

Deze voordeelige gelegenheit nam *Galvaan* wederom zeer wel waar, oordeelende het nu den regten tyd, om met eere uit den oorlog te ſcheiden door een nieuwe aanbieding van vreede aan den Koning van Tidore, aan welken hy ten dien einde weêr gezanten met een zeer beleefden brief zond, oordeelende, dat zyn moed nu wel wat zou gezakt zyn.

Die vorſt, die zyn ſterke veſting verwoeſt, zyn ſtad verbrand, zich zo deerlyk geſlagen, van mondkoſt berooft, reeds van verſcheide magtige Bondgenooten verlaten, en door al die noodſchikkelykheden zich te gelyk in een groote verlegenheit gebragt zag, was, in de plaats van dit verzoek af te wyzen, daar over byzonder in zyn ſchik, en nam het aan, kragtig daar toe door zyn broeder aangezet, die *Galvaan* om de roem van zyn zonderlinge deugden lang bemind, en na gelegenheit om zyn vriend te kunnen worden, gewenſcht had.

Dus wierd de vreede op die voorwaarde getroffen, dat de Tidoreezen van hunne zyde allerlei wapenen en gereedſchappen, die zy van de Portugeezen nu en dan tot buit bekomen hadden, weder zouden geven; alle Nagelen alleen aan de bewintsluiden van Koning *Johan* den derden, tegen den zelven prys als die van Ternate, leveren, en niemand van der Portugeezen vyanden eenigermaten helpen; dat ook de Portugeezen, van hunne zyde, de Nagelen eerlyk betalen, en hen in 't herbouwen van de ſtad Tidore behulpzaam zyn zouden. Dit beloofden zy beiden, en van dien tyd af was de vreede niet alleen beſtendig; maar wierd door wederzydſche geſchenken, byeenkomſten, en byzonder door *Galvaan* 's goede trouw, en gulhertigheit, ook zodanig verſterkt, dat 'er aan wederzyde niet het minſte mistrouwen meer overbleef.

Na dat nu *Galvaan* de zaaken aan die kant herſtelt, en in ruſt gebragt had, begaf hy zich met zyn vloot na Gilolo, om den geweldenaar *Catabruno*, die door zyn bedreigingen het daar alles deed ſidderen, en al de Chriſtenen (die zyn woede niet dorſten afwagten) had doen afvallen, tot reden en een voor hem loffelyken vreede te brengen; maar terwyl hy zich daar na toe begeven had, wierd hy door een zwaren ſtorm op den Ternataanſchen wal niet zonder groot gevaar geſmakt, en daar door belet op dien tyd dit voornemen verder uit te voeren, te meer, dewyl nu de tyd gekomen was, van de wederzending der ſchepen na Indiën, by welk geval zich een nieuwe zwarigheit voor *Galvaan* opdeed, hier in beſtaande, dat de Soldaten in een oproerige drift, op 't zien der ſchepen, die ſtonden te vertrekken, niet alleen zeer baldadig hunne verloſſing, maar daarenboven nog van hem vorderden ieder zo veel Nagelen, als hen goed dagt, of hun vermogen toeliet, te mogen mede voeren.

Hy zogt hen eerſt door zyn gezag tot bedaring te brengen; maar ziende, dat het zelve geen gewenſchten uitſlag geven zou, begon hy hun door zagte woorden, en door zyn eigen voorbeeld, te toonen, wat hun pligt was, en te zeggen, dat hy niet alleen voor zich zelven (gelyk andere Landvoogden wel gedaan hadden) niet d'allerminſten byzonderen handel gedreven; maar daarenboven nog dat groot geſchenk van Nagelen, 't welk hem door de Koning, en de voornaamſten van Tidore vereert was, in 's Konings Specery-winkel had doen brengen.

Hoe veel billykheit 'er nu ook in dit zyn voorſtel lag, 't en hielp niets ter wereld. Het quaad was te verre gekomen, en de win-zugt had hen nu zo vervoert en vooringenomen, dat 'er geen plaats voor de allerminſte reden in hen overgebleven was.

Derhalven gingen vele der t'zaamgezworenen maar met de zaak voort, begonnen reeds een groot getal van Speceryen in te ſchepen, en ook die genen, die hen hier in ſtuiten wilden, met de wapenen in de vuiſt, tegen hun eer en eed, vyandig en zo baldadig aan te taſten, dat hier geen andere herſtelling omtrent te hopen was, dan door hen met grooter magt en 't geſchut tot hun pligt te dwingen; dog eer het zo verre quam, rukten zy de zeilen by, lichtten d'ankers, en lieten dus dien wakkeren en edelmoedigen Landvoogd in 't midden van zo veel op hem, en zyne Natie, verbitterde volken zo ſchandelyk, en trouwloos, juiſt in een tyd, waar in hy hunnen onderſtand meeſt van nooden had, zitten; en, dat nog het ergſte van allen was, men heeft noit gehoort, dat een van die fielten, ik zal niet zeggen daar over geſtraft, maar dat 'er na die trouw-

Word door een ſtorm in zyn voornemen belet.

Oproer van eenige Soldaten tegen Galvaan.

Die haar zockt ter neder te zetten; dog te vergeefs.

Zy gaan 't zeil, en verlaten hem.

Zonder oit daar over geſtraft te zyn.

1538. trouwlooze en baldadige daad, die van zo quade gevolgen kon zyn, 't allerminſte onderzoek door den onder-Koning van Indiën gedaan is; mogelyk, om dat hy toen de handen wat te vol had met alles te vervaardigen tegen de komſt van de Turkſche vloot, die in 't einde van Juny des jaars 1538. uit de haven van Suez t'zeil gegaan was, en den vierden September voor Diu quam, om dat te belegeren.

Ook kan het wel zyn, dat hy, nu op zyn vertrek ſtaande (dewyl *Gratiaan de Noronha* hem, na een tienjarige gelukkige regering in die zelve maand des gemelden jaars als onder-Koning van Indiën door *Johan* den derden uit Portugal gezonden, quam vervangen) gedagt heeft, dat zyn vervanger hen wel voorbeeldelyk ſtraffen zou, en dat *Gratiaan de Noronha*, toen genoeg met andere beſlommeringen te doen hebbende, of het vergeten, of het met voordagt, om geen wreede intrede van zyn regering te doen, als by oogluiking heeft laten ſteken.

Het zy dan zo het wil, *Galvaan*, die voor heeter vuur gezeten had, liet nogtans, ſchoon van een groot deel der zynen verlaten, de moed daarom geenzins zakken; maar zogt die breuke door zyn beleid, en te voorzigtiger ondernemingen, te heelen, terwyl hy zyn moedigheit, by het toenemen van deze en gene kleine tegenſpoeden, meer en meer voelde aangroejen.

Galvaan brengt de Ternataanen allenskens weêr aan de hoofdplaats.

Het geen hem by deze gelegenheit van zaaken als het eerſt-noodige voorquam, was, een middel uit te denken, om de hier en daar zwervende, en door wanhoop half dolzinnige Ternataanen tot ſtilſtand te brengen, en door zagte bejegeningen hen weêr na de hoofd-veſting te lokken. Daar af maakte hy dan met veel overweging zyn werk, overlei dit met zynen raad, en vrienden, en wiſt eindelyk door ernſtige aanmaningen, kragtige voorbeelden van regtvaardigheit, voordeelige aanbiedingen, en de daar bygevoegde overredingen van den Koning van Tidore, die zeer veel gewigt aan de zaak gaven, zo veel uit te werken, dat hy hen allenskens overhaalde, tot ſtilſtand bragt, en hoe langer hoe meer tot hun verlatene Negry deed wederkeeren.

De haat begon dan zeer af te nemen; maar daar ſcheen egter nog iets overgebleven te zyn, 't geen hun niet na den zin was.

Door verſcheide middelen zogt *Galvaan* dit uit te vorſchen; en 't gelukte hem ten eerſten het te ontdekken; hoewel hy met menſchen te doen had, die niet alleen in den aart ſtilzwygend, maar daarbeneven nu nog met eenige bekommering voor 't een of 't ander quaad, 't geen hier uit groejen mogt, bezet, en dierhalven ſchoorvoetende waren, om zich over dat ſtuk te uiten, of voor eerſt ook te talryk omtrent de Portugeeſche ſterkte te komen. Het beſtond dan daar in, dat zy, dewyl *Deyaal* nu dood was, verlangden dat *Taberidji* (van wiens overlyden tot Malakka zy nog niets wiſten) in zyn plaats tot hun Koning mogt verheven worden, en verzogten dierhalven zeer ernſtig op *Galvaan*, dat, aangezien zy voor *Hair*, zo om zyn jonkheit, als om dat de Kroon *Taberidji* wettelyk voor hem toequam, geen agting hadden, hy de goedheit wilde hebben, den onſchuldigen *Taberidji* van den onder-Koning wederom te eiſſchen, en ondertuſſchen het ryk, zo als hy dat goed vinden zou, tot *Taberidji* 's komſt te beſtieren.

Dit was een aanbieding, die voor een heerſch- en win-zugtig Landvoogd ganſch niet te verpruilen, en zelfs bequaam was, om een ſtantvaſtig hert eenigzins te doen waggelen: want buiten de eer, die voor hem daar in lag (als zynde het buiten eenig voorbeeld, dat men aan een Portugeeſch Landvoogd had opgedragen met een Koninklyke en onbepaalde oppermagt het ryk van Ternate te beſtieren) zo had hy hier ook de ſchoonſte gelegenheit, om, buiten nadeel van 't belang zyn 's Konings, of der Ternataanen, Koninklyke ſchatten over te garen, waar by hy, zo hy zich niet te veel aan de trouw, en eerlykheit van een beſtierder, gelegen liet leggen, een weg om geheel dit ryk voor zyn Koning te veroveren, gemakkelyk had konnen banen, om 't welke daar na goed te maken hy niet anders te zeggen had, dan 't geen waar mede alle zulke veroveraars van ryken, met al te goeden vertrouwen hun voor een tyd opgedragen, met de taal van *Julius Ceſar* in zulk een geval gewoon zyn zich te verſchoonen:

Si jus violandum eſt, regnandi gratia violandum
Eſt, aliis rebus pietatem colas.

Dat is, volgens de uitdrukking van *Vondel:*

Indien men voor geen rechtbreuk ſchroom,
Bedryf gewelt,
Als 't Kroonen gelt:
In and're zaken hou u vroom.

't Geen niet anders zeggen wil, dan dat men zich aan 't recht, of aan zyn woord, en eed, niet behoeft te houden, nog te binden, als 'er een Kroon mede te win-

winnen is, en dat, zo men oit reden heeft, om dat als met voeten te treden, men dat dan, als 'er een Kroon by te veroveren is, wel onbekommert, en buiten eenige verontschuldiging, of vreeze, doen mogt, en dat 'er andere dingen waren, waar in men zyne oprechtheit, trouwe, eerlykheit, en eerbied voor een Opperwezen genoeg toonen kon; maar dat dit, als 'er een Kroon aan hing, niet te pas quam.

'tIs een zekere zaak, dat het met een Kroon even, als met een minnares, gelegen is, en dat men noit aan een ander een van die beide moet aanbeveelen: want schoon een ander al zo eerlyk ware, dat hy zich buiten 't minste belang tot het aanvaarden van de zorg over een van beiden in liet, het echter te vreezen is, dat de zorge, door de tyd zo verre in liefde verandert zynde, hem niet zou doen rusten, voor dat hy meester van een van beiden geworden was.

Tot bevestiging hier van zouden wy veel voorbeelden konnen aanhalen; maar men behoeft maar eens te rug te zien, of de onder-Koning *Tarruwese* niet alles in zyn leven aangewend heeft om dit te bewaarheden, eerst met *Deyaal*, zyn wettigen, dog minderjarigen vorst, terwyl hem de regeering toevertrouwt was, te vergeven, en toen met een nieuwen aanslag tegen 't leven van *Bohejat*, om zich meester van 't ryk te maken, te smeden. Dit was zyn toeleg van tyd tot tyd geweest, hoewel 't hem mislukte, en 't quaad zyn meester, eer 't nog volvoert was, tydig loonde.

Men ziet 'er ook een schets van in 't gedrag van Koning *Hhamza*, die ook voorgaf niet als Koning, en maar als Voogd, te willen regeeren, hoewel hy daar na, in 't regeeren zelf zin gekregen hebbende, tot zyn dood toe, tot nadeel van Koning *Mandarsjah*, het opperste bewint in handen hielt.

My schiet hier te binnen, 't geen *Seneca* in *Herc. Fur.* zegt:

Quod quisque fecit, patitur.
Authorem scelus repetit,
Suoque premitur exemplo nocens.

Dat is:

[*Een yder lydt het geen hy heeft gedaan.*
Het schelmstuk grypt zyn eigen meester aan,
En yder wort van zyne schult belaân.]

En 't gene wy by den zelven Dichter in *Thyestes* vinden.

Sæpe in Magistrum scelera rediëre sua. 1538.

Dat is:

Het quaadt valt veeltyds op den kop zyns meesters neêr.

Catabruno, onder-Koning van Gilolo, heeft dit mede ten vollen bewaarheit.

Van het tweede, te weten, van iemand de zorg over zyn beminde aan te beveelen, zyn zo veel voorbeelden van ongelukkige uitkomsten, dat het niet noodig is dit met veel bewyzen te sterken. Een aanmerkelyk geval nogtans, dat yder een niet bekend is, zal ik daar van aanhaalen.

Seldzaam voorval van de Heer Johan van Dam, Landvoogd van Amboina, en zyn Bruid.

De Heer *Johan van Dam*, Landvoogd van Amboina, was met Juffr. *Elizabeth Abbema*, weduw van den Heer *Simon Cos*, Landvoogd van Ternate (die by haar vertrek na Batavia op Amboina aangierde, in welken tyd deze Heer genegenheit voor haar kreeg) zo verre overeen gekomen, dat zy voor haar vertrek van daar zich volslagen aan hem verbonden had.

Hy liet deze Juffrouw (want men kende toen in gansch Indiën nog maar eene Mevrouw, te weten de Gemalin des Generaals, of opper-Landvoogds dier gewesten, wordende alle andere vrouwen van staat maar Juffrouw genaamt) voor af na Batavia gaan, met belofte van haar eenigen tyd daar na, alzo hy afgeloft, en zyn verbands-tyd uit was, te zullen volgen, en beval haar Ed. ondertusschen zeer ernstig aan den ouden Heer Generaal *Johan Maatzuiker*, zynen byzonderen vriend, verzoekende, dat hy zyne Bruid tot zyne komst op Batavia dog onder zyne bescherming wilde nemen.

De Heer *Maatzuiker* toen weduwnaar zynde (alzo zyne Gemalin den een en dertigste Juny in 't jaar 1663. overleden was) ontfing deze Juffer, die hy eerst met een onverschillend oog aanzag, als de Bruid van zynen vriend, met zo veel hertelykheit voor haar zorgende, dat die zorge metter tyd in een al te groote liefde veranderde, en hy, alle banden van vriendschap brekende, haar bewoog met hem te trouwen, bindende zy beiden zich geenzins nog aan hunnen plicht, nog zy aan haare diere belofte, alzo zy oordeelde, dat de kans, om met een Generaal van Indiën te trouwen, daar haar Bruidegom maar een byzonder Landvoogd van een buiten-Landvoogdy was, zo voordeelig was, dat het geen bedenken by haar leed, om den Heer *van Dam* te laten zitten, en hem voor een opper-Landvoogd van Indiën te verwisselen.

Na dat zy nu getrouwt waren, quam de Heer *van Dam* op Batavia; maar vond

1538. vond zyn Bruid in dien ſtaat, dat hy haar als Mevrouw Generaals groeten moeſt. Voor dien tyd kropte hy dat op, die zaak, hoe moejelyk hy ook was, en hoe veel redenen hy had, nog zeer voorzigtig behandelende; want zegt *Seneca* in zyn *Medea:*

Nemo potentes aggredi tutus poteſt.

Dat is:

Die magt heeft wort onveilig aangetaſt.

Maar by zyn vertrek van Batavia (als hy buiten 't bereik van den Heer *Maatzuiker* op zee was) blies hy niet als vuur en vlam van zich, waar van hy de vonken met zyne brieven van de Kaap over zond.

Laat hem, zei vadertje *Maatzuiker* tegen zyne Gemalin, *laat hem zyn hert nu wat ophaalen: want wy hebben yder al wat ſchuld, en 't is ook al, dat hy 'er van hebben zal.* Hy haalde ook degelyk zyn hert aan hun op, en ſchold hen beide voor trouwlooze Monſters, die geen weêrga hadden, uit.

Galvaan ſlaat die aanbieding edelmoedig af.

Ik heb hier wat breeder uitgeweid, om dat my dagt, dat de byzondere aanbieding der Ternataanen aan *Galvaan*, wel een byzondere aanmerking over hunne onvoorzigtigheit verdiende. *Maar *Galvaan* (tot welken wy na deze kleene afwyking wederkeeren) vond goed, die ſchoone gelegenheit, die hem als in den mond quam loopen, af te ſlaan, 't zy dat hy oordeelde dat zyn Koning, als hy dit gebiedt enkel aanvaardde, het niet wel nemen, of dat hem niet voegen zou, onder den naam van een Chriſten, een opper-beſtierder der Mohhammedaanen te zyn

Hy bedankte hen dan voor die eere, en voor alle de voordeelen, die daar in voor hem opgeſloten waren, met zo veel grootmoedigheit alle die anderzins zo bekoorlyke zaaken van de hand wyzende, als hem die onvoorzigtig aangeboden wierden.

Door zyn beleid, en mildadigheit, doet hy alle de Ternataanen wederkeeren.

Hy maakte in tegendeel, door verſcheide geſchenken van het zyne, de bevorens op hem zo verbitterde Natie zich zo genegen, dat zy alle weder in hunne vaderlyke plaats quamen afzakken, ja deed hen uit inzicht van 't gemeene beſt goedvinden, van *Tabaridji* t'eenemaal af te zien, en *Hair* gewillig voor Koning te erkennen; gelyk hy als vier en twintigſte ook ten eerſten ingehuldigt wierd.

En hen Hair als hunnen Koning, goedkeuren;

Hier door voornamentlyk heeft *Galvaan* de zaaken van Ternate, die nu een geruimen tyd door geweldige ſchuddingen en zware bewegingen zeer vervallen waren, byna zonder eenige moeite herſtelt.

Dit zo gelukkig verrigt hebbende, bleef hem nu nog over de oorlog met de Koningen van Batsjan, en Gilolo, die hy door byzondere uitdaging van die vorſten, en een ſtryd van man tegen man, dagt te eindigen, indien niet door tuſſchenſpraak van goede vrienden dit belet, en de vrede met beide die Koningen, buiten eenig bloedvergieten, daar op getroffen was.

Daar na begon hy zyn gedagten over 't herbouwen der ſteden, door den oorlog verwoeſt, te laten gaan, waar in hy zyn woord omtrent den Koning van Tidore wel gehouden heeft.

Hy vermeerderde ook de hoofd-veſting met gebouwen en bolwerken, en liet de haven, die te vóren door een rots, midden in de zelve, zeer eng en onveilig was, verwyden, en die rots door koevoeten, en andere werktuigen, wegnemen.

De Porugeezen, die zich aldaar hadden ter neder gezet, maande hy, na hen eerſt tot het Huwelyk bewogen te hebben, aan, om ſteene voor Gabba Gabba huizen te bouwen, water-putten te graven, thuinen aan te leggen, vrugten aan te queeken, en de wyngaarden, die zy uit Indiën daar gebragt hadden, te planten.

Om dit werk te ligter te maken, als ook tot andere nuttigheden, leide hy overvloed van water, wel van twaalf duizend ſchreden ver, tot aan de hoofdveſting.

Daarenboven heeft hy voor *Hair*, die nu reeds getrouwt en kragtig door zyn voorbeeld aangezet was, om mede wat fraais te bouwen, regte en dwarsſtraaten, en vordere bepaling en roying van de ſtad, tot zyn groot genoegen afgeteekent, en zich zo meer en meer, en by den Koning, en by alle de ingezetenen, door beleefdheit, en gedienſtigheit, aangenaam gemaakt, waar door hy voor zich zo veel liefde en ontzag by den inlander verwekte, dat zy hem als den Vader des Vaderlands aanmerkten, zodanig dat ook de Koning en zyn raad niets van gewigt, buiten zyn berading, ondernamen.

Omtrent dien zelven tyd was 'er een zee-ſchuimer met een tamelyke vloot voor de kuſt van Moro verſchenen, daar hy niet alleen de luiden zeer plaagde, maar dorſt ook de Ternataanen, en Portugeezen, wel ſtout dreigen; maar *Galvaan* zond hem een vloot Coracora 's, die hy van den Koning van Tidore leende, met eenige Portugeezen en wat hulp-troepen tegen, en ſloeg hem, onder

der 't bevel van *Fernand Vinaigre*, een Priester, en dapper man, niet alleen uit zee, maar bragt ook dien roover, nevens zynen broeder, en veel anderen van de voornaamsten, om, dryvende de overige op de vlugt. Wat die *Vinaigre* vorder tot herstelling van de zaaken des Godsdiensts op Moro gedaan heeft, zullen wy op zyn plaats zien.

Niet lang daar na zag hy, dat veel Jonken van Java, Macassar, en elders, na Amboina, Banda en de Molukze eilanden, van tyd tot tyd quamen afzakken om Speceryen op te koopen. Dit merkte hy aan als een zaak, bequaam niet alleen, om hun grooten afbreuk te doen, maar ook om met 'er tyd den geheelen handel der Speceryen te bederven. Derhalven vond hy goed vyf en twintig Coracora 's, bemant met veertig Portugeezen, en vier honderd Bondgenoten, meest Hativezen (door hunnen Orang Kaja *Bermein*, by zyn vertrek na Goa, op Tidore, en Kajoe gelaten) maar ten deele ook Tidoreezen, en Ternataansche Mardykers, alle onder *Roeboeranni*, Kimelaha, of Stadhouder, van den Koning van Tidore, staande, onder 't gezag van den Molukzen Zeevoogd, *Jacob Lopez d'Azevedo*, na Amboina te zenden, met last van Goa, om Amboina voor de Portugeesche Kroon te veroveren.

Hy quam nog in dit zelve jaar met die aanzienlyke vloot voor Mamalo, een dorp op de kust van Hitoe, aan, alwaar hy, na een scherp gevegt, de Hitoeëzen op de vlugt sloeg, oud Mamalo afliep, en d'oude plaats der Portugeezen op Picapoli weêr innam. Geheel Hitoe bragt hy ten dien tyde onder zyn magt door geweld van wapenen, of goede woorden. Veele der reeds aangekomene Jonken vielen in zyn handen, in welke hy, buiten 't geschut, na hunne landswyze in eenige Bassen, en Kamer-stukjens bestaande, een groote menigte van pylen, en veel geld vond.

Wat deze Zeevoogd nu in Amboina vorder verrigt, en voor de Kroon van Portugal verovert heeft, zullen wy in onze beschryving van Amboina in 't breede behandelen.

Hy zond ook in 't jaar 1539. *Joannes Focatia* na de Papoësche, of Papoasche eilanden, die ten deele door zyn beleid, ten deele door wapenen, alle die Koningskens onder hun verbond, en van daar een grooten overvloed van mondkost behouden in Ternate bragt.

Hoe grooten luister nu deze Landvoogd de zaaken van den Godsdienst, door uitbreiding des Euangeliums, op Macassar, en Mindanao, toegebragt heeft, als ook wat opschudding daar over by de Mohhammedaansche Priesters verwekt is, zullen wy, daar van die zaaken in 't byzonder gesproken word, toonen. 1539.

En dewyl 't belang van velen, vooral wegens den Godsdienst, eischte, *Galvaan* te beminnen, en na zyn langer verblyf in die gewesten te wenschen, en ook alle, zo inlanders, als Portugeezen, grooten, als kleinen, zulk een agting, en genegenheit voor zyn perzoon, en minnelyke wyze van bestieren hadden, zo vaardigden de Molukze Koningen een gezandschap af aan Koning *Johan* de derde met brieven, waar in de gierigheit, wreedheit, en hoogmoed der vorige Landvoogden, en daar tegen al de deftige hoedanigheden van *Galvaan* met veel ophef voorgesteld hebbende, zy dien vorst ootmoedig verzogten, hem niet alleen langer in die Landvoogdy, maar tot het einde zynes levens zelfs by hen te laten blyven, doende aan de eene zyde groote aanbiedingen en beloften aan dien Koning, om hem daar toe te bewegen; en aan de andere zyde ook aan *Galvaan*, om dit aan te nemen, zulks voordragende; zo zeer had hen zyn deugd en eerlykheit ingenomen; maar vermits die landen ver van een leggen, en de onder-Koning van Indiën, *Garsias*, al een vervanger van *Galvaan*, voor de aankomst van dit gezandschap te Goa, afgezonden had, zo liep dat te niet, om alle verwarring, die daar uit had konnen ontstaan, te myden. Deze *Galvaan* heeft ook een boek van de vinders der nieuwe Wereld geschreven, en daar by, zo wel zyn bequaamheit in 't schryven, als wel te regeren, getoont.

De Molukze Koningen verzoeken aan Johan de derde hem voor zyn leven daar te laten.

Dog dat loopt te niet, en hy werd vervangen.

De perzoon, die hem verving, was *Georgio de Castro*, een Portugees Edelman, die zo ras niet in Ternate aangeland was, of hy nam, zelf eer *Galvaan* 's tyd om was, 't bewind over, zonder dat hy daar tegen druiste, die dit, indien hy zo staatzugtig, als zyn vervanger, geweest was, nogtans met reden had konnen doen; maar dewyl hy de driftige begeerte van zyn amptgenoot zag, gaf hy hem dat gewillig over, en dus wierd *de Castro* in den jare 1540. agtste Portugeesche Landvoogd in Ternate.

Georgio de Castro werd in 't jaar 1540. agtste Portugeesche Landvoogd in Ternate.

Galvaan leverde hem een zeer vreedzame bestiering over; maar in zo gewenschten staat als de zaaken aldaar, door zyn meêgaanden aard, en groot beleid, gebragt waren, tot zo groot een uiterste vervielen zy met 'er tyd wederom, byna door dezelve wegen en redenen, door welke zy bevorens daar toe vervallen waren.

Groot verval der zaaken onder hem na Galvaan 's vertrek.

Zyn gansche bestiering is niet anders geweest, dan een aaneenschakeling van alle die gebreken, en onvoorzigtigheden, die

1540. die een Landvoogd, zo by zyn eigen Koning, als by die inlanders, konden gehaat maken. Alles liep daar, zo ras *Galvaan* maar vertrokken was, in 't wild, en over weinig zaaken, dan alleen, die tot zyn voordeel, en vermaak, ftrekken konden, liet hy zyn gedagten gaan. In 't begin nogtans van zyn bewind had hy Koning *Hair* eenigzins aan zyn fnoer weten te houden.

De Ternataanfche Koning Hair, nader befchreven.

Wy hebben van dien vorft bevorens niet veel gezegt, zo, om dat hy nog jong was, als om dat 'er weinig aanmerkens-waardige zaaken van hem voorgevallen zyn.

Hy was in der daad een wys vorft, een dapper krygs-man, byzonder ftreng in 't oeffenen van regt, en geregtigheit, maar voor al een groot yveraar in zynen Godsdienft, en zo groot een voorftander van de Mohhammedaanfche Leere, dat het daar na groote aanleiding tot de ongemakken, hem over gekomen, en tot den haat tuffchen hem, en de Portugeezen, gegeven heeft.

Onder hem word de Portugeefche vefting voltoit.

In 't eerft nogtans fchokte dat zo wat heen. Hy ftond den Portugeezen toe, niet (gelyk zommigen willen) een hoofdvefting te bouwen; dewyl dat al in *Brit* 's tyd toegeftaan was; maar hy vergunde hen die vefting te volbouwen, en bewees hen daar toe alle hulp; maar zo ras en hadden de Tidoreezen dit niet befpeurt, of zy boden den Portugeezen dit mede aan, en ftonden hen toe op Tidore mede een vefting te maaken.

Die van Tidore laten de Portugeezen ook een vefting bouwen.

Een geruimen tyd verliep 'er, eer d'een en d'andere vefting voltoit was; maar dit laatfte deed Koning *Hair* op den Portugeefchen Landvoogd, en de gantfche Natie, eerft heimelyk, en daar na openbaarlyk, niet alleen verbittert worden, maar zich zelven ook hoe langer hoe meer, om zyn flag met voordeel waar te nemen, verfterken.

't Geen Hair verbitterd.

Hy maakte niet alleen een innerlyken vrede met die van Gilolo, zynde mede, als hy, Mohhammedaanen; maar wift door zyn lift, en dapperheit, het zo verre te brengen, dat Gilolo zedert dien tyd met die van Ternate maar voor een volk gehouden, en hy als opperheer van beide die ryken geweeft is, fchoon op dat eiland ook een Koning was, die meer den naam droeg, als dat hy waarlyk Koning was.

Die vrede met die van Gilolo maakt, en hun Heer word.

De Caftro ondertuffchen alles in een onherftelbare verwarring, zonder dat 'er byna iets anders van hem te fchryven valt, gebragt hebbende, wierd door *Jordan de Freitas* vervangen, die met veel ongenoegen dat bewind van hem over nam, en in den jare 1544, na de netfte giffing, vermits 'er geen nette aanteekening van te vinden is, negende Portugeefche Landvoogd van Ternate wierd.

Jordan de Freitas vervangt in 't jaar 1544. als negende Portugeefche Landvoogd in Ternate de Caftro.

In 't begin van zyne regering begon de oude wond der Spanjaarden weêr op te breken. Zy waren met zes fchepen uit Nieuw Spanjen, of van Mexico, in den jare 1542. vertrokken, om de Molukze eilanden (zo zy zeiden) in den naam van hunnen Koning, of Keizer *Karel*, te veroveren, hoewel zy 't buiten zyn weten ondernamen, en twee volle jaren aaneen uitnemende elenden leden, en in zo deerlyken ftaat geraakten, dat het den Portugeezen geen moeite geweeft zou hebben, hen onder hun geweld te brengen, en in den grond te verderven. Omtrent 't jaar 1544. quamen zy, na zo vele rampen, omtrent de Molukze eilanden.

Zes Spaanfche fchepen komen van Mexico om de Molukkos te veroveren.

Even te voren was de Koning van Tidore (volgens den aart van die Oofterfche Natie, die zo wifpelturig als de wind is) met dien van Ternate, die 't roer onder de Portugeezen nog zo wat in 't water hield (hoewel men hen ook niet veel vertrouwde) in oorlog geraakt. Hier af hadden die Spanjaards kennis gekregen, en zich alzo onder befcherming van den Tidorees begeven.

Begeven zich onder den van Tidore.

Men vond dan goed, daar over aan Keizer *Karel* te fchryven, en vernam, dat alles buiten zyn kennis gefchied was; waarom hy ook gelaftte hen als zeeroovers op de Portugeezen, en als verraders van zyn kroon te ftraffen.

Zy hebben dit buiten weten van hun vorft Karel ondernomen.

Ondertuffchen wierden zy van de Portugeezen veel genadiger gehandelt, die beloofden hen in Indiën, en van daar weêr in Spanjen te brengen; mits dat zy van hunne onderneming zouden afftand doen. Zy namen dit aan, lieten 't verbond met den Koning van Tidore varen, en gaven zich aan den Portugeefchen Zeevoogd *Ferdinand de Sofa* over, dien de onder-Koning van Indiën, *Joan de Caftro*, met een groote vloot na de Molukkos gezonden had, om den Spanjaarden aan te zeggen, dat zy, volgens laft van hun eigen vorft, gehouden waren zich in handen der Portugeezen over te geven; of zo zy wederfpannig waren, dat hun vorft den Portugeezen magt gaf, hen na hun goeddunken te ftraffen; dog dat zy, ingevalle zy zich wel en redelyk aanftelden, wel zouden gehandelt worden.

Zy geven zich aan den Portugeefchen Zeevoogd Ferdinand de Sofa.

Die zelve Zeevoogd, hen afgehaalt hebbende, bragt hen eerft in Ternate, daar zy een geruimen tyd bleven; en, wel twee jaren daar na in Amboina, alwaar de Spaanfche Zeevoogd in 't jaar 1546. ftierf.

Met welke zy ook in Amboina komen.

Dood des Spaanfchen Zeevoogds.

Dit jaar was eenigzins aanmerkenswaardig, zo wegens de komft van

Fran-

Franciscus Xaverius in Ternate, als wel byzonder, dat het misnoegen tusschen de Portugeezen, en Koning *Hair*; hoe langer hoe meer toenam, 't geen zyn begin al voor de komst van dien Provinciaal, en Apostolischen Nuntius van Indiën, genomen had, en zo verre uitgeborsten was, dat de Portugeezen, voor een verraad bevreest, hun slag waarnamen, om door list meester van hem te worden, en hem, even voor *Xaverius* komst, met dezelve vloot van *Ferdinand de Sousa*, gevangen na Indiën aan den onder-Koning te verzenden, welke vloot die vader in Amboina, voor zyn komst in Ternate, nog aantrof.

Dit had de Landvoogd, *de Freitas*, op zyn eigen houtje gedaan, en dien vorst buiten schuld (gelyk daar na bleek) geboeit na den onder-Koning van Indiën, *Joan de Castro*, met veel beschuldigingen ten zynen laste, en een sterke lyf-wagt 'er nevens, om op hem te passen, gezonden.

De onder-Koning liet hem aanstonds van zyn boejen ontslaan, onderzogt de zaak, na dat hy hem Koninklyk gekleed, en een aanzienelyke byzondere wooning bestelt had, en vond volgens de stemming van zynen Raad goed, hem niet alleen vry te spreken; maar hy zond hem overladen van allerlei eer-bewys, en verzelt van een statelyk gevolg, weêr na Ternate, herstelde hem in zyn ryk, en vorige waardigheden, en veroordeelde den Landvoogd, *Jordaan de Freitas*, om alle de schade, en onkosten, die hy dien vorst onregtvaardig aangedaan had, te dragen.

Hy zogt, hoe veel eer men hem bevorens ook aangedaan had, of nog aandeed, zedert dien tyd, deze smaadheit gestadig herdenkende, altyd gelegenheit, om zich aan de Portugeezen te wreeken.

De verwydering tusschen hem, en *de Freitas*, wierd zo groot, en die Landvoogd maakte het eindelyk, met zyn onbillyk regeren, zo bont, dat hy gevangen na Goa gevoert, en *Bernardyn de Sosa* voor eerst in zyn plaats, als tiende Portugeesche Landvoogd van Ternate, in den jare 1547. aangestelt wierd.

Schoon nu *de Freitas* weg was, zo veranderde het misnoegen van Koning *Hair* daar door gansch niet, maar in tegendeel nam dat van dage tot dage toe.

Des niet te min gaf *de Sosa* aan den onder-Koning van Indiën, *Alfonsus de Noronja*, zo veel genoegen met zyn bestier, dat hy goed vond hem in den jare 1553. als volstrekt Landvoogd ('t geen hy maar tot nader order geweest was) aan te stellen. Onder zyne regering zyn 'er zware schuddingen en bewegingen omtrent de zaaken van den Godsdienst, voor al op de kust van Moro, en daar omtrent, geweest. 1553.

De vorst van Gilolo deed, door aanhitzing van *Hair*, niet anders, dan alles in roere te zetten, en tot afval te dwingen, dat hy vooral omtrent dit jaar werkstellig maakte.

Moejelykheden met de vorst van Gilolo.

Daar was een geheim verbond tusschen de Koningen van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan, om al de Christenen uit te rojen; maar die van Gilolo was de voornaamste uitvoerder, dewyl de andere zich nog eenigzins buiten schoots wisten te houden.

Hy styfde die van de kust van Moro (na hen t'onder gebragt te hebben) tegen de Portugeezen, voornamentlyk die van Tolo, een stad in 't midden van Gilolo gelegen, die nog eindelyk, na dat hen Pest, nog honger, had konnen bewegen zig over te geven, door aardbeving schrikkelyk gestraft wierden; maar *Bernardyn de Sosa* ging dien dwingeland met een goede vloot, die van alles wel voorzien was, in zyn nest bezoeken, en quam op een eiland, omtrent zeven mylen van Ternate gelegen, daar hy zich zedert zeventien of achtien jaren vast gemaakt had. Na een belegering van drie maanden kreeg *de Sosa* die sterkte niet alleen in, maar ook den geweldenaar zelf gevangen, die, voor een harde dood wegens 't knagen van zyn gewisse bekommert, zich met vergif ombragt. *De Sosa* stelde zyn zoon wel in zyn plaats; maar dit belette niet, dat de zaaken op die gansche kust in volkomen rust, zo omtrent den Godsdienst, als omtrent de bestiering, zelfs onder 't opper-bewind der Portugeezen, of Ternataanen, geraakten.

De Sosa wind zyn vesting, en krygt hem gevangen.

Die zich zelven vergeeft.

Zyn zoon vervangt hem als Koning van Gilolo.

In hoe goeden staat nu die zaaken waren, zo kon nogtans *Hair*, nog levendig door den smaad, hem door de Portugeezen aangedaan, geraakt, en daarenboven een van de yverigste voorstanders der Mohhammedaansche Leer, niet rusten, voor dat hy hen weêr een ander spel berokkent had. Zedert dat *Xaverius* in Amboina, en Ternate, gekomen was, had hy zyn Leer niet weinig in beide die Landvoogdyen voortgezet, zodanig, dat 'er in de eerstgemelde Landvoogdy by zyn aanwezen zeven, en na verloop van weinig jaren door hulp van zyn medearbeiders op Ley Timor, en daar omtrent, een en dertig Schoolen, gelyk wy op een andere plaats toonen, geteld wierden.

Hair een bitter hater van de Christen Godsdienst.

Dit stak hem niet alleen geweldig op den krop, maar hy kreeg ook weinige jaren daar na, door den haat der Hitoeesche Mooren in dit voornemen gesterkt,

1553. ſterkt, zeer bequame gelegenheit, om zich van verre eenigzins te wreeken, dewyl hy dat van naby, om de al te groote magt der Portugeezen, niet dorſt in 't werk ſtellen.

Hy zend Laulata in 't jaar 1558. om Amboina te veroveren.

Hy zag, dat *Samarau* de zaaken wegens 't uitbreiden van zyn ryk, en 't veroveren van buiten-landen, zeer flaauw behertigde, derhalven vond hy goed *Laulata* tot zyn onderſteuning in den jare 1558. met een tamelyke vloot na Amboina te zenden; maar de eigentlyke laſt, dien hy hem gaf, was, om de Portugeezen, door medehulp der Hitoeezen, uit Amboina te verdryven, dat geheel land (waar het mogelyk) voor zyn vorſt *Hair* te veroveren, en den Mohhammedaanſchen Godsdienſt daar te planten.

Die verſcheide dorpen onder Ternate brengt.

Hy, daar gekomen zynde, ſtelde zyn vermogen daar toe in 't werk, deed de meeſte ſtrand-Chriſtenen, en hunne landen, alleen die van Hative en Kilang uitgezondert, afvallen.

Misſlag van Jarricus over die perzoon.

Jarricus ſchryft dit van eenen *Leliato*, dog zekerlyk heeft hy daar een misſlag in, dewyl deze *Laulata*, de zoon van *Hairon*, of *Hair*, en alzo zoons zoon van *Moeletsjangan* geweeſt is, die met zyn broeder *Samarau* de twee hoofd-takken van het Adelyk ja Vorſtelyk Stamhuis Tommagola (in Ternate niet minder in Adel, dan 't Stamhuis der Koningen, geagt) uitmaakte. 't Is wel waar, dat 'er uit dat zelve huis ook wel een *Leliato* geſproten is; maar die, een zoon van *Baſſi Frangi*, heeft lang na *Laulata*, ja byna een geheele eeuw na dit voorval geleeft, dewyl hy in den jare 1643. op Batavia onthalſt is.

Laulata geraakt in Amboina aan zyn einde.

Een groote beweging had dan deze *Laulata* in Amboina, zo in den Godsdienſt, als in de beſtiering zelf, gemaakt. Hy mengde zich in de geſchillen, die 'er tuſſchen de vier hoofden van Loehoe waren, vereenigde dezelve; maar bragt hen te gelyk ook onder 't jok van zyn Koning, 't geen hy daar na ook met zyn leven (dewyl zy hem vergaven) heeft moeten boeten.

Henrik de Zaa brengt die dorpen weder onder Portugal in 't jaar 1561.

Egter was die afval daar van geen langen duur: want in den jare 1561. bragt *Henrik de Zaa* met een groote vloot van Goa na Amboina gezonden, om de vervallene zaaken aldaar te herſtellen, de Ternataanen te verdryven, al de afvallige, of daar toe gedwongene, weêr tot hun pligt, en onder Portugal; daarenboven hebben de Portugeezen in Amboina na dien tyd zich ook meer en meer na de Uliaſſers, zo in hunne regering, als in de zaaken van den Godsdienſt, begonnen uit te breiden.

Nieuwe onruſtigheit van Hair.

In de plaats van dat dit *Hair* zou hebben doen ruſten, begon hy zich nu meer en meer bloot te geven, de Hitoeezen weêr op nieuw in hunne nieuwe vervolgingen der Chriſtenen te ſtyven; alzo de Godsdienſt tog gemeenelyk de beſte dekmantel van veel vorſten is, om, ſchoon zy iet anders beoogen, nogtans daar door hun oogwit zeker te bereiken. 1561.

Hy ſtelde zich voor oogen de ſchandelyke dood, zyn moeder aangedaan, de verongelykingen by zyn voorzaten, en 't geweld door zyn broeders geleden; maar dewyl de Portugeezen hem te magtig waren, zo taſtte hy hunne onderdanen, of vaſallen, de Chriſtenen, aan.

Hy laat de Koningin, ja de Portugeezen zelf, niet ongeraakt.

Hy benam zelf de Koningin, Weduwe en Gemalin van zyn vader *Bajang Ullah*, dog nu *Iſabella* genaamt, al hare landeryen, en bezittingen, die haar gelaten waren, alleen om dat zy Chriſten was geworden; ja hy begon ook tegen de Portugeezen nu zelf, in den jare 1565. zo uit te berſten, dat zy, dit niet langer konnende verdragen, hem eindelyk in dat zelve jaar door een Portugees, *Martyn Alfonſo Miſquita*, met een Ponjaart in zyn eigen Paleis vermoord hebben. Dus geraakte hy, die uit vreeze voor de Portugeezen geweldig woelde, om zich van hun te ontſlaan, door hen zelfs aan een elendig einde, met al zyn magt en wagten in zyn Paleis zelf niet zeker geweeſt zynde.

Waar over zy hem in 't jaar 1565 in zyn Paleis vermoorden.

Dit doet my gedenken aan deze woorden van *Seneca*, in zyn *Herc. Oeth.*

Tu quicunque es, qui ſceptra tenes,
Licet omne tua vulgus in aula
Centum pariter limina pulſet,
Cum tot populis vix una fides.
Tenet auratum limen Erynnis,
Et cum magnæ patuere fores,
Intrant fraudes, cautique doli.
Ferrumque latens. Cumque in populos
Prodire parant, comes invidia eſt.

Dat is:

Gy vorſten, meind gy dan, dat Wagten, of veel Schaaren,
Uw gulde deuren, en uw drempels, voor 't gevaar
Of voor de wraak-Godin, zo zeker oit bewaaren,
Dat u de Moorder niet kan treffen hier of daar?

O neen! die deuren ſtaan met een voor moordgeweeren;
Voor liſten open, en voor heimelyk verraad,
Of ſtapt gy daar eens uit, gy kond de Nyd niet weeren,
Uw naaſte Gezellin, die aan uw zyde gaat.

Hoe

65. Hoe schoon nogtans deze daad den Portugeezen in Ternate geleek, zy behaagde egter den Koning van Portugal niet, die ook bevolen heeft den dader te straffen, en hem ten dien einde aan de Ternataanen over te geven; dog wanneer 1565. hy 'er na toe gezonden wierd, quam hy onder weg in een gevegt tegen eenige Javaanen, die hun schip aantastten, te sneuvelen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Baboe *word vyf en twintigste* Koning *van* Ternate. *Verdryft de* Portugeezen *in 't* jaar 1572. *uit* Ternate *t'eenemaal. Die na* Tidore *vertrekken. Daar zy een* sterkte *bouwen. Waar in zy van* Baboe *belegert, en overwonnen worden. De* Portugeezen *blyven op* Tidore *tot het* jaar 1606. Baboe *'s uitbreiding van zyn ryk. Zend* Roebohongi *na* Amboina. François Drake in 't jaar 1578. *hier.* Baboe *'s verdere veroveringen* in 't jaar 1580. *Ook van* Bolio, *namaals* Boeton *genaamt. Hy maakt een verbond met den* Macassaarschen Koning Patingaloan. *En doet hem* Moorsch *worden. Verovert* Saleyer. Baboe, Heer *van twee en zeventig* eilanden. *Word van een* Portugeeschen Zeevoogd, *onder schyn van vriendschap, gevangen. De* Amboineezen *van* Hitoe *bieden hem aan 't schip af te loopen. Word gevoert na* Goa; *dog sterft op zee. De zes en twintigste* Koning, Sahid Berkat. *Die met de* Tidoreezen, *en* Kastiliaanen *oorlogt. Onder hem komen* in 't jaar 1587. *de* Engelsman Candisch, *en ook de* Hollanders in 't jaar 1599. *in* Ternate. Sahid *wil by* Warwyk *niet aan boort komen, weshalven de onze hem mede niet vertrouwen. Die met* geschenken *aan land gaan. En de eerste* Nagelen *hier bekomen. Waar op een* vaste prys *gestelt word. De* Koning *komt eindelyk aan boort.* Warwyk *besluit hier* zes *mannen te laten. De* Koning *nader beschreven. Zyn gewaad. Vermogen van zeker* Portugees *by hem. Vertrek van* Warwyk. In 't jaar 1601. *komt hier de* Zeevoogd, van Neck. *Die van* Sahid *bezogt word. En hier nog* vier Hollanders *vind.* Sahid *'s handel by 't zien van onzen* Godsdienst *op 't schip. De* Portugeezen *op* Tidore *dreigen* van Neck *te bezoeken. Hy verzoekt*

 tegen

te [illegible] *ben te ſlaan. 't Geen hem toegeſtaan werd, en geſchied.* 's Konings *kleeding, en die van zyn* zoon. *Dapperheit van* van Neck. *Die ter* Feeſt *by den* Caſiſi *gaat. Welke* Bruiloft, *nevens den* Bruid-ſchat, *beſchreven word.* Van Neck *by* Koning Sahid *ter maaltyd verzogt. Zyn vertrek van daar.* In 't jaar 1602. *komt* Wolfert Hermanszoon *hier. Neemt een* Portugeeſch *ſcheepje.* In 't jaar 1605. *komt hier de* onder-Zeevoogd *van* Steven van der Hagen, Kornelis Sebaſtiaanszoon. *En voor* Tidore. *Eiſcht de* veſting *te vergeefs op. Verovert twee* Kraaken. *Taſt daar op de* veſting *aan. En beſtormt die. De hoofdman* Mol *raakt 'er met eenigen in; moet wyken, en breekt zyn been. De* veſting *word verovert. En door de* Ternataanen *geplundert, 't Geen de* Portugeezen *uit de* Moluccos *doet vertrekken.* Kornelis Sebaſtiaanszoon *laat hier eenig volk, en vertrekt.* Tidore *door de* Spanjaarden *herwonnen. Ook* Ternate. Saidi *'s vlucht. De* veſting Gamma Lamma *door* Maraſaoli *overgegeven. De* Kaſtiliaanen *krygen* Koning Saidi *gevangen. Die zy na* Manilha *voeren. Veroveren alle goederen daar. De* Ternataanen *zenden den* Prins Aali *na* Bantam *om der* Hollanderen *hulp te verzoeken.* Hidajat *beſtiert* Ternate *als* onder-Koning. Matelief *hoord* in 't jaar 1606. *voor* Malacca, *dat de* Kaſtiliaanen *de* Moluccos *verovert hadden. 't Geen hem, na 't ſlaan der* Portugeeſche vloot, *doet beſluiten om derwaards te gaan. Komt voor* Bantam in 't jaar 1607. *En in* Amboina, *alwaar hy de* Ternataanſche gezanten *vint. Die zyn hulp verzoeken. Die hy hen toezegt. Dog op zekere voorwaarden. Die zy aannemen. Waar op* Matelief *in* Mei *na* Ternate *vertrekt. Daar hy aankomende van alles bericht krygt. En voor* Tidore *verſchynt. 't Geen nader beſchreven word.* Koning Modafar *komt by den* Zeevoogd Matelief *met eenige* Prinſen. *En overlegt, by* Hidajats *ziekte, alles met hem. Zy raaden hem op* Ternate *een* ſterkte *te bouwen. Wyzen de beſte plaatze daar toe aan. Hunne beſchuldiging tegen* Kornelis Sebaſtiaanszoon. *'t Welke* Matelief *noodzaakt* Tidore *te verlaten. Krygt tyding van* Makjan. *Beſluit* Tidore *in brand te ſteken. Dog kon wegens 't* rif *niet landen. Vertrekt na* Ternate. *Hy bezigtigt* Maukonora, *en* Maleyo. *En vind goed, het laatſte te verſterken. 't Geen wel begonnen; maar traag voortgezet word. Door de nalatigheit der* Ternataanen. *Waar over* Matelief *dreigt te vertrekken. 't Geen de* Grooten *doet afkomen. Die hy wakker beſtraft. En met welke hy verder 't noodige beraadſlaagt. Hy beſluit daar, tot de* ſterkte *voltoit is, te blyven. 't Geen begonnen, dog weêr zeer langzaam voortgezet wort. Hy krygt bericht, zo van een* Jonk, *als van der vyanden ſtaat van binnen. Zet met veel hoofdbreeken 't werk aan land voort. Verovert de* Jonk. *Gebruikt nieuwe middelen, om de* veſting *te voltoyen. Heeft groote moeite met zyn eigen ſcheeps-volk. 't Geen van 't werk afloopt. En hem weigert te gehoorzaamen. Waar door hy eenigen ter neder wil zabelen. Zy vermurwen hem door beter gedrag. Moeite met de* Ternataanen. *Brengt eindelyk alles ten einde. Verkieſt* hoofden *over deze* veſting. *Voorziet die van* geſchut, volk, enz. *En vertrekt na 't teekenen van 't* verdrag *na* China. Verdrag *van* Matelief *met de* Ternataanen. *Hy laat hier* vier *ſchepen ter verdediging van* Maleyo. *Dat door de* Kaſtiliaanen *te vergeefs beſprongen wort. Welker ſlegte ſtaat door* overloopers *ontdekt, en na* Bantam *overgeſchreven word.* Brief *van* Prins Maurits *aan* Koning Sahid. *Die van* Bantam *beſluiten eerſt het* Duifken, *en daar na de* groote Son, *na* Ternate *te zenden. Welk* Matelief *mede goed vint. En uitvoert.*

Baboe werd in 't jaar 1565. vyf en twintigſte Koning van Ternate.

NA hem volgde, als vyf en twintigſte Ternataanſche Koning, zyn zoon Sulthan *Baboe*, ook wel *Baboelak*, dog regt باب الله *Baab Ullah*, dat is, *de Poorte Gods*, genaamt, onder wien het ryk van Ternate ongemeen is uitgebreid.

Na dat de Portugeezen zyn vader *Hair* gedood, en daarenboven hem in ſtukken gehakt, en ingezouten hadden (waarom zy hem in Ternate *Gaſſi Mahohoe*, dat is, *Zoute koſt*, noemden) zo hield hy met de Ternataanſche grooten zeer hard om zyn Lyk aan, met belofte (ſchoon zy 't niet eens in den zin hadden) indien zy hem dat gaven, Chriſten te worden; maar de Portugeezen, te zeer op hem verbittert, weigerden hen dit, en ſmeten zyn gemarteld Lyk tot meerder ſpyt in zee. 156

Dit gaf aanleiding tot zulk een openbaren oorlog der Ternataanen en Tidoreezen tegen de Portugeezen, dat zy hun ſterkte in Gamma Lamma, by de Portugeezen St. Paulo genaamd, aanſtonds belegert, en hen tot zulk een hongersnood gebragt hebben, dat zy genoodzaakt waren Katten, en Muizen, te eeten, en, geen ontzet vernemende, zich zelven ook by verdrag aan de Ternataanen, en dat juiſt op een tyd, als de Tidoreezen om voorraad na Tidore vertrokken waren, over te geven, dwingende hen de ſterkte, en ſleutels aan hen in een zilver gewrogt koffertje, dat nog in 't geſlagt der Maraſaoli (alzo zekere *Maraſaoli* toen Goegoegoe, of eerſte

1565. eerste dienaar van staat, in Ternate was) bewaard werd, over te geven.

...erdryft ...Portu-...ezen in ...jaar ...72. uit ...rnate ...ene-...ual.

De Portugeezen trokken 'er in 't jaar 1572. uit; en men vergunde hun op strand eenige hutten op te slaan, ter tyd toe zy gelegenheit krygen zouden, om na hun land te trekken. De Ternataanen vonden in dit kasteel St. Paulo veel schoon geschut, en veel rykdom, en *Baboe* vond goed, daar in voortaan zyn verblyf en hof te houden, gelyk ook zyn zoon *Saidi* na hem tot in 't jaar 1606. gedaan heeft. Ook zag men nog lange daar na, in *Sahid*, en *Modafars* tyd, de voortreffelyke overblyfzels aldaar van de stad Gamma Lamma, 's Konings wooning buiten de sterkte, St. Paulus kerk, een vervallen Klooster der Predikheeren, en een steenen bolwerk met drie of vier steene huizen.

...e na ...dore ...rtrek-...n.

De Tidoreezen, over deze slingze behandeling van Koning *Baboe* zeer misnoegt, voor al, om dat zy niets van den buit bekomen hadden, maakten daar op, ten spyt der Ternataanen, weêr vriendschap met de Portugeezen, en gaven hun toegang in hun ryk, een gunst, die hen byzonder wel te stade quam, aangezien zy van hun eigen landslieden verlaten wierden, die, met een Galjoen daar gekomen, en gehoord hebbende, dat zy de sterkte zo lafhertig overgegeven hadden, der mate daar over op hen verbittert wierden, dat zy hun niet wilden toestaan scheep te komen, en by hun vertrek hen daar onder den vyand in veel elenden lieten zitten.

...ar zy ...n sterk-...bou-...n.

Zy vertrokken dan na Tidore, welkers ingezetenen, meer uit spyt tegen de Ternataanen, als uit liefde, hen toelieten aldaar eene sterkte op de plaats, Maboppo, te bouwen, met voornemen om dan te zamen den Ternataan te beoorlogen; dog de Ternataanen, dit voorziende, deden hun den oorlog eerst aan, belegerden hen naau, en hebben hen beide, na een harden stryd, waar in ook de Tidoreesche Kimelaha, *Leliato*, bleef, overwonnen; hoewel de Portugeezen nog vier en dertig jaren, en tot in 't jaar 1606. by die van Tidore bleven.

...aar in ...van ...boe ...egerd, ...over-...nnen ...rden.

...Por-...geezen ...ven op ...dore ...het ...r 1606.

Ondertusschen zette *Baboe*, een groot uitbreider des Moorschen geloofs, de paalen van zyn ryk merkelyk uit, en bragt een luister aan die Kroon toe, die alles, 't geen al zyn voorvaderen gedaan hadden, zeer verre overtrof.

...boe 's ...brei-...g van ...n ryk.

Hy wierd ten deele door zyn wapenen, ten deele door vaste verbonden, opperheerscher van de meeste Oostersche eilanden, om die streek gelegen.

Zyn gezag strekte zich in het Suiden uit tot Solor toe, by hen Solot genaamt; in 't Westen tot Macassar; met welken vorst hy in verbond was, gelyk die van Boeton zyn onderdaan; in het Oosten tot Banda, en in 't Noorden tot Sangir, en Mindanao, welke vorst mede zyn onderdaan was. 1572.

Zend Roebohongi na Amboina in 't jaar 1576.

Den grooten *Roebohongi*, uit het Edel geslagt Tommagola, zond hy in 't jaar 1576. na de veroverde landen in Amboina, te weten, Hoeamohel op 't eiland Ceram (dog Lessidi is noit door de Ternataanen overwonnen) d'eilanden Boero, Manipa, Amblau, Kelang, en Bonoa, om dezelve wat vaster onder zyne gehoorzaamheit te brengen, en de Portugeezen ook daar uit te jagen; aangezien zyn vader *Samarau* daar veel te slap regeerde, en alles vervallen liet.

François Drake in 't jaar 1578. hier.

In dezen tusschen tyd omtrent het jaar 1578. quam *François Drake*, een wakker Zee-held, in Ternate by dezen vorst.

Baboe 's verdere veroveringen in 't jaar 1580.

Ook vergaderde *Baboe* zelf een groote magt in 't jaar 1580. van zyn Soa Siva 's, en Sengadji 's in Ternate, op vyf Coracora 's, waar mede hy na de Xoelaneze eilanden vertrok, alwaar hy hun zeemagt, onder hunnen Zeevoogd *Capallaja*, een vermaard voorvegter, ook vergaderde, en dus met dezelve van daar, met een voornemen, om groote veroveringen te doen, vertrok.

Ook van Bolio, namaals Boeton, genaamd.

Met deze zee-magt Westwaarts aangeschept zynde, nam hy in 't voorby gaan de dorpen op Celebes, Bangay, Tamboeko, en Tiboro op Pangasani in, en quam, na die aan zyn Kroon gehegt te hebben, op 't eiland Boeton, 't geen toen Bolio genaamt werd.

Dit ryk veroverde hy al mede door de dapperheit van *Capallaja*. Het is waar, dat de Boetonders zich eenigen tyd verweerden; dog ziende, dat, of Koning *Baboe*, of, zo andere willen, deze *Capallaja*, op een klip, aan den smallen ingang des Boetonsen bergs digt by de stadt staande, met zulk een geweld met zyn swaard sloeg, dat zy van een spleet, wierden zy zo verbaast hier over, dat zy zich aanstonds aan *Baboe* overgaven.

Terwyl nu de Ternataansche Soldaten alhier hunnen voorraadt op Bolio kogten, kreeg die plaats den naam van Boenton, dat in het Ternataans, de Markt beteekent, waar uit men naderhand, gemaks halven, Boeton gemaakt heeft. Van daar voortscheppende, quam hy op Macassar met zyn Hongi, of zee-magt, welkers Koning *Pattingaloan*, of van andere *Krain Karoet* genaamt, toen landwaard in te Goa woonde, welke deze Ternataansche vloot van wegen Koning *Baboe* 's vermogen, en vermaarden naam, vreezende, hem aanstonds te gemoet

voer,

1580.

Hy maakt een verbond met den Macaſſaarſen Koning Pattingaloan.

voer, genegen zynde zich nader met hem te verbinden.

Als deze Macaſſaaren met hunnen Koning, nu wat nader quamen, zongen zy, al ſcheppende, volgens hun lands gewoonte, hunne gewoonlyke groetenis: *Sombah Oecoe*, *Sombah Oecoe*, dat is: *Wy eeren u*, *ô Heer Koning*, *wy eeren u*, *ô Heer Koning*.

En doet hem Moorſch werden.

Baboe, dit hoorende, maar niet verſtaande, vraagde, wat het was, dat zy zongen; men gaf het hem te kennen, en hy nam 'er zulk een genoegen in, dat hy daar op een verbond met dien vorſt maakte; dog met die voorwaarde, dat hy moeſt Mohhammedaanſch worden, en den Chriſten-Godsdienſt, door de Portugeezen toen ook daar al ingevoert, verlaten, hoewel zy daar van nog niet veel meer, dan den blooten naam, droegen. Ook wierd daar, op *Baboe* 's aanraden, op ſtrand een ſterkte gelegt, die, uit nabootzing der voornoemde groeteniſſe der Macaſſaarze ſcheppers, ofte roejers, Sombah Oocoe, Samboppo genaamd wierdt.

Verovert Saleyer.

Hier na ſtevende hy met zyn vloot na 't eiland Saleyer, en beloofde zyn dogter aan de genen, die dat wiſt te veroveren. Dit verrigte ook de voornoemde Zeevoogd van Xoela, *Capallaja*, die tot belooning voor zyn dapperheit, niet 's Konings dogter, maar, volgens eigen verzoek, zekere *Sahari Boela*, dogter van den Goegoegoe *Tsjakamole*, uit het aloude huis der Maraſaoli 's, die hy zeer ſterk beminde, tot eene Bruid bequam.

Baboe, Heer van twee en zeventig eilanden.

Na deze veroveringen keerde hy weêr na Ternate, en liet zich zedert dien tyd Heer van twee en zeventig eilanden noemen. Niet lang na zyn komſt quamen drie Portugeeſche ſchepen op de reede, van welkers Zeevoogd hy zeer bedrieglyk, onder ſchyn van vriendſchap, aan boort genoodigt, en 'er ook gehouden wierd, zeilende dus met dien vorſt na Amboina, alwaar gekomen zynde, zonden die van Hitoe, met verlof van die Landvoogd der Portugeezen, een getal van veertig wakkere jongelingen als in gezandſchap aan *Baboe*. Deze alle met Kriſſen aan hun beenen gewapend, of, 't geen meer geloof verdient, zo veel Kriſſen in hunne Toetombo 's, of doosjens, van boom-bladen gemaakt, verborgen (zo als het de Hitoeëze Geſchiedſchryver *Ridjali* in zyn twaalfde Hoofddeel verhaalt) en boven op dezelve met ſpyze, en eenige geſchenkjens van Confituren aan dien vorſt, bedekt hebbende, verzogten dit geſchenk aan *Baboe* te mogen brengen, 't geen hun toegeſtaan wierd. Dog, daar gekomen, boden zy den Koning aan, het ſchip, waar in hy

Werd van de Portugeeſche Zeevoogd, onder ſchyn van vriendſchap, gevangen.

1580.

gevangen was, af te loopen, en hem dus uit de handen van deze Ongeloovigen te verloſſen; maar hy wilde dit niet toeſtaan, hoewel hy hen, uit erkentenis en dankbaarheit voor dezen aangeboden dienſt, alle de tollen ſchonk, die *Roebohongi* hun uit 's Konings naam reeds opgelegt had.

De Amboineezen van Hitoe bieden hem aan 't ſchip te loopen.

Daar na wierd de Koning uit Amboina na Malacca, en zo verder na Goa, vervoert; maar aangezien hy onderweeg in 't jaar 1583. quam te ſterven, hebben zy hem ook in ſtukken gehakt, en dus ingezouten na Goa gevoert.

Werd gevoert na Goa, dog ſte[rft] op zee in 't jaa[r] 1583.

In *Baboe* 's plaats quam in 't jaar 1584. zyn zoon, *Sahid Berkat*, dat in het Maleits, de Getuige des Zegens, beteekent, anders wierd hy by verkorting ook wel *Said*, en *Saidi*, genaamt; een Prins, omtrent het jaar 1563. geboren. Hy was in rang de zes en twintigſte Koning van Ternate, en hield, als zyn vader gedaan had, in de Portugeeſche ſterkte Gamma Lamma zyn Hof. Deze vorſt was tegen de Portugeezen zeer verbittert, om dat zy zyn grootvader, Koning *Hair*, vermoort, en ingezouten zynde, in zee geworpen, en ook zyn vader *Baboe* gevangen genomen, in ſtukken gekapt, en dus ingezouten na Goa mede gevoert hadden.

De zes en twintigſte Koning Sahid Berkat, in 't jaa[r] 1584.

Niet veel beter hart had hy voor de Tidoreezen, die met hun, en met de Spanjaarden (nu meeſters van 't ryk van Portugal, en van des zelfs landen in Ooſt- en Weſt-Indiën) een hert en eene ziel waren, gelyk zy ook met hun opper-Landvoogd in Manilha dagelyks overleg maakten, op hoedanig een wyze men weder een Kaſtiliaanſchen Landvoogd in Ternate bekomen, en ook Koning *Sabid* onder de knie krygen zoude.

Tuſſchen hem, en den Koning van Tidore, zyn verſcheide harde ſchermutzelingen geweeſt, waar in hy den meeſten tyd de overhand gehad, en den Tidorees groote afbreuk gedaan heeft; en by aldien de Kaſtiliaanen hen gedurig niet onderſteunt hadden, zou hy Tidore zeer gemakkelyk verovert hebben, aangezien hy een wakker vorſt was, die zeer goede order op zyn zaaken ſtelde.

Die m[et] de Ti[do]reezen en Ca[stil]liaanen oorlog[t].

Onder hem verſcheen de Engelsman, *Thomas Candiſch*, in 't jaar 1587, en naderhand quamen ook de eerſte Hollanders in 't jaar 1599. in dit ryk. Zy verſchenen hier met de ſchepen Amſterdam, en Utregt, die onder den Zeevoogd, *Jacob Corneliszen van Neck*, uitgeloopen zynde, den 8. January in 't jaar 1599. van Bantam met des zelfs onder-Zeevoogd *Wybrand van Warwyk*, in gezelſchap van de ſchepen Zeeland, en Gelderland, met de onder-Zeevoogd, *Jacob*

Onder hem qu[a]men in jaar 15[87] de Engelsman Candiſ[ch] en ook Hollanders in jaar 159[9] in Ternate.

1599. *Jacob Heemskerk* na de Moluccos t'zeil gegaan, en den 3. Maart in Amboina voor de kust van Hitoe ten anker gekomen waren; van waar Zeeland, en Gelderland den 11. Maart 's namiddags na Banda, en Amsterdam, en Utregt den 8. May na Ternate stevenden.

Zy namen uit Amboina met zich een Ternataan, die zich valschelyk voor den broeder des Konings uitgaf, en verhaalde, dat Koning *Baboe* wel by de honderd Wyven, en Byzitten onderhouden had, en deze Koning mede wel dertig of veertig.

Zy quamen den 22. May op de reede van Telingamoe, niet verre van de stad Maleyo, voor Ternate, op vyftien vadem water, ten anker.

Koning *Sahid* naderde den 28. dier maand met een çierlyke Coracora omtrent het schip van den Zeevoogd *van Warwyk*, verzoekende, dat hy by hem in zyn Coracora komen wilde, gelyk hy dede.

[…]hid wil […] War[…]yk niet […]n boord […]men.

Zy spraken eenigen tyd met malkanderen door Tolken, maar hoe onze Zeevoogd hem verzogt, om ook by hem eens aan boord te komen, hy was daar toe niet te bewegen; het zy dat hy deze vreemdelingen niet veel vertrouwde, het zy dat hy voor diergelyken trek, als de Portugeezen zyn vader *Baboe* gespeelt hadden, vreesde; immers hy maakte hondert Ternataansche uitvlugten, dan zich eens wegens de ladder, die met laken bekleed was, dan wegens dat het nu te laat, en ook de tyd was om zyn Salaat, of Gebed, te gaan doen, alzo de Son aan 't daalen was, verontschuldigende.

Den 29. quam hy met een vloot van çierlyk opgemaakte Coracora 's, en Gilala 's, wel in de dertig sterk, omtrent de schepen. Zy waren zeer wel van geschut na hunne lands wyze, dat is, met wel honderd Bassen, en Kamerstukken, voorzien. Zy schepten driemaal rondom de schepen met een groot geschreeuw, en begonnen, volgens de gewoonte der Oosterlingen, op hunne Gongen en Tifa 's te kloppen, daar na als op de maat eenige schep-liederen te zingen, en zo op de maat te scheppen, en voort te roejen.

[…]Veshal[…]en de […]nze hem […]nede […]iet ver[…]rouwen.

Ondertusschen maakten de onzen, hen mede niet veel vertrouwende, hun geschut, en ander geweer klaar, om, of zy iets quaads in den zin hadden, in staat van verdediging te zyn, 't geen ook de reden was, dat zy hun volk boven en beneden, ieder op zyn plaats, by 't geschut verdeelden, en hun verder volk met spiessen en roers over al klaar zetten, om, of zy aan boord komen wilden, hen te konnen waarnemen.

Dog zy quamen geen van allen omtrent de schepen, dan alleen de Coracora van den Koning, dat een schoon vaartuig was, wel met negentig scheppers, of roejers met korte schep-spaanen, in plaats van riemen, bezet, en zeer wel van oorlogs-tuigen na hunne wyze, en nog wel honderd Soldaten, voorzien. 1599.

De Zeevoogd verzogt den Koning andermaal eens aan boord te komen, dog hy was wederom niet te bewegen; maar zond een van zyne Hoofden, en een Tolk, om met den Zeevoogd te spreken.

Tegen den avond quam de vorst weêr aan boord met twee Coracora 's, in een der welke een Praauwtje, of een Canotje was.

Met die Coracora voer iemand van zyn bedienden wat dieper in zee van de schepen af, en toen belastte hy dit Praauwtje uit de Coracor in zee te zetten, en verzogt de onzen, of zy daar op met hun geschut wilden vuur geven; 't geen aanstonds geschiedde, en tot genoegen van dien Koning zyn uitwerking had.

Den 30. verscheen 'er weder een Coracora met dien vorst, die nu besloten had aan boord te komen, en den Zeevoogd te bezoeken.

Hy, die uit de Coracora met drie Ryksgrooten kort te voren in een kleen Praauken gestapt was, dat aan de Coracora vast lag, was in het eerst by de onzen niet eens vernomen; maar, hem gewaar werdende, liet men hem zeer ernstig verzoeken over te komen; dog al weder te vergeefs; maar hy trad in de Coracora, en vraagde de onzen alleen na verscheide zaaken, die hy wenschte te weten.

Den 2. Juny gingen de onzen aan land, en bragten den Koning, volgens de Oostersche wyze, daar men noit by de grooten zonder gaven komt, een zeer fraai geschenk van eenige gekouleurde Fluweelen, Lakenen, een vry grooten Spiegel, en eenige zeldzame Snaphaanen; al het welke hem wel zeer aangenaam was; maar de Snaphaanen behaagden hem best. Die met geschenken aan land gaan.

Den 12. quam hy weêr omtrent de schepen, dog niet aan boord, en verzogt toen zeker verguld Musquet, waar op zyn oog viel, 't geen hem geschonken wierd; dog hy wilde het niet ten geschenk hebben, en zeide, dat men het aan zynen Tol korten zou.

Den 18. kregen de onzen de eerste Nagelen aan boord, die zy voor deze en gene fraaie glaasjens, niet boven drie of vier duiten waardig, inruilden, gevende zes honderd van die zoort voor een Ternataansche Bahara, of zes honderd en twintig pond Nagelen; zo dat zy voor ieder En de eerste Nagelen hier bekomen.

1599. ieder glaasje meer als een pond Nagelen kregen.

Waarop een vaste prys gesteld word. Dog den 9. July stelden zy een vasten prys op de Nagelen, belovende een Bahara van zes honderd en twintig pond (alzo een Bahara in Amboina maar vyf honderd en vyftig ponden zwaar is) voor vier en vyftig Ryksdaalders (tot acht en veertig stuivers ieder) te zullen leveren.

De Koning komt eindelyk aan boord. Egter quam Koning *Sahid* den 25. July, na veel biddens, eindelyk in 't schip Amsterdam, beziende dat zeer naaukeurig overal van binnen; gelyk hem ook niets voorquam, of hy had daar zin in.

Onder anderen quam hy ook in de Combuis, zag daar den Kok het vuur met een Blaasbalg aanblazen, 't geen hem zo verwonderens-waardig voorquam, dat hy goed vond daar mede een proef van te nemen, en, ziende dat hy dat zo wel, als de Kok, doen kon, verzogt hy, volgens den bedelagtigen aart der inlanders, dien ook te mogen hebben; gelyk hy dien ook kreeg.

Den 28. July quam hy weêr aan boord, beziende 't schip, even als of hy het koopen wilde; maar zyn eigentlyke boodschap was, de onzen te verzoeken, dat zy daar eenige Hollanders laten wilden, om met hem te handelen; gelyk hy ook den 13. van Augustus met dat zelve verzoek nogmaal aan boord quam, makende met onzen Zeevoogd een zekere afspraak over het nieuw gewasch der Nagelen, by welk gesprek zy malkanderen zo wel verstonden, dat de Zeevoogd, *van Warwyk*, hem toezeide daar vyf mannen, en een jongen, te zullen laten om de Nagelen op zyn tyd in te ruilen, en die tegen de wederkomst der onzen te bewaaren.

Warwyk besloot hier zes mannen te laten. Hoewel 'er zeer weinigen onder 't volk genegen waren, hier te blyven, vond men 'er egter eenigen, die dat aannamen. Zy waren met hun zessen daar toe overgekomen, over welke *Frank van der Does*, een Amsterdammer, hoofd zou wezen.

De Koning nader beschreven. De Koning scheen toen een man van zes en dertig jaaren, was kort en lyvig van gestalte, byzonder vermakelyk, en lugthertig. Hy was zeer nieuwsgierig, en vond vermaak in alles, 't geen men hem voordeed, na te doen. Hy had zo ras geen vuurpylen zien opschieten, of hy wilde die mede leeren maken, leerde dat ten eersten, gelyk ook de konst van een balk, door 't booren van een gat 'er in, en 't zelve met kruit vol te stoppen, zeer gemakkelyk in tweën te klieven.

Altyd was hy bezig met het een of 't ander te doen, en noit zag men hem ledig. Hy was dikwils met een fraaie Gilala op 't water, in welke hy op een vergulde Catil, of Rustbank, lag.

1599. Hoe vriendelyk hy nu ook tegen ons volk was, zo hield hy nogtans een groot ontzag by de zynen, die, hoe groot ook in rang, niet by hem, dan al bukkende, en met de handen tegen een boven het hoofd verheven, mogten komen.

Hy was gekleed in 't goud Laken; zyn fatzoen van kleeding meest na dat der Portugeezen gelykende; had een schoone Distar, of gedraaiden kleenen Tulbant, van een zeer fraai-bewerkt zydestof, met goude quasten daar aan, op 't hoofd; en een schoone Kris met een goud gevest, in een houte schede, met goud overtogen, op zyde, of in zyn gordel steken. Zyn gewaad.

Op diergelyke wyze waren zyn Hovelingen mede, hoewel meer in 't Kattoen, dan in 't Zyde, gekleed.

Hy had een verloogchenden Portugees by zich, een doortrapten gast, van den welken de onzen veel werk maakten, alzo zy zagen, dat hy diep in 's Konings gunst stond, en in staat was, om de onzen, die daar bleven, veel dienst te doen; om welke reden zy hem ook eenig geschenk gaven, en zyn gunst voor de onzen hertelyk verzogten, die hy ook beloofde hun te zullen betoonen. Verm[elding] van zeker Portugees by hem.

Kort te voren, eer de onzen van daar vertrokken, quam het te pas hem te verhalen, hoe schelmagtig de Prins van Orangie, *Willem* den eersten, door toedoen der Kastiliaanen in zyn eigen Hof doorschoten was van eenen *Balthasar Gerards*. Deze daad verfoeide hy zeer, en vertelde toen den onzen, hoe de Portugeezen, en Kastiliaanen, met zyn groot-vader, en vader, de Koningen *Hair*, en *Baboe*, gehandelt hadden, waarom hy ook met hen geen vrede wilde maken.

Den 19. Augustus nam hy van den Zeevoogd *van Warwyk* een zeer vriendelyk afscheid, betuigende zyn uitnemende blydschap over de komst der onzen, en verzogt, dat zy tog ten eersten wilden wederkomen, gelyk zy beloofden, en daar op vertrokken. Vertrek van Warw[yk].

Naderhand quam hier, onder dezen zelven Koning *Sahid*, de wakkere Zeevoogd, *Jacob Corneliszen van Neck*, in 't jaar 1601. den 2. Juny met de schepen Amsterdam, en Gouda, 's morgens ten agt uuren op de Reede. In 't jaa[r] 1601. quam hier de Zeevoogd, van Neck.

De Koning quam zelf aan boord, om hem te verwellekomen, was, zedert de onzen hem laatst zagen, nog al lyviger geworden, had maar een luchte Zyde Muggen-broek aan, en was met zyn bovenlyf meest naakt wegens de groote hitte. Hy had by zich *Frank van der Does*, en nog drie van de vyf anderen, die de Zeevoogd *Wybrand van Warwyk* Die van Sahid bezogt werd. En hier nog vier Hollanders daar vond.

1601. daar gelaten had. Men ontfing hem, en zyn Edelen, zeer deftig op het schip Amsterdam, 't geen hy zeer naaukeurig bezag, en vertrok tegen den avond, zeer wel voldaan zynde, weder na land.

Den 3. Juny Sondags quam hy weder stil aan boord, juist zo als men op dezen dag 't morgen-Gebed, voor het lezen van de Predicatie, doen zou. Als hy nu de onzen in hunnen Godsdienst bezig zag, bleef hy met zyn Hovelingen voor 't half verdek staan, daar de Provoost van 't schip by hen stond, met de roede van ontzag in zyn hand, en dat voor al, om te beletten, dat geen Ternataanen na beneden liepen.

De Koning, ziende, dat hy niet mede en knielde, wees hem dat hy ook knielen zou; dog als hy wees, dat hy daar gestelt was, om te beletten, dat geen van zyne bedienden na beneden loopen, of eenige schade doen zouden; zo eischte de Koning zyn roede, en wees hem, dat hy zelf als Provoost oppassen, en wel toezien zou, dat 'er geen schade zou geschieden, en dat hy zyn Godsdienst maar waarnemen kon. Derhalven gaf de Provoost zyn stokje met doornen over, en liet zich door den Koning zo lang, tot dat het Gebed uit was, vervangen; 't welk geeindigt zynde, quam hy by den Zeevoogd, die hem, en de zynen, zeer vriendelyk ontfing.

Hy was zeer verwonderd over de eerbiedigheit, die hy de onzen gedurende 't Gebed had zien betoonen, en vond het gedrag der onzen daar in heel anders, dan hem de Portugeezen wel wys gemaakt hadden, alzo die voorgegeven hadden, dat de Hollanders een volk zonder Godsdienst, maar Godlooze Zeeroovers zonder land, of overigheit, en de vuilste bloedschenders ter wereld waren.

Terwyl de onzen zich hier bevonden, hoorden zy, dat de Portugeezen, die nog op Tidore waren, en daar met vier schepen lagen (zynde 't een een genomen Rotterdams schip, de Trouw, waar op *De Cordes*, een van de Straat Magellanes-vaarders, onder *Mahu* uitgevaren, was) hen wilden komen bezoeken, om hen van de Reede van Ternate te jaagen.

De Zeevoogd, *van Neck*, had dit zo ras niet vernomen, of hy verzogt den 4. dier maand van Koning *Sahid* verlof, om tegen hen te slaan, 't geen hy toestond, na zich met zyn grooten daar over drie dagen beraden te hebben; en dit verlof gaf hy tegen al het schelden, en waarschuwen der Portugeezen aan, die den Koning een brief tot merkelyk nadeel der onzen geschreven hadden, den welken hy onzen Zeevoogd ook lezen liet, die hem zyn brieven van den Prins van Orangie in 't Portugeesch, en in 't Arabisch geschreven, mede overgaf, en van het tegendeel overtuigde. 1601.

Hy was ten dien tyde wat beter, dan by de komst van *van Neck*, gekleed, verscheen zeer pragtig met zyn voornaamste grooten, hebbende een fraai Zyde kleed aan, een witten Tulbant van zeer fyn Neteldoek, met Gouddraad doorweven, op 't hoofd, en een Goude keten om den hals, met hoedanig eene zyn jongste zoon, de Kroon-Prins *Modafar*, mede, dog geenzins zyn ouderbroeder, *Moavia*, of de Prins *Sedang*, versierd was, zittende, toen onze Zeevoogd by den Koning om verlof quam, alleen *Modafar* naast zyn zyde, met een Goude Lakenze broek, en een Distar, of wrong-Kroon van Zyde op 't hoofd.

Den 7. Juny quam Koning *Sahid* weêr aan boord, om dit gevegt in perzoon, dog van verre uit een Praauw, aan te zien. Waar op de twee schepen den 8. t'zeil gingen, en den 11. op den tweden Pinxter-dag 's morgens ten zeven uuren by de Portugeezen quamen, van welken zy den wind kregen, en boven hen raakten.

Als zy nu genadert waren, deden de Portugeezen den eersten schoot, waar op de onzen met hun boegstukken, halve kartouwen zynde, antwoordden. 't Gevegt was hevig. De Portugeezen schooten van drie plaatzen op 't land, daar zy verscheide bateryen gemaakt hadden, en ook uit drie schepen, daar wy maar twee schepen in 't vaarwater hadden. De Zeevoogd, *van Neck*, swaaide met de zyde van 't schip Amsterdam na de zyde van den Portugeeschen Zeevoogd, en gaf hem zodanig de volle laag, dat de Portugees scheen in den ligten brand te staan. Even zo tastte 't jagt Gouda het schip, dat naast daar aan lag, met geen minder dapperheit aan, en schoot zo gezwind, dat de Koning 'er over verbaast stond.

Na dat men nu omtrent een uur schutgevaarte gehouden had, wierd de Zeevoogd, *van Neck*, zyn regterhand (of zo eenige willen, eenige vingeren) afgeschoten, terwyl hy, op het half-dek, by het koldergat staande, wees, dat men vuur geven zou. Buiten dit ongemak van die hand verloor hy nog drie (of, zo andere zeggen, agt of negen) man, en op 't jagt wierd een man dooden den Schipper, *Claas Cornelisz.* zyn regter been afgeschoten, die 'er den 15. van stierf, en op Ternate naast het huis van *Frank van der Does*, toen al Koopman zynde, begraven wierd.

Margin notes: [...]ids [...]del by [...]ien [...] onze [...]ds- [...]nst op [...]chip. — [...]or- [...]ezen [...]ido- [...]eigen [...]Neck [...]zoe- — [...]ver- [...]t [...] hen [...]an. — [...]ne [...] toe- [...]an [...], en [...]ied. — 's Konings kleding, en die van zyn zoon. — Dapperheit van van Neck.

1601. De Koning, de dapperheit der Hollanders van verre uit zyn Praauwtje zeer wel gezien hebbende, en dat zy maar agt of negen man verloren hadden, zond hen een bode, en liet hen, alzo hy hunnen aart nu genoeg bespeurt had, verzoeken, dat zy met schieten nu wilden ophouden; dog de onzen dit afslaande, gingen al voort, en zouden nog niet opgehouden hebben, zo de Koning hen niet weêr een bode met het zelve verzoek gezonden, en daarbeneven berigt gegeven had, dat 'er twee Duitsche schepen voor den wal waren, op welke tyding de Zeevoogd aanstonds, na in derdehalf uur tyds alleen uit het schip Amsterdam drie honderd Kanon-schooten gedaan te hebben, weêr na Ternate keerde.

Na dat zy daar op de Reede weêr gekomen waren, bevonden zy, dat de twee voornoemde schepen Portugeesche Jonken waaren.

De Zeevoogd, *van Neck*, van zyn quetzuur herstelt zynde, verzogt, aangezien hy hier geen handel voor zich zag, verlof van den Koning, om na Patani te vertrekken.

Die ter feest by de Casisi gaat.

Eer dit nog voortgang nam, was 'er een groot feest by de Ternataanen op den 16. July, ter gelegenheit dat de Sjah-Bandars dogter met een Casisi, of Priester, stond te trouwen.

Om aan dit huwelyk te meer aanzien te geven, ging Koning *Sabid* met al zyn grooten na des Sjahbandar 's huis, waar op een vaandel Hollanders, in hun vol geweer, met Pypen en Trommels, volgde.

In dit huis was een zeer groot vertrek, met schoone kleeden, en tapyten opgeschikt, waar in de Koning met zyn grooten gebragt wierd, dog de Soldaten en Matroozen stonden rondom de gasten, en zagen dit feest aan.

Welke Bruiloft, nevens de Bruidschat, beschreven werd.

Na dat de Koning gezeten was, wierd 'er een schoon stuk werks ten Morgengave, of tot Bruidschat, voor de Bruid uit last van den Bruidegom gebragt. Het had vyf Torens, yder van een byzondere kouleur; het stond op vier raderen, was zeer geestig, en çierlyk opgemaakt, en 't wierd van zestig mannen getrokken. Daar na quamen agt andere mannen, yder met een Standaard, en een Vaantjen daar boven; en vier andere droegen een schoone vergulde kist, waar in, na der Ternataanen opgeven, des Bruidegoms Juweelen waren. Na deze vertooning volgden honderd en vyftig vrouwlieden, yder met een Koperen vlakken schotel, waar in een geschenk was, 't welke zy, volgens 's lands wyze, agter malkanderen een voor een gaande, op haare hoofden droegen. Toen quamen daar nog zeventig mannen met zo veel groote Porcelyne schotels, vol bloemen, en gemaakte Pinang, die zy voor de voeten der Hollanders nederwierpen, met verzoek van de Pinang op te raapen. Eindelyk quamen verscheide Schermers voor den dag, die tot vermaak van den Koning, en het verdere gezelschap, met schild en swaard byzonder vaardig met zeer verwonderenswaardige sprongen tegen malkanderen wisten te vegten, en, schoon maar uit vermaak, zich nogtans zo woedend tegen een te gelaten, als of zy malkanderen doormidden zouden klooven.

Dit nu voorby zynde, ging de Zeevoogd den 24. July aan land, om zyn afscheid van den Koning, en zyne grooten te nemen.

Van Neck by de Koning Sahid maalt verzo[...]

De Koning had liever gezien, dat hy daar nog tot de komst van *Warwyk* gebleven was, om dan te zamen de Portugeezen te verdryven; maar alzo hy zo lang niet wagten kon, stond de Koning zyn vertrek wel toe; maar verzogt hem den 26. met al zyn volk nog eerst eens ter maaltyd by hem te komen.

Dit kon *van Neck* niet wel weigeren, weshalven hy op Sondag den 29, zynde den dag tot die maaltyd geschikt, van yder schip de helft van 't volk na land zond, alwaar zy aan eenige Bamboese tafels zeer wel onthaalt wierden.

Voor den vorst met zyne grooten, en de Nederlandsche hoofden, was een byzondere groote tafel met allerlei spyze toegerigt, die onder het eeten nog het vermaak hadden, van een fraai Spiegel-gevegt, 't geen door den Ternataanschen jongen Adel aangeregt wierd, te zien.

Zyn vertre[k] van [...]

Na dit minnelyk onthaal nam de Zeevoogd *van Neck* van den Koning afscheid, latende aldaar als Koopman, *Jan Pieterszoon*, met nog vier gemeene lieden, en vertrok met zyn twee schepen, niet zonder groote droefheit der Ternataanen, den 31. July in 't jaar 1601. na Patani.

In 't j[aar] 1602 kom[t] Wol[fert] Her[...] mans[...] zoon hier.

In 't jaar 1602. den 17. February, quam ook in Ternate by dezen Koning *Sabid* de dappere Zeevoogd, *Wolfert Harmenszoon*, met vyf schepen, namelyk, Gelderland, Zeelandia, Utregt, de Wachter, en een kleen jagt; dog bleef 'er niet langer, dan tot den 7. Maart, zonder dat 'er iets aanmerkenswaardig voorviel, dan dat zy op den 28. February een Portugees scheepje, waar uit het volk na Tidore gevlugt was, waar in zy Ryst, Wyn, Clappus-oli, en Zyde vonden, door een Chaloep deden nemen.

Neem[t] een P[or]tuge[es] schee[pje].

In

In de maand April des jaars 1605. vertrok de onder Zeevoogd van *Steven van der Hagen*, *Cornelis Sebaſtiaanszoon*, met de ſchepen, Dordregt, Weſt-Vrieſland, Amſterdam, Gelderland, en Medenblik, uit Amboina na de Moluccos.

Zyn voornemen was, om Tidore aan te taſten. Onder weeg niet verre van Tidore ontmoette hy een Engelſchen Zeevoogd, die zeide eenige Nagelen op dat eiland ingenomen te hebben, met hope van zyn vordere lading op Makjan, daar hy na toe wilde, te zullen bekomen. Op de vrage der Hollanders, of de Portugeezen op Tidore nog wel van kruit voorzien waren, gaf hy tot antwoord, verſtaan te hebben, dat zy nog zeſtien tonnen kruit, en zeer goeden luſt hadden, om die tegen de Hollanders te verſchieten; dog dit zeggen ſtreed zeer met dat van den Portugeeſchen Landvoogd der Moluccos, dien *Steven van der Hagen* den 15. Februari dezes jaars 1605. by Bima met zyn ſchip verovert hadde: want die verklaarde rond uit, dat 'er op Tidore geen bus-kruit, of altoos zeer weinig, was, en dat hy uitdrukkelyk daarom de reize na Amboina, en Tidore, voorgenomen had, om die Landvoogdyen van 't bus-kruit, dat hy op Malacca ingekogt had, en van eenige verdere behoeften, behoorlyk te voorzien. Behalven dat men uit veel andere zaaken beſpeurde, dat deze Engelsman met de vyand heulde, en hem met kruit en ſpys geſtyfd had.

Den 2. Mai quam *Cornelis Sebaſtiaanszoon* met zyn ſchepen voor Tidore, welke het voor 's Konings Hof ten eerſten, om met hem te ſpreken, gezet hebben. Zy zagen daar twee Portugeeſche Kraaken digt onder land leggen tuſſchen twee ſchanſen, die de zelve dekten. De Hopmannen daar op waren *Thomas de Torris*, en *Fernando Pereira de Sandi*.

Den 5. Mai deed de onder-Zeevoogd de ſterkte van Tidore opeiſſchen; dog die van binnen gaven tot antwoord, dat zy voorgenomen hadden, zig te verdedigen tot den laatſten man toe.

Daar op beſloten de onzen de Kraaken eerſt te veroveren, gelyk ook *Cornelis Sebaſtiaanszoon* met zyn ſchip en 't ſchip Gelderland, waar op *Jan Janſſen Mol*, een dapper man, Schipper was, daar na toe voer, en die beſchoot; dog de Portugeezen beantwoordden dit van hunnen kant, zo uit de ſchanſen, als uit de ſchepen, wonder wel, zo dat het van weerzyden ſcheen kogels te regenen; waar door onder anderen een Trompetter boven in de mars getroffen wierd

Gedurende dit ſchieten bemande de onder-Zeevoogd, en Schipper *Jan Mol*, nu als hoofdman aangemerkt wordende, yder zyn boot met volk, waar mede zy die Kraaken, zonder zich eens aan haar ſchieten te kreunen, aantaſtten, en, na een uur vegtens, veroverden. Het volk was meeſt over boord geſprongen, 't geen voor hun vertrek lonten, en vyerpoppen, by 't kruit gelegt had, om de Kraaken te doen ſpringen, maar het wierd nog tydig van de onzen gezien, en belet, die niet meer dan drie dooden, en zeventien gequetſten, in dezen ſtryd bekomen hadden. Zy vonden daar zeven Metale, en vyf Yzere ſtukken in, die zy daar uit namen; ſtaken toen de Kraaken in brand, en lieten ze dryven. 1605. Verovert twee Kraaken.

Ondertuſſchen was de Koning van Ternate, die met twee Coracora 's na den Engelſchen Zeevoogd voer, van drie Nederlandſche Factoors vergezelſchapt, door de Tidoreezen, die de eene Coracora nog namen, byna gevangen gekregen; dog ontſprong den dans nog aan 't Engels ſchip, 't geen hy voor een Hollands aangezien had; keerende zo weer tot de zynen.

De Portugeezen dit nemen der Kraaken uit de veſting wel gezien hebbende, wilden egter nog van geen overgave hooren ſpreken, waar op dan de onzen, met Koning *Sahid*, beſloten alle onze, en de Ternataanſche magt binnen weinig dagen byeen te voegen, en hen dan gelykelyk aan te taſten, te meer, alzo die vorſt zeide zeer wel te weten, dat de Engelſchen de Portugeezen met kruit, en loot, benevens verſcheide levensmiddelen, onderſtand deden.

Om nogtans te minder bloed te vergieten, liet men den Koning van Tidore verzoeken, zich ſtil te willen houden, en de Hollanders, en Portugeezen alleen tegen een te laten vegten, onder belofte, dat de Koning van Ternate die veertien Coracora 's, yder van honderd veertig man, ſterk was, zich ook ſtil houden zoude. De Tidorees nam dit aan. Hier op trok Schipper *Mol* den 14. Mai, met den Zeeuſchen Capitein, *van der Perre*, en honderd vyftig man, na land, om het Kaſteel te beſtormen, begaf zich, zo ras hy aan land was, na twee Portugeeſche dorpen, 't eene na 't Suiden, 't ander na 't Noorden gelegen, en ſtak die in brand, om die van de veſting te eer tot de overgave te noodzaken. Taſt daar op de veſting aan.

Ondertuſſchen was Koning *Sahid* met vyf honderd man ook aan land gegaan, niet om te vegten, maar ten deele, om dit gevegt te aanſchouwen, en ten deele, om de Tidoreezen in toom, en buiten 't gevegt te houden, terwyl de vloot van de Noord-zyde de veſting hevig beſchoot.

1605. Schipper *Mol* wierp metter haast, na dat hy nu al zeer genadert was, een schans van Wyn-vaten op, vulde die by dag en nagt met aarde, en begon, dit voltoit hebbende, sterk op de vesting te schieten, 't geen die van binnen zeer moedig beantwoordden. Weshalven ziende, dat dit lang zou kunnen duuren, zonder hope tot de overgave te bekomen, ging hy by nagt met twee Soldaten de sterkte beschouwen, en bevond, dat daar al een bresse geschoten, en het derhalven tyd was, om die te bestormen, waar toe hy tegen den volgenden dag last gaf.

Den 19. Mai voerde de Schipper, en hoofdman *Mol*, al 't volk digt onder de vesting, 't geen de Portugeezen, door 't gedurig schieten der onzen van boord, niet eens merkten.

Als hy nu tot den storm klaar was, gaf hy den onzen aan boord met een vlagge een teeken, om met schieten op te houden, gelyk zy dat ook aanstonds naquamen.

En bestormt die. Daar op begon hy den storm met zyn volk, en raakte, met nog zeven Soldaten by zich, met een vaandel in de vuist binnen de sterkte.

De Portugeezen hielden ondertusschen niet op met schieten, en veel vuur-ballen van den Toren af te werpen, waar door niet alleen 't voornoemde vaandel in brand raakte, maar 't geen ook belette, dat 'er iemand meer in de vesting komen konde.

De hoofdman Mol raakt 'er met eenige in; moet wyken, en breekt zyn been. Wanneer zy nu niet meer, dan deze agt mannen, 'er in zagen, grepen zy moed, en dwongen den hoofdman *Mol*, na een vierendeel uurs vegtens, met de zynen 'er weder uit te wyken, by welk te rug trekken *Mol* van de sterkte afviel, en zyn been brak.

Ten eersten schoten 'er wel eenigen van zyn volk toe, om hem weg te helpen; dog hy wilde dat niet toelaten, en ging voort met hen te vermanen van tog niet te wyken, maar den stryd te hervatten, om 't verlorene te herwinnen; na welke vermaning hem een van zyn volk op de schouderen nam, en wegvoerde.

De Portugeezen verloren in 't eerst van den storm ook *Thomas de Torris*, hoofdman van een der Kraaken, zo als hy de eerste op den hoofdman *Mol* aanviel, en hem met zyn degen dagt te doorlopen, niet vreezende voor zich zelven, vermits hy in zyn volle harnas was; maar *Mol* weerde dit behendig met een korte spies af, en een Soldaat, met zyn Musquet klaar staande, trof hem zo wel, dat hy dood ter aarde viel.

De onzen hervatten wel den stryd; maar wierden met minder moeite, dan te voren, te rugge gedreven, en van de Portugeezen ten half weg van hunne schansen nagejaagt.

Daar op begonnen die van de schepen weêr op de vesting te schieten, 't geen die van 't schip Gelderland zo gelukkig deden, dat een van hunne kogels, in 't kruit der Portugeezen gevallen zynde, den Toren met zestig of zeventig Portugeezen, met een vervaarlyk geweld, in de lugt deed vliegen, 1605

Dit gaf den onzen moed om weêr op nieuw aan te vallen, en heviger, dan te voren, op de vesting te stormen, om die met den degen in de vuist te veroveren; het geen te gemakkelyker gelukte, vermits verscheide Portugeezen, ziende het nu niet langer te konnen houden, om hun leven baden, en zich overgaven, het geen hun toegestaan, en 't beloofde gehouden wierd. De vesting word verove[rd]

Toen schoten de Ternataanen toe, die tot dien tyd maar toegekeken hadden, met voornemen, om alles te plunderen en te verwoesten, staken ook een steenen Toren, waar in Nagelen waren, in brand, zonder dat de Hollanders dit konden beletten. En doo[r] de Ter[nataanen] geplun[dert].

Deze storm kostte den onzen twee mannen, en agt gequetsten, waar onder de gemelde hoofdman *Mol* was. De Portugeezen hadden drie en zeventig dooden en dertien gequetsten. Hunne vrouwen waren meest na een vastigheit op het gebergte gevlugt, en wel byzonder na een hoogen berg, niet vêr van de vesting, tot welken men niet, dan door een zeer smal voetpad, komen, en dus onmogelyk die veroveren kon; ten ware door uithongeren, 't geen toen de zaaken der onzen niet toelieten.

Dierhalven heeft men den Landvoogd, *Piedro Debbro*, en *Fernando Pereira de Sandi*, nevens de overige Portugeezen, te zamen omtrent vyf honderd sterk, toegestaan, met eenige scheepjens na de Philippinen of Manilha te vertrekken. 't Geen de Por[tu]geezen uit de Molucc[o's] doet ve[r]trekken.

Deze overwinning, die men voornamelyk aan 't springen van dien Toren toeschryven moet, was oorzaak, dat de Portugeezen nu niet alleen volkomen uit al de Molukze eilanden verdreven wierden, maar dat zy ook niets daar omtrent, dan alleen maar een geringe vesting op Solor, behielden.

Men vond verder goed, die veroverde vesting te slegten, 't welk verrigt zynde, heeft de onder-Zeevoogd, *Cornelis Sebastiaanszoon*, eenig volk in Ternate en hier gelaten, om met de Koningen van Ternate, en Tidore als middelaars te handelen, en ook verder in opzigt van alle andere zaaken van wegen de Hollanders daar te blyven. Deze waren de opper-Koopman, *Adriaan Harmenszoon*, met nog dertien of veertien mindere perzoonen. Cornelis Sebastiaanszoon la[at] hier een[ig] volk, e[n] vertrekt.

Alles

1605. Alles dus bestelt zynde, voer hy met het schip Gelderland na Ternate, laadde daar een goed deel Nagelen, en vertrok den 14. Julius na Bantam. Voor zyn vertrek wilden de Ternataanen, dat hy een van beiden doen zou, of den Koning van Tidore dooden, en dus die onderzaten onder Ternate brengen, of dat hy daar een genoegzame bezetting laten wilde; 't geen hy beiden afsloeg, voorgevende, dat zy geen zwarigheit nog van Goa, nog van Manilha, te wagten hadden.

Dog deze vreugde der Hollanders, over dit veroveren van Tidore 's vesting, duurde niet langer, dan tot den jare 1606. wanneer de Spanjaarden, wetende, dat de onzen op geen van beide de eilanden eenige sterkte gelaten hadden, en van de Tidoreezen geroepen zynde, den 14. Maart uit Manilha onverwagt met een vloot van twee en dertig zeilen, of van vier schepen, vier Galeyen, en verder van Fusten, Jonken, en diergelyke vaartuigen meer, benevens drie duizend man, waar onder zestien honderd Spanjaards, onder 't opper-gezag van *Don Pedro da Cunha*, tusschen Ternate, en Tidore ten anker gekomen zyn, vindende daar het schip West-Vriesland van *Steven van der Hagen* 's vloot.

Tegen het zelve hebben zy eenigen tyd vrugteloos geslagen, waar op zy dan, ziende daar niets op te konnen winnen, van het zelve afgehouden, en zich na Tidore begeven hebben, 't geen zy na weinig moeite innamen, en nog vier van ons volk gevangen kregen.

Dit verrigt hebbende op Tidore, trok hy den 1. April na Ternate, belegerde Gamma Lamma. De Ternataanen, deze twee Natien niet konnende wederstaan, zyn meest na 't gebergte gevlugt, 't geen die genen, die nog in de vesting waren, dwong, dezelve op den 3den over te geven; en ook al hunne Coracora 's aan de Tidoreezen ten proi te laten; waar door zy dan ook uit de zee geslagen waren.

In het eerst waren eenige Ternataanen met hunnen Koning *Saidi* na Takoma gevlugt; dog, zich daar niet al te zeker vindende, liet hy daar zyn broeders zoon *Kaytsjili Hhamza*, en begaf zich na Gilolo.

Men zegt, dat de Goegoegoe, of de Ryks-bestierder, *Marasaoli*, de sleutels der sterkte aan de Castilianen, zonder zich eenigzins te verdedigen, overgegeven, en dit geslagt by de volgende Koningen daar over zulk een haat op den hals gehaalt zou hebben, dat zyne nazaten zedert van dat ampt afgezet zyn, en geen magt meer, om den eer-naam van Goegoegoe te voeren, gehad hebben; maar zyn daar na als Hhoekoms, of Opperregters, daar zy te voren het naaste in waardigheit aan den Koning waren, gebruikt. Dus hebben in dit opzigt die van den huize der *Marasaoli* 's het zelve lot gehad, als die van 't huis van den Prince *Tarruwese*, welkers nazaaten tot geen de minste waardigheden verheven mogen werden, om dat hy de egte kinderen van Koning *Bajang Ullah* vervolgt, en een derzelven gedood heeft. 1606.

De Castilianen deden hun uiterste best om Koning *Saidi* in handen te krygen; weshalven zy hem veel geveinsde beloften door onderhandeling der Tidoreezen lieten doen, zeggende, dat hy maar weder in Ternate komen, en zyn land in vrede bezitten kon.

De Castilianen krygen Koning Saidi gevangen.

In 't eerst wilde hy daar niet na luisteren, buiten dat zyn neef, *Hhamza*, hem ook riedt de Kastilianen niet te vertrouwen, maar zich wat aan een kant te houden. Dog zyn Gemalin, *Bokje Siri Kaja* ried hem, zonder dat men weet door wiens aandrang, of met wat inzigt, het tegendeel, willende, dat hy weêr na Tacoma keeren zoude, en dit ging te meer by hem door, om dat men mompelde, dat de Kastilianen *Hhamza* wilden tot Koning verheffen, om welke reden hy ook *Hhamza* niet vertrouwde.

Hy begaf zich dan op een deftig opgeçierde Coracora der Tidoreezen, hem door de Castilianen, om hem af te haalen, toegezonden; maar was egter zo voorzigtig, dat hy zyn zoonen, en vooral zyn jongsten zoon, *Modafar* (die zyn opvolger zyn zou, alzo de oudste niet bequaam was, en men den Prins *Sedang* niet begeerde tot Koning te hebben) met den *Kaytsjili Aali*, en eenige anderen van 's Konings bloed, aan een kant zond, en dus maar alleen na hen toe ging.

Als nu de Kastilianen zagen, dat zy den Koning, met meest al zyn grooten, en ook zynen neve *Hhamza*, den Kaytsjili Tsjiolo, en nog vyf van de voornaamste Sengadji 's, of Hertogen, als die van Makjan, Saboe, Gamoecanorra, by malkanderen hadden, hebben zy die aan boord gebragt, en gevankelyk na Manilha gevoert.

Dien zy na Manilha voeren;

Dit hadden de Ternataanen zo ras niet vernomen, of zy vlugtten nu sterker, dan te voren, na het gebergte van Gilolo; waar na toe zy ook hunnen jongen Koning, *Modafar*, maar zes jaren oud zynde, voerden, die daar tot het naaste jaar 1607. schuilen bleef.

Na dat nu de Kastilianen dus meester niet alleen van Tidore, maar ook van Ternate geworden waren, hadden zy ook van ons volk een onder-Koopman, nevens twee anderen, gevangen gekregen.

De

1606.

Verove-ren al onze goederen daar.

De opper-Koopman, *Adriaan Hermanszoon*, en nog zes mannen, dit gevaar met een Praautje ontkomen, hadden zich na 't ſchip Weſt-Vrieſlandt begeven; dog van de goederen der E. Maatſchappy aldaar niets konnen bergen; buiten al het welke zy ook nog twee honderd Bahara 's Nagelen, yder van zes honderd twintig pond, verloren, die anders al gereed lagen, om in 't ſchip Weſt-Vrieſlandt, 't geen reeds twee honderd Bahara 's in had, ingeſcheept te worden.

Ons gevangen volk verdeelden zy op twee vaartuigen, en zetten hen aan eenige naburige eilanden aan, van waar zy naderhand met een Praauw in Amboina quamen, alwaar zy hun wedervaren verhaalden, en daar by getuigden, dat zy ganſch niet qualyk van den vyand gehandelt waren.

Ook was het ſchip Weſt-Vrieſland uit Ternate, daar niets meer ten voordeele der E. Maatſchappy te doen ziende, verder in 't laatſt van 't jaar 1606. na 't vaderland vertrokken, en volgens berigt, den 19. Mai 1607. op Bantam bekomen, op Mauritius eiland verongelukt; terwyl de zaaken aldaar in een bedroefden ſtaat, en de Kaſtilianen volkomen meeſters van alles gebleven waren.

De Ternataanen zenden den Prins Aali na Bantam, om der Hollanders hulp te verzoeken.

Ondertuſſchen vonden de Ternataanen goed, eenige gezanten na Bantam te zenden, om te zien, of daar weêr Hollanders mogten verſchenen zyn, en om van hun hulpe te verzoeken tegen de Kaſtilianen, en Tidoreezen.

Hier toe beſloten zy *Kaytsjili Aali*, een Prins van het Koninklyk Ternataans bloed, als zynde de zoon vän Koning *Sahid* 's broeder (even gelyk ook den Prince *Hhamza*, 's Konings neve, uit een andere broeder was) te verkiezen, en hem als hoofd van dat gezantſchap nevens den Kimelaha Adja af te vaardigen. Hy quam op Bantam, dog vond daar geen Hollanders; weshalven hy van daar in 't jaar 1606. vertrok, hervattende dien togt het jaar daar aan met meer vrugt, en genoegen. Deze *Aali*, ſchoon toen nog maar in de twintig jaren out, en kort van ſtature, was zo ongemeen rad, en dapper, dat hy menigmaal met ſchildt en zwaard in de vlugt over zyner vyanden hoofd geſprongen zynde, in dien zelven ſprong dat hoofd mede genomen, en zich weêr behouden tot de zynen begeven heeft.

Terwyl nu Koning *Sahid* in Manilha gevangen zat (daar hy eindelyk, zonder dat men den netten tyd van zyn overlyden weet, geſtorven is) waren 'er, by *Modafar* 's minderjarigheit, egter nog wakkere mannen aldaar overgebleven, die de zaaken des gevangen Konings, en het beſtier des ryks op zich namen.

Onder deze ſtak uit *Daja*, of *Hidajat*, een man uit het Adelyk huis Tommagola geſproten, die van het jaar 1606. als onder-Koning het Ternataans ryk beſtiert, gelyk ook tot deszelfs welſtand de voornoemde Prins *Aali* veel toegebragt heeft, zonder dat zy egter een van beiden daar van veel vrugt, of dankbaarheit ontfangen hebben.

Het eerſte berigt, dat de onzen van dit veroveren van Ternate, en Tidore, kregen, was in het begin van Juny des jaars 1606. voor Malacca, alwaar de Zeevoogd, *Kornelis Matelief* de Jonge, bezig met die ſtad te belegeren, zeſtien Portugeezen, nevens eenige anderen, met twee Galeotten uit de Moluccos den 4. Juny omtrent die ſtad verſchenen, gevangen kreeg, uit welke hy den ganſchen ſtaat der Moluccos, benevens het veroveren van Ternate, en Tidore, omſtandig verſtond, gelyk hem dit kort daar aan ook door zeven of agt andere gevangenen beveſtigt wierd.

Hoe zeer ook dit groot verlies dien wakkeren Zeevoogd ſmartte, zo moeſt hy dit voor een tyd opkroppen, en eerſt zien, wat hem verder voor Malacca te doen ſtond; alwaar hy den 22. October 1606. dien vermaarden en zo voordeeligen Zee-ſlag, tegen die magtige Portugeeſche vloot, door den onder-Koning van Indiën, *Don Martin Alfonſo de Caſtro*, jongſten zoon van *Don Antonio de Caſcais*, gevoert, omtrent de ſtad Malacca ſloeg, gelyk wy dat uitvoerig onder de zaaken van Malacca zullen voorſtellen.

Na dat hy dan voor die ſtad alles, 't geen hem mogelyk was, tot nadeel der Portugeezen verrigt, en zich nog eenigen tyd te Keda, en daar omtrent, met zyn ſchepen te vergeefs, met hope van daar nog lading van Peper te krygen, opgehouden had, zonder dat hy ook de Portugeezen uit hun voordeel lokken kon, vond hy den 3. December goed, dezelve na verſcheide kuſten te verdeelen, en met zes ſchepen na de Moluccos te vertrekken.

Hy quam den 31. January in 't jaar 1607. voor Bantam, alwaar hy van onzen opper-Koopman, en de andere bedienden der E. Maatſchappy hoorde, dat over drie dagen het ſchip Delft met de voornoemde Ternataanſe gezanten, in 't laatſt des verleden jaars daar weder uit de Moluccos, om de Hollanders tot hun hulp te verzoeken, gekomen, na Amboina vertrokken was.

Matelief verſtond daar mede, dat de jagten Medenblik, en het Duifken, toen in de Moluccos waren, dog dat zy voor eerſt,

eerst, zonder verder ontzet, niet veel daar zouden konnen uitvoeren (gelyk zy ook in 't voorjaar al weer in Amboina gekomen waren) waarom hy te meerder haast maakte, om van Bantam derwaarts te vertrekken, gelyk hy den 7. February deed.

Hy gierde den 11. op Jaccatra aan, diens Koning hy bezogt, en eenige geschenken gaf, vertrok van daar den 13, quam voor de kust van Celèbes ten anker, vernam daar, voor Tanah Keke, dat daar ook een groot en kleen Hollands schip aangeweest, maar over tien dagen na Amboina vertrokken was, weshalven hy mede daar na toe stevende, alwaar hy den 29. Maart voor de sterkte Victoria ten anker quam.

Hy vond daar ook het schip Enkhuizen, 't geen hy na de Moluccos voor af zond, om te zien, of men den vyand eenige afbreuk zoude konnen doen, en op Makjan, en Batsjan eenige Nagelen bekomen.

Ook vond hy hier den Prinse *Aali*, en den Kimelaha *Adja*, die uit name van den Ternataanschen onder-Koning, *Hidajat*, weder na Bantam afgevaardigt, en van daar den 28. January met 't schip Delft na Amboina vertrokken waren, om de Hollanders aldaar op het ernstigste te verzoeken (gelyk zy nu alhier mede deden) dat zy, en den Heer Zeevoogd, hen in dezen nood tog niet verlaten, maar met hunne magt tegen de Kastilianen, en Tidoreezen, byspringen en ondersteunen wilden, hem verzekerende, dat zy dat ten allen tyde erkennen, en hem middelen aanwyzen zouden, hoe al het verlorene weder gemakkelyk door hun beider magt verovert kon worden.

Hier op gaf de Zeevoogd *Matelief* tot antwoord, dat hy zeer genegen, en uitdrukkelyk, om hen te helpen, gekomen, en ook zyn voornemen was na Ternate te stevenen; maar dat hy eerst zyn eigen middelen, en zee-magt overzien, en vooraf ook weten moest, hoe groot de magt der Ternataanen, en die der vyanden aldaar, was.

Zy zeiden, dat 'er drie honderd Kastilianen in Gamma Lamma waren, het geen zy, zedert zy dat veroverden, merkelyk versterkt hadden.

Daar op riep de Zeevoogd zyn breeden raad byeen, die besloot de Ternataanen, zo veel hun jegenwoordig vermogen toeliet, te helpen, mits dat zy van hunne zyde bezorgen zouden, dat zy met twee duizend Ternataanen mogten versterkt worden, zonder het welke hun verdrag ten eenemaal uit, en hy van zyn belofte ontslagen zou zyn.

De gezanten, hunnen slegten staat zeer wel kennende, en wetende, hoe onmogelyk hen was, zo veel volk, by deze gesteltenis van zaaken, zo schielyk by den anderen te krygen, vonden egter goed, dit te beloven, om den Zeevoogd voor eerst met zyn schepen maar in Ternate te lokken, in hope van dat zig wel gunstiger gelegenheit, dan zy nu voorzien konden, tot het nakomen van deze belofte, opdoen mogt, en zy daar door, of door des Zeevoogds ontzagchelyke magt, gelegenheit tot het herstellen van hunnen bedroefden staat zouden bekomen; welke hope zy afgesneden, en des Zeevoogds vertrek na Ternate geheel en al zouden verhindert hebben, zo zy maar het minste aan hem hadden laten blyken, dat zy geenszins in staat waren, om zo veel volk by zyn komst in Ternate aan hem te leveren. Dierhalven hoopten zy, dat de tyd alles redden, en men verder over die zake met den onder-Koning *Hidajat* zou spreken, die zekerlyk dit hun beleid in allen deelen billyken, en zich ten hoogsten over des Zeevoogds komst aldaar verheugen zou.

Hier op is *Matelief*, na het noodige in Amboina verrigt te hebben, met agt schepen, Orangie, Mauritius, Erasmus, Enkhuizen, Delft, de kleene Son, het Duifken, en het Jagt, in alles vier honderd een en tagtig blanke koppen, en vyftig swarten ophebbende, in gezelschap van deze gezanten uit Amboina naar Ternate op den 3. Mai 1607. vertrokken.

Hy quam den 10. voor Batsjan, begon daar 't geweer aan de hoofden, en mindere krygslieden uit te deelen, verkiezende uit de zelve ook zekere hoofdmannen, onder-hopmannen, en mindere hoofden, benevens twee honderd en vyftig man, dien hy last gaf, als het noodt deed, te landen, en het noodige aldaar volgens bevel van hunne hoofden te verrigten.

Die van het schip Orangie betoonden weinig moeds by 't landen; dog die van de andere schepen waren gewilliger.

Den 11. quamen zy voor Makjan, 't geen half onder Ternate, en half onder Tidore, gestaan hebbende, zich nu onder de Kastilianen begeven had.

Den 13. Mai quam hy op de Reede van Telingamoe, alwaar hy zo ras niet ten anker gekomen was, of hy zond ten eersten een Ternataan, die hy uit Amboina mede gebragt had, met een Praauw na Gilolo, om den onder-Koning, *Hidajat*, en jongen Koning, *Modafar*, kennis van zyn komst te geven.

Hy kreeg den 15. hier op ten antwoord, dat de Koning morgen volgen

 zou,

1607. Die zy aannemen.

Waar op Matelief in Mai na Ternate vertrok.

1607. zou, ſchoon hy maar vier Coracora 's, eenige Praauwen, en zeer weinig volk had. Hy kreeg ook door een Ternataan kennis, dat 'er op Ternate zes honderd Kaſtilianen, en daar onder veel zieken, maar op Tidore niet boven de dertig, waren.

Daar hy van alles berigt kreeg.

Men beſloot daar op met al de ſchepen na Tidore te zeilen, en daags daar aan te bezien, of de Ternataanen aan land zouden by hen komen, dewyl het zonder hen niet wel te landen was, buiten dat zy zich zelven ook ten eerſten, door 't opwerpen van deze of gene vaſtigheden, zouden moeten verſterken.

En voor Tidore verſcheen.

Hy, den 16. voor Tidore gekomen, ging vlak voor de ſtad, omtrent den zeekant, aan de Ooſt-zyde dezes eilands, leggen; maar bevond de zelve met bosſchagien zodanig omcingelt, dat men, maar een Snaphaans-ſchoot daar van daan leggende, niet boven drie of vier huizen zien kon.

Op 't ſtrand vond hy een bolwerk van opeen geleide kei-ſteenen, een manslengte hoog, en omtrent twee Muſquetſchooten lang, 't geen zich ten Suiden en ten Noorden langs den zee-kant henen ſtrekte. Aan het Suid-einde des zelfs is een ronde berg, die tamelyk hoog, en van binnen qualyk te beklimmen is. Hier op hadden de Kaſtilianen drie ſtukken, en eenig volk, dat daar op de wagt hielt, en den zelven in het Noorden wel beſchanſt had.

'T Geen nader beſchreven word.

Een groote gotelingſchoot van daar lag de oude Portugeeſche veſting, dog zo met ruigte bewaſſchen, dat men die van de ſchepen niet zien kon.

Voor de ſtad vond hy ook een ſteene Rif, omtrent een ſteenwerp van land, 't welk met laag water droog, maar met hoog water op zommige plaatzen wel drie, en op andere wel meer voeten onder legt, zodanig, dat 'er tuſſchen het zelve, en het land, wel vyf of zes voeten water blyft; en ſtrekt dit Rif zich van den berg in 't Suiden tot voorby de Portugeeſche ſterkte uit, waar door het voor die ſtad met geladene boots vol volk niet wel, dan alleen by een ſpring-vloed, en maar op zommige plaatzen, te landen is; al het welke tegen de gedagten van den Zeevoogd uitviel, die zich verbeeldt had, dat men daar digt aan den wal komen, en het landende volk met het geſchut der ſchepen dekken kon; daar zy van het zelve, zo ras men maar aan den wal was, door al het geboomte, niet den allerminſten dienſt konden hebben.

Koning Modafar komt by den Zee-

Den 17. Mai quam de jonge Koning *Modafar*, toen twaalf jaren oud, benevens zyn broeder *Moavia*, die een jaar ouder was, met den Koning van Gilolo, mede een vorſt van veertien of vyftien jaren, by den Zeevoogd *Matelief* met het ſchip de Son, benevens een Coracora, en vyf of zes Praauwen, bemant met honderd vyftig Ternataanen, waar by 'er daags daar aan nog vyftig quamen, benevens de Hhoekom, of opper-Prieſter van Ternate, een man van groot aanzien onder hen.

1607 voogd Matel met eenige Prinſe

Hidajat, de onder-Koning van Ternate, quam niet eens te voorſchyn, voorgevende ziek op het gebergte van 't hooge overland te leggen, en dus niet in ſtaat te zyn, van zelf daar te komen; weshalven hy den jongen Koning, en den Koning van Gilolo, by den Zeevoogd met dit volk, zynde al 't geen hy had konnen byeen zamelen, gezonden had, met dit ernſtig verzoek, dat hy het ten beſten der Ternataanen gebruiken, hem met zyn magt onderſteunen, en zich verder met deze Koningen beraden wilde, hoe men de zaaken der Ternataanſche kroon, zo verre nu vervallen, beſt en ſpoedigſt zou konnen herſtellen.

Dit verſchilde zeer veel van de twee duizend Ternataanen, die den Zeevoogd door den Prins *Aali* beloofd waren; buiten dat hy niet zien kon, hoe hy, 't zy Tidore, of wel Ternate, 't geen hy van beide herwinnen mogt, met zo weinig volk zou konnen houden; hoewel dat nog zo ligt niet zou te winnen zyn, als de Ternataanen wel hoogmoedig opgaven.

Egter om een overleg van deze zaak te maken, begon hy met deze twee Koningen daar over te ſpreken, vragende, of zy wel moed hadden, om Tidore, als hy dat mogt gewonnen hebben, met twee ſchepen, die hy daar tot hun verdediging laten zou, te houden. Zy gaven tot antwoord, dat hun ſtaat door de laatſte overrompeling der Kaſtilianen zeer vervallen, hun volk zeer verſtroit, een groot getal daar af geſneuveld, of van ongemak geſtorven was, en zy daar door niet in ſtaat waren van veel te beloven; maar dat het zekerſt was, dat, zo men de Ternataanen weêr byeen zamelen wilde, men dan geenzins op Tidore blyven moeſt, daar zy dog niet zouden willen, of durven komen; maar dat het beſt zou wezen, zo het de Zeevoogd mede goed vond, een ſterkte op Ternate te bouwen, en hun daar twee ſchepen te laten, wanneer zy geen zwarigheit zagen om die ſterkte tegen den vyand, immers voor een tyd, en zo lang 'er geen hulp-troepen uit Manilha quamen, zeer wel te konnen verdedigen.

En ov legt, Hidaja ziekte alles m hem.

Zy rad hem, Ternat een ſte te te bouwe

Ook hielden zy den Zeevoogd voor, dat zy, op Ternate zynde, hunne Nage-

Nagelen in ſpyt der Kaſtiliaanen konden plukken, maar dat zy, op Tidore hun verblyf houdende, dat zo niet konden doen; buiten dat zy geen reden zagen, waarom zy hun eigen land verlaten, en in een vreemd, 't geen niet beter was, hun verblyf nemen zouden.

Daar op dan verder gaande, vertoonden de Ternataanſche grooten, die nu en dan quamen afzakken, dat 'er op Ternate twee plaatzen waren, die met weinig moeite konden verſterkt, en tot vaſtigheden van verdediging gemaakt worden.

De eene, Maukonora genaamt, lag omtrent een kleen uur van de ſtad, op een bergagtige, en zeer ſterke plaats. De andere, Maleyo, lag van de ſtad Gamoe Lamoe wel drie uuren, in een vlakte, en die derhalven door arbeid zou moeten verſterkt worden. En een van deze plaatzen zou zo ras niet verſterkt zyn, of zy oordeelden, dat de Ternataanen, die nu hier en daar gevlugt waren, zouden uit hunne ſchuilhoeken ten eerſten na die vaſtigheit afkomen, 't geen zy anders niet zouden durven doen.

Zy beſchuldigden zeer den onder-Zeevoogd, *Kornelis Sebaſtiaanszoon*, voorgevende dat hy, tegen hunnen raad, den Koning van Tidore in 't leven gelaten, en hen verzekerd had, dat zy geen zwarigheit nog van den Tidorees, nog van de Portugeezen, te vreezen hadden, alzo 'er geen vloot uit Portugal was, 't geen hy, omtrent Goa geweeſt zynde, daar zelf vernomen, en dat men ook niets quaads van Manilha te wagten had, vermits zy daar genoeg met zich zelven te ſtellen hadden; daar nogtans zy hem voor zyn vertrek genoeg verzekerden, dat de Tidoreezen, by de eerſte bequame gelegenheit, niet nalaten zouden zich aan hen, gelyk ook metter daad tot hun ſmert gebleken was, ten uiterſten te wreeken.

De Heer *Matelief*, dit alles aangehoort, en daar uit klaar genoeg begrepen hebbende, dat zy niet genegen waren op Tidore te blyven, kon egter niet goed vinden, wat ook eenige leden van zynen raad hier tegen inbragten, zo weêr van Tidore na Ternate te vertrekken, en dat t'eenemaal ongemoeit te laten.

De agting der Hollanders kon dit niet lyden. Ook had de vyand aldaar zich konnen inbeelden, dat zy, of uit vreeze voor hen, of wegens gebrek van volk, of oorlogs-gereedſchappen, of wegens eenig ander onvermogen, als lafhertige van daar vertrokken waren, daar zy, de ſtad in koolen leggende, zich by den vyand gevreeſt, en by al de omleggende eilanders, 't zy vrienden, 't zy vyanden, zeer ontzagchelyk konden maken.

Het was wel waar, dat het niet der pyne waard ſcheen, zyn volk voor eenig gevaar hier bloot te ſtellen, en dat om maar eenige hutten van ſtroo, die zy met der haaſt weder herbouwen konden, in brand te ſteken; maar het was ook niet waarſchynlyk, dat de vyand, hier zo groot een magt van ſchepen byeen ziende, zich zelven om die ſtroo-hutten mede in eenig gevaar zoude willen begeven, 't geen zy veel meer van de Hollanders, dan die van hun, zouden te wagten hebben; weshalven ook de Zeevoogd met reden oordeelde, dat 'er geen gevaar ter wereld in gelegen, en 't voor de zake der Hollanders, en der Ternataanen noodig was, hen voor zyn vertrek van hier een wakkeren neep te geven. 1607.

Op dien zelven dag quam 'er een Praauw met volk van Makjan, een eiland, te voren onder Ternate geſtaan, maar by de laatſte verovering ten grootſten deele zich onder Tidore begeven hebbende, van de welke eenige door den Sengadji, of Hertog, uitgezonden waren, om heimelyk eens af te kyken, waar het heenen wilde, als mede om den Zeevoogd bekend te maken, dat hun Sengadji genegen was, aanſtonds weêr tot de onzen over te komen, zo ras hy maar beſpeuren zou, dat de onzen weêr een vaſtigheit, of eenigen voet op Ternate hadden; en dat volgens een oude en juiſt geen onvoorzigtige gewoonte van meeſt alle inlanders, van het altyd met den ſterkſten te houden. Hy krygt tyding van Makjan.

Zy gaven aan den Heer *Matelief* ook te kennen, dat, nu drie weken geleden, de Koning van Tidore veertig man van Makjan by zich ontboden had, om den berg, die in het Suiden legt, te verſterken, en de Kaſtiliaanen dan daar op in bezetting te leggen; dog dat die van Makjan dat geweigert, en de Tidoreezen daar op gedreigt hadden, hen de Caſtiliaanen te zullen toezenden, die hen verwoeſten, en tot ſlaven wegvoeren zouden.

De Heer Zeevoogd, alles wel overwogen hebbende, beſloot met zynen raad 's morgens te landen, en de ſtad in brand te ſteken. Beſluit Tidore in brand te ſteken.

Ten eerſten wierd alles daar toe bereid. Men zond vyf honderd en twee man in de boots, voegde daar nog honderd vyftig Ternataanen by, en ging hy, na hen tot den ſtryd wel vermaant, en van wapenen voorzien te hebben, zelf ook met een ſchuitje, daar vier roejers, zyn wondheeler, en twee dienaars in waren, na land toe.

Men kon aan land niet meer dan vyftig Kaſtiliaanen zien, en dierhalven verbeeldde hy zich, dat, ſchoon zy door eeni-

1607. eenige werken gedekt wierden, dezelve zyn voornemen niet zouden hinderen.

Dog kan wegens 't Rif niet landen. Dit was wel waar; maar, omtrent den wal komende, kon hy 'er met zyn schuitje niet over, veel min met de boots, van welke 'er nog twee aan den grond raakten, waar door wy, hoe zeer men ook van de schepen na land toeschoot, nog twee mannen verloren.

Vertrok na Ternate. Om dan verdere ongemakken voor te komen, alzo 't landen zeer gevaarlyk door dit Rif was, vond *Matelief* goed, weder na boord te keeren, en 's nagts met de schepen na Ternate te loopen.

Voor Maleyo ten anker gekomen zynde, ging hy met twaalf Musquettiers, en eenige Ternataanen aan land, alwaar hy drie Chineezen ontmoette, die hy gevangen, en 's avonds mede na boord nam.

Deze al drie dagen uit de vesting der Kastiliaanen geweest zynde, zeiden, dat 'er op beide de eilanden maar drie honderd Kastiliaanen, en daar af twee honderd op Ternate, waren; buiten welke zich daar nog twintig Portugeezen, en vyftig Chineezen, onthielden.

Hy bezigtigd Maukonora. Den 20. Mai quamen de schepen voor Telingamoe, uit welke hy nevens zyn raad hondert vyftig man met zich nam, om Maukonora, 't geen een groot half uur van de vesting der Kastiliaanen lag, te gaan bezigtigen.

Zy vonden dit wel redelyk bequaam, om 't met weinig moeite te versterken, ja onwinbaar te maken; maar men keurde dit egter af, om dat de Ternataanen aldaar hunne Praauwen niet bergen, noch hun toevoer van levensmiddelen van Gilolo, dan met veel gevaar, bekomen konden, vermits de Tidoreezen hen dit altyd beletten, en hen tusschen Ternate en Tidore gemakkelyk niet alleen waarnemen, maar hen ook al hun drinkwater afsnyden konden.

En Maleyo. Men ging dan, na goed overleg, Maleyo bezigtigen. Men vond het aan de Noord-Oost-zyde des eilands, omtrent een myl of drie van Gamma Lamma, in een vlakte leggen, zonder eenig gebergte daar omtrent, 't geen het hinderen kon. Het had een muur van op malkanderen gelegde steenen in 't ronde, welken zy al voor vyftig jaaren, met de Portugeezen in oorlog zynde, gemaakt hadden. Deze muur was op zommige plaatzen twee vadem hoog, op andere weêr wat minder, en had de dikte van agt of tien voeten. Op eenige plaatzen was hy wel wat uitgekalft, en bouwvallig geworden, dog met weinig moeite, en in vyf of zes dagen kon dit zodanig herstelt worden, dat men voor een schielyken aanloop der vyanden niet veel te vreezen had.

Het fatzoen des zelfs is zodanig, dat het na den zeekant een breed, en na de berg-zyde een smal vierkant uitmaakt, en is omtrent vlak in 't midden van den grooten berg van Ternate, die byna 't geheel eiland beslaat, aan den voet des zelfs gelegen. 1607.

Recht voor deze plaats is een Rif, 't geen by laag water geheel droog valt, en hen byzonderen dienst doet, om hunne Praauwen, en Orembajen, te konnen bergen. Buiten dit Rif is zeer goede anker-grond; dog de schepen moeten omtrent een gotelings-schoot van den wal afleggen.

En vond goed het laatste te versterken. Alles omtrent dit Maleyo dan wel bezigtigt zynde, vond men goed, het sterker te maken, en in staat van verdediging te brengen, te meer, dewyl ook de Ternataanen ten eenemaal daar toe overhelden.

Men deelde dan houw-messen, en bylen, aan de Ternataanen, die nu reeds tot drie hondert aangegroeit waren, uit. Eenige der zelven zond men ook, om te zien of men geen Kastiliaanen gevangen krygen kon; maar dit mislukte, vermits die de ruigte omtrent Gamma Lamma een groot stuk wegs afgebrand, en zich tegen een beleg, waar voor zy vreesden, door 't maken dezer ruimte verzorgt hadden.

't Geen wel begonnen maar traag voortgezet wierd. Den 21. Mai begonnen de Ternataanen de ruigte rondom Maleyo, die door hare dikte 't gezigt der wallen t'eenemaal wegnam, af te houwen, 't welk verrigt zynde, ging de Zeevoogd met zyn raad de plaats net afmeten, en verder aanwyzen, waar men de bolwerken zou moeten maken.

Dit gedaan hebbende, ontbood hy den jongen Koning, en den Hhoekom, of opper-rigter, by zich, om nu verder het noodige met hen te overleggen; maar na 't volk, daar toe vereischt, vragende, gaven zy tot antwoord, dat zy meest na Gilolo om levensmiddelen waren.

Door de nalatigheit der Ternataanen. De Heer *Matelief* nam dit hun vertrek zeer qualyk op, aangezien hy hen des morgens een ton Ryst gegeven, en zich zelven, om 't werk voort te zetten, niet ontzien, maar in een zwaren regen daar by onthouden had, tot zo verre, dat hy doornat geworden was, en, nu al zyn moeite voor niet ziende, was daar over zeer verbolgen.

De Hhoekom zeide, dat het zyn schuld niet, maar van nooden was, dat de Goegoegoe, en de hoofd-man ter zee, zich hier by 't volk, en het werk, vinden lieten, na welke als de regte hoofden des volks, zy veel beter, dan na hem, zouden hooren.

Nu

Nu en dan quam 'er een of twee van Gilolo afzakken, met berigt, dat de andere morgen komen zouden; dog dit morgen duurde zo lang, dat het den Heer *Matelief* al zyn geduld benam, die derhalven een Praauw na Gilolo met uitdrukkelyken laſt aan den Goegoegoe, of Ryks-beſtierder, zond, dat, zo hy geen zorg droeg, dat zyn volk ten eerſten op Ternate quam, om het werk te voltoyen, hy niet genegen was langer daar te blyven, betuigende het zyne, en meer, dan zyn pligt, gedaan, maar nu ook gezien te hebben, dat de Ternataanen niet van hem geholpen wilden zyn; buiten dat zy het voor God, nog de Wereld, verantwoorden konden, zulk een ſchoone vloot daar ontboden, en tot nog toe daar mede maar den ſpot gedreven, en niets uitgerigt te hebben, daar men nogtans, zo zy het hunne maar toegebragt, en goede bevelen gegeven hadden, zeer veel daar mede had konnen uitwerken. Dit duurde tot den 25ſten dier maand, wanneer de Ternataanſche Zeevoogd aan boord quam met verder berigt, dat de Goegoegoe nog die zelve dag ſtond te volgen.

De Heer *Matelief* ſchold hem voor al wat leelyk was, maar hy antwoordde, dat zy geen Praauwen genoeg hadden konnen krygen, en dat ook hy niet in ſtaat was, om alleen iets te beraatſlagen, of uit te voeren, maar dat de Hhoekom, een man vol yver, en de Goegoegoe, dat moeſten doen; en dus lei d'een geſtadig de ſchuld op den anderen.

Men kreeg dien dag een man, en een vrouw, gevangen, die wiſten te zeggen, dat de Kaſtiliaanen niet ophielden zich te verſterken, en daar toe hunne ſlaven te gebruiken, dog dat 'er vele derzelve boſchwaart inliepen, en beſloten hadden tot de onzen over te komen.

Eindelyk quam ook op den 16ſten de Goegoegoe, maar 's avonds zo laat, dat de Zeevoogd hem niet ſpreken kon; maar des daags daar aan verſcheen hy by *Matelief* aan land, waar by zich ook de Zeevoogd, zyn broeder, mitsgaders de opper-Prieſter der Mohhammedaanen, de Hhoekom, de Sengadji, of Hertog, van Saboeho, en meer anderen voegden, die dan te zamen weêr na boord voeren, alwaar hen *Matelief* hunne nalatigheit, en ondankbaarheit, op het ſcherpſte voorgeſtelt hebbende, klaar aanwees, hoe hy van hunne gezanten, die hem waren komen roepen, en hem twee duizend man beloofd hadden, bedrogen, van hen gedurig om den tuin geleid, en, indien het zo langer ging, niet in ſtaat was, om hen verder eenige hulpe toe te brengen.

De grooten van Ternate, ziende, dat de Zeevoogd volkomen gelyk had, in het gene hy hun voorhield, lagen 't hoofd in den ſchoot, vertoonende aan de eene zyde hun onvermogen met de redenen 'er nevens, en verzogten aan de andere zyde zeer ernſtig, dat hy hen tog in dezen nood niet verlaten, maar zo lang byblyven wilde, tot de veſting in ſtaat was, belovende daar toe alles, wat in hun vermogen was, by te zullen brengen. 1607.

Hy gaf hen tot antwoord, dat hy hun drie ſchepen daar laten, maar dat hy met de andere na China vertrekken zou, en dat hy ten eerſten beſcheid, om te weten, waar na zich te rigten, daar op hebben moeſt.

En met welke hy verder het noodige beraadſlaagd.

Zy voeren dan heen, om zich met de hunnen aan land daar over te beraden, en gaven hem 's avonds, wanneer hy ook aan land quam, tot antwoord, dat zy wenſchten, dat hy met zyn ganſche vloot daar wilde blyven, vermits hem dat by de Ternataanen, en al de omleggende eilanders, de meeſte agting, en ook de beſte geruſtheit geven, daar anders yder van hen dus redenkavelen zou, dat het beter was het met de Portugeezen te houden, en van hen wat ongemakken te verdragen, dan zich aan de zyde der Hollanders te begeven, dewyl de eerſte daar altyd by hen, en de Hollanders in 't gemeen maar voor een maand twee of drie daar bleven, welk eerſte hen geruſt ſtellen, en tegen alle overval van vyanden dekken zou, daar zulk een kort verblyf hen al zo weinig, als het aanbod van drie ſchepen, helpen kon; met alle welke redenen zy in het eerſt op den Zeevoogd niets, maar nogtans, by hunne nadere beloften, van goed en bloed by hem te zullen opzetten, op den 28ſten Mai zo veel vermogten, dat hy met zynen raad goed vond met de ganſche vloot daar, tot de ſterkte zou voltoit zyn, te blyven.

Beſloot daar, tot de ſterkte voltoit was, te blyven.

Hier op wierd onderling beſloten, met dat werk voort te gaan, gelyk dan de Zeevoogd *Matelief* dien namiddag met honderd man aan land ging, om het Suider-bolwerk te beſchanſſen; 't geen hy den 29ſten een mans lengte hoog met hout en aarde kreeg; maar met de Ternataanen, die mede honderd man leveren zouden, ging het even eens, als te voren, alles zonder order, en zonder hunne hoofden eenigzins te gehoorzamen; want in plaats van aan de afgevallene muragie van Maleyo, volgens overeenkomſt, met die manſchap te arbeiden; vond *Matelief*, toen hy 'er na zien quam, dat zy meeſt weggeloopen, en 'er maar vyf of zes gebleven waren; hoedanig het met die aan 't bolwerk geplaatſt waren,

't Geen begonnen, dog weêr langzaam voortgezet word.

1607. zo ras hy 'er zelf eens afging, mede gestelt was; al het welke daar meest van daan quam, dat die lieden niet betaalt wierden, en, egter voor hunnen kost moetende zorgen, dus genoodzaakt waren dien, na den arbeid, in 't bosch te gaan zoeken; waar door dan 't werk zo lang moest stil staan.

Den 30sten tragtte *Matelief* hen onder vier Hopmannen te verdeelen, en die weder in Rotten zodanig af te zonderen, dat yder Rotmeester over tien gebieden zou; dog dat wilde al mede niet lukken; en gelyk zy liever over hoop, en in 't honderd zonder zulke hoofden werken wilden, om te gemakkelyker te konnen weg loopen, alzo moest de Zeevoogd, hoe zeer hy daar over met dreigen van zyn vertrek, en straf-oeffening tegen de grooten uitvoer, dit met goede oogen al weêr aanzien.

Hy krygt berigt, van een Jonk, en van der vyanden staat van binnen.

Ondertusschen kreeg men door een overlooper berigt, dat 'er een Chineesche Jonk met Nagelen gereed lag, om te vertrekken, om op welke te passen de Zeevoogd met zynen raad goed vond 't schip de Son, Enkhuizen, Delft, en het Duifken met den Fiscaal, *Maarten Aap*, als gebieder, af te zenden, met last van dat vaartuig te nemen, of te verbranden, maar zonder daarom den wal te na te komen, of de schepen in eenig gevaar te brengen.

Dien zelven avond hoorde men van twee overloopers, dat niet alleen die Jonk, maar ook nog een scheepje na Manilha wilde, en gaven deze ook te kennen, dat 'er in de vesting niet boven de twee honderd en vyftig man, in staat om wapenen te dragen, en al de andere ziek waren. Dat ook van de honderd Kastiliaanen, die te voren op Tidore zich onthielden, 'er twintig op Ternate gekomen waren.

Zet met veel hoofdbreken 't werk aan land voort.

Wat het werk aanging, hoe zeer de Zeevoogd dat zogt voort te zetten, het wilde met de Ternataanen niet aangaan: want zo ras hy, om hen te lokken, Ryst aan land bragt, quamen zy voor den dag; maar zo ras die weêr op was, verdweenen zy.

Dit ging met vallen, en opstaan, door de slapheit van den Goegoegoe, en den Zeevoogd der Ternataanen, zo tot den 3den Juny heen, wanneer men 't bolwerk tot zyn behoorlyke hoogte, behalven de borstwering, kreeg, waar op men twee stukken met hunne affuiten, en drie Metale bassen, nevens eenige Yzere, bragt.

Verovert de Jonk.

Den 4den quamen de schepen met de Jonk der Chineezen weder, waar in zy vyf en twintig Chineezen, en omtrent vyf honderd Quintalen of zestig Bahaar Nagelen, yder van zes Ryksdaalders, vonden, van welke zy een derde aan Tol, of tegen drie en dertig en een half ten honderd, hadden moeten betalen; behalven welke zy ook eenig Zilverwerk en weinige andere kleinigheden daar uitgenomen hadden; dog zy konden niet merken, dat daar onder eenige goederen der Kastiliaanen waren. De Jonk verbrande hy, dog de Chineezen nam hy naderhand mede na China. 1607.

Gebruil nieuwe middel om de vesting voltoje

Nu wenschte de Heer *Matelief* niets zo zeer, als maar het Suider-bolwerk ook in staat van verdediging te zien; vermits hy vreesde, dat, zo hy eer vertrok, de vyand daar zekerlyk een aanval op doen, en dan alles weêr ligtelyk verwoesten zou, daar hem dat, na alles eerst voltoit te hebben, onmogelyk was. Derhalven preste hy grooten en kleenen, dan eens met goedheit, dan eens met dreigen, tot den arbeid zeer sterk aan; dog bevond, dat zy meest aan den arbeid bleven, als zy hunne wyven by zich hadden, die hy daarom van 't land van Gilolo na Ternate met het schip de Son, en met andere vaartuigen, brengen liet.

Heeft groote moeite met zy eigen scheeps volk.

Maar had hy veel moeite met de Ternataanen, en hunne grooten, meest oude lieden, die hun rust zogten, en tegen geen ongemak konden, nog veel meer hoofdbreken had hy met zyn eigen volk.

't Gee van 't werk afloop

Den 7den Juny had hy de meeste daar van aan land doen gaan, om niet alleen 't werk te meer voort te zetten, maar ook om een Pallissade-schutting, of Staketzel, tegen den muur, die 't bolwerk van de stad affloot, te maken; maar zo als hy aan land quam, spanden de meesten van zyn scheepsvolk te zamen, en liepen met hoopen na strand toe weg; waar van hy in 't begin de reden niet wist, maar hoorde naderhand, dat zy niet meer wilden werken, zich even als razende menschen tegen hem aanstellende, zonder dat hy egter begrypen kon, wat zy begeerden. Om dit dan te weten, zond hy twee Schippers naar hen toe, die hen uit zyn naam belastten, aan de vesting te komen, 't geen zy niet alleen weigerden, maar voegden daar by, dat, zo de Fiscaal het hart maar had van daar te komen, zy hem den nek breken zouden.

En he weiger te gehoorza men.

Matelief, hier over ten uitersten vertoornt, is met den Fiscaal na hen toe gegaan, en vraagde hen met veel deftigheit, of zy hunnen eed betragten, hem gehoorzamen, en aan de vesting komen wilden, of niet? Zy zeiden, *neen*. Daar op vertrok de Zeevoogd, zond hen weêr twee Schippers, en liet hen afvragen, wat zy hebben wilden? Zy gaven ten antwoord: dat zy buit van de genomen Jonk hebben wilden. *Indien*

zy

zy prys is, antwoordde hy, *zal ze u geworden; maar is zy geen prys, zo en kan ik ulieden geen buit daar af geven; dog, 't zy ze dan prys, of geen prys is, zo gy ze egter met geweld hebben wild, zal ik ze ulieden evenwel geven, om dat gy my daar toe dwingt. Indien*, zeiden zy, *de Jonk prys is, zo willen wy die hebben, maar zo niet, zo begeren wy, dat gy die niet lossen, maar ze laten varen zult.*

Dit antwoord vervoerde den Heer *Matelief* ten uiterften, alzo hy niet genegen was de Jonk, 't zy na Manilha, 't zy na Ternate, te laten varen; hy belaftte hen dierhalven, hen niet meer willende fpreken, na boord te gaan; maar ook dat en wilden zy niet doen. Daar op deed hy eenige gotelingen van ftrand op het bolwerk halen, om 't werk te doen voortgaan; dog deze baai-vangers waren zo ftout, dat zy, gebrek van water hebbende, drie en drie, midden door 't volk, die de gotelingen voorttrokken, aanquamen, met een voornemen, om zo na 't Noord-einde der fterkte, daar 't water was, te gaan. Zo ras had *Matelief* dit niet gezien, of hy, meinende, dat zy zo aanquamen, om het werk te beletten, quam boven van het bolwerk af, rukte zyn korten Japanfchen Sabel uit, en meende hunnen Hopman, zo als hy met een ftok in de hand voor uit trekken quam, ter neder te zabelen; maar hy, en de andere, ontliepen het behendig, en vermengden zich zodanig onder het arbeidend volk, dat hy hen niet kon onderfcheiden; zonder het welke hy 'er zekerlyk eenigen, zo zy maar ftand gehouden hadden, nedergehouwen zou hebben. Daar waren 'er wel, die riepen: *Houd ftand*; maar niemand was, tot zyn geluk, zo gek, van daar na te luifteren, alzo yder wel voorzag, dat het hem gegolden, en mogelyk in die rechtvaardige woede van den Zeevoogd het leven zou gekoft hebben. De meeften voegden zich derhalven weêr by 't werk, 't geen den Zeevoogd, ziende dat de grootfte roervinken daar na beft werkten, bewoog alles door de vingeren te zien, waar door dan een einde van dit muiten quam.

Even zo had hy den 8ften en 9den weêr nieuwe moejelykheden met de Ternataanen, en vooral met hunne hoofden, dan met den Goegoegoe, dan met den Ternataanfchen Zeevoogd, die hy wel eerft met de Sabel dreigde, en zyn matten van de Praauw, daar hy hen in vond, in ftukken fmeet, maar moeft, na al zyn dreigementen, vermits hy hen, en zy hem niet verftonden, zich zelf weder te vrede ftellen. 1607.

Nogtans werkte dit zo veel uit, dat hy den 9den Juny over de vier honderd Swarten aan 't werk, de poort der fterkte gereed, en alles zo verre in ftaat kreeg, dat het tyd begon te worden, om van de hoofden der vefting, die hy daar laten zou, te fpreken. Brengt eindelyk alles ten einde.

Hy vond dan goed den Fifcaal, *Maarten Aap*, by meederheit van ftemmen daar over het bewind te geven; waar van den 8ften al gefproken, en ook 't zelve al zo goet als aangenomen was; maar wanneer hy nu den 9den dit by herhaling met zynen raad meende vaft te ftellen, zo wendde die man duizend zwarigheden voor, en zei rond uit, dat hy het bewint niet wilde aannemen.

Dierhalven wierd de Hoofdman ter zee, *Gerard Gerardszoon vander Buis*, als Hopman over de vefting, en vier fchepen, die 'er bleven, en in zyn plaats weêr *Jan Roffingeyn*, als Hoofdman ter zee, en over de koopmanfchappen *Pieter Janszoon Boenen* verkoren; dog deze alle wierden zodanig aangeftelt, dat zy, zonder toeftemming van den raad aldaar, die uit agt perzoonen beftaan zou, niets zouden mogen uitvoeren; welke raad ook van den Zeevoogd en zynen raad een voorfchrift, waar na zich te rigten, ontfangen zou. Verkieft hoofden over deze vefting.

Dit zo beftelt zynde, vond men ook goed, zes gotelingen, yder van drie duizend pond, en vier baffen, nevens vyf en veertig man in deze vefting te laten, waar toe egter niemand op de vloot, zonder verbetering van elf of twaalf gulden, befluiten wilde. Verziet die van gefchut, volk, enz.

Daar op monfterde hy zyn krygsknegten in de fterkte, teekende het verdrag met de Ternataanen, vonnifte de twee voorname belhamels van den vorigen oproer, gaf van zyn ganfche behandeling der zaken in Ternate berigt, zo aan de Heeren Bewindhebberen, als aan hunne dienaaren tot Bantam, en in Amboina, om, zo ras 't hen mogelyk was, eenige hulp-troepen herwaarts te zenden, en vertrok, na behoorlyk affcheid van de Ternataanen genomen te hebben, den 27ften Juny in 't jaar 1607. met de fchepen Orangie, Mauritius, Erafmus, en 't Jagt, bemant met twee honderd vyf en tagtig Blanken, en dertig Swarten, behalven de vyf en twintig Chineezen van de genomen Jonk, na China. En vertrok, na het teekenen van 't verdrag, na China.

Het verdrag, met de Ternataanen gemaakt, was van dezen inhoud:

Ver-

1607. Verdrag van Mateliefmet de Ternataanen.

Verdrag, gemaakt tuſſchen den *Admiraal Cornelis Matelief den Jongen*, van wegen en uit name der Heeren *Staten Generaal der vereenigde Nederlandſche Provintien* ter eenre, en den *Koning* van *Ternate*, *Modafar*, en zynen *raad*, ter andere zyde, dezen 26ſten *Juny in 't jaar* 1607. voor *Maleyo.*

E*Erſtelyk zal de* Admiraal, *die ons hier weder op* Ternate *gebragt heeft*, *met alle zyne vloten hier blyven*, *tot dat het bolwerk aan 't water gelegen van deze plaats* Maleyo, *die hy begonnen heeft ſterk te maken*, *volkomen in* Defenſie *is.*

Op zyn vertrek zal hy hier laten de ſchepen Enkhuizen, de Son, Delft, *en het* Jagt, *van welke ſchepen altyd aan land zullen wezen dertig of veertig mannen in de wapenen tot bewaring van 't bolwerk.*

Hy zal ook 't zelve bolwerk voorzien met behoorlyk geſchut, *en ook hier nog eenig geſchut laten*, *tot* proviſie *van de andere bolwerken*, *die nog in de plaats* Maleyo *zullen gemaakt werden.*

Ook zal hy beſtellen, *dat met den eerſten* advys *na* Ambon *en* Bantam *ga*, *op dat 'er in toekomende* February *hier nog twee ſchepen mogen komen*, *om alzo met behoorlyke magt gedekt te wezen tegen 't* ſecours, *dat uit de* Manilha *'s zou mogen komen*, *waar toe de* Ternataanen *Praauwen zullen verzorgen.*

Den Admiraal *zal gehouden wezen*, *als hy in* Holland *komt*, *de zaken van* Ternate *ten hoogſten te bevelen aan de* Heeren Staten, *op dat zy volk mogen zenden*, *om de* Kaſtiliaanen *uit* Ternate *te jagen*, *waar toe de* Ternataanen *nevens deze volmagt zyn gevende* , *om in hunnen naam die zaken te vervorderen.*

Hier tegen zullen de Ternataanen *de* Ed. Groot Mog. Heeren Staten *aannemen*, *en kennen voor hunne* beſchermheeren, *waar aan zy den eed zullen doen*, *als het den* Heeren Staten *zal believen.*

De onkoſten, *die gedaan zyn*, *en nog gedaan zouden mogen worden in oorloge*, *zullen de* Ternataanen *betalen* , *zo haaſt zy 't vermogen hebben*, *'t welk zal ſtaan aan 't oordeel van de* Heeren Staten, *wanneer*, *en hoe veel.*

De Guarniſoenen, *die hier gelaten worden*, *zullen uit de* Tollen *der* Ternataanen , *als van onderdanige* landen *van de* kroon *van* Ternate, *betaalt worden.*

Zy zullen ook gehouden wezen alle Ternataanen, *die verſtroit zyn in de omleggende* landen, *ten eerſten op* Ternate *te doen komen*; *ook alle onderzaten van de* kroon Ternate, *als* Boero, Cambello, Loehoe, Meau, *en* Manado, *die op 't* eiland Celebes *woonen*, *als ook die van* Gilolo, Moro, Sarangani, *en* Mindanao, *zo veel doenelyk is*, *op dat door de menigte der* Ternataanen *'t verdryven van de* Kaſtiliaanen *te ligter mag vallen*, *en 't volk gereed zyn*, *als 'er hulp uit* Holland *komt.* 1607.

Zy zullen geen Nagelen *mogen verkoopen*, *'t zy aan wat* Natie, *of volk*, *'t zelve zou mogen wezen*, *dan alleen aan den* Factoor, *die van wegen de* Heeren Staten *in* Ternate *zal woonen*, *en dat tot zulken prys*, *als de* Heeren Staten *zullen* ordonneren, *en met den* Koning accorderen.

Niemand van beide de partyen *zal de andere vermogen te verongelyken*, *maar zo iemand van de* Hollanders *de* Ternataanen *verongelykt* , *zal hy aan de* Overigheit *aangeklaagt*, *en geſtraft worden*, *desgelyks zal ook van wegen de* Ternataanen *geſchieden.*

In zaken van Religie *zal niemand den anderen mogen beſpotten* , *of verhinderen*; *maar elk leven*, *gelyk hy 't voor* God *wil verantwoorden.*

Zo 'er iemand van de Hollanders *overliep by de* Ternataanen, *die zal van de* Ternataanen *weder geleverd worden*, *desgelyks zo iemand van de* Ternataanen *by de* Hollanders *quame*, *die zal van hun mede weder geleverd worden.*

Zonder Conſent *van beide de* partyen *zal niemand met de* Spanjaarden, *nog* Tidoreezen, *vrede mogen maken. Aldus gedaan ten dage als boven.*

Was geteekent

Matelief de Jonge.

Hy liet, by zyn vertrek, alhier vier ſchepen, te weten, Delft, Enkhuizen, de kleine Son, en 't Jagt het Duifken, om de Ternataanen, meeſt na Gilolo gevlugt, te eer na de nieuwe veſting, na de plaats, daar zy gebouwt was, Maleyo genaamt, te lokken, en ook hen tegen alle geweld, en aanval der vyanden, te geruſter te ſtellen. Uit de Ternataanſche gedenk-lyſt der beſtierders, en Landvoogden aldaar zou men moeten oordeelen, dat zyn onder-Zeevoogd, *Olivier van de Vyver*, hier ook zelf in 't jaar 1609. nog geweeſt was; dog 't is zeker, dat die Heer in 't jaar 1607. al voor de maand October op 't eiland Mauritius in de wagters haven, volgens 't berigt, 't geen de ſchepen de ſwarte Leeuw, en de vereenigde Landſchappen in December des jaars 1607. daar kregen, begraven was, en dierhalven in 't jaar 1609. in Ternate niet kan geweeſt zyn. Hoe

Laat vier [...] pen [...] verde[...] ging [...] Male[...]

1607. Hoe verre nu ook deze sterkte reeds gevordert was, moet men zich niet verbeelden, dat dit een volkomene vesting was, ô neen! het is niet meer dan een punt, nu 't groot bolwerk genaamt, geweest, en dezelve pas een dag of twee voor het eerste verdrag, 't geen *Matelief* met hen maakte, voltrokken; dog by dit voorgemelde verdrag is by het eerste Artykel wel uitdrukkelyk bedongen, dat zy 't zelve ten eersten voltrekken, en in staat van verdediging brengen moesten, ten welken einde men 'er een ontwerp tot het maken van de andere bolwerken bygevoegt heeft; hoewel daar op geen gevolg voor den jare 1609. ten tyde van den Heer Zeevoogd *François Wittert* te vinden is.

e door Cath ien te geefs pron- i werd.

Na dat nu *Matelief* pas vertrokken was, hadden de Kastiliaanen uit Gamma Lamma de voornoemde vesting met twee honderd vyftig man besprongen, dog wierden afgeslagen, waar by zy dertig, en de onzen zeven mannen verloren.

De Ternataanen hadden zich in dit gevegt deftig gequeten, maar tot hun leetwezen den Hhoekom, een dapper krygsman, die ook zeer beklaagt wierd, verloren.

elker ge- at door erlo- s ont- st, en B n n o er- chre- i word.

Deze tyding bragt het Jagt het Duifken, 't geen den 5den September uit Ternate voor Bantam ten anker quam, en gaf aldaar verder te kennen, dat Tidore 's vesting met omtrent zeventig Kastiliaanen bezet, en nog zo verwoest, en ongeredderd lag, als het by de onzen gelaten was.

Het bragt twee Castiliaanse overloopers mede, die verzekerden, dat 'er in de stad Gamma Lamma groote ziekte, en gebrek van levensmiddelen was, zo verre, dat zy zich met de Molukze spys, hen ongewoon, behelpen moesten; dog de stad zelf hadden zy met sterke wallen, door dag en nagt daar aan te arbeiden, doen versterken, en met grof geschut, en andere oorlogs-voorraad, voorzien, waar door zy in staat waren van die met vyf honderd man, die zo daar, als in Tidore lagen, wel te konnen verdedigen.

Omtrent dezen tyd ontfing men een brief door Prins *Maurits* aan *Sahid*, Koning van Ternate (hoewel toen gevangen by de Kastiliaanen) geschreven, van dezen inhoudt:

ief van ins aurits n Ko- ng hid.

DE Kooplieden, *die van den eersten aanvang hunne schepen in u* Majesteits Koninkryk *gezonden hebben, hadden ons vertoond, dat het u* Majesteit *beliefd had, hen in uwe* Protectie *te nemen, en te* Consenteren, *dat zy met de inwoonders van uwe* Koninklyke Majesteit *mogten handelen, en* Commercie *dryven, en volgens dien alle* faveur *en gunst genoten hadden, daar voor zy genoodzaakt zyn geweest groote onkosten te doen, om dien handel te* Continueeren, *en die vriendschap te vervolgen, en hebben, dien zy derwaards gezonden hadden, belast, uwe* Majesteit *in alles, dat tot uwe* assistentie, *en* defensie *tegens uwe, en hunne vyanden zou mogen strekken, te believen, en hulpe te bewyzen.*

Alzo dat wy met groote blydschap nu verstaan hebben, dat uw Majesteit, *met het veroveren van* Amboina, *en* Tidore, *van hun bevryd is: verhopende dat uw* Majesteit *vorders hare* landen *en* Koninkryken *met rust zal regeeren. Zo verstaan wy, dat zy daar nog eenige schulden hebben, die onbetaalt zyn, zo hebben zy noodig gevonden den toonder dezes* Christiaan Dorst *derwaarts te zenden, om de schulden in te vorderen: zo hebben wy uw* Majesteit *met eerbieding willen verzoeken, den voorsz.* Gecommitteerden *in alles behulpig te wezen, in het innen van de schulden, en uwe gunst te verleenen, op dat hy des te bequamer tot zyn regtmatig voornemen kome.*

Wy zenden u een kleen Present, *tot erkentenis van onze goede* affectie, *ende vriendschap, verzoekende 't zelve goedwillig te willen ontfangen; wy zullen u altoos te dienen bereid zyn, biddende den* Almogende, *u in zyne bescherming te nemen, en een langdurige regeering te verleenen.*

Gedaan in 's Gravenhage *den* 28sten November 1606.

Dit berigt was oorzaak, te meer, dewyl 'er op Bantam geen lading voor het schip, de groote Son, was, dat men goed vond dien bodem ten eersten klaar te maken, om na Ternate te vertrekken, terwyl de Kooplieden zich daar bevlytigden om Rys en anderen voorraad op te koopen, om die vooraf met het Jagt het Duifken, waar aan al de Timmerlieden om te vertimmeren bezig waren, na Ternate te zenden, en de luiden aldaar te verzekeren, dat de groote Son haast zou volgen; dat de onzen aldaar een grooten moed geven zou.

Die van Bantam besluiten eerst het Duifken,

Om dit alles te spoediger voort te zetten, wierd de Schipper van de groote Son, vermits hy geen gebied over zyn volk, nog 't zelve ontzag voor hem had, van dat schip geligt, en *Abraham Thyszen*, als opper-Koopman, en Schipper, daar op gestelt, die als een wakker, en voortvarend man dit schip aanstonds na Poelo Pandjang overhalen, en van alles voorzien deed.

En daar na de groote Son, na Ternate te zenden.

Den 6den November vertrok van Bantam het Jagt het Duifken na Ternate, inhebbende tien lasten Ryst, en zeven

1607. leggers Arak, met bevel om te Greffic aan te loopen, om, daar den vollen laft van Ryft, en Boontjens, ingenomen hebbende, de reize zo fpoedig, als mogelyk was, na Ternate voort te zetten.

Welk Matelief mede goed-vind

Ondertusfchen verfcheen de Heer *Matelief* van zyn Chineefchen togt den 24ften November met het fchip Orangie omtrent het Verkens-eiland, niet verre van Bantam gelegen, en ging den 27ften, alzo hy door tegen-wind niet wel opkomen kon, met de boot na die ftadt, alwaar hy, op 't berigt wegens de gefteltenis van Ternate, goed vond, dat de groote Son ten eerften mede daar heen zou vertrekken, op Jaccatra, en Greffic, vyftig of zeftig laften Ryft innemen, en, zo die daar niet waren, dan op Makaffar aan te gieren, daar zo veel Ryft, als hy bekomen kon, voor de Moluccos te laden, en zyn uiterfte beft te doen, om voor de komft der Manilafche fchepen in Ternate te zyn; te meer, vermits men daar door de Ternataanen niet alleen kragtig aanmoedigen, maar ook gelegenheit hebben zou, om voor die Ryft aanftonds Nagelen, zo van Ternate, als van Makjan, te bekomen; waar op dan dat fchip den 4den December derwaarts vertrokken, en met brieven aan den beftierder van die vefting voorzien is. 1607

En uit voert,

DERDE HOOFDSTUK.

Matelief *waarfchouwt de* Engelfchen, *van den vyand in* Ternate *niet te helpen. Legt* Gelderland *na* Ternate *aan.* Van Caarden *komt voor* Bantam. *Handelt zeer brusk met* Matelief. *Wil na* Johor; *dog moet wederkeeren.* Matelief *raad hem na* Ternate *te gaan om* redenen *van gewigt. Wat hy hem raad in de* Moluccos *aan te taften. En byzonder eerft* Makjan. *En daar na* Tidore. *By welk oordeel hy, fchoon 'er flechte tyding van* Johor *quam, volhert.* Van Caarden *vertrekt na* Ternate. *Giert in* Amboina *aan. En komt in* Ternate. *Alwaar hy eenige fchepen vint, die met de zyne een fraaje* vloot *uitmaken. Zyne verrichtingen aldaar. Hy zendt een* Fregat *op twee* Galeyen *af. Andere vrugtelooze aanflagen. Die hem van* Tidore *doen afzien. Zyn nieuwe aanflag op* Makjan. *Hy neemt de* vefting Taffafoho, *op* Makjan, *in. Aanwyzing, dat* van Caarden *zelf die* vefting *innam. Sterkte der zelve.* Makjan *onder* Ternate *door* van Caarden *gebragt. Verlies van twee fchepen.* Van Caarden *door de* Caftiliaanen *gevangen. De* onder-Zeevoogd, Wittert, *gaat na* Ternate. Verhoeven *na* Banda. *Wordt daar vermoort, Door* Hoen, *als* onder-Zeevoogd, *vervangen. Die over* Amboina *na* Ternate *gaat. Bevefliging van 't* Contract *door* Wittert *gemaakt.* Maleyo *voortaan* Orangie *genaamt.* Hoen *komt in* Ternate. *Bevind, dat* Wittert *na* Manilha *vertrokken is. Om volgens 't* ontwerp *van* Matelief, *den vyand allen toevoer af te fnyden. Vrugtelooze aanflag der onzen op een* Caftiliaanfche fterkte *op* Ternate. Hoen *ftelt order op verfcheide zaaken. Bouwt de* vefting Willemftad *op* Tacomi. *Die van volk voorzien, en nader befchreven word.* Hoen *belegert* Tidore. *Loopt met eenige fchepen voor* Batsjan. *Diens* vorft *hem bars antwoordt. Dog dwingt hem vrede te maken. De onzen nemen de* vefting *in. Dwingen den* Koning *van* Batsjan, *zich over te geven. D'aanflag der onzen mislukt. 't Werk hervat zynde, vermeefteren zy den vyand. De* vefting *van* Batsjan, Barneveld *genaamt, en verfterkt.* Verbond *met de* Koningen *van* Ternate, *en* Batsjan, *door* Hoen *gemaakt. De vyand, op* Batsjan, *flaat de onzen op de vlucht. Eerfte* hoofd *over de* vefting Barneveld. Hoen *'s verdere verrichtingen op* Batsjan, *en zyn vertrek na* Tidore. *Daar hy fterft. Zukkelingen van 't fchip* de vereenigde Landfchappen. *De vyand in* Ternate *krygt ontzet van* Manilha. *De onzen nemen twee vaartuigen, en eenige* Kaftiliaanen *gevangen. Los gerucht van een aanflag op* Batsjan. Van Caarden *uit zyne gevankenis verloft. Hopman* Schot *'s komft op* Laboewa. *En om al 't volk van 't* eiland Cajoe *op* Motir *te verplaatzen.* Ombatsjan *befchreven. Des* Konings *van* Batsjan *'s* Godsdienft *te dier tyd.* Laboewa *befchreven. Verlies van 't* Jagt den Griffioen *op* Makjan, *en* Motirs *'s* opperhoofd, *door de* Tidoreezen *gedoodt.* Brief *der* Staaten Generaal *aan den* Koning.

Matelief waarfchouwt de Engelfchen, van de

DE Zeevoogd *Matelief* had ondertusfchen van ter zyden verftaan, dat de Engelfchen genegen waren ook na Ternate te gaan, en vermits hy vreefde, dat zy wel mogelyk, even gelyk te voren andere van hunne Natie, den vyand aldaar met krygs-behoeften verfterken, en aan de Tidoreezen ook wyzen, hoe zy hunne loop-graven tegen de

vyand in Ternate niet te helpen,

de onzen maken moesten, zo deed hy hun aanzeggen, dat zy zulks niet zouden hebben te doen, of dat hy hen als vyanden aantasten, en dit op zyn tyd na behooren wreeken zou.

Hier op antwoordde de hoofdman van het Engelsch Jagt, dat zy wel eenig kruit, doch ondeugend, en dat nog zeer weinig, verkogt hadden, maar dat zy zich tot geen andere zaaken met onze vyanden aldaar ingelaten, en ook geen gedagten hadden van hun voortaan eenig kruit te verkoopen.

Deze waarschouwing liet *Matelief* doen, niet om dat hy zich zo veel aan dat verkogt kruit, of wel aan 't verkoopen van andere oorlogs-voorraad aan den vyand, gelegen liet leggen; maar voornamelyk, om hen te toonen, dat, by aldien zy voornemens waren na Ternate te gaan, hy 'er ook tegen waken zou; schoon hy zeker stelde, dat zy veel eer naar Banda zouden vertrekken, niet tegenstaande zy voorgaven, dat hun een schip na het Roode Meir, en 't ander na Ternate, gaan zou.

Ook vond de raad te Bantam goed, het schip Gelderland, den 27sten December voor deze stad verschenen, aan te leggen, om zich tot de reize na Ternate ten eersten te verveerdigen, mits dat het ook op Macassar om honderd vyftig of twee honderd Cojang Ryst aangieren, van 't zelve in Amboina, zo veel noodig was, lossen, en met het overige, en drie of vier duizend Ryksdaalders, na Ternate loopen zoude; gelyk het ook den 4den January 1608. vertrokken is.

Ondertusschen quam den 6den dezer de Zeevoogd *Paulus van Caarden* met zeven schepen, en een Jagt, zynde Banda, Bantam, Ceylon, Walcheren, Ter Veer, Zirkzee, China, en Patana, op de Reede van Bantam; die in plaats van de gemeene zaak, gelyk zyn pligt was, by overlegging van alles met *Matelief*, en by onderlinge beraading, voort te zetten, zich tegen dien Zeevoogd, wat minnelyke verzoeken hy hem ook dede, in allen deelen zo brusk, en onhandelbaar betoonde, dat het onmogelyk was, met dien trotsen wind-buil ergens over eenig bestendig besluit te nemen.

Eerst wilde hy na Johor, om maar terstont van *Matelief* ontslagen, en aan niemand, dan aan zyn eigen goedvinden, gebonden te zyn; ja wilde, dat al daags na zyn aanlanding met dat haastig hoofd uitvoeren, gelyk hy ook op de 9den dede. Naderhand, ziende, dat de winden by dat Saizoen hem tegen waren, quam hy den 10den dito weêr op de Reede, ja bragt dit, als of *Matelief* dit niet al bevoren geweten had, in als een zwarigheit, die hem belet had na Johor te konnen stevenen; zeggende, dat hy dierhalven meer genegenheit had, om na Ternate te gaan. 1608.

Matelief dan, wel bespeurende, dat deze man moeds genoeg, maar geen beleid, en veel wind by zich had, wilde op dit voorstel, waar op hy zynen raad verzogt, niet anders, dan schriftelyk, antwoorden, welk antwoord, by *van Caarden* goedgekeurt zynde, hier in bestond: dat het wel goed was, den Koning van Johor, die anders zou verloren zyn, te hulp te komen; maar dat dan de zake der Moluccos een jaar ten agteren zyn, en daar door zo verre zou konnen vervallen, dat 'er geen middel van herstelling zou overig wezen. Dat ons wel veel aan Johor, maar veel meer aan de Moluccos, gelegen lag; dat de schade van Johor, als het daar al tegen liep, altyd herstelbaar was, schoon de vyand meester van de straat van Malacca; maar zo hy eens meester van Ternate wiert, dat die schade zo ligt niet weêr zou konnen herstelt worden; en dat hy dierhalven hem allernaast raden zou met zyn vloot naar Ternate te vertrekken; mits dat hy vooraf zelf een overslag maakte, of hy zich in staat vond, om de Kastiliaanen uit Ternate te dryven. Dat hy geenzins twyffelde aan zyne dapperheit, nog aan de moedigheit van zyn volk, aangezien zy fris, en agt honderd zestig man sterk, waren; maar dat het zou konnen gebeuren, dat hy, by zyn komste in Ternate, de vesting Maleyo ('t geen God verhoeden wilde) verovert, en al ons volk van daar verjaagt vond; by hoedanig een voorval hem zeer zwaar vallen zou alleen tegen den vyand aan te gaan. Dat hy den 4den December het schip, de groote Son, en het schip Gelderland den 4den January na Ternate vooraf gezonden had, en dat de onder-Zeevoogd van *van Caarden* op Macassar wel aangaan, en met het schip Gelderland na zyn believen handelen; maar dat hy hem (*van Caarden*) niet raden kon in Banda, gelyk zyn onder-Zeevoogd doen zou, aan te gieren, maar dat hy, water noodig hebbende, dat altyd, en zonder verlet van zyn vloot, op Macassar krygen, en dat hy, in Ternate gekomen, met ons volk aldaar best overleggen konde, wat van driën het beste was, Ternate, of wel Tidore, of anders Makjan, eerst aan te tasten. Hy gaf hem ook te kennen, dat de Makjanders meest den onzen toegedaan waren, en dat zy hen, in Ternate nog zynde, aangeboden hadden tegen de Kastiliaanen te willen opstaan, byaldien wy hen maar onder onze bescherming nemen wilden,

Matelief raad hem na Ternate te gaan.

Om redenen van gewigt.

Wat hy hem raad in de Moluccos aan te tasten.

1608. en dat zy, zo ras maar de Ternataanen weêr op hun land zouden gekomen zyn, dit zouden werkſtellig maken; op al het welke hy zeide hen geantwoord te hebben, dat hy de Ternataanen weêr op hun land ſtellen zou, dog dat hy die van Makjan, volgens hun verzoek, om daar ook een veſting, als op Ternate, te bouwen, nu onmogelyk helpen kon, maar dat hy hun riedt in hun herte ons getrouw te zyn, en zich voor eerſt nog wat ſtil te houden, ten tyde toe dat 'er een andere vloot uit Holland quame, en daar by dan beter gelegenheit, om hen te helpen, geboren wierde. Dat zy hem dit ook volkomen toegezegt, en zich zedert alleen, uit een voorzigtige vreeze voor ongemak, met onze kennis onder den Tidorees maar in ſchyn gehouden hadden.

En byzonder eerſt Makjan.

Dierhalven oordeelde hy niet quaad, vooreerſt Makjan aan te taſten, om aldus van Coracora 's, en inlanders, verſterkt te worden; meinende dit beter te zyn, dan de ſterkte der Kaſtiliaanen op Ternate, die al vry vaſt was, te belegeren; en daarom, dat het beter was, dit zodanig uit te hongeren, dat men met hulp der Ternataanen, en Makjanders, eerſt Tidore, van waar zy alleen geſpyzigd wierden, aantaſtte, dat verbrandde, al hare Coracora 's in koolen zettede, en hen aldus allen toevoer van daar afſneed, na 't welke gelukkig uitgevoert te hebben, die van Gamoe Lamoe van zelfs zouden moeten vergaan, of in hunne handen vallen; zo dat, Tidore gewonnen zynde, de ganſche Moluccos in ons geweld zouden zyn, ten ware dat 'er ontzet voor den vyand uit Manilha komen mogt, 't geen zeer onzeker was, buiten dat hy oordeelde, dat de Koning van Tidore, indien 't voornoemde ontzet niet opgedaagt was, zo ras hy zyn vloot maar zag, vriendſchap met hem zoeken zou, en dat hy zich voor af, zo veel hy noodig dagt, daar van bedienen kon. Dat hy ook nergens zo zeer voor vreeſde, als voor de twee Galeyen, die de Kaſtiliaanen in de Moluccos hadden, en die hem daar zeer veel dienſt deden.

En daar na Tidore.

By welk oordeel hy, ſchoon 'er ſlegte tyding van Johor quam, volhard.

Terwyl nu *Matelief* bezig was, dit alles ſchriftelyk voor *van Caarden* op te ſtellen, quam, na 't ſluiten des zelfs, de Fiſcaal, *Maarten Aap*, van Johor met het ſchip Eraſmus op de Reede van Bantam, die berigt gaf, dat de Koning van Johor, indien 'er geen ſchepen van ons tot ontzet quamen, genoodzaakt zou zyn vrede met den vyand te maken, en de Hollanders ook aan hem over te geven. Dog aangezien 't Saizoen verloopen, en onmogelyk was nu by hem te komen, bleef de Heer *Matelief* by het ter nedergeſtelde volharden; daar by voegende, dat hy dien Koning wel weder tot hem zou doen overhellen, zo ras hy maar met een vloot weêr daar quam.

Nog meer ſloeg hy tot den togt na de Moluccos over, om dat 'er gemompelt wierd (hoewel hy alles niet geloofde) dat zeven ſchepen der vyanden, nu in China zynde, na Manilha, en van daar na Ternate zouden vertrekken, om al de Hollanders uit de Moluccos te jagen.

Ook had hy hope, dat wy, gelyk anders te vreezen was, ons volk, en nog tien duizend Ryksdaalders in Johor, en desgelyks ons volk, en drie en zeſtig duizend Ryksdaalders in Patani, niet verliezen zouden, alzo hy giſte, dat het ſchip Gouda voor Mai daar in 't land wezen, en 'er dan gelegenheit zyn zoude, om 't zelve te lichten.

Met dit berigt, en op deze aanrading van de Heer *Matelief*, vertrok *van Caarden* den 13den January 1608. van Bantam, ontmoette den 3den Maart 't ſchip Eraſmus, 't geen de ſloep van 't ſchip Gelderland by zich had, en meende, dat dat ſchip genomen, en nevens een Kaſtiliaanſch Fregat met levens-middelen na Ternate gezonden was, aangezien zy aldaar door de onzen zeer benaauwd wierden, en dierhalven ook na Malacca om ontzet verzogt hadden, zo hen door een Kaſtiliaan, op 't ſchip Patani, 't geen na Celebes om Ryſt geweeſt was, berigt wierd.

Hy quam den 10den Maart in Amboina, zond de ſchepen Ceilon, en Ter Vere, na Banda, vertrok met de zes andere den 10den Mai na Ternate, liep den 11den tuſſchen de eilanden Boero, en Manipa, met een Noord-Weſter koers door, zag den 12den het eiland Oebi Latoe omtrent elf of twaalf mylen Noord Noord-Ooſt van zich, en vond het Weſt-einde van dat eiland, en 't Weſt-einde van Manipa, regt Suiden en Noorden van malkanderen te leggen.

Den 13den 's avonds zag hy 't eiland Batsjan, den 15den Makjan, Motir, Tidore, en Ternate; den 18den zag hy drie Galeyen, en eenige Jonken der Portugeezen, voor het laatſte eiland leggen, quam nog dien zelven avond onder Ternate, en voor de veſting Maleyo ten anker, alwaar hy niet alleen het ſchip de kleene Son, en het Duifken, maar, tegen zyne gedagten, ook het ſchip Gelderland vond, 't geen, in plaats van genomen te zyn, zelfs een Kaſtiliaanſch Fregat, 't geen daar mede lag, op de kuſt van Celebes genomen, en herwaarts gebragt had.

Den 28ſten quam ook het ſchip China op de Reede, en 't Jagt de Jager, die beide

1608. beide be-Suiden de Linie van de vloot afgezonden waren, om binnen Batsjan, en de andere eilanden, door te loopen, en te vernemen, of daar eenige Portugeesche Jagten, of scheepjes lagen.

(vaar eenige epen d, die t de e een ije ot uit- ken.) Dus lag toen de Zeevoogd, *van Caarden*, hier met een vloot van elf schepen, te weten, Banda, Bantam, Walcheren, Zirikzee, China, Patani, de Jager, Gelderland, de kleene Son, het Duifken, en 't genomen Fregat, van welke hy het Duifken ten zelven dage nog na Gilolo zond, om de Ternataanen, die op een togt waren, op te halen, 't geen den 3den Juny met eenige Coracora's, en vier honderd Ternataanen, te rug quam.

(e rigtin- al- r.) Den 1sten Juny was 'er 's nagts onraad in de vesting, zo dat men ter wapen sloeg, om yder op zyn post te doen gaan. Dit was veroorzaakt door twee Tidoreesche Coracora 's, die digt by de vesting onder land lagen, en daar gekomen waren, om onze Coracora 's, die gedurig over en weder schepten, te verrasschen; maar een van de onzen hen gewaar wordende, gaf 'er vuur op, en onderschepte een derzelven.

Men was van voornemen, het genomen Fregat tot zekeren aanslag op te timmeren, waar toe ook alles vervaardigd wierd; dog alzo den 5den een van ons volk na den vyand over liep, zo was dit ontdekt, en te niet geraakt.

Hy wierd wel vervolgt, maar niet gekregen; en in zyn plaats bragten de Ternataanen twee vrouwen, en een Praauw, die zy genomen hadden, te rug.

(d een gat op e eien) De Zeevoogd hoorde ondertusschen, dat de Kastiliaanen voorgenomen hadden, ons met twee Galeien aan te tasten; dierhalven stelde hy *Jan Rosegeyn* als hoofd op 't Fregat, hem, en zyn volk aanmanende, zich wakker tegen den vyand te quyten.

Zy vertrokken den 7den nog tegen den avond, zagen den 8sten de twee Galeien om den hoek van Tidore leggen; dog dewyl zy niet op ons afquamen, wierd het volk tegen den middag verdrietig, en wilde op hen af; 't geen hun hoofdman door zyn voorzigtig beleid belette.

Eindelyk malkanderen hoe langer hoe nader komende, quam de kleene Galei eerst op ons af; dog ziende, dat de onzen drie stukken te boord hadden leggen, deed hy eenige verlorene schooten, gelyk ook de grootste Galei, en hielden aanstonds af, brengende die den 10den binnen de banken, zonder dat wy het konden beletten, terwyl zy een Kastiliaans Fregat digt onder de stad lieten leggen; waar omtrent de raad wel besloot, het zelve met het Fregat te nemen; maar aangezien dat schip wel bemant, en onder de beschutting der wallen, die met vyfentwintig stukken geschut pronkten, zeer wel gedekt lag, zo had 'er 't gemeen volk geen lust toe, waar op dit ook agter bleef. 1608. Andere vrugtelooze aanslagen.

Den 14den wierdt besloten eenen aanslag op Tidore te maken; des liepen tien schepen, en eenige Coracora 's, bemant met vyf honderd Blanke, en zes honderd Swarte koppen, den 15den daar na toe.

Den 16den Juny ging de hoofdman der vesting Maleyo, en nog een Hopman in een Coracora, en vertrok met nog drie Coracora 's vooruit, om 's vyands vastigheden te gaan bespieden. Onder 't land gekomen zynde, ontmoetten zy vyf Tidoreesche Coracora 's, tegen welker eenige zy sloegen, en hen op de vlugt dreven onder den wal, daar wy 's avonds by hen onder de oude vesting ten anker quamen.

Den 17den zond men 't Fregat, om de vastigheit te bezigtigen, op het welke die van land wel agt en twintig schooten, dog zonder eenige schade, deden. In 't wederkeeren ontmoette het een Tidoreesche Galei, die op ons schoot, maar zy bleef zich al onder de bescherming van de vesting houden, zo dat de onzen haar geen schade konden toebrengen.

Den 18den wierpen de Tidoreezen een borstwering op, om ons te beletten langs strand by hen te komen, verzekert zynde, dat wy door 't bosch heen dat onmogelyk konden doen; waar op de onzen besloten van Tidore af te zien, en dien aanslag te laten varen, uit vreeze van daar voor veel volk vrugteloos te zullen verliezen, buiten dat 'er reeds al veele ziek waren. Die hem van Tidore doen afzien.

Men vond dan goed na Makjan, agt mylen van Ternate, te zeilen, alwaar de Kastiliaanen ook een vesting hadden. En de Zeevoogd voer daar by nagt heenen met het schip Patani, vergezelt van de Jagten 't Duifken, en de Jager, de groote Sloep van 't schip Walcheren, en 't Fregat van het schip Gelderland, zynde alle zeer wel bemant, terwyl hy de vyf andere groote schepen voor Tidore deed blyven, om ook aldaar den vyand in beweging te houden, en hem te beletten volk ter ontzet na Makjan te zenden. Zyn nieuwe aanslag op Makjan.

Den 20sten quam hy tegen den avond onder dat eiland ten anker, en den 21sten te land getreden, nam hy de vastigheit der Kastiliaanen op Taffasoho stormenderhand op deze wyze in. Hy neemt de vesting Taffasoho op Makjan in.

Na dat het volk met veel gevaar en moeite, als moetende op de klippen gaan, geland was, vonden zy de vesting mede op een klip leggen, tot welke men niet, dan door drie naauwe en steile toegangen,

 zeer

 zeer wel met ſtukken en baſſen voorzien, naderen kon. Ook hadden zy overal zo veel voetangels gelegt, dat het onmogelyk ſcheen, dat men by hen zou konnen komen; in welk voordeel zy ons bleven afwagten.

Men verdeelde het volk in drie troepen, met laſt, dat yder hoop een dezer toegangen opklauteren zou. De hoofdman der veſting Maleyo deed den eerſten aanval op den vlakſten toegang. De hoofdman der krygsknegten volgde hem op den tweeden toegang, verſterkt door den Zeevoogd, die met eenig volk aan die zyde gelandt was. En den derden toegang beſprong *Jan Janszoon*, Schipper op 't ſchip Gelderland, die, op een anderen hoek geland, aldaar met eenige blanke koppen, en voorts met een deel inlanders, den vyand zou aantaſten.

De aanval geſchiedde gelykelyk. De gebieder van Maleyo vond den meeſten tegenſtand, en verloor door een ſtuk geſchut negen van zyn volk, kreeg ook eenige gequetſten, en wierd zo zwaar by een uitval van den vyand beſprongen, dat hy genoodzaakt wierdt te wyken.

Aanwyzing, dat van Caarden zelf die veſting innam.

Terwyl hy daar mede den vyand, en die weêr hem, ophield, trok de Zeevoogd *van Caarden* met zyn volk de tweede ſteilte op, waar tegen de vyand wel een Metalen ſtuk geplant, maar daar by ook 't ongeluk had, dat het driemaal weigerde vuur te geven, 't geen oorzaak was, dat de onzen, manmoedig voorttrekkende, na twintig of dertig Tidoreezen op de vlugt gedreven of doodgeſlagen te hebben, de poort overweldigden.

De hoofdman van de veſting Maleyo, te rug gedreven zynde, trok in goede order af, begaf zich na de ſteilte, die de Zeevoogd opgeklommen was, volgde hem op het ſpoor, en wierd dus met hem meeſter van de ſterkte, die zy ſtormenderhand innamen.

De vyand, die op de onzen een uitval gedaan had, zich van agteren bezet, en de ſterkte van een andere zyde verovert ziende, nam de vlugt na 't boſch, en kreeg door zyn eigen voetangels zeer veel gequetſten onder zyn volk, buiten dat 'er door de Ternataanen, die, volgens den aart der inlanders, de Drommel op een verwonnen man zyn, zeer veele dood geſlagen wierden, zonder dat iemand, dan alleen jonge vrouwlieden, verſchoont wierden, die zy voor ſlavinnen tot hun eigen dienſt in 't leven hielden.

Men plunderde de plaats, en gaf aan 't volk voor de Nagelen, en 't geſchut, daar in gevonden, duizend Ryksdaalders.

Men vond in de ſterkte agt honderd Tidoreezen, twee Portugeezen, en twee Mixticen, waar tegen wy maar twee honderd vyftig blanke koppen en eenige inlanders gebruikt, en dierhalven een ſchoone overwinning bevogten hadden, hebbende niet meer dan twee dooden, tien gequetſten, en vier of vyf, die zich aan de voetangels bezeert hadden. De vyand had 'er van de zynen omtrent vyftig verloren. In de veſting wierd overvloed van voorraad, en een getal van veertig Baſſen, een Wydmonder, drie Falconetten, en omtrent zeſtig baalen Nagelen, gevonden. Vele der ingezetenen begaven zich onder den koning van Ternate, en wierden in genade aangenomen. Op deze wyze bragt *van Caarden* Makjan weêr geheel onder Ternate.

Sterkte der zelv

Makjan onder Ternate in 't jaa 1608. door va Caarder gebragt.

Den 25ſten Juny quamen de vyf ſchepen van voor Tidore by ons volk voor Makjan ten anker; maar den 4den July begon de zee met een ſtilte zo te dynen, dat de ſchepen van den lager wal af niet onder zeil konden komen, waar door wy aldaar de ſchepen Walcheren, en China, dog mits berging der goederen, verloren.

Verlies van twe ſchepen

Hier op zyn de verdere ſchepen den 3den Auguſtus, na het noodige alhier verzorgt te hebben, na Bantam, en elders henen, gezeilt; doch de Zeevoogd *van Caarden* zelf is hier gebleven; maar ſchynt my toe, niet lang hier na door eenige Caſtiliaanze Galeien, zo als hy na Makjan met zeventig man overvaaren zou, genomen te zyn, van waar hy na Gamma Lamma vervoerd is; daar hy na eenigen tyd meinde los te raken; dog wierd van de zynen verraden, en dus genoodzaakt hier vry lang te blyven zitten.

Van Caarder door de Caſtiliaanen gevangen.

Ondertuſſchen quam den 15den February 1609. de Zeevoogd, *Pieter Willemszoon Verhoeven*, met zyn vloot op de Reede van Bantam, alwaar hy, den 19den den breeden raad vergadert hebbende, de zelve uit aanmerking dat de behoudinge der Moluccos hen zeer dier aanbevolen was, goed vond, dat de onder-Zeevoogd, *François Wittert*, met de ſchepen en Jagten, Middelburg, Amſterdam, de Paauw, en de Hope, na Ternate zeilen; dog onderwegen op Macaſſar aangieren zou, om met dien Koning een verbond te maken, eenige Kooplieden, en koopmanſchappen, daar aan land te laten, en zo veel Ryſt, als hem mogelyk was, in te koopen. Ook wierd daar beſloten, dat *Verhoeven* eerſt na Banda (gelyk den 25ſten February geſchiedde) loopen zou, om met die inwoonders ook een verbond te maken, en 'er verlof tot het leggen van een veſting

De onder-Zeevoogd Wittert gaat na Ternate in 't jaar 1609.

Verhoeven na Banda.

te

te verzoeken, met voornemen, om dan ook na Ternate, en Tidore, ten zelven einde, te gaan; hoewel dat door de moord in Banda aan hem gepleegt, belet wierd

Na dat nu *Wittert* in February na Ternate vertrokken was, vond men in 't laatst van Maart te Bantam ook goed, den Commies, *Jacob de Bitter*, met de Jagten, den Arend, en de Valk na Banda, en verder na Ternate te zenden, om daar eer, dan de Zeevoogd der Engelschen, te wezen, die met eenige kleedjens, uit Cambaja medegebragt, zogt derwaarts te gaan om de Nagelen, Nooten, en Foelie, op te koopen.

Hy quam den 14den April met die Jagten in Banda, alwaar 't schip de Son ook kort te voren gekomen was. Van daar vertrok de Valk den 15den na Amboina, na welkers vertrek de Zeevoogd *Verhoeven* den 22sten door de Bandaneezen verraderlyk, gelyk wy in de Beschryving van Banda omstandig toonen zullen, vermoort wierd.

Na zyn dood volgde in zyn plaats, zyn onder-Zeevoogd, *François Wittert*; dog aangezien die, gelyk gezegt is, na Ternate was vertrokken, en 'er ondertusschen een hoofd over deze vloot diende te zyn, vond men goed, als voor een tyd den onder-Zeevoogd *Simon Janszen Hoen*, ten tyde toe dat *Wittert* weêr by de vloot komen zou, aan te stellen.

Men zond den Arend den 1sten Juny na Amboina, en verder ook na Ternate, om deze droevige tyding aldaar te brengen, buiten dat ook de Son derwaarts vertrokken was.

In de maand September was de onder-Zeevoogd *Hoen* na in Amboina eerst aangegiert, en het noodige aldaar bestelt te hebben, met de schepen Hollandia, de vereenigde Landschappen, Delft, en 't Jagt, de Valk, den 16den uit Amboina na Ternate voortgezeilt, alwaar hy den 22sten voor Makjan ten anker gekomen zynde, met zyn Raaden te land tradt, en aldaar verscheide tydingen van belang hoorde.

De Heer *François Wittert* was zo ras niet in Ternate gekomen, of hy vond goed met de inwoonders dit navolgende verdrag in July te maken:

Bevestiging van het verdrag gemaakt by den Heer *Admiraal Frans Wittert*, van wegen de *Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Geunieerde Provintien*, zyn *Princel. Excellentie*, als *Gouverneur*, en de Heeren *Bewindhebberen der Oost-Indische Compagnie* ter eener, en den *Grootmagtigsten Koning* van *Ternate*, en de tegenwoordige *Edelen* dier landen, ter andere zyde.

1609.

Bevestiging van 't Contract door Wittert gemaakt.

D*At in alle* forme *de* Artykelen, *gemaakt in de maand* Mai in 't jaar 1607. *tusschen den Ed. Heer* Admiraal, Cornelis Matelief den Jongen, *ende zyn* Majesteit *voorsz. zullen aan wederzyden onderhouden worden, gelyk de inhoud van dien vermeldt, het welk door de* Hollanders *en* Zeelanders, *benevens de* Ternataanen, *op deze volgende maniere zal worden nagekomen.*

De Admiraal *belooft met al zyn vermogen de* Ternataanen *te helpen, het land, dat hun de vyand heeft afgenomen, of de* landen, *van hem afgeweken, en die de* Kastiliaanen *of* Portugeezen *toegevallen zyn, te* recouvreren, *en wederom in* subjectie, *of gehoorzaamheit te brengen: waar toe de* Admiraal *voor eerst met zyn schepen zal gaan na de* Manilhas, *en* Philippinas, *om naar alle vermogen de* Kastiliaanen *te beletten, eenige schepen,* provisie, *of toevoer, derwaarts aan te zenden, en den gemeenen vyand alle mogelyke afbreuk te doen.*

De Admiraal, *zulks verrigt hebbende, zal zich wederom na* Ternate *vervoegen, zonder op eenige andere plaatzen verder te zeilen, als de* eilanden Manilhas, *en zo verre het mogelyk is, en de tyd en wind zulks toelaat. Onderwylen zal de* Admiraal, *en zyn* raad, *doen afvaardigen eenige* Coracorren *(dat zyn* Indische Jagten) *na* Amboina, *met* advys, *en* brieven, *en na* Banda, *of daar de vloot is, om alle hulp van schepen met den eersten hier te mogen hebben, en de* Admiraal *zal niet uit de* landen *vertrekken, voor en al eer een ander* Admiraal *met* Commissie *van de* Hoog Mog. Heeren Staten, *en zyn* Princelyke Excellentie *zal gekomen zyn.*

By zo verre eenige pays *tusschen de* Hollanders *met de* Kastiliaanen, *en* Portugeezen *werd gemaakt, of eenige stilstand van wapenen voor een tyd* geaccordeerd, *zal die niet mogen geschieden, of de* Ternataanen *en de* Geallieerden, *als* Makjan, Motir, Xoela, Cambello, Loehoe, Boero, Manipa, Celebes, Meau, Taffoero, Pangasare, Sangir, Manado, Moro, Loloda, Gammacnorre, Saboego, Gilolo, *en alle andere* eilanden, *en* Natien, *onder den* Koning *van* Ternate *sorterende, zullen met de* Hollanders *en* Zeelanders *in 't zelve* Contract *begrepen zyn.*

De

1609. De Admiraal belooft, overkomende in zyn land, zulks grootelyks te kennen te geven aan de Bewindhebberen, en hen te verwilligen, dat zy een Armade toeruften, om de Kaftiliaanen uit het land Ternate te dryven.

Dies geven wy de magt over in handen van die van de Geunieerde Provintien, onderzaten van hun Hoog Mog. de Heeren Staten Generaal, om ons een fchutzel tot befcherming te zyn. Ende by zo verre als zulks gefchied, dat de Heeren Bewindhebberen een vloot tot onzer adfiftentie zenden, zweeren, en beloven wy de Geunieerden noit te verlaten.

De onkoften, die hier op gedaan werden, beloven wy, zo veel in onze magt is, te voldoen. Zo geven wy hen in handen, ten tyde toe dat wy rekenen, wat de onkoften beloopen zullen, alle de Tollen van de inwoonders ende vreemdelingen om hun zelfs daar mede te betalen, en vorders van alle Tollen te bevryden.

Waar over wy inwoonders, en alle onze onderzaten beloven, zo als die op andere plaatzen verftroit zyn, in vreemde landen haaft byeen te vergaderen uit alle plaatzen, die den Koning toegedaan zyn, als 't mogelyk is, om met gelyker hand de Kaftiliaanen te verdryven; zo niet, verwagten wy U L. affiftentie.

Dies zullen wy niet vermogen met andere Natien onze Nagelen te verhandelen, dan alleen by den Koopman van onze geconfedereerde, op dat U L. naam in ons land mogt toenemen, en die prys, die de Koning en de Admiraal zullen ramen, zal by de inwoonders geaccepteert werden.

Ook dat wy t'zamen in alles met malkanderen zullen overeenkomen, zullen de Bondgenoten over de Ternataanen geen regt, of Juftitie doen, voor en al eer zy het den raad der Ternataanen te kennen gegeven hebben. Desgelyks zo de Bondgenoten zich te buiten gingen, zullen de Ternataanen hen niet mogen Juftitieeren, voor en al eer zy het hunnen raad te kennen gegeven hebben.

Word mede aan weêrzyden beloofd in zaken van 't geloof malkanderen niet te berifpen, of te befpotten.

Of het geviel, dat eenige vreemdelingen by de Ternataanen zich wilden voegen, om het Moorfch geloof aan te nemen, zo zullen de Ternataanen gehouden zyn, die gewillig in handen van hunne Bondgenoten over te leveren. Desgelyks zo de Ternataanen Chriftenen wilden worden, zullen ze in handen van hun eigen Natie geleverd worden.

De Koning van Ternate belooft mede op d'allereerfte Commoditeit, of Moefon, een of meer Coracorren af te vaardigen na Loehoe en Cambello, met een overften, uit naam, en van wegen de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, en zyn Princelyke Excell., en zyn Koninklyke Majefteit van Ternate, om de inwoonders van de gemelde plaatzen te onderhouden, en te doen onderhouden het eeuwig verbond tusfchen de Bondgenoten, en zyn Majefteit van Ternate gemaakt, en beveftigt: waar toe zyn Majefteit voorfz. authoriferen zal eenige bequame perzoonen van wegen zyn Majefteit voorfchreven, met volkomene authoriteit, en Commiffie, om alles te doen effectueren, en in onderdanigheit te houden. Daar beneffens de Heer Admiraal, en zyn raad mede, zullen zenden van wegen de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, Adriaan Corfz., of alzulken perzoon, als aan weêrzyden goed gevonden zal zyn, en des noods zynde zal men een Fortreffe maken, 't zy op Loehoe of Cambello, tegen den aanftoot onzer en hunner vyanden.

Dat de onderzaten van de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, met den Mogenften Koning van Ternate, en zyne Geallieerde vrienden en Vafallen, zullen verbonden, en gehouden wezen, en mits dezen verbinden te onderhouden, en doen onderhouden een eeuwig verbond van vriendfchap, Converfatie, handel, en Commercie. En dat zyn Majefteit, en de Bondgenoten voortaan aan zyn Majefteit zullen toonen alle faveur, hulp en byftand, hem helpen en befchermen na alle hun vermogen, tegens elk en een yder zyner vyanden, die zyn Majefteit, of de Bondgenoten in eeniger manieren zouden zoeken, of tragten te offenderen, of befchadigen.

Tot het welke in aller voegen de Bondgenoten voornoemt, gelyk ook zyn Majefteit, en zyne Vafallen, vrienden, ende Geallieerden, zullen vereenigt blyven, en de verbonden onderhouden, om malkanderen te befchermen, als boven verhaalt is.

Onder verbinteniffe van trouw, eere en woord, die wy beiden aan God, en onzen evennaaften fchuldig zyn.

Aldus gedaan in de ftad van Maleyo, of de fterkte Orangie, op het eiland Ternate, in de Moluccos, in de maand Julio, in 't jaar 1609.

Onder ftond

Frans Wittert.
Cornelis Leenderdfz. Crakkel.
Adriaan Wouterfzen.
Pieter Gerritfzen.

Na

609.

or tert ver- d, en vas- eit, Motir aakt. eyo rtaan ngie aamt.

Na dit verdrag vond de Heer *Wittert* ook goed een sterkte op 't eiland Motir te leggen, die Nassau noemende. Hy stelde daar op zestig krygsknegten, en voorzag die wel van allen krygs-voorraad, in hoedanigen staat die by de komst van den onder-Zeevoogd *Hoen* op Makjan al was. Ook is by zyn aanwezen aldaar, zonder dat in de Secretary 's papieren blykt door wien, de naam der vesting Maleyo in die van Orangie verandert.

en it in nate.

Den 23sten September verzeilde de Heer *Hoen* van Makjan na Ternate, alwaar hy den 24sten voor de vesting Maleyo ten anker quam.

ond, Vit- na nilha rok- was.

Hy vond daar den Zeevoogd *Wittert* niet, schoon van de komst dezer schepen al verstendigt, dewyl hy op den 23sten van deze vesting met het schip Amsterdam, en de Jagten, den Arend, en de Paauw, was vertrokken, met voornemen om na Manilha te gaan, den Kastiliaan aldaar volgens een ontwerp, al door den Zeevoogd *Matelief* in 't jaar 1607. gemaakt, in zyn hart-ader aan te tasten, aldus de Moluccos buiten alle gevaar te brengen, en de Kastiliaanen op Gamma Lamma, geen ontzet van daar meer te gemoet ziende, tot te eerder overgave te dwingen.

ens 't verp elief.

Matelief, over den staat van Indiën in zyn tyd sprekende, was van oordeel, dat men, om de Moluccos voor ons buiten alle gevaar en buiten staat van ontzet voor de Kastiliaanen te brengen, eerst Malacca moest zien te winnen, na welkers verovering het de Kastiliaanen onmogelyk zyn zou, de Moluccos uit Goa eenige hulp toe te voeren.

Ten anderen, gemerkt hebbende, dat de Kastiliaanen ook veel toevoer van Manilha kregen, meinde hy, dat men die met weinig moeite hen zou konnen afsnyden. Om dit werkstellig te maken, moest men, zeide hy, met drie of vier schepen zich by den Koning van Mangindanao, een magtig Prins, en die wel vyftig Coracora 's in zee brengen kon, begeven, daar mede na zeker eiland, Panay genaamt, en omtrent Manilha leggende, vaaren, alwaar in het dorp Otting agttien Kastiliaansche krygsknegten, en nog ruim zo veel gemeene Kastiliaansche inwoonders zich onthouden.

Deze plaats moest men, na zyn oordeel, innemen, en verwoesten, ofte anders aan die van Mangindanao, zo zy die hebben wilden, overgeven; aangezien dit een plaats is, daar men overvloed van Ryst, en alle andere levensmiddelen vind, waar mede ook Ternate van daar voorzien werd. Dit verrigt hebbende, moest men na Manilha loopen, en al de schepen, die men daar vond, verbranden of in den grond booren, op dat zy aan die van Ternate geen hulp meer zouden konnen toebrengen. Dan, oordeelde hy, moest men een braaf schip na Mangindanao te rug laten loopen, en in de straat van Tagima met de Mangindanausche Coracora op schildwagt laten leggen, om alle vaartuigen, die maar na Ternate wilden, waar te nemen, en alzo, vermits 'er geen andere wegen, om de Kastiliaanen in Ternate te ontzetten, dan deze, zyn, den vyand aldaar in 't korte uit te hongeren, en tot overgave te dwingen: want aldus zou men gemakkelyk konnen ontgaan de moeite van eenig geweld op de sterkte, die al vry vast, en wel bemant was, te doen, behalven, dat men den vyand den toevoer van kleeden ten handel met de Ternataanen geheel afsnyden, en alzo beide, hen, en de Ternataanen, zeer verdrietig maken zou, ziende, dat hen de toevoer der zelve, zo van Malacca, als uit Manilha, t'eenemaal benomen was. Kon men dan daar by nog een Galei in Ternate houden, om de Kastiliaansche schep-vaartuigen, by gebrek van genoegzame wind, te onderscheppen, zo zou men in de Moluccos volkomen meester zyn, en zeer lichtelyk lang konnen blyven. 1609.

Van dit ontwerp van *Matelief*, om Manilha eerst aan te doen, en daar alles te verwoesten, om den toevoer van daar na Ternate den Kastiliaanen af te snyden, schynt de Zeevoogd *Wittert* gehoort, dit goedgekeurt, en daar op ook dezen togt ondernomen te hebben. Den vyand alle toevoer af te snyden.

Na zyn vertrek van Ternate is by den onder-Zeevoogd *Hoen* op den 25sten September goedgevonden, twee honderd en vyftig mannen uit de schepen naar de vesting Orangie te zenden, om 's nagts met die van de vesting, en met eenige Ternataanen, een togt na Tabagoma, een dorp, daar de Kastiliaanen een sterkte gemaakt hadden, te doen; dog de duisternis des nagts, en het quade weder, belette dit, zo voor dien tyd, als ook daags daar aan, wanneer de Hopman *Schot*, als hoofd dezer onderneming, met een troep krygsknegten, die hy in drieën verdeeld had, nevens eenige Ternataanen, wel na die sterkte toe trok, dog onverrigter zake tegen den avond wederom quam, vermits hy die zo sterk gevonden had, dat men 'er niet, dan langs eenen weg, man voor man, en dierhalven niet dan met veel gevaar, omtrent komen kon. Vrugtelooze aanslag der onzen op een Kastiliaansche sterkte op Ternate.

Den 1sten October vertrok 't Jagt de Valk na den Zeevoogd *Wittert*, om met hem na Manilha te gaan.

1609.

Hoen ſtelt order op verſcheide zaaken.

Ondertuſſchen vond de onder-Zeevoogd *Hoen* goed, op den 5den eenen *Jan Dirkzen*, geweeſt opper-Koopman, en Schipper op 't ſchip Delft, als opper-Koopman op het ſchip de vereenigde Landſchappen, en eenen *Jacob Scharlaken* als opper-Koopman en Fiſcaal op 't ſchip Hollandia, te plaatzen.

Den 8ſten vertrok 't ſchip de vereenigde Landſchappen, en 't Jagt de Jager, nevens vier Coracora 's, van Makjan na Tacomi, een dorp op Ternate, met voornemen om daar een ſterkte te maken.

Bouwt de veſting Willemſtad op Tacomi.

De Heer *Hoen* dan, op den 10den voor Xoela Tacomi gekomen zynde, landde terſtont, liet de ruigte alomme af kappen, een paalwerk, of ſtaketzel, tegen eenigen aanloop der vyanden maken, het geſchut, op het oud bolwerk gelegen hebbende, na de zeekant verdeelen, en verder alles in 't werk ſtellen, om dit ten eerſten in ſtaat van verdediging te brengen; welke voorzorg hem zeer wel te ſtade quam, aangezien de vyand, tagtig blanke koppen, en drie of vier honderd inlanders ſterk, met een Galei, en vier Coracora 's, agter zekeren hoek geland zynde, zeer opgeblazen na dit nieuwe werk voorttrekken quam; dog ziende, dat de Hollanders zich daar vry vaſter gemaakt hadden, dan zy wel dagten, namen zy ten eerſten de vlugt naar het boſch, van waar zy, na 't doodſlaan van eenige Makjanders, weêr na hunne vaartuigen keerden, en vertrokken.

Die van volk voorzien,

Den 4den November liet hy den Trom ſlaan, om honderd krygsknegten aan te nemen, die men in deze nieuwe veſting, Willemſtad genaamd, leggen zou, over welke als Hopman geſtelt wierd *Adriaan Claaszen van Dordregt* (voor dezen op Maleyo als onder-Hopman gediend hebbende) die, tot zyn onder-Hopman, *Jan Vligans* toegevoegt wierd.

En nader beſchreven word.

Deze ſterkte lag in het vierkant, had een bolwerk na de land-zyde, en een veſting daar nevens van zulken hoogte, dat zy die plaats volkomen bevryden kon. Zy was van binnen ook zo ruim, dat men verſcheide ordentelyke ſtraaten daar in had, waar in de Ternataanen met vrouwen en kinderen quamen woonen, te meer, alzo zy tot het plukken der Nagelen zeer gelegen was.

Hoen belegerd Tidore.

Den 8ſten is de Heer *Hoen* met de ſchepen de vereenigde Landſchappen, Delft, en twintig Coracora 's van de veſting Orangie na Tidore gezeilt, daar hy den 9den voor de oude Portugeeſche ſterkte ten anker quam, op welke hy eenige ſchooten uit de ſchepen deed. De Tidoreezen, dit ziende, bragten eenige ſtukken in een halve maan op ſtrand, en dwongen de ſchepen wat verder op, en buiten hun geſchut, te gaan leggen.

Het voornemen was, volgens beſluit der onzen met den onder-Koning van Ternate, *Hidajat*, genomen, Tidore uit te hongeren, dat eiland rondom met deze Coracora 's bezet te houden, deze wederom tegen de Caſtiliaanſche Galeien door de ſchepen te dekken, en daar door hen allen toevoer af te ſnyden.

Om den Tidorees nog al meer in 't naauw te brengen, vond men, by onderling overleg met de Ternataanen, mede goed, op den 18den November na Batsjan te gaan, en dat ook te veroveren.

Loopt met ee... ge ſch... pen v... Batsjan

Dierhalven trok *Hoen* den 23ſten met zyn Hopmannen op 't ſchip de vereenigde Landſchappen, en ſtevende in gezelſchap van den jongen Koning, *Modafar*, met het Jagt de Hope en vyftien Coracora 's daar na toe; dog liet de ſchepen Hollandia, en Delft, aan de Suid-zyde van Tidore, 't Jagt de Grifioen aan de Weſt-zyde, en 't ſchip Middelburg voor de Tidoreeſche ſterkte, Marièco, op ſchildwagt leggen, om hen dus belegert te houden, en alle levensmiddelen te benemen.

Hy quam den 29ſten voor Batsjan, een halve Muſquet-ſchoot van de veſting, op vier vadem water ten anker, zond voort een ſchuit met een vrede-vaan, om hen te vragen, of zy genegen waren tot verdrag te komen, of, zo niet, dat men hen daar toe dwingen zou.

Diens vorſt ... bars a... woor...

Zy gaven tot antwoordt, dat zy zulke honden niet wilden te ſpraak ſtaan, en dreigden, zo zy niet aanſtonds vertrokken, daar onder te zullen ſchieten, waar op de onzen zich weêr na boord begaven, en daar af aan *Hoen* berigt deden.

Dat dit egter de meening van den Koning van Batsjan geenzins geweeſt zy, blykt klaar uit de daar op ten eerſten gevolgde komſt van zyn broeder by den onder-Zeevoogd, den welken hy vraagde, of hy daar met zyne, en de Ternataanſche magt gekomen was, om hen te bederven.

Dog dwing... hem vrede maken

Hy antwoordde, dat, zo zy in vriendſchap niet tot verdrag komen wilden, dit het beſluit was, waar op hy aanſtonds goed vond, met ons vrede te maken, en te beloven, dat zy den Kaſtiliaan alle afbreuk zouden doen.

De om... nemen veſting in.

Daar op zyn de onzen den 30ſten November met ſchuiten, en boots, geland, *Louis Schot*, Hopman der krygsknegten, en *Jan Dirkzen*, aan 't hoofd der Matroozen zynde, welke laatſte den voortogt had, en de ſterkte zonder eenigen wederſtand innam, vermits de Kaſtiliaanen, agtien in getal, en honderd ſwarte vryborgers, de rivier op gevlugt waren.

1609. waren. Men besloot wel hen met schuiten en boots te vervolgen, dog 't was wegens de ondiepte ondoenelyk; maar men zou het met Praauwen, en meer magt, daags daar aan doen.

ringen . Koning van sjan n over even. Den 1sten December voer de Sergeant Majoor met twintig krygsknegten de rivier op, om kondschap, en om de Kastiliaanen te verspieden, en hoorde, dat de Koning daar by was, zo dat zy niet wisten, of zy vriend, of vyand, aan hem hadden; trokken 's anderen daags daar na toe, eischten van den Koning gyzelaars, of dreigden hem anders als vyand te zullen handelen; waar op hy zelf by hen quam, en met hun na den onder-Zeevoogd ging, bood zich zelf als gyzelaar aan, en bleef 's nagts met eenige Edelen t'scheep.

anslag onzen lukt. Den 2den voer Hopman *Schot*, en *Jan Dirkzen*, met hun krygsknegten, en Matroozen na boven, quamen in 't Konings dorp, op een hoogte leggende, en waren de Kastiliaanen, en de inlandsche vrylieden na een andere hoogte gevlugt, daar hen de Nederlanders volgden, die tot hun middel toe door 't moeras moesten. Die dag vorderden zy niet veel, quamen den 4den in 't bosch, bleven 'er dien dag en nagt in, naderden den 5den 's middags by den berg, daar de Kastiliaanen zeer voordeelig op gelegert waren, aangezien hy niet te beklimmen was. Zommigen namen 'er egter een proef af; maar dan maakten de Kastiliaanen strax beweging, en vloegen ter wapen. Men zond dan een Swart uit om met hen te spreken, terwyl vast de Nederlanders na boven drongen. Een Vaandrig, dit ziende, zei: *Halte, of wy schieten 'er op in.* Hy vraagde, wat zy begeerden. Zy antwoordden, *dat gy u gewillig over geeft, om tegen de Hollanders geloft te worden, of anders zal men u den Mooren overleveren.* Zy zeiden: *Liever te willen sterven, dan zich zo over te geven*; maar, zich nader bedenkende, verzogten vrygeleide, en met twee Coracora 's van daar te vertrekken. Men bood aan, hen na Ternate, of Tidore, mits dat ze hun geweer overleverden, te voeren. De getrouwden, en een Paap, stonden dit toe; dog de Vaandrig wilde met zyn volle geweer aan land gezet werden met de zynen; riep daar op ten eersten ter wapen, waar op de onzen, alzo het regende, wyken moesten.

De Kastiliaanen, dit ziende, snorkten niet weinig tegen hun volk, dat de Hollanders maar Galinhas, dat is, hoenderen, waren, en loopen gingen, en dat een van hun beter, dan tien Hollanders, en 't wel verre van daar was, van zich aan zulke honden, en Lutheranen, over te geven. Den 6den wierd weder order gegeven, om de Kastiliaanen aan te tasten, schoon de weg moejelyk was, en zy zo sterk met steenen van boven af wierpen, dat men het beneden niet harden kon. Dierhalven besloot men gelykelyk na boven te dringen, 't geen zo gelukkig geschiedde, dat men hen overweldigde, alles dood slaande, wat maar voor quam. De Ternataanen gingen zeer verwoed, en wreed, omtrent vrouwen en kinderen te werk, zo dat alles daar 't leven liet, op agt Kastiliaanen na, die men gevangen nam. Eenige inlandsche vryborgers waren in 't bosch gevlugt; dog zy quamen daar na weder aan de schepen, toen de eerste woede over was. 1609. 't Werk hervat zynde, vermeesteren zy den vyand.

Den 10den December trok Hopman *Schot* met den Koning van Ternate weêr na Makjan; dog de onder-Zeevoogd bleef nog te Batsjan, en versterkte de vesting, die hy Barneveld noemde; met vier bolwerken. De vesting van Batsjan Barneveld genaamt, en versterkt.

Op dezen zelven dag wierd tusschen den onder-Koning van Ternate, *Hidajat*, den Koning van Batsjan, en de Hollanders, een verbond gemaakt, waar by zy onderling beloofden als vrienden zamen te zullen leven, en alle hunne kragten tegen de Kastiliaanen, en Portugeezen, te zullen inspannen. Daarbeneven verschenen ook al de Batsjansche Christenen voor den onder-Zeevoogd *Hoen*, en deeden aan hem in den naam van den Prince van Orangie den eed van getrouwigheit, belovende de Kastiliaanen voor vyanden te zullen houden, en quamen toen met hun vrouwen en kinderen by de vesting woonen. Verbond met de Koningen van Ternate, en Batsjan, door Hoen gemaakt.

Den 11den quam 'er berigt, dat de vyand met de Galei, en vyf Tidoreesche Coracora 's, aan de andere zyde van 't eiland was. Men geloofde dat niet; dog zond egter Hopman, *Jan Dirkzen*, den Sergeant Majoor, en zestig krygsknegten na de hoogte, om den Koning, met zyn vrouwen en kinderen, daar nog zynde, te beschermen.

De Hopman, op de hoogte gekomen, zond den 12den eenige Batsjanders op kondschap uit, die zeiden dezelve gezien te hebben.

Den 13den ging 'er de Sergeant Majoor met twintig man op uit, om te zien, waar zy waren. Hy trok onwetende voorby den vyand, die in een bosch honderd Kastiliaanen, en nog vier honderd inlandsche vrylieden in een hinderlage had leggen, die zich stil hielden. Hy wel twee mylen landewaard in geweest, en geen vyand hen ontmoet zynde, keerde wederom; dog weêr omtrent deze plaats gekomen, reezen de Kastiliaanen op, De vyand, op Batsjan, slaat de onzen op de vlugt.

1610. op, gaven vuur op de onzen, en dreven hen met de eerste losbranding, en met agterlating van den Sergeant Majoor, op de vlugt. Ondertusschen liepen de Hollanders wel; dog de Kastiliaanen waren mede niet weinig verbaast, anders hadden zy al de Hollanders daar in de pan gehakt. De onzen op den berg vernamen dit ten eersten, en quamen hunne verstroide makkers, die hen als schapen zonder herder zeer verbaast ontmoetten, te hulp, den eenen hier, den anderen daar, in 't bosch vindende.

Eerste hoofd over de vesting Barneveld.

Den 14den vertrok de vyand weêr met zyn Galei, en de Coracora 's van daar, en toen trokken de Hollanders den 15den ook weder na de vesting Barneveld, over welke de onder-Zeevoogd als hoofd voor twee jaaren den onder-Koopman, *Adriaan vander Dussen*, met een bezetting van vyftig Hollandse krygsknegten op den 16den aanstelde; na welke verrigting de Heer *Hoen* op den 19den met het Jagt de Hope weêr na Tidore vertrokken is, het schip de vereenigde Landschappen egter nog zo lang voor Batsjan latende, tot de vesting volkomen in staat van verdediging zyn zoude.

Hoen 's verdere verrigtingen op Batsjan, en zyn vertrek na Tidore.

In 't jaar 1610.

Daar hy sterf.

Den 4den January 1610. zond hy 't Jagt de Hope met voorraad van oorlog, en agt Gotelingen, van welke 'er een over boord viel, weêr na de Batsjansche vesting, waar by den 22sten 't Jagt de Jager met vier lasten Ryst, en ook met brieven quam, inhoudende, dat de onder-Zeevoogd, *Hoen*, den 16den voor Tidore, niet zonder vermoeden van vergeven te zyn, overleden was.

Zukkelingen van 't schip de vereenigde Landschappen.

Den 27sten verzeilde 't Jagt de Jager, en 't schip de vereenigde Landschappen, van Batsjan na Tidore. Het Jagt liep den 28sten vooraf, en binnen door; dog 't ander schip zukkelde eenigen tyd, ten deele door stilte, ten deele door swaren wind, en quam den 7den February weêr voor Batsjan ten anker, na dat het den 3den al een werp-anker voor Gilolo verloren had.

Ondertusschen had men tot Batsjan vier Kastiliaanen, daar onder een Sergeant, gevangen gekregen, die zy den 8sten aan boord bragten, om hen na Ternate te voeren.

Den 9den vertrokken zy weêr van Batsjan, en quamen den 19den 's morgens onder Makjan voor Taffasoho op de Reede. De Hopman *Schot* quam by hen aan boord, en gaf hen te kennen, dat de schepen Hollandia, Middelburg, Delft, en de Jager, uit kruissen waren, en, eer zy vertrokken, daar twee lasten Ryst ingenomen hadden.

Den 24sten waren zy voor 't eiland Motir, alwaar de Hopman, *Adriaan Clementszoon*, by hen aan boord quam, met berigt, dat 'er zes Fregatten der Kastiliaanen, en twee Jonken, meest met levens-middelen, dog met weinig krygsknegten, behouden uit Manilha tot Gamma Lamma aangekomen waren. 1610.

De vyand kreeg Ternate ontzet van Manilha.

Den 26sten quamen zy onder de vesting St. Pedro en Paulo, en den 27sten voor de vesting Orangie in de vloot ten anker, vonden dezelve met twee Kastiliaansche pryzen uit de Manilhasche vloot verrykt, 't eene een Jagt van zestig lasten, en 't ander een Jonk met levens-middelen en oorlogs-voorraad geladen. Ook waren 'er vyftig Kastiliaanen, en daar onder twee Monniken, en twee Hopmannen by, die wisten te zeggen, dat de Zeevoogd *Wittert* in Manilha groote schade aan de hunnen deedt.

De ons[…] nemen twee vaartu[…] gen, e[…] een ge[…] Kasti-liaanen gevan-gen.

Den 1sten Maart, gehoort hebbende, dat de bevelhebber van Gamma Lamma voornemens om Batsjan weêr te veroveren, 'er met al zyn magt al na toe was, zo vond men goed, 't schip de vereenigde Landschappen aanstonds na dat eiland te zenden, 't geen den 5den met eenige Ryst voor die vesting quam. Men vond daar alles in zeer goeden staat, en nog geenen vyand, maar wel een gerugt, dat hy een aanslag op Laboewa had; weshalven de Koning van Batsjan, en de zynen, over hunne komst zeer verblyd waren. Op den 8sten zond men een Praauw met brieven na Makjan, om hen daar kennis van Batsjan 's stand te geven.

Los g[…] rugt va[…] een aa[…] slag op Batsjan[…]

Den 23sten quam 't Jagt de Jager voor de vesting Barneveld met de aangename tyding, dat de Zee-voogd, *Paulus van Caarden* den 18den dezer tegen eenige Kastiliaanen, onlangs genomen by 't komen der Manilhasche vloot, uit zyne gevankenis verlost, en het schip Hollandia naar Amboina om lading vertrokken was.

Van Caarde[…] uit zyn gevan-kenis verlost[…]

Den 22sten April quam den Hopman, *Louis Schot*, met het Jagt de Jager, en vier Coracora 's op de Reede voor Barneveld, met brieven van den Zeevoogd, *van Caarden*, en last, dat het schip de vereenigde Landschappen zich ten eersten na Ternate begeven moest; dog dat hy daar een maand blyven zou, om de vriendschap tusschen de Ternataanen te vernieuwen, en dat zy ook nog een bolwerk op 't inkomen der rivier met het volk der Coracora 's en vorder ook de vesting opmaken moesten, en met twee Coracora 's van den Koning van Batsjan, byeen te voegen, na 't eiland Cajoe, en na Ganoe, op Gilolo 's Suid-einde, omtrent Batsjan loopen, en al 't volk, met of tegen hun wil, op Motir brengen; waar op 't voornoemde schip den 28sten van Batsjan vertrokken, en den 1sten Mai onder

Hopm[…] Schot komst Laboe-wa.

onder Ombatsjan ten anker gekomen is, vindende daar veel Buffels, en Verkens. Ook quam daar by hen *Kornelis van Ek*, die met een Coracora na Amboina vertrok.

Den 2den voeren zy met de schuit een half myl de rivier op na een oude vervallene vesting (alwaar de Koning van Batsjan voor eenige jaren zyn Hof gehouden had) om 'er Buffels, en Verkens, die daar zeer veel zyn, te vangen.

Dit Ombatsjan is een zeer vermakelyk vlak, en vrugtbaar land, zynde vol Limoen- en andere vrugt-boomen, ook vol Sagoe- en Nagel-boomen; dog het is jammer dat het onbewoond, en ook door de Tidoreezen, die veel Sagoe van daar halen, zo onvry voor de Batsjanders is, waar door zy al dikmaals verrascht worden. Het is daar ook zeer visch-ryk; waarom dit eiland voor een van de vrugtbaarste der gansche Moluccos geagt word. Egter heeft de Koning, om zyn volk niet verder door de Tidoreezen te zien doodslaan, 't moeten verlaten, en zich na Laboewa verplaatzen, een groot eiland, een Goteling-schoot van Batsjan gelegen.

De jegenwoordige Koning van Ombatsjan is met al zyn volk Christen, en staat onder de Portugeezen, gelyk de Koning van Batsjan ook gestaan heeft, en vermits zy beiden onmagtig ten oorlog zyn, zo zyn zy vereenigt, om tegen hunne vyanden beter te konnen bestaan.

Het eiland Laboewa, waar op de vesting Barneveld legt, is zeer vermakelyk, heeft veel Nagelen, dog zy konnen niet wel geplukt werden, vermits 'er op dit groot land weinig volk is; 't heeft overvloed van Limoenen, Clappus-boomen, visch, Hoenderen, wilde Verkens, Sagoe, en andere levens-middelen, is byna als Amboina, heeft zeer veel en bequaam hout, zelfs om schepen te verdubbelen.

Den 5den Mai quamen zy voor Makjan, en den 10den voor Orangie ten anker, vindende alles in goeden staat; dog 't Jagt de Griffioen was den 28sten Maart van zyn ankers gespilt, en op Makjan gestrandt, dog volk en goed geborgen. Ook was *Adriaan Clementszoon*, Hopman op Motir, met zyn Corporaal, zeven krygsknegten, en drie Matroozen, in een Praauw na Makjan varende, van de Tidoreezen overvallen, en doodgeslagen.

Na dat de Treves in deze vereenigde Nederlanden getroffen was, hebben de Heeren Staten Generaal, eenen brief aan den Koning van Ternate gezonden, van dezen inhoudt:

1610.

GROOT-MOGENDE KONING.

Brief der Heeren Staaten Generaal aan den Koning.

DE *eeuwige Almagtige* Godt, *heeft na zyne Goddelyke genade belieft onze wapenen voor de vryheit ende rechten onzes vaderlands, tegens den* Koning *van* Spanjen, *en* Portugaal *aangenomen, zo te zegenen, dat, na een bloedigen oorlog van omtrent twee en veertig jaren te water, en te lande, gestadelyken gevoert, dezelfde* Koning *ziende onze eendragt, magt, en* Constantie, *mits wy van tyd tot tyd ons versterkten, met de vriendschappen ende* alliantien *van zeer magtige* Koningen *ende* Potentaten *onze nageburen, ten laatsten goed gevonden heeft, ons voor te dragen 't gene, waaromme wy in den oorlog getreden waren, namentlyk dat hy ons kende voor vrye landen, op welke hy niet en pretendeerde, te vreden zynde, met ons een vrede, of bestant voor vele jaren te maken, welke* offre *als Goddelyk, ende eerlyk, by ons aangenomen zynde, zyn voorts met raad ende* advys *van de voorschreve* Koningen, *ende* Geallieerden, *met den zelfden* Koning *van* Spanjen, *ende* Portugaal, *ende de zynen, in onderhandeling getreden, ende hebben met de zelfden eindelyk den* 9den *van de maand* April, *beslooten een bestant voor den tyd van twaalf jaren; daar by wy onder andere* poincten *voor onzen Staat, ende de ingezetenen bedongen hebben niet alleenlyk een vrye* Navigatie, *ende handeling, gelyk wy gehad hebben voor den oorlog: maar ook alomme, ende zonder eenige* Exceptie, *in alle Koninkryken, landen ende plaatzen, met alle* Koningen, Potentaten, Princen, *ende volkeren. Met* expres *verbod, dat de* Koning *van* Spangien; *ende* Portugaal, *zyn Officieren, ende onderzaten, ende die van hem* dependeren, *uit oorzaak van dezelfde* Navigatie, *ende handeling gedaan, ende nog te doen, ofte onze onderzaten, nog de* Koningen, Potentaten, Princen, *en volkeren, met de welke wy gehandeld hebben, of noch handelen ende* tracteren *zullen,* directelyk *of* indirectelyk *niet en zal mogen doen eenig hinder of belet. Zulks dat uwe* Majesteit, *gelyk andere* Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, *ende volkeren, zo in* Indien, *als andere landen, in 't voorschreve gemaakte bestand in twaalf jaren, met ons begrepen, ende tegens* hostiliteit *ter oorzake van onze handelinge ende vriendschap verzekert zyn, ende zo iets van wegen den* Koning *van* Spangien *ende* Portugaal *tegens uwe* Hoogheit, *haare onderzaten of landen, met ons ende onze ingezetenen, in onderlinge* Alliantie, *vriendschap ende vrye* Navigatie *ende* Commercien *blyvende,* directelyk *of* indirectelyk *ter oorzake van dien, zoude ter zee of te*

1610. *linge voorgenomen worden ('t welk wy mits de* solemnele *beloften, by zyn hand ende Zegel bevestigt, niet konnen gelooven) mag uwe* Majesteit *zich wel verzekert houden, dat ons nog wille nog magt, nog middelen van schepen, geschut ende* ammunitie *van oorloge, nog volk, zo van ons eigene landen, als van de* Koningen, Potentaten, *ende onze* Geallieerden *(die ons beloost hebben het voorschreven. bestant in alle* poincten, *ende namentlyk in uwe* Hoogheits *onderzaten, ende landen, als ook van de andere* Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, *ende volkeren, zo in* Indien, *als alle anderen* regard *te* Conserveren) *en zullen gebreeken, om uwe* Hoogheit *zyne landen, ende de onderzaten te* assisteren, defenderen, *ende alle ongelyk te doen* repareren: *ende alzo 't gene van onzent wegen met uwe* Majesteit *gehandeld is, en voorder gehandeld zal worden, te doen onderhouden. Wy en willen niet twyffelen, of eenige* Ministers, Officieren *ende* Creaturen *van den voorschreven* Koning *van* Spangien, *ende* Portugaal *zullen arbeiden, om uwe* Majesteits *onderzaten, als ook de zyne, mede andere* Koningen, Princen, Republyken, *ende volkeren, een andere inbeeldinge, ende verstand van de voorschreven onze handeling te doen inplanten: maar wy verzekeren uwe* Majesteit *by dezen, van de opregte waarheit, ende van onze* sincere intentie, *daar op dezelve, ende zyn onderzaten, mitsgaders de andere* Koningen, Potentaten, Princen, Republyken, *ende volkeren vast mogen staan. Ende wy verzoeken uwe* Majesteit *'t zelfde alzo zekerlyk te gelooven, ende ons, ende onze onderzaten haare vriendschap te* Continueren, *ende de* Navigatie, *handelinge ende* Commercie, *met den onzen in alle vriendschap ende opregtigheit van tyd tot tyd te vermeerderen. Wy, ende de onzen, zullen van gelyke doen, ende vertrouwen, dat de* Almagtige Godt, *die een* Koning *der* Koningen, *ende een kender der herten oprechtigheit is, uwe* Hoogheit *ende ons, te zamentlyk onze onderzaten zal in zyn heilige bewaringe houden, ende doen zyn genade in magt ende welvaren vermeerderen.* 1610.

Geschreven in 's Gravenhage *in* Holland, *den* 16den Septembris, *in 't jaar onzes Heeren ende Saligmakers* Jezu Christi 1609.

Den 23sten Mai vond de raad goed, dat de schepen de vereenigde Landschappen, en Delft, den 5den of 6den Juny, 't eene na Gressic, 't ander na Patani, vertrekken zouden.

VIERDE HOOFDSTUK.

VAn Caarden *eerste* Landvoogd *der* Moluccos in 't jaar 1610. *Hopman* Schot *verplaatst die van 't* eiland Kajoe *op* Motir. *Moeite der onzen te* Gressic *met die van* Madura. Van Caarden *weder gevangen genomen door de* Kastiliaanen. *Tyding van het* twaalf-jarige bestand *met* Spanjen. *En van hun overvallen van den* Zeevoogd Wittert *voor* Manilha. Modafar, *zeven en twintigste* Koning *van* Ternate. *Die een* verbond *met ons maakt. Een zeer los, en wulps* Prins. *Vermoord zyn* Gemalin. *'t Geen hem voor een tyd van 't ryk berooft*, in 't jaar 1611. *Spyt van* Hidajat, *en* Prins Aali. *Eenige* vastigheden, *door de onzen op* Gilolo *verloren. Tegen den geteekenden* vrede *aan. Poging van* Modafar, *om zyn* vader *te verlossen* in 't jaar 1612. *De Heer* Both *in* Ternate *eerste* algemeene Landvoogd *van* Indiën, *en tweede der* Moluccos. *Zyn* brief *aan den* Koning *van* Tidore. *Aanmerking over dezen* brief. Brief *des* Konings *van* Tidore *aan* Koning Modafar. *Groote toebereidzelen der* Kastiliaanen *ten oorlog. Door een* vloot *onder* Don Jan de Silva. Both *'s verdrag met de* Makjanse Overheden. Contract *tusschen* ons *en den* Koning *van* Boeton in 't jaar 1613. *gemaakt.* Verbond *van den Heer* Both *met* Modafar. Gerard Reinst, *tweede* opper-Landvoogd *van* Indiën. *De* Zeevoogd van der Hagen *met* Pieter van den Broek *in de* Moluccos *by den derden* Landvoogd, Laurens Reaal. *Verrichting van den laatsten aldaar.* Joris van Spilbergen *hier. Des zelfs verrichtingen.* Laurens Reaal *word derde* opper-Landvoogd *van* Oost-Indiën. Spilbergen *'s vertrek. Goede stand der onzen in de* Moluccos. Jacob le Maire, *en* Willem Schouten *hier. Hun vertrek. Dood van* Don Jan de Silva, *en verydeling der* vloot. *Des Heeren* Reaal *'s vertrek uit* Ternate. *Vierde* Landvoogd *der* Moluccos, *de Heer* Frederik Houtman. Modafar *let naauwer op zyn* landen *in* Amboina. Hidajat *'s vertrek na* Amboina. *Hy wort daar 's* Koning *'s* Stadhouder. *Rokkent onze* Bondgenoten *tegen* ons *op. Waar van hem reden gevordert, dog noit gegeven word.* Hidajat *overleden. De wrevel der* Ternataanen *in* Amboina *gestraft.* Leliato *vyfde* Stadhouder *op* Loehoe. Jacob le Febre *vyfde* Landvoogd *der* Moluccos. Nassausche vloot *hier.* Leliato *'s wrevelmoedigheit, tot feitelykheden uitgeberften. Bylegging der* geschillen, *dog met een valsch hart.*

Den

DEn 1ſten Juny in 't jaar 1610. wierd de Heer *Paulus van Caarden* als eerſte Landvoogd, en beſtierder van al de Moluccos, aangeſtelt, en daar over 't geſchut in de veſting Orangie, en op al de ſchepen, geloſt.

Den 6den quam Hopman *Schot* op de Jager weêr ter Reede van Ternate, met berigt, dat hy op Batsjan nog een bolwerk gemaakt, en dat hy de inwoonders van het eiland Kajoe, en van Ganoe, op Gilolo 's Suid-einde gelegen, duizend zielen ſterk, op Motir gebragt, en dat eiland daar mede dus verſterkt had.

Den 7den vertrok Delft na Patani; dog 't ſchip, de vereenigde Landſchappen, zou nog tien of twaalf dagen in Ternate blyven. Het-zelve vertrok den 18den na Greſſic, en zag den 24ſten en 25ſten 't ſchip Delft nog een groot ſtuk weegs agter zich.

Den 21ſten July quam 't ſchip de vereenigde Landſchappen voor Greſſic ten anker; vond 'er de ſchepen Rotterdam, en Hoorn, die hen den ſlegten ſtand der onzen daar, en in Banda, bekent maakten; aangezien de vorſt van Madura de onzen ſchandig behandeld, een boot met volk van 't ſchip Hoorn genomen, een man dood geſlagen had, en onze Commiſen, op Greſſic zynde, den weg na de ſchepen gevaarlyk maakte.

Dien zelven dag verzeilden de drie ſchepen van daar, en quamen den 2den September voor Bantam.

In deze zelve maand Julius is de Landvoogd, *Paulus van Caarden*, zo als hy met het Jagt de Hope van Ternate na Makjan meende te varen, op den weg met dertig mannen door de Galei der Kaſtiliaanen andermaal genomen, en op zyn oude plaats Gamma Lamma weêr gevangen gezet.

Dit was een zeer ſlegte tyding; dog veel heugelyker die van 't getroffen twaalf-jarig beſtand tuſſchen ons en de Spanjaards in 't jaar 1609, waar van men 29ſten September op Bantam berigt kreeg. Hoe aangenamen boodſchap dit was door den Hopman, en onder-Koopman *Warnar van Borchom* met 't Jagt de Haſewind, men kreeg 'er in de maand November dezes jaars weêr een in Ternate, die vry meerder verſlagenheit onder de Hollanders, dan dit alles wel vreugde, veroorzaakte.

Zy quam van Manilha uit de Philippinas, en behelsde het omkomen van den Zeevoogd *Wittert*, en het mislukken van zyn voornemen aldaar.

Zo als hy doende was, om eenige vaartuigen omtrent een eiland niet ver van Manilha, na zyn naam genoemt, te loſſen, wierd hy van de Kaſtiliaanen, die met meer dan twaalf ſchepen op hem afquamen, verraſt. Hy vogt tegen hen wel zeer dapper; maar zy waren hem te ſterk, en namen hem met zyn ſchip Amſterdam, en 't Jagt de Valk, in welk gevegt hy zelf ook 't leven verloor met de meeſte Overheden van de Valk, ten getale van twee en twintig, uitgenomen den Schipper, *Pieter Gerritszoon*, en *Pieter Hertſing*, dog beide zeer gequetſt; buiten welk verlies zy nog honderd twintig mannen verloren, die gevangen met die twee ſchepen na Manilha gevoert wierden. Ook was het Jagt de Arend in de lugt gevlogen; dog het Jagt de Paauw, en de ſloep van 't ſchip Delft, waren het ontzeilt, zonder dat men nog regt wiſt, waar heen zy geſtevend waren, hoewel men giſte, dat zy het naar Patani gezet hadden.

1610. En van hun overvallen van den Zeevoogd Wittert voor Manilha.

Zo ſtond het met onze zaken in de Moluccos, wanneer de Prins *Modafar*, jonger zoon van Koning *Sabid*, als zevenentwintigſte Koning van Ternate, nog in dit zelve jaar 1610, pas vyftien jaren oud (vermits hy in 't jaar 1595. geboren wierd) ingehuldigt, en aan hem door den onder-Koning *Hidajat* het ryk overgegeven wierd, hoewel zyn vader nog in 't leven was, en in de ſtad Manilha gevangen zat.

Modafat zevenentwintigſte Koning van Ternate in 't jaar 1610.

Deze vorſt maakte ook het eerſte, of wel het wezentlykſte verbond met ons, zo wegens den oorlog tegen de Kaſtiliaanen, als wel voornamelyk over den Nagel-handel, en hoewel 'er te voren al nu en dan over gehandelt, en verdragen was, zo was al het vorige egter, in opzigt van verſcheide omſtandigheden, hem veel naauwer aan ons bepalende, by dit verbond geenzins te vergelyken: aangezien hy zedert dien tydt zich veel plegtelyker verbond die Nagelen aan geen ander, dan alleen aan ons, tot vyftig Ryksdaalders de Bahara, te zullen leveren.

Die een verbond met ons maakt.

Hy was een jong, en wulps vorſt, een Madat- of Amfioen-rooker, van welken men in 't eerſt niet veel goeds ſcheen te moeten wagten. Een preuve gaf hy van deze zyne onbeteugelde driften in 't moorddadig ombrengen van zyn jonge Gemalin, een broeders dogter van den Sengadji, ofte Hertog, van Sabaos, een magtig Heer op 't land van Halamahera. Deze had hy op een ſimpel vermoeden 's nagts zelf gekriſt, en belaſt het lyk in zee te werpen; een daad, die dezen Sengadji zodanig ontſtelde, dat hy, den Ternataanen alle vriendſchap opzeggende, zich voor hun vyand verklaarde, en op Gilolo ſterkten liet maken,

Zeer los, en wulps.

Vermoord zyn Gemalin.

1610. maken, zonder dat hy toelaten wilde dat daar ymand van hen komen zoude, voor en al eer men over dit moorddadig ſtuk, 't zy met den Koning te dooden, of ten minſten met zulk een moordenaar af te zetten, recht gedaan had.

De Hollanders, als middelaars hier in zoekende te handelen, tragtten wel dien magtigen vorſt op het land van Gilolo ter neder te zetten; dog hy wilde nergens na luiſteren; maar dreigde in tegendeel zich voor de Kaſtiliaanen en Tidoreezen tegen de Ternataanen te zullen verklaren, zo men hem in dit ſtuk niet ten ſpoedigſte genoegen gaf.

'tGeen hem voor een tyd van zyn ryk beroofd.

Dierhalven riep men al de Bondgenoten byeen, en vond goed, dat de Koning voor een tyd niet regeeren, maar dat zyn oud-oom, de Goegoegoe, 't ryk, tot hy wat ouder, en beter van leven was, beſtieren zou. Dit nam wel een begin; maar duurde niet lang, aangezien die Hertog kort daar aan geſtorven zynde, hy op de vorſten by beloften van beterſchap, en door bemiddeling der Hollanders, zo veel wiſt te weeg te brengen, dat hy in 't jaar 1611, geen jaar daar na, weder in 't volle beſtier was.

In 't jaar 1611.

Spyt van Hidajat, en Prins Aali.

De onder-Koning *Daja*, of *Hidajat*, benevens den Prins *Aali*, twee vorſten, die zo veel tot de welſtand dezes ryks gedaan, en 't zelve alleen behouden hadden, waren mede zeer misnoegt, om dat zy, ten tweedemaal in de verkiezing tot de Kroon voorby gegaan, nu onder zulken wulpſen vorſt ſtaan moeſten, om welke reden de eerſtgemelde eenige jaren daar na uit Ternate zich na Amboina begaf, daar hy nog eenigen tyd als Stadhouder der gewonne landen (gelyk wy op zyn plaats zeggen zullen) heerſchte; terwyl de Prins *Aali* nog hier bleef.

Eenige vaſtigheden door de onzen op Gilolo verloren.

In dit jaar 1611. ontnam de algemeene beſtierder der Philippinas, Don *Jan de Silva*, dezen Koning en den onzen een vaſtigheit op 't land van Gilolo, Saboego genaamt, niet tegenſtaande het twaalfjarig beſtand al voorlede jaar in de Ooſt-Indiën bekent gemaakt was; een daad alzo trouwloos, als dat zy onze ſchepen, en volk, onder den Heer *Wittert*, genomen, en tegen alle regt nog onder zich behouden hebben, geen andere reden gevende, dan dat zy nog geen laſt van den Koning hadden, om de ſterkte over te geven, of met ons in vriendſchap te leven.

Deze plaats hebben zy met vier bolwerken, en een halve maan, omtrent den mond der rivier verſterkt, met zeſtig Kaſtiliaanen, en vyftig Pampangers, of Manileezen bezet, en zeer wel met geſchut, en ander voorraad van oorlog, voorzien.

Ook nam dezelve Don *Jan de Silva* met veel liſt, en niet zonder Koning *Sahid* 's toedoen, den onzen de vaſtigheit, Gilolo, mede omtrent zeven mylen van Orangie, en aan de Weſt-zyde van dat eiland gelegen, omtrent dien zelven tyd af; vermits de Koning van Gilolo Koning *Modafar* 's zyde verlaten, en zich by de Kaſtiliaanen begeven had. Deze plaats hebben zy ook wel verſterkt, van alles voorzien, vyftig of zeſtig Kaſtiliaanen met eenige Pampangers daar op gelegt, en dezelve alzo onder zich behouden. 1611

Tegen geteek... de vre... aan.

Dus handelden de Kaſtiliaanen alhier in dezen tyd met ons, niet tegenſtaande de Koning van Spanjen in 't jaar 1610, na 't openbaar maken alomme van het beſtand, en den vrede voor den tyd van twaalf jaaren, een nieuwen Landvoogd der Moluccos, Don *Jeronimo de Silva* genaamt, oom van Don *Jan de Silva*, en een man van groote ervarenheit en ontzag, herwaarts gezonden had, die zich egter al mede van alles onkundig hield. Hy was hier in de plaats van *Chriſtoval de la Hote*, die Don *Jan de Silva* nog eenigen tyd in Manilha hield, gekomen.

Poging van Moda... om zy... vader verloſ...

Koning *Modafar* ondertuſſchen om de gevankenis van zyn vader met wat meer ernſt, dan te voren, beginnende te denken, begon zo veel zyn vermogen toeliet, zyne verloſſing te behartigen; waar toe hy ſterk door de Hollanders werkte; en waar over hy ook een brief aan den Koning van Tidore in 't begin van 't jaar 1612. ſchreef.

In 't ja... 1612.

De H... Both... Terna... eerſte algem... nen Landvoogd van In... diën, tweed... der M... luccos

Hier omtrent quam hem de komſt van den algemeenen Landvoogd van Indiën (een nieuwe en toen nog onbekende Titel) de Heer *Pieter Both*, van Amisfoort, die dit zelve jaar in Ternate verſcheen, merkelyk te ſtade, die deze nadrukkelyke brief aan den Koning van Tidore over de onregtvaardigheit der Kaſtiliaanen omtrent ons, en in 't byzonder omtrent den gevangen Koning *Sahid*, in dezer voegen in het Ternataanſch ſchreef:

Vermogende Koning.

Zyn b... aan de Koning van Tidore

God *geve uwe* Koninklyke Majeſteit *geluk op aarde, en een zalige regeering. De* brief *van uwe* Majeſteit *aan den* Koning *van* Ternate, *onzen* broeder, *inhoudende zekeren voorſlag, om een vaſten* pais *tuſſchen de* Tidoreezen, *en* Ternataanen, *te beveſtigen, is ons* gecommuniceert, *en wy hebben daar uit verſtaan, 't gene uwe* Majeſteit *wel, en te regte zegt, dat geen vaſte vrede tuſſchen de* Ternataanen *en* Tidoreezen *te verhopen zy, ten zy de* Hollanders, *ende* Spanjaards *eerſt, en alvoren daar in overeen komen, 't welk ook het regte middel zou zyn, om 't langdurig bloed-*

1612. bloedstorten eens te stutten. Hier uit oorzaak nemende, konnen wy niet nalaten uwe Majesteit van alles in 't breede te verwittigen, wat dies aangaande in onze landen besloten, en vervolgens van ons alhier verrigt is geweest, op dat uwe Majesteit zien, ende merken mag aan onze zyde de schult niet te wezen, dat de oorlog met de grootste schade van uwe en onze Natie, als nog is continuerende.

Na een langdurigen en vreezelyken oorlog tusschen ons, en de Spanjaarden, omtrent twee en veertig jaren lang gevoert, verkregen hebbende de vryheit onzer Privilegien, en Religie, is eindelyk nu al eenige jaren geleden, een bestand van wapenen tusschen ons, en hen, gesloten en gepubliceert geweest; begrypende van beide zyden hare vrienden, en Geallieerden, gelyk het uw Majesteit breeder zal blyken by de Missive van onzen Prince, die hier nevens gaat, en dat de zelfde stilstand een jaar na de verkondiginge in ons land gedaan, alhier in Oost-Indien tusschen ons, en hen, onze en hunne vrienden, zoude ingaan. Waar toe van onze zyde alle behoorlyke diligentie is voorgewend, om het zelve na te komen. Waar toe een expresse uit Holland door Spangien herwaards is gedeputeert, om het zelve overal den onzen aan te dienen, op expresse voorwaarde, dat zulks ook van hunne zyde zoude geschieden, het welk voor dezen door den Kapitein met myn aankomste door my, en uit myn naam, volkomelyk is geschied, hun presenterende, en eischende het accoort van Treves in alles te willen nakomen; en by refus van dien protesterende niet schuldig te zyn aan alle de schaden en onheilen, bloedstortingen, en verdervingen van landen, die hier uit zouden konnen ontstaan.

Om zulks na te komen, zyn Don Juan de Silva, en de andere 's Konings Officieren, in gebreke gebleven, draaiende hun eenige principale uitvlugt alleen daar op, tot nog toe geen last om den Treves te agtervolgen van hunnen Koning ontfangen te hebben. Zo komt dan de schuld van dezen langdurigen oorlog op de schouderen van de Spaansche Koning, of zyn onderzaten, te rusten, zo de bevelen van het onderhouden van den Treves in tyds niet en zyn gegeven, of met contra Commissien worden opgeschort by hen, zo de gegeven Commissien niet na behooren worden aangenomen, zyn wy evenwel genoeg verzekert, dat alreede voor twee jaren en 't vertrek van Don Juan de Silva, uit de Manilhas, de voorschreven Treves onder hen bekent, en alhier in de Moluccos nu van Don Jeronimo medegebragt is geweest, te meer, nu wy verstaan uit de Portugeezen by ons, zo op Banda, als Amboina aangehaalt, dat de Treves alreede door last van de Majesteit van Spangien, zo binnen Goa, 1612.
als Malacca, gepubliceert is. Daar uit blykt, dat zy door de groote Conquesten, op den Admiraal François Wittert, na het ingaan van den Treves, verlekkerd zyn, en geenzins tot dien verstaan willen: overmits zy zo wel den veroverden buit op den voorschreven Admiraal, de vaste kust van Saboege en Gilolo, als mede alle gevangenen, waar onder de oude Koning van Ternate, en de Admiraal, Paulus van Caarden, zyn begrepen, na het uitwyzen van de Treves gehouden zyn te restitueren.

En aangezien wy die genen zyn, die den last van de Heeren Staten, en onzen Prins, op het strikste zoeken na te komen, hebben wy alle middelen rondelyk en opregtelyk voorgewend, om het accoord van de Treves, waar mede zo menige ziel gespaard zou konnen worden, op het uiterste te volbrengen; zo is 't, dat ons nog last, nog middelen daar toe ontbreken; om onze schade door het dekzel van den Treves frauduleuselyk aan ons gedaan, met openbaar geweld viervoudig te restaureren: geresolveerd zynde ter plaatzen, en tyden, 't zelve, waar het gelegen zal zyn, op alle des Konings van Spangiens onderzaten, en adherenten dadelyk te verhalen.

Het ware te wenschen, dat uwe Koninklyke Majesteit hunne onverzadelyke begeerten van regeeren over ziel en ligchaam, en de practyken en middelen daar toe dienende; alzo wel als ons bekent waren: Uwe Majesteit en zou niet dienen tot een brugge van de Spaansche tyrannye, en moorddadigheit, tot groot leedwezen van de gansche Moluksche Natie. Waar voor uw Majesteit voor alle getrouwe tot nog toe bewezene diensten, geen ander loon en zal hebben te verwagten, als dat zy een deel zal zyn van hunne onverzadelyke wreedheit, die over de veertig duizend zielen door Beuls handen in onze landen omgebragt heeft: eenige Millioenen menschen, die in West-Indien door 't swaard, en in de Mynen elendiglyk gestorven zyn, die voor God den Heer gestadig wraak roepen: en alzo alles te lang zou wezen te verhalen, zal ik twee Exempelen zyn Majesteit voorstellen, die hy in deze gelegenheit, t'zyner leer, ende spiegel, zal gelieven aan te nemen, zynde in die quartieren voorgevallen.

In de eerste Conquesten van Malacca, en de omleggende landen, de Portugeezen groote dienst en hulp ontfangen hebbende van eenen Ninache Toewan, wiens getrouwigheit zy met geen Goud konden recompenseren, wierd hy voor zyn loon eindelyk door hen berooft van 't Officie van Sabander, in zyn leven met groote eer van hem bedient in Malacca, 't welk hem zo desperaat gemaakt heeft, dat hy op een Toneel een

1612. vyer *deed maken, alwaar hy in 't aanzien van de gemeinte, zich levendig in wierp, liever willende zyn ouderdom in 't gezigt van de zynen met eere opofferen, als met smaad en schande gestrenger dood voor zyn getrouwigheit verwagten.*

Het ander is, dat Abdalla, Koning *van* Campar, *zyn vrouwen, maagschap, onderdanen, en 't ryk tot dienst van* Albuquerque, *ende de* Portugeezen *verlaten hebbende, voor alle zyn diensten geen ander loon kreeg, als dat hy tot* Malacca, *in 't oog van alle man, zyn ongelukkig hoofd op een* Schavot *onder Beuls handen heeft moeten laten.*

Wat zy voor dezen aan een voorzaat *van den* Koning *van* Ternate *bedreven hebben, is alhier onnoodig te verhalen, door dien het vleesch van den zelven nog in aller* Ternataanen *neuzen stinkt, hoewel zy het meenen wel gezouten te hebben. Om kort te gaan, zy zyn die genen, die van* Princen *en* Koningen *te vermoorden* professie *doen, het welk de* vader *van onzen* regerende Prince *met zyn leven heeft moeten bekoopen, gelyk daar na twee* Koningen *in* Vrankryk *vervolgens door hun toedoen om 't leven gekomen zyn.*

Tegen onzen Prince, *de* Koninginne, *en daar na den* Koning *van* Engeland, *en andere* Potentaten, *hebben zy dikwils moorders gezonden: volgende de gruwelyke* afgodische Leere *van hunne* Priesters, *en vervloekte* Jesuiten.

Hier mede, vermogende Koning, *wensche ik uwe* Majesteit *van de* slavernye, *en* tyrannye *der* Spanjaarden *eenmaal te mogen ontslagen worden, waar toe ik uwe* Majesteit *de magt, en de wapenen van onze* Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, *en den* Prince Mauritius *aanbiede; wel wetende, hoe swaar het uwe* Majesteit, *en de onderdanen te verdragen is; als wezende het zelve van ons voor dezen geproeft. Geschreven op* Maleyo, *in* Ternate, *den* 18den Mai *in 't jaar* 1612.

Onder stond

Pieter Both.

Aanmerking over dezen brief. Uit dezen brief, door den Heer opper-Landvoogd van Nederlandsch Indiën, *Pieter Both*, aan dezen Koning van Tidore met zo veel grond, en in zo veel opregtheit, geschreven, ziet men klaar, hoe hy daar by niet anders voorhad, dan dien vorst, waarheden van hunnen aart in 't gemeen tot zyne waarschuwing voor te leggen; en wat kon hy hem zaaken van grooter belang, om die tot zyn voordeel te gebruiken, voorhouden, dan dat zy zo schelmagtig met ons nu handelden, zich t'eenemaal onkundig houdende van een vrede, ofte Treves, zo eerlyk by ons gesloten, en ook nagekomen, en zo trouwloos by hen, tegen hun beter weten, ontveinst; een bedryf, 't geen schandelyk in een Koning is, zo het met zyn weten, en last, zo geschied, en onverantwoordelyk; zynde niet aannemelyk, dat zyn onderdanen dat tegen zyn last zouden doen, zo zy niet voorbeeldelyk wilden gestraft zyn.

Het is buiten alle tegenspraak waar, dat die verovering van den Zeevoogd *Wittert* met zyne schepen, en 't gevangen nemen van den Landvoogd *van Caarden*, twee al te groote brokken waren, om zo gemakkelyk zonder slag of stoot wederom te geven. Dit had hun te veel bloeds gekost, behalven dat de Spaansche trotsheit het ook niet leed.

Zo eerlyk, als zy nu daar in met ons handelden (waar over niemand beter oordeelen kon, dan de Koning van Tidore) zo eerlyk was het zeker, dat zy, zo ras zy maar gelegenheit daar toe geboren zagen, mede met hem handelen zouden.

Was hy nu hun Bondgenoot, en aan hunne zyde, hy was het niet meer, dan wy nu by den Tidorees, dien hy immers duidelyk zag, dat zy niet na quamen, behalven dat de Heer *Both* in dezen brief ook die twee andere gevallen, waar uit men hunnen ontrouwen, en ondankbaren aart middagklaar bespeuren kon, zeer wel ter zake aanhaalde.

Om evenwel wat meer licht omtrent dezen brief van den Heer opper-Landvoogd *Both* te hebben, en wat klaarder te konnen zien, wat moeite de Koning *Modafar* tot verlossing van den Koning zynen vader uit de slavernye der Kastiliaanen aangewend heeft, zal het (onzes bedunkens) niet ongevoegelyk zyn, dat wy den brief, door den Koning van Tidore, over dit zelve onderwerp aan *Modafar* geschreven, hier byvoegen. Hy wierd den 6den Mai in 't jaar 1612. by hem ontfangen, en was aldus luidende:

1612. Brief des Konings van Tidore aan Koning Modafar.

Zeer lieve zoon, Koning *van* Ternate. *Ik wensch u geluk, en gezondheit. Het schryven met uwen dienaar* Fouke *is my wel behandigt, en d'inhoud daar van wel verstaan; waar in gy verhaalt, dat men alle middelen voorwenden zoude, om* Ternate, *en* Tidore *in vrede te stellen, en het* Moorsche *geloof in de* Moluccos *te* restaureren; *over het welk ik zeer verblyd ben, zynde my het zelve zeer aangenaam geweest om hooren, als zynde een zaak, die opregt is, en ons van* God, *en zyn* Propheet Mahomet *geboden.* Ik, *uw* Oom, *een oud man zynde, bevinde 't zelve goed, en op-*

1612. *opregt te wezen: maar alzo het nu ten tyde niet gelegen is, gelyk ten tyde van onze voorouders, als U L. wel bekent is, overmits* Tidore *en* Ternate *als nu met* Hollanders *en* Spanjaards *bewoont, en gesterkt zyn; derhalven. byaldien men een opregten en vasten* vrede *maken zoude, dient op alles eerst wel gelet. Myns bedunkens zou best geraden zyn, de* Spanjaards *en* Hollanders *tot een* vrede *te brengen, zynde het eenigste middel om ons met malkanderen te bevredigen. Waar in gy, als zynde de* oudste *van de vier* Molukſche Koningen, *veel kond te wege brengen: want na myn* opinie, *een oud man zynde, kan ik niet anders verstaan, dat al is 't dat wy een* vrede *zonder de* Spanjaards *en* Hollanders *besluiten, dat die niet lang zal duuren; overzulks blyve ik nog by myn vorig gevoelen, te weten, dat wy niet en konnen of mogen* resolveren, *ten zy de* Hollanders *en* Spanjaards *vooreerst met malkanderen* veraccordeerd *zyn. Zo gy van* opinie *zyt geen vasten* vrede *te maken, maar alleen onze oude* Molukſche koſtuimen *te onderhouden, te weten, als wy wederzyden moê ende mat geoorlogt zyn, op te houden, en malkanderen zomtyds met ſchryven en* bitsjaren *te verzoeken. En byaldien die van* Ternate *zulks niet en* conſenteren, *zal 't hun ſchuld wezen, en zo verre die van* Tidore *daar ook tegen doen, zal 't myne, en myner* onderzaten *ſchuld zyn; maar om een vasten en langdurigen* peis *te besluiten, en in ons* Moorſch geloof *zeker te leven, zegge ik nog eenmaal, dat de* Spanjaards *met de* Hollanders *eerst bevredigt moeten wezen, al eer wy iet goeds konnen uitrigten.*

Vorders ben ik van meening na Gamma-Lamma *te vertrekken, om met den* Gouverneur *van deze zaak te handelen, en, van daar wederom komende, zal ik eenigen van mynen* raad *derwaards zenden, en uw* Majesteit *laten weten, 't gene met hem gehandelt is. Ook wanneer ik* finaal *antwoord op U L. ſchryvens zal bestellen, of het voortgaan zal, of niet. Voorts dat gy ſchryft dat uw* vader, *de* Koning, *in myn handen is, dat is wel waar; maar byaldien de* Spanjaards *hem, of in 't veroveren van* Gamma Lamma *gevangen hadden, zo ware het regt, dat ik by de* Spanjaards *verzorgde, hem uit de handen te krygen, overmits onze* Molukſche koſtuime *zulks medebrengt; maar in 't veroveren van* Gamma Lamma *is by 't ontkomen, en ontloopen op* Saboego. *Overzulks het uw eigen ſchuld is, nademaal de* Koning *uw* vader *vry was, dat gy met alle de* Ternataanſche Overigheid *hem by de* Spanjaards *gezonden hebt, 't welk oorzaak is geweest van uwer aller welvaren, alzo gylieden hem als een* Medicyn *voor uwe ziekte gebruikt hebt, die anders in prykel waart van al te zamen te vergaan. Zo dat zyn* abſentie *oorzaak geweest is, dat de naam van* Ternate *tot nog toe duurt. Overzulks bedenk u wel, en zoek andere middelen, om uw* vader, *de* Koning, *uit de gevankenisse te krygen, alzo ik zulks by de* Spanjaards *alleen niet verwerven kan, en overdenk by u zelf, of iemand van onze* Overigheit *in handen van de* Hollanderen *ware, of gy die van hun wel zoud konnen verkrygen. Hier mede gebiede ik my t'uwaarts, en laat ons van* Ternate *en* Tidore *opregt en ongeveinst met malkanderen handelen.* 1612.

De Koning *Modafar* dan, ziende, dat zyn moeite by den Koning van Tidore aangewend, om zyn vader te verlossen, zo wel als die van de Hollanders, vrugteloos was, moest dierhalven gedult hebben, en een gunstiger tyd afwagten.

Dat het nogtans by de Kastiliaanen geenzins helder was, zag men klaar aan hunne voorbereidzelen ten oorlog, die zy van tyd tot tyd nog maakten.

Immers de opper-Landvoogd der Philippinas, Don *Jan de Silva*, zond den voorgaanden Landvoogd der Moluccos, *Christoval de la Hote*, in het laatst van December dezes jaars 1612. uit de stad Manilha met veel Silver na Goa aan den onder-Koning, om aldaar zeven groote ſchepen, en twintig Fregatten, van alles voorzien, byeen te zamelen, om met de zelve eerst na Malacca, en dan verder na de Moluccos te komen. Groote toebereidzelen der Kastiliaanen ten oorlog.

Ook had Don *Jan de Silva* een Kastiliaanſchen Oversten, *Toledo* genaamt, na Macao met veel geld afgevaardigt, om van daar een Gallioen, door de Kastiliaanen daar gekogt, en zes Gallioenen, die reeds van Malacca na Macao gezeilt waren, af te haalen, om dan gezamentlyk tegen December in 't jaar 1613. na Ternate te komen. Daar beneven had men uit Spangien twee ſchepen aan den onder-Koning gezonden, met last, om al de Portugeeſche en Spaanſche magt by den anderen te voegen, en daar mede na Manilha te gaan, om van daar de Hollanders eens met nadruk aan te tasten; ten welken einde ook in Manilha drie groote ſchepen getimmert, gelyk mede de ſchepen Gouda, Amsterdam (van den Zeevoogd *Wittert* genomen) Spirito Santo, St. Jan Baptista, Jan de Lupas, St. André, en St. Marcus, alle te zamen in Cayta leggende, daar toe verveerdigt wierden. Men verwagtte hier by uit Kastiliën nog twee ſchepen, met veel volk en noodwendigheden voor deze vloot, ten dienst van welke in Manilha nog drie nieuwe Galeien, buiten een oude, die daar nog was, gemaakt wierden. En dus zou dit te zamen een In 't jaar 1613.

1613.

Door een vloot onder Don Jan de Silva.

vloot van agttien groote schepen, twintig Fregatten, en vier Galeien, met vyf duizend koppen bemant, uitmaken; zonder dat men egter zeker zeggen kon, of de zes Malaksche schepen, na Macao gezeild, 'er by komen zouden, of niet; maar dit was zeker, dat de opper-Landvoogd van Manilha, die wel uitdrukkelyk daarom boven zyn tyd aldaar gebleven was, het opperbevel over die vloot hebben zou.

In dezen tusschen-tyd wist de Kastiliaansche Landvoogd van Gamma Lamma, Don *Jeronimo de Silva*, ook zeer veel toe te brengen, om alles tot dien grooten aanslag klaar te maken; ten welken einde hy de vesting Gamma Lamma merkelyk deed versterken, en ook van allen voorraad, tydig van Manilha ontboden, voorzien, buiten dat hy ook uitdrukkelyke brieven aan zynen voorzaat in dit bestier, *Christoval de la Hote*, afzond, om hem mede tot het spoedig voorzetten van dit ontwerp aan te zetten.

Maar hoe groot ook die toeleg in zich zelven was, zo ging dit werk egter zo spoedig niet voort, als zy gegist, en de onzen wel verwagt hadden, en daar verliepen nog wel ruim twee jaren, eer deze Don *Jan de Silva* met zyn ontzaggelyke vloot klaar was. In dit zelve jaar 1613. heeft ook de opper-Landvoogd *Both* een nieuw verbond met de hoofden van Makjan gemaakt, van dezen inhoud:

Accoord gemaakt tusschen den *Sengadji*, en de *Principalen* van 't *eiland Makjan*, ten overstaan van den *Sengadji Limatau*, *gecommitteert* van den *Koning* van *Ternate*, ter eenre, ende wegens *Pieter Both*, *Gouverneur Generaal* wegens den *Staat* der *vereenigde Nederlanden*, ter andere zyde.

Both 's verdrag met de Makjanze Overheden.

O*P heden den* 16den January 1613. *zyn in 't* Fort Mauritius *op* Gnoffickia, *op 't* eiland Makjan, *ten overstaan van den* Sengadji *van* Limatau *als* gecommitteerden *op dit* eiland *van wegen den* Hoog Mogenden Koning, Kaitsjili Modafar, Koning *van* Ternate, *vergadert*, *de Gestrenge Manhafte Heer*, Pieter Both, Gouverneur Generaal *wegens de* Hoog Mogende Heeren Staten Generaal *der* vereenigde Nederlandsche Provintiën, *zyn* Princelyke Excellentie, Maurits, Prince *van* Orangie, Grave *van* Nassau, &c. *en de Heeren* Bewindhebberen *der* generale vereenigde Oost-Indische Compagnie, *ter eenre*, *ende meest alle de* Sengadji 's, 1613.
en Principalen *van 't geheel* eiland Makjan, *ter andere zyde*, *en hebben uidaar een* forme *van* Accoord *gemaakt*, *en besloten*, *dat nu voortaan een ieder malkanderen zal laten vry*, *en* liber *in hun* geloof, *zonder den anderen daar in te* incommoderen, *en ingevallen eenige* Makjanders *by de* Christenen, *of de* Christenen *by de* Makjanders *quamen*, *om van hun* geloof *te handelen*, *zullen ze die van beide de zyden wederom geven*, *zonder hen in 't minsten te mogen tragten* respectivelyk Christen *of* Moorsch *te maken.*

Verders, *dat zy voortaan de goederen*, *die alhier uit* Holland *komen*, *om onder de inwoonders voor Koopmanschap verkogt te worden*, *voor den zelven prys zullen genieten*, *als die aan andere* Ternataanen *zullen werden verkogt*, *dewelke zy beloven aan geen van onze vyanden te zullen verkoopen.*

En beloven de voorschreve Sengadji 's, *en* Principalen, *uit naam van de geheele gemeinte*, *dat zy hunne* Nagelen *aan geen andere uitheemsche* Natie, *als alleen aan de* Dienaars *van de* vereenigde Compagnie, *zullen verkoopen*, *en dat niet hooger dan* vyftig Realen van agten *de* Bahaar, ad perpetuitatem.

Waar tegen de voornoemde Heer Pieter Both, *uit kragte van zyn* Commissie *in den name van de voorschreve* Compagnie *belooft*, *de voorschreve prys tot geener tyd te zullen zoeken te verkleenen.*

Toucherende *andere* puncten, *die als nu niet wel en konnen worden geraamd*, refereren *beide de* partyen *zich aan 't gene dat in* Maleyo *met den* Koning *van* Ternate, *en zynen* Adel, *zal worden gehandelt.*

Ingevalle eenige Mooren *by de onzen alhier worden veroverd*, *zullen wy gehouden wezen de zelve aan hun te* presenteren *om te koopen*, *'t welk zy van gelyken aan ons zullen moeten doen*, *zo eenige* Christenen *in hun handen quamen te vervallen.*

En om onze begonne vriendschap bondiger, *en vaster te maken*, *hebben de voorschreve* Sengadji 's, *ende* Overften, *uit name van de geheele gemeinte met* solemnelen *eede belooft ende gesworen*, *beloven*, *en sweren mits dezen den gemelde* Mogende Heeren Staten, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de* vereenigde Oost-Indische Compagnie, *als mede den* Mogenden Koning *en* Kroone *van* Ternate *in alles gehouw en getrouw te zyn*, *met hunne vyanden buiten hun weten in 't minsten niet te* tracteren *het gene tot* prejuditie *van de voorschreve* Princen, *of* Koning, *zou mogen strekken*; *maar met de* Hollanders, *en* Ternataanen, *des noodig zynde*, *te leven*, *en te sterven.*

Waar

1613. Waar tegens de voornoemde Heer, Pieter Both, uit name van de voorschreve Heeren Staten &c. belooft, en gesworen heeft, belooft en sweert mits dezen de voorschreve Makjanders tegen onze, der Ternataanen, en hunne gemeene vyanden met alle mogelyke magt tot den uiterste druppel bloeds te assisteren, en helpen, en met den vyand in 't minsten niet buiten hun weten tot hun prejuditie te tracteren.

Alles zonder arg, of list. In kennisse der waarheit zyn hier van gemaakt twee aleens luidende Contracten in 't Duitsch geschreven, als mede twee gelyke by hen in 't Ternataans gecoucheert, alle vier by de voorschreve partyen onderteekent, waar van elk een Duitsch, en een in 't Ternataans, gegeven is.

Actum ut supra.

Onder stond,

Pieter Both.

Ook heeft de Heer Both niet lang hier na nog een verdrag met Koning Modafar gemaakt, zynde van dezen navolgenden inhoud:

Artykelen en voorwaarden gemaakt ende besloten tusschen den Hoog Mogenden Koning Modafar, Koning van Ternate, den Prince Sedang, zynen broeder, en al den Ternataanschen Raad, ter eenre, en Pieter Both, Gouverneur Generaal over alle Fortressen, Schepen, Jagten, en Perzoonen in Oost-Indiën, van wegen de Ed: Hoog Mogende Staten Generaal der vrye vereenigde Nederlandsche Provintiën, zyn Princelyke Excellentie Maurits, geboren Prins van Orangie, Grave van Nassau &c. ende de Heeren Bewindhebberen der generale vereenigde Oost-Indische Compagnie, ter andere zyde, om alle swarigheden te weerhouden, die ons van wegen het verschil in de Religie zouden mogen overkomen.

rbond n de er h met dafar. INgevalle eenige Ternataanen, of hunne Slaven albier op Ternate by de Hollanders komen onder pretext van Christenen onder ons te werden, zullen de voornoemde gehouden wezen dadelyk in hunne handen weder te leveren, en in geener maniere de zelve versteken. 1613.

Zo wanneer eenige onderzaten van den Koning van Ternate by de Kastiliaanen overloopen, of anderzins vervallen, en aldaar Christenen geworden zyn, het zy by wie van beide de Natien zy zouden mogen komen, zal men de zelve in presentie van de Koning, of eenige van zyn Raad, en de Hollandsche Overigheit van die plaats doen komen, en hun afvragen, tot welke van beide de Religien zy genegen zyn, ende hen daar in hun vryen wil laten gebruiken, dog zullen de Hollanders de zelve onderzaten der Ternataanen, die alzo by ons overkomen, albier van Ternate op eenige andere plaatzen moeten brengen, daar zy uit hunne oogen zyn, om alle swarigheit voor te komen.

Ingevallen 'er eenige overgeloopene of gevangene Slaven zouden mogen zyn, die by een van onze Natien zich quamen begeven, zal men de zelve voet houden, als boven, dog den eigenaar de waardye van dien betalen.

De overloopers, by een van ons beiden komende, zynde geen onderzaten van onzer beider Natien, zullen zich begeven mogen by alzulken Religie, als daar zy professie van doen.

Wanneer daar eenige Christenen door de Ternataanen in den oorlog worden bekomen, zullen zy gehouden zyn de zelve niet te verduisteren, maar ons te presenteren hen voor de waardy van een Slaaf te lossen, en ingevallen zy 't zelve niet begeren te doen, zullen zy daar mede hun vryen wil mogen doen.

Daarentegen de Hollanders van gelyken, als zulke Ternataansche Mooren albier in onze handen in den oorlog zullen vervallen, gehouden zullen wezen aan de Ternataanen te presenteren, volgens den voet in 't voorgaande artykel voorgeslagen.

Ingevalle eenige van onze gevangene Soldaten door de Ternataanen op eenige togten uit des vyands hand gekregen wierden, zullen zy gehouden wezen de zelve by ons liber en vry te laten komen, zonder daar van iets te pretenderen: van onze zyde desgelyks.

Al welke artykelen zy lieden van wederzyden belooft hebben, en beloven mits dezen getrouwelyk na te komen, en te volbrengen, zonder arg, of list. In kennisse der waarheit zyn hier van twee aleens luidende Contracten in 't Duitsch geschreven, en twee gelyke by hen in het Ternataans overgezet, alle vier by henlieden onderteekent, daar van elk een in 't Duitsch, en Ternataans heeft.

Aldus gedaan in 't Fort Orangie op 't eiland Ternate, dezen 4den Maart in 't jaar 1613.

Onder stond,

Pieter Both.

1613. De vermaarde Heer, *Apollonius Schot*, heeft omtrent dezen tyd in 't begin van het jaar 1613. een verbond met den Koning van Boeton van wegen de E. Maatschappy gemaakt, en daar, om den handel voor ons waar te nemen, den Koopman, *Gregorius Cornelifzen* gelegt. Het voornoemde verbond is van dezen volgenden inhoud:

Contract, en eeuwig *verbond*, gemaakt by den *Commandeur Apollonius Schotte*, als last hebbende van den Heer *Gouverneur Generaal*, *Pieter Both*, uit den naam van de *Hoog Mogende Heeren Staten Generaal* der *Geunieerde landen*, mitsgaders zyne *Princel. Excellentie* als *Gouverneur* der zelver, ende de Heeren *Bewindhebberen* der *Oost-Indische Compagnie* ter eenre, en den *Grootmagtigsten Koning* van *Boeton* ter andere zyde.

Contract tusschen ons, en den Koning van Boeton in 't jaar 1613. gemaakt.

TEn eersten *belooft de* Commandeur *aan den* Koning *van* Boeton, *uit den naame voorschreve, dat de* Hollanders *zyne onderzaaten ende land zullen helpen beschermen tegen alle* invasien, *en zulke vyanden, als hem op zyn land zouden willen beschadigen ofte hinderlyk vallen, en zullen tot dien einde op de strand van des* Koninks *onderzaaten twee bolwerken opgemaakt worden, op de welke de* Commandeur *voor eerst zal verzorgen vier stukken geschuts met hun toebehooren, als ook eenige* Hollanders *om de zelve te regeeren.*

Ten tweeden *belooft de* Commandeur *den staat en den stand van dit* Koninkryk, *mitsgaders zyne gelegenheit, aan den* Heer Gouverneur Generaal *voor te dragen, meerder guarnisoenen verzoekende, inzonderheit dat met den eersten een schip, ofte Jagt, gezonden mogt worden na hier toe, omme het meer noodwendige tot welstand van beide de* Natien *te helpen verzorgen.*

Ten derden, *belooft hy mede te* intercederen *by den* Koning *van* Macassar, *ten einde hy* disistere *van alle* hostiliteit *tegen den* Koning *van* Boeton, *ofte eenige zyner onderdaanen, tot welken einde op 't spoedigste een Praauw met schryven aan den zelven* Koning *zal afgevaardigt worden, en zal men den* Koning *van* Boeton *beschermen tegen alle gewelden.*

Ten vierden, *zullen zy den* Koning, *ende zyne onderzaaten, niet hinderlyk wezen in hunne* Religie, Politie, *ofte* Regeringe; *maar zullen, zo die van de* Hollandsche Natie *iets onredelyks, strekkende tot oneenigheit, daar tegen bestonden, daar over van hunne* competente *rechteren gestraft worden. Van gelyken zullen de* Mooren, *zo ze iets tot nadeel van de* Hollandschen *bestonden, van den* Koning, *ofte hunne* competente *rechteren, gestraft worden.* 1613.

Ten vyfden, *beloven zy by den grootmagtigste* Koning *van* Ternate *te verzorgen, dat zyne onderzaaten den* Koning *van* Boeton, *ofte zyne onderzaaten, geen overlast aandoen zullen, maar dat de* Koning *van* Ternate *zyne zaaken by den* Koning *van* Boeton *ordentelyk zal beregten, 't zy met* geauthoriseerde gezanten, *ofte door* Missive, *met zyn* Koninklyk Zegel *verzegelt, alzo bywylen des* Konings *naam ende* authoriteit *van zommigen misbruikt is geweest.*

Ten zesden, *zullen de* Hollanders, *tot geryf van beide de* Natien, *ten einde bequamelyker de* Koophandel *ende* trafycq *mag onderhouden worden, met d'eerste gelegenheit verzorgen, dat hier gebragt worde een goede* quantiteit *van* Casges, *ofte andere* Kopere munte, *welke* munte, *ofte* Casges *de* Koning *belooft onder zyne gemeente gangbaar te doen worden naar* advenant *de* Realen *van* achten

Ten zevenden, *beloven de* Hollanders, *'t* Fort *gemaakt zynde, den* inlanderen *geen overlast te doen, mede niet toe te laten, dat eenige vreemde* Natie, *hier komende, den* Koning, *ofte zyne onderdanen, eenigen overlast doen zal.*

De Koninklyke Majesteit *voorzegt, verklaard, en zegt mitsdezen de* Hollandsche Natie *hier geroepen te hebben, om zyn* Koninkryk *te helpen beschermen tegen zyne vyanden, die hem, ofte de* inwoonders, *zouden willen beschadigen, als mede om een* offensiven *ende* defensiven *oorlog te voeren tegen de vyanden van den grootmagtigen* Koning *van* Ternate, *met den welken hy in vriendschap ende eenigheit zal* continueeren, *naar ouder gewoonte, mitsgaders tegen die de* Hollanders *hier omtrent zouden willen beschadigen, ofte hinderlyk vallen.*

Ten tweeden, *belooft zyne* Majesteit *de* Hollanders *te* assisteeren *op den togt van* Solor, *die nu voorhanden is, met wel gemande* Correcorren. *Belooft mede zyne* Majesteit *aan geen andere* Natie *eenigen* handel *of* traffycque *toe te laten, en zullen de* Hollanders, *als beschermers van dit* Koninkryk *de* preferentie *genieten.*

Ten derden, *belooft zyne* Majesteit *een* prys *te stellen op de* Koopmanschappen, *ende* vivres *in zyn* land *vallende, welke* prys *zal onderhouden worden, ende zullen de* Hollanders *in dit* Koninkryk *mogen gaan, ende komen, ende* handel *dryven, zonder eenige* tollen *ofte* schattingen *te beta-*

1613. *betalen, en zullen de zelve op het* landt *van* Boeton *mogen zaaien, ende planten, ende hun gewassen genieten in alle zekerheit ende vryheit neffens zyne onderzaaten, zonder iemands tegenspreeken, mits dat zy zulks den* Koning *zullen te kennen geven. Hier by vergunt de* Koning *aan de zelve* Hollanders *alle genot, en vryheit van zyne Reede, en havenen, omtrent en op 't* eiland *van* Boeton *gelegen, zonder dat men hun daar over zal mogen* molesteren, *ofte iets daar voor* pretenderen; *maar belooft de* Koning *op de zelve plaatze, des nodig zynde, alle hulpe ende bystand, ende dat ter* consideratie, *dat de* Hollanders *dit* guarnisoen *tot zyn beschерminge onderhouden.*

Ten vierden, *om den welstand, ende 't voordeel van beide de* Natien *op het profytelykste te bevoorderen, belooft zyne* Majesteit *van nu voortaan alle zyne onderdanen* Ryst *te doen zaaien, alzo daar inzonderheit veel aan gelegen is, om de* Moluccos *tot welstand te brengen.*

Ten vyfden, *om alle eenigheit en vriendschap te onderhouden, ook om* confusien *te schuwen, belooft de* Koning, *en laat mits dezen toe, dat de Soldaten, ofte alzulke* perzoonen, *die van wegen de* Hollanders *in dit* Koninkryk *zoude mogen blyven, zullen mogen Hyliken met vrye vrouwen, ofte dochteren van zyn* Koninkryk, *welke niet zal belet worden het* Christen geloof *aan te nemen; als mede dat die* Hollanders *hier nevens andere des* Koninks *onderdanen vermogen* Slaven *en* Slavinnen *te koopen. Eenige* Slaven *van den* Koning, *ofte zyne onderzaaten, by de* Hollanders *komende, zullen zy de zelve gehouden wezen wederomme te geven, ofte met den eigenaar te* accorderen: *en zo eenige* Slaven *van de* Hollanders *weg gelopen zynde, door de* Boetonders *wederomme gebragt worden, zal daar voor ieder maal gegeven worden naar* advenant, *dat zy kosten, te weten van de* twintig Tanettes, twee, *ende van de* tien, een. *Van gelyken zullen de* Boetonders *doen, zo eenige van hun weggelopen* Slaven *door de* Hollanders *weder gebragt worden.*

Ten zesden, *belooft de* Koning *aan die van* Banda *schriftelyk te ontbieden, hoe hy met de* Hollanders *een eeuwig* Contract *en* verbond *gemaakt heeft, de zelve* Bandaneezen *mede tot een vaste vrede, ende verbond vermanende, en ingevalle de zelve* Bandaneezen *tegen de* Hollanders *quamen te oorlogen, zal de* Koning *zyn* broeder *met alle zyn onderdanen, die hy op* Banda *heeft, t'huis ontbieden.*

Alle de voorverhaalde artykelen *beloven de* Hollanders, *mitsgaders de grootmagtige* Koning *van* Boeton, *ende zyne* geallieerde *vrienden, en* Vassallen, *te onderhouden, en te doen onderhouden, waar toe zy zich mits dezen verbinden tot een eeuwige vriendschap,* Conversatie, *en* Commissie, *en dat zy elkanderen zullen geven t'allen tyden alle hulpe,* faveur, *en bystand na vermogen, elk een tegen des anderens vyanden, het welk in allervoegen de* Hollanders, *als ook zyn* Majesteit *met zyne* Vasallen *zullen verbonden blyven te onderhouden, en te* presteren. 1613.
Het zelve bovenverhaalde is onder verbintenis van getrouwigheit, eere, en woord, die wy beide God, *en onzen* evennaasten, *schuldig zyn.*

Aldus gedaan voor Boeton, *op de strand den* 5den January *in 't* jaar 1613.

Onder stond,

Apollonius Schotte.

ڤ het merk des Konings van Boeton.

Dus lag dan de Kastiliaan tegen ons, en de geveinsde Tidorees van jaar tot jaar maar wat te morren, en hen schrikkelyk met die vreesselyke vloot te dreigen, zonder dat men ymand van hun opdagen zag; of zonder dat 'er in een jaar of twee ook iet aanmerkenswaardig in de Moluccos voorviel; dan dat *Pieter van den Broek*, van Antwerpen, de eerste grondvester van den handel van het Roode Meir, als mede in Suratte, en Persiën, door den tweeden Nederlandschen opper-Landvoogd van Oost-Indiën, den Heer *Gerard Reinst*, met het schip oud Zeeland, in gezelschap van den vermaarden Zeevoogd *Steven van der Hagen*, in Mai des jaars 1615. uit Banda na Ternate gezonden wierd, alwaar zy den 1sten Juny voor de vesting Orangie ten anker quamen, en als tweede Landvoogd der Moluccos den Heer *Laurens Reaal*, in dat zelve jaar aldaar tot dit ampt verheven, vonden: Want zedert de Heer *van Caarden* 's gevankenis was 't bestier ondertusschen door den opper-Landvoogd van Indiën de Heer *Both* hier, ten dien tyde de Setel der Indische Hooge Regering, waargenomen.

Gerard Reinst tweede opper-Landvoogd van Indiën.

In 't jaar 1615. de Zeevoogd van der Hagen met Pieter van Broek in de Moluccos by den derden Landvoogd, de Heer Reaal.

Na dat *van den Broek* hier eenige dagen gelegen had, ging hy als opper-Koopman over op 't schip Middelburg, om de eilanden Motir en Batsjan van het noodige te voorzien. Op het laatste eiland stelde hy ook als hoofd den opper-Koopman, *Bartholomeus van Spilbergen*, aan, en vertrok in die zelve maand Mai van daar na Bantam.

Verrigting van den laatsten aldaar.

Den 29sten Maart, in 't jaar 1616, quam in Ternate, door de Straat Magellanes, de beroemde Zeevoogd, *Joris van Spilbergen*, na dat hy de Stad Payta verwoest,

In 't jaar 1616. Joris van Spilbergen hier.

1616. woest, en van agt Spaansche schepen, tegen welke hy sloeg, 'er drie, te weten den Zeevoogd, onder-Zeevoogd, en nog een ander schip, in den grond geboort had.

Hy wierd van den Hopman, *Frederik Hamel*, en van den geheimschryver des Landvoogds *Laurens Reaal*, *François Lemmens*, zeer vriendelyk ontfangen, en quam de Heer *Reaal* na den middag zelf by *Spilbergen* aan boord, alwaar eenigen tyd met malkanderen gesproken hebbende, zy beide zyn na land gegaan, om zamen te overleggen, hoedanig den Kastiliaan alomme afbreuk te doen, alvorens de gedreigde vloot met Don *Jan de Silva*, waar van men nu sterk sprak, komen mogt. Den 5den April quam hier 't Jagt den Arend, 't geen om allerlei levens-middelen uitgeweest was. Den 8sten was de Heer *Reinst* weêr aan boord by *Spilbergen*, om zyn bevel-brief te toonen; en den 2den Mai vertrok *Spilbergen* met zes schepen na Makjan, om 's vyands Nagelhandel te beletten. Hy ging daar ook te land, en bezogt al de sterktens. Men kreeg den 25sten Mai berigt, dat 'er een schip van Manilha voor Gamma Lamma ten anker gekomen was, waar op ten eersten 't schip de Morgen-sterre, een uit *Spilbergen*'s vloot, afgezonden wierd, die den 27sten weêr quam.

Deszelfs verrigtingen.

Ondertusschen besloot *Spilbergen*, na 't lezen van een brief, hem door den Heer *Reaal* toegezonden, met zyn schepen t'zeil te gaan na Ternate.

Terwyl hy vlak voorby Tidore liep, deden die van de vesting zeven of agt Kanon-schoten op zyn schepen, dog zonder die eenigzins te beschadigen. Hy quam eerst den 1sten Juny weêr voor de vesting Orangie ten anker; en op dien zelven dag quamen hier uit Amboina nog twaalf schepen, die toen te zamen een vloot van zeventien schepen uitmaakten. Zommigen oordeelden, dat men hier mede iets, 't zy op Tidore, 't zy dan op eenige andere plaatzen der Kastiliaanen, behoorde te ondernemen; dog daar quam niet van.

Laurens Reaal word in 't jaar 1616 derde opper-Landvoogd van Oost-Indiën.

Den 19den Juny in 't jaar 1616. is de Heer *Laurens Reaal*, bevorens Landvoogd der Moluccos, tot derden opper-Landvoogd van Nederlandsch Oost-Indiën, by stemming van den geheelen Raad van Indiën, alhier aangestelt, en met veel plegtelykheden in dat ampt bevestigt. Ook bleef Ternate vervolgens, tot Batavia 's grondvesting toe, de Setel der Indische Hooge Regeering.

Spilbergen 's vertrek.

Den 18den Julius vertrok de Zeevoogd *Spilbergen*, volgens last van den opper-Landvoogd *Reaal*, en zynen Raad, met de schepen Amsterdam, en Zeeland, uit Ternate na Bantam. Hy liet hier alles in zeer goeden staat van verdediging, en men was ten dien tyde ook van vyf honderd krygsknegten voorzien, over welke het bevel hadden, de Hopmannen, *Frederik Hamel*, van 's Gravenhage, *Willem Eetveld*, van Brussel, *Pieter Bakker*, van Antwerpen; *Roeland Philipszen*, van 's Hertogenbosch, en *Goossen van Mammeren*; buiten dat wy ook in die gansche Landvoogdy van allen krygs-voorraad zodanig vervuld waren, dat men Don *Jan de Silva* daar met verlangen te gemoet zag.

Goeden stand der onzen in de Moluccos.

Even zodanig stond het met onze vesting op Tidore, Mariëko genaamt, waar op *Willem van Anssing* (die met *Joris van Spilbergen* uitquam) 't bevel had, gelyk op Motir *Henrik Majer* van Maastrigt, op Makjan *Gysbert van Vianen*, en op Batsjan *Bartholomeus van Spilbergen*, van Antwerpen. De schepen, in July hier zynde, waren, de oude, en nieuwe Son, de oude, en nieuwe Maan, Vlissingen, de Hope, de Morgen-star, de Engel van Delft, en nog een Jagt.

Jacob le Maire, en Willem Schouten, hier.

Den 17den der maand September quamen de opper-Koopman, en Bevelhebber, *Jacob le Maire*, en Schipper, *Willem Corneliszoon Schouten*, door de Straat le Maire, alhier met hun schip voor de vesting Orangie ten anker, en wierden van den opper-Landvoogd *Reaal*, den Zeevoogd, *Steven van der Hagen*, en den Ambonschen Landvoogd, *Jasper Janszoon*, mitsgaders van den ganschen Raad van Indiën, zeer wel ontfangen.

Hy was den 14den Juny in 't jaar 1615. van Hoorn uit Texel, met 't schip de Eendragt, en een Jagt, t'zeil gegaan, en door een nieuw gevonden engte, zedert na zyn naam genaamt, in de Suid-zee, en zo verder met 't schip de Eendragt in Ternate gekomen, na dat hy zyn Jagt omtrent Porto Desire door toevalligen brand verloren had.

Hun vertrek.

Zy lieten hier eenig volk, te weten, elf mannen, en vier jongens, en namen den 27sten September hun afscheid; verzeilende met de schepen de Eendragt, en de Morgen-sterre (een van *Joris van Spilbergen* 's schepen) het eerste na Bantam, en 't laatste na 't eiland Motir.

Eindelyk kreeg men den 30sten September tot Jacatra eenmaal zekere tyding, hoe het met die zo lang toebereide vloot van Don *Jan* was; want behalven dat de Bevelhebber, *Jan Dirkszoon Lam*, met tien schepen, zo zommigen te kennen gaven, al voor eenigen tyd na Manilha vertrokken was, om de Kastiliaanen daar aan te tasten, eer die vloot quam, zo hoorde men daar boven, dat 'er van die

[margin fragment: ...16. ...d Don de ..., en de- der t.]

die vreesselyke vloot niet veel te vreezen was, vermits Don *Jan de Silva* in Malacca overleden, na allen schyn daar vergeven, en zyn vloot zodanig verswakt was, dat al dat dreigen in rook en damp verdween, niettegenstaande zy daar mede vier jaaren waren bezig geweest.

Ondertusschen vervolgde hier in de Moluccos de Heer *Laurens Reaal* zyn bestier, zo in het algemeen, als opper-Landvoogd van Nederlands Oost-Indiën, als te gelyk als Landvoogd der Moluccos tot den jare 1619, zonder dat 'er onder zyne regering, of ook onder die van Koning *Modafar*, iets aanmerkenswaardig voorgevallen zy.

[margin fragment: Heer ...l 's ...ek ...jaar ... uit ...ate.]

Hy wierd op zyn verzoek door de vergadering der Heeren zeventienen by hun schryven van den laatsten October in 't jaar 1617. verlost; hoewel van zynen vervanger in 't algemeen opperbewind, den Heer *Jan Pieterszoon Coen*, by Batsjan eerst ontmoet in 't jaar 1619, en toen in de Landvoogdy der Moluccos wel vervangen; dog dat de Heer *le Febre* toen in zyn plaats gekomen zou zyn, gelyk by de Ternataansche lyst, uit de oude geheim-kamers-schriften aldaar opgesteld, schynt te blyken, daar van vind ik my nog niet overtuigt, om dat die Heer in 't jaar 1618. in December tot Jacatra nog maar in de hoedanigheit van Koopman, by den Heer *Coen* gebruikt, voorkomt.

Wel is waar, dat hy in 't jaar 1619. met den opper-Landvoogd *Coen* derwaarts kan mede gevaren zyn; maar ik vind niet, dat de Heer *Coen* in de Moluccos zelfs, en altoos niet verder, dan tot Batsjan toe, gekomen, en, by ontmoeting van zyn voorganger, den Heer *Reaal* aldaar, met den zelven weder over Amboina na Jacatra gekeerd zy.

[margin fragment: ...de d- ...gd Mo- ...os, Heer ...erik ...t-]

Daarbeneven schynt my toe uit andere oude, en zeer geloofwaardige zo Politicque als Kerkelyke aanteekeningen, dat de Heer *Frederik Houtman* in 't jaar 1621. als Landvoogd der Moluccos derwaarts vertrokken zy.

[margin fragment: ...lafar ...aau- op lan- in ...boina.]

Ondertusschen begon Koning *Modafar* in Ternate wat meer werk van de veroverde landen in Amboina, dan oit zyne voorzaten, te maken. De vorige Koningen hadden 't meest op hunne Stadhouders laten staan; maar hy begon 'er nu zelf te heerschen door een naauwer toezigt op de Tollen, en schattingen, te voren van de Kimelaha 's ingeslokt, dog 't geen aan die Kroon al vry veel opbragt.

[margin fragment: ...ajat ...rekt Am- ...a.]

In den jare 1620. vertrok de misnoegde Prins, *Kimelaha Daja*, of *Hidajat* (die te voren tot het jaar 1610. onder-Koning van Ternate geweest, een zoon van *Bongasari*, en uit den huize Tommagola was,) naar Amboina, alwaar niet lang geweest, en ondertusschen de Stadhouder *Sabadien* overleden zynde, hy hem als vierde Stadhouder des Konings van de veroverde Ambonsche landen op Loehoe, of anders als vyfde na *Samarau*, in die aanzienelyke bediening quam te vervangen; by 't waarnemen van welke hy allezins blyken gaf, dat zyn voornemen was daar, niet als Stadhouder des Konings, maar als eigen vorst van die landen, te leven. 1610.

En werd daar 'sKonings Stadhouder.

Het eerste, dat hy deed, was de onderdanen der E. Maatschappy in Amboina alomme, en vooral die van de Uliasserche eilanden, tegen ons meesterlyk fyn in der stilte op te ruyen, en daar door te bewerken, dat byna niemand in 't laatste dezes jaars met den Landvoogd van Amboina den Hongi-togt had willen doen, en niet eens daar verschenen was.

In 't jaar 1621.

De opper-Landvoogd *Coen* in 't jaar 1621. met zyn vloot uit Banda en Amboina gekomen zynde, zogt dit werk, door 't beleggen van den algemeenen Land-raad den 1sten July te herstellen; dog *Hidajat* met zyn Ternataanen verscheen 'er niet; ook klaagden de hoofden der kust Hitoe, dat zy door dezen *Kimelaha Daja*, en door de Ternataanen van Xoela, zeer hard aangemaant waren, om Tol, en schatting aan Koning *Modafar* (immers zo 't in Amboina den naam had) op te brengen, of dat men hun land anders afloopen zou; hoewel de Hitoeezen daar toe niet wilden, nog konden besluiten; welke zaken wy onder Amboina 's stoffe nader toonen zullen.

Rokkent onze Bondgenoten tegen ons op.

Even zo bekenden de hoofden der zeven dorpen van Noessalaoet, ter vergadering verschenen, mede schendig door dezen *Hidajat*, en zyn sware bedreigingen, misleid, en zelf ook uit vreeze voor hem tot het verlaten van den Christen-Godsdienst, te voren van hen beleden, en tot 't weder aannemen van den Moorschen vervoert te zyn geweest, dog nu van besluit te zyn, den eed (gelyk ook die van Hitoe deden) te vernieuwen, 't geen hen voor deze maal te eer vergeven wierd, om dat men wist, in wat gevaar van overvallen te worden zy geweest waren.

De zelve klagten over *Daja* deden ook die van Roemakay, en Tihoelale, en vooral die van Ihamahoe, die de eerste aanleiding wel tot den afval van die van Noessalaoet gegeven, maar die ook, door de sware bedreigingen van *Hidajat*, zich daar toe genoodzaakt gevonden hadden, om dat zy zo na by zyn verblyf-

1621. plaats gelegen, en dierhalven alle oogenblik in vreeze des doods geweest waren; die dan daar op mede weêr in gunst aangenomen, en tot den eed toegelaten wierden; maar na dat nu die vergadering gescheiden was, quam daar als gezant van den Stadhouder *Hidajat*, *Kimelaha Ludi*, nevens die van Loehoe, Lessidi en Cambello, dorpen op Ceram gelegen.

Waar van hem reden gevorderd, dog noit gegeven werd.

Men hield hen met ernst deze godlooze bewerking van 't afvallen onzer onderzaaten voor; dog aangezien zy niets tot hunne verdediging wisten te zeggen, zo wierden zy weêr naar hunnen Heer om bescheid, en nader opening, gezonden, met last van hem te zeggen, of hy dat uit zich zelven, dan volgens bevel van zyn Koning, gedaan had. Hier op quam noit klaar berigt; maar men bespeurde echter, dat de zaken tusschen ons, en de Ternataanen in die gewesten, hoe langer hoe meer verwyderden.

In 't jaar 1622.

Hy zogt ook in den jare 1622. die van Lessidi wel aan zyn snoer te krygen; maar die volkeren, op Ceram 's Noordkust, zeiden noit onder Ternate's Kroon gestaan te hebben, en ook nog onder hen niet te willen staan. Zy gingen ook in 't jaar 1623, den 24sten January, een verbond met ons aan; gelyk ook die van Manipa, zich mede den Ternataanen onttrekkende, dezelve voetstappen omtrent dezen tyd volgden.

In 't jaar 1623.

De verwydering met *Hidajat*, en ons, nam op Loehoe, zyn verblyfplaats, in 't korte zodanig toe, dat onze Koopman, *Pieter van Sanden*, genoodzaakt was van daar te vlugten, waar by nog verscheiden van zyn volk doodgeslagen wierden. In 't jaar 1624. quam *Hidajat* na al dit woelen, te sterven; dog wist (daar ons de meeste schade by geschiede) nog in zyn leven te bewerken, dat verscheide van onze Bondgenoten hun meeste Nagelen aan vreemde handelaars verkogten, 't geen dan de Ambonschen Landvoogd, *Herman van Speult*, na hen menigmaal vergeefs gedreigt te hebben, nookzaakte de landeryen van zulke trouwlooze Bondgenoten, en die van dezen Stadhouder zelf naderhand, by de komst der Nassausche vloot onder den onder-Zeevoogd, *Geen Huigen Schapenham*, aan te tasten, en niet alleen de vesting van den Stadhouder op Loehoe te verwoesten, maar ook de wederspannige en trouwlooze dorpen te verbranden, al hunne Nageltuinen aan 's volks woede over te geven, en hunne Nagelboomen om te kappen.

Hidajat overleden in 't jaar 1624.

Wrevel der Ternataanen in Amboina gestraft.

Zedert dezen tyd groeide de haat tegen de onzen te sterker, en *Kimelaha Leliato*, *Daja* 's navolger, en de vyfde Stadhouder, deed toen veel meer, dan d'ander te voren, zyn best, om den Nagelhandel den onzen volkomen te onttrekken, en daar mede den Macassaarschen vorst, zo veel 't hem mogelyk was, te begunstigen. 1624.

Leliato vyfde Stadhouder op Loehoe.

In 't jaar 1625. verving de Heer *Jacob le Febre*, als vyfde Landvoogd, den Heer *Houtman*.

Jacob le Febre in 't jaar 1625. vyfde Landvoogd der Moluccos.

Terwyl 's Konings Stadhouders in Amboina het zo bont aanstelden, en alles tegen de onzen in verwarring bragten, quam de Nassausche vloot, die in 't jaar 1623, in April, onder den Zeevoogd *Jaques l'Heremite*, elf schepen sterk, uit het Goereesche gat in zee liep, met zynen onder-Zeevoogd (vermits hy den 2den Juny in 't jaar 1624. in 't Callao de Lima in de Suid-zee overleden was) *Geen Huigen Schapenham* den 6den Maart in 't jaar 1625. in Ternate ten anker, vindende aldaar als Landvoogd de Heer *le Febre*.

In 't jaar 1625. Nassausche vloot hier.

Hy bleef daar in de Moluccos niet langer dan tot den 31sten Maart, en vertrok toen met zyn vloot van Batsjan na Amboina. Voor zyn vertrek gaf hy omstandig berigt, wat afbreuk hy op den 14den Mai in 't jaar 1625. den Ternataanen, en hunne aanhangers in Amboina gedaan, en hoe hy daar alles zodanig op Hoewamohel, op Ceram, had herstelt, dat men hun dreigen nu niet zeer te vreezen had; hoewel zy daarom hunne aangeboren quaadaardigheit niet nalieten te toonen.

Een preuve daar af gaf de nieuwe Stadhouder op Loehoe, *Kimelaha Leliato*, zo ras maar de oude Landvoogd de Heer *van Speult* na Batavia vertrokken, en de Heer *Jan van Gorcom* in zyn plaats gevolgt was; het zy dan dat dit uit hem zelf, of wel op uitdrukkelyken last van Koning *Modafar*, geschiedde. Immers hy tragtte alomme op Ceram, en in Amboina, het Ternataansch gezag zeer fors door te dringen, gedurig met den Landvoogd geschil over de landscheiding tusschen de Ternataanen en ons makende.

Leliato wrevelmoedigheit.

Hy zogt ons vooraf op te dringen, dat al de Mooren onderdanen van zyn Koning waren, en dreef dit met zulk een geweld aan, dat hy zich niet ontzag tot feitelykheden te komen.

Tot feitelykheden uitgeberst.

Maar als hy nu tegen ons te kort schoot, quam hy in 't jaar 1626. tot een stilstand van wapenen, onder beloften van wederzyds geen geschillen daar over meer te maken, en het op den ouden voet te laten voortgaan, ook geen wapenen meer te zullen voeren; maar dat men aan den opper-Landvoogd van Indiën, en aan Koning *Modafar*, 't beslissen van dit geschil overgeven zoude.

In 't jaar 1626. 't Geschil weêr bygelegd.

Dit zei *Leliato* wel, maar dagt in zyn hert geheel anders; hy wist ook wel, hoe

1626. Dog niet een valsch gert. hoe de Koning het op ons gemunt had, aangezien zy een vloot uit Ternate tegen de onzen in Amboina verwagtten, om dat geschil over de landscheiding met geweld te beslissen, en te gelyk zich over dat smertelyk verlies van 't omhakken van hunne Nagelboomen op Hoewamohel, en 't verwoesten van hun verblyfplaats van Gamoe Songi op Loehoe, die hy nu na Luciëla verplaatst had, te wreeken.

Ook zag men aan Koning *Modafar* zelf klare blyken genoeg, dat hy de weldaden, door de onzen aan hem bewezen, al lang vergeten, en zekerlyk voorgenomen had, dezen trotsen Stadhouder in Amboina met al zyn magt te onderssteunen; dog zyn voornemen wierd in het jaar 1627. door zyn dood afgesneden, niet buiten vermoeden van vergeven te zyn, gelyk wy nader op zyn plaats zullen toonen. 1626.

VYFDE HOOFDSTUK.

Komst *van den Heer* Zeist *als zesde* Landvoogd. *Slingze handelingen der* Ternataanen, *en* Makjanders. *De onzen verklaren hier den oorlog aan de* Kastiliaanen; *en* Ternataanen. Dienaars, *en* lasten *der* E. Maatschappy *alhier op* Ternate *ter* vesting Orangie. Lasten *van 't jaar 1626.* Lasten, *en* dienaars, *der* E Maatschappy *op* Batsjan. *Slecht gedrag van het* hoofd *alhier.* Dienaars, *en* lasten *der* E. Maatschappy *op* Makjan. *En op* Gnoffickia, *de* hoofd-plaats. *Als mede op* Taffaloho. *De Heer* Zeist *komt weder voor de* vesting Orangie. Koning Modafar *'s dood.* Algemeene bezetting, *en* lasten, *der* Moluccos. *De Heer* Zeist *oordeelt best, dat men met* Ternate, Tidore, *en de* Kastiliaanen, *altyd in* oorlog *is.* Hhamza *werd agt en twintigste* Koning *van* Ternate. *Die nader beschreven werd. Onder de* Kastiliaanen gekristent, gedoopt, *en in alle* Kastiliaansche *streeken fyn geslepen. Hy veinst zich* Christen *om de* Kroon *te krygen. Doet alles zeer geheim, om hun vriend te schynen, en om ons te misleiden. Hoewel de* Ternataanen *niet, dan de verlossing van hunnen ouden* Koning, *beoogden. Besluit om* Hhamza *na* Manilha *te zenden. Verydelt door* Modafar *'s ziekte. En dood* Hhamza *word* Koning *buiten weten van den* Landvoogd, *en van verscheide* grooten. *Dog zo hy voorgeeft maar als* voogd. *Dit* onwettig kroonen *gevaarlyk by de onzen aangezien. Wat hy wegens den aanslag der* Kastiliaanen *gehoort had. Tegen welke hy zich wapent, en zich by ons voegt. Hy verandert zyn naam. Zoekt zich, en van ons, en van de* Kastiliaanen, *te ontslaan. Maakt een begin met ons, 't geen mislukkende, hy fyn weet te verschoonen. Moeiclykheden, ons door zyn* Stadhouder *in* Amboina *aangedaan.* Hhamza *'s geveinsde last na* Ambonina. Leliato *'s verkeert gedrag. Zyn valsche klagten over de onzen na* Batavia. *Door* Philip Lucaszoon *wederlegt.* Leliato *'s uitvlugten. De* Prins Aali *gaat als* hoofd *van een* vloot Coracora *'s uit* Ternate. Authorisatie *door* Koning Hhamza *aan* Aali *medegegeven. Verschynt in* Amboina. *Hy brengt* Kimelaha Loehoe *mede. Vertoont zich aan de* vesting Victoria. *Vernieuwt de* verbonden, *en draagt zich zeer wel voor ons. Word van den* Stadhouder *benyd; dog van de* inlanders *milddadig behandelt.*

't jaar 1627. de Heer Zeist als zesde Landvoogd. IN de Lente des jaars 1627. quam den 23sten Mei hier met het schip Orangie de Heer *Gillis Zeist*, als gevolmagtigde Visitateur van de Oostersche Landvoogdyen, en te gelyk als vervanger van den Heer *le Febre*, en zesde Landvoogd met den titel van President, in de Moluccos ten anker.

Hy bevond de boeken aldaar, mitsgaders alle de vestingen van de onzen in Ternate, in een goeden stand; maar hoe slegt het met den Nagel-handel stond, kan men daar aan oordeelen, dat 'er op Ternate zelf (door luiheit der Ternataanen, doch meest door hun sluiken) maar twaalf Baharen, en zeven Cati Nagelen gevallen waren.

De Kastiliaanen ondertusschen, met welke zy nu in vrede waren, hadden 'er, voor honderd, en honderd twintig Ryksdaalders de Bahara, veel beter gevoelen van, dan wy, en dit alles niet buiten medekennis van den Goegoegoe, den Zeevoogd der Ternataanen, en de verdere leden van den grooten Raad. Ja zy dorsten de onzen nog wel waarschouwen, dat 'er een Kastiliaansche troep van veertien man met een Coracora op Tacoma was komen handelen, dog zy waren zo wys van ons dat niet te zeggen, voor dat zy verzekert waren, dat zy zich met dien buit al van daar begeven hadden. 1627. Slingze handelingen der Ternataanen en Makjanders.

Als men hen aansprak om de Kastiliaanen, en Tidoreezen, te beoorlogen,

1627. dorsten zy wel zeggen, daar toe nog niet te konnen overslaan, aangezien wy hen met een eenig schip, en zo weinig volk, als 'er nu was, te weten, twee honderd veertig man, tegen hen niet zouden konnen dekken, en dat het dierhalven best was, nog wat in vrede met hen te leven; al 't welke zy nergens anders om voorwendden, als om te zekerder hunnen sluik-handel, met vertreding van alle onze verbonden, en overeenkomsten, wegens de Nagelen, door de Zeevoogden *Matelief*, en *Wittert*, gemaakt, te konnen vervolgen, te meer, alzo zy nu een geruimen tyd ook met die van Tidore in vrede geweest waren.

Hoe verwart hy het hier met die van Batsjan vond, zullen wy onder de verhandeling van dat ryk in 't byzonder zien.

De Makjanders schaamden zich niet hunne Nagelen voor zeventig of tagtig Ryksdaalders aan de Tidoreezen te verkoopen, die 'er weêr honderd en meer Ryksdaalders op Tidore voor kregen. Meenden 't de Ternataanen geveinst, ofte opregt met ons, de Makjanders, in navolging van hun, ook even zo. Klaagde men hier over aan de Ternataanen, zy wisten 'er niet af, maar zich altyd te verontschuldigen, of ten minsten zich zo voor te doen, als of ze nergens van wisten.

De onzen verklaren den oorlog aan de Castiliaanen, en Ternataanen.

Dit had zo op Ternate, als op Makjan, tot in April geduurt, na welken tyd de Landvoogd, nevens de Koning, en de Ternataansche grooten den oorlog tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen verklaard hebben, met verbod, dat geen Tidoreezen meer op Makjan hadden te komen, zo zy niet wilden doodgeslagen worden; waar op wy van Makjan ontrent twee honderd Baharen Nagelen bekomen hadden.

Dienaars, en lasten der E. Maatschappy alhier, Op Ternate, ter vesting Orangie.

By het naauwkeurig navorschen van den staat dezer Landvoogdy, vond de Heer *Zeist*, dat hier aan de hoofd-plaats, ter vesting Orangie, twee honderd en veertig Europeërs, behalven nog drie en negentig inlandsche in dienst genomene vrylieden, bescheiden waren, welker maand-gelden by de E. Maatschappy aldus liepen:

	De Landvoogd won ter maand - -	f	140	0	0
1	Opper-Koopman	f	85	0	0
1	Fiscaal - -	f	75	0	0
1	Onder-Hopman -	f	75	0	0
1	Vaandrig - -	f	36	0	0
1	Proponent - -	f	42	0	0
1	Schoolmeester -	f	36	0	0
2	Assistenten - -	f	49	0	0
3	Opper- of onder-heelmeesters - -	f	78	0	0
3	Smits-gesellen -	f	48	0	0
1	Constapel - -	f	37	0	0
1	Bottelier - -	f	28	0	0
1	Kuiper - -	f	15	0	0
1	Siekenvader -	f	18	0	0
4	Sergeanten - -	f	109	0	0
4	Timmerlieden -	f	88	0	0
2	Korporaals der Adelborsten - -	f	38	0	0
1	Hoofdman der wapenen - -	f	18	0	0
6	Korporaals der Soldaaten - -	f	91	0	0
3	Tamboers - -	f	39	0	0
1	Tolk - - -	f	28	0	0
31	Adelborsten -	f	387	10	0
145	Soldaaten - -	f	1349	6	0
15	Buschschieters -	f	183	15	0
1	Vyer-werker -	f	18	0	0
1	Fluiter - -	f	8	0	0
1	Opziender der beesten	f	15	0	0
1	Provoost - -	f	24	0	0
5	Jongens - -	f	27	0	0
	Somma gl.	f	3295	11	0

93 Inlandsche vrylieden	90 a 5 Rrs.	f	1147	10	0
	2 a 6	f	30	12	0
	1 a 7	f	17	17	0
		f	1195	19	0
	Somma gl.	f	4491	10	0

Lasten van 't jaar 1627.

De onkosten van den laatsten February des jaars 1626. tot dito February des jaars 1627. beliepen het navolgende:

De mondkosten der bezetting -	f	27404	3	9
De mondkosten der Kooplieden -	f	1720	8	0
't Soldaaten-boek -	f	35897	15	3
Onkosten der bezettingen	f	6718	17	6
Maandgelden - -	f	21289	5	2
Schenkagien - -	f	1381	0	13
Vesting-bouwen. -	f	65022	6	12
Somma gl.	f	96117	8	10

Lasten en dienaars der E. Maatschappy op Batsjan.

De onkosten van den laatsten February des jaars 1626. tot dito February des jaars 1627. op Batsjan gevallen, beliepen de navolgende somme:

De mondkosten der bezeting - -	f	4728	13	7
De onkosten der zelve	f	1975	17	4
De maandgelden der getrouwden - -	f	2431	3	0
't Soldaaten-boek -	f	4081	16	0
Schenkagien - -	f	233	10	0
Vesting-bouw...	f	279	8	0
Somma gl.	f	13730	7	11

Hier

1627. Hier tegen is op kleeden gewonnen van de Soldaaten meest f 4992 8 10
Onder welke winst van kleeden mede gerekend is de pagt van tachtig Klappus-boomen f 102 0 0
Inkomst van Towak f 239 14 0
f 341 14 0
blyft f 8737 19 1

De bezetting alhier was van zesenveertig man. Zy bestond bevorens maar in dertig man; dog was nu, wegens 't vlugten van die van Laboewa, met tien man vermeerdert, die ter maand de navolgende besolding wonnen:

1	Koopman	f	55	0	0
1	Vaandrig	f	43	0	0
1	Schoolmeester	f	33	0	0
1	Voorlezer	f	60	0	0
1	Korporaal der Adelborsten	f	24	0	0
1	Dienaar van de kerk	f	17	17	0
1	Konstapel	f	24	0	0
1	Wond-heeler	f	24	0	0
1	Timmerman	f	15	0	0
2	Korporaals	f	34	0	0
3	Buschschieters	f	36	0	0
9	Adelborsten	f	115	0	0
23	Soldaaten	f	208	0	0
	Zamen gl.	f	689	1	0

Buiten welke hier nog waren drie Slaaven der E. Maatschappy, en nog twee Vry-borgers, mitsgaders vyf en twintig Chineezen.

Den Koopman, hier leggende, bevond hy een slordig man in zyn dienst te zyn, zodanig, dat hy een ander in zyn plaats gestelt zou hebben, indien hy een beter had konnen vinden, of missen. Hy quam, na alles wel nagezien te hebben, zeven honderd en zeven en negentig Ryksdaalders te kort, wist daar geen reden ter wereld af te geven; maar bragt agt honderd en vyftig Ryksdaalders aan uitstaande schulden, waar van in de boeken niets bekend stond, weder in. Hy was wel geen baatzugtig, maar zulk een agteloos man, dat en de E. Maatschappy, en andere, daar veel by konden lyden. Hoe hy genaamt was, blykt niet; maar wel, dat de Landvoogd den Koopman van 't schip den Arend, *Ambrosius Coenraads*, en eenen *Antoni van Leeuwen*, hem voor een tyd ter hulpe bygezet had.

[...]gt [...]drag [...]n het [...]ofd [...]ier.

Hier op vertrok hy met het schip den Arend den 6den July van Batsjan na Makjan, alwaar hy den 11den aanquam, en 't schip Orangie daar mede op de Reede vond, 't geen al de Nagelen, die daar op Gnoffickia gevallen waren, geladen had. 1627. Dienaars, en lasten der E. Maatschappy op Makjan.

Op Gnoffickia, zynde de hoofdplaats, lag als opperhoofd, de opper-Koopman, *Gregorius Corneliszoon*, bevelvoerende over een bezetting van vyf en vyftig krygsknegten, die een onder-Hopman weer tot hun krygs-hoofd hadden; buiten dat 'er nog drieendertig Mardykers, of Vrylieden, in dienst der E. Maatschappy, waren. En op Gnoffickia, de hoofdplaats.

De onkosten des voorleden jaars tot den laatsten February des jaars 1627. bevond hy aldus te zyn:

Mondkosten der Kooplieden	f	859	13	9
Dito van de bezetting	f	7522	18	5
Maandgelden	f	5439	14	12
't Soldaaten-boek	f	11716	11	13
Onkosten der bezetting	f	4408	7	6
Schenkagie	f	72	14	8
Somma gl.	f	30020	0	5

De bezetting van Gnoffickia bestond in deze navolgende perzoonen, winnende ter maand het navolgende:

1	Opper-Koopman	f	85	0	0
1	Boekhouder	f	42	0	0
2	Sergeanten	f	49	0	0
3	Assistenten	f	73	0	0
1	Opper wond-heeler	f	30	0	0
1	Hopman der wapenen	f	18	0	0
2	Timmerlieden	f	41	0	0
1	Smit	f	20	0	0
1	Constapels-maat	f	16	0	0
1	Corporaal der Adelborsten	f	18	0	0
1	Bottelier, en Assistent	f	13	0	0
4	Corporaals	f	67	0	0
3	Landspassaten	f	43	0	0
1	Provoost	f	18	0	0
1	Siekenvader	f	14	0	0
5	Buschschieters	f	67	10	0
1	Kuiper	f	12	10	0
1	Tamboer	f	11	0	0
14	Adelborsten	f	281	10	0
28	Krygsknegten	f	282	0	0
2	Jongens	f	9	3	0
75	Persoonen	f	1210	10	0

36 Mardykers a 5 Rrs. 's maands f 459 0 0
1 Marinjo a 7 dito f 17 17 0
f 467 17 0

gl. te zamen f 1678 7 0

1627. Als mede op Taffasoho.

De bezetting van de vesting Taffasoho, daar een *Nicolaas de Waal* als hoofd lag, zynde ook op 't eiland Makjan gelegen, bestond in deze zestig perzoonen, ter maand yder de navolgende soldye trekkende:

1	Koopman - - -	f	38	0	0
1	Vaandrig - - -	f	36	0	0
2	Sergeanten - -	f	50	0	0
2	Assistenten - -	f	39	0	0
1	Opper-wondheeler	f	25	0	0
1	Tolk - - - -	f	20	0	0
1	Meester-Timmerman	f	28	0	0
1	Bottelier - -	f	14	0	0
1	Hopman der wapenen	f	15	0	0
3	Corporaals - -	f	54	0	0
4	Landspassaten -	f	58	0	0
1	Constapels-maat -	f	18	0	0
1	Siekenvader - -	f	12	0	0
3	Buschschieters - -	f	39	10	0
1	Tamboer - -	f	12	0	0
6	Adelborsten - -	f	82	0	0
30	Krygsknegten -	f	311	10	0
	Somma gl.	f	852	0	0

13 Mardykers a 5 Rrs. f 165 15 0
1 Marinjo a f 18 15 12

	f	184	10	12
Te zamen gl.	f	1036	10	12

3 Gevangens of Slaaven, geen soldy winnende.

De onkosten van Taffasoho, en Tabillola, te zamen beliepen het navolgende:

Mondkosten der Kooplieden - - - -	f	646	12	0
Dito der bezetting -	f	9729	13	0
Soldyen ter maand -	f	7201	6	4
Onkosten der bezetting	f	5074	0	7
't Soldaaten-boek -	f	12340	12	12
Vesting-bouw - -	f	279	4	8
Schenkagie - -	f	138	19	8
Somma gl.	f	35411	2	0

Op Tabillola lag als hoofd een Assistent, die van al het noodige door het hoofd van Taffasoho voorzien wierd.

De Heer Zeist komt weder voor de vesting Orangie.

Na dit alles verrigt te hebben op de buitenplaatzen, quam de Heer *Zeist* den 27sten Julius weêr voor de vesting Orangie ten anker.

Koning Modafar 's dood.

Zo ras was hy daar niet weêr gekomen, of hy hoorde, dat Koning *Modafar* den 16den Juny dezes jaars 1627. overleden, en al weder een ander in zyn plaats was.

1627. Algemene bezetting, en lasten der Moluccos.

In alles lagen hier op de vestingen de navolgende koppen:

Op Orangie, en Tolucco	242 Blanken, winnende maandelyks	f	3302	11	0
Op Gnoffickia	75	f	1111	0	0
Op Taffasoho	79	f	1090	0	0
Op Batsjan	46	f	618	1	0
Persoonen	442 winnende ter maand	f	6191	12	0

De algemeene lasten der Moluccos beliepen:

Op Orangie, en Tolucco	f	96117	8	10
Op Gnoffickia -	f	30020	0	5
Op Taffasoho, en Tabillola	f	35411	2	0
Op Batsjan - -	f	13730	7	11
De onkosten te zamen gl.	f	175278	18	10

De winsten bedroegen

Op Ternate	f	61761	0	11
Op Gnoffickia	f	16647	8	13
Op Taffosoho, en Tabillola	f	18223	8	10
Op Batsjan	f	4992	1	8
	f	101620	19	10

Welke afgetrokken van de lasten, zo bedroegen de lasten meer dan de winsten, de somma van f 73657 19 0

Onder welke onkosten niet gerekend zyn twee of drie schepen, die men jaarlyks hier van nooden heeft, om voorraad aan te brengen, de Nagelen te vervoeren, en om deze en gene andere diensten te doen. En zodanig was zyn bevinding van deze Landvoogdy den 15den September in 't jaar 1627.

De Heer Zeist oordeeld best, dat men met Ternate, Tidore, en de Kastiliaanen altyd in oorlog is.

Hy was volslagen van oordeel, dat de welstand der E. Maatschappy aldaar alleen in den oorlog tusschen de Ternataanen, Kastiliaanen, en Tidoreezen bestond, en dat men het ten alle tyde in dien staat daar houden moest, om dat men dan al de Nagelen van Ternate en Makjan, en anders geenzins, verzekert was te zullen bekomen. Daarbeneven meende hy, dat in vrede 's tyden onze eigen honden ons meest beeten, en dat de Ternataanen dan gelegenheit hadden, om onzen ganschen staat aan onze geveinsde vrienden te openbaren, 't geen zy in tyden van oorlog niet konden doen; buiten dat de Ternataanen in tyden van oorlog ook noit zo trots zouden zyn, als zy zich wel onverdragelyk in tyden van vrede toonen, dan niet alleen op malkanderen,

1627. deren, maar ook op onze vyanden, steunende.

Hhamza werd agt en twintigste Koning van Ternate. Na de dood van *Modafar* wierd *Kaitsjili Hhamza* in de maand van Juny des jaars 1627, als agt en twintigste Koning van Ternate, tot die Kroon verheven. Zyn naam, in 't Arabisch حمزه of ook حمزة *Hhamza*, beteekent sterk, hartvogtig, 't geen hy zo wel niet betoond heeft, als wel doorslepen, geveinst, en fyn in streeken te zyn.

De Ternataanen noemen hem gemeenelyk *Kaitsjili Hamsia*.

Hy was de zoon van *Kaitsjili Toelon*, die een broeder van Koning, *Baab Ullah*, was; zo dat hy *Modafar* 's achter-neve, hoewel de Ternataansche Ryks-bestierder, die in 't jaar 1681. leefde, meinde, dat hy zyn oom geweest is.

Die nader beschreven werd. Hy had op dien tyd twee van zyn broeders tot Babatos, of Ryks-grooten, waar van d'een Goegoegoe, of Ryksbestierder, en d'ander Zeevoogd van Ternate, was.

Onder de Kastiliaanen gechristend, gedoopt, Hy was in 't jaar 1606. in April nevens den Koning *Sahid*, en andere grooten, door de Kastiliaanen, by 't veroveren van Ternate, en Tidore, na Manilha gevangen gevoert, alwaar hy tot de maand February, of Maart des jaars 1627. gebleven, en gedurende zyn verblyf aldaar ook in den Christen-Godsdienst niet alleen onderwezen, maar door hen ook gedoopt, en Don *Pedro de Cunha* (waarschynelyk na den Kastiliaanschen oversten, die de Moluccos in 't jaar 1606. herwon) genaamt is, en nu als een goed Christen (zo zich de Kastiliaanen vast inbeeldden) eerst op Gamma Lamma, en van daar weêr in Ternate by de onzen, of eigentlyk by Koning *Modafar*, quam.

En in alle Kastiliaansche streeken afgeslepen. In alle de jaren, die hy by hen in Manilha geweest was, had men hem zeer wel gehandelt, en hem ook alle Kastiliaansche fyne streeken van staat zo rykelyk ingeboezemt, dat hy de beste van hun daar in niet te wyken had; waar van hy, maar pas tot de Kroon gekomen zynde, ten eersten hun zelfs, en daar na ook ons, veel blyken gegeven heeft.

Zy stonden hem toe, op vrye voeten weêr na Ternate te keeren, onder beloften van dat hy, Koning geworden zynde, Christen blyven, en ook met al zyn vermogen daar toe arbeiden zou, om al de Ternataanen met der tyd ook Christen te maken, en zo dan te gelyk ook een grond te leggen, van den Koning van Kastiliën voor zyn heer en meester te erkennen.

Op dezen grond meenden zy dat het tweede, te weten de voordeelen der Speceryen, dan van zelf wel volgen zoude, hoewel zy, onder schyn van niets zo zeer dan den Godsdienst te behertigen, alleen deze Goud-myne der Nagelen in 't oog hadden. 1627.

Veinst zich Christen om de Kroon te krygen. Dit nu had hy hen als een Christen belooft, en op de Euangeliën gesworen; maar met een aangemerkt, dat hy zo wel tot het Christendom, als tot die beloften, gedwongen, en 'er geen ander, dan dit middel tot zyne verlossing was; weshalven hy zich aan die beide ook evenveel, volgens de gronden, die hy onder hen ingezogen had, verbonden geagt, en zich daar aan niet langer gelegen gelaten heeft, dan dat het zyn zaaken, om tot de Kroon te raken, vereischten. Een geval, niet vreemd in een Prins, nog daarenboven een gevangen zynde, den welken immers de looze Kastiliaan voor al dit stuk, als 't op een Kroon aankomt, niet behoorde vertrouwt; maar veel eer gedagt te hebben, dat hy zich niet langer als een Christen, dan het met de belangen van zyn ryk overeen quam, houden zou.

Doet alles zeer geheim, om hun vriend te schynen. Deze zo fyn geslepen Prins nu door de Kastiliaanen, zo ras zy het voor hem den gelukkigen tyd agtten te zyn, na Ternate gezonden, maakte van tyd tot tyd, om te beter zyn rol te speelen, zyn werk 'er af, van over en weder, dan eens met de Kastiliaanen, dan weêr eens met de Ternataanen, in 't geheim te raadslagen; by al welke geheime byeenkomsten hy met beide zyn broeders zich zo volslagen aan de zyde der Kastiliaanen, en zo fyn voor hun belang veinsde te zyn, dat zy geen reden vonden, om 'er aan te twyffelen, gelyk wy daar tegen veel reden hadden om hem te mistrouwen.

En om ons te misleiden. Wel is waar, dat wy met den Prins *Aali*, die gemeenlyk deze vergaderingen mede bywoonde, eenige van onze inlandsche Vryborgers verscheidemaal ten lyfwagt mede gegeven, en zy ook last gehad hebben, om wel toe te luisteren, en om alles, 't geen daar verhandelt wierd, zo veel het mogelyk was, te ontdekken; dog *Hhamza*, die zyn zaaken meest by nagt op Gamma Lamma deed, had zynen aanslag zo fyn belegt, dat 'er door ons niet agter te komen was; dewyl hy een schyn by dag gaf, als of hy dan vergaderde, daar hy in tegendeel dan niets verrigte, maar wel op andere tyden, latende dan in 't geheim Kastiliaansche gezanten by hem in huis komen, om alles, zo hy voorgaf, ten genoegen van hun (want hy had ze toen nog van nooden) wel te bestellen.

Men giste wel, en mompelde ook nu en dan, dat de Ternataanen besloten hadden hunnen

1627. hunnen gevangen Koning *Sabid* uit zyne gevankenis te verloſſen; maar het was niet waarſchynelyk, dat de Kaſtiliaanen dit zo licht zoude toeſtaan, ten zy de Ternataanen beloven wilden, ons te zullen beoorlogen, en ons uit de Moluccos te jagen.

Hoewel de Ternataanen niet, dan de verloſſing van hunnen ouden Koning, beoogden.

Immers dat 'er in die vergaderingen zulke zaaken voorgevallen en beraadſlaagt waren, bekenden de Ternataanen zelf openhertig tegen ons, daar by voegende, dat zy, ten gevalle der Kaſtiliaanen, zo al mede gepraat, maar noit iet anders, dan alleen de verloſſing van hunnen Koning, daar by beoogt, en in tegendeel voorgenomen hadden de Kaſtiliaanen, zo ras zy hem maar vry hadden, zelfs te beoorlogen.

Beſluit om Hhamza na Manilha te zenden.

Het beſluit, om *Hhamza* in perzoon ten dien einde na Manilha te zenden, was nu reeds genomen, met laſt daar beneven, om den algemeenen Landvoogd der Philippinas, daar zyn Setel hebbende, van alles, dat door hunnen Landvoogd, *Pedro St. Eredia*, tot Gamma Lamma, of wel op Tacoma, van tyd tot tyd beraadſlaagt was, kennis te geven.

Hoe fyn, en geheim nu de zaaken by de Kaſtiliaanen, en Ternataanen ten dien tyde, om ons, en de onzen, te benadeelen, belegt wierden, vielen die echter na hun ontwerp niet heel en al uit.

Immers op zekeren tyd maakte Prins *Aali*, door Koning *Modafar* daar toe aangezet zynde, een looze wapen-kreet, en gaf zekere ken-teekenen van zich, even als of zy op de Kaſtiliaanen, vermits dezelve zich nu en dan daar quamen vertoonen, een uitval wilden doen.

Dit nu, volgens *Hhamza* 's ontwerp, eigentlyk op ons gemunt, trof, buiten alle gedagten, hen zelf: want de Kaſtiliaanen, die zich in drie hoopen verdeelt en in 't boſch verborgen hadden, zagen de Ternataanen, die Prins *Aali* volgden, en die zy, om dat zy hun Tulbanden van hun hoofden genomen hadden, voor inlandſche Vrylieden van onze zyde aanzagen, zo ras niet voor den dag komen, of zy begonden op hen, zo ras zy binnen hun bereik waren, te ſchieten, waar door 'er al eenige ſneuvelden, en zy klaar ontdekten, dat zy het niet op den Prins *Aali*, maar alleen op ons, gemunt hadden.

Verydelt door Modafar 's ziekte.

Ondertuſſchen naderde vaſt de tyd van Prins *Hhamza* 's togt na Manilha; dog dit ganſch ontwerp raakte by hem, door de ziekte van Koning *Modafar*, in duigen; te meer, dewyl die dagelyks toenam, en 't hem, een van de naaſten aan de Kroon, nu ganſch niet geraden ſcheen zo verre van daar te vertrekken; 't geen hy ook de Kaſtiliaanen door zyn fyn beleid, even of hy dat meeſt om hen, en om zo veel te eer het Chriſtendom te konnen voortzetten, goedgevonden had, ten vollen deed goed keuren. 1627.

Hy begaf zich dan na Maleyo, om verder af te wagten, hoe het met den Koning afloopen zou, en bleef ook na dien tyd aldaar, zonder weêr naar Gamma Lamma te keeren; bewerkende ondertuſſchen alles, 't geen hy by 's Konings overlyden voor zyn eigen belang noodig oordeelde, zonder zich eenigermaten, of aan de Kaſtiliaanen, of aan Koning *Sahid* 's verloſſing, en nog veel min aan het zo ſterk in ſchyn, dog waarlyk valſch beoogt Chriſtendom, te kreunen.

Koning *Modafar* ſtierf dan eindelyk op den 16den Juny in 't jaar 1627. van zyn ziekte, dog eigentlyk van 't vergif 't geen hem *Hhamza*, volgens de Kaſtiliaanſche leſſen, had doen ingeven; waar op dan *Hhamza* zeer ſchielyk, tegen alle vorige gewoonten, en, daar 't meeſt op aan quam, buiten weten zo van den Nederlandſchen Landvoogd, den Heer *le Febre*, als van de Sengadji 's of Hertogen van Makjan, Saboego, en die van Gamoecanorre, niet alleen tot Koning in zyn plaats gekoren wierd, maar ook al plegtelyk gekroont was, daar hy nogtans zonder hun voorweten, en toeſtemming, volgens de oude Molukſche Ryks-wetten, geenzins kon nog mogt gekoren, veel min gekroont worden. Hy was een zeer bars en kloek man, die al de minen van een Kaſtiliaan na 't leven had, en 'er zich ook van bediende.

En dood.

Hhamza werd Koning.

Buiten weten van de Landvoogd en van verſcheide grooten.

Hy wiſt zeer wel, dat het op geen kiezen hier aanquam, en dat de oude Ryks-wet, van neven voor zoonen te verkiezen, te lang met voeten getreden was, om die weêr te herſtellen: buiten dat de Prins *Aali* dan wel zo veel verdienſte, en gunſt, ja ook meer regt, dan hy, daar toe zou gehad hebben.

Ook liet Koning *Modafar* drie zoonen na, *Mandarsjah*, (of zo als de Ternataanen hem noemen, *Mandarſaha*) *Calamatta*, en *Manilha*, genaamt.

Dog zo hy voorgeeft maar als voogd.

Deze wiſt hy wel, dat buiten alle tegenſpraak voor hem gaan moeſten, gelyk hy ook, om 't volk, dat op hem zeer verzot was, en om de Ternataanſche grooten, die op zyn zyde waren, te meer te blindhokken, en hen geen ſchyn te geven, als of hy door dit kroonen den oudſten Prins, *Mandarsjah*, in zyn regt tot de kroon eenigzins benadeelen wilde, wel fyn hen te kennen gaf, dat zyn ganſch beſtier niet anders, dan dat van een voogd der ouderlooze Weezen, en wel in 't byzonder van dezen oudſten vorſt, ten zynen beſten, en niet langer, dan tot

1627. tot hy zelf in ſtaat om te beſtieren was, duuren zou.

Op deze wyze de Kroon door Kaſtiliaanſche ſtreken bekomen hebbende, ontbrak het hem ook aan geen andere looze vonden, om die, tot nadeel van *Mandarsjah*, tot het einde van zyn leven met een ongevoelig geweld te behouden.

Dit onwettig en ſchielyk kroonen van Koning *Hhamza*, van zo veel ydele hope voor de Kaſtiliaanen, quam de onzen, die veel liever Prins *Aali* Koning gezien hadden, dog het daar toe niet hadden konnen brengen, zeer verdagt voor, en deed hen met reden vreezen, dat dit van de Kaſtiliaanen zo voor hem beſteeken was, enkelyk om ons daar door een quaden trek te ſpelen, en alzo onze zaaken, die hier reeds ſlegt genoeg ſtonden, door de vriendſchap der Ternataanen en Tidoreezen (den onzen altyd nadeelig) in 't korte niet alleen erger te maken, maar ook ons nu by zo een gewenſchte gelegenheit geheel en al uit de Moluccos te bonzen.

Voor zyn vertrek uit Manilha had hy daar verſtaan, dat de Kaſtiliaanen twee Galeien met volk na de Piſcadores, of de Viſſchers eilanden, omtrent Tajoewan gelegen, gezonden, dog dat die (waarſchynelyk van de onzen) klop gekregen, en zich met verlies vyftig dooden, of gequetſten, ook weêr te rug begeven hadden.

Ook wiſt hy te zeggen, dat de algemeene Landvoogd der Philippinas met vyf kloeke Gallioenen, vier ſchepen van minder zoort, en veel kleene vaartuigen, klaar lag, om, zo ras de winden het toelieten, na de Viſſchers-eilanden te zeilen, zich daar met de Macauſche magt te vereenigen, en van daar dan voor af eenige kleene vaartuigen na Tajoewan te zenden, om de onzen uit die ſterkte te jagen, en die te veroveren.

Dat ook die Landvoogd, om dit te gelukkiger uit te voeren, beſloten had, met eenige Galeien, en kleene vaartuigen, voor ſtroom voorby de veſting Zeelandia, in de haven te zeilen, daar hy voor al ons geſchut bevryd zou konnen leggen.

Al 't welke wel in 't werk geſteld, maar buiten zyn giſſing, en tot zyn groote ſchade, uitgevallen zynde, was hy daar door ook in zyn verder voornemen, te weten, om met die zegenpralende vloot na de Moluccos te komen, verzet.

Egter bleef dit laatſte nog zyn beſluit, zo ras hy maar van de Viſſchers-eilanden, daar hy nu weêr na toe gegaan, en aan welke hem veel meer, dan aan de Moluccos, gelegen was, zou te rug gekeert zyn. 1627.

Met deze vloot zou hy niet alleen de Ternataanen komen byſpringen, maar was ook van voornemen, dan den ouden Koning *Sahid* mede te brengen, om alle voordeelen door het loslaten van dien vorſt, 't zy in der minne, 't zy met geweld, te bedingen; maar *Hhamza*, nu Koning gekroont zynde, meenden de Kaſtiliaanen het nu zo vlak, als zy 't oit wenſchen konden, te hebben.

Hier in nogtans bedrogen zy zich louter, aangezien die gedwongen en fyngeſlepen Chriſten, zo ras hy maar Koning geworden was, zyn rokje omkeerde, en weêr Moorſch wierd.

Dit was ook de oorzaak, dat hy, hun woede en lagen nu vreezende, alle middelen in 't werk ſtelde, om zich tegen de Kaſtiliaanſche magt, en voor al tegen die gevreeſde vloot van Manilha, te verzekeren, voegende zich nu, quantzuis by de onzen, en door brieven aan onzen algemeenen Landvoogd van Ooſt-Indiën om hulpe tegen zyne en hunne vyanden de Kaſtiliaanen, met belofte, van ons in alles getrouw te zullen zyn, verzoekende.

Dit verzoek deed hy te meer, alzo hy van ter zyden hoorde, dat zy van voornemen waren, nu met geweld een anderen Koning in zyn plaats te ſtellen, en met den zelven hier of daar aan de over-kuſt van Gilolo zich neder te zetten, enkelyk maar, om de Ternataanen daar na toe te trekken, dus hem Koning zonder onderdanen te doen zyn, en de ſcheuring zo groot te maken, dat het hem berouwen zou, hen zo vuil bedrogen, en met hun vyanden, de Hollanders, aangeſpannen te hebben.

Zo ras hy Koning was geworden, veranderde hy zyn naam, en gebruikte in alle openbare ſchriften dezen Titel: *Sulthan Adja*, *Emir ul Moemenim*, *Hhamza Naſſeron Minallahi Sjah*, Koning van Ternate.

Deze looze vorſt heeft gedurende zyn regeering alles ondernomen, om de Ternataanſche Kroon t'eenemaal in vryheit te ſtellen, en zich metter tyd zo wel van ons, als van de Kaſtiliaanen, te ontſlaan, vermits hem die beide, en in opzigt van zyn Godsdienſt, en in opzigt van zyn door hen te veel bepaalt opperbeſtier, niet anders, dan zyn vyanden, voorquamen; welke hy nogtans, om dat zy hem nog te magtig waren, voor een tyd wat ſtreelen, en over en weder aan de hand houden, dat is, dan eens de eene, dan weêr de andere, wat ſchyn van meerder vriendſchap toonen moeſt; om zo metter tyd den eenen door den anderen kleen te maken, de zelve daar na, als

Tegen welke hy zich wapent.

En zich by ons voegt.

Hy verandert zyn naam.

Zoekt zich en van ons, en de Kaſtiliaanen, te ontſlaan.

1627. als hy zyn tyd daar toe geboren zag, beiden weg te jagen, en dus de inkomsten van zyn ryk by de Nagel-handel, daar zy beiden maar 't oog op hadden, en veel van na zich sleepten, alleen en zeker te bezitten.

Maakt een begin met ons, 't geen misluk-kende, hy fyn weet te ver-schoonen.

Dit was de reden ook, dat hy eenigen tyd na zyn komst tot de Kroon, en om zich quantzuis van zyn belofte, aan de Kastiliaanen gedaan, te quyten, met al zyn vermogen en met veel konstenaryen en Kastiliaansche vonden getragt heeft, door hulp van hun, niet uit zugt voor hunnen Godsdienst, aangezien hy Moorsch was, en bleef, maar uit enkele staatkunde, en om al 't vorige tegen hen gesmeed, hen te doen vergeten, ons den voet te ligten, en dat wel in zulk een tyd, als hy kans meende te zien, om ons, toen op 't swakste zynde, 'er eerst uit te boenen, en daar na, op een gunstig voorkomenden tyd, even eens met den Kastiliaan te handelen.

Als hem nu dit quam te mislukken, zo ontbrak het dien Vos aan geen dekmantels, om zich by ons daar over te ontschuldigen, en ons aan te wyzen, dat dit de aanleg der Kastiliaanen was, en dat hy daar af gansch geen kennis gehad had.

Zo had hy met de Kastiliaanen, zo met ons, meer dan eens gedaan; dan den genen, die hy zo meesterlyk bedrogen had, weêr zeer listig vleiende, met aanbieding van hunnen vyand volkomen te willen dempen.

Dit wist hy by ons met zo veel schyn en hartelykheit te doen, dat wy dit voor dien tyd gelooven, of, vermits wy anders niet konden, voor goede munt in schyn, schoon beter wetende, aannemen moesten; in hoedanigen geval hy zich daar na altyd weder heimelyk by den Kastiliaan, zo wel als by ons, wist te regtvaardigen.

Zo stonden de zaaken hier, als de Heer *le Febre* zyn Landvoogdy, na de Moluccos agt jaren bestiert te hebben, aan den Heer *Gillis Zeist*, als President, over gaf.

Moeje-lyk heden ons door

Wat ongegronde voorwendingen van zyn regt op verscheide landen in Amboina *Hhamza* ons van tyd tot tyd voorgestelt, en wat listige quellagien hy ons daar by aangedaan heeft, zal ik hier na, van de landen onder de Kroon van Ternate handelende, melden.

In Amboina stookte hy, daar hy maar kans zag, de zynen tegen ons op, en wierden zyn onderzaaten daar al ten eersten zo stout, dat zy zich niet ontzagen een borgers Praauw omtrent het eiland Noessalaoet te overvallen, daar in twee Nederlandsche borgers dood te slaan, en agt hunner Slaven gevangen te nemen.

1627. Zyn Stadhouder in Amboina,

De Ambonsche Landvoogd, *Jan van Gorcom*, mogt hier over aan zynen Stadhouder, *Leliato*, klagen; maar die hield zich onwetende van alles, en wierp de schuld op die van Boero, zeggende, dat zy Ternate af, en den Tidorees toegevallen waren; zonder dat 'er verder iets af quam.

In 't jaar 1628.

In den jare 1628, in Maart, ontzag zich die zelve Stadhouder niet veertien Jonken, te weten, agt op Loehoe, vier op Cambello, en twee op Manipa, om Nagelen te sluiken, te dulden; en schoon de opper-Koopman van Amboina, de Heer *Philip Lukaszoon*, den 7den zelf na Loehoe ging, en aan hem vertoonde, dat dit met de gemaakte verbonden streed, zo kon men egter niet beletten, dat de Nagelen van Loehoe na Cambello gevoert, en daar aan de vreemde handelaars als in ons gezigt verkogt wierden.

Aange-daan.

En om 'er zich uit te drajen, had men het zo weten te bestеken, dat de Pati, of Grave van Cambello, zich quantzuis als een wederspannige aanstellende, rond uit zeggen zou, dat hy nog onder de Hollanders, die al zyn boomen omgehakt hadden, nóg onder den Kimelaha, staan wilde, en dierhalven zyn Nagelen verkoopen kon, daar 't hem lustte, 't geen dan immers de Stadhouder *Leliato* niet beletten kon.

Om nu te beter zyn rol hier in te speelen, verzogt hy ook zelf onze hulp, om al de vaartuigen van Cambello na Loehoe te sleepen; dog de onzen, die zyn geveinstheit zeer wel kenden, waren zo zot niet dat ze hem dit inwilligden, aangezien zy wel wisten, dat hy daar by niet anders zogt, dan de winst der Nagelen alleen voor zich te hebben.

Hhamza 's ge-veinsde last na Amboi-na.

Wel is waar, dat Koning *Hhamza*, om ons wat zand in de oogen te werpen, by vertrek van den Heer *le Febre* over Amboina (daar hy den 8sten April in 't jaar 1628. quam) een brief aan Kimelaha *Leliato* met hem mede gaf, waar by hy hem, en alle de Lands-grooten, die daar zyne onderdaanen waren, op de hoogste straffe verbood Nagelen aan iemand anders, dan alleen aan de Nederlanders, te leveren; dog zulke brieven hadden de onzen al meer van *Modafar* gezien, zonder dat 'er egter het minste op gevolgt was; behalven dat men ook dagelyks nog de quade gangen van *Leliato* zeer klaar daar by bespeurde, dat 'er van daar geen een pond Nagelen inquam; al 't welke ons dan eindelyk noodzaakte twee schepen na Loehoe, en Cambello te zenden, om al onzen omslag, en volk, van daar te lichten; hoewel dat op Cambello met zeer veel ongemak, uit een onnoozel voorval gesproten, (gelyk wy dat breeder

1628. breeder onder Amboina zullen aanhaalen) geschiedde.

Leliato 's verkeert gedrag.

Men sprak *Leliato* den 26sten April hier over aan, maar daar volgde al mede niet, dan een enkele belofte, en tegenstrydige blyken, op: want veertig Coracora 's, uit de Xoelasche eilanden, al in Maart op Loehoe gekomen, zich verstout hebbende, twee vaartuigen, door den Koning van Boeton aan ons gezonden, en na onze vesting op Leitimor zeilende, niet alleen te nemen, maar ook voor prys te verklaaren, zo kon men van hem geen wedergave van de zelve, en veel min regt 'er over, krygen, dewyl men listig voorgaf, dat dit door een vloot des Konings, waar over hy niets te zeggen had, gedaan, en ook die zaak al in 's Konings handen was, weshalven hy zich daar mede niet kon noch dorst bemoejen.

Ook was hy zo stout, dat hy, by 't vertrek van den Ambonschen Landvoogd, den Heer *Jan van Gorcom* na Batavia, aan den algemeenen Landvoogd van Indiën, de Heer, *de Carpentier*, over de onzen nog wel klagen dorst, als hebbende zeer veel ongelyk door de onzen geleden, en dat tot deze tyd toe zeer geduldig verdragen.

Maar zo ras was de Heer *Philip Lucaszoon* geen Landvoogd van Amboina geworden, of hy toonde, hoe valschelyk men de onzen had beschuldigt, en hoe onregtvaardig hy, en zyn Koning, voor gewend hadden, regt op verscheide volkeren in Amboina te hebben, die hy nu duidelyk, en tot zyn eigen overtuiging, aanwees onderdaanen van de E. Maatschappy te zyn.

Om dit met te meer vrugt te doen, had zich die Heer in Augustus na Hitoe begeven, alwaar *Leliato*, en onze opper-Kooplieden van Loehoe, Cambello, en Lissidi, mede quamen; dog hoe zeer hy hem daar van ook overtuigde, zo kon hy daar egter niet by berusten; maar wendde voor daar mede te moeten wagten, tot dat zyn Koning, en de algemeene Landvoogd van Indiën, zelf in Amboina verschynen, en de geschillen over de Landscheiding, en regten des Konings aldaar, te zamen beslissen zouden; een zaak, waar toe de Heer *Lucaszoon* den algemeenen Landvoogd ook zeer sterk aanzette, aangezien zonder zyne tegenwoordigheit in die gewesten niet veel ten voordeele der E. Maatschappy te doen viel; buiten dat *Leliato* ook de Macassaren voor geen vyanden, voor en al eer hy daar toe mede last van zyn Koning had, verklaren wilde.

Ook wilde hy geen gevlugte Slaaven weêr geven, nog over de moorden, op Cambello, en Noessalaoet door de zynen gepleegt, regt doen, voorgevende, daar over eerst aan zyn Koning te moeten schryven, waar op noit antwoord vernomen, en waarschynelyk ook noit geschreven is. 1629.

De Prins Aali gaat als hoofd van een vloot Coracora 's uit Ternate.

In deze zelve maand Augustus, en al eenigen tyd te voren, bespeurde men in Ternate een groot ongenoegen tusschen Koning *Hhamza*, en den Zeevoogd, Prins *Aali*, te meer, alzo die laatste, na zo veel gedaane diensten aan de Kroon, nu weêr voorby gegaan was.

Dit deed hem vol spyt maar reden zoeken, om zich van den Koning, ja van geheel Ternate, te ontslaan, om op een andere plaats te gaan uitwrokken; 't geen de Koning zeer wel lyden mogt, en daar hy hem veel dienst mede deed, vermits hy hem hoe langer hoe meer begon te mistrouwen.

Men gaf dan voor, dat men zo stil niet zitten, maar 't een of 't ander ondernemen, en een vloot, om daar nieuwe landen mede te gaan winnen, bouwen moest; 't welk *Aali*, wel lont riekende, zo ras niet vernam, of hy bood daar toe zyn dienst aan, 't geen *Hhamza* hem genegentlyk voor alle andere toestond, alzo hem niemand zo zeer in de weg, of zo verdagt was. Ook gaf hy hem deze navolgende Authorizatie mede.

> In 't *Kasteel Maleyo* den 1sten *Juny* in 't *jaar* 1628. *Translaat* van de *Authorizatie* voor *Kaitsjili Aali*, als *Kapitein Laoet*, om daar mede te gaan na *Amboina*, door den *Koning* van *Ternate* aan de andere zyde geschreven, in *presentie*, en met toestemming van de *Soa Siva's*, *Sengadji 's*, *Kimelaha 's*, en andere, *representerende* den *Raad* van *Ternate*.

Authorizatie door Koning Hhamza aan Aali medegegeven.

IK, *de* Koning *van* Ternate, *heb dezen* brief *geschreven in 't* Fort Maleyo, *tot een getuigenis de maand* Ramalaan *nemende*; *want ik heb my by den* Gouverneur *alhier met zynen* Raad, *den* ouden Fiscaal, *zyn* Kooplieden, *en zyn verdere* Raads-perzoonen, *nevens de mynen*, *de* Soa Siva *'s*, *met alle de* Sengadji *'s van 't* eiland, *binnen 't* Fort Maleyo *vervoegt*, *gesproken*, gebitsjaard, *ulieder brieven*, *de* Missiven *des* Gouverneurs *in* Amboina *gelezen*, *en overzien*, *en daar uit bespeurt*, *dat*, *ingevallen het alzo wezende*, *daar in niet voorzien en wierd*, *t'avond of morgen de* Amboinezen, *en* Hollanders, *overhoop zullen leggen*, *derhalven met den* Hollander *overlegt*, *om een einde van de zaak te maken*, *en goedgevonden den* Kapitein Laoet *derwaarts te zenden*, *om alles te* door-

1628. *doorgronden, en tot een goed einde te brengen, even of ik zelfs in perzoon by ulieden verscheen, derhalven zult gy het daar voor aannemen, dat al 't gene hy in 't stuk van* Justitie, *als anderszins, verrigt, zo veel wezen zal, even of het door myn perzoon geschiedt was, overzulks, ingevalle hy bevind de* Hollanders *gelyk, en dat gylieden, eenigzins qualyk gedaan zult hebben, zo zal 't aan hem staan, en in zyn vermogen wezen, te straffen na zyn welgevallen, alwaar het aan goed, lyf, en leven; byaldien gylieden daar mede te vrede zyt, zal 't wel zyn, en ingevalle niet, zo zal hy zich met zyn armade by de* Hollanders *vervoegen in* Amboina, *en ulieden straffen, dog ter* contrarie *de* Hollanders *zich niet willende in redelykheit laten vinden, zult gylieden u met hem, en den* Gouverneur *in* Amboina Combineren, *om dat te* remediëren: *want wy hebben zulks alhier met hun* gebitsjaard, *en goedgevonden, zo gylieden myn ordre eenigzins komt te* contrariëren, *of u jegens de* Justitie, *die wy alreede hier besloten hebben dat over ulieden gedaan zal werden, te* opponeren, *moogt gy denken, dat ik niet ben, gelyk de voorleden* Koning, *myn neef, in wiens plaats ik* gesuccedeert *ben, wiens ordre gy zo menigmaal overtreden hebt, derhalven zend ik mynen* broeder, *den* Kapitein Laoet *over de* Moluccos, *om myn* Konings regt, *en* Justitie, *even of ik zelf in perzoon daar* present *was, na behooren uit te voeren, waar tegens gy u niet zult stellen, gelyk voor dezen meermalen geschied is, maar naar het* einde *hebben om te zien: want ik zal ook volgen; en de* Gouverneur *alhier schryft diergelyken* brief *als dezen aan den* Gouverneur *aldaar, derhalven denkt op 't einde. En stond onder aan de regterhand door den* Koning *zelf geschreven; was geteekent* Wasalam Billahairi, *'t welk te zeggen is,* God geve u goed geluk. *En aan de linker zyde* Joom il ahhad, *dat is,* den eersten dag, *of onzer* Sondag; *en boven op den* brief *stond:* Soerat Sulthaan achaloe Emir el Moemenim Hhamza, Nassaron Minallahi Sjah.

Ver-schynt in Amboina. Hy vertrok dan in 't jaar 1628. met zeven en twintig Coracora 's uit Ternate, in de hoedanigheit van Zeevoogd van die vloot, met vyftien honderd koppen bemant; waar nevens de Koning een zeer wyduitgestrekten last gevoegt had, om voor eerst de geschillen over de Landscheiding in Amboina te vereffenen; en dan van daar na de Xoelasche eilanden, en na Bangay te gaan, om de Macassaren te verdryven, die zeer onbescheiden daar in gevallen waren.

Dit was quantzuis *Hhamza* 's last; maar *Aali* 's oogwit was niet anders, dan om zich ergens in Amboina als Koning op te werpen, en het daar met schatten en scheeren van die onderdaanen gaande te houden. 1628.

Dus quam hy dan in Augustus met zyn vloot voor Assahoedi, een dorp op Ceram, en dat juist op een tyd, dat 'er een aardbeving voorviel, weshalven de bygeloovige inlanders van zyn komst niet veel goeds voorspelden.

Hy bragt in zyn gezelschap den Kimelaha *Loehoe*, zoon van *Adja*, en neve van *Leliato*, mede, om hem des noods, alzo 'er reeds sterke klagten over *Leliato* gedaan waren, in des zelfs plaats daar als Stadhouder des Konings voor te stellen. Bragt Kimelaha Loehoe mede.

Den 14[den] October quam hy met veertien Coracora 's aan de hoofd-vesting, op Leytimor, wierd deftig daar ingehaalt, en gaf by zyn aankomst groote hope aan een iegelyk, van aldaar iet goeds te zullen uitwerken; 't geen ook mogelyk zou geschied zyn, zo de nydige Stadhouders hem in alles den voet niet dwars gezet hadden. Vertoont zich aan de vesting Victoria.

Hy verklaarde aanstonds de Macassaren voor vyanden, verbood hen ergens aan te lokken, en trof ook op den 22[sten] een verdrag met den Heer *Lukaszoon*, behelzende een vernieuwing der oude verbonden wegens de Nagelen, 't vervolgen der Macassaren als vyanden, 't niet aanhouden, en wedergeven van alle wegloopers, en dat een iegelyk als bevorens in zyn bezit, zo als het toen was, blyven zou; welk verdrag ook de Kimelaha *Leliato*, mitsgaders al de Orangkajen of inlandsche hoofden van Hoewamohel, geteekent hebben. Vernieuwt de verbonden, en draagt zich zeer wel voor ons.

Hy bleef aan de vesting Victoria twee maanden lang, voornamelyk om zich van alles wel te laten onderrigten, schoon beide de jaloersche Kimelaha 's met al hun vermogen zeer listig in 't geheim daar tegen werkten. Wierd van de Stadhouders benyd.

Gedurende zyn aanwezen aan die vesting begon zyn scheeps-volk de pypen wat te stellen; 't geen de Amboineezen niet wel konnende verdragen, hen noodzaakte dezelve uit hunne Tuinen te slaan.

Den 5[den] December vertrok hy na de kust van Hitoe, en verder na Loehoe, wierd op beide die plaatzen zeer wel ingehaalt, en met de waardy van twee duizend Ryksdaalders aan kleeden en Gongen (den rykdom der inlanders) beschonken. Dog van de inlanders milddadig behandelt.

Hy verzamelde zyn vloot op Loehoe weêr byeen, die tot vyf en dertig Coracora 's was aangegroeit, waar mede hy voorgaf de Suid- of binnen-zyde van Ceram te willen bezoeken, en de gevlugte Bandaneezen op te vangen.

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

Zeift *overleden, en* Wagensveld *gezaghebber.* Lodeftein *zevende* Landvoogd *der* Moluccos. *Slegte bedryven van* Aali, *en* Leliato. *Welke laatfte werd afgezet. En* Loehoe Stadhouder *in* Amboina *gemaakt. Nieuw* verbond *tusfchen* Koning Hhamza, *en* Lodeftein. Aali *van beide de* Stadhouders *heimelyk gequelt.* '*s* Konings *misnoegen over zyn gedrag in* Amboina. '*t* Verbond *van* Aali, *en* Loehoe '*s aanftelling, goedgekeurt. Zyn goed gedrag in 't eerft, dog maar in fchyn.* Aali *begint te ftinken in* Amboina. *Slingze handel der twee* Stadhouders, Loehoe, *en* Leliato. *Goedkeuring van 't* verbond, *voorleden jaar gemaakt.* Aali '*s vertrek uit* Amboina. *Van de* Xoela '*s. En van* Boeton. *Daar hy by den* gezant, Caan, *aan boord komt. En dien hy een* brief *aan den* opper-Landvoogd, Specx, *mede geeft. Hy eifcht van den* Koning *van* Macaffar *eenige* Ternataanfche *plaatzen weder. Dog werd, door zyn beftel, op* Boeton *vergeven.* Hhamza *zend een* gezant *in* Amboina. Hhamza '*s valfche ftreken ontdekt in* Amboina. Van den Heuvel *komt in* Ternate. Johan Ottens, *agtfte* Landvoogd *der* Moluccos. Hhamza *zend een* gezant *met volle magt, om ons genoegen te geven.* Loehoe, *en* Leliato *afgezet, en vervangen door* Fakiri. *Des* Sadaha '*s bedriegelyk voorgeven. Gebleken uit* Hhamza '*s valfchen* brief. *En zyn zamenrotten met* Kakiali. *De* Macaffaren *veroveren veel van* Celebes Noord-kuft. *Slegte ftaat der onzen in* Ternate. *Door 't lang agterblyven der hulptroepen. Het nemen van een boot met volk.* Hhamza '*s ftoutheit in 't maken van een* vefting *dicht by de onze. Al 't welke door de komft der fchepen verydeld werdt.* Van Broekom *negende* Landvoogd *der* Moluccos. *De* Heer van Diemen *vertrekt naar* Amboina. *Neemt* Luciela, *de verblyfplaats der* Kimelaha '*s, in. Verzoent de* Leytimorze Orangkajen *met de* E. Maatfchappy. *Vint* '*s* Konings gezant *op* Luciëla. *Met laft, om* Leliato *te lichten.* Hhamza *verzoekt dat* van Diemen *in* Ternate *komen wilde.* Leliato '*s ongehoorzaamheit. Niet willende voor* van Diemen *verfchynen. Die* '*s* Konings *overkomft in* Amboina *verzoekt.* Sibori '*s goede raad in den wind geflagen.* Van Diemen *vertrekt na* Batavia. *En komt weder met een vloot in* Amboina. *Alwaar ook* Koning Hhamza *met de* Koningen *van* Tidore, Gilolo, *en andere* grooten, *verfcheen. Die* Leliato *aan ons overgeeft; dog den gevangen* Loehoe *weêr los laat.* Van Diemen *vernielt veel vaartuigen voor* Cambello. *De* Koning, *en* van Diemen, *komen op de vergaderplaats tot* Hila. *Zyn* gezelfchap *uit* Ternate *gebragt. Zyn aanfpraak. Stoute leugen der* Loehoeneezen *van* '*s* Konings recht *op eenige* dorpen. *Zyn ongegronde eifch door den* Heer Ottens *wederlegt; dog door* van Diemen, *uit* ftaatkunde, *ingefchikt. Het* nieuw verdrag *met* Koning Hhamza *gemaakt.*

[1629. ... ift ... erle- ... n, en ... agens- ... ld ge- ... gheb- ... r.]

ONdertusfchen was in Ternate de Heer Prefident, en Landvoogd *Gillis Zeift*, op den 10den Auguftus in 't jaar 1628. overleden, in wiens plaats de raad tot gezaghebber voor een tyd, *Pieter Wagensveld*, aanftelde, die de zaaken der E. Maatfchappy aldaar waar nam, tot de zevende Landvoogd, de Heer *Gysbert van Lodeftein*, volgens befluit van hare Edelheden op den 2den January, den 4den April in 't jaar 1629. daar aanlandde, en tot die hoedanigheit plegtelyk verheven wierd. Hare Edelheden op Batavia vonden by 't voornoemt befluit ook goed den opper-Koopman, *Willem Bontius*, met het Jagt Beverwyk na Ternate te laten vertrekken, om daar als tweede zyn dienft te doen.

['t jaar ... 29. ... odeftein ... vende ... nd- ... ogd ... r Mo- ... cos.]

Hoe fraai het nu *Aali* by zyn komft in Amboina ook aangeftelt had, befpeurde men egter in 't vervolg, dat hy om geen andere reden daar gekomen was, dan om 's Konings onderdanen maar uit te mergelen; 't geen hy klaar bevestigde, wanneer hy tegen onzen raad, van de onderdaanen der E. Maatfchappy niet te quellen, na de Ooft-kuft van Ceram ging, om daar eenige fchattingen, nu zedert dertig jaren niet betaalt, in te maanen, hoewel hy onverrigter zake weêr op Loehoe quam.

[1629. Slegte bedryven van Aali, en Leliato.]

In dien tusfchentyd had *Leliato* de dorpen, Larique, en Asfaloelo, van ons doen afvallen, hen belaftende na niemand, dan na hem, te luifteren, buiten dat met zyn weten ook agtien Macasfaarfche vaartuigen, om Nagelen te fluiken, daar gekomen waren.

Hier over rukte de Landvoogd met agtien Coracora 's na Boero; dog hoorende, dat zy al weg waren, gierde op Manipa aan, daar hy Prins *Aali* vond, met den welken hy in hevige woorden

 over

1629. Welke laatsten werd afgezet.

over dit breken van 't verbond raakte, hem daarenboven zeer scherp verwytende, dat hy niets uitregtte, de zaaken maar verergerde, en, na 't uitmergelen der onderdaanen, en vullen van zyn ledige zakken, nu maar dagt door te gaan.

Ook eischte die Landvoogd van hem een anderen Stadhouder op Loehoe, en tot ons genoegen, vermits men met den trotschen imborst van *Leliato* niet kon te regt komen.

En Loehoe Stadhouder in Amboina gemaakt.

Hoe zeer hem die steek deed, kropte hy dien egter met een Moorsche grimlach op, en gaf den Landvoogd genoegen met den Kimelaha *Loehoe* tot Stadhouder des Konings, in *Leliato* 's plaats, voor te stellen.

Omtrent dezen tydt wierd 'er tusschen Koning *Hhamza*, en den Landvoogd *van Lodestein*, weêr een nieuw verbond, of accoord, in dezer voegen gemaakt:

Neuw verbond tusschen Koning Hhamza, en Lodestein.

A*lzo voor dezen ten tyde des overleden* Konings Modafar, Koning *van* Ternate &c. *wiens ziele* God *genadig zy*, diversche *quade breuken en misverstanden in de oude voor dezen gemaakte bondige* Contracten *zyn gekomen*, *en ingekropen*, *die noodig tot onderhouding van de algemeene rust*, *afbreuk onzer vyanden*, *welstand dezes* Ryks, *en vernoeging onzer oude beschuts-heeren*, *en goede vrienden de* Hoog Mog: Staten Generaal *der* vrye vereenigde Nederlandsche Provintien, *zyn* Princelyke Excellentie Frederik Henrik, Prince *van* Orangie, Grave van Nassau &c., *en de* Heeren Bewindhebberen *der* vereenigde Oost-Indische Compagnie, *dienen geweert*, *en verbetert*, *om na dezen* strictelyk, *en zonder te gedoogen dat wederom eenige verandering geschiede*, *onderhouden te worden*, *alles onvermindert de gezeide voor dezen gemaakte oude* Contracten *by den vorigen* Koning Modafar, *en der* Ternataanen Raad, *met de* Heeren Admiraals, Cornelis Matelief, *en* Frans Wittert, *mitsgaders den* Heer Gouverneur Generaal Pieter Both *gemaakt*, *die wy mits dezen* approberen *en* begeeren, *dat volkomen* effect *in alles* sorteren *zullen*, *zo is 't dat wy* Sulthaan Adja Emir el Moemenin Hhamza Nafferon Minallahi Sjah, Koning *van* Ternate, &c. *sampt die van onzen* Rade, *op 't goedvinden*, *en* advoy *des* Heeren Jan Pieterszen Coen, Gouverneur Generaal *wegens den* Staat *der* Geunieerde vereenigde Nederlanden *in deze* Indiën, *en* Gysbert van Lodestein, Gouverneur *over de* Moluccos *met zynen* Raad *gezamentlyk vergadert*, *hebben goedgevonden*, *besloten*, *en* gearresteert *het navolgende*.

Eerstelyk, *beloven wy* Koning *van* Ternate *den voor dezen gepleegden* Treves *met de* Kroon *van* Spangien, *en* Tidore, *te verbreken*, *en in geener manieren met haar eenig* accoord, *ofte* onderhandeling, *zonder* consent, *wille nog weten van de gezeide* Heeren Staten Generaal, *den* Prince *van* Orangie &c. *of de* Gecommitteerden, *aan te gaan*, *maar dezelve ter* contrarie *met alle onze magt beneffens hen te beoorlogen*, *ende vervolgen*. *Dat alle de* Nagelen *zo hier in de* Moluccos, *op de kust van* Ceram, *de* eilanden *van* Amboina, *en andere plaatzen onder 't gebied vallende*, *aan niemand ter wereld*, *dan aan de* Kooplieden *van wegen de* vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, *gelevert zullen worden*: *schoon*, *zuiver*, *droog*, *en wel* geconditioneerd, *tegens* vyftig Realen van agten *de* Bahaar *van* 625. pond Hollands *alhier*, *en in de quartieren van* Amboina *ten pryze nu jongst tusschen myn* broeder, Kaitsjili Aali, Admiraal *der* zee, *ende de* Heer Philip Lucaszoon, Gouverneur *aldaar*, *beraamt*, *op* pene, *dat*, *wie* contrarie *bevonden word gedaan te hebben*, *daar over op 't hoogste gestraft zal werden*. 1629.

Wy zullen van gelyken ook zorge dragen, *en aan alle* onderzaaten *bevelen*, *dat de* Nagelen *behoorlyk geplukt*, *en de boomen behoorlyk gehavent worden*, *zonder te gehengen dat de zelve afgehouwen*, *en* Tuinen *in plaats van dien*, *als voor dezen meermalen is geschiedt*, *gemaakt worden*.

Alle Christenen *van den vyand overkomende*, *of op den weg by ons ontmoet wordende*, *'t zy dan* Spanjaarden, *of eenige andere* Natien, *zullen by de zelve dadelyk*, *zonder hen eenigzins te beschadigen*, *maar veel eer alle hulpe en vordering te doen*, *aan de* Gecommitteerden *van de gezeide* Heeren Staaten *overgelevert worden*, *zonder iets daar voor te eischen*.

Mooren, *en* Heidenen, *niet van onze* onderdaanen *zynde*, *by de* onderzaaten *van de gemelde* Heeren Staaten *komende*, *om* Christen *te worden*, *of by hen anderzins te woonen*, *zullen 't zelve zonder tegenspreken van iemand vryelyk mogen doen*.

Mede, *als 't geschied*, *dat eenige onzer* onderdaanen, *zo vrye*, *als dienstbare*, *van den vyand gevangen*, *of anders daar gekomen*, *en aldaar* Christen *gemaakt zynde*, *van daar weder wegvlugten*, *en zich onder de gehoorzaamheit van de gemelde* Heeren Staaten, *of de onze*, *begeven*, *zal zulke* perzoonen *op hunne aankomst ten overstaan van eenige van ons* Gecommitteert *ter eenre*, *ende de* Gecommitteerden *wegens den* Gouverneur *in deze* quartieren *ter andere zyde*, *afgevraagt worden*, *onder welke van beide 's gehoorzaamheit zy zich willen*

1629. *willen begeven, welke* perzoonen *'t zelve alzo afgevraagd, en zich onder des eenen of des anderen* fubjeƈtie *hebbende begeven, en zullen* partyen *namaals niet vermogen de zelve* perzoonen *wederom van de eene tot de andere vlugtende te verfteken, agter te houden, nogte weg te voeren; maar gehouden zyn, de zelve dadelyk*, promptelyk, *en zonder eenig uitftel ter hand te ftellen, dog wel verftaande, dat alzulke* perzoonen *voor dezen* Slaven, *of* Slavinnen, *en geen* Vrylieden *geweeft zynde, zullen de zelve aan de voor dezen hunne gewezene meefters betaalt worden, zo als de voorzeide* Gecommitteerden *wegens de voorfchreve* Heeren Staaten *begeeren, ieder tegens* zeftig Realen, *de helft in* contant, *en de reft in* kleeden, *dog*, Vrylieden *zynde, zal men daar niets vermogen voor te eiffchen.*

Ende naar dien van weêrzyden differente perzoonen, *zo vrye, als dienftbare, voor dezen van de eene tot de andere overgeloopen zyn, waar van de meefte al vertrokken en vervoert zyn, en niet wel mogelyk is voldoening van wederzyden hier in te doen, zyn beide de* partyen *te vrede, de zelve te laten ter dier plaatze, daar ze jegenwoordig zyn, zonder de zelve namaals wederom te eiffchen, maar ter* contrarie, *eenige van deze* perzoonen, *weder van de eene tot de andere overloopende, zullen* partyen *gehouden zyn de zelve dadelyk weder over te leveren, om na* merite, *en goedvinden van ieder van ons beide geftraft te worden, waar aan zich de een nog de ander niet zal hebben te ftooren.*

En alzo in den oorlog dikwils gefchiedt, dat van weêrzyden eenige by den vyand gevangen werden gekregen, zal men in zulken gevalle een generale *verloffing doen, en de oude voor dezen gepleegde gewoonte volgen, namentlyk, eenige* Hollanders, *en* Ternataanen *by den vyand, en eenige vyanden by de onderzaaten van de* Heeren Staaten *gevangen zynde, zullen voor eerft de onderzaaten van de gemelde* Heeren Staaten *geloft worden tegens alzulke* perzoonen, *als in hun handen zyn, ende meerder van 's vyands volk in handen hebbende, zullen daar tegen de gevangen* Ternataanen *geloft worden, wel verftaande, dat alzulke gelofte* Ternataanen *op hun aankomft in* prefentie *des* Gouverneurs *over deze* quartieren, *of hunne* Gecommitteerden, *ende de onzen zal afgevraagt worden, by welke van beide de* partyen *zy zich willen begeven, en zich begevende onder* fubjeƈtie *der voornoemde* Heeren Staaten, *zullen zonder iemands tegenzeggen aldaar vermogen te blyven, zonder namaals te vermogen zich de eenmaal aangenomen gehoorzaamheit te onttrekken, maar gehouden zyn daar eeuwiglyk onder te blyven, mits vry zynde van alzulken* fomme *van* penningen *ofte* waardy *van dien, als tot hunne verloffing zal zyn verftrekt, daar zy ter* contrarie *gehouden zullen zyn, zich weder begevende onder de gehoorzaamheit der* Kroone *van* Ternate, *te betalen alzulk een* fomme *of* waardye *van dien, als tot hunne verloffing zal zyn betaalt.* 1629.

Van gelyken, alzo tegenwoordig de Hollandfche munte *hier in trein gebragt, en de* Spaanfche *uitgeweert is, en noodig zomwylen tot verloffing der gevangenen, als anders, het* Spaanfch geld *moet zyn gebruikt, zullen de onderdaanen der gemelde* Heeren Staaten *gehouden zyn ons daar toe met* Spaanfche munt *voor andere, in de plaats van dien, te voorzien.*

Eenige misverftanden van weêrzyden ontftaande, zullen partyen *gehouden zyn dadelyk by den anderen te komen, en de zelve na regt, en reden, ter neder te leggen, en te* remedieren.

Alle 't gene voorfchreve ftaat, hebben wy Sulthaan Hhamza, Koning *van* Ternate &c. *en* Gysbert van Lodeftein, Gouverneur *over de* Moluccos, *fampt die van onzen* Rade *alhier in de* ftad Maleyo, *op 't* eiland Ternate *vergadert, goedgevonden, befloten, ende* geapprobeert, *en tot weering van alle verdere onluften, beloven en fweeren wy 't zelve op ons* Wetboek, *en eed, vaft en onverbrekelyk te zullen onderhouden, alles zonder arg, of lift. In oirkonde der waarheit zyn hier van gemaakt vier aleens luidende fchriften by ons beiden onderteekent. In 't jaar onzes* Heeren Jezu Chrifti 1629. *den* 14den *dag der maand* Auguftus. *In 't jaar* Mohhammeds 1042. *den* 22ften *dag der maand* Rabi ul achir. Aƈtum *in 't* Kafteel Maleyo *op* Ternate. Datum ut fupra.

Was geteekent,

Gysbert van Lodeftein.

Dog laat ons nu verder de verrigtingen van den Prince *Aali* vervolgen.

Hy beloofde wel, *Leliato* met zich uit Amboina te voeren; maar het gefchiedde niet; in tegendeel hebben deze twee quaadaardige Kimelaha 's hem dat belet, en buiten dien gemaakt, dat zyn meefte volk op Manipa van hem weg liep; waar door hy genoodzaakt wierd, zich op Boano voor een tyd op te houden, tot dat zyne Coracora 's, die hy op Manipa, en Kelang, liet ophalen, en nog maar vier in getal waren, wat zouden vertimmert zyn; waar mede hy, alzo zyn volk nog dagelyks fterk verliep, veel haaft maakte. Aali werd van beide de Stadhouders heimelyk gequelt.

Dit deed hy wel om dit verloopen voor te komen, maar befpeurde niet, dan

1629.

dan te laat, dat de twee Stadhouders, die hy als zyne Raaden gedurig by zich hield, hem dit alles veroorzaakten, en dat hy de adder dus alomme met zich voerde.

'S Konings misnoegen over zyn gedrag in Amboina.

In de maand September dezes jaars 1629. hoorde hy van eenen *Calimbatta*, een amptenaar des Konings van Ternate, dat die vorst over zyn gedrag in Amboina zeer misnoegd was.

Dit niet wel konnende verduwen, vertrok hy weêr na Manipa, latende, alzo hy zag, dat hy nu, en by zyn Koning, en by onzen Landvoogd in Amboina, in ongunst was, zyn gedagten gaan, om na vreemde landen al verder op te trekken.

Dierhalven zond hy *Calimbatta* in October als zyn gezant na den Koning van Macassar, onder voorwending van de landen der Ternataansche Kroon, die hy na zich getrokken had, weêr te eisschen, of anders hem met den oorlog te dreigen.

In November quam 'er nog een gezant uit Ternate in Amboina, *Sengadji Cajoe* genaamt, met schriftelyken en mondelingen last aan Prins *Aali*, en met openbare betuiging aan ons van 's Konings groot misnoegen over *Aali* 's slegt gedrag in Amboina, te gelyk ook in last hebbende, om daar verder na te vernemen. Ook bragt hy 's Konings goedkeuring over *Aali* 's vernieuwen der verbonden, en over de aanstelling van *Kimelaha Loeboe*, mede.

't Verbond van Aali, en Loehoe's aanstelling, goed gekeurd.

In deze zelve maand vertrok *Aali* van Manipa na Boero, om niet te lang op een plaats te blyven, en die te veel uit te putten, voorgevende, dat hy in 't korte van Waysama na Tomahoe, en zo verder na Bangay, vertrekken wilde.

Zyn goed gedrag in 't eerst.

Kimelaha Loehoe, op de bekomen goedkeuring van zyn Koning in Amboina ook voorgestelt zynde, droeg zich in 't eerst byzonder wel, gevende aan de onzen, met het verdryven van de vreemde handelaars, en het leveren der Nagelen aan de onzen, zeer veel genoegen.

In 't jaar 1630. Dog maar in schyn.

Dog dat het maar schyn, en geen ware deugd, of meening, was, zag men zeer klaar, wanneer in den jare 1630. in het begin twee Macassaarsche vaartuigen op Lessidi, en Cambello quamen, zonder dat *Aali*, of *Loehoe*, zich daar eens mede bemoeiden; durvende op onze klagte nog wel zeggen, dat het geen Macassaaren, maar onnoozele en slegte Malevers, waren, die, tegen wind en stroom niet konnende opkomen, hem gebeden hadden daar tot het ander Zaisoen te mogen blyven, en verzoekende dierhalven, dat wy hen ongemoeit, dog zonder Nagelen, van daar wilden laten vertrekken, terwyl hy, 's Konings, en onze zaken verwaarloozende, zeer wel wist, wat hy daar voor van die vreemdelingen trok.

1630.

Aali begint te stinken in Amboina.

Ook begonnen de gemoederen der inlanders, zynde 's Konings onderdaanen, en inzonderheit ook de Hitoeezen, nu een grooten afkeer van den Prins *Aali* te krygen, tot zo verre, dat zy hem 't Huwelyk met de dogter van den overleden *Arigoena*, oudsten zoon van den Kapitein van Hitoe, vlak afsloegen, 't geen hem in Mai van Waysama na Tomahoe op Boero 's West-zyde verhuizen deed, daar hy als een regte Zeevoogd in een huis, op 't water gebouwd, zyn verblyf met vier Coracora by zich hield.

Slingze handel der twee Stadhouders, Loehoe en Leliato.

De Landvoogd met eenige schepen, en inlandsche vaartuigen weêr na Cambello, en Lessidi vertrokken, om de vreemde handelaars van daar te verdryven, moest, op de vernieuwde bede van *Kimelaha Leliato*, hen al weêr verschoonen, te meer, alzo hy niet in staat was om hen, die zich daar zeer wel versterkt hadden, van Cambello te verdryven; moetende met goede oogen aanzien, dat 'er maar zes der zelve vertrokken, en de andere het gansche jaar daar over bleven.

De Stadhouder, *Loehoe*, niet langer al dit klagen, en aandringen der onzen op 't nakomen der verbonden konnende veelen, begaf zich met der woon van Loehoe na Manipa, en toen quam *Leliato* weêr op Loehoe, daar hy zederd dien tyd bleef, en nevens zynen neve, *Kimelaha Loehoe*, te zamen regeerde; 't geen wel verre van den last door *Hhamza* aan Prins *Aali* gegeven, van hem ten eersten maar op te zenden, verschilde.

Terwyl de zaken alhier dus heen schokten, quam omtrent dezen tyd ook, zo in Amboina, als in de Moluccos, over, de goedkeuring van 't verbond, 's jaars te voren tusschen Koning *Hhamza*, en den Landvoogd *van Lodestein*, vernieuwt, en was van dezen navolgenden inhoud:

Goedkeuring van 't verbond voorleden jaar gemaakt.

JAques Specx, Gouverneur Generaal *wegens de* Doorlugtige Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal *der* vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, Frederik Henrik, *by der* gratie Gods, Prince *van* Orangie, Grave *van* Nassau, &c. *mitsgaders de* E. Heeren Bewindhebberen *van de* Generale vereenigde Geoctrojeerde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie *in* Indiën, *allen den genen, die dezen zullen zien, ofte hooren lezen*, saluit, *doen te weten:*

Alzo zedert eenige jaren herwaarts tusschen de Heeren Gouverneurs *wegens de* Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal *der* vereenigde Nederlanden *zyn* Princelyke Excellentie Frederik Henrik, *by der* gratie Gods, Prince *van* Orangie, &c. *en*

en de E. Bewindhebbers der vereenigde Geoctrojeerde Oost-Indische Compagnie in de Moluccos als Amboina, ter eenre, en de Stadhouders als opperhoofden van de omleggende eilanden, ende dorpen van Amboina, ende Ceram wegens de Koninklyke Majesteit van Ternate in de gemelde quartieren, ende de Moluccos, ter andere zyde, verscheide misverstanden, en differenten ontstaan, en by verloop van tyd zodanig toegenomen waren, dat onze, en zyn Majesteits onderdaanen daar door niet alleenlyk een geruimen tyd in groot misvertrouwen, ende oneenigheit, hebben geleeft, maar dat ook geschapen stonden (tot ons, en zyn Majesteits leedwezen) de zaaken in termen van hostiliteit te vervallen, welke voorschreve misverstanden, differenten, en oneenigheden, nog by den gemelden Gouverneur, nog by zyn Majesteit, of zyn Majesteits Stadhouders, in de gemelde quartieren van Amboina, en Ceram, in eenige jaren niet hebben konnen geassopieerd of ter nedergelegd werden, onaangezien dat 'er verscheide Conferentien, en onderlinge Communicatien wegens de gemelde respective Gouverneur, ende Stadhouders, tot dempingen van de voorschreve oneenigheden, zo in Amboina, als Ternate, hier over gehouden geweest zyn, tot dat eindelyk de Heer Gysbert van Lodestein, onze jegenwoordige Gouverneur in Ternate, en zyn Raad, mitsgaders de Sulthaan Adja Emir el Moemenin Hhamza Nasseron Minallahi Sjah, Koning in Ternate, geassisteert met den ganschen Ternataanschen Raad, mitsgaders den Heer Philip Lucaszoon, onzen jegenwoordigen Gouverneur in de quartieren van Amboina, geassisteert met zynen Rade, en de natureele leden uit den Land-raad aldaar, mitsgaders Kaitsjili Aali (representerende in die tyden zyn Majesteits perzoon aldaar) geassisteert met zyn Majesteits Stadhouder, Leliato, de Landvoogden van Loehoe, Cambello, Lessidi, ende de hoofden van de omleggende landen, en dorpen van de Oeli Siva 's, en Oeli Lima 's, op onze, en zyne Majesteits approbatie, alle questien, en misverstanden ter nedergelegt, en in 't minnelyke met den anderen overeen gekomen, veraccordeert, ende bevredigt zyn, onder al zulke Conditien, en artykelen, als de Originele Contracten by de gemelde respective Gouverneur, ende zyne Majesteit van Ternate, Kaitsjili Aali in den jare 1629. gemaakt, en reciproquelyk geteekent, breeder is blykende.

Zo is 't, dat wy gezien, geventileert, en overwogen hebbende de gemelde Contracten, en Conditien, daar in gestipuleert, zulks als ons de zelve by onze gemelde respective Gouverneurs van Amboina, en de Moluccos, toegezonden zyn, de zelve met advys van onzen Raad, na hare forme, en inhoudens, gelaudeert, geapprobeert, en geratificeert hebben, gelyk wy die lauderen, approberen, en ratificeren, mits dezen, belasten, en bevelen derhalven alle Gouverneurs, Presidenten, Commandeurs, ende Opperhoofden, die van wegen de Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der vereenigde Nederlanden, zyn Princelyke Excellentie, ende de E. Bewindhebberen van de Geoctrojeerde Oost-Indische Compagnie, uit onzen naam jegenwoordig in de quartieren van Amboina, en Ternate Gouverneren, en Commanderen, of hier namaals zouden mogen komen te Gouverneren, ende te Commanderen, de gemelde Contracten onder alle plaatzen, onder hun gezag, en gehoorzaamheit sorterende, in alle hunne leden volkomelyk, en religieus, te observeren, en te doen observeren, mitsgaders tegen de Contraventeurs van dien op het rigoureuste te procederen, en te doen procederen, op pene van te vervallen in de hoogste straffen, alzo wy zulks tot augmentatie van de onderlinge vriendschap, en vermeerdering van de mutuele Commercie, ten besten van den Ternataanschen, en onzen staat, mitsgaders afbreuk van onze algemeene vyanden, alzo bevinden te behooren.

Aldus gedaan in 't Kasteel Batavia, dezen eersten Maart in 't jaar 1630. geteekent, Jaques Specx. Ter zyden Compagnies Zegel in rooden lakke gedrukt. Ter Ordonnantie van de Ed. Heer Gouverneur Generaal.

Was geteekent,

Dr. van der Lee.

Zedert dit nieuw indringen van *Leliato* in de regeering, zag men hoe langer hoe klaarder dat zy beide 's Konings verbonden met voeten traden, heulende openbaar met de vreemdelingen, en met al onze klagten den spot dryvende.

De Prins *Aali*, eindelyk ziende dat hy by de onzen in Amboina stonk, en by deze twee Stadhouders met den nek aangezien wierd, bleef tot in November op Tomahoe, wanneer, ook 's Konings Raaden hem verlaten hebbende, hy met drie Coracora 's na de Xoelasche eilanden overstak, alwaar hy weêr een vloot van tien Coracora 's verzamelde, en in 't begin van 't jaar 1631. daar mede na Tamboeko trok, dat hy den Macassaar weêr ontwrong, en onder Ternate bragt. Eenigen tyd daar na vertrok hy na Boeton, daar hy zich nedersloeg, om op de een of de andere gunstige gelegenheit te wagten.

Aali 's vertrek uit Amboina.

Na de Xoela 's.

In 't jaar 1631.

En na Boeton.

1632. Daar hy by den gezant Caan aan boord komt.

Hy was daar nog in 't jaar 1632. in April, wanneer hy den Heer, *Antoni Caan*, Bevelhebber in dienst der E. Maatschappy, en met zekeren geheimen last van Batavia als gezant aan de Koningen van Macassar en Boeton gezonden, den 23sten aan boord quam bezoeken.

Hy roeide eerst met zyn Coracora drie maal rondom het schip van dezen Hollandschen gezant, wierd, aan boord gekomen, van den zelven deftig onthaalt, en vertrok toen weêr met zyn Coracora na land.

Dien hy een brief aan den opper-Landvoogd Specx mede gaf.

Wanneer de Heer *Caan* weêr na Batavia zeilde, gaf hy hem een brief aan den Heer *Specx*, algemeenen Landvoogd van Indiën, mede, waar in hy zich verschoonde over vier jaren verblyf in Amboina, en nu nog genoodzaakt te zyn op Boeton te blyven, om den Koning van Macassar tot zyn pligt in 't wedergeven van die plaatzen, by hem genomen, en die tot de Ternataansche Kroon behoorden, aan te manen, of, by weigering, hem met den oorlog te dreigen.

Hy eischt van den Koning van Macassar eenige Ternataansche plaatzen weder.

By deze plaatzen verstond hy niet alleen de geheele Oost-kust van Celèbes; maar ook de eilanden Pangesane, Saleyer, en andere daar omtrent gelegen, en van ouds al door Koning, *Baab Ullah*, onder de Ternataansche Kroon gebragt.

Dog de Koning van Macassar, hem met zoete woorden pajende, maakte veel meer werk, om zyn Jonken na Amboina klaar te krygen, om op Boero, of wel op Ajer Mira, en daar om streeks, een vasten voet tot zynen sluik-handel met Nagelen te zetten; hoewel hy ondertusschen, om van *Aali* 's dreigen ontslagen te zyn, bezorgde, dat hy op Boeton door eenige Confituren, hem ten geschenk gezonden, vergeven wierd.

Dog werd door zyn bestel op Boeton vergeven.

Dit was het einde van *Aali*, in zich zelven een moedig, en wakker Prins, die waarlyk veel beter, dan *Hhamza*, de Ternataansche Kroon weerdig was, en geenzins verdient had, zo onwaardig zyn leven te verliezen.

Wat moeite wy nu verder met 's Konings Stadhouders *Leliato*, en *Loehoe*, in Amboina gehad, en hoe zy de onzen van tyd tot tyd met vreemde handelaars gequelt, en allezins geplaagt hebben, zullen wy omstandiger in de verhandeling der zaken van Amboina toonen.

Hhamza zend een gezant in Amboina.

In dit zelve jaar quam 'er ook een gezant des Konings van Amboina, zo hy voorgaf, uitdrukkelyk gezonden, om de gewezene onlusten wegens de vreemde handelaars af te doen; maar ons opperhoofd op Loehoe zond aan den Ambonschen Landvoogd een afschrift van den brief door Koning *Hhamza* aan zynen Stadhouder aldaar geschreven, waar uit klaar bleek, dat die brief van een geheel tegenstrydigen inhoud met dien was, welken de gezant *Guasso* uit 's Konings naam aan den Landvoogd gebragt had.

1632. Hhamza 's valsche streeken ontdekt in Amboina.

In den zelven belaste hy hem duidelyk, de vreemde handelaars, alschoon men daar over met de Hollanders weêr in oorlog raken mogt, aan te houden, aangezien hy van hun meer voordeel, dan van de E. Maatschappy, trok.

Hier quamen zyn Kastiliaansche streeken, hoe lang ook door hem verborgen gehouden, nu aan den dag; weshalven de onzen, lang genoeg van hem, en zyn bewintsluiden, bespot, voortaan genoodzaakt wierden hunne zaaken aldaar geheel anders te rigten, en aan hen beiden evenveel geloof te geven.

Met een woord moeten wy hier tusschen by zeggen, dat de Heer *van Lodestein* uit het vaderland ordinaris Raad van Indiën gemaakt wierd, en 't al bevorens gemaakt was; dog 't behaagde haar Edelheden niet dit op te volgen, waar van de Heeren *Brouwer*, *van Diemen*, en *van der Burg* reden in een brief aan de Heeren Seventienen van den 31sten December des jaars 1635. gaven, hoewel die niet zeer voldoende was; alzo de Heeren Seventienen hun doen in dezen impertinent noemden.

Terwyl men in Amboina met de E. Maatschappy even eens, als de Kat met de Muis, speelde, vernamen onze amptenaaren in Ternate mede dagelyks nieuwe blyken van Koning *Hhamza* 's dubbelhartigheit, met welken zy gedurig, over kleinigheden zelf, overhoop lagen.

Van den Heuvel komt in 't jaar 1633. in Ternate.

In 't jaar 1633. vertrok de Advocaat Fiscaal van Indiën, de Heer, *Antoni van den Heuvel*, gevolmagtigt om den staat der drie Oostersche Landvoogdyen te gaan bezigtigen, in Juny uit Amboina na Ternate, daar hy met den Fiscaal *Johan Ottens* den 6den Augustus aanquam; die daar den 17den als agtste Landvoogd der Moluccos, in de plaats van den Heer *van Lodestein*, die toen vertrok, door *van den Heuvel* aangestelt is.

Johan Ottens agtste Landvoogd der Moluccos.

In 't jaar 1634. verscheen in Amboina weêr een gezant des Konings.

In 't jaar 1634. zend Hhamza een gezant met volle-magt, om ons genoegen te geven.

Den 15den January quam eene *Kaitsjili Sibori Laksamana* met den Tolk, *Gerard Roelofzoon*, vooraf met een Ternataansche Coracora aan de vesting Victoria, met berigt, dat zy 's Konings grooten gezant, *Sadaha*, met een andere Coracora op Boero gelaten hadden, en dat zy een brief des Konings mede bragten, behelzende, dat deze *Sadaha* met de opperste magt, om alle geschillen te beslissen, de vreemdelingen te verdryven, beide de Kimelaha 's, *Loehoe*, en *Leliato*, met al hunnen aanhang na Ternate te bren-

1634. ...oehoe, ... Lelia... afge...t, en ...rvan...n door ...kiri.

brengen, en om eenen Kimelaha *Fakiri*, van Boero, in hun plaats te ftellen, om ons in alles genoegen te geven, gezonden wierd.

...es Sadaha 's driege...k voor...ven.

Vergulde pillen uit de zelve doos, als al de vorige, waarom de Landvoogd 'er ook niet meer van geloofde, dan de tyd, en zaken, hem rieden aan te nemen. Immers uit des *Sadaha* 's wezen, en vordere bedryven, zag men klaar, dat hy niet de minfte genegenheit had, om iets van alles, 't geen hy beloofd had, uit te voeren. Ja 't was zo verre van daar, dat hy in tegendeel al weêr de zelve voorwendingen van 's Konings regt op verfcheide landen in Amboina even ongegrond, als voor dezen *Leliato*, voortbragt. Zelf fchaamde hy zich niet, de Orangkajen van Hitoe, en anderen, tot het afloopen van de veftingen van Loehoe, en Hila, fterk met woorden aan te zetten, om welke te meer kragt te geven, men ook een brief des Konings, daar toe mede ftrekkende, en zonneklaar zyn zamenzweering met *Kakiali* aanwyzende, gebruikte, de welke egter de Radja, of Koning, nevens de Orangkajen van Hitoe, om dat ze aan *Kakiali*, en niet aan hun, gefchreven was, niet wilden ontfangen. Daarbeneven wilden de Hitoeëzen ook geenzins den naam van Ternataanfche onderdaanen dragen, even gelyk ook de onzen hem zeiden, niet een voet lands van 't gene zy met den fwaarde gewonnen hadden, aan den Koning van Ternate te willen overgeven.

...eble...n uit ...hamza valfche ...ief.

...zyn ...men...tten ...et Kakiali.

Egter wift deze *Sadaha* door *Kakiali*, en anderen, het zo te drajen, dat men met de Hitoeëzen in een fwaren oorlog raakte, waar van 't gevolg was, dat deze gezant de Loehoeneefche Orangkajen, onze vrienden, gevangen na Ternate voerde, latende ondertuffchen de Kimelaha 's, *Loehoe*, en *Leliato*, nog op Luciëla in de regeering blyven, zo dat de oude Kimelaha, *Fakiri*, weêr vrugteloos na Boero keerde.

...e Ma...ffaren ...erove...n veel ...n Celebes ...oord...uft.

Omtrent dezen tyd, nog in 't jaar 1634, vermeefterde de Macaffaar op Celebes Noorderdeel veel plaatzen der Ternataanen, als Manado, Gorontalo, en Tomini, waar over wy onder Macaffar breeder fpreken zullen.

...'t jaar ...635.

In 't jaar 1635. wift deze Koning *Hhamza* ons nog al meer moeite in Amboina te brouwen, en door de Boeroneezen, en Amblauwers, uit te werken, dat onze wagt op Amblauw, in vyf Soldaaten beftaande, verraderlyk vermoordt wierd; waar op een algemeene oorlog in Amboina kort daar aan volgde, by welken de Kimelaha 's in 't vervolg van tyd die van Oma, Noeffalaoet, en meer andere, tot afval wiften te brengen.

Gelyk nu de zaaken der E. Maatfchappy, door *Hhamza* 's geveinfdheit, en looze ftreeken, zeer flegt in Amboina ftonden, alzo waren zy toen ook niet beter in Ternate geftelt. 1635. Slegten ftaat der onzen in Ternate.

Immers zodanig vond het hier de opper-Koopman, *Henrik Hagenaar*, wanneer hy met het fchip, Grol, den 24ften February in 't jaar 1635. voor de vefting Orangie ten anker quam.

De Landvoogd, *Johan Ottens*, de opper-Koopman, de tweede van die beftiering, *Antoni van Leeuwen*, *Nicolaas Cloet*, hoofd van Gnoffickia op Makjan, en meer andere leden van den Raad dezer Landvoogdy, zagen met Arends-oogen uit na de hulptroepen, die verwagt, en zo noodig hier vereifcht wierden. Wel is waar, dat in die zelve maand het fchip Waffenaar, en 't Jagt Texel, daar nog quamen; dog die beide vertrokken den 1ften Mai met den Fifcaal, *Daniel Ottens*, broeder van den Landvoogd, als bevelhebber over deze fchepen, na Japan. Door 't lang agter blyven der hulptroepen.

Zeer veel nadeel bragt het ook den onzen hier by, dat de hulptroepen der Kaftiliaanen, in twee fchepen, een Galei, en drie of vier Jonken beftaande, al in December des voorleden jaars gekomen waren, waar by nog een ongeluk volgde, te weten, dat de boot van het fchip Tholen met den onder-Hopman, *Kraneveld*, een affiftent, en zeventien Soldaten, of Matroozen, door de Tidoreezen genomen wierd; over welke de Koning van Tidore den 15den April met een Coracora door een Hollander aanbieden liet, den onder-Hopman voor duizend Ryksdaalders, twee Matroozen voor drie honderd Ryksdaalders, of anders een Matroos tegen twee Tidoreezen, te willen loffen; dog den 22ften April gaf hy den onder-Hopman tegen negen Tidoreezen, den affiftent tegen twee, en de twee Matroozen tegen drie Tidoreezen; hebbende een onder-Stierman, en vyf Soldaten, die Paaps geworden waren, na Manilha in hun dienft gevoert. Ook had onze Galias tegen twee Kaftiliaanfche fchepen, en een Galei, flaags geweeft; maar was 'er met tien dooden, en veel gequetften, gelukkig afgekomen. Het nemen van een boot met volk.

Doch alles overtrof nog, dat Koning *Hhamza* zich nu ongemeen bars en wrevelig tegen ons aankantte, en ons in alles op zulk een ongelegen tyd den voet dwars zette, zich niet ontziende een nieuwe fterkte niet verre van onze vefting Orangie te maken, waar door hy ons in groote benaauwdheit bragt, vermits hy daar door in ftaat zou geraakt hebben, om die vefting veel te benadeelen, al 't Hhamza 's ftoutheit in 't maken van een vefting digt by de onze.

1635. Welke door de komst der schepen, verydeld werd

welke nogtans door de komst der schepen op den 31sten Mai dezes jaars belet, en verydelt wierd.

Met de zelve quam ook de Heer *Jan van Broekom*, bevorens, toen hy Ambonsch Landvoogd was, *Jan van Gorcom* genaamd.

Hy, zedert in 't vaderland geweest zynde, voerde naderhand den naam van *van Broekom*, na een Heerlykheit, die hy daar had.

Van Broekom negende Land-voogd der Moluccos in 't jaar 1635.

Hy quam hier als Extraordinaar Raad van Indiën, en als negende Landvoogd der Moluccos, om de Heer *Johan Ottens*, die op dezen zelven dag na Makjan vertrok, te verlossen.

Hoe veel ontzet wy nu in Ternate bekomen hadden, zo belette dat egter geenzins, dat Koning *Hhamza* voortging, zyn rol in Amboina meesterlyk niet alleen in 't jaar 1635. te speelen; maar in 't jaar 1636. daar mede ook zo sterk voort te gaan, dat de algemeene Landvoogd van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen*, genoodzaakt wierd in 't jaar 1636. den 30. November met een aanzienelyke vloot van zeventien schepen, in gezelschap van de Heeren Extraordinaris Raaden, *Antoni Caan*, en *Johan Ottens*, van Batavia naar Amboina te stevenen, alwaar hy, den 19den January in 't jaar 1637. niet ver van Luciela aangelandt zynde, den Heer *Ottens* met een Sloep na Hila vooraf zond, om na den stand van Amboina te vernemen, den Landvoogd kennis van hunne komst, en last te geven, om met de gansche magt by den Heer *van Diemen* te komen. Die Sloep wierd door een Coracora der Ternataanen zeer fel beschoten, maar ook zo moedig afgewezen, dat zy bly waren, die te verlaten.

In 't jaar 1636. vertrok de Heer van Diemen na Amboina.

In 't jaar 1637.

Neemt Luciela, de verblyfplaats der Kimelaha 's, in.

Luciëla, 't nest, daar de Kimelaha 's huis hielden, wierd van hem den 20sten January belegert, daar op bestormd, en, hoe sterk ook, ten eersten verovert. Daar op begaf hy zich met eenige schepen na de hoofd-vesting, aldaar egter vyf van die bodems zyner vloot latende, en quam den 30sten aan de vesting Victoria, alwaar hy, na veel vergeefsche moeite, den 25sten February de Leytimorsche Orangkajen, of vorsten, van 't gebergte lokte, en hen, nevens verscheide anderen, met de E. Maatschappy weêr verzoende.

Verzoent de Leytimorsche Orangkajen met de E. Maatschappy.

Vind 's Konings gezant op Luciela.

De Heer *van Diemen* na deze, en verscheide andere verrigtingen, onder Amboina breeder te zien, den 13den April weêr voor Luciëla gekomen, trof daar den Ternataanschen Zeevoogd, *Kaitsjili Sibori*, aan, die uit Ternate pas eerst aangekomen was. Hy bragt mede brieven van volmagt van zynen Koning, en, nevens verscheide andere brieven, ook een van de Koning, en een van den Landvoogd *van Broekom* aan den Heer *van Diemen*, en een aan *Kimelaha Leliato*. 1637.

Deze Zeevoogd, en gezant, had last, om *Leliato* te ligten, ook, om alle quaadwilligen aan te tasten, en by den Koning te brengen. En de Koning verzogt, dat de algemeene Landvoogd geen vyandschap tegen zyne onderzaten in Amboina betoonen wilde, vermits de schuld niet by hen, maar alleen by *Leliato*, en eenige quaadwillige hoofden, was. Ook verzogt hy, dat hy met zyn vloot in Ternate komen wilde, om hem tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen te helpen.

Met last om Leliato te ligten.

Hhamza verzoekt, dat van Diemen in Ternate komen wilde.

Leliato, ontboden zynde om 's Konings brief te ontfangen, wist honderd uitvlugten van verschooning daar tegen te vinden; en vermits hy den quaaden inhoud des zelfs ten aanzien van hem al wist, zo liet hy *Kaitsjili Sibori* met zyn brief op Gamma Songi, daar hy hem met zyn schepen, en Coracora 's met veel geduld wagtte, leelyk zitten.

Leliato 's onge hoorzaamheit.

Men zag ook uit het afschrift van *Leliato* 's brief, in 't voorleden jaar door hem aan den Koning met *Kimelaha Tariboe* geschreven, hoe hy daar in aan dien vorst berigt gegeven had, dat meest al de Christen-dorpen in Amboina, als ook de binnen-kust van Ceram, den Hollanders af-, en zyn Hoogheit toegevallen waren, en dierhalven hem nu te bedenken gaf, wat hem vorder te doen stond.

Eindelyk evenwel was hy niet zonder een goede lyfwagt overgekomen, om 's Konings brief te ontfangen, en zich ook, zo hy beloofde, zyn bevel in allen deelen te onderwerpen; dog alles meer uit vreeze, als met een ware meening.

Ook belastte hem *Sibori* binnen vyftien dagen voor den Heer *van Diemen* te verschynen, om met den zelven te beraadslagen, wat tot welstand der Hollanders, en Ternataanen, daar best zou dienen gedaan te worden.

Na dat nu de algemeene Landvoogd den 16den Mai dezes jaars 1637. een algemeenen Landdag van al de Lands-hoofden belegt, en alles ten beste der E. Maatschappy geschikt had, verscheen op den 19den *Kaitsjili Sibori* weêr by hem met eenige Loehoeneesche Orangkajen, dog te gelyk met betuiging, dat hy alle middelen aangewend had, om *Leliato* daar ook te doen komen, dog dat al zyn pogen te vergeefs geweest, en derhalven niets anders te doen was, dan hem met gemeene wapenen aan te tasten; waar toe de Heer *van Diemen* hem met allen ernst aanzette, met verzoek, dat hy

Niet willende voor van Diemen verschynen.

1637. hy zyn Koning wilde overreden, dat zyn Hoogheit zelf dog binnen negen maanden in Amboina beliefde te verschynen, om nevens den opper-Landvoogd, die tegen dien tyd met een ontzagchelyke vloot weêr hier zyn zoude, alle verdere geschillen te vereffenen.

Sibori zeide, dat zyn Koning daar toe wel genegen was, maar verzogt uit 's Konings naam, dat hy toch met zyn vloot eerst in Ternate, en dan van daar met den Koning weêr hier na toe komen wilde; waar toe de Heer *van Diemen* om verscheide redenen niet besluiten kon.

Ondertusschen waarschoude *Sibori* ons zeer getrouw van *Leliato* 's quade aanslagen om na Kelang te vlugten, en riedt den Heer *van Diemen*, hem nu ten eersten maar op zyn swakste aan te tasten; maar gelyk die man zyn Edelheit *van Diemen*, in meer andere zaaken zeer wel geraden had, alzo was de groote haast dien hy maakte, om weêr spoedig naar Batavia te keeren, oorzaak, dat men zich 'er niet aan gedroeg.

Na dat dan de Heer *van Diemen* zelf ook een brief op den 24sten Mai aan Koning *Hhamza*, waar by hy zyn komst tegens 't aanstaande Wester-Saisoen in deze Ambonsche gewesten verzogt, geschreven had, verzeilde hy op den 14den Juny weêr na Batavia.

In den jare 1638, den 24sten February, quam hy met den Heer *Caan*, en zeventien schepen, weder in Amboina, en deed, den Koning daar nog niet vindende, ondertusschen nog een togt na Banda, van waar wedergekeerd zynde, verscheen die vorst den 3den Mai met eenige Coracora 's, met de Koningen van Tidore, en Gilolo, nevens eenige andere grooten by zich, alhier. Hy sloeg zich tusschen Lessidi, en Cambello, zich geenzins aan land vertrouwende, ter neder.

By 's Konings eerste aanspraak vereerde de Heer *van Diemen* aan hem een Gouden keten, en een staafje Goud. Men begon over de gemeene zaaken te spreken. De Heer *van Diemen* oordeelde, dat men ten eersten de vreemde Jonken, en vaartuigen aantasten; de Koning in tegendeel, dat men eerst beide de Kimelaha's, als oorzaaken van alle de moeite, by den kop grypen moest, en dat het kluwen zich zelven dan wel ontwinden zou.

Leliato quam by den Koning, hebbende *Kimelaha Loehoe* uit Ternate mede gebragt, den welken hy, voor de leus, gevangen liet nemen.

De Heer *van Diemen* meende, dat men die twee Roervinken aan boord behoorde in verzekering te houden, waar op de Koning *Leliato* aan ons overgaf, maar *Kimelaha Loehoe* liet hy weêr los, 1638.
zonder daar van eenige reden te geven, 't geen de Heer *van Diemen* zeer ontzette, die vry quade gedagten van dit slecht begin opvatte.

De Heer *van Diemen*, ziende, hoe de Koning met alles draalde, en van geen aantasten der vreemdelingen sprak, vond goed, hen onvoorziens met zyne magt te overvallen, en agter hunne steene borstweeringen voor Cambello aan te tasten; 't geen hem zo wel gelukte, dat hy zestig stuks groote en kleene vaartuigen vernielde.

Van Diemen vernielt veel vaartuigen voor Cambello.

Men quam dan op Hila, de plaats tot het behandelen der zaken bestemt, den 5den Juny, alwaar de Koning, zo van de onzen, als van de inlanders, heerlyk ingehaalt, en vorstelyk van de Hitoëezen beschonken wierd.

De Koning, en van Diemen, komen op de vergaderplaats tot Hila.

Een geschenk, waar van zy nog wel dertig jaren daar na de smerten gevoelt hebben.

By de eerste zitting, op den 9den Juny, wierd weinig van belang verhandelt.

In de tweede vergadering, den 12den Juny, verscheen, nevens den Koning, ook die van Gilolo, als mede *Kaitsjili Ngano*, verdreven Koning van Tidore, mitsgaders verscheide andere Ternataansche grooten, met zeer veel opgeblazenheit en wind. Koning *Hhamza*, het woord doende, zeide, dat, aangezien door de eigenzinnige regeering van zyne Stadhouders, de vreemde handelaars in Amboina tegen de verbonden, en tegen zyn uitdrukkelyken last, t'elkens aangehouden, en, zo daar door, als door andere verkeerde bedryven der zelve, de zaaken hier in Amboina tot de uiterste verwydering gekomen waren, hy 't noodig geagt had, hier zelf te verschynen, om alle geschillen door zyn tegenwoordigheit te vereffenen, en door een minnelyke handeling alles te herstellen, aangezien zyn ryk buiten de vriendschap der Hollanders niet bestaan kon.

Zyn gezelschap, uit Ternate gebragt.

Zyn aanspraak.

Daar beneven bragt hy voort, hoe de Heer *van Diemen* hem belooft had, na verrigting van 't zelve, alle de landen in Amboina, die hem door de Portugeezen onthouden waren, wederom te geven.

Daar op stelde hy aan al de Orangkajen voor, of zy, 's Konings meening omtrent de verkeerde handelingen van zyn Stadhouders nu gehoort hebbende, niet genegen waren de oude verbonden opregtelyk te vernieuwen, en de Nagelen voortaan, ingevolge van dien, alleen aan de Nederlanders te leveren.

Ook belastte hy hen te berigten, wat landen men hem, zedert 't veroveren van de vesting Victoria, onthouden had; waar op eenige Loehoeneesche Orangkajen de

Stoute leugen der Loehoeneezen van 's Konings regt op eenige dorpen.

1638. de ſtoutheit hadden van te zeggen, dat, buiten de kuſt van Hitoe, ook de zes dorpen, omtrent Larike aan wederzyden gelegen, onder het Ternataans ryk geſtaan hadden; een vuile, en noit bewezen leugen, waar op de Koning egter die zes dorpen, en ganſch Noeſſanivel 'er by, wel fors quam te eiſſchen.

Zyn ongegronden eiſch, door de Heer Ottens wederlegt.

De Heer *Johan Ottens*, toen Landvoogd in Amboina, en, buiten zyn taalkunde, ook byzonder wel in de oude zaken van deze Landvoogdy ervaren, weêrlei dezen eiſch des Konings zo kragtig, dat hy, zich in 't eerſt eenigzins overtuigt vindende, 'er niet meer op antwoordde, en zich ſtil hield; maar de Heer *van Diemen*, vond, uit eenig ſtaatkundig inzigt, en om te toonen, dat het ons meer om den handel, dan om landen, te doen was, goed, het regt der E. Maatſchappy over verſcheide landen in Amboina aan den Koning vrywillig over te geven, en dierhalven van groot Ceram, de geheele kuſt van Hitoe, mitsgaders van al de Moorſche dorpen, onder Hatoehaha, en Ihamahoe behoorende, wel niet in dier voegen, als of de Koning eenig regt daar op had, maar uit enkele vriendſchap, en om den Koning genoegen te geven, onder die voorwaarde nogtans af te ſtaan, dat al de Nagelen, ook dezer ingeruimde plaatzen, onfeilbaar aan ons zouden moeten gelevert, en dat dan nog jaarlyks een ſomma van vier duizend Ryksdaalders tot een erkentenis aan den Koning zou geſchonken worden; maar, zo de Koning het beloofde by hem niet mogt nakomen, dat dan het afſtaan dezer landen, met allen aankleve van dien, ook van geen gevolg ter wereldt, nog de E. Maatſchappy eenigzins daar aan gehouden zou zyn.

Dog door van Diemen, op zekere voorwaarde, ingeſchikt.

Daar op wierden verder al de oude verbonden, gelyk dat omſtandig uit dit nevensgaande nieuw verdrag tuſſchen den Koning, en den opper-Landvoogd *van Diemen*, blyken kan, vernieuwt.

Renovatie ende *Confirmatie* van alle de gemaakte *Contracten*, en *verbinteniſſen* tuſſchen den *Koning* van *Ternate* in *Molucco*, en zyn onderdanen in de *landen* van *Amboina*, ter eenre, en de *Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie* ter andere zyde, mitsgaders een nieuwe verzekering op het *precies* nakomen der gemelde *Accoorden*, en voldoening van de voorgeſtelde *pretenſien* der *E. Maatſchappye*, gedaan en afgehandelt by zyn *Majeſteit*, *Sulthaan Adja Emir el Moemenin Hhamza Naſſeron Minallahi Sjah*, *Koning* van *Ternate*, en den *Gouverneur Generaal*, *Antonio van Diemen*, *geaſſiſteert* met de *Extraordinaris Raaden* van *India*, *Antonio Caan*, en *Joan Ottens*, alle in *perzoon* op *Hitoe* aan de *Reduyt*, in vier *generale* vergaderingen, den 12den, 14den, 15den, en 18den *Juny*, in 't *jaar* 1638, gehouden. 1638.

Het nieuw verdrag met Koning Hhamza gemaakt.

DE Gouverneur Generaal *ende* Raaden *van* Indiën (*wegens de* Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, *zyn* Hoogheit, *en* Vorſtelyke genade, Frederik Henrik, *by de* Gratie Gods, Prince *van* Orangie, Grave *van* Naſſau &c. *en de* E. Heeren Bewindhebberen *van de* vereenigde Nederlandſche Geoctrojeerde Ooſt-Indiſche Compagnie *in* Orienten) *van tyd tot tyd met leetwezen vernomen, en gezien hebbende, het verloop van zaaken, en de gerezene* troubelen *in deze* Ambonſche quartieren principaal *met de onderdanen des* Konings *van* Ternate, *ter zake van hunne gepleegde trouwlooſheit in 't verkoopen en leveren hunner* Nagelen *aan vreemde* Negotianten, *die hier jaarlyks van* Macaſſar, Java, *en andere* landen, *in grooten getale wel gewapent verſchynen, mitsgaders by de zelve doorgaans tegen de* Nederlanders *worden beſchermt, en aangehouden; ganſch* contrarie *de geſworene* ſolemnele Contracten, *en* verbinteniſſen ſucceſſivelyk *met de* Nederlandſche Compagnie *aangegaan, en gemaakt, zodanig dat niet alleen gemelde* Konings *onderdanen met* aſſiſtentie *der gezeide vreemdelingen, al over eenige jaren, om hunnen meineedigen boozen wil, en vuil gewin te doen, tegens de* Nederlanders *in oorlog hebben durven uitberſten, en met veel bloedſtorting ten wederzyde daar in hebben* gecontinueert; *maar ook des* Compagnies *onderdanen door quade* inductie, *en dreigementen zo verre gebragt, dat zy zich buiten gehoorzaamheit begeven, de wapens tegens de zelve mede opgenomen, en zich onder den* Kimelaha Leliato (Stadhouder *wegens gemelden* Koning *van* Ternate *in deze* quartieren) *te vervoegen gemeind hadden; is de zake zulks met ernſt by der hand genomen, dat zyn bovengemelde* E., *de* Gouverneur Generaal perzoonelyk *met een aanzienelyke magt van ſchepen ende volk*, *'t* gepaſſeerde Weſter-Moeſſon, *in 't* jaar 1637, *uit* Batavia *herwaards vertrokken, en ter eerſter aankomſte ſtormenderhand meeſter geworden is van gemelde* Kimelaha 's ſterkten, *en der* vreemdelingen accesplaats *op* Luciëla, *brengende voorts al des* Kaſteels *onderdanen door ontzag van wapenen, en minnelyke aanſpraak, tot hunne vorige gehoorzaamheit, ende ſchuldige pligt, egter ten* principalen

1638. palen *voor dien tyd aan de* kust *van* Ceram, *dat daar bleef* resteren, *niet wyders verrigtende ten aanzien van de verschyning van des* Konings afgezant, Kaitsjili Sibori, Kapitein Laoet *uit* Ternate, *met* Commissie, *om nevens zyn* Ed. *de onlusten tot vrede te helpen afhandelen; dog niet alleen toen, maar ook voor dezen doorgaans ondervonden zynde, dat gemelde* gezanten *gansch weinig* respect, *of ontzag, by des* Konings *onderdanen in deze* quartieren *hebben gehad; werd by den* Gouverneur Generaal, *ende* Raaden *van* Indiën (*bovengemelt tot volkomen beslegting der gerezen* troubelen, *en verzekering, dat de* Nederlanders *in 't toekomende, volgens de* oude *en* nieuwe *beswoorene* Contracten *de* Nagelen *alleen zouden genieten) gansch noodig geagt, en dienstig geoordeelt, dat zyn* Majesteit *van* Ternate *by den* Gouverneur Generaal *meergenoemt*, perzoonelyk *in deze* quartieren *verscheen, en derhalven gezeiden* Koning *met brieven om herwaards te komen, vriendelyk verzogt, mitsgaders daar op in antwoord ontfangen hebbende, dat hy tot zulks* geresolveert *was, wanneer hem* gerestitueert *wierden zodanige plaatzen, als ten tyde der verovering van 't* Kasteel *in* Amboina *by den* Admiraal Steven van der Hagen *in 't* jaar 1605. *onder de* Portugeezen *niet* subject *geweest, en zedert de* Nederlanders *toegevallen zyn, heeft de* Gouverneur Generaal *zich op de beloofde* Conditien *voor de twede maal met een aanzienelyke magt alhier zo tydelyk laten vinden, dat zyn* Majesteit *omtrent drie maanden is 'er na gekomen, egter in der yl by hem heeft laten ontbieden alle des zelfs onderdanen in deze* quartieren residerende, *welke als nu nevens de* Nederlandsche Christenen, *en* Moorsche subjecten, *mitsgaders hunne* Bondgenoten, *uitgezondert de* Neutrale Kapitein Hitoe (*die zich* absenteert) *al te zamen verscheenen, en ter deze* generale vergadering gecompareert *wezende, zo zyn de* Gouverneur Generaal *en de* Koninklyke Majesteit *van* Ternate *meer gemeld, met* advys *hunner* Raaden, *bevorens aandagtelyk gelet, en overlegt hebbende, by wat middelen de onlusten dezer* landen *weggenomen, de* vreemde handelaars *geweert, de* Nederlanders *van 't genieten der* Contracten, *en hun alleen* competerende Nagelen *voortaan verzekert, en den* Koning *van* Ternate *daarentegen zyne toegelegde* pretensien *ingewilligt, en toegestaan mogten worden; tegenwoordig ter wederzyde voor vast, bondig, en onverbrekelyk overeen gekomen, versproken, en* geaccordeert *in maniere als volgt, te weten:*

Eerstelyk, *worden by dezen vernieuwd, en nog voor kragtig* geconfirmeert, *en* gecontinueert *zodanige* Contracten, Accoorden, *ende* verbinteniſſen, *als van tyd tot tyd tusschen gemelden* Koning, *en zyn onderdanen met de* Nederlandsche Compagnie *in de* Moluccos, *en deze* quartieren *gemaakt, mitsgaders tegenwoordig nog wel bewaard onder den* Nederlandschen Gouverneur *in* Amboina *berustende zyn, zo in dezen niet* contrarieren. 1638.

Ten tweeden, *belooft zyn* Majesteit *tot volkomen rust der* Amboineesche landen; *en verzekering, dat gemelde* Contracten *zonder eenigen inbreuk voortaan* precis *zullen agtervolgt worden, als namentlyk:*

Dat van hier met hem na Molucco *zullen vaeren alle de* Ternataanen, *zo groot, als klein, met vrouwen, kinderen, Slaven, en omslag, zonder daar eenige* Creaturen *te laten, of ook namaals buiten des* Generaals *kennis herwaards te zenden.*

Dat geen vreemde Negotianten, *'t zy* Europische, *of* Indiaansche Natien, *niemand uitgezondert, by zyn verblyvende* lands-onderzaaten *op hunne stranden zullen worden* geadmitteert, *anders, als die met goede* Pascedullen *van den* Gouverneur Generaal *op* Batavia *voorzien komen; welke dan nergens anders zullen mogen ankeren, als op de vier navolgende* hoofd-plaatzen, *te weten, voor 't* Kasteel Victoria *in* Amboina; *op* Hitoe *aan de* Redoute; *op* Loehoe, *en tot* Cambello, *zonder meer, om hun handel te dryven, mits, dat zy geen* Nagelen *vervoeren.* Item *voor 't vertrekken door de* Nederlanders, *ende de* hoofden *der zelver plaatzen alvorens* perfect gevisiteert, *en dien aangaande by onderteekening van de* Visitateurs *op hunne* Pasceduls *verklaringe worde gedaan, geen* Giroffel-Nagelen, steelen, *nog* Moer-Nagelen, *inne te hebben, op* pene, *van te verliezen lyf en goed, tot* profyt *van den* Koning, *en de* Nederlandsche Compagnie.

Dat mede getaxeert *zullen worden, die buiten vrygeleide van zyn* Ed. *den* Gouverneur Generaal *in deze* quartieren, *of ongeoorlofde plaatzen verschynen.*

Dat de Nederlanders, *zo tot weering der gemelde onvrye* Negotianten, *en alle andere* onderkruipers *met hulpe van des* Konings *onderdanen, als om* Nagelen *te ontfangen alle wegen, en* acces-plaatzen *op des* Konings land *zodanige* Forten, vastigheden, *of minder gebouwen, zullen mogen maken, en* guarnizoenen *houden, als 't hen believen, en zy te raden werden zullen, waar in des* Konings *onderdanen ook verbonden blyven hun te* assisteren.

Dat des Konings inlandsche subjecten, *die zich tegens de voorsz.* Contracten, *of des* Konings *bevel, eenigzins mogen komen te vergrypen, by den* Nederlandschen Gouverneur *in* Amboina (*als 't* principaalste gezag

1638. gezag *hebbende*) *ende den* Koning, *of* Stadhouder, *welken zyn* Majesteit *voornemens is hier te laten*, *of te zenden*, *na bevinding van zake zullen worden gestraft.*

Dat ook des Konings *onderdanen*, *zo* Oeli Siva 's, *als* Oeli Lima 's, *en de* Nederlanders *met hunne* subjecten, *onder den anderen niet alleen gelyk vrienden*, *maar ook als broeders in eenigheit leven*, *en van wederzyden gehouden zullen wezen den anderen in tyden van nood met zodanige magt*, *als elk bybrengen zal konnen*, promptelyk *te* assisteren, *en te helpen* defenderen.

Dat de zelve Konings *onderdanen buiten eenige voorvallen mede gehouden zullen wezen met de* Nederlanders *neffens hunne onderdanen*, *eens 's jaars te* Pangajen, *om ronde te doen*, *eenige*, *quaadwillige zynde*, *te straffen*, *of zodanige andere diensten*, *als de* Nederlandsche Gouverneur, *en des* Konings Commies, *tot des* lands *rust*, *en verzekering hebben voor te dragen*, *mitsgaders*, *op 't ontbieden van gemelden* Gouverneur, *eens in 't jaar by den anderen te komen*; *namentlyk 't eene jaar aan 't* Kasteel, *en 't volgende op* Loehoe, *of ter plaatze*, *daar de voorgenoemde* Konings Stadhouder *zyn* residentie *houd*, *om aldaar een yder te hooren*, *de* differenten *by te leggen*, *en elk na vermogen regt te doen.*

Ten derden, accordeert *de* Gouverneur Generaal *aan den* Koning *van* Ternate, *volgens zyn verzoek* (*onder deze* expresse Conditie, *dat de meergemelde* Contracten *aan de* Nederlandsche Compagnie *voortaan* geprefteert, *en de* Nagelen *ten pryze van* 60. Realen *van* agten *in* Specie, *of* 70. Realen courant *de* Bahaar *van* 550. ponden Hollands, *zuiver en droog*, *aan hun alleen verkogt*, *en gelevert worden*, *of in* contrarie *deze* nul, *en van geener waarde*, *wezen zal*) *niet alleen zodanige plaatzen*, *ende volkeren*, *als in 't* jaar 1605, *wanneer het* Kasteel *in* Amboina *door den* Admiraal Steven van der Hagen *van de* Portugeezen *vermeestert wierd*, *buiten* subjectie *der zelver* Portugeezen *geweest*, *ende wyders de* Nederlanders *bygekomen zyn*, *maar ook alzulke* landen, *als na dien tyd met de* Nederlandsche Compagnie *verbintenissen hebben gemaakt*; *namelyk* Boero, Manipa, Kelang, Bonoa, Assahoedi, Lissibatta, Lissidi, &c. *en zyn de verzogte plaatzen*, *die de* Generaal *daarenboven onder* Conditie *als voren inruimt*, *en onder des zelfs* subjectie *stelt*, *te weten*, *het geheel* eiland *van* Ceram, *met alle de* dorpen *daar op gelegen*, *geene uitgezonderd.* Item, *op het eiland* Uliasser, *de* Mooren *van* Iha Mahoe, *met de kleine* Negryen, *die daar onder* sorteren, *namelyk* Piha, Nollot, Oehoe, Hatela, *en* Watilette, *en op 't* eiland Oma, *of* Boang Besi, *de vier* Moorsche *dorpen* Hatoeaha, Cabauw, Kailolo, *en* Pelauw; *mits dat zy egter gehouden*, *en begrepen blyven onder de zelve* puncten, *die hier voren* gespecificeert *staan*, *en de* Nederlandsche *onderdanen evenwel gelyk voor dezen op* Ceram 's kust *zullen mogen* Sagoe *maken*, *mitsgaders hunne geriefelykheit*, *zonder eenigen tegenstand*, *of misnoegen*, *haalen.* 1638.

Zo en zal zyn Majesteit, *ofte des zelfs* Stadhouder, *ook niet vermogen den afgestanen onderdanen op* Ceram 's kust, *en elders*, *meer lasten*, *of beswarenissen*, *als zy by de* Nederlanders gesupporteert *hebben*, *op te leggen.*

Insgelyks confirmeert *zich de* Generaal *ook met de uitspraak*, *gedaan by de vier* hoofden *van* Hitoe, *namelyk* Cajoan, Orangkaja Toeha, Tanahitoemessing, Baros Noessatapi, Bermela Pati Toeban, *en den zoon van den zieken* Keylisa Totohatoe, *in* absentie *van* Kakiali, Kapitein Hitoe, *en* Taloecabessi *van* Capaha, *ganschelyk* contrarie *hunne voorleden jaarse gezamentlyke verklaringe aan zyn gemelde* Ed. *Dat zy de* Majesteit *van* Ternate, *als* Koning *en gebieder over de dertig* Hitoëesche Negryen *erkennen*, *en aannemen*, *dog zonder gezag*, *of* pretensie *te hebben op de zeven* dorpen, *aan de* Suidzyde *van dat* land *gelegen*, *met name* Oerien, Assaloelo, Larike, Waccasihoe, Alang, Liliboy, *ende* Hatoe, *die ten tyde van de verovering van 't* Kasteel *mede onder de* Portugeezen *hebben* geresorteert, *zulks die als nog zyn*, *en blyven onderdanen van de* Nederlanders, *hoewel zich zedert vier jaren herwaarts tegen de zelve onder die van* Hitoe geopposeert, *ende daar over ten zynen tyde straffe te verwagten hebben*; *des dat gemelde dertig* dorpen, *nu* subjecten *des* Konings, *mede verbonden blyven*, *als voren.*

Zo word ook ten wederzyde belooft, *dat zy des anderen onderdanen*, *'t zy* Christenen, *of* Mooren, *zo wel in deze*, *als de* Molukse quartieren, *niet en zullen vermogen van hun aangenomen* geloof *te brengen*, *schoon zy daar zelf om mogten verzoeken*, *nog ook malkanderen op die ofte andere wyze eenig volk onttrekken*, *maar elk by de zynen laten*, *onder* Conditie *als voren verhaalt.*

Wyders accordeert *de* Generaal *aan zyn* Majesteit, *dat*, *wanneer in de* Moluccos *eenige* Ternataanen *of andere zyne* subjecten, *vrye* perzoonen *alvoren*, *by den vyand overgeloopen wezende*, *ende* Gechristent, *ofte* Moorsch, *wederkomende*, *gelyk het* Contract *medebrengt*, *en tot nog toe is geschiedt*, *de zelve door de* Nederlanders, *ofte* Ternataanen, *niet eerst aangesproken*, *maar toegestaan zal worden zich te ver-*

vorgen

1638. *voegen by die ze willen, 't zy tot het* Christen geloove *by de* Nederlanders, *of by den* Koning *tot het* Moorsdom, *zonder eenige* persuasie; *onder welke* Conditie *ook begrepen blyven alle* Spangiaarden, Portugeezen, Tidoreezen, Pampangers, Chineezen, Japanders, *ende andere, die van den vyand komen afloopen.*

Maar eenige Slaven *insgelyks overkomende, zullen weder by hunne* meesters *moeten gaan, of* Mardykers *wezen willende, zal de* Compagnie *daar voor aan den* Eigenaar *betalen de* somma *van* zestig Realen *van* agten, *half in gelde, ende de andere helft in kleeden.*

Voor welken prys, ofte in Nagelen, *zullen de* Ternataanen *ook vermogen van de* Nederlanders *te lossen zodanige* Tidoreezen, *of hunne* Slaven, *als de* Nederlanders *van den vyand in den oorlog bekomen.*

Nog belooft de Koning, *op het ernstig begeeren van den* Gouverneur Generaal, *niet alleen* promptelyk *met de dood te straffen, die van het* eiland Xoela, *mede zyne onderdanen, welke nu ruim twee jaren geleden zekeren* Nederlandschen Koopman, Pieter Paulusz. *genaamt, en nog twee* Soldaten, *aldaar, met een* Jonkje *van* Key, *voorby* Banda *gedreven komende (onder schyn van vriendschap, en sterke noodiging aan* land) *vermoort hebben, en ook met den eersten te* restitueren *zodanige* Borgers-Slaven, *als daar* successive *uit* Banda *verloopen zyn.*

Zo authoriseert, *ende* recommandeert *zyn* Majesteit *mede by dezen den* Nederlandschen Gouverneur *in* Amboina *om zyne* competeerende *geregtigheden dezer* landen *te vorderen, en die jaarlyks met de eene of de andere gelegenheit, 't zy by* rescontre, *of op des* Compagnies *schepen in de* Moluccos *toe te zenden.*

En om zyn Majesteit *het voldoen dezes, ende der voorgaande te meer te doen beyveren, zo word (volgens 't* advys *der* Heeren Seventienen, *en de belofte voor* dato *aan hem* Koning *gedaan) by dezen door den* Gouverneur Generaal, *en den* Raad *tot een besluit toegezegt, ende belooft, dat hy of zyn* Successeurs, *jaarlyks van de* Compagnie *boven des zelfs* ordinaris geregtigheit *tot een vereering genieten zal de* somma *van* vier duizend Realen *van* agten, *die hem in* Contanten, *of zodanige* Rariteiten, *als hy begeert, uit* Batavia, *of* Amboina, *jaarlyks* promptelyk *betaalt zullen worden, wanneer de* Nederlanders *zekerheit hebben, dat zy alle de* Nagelen *in de* Molukse, *en* Amboineesche quartieren, *onder zyn* Gouverno *vallende, 't zy by groot of kleen gewasch, alleen in handen bekomen. Onder welke* expresse Conditie *dat de voorschreve beloften voldaan, ofte in* contrarie *agtergehouden zal worden, daar op de* Nederlandsche Gouverneur *in* Ternate, *ende* Amboina, item *des* Konings Stadhouder, *aandagtelyk zullen hebben te letten; mitsgaders den* Generaal, *ende zyne* Majesteit *dies aangaande jaarlyks* pertinent advys *moeten geven.* 1638.

Aldus gedaan, geëindigt, besloten, geschreven, onderteekent, ende gezegelt in 't schip Frederik Henrik, *ter Reede voor* Hitoe, *den* 20sten Juny *in den* jare 1638. *was onderteekent, en gezegelt by* Antonio van Diemen, Antonio Kaan, *ter eener, ende* Hhamza Nasseron Minalahi Sjah, Koning *van* Ternate, *ter* presentie *van den* Koningen *van* Tidore, Gilolo, Kapitein Laoet, Kaitsjili Sibori, item *de* Soa Siva 's, *en* Sengadji 's *ter andere zyde.*

Na dat het Translaat in de Ternataansche taal van 't gerenoveert Contract van Ternate ter eenre, ende den E. Heer, Gouverneur Generaal en de presente Raaden van India ter andere zyde, in forme ten dage en jare voorsz. aan de Nederlandsche Reduit op Hitoe geaccordeert, en afgehandelt door zyn Hoogheit, den 18den January in 't jaar 1639. ter presentie van den E. Heer Gouverneur in Molucco, *Jan van Broekom*, in 't Kasteel Maleyo onderteekent, en gezegelt was, ('t welk zyn E: wel gewenscht had dat ten aanwezen van den ganschen Ternataanschen Ryks-raad, ware geschied, op dat alzo in 't toekomende alle frivole pretensien van ignorantie mogten geprevenieert blyven, zulks den Ternataanschen Koning ook wel geviel, maar door absentie van 't meerder getal der Soa Siva 's niet na wensch konde verrigten) is op dato den 10den Maart in 't jaar 1639. zyn wel gemelde Hoogheit, vergezelschapt met den Goegoegoe, beide de Hhoekoms, de Soa Siva 's, en Sengadji 's, representerende den ganschen Ryks-raad van de Ternataansche Kroon, wederom by den Heer Gouverneur voornoemt in 't Kasteel Maleyo vergadert, alwaar zyn Hoogheit den voorschreven Ryks-raad Collegialiter voorgestelt, gecommuniceert, en punctuelyk onderrigt heeft het voorstaande Contract, met hare Edelheden besloten, ondertekent, en gezegelt, 't welk by de gansche vergadering, als de Goegoegoe, Hhoekoms, Soa Siva 's, en Sengadji 's in allen deelen, niet alleen voor goed, bondig, en van waarde, is gehouden; maar zy beloven, en verbinden zich nader aan hunnen Koning, als getrouwe Vasallen, en onderdaanen, het vorens gementioneerde Contract in alle puncten voor nu, en

 eeuwig,

1638. eeuwig, te handhaven, onderhouden, en doen onderhouden, des ten oirkonde hebben de Goegoegoe, en beide de Hhoekoms, uit aller naam deze Acte onderteekent, door den presenten Ryks-raad daar toe geëligeerd zynde.

Gedaan in 't Kasteel Maleyo, datum *als voren.* 1638.

Ik, Goegoegoe, Kaitsjili Moesa.
Ik, Hhoekom Bollota.
Ik, Hhoekom Limoeri.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

NIeuw verdrag *ook door de* Ryks-grooten *geteekent.* Van Diemen *'s vertrek na* Batavia *met* Leliato. Hhamza *'s verdere verrichtingen op* Hitoe. *Zyn komst aan de* vesting Victoria. *Zyn handelingen op* Ceram. *Hoon, door* Kimelaha Loehoe *op* Cambello *hem aangedaan. Hy vertrekt na* Manipa. *En begeeft zich, tegen* Ottens *raad, na 't stellen van vier* Bewintsluiden, *na* Ternate, *in 't* jaar 1639. Van Broekom *overleden in 't* jaar 1640. Antoni Kaan, *tiende* Landvoogd *der* Moluccos *in 't* jaar 1642. Gaspar van den Bogaarde, voorzitter *voor een tyd.* Wouter Seroyen, *elfde* Landvoogd *der* Moluccos. *De* Stadhouder Loehoe *verzoent zich met ons, vertoonende* Hhamza *'s dubbelhertigheit uit verscheide* brieven. Kimelaha Loehoe *van* Hhamza *voor een* schelm *verklaart.* Madjira *na* Ternate *ontboden.* Hhamza *belast* Kimelaha Loehoe, *met zyn* geslagt, *te dooden. En* Madjira, *als toekomenden* Stadhouder, *na* Ternate *te zenden.* Loehoe, *en zyn* geslagt, *gevangen genomen. Zyn* dochter, *als een* vorstin, *ingehaalt. Maar* hy, *zyn* moeder, zuster, *en* broeder, *onthalst.* Loehoe *niet wel van ons behandelt. De* Heer Kaan *vertrekt met* Madjira *na* Ternate. *En keert met hem, als* Koninklyke Stadhouder, *in* Amboina. *De* Koning *geeft de* oppermagt *aan ons over zyn* landen *hier. Zyn last, om verscheide* Roervinken *te doen dooden. Komst van zyn* gezanten *in* Amboina. *Aangelegt om zekere* geld-boete *in te zamelen.* Hhamza *'s eisch op die van* Hitoe. *Hoe veel zy van de* boete *inkregen. Wat zy op* Manipa *verrichtten. In 't* jaar 1645. *een ander* gezant *met 's* Konings brieven, *niet na zyn last beantwoordt. De* Heer Demmer *legt de zaak voor* Hhamza. Hhamza *'s schatting op eenige* dorpen *met* Sagoe *voldaan. De ontbodene* Ternataanen *worden door verscheide geslyst, om niet te vertrekken. In 't* jaar 1646. Madjira *'s, en* Hhamza *'s, vuile aanslagen breken uit. Waar op nieuwe moejelykheden volgen. In 't* jaar 1647. *nieuwe staaltjens van* Madjira *'s valschheit.* Kaitsjili Sibori *herwint* Gorontalo. *In 't* jaar 1648. Hhamza *geeft den* Landvoogd, de Vlaming, *volmagt om zyn* Tollen *te ontfangen. Is misnoegt op* Madjira. *Zyn dood.* Mandarsjah *negen en twintigste* Koning *van* Ternate. *De* Heer Seroyen *gelicht. De* Heer van den Bogaarde *twaalfde* Landvoogd *der* Moluccos. *De* Ternataanen *rechten weêr moeite in* Amboina *aan.* Cos *verzoekt aan* Madjira *hun vertrek na* Ternate. *'t Geen hy weigert. Doch eindelyk, in gezelschap van* Madjira *geschied. In 't* jaar 1649. *Wat leugens zy den* Koning, *ten laste van* de Vlaming, *wys gemaakt hadden. Die daar op zeer hars aan hem schryft. 't Geen men omstandig aan hem vertoont.* Vlaming *toont zich inschikkend voor den* Koning; *dog gevoelig tegen* Madjira. Madjira *'s fyn antwoord.* Vlaming *zegt, dat hy zich na 's* Konings *schryven richten zal. Maar dat* Madjira *zorg dragen moest, dat de* Ternataanen *vertrokken. Eenige der zelve vertrekken. In 't* jaar 1650. *Het blyven van vyf schepen.* Mandarsjah *belast* Hhamza *'s schulden te betaalen, en hem al de* Ternataanen *te zenden. Geeft al de* Christen-dorpen, *en de* Heidenen, *aan ons over. Verbittering der* grooten *tegen hem. Waarom zy hem verwerpen. En* Prins Manilha *in zyn plaats verkiezen.* Mandarsjah *vlucht by ons in de* vesting. *De* Landvoogd van den Bogaarde *geeft hier van kennis na* Amboina. *Wat de* gezaghebber, Cos, *hier op doet. Die ook* Madjira *kennis geeft. Die zich onkundig houd, en zyn* Koning *trouw belooft. Hy wil de vertrokken* Ternataanen *wederom ontbieden. 't Geen de* Raad *in* Amboina *afkeurt.* Van den Bogaarde *bericht dezen afval na* Batavia. *Haar* Edelheden *oordeel hier over. Zy zenden den* Heer de Vlaming *met een* vloot *na* Ternate. *In 't* jaar 1651. *Die op* Boeton *aangiert. En dezen* vorst *beschenkt. Heeft grooten tegenspoed op zyn reize. Komt eindelyk stil voor* Makjan. *Hoort, dat de* Muiters *nu op* Gilolo *waren. Die, op 't hooren van zyn komst, zich meest met hunnen* Koning *verzoenen. Uitgenomen* Saidi. *Dien* Vlaming *te sterk begraven vind, en na* Makjan *keert om den gevlugten* Sengadji *te dwingen.* Vlaming *'s voornemen, om de* Belhamels *te straffen, word door* Madjira *'s afval verandert. Weshalven hy de* Muiters *begenadigt.* Vlaming *verwondert zich over dezen afval. Hoewel men uit getrouwe waarschuwingen al voor langen tyd dit had konnen ontdekken; dog nu met den slag gewaarschuwt wierd. Moorden aan onze* bedienden *op* Ceram, *en elders.* Vlaming *'s voorzigtige daad op 't ontfangen van deze tyding. Zyn komst in* Amboina. *Gelyk ook van*

een nieuw Stadhouder. Vlaming *vind goed, overal de* Nagelen *uit te rojen. En den* Koning *ook in* Amboina *te ontbieden. En na* Batavia *zamen te gaan. Hun vertrek na* Batavia. *Aangiering op* Boeton. *En van* Vlaming *op* Macassar. *Die dien vorst in schyn trouw vind. Hy komt eindelyk op* Batavia.

1638. Het nieuw verdrag ook door de Ryks-grooten geteekent.

DIt verdrag, nu maar alleen door den Koning geteekent, wierd 's jaars daar aan ook door al de Ryks-grooten van Ternate bekragtigt.

Alles dan hier in Amboina tot beider genoegen verrigt zynde, zo is de Heer *van Diemen* met den gevangen *Leliato* van de kust Hitoe na Batavia gezeilt, die naderhand, gelyk wy elders zien zullen, loon na zyn werken ontfangen heeft, en, volgens des Konings last, op Batavia onthalst is.

Van Diemen's vertrek na Batavia met Leliato.

Na des Heeren *van Diemen* 's vertrek bleef de Koning met den Landvoogd *Ottens* nog eenigen tyd op Hila, om te zien, of hy den weerbarstigen *Kakiali* van 't gebergte Wawani, om het nieuw verdrag mede te teekenen, aflokken kon. Ja hy zond hem, ten blyk van zyn gunst, ook een witten Tulbant; dog hy was, uit vreeze dat dit maar een lok-aas was, daar toe geenzins te bewegen; hoewel hy aannam 't nieuw verdrag na te komen.

Hhamza 's verdere verrigtingen op Hitoe.

Daar op ontsloeg de Koning al de Coracora's, die daar op Hitoe by zyn vloot uit zyne veroverde landen gekomen waren, behoudende nogtans uit ieder Coracora eenige perzoonen, om hem na Ternate te geleiden, by zich; dog als die van Hatoehaha vernamen, dat hy van hun ook eenige jongelingen, en dogters, eisschen wilde, hebben zy dat niet alleen geweigert, maar rond uit gezegt, dan geenzins onder den Koning meer te willen staan, en zich aanstonds weêr onder de Nederlanders te zullen begeven; daar het nogtans van ouds een regt der Ternataansche Koningen over alle hunne veroverde landen geweest is, zodanig een eisch te mogen doen.

Zyn komst aan de vesting Victoria.

Den 3den July quam *Hhamza* over den korten weg van Hitoe Lama aan de vesting Victoria, nam zyn huisvesting in het Stadhuis, keerde, na elf dagen deftig onthaalt, en door den Landvoogd het beloofde verindagtigt te zyn, weêr na zyn vloot.

Zyn handelingen op Ceram.

Hy was zo ras niet op de zelve verschenen, of hy ontboodt al de Coracora's van Cerams Noord-zyde by zich; dog niemand quam, dan een Coracora van Tobo. Dien van de binnen-kust van Ceram lei hy zulke zware schattingen op, dat zy alle na 't gebergte vlugtten, en zich met die van Ihamahoe tegen den Koning, zo hy komen mogt, om hen die verder af te eisschen, verbondden.

1638. Hoon, door Kimelaha Loehoe op Cambello hem aangedaan.

Den 6den Augustus stak hy van Hitoe na Loehoe over, schepte na Cambello, (dog die wilden hem niet ontfangen) en bevond te laat, dat *Kimelaha Loehoe*, die hy zo ligt losgelaten, en zynen Slaaf, dien hy, als hy wilde, krygen kon, genoemt had, zedert niet alleen al de vestingen op Cambello, door *Leliato* verlaten, ingenomen, maar ook de stoutheit had, van te zeggen, dat, schoon hy 's Konings Slave was, hy niet goedvinden kon, nu by hem te komen, uit vreeze, dat hy hem mede aan de Hollanders overleveren mogt, met welk bescheid, zonder op Cambello te mogen komen, de Koning weêr heen scheppen moest.

Hy vertrekt na Manipa.

Hy vertrok dan na Manipa, alwaar hy, in den bogt van Toeban ten anker gekomen zynde, van de inlanders zeer wel ingehaalt wierd, waar voor hy hen, en ook de Amblauwers, naderhand de gunst dede, van hen voor vrye lieden te verklaren, en hun een eigen Sengadji, of Hertog, te geven.

Hy liet onzen Landvoogd in Amboina van daar ook weten, hoe *Kimelaha Loehoe* met die van Cambello zich al weder als een wederspannigen aanstelde, en hoe hy oordeelde, dat het te schielyk vervoeren van *Leliato* na Batavia daar af de eenige oorzaak was; verzoekende ook twee Jagten, om hem na Ternate te geleiden.

De Heer *Ottens* liet hem weten, dat het de uiterste schande voor zyn Hoogheit wezen zou, zo uit Amboina te vertrekken, zonder iets ten voordeele der E. Maatschappy uitgevoert, maar in tegendeel deze landen met nieuwe moejelykheden bezet gelaten te hebben; weshalven hy hem ried, hier zo lang, tot door de gezamentlyke magt de nieuwgerezene onlusten mogten gedempt zyn, te blyven.

En begeeft zich, tegen de Heer Ottens raad,

De Koning daar toe niet konnende besluiten, zo zond men hem twee Jagten, dog met betuiging, dat het dan ook 't verderf van zyn landen, en 't verlies zyner inkomsten, zekerlyk medebrengen zoude, wanneer de E. Maatschappy genoodzaakt wierd met hare magt zyn wederspannige onderdanen te dwingen.

Na 't stellen van vier bedienden, Na Ternate.

Dus stak hy, na 't stellen van vier bedienden des Konings, in de plaats van een Stadhouder, den 26sten September, in 't jaar 1638, met zyn Cocacora's, en die Jagten, van Manipa na Ternate over, alwaar

1638. alwaar hy behouden in de volgende maand aanquam.

Zedert dit vertrek des Konings uit Amboina, namen (gelyk wy onder de verhandeling van die Landvoogdy zien konnen) de moejelykheden met *Kimelaha Loehoe* hoe langer hoe meer toe; maar wat de beloften, door den Koning zo plegtelyk gedaan, aanging, daar quam niets ter wereld van, weshalven ook de beloften, aan onzen kant gedaan, van zelfs vervielen.

In Ternate viel in 't jaar 1639. mede zeer weinig van belang voor, uitgezeit alleen, dat Koning *Hhamza* op zyn oude gronden voortging, met dan eens onze beste vriend te schynen, en dan weêr de boezem-vriend der Kastiliaanen te zyn; hoewel hy ons beide even sterk haatte, en, was het hem maar mogelyk geweest, wel zeer ligt zou afgescheept hebben. By de Mooren hield hy zich als een Mohhammedaan, by ons, of de Kastiliaanen, zeide hy, dat hy in zyn hart een Christen was, maar dat 's Ryks wetten, en gesteltenis, hem verhinderden, dat voor als nog, ten ware hy met zyn Kroon ook zyn leven wilde quyt zyn, openbaar te toonen; en ondertusschen was hy al zo sterk Moorsch, als Christen, zich maar houdende aan 't geen hem best in zyn kraam diende.

In 't jaar 1640, den 25sten February, quam de Heer Landvoogd, *van Broekom*, hier te sterven. Zyn vervanger, de Heer buitengemeene Raad, *Antoni Caan*, was te Batavia al als tiende Landvoogd gekoren, maar quam eerst den laatsten Maart voor de vesting Orangie ten anker; zonder dat 'er in dien tusschen-tyd een gezaghebber in Ternate geweest is; de zaaken zo lang door den opper-Koopman, en de verdere leden van den Raad aldaar, bestiert zynde.

Hy bleef daar tot in 't jaar 1642, wanneer hy met 's Konings brieven den 20sten February met het schip Grol in Amboina quam, om den Heer *Ottens* te vervangen, die egter niet meer, dan 's Konings tegenwoordigheit, uitwerkte.

Hy was den 11den February uit Ternate vertrokken, na dat hy den Heer *Gaspar van den Bogaarde* met den Titel van Voorzitter in zyn plaats aangestelt had; hoewel die dat niet langer, als tot den 30sten April, bleef; wanneer de Heer, *Wouter Seroyen*, hier als elfde Landvoogd voorgestelt, en *van den Bogaarde* door hem als hoofd na Makjan gezonden wierd. Hy quam 'er in dat jaar maar met den Titel van Voorzitter, dog in 't jaar 1643. wierd hy volslagen Landvoogd door de Hooge Regeering van Indiën gemaakt.

In Amboina wierd de Stadhouder *Loehoe*, zich nu, by 't verdrag van die van Cambello, Erang, Kelang, en Assahoedi, tot het uiterste gebragt ziende, eindelyk bewogen, om zich met de onzen in Augustus des jaars 1642. te bevredigen, met belofte, van zich als een getrouwe onderdaan des Konings, en als een vriend der Nederlanders, te zullen gedragen; 't geen onder de regering van den Heer *Demmer* in Amboina zo wat heen schokte, Koning *Hhamza* dan eens de schuld op *Kimelaha Loehoe*, en *Loehoe* die dan eens weêr geheel op den Koning leggende. Het laatste was echter maar de rechte waarheit: want als *Loehoe* op zekeren tyd van eenen *Pati Heli*, broeder van Sengadji *Cowassa*, toen hoofd van Manipa, hoorde, dat hy, voorleden jaar in Ternate zynde, klaar had konnen merken, dat hy (*Loehoe*) in 's Konings ongunst was, zo zeide *Loehoe* openhertig tegen den Landvoogd *Demmer*: *Ik weet wel, dat de* Koning *al de schuld op my zoekt te leggen, en dat hy, nu ik in alles volgens zyn last gedaan heb, my nog zoekt te dooden, en aan zyn* staatkunde *op te offeren; maar om egter te toonen, dat ik geen schuld heb, en niet anders dan volgens zyne* schriftelyke bevelen *gedaan heb (hoewel hy by u, en al de* Hollanders *met zyn* Kastiliaansche streeken *voor den* goeden man *zoekt te speelen) zal ik myn zeggen uit agt brieven* (die hy ook voor den dag haalde) *bewyzen.*

1642. De Stadhouder Loehoe verzoent zich met ons. Vertoonende Hhamza 's dubbelhertigheit.

Uit den eersten, ten tyde van den Heer *Philips Lucaszoon* geschreven, bleek klaar, dat de Koning *Lelilato* 's daden, in 't oprokkenen en afvallig maken van onze onderdaanen, prees, en hem belastte, daar in voort te gaan. Uit verscheide brieven.

Uit den tweeden, by den tydt van den Heer *Gysels* geschreven, bleek, dat het zyn bevel was, dat de vreemdelingen, zo vry als de Nederlanders, op zyn stranden komen, en daar Nagelen in handelen mogten; vermits zy hem wel driemaal meer Tol, dan de Nederlanders, opbragten.

Uit den derden, mede omtrendt dien tydt gekomen, bleek, dat hy wilde, dat men de vreemdelingen daar niet alleen aanhalen, maar, des noods, ook van kost en drank voorzien zou; van hoedanig een inhoud ook de vierde was.

In den vyfden belastte hy, aangezien hy de hulp der Hollanders tegen de Kastiliaanen, en Tidoreezen, toen van nooden had, geen vreemdelingen nu tog aan te houden; maar dat de Kimelaha, en de Orangkajen, nogtans yder Bahara Nagelen op honderd Ryksdaalders, den zelven prys, dien 'er de vreemdelingen voor betaalden, houden zouden.

 En

1642. En hoewel in de drie andere brieven niets ten laste des Konings, nog ten voordeele van *Kimelaha Loehoe*, stond, zo wist hy 'er egter met woorden by te voegen, dat hem nog een brief van den Koning, in Loot beslagen (om dien, by ontmoeting van Hollanders, maar in zee te werpen) met Sengadji *Toeban* 's zoon gezonden was, dog dat die by hem nog niet ontfangen, en hy van voornemen was, dien brief, zo ras hy dien bekomen had, ten bewyze van zyn opregtigheit, aan ons over te geven.

Kimelaha Loehoe van Hhamza voor een Schelm verklaard.

De Koning mogelyk de lugt van deze ontdekking van *Loehoe* gekregen, of wel eenig ander misnoegen tegen hem opgevat hebbende, schreef niet lang 'er na een brief aan de Heer *Demmer*, waar in hy begeerde, dat, aangezien *Kimelaha Loehoe* een afvallige Schelm was, men den jongen *Madjira* met al de Orangkaja 's na Ternate, om hem als Stadhouder in *Loehoe* 's plaats aan te stellen, zenden zou. Egter is 't zeker, dat *Loehoe* volkomen de waarheit van *Hhamza* maar gezegt, en klaar aan ons getoont heeft, dat, hoe vriendelyk die Koning ook altyd aan ons geschreven had, hy altyd aan zyn Stadhouders geheel anderen last gegeven, en eindelyk, ziende, dat zyn listen uitgekomen, en nu ten einde waren, best geoordeeld heeft, de Kimelaha 's *Leliato*, en *Loehoe* (hoe trouw zy in alles volgens zyn stipten last ook gedient hadden) aan zyn staatkunde maar op te offeren, en door dit middel zyn zaak, die rondom vuil was, in schyn egter by de E. Maatschappy schoon te maken.

Madjira na Ternate ontboden.

Wat man deze *Madjira* geweest zy, is uit de Stam-lyst van het Adelyk huis Tommagola hier voor klaar te zien. Hy had zich bevorens al, onder de regeering van den Heer *Ottens* in Amboina, zodanig in de gunst der Hollanders weten in te wikkelen, dat hy geboren scheen, om den luister van dat vervallen huis weêr tot zyn vorig aanzien op te vyzelen; en schoon deze jonge Tyger als een Hondje in den schoot der Hollanders gekoestert, zyn ingeboren boozen aart zo lang had weten te ontveinzen, dat die Natie niet de minste tegenreden vond, om hem tot het Stadhouderschap te helpen vorderen; zo hebben zy naderhand te laat gezien, dat de boosheit, met de jaaren aangroejende, eindelyk ook in hem eens leelyk, en tot hun groot nadeel, uitgebersten is.

In 't jaar 1643. Hhamza belast Kimelaha Loehoe, met zyn geslagt, te dooden.

Den 11den February in 't jaar 1643. quamen uit Ternate geheime brieven van Koning *Hhamza* aan den Heer *Demmer*, in welke hy begeerde, dat men *Kimelaha Loehoe*, nevens zyn gansch geslagt, te weten, zyn moeder, zuster, broeder, zoon, en *Kaitsjili Laksamana*, wegens hunne gepleegde trouwloosheit, zo tegen hem, als tegen de E. Maatschappy, op Amboina ter dood brengen, al hunne goederen voor hem verbeurt verklaren, en dat men vorders den jongen *Madjira* met al de Orangkaja 's, en Kipati 's, na Ternate, om hen een nieuwen Stadhouder voor te stellen, zenden zou. 1643.

En Madjira, als toekomend Stadhouder, na Ternate te zenden.

Dit bevel des Konings wierd voor *Kimelaha Loehoe*, vermits men hem toen nog te veel van doen had, zeer geheim gehouden, en hy tot een beter tyd toe van de onzen, zelfs vriendelyker, dan te voren, behandelt; maar den 14den Mai vond de opper-gebieder van de magt der E. Maatschappy in Amboina, de Zeevoogd *Caan*, geraden al de onderdanen, zo der E. Maatschappy, als des Konings, aan de vesting Victoria te doen verschynen, alwaar hy hen 's Konings brief voorlas, en verder toonde, hoe hy belastte met *Kimelaha Loehoe*, en de zynen, te handelen; weshalven zy zich hadden klaar te maken, om met hem na Ternate te vertrekken, ten einde aldaar *Madjira* als Stadhouder te zien voorstellen.

Na 't scheiden van deze vergadering wierd *Kimelaha Loehoe*, met zyn stiefbroeder, *Patiwani*, of *Ackiwani*, gevangen genomen, *Madjira* met zyn aanstaande waardigheit geluk gewenscht, met aanmaning van zyn vader *Sabadyn* 's voetstappen na te volgen, en ons nu de hand te bieden, met *Loehoe* 's gansch geslagt, en goederen, aan ons, en zo verder aan zyn Koning, over te leveren.

Loehoe en zyn geslagt, gevangen genomen.

Madjira verzorgde dit alles ook stiptelyk, aangezien op den 3den Juny, in 't jaar 1643, *Kimelaha Loehoe* 's moeder, zuster, zyn vrouw, en dogter, nevens *Ackiwani* 's vrouw, met een deel Slaven, en Slavinnen, en der zelver goederen, aan de vesting Victoria gebragt wierden; alle welke door hem op Cambello byeen vergadert, en dus gekregen waren.

Zyn dogter als een vorstin ingehaald.

Loehoe 's dogter wierd door de Ambonsche Juffers zeer statelyk ingehaalt, om dat zy van Koning *Hhamza* over vyf jaren op Cambello tot zyn Byzit gemaakt, en van hem last gegeven was, haar na Ternate te zenden; maar de andere vrouwen wierden in de vesting gevangen gezet.

Maar hy, zyn moeder, zuster, en broeder, onthalst.

Hier op vond men den 16den Juny, volgens 's Konings uitdrukkelyken last, goed, den Stadhouder *Loehoe*, zyn moeder, *Djouw Bay*, zyn zuster, *Fatima*, en halven, of stief-broeder, *Ackiwani*, als de hoofd-oorzaaken van al deze wederspannigheden, en oorlogen in Amboina, ter dood te verwyzen, en hen daags daar aan op 't plein van de vesting Victoria, voor de poort, te onthalsen.

Dit

1643.

Dit was het einde van dezen Koninklyken Stadhouder, die, om zynen Koning wel te dienen, ons, en zich zelven, veel moeite aangedaan, en daar na, om zich voor ons weêr te verontſchuldigen, ons wel grooten dienſt, maar zich by zynen Koning zulken ondienſt gedaan had, dat hy het met zyn hals heeft moeten boeten.

Egter ben ik van oordeel, dat, hoe trouwloos ook *Loehoe*, met de ontdekking van 's Konings valſche ſtreeken aan ons, omtrent zyn Koning gehandelt had, men ten minſten na die klare vertooning, dat hy niets buiten 's Konings laſt tegen ons verrigt had, behoorde verzorgt te hebben, dat men nog hem, nog de zynen, aan 't leven quam: vermits alles, hem ten laſte gelegt, niet zyn, maar Koning *Hhamza* 's eigen bedryf, over 't welke dierhalven hy, maar geenzins *Loehoe*, ſtrafbaar was.

Hier op is de Heer Zeevoogd, *Caan*, met het ſchip Frederik Henrik, en zeven andere, nevens *Madjira*, en de Loehoeneeſche Orangkaja 's (behalven *Pati Cambello*, die weêr op de vlugt was) den 5den July uit Amboina na Ternate gezeilt, en in Auguſtus met den nieuwen Stadhouder des Konings, *Madjira* weêr in die Landvoogdy op Hila gekomen, zo als de wrevelmoedige *Kakiali* in zyn eigen ſlaapkamer door een Kaſtiliaan vermoort was.

De Heer *Caan*, den 5den en 6den September een vergadering in de hoofdveſting Victoria belegt hebbende, vertoonde aan al de Orangkajen, hoe Koning *Hhamza* aan hem, en aan al de Landvoogden van Amboina, volle magt gegeven had, om, uit 's Konings naam, over alle zyne landen in Amboina de oppermagt te hebben, regt te doen, de wederſpannigen te ſtraffen, en alles, 't geen den dienſt des Konings, en der E. Maatſchappy, vereiſſchen zou, te verrichten.

Ook las hy voor het bevel-ſchrift des Konings, waar by *Madjira* voor zyn Stadhouder over zyne landen in Amboina verklaart werd, gelyk hem op dien tyd, by zyne gelukwenſching ook een Goude keten, met drie Kanonſchooten 'er nevens, vereert wierd.

Daar na opende de Heer *Caan* 's Konings tweede geheim-ſchryven, waar by Kipati *Loehoe*, den Kipati, en den Himam, of Prieſter van Cambello, *Kaitsjili Lakſamana*, en *Leliato*, als wederſpannigen ter dood veroordeelt wierden.

Men vond daar op goed eenen *Dermahoe*, zoon van *Pati Cambello*, eenen *Chatieb Lanoero*, en den *Pati* van Loehoe, *Patti Leka* genaamt, als de drie voornaamſte beroerders van den Staat, ter dood te verwyzen, en hen op den 7den September in 't jaar 1643. op 't plein der veſting te onthalſen; gelyk dit den 31ſten November daar aan op Batavia ook aan *Leliato* uitgevoert is.

1643.

In 't jaar 1644. Komſt van zyn gezanten in Amboina.

In 't jaar 1644, in Maart, zond de Koning twee Ternataanſche gezanten naar Amboina, *Alonſo Cardinoſa*, en *Almoſſarif Kediri*, de welke met *Madjira* aan de hoofd-veſting gekomen zynde, zo liet de Heer Landvoogd *Demmer*, volgens 's Konings laſt ook den Himam, of Prieſter van Loehoe, *Lawadyn* by den Pati van Cambello, *Tebelia* genaamt, den 24ſten Maart in 't jaar 1644. onthalſen, gelyk ook in 't jaar 1643. dat zelve vonnis aan *Kaitsjili Lakſamana* (die 'er nog ontbrak) zou uitgevoert zyn, zo hy in September des voorleden jaars door honger en ongemak in 't boſch niet al omgekomen was.

Aangelegt om zekere geldboete in te zamelen.

De voornoemde gezanten waren voornamelyk hier gekomen, niet alleen om de Ambonſche Orangkaja 's (na dat zy een voetval wegens hun bedreven wederſpannigheit voor den Koning gedaan hadden) weêr hier te brengen; maar voornamelyk, om een geldboete van drie en zeventig duizend Ryksdaalders, die hy hen opgelegt had, en waar toe die van Cambello, Boano, Erang, en het Oeli, Anin, yder tien duizend Ryksdaalders, den Sengadji van Boano, Kelang, en Caibobo, yder vyf duizend, en zo anderen na gerade het verdere geven moeſten, op te haalen.

Hhamza 's eiſch op die van Hitoe.

Ook liet zich de Koning nog al voorſtaan, dat hy over de kuſt Hitoe mede te zeggen had; op welken grond hy de Orangkaja 's van daar met een Coracora, vol geſchenken, na Ternate ontbood, om met hen te beraadſlagen, wien men tot een nieuwen Kapitein, of Hopman der kuſt Hitoe, kiezen zou. Al 't welk juiſt zo niet opgevolgt, en maar als een misvatting voor dien tyd aangemerkt wierd.

Ook gaf hy door deze gezanten de zelve volmagt over zyn landen aan den Heer *Demmer*, gelyk hy die bevorens aan den Heer *Caan* gegeven had, maar met die bepaaling, dat hy den genen van zyn onderdanen, die daar de dood mogt verdient hebben, na Ternate zou moeten zenden.

Hoe veel zy van de boete inkregen.

Na dat nu deze gezanten met het inmaanen van deze boete over de vyf maanden bezig geweeſt waren, hebben zy ('t geen nog zeer te verwonderen was, waar het uit zulke arme dorpen van daan gekomen zy) niet meer, dan zes en vyftig duizend, agt honderd, en vyf en zeventig Ryksdaalders konnen krygen,

'tgeen

1644. 't geen egter meest in kleeden, Gongen, slegt Goud-werk, kleen geschut, en eenige Bassen, alles ten hoogsten pryze aangenomen, bestaan heeft. Hier mede nog niet vergenoegt, zyn zy den 13den September na Manipa geschept, alwaar zy, nog twee duizend Ryksdaalders ingevordert hebbende, den ouden Kimelaha, *Fakiri*, met nog eenige andere Orangkaja 's van Boero, en Manipa, medenamen, om hen, volgens 's Konings last, na Ternate te voeren.

Wat zy op Manipa verrigten.

Zy ontboden *Madjira*, en de Loehoeneesche Orangkaja 's, voor de tweede maal by zich, dog zy bleven t'huis, vermits de onzen het niet goed vonden; en daar op zyn zy na Ternate weder vertrokken.

In 't jaar 1645. Een ander gezant met 's Konings brieven.

In Mai des jaars 1645. quam hier uit Ternate *Pieter Eduard*, een Tolk, met brieven des Konings, waar uit bleek, dat die Heeren gezanten des voorleden jaars, en wel byzonder de eerste, den Koning veel leugens wys gemaakt, en opgerokkent hadden, niet alleen om zynen bevel-brief, en volmagt, aan den Landvoogd van Amboina gegeven, en zyne belofte van afstand van de kust van Hitoe, aan den Ternataanschen Landvoogd, den Heer *Seroyen* in 't jaar 1644. gedaan, in te trekken, en te herroepen; maar om ook zeer vreemde bevelen aan zyn onderdaanen in Amboina te geven. Hy had den Koning opgegeven, dat de Hollanders overal op zyn stranden vastigheden, vlak tegen 't verdrag aan, deden opwerpen, en het dierhalven gezien stond, dat zyn onderdaanen voortaan t'eenemaal na hun goedvinden, als hun Slaven, zouden moeten leven. Men dwong hen niet alleen daar, zo zy voorgaven, Prince-vlaggen te moeten voeren, maar perste hen hier en daar ook met geweld Christen te werden, en dus geheel van den Koning af te vallen.

Ook zond Koning *Hhamza* aan de gevlugte Ternataanen op Kelang een vergiffenis-briefje, hen bevelende naar Ternate te keeren; maar de Landvoogd van Amboina, daar over byzonder misnoegt, vond niet goed dezen last des Konings op te volgen, maar de zaak aan hare Edelheden op Batavia te vertoonen, en daar op antwoord af te wagten.

De Heer Demmer legt de zaak voor Hhamza open.

Als nu deze Tolk, volgens 's Konings verzoek, na Ternate met een Jagt wederkeerde, maakte de Heer *Demmer* deze gruwelyke leugens van zyne gezanten aan den Koning bekent, en gaf hem een net berigt, wat van al deze zaaken de regte waarheit was; te weten, dat alleen aan die van Anin in 't jaar 1643, toen zy zich de eerste maal met ons bevredigden, een Prince-vlag, enkelyk om hen van onze vyanden te onderscheiden, gegeven was; en dat het dorp Caibobo alleen, na lang aanhouden, en na uitdrukkelyke waarschuwing, van dat zy, zo wel Christen als Heidensch zynde, egter onderdaanen van Ternate bleven, Christen geworden was. 1645.

Met dit Jagt ging, volgens 's Konings ontbod, ook Kimelaha *Madjira*, en *Sopi*, benevens Kimelaha *Zoegi*, van Xoela Besi, (die nu omtrent anderhalf jaar, hoewel op- en neder-gaande, was vast gehouden) om zich nevens Kimelaha *Terbile*, toen mede daar zynde, in Ternate over een moord te verantwoorden, die gepleegt was in 't jaar 1636. aan den onder-Koopman, *Pieter Pauwelszen*, wanneer hy met een Jonk, van Key komende, door zeer hard weder Banda, en Amboina voorby dreef, en op Xoela Besi aanquam, en buiten hem nog aan vier Hollanders en drie inlanders bedreven, behalven dat de E. Maatschappy nog drie of vier honderd Ryksdaalders daar by verloren, en tot nog toe niet de minste voldoening daar over genoten had.

Ook wierd aan Koning *Hhamza* nu met eenen de Sagoe toegezonden, dien hy op Lissabata, Hatoewe, en Assahoedi, belast had voor zich, in plaats van de opgelegde schatting, te maken.

Hhamza 's schatting op eenige dorpen met Sagoe voldaan.

Ondertusschen zonden de voornoemde Ternataanen, aan welke hy een vergiffenis-briefje verleent had, drie of vier uit de hunnen na den Koning, om van hem nader verzekering voor hunne Slaven, en Meubelen, by hunne overkomst in Ternate te verzoeken; in welken tusschentyd de Landvoogd, om hen van 't gebergte te lokken, vryheit gaf om te gaan, waar het hun beliefde; hoewel zy, na alle minnelyke verzoeken van den Heer *Demmer*, zich daar toe ongenegen toonden. Hy zond eenen *Pati Chodja* na hen; maar die vond geen gehoor; ook hadden zy zich op Salatti al vast gemaakt, en wierden in hunne wederspannigheit, niet alleen door hun eigen hoofden, de Kaitsjili 's, *Abdul*, *Pismol*, *Dagga* (halve broeder van *Madjira*) maar ook van eenen *Lebut* van Massavoy, onlangs van Manipa tot hen overgeloopen, om dat hy niet genegen was na Ternate te gaan, gestyft, waar onder een booswigt, *Anachoda Douwlo*, door Koning *Hhamza* herwaards gezonden, om zyn Sagoe-schatting van Ceram in te zamelen (hoewel hy zyn tyd niet dan met schelmstukken, moorden, en vrouwen-schenderyen op Assahoedi, en Boano, doorbragt, zonder verder naar 's Konings Jonk eens om te zien) niet weinig roeide, die zich ook by dit gespuis op Kelang, om dat hy vreesde voor

De ontbodene Ternataanen

Werden door verscheiden gestyft, om niet te vertrekken.

voor den Koning te verſchynen, begeven had.

t jaar 6. djira's Iham- s vuile ſlagen ken

In 't jaar 1646. begon *Madjira*, na dat hy 't jaar te voren uit Ternate wedergekeert was, eenige vonken van het vuur, dat in zyn herte onder de aſch ſmeulde, en te gelyk ook nieuwe blyken van Koning *Hhamza* 's aanleg tegen ons, zo klaar te toonen, dat men geen reden had, om, hoe ſyn hy ook ſchynen wilde, daar meer aan te twyffelen: want buiten dat het nu uitbrak, dat hy voorleden jaar, als al de Orankaja 's van Capaha (met welke de E. Maatſchappy toen, gelyk nu nog, in een zwaren oorlog was) op hunne ſtranden verzamelt waren, om vrede te maken, hen door heimelyke boden dat afgeraden had, zo had hy hen nu dit jaar weêr ſterk aangeraden, den oorlog zo lang, tot hy weder in Ternate geweeſt, en 's Konings laſt hier over verſtaan zou hebben, te vervolgen; vermits het dan nog ruim tyds genoeg zyn zoude, om tot een vrede te komen; waar uit dan bleek, dat wy aan Koning *Hhamza*, en hem, even trouwe vrienden, ja beide tot Stookebranden van dezen oorlog, en, onder den naam van vrienden, hen als adders in onzen boezem hadden.

ar op twe tje- ieden ,en.

Schoon nu die kryg, door *Capaha* 's verovering ten einde raakte, zo was men daarom niet t'eenemaal van allen toeleg der Ternataanen tegen ons vry: want zy, die op Kelang waren, en allenskens ſchenen te willen aan de hand komen, met zich om laag neder te zetten, wierden door den loozen *Ridjali* (waar van wy onder Amboina breeder ſpreken) ten eerſten vervoert om weder na 't gebergte te vlugten; hoewel zy zich in December weêr van daar, ten getale van drie honderd zielen (waar onder wel honderd weerbare mannen waren) na Loehoe lieten voeren.

jaar 7. uwe tjens djira's ch-

In 't jaar 1647. braken de ſlingze ſtreken van *Madjira* al meer en meer uit, wanneer hy 't afkomen van die van Ihamahoe van 't gebergte niet alleen tegenhield, maar ook die van Caibobo verbood, zich verder tot het Chriſtendom te begeven.

tsjili ori wint on-

In December des jaars 1647. zond Koning *Hhamza Kaitsjili Sibori* met vierenveertig Coracora 's (meeſt uit de Xoelaſche eilanden byeen vergadert) om 't volkryk dorp Gorontalo, op 't eiland Celèbes gelegen, en van hem afgevallen, aan te taſten, en weder aan zyn Kroon te hegten; dog, *Sibori*, niet in ſtaat zynde om dit uit te voeren, verzogt de Koning van de E. Maatſchappy twee Jagten, waar mede hy dit dorp veroverde, en daar grooten buit van Slaven, en andere goederen, maakte, waar van hy, tot erkentenis, honderd Slaven aan de E. Maatſchappy vereerde.

In den jare 1648, in 't begin van April, vond de Heer Landvoogd *de Vlaming van Outshoorn* in Amboina het Jagt de Griffioen op de Reede met brieven van Koning *Hhamza*, waar by hy, gelyk bevorens aan anderen, weêr volmagt aan dien Landvoogd gaf, niet alleen om zyn landen hier in zyn naam te beſtieren, maar ook om zyn Tollen voortaan te ontfangen, vermits hy oordeelde, dat zyn Stadhouder, *Madjira*, te ſlof daar mede te werk ging; behalven dat hy ook zeer misnoegt op hem was, om dat hy de nieuwe Coracora 's, door 's Konings laſt op Kelang gemaakt, nevens een van zyne bywyven, volgens zyn bevel niet opzond. In 't jaar 1648. Hhamza geeft den Landvoogd de Vlaming volmagt om zyn Tollen te ontfangen. Is misnoegd op Madjira.

In Mei des zelven jaars overleed Koning *Hhamza*, de looſte van al de Koningen, die Ternate oit beſtiert hebben, na omtrent eenentwintig jaaren geregeert te hebben, zonder dat men weet, of hy Moorſch of Chriſten ſtierf (waarom de Prieſters ook noit voor hem bidden) waar op den 6den dier zelve maand de Prins *Kaitsjili Tahoebo*, oudſte zoon van Koning *Modafar*, met den naam van منلارشاه *Manlarsjah* (of *Mandarſaha*, zo de Ternataanen hem noemen, of wel *Mandarsjah*,) tot negen en twintigſte Koning van Ternate zeer plegtelyk ingehuldigt is; over welke krooning des Konings in Amboina ook drie Chargies met Musketten, en vyf Kanon-ſchooten, gedaan wierden. Van *Modafars* drie zoonen was hy zekerlyk de beſte, een zeer goedhertig, en minnelyk Prins, die waarlyk veel Koninklyke deugden bezat. Zyn dood. Mandarsjah negen en twintigſte Koning van Ternate.

Niet lang hier na vertrok de Heer *Caan* den 31ſten Mei uit Ternate, hebbende den Landvoogd *Seroyen* van daar geligt, om zich op Batavia over eenige beſchuldigingen te verantwoorden, en den Heer *Gaſpar van den Bogaarde*, onder den Titel van Preſident, voor eerſt, en tot nader laſt van hare Edelheden, als twaalfden Landvoogd der Moluccos aangeſtelt. De Heer Seroyen geligt. De Heer van den Bogaarde twaalfde Landvoogd der Moluccos.

Ondertuſſchen deed zich in Amboina den 11den September een geſchil tuſſchen de Ternataanen, en Loehoeneezen, eerſt by hunne wyven begonnen, met zo veel hevigheit op, dat, de eerſte tot feitelykheden gekomen zynde, het opperhoofd van Loehoe, de Heer, *Simon Cos*, genoodzaakt was met Soldaaten 'er tuſſchen te komen, en verder wegens de ſtoutheit dezer Ternataanen aan den Stadhouder *Madjira* te verzoeken, dat zy, volgens 's Koning lang gegeven laſt, nu toch eenmaal naar Ternate verzonden mogten worden; waar toe *Madjira* geen De Ternataanen regten weêr moeite in Amboina aan. Cos verzoekt aan Madjira hun vertrek na Ternate.

1648. ooren had, alzo hy hen nog metter tyd ergens anders toe zou noodig hebben, weshalven het hem ook aan geen uitvlugten ontbrak, om te toonen, dat dit voor eerst nog niet wezen kon, en dat men beter tyd daar toe afwagten moest; hoewel hy toen al het verraad, lang daar na door hem begonnen, in zyn hert smeedde, en alleen maar na beter en gunstiger gelegenheit, om het uit te voeren, wachtte.

tGeen hy weigerd.

Dit verzoek wierd by zekere groote vergadering op Loehoe den 5den October, daar *Madjira*, en al de Orangkaja's van 's Konings landen mede tegenwoordig waren, wel ernstig by de onzen vernieuwt; dog in 't eerst door hem weder van de hand gewezen, als nog te ontydig zynde; maar, ziende, dat de onzen op dit stuk bleven staan, liet hy, op hun ernstig aanhouden, toe, dat men 'er nu nader over spreken zou, 't geen daar op uitquam, dat de Raad besloot, dat men vooreerst *Dagga*, *Madjira* 's halven broeder, nevens *Leliato* 's zoonen, *Hadji*, *Labodi*, en *Baikole*, met hunne huisgezinnen, naar Ternate zou doen vertrekken; maar de Princen, *Abdul*, *Bismol*, en *Singasari*, zouden hier nog wat blyven, om dat de Koning hunne naamen niet stiptelyk uitgedrukt had, en om dat zy *Madjira* tot Raadslieden moesten dienen. Een groote reden; maar waar van de laatste den knoop toehaalde; aangezien wy metter tyd wel zien zullen, wat schoonen raad zy hem gegeven hebben, en waar toe hy hen hier zo zeer nog van nooden had.

Dog de Hollanders, als leden in dezen Raad zittende, bewezen klaar, dat de Koning, al de kinderen van Ternate opeischende, niemand had uitgesloten, en ze alle in Ternate hebben wilde; behalven dat ook de Princen, *Abdul* en *Bismol*, veel te gevaarlyke werktuigen waren, om langer in Amboina te blyven, en zeer ligt, by *Madjira* 's afwezen (die na Ternate moest gaan, om den nieuwen Koning te begroeten) op Lissebatta, hun geboorte-plaats, een aanhang zouden konnen krygen, en zich dan zo ook meester van die brood-kamer maken, uit welke men hen daar na zo gemakkelyk niet zou konnen doen vertrekken.

Doch eindelyk, in gezelschap van Madjira, geschiede.

Dus wierd dan ook 't vertrek der drie Princen vastgestelt, dewelke van *Madjira*, en *Maynene* van Cambello, vergezelschapt zouden worden, om in Ternate rekenschap van de op Kelang toegezegde vergiffenis te konnen geven. Alles ging nu nog wel; dog *Singasari* stelde wakker den beest, wilde zich na dit besluit niet schikken, en moest dierhalven met agt krygsknegten aan boord gebragt worden, in welke schermutzeling hy nog een vinger verloor. 1648.

Deze zeven Edele Ternataanen vertrokken den 14den November dezes jaars met 's Konings Coracora's. Zy wierden een stuk weegs door onze Kooplieden met een Sloep der E. Maatschappy uitgeleid, quantzuis om dat zy onzen brief aan den nieuwen Koning by zich hadden, dog eigentlyk was het, om te beletten, dat *Madjira* op de kleene dorpen niet mogt aangieren, om de arme ingezetenen nog wat uit te mergelen. *Madjira* quam in 't einde van Mei des jaars 1649. met zyn halve broeder *Dagga*, en met eenige der vertrokkene Edelen, weêr in Amboina; zo men zeide, om hunne goederen te haalen, en dan in dit zelve jaar nog weder te keeren. Zy hadden den nieuwen en onervaren Koning veel leugens wys gemaakt, en zeer quaadaardig den Heer Landvoogd *de Vlaming* te laste gelegt, dat hy 's Konings landen, en onderdaanen na zich trok, en, met name, zeven dorpen op de kust van Hitoe, tusschen Oerin en Hatoe gelegen; dat hy ook de Mooren met geweld tot het Christendom dwong, en in 't byzonder dat hy zes Gyzelaars van Waysamma tegen hun wil en dank aan de vesting Victoria dagelyks deed ter school gaan. Hierom hadden zy den Koning geraden, in tyds daar in te voorzien, en hem tog niet meer, als 't gebied over zyne Christen-dorpen, te laten, en aan den Stadhouder, gelyk als bevorens, weêr 't volle gezag over 's Konings landen te geven.

In 't jaar 1649.

Wat leugens zy den Koning wys gemaakt hadden,

Dit werkte zo veel uit, dat de Koning *Mandarsjah* (wat tegen-beregten hem de onzen in Ternate ook gaven) den 1sten Mai een zeer trotzen en spytigen brief aan den Heer *Vlaming* schreef, waar in hy hem zeer bars verweet, dat hy 't verbond, tusschen Koning *Hhamza*, en den opper-Landvoogd, den Heer *van Diemen*, in 't jaar 1638. gemaakt, niet na quam, dat hy de Heidenen op Ceram, te weten, die van Caibobo, Amahey, en Makariki, Christenen gemaakt had, niet tegenstaande het gansch eiland Ceram (alleen Kessing, en Waroe uitgezonderd) hem toequam; weshalven hy begeerde, dat men alles op den vorigen voet herstellen, en geen Heidenen meer tot het Christendom dwingen zou. Ook eischte hy de voornoemde dorpen op Hitoe weêr, en belastte, dat men die zes Gyzelaars ten eersten ook in *Madjira* 's handen stellen, en 't gezag over 's Konings landen voortaan alleen aan zynen Stadhouder laten zoude.

Die daar op zeer bars,

Dus schreef die Koning aan den Ambonschen Landvoogd, *de Vlaming*, een man,

Aan den Heer de Vlaming schryft.

1649. man, niet alleen weêrgadeloos in zynen yver, en beleid, ten dienfte der E. Maatfchappy, maar die ook in opzigt van dezen Koning (die hem door onkunde van zyne hoedanigheden nu zo bejegende) zo groot van verdienften was, dat hy aan hem, en zyn trouw, alleen de welftand van zyn ryk (gelyk wy in 't vervolg zien zullen) fchuldig, en niet anders, dan door zyn onvermoeide zorg voor hem, en zyn Ryk, oorzaak geweeft is, dat hem een menigte wederfpannelingen niet van zyn Throon, en Kroon, berooft hebben.

Geen [...] omndig [...] hem [...]toond. Men merkte ten eerfte wel, uit wat koker dit quam, en dat die vorft, zynde waarlyk van een goeden en medegaanden imborft, daar geen fchuld toe had; en dierhalven oordeelde men beft hem maar zedig te toonen, (gelyk de nu van haar Edelheden goedgekeurde Landvoogd *van den Bogaarde* deed) dat het verbond ons in opzigt van de Heidenen of hunnen Godsdienft, ganfch niet, maar alleen in opzigt van de Mooren, bepaalde.

Daarbeneven toonde men hem klaar, dat die dorpen by hem, en bevorens ook wel by anderen geeifcht, al van de tyden der Portugeezen onder de vefting Victoria, dierhalven noit onder Ternate, en altyd onder ons, geftaan hadden, buiten dat wy hen naderhand ook met het fwaard overwonnen hadden in een tyd, dat de Ternataanfche Kroon niet het minfte, van regt op die landen te hebben, gerept had.

In opzigt van zyn landen onder 't gezag van zyn Stadhouder voortaan te laten, deed men hem klaar begrypen, dat dat geenzins tot zyn welftand, maar tot verderf van die landen, dienen zou, die, zo de E. Maatfchappy door hare wapenen het niet belet had, door toedoen van zyn Stadhouders, en hunnen aanhang, al lang in de magt der vreemdelingen zouden geweeft zyn; waar uit dan voor hem niet anders te befluiten viel, dan dat die gene, die hem zulk een raad tegen de zorg van zyn beften vriend gaven, dit geenzins uit liefde, of ten beften van hun Koning, maar enkelyk uit eigen belang deeden; en dat hy, wilde hy wel doen, zich voortaan aan de leugenagtige berigten van zulke gezanten niet eer gedragen moeft, voor dat hy onze tegen-berigten daar op ontfangen, en daar tegen vergeleken had.

De vorft, deze oopening van zaaken, zo ftrydig met het berigt der zynen, bekomen hebbende, liet zich wel eenigzins ter neder zetten, doch hy bleef nog al in die gedagten, dat wy zyn onderdanen in Amboina onderdrukten; hoewel men hem eindelyk nog zo verre bragt, dat hy aan den Landvoogd weêr volmagt, als te voren by Koning *Hhamza* 's tyd, over zyne landen in Amboina gegeven, en die den 3den Mai onderteekent had. 1649.

Ondertuffchen toonde de Heer *Vlaming*, om den nieuwen Koning tog alle bedenkelyk genoegen te geven, dat het zeer verre van daar was, dat hy iets zou zoeken na zich te trekken, 't geen tot de regten des Konings behoorde, en om daar overtuigende blyken van te geven, zond hy twee Slaven, die over dievery van Hatoehaha opgezonden waren, aan 's Konings Stadhouder; een zaak, die noit te voren gefchiedt was.

Wanneer *Madjira* den 2den September met *Labadi*, *Leliato* 's zoon, en andere Ternataanfche Edelen, aan de hoofdvefting by den Landvoogd quam, liet hy hem wel zeer feeftelyk door eenige leden van den Raad inhaalen, en 't gefchut onder eenige Charges van Musketten voor hem los branden; maar vergat egter geenzins hem over die klagten te fpreken, die hy van hem aan den Koning gedaan had. Hy fprak 'er niet veel tegen; doch zei alleen, dat hy in plaats van te klagen, maar een net verhaal aan den Koning van den ftaat zyner landen in Amboina gedaan, en by die gelegenheid gezegt had, dat op Wayfamma eenige Nagelboomen omgehakt, dat ook voor eenige jaren een deel Mooren van Noeffanivel, en nog een van Hatoehaha, Chriften geworden, en dat die zes Gyzelaars zedert eenigen tyd, om dat zy de gewoonelyke Moorfche plegtelykheden niet onderhielden, by hen ook voor Chriftenen verdagt gehouden waren. Indien de Koning dat nu voor een klagte opgenomen had, dat het by hem zo niet gezegt, nog gemeint was. Onnoozelen bloed! Ook zei hy tot den Heer *Vlaming*, dat de Koning hem, in opzigt van die van Caibobo, en Amahey, volftrekten laft gegeven had, om die weêr tot hunnen vorigen ftand te brengen, en dat ook hy, Landvoogd, 't beftier over 's Konings landen, volgens zynen uitdrukkelyken laft, zo wel in zaaken van 't geloof, als van de gemeene dienften, voortaan aan hem zou hebben te laten, zonder zich verder daar mede te bemoejen.

Vlaming toond zich infchikkend voor den Koning; dog gevoelig tegen Madjira.

Madjira's fyn antwoord.

Dit liep wel wonderlyk tegen malkanderen aan. De Koning gaf volmagt aan *Vlaming*; en dit bewees hy klaar. Ook gaf hy volkomen laft aan *Madjira* over een en 't zelve. De Koning fchreef aan *de Vlaming*, dat de Ternataanfche Edelen maar met *Madjira* over quamen, om hunne goederen te haalen, en dan weêr na Ternate te keeren. *Madjira* zei,

 dat

1649. dat de Koning de zelve hem medegegeven had, om hem voor Raaden te dienen, en hier te blyven. Maar de Heer *de Vlaming* hem 's Konings brief, en zyn bevel daar in getoont hebbende, zei hem volmondig uit, dat hy zich na dien brief, en niet na zyn zeggen, rigten zou; en dat hy (Stadhouder) zorg dragen moest, dat de Ternataanen, die maar om hunne vrouwen, kinderen, en goederen, gekomen waren, ten eersten, volgens 's Konings last en 't laatste verbond, weder uit Amboina vertrekken, of dat hy anderzins oorzaak wezen zou, dat zyn Koning de vier duizend Ryksdaalders, hem by 't verbond, met *Hhamza*, toegezegt, zou moeten missen; en dat hy die ook niet eer, voor dat zy weg waren, betalen zou; na welke heusche vermaning de Landvoogd hem op de vorige statelyke wyze zyn afscheid, onder 't geleide van eenige zyner Raaden, gaf.

Vlaming zegt, dat hy zich na 's Konings schryven rigten zal.

Maar dat Madjira zorgen moest, dat de Ternataanen vertrokken.

Den 4den December vertrokken eenige Ternataansche Edelen, te weten, *Dagga*, *Labodi*, nevens de Kaitsjili 's *Bismol*, en *Abdul*, met een Coracora van Loehoe, na Ternate; maar zy lieten hunne vrouwen, kinderen, en goederen op Loehoe; waar uit men klaar zien kon, dat zy niet vertrokken, om uit Amboina altyd te blyven. Ook toonden ons de Loehoeneezen ten dien tyde al, dat zy in *Madjira* 's wonderlyke wyze van bestier geen zin hadden; ons van tyd tot tyd daar tegen waarschouwende; dog *Vlaming* belastte hun, dat zy hem, als 's Konings Stadhouder, moesten gehoorzaamen; hoewel hy mogelyk mede wel zag, dat het met hem dus niet gaan zou, maar aan de andere zyde ook genegen was den Koning genoegen en geen reden te geven, om over hem weêr te klagen.

Eenige der zelve vertrekken.

In de maand Maart des jaars 1650. zyn vyf schepen, de Tyger, 't Jagt de Luipaart, Bergen op Zoom, Agterkerke, en de Fluit de Juffrouw, na Ternate stevenende, op de droogte Sangori, omtrent Boeton, of op een onbekend Rif, omtrent het eiland Amboina, te zamen in stukken gestooten, en gezonken; dog egter zodanig, dat al 't volk, en ook de meeste goederen, behouden zyn. Het Jagt Concordia bragt eenig goed in Ternate; maar 't volk, vyf honderd eenentagtig man sterk, vertrok in 't laatst des Ooster-Saisoens weêr na Batavia met een scheepje, van de stukken en brokken der geblevene schepen gemaakt, en 't Jagt van Vyven daar na genaamt; dog by hun komst aldaar, door den opper-Landvoogd van Indiën den Heer *Karel Reinierszoon*, Troostenburg hernoemd. Indien 't na de zin der Boetonsche grooten gegaan had, zou de Koning al de Nederlanders onder schyn van vriendschap om hals gebragt, en hun goederen geroofd hebben; maar die vorst, daar toe te edelmoedig, sloeg die voorslag af, en heeft hen alle bedenkelyke hulp bewezen, waar over hy ook beloont is.

In 't jaar 1650. Het blyven van vyf schepen.

1650. In Juny belastte Koning *Mandarsjah* de schulden van Koning *Hhamza*, die aan de E. Maatschappy ten bedrage van twaalf duizend Ryksdaalders ten agteren gebleven was, uit zyn inkomsten in Amboina te betalen, en dat hem ten eersten al de Ternataanen, niemandt van hun, dan alleen zyn Stadhouder, uitgezonderd, zouden toegezonden worden.

Mandarsjah belast Hhamza 's schulden te betalen, en hem al de Ternataanen te zenden.

In Augustus quam 't Jagt Concordia uit Ternate in Amboina, met brieven van Koning *Mandarsjah*, waar by hy wel met weinig, dog zeer klare, uitdrukkingen, van al de Christen-dorpen op Ceram, als Kaibobo, Elipapoeti, Amahey, Makariki, nevens al de onderhorige Heidenen, volkomen afstand deed, en die aan de E. Maatschappy overgaf; hoewel in den brief, aan den Stadhouder geschreven, van hem gezegt wierd, dat zy, wederspannige zynde, van hem, en den Landvoogd dienden gestraft te worden; zonder iets van de overgave der zelve aan ons daar in te reppen.

Geeft al de Christen-dorpen, en de Heidenen aan ons over.

Het is zeker, dat die vorst zyn zaaken, zedert hy begon te begrypen, dat de welstand van zyn perzoon, en ryk, niet van zyn grooten, maar enkelyk en alleen van de E. Maatschappy, afhing, met meer omzigtigheit in opzigt van beiden, en met meer vertrouwen op ons, en voor al op den Landvoogd *de Vlaming*, heeft gehandelt, en dat ook dit de eenige reden geweest is, waarom hy zedert alles, wat zyn Koninklyk gezag maar eenigzins toeliet, aan de E. Maatschappy toegestaan, en geerne ingewilligt heeft.

Dit stak veel grooten in Ternate zodanig in de oogen, dat het hen zeer slingze besluiten tot nadeel van den Koning, dien zy om zyn jonkheit zeer weinig agtten, en wiens verkeerde vriendschap met die Kaffirsche, of ongeloovige honden (zo zy ons noemden) zy dagelyks vervloekten, niet alleen tegen alle verwagting nemen, maar ook niet zeer lang daar na uitvoeren deed.

Verbittering der grooten tegen hem.

Hy droeg zich, na hunne gedagten te groots tegen hen, en te minnelyk tegen de Hollanders; maar 't allermeest nog speet dit hun (en voor al *Madjira*) dat hy de volle magt over zyn landen in Amboina, tot zo grooten nadeel van dezen Stadhouder, aan den Nederlandschen Landvoogd, *de Vlaming*, overgegeven, en niet alleen overgave van zo veel Ceramsche dorpen aan ons gedaan; maar

1650. maar ons daar by ook toegestaan had, daar zo veel Christenen, als wy wilden, te maken, 't geen tot zo merkelyken nadeel van de voortzetting des Mohhammedaanschen geloofs strekkende, hen dien Koning niet anders, dan voor een volslagen heulder met deze ongeloovigen, en dierhalven te gelyk niet anders, dan voor een van hun bitterste vyanden, kon doen aanzien, weshalven zy zich ook volgens de gronden van hun Geloove (en wat vermag het stuk van den Godsdienst niet, om 't graauw aan 't muiten te helpen?) niet langer verpligt vonden, zulk een afvalligen van 't Geloof te gehoorzamen.

...arom ...hem ...wer- Over dit eigenzinnig regeeren van *Mandarsjah* (zo zy 't noemden) vonden zich vooral beledigt de Goegoegoe, *Kaitsjili Moesa*, de Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, uit het Vorstelyk huis Tomagola, de Orangkaja, *Marafaula*, de oude Hhoekom, *Laulata*, mede uit 't voornoemde Adelyk huis, die ten eersten ook anderen, als *Kimelaha Terbile*, op de Xoela 's, en *Madjira*, in hunne belangen heimelyk wisten in te wikkelen, om ten besten van het gemeen zulk een buitensporig vorst te verwerpen; wel, zo zy voorgaven, om beter bestiert te worden, maar eigentlyk om zelfs, alleen, en te vryer, te regeeren.

Prins ...ilha ...yn ts ...cie- Dit vyer, 't geen al eenigen tyd onder de asschen geglomd, maar door den tyd nu meer kragten gekregen had, begon op den 31sten July in 't jaar 1650. t'eenemaal uit te bersten, tot zo verre, dat zy zich niet ontzagen, *Manilha*, 's Konings jongsten broeder, van halven bedde, een Prins, niet al te wel by zyn zinnen zynde, op dien dag tot Koning in zyn plaats te verkiezen, en hem den 2den Augustus ook daar voor opentlyk uit te roepen. Het zou, als zy dit tog doen wilden, billyker geschenen hebben, den Prins *Calamatta*, ouder, en verstandiger, dan *Manilha* zynde, hier toe te verkiezen; maar dan zouden zy hun oogwit, om zelf te regeeren, zo wel niet bereikt, en zich onder geen minder jok, dan by *Mandarsjah* 's regeering, bevonden hebben. Dus had *Manilha* den naam van Koning, maar de Muiters voerden opentlyk het opper-gebied; en, om dit werk een beter koleur by ons te geven, zeiden zy, dat zy 't geenzins tegen de E. Maatschappy, maar alleen tegen den onwaardigen, en daarom van hen afgezetten, Koning *Mandarsjah*, hadden. Dat hy tegen 's Ryks-wetten gezondigt, en zich dierhalven hunne verdere gehoorzaamheit onwaardig gemaakt had; hoewel zy daar na voorgaven, dat onze Landvoogd voorgenomen had al de Ternataansche grooten om hals te brengen.

Mandarsjah, hoe jong ook, nu eerst regt zyn oogen openende, en, schoon geen overvlieger in 't verstand, egter klaar ziende, niet alleen met wat voor verraders hy van tyd tot tyd geraadpleegt had, maar te gelyk ook hoe eerlyk, hoe opregt, en getrouw, de Landvoogden zo van Ternate, als van Amboina, hem geraden, en tegen zulke verkeerde raadplegingen van tyd tot tyd gewaarschuwd hadden; bekende toen met veel leedwezen, dat de E. Maatschappy zyn behoudenis, in zulke bekommerlyke tyden, als hy nu beleefde, alleen uitwerken, en hem uit al deze zwarigheden redden kon, op welke hy zyn eenigste vertrouwen niet alleen nu, maar ook ten allen tyde, stellen zou. 1650.

Dierhalven nam die Koning met zyn vrouwen, kinderen, Goud, Silver, en alle zyne vervoerbare schatten, zyn toevlugt tot den Landvoogd *van den Bogaarde* in de vesting Orangie, en zag, tot zyn groote verwondering, dat hem maar drie Sengadji 's, en omtrent honderd andere van zyn onderdanen, gevolgt waren, welker woonplaats men voor eerst buiten die vesting begrepen had. Ook hoorde men, dat de Muiters, hun onmagt in 't open vlek Maleyo ziende, na de ontoegankelyke klip Soela, tusschen Tacoma, en Toloeko, gevlugt waren, en zich tot nader berading daar onthielden. Mandarsjah vlugt by ons in de vesting.

De Ternataansche Landvoogd, niet weinig door den gevaarlyken oproer dezer Belhamels ontzet, gaf ten eersten met een vaartuig, uitdrukkelyk na Amboina aan dien Landvoogd kennis hier van, zo om in den staat waar in hy zich nu vond van hem geraden, en bygesprongen te werden, als om tegen de aanslagen dezer Muiters, die zich na zyne niet ongegronde gedagten ook wel tot in die Landvoogdy, of altoos over 's Konings landen in Amboina uitgespreit mogten hebben, te waken. De Landvoogd van den Bogaarde geeft hier af kennis na Amboina.

Deze bedroefde tyding, den 27sten September hier gekomen zynde, veroorzaakte een ongemeene ontsteltenis, vermits de Landvoogd *de Vlaming* naar Batavia vertrokken, en de Hollandsche bezetting alomme hier zeer slegt gestelt was. De gezaghebber, *Cos*, liet niet na zo veel, als zyn swak vermogen toeliet, voor alles zorge te dragen, en deed ook vernemen, hoe deze oproer den inlanders, onderdaanen des Konings alhier, te voren quam, dog kon door al zynen yver in 't eerst niet ontdekken, hoe zy dit werk opnamen, en of zy daar mede deel aan hadden, of niet, aangezien zy zich alle zeer gesloten, en meest onkundig van de zaak hielden. Hy zond ook Wat de gezaghebber hier op doet.

1650. den onder-Hopman, *Danen*, na den Stadhouder *Madjira*, ten deele om hier kennis van te geven, en hem de pols te tasten, of hy mede met dit vergif besmet was, ten deele om hem ernstig aan te maanen, zyn wettigen Koning, dien de E. Maatschappy ten uitersten toe tegen deze wederspannelingen beschermen zou, getrouw te blyven, en dierhalven om zulke schelmen niet alleen geen toegang te geven, maar om ook alle, die daar van hen verschynen mogten, aanstonds by den kop te vatten, en aan ons over te geven, om ten spiegel van anderen gestraft te worden.

Die ook Madjira kennis geeft.

Madjira, dit hoorende, hieldt zich t'eenemaal onkundig, en daar over doodelyk ontstelt, vervloekte zulke schelmen met hunne godlooze aanslagen, als die door zulk een heiloos bedryf het Ternataansch Hof een onuitwisselyke smette aanwreven; en hy verzekerde *Danen*, dat de Heer *Cos* van zynen 't wegen ten vollen gerust kon wezen, dat hy zynen Koning *Mandarsjah* getrouw blyven, en alle, die hy van den aanhang dezer Muitmakers maar krygen kon, aanstonds aan hem overleveren zoude.

Die zich onkundig houd, en zyn Koning trouw belooft.

Daar zyn 'er, die meenen, dat hy het zeer wel geweten, en daar mede deel aan had; anderen wederom oordeelen, dat hy toen nog geen kennis daar van had, maar dit hoorende daar op ten eersten besluit genomen heeft, om nog *Mandarsjah*, nog *Manilha*, als Koning te erkennen, maar om, in dit troebel water visschende, zich zelven Koning van die landen te maken, die hy tot nog toe maar als Stadhouder bestiert had; in welke betrekking hy dan ook zeer wel 't eerste bedryf verfoejen, en 't laatste, van niemand in zyne landen toegang te zullen geven, zeer wel, hoewel met een valsch hert in opzigt van zyn wettigen vorst, en de E. Maatschappy, beloven kon; van al het welke ons het vervolg van zyn gedrag berigt geven, en klaar aanwyzen zal, hoe groot een Schelm, en Verrader, hy geweest zy.

Ten eersten zond hy ook eenig volk af, om de Ternataansche vertrokkene Edelen, *Dagga*, en *Labodi*, nevens de Princen *Bismol*, en *Abdul*, zoonen van *Laksamana*, mitsgaders *Codjali*, zoon van den Sengadji *Roemahite*, die al hunne Coracora 's op Xoela, en hare goederen op zee verloren, en zich eenigen tyd op Fattamatta in groote armoede opgehouden hadden, te rug te roepen, op dat zy, quantzuis, zich by hun komst in Ternate, niet mede by de wederspannelingen begeven mogten.

Hy wil de vertrokken Ternataanen weêr ontbieden.

Dit scheen wel iets goeds; dog de Raad in Amboina vond daar tegen goed, dat zy op Xoela tot de komst der Batavische schepen blyven zouden, op dat zy geen gelegenheit hebben mogten, om eenig quaad, 't zy in Ternate, 't zy in Amboina, te doen; waar op hy dan verder verzogt, eenig geld van 's Konings Tollen te nemen, om die elendige schipbreukelingen op Xoela daar mede eenigzins te ondersteunen. 1650.

't Geen de Raad in Amboina afkeurd.

Gelyk nu de Ternataansche Landvoogd kennis van deze zaak na Amboina gegeven had, alzo deed hy dat terstont ook aan de Hooge Regeering van Indiën na Batavia; waarnevens Koning *Mandarsjah* niet naliet door zyne gezanten, en schryven aan haar Edelheden, den algemeenen Landvoogd, den Heer *Karel Reinierszoon*, en de Ed. Heeren Raaden van Nederlandsch India, zeer ernstig om hulpe tegen zyn wederspannige onderdanen te verzoeken.

Van den Bogaarde berigt dezen afval na Batavia.

Haar Edelheden vernamen dit met zeer veel ontzetting in de maand November, en waren van oordeel, dat de Kastiliaanen, en Tidoreezen, hier ook de hand in hadden; met regt dit als een zaak, die zich ook wel verder na Amboina, en Banda, metter tyd uitbreiden, of waar onder zich deze of gene nydige Nabuur mengen kon, aanziende, waarom deze brand ten eersten, op dat de vonken daar van niet derwaards mogten overvliegen, diende gedempt te worden.

Haar Edelheden oordeel hier over.

Dit was een zaak van 't hoogste belang, over welke, als geen uitstel ter wereld konnende lyden, men aanstonds een hartelyk besluit nemen, en tot uitvoering van welke men ook een bequaam perzoon, en dapperen Held uitkiezen moest, vermits het niet evenveel was, wien men daar heen zond.

Men besloot dan een aanzienelyke magt van schepen, en volk, ter hulpe van dien vorst te doen vervaardigen, die wel spoedig klaar geraakte; maar meer zwarigheit vond men, om een regtschapen Hoofd, eenen man, in die gewesten, en zaken ervaren, zo ten eersten uit te vinden. Men vond niemand daar toe bequamer, als dien onvermoeiden Held, den Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, die niet lang te voren op Batavia gekomen, en pas een maand geleden daar getrouwt was; en hoewel die Heer wel veel redenen had, om dit van de hand te wyzen, 't zy om zyn vorige ongezondheit, waar van hy nog niet lang herstelt was, 't zy om andere redenen, nogtans uit zugt voor den welstand der E. Maatschappy, en op aanbieding van haar Edelheden om derwaards als ordinaar stem-voerend Raad van India, opper-gevolmagtigde, en Zeevoogd van de vloot te gaan, zo nam hy het aan, schoon

Zenden den Heer de Vlaming met een vloot na Ternate.

1650. schoon hy voor zich zelven zeer veel moeite en swarigheden daar in te gemoet zag, al 't welke zyn Helden-moed groothertig voorby stapte; oogende maar alleen op den grooten dienst, die hy daar mede aan de E. Maatschappy doen, en op 't gevaar en nadeel, 't geen zy onbetwistelyk daar by lyden zou, indien hy dit quam af te slaan.

Hy vertrok dan met de vloot, den 23sten December dezes zelven jaars, van Batavia na Ternate, voor een gedeelte van die reize den Heer, *Willem van der Beek*, onlangs tot buiten-gemeen Raad van India, en Landvoogd van Amboina aangestelt, tot zyn reis-gezel gehad hebbende. Hy gierde in 't begin van 't jaar 1651. 't eiland, en de stad Boeton aan, gaf dien Koning door zyn geheimschryver, *Livinus Bor*, en den Corporaal der Adelborsten, *Severyn Hanszen*, kennis van zyn komst, waar op die vorst ten eersten met een grooten stoet en gevolg aan boord quam, en van de Heer *Vlaming* heerlyk ingehaalt, en op een pragtige wyze ontfangen wierd. Die Veldheer en Zeevoogd liet al 't volk by des Konings komst in 't geweer komen, en ter eere van hem verscheide Charges, en Kanon-schooten, doen, al te maal uiterlyke eer-bewyzen, waar op de inlandsche vorsten zeer gezet zyn, en waar door men hen zonderling streelen, en tot zich lokken kan. Na deftig onthaalt te zyn, en onderling gesproken te hebben, vertrok hy met zyn Edelen weêr na land, verzoekende zeer ernstig, dat de Zeevoogd hem toch weêr wilde komen bezoeken. Dit te weigeren eischte wel de zaak van Ternate, maar zyn kennis van den aart der Mooren, die over de minste veragting gewoon zyn lang te wrokken, leed dit niet; en behalven dat 'er voor hem (om te voren daar gepleegde moorden) veel gevaar in stak, om na de stad te gaan, die boven op een berg lag; zo was zelf 't wantrouwen van een Koning, die ons dienst gedaan had, onbeleefd.

En dewyl hy dit om meer redenen niet voorby kon, beloofde hy aan land te komen, en hem te bezoeken. Hy deed dit; maar vergezeld van vyf honderd krygsknegten, behalven een groot getal Matroozen, die een treffelyk geschenk voor dien vorst na boven droegen.

Hy had op dien tyd zich wel van de voorgaande moord, door de Boetonders aan ons volk gepleegt, gemakkelyk konnen wreeken, maar wetende, dat de Koning, eerst onlangs tot die Kroon verheven, daar aan onschuldig, en dit alleen door de grooten bedreven was, en dat het de gewoonte der E. Maatschappy niet was, van slingze streeken zich te bedienen; maar alle zaken voor de vuist, en in alle opregtheit te doen, zo wilde hy 't vrygelei, hem verleent, niet schenden, veel min verraad met verraad wreeken; achtende na tyds gesteltenis best, in der minne van dien vorst, en van zyn grooten, te scheiden, met voornemen van de schuldigen aldaar by een beter gelegenheit eens te zullen zoeken. 1651.

Na vriendelyk afscheid van dien vorst, die over het geschenk, en des Zeevoogds heusche ontmoeting, zeer vergenoegt was, vertrok hy, liep door de Straat van Boeton; waar in hy, door tegenwinden en sterke stroomen veel zieken bekomen hebbende, goet vond omtrent Boetons engte, den Landvoogd *van der Beek*, zyn schoonvader, en dit ziek volk, met 't Jagt de Leeuwerk na Amboina voor af te zenden, om dezelve tegen gezonde krygsknegten te verruilen. De Landvoogd quam den 5den February daar aan, en bezorgde ten eersten, dat de onder-Hopman, *Cornelis Danen*, met vyftig wakkere krygsknegten den 10den na Ternate vertrok.

Ondertusschen wierd de Heer *Vlaming* door de sterke Oostelyke winden nog zo sterk opgehouden, dat hy, het by den wind al ophalende, en weinig vorderende, zich, mismoedig over dit sammelen, van 't traag schip Nassau in de welbezeilde Fluit, de Smient, begaf, waar mede hy eindelyk, hoewel onbekent, voor Makjan ten anker quam. Hy vond daar den Heer, *Jacob Hustaard*, die in 't jaar 1647. als opper-Koopman uitgekomen, en in 't jaar 1648. daar als opperhoofd, in plaats van den Heer Landvoogd *van den Bogaarde*, gelegt was.

Beide die Heeren in der stilte van zyn komst verwittigt, en spoedig by hem verscheenen zynde, gaven hem kennis van den staat der zaken aldaar.

Ondertusschen quam ook de vloot allenskens aanschokken, en raakte, na omtrent drie maanden zeilens, mede by hem ten anker.

De Muiters, die zich in hunnen voorgaanden schuilhoek, hoe sterk ook van zich zelven, niet zeker genoeg geagt hadden, waren in tyds na 't vaste land 'er tegen over, op Gilolo, na de kust van Halamahera, gevlugt.

Hy besloot dierhalven hen ten eersten met de vloot daar te gaan aantasten, waar van zy zo ras geen kennis kregen, of de schrik quam 'er in, en de zaaken begonnen zich geheel anders, immers met eenigen, te schikken.

De herssenlooze *Manilha* met eenigen van zyn aanhang door toedoen van Prins

Cala-

Marginal notes: [left, cut off] …jaar 1. op …ton …gierd. | …dezen …t bekent. | Heeft groote tegenspoedt op zyn reize. | Komt eindelyk stil voor Makjan. | Hoord, dat de Muiters nu op Gilolo waren.

1651. *Calamatta*, tweeden zoon van *Modafar*, en broeder van Koning *Mandarsjah*, omgezet, en overreed zynde, liet zich met *Mandarsjah* ſpoedig weêr verzoenen, waar in de meeſten ook zyn voetſtappen navolgden; maar de Ternataanſche Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, een ſtaatzugtig Prins, en van 's Konings na-maagſchap, was, uit vreeze dat men hem geen woord houden zou, tot geen verzoening te bewegen; maar werkte, zo ſterk als hem mogelyk was, tegen zyn Koning, en de E. Maatſchappy aan; waar door hem nog al dezen en genen, gelyk wy zien zullen, aanhingen.

Die, op 't hooren van zyn komſt, zich meeſt met haren Koning verzoenen.

Uitgenomen Saidi.

Om hem dan tegen te gaan, en in zyn neſt zelf aan te taſten, liep *de Vlaming* met de vloot eerſt na onze veſting Orangie, en van daar na Gilolo; dog vond hem zo vaſt begraven, dat men zonder merkelyk gevaar hem niet aantaſten kon. Weshalven hy ten eerſten weêr na Makjan keerde, om zommige van zynen aanhang aldaar tot gehoorzaamheit te brengen, en ten ſpiegel van anderen te ſtraffen; aangezien 'er velen alhier den Muiter toegevallen waren, die reeds de vlugt na ontoegankelyke ſteilten genomen hadden. De oude Sengadji, of Hertog van Gnoffickia, zynde de hoofdplaats van dit eiland, daar ons Opperhoofd in onze veſting Taffaſoho zyn verblyf had, was de voornaamſte Roervink, die deze muitery hier ſterk voortzette, en *Saidi* 's regterhand in dit geweſt was.

Dien Vlaming ſterk begraven vind,

En na Makjan keerd.

Dezen liet de Heer *Vlaming* door verſcheide boden dagvaarden, om zich over zyne verradery, en afval, tegen zyn wettigen Koning verwekt, te verantwoorden. Verzoeken gold hier niet; ſterk dreigen wierd beſpot, en dierhalven was 'er niet anders overig, dan hem door de wapenen te dwingen. Men deed dan 't volk landen, en gaf laſt om aanſtonds na Gnoffickia te trekken, alwaar gekomen zynde, liet men hem en 't ganſche rot der Muiters nogmaal noodigen, om gewillig af te komen, of, anderzins, dat men hen allen bederven, en al het hunne vernielen zou.

Om den gevlugten Sengadji te dwingen.

Zo ras zy zagen, dat het ons ernſt, en hen onmogelyk was, dien dans te ontſpringen, beloofden zy op zekeren dag af te komen; dog niemand van hun wierd ter plaatze, daar zy tegen dien tyd beſcheiden waren, vernomen.

Hy, die zich niet wilde laten beſpotten van dezen hartnekkigen Moor, die met harder ſpooren bereden moeſt worden, gaf aanſtonds laſt, om verder op te trekken, en alles te verwoeſten; maar zo ras zy hem in aantogt zagen, quam de zoon van dezen Hertog, des Zeevoogds uiterſte gramſchap nu vreezende, hem te gemoet, om hem te verbidden. Hy wilde hem geen gehoor geven; maar zei, dat zyn vader binnen zekeren op nieuw geſtelden tyd voor hem verſchynen moeſt, of dat hy, die tyd verſtreeken zynde, zich dan met zyn afkomen niet in het minſte laten paejen, maar alles verwoeſten, en geen der Muiters ſparen zou. Het vuur den Moor zo na aan de voeten gelegt zynde, en hy nu zyn verderf voor oogen ziende (want dit is hunne hartnekkige gewoonte het eerſt tot het uiterſte te laten komen) zo quam de Hertog dan eindelyk zelf af, op een wyze, waar by hy toonde, niet anders, dan de dood, die hy regtvaardig verdiend had, af te wagten, dat is, hy verſcheen in 't wit gekleed, een plegtelykheit der Ooſterlingen, als zy ter dood gaan, of als zy, ten ſtryde, of elders henen, trekken, daar zy bevreeſt zyn, het leven te zullen laten. 1651.

In deze geſtalte, een blyk van zyn wroegend geweten, verſcheen dan die oude verrader met zyn heiloos rot voor den Zeevoogd; ontſchuldigende zich door menigerlei vonden, die nogtans by den Heer *Vlaming* niet doorgingen; weshalven hy hem en zynen aanhang, zeer ſtreng overgehaalt, en hunne godlooze verradery voor oogen gehouden hebbende, by zich zelven voornam de Belhamels, ten ſpiegel van anderen ſtreng te ſtraffen.

Vlaming 's voornemen, om de Belhamels te ſtraffen;

Als men in den Raad nu bezig was, om dit ſtuk nader te overwegen, quam zeer onverwagt de Fluit, de Wolf, uit Ambon in Ternate met berigt van den Heer *Cos*, dat de Stadhouder *Madjira* afgevallen, en het daar niet beter, dan in Ternate, geſtelt was: dat Amblau, Manipa, Leſſidi, en veel andere plaatzen door de inlanders, en *Madjira* 's aanleg, overrompelt, de goederen gerooft, daar beneven ook honderd tagtig dienaren der E. Maatſchappy jammerlyk vermoort waren, en dat ook *Jan Pais*, Hoofd van Hative, Tawiri, en Hoekoenalo, volgens ſterke gerugten, zich mede aan dien afval ſchuldig gemaakt, en daar door aan de Regeering in Amboina reden gegeven had, om hem tot de overkomſt van den Heer *Vlaming* in de veſting vaſt te zetten.

Werd door Madjira's afval verandert.

Deze droevige berigten noodzaakten den Zeevoogd van voornemen te veranderen, zich na de jegenwoordige geſteltenis der zaaken wat te voegen, en in plaats van ſtrenge ſtraf (die nu quaad had konnen doen) genade te oeffenen. Dierhalven vergaf hy hen, na een ſtrenge beriſping, dezen hunnen afval, vermaande hen op zo groot een genade, tot te grooter betooning van trouw aan hun Koning,

Weshalven hy de Muiters begenadigt.

1651. Koning, en dankbaarheit aan de E. Maatschappy en hem, als aan wien zy hun leven verschuldigt waren, wel agt te geven; waar op zy, als van den dooden verrezen, en van hunne vorige vreeze, en doodelyken angst (alzo zy die genade niet verwagt hadden) wat herstelt zynde, hunnen Koning, en de E. Maatschappy op den Coraan op nieuw onverbreekelyk trouw swoeren.

[Vl]aming [ver]wonderd zich [ov]er deze [afv]al. De afval van *Madjira* quam den Heer *de Vlaming* te wonderlyker voor, niet alleen om zyne belofte, wegens dit stuk, nog zo onlangs aan den Heer *Cos* gedaan; maar ook om dat hy nog zo onlangs by geschrifte zyn Koning van zyn trouw, en gehoorzaamheit, ernstig verzekert had.

Egter is het zeker, dat die trouwlooze verrader niet alleen toen al zeer slings tegen zyn Koning, en tot verkryging van 't opper-bewind aldaar, werkte, maar dat het ook al aan dezen en genen, die ons van zyn heimelyke aanslagen getrouwelyk waarschouden, klaar begon te blyken; hoewel het ook klaar scheen, dat het God niet behaagde de oogen der onzen te verligten, maar in tegendeel de zelve, tegen alle getrouwe berigten aan, als te verblinden.

[H]oewel [me]n uit [ge]trouwe [w]ar[sch]ou[wi]ngen De eerste waarschouwing quam de onzen voor van den blinden *Barent Zeeuw*, toenmaals op Loehoe geplaatst, een man, die, voorleden November blind geworden, egter den 1sten Maart dezes jaars zeer klaar ontdekte, en berigt daar van ter behoorlyker plaatze gaf, dat *Madjira* eenige dagen aan een met de Orangkaja 's van Cambello geraadslaagt, en op zekeren nagt al zyn beste goederen, en meubelen, in een Coracora na de bogt van Tanoeno gezonden; dat ook *Abdul Rahhman* tegen *Madjira* geklaagt had, dat de Nederlanders de Mooren tot het Christendom zogten te dwingen, en zulx op verscheide plaatzen deeden, weshalven het hoognoodig wierd daar in te voorzien, alzo het *Madjira* volkomen met hem eens was.

Dit had den Heer *Cos* bewogen, om den 2den Maart na Loehoe te gaan, zo, om *Madjira* zelf in perzoon te polssen, als om hem weêr tot trouw aan zyn Koning aan te manen. Te kragtiger daar toe aangezet door eenige Pampangers, die, nu pas van Boero gekomen zynde, hem gezegt hadden, dat des Kimelaha 's jongste stief-broeder met zyn vaartuig het eiland tweemaal rond geschept, en met de Orangkaja 's, ter plaatze daar hy aanquam, heimelyk gesproken, en *Madjira* zelf aan al die Dorps-hoofden geschreven, en hen vermaand had, niets voor dat hy zelf eerst het een of 't ander tegen onze Natie in 't werk gestelt zou hebben, ter hand te nemen. 1651.

Hy dan, op Loehoe in 't huis van *Madjira* gekomen, en zelf oog-getuige zynde, dat al de huisraad daar behoorlyk en yder stuk op zyn plaats stond, hield het verdere maar voor valsche verdigtzelen, niet denkende, dat hy ondertusschen den besten boedel waarlyk weggevoert had. De Heer *Cos* dan vermaande hem, dat hy zich door geen vreeze voor de Muiters, 't zy uit Ternate, 't zy van de Xoelasche eilanden, of door eenige andere magt, tot afval, of vlugt, moest laten bewegen; vermits het de E. Maatschappy aan geen vestingen, nog volk, om hem te beschermen, en tot welke hy, in tyden van nood, altyd zyn toevlugt nemen kon, ontbrak.

De Stadhouder zeide, dat het gemeene volk, van de zaaken onkundig zynde, wel wat ontstelt, en ook bevreest was, dat wy hen tot 't Christendom dwingen zouden, of dat de nieuwe Koning hen mogt komen verderven, of wel dat de Heer *Vlaming* hunne Nagel-bosschen omhakken, of dat hen wel eenig ander onheil dreigen mogt; dog dat hy geen reden had, om daar voor te vreezen, en dat hy ook 't volk van het tegendeel verzekerd had, gelyk hy den gezaghebber ook verzogt, op zyn perzoon volkomen gerust te zyn.

Hier op porde *Cos* hem te meer tot zyn pligt aan, en verzogt hem te bezorgen, dat de Logie op Cambello spoedig mogt voltoit worden; waar op hy beloofde ten eersten een brief aan den onder-Hopman, *Nicolaas Rimbag*, over dat werk, en om den inlander aldaar te yveriger daar toe aan te pressen, te zullen schryven.

Wy zullen hier na zien, dat hy ook zyn woord in 't schryven van een brief aan *Rimbag*, maar waarlyk tot een geheel ander en moorddadig oogwit, gehouden, en verder alles tot zyn heilloos voornemen werkstellig gemaakt heeft.

Gedurende dit gesprek stonden 'er wel twee honderd gewapende lieden rondom *Madjira* 's huis, en de Vaandrig *Helwig* zette zich digt by den *Kimelaha*, om wel op zyn Kris te passen, gelyk ook zyn krygsknegten deden; 't welk *Madjira* merkende, riep hy in het Ternataansch tegen zyn volk, *het zal van daag niet voortgaan.*

Al 't welke egter niet bequaam was, om den swaar-geloovenden en al te ligt zich aan 't schynheilige en uiterlyke vergapenden Heer *Cos* te overreden, maar in tegendeel haalde hy met zyn verkeert berigt by zyn te rug-reize nog die geenen, die in een regt gevoelen van *Madjira* 's

1651. slingze streeken waren, tot gedagten van zyn onschuld zo verre over, dat men zich op nieuws weêr volkomen op zyne trouw, en eerlykheit, wilde verlaten.

Al voor lange tyd dit had konnen ontdekken.

Even zo veel agt gaf men ook op de waarschouwing, den 8sten Maart door een Chinees gedaan; waar op den 10den Maart in 't jaar 1651. het vermoorden van bovengemelden onder-Hopman, *Nicolaas Rimbag*, volgde, die met zes Krygsknegten, een Quartiermeester, en twee Matroozen, benevens den Orangkaja *Maynene*, met een *Urias*-brief na Erang, quantzuis om het werk daar voort te zetten, gezonden was, doch daar gekomen zynde, het rad daar zodanig verdraait vond, dat zy op den 11den dier maand daar zeer elendig, gelyk wy onder Amboina breeder verhaalen, het leven lieten.

Dog nu met de slag gewaarschouwd wierd.

Op Lessidi vond het de onder-Hopman, *Herman van Outshoorn*, niet een hair beter, dan 't op Cambello gestelt was. Het was de plaats, daar hy Hoofd was, dog hy wierd genoodzaakt, daar gekomen zynde, aanstonds, wilde hy zyn leven niet mede verliezen, te vlugten: want die Schelmen, aan welke de E. Maatschappy op andere tyden zo groote diensten gedaan had, waren door *Madjira*'s vrouw, en moeder, een heiloos wyf, die wonderlyk wel praten kon, en op alle streeken van 't Hof zeer wel afgeregt was, eerst aangezet. Deze twee helsche Furiën hadden den Priester aldaar, *Swacki* genaamd, zeer ernstig gebeden, dat hy tog eenmaal op haren raad de Nederlanders, die ongeloovigen, die hunne Geloofs genooten zo sterk verdrukten, verlaten, en zich met dat dorp aan hunne zyde begeven wilde. Dit was 't regte middel tot afval, te weten, de tranen van een loos, en schynheilig wyf, door de tong van een quaadaardig Priester ondersteunt, die niet anders behoefde te zeggen, dan dat hier voor 't Geloof gestreden, en 't uiterste gewaagd moest worden; aan al het welke ook die looze Stadhouder zyn Zegel gehangen had, voorgevende, dat hy alleen wilde oorlogen, om hen tegen Geloofs-dwang te beschermen.

Madjira zelf was den 10den Maart al na de rivier Cahoela gevlugt, zyn goed voor af na Locki gezonden hebbende, en dat vooral, om den inlander alom tot het plengen van Nederlandsch bloed aan te zetten, en hen zo verzekert aan zyn snoer te houden; wel wetende, dat dit zou gewroken, en daar door, uit vreeze van straf, hun wederafval tot ons wel zeker zou belet worden.

Moorden aan onze bedienden op Ceram, en elders.

Den 13den volgde hier op de moord op Laäla, daar na op Noessa Telo, Hatoeaha, Assahoedi, Boano, Amblau, en Manipa, en zo grouwelyk op de laatste plaats, als men zou konnen bedenken. Onder al 't welke de godlooze *Kimelaha Hasi*, Stadhouder op Boero, mede niet naliet het zyne toe te brengen. 1651.

Vlamings voorzigtige daad op 't ontfangen van deze tyding.

Terwyl de zaaken omtrent de dienaars der E. Maatschappy, door het schendig en verradersch beleid van *Madjira* zich in Amboina, en byzonder in de landen des Konings aldaar, zo jammerlyk opdeden, was de Heer *de Vlaming*, zo ras hy het wist, te rade geworden, dit vaartuig, zonder het eens in Ternate ten anker te laten komen, met eenig krygsvolk weêr na Ambon te zenden, vooral, op dat men in Ternate niet de minste lucht van deze beroerte krygen mogt, met belofte, dat hy zelf ten eersten volgen zou; alzo hy *Saidi* voor eerst moest laten varen, die nog tot in 't jaar 1652. zich dan hier dan daar, in Ternate, of wel in de Xoela 's, ophouden bleef.

Zyn komst in Amboina.

Hy zelf quam 'er, niet den 11den; maar den 14den April dezes jaars (niet het eerste, gelyk de geheimschryver, *Livinus Bor* in zyn Ambonsche oorlogen zegt, maar in een jaar, waar mede de vyfde oorlog in Amboina zyn begin nam) ook quam hy voor Cambello toen niet met de vloot, maar alleen met eene Fluit, en stelde, naar tyds gelegenheit, zo veel order op de gemeene zaaken, als hem mogelyk was, ten eersten kennis van zyn komst na de vesting Victoria aan den Heer *Cos*, en den Raad, gevende, en hem met het noodige ten eersten daar by zich ontbiedende.

Gelyk ook van een nieuwen Stadhouder.

Den 14den Mai verscheen in Amboina *Tamin Amsara*, Oom des Konings *Mandarsjah* van zyn moeders zyde. Hy zond hem, om daar zynen Stadhouder te zyn, in vergelding van dien voornamen dienst, dien hy den Koning gedaan had, met allereerst met 't geheel eiland Makjan tot zyn wettig vorst, dien hy mede verlaten had, weder over te komen. Hy wierd van de onzen zeer wel ontfangen, en in de vesting Victoria gehuisvest; maar in deze landen als Stadhouder noit voorgestelt, om dat men naderhand goed vond 'er geen meer aan te stellen.

Ik zal my hier niet ophouden, met omstandig aan te haalen, wat de Heer *de Vlaming* tot herstelling der zaaken in Amboina in het byzonder verrigt heeft, 't zy om die vestingen, daar die moorden gepleegt zyn, te herwinnen, en de landen, en Nagel-thuinen te verwoesten, 't zy om verscheide van die Aartsschelmen, die dit verraad hadden helpen smeeden, en allenskens in zyn handen vielen, te straffen, aangezien dat in het breede onder Amboina by ons verhandelt word; maar het zal, in opzigt van deze stoffe,

1651. stoffe, genoeg zyn, hier te zeggen, dat hy, voor den dienst der E. Maatschappy best keurende, de Nagelen, niet alleen op 's Konings landen in Amboina, maar ook elders, als de eenige oorzaak van alle deze beroerte, en opstand van zyn onderzaaten tegen hem, uit te roejen, en dit zonder den Koning, en zyn goedvinden, niet wel konnende doen, zyn Hoogheit liet verzoeken, dat hy in Amboina geliefde te komen, om met hem dan na Batavia te zeilen, en aldaar met hare Hoog-Edelheden, ten beste van zyne en hare zaaken om de Oost, te raadslagen, en ook hem dan te bewegen, om al de Nagelen in Ternate, en in zyn gansch ryk, voor een zekere jaarlyksche erkentenis, die men hem toeleggen zou, te laten uitroejen, om alzo in een volkomen rust daar te konnen leven; aangezien den Muiters dan geen grond, nog gelegenheit meer overig zyn zou, om vreemdelingen derwaarts te ontbieden, en hen ook, daar geen winst meer te gemoet ziende, alle lust, om weêr te komen, van zelfs vergaan zoude.

Men zond hem dan het Jagt, het Zas van Gent, toe, 't geen dien vorst op den 19den September in Amboina bragt, alwaar hy zeer staatelyk en deftig van de aanzienelykste Amptenaren der E. Maatschappy zes dagen onthaalt, en nevens zynen voornoemden Stadhouder, *Tamin Amsara*, dien men nu hier niet plaatzen kon, met den Heer *de Vlaming* na Batavia gevoert wierd.

Ondertusschen ging de trouwlooze *Madjira*, om wiens bevordering de E. Maatschappy zelf by *Hhamza* verzogt had, voort, met al de dorpen op Ceram 's Zuid-kust tot afval van zyn vorst, en tegen de E. Maatschappy, met al zyn vermogen aan te zetten.

In 't zeilen na Batavia gierde de Heer *de Vlaming* met Koning *Mandarsjah* op Boeton aan, om te vernemen, hoe het daar met den Koning, en zyn grooten, in opzigt der E. Maatschappy stond. Hy vond dien vorst in zeer goeden stand, en ten vollen ons genegen, waar toe hy hem verder aangemoedigt hebbende, is hy van daar vertrokken, en, na *Mandarsjah* vooraf na Batavia gezonden te hebben, na Macassar voortgezeilt; alwaar hy den Koning niet mede wilde nemen, om dat hy uit het zamen-komen van die twee vorsten niet, dan gevaar, te gemoet zien kon; buiten dat *Mandarsjah* zelf geen genegenheit daar toe had, als te weinig van zyn stoet, en Edelen by zich hebbende, waar op die vorsten sterk gezet zyn.

By zyn komst op Macassar wierd hy zeer deftig verwelkomt van dien vorst. Het gesprek ten eersten op *Madjira*, en *Saidi* 's afval gebragt zynde, verfoeide die Koning beider bedryf ten uitersten, en beloofde niet alleen met hen niet aan te spannen, maar ook alle, die van hunnen aanhang tot hem zouden mogen overkomen, aan ons getrouwelyk te zullen overleveren. Beloften, die maar dienden, om ons te blindhokken, en tyd te winnen, gelyk de tyd geleert heeft; hoewel hy daar na een geheel andere reden van Bondbreuk, eerst aan onze zyde bedreven, voorwendde.

Op Batavia komende, vond hy *Mandarsjah* daar eenige dagen voor hem aangelandt, en op een pragtige wyze van hare Edelheden ingehaalt, alzo hier en daar op de wegen, die hy gebruiken moest, Praalbogen opgeregt, en ook de krygsknegten alom, daar hy voorby ging om in 't kasteel van Batavia te komen, in de wapenen geschaart waren, en 't geschut, waar in die Koning groot genoegen vond, verscheidemaal gelost was.

[Left margin notes, partly cut off: ...aming ...d goed ...eral de ...gelen te ...ejen. / ...den ...oning ...k in ...mboina ont... ...eden. / ...n na ...tavia ...men gaan. / Hun ver... ...ek na ...atavia.]

[Right margin notes: 1651. Aangieting op Boeton. / En van Vlaming op Macassar. / Die dien vorst in schyn trouw vind. / Komt eindelyk op Batavia.]

TWEEDE HOOFDSTUK.

MAndarsjah *maakt een nieuw* verbond *met de* E. Maatschappy *op* Batavia. *Met afschaffing der* Stadhouders *in* Amboina. *Inhoud van 't* accoord, *waar op de* Koning, *en de* Vlaming, *weêr na* Amboina *vertrekken. Hooren op* Boeton *verscheide dingen. Waar op* Vlaming *eerst, en daar na de* Koning, *vertrekt. Worden, op* Boero *komende, zeer smadelyk bejegent. Waar op* Vlaming *daar alles verderft. Hoort, dat* Saidi *in* Amboina *gekomen was. En* Madjira *'s lang-gesmeedt schelmstuk. Gaat na* Cajeli, *om* Saidi *te vinden. Ook na* Locki. *Dog vind ze te vast gelegert. Waar op hy alles verderft. Hy krygt de koorts; dog vordert egter de zaaken. En verzendt* Mandarsjah *na* Ternate. *Bericht van des* Sergeants *vrouw van* Amblauw. Vlaming *verovert* Locki *zeer schielyk. Zo dat de* Muiters *in 't hemdt ontkomen. En ook* Madjira 's wyf. *De* Muiters *nog uit verscheide* sterkten *geslagen.* Outshoorn *wonderlyk van de dood geredt.* Madjira *vlugt na* Macassar. *Zyn schendig* verdrag *met dien* Koning. Saidi *vertrekt na* Xoela, *en* Ternate. Calamatta *'s schendige handel. Oorzaak,*

waarom hy tot de Kroon *voorby gegaan is.* Calamatta, Koning *der* Muiters, *in* Manilha *'s plaats.* Vlaming *vertrekt na de* Xoelasche eilanden. *Waar na toe ook* Saidi *gevlugt was. Hy komt voor* Xoela Besi. *Daar hy stout antwoord krygt. Waar op hy alles verwoest, Hy krygt beter bescheid voor* Fattoematta. *Daar ze zich met goede redenen verschoonen. En vergiffenis bekomen. Mits dat ze de* Ternataanen, *en* Terbile, *aan ons overleveren. 't Geen* Sengadji Mangoli *volbrengt.* Terbile *neemt de vlugt. Dog word weder gekregen. Zyn vrouwen-schenderyen. Na aanstelling van* Sengadji Mangoli, *als* Stadhouder, *vertrekt* de Vlaming *na* Manipa, *in 't* jaar 1653. Vlaming *doet* Terbile, *en elf* Ternataanen, *onthalsen. Zyn kloekmoedige* dood. Macassar *wapent zich tegen ons. De voorloopers der* Macassaaren *komen op* Boero. Calamatta, *en eenige andere, verzoenen zich met den* Koning. Reden *van dien, uit zyn* brief *blykende. Die den* Koning *geen ondienst doet. Het* eiland Meau *verovert, en van zyn* Nagelen *gezuivert. De* Macassaarsche vloot *verschynt in* Amboina. *De* dood *van twee* Hoofd-muiters. *De* Heer Hustaart *dertiende* Landvoogd *der* Moluccos. Van den Bogaarde *na* Batavia *vertrokken.* De Vlaming *loopt* Madjira *in de* Xoela *'s zoeken. Vind de* Xoela *'s wederspannig, uitgenomen* Sengadji Soegi. *Die hem in zyn groot gebrek ondersteunt.* Vlaming *vernielt* Mangoli. *Vertrekt na* Ternate. *Besluit den* Tidorees *te beoorlogen.* Soen-schrift *ten voordeele der* Gilolosche Muiters. Redenen *van den* Tidoreeschen *oorlog. De afkeuring van* Mandarsjah *'s* Huwelyk *met een* dochter *van* Tidore. Vlaming *vertrekt weêr na* Amboina; *dog roeit al de* Nagelen *op* Batsjan, *en* Motir, *uit.*

1651. Mandarsjah maakt een nieuw verbond met de E. Maatschappy op Batavia.

NA dat men tot vermaak van dien vorst nu byna drie maanden doorgebragt had, zo is 'er tusschen zyn Hoogheit, en de E. Maatschappy, een nieuw verbond in December gemaakt, waar by bedongen wierd, dat al de Nagelen, het zy in Ternate, het zy in Amboina, in 's Konings landen, en wel byzonder die men na zyn Hoogheit 's wederkeeren op de landen, die zich dan nog wederspannig dragen mogten, vinden zou, zouden omgekapt en vernielt worden, mits dat de Koning daar voor jaarlyks een erkentenis van twaalf duizend Ryksdaalders, zyn broeder, de Prins *Calamatta*, vyfhonderd, en de andere Grooten te zamen vyftien honderd Ryksdaalders, zouden genieten, zo lang zy zich trouw en eerlyk droegen; dog dat de Makjansche Grooten wegens hunne Nagelen eens voor al uitgekogt, en met vyf honderd Ryksdaalders te vrede gesteld zouden worden; een somma, waar mede zy rykelyk zouden voldaan zyn; dog alles onder voorwaarde, dat geen van hunne onderdaanen weêr ergens andere Nagelen, buiten uitdrukkelyken last van ons, zoude mogen aanplanten. Dit deed men den Koning zeer ligt, door 't begrip, dat men hem gaf, dat hy nergens in zyn ryk anders rust hebben zoude, toestaan; aangezien uit kragte van dien, 's Konings zaaken in Amboina dan ook geen Stadhouder meer vereischten, en men hem klaar aanwees, dat daar onder dien naam maar andere dingen, tot 's Konings, en ons nadeel, gesmeed wierden. Ook vond men by dit zelve verbond goed, geen Kimelaha 's, of Stadhouders, voortaan na Amboina te zenden, maar die volkomen, als schadelyk, af te schaffen. 1651.

Met afschaffing der Stadhouders in Amboina.

Een verdrag, 't geen de E. Maatschappy nog jaarlyks wel veertien duizend Ryksdaalders quam te kosten, maar waar by zy haar oogwit, om door geen Nagelen overkropt te worden, en 'er alleen volkomen meester van te zyn, na lang vergeefsch wagten, eens bereikte.

In 't jaar 1652.

Dit op Batavia in December dus besloten verdrag wierd op den 31sten January in 't jaar 1652. door den Koning en zyn Grooten, aan de eene, en den opper-Landvoogd van Nederlands India, den Heer *Karel Reinierszoon*, en de Edele Heeren Raaden, aan de andere zyde, eerst onderteekent en bezegelt. En was van den navolgenden inhoud:

> *Artykelen*, en *voorwaarden*, waar op de grootmagtige *Mandarsjah*, *Koning* der *Ternataanen*, voor hem, zyne *subjecten*, en naarkomelingen, ter eenre, en den *Ed. Heer*, *Karel Reinierszen*, *Gouverneur Generaal*, en de *Raaden* van *India*, in name ofte van wegen de *Generale Compagnie* voor hem, en zyne *Successeurs*, ter andere zyde, *geaccordeert*, verdragen, en overeen gekomen zyn, als namelyk:

Inhoud van 't Accoord.

DAt, geconsidereert *de groote meineedigheden en ongehoorde wreedheden van den* Kimelaha Madjira, Stadhouder *van zyn* Koninklyke Majesteit *van* Ternate *in de* landen *van* Amboina, *met meest alle zyne* onderdaanen *op en tegens de goederen en lieve* dienaaren *van de* Compagnie *gepleegt, de* Koning *aanneemt, en belooft voornoemden* Kimelaha, *met alle de genen, wie*

1652. *wie aan voorschreve* faut *schuldig*, *of handadig zyn geweest*, *'t zy in raad*, *of daad*, *dadelyk na zyn overkomen in de voorschreve* landen *te straffen*, *zo dat behoort.*

Ende byaldien het zyn Hoogheit *aan magt*, *en middelen*, *mogt ontbreken*, *om 't zelve te* executeren, *zo zal het de* Compagnie *vryfstaan*, *zelfs zonder eenig misnoegen van den* Koning, *met de middelen, welke zy daar toe van* God *den* Heere *aan de hand heeft*, *straffe daar over te doen*, *op zodanig een wyze*, *als het haar* Ed. *zal goed dunken van nooden te wezen*, *ende te vereisschen*, *'t zy aan haare* perzoonen, *en goederen*, *zo als 't zelve dan best zal gelegen komen*, *en de* occasie presenteren.

Ende of het zake ware, *dat de* Koning *al de schuldigen in handen bequam*, *en met de dood strafte*, *gelyk zulks buiten allen twyffel moest geschieden*, *welke bekoming niet anders te verhopen zy*, *dan met geweldige* transportering *van de onschuldigen*, *zo neemt de* Heer Generaal *aan met voornoemde onschuldigen weder in der minne en vriendschap*, *als voor dezen*, *te willen leven*, *handelen*, *en wandelen.*

Maar zal de Koning, *of zyn nazaten*, *gezien hebbende de* iterative *trouwloosheden*, *door de* Stadhouders *aan de* E. Compagnie, *en ook aan zyn* Majesteit *zelve*, *gepleegt*, *daar in de* landen *noit weder eenen* Stadhouder *stellen*, *maar die plaats in zyn* Majesteits *naam door den* Nederlandschen Gouverneur *bekleeden laten*, *mits by hem daar in* regulere *na de* ordre *van den* Koning, *met de goede meening der* E. Compagnie *overeenkomende*, *maar zal de* Koning *een* perzoon *van mindere* qualiteit *by den* Heer Gouverneur *aan het* Kasteel *mogen stellen*, *om voorschreven* Gouverneur, *als de* Nederlanders *hun* Costumen, *en* regten *ten vollen niet kundig zynde*, *met raad*, *en daad*, *te* assisteren.

Zo en zullen ook die landen, *welke nu reeds van* Nagelen *zyn ontbloot*, *noit weder met* Nagelen *mogen beplant*, *en bezeiden dien alle de gene*, *welke nu nog eenige* Nagelen *voortbrengen*, *daar van mede geheelyk werden uitgeroeit.*

Indien het de Compagnie *zo goed agt*, *zal haar* E. *tot hare te meerder verzekering*, *zonder tegenspreken van den* Koning, *uit zyne bevredigde* landen *mogen vorderen zo veel en zodanige* Gyzelaars, *om onder haar* E. *oogen aan 't* Kasteel *by den* perzoon, *door zyn* Hoogheit *als voorschreve daar te stellen*, *te* logeren, *als het haar* E. *zal goed dunken*, *ende agten tot behoud van haren staat noodig te wezen*, *mits dat zy in haar gevoelen aangaande 't* geloove *door de* Compagnie *niet zullen* geturbeert, *ende vorders wel ende behoorlyk* getracteert, *ende gehandelt worden.*

Alwaar het de Compagnie *zal goeddunken*, *zal zy vermogen* vastigheden *te leggen*, *en die ook weder in te trekken*, *na dat haar staat en gelegenheit zal vereisschen.* 1652.

Al het geroofde van de Compagnie, *of hare* Dienaren, *dat elders nog in deze mag werden bevonden*, *zal aan* haar *dadelyk weder* gerestitueert *worden*, *ende voor het gene daar af zal komen vermist te worden*, *zullen de goederen en middelen der schuldenaren*, *zo verre aansprekelyk*, *en verbonden zyn*, *als het zelve zal komen te bedragen*, *blyvende 't verder overschot ter* dispositie *van den* Koning.

Het welke, *zo als verhaalt is*, *zynde besteedt*, *dat is*, *dat die* landen *door bewerking van den* Koning, *by het middel*, *hier voren vermeldt*, *weder in vrede en in* ordre *zullen wezen gebragt*, *waar haar ten langsten binnen den tyd van veertien dagen zekere* apparentien, *om geen tyd vrugteloos te laten* passeren, *moesten vertoonen*, *of dat anders de* Compagnie *de zelve tot haar* E. *believen zal hebben gehandelt.*

Zo neemt de Compagnie *aan*, *en belooft by dezen nog te* continueren *in 't betalen van de* jaarlyksche vier duizend Spaansche Realen, *zyn* Majesteit *voor dezen voor 't houden der* vreemdelingen *daar uit de* landen *belooft*, *met daarenboven nog gelyke* twee duizend Ryksdaalders, *zynde dan te zamen* zes duizend voornoemde Realen, *als den* Tol *van* tien per Cento *van de* Nagelen, *daar in de* landen *gegroeit*, *omtrent heeft komen te bedragen.*

Ende nadien het zyn Hoogheit evident *komt te blyken*, *hoe de moedwilligheit van zyn onderdanen ten* principalen *nergens anders haren oorspronk neemt*, *als uit hare grootsheit*, *die zy schynen op het bezitten van de* Nagelen *te hebben*, *en dat de* Compagnie, *uit de* quartieren *van* Amboina *tot haren handel genoeg konnende worden gedient*, *die van* Ternate *haar weing*, *of niet*, *te stade komen*, *behalven dat haar* E. *daaromme jaarlyks groote en swaare kosten heeft te dragen*, *de welke zo lang de* Nagelen *daar* continueren *te blyven*, *beswarelyk zullen konnen worden verminderd:*

Zo accordeert *de* Koning, *en staat by dezen toe*, *dat alle* Nagelen, Nooten, *ende andere* Specery-boomen, *die elders in zyne* landen *worden gevonden*, *staande op plaatzen*, *waar de inwoonders op zyn wederkeeren in de* Moluccos *bevonden zullen worden nog te* rebelleren, *zullen omgeslagen*, *vernielt*, *daar in plaatzen*, *door de inwoonders aangeplant*, *en in gehoorzaamheit tot den* Koning *volstandig gebleven zynde*, *geen* Nagel-boomen *zullen worden beschadigt*, *dan met* consent *van den* eigenaar *der zelve*, *die den* Koning accordeert, *dat daar toe van*

1652. *de* Compagnie *zullen mogen worden* gedisponeert, *waar van hy zyn hulpe in billikheit ook volkomelyk is belovende.*

Ende wanneer de voorschreve Nagelen *allerwegen geheelyk zullen* geroyeert *wezen, zo neemt de* Compagnie *aan, en belooft by dezen, by gemelte zyn* Majesteit *nog te betalen, in de plaats van voorgemelde* zes duizend Ryksdaalders, twaalf duizend *slegte* Ryksdaalders jaarlyks, *met daarenboven* vyf honderd dito Ryksdaalders *aan zyn* broeder, Kaitsjili Calamatta, *zo lang als hy zich* Fidel, *en tot genoegen van den* Koning, *en de* Compagnie, comporteert, *ende* vyftien honderd *gelyke slegte* Realen, *om tot believen van de* Compagnie *onder zyn getrouw geblevene* Grooten *te verdeelen, alles jaarlyks eens, zonder meer; te duuren, zo lang als zy zich wel, en redelyk* comporteren, *zonder langer. Maar zal jaarlyks bevorens de gedane aantelling van gezegde gelden alomme over de* landen *door* expresse *afgezondene* gecommitteerden inspectie *worden genomen, of elders tegen deze* Contracten *ook eenige* Nagelboomen *zyn blyven staan, of anders nieuwelings aangeplant geworden, in welk* cas *zy gehouden zullen zyn, alle de overgeblevene dadelyk mede om te slaan, en de nieuwe aangeplante te* royeren, *en wie bevonden zal worden daar tegen tweemaal te hebben* gepecceert, *dezelve zal van zyn bedongen aanpart al en geheelyk* gefrustreert *blyven.*

Welke uitroejing van Nagelen *nu geschied zynde, zal de* Compagnie *vermogen tot voorkoming van onnoodige lasten, hare* Forten *en* Guarnizoenen *zo veel te ligten, en te besnoejen, als het haar E., tot welstand van haar E. staat, zal agten goed, en noodig te wezen.*

Zodanig nogtans, dat ten minsten op het eiland Makjan, *ende* Maleyo, *yder een* vesting, *het zy dan groot, of kleen, zal blyven* continueren.

Zo blyven aan wederzyden ook geobligeert, *malkanderen tegen alle de gene, wie een van beiden gewelt, of ongelyk, komen aan te doen, na voorgaande genomen kennis van zaken, te helpen, en te* assisteren.

En zal geen van beiden vermogen met eenige Princen, Vorsten *of* Natien, *eenige* Contracten, *of* verbintenissen *aan te gaan, dan met kennis en bewilliging van* partyen respective, *'t geen is te verstaan, aangaande de* Compagnie *in die* quartieren, *daar de* Koning, *en de* Compagnie *zamen gemeenschap houden, als in* Amboina, *de* Moluccos, Boeton, &c.

De Kaitsjili Saidi, *gezegt* Capitein Laoet, Goegoegoe, Kaitsjili Noessa, *en* Hhoekom Tomagola Laulata, *als voorname aanleiders van voornoemde* revolte *zynde, nevens alle de genen meer, wie men zal komen te weten, dat de* seditie *mede byzonderlyk hebben* gefavoriseert, *zullen noit weder in genade mogen aangenomen worden, maar zo lang vervolgt, tot dat zy in handen bekomen, en voor hare* traiterye, *andere ten* exempel, *met de dood zullen wezen gestraft.* 1652.

Ende dit alles onvermindert alle voorgaande Contracten, *en verbintenissen tusschen de* Ternataansche Kroon, *ende de* Compagnie *gemaakt, voor zo veel als de zelve dezen niet en* contradiceren.

Aldus gecontraheert, *verdragen, ende overeengekomen binnen het* Kasteel Batavia, *op 't* eiland Java Major, *dezen* 31sten January *in 't* jaar 1652. *ten overstaan, en met* aggreatie *van den* Sengadji *van* Maleyo, Tamin Amsara, *en den* Sengadji Dowana, *mitsgaders* Janni Sopi Sowohi, *en als gemagtigden van dien van het* eiland Makjan, Kimelaha Gener, representeerende *den* Sengadji *van* Gnoffickia, Kimelaha Mamassouw *voor die van* Tahane, *mitsgaders* Tommi, *ende* Taellaba, Sengadji, *voor die van* Motir, *van wegen den meergemelden* Koning, &c. *van wegen de* Generale Compagnie *de* Heeren, Joan Maatzuiker, Gerard Demmer, Carel Hartsink, *en* Arnold de Vlaming van Outshoorn, Ordinaire Raaden *van* India, *mitsgaders* Cornelis Cæsar, *en* Willem Verstegen, Extraordinare Raaden; *en hebben* partyen respective, *tot betragting van dien, dezen yder op hun* geloofs-wyze *met* eede solemnelyk *gesterkt, en zyn hier van gemaakt vier aleens luidende geteekende, en verzegelde* instrumenten, *alle in 't* Nederduitsch, Ternataansch, *en* Maleytsch, *geschreven, om by den* Koning, *ende den* Heer Generaal *yder een gehouden, ende aan de* Gouverneurs *in* Amboina, *en de* Moluccos, *om 'er zich naar te rigten, mede een gelyke gezonden te werden. Was geteekent,* Carel Reinierfz., Joan Maatzuiker, Gerard Demmer, Carel Hartsink, A. V. v. Outshoorn, Cornelis Cæsar, Willem Verstegen, *onder stond het zegel van de* E. Compagnie *in rooden Lacke gedrukt, lager ter* ordonnantie *van hare welgemelde* Edelheden *geteekend* Andries Frisius, Secretaris. *Ter zyden stond gedrukt het zegel van den* Koning *van* Ternate *in rooden Lacke. Lager stonden geschreven eenige* Moorsche Caracters.

Waar op de Koning en Vlaming weêr na Amboina vertrekken.

Al het noodige nu daar verrigt zynde, vertrok de Heer *de Vlaming* met den Koning *Mandarsjah*, en tien schepen, op den 8sten February weêr van Batavia na Amboina.

Hy gierde weêr op Boeton aan, alwaar hy hoorde, dat de zaaken op Macassar nog zeer wel stonden; dat 'er in November wel eenige Amblauwers geweest

weest

1652. weeft waren, voorgevende, dat men hunnen Koning Christen had gemaakt, en dat men dat hun ook zogt te doen, verzoekende dierhalven onderstand en beschutting by dien vorst, dog dat men hen afgewezen, en ten antwoord gegeven had, dat Macasser met de E. Maatschappy in verbond stond, en dit niet doen kon; egter wierden zy door den ouden Verrader, *Ridjali*, een verstandigen Amboinees, door 't zenden van zyn Neven, *Telissema*, en *Limajan*, met een vaartuig na Boero, getroost, en in hunne hope, dat het metter tyd wel gaan zou, niet alleen gesterkt; maar tot het volharden in den oorlog ook aangezet.

Na Boeton hadden zy ook een Gezant met de zelve boodschap gezonden. De Sengadja van Amblau had 'er, om ze te smakelyker te maken, drie Bahara 's Nagelen bygevoegt, in hope, dat hen dat daar dan niet ontschieten zou, eenigen bystand te verwerven; maar de Koning had den afgezondenen by den kop gevat, en aan den Ternataanschen Stadhouder *Lokman* behandigt, die hem door agteloosheit had laten ontkomen. Terwyl *Vlaming* met zyn vloot hier lag, verloor hy de Fluit Maasland, die niet ver van de stad Boeton van haar anker spilde, en in stukken stiet.

Mandarsjah maakte het, na *Vlamings* zin, zo met het versterken van dien vorst alhier in zyn gezag (alzo op de Suidzyde van Boeton eenige onderzaaten, ende meest Grooten, tegen hem opgestaan waren) en door zyn Huwelyk met des overleden Boetonschen Konings dogter, vry wat te lang; weshalven hy met drie schepen voor af na Amboina vertrok.

Koning *Aali* verzogt aan *Mandarsjah*, dat zyn Ryks-grooten den eed aan hem, *Mandarsjah* (alzo Boeton zedert Koning *Baboe* 's tyd al onder Ternate stond) en aan de E. Maatschappy vernieuwen mogten. Dit wierd hem voor *Vlaming* 's vertrek nog toegestaan; en zy volbragten den eed op hunne wyze zeer plegtelyk op den Coraan, of hun Wet-boek, om beide deze Koningen te vrede te stellen; wier gedagten waren dien niet langer te houden, dan het met hun zaken overeen quam. Trouwlooze schelmen, die, volgens den aart der meeste Mooren den eed zo ligt breken, als zy dien doen, gelyk wy in 't vervolg zien zien zullen; 't geen de Zeevoogd *Vlaming* voor zyn vertrek zo van hen, als van den Macassaarschen vorst, al voorspelde.

Deze Veldheer dan, den 22sten Maart voor 't eiland Boero gekomen zynde, trad by Tomahoe te lande, alwaar daags te voren Koning *Mandarsjah*, met de schepen, voor Boeton by zyn Hoogheit gelaten, gekomen was; dog die Vorst, en de Zeevoogd *Vlaming*, vonden de bakens hier zo wonderlyk verzet, dat het geen hen daar ontmoette nergens minder, als na een bedryf van zyn onderdaanen, geleek: want als *de Vlaming* uit name der E. Maatschappy, en van hunnen wettigen Koning, daar op 't Jagt de Snoek voor hunne oogen met zyn Koninklyke vlagge, en wimpel, zich onthoudende, in der minne met hen zogt te spreken, of hen tot hunnen pligt te vermanen, hadden zy de onbeschaamdheit, van dien Vorst voor een Verkens-vreeter (een gruwel der Mohhammedaanen) en ons voor Christen-honden, op zyn bitterste, uit te schelden, en vlak uit te zeggen, dat zy met dien Koning, nog de Hollanders, niets te doen hadden, en het met *Madjira* hielden. Dit was een antwoord, niet veel verschillende van 't geen zy 't jaar te voren omtrent *Sopi* hem gegeven, en waar by zy onlangs nog die schenddaad gevoegt hadden, van vyf bedienden der E. Maatschappy, met de Fluit de Gans omtrent Tomahoe leggende, om te zien, of 'er eenige vreemde hulp-troepen van Macassar, of uit Ternate, komen mogten, dood te slaan. Een ongeluk, 't geen den onder-Koopman van dien bodem, twee Soldaten, en twee Matroozen, door dien zy, na land gegaan, om eenige kruiden te plukken, zich wat te diep in 't bosch begeven hadden, overquam.

Dit was oorzaak, dat *de Vlaming*, allen verderen handel met hen affnydende, hen als vyanden aantastte, zyn volk deed landen, alles op Boero vernielen, hun vaartuigen verwoesten, en hunne dorpen, Wayselonga, Fogi, Wainitoe, Tomahoe, Palmatte, Hokomima, Bara, en Luciëla, niet alleen afloopen, maar, by uitdrukkelyken last door den Majoor *Johan van Lingen*, ook verbranden.

Hy vernam hier ook van een gevangen Slaaf, dat de Ternataansche Zeevoogd *Kaitsjili Saidi*, nu omtrent twee maanden geleden, met eenige Coracora 's van de Xoela 's daar aangeweest, en verder na Cajeli vertrokken was, om met al de Orangkaja 's van dat eiland te beraadslagen, wat hen verder te doen stond. Waar by hy ook wist te zeggen, dat daar op dien tyd twee vaartuigen, door *Ridjali* van Macassar gezonden, aangegiert hadden, om na de gesteltenis der zaaken te vernemen, en te hooren, of zy het tegen de Hollanders nog al gaande konden houden; daar by voegende, dat zy last hadden, om binnen drie maanden op Macassar van alles verslag te komen doen, op dat men van daar hen spoedig zou konnen byspringen.

Het

Margin notes: [left, cut off] ...oren Boe... ver... ...eide ...gen. | ...r op ...ning | ...ar ...g ...kt. | [right] 1652. Worden op Boero | Zeer smadelyk bejegend. | Waar op de Vlaming daar alles verdelft. | Hoort dat Saidi in Amboina gekomen was.

1652. En Madjira 's lang gesmeed schelmstuk.

Het aanmerkenswaardigste nogtans, van zyn berigt was, dat de Boeroneezen geen andere grond-reden van hunnen afval wisten te geven, dan dat hen dit van de Regeering in Ternate onder bedreiging van sware straffen belast, en dit gansch werk (dit klemt het beste) al, ten tyde van 't laatste verblyf van *Madjira*, en zyn broeders in Ternate, met de verdere Grooten van dat ryk gesmeedt was.

Hy gaat na Cajeli, om Saidi te vinden.

Dit deed den Heer *de Vlaming* zeer haasten, om dit gespuis op Cajeli by den anderen te betrappen; maar, daar gekomen zynde, vond hy de vergadering al gescheiden, 't geen hem ten eersten na Hitoe deed oversteken, daar hy den 7den April aanquam, en kort 'er na van den Koning met de vloot gevolgt wierd.

Ook na Locki.

By zyn komst hoorde hy van den Heer *van der Beek*, en andere derwaarts ter vergadering beroepen, dat *Madjira*, met zynen aanhang, en *Saidi*, eerst onlangs uit Ternate (daar hy het tot nog toe gaande gehouden had) ter hulpe der wederspannelingen overgekomen, zich op Locki, een dorp op een welgelegen berg op Hoewamohel, zeer vast begraven, en zodanig versterkt hadden, dat men hen zo ligt daar niet uit zou konnen jagen.

Dog vind ze te vast gelegerd.

Egter trok de grootmoedige en onverzaagde Heer *Vlaming*, een man, die zich door geen gevaaren, nog moeite, afschrikken liet, met de gansche magt na de overkust, om Locki, hoe vast ook van zich zelven, en door arbeid, zo veel te moediger aan te tasten, als hy verzekert was, dat de overwinning te nutter voor de E. Maatschappy, en te heerlyker voor hem, om zynen naam alom ten schrik der Muitelingen te verbreiden, en dus een einde van dien oorlog te maken, wezen zoude. Maar hy vond gelyk men hem gezegt had, dat het met den eersten aanval niet te winnen was, en men wat meer tyd, dan hy gegist had, van nooden zou hebben.

Waar op hy alles verderft.

Ondertusschen verdorf, en vernielde hy daar omtrent, alles, wat hy kon, om hen uit te hongeren, of ten minste allen toevoer te benemen, zo op Cerams binnen-kust, als op de Noord-zyde, vermits zy alle dog met de Muiters te zamen spanden.

Hy was ook zelf in perzoon na Cajeli vertrokken, om van naby 't doen van den Majoor *Verheiden*, dien hy al te voren met eenige schepen, en Sloepen, om mede alles te verderven, derwaards gezonden had, te beschouwen, en vertrok van daar na Manipa met het zelve oogwit; maar wierd onder weeg van een hevige Koorts aangetast, die hem noodzaakte over Cambello na Hila over te steken, zonder dat egter de gemeene zaak eenigzins daar door veragtert wierd.

Hy krygt de Koorts wel; dog vordert egter de zaaken.

1652.

En verzond Mandarsjah.

Ondertusschen bleef Koning *Mandarsjah* nog al hier, ten deele, om zich van zyn Batavischen zeetogt wat te verfrisschen, vermits hy swak van ligchaam, en byzonder zee-ziek geweest was, ten deele ook, om de Muiters door zyne tegenwoordigheit tot hun schuldige gehoorzaamheit te brengen; maar 't is zeker, dat hy daar weinig mede verrigtte: want als hy van Erang aan die van Ihamahoe schreef, dat zy ten eersten, op de uiterste ongenade, by hem verschynen moesten, zo zy voor geen vyanden gehouden, en zo ook aangetast wilden worden, verschenen 'er wel eenige, om 't werk eens door te zien; dog als men 'er twee van de vier hield, en twee wederom zond, ter tyd zy die genen, die den vyand op Locki spyzigden, overgeleverd, en hare dorpen na beneden verplaatst zouden hebben, zo toonden zy klaar, dat zy zich al zo weinig aan den Koning, als aan ons, gelegen lieten leggen, en openbaar met den vyand heulden.

Die van Locki, nog minder ontzag voor hem hebbende, scholden hem voor een verloochenden Spek-vreeter, en voor een afvalligen, durvende nog wel stout, en zeer spottelyk, aan ons schryven, dat wy zeer wel doen zouden, indien wy het hoofd van *Kaitsjili Taboeho* (hoedanig zy hem uit veragting noemden) hen toezenden wilden.

Na Ternate.

De Zeevoogd *de Vlaming* dan uit dit alles, zo wel als de Koning zelf, klaar ziende, dat hy, in plaats van met zyn tegenwoordigheit dienst te doen, hen meer tegen hem verbitterde, begon op zyn vertrek na Ternate te denken, waar by 't verzoek van zyn Hoogheit zelf komende, om dat hy mede na de zynen verlangde, en 'er schryvens uit Ternate gekomen was, dat de Muiters (waar onder nu Prins *Calamatta* zich ook bevond) op Gilolo zich op nieuw begonden te versterken, en reeds eenige invallen op 's Konings onderdanen gedaan hadden, zo heeft hy dien vorst den 20sten Juny met het Jagt de Snoek, en nog een ander ten zynen geleide, na de Moluccos gezonden.

Berigt van des Sergeants vrouw van Amblauw.

Terwyl hy henen zeilde, quam tegen alle verwagting op Hila de vrouw van den op Amblauw vermoorden Sergeant, *Laurens Sipkens*, by den Heer *de Vlaming*, hem niet alleen een verhaal van hare wonderlyke ontvlugting uit de handen van *Kimelaha Hasi* op Boero doende, maar aan de onzen ook eerst regt het aanleggen, en uitvoeren van dien moord op Amblauw, mitsgaders van die heilooze beraad-

1652. beraadslagingen van *Johan Pais* met *Kimelaha Hasi*, en *Kimelaha Madjira*, ten deele door boden, ten deelen door geheime teekenen, onderhouden, openbarende; al 't welke den onzen in veel duistere zaaken zeer veel licht gaf.

Schoon de Koning vertrokken, en *Vlaming* nog ziek was, zette hy egter het beleg van Locki met alle kragt voort, daar nu en dan al iet voorviel, alzo het een zeer sterk nest, en nog sterker door de tegenwoordigheit der twee hoofdmuiters, *Madjira*, en *Saidi*, was, die malkanderen wel even kragtig tegen den Koning, en ons, maar geenzins met een en 't zelve oogwit, hielpen; yder maar zyn eigen grootheit in 't byzonder daar by beoogende.

Hy had hen eenigen tyd sterk benaauwt, en in die engte gebragt, dat zy reeds besloten hadden, van daar te vlugten, om meer levens-middelen te konnen krygen. Dit uit eenige gevangens vernomen hebbende, besloot hy hen die vlugt af te snyden, en hen, 't kostte wat het wilde, niet alleen aan te tasten, maar hen ook in Locki magtig te worden. Hy, schoon nog zo swak, dat hy met een stok gaan moest, stelde dit op Sondag-morgens vroeg den 30sten Juny in 't werk, zelf den middeltroep aanbrengende, en voerde dit zo kloekmoedig uit, dat hy, hen overvallende, in een uur van al hunne werken (in zeven vestingen boven een bestaande) meester wierd, en dat wel zo schielyk, dat *Madjira*, en *Saidi*, op 't schreeuwen van Hollanda, eerst wakker wierden, en het in hun onder-kleederen, met agterlating van alles, 't geen zy daar hadden (dat al vry wat bedroeg) ontsprongen. Een gansch gelid Musquettiers gaf vuur op *Madjira*, zo als zy hem zagen loopen, en troffen hem, dat hy nederstortte; dog hy stond weder op, en vlugtte weg, een teeken, dat men hem niet wel had getroffen, dog de Swarten zeiden, dat hy Cabal, dat is hard, of onquetsbaar, was, uit kragt van zekere (zo zy geloofden) beswoorne briefjens, die hy by zich droeg, en door meer andere duivelsche Konstenaryen, waar in hy zelf hen versterkte, toonende naderhand, dat hy daar door geen ander letzel, dan eenige blaauwe of bloedige vlekken op zyn lyf, ontfangen had.

De zoon van den Orangkaja van Loehoe, *Permata*, hoorende te Erang aan strand, dat de onzen Locki verovert hadden, quam nog dien zelven dag na ons toe vlugten, en wist verder te zeggen, dat onder weege *Madjira*, *Saidi*, en omtrent honderd zeer jammerlyk uitgeplunderde perzoonen, nevens *Madjira*'s wyf, hem ontmoet waren, maar zo kaal, en naakt, dat zy naauwelyks een kleedje om haar schamelheit te dekken, ja niet anders dan een oude versleete gordel, of swagtel, had, waar mede zy genoodzaakt geweest was zich te behelpen; en dat zy, om dit te bevestigen, haar bloote handen getoont, en daar op gezegt had: *Dat is het al, dat wy 'er afgebragt hebben, en dat hebben wy niemand, als den Zeevoogd* Saidi, *die ons daar toe alleen aangezet heeft, dank te weten*; maar dit Godvergetene wyf bedagt toen niet, hoe zy voornamelyk van tyd tot tyd *Madjira* tot al die moorden met een veel mannelyker moed en gebeerden, dan hy bezat, aangezet had, en alzo de eerste oorzaak van al deze elenden was. 1652. En ook Madjira's wyf.

Men hoorde daar na, dat *Madjira*, en *Saidi*, zich weêr op nieuw in 't gebergte van Hoelong, en Erang, vast gemaakt hadden, dog zo wel niet, of die eerste plaats wierd op den 25sten July, gelyk Noela twee dagen daar na, verovert. De Muiters werden nog uit verscheide sterktens geslagen.

Voor de verovering der laatste plaats was 'er een sware schermutzeling tusschen den onder-Hopman, *Herman van Outshoorn*, onvoorzigtigen aanvoerder van onzen troep op den vyand, en tusschen den Zeevoogd *Kaitsjili Saidi*, voorgevallen. Hy had onder Noela 's wallen een geruimen tyd met hem bezig geweest, en 't zo verre gebragt, dat de kans voor den vyand nu al zeer hachelyk stond; dog hy kreeg toen een ongelukkigen kap boven zyn oogen, 't geen hem zodanig verhinderde, dat hy, om 't bloed af te vegen, wyken moest, waar door hy, over 't een of 't ander struikelende, in 't uiterste gevaar raakte. Hy kon niet opstaan, en lang te blyven leggen, was doodelyk voor hem, zo dat hy niet anders doen kon, dan de slagen, en kappen des vyands, met schild en swaard, zo hy best kon, af te keeren; in welken staat *Saidi* dien wakkeren krygsman egter gemoffelt zou hebben, aangezien zyne kragten begonden te beswyken. Dit wierden eenige waaghalzen gewaar, die, dol van spyt, dat men zulk een wakker Soldaadt zo schendig vermoorden liet, verwoed den hoed in de oogen trokken, en als bezetene 'er op in vlogen, hem zo uit *Saidi* 's klaauwen in een oogenblik rukten, en behouden by hun makkers bragten. Outshoorn wonderlyk van de dood gered.

Na dat nu de Muiters dus uit Noela, en naderhand ook uit Erang, en meer andere veroverde plaatzen op Hoewamohel, geslagen waren, namen zy de vlugt van die kust na Kelang, en Manipa, op welke laatste plaats *Madjira* 't volk op een ontoegankelyk gebergte agter Toeban, Heli Besar genaamt, by een verzamelde, Madjira vlugt na Macassar.

1652. zamelde, hen belastende, zich daar sterk te maken, en die vastigheit tot zyn wederkomst van Macassar, daar hy om hulp-troepen na toe ging, in te houden.

Zyn schendig verdrag met dien Koning. Ook brak toen een nieuwe bommel uit, dat *Madjira* met den Koning van Macassar al voor eenigen tyd verdragen, en overeen gekomen was, dat al 't veroverde door *Madjira* 's eigen magt, voor hem alleen, maar dat 't veroverde, 't geen door beider magt voortaan gewonnen mogt werden, voor dien Koning wezen zou, 't geen meest op Hitoe en Hoewamohel zag.

Saidi vertrekt na Xoela, en Ternate. Terwyl *Madjira* na Macassar om hulp trok, dorst *Saidi* alleen het niet langer hier houden, maar besloot na Ternate over te steeken, en daar meer hulp-troepen te zoeken. Hy was dan eerst na Boero, en van daar na Xoela vertrokken, om by dien Stadhouder des Konings, die zich mede geheel aan de Muiters overgegeven had, te zien, wat verder tot herstelling der zaaken, 't zy in Ternate, 't zy in Amboina, te doen. Waar op hy dan, na alles daar bestelt te hebben, verder na de Moluccos vertrokken, en op Gilolo by de Muiters gekomen is.

Calamatta 's schendige handel. Het slimste in Ternate was, dat de Prins *Calamatta* zo schendig zynen Koning af, en den Muiters al twee maanden, voor de Koning weêr in Ternate quam, 1652. toegevallen was. Een verraed, door hem niet alleen met de onderdaanen, die tegen den Koning in Ternate opstonden; maar ook met den Tidorees, en Kastiliaan, gesmeed; gelyk hy zich daar op ten eersten na Gilolo by al die trouwlooze Schelmen begeven had, die van den Tidorees, en Kastiliaan, niet weinig met oorlogs-tuigen gestyft wierden, en, na 't gemeen gerugt, van hen tot dit verraad ook aangezet waren.

Dat *Calamatta* een zeer wispelturig Prins, en niet te vertrouwen was, had hy in verscheide gevallen getoont, 't geen ook een van de redenen was, waarom nog de Landvoogd *van den Bogaarde*, nog de opper-gevolmagtigde der drie Oostersche Landvoogdyen, de Heer *Antoni Caan*, oit een goed oog op hem gehad hebben; hem wel aanziende voor een man, van een verhevenen geest, en van meer verstand, dan *Mandarsjah*, maar te gelyk van een wreveliger en onrustiger imborst, dan deze Prins, 't geen ook de reden was, waarom die laatste Heer (die dat anders gemakkelyk had konnen doen) hem noit tot de Kroon heeft willen aanpryzen, aangezien hy, zelf op zyn eerste komst in Ternate, hem den onrust en den weêrbarstigen aart ten

oogen

1652.

oogen uit zien kon; en een geheel anderen en zagter imborst in den Prins *Mandarsjah* bespeurde, die buiten dien nog het regt der geboorte voor hem had; schoon hy niet met volkomen genoegen der meeste Ryks-grooten, die *Calamatta* liever gehad hadden, gekoren, maar enkelyk door 't voorzigtig bestier van dien Heer *Caan* tot Koning gekroont was. Ook is het zeker, dat deze *Calamatta* naderhand by alle gevallen heeft doen blyken, dat hy den Koning, zyn broeder, geen goed hart toedroeg, en geen gelegenheit, om hem van de Kroon te ontzetten, zou laten voorby gaan; gelyk nu weêr met zyn overloopen tot de wederspannelingen, en zyn beraadslagen met 's Konings geslagene vyanden, klaar quam te blyken. Zo ras de Heer *de Vlaming* dien Prins ook allereerst, na zyn komst in Ternate, ontmoette, zag hy iets in zyn wezen, 't geen gansch niet vorstelyk, en oorzaak was, dat hy mede noit zin in zyn trotzen aart, en vliegende oogen, gehad heeft.

Het was nu met hem zo verre al gekomen, dat hy in *Manilha* 's plaats van de Muiters op Gilolo tot Koning gekoren was.

Zo ras nu de Ambonsche zaaken het toelieten, oordeelde de Heer *de Vlaming*, dat het tyd begon te worden den Zeevoogd *Saidi*, die na de Xoela 's gevlugt was, te vervolgen, en de oproer-verwekkers geen rust ergens te geven, maar hen t'eenemaal te dempen; te meer, aangezien hy hoorde, dat zy zich hoe langer hoe meer op Gilolo versterkten. Ook begon men aan den Koning wispelturigheden te merken, die de onzen deden vreezen, dat hy, even als zyn broeder, *Calamatta*, wel mede na den vyand mogt overloopen.

Tusschen Amboina, en Ternate, vertoonen zich drie eilanden, de Xoela 's, dog yder met een byzonderen naam, van Xoela Besi, Xoela Teljabo, en Xoela Mangoli, of Tsjapelulla, genaamt, en die mede door een Stadhouder, uit name des Konings van Ternate (waar onder zy staan) en toen door eenen *Kimelaha Terbile*, een zeer trots en wakker Prins, maar ook van een zeer oproerigen imborst, bestierd wierden, 't geen *Madjira* wel bewust, en te gelyk, hoe veel hen aan zulken welgelegen en van allen leeftogt wel voorzien geweest, en aan diens mans vriendschap, gelegen was, hadden zy hem, die meer van den oorlog, dan den vrede, hield, en voor een moedig Held doorgaan wilde, door verscheide middelen, en beweegredenen, in hun belang weten in te wikkelen, en volkomen op hun zyde te krygen; waar van hy al klare bewyzen gegeven had, met den Zeevoogd *Saidi*, by zyn overkomst uit Ternate na Amboina, met eenige Coracora 's, en volk, te ondersteunen, buiten dat hy hem, indien een felle Koorts dat niet belet had, ook zelf vergezelschapt zou hebben.

Waar na toe ook Saidi gevlugt was.

Aangezien die Prins nu, zonder eenige de minste schyn-reden, zich tegen zyn Koning zo wel, als tegen de E. Maatschappy, aangekant, en den Muiters reeds veel byhand gedaan had, en men ook reden had om het zelve in 't vervolg van hem te wagten; zo oordeelde de Heer *de Vlaming*, buiten de tyding van *Saidi* 's komst aldaar, dat men die eilanden eerst aandoen, dien mede-Muiter dat verleeren, en, was het mogelyk, ook *Saidi* daar in de knip krygen moest.

Al zyn magt dan op Hitoe byeen verzamelt hebbende, zeilde hy met drie schepen, en drie Sloepen, voor uit na Boero, en van daar na Xoela Besi, terwyl de Majoor, *Jacob Verheiden*, met de Coracora 's hem kort daar na volgde.

Hy komt voor Xoela Besi.

Hy ankerde den 9den October voor het dorp Gay, op Xoela Besi niet verre van strand gelegen. En liet eenige dagen agter een, ten teeken van vrede, de witte vlag waejen; en zond ook twee driemaal de kleene schuit met diergelyken vlaggetje na land, ten deele om de ingezetenen aldaar in der minne te verzoeken, dat zy by hem aan boord wilden komen, om over 's lands zaaken met hem te spreken (waar toe hy volmagt van den Koning had) ten deele ook, om zyne Coracora 's met den Heer *Verheiden* in te wagten; maar hy kreeg van dat Dorps-hoofd tot antwoord, dat hy onder niemand, als onder den Kimalaha *Terbile*, stond, die het met den Zeevoogd *Saidi*, en niet met den Koning, hield, gelyk zy zich ten eenemaal daar na schikten, dat zy met *Saidi*, en *Terbile*, leven en sterven wilden. Indien men hem iets verder te zeggen had, dat men of *Saidi*, die na Ternate kort te voren vertrokken was, maar wiens Bewintsluiden nog op dit eiland waren, of *Terbile*, die niet verre van daar was, en zonder wiens last hy geen magt had iets met hem te handelen, spreeken kon, en dat hy 't beslotene by hen volgen zou.

Daar hy stout antwoord kreeg.

Schelmen te hoop, die wel wisten, dat zy aan *Saidi*, of *Terbile*, niet verder trouw verschuldigt waren, als dat zy zelfs hunnen eed aan hunnen vorst gedaan, betragtten, en dat zy aan hen geen gehoorzaamheit, dan alleen in 's Konings naam, verpligt waren.

1652. Wanneer *Vlaming* dan zag, dat hier met zyne lankmoedigheit, en witte vlag, gefpot wierd, veranderde hy die in een bloed-vlagge, en ftapte met zeventig Soldaten en dertig Matroozen te land, 't geen die van Gay zo ras niet zagen, of zy namen met zak en pak de vlugt na 't gebergte, alwaar men hen wel een myl ver, dog vrugteloos, (alzo men taal nog teeken van hen vernam) vervolgt hebbende, zo keerde men weêr na 't verlaten dorp, ftak het zelve, nevens de verdere ftrand-dorpen, tot het hoofd-dorp Fattoematta toe, daar *Terbile* zyn Hof hield, in brand, en vernielde al de Thuinen, en Plantagiën, daar omtrent gelegen.

Waar op hy Alles daar verwoeft.

Daar op verzeilde de *Vlaming* verder op na de plaats, daar *Terbile* gewoon was zich te onthouden; dog, daar gekomen zynde, hoorde hy, dat *Saidi* al na Ternate, en *Terbile* met de zynen na 't gebergte gevlugt, en zonder Leidslieden door dit akelig geweft niet wel te vervolgen was. Dit hoorde hy van verfcheide Orangkaja 's, die hem, met zyn meefte volk, gemaks-halven, en om te ligter aan land te raaken, in Praauwen overgegaan, quamen bezoeken, om met hem over alles te fpreeken. Zy zeiden, dat zy wel eenige fchuld hadden, dog dat zy niet in ftaat geweeft waren, om de magt van *Saidi*, en *Terbile*, te wederftaan, en dierhalven zich wel genoodzaakt gevonden hadden, om hen blindeling, ten minften zo lang, tot dat zy ontzet, en van lyfs-befcherming verzekert waren, te volgen. Een zaak, die voor den Veldheer ook wel in te fchikken was; te meer, dewyl zy, 't zy met een valfch hart (waar van zich de Mooren in tyden van nood zeer wel konnen bedienen) nu bereid waren den Koning, en de E. Maatfchappy, alle bedenkelyke gehoorzaamheit te toonen, die geen van beiden hen iets misdaan hadden. Ook klaagden zy zeer fterk over *Terbile* 's gewelddadige beftiering, 't zy met waarheit, het zy om voor ons te opregter, in hun vorig berigt wegens hunne onnoozelheit, te fchynen, en verzogten ootmoedig om vergiffenis, voor zo verre zy op die wyze tegen den Koning, en ons, misdaan hadden.

Krygt beter befcheid voor Fattoematta. Die zich verfchoonen.

Dit wierd hen, op betooning van trouw, en opregten handel met ons in 't toekomende, toegezegt, dog, met bedreiging van hun uiterfte bederf, by blyken van het tegendeel.

En vergiffenis bekomen.

Dit nu vergenoegde den Veldheer geenzins; maar hy wilde ook bewyzen van hunne goede meening, en trouw hebben. Dierhalven eifchte hy van hun, dat zy ten eerften maken moeften, dat hy de Ternataanen, door *Saidi* by zyn vertrek na Ternate tot *Terbile* 's onderftand daar gelaten, in handen kreeg: want om *Saidi*, en de zynen was hy voornamelyk gekomen; buiten dat nu de hoofd-preuve van hun trouw was, ook fpoedig te bezorgen, dat hem *Terbile* met de zynen overgelevert wierden.

Mits dat ze de Ternataanen, en Terbile, aan ons over leveren. 1652.

Zy beloofden dit alles op hunne wyze wel zeer hartelyk; maar daar quam niet van; 't zy dat zy hem te veel beminden, 't zy dat die Stadhouder zich te veel voor hen wift te verbergen, of zich te vaft te legeren; al 't welke *Vlaming* verveelende, vond hy, uit vreeze van bedrogen te worden, goed, eenige deezer dorp-Heeren na 't Jagt de Leeuwerk in gyzeling te zenden. Al die voorzorge van den Veldheer zou egter niet geholpen hebben, by aldien de Sengadji (of Hertog) van Xoela *Mangoli*, regt tegen over Xoela Befi gelegen, niet tot ons overgekomen was.

't Geen Sengadji Mangoli volbrengt.

Hy, een Swager van *Terbile*, maakte niet alleen, dat wy zeftien der voornaamfte Ternataanen van *Saidi* 's gevolg, maar in 't kort, door nette aanwyzing der wegen, ook *Terbile*, en al de zynen, in handen kregen; waar op de gegyzelde Orangkaja 's ten eerften ontflagen wierden, en weêr aan land quamen.

De Heer, *de Vlaming*, had zo ras geen tyding van *Terbile* 's gevankenis, of hy liet hem aan boord by zich brengen. Hy ftapte met zyn oude trotfchheit over, had twee Goude Kriffen op zyde, vattede een der zelve by de punt, en gaf ze met veel eerbiedigheit aan den Veldheer over. Hy ontfing de zelve ten teeken van zyne onderwerping, verwellekomde hem vriendelyk, en deed hem naaft zyn zyde zitten. Na verfcheide redenen over en weder, bragt hy den Kimelaha zo verre, dat hy zich met zyn huisgezin daar aan ftrand in een huis, 't geen ten eerften voor hem opgeflagen wierd, nederflaan zou, om zamen over de algemeene zaaken in 't breede te fpreeken.

Daar op ging hy, en zyn vrouw, derwaarts; maar niet zonder een geheimen fchrik, 't zy dat hy uit het wezen van den Heer *de Vlaming* iets quaads voorfpelde, 't zy dat hem zyn knagende gewiffe iets erger deed vreezen, dan hem uit des Veldheers vriendelyke aanfpraak toegefchenen had; altoos hy begaf zich weêr op de vlugt, maar wierd door de Orangkaja 's, vergezelfchapt van den Gnatohoedi, 't hoofd van zekere Ambonfche inlanders, nevens ook eenige Hollandfche, en inlandfche krygsknegten, ten eerften nagefpeurt, met laft van hem, zo hy zich niet gewillig overgaf, maar onder den voet te fchieten.

Terbile neemt de vlugt.

Hy

1652. Hy nu, te laat zyn misslag ziende, hield zich nog wel eenigen tyd verborgen, dieper in 't gebergte, dan na deze, dan na gene schuilplaats vluchtende; maar als hy nu tot het uiterste hoekje gekomen was, geen uitvlugt meer zag, en van zyn volk hoorde, dat 'er last was, om hem maar, zonder eenig aanzien van zyne waardigheit, onder den voet te schieten, gaf hy zich, op raad der zynen (die dit vlieden van den eenen berg na den anderen mede moede wierden, en hem verraden hadden) goedwillig over; waar op hy, met al zyn Wyven, en Bywyven, by de Ternataanen na 't Jagt de Leeuwerk gevoert wierdt. Men gaf hem evenwel nog de Kajuit tot zyn gevankenis, maar de anderen wierden, zekerheit 's halven, met de beenen in een lang blok gezet, en daar wel hegt ingesloten.

ng ...rd ...der kregen.

Gedurende zyn Stadhouderschap had *Terbile* verscheide jonge dogters, in weêrwil van haar bloedverwanten, met geweld na zich genomen, en tegen haar wil beslapen, aan welke de Heer *Vlaming* de keur gaf, om of met hem te vertrekken, of weêr na hare vrienden te gaan. Eenige keerden wederom; maar andere, 't zy uit schaamte, nu dog onteert zynde, 't zy dat zy 't by hem beter, dan by haare ouders, hadden, gingen met hem mede.

Dus dan deze twee eilanden (aangezien die van Xoela Teljabo hardnekkig bleven, en zich in hunne bosschen, en op afgelegene plaatzen verborgen hielden) binnen een maand tyds weêr onder den Koning *Mandarsjah* gebragt, en den getrouwen yveraar in dit spoedig werk, Sengadji *Mangoli*, op goedkeuring des Konings, tot Stadhouder, in *Terbile* 's plaats, aangesteld, en hem de Orangkaja's van Fattoematta, Waitima, en Faloe (onze vrienden, zo 't uiterlyk scheen) tot Raaden toegevoegt hebbende, zo heeft hy zich van daar, den Gnatoehoedi met vyf Coracora 's daar nog latende, ten einde de verdere aan hem den eed doen mogten, over Boero na Manipa begeven, en dus al de vreeze voor ons wegens die eilanden afgekeert; ook heeft hy twee Jagten met twee honderd man na Ternate gezonden, alzo daar de muitery weêr sterke wortelen schoot.

Het Jagt de Leeuwerk was met den Stadhouder, en zyn omslag, zo bezet, dat de Heer *de Vlaming* zich op een Coracora behelpen moest; dog eerst voor Boero (waar na toe hy den 8sten November gestevend was) en den 14den omtrent Manipa gekomen zynde, zond hy 't Jagt met *Terbile*, en de Ternataanen, vooraf na de vesting Victoria, met last aan de Overheden van dien bodem, om, na 't overgeven van dien Prins, en de verdere gevangenen, ten eersten weêr by hem te komen; gelyk ook geschiedde. 1652.

Na dat hy nu dit jaar 1652. met verscheide zaaken, Amboina in 't byzonder betreffende, ten einde gebragt had, keerde hy den 15den January in 't jaar 1653. weêr na het Kasteel, om verschei-swaare zaken af te doen, en aan eenige voorname wederspannelingen eenmaal een voorbeeldelyke straf te oeffenen. In 't jaar 1653.

Onder deze opende *Terbile*, de laatste Xoelasche Stadhouder, gesproten uit het oude Adelyk, en Vorstelyk huis Tommaitoe, de gordyn van dit Treur-tooneel. Daar wierd een Krygsraad van zes perzoonen opgerigt, in welke de Heer *de Vlaming*, de tweede der Landvoogdy, *Simon Cos*, de twee Borger-Hopmannen, *Henrik Wynandzen*, en *Barent Janszen*, de Ternataansche Tolk, *Kraan Leendersz.*, met nog een ander lid, my onbekent, zaten. Vlaming doet Terbile, en elf Ternataanen

Zy bevonden dien Stadhouder, en nog elf der voornaamste Ternataanen, aan de misdaad van oproer, afval, en t'zamenrotting met de Muiters, schuldig, waar op zy, na klare overtuiging, en op vrywillige eigen bekentenis, volgens de volmagt door *Mandarsjah* over alle de Moorsche en andere dorpen aan den Veldheer gegeven, alle ten Swaarde veroordeelt wierden.

Aan de linker hand, als men 't Kasteel inkomt, op het buiten plein, lagen dertien of veertien zand-hoopen; waar na toe eerst *Terbile*, en daar na de Ternataanen (om van de Ambonsche Verraders, die mede hun deel kregen, hier niet te spreeken) gevoert wierden. Hy quam, 't geen te verwonderen was, met zyn vorige trotsheit, en zonder eenige ontsteltenis, te voorschyn, en reikte zyn hals met zo veel kloekmoedigheit aan de Beul toe, dat de Regters zelfs daar over verbaast stonden, en het jammer was, dat hy die deugd niet in den dienst van zyn wettigen Koning geoeffent had. Ik moet hier egter byvoegen, dat men dit in de inlanders meermalen ziet, dat zy met een Bonkos of een Pinang in de mond, en met bloemen om 't hoofd (vooral de Mooren) zo bly ter dood gaan, als of zy aan een Bruiloft gingen; hoewel 't ook wel stuipen van den Amfioen, of uitwerkzelen van een overgegeven hardnekkigheit zyn; waar in zy alle andere volkeren te boven gaan. Onthalzen. Zyn kloekmoedige dood.

Ondertusschen was *Madjira* niet alleen op Macassar gekomen, om van daar hulp-troepen na Amboina te halen; maar men kreeg met het schip Zeeland in Macassar wapend zich tegen ons.

R. Blokhuysen Fecit.

1653. Amboina ook verzekering, dat de Macaſſaarſche Koning zich, om een nieuwe, en onlangs aan hem gegevene reden, ten oorlog tegen ons toeruſtte.

Onze Kruiſſers hadden omtrent Japara (op groot Java gelegen) twee ſchepen van den Portugeeſchen Edelman, *Franciſco Vièra de Figueredo*, op Macaſſar grooten handel doende, en daar woonagtig, genomen, en als goede pryzen op Batavia opgebragt, vermits hy, een geboren Portugees, en onder een Portugeeſche vlag, niet tegenſtaande den oorlog tegen de Portugeezen alomme door ons afgekondigt was, dit vaarwater had durven gebruiken.

Over dit nemen dezer ſchepen betoonde zich de Koning, nevens den Prins *Patingaloan*, eerſte bedienaar van Staat in Macaſſar, een man van veel meer verſtand, dan andere inlanders, zeer misnoegt. Gelyk nu die Ryks-beſtierder, door zyn kennis in de Latynſche, Griekſche, Italiaanſche, en meer andere Taalen, en door zyne neerſtigheit in 't lezen van Europèiſche, en andere Geſchiedeniſſen, zeer fyn geſlepen was, waar by ook zyne vordéring in de Sterren-kunde quam (ten welken einde hem de E. Maatſchappy eenen Aard-kloot van omtrent twaalf duizend gulden, ten zynen koſten gemaakt, in 't jaar 1652. had doen behandigen) alzo wiſt hy zich van deze zyne meerder bequaamheit by alle voorvallen ook zeer fyn te bedienen; hoewel hy het in dit geval niet betoonde: want hy gaf vóor, dat die vaartuigen niet alleen met goederen van *Viera*, maar ook met die van den Koning, en hem, geladen waren. Een reden, die hem niet ontſchuldigde, alzo, indien hy zyne, en 's Konings goederen, wilde verſchoond hebben, die goederen dan onder een Macaſſaarſche, en niet onder een vyandlyke Portugeeſche vlag moeſten gevoert zyn. 1653.

Die geſlepen Vos wiſt dit zo wel, als wy, dog het was maar een doekje voor 't bloeden, en een gezogte reden, om onder eenige voorwending met *Madjira* ('t geen hy anders te bot voorgenomen zou hebben) in Amboina te konnen komen; hoewel andere meenen, dat het waarlyk een groote reden geweeſt is, om dien vorſt, tot het byſpringen van *Madjira*, over te halen.

Kort daar na hoorde men op Tomilehoe, een dorp op Manipa, dat reeds vyf Macaſſaarſche Jonken (voorloopers van een grooter vloot, door een Macaſſaars Prins van Bima al zedert voorleden jaar by een vergadert, en, na hare eerſte be-

De voor- loopers der Macaſſaaren komen op Boer-

1653. begrooting, wel honderd Jonken, en zes honderd man, sterk) op Waisamma, op Boero gelegen, onder eenen *Bassi Frangi*, een Makjander, aangekomen waren. Deze tyding kreeg de Veldheer al diep in de maand February omtrent Manipa, zo als hy besloten had, met eenige Jagten, en Sloepen, na de Xoela's te loopen, om daar op de Macassaren te passen. Derhalven trok hy ten eersten 'er na toe, veroverde hunne vastigheit na een korte schermutzeling, en verbrandde twee van hunne Jonken, die hy ontmoette.

Na deze verrigting kreeg men in Maart uit Ternate berigt, dat de Princen, *Calamatta*, en *Manilha*, met den Koning *Mandarsjah* weêr verzoend waren, en ook de vesting Gilolo, en verscheide Roervinken, aan hem, en den Landvoogd *van den Bogaarde*, overgelevert hadden, waar onder de Goegoegoe, *Kaitsjili Moessa*, de Hopman *Gigoge* van Gilolo, en meer anderen; dog dat *Kaitsjili Saidi*, nevens 's Lands-opper-Richter, of den Hhoekom, na Saboe, een sterke vesting, ontvlugt waren; daar zy het egter niet zeer lang zouden konnen uithouden.

Wat den Prins *Calamatta* (die voorgaf zyn vlugt na den vyand maar geveinst geweest te hebben, en dierhalven zich de gansche eer van dit werk toeschreef) tot deze overgave van zich zelven, die vesting, en zo veel andere, bewogen heeft, daar over zyn verscheide gedagten. Het waarschynelykste is, dat, zo ras hy by *Saidi* 's overkomst bespeurde, dat de keure van hem tot Koning in *Manilha* 's plaats niet van zyne goedkeuring, en hy tegen de andere Muiters daar over ('t geen metter tyd uitlekte) zeer onvergenoegd was, hy, uit vreeze dat *Saidi* hem den eenen of den anderen tyd vergeven, of om hals doen brengen zoude, hem hier in heeft willen voorkomen, en dus by deze overgave zich zelven, en tegen *Saidi*, en wegens den Koning, heeft willen verzekeren, en dat hem deze reden, in schyn van ons nog dienst te doen, tot dit besluit heeft doen komen.

Het zy daar mede, zo het wil; ten minsten om zich daar over by den Veldheer te regtvaardigen, schreef hy hem dezen nadrukkelyken brief.

Aan den Zeevoogd, en *Veldheer*, den Heer *Arnold de Vlaming*, zend de *Prins Calamatta* zyne nederige groete.

IK, Prins Calamatta, *vaardig dezen* brief *met myne* groetenis *aan* myn Heer, *daar by ik verklaar, dat myn voornemen geweest is, om met myn* broeder *na* Batavia *over te varen, om* myn Heer, *den* algemeenen Landvoogd, *en de* Raaden *van* India, *te zien, en mondeling te spreken; maar ben, my nader bedenkende, gebleven; ter goeder uure: want had ik dien togt ondernomen, zo zou het* Ternataansch Ryk *lichtelyk noit tot zynen stand, zo als het nu is, weder geraakt zyn. Na het vertrek van myn* broeder, Mandarsjah, *heb ik den* Landvoogd *alhier verzogt, dat hy my beliefde toe te staan, eens na* Gilolo *te gaan; dog die heeft zulks niet goedgekeurt, bevreest zynde, dat de* Muiter *my dooden mogt. Ik ben egter, zonder myn leven daar in veel te agten, derwaarts vertrokken, meenende, dat ik het niet beter, als in den dienst van den* Koning, *myn* broeder, *besteden kon; dog vond, tot myne verwondering, myn* broeder Manilha *tot* Koning *opgeworpen. Daar op heb ik zonder uitstel my bevlytigt om, ten eersten na myn overkomst, door allerlei middelen de afvalligen te bewegen, om zich weder tot hunnen wettigen* vorst *te begeven; maar, in plaats van het daar toe te konnen brengen, hebben zy goedgevonden* Manilha, *die nu krankzinnig is, te verwerpen, en my in zyn plaats tot* Koning *te verkiezen. Ik heb dit niet gezogt, en ook met geen ander oogwit aangenomen, dan om myn* broeder *daar mede dienst te doen. In vier maanden nu, die ik by de* Muiters *bleef, gezien hebbende, dat ik met al mynen aanleg ten besten van den* Koning *niets op hen winnen kon, zo heb ik, vreezende, dat zy my de eene of de andere reis eens van kant helpen mogten, best geoordeelt aan myn* broeder, Mandarsjah, *en den* Landvoogd, *hier van kennis te geven, om met die genen, die ik daar toe had konnen bewegen, tot hen over te komen, van herten genegen zynde my aan den* Koning, *en de* Maatschappy, *in allen deelen te onderwerpen. Maar zo als ik dit meende uit te voeren, zo hebben eenige qualyk-gezinden de snuf van myn voornemen in de neus gekregen, en zyn na* Saboe *gevlugt, daar zy nog sterk byeen zyn. Ik nogtans, zonder my daar aan te kreunen, ben tot den* Koning *uitgekomen, en heb die genen, die 't met my hielden, by myn* broeder *gebragt, dewelke hem, en den* Landvoogd, *te voet gevallen zynde, hen nieuwe gehoorzaamheit betoont, en daar op genade geworven hebben.*

Deze brief, schoon niet waarachtig in velen deelen, had ten minsten een schoonen glimp, en de gesteltenis der zaaken vereischte tot nog toe, dat men het uit Staatkunde daar voor aannam, ten tyde toe dat men alles in volkomen rust herstelt mogt zien. Het is ook zeker, 't zy hy

1653. 't Geen den Koning geen ondienst doet.

1653. hy het meende, of niet, dat hy met zyn overkomst den Koning grooten dienst deed, en de zaaken der Muitelingen daar mede zeer deed te rug loopen.

Het eiland Meau verovert, en van zyn Nagelen gezuivert.

Ook kreeg men omtrent dezen tyd in handen het hoofd van het eiland Meau, 't geen de Koning *Mandarsjah* niet lang te voren door hulp der E. Maatschappy verovert had, en waar door men meester geworden was van die Nagelen, die meest alle in handen der vreemdelingen te voren vielen; waar over nu die Orangkaja ook zeer streng gestraft, en 't eiland van al zyn Nagel-boomen berooft, en ontvolkt wierd.

De Macassaarsche vloot verschynt in Amboina.

De Veldheer *Vlaming* hoorde ondertusschen niets van de zo lang verwagte Macassaarsche vloot, die, ten deele onder 't bevel van *Dain Boelecan*, ten deele onder 't gezag van *Madjira*, in Amboina stond te komen; zo dat hy, bekommerd, of zy niet wel na de Xoelasche eilanden geloopen mogten zyn, andermaal voornam, derwaarts te gaan; maar als hy op 't West-einde van Manipa nog op hen bleef waken, en bezig was dit ryper te overwegen, zo verscheen die vloot, veertig vaartuigen sterk, den 27sten Maart in 't jaar 1653; dog zonder *Madjira*, met haren Zeevoogd, *Dain Boelecan*, alleen.

Zy hadden hunnen streek gestelt, om bewesten Manipa om te zeilen, zo dat zy het voor den wind, en voor stroom regt op ons lieten afloopen; maar zo ras zy onze schepen, en bezetting voor Tomilehoe, gewaar wierden, wierpen zy het over staag, en zogten nu, terwyl de onzen hunne zeilen bymaakten, en hunne ankers ligtten, of benoorden Manipa om te komen, of altoos de onzen te ontsnappen.

De Heer *de Vlaming*, die hen ten eersten zag, gaf overal kennis van hun komst, met last van wel op zyn hoede te zyn, en zogt met zyn Jagten bezuiden om hen den pas af te snyden, en, ware het mogelyk, hen in zee aan te tasten, waar toe hy ook last gegeven had de Coracora 's in zee te brengen, en by hem te komen. Dog de wind wilde hem niet wel dienen, buiten dat de Coracora 's niet tyd 's genoeg klaar raakten. Hy verhinderde hen egter tusschen Kelang, en Manipa, of door 't Nassausche gat, of ook dat van Hatoepoeti te loopen, en zo, gelyk hun voornemen scheen, de kust van Hitoe aan te doen; een volk, 't geen men noit te veel heeft konnen vertrouwen, en waar van men niet zonder reden gissen mogt, dat zy van den toeleg der Macassaren door hunnen Landsman, *Ridjali*, wel volkomen berigt zullen gehad hebben, schoon zy dit meesterlyk ontveinsden.

Wat deze Macassaren op Assahoedi uitgerigt, en wat de onzen in Amboina daar tegen weder in 't werk gestelt hebben, gaan wy, als een stof, die eigentlyk tot Amboina behoort, voorby. 165[3.]

Omtrent dezen tyd kreeg men uit Ternate berigt, dat de Koning de twee Hoofd-Muiters, den Hhoecom *Laulata*, en den Hopman *Gigogo*, met de dood gestraft had. De ... van ... Hoo[fd-] Muit[ers]

Ook was de Heer, *Jacob Hustaart*, als dertiende Landvoogd der Moluccos den 12den April 't jaar 1653. in de plaats van den Heer *van den Bogaarde*, aangestelt. De ... Hust[aart] derti[ende] Land[voogd] der M[o]lucco[s]

Deze afgeloste Heer vond den Heer *de Vlaming*, by zyn te rug-reize van Honimoa, aan de hoofd-vesting Victoria, den 18den Mai wat voor hem aangeland, voornemens zynde eerstdaags van hier na Batavia te stevenen. Van ... Boga[arde] na Ba[ta]via v[ert]rokk[en]

Na dat dan de Veldheer, door 't redden van verscheide zaaken in Amboina, de handen wat ruimer kreeg, nam hy voor, een togt na de Xoela 's te doen, vreezende, dat *Madjira*, die nog al niet verscheen, zomtyds wel daar mogt gaan nestelen; ten deele ook noodig oordeelende, dan te gelyk na Ternate over te steken, en aldaar met den Koning over de geruststelling van zyn ryk in 't breede te spreken. De Vlam[ing] loopt ... Madj[ira]

Hy stak dan den 22sten Juny met twee schepen, en zo veel Sloepen, met honderd wakkere krygsknegten bemant, eerst na Boero 's Zuid-zyde, ten allen ongelukke, over: want had hy benoorden om na Manipa gestevent, zo zou hy niet alleen ontdekt hebben, dat *Madjira* den 19den dier maand met negen Coracora 's en een Tsjampan (een zoort van een inlandsch zeil-vaartuig) van Bangay op Manipa al aangekomen was, maar zou hem buiten twyffel daar ook aangetroffen hebben; daar hy nu dien vogel mis liep, en van Boero na Xoela Besi over stak, terwyl de schepen na Xoela Mangoli liepen. In de Xoela mis.

Hy vond de hekken daar, zedert zyn laatste aanwezen, wonderlyk verhangen: want die van 't dorp Gay wilden hem niet eens hooren spreken. Even weêrbarstig vond hy al de andere dorpen; maar hoorde ten eersten, dat, eenige maanden geleden, de Macassaren daar alles verwoest hadden. Dat ook kort daar aan *Madjira* met den Ternataansche Gezant, *Dini*, daar geweest, en met zyn drie Coracora 's door een storm in de engte van Boeton van de vloot afgeraakt, en ook na Boero overgestoken was; behalven dat *Saidi* daar mede veel quaad zaad gezaaid had. Vind de Xoela's weder-spannig.

Vla-

1653. itgeno- n ngadji egi.

Vlaming floeg zich alhier op Fockoëve, een plaats daar niets te krygen was, neder; dog wierd door den Sengadji *Soegi*, Hoofd van 't dorp Mangoli, een man, den onzen nog getrouw, uitgenoodigd, om die plaats te verlaten, en zich by hem in 't dorp Waitima, daar het vry beter was, te begeven. Uit zyn eigen dorp Mangoli had hy moeten verhuizen, vermits al deze inlanders, volgens hunnen wispelturigen aart, ten eersten den Macassaar (schoon onlangs den eed van getrouwheit op hun Wetboek gedaan hebbende) toegevallen waren, en zich genoodzaakt gevonden met eenigen van de zynen van bosch-kruiden, en Oebi 's, een zekere eetbare zoort van wortels, in 't bosch te leven, tèn tyde toe, dat die van Waytima hem weêr ingenomen hadden, hoewel het ook daar nog zo zeker niet was.

Hy hoorde daar, hoe breed *Madjira* van zyn vloot opgegeven, en met de uiterste verwaandheit gedreigd had na Amboina te gaan, om al de Hollanders van daar te jagen, en 't gansche land voor zich zelven te veroveren.

e hem zyn oot brek ider- unt.

Na dat nu *de Vlaming* zeven dagen op dit elendig Fockoëve met een uitnemend gebrek doorgebragt had, en met een open Sloep, en zeventig man, den 12den July den Oost-hoek meende te boven te raken, vond hy de zee daar zo hol door den wind, en zwaren stroom, dat hy onverrigter zake weder moest keeren, en zich op Fattoematta eenigen tyd onthouden, in hope van daar eenige Sagoe voor zyn volk te vinden, 't welk hem daar al mede ontschietende, zo moest hy wel na Waytima by Sengadji *Soegi* oversteken, die hem met al zyn vermogen (hoe gering ook na dien hagchelyken tyd) onderfteunde.

laming ernielt Mangoli.

Daar op liet de Veldheer het dorp Mangoli afloopen, en, tot straffe der zo ligt den vyand toegevallene en nog weêrbarstige wederspannelingen, alles daar omtrent verderven. In dien tusschen tyd hoorde hy ook van de andere uitgezondene Sloep, dat het schip, Banda, van hun voor Batsjan gezien, dog, door tegenwinden, en zware stroomen, belet zynde, hen niet had konnen volgen, en na allen schyn nu al in Ternate zyn zoude. Van het tweede schip wisten zy niets; dog naderhand hoorde men, dat des zelfs Overheden het al willens na Batavia hadden laten dryven. Een Godlooze daad, latende den Veldheer daar met zo veel gevaar in een open vaartuig, tegen den honger, den vyand, en een verbolgen zee, worstelen.

Hy ging dan, na dit berigt, en omtrent zes weken verblyf met het meeste volk in de eene Sloep, en liet de andere met de twee önder-Hopmannen *Keler*, en *Bolan*, en de verdere manschap, daar tot nader last by den Sengadji *Soegi*, ten deele, om dat eiland nog wat te doorkruissen, doch voor al, om de Nagelboomen, die zy 'er vinden mogten, en waar van men 'er in 't dorp Bega al verscheide gezien had, en waar voor men aan den inlander honderd Ryksdaalders beloofde, omverre te hakken; ten deele ook, om niet te veel volk op zee in overladen vaartuigen te wagen, en hen liever met een schip te doen afhalen. 1653.

Vertrekt na Ternate.

Hy quam den 10den Augustus voor Batsjan, alwaar hem dat moedig Koninkje quam verwelkomen, den welken hy verzogt, mede na Ternate te gaan, alwaar zy den 14den voor de vesting Orangie verschenen; daar hem 't voornoemde volk van Xoela, vermits 't weder zeer bedaarde, kort daar aan gevolgt, en behouden gekomen is.

Besluit den Tidorees te beoorlogen.

Te voren, toen men de handen wat volder als nu had, en 't niet geraden was, de krygsknegten tegen te veel Mogendheden te verdeelen, zo had men goedgevonden, met den Tidorees een stilstand van wapenen aan te gaan, om de vyanden in Amboina te eer te dempen. Dit nu gedaan, en ondertusschen ontdekt zynde, hoe daar door de sluik-handel der Makjanders in Nagelen, aan den Tidorees overgebragt, zeer gestyft, en hoe ook de Muiters in Ternate, en in Amboina, door *Saidi*, Koning van Tidore, niet alleen kragtig onderfteunt, maar ook de stoutheit van dien vorst zo verre uitgespat was, van de wederspannelingen op Saboe (daar na door de Ternataanen overwonnen) den eed aan hem, in den grooten Raad, waar in ook de Koningen van Ternate, Batsjan, en Gilolo, zaten, als waren zy zyne onderdaanen, te laten doen, en hen in zyn eigen landen als zyne vrienden te ontfangen, zo vond men den 17den Augusty goed, hem met de algemeene magt te gaan beoorlogen, en volgens dat besluit op den 20sten Augusty hem den oorlog openbaar aan te zeggen. Ook gaf men hier af op een beleefde wyze aan den Kastiliaanschen Landvoogd op Gamma Lamma, *d'Esteibar*, kennis, met verzoek, dat hy zich daar mede, schoon zyne Bondgenoten, niet wilde bemoejen; maar ons alleen met de Tidoreezen laten begaan; waar over verscheide schriften gewisseld zyn, gelyk hy eindelyk dit wel belooft, en, in schyn, voor een tyd, maar niet opregt, gedaan, en ons maar met streeken om den thuin geleid heeft.

1653. Soen-schrift, ten voordeele der Gilolosche Muiters.

Men voegde hier ook by een Soenschrift, waar by de laatst-overgekomene Muiters van Gilolo (die nog zeer voor hun leven bekommert waren, en zich aan den Hhoekom *Laulata* en *Gigogo* konden spiegelen) volkomen vergiffenis toegezegt, en hun afval vergeven wierd.

Reden van den Tidoreeschen oorlog.

De Koning van Tidore, na onze gedagten den oorlog eerst *Mandarsjah* aangedaan, en hem, in 't ondersteunen allezins van zyn wederspannige onderdaanen eerst zeer gevoelig beledigt hebbende, gaf nogtans voor, van den Koning van Ternate eerst beledigt, en daar door genoodzaakt geweest te zyn, hem als zynen vyand te handelen; maar dat hy geneigt was met de E. Maatschappy, vermits hem die niets misdaan had, in vriendschap te blyven.

De afkeuring van Mandarsjah 's huwelyk met een dogter van Tidore.

De ware reden van 't misnoegen dezes Konings tegen Koning *Mandarsjah* (schoon hy andere voorwendde) is geweest de verborgene spyt, over dat hem die vorst met zyn dogter, waar mede hy al verlooft was; op den raad van de Heer *de Vlaming*, zitten liet. Die Heer, niet goedkeurende al te naauwen verwandschap tusschen twee voor de E. Maatschappy zo gevaarlyke vorsten, had, volgens de oude, en nog hedensdaags gebruikelyke gronden omtrent die twee Koningen, dit huwelyk den Koning *Mandarsjah* zeer wysselyk afgeraden, zonder hem de ware reden (te weten, de last der Heeren in 't vaderland, van oorlog met Tidore op een goeden grond te zoeken, en tusschen die twee altyd verwydering te houden) te kennen te geven; hoewel het voornaamst-beoogde hier by te gelyk ook was, by oorlog eens meester van Tidore, en zo metter tyd by een zeker gevolg ook van al de Nagelen, daar vallende, te worden.

Een oorlog, die schoon afgekondigt, om verscheide redenen vooreerst nog zulk een vaart niet liep, en zo wat dralende, om 't Ambonsch werk weêr voortgang te geven, gehouden wierd, in hope, dat men ondertusschen van Batavia meer ontzet krygen, of van den Macassaar ontslagen raken zoude. 1653.

Vlaming vertrekt weêr na Amboina.

De Heer *de Vlaming* wist, in wat staat de zaaken nu in Amboina waren, dat *Madjira* daar met zyn drie Coracora 's, en negen Tsjampans (hoewel anderen willen, dat het maar zo veel Praauwen, of eenige Mahoeli 's, geweest zyn) eerst op Kelang, en daar na op Manipa, gekomen, en buiten dien voor meerder bystandt van Macassar in groote vreeze was, al het welke, ryp overwogen zynde, hem den 21sten Augusty uit Ternate na Amboina deed vertrekken, alwaar hy, na twintig dagen zukkelens, uit 't schip in 't roei-Jagt Sumatra overgegaan, en den 10den September voor Assahoedi, tot blydschap van de onzen, aanquam, en met het bulderend geschut, ten schrik des vyands, verwelkomt wierdt.

Roeit al de Nagelen op Batsjan, en Motir, uit.

Voor zyn vertrek uit de Moluccos had hy nog twee zaaken, van zeer veel gewigt voor de E. Maatschappy, afgedaan. Eerstelyk, was hy met den Koning van Batsjan, voor een geringe erkentenis jaarlyks, verdragen en overeen gekomen, om al de Nagelen op zyne landen uit te roejen, zonder die oit weêr te mogen aanplanten. Ten anderen, had hy die alle op 't eiland Motir, mits den inlander daar eens een geschenk voor gevende, zich zelven ook eigen gemaakt, en dus de E. Maatschappy niet alleen van veel vreeze, maar nog grooter last, voor altyd bevryd.

DERDE HOOFDSTUK.

De Vlaming *vertrekt na* Batavia. *Geeft last, om op de* Tidoreezen *te rooven. Zyn komst op* Batavia. Cos *gaat na de* Papoesche eilanden. *Zyn vrugtelooze verrichting aldaar. Hoewel nog ergens goed voor. Vrugtelooze roof-tocht der* Papoea 's. Vlaming *vertrekt van* Batavia. *Zend op quade tyding na* Macassar, *en* Boeton, *vier* Jagten. Buis *polst* Macassar *vrugteloos.* Vlaming *komt op* Boeton, *en neemt eenige* Boetonders *mede. Vertrekt na* Amboina. *Dapperheit van twee mannen in eene* Tinggang. Vlaming *in* Amboina *gekomen, in 't* jaar 1654. *Zend* Roos *na de* Xoela 's. *De* Kastiliaansche Landvoogd *zet den* Koning *van* Tidore *gevangen. Maar om ons te bedriegen.* De Vlaming *maakt vrede met de* Kastiliaan, *en met* Tidore. *De* Muiter, Saidi, *komt weêr in* Amboina. *Ook* Koning Mandarsjah, *met eenige* Moluksche vorsten. Aali *'s trouwe daad. Vertrek van de* Molukze Koningen, *en van* de Vlaming, *na* Boeton. *Daar zy eenige Moordenaars opeisschen.* Vlaming *vertrekt na* Macassar. *Zend eenige* Boegineezen *weêr na hunne* Koningen. *De dood van* Prins Patingaloan. Roos *gaat* Bima *bezetten.* Vlaming *'s komst op* Batavia. *Vertrek na* Boeton. *Bezending van* D. Brouwerius *na* Macassar. Boeton *van twee sterkten voorzien.*

voorzien. Aali *afgezet.* *Moejelykheden*, *door* Mandarsjah'*s losheit.* Roos *vernielt* Comboewaha. Aali *'s dood.* *Zyn quade*, *en goede*, *hoedanigheden.* D. Brouwerius *komt onverrichter zake by* de Vlaming. *Die van* Boeton *vertrekt.* *En* Roos *ontmoet.* *In 't* jaar 1655. *Die met* Koning Mandarsjah Tibore *verovert.* De Vlaming *belast* Roos, Boeton's engte *te bezetten.* *Hy zelf komt op* Tamboeko. *Dat zich aan* Mandarsjah *onderwerpt.* Vlaming'*s verdere verrigtingen.* Mandarsjah *na* Amboina *ontboden.* *Nieuwe afval van* Calamatta. *Oorsprong des zelfs.* *De* Koning *is*, *by zyn komst op* Boero, *in groot gevaar.* Calamatta *'s ongedult behoudt den* Koning. *Die aan de* vesting Victoria *komt*, *en tyding van* Calamatta *'s toeleg krygt.* *De* Ternataanen *begeeren hem niet langer tot* Koning. De Vlaming *doet* Calamatta *den vrede aanbieden*, *en een* vesting *opwerpen*, *om de vyanden te bezetten.* Mandarsjah *zyn* Kroon *aan de* E. Maatschappy *verplicht.* Calamatta'*s stoute eisch.* *Vreugde over zynen afval.* Saidi *al* Koning *van de* Cerammers. *De* Verrader Soegale *doet in* Ternate *veel quaad.* *Streeken*, *om* Mandarsjah *swart te maken.* Soegale *gevangen.* De Vlaming *vertrekt met den* Koning *na* Ternate, *en zyne verdere verrichtingen.* *Verschynt daar.* *Mits een uitnemend voordeel der* E. Maatschappy *by dezen dienst van* de Vlaming *genoten.* De Vlaming *komt met den* Koning *in* Ternate. *En wat hy daar verrigt.* Soegale *word* gekrist. Vlaming *word van den* Kastiliaanschen Landvoogd *onthaalt.* *Dien hy weêr onthaalt.* *Vertrekt weêr na* Amboina, *en krygt* Saidi *gevangen.* *Spreekt hem vry gevoelig aan.* Saidi *'s al te zagte dood.* *Tegenspoet der* Macassaaren. *De* Kelangers *brengen* Dagga *'s hoofd by* de Vlaming. De Vlaming *gaat na* Boeton. *Hoe hy het daar vind.* *Gaat na* Macassar, *en daagt hem te vergeefsch uit.* *Keert weêr na* Boeton, *'t geen hem niet wil te spraak staan.* *Zend* Roos *na* Solor, *en* Keller *na de* Xoela 's. *Verdere bedryven van* Calamatta. Vlaming *laat* Outhoorn *op* Xoela Teljabo, *en vertrekt weêr na* Boero. *Slechte* vrede *met* Macassar *gesloten.* Calamatta *weêr na* Boero, *en met* Madjira *byna gevangen.* *De* Koning *van* Gilolo *raakt in onze handen.* *Zyn dood.* Simon Cos *veertiende* Landvoogd *der* Moluccos. Calamatta *'s bedryf op* Boero. *En op* Xoela Besi. *Zyn vertrek na* Macassar. Calamatta *'s slegte staat op* Macassar. Kimelaha Hasi *met ons bevredigt.* *Komt met een* grooten stoet *by ons.* Tico *gevangen*, *en na* Batavia *gezonden.* *In 't* jaar 1660. Mandarsjah *op* Macassar. *In 't* jaar 1662. Van Voorst, *vyftiende* Landvoogd *der* Moluccos. *De* Kastiliaanen *vertrekken uit de* Moluccos. *In 't* jaar 1664. *Hunne* sterkten *ter neder geworpen.* *In 't* jaar 1665. Boeton *weêr onder* Ternate. *De* vesting Tahoela *aan* Saifoedien *geschonken.*

1653. De Vlaming vertrekt na Batavia;

HOe zeer nu *de Vlaming* ook tragtte de Ambonsche zaaken in rust te brengen, en de Macassaaren weêr van daar te krygen, zo bevond hy metter tyd, dat hy maar opgehouden, en hoe langer hoe meer buiten staat gestelt wierd, om iet grooters tegen Tidore te ondernemen, en dien oorlog met meer ernst voort te zetten. Daarbeneven zag hy, dat zo veel werk met zo kleenen magt niet wel te verrichten, en dierhalven hoognoodig was, dat hy liever zelf na Batavia overstapte.

Geeft last, om op de Tidoreezen te rooven.

Ondertusschen gaf hy ook last, dat de opper-Koopman *Cos*, om den Tidorees alle afbreuk te doen, met eenige Coracora 's na de Papoesche eilanden gaan, en daar wegens zo veel bedrevene rooveryen op de landen van Koning *Mandarsjah*, en der E. Maatschappy, eens een nette rekening vorderen zoude.

Daar op vertrok hy den 22sten September na Batavia met twee schepen, quam den 4den October voor Boeton, daar hy den Koning wel getrouw, maar zyn onderzaaten, door opruying van den Koning van Macassar, zeer weêrspannig, en doodelyk op hem gebeten, vond, over dat hy *Madjira*, en zyn aanhang, afgewezen, en zich aan onze zyde gehouden had; 't geen die brave Vorst hier na nog deerlyk heeft moeten bezuuren. 1653.

Hy verzogt dan, en met reden, om eenige hulp, weshalven de Veldheer hem honderd pond buskruit van 't weinige, dat hy had, en twee krygsknegten van zyn twaalf oppassers, byzette, en van daar na Macassar stevende, om te zien, of hy den Koning, en den Prins *Patingaloan* tot een goeden vrede zou konnen bewegen; maar dat was voor een doof mans deur geklopt, en in tegendeel hoorde hy van twee Kastiliaansche, of Portugeesche Paapen, dat de Koning wel honderd vaartuigen, yder met vyftig man voorzien, klaar maakte, om daar mede ten eersten zynen aanslag op Amboina voort te zetten; zo dat hier voor hem niet lang te sammelen viel, maar hy zyn reize na Batavia zo spoedig, als 't mogelyk was, voort moest zetten, om dit onweder door alle middelen af te keeren; hoewel hy geloofde, dat 'er Spaansche, en Portugeesche snorkeryen onder liepen.

1653. Zyn komst op Batavia. De Heer *de Vlaming* quam den 18den dier maand op Batavia, en gaf den Landvoogd van Amboina ten eersten met een Sloep van dezen aanslag der Macassaaren kennis.

Volgens den last, door hem aan den Heer *Cos* gelaten, ging hy in October met veertig Coracorren uit, om op dien vyand den roof te herhaalen.

Cos gaat na de Papoesche eilanden. Hy quam, na eenig voordeel op Kelang, en Salatti, bevogten te hebben, op Assahoedi, van waar hy op den 13den met zevenentwintig Coracora 's, en een Sloep, na de Papoësche eilanden vertrok. Hy stevende eerst na Hatoewè; dog, daar geen Papoa 's vindende, stak hy na 't eiland Gebe over, nam daar water in, en vertrok van daar na de kust van Weda, onder Tidore behoorende.

Zyn vrugtelooze verrigting aldaar. Hy quam voor het dorp Soema ten anker; maar zyn andere vaartuigen waren nog wyd en zyd verstroit. Egter tastte hy dat dorp terstondt aan, stak het in brand, en trok dien zelven nagt nog over land na Patani, om dat met een in te nemen; dog deze plaats, aan de Noord-zyde gelegen, vond hy sterker, als hy meende, zynde van een vry hegte vesting op een steilte, die niet zonder gevaar te genaken was, voorzien. Ook verloor hy 'er drie man voor, daar onder den onder-Hopman, *Godschalk*, en ging met nog vyf gequetsten, zo stil, als 't mogelyk was, van daar. Dus wierd die onervaren Krygs-man daar (zo men voorgaf) gestut, om dat hy geen last had, om den vyand in zyn voordeel aan te tasten, of onnoodig volk te spillen. Evenwel; om nog iets te doen, verbrandde men, quantzuis, nog het beneden-dorp, en daar na liep men den hoek van Weda weder om, en zo weêr na Gebe, om water in te nemen.

Hy deed ook de eilanden Ombay, Waygeoe, en Salawat, aan; dog vond daar al de spillen al tydig gepakt, zo dat hy van daar, zonder iets uit te regten, moest vertrekken. Het eiland Mixowal, of Messowal, was hy van voornemen in zyne te rug-reize mede eens te gaan bezien; dog in 't oversteken raakte men in de eilanden van de Vos verdwaalt, en kreeg veel zieken, buiten dat men gedurende de gansche reize twee voorraad-Coracora 's miste. Dit deed hem besluiten eersten na Ceram, latende Messowal zeven of agt mylen ten Westen, over te steken, en zo verder na Leytimor te keeren, alwaar hy, genoegzaam onverrigter zake, den 26sten November voor onze hoofd-vesting quam; voorgevende, dat die togt volgens het oogwit niet uitgevallen was, vermits de meeste inlanders in de Papoësche eilanden, of van huis, of landwaart in gevlugt waren. Het beste nogtans hier af was, dat de Koning van Tidore, hoorende, dat wy daar geweest waren, hier door leerde, dat wy deze zyne landen wisten te vinden, hem hier door onrustig voor het toekomende maakten, en daar door noodzaakten, zyn magt meer, dan te voren, te verdeelen. 1653. Hoewel nog ergens goed voor.

Ook gaf hy in 't voorby varen die van Kesfing, en Ceram Laoet, nog een graauw wegens 't overtreden der verbonden, waar op zy hem fyn genoeg wisten te antwoorden, dat zy van 't aanhalen van vreemdelingen (waar mede hy hen beschuldigde) niet wisten, en dat het wel waar was, dat zy om de West voeren; maar niet anders, dan by volkeren, die met de E. Maatschappy in geen oorlog waren, en dat zy dat op hun eigen gevaar, en voor hun eigen tekening (even of hun dat verschoonde) deden.

Terwyl hy zich in de Papoësche eilanden zo dapper uitsloofde, was de Koning van Salawat met vyftien vaartuigen, op last van den Koning van Tidore (die ook niet sliep) in zee gegaan, om op de Ambonsche landen te rooven, gelyk zy ook de gansche maand November de kust van Hitoe, en de naby gelegene eilanden, in een gedurige onrust, en beweging herwaards en derwaards, zonder al mede iets van belang uit te regten, gehouden hebben. Vrugtelooze roof togt der Papoa's.

Den 8sten November quam *de Vlaming* weêr van Batavia. Hy vertrok met zes schepen, een Galjoot, een Sloep, drie Tinggangs, en vyfhonderd Krygs-knegten, met belofte, van 'er nog driehonderd by te voegen, kreeg onder weeg by Japara van een Maleyer berigt, dat hy, over drie weken van Macassar vertrokken zynde, op dien zelven dag de Macassaarsche vloot, na gissing honderd zeilen, en vyfduizend man sterk, na Amboina zien zeilen, en gehoort had, dat zy eerst Boeton aandoen, en voor den Koning van Macassar veroveren moesten. Vlaming vertrekt van Batavia.

Deze tyding ontstelde hem vry wat, en deed hem goed vinden, vier ligte Jagten (alzo zyn zwaar schip te traag zeilde) den 21sten van Japara voor uit te zenden, met last voor het eene, om op Macassar, en voor de drie andere, om op Boeton ten eersten aan te gieren. Zend, op quade tyding na Macassar, en Boeton, vier Jagten.

Met het eene Jagt zond hy den Koopman, *Everd Buis*, om te zien, of hy dat Hof nog door billyke voorslagen tot een vrede, en 't verlaten der Muitelingen, zou konnen brengen; dog quam omtrent Tanah Keke weêr by de vloot, drie dagen na hem van Japara vertrokken, en bragt die slegte tyding, dat dit Hof zich nergens toe inlaten wilde, ver- Buis polst Macassar vrugteloos.

vermits hunne vloot (die hy meende negentien zeilen ſterk te zyn) reeds vertrokken, en daar niet af te brengen was, van hunne verdrukte geloofs-genoten te hulp te komen, en hunne ſchade, by 't nemen der twee voornoemde Portugeeſche ſchepen geleden, weêr in te halen; al het welke zy hem zeer ſpotagtig, en bars, te gemoet gevoert, en belaſt hadden, dat hy daar mede maar kon vertrekken; hoewel zy beter zouden gedaan hebben, met hem daar wat op te houden: want dan zouden zy mogelyk veel ongemakken, en rampen van de hunnen hebben konnen voorkomen.

De Heer *de Vlaming* verſtond ook, dat die vloot, na Saleyer overſtekende, en daar hoorende, dat 'er op Aſſahoedi al zeven honderd van hare makkers door ziekte, en gebrek, omgekomen waren, vry zeer door 't wegloopen van velen verzwakt was.

Op dit berigt egter ſtapte hy ten eerſten in een roei-Jagt over, aangezien zyn ſchip, hoe ſnel ook zeilende, hem nog te traag na zynen yver voortzette. Hy verlangde ook zeer, om by den Koning van Boeton te zyn, en dat ryk (waar voor hy op die tyding ſterk vreesde) te behouden: aangezien hem in dezen tyd daar zeer aangelegen was.

Voor Boeton 's engte was onze vloot den 15den December door een ſtorm zodanig verſtroit, dat hy ze daar na niet weêr by een krygen kon; houdende maar twee of drie ſchepen by zich.

ning / it op / on.

Hy zelf, op Boeton na veel moeite gekomen, verblydde zich daar te hooren, dat de vyandlyke vloot dat eiland niet aangedaan had, maar dat ze, nu omtrent drie weken geleden, de Straat van Pangaſane, veertig zeilen ſterk, doorgeloopen was.

De Koning van Boeton klaagde nog even ſterk over zyn wederſpannig volk, zo verre dat hy den Heer *de Vlaming* om meer manſchap tot zyne zekerheit meinde te vragen; maar de Veldheer, hem voorkomende, verzogt van den Koning twee honderd Boetonſche krygsknegten; een verzoek, 't geen dien Koning zo verbaaſt maakte, dat hy aanbood, veel liever zelf mede te gaan, en Boeton aan zyne wederſpannelingen over te geven.

nt / ge / on- / :.

Nogtans liet hy zich eindelyk overreden, om *Kaitsjili Laſſinoero*, hem na in den bloede beſtaande, met twintig Boetonders, den Veldheer mede te geven, die hem nog elf krygsknegten by de twee vorige gaf, met belofte van hem in 't korte, of na eenige maanden by zyn te rug-komſt uit Amboina, meer volk te zullen byzetten, en dan ook een veſting aan ſtrand voor hem te zullen opwerpen, waar toe zy beide nu de plaats gingen uitzien.

Vertrekt na Amboina.

Daar op vertrok de Heer *de Vlaming* met 't Jagt na Amboina, zendende de twee ſchepen, Leeuwaarden, en Ter Vere, na den mond der Straat van Boeton, om te zien, of zy daar geen vyandlyke vaartuigen konden op ſteven loopen. Zy ontdekten, aan 't Ooſt-einde dezer engte gekomen, ten eerſten negentien zeilen, van welke Schipper *Roos* 'er tien, met Ryſt geladen in twee Tinggangs of roei-Jagten, en een ſchep-Praauw, voorzien van omtrent honderd wakkere krygsknegten, zeer gelukkig aantaſtte, en vernielde, zo dat het den vyand omtrent zeſtig laſten Ryſt, en vry wat volk, koſtte.

Dit lokte de onzen daags daar aan tot een nieuwe onderneming op de andere Macaſſaarſche vaartuigen, die vry grooter, dan de vorige, en vry ſterker bemant waren. *Roos* ging in de Boot van 't ſchip Leeuwaarden, welke met een Tinggang verſterkt was, aangezien de andere door den wind en ſtroom nog belet wierden by hem te komen. Dog zo als ons volk omtrent een halve myl zekeren bogt, die de vyand zeer liſtig inliep, mede ingezeilt was, om hem te vervolgen; hebben de Macaſſaaren, tegen verwagting van *Roos*, het zeer ſchielyk na hem toegewendt, zyn Tinggang, waar in pas twee en dertig man was, overvallen, verovert, en alles daar in dood geſlagen, uitgenomen vyf, die het ten deele door ſwemmen, ten deele door medelyden van den Macaſſaarſchen Zeevoogd, gevangen genomen, en naderhand by 't ſluiten van een vrede met den Macaſſaar geloſt zyn.

Vyf andere waren met de van den vyand verlaten Tinggang, zich onder 't zeil verbergende, na Tamboeko gedreven, twee daar af in 't leven gebleven, die van dien Koning wel gehandelt, en daar na aan de onzen weêr zyn overgeleverd; verhalende, dat de anderen aan hunne wonden overleden, en over boort gezet waren. Het verſchilde niet veel, of de vyand was ook meeſter van de Boot geworden; maar door een onverwagt koeltje, en ſnel roejen, was zy het nog ontkomen.

Dapperheit van twee mannen in deze Tinggang.

In dit gevegt hadden zich twee mannen, de onder-Hopman, *François Tinnekens*, en de Sergeant, *Lambert Ottensze*, dapper geweert, en hun leven den vyand zeer dier doen ſtaan; ſlingerende, zo lang zy ſtaan konden, zo verwoedt met hun geweêr over en weder, dat zy in langen tyd niet zonder 't uiterſte gevaar te genaken waren; dog eindelyk, na het nedervellen van veel

1653. vyanden, in kragten beſwykende, en den vyand, omtrent duizend koppen ſterk, weêr op nieuw met verſch volk aanvallende, zo wierden die wakkere Helden jammerlyk nevens hunne andere makkers vermoort; zo groot een getal volks, en zes vyandlyke vaartuigen, die in een Jonk ('t geen de vlag voerde) vier groote Coracora 's, en een kleene beſtonden, met hun eene Tinggang, en zo weinig manſchap, geenzins hebbende konnen wederſtaan.

Vlaming, in Amboina gekomen. Deze tegenſpoedige ontmoeting trof hen juiſt op den zelven dag, dat *de Vlaming* in Amboina aanlandde, te weten, den 29ſten December, waar na zy hem gevolgt, en den 11den January in 't jaar 1634. voor Tomilehoe, een dorp op Manipa, ten anker gekomen zyn.

In 't jaar 1654.

By zyn komſt vernam *de Vlaming* nog niets van de Macaſſaarſche vloot, die egter daar na met ſtukken en brokken, veertig vaartuigen ſterk, onder den Zeevoogd *Crain Boeta Toewa*, over Bangay, en de Xoela 's, quam opſchieten. Ondertuſſchen quamen de verſtroide ſchepen, nog eer dan die vloot, mede zeer onverwagt en ſchielyk opdagen, van de welke hy een Jagt, een Sloep, en twee Tinggangs onder 't gezag van Schipper *Roos* na de Xoelaſche eilanden,

Zend Roos na de Xoela 's.

om den vyand te onderſcheppen, zond, 't geen hy zelf wel meende ondernomen te hebben; dog wierd door een hevige koorts, perzing, en andere ongemakken, belet mede te gaan. 1654.

Wat afbreuk de onzen die vloot, 't zy in Amboina, 't zy in de Xoela 's, deden, zullen wy hier niet aanhalen, maar alleen met een woord in opzigt van de Xoelaſchen zeggen, dat die van Xoela Teljabo, en van Xoela Mangoli, den vyand niet alleen aanſtonds toegevallen, maar dat zy hem yder nog met zes Coracora 's tot Boero toe onderſteunt hebben.

Ondertuſſchen had de Koning van Tidore nu en dan al eenige roof-vaartuigen op de onzen uitgezonden, en by zeker voorval drie Hollanders gevangen bekomen, en 'er ook drie doodgeſlagen. De Kaſtiliaanſche Landvoogd, quantzuis onzen vriend willende ſchynen, zond ons de gevangens weêr toe, en nam deze daad des Konings van Tidore (in ſchyn) zo qualyk, dat hy zich niet ontzag, dien Vorſt in de veſting van Gamma Lamma vaſt te zetten, en dat wel, zo hy verder voorgaf, met opzet van hem daar over, als hebbende den ſtilſtand, tuſſchen ons gebroken, ſtreng te ſtraffen; Kaſtiliaanſche loopjens, die ons al bekend waren; hoewel met onderling goedvinden,

De Kaſtiliaanſche Landvoogd zet den Koning van Tidore gevangen.

1654. vinden, om ons maar te misleiden, in 't werk gestelt. Zelf gaf men voor, dat de opper-Landvoogd der Philippynsche eilanden dit zo euvel nam, dat de Landvoogd *d'Esteibar*, zo iet anders dit niet belet had, hier door byna zyn ampt verloren zou hebben. Dit alles liep nogtans zo groot een vaart niet; en dat zy dit geezins zo met ons meenden, en 't maar enkel bedrog was, bleek klaar, vermits hy dien Koning ten eersten los liet. Hy had ook verzogt, dat de Landvoogd *Hustaart* voortaan van alle vyandlykheden ophouden, dat hy daar toe ook den Koning van Tidore bewegen, en hem daar toe brengen zou, om aan ons al de verdere Muiters op Saboe, en elders, over te leveren, of dat hy hem anders daar toe, alware 't ook met den ondergang van gansch Tidore, dwingen zou; al 't welke nogtans die voorzigtige Landvoogd maar voor listen, om tyd te winnen, en ondertusschen bystandt van Manilha te krygen (gelyk hy 't naderhand ook bevonden heeft) aanzag.

Vermits nogtans zich nieuwe zwarigheden op Solor, van waar ook hulp tegen de Portugeezen verzogt wierd, opdeden, en *Madjira*, nevens de Macassaar, ons in Amboina genoeg te doen gaf, zo vond *de Vlaming* na tyds gelegenheit best, den voorzitter *Cos*, en den Schout by nagt, *Gerard Roos*, na Ternate te zenden, met vollen last, om van den Kastiliaan vergoeding van geledene schade, en straf over Koning *Saidi* 's bondbreuk, en vuile sluikeryen, vlak tegen den vrede tusschen ons, en den Kastiliaan, aan, uit zyn naam te eisschen; dog, zo dit niet gelukken wilde, om den stilstand van wapenen, tusschen Tidore, en ons beraamt, dog voorleden jaar gebroken, weder te verlengen; in hope, dat wy daar na wel gelegenheit bekomen zouden, om ons, aan dien trouwloozen vorst te wreeken. Met dezen getroffen vrede tusschen ons, den Kastiliaan, en Tidore, benevens het krygsvolk uit Ternate, quam de Heer *Cos* den 13den Juny weêr in Amboina, en dat zeer tydig, en gelukkig, vermits de Ternataansche Zeevoogd, en hoofd-Muiter *Saidi* den 26sten van die maand over Xoela Besi, en Boero, weêr in Amboina gekomen was, medebrengende den Hhoekom *Tomagola*, en eenentwintig nieuwe Coracora 's, behalven nog vyf Jonken, ten deele op Xoela, ten deele op Boero, byeen verzamelt, dog slegt van volk en voorraad voorzien.

Ook quam de Koning *Mandarsjah*, verzelt van den Koning van Batsjan, nevens die van Gilolo, en den Prins *Calamatta*, zyn broeder, in September uit Ternate, op verzoek van den Veldheer, hem met eenig volk byspringen, zo als hy gereed stond om Laäla te gaan belegeren. De manschap was niet veel, en hy zeide, dat 'er nog een Fluit met vier Coracora 's, nevens ruim agt honderd Ternataanen, agter aan quamen; na welke de Heer *de Vlaming* niet goed vond te wagten; maar dien Vorst met den Heer *Cos* zo lang voor Assahoedi, ten tyde toe dat zyn volk gekomen zou zyn, te laten, voor 't aanlanden van welke de Veldheer den 20sten September Laäla, op Ceram, innam; daar onder andere ook *Madjira* 's zuster doodgeslagen wierd, ten deele, om dat de vyanden de Huisvrouw van den onder-Koopman, en Hoofd op Manipa, *Johannes Comans*, moorddadig hadden omgebragt, maar voornamentlyk, om dat dit boos wyf, en haar broers vrouw, *Bayhongi*, voorname aanstookster van *Madjira* tot dezen oorlog geweest zyn. 1654. met eenige Moluksche Vorsten.

De Koning *Mandarsjah*, voor Assahoedi het al moede zynde, quam, op den zelven dag der overwinning, met de voornoemde Princen, en den Heer *Cos*, mede voor Laäla, om den Veldheer daar over te begroeten, en te zeggen, dat hy nu drie honderd Ternataanen bekomen, dog de andere nog niet vernomen had.

Men vond dan goed, dat Koning *Mandarsjah*, met de magt, die hy nu by zich had, nevens den Heer *de Vlaming*, na Boeton oversteken zou, om dat ryk op nieuw te verzekeren, en dien vorst gerust te stellen; dien hy, na goeden dienst van den Hopman *Bonga Pora*, en zyn volk, genoten te hebben, de zelve in Mai al had weder gezonden, en daar nevens een fraai geschenk, zo van den opper-Landvoogd van Indiën, den Heer *Maatzuiker*, als van zich zelven.

De Koning *Aali*, zyn goed hert tot ons weder willende toonen, had ondertusschen weêr twee vaartuigen, en veertig man, onder dezen zelven Oversten na den Heer *de Vlaming* geschikt, die hy, na ze twee maanden ruim gebruikt te hebben, ook met een vereerinkje dien Koning weêrgezonden heeft. Aali 's trouwe daad.

De Vlaming had gaarne gezien, dat de Koning van Gilolo, en *Calamatta*, in Ternate gebleven, of niet mede na Boeton vertrokken waren; dog dat was nu niet anders te schikken; dierhalven wierd 'er voor hem, en den Koninklyken Hopman, *Tabalille*, met zyn troep van zestig uitgelezene Bonoërs, Loehoeneezen, en Manipeezen, een Fluit vervaardigt, om in gezelschap van 't Jagt Arnemuiden, voor den Koning *Mandarsjah* geschikt, na Boeton te zeilen, werwaarts hen de Vertrek van de Moluksche Koningen, en van de Vlaming, na Boeton.

Heer

1654. Heer *de Vlaming* den 29sten September met het ſchip, 't Zas van Gent, volgde.

Hy quam 'er den 8ſten October, en niet lang daar na ook de voornoemde Koningen der Moluccos. Hoe onvergenoegt hy over den Koning van Gilolo, en *Calamatta* 's mede-vertrek was, vond hy egter goed, yder van hen, by hun aanlandig aldaar, vyfentwintig Ryksdaalders uit enkele Staatkunde te vereeren.

Daar zy eenige Moordenaars opeiſchen.

Men zei Koning *Aali*, dat men daar quam, om hem te helpen; maar dat wy van hem, als een opregt vriend der E. Maatſchappy, nu ook de overgave der genen, die hun handen met het plengen van Nederlands bloed beſoedelt, en dierhalven de dood verdiend hadden, verwagtten. Dat het niet Koninklyk was, zulke Schelmen te beſchermen. *Mandarsjah*, om zynen yver mede te toonen, zeide, dat hy dat aanſtonds diende te bezorgen, of dat hy verzekert wezen kon, dat hy een ander Koning in zyn plaats ſtellen zou.

Dit was een harde taal, vry ſwaar voor dien Vorſt te verduwen, ten deele, vermits een van deze Moordenaars zyn Schoonvader was, ten anderen, om dat de verdere gaſten zo geen Katten, om zonder handſchoenen aan te taſten, waren. Hy beloofde egter zyn beſt 'er toe te doen; maar wegens verſcheide hinderpalen is dat toen niet geſchied, en naderhand die misdaad (alzo de toeſtand van dat ryk het toen vereiſchte) by een algemeen Soen-ſchrift aan de ſchuldigen vergeven.

Men ſtak ondertuſſchen aan ſtrand ook twee plaatzen af, om daar twee veſtingen in die Straat te leggen, en den Macaſſaar dus het in- en uitloopen der zelve te beletten.

Tot het vervaardigen der zelve wierd niet alleen laſt, maar 't opzigt en gezag daar over aan den onder-Hopman *Keler*, egter zo, dat men het nog wat kon dralende houden, gegeven; dog 't oppergezag aldaar aan *Mandarsjah*, terwyl de Heer *de Vlaming* na Macaſſar voortzeilde, gelaten.

Vlaming vertrekt na Macaſſar.

Voor zyn vertrek deden zich in de rivier van Boeton tien Boegineeſche vaartuigen op, welker hoofden, met veel vrymoedigheit by de onze komende, zeiden van hunne Koningen na ons gezonden te zyn, om te vernemen, hoedanig 't verbond des Boetonſchen Konings met ons was, en om zich daar mede toe te begeven, aangezien 't hen onmogelyk was, de geweldenaryen des Konings van Macaſſar langer te dulden. Dit voorſtel quam den onzen vry verdagt voor; egter zond men hen met vrygeleide weêr na hunne Vorſten, met aankondiging, dat zy, zulks opregt meenende, zeer wel van ons, en den Koning van Ternate, ontfangen, en als Bondgenoten, mits dat zy binnen twee maanden daar hadden te verſchynen, gehandelt zouden worden. 1654.

Zend eenige Boegineezen weêr na hunne Koningen.

De Vlaming dan, na Macaſſar ſtevenende, en de Molukſche Koningen met hun volk op Boeton gelaten hebbende, vond den onder-Zeevoogd, *Roos* drie mylen bezuiden de ſtad Macaſſar, die hy bezet hield, en verſcheen kort daar na zelf voor 's Konings Hof; maar kon wegens de gemeene zaak daar niet meer, dan *Roos*, uitregten. Alleenlyk hoorde hy, dat men daar nog al ſterk ten oorlog toeruſtte, niet tegenſtaande *Crain* (of Prins) *Patingaloan*, voornaam aandryver van dezen oorlog, den 17den September aan een quade keel overleden was, buiten dat men daar ook nu zig bezig hield, met een nieuwen Koning te verkiezen.

De dood van Prins Patingaloan.

Hy zond dan *Roos* na Bima, om de vyandlyke vloot, die daar toegereed wierd, te bezetten, en binnen te houden.

Roos gaat Bima bezetten.

Den 6den November quam hy op Batavia, daar hy verſlag van alles aan hare Edelheden, de Heeren van de Hooge Regering van Indiën gedaan hebbende, maar vyftien dagen bleef; en vertrok met vier ſchepen, een Galjoot, vier Sloepen en Tinggangs, den 21ſten weêr van daar; gierde op Japara, en ook op Bima, aan; dog, daar geen ſchepen (alzo *Roos* al na Boeton vertrokken was) nog hen genegen vindende, om met ons te handelen, liep hy ten eerſten na Boeton, voor welke ſtad hy den 17den December ten anker quam.

Vlaming komt op Batavia.

En vertrek na Boeton.

Ondertuſſchen had hy den Predikant, *Daniel Brouwerius*, een zeer ervaren Latiniſt, en Maleyer, en op Staatszaken ook wel afgeregt, na Macaſſar gezonden, om aan dat Hof eens heimelyk, 't geen hy wegens zyn Taalkunde zeer wel doen kon, te vernemen, hoe de zaaken daar ſtonden, en of men met de uitruſtingen na Amboina (waar aan hem zeer veel, om 'er zyn zaaken, en verblyf op Boeton, na te rigten, gelegen was) nog al volhardde.

Bezending van D. Brouwerius na Macaſſar.

Hy vond, by zyn komſt op Boeton, de twee ſterkten, volgens zyn laſt, aan ſtrand beneden de ſtad, en aan de mond der rivier, voltoit, en 't eene, *Toetop Moeloet*, dat is, *Houd den mond toe*, en 't ander, *Djangan kata*, dat is, *Kikt niet*, genaamt; maar was dit na zyn zin, niet weinig ſtond hy verzet, dat hy 'er alles zo vol opſchudding, Koning *Aali* door *Mandarsjah* volgens zyne loſſen aart, dog op verzoek der Boetonders (zo hy zeide) afgezet, en den Hhoekom, *Kaitsjili Lau*, in

Boeton van twee ſterkten voorzien.

Aali afgezet.

1654. in zyn plaats als Koning aangesteld; dat hy ook verscheide Boetonders, ons gansch niet genegen, zeer onbezonnen, en tegen de goede lessen, die hy hem by zyn vertrek liet, tot aanzienelyke ampten verheven, daarentegen onze vrienden vervolgt, en den gezant van Koning *Aali*, *Kaitsjili Lassinoero* genaamt, op een los voorgeven, als of hy aan verradery zou schuldig geweest zyn, had laten verworgen.

Moeje-ykheden door Man-darsjah 's losheit.

Hier over was hy op den Koning *Mandarsjah*, als oorzaak van al deze nieuwe moeite, wel zeer misnoegt; maar wat raad; het lag 'er al toe, en moest, wilde hy verder daar rust hebben, zo blyven; weshalven hy dezen nieuwen Koning, een oud bezadigd man, en, na uiterlyken schyn, den onzen niet ongenegen, den eed aan *Mandarsjah*, en de E. Maatschappy, op zekere voorwaarden doen liet. Hy wierd den 21sten December, ten overstaan van de Gemagtigden van dien Koning, en ons, gekroont.

Men brak de grootste vesting, om goede redenen, weder af; dog in de andere aan den overkant der rivier lag men drie en twintig Hollandsche, en twaalf Ternataansche Soldaaten met een Vaandrig; en liet 'er vyf Yzere Stukken, twee Metale Bassen, en voorraad voor vyf maanden. Ook zond hy den Bevelhebber *Roos* met zes schepen bezuiden Boeton om, daar hy last had het dorp Comboewaha met de vaartuigen, daar leggende, te vernielen, 't geen hy zeer wel uitgevoert, en daar alles verbrandt heeft.

oos ernield omboe-aha.

De Boetonders waren op Koning *Aali* zo verbittert, dat zy hem niet alleen van al zyn Koninklyke cieraden, en erfgoederen, maar ook van alles berooft hadden; en schoon *de Vlaming* hem nog gaarne na Ternate, of Amboina, verzonden, en in 't leven behouden had, zo kon hy egter niet beletten, dat zy hem eindelyk elendig, in een slegt kotje woonende, kristten, en moordadig omhals bragten. Een einde, dat hy zich door zyn ontugtig gedrag, in 't wegrooven en beslapen van de vrouwen der grootsten, en andere geweldenaryen, op den hals gehaalt had; hoewel hy anders een Prins van zeer goeden imborst, en met veel treffelyke hoedanigheden, verre boven andere Oostersche Vorsten, begaaft was, waar van hy ons verscheide preuven gegeven hadt. Het waarschynelykste egter is, dat hem dit alles, om dat hy 't niet met den Macassaar, maar met ons, en met Koning *Mandarsjah* tegen de Muiters gehouden, en zich ten einde toe daar in volstandig gedragen heeft, overquam.

ali 's ood.

n qua- en ede eda- heden.

Hier nog zynde, quam de Heer *Brouwerius* van Macassar weêr by den Veldheer, die ettelyke malen met den nieuwen Koning gesproken, dog, wat hy ook dede, geen gelegenheit gekregen had om met hem van de zaaken van Amboina te handelen, vermits de Vorst het altyd op eenig ander gesprek wendde, en ook klaar toonde, nog niet tot vrede, of afstand van die landen, dan met schade en schande der E. Maatschappy, genegen te zyn; weshalven hy best geagt had, zich ook in geen dieper gesprek daar over in te laten. 1654. D. Brouwerius komt onverrigter zake by de Vlaming.

Alles op Boeton dan, 't geen tot den dienst der E. Maatschappy van nooden was, bestelt hebbende, verzeilde de Heer *de Vlaming* den 26sten December na de Noord-zyde van Boetons engte, terwyl de Moluksche Koningen door de Straat van Pangesane liepen, om negenentwintig Macassaarsche vaartuigen, volgens 't gerugt reeds na Amboina verzeilt, op te zoeken. Men zei ook dat die Macassaaren zeer veel Spatten, en Padi (of Ryst in de bolster) mede genomen hadden, om die op Assahoedi te planten, een teeken, dat zy nog zo ras van daar niet dagten te verhuizen. Die van Boeton vertrekt.

De Veldheer, aan de Noord-zyde der Straat van Boeton gekomen zynde, vond 'er den Bevelhebber *Roos*, dien hy met elf verdeelde vaartuigen, en drie honderd vyftig man, na de Straat van Pangesane zond, om de voornoemde vloot op te zoeken, en zamen met de Moluksche Koningen Tiboro, een dorp, aan de West-zyde van Pangesane, wat landewaard in aan een groote rivier gelegen, aan te tasten. En Roos ontmoet.

Deze, den Koning *Mandarsjah* ontmoetende, heeft dien aanslag, alzo zich alles daar zeer wel toeschikte, in 't werk gestelt, en den 1sten (of zo anderen meenen den 3den) January in 't jaar 1655. dit dorp verovert. Zy waren omtrent een myl de rivier opgeroeit, daar te land gestapt, en zo na dit dorp op 't geleide van twee Tiboreeze gevangenen, afgaan, die hen tegen de middag in 't dorp bragten, zonder eer, dan na dat zy op den vyand losbrandden, ontdekt te zyn. Zy, zo schielyk overvallen, namen over hals over kop de vlugt, te meer, alzo kort van te voren drie honderd ingezetenen van dit dorp ten oorlog, en nog andere honderd vyftig koppen op de Buffelsjagt, uitgegaan waren; waar door die verovering by de onzen vry ligter, verkregen wierd. In 't jaar 1655. Die met Koning Mandarsjah Tibore verovert.

Het zou 'er anders zo gemakkelyk niet hebben afgeloopen; vermits die togt maar met honderd vyftig blanke koppen, en nog zo veel Ternataanen, ondernomen, en de

1655. verdere magt by de vaartuigen gebleven was. Ons verlies bestondt maar in drie perzoonen, en eenige ligt-gequetsten. Dog de vyand had wel twee honderd man, en daar onder hunnen Koning, en meest al zyn zoonen, verloren. Ons volk kreeg hier veel buit, wel drie honderd vrouwen, en kinderen, die alle tot Slaven gemaakt, en aan den krygs-knegt, om hen te meer tot stoute ondernemingen aan te moedigen, geschonken wierden; ook zou die buit vry grooter gevallen hebben, zo zy niet te voorbarig met alles te verbranden geweest hadden.

's Vyands's vesting aldaar was een hegt steene werk, met zeven rondeelen, en muragien, van vyf vadem hoogte, voorzien; welke na de verovering geslegt; dog, kort na dat wy dit dorp verlaten hadden, van den vyand, met veertig Macassaarsche vaartuigen, veel sterker, dan te voren op een andere plaats herbouwt, en zodanig versterkt wierd, dat het den onzen onmogelyk was, dat nest weêr in te krygen, alzo zy de rivier met boomen toegesloten hadden.

De Vlaming, Dierhalven vond de Veldheer goed, den 18den dier maand het met elf schepen, en Tinggans, mitsgaders agt Coracora 's, waar op de Moluksche Koningen zich onthielden, na Celèbes Oostkust te wenden, en, waar 't mogelyk, de Macassaaren aldaar, zo zy weêr uit Tiboro loopen mogten, waar te nemen; Belast Roos Boetons engte te bezetten. buiten dat *Roos* ook in last had, om de Straat van Boeton tot in April met vyf schepen, en twee Sloepen, bezet te houden. Dog terwyl *Roos* met alle kreken in en uit te loopen, bezig was, zo konden drie van zyn vaartuigen, waar op de onder-Hoplieden *Keler*, *François Reiniersszen*, en *Albert de Koning*, waren, niet volgen, alzo zy aan den grond geraakt waren; weshalven hy, daar niet na konnende wagten, hen maar belastte, zo ras zy weêr vlot waren, na de overkust van Celèbes te steken, en hem daar te wagten. Zy, deze last opvolgende, ontmoetten onderweege veertig Macassaarsche vaartuigen; maar deden, onvermogend zynde, niet anders, als hen maar na te oogen, om te zien, waar zy mogten belanden; 't geen voor *de Vlaming* van veel aangelegenheit was, die de zelve in Tiboro 's rivier, welke zy inliepen, bezetten liet, terwyl hy zelf met Hy zelf komt op Tamboeko. *Mandarsjah* na Tamboeko stevende, dat nu onder Ternate behoorde.

Over dit geweft voerde een Sengadji, of Hertog, 't gezag, welken *de Vlaming* ongemoeit liet, vermits hy zich aan Koning *Mandarsjah* onderwierp, niettegenstaande hy wel zes maal zo veel volk, als de Veldheer, by zich had; maar hy was door de forsche en hartvogtige aanspraak van *de Vlaming*, en door de last, dien hy aan zyn volk gaf, om op de minste wenk vuur te geven ('t geen hy uit de gebaerden der Soldaaten, die hun geweêr dubbelt geladen, en yder twee kogels in den mond hadden, afnam) zo kleinmoedig geworden, dat hy zich aanstonds gewillig aan ons overgaf. Ook wist hy Koning *Mandarsjah* op dien tyd zo wel te believen, en na den mond te praten, dat hy, na *de Vlaming* 's vertrek 'er blyvende, hem zedert met den Titel van Koning, in de plaats van dien van Hertog, vereerde. 1655. Dat zich aan Mandarsjah onderwerpt.

De Veldheer van daar na Batoy, en Gapi, of Bangay ('t geen niet verre van de Xoela 's legt) of zestien mylen Noordelyker voortgezeilt zynde, liep onder weeg Patoewo af, een dorp, daar de Macassaaren gewoon waren nu en dan wel te nestelen. Vorders viel daar niet veel voor, dan dat die van Bangay al mede goed Macassaars waren geworden, hoewel, volgens 't berigt van den Ternataanschen Goegoegoe, *Doewani*, en den Zeevoogd, *Colofino* (die al zedert October van 's Koning 's vloot agter bleven) zy die volkeren weêr onder de Ternataansche Kroon gebragt hadden. Vlamings verdere verrigtingen.

Ook was *Mandarsjah*'s Ryksbestierder, *Doewani*, zyn Koning door harde winden, en stroomen, niet hebbende konnen volgen, op Bangay aangeweest, alwaar hy alles vernielt, of op de vlugt gedreven, en verder besloten had zyn Vorst, waar hy ook zyn mogt, te gaan opzoeken; maar door ziekte, en quaad weder, veel volk verloren, en 't zelve geen lust hebbende, om verder, dan Xoela, te scheppen, was hy genoodzaakt ook daar te blyven.

De Vlaming quam eindelyk mede op Xoela Mangoli; dog met een enkele Sloep, aangezien zyn vloot t'eenemaal verstroit was. Hy vond de Grooten daar zeer overhoop leggen, om dat Koning *Mandarsjah* 't gezag over de krygszaaken aan drie Ryks-Raaden, die de een voor den anderen nergens in wyken wilden, even gelyk opgedragen had; een zaak, die vry hoog geloopen zou hebben, ten ware het *de Vlaming* door zyn tegenwoordigheit, en beter bevelen, voorgekomen had; na welke verrigting hy den 22sten February weêr in Amboina gekomen is, aan *Doewani* op Xoela last gelaten hebbende, om met den Koning, zo ras hy daar komen zou, en eenige Xoelaneesche Coracora 's, na Boero over te steken.

Het lang agterblyven van Koning *Mandarsjah* verhinderde *de Vlaming* in verscheide goede voornemens. Hy quam egter

1655.

an- rsjah Am- ›ina ›tbo- n.

egter eindelyk den 25ſten Maart op Xoela Beſi, en wierd by brieven van de Heer *de Vlaming* verzogt, met zyne magt nog eens in Amboina by hem te komen, om te zien, of hy door zyne tegenwoordigheit, en minnelyke voorſlagen, zyn onderdaanen bewegen kon, de Muiters te verlaten, tot hunnen Koning weder te keeren, en de Macaſſaaren aan ons over te leveren. De Vorſt, en zyn Ryksbeſtierder, hadden daar niet tegen; maar de andere Grooten hadden daar geen zin in. Evenwel bewoog *Mandarsjah* hen, om na Boero over te ſteken, mits, zo men den Veldheer daar niet vond, dat men dan na huis ſtevenen zou. Op Boero gekomen, en *de Vlaming* van hen daar niet gevonden zynde, had hy veel moeite, om hen te bewegen tot verder te ſcheppen.

De Koning dan zag, dat zy 't goedwillig niet gezind waren; weshalven hy 't hen uitdrukkelyk belaſtte. Zy waren zo ras niet in den bogt van Cajeli gekomen, of hy kreeg eenige Boeroneeſche Hoofden, nevens eenige gezanten van Kimelaha *Haſi*, zyn Stadhouder over Boero, by zich, de welke den Koning bekent quamen maken, dat *Haſi*, beſloten had, tot den Koning af te komen, zich voor hem te vernederen, en honderd Macaſſaren, daar in de rivier leggende, aan hem over te geven; verzoekende alleen, dat de Koning wat van de rivier afſcheppen, en hem zo gelegenheit geven wilde, om in 't geheim, en buiten kennis der Macaſſaaren, met hem alleen te ſpreken, en dus zamen, hoe men ze alle in de val krygen zou, te overleggen. Maar hoe gelukkig was deze Koning, dat die geheime zamen-ſpraak geen voortgang nam: want na allen ſchyn, uit het vervolg gebleken, zou hem die valſche aanbieding zeer duur geſtaan, en mogelyk wel zyn leven gekoſt hebben. Een zaak, die wy wat hooger moeten ophaalen.

euwe al van la- tta.

De Prins *Calamatta*, 's Konings broeder, had, by 't open raken van de Boetonſche Kroon zich zelven vaſt verbeeldt, dat zyn broeder hem daar Koning gemaakt, en hy daar in voor alle anderen den voorrang gehad zou hebben.

or- ong zelfs.

Dit hem ontſchoten, en 's lands Richter daar toe verheven zynde, zo meende hy van ſpyt woedende te worden; oordeelende, dat en zyn broeder, en de Heer *de Vlaming*, hem daar by grootelyks verongelykt hadden. Hy had in zyn gedagten wel een grooten misſlag: want ſchoon dit ryk, al voor een menigte van jaaren een Ternataanſch leen was, zo ſtond de vrye keur, van een Koning na hun zin te ſtellen, egter aan de Ryksgrooten, en de Koning van Ternate had geen ander deel in die verkiezing, dan dat hy, en de Veldheer, door hunne Gemagtigden, dezen gekoren Koning beveſtigden, en hem als goed-keurden. 1655.

Hoe weinig ſchuld nu Koning *Mandarsjah* hier in had, zo had dit egter niet belet, dat *Calamatta*, zich voor een tyd wat in zyn woede bedwingende, nogtans volſtrekt voorgenomen had, dit by een beter gelegenheit aan zyn broeder te wreeken, dien Vorſt van kant te helpen, en zich zelven nog eens tot Koning van Ternate op te werpen. Hy wrokte dan met de zynen, dog zó geheim, dat men daar niet het minſte van ontdekken kon; houdende zich zelven veel vriendelyker, dan anders, om by de minſte gelegenheit, die zich opdoen mogt, zyn ſchelmſtuk uit te voeren.

Ondertuſſchen was 'er op Xoela iets voorgevallen, 't geen dit zyn voornemen zeer begunſtigt, en de eerſte aanleiding daar toe gegeven heeft.

Tuſſchen *Doewani*, en den Prins *Colofino* was over 't voeren van 't gezag geſchil gerezen. Dit was wel eenigzins door den Veldheer weggenomen; maar egter had de Prins *Calamatta* het onder de Makjanders, die wel den grootſten hoop uitmaakten, en die van oudsher *Doewani* zeer haatten, zo levendig weten te houden, dat zy zedert dien tyd met hem aanſpanden, en vaſt beſloten hem aan de Kroon van Ternate te helpen, en, om daar toe te geraken, by de eerſte gelegenheit *Doewani*, en daar na ook Koning *Mandarsjah*, den hals te breken.

De Koning, by zyn komſt op Boero, in groot gevaar.

Van al deze aanſlagen was de Koning onkundig, en daar op van Xoela na Boero overgeſteken, zag hy ook eenige onwilligheit in verſcheide Grooten, maar had geen andere gedagten, dan dat die alleen uit verlangen, om ſpoedig weêr te huis te zyn, ſproot.

Zo ras nu was de Koning daar niet aangekomen, of hy wierd door de Boeroneeſche Orangkaja 's, en de gezanten van *Haſi*, tot het voornoemt mondeling geſprek uitgenoodigt, 't geen na allen ſchyn van den Koning zou aangenomen, en daar op dan de beſte gelegenheit ter wereld, om hem van kant te helpen, gevolgt zyn, by aldien de al te driftige *Calamatta* zyn vergifte wraake tegen *Doewani* maar een weinig tyds had konnen uitſtellen; maar dit moeſt, na het ſchynt, zo niet wezen, om den Koning, die anders zekerlyk om hals geweeſt was, te behouden.

Calamatta 's ongeduld behoud den Koning.

Calamatta zich dan te veel in zyn wrake tegen *Doewani* kittelende, en zich niet langer konnende bedwingen, liet

1655. liet dien Ryks-bestierder van Ternate in Cajeli 's bogt elendig krissen; van voornemen dit ten eersten ook aan den Koning, en de andere Grooten, die hem in den weg waren, te doen; 't geen ook gelukt zou hebben, by aldien de Koning niet in tyds door den Sedaha *Lamoe* gewaarschouwt, en door een zeer beschepte Praauw, en twee Gilala 's, het gevaar ontkomen was.

Hy vond tot allen gelukke aan den hoek van Pera den Heer Voorzitter *Cos* met een gedeelte der Coracora 's leggen, dewelke besloot, hoorende dezen nieuwen afval van den Prins *Calamatta*, dat de Koning ten eersten zich na de hoofdvesting Victoria begeven zou, terwyl hy met zyne Hongi, of Zeemagt, na de bogt van *Cajeli* gaan wilde, om nader aldaar te vernemen, wat de Ternataanen verder in den zin hadden.

Die aan de vesting Victoria komt, en tyding van Calamatta 's toeleg, krygt.

Dus quam dan de Koning met zyn nieuwe Gemalinne, *Bokje Boeton*, den 6den April aan de vesting Victoria, alwaar hy naderhand hoorde, dat de Prins *Calamatta* dien ouden en getrouwen dienaar des Konings, den Tol-meester, *Jani Sopi*, en den Moluksschen Hopman, in Cajeli 's bogt mede had laten ombrengen; en dat de Ternataanen tot den Heer *Cos* gezegt hadden, dat zy *Mandarsjah*, niet langer tot Koning begeerden, en zynen wrevel, vreemde grillen, en baldadigheit tegen hen, niet langer verdragen, een ander Koning hebben, en dan met de E. Maatschappy in vrede leven wilden.

De Ternataanen begeeren hem niet langer tot Koning.

Men ontdekte naderhand, dat onder de Ternataansche Muiters de Koningen van Batsjan, en Gilolo, mitsgaders de Ternataansche Hopman en de Tolmeester van *Mandarsjah*, *Sopi*, zich mede begeven hadden; van welke twee laatste men egter geloofde, dat zy veel eer door dwang, dan goedwillig, daar toe gekomen waren, 't geen ook naderhand aan *Calamatta* gebleken, en oorzaak geweest is, dat hy hen de koppen heeft doen afslaan. Men zei ook, dat de Prins *Colofino*, met eenig gering volk, den Koning getrouw gebleven was, hoewel andere meenen, dat het alleen in schyn geschiedde, om dat na 't ontvlieden van den Koning (die de spil was, daar de gansche zaak op draaide) het nu voor hem niet geraden scheen by de Muiters te blyven. Altoos daar waren 'er, die hem zeer mistrouwden, en 'er, vermits hy een fyne en doorslepen gast was, ook redenen toe hadden.

De Vlaming

De Heer *de Vlaming*, die zich verbeeldt had, nu haast een einde van den oorlog, en van al de Muiters met hun listige aanslagen zich ontslagen te zullen zien, stond niet weinig over dit nieuw verraad van den Prins *Calamatta*, en 's Konings vlugt na onze vesting verwondert. Hy oordeelde best, zelf ten eersten na de bogt van Cajeli over te steken, alwaar gekomen, zond hy den Ternataanschen Zeevoogd, Prins *Colofino*, die zich met eenige Ternataansche Grooten by ons gevoegt had, na den Prins *Calamatta*, die zich een goeden halven dag scheppens de groote rivier Woabbo op met zynen aanhang begeven had. 1655.

Doet Calamatta vrede aanbieden.

Hy liet hem zeggen, dat het ons weinig verschilde, wie Koning was, indien zy maar de E. Maatschappy getrouw bleven; dog *Colofino* wat te lang na *de Vlaming* 's zin (die ganſch geen goede gedagten van hem had) uitblyvende, en hy ook van Koning *Mandarsjah* gewaarschouwd zynde, dat men hem niet te veel vertrouwen moest, zo vond hy, om zich van dit adderen-gebroedzel niet langer te laten ophouden, geraden, op 't vaste land, drie mylen deze rivier op, op zekere plaats, Boekel genaamt, een vastigheit (die hy Siassat, dat is, dwingen, of dwang, noemde) spoedig te laten maken, om de rivier te sluiten, en zo wel de Macassaaren, als Ternataanen, nevens Kimelaha *Hasi*, en alle de zynen, zodanig te bezetten, dat 'er of geen ontkomen, of wel de weg tot een scheuring voor hen gebaant, en hy daar door te eer van hen gered mogt zyn.

En een vesting opwerpen, om de vyanden te bezetten.

Al deze moeite, nu weêr nieuw tegen de E. Maatschappy opgerezen, moest men enkelyk, en alleen om *Mandarsjah* dragen, en zich weêr in een nieuwen oorlog om zynent wil inwikkelen, dien men, by 't verkiezen van *Calamatta* tot Koning, had konnen ontgaan; een Prins, dien de Ternataanen zeer beminden, daar zy *Mandarsjah* om zyn los leven en verscheide wonderlyke grillen, zeer haatten; zo dat dit voeren van den oorlog der E. Maatschappy tegen deze Muiters voor *Mandarsjah* een grond van eeuwige dankbaarheit voor hem, en zyne nakomelingen gelegt, en hy 't onze wapenen alleen te danken gehad heeft, dat hy Koning gebleven is; van al welke moeite, en onkosten, nogtans de E. Maatschappy gemakkelyk had konnen bevryd blyven, indien zy de Ternataanen 't verkiezen van een Koning na hun zin gelaten, en hem alleen tegen hen allen niet beschermt, maar laten vaaren had.

Mandarsjah zyn Kroon aan de E. Maatschappy verpligt.

Eindelyk daagde de Prins *Colofino* op, dog bragt een berigt mede, waar in niet dan enkele valschheit en bedrog doorstak, gelyk dit kort daar aan klaarder te zien was, wanneer hem Prins *Calamatta* weten liet, dat hy niet genegen was by den

Calamatta 's stoute eisch.

den Veldheer te komen, voor en al eer hy hem *Mandarsjah*, om hem over zyn vuile bedryven te ſtraffen, overgelevert had.

Zo ras nu deze afval van *Calamatta* na Boeton, de Xoela 's, Ternate en ook op Aſſahoedi verbreidt was; gaf men op de laatſtgemelde plaats zyn vreugde daar over met ſchieten, en andere teekenen, te kennen, hoewel de meeſte Ceramſche Muiters dit ſpel al begonden moede te worden, en maar gelegenheit zogten, om wel tot ons over te komen, en om hunnen nieuw opgeworpen Koning *Saidi* (zo noemden zy nu den Ternataanſchen Zeevoogd, of *Kaitsjili* al) maar verzekert aan ons over te leveren; waar van hy te vroeg de vonken in de neus krygende, liet hy daar over ook eenige van hunne Hoofden vaſt zetten.

Den 29ſten Mai verloren de Macaſſaaren, die, door quade toezigt der onzen by Tiboro, in dyzig weêr hadden weten uit te raken, en ten deele (hoewel niet zonder rampen op de reize geleden te hebben) by den hunnen voor Aſſahoedi te komen, by zekeren uitval op de onzen hunnen Veldheer, *Crain Boeta Toewa*, een ſtout Soldaat; dog kregen *Dain Boeletan*, een man van geen minder dapperheit, maar van veel grooter beleid, in plaats.

De Ternataanen, op Boero zich onthoudende, vonden goed eenen *Soegale* na Ternate te zenden; een grooten Guit, die veinſde derwaarts ontvlugt te zyn, maar uitdrukkelyk afgevaardigt, om kennis van dien afval aan de Muiters aldaar te geven, als mede om *Mandarsjah* overal ſwart te maken, en den nieuwen Koning *Calamatta* Hemel-hoog te verheffen; 't geen hy zeer meeſterlyk wiſt te doen; maar dat ook eindelyk hem ontdekte, en zyn dood veroorzaakte.

Deze Verrader wiſt door zyne fyne tong zo veel uit te werken, dat de meeſte Ternataanen in de Moluccos hunnen Koning af, en den Muiters toevielen.

Het vuilſte hier van was, dat *Tamir Amſara*, *Mandarsjah*'s Oom, zich mede onder die afgevallenen, en die zich in 's Konings ongeval verheugden, vinden liet; een man, diens woede zo verre ging, dat hy zelf niet de minſte beweging, of eenige ontroering over het ſchendig vermoorden van *Doewani*, die met zyn eigen dogter getrouwt geweeſt was, betoonde.

Ook verboden de Mohhammedaanſche Prieſters deze Weduwe haren man (volgens 's lands wyze) te beweenen, weigerden ook de Zielgaven, die men daar gewoon is mede voor de dooden te geven, aan te nemen; voor reden gevende, dat hy een Kafir, een ongeloovige hond, en Chriſten geworden was, hoewel 'er geen andere reden van al deze verbittering tegen hem was, dan alleen zyn trouw, aan zyn Koning in alle voorvalle bewezen ('t geen zyn onnoozele vrouw, en zyn lyk, bezuuren moeſten) ſtreken, nergens anders om uitgevonden, dan op dat zo een wakker man niet beklaagd, of de Natie daar door niet voor de zake des Konings, gaande gemaakt, maar op dat aan de andere zyde Prins *Calamatta* over die booze daad (die anders groote ſtraf verdiende) nog mogt geprezen werden. 1655.

Dit alles kon daar metter tyd wel meer opſchudding verwekt hebben; maar het wierd door den voorzigtigen Landvoogd *Huſtaart*, eerder, dan de Muiters 't verwagt hadden, geſtuit, en deze *Sadaha Soegale*, ten eerſten gevangen genomen zynde, weêr na Amboina gevoert, daar hy eenigen tyd gebleven; maar naderhand (gelyk wy zien zullen) weêr na Ternate gebragt is, alwaar hy met nog eenige Verraders zyn loon ontfangen heeft. Soegale gevangen.

Terwyl 's Konings zaaken nu weêr zo verwart ſtonden, oordeelde de Heer *de Vlaming* beſt, een ſpring-togtje met dien Vorſt na Ternate te doen, zo, om hem in zyn Ryk te herſtellen, en de onluſten, daar weder gerezen, te ſtuiten, als ook voornamelyk, om eens meeſter van al de Nagelen op 't eiland Makjan te worden, en die te doen omverre ſlaan. De Vlaming vertrekt met den Koning na Ternate, en zyne verdere verrigtingen.

Hy verzamelde dan eenig volk, ten getale van vyf honderd inlanders, en ook omtrent zo veel Hollanders by een, zond een Jagt met eenenzeſtig Soldaaten den 3den Junius voor uit, en volgde zelf met den Koning, en zyn huisgezin, den 17den dier maand. Hy 't gezag over alles aan de Heer *Cos*; dog dat over de bezetting aan den Bevelhebber *Roos*, en den Overſten en onder-Hopman, *van Outshoorn*, gelaten hebbende, vertrok van Aſſahoedi na de Moluccos, voerende den *Sadaha Soegale* met zich, en quam den 20ſten van die maand voor Batsjan, welkers ingezetenen het met de E. Maatſchappy hielden; ſchoon hun Koning nog in Cajeli by *Calamatta* was, die hem genoegzaam tegen zyn wil daar ('t geen juiſt zo breed niet was) als gevangen hield. Egter vermaande hen *de Vlaming* volſtandig en getrouw, zo by ons, als aan 's Konings zyde te blyven, geen ander in zyn plaats te kiezen; ook al de Nagelen onder hun gebied om te kappen, en voor al die van Oebi Latoe, zo zy de beloofde honderd Ryksdaalders ontfangen wilden, niet te vergeten.

1655. Den 24sten dier maand aan Makjan 's overkuſt in 't bogtje Gila gekomen zynde, wierp hy omtrent Tocheo het anker, ontbood daar al de Orangkaja's van dat eiland by zich, en ging met hen een verdrag over 't uitroejen, en niet weder aanplanten, van hunne Nagelen aan, waar by zy beloofden, die zelf om te ſlaan, en niet het allerminſte Nagelſpruitje over te laten, mits dat zy daar voor, volgens 't verbond, in 't jaar 1653. met den algemeenen Landvoogd, *Karel Reinierszoon*, gemaakt, zo zommigen willen jaarlyks, dog zo andere willen maar eens vooral een ſomma van vyf duizend Ryksdaalders genieten zouden, op die voorwaarde, zo de Muiters zich op Boero by *Calamatta* onthoudende, binnen een jaar en zes maanden na den 25sten dezer tot hun wettigen Vorſt, en de E. Maatſchappy, wederkeerden; maar, 't zelve binnen dien tyd niet geſchiedende, dat zy dan maar de helft hebben zouden; mits dat die penningen daar na onder den inlander na mate dat yder by zyn Nagelen verloor, hoofd voor hoofd, verdeeld mogten werden; om tot welk werk hen te meer aan te moedigen, hy hen voor de moeite, om die boomen om te kappen, nog vyf honderd Ryksdaalders in 't byzonder beloofde; 't geen zo veel uitgewerkt heeft, dat zy dit gewigtig ſtuk werks voor de E. Maatſchappy in twintig dagen volkomen uitgevoert hebben; terwyl daar in de Moluccos nu nergens, dan alleen op Tidore, Nagelen waren, die nogtans in een ganſch jaar niet boven de tagtig Baharen beliepen, en pas maar een zeſtiende deel van de Nagelen, die de E. Maatſchappy jaarlyks inkoopt, uitmaken konden.

Uitnemend voordeel der E. Maatſchappy, by dezen dienſt van de Vlaming genoten.

De onkoſten, by de E. Maatſchappy over dit omkappen der Nagelen gedragen, waren zeer gering, in vergelyking van 't geen zy anders jaarlyks, en zonder einde, niet alleen wegens den inkoop der zelve zou hebben moeten betalen; maar daar beneven was dit, te regt aangemerkt zynde, ook geen groote laſt, als men maar eens overwoog, hoe veel onkoſten van zo veel bezettingen, en ſchepen, tot het weren van den ſluikhandel noodig, zy daar by uithaalde, die, by 't intrekken van verſcheide bezettingen in de Moluccos alleen, meer dan een tonne Gouds jaarlyks minder zouden zyn. Waar uit dan blykt, hoe groot een dienſt de Heer *de Vlaming*, met dit zyn bereikt oogwit van 't uitroejen der Nagelen in de Moluccos, de E. Maatſchappy gedaan heeft, vermits zy anders, volgens het verbond, verpligt was jaarlyks die voor een zekeren prys aan te nemen; 't geen haar nu al zo veel Millioenen voordeel, by 't uitwinnen van den inkoop der Nagelen, en 't miſſen der bezettingen aldaar, gedaan heeft. 1655.

Vlaming komt met den Koning in Ternate, en wat hy daar verrigt.

Na dat hy dit nu zo op Makjan beſtelt had, is hy met den Koning na Ternate voortgezeilt, alwaar zy den 26sten aangelandt zynde, zo heeft de Veldheer den Koning *Mandarsjah* ten eerſten in tegenwoordigheit van al de Ternataanſche welmeenende Ryks-grooten op de groote Zaal in de veſting Orangie weêr doen voorſtellen, daar nevens te gelyk ook een geſchrift voegende, waar by al de Muitelingen, die gedurende dezen oproer zich tegen den Koning wederſpannig gedragen hadden, uitgenomen den Prins *Calamatta*, Kimelaha *Tico*, mitsgaders nog zeven of agt voorname Belhamels, vergiffenis van alles toegezegt wierd; maar aangezien zy hertnekkig gebleven en niet opgedaagt zyn, zo heeft de E. Maatſchappy daar by nog vyfentwintig honderd Ryksdaalders ('t zy eens, 't zy jaarlyks) gewonnen, die zy anders gehouden was aan de Makjanſche Grooten nog te geven, indien de Muiters, volgens de aangebodene vergiffenis, binnen den bepaalden tyd tot ons weêr overgekomen waren.

Soegale werd gekriſt.

De Verrader *Soegale*, door *de Vlaming* mede genomen, wierd egter niet verſchoont; maar nevens eenige Schelmen ter dood gedoemt, en gekriſt, of met een gevlamden Pook dood geſtoken.

Vlaming

Terwyl de Heer *de Vlaming* in Ternate was, kreeg hy luſt, om dat eiland eens rond te ſcheppen, en het dus van alle kanten, maar voor al om ook de veſtingen der Kaſtiliaanen te bezien.

Werd door den Kaſtiliaanſchen Landvoogd ontfangt.

De Landvoogd van Gamma Lamma, hier van door den een of den ander kennis gekregen hebbende, nam hem waar, en onderſchepte hem niet verre van zyn veſting, verzoekende, dat hy hem de eere geliefde aan te doen, van daar eens aan te gieren, 't geen hy, na ſterk aanhouden, ook deed. Hy wierd zeer deftig van hem onthaalt, en tegen den avond door verſcheide Don's, en Predikheeren, aldaar, onder beloften dat zy hem in de veſting Orangie weêr zouden komen zien, uitgelei gedaan, alwaar hy dien Kaſtiliaanſchen Landvoogd, met zyn gezelſchap, drie dagen daar na weder zeer wel ontfing. By zyn aanwezen op Gamma Lamma bezag hy naauwkeurig de werken, en bevond die beter in allen deelen, dan onze veſting Orangie, en zelf onwinbaar, ten zy dat men het (waar toe men veel moeite hebben zou) uithongeren kon.

Dien hy weêr onthaaid.

Vertrekt weêr na Amboina.

Al 't noodige dan hier verrigt hebbende, nam hy van den Koning *Mandarsjah*,

en

5. en den Heer *Hustaart*, afscheid, beval hen den Tidoreeschen wapen-stilstand tot nader last slepende te houden, en vertrok met drie schepen, en twee Sloepen na Assahoedi, op Ceram, daar hy den 22sten July quam.

Hy meende dat met het veroveren van deze plaats op den 19den July de oorlog zou ten einde zyn; dog, de Muiters weêr na Calike, een dorp wat agter Erang gelegen, gevlugt zynde, wierd hy genoodzaakt, ook dat te belegeren, aangezien, volgens berigt van den Priester van dit dorp, de Zeevoogd, *Kaitsjili Saidi*, met de meeste Macassaaren na dat akelig gebergte gevlugt, en in dat dorp zich ook onthoudende waren.

rygt ge- en. Deze Priester had zyn handen meer, dan eens, met Nederlands bloed bezoedelt; dog ziende, dat de zaaken der Muiters ten einde liepen, en zelf ook dit vlugten van 't eene gebergte na het andere moede zynde, zogt hy zich door een aanmerkenswaardige daad weêr in onze gunst in te wikkelen. Hy bood dan, zo men hem zynen afval vergeven, en in genade weêr aannemen wilde, aan, ons den hoofd-Muiter, Prins *Saidi*, in handen te leveren. Het was een looze Moor, een meineedige Schelm, die niet veel te vertrouwen was, en derhalven zeer omzigtig moest behandeld worden 1655. Maar vermits hy zich zelven tot Gidze, en zyn zoon tot onderpand van zyn trouw ons aanbood, vond de Veldheer goed dit stuk (hoewel niet buiten veel gevaar voor onze troepen, om dat bekommerlyk en steil gebergte op te gaan) hartvogtig, en omzigtig te wagen. De trouwlooze Priester, die daags te voren *Saidi* op den Coraan nog trouw gezworen had, hield ons trouw, en maakte, dat wy den 5den Augusty niet alleen die plaats in, maar ook *Kaitsjili Saidi*, met zyn vrouw, en zoon, gevangen kregen. Wie zal meineedigen betrouwen? De Priester zelf was met onzen voortroep den berg op gevoeteert, en kreeg het geluk, van den Prins *Saidi* onvoorziens by den krop te krygen, van gedagten zynde, hem zo levendig aan ons, volgens zyne belofte, over te leveren; maar, de een den anderen te sterk in 't worstelen zynde, zou het met dien Himam, of Priester, zeer slegt zyn afgeloopen, vermits *Saidi*, en vry gezet, en fors man, hem zo wel gevat had, dat het hem na allen schyn in een oogenblik 't leven gekost zou hebben; dog hy wierd door een diepe kap, die een der Soldaaten den Prins in zyn linker been toebragt, gered, waar door zy beide

1655. beide al worstelende nederstortten, en hy zo met eenen op het oogenblik, als hy dien Priester meende te ontzielen, in zyn voornemen gestut, en gevangen genomen wierd.

Hy wierd voort na den Veldheer gebragt, die wel gewenscht had, dat men zo groot een Schelm ten vollen gezond gekregen, en zo gelegenheit gehad had, om hem een dood na verdienste, ten spiegel van al de Muiters, aan te doen; daar nu die kap hem zo wel getroffen, en hy daar door al zo veel bloed verloren had, dat hy 't niet lang scheen te zullen maken, en zelf onder de handen der dragers, eer hy nog eens beneden kon zyn, te zullen bezwyken. Te zagten dood voor zulk een trouwloozen, en hartnekkigen Muiter. Hy was in 't worstelen zyn linker duim ten deele quyt geraakt, die de Koninklyke Hopman, *Toalele*, om den ring 'er af te hebben, 'er verder afgesneden had, denkende dat aan den duim van een meineedigen Schelm niet veel verbeurt was.

En spreekt hem vry gevoelig aan.

De Heer *de Vlaming* vond hem vry zwakker, dan hy uiterlyk scheen, sprak hem, om 't nader te weten, aan, zeggende: *Djouw Kapitan Laoet ada tidor sakarang? Begimana? Bangon-lah*, *Djouw*. dat is: *Slaapt gy nu*, *Heer Zeevoogd? Hoe is het? Ontwaak*, *myn Heer*. Dit zeide de Veldheer hem al spottende, terwyl hy hem zyn Piek driemaal ten bek instiet; maar hy kreeg, hoe gevoelig ook die aanspraak was, geen ander antwoord, dan alleen, dat hy, zyn oogen eens geoopent hebbende, die met de uiterste veragting aanstonds weêr sloot, zich niet gewaardigende zyn grootsten vyand eens aan te zien.

Saidi 's al te zagte dood.

Hy wierd daar op aanstonds aan 't volk overgegeven, die, om al hun ongemakken aan hem te wreeken, hem van onderen af nog levendig kneusden, toen van lid tot lid in stukken, en daar na 't hoofd afkapten, en toen zo van boven na beneden den berg afwierpen.

Dit was het al te zagte einde van *Kaitsjili Saidi*, een geboren Prins, uit het aanzienelyk, en niet min dan 't Koninklyke, Adelyk huis Tommagola, een Ryks-groote, en Zeevoogd van Ternate; die het hoofd, en de eerste Roervink van al de Muiters, en oorzaak van al deze oorlogen, geweest zynde, verdient had, wat langer te leven, om een schrikkelyker dood te sterven. Zynen zoon, een Prins van veertien jaaren, zond de *Vlaming* na Batavia, om daar als balling te leven, en geen gelegenheit te hebben, om metter tyd eenig quaad te doen, of zyn vaders verkeerde voetstappen na te volgen; gelyk reeds aan de kinderen van andere Verraders tot hun ongeluk bespeurt was. Zyn vrouw zond hy weêr na Boeton by hare landslieden.

Tegen[spoed der] Maca[ssaaren]

De zaaken der Macassaaren begonden nu mede sterk af te nemen, zy hadden by ettelyke ondernemingen veel volks verloren, en waren nu tot het uiterste gebragt, niet wetende, waar zich te keeren, gelyk zy ook alle zouden in de pan gehakt zyn, indien zeker Vaandrig zich zelven niet te veel vertrouwt, en hen te klein geagt had; hoewel zy naderhand, na hun doorbreken, den 11den Augusty by den Pas van Tanoeno, by Hatoe Petola meest alle nog in de kaars vlogen; onder welke dooden toen ook hun Zeevoogd, of Veldheer, *Dain Boelecan*, *Malim Boegis*, Macassaarsch onder-Zeevoogd, *Karalesa*, Schout by nagt, *Madjira* 's egte vrouw, en nog een bywyf, mitsgaders meer andere, die ik voorby gâ, geweest zyn. Onder de gevangenen vond men *Crain Tabinjay* (een vollen broeder van *Dain Boelecan*) met een halven broeder, en eenige vrouwen, zusters, en kinderen van Grooten, die hy te zamen na *Mandarsjah* verzond, om hen aldaar na zyn believen te handelen

De Ke[langers] brenge[n] Dagga[s] hoofd by de Vlamin[g].

De Kelangers, mede na een einde van den oorlog tragtende, bragten, om hun hof by de onzen te maken, den 21sten Augusty het hoofd van hun bars opperhoofd, Kimelaha *Dagga*, *Madjira* 's halven broeder, in een korfje by den Heer *de Vlaming*, en verworven daar door genade.

Nu schoot 'er niemand van de voorname Muiters, dan *Madjira*, *Calamatta*, met nog eenige weinige anderen, over.

Calamatta hield zich met zyne wederspannige Ternataanen, nevens *Hasi*, nog te Cajeli op, houdende zy de eilanden Boero, en Amblau, onder hun geweld; maar *Madjira*, die hen beiden niet lugten mogt, onthield zich in zyn pruil-hoek te Waysamma, wagtende een beter tyd, 't zy om na Macassar, of wel elders de vlugt te nemen, vermits hy zyn rol hier volkomen uitgespeelt, en men de andere Muiters ook niet meer te vreezen had; hoewel *Calamatta* naderhand, een stuk weegs boven onze vesting op Cajeli doorgebroken zynde, op Xoela Mangoli zyn staart nog wat roerde, 't geen egter niet heel lang geduurt heeft.

De Vlamin[g] gaat na Boeton.

De Vlaming nu de handen vry wat ruimer, en de groote rivier van Boero met twee dikke touwen gesloten, en alle grachten, waar door men zou konnen ontkomen, met boomen gestopt, en Cajeli 's bogt met eenige vaartuigen bezet hebbende, is na Boeton den 11den

Sep-

September vertrokken, en den 19den daar gekomen; maar vond de veſting, Djangan Kata, afgeloopen, ons volk vermoort, en den Boetonſchen Koning t'eenemaal onder het geweld van den Koning van Macaſſar gebragt, zo verre, dat zyn onderdanen ons niet wilden te woord ſtaan. Hy vernam eindelyk uit twee Boetonders, door de onze gevangen bekomen, dat de Koning van Macaſſar, *Sambangko*, zelfs daar in de maand April geweeſt, en daar met een zware vloot, van zeven honderd vaartuigen, met twintig duizend weerbare mannen bezet, waar over *Crain Samana* het gezag had, verſchenen was.

Met deze uitruſting had hy zeven ſtormen op de veſting te vergeefſch gedaan; dog de onze, ziende, dat zy ze niet houden konden, en hun leven zo dier, als 't mogelyk was, willende verkoopen, beſtroiden 't plein over al met kruit, lieten de vyand van zelfs inkomen, en ſtaken 'er, zo als zy de Macaſſaren met geweld zagen indringen, den rooden haan in.

Daar bleven 'er wel twee honderd van de vyanden, en onder de zelve veel luiden van aanzien; dog daar zouden 'er veel meer gebleven zyn, indien het kruit niet te weinig, en te ſlap van kragt, geweeſt was: want men vond daar nog agttien menſchen, wel dood, maar in hunne volle geſtalte, en zeer weinig beſchadigt, ſtaan, zynde hun hair maar een weinig gezengt, en de ligchamen wat geblakert. Deze hadden zy de koppen afgeſlagen, en hen op een der naby gelegene eilandjens begraven. Daar op hadden zy den Koning gedwongen zich zelven onder de Kroon van Macaſſar, als Vaſal te begeven, en *Mandarſjah* af te vallen; 't geen hy niet had konnen ontgaan, alzo de Macaſſaren hem veel te ſterk waren; waar op hy dan ook tot hem overgekomen was.

Deze Vorſt durfde by den Heer *de Vlaming* niet afkomen; maar liet hem weten, dat hy dit verlies aan niemand, dan aan den Bevelhebber *Roos* toeſchreef, die tegen zyn raad de Straat van Boeton verlaten had in een tyd, waar in hy zelf hem tegen zulk een aanſtaanden overval der Macaſſaaren dikwils genoeg gewaarſchouwt had; hoewel *Roos* van daar niet, dan op uitdrukkelyken laſt van de Veldheer, na Gapi en de Xoela 's vertogen was.

Dus zag dan de Veldheer *de Vlaming*, dat hy, hoe ſlegt het ook hier geſtelt was, daar niet verder in kon doen, en het dierhalven voor hem maar beſt ware, zyn reize na Macaſſar te vervorderen, daar hy den 1ſten October aanquam.

Hy zond aan *Crain Crongrou* (tot ſchimp van der Macaſſaaren ſmadige ontmoeting aldaar) een ſchets van Aſſahoedi 's verovering, en de Goude kris van den Macaſſaarſchen onder-Zeevoogd, *Malim Boegis*, daar geſneuvelt. Zy wierd hem van de Macaſſaaren met de zelve Bode wederom gebragt, zonder hem eens te ſpraak te willen ſtaan; op welke veragtelyke bejegening hy hen alle uitdaagde tegen zyn een ſchip, met bedreiging van hen te zullen toonen, hoe zy hunne Veldheeren, *Crain Boeta Toewa*, *Dain Boelecan*, en meer andere Macaſſaren van naam, voor Aſſahoedi, en elders, verloren; en zo zy 't hart hadden, dat zy hun dood op hem zouden komen wreeken, en dat hy hun betalen zou voor 't gene zy zo lafhertig met zo veel duizend man tegen zyn kleen hoopje Hollanders op Boeton verrigt hadden; maar niemand van hen verwaardigde zich uit te komen, veel min 'er op te antwoorden; waar op hy voor 't Portugeeſche deel der ſtad Macaſſar liep, en zeer ſterk, zo daar op, als op de andere deelen, ſchoot. 1655. Daagd hen te vergeefs uit.

Zyn hart dus wat opgehaalt hebbende, zonder daar egter veel mede te winnen, vertrok hy weêr na Boeton, zukkelde de ganſche maand October, en hoorde by zyn komſt met veel droefheit, hoe de Bevelhebber *Roos* uit de Xoela's daar na hem gekomen was, en hoe vyandig hy de Boetonders, ziende onze veſting daar geſlegt, met het vernielen van al hunne vaartuigen daar hy maar by komen kon, en met het verbranden van een hunner dorpen, gehandelt had, daar hen door den Veldheer *de Vlaming* geen leet ter wereld (zo de Koning hem ook zeggen liet) gedaan was. Immers dit bedryf van *Roos* had daar veroorzaakt, dat niemand op Boeton hem nu te ſpraak wilde ſtaan, zo dat hy genoodzaakt was te vertrekken. Keerd weêr na Boeton; 't geen hem Niet wil te ſpraak ſtaan.

Hy had geen water meer, 't geen hy dierhalven ook elders zoeken moeſt. *Roos* zogt hem, hy weêr *Roos*, en zy liepen malkanderen mis, en toen zy malkanderen weêr vonden, en *Roos* den 13den November by hem quam, zo was hy hem, die over 't verlies van den wakkeren Majoor, *Jacob Verheiden*, op Timor bedroeft genoeg was, by 't verhaal van 't blyven van den Vaandrig *Buitendyk* met zyn volk, een Bode van geen minder droefheit, dat in zulk een tyd, als hy na Timor nu niet dan ſchepen, vaartuigen, en volk, noodig had, de Fluit Hillegaardsberg met zeven roei-Jagten of Sloepen alwillens (dog zekerlyk om van dien wonderlyken Bevelhebber ontſlagen te zyn) van Tanah Keke, by 't op-

1655. opkomen van eenig opstuimig weder, na Batavia geloopen waren.

Zend Roos na Solor, en Keller na de Xoela's.

Vermits hy dan een wakker man noodig had, om na Solor te zenden, en daar den Portugees de hoogvereischte afbreuk te doen; vaardigde hy den onder-Zeevoogd *Roos* derwaarts af, en zond den onder-Hopman *Keller* met zeven Sloepen na de Xoelasche eilanden, om daar tot zyn komst te blyven, en ondertusschen op de vyanden te waken, en voor al te beletten, dat *Calamatta* daar (gelyk hy vreesde) niet quam nestelen.

Verdere bedryven van Calamatta.

In de maand October was de Prins *Calamatta*, zich op Boero te benaauwt vindende, zeer behendig, niet verre boven onze vesting in Cajeli, (daar hy een gracht groef, die hem in een zoute kreek, en zo verder in zee bragt) doorgebroken, en met elf Coracora 's in zee geraakt, en ons ontsnapt.

Hy was daar mede na Manipa geloopen, 't geen hy ook tot afval zogt te bewegen; maar wierd van die inlanders zodanig gehavent, dat hy met verlies van ettelyke dooden, en gequetsten (onder welke laatste de Koning van Batsjan was, die naderhand van die wonde stierf) aanstonds afhouden, en na Xoela Besi oversteken moest, alwaar hy gekomen zynde, de menschen zeer moorddadig gehandelt, en de hekken weêr geheel verhangen had.

De Sengadji van Faloe, een van onze vrienden, was hem juist met een welbemande Coracora ontmoet, en met al zyn volk van hem dood geslagen, om dat zy 't met hem tegen hunnen Koning niet hadden willen houden.

Dit alles daar verrigt, en de inlanders uit vreeze tot hem overgehaalt hebbende, was hy door hard weder belet daar langer te konnen blyven, en genootzaakt, terwyl hy in 't scheppen was, het na de Moluccos te laten doorstaan, en op Batsjan aan te gieren, in hope, van de ingezetenen van dien Vorst op zyn zyde te krygen; maar dit hem, tegen zyne gedagten, mislukkende, zo moest hy 't over hals over kop weêr na de Xoela's wenden, alwaar hy, op Xoela Mangoli aangekomen, de dorpen, Mangoli, en Waytima, ingenomen, de beide Sengadji's, met hun volk, na 't bosch gejaagt, en zich van alles, vermits *Keller* daar nog niet gekomen was, meester gemaakt heeft.

Hier op nu verscheen de Heer *de Vlaming* in 't begin van December voor Xoela Mangoli, en hieldt dat bezet, waar door hy den Prins *Calamatta* den 6den December dwong met veertien vaartuigen van Mangoli na Fockoëve over te steken.

Ondertusschen verscheen de onder-Hopman *Keller* op den 16den dier maand mede met zyn vaartuigen, die op Chassea, en elders, den vyand veel afbreuk gedaan hadden. De Heer *de Vlaming*, na eerst een van *Calamatta* 's opgeworpen sterkten op Mangoli ingenomen, en den inlander weêr adem gegeven te hebben, zond hem na de schuilplaats van dien Prins, om te zien, wat hy daar uitvoerde; dog men vond hem al mede van daar gevlugt, zonder dat de inlanders wisten waar hy verstoven, en stelde dierhalven vast, dat hy stil by nagt vertrokken was, zonder op Tifa of Gong (speeltuigen, op welker maat-slag de inlanders gewoon zyn eenparig te scheppen) te laten slaan. 1655.

Vlaming laat Outhoorn op Xoela Teljabo, en vertrekt weêr na Boero.

Hy dan, vertrokken zynde, had ook de Veldheer hier zo veel niet te doen; of de onder-Hopman, *Herman van Outhoorn*, kon het gemakkelyk waarnemen. Hy zond hem derhalven met de Fluit het Postpaart na Xoela Teljabo, en belastte hem omtrent het dorp Likatobi tot zekeren bepaalden tyd op den vyand te passen; en vertrok zelf weêr na Boero.

In 't jaar 1656.

Een slegte vrede met Macassar gesloten.

Den 2den February in 't jaar 1656. bequam men in Amboina tyding van een gesloten vrede tusschen dien Koning, en den ouden Ambonschen Landvoogd, buiten-gemeenen Raad van India, en Gezant van wegen den Nederlandschen Staat, den Heer *Willem van der Beek*.

Zy bestond in verscheide aanmerkenswaardige leden, zeer voordeelig voor dien vorst, en byzonder nadeelig voor ons.

Voor eerst, dat de gevangenen aan wederzyden zouden losgelaten, en op vrye voeten gestelt worden, om na hun land weder te keren, uitgenomen, die van Godsdienst verandert waren, en vrywillig blyven wilden.

Ten anderen, dat de Koning van Macassar zo veel wederspannige Amboineezen uit Amboina zou mogen na zyn land voeren, als 'er derwaarts zouden willen gaan.

Ten derden, dat de Koning zyn uitstaande schulden by de Mohhammedaanen in Amboina zou mogen invorderen, zonder daar in belet te worden.

Waar by nog veel andere zaaken quamen, den Macassaar zeer voordeelig; zo dat het voor ons, die allezins over den vyand triomfeerden, en de voordeeligste voorwaarden behoorden bedongen, en op ons stuk gestaan te hebben, een zo slegte vrede was, als men zich verbeelden kon: want daar men zo lang geoorlogt had, om de Macassaaren uit Amboina, en de naburige gewesten, te houden, daar hadden zy nu by deze vrede ver-

1656. verkregen, dat ze vry en vrank, onder andere benamingen, in Amboina konden komen, wanneer zy maar wilden; aangezien hun de vaart op Ceram, Goram, en Ceram Laoet, niet eens verboden was, behalven dat het derde lid der voorwaarden hen een langdurigen en onbepaalden toegang tot de Ambonsche landen, onder den naam van schulden in te manen, maar eigentlyk om Nagelen te sluiken, gaf, op welke grond zy 'er zo veel bemande vaartuigen zenden konden, als zy wilden, zonder tegen het verbond te misdoen; gelyk 'er naderhand ook wel dertig Jonken, of andere vaartuigen, te gelyk gezonden zyn.

Calamatta weêr na Boero, en met Madjira zyna gevangen. Wegens den Prins *Calamatta* hoorde men naderhand, dat hy weder naar Boero overgesteken was, om zich nogmaal met den Kimelaha *Hasi* sterk te maken; dog van *Madjira* hoorde men niets, dan alleen, dat hy zich zeer behendig verborg; hoewel hy zich by dit oversteken weêr by den Prins, zo men kort daar na hoorde, gevoegt had.

De Koning van Gilolo raakt in onze handen. De onder-Hopman, *David Perdrix*, had, by *Calamatta* 's nieuwe overkomst de kust van Boero langs heen en weder zeilende, in een kleen bogtje by Wainitoe hem ontdekt, 't vaartuig van den Koning van Gilolo, by 't aanranden van zyn gansche magt, verovert, en hem met in de dertig man van zyne Coracora gevangen bekomen; ook scheelde 't weinig, of de Prins zelf was nevens *Madjira* in de knip geraakt; maar zy hadden beide het geluk van dien dans weêr te ontspringen.

Deze Koning was een zeer quaadaardig werktuig, en de voornaamste Roervink, die den ganschen afval van *Calamatta* bewerkte, en dus lang hem in dien stroom voortgesleept had; weshalven 'er niet veel goeds van zulk een Schelm, die men al eens genade over Hoogheitsschending bewezen had, te wagten was. Hy was ook wel uitdrukkelyk, by 't aanbieden van genade aan anderen, uitgezonderd, en zelf ook by 't laatste vrede-verbond uitgesloten, zo dat men hem nu maar best ten eersten aan zyn einde helpen kon, het geen, om niet meer ongemakken door hem te lyden, ook noodig was, aangezien hy 't groote beweeg-rad der anderen, en alleen van meer gevaar voor ons, dan dat gansche rot, was. Dit was oorzaak, dat de Veldheer niet goed vinden kon, hem naar Ternate te zenden, vreezende, dat zyn moeder, een vrouw van zeer groot aanzien, middel zou uitvinden, om hem, die daarenboven den Koning *Mandarsjah* in den bloede bestond, door 's Konings losheit in 't leven te houden, waar van nogtans de E. Maatschappy de smerten zou gedragen hebben. 1656.

Hem na de hoofd-vesting Victoria te laten opkomen, om daar ten spiegel van anderen gestraft te worden, vreesde hy dat te veel opschudding geven mogt, weshalven hy aan den onder-Hopman *Perdrix* last gaf hem en de zynen (alleen vrouwen, en kinderen, uitgezonderd) stillekens in zee op de beste wyze aan een kort einde te helpen; die dierhalven dien Koning, met vyfentwintig van de zynen, omtrent Larike om 't leven gebragt, en in zee gesmeten heeft. Zyn dood.

Vermits nu de tyd van *de Vlamings* vertrek uit de Oostersche gewesten na Batavia stond te naderen, vonden haar Edelheden goed, hem in Amboina door den Molukschen Landvoogd *Hustaart*, en den zelven weêr in Ternate door den Heer *Simon Cos*, als veertienden Landvoogd der Moluccos, te doen vervangen, gelyk hy ook van Batavia (dog zo anderen willen uit Amboina) op den 21sten April in 't jaar 1656. daar gekomen, en voorgestelt is. Simon Cos, veertiende Landvoogd der Moluccos.

De reden, waarom zich de Prins *Calamatta* van Xoela weder na Boero begeven had, was niet, om daar te blyven roesten; maar alleen, om zich door een van de zekerste middelen van de getrouwheit dezer ingezetenen, en dus te gelyk van dat gansch eiland, te verzekeren, ten welken einde hy, van daar vertrekkende, eenige zoonen, broeders, en neven, der voornaamste dorp-hoofden, en Orangkaja's, mede genomen had; bezorgende verder door de Kimelaha's *Hasi*, en *Tico*, dat niemand, uit vreeze voor hunne magen, tot ons dorsten uitkomen. Calamatta 's bedryf op Boero,

Hy was van daar weêr op Xoela Besi gekomen, daar hy eenigen tyd, met branden, en vernielen den baas speelde; van waar hy, na twee dorpen in koolen gelegt, en veel menschen in slaverny medegevoert te hebben, den 11den February 's nagts met agt Coracora's vertrok. Die van Xoela Teljabo zagen hem zyn streek voorby hun eiland na Bangay nemen, van waar hy langs de kust van het eiland Celèbes eerst na Boeton liep. Hy bleef daar niet lang; maar zyn voornaamste boodschap was, eenig volk van daar mede na Macassar te nemen, alle de welke, gelyk mede die hy van Xoela Besi vervoert had, hy aldaar naderhand uit gebrek tot Slaven verkogt, en daar veel geld van gemaakt heeft. En op Xoela Besi. Zyn vertrek na Macassar.

In 't einde dezes jaar's begaven zich de inwoonders der Xoela's weder onder hun wettigen Koning *Mandarsjah*; alleen den broeder van den Sengadji van Mangoli, met nog eenige weinigen van zynen aan-

1656. aanhang uitgezondert, die nog eenigen tyd daar tegen ſpartelden, op hope van door den Prins *Calamatta* ontzet te worden, gelyk hy hen, en ook die van Boero, belooft had; maar den 17den January in 't jaar 1657. hoorde men, dat hy wel op Macaſſar gekomen, en met *Madjira* daar aangelandt, maar by dat Hof ganſch niet aangenaam, en 'er ook tuſſchen hem, en *Madjira*, een doodelyke haat gerezen was, vermits hy eenen *Labodi*, zynen neve en halven broeder, had doen verworgen; een daad, zeer hoog by 't Hof van Macaſſar opgenomen, waar over *Madjira* hem de dood gezworen, en zich t'eenemaal van hem op dat land verweidert had.

In 't jaar 1657.

Calamatta's ſlegte ſtaat op Macaſſar.

Kimelaha Haſi met ons bevredigd.

Ook namen zyn zaaken op Boero een keer: want de Kimelaha's *Haſi*, en *Tico*, metter tyd daar tot het uiterſte gebragt zynde, en ziende, dat ook die van Cajeli hen verlaten hadden, zonden twee Hoofden des lands na het eiland Manipa, en lieten den Sengadji *Cowaſſa* vriendelyk verzoeken, of hy by den Landvoogd voor hen ſpreken, en bewerken wilde, dat zy in genade mogten aangenomen worden. Hy nam dat aan, en bewerkte het zelve by den Heer *Huſtaart* volkomen voor hen; dog uit vreeze dorſten zy in 't eerſt nog niet af komen, 't geen egter eindelyk den 2den October van *Haſi* alleen in gezelſchap van een aanzienelyken ſtoet Boeroneezen, namelyk, den Sengadji van Roemah Ite, den Orangkaja van Cajeli, *Towail*, den Pati, of Grave van Ilat, *Tagaliſſa van Leliali*, den Orangkaja *Pallematta*, en den bemiddelaar, *Cowaſſa*, geſchiedde; waar op zy den 4den dier maand uit name der E. Maatſchappy, en van den Koning *Mandarsjah*, volkomene vergiffenis van hunnen afval op deze voorwaarden verwierven:

Komt met een groote ſtoet by ons.

Voor eerſt, dat zy *Mandarsjah* voor hunnen wettigen Koning erkenden, en trouw zwoeren.

Ten anderen, dat zy met geen andere Vorſten tegen hem verbonden ſmeden, of met geen volkeren, tot zyn of ons nadeel, handelen, en al zyne onderdaanen den Ambonſchen Landvoogd als 's Konings Stadhouder erkennen zouden, in hoedanig een geval dan die Heer hen in hunnen Godsdienſt alle ruſt bezorgen zoude. Ten derden, mits dat zy ook de verdere wederſpannelingen, uit kragte van dit verbond, moeſten helpen onder onze magt brengen.

Ten vierden, dat zy ook al de dorpen op de ſtrand van Cajeli moeſten plaatzen, alwaar men tot hunne beſcherming ook een veſting, en eenige Hollanders, leggen zou.

Ten vyfden, namen zy ook aan, al de Nagel-boomen op Boero uit te roejen, en noit andere aan te planten. 1657.

Ten zesden, beloofde de Orangkaja's (even als die van Hitoe) vier leden uit het midden van hun, met vrouwen, en kinderen, over te zullen zenden, om aan de hoofd-veſting Victoria een half jaar te woonen, en daar na van tyd tot tyd om 't half jaar door vier andere vervangen te werden; welke voorwaarden de middelſte broeder van *Haſi*, de *Zeevoogd* genaamt, onder de vier eerſte mede beveſtigen quam. Hoewel haar Edelheden, nog lang daar na altyd voor hun trouw bedugt, by haar ſchryven van den 28ſten February in 't jaar 1673. expres belaſtten aan die van Amboina, by de minſte verwarring van tyden op Kimelaha *Haſi*, en zyn twee broeders, wel te letten.

De Kimelaha *Tico* bleef nog te Luciëla zich verborgen houden, zyn 's Konings toorn nog te veel vreezende.

Omtrent het midden van October quam ook de jongſte broeder van Kimelaha *Haſi*, *Bongaſari* genaamt, af, die mede in genade aangenomen wierd, mits belofte van den Kimelaha *Tico*, die zich nog in de boſſchen, en ſtruëllen, omtrent Luciëla ophield, te helpen vangen; gelyk men hem ook eindelyk in 't laatſt van die maand met zyn vrouw, en kinderen, gevangen kreeg, en den 1ſten November hem na de hoofd-veſting, van daar den 4den December na Banda, en zo verder na Batavia gezonden heeft.

Tico gevangen, en na Batavia gezonden.

Den 1ſten Juny in 't jaar 1659. verſcheen de Heer, *Simon Cos*, voor een ſpring-togt uit Ternate in Amboina, om met den Heer *Huſtaart* over eenige zaaken van gewigt te ſpreeken, en vertrok den 13den July met twaalf Fluiten, en een Sloep weêr derwaarts.

In 't jaar 1659.

By 't aanwezen van den Heer *Cos* in Ternate, en van den Gevolmagtigden tot Macaſſar, den Heer *Pieter de Bitter*, in 't jaar 1660, of in 't jaar 1661, ſchynt Koning *Mandarsjah* op Macaſſar mede geweeſt te zyn, om 't verbond met den Koning van Macaſſar, in opzigt van 't ryk van Boeton, en te gelyk ook tuſſchen den Koning van Boeton, en de E. Maatſchappy, ten overſtaan van zyn Hoogheit, en den Heer Zeevoogd *Kornelis Speelman* in 't jaar 1661. te helpen beveſtigen.

In 't jaar 1660. Mandarsjah op Macaſſar.

Het jaar daar na, of in 't jaar 1662, vertrok de Heer *Cos* uit Ternate na Amboina, om daar Landvoogd te zyn, behalven dat hy ook als Gevolmagtigde over de drie Ooſterſche Landvoogdyen aangeſteld was; en wierd in de Moluccos den 25ſten Mai door den Heer, *Antoni*

In 't jaar 1662. Van Voorſt, vyftiende Landvoogd der Moluccos.

1662. *Antoni van Voorst*, met den Titel van Bevelhebber, als vyftiende Landvoogd, vervangen.

['t jaar 1663. De Kastiliaanen vertrekken uit de Moluccos.] Den 2den Mai in 't jaar 1663. zyn de Kastiliaanen, of Spanjaarts, onder hunnen Landvoogd van Gamma Lamma, Don *Francisco de Attienso*, uit die stad, met al hunnen omslag, opgebroken, en met twaalf Jonken, een Galei, en een kleender vaartuig, na Manilha vertrokken, zonder dat zy eenig teeken van 't langer te willen bezetten, daar gelaten hebben. Van dit opbreken kon men geen andere reden bedenken, dan dat zy, geen voordeelen daar meer trekkende, de te groote onkosten, daar op loopende, niet langer hebben konnen, of willen dragen.

['t jaar 1664. Gamma Lamma sterktens neder geworpen.] In 't jaar 1664. begon 't volk des Konings, en der E. Maatschappy, al de werken der Kastiliaanen, om en by Gamma Lamma, mitsgaders die stad, en sterkten, Calamatta, Santa Lucia, en Don Giela, zodanig omverre te werpen, dat 'er maar pas de naamen van over gebleven, en 'er niet anders, dan dikbewaffene hoogten, van te vinden zyn, waar voor zy driehonderd Ryksdaalders gekregen hebben. Ook had de Koning van Tidore, *Saifoedin*, op verzoek van den Heer *van Voorst* met zynen Raad, en op belofte, van daar driehonderd Ryksdaalders voor te zullen genieten, aangenomen, alle de vestingen op dat land (vermits alle de Kastiliaanen van daar voorleden jaar vertrokken waren) mede te doen slegten, van de welke hy 'er egter geen, dan alleen Romi, omverre geworpen heeft; verzoekende van haar Edelheden op Batavia, dat hy de vesting Tahoela tot zyn Hof, en verblyfplaats, hebben mogt. 1664.

In opzigt van den Koning *Mandarsjah* was met den Koning van Macassar in 't jaar 1660. wel bedongen, dat hy Boeton weêr aan de Kroon van Ternate moest overgeven; dog daar quam niet van, voor dat de Heer Gezant, *Pieter de Bitter*, in 't jaar 1665. daar de tweede maal verscheen, op welke tyd ook de overgave daar van gedaan is. In dit zelve jaar kreeg men in Holland tyding, dat de Prins *Calamatta*, op Macassar woonende, na Engeland geschreven had, om hen aan te zetten tot zekeren aanslag op Ceram, een zaak, door eenen *Vincent Vette*, in Engelschen dienst, ontdekt; weshalven men *Calamatta* zou zien gevangen te krygen. [In 't jaar 1665. Boeton weêr onder Ternate.]

Naderhand maakte de Macassaar, of gaf ten minsten voor, eenig regt op de eilanden Saleyer, en Pantsjano, te hebben; al 't welk met den daar op gevolgden oorlog nog al verder liep.

In 't jaar 1666. schreven hare Edelheden van Batavia aan den Ternataanschen Landvoogd, en den Raad, den 19den January, dat de Koning van Tidore, *Saifoedien*, de vesting Tahoela maar tot zyn gebruik, en Hof, houden kon, en dat de regeering van Ternate dien Koning niet meer tot het slegten van de vestingen Romi, en Tsjobbe, behoefde aan te zetten, maar dat zy die ter hoogte van een halve mans lengte zouden laten blyven; dog dat zy hem, in de plaats van de beloofde driehonderd, maar tweehonderd Ryksdaalders geven zouden. [In 't jaar 1666. De vesting Tahoela aan Saifoedien geschonken.]

VIERDE HOOFDSTUK.

Mandarsjah, *en* Saifoedien, *geen vrienden. In 't* jaar 1667. *De* Koning *van* Macassar *overwonnen, staat veel aan den* Koning *van* Ternate *af.* Mandarsjah's *trouw, in de* Macassaarsche *oorlogen.* Speelman *in* Ternate. *De* Heer de Jong, *zestiende* Landvoogd *der* Moluccos. *In 't* jaar 1669. Vrede *tusschen* Ternate, *en* Tidore. *De* Heer Verspreet, *zeventiende* Landvoogd *der* Moluccos. Marsier, Gezaghebber. *In 't* jaar 1672. *De* Heer Franks, *agtiende* Landvoogd *der* Moluccos. *Omstandig berigt*, Koning Mandarsjah *betreffende*, *uit twee* brieven *te zien.* Brief *van den* Heer Maatzuiker *aan* Koning Mandarsjah. Brief *des* Konings Mandarsjah *aan den* Heer Maatzuiker. Brief *van den* Heer Franks, *in 't* jaar 1673. Mandarsjah's *verzoek*, *omtrent de* Hoewamoheleezen, *afgeslagen.* Franks *overleden. In 't* jaar 1675. Willem Korput *negentiende* Landvoogd *der* Moluccos. *Dood van* Koning Mandarsjah. Kaitsjili Sibori, *of* Amsterdam, *dertigste* Koning *van* Ternate. Korput *overleden*, *en de* Heer de Gheyn, Gezaghebber. Harthouwer, *als twintigste* Landvoogd *der* Moluccos *overleden.* De Gheyn *volstrekt* Gezaghebber. Koning Amsterdam's *aart. Hoon, door* Saifoedien *hem aangedaan. Trouwt de* Princes, Dain Rooze, *in 't* jaar 1676. *Schoon al getrouwt, en beswangert. In 't* 1677. *De* Heer Padbrugge, *eenentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *Leeft met hem eerst in groote vriendschap.* Koning Amsterdam's *wreedheit omtrent zyn* vrouwen. *Zyn bloeddorstig besluit, om alle de* Hollanders *in* Amboina *te doen vermoorden, in 't* jaar 1680.

Het gene de Orangkaja Healeffi *uitbrengt. Waar op* Pati Lima *gevangen, en geftraft word.* Maaltyd *in* Ternate, *met een voornemen om de voornaamfte* Hollanders *te vermoorden, in 's* Konings Paleis *aangeregt, door den* Heer Padbrugge *nog tydig ontdekt, en verydelt. Eerfte uitberfting tot den* oorlog *door geheime moorden der onzen.*

1666. Mandarsjah, en Saifoddien, geen vrienden. TUffchen *Mandarsjah*, en dezen Vorft, was ganfch geen goed verftand; maar zy lagen gedurig met malkanderen overhoop, 't geen de E. Maatfchappy het liefste zag; vermits haar de al te groote vriendfchap tuffchen die twee niet diende, hoewel hare Edelheden zomtyds wel gelaft hebben, dat men altyd bezorgen moeft, dat het met hen tot geen openbare fcheuring quam.

Hoe ftil, en geruft, de Koning van Ternate 't nu fcheen te hebben, zo had hy nogtans die ruft niemand, dan 't gezag der E. Maatfchappy, hem daar in door haar groot ontzag houdende, te danken: want anders waren de Ternataanen nu nog veel meer tot zyn broeder *Calamatta* (die zich nog op Macaffar onthield) dan tot hem, genegen, waar onder de Macaffaaren niet weinig werkten.

Egter fchynt 'er tuffchen dien Koning, en zyn broeder, naderhand een beter verftand gekomen, en al hunne gefchillen, ten minften uiterlyk, bygelegt te zyn, gelyk wy onder 't jaar 1672. uit de brieven door den Heer opper-Landvoogd *Maatzuiker* aan zyn Hoogheit, en door zyn Hoogheit weêr aan dien opper-Landvoogd van Indiën gefchreven, nader zullen konnen zien.

In 't jaar 1667. De Koning van Macaffar, overwonnen, ftaat veel aan den Koning van Ternate af. In 't jaar 1667. den oorlog met den baldadigen Koning van Macaffar, *Haffanoddin*, uitgeberften, en hy door den Veldheer en Zeevoogd, de Heer, *Cornelis Speelman*, ook zodanig beteugelt zynde, dat wy meefter van hem, en zyne landen, op zekere voorwaarden wierden, zo zyn onder andere leden van 't verdrag, toen met hem, en zyn Grooten, by 't zeventiende lid bedongen, verfcheide zaaken, den Koning van Ternate rakende, waar by hy beloofde de groote Xoelaneezen, en eenige goederen, van de Xoela's na Macaffar gebragt, of daar verkogt, wederom te zullen geven, en zynen voorgewenden eigendom op de eilanden, Saleyer, Pantsjano, en op Celèbes Ooft-kuft, van Manado af tot Pantsjano toe, als mede op andere landen, in dat verdrag onder de verhandeling van de Macaffaarfche zaaken nader te zien, ook volkomen te zullen laten vaaren.

Mandarsjah's trouw, in de Macaffaarfche oorlogen. In de twee oorlogen, met den Koning van Macaffar door ons van 't jaar 1667, tot 't jaar 1669, gevoert, had Koning *Mandarsjah*, zich al vry wat door zyn drie-jarig verblyf by ons, op en omtrent Celèbes, en by zyn trouw, daar aan ons bewezen, uitgeput, buiten dat hy in zyne inkomften, door ons daar te helpen, al veel fchade geleden had; waarom 't zeer waarfchynelyk, en ook redelyk was, dat men hem met geld op rekening, en verfchot van zyn jaarlykfche erkentenis, te gemoet komen zou, te meer, aangezien zyn Hoogheit met zyne Ternataanfche en Boetonfche Soldaten op Macaffar tot nader antwoord van Batavia wagten bleef. 1667.

Speelman in Ternate. De Heer de Jong zeftiende Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1667. wierd de Heer, *van Voorft*, door den Veldheer, en Zeevoogd, den Heer, *Cornelis Speelman*, die den 13den Maart in Ternate gekomen was, den 14den dier maand (volgens opontbod harer Edelheden, den 23ften November in 't jaar 1666. al gedaan) ontflagen, en was in des zelfs plaats, als zeftiende Landvoogd der Moluccos, op dien zelven dag weêr aangeftelt de Heer, *Maximiliaan de Jong*, met den Titel van Voorzitter.

By 't aanwezen van den Heer *Speelman* wierden de verbonden der Molukfche Koningen vernieuwt, en ook omtrent verfcheide zaaken, waar in de Tidorees den Ternataan zeer benadeelde, nader bepaalt.

In 't jaar 1669. Vrede tuffchen Ternate en Tidore. Gedurende de beftiering van dezen Heer is 'er niet veel voorgevallen, dan alleen, dat de Koning *Mandarsjah*, van 't begin zyner regering tot in 't jaar 1669. in de Macaffaarfche oorlogen by den Heer Zeevoogd, en Veldheer, *Speelman* geweeft, en dat 'er in 't laatfte der regering van den Heer *de Jong* een vrede tuffchen den Koning *Mandarsjah*, en *Saifoddien*, Koning van Tidore, getroffen is.

De Heer, Verfpreet, zeventiende Landvoogd der Moluccos. Marfier, Gezaghebber. In 't jaar 1672. De Heer Franks, agtiende Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1669, den 20ften April, quam de Heer, *Abraham Verfpreet*, van Batavia, en verving den 13den Mai den Heer *de Jong*, onder den Titel van Voorzitter, als zeventiende Landvoogd der Moluccos; die den 7den Auguftus in 't jaar 1671. overleden zynde, zo is door den Koopman, *Kornelis Bartelszen Marfier*, 't gezag hier tot den 2den Juny in 't jaar 1672. waargenomen, op welken tyd hare Edelheden weêr een nieuwen Voorzitter, den Heer *Cornelis Franks*, als agtienden Landvoogd der Moluccos, en te gelyk een anderen tweeden perzoon, den Heer, *Willem Corput*, in plaats van den Heer Gezaghebber,

1672. hebber, *Marsier*, die na Batavia vertrok, hier gezonden hebben.

...nstan- ...be- ...t, Hoe het in dezen tyd met de zaaken van Koning *Mandarsjah*, zo in opzigt van de E. Maatschappy, als in opzigt van den Koning van Boeton, en van den Prins *Calamatta*, die zich noch al op Macassar onthield, stond, zullen wy ten naasten by, zo uit den brief, dien de Heer, *Maatzuiker*, in 't jaar 1672. aan Koning *Mandarsjah*, als uit dien zyn Hoogheit in antwoord aan dien Heer, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands Indiën, geschreven heeft, konnen zien; uit welke ons te gelyk blyken zal, hoe de zaaken ten dien tyde tusschen hem, en den Koning van Tidore, stonden, mitsgaders, hoe zeer hy ten dien tyde van de E. Maatschappy afgehangen heeft; niet durvende (hoe genegen hy daar toe ook was) op Batavia verschynen, ten zy hy eerst uitdrukkelyken last van daar bekomen had.

(Margin: ...ning in- ...sjah ...ref- ...de, ... twee ...even.)

Brief van den *Heer Joan Maatzuiker* aan *Mandarsjah*, *Koning* van *Ternate*.

(Margin: ...f van Heer ...atzui- aan ...ning ...n- ...jah.)

DEze brief *komt uit een opregt en zuiver genegen herte van* Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India *aan den* grootmagtigen, Paduca Siri Sulthaan Kaitsjili Mandarsjah, Koning *van* Ternate, *van de* Xoela's, Saleyer, Pantsjano, Bangay, Gapi, *en veel andere* landen *meer*, *die tegenwoordig beroemt is boven zyne*, *en boven alle andere* Vorsten benedens winds, *door zyn grootheit*, *en manhaftigheit gevreest*, *en door zyn zagmoedigheit bemint by zyne onderdaanen*, *den* oudsten *en* getrouwsten vriend *van de* Compagnie, *aan wien de groote* God *wil verleenen allen gewenschten voorspoet*, *die men hier op aarde begeeren kan*, *en dat de vriendschap zonder vermindering met de* E. Compagnie *mag zuiver blyven*, *zo lang de* Son *en* Maan *aan den* Hemel *zullen schynen*.

Aan dezen grooten Koning *doen de* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India *hunne hertelyk genegene groetenisse*, *met belofte*, *dat ze zyn* Koninklyke Hoogheit, *en alle zyne nakomelingen zullen beschermen tegens zyne vyanden*.

Voorts laten de Gouverneur, *en* Raaden *van* India *weten door dezen* brief, *dat zy van zyn* Koninklyke Hoogheit *voorleden* Ooster-Moesson *ontfangen hebben* drie *groote brieven*. Een *in de maand van* Mai *op den* 14den dag, *dien de* Prins Calamatta *van* Macassar *herwaarts heeft gezonden met zyn dienaar*, Oravira, *om dat zyn* Koninklyke Hoogheit *den zelven op zyn vertrek uit* Macassar *aan zyn broeder*, Kaitsjili Calamatta *had gelaten*. Een *met de* Fluit Claverskerke, *op den* 27sten dag *van* Juny, *en* een *op den* 26sten October, *alle beide uit* Ternate, *waar uit de* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *met groote blydschap hebben verstaan*, *den goeden welstand van zyn* Koninklyke Hoogheit, *en zyn gansche* huis, *mitsgaders*, *dat zyn* zoon, Kaitsjili Calamatta, *zou besneden werden*; *waar mede de* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *de* Koninklyke Majesteit *veel geluk toewenschen*, *en dat hy zyn* vaders Koninklyke *voetstappen mag navolgen*. 1672.

Maar 't was den Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *zeer leet*, *om te hooren het overlyden van den* President, Abraham Verspreet, *om dat hy verstandig was*, *en kennis had*, *om de zaaken van de* E. Compagnie, *en de* Molukschе Koningen, *wel te bestieren*, *en om dat zyn* Koninklyke Hoogheit *zo ernstelyke verzoekt om een ander bequaam man en verstandig* President *te mogen hebben*, *zo hebben wy daar goede zorge voor willen dragen*; *zulks wy daar toe verkoren hebben een man*, *die veel jaren in die* landen, benedens winds, *en ook voor dezen in die* landen *van* Ternate, *en* Macassar, *de* Compagnie *gedient heeft*, *bekent in de* Maleitze Taal, *en ervaren in den omgang der* Moluksche *volkeren*, *genaamt* Cornelis Franks, *zynde jongst geweest* secunde perzoon *in* Ambon, *maar ten aanzien de zelve in de* landen *van* Banda, *en* Amboina, *voor den dienst van de* E. Compagnie *nog iets te verrigten heeft*, *zal hy eerst in de maand* Juny *in* Ternate *konnen verschynen*; *ondertusschen gaat zyn* Huisvrouw *met dit schip vooruit*, *en terwyl de* Koopman, Sr. Bartelszen, *uit* Ternate *verzogt heeft te vertrekken*, *zo gaat in zyn plaats de* Koopman, Willem Korput, *die mede een verstandig man is*. *Uw* Koninklyke Hoogheit *word nu verzogt*, *en mede* gerecommandeert *den voorschreven* President *in alle voorvallende zaken te* assisteeren, *op dat alle zaken tot het gemeene best van de* E. Compagnie, *en den* Koning, *wel mogen bestiert worden*, *waar op de* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *zich zullen verlaten*.

Ons is mede leet om te hooren geweest, *het afsterven van die oude* Koninklyke Vrouwe, Djouw Manira, *de welke zo hoog al van jaren*, *door* Gods zegen *met zo veel eere*, *en* reputatie *in deze wereldt geleeft heeft*, *zo dat het niet te verwonderen zy*, *dat daar over by* zeventien Koninklyke perzoonen, *zo wel mannen*, *als vrouwen*, *zo groot een rouwe bedreven is*, *waar over wy ook zelf bedroeft waren*, *en nog te meer*, *om dat over hare begravenisse tusschen* Ternate, *en* Tidore, questie *ontstaan*

1672. *staan was, zulks de* Koning *van* Tidore, *na* veertig *dagen, niemand van zynent wegen op het* doodmaal *wilde zenden; ook daar na, als zyn* dogter, *de* Princes Songarda, *quam af te sterven, het zelve aan uw* Koninklyke Hoogheit *niet deed bekent maken; ons aangenaam zynde, dat evenwel uw* Hoogheit *dat niet in zyn herte bewaarde, maar egter volstandig blyft by 't* verbond *van* vriendschap, *ten aanwezen van den* Admiraal, Cornelis Speelman, *op* Macassar *tusschen* Ternate, *en* Tidore, *gemaakt, en bezworen, daar de* E. Compagnie *uw* Hoogheits *wysheit, en vreedzaamheit, doet aan bekennen.*

De brief, *door uw* Koninklyke Hoogheit *na* Boeton *geschreven, is hier mede gelezen, en ook al, 't geen uw* Hoogheit *daar meer van bekent maakt, gelyk ook 't zelve* ons *alvorens bewust is geweest; zynde 't uw* Koninklyke Hoogheit *niet te wyten, dat de* Ternataanen, *de welke, op 't verzoek van den overleden* Boetonschen Koning, *tot* Boeton *verbleven waren, zich niet na behooren gedragen hebben; en daarom was 't ons aangenaam, dat uw* Hoogheit *den* Lieutenant Goepila *over de* Xoela's *en* Tamboeko *had gezonden, om dat volk weg te halen.*

De President *op* Macassar *had ook uit onzen last ginder gestiert eenen* Capitein Cop, *die daar* Equipagiemeester *is, om na die dingen te vernemen, de welke in de maand* Juny *tot* Macassar *weder is te rug gekomen, hebbende op* Boeton *die* Ternataanen *niet weêr bevonden, zynde eenige na* Ternate *met* Diparamba *vertrokken, en eenige met* Sengadji Motier *op* Tibore *by* Limmanimpa geretireert; *en alzo 'er tusschen die van* Woena, *en* Tibore, *eenige onlusten waren ontstaan, zo zyn die van voorschreven* Kapitein *weêr vereffent, en hebben die volken malkanderen belooft, zo de een van den ander na dezen ongemak quam te lyden, malkanderen daarom niet te zullen bezwaren; maar daar over hunne klagten aan de* Compagnie *te doen, en aan uwe* Koninklyke Hoogheit, *zynde toen ook met een* Limmanimpa, *en die van* Tibore, *en* Woena, *ter degen onderrigt, hoe dat ze zich omtrent die van* Boeton *moesten gedragen, gelyk de* Koning, *en de* Regering *van* Boeton, *hebben aangenomen voortaan met alle getrouwigheit het* Contract *tusschen de* E. Compagnie, Ternate, *en* Boeton, *in 't* jaar 1661. *ten tyde van den* Admiraal Speelman, *en ten bywezen van uw* Koninklyke Hoogheit, *gemaakt, te zullen agtervolgen, waar mede dan alle verschillen aan weêrzyden zullen weggenomen blyven tot beider gerustheit: want daar eenigheit is, daar is* God. *Hier door vermanen wy den* Koning, *en* Grooten *van* Boeton, *met* recommandatie, *dat zy, by voorval van eenige* questie, *het zelve na* Macassar *aan den* President *zouden bekend maken, dat ze bequamelyk doen konnen, om dat het naby gelegen is. Zullende de* Koopman Corput, *die dog de* straat *van* Boeton passeren *moet, en ook de* Opperhoofden *van 't* scheepje, *dat eerst op* Macassar *aangaat, en kort daar na staat te volgen, uw* Hoogheit *berigten, hoe het op* Boeton, *en* Pantsjano, *toegaat.* 1672.

Met dat voorschreve scheepje *zal de* President *op* Macassar *uw* Hoogheit *ook laten weten, al 't geen uw* Hoogheits *gezag aangaat, en hoe zich uw* broeder, Calamatta, comporteert; *mitsgaders aan uw* Hoogheit *ook daar benevens zenden een* rolle *van al de* Ternataanen, *die nog op* Macassar *by* Djouw Calamatta *zyn, met hunne* namen, *als wanneer uw* Hoogheit *dan kan laten weten, welke hy begeert na* Ternate *gezonden, en welke hy begeert tot zyn* broeders *dienst op* Macassar *gelaten te hebben, op dat wy dan daar na tot uw* Hoogheits *beste genoegen daar in verder order mogen stellen.*

Ook wordt aan den President geordonneert, *dat hy* Cronghong, *en andere* Macassaarsche Koningen, *bekent zal maken, hoe de* Compagnie *aan uw* Hoogheit *op hare schuld agtien duizend* Ryksdaalders *heeft verstrekt, en dierhalven zy ten eersten dienen te voldoen, als daar dan op eenige betaling volgt, zo zullen wy vorders zorge dragen, dat het* gelt *uw* Hoogheit *ten eersten worde toegezonden.*

Uw Hoogheits *onderdaanen van* Saleyer *zyn nog al wyd en zyd verstroit; ook hebben zy op 't* eiland *tegen malkanderen zeer oneenig geweest, hebbende de* Galeran onto *zich zeer wederspannig gedragen, zo dat de* President *weder gelast had, den zelven te vangen; maar hy is 't ontvlugt.*

Nu begon het zich beter te schikken, beginnende de uitgewekene weder te komen, zo dat wy hopen, dat de Negryen *haast weder op hun stel zullen geraken, daar wy den* President *gelasten wegens uw* Hoogheit *goede zorge te dragen, op dat uw* Hoogheit, *als de luiden hunne hantering, en nering, in gerustheit weder beginnen te doen, weder zyn jaarlyks* regt, *of* Oedepi, *mag genieten; daar voor uw* Hoogheit *van wegen de* Compagnie *op staat gelet te worden; want de* Compagnie *zal voor uw* Hoogheits profyten, *als voor haar eigen zelven, alzo zorge dragen, en als de* Saleyers *ook in vermogen zyn* schatting *op te brengen, aan* Djouw Calamatta, *uw* broeder, *het* profyt *van de drie* Negryen *worden betaald, en op dat uw* Hoogheit *van haare zaaken alle jaren kennis mogt krygen, zo zal ieder* Moesson *een van de scheepen, die wy na* Ternate *stieren, op* Macassar *aangaan, om* brieven *van den* Pre-

1672. President, *en* Djouw Calamatta, *mede te nemen.*

Het nederleggen van de geschillen op 't eiland Sangir *is mede een goede zaak, zo dat wy ons verheugen, dat niet alleen de* Koningen *van dat* eiland, *maar ook van* Gorontalo, Limbotto, Tamboeko, Limau, Mangenitoe, *en* Tagulande, *met hunne* Grooten *op* Ternate *zyn verschenen, waar by uw* Hoogheit, *en haare onderdaanen op* Ternate *heeft konnen blyken, hoe* God *de* Heer *des* Compagnies, *en uwe wapenen gezegent heeft, en hoe zeer uw* Hoogheits Koninkryk *door des* Compagnies *magt en sterkte verbetert is.*

En dewyl tot welstand en verzekering van uw Hoogheit, *en haare* landen *over het groot* Kasteel Orangie, *daar de* Compagnie *zulk een grooten last van dragen moet, goedgevonden is, dat in zyn volkomene groote te laten blyven, en te degen te doen* repareren, *en sterker te maken, op dat het uw* Koninklyke Hoogheit, *en den haren, dienen mag tot een* beschermplaats *in tyd van nood, zo en willen wy niet twyffelen, of uw* Hoogheit *zal aan dat werk de behulpzame hand door haare onderdanen bieden.*

Tot teeken van 's Compagnies *onveranderlyke vriendschap, en onze hertelyke groote toegenegenheit, zo worden nu met dit scheepje de* Paauw *aan uw* Koninklyke Hoogheit *gezonden* diverse *onderstaande* goederen, *die wy vertrouwen dat aangenaam zyn, en met behoorlyk fatzoen zullen werden ontfangen.*

16 *ellen Groen Laken.*
20 *dito Carmosyn.*
16 *ellen Groen* Hollands *Felp.*
7 *Gebloemde Bethillis* Ternataans.
4 *dito Cassa* Bengala.
40 *ps. Grove gebloemde* Sjavonye.
10 *ps.* gesorteerde Bengaalse *Armozynen.*
22 *ps. Zyde Petoolen.*
1 *vat Mom.*
2 *groote kassen met Rozewater.*

En dewyl uw Koninklyke *oudste zoon, de* Prins Amsterdam, *nu al begint tot manbare jaren op te groejen, zo word voor zyn* Excellentie *byzonder, tot teeken van de goede gedagten, die de* Compagnie *over hem heeft, 't navolgende gezonden:*

5 *el rood Laken.*
1 *vergulde Snaphaan.*
1 *Ring-kraag.*
1 *Houwer, en*
1 *Hoed met pluimen.*

Met vertrouwen, dat die jonge Prins, *uw* Hoogheit *altyd zal blyven toedragen de schuldige gehoorzaamheit, en zich oeffenen in alle* Princelyke *deugden.* 1672.

Batavia *in 't* Kasteel *den* 15den February *in 't* jaar 1672. *Onder stond de* Gouverneur Generaal.

Was getekent,

Joan Maatzuiker.

Brief van *Kaitsjili Mandarsjah, Koning* van *Ternate*, aan den *Heer, Joan Maatzuiker.*

Brief des Konings Mandarsjah aan de Heer, Maatzuiker.

DEze brief *werd geschreven uit een opregte en goede genegenheit van* Paduca Siri Sulthaan Kaitsjili Mandarsjah, Koning *van* Ternate, *aan myn vriend de* E. Compagnie, *en de* Gouverneur Generaal, Jan Maatzuiker, *en alle de* Raaden *van* India, *die 't gebied hebben over de* E. Compagnie, *zo* boven, *als* benedens winds, *die* God *wil zegenen in deze wereld, en over al, waar de* E. Compagnie *in* India *'t gezag heeft.*

Verders hier na laat Paduca Siri Sulthaan *aan den* Gouverneur Generaal, *en alle* Raaden *van* India *weten, dat de* brief *met de* schenkagie, *die de* Gouverneur Generaal, *nevens de* Raaden *van* India, *gezonden heeft, behouden, en wel heeft ontfangen, welke* Paduca Siri Sulthaan, *en alle de* Grooten, *met vernoeging hebben ingehaalt, en met zodanigen eere, als* brieven *van groote* Koningen *toekomt; de zelve is geopent, gelezen, en de inhoud wel verstaan, te weten, dat de* Gouverneur, *en* Raaden *van* India, *een bequaam* perzoon *van goed verstand hebben gekoren, die mede kennis heeft van 't* land *van* Molucco *wel te regeren, met name* Cornelis Francx, *om* Abraham Verspreet *te vervangen, als nog een* perzoon, Willem Korput, *in de plaats van den* Koopman, Bartelszen: *die twee* perzoonen *zyn, by my aangenomen. Nog heeft de* Gouverneur Generaal *verzogt, dat ik den* President *wilde behulpzaam zyn op 't* land *van* Molucco, *in de verrigting van de* E. Compagnie.

Verders maakt Siri Sulthaan *bekend aan den* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *dat ten tyde, wanneer ik op 't* land *van* Macassar *was, en gewoont hebbe, te gelyk met den* Heer Admiraal, Kornelis Speelman, *is 'er een van de* Grooten *van* Ternate *geweest, die hulpe heeft bewezen aan den* President Abram, *en is weder na* Ternate *vertrokken, dien ik by den* President, *wanneer hy nog in 't leven was, geholpen hebbe, en toen* Abraham *dood was, heb ik* Bartelszen *geholpen.*

1672. Verders schoon de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, in hunnen brief niet hadden verzogt myn hulpe, zoude ik egter in alle billykheit, en zo 't behoort, de Compagnie geholpen hebben, alhoewel myn volk nu zo niet is, als wel voor dezen. Nog make ik bekend, 't verhaal van Ternate, en Tidore, gelyk in den brief van voorleden Moesson hebbe gedaan; dog hem is daar niet aangelegen geweest: want ten tyde als Paduca Siri Sulthaan Tsjina heeft laten besnyden, en alle de kinderen van de Grooten in Ternate, zo heeft Paduca Siri Sulthaan den Koning, en al de Grooten van Tidor geroepen, en die in Ternate zyn, dog de Koning was ziek; zo heeft hy den Goegoegoe, Kapitein Laoet, de andere Koninks kinderen, en al de Grooten, gezonden, die alle in Ternate gekomen zyn, en hebben alle daar gezamentlyk gegeten en gedronken, en ieder na zyn welgevallen speelen aangeregt, en dat veertig dagen, en veertig nagten; daar na hebben de Grooten van Ternate gezonden, om de Grooten van Tidore na Tidore te geleiden, die alle met groot genoegen zyn wedergekeert, en tot nog toe geen misnoegen hebben getoont.

Verders hebben de Gouverneur Generaal, en Raaden van India, aan den President op Macassar bekent gemaakt, dat hy Kapitein Kop na Boeton zou zenden, om de volkeren van Boeton, en Pantsjano, te vereenigen. Volgens Contract, by my, en den Admiraal, en de Koningen en Grooten van Boeton, gemaakt.

Als mede te vereenigen den Koning Toduna, den Koning van Tibore, Lammenipa, Sengadji Moeda, 't geen Paduca Siri Sulthaan, en alle de Grooten van Ternate, aangenaam is geweest om te hooren, en houden ons aan 't Contract.

Dog als ik op Macassar was, dagt ik, dat Lammenipa geen quaad aan my zou doen, en ik heb tegen den Admiraal gezegt, dat hy hem zou zenden na 't land Pantsjano, 't geen myn volk is, om aldaar de wagt te houden: want de Koning van Boeton heeft niet een grasje daar op, dat het zyne is. Ik, en de Admiraal, hebben tegen Lammenipa gezegt, dat wy niet te luisteren, en niet te doen hadden met de berading van Boeton, maar dat hy die van Boeton met vreede zoude laten. Ook heb ik hem gezonden na Tibore, zo dat het zyn eigen wil niet is, maar ik, en den Admiraal, hebben hem daar gezonden, om te woonen. Ik ben zeer verwonderd over den Koning, en Grooten van Boeton, om dat de Koning Woena aan my een brief geschreven heeft, die my Meindert gebragt heeft.

Zo zegt de Koning Woena, na 't vertrek van Kapitein Hop is de Kapitein Laoet van Boeton gekomen, en heeft twee lieden van Pantsjano van de plaatze Loehaja, en een Ternataan, die op Loekye woonde, te zamen drie perzoonen, weggenomen; dog Radja Woena zegt, dat hy 't zelve nog niet gerevengeert heeft, maar wagt alleen op myn bescheid. Nog hebben de Grooten van Boeton een brief aan my gezonden, die Jan Papoa gebragt heeft, waar in hy verzoekt, dat Lammenipa in 't land Pantsjano mogt afgaan, waar over ik zeer verwondert ben, en dat over die raadslaging van den Koning van Boeton, als ook van Soegoebosie, Wansitonnia, Handuca, en Bononca, dat zyn alle myn landen, maar voor dees tyd beelden zich de Koning en Grooten van Boeton in, dat hy my gelyk is, nog wil hy myn landen nemen, en onder zyn gebied brengen. Dog ik zal het dit jaar inzien, om dat ik Goegoehoe Lammenipa, Sengadji Moeda, en den Schryver, met name Telleboe, die Kapitein wezen zal, gezonden heb, ten geleide van den Gezant van den Koning van Woena, en den Koning van Tibore; en Kapitein Telleboe heb gezonden, om op dat eiland Pantsjano te woonen, en ik heb Kapitein Telleboe belast, dat het volk van Pantsjano niet na Boeton, nog die van Boeton na Pantsjano, vertrekken, waar van ik den uitslag zal te gemoet zien; nog make ik bekent, dat ten tyde van den ouden Koning van Boeton, die dood is, de Goegoehoe Lammanipa, en al de Grooten van Boeton hebben den oude Kapitein Laoet, Kaitsjili Lakasa, Boeton Lajava, en Kaitsjili Tsjiribaja, als Gezanten na Ternate gezonden, en verzogt met my te raadslagen over den bystand, en hulpe, om de plaatze Klensis, en de inwoonders, die onder hen behooren, te vermeesteren, zo hebbe ik met de Gezanten veraccordeert, en besloten, dat, zo wanneer de plaats Klensis verovert wierd, zy onder my zou behooren, en zo niet, zy egter onder my zou staan; ik hebbe toen Kapitein Telleboe met magt, en twee Chaloepen, na Boeton gezonden, en daar na naar Klensis; wanneer zy daar gekomen zyn, hebben de volkeren van Klensis zich voor Kapitein Telleboe vernedert, en onder my begeven. Egter zoeken die van Boeton 't volk van Klensis op te rokkenen; dat maakt Paduca Siri Sulthaan aan den Heer Gouverneur Generaal bekent, en indien 't volk van Boeton iets wilde zeggen, uw Ed. believe het niet te gelooven; nog make ik bekent, wanneer ik op Macassar woonde, heb ik Kapitein Betite, en 't volk van Ternate, gezamentlyk met het volk van Xoela, sterk vyfenzeventig mannen, en ook 't volk van Boeton Goegoe, en Lammenipa, drieenzeventig mannen, weder na Boeton gezonden, maar die Koning, die jongst gestorven is, met name 1672.

Kaitsjili

1672. Kaitsjili Lessumbata, *heeft gelast, al dat volk dood te slaan, en heb ik over dat quaad doen tot nog toe geen regt gedaan, alzo ik agtervolge en nakome 't* Contract, *dat op* Macassar, en Boeton *gemaakt is, ten tyde dat ik aldaar was te zamen met den* Heer Admiraal Cornelis Speelman, representerende *den* Heer Gouverneur, *en* Raaden *van* India, *en dat uit de naam van de* Prins, *en de* Heeren Staten, *van wegen de* E. Compagnie, *hebben zamen gezworen Maar als ik 't overdenke, is 't voorwaar een groot schelmstuk; dog als ik wederom denke, dat* ik, *en* hy, *vrienden van de* Compagnie *zyn, en dat de* E. Compagnie *zich op hem vertrouwt; maar hy een vriend van de* Compagnie *zynde, gelyk ik mede, wie is de* eerste, *en de* oudste *vriend? dog wy verbinden ons aan 't* Contract, *te meer, dewyl wy 't zelve hebbe bezwooren, en vreeze voor* God, *en* ik *zou voor de andere* Koningen, *die* Compagnies *vrienden zyn, beschaamt staan, indien* ik *'t zelve brak. Verders de* Heer Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India *zouden geern 't groote* Fort Orangie *zo als 't voor dezen geweest is weder opbouwen, dat gevalt* Siri Paduca Sulthaan, *en alle de* Grooten, *en is hun aangenaam geweest; dog 't is als een* Thuin, *die verwildert is, en weder te regt gebragt moet worden; dan zal men daar in plaats nemen, als te voren, en myn* land *zal* ik *wedergeven, als te voren, op dat het* Contract *niet verbroken worde.*

Nog maakt Paduca Siri Sulthaan *aan den* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *bekent, wanneer met de hulpe* Gods *de aanstaande* Ooster Moesson *komt, is myn wil om op* Batavia *te komen, om by myn leven, en voor myn dood, het aangezigt van den* Heer Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *nog eens te zien, alzo wy te zamen oud zyn; dog ik verzoeke, indien ik niet op* Batavia *komen mag, dat het my met een* briefje *bekent gemaakt word.*

Nog make ik bekent aan den Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *dat de* President *van* Macassar, *en myn* broeder, Kaitsjili Calamatta, *hebben* Jan Papoan *in* Ternate *gezonden, die* Goud, *en andere goederen, gebragt heeft van wegen den* Koning *van* Goa, *tot betaling van wegen de volkeren van* Xoela, zeventig Macassaarsche thaylen Gouds, een Goude Krits, een Hasegaay, zes Macassaarsche Kleeden, *en* duizend Ryksdaalders *in* Macassaarsche Maasen, *als nog gekogt een stuk* Brocade, *de waarde van* acht Ryksdaalders *de el; maar van 't* Goud, *en 't ander goed, wist ik den* prys *niet, daarom verzoek ik aan den* President *met 't ander* Moesson, *dat hem believe my den* prys *van die* goederen *te laten weten. De* Ternataansche *volkeren, die op* Macassar *woonen, en weggeloopen zyn van dien tyd, dat* ik *vertrokken ben, en de volkeren van de* Chaloep, *en hunne* wapenen, *welker namen* ik *op een klein* briefje *heb gestelt, verzoeke* ik *dat my mogen toegezonden worden, maar de oude* Ternataanen, *die by myn* broeder *zyn, als mede, die* ik *uit* Ternate *heb gezonden, om by myn* broeder *te woonen, daar mede heeft myn* broeder *zyn believen te doen, waar over* ik *ook een* briefje *aan den* President, *en myn* broeder, *heb geschreven.*

Voor dees tyd heb ik *niet anders te zenden, als een* Houwer *met een* uitgewerkte Schee, *met* Goud ingelegt, *die een* Amboinees *van* Pieter Sweeris *heeft gekogt, daar na heeft de* Amboinees *dien van myn* vader Padocca Siri Sulthaan Modafar, Djouw Colano Ternate *tot een* Homagie *gegeven, die* ik *nu geve aan de* E. Compagnie, *tot teeken, dat ik nog leve, nevens dezen* brief.

Die dezen Houwer *brengt, is een* Papoësche jongen, *welken ik verzoeke dat myn vriend met een goede genegenheit believe aan te nemen, en dat tot een teeken van wederzydsche vriendschap, en dat voor altyd.*

Onder de regering van den Heer Landvoogd, *Cornelis Franks*, heeft de berg, Gammacanorre, op 't eiland Gilolo gelegen (die wy elders te voren zeiden, dat met die van Ternate, en die van Makjan maar een onderaardsch hoofdvuur heeft) ook gebrandt, gelyk dit uit dezen volgenden brief van zyn Agtbaarheit, en den Raad in Ternate, aan den Heer *Willem Maatzuiker*, Landvoogd in Banda, en zyn Agtbaarheits Raad, den 22sten Augusty in 't jaar 1673. geschreven, nader blykt:

WY *konnen niet voorby gaan,* U E. *te notificeren twee noit gehoorde of beleefde wonderen.* Voor eerst, *dat* Sondag *'s avonds, den* 20sten Mai, *de groote en hooge* berg, Gammacanorre, *wel* dertien Mylen *van hier, ten meerendeelen in de lugt is gesprongen, door 't welke het 's anderendaags, zynde* Pinxster-dag, *zo duister geworden is, dat men byna geen menschen bekennen kon. Daar was geen kleene* aardbeving *mede vermengt, en 't aardryk, zo hier, als op* Manado, Sjauw, *ja* Sangir, *en* Mangindanao, *wel* honderd Mylen *van hier, en wie weet, hoe verre wel, wierd wel met een* voet dik assche *bedekt. In zee is ook ongeloofelyk veel 'er afgestoven, zo dat het* Fluitje, de Sandlooper, *in 't henen en wederkeeren na* Manado, Brief van de Heer Franks, in 't jaar 1673.

1673. *verſcheide maalen door de* aſch *opgehouden*, *en niet in ſtaat geweeſt is, om voort te geraken. Ook zyn aan den* voet *van den* berg, Gammacanorre, *eenige* huizen, *en* Negryen, *door de ſwaarte der* aſſche *nedergeſtort.*

Het tweede *is, dat den* 12den *dezer 's nagts tuſſchen* tien *en* half elf *een* Aardbeving *ons ſchielyk overvallen heeft, welkers davering zo ſchrikkelyk geweeſt is, als men gelooft, dat byna oit is geſchied, de welke zo fel aangroeide, dat de* Ternataanſche berg *aan de* Suid-kant *van onderen tot boven toe geſcheurt is. Des* Konings Mandarsjah's ſteene huizen *zyn onder den voet geſtort*, ſtukken *van* bergen *zyn gezonken, en alle* pannen-daken, *nevens verſcheide* muuren, *ter aarde gevallen, en de zee onſtelde in diër voegen, dat de* ſchepen, *hier ter* Rheede *leggende, alle meenden te vergaan. Daar zyn ook veel* viſſchen *op* ſtrand *geworpen, met meer zeldzaamheden, en, dat het jammerlykſte is, de zelve beving duurt nog tot op heden toe, ende is hier niet, als een jammerlyke* verwoeſting *te zien.*

En by een nader brief van dien Heer wierd het vervolg van dien, zelf nog in de maand van September (dat al vry lang is) beveſtigt.

Niet lang hier na, in 't zelve jaar 1673. verzogt Koning *Mandarsjah*, dat men de Hoewamoheleezen, die van 't eiland Ceram in Amboina aan 't Hoofd-Kaſteel, by den Roodenberg, onder de Mooren geplaatſt waren, aan hem overgeven zou; dog dit wierd door haare Edelheden den 28ſten February des zelven jaars, by haar ſchryven aan de Regeering van Amboina, uitdrukkelyk verboden, en afgeſchreven. 1673. Mandarsjah verzoek omtrent de Hoewamoheleezen, afgeſlagen.

Ondertuſſchen begon *Mandarsjah* nu al een vorſt van jaren te worden, gelyk wy dit klaar uit het laatſt van den voornoemden brief konnen zien; zedert welken tyd 'er ook zeer weinig van belang tot het einde van zyn leven voorgevallen is; uitgezeit alleen, dat na de dood van den Heer *Franks* (die den 15den Juny in 't jaar 1674. ſtierf) de opper-Koopman, de Heer, *Willem Korput*, by den Raad aldaar als Gezaghebber aangeſtelt, en in 't jaar 1675, den 23ſten February, door haare Edelheden negentiende Landvoogd van de Moluccos, met den Titel van Preſident, of Voorzitter, gemaakt is; maar eer deze tyding in Ternate quam, ſtierf Koning *Mandarsjah* in de maand January, na dat hy zevenentwintig jaaren geregeert had. Hy liet vier zoonen, te weten, *Kaitsjili Sibori*, In 't jaar 1674. Franks overleden. In 't jaar 1675. Willem Korput, negentiende Landvoogd der Moluccos. De dood van Koning Mandarsjah.

1675. *Sibori*, Prins *Rotterdam*, *Malajoe* (die by zyn vaders leven Priester geweest is, in 't jaar 1708. nog leefde, en niet wel by zyn zinnen was) en den Prins *Tolucco*, na.

Hy schynt (zo uit den voornoemden brief blykt) ook een zoon, *Kaitsjili Calamatta*, of *Tsjina*, genaamt, gehad te hebben; dog die zal waarschynelyk al by zyn leven, nevens meer andere van zyne kinderen, overleden zyn, alzo ik na zyn dood daar noit van heb hooren spreeken. Buiten deze zoonen liet hy ook twee dogters na, van welke de oudste, *Bokje*, of de Princes *Gamma Lamma*, en de jongste, *Bokje Maulonda* genaamt was, van beide welke in 't leven van den volgenden Koning meer zal gesproken worden.

aitsjili ...bori, of ...mster...m, der...te ...oning ...n ...ernate. In Koning *Mandarsjah*'s plaats wierd zyn oudste zoon, *Kaitsjili Sibori* (of anders doorgaans *Kaitsjili Amsterdam*, of Koning *Amsterdam*, genaamt) als dertigste Koning van Ternate op den 1sten February in 't jaar 1675. aangestelt, hoewel *Saifoddien*, Koning van Tidore, op de oude Ryks-wet ziende, oordeelde, dat eene Baressi alleen tot de Kroon geregtigt was.

Hy wierd op dien zelven dag gekroond, en bezwoer ook alle de verbonden zyner voorvaderen, met de E. Maatschappy aangegaan, zeer plegtelyk op de Punt, het groot Bolwerk genaamt; van al het welke hy ook ordentelyk den 8sten July na Batavia, en na andere plaatzen, door een Gezant kennis gaf.

...orput ...erle...n, en ...Heer ...Ghein, ...zag...bber. In dit zelve jaar, waar in ook de Heer, *Daniel Hellemans*, hier als Commissaris geweest is, quam de Heer Voorzitter *Korput* den 15den Juny te sterven, in wiens plaats de Koopman, *Jacob de Ghein*, 't gezag voor een tyd waarnam, tot dat men in 't jaar 1676. te gelyk berigt kreeg van de dood van den Heer, *David Harthouwer*, die in des overledens plaats als twintigste Landvoogd der Moluccos gekoren; dog op de reize tusschen Macassar en Ternate den 8sten Mei omtrent Boero overleden was, den welken men den 30sten van die maand in Ternate begraven heeft.

...arthou...er als ...intigste ...nd...ogd ...r Mo...ccos ...er...len.

...Ghein ...lstrekt ...zag...bber. Daar op nu wierd de Heer *de Ghein* in dit zelve jaar 1676. opper-Koopman, en volstrekt Gezaghebber, door den Heer, *Antoni Hurdt* (die als Commissaris der drie Oostersche Landvoogdyen in September of October in Ternate quam, om op alles order te stellen) gemaakt, en hier ook zo voorgestelt.

Onder alle de Koningen van Ternate is 'er geen geweest, die verder uitgespat, en daar door zich zelven, en zyn ryk, meer benadeelt heeft, dan deze Koning. 1675.

Hy was een Vorst, die verstand, en oordeel genoeg had, zo hy 't maar wel voor zich zelven, en voor zyne onderzaaten, had weten te gebruiken. Ook was hy van een zeer medegaanden aart, maar te gelyk ook zeer los, en wulps, en, zo hy 't ongeluk had van een quaad raadsman te hebben, zeer ligt om te zetten; hebbende geen zorge over het toekomende, gelyk hy ook daar door tot verscheide buitensporigheden vervallen is.

Hy was geen Tuisscher, nog Speler; maar een Held in het drinken, in zekere gevallen baldadig omtrent de zynen, en zomtyds in de zotte kuren, die hy aangreep, onverdragelyk. Zyn zugt tot het Madat- of Amfioen-drinken maakte hem niet alleen vadzig, en slaperig (gelyk 'er dat doorgaans opvolgt) maar ook zeer wispelturig in zyne minneryen, die meest met geweldenaryen, en moorden, haar einde namen, of meest daar op uitquamen, gelyk wy hier nog omstandig zien zullen; hoewel de laatste van zyne Gemalinnen daar een schot voor heeft weten te schieten, en middel te vinden, om voor zyne geweldenaryen, aan verscheide van zyne vrouwen gepleegt, bevryd te blyven.

Gelyk hy, in zekere gevallen zeer meegaande, en byna alles inschikkende, was, alzo had hy weêr stuipen van zulk een trotsheit, en opgeblazenheit, dat men werk had, om hem daar omtrent waar te nemen, 't geen hem dan schielyk, zo men hem niet wel vierde, of zyne zinlykheit en meening niet te wel gevat had, van 't eene uiterste tot het andere, en van de grootste bezadigdheit tot oproerige bedryven vervallen deed.

De Koning *Saifoddien*, en hy, mogten malkanderen niet wel zetten; ook gaf de eerste 'er dit jaar al een vry ruwe blyk af, als hy Koning *Amsterdam*, hem komende bezoeken, de Hof-poort op Tidore, zo als hy 'er in meende te stappen, voor 't hoofd stiet, en ze toesluiten liet; 't geen hy hem by zeker geval weêr betaalt zette, met zyn touw stil, en zonder 't nemen van afscheid, los te maken. Hoon; door Saifoddin hem aangedaan.

Niet lang na zyne Krooning zyne gedagten over de eene of de andere Princes latende gaan, om daar mede, aangezien hy nu in de twintig jaren oud was, te trouwen, schoot hem te binnen, dat Koning *Mandarsjah* nog in zyn leven al om zyn broeder, *Calamatta*'s, dogter verzogt had. Zy was een Princes van veel verstand, van een deftige opvoeding, en verder gansch niet onbehagelyk

1675. in zich zelve, alzo zy ongemeene hoedanigheden bezat, en zich zelve op haaren tyd daar zeer wel van wist te bedienen.

Trouwt de Princes, Dain Rooze.

Wanneer die Koning nu op Macassar was, had hy de zelve voor zynen zoon, *Kaitsjili Sibori*, tegen dat hy in staat zyn mogt van haar te konnen trouwen, niet alleen verzogt; maar zynen broeder ook daar toe gebragt, dat hy hem de zelve volkomen toezeide.

In 't jaar 1676. Schoon al getrouwd, en beswangerd.

Deze Princes, in 't gemeen *Dain Rooze* genaamt, quam door verscheide andere tusschen-vallen (behalven *Mandarsjah*'s dood) in 't jaar 1676. aan een Macassaarsch Prins, zonder dat Koning *Amsterdam* dit wist, te trouwen, die in dit zelve jaar haar den 8sten July zeer plegtelyk van zyn Oom, den Prins *Calamatta*, door een Gezant verzoeken, en zeer kostelyke geschenken van Goud, en Silver, aan zyn gewaande Bruid 'er nevens gaan liet.

De Prins *Calamatta* weigerde hem de zelve, en gaf tot reden, dat zy niet alleen al eenige maanden aan een Macassaarsch Prins uitgehuwelykt, maar ook al by hem swanger, en dat dit alles veroorzaakt was, om dat hy niet eer na haar omgekeken, en zich zo weinig aan haar gelegen had laten leggen.

Het was zo verre van daar, dat dit zyne genegenheit tot deze Princes eenigzins zou hebben doen verslaauwen, dat hy in tegendeel, tegen alle gedagten aan, daar in zeer bestendig bleef, zeggende haar te willen hebben, en ook middel te weten, om dien Macassaarschen Prins te doen afstaan, en ze aan hem over te geven; dog hoe zy by hem gevaren is, zullen wy aanstonds zien.

Pas te voren had hy, door dit nieuw vyer ontstoken, de Princes van Taboecan (een ryk op 't eiland Sangir, niet verre van Ternate gelegen) aan den Koning haren vader, weêr te huis gezonden, geen andere reden van dit zyn doen gevende, dan dat de Ternataanen zeer boos in den aart zynde, hy de zelve by zyn afwezen (aangezien hy op een togt ging) aan hun niet vertrouwen dorst; dog hy vergat voor altyd ze weêr te ontbieden.

In 't jaar 1677. De Heer Padbrugge, eenentwintigste Landvoogd der Moluccos.

De voornaamste zaaken egter van eenige opmerking, in het leven van dezen Koning, zyn voorgevallen zedert het jaar 1677, na dat de Heer, *Robbert Padbrugge*, op den 7den April daar quam, en nog dien zelven dag als eenentwintigste Landvoogd der Moluccos, in plaats van den Gezaghebber *de Ghein*, aangestelt wierd; welken Heer de Heer *Padbrugge* ten eersten met een Sloep over Amboina na Batavia zond.

Met dezen Landvoogd heeft de Koning *Amsterdam* eerst in een zeer groot vertrouwen geleeft, dat zo verre ging, dat hy nog dit zelve jaar met hem een omlandschen togt door zyn gansch gebied, gelyk wel op meer andere jaaren, gedaan heeft. Maar 't en duurde niet zeer lang, of daar rezen geschillen tusschen hen, die egter al voor den tyd van dezen Landvoogd my toeschynen gesmeedt, en in zyn tyd, als toen ryp zynde, uitgeborsten te zyn. 1677. Leeft met hem eerst in grote vriendschap.

Daar zyn 'er die meenen, dat de Heer *Padbrugge* zich by zekere vrolykheit met dien Koning ingelaten zou hebben, om van den zelven, vry wat beschonken zynde (waar op hy zomtyds zeer moedig was) een stuk lands in Ternate te verzoeken, en dat de Koning, niet wetende wat hy deed, hem dat in die dronkenschap wel belooft, maar dat hy, ontnugtert, en van zyn Ryks-grooten gewaarschuwt zynde, dat hy dat land niet kon, nog mogt weg geven, zonder zich zelven, en zyn ryk, daar by merkelyk te benadeelen, het zelve niet nagekomen, en aan dien Heer zyne ontschuldiging daar over, met behoorelyke redenen, verzogt heeft.

Hier uit nu meenen zommigen, dat de Ternataansche oorlog, van welken wy aanstonds breeder spreken zullen, gesproten, en dat de Heer *Padbrugge* zo verre vervallen zou zyn, dat hy, in haastigheit, dien Vorst een slag in het aangezigt gegeven zou hebben; 't geen men zegt dat die Koning voor een tyd opgekropt, en daar na, by openbaren afval, gewroken heeft.

Het is zeker, dat dit gansch verhaal een ongegronde leugen, en zulk een verdigter geenzins van de waarheit der zake, nog in opzigt van den Heer *Padbrugge*, nog in opzigt van de ware reden dezes oorlogs, onderrigt is.

De Heer *Padbrugge* was 'er de man niet na, om van een minderen, ik laat staan van dien lossen Koning, het allerminste te eisschen.

Hy was gansch niet inhalende, of schraapzugtig, gelyk wel andere Landvoogden (zo men hen nageeft) geweest zyn; maar in tegendeel een Heer, die lieden van diergelyken aart verfoeide, en die in zyne bestiering zulke dienaren, die geerne van anderen trokken, of zich ligt omkoopen lieten, ten uitersten gedwarsboomt, en in tegendeel veel liefde voor onkreukbare dienaars gehad heeft, buiten dat hy ook bewyzen van zyne onkreukbaarheit, wanneer hem al vry veel Goud, en, op zekeren tyd eens, zo veel, als de misdadige swaar woog, aangeboden wierd, gegeven, en daar

door

77. door zo veel roem verdient heeft, dat geen mensch, die hem kende, aan zo slegt een verhaal geloof kan, of zal geven, nog in opzigt van 't verzoeken van zo een stuk lands, en nog minder in opzigt van daarom aan zo een vermogend Prins een slag in 't aangezigt te geven; waarom het om verscheide redenen geen wederlegging waardig is, als zynde volkomen verdigt.

Het is zo verre van daar, dat die Heer dezen Koning eenigzins zou hebben tragten te benadeelen, dat die Koning het in tegendeel alleen dezen Heer te danken heeft, dat hy in 't jaar 1680. door de wapenen der E. Maatschappy, nog een nieuwe Paerel aan zyn Kroon gekregen heeft, en meester van het eiland Sjauw (niet verre van 't eiland Sangir) geworden is; waar op hy ook zo trots wierd, dat, daar hy te voren maar vier Sonneschermen van Staat had, hy 'er zedert vyf gevoert heeft. Ook heeft die Heer veel volkeren op de kust van Celèbes, en vooral die van Gorontale, en meer andere aldaar, van hem bevorens afgevallen, weêr onder zyn gehoorzaamheit gebragt, gelyk hy ook van die landen den 3den Maart in 't jaar 1678. aan de E. Maatschappy met Brief, en Zegel, opdragt gedaan heeft.

Wy zullen wel beter van de waarheit der zaaken onderrigt worden, als wy maar voortgaan met eenige nadere blyken van den imborst van dezen Prins, mitsgaders van 't uitbersten van zyn lang te voren bedagt voornemen tot den oorlog met ons, te geven. 1677.

Hy was een Koning, die, bloeddorstig en wreed van imborst, 'er zeer weinig werk af maakte, of hy een mensch om 't leven brengen liet. Ja hy ontzag in dit opzigt ook zyn eigen vrouwen niet, en zy waren 'er, als hem de nukken in 't hoofd quamen, niet meer, dan de allerminste van zyne onderdanen, van bevryd. Koning Amsterdams's wreedheit omtrent zyne vrouwen.

Na dat de Princes *Rooze* met hem getrouwt, en eenigen tyd by hem geweest was, wierd hy haar moede, en zogt van toen af maar middel om haar te dooden; dog zy, dit in tyds merkende, nam met eenige van hare Slaven de vlugt na Macassar, en ontquam zo zyne moorddadige handen.

Daar na trouwde hy met de weduwe van een Chinees, welke weduwe een zoon had, die met een vrouw getrouwt was, die wel kort van gestalte, maar anders byzonder fraai besneden van aangezigt, en zeer aangenaam in haar bywezen was. Na dat hy met die weduwe

1677. nu weêr eenigen tyd getrouwt geweest was, begon hy haar mede wars te worden, te meer, dewyl zyn oog op deze vrouw zyns voorzoons, dat fraai, en aardig wyfje, gevallen, en hy immers zo veel door haar verstand, als door haar wezen, betoovert was.

Om nu van zyn vrouw ten eersten ontslagen te raken, gaat hy met haar op zekeren tyd in 't Bad (een verfrissing, van welke de Mohammedaanen daar, en elders, zeer veel werk maken) en bragt haar zeer moordadig in 't zelve om, voorgevende, dat zy, eer men haar had konnen helpen, verdronken was, om 't welk te meer schyn te geven, hy zelfs, toen hy al vast wist, dat zy dood was, wel sterk om hulp geroepen had.

Zo ras was hy van haar niet verlost, of hy liet ook haar zoon behendig om hals brengen, en trouwde des zelfs weduwe kort daar aan.

Zyn bloed-dorstig besluit, om alle de Hollanders in Amboina te doen vermoorden.

Gelyk hy nu bloed-dorstig tegen zyn eigen onderdaanen en tegen zyn eigen vrouwen was, alzo was hy ook zeer vyandig, en met quade aanslagen tegen de dienaaren der E. Maatschappy, zo in Amboina (waar op hy nog groot regt zeide te hebben) als in Ternate, bezet.

In 't jaar 1680.

In 't jaar 1680. zag men van het eerste onder de regeering van den Heer Landvoogd, *Robbert de Vicq*, een zeer gevaarlyk bewys.

De voornoemde Koning had eenen *Pati Lima*, een Ceramschen Moor, als zynen Gezant, of Gevolmagtigden, met een brief aan alle de Mohhammedaansche ingezetenen op de eilanden van Amboina, en, voor al, aan die van de kust Hitoe, en van Boero, afgezonden, hen noodigende, zo uit kragt van hun Geloove (hen by *Mohhammed* bezweerende) als uit zyn oud regt op hen als hun Vorst, dat zy alle de Hollanders afvallen, hen vermoorden, en zich aan hem overgeven, of hem als hunnen Koning erkennen wilden.

Met een woord moet ik van dezen *Pati Lima* nog zeggen, dat hy maar een oog, en ook een zeer onstantvastig hart had, alzo hy van Mohhammedaans al eens Christen, en daar na, om in de gunst van dezen Koning te geraken, weêr Mohhammedaans geworden was.

Met deze boodschap nu had hy zich al op Manipa, Boero, en op meer andere plaatzen begeven, daar hy met zeer veel bewyzen van eere ontfangen was.

Gelyk nu onder de Mohhammedaanen het bewind der zaaken meer by de Priesters, dan wel by de Koningen, Orangkajen, Pati's, of andere Grooten, is, alzo waren zy het ook die deze gansche zaak voornamentlyk bedisselden, onder welke op de kust van Hitoe een Mohhammedaan, *Hassan Soeleyman* genaamt, uitstak. 1680.

Deze man, bevorens Priester geweest, had dit ampt wel daar na aan zyn broeder *Moavia* afgelegt; dog was te dier tyd nog al eenigzins in bediening, en hoewel hy voorgaf nu niets meer te willen wezen, zo was hy, buiten den zegen van zeer veel tydelyke middelen te bezitten, die gene, die alleen meer bestier op deze kust had, dan alle de Priesters, Koningen, en Vorsten te zamen, daar rondom gelegen, zodanig zelf, dat 'er geen zaak van belang by hen, zonder dat zyn adem bevorens daar over ging, beraadslaagt, of ten einde gebragt wierde.

Hy was zeer loos, doortrapt, en omzigtig in alle zyne handelingen, liestallig, beleeft, en vleiende in zyn ommegang met de Hollanders, en zo geëerd onder die van zyn geloof, dat zy hem byna, als een Heilig handelden. Ja ik heb zelf gezien, dat zy met eerbiedigheit een Sapà, of 't uitkaauwzel van een Pinang, die hy gegeten, of uitgezogen had, en uitspoog, als iet heiligs van den grond opraapten, en in hunnen mond staken, om dat op te eeten, en daar by de agting, die zy voor hem hadden, te toonen.

Wanneer nu *Pati Lima* op de kust van Hitoe gekomen was, en zich by dezen *Hassan* aangegeven had, beschikte deze laatste de zaak zodanig, dat deze Gezant, een brief, ten bewyze van de eerbied, die zy voor den Koning van Ternate hadden, op een Silvere schotel, met een geele Zyde Neusdoek (welke koleur by hen de Koninklyke is) bedekt, onder een Zyde geele Quijasol, of Sonnescherm, ingehaalt, en verder zo in hunne Massigit (of Mesdjid, zynde de Tempel der Mohhammedaanen) op Hila gebragt wierd.

Aldaar wierd die brief geopent, gelezen, en over des zelfs inhoud door alle de Mohhammedaansche Vorsten, Priesters, en Grooten van die kust, uitdrukkelyk daar toe te zamen geroepen, geraadslaagt, en heimelyk by de zelve besloten, 't verzoek van den Koning van Ternate, hoe gruwelyk ook in zich zelven volslagen toe te staan, dat is, alle de Hollanders, die zich te dier tyde in Amboina bevonden, op de beste wyze, en hoe eer hoe liever te vermoorden, en zich dus geheel en al van hun te ontslaan.

Een geval, 't geen ons den aart van dezen Koning, en te gelyk ook van de Hitoëezen, zeer levendig vertoont; hoewel

1680. wel 'er onder die quaden nog egter altyd eenige goeden te voorſchyn gekomen, en gevonden zyn.

Onder al deze Mohhammedaanen nu, met plegtelyken eede op den Coraan daar toe bezworen, was 'er maar een Orangkaja, of Landvorſt, die, niet ontaardende van zyne voor de E. Maatſchappy getrouwe voorvaderen, zo veel liefde voor de Hollanders had, dat hy, zo ras de vergadering, om alle vermoeden weg te nemen, by nagt belegt, ten einde was, aanſtonds aan de Schildwagt, die voor de Pagar, of veſting van 't Opperhoofd op Hila, *Iſaac van Thye*, de wagt had, verzogt dien Heer, ſchoon 't zo laat in de nagt was, vermits de zaak geen uitſtel lyden kon, te ſpreeken.

...n de ...ngka- ...Hea- ... uit- ...ngt.

De Schildwagt bezorgde ten eerſten, dat het Opperhoofd daar van kennis kreeg, die dezen Orangkaja *Healeſſi* terſtondt liet binnen komen, om de reden van zyn komſt te weten, alzo hy wel denken kon dat die van veel belang was.

De Orangkaja openbaarde hem, dat *Pati Lima* met zo een brief gekomen, en wat 'er in hunnen raad by de voornaamſten, zonder dat men 't hen nogtans klaar bewyzen kon, over des zelfs inhoud was beſloten, en voegde 'er by, dat voornoemde *Haſſan* de voornaamſte was, die de hand in deze zaak had; dat, indien hy (Opperhoofd) ten eerſten in de weer was, hy dezen *Pati Lima* gemakkelyk in handen kon krygen, en alzo de geheele zaak buiten hem ontdekken; maar zo hy ſammelde, dat die Schelm dan aanſtonds na andere dorpen, en na één ander eiland ſtond te vertrekken.

Het Opperhoofd, dit hoorende, en 't gevaar, waar in al de Hollanders van deze Landvoogdy waren, voor oogen ziende, ſtondt geweldig verzet; maar vooral, toen hy hoorde, dat *Haſſan* het ganſch beſtier van dit werk had, zo, om dat hy zyn goede vriend was, als wel voornamelyk, om dat hy door dezen *Haſſan* (zo men zegt) veel geld op 't Nagel-gewaſch aan anderzins onvermogende inlanders gegeven had, waar voor dezen *Haſſan* borg gebleven was; een zaak, die al de Opperhoofden van dat geweſt in volgende tyden gedaan hebben, vooral op dezen *Haſſan*, zo om zyn groote middelen, als om zyn aanzien onder den inlander, ziende.

Hier ſtond nu het Opperhoofd, door eigen belang vervoert, radeloos, niet wetende, wat hier in te doen. Liet hy *Pati Lima* vatten, zo kon hy *Haſſan* niet verſchoonen, en dan was hy zyn geld quyt, om dat *Haſſan* daar by, na oogenſchyn, 't leven, en al zyn goederen, ſtond te laten, en hy alzo ook het zyne daar by te verliezen, aangezien dat Opperhoofd, na Haſſan's dood, van die zaak, dewyl het op zware ſtraffen verboden is, geld op het Nagel-gewaſch te geven, niet zou hebben durven reppen, ten ware hy zyn bediening, en plaatzing aldaar, nog daarenboven had willen quyt zyn. 1680.

Hy gaf dan den Orangkaja *Healeſſi* tot antwoord, dat men zo voorbarig niet zyn, maar die zaak eerſt wat nader moeſt onderzoeken; dat *Haſſan* van veel aanzien onder hen, en zeer loos was, weshalven het hem aan geen ontſchuldigingen, en voorwendzels om 'er zich uit te redden, ontbreken, en men alzo aan hem niets zou hebben, ten ware dat men, wat tyd tot een naauwkeurig onderzoek van de zaak nemende, het werk wat wiſſer, en zo klaar nam, dat 'er voor hem, nog voor *Pati Lima*, niet uit te ſpringen was.

De Orangkaja *Healeſſi*, die zich met reden inbeelde, de E. Maatſchappy met deze bekendmaking een uitnemenden dienſt te doen, ſtond niet weinig over dit antwoord van het Opperhoofd verzet, en wel voelende, waar hem de ſchoen wrong, te weten, om *Pati Lima* tyd van volkomen weg te raken te geven, *Haſſan*, of liever zyn geld, met eenen te behouden, en hem, *Healeſſi*, daar na alle bewys ten laſten van *Haſſan*, of *Pati Lima*, te benemen; gaf hem tot antwoord: dat, zo hy *Pati Lima* niet ten eerſten liet vatten, hy zekerlyk daags daar aan van de kuſt Hitoe al vertrokken, en alzo buiten zyn bereik zou zyn; weshalven hy hem ernſtig verzogt, hier mede niet te ſammelen, zeggende dat hy anders van voornemen was zich na de hoofd-veſting Victoria by den Heer Landvoogd te begeven, en hem deze geheele zaak in hare omſtandigheden bekent te maken, wanneer hy 't immers niet zou konnen verantwoorden, met zo gevaarlyken zaak zo geſammeld te hebben.

Het Opperhoofd, wel ziende, dat hy hier pal gezet, en die zaak, zo hy hier tyd verzuimde, voor hem onverantwoordelyk zou zyn, behalven dat hy zelf mede in 't uiterſte gevaar van zyn leven was, zei dan eindelyk, dat hy ten eerſten bezorgen zou, dat *Pati Lima* gevat, en in verzekering gebragt wierd.

Hy talmde egter nog tot daags 'er aan, eer hy na hem zoeken liet, en toen bevond men, dat hy zich al van de kuſt van Hitoe na een andere landſtreek begeven had, en aldus al eenigzins buiten zyn bereik geraakt was.

1680.

Waar op Pati Lima gevangen, en gestraft werd.

Daar op gaf hy 'er den Landvoogd ten eersten kennis af, die hem aanstonds naschryven, en, na veel moeite, op Hatoewana, een dorp op 't eiland Honimoa, nog tydig vatten liet, van waar hy na de vesting Victoria op Ambon, geboeit gebragt wierd.

De Landvoogd stelde, uit vreeze voor eenige opstand, order op alle zaaken, vergaderde den Raad by een, ondervraagde dezen *Pati Lima*, en bevond, zo uit zyne belydenis op de Pynbank, als ook buiten pyn en banden, maar, voor al, uit den brief, die nog by hem, en met een swagtel op zyn buik gebonden, gevonden wierd, het gansche geval net zodanig, als het van *Healessi* was opgegeven, namelyk, dat hun besluit, volgens 's Konings verzoek in dien brief, was, op eenen dag, en op een en 't zelve uur, alle de Hollanders in Amboina om hals te brengen.

Na dat nu alle deze zaaken zo klaar, als de dag gebleken waren, zo wierd deze schelmze Moor door den Raad van Justitie in Amboina gedoemt, om eerst gerabraakt, en gevierendeeld te worden. Daarbeneven hield zyn vonnis in, dat hem 't hart uit het ligchaam gerukt, in zyn aangezigt geslagen, en zyn vier deelen op die plaatzen, daar hy den meesten ingang gehad had, verdeelt zouden worden; gelyk dat volkomen omtrent hem uitgevoert is.

Voor zyn dood wilde hy weêr Christen worden; dog als hy vernam, dat het hem niet helpen zou, om in 't leven te blyven, zeide hy dat hy dan liever Mohhammedaans sterven wilde.

Dog men heeft zich niet konnen verwonderen, hoe *Hassan Soeleyman*, die dit gansch werk zo bedisselt, en zo groot een hand in 't zelve gehad hadde, zich hier uit heeft konnen draajen, om niet mede als de grootste Verrader openbaar gestraft te werden; dog het is zeer waarschynelyk, dat het belang van 't Opperhoofd (daar zeer waarschynelyk ook de Landvoogd, zo men meend, zyn deel in had) en zyn groot geld, met verstand in zulken hoogen nood op de regte plaats gebruikt, hem hier uit gered, en aan den Landvoogd voor al grond gegeven heeft, om hem geheel buiten 't spel te houden, voornamelyk door 't swaar gewigt van zyne redenen hier toe overgehaald zynde.

In Ternate nogtans rechtte deze Koning een veel grooter spel, en 't geen ook van langer duur geweest is, aan.

Ten tyde dat de Heer, *Robbert Padbrugge*, daar Landvoogd was, had hy in 't jaar 1680. dien Heer, met de voornaamste dienaaren der E. Maatschappy met alle hunne vrouwen, op een zeer groot Avond-maal in zyn Paleis genoodigt, met een vast voornemen, van alle de mannen om hals te brengen.

1680.

Een Maaltyd in Ternate, met voornemen om de voornaamste Hollanders te vermoorden.

De Landvoogd, hier af onbewust, gaat met zyn Gemalin, en dogter, nevens alle de Raadsperzoonen, en hunne vrouwen, daar na toe, en wierd van *Bokje Gamma Lamma*, 's Konings oudste zuster, ontfangen.

Zy was een zeer verstandige Princes, die zeer loos, en by den Koning ook zo gelieft was, dat hy niets, buiten hare berading, ondernomen zou hebben. Ook was zy, voor een Ternataansche dogter, al zeer fraai besneden van aangezigt, uitnemende blank, byzonder lieftallig, en edelmoedig; maar, in zekere gevallen, wat bloeddorstig, en oproerig.

Het eenige, dat haar wat misstond, was, dat zy te grooten boezem had, die van geen behoorlyke evenmatigheit met de verdere deelen van haar ligchaam was. In schyn was zy een groote vriendin van de Hollanders, en had ook 't verstand, om dit veelen, dog niet allen, te doen gelooven.

In 's Konings Paleis aangeregt.

De maaltyd was in het Paleis van den Koning, onder het geschut van de vesting Orangie gelegen, aangeregt, en alzo alle de voorname bedienaars der E. Maatschappy in die vesting woonen, zo duurde het niet lang, of alle de Gasten waren daar by een; dog de Gemalin des Landvoogd's, en die van de andere leden van zynen Raad, waren zo ras van die Princes niet ontfangen, of zy hadden eenparig op haar aangezicht een ongemeene en ongewoone ontsteltenis, die haar allen zeer wonderlyk te voren quam, vernomen.

De reden van de zelve was, dat haar broeder haar deze geheele zaak voorgedragen, en zy hem, die ten eenemaal, zonder hem nogtans te konnen overreden, afgeraden hebbende, nu in dien angst was, wat 'er van dit vermoorden der Hollanders, dat by hem vast stond, komen zou, zonder dat zy, uit vreeze dat haar broeder haar dan zelf niet verschoonen zou, iemand van al deze Gasten daar iet van zeggen, of hen ook voor hun zo kort aanstaande dood 't allerminste waarschouwen dorst; dog ik geloove dat zy meer in vrees voor hem, en haar zelven, zo 't mislukken mogt, als voor de Hollanders geweest is.

Door den Heer Padbrugge nog tydig ontdekt en verydelt.

't Was dan geen wonder, dat zy niet beletten kon, dat des Landvoogd's Gemalin's dogter, en andere, deze hare groote ontsteltenis des gemoeds bemerkten, en met veel reden (zonder egter iets te vragen) daar uit besloten, dat haar op dezen Maaltyd eenig zonderling ge-

1680. gevaar nakende was, waar af zy haar man, en andere, zo behendig, als doenlyk was, kennis, en daar by gelegenheit gaf, om yder (gelyk met veel omzigtigheit geschiedde) op zyn hoede te zyn.

Hoewel men nu de zaak vastftelde, en vreesde, zo dorst men nogtans niets aan den Koning laten blyken.

Men ging dan op zyn verzoek, en op dat van de Princes, aan tafel, maar de regte vreugde en was by geen van de Hollanders, en hunne vreeze nam merkelyk door een verzoek van den Koning toe, 't geen hen in hunne gedagten, van dat 'er wel zekerlyk iet gevaarlyks op handen was, bevestigde.

De Landvoogd, uitgaande, heeft altyd een wagt van tien Soldaaten, en een Corporaal by zich, in welker midden, de helft voor, en de andere helft agter hem, zo tot staathouding, als tot verdediging van zyn perzoon, gaande, hy gewoon is openbaar te verschynen.

Deze wagt had de Landvoogd agter zich, zo hy aan tafel zat, gezet, en een teeken gedaan, van wel op hun hoede te zyn, en op een wenk van hem wel te passen.

Na dat men nu eenigen tyd gegeten, en gedronken had, stelde de Koning een voorname gezondheit in, te weten, die van de Prins van Orangie, met verzoek aan den Landvoogd, dat hy zyn wagt geliefde te belatten van gezamentlyk daar op met een eer-schoot, ter eere van dien Prins, eens los te branden, met voornemen om, zo ras de wagt los gebrand zou hebben, den Landvoogd, en al de Gasten met zyn wagt, die dan buiten staat van verdediging zou zyn, schielyk te overvallen, en (gelyk men daar na klaar ontdekt heeft) om hals te brengen. 1680.

Zo ras de Koning dit verzogt had, rook de Landvoogd nog meer lont, en gaf hem derhalven, zonder egter iet te laten blyken, op een vriendelyke wyze tot antwoord, dat men 't onder de Hollanders noit voor een manier had, dat, in zo een geval, de wagt van een Landvoogd los brandde; maar dat 'er wel een eer-schoot met een of meer Princestukjens, Bassen, of iet diergelyks gedaan wierd; en dat zyn Hoogheit derhalven hem hier in geliefde te verontschuldigen, als zynde een zaak, die hy niet doen mogt, en ook noit, by eenig onverwagt voorval, dat hem, of den Koning, over komen kon, zou konnen verantwoorden.

De Koning hield nogtans met veel ernst aan, om, waar het mogelyk, den Landvoogd hier toe te bewegen; maar die

1680. die sloeg dit nogmaals op een vriendelyke wyze af, en deed ondertusschen zyn Gemalin, en dogter, op een zeer behendige wyze een nader teeken, dat zyn dogter, die wel meer overvallen, of flaauwtens, onderhevig was, zou veinzen misselyk te worden, en van zich zelven te vallen, gelyk zy dat zo welvoegelyk, en natuurlyk in 't werk stelde, dat het een algemeene ontsteltenis op dit maal, en aan den Landvoogd (diens eenige dogter op een rust-bed moest te huis gebragt worden) gelegenheit, en een onwedersprekelyke reden gaf, om zyn afscheid van zyn Hoogheit, dewyl hy nu dog geen vreugd hebben kon, te nemen; gelyk hy dit ook, den staat van deze jonge Juffer ziende, toestond, verzoekende alleenlyk, dat hy den Landvoogd na de vesting zoude mogen geleiden.

By 't vertrek van den Landvoogd, en zyn Gemalin, om haar dogter te herstellen, en alle hulp toe te brengen, zo konden al de andere Hollanders, zo van wegen de eerbied, die men een Landvoogd, en zyn Gemalin, toedraagt, als uit vreeze voor zich zelve, niet nalaten, zo mannen als vrouwen, zyn Agtbaarheit te huis te brengen, en tot zyn wooning in de vesting te vergezelschappen, om onder die gunst dan ook in de zelve te blyven, en met een van den Koning afscheid (gelyk zy ook deden) te nemen.

Het verzoek van den Koning, om den Landvoogd te huis te geleiden, kon de Heer *Padbrugge* niet wel weigeren, en derhalven vergezelschapte zyn Hoogheit hem, maar met zulk een stoet van Ternataansche Grooten, en vorder gevolg, dat zy, zo men hen in de vesting gelaten had, de Hollanders veel spel zouden hebben konnen maken, of immers hen nog veel reden van vrees voor eenig ongemak geven.

De Landvoogd, voor de vesting gekomen, wilde zyn afscheid van den Koning, en zyn gevolg, nemen; dog die verzogt zeer ernstig met zyn grooten en gevolg in de vesting te komen, en den Landvoogd tot in zyn huis te brengen. 1680.

De Landvoogd daarentegen zeide: dat het al laat in den nagt, en by hen geen manier was, 's nagts zulken gevolg in de vesting te laten, maar geliefden zy by dag te komen, of de Koning alleen met den Landvoogd mede te gaan, dat het hem aangenaam zou zyn.

Dit laatste sloeg de Koning af, en was daar over eenigzins gebelgt, vragende den Landvoogd, of hy dan eenige quade gedagten van hem had: waar op de Landvoogd zeide, niets quaads van zyn Hoogheit, of zyn gevolg, te denken; maar dat het niet in zyn vermogen was, zo grooten menigte 's nagts in de vesting te laten komen, om dat de Hollanders dat noit, daar vestingen zyn, toestonden, en hy, als andere Landvoogden, gehouden was, zonder aanzien van iemand, de order van zyn Heeren en Meesters te volgen; waar op hy, en 't gansche gezelschap, afscheid van den Koning, en zyn Grooten, nemende, na binnen ging, en aanstonds op alles behoorlyke order stelde.

De Koning, die over 't mislukken van zyn aanslag (die nu wel eerst begon uit te bersten, maar waarschynelyk tegen de E. Maatschappy al voor zyn Krooning scheen ontworpen te zyn) ten vollen misnoegt, en niet min gebelgt was, over dat men hem, met zyn gevolg, niet in de vesting had willen laten komen, gaf twee of drie dagen daar aan al blyken, dat hy niet goeds met de E. Maatschappy, en hare dienaren, in den zin had.

Men vernam dat eerst aan 't vermoorden van eenige Soldaten, die, gewoon zynde, water te halen, bevonden wierden door Ternataanen om hals gebragt te zyn. Ging 'er een Soldaat of twee in 't bosch, zy quamen niet weêr te voorschyn, en men vond daar na hunne lyken. De eerste uitbersting tot den oorlog door geheime moorden der onzen.

VYFDE HOOFDSTUK.

De Koning *neemt zelf met zyn* Grooten (*uitgezondert drie* voorname, *die by ons overkomen*) *de vlugt. Die worden zeer wel onthaalt, en na* Batavia *verzonden. Wat de* Princes *van* Gamma Lamma *doet. Des* Landvoogds *bedryf daar op. In 't* jaar 1681. *Des* Konings brief *aan den* Koning *van* Mangindanao. *Hy word van zyn eigen volk aan ons verraden. Hun voornemen, om hem te dooden. Door den* Landvoogd *belet. Hoe hy gevangen genomen werd. De* Landvoogd *trekt met een* vloot *na* Manado, Tontoli, &c. *om de volkeren den eed te doen vernieuwen. Een* Steert-ster *verschenen.* Kromhuizen's *verrichting.* Padbrugge'*s tocht na* Gorontalo. *Geveinsde bejegening der* Gorontaalers *by* Padang. *De* Landvoogd *beklimt den wal van hunne* vesting *zelf. Trekt verder na* Dommoegoe, *en* Gorontalo. *Die zich op genade en* onge-

ongenade overgeven. Hy eischt hunne Koningen *zelfs. De trotze* Koning Bea *moet zich verootmoedigen. Des zelfs dappere bedryven na zyne vernedering. Boete, de* Gorontalers, *en* Limbotters, *opgelegt. Een zware* Slang, *van ons volk gegeten. De* Koning *van* Ternate *verlieft zyn* vry recht. Hy, *en de* Koningin, *vertrekken na* Batavia. *De* Princes Gamma Lamma *beschreven.* Blyken *van haare ligtvaardigheit. De* Princes Maulonda. *De* Prins Rotterdam. *Zyn hoedanigheden. Zyn kleeding.* Koning Amsterdam, *en de* Koningin, *komen op* Batavia. *De* Koning *in zyn* gewaad, *en* gebeerden. *Ook de* Koningin *beschreven. Worden beide zeer wel ontfangen. In 't* jaar 1682. *Hy ziet nu, dat hy maar een* Koning *in* naam *is. De* Heer Padbrugge, Gevolmagtigde *over de* drie Oostersche Landvoogdyen. *De* Heer Lobs, *tweenentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *De* Koningin *krygt op* Batavia *een jongen* Prins. *Diens* geboorte *plegtelyk, met het planten van een jongen* Clappus-boom, enz. *gevierd wordt. Dit* Prinsje *sterft kort 'er na, en word zeer pragtig en statelyk begraven. Voorzorge der* Koningin, *tegen 's* Konings *wispelturigheit en moord-zugt. In 't* jaar 1683. *Zyn slegte zugt voor zyn* Godsdienst. *En openbare* spotterny *daar mede. De* Koning, *en* Grooten, *met een* jaarlyksche somme *begunstigt. Verkiezing van* twaalf Ryks-Raaden. *De* nieuwe voorwaarden *des* Ryks. *In 't* jaar 1684. Koning Amsterdam *woont* Speelman's Lykstatie *by, nevens eenige van zyne* Grooten. *In 't* jaar 1685. *Last van haar* Edelheden *omtrent de moejelykheden met* Saifoddien. *Nieuwe gunst aan* Koning Amsterdam *bewezen.*

1680. DE Koning verbood, aanstonds na dit geval, aan allen meer ter merkt te komen, of eenige goederen, ten dienste van de Hollanders, daar te koop te brengen, 't geen den Landvoogd, en zyn Raad, een onwedersprekelyk bewys van zyn voornemen ten oorlog was.

Waar op hy ook zelf met zyn Grooten, Nog klaarder bleek dat, wanneer hy zyn beste, en gereedste meubelen uit zyn Paleis, 't geen niet verre van de vesting Orangie stond, geborgen hebbende, met al zyn Grooten, en onderzaaten landwaart in vlood, latende het verdere ten prooi van de Hollanders, die zich, gedurende deze verwydering, met den voorraad, dien zy in de vesting hadden, moesten behelpen, zonder dat zy nu eenige verversching van Hoenderen, Verkens, Groente, en wat de Ternataanen vorder gewoon waren ter markt te brengen, konden bekomen.

Hoewel de Koning het nu met de zynen tot een openbare breuke gebragt had, zo hadden nogtans al zyn Grooten, en Raaden, zynen aanslag niet goed gekeurt, en zommige niet verder daar in toegestemt, dan met een voornemen, om by de eerste goede gelegenheit (want anders waren zy lyveloos geweest, dewyl de Koning niemand ontzag) zich van den Koning te ontslaan, en zich onder de bescherming der Hollanders te begeven.

Uitgezondert drie voornaame, die by ons overkomen, en de vlugt pamen te nemen Kort daar aan zag men dit klaar, wanneer men op een morgen vroeg drie mannen voor de poort van de vesting zag staan, en bevond, dat het de drie voornaamste Grooten van Ternate, te weten, de Goegoegoe, of eerste dienaar van Staat, Prins *Alam*, een Heer van zestig jaren, met 's Konings zuster, de voornoemde Princes *Gamma Lamma*, toen getrouwt, de Zeevoogd *Aali*, een man van veertig jaren, en *Kimelaha Marasaoli*, waren. 1680.

Zy waren, om alle vermoeden, als of zy 't met den Koning hielden, by de Hollanders weg te nemen, zonder het allerminste gevolg gekomen, en verzogten in de vesting gelaten te worden, om den Heer Landvoogd hunne zaak bekend te maken.

Men liet hen binnen, eischte hun hunne Krissen, die zy gewillig gaven, af, en bragt hen by den Landvoogd.

Zy betuigden, dat zy aan de handelingen des Konings tegen de E. Maatschappy geen deel hadden, nog wilden hebben; dat zy die van den beginne af quaad gekeurt hadden; maar, gezien hebbende, hoe hardnekkig de Koning by zyn voornemen bleef, zo waren zy, ten bewyze, dat hun zeggen opregt en waaragtig was, zonder eenig gevolg by zyn Edelheit gekomen, om zich over te geven, met verzoek van hen te willen beschermen, en, zo 't hem goed dagt, gedurende den oorlog te gyzelen, of na Batavia te verzenden.

De Landvoogd prees hun bedryf ten hoogsten, ontfing hen zeer vriendelyk, wees hen een kamer in de vesting tot hun verblyf, en behandelde hen ondertusschen met veel genegenheit, hen van alles, dat zy van nooden hadden, verziende, en dat zo gulhertig, dat hen die gyzeling niet minder, dan swaar, viel. De werden zeer wel onthaald.

Zy verzogten ook, dat men hen niet dringen wilde om tegen hunnen Koning, of tegen hun eigen volk, te vegten: want dat zy, schoon zyn gedrag volkomen afkeurende, egter uit agting, die zy nog voor hem, als hunnen Koning hed-

hadden, niet geerne tegen hem de wapenen zouden opvatten, dat hen ten eersten toegestaan, en zeer billyk gevonden wierd.

En na Batavia verzonden.

Met de eerste gelegenheit zond de Landvoogd deze Ternataansche Grooten na Batavia, daar zy van zyn Edelheit, den Heer opper-Landvoogd, en de Heeren Raaden van Nederlands Indiën zeer wel ontfangen, en met veel genegenheit onthaald wierden.

Na een of twee jaaren op Batavia, of onderweeg, geweest te zyn, quamen zy in 't jaar 1682. over Amboina (onder 't Gezaghebberschap van den Heer, *Jeremias van Vliet*) daar zy wel een half jaar bleven, weêr in Ternate.

Wat de Princes Gamma Lamma doet.

Des Konings zuster, *Bokje Gamma Lamma*, wel ziende, dat het op die wyze met haren broeder niet gaan zou, en zyn wispelturigen en wreeden aart nu meer, dan oit, vreezende, nam de vlugt na den Koning van Tidore, maar een Goteling-schoot van Ternate, alwaar zy (zo zy voorgaf) gedwongen wierd, met den Prins Ceram, 's Konings zoon, te trouwen, waar toe zy, door den Koning, haar broeder (uit wraak tegen haar man, den Prins *Alam*) om haar leven te behouden, gedwongen wierd, vry haastig te besluiten; hoewel anderen meenen, dat zy, om voor een oud een jong man te wisselen, op vorige gronden van geheimen minnen-handel met dien Prins van Tidore, alle de zaaken 'er al lang na geschikt, en die nu maar uitgevoert had.

Des Landvoogds bedryf daar op.

Zo ras nu de Landvoogd vernomen had dat de Koning gevlugt was, wierd 'er eenig volk gezonden, om zyn Paleis aan te tasten, waar in men nog veel schoonen huisraad vond, dien hy zo schielyk niet had konnen mede nemen.

Men bragt dien in de vesting by den Landvoogd, waar onder een kostelyk Ebbenhout, en heerlyk uitgehouwen Ledekant, een groot Waschvat, en meer ander goed was, waar van ik nog eenige stukken gezien heb.

Den oorlog van Boero in Amboina.

Hier op nu volgde in 't laatst van 't jaar 1680. de oproer op Boero, en daar na in 't jaar 1681. de Boeroneesche oorlog, dien de E. Maatschappy in Amboina met dit volk kreeg. Deze waren geheel en al op 's Konings zyde, ook waren daar veel Coracora's uit Ternate reeds aangekomen. Daar op wierd in 't begin van 't jaar 1681. veel krygsvolk van Batavia na Amboina gezonden, waar door al dit oproerig volk (hoewel 'er nog veel met vaartuigen ontquamen) zo door 't swaard des oorlogs, als door 't openbaar straffen van veel Priesters en Grooten van Boero, door Beuls handen gedempt wierd.

Die genen, nu die men in 't leven liet, bleven Slaven van die genen, dien ze te beurt gevallen waren, hoewel dit volk bevorens noit in slaverny vervallen was. Ook zyn verscheide van hunne Grooten met onze schepen na andere gewesten van de E. Maatschappy verzonden, om hen onze magt in Indiën te doen zien; dog naderhand weêr in Amboina gekomen. Van deze Slaven heb ik 'er verscheide gehad; en de zelve byzonder goed, zeer gehoorzaam en neerstig bevonden. Een ongeluk, die menschen door 's Konings en der Grooten wispelturigheit overgekomen; dog ik heb naderhand bezorgt, dat de meeste weêr in vryheit geraakt zyn, alzo ik hen in myn hert beklaagde.

In 't jaar 1681.

De Koning ondertusschen maakte zich wel sterk, maar lei het 'er niet na aan, om iets in 't open veld tegen ons te doen. Al wat hy verrichtte, was, dat hy de Hollanders nu en dan uit een hinderlage overviel. Dit gebeurde eens op een tyd, dat de Landvoogd met een groot gezelschap van Heeren en Juffers uit speelen vaaren na zekere plaats gegaan was, daar men geen vyand dagt te zullen vinden; dog zy waren 'er zo ras niet gekomen, of men vernam ten eersten eenige pylen, die hen langs de ooren snorden, waar op verscheide Ternataanen, met boschgroente overdekt, uit het Bosch quamen springen, en hen met veel verwarring weêr na hunne vaartuigen deden vlieden, yder maar om een goed henen komen ziende, en ten eersten weêr na de vesting scheppende.

De Landvoogd liet den Koning wel door eenige op hem uitgezondene troepen volgen; maar hy vlugtte gedurig van de eene plaats na de andere, landwaart in.

Hy schreef ook een brief aan den vorst van Mangindanao; dog geenzins na waarheit van 't geen 'er voorgevallen was, gelyk wy dit uit des zelfs inhoud konnen beschouwen.

Des Konings brief aan den Koning van Mangindanao.

Translaat-brief door den *Koning Amsterdam* van *Ternate* aan den *Koning* van *Mangindanao* door zekere zyner *Ryksgrooten* gezonden in de *Maleitsche Taal*, en met een *Arabische letter* geschreven, en in 't veroveren van 't *nieuwe Gammaknorre* gevonden.

Boven stond een *eer-titel* in de *Arabische Taal*, namentlyk, *De magtige Sulthaan*, die gesproten uit de *magtige Sulthaans*, en op hun *Throon* gevolgt is; een *voorstander* van 't *geloof Mohhammed's*, een *zoon* van den *Sulthaan Mandarsjah*, die een *zoon* was van *Modafar*. Daar benevens stond *Koning Amsterdam*'s nieuw uitgevonden *Zegel* in *Swartsel* gedrukt;

waar

1681. waar in, in *Arabische letteren*, en in die *Taal*, stond: *Sulthaan Ternate, bescher-mer des Mohhammedaanschen geloofs.*

De vrede *Gods*, en de bescherming *Mohhammeds*, zy onder U E. E. te zamen.

Komt *van* u Hoogheits oudsten broeder, *den* Paduca Siri Sulthaan *van* Ternate, *die door* Gods *hulp tot zulk een staat verheven is, aan zyn* jongsten broeder, *den* Paduca Siri Sulthaan *van* Mangindanao, *die door* Gods *magt tot zulken staat verheven is, wien* God *wil beschermen, en veel geluks, heil, en zegen geven: want* uw Hoogheit *is als een* blinkende Son, *die hare onderdaanen met stralen verlicht, beschermt alle regtvaardigen, en vreemdelingen, en straft alle quaaddoenders, en* uw Hoogheits *naam zal noit vergeten, nog verloren worden: want* uw Hoogheits Geslagt *zal hoe langer hoe meer gedagt worden* &c.

Daar na maakt uw Hoogheits oudste broeder, *de* Paduca Siri Sulthaan *van* Ternate *aan zyn* jongsten broeder *den* Paduca Siri Sulthaan *van* Mangindanao *bekent, met bede van den* Almogende, *dat deze myne bekentmaking behouden tot* uw Hoogheit *mag overkomen, op dat de volkeren van* Mangindanao *zich van de* Hollanders *niet en laten verleiden, gelyk zy ons alhier in de* Moluccos *hebben zoeken te doen: want zy zyn vyanden geworden van 't* geloof *van den* Propheet, *en* Afgezondenen *van* God *aan ons* Mooren, *en hebben voorgenomen van het* Oosten *af tot* Boeton, *en verder tot* Bantam *toe, en wederom van 't* Noorden *af tot* Mangindanao, *en* Zoelok, *tot* Bantam *toe, alle het* Christendom *te doen aanvaarden, 't zy met lief, of geweld, 't welk zekerlyk voor zulke magtige* Vorsten, *gelyk wy zyn, onverdragelyk is: want wy zyn die gene, die in der daad het* geloove *van den* Gezant Gods *aan de* Mooren *behooren te beschermen; maar zy willen ons tot hun* Godsdienst *dwingen. Zulks zal* uw Hoogheits Anachoda Asson uw Hoogheit *wel konnen mondeling bekend maken: want gedurende des zels aanwezen alhier, heeft hy de beginzelen van dit werk gezien, en omtrent* zes *dagen na zyn vertrek van hier hebben de* Hollanders *besloten den* Paduca, uw oudste broeder, *met listigheit in handen te krygen, en in de* vesting *te brengen, en begonnen onze* Geloofsgenooten *te vervolgen, zo wel in* Ternate, *als andere plaatzen, tot op* Bantam *toe, en dusdanig is de rust van* Ternate, *en* Mangindanao, *door 't geweld, dat de* Hollanders *aan onzen* Godsdienst *gepleegt hebben, te eenemaal ontnomen, over zulks geve het* uw Hoogheits oudste broeder, *den* Paduca Siri Sulthaan *te kennen: want ik kenne het hert der* Hollanders, *daarom hebbe ik op hunne bekentmaking by hen in de* vesting *niet willen komen; maar ik heb al myne* Ryksgrooten *binnen gezonden, om te hooren, wat de* Hollanders *in te brengen hadden, en verder om met hun te beraadslaan; maar de* Hollanders *hebben listigheit gebruikt, en mynen* Goegoegoe, Zeevoogd, *en* Kimelaha Marasaoli *in 't* Fort *aangehouden, zonder de zelve naderhand oit weêr los gelaten te hebben. Zy wilden den* Paduca Siri Sulthaan *ook binnen hebben; maar ik, hare listigheit bemerkende, wilde niet binnen komen. Zo hebben de* Hollanders *dien zelven avond, en vervolgens den ganschen nagt tot den dag toe, met geschut op myn* Negry *geschoten, waar door ook eenige van myn volk gedood, en gequetst zyn geworden, en heeft den* Paduca Siri Sulthaan, uw Hoogheits oudste broeder, *dit alles met lydzaamheit verdragen, zonder dat hy zich nog ter weêr had gestelt. Op dien eigen dag quamen de* Hollanders *met een troep volks in myn* Negry, *en staken alle myne* Coracora'*s in brand, deden vorder alle geweld en afbreuk, ten einde dat zich de* Paduca Siri Sulthaan, u Hoogheits oudste broeder, *in postuur van verdediging zou stellen, en waar over dan wy* Ternataanen *genoodzaakt wierden, op de zelve uit te vallen, en den* Hollander *het hoofd te bieden; durende dit gevegt van den morgen tot den avond toe, en met* Gods *hulpe zyn 'er van ons* Ternataanen *maar* twee *man gedood, en* twee *gequetst; maar van de* Hollanders *zyn 'er over de* veertig *stuks, zo dood gebleven, als gequetst; zo dat wy* Ternataanen *jegenwoordig onze woonplaats op het* groot land *genomen hebben, van waar den* Paduca, u Hoogheits oudste broeder, Alfoereezen *van 't* eiland Ternate *overzend, en die* Alfoereezen *doen veel afbreuk, en slaan alle daag* Hollanders *dood, zy en verschoonen hen niet, of laten niemand van die genen, die hen voorkomen, het leven 'er afbrengen.* 1681.

Daarom heeft de Paduca Siri, u Hoogheits oudsten broeder, *deze* Afgezondene *vervaardigt, als den* Kimelaha Tomagola, Hatibi, Noeraladin Sjahbandar Pini, *en* Sengadja Motir, *de welke na myn* jongsten broeder, *den* Paduca *van* Mangindanao, *overkomen om u van alles te verwittigen, en van den jegenwoordigen stand van* Ternate *kennis te doen, vermits* Ternate, *en* Mangindanao, *maar voor* een bloed *moeten worden gerekent, en dat al van over lange jaaren ten tyden van onze* voorouders: *want* Ternate, *en* Mangindanao *hebben altyd malkanderen bemint, en dat heeft zyn voortgang gehad tot* kindskinderen

1681. kinderen *toe, zo dat ik nog voor gewis houde, dat* Ternate, *en* Mangindanao *een* ligchaam *blyft, en opregte navolgers van 't* geloof *van den* Gezant Gods *aan de* Mooren, *die zekerlyk het* regte geloof *belyden zyn.*

Daarom moet de Paduca, *myn* jongste broeder, *geen* Hollanders *meer in 't* land *van* Mangindanao *dulden, en zo zy nog op* Mangindanao *meer verschynen, laat hen maar dooden: want de* Hollanders *zyn bedriegers, en vervolgers van 't* opregt geloof *van den* Propheet.

Zy hebben zich ook aan Mangindanao *vergrepen met het vervolgen van onzen* Godsdienst, *zo dat de* Paduca Siri Sulthaan, *myn* jongste broeder, *ook reden heeft, om tegen de* Hollanders *op te staan.*

Zo verzoek ik dan aan Paduca, *myn* jongsten broeder, *dat myne* Gezanten *na* Bantam *mogen gezonden worden, en zo zy eenige vaartuigen benoodigd waren, zo laat ik zulks aan myn* jongsten broeder *bevolen, konnende dan door* u Hoogheit *aan een vaartuig geholpen worden.*

Insgelyks verzoeke ik, dat myn jongsten broeder *hen een of twee* Mangindanauwers *op hun vaartuig gelieve mede te geven, die hen tot wegwyzers dienen konnen, op dat zy metter haast op* Bantam *mogen komen.*

Zo wanneer de Paduca, *myn* jongste broeder, *van eenig* Buskruit *voorzien is in* Mangindanao, *zo verzoekt de* Paduca, uw oudste broeder, *om een of twee lasten van 't zelve te mogen hebben, dan zal de* Paduca, uw oudste broeder, *den* prys *betalen: want* Ternate, *en* Mangindanao, *zyn, en blyven altoos eens, voorstanders van 't* geloof *van den* Propheet, *en strydders tegen die genen, die 't zelve overlast willen doen.*

Zo 't God *belieft, de* zegen *Gods, en de* vrede *van* Mohhanmed, *den* Gezant Gods, *blyve by* u

Het einde.

Hy werd van zyn eigen volk verraden.

Dit swerven van hem, en zyne onderdaanen, en 't vervolgen der zelve, wel twee of drie jaaren durende, zodanig dat hy, en de zynen, die nu geen inkomsten hadden (alzo 'er niet gezaait, nog gemaait, ja alles verwoest, en niets aangequeekt wierd) niet langer wisten, waar van te bestaan, begon dit niet alleen de geringe Ternataanen, maar ook de Grooten, die by hem gebleven waren, zodanig te verdrieten, dat zy reeds onder malkanderen besloten hadden, hem om te brengen, om aldus eenmaal van al dit swerven, en van alle die elende, die niet langer te dragen was, ontslagen te zyn, en, vooral ook, om het Ternataansche volk niet t'eenemaal te verderven, oordeelende, dat, by aldien zy hem dood aan den Landvoogd overleverden, zy, en al de andere Ternataanen, op belofte van gehoorzaamheit, wel weêr in gunst zouden aangenomen worden. 1681.

Hun voornemen om hem te dooden.

Het mes, waar mede men hem keelen, en 't bekken, waar in men zyn bloed vangen zou (want zy oordeelen het bloed van een Koning te dierbaar, en te weerdig, dan dat het op de aarde vallen zou) en Priester die 't werk verrigten moest, was al bestelt; maar men oordeelde evenwel best, dit vooraf den Landvoogd bekent te maken, om te hooren, of hem dit wel gevallen zou.

Door de Landvoogd belet.

Hier op zonden zy hem dien Priester, die zyn Agtbaarheit de geheele zaak voorhield, en hem toonde, dat zy dit gemakkelyk konden doen; dog de Landvoogd antwoorde, dat hy zulx niet begeerde, en dat hy den genen, die zyn handen aan het leven des Konings zou leggen, als een Konings-moorder wilde straffen. *Kond gy hem my levendig leveren, zo zal,* zeide hy, *alles wel zyn.*

Dit nam hy aan te doen; waar op de Landvoogd den onder-Hopman, *Jodocus Cromhuizen*, met eenig volk, weinig tyds daar aan na een plaats, daar men hem beschreven had, dat de Koning zich onthield, uitzond.

Deze, door een Gidze daar gekomen zynde, bevond, dat hy zich op Sawoe, een plaats, nog hooger, dan Gilolo gelegen, en zyn verblyf-plaats maar een opgeslagen wasch-huisje, of bosch-hutje, van Gabba Gabba, met Atap bedekt, bevond, in 't welk de Koning zich wel gewoon was te wasschen, en zich dan van zyn vrouw, of iemand anders, op zyn inlands te laten Oeroeten, dat is, door een met olie bestreken hand de leden, het gansch ligchaam over, te laten wryven; een zaak, waar op al de Indianen byzonder gezet zyn.

Deze onder-Hopman (hoewel andere dit den onder-Hopman *Pieter Olivier*, en niet *Cromhuizen*, toeschryven,) met zyn volk dat huisje rondom bezet hebbende, trad eindelyk voorzigtig binnen.

Hy vond den Koning met het ligchaam byna geheel naakt, leggende op een Dego Dego (dat is, een leg- of rust-plaats van gespleten Bamboezen, of Rieten gemaakt) om zich van de Koningin, die ter zyde die Dego Dego, voor hem stond, te laten Oeroeten, of wryven, ten welken einde zy alvorens twee kostelyke ringen, yder wel van vyf of zes duizend Ryksdaalders, van haar vingeren gedaan, en ter zyden ergens neder gelegt had, op dat der zelver glans door

de

1681. de Olie, die zy in haar hand deed, en waar mede zy 's Konings ligchaam wryven zou, niet mogt verdooft worden.

Eer *Cromhuizen* binnen getreden was, had hy door een ſcheur bemerkt, niet alleen dat de Koning zo lag, maar dat hy ook zyn Kris naaſt zyn zyde leggen had.

Hy ſchoot dan, by zyn intrede, zeer ſchichtig na 's Konings Kris, die hy greep, en verzogt, na dat ondertuſſchen verſcheide Soldaten binnen gekomen waren, dat hy zich aan hem zou overgeven. Anderen zeggen, dat hy een penne-mes, net op de tyd, als men hem overviel, in zyn hand had, en dat hy vraagde, of 'er levens-genade voor hem was, of dat hy anders genegen was, zich om hals te brengen.

Hoe hy gevangen genomen werd.

De Koning, nu buiten ſtaat van verdediging, en over die verraſſing geweldig verzet, zeide tegen den onder-Hopman, dat, dewyl hy geen kans zag, om zich daar tegen te ſtellen, hy zich in zyn handen overgeven, en gaan zoude, daar hy hem beliefde te brengen; maar dat hy zyn zaak zeer wel goed maken zou.

De Koningin was, by dit toeſchieten van den onder-Hopman, en deze ſchielyke en ganſch onverwagte verraſſing, niet min ontroert, zodanig, dat zy, op verzoek van den onder-Hopman, zich met den Koning, en haare Dajang Dajangs, of Staat-Juffers, op weg na de veſting Orangie begevende, om haare koſtelyke ringen, die zy in 't huisje had laten leggen, niet eens dagt, als na dat zy al ver op den weg gevordert waren, wanneer zy, wat bedaard, en dit van de ringen haar te binnen gekomen zynde, het aan den Luitenant *Cromhuizen* bekend maakte, en verzogt, dat na de zelve aanſtonds gezogt, en die haar weder ter hand geſteld mogten worden. 1681.

De onder-Hopman liet 'er aanſtonds door zyn volk neerſtig na zoeken; maar wat moeite hy ook deed, daar quam 'er maar een, die een Soldaat had, te voorſchyn, dien hy de Koningin weêrgaf, en den anderen was zy quyt.

By den Landvoogd gekomen zynde, wierd de Koning, en de Koningin wel ontfangen, in de veſting gehuisveſt, en met veel beleeftheden van zyn Edelheit gehandelt.

De Landvoogd trekt met een vloot

In 't begin van dit zelve jaar 1681. is de Heer *Padbrugge* met het ſchip 't wapen van Middelburg, en een vlootje Coracora's, uit de eilanden Sangir, Sjauw,

1681. Sjauw, en Pangasare, of Tagulanda, by een gezamelt, na Manado vertrokken, en had zyn reize zo al verder over Caudipan', en Bwool, na Tontoli, den uiterften Noord-Weft-hoek van Celèbes, aangelegt, alwaar hy al die volkeren, by den afval huns Konings nu onder de E. Maatschappy geraakt zynde, door een nieuwen eed aan de zelve verbonden heeft.

na Manado, Tontoli, &c.

Om de volkeren

Den 1ften January had hy den by voorraad aangeftelden Vaandrig, *Jan Franszoon*, nevens den Goegoegoe van Sjauw, *Hieronymus de Arras* met een Coracora, een Sergeant, en zes Schilder-gaften, nevens agtien Inlanders, met fchild en fwaard gewapent, van Tontoli voor uit over Cajeli, Paloe, en zo verder te lande over Parigi na de bogt van Tomini, of de binnen-zee van het magtig dorp, Gorontalo, gezonden, met fchriftelyke volmagt, zo in 't Nederduitfch, als in 't Maleits, en met laft van aan alle de Koningen, die hen ontmoeten zouden, den jegenwoordigen ftand van 's Konings zaken niet alleen bekent te maken, maar ook, dat zy derhalven, of op Manado, of op Gorontalo, by den Landvoogd komen moeften, om den eed van getrouwigheit aan de E. Maatfchappy daar af te leggen, aangezien de Koning van alle zyne regten op hen vervallen was; waar uit dan van zelfs vloeide, dat zy de Ternataanen, Makjanders, Gorontaalders, en die van Limbotto, nevens ons voor hunne en onze vyanden aan te zien, en ook te verzorgen hadden, dat yder zyn aandeel van volk tegen de zelve ten oorlog aanbragt.

Den eed te doen vernieuwen.

Een Steert-fter verfcheenen.

Den 13den January 's avonds ruim een uur na ondergang der Zonne is omtrent Caudipan eed Steert-fter gezien, die zich balks-wyze omtrent den op- of onder-gang der Zonne, by een zware en deizige lugt vertoonde, zo dat zy weder bedekt raakte, eer men die wel waarnemen kon. Zy ftond in 't Weften van ons af, met den fteert na het Noord-Ooften gedraait, eer wat lager, dan hooger. Zy toonde zich ruim dertig graden boven de kimmen, dog 't was onmogelyk (vermits zy niet aan een fchynen bleef; maar telkens met een dikke en betogen lugt overdekt wierd) de lengte net te nemen; ook kon men niet regt zien, wat breedte de fteert aan 't einde had.

Na giffing was zy in de Viffchen, of aan den Pegafus. Zy ftond ook meeft in een regte lyn met twee fterren van de eerfte groote, op deze wyze **, en, na de befte giffing, was de fteert tuffchen Andromeda, den Driehoek, en den Stier; dog naaft aan de twee eerfte zich vertoonende.

Den 14den dier maand vertrok de Heer *Padbrugge* van Manado, en quam nog dien zelven dag in de Straat Lembe ten anker, daar hy tot den 23ften de Coracora-vloot bleef inwachten. 1681.

Hy zond den onder-Hopman *Cromhuizen* voor af na Saccan, alwaar hy zes dorpen verbrandde, en verwoeftte, welk lot ook Datahan, Paffan, en meer andere, daar onder behoorende, getroffen heeft.

Cromhuizen's verrigting.

Terwyl *Cromhuizen* dit deed, ging de Heer *Padbrugge* met het voornoemde fchip na de rivier van Gorontalo, om zich van daar na Dommoegoe te begeven, van waar hy, door fchryven van *Hieronymus d'Arras*, en ook mondeling berigt, hoorde, dat de Gorontaalers den weg na Dommoegoe gefloten hielden, en de onzen niet wilden doorlaten.

Padbrugge's togt na Gorontalo.

Hier op zond hy den 6den Maart Schipper *Quiryn de Rande* met eenige Matroozen, nevens weinig Soldaten tot hun geleide, na Padang met eenige Ryft, en met laft, om van daar na Dommoegoe te gaan; dog zy wierden te Padang, daar de Gorontaalers een vaftigheit opgeworpen hadden, eerft met beleefdheit opgehouden, voorwendende, dat hun bevelhebber (dien zy den Kapitein Majoor noemden) niemand buiten des Konings laft dorft laten voorby dien poft gaan; daar beneven hen verzekerende, dat zy niet zouden belet worden hunne reize te vervorderen, na dat vooraf 's Konings gezanten aan boord zouden verfchenen zyn, die ook nog op dien zelven dag aan 't vaartuig van den Landvoogd met veel beleefdheit quamen. Zy bragten eenige vrugten tot een gefchenk met zich; en gaven met zeer veel opgefmukte redenen te kennen, dat alles voor den Landvoogd, en de E. Maatfchappy, ten beften was.

Geveinsde bejegening der Gorontaalders by Padang.

Zo gy dat meent, fprak de Landvoogd, *zo belaft ik ulieden voor eerft die vaftigheit te verlaten, en aan myn volk een vryen doorgang na Dommoegoe te geven, of ik ben anders hier gekomen, om u daar toe te dwingen.* Ook zeide hy, dat hunne Koningen maar vryelyk aan boord konden komen, om met hem te beraadflagen, wat 'er in deze tyden, tot voorkoming van verdere ongelukken, diende gedaan te worden; aangezien het hen, zo zy zich voor hem, en de E. Maatfchappy, niet quamen te verootmoedigen, zeer qualyk gaan zou, en dat hy hen daarom nu nog riedt, zich wel te bedenken; maar zy, van een zeer opgeblazen aard, en niet gewoon zynde, zulk een taal te hooren, of die te gehoorzamen, lieten hem maar voortpraten, zonder zich daar eenigzins aan te kreunen.

Wes-

1681. Weshalven hy zich met zyne weinige manschap (de Boot, en Coracora's nog by den onder-Hopman *Cromhuizen* zynde) gereed maakte, om deze vesting aan te tasten.

De Landvoogd

Den 7den Maart staken de gewapende Schuiten en een Boot, nevens een toegetakelde Coracora, met het grootste Veld-stukje voorzien, van boord, voeren den stroom op na Padang, en zouden door zes vaartuigen met Tominders gevolgt worden; die, schoon van den Landvoogd sterk aangezet, egter niet dorsten, alzo zy voor de Gorontaalers een schrik hadden.

De Heer *Padbrugge*, nog maar half wegen Padang zynde, hoorde, dat de onzen al aan den vyand geraakt waren; maar kreeg ook tyding met een van onze Schuiten, dat wy al ettelyke dooden, en veel gequetsten hadden, en dat het onmogelyk was, dien post met zo weinig mannen te vermeesteren.

Dit verdroot den Landvoogd zeer, die met de Schuit wederom keerde, en, aan den wal gekomen zynde, de meeste Matroozen al in de vaartuigen, en klaar vond, om te vlugten, terwyl andere zich zeer deftig gequeten hadden.

Beklimt de wal van hunne vesting zelf.

Om deze lafhertigen dan, die 't meeste geschreeuw van de gequetsten, en dooden, maakten, maar die zelfs niet gequetst waren, aan den vyand door zyn eigen voorbeeld te helpen, zette hy 't zelf door de graft henen, en beklom zeer moedig den wal, daar al drie van de onzen op waren, zonder gevolgt te worden; maar die moedigheit kon dien Heer wel ligt qualyk bekomen hebben, alzo hy voor blote stryk-weeren had aangezien, die hy bevond ware poorten te zyn; voor welker eene hy Schipper *de Rande*, en voor de andere *Jan Franszoon*, zich dapper quyten zag.

Dit gezigt egter, van den Landvoogd, nevens eenige andere van ons, zo stout op den wal geklommen, gelyk de last van aanstonds de Trompet daar op te steken, gaf in de onzen zulken moed, en in de vyanden zulken verslagenheit, dat zy ten eersten door twee agterpoorten de vlugt namen, zonder dat het mogelyk was hen na te jagen, om dat wy te weinig volk hadden, en pas veertig koppen sterk, waar onder nog wel een dozyn lafhertigen waren, daar de vyand nog wel negen honderd man telde. Wy eindelyk, met verlies van vier dooden, en eenige gequetsten, (waar onder *Jan Franszoon*, en twee Sergeanten) meesters van de vesting geworden, hoorden, dat de vyand negen en twintig dooden, en zeer veel gequetsten had, onder welke eerste al de voornaamste, en twaalf zeer aanzienelyke, en de naaste aan de Koningen, waren; ook was de Koning van Gorontalo, *Bea*, zelf gequetst, die door een Granaat getroffen, en daar door zo verwoed was, dat hy zich, ware 't hem niet belet geworden, zou dood gevogten hebben. 1681.

Daar was ook van den vyand een voorvegter met den Vaandrig, *Jan Franszoon*, aan den dans geraakt, die zich zo byzonder wel queet, dat hy voet aan voet, en schild aan schild, zonder eenigzins voor hem te wyken, vogt; maar moest eindelyk het door een kap, die hem een Matroos met een enter-byl gaf, opgeven; hoewel die Matroos weêr van een ander mede een zwaren houw in 't hoofd kreeg. Dit, en eenige bekomen hulp-troepen, dreven den vyand nog al verder op de vlugt; hoewel hy ons aan de land-zyde dezer vesting nog al veel spels maakte, en Schipper *de Rande*, die 't van dien kant eens ondernemen wilde, en maar van vier man gevolgt was, te rug dreef.

Daar op begaf de Heer *Padbrugge* zich den 8sten Maart naar Dommoegoe, latende dien post zeer wel bezet; en ruilde daar frisch volk, met het welk hy, zonder verder iets te ontmoeten, te rug quam.

Trekt na Dommoegoe, en Gorontalo.

Den 10den en 11den quam *Kromhuizen* met de meeste Coracora's weder by den Landvoogd, die daar op met de gansche magt, in twee hoopen onder den onder-Hopman *Kromhuizen*, en Schipper *de Rande*, verdeeld, en met de Bondgenoten, gesterkt met twee veld-stukjens, te land naar Gorontalo trok; 't welke, als die van Gorontalo en Limbotto hoorden, zonden zy eenigen van de hunnen den Landvoogd met een Vrede-vaan tegen, baden om vergiffenis, vielen op hun knyen, en gaven zich uit name en last van hunne Koningen op genade en ongenade over.

Die zich op genade en ongenade overgeven.

De Landvoogd zond ze met goede hope weêr na hunne Koningen, en zei, dat zy zelf voor hem moesten komen. De oude Koning van Gorontalo en Limbotto waren daar toe zeer wel genegen, maar *Kaitsjili Bea* alleen hield het nog eenigen tyd tegen.

Hy eischt hare Koningen zelfs.

Na veel moeite kregen eindelyk de onzen de drie voornaamste Belhamels, te weten, den Goegoegoe van Gorontalo en Limbotto, Hatoe, en Itsneen, en den jongen Prins, die zich *Radja Laoet*, dat is, *de Koning der Zee*, noemen liet; by welken ten laatsten ook de Koning *Bea* ons in de handen viel. Na verscheide harde bedreigingen, quam hy zeer trots, en opgeblazen, met wel duizend man, en eenige Trompetten, by

De trotze Koning Bea, moet zich verootmoedigen.

1681. by ons, en moest zich, hoe balsturig hy ook was, egter voor ons verootmoedigen, zyn geweer van zich geven, en dien hoon dulden, dat hem, ten teeken dat hy onze onderdaan geworden was, zyn Sonnescherm voor zyn voeten in stukken gebroken, en hy dus onwaardig verklaard wierd, om langer te gebieden; een smaad, die hem naderhandt byna tot het uiterste vervoert zou hebben.

Na dat nu de Landvoogd hem wakker doorgehaalt, en hy zynen toorn een weinig laten zakken had, wierd hem aangezegt, dat hy naar Batavia had te gaan, om de Hooge Regeering aldaar om vergiffenis te bidden. Hy zei, dat hy zou gehoorzaamen, wel ziende, dat daar niet veel tegen te doen was.

Des zelfs dappere bedryven na zyn vernede ring.

Daar op liet de Landvoogd hem vry en vrank, zonder eenige banden, of verzekering, na boord brengen, alwaar al half op de trap gekomen zynde, hy over Schipper *de Rande* heen sprong, en het op een loopen stelde. Hy zou, zo door al de Bondgenooten heen, het ook waarlyk ontsnapt hebben, zo de Sergeant *Winkelaar* hem door zyn snelheit en lange beenen niet ingehaalt, overweldigt, en, niet zonder nog een wakkeren kap in zyn bil bekomen te hebben, te rug gebragt had. Hy wierd nu wat beter, dan te voren, verzorgt, en wel vast gevleugelt na boord gevoert, al welke voorzorg niet en belette, dat hy onderweeg nog een ongelooflyke kragt, om los te raken, aanwendde, stortende zich zelven uit de Praauw in den stroom, met een voornemen, om de Praauw zelf t'onderste boven te werpen. Dit alles deed hy niet zonder schrikkelyk op de onzen te schelden, te vloeken, en hen met de Ternataanen, en Engelschen wonderlyk, even als of hy de onzen gevangen had, en niet hun gevangen was, te dreigen.

Boete, de Gorontalers, en Limbotters, opgelegd.

Men bragt hem, en de verdere Roervinken, verzekert na Ternate, en lei de overwonnen Gorontalers, en Limbotters, ten boete van hunnen mede-afval op, jaarlyks aan de E. Maatschappy honderd vyftig balken, en tweeenzeventig dikke affuit-planken, te leveren; buiten 't welke zy nog tot brand-schatting voor de gansche vloot honderd vyftig Slaven, of der zelver waardy in Goud of Silver, geven moesten. In ieder dorp zou voortaan maar een Koning zyn, en de Titel van *Radja Laoet*, en *Radja Agama*, dat is, *Koning der Zee*, en *Koning van den Godsdienst*, zou niet meer mogen gevoert worden.

Een zware Slang, van ons volk gegeten.

Ons volk bequam op Padang een Slang van dertig voeten lengte, die een Nola, of Bosch-rund, ingeslokt had, en daar aan gestikt was. Zy aten ze op, en vonden ze, zo gezoden, als gebraden, uitnemend goed, zeer vet, en smakelyk. 1681.

In de maand April vond de Heer *Padbrugge* de eilanden Bangay, en Gape (anders ook wel kleen Bangay genaamt) t'eenemaal ontvolkt, en waren de ingezetenen door last van *Radja Palacca*, op hun eigen verzoek, met dertig Boegise vaartuigen van daar na Mondone verplaatst, na dat hun Koning, *Caboedo*, bevorens door de Ternataansche Hopmannen *Baccari*, en *Colabo*, om hals gebragt was.

De Koning van Ternate verliest zyn vry regt.

Dit waren al mede gevolgen van den oorlog, door den Koning begonnen, en nu wel gelukkig geëindigt; maar waar by hy de magt over alle zyne landen (zynde nu alle onder de E. Maatschappy, en hy thans van haar maar een Leenheffer,) of ook om zyn eigen volk (gelyk te voren om een haver stroo geschiedde) voortaan meer ter dood te mogen brengen, verloren had, als zynde nu geen vry Koning meer, maar met al de zyne onzen onderdaan geworden, waarom zy ook allen aan de E. Maatschappy den eed van trouw, en onderdanigheit, hadden afgelegt.

Hy, en de Koningin, vertrekken na Batavia.

In 't einde des jaars zond de Heer *Padbrugge* den Koning *Amsterdam*, met de Koningin, na hen van deftige kleederen voorzien te hebben, nevens eenig gevolg voor hun beiden, en zyn verderen omslag, na Batavia, om zich aldaar voor haare Hoog Edelheden te verootmoedigen, en met haar verder over zyne zaken te spreken.

De Princes Gamma Lamma beschreven.

Terwyl hy derwaarts zeilt, moeten wy ook met een woord iets van de Princes, of *Bokje Gamma Lamma*, spreeken.

Zy was, gelyk wy bevorens melden, aan den Ryks-bestierder, Prins *Alam*, gehuwt; maar gelyk die Heer oud, en zy in vergelyking van hem jong, en dertel was, alzo is 't geen wonder, dat zy meer zin in den Prins van Tidore, *Kaitsjili Ceram*, dan in dien ouden Ryksbestierder, had.

Mag men de verklaring van Prins *Ceram* den 13den October in 't 1675. gedaan, en in de dagelyksche aanteekenrol geboekt, gelooven, zo was zy zelf zo verre vervallen, om zich toen van dien Prins te hebben willen laten schaken; 't welke als het door 's Konings mildheit aan den Tolk, *Henrik Cors*, ontdekt, en ook daar door alleen belet wierd, zo wist zy egter nog veel behendige uitstroizelen ten laste van de Koning, haaren broeder, onder ons volk te zaajen, als of zy heel zuiver, en de Koning alleen daar in schuldig, en qualyk onderrigt was.

Ja zy gaf voor, dat de Koning haar op den Coraan had doen zweeren, om hare

1681. hare zuiverheit omtrent dat bedryf in den grond te weten; of dat hy haar anders wilde dooden; hoewel de Koning toen van haar niet anders wilde hebben, dan dat zy by hem blyven, en met anderen, nevens den Prins Ceram, niet mede de vlugt nemen zoude.

Om hare bedryven nog meer glimp te geven, had zy den 29sten January in 't jaar 1676. wel uitdrukkelyk in ons dagregister hare klagten wegens des Konings quaden imborst tegen haar, en zyn vleijende tong tegen ons, laten aanteekenen, op dat andere Hoofden van de Hollanders zich in het toekomende voor hem wagten mogten; voegende daar by, dat haar wel niet en paste dit van haren Koning, en broeder, te zeggen; maar dat egter zyne bedryven godloos waren; en verzogt daar beneven, dat wy dat wilden geheim houden.

Wel is waar, dat zy, en haar man, Prins *Alam*, bedekt en openbaar over deze zaken aan hare Edelheden, en ook aan den Landvoogd in Amboina, den Heer *Hurdt*, schreeven, en sterk over den Koning klaagden; maar egter hebben ons veel omstandigheden doen blyken, dat zy de E. Maatschappy in den grond geen goed hert toedraagt, en dat het alles niet, dan geveinstheit, is; zynde zy immers zo boos, als de Koning.

Zy gaf een klaar bewys van haren bloeddorstigen, en oproerigen aart, als zy den 22sten November in 't jaar 1678. des Landvoogds Gemalin, nevens de vrouwen der aanzienelykste dienaren der E. Maatschappy aldaar op een grooten maaltyd genoodigt hebbende, tot meerder vermaak van 't gezelschap twee hoopen jongens tegen een vegten liet, waar van de eene troep, zo het den naam had, voor den Koning, en de andere voor de Ryks-grooten, streed. Dit quam van jongens tot volwasse jongelingen, van vuisten tot poenjaarden, en 't liep eindelyk zo hoog, dat het ernst wierd.

Hier in had die Prinses, schoon zy wel zien kon, dat het tot een openbaar bloed-bad komen zou ('t geen zy mogelyk maar zogt) zulk een vermaak, dat zy het volk 'er nog al meer toe aanzette, en met de uiterste vergenoeging ophitste, niet begerende, dat men hen scheiden zou. Dog de onzen, vreezende, dat hier iets anders agter stak, en dat het wel mogelyk (gelyk de tyd wat later leerde) op ons gemunt kon zyn, begonden dat met geweld te beletten, met bedreiging, dat, zo men 'er mede voortging, wy met geschut van de vesting 'er onder schieten zouden.

Zy was een wakkere vrouw van gestalte, en zeer wel bespraakt; maar te gelyk ook uitermaten geil en ligt. Blyken daar af had zy verscheide gegeven. 1681.

Altoos 't is zeker, dat Koning *Amsterdam* zekeren Moor, *Tambora*, van een uitheemschen afkomst, en tegen 's Rykswetten by haar bevonden, al in 't jaar 1676. heeft laten dooden; over welk bedryf hy van den Tidoreeschen Koning, *Saifoddin*, die anders niet veel voor hem over hadde, zeer geprezen wierd.

Naderhand heeft zy zich nog al meer, met anderen, en ook met eenen *Hatibi Biboe*, van 't eiland Meauw, een Hoveling van afkomst, te buiten gegaan. Deze is mede door den Koning gedoodt; maar kort daar na had zy weêr een anderen Minnaar, *Hatibi Gilolo* genaamt. Dezen, om hem zo bloot, als de anderen, voor 's Konings wrake niet te stellen, zond zy, volgens de wyze der Ternataanen, en meer Oosterlingen, dagelyks kruiden, en bloemen tot ruikertjes, zo konstig te zamen gestelt, dat zy over en weder daar door al zo verstaanbaar, als door brieven, malkanderen eerst verklaring van liefde, en naderhand dagelyks onderling berigt van alles gaven; dog hy raakte door 's Konings afval mede in onze handen, en wierd om zyn vuil bedryf gerabraakt. Blyken van hare ligtvaardigheit.

Wat nu haar vlugt na Tidore, en haar gedwongen huwelyk met den Prins *Ceram* belangt, ik ben van oordeel, dat zy over de ruiling, van een jong voor een oud man, van een ouden voor een jeugdigen Minnaar (van welken zy zich zeer gaerne had laten schaken) zeer vergenoegt, en vooral zeer blyde geweest is, dat zy van den Koning, haaren broeder, ontslagen was. En dierhalven kan ik (schoon zy zulx voorgaf) niet gelooven, dat 'er haar leven aangehangen heeft, zo zy het niet deed, en nog veel min, dat haar broeder haar daar toe gedwongen heeft.

Zo ligt, en geil, als zy was, zo ligtveerdig was ook haar zuster, de Prinses *Maulonda*, die zich, nevens den Prins *Rotterdam*, al mede in 't werk van 's Konings afval gemengt, en daar by blyken gegeven heeft, dat men geen vertrouwen ter wereld op haar kon stellen; waarom men daar na ook goed gevonden heeft, dien Prins op Batavia te houden, alwaar ik hem in 't jaar 1686. met twee oppassers heb zien verzeld gaan. De Prinses Maulonda.

Hy was een Prins anders van een goed gelaat voor een inlander, redelyk kloek, na mate van dien ook gezet, en, in de tyd dat ik hem zag, in 't beste van zyn leven, en na gissing agtentwintig, of dertig jaren oud. De Prins Rotterdam.

Hy was zeer beleeft, en vriendelyk, immers zo 't uiterlyk scheen, en behoefde niet Zyne hoedanigheden.

1681. niet na Italiën te reizen, om de veinzeryen van 't Hof te leeren. Hy sprak redelyk goed Nederduitsch, hoewel hy 't beter verstaan, als spreken, kon.

En zyn kleeding. Zyn hoofd-gewaad bestond gemeenelyk in een Tulband, of eigentlyk een dikken Wrong, dubbeld om 't hoofd, en boven open, aan de eene zyde Goude afhangende quasten, of franjes, hebbende.

Zyn kleed was zomtyds een graauw gestreept, zomtyds ook wel een effen Zyde kleed, dan eens van deze, en dan eens van een andere verw, en, na de wyze der Macassaaren sluik om 't lyf sluitende Badjoes, of opper-kleeden, geschikt, waar onder hy een lange spitze broek, gelyk nu de Hollanders dragen, had.

Ik heb hem noit met kousſen, maar altyd bloots beens, en met muilen aan de voeten, zien gaan. Ook ging hy noit zonder oppassers, een eere, die hem in schyn gelyk stelde met de Heeren Raaden van Indiën (die altyd met twee oppassers uitgaan) maar die hem geenzins met dat inzigt, en alleen, om op al zyn doen acht te geven, gebeurde; hoedanige houw-kinderen de E. Maatschappy, tot haar leedwezen, al meer gehad, en nog heeft.

Koning Amsterdam en de Koningin komen op Batavia. Ondertusschen verscheen de Koning *Amsterdam* met zyn Koningin, en verscheide van zyn Grooten, den 6den October des jaars 1681. met het schip, Nieuw-Middelburg, op Batavia. Zyn hoofd-dekzel was mede diergelyk een Distar, of Tulbant, als die van zyn broeder, Prins *Rotterdam*; hoewel vry kostelyker in 't geheel, zo van Stof, als van Goude quasten. Zyn kleed was op zyn Hollands, dan eens van swart Laken (mogelyk rouw dragende over zyn swaar verlies) dan eens swart Fluweel, ook zomtyds wel van eenig ander kostelyk Zyde Stof.

De Koning in zyn gewaad en gebeerden, Hy had geen quade gebeerden, wist, uiterlyk, al vry wel met de Hollanders om te gaan, en redelyk wel met hun in gebroken Duitsch te spreken.

Als ook de Koningin, beschreven. De Koningin was de langste niet, maar voor een inlandsche Princes al zeer fraai besneden van wezen, en vry blank, al het welke nog zeer verre overtrof hare levendigheit van geest, en een zeer bevallige wyze van iemand, door haar minnelyke taal, en zoeten aart, ten eersten in te nemen, waar door zy zich by yder een, en voor al by haar Hoog Edelheden, en de Gemalinnen van de Heeren Raaden van India, zeer aangenaam heeft weten te maken.

Men zag haar gemeenelyk in een kostelyke Cabaja, en kostelyke Juweelen aan hebben. Zy was eigentlyk zyn vorige vrouws zoons weduwe, om de welke te konnen trouwen, hy (gelyk wy bevorens zeiden) hen beide om 't leven bragt. 1681.

Zy wierden van hare Edelheden zeer wel ontfangen, en hun wierd wel veel eer en vermaak aangedaan; maar na dat nu eenige tydt verloopen was, bleek het dat hare Edelheden dit alles aan hem, als aan haren onderdaan, en niet als een vry Koning, deden: want buiten dat hem verboden wierd, voortaan iemand van zyn eigen onderdanen te mogen dooden (alle welke voor onzen Raad van Justitie verschynen, en aldaar, na 't blyken van hunne schuld, behoorlyk gevonnist moesten werden) oordeelden haar Edelheden ook op zeer goeden grond in 't begin van 't jaar 1682, dat zy ook niet meer gehouden waren, hem en zyn Grooten, jaarlyks, wegens 't omkappen der Nagelboomen, een vereering van twaalf duizend Ryksdaalders te geven; maar om hun egter nog eenige zoetigheit te doen, en een onverdiende weldaad te bewyzen, vonden zy (zo ik wel heb hooren zeggen) goed, hun alles 't geen zy de E. Maatschappy schuldig waren, by trappen quyt te schelden; houdende nogtans aan haar, den Koning, en zyn Grooten, jaarlyks iets, na dat zy zich zelven dat waardig maken zouden, toe te leggen; 't geen nog altyd een streng om den arm der E. Maatschappy was, om hem, en zyne Grooten, te beter in teugel te houden; hoewel hy zedert niet veel meer van zyne parten heeft laten voor den dag komen, alzo hy (hoe veel eer men hem ook 't zy op Batavia, 't zy naderhand in Ternate, bewees) wel klaar zag, wat bril men hem op zyn neus gezet had, en hoe hy in opzigt van alle zaken, de E. Maatschappy betreffende, nu volstrekt onder haren Landvoogd staan moest, en zyn ryk van haar maar ter leen had; zo verre, dat hy nu maar Koning van Ternate in naam was, die niet anders dan de bloote schaduwe van dat Koninklyke nog behoudende, een enkele pop van Staat zonder vermogen, en een van de grootste onderdanen der E. Maatschappy, was. Al het welke hy, om de waarheit te zeggen, zich zelven moetwillig op den hals gehaald heeft.

Werden beide zeer wel ontfangen. In 't jaar 1682. Hy ziet nu Dat hy maar een Koning in naam is.

In February van dit zelve jaar 1682. vonden ook haar Edelheden goed, den Heer, *Jacob Lobs*, na Ternate te zenden, om den Heer *Padbrugge* aldaar te vervangen, welken zy volgens haren brief van den 8sten als haren Commissaris, of Gevolmagtigden, over de drie Oostersche Landvoogdyen aangesteld hadden.

De Heer Padbrugge Gevolmagtigde over de drie Oostersche Landvoogdyen.

Hy

Hy quam hier met de opper-Kooplieden, *Pieter van Akkersdyk*, en *Pieter van den Hoorn*, nevens de onder-Kooplieden, *Abraham Boudens*, en *N... Hoofd* (die bygevoegde leden van den Gevolmagtigden zyn zouden) den 23sten Juny aan; dog de Landvoogdy wierd eerst den 2den September aan hem overgedragen, en hy toen als tweeentwintigste Landvoogd der Moluccos voorgestelt; waar op de Heer *Padbrugge* nog dien zelven dag met vier schepen na Banda vertrok; latende de Moluccos in schyn wel bevredigt, maar in der daad nog vry verwart, gelyk hy die ook gevonden had, zo dat hier zorge, beleid, voorzichtigheit, en gestadig mistrouwen tot het beteugelen van zulk een trots volk, vereischt wierd.

De Heer Lobs tweeentwintigste Landvoogd der Moluccos.

Ondertusschen quam de Koningin den 15den September dezes jaars van een jongen Prins op Batavia te bevallen; waar op den volgenden dag verscheide plegtelykheden, by de Ternataanen in zo een voorval gebruikelyk, volgden.

De Koningin krygt op Batavia een jongen Prins.

Uit onze vesting trok een volle troep voetvolk onder 't bevel van een onder-Hopman met vliegende Vaandels, onder 't geluit van verscheide Gongen, Tifa's, en andere, zo inlandsche, als ook Hollandsche speeltuigen. Twee Macassaaren, met Schild, en Kris gewapent, sprongen met de zelve, uit de scheden gerukt zynde, voor uit. Toen volgden verscheide inlandsche speeltuigen, ook eenige Chineesche groote Schalmeyen, en verscheide Javaansche Trommeltjes, zynde omtrent een el lang, en van een langwerpig fatzoen, even als kleene Toelastjens, daar anders de inlandsche Trommeltjes veel plat en breed zyn; buiten dat men op deze Javaansche met beide de handen aan wederzyden gewoon is te speelen, of die, zo als zy om den hals hangen, te slaan; daar men de andere op den grond zet, of in de eene hand houd, en met de andere maar aan de eene zyde met een vooromwoeld stokje, of met een enkeld houtje, daar toe gemaakt, gewoon is te slaan. Daar op volgden eenige Slaven met eenige lange stokken, waar aan ettelyke Wimpels, op zyn Chinees van schoone Zyde Stoffen gemaakt, gehegt waren. Daar wierden ook drie groote brandende Lampen, en eenige brandende groote Chineesche Waschkaarssen, gedragen, waar op verscheide amptenaaren des Konings met eenige schoone Goude en Silvere vaten volgden, waar onder zommige zeer fraai, en vry groot bevonden wierden.

Diens geboorte plegtelyk

Toen verscheen de Prins *Rotterdam*, zeer kostelyk gekleed, en met een Gouden keten om zyn hals. Hy had eenige bedienden van de E. Maatschappy, door den opper-Landvoogd, den Heer *Kornelis Speelman*, tot het bywoonen dezer plegtelykheit uitdrukkelyk afgezonden, by zich, en droeg zelf in een groote Silvere vergulde schotel een jongen Cocos, of Clappus-boom, welke hy niet verre van de hoofd-vesting op Batavia plantte.

Met 't planten van een jonge Clappus-boom, enz.

Zulk een boom op de geboorte-dag van een nieuwgeboren kind te planten, is de gewoonte by zeer veel Oosterlingen, en wel daar uit spruitende, om dat zy by de leden van dien boom, die 'er alle jaar een meer krygt, ten eersten den ouderdom van het kind best weten te rekenen, anders zyn zy ook wel gewoon der kinderen ouderdom op den tyd der bestiering van dezen of genen Landvoogd op te geven, schoon de andere wyze van rekenen veel ouder, en meer in gebruik is.

Na 't planten nu van dit Clappus-boomtje wierden van al de Soldaten drie schoten met Snaphanen, en daar op ook ettelyke Kanon-schoten gedaan; waar na men op de zelve wyze weêr na 't kasteel van Batavia trok, alwaar de Koning aan verscheide lieden van aanzien een groote Maaltyd gaf, en zeer vrolyk was.

Gevierd wierd.

De Koningin wierd van de Gemalinnen der Raaden ook in haar kraam bezogt, en gaf met haar onderhoud aan alle die vrouwen zeer veel genoegen; gelyk ik dat eenige der zelve wel heb hooren zeggen; maar zo groot als de vreugde over de geboorte van dit Prinsje was, zo groot was ook de droefheit over zyn overlyden op den 28sten der zelve maand voorgevallen.

Dit Prinsje stierf kort 'er na.

By zyne begrafenis had men mede verscheide Moorsche plegtelykheden.

Het wierd van twaalf Slaven, niet op een baar, maar op een daar toe vervaardigden grooten Throon, die de gedaante van een verheven praal-bedde had, en van een zeer kostelyke sprei bedekt wierd, gedragen. Op ieder hoek van dit praal-bed stonden vier Slaven, een van welke een open Sonnescherm in de hand had, om het lykje tegen 't steken der Zonne te beschutten.

Voor dit praal-bed trok een volle troep voetvolk op een statige wyze, hebbende alle hun geweer omgekeert.

En wierd zeer pragtig en statelyk begraven.

Na 't voetvolk volgde de Koning, met zyn broeder, Prins *Rotterdam*, en eenige andere Grooten; en daar op wierd dit Prinsje by de Clappus-boom, die ten teeken van zyn geboorte geplant was, begraven, en zo omtrent veertien dagen lang van zekere perzoonen (hoewel minder in getal, dan te voren) een uittogt na 't graf, niet zonder inlandsche speeltuigen, gedaan, om dit Prinsje te beweenen,

1682. weenen, en eenige bloemen, die men 'er gedurig versch in Silvere vergulde schotelen na toe bragt, op zyn graf te strojen.

Voorzorge der Koningin tegen 's Konings wispelturigheit en moordzugt.

De Koningin ondertusschen, allerbest den wispelturigen aart des Konings wetende, en hoe vele van zyn andere vrouwen hy om 't leven gebragt had, vreesde, wanneer hy haar eens mede moede en wars werden mogt, ook diergelyken einde door zyn handen, of bestel, en verzogt daarom voor haar vertrek van Batavia, aan den Heer opper-Landvoogd *Speelman*, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands India zeer heimelyk, dat haare Edelheden, bewust, hoe de Koning met zyne vorige vrouwen geleeft had, Hem, als uit hun zelven, zonder hem iets van haar verzoek te laten blyken, ernstig wilden bevelen, dat hy met haar, als zyn Koningin, leven, haar met behoorlyke agting handelen, en haar noit aan 't leven komen moest.

Dit beloofden en deeden haar Edelheden met veel ernst en voorzigtigheit, daar byvoegende, dat de leden der Hooge Regering te Batavia zo veel opzigt over zyn gedoente omtrent deze zyne Koningin voortaan nemen, en zich zo veel aan haar gelegen zouden laten leggen, dat zy, by aldien hy haar eenigzins qualyk handelde, zulx als of 't aan haar zelf geschiedt was, in alle manieren wreeken, maar voor al hem ten uitersten vervolgen zouden, zo hy zig verstouten mogt, haar (gelyk hy andere van zyne vrouwen gedaan had) aan 't leven te komen; welke ernst den Koning uit de ernstige taal van den Heer *Speelman* (die een groote destigheit in zyn wezen, en niet minder in 't spreken, had) gebleken zynde, beloofde hy verre van haar oit aan 't leven te komen, altoos in alle redelykheit, en met veel agting, met haar te zullen leven; al het welke hy ook stipt nagekomen is; hoewel hy anders zich al zo weinig aan zynen handel met de menschen, als aan zynen Godsdienst gelegen liet; gelyk uit dit eene staaltje blyken zal.

In 't jaar 1683.

Zyn slegte zugt voor zyn Godsdienst.

Na zyne te rug komst in Ternate, in 't jaar 1683, gebeurde het, dat hy, bezig zynde in de tegenwoordigheit eeniger Hollanders van een brave Westphaalsche Ham te eeten, buiten gedagten in dat bedryf van een Casisi, of Priester, overvallen wierd, die, dit ziende, den Koning met zeer veel ernst en verwondering daar over aansprak, vraagende, hoe hy, die een Mohhammedaan, en gehouden was, zulk een bedryf in een minderen te straffen, zich verstouten dorst, zelf zo openbaar, en ten spot van zyn Godsdienst, in de tegenwoordigheit der Hollanders, spek te eten? Hy, niet verlegen met die zaak, gaf den Priester tot antwoord, dat hy geen spek, maar een Hollandsche Ham at, en voegde, om zyn zeggen te bewaarheden, 'er by, dat hy het den Hollanders vragen kon, of dit geen Ham, en of dit wel spek was; dog hy ziende, dat de Priester, daar mede niet voldaan, hen 't niet vraagde, zo vraagde hy zelf, of hy de waarheit niet sprak, of dit geen Ham was, of de Hollanders dit zo niet noemden, en of zy niet een groot onderscheid tusschen Ham, en spek maakten? Zy zeiden, *Ja*; en bevestigden dit (want zy aten mede van de Ham) zo sterk, dat de Priester, hoe moejelyk ook in zyn geest daar over, alzo hy wel beter wist, daar mede te vrede zyn, en voor zyn oogen zien moest, dat hy voortging smakelyk van die Ham, maar geen spek, te eten, en helder daar op een glas wyn te drinken, zonder zich 'er aan te kreunen, dat *Mohhammed* beide 't spek, en de wyn, zo streng aan alle Mohhammedanen verboden had. 1682.

En openbare spotterny daar mede.

Na den oorlog quamen de Ternataansche Grooten, de Goegoegoe, de Zeevoogd, en *Kimelaha Marasaoli*, over Amboina (daar zy wel vyf of zes maanden bleven) kort na de aankomst van de Heer *Padbrugge* in Ambon, weêr in Ternate, met last dat men hen al het hunne weêr zou geven, en dat zy door den Landvoogd, en byzonder door den Koning, wel zouden gehandeld worden; dog de Goegoegoe was zyn Gemalin, de Prinses *Gamma Lamma*, nu aan den Prins *Ceram* getrouwd, quyt.

De Koning, en Grooten met een jaarlyksche somma begunstigt.

In dit zelve jaar vonden haar Edelheden in April goed, schoon de Koning en eenige Grooten, die toen ook op Batavia waren, en wegens hunnen afval regtvaardig verdiend hadden, dat men hen van hunne jaarlyksche erkentenis-penningen niets toelag, egter hen zodanig te begunstigen, dat die Vorst, en de Grooten, om hen te naauwer aan de E. Maatschappy te verbinden, jaarlyks deze vastgestelde somme trekken zouden, te weten:

De Koning Ryksdrs.	6400
De Ternataansche Grooten, of Ryks-Raaden .	600
De Makjanders .	2000
De Sengadji's van Motir . .	150
Ryksdrs.	9150-0-0

Ook

1683. Ook vonden zy daarenboven goed, den Koning, uit aanmerking van zyn onvermogen, een somme van 41865-8-9 edelmoedig quyt te schelden, en aan zyne Ryks-grooten een jaar van deze hunne jaarlyksche erkentenis voor uit te geven.

Verkiezing van twaalf Ryks-Raaden. In Mai hebben zy omtrent den staat, en 't bestier van het Ternataansch ryk voortaan vastgestelt, twaalf Ryks-Raaden te verkiezen, dezelve den Koning tot 't behandelen van alle Ryks-zaaken by te voegen, en hem op zekere voorwaarden in zyn ryk te herstellen, welke hy in de maand van July (zo ik van eenige Ternataanen verstaan heb) ook onderteekent heeft. De nieuwe voorwaarden des Ryks.

In 't jaar 1684. In 't jaar 1684, den 15den January, woonde hy mede by de plegtelyke begraaffenis van den overleden Heer, opper-Landvoogd, *Kornelis Speelman.* Hy wierd geplaatst onmiddelyk na haar Edelheden, den opper-Landvoogd, en de Raaden van Nederlands Indiën, en pas voor den ouden afgedankten Heer *Antoni Paviljoen*; 't geen by de Lykstatie van dien opper-bestierder nader kan gezien werden. De Koning Amsterdam woond Speelmans Lykstatie,

Buiten zyn Hoogheit verschenen daar mede in swart-Lakenze rokken, deze navolgende Ternataansche Grooten. Nevens eenige van zyne Grooten; by.

Rethi, Zeevoogd van Ternate.

De Prins *Rotterdam*, 's Konings broeder.

Kimelaha Tommagola.

De Prins *Malajoe*, 's Konings broeder.

Kimelaha Tomaitoe.

De Prins *Tolucco*, 's Konings broeder.

De Hhoekom, of opper-rigter van Ternate. 1684.

Djouw Neaman.

En meer anderen, in de Lyst zelf, by de dood van zyn Edelheit den Heer *Speelman* te vinden.

In 't jaar 1685. is hy ook op Batavia geweest, hoewel hy 'er niet lang bleef. Hy had eenige geschillen met Koning *Saifoddien* en zyn volk gehad; waar over hy klagtig viel by haar Edelheden, die hem geraden hebben, geen moejelykheden aan te regten, maar den Koning van Tidore daar over ordentelyk, en in der minne te laten aanspreken, en te hooren, wat antwoord hy daar op geven zou; en zo dat niet voldoende zyn mogt, dan een behoorlyke betuiging daar tegen te laten doen, en daar van kennis aan haar Edelheden te geven; dog zo die Koning hem ondertusschen weêr nieuwe moeite aandeed, dat hy dan met den Nederlandschen Landvoogd zou overleggen, wat daar in best gedaan ware. In 't jaar 1685. Last van haar Edelheden omtrent de moejelykheden met Saifoddien.

Men vond ook goed, in dit jaar aan Koning *Amsterdam* weêr duizend Ryksdaalders te verstrekken, en de onkosten, tot het maken van eenige nieuwe kleederen, en den voorraad van zommige dingen, tot zyn reize noodig, hem te schenken, en zyne gansche schuld, toen noch vierendertig duizend Ryksdaalders zynde, jaarlyks zodanig te verminderen, dat men van zyne erkentenis-penningen voortaan maar twee duizend Ryksdaalders aftrekken zou; waar op hy in 't einde des jaars weêr na Ternate vertrokken is. Nieuwe gunst, Koning Amsterdam bewezen.

ZESDE HOOFDSTUK.

IN 't jaar 1686. *de* Heer Thim, *drieentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *Die op* Japara *aangiert, als ook tot* Batsjan. *Zyn aankomst, en inhaling, in* Ternate. *Vertrek van den* Heer Lobs *van daar na* Batavia. Intrede *der* regeering *van den* Heer Thim. *Misnoegen van zynen* tweeden. *Die zich in deze* Landvoogdy *tracht in te dringen. 't Geen uit 's* Konings *schryven, en antwoord 'er op, te zien is. Des* Landvoogds *goed verstand met den* Koning. *Zyn haat hier over tegen* van Thye. *Dien hy stil na* Manado *doed voeren, en zyn* papieren *lichten laat. Waar af zyne vrouw na* Batavia *kennis geeft.* Misslag *des* Landvoogds *daar in, in 't* aanhouden *der* schepen, *diergelyke van de* Landvoogden *wel meer begaan worden.* Vrugteloosheit *van zo* grooten misslag. *Waar toe de* Predikanten *medegewerkt hebben. In 't jaar* 1689. *de* Heer de Haas Gevolmagtigde *der* Oostersche Landvoogdyen. *De* Heer Kops *vierentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *Des* Heeren de Haas *verrichtingen in* Ternate. *De* Heer Thim, *en die* twee Predikanten, buiten bediening *na 't* vaderland *gezonden. Hy komt als* Schipper *weêr uit, verliezende schip, en leven. Hoe 't met* Moulin, *en* Hoogeboom, *ging. De dood van* Koning Amsterdam, *en 't bestier des* Ryks *door de* Grooten *in 't jaar* 1691. *De* Heer Basting *gekoren vyfentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos; *dog overleden. De* Heer Buis Gezaghebber. *De* Heer van der Duin, *vyfentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos *in 't jaar* 1692.

In 't jaar 1686.

De Heer Thim drieentwintigste Landvoogd der Moluccos.

Zedert zyn onder de regeering van dezen Koning niet veel merkwaardige zaken voorgevallen; dan alleen, dat de Heer Landvoogd *Lobs* in 't jaar 1686. den 1sten Juny door den Heer, *Johan Henrik Thim*, als drieentwintigste Landvoogd der Moluccos, vervangen is, na dat die Heer den 23sten April daar met het Jagt Naaldwyk aangeland was.

Deze Heer, bevorens Bevelhebber op Weisselmund, een vesting van den Koning van Polen, omtrent Dantzig, voer in 't jaar 1684. als Schipper en Bevelhebber in dienst der E. Maatschappy uit, wierd naderhand op de Kaartemakers-winkel te Batavia eenigen tydt gebruikt, en tot dit ampt ('t geen al een goede sprong was) zeer schielyk gevordert, en daar op den 19den February op de Reede van Batavia als Landvoogd der Moluccos (volgens gewoonte) aan boord voorgestelt zynde, vertrok hy van daar met zyn zoon, dogter, en verder huisgezin, den 20sten dier maand, en gierde op Japara aan, alwaar hy de schepen Voorschoten, de Moerkapel, en het Jagt 't Goud visje, vond; hoewel 'er naderhand nog de schepen Macassar, Zirkzee, de Gideon, Oosterblokker, Naardermeer, de Graaf, Boswyk, Cadiri, Rotterdam, en 't Wouwtje, verschenen zyn; van welke de twee laatste mede na Ternate stonden te gaan.

Die op Japara aangierd,

Hy was wat schielyk van Batavia na Japara vertrokken, om na vermogen, by zyn komst aldaar, eenige order wegens den droevigen moordt van de Heeren *Tak*, *van Vliet*, en meer andere, op den 8sten February dezes jaars te Carta Soera de Ningrat door *Soera Pati*, en zyn volk, elendig om hals gebragt, volgens last van haar Edelheden, te stellen; van welke wy breeder onder de stoffe van Java, en die der Mataramsche Keizers, staan te handelen.

Als ook tot Batsjan.

Hy vertrok van daar met de Jagten Naaldwyk, en Rotterdam, mitsgaders de Fluit het Wouwtje, den 22sten Maart, en quam eerst voor de vesting Barneveld in de Straat van Batsjan ten anker, alwaar de Bevelhebber, *Pieter Lyn*, met den Koning van Batsjan, *Alawaddin*, benevens zynen broeder, *Kaitsjili Moesom*, en eenige andere Grooten des Ryks, den nieuwen Landvoogd *Thim* aan boord quamen verwelkomen, en op het plegtelykste begroeten; dog namen na kort verblyf, om dien Heer, en zynen bodem niet op te houden, weer afscheid, die den 23sten April voor de vesting Orangie ten anker quam, alwaar hy van den Landvoogd *Lobs*, en de voornaamste dienaaren der E. Maatschappy, aan boord

Zyn aankomst, en inhaling, in Ternate.

verwelkomt, en, volgens gewoonte, onder 't doen van drie algemeene losbrandingen der Soldaten, en Borgers, ten dien einde in 't geweer gebragt, en 't balderen van het Geschut zeer plegtelyk aan land geleid, en statelyk ingehaalt wierd, terwyl kort daar aan de twee andere schepen op de Reede quamen. 1686.

Het vertrek van de Heer Lobs van daar na Batavia.

Daar liep eenige tyd door, met de zaaken tot het overgeven dezer Landvoogdy in behoorlyke order te brengen; waar op de overgave den 1sten Juny in der minne, en zonder de minste geschillen tusschen deze twee Landvoogden gevolgt zynde, is den Heer *Lobs*, na plegtelyk afscheid van de Moluksche Koningen, den Heer *Thim*, en alle de andere Grooten, zo der Moluksche eilanden, als in den dienst der E. Maatschappy, genomen te hebben, door den Koning *Amsterdam*, den Prins *Tolucco*, zyn broeder, en verdere Grooten, met de zelve plegtlykheit, die by des Heeren *Thim* 's inhaling gebruikt was, tot aan boord uitgelei gedaan, alwaar deze Vorsten, en Heeren, eenigen tydt vrolyk geweest zynde, van den Heer *Lobs* andermaal afscheidt namen, waar op hy zyn reize na Batavia over Amboina (daar hy den 3den Augusty quam, en tot den 4den September bleef) voortzette.

Intrede der regeering van de Heer Thim.

Wat nu de regeering van den Heer *Thim* betreft, hy was, by zyn intrede aldaar (zo het uiterlyk scheen) by den Koning zeer bemint; dog hy had mededienaars in den dienst der E. Maatschappy, die hem niet alleen den voet zeer dwars zetten; maar, waar het hen mogelyk, hem dien ook wel meesterlyk zogten te lichten.

't Misnoegen van zyn tweede.

Het schynt, dat het den tweeden perzoon, en opper-Koopman aldaar, den Heer *Isaac van Thye*, merkelyk, met de komst van den Heer *Thim*, uit zyn gissing gegaan was, en dat hy geen andere staat gemaakt had, van zelf als Landvoogd te zyn, en den Heer *Lobs* by zyn vertrek te vervangen; maar nu, buiten verwagting, hier een nieuwen Landvoogd krygende, zette dit al van den beginne af geen goed bloed, maar zyn drift hem aan, om tegen zyn oppergebieder niet alleen zelf aan te werken, maar om ook verscheide andere van de voornaamste dienaars daar toe te bewegen, en met hen rypelyk te overleggen, wat middelen men best zou in 't werk stellen, om dezen Landvoogd van daar te krygen, en 'er zich zelven in te draajen.

Daar toe had die opper-Koopman onder anderen den Predikant, *Mattheus Hek*, den Hopman, *Augustyn du Moulin*, en eenige andere, aan zyn snoer weten te krygen, en met hun beraamt, om dit

alles

1686. alles tot het gewenſchte oogwit te brengen, dat men yder in het byzonder daar over met den Koning van Ternate heimelyk ſprak, en zyn Hoogheit zogt aan te zetten, om over den Heer *Thim* te klagen, en *van Thye*, als des zelfs vervanger, te verzoeken.

Die zich in deze Landvoogdy tragt in te dringen.

Volgens dit beſluit ſprak men den Koning daar over; maar vond hem vry beter *Thim's* gezint, als men verwagt had; en nog veel minder had men verwagt, dat de Heer *Thim* een afſchrift, zo van het ſchryven des Konings in 't jaar 1687, als van 't antwoord haarer Edelheden, door haare Edelheden zelfs bekomen, en dat het van zulken ſlegten uitſlag voor verſcheiden van hen geweeſt zoude hebben.

't Geen uit 's Konings ſchryven, en 't antwoord er op, te zien is.

Wat liſten en lagen zy tegen dien Heer aangelegt hebben, en hoe dit alles by Koning, *Kaitsjili Amſterdam*, opgenomen is, zal ik niet ophaalen, maar my alleen gedragen aan het navolgende uittrekzel uit 's Konings brief aan haare Edelheden, en uit het antwoord van den Heer opper-Landvoogd, *Joannes Camphuis*, en de Edele Heeren Raaden van Nederlands India aan dien vorſt, dat my de Heer *Thim* by zekere gelegenheit zelfs heeft meegedeelt.

Extract uit den *brief* van zyn *Hoogheit* den *Koning* van *Ternate* aan haar *Hoog Edns.* tot *Batavia* gezonden, met het *Jagt Pylswaart* in de maant *Juny* 1687, daar by getoont word, wat liſtige *Practyken* de *opper-Koopman*, *Iſaac van Thye*, met zynen aanhang in *Ternate*, in 't werk geſtelt heeft, om zynen *Gouverneur*, den *E. Heer Joan Henrik Thim*, den voet te ligten, en zich zelven daar in te dringen, welken *Koninklyken brief* haar *Hoog Edh.* van *Batavia* aan wel gemelten *Heer Gouverneur* in de maand *Maart* in 't *jaar* 1688. gezonden hebben tot zyn narigt, op dat zyn *E.* zien moge, wat *guiten* hy in zyn *Gouvernement* heeft.

V*Orders geeft zyn* Majeſteit *aan haar* Ed. *ook kenniſſe*, *hoe de* Gouverneur, Joan Henrik Thim, *die haar* Edns. *tot die* charge *aangeſtelt hebben*, *albier op* Ternate *wel verſcheenen is*, *en wy met den zelven in een goed verſtand tot nog toe* paſſeeren, *met hope*, *dat zulx ten goede van de* E. Compagnie redundeeren *mag*, *dog de* Gouverneur *en is met zyn* ſecunde *en* opper-Boekhouder *in geen goede overeenkomſt*, *zodanig als de* practycq *wel is*. *Voor dezen zyn verſcheiden* Gouverneurs *albier van daan verloſt*, *als ook* diverſe perzoonen *uit den Raad van hier* geliçentieert, *en andere hier verbleven*, *waar van 'er nog eenige van dien tyd af tot nu toe zich alhier in de* Moluccos *bevinden*, *dog noit iſſer zodanig* geprocedeerd, *als aan den* Gouverneur Joan Henrik Thim *te werk geſtelt word*; *dog zyn* Majeſteit *maakt alleen zyn* reguard *op den* Gouverneur Joan Henrik Thim, *gelyk de zelve ook tot nog toe niets gedaan heeft*, *dat met de* Coſtuimen *en* practycq *van hun* affaires *ſtrydig is*, *waarom ik dit ook aan haar* Ed. *bekent make*, *want zyn de* Blanken *in zulken ſtaat*, *hoe zal het dan gaan met ons*, *die maar* Swart *genoemd worden*, *gevende dit maar alleen aldus te verſtaan*, *op dat haar* Ed. *dit in gedagten zouden gelieven te houden*. 1687.

Vorders geef ik ook kenniſſe aan haar Ed. *hoe een* Miſties, Kornelis Pietersz. *genoemd*, *by den* Goegoegoe Maraſaoli *geweeſt is*, *zeggende*, *dat de* Heer Gouverneur *hem by zyn* E. *gezonden badde*, *om den* opper-Koopman *behulpzaam te zyn*, *dat hy het aanſtaande* Mouſſon Gouverneur *van* Ternate *mogt gemaakt worden*.

Hebbende hy, Goegoegoe, *daar op geantwoord*, *dat hy zulx niet en konde doen*, *maar wel de Heer* Koning, *en is hy* Kornelis *daar op by my gekomen*, *zeggende*, *dat hy van den* Heer Gouverneur *by zyn* Majeſteit *gezonden was*, *om te verzoeken*, *dat ik den* opper-Koopman *daar in wilde behulpig wezen*, *dat hy dit aanſtaande* Mouſſon *tot* Gouverneur *van* Ternate *mogte* geadvanceert *worden*. *Waar op ik zeide*, *dat zulx onwaaragtig was*, *dat hem de* Heer Gouverneur *by my zond*, *want hy aldien de* Heer Gouverneur *ymand aan my wilde zenden*, *dat hy den* Tolk Fredrik *wel allen tyd zond*, *die een* expreſſe Tolk *van de* E. Compagnie *was*.

Ook is, *op een* Sondag, Juffr. van Thye, *de* Huisvrouw *van den* opper-Koopman, *eens by my gekomen*, *verzoekende my*, *dat ik na* Batavia *wilde ſchryven*, *en daar by* adviſeeren, *dat de* Gouverneur *gants oneenig met ons zich aanſtelt*, *of afkerig van gemoed tegens ons is*, *en ik over zulx de* Heeren *wilde verzoeken*, *dat de* Heer Gouverneur Joan Henrik Thim *van* Ternate *mogt opontboden worden*, *en dat de* Heeren *geen moeite geliefden te neemen van aldaar tot* Batavia *een* vervanger *op te ſpeuren*, *maar dat hier een bequaam perzoon was om te* ſuccedeeren. *Dat was dan het verzoek van* Juffr. van Thye, *gelyk ik ook verſtaan hebbe*, *dat* Sr. Iſaac van Thye *te zamen met den* Predikant, Mattheus Heck, *en nog* een perſoon, *die wel by voorſchreven* opper-Koopman *gezien is*, *arbeidden*, *om te maken*,

1687. *maken, dat de* Heer Gouverneur Thim *van* Ternate *mogt opontboden worden, en hy*, Sr. van Thye, *in zyn plaats* succedeeren. *Voorts is drie dagen daar na de* Kapitein, Augustin du Moulin, *met nog een* Hollander, *genaamt* Mr. Davids, *na myn* Hof *gekomen, gevende den* oppasser *van het* Palleis *aan my daar van kennisse, toen ik agter in het* Hof *was, en ben aldus by hen gekoomen, en zyn wy te zamen met ons* dryen *in de* Gallery *gegaan, daar wy gingen nederzitten om met malkander te praten, zeggende zy* beide *tegens my, dat de* Gouverneur *zich in het* Kasteel *zeer* questieus *en* oneenig *aanstelde.*

Waar op ik hen vroeg, wat de oorzaak van de questie *was, daar op de* Kapitein Moulin *antwoordde, dat de* Gouverneur *een* quaataardig perzoon *was, zynde niemand onder de* grooten *nog onder de* kleinen, *die goed van hem spreekt, en daarom hebben wy die gedagten, dat 'er dit* Mousson *een* Commissaris *van* Batavia *herwaards te komen staat.*

Doende ik daar op weder de vrage, waarom dat 'er een Commissaris *hier te verschynen stondt? waar op hy* Moulin *in antwoord paste, om dat de* opper-Koopman, *en de* Predikant *aan de* Heeren *tot* Batavia *alle de quade* proceduren, *en* Conduiten, *van den* Gouverneur *tot een toe overschryven willen; wy hebben dit maar aan uw* Majesteit *willen zeggen, waar op ik dan van hun opstond, en zy ook weder weggegaan zyn.*

Verders vier dagen daar na is de Predikant Heck *by my gekomen met een* brief, *verzoekende my den zelven met myn naam te ondertekenen; dog alzo ik dagt, dat zulx onbehoorlyk van my gedaan zoude zyn, heb ik myn naam ook in dien* brief *niet gestelt, hebbende ik gehoord, dat die* brief *alreede van* zeven perzoonen *ondertekent was, als namentlyk door den* opper-Koopman, Isaac van Thye.

Ten tweeden door den Predikant, Heck.

Ten derden door den Kapitein Moulin.

Ten vierden door . . . . . .

Ten vyfden door een Boekhouder.

Ten zesden door den gedeporteerden Winkelier, Pieter Coy.

En ten zevenden door Pieter Hogeboom.

Wy zyn ook met den Gouverneur *in geene de minste* differentie, *hoe zoude ik dan myn* naam *onder dien* brief *hebben kunnen stellen, waarom ik dan ook kennisse daar van aan haar* Edelheden *hebbe willen geven* enz.

Lager stond

Gecollationeerd Accordeerd Batavia *in 't* Kasteel *den* 5[den] Maart *in 't* jaar 1688.

Was geteekent

J. Ackersloot.

eerste Clercq.

Antwoord van haar *Hoog Eden.* tot *Batavia* aan zyn *Hoogheit* den *Koning* van *Ternate*, de voorsz. *Materie* betreffende. 1688.

Joannes Camphuys Gouverneur Generaal, mitsgaders de *Raaden* van *Nederlands India*, zenden dezen *brief* aan den *Paducca Siri Sulthan Kaitsjili Amsterdam*, *Koning* tot *Ternate* ende onderhoorige *landen*, den welken *God* de *Heer* wil geven, een *lang leven*, *vreede*, en *voorspoed* in deze *wereld*, en namaals den *Hemel*, *Amen.*

IN *de maand* July, *in 't* jaar 1687, *met de wederkomste van 't* Jagt Pylswaart *uit* Ternate, *hebben de* Gouverneur Generaal *en de* Raaden *van* India *den* brief *van* Paducca Siri Sulthan *met behoorlyke eer, en van outs gebruikelyke plegtigheden, wel ontfangen, en by de* Lecture *der zelve met groot genoegen vernomen de goede gezondheit van* Paduca Siri Sulthan, *en zyn* Koninklyke Familie, *nevens den welstand van alle* Ryx-grooten, volkeren, *en* landen, *die zyne* regeringe *onderworpen, en onderdanig zyn, willende vorders verhoopen een lang en bestendig vervolg daar van, en dat* Paduca Siri Sulthan *na dezen tyd zyne* agtbaarheit *hoe langer hoe zorgvuldiger zal tragten te bevestigen, zonder zich meer aan deze of geene schadelyke misleidingen over te geven, die anders niet na zich sleepen, dan rampen, en elende, en waar van de* autheuren *noit andere inzigten voor hebben, dan de voldoeninge van hun eigen baatzugt, of het verderf en ondergang der geener, die zy poogen daar in te strikken, gelyk dagelyx ervaren word, en zyn* Majesteit *niet onbekend is, die daarom in 't toekomende niet zal nalaten met zyne omzigtigheit de goede uit de* quade Raaden *te onderscheiden, en die* laatste *te verwerpen; verhopende onderwylen, dat zyn* Majesteit *zal gelieven vast te stellen, hoe de* Gouverneur Generaal, *en de* Raaden *van* India, *hunne* Suppoosten *noit gewent zyn te styven, in iets te ondernemen tegen het regt en de billikheit, en byzonderlyk omtrent de vrienden en Bondgenooten, wier belang neffens dat van de* E. Compagnie *zy by alle* occasien *en naar hun vermogen overal zoeken te handhaven en bevorderen, hun grootelyx leed zynde, wanneer zy ondervinden, dat de mindere* Ministers *zich daar tegen komen te misgrypen, of zich verstouten eenige moedwilligheit te pleegen, dat haare* Ed. *noit ongestraft willen laten, en de onbeschaamtheit van een deel* Compagnies *dienaaren, die met een onbetamelyk opzet hebben voorgenomen gehad* (Nota bene) *hun-*

1688. *hunnen* Gouverneur *en wettig* gebieder, *by zyn* Majesteit *verdagt te maken, en daar door gezogt zich met u* Majesteits *aanzien omtrent de* E. Compagnie *te onderschragen, om hun* verfoeielyk voornemen *dies te beter te doen gelukken. Deze zyn met een groote voorzigtigheit van zyn* Majesteit *afgewezen. De* Gouverneur Generaal *en* Raaden *van* India *konnen niet genoeg pryzen zyn wys beleid daar in, en willen vertrouwen, dat de genegenheit van zyn* Majesteit *tot het voorstaan van een wel gereguleerd bestier, noit gunst zal bedeelen aan diergelyke* (Nota bene) onwaardige menschen, *en ter* contrarie *van zynent wegen de goede overeenkominge, die 'er is tusschen zyn* Majesteit *en den* Gouverneur, *zal onderhouden, om alzo gezamender hand den gemeenen vreede in de* Moluccos *te bevestigen, en allen oproer, hier tegens strydende, daar af te weeren, 't welk* God *de* Heer, *als een werk, hem bezonderlyk aangenaam, zonder twyffel zal zegenen* enz.

Onderstond geschreven in 't Kasteel Batavia *op 't* eiland Groot Java, *in 't* Koningryk Jacatra, *den* 20sten February *in 't* jaar 1688. *en vorders de* Gouverneur Generaal *van* Nederlands India, *was getekent* Joannes Camphuys, *ter zyden stond 's* Compagnies Zegel *in* rooden Lakke *gedrukt, en daar onder ter order van hooggemelte haar* Ed. *was getekend* Abram van Riebeek, Secretaris. Gecollationeerd Accordeerd Batavia *in 't* Kasteel *den* 20sten February *in 't* jaar 1688. *Was getekent* J. Ackersloot *eerste* Clercq.

Gecollationeerd Accordeerd Ternate *in 't* Kasteel Orangie den 30sten Mai *in 't* jaar 1688.

If. Harlaar.

eerste Clercq.

Des Landvoogds goed verstand met den Koning.

Uit al het welke men dan klaar het goed verstand tusschen den Koning, en dien Landvoogd, mitsgaders het te vergeefs woelen van zyn vyanden tegen hem, zien kan.

Zulke bedryven van een minder tegen zyn meerder konden niet, dan quaad doen aan alle die genen, die zich daar toe zo onvoorzigtig ingelaten hadden, en waren bequaam, om dien Landvoogd, die anders zomtyds al vry wat fors, en driftig was (gelyk alle menschen hunne gebreken hebben) nog driftiger te maken.

De opper-Koopman, aanlegger van deze zaak, gevoelde daar de eerste smerten van: want de Landvoogd, die al lang een goede gelegenheit, om zich aan hem te wreeken, afgezien had, liet op zekeren tyd, dat de Heer *van Thye* uit wandelen was, hem stil ligten, en met een Sloep vervoeren, zyn Schryfkamer en Lessenaar, opsteken, en alle papieren, hem byzonder in zyn kraam dienende, 'er uithalen. 1688. Zyn haat hier over tegen van Thye.

Hy liet hem zo stil, als 't mogelyk was, aan boord vasthouden, en den Schipper (die 'er te voren af wist) belasten, aanstonds 't anker te ligten, en met dien Heer na Manado t'zeil te gaan; zonder dat nogtans, of zyn vrouw, of zyn vrienden, in langen tyd wisten, waar na toe hy zo behendig vervoert was. Dien hy stil na Manado doet voeren, en zyn papieren lichten.

Hoe schoon dit dezen opper-Koopman, daar (na my bericht is) op zyn muiltjens, zonder verschooning, linnen, kleederen, of eenigen voorraad gekomen, gestaan, en hoe droevig hy na 't Compas, 't geen zo wonderlyk met hem verdraait was, gezien heeft, kan yder een lichtelyk denken.

Hier van gaf zyn vrouw, die geweldig over dit vervoeren van haar man (zonder te weten, waar heen) als ook over dit opbreken van zyn Schryf-kas, en 't ligten zyner papieren, schreeuwde, zo na Batavia, als aan de nabygelegene Landvoogden, kennis, met de tranen in haar oogen biddende, om haar en haren vervoerden man te hulp te komen, en van zulken weêrgaloozen geweldenaar, als de Heer *Thim* was, te redden. Waar af zyne vrouw na Batavia kennis geeft.

Indien de Heer *Thim* of wel was bedacht geweest, of maar een trouw en verstandig vriend gehad had, die hem wel geraden had, zo zou de zaak voor hem geen last geleden, en deze opper-Koopman het zeer swaar te verantwoorden gehad hebben, daar het nu, door dit groot misverstand, zeer qualyk voor den Landvoogd *Thim* uitviel. Misslag des Landvoogds daar in.

Hy, om zyn vyanden alle middel te benemen, van hier af naar Batavia kennis te konnen geven, vond goed, de schepen, daar ter Reede leggende, aan te houden, en dat jaar niet na Batavia te zenden, 't welk wonderlyke gedagten tot zyn nadeel aan haar Edelheden gaf, en haar in de uiterste verlegenheit wegens den staat dezer Landvoogdy bragt. En het aanhouden der schepen.

Het was zekerlyk een daad van geweld, zyn tweeden in den Raad zo heimelyk weg te doen voeren, en nog grooter geweld, dat hy zyn kasten of kisten opbreken, en alles tot zyn genoegen daar uit ligten liet; maar was hy wel beraden geweest, hy zou zich van een veel zekerder, en onberispelyker middel bedient hebben, om zich van dien Heer te ontslaan, dat is,

 hy

1688. hy moest over hem zeer ernstig na Batavia geschreven, en zyn opkomst van daar maar verzogt hebben, en haar Edelheden, reeds zo veel van deze zaak, als uit haar eigen schryven gebleken is, wetende, zouden hem zulk een verzoek noit geweigert, en hy zich aldus op een pryselyke wyze, en met nadruk, aan hem gewroken hebben.

Diergelyke van de Landvoogden wel meer begaan werden.

Egter moet men zich zo zeer over dit bedryf van dezen Landvoogd niet verwonderen, aangezien ik 'er meer gekent heb, die zich van de magt, die zy in handen hadden, mede op diergelyken wyze bedient hebben: En waar toe vervalt niet ligt iemand, die de magt in handen heeft, voornamentlyk, wanneer hy, lang genoeg getergt zynde, en vreezende geen genoegzame gelegenheit van wraak tegen zyn vyand te zullen erlangen, zich zelven gelooft in staat te zyn, van zich door zulken daad van geweld (die hem dan egter, als regtvaardig, voorkomt) aanstonds te konnen wreeken; waar by dan de blindheit in zyn eigen zake, en 't gebrek van goede raadslieden, gevoegt zynde, hy te ligter tot zo een onbezonnen bedryf, 't geen hy naderhand, bezadigd zynde, zelf doemen moet, overgehaalt werd.

De vrugteloosheit van zo grooten misslag.

Ik weet niet, dat de Heer *Thim* eenig ander vriend, of voornaam raadsman, dan den Predikant, *Kornelis de Leeuw*, gehad heeft. En daar zyn 'er, die willen, dat die Heer den Landvoogd tot het ophouden dezer schepen voor een jaar, om 't schryven na Batavia dus te beletten, zou geraden hebben.

Het zy dit waar, of niet waar zy, en 't zy de Heer *Thim* dit uit zich zelven, of wel op den raad van dezen Heer, of van andere, gedaan heeft, 't is zeker, dat het een uitnemende groote misslag, en ook oorzaak geweest is, dat zyn zaak, die in den grond goed was, nu volslagen quaad, en, om haar gevolg, onverantwoordelyk wierd; behalven dat hy daar door geenzins zyn oogwit bereikte, vermits zyn vyanden middel vonden, om, tegen alle zyne voorzorge, over Amboina door den Heer *de Haaz*, en over Macassar, en Banda, zo veel brieven, als zy wilden, na Batavia te zenden.

Waar toe de Predikanten mede-gewerkt hebben.

Het zou een gewenschte zaak geweest zyn, zo de Predikanten *de Leeuw*, en *Hek*, in wat beter eendragt, en niet in zulk een ergerlyke oneenigheit, als men daar dagelyks zag, geleeft, maar nog veel wenschelyker ware 't geweest, indien zy, volgens hun ampt, zich, of buiten die zaak gehouden, of altoos niet verder, dan tot het bewerken van vrede, die tusschen die twee eerste hoofden der Landvoogdy noodig was, daar in gelaten hadden; maar zy hebben daar ook (gelyk wy in 't behandelen van de kerkzaaken hier na zien zullen) hunne smetten en smerten van gedragen. 1688.

In 't jaar 1689. De Heer de Haaz Gevolmagtigde der Oosterſche Landvoogdyen.

Na dat nu haar Edelheden van ter zyden kennis van dit gansche geval gekregen hadden, en niet het minste schip uit Ternate vernamen, vonden zy in 't jaar 1689. goed, den Heer *Dirk de Haaz*, als gevolmagtigden over de drie Oostersche Landvoogdyen, Amboina, Banda, en Ternate, aan te stellen, en in 't byzonder hem ook 't herstellen van deze zaken in Ternate zeer ernstig aan te bevelen.

De Heer Cops vierentwintigste Landvoogd der Moluccos.

Daarbeneven hadden zy goedgevonden den Heer *Johannes Cops*, dien zy met den Berg Sinai, Bromstee, en nog een ander schip, reeds vooraf gezonden hadden, tot zyn vervanger in Ternate aan te stellen, gelyk die ook als vierentwintigste Landvoogd der Moluccos, daags na zyn aankomst, op den 8sten Mei in 't jaar *1689.* (met last van aanstonds na zyn komst de Landvoogdy van den Heer *Thim* over te nemen) in zyn plaats voorgestelt is.

Verrigting van de Heer de Haaz in Ternate.

Den 26sten Mai verscheen daar ook de Heer *de Haaz*, die ten eersten bezorgde, dat de Heer *van Thye* geslaakt, en na Batavia gezonden wierd; van waar hy zederdt (zonder dat hem over zynen slingzen handel iets verder gedaan wierd: want men meinde, dat hy reeds swaar genoeg van zyn party zelf gestraft was) als Gevolmagtigde na de West-kust gezonden, en eenige jaren daar na opper-Koopman van 't Kasteel Batavia, en eindelyk ook Landvoogd van Macassar geworden is, gelyk hy in dien staat is gestorven; komende na zyn dood de tyding, dat hy Raad van Indië gemaakt was.

De Heer Thim,

Geheel anders ging het met den Heer *Thim*, diens wezentlyke zaak (als waar die van geen waardy) stil voorby gegaan is, daar in tegendeel 't aanhouden dezer schepen zo hoog by haar Edelheden (niet zonder gewigtige redenen) opgenomen wierd, dat zy goedvonden hem op te ontbieden, gelyk hy ook ten eersten na Batavia gezonden, en van zynen vriend, den Predikant *de Leeuw*, (hoewel in zyn volle bediening) gevolgt wierd; zynde de Predikant, *Hek*, al vooraf buiten bediening in 't jaar 1688. alleen over Amboina na Batavia vertrokken; schoon zy beiden in January des jaars 1688. al opontboden waren.

De Heer *Thim*, in Augustus buiten bediening op Batavia verschenen zynde, vond daar meer vyanden, dan hy gedagt, en zyn party meer vrienden, dan hy verwagt had, en het is zeker, dat, indien

1689.

indien hy zich wat meer in de gunst van den Heer *de Haaz* had weten in te wikkelen, hy wat meer, en de Heer *van Thye* wat minder vrienden daar gevonden zou hebben; daar nu yder een den onnoozelen *van Thye* (zo men het noemde) beklaagde, en den geweldenaar *Thim* ten uitersten verfoeide; 't geen zo verre ging, dat haar Edelheden, dewyl hy over dit aanhouden der schepen geen eene voldoende reden wist te geven, daar op verder besloten, hem met afgeschreven soldye (dog, zo andere willen, behoudens de zelve) en buiten bediening na 't vaderland te zenden, en ook even zodanig buiten bediening, en zonder soldy, met beide die Predikanten, *de Leeuw*, en *Hek*, die zeer veel tot alle deze moeite mede-gewerkt hadden, te handelen.

In 't vaderland vond de Heer *Thim* mede geen heul, vermits die Heeren aan de eene zyde zeer verwondert waren, te vernemen, dat 'er ('t geen buiten voorbeeld was) in 't jaar 1688. geen schepen uit Ternate op Batavia verschenen waren; en aan de andere zyde hadden zy de gewoonte van zich na het schryven der Hooge Regeering van Indiën te gedragen, 't welk zeer tot nadeel van *Thim* zynde, zo kon hy daar niets tot zyn voordeel uitregten, dan alleen, dat de vergadering der Heeren Seventienen hem eindelyk nog toestond, weder als Schipper (wat onderscheid was dit van Landvoogd!) na Indiën te mogen gaan, om nog eenige goederen, die hy daar had, te haalen, en dan ten eersten weder te keeren.

Dus vertrok hy in 't laatst van 't jaar zestien honderd en vyfennegentig met dat schoon schip, den Koning *William*, van Amsterdam, raakte ongelukkig in de Vlaamsche banken, verloor daar 't schip, en liet daar, nevens zo veel zielen, elendig het leven.

Hy was anders een man van geen quaden imborst, en met wien zeer wel om te gaan was, wanneer men zyn swakheden maar een weinig kon te gemoet komen; zynde tot al deze ongemakken (zo men op den grond ziet) evenwel alleen door de slingze en onbetamelyke streken van zyn bedienaren (die daar ten hoogsten strafbaar over waren, maar 'er noit in 't minst over gestraft zyn) gekomen.

Dus ging het met hem, en die twee Heeren Predikanten; *Hogeboom* raakte naderhand uit Ternate in Amboina, daar hy mede aan den grond zeilde, en Vryman wierd; maar de Hopman, *du Moulin*, had zyn zaken zo weten te beschikken (mogelyk door de goede vriendschap, die 'er tusschen den Heer *de Haaz*, en zyn behuwden vader, den Heer *Theodorus Zas* was) dat hy 't hok daar inhield, en in zyn ampt op Ternate bleef. Hoe 't met Moulin, en Hoogeboom ging.

Waar op dan de Heer *de Haaz*, na al het noodige in die Landvoogdy verzorgt te hebben, den 1sten Augustus van daar na Banda vertrokken is.

Niet lang hier na quam Koning *Amsterdam* den 27sten April, na een bestier van veertien jaren, twee maanden, en zevenentwintig dagen, te sterven, na welkers dood de zaken een geruime tyd door de Ryks-grooten waargenomen zyn. De dood van Koning Amsterdam; en bestier des Ryks door de Grooten.

In 't jaar 1691. wierd de Heer Landvoogd *Kops* niet alleen Raad van Indiën, maar ook Landvoogd van Banda gemaakt; en hadden haar Edelheden goed gevonden, den Heer *Basting*, Banda 's Gezaghebber, tot vyfentwintigsten Landvoogd der Moluccos, en tot zyn vervanger aldaar, aan te stellen; dog deze Heer, den 8sten February die tyding in Banda ontfangen, en het daar vier dagen 'er na, den 12den dito, afgelegt hebbende, was de Heer *Kops* genoodzaakt den 19den July zyn Landvoogdy aan zynen opper-Koopman, en Gezaghebber in der tyd, den Heer *Pieter Buis*, over te geven, en op dien zelven dag na Banda te vertrekken; zedert welken tyd de Heer *Buis* de zaaken hier tot den 7den April in 't jaar 1692. waargenomen heeft; op welken dag ook de Heer, *Kornelis van der Duin*, als vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos, daags na zyn komst, hier voorgestelt is. In 't jaar 1691. De Heer Basting vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos, overleden. De Heer Buis Gezaghebber. De Heer van der Duin vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos. In 't jaar 1692.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

TOlucco, *eenendertigste* Koning *van* Ternate. *Die nader beschreven werd. Is tot den* drank *genegen. Zyn* gewaad. *En* bequaamheden. *Zyne* Koningin. *Hare* hoedanigheden. *Haar* ouderdom, gewaad, *en* kinderen. Ouderdom *der* Princen. Radja Laoet *beschreven. Welken zone de* Koning *tot zyn* vervanger *schikt. De* Princes *beschreven, die ten* huwelyk *verzogt werd, door den* Koning *van* Tidore. *'t Geen door* Radja Laoet *belet word. Zy word ook van den* Prins *van* Mangindanao *verzogt. 't Geen door bestel van den* Landvoogd *belet word. 's* Konings Paleis. *Zyn* Lyf- *en* Hof-wacht. *En andere* amptenaars. *Zyn* rykdom. *'t* recht *van* leven,

en

en dood, *tot hoe verre hem weêr vergunt. In 't* jaar *1696. De* Heer le Sage, *zesentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *In 't* jaar 1700, *de* Heer Roosèlaar, Gezaghebber. *Werd zevenentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos *in 't* jaar 1701. *Moejelykheden tusschen den* Koning *van* Tidore, *en* Ternate. William Dampier *in* Ternate. *Hoe beleeft hy daar gehandelt word. In 't* jaar 1706. *De* Heer Klaaszoon *agtentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *Vertrek van den* Heer Roosèlaar *met* Dampier. *Gevallen der* Princes *onder den* Heer Klaaszoon. *In 't* jaar 1709. *Zyn* vertrek *en* dood. *De* Heer van Petersom, *negenentwintigste* Landvoogd *der* Moluccos. *Nieuwe moejelykheden tusschen* Ternate, *en* Tidore. Bemiddeling *van den* Landvoogd. *In 't* jaar 1712. *Door den* Koning *van* Ternate *verworpen. In 't* jaar 1713. *Toebereidzelen ten* oorlog. *Hardnekkigheit, en straffe van den* Hhoekom. *Wat* jaarlyksche erkentenis *de* Moluksche Vorsten *nu nog trekken. De* Ternataansche Grooten *missen dit* jaar *hun* geschenk. *In 't* jaar 1714. *De* dood *van den* Heer van Petersom. *De* Heer, Jacob Bottendorp, *dertigste* Landvoogd *der* Moluccos *in 't* jaar 1715. *De* Heer, Antoni Heinsius, *eenendertigste* Landvoogd *der* Moluccos, *in 't* jaar 1720. Lyst *der* Ternataansche Koningen, *nog* Heidenen *zynde. Hun nette* Regeer-tyd. Lyst *der* Moorsche Ternataansche Koningen. Portugeesche Landvoogden *der* Moluccos. Lyst *der* eerste Hoofden *in de* Moluccos *van wegen de* E. Maatschappy. Nederlandsche Landvoogden *der* Moluccos, *en hun* Regeer-tyd. *De* Heeren Commissarissen, *die hier van tyd tot tyd geweest zyn. De* Collegien, *en verdere* beampten, *zo verre den* Schryver *die bekent zyn.* Tweede perzoonen *hier. De* Kapiteins *der* Krygslieden. Fiscaals. Winkeliers. Soldy-Boekhouders. Luitenants. Geheimschryvers *van den* Landvoogd, *en* Raad. Opperhoofden *van* Manado. *De* Geheimschryvers *der* Justitie, *en der* Weeskamer. Lasten *dezer* Landvoogdy.

1692. GEdurende maar een korten tyd van des Heeren *van der Duins* bestiering, quam 'er ook verandering omtrent de zaken van 't bestier des Ryks.

Tolucco eenendertigste Koning van Ternate. De Grooten hadden zedert de dood van Koning *Amsterdam* de Ryks-zaken van April des jaars 1690. tot den 10den July van 't jaar 1692. waargenomen, op welken dag 's Konings broeder, de Prins *Tolucco*, als eenendertigste Koning van Ternate aangestelt, en gekroond wierd.

Hy voerde zedert zyn naam na een vastigheit, op Ternate gelegen, even gelyk een van zyn broeders, *Maleyo*, of *Maleyoe*, na den eersten naam der hoofdvesting aldaar; dog in plaats van den blooten naam *Tolucco*, zo voerde hy in alle openbare schriften den naam van *Fattahoel Wahoe Calbahoem Kaitsjili Tolucco*, zo my door den jegenwoordigen Koning van Batsjan, *Kaitsjili Mantsoer*, berigt is.

Die nader beschreven werd. Deze Koning is wel een zoon van Koning *Mandarsjah*, maar uit een Byzit, en niet uit een Koninklyke Princes, ofte egte Koningin; zynde in 't jaar zestien honderd een- of tweeenzestig geboren.

Hy is kort, en een weinig gezet van ligchaam, leelyk van wezen, en gansch niets Vorstelyks vertoonende. In 't gemeen is hy zeer gierig; egter heeft hy weêr zekere tyden, en buijen, dat hy zeer mild is, inzonderheit tegen dezen of genen die hy dan by uitstek wel lyden mag. De Geheimschryver, *Henrik van der Burg*, stond wonderlyk wel by hem, den welken hy ook altyd van kleeren vry hield, gevende hem, zo ras hy maar merkte, dat 'er iets aan zyn gewaad ontbrak, ten eersten weêr een schoone lap Laken van zulk een koleur, als hy zelf begeerde. 1692.

Hy vond ook groot vermaak, als hy in de vesting Orangie quam, in de Hollandsche Juffers te plagen, haare kleederen met Roozewater rykelyk te begieten, en hare Cabajen (zo zy het dan met een zoort van misnoegen noemden) te bederven; dog, om den toorn dezer Juffrouwen dan weder te stillen, en in hare gunst te geraken, zond hy haar, kort daaraan dan, weêr eenige andere nieuwe, en niet min fraje Chitzen, Allegias 's, of andere fraje Stoffen, in plaats; waar over zy zeer wel te vrede waren; en zulke geschenken doet hy nu en dan ook wel by andere voorvallen van Goude Allegias, en andere kostelyke Stoffen, aan de vrouwen der leden van den Raad van Regeering dezer Landvoogdy, of aan die der Predikanten, latende dan yder na haren rang het fraaiste, na haren zin, uitkiezen.

Op dat hy nu van diergelyke schoone Stoffen, ter geschenk by hem geschikt, altyd wel voorzien mogt zyn, gaat hy nu en dan wel eens by zekeren vermogenden Chinees, in Ternate woonende, by welken hy dan in eene reize wel voor duizend, of twaalf honderd Ryksdaalders te gelyk aan kleeden, of Stoffen, besteedt; ja zomtyds hem wel alles afkoopt, gelyk hy zich dat goed dan weêr op zulk een wyze quyt maakt.

Op

1692. Op zekeren tyd liet hem de Heer *Brants*, Predikant aldaar, een Maleitsche Historie, حكايت حمزه *Hhakajat Hhamza*, dat is, *de Geschiedenis van Hhamza*, en onder de liefhebbers van die taal, en van de Arabische letter, zeer geagt, zien. Hy, dit boek nog niet bezittende, en 'er dierhalven grooten zin in hebbende, verzogt het van zyn Eerwaarde, vragende, wat hy daar voor begeerde. Die Heer zei, dat het niet te koop, maar tot zyn Hoogheit 's dienst was; waar op hy zeide, dat hy 't zo niet begeerde. Hy hield het egter, maar zond 'er hem een fraaie Chits voor, waar mede het wel betaalt, en die Heer vergenoegd was; behalven dat hy hem naderhand, by zyn vertrek in 't jaar 1709, nog diergelyk fraai geschenk t'huis zond.

Tot den drank genegen. Hy is al vry tot den drank genegen; en dronk bevorens wel Wyn, maar, zedert hem dat afgeraden is, drinkt hy, uit gierigheit, byna niet, dan Massac, op zyn wyze, dat is een drank van Knyp, Limoenen, Eieren, Thee, en Suiker, bereid; of zuivere Knyp, de slegtste drank, dien Soldaten, en Matroozen, gewoon zyn te drinken; en die drinkt hy ook dan, als de Landvoogd, en zyn Raaden, hem komen bezoeken, op dat hy niet genoodzaakt mogt zyn, hen met Wyn ('t geen te veel kosten zou) te beschenken; weshalven de Landvoogd, (wil hy goeden drank hebben) die van zyn huis in zo een gelegenheit moet laten brengen.

Anderzins mag Koning *Tolucco* by den Landvoogd, en anderen, den Wyn zo wel, als de beste Hollander, en hy mag zomtyds wel eens te paard, of te voet, naar de vesting Orangie gaan; maar word den meesten tyd van daar weêr dronken, en vol, na zyn Paleis gedragen.

Zyn gewaad, Zyn gewaad is in 't gemeen zeer kostelyk, alles op zyn Hollands gemaakt, dog zo wonderlyk toegetakelt, dat hy zomtyds beter een markt-gek, dan een Koning, gelykt. Zyn hoofd-dekzel is, zomtyds een Tulband, zomtyds een breede Hoofd-band, die boven open, van agteren met een bos witte pluimen, Kroons-wyze verçiert, en rondom tusschen beiden met Oorangers van Peerlen, en Diamanten, die vry kostelyk zyn, bezet is. Dan weêr eens heeft hy een Fluweele Muts, even als een Granadiers Muts, op, met valsche, en ook hier en daar met fyne steenen bezet. Zyn kleed is dan eens van groen, dan van rood Fluweel, of wel van eenige andere koleur, of van eenig ander kostelyk Stof, waar aan hy Goude, of ook wel andere knoopen, en waar op hy breede Goude Kanten, of Passementen, heeft. Zomtyds heeft hy een draagband om 't lyf met een Degen 'er aan, van een Silver gevest, en beslag voorzien; zomtyds heeft hy maar een Kris op zyde. Hy draagt nu en dan wel een gordel met een keten van Diamanten dwars over zyn lyf hangende, en daar weêr een Goude keten dwars over heen. Hy gaat ook, als een Hollander, met kousen en schoenen, zynde zyn kousen roode Lakenze Laarskens, gemeenelyk met Goude Galonnen, of Passementen, op twee of drie plaatzen bezet. 1692.

Hy verstaat zich een weinig op de Nederduitsche Taal, en kan ook, op zyn Hollandsch, zingen, en dansen. En bequaamheden.

Hy heeft verscheide Vrouwen en Byzitten, dog daar is 'er maar een, die van de E. Maatschappy, of haare Dienaaren, als Koningin geeerbiedt werd. Zyn Koningin.

Haar Titel van staat is, zomtyds, *Djouw Poetri*, dat is, *Mevrouw*, *de Princes*; dog meest *Djouw Majaja*, een naam, dien niemand, dan zy, voeren mag. Zy is van geen Adelyke geboorte, en maar de dogter van een Casisi, of gemeen Priester; maar egter by den Koning zeer hoog geagt, zo om hare trouw, en diensten, hem in zyn vorigen staat bewezen, als om haar byzonder vriendelyken aart, en minzame taal, waar door zy, schoon anders gansch niet fraai, en wat aan den bruinen kant, zich zelven by yder een bemint maakt. Het is een Vorstin, die zeer wel spreken kan, die byzonder zedig is, zeer wel weet te leven, en niemand de minste reden van misnoegen geven zal; hoewel zy daarom zeer wel op de eere, die men haar schuldig is, weet te letten. Haar hoedanigheden,

In 't gemeen is het de gewoonte, dat men haar, als zy in de vesting komt, buiten de poort door de eerste vrouwen van rang doet inhalen.

Wanneer zy nu eens binnen komen zou ten tyde, dat de Heer *David van Peterson* Landvoogd, en de Heer *de Vlieg* zyn Tweede was, belastte die Heer aan de *Vliegs* Huisvrouw (onkundig dezer gewoonte) dat zy de Koningin maar pas binnen de poort, en niet 'er buiten, inwagten zou. De andere Juffrouwen, die nevens haar gingen, en dit meer bygewoont hadden, zeiden, dat het de gewoonte was, de Koningin buiten de poort in te halen; dog deze volgde haar last. De moedige Koningin, dit ziende, was over dien hoon zeer geraakt, zy trok haar muilen uit, ging bloots voets in de vesting, en zeide, dat haar nog noit zulk een smaadheit aangedaan was. Juffrouw *de Vlieg* verontschuldigde zich, met te zeggen, dat zy daar

1692. daar vreemd, der gewoonte en wyze van de Koningin in te halen onkundig, en daar beneven gehouden was (gelyk het haar Hoogheit mede wel wist) last te volgen. *Ik reken u, Mejuffer*, zei zy, *dit geenzins toe, maar wyte het den* Landvoogd, *die beter weten moest, en u anderen last behoorde gegeven te hebben; dog ik zal ook weten anderen zo te eeren, als men my nu doet.*

Hoe aanzienlyk zy in 't Hof, en hoe geagt zy by de Hollanders is, zo is zy egter gehouden den Koning, haar Gemaal, met de zelve nederigheit en eerbied, als zyn minste vrouw, te naderen.

Hare ouderdom, Zy was by 't kroonen des Konings een vrouw van vyf of zesentwintig jaren.

Gewaad, Gemeenelyk draagt zy zeer kostelyke Cabajen, 't zy van Goude Allegia's of van andere Stoffen, die ongemeen fraai zyn; en zy heeft in plaats van een Hollands vrouwen-hulzel niet anders, dan een diergelyke fraaie lap van eenig schoon Stof, dat zy onder de kin vast maakt, op het hoofd. En even zo is ook de Princes, haar dochter, gekleed.

En hare kinderen. Zy is moeder van drie Princen, en van een Princes; en schoon 'er nog een zoon van den Koning by een Byzit is, zo wordt die niet gerekent, nog door de E. Maatschappy in 't minste geen eerbied (die zy aan de drie andere Princen doen) bewezen, en zy daar in even eens, gelyk des Konings andere vrouwen, buiten de Koningin (die men zelf niet eens ziet) gehandelt.

De drie Princen zyn genaamd: *Radja Laoet*, dat is, *Koning der Zee*, die de oudste, omtrent zeven of agtentwintig jaren, en al in 't jaar 1680, eenige jaren voor 's Konings krooning, geboren is.

Ouderdom der Princen. De tweede is *Outhoorn* (na den opper-Landvoogd van Indiën, den Heer *Willem van Outhoorn*) en de derde *Oetsman* genaamd, zynde de een in 't jaar 1699. in July, en de andere nog wat eer, geboren. Zy gaan even eens by na, als de Koning, gekleedt, en verzellen hem ook den meesten tyd, waar hy gaat.

Radja Laoet, met zyn Gemalin, beschreven. *Radja Laoet* is met zyn eigen Nigt, of met de dogter van Koning *Amsterdam*, *Bokje Mariam*, dat is, de *Princes Maria*, getrouwt.

Dit is een brave Princes, die de Hollanders zeer genegen is, en ook menigmaal gezegt heeft Christen te willen worden, voor al, als zy met den Koning ('t geen al dikwils gebeurde) geschil had.

Zy is erfgenaam van alle de middelen, by de Princes *Gamma Lamma*, hare Moeje, nagelaten, die wel drie of vier Pikol (een gewigt van honderd vyfentwintig pond) Goud, buiten veel andere dierbare schatten, bedragen, van al het welke zy maar den naam van erfgenaam draagt; dog de Koning, haar Oom, en Vader, heeft alles ingeslokt, zonder dat zy, of de Prins haar Gemaal, met al zyn verzoeken daar over by den Koning zyn vader, of ook wel by de Landvoogden, en den Raadt (die 'er zich niet mede bemoejen willen) gedaan, iets 'er af heeft konnen bekomen. 1692.

Radja Laoet, schoon de oudste, en, na de Regten, de Kroon-Prins, is nogtans die niet, dien de Koning daar toe geschikt heeft, maar die, zo om het gedurig eisschen van zyn erfgoed, als om 't beletten van zeker Huwelyk van de Princes, zyn zuster, ten uitersten van hem gehaat is. Welken zoon de Koning tot zyn vervanger schikt.

De Koning meende vast zyn derden zoon, *Oetsman*, in zyn plaats te laten volgen; dog ik geloove, dat het ook niet verder als meinen is, en dat egter *Radja Laoet*, schoon geenzins de verstandigste, om dat de verstandigste de E. Maatschappy niet dient, en hy van de zelve heimelyk gedragen werd, zyn opvolger wezen; behalven dat de Landvoogd in der tyd het wel zo schikken zal, dat hy, als de wettigste daar toe, en ons ook 't best gelykende, gekoren worde.

Buiten deze drie Princen, gelyk wy bevorens zeiden, heeft de Koning by de Koningin nog een eenige dogter, een Princes, die *Poetri*, of *Bokje Mabir Ihhsaan* (dog in 't gemeen *Ahasan*, of wel *Eessan*) genaamt, en omtrent het jaar 1691. geboren is. De Princes beschreven.

Zy is ten huwelyk verzogt door den Koning van Tidore, *Hhamza Faharoddien*, dog de Ryks-Grooten van Tidore staken 'er tegen, om geen andere reden, dan dat 'er zo groot een Bruids-schat (na 's Lands wyze) vereischt wierd, dat die Vorst dien onmogelyk, dan met zware belasting der ingezetenen, zou hebben konnen opbrengen, om welk geschil te myden, de Koningen van Ternate, en Tidore, het zo verre eens waren, dat de Koning van Tidore deze Princes (die hy zeer lief had) niet plegtelyk trouwen, maar schaaken zou op zekere dag, dat de Koning van Ternate met zyn Koningin, en de Princen, benevens deze Princes (die in een byzondere Orembaai zitten zou) uit speelen voeren, op welken tyd de Koning van Tidore zich mede eens verlustigen, dan op 't vaartuig dezer Princes aanvallen, en haar zo wegvoeren, en tot zyn Koningin op Tidore trouwen zou, in hoedanigen geval hy 't zelve, ook zonder 't geven van dien Bruid-schat, tot zyn en des Konings van Ternate genoegen, zeer gemakkelyk zou hebben konnen volbrengen. Die ten huwelyk verzogt werd. Door den Koning van Tidore,

Dit,

1692. Dit, by hen zo ontworpen, zou ook gelukt hebben; maar *Radja Laoet* kreeg, hoe stil men dit ook aan weêrzyden bedisselt had, 'er de lugt af, en gaf 'er zeer heimelyk kennis van aan den Landvoogd, die zulk een naauw verwandschap tusschen die twee Koningen, zo listig buiten zyne kennis besteken, niet goed keurende, dezen Prins zodanige onderrigting van zaaken gaf, als vereischt wierd, om dit Huwelyk te stremmen, en veel eer verwydering, of mistrouwen tusschen deze twee Vorsten te verwekken. Deze zaak is eenige jaren later (gelyk wy hier na dien tyd aanhalen zullen) voorgevallen.

Geen voor Radja Laoet belet werd. De dag, om uit speelen-varen te gaan, gekomen zynde, verscheen de Koning met de Koningin, de Princes alleen, en ook de Princen, yder in hunne byzondere vaartuigen, gelyk mede de Koning van Tidore; dog zo als hy de Orembaai van de Princes wilde naderen, schoot de Prins *Radja Laoet*, die zich stil, en van alles onkundig, gehouden had, met zyn vaartuig tusschen beide, niet alleen, om dat te beletten, maar maakte zelf ook gebaarden, om op 't vaartuig van dien Koning aan te vallen, en hem weg te nemen; waar na die Vorst het niet alleen terstond op een vlugten stelde, maar zedert altyd vast geloofd heeft, dat de Koning van Ternate in dit geheele stuk niet trouw gehandelt, en, in plaats van hem op die wyze zyn dogter ten Huwelyk te geven, niet anders voor gehad heeft, dan hem gevangen te nemen, en meester van zyn ryk te werden. 1692.

De Koning van Ternate in tegendeel nam deze daad van den Prins, dien hy den eenigen beletter van dit Huwelyk noemde, zo qualyk, dat hy hem zedert doodelyk gehaat, en daarom meest als zyn opvolger verworpen heeft; en hoewel de Prins voorgaf, dat de Koning zyn vader hem niets daar van gezegt, en hy dierhalven onwetende hier in misdaan, en na zyn meining wel een zeer trouw stuk voor zyn zuster, de Princes, gedaan had, 't mogt alles niet helpen; dog *Radja Laoet*, en de Landvoogd, wisten best, wat van de waarheit was, en bereikten hun oogwit vry wat beter, dan een van deze twee Koningen.

Naderhand is zy ten Huwelyk verzogt door den Prins van Mangindanao, den zoon van een zeer magtig Vorst, die ook alleen om haren 't wil in Ternate gekomen, en 'er wel anderhalf jaar, van 't jaar 1708. tot 1709, gebleven is, buiten dat hy haar ook zeer plegtelyk door Gezanten verzogt heeft; maar zy is Zy werd ook

hem geweigert, om dat de Koning haar onder geen andere voorwaarden geven wilde, dan dat hy met haar in Ternate altyd zou moeten blyven woonen, waar toe hy, schoon grote genegenheit voor de Princes hebbende, en 't al zo verre gekomen was, dat de Koning hem *Sjah Bonga Ternate*, dat is, *Koning van de Ternataansche bloem*, noemde, niet kon besluiten, maar onverrigter zake weêr na zyn land keerde.

Van den P[illegible] van [illegible] zo verzogt.

Het waarschynelykste nogtans is, dat de Landvoogd beide deze Huwelyken (als geenzins de E. Maatschappy dienende) niet zonder hooger last, om dat 'er voor ons zeer veel gevaar in stak, verhindert, en daar toe nog een byzondere reden van staat gehad heeft, van het Huwelyk dezer Princes niet buiten zyn medegoedvinden te laten voortgaan, aangezien hy ('t geen al wat vreemd van een Christen over een Mohhammedaansche is) als Gevader over haar in den naam der E. Maatschappy gestaan hebbende, het ook billyk was, dat hy 'er mede iets in te zeggen had.

't Geen Door bestel van den Landvoogd, belet word.

De Koning bemind deze dogter zeer, en hy bewyst hem een uitnemende gunst, wanneer hy iemand deze Princes zien laat; hoewel zy niet zeer bevallig is; dog zy is van zeer goeden imborst, en 't voorbeeld van de zedigheit der Koningin, geeft haar al een vry goede opvoeding.

'sKonings Paleis.

Het Paleis van den Koning legt omtrent een kleen halfuur van de vesting Orangie, en ter linker hand van 't zelve, na 't Noorden toe, aan 't einde van de stad, of 't Moorsch vlek. Het is omheint met eenige Jagerstammen, en als men 'er intreedt, komt men op een redelyk fraaien weg, verder na het Paleis toe leidende. Ter linker, en ter regter hand, van dezen binnen-weg heeft men twee çierlyke pleinen, ten deele van zeer net-gesneden gras, ten deele ook, met kleene boomtjens beplant, die zeer fraai gehouden worden; en 't is 'er zo zinlyk, dat men 'er geen een blaadje, of grasje (dan daar 't wezen moet) op den grond leggen ziet. Ter linker hand, zo als men inkomt, heeft hy een Speelhuis, en eet-plaats, alwaar hy gemeenelyk gaat met die genen, die hy niet in den Dalam, of het binnen-Hof, brengen wil. Ter regter-hand heeft men even zo een plein, zynde yder na gissing veertig, of vyftig treden in 't vierkant, en aan deze zelve regter-zyde nog een poort, door welke men naar strand toe gaat, na zeker hoofd, waar op een steene Speel-huis voor hem gemaakt, en de plaats is, daar zyn vaartuig legt. Ook kan men dit Paleis van de eene punt der vesting, dog beter van de zee-zyde, zien.

Als men nu, de voor-poort ingekomen, op dien middel-weg regtuit gaat, komt men by het eigentlyk Paleis, na 't welk men met twaalf, of veertien steene trappen opklimt. Het Hof zelf is van hout, dog heeft een steenen voet, van den berg zelf, die daar een weinig, even als agter de vesting, oploopt; en het is, om fraaier te schynen, wat gewit. Het fraaiste, dat men in dit Paleis ('t geen anders in zich zelven niet veel is) ziet, is een Silver scheepje, dat in 's Konings vertrek aan de solder hangt, behalven eenige Silvere kandelaars, en eenige andere stukken van Silver.

Geen Hollander mag daar in komen, dan die van den Landvoogd, of den Raad, verlof heeft; al was 't schoon, dat de Koning hem dat verzogt: alzo 'er redenen van staat zyn, die dit zo vereischen in zekere gelegentheden; hoewel nog de Landvoogd, nog de Koning, dit ligt aan iemand weigeren zal, als men hem maar behoorlyk kent; en zo 'er geen gewigtige redenen tegen zyn.

Hy heeft ook in dit buiten Hof een wagt van twaalf oppassers, waar over een Sergeant, en Korporaal, 't bevel hebben. Deze zyn, en blyven daar altyd, en volgen hem noit, na de vesting gaande; want zy dienen, wel uiterlyk (zo het schynt) tot vermeerdering van zynen staat, en stoet; maar eigentlyk, om hem, en de zynen in al hun doen waar te nemen, en wel te letten, van wie hy al bezogt, of wat daar verrigt word; en aangezien de Landvoogd, en Raaden hem, als hy in de vesting komt, zelf genoeg gewoon zyn waar te nemen, en op zyn doen en laten acht te geven, zo is 't niet noodig, dat die wagt dan mede gaat; maar zy volgt hem altyd, als hy ergens anders, 't zy den berg op, 't zy in 't bosch, te voet, of te paard, gaat. Behalven deze schoone wagt heeft hy ook zyn eigen Trompetters (waar onder een met een Silvere Trompet) en meer andere Speellieden.

Zyn Lyf- en Hof-wagt.

Buiten dit Paleis heeft hy nog een huis ('t geen fraai beschildert is) en een thuin van vermaak; omtrent drie quartier uurs de Moorsche Negry op te wandelen, Castoeriaan, of Cobon Castoeri, de Muskus-thuin, genaamt, waar in hy dikwils is, en ook veeltyds dezen of genen, daar omtrent wandelende, by zich verzoekt.

En andere bedienden.

Deze Vorst bezit in geld wel vier- of vyfmaal honderd duizend Ryksdaalders, nevens ettelyke Picols (yder van honderd vyfentwintig ponden gewigts) gewerkt Goud, of Silver; al het welke hy in een onderaardschen kelder (om tegen brand, en andere ongemakken, zeker te zyn)

Zyn rykdom.

1692. zyn) bewaart; dog onder dit Goud is zeer veel, van 't gene *Bokje Mariam*, als erfgenaam van de Princes *Gamma Lamma*, toekomt, en 't geen hy haar onthoudt. Zyn schat van geld hangt in zakjens op.

Regt an le-en, en ood, ot hoe erre toe em eêr ergund.

Hy oeffent, by een byzondere vergunning van haar Edelheden, nu wel weder 't regt des levens, en des doods, over zyne gemeene onderdanen; dog mag dit geenzins omtrent zyn Babato's, of Ryks-Grooten, dan met voorweten van den Landvoogd en zyn Raad, in 't werk stellen.

n 't jaar 596. e Heer le Sage, esen-vintig-e Land-oogd er Mo-ccos.

Onder de regeering van dezen Koning is de Heer *Salomon le Sage* den 14den July in 't jaar 1696. (na dat hy den 26sten April hier van Japara, daar hy 't opperbevel tot nu toe gevoert had, gekomen was) als zesentwintigste Landvoogd der Moluccos, in plaats van den Heer *van der Duin*, die over Amboina na Batavia vertrok, voorgestelt.

By 't leven van dezen Heer is 'er niet veel gedenkwaardigs voorgevallen, en is hy, na ruim vier jaren die Landvoogdy bestiert te hebben, den 27sten Augusty in 't jaar 1700. overleden, en op den zelven dag door den opper-Koopman, den Heer *Pieter Roosealaar*, eerst als Gezaghebber voor een tyd (op 't goedvinden van den Raad) dog den 1sten February in 't jaar 1701. als zevenentwintigste Landvoogd der Moluccos, vervangen.

't jaar 700. e Heer oose-ar, Ge-gheb-r.

Verd venen-intigste and-oogd r Mo-ccos, 't jaar 01.

Onder 't bestier van dezen Landvoogd vielen 'er zaken van meer gewigt met den Koning, en anderen, voor; en van tyd tot tyd zag men veel moejelykheden tusschen hem, en den Koning van Tidore, *Hhamza Faharoddien*, ryzen; en 't liep op een tyd, dat zy beiden den Landvoogd, *Roosealaar*, waren komen bezoeken, zo hoog, dat de laatste den eersten, in 't bywezen van dien Landvoogd, een deftigen slag in zyn aangezigt gaf; waar by dan die Heer, en zyne Raaden, de grootste moeite ter wereld hadden, om die twee stekelige Vorsten maar van een, en yder weêr na zyn vertrek te krygen.

oeje-theden schen n Ko-ng van idore, Ter-te.

In zeer veele gevallen toonde de Koning van Tidore, dat hy Koning *Tolucco* zeer weinig agtte, en dat hy met hem liever oorlogen, dan eten, wilde; en, zo de E. Maatschappy dat niet belet, en hem, volgens zyne pogingen, met den Ternataan maar had laten begaan, hy was 'er al over lang onder geweest: alzo 'er in dien Vorst zeer veel vuur en moedigheit stak.

Aan de andere zyde, ontzag Koning *Tolucco* daarom den Tidorees niet een hair; maar verweet hem eens zeer smadig, dat hy geen wettig, maar eén opgeworpen Koning was, aangezien hy niet volgens de oude Moluksche keur-gewoonten, en Ryks-wetten, te weten, in 't bywezen der Bondgenoten, en dierhalven in zyn mede-bywezen, maar in zyn afwezen, en buiten zyn kennis gekoren, en dat het, wanneer men hem 'er mede by geroepen had, zyn regt geenzins geweest was, tot de Kroon van Tidore verkoren te worden; maar dat dan de keure (volgens de voorwaarde, by zyn vader, *Saifoddien*, als hy tot de Kroon quam, gemaakt) regtmatig op den Prins *Goronja*, zynen Oom, die zich nu, uit vreeze voor hem, op Ternate onthieldt, had moeten vallen, en dat, schoon 'er die al niet geweest was, dan de Prins *Garçea*, zyn vaders jongste broeder, nog voor hem, aangezien hy volgens de Ryks-wetten de naaste was, zou hebben moeten gaan. 1692.

Het verdere, ten tyden van dezen Landvoogd, tusschen deze Koningen van Ternate, en Tidore, voorgevallen, hebben wy in 't leven van de Tidoreesche Koningen *Saifoddien*, en *Hhamza Faharoddien*, reeds gezien.

Bevorens plegen de Ambonsche Landvoogden, by 't sterven van den Landvoogd alhier, wel in Ternate over te komen, om op alles order te stellen, dog, by 't schryven harer Edelheden, den 20sten February in 't jaar 1702, wierden zy daar af, ten ware by hoogen nood, ontslagen.

In 't laatste van des Heeren *Roosealaars* regeering quam in de Moluccos de vermaarde opper-Piloot, *William Dampier*, te vervallen, die eerst op Batsjan aangierde. De Sergeant, die daar het bevel had, zei, dat het voornemen der Engelschen was, hen te vermoorden, en te berooven, verzogt daar op hulp van den Koning van Batsjan, die *Dampier* gevangen, en 't roer van zyn schip nam, latende hem wel drie etmaal onder den blauwen hemel in den tronk zitten; en meinde zeer wel te doen met hem, geboeid zynde, na de hoofd-vesting op Ternate te voeren. Dit bedryf wierd van dien Landvoogd zeer qualyk genomen, gelyk hy ook aanstonds ontslagen, en die Sergeant eerst in hegtenis gezet, en naderhand na Batavia gezonden wierd, om van haar Edelheden na verdienste gehandeld te worden, 't geen naderhand, na een langdurige gevangenis, ook geschied is. Den Heer *Roosealaar* heeft men ook over zyne voorzigtige behandeling omtrent *Dampier*, by schryvens uit 't vaderland ten hoogste, en voor al daar over, geprezen, dat hy *Dampier* een lyst van zyn schade op Batsjan geleden (waar van hy

In 't jaar 1705. William Dampier in Ternate.

1705. hy in 't eerst zeer breed opgegeven had) afgevordert, en hem dus den pas afgesneden heeft, om meer, dan 't geen die lyst inhield, te konnen eisschen. Men had hem wel eenige dingen ontnomen, dog hy heeft veel daar van weder bekomen.

Hoe beleeft hy daar gehandeld werd.

Wat *Dampier* belangt, die wierd door den Heer Landvoogd by den Hopman *Schacht* gehuisvest, in allen deelen zeer wel gehandelt, en op alle maaltyden met zynen Arts naast den Hoofdman *Schacht* geplaatst; hoewel 'er gevallen geweest zyn, in welke hy dat met weinig beleefdheit, en dankbaarheit, beantwoord, en zich niet geschaamd heeft, zeer qualyk, als ware hy als een gevangen gehandelt geweest, daar van te spreken, en ook zelf aan den Heer *Rooselaar* daar over, wanneer hy na boord ging, klagten te doen.

Het gebeurde op zekeren tyd, dat de Landvoogd, een openbaren maaltyd uit name der E. Maatschappy gevende, en, volgens gewoonte, hem, en nog eenige van zyn gezelschap, en Natie, daar mede op genoodigdt hebbende, de gezondheit van haar Majesteit, de Koningin van Engeland, instelde, en die van 't gansche gezelschap drinken liet. Dit was *Dampier* zeer wel na zyn zin, en hy, nevens de andere (waar onder de voornoemde Arts) bedankten daar behoorlyk voor.

Daar op stelde de Heer Landvoogd de gezondheit van haar Hoog Mogendheden in, de welke dan mede tot *Dampier* gekomen zynde, wilde hy die, wat men ook deed, niet drinken, nog de zelve bescheid doen. Zyn Doctor, bescheidener, dan hy, gaf hem hier in groot ongelyk; maar wat hy, of ook anderen zeiden, hy bleef zo halsterrig, en regtte daar over zo veel zotte kuren aan, dat de Landvoogd, om verdere ongemakken voor te komen, aan den Hopman *Schacht* belastte, hem maar stillekens na huis te brengen. Zyn Arts, voorgevende, dat hy beschonken was, verzogt, dat men hem dierhalven ontschuldigen wilde, maar men overtuigde hem klaar, dat hy niet zo zeer beschonken, als wel quaadaardig, en ondankbaar was.

In 't jaar 1706. De Heer Claaszoon agtentwintigste Landvoogd der Moluccos.

In 't jaar 1706. bragt hy hem, na door den Bandaschen Gezaghebber, den Heer *Jacob Claaszoon* als agtentwintigsten Landvoogd der Moluccos den 12den Juny vervangen te zyn, op 't schip Concordia mede na Batavia, en daar heb ik dien Heer zelf hooren zeggen, dat hy hem aan boord, met wel in de vyftig duizend Ryksdaalders, meest aan ongemunt Silver, by zich, had.

Vertrek van de

Onder de regeering van den Heer *Claaszoon* viel in 't jaar 1707. of in 't jaar 1708. 't geval van de voorgenome schaaking van de Princes *Mahir Ihhsaan* voor; zedert welken tyd het mistrouwen van Koning *Hhamza Faharoddien* sterk tegen Koning *Tolucco* aangegroeit zynde, heeft dat aanleiding tot verscheide trotze, en vinnige ontmoetingen tusschen die twee Vorsten gegeven, gelyk dat ook tot de dood van dien Koning van Tidore geduurd heeft.

1708. Heer Rooselaar met Dampier. In 't jaar 1707. Gevallen der Princes onder de Heer Claaszoon.

In 't jaar 1708.

In 't jaar 1708. zond de Koning zynen Goegoegoe *Marasaoli* met 't Jagt Oost-Voorn na Batavia, om (boven de gewoone jaarlykze 6400.) de agterstallige twaalf duizend Ryksdaalders zedert het jaar 1682. te verzoeken; dog dit wierd hem vlak afgeslagen, en hem niet eens toegestaan, daar over in de vergadering te komen. Men gaf den Goegoegoe egter een wooning, honderd Ryksdaalders, twee lasten Ryst, en eenige lasten Boontjes 's maands, en aldus vertrok hy in 't jaar daar aan.

In 't jaar 1709.

In 't jaar 1708, en in 't jaar 1709, viel in des Heeren *Claaszoon* 's tyd mede voor, dat de Prins van Mangindanao die Princes, eerst door Gezanten, ten Huwelyk verzoeken liet, en daar na 'er zelf om quam; dog het bleef om redenen, bevorens by ons gemeld, agter, en zederd heeft 'er die Prins niet meer na getaalt.

De Heer *Claaszoon*, in 't einde van dit jaar vry swak geworden zynde, verzogt verlossing van daar, verkreeg die, maar zodanig, dat hy te gelyk Landvoogd van Macassar gemaakt wiert, waar van hy egter naderhand, om zyne al te groote swakheit, ontslagen wierd.

In 't jaar 1710. Zyn vertrek, en dood.

Hy vertrok uit Ternate den 14den July in 't jaar 1710, eenigzins swak van geheugen geworden zynde (waarom hem een ander in de Macassaarsche Landvoogdy verving, gelyk wy daar zullen zien) is den 13den Augusty daar aan op 't schip het Hof van Ilpendam voor Bima, zo als het anker viel, overleden, en den 16den dier maand in de Logie, of verblyf-plaats der E. Maatschappy aldaar, begraven.

De Heer van Petersom negenentwintigste Landvoogd der Moluccos.

Tot zyn vervanger in Ternate heeft hy den Tweeden Perzoon, den Heer *David van Petersom*, gehad, die op den 14den July voornoemt als negenentwintigste Landvoogd der Moluccos voorgestelt is.

Nieuwe moejelykheden tusschen Ternate en Tidore.

Onder de regeering van dezen Landvoogd rezen weder nieuwe geschillen tusschen den Koning *Tolucco*, en den nieuwen Koning van Tidore, *Garçea*, dog in de openbare geschriften, zedert zyne Krooning, *Hassanoddin* genaamt.

In 't laatste van dit jaar brak dit vier, al eenigen tyd onder de assche gesmeult heb-

1710. hebbende, met een lichte vlamme van openbare oneenigheit, door; wanneer de Koning van Ternate zekeren korten land-weg op Halamahera, Dodingo genaamt, hem wel waarlyk toekomende, maar bevorens altyd by den Ternataan, en Tidorees, in het gemeen gebruikt, niet alleen na zich trok; maar aan alle Tidoreezen door een wagt, die hy daar by bestelde, belette, den zelven te gebruiken, en dat enkelyk, om Koning *Hassanoddin* te quellen, aangezien zyn volk over den weg van Dodingo, in de tyd van een pyp Tabak rookens, aan de overzyde des lands Halamahera komen kon, daar toe zy anders, 't land omvarende, zomtyds wel twintig dagen van nooden hadden.

In 't jaar 1711. Bemiddeling van den Landvoogd.

Om dit geschil te stuiten eischte in 't jaar 1711. de Landvoogd dezen weg voor de E. Maatschappy, aangezien die eigentlyk nu meester van die landen, en de Koning dat in Ternate, om zo te spreken, maar by vergunning van haar Edelheden is; en dan zou die Heer een gemeenen land-weg daar af gemaakt hebben.

De Heer *van Petersom* belastte den Koning van Ternate ook deze wagt in te trekken, aangezien het al zo hoog tusschen die twee Koningen, en hun volk, geloopen was, dat zy malkander, op dat land ontmoetende, doodsloegen.

In 't jaar 1712. Door den Koning van Ternate verworpen.

Maar de Koning van Ternate had, tegen alle gedagten, de stoutheit, om hem, in 't begin van 't jaar 1712, en den weg, en 't wegnemen van deze wagt, te weigeren, 't geen den Landvoogd, en zynen Raad, dierhalven noodzaakte, zeer ernstig in 't laatst des jaars daar over aan haar Edelheden te schryven.

In 't jaar 1713. Toebereidzelen ten oorlog.

Daar op vonden haar Edelheden goed, in het begin van 't jaar 1713. met de schepen 't Jagt ter Eem, de Haak, de Tarra, en de Pieter en Paulus, eenige Soldaten, en zodanigen voorraad, en werktuigen van oorlog, als 'er, by hardnekkigheit des Konings, tot een onderneming aldaar van nooden zouden konnen zyn, na Ternate te zenden.

Na dat nu de zelve aldaar aangeland waren, begaven zich de Heer Landvoogd, en opper-Koopman, met een vaartuig na 's Konings Paleis, en vraagden hem nogmaals in der minne, of hy dien weg overgeven wilde, en zeiden door haar Edelheden belast te zyn, dat zy aan zyn Hoogheit ook wel ernstig voorhouden zouden, dat hy op het twaalfde lid der voorwaarden, inhoudende: *Dat hy op* Ternate *metter woon maar toegelaten, en als by* vergunning *gedult wierd*, dog wel naauwkeurig letten wilde; of dat zy anders last hadden, om andere middelen daar toe in 't werk te stellen; behalven dat hen dan ook bevolen wierd, zyn jaarlyksche erkentenis van 6400. Ryksdaalders in te houden. 1713.

Dit bevel van haare Edelheden, of deze aanspraak van beide deze Heeren, had zo veel kragt niet om hem tot reden te brengen, als dat hy zidderde voor alle die toebereidzelen van oorlog, die hy vernam daar zo rykelyk gebragt, en alleen vervaardigt te zyn, om hem daar toe, zo hy dien weg niet gewillig aan ons overgaf, te dwingen, en aldus met geweld tot reden te brengen.

Hardnekkigheit, en straffe van den Hhoekom.

De Hhoekom, of opper-rigter des lands, een van de voornaamste Ryks-Grooten, en die wel voornamentlyk den Koning daar toe aangezet had, bleef standvastig in zyne weigering; maar hy haalde daar mede niet anders uit, dan dat hy ten eersten gevangen genomen, en met het schip de Haak na Banda gezonden wierd, om daar zyn misslag wat beter te overwegen, en in Ternate geen quaad meer te doen.

De Koning, dit ziende, en zich voorzigtig aan dien man spiegelende, gaf, uit vreeze voor erger, tot antwoord, dat hy niet wel te pas was, en zich niet in staat vond, om daar ten eersten op te antwoorden, waar op hy dan ook quantzuis ziek wierd, maar gaf kort daar na dien weg aan de E. Maatschappy over; uit welker naam op Dodingo nu een sterkte gemaakt is, waar op vyftig Soldaten, en twaalf stukken geschut, geplaatst zyn. Een tyding, die den 12den September dezes jaars op Batavia met de Chaloep Larike quam, en waar uit bleek, hoe de zaken tusschen deze twee Koningen, door bemiddeling van de E. Maatschappy, aldus nog minnelyk bygelegt waren.

Egter bleek uit zekeren brief van Koning *Hassanoddin*, omtrent dien zelven tyd uit zyn Paleis Toola (mogelyk Tahoela, dat in 't jaar 1666. aan Koning *Saifoddin* door haar Edelheden geschonken is) aan den Heer *Roeselaar* op Batavia geschreven, dat 'er tusschen hem, en Koning *Tolucco*, nog al heimelyke verwydering was, aangezien hy klaagde, dat die Koning hem zeer smadelyk handelde, zettende hem, wanneer hy in zyn Paleis quam, aan zyn linkerhand, een hoon, dien hy verzogt, dat zo wel, als de misslag, in 't lossen van 't Kanon begaan, in 't toekomende voorgekomen, en verbetert mogt worden. Nevens dezen brief van den Koning van Tidore, ontfing zyn Ed. 'er in de maand November dezes jaars ook een van den Koning *Tolucco*, uit zyn Paleis Castoeriaan den 23sten der maand Sjabaan (of in 't laatst

van

1713. van October) in 't jaar der vlugt van *Mohhammed* 1025. geschreven, by welke zyn Hoogheit een present van een Slaafje, twee Kati 's Amber de Gris, en veertig pond Caret; en zyn dogter, de Princes, een geborduurde Neusdoek voor de oudste dogter van de Heer *Rooselaar* voegde.

Wat jaarlyksche erkentenis de Moluksche Vorsten nu nog trekken.

De jaarlyksche erkentenis die nu nog, by den Koning van Ternate, en zyn Ryks-Grooten, en by eenige andere Moluksche Vorsten (zo my berigt is) van de E. Maatschappy getrokken word, bestaat in deze navolgende posten:

De Koning van Ternate trekt - -	Ryksdrs.	6400
De zelve nog wegens Saleyer - - - -		200
De Koning van Tidore -		2400
De Koning van Batsjan -		700
Die van Motir - -		150
Die van Makjan - -		2000
De Ryks-Grooten van Ternate - -		600
	Te zamen Ryksdrs.	12450

De Ternataansche Grooten missen dit jaar hun geschenk.

Dog de Goegoegoe, nog de Babato's, kregen dit jaar, om voornoemde moejelykheden, hun gewoonlyk jaar-geschenk niet van haare Edelheden, om hen wat handzamer te doen worden.

In 't jaar 1714. Dood van de Heer van Petersom.

Terwyl de zaken zo stonden, quam de Landvoogd, *van Petersom*, omtrent het midden des jaars 1714. hier te sterven; zonder dat zich gedurende zyn leven eenige andere zaken van gewigt aldaar opgedaan hebben, dan alleen, dat de Koningen *Tollucco*, en *Hassanoddin*, nog al even bitter tegen een bleven; hoewel het vyer zo openbaar niet uitberstte.

De Heer, Jacob Bottendorp, dertigste Landvoogd der Moluccos in 't jaar 1715.

Na de dood van den Heer *van Petersom* vonden haar Edelheden goed, tot zyn vervanger, en dertigsten Landvoogd der Moluccos, den Ambonschen opper- Koopman, en Tweeden Perzoon, den Heer, *Jacob Bottendorp*, een Berlyner van geboorte, in 't begin van 't jaar 1715. aan te stellen, hoewel hy eerst den 3den September uit Amboina na Ternate met een Chaloep overgesteken is. 1715.

Wat onder dezen Heer, en ook verder onder den Koning *Tolucco* (die in 't jaar 1716. nog leefde) voorgevallen zy, is my niet ter ooren gekomen, dan alleen, dat alles in de Moluccos nog in den vorigen staat, en zonder eenige verandering van belang was.

De Heer, Antoni Heinsius, eenendertigste Landvoogd der Moluccos, in 't jaar 1720.

In 't jaar 1719. vielen 'er eenige zaaken alhier, (zo my bericht is) door zeker onder-Koopman berokkent, voor, waar op de geschillen tusschen de Koningen van Ternate en Tidore zeer toegenomen waren. Over dit, of eenig ander geval, wierd de Landvoogd, de Heer *Bottendorp*, en zyn Tweede, de Heer *Kloek*, opontboden, en in des eerstens plaats als eenendertigste Landvoogd, de Heer *Antoni Heinsius* derwaards, onder 't hooger gezag van de Heer, *Cornelis Hasselaar*, Extraordinaris Raad van India, en Commissaris, om de zaaken aldaar nader te onderzoeken, en te vereffenen, gezonden; welke Heer *Hasselaar* den 11den November in 't jaar 1720. weêr op Batavia quam, na dat hy den Heer *Bottendorp*, en den Heer *Kloek*, derwaart opgezonden had.

Dus verre gezien hebbende, wat Koningen van oudsher Ternate bestiert hebben, zo wel terwyl zy nog Heidenen waren, als zedert dat zy 't Mohhammedaansch geloof aannamen, als mede 't geen onder hunne beheersching, zo onder de Portugeesche, als onder de Hollandsche Landvoogden voorgevallen is, zal het (onzes oordeels) niet ongevoeglyk wezen, eer wy verder treden, een nette lyst, behelzende de namen en netten tyd der bestiering zo dezer Koningen, als ook der Landvoogden van beide deze Natien hier by te voegen.

Lyst der *Koningen* van *Ternate*, terwyl zy nog *Heidenen* waren.

Lyst der Heidensche Ternataansche Koningen.

1 *Tsjitsjo*; . . . . en na hem zyn zoon	Regeerde van 't jaar	1257	tot 't jaar 1277
2 *Poït*, ... die opgevolgt is door zyn zoon		1277	1284
3 *Siale*, ... opgevolgt door zynen zoon		1284	1298
4 *Calebatta*, ... opgevolgt door zynen zoon		1298	1304
5 *Comala*, ... opgevolgt door zyn broeder,		1304	1317
6 *Patsjaranga Malamo*, ...		1317	1322

op-

opgevolgt door zyn zusters zoon 1715.

7 *Sida Aarif Malamo*, Regeerde van 't jaar 1322 tot 't jaar 1331

opgevolgt door zynen broeder,

8 *Padji Malamo*, 1331 1332

opgevolgt door *Patsjarangas* zoon

9 *Sjah Aalem*, 1332 1343

opgevolgt door zynen broeder

10 *Toeloe Malamo*, 1343 1347

opgevolgt door *Sida*, *Aarifs* oudsten zoon

11 *Bohejat*, 1347 1350

Die gevolgt is door zyn broeder,

12 *Molomatsjeja*, of *Tsjahaja Laoet*, 1350 1357

opgevolgt door zynen broeder,

13 *Momole*, 1357 1359

opgevolgt door zynen broeder,

14 *Gapi Malamo*, 1359 1372

opgevolgt door zynen broeder

15 *Gapi Bagoena* I. 1372 1377

opgevolgt door *Toeloe Malamo* 's zoon,

16 *Comala Poeloe* 1377 1432

opgevolgt door zynen zoon,

17 *Gapi Bagoena* II. 1432 1465

Moorsche Koningen van *Ternatè*.

opgevolgt door zynen zoon

18 *Marhhoem*, Regeerde van 't jaar 1466 tot 't jaar 1486

opgevolgt door zynen zoon

19 *Seynulabedien*, 1486 1500

opgevolgt door zynen zoon

20 *Bajang Ullah*, 1500 1522

opgevolgt door zynen zoon

21 *Deyaal*, { Dog by zyn minderjarigheit regeerde de Koningin *Njaitsjili*, en de onder-Koning *Tarruwese*, die den Koning in 't jaar 1529. deed vergeven, waar over hy in 't jaar 1530. onthalst is. } 1522 1533

opgevolgt door zynen broeder,

22 *Bohejat* II. 1533 1537

opgevolgt door zynen broeder

23 *Taberidji*, 1538 1538

opgevolgt door zynen broeder

24 *Hair*, 1538 1565

opgevolgt door zynen zoon

25 *Baab Ullah*, of *Baboe*, 1565 1583

opgevolgt door zynen zoon

26 *Saidi*, of *Sahid*, 1583 1606

Daja, of *Hidajat*

onder-Koning van 1606 1610

opgevolgt door *Saidi*'s zoon

27 *Modafar* 1610 1627

opgevolgt door zynen neve

28 *Hhamza*, 1627 1648

opgevolgt door *Modafar* 's zoon,

29 *Mandarsjah*, 1648 1672

opgevolgt door zynen zoon

30 *Kaitsjili Sibori*, of Koning *Amsterdam*, 1672 1690

opgevolgt door zynen broeder

31 *Kaitsjili Tolucco*, 1690

Portugeesche Landvoogden der *Moluccos.*

Portugeesche Landvoogden der Moluccos

1 *Antonio Brit*,	Regeerde van 't jaar	1522	tot 't jaar 1525
2 *Garsias Henrik*,		1525	1527
3 *Georgio de Meneses*,		1527	1530
4 *Gonzales Pereira*,		1530	1532
5 *Vincent de Fonseca*,		1532	1534
6 *Tristaon de Ataido*,		1534	1537
7 *Antonio Galvaan*,		1537	1540
8 *Georgio de Castro*,		1540	1544
9 *Jordan de Freytas*,		1544	1547
10 *Bernardyn de Sosa*,		1547	1553

Koning *Baboe* verdreef de Portugeezen uit Ternate in 't jaar 1572. t'eenemaal.

Ook vind ik 'er een zonder naam, door *Steven van der Hagen* by Bima, zo als hy met zyn schip na de Moluccos gaan zou, in 't jaar 1606. verovert.

En daar na

Christoval de la Hote,	Regeerde van 't jaar		tot 't jaar 1610
Jeronimo de Silva,		1610	
Pedro Eredia,		1627	
De Esteibar,		1653	
Don Francisco de Attienso,			2 Mai 1663

Lyst van de eerste *Hoofden* der *E. Compagnie*, die in de *Moluccos* quamen, of bleven.

Lyst der eerste Hoofden in de Moluccos, van wegen de E. Maatschappy.

Wybrand van Warwyk. van 't jaar 1599 den 22 Mai.
Vice Admiraal van *van Nek*, en niet de Admiraal zelf, gelyk de Ternataansche Memorie zegt; als eerste Hoofd liet 'er deze:

Frank van der Does. 1599 1601
Met vier man, en een jongen, in 't jaar 1601. komt hy voor als Commies, en Koopman, was in 't jaar 1603. al van daar, en op Toeban gevangen.

Ja-

1715. *Jacob Corneliszen van Nek.* Admiraal Generaal, en liet daar als Hoofd	van 't jaar 1601	den 2 Juny,	tot den 31 July	des jaars 1601 1715.
Jan Pieterszen. Koopman.	1601	July		
Cornelis Sebastiaanszen. Vice Admiraal van *Steven van der Hagen*, (en niet hy zelf, of zyn Vice Admiraal, *François Wittert*, gelyk de Ternataansche Memorie qualyk zegt) verovert Tidore, alwaar hy eenige handelaars laat, zedert welken tyd de Portugeezen uit de Moluccos verdreven, en wel 500. sterk, na Manilha vertrokken zyn. Deze liet hier, zonder Fortificatie, als Hoofd met 13. of 14. perzoonen blyven:	1605	2 May	July	1605
Adriaan Antonisz., of *Hermanszoon*, opper-Koopman, werd den 14. Maart in 't jaar 1606. door Don *Pedro d' Acunha*, die met 32. zeilen eerst Tidore, en daar na Ternate innam, verdreven.	1605	July	Maart	1606
Cornelis Matelief, Admiraal, maakte 't eerste Contract, met den onder-Koning *Daja*, *den* 11. Juny (en niet gelyk andere willen op den 26. dito) stelde daar als Hoofd, eerst wel eenen Fiscaal, *Maarten Aap*, dog, alzo die weêr aarselde, en 't niet aannam,	1607	13 Mai		
Gerrit Gerritzen van der Buis, Kapitein over 't fort Maleyo, en vier schepen, en over de Negotie.	1607	Juny		
Pieter Janszen Boenen. en eenen	1607			
Jan Rossingein, als Kapitein van der zee.	1607			
Olivier van den Vyver, Vice Admiraal, komt 'er in 't jaar 1607, en niet in 't jaar 1609. (gelyk de Ternataansche Memorie zegt) want hy stierf op Mauritius in 't jaar 1607.	1607			
Paulus van Caarden, Admiraal, gevangen genomen, in Gamoe Lamoe gezet, en den 18. Maart in 't jaar 1610. gelost.	1608			

1715. *François Wittert*, in 't jaar 1609 1715.
Vice Admiraal van *Pieter Willemszoon Verhoeven*, vertrok met drie schepen en twee Jagten na Manilha, dog werd gevangen genomen in 't jaar 1610. en bleef 'er dood.

Simon Janszoon Hoen. 1609
Vice Admiraal van den Admiraal *Wittert*.

Nederlandsche Landvoogden der *Moluccos.*

Nederlandsche Landvoogden der Moluccos.

En hare regeertyd.

			Regeerde van 't jaar	tot 't jaar
1	*Paulus van Caarden*,	Gouverneur,	1610	1611
2	*Pieter Both*,	opper-Landvoogden van Indiën.	1613	1614
3	*Laurens Reaal*,	opper-Landvoogden van Indiën.	1615	1619
4	*Frederik Houtman*,	Gouverneurs.	1619	1625
5	*Jaques le Febre*,	Gouverneurs.	1625	1629
6	*Gillis van Zeist*,	Gouverneurs.	1629	1629
7	*Gysbert van Lodestein*,	Gouverneurs.	1629	1633
8	*Johan Ottens*,	Gouverneurs.	1633	1635
9	*Johan van Broekom*,	Gouverneurs.	1635	1640
10	*Antoni Caan*,	Gouverneurs.	1640	1642
11	*Wouter Seroyen*,	President.	1642	1648
12	*Gaspar van den Bogaarde*,	Gouverneurs.	1648	1653
13	*Jacob Hustaart*,	Gouverneurs.	1653	1656
14	*Simon Cos*,	Gouverneurs.	1656	1662
15	*Antoni van Voorst*,	Commandeur	1662	1667
16	*Maximiliaan de Jong*,	Presidenten.	1667	1669
17	*Abraham Verspreet*,	Presidenten.	1669	1671
18	*Cornelis Francx*,	Presidenten.	1672	1674
19	*Willem Corput*,	Presidenten.	1675	1675
20	*Willem Harthouwer*,	Gouverneurs.	1676	1676
21	*Robbert Padbrugge*,	Gouverneurs.	1677	1682
22	*Jacob Lobs*,	Gouverneurs.	1682	1686
23	*Johan Henrik Thim*,	Gouverneurs.	1686	1689
24	*Johan Cops*,	Gouverneurs.	1689	1691
25	*Cornelis van der Duin*,	Gouverneurs.	1692	1696
26	*Salomon le Sage*,	Gouverneurs.	1696	1700
27	*Pieter Rooselaar*,	Gouverneurs.	1700	1706
28	*Jacob Claaszen*,	Gouverneurs.	1706	1710
29	*David van Petersom*,	Gouverneurs.	1710	1714
30	*Jacob Bottendorp*,	Gouverneurs.	1715	1720
31	*Antoni Heinsius*,	Gouverneurs.	1720	

De *Heeren Commissarissen* van tyd tot tyd hier gezonden, met *volle-magt* over den *Landvoogd*, en *Raad*, om hun gedrag na te vorschen.

De Heeren Commissarissen, die hier van tyd tot tyd geweest zyn.

Gillis van Zeist, In 't jaar 1627

Antoni Caan, 1648

Arnold de Vlaming van Outshoorn, 1655
ordinaris Raad, super-Intendent, Veldheer, en Commissaris, in Juny des jaars 1655.

Cornelis Speelman, 1667
Zeevoogd, super-Intendent, en Commissaris in Maart.

Daniel Hellemans, 1675

Antoni Hurdt, 1676

1715. *Robbert Padbrugge*, ... In 't jaar 1682 1715.
nevens den opper-Koopman *Akkersdyk*, den Koopman *Pieter van den Hoorn*, en den onder-Kooplieden, *Boudens*, en *Hoofd*.
Dirk de Haas, ... 1689
Cornelis Hasselaar, ... 1720

Na dat wy nu uit het bevorens aangehaalde gezien hebben, wie hier uit naam der E. Maatschappy als Landvoogden geregeert, en wat zy van tyd tot tyd verricht hebben, moeten wy met een letter ook nog aanhalen, dat deze Landvoogdy, buiten den Landvoogd, nog door deze navolgende perzoonen, die ook den Raad daar uit maken, bestierd word.

De naaste in rang aan den Landvoogd is de opper-Koopman, of de Tweede perzoon van die Landvoogdy, die ook Administrateur is van 's Compagnies waaren, die in de Pakhuizen zyn; alle de welke hy, onder 't opper-opzigt van den Landvoogd, behandelen, bewaren, en verantwoorden moet.

Daar beneven de Kapitein, die ook hoofd der Militie alhier is, de Fiscaal, Lieutenant, de soldy-Boekhouder, en ook de Winkelier; welk Collegie, ofte Raad van Regeering, door een Geheimschryver gesloten word. Behalven dezen Raad is 'er ook een Raad van Justitie, voor welke alle gerigts-zaken dienen, mitsgaders een Wees-kamer, in welke eerst alle de voornoemde leden, en ook de opper-Wondheeler, zitten; welke beide Collegiën hunne byzondere geheimschryvers hebben. Hier plagt ook een Collegie van Schepenen te zyn, in 't jaar 1651. door den Heer *de Vlaming* ingestelt; dog dit is door den Heer *van den Bogaarde* in zyn tyd weêr afgeschaft.

De Collegiën, en verdere bedienden, zo verre die bekend zyn aan den Schryver.

Men heeft 'er ook een Kassier, die als een kleen ontfanger, en uitgever van de penningen der E. Maatschappy onder 't opzigt van den opper-Koopman is.

Alle, die deze voornoemde bedieningen waargenomen hebben, te noemen, is onmogelyk, alzo ons daar noit nette lysten van voorgekomen zyn; maar die ons bekent zyn zullen wy opgeven.

De Landvoogden hebben wy bevorens in een ordentelyke lyst aangewezen.

De opper-Kooplieden, en Tweede perzoonen, ons bekent, zyn deze:

Tweede perzoonen hier.

N. van der Mark, herwaard geordonneert	in 't jaar 1625 den 6. November.		
Paulus Adriaansz. komt voor . .	1626		
Willem Bontius . .	1627 herwaard vertrokken.		
Wouter ten Haaf, .	1630	. . . .	tot 't jaar 1633
Antoni van Leuven komt voor . .	1635		
Jacob Hustaart .		. . . . .	1653
François de Cnibbere den 21. Augusty met de Heer *de Vlaming* na Amboina vertrokken.		. . . . .	1653
Nicolaas van der Kappen,	1654	. . . . .	1655
Jan van Hammen, .	1655	. . . . .	1659
Cornelis Bartelsz. Marsier,	1669	. tot den 7. Augustus	1671
Willem Corput, als Koopman,	1672 den 2. Juny, tot den 15. Juny		1674
Jacobus de Ghein, eerst als onder-Koopman, daar na als Koopman, wanneer hy opper-Koopman wierd, en vertrok den 7. April.	1675 den 15. July,	. . .	1677
Gerbrand Proost, provisioneel als Koopman,	1677	. . tot in April .	1682
Willem Basting,	1682 den 3. April, tot in 't laatst	.	1684
Isaac van Thye,	1684 den 20. Maart, tot den 29. January		1688
Dirk de Ghein, Koopman, wanneer hy stierf.	1688 den 29. January, tot den 7. September		1688
Cornelis Ringryk } *Abraham Boudens* } namen dit provisioneel waar tot		. . .	1691

1715. *Pieter Buis*, Gezaghebber tot in 't jaar 1692, zedert welken tydt hy weêr als Tweede continueerde tot . van 't jaar 1691 in April, tot den 19. July van 't jaar 1692 1715.
1694 den 6. July, wanneer hy ſtierf.

Henrik van den Watere, wanneer hy vertrok.	1994 in July, tot	1695
Pieter Rooſelaar,	1695 in Juny, tot	1701
Pieter de Vos, wanneer hy ſtierf.	1701 in July, tot den 27. Mai	1702
Jan van Hoorn, wanneer hy ſtierf.	1703 in Auguſtus, tot den 17. September	1704
David van Peterſom,	1705 in Maart, tot den 14. July	1710
Hubert de Vlieg, wanneer hy ſtierf.	1710 den 3. January, tot den 22. April	1712
Jacob Kloek, wanneer hy opontboden, en vervangen is door de Kapitein aan 't vierkant.	1713, en was nog in dienſt tot	1720
Jacob Chriſtiaan Pielat,	1720.	

De *Kapiteinen* der *Moluccos* zyn deze:

De Kapiteins der krygsluiden.

Frederik Hamel, van *'s Gravenhage*, komt voor	1616		
Willem Eetveld, van *Bruſſel*,	't zelve jaar.		
Pieter Bakker, van *Antwerpen*,	't zelve jaar.		
Roeland Philipszen, van *'s Hertogenboſch*,	't zelve jaar.		
Goſuinus van Mammeren, van *Bergen-op-Zoom*,	't zelve jaar.		
Paulus Janszen Viſſcher, van *Rintsberg*, was toen al 17. jaren Kapitein geweeſt, zonder dat ik wete of hy dat hier, of elders, was.			1658
Claas Ruttens, wanneer hy ſtierf.			1675
Henrik van Wel, Lieutenant Commandant,	1675		
. . . . . *Swerius* komt voor	1677		
Jodocus Krombuizen, Lieutenant Commandant,			1682
Auguſtyn du Moulin,	1682		1690
. . . . . . *Holſcher*, wanneer hy opgezonden is.	1690		1693
. . . . . . *Focanus*	1694		1696
. . . . . . *Ockerſzen*	1697		1698
Paulus de Brievings, wanneer hy ſtierf den 3. January.	1698		1701
. . . . . . *Oorthoorn*,	1702		1704
Jan Schacht,	1705		1708
Jacob Kloek,	1708	in 't begin	1713
Caſpar Fogus	1713	continueerde nog	1717

Fiſcaa-

1715. 1715.

Fiscaalen.

[F]iscaalen.

Daniel Ottens komt voor van 't jaar 1627 wanneer hy verdronk in Tayouan, zynde daar als Commandeur van een vloot.		tot 't jaar 1635
Christiaan Waal,	1654	1656
Maximiliaan de Jong,		1662
Pieter Denyn,	1683 of 1684 tot den 26. Maart	1686
Andries Olofszoon Lofzang, dog hy stierf niet lang 'er na.	1686	
Jacob Klaaszoon,	1693	1696
Koenraad van Otteren,	1696	1698
Daniel Fiers,	1698	1701
David van Petersom,	1701	1705
Tobias Laps, wanneer hy vertrok, en stierf in dat zelve jaar op Batavia.	1705	1709
Gysbert vander Woerd, wanneer hy zeer schielyk stierf.	1709 tot den 16. Maart	1710
Henrik vander Burg, provl.	1710 tot den 18. December	1710
Bertram Bichon, wanneer hy stierf in 't midden des jaars.	1710, den 18. December,	1714

In 't jaar 1698 vertrokken ook na Ternate de onder-Koopliedèn.

Jan Engelbert Weyer, } daar als Gecommitteerden veel gebruikt; dog de eerste
Jan Jacob Erberveld, } leefde niet lang 'er na.

Winkeliers, volgens opgave van anderen.

[W]inkeliers.

Dirk de Ghein, komt voor in 't jaar 1675 en 1676.		
Kornelis Couwenhoven,	1682	tot 't jaar
Pieter Koy,	tot den 5 Maart	1685
Jacob Klaaszoon,		1689
David van Petersom,	1689	1701
Otto Kloot,	1701	
Isaac Panhuis,		1707
Bertram Bichon,	1706	1709
Joannes van Alfen, was te gelyk ook Dispensier.	1709, continueerde nog	1713

Van de *soldy-Boekhouders* zyn my zeer weinige bekent.

[S]oldy-Boekhouders.

Jacob Corput,	1675	
Herman Ruigrok,	1682	
Tobias Laps,	1700	1705
Koenraad Frederik Hofman,	1705	1707
Jacob van Ghein,	1707, continueerde nog	1716

Luitenants.

[L]uitenants.

Henrik van Wel,	1675	
Jodocus Kromhuizen,		1682
Dirk Pietersszen Wildshoed,	1682	
Caspar Tabbaart		1695
Jacob Kloek,		1708
Kaspar Fogus,		1713

Geheim-

1715.

Geheimschryvers van den *Landvoogd*, en *Raad*.

1715.

Geheimschryvers van den Landvoogd, en Raad.

François Lenimens, komt voor van 't jaar	1616	. .	tot 't jaar
Andries Olofszoon Lofzang, .	1676	. . .	1682
Gerard Warrenthout, . .	1682	tot in Juny, of July	1686
Pieter van Alstein, . . .	1686	. . . .	1689
Jacob Klaaszoon, . .	1689	. .	1692 of 1693
Pieter van Alstein, . . wanneer hy door de Wilden op zekeren togt verscheurt is.	1693	. . .	16
Daniel Fiers, . .		. . . . .	1698
Jan Walrave de la Fontaine .	1700	. . . .	1703
Abraham Patras, ...	1703	. tot in Juny .	1706
Henrik vander Burg, . .	1706	. . . .	1711
. . . . . . *Boogaart*, . .	1711	. tot in 't laatst .	1712
. . . . . . *Ploos van Amstel*, .	1713 in 't begin.	. .	

Ook komen my in 't jaar 1627. de Kooplieden { *N. Dortmond*, en *Jacob Leenderdsz. Corsel* } op Batsjan voor.

Opperhoofden van *Manado*.

Opperhoofden van Manado.

Jochem Sipman, komt voor van 't jaar	1676	. .	tot 't jaar
. . . . Een Vaandrig,	1676	. . . . .	
Dirk Pieterszoon, Lieutenant, .		. . . . .	
Abraham van Meyert, onder-Koopman, ...	1681	. . . .	
Herman Janszoon Steinkuiler, onder-Koopman, ...	1689	. . . .	
Henri du Chiels, als Sergeant, .	1703	. . .	
Bertram Bichon, onder-Koopman, ...	1709	. tot den 18. December	1710
Henrik vander Burg, onder-Koopman	1711	. . . .	

De verdere Bedienaars van Collegiën &c. die ik gekent hebbe, zyn zeer weinige, waarom ik hen voorby ga.

Opper-Wondheelers, by my hier bekend.

Opper-Wondheelers.

Matthys Witzma, komt voor van 't jaar	1662, den 10. Mei,	.	tot 't jaar
Antoni Kramer, ...	1675	. . . .	
François Schoddenburg, . .	1682	. . . .	
Matthys Molkman		tot in Mai .	1683
. . . . . . *Schyteruit* . . .	1686	. . . .	
François Scheffens, . .	1709	. . .	

De *Geheimschryvers* van *Justitie*, van my gekent, zyn deze geweest:

Geheimschryvers der Justitie.

Daniel van den Bolk, komt voor van 't jaar	1656	. . .	tot 't jaar
Gerard Warrenthout, . .		. . . .	1682
Joost Anne, . . .	1682	. . .	
. . . . . . , *Boogaart*, .	17	. . .	1711

En der Weeskamer.

Van de Weeskamer hebbe ik niemand, dan den Geheimschryver *Thomas Sprekens*, gekent, die in 't jaar 1711. my voorkomt.

Be-

1715. Behalven deze, behooren tot deze Landvoogdy, en 't waarnemen der Comptoiren, nog eenige Assistenten; volgens de order van den Commissaris den Heer *Padbrugge* in 't jaar 1682. hier toegelaten, als: 1715.

Tot de Secretary 5. Assistenten, en daar onder een Tolk, en vertaaler der Maleitsche brieven met een Arabische letter, en nog 3. provisioneele Assistenten.

Tot het Negotie-Comptoir (een Boekhouder, die ook de boekjes van de wapen-kamer gewoon is waar te nemen) 4. Assistenten, waar onder de Dispensier.

Tot het soldy-Comptoir, behooren nog, behalven den Boekhouder, en zynen overdrager, 2 Assistenten.

Al de soldy trekkers in deze Landvoogdy beliepen in 't jaar 1682 615. perzoonen; dog in 't jaar 1710. in Augustus, beliepen zy 777. Een getal, overvloedig groot genoeg, om dezen post te bewaren; dog maar een last voor ons.

De lasten meerder dan de voordeelen, by 't sluiten der boeken in Augustus des jaars 1709, beliepen *f* 158149-8-0 daar zy 't jaar te voren *f* 150921-9-0 beloopen hadden, en dus *f* 7228-9-8 meer.

De voornaamste posten bestaan hier in:

...sten ...n deze ...nd- ...ogdy.

	In 't jaar 1709.	In 't jaar 1708.
Aan soldyen .	*f* 82035 - 17 - 0	*f* 78968 - 8
Extra ongelden .	*f* 5418 - 1 - 8	*f* 2638 - 10
Timmeragie . .	*f* 1612 - 8 - 0	*f* 964 - 4 - 8
't Hospitaal	*f* 785 - 9 - 8	*f* 646 - 16 - 8
Schenkagie reekening	*f* 4850 - 19 - 0	*f* 1242 - 3 - 0
Fortificatie .	*f* 886 - 3 - 0	*f* 721 - 9 - 0
Scheeps-onkosten	*f* 3095 - 13 - 0	
dito Soldyen .	*f* 2640 - 18 - 0	
	f 101325 - 9 - 0	*f* 75181 - 11 - 9

AGTSTE HOOFDSTUK.

ZAAKEN VAN GODSDIENST.

DE Heidensche Godsdienst. *De* Mohhammedaansche Godsdienst, *in 't* jaar 1465. *begonnen. Onder* Zeinulabedien *voortgezet. De* voornaamste deelen *van den* Moorschen Godsdienst alhier. *Wat* vrouwen *in hunne* Tempels *komen.* Getuigenis *van* een enkele vrouw *geldt in 't* gericht *niet. Waar de* Mooren *in de* Moluccos *nog zyn. De* Christelyke Godsdienst. *Wanneer de* Roomsche *hier ingevoerd wierd. De* Koning *van* Momoja *werd eerst* Christen *hier.* Simon Vaz, *en* François Alvarez, *hier in 't* jaar 1534. *als* Priesters *gebruikt. Hun droevig wedervaren in 't* jaar 1535. *De* Landvoogd Galvaan *zend verscheide* Priesters *na de* kusten *van* Moro, *en* Celèbes. *Waar op de* bekeering *van verscheide* Grooten *in* Ternate *volgt. Al 't welke onder* Georgio de Castro *weêr vervalt. Wat* door Franciscus Xaverius *hier, en elders, in 't* jaar 1546. *En wat verders door de* Priesters, *verricht is.* Vervolging *der* Christenen *door verscheide* Moorsche Koningen *in 't* jaar 1553. *De* Koning *van* Batsjan *word in 't* jaar 1558. Christen; *ook veele van zyne* onderdaanen, *door* Nicolaas Nugnez *yver. Naderhand door* Alvares *vervangen.* Moord *van* Alfonso de Castro. *Eenige* Papoa*'s bekeert. De* Koning Hair, *een groot* vervolger, *gedoodt.* Didacus Magellanes *bekeert een* Koning *van* Sjauw, *en een* vorst *van* Manado, *omtrent het* jaar 1568. *De* Jesuit Mascarenhas *verrichting op* Sjauw, Sangir, *en op de* kust *van* Celèbes. *Het slecht gedrag der* Portugeezen *doet den* Godsdienst *merkelyk lyden. Besluit van het* werk *der* bekeering, *door de* Portugeesche vaders *daar verricht.*

HEIDENSCHE GODSDIENST.

Van den Heidenschen Godsdienst.

HEt zal nu tyd worden, dat wy hier ook van de zaaken, den Godsdienst dezes lands betreffende, spreken.

De oudste Godsdienst, hier bekent, is de Heidensche geweest, dien men nog in de Papoesche, en andere eilanden om den Noord, aankleeft; en schoon men in deze en gene naamen der Ternataansche Koningen eenige voet-

ſtappen van de Arabiſche taal zelf al voor 't jaar 1322. vind, zo is 't egter zeker, dat zy, tot dat *Marhhoem* aan de Kroon quam, nog voor Heidenen gehouden zyn, onder welke hy zelf nog mede geteld wort. En deze worden daarom ook van de Moorſche Paapen in hunne Tempels, en gebeden, niet gedagt.

Waar in deze Godsdienſt beſtaan heeft, is naaulyks te melden; dan dat men 'er in de Talautze eilanden nog de overblyfzels van vind; en men 'er dit maar van zeggen kan, dat zy byna als de beeſten, met hun twintig of dertig by een, en zonder eenig bewys van Godsdienſt, leven. Zy weten van geen God; maar ſtellen vaſt, dat yder landſchap zyn Duivel heeft, die dat beſchadigen, en beſchermen kan, weshalven yder aldaar den zynen in nood aanroept. Karkalang is nog meeſt Heidenſch, zo ook Lirong, daar in 't jaar 1705. de eerſte Predikant, de Heer *Brandts*, quam, hen verzoekende Chriſten te worden; dog de Koning van Taboecan belette dit. Die van Boelan Itam, op Caudipan, zyn wel Chriſtenen, door Pater *Torcuttus*, zo zy zeggen, gedoopt; maar betoonen met hun leven nog volſlagen Heidenen te zyn, die geheel aan 't agtgeven op vogel-geſchrei, en allerlei bygeloof, overgegeven zyn.

MOHHAMMEDAANSCHE GODSDIENST.

Van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt, in 't jaar 1465. begonnen.

DE tweede Godsdienſt, hier bekent, is de Moorſche, of Mohhammedaanſche. Het begin daar van was in 't laatſt van Koning *Marhhoems* regering, die 't grootſte deel van zyn leven egter Heidenſch geweeſt is.

Omtrent het jaar 1465. quam hier (hoewel 'er in 't jaar 1348, en in 't jaar 1350, al Arabiers, en Maleyers, geweeſt waren) een Javaanſch Koopman, *Dato Moela Hoſſein* genaamt, die met een jongen zich hier eenigen tyd om den Nagelhandel onthouden, en nu en dan aan boord wel in zynen Coraan (of Alcoraan) gelezen had, 't geen dan verder de nieuwsgierigheit der Ternataanen opwekte, om nader kennis van de Arabiſche letter te krygen.

Zy hadden hem dit zeer vaardig zien, en hooren lezen, waar op zy dan t'huis gekomen zynde, ook wel zulke Characters nagemaakt hadden, dog waren verwondert, dat zy die ook niet, even als hy, hadden konnen lezen.

Hier op nam deze Javaan zyn ſlag zo wel waar, dat hy zeide, dat niemand deze heilige letteren kon leeren uitſpreken, dan die den eenigen God, den Schepper van alles, en zyn Propheet, eerſt leerden kennen, *en, indien gylieden*, zei hy, *daar zin toe hebt, zo ſpreekt my deze woorden na:*

La illah ilallah Mohhammed Reſul ullah, dat is, *Daar is geen* God, *dan* God, *en* Mohhammed, *de* Gezant Gods.

Deze woorden leerden zy allengs van buiten, en wierden dus vorder door hem in de gronden van 't Mohhammedaanſch Geloof onderwezen; hoewel de ſlegte gemeente daar zeer weinig af weet, beruſtende de voornaamſte kennis meeſt by de Prieſters, die zy Imams, of Caſiſi's noemen; latende 't gemeen maar wel op hun bedeſtonden en vaſten paſſen.

Dit nieuw geloove queekte Koning *Marhhoem* in 't laatſt van zyn leven wel aan; dog hy quam kort 'er na te ſterven, en daar op vertrok deze *Dato Moela Hoſſein* weêr na zyn land.

By de regeering van zyn zoon, *Zeinulabedien* (dien zy gemeenelyk voor den eerſten Moorſchen Koning houden) kreeg dit werk een andere gedaante, en voortgang, na dat hy, om in 't nieuw geloove nader onderrigt te werden, met een zyner vrienden, *Hoſſein* genaamt, na Giri op Java (dat als de Hogeſchool was, om in dien Godsdienſt onderwezen te worden) in 't jaar 1495. (hoewel eenige het jaar 1500. ſtellen) gereiſd was, alwaar hy, nevens dien vriend, die naderhand Prieſter geworden is, niet alleen onderwezen wierdt, maar ook, terwyl hy aan de voeten van zyn leermeeſter zat, een dollen Javaan, of Amok-ſpeeler, die alles in verwarring hielp, ziende aankomen, en op zyn geloove ſteunende, zitten bleef, en zei: *Indien deze Godsdienſt de ware is, zo zal ik ook zekerlyk dezen godloozen verſlaan*; waar op hy, zyn zwaard aanvattende, en toekappende, niet alleen dien Amok-ſpeeler, maar ook zekere klip, op Giri's berg aan den weg ſtaande, in tweën kloofde, 't geen de Javaanen daar nog op heden, als een bewys van de zuiverheit van hun geloove, weten aan te wyzen. Immers de klip is 'er nog, en de klove kan men 'er ook nog in zien; dog wat de reſt aangaat, dat moet een opregt Mohhammedaan 'er by gelooven.

Onder Koning Zeinulabedien voortgezet.

Zedert maakte deze Vorſt met den Panimbahan van Giri (die een geeſtelyk Prins, byna als den Paus, is, en 't geen den aanbiddelyken beteekent) als zynen Geloofs-genoot, een verbond, bragt van Java een Prieſter met zich, *Toehoebabaroel* (zo *Ridjali* in zyn 8ſte Alkiſſa zegt) genaamd, maakte, by zyn te rugkomſt in Ternate, *Hoſſein* opper-Prieſter, en verbreidde na dien tyd den Moorſchen Godsdienſt alomme door zyn ryk, van

waar die ook tot op 't eiland Mangindanao verspreid is.

Zederd bleven alle de Ternataansche, en de andere Molukze Koningen, als die van Gilolo, Tidore, Batsjan, en ook de Sulthan van Mangindanao, Moorsch.

Zyn zoon, *Bajang Ullah*, word van de Moorsche Papen niet zeer geroemt, om dat zy meinen, dat hy te goeden hert voor de Christenen had, en, juist met zulken sterken yver op zynen Godsdienst niet stond. Andere Koningen, als *Hair*, *Hhamza*, enz., hebben zich hier in vry yveriger getoont.

[…]t voornamste […]elen […]n den […]oor[…]en […]ods[…]nst […]ier. Het voornaamste, dat de ingezetenen omtrent dezen Godsdienst stond waar te nemen, bestond hier in, dat de knegtkens op den juisten tyd door een Moorsch Priester besneden, dat de vyf tyden van hunne gebeden, en de vasten, in de maand Ramadlaan wel onderhouden wierden, op welken tyd zy in een gansche maand, van 't opgaan der Sonne, tot dat de Sterren beginnen te schynen, niets, ja zelf geen Pinang, mogen eten, en ook niets drinken; maar by nagt smullen zy dan weêr zo veel te sterker.

Zy mogen in hunne Kerken, of Tempels, Mesdjids (of op zyn Maleits, Masigids) genaamt, met geen muilen, of schoenen, en niet, dan na zich overal wel gereinigt, en ook hun voeten gewasschen te hebben (ten welken einde 'er een grootе bak of pot met water ter zyden staat) komen; dog hunne vrouwen komen daar niet, of immers zeer selden; in, en dan zyn het nog maar oude, dog noit jonge vrouw-lieden. Ik ben eens in een Moorsche Tempel, terwyl zy dienst deden, geweest; dog de vrouw van den Landvoogd moest 'er buiten blyven zitten. […]at voor […]ouwen […] hunne […]empels […]men.

De Priesters, die in 't wit gekleedt zyn, lezen, in zekeren stoel, die gelyks der aarde staat, en wel een wagt-huisje van ons gelykt. In den zelven leest hy agter een wit kleed, dat voor hem hangt, een Kapittel uit den Coraan, terwyl de mans, met de beenen onder 't lyf (als de Snyders by ons) op eenige lange matten, die in den Tempel leggen, zittende, dit zeer eerbiedig aanhooren, 't geen zy ook wel met een Gebed op hunne wyze dan besluiten, biddende God, en *Mohhammed*, om verdere verligting, zo voor hun zelven, als ook (zo my zeker Priester, ten tyde, dat ik in hunne kerk was, zeide) voor de vyanden van hun Geloove, en dus mede voor ons.

Zy zeggen, dat de vrouwen maar quaad in de Tempels doen, en den aandagt der mannen breken zouden; en dat het genoeg is, dat de mannen voor haar bidden.

Het is ook aanmerkenswaardig, dat de vrouwen in Gerigts-zaken wel getuigenis der waarheit by hen geven mogen; maar dat twee vrouwen maar voor een man, of voor een enkele getuige; konnen volstaan. Ook geld de getuigenis van een enkele vrouw in 't Gericht niet.

De voornaamste aanhangers egter van dit Geloove vind men hedensdaags nog op Ternate zelf, in de Moorsche Negry, en op Tidore, daar zy meest alle Moorsch zyn, gelyk ook op Batsjan, en op Makjan, dog om den Noord vind men 'er geen voetstappen meer van onder het Ternataansch gebied, dan op 't eiland Sangir, daar de Koning van Candahar met de zynen, (gelyk ook op Sarangani, en in 't ryk van Boewissan) maar alleen nog Mohhammedaansch is; dog op de kust van Celebes zyn 'er nog verscheide op Tontoli, Parigi, en meer andere plaatzen, die wel den naam van Christenen hebben, maar sterk na 't Moorschdom hellen, gelyk men in Binangkal, den Koning van Dauw op Caudipan gezien heeft, die pas na 't jaar 1676. (zo uit *D. Peregrinus* berigt hier na blykt) de Moorsche leer verliet, 't Christendom zeer ernstig verzogt, en naderhand zo wankelde. Waar de Mooren in de Moluccos nog zyn.

DE CHRISTELYKE GODSDIENST.

De derde Godsdienst, die hier stand grypt, is de Christelyke, dien wy, of als den Roomschen, of als den Hervormden moeten aanmerken. De Christelyke Godsdienst.

DE ROOMSCHE GODSDIENST

Nam aanvang by de komst der Portugeezen in deze landen; wel niet ten eersten; maar na dat zy hier al eenige jaren geweest waren.

Het eerste, dat my daar van voorkomt, is onder den zesden Portugeeschen Landvoogd, *Tristan d'Ataido*, in 't jaar 1535. voorgevallen, omtrent den Ternataanschen Vorst *Taberidji*, die, door hem gevangen genomen, en, met zyn moeder na Goa gezonden zynde, in 't begin van dat jaar, na dat hy te Goa gedoopt was, als een Christen weêr in Ternate quam, om daar als Koning te regeeren, met belofte van ook zyn onderzaten tot het Christendom te brengen; dog hy quam op Malakka te sterven. En wanneer de Roomsche hier ingevoerd wierd.

Onder dezen Landvoogd wil men (zo *Jarricus*, en andere Portugeesche Schryvers getuigen) dat zich, al wat voor 't geval van *Taberidji*'s bekeering, op 't

eiland

eiland Moro (eigentlyk op de kuſt van Moro, op 't groot eiland Gilolo, na 't Noorden gelegen) in de Stad Momoja, rondom welke veel Moorſche dorpen lagen, ter gelegenheit, dat de Vorſt der zelve gedurig van de Mooren aangezogt wierd om Moorſch te worden, zich een groote deure ter bekeering geopent, en dat zich die Vorſt by een Portugeeſch Koopman, *Gonſales Veloſo*, op die Stad handelende, begeven, en die hem geraden had, Chriſten te worden, met beloſte, dat de Portugeezen hem dan zekerlyk beſchermen zouden.

De Koning van Momoja, op de kuſt van Moro, werd eerſt Chriſten hier.

Dit bewoog dien Prins eenige Gezanten aan *d'Ataido* te zenden, om een verbond met hem te maken, dat hy, en al de zynen, indien hy hem onder zyne beſcherming nemen wilde, Chriſten zouden worden. De Landvoogd onthaalde hen zeer wel, beloofde hen te beſchermen, en zy waren de eerſte, die in de Moluccos 't Chriſtendom aannamen. De Prins quam zelf in Ternate met veel van zyne Edelen en Grooten, wierd daar nevens hen gedoopt, en, naar *Jan* den III, Koning van Portugal, *Jan* genaamt.

Simon Vaz, en François Alvares, als Prieſters hier in 't jaar 1534. gebruikt.

Hy nam, by zyn vertrek uit Ternate, ook den Prieſter, *Simon Vaz*, mede, en, by het toenemen der bekeerden, verzogt hy *François Alvares*, om hem daar te komen helpen.

De Landvoogd zond aan dien Vorſt ook eenige Soldaten, die hy hem beloofd had, byna omtrendt den zelven tyd, toen hy den Koning *Taberidji* na Goa heenſchikte, en de moeder van Koning *Hair* (opvolger, en broeder, van *Taberidji*) uit de venſter van het Paleis van Ternate te pletteren wierd geworpen. Een bedryf, dat niet alleen de Ternataanen, maar ook alle de omleggende Molukze Vorſten, en die van Gilolo, zodanig tegen de Portugeeſche Natie verbitterde, dat zy eenparig zwoeren hen te zullen uitroejen.

Hun droevig wedervaren in 't jaar 1535.

Men begon dan onder *Catabruno*, Momboir van den Koning van Gilolo, en een bitter Mohhammedaan, dit ſchrikkelyk ſtuk (de Molukze Veſper genaamt) op de kuſt van Moro, in de ſtad Momoja, daar men alles, wat men maar krygen kon, in 't jaar 1535. jammerlyk vermoordde. *Simon Vaz* liet daar het leven, en ſchoon *François Alvares* dat nog behieldt, en na Ternate in een Praauw ontquam, zo was hy echter elendig gewondt.

De Prins van Momoja bleef, niet tegenſtaande die zware vervolging der Mooren, volſtandig, ſloeg eerſt een ganſchen dag tegen hen, en begaf zich onder de beſcherming der Portugeezen, die hem in 't eerſt minnelyk ontfingen, en alle hulp bewezen; dog eindelyk verlieten, zo dat hy genoodzaakt was, zyn vrouw, en kinderen, 't leven te benemen, op dat zy niet in 's vyands handen zouden vallen; waar over hem *Catabruno*, zo hy door eenige Grooten niet verbeden was, mede om hals gebragt zou hebben.

Hier op veroverde *Catabruno* niet alleen al dat omleggende land op Gilolo; maar dwong ook al die nieuwe ſwakke Chriſtenen aanſtonds weêr Moorſch te worden; dat zy, wilden zy niet vermoord worden, wel moeſten doen; behalven dat ook hun geloove nog zo vaſt niet gewortelt was, aangezien hunne ganſche bekeering maar daar in beſtond, dat zy gedoopt waren, en eenige kleene vraagjes wiſten te beantwoorden, of een *Ave Maria* op te zeggen.

In dezen ſtaat bevond zich het Chriſtendom hier, ten tyde toe, dat *Antoni Galvaan* in *d'Ataido*'s plaats in 't jaar 1537. Landvoogd wierd.

Het zag 'er over al zeer bedroeft uit: want zo hy juiſt niet ten regten tyde met levensmiddelen, en hulpe van volk, daar verſcheenen was, zy zouden van honger alle vergaan hebben.

De Landvoogd Galvaan.

Deze wyze en voorzigtige Landvoogd ſtilde, na eenige ſchermutſelingen met de Tidoreezen, en anderen van dien aanhang, niet alleen die ganſche beroerte, vrede met alle de Koningen rondom makende, die groote agting voor hem hadden; maar hy herſtelde ook in 't byzonder de zaaken van den Godsdienſt aldaar.

Zend verſcheide Prieſters na de kuſten van Moro, en Celèbes.

Na de kuſt van Moro zond hy den Prieſter, *Ferdinand Vinagre*, dog die bleef 'er niet lang, en geen ander wilde, om de onſtandvaſtigheit en wreedheit der Inlanders, hier weêr na toe, niet tegenſtaande hy veel afgevallene onder *Catabruno*'s geweldenaryen weder tot het Chriſtendom gebragt had. Ja verſcheiden, zedert derwaards gezonden, waren vergeven; weshalven zy daar, zonder Prieſters, tot *Xaviers* komſt gebleven zynde, weêr afvielen, en zo woeſt als te voren geworden waren.

Ook wierden onder zyne regeering twee Macaſſaarſche Princen in Ternate gedoopt, die by den hunnen ook zo veel bewerkten, dat 'er van Macaſſar een Gezant na Ternate aan *Galvaan*, met verzoek, van hen een Prieſter toe te zenden, afgevaardigd wierd.

Hy zond hen *François de Caſtro*, die op zyn reize na Celèbes een van de Celèbiſche Koningen, drie van zyn broeders, zyn vrouw, en hun zoon, nevens honderd en dertig andere Grooten, behalven het gemeene volk, bekeerde.

Men

Men wil, dat hy, op dien zelven togt zynde, eerſt naar Mangindanao vertrok, en den Koning van Siligan ('t geen ik daar niet kenne) de Koningin, twee zyner dogters, honderd vyftig van zyn onderdaanen, en nog drie Koningen, en Vorſtinnen, in de bogt van Boetoewan, nevens veele van hunne Grooten, en ingezetenen, doopte; van welke de twee eerſte Koningen *Jan*, en de derde, *François*, genaamt wierden. Van daar nu vertrekkende, meinde hy na Macaſſar te gaan, dog een zware ſtorm dreef hem na Ternate, en dwong hem dit tot een beter tyd uit te ſtellen.

Galvaan ſtelde in Ternate ook een Seminarium, of queek-ſchool voor de jeugd in; dog dit alles werkte egter niet het minſte, op de Ternataanen zelfs, ter bekeering uit; ja 't was zo verre van daar, dat die van Ternate, gelyk ook eenige andere Vorſten, hunne onderzaten, op ſtraffe van verbeuring van hunne goederen, en met bedreiging van banniſſement, verboden Chriſten te worden, of 't Moorſch Geloof te verlaten.

Waar op de bekeering van verſcheide Grooten in Ternate volgt.

Dit zwaar verbod wierd egter van allen niet even ſtipt nagekomen: want een van de voornaamſte Raaden des Konings van Ternate, *Kaitsjili Sabia* genaamt, wierd, in weêrwil van allen tegenſtand des Konings, Chriſten; dog nam de vlugt in 't Kaſteel der Portugeezen, en wierd, by zynen doop, *Emanuel Galvaan* (na den Landvoogd) genaamt. Dit wierd van een neef van den Koning van Gilolo, die een Caſiſi, of Prieſter, en een Arabier was, gevolgt, en zo *Galvaan* hier langer gebleven was, waarſchynelyk zou de Koning zelf, die al in groot beraad ſtond, metter tyd daar mede toe gekomen zyn; dog eer 't Ternataanſch Gezantſchap, om zyn langer verblyf aldaar aan den onder-Koning van Indiën te verzoeken afgevaardigd, zynen laſt verrigt had, wierd hy in 't jaar 1540. door *Georgio de Caſtro* vervangen, onder welken alles weêr in verwarring raakte, gelyk ook het werk der bekeering een grooten krak daar door kreeg.

Al 't welke onder Georgio de Caſtro weêr vervalt.

Wat Franciſcus Xaverius hier, en elders, in 't jaar 1546. gedaan heeft.

Onder den Landvoogd, *Jordaan de Freitas*, die van 't jaar 1544. tot 't jaar 1547. regeerde, kreeg de Godsdienſt weêr een andere gedaante: want in 't jaar 1546. quam hier *Franciſcus Xaverius*. Hy was als de Apoſtel van Indiën, in 't jaar 1541. met den onder-Koning van Indiën, *Martyn Alfonſo de Zoſa*, op den 7den April van Lisbon vertrokken, den 6den Mai in 't jaar 1542. te Goa gekomen, alwaar hy met hulp van *P. Paul Camers*, en anderen, het werk der bekeering met de uiterſte vlyt voortzette.

Hy vertrok in October na de Parruas, een zoort van Viſſchers aan de andere zyde van de Kaap Comoryn, by zich hebbende eenen *François Manſilla*, terwyl *Paul Camers* te Goa tot hulp van *Jacob de Borba* gebleven was.

Hy daar, en ook op Ceilon, en Malacca, eenigen tyd bezig geweeſt zynde, vertrok in 't jaar 1546. in 't einde van Mai met een Coracora uit Amboina na Ternate, met voornemen om zynen arbeid tot bekeering der ingezetenen van de kuſt van Moro te gaan beſteden, en de afgevallenen daar weder te regt te brengen.

Hy quam daar, na veel gevaar geleden te hebben, behouden te land, en wierd minnelyk ontfangen van de Portugeezen, welker bedorvene zeden hy zeer verbeterde.

Hy bekeerde daar ook de Koningin van Ternate, *Njai Tsjili*, Gemalin van *Bajang Ullah*, die, niettegenſtaande veel ſmaad, die zy van de Portugeezen ontfangen had, egter te rade wierd, Chriſten te worden; maar waarſchynelyk door dwang, en na 't verlies van haar laatſten zoon; zy veranderde haren vorigen naam, by haren doop, in dien van *Iſabella*.

Xavier, hier in Ternate nu drie maanden geweeſt zynde, verklaarde, dat hy genegen was na de kuſt van Moro te gaan, en verzogt een vaartuig ten dien einde; maar in tegendeel wierd hem dat, onder vertooning van den moord van zo veel bekeerden, en 't gevaar daar reeds by twee Prieſters geleden, waar van de eene om 't leven gebragt was, geweigert.

Dit ſtuitte geenzins zynen yver, nochte belette, dat hy, zelf in weêrwil van den Landvoogd, die hem dit ſterk afriedt, een vaartuig door 't volk, dat hy op zyn hand had, kreeg, en derwaards vertrok, juiſt op een tyd, dat hy, by de komſt van verſcheide Prieſters in September in Indiën, berigt kreeg, dat hy door *Ignatius de Lojola* tot Provinciaal van Indiën aangeſtelt was.

Zo ras *Xavier* op de kuſt van Moro gekomen was, vluchtten de inlanders voor hem; dog hy won door zoetigheit hunne herten, en bekeerde, na veel moeite gedaan, en veel gevaar uitgeſtaan te hebben, veele der zelven in die drie maanden, dat hy onder hen bleef, leerende hen *Pater Noſter*, *Ave Maria*, 't *Credo*, en eenige vraagjens uit den Catechiſmus, opzeggen. Hy bekeerde ook die van de Stad Tolo; dog zy vielen zes of zeven jaaren na zyn vertrek weêr af, hoewel men 29. of 30. bekeerde plaatzen op Moro, en wel 35000. bekeerden telde.

Hy quam van daar weêr in Ternate in 't laatst van 't jaar, vond daar den Koning *Hair*, van Goa door den onder-Koning *Jan de Castro* te rug gezonden, volkomen vry verklaart, en den Landvoogd *de Freitas* t'eenemaal in schuld gestelt.

Xavier was by dezen Koning niet alleen zeer wel gezien; maar zogt ook, was het mogelyk, hem te bekeeren; dog hy te vast aan zyn wellusten, en den Moorschen Godsdienst, gehecht zynde, was zyn arbeid hier omtrent vrugteloos.

Hy bekeerde egter, hoe bitter ook die Koning tegen den Christen-Godsdienst was, niet alleen veele van zyne onderdanen, maar ook twee Princessen, 's Konings zusters, van welke de eene *Elisabeth* genaamt wierd.

En wat verder door de Priesters, verricht is.

Hy bouwde ook hier een huis, of Convent voor de Jesuiten, zynde door hem van Malacca, uit de in Indiën gekomene Priesters, *Jan de Beira*, *Nugnes Ribera*, en *Nicolaas Nugnes*, na de Moluccos gezonden, van welke de eerste in Ternate, de tweede in Amboina, en de derde op de kust van Moro geplaatst wierd.

Na zyn vertrek wierd door *de Beira* de zoon van den Koning (door *Jarricus* den Keizer genoemd) van Bangay, die zyn vader in 't ryk stond te volgen, onderwezen. Deze quam in Ternate, eerst, om onder de Christenen en Mooren te verkeeren, en dan daar na een van die twee Godsdiensten voor zich, en zyn gansch ryk, te verkiezen; maar tegen al het woelen van Koning *Hair* aan, die veele der zynen door geschenken te vergeefs had zoeken te winnen, wierd hy Christen, en in de kerk van 't Kasteel gedoopt.

Dus vertrok hy weêr na zyn land, en indien men Priesters met hem had konnen zenden, het zelve had mede al over lang Christen geweest.

Vervolging der Christenen door verschei-de Moorsche Koningen in 't jaar 1553.

Hoe voorspoedig nu ook dit werk der bekeeringe uiterlyk scheen, zo leden egter de nieuw-bekeerden daar groote vervolgingen, waar toe de aanhitzingen van Koning *Hair* zeer veel quaad deden, voor al in 't jaar 1553, wanneer, onder de regeering van *Bernardyn de Sosa*, de Koningen van Ternate, Gilolo, Tidore, en Batsjan, een verbond gemaakt hadden, om alle de Christenen uit te roejen, waar omtrent zich die van Gilolo wel den bittersten toonde, die, na die gansche kust zich onderworpen te hebben, die van Tolo, een voorname Stad op de kust van Moro, tot het uiterste bragt; en hoewel hen de pest, nog hongersnoot, had konnen bewegen, zo hadden zy nog 't ongeluk van met zware aardbeving bezogt te worden.

Die Koning (gelyk wy elders toonen) wierd door dezen Landvoogd wel daar over gestraft; maar hier mede hield de vervolging niet op, alzo Koning *Hair* niet rusten kon, zonder den Christenen hier, of daar, moejelykheden te verwekken.

Omtrent dezen tyd (of, zo *Maffejus* wil, in 't jaar 1558.) wierd ook de Koning van Batsjan, een Prins van vyfentwintig jaaren, schoon hy mede met die drie andere Moluksche Koningen den ondergang der Christenen gesworen had, Christen.

De Koning van Batsjan werd in 't jaar 1558. Christen.

Hy quam hier toe juist door den besten grond niet: want de Princes van Ternate, op welke hy verliefd was, na Batsjan stil vervoert hebbende op een tyd, dat hy op Ternate gekomen was, om dien Koning in den oorlog te helpen, wierd hy te rade, om de woede van dien Vorst over deze vervoering te ontgaan, zich met de Portugeezen te bevredigen, en, om dien vrede te vaster te maken, aanstonds Christen te worden, ten welken einde hy van den Landvoogd ook een Priester verzogt, om hem te onderwyzen, en dan te doopen.

Dit quam den Portugeezen zeer vreemd te voren. Zy zonden 'er egter *Nicolaas Nugnes* na toe, die zeer wel ontfangen wierd, en den Vorst, nevens zynen broeder, den Prins, en drie Princessen, zyne zusters, kort daar na doopte, leerende ondertusschen ook de Vorstin, nevens eenige vrouwen van haar gevolg, die met haar te gelyk gedoopt wierden, gelyk veele van zyne vrienden, en onderdaanen, die dit voorbeeld van hunnen Koning, en Vorstin, volgden; tot welken tyd men de bekeering der Laboewa's schynt te moeten brengen, die ook zederd Christen bleven.

En veele van zyne onderdaanen, door Nicolaas Nugnes yver.

Ondertusschen wierd *Nugnes* daar ziek, en, genoodzaakt zynde na Ternate te vertrekken, naderhand door *Ferdinand Alvares* vervangen.

Naderhand door Alvares vervangen.

Dit geval maakte den Koning van Ternate, *Hair*, byna verwoed, en 't zette hem nog meer, dan te voren, aan, om den Christenen alle bedenkelyke afbreuk te doen, en hen, waar hy maar kon, te vervolgen.

Een gevolg hier van was, 't geen in 't jaar 1558. *Alfonso de Castro*, een Jesuit, na een dienst van elf jaren overquam, wanneer hy zich van de kust van Moro na een eiland, daar omtrent gelegen, Iris genaamt, begaf.

Moord van Alfonso de Castro.

Hy wierd door zyne scheppers, of roejers, Mooren zynde, geplundert, handen en voeten gebonden, aan de Spriet zo vast gemaakt, en, na vyf dagen dus voor alles bloot gelegen te heb-

hebben, eindelyk van hun deerlyk vermoord.

Eenige Papoa's bekeerd. *Jarricus* zegt pas te voren ook, dat eenige in de Papoesche eilanden Christen zouden geworden zyn, zonder te melden waar, of in welke van die eilanden, dit voorgevallen zy.

De Koning Hair, een groot vervolger, gedood. Dus leedt dan 't werk der bekeering door Koning *Hair* 's woelen zo veel tegenstand, dat de Portugeezen, nog erger van hem vreezende, eindelyk in 't jaar 1565. goedvonden, hem in zyn Paleis te vermoorden; een bedryf, dat hunne zaaken daar nog veel erger maakte.

Zo ras zyn zoon, Koning *Baboe*, aan de Kroon gekomen was, wierd die Prins, herdenkende den vuilen moord en verdere gruwelyke behandeling van 't Lyk zyns vaders, door de Portugeezen zo schendig bedreven, niet alleen zeer sterk tegen deze Natie aangezet, maar stelde ook allerlei middelen in 't werk, om haar te bederven.

Didacus Magellanes bekeert een Koning van Sjauw, en een Vorst van Manado, Eer het egter nog zo verre quam, zie ik, dat in 't jaar 1568. een Jesuit, *Jacob* of *Didacus Magellanes*, tot nader ontdekking van 't eiland Celèbes, door den Landvoogd der Moluccos uitgezonden, twee Heidensche Koningen, den eenen van het eiland Sjauw, den anderen van Manado, nevens vyftien honderd van hunne onderdaanen, gedoopt heeft; dog na zyn vertrek, of na zes maanden, vielen die van Sjauw weêr af, zo dat die Koning gedwongen was met zyn vader, broeders, en verder huisgezin, zyn toevlugt, eerst na een andere nabygelegene plaats, en daar na na de vesting van Ternate, te nemen. omtrent 't jaar 1568.

De Landvoogd zond 'er een vaartuig, benevens den Jesuit, *Pieter Mascarenhas*, na toe, die een week daar na, en in September des zelven jaars op Manado quam. De Jesuit, Mascarenhas, verrichting, op Sjauw, Sangir, en op de kust van Celèbes.

Hy herstelde dien Koning in zyn vorigen staat, en doopte ook den vader van den Koning van Sjauw.

Omtrent dien zelven tyd zonden die van het eiland Sangir (van *Maffejus* en andere, Sanguin genaamd) ook eenige Gezanten aan hem, verzoekende Christen te worden, en dat hy by hen wilde komen, om hen te onderwyzen.

Hy ging, in gezelschap van den Koning van Sjauw, die agt vaartuigen by zich had, daar heen, en quam eerst te Calongan, daar de Koning van Sangir zyn Hof hield, alwaar hy drie dagen het Euangelium predikte, waar na hy den Koning, en veele Grooten, doopte, plantende daar een schoon kruis, 't geen beide die Koningen met veel eerbied, en yver, op hunne schouders droegen.

Voor

Voor zyn vertrek van daar verzogten zy hem voor hen een plaats tot een kerk te willen uitzien; 't geen hy ook deed, en waar aan de Koning, schoon al oud, zyne Koningin, en Adelyke vrouwen, zeer yverig werkten, verzoekende zelfs de plaats schoon te maken, en 't gras (als of dat ook al Godsdienst was) uit te wyen.

Zy schonken aan dezen Pater, of wel aan twee Portugeezen, die by hem waren, twee Slaven, waar op hy van daar weêr, in gezelschap van den Koning van Sjauw, vertrok, die hem ook van eenige vaartuigen, en van volk, verzag, om hem na Caudipan, op de kust van Celèbes, te geleiden. Hy, die zich nog eenigen tyd, tot dat alles vaardig was, te Sjauw opgehouden had, vertrok van daar den 1sten November, en quam den 2den weêr op Manado. Hy bleef daar tien dagen, en hoorde daar van zeker volk, Datahans (dog, zo *Maffeus* zegt, Batatsjiners) genaamt, spreken, die wel honderd duizend zielen sterk, en genegen waren, Christen te worden; gelyk ook die van Gorontalo zeer ernstig daarom hem verzogten; dog hy alleen niet in staat, om zo groot een werk uit te voeren, wees dit voor een tyd van de hand, met belofte, van hen ten eersten Priesters te zullen zenden.

Van daar ging hy dan met het volk, dat hy by zich hadt, naar Caudipan, gierde op Boelan aan, diens Koning een zoon des Konings van Manado was, welke Vorst, schoon Moorsch, egter groote genegenheit voor het Christendom toonde; ook ging des Konings moeder hem met eenige eetbare waren te gemoet, om hem wat te versterken; dog hy, zich daar niet willende ophouden, bedankte haar, roeide, na een jongen, door *Jacob Magellanes* hier gelaten, mede genomen te hebben, verder, en quam eindelyk te Caudipan aan, daar hy zeer wel van de Christenen, en Heidenen, ontfangen wierd.

Hy bleef hier eenigen tyd, en keerde, na verscheidene tot het geloove gebragt, en eenige, al bevorens bekeerden, gesterkt te hebben, weêr na Sjauw, daar hy 't begin van January des jaars 1569. aanquam. Hy vond hier wel de vloot van *Gonsalvo Pareira* niet, die den Koning van Sjauw belooft was, om de zynen weêr tot reden te brengen; maar egter, door hulp van een anderen Portugees, middel, om twee steden te veroveren, en zyne wederspannige onderdaanen zich weêr volkomen te onderwerpen.

Na dat hier nu alles in rust gebragt was, vertrok deze vader van daar, nemende 's Konings oudsten zoon, een Prinsje van negen jaren, mede na Ternate, om hem onder de Portugeezen op te voeden.

Dog gelyk de zaaken der Portugeezen in de Moluccos zeer begonnen af te nemen, zo door 't onbezuist gedrag der Landvoogden aldaar, als door de onlydelyke baldadigheden van 't gemeene volk tegen de Ternataanen, dat geen gewisse, nog vreeze Gods meer betoonde te hebben; alzo heeft dit, nevens andere voorvallen, hen ook aangezet, om de Portugeezen zelf in hun kasteel te beoorlogen, waar door zy, geen ontzet te gemoet ziende, en al Katten, Honden, en 't leder van hunne koffers gegeten hebbende, genoodzaakt wierden zich in 't jaar 1572. by accoord aan Koning *Baboe* over te geven, en zich ten deele na Amboina, ten deele op strand, voor eerst te onthouden, van waar zy kort daar aan na Tidore getrokken zyn, daar die Vorst voor hen een vesting bouwen liet, te meer, alzo hy op de Ternataanen vry wat verbittert was, om dat zy den buit van de Portugeezen alleen bekomen hadden. *Het slegt gedrag der Portugeezen doet*

Hier door, gelyk men denken kan, leden de zaaken van den Godsdienst mede zeer veel; waar door verscheide Paters, als *Gomes Damaralio*, *Georgio Fernandes*, en andere, 't leven verloren. *Den Godsdienst merkelyk lyden.*

Zy hielden het op Tidore nog wel zesendertig jaaren uit, in welken tusschentyd ik zie, dat door *Nicolaas Pimenta*, Visitateur der Jesuiten, in 't jaar 1599. eenige Priesters, en onder deze *Christoffel de Vega*, *Vasco de Cunha*, en meer andere, na Tidore, daar zy den 20sten November quamen, gezonden zyn, alwaar zy *Jan Rebello*, en ook eenige kerken, vonden; behalven dat deze *Pimenta* in February van 't jaar 1601. ook herwaards *George de Fonseca*, *Andrè Baptista*, *Bartholomeus Daniel*, en *Mattheus de Britto* als Coadjuteur zond; maar een schipbreuk belette hen 'er te komen, waar by dan de gedurige oorlogen tusschen hen, en de Ternataanen, die nu en dan ook veel onderstand van de Engelschen bekomen hadden, 't werk der bekeering ook een groote verhindering toebragten; in hoedanigen staat deze hunne verwarde zaaken tot in 't jaar 1600, en 't jaar 1601. heenschokten, wanneer *Louis Fernandes*, Superieur der Jesuiten, in de Moluccos was.

Omtrent dezen tyd doopten de vaders op Tidore nog een zoon van den Koning van Sjauw, en agt of negen anderen, ter gelegenheit, dat die Koning de Portugeezen op Tidore tegen de Ternataanen en Hollanders, die hen daar belegerden, was komen helpen.

Na dien tyd wierd (gelyk wy elders toonen) Tidore in 't jaar 1605. door de Hollanders onder den onder-Zeevoogd *Kornelis Sebastiaanszen* verovert, 't geen in de Portugeesche zaaken weêr een groote breuke te weeg bragt, in welken tyd zy na Sjauw moesten vertrekken, daar Pater *Jan Paul* was, en hoewel dit verlies in 't jaar 1606. door *Pedro da Cunha* wel met een weder-verovering van alles, ja zelf ook van Ternate, gered wierd; zoo en duurde deze vreugde niet zeer lang, aangezien in 't jaar 1607. alles door *Cornelis Matelief* weêr hersteld, herwonnen, en de Portugeezen zedert geheel en al buiten hun bestek gebragt wierden: want schoon zy na dien tyd nog tot het jaar 1663. op Gamma Lamma, en nog later op Sjauw (te weten, tot in 't jaar 1677.) gebleven zyn, en daar hunne Priesters gehad hebben, zo is egter 't werk der bekeering daar van zeer weinig belang geweest, zo door de bitterheit van Koning *Hhamza*, als voor al, na dat de Nederlanders Predikanten in de Moluccos gehad, en daar hunne leere hoe langer hoe meer voortgezet hebben.

Na dat *Pieter da Cunha* alles in de Moluccos hersteld had, zo verzogten die van de kust van Moro, en van Tolo, om Priesters, die hen door Pater *Gabriel de la Croix* belooft waren, gelyk 'er daar na ook veel, als vier honderd te Tolo, twee honderd te Samoforo; benevens hunne Hoofden, en nog vyf honderd op een andere plaats, gedoopt wierden.

In dezen tyd was eenen Pater *Antoni Pereira* te Sjauw, die zeer veel dienst, zo omtrent den wulpzen en slegt-levenden Koning, als omtrent zyne onderdaanen deed, behalven dat ook die van Sangir hem zeer verzogten, om den Doop aan verscheide inlanders daar te komen bedienen.

Hy doopte, op hun verzoek, ook eenen *Roytelet*, Koning van *Tagulanda* (by *Jarricus*, *Regalanda* genaamt) en zyn dogter, die te Sjauw gekomen was, om met dien Koning te trouwen. Deze Vorst van Tagulanda beloofde aan dezen Pater ook, dat alle zyn onderdaanen Christen zouden worden, indien hy maar op zyn eiland komen wilde.

En dit is wel het voornaamste, dat 'er by de regeering der Portugeezen omtrent het stuk van den Godsdienst in de Moluccos, of de eilanden, daar onder behoorende, verrigt is. (Besluit van het werk van de bekeering, door de Portugeesche Paters daar verricht.)

Nu is 'er overig, dat wy gaan zien, wat by de Nederlanders omtrent de zake van den Godsdienst in deze gewesten van tyd tot tyd gedaan, en hoe verre men daar in tot deze tyden toe gekomen is; waar toe wy in 't volgende Hoofdstuk zullen overgaan.

NEGENDE HOOFDSTUK.

De Hervormde Godsdienst *in 't* jaar 1621. *door* Krank-bezoekers *hier begonnen.* D. Georgius Candidius *komt hier in 't* jaar 1626. *als* eerste Predikant. *Word in dat zelve* jaar *door den* Landvoogd, le Febre, *opgezonden. De* beschuldigingen *van den* Landvoogd *tegen hem. Zyne* verdediging, *waar uit zyne onschuld blykt. De* Landvoogd, *schoon ten vollen schuldig, blyft* ongestraft. D. Scotus *in 't* jaar 1628. *herwaards gezonden. En de* Proponent Bonnus *in 't jaar* 1627. *Slegte stand der* kerk *en* schoolen. *Staat van den* Godsdienst *op* Batsjan. D. Bonnus *in 't* jaar 1629. *na* Batavia *ontboden. Eerste melding in 't* jaar 1631. *van* D. Scotus *in de* Bataviſche kerk-papieren. D. Aartszoon *in 't* jaar 1634. *herwaards gezonden. Verscheide* Krank-bezoekers, *hier gebruikt.* D. Aartszoon *van hier na* Batavia *vertrokken in 't* jaar 1638. *Latende de* kerk, *en* schoolen, *in* slegten staat. *Hoedanig het* D. Bakus *in 't* jaar 1640. *hier nog bevond. Die in 't* jaar 1641. *in* Amboina *geplaatst werd.* D. Sonneveld *voor een springtocht in* Ternate. D. Bakus, *met eenige* Krank-bezoekers, *in 't* jaar 1643. *weêr hier gekomen. Die in 't* jaar 1644. *op* Batavia *komt.* D. Warmelo *in 't* jaar 1646. *herwaards gezonden, die om zyn* Taalkunde *in 't* jaar 1655. *na* Banda *vertrekt. Zyn komst in 't* jaar 1656. *op* Batavia. D. Abbema *komt hier, die in 't* jaar 1659. *hier sterft.* D. Spiljardus *bezoekt deze* kerk. *In 't* jaar 1661. D. Burum. D. Sibelius, *door* D. Akendam *vervangen. In 't* jaar 1666. D. de Buk. D. Sweerdius *in 't* jaar 1667. *In 't* jaar 1669. D. Struis, *diens dienst gestremt word.* D. Montanus *in 't* jaar 1670. *Verdere behandeling van* D. Struis *op* Batavia. D. Brouwerius *in 't* jaar 1671. D. Dionysius *in 't* jaar 1674. D. Huisman *in 't* jaar 1675. *In dat zelve* jaar *door* D. Montanus *vervangen, met den* Proponent, *de Large.* D. Montanus kerk-bericht *wegens de* Molukſche kerken, *in 't* jaar 1675. *aan den* Heer Landvoogd, Hurdt, *overgelevert. Slegte getuigenis wegens den* Godsdienst *op* Oebi. *Zyn bericht van* Batsjan. *Van* Makjan. Staat *der* kerke *op* Maleyo.

Verplaatzing van eenige Meesters. Ouderlingen, *en* Diakenen, *verkoren. De* staat *op* Tidore. Staat *op* Manado. *Een* Gebeds-huis *door de* Princes *en door de* Koning *van* Manado, *aan ons vergunt. Wat voor* Christenen *hier zyn. Over wat* landen *de* Koning *van* Cajeli *heerscht. Die van* Gorontalo *en* Limbotto, *wenschen de* E. Maatschappy *tot hunnen* bescherm-heer, *en* Christen *te worden. De* grenzen, *en* uitstrekking, *van 't* Manadosch *ryk. Verder bericht van die* Koningen *van* Manado, *en eenige andere volken daar omtrent.* 't Manadosche Meir *van* Ton[illegible] *En* [illegible] *van* Gorontalo. *Beschryving van de volkeren*, Badjoe*'s genaamd. Zyn bericht van 't* eiland Tagulanda. *Zeldzame uitspraak van eenige* geschillen *onder deze* Heidenen. Afkeuring *van* Huwelyken *der* Tagulanders *met die van* Sjauw, *over en weder. Order op dit* eiland *omtrent het* kerkelyke *gestelt. Van 't* eiland Sjauw, *en van de* Jesuiten, *aldaar. Van 't gedrag dezer* Jesuiten *op* Talaut. Staat *der* kerken, *op 't* eiland Sangir. Voortplanting *van dien* Godsdienst *op* Sarangani. Dood *van* Kapitein Ruttens. *Groote ongezondheit op* Maleyo, *en* Sangir. *Verzoek der* Spanjaarden *op* Sjauw *over den* Nagel-handel. Aardbeving *op* Taroena. D. Montanus *hier in 't* jaar 1676. *overleden.*

DE HERVORMDE GODSDIENST.

1621. De Hervormde Godsdienst.

WAt de zaaken van den Godsdienst in de Moluccos, voor zo verre die in de eerste tyden door de Nederlanders daar behandelt zyn, betreft, daar van vinden wy niets voor het jaar 1621. aangeteekent, alwaar ons blykt, dat men zich daar allereerst, niet van Predikanten, maar alleen van Krank-bezoekers, bedient heeft.

In 't jaar 1621. Door Krank-bezoekers hier begonnen.

Ik zie, dat de Krank-bezoeker, *Tobias Camzius* in 't jaar 1621. hier lag, en door den Landvoogd, den Heer *Houtman*, zonder eenige reden te geven, volgens schryven van die van Batavia op den 13den November, geligt, daar alle dag gewagt, en hoe *Cornelis Joriszoon Croonenburg* tegen zyn wil in des zelfs plaats daar gelegt wierd.

Behalven dezen lag toen *Kornelis Maas* in die bediening op Batsjan, en *Jan Gerritszoon Bloem* op 't eiland Makjan, op Taffasoho.

In 't jaar 1624.

Den 17den September in 't jaar 1624. zie ik uit de kerk-papieren van Batavia, dat hier toen, behalven de Krank-bezoekers, ook eenige Proponenten lagen, alzo zeker *Jan Hermansz.*, een Krank-bezoeker, die dertien jaaren in Manilha by de Spanjaards gevangen gezeten had, nu kort te voren verlost, en met het schip Monnikendam op Batavia gekomen, zeer goede getuigenis van de zelve gaf, oordeelende ook Batsjan vry beter, dan Maleyo, of 't kasteel Orangie, om 'er een Predikant te leggen.

Men stelde ten dien tyde op Batavia ook voor, Mr. *Nicolaas Janszoon*, als ordinair Proponent derwaards te zenden, dog de Heer opper-Landvoogd *de Carpentier*, keurde dit alleen daarom af, om dat hy met zyn vrouw zou hebben moeten gaan na een plaats, daar nog niet eene Hollandsche vrouw was; gelyk dit in 't besluit van den 21sten November des jaars 1624. nader te zien is; maar dat was in zich zelven een slegte reden, alzo 'er immers de Hollandsche vrouwen eens moesten komen; behalven dat hun komen, of niet komen, aldaar, immers niets tot voor-, of na-deel van den Godsdienst doen kon. 1624.

In 't jaar 1625, in Augustus, was hier, in plaats van den overleden Krank-bezoeker, door de Nassausche vloot, waar op de Predikant D. *Follinus* was, *David Hermanszoon* gestelt.

D. Georgius Candidius komt hier in 't jaar 1626. als eerste Predikant.

De eerste Predikant, die herwaards door den kerken-raad van Batavia beroepen, en door de Hooge Regeering van Indien goedgekeurt wierd, was D. *Georgius Candidius*, die in 't jaar 1626. ook hier na toe vertrokken, en den 10den Julius 'er gekomen is.

By zyn komst lag de Krank-bezoeker, *David Joriszoon*, in 't kasteel Orangie, en bragt nog eenen *Gerard Bokem* mede.

Hy was hier voornamentlyk gezonden, om 'er een kerken-raad op te regten, en de kerken-order, door den Heer Landvoogd goedgekeurt, daar in te voeren; dog hy wierd van den Landvoogd *le Febre*, wegens eenigen twist, tusschen hen beiden eerst over tafel wegens het Concubineren, en daar na al hooger gerezen, nog dat zelve jaar weder na Batavia, met veele klagten over hem aan den Heer opper-Landvoogd van Indien, gezonden.

Word dat zelve jaar, door den Landvoogd le Febre, opgezonden.

D. *Candidius*, op Batavia gekomen zynde, gaf mede een bericht van zyne kerkelyke verrigtingen aldaar over, met eenen aanwyzende, dat de grond van den twist tusschen den Landvoogd en hem, niet anders, dan zyn voorstel, om dat vuil Concubineren aldaar weg te nemen, geweest was.

Hy

1626. Hy kreeg een affchrift, van 't geen de Landvoogd tot zynen lafte gefchreven had, met laft, om 'er op te antwoorden. En hy gaf hier op zyne verdediging over, die, by 't befluit van den 22ften October tegen de klagt van den Landvoogd *le Febre* vergeleken zynde, klaar vertoonde, dat D. *Candidius* hem ganfch geen reden tot deze befchuldiging, en nog veel min tot zyne verzending, gegeven had.

De befchuldigingen van den Landvoogd tegen hem.

De Landvoogd betigtte hem dat hy nog den Koopman, *Frans Bruis*, den onder-Koopman, *Jozeph Lampreel*, eenen *Jasper*, den Timmerman, nog den Vaandrig aldaar, tot Ouderling had willen aannemen.

Op het eerfte zeide hy, dat hy dien man niet verworpen, nog onwaardig geagt; maar daarom alleen niet aangenomen had, om dat hy *Bruis* in 't korte met den Landvoogd, als verloft zynde (gelyk de Landvoogd zelf bekennen moeft) ftond te vertrekken, en het dierhalven de pyn niet waardig was, hem voor zo korten tyd te verkiezen.

Den onder-Koopman had hy om zyn ergerlyk leven, gelyk mede den Timmerman, die voor den Landvoogd als een dronkert, fpeler, enz. aangeklaagt was, daarom alleen, verworpen; dog noit had hy tegens den Vaandrig iets ingebragt, in al 't welke hy zo door de getuigenis van den Krank-bezoeker, *David Joriszoon*, als door 't fchryven van den Landvoogd zelf, zeer kragtig onderfteund wierd.

Zyne verdediging.

Men lei D. *Candidius* ook te lafte, dat 'er om zynen 't wil een oproer onder de Mardykers verwekt was, en dat 'er ook al eenige na den vyand overgeloopen waren. D. *Candidius* verklaarde van 't eerfte niets te weten, en dat 'er wel iets van dat weg- en overloopen waar, maar daar af een andere reden was, namelyk, de eene om dievery, de andere om overfpel, en ook eenige, om dat men uitgeftroit had, dat alle, die Concubineerden, en niet trouwden, in een zak, of ton gefteken, en verdronken zouden worden; zaaken, die noit door D. *Candidius*, of eenig kerkelyk perzoon, maar wel door andere uitgeftroit waren; en voor al door zeker oud onkuis vrouwmenfch, die met den Marinho van de Mardykers getrouwt was, en by welke bevorens de Concubyen van den Landvoogd *la Febre* gewoont had, weshalven hy oordeelde, dat deze vrouw dit, niet uit haar zelve, maar ter order van den Landvoogd, om hem (D. *Candidius*) fwart te maken, had uitgeftroit, hoewel hy zich tegen den Landvoogd in dit ftuk in alle manieren zeer zedig gedragen had.

Men bevond ook verfcheide befchuldigingen van den Landvoogd, te weten, als of D. *Candidius* wettige Huwelyken tegengeftaan, of na 't zieken-huis niet eens omgezien zou hebben, zeer ongegrond, of volflagen onwaar; behalven dat de Landvoogd zich niet ontzien had te zeggen, dat hy (met eerbied gefproken) in al de befluiten van den kerken-raad eens fcheet, beveftigende dat met veel andere zeer onbetamelyke woorden. 1626.

Waar uit D. Candidius bleek onfchuldig te zyn.

Immers uit de getuigenis van den opper-Koopman, *Paulus Adriaanszoon*, voor den Landvoogd, en tegen D. *Candidius*, was, by nader onderzoek van des Landvoogds gedrag tegen den Predikant, zeer klaar af te nemen, dat D. *Candidius* onfchuldig, en van hem mishandelt was.

Uit al het welke, by den Eerw. kerken-raad van Batavia, op den 2den November, nader overwogen zynde, eenparig geoordeelt is, dat D. *Candidius* niet de minfte aanleiding tot oproer onder de Mardykers, door zyn tegenftaan van 't Concubineren gegeven heeft, dat zelf niet de minfte oproer daar geweeft is; en dat dierhalven de befchuldiging van den Landvoogd tegen hem niet alleen ongegrond; maar dat 'er ook geen eene wettige reden was, om D. *Candidius* op te zenden, of om de gemeinte aldaar van haren wettigen Leeraar, om zyne byzondere, en zeer ongegronde gefchillen, te berooven.

Zy oordeelden ook, dat D. *Candidius* ter order van den Landvoogd wel genoodzaakt was na boord te gaan, dog dat hy egter, voor zyn vertrek, alle middelen, 't zy door zich zelven, 't zy door de gemeinte aldaar, 't zy by eene betuiging van zyn onfchuld, had behooren aan te wenden, om daar nog, was 't mogelyk te blyven, waar over hy nader voor de vergadering zou beftraft, en vermaant worden. Even als of zyne betuiging, of het zeggen van de gemeinte, iets by zoo een onbefchoften Landvoogd, die om geen andere reden den Predikant haatte, dan om dat hy zyn verfoejelyk hoereren zogt af te fnyden, zou hebben konnen helpen; na al het welke hy immers nog veel minder, als na alle de befluiten van den kerken-raad, daar hy zoo oneerbiedig van fprak, zou gevraagt hebben, behalven dat D. *Candidius* de grootfte moeite ter wereld gehad zou hebben, om van zulk een voorval, tegen den Landvoogd zelf, eenig behoorlyk bewys te krygen; om dat alles te veel van den Landvoogd afhangt, en zulk een, die getuigenis tegen hem gaf, niet anders, als zyn zeker verderf, door allerlei wegen, en gezogte voorwendingen, te wagten had.

1627. Na rype overweging egter van alles, vond de kerken-raad van Batavia goed, over *la Febre* dierhalven niet alleen aan den opper-Landvoogd, als over een, die dezen Predikant niet alleen onregtvaardig beschuldigt, en zeer ongegrond opgezonden had, te klagen, maar ook straffe daar over te verzoeken, behalven dat zy ook, tot meerder bewys van D. *Candidius* onschuld, besloten hadden, den zelven, op goedkeuring der Hooge Regeering, weêr na Ternate te zenden.

De opper-Landvoogd zag wel, dat *la Febre* schuld had, en dat D. *Candidius* van hem niet wel gehandelt was, en kon derhalven wel niet veel inbrengen tegen het besluit des kerken-raads, van hem weder derwaards te zenden (gelyk nog nader den 5den February in 't jaar 1627. besloten wierd) en den Proponent, *Petrus Bonnus* by hem te voegen; maar met zeer veel grond oordeelde zyn Edelheit op den 18den Februari veel beter, dat D. *Candidius* voor eerst nog een jaar op Batavia bleef, en dan na Ternate vertrok, om dat de Landvoogd, *la Febre*, dit jaar nog verzogt was daar te blyven, en hem dan maar hier of daar in zoeken zou; maar hoe klaar nu ook de schuld dezes Landvoogds bleek, die Heer was te hoog van rang, en een Predikant te gering, om daarom een Landvoogd te straffen; en 't was zo verre van daar, dat men hem zou straffen, dat men hem nog om langer verblyf aldaar verzogt. Een klaar teeken, dat men zich veel meer aan een vuilen hoereerder van een Landvoogd (waar van haar Edelheden overtuigt waren) dan aan een onschuldig vroom Predikant, of aan de zaak van den Godsdienst, gelegen liet leggen, alzo die gemeinte daar om zynent wil in al dien tyd van hunnen Predikant berooft bleef; een zaak, die by haar Edelheden van zo veel belang niet scheen te zyn; hoewel zy rondom vuil en verfoejelyk was, waar van ik wel nader reden kon geven, zo ik dat uit bescheidenheit niet liet.

De Landvoogd, schoon tenvollen schu'dig, blyft ongestraft.

De kerken-raad van Batavia bleef wel by het genomen besluit, dat D. *Candidius* met voorschryvens van den opper-Landvoogd weêr na Ternate behoorde te gaan; dog zy veranderden den 4den Mai van 't zelve, wanneer zy goed vonden zyn Eerw. na Tajoewan te zenden, daar hy ten minsten zulken zigtbaren wraak, als in Ternate, niet te wagten had. Ook was het een volslagen misslag van den kerken-raad, dien Heer weêr na zyn bittersten vyand te zenden, om hem daar voor zyn woede volkomen bloot te stellen; maar dat zy straf over den Landvoogd verzogten, was zeer billyk, alzo men niet nagelaten zou hebben den Predikant, schuldig bevonden zynde, te straffen. 1627.

In de maand September, des jaars 1626, bleek, dat *Cornelis Jacobszoon* nog Krankbezoeker op 't kasteel Orangie, en dat *Jan Gerritszoon Blok* op Batsjan in dien zelven dienst lag, die ook zeer over de Godslastering van den Koopman *Dortmond* klaagde, 't geen niet veel goeds daar voor den Godsdienst beloofde.

David Joriszoon, en deze *Blok*, verslag van den staat der kerken, en schoolen, daar doende, klaagden aan den kerken-raad van Batavia, dat de Landvoogd, *la Febre*, den school-kinderen op 't kasteel Orangie weigerde vier ponden Ryst (volgens gewoonte in die tyden) te geven, daar de kinderen van Batsjan wel vyf ponden kregen.

Ook klaagden zy zeer over den Koopman, *Jacob Leenderdszoon Corsel*, op Batsjan, die met den Godsdienst openbaar den spot dreef.

Dewyl nu in beraad gehouden wierd D. *Candidius* na Ternate te zenden, schynt egter D. *Petrus Scotus*, of *Schotte*, in 't jaar 1628. daar heen gezonden te zyn. Dit blykt my klaar, niet uit de Batavische kerk-papieren, die over verscheide zaaken in die eerste tyden niet zeer net, en vry afgebroken, of te kort, zyn; maar uit een brief van D. *Abrahamus de Roi*, Predikant te Batavia, in November des jaars 1632. aan D. *Walæus* geschreven, en onder zyne schriften te vinden, by welke hy zegt, dat D. *Scotus* toen vyf jaaren in Ternate gelegen hadt.

D. Scotus in 't jaar 1628. herwaards gezonden.

Ook schynt my toe, dat de Proponent, *Petrus Bonnus* in 't jaar 1627. al herwaarts vertrokken is, die uit een bericht van den Commissaris, de Heer *Gillis van Zeist*, met het schip Orangie daar schynt gekomen te zyn; en 't is daarom, dat dit bericht niet van den Predikant, maar wel van den Proponent, dat jaar daar met dat schip gekomen, meldt, om dat D. *Scotus* hier eerst het jaar daar aan gevolgt is.

En den Proponent, Bonnus in 't jaar 1627.

Uit dat zelve bericht zie ik, dat die Proponent daar des Sondags voor alle de Soldaten, en omtrent dertig of veertig, zo Duitsche, als Mardykers, vrouwen (maar voor geen Mardykers) predikte; en dat hen ook door een inlandsche Schoolmeester eenige Gebeden in 't Maleits eens ter week voorgelezen wierden.

Voorts stond het daar met de school, waarschynelyk om 't onthouden van de Ryst, zeer slegt, zo dat 'er zomtyds vyf, dan eens zes, en dan eens tien kinderen, in de zelve verschenen. Ook zegt de Heer *Zeist*, dat 'er, by zyn komst in Ternate, gansch geen school gehou-

Slechte stand der kerk, en schoolen.

1628. gehouden wierd; maar dat 'er by zyn vertrek, alzo zy 'er eenige van Makjan ontboden hadden, tien ſchool-kinderen waren. Hy had op de ſchool, alzo die uit de kinderen van een t'zaam-geraapten hoop van Mardykers, hen van de Spanjaarden toegekomen, beſtond, zeer weinig hoop; en getuigde, dat op Makjan mede maar drie of vier ſchool-kinderen waren; dog dat de Gebeden alle dagen twee maal op Gnoffikkia, en Taffaſoho, gedaan, dat 'er des Sondags gepredikt, en ook eenige Maleitſche Gebeden voor de vrouwen gedaan wierden; dog dat 'er geen Mardykers in de kerk verſchenen, zeggende, dat zy de ganſche week werken, en des Sondags, als zy vry waren, hunnen koſt zoeken moeſten; hoewel zyn Edelheit geloofde, dat de waare reden ten deele hunne ongenegenheit, en ten deelen hunne onkunde in de Maleitſche taal, was, waar door zy den Meeſter, die hen het een of 't ander in die taal voorlas, niet wel verſtaan konden.

Staat van den Gods-dienſt op Batsjan. Op Batsjan wierden de Gebeden op 't Fort mede zeer ordentelyk, eer iemand uitging, gedaan, en des Sondags ook een Predicatië voorgelezen, daar weinige, buiten onze eigen Natie, by quamen. Men had hier een fraaie kerk, dog daar wierd toen geen dienſt in gedaan, om dat de Laboewa's voorhenen zamengezworen hadden, de onzen op zyn onvoorzienſt in de kerk, onder de Predicatië, te vermoorden, weshalven zedert de dienſt op 't Fort gedaan was.

Hier was ook een Schoolmeeſter; dog, door 't verloopen der Laboewa's, waren 'er nu maar vier of vyf kinderen; waar uit dan de ſlegte ſtand der Molukſche ſchoolen bleek, gelyk ook de Landvoogd daarom van voornemen was, de Schoolmeeſters van daar te lichten, om vergeefſche koſten en moeite af te ſnyden.

D. Bonnus in 't jaar 1629. na Batavia ontboden. In 't jaar 1629. den 18den October vond men op Batavia in kerken-rade goed, D. *Petrus Bonnus* uit Ternate te ontbieden, om hem Predikant te maken; dog het liep nog tot den 30ſten September in 't jaar 1630. aan, eer hy van 't eiland Makjan, daar hy gelegen had, op Batavia quam, getuigende toen, dat de Ternataanſche gemeinte zeer toe- en 't Concubineren daar zeer af-nam. Den 1ſten November beſloot men den Krankbezoeker, *Aart Janszoon*, en ook door een beſluit van den 27ſten January in 't jaar 1630, *Adriaan Robbertszoon*, derwaards te zenden.

Volgens de berichten, in dezen tyd overgewaait, hield de Landvoogd het met des Konings zuſter, de opper-Koopman met een van de voornaamſte dogters, en zyn vervanger, de Heer *Ottens*, met een van 's Konings wyven, of naaſte bloedverwanten. Een godloos, hoeragtig, en overſpeelig leven der Grootſten, dienende in allen deelen, om den dienſt van een wakker Predikant te verydelen, en hem te doen zugten, alzoo zulke in een reis meer afbreken, als hy in langen tyd bouwen kan. 1629.

Den 5den Juny, in 't jaar 1631, komt D. *Petrus Scotus* in de Bataviſche kerkpapieren allereerſt voor, die toen met den Krank-bezoeker, *Jacob Sterk*, met het ſchip 's Gravenhage uit Ternate na Batavia vertrokken, een kerkelyken Ternataanſchen brief aan den Eerw. kerkenraad aldaar zond; hoedanig een kerkelyke brief ook den 17den September des zelven jaars door den Krank-bezoeker, *Cornelis Jacobszoon Texel* aan die zelve vergadering overquam. Eerſte melding in 't jaar 1631. van D. Scotus in de Bataviſche kerkpapieren.

Den 6den October in 't jaar 1633. verſcheen D. *Scotus* uit Ternate op Batavia met het ſchip Buuren, nevens den Krank-bezoeker, *Arend Janszoon*, gelyk den 7den July van daar een *Kornelis Willemszoon*, met het ſchip 't Zeepaard op Batavia verſchenen, en over welken toen beſloten was nader by de komſt van D. *Scotus* te handelen. In dit zelve jaar ſchynt my toe, dat in D. *Scotus* plaats de Predikant, D. *Jonas Aartszoon*, gekomen zy, te meer, alzo hy, in December van 't jaar 1632, van Proponent, Predikant gemaakt zynde, den 26ſten January in 't jaar 1634. hier al zynde, in een Bataviſch beſluit van dien dag voorkomt. Hy lag op 't kaſteel Orangie, gelyk dit ook *Jan Pieterszoon* van Hoorn, Krankbezoeker op 't Jagt Texel, by zyn komſt op Batavia den 31ſten Auguſty in 't jaar 1634. nader beveſtigde, daar byvoegende, dat de Krank-bezoeker *Herman Janszoon* op Batsjan, en nog twee in de zelve bediening op Makjan, en Taffaſoho, lagen. In 't jaar 1633. D. Aartszoon in 't jaar 1634. herwaards gezonden.

Ook zeide hy, dat D. *Aartszoon* nog geen kerken-raad opgerigt, en dat het Concubineren daar onder de Chriſtenen nog ſterk zyn voortgang had.

Den 14den December dezes jaars vertrok de Krank-bezoeker, *Jan Janszoon Brund*, herwaards, om *Herman Janszoon* te vervangen. Verſcheide Krank-bezoekers hier gebruikt.

In 't jaar 1635. zond D. *Aartszoon* een Kerkelyken brief, die den 20ſten September in de vergadering quam; dog wat des zelfs inhoud was, bleek niet.

Den 27ſten December wierd beſloten, *Jan Willemszoon* van Amſterdam als Krank-bezoeker met het ſchip Ter Goes herwaarts te zenden.

Den 11den July in 't jaar 1636. verſcheen uit Ternate op Batavia de Krank-

 bezoeker,

1636. bezoeker, *Adriaan Kaarsemaker*; en D. *Aartszoon*, nog al sterk over het Concubineren klagende, en verzoekende, vermits hy dit quaad niet zag te stuiten, zyne verlossing, te meer, dewyl zyn verbonden tyd in September uit was; dog den 2den December vond men goed zyn Eerw., een zeer stigtelyk man, en dierhalven daar zeer dienstig zynde, om nog wat langer verblyf aldaar te verzoeken, dog, zo hy by zyn verzoek van op te komen, volharde, zou hy verlost worden.

De voornoemden *Jan Willemszoon* was, volgens schryvens van hier, op Makjan geplaatst; *Adriaan Gorgel*, zo by de resolutie van den 26sten September bleek, op Taffasoho, en *Michiel Klarenbeek*, van Haarlem, als Krank-bezoeker met het schip Zeeburg in Ternate dit jaar gekomen.

In 't jaar 1637. bleek by 't Batavisch kerkelyk besluit van den 19den January, dat *Jan Pieterszoon* na Ternate vertrekken zou, om den Krank-bezoeker, *Jan Engelszoon*, op 't kasteel Orangie te vervangen. Ook bleek den 13den July, dat *Willem Fuik*, die op Makjan lag, en den 21sten September, dat D. *Aartszoon* weder zeer ernstig, om verlossing verzogten; waar op men den 28sten December besloot, *Jan Blok* van Amsterdam, die meer in Ternate gelegen had, en zelf verzogt weder derwaards te gaan, over Amboina (zo hy daar niet noodig was) tot aflossing van *Fuik* op Makjan, na de Moluccos te zenden.

In 't jaar 1638. D. Aartszoon van hier na Batavia vertrokken.

In 't jaar 1638, den 5den Julius, verscheen D. *Jonas Aartszoon*, met een zeer loffelyke getuigenis op Batavia in den kerken-raad, verklarende genegen te zyn, na 't vaderland weder te keeren.

Den 11den October bleek, dat *Jan Pieterszoon* nog op 't kasteel Orangie, en *Adriaan Gorgel* nog op Taffasoho, als Krank-bezoekers lagen.

Den 3den January, in 't jaar 1639, vond men goed, den Krank-bezoeker *Dirk Janszoon*, ook herwaards te zenden, om op 't kasteel Orangie te leggen.

Den 20sten Juny verscheen *Jan Willemszoon Fuik* met het schip de Beurs van hier op Batavia.

Latende de kerk, en schoolen, in slegten staat.

Voornoemde *Dirk Janszoon* klaagde, zo den 30sten October bleek, nog zeer sterk over 't Concubineren der Mardykers, over 't verval van den Godsdienst, en over den slegten stand der schoolen, weshalven hy om zyne verlossing verzogt.

Den 13den January, in 't jaar 1640, wierd D. *Jan Klaaszoon Bakus* beroepen, om nevens den Heer Landvoogd *Kaan* herwaards te vertrekken, weshalven zyn Eerw. voor zich, en zyn vrouw, den 16den dier maand zyne kerkelyke getuigenis verzogt, en kort daar na vertrok. In 't jaar 2640.

Hoedanig het D. Bakus in 't jaar 1640. hier nog bevond.

Den 27sten Mai, in 't jaar 1641, bleek by zyn Eerw. schryven van hier, dat het 'er zeer slegt met het Christendom stond; weshalven hy verzogt verplaatst te worden, dat egter 't middel niet was, om 't quaad te helpen. Ook bleek, dat *Daniel Macke* uit Ternate op Batavia met het schip Hollandia gekomen, en in de vergadering verschenen was.

Die in 't jaar 1641. in Amboina geplaatst wierdt.

Den 18den November vond men goed, aangezien by de Ternataansche brieven bleek, dat een Krank-bezoeker nu hier genoeg was, *Antoni Antoniszoon* met magt om te doopen, naar Ternate te zenden, en D. *Bakus* na Amboina te laten overgaan, om den Predikant, D. *Sonneveld*, aldaar te verlossen.

Den 22sten September, in 't jaar 1692, verscheen van hier op Batavia de Krank-bezoeker, *Jan Franszoon*.

D. Sonneveld voor een spring-togt in Ternate.

Den 9den February, in 't jaar 1643, bleek, dat men D. *Sonneveld* maar pas te voren beroepen had, om na Ternate te vertrekken, hoewel dit maar voor een spring-togtje zyn zou; gelyk hy ook den 5den October weêr op Batavia quam, en een omstandig verhaal van 't verrigtte aldaar overleverde.

D. Bakus, met eenige Krank-bezoekers, in 't jaar 1643. weêr hier gekomen.

Men zag toen ook, dat de Krank-bezoekers *Henrik Hartong*, van Witzen, en *Herman Janszoon*, en de Predikant, *Jan Klaaszoon Bakus* (die, in 't jaar 1643. uit Amboina weêr hier moet gekomen zyn) verzogten te mogen opkomen, 't geen den 7den December aan D. *Bakus* toegestaan wierd.

Die in 't jaar 1644. op Batavia komt.

Den 27sten Juny, in 't jaar 1644, quam van hier op Batavia de Krank-bezoeker *Henrik Hartong*; en den 3den October verscheen D. *Bakus*, met het schip Egmond gekomen, mede in den kerken-raad aldaar.

Den 31sten dier maand zond men *N. Agricola*, als Provisioneel Krank-bezoeker, na Ternate, om van daar verder na Tajoewan te gaan; en ten dien tyde lagen hier nog de Krank-bezoekers, *Jan Gerritszoon Blok*, *Alexander Rossenraad*, en *Gerard Centen*, met magt om te doopen, hen (schoon het tegen het 25sten Artykel der onlangs gemaakte kerken-order, alwaar dit aan Proponenten, en Krank-bezoekers verboden werd, scheen te stryden) om dat men meinde, dat zulks by 't eerst opregten van een kerk, of wel by onmogelykheit van daar een Predikant, van Batavia, of van een naburige plaats, te zenden, of wel by eenig ander onverwagt voorval verschooning kon, en moest lyden, behalven dat ook deze magt van te doopen door geen Krank-bezoeker langer, dan tot de

komst

1646. komſt van een Predikant, en ook geenzins op een andere plaats duuren, of meer zou mogen geoeffent worden.

Den 14den November verſcheen op Batavia de Krank-bezoeker *Herman Janszoon*, die in Ternate zes kinderen, en negen volwaſſene gedoopt, en zeven paar lieden in den Egten ſtaat beveſtigt had.

Den 8ſten October, in 't jaar 1646, verzogt *Roſſenraad*, die op Makjan lag, om zyne verloſſing. Hy had elf kinderen, en agt bejaarden gedoopt, agt paar in den Egt beveſtigt, en de Krankbezoeker *Centen*, die op Batsjan en Laboewa lag, had den Doop aan vier kinderen en twee bejaarden bedient, en vier paar lieden in den Egt vereenigt.

D. Warmelo in 't jaar 1646. herwaards beroepen.

Den 26ſten dier maand vond men op Batavia in kerken-rade goed, D. *Joannes Warmelo* herwaards te beroepen, die den 30ſten November ook zyn afſcheid van de broederen nam.

Den 11den October, in 't jaar 1649, verſcheen de Krank-bezoeker, *Adam Janszoon* van Thiel, uit Ternate in kerken-rade van Batavia, aan welken men vraagde, wie hem Krank-bezoeker gemaakt had? Hy zeide: *De Heer Landvoogd Seroyen.* Men vraagde hem verder, wie hem ondervraagt, en geexamineert had? Hy gaf tot antwoord: *Niemand. Wie heeft u dan* magt *gegeven*, zei de Preſes, *om op* Batsjan *te* doopen? *De Preſident van den Bogaarde*, zei hy; dog hy bekende te gelyk, qualyk gedaan te hebben; voegende hier by, dat hy by den Preſident noit ter verantwoording had konnen komen; op welke ſlegte verantwoording men goed vond hem buiten eenigen dienſt na 't vaderland te zenden.

Uit dit, en meer andere gevallen, bleek den Bataviſchen kerken-raad zeer klaar, hoe ſlegt de Landvoogd, en de Raad hier in de Moluccos, met den Predikant *Warmelo*, en de Krank-bezoekers, leefden, en hoe de Politycquen maar alles na zich trokken, zich zelven niet ontziende, Krank-bezoekers, zonder weten van den Predikant, en zonder eenig onderzoek van hunne bequaamheit, zo los aan te ſtellen.

In 't jaar 1652.

Den 2den December, in 't jaar 1652, zie ik, dat de Krank-bezoeker, *Roſſenraad*, op Batavia verſchenen zynde, na 't vaderland ſtond te vertrekken; en den 9den was *Kornelis Jacobszoon Reeveld* mede van Ternate daar gekomen, terwyl men nu ook goedgevonden had *Jan Janszoon*, in dien zelven dienſt derwaards te zenden.

Die; om zyn Taalkunde in

Den 8ſten October, in 't jaar 1655, verzogt D. *Warmelo* zyne verloſſing van hier, die hem ook toegeſtaan wierdt, dog alzoo hy de Maleitſche Taal zeer wel verſtond, zou zyn Eerw. nog eenigen tyd in Banda blyven.

't jaar 1655. na Banda vertrok.

Den 9den November, in 't jaar 1656, verſcheen zyn Eerw. op Batavia, en wierd in Ternate in dit zelve jaar in September door D. *Fredericus Abbema*, die uit Amboina derwaards vertrok, vervangen.

Zyn komſt in 't jaar 1656. op Batavia.

Deze Heer quam daar in 't jaar 1659. in July te ſterven; waar op men in Amboina goed vond, nog in dat zelve jaar D. *Joſias Spiljardus* herwaards te zenden, om de kerk alhier te viſiteren, die, na 't verrigten van zyn werk hier, op Batsjan, Makjan, en Ternate, in 't jaar 1659. weêr in Amboina quam; dog in 't jaar 1660. vertrok hy derwaards weêr, en quam in 't jaar 1661. weêr in Amboina. Zedert welken tyd het byna een gewoonte wierd, dat een der Amboniſche Predikanten Ternate viſiteren moeſt.

D. Abbema hier, die in 't jaar 1659. ſterft.

D. Spiljardus bezoekt deze kerk.

In 't jaar 1661. in Juny zond men uit Amboina D. *Joannes Burum*, die hier bleef, dog in 't jaar 1662. op Macaſſar, op de reize uit Ternate na Batavia, overleden is.

In 't jaar 1661. D. Burum.

In 't jaar 1662. was de Predikant, *Petrus Sibelius*, den 13den November na Banda beroepen, en vervolgens wel derwaards vertrokken; dog door ſchipbreuk in Ternate vervallen zynde, was hy daar gebleven, tot dat D. *Godefridus Akendam* (die den 19den November 1663. door haar Hoog Edelheden, buiten kennis van den kerken-raad, zynde dit het eerſte voorval van dien aart, na Ternate beroepen was) uit Amboina in 't jaar 1664. hier quam, alwaar zyn Eerw. my toeſchynt in 't jaar 1665. overleden te zyn.

D. Sibelius

Door D. Akendam vervangen.

Hier op is de Predikant, D. *Simon de Bucq*, in 't jaar 1666. uit Amboina ter viſite van deze kerk gezonden, die van daar den 29ſten September al weêr in Ambon was.

D. de Bucq in 't jaar 1666.

In dit zelve jaar den 25ſten October vond men op Batavia goed D. *Joannes Sweerdius*, die in Amboina met D. *Canon* eenig geſchil had, tot beſliſſing van 't zelve na Ternate als vaſt Predikant te ordonneren; dog hy quam hier niet voor 't jaar 1667, en bleef 'er tot 't jaar 1669. in welk jaar hy daar ſchynt geſtorven te zyn.

D. Sweerdius in 't jaar 1667.

Den 27ſten December, in 't jaar 1668, beriep men D. *Albertus Struis*, die 'er in 't jaar 1669. in 't begin, te meer, alzo D. *Sweerdius* ziekelyk was, na toe ging; maar deze D. *Struis* ſtelde het hier zo ſlegt aan, dat hy in February, of Maart, in 't jaar 1670. kerkelyk, en politycquelyk; met ſtilſtand van dienſt daar voor eerſt nog gehouden wiert, en waar op by ſchry-

D. Struis in 't jaar 1669.

Diens dienſt geſtremd werd.

schryvens na Amboina, om een Predikant van daar, 't zy vast, 't zy ter visite, voor deze kerk verzogt wierd.

D. Montanus in 't jaar 1670.

Men zond daar op uit Ambon, volgens belofte, al in Juny van 't jaar 1670. gedaan, en volgens resolutie van den Bataviſchen kerken-raad op den 21sten July, nog in dit zelve jaar D. *Jacobus Montanus*, die, na verrigting van zyne zaaken alhier, den 6den February in 't jaar 1671. al weêr in Amboina gekeert was; latende de zaaken hier, volgens berigt op Batavia van den 27sten July, in goeden stand.

Behandeling van D. Struis op Batavia.

Den 3den November quam D. *Struis* met verlof van den kerken-raad, en regeering, van Ternate (hoewel niet zonder huis-onlusten) op Batavia, bekennende schuld, belovende beterschap, en verzoekende hier op 't mededoogen der vergadering, en dat zy hem op een andere plaats weêr geliefden te leggen, maar dewyl hy slegte getuigenis uit Ternate bragt, en met zyn vrouw nog niet verzoent was, wierd dit, tot nader gesprek hier over met haar Edelheden, uit gestelt.

D. Brouwerius in 't jaar 1671. hier.

En aangezien die van Ternate weder ernstig om een Predikant verzogt hadden, wierd den 19den November in 't jaar 1671. D. *Daniel Brouwerius* herwaards beroepen, die my toeschynt in 't laatst van 't jaar 1672. hier overleden te zyn; aangezien zyn Eerw. al den 23sten January in 't jaar 1673. als overleden voorkomt.

D. Dionysius in 't jaar 1674.

Den 4den December, in 't jaar 1673, wierd herwaards beroepen D. *Franciscus Dionysius*, die in 't jaar 1674. hier na toe ging; dog stierf dit zelve jaar. Ook leden de Christenen hier dit jaar zeer veel door toedoen van *Alawaddin*, Koning van Batsjan.

D. Huisman in 't jaar 1675.

In February of Maart in 't jaar 1675. ging uit Amboina herwaards D. *Isaacus Huisman*, volgens het lot; dog hy stierf den 19den Mai op die visite; weshalven men uit Amboina den Predicant *Jacobus Montanus* in Augustus herwaards zond; zynde in dit zelve jaar van hier op Batavia den Krank-bezoeker *Maarten Bruin* gekomen.

In dat zelve jaar door D. Montanus vervangen. Met den Proponent, de Large.

Den 25sten November hadden ook haare Edelheden op Batavia goedgevonden, niet alleen dat D. *Montanus* deze kerk visiteren, maar den 2den December ook, dat hy hier blyven leggen, en dat ook de Proponent, *Simon de Large*, tot zyn hulp herwaards vertrekken zou.

Wat dezen Heer by zyne kerk-visite hier verricht heeft, blykt by dit hier nevensgaande omstandig kerkelyk berigt.

Aan den Ed. Heer Gouverneur *Anthonio Hurdt.*

GROOT AGTBARE, MANHAFTE, VROME, ZEER WYZE, BESCHEIDENE HEER,

MYN HEER,

D. Montanus kerkbericht wegens de Moluksche kerken, in 't jaar 1675. aan de Heer Landvoogd Hurdt overgelevert.

DEze letteren *tot haar voornaamste doelwit beoogende een ter loops verhaald* vertoog *myner verrigtingen op de* eilanden, Oebi, Batsjan, Makjan, Tidore, Ternate, Manado, Tagulanda, Sjauw, *en* Sangir, *&c.*

Geeft slechte getuigenis wegens de Godsdienst op Oebi.

De gelegentheit des Godsdienst *op het* eiland Oebi *is deze, alwaar voor een vergadering (bestaande uit den* Corporaal, *een* Bosschieter, *en negen* Schildergasten) *een maal gepredikt hebbe. Het* Gebeden boek, *waar uit by hoi en gras een* Gebedeken *voorgelezen word uit de* Oeffening *der* Godzaligheit (Pagina 259.) *en een oud beschimmeld* Huis-postil, *waren in een boek, met spinnen-webben bezet, ter neer gelegt. Zommige krygs-perzoonen zogten dees byna uitgestorvene* Godsdienst-oeffening *met blaauwe leugenen te verschoonen, mits arbeidende aan de nieuwe weder opgeregte* Baricado, *zommigen, waar onder de* opper-Officier *was, zeiden, dat de* Gebeden (*door een* Soldaat *voorgelezen) in veeler ooren meer gekkernye als eerbied verwekten, zullende misschien de harde bestraffingen (door my hier over gedaan) niet genoegzaam deze yzer-harde herten vermurwen, zo ze niet door gevoeliger* Argumenten, *eerst tot redelykheit gedreven, en daar na tot Godvrugtigheit bewoogen werden.* Ik *heb niet* een eenig Lidmaat *onder hun gevonden, ja geen, die den inhoud daar van weten, zelfs niet die den naam daar van verstaan.*

Zyn bericht van Batsjan.

Op Batsjan *in de* Negry Labowa *heb* ik twee Predicatiën *voor de* Hollandsche, een *voor de* inlandsche gemeente *gedaan, nevens den* heiligen Doop *aan* drie kinderen *bedient. Van de* thien Schoolkinderen *zyn 'er* zeven *verscheenen, van welke* vier *het* Vrage-boeksken *van* Aldegonde, drie *alleen de* Gebeden *hadden van buiten geleert. Onder 't* Catechizeeren *der* bejaarden *heb* ik *bevonden,* vier mansperzoonen, *die het* Vader Ons, twee mansen vyf vrouws-perzoonen, *die alle de* Gebeden, zes, *die daarenboven alle de* Vraag-boekjens *hadden van buiten geleert, en de anderen niets. Ook zyn door den* Sergeant, *en* Schoolmeester, *de* Soldaten *ondervraagd na de kennis des* Godsdiensts, *zynde* alle (uitgezonderd drie) *redelyk daar in ervaren. Alhier zyn slegts* twee

Lede-

1675. Ledematen, *de* Weduwe *van den overleden* Sergeant, Augustus Willems, *met den* Schoolmeester, Benjamin de Luna, *die voor dezen in de* Liasse *de* school *op 't* eiland Honimoa *in de* Negry Ouw, *eenigen tyd bedient, en 't hier op* Laboua *van den elfden* Juny, *des jaars* 1665. *heeft waargenomen. Uit inzigte van den* Batsjanschen Koning, *niet met erge vermoedens te agterhalen, even of zyn lust buiten zyn* Negry *tot het* Christendom *oversprong, is voor dit hek een slot geslooten, mits de* Christen-dogter, Margareta Paulsen (*ten zynen huize aangehaalt*) *met een* Hollander, *een* Soldaat, *den Houwelyken staat aanvangt. Door het al te grote aandringen tot de* Gebeden-oeffening, *krygt de zelve geen kleine krack; de* boog *van den openbaren* Gods-dienst (om zoo te spreken) *wil niet al te strak, nog altyd, gespannen staan; de arme nooddruftigheit* (*met welke deze* inlander *beslommerd is*) *heeft my aangeraden de dagelyksche* avond-Gebeden, *te veranderen, in* drie avonden, *als* Vrydags, Saturdags, *en* Sondags. *Deze onderwys-tyd is met die van* Ambon *niet overeenkomstig, alwaar in de* Negry Hative, *des* Sondags, *en* 's Maandags, *en op* Noessanivel, Soya, *en alle omtrent 't* Kasteel Victoria *des* Saturdags, *en* Sondags, *dees heilige gewoonte gehandhaaft werd, met eenen deze* Laboewers *aanzeggende, dat die gene, die in al de* Gebeden *maar* tweemaal, *en die daar en boven in al de* Vraagboekskens *ten vollen geoeffend waren, maar* eenmaal *'s weeks die gemelde oeffening hadden by te woonen, insgelyks bespeurende de domme manieren van onderwyzingen, uitende yder zyn* Gebeden &c. *voor den* Schoolmeester *met een stem, die als binnen de tanden en lippen gekluisterd is, waar door die van geenen der toehoorders gehoort werd, en by gevolge daar door niemand onderwyzing ontfangt, zoo heb ik den* Schoolmeester *aanbevolen, dat hy yder* Artikel *des* Geloofs, *de* Thien Geboden, &c. *met een luide stem alle zyne leerlingen voordraagt, daar op hy dan van alle een naarvolgend antwoord moet afeisschen; hebbende ik zulx in* Ambon *ook ingevoert.*

Op Makjan *heb* ik *een* Maleitsche, *en een* Duitsche Predicatië *gedaan*, twee kinderen *gedoopt. Van de agt vertegenwoordigden hun* zes School-kinderen. Drie *hadden al de* Gebeden, twee *daarenboven iets uit* Aldegonde, *en* een *het* Vader Ons *van buiten geleert. Onder de* Gecatechizeerde bejaarden *waren* veertien vrouwen, *die redelyk zo iets geleert hadden uit een* boekjen, *ten deele gemaakt, door den* Predikant, Johannes Sweerdius, *en* vier mans-perzoonen, *die de* Geloofs-Articulen, *en 't* Vader Ons *geleert hadden.*

De Schoolmeester, Johannes Pais, *over eenige jaren* Discipel *geweest van den terstond gemelden* Predikant, *heeft zedert den jare* 1667. *den* 6den April, *onder een vyf-jarig verband* zestien Guldens *en* twee slegten Ropyen kost-geld, *van de* E. Compagnie *genoten; des hy verzoekt voor tegenwoordig by geschrifte* (*van zyn* school ampt *ontslagen*) *naar* Ambon *te mogen vertrekken, om aldaar zyne* landeryen *op* Hattala (*van waar hy geboortig is, en die niemand als zyn* moeder *beheerscht*) *te helpen* cultiveren; ik *hebbe dierhalven op zyn ernstig aanhouden beloofd, zyn schriftelyk verzoek zo den* E. Kerkenraad, *als de* E. Overigheit *op* Maleyo, *over te leveren, naar welker goedvinden hy zich zal hebben te* reguleren. *By de zelve* Schoolmeester *waren nog van* Caspar Wiltens *alleenlyk eenige voddige* stukken *van* Maleitsche Predicatiën *te vinden, lezende hy eens des* Sondags *na den middag een* Capittel *uit het* Nieuwe Testament, *van den* D. Daniel Brouwerius *overgezet; de* publyke Gods-dienst-oeffening *word hier geoeffent uit het* Huis-postil *eenmaal des* Sondags *voor den middag, en dagelyks voorgelezen het gewoon* avond-Gebed, *winnende hy*, voorlezer, *genaamd* Frederik Schaaf, *benevens zyn* Soldaten-gagie, dertien Schellingen, *zynde hy, nevens een* Soldaat, Isaak Hoofmans, *de* eenigste Ledematen *op dit* eiland.

Op Maleyo *ben* ik *den* 12den September *in den* E. Kerkenraad *verscheenen, alwaar* ik *myne* Credentie-brieven *van de* Ambonsche Kerkelyke vergadering *aan deze* E. vergadering *gezonden, overhandigt heb, die gelezen zynde, zoo is my, als* Leeraar, *het* ampt *van* Preses *en* Scriba *opgedragen. Het overhandigde verzoek-schrift van den* Makjanschen Schoolmeester *is ingewilligt, zullende met de* Meester *dezer plaats, genaamt* Domingos Piris, *om dat de gansche gemeente hem niet genegen is, en ook om andere redenen, na* Ambon *vertrekken, en eene* Jacobus Pais (*na dat hy over zyn wulpsheit zal bestraft zyn*) *met 't* School *van* Makjan, *en eene* Bastiaan *met het* Schoolmeesterschap *van* Maleyo, *worden verzien. Het* onder-Schoolmeesterschap *alhier staat bedient te worden door eenen* Henrik Tehoe, *zynde de* Batsjansche *tydberaming van* drie *dagen* ter week *te besteden tot de* publyke Catechizatiën, Gebeden *en insgelyks de manier van* Catechizeren, *voor goed gekeurt. Het* Maleitsche avond-Gebed, *door my gemaakt, zal, gelyk in* Ambon, *alzo ook alomme hier ter plaats worden ingevoert. Ook is met eenen beraamt, dat men de* E. Overigheit *zal voorstellen, dat 'er een* Bededag *mogt werden geviert, op dat* Gods *slaande hand deze* Stad (*dus lang met beswaarlyke* ziek-

Op Maleyo.

Verplaatzing van eenige Meesters.

...n ...kjan.

1675. *ziekten te huis bezogt) door yverige smekingen mogt worden te rug gehouden. Dit zelve is goed gekeurt, en vast gestelt, tegens deezen aanstaanden* Woonsdag. *De* Agtbare Heer, Jacobus de Gein, *voorstellende, om van zyn* Ouderlingschap *ontslaging te mogen erlangen, welk voorstel (alzo zyn* Eerw. *nu over weinige dagen tot* opper-Gezaghebber *is gekozen, en bevestigt) voor billyk gekeurt, en waar op verder geresolveert is, dat de* Celebratie *des* H. Avondmaals *moeste op aanstaanden* Sondag *de gemeente worden bekent gemaakt, om op den* 22sten September *te worden geviert. Wegens de by naar uitgestorvene* leden *dezer* Raadsvergadering, *als tegenwoordig alleen uit* twee Diaconen (*zonder een eenig* Ouderling) *bestaande, heb* ik *den* Broederen *in bedenking gegeven, of zy geen stoffe zouden konnen uitvinden, om dit gebrekkelyk getal te vervullen, waar op na voorgaande beraadslaging, en* Nominatie, *beroepen zyn tot* Ouderlingen, *de* Diaken, Anthony Kramers, opper-Chirurgyn, Alexander Ougelby, Sergeant, Johan Lopes, Inlander, *tot* Diaken, *en* Sr. Dirk de Ghein, Winkelier, Carel Samine, Sergeant, *die alle, na dat ze hun beroep aangenomen hadden, en hun drie* Proclamatiën *voor de gemeente afgekondigt waren, op den* 22sten September *in het zelve zyn bevestigt. Op den* 15den *heb* ik twaalf kinderen, *en den* 20sten September een bejaarde *gedoopt, hebbende zederd den* 15den *en* 22sten September zeven malen *gepredikt. Den* 23sten *heb* ik *met* Communicatie, *aan den* E. Heer Gezaghebber *de* E. vergadering *weder laten beleggen, in welke* ik *met broederlyke handtastinge de* nieuw-bevestigden *verwellekomt, den* zeegen *des* Heeren *toegewenscht*, sessie *verleent, en de* namen *der* nieuwe aangenomen Ledematen *bekent gemaakt heb. De* Diakenen *deden* reekening *der* armen-gelden, *de* Krank-bezoeker, Pieter de Haas, *hebbe* geinjungeert, *des voor- en agter-middags, een half uur te* employeren, *tot onderwyzing des nieuwbeampten* Maleitschen Schoolmeesters, *als niet zeer* zangkundig *zynde, de* Schoolmeester, Domingos Piris, *leverde aan de* vergadering *een zeker* Requeſt *over, waar in hy verzoekt in zyn dienst op* Maleyo *te* continueren; *de* E. vergadering, *geen reden tot verandering uitvindende, blyft by haar voorige* resolutie, *en hebbe den gemelden* Heer, Jacob de Ghein, *met alle hertelyke dankbaarheit, wegens zyn goeden diensten, van zyn* Ouderlingschap *ontslagen.*

Ouderlingen, en Diakenen, verkoren.

De Maandag, Woonsdag, *en* Vrydagsche Catechizatiën, *hier voor dezen over twee jaren gebruikelyk, hebben nu over 't jaar al agter de bank gelegen, zynde in zeer geruimen tyd de* schoole *niet* gevisiteert.

Op Tidore *heb* ik *aangesproken den* Corporaal, *die hier met* vier Soldaaten *geplaatst is, van welke een 's maandelyks, om zyn voorlezing, met* vyf Schellingen *beloont is; dog dees betaling (zo hy vermelt) ophoudende, zo houd ook de* Godsdienst *op.* 1675.

Staat op Tidore.

Op Manado *heb* ik vyftien *dagen vertoeft, en* zes malen *den* Predik-dienst *bedient, als ook de* school, Catechizatiën, *en* bedieningen *des* Doops, *waar door* ik zestien kinderen *de gemeente ingelyft heb. In de* schoole *zyn* vyf en twintig schoolkinderen *verschenen, van welken de* meesten *in de* meeste gronden *des* Geloofs, *in de* leeskunde *redelyk wel onderwezen, en onder de* bejaarden twee en twintig vrouwen, *en* twee mans-perzoonen *gevonden zyn, die nevens al de* Gebeden, *ook de* Aldegonde, *en alle de andere* Vragen *van buiten geleert hadden. Zo nu en dan heb* ik *in de week de* Gebeden *met eenige vermaan- en onderwys-redenen voor deze tedere gemeente voorgestelt, als oorbaar agtende, dat men meer stigtinge, hier mede te wege brengt, als met uitleggingen van diepzinnige* Texten, *of met* Predikatiën, *die als met* stapels *van* schriftuur-plaatzen *zyn opgepropt, welke voorwaar te hoogzwevende voor dezen lage verstanden zyn.* Ik *hebbe ook onderzoek gedaan onder de* Militairen, *dog niemand gevonden, die oit deelagtig geweest is aan het* Sacrament *des* H. Nachtsmaals, *ofte eenige genegentheit daar toe liet blyken. Door de overvloedige boom-dranken, zynde de nugtere welleventheit niet weinig nadeelig, en op die gevaarlyke* Saguweer-stroomen, *lyden dikwils het verstand, eer, gezontheit, tydelyke, en eeuwige voordelen een schadelyke schipbreuk. Wenschelyk waar 't, zo de* Overigheit *alhier geliefde te waken tegen de ydele misbruiken van den* H. Name Gods, *om welke* God *alles heeft gemaakt, en daarom behoorde de* Godslaster *gestraft met de* dood, *en de* lasteraar, *volgens de* kerkelyke regten (*eer hy verzoend met de* kerk) *eenige, of* zes weeken, *met een* strop *om den* hals *voor de* kerk-deuren *gestelt. Van de* Negry Manado *heeft de grootste helft van de inwoonders, nu al eenigen tydt het* Christendom *omhelst, dog de anderen zyn in getale tot over de* honderd, *van welken zommige* Heidenen *zyn, en zommige (ik en weet niet door wiens oprokkeningen) door een dommen yver eenigzints gedreven werden tot het* Moorschdom; *waarom* ik *voor nootzakelyk geagt heb onze behulpzame hand aan deze verdoolde zielen te bieden, hun dagelyks latende vermanen, aanspreken, aanmoedigen, en zoodanige middelen aanbieden, die tot de bekeering hen aangezet hebben, welke door de* zegen *des* Alderhoogsten *zo begunstigt zyn, dat 'er nu in de*

Staat op Manado.

1675. *de* negentig (*wiens namen by ons in geschrifte zyn berustende) beloven zich te laten onderwyzen in de kennisse des* Godsdiensts, *om tegens myn wederkomst gereggtigt te zyn te ontfangen het verbond-zegel van den* H. Doop, *en om te doen blyken een teken van genegenheit en belofte. Op den* 20sten *dezer maand hebben* honderd *en* twee en vyftig (*de* Hollanders, *en* anderen *uitgezondert*) *de* Maleitsche Predikatie *ter* kerke *bygewoont, in welke op 't voorheen gegane verzoek van de* Princesse (*die mede nog* Heidens *is*) *en den* Koning *van* Manado, *zynde haar volle* Oom, *hem tot blyk van hooger eerbiedigheit, na haar hoge* Koninklyke afkomst, *in de zit-plaats de* eerste rang *vergunt, gelyk ook met een aan de boven gemelde* negentig perzoonen *een* Gebeds-plaats (*afgescheiden van de anderen*) *ingewilligd is, mitsdien 't onmogelyk is, dat de* Manadische Schoolmeester, Henrik Sybrantsz., *de* Maleitsche *en* Duitsche *dagelyksche* Gebeden, *het lezen van derzelver* Predicatiën, *met de dagelyksche* Catechizatiën, *en* Schooldiensten, *kan waarnemen, zo is hem, volgens order van de* E. Heer Commissaris, Daniel Hellemans, *een* onder-meester, *diens naam* Johannes Adamsz. *van* Tagulanda, *en die aldaar* land- *en* taalkundig *is, tot een hulpe toegevoegd, gevende dit voorval van zaken een goede hoop tot bekeeringe aan de afgelegenen, dog allereerst aan de* drie Negryen, *gelegen aan 't* Fort Amsterdam, *als* Aris, Bantik, *en* Clabbat, *wiens* Dorpelingen *tot nog toe met ganscher herten de* Alfoerize Duivels-diensten *aanhangen, schoon zommige onder hen geen andere kennis van 't* Christendom *hebben, als alleenlyk, dat ze met eenig uiterlyk* doop-water *zyn besprengt geweest door een* Mixtische leek, *ofte* Spaansche Paap. *De omgelegene* Vorsten *dezer* landen *blyven met allen yver verzoeken, dat ze zich met een naauwe verbondband mogen verbinden aan de* E. Compagnie. *Die van* Tontoli *en* Bool, *uit vreeze van den* Mandarees, *nog geen drie jaren geleden, zyn de eerste aan deze* Fortresse *verschenen, als mede* Parigi, *die* (*zo men zegt*) *in naauwe bloed-vriendschap aan den* Manadischen Koning *vermaagschapt zyn, zelfs die van* Tontoli *hebben nog voorleden* 5den July *hun verzoek op* Manado *vernieuwd, en door hun twee* gezanten (*den* Hhoekom Doensaja, *en* Kaitsjili Coloja) *een* Prince-vlag *van den* Lieutenant *verzogt, en ontfangen. De* Koning *van* Cajeli, *genaamd* Jala, *wiens landeryen omtrent* veertien dagen scheppens *van* Manado *leggen* (*gelovende op zyne wyze aan de* leere Mohhammeds) *heerscht over de plaatzen* Waesan, Cajeli, Tabali, *en andere* (*voor tegenwoordig niet noemende de menigte der* Alfoereze Dorpen, *staande onder zyne* Koninklyke heerschappy) *zynde hy* Jala *eerst in twist, daar na in oorlog getreden, met zyne onderdanen van het dorp* Paloe, *gelegen midden in* Celèbes *agter het zelve* Cajeli, *om welken oorlog te beter uit te voeren hy de hulp der* Mandarezen *heeft zoeken uit te kopen, met de giften van* zeven Slaven, *en* zeven Theil Gouds. *Nu onlangs heeft hy den* Mandaarschen Koning *daar weder over aangesproken, dog genige hulp-beloften van den zelven konnen erlangen. Deze* Koning Jala *heeft by toeval op voorleden* September *in de* Negry Bool (*gelegen op* Celèbes, *tusschen* Tontoli, *en* Caudipan) *den* Manadischen Capitain, Hieronimo d'Arras *ontmoet, van wien hy op zyn veelvoudige yverige verzoek-bede, een* Prince-vlag *beeft genoten, tot een teken van dat hy over twee maanden op* Manado, *met zyn gansche* suite *wil overkomen, om de* E. E. Compagnie *tot zyn* bescherm-heer *te erkennen, en* verbonden *met de zelve in te gaan, 't welke hy alles aan dezen gemelden* Capitain *heeft beloofd, en ook zyn belofte met duure* eeden, *en* ceremoniën, *op zyn* lands wyze (*naar 't* Heidendom *smakende*) *bevestigt; blykende uit deze toestel, hoe, na 't overheeren van den* Maccassaarschen land-aart, *het vuur der oorlogen in veele kleiner* Koninkryken *begint te smeulen, tot het welke mogelyk de* Raad, *of zenuwloze magt, van de hooge* Macassaarsche Ryksstanden (*niet magtig zyn om dat uit te blussen*) *met eenen de wilde aart dier volkeren* (*de regeer-teugel van hunne minderheerschers ligt losbrekende*) *dreigen over-, en in het spoor van alle ongebondenheden uit te slaan, als ongewoon hun halzen te vlyen onder het regeer-jok, welke door de wapenen van een magtiger* (*als de* E. Compagnie) *ten onder gebragt zyn.* 1675.

Een Gebeds-huis door de Princes, en den Koning van Manado aan ons vergund.

Wat voor Christenen hier zyn.

Over wat landen de Koning van Cajeli heerscht.

De Gorontaalders, *en* Limbotters, *blyven by hun voorig verzoek, dat zy zedert de dood van* Mandarsjah *zo ernstig door hunne gezanten hebben aangedrongen, zeggende, dat zy niet willen staan, onder de* Ternataansche Kroon, *die met roof en bloed hunner landslieden bezoedelt is, ja hebben, om de dwinglandy der zelve te fluiten, en ook uit vreeze voor den* Mandarees, *een hooge* sterkte *opgeworpen, zynde de befaamde schryver* Majoeda, *wel het voornaamste doelwit, daar de* Gorontaalsche *en* Limbotsche *afkeerigheit de pylen van ziedende haat op uitschiet, en om deze oorzaak hebben zy t'elkens door hun* Ambassadeurs, *en door vele* Princen *en* Negryen, (*onder belofte van leven en dood by de* E. Compagnie *op te zetten*) *de* schuil- *en* schermhoede *der zelve begeert. De* Koning *van* Caudipan, *blyvende als hygen na 't* Christendom, *beeft hier toe eene zyner bloed-vrienden by de* Hollanders *op* Ma-

Die van Gorontalo, en Limbotto

Wenschen de E. Maatschappy tot beschermheer en Christen te werden.

1675. Manado *laten onderwyzen. Des* Manadischen Konings *overkomst herwaards word by hem uitgestelt, berigtende, dat eenige* Hollanders *door den* E. Heer Harthouwer *op* Paloe *waren verzonden.*

Grenzen, en uitstrekking van 't Manadische ryk.

Het Manadische ryk *strekt zich uit tot het land, genaamd* Boelang, *'t welk* Westwaardt *zich uitbreid tot* Coeranga, *een halve dag reizens afgelegen van* Caudipan, *en* Boelang, *en een dag van* Gorontalo. Noordwaarts *leggen de* paalen *van* Manado, *uitgerekt tot den uitersten* Noordhoek Poelisan, (*befaamt door de* Manadische Duivels-diensten, *tot heden daar gepleegt*) *zynde de ombygelegen* eilanden *in de straat* Banka, Lembi, *en alle de anderen zo aan de* Noord-Oost, *en* Wester-stranden, *aan* dito ryk *behoorende. De voorvaderen van dezen* Manadischen Koning *hebben wegens het* regt *der* wapenen, *de bezitting genomen van de* Negry Bonton, *gelegen op* Gorontalo, *ja* tribuit *daar van* genoten. *Zyn overleden* vader *heeft, met hulp van den* Sjauwschen Koning, *het* ryk *van* Caudipan *overwonnen. Dit* ryk *is voornamentlyk in deze* twee Dorpen *bestaande, het eene* Dauw, *het andere* Boelanitam, *genaamt; zynde by verdrag* Dauw *aan den* Manadischen, *en* Boelanitam *aan den* Sjauwschen Koning *te beurt gevallen; dog zo men deze zaken wilde tot hoger te rug gegleden eeuwen ophalen, men bewees mogelyk (zo my berigt is) dat deze* Manadische Koningen *op het vaste* land Celeebes *geen regt en hebben gehad;* ik *stelle dit uit tot nader gelegentheit, alleenlyk in 't voorbygaan vermeldende, hoe van ouds het* Regeer-hoofd *van dit* Noorder-Celebes (*dat noit met den* naam *van* Koning geëertitelt *is*) *zyn* Setel *gehad heeft.* Westwaard *aan de* strand *agter het* gebergte, Kima (*welk woord in de* Alfoereesche Tale *een* klip-Oester *betekent; dog daar na in de* Spaansche Tale Kema, branden *betekenende, wegens veel* brandstigtingen, *door de* Spanjaards *aldaar aangerigt*) *genoemt.*

Verder bericht van die Koningen van Manado.

Dit Regeer-hoofd *is van zodanig een eer, en ontzag, dat tot dezen huidigen dag de* Ternataanen, Tagulanders, Sangireezen, &c. *zo wanneer ze zich op hun* Geslagt-namen *willen beroemen, zy geen ander bewys voor den dag brengen, als dat ze aan die van* Kema *van over ouds vermaagdschap zyn.* Ik *keer my weder tot dezen* Manadischen Koning, Loloda, *die slegts met een* bloten naam *van* Koning *zich behelpt, die nu al voor de komste der* Hollanders *een hevigen* wrok *in zyn boezem gevoed heeft tegens den* Koning *van* Bool, *wegens den* Manadischen Koning, *met zyn gezelschap in een gastmaal vermoordt; dog nu onlangs zyn dezer beider* Koningen *verschillen op* Manado *bygelegt, ende is de onderlinge vrede onder hen getroffen.*

En eenige andere volken daar omtrent. 1675.

De Dorpelingen *van* Poeloesacan, *en* Datahan, *die in den* jare 1670. *het geweer van oorlog tegens die van* Tonsea, Cacas, Tondano, *en* Remboecan, *hebben opgevat, zyn nu over twee jaren onder malkanderen, en met de* E. Compagnie *bevredigd.*

De gerugten (*die hoe ze verder wandelen, hoe ze met meerder leugenen dikwyls verzelschapt zyn*) *waren, hier uitgestroit, dat vyf honderd* Mandareesche Praauwen *herwaarts in aankomst waren, om met de wapenen dit, als ook andere hier om bygelegene* quartieren, *te bestoken, waar door geen kleine schrik in de gemoederen veeler* inlanderen *ontstaan is. De verbaastheit had de meeste* Tagulanders *op het gebergte* (*genaamt* Polalaihi) *gejaagt; de* Sangireezen, *waren reeds bezig, om hunne toevlugt te nemen na den heuvel* Babonbehau, *dog, na de waarheit gezogt zynde, bevond men, dat het eenige* Praauwen *zyn geweest, die afgezonden zyn na* Mandar *door den bovengemelden* Koning *van* Cajeli. *Het* Jonk, *dat onlangs de* Koning Loloda *voor* Manado *ontmoette, was (na dat* Hieronymo d'Arras *berigt) een* Maleyer *van* Bantam, gedestineert *na* Macassar, *een* Pas *hebbende in 't* Hollands *geschreven, met* Compagnies Tsjap *verzegelt,*

't Manadische Meir van Tondano,

Wat belangt het Manadische Meir, *na de aldaar gelegene* Negry Tondano *genaamd, dit is by de tien uuren* Suid-Westwaards *by na midden in 't land, tusschen hooge bergen van de* Fortresse *gelegen; dog heeft genige uitspruitzelen, die zouden uitvloeien tot het binnen-*Meir *van* Gorontalo, *en 't loost alleenlyk zyn water in zee,* Noordwaards *omtrent vier honderd treden ver van de* Fortres, *alwaar die* rivier *haar naam van* Menangelabo *heeft, en den omtrek van een dag reizens is vereischende, de breedte niet konnende werden overzien. Haar gronden zyn zommige* moerassig, *zommige* zandig, *zynde met de lekkerste smakelykste* visschen, *als* Caboffen, *en hun wateren met* wilde Eendvogels *ten rykste verrykt.*

En dat van Gorontalo.

Het binnen-Meir *van* Gorontalo, *wel is waar, dat het na uitwyzens van de* Kaart *niet boven* vier mylen *schynt afgescheiden te zyn van* Caudipan, *egter wegens de hoogten der gebergten, als andere ongemakken, den reiziger ontmoetende, zo heeft men tot de derwaart reize, by naar* twee dagen *van nooden, zynde mede dit* Meir, *van agteren tegen dit gebergte gestut, van allen uitgang naar* Caudipan *ontbloot.*

Van de volkeren, Badjoe genaamd.

Men verneemt alhier een zoorte van volk dat zich noemd Orang Badjoe, *ons berigtende, hoe van ouden tyden her zy eerst van* Macassar, *daar na op* Java *van* Bantam, *en eindelyk van* Japara *door hunne vyanden verjaagd zyn, welk ongeval hen heeft genood-*

1675. *genootzaakt, in plaatze van 't* land, *de* zee, *te bebouwen. Hunne* Praauwen, *in gedaante byna* Bootswys, *zyn alhier ten getale van* vyfendertig *aangelant*; *dog met hun ganfche* vloot (*die om zekeren tyd by een komt*) *konnen ze* zeven honderd Praauwen *uitmaken*, *wordende in deze menfchen zelfs niet de* minften tekenen, *van* Gods- *of* Duivels-dienft *befpeurt. Zy trouwen niet meer als* een vrouw. *Iemand onder hen*, *een* dood-flag, *of andere* grove misdaad, *begaan hebbende*, *en onmagtig*, *om zyn ligchaam* vry te kopen, *bekoopt by zyn misdaad met de* dood. *Ieder* huisgezin *heeft* een vaartuig, *en ieder* trout, *zo dra zyn vermogen het toelaat een* vrouw *te* kopen. *Zoo wanneer een* huisgezin *uit* veel ongetrouwde bejaarde lieden *beftaat*, *wort hun een* Praauw *vergunt*, *zo dat men zelfs ziet*, *dat zommige* Praauwen *alleen door* vrouwlieden *worden gevoert. Hunne* hantering *beftaat in de* vifchvang*ft. Op hunne maaltyden eten zy de* verfche *in plaats van* toe-fpyze, *en de gedroogde* viffchen *in plaats van* brood, *zynde zy lieden in het vangen der* viffchen *zoo doorflepen*, *dat ze ieder tot verwondering verwekken. Tot* Koning *werd by hen gekozen*, *die na hun oordeel de* vernuftigfte *is*, *en werd dees tegenwoordige genaamd*, Boeca. *Hun zamen-fpraak met iemand houdende*, *geven zy van zich een* fterk fchreeuwend geluid, *als buiten twyffel zulx aan elkanderen gewoon*, *wegens de* ftorm-winden, *daar ze gewoon zyn door heen te* fchreeuwen, *om de ftem aan een anders ooren toe te brengen. Hun* poftuur, geftalte, gelaat, *en* gebaarden, *zyn zoo* woeft, *en* ongeftuimig, *dat men genoegzaam als met levende letteren daar uit leezen kan*, *dat ze egte* kinderen *zyn van den* zee-God Neptunus, *en als uit die woefte* water-Elementen *gevormd*; *blykende in hun zulke tekenen van* afkeer *tot het* aardryk, *dat zy*, *volgens hun inbeelding*, *indien ze een lange wyl daar op vertoefden*, *het* noodlot *des* doods *zouden moeten ondergaan.* Ik *laat varen deze lange befchryvinge van dit* water-gedierte, *en wende my naar het* eiland

be- . . . van . . . land . . . ulan- Tagulanda, *alwaar* ik *een etmaal getoeft*, eenmaal *de* Maleitfche Predikdienft, *benevens de* H. Doop, *aan* vyfenveertig, *zoo* volwaffenen, *als* kinderen, *bediend*, *ook de* bejaarde gecatechizeerd *heb*, *daar onder* dertig vrouws-perzoonen *waren*, *die redelyk de gewoone* vraagftukken *wiften te beantwoorden. In de* fchoole *zyn* vyftien jongens *verfcheenen*, *die*, *uitgezondert* drie, *in al de gewoone* Chriftelyke *onderwyzingen wel onderwezen waren. De aangroei van deze* kinderen *is niet* weinig, *t'zederd den tyd van den* overleden Koning (*bevorens al tot het aantal van* vyftig *opgefchoten*) verwelkert, *tot welker herplanting verfcheidene middelen dienftig waren*, *die wegens de kortheit des tyds niet zyn aangewend*; *hebbende* ik *my meeft gelegen laten leggen aan het onderzoeken van den* Goegoegoe, *door my in den* jare 1673. *van het* Moorsdom *tot het* Chriftendom *bekeert*, *door wien*, *door wat hulpmiddelen*, *om wat oorzake*, *op wat wyze*, *en wanneer de* doodflag *op* Tomini *gepleegt zy*; *waar op hy dit antwoord liet dienen*, *dat eenige* Tagulanders, (*waar onder hy* Goegoegoe, *nevens den* Goegoegoe Jacobus Tenthochon, *en de* Capitain Laoet, Cornelis Franx) *gevaren zyn met* drie Coracorren *en* twee Bonitans *na* Gorontalo, *om aldaar volgens laft van den* fubftituit Koning Monia, *een vaartuig te koopen. Derwaarts gekomen zynde*, *verftonden zy*, *hoe de* Koning *van* Gorontalo *van daar verzonden had*, *eenen zekeren* Kimelaha, *en* Himam (*of* Priefter) *na 't gemelde* Tomini, *dog niet zoo haaft waren deze* twee *verzondenen daar aangekomen*, *of zy wierden van daar verjaagd. De verjaagden*, *in hun wederomreis ontmoetende deze* Tagulanders, *geboden hun*, *dat ze die van* Tomini *zouden beoorlogen en doodflaan*, *en ook allen*, *die van hun hen mogten ontmoeten*; *op welk gebod zy* vier perzoonen gedood, *en* drie gevangen *hebben. Dit antwoord was in vele opzigten mankgaande aan een opregte waarheit*, *en uittende een aangematigde magt*, *onder fchyn van een onzinnige gehoorzaamheit*, *en wraak* (*zonder regt*, *en regters daar toe geftelt*, *te erkennen*) *met eenen doelende na eigen lands-eer*, *om* afgekapte menfchen-hoofden, *en* winzugt *om* Slaven *te gewinnen*, *wesbalven voor dit maal hen de hoogfte dreigementen zyn voorgefteld*, *blyvende de verdere ftraf-vordering aan het billyk goeddunken der* Hooge Overigheden *bevolen*. 1675.

Met de Opperhoofden *van dit* eiland *ben* ik *in gefprek getreden*, *wegens de* overblyfzelen *van 't* Heidendom, *die*, *zo hier*, *als elders*, *behoorden uitgeroeid te werden*; *waar op zy voorftelden*, *dat zonder deze zommige regt-oeffeningen niet zouden konnen werden afgehandelt. Wat zouden zy doen*, *was hunne vrage*, *zoo wanneer*, *gelyk dikmaals hier ter ftede gebeurt*, *eenige* partyen *in twift en gefchil geraakt waren*, *en door geen getuigen klaarlyk kon blyken het regt van den eenen*, *en het regt van den anderen*; *lieten wy*, *zeiden zy*, *deze twift-zake onverhandelt*, *zo raakte de eene* party *met zynen aanhang tegens de andere*, *en alzoo wierd alles door 't* Amok-*fpeelen in een* bloed-bad *gezet*, *daarom zy benootzaakt waren de twiften te vereffenen en het* regt *toe te wyzen aan den geenen*, *die langer*, *als zyn* party, *onder 't* water gedo-

Zeldzame uitfpraak van eenige gefchillen onder deze Heidenen.

1675. gedoken *bleef. Voorwaar een* vreemde Vierschaar, *daar de* twist-zake *hangt aan de* gesteldheid, *van een* lang- *of* kort ademend *ligchaam*, *en een wonderlyke* balance *van* gerigts-vonnis, *daar het* gelyk *en* ongelyk *in zulk een* bedrieglyke weegschale *gewogen word. Evenwel dit was niet alleen by dezen, maar ook by anderen* (*als* Amboineezen &c) *gebruikelyk*, *waarom wy dit voorstel der* Tagulanders *met de gevoeglykste redenen na vermogen beantwoort*, *en hen een beter gevoelen ingeplant hebben*, *op datze neffens deze ook andere wortelen van 't* Heidendom *mogten uitroejen*, *'t welk na onze hope al langzamerhand tot een goede uitkomst mag uitvallen.*

Afkeuring van Huwelyken der Tagulanders met die van Sjauw, over en weder.

Insgelyks komt my hier te voorschyn, *hoe zommige mannen van* Sjauw *komen te trouwen met vrouw-lieden van* Tagulanda, *en wederzyds van* Sjauw *de vrouwen met de* Tagulandsche *mannen*, *waar door 't gebeurt*, *dat zommigen van* Tagulanda *na* Sjauw *ter woon gaan verhuizen*, *de* zuivere leere *met den* zuurdeessem *des* Pausdoms *verwisselen*, *hun kinderen laten* dopen *door* Jezuitse Priesters, *ja zomwylen de zelve ten dien einde van herwaarts na* Sjauw *overvoeren*, *welke zake ik voor deezen tyd beveele aan de naauwe wagthouding van een* Leeraar, *die met raad en daad onderschraagt diend te werden van den* wereldlyken Staatkundigen arm, *wiens* Placcaten, *en* Ordonnantien, *veel vrugts zouden verleenen.*

Order op dit eiland omtrent het Kerkelyke gesteld.

Vermits de Substituit Koning, Monia, *woonagtig in de* Negry Tagulanda, *ende de* Goegoegoe, Joan Abbema, *woonagtig in de* Negry Minanga, *wat verre daar van afgelegen is*, *zo is door den* E. Predikant, Franciscus Dionysius *zaliger*, *by* Provisie *de* Schoolmeester, David Jacobsz *van* Tagulanda, *aldaar geplaatst*, *de stok-oude* Marinho *al over lange verzogt hebbende*, *om eenige* gagie *te mogen erlangen*, *zoo is hem te gemoet gevoert*, *dat* ik *hem* recommanderen *zou by de* E. E. Overigheit *op* Maleyo, *om met der zelver goedvinden uit de gelden der* Diakonen, *dezen* elendigen *te onderstutten*, *gelyk dusdanig een uitreiking*, *indien niet op* Makjan, *op* Batsjan *gebruikelyk is.*

Van 't eiland Sjauw, en van de Jezuiten aldaar.

Op Sjauw *blyft de* Koning *verholen* (*volgens de oude malle* maxime *der* Jezuiten) *als slegts een* Hollander *hier verschynt: zynde* twee Padris, *de een van* Arragon, *en* Emanuel Espagnola *genaamt*, *woonagtig in de* Negry Oeloe, *de ander*, *van* Vlaanderen, *genaamt* Carolo, *woonagtig op* dito eiland, *in de* Negry Pehe, *alwaar voor dezen gewoont heeft de* Padri, Hieronimo *de* Crebreros, *die van daar op* Tamaco, *en van* Tamaco *nog onlangs op* Talaut *metter woon verhuist is*, *zynde de* Jezuit, Francisco Mides, *al by de twee jaren geleden na* Manilha *vertrokken*, *en*, *na een jaar aldaar geweest te zyn*, *dezer wereld overleden. Ons doelwit*, *om te leen de* vertoog-schriften *van hunne zo* Kerkelyke *als* Politique Geschiedenissen *voorgevallen*, *zoo in* ouder, *als* later tyden *te verkrygen*, *is te leur gestelt*, *mits eenige deelen door* Francisco Mides, *de andere door* Emanuel Espanjola, *na* Manilha *gezonden zyn. Deze* Emanuel, *om in de voorbaat te zyn van niet beschuldigt te worden*, *beschuldigde zeer hevig den* Eerw. Predikant, Franciscus Dionisius, *wegens zekere zyne herwaards toegezonden* brieven, *waar in hy onder andere vermeldde*, *hoe*, *volgens het getuigenis van* Taroena *en* Taboecan, *by meergemelden* Spanjola, *door aanrading*, *en bevel*, *den* Roomschen Gods-dienst *op* Talaut, *door 't* swaart *zogt in te dringen*, *zoo dat de geenen die de* Paternosters *niet aannamen*, *aanstonds omgebragt wierden*, *'t welk hy met kale tegen-redenen my* (*hem overzulks nog in 't minste niet aanspreekende*) *anders tragtte diets te maken*, *zeggende dat het* vrede-verbond *van* wapenen, *gemaakt ten tyden van de* E. E. Heer President zaliger, Cornelis Franx, *quam te* cesseren, *alzoo dat allereerst door die van* Taboecan *gebroken was*, *mits zy na* Talaut *gescheept waren*, *van voornemen zynde*, *om een* menschen-roof *aan te regten*, *'t welke hun mislukt was*, *waarom die van de* Negry Tamaco, *gelegen op* Sangir, *de wapenen van een regtvaardige wrake opgevat*, *en eenige* Talauwers *gedood hadden.* 1675.

Van 't gedrag dezer Jezuiten op Talaut.

In de Negry Taroena *heb* ik *op het* eiland Sangir twee maal gepredikt, *op den* eersten Sondag *heb* ik zestien, *op den* tweeden achtentwintig kinderen, *en ook* een kind *in* doods noode *ten mynen huize* gedoopt. *De* vyfennegentig school-kinderen, *beneffens de* bejaarden, *betoonden blyken van zeer goede kennisse in den* Godsdienst. Ik *ontmoette zommige zin-twistingen over* Houwelyks-verlatingen, *en een vrouw van haar man*, *zynde beiden van* Taroena, *op* Sjauw *zich onthoudende*, *en aldaar in alle wulpsheit zich verloopende*, *welke zaken tot nader* gelegenheit *worden uitgestelt.*

De staat op 't eiland Sangir.

Den 2den dito *quamen ons op* Sangir *in de* Negry Taboecan *verwellekomen de* Koning *dier plaats*; *als mede die van* Limau, *benevens* Don Philippo, *die over beide zyden hinkt*, *zo na* ligchaam *als na* ziel. *De Godloosheit*, *veinzery*, *'t geweld*, *en de* Apostasy, *zyn als in zyn gebeente ingedrongen. en is hy een man*, *die bynaar uit alle* schelmstukken *te zamen gesmeed is*, *waar over*, *dog inzonderheit*, *wegens zyn* Christen-geloofs-verloogchening, ik *hem aangesproken heb*; *dog hy vervuilde zich met deze zyne verschooning*, *zeggende met eenige*

1675. *eenige omwegen, hoe hy, eenige jaren geleden, getrouwd zynde met de* volle zuster *van den tegenwoordigen* Koning *van* Taroena, *met zyne getroude door de* Spanjaarts gedoopt *was. Dat hy daar na in oorloge geraakt zynde met die van* Taboecan, *de zelve oorlog door de* E. Heer Maximiliaan de Jong *geslist, en met de alhierkomste van den* E President Cornelis Franx, *hem tot nader bevestiging van zyn* Goegoegoesampt *een* Rotting, *en, van zyn* Gereformeerd Christen-geloof, *een* Hoed *tot een* schenkagie *belooft is, om welke te ontfangen by na* Maleyo *vertrokken, en in des* E. Presidents *huis verscheenen zynde, zo had hy niets van 't beloofde genoten, waar op hy zich van daar na 't* Hof *van den* Koning Mandarsjah *begeven had, alwaar hem gevraagt wierd, of hem de beloofde* schenkagie *was ter hand bestelt, 't welk zo dra zyn* Majesteit *verstond niet geschied te zyn, is hem van dito* Majesteit *een* Tulband vereert, *dien hy behouden had tot de onlangze geledene overkomste van den nieuwen* Ternataanschen Koning Amsterdam, *die hem met een* Moorsche Casisi *verzien, en op* Taboecan *tot* Koning *over de* Negry Saban *ingebuld had, welke inhulding niet dan veel onheilen had na zich gesleept, die ten hoogsten schadelyk geweest zyn beide voor de* Kerk, *en* Politie, *alzoo zommige* naam-Christenen *van* Taroena, *uit dertele lusten na* Saban *gevlugt waren, om volgens de* Moorsche *vryheit zich te bezoedelen met de* Poligamie *Ook waren de huishoudelyke regeringen in 't voetzand geschopt, de vonken van* jalouzyen *in de vrouw tegens haar man opblakende in ligter lage, behalven dat daar* Houwelyken *van* Christenen *met* Ongelovigen (*met* hoofd-verbeuring, *volgens zommige* wetten *gedoemd*) *waren ingegaan, en veeler gemoederen, als op de* wip *gebragt hadden, om van het* Christen *tot het* Moorsdom *over te swenken, zynde vele opregten overladen met schrik, dat wel eerstdaags dit zelve* Moorsche jok *door de* Ternataanen *hun mogt worden opgelegt. Hier door was ook der* E. Compagnies *ontzag zeer gekrenkt, de streng der* verbonden, *met de* Ternataanen *ontstrengelt, de* lands-costuimen *van* Sangir, *niet meer als* twee Koningen *voor dezen erkennende, als op* Colonga, *en* Taboecan, *met voeten getreden, de onderdanen, als van* Saban, *van haren* regtwettigen overheer (*'t welk is de* Koning *van* Taroena) *ontrooft, de liefde beide tot den* Godsdienst, *en de* E. Compagnie, *in de gemoederen der* Taroenezen *verflaaut; de baldadigheit van den gemelden* Don Philippo, *tot meer en meerder ongeregeltheden aangemoedigd, waar door de* Moorsche *stoutmoedigheit meer en meer het hoofd was opstekende, gelyk ook alle deze ergerlyke voorbeelden den swakken* Christenen *maar verstrekken konden voor spiegels van een zondige navolging, zynde der* Taroeneezen Koning, *indien slegts hem het minste oogwenken van de* E. Compagnie *maar toeluikte, terstond gereed, om zich op die van* Talaut, *by my tot nog toe beneffens andere zaaken niet onderzogt, en met eene op die van* Saban, *met de wapenen te wreken, en die van* Sjauw, *en eenige Dorpelingen op* Sangir, *die hem veel volks afhandig hadden gemaakt, tot redelykheit te brengen, op dat zyn ryk niet meer tot een prooi, en voor roofzugtige handen onvatbaar zyn mogt.* 1675.

Voortplanting van dien Godsdienst op Sarangani.

De Koning *van* Candahar, *over eenige maanden na* Sarangani *gereisd, wagt de verrigting van de planting des* Godsdiensts *aldaar na zyne wederkomst.*

Vermits de Schoolmeester *van* Sangir, Marcus de Rosario, *als ook byzonder de* Schoolmeester *van* Tagulanda, *blyven verzoeken om van daar verplaatst te worden, 't welk ik hun afgeraden heb, alzoo dit wel een ervaren* meester *vereischt, zo in onderwys, als in tugt-kunde, om deze wonderlyke humeuren van menschen met leenige, en strakke zeelen te leiden en te breidelen, waar toe een* jong Schoolmeester, *by wien de vereischte voorzigtigheit selden herbergt, selden bequaam is; behalven dat ook deze domme* landaard, *zoo door 't* Moorsche, *als 't* Kastiliaansche bedrog, *van hare landen beroofd, en van hun* volk *ontvolkt zynde, ik oordeele, dat zommige* Ambonsche Schoolmeesters *vry snediger bedreven, en mogelyk zeer handzaam zouden zyn, om den onstantvastigen inborst die deze, als mede de* landaard *van* Celèbes *erffelyk aangeboren is, tegen te konnen gaan. Waaromme* ik U E., Agtbare Heer, *in bedenking geve, of niet de* Schoolmeester, Jeremias Rodrigos, *die het hoofd en zinnen wel laat hangen na deze* Moluccos, *ook van* U E. Agtbare *nog onlangs voor myn vertrek herwaards* geprojecteerd, *niet en zoude na deze* quartieren *verzonden konnen werden.* Ik *schryve dit, als vereischende, tot wegneming van 't quaad, zoodanig een, die 't quade in zyn binnenste kent, en uit zyn kennis het quaaddoen zelfs vermyd, en by gevolg zynen evennaasten daar van afhoud. De* Schoolmeester, Anthony de Melo, *van* Noessanivel, *wegens des* Gouverneurs order *met my herwaards gereisd, om de behulpzame handen aan de* schoolen *toe te reiken, zal by* provisie *op den meesten dienst vereischende plaats, als* Sangir, *geplaatst worden. Met alle nedrigheit, verwagt* ik *op alle deze myne geringe voorstellingen, insgelyk op de zaaken nog staande te verhandelen, met die van* Cajeli, Gorontalo, Limbotto &c. U E. E. *wyzen raad, en veel vermogende behulpzaamheit.*

Groot

1675. Groot Agtbare, Manhafte Heer, ik *hebbe goed gedagt dit verhaalde dus over te zenden, hebbende een* Copie *daar van aan den* Agtbaren Heer, Jacobus de Ghein, *als ook een aan den* E. Commissaris Daniel Helmans, *verleent*; ik *verzoeke* verschoont *te zyn, indien* ik *wegens de kortheit des tyds, nevens andere ongelegentheden, verhindert ben, nauwkeuriger de waarheit te ondervinden.* Ik *hebbe egter deze letteren in 't ruwe dus afgemaalt, verhopende dat* U Ed. *wysheit met medoogen zal ingenomen zyn over myne onmagt; blyvende van voornemen, om* U Ed. *schriftelyke aanrading (by my voor een* gebod *geagt) met een weder-aanbod van alle vrywilligheit uit te voeren; blyk-stukken heb* ik *daar van niet alleen aan* U Ed. Groot Agtbaarheit, *maar ook aan anderen, by geschrifte ten overvloede vertoont.* Ik *zal dan op dezen grond op* Manado, *en* Sangir, *tot over de twee maanden blyven, verbiddende, of my een* Copia *van 't* Duitsche avond-Gebed, *door my gemaakt, als ook de* Ambonsche Kerken-order, *mogt worden toegezonden, hebbende ook verscheiden* schriften *nodig, daar* ik *myn* Huisvrouwe *om geschreven heb. Voorts is myn yverig verzoek, en bede, dat ik eens door de minste tyding de welvarentheit van myn* Huisgezin *vernemen mogt; die berigting zoude my (die afscheid genomen heb van myn* vrouw, *toen met zwaarlyke overvallen gequelt) geen weinig troost en blydschap toebrengen, myn* egtelyke *en* vaderlyke liefde *zoude leven in myn lieve* kinderen, *en* hoogwaarde vrouw. *Wat myne gezondheit betreft,* ik *betuige, dat, zo* ik *een maand langer op* Maleyo *had moeten vertoeven, zo waar* ik, *na menschelyken oogenschyn (als reeds gequelt met* hoofdpyn, *daar de* ziekte *alhier eerst uit ontstaat) in 't* ziek-bedde *al lang vervallen. De* Kapitein, Claas Ruttensz. *is overleden, nalatende een* weduwe, *die wegens onlydelyke pynen, als is hangende tusschen leven en dood. De doods-gedaante stelt zich in veeler aangezigten, als levendig ten toon.* Ik *bidde dierhalven, dat myn* Huis-vrouw *en* kinderen *niet herwaarts mogten werden overgezonden, vergunt haar zulx, verzoekende myn* gagie, kost-geld, *en* recognitie. *Betoon haar met myn lieve kinderen* U Ed. gunste. Ik *bidde den* Almagtigen, *dat* ik, *zyn onwaardige dienaar, mogt nog in 't leven gespaard worden om zyn 's naams wil, om zyn gemeente, en om myne kinderen; evenwel op dit* Sangir, *daar dagelyks de* Roodeloop-ziekte *menigte menschen ten grave zend,* niet vrezende, al ging ik in een dal der schaduwen des doods, *myn* God *is by my, zyn Hemel is my op alle plaatzen van den aardboodem even naby.* God de Heer *zegene* U Ed. Agtbaarheids ampt, perzoon, U Ed. hoogwaarde Huis-vrouw, *en* lieve kinren. *Dit wenst van herten die geen, de welke verblyft, onderstond* U Ed. Agtbaarheits *onderdaan, was getekent,* Jacobus Montanus. in margine *stond* in 't jaar 1675. *den* 17den November, *in de* Negry Taroena, *op het* eiland Sangir. 1675.

Dood van Kapitein Ruttens, en groote ongezondheit op Maleyo,

En Sangir.

AANHANGSEL.

Verzoek der Spanjaarden over de Nagelhandel.

DE Spanjaarden *van* Sjauw *verzoeken met de* E. Compagnie *den* Koophandel *van* Gerioffel-nagelen *in te gaan, het welke na myn vermoeden* ik *hun afgeraden heb, met zeggen datze zulk een verzoek vry mogten agterweeg laten. Zy hebben met eenen door den* Paap, Emanuel Espanjola, *een* brief *gezonden aan den* E. E. Heer Jacobus de Ghein, *waar in zy zich zoeken te verontschuldigen over 't* doodslaan *der* Talauwers.

Aardbeving op Taroena.

Den 14den *dezer is alhier op* Taroena *een sterke dog kortduurende* aardbeving *ontstaan; hebbende zedert ons veertien dagen verblyf de* storm-winden *met een groot gedruis alhier gewaaid.*

Het bovengemelde volk hadde, naar ik *van verre vermoeden zoude, wel zich onthouden willen omtrent het visschryke* eiland Oebi, *byaldien hun eenige* permissie *daar toe vergund wierd.*

Een zeeker Assistent, *genaamt* Jan Fransen, *verzoekt om herstelling van gezondheit van* Maleyo *op* Ambon *met* Communicatie *van den* E. E. Heer Jacobus de Ghein, *te mogen worden verplaatst, zynde een* perzoon, *die een* curieus Teekenaar, *en* kender *van* Diamanten, *ook* konstig *in* Zilver *en* Goud *is.* Ik *verzoeke de* E. Heere*'s gunst voor hem, mitsdien zyn geslagte aan my in vriendschap verknogt is.*

Ik *hebbe de* Graffteden *van de twee* Predicanten, *als* Isaacus Huisman *en* Franciscus Dionisius, *met een schreyend gemoed gaan bezigtigtigen, die neffens elkanderen in zoo wat geringer als andere* Graffteden *met een weinig aarde bedolven waren, waarom de* Heer de Ghein *ook voorgenomen had, om de zelve met wat* kalk &c. *op te metselen.*

Hier volgt het verzoek van den Koning *van* Taroena, *het welk* ik *schreef volgens zyn* dictering, *en by dit zelfs met eigen hand onderteekent, als blykt.*

AKo Colano *derri* Calongan *bri segalla daulat Capada* Tuan Gouvernador, Anthoni Hurdt, *daan minta Toehan bri tangan toelongan agar djangan* Agamma Christaon *daan* Tanna *beta mendjadi*

EXTRACT-SCHETSE

Van D. MONTANUS Kerkelyke viſite in Ternate van 't jaar 1675. in November voltrokken.

Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Schoolen.	School-kinderen.	Gedoopte kinderen.	Gedoopte bejaarden.	Meeſters.	Ledematen.	Catechiſanten.	Predikatiën door zyn Eerw. gedaan van den 13den September tot den 17den November.	
Oebi	1	1	.	.	.	.	.	.	.	Oebi	1
Batsjan	Laboewa.	1	1	10	3	.	1 *Benjamin de Lima* had hier gelegen van 11. Juny 1665.	2	6 vrouwen. 4 mans.	Batsjan	2
Makjan	1	1	1	8	2	.	1 *Joannes Pais* van 6. April 1667. vervangen door *Jacob Pais.*	2	14 vrouwen. 4 mans.	Makjan	2
Ternate	1 Maleyo.	1	1 ſlegt.	.	12	1	1 *Domingos Piris* vertrok vervangen door *Baſtia in.* 1 Ondermeeſter *Henrik Tchoe.*	.	.	Maleyo	8
Tidore	1 Corpl. 4 Soldten.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Manado	1	1	1	25	16	.	1 *Henrik Sybrandſz.* 1 Ondermeeſter *Jan Adamſz.* van Tagulanda.	.	22 vrouwen. 2 mans.	Manado	6
Tagulanda	1	1	1	50 dog 15. verſchén.	30	15	1 *David Jacobſz.*	.	30 vrouwen.	Tagulanda	1
Sangir	1 Taroena. 1 Taboecan.	1 Taroena. 1 Taboecan.	1	95	45	.	1 *Marcus de Roſario.* 1 *Antoni de Melo*	.	.	Taroena	1
8	9	9	6	188	108	16	8	4	82		21

1675. *mendjadi noesa derri pada tangan Orang* Sawan, Manganitoe, Tamaco, Sjauw. *onderstont*, Itoelah bartandah derri beta, *en was geteekend* Martin Tatandam. *ter zyden stond* Ampir Malam.

Gecollationeerd, Accordeerd Amboina *den* 14den July *in 't* jaar 1676.

Isaac van Thye.

Secretaris.

Uit dit rapport ziet men niet alleen, tot wat plaatzen zich de visite van een Predikant in de Moluccos toen uitstrekte, maar ook hoe veel moeite zulk een man op de zelve heeft, en in wat voor een staat de Kerk daar geweest is, om het welke in een korter gezigt by een te vinden, wy niet qualyk gedagt hebben eene korte schets dezer visite hier by te voegen. † † 1675.

Deze Heer *Montanus* was een wakker man, die, had hy nog wat mogen leven, deze kerk grooten dienst gedaan zou hebben, maar gelyk deze moejelyke visite zeer veel Predikanten afgemat, verslonden, en als weggesleept heeft, vooral, zedert zy van zo wyd een uitbreiding, als wy hier na zullen zien, geworden is, alzoo quam hy ook den 22sten April in 't jaar 1676. daar te sterven.

D. Montanus hier in 't jaar 1676. overleden.

Men zond derhalven den 5den Augustus dezes jaars den Predikant *Gualterus Peregrinus* na Ternate. Wat die daar verrigt heeft, blykt mede uit zyn hier nevens gevoegd rapport.

TIENDE HOOFDSTUK.

Kerkelyk bericht *van een* visite *der* Molukſche kerken *en* ſchoolen, *door* D. Peregrinus *in 't* jaar 1676. *Zyn komst in* Ternate, *en hoe hy daar ontfangen is.* Slegte bevinding *van de* kerk *hier. Zyne verrichtingen. Komst van den* Heer Hurdt, *en van* D. Durant. *Invoering der* kerken-order *hier.* D. Peregrinus *vertrek na* Manado. *Zyne verrichting aldaar. Bevind de* ſchool *en* kerk *hier redelyk. Komt op 't* eiland Sangir. *Zyne bevinding van de* ſchoole *op* Taroena, *en* Calongan. *Laat op* Sjauw *na den* ſtaat *der* kerken *en* ſchoolen *van* Tagulanda *vernemen. Hy komt, na veel gevaar, op* Tagulanda. *Zyne verdere verrichting.* Reden *van de slegte bevinding hier. Vyandelyke handeling van die van* Sjauw *tegen die van* Tagulanda. *Zyne te rug-komst op* Manado. *Verzoek der* Tagulanders *om eenige* bezetting. *Zyne* Eerw. *nader getuigenis van dit volk. Als mede van* Nagel-boomen, *hier vallende. Belofte van* Binangkal *van* Christen *te worden.* D. Caheing *op* Manado *als* Predikant *gelegt, Vertrek van* D. Peregrinus. *Zyne wederkomst op* Ternate. *Verkiezing van* Ouderlingen, *en* Diakenen. *Zyne verdere verrichtingen. Hy neemt vyftien* nieuwe Ledematen *aan. Verrichting op* Batsjan.

Visite der *kerken* en *schoolen* in de *Moluccos*, door *D. Gualterus Peregrinus* zedert den 5den *Augustus* in 't *jaar* 1676. tot den 15den Augustus in 't *jaar* 1677. gedaan.

erkelyk ericht an een ifite der Iolukze erken en choolen, oor D. eregri- us in 't ar 1676.

IN *'t* jaar 1676. *op den* 5den Augustus *des naarmiddaags ten vyf uuren hebben wy, in des* Heeren *naam, onze reize van* Amboina *naar* Ternate *begonnen, om aldaar, en op der zelver onderhoorige* eilanden, *de* kerken *en* ſchoolen *te* visiteeren, *en vorders te doen, wat my (volgens myne* commiſſie*) aanbevolen was.*

Den 12den dito *zyn wy op de reede van* Ternate *voor de* Fortres Orangie *aangekomen, en aldaar geankert, en met de* Boot *aan land gegaan zynde, wierden wy van den* opper-gezaghebber, *en andere* Officieren, *vriendelyk verwelkomt.*

Den 13den dito, *des namiddags ten drie uuren, is binnen het* Fort Kerken-raadt *gehouden, alwaar* ik, *binnen gestaan zynde, hebbe de* redenen *myner* overkomste *te kennen gegeven, ende myne* Credentie *overgelevert, en ben toen van alle de* leden *des* Kerken-raads *vriendelyken verwelkomt geworden, en zy hebben verzocht, dat ik in hunne vergaderinge het ampt van* Preses *en* Scriba *wilde bekleeden, gelyk ik dan ook deede.* Ik *hebbe hen gevraagd naar den staat hunner* kerke, *dien* zy *my zeiden* zeer ſober *en* ſlegt *te zyn; overmits zy nu in* drie jaren *tyts geenen eigen* Predikant *hadden gehad, en in den tyd van die* drie geheele jaren *geen* drie maanden *van* Predikanten *waren bedient geweest, waar door alles in de* kerke *was vervallen, en verbystert, en de* gemeinte *in* getal *en kennisse vermindert, gelyk ik ook naderhandt niet dan te veel hebbe bevonden. Toen ver-*

Zyn komst in Ternate, en hoe zyn Eerw. daar ontfangen is.

Slegte bevinding van de kerk hier.

1676. *verzogten ook die van den* Kerken-raadt, *dat ik toch eenigen tyd lang wilde by hen, ende de gemeinte blyven, om* Godes heilig Woord *te verkondigen, en het vervallene, zoo veele mogelyken was, te helpen oprechten.*

Den 16den dito *hebbe* ik *des voormiddaags in het* Duits, *en des* namiddaags *in het* Maleits *gepredikt, en het* H. Avondmaal *afgekondigt.*

Den 18den *hebbe* ik, *neffens den* Ouderling, Mr. Anthoni Kramers, *de* Ledematen *der gemeinte aan de* tafel *des* Heeren *gaan nodigen.*

Den 21ften dito *hebbe* ik *in de* kerke *de* voorbereiding-, *en* proef-predikatie *gedaan.*

Den 23ften dito, *hebbe* ik *des morgens in het* Neêrlands *gepredikt, het* H Avondmaal *aan* vyfenvyftig perzoonen *bedient, en des naarmiddaags den* Maleitfchen *dienst gedaan.*

Den 25ften dito *hebbe* ik *neffens een* Ouderling *buiten het* Fort *de* fchoole *bezogt, die heel* fober *en* flegt *was, alzo ik daar niet meer dan* twaalf kinderen *bevond te wezen, waar van maar* zes *de* Aldegonde vragen, *en de andere* zes *de* Gebeden *leerden, die, ondervraagt, niet veel wisten te antwoorden.*

Den 30ften dito *hebbe* ik *des voormiddaags den* Duitfchen *ende des nademiddaags den* Maleitfchen Godsdienst *gedaan.*

Septem-ber. *Den* 6den September *heb* ik *zoo den* Duitfchen *als den* Maleitfchen *dienst gedaan.*

Zyne verrichtingen. *Den* 8ften dito *ben* ik *in de* polityke vergaderinge *binnen gestaan, verzoekende van haar* E. E. Agtbaarheden, *dat zy my doch geliefden te* dimitteeren, *om naar* Manado, Tagulanda, en Sangir *te reizen, om volgens myne* commissie *aldaar mynen opgeleiden dienst te verrigten, te meer, alzoo de* Mouffon, *haast mogte komen te veranderen, en* ik *dan die reize niet wel en zoude konnen krygen, waar op my van den* Prefident *en* Gezaghebber *wierde geantwoordt, dat* ik *noch eenigen tydt moeste blyven, en dat men de* reize *na* Manado *ten allen tyden konde bekomen.*

Den 13den dito *hebbe* ik *weder zoo den* Maleitfchen, *als den* Duitfchen Godsdienst *gedaan.*

Den 19den dito *hebben wy wederom* Kerken-raadt *gehouden. De* acten *der zelver zyn in het* Kerken-boek *ingeschreven.*

Den 20ften *hebbe* ik *wederom zoo den* Duitfchen *als* Maleitfchen *dienst gedaan.*

Den 27ften *hebbe weder voormiddaags* Duitfch *gepredikt, en des nademiddaags den* Maleitfchen dienst *gedaan.*

Octobe. *Den* 4den *hebbe* ik *des voormiddaags* Duitfch *gepredikt, en* D. Durant, *die met* Komst van de *den* Ed. Agtb. Heer Gouverneur Hurdt *op* Maleyo *overgekomen was, heeft des namiddags den* Duitfchen dienst gedaan. Heer Hurdt, en van D. Durant.

Den 6den dito *hebben wy wederom* Kerken-raadt *gehouden, waar in* ik *het* ampt *van* Prefes, *en* D. Durant *van* Scriba *bekleedde, hebben eenen* nieuwen Ouderling, *en een* nieuwen Diaken, *verkooren, en op alles, 't geen tot stigtinge van* Gods kerke *konde dienen, goede order gestelt, en de* kerken-order *van* Amboina, (*zoo veel* applicabel) *in de* kerke *van* Ternate *ingevoerd, en van de* kerken-handelingen *aan den* Ed. Agtb. Heer, Gouverneur Hurdt rapport *gedaan, dat zyn* Ed. *zich wel heeft laten gevallen.* En invoering der kerk-order hier.

Den 11den *heeft* D. Durant *zoo voor als namiddaags den* Predik-dienst *waargenomen.*

Den 18den dito *hebbe* ik *voormiddags in 't* Hollands *gepredikt, en* D. Durant *des namiddaags den* Maleitfchen dienst *gedaan.*

Den 21ften October *ben* ik *met* Sinjr. Dirk de Ghein, *en den* E. Secretaris, Andries Olofs, *en den* Krank-bezoeker Adriaan de Jongh, *aan boort van het* Fluit-fchip *de* Helena *gegaan, om onze reize naar* Manado *te vervorderen, en hebbe op die reize alle* Sondagen *den* Predikdienst *wel waargenomen.* D. Peregrinus vertrek na Manado.

Den 6den *zyn wy op* Manado *al te zamen wel en gezond* gearriveert. Novem-ber.

Den 8ften dito *hebbe* ik *voormiddags den* Duitfchen Predikdienst *verrigt, en* twee perzoonen *getrouwd, en des naarmiddags den* Maleitfchen dienst *gedaan, en* zes kinderen *gedoopt.* Zyne verrichting aldaar.

Den 9den dito *hebben wy de* fchoole gevisiteert, *die wy in een redelyken stand hebben bevonden, de oude luiden en volwassene hebben wy in de* fondamenten *der* Christelyke religie *onderzogt, die meerendeels goede beginzelen van de kennisse* Godts *betoonden te hebben, hebben ook de zelve ernstlyken aangemaand, tot neerstigheit in die dingen, die* God *den* Heere, *en hunne eigene zaligheit, betreffen. Wy hebben ook den* Krank-bezoeker, Adriaan de Jong, *ende de* Schoolmeesters, *de* kerk-order *voorgeleezen, ende ter hand gesteld, en tot vlytigheit in hunnen dienst vermaant.* Bevind de fchool, en kerk, hier redelyk.

Den 11den dito *zyn wy wederom t'zeil gegaan, om onze reize naar* Sangir *te vervorderen.*

Den 23ften dito *zyn wy op het* eiland Sangir *in de* Negry Taroena *al te zamen gelukkig en gezond* gearriveert, *en hebben op den* 29ften dito *aldaar gepredikt, en* eenendertig kinderen, *en* acht volwassenen, *aldaar* gedoopt. Komt op 't eiland Sangir.

Den 2den December *hebben wy in de* Negry Taroena *de* fchoole *bezigtigd, en daar in bevonden* honderd vyftig kinderen, Decem-ber.

en

1676. *en waren de* abſenten, *volgens de getuigeniſſe des* Konings *van* Taroena, *ende des* Schoolmeeſters, *ook nog wel zo veel.*

Zyne bevinding van de ſchoole op Taroena, en Calongan.

In deeze ſchoole *was niet een* Catechiſmus *te vinden*, *daar was ook niet een* diſcipel, *die daar eenige kenniſſe van hadde*, *om een vraage daar uit te beantwoorden. Daar waren noch zommige* Aldegondes Vraag-boeken, *die veele noch redelyken wel wiſten te beantwoorden; ook waren daar zommige* Geneſes, *en* Caſpari Wiltens, *daar in de* kinderen *leerden leezen*, *en veele daar in redelyken hadden toegenomen*, *veele konden de* Gebeden, *ende de* vyf Hoofdſtukken *der* Chriſtelyke Religie *van buiten.*

Den 5den dito *hebbe* ik *in de* Negry Calongan (*welke* Negry *mede onder den* Koning *van* Taroena *behoort*) *gepredikt*, achtien kinderen, *en* twintig volwaſſenen gedoopt, *en eenen* meeſter Henrik Tehou, *zynde een van de* Schoolmeeſters *van* Taroena, *aldaar tot* ordinair Schoolmeeſter *geſtelt*, *om aldaar de* kerk- *en* ſchooldienſt *als* Schoolmeeſter *te bedienen.*

Den 6den dito *heb* ik *weder op* Taroena *gepredikt*, *en* vyftien kinderen gedoopt.

In deeze Negry *worden alle avonden de* Avond-gebeden *gedaan*, *en zyn de* kinderen, *en de* volwaſſenen, *in de* Hoofdſtukken *der* Keligie *onderweezen.*

Den 7den dito *zyn wy van* Taroena *wederom aan boord gegaan om onze reize naar* Sjauw, *en* Tagulanda, *voort te zetten; dog alzoo wy*, *vermits* contrarie *ſterke wind en ſtroom*, *uit die* Baei *niet koſten geraken*, *ben* ik *den* 13den dito (*aan boord des voormiddags gepredikt hebbende*) *van boord in de* Negry Taroena *gegaan*, *en heb des namiddags aldaar in het* Maleits *gepredikt*, *en* vier kinderen gedoopt, *en wy zyn den zelfden* dito *des avonds de voornoemde* Baei *uitgelaveert*, *om onze reize en* commiſſie *op* Sjauw, *en* Tagulanda, *te vervorderen; maar alzoo wy* contrarie *winden en ſtroom kregen*, *zyn wy buiten het* eiland Sangir *omgedreven*, *konden ook naderhand geene van de voornoemde* eilanden (*overmits de harde en ſterke* contrarie *ſtroomen*) *aandoen ofte bezeilen*, *maar zyn verre afgedreven tot bykans aan* Miau *toe*, *en na veel moeiten en zukkelen*, *niet zonder gebrek van koſt*, *zyn wy door de* ſtraat *van* Lembe *geraakt*, *ende den* 3den January *in 't* jaar 1677. *weder op* Manado gearriveert.

In 't jaar 1677. Januarius.

Den 10den dito *hebbe* ik *op* Manado *des voormiddaags* Duits, *en des namiddags* Maleits *gepredikt.*

Den 15den *hebben de* polityke Commiſſariſſen *een* Coracor *naar* Sjauw *afgevaardigt*, *om den* brief *van den* Agtb. Heer Gouverneur Anthoni Hurdt *aan den* Spaanſchen Kapitein *aldaar te behandigen*, *en* reſcriptie *daar op te verwachten. By deeze gelegenheit hebbe* ik (*alzoo* ik *zelve doen ter tyd niet wel te pas was*) *den* Krankbezoeker, Adriaan de Jong, *en* meeſter Henrik Sybrandtzen, *mede naar* Tagulanda *overgezonden*, *om naar den* ſtaat *der* kerken *en* ſchoolen *aldaar te verneemen*, *en my* pertinent rapport *daar van te doen*, *die den* 1ſten February *weder op* Manado *zyn* gearriveert, *ons te kennen gevende*, *dat de* kerken *en* ſchoolen *op* Tagulanda, *gants en ten eenemaal vervallen waren*, *en dat op* Minanga, *zedert het vertrek van zal*. D. Montanus, *en op* Tagulanda *nu in den tyd van twee maanden*, *geheel geen* kerk- *of* ſchool-dienſt *en was gepleegt*, *noch eenige* openbare Gebeden *ofte* kerkenoeffeningen *gedaan*, *gelyk uit de* ſchriftelyke rapporten, *en 't* dag-regiſter *kan gezien worden. De* reden *is*, *om dat beide de* ſchoolmeeſters *vreesden te zullen vermoort worden.*

1677. Laat na den ſtaat der kerke en ſchoolen van Tagulanda vernemen.

February.

Ik *ben derhalven te rade geworden*, *met een* Coracor *naar* Tagulanda *over te ſcheppen*, *om den vervallen ſtaat van de* kerk *en* ſchoolen (*zo veel my doenlyk is*) *te herſtellen.*

Den 8ſten February *hebbe* ik *met* meeſter Henrik Sybrandzen *met een* Coracor *van* Manado *naar* Tagulanda *onze reize aangevangen*, *en zyn wy den* 12den dito *naar veel moeiten*, *en niet zonder groot perykel van te zullen vergaan*, *op* Tagulanda *aangekomen*, *gingen noch op dien zelfden* dito *in de* ſchoole, *alwaar wy den* Schoolmeeſter *met* elf kinderen *hebben gevonden.*

Zyn Eerw. komt, na veel gevaar, op Tagulanda.

Den 13den dito *hebben wy de inwoonders door den* Maronhi *laten aanzeggen*, *dat zy des anderen daags*, *zynde* Sondag, *alle te zamen zouden in de* kerke *komen*, *om de* predikatie *van* Gods Woord *aan te hooren*, *en hunne* kinderen *ten* doop *te brengen; hebben ook den zelfden* dito *de* ſchoole *wederom bezigtigt*, *en daar in* tweeentwintig kinderen *bevonden*, *die gants weinig op de* vraagſtukken *van de* Religie *wiſten te antwoorden.*

Den 14den *hebbe* ik *den* Godsdienſt *op* Tagulanda *verrigt*, *en* vierenvyftig kinderen gedoopt, *de* kerke *was gepropt vol menſchen;* ik *hebbe hun*, *na de predikatie*, *aangezegt*, *dat zy des* Woensdaags *daar aan wederom zouden in de* kerke *komen*, *om* Gods Woord *aan te hooren*, *en dat zy de reſte van hunne ongedoopte kinderen zouden ten doop brengen.*

Zyne verdere verrichting hier.

Den 15den *hebbe* ik *met den* Subſtituit Koning *ofte* Preſident, *ende zynen raad*, *vergaderinge gehouden*, *en hun afgevraagd*, *hoe en wat de oorzake was van het deerlyke vervallen der* kerken *en* ſchoolen, *en van den waaren* Godsdienſt, *'t welk was regelregt ſtrydende tegen het* accoord, *en* ver-

1677. bondt *tusschen de* E. E. Agtb. Compagnie *en de voorige* Koningen *opgerigt, als ook tegen hunne eigene beloften, noch laastmaal aan zalr.* D. Montanus *gedaan; hun met eenen voor oogen stellende die schrikkelyke zoo tydelyke als eeuwige oordeelen en straffen, die zy zekerlyk daar over hadden te verwagten. Hier op bleven zy staan als verstomd. Daar na gaf de oude* Goegoegoe *tot antwoord, dat de voorgaande* Koningen, *ende zy zelve, den* Godsdienst *en* schoolen *wel hadden gehandhaaft, ende den inwoonderen met* goede exempelen *waren voorgegaan; dat ook deeze tegenwoordige* Koning, *ofte* President, *zyn* devoir *wel hadde aangewend, ende gaarne zoude den welstand der* kerken *en* schoolen *zien; maar dat eenige zyner* Officieren, *als ook zyne onderzaaten, hem niet naar behooren wilden gehoorzamen, en dat zy derhalven wel hertelyke wenschten, dat hun van de* E. E. Agtb. Compagnie *een* Sergeant *met eenige* Hollandsche Soldaten *mogten toegezonden werden, om aldaar te* resideeren; *dat als dan de* rebelligen *beter in dwang gehouden, en zy tegen hunne nabuurige vyanden te beter beschermt zouden zyn.*

Reden van de slegte bevinding hier.

Zy verhaalden insgelyx, hoe op den 4den July, *in 't* jaar 1676, *de* Koning *van* Sjauw *met zyn* Hongi *op* Tagulanda *gekomen, ende aldaar twaalf dagen op de* reede *verbleven was. Eischende van de* Tagulanders *omtrent* honderd Slaaven, *en als hy daar quam te* arriveeren, *dat zy hem zouden brengen* Hoenders, Rys, Toebak, Pinang, Sagueer, &c., *en dat zy hem zouden erkennen voor hunnen* Heere; *waar op zy hem tot antwoord gaven,* geenzins, *dewyl zy anders* geenen Heer *erkenden als de* E. E. Compagnie, *waar op de* Sergiant *van de* Spanjaarts *antwoordde, indien zy de voornoemde* Slaaven *niet en wilden geven, en den* Koning *van* Sjauw *niet en wilden voor hunnen* Heer *erkennen, dat hy last hadde van zyn* opperhooft, *dat zy niet weder zouden naar* Sjauw *keeren, al zouden zy alle dood-geslagen worden; waar op de* President *met zyn* Babatos *sweegen; doch* meester Andries *antwoordde:* Gy, Sergeant, *zegt, dat gy zulk een order hebt van uwen* Kapitein, *gy kundt zo lange blyven tot dat gy alle de moord steekt; doch wy zullen u niet zo veel geeven als een muis, voor ende aleer dat wy andere order hebben van de* Compagnie.

Vyandelyke handeling van die van Sjauw tegen die van Tagulanda.

Ik *hebbe hen wederom gevraagt, waarom zy niet in hunne* Negry *op* Pehe *gingen woonen, gelyk zy aan* D. Montanus *belooft hadden. Zy antwoordden, dat zy, aldaar by malkanderen in eene* Negry *woonende, hun* eiland, *ende* haven, *van* roovers, *en* vyanden *van andere plaatzen, niet en zouden konnen bewaren, en dienvolgens hun* land *heel onvry zoude zyn, en dat* D. Montanus *hun hadde belooft, eenige* quantiteit bus-poeder, *en* kogels *te zullen verschaffen, om zich in de* Negry *te verweeren, maar dat hy zyn beloften niet was nagekomen.* 1677.

Ik *hebbe hun afgevraagt, of zy de* Agtb. Compagnie *ook wilden getrouw en gehoorzaam blyven in allen deelen, en inzonderheit den* Godsdienst, kerk, *en* schoolen *wederom opregten, en handhaven, volgens* accoort, *'t welk hun voorgaande* Koning, Anthoni Bapeas, *met de* Agtb. Compagnie *hadde opgeregt.*

Zy gaven tot antwoord, dat zy de Compagnie *wilden getrouw blyven in eeuwigheit, den* Godsdienst *wederom opregten, en de* schoolen *herstellen, zo veel hun eenigzins doenlyk zoude zyn, en dat zy ook de helpende hand van de* E. E. Agtb. Compagnie *verzogten, op dat zy de* rebellen, *ende haare nabuurige* vyanden, *genoegzamen wederstant zouden konnen bieden.*

Ik *hebbe hun weder afgevraagt, of zy ook iets tegens hunne* Schoolmeesters *hadden in te brengen, en of zy ook eenig misnoegen in een van beiden hadden.*

Zy antwoordden dat zy in meester Andries Fortados *volkomen goed genoegen hadden. Aangaande* meester David Jacobus *daar waren voor dezen wel eenige* quade geruchten *door* valsche tongen *van uitgestroit; maar dat zy de zaake nu naauwer hadden onderzocht, en alles bevonden leugens te zyn, en dienvolgens nu met hem vergenoegt waren.*

Ook hebbe ik meester Andries Fortados *afgevraagt, of hy deeze* vergaderinge *ook ietwes voor te dragen hadde, en of hy ook op iemand misnoegen hadde.*

Hy gaf tot antwoord, dat hy in niemand, groot ofte klein, misnoegen hadden, dan alleene in den perzoon genaamt Abdul, *zynde een vriend ofte bloed-verwant van den* Koning *van* Sjauw, *woonende op het* eiland Tagulanda, *die hem hadde willen laten vermoorden, waar toe deeze* Abdul *alreede de waardye van een* halve Slaave *aan anderen hadde* gepresenteert, *waar over hy zeer ontrust was, en zyn* schoole *niet hadde derven waarnemen, gelyk de voornoemde* Abdul *zelver in den vollen* raad *hadde bekend, met byvoeginge van* dreigementen *aan die van den* raad.

Zo hebbe ik ook de Schoolmeesters *tot naarstigheit en yver in hunne* kerk- *en* school-diensten *vermaand, en hun die zelve wederom aanbevoolen, en* meester David Jacobus *wederom naar* Minanga *toegezonden, en de* opper-hoofden *vermaand naerstige opzigt op de* Schoolmeesters *te nemen, en hen in hunnen dienst te handhaven; 't welk zy belooft hebben te zullen doen.*

Den

1677. *Den* 17den dito, *op* Woonsdag, *hebbe* ik *wederom op* Tagulanda *gepredikt*, *en* negen kinderen gedoopt.

Den 22ften dito *hebbe* ik *wederom gepredikt*, *eenige* kinderen gedoopt, *en* vier paar perzoonen *in den* Houwelyken ftaat *beveftigt*.

Ik *hebbe ondertusschen alle dagen de* fchoole *bezogt*, *en de* kinderen geexamineerd, *die in myn aanweezen aldaar in een redelyk getal vergaderden*, *en veele op myn voorgeftelde vragen redelyk wiften te antwoorden*, *en zyn wy den* 24ften dito *wederom met een* Coracor *van* Tagulanda *vertrokken*, *ende den* 26ften dito *weder op* Manado gearriveert, *en op den* 27ften dito *volgde ons noch eene* Corracor *van* Tagulanda *op* Manado, *ophebbende beide de* Goegoegoe's, *met noch eenige andere* Officieren *van* Tagulanda; *verzoekende van den* Vaandrig, *en* Opper-hoofdt *van* Manado, *dat zyn* E. *hun geliefde een* Sergeant *met* vier Soldaten *mede te geven*, *om aldaar* garnizoen *te houden*, *ten einde zy des* Konings *gezag over zyne onderzaten zouden helpen* ftabileeren.

Zyne te rug-komft op Manado.

Verzoek der Tagulanders om eenige bezetting.

Waar op de Vaandrager *tot antwoordt gaf*, *dat hy daar geen* commiffie *toe hadde*, *en dat zyn voorzaat* Jochem Sipman *daar voor dezen* Soldaten *met een* Corporaal *hadde geleidt*, *maar dat de* Heer Franks *dezelve daar van daan hadde doen vertrekken*, *daarom*, *byaldien zy een* Sergeant *met* Soldaten *begeerden*, *om op* Tagulanda *te* refideeren, *dat zy zulx op* Ternate *van den* E. Heer Gezaghebber *ofte* Gouverneur, *die aldaar mogte zyn*, *ende het opper-gezag over deeze plaatzen hadde*, *moeften verzoeken*; *gelyk zy dan ook zeiden zulx te willen doen*.

Deze Prefident, *ofte* provifioneele Koning (*zo het bleek*) *heeft weinig gezags over zyn onderzaten*, *en een yder doet hier onverbeurt*, *wat hem goeddunkt*, *en zy leven als* wilde menfchen *in allerhande* godloosheden *en* grouwelen, *zonder geftraft te worden*. *Het ftaat wel te vermoeden*, *dat veele van deeze* Tagulanders *van de* Sjauwers, *ende de* Spaanfche Paapen, *tegens hunne* Overheden *geftyfd en opgerokkend worden*, *met welke zy veeltyts verkeeren*, *en ommegaan*.

Zyn Eerw. nader getuigenis van dit volk.

Daar wierden op Tagulanda *op verfcheiden plaatzen* groote Nagel-bomen *gevonden*, *en hebben daar buiten allen twyffel nog veele hier en daar in verborgene en niet wel toegankelyke plaatzen*, *welke* Nagelen *zy aan de* Spanjaarden *op* Sjauw *heimelyken weten te verkopen*, *alzoo de* Sjauwers *hunne* Nagel-bomen *van* Tagulanda *eerft gehaalt hebben*.

Als mede van de Nagel-boomen, hier vallende.

Den 28ften February *hebbe* ik *weder op* Manado *voor- en namiddags den predikdienft waargenomen*, *gelyk ik voort alle* Sondagen *hebbe gedaan*; *vernemende ondertusschen naarftelyk naar het leven en ommegang zo van de* Hollandfche *als* Inlandfche Chriftenen, *waar onder* ik *veele gebreeken en grove zonden hebbe bevonden in fwang te gaan*, *als inzonderheit de zonden van* Hoererye, Concubinagie, Overfpel, *en* Polygamie, bloed-fchande, fchrikkelyk vloeken, *en* lafteren *van den name* Gods.

1677.

Welke ik *met alle kragt hebbe tegengegaan*, *zoo in 't openbaar*, *als in 't byzonder*, *met vermaanen*, *beftraffen*, *dreigen*, *en met overtuigingen huns gemoeds uit* Gods Woord, *zo dat* ik *door de medewerkinge van* Gods Geeft, *de luiden op een heel anderen ftel hebbe gekregen*, *waar door men nu onder de* Hollanders *zodanig* vloeken *en* Godslafteren *niet en hoort*. *De meefte hebben hunne* Byzitten *getrouwt*, *en de anderen hebben ze verlaten*, *zo dat zy nu als* Chriftenen *beginnen te leeven*, *en neerftig den* Godsdienft *oeffenen*.

De Inlandfche Chriftenen *komen ook neerftiger tot het gehoor van* Gods Woord, *ende de* Catechizatiën, *belooven ook hunne* ongetrouwde Wyven, *ofte* Byzitten, *te zullen* trouwen, *en zich by* eene vrouwe *te zullen houden*, *en de andere te verlaten*, *en hebben ook zommige* Alphoereezen *het* Chriftendom *aangenomen*, *en eenige laten zich nog onderwyzen*. *Staat ook aan te merken*, *dat* Binangkal, Koning *van* Caudipan, *met alle zyn volk dus lange* Mahhommedaanfch *geweeft zynde*, *het* Chriften geloof *wil aannemen*, *hebbende zelf met eenige van zyn* Officieren, *en al zyn volk*, *in het gehoor van myn predikatiën en* Maleitfen Godsdienft *geweeft*, *en al een* kerk, *en een* huis *voor een* Schoolmeefter *opgeregt*, *verzoekende dat men hem een goeden* Schoolmeefter *wilde toezenden*, *om hem*, *ende zyne onderzaten*, *in de* Chriftelyke Religie *te onderwyzen*, *waar over* (*gelyk hy ons heeft ontbooden*) *de* Paapen *van* Sjauw *hem zeer gedreigt hebben*, *zeggende*, *indien* Binangkal *de* Inlandfche ketterfe Religie *wilde aannemen*, *en niet de* Roomfch-Catholyke, *dat zy de* kerke *zouden laten afbranden*, *hem insgelyx dreigende met den* Koning *van* Sjauw, *fprekende zeer lafterlyk van de* Staten *van* Holland, *en de* Agtb. Compagnie; *niet te min gaat* Binangkal, Koning *van* Caudipan, *even fterk met zyn voornemen voort*, *waar toe wy zyn* E. *ook goeden moed*, *en* couragie *hebben ingeftampt*.

Belofte van Binangkal van Chriften te willen worden.

Den 23ften *hebbe* ik *wederom als voren den* Godsdienft *in de* kerke *gedaan*, *en myn affcheit van de gemeente genomen*, *en toen aan den* Eerw. D. Zacharias Caheing, *die als* ordinaris Predikant *en* opziender *der* Manadifche kerken *geftelt*, *en verordineert is*, *de bezorginge van de kerkelyke* zaa-

D. Caheing op Manado als Predikant gelegt.

1677. *zaaken, ende den waaren zuiveren* Godsdienst *aanbevolen.*

Vertrek van D. Peregrinus. Ik *ben den* 24ften *des avonds aan boord van het* Jagt Boero *gegaan, om myn keer weder naar* Ternate, *en van daar na* Amboina *te nemen.*

Junius. Zyne komst op Ternate. *Den* 5den Juny, *op* Pinxter-*avond, zyn wy wederom op de* reede *van* Maleyo gearriveert, *hebben ons anker geworpen, en zyn aan land gegaan.*

Den 6den, *op* Pinxter-*dag, hebbe* ik *des voormiddaags den* Hollandschen, *ende des namiddags* den Maleitschen *predik-dienst waargenomen.*

Verkiezing van Ouderlingen, en Diaconen. *Den* 9den *hebbe* ik *den* Kerken-raad *by malkander laten roepen, waar in wy tot* Ouderlingen *hebben verkoren in de plaats van* meester Anthoni Kramers, Pieter Titus, *en in plaats van* Johan Lopis, Johan Fransen. *Tot* Diaconen *in plaats van* Pieter Titus, Andries Kors, *en in plaats van* Jan Fransen, Dirk van Kleeverskerken.

Den 13den dito *hebbe* ik *des voor- en namiddags naar de predikatiën de verkooren* Ouderlingen *ende* Diaconen *naamen van den predik-stoel afgeleezen, en het bedienen des* H. Avondmaals *verkondigt.*

Zyne verdere verrichtingen. *Den* 20ften *hebbe* ik *weder als vooren der* Ouderlingen *en* Diaconen *naamen afgeleezen, ende de bedieninge des Hoogwaardigen* Avondmaals *verkondigt, en vorders de nieuw-verkooren* Ouderlingen *ende* Diaconen *in hunnen dienst bevestigd.*

Den 21ften, 22ften, *en* 23ften *hebbe* ik *met beide de* Ouderlingen Jan Fransen, *en* Pieter Titus *de* leeden *der gemeinte bezogt, en hen tot het gebruik van des Heeren* H. Avondmaal *genoodigd, en aangemaant.*

Neemt vyftien nieuwe Ledematen aan. *Den* 25ften, *op* Vrydag, *hebbe ik de* proef- *en* voorbereidings-predikatie, *des voormiddags in 't* Hollandsch, *en des namiddags in 't* Maleits *gedaan, en* vyftien nieuwe Ledematen *in de gemeinte aangenomen.*

Den 27ften *hebbe* ik *het Heilig Hoogwaardige* Avondmaal, *zo in het* Duits, *als in het* Maleits, *aan de gemeinte bediend.*

Julius. Ik *hebbe alle de volgende* Sondagen *in de maand van* July *des voormiddags in het* Duits, *en des namiddags in het* Maleits *de predik-diensten naar myn vermogen waargenomen, verscheide* kinderen *en* volwassenen gedoopt, *menigmaal de* schoole gevisiteert, *de* leeden *der gemeinte* gecatechizeert, *en zoo menigmaal, als* ik *tyd hadde, den eenen voor, ende den anderen na, stiptelyk in hunne huizen bezogt, 't welk* ik *zag hen zeer aangenaam te zyn.* 1677.

Den 1ften *hebbe* ik *weder des voormiddags den* Duitschen, *ende des namiddags den* Maleitschen *dienst gedaan, ende myn affcheit van de gemeinte genomen.* Augustus.

Den 4den dito *heeft de* Agtb. Heer Gouverneur Padbrugge *met zyn ganschen* Raad, *ende den geheelen* Kerken-raad, my *uitgeleide gedaan uit de* Fortresse Orangie *tot aan het buiten bolwerk, alwaar de voorschreven* Heer Gouverneur, *en* Kapitein Sweerius, *na veele onderlinge heil- en zegen-wenschingen, hun affcheit van* my *hebben genomen, ende de reste met my in de* Boot *stappende, bragten my op het* Jagt Boero, *alwaar wy ons behoorlyk affcheit van malkanderen hebben genomen.*

Den 15den *hebbe* ik *op* Batsjan *des voormiddags in 't* Nederlands, *en des namiddags in 't* Maleits *gepredikt, en* een kind gedoopt, *en ben den zelfden dag weder scheep gegaan.* Zyne verrichting op Batsjan.

Onderstond

G. Peregrinus.

Men ziet uit dit Kerkelyk vertoog weder, wat deze Heer op dien togt al geleden, in wat staat hy de kerke daar alomme bevonden, en wat hy met zyn continueel prediken in het Neerduits, en Maleits, met zyn gestadig vermaanen, leeren, en bezoeken van deze swakke naam-Christenen, egter in dien korten tyd al gevordert heeft, dat van meer gevolg zou geweest zyn, zoo men daar wat meer Taalkundige Predikanten op een en den zelven tyd gehad had, daar 'er noit meer, dan twee te gelyk geweest zyn.

Ik heb hier by ook een kort Schetsje van deze visite van D. *Peregrinus*, even als dat van *D. Montanus*, gevoegt. ***.

ELFDE HOOFDSTUK.

D. Durant *in dit jaar op een* tocht *herwaards overleden.* D. Burenus *in 't* jaar 1676. *herwaards gezonden.* D. Caheing *in 't* jaar 1677. *op* Manado *gelegt.* D. Peregrinus *weêr in* Amboina. D. van der Sluis *in 't* jaar 1678. *herwaards gezonden.* *In 't* jaar 1680. D. de Leeuw, *en* D. Caheing *na* Amboina *gezonden.* D. Stumphius. *In 't* jaar 1683. predikt D. de Leeuw Sangireesch. D. van der Sluis *in 't* jaar 1684. *na* Amboina. D. Hek *komt met* D. de Leeuw *zamen. Welke laatste door den* Heer Padbrugge *niet zeer bemint wort. Verder aanmerking van den* Schry-

***

S C H E T S

Van de Kerk- en School-visite van D. GUALTERUS PEREGRINUS in de Moluccos, van 't jaar 1676. in Augustus, tot den 15. Augustus in 't jaar 1677. gedaan.

Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Meesters.	Schoolen.	Doopelingen.	School-kinderen.	Bejaarden.	Ledematen.	Getrouwde.	Predikatien gedaan
Ternate	't Kasteel Orangie	1	1	1		12		70		Op Ternate 36 maal.
Manado	dito.	1	Krankbr. *Adriaan de Jong.* 1 *Henrik Sybrandszen.*	1	6					Manado 8
Sangir	Taroena.	1	1	1	50	150	8			Taroena 3
	Calongan.	1	1 *Henrik Tehoe.*	1	18		20			Calongan 1
Tagulanda	Tagulanda.	1	1 *Andries Furtados.*	1	73	22			4 Paar.	Tagulanda 3
	Minanga.	1	1 *David Jacobus.*							
	Caudipan wilde Christen werden.									
Batsjan	Laboewa	1	1		1					Batsjan 2
5	7	7	7	5	148	184	28	70	4	53

Schryver over beide deze Heeren. *Lof van* D. de Leeuw, *en zyne agting by haar* Edelheden. D. Hek *'s onvoorzigtigheden. In 't* jaar 1688. D. Gammiga *hier geplaatst.* D. Hek *buiten bediening verzonden. Zyne* jammerklagten *op* Batavia. *De* Krank-bezoeker Bertram *in 't* jaar 1684. *op* Batavia. D. de Leeuw *komt als wettig* Predikant *van hier op* Batavia. *Verder verhaal van de handelingen met* D. de Leeuw *en* D. Hek. *Hun beider vertrek na 't vaderland in dit* jaar. *Aanmerkingen van den* Schryver *over de behandelingen van haar* Edelheden *en den* Kerken-raad *op* Batavia; *omtrent* D. de Leeuw. *Zommigen laten zich te veel aan de* gunst *der* Grooten, *en te weinig aan 't* recht *van een* verongelykten broeder, *gelegen leggen. Groot onderscheid tusschen 't* gedrag, *en de* diensten, *van* D. de Leeuw, *en van* D. Hek. D. Hek *beschreven.* Brief *van den* Kerken-raad *van* Batavia *aan* D. Hek, *in 't* jaar 1687. *Vergelyking van* beider gedrag *in 't* vaderland.

1676. D. Durant in dit jaar op een togt herwaards overleden.

IN de maand October vertrok ook herwaards met den Heer Commissaris, *Antoni Hurdt*, de Predikant, *Petrus Durant*, uit Amboina (gelyk wy dat ook uit het rapport van D. *Peregrinus* zagen) maar die Heer quam den 8sten December, by zyn te rug-reize na Amboina, omtrent Boero te sterven; behalven dat hy tot de kerk van Ternate geen betrekking, en alleen den voornoemden Heer Commissaris verzeld had.

D. Burenus in 't jaar 1676. herwaards gezonden.

Den 16den December in 't jaar 1676. wierd D. *Jacobus Burenus* by haar Edelheden herwaards geordonneerd, en zou ook *Zacharias Caheing*, na zyn Peremptoir exámen herwaards gezonden werden.

Waar D. *de Large* vervaren zy, blykt my nergens; maar wel, dat D. *Burenus* in 't jaar 1677. hier gekomen, en ook waarschynelyk in dit jaar hier overleden zy.

D. Caheing in 't jaar 1677. op Manado gelegt.

D. *Caheing*, den 5den Maart in Amboina Predikant geworden zynde, vertrok van daar den 15den herwaards, en wierd, na zyn komst, op Manado geplaatst, daar hy, volgens 't geen ons uit D. *Peregrinus* rapport blykt, den 23sten Mai dezes jaars reeds lag; waar na D. *Peregrinus* in Augustus weêr in Amboina gekomen is.

D. Peregrinus weêr in Amboina.

Den 15den en 20sten December vond men op Batavia goed, D. *Carolus Manteau* herwaards te zenden; dog hy weigerde dit; maar in 't jaar 1678. wierd de Predikant, *Cornelius van der Sluis*, na dat hy den 8sten April in Amboina Peremptoir geexamineert was, den 1sten Juny herwaards gezonden.

D. van der Sluis in 't jaar 1678. herwaards gezonden.

Den 19den December, in 't jaar 1678. bleek by 't schryven uit Ternate aan die van Batavia, dat hier een groote deure voor het Christendom (zo men zeide) geopent was, weshalven zy daar om nog drie Predikanten verzogten.

In 't jaar 1680. D. de Leeuw. D. Caheing na Amboina gezonden.

Den 8sten January, in 't jaar 1680; wierd D. *Cornelius de Leeuw*, door haar Edelheden van Batavia herwaards geordonneerd, en gezonden; in welk zelve jaar den 16den Juny D. *Cabeing* van hier na Amboina vertrok.

Den 16den December dezes jaars ordonneerden haar Edelheden D. *Joh. Fredericus Stumphius* wel herwaards, dog men zond hem daar na elders. 1680. D. Stumphius.

In 't jaar 1683. zie ik, dat D. *de Leeuw* (de eenigste die dit gedaan heeft, en waar over hy in 't jaar 1685. of 't jaar 1686. ook op een byzondere wyze in soldye, zoo ik meine tot honderd twintig gulden toe ter maand, verhoogt wierd) al Sangirees predikte. In 't jaar 1683. predikt D. de Leeuw Sangireesch.

D. *van der Sluis* bleef daar nog by hem tot het jaar 1684, quam den 29sten Maart weder in Amboina, van waar in April de Predikant *Mattheus Hek* herwaards vertrok. D. van der Sluis in 't jaar 1684. na Amboina.

Dus lagen hier D. D. *de Leeuw*, en *Hek* te zamen van 't jaar 1684, en zoo vervolgens, beide aan 't Kasteel, hoewel *de Leeuw* meest altyd met visiteren der buiten-kerken, die nu al wakker aangegroeit waren, bezig was. D. Hek, en D. de Leeuw te zamen.

Hy wierd van den Heer *Padbrugge* niet zeer bemint; en vermits zyn Eerw. by 't waarnemen van zyn dienst op de buiten-Comptoiren, nu en dan wel een voordeeltje 't zy met Caret, Vogelnesjes, &c. (zonder de Compagnie, of iemand daar by te benadeelen) deed, dat zekerlyk eene geringe vergelding voor al zyne extraordinaire moeite, Taalkunde, en neerstigheit was, zoo wierd hem dat niet alleen van dien Heer, en veel anderen, benyd, maar men gaf zyn Eerw. ook een zeer quaden naam, als of hy meer werk van zyn negotiëren, dan van zynen dienst, maakte; en ik vind in de instructie, door den Heer *Padbrugge* aan zynen vervanger den Heer *Lobs* gelaten, een passagie ten laste van een Predikant zonder naam ('t geen niemand dan deze zyn kan) waar by hy verdagt gemaakt, en te boek gestelt word, als een man, die, na dat hy den Koning van Mangenitoe, *Takineta* genaamt, na verscheide dingen, of hy die te koop had, en ook eindelyk na eenige onegaele Goude knoopjens, die hy aan zyn wambais droeg, gevraagt had, van dien Koning als een, die al te zeer een anders goed begeerde, gevraagd wierd, wat die woor- Welke laatste door de Heer Padbrugge niet zeer bemind wierd.

1684. woorden van *Paulus: Gy en zult niet begeeren*, zeggen wilden; een vraag, die ik noit gelooven zal, dat die Koning, die daar als zeer zedig beschreven wierd, aan een Predikant (al had hy schoon al die groote swakheit, van 't zyne waarlyk te begeeren) gedaan heeft, om dat dit met de agting, die de inlander voor een Predikant heeft, en nog veel minder met zyne gewoone eerbied, en onderwerping aan zyn meerdere in 't gemein, overeenkomt; maar dit wil ik wel gelooven, dat de nyd der Grooten, en hun qualyk spreken van dezen man, veel aanleiding tot het quaadspreken en schryven, zoo van dezen Heer *de Leeuw*, als van andere Predikanten, zonder dat zy dit egter verdienden, gegeven heeft; al 't welke wy den een en den ander, als zeer onkundig, hoe zwaar de dienst van een wakker Predikant is, van herten vergeven.

Hier en daar in die instructie zyn ook klare blyken, dat zyn Ed., die niet zeer sterk voor het voortzetten van den Godsdienst, maar sterk voor de menagie was, het werk der bekeering aldaar, en den yver van dezen man, om dit voort te zetten, niet zeer goed keurde, meinende het vry beter te zyn, dat dit van de Leeraars (waar mede hy niemand, dan D. *de Leeuw*, meinen kon) zoo sterk niet wierd voortgezet. Meer eer zou het den Heer *Padbrugge* geweest zyn, dien Heer wat meer, dan wel geschied is, de behulpzame hand te bieden, hem wat minder te benyden, en ook wat minder onnoodige menagien, vooral op 't kerkelyke, te zoeken: want na allen schyn is het dien Heer veel grooter doorn in zyn hert, dan zyn vervanger, geweest, te zien, dat D. *de Leeuw* een veel grooter getal van leerlingen, dan wel andere Predikanten, gehad heeft, om welke bequaam te maken tot het waarnemen der kerken en schoolen op deze en gene dorpen der buiten-eilanden, hy voor ieder leerling (die met 'er tyd tot zeven stuks aangegroeit zyn) drie Ryksdaalders 's maands plag te trekken.

Aanmerking van den Schryver over beide deze Heeren.

Het is te gelooven, dat deze Heer *de Leeuw*, nevens andere menschen, en Predikanten, zyne gebreken zal gehad hebben; ook keure ik 't vlak af, dat een Predikant zich met den koophandel, of zaaken buiten zyn bediening, bemoeid; maar dit is ook zeker, dat het een zeer Taalkundig, bequaam, en neerstig man geweest is, en dat 'er geen zwaarder werk voor een Predikant in Indiën, dan deze Ternataansche kerk- en school visite, en geen langduriger, gevaarlyker, nog van meer onkosten voor hem, ergens in Indiën my bekent is.

Verdient nu zulk een man, die allereerst zulk een vreemde Taal, als de Sangireesche, leerde, niet wat meer, als een ander? 't Is waar, dat hy, behalven zyn wedde van honderd twintig gulden ter maand, en behalven zyne buiten-voordeelen, twee lasten Ryst, en dit voornoemd leerlingen-geld, meer dan andere Predikanten dier plaatze, trok; maar ik zeg, dat dit op verre na de buiten-gewoone onkosten van die reis niet heeft konnen goed maken. 1684. Lof van D. de Leeuw.

En hoewel de Heer *Padbrugge* daar niet sterk voor was, het blykt, dat haar Edelheden dit in dien Predikant vry hooger, dan zyn Ed., geacht hebben, gelyk zy hem ook den eersten van al de buiten Predikanten honderd twintig gulden om de Oost ter maand, ter belooning van zynen yver, gegeven hebben. Ook heugt my nog zeer wel, dat ik den Heer, *Maarten Pit*, ordinaris Raad van India, met veel lof in dezer voegen over zyn Eerw. heb hooren spreken; en uit zekeren togt, in 't jaar 1689. door den Vaandrig *David Haak* na de Noorder-eilanden gedaan, blykt my, dat hy ook de eerste geweest is, die op de Talautsche eilanden een meester gelegt heeft. En zyne agting by haar Edelheden.

Het ware maar te wenschen geweest, dat die Heer in die zware hier op gevolgde geschillen met D. *Hek*, en meer andere moejelykheden, daar uit gesproten, niet ware ingewikkelt geweest, zoo zou die kerk zekerlyk nog veel vrugten van zyn Eerw. yver, en arbeid, hebben konnen plukken; daar ondertusschen deze geschillen veel aanleiding tot verderf van den Heer Landvoogd *Thim*, en van beide deze Predikanten, gegeven, behalven dat zy hunnen verderen dienst aldaar vrugteloos en van een zeer slegten reuk gemaakt hebben.

Deze geschillen namen in 't jaar 1686. en 't jaar 1687. (zo in December des laatsten jaars op Batavia bleek) hun begin. D. *Hek*, die jaloers was over 't grooter inkomen van D. *de Leeuw*, en over de grooter gunst, die de Heer Landvoogd *Thim* zyn Eerw. meer, dan hem, toedroeg, gaf hier de eerste aanleiding toe, zonder dat hy aanmerkte, dat de dienst van D. *de Leeuw* wel tienmaal zo zwaar, als de zyne, was, en dat hy dierhalven ook veel meer, dan hy, verdiende. Dit ging zoo verre in dezen man (die om dit zelve gebrek met veel stank uit Amboina gescheiden was) dat men genoodzaakt was hem den Predik-stoel te verbieden, waar op dan (zoo uit de resolutie van den 11den December te Batavia bleek) hun beider verzoek, om ten eersten te mogen na 't vaderland vertrekken, quam te volgen.

Na-

1688. Naderhand ging D. *Hek* 's bitterheit van geest tegen zyenn medebroeder zoo verre, dat hy D. *de Leeuw*, zelf, terwyl hy in 't midden van zyn prediken was, niet ongeschonden kon laten, en hem zoodanig ontroerde, en stoorde, dat men genoodzaakt was hem ook in het toekomende te verbieden, in de kerk te komen. Hy zat 'er dan buiten; maar zoo zot, wangelatig, en driftig, als hy zich in de kerk verscheide maalen aangesteld had, stelde hy zich ook in 't gezigt van allen daar buiten aan, weshalven men dezen al te driftigen man, wiens aart altyd geweest is, vry woelagtig, zeer onrustig, en gedurig met iemand in geschil te wezen, om verdere onheilen voor te komen, ook van daar weeren moest.

D. Hek 's onvoorzigtigheden.

Zoo ras men van dit hun twistig leven op Batavia kennis gekregen had, vond men den 8sten January in 't jaar 1688. goed, hen beiden op te ontbieden; en D. *Gellius Cammiga* derwaards te zenden, die den 2den February daar na toe vertrok.

In 't jaar 1688. D. Cammiga hier geplaatst.

Ondertusschen wierd D. *Hek* vooraf buiten bediening over Amboina, daar hy in April quam, uit Ternate gezonden; alwaar hy toen 't Sacrament des Doops (even als of hy nog in bediening was) ook eens bediend heeft; dog de Heer *de Haas* waarschoude de broederen Predikanten tydelyk hier af, en dus beletten zy, dat hy dit meer deed, en zich (nu daar toe niet bevoegd zynde) niet nog verder vergreep; waar op hy, na verblyf van maar eenige dagen in Amboina, na Batavia vertrok; daar hy in Juny in Kerken-rade verscheen, verzoekende te mogen weten, of men, uit kragt van zyn schorssing in Ternate, hem als geheel buiten den dienst aanmerkte. Men vraagde hem, of hy van zyn schorssing in Ternate ontheft was, en of hy in Amboina, of op de reize, gepredikt had. Hy zeide, dat hy in Amboina, met toestaan van D. *vander Sluis*, in de Maleitsche kerk eens gedoopt, en ook onderweeg op de reis van Ternate na Amboina gepredikt, en de Morgen- en Avond-Gebeden gedaan had; dog dat hy dit alles tegen de daar omtrent te voren genomene resolutie van den Landvoogd, en den Raad aldaar, die verklaarden hier van onbewust geweest te zyn, verrigt hadt; maar dat hy van Amboina tot Batavia (waarschynelyk door voorzorge van den Heer Landvoogd *de Haas*) geen openbaren dienst gedaan had, alzoo de Schipper hem dit niet wilde (ja volgens zyn last niet konde) toelaten, aangezien het voor een zoort van ongehoorzaamheit gerekend wierd, zoo iemand, diens gagie afgeschreven is, prediken wil.

D. Hek buiten bediening verzonden.

Men zeide hem op dit zyn eigen vertoog, dat men hem wel degelyk voor geschorst hield, en dat hy zich dierhalven van alle de deelen van zyn dienst, tot nader berigt uit Ternate te onthouden had, waar uit dan blykt, dat zulk een niet prediken mogt. 1689.

Den 27sten December verscheen hy weder in de vergadering met een wydluftig en jammerlyk geklag over de smaadheden, en vervolgingen, hem in Ternate aangedaan, daar byvoegende, dat deze vergadering de hand aan zyn vyanden scheen te houden, en smerte tot zyn smerte te voegen, ja een loodje 'er op te leggen, dewyl zy hem beide van zyne bediening, en 't H. Avondmaal, afhielden; weshalven hy verzogt te weten, wat zy nu omtrent hem doen, en of zy zyn zaak te regt brengen, en hem herstellen zouden, of niet? En in gevalle van neen, zo betuigde hy, dat, zoo hy naderhand weder op een buitenplaats quam te leggen, hy noit meer met de zelve by zoodanige voorvallen Corresponderen, of zyn klagten aan hunne Eerw. meer doen zou, alzoo hy nu zag, dat het hem tog niet hielp.

Zyn jammerklagten op Batavia.

De vergadering, schoon met medelyden over zynen toestand geraakt, om dat hy zich, wegens D. *de Leeuw* 's agterblyven, niet verantwoorden kon, vond goed hem egter nog in dien staat te laten, hem klaar de onregtvaardigheit van zyne beschuldiging, en hun onvermogen van anders te konnen handelen, aantoonende.

Hy verzogt ook zyne overgezondene papieren, alzoo hem die geweldelyk (volgens zyn zeggen) ontrooft waren, weder, waar af hem de Copye toegestaan wierd.

Den 17den January, in 't jaar 1689, verscheen de Krank-bezoeker, *Koenraad Bertram*, van hier op Batavia, een man, die zeer breed van den yver der Christenen op de Noorder-eilanden, die hy kerkelyk gevisiteert had, dog zonder waarheit, gelyk blyken zal, opgaf.

De Krank-bezoeker Bertram in 't jaar 1689. op Batavia.

Den 1sten Augustus verscheen D. *Hek* weder in de vergadering, ernstig de vernietiging van de resolutien van den 14den Juny, en van den 27sten December des voorleden jaars, tegen hem genomen, verzoekende, of dat hy anders ('t geen hy nu nog, om hunne zwakheit te gemoet te komen, niet gedaan had) tegen hen zou moeten protesteren. Men zei hem hier op, dat men hem onmogelyk van zyn Censure, voor dat D. *de Leeuw* hier was, ontheffen, dog dat hy, tegen den tyd des Avondmaals, om weder toegelaten te werden, spreken kon; radende hem nog wat geduld te hebben.

1689. D. de Leeuw komt als wettig Predikant van hier op Batavia.

Ondertusschen verscheen D. *de Leeuw* den 15den Augustus met behoorlyke bescheiden in vergadering, waar op hy erkent wierd.

Den 19den September verzogt D. *Hek*, dat zyn zaak mogt werden afgedaan, en hy weder tot den Predik-stoel toegelaten; dog gelyk D. *de Leeuw* den 12den September geweigerd was 't waarnemen van den Maleitschen dienst, om dat haare Edelheden hem opontboden hadden, en buiten welke zy dit aan zyn Eerw. niet konden toestaan; zoo antwoordde de Kerken-raad D. *Hek*, dat zy zich voor eerst nog by 't vorig beslotene wegens zynen Predik-dienst houden, en by de naaste vergadering zien zouden zyn Eerw. met D. *de Leeuw* te verzoenen.

Verder verhaal van de handelingen met D. de Leeuw en D. Hek.

Zy verschenen dan den 22sten September wel in vergadering; maar vrugteloos. alzoo zy malkanderen toen nog niet verstaan konden; dog den 26sten weêr verschenen zynde, betuigden zy nu te zamen wel verzoend te zyn; dog D. *de Leeuw* verzogt alleen nog zig zelven, wegens 't gene D. *Hek* hem in de laatste vergadering had te last gelegt, te mogen zuiveren; waar op zy dan verder in vergadering verzoent wierden.

Op de vrage, of zy leedwezen betuigden wegens de ergernis aan hunne, en andere gemeinten van Indiën gegeven, antwoordden zy beiden, *Ja*; waar op D. *Hek* naderhand ten Avondmaal weêr schynt toegelaten te zyn. Hy verzogt ook den 31sten October op zekere kerkelyke getuigenis van Ternate, weêr tot den Predik-dienst toegelaten te werden, en dat haar Eerw. dit voor hem by haar Edelheden wilden verzoeken.

Ondertusschen hadden eenige Ledematen der Maleitsche gemeente een smeek-schrift opgestelt, waar by zy den Kerken-raad verzogten, dat, vermits zy 't lage Maleits veel beter, dan dat hooge van D. *Hodenpyl*, verstaan konden, D. *de Leeuw* in plaats van den overleden D. *Vosmaar* hier in de Maleitsche gemeinte mogt geplaatst werden. De vergadering, dit aan de Hooge Regering overgegeven hebbende, kreeg daar op den 24sten October, by extract van den 18den dito, dit antwoord, dat, aangezien D. *de Leeuw* om zyn verlossing na 't vaderland, en D. *Hek* om zyn opkomst verzogt had, haar Edelheden goedgevonden hadden, hen, om hunnen ondragelyken twist met geen andere gedagten op te ontbieden, dan om hen na 't vaderland te zenden; dog dat haare Ed. Ed. zeer verwonderd waren, hoe de vergadering, onaangezien haar Eerw. eigen vertoog, en de daar op gevolgde dispositie van haar Edelheden, aan D. *de Leeuw* zitting in haare vergadering hadden gegeven, en hoe D. *de Leeuw* zich had durven verstouten, in 't Maleits te prediken, behalven dit, hoe zich ook eenige Ledematen hadden durven laten gebruiken, om by Requeft zyne plaatzing alhier te verzoeken. Weshalven haar Ed. Ed. van den Kerken-raad een net berigt vorderden, hoe haar Eerw. de zaak dezer twee opontbodene Predikanten nu aanmerkten, en of nu hier door die groote ergernissen weggenomen waren, en of de Kerken-raad zich by hunne verzoening nu voldaan vond. 1689.

De Kerken-raad gaf den 7den November hier op tot antwoord, dat D. *Hek* in dienst, eerst door de Regeering, en daar na door den Kerken-raad van Ternate, geschorst by hen gekomen zynde, zy hem daarom geen zitplaats in hunne vergadering gegeven hadden; dog die aan D. *de Leeuw*, als zynde met behoorlyke getuigenissen voor hun verschenen, volgens de oude en algemeene order der Hooge Regeering hadden toegestaan; maar, wat zyn prediken hier betrof, dat hy nu en dan voor zyn ziek leggenden zwager, D. *Vosmaar*, zonder daar van aan den Preses in der tyd kennis te geven, gepredikt, en dat de vergadering, na D. *Vosmaar* 's dood, en op uitdrukkelyk verzoek van D. *de Leeuw*, om verder te prediken, hem dit, ten tyde zy hier over met haar Ed. Ed. nader gesproken, en der zelver goedvinden hier omtrent zouden verstaan hebben, afgeslagen had, te meer, dewyl zy van ter zyden verstonden, dat haar Edelheden 't verleenen van zitting, aan zyn Eerw. qualyk genomen hadden. Dat ook de vergadering dat Requeft als onbetamelyk (en geen wonder, alzoo zy t'eenemaal voor 't hoog Maleits is) aangezien, en het daarom aan haar Ed. Ed. overgelevert had.

Dat de vergadering D. *Hek* op zyn verzoek van ten Avondmaal te gaan, en in zyn dienst hersteld te worden, 't eerste tot D. *de Leeuw* 's komst uitgesteld, en in opzigt van 't laatste, hem na haar Ed. Ed. gewezen had. Waar op D. *de Leeuw* gekomen, en zy te zamen verzoend zynde, beide weêr ten Avondmaal toegelaten waren.

Dat, schoon by die personele verzoening de ergernis openbaar was, egter hier by niet alle openbare en schandaleuze verwekte ergernis was weggenomen, en dat aan de kerke dierhalven niet dan door openbare schuldbekentenis der genen, die de zelve verwekt hadden, voldaan kon werden, weshalven de vergadering de manier, hoe, en de plaatze, waar, als mede de verdere dispositie over hunne per-

1689. perzoonen, en dienſten aan haar Ed. Ed. wys oordeel, en goedvinden, verder met eerbied overliet.

Den 28ſten November verzogt D. *Hek* extract van al 't beſlotene over hem, waar van hem toegeſtaan is de noodige extracten van 't gene van tyd tot tyd op zyne voorſtellen gedaan is, te geven.

Den 5den December verzogt D. *Hek* weêr herſteld te worden; dog by extract der Hooge Regeering van den 2den dezer bleek, dat haar Edelheden goedgevonden hadden D. D. *de Leeuw*, en *Hek*, beiden, als lieden van openbare en ſchandaleuze ergernis (zoo als het haar Eerw. zelfs noemden) zonder ſoldye na 't vaderland met de eerſte of tweede ſchepen te zenden; welke ſoldye van D. *de Leeuw* dan ook van dien tyd af ophouden zou. Dus toonde de Kerken-raad dan, dat zy voor D. *Hek*, dewyl hy zich by een geſchrift al na de Hooge Regeering begeven had, niet meer ſpreken kon,

D. *de Leeuw* deed extract van 't verhandelde over hem verzoeken, waar over de vergadering ten antwoord gaf, dat zyn Eerw. dit zelf verzoeken moeſt.

Hy verſcheen den 12den December, nam afſcheid, bedankte de vergadering voor alle eer en vriendſchap, verzogt nu zelf de voornoemde extracten, die hem, na wederdankzegging uit name der vergadering, met byvoeging van 't extract der Hooge Regeering van den 2den dito gegeven wierden. En dus zyn beide deze Heeren met de Retour-vloot dezes jaars na 't vaderland vertrokken.

Hun beider vertrek na 't vaderland in dit jaar.

Wy zyn omtrent dit ſtuk wat wydloopiger geweeſt, om dat wy meinden, dat de draad van dit hun ergerlyk voorval het zoo vereiſchte; hoewel wy in alle onzydigheit 'er dit moeten byvoegen, dat wy geen reden konnen zien, waarom D. *de Leeuw*, die, ſchoon opontboden van haar Edelheden, ordentelyk, en als een wettig van zyn kerk ontſlagen Predikant, op Batavia quam, en ook als zoodanig een van den Kerken-raad aldaar erkend is, op deze wyze gehandeld zy. Ik weet wel, dat men gemompelt heeft, dat hy een voornaam aanrader van den Heer *Thim*, om 's Compagnies ſchepen in 't jaar 1688. in Ternate over te houden, zou geweeſt zyn; maar, behalven dat dit een zeggen, zonder bewys, en een daad is (indien 't al zoo was) die meer ten laſte van den Landvoogd, dan van hem, komen moeſt, aangezien die behoorde te weten, wat hem geoorloft, of ongeoorloft was, zoo kan ik uit dit ganſch vertoog nog geen reden vinden, om een Predikant, die met een wettige dimiſſie opkomt, tegen alle kerk-gebruik zoodanig te handelen; ook was het de pligt van den Kerken-raad van Batavia (mynes bedunkens) geweeſt, met wat meer aandoening voor zulk een man, dien zy geen ſeſſie in haare vergadering hadden konnen weigeren, by haar Edelheden te ſpreken, en de diſpoſitie over zyn perzoon, en dienſt, die aan haar, en niet aan haar Edelheden, ſtond, zo lafhertig, en met vertreding van haar, en zyn regt, niet hadde behooren over te geven; maar dewyl zy niets ten zynen laſte wiſten, van haar Edelheden in zedige en beleefde termen te verzoeken, om wat reden (die indien zy kerkelyk was, dan hen raakte) zy dien Heer zoo onbillyk hadden gelieven te handelen; en was die reden polityeq, dat zy die egter eenigzins dienden te weten, om daar door na te vorſchen, of ook die Heer met een kerkelyke Atteſtatie na het vaderland zou konnen gaan, of niet.

Aanmerkinge van den Schryver over de behandelinge van haar Edelheden,

en Kerken-raad van Batavia omtrent D. de Leeuw.

1689. Maar zommigen van die broederen (den goeden niet te na geſproken) laten zich veel meer gelegen leggen, aan de gunſt van den Heer opper-Landvoogd, of van de Heeren der Hooge Regeering, daar zy egter niet veel by konnen winnen, en ten uiterſten genomen, niet anders, dan nu en dan een goeden Maaltyd, of een glas Wyn, meer. Een zaak, daar zich een braaf Predikant niet het allerminſte, maar zich veel meer aan een zedige verdediging van een verdrukt, en onſchuldig broeder, en aan 't zedig, voorzichtig, en eerbiedig handhaven van 't kerkelyke, dan aan eenige gunſt der Grooten, behoorde te laten gelegen zyn; behalven dat hy die gunſt op veel betamelyker en pryſſelyker wyze door een ſtichtelyk gedrag, en 't neerſtig waarnemen van zyn dienſt, behoorde te zoeken, zonder zich, door al te groot een vertrouwen op die gunſt der Grooten, en al te naauwe vereeniging met of door eenig verkeerd ontzag voor de zelve, zich by zyne medebroederen verdagt of gehaat te maken. Ook is 't zeker, dat een Predikant noit by alle de zynen meer bemind en aanzienlyker wezen zal, dan wanneer hy weinig by gezelſchappen komt, en maar matig en zedig met de Grooten verkeert; gevende aan de zelve al de agting, die hen toekomt, maar zich in zaaken, zyn ampt betreffende, zoo volkomen vry van hen houdende, dat hy in ſtaat blyve, om zyn regt in zedigheit, en egter met een pryzenswaardigen ernſt, ongekreukt zoodanig voor te ſtaan, dat de Heeren der Hooge Regeering in zyne behandeling zelf grond vinden, om hem te moeten pryzen.

Het is zeker, dat de Kerken-raad van Batavia een groot onderſcheid had be-

1689. hooren te maken tusschen D. *de Leeuw*, en tusschen D. *Hek*, zoo in opzigt van beider gedrag, en diensten, aan de kerk, als in opzigt van hun vertrek uit Ternate.

Groot onderscheid tusschen 't gedrag, en de diensten van D. de Leeuw, en van D. Hek.

D. *Hek* was met stank uit Amboina gescheiden, daar hy ook niet alleen in 't vuur van twist geleefd, maar in 't verkiezen van Ouderlingen, en Diakonen, tegen zyn medebroeder D. *Vosmaar*, met den Heer *Padbrugge*, staande gehouden had ('t geen zich deze Landvoogd ook aanmatigde, hoewel 't hem van Batavia met een scherpen brief van haar Edelheden tegengewezen, en afgekeurt wierd) dat het aan dien Landvoogd, en aan de Regeering stond, die beiden te verkiezen.

D. Hek beschreven.

Wat gedagten de Batavische Kerkenraad ten dien tyde van dezen Heer had, kan men klaar uit dezen brief aan zyn Eerw. zien.

Ternate den Eerw. Do. *Mattheus Hek*.

EERW. GODZALIGE GELEERDE MEDEBROEDER IN CHRISTO.

Brief van den Kerkenraad van Batavia aan D. Hek, in 't jaar 1687.

U Eerw. *brief*, *uit* Amboina *ongedagtekend ons toegekomen*, *hebben wy te zyner tyd wel ontfangen*, *waar uit wy gezien hebben uw vertrek uit* Amboina *na* Ternate, *door order van deze* Hooge Regeeringe, *die buiten twyffel haar opzigt heeft op den* welstand *der* Amboinsche kerke.

Dat Do. Vosmaar U E. *te last zoude hebben gelegt*, *dat* U E. Arminiaansche Argumenten *in het* verkiezen *der* Ouderlingen *en* Diaconen, *tegens zyn* Eerwaard. *zoude hebben gebruikt*, *bewyst* U E. *met* een getuige; *het had beter geweest*, *dat* U E. meer getuigen *had by gebragt*, *want wat raad*, *zoo zyn* Eerw. *den* eenen *loogchent*; *dog die zwarigheit heeft men nu niet te maken*, *aangezien zyn* Eerw. *in het geven van zyn* advys *over deze zaak in onze volle* vergadering, *dit opentlyk heeft* betuigt *en* bevestigd.

Wat aangaat het geen Sr. Ackersdyk U E. *zoude hebbe te laste gelegt*; *wy hadden wel gewenscht*, *dat* U Eerw. *van die* blaeme *zich in* Amboina *had gezuivert met reden*, *aangezien het zelve aldaar*, *volgens berigt ons daar van gedaan*, U E. *niet onbekent kan geweest zyn*, *en misschien had* U E. *tot uw oogmerk konnen geraken*, *aangezien de* Gouverneur *t'eenemaal op uw* zyde *was*.

Dat U E. *van* Do. Carpio *een* Attestatie *hebt gekregen*, *doordien de* Gouverneur *met u was*, *en hem zoo gevoelig onderging*, *konnen wy wel geloven*; *maar gelieft eens te denken*, *wat beter is*, *in* liefde *en* vrede *met zyn broederen zodanig te leven*, *dat ze uit hun eigen zelfs niet konnen nalaten een* goed getuigenisse *ons te geven*, *of zodanig een* vyandschap *met hun te hebben*, *en hun zodanige* ergernissen *te geven*, *dat niet anders*, *als met* geweld, *en* dreigementen, *hun een* getuigenis *kan werden* afgeperst. 1689.

Dat U E. *nu verzoekt tyd en plaats* U Eerw. *gesteld te worden*, *om uwen* naam *te* verdedigen, *daar in konnen wy niet doen*, *ten zy men eerst* U Eerw. voorslag *daar toe hoorde*, *en behalven dit is het onze pligt niet gelegenheit te zoeken*, *om de gemoederen nog meer tegen den anderen te* verbitteren, *en malkanders* naam *in zoo een* duel *meer te* quetzen; *maar het is onze pligt* U Eerw. *van zoo een plaats af te brengen*, *dat gevegt te scheiden*, *en met den anderen te bevredigen*. *En aangezien* U Eerw. *schryft*, *dat uw* naam *is* stinkende *geworden in* Amboina, *en vreest*, *dat het ook wel zoo mogt geschieden op* Ternate, *daar op konnen wy* U Eerw. *dezen heilzamen raad geven*: *Draagt u anders in* Ternate *als in* Amboina, *en 't geen in* Amboina *is geschied*, *zal* U Eerw. *in* Ternate *niet ontmoeten*, *Draagt uw zelven zodanig*, *dat gy altyd moogt zyn een* goede reuk Christi. *Jaagt de* vrede *na en* heiligmakinge. *Daar* twist *is*, *is de* Duivel, *daar* vrede *is*, *daar is* God *met alle zyne zegeningen*. *Ziet hoe zoet*, *en lieffelyk is het*, *dat* broeders *in* vrede *en* eendragtigheit *zamen woonen*. *Het is gelyk de kostelyke* Etc. vide Psalm 133. *Dat* U Eerw. actien *door de* Hooge Regeeringe *niet al te wel zyn opgenomen*, *en dat* U E. *daar ook den* besten reuk *niet en hebt*, *kan* U E. *ligtelyk bevroeden uit uw verzending na* Ternate, *en de herstelling van* Do. Vosmaar *in zyn vorige* gagie, kostgelden, *en andere* Emolumenten, *die hem door de* Heer Padbrugge *waren ontnomen*. *Draag u zelven dan* broeder, *in het toekomende zodanig*, *dat gy moogt lof hebben by alle*, *en dat uwe daden aangenaam zyn by de gemeinte*, *by de Overigheit*, *en by* Christo, *die eens komen zal*, *om ons rekenschap van al ons doen af te eisschen*. *Wy bidden* God, *dat hy u geve den* Geest *der* heiligmakinge *en der* vredelievendheit; *hy make u* trouw *en* bequaam *in zynen dienst*, *en geve u bequaamheit en kragten*, *om daar in nog een ruimen tyd te volharden*.

Hier mede eindigende, *zullen wy* U Eerw. *bevelen in de beschuttinge des* Alderhoogsten, *en blyven* (*onderstond*) U E. *dienstwillige mede-broederen en vrienden de* Kerkenraad *van* Batavia, *en uit aller naam door ons ondertekend*. (*was getekend*) Isaac Hel-

1689. Hellenius S: p: t: Præses, Melchior Leidekker, Epist. p: t: Scriba, *en* A: v: Riebeek, Ouderling *('t opschrift was) den Eerwaardigen, Godzaligen, geleerden* Heer, D. Mattheus Hek, *bedienaar des* Goddelyken Woords *in de gemeinte* Jezu Christi *tot* Ternate.

Gecollationeerd Accordeerd Ternate *in 't* Kasteel Orangie *den* 12den December *in 't* jaar 1687.

Pr. Alstein.

Secret. Provl.

Ook zou zekere condemnatie, en vonnis, ten lasten van D. *Hek*, in Maart des jaars 1688, by den Raad van Justitie in Ternate gevallen, mede eenig licht in deze zaak, wegens zyn slegt gedrag aldaar tegen D. *de Leeuw*, konnen geven; dog wy oordeelen best, die hier niet in te lassen, alzoo 'er zaaken in ter neder gestelt worden, waar aan zich veelen maar zouden ergeren.

Dus stond het met D. *Hek*, die in al den tyd, dat hy of in Amboina, of in Ternate gelegen heeft, zich (zoo verre my bekend is) gansch niet tot het aanleeren der Maleitsche Taal ('t voornaamste aldaar in een Predikant vereischt) nog in 't waarnemen van eenige visiten der kerken, of schoolen, in een van deze beide Landvoogdyen heeft bevlytigd; die daar beneven in beide die Provinciën byna met yder een in twist geleefd, zich by de Regeering, en kerk in Ternate zeer gehaat gemaakt, en daar door 't eindelyk zoo verre gebragt heeft, dat men hem buiten dienst van daar na Batavia heeft moeten zenden.

D. de Leeuw mede beschreven. D. *de Leeuw* in tegendeel is met een goeden reuk in Ternate gekomen, heeft al in Amboina het aanleeren der Maleitsche, en by zyn komst in Ternate ook het leeren der Sangireesche Taal, zoodanig beyverd, en zich daar door by de Regeering, en kerk, aldaar niet alleen, maar ook by de Hooge Regeering op Batavia, zoo geagt en bemind gemaakt, dat hy daar over ook buitengewoone verhooging in gagie gekregen heeft.

Wat moeite die Heer daar met het waarnemen der visiten van kerken en schoolen gehad heeft (daar zich D. *Hek* niet eens mede bemoeide, hoewel hy egter geerne de zelve voordeelen, als zyn Eerw., getrokken zou hebben) zal ons nader blyken, als wy over de kerk- en school-visiten van de volgende broederen spreken zullen; en ik zeg, dat dit een last geworden is, die alle de kerklasten van gansch Indiën overtreft; hoewel ik hier na toonen zal, van hoe weinig vrugt dit by den dienst van zulk een Predikant daar heeft konnen zyn; behalven het groot gevaar ter zee, en 't gebrek, dat hier meenig Predikant heeft moeten lyden. 1689.

Behalven al deze bequaamheden, en groote diensten van D. *de Leeuw* in Ternate aan de kerk gedaan, quam die Heer ook op Batavia met een ordentelyke dimissie, en kerkelyke Attestatie, op welke de Eerw. Kerken-raad van Batavia hem niet alleen erkend, maar ook, als een wettig Predikant, sessie by zich gegeven had.

Indien nu by de Hooge Regering tegen dezen Heer al redenen, waarom zy hem opontboden, geweest waren, belette dit egter geenzins den Eerw. Kerken-raad, een geheel andere agting voor D. *de Leeuw*, dan voor D. *Hek*, te hebben; immers hadden al zyne diensten, en voorregten boven D. *Hek*, ten minsten verdient, dat zy hem geenzins met den zelven gelyk konden stellen, en dat zy zich dierhalven geheel anders, voor zyn Eerw. by de Hooge Regeering behoorden in de bres gestelt, en (was 'er al iets tot zynen laste) op veel beter grond ook voor hem gesproken te hebben, waar van zy zekerlyk by alle onpartydigen, al was 'er schoon niets ten goede voor zyn Eerw. opgevolgt, veel eere zouden gehad hebben; daar zy nu van dien Heer by de Hooge Regeering naauwlyks hebben durven reppen, en nog met zulk een bekommering in hun berigt, aan haar Edelheden overgegeven, aanhalen, dat hy buiten hun kennis voor zyn Swager D. *Vosmaar* had gepredikt, en dat dit, wanneer hy het na D. *Vosmaar* 's dood verzogt, door hen geweigerd was. Een zaak, die immers rondom onordentelyk, en met geen schyn van reden goed te maken was, dat die Kerken-raad aan zulk een Predikant, dien zy op zyn ordentelyke getuigenissen, als wettig erkend, en sessie in hunne vergadering gegeven hadden, zonder eenige wettige tusschen beiden gekomene reden naderhand den Predikstoel ontzeggen, en hem 't prediken weigeren dorsten; te meer dit te verwonderen zynde, vermits zy zoo goede gronden, en bewyzen hadden, om dien Heer in opzigt van 't kerkelyke te konnen voorstaan en verdedigen, behalven dat 'er tusschen hunne Eerw. en dien Heer ook ondertusschen niets byzonders voorgevallen was, 't geen hen beletten konde dit met allen ernst te doen.

Voeg hier nu nog by, 't gedrag van D. *de Leeuw* in 't vaderland, daar van men

1689. men noit het allerminste tot zynen laste gehoord heeft, en 't gedrag van D. *Hek*, die na dat hy eenigen tyd te Bunnik, in de Provintie van Utregt gestaan had, het daar weêr zoodanig gemaakt heeft, dat men hem van zyn plaats afgezet, en verboden heeft meer te prediken, 't geen hy, tegen den last der Classis, en tegen de order der Heeren Staten van Utregt aan, toen hy 't in zyn kerk niet kon nog mogt doen, in hunner aller weêrwil in een Schuur op een half vat (zoo my zeker vriend berigt heeft zelf gezien, en gehoord te hebben) egter gedaan heeft, waar door hy, in meer moejelykheden, en in hegtenis geraakt is.

Vergelyking van beider gedrag in 't vaderland.

Al te zamen blyken, dat hy, als een andere Salamander, in 't vuur van twist en onrust geleeft, en dierhalven geenzins het merk van een vredelievend en stil dienaar *Jezu Christi* gehad, maar, waar hy ook quam, niet anders mede gebragt heeft, dan getuigenissen, die alomme een vooroordeel tegen hem moesten uitwerken. 1689.

Maar laat ons, na door deze twee zoo veel verschillende mannen zoo verre buiten ons bestek vervoert te zyn, nu eens tot den staat der kerke in Ternate, daar wy dien gelaten hebben, wederkeeren, en dit Hoofdstuk hier mede besluiten.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

D. Cammiga, *schoon niet* Taalkundig, *gaat in 't* jaar 1689. *op de* visite *der* Noorder-eilanden. *Reden waarom de* inlanders *de noodige* Maleitsche boeken *uit het* vaderland *niet krygen. Nader bericht van 't* gevaar, *en* gebrek, *door* D. Cammiga *op dien* tocht *geleden. Wat voor een* middel *ter* bekeering *de* Schryver beter *keurt. Verder bericht van die* visite *van* D. Cammiga. Staart-ster *in 't* jaar 1689. *gezien.* D. van den Andel *in 't* jaar 1690. *hier. In 't* jaar 1690. Haak, *en* Alstein, *na de* Noorder-eilanden. Staat *der* schoolen *op 't* eiland Sjauw, *op* Tagulanda, *en op 't* eiland Sangir. *Beter op* Taroena. Candahar *in een vry slegten staat.* Reden *van* Taboecan *'s slegte gesteltenis. Slechte gesteltenis op de* andere dorpen. D. Hodenpyl *komt in 't* jaar 1691. *hier. En* D. Costerus *in 't* jaar 1692. *Welke beide na* Batavia *opgezonden worden.* D. van Aken *in 't* jaar 1693. *op* Manado *gelegt.* D. Stampioen *mede hier. Verder bericht over* D. Hodenpyl, *en* D. Costerus zaak. *Zy worden door* haar Edelheden *herstelt.* D. Stampioen *gaat in 't* jaar 1694. *of 't* jaar 1695. *op de* visite *hier*, *en* D. van Aken *op* Manado *sterft.* Korte staat *der* kerke *hier in 't* jaar 1695. D. Cammiga *gaat in 't* jaar 1697. *de* Noorder-eilanden visiteeren. D. Stampioen *in 't* jaar 1699. *na* Banda. D. Feilingius *uit* Amboina *hier. Het* getal *der* Christenen *hier* groot, *dog hun* kennisse kleen. D. Cammiga *gaat in 't* jaar 1700. *na* Batavia. D. Feilingius, *schoon niet* Taalkundig, visiteert *eenige* kerken *hier.* Korte staat *dezer* kerke *in 't* jaar 1697. D. D. Brandts, *en* Noot, *komen hier in 't* jaar 1701. D. Feilingius *in 't* jaar 1704. *na* Batavia. *En* D. Brandts *predikt* laag Maleits. D. van Wely *hier in 't* jaar 1704. *Bericht van de* visite *in 't* jaar 1705. *door den* Heer Brandts *gedaan. Elendige reis tusschen de* Lewaas, *en* Attingola. Schets *van den* staat *der* kerken *en* schoolen, *door zyn* Eerw. *in 't* jaar 1705. *bezogt.* Getal *der* Christenen *hier in 't* jaar 1607. *In 't* jaar 1709. *vertrekt* D. Brandts *na* Amboina. Schets *der* kerken *en* schoolen *in 't* jaar 1710. *door* D. van Wely *bezocht.* D. Hupperts *komt hier in 't* jaar 1711. D. Boterkooper, *hier gezonden, doet zyn* visite *na* Celèbes kust, *en de* Noorder-eilanden. *Op welke hy sterft. Waar op* haar Edelheden *den* Schryver, *en* D. Sel, *na* Ternate ordonneeren. *Waar van de* Schryver *verzoekt verschoont te worden.* Sel *gaat in 't* jaar 1713. *na* Ternate, *en in 't* jaar 1714. D. 't Hoen Hoogendorp. *Die in 't* jaar 1715. *van hier na* Batavia *vertrok. In 't* jaar 1716. D. D. Alberts, *een* Kluisenaar, *hier gekomen, en zyn 'er nog.* Lyst *der* Ternataansche Predikanten. *Het* inkomen *van een* Predikant *om de* Oost. Besluit *van dit* Deel.

D. Cammiga gaat in 't jaar 1689. op de visite der Noorder-eilanden.

Dom. *Cammiga*, die, gelyk wy bevorens zagen, in 't jaar 1688. hier gekomen was, vertrok den 25sten October in 't jaar 1689, met de politycque Gecommitteerden, den Vaandrig, *David Haak*, en den Provl. Secretaris, *Pieter van Alstein*, over Manado na de Noorder-eilanden, Sangir, Sjauw, enz. op de visite der kerken en schoolen aldaar. Of zyn Eerw. toen, of ook daar na, de Maleitsche Taal verstaan heeft, weet ik niet, dog geloove allernaast neen, alzoo my daar af noit het aller-

Schoon niet Taalkundig.

1689. allerminste gebleken is. *Op wat wyze*, zult gy zeggen, *gaat dan deze dienst van zulk een* Predikant *in zyn werk?* Ik antwoord, *zeer slegt*, gelyk dit ligt af te nemen is: want hy neemt, zelf niet Taalkundig zynde, een Taalkundig inlands Schoolmeester met zich, die, in plaats van dat de Predikant een Predikatie voor de inlanders doen zou, een gedrukte Predikatie van D. *Caron*, of *Wiltens*, voorleest, na welke dan de Predikant, of, zoo de Predikant het niet doen kan, de Meester 't Formulier des Doops voorleest, en hy dat Sacrament bediend, maar op een wyze, die (myns bedunkens) gansch geen agting voor den dienst, en ook geen nuttigheit ter wereld aan een gemeinte, geven kan, alzoo de Predikant, die en haar, en den Meester, nader behoorde te onderrigten, alles hier op een zeer onbequaam meester, die nog wel dagelyks Instructie van nooden had, moet laten berusten; een zaak, die ligt te denken is, als men zich maar verbeelt, dat zulk een Meester, wanneer hy zal aangenomen werden, naauwlyks zoo veel, als een gemeen Lidmaat onder ons weet, 't welk, zoo hy dat nog onthield, nog al iets zou konnen helpen; maar hoe is dat mogelyk voor een man, die nog niet al te wel gegrondt, en daarenboven nog van Bybel, nog van andere boeken, waar door hy meer kennis zou konnen krygen, behoorlyk voorzien is: want schoon die boeken nog wel in 't vaderland in de Pakhuizen der E. Compagnie, of op Batavia zouden mogen wezen, en ook menigmaal zoo in Amboina, als daar in Ternate, geeischt zyn, zoo heeft men die van Batavia niet gezonden, en die voor al ook uit het vaderland, daar zy in de Pakhuizen, tot verwondering der Heeren Bewindhebberen, lagen te verrotten, niet geeischt, op dat de inlanders om de Oost metter tyd zouden genoodzaakt werden, geen andere boeken in de lage Maleitsche Taal, die zy maar alleen konnen lezen, en verstaan, meer hebbende, zich van den Bybel, van den Heer *Leidekker* in de hooge Maleitsche Taal overgezet, en die al zederd 't jaar 1686. by de Heeren Seventienen om die ter druk-pers te brengen voorgedragen is, wel te moeten bedienen, schoon zy van die Taal geen eene letter, (alzoo die de Arabische is) konnen lezen, en, al konden zy die lezen, geen eene periode konnen verstaan, daar in tegendeel de meeste Christen-inlanders om de Oost, en zelf op Batavia alle boeken in de lage Maleitsche Taal (als zynde met een Romeinsche of Latynsche letter gedrukt) zeer wel konnen lezen, en schryven, en ook al vry wel verstaan; waar uit dan zeer ligt te oordeelen is, van hoe weinig dienst, ja hoe volslagen onnut het werk van D. *Leidekker* in die hooge Taal vervaardigd, voor alle de Maleitsche Christenen, als dat al eens gedrukt was, zyn, en hoe onbillyk, ja onchristelyk het wezen zou, die menschen zulken voor hen onlees- en onverstaan-baren Bybel te willen opdringen.

Reden waarom de inlanders de noodige Maleitsche boeken uit 't vaderland niet krygen.

Schoon nu zulk een Meester, op een buiten-eiland leggende, van alle boeken ontbloot is, zou hy egter, indien 'er, tot het doen van zulk een visite, Predikanten genoeg waren, of ('t geen vry beter was) indien 'er op 't een of 't ander eiland zulk een Predikant eenigen tyd aan den anderen by hem, en by die inlanders, kon blyven, nog metter tyd wel wat meer kennis krygen; maar wat kan het hem, of ook deze inlanders helpen, dat zy (gelyk verscheide malen voorgevallen is) op zyn best alle jaar eens, en zomtyds wel in veel langer tyd, niet meer, als in 't voorbygaan een Predikant, die op zulk een dorp eens Predikt, en eens of tweemaal Catechizeert, komen te zien, behalven dat 'er veele van de zelve nog ontaalkundig geweest zyn. En schoon zy al Taalkundig waren, zoo kon het hen (nog zoo onervaren zynde) immers geen nuttigheit ter wereld, tot vermeerdering van hunne nog zoo swakke kennisse, geven, alzoo zy alles, wat zy op zulk een tyd van dien Predikant gehoord hadden, niet alleen 't jaar daar aan, maar zelf weinig dagen na zyn vertrek, geheel vergeten zyn, en dan weêr als Christenen in naam, dog waarlyk als Heidenen in hun hert, en ommegang, weêr zoo voort leeven. 1689.

Als 'er nu in Ternate al twee Predikanten, en onder die 't zy een, 't zy twee Taalkundige waren, zoo kon 'er egter van die twee maar een op deze visite gaan, alzoo 'er een aan 't hoofd-Kasteel Orangie blyven moet, om daar den dienst in het Duits, en, zoo hy Taalkundig was, ook in 't Maleits, waar te nemen; daar zulk een man zekerlyk dan zyn werk al aan vind.

Wat den visiterenden Predikant nu aangaat, die heeft, zedert dat deze kerk zoo verre om den Noord tot de eilanden van Talaut uitgebreidt is, vyf, en zomtyds zes of zeven maanden van nooden gehad, om deze visite van de kerken en schoolen te verrigten, schoon hy in yder dorp gemeenelyk maar eens Predikt, en eens Catechizeert. Dat dit egter zoo lang duurt, komt ten deelen daar van daan, dat de dorpen op Celèbes kust, en de eilanden om den Noord, zeer verre van den anderen gelegen zyn, en om dat hy

zeer

1689. Gevaar, en gebrek van D. Cammiga op dien tocht geleden.

zeer dikwils, behalven de groote moeite van 't reizen in 't heetste van den tyd (alzoo men in den regentyd daar niet wel zou konnen komen, en 't dan ook geen reisbaar weer is) niet, dan met zeer groot gevaar van zyn goederen, en leven, door de schielyke stormen en zware stroomen, en ook de slegtheit der vaartuigen, 'er komen kan, 't geen zeer veel tyd weg neemt, en de reis den eenen tyd vry langer, als den anderen, maakt, hoewel men, op zyn kortst, vyf maanden onder weeg is. D. *Feilingius* heeft 't eens in drie maanden gedaan; maar indien men gemeenelyk vyf maanden 'er toe noodig heeft, dan kan men wel denken, dat men in drie maanden slegts over alles heen loopen moet, om maar gedaan te hebben, en 'er af te zyn; behalven dat ook die Heer niet Taalkundig was.

My is van vrienden, die dit zeer wel weten, berigt, dat D. *Cammiga*, op dien togt vyf maanden uitgeweest zynde, zich in het uiterste gevaar van op een der Talautsche eilanden te stranden (gelyk ook zyn Coracora, die te veel met Ternataans Loling-hout geladen was, en zoo my verhaald is, zonk) en aldaar ettelyke of wel zes of zeven dagen aan een in zulk een hoogen nood wegens gebrek van spyze bevonden heeft, dat hy in dien tyd, alzoo 'er op dat eiland niets te eeten, of te vinden, was, met bladen van boomen, of wel eenig ander zeer slegt voedzel, in 't dorp, Towadebale, op 't eiland Cabroewang, na 't verlies van zyn boeken, voorraad, &c. zich had moeten behelpen, behalven dat het voor een Predikant byna onmogelyk is, zoo veel duurzame provisie op zoo een togt mede te nemen, die zoo veel maanden aan een zou konnen strekken. 't Geen men op die eilanden vindt, is niet veel byzonders, immers voor een Hollander; ook is yder een niet in staat, om die inlandsche gerechten, die alle in den olie gebakken, en toebereid worden, te eten.

Het beste, dat een Predikant voor zich, of (zoo 'er Ledematen mogten zyn) voor 't Heilige Avondmaal mede nemen kan, is goede Biscuit; maar ook daar van kan hy (gelyk ik gevallen gezien en gehad heb) door 't overkomen van een zware zee in zyn Coracora, geheel ontzet worden; behalven dat zy ook van zelf beschimmelt, en dan ziet het 'er wel bedroeft en elendig uit, alzoo 'er geen middel is, om zoo ligt iet anders in plaats te krygen.

Men heeft in dien en den volgenden tyd, van de bekeering der Heidenen, en Mooren, op de kust van Celèbes, als elders, zoo veel opgegeven, en zoo geroepen; maar ik heb noit konnen zien, dat het zoo breed is, behalven dat het, om de te voren reeds aangehaalde redenen, ook volslagen onmogelyk was, 't geen wel van een andere gedaante had konnen werden, en beter zou opgeloken hebben, als men, in plaats van dit verkeert middel, en deze onnutte visite (die de inlanders niet een hair bequamer, dan te voren, maakt, en maar enkelyk dient, om die Predikanten, die ze doen moeten, af te matten, vroeg oud te doen worden, of door die groote Fatigues hen in 't korte uit de wereld te slepen) tot meer nut voor den inlander, en gemak voor een Predikant, had gelieven te gebruiken, van twee of drie Predikanten, die immers in zoo grooten Oegst onder zulke naam-Christenen, en Heidenen, wel rykelyk van nooden waren, hier en daar op deze of gene eilanden te plaatzen, en aan yder dan een zeker matig district onder zyn opzigt te geven, wanneer zulk een man, naarstig en eergierig zynde, eerst regt in staat geweest zou zyn, om van deze Heidenen en naam-Christenen ware Christenen te maken, en metter tyd te toonen, wat men door naarstigheit, en een opzigt van zoo naby, onder hen in weinig jaaren, yder in zyn district, zou konnen verrigten; daar 'er nu niet, dan hard van geroepen, en ondertusschen niets ter wereld gewonnen wordt, 't geen klaar blykt, vermits 'er zedert een halve Eeuw herwaards, dat men al onder hen arbeidde, byna nog geen, of maar zeer weinige Ledematen, aangekomen zyn, en zyn die ('t geen geen wonder is) nog zoo droevig slegt in kennis, dat zy, na een regtschapen Lidmaat, 't geen by de Catechizatie duidelyk bespeurt word, niet gelyken; een zaak, die wy nader toonen, als wy hier na een netten staat van deze kerk, en 't getal der Leden op yder dorp, opgeven.

1689. Wat voor een middel ter bekeering de Schryver beter keurt.

Wegens den voornoemden togt van D. *Cammiga* zie ik verder, dat hy den 25sten November in 't jaar 1689. voor het eiland Cabroewang voor Manare ten anker, en de Kapitein *Laoet*, of Zeevoogd, *Mahengko*, hem aan boord ontfangen quam. De gecommitteerden, *Haak*, en *Alstein*, vonden zyn Eerw. (zoo zy in hun rapport zeggen) den 29sten in het dorp Manenare, of Manare, in zynen dienst met deze onnoozele menschen bezig; en den 30sten vertrokken zy na 't dorp, Towadebale, alwaar zy van den Koning *Papoela* verwellekomt wierden, welke Vorst, met zyn onderdaanen verzogt, hen van twee Schoolmeesters te voorzien, om in de gronden van onzen Godsdienst onderwezen te worden; dog zy wezen hem na den

Verder bericht van die visite van D. Cammiga.

Heer

1689. Heer *Cammiga*, die nog eenigen tyd op het dorp, Manenare, gebleven was, en zich verscheide dagen met niet anders, dan wat Foetoe Foetoe, een zeer slegt gewasch, had moeten behelpen, waar van zyn Eerw. al vry onpasselyk was.

Die Christenen beschryven die Gecommitteerden zelfs in hun rapport, als naam-Christenen, die zeer beestagtig, wel twintig of dertig huishoudens by een, leefden, wetende van geenen Godsdienst, maar eerende den Duivel, hoedanig eenen yder landschap in 't byzonder heeft, dien zy dienen, en in nood aanroepen. Ook zyn zy alle zeer bygeloovig. Die van 't eiland Lirong, die even eens, als die van Cabroewang zyn, verzogten toen ook Christen te worden, zoo de Koning van Taboecan, van den welken zy hier door zogten ontslagen te worden, dit wilde toestaan.

In het jaar 1695. zie ik, dat by een visite, den 12den January hier gedaan, nog maar dertig, op 't eiland Noenoessa maar drie, en op Karkelang maar tien Christenen waren.

Staart-ster in 't jaar 1689. gezien. Ter gelegenheit van dezen togt zagen zy den 9den December, in 't jaar 1689, hier ook een Staart-ster in het Suid Suid-Oosten van hun, en ontdekten verder, dat hen de stroom tusschen Sjauw, en de eilanden van Talaut tegen hunnen cours in 't zeilen wel twaalf of dertien mylen om de Oost verleid had.

1689. D. van den Andel in 't jaar 1690. hier. In dit zelve jaar 1689. in October vonden haar Edelheden goed D. *Joannes van den Andel*, en den 22sten January in 't jaar 1690. den Predikant D. *Petrus Jacobus Costerus*, volgens Extract der Hooge Regeering van den 17den dito, herwaarts te beroepen, van welken de eerste in February des jaars 1690. vertrok, dog den 2den September daar aan hier stierf, en de laatste om ziekte voor een tyd geexcuseerd wierd.

In 't jaar 1690. Haak, en Alstein na de Noorder-eilanden. In dit jaar deden de Gecommitteerden, *Haak* en *Alstein*, den 30sten April weder dien togt na de Noorder-eilanden, brengende van daar te rug den Krankbezoeker, *Koenraad Bertram*, die, hier ondertusschen van Batavia wedergekomen, op de visite van kerken en schoolen geweest was, en zeer breed daar van opgaf, 't geen egter maar alleen daar in bestond, dat zy wat naarstiger, dan bevorens, in de kerke quamen, hoewel zy anders daar, te Sjauw, en elders, volgens 't onpartydig berigt dezer Gecommitteerden, erbarmelyke naam-Christenen, en zeer bygeloovig waren, en vele geen andere gronden van hun Christendom hadden, dan dat zy door de Castiliaansche Paapen van den Moorschen tot den Roomschen Godsdienst door den blooten Doop, en op een zeer slegt onderwys, gebragt waren.

Staat der schoolen op 't eiland Sjauw. Den staat der schoolen op Sjauw vonden zy aldus:

Dorpen.	Meesters.	School-kinderen.	Dog verschenen maar
Op Oeloe waren,	*Jan de Silva.*	70	20
Oendong,	*Domingos Denamos.*	40	25
Pehe,	*Lucas Furtados.*	80	20
Lehi,	*Philip Bahondak.*	40	10
		230	75

Op Tagulanda. Op het eiland Pangesare, of Tagulanda, waren in het dorp, Tagulanda, 117, in Minog styf 40, en te zamen omtrent 150. School-kinderen, van welke 'er omtrent 70. of 80. in 't eerste, en omtrent 20. in 't tweede, ter school quamen onder 't opzigt van *Francisco Mathons*, die in de schole van Minog was, zonder dat my de naam van de anderen voorkomt.

Deze kinderen wisten hunne vragen redelyk wel te beantwoorden, gelyk ook de kerk, en schoolen, door den zonderlingen yver van den Koning, *Philip Antoniszoon*, en door de naarstigheit der Tagulanders op dit goed voorbeeld, hier een geheel andere gedaante, dan op Sjauw, ja wel de beste, van al de Molukze kerken, en schoolen, had.

Op 't eiland Sangir. Op het eiland Sangir waren de Christenen op Tamacko, dat onder de Koning van Sjauw staat, mede zeer traag in den Godsdienst. De Schoolmeester, *David Sahari*, wist wel 200. Christenen daar te noemen; dog kon 'er geen 20. byeen krygen. Van 40. kinderen, daar in de school zynde, verschenen 'er pas 12. of 13.

1690. Op Mangenitoe ſtond het nog ſlegter, vermits de Koningen, *Carlo Piantay*, en *Martyn Takineta*, gedurig overhoop lagen. Hier waren 50. School-kinderen, van welke 'er pas 16. of 17. verſchenen.

En op Taroena. Op Taroena ſtond het mede zoo, hoewel de Koning, *Martyn Tatandang*, de gronden van onzen Godsdienſt vry wel verſtond, die ook bezorgde dat de jeugd door meeſter *De Roſario* wel onderwezen wierd, en dat 'er wel 50. of 60. hier verſchenen; dog te Calongan, dat ook onder hem ſtond, zag men 'er van de 20. maar 6. of 7. ter ſchool komen.

Candahar in een vry ſlechten ſtaat. Candahar wierd van Mooren, en Chriſtenen, dog yder in een byzonder dorp, bewoond. De Schoolmeeſter, *Andries Furtados*, had daar wel 40. kinderen op de ſchool-rol, dog men zag 'er, zelf by de verſchyning der Gecommitteerden, maar veertien of vyftien.

De ingezetenen zelfs waren nog Heidenen, nog Mooren, nog Chriſtenen, maar hadden van alles zoo wat. Ook geven zy geen hope van beterſchap, zoo lang de Moorſche Koning, *Dato Bowiſſang* leeft; zynde hy de eenige Mohhammedaanſche Prins op dit ganſch eiland, aan welken, op zyn ernſtig verzoek, toegeſtaan is, met de zynen in zyn Geloove te mogen volharden, zoo lang hy leeft; hoewel hy (buiten die van Taroena) al een van de eerſte geweeſt is, die ten tyde van den Heer *Francx*, in 't jaar 1673. of 't jaar 1674, al vry ernſtig aanhield, om Chriſten te mogen werden; dog als men nu lieden derwaards zond, om hem nader over dit ſtuk te ſpreken, gaf hy tot antwoord: dat hy nu van geen onluſten meer wiſt, nog geen gebrek meer in zyne Negryen had, en dierhalven nu ook geen reden zag, waarom hy van Godsdienſt zou veranderen.

Uit het welke dan middag-klaar blykt, dat hun tragten na verandering van Godsdienſt meeſten tyd op wereldſche inzigten, vrees voor hunne vyanden, en hope, van onder den naam van den Chriſten-Godsdienſt door de E. Maatſchappy beſchermt te zullen worden, gegrondt is.

Egter heeft deze Koning niet mogen weeren, dat die gene, die ondertuſſchen Chriſten worden wilden, of het al waren, het wierden, en bleven, gelyk 'er al 50. Tagulandſche huisgezinnen van zynen overleden zoon, *Antoni van Voorſt*, hunnen openbaren Godsdienſt daar ook pleegden, behalven dat hy, na lang aanhouden, en veel ſpartelen, ook eindelyk daar een Kerk en School heeft laten oprigten, hoewel de Chriſtenen zelfs daar zeer yverloos en laauw zyn.

Hoewel dit nu, zoo lang hy leeft, niet ſtaat te veranderen, zoo is 't egter zeker, dat zy zich alle, na zyn dood, tot den Chriſten-Godsdienſt, volgens zeker gemaakt accoort, moeten begeven, of anders van daar na Mangindanao, Sarangani, of wel na de Moorſche Negry op Ternate, verhuizen, op dat 'er op dit eiland Sangir niet anders dan Chriſtenen mogen zyn; die nu door deze Mooren nog zeer in hunnen yver belet wierden 1690.

Reden van Taboecans ſlegte geſteltenis. Taboecan bevonden deze Gecommitteerden in 't voornoemde jaar van 1690. wel het volk-rykſte dorp op geheel Sangir, dog ook de Schoolen, en Kerken meeſt ledig, 't geen, zoo lang de geſchillen tuſſchen hunnen Koning, *Marcus Lalero*, en zyn twee Goegoegoe's, of Ryks-beſtierders, *David Pandjalang*, en *Thomas Waela*, duurden, niet ſtond te beteren, behalven dat die Koning met zyne gedurige overſpellen ook een zeer onſtigtelyk voorbeeld aan zyn onderzaten gaf. Bevorens waren hier 90, en toen maar 40. School-kinderen, van welke 'er nog maar 9 of 10. ter School quamen. Hy zelf, en zyn meeſte onderzaten, waren zulke Chriſtenen, die zich niet ontzagen den Duivel nog te dienen, en als zeer vuile bygeloovigen aan den zelven te offeren, gelyk hy zelf nog onlangs, en maar pas voor de komſt van *Haak*, ter gelegenheit van een ziek kind van zyn geëgte Byzit, de Princes *Lolonſego*, aan den Duivel geoffert had. Men oordeele hier uit eens, wat Chriſtenen dit zyn.

Op de andere dorpen mede ſlecht. Op Matane, een dorp mede onder dien Koning ſtaande, waren 13. School-kinderen, ten opzigt van welke, gelyk ook van de bejaarden, het der moeite nog koſten niet weerdig was, den meeſter, die daar lag, 'er langer te houden.

Saloerhan, al mede onder hem ſtaande, had 'er 15. onder *Jan Matanſy*; en op Manalonco, daar het mede zeer ſlegt was, waren 'er 13.

Dit was het, dat deze twee Gecommitteerden in 't jaar 1690. den 9den September aan den Landvoogd, de Heer *Cops*, en zynen Raad, wegens den ſtaat der Kerken en Schoolen op die buiten-eilanden opgaven.

D. Hoenpyl komt In 't jaar 1691. hier. In 't laatſt van April in 't jaar 1691. vertrok D. *Nicolaus Hopenpyl* (die wel Taalkundig, maar alleen in 't hoog Maleits ervaren, en daar op van Krankbezoeker Predikant op Batavia gemaakt was) uit Amboina na Ternate. Men had hem alleen daarom geholpen, en Predikant gemaakt, om wat meer volk, die voor dat onverſtaanbaar hoog Maleits mogten zyn, te werven.

Hy

1693. En D. Costerus In 't jaar 1692. Hy kreeg in 't jaar 1692. hier D. *Petrus Jacobus Costerus* nog by zich; en toen waren hier, met D. *Cammiga* mede, wel drie Predikanten, dog de laatste was toen krank, en de andere twee schynen hier niet veel uitgeregt te hebben; de eerste, om dat zy van dit hoog Maleits niets verstonden; en de ander, om dat hy nog geheel ontaalkundig was; behalven dat de Landvoogd *van der Duin* hen alle beiden in 't jaar 1693. na Batavia opzond, en over beider gedrag, als vry ergerlyk, aan haar Hoog Edelheden klaagde. Een opzending, die, na dat D. *Costerus* (zoo in de Bataviſche Kerkelyke resolutie van den 12den January in 't jaar 1693. blykt) by extract haarer Edelheden van den 7den dito na Macassar geordonneert was, den 12den October dezes jaars op Batavia voorquam.

Welke beide na Batavia opgezonden werden.

D. van Aken in 't jaar 1693. op Manado gelegt. In 't begin des jaars 1693. was de Krank-bezoeker, *Gerard van Aken* ook een Discipel van D *Leidekker* den 29sten January al mede, om dat hoog Maleits, op Batavia Predikant gemaakt, en na Ternate in February gezonden geworden, om dat hoog Maleits met alle kragt daar nu zamen met D. *Hodenpyl* voort te zetten, terwyl D. *Petrus vander Vorm*, D. *Leidekkers* eerste Discipel in die Taal, zederd het jaar 1689. in Amboina daar mede bezig was; zynde deze drie, buiten D. *Leidekker*, de eenigste Predikanten, die hoog Maleits leerden, zonder dat het ook eenig ander Predikant, buiten deze vier, en den Schryver, verstond

D. Stampioen mede hier. Den 23sten Mei vertrok uit Amboina ook herwaarts D. *Joannes Stampioen*; maar wegens het opzenden dezer twee vorigen, bleef hier alleen D. *Cammiga*, en D *van Aken*, die (zoo ik meine) naderhand op Manado gelegd wierd.

De Landvoogd, en zyn Raad, hadden D. *Hodenpyl*, die een slegt broeder, en een los woest mensch was, den 21sten, en D. *Costerus* den 31sten January al hunne diensten opgezegt, en het Prediken verboden, hoewel zy anders goede getuigenissen van hun dienst en leven bevorens in de Moluccos hadden.

De Kerken-raad van Batavia, hier mede niet vergenoegt, stelde hen beiden, tot dat zy nader bericht van hun zaak bekomen zoude hebben, uit.

Den 26sten October bleek by extract der Hooge Regering van den 12den, dat zy beiden door den Landvoogd in Ternate, en zynen Raad, over eenige poincten van gewigt in hunnen dienst geschorst waren; weshalven de Kerken-raad van Batavia hen, nog tot den Predik-dienst, nog tot de zitting in vergadering, toelaten kon, en dit, tot nader besluit, en berigt over hen, uitstellen moest. 1693.

Verder bericht over D. D. Hodenpyl en Costerus zaak. Den 7den December bleek nader aan die vergadering, dat de Landvoogd, en Raad der Moluccos, aan den Kerkenraad in Ternate, zonder eenige reden te geven (wat matigd zich zulk een Landvoogd en Raad niet al aan!) verboden had, aan deze twee Predikanten eene Kerkelyke getuigenis te geven; een verbod, dat in zich zelven tegen alle Kerkelyke orders in een welgestelde Kerk streedt, en waar omtrent men die Kerk immers hare Kerkelyke vryheit des gemoeds behoorde gelaten te hebben, om aan deze twee mannen voor die Kerke, daar zy na toe gingen, eene vrye en onbedwonge getuigenis, invoegen als zy meinden te behooren, te laten volgen. En dewyl deze Kerken-raad tot het geven van zoodanige Attestatie wel genegen, maar dit hen nu verboden was, verzogt zy aan den Kerken-raad van Batavia, dat haar Edelheden, op hunner Eerw. voordragen voor het toekomende hier in geliefden te voorzien.

Den 25sten January in 't jaar 1694. bleek in Kerken-raade van Batavia, by extract der Hooge Regeering van den 15den, dat haar Edelheden, op 't verzoek van D. *Hodenpyl* (by zyne verantwoording gedaan) dat zyne aangemerkte misslagen tegen de Regeering in Ternate mogten over 't hoofd gezien worden, en op verzoek van D. *Costerus*, dat hem vergeven mogt werden, 't geen door onbedagtzaamheit door hem in Ternate bedreven was, goedgevonden hadden by haar Hoog Ed. resolutie van den 6den hen beiden van 't suspens te releveren, het Prediken hen weêr toe te staan, en uit hoofde van dien D. *Hodenpyl* na Amboina, en D. *Costerus* na Banda, te ordonneren. Zy beiden werden door haar Edelheden hersteld.

D. Stampioen gaat in 't jaar 1694. of in 't jaar 1695. op de visite, en D. van Aken, op Manado, sterft. In 't jaar 1694. of 't jaar 1695. is D. *Stampioen* op de visite na Manado, volgens schryven van den 1sten November, in 't jaar 1695 gezonden, en in een van beide deze jaaren was D. *van Aken* op Manado vast geplaatst; dog in 't jaar 1695 daar overleden.

Dus waren dan van 't jaar 1693. tot 't jaar 1695. hier drie Predikanten, D. *Cammiga*, *Stampioen*, en *van Aken*.

In 't jaar 1695. was de staat dezer Kerke, volgens eene Schets ons toegezonden, aldus:

Korte staat der Kerke hier in 't jaar 1695.

Eilanden.	Meesters.	Schoolen.	Kerken.	Christenen.	School-kinderen.	Ledematen.
Ternate	5	2	1	. .	54	107
Makjan	1	1	1	. .	12	15
Batsjan	1	1	1	. .	12	12
Celèbes	7	6	6	2192	220	27
Tagulanda	3	2	2	1764	148	53
Sjauw	4	4	4	3934	263	14
Sangir	12	11	11	11034	319	141
Het Talauts eiland Cabroewang	1	2	2	1164	29	.
8 Eiland.	34	29	28	20088	1057	369

Van 't getal der Christenen op Ternate, Makjan, en Batsjan, wisten zy toen juist geen net berigt te geven, dat mogelyk mede eenige duizenden uitmaken zal.

D. Cammiga gaat in 't jaar 1697. de Noorder-eilanden visiteeren.

In 't jaar 1697. was D. *Cammiga* op de visite der Noorder eilanden; en hoewel zy te zamen nog tot 't jaar 1699. byeen lagen, in welk jaar D. *Stampioen* na Banda vertrok, en D. *Abrahamus Feilingius* hier uit Amboina quam. Kan egter niet zien, dat die Heeren daar in dien tusschen-tyd veel aan deze Christenen gewonnen hebben, alzoo die van Batavia den 24sten December in 't jaar 1698. na 't vaderland schreven, dat 'er eer vermindering was, dan aanwasch; en dat 'er om de Noorder eilanden wel velen tot het Christendom, maar, tegen alle naarstigheit aan, tot geen kennis quamen; en dat het getal der Christenen in 't geheel toen 26000. was.

D. Stampioen in 't jaar 1699. na Banda, D. Feilingius uit Amboina hier.

Het getal der Christenen, groot, dog hunne kennis, kleen.

In 't jaar 1699. had D. *Cammiga* wel verzogt voor een spring-togt op te komen; dog had, by gebrek van een vaartuig, zulx niet konnen doen; waar op zyn Eerw. egter in 't jaar 1700. van hier na Batavia vertrokken was, zoo dat nu D. *Feilingius* maar alleen deze gansche Kerk waarnemen moest, dat hem volslagen onmogelyk was.

D. Cammiga gaat In 't jaar 1700. na Batavia.

Men zag ook, by schryven van dit jaar uit Indiën na het vaderland, dat het in Ternate zoo breedt met het Christendom niet was, als men wel had opgegeven; ja de stand der zelven was beklagelyk, en men vreesde nog grooter verval, by gebrek van Leeraaren, alzoo 't onmogelyk was, by zoo kleen getal der zelve, 't Christendom, op 7. eilanden verspreidt, zoo dikwils, als 't noodig was, te bezoeken.

1700.

D. Feilingius, schoon niet Taalkundig, visiteert eenige Kerken.

D. *Feilingius* (die ik niet wete, dat in 't Maleits prediken kon) had in January, des jaars 1700, de visite op Makjan en Batsjan gedaan, en gedroeg zich in 't verdere wegens den staat dezer Kerke aan 't opstel van D. *Gellius Cammiga*, van 't jaar 1697, waar uit bleek, dat op Ternate, Celèbes, en de Noorder-eilanden, 33. Meesters, 28. Kerken, 29. Schoolen, 1378. School-kinderen, 1. Krank-bezoeker, 346. Ledematen, en in 't geheel 25712. Christenen waren.

Korte staat dezer Kerke in 't jaar 1697.

Voor my, ik oordeel, dat men een Predikant, die niet Taalkundig is, en ook een gemeinte, tot welke hy gaat, groot ongelyk aandoet, met hem een Kerk-, en School-visite op te leggen, die hy immers niet in staat is behoorlyk te doen; zy komt my zeer bespottelyk, en onnut voor.

D. D. Brands, en Noot, komen hier in 't jaar 1701.

In 't jaar 1701. vertrokken in 't begin van 't jaar, volgens resolutie, en extract haarer Edelheden van den 7den December des jaars 1700, den 13den dito in Kerken-raad op Batavia ingelevert, de Predikanten, D. D. *Arnoldus Brands*, en *Petrus Noot*, herwaards; zoo dat zy toen weêr met hun driën waren; dog de Kerkelyke geschillen, tusschen de Heeren *Brants*, en *Noot*, in 't jaar 1702. voorgevallen, waren oorzaak, dat de laatste, volgens extract van den 8sten December in 't jaar 1702, den 18den der zelve maand na Banda geordonneert wierd, waar heen zyn Eerw. in 't jaar 1703, in 't begin, vertrok, zonder dat ik wete, of zyn Eerw. voor zyn vertrek zich op de visite na de Noorder-eilanden, volgens de belofte in November, in 't jaar 1702. gedaan, begeven heeft; zoo dat nu de Heeren, *Feilingius*, en *Brants*, tot het jaar 1704. (in welk jaar de

D. Feilingius in 't jaar 1704. na Batavia.

de eerste op gedurige verzoeken na Batavia, met toestaan der Regeering in Ternate, vertrokken was, alzoo men hem niet verloste) hier nu maar alleen tot het waarnemen van zoo zwaren dienst waren, welke laatste Heer, volgens schryven van den 18den December 1704.

D. Brands Predikt laag Maleits.

na Amboina, nu al Maleits (dat is, het laage, en verstaanbare by den inlander) had beginnen te Prediken.

Men had op Batavia in 't jaar 1703, volgens extract der Hooge Regeering van den 14den December, den 17den dito ingelevert, goedgevonden, D. *Gajus Andrè*, Predikant van Onrust, na Ternate te ordonneren; maar vermits die dat jaar nog na 't vaderland vertrok, zoo wierd in 't jaar 1704, by extract van den 10den January, D. *Wilhelmus van Wely* herwaards beroepen, die ook den 25sten afscheid nam, en vertrok.

D. van Wely hier in 't jaar 1704.

Dus bevonden zich hier in 't jaar 1704. geen andere Predikanten, als de Heeren, *Brands*, en *van Wely*, van welke de laatste noit Taalkundig geweest is.

In het jaar 1703. had men den Predikant *Brands* (schoon toen nog geen Maleits gepredikt hebbende) op de visite na de Noorder-eilanden gezonden; gelyk zyn Eerw. in 't jaar 1705. die zelve visite weder, maar waarschynelyk met veel meer vrugt, dan wel de eerste reis, gedaan heeft.

Bericht van de visite in 't jaar 1705. door de Heer Brands gedaan.

Wanneer nu een Predikant deze lastige, gevaarlyke en langdurige visite der Kerken en Schoolen ondernemen zal (om hier van Makjan, en Batsjan, dat 'er mede toe behoort, niet te spreken) zoo gaat hy met een schip, of wel meest met een Chaloep, of Coracora, eerst na Manado, op de kust van Celèbes, 't geen, schoon 't in de Kaarten maar 36. mylen verre gestelt wordt, 40. mylen 'er van daan legt. Dewyl hier een Hollands Opperhoofdt met verscheide posthouders legt, brengt zyn dienst mede, hier niet alleen voor de inlanders, maar ook in 't Nederduits, te Prediken; en, vermits men in 't jaar 1705. hier 9. Ledematen, 3. mannen en 6. vrouwen had, het Avondmaal daar ook uit te deelen; mitsgaders zoodanige Ledematen, die nieuw aankomen, hunne belydenis af-, en hen aan te nemen, en, kinderen, of bejaarden, die tot ons willen overkomen, te doopen, en eindelyk, die genegen zyn te trouwen, in den Egt te bevestigen. Behalven dit werk is geenzins van het minste, dat een Predikant de Schoole, zoo 'er in zulk een dorp een is, visitere, en ordentelyk naspeure, of de kinderen in 't lezen, schryven, en 't opzeggen der groote, of kleene Vragen, zoo uit den Catechismus, als uit *Aldegonde*, en eenige andere Vraagboekjes, en in 't zingen ook wat gevorderd, en of de Schoolmeester zich, zoo daar in, als in 't waarnemen van den Kerk-dienst des Sondags, met het voorlezen van een Predikatie in 't Maleitsch, 't doen der voor- en na-Gebeden, het zingen, &c. en in 't waarnemen der avond-Catechizatiën der gemeente, en 't doen der Gebeden twee of driemaal ter week, behoorlyk beyvert heeft, en of ook daar door de gemeinte wat in kennis gevordert zy. En dit is in de meeste dorpen, daar hy komt, zyn dagelyks werk, Predikende in yder dorp eens of tweemaal, na dat de tyd zulks toelaat, en de staat dier Kerke vereischt. De Christenen in dit dorp waren in dit jaar 499. 1705.

Van Manado gaat een Predikant met een Coracora, of een ander minder vaartuig, dat gemeenelyk vry slegt is, na Boelan, een etmaal scheppens, of roejens van daar, aan strand gelegen, scheppende gestadig langs strand. Men had in dien tyd hier 152 Christen, dog onder de zelven nog geen een Lidmaat, behalven dat het slegte Christenen in zich zelven, en zeer lompe menschen zyn. De Predikant *Brands* trouwde hier toen 2. paar menschen; dog wat zyn Eerw. op dien Koning verzogt, zoo kon hy hem niet bewegen eenige meisjens te laten in de School gaan. Hy doopte hier 15. onegte kinderen, en vond het alles vry slegt gestelt.

Van Boelan vertrok zyn Eerw. na Boelan Itam, dat een etmaal scheppens van daar langs strand legt, en vond daar 472. Christenen, dog al mede geen een Lidmaat.

Van Boelan Itam ging zyn Eerw. na het dorp Dauw, behoorende onder den Koning van Caudipan, die beide over Boelan Itam, en dit dorp, heerscht. Dit laatste dorp, Dauw, doet zich byzonder wel op, legt wel een uur gaans langs strand van Boelan Itam af.

Hier Predikte zyn Eerw. in een fraai Kerkje, met een Predik-stoel voorzien, dat men overal zoo niet vind, en dit was ook de eerstemaal, dat zyn Eerw., zedert zyn vertrek van Manado, Predikte; vindende hier 486. Christenen, dog geen een Lidmaat.

Van Caudipan, of Dauw, ging zyn Eerw. na Bwool ('t geen zy gemeenelyk Bool uitspreken) dat wel ruim 3. etmaal scheppens, langs strand, al Oost op van Dauw, en wel 70. mylen van Manado, legt. Dit zyn Heidenen, Mooren, en Christenen onder een; van welke de Christenen alleen een getal van 1618. zielen uitmaken, onder welke egter al mede geen een Lidmaat is. Van Bool

1705. gaat men wel dertig mylen weder te rug West aan tusschen Dauw, en Bool, naar een plaats, of inham, de Lewaas genaamt, van waar men over land, en over 't gebergte, Suid-Oost op, naar het dorp Attingola (daar midden in 't land gelegen) te voet gaat, dat daarom voor een Predikant te moejelyker is, om dat men van Bool tot Attingola toe wel zes of vyf en een half etmaal onderweeg is, en van de Lewaas tot Attingola wel twee, drie, of vier dagen (na 't zich schikt) in 't bosch onder den blaauwen hemel, zonder dorpen of menschen te ontmoeten, huishouden, en zeer dikwils door rivieren, en moerassen, die al vry diep zyn, trekken moet; behalven dat men hier ook alles mede nemen, en voor zyn eigen pot (buiten den last van 't huishouden aan 't Kasteel, zoo men getrouwd is) zorgen moet, alzoo yders beurs, en huisselyke zaaken, juist niet gedoogen, voor zyn vrouw, en kinderen, een Kok t'huis te laten, en 'er voor zich op de visite een mede te nemen. Dit, gelyk men denken kan, maakt de visite verdrietig, en zwaar, en zoo lang in zulk eene zware hitte, als men daar byna onder de Linie heeft, te blyven, vermoeit een Predikant, die niet gewoon is zoo verre te voet te gaan, geweldig, behalven dat zulke marschen door die rivieren en moerasschen, die 'er al vry veel zyn, en daar hy zomtyds tot den buik toe door moet, hem geenzins in de kleeren gaan zitten; een werk (mynes bedunkens) dat men geen Predikant behoorde te vergen.

Elendige reis tusschen de Lewaas, en Attingola.

Na dat zyn Eerw. dan van Bool vertrokken, en drie dagen (trekkende onderweeg door de groote Moorsche Negryen, of dorpen, Gorontalo, en Limbotto) op de reize geweest was, en wel dertig maal ('t geen men zomtyds wel vry meer maalen doen moet) door een zware rivier getrokken was, 't geen hem, schoon een jong sterk man, zeer afmatte, quam zyn Eerw. in Attingola, alwaar hy 300. zeer slegte Christenen, die byna geen Maleits zelf verstonden, en onder welke geen een Lidmaat was, in een zeer slegt dorp vond.

Zyn Eerw. ontmoette hier, pas over een rivier, een ander Koninkje van Boelan, dat onder al zyn volk, Mohhammedaansch zynde, alleen Christen was.

Hy vond hier ook geen Kerk; maar men was bezig met 'er een te maken; weshalven men ook hier met geen vrugt voor een gemeente, die de Taal niet verstond, Prediken kon; behalven dat het ook niet waard was daarom een Predikant zoo veel vergeefsche moeite te laten doen.

Hy vertrok dan, na 't verdere, dat zyn dienst hier vereischte, verrigt te hebben, weêr na de Lewaas, moetende verklaren, dat al die naam-Christenen zoo veel niet waardig waren; dat men daar aan de gezondheit van een Taalkundig Predikant, en die op andere plaatzen vry meer dienst doen kon, en zelf zyn leven (waar van wy een voorbeeld geven zullen) waagde, aangezien men met zulk een visite, by zoo een onervarene en zelf ontaalkundige gemeinte, alschoon men daar eens of tweemaal in een geheel jaar al Predikte, en Catechizeerde, immers niet de allerminste vrugt doen konde; en 't veel noodiger was, in dat dorp, of een ander, daar omtrent, een vast Predikant te leggen, dan wel in eenig dorp in 't vaderland (daar yder dorp immers zyn Predikant heeft) om dat zulk een Predikant hier nog vry meer, dan eenig Predikant in 't vaderland, te doen zou hebben, aangezien hy maar naam-Christenen en Heidenen vinden zou, die hy nog eerst de Taal, en dan de gronden van onzen Godsdienst, van voren af aan zou dienen te leeren, daar een vaderlands Predikant gewoon is te arbeiden onder Christenen, die dat reeds zyn, en van ouders tot ouders altyd geweest zyn, dat een vry groot onderscheid is, en egter niet eens opgemerkt word. 1705.

Van de Lewaas dan trok zyn Eerw. weder te rug na Caudipan, van waar men hem met een ander vaartuig (want yder dorp weet hoe ver het een Predikant voeren moet) weêr tot Manado bragt, alwaar hy weder voor de Nederduitsche, en ook voor de Maleitsche gemeente Predikte, gelyk hy op deze plaats alleen van gansch Celèbes, 't Avondmaal uitdeelde.

Hier moest zyn Eerw. zich weêr van nieuwen voorraad voorzien, om nu na de Noorder-eilanden een nieuwen togt te doen.

Van daar vertrok hy dan den 2den July in 't jaar 1705. 's morgens met een Coracora (een slegt vaartuig voor een openbare zee, en dierhalven zeer gevaarlyk, om 'er zoo verren togt mede te doen) na Tagulanda, daar hy den 4den 's avonds aanquam; hoewel het maar achtien of twintig mylen ver van Manado gerekent word. Hy vond hier 1590. Christenen, en onder de zelve 18. Ledematen, weshalven zyn Eerw. in 't dorp Tagulanda in 't Maleits, in een Schuur, dewyl 'er geen Kerk is, predikte, 't Avondmaal aan 7. mannen, en 16. vrouwen, en nog aan 7. Ledematen van 't dorp Minanga, daar 320. Christenen waren, uitdeelde, vindende verder zyn werk

1705. werk met het Catechizeeren der ouden, en 't onderzoeken van de bequaamheit der jongen, die in beide deze dorpen 2. Schoolen van over de 150. kinderen uitmaken; waar af die van Tagulanda 'er wel 130. heeft.

In dit dorp, en op dit eiland, vond hy den ſtaat der Kerke, en der Schoolen, by den andere te vergelyken, vry wel.

Van Tagulanda, of 't eiland Pangaſare, ging zyn Eerw. na 't eiland Sjauw, tien mylen verder, en op 't welke 4. Chriſten-dorpen alle aan ſtrand leggen, en Oeloe, Oendong, Pehe, en Lehi genaamt zyn.

In Oeloe, de hoofd-Negry, vond hy, volgens de rol, wel 150. kinderen; dog daar quamen 'er zeer weinig in de School. Onder 1450. Chriſtenen vond hy geen een Lidmaat, 't geen daar van daan komt, dat hier dikwils om de twee of drie jaren maar eens een Predikant verſchynt, en, door 't kleen getal der Predikanten (die ook altyd niet in ſtaat, of ſterk genoeg zyn om zulke viſite te doen) 'er ook niet meer konnen komen: want als deze Chriſtenen hier wel zouden waargenomen, en onderrecht worden, zoo moeſten hier veel meer Predikanten, en (gelyk ik bevorens gezegt heb) daar zy noodig geoordeeld wierden, op de eilanden verdeeld en vaſt geplaatſt worden, daar men nu al deze Kerken maar op een Predikant 's zorg, en dienſt, ruſten laat, en nog wel hartelyk, als ware hy een luiaart, klaagt, als hy, na waarheit ſprekende, zegt, dat de ſtaat der Kerke, en de kennis van den inlander, ſlegt is, dat immers onmogelyk niet anders kan zyn, en van maar eenen Predikant ook niet anders te wagten is.

Hier op dit eiland predikte hy niet, om dat hy daar mede geen voordeel ter wereld onder zulke onkundigen, als hy 'er vond, zag te doen, en kon 'er 't Avondmaal niet uitdeelen, alzoo 'er geen een Lidmaat gevonden wierd.

Op Pehe, drie of vier uuren van Oeloe gelegen, vond hy een School van 44. Jongens, dog zy waren zeer ſlegt geoefſent; en de Meiskens wilden zy in de Schoole niet zenden, om dat 'er voorbeelden van gepleegde onordentelykheden met de zelve waren. Hier waren 1000. Chriſtenen; maar al mede geen een Lidmaat.

Op Ondong, of Oendong, een uur ſcheppens langs ſtrand van Pehe gelegen (hoewel men het ook te voet gaan kan) waren 492. Chriſtenen, dog geen Ledematen; alwaar hy ook 40. kinderen, en 25. Jongens in de School vond.

Op Lehi, of Lehe, een kleen uurtje verder gelegen, waren 356. Chriſtenen, doch geen Ledematen; en een School van 25. Jongens. Zyn Eerw. doopte hier 25. kinderen. 1705.

Deze leeden van Sjauw konnen tot nog toe naauwlyks Maleits, en zyn nog als regte Boſch-menſchen, die, als men hen over zaaken van Godsdienſt aanſpreekt, als Aapen den Predikant eens toelagchen, en niets weten te antwoorden; zoo dat ik my zeer verwonder, hoe die menſchen (niet onder de Spanjaarden: want dat heeft niet veel moeite van nooden) maar onder ons Chriſtenen geworden, of waar op zy daar voor erkend zyn, en nog erkend worden, alzoo men by hen niet de minſte blyken van kennis beſpeurt.

Van Sjauw vertrok zyn Eerw. den 15den July na 't eiland Sangir, daar hy den 17den aanquam, en alwaar hy niet dan Chriſtenen vond, uitgenomen in een Negry, die half Moors, en half Chriſten was.

Op 't dorp Tamacko, aan ſtrand gelegen, vond hy 588. Chriſtenen, geen Ledematen, en 55. Jongens in de School, doopte 40. kinderen, en trouwde 4. paar lieden.

Op Mangenitoe, een braaf groot dorp, omtrent drie uuren van Tamacko, vond zyn Eerw. 1400. Chriſtenen, en 12. Ledematen, voor welke hy Predikte, en 't Avondmaal bediende, 95. kinderen doopte, 40. paar trouwde, en daar voor dezen 150. kinderen, dog nu vry minder, en niet boven de 30, in de School quamen.

Op Taroena, twee uuren van daar, vond zyn Eerw. 2386. Chriſtenen, en 28. Ledematen, voor welke hy Predikte, gelyk hy hier ook het Avondmaal aan de Leden bediende, doopende te gelyk 145. kinderen, en trouwende 20. paar lieden. In de School vond hy 12. Meisjens, 50. Jongens, en dus te zamen 62. Scholieren.

Tot Calongan, mede onder dezen Koning van Taroena ſtaande, en anderhalf uur gaans van daar gelegen, waren 376. Chriſtenen, geen Ledematen, en 31. Jongens in de School.

Tot Candahar, twee of drie uuren ſcheppens van daar, vond zyn Eerw. 403. Chriſtenen, geen Ledematen, 39. Jongens, en 4. Meiskens in de Schoole, en dit alles onder een Moorſch Koning, die egter den Schoolmeeſter al vry behulpzaam was; een dorp, van 't welke de Mooren, volgens voorgaande Accoorden, al lang behoorden verhuiſt te hebben; 't geen zekerlyk het Chriſtendom daar veel meer zou hebben doen aangroejen; maar dat wierd van de Regeering alhier verſloft.

1705. Tot Mattane, een of twee uuren ſcheppens van Candahar, een dorp, onder den Koning van Taboecan ſtaande, vond zyn Eerw. 550, en daar onder 6. zeer ſlegte Chriſtenen, door D. *de Leeuw*, en D. *van Aken* aangenomen, maar zedert zeer vervallen, alzoo zy de twaalf Artykelen des Geloofs niet eens kenden; welke zyn Eerw. egter, om op Taboecan te komen, ten Avondmaal noodigde. In de School vond hy 50. Scholieren.

In Taboecan, vyf uuren ſcheppens van daar gelegen, vond zyn Eerw. 1900. Chriſtenen, 12. Ledematen, en een School van 41. Jongens en 2. Meiskens. Hier Predikte, en bediende hy het H. Avondmaal.

Op Coema, twee uuren ſcheppens verder, vond hy 350. Chriſtenen, geen Ledematen, nog hier, nog in de drie volgende dorpen, en een School van 40. kinderen, die uit 28. Jongens, en 12. Meiskens, beſtond.

Op Coelor, een of twee uuren van daar, waren 340. Chriſtenen, en 25. Scholieren, beſtaande uit 21. Jongens, en 4. Meiskens.

In 't dorp Menála, een uur verder, vond zyn Eerw. 350. Chriſtenen, 25. Jongens en 3. Meiskens in de School.

Tot Saloerang, zynde het elfde Chriſten-dorp op Sangir, en vier uuren van Menála gelegen, waren 1500. Chriſtenen, benevens een Schoole van 40. kinderen, waar van 'er maar 20. verſchenen. Waar uit dan blykt, dat hier 3. Hoofdkerken zyn, te weten, die van Mangenitoe, Taroena, en Taboecan, daar gemeenelyk gepredikt, en 't Avondmaal uitgedeeld werd.

Van daar vertrok zyn Eerw. na de Talautſe eilanden, ongevaar twintig mylen van Sangir, en wel zeventig van Manado. Hy vond op 't eiland Cabroewang twee dorpen, Manare, en Towa Debale.

In 't eerſte, aan ſtrand gelegen, vond hy 1000. zeer woeſte Chriſtenen; dog geen Ledematen, en een School van 82. Schoolieren, waar onder 2. Meisjens.

In Towa Debale, vier mylen van Manare, vond hy 1020. diergelyke Chriſtenen, even, als de vorige, geen Maleits verſtaande, en dierhalven al zynen arbeid daar zoo goed als vrugteloos. Daar was een School van 90. kinderen, waar onder 20. Meiskens, en op geen van beiden deze dorpen eenige Ledematen. 1705.

Op Lirong, een eiland, naaſt daar aan gelegen, verzogt de Goegoegoe, *Rion*, met zyn Familie, en onderdaanen wel Chriſten te werden, en zich dus met alle de zynen (alzoo hy onder Taboecan ſtaat) onder de Compagnie te ſtellen; dog de Heer *Brands*, die maar alleen commiſſie had, om na de redenen van dit zyn verzoek te vernemen, kon daar toe niet treden.

Hy zeide tegen zyn Eerw., dat de Koning van Taboecan hem, en de zynen, als Slaven handelde, en dat hy daarom wenſchte onder een beter Heer, te weten, de E. Maatſchappy, te ſtaan, en om door toedoen der zelve ook in de Chriſten-Godsdienſt onderwezen te werden, om meer kennis, dan hy nu had, met de zynen te krygen, en om den Duivel, dien zy tot nog toe gedient hadden; om dat zy niet beter wiſten, of die Godsdienſt was wel, te verlaten; maar egter nam zyn Eerw. aan, by den Heer Landvoogd alles, wat in zyn vermogen was, tot het bereiken van dit zyn oogwit te bewerken. Dit is wel geſchied, en de Landvoogd heeft 'er na Batavia over geſchreven; maar de Koning van Taboecan (die Godlooze overſpeler, te voren van ons beſchreven) heeft zoo veel by haar Edelheden weten uit te werken, dat dit verzoek van dezen Goegoegoe afgeſlagen, en dit volk dus tot nog toe (zeer weinige, die de naam van Chriſtenen, maar geen kennis ter wereld, hebben, uitgezonderd) Heidens gebleven is, hoedanig het ook met de andere Talautſe eilanden ſtaat.

Na dat zyn Eerw. hier al het noodige verrigt had, is hy weêr, na een reize van vyf maanden, in Ternate gekomen.

Wy zullen hier een korte Schets van dezen togt, om 'er met een oog een net gezigt af te hebben, byvoegen.

Korte Schets van de ſtaat der Kerken en Schoolen, door zyn Eerw. in 't jaar 1705. bezogt.

De Eilanden.	Dorpen.	Kerken.	Schoolen.	School-kind.	Doop-kind.	Ledematen.	Chriſtenen.
Celèbes	Manado	1	1	.	.	9	499
	Boelan	.	1	.	15	.	153
	Boelam Itam beide onder Caudipan.	.	.	.	.	.	472
	Dauw	1	:	.	.	.	486
	Bwool	.	.	:	.	.	1618
	Attingola	1	.	.	.	.	300
	6						
Pangeſare	Tagulanda	1	1	.	:	23	1590
	Minanga	.	.	.	:	7	320
	2						
Sjauw	Oeloe	.	1	150	.	.	1450
	Pehe	.	1	44	.	.	1000
	Ondong	.	1	25	40	.	492
	Lehe	.	1	25	25	.	356
	4						
Sangir	Tamacko	.	1	55	40	.	588
	Mangenitoe	1	1	30	95	.	1400
	Taroena	1	1	62	145	28	2386
	Calongan	.	1	31	.	.	376
	Candahar	.	1	43	.	.	403
	Mattane	.	1	50	.	6	550
	Taboecan	1	1	43	.	12	1900
	Coema	.	1	40	.	.	350
	Coelor	.	1	25	.	.	343
	Menála	.	1	28	.	.	320
	Saloerang	.	1	20	.	.	1500
	11						
De Eilanden van Talaut Cabroewang	Manáre	;	1	82	.	;	1000
	Towa Debale	.	1	90	;	;	1020
	2						
Lirong .	. Heidenſch.						
5	25	7	20	803	260	85	20789

Getal der Chriſtenen hier in 't jaar 1707.

In 't jaar 1707. waren in de Moluccos 21907 Chriſtenen in 't geheel bevonden.

In 't jaar 1709. vertrekt D. Brands na Amboina.

In 't jaar 1709. vertrok de Heer *Brands* in Juny van hier na Amboina, en quam aldaar den 4[den] July, latende D. *van Wely* alleen in Ternate, die, ſchoon niet Taalkundig, in 't jaar 1710. egter de viſite gedaan heeft. De ſtaat der Kerke door zyn Eerw. in 't jaar 1710. den 10[den] Juny, by Schets, opgegeven, was aldus:

Schets der Kerken en Schoolen in 't jaar 1710. door D. van Wely bezogt.

Eilanden.	Ledematen.	School-kinderen.	Chriſtenen.
Ternate	85	66	1300
Makjan Batsjan	7	17	160
Celèbes De Noorder-Eilanden	118	1239	18430
	210	1322	19890

Het gene te zamen eenentwintig duizend vier honderd tweeentwintig Chriſtenen uitmaakt.

En was deze Schets door D. *van Wely*, en *Js. v. Alfen*, geteekend.

D. Hupperts komt hier in 't jaar 1711.

In 't jaar 1711, in 't begin, quam hier D. *Gosuinus Hupperts*; maar in dit zelve jaar, den 6den July, stierf D. *van Wely*, aan welken deze Kerk ook niet veel gehad heeft, en quam D. *Hupperts* in 't jaar 1712, den 22sten Augustus, al mede na dat hy lang ziek gelegen, en al verlof, om op te komen verkregen had, te sterven.

Nu stond deze by zich zelve zeer slegte en bedroefde Kerk in een nog elendiger staat; om welke ramp te heelen, haar Edelheden op Batavia goed vonden (een klaar bewys, hoe weinig berigt van de bequaamheit en Taalkunde der Predikanten men daar heeft, of hoe weinig men daar op let) den Bandaschen Predikant, D. *Petrus Boterkooper*, NB. om zyn Taalkunde (daar die man geen Maleits kon, noit in die Tale gepredikt, ja niet de allerminste preuven 'er af gegeven had, nog in Banda 'er voor bekend stond) na Ternate voor een of twee jaren te ordonneren.

D. Boterkooper, hier gezonden.

Of deze Heer tegen zynen Landvoogd zeide, dat haar Edelheden hier in misleid waren, dat hy geen Maleits verstond, en schoon de gansche Kerken-raad, en zyn gemeinte, dit mede zeiden; 't mogt alles niet helpen, hy moest na Ternate, en aan zulk een man ging men, tegen zyn opregte betuiging aan, egter zulk eene zware en elendig gestelde Kerk vertrouwen.

Zyn visite na Celèbes kust, en na de Noorder-eilanden.

Zyn Eerw. quam in Ternate den 27sten Mai in 't jaar 1712, en ging, kort na zyn komst, op de visite na Celèbes en de Noorder-eilanden. Hy vertrok met de Chaloep Larieke na Manado, van daar met de zelve tot Caudipan, en van daar met een Coracora na Bwool, blyvende de Stierman der Chaloep, *Pieter Visscher*, by zyn Eerw.

Van daar weder te rug na de Lewaas, of Liewaarts, getrokken zynde, moest hy den togt over land na Attingola doen, daar men ettelyke dagen onder den blaauwen hemel huishouden, en geheel dezen weg te voet gaan, moest. Ik heb dien Stierman hooren verhalen, dat zy tweeenzeventig maal door rivieren en door moerassen (daar zy niet weinig van bloedzuigers geplaagd wierden) moesten trekken, en zomtyds tot aan de middelen 'er doorgaan, tot dat zy in 't Moorsch dorp Limbotto quamen; van waar die van Bwool (die niet als de by zich hebbende goederen van den Predikant, &c. dragen) zyn Eerw. weêr een stuk weegs te water tot voorby 't Moorsch dorp Gorontalo, en zoo al vorder weêr over land, door verscheide moerassen, tot Attingola bragten, een Christen dorp, dog daar meest Mooren woonen, die maar door een kleen riviertje van een gescheiden zyn. Zoo verre was zyn Eerw. nog eenigzins wel te pas; maar toen hy de te rugreize door alle die rivieren en moerassen, in die zware hitte, en dat alles te voet, dede, wierd hy ziek, en overleed, in 't byzyn van dezen Stierman, den 19den September.

1712. Op de welke hy stierf.

Zoo ras men de tyding hier van op Batavia, den 12den November in 't jaar 1712. kreeg, vonden haar Edelheden goed (en vooral de opper-Landvoogd, de Heer *Abraham van Riebeek*, uit een verkeerde drift tegen my wegens het werk van myne overzetting des Bybels in 't Maleits, waar door die van zyn Swager, D. *Leidekker* zalr. in 't hoog Maleits vervaardigd, tot nog toe niet gedrukt was) my, als voor Taalkundig bekend zynde, en ook D. *Dominicus Sel*, na Ternate te ordonneren.

Waar op haar Edelheden den Schryver, en D. Sel, na Ternate ordonneren.

D. *Sel*, die eerst op Batavia gekomen was, nam dit aan; maar ik verzogt van dien togt verschoond te zyn, zoo, om dat ik ziek, en gansch niet in staat was, om zulk een visite waar te gaan nemen; maar voornamelyk, om dat ik door de Heeren Seventhienen, volgens expres aanschryvens van haar Ed. Ed. aan den opper-Landvoogd, en de Heeren Raden van Indiën (waar van my de Heer Advocaat *Schott* ook een extract op myn verzoek gegeven had, en 't geen ik aan den Heer *van Riebeek* getoond heb) zoodanig aangenomen was, dat ik van alle andere buiten-verzending vryblyven, en myn dienst alleen maar in Amboina, en ook daar alleenlyk aan 't Hoofd-kasteel, zonder my ook van daar zelf ergens na buiten te mogen verzenden, zou moeten waarnemen; en dat dierhalven behoudens de achting, die ik voor haar Edelheden had, tot deze, nog geene buitentogt, oordeelde verpligt te zyn.

Waar van den Schryver verzoekt verschoond te werden.

Aangezien ik dan niet genegen, en ook niet in staat was om na Ternate te gaan, zoo vertrok D. *Sel* in 't begin van 't jaar 1713. derwaards, die, voor zo verre ik wete, aldaar tot nog toe is.

D. Sel gaat in 't jaar 1713. na Ternate, en in 't jaar 1714. D. 't Hoen Hoogendorp.

In 't jaar 1714. quam hier ook D. *Godefridus 't Hoen Hoogendorp*; dog die vertrok in 't jaar 1715. weêr na Batavia, maar in 't jaar 1716. zyn 'er by D. *Sel* nog twee, te weten, D. D. *Johan Coenraad Albertsz.*, en *Joachim Jodocus Kluisenaar* gekomen, die 'er ook tot nog toe zyn.

Die in 't jaar 1715. weêr na Batavia vertrok.

Dit is het, 't geen ik van de Landvoogdy van Ternate, zoo in opzigt van het Polytycque, als in opzigt van het Kerkelyke te zeggen had; waar by ik dit Hoofdstuk dan ook besluite; alleen eene lyst van de Predikanten van Ternate hier byvoegende.

En in 't jaar 1716. D. D. Alberts, en Kluisenaar, gekomen, en zyn 'er nog.

Lyst

1716. Lyſt der Ternataanſche Predikanten. 1716.

LYST
DER
TERNATAANSCHE PREDIKANTEN.

Georgius Candidius	van 't jaar 1626	tot 't jaar 1626
Petrus Scotus	1627	1633
Jonas Aartszoon	1633	1638
Jan Claasz. Bakus	1640	1642
	komt 'er weêr 1643	1644
Daniel Sonneveld, Viſitator.	1633	1643
Joannes à Warmeloo Taalkundig.	1646	1656
Fredericus Abbema	1656	1657 of 1658 obiit.
Joſias Spiljardus, Viſitator	1659	1659
Taalkundig. Idem	1660	1661
Joannes Bu[illegible]um	1661	1662
Godefridus ab Akendam	1664	1665 obiit.
Simon de Buck, Viſitator.	1666	1666
Joannes van den Sweerden Taalkundig.	1667	1669 dito.
Albertus Struis	1669	1671
Jacobus Montanus, Viſitator. Taalkundig.	1670	1671 dito.
Daniel Brouwerius Taalkundig.	1672	1672 obiit.
Franciſcus Dionyſius	1674	1674 obiit.
Iſaäcus Huisman, Viſitator.	1675	1675 obiit.
Jacobus Montanus Taalkundig	1675	1676 obiit.
Gualterus Peregrinus, Viſitator. Taalkundig.	1676	1677
Petrus Durant dito.	1676	1676 obiit. omtrent Boero.
Jacobus Burenus	1677	1677
Zacharias Caheing Taalkundig.	1677	1680
Cornelius van der Sluis Taalkundig.	1678	1684 29. Maart in Amboina.
Cornelius de Leeuw Taalkundig.	1680	1689
Mattheus Hek	1684	1688
Cellius Cammiga	1688	1700
Joannes van den Andel	1690	1690 obiit. 2. September.
Nicolaus Hodenpyl Taalkundig in 't hoog Maleits.	1691	1693
Petrus Johannes Coſterus	1692	1693
Gerard van Aken Taalkundig in 't hoog-Maleits.	1693	1695 obiit.
Joannes Stampioen	1693	1699
Abrahamus Feilingius	1699	1704
Arnoldus Brants Taalkundig.	1701	1709
Petrus Noot	1701	1703
Guilhelmus van Wely	1704	1711 obiit. 6. July.
Goſuinus Hupperts	1711	1712 obiit.
Petrus Boterkooper	1712	1712 obiit. den 19. September.

1716.	*Dominicus Sel*	van 't jaar 1713	tot 't jaar .	1716.
	Godefridus 't Hoen Hogendorp	1714	1715	
	Johan Coenraad Albertsz.	1716	.	
	Joachim Jodocus Cluisenaar	1716	.	

Het inkomen van een Predikant om de Ooft, of in een der drie Oosterfche Landvoogdyen, beftaat in het navolgende:

Het inkomen van een Predikant om de Ooft.

's Maands 100 Gl. foldye, en by zyn tweede verband 110, en by zyn laatfte verband 120, zonder meer; dus in twaalf maanden a 120.	f 1440 - 0 - 0
10¾ Ryksdrs. koft-geld 's maands, dus jaarlyks 124½.	f 258 - 12 - 0
Huishuur-geld (of een huis) 8 Ryksdrs. 's maands, dus 96.	f 230 - 8 - 0
Brandhoud-geld 2 Ryksdrs. 's maands, dus 24.	f 57 - 12 - 0
7 Kannen Wyn a ⅝ R. de kan komt maandelyks op 4⅜ Ryksdrs., en in 't jaar 52½ Ryksdrs.	f 126 - 0 - 0
7 Pond Wafch-kaarffen a 14 St. 't pond, komt op Gl. 4 - 18 - 0 ter maand, of 2 Ryksdrs. 2 St., in 't jaar	f 58 - 16 - 0
3 Kannen Lamp-olie a ¼ R. yder, komt 3 Ryksdrs.	f 7 - 4 - 0
2 Kannen Lisbonfche dito a ¾ de kan, komt 1½.	f 43 - 4 - 0
3 Kannen Azyn a ⅛, komt 4½ Ryksdrs.	f 10 - 16 - 0
Indien Hy Maleits predikt, 2 Laften Ryft jaarlyks, waardig 60 Ryksdrs.	f 144 - 0 - 0
	f 2376 - 12 - 0

Befluit van dit Deel.

Hier uit nu meenen wy, dat de Lezer kennis van een groot gedeelte der Indifche eilanden zal hebben bekomen, waar van geene der ouden iets geweten, en waar van ook noit door de hedensdaagfche Reifigers eenig berigt, in naauwkeurigheit hier by haalende, is gegeven, behalven dat wy hier by ook getoond hebben, dat alles, 't geen ons de ouden van Indiën gezegt of ontdekt hebben, in 't minfte by 't gene wy tot dus verre van de Moluccos befchreven, niet te vergelyken is, buiten dat wy hier ook een levendig gezigt van de Mogenheit van Nederland in deze geweften, boven alle andere Europeërs, bekomen; waar mede wy dit ons Eerfte Deel befluiten.

E I N D E.

B L A D - W Y Z E R

Der voornaamste Zaaken, vervat in dit Eerste Deel, waar in de Fols. geteekend met de letter a te kennen geven de zaaken van Oud en Nieuw Oost-Indiën, of van Neêrlands Mogenheid aldaar; en die gene, de welke met de letter b gemerkt zyn, die der Moluccos aanwyzen.

A.

A *Alam*, een Ternataans Prins. b 95, 341, 349.
Aali, Koning van Batsjan. b 124.
Aali, een Ternataans Prins, op Boeton. b 82, 264. Zyn spyt van voorby gegaan te zyn als Koning in Ternate. b 240. Die men liefst Koning gezien had. b 256, 257. Zyn vertrek als Hoofd van een Coracora vloot na Amboina, en zyne Authorizatie. b 259. Zyn komst daar. b 260. Zyn slechte bedryven. b 261. Werd van beide de Stadhouders gequeld. b 263. 's Koning's misnoegen over hem. b 264. Zyn komst in de Xoela 's. b 264. Zyn vertrek na Boeton. b 264. Zyne verrichting, en dood. b 266.
Aali, Zeevoogd van Ternate. b 341.
Aapen. a 68, 71.
Aartszoon (*Jonas*) Predikant. b 389
Aardkloot den ouden maar ten deelen bekend. a 81.
Aardbeving in Ternate. b 10. Op Taroena. b 400. Op Taboecan. b 53.
Abbema (*Joan*) Goegoegoe op Tagulanda. b 398.
——— (*Fredericus*) Predikant. b 391.
Abdalla, Koning van Campar. b 242.
Abderana. b 136.
Abdul, een Ternataans Prins. b 282, 284.
Aboe, een brandende berg op Taboecan. b 53
Abreus na de Moluccos. a 99, b. 145. Zyn komst in Banda. b 145.
Abugo beschreven. a 158.
Actien-handel. a 136.
Aden door *Albukerk* bezogt. a 99. Door *Alvarenga* dito. 101. Ingenomen door *Silveira.* a 105
Adriaanszoon (*Cornelis*) een Schipper. a 196.
Adriaanszoon (*Jacob*) een Schipper. a 208.
Adriaanszoon (*Paulus*) opper-Koopman in Ternate. b 387.
Advocaaten der Oost-Indische Maatschappy. a 316.
Æthiopien van d'ouden Indiën genaamd. a 62. is tweederlei. a 63. 't Uiterste der wereld by de ouden genaamd. a 66.
Africa, door de Tyriers eerst rond gezeild a 25. En ook door andere. a 28. Bezeild, en bezogt door *Hanno.* a 30.
Agricola. b 390.
Ahazia's tocht na Indiën. a 46.
D. van Aken hier, en op Manado. b 418.
Akendam (*Godefridus*) Predikant. b 391.
Akiwani, onthalst. b 278
Akkersdyk. b 373
Alawaddien de eerste, Koning van Batsjan. b 124.
——— de tweede, Koning van Batsjan. b 124.
D. Alberts hier. b 426.
D'Alkukerken gaan na Indiën. a 97.
Albukerk (*Francisco*) herstelt den Koning van Coetsjien. a 94.
Albukerk (*Alfonsus*) komt weêr in Indien als opper-bestierder, wint Ormus, &c. a 96, 97.
Albukerk (*Alfonsus*) werd opontboden, qualyk geloond, en zyn dood. a 100.
Albukerk's (*Georg*) tocht na Indiën. a 102.
Aleman's (*Joannes*) Secretaris, en zyn dood. a 208.
Alterman. a 193.
Alexander de Groote 's reize na Indiën. a 48. De misslagen en verschillen der Schryvers over dien togt aangewezen. a 53. Ongegronde verdichtselen der Mogolders, en andere, van hem. a 55, 56, 57. Zaaken van later menschen van die naam, hem al mede toegeschreven. a 57.
Alfonsus de vyfde vervolgd 't goed werk van Prins *Henrik.* a 84.
van Alkmaar (*Arent Hermanszoon*) Commies. a 175.
Almansor, Koning van Tidore, zoekt de Portugeezen te ontbieden, dat mislukt, maakt vrede met die van Ternate. b 146.
Almeida's tocht na Indiën, en zyn verrichtingen. a 95. Zoons dood. a 97.
Alstein door die van Lalocga verscheurd. b 41, 417.
Alvarenga's tocht, en verrichtingen. a 95, 101.
Alvares (*François*) Priester op Moro. b 380.
Alvares (*Ferdinand*) Priester in Ternate. b. 382.
Amber, op Tagulanda. b 61. In de Papoesche eilanden. b 104.
Amblaeuw, bericht van de Sergeants vrouw hier. b 296.
Amboina, *Djamiloe* hier. b 94. Door *Abreus* bezeild. a 99. b 145. Wat de Koning van Ternate hier bezit. b 97. *Serraans* komst hier. b 146. *Matelief* komt hier. a 194. b 217. *Warwyk* hier. a 175. En zyn vertrek na Ternate. a 176. *Van der Hagen* hier. a 179. De zelve weêr hier. a 194. *Van Caarden* hier. a 195. *Schotenham* hier. a 209. Batsjans Prins hier. b 220. *Van Caarden* hier. b 228. *Hoen* hier. b 251. Koning *Mandarsjah* hier. b 294 295 *Saidi* hier. b 295. Den oorlog van Boero hier. b 342. *Jasper Janszoon*, Ambons Landvoogd. b 248. *Hidayat* hier. b 249. Prins *Aali* hier met een vloot b 260. Met Kimelaha *Loehoe.* b 260. *Aali* 's gedrag &c. (vide *Aali*) b 265. *Hbamza* zend hier een gezant, *Guasso* genaamd. b 266. *Hbamza* 's streeken ontdekt. b 266. *Kaitsjili Siwori Laxamana*, en den *Sadaha* als gezant hier. b. 266. Slegten staat der onzen hier. b 267. De Heeren *van Diemen*, *Caan* en *Ottens* hier. b 268. *Van Diemen* weêr hier, en ook *Hbamza.* b 269. Welke 't verbond vernieuwen. b 270. *Hbamza* 's verdere verrichtingen hier. b 276. Des zelfs vertrek na Ternate. b 276. *Madjira* zevende Stadhouder hier. b 279. De Koning zend gezanten om een boete in te zamelen, en hunne verrichting. b 279, 280. Een ander gezant hier. b 280. De Ternataanen rechten hier weêr moeite aan. b 281. *Cos* verzockt hun vertrek aan *Madjira*, &c. b 281, 284. Vertrek van eenige der zelve. b 284. *Madjira* 's opstand tegen *Mandarsjah*, en die

van *Saidi*, bekend gemaakt, en wat *Cos* dede. b 285.
Amboina. Hoe zich *Madjira* hier in droeg. b 286. De Heer *van der Beek* Landvoogd hier. b 287. *Madjira*, en *Jan Pais* vallen af. b 288. Het verdere kan men onder 't woord Ternate zien.
America van *Diodoor*, en *Aristoteles*. a 30, 31.
Amoera, bogt op Manado. b 68.
Amsara (*Tanim*) Koninglyke Stadhouder. b 290.
Amsterdam 's Bewindhebberen, en die der buiten Provincien, daar zittende. a 301.
Anchediva door *Gama* bezeild. a 91. De Portugeezen van hier verdreven. a 96.
D. Andel (*van den*) hier. b 117.
Andagile. b 72, 78.
Andrada na China. a 101.
Anhalt (*Christiaan Martini*) zoekt O. en W. a 119.
Annabon bezogt door de onze. a 176, 179, 195. door de Franschen *Z. Spilbergens* reize.
Van Anssing. (*Willem*) b 248.
Antipodes, der ouden gedagten hier over. a 77.
Antoniszoon. (*Antoni*) b 390.
Apianus zoekt O. en W. a 115.
Aquapulco beschreven. 161. *Spilbergen* hier. a 201. *L'Heremite*'s vloot hier. a 209
Arabiers in Ternate in 't jaar 1322. b 137. *Molomatsjeia* oeffend zich in die taal. b 138.
Archimedes zoeker van 't O. en W. a 119.
Arosbaja. a 173.
D'Arras. (*Jeronimus*) b 52, 59.
Ascension. *Warwyk* hier. a 176.
Assyrien van de ouden Indiën genaamd. a 61.
Astrolabium door wie gevonden. a 84, 85.
D'Ataido (*Tristan*) vyfde Landvoogd in Ternate. b 189, 194.
Atsjien. Heeft moeite met de Portugeezen. a 103. *Simon de Sousa* vecht zich hier dood. a 105. *Gujon le Fort* hier, en *Cornelis Houtman* vermoord. a 176. *Frederik Houtman* hier gevangen. a 179. Twee schepen van *Van Neck* herwaards. a 179. Een deel van *Heemskerk* 's vloot, en *Grenier* hier. a 180. *Bikker* hier. a 183. *Spilbergen* laat hier volk. a 184. *Klaas Simonszoon Meebaal* hier. a 185, 194. Engelschen en Franschen hier. a 184. De Koning zegt, dat hy gestraft had, die de Leeuw en Leeuwin mishandeld hadden. a 184. *Zebald de Weerd* hier, en drie andere schepen. a 184. *Matelief* zend de groote Son herwaard. a 194. *Le Fieff* hier. a 197.
D'Attienso (*Don Francisco*) Landvoogd van Gammalamma. b 325.
Attingola. b 72, 78.
D'*Avila* (*Don Johan Alvares*) slaat tegen *Heemskerk*. a 170.
D'Austria (*Don Jan*) Koning van Candi, ontfangt *Spilbergen* wel. a 184. Doet *Sebald de Weerd* vermoorden. a 184, 191.
Auwn, en de eilanden 'er by. b 69.
D'Azevedo na Ternate. b 173, 165. Veroverd de kust van Hitoe. b 201.

B.

BAboe, veroverd Taboecan, Pantsjano, Boeton &c. b 81, 87. Werd vyfentwintigste Koning van Ternate. b. 206. Ziet verder van hem onder 't woord Ternate.
Bacar, Koning van Batsjan. b 123.
Bacchus tocht na Oost-Indiën. a 31, 33.
Bakker. (*Pieter*) b 248.
Badi, een dorp op Manado. b 75.
Badjos, zekere volkeren op Celèbes. b 66, 81, 396.
Bagimanockan, beschreven. a 155.
Bagoena (*Gapi*) de eerste, vyftiende Koning van Ternate. b. 138. De tweede, zeventiende Koning van Ternate. b. 139.
Bay (*Djouw*) Kimelaha *Loehoe* 's moeder onthalst. b. 278.
Baicole. b 282.
Bayhongi, *Madjira* 's wyf. b 311.
Bajang Ullah, twintigste Koning van Ternate, verzoekt *Serraan* uit Amboina na Ternate. b 146.
Bakus (*Jan Claaszoon*) Predikant in Ternate. b 398. In Amboina. b 390. Weêr in Ternate. b 390.
Balatsjan, overgang van hier na Dondo. b 73.
Balamagile. b 72.
Balamboang bezocht door drie schepen eerst. a 174. Door *van Noord*. a 178.
Balangas. b 78.
Balante, en *Balantak*. b 80.
Banca, een eiland by Tagulanda. b 61.
Banda, door *Abreus* eerst bezeild. a 99. b 145. *Antoni Brit* hier. b 152, 153 *Garsias Henrik* herwaards gekomen. a 103. Hier wakker gehavend. b 161. *Vincent de Fonseca* hier. b 173. Twee schepen van *Warwyk* hier met den onder-Zeevoogd *Heemskerk*. a 175. Twee schepen van *van der Hagen* hier. a 179. *Wolfert Hermanszoon* hier. a 182. *Van der Hagen* hier. a 194. *Corrréa*, *Sousa*, en *Gal* herwaards. a 103. *Corréa* hier gezonden. b 163, 173. Vaart der Ternataanen hier op. b 140. *Di Barthoma* hier. b 143. *De Castro* hier. b 176. *Verhoeven* hier, en zyn dood. a 189. b 230, 231. *Pieter van den Broek* hier. b 247.
Bangay. b 78, 80, 314.
Bankingle, beschreven.
Bantam. Eerste komst der onzen hier. a 173. *Van Nek* hier. a 175. *Wolfert Hermanszoon* hier. a 181. *Klaas Gaaf*, en *Jan Lodewyksz.* hier. a 182. *Warwyk* bouwd hier een Logie. a 192. *L'Heremite* hier. a 198.
Baptista (*Andre*) Priester in Ternate. b 384.
Barentszoon. (*Willem*) a 168
Bartholomeus tocht na Indiën. a 74.
Di Barthoma in de Moluccos. b 143.
Basting (*Willem*) vyfentwintigste Landvoogd der Moluccos. b. 359.
Batticalo, door *Spilbergen* bezogt. a 183.
Batsjan. Een Moluks Koninkryk, en eiland. b 89, 125. In 't breede beschreven. b 116. 125. Oud Batsjan, ons toekomende. b 117. De Laboewers hier. b 117, 237. Hun verraad, en gevolg. b 117, 118. Stoutheit dezes Konings. b 118. Vesting Barneveld door ons veroverd. b 119. 235. *Van der Duffen*, eerste Hoofd hier. b 119. 236. Eisch dezes Konings op de Papoesche dorpen. b 119. Op eenige dorpen in Amboina. b 120. Des Schryvers gesprek met dien Prins. b 121. Reden van zyn komst. b 121. 's Konings brief. b 121. 's Princen vertrek na Ceram, en zyn vergeefsche moeite om die dorpen. b 122, 123. Zyn vertrek weêr na Batsjan. b 123. Des Konings rang, &c. b 123. De Koningen van Batsjan. b 123. 124. Hun magt zeer verminderd. b 124. Deze Koning voerd maar een Sonnescherm. b 133. Roofd op die van Ternate. b 135. Trouwd een Princes van Ternate. b 139. Werd de Portugeezen ontzegt. b 164.

B L A D - W Y Z E R.

Batsjan. Valsch bericht aan dezen Koning wegens *Meneses* gegeven. b 170. *Galvaan* maakt vrede met Batsjan. b 200. Vuil verbond dezes Konings tegen de Christenen op Gilolo. b 205. *Hoen*'s verrichting hier. b 234, 235. *Schot* hier. b 236. 's Konings Godsdienst. b 237. *Bartholomeus Spilbergen* hier Hoofd. b 247. Onze dienaars, en lasten hier. b 252. Slecht Hoofd hier. b 253. Nagelen hier uitgeroeid. b 306. De Koning en veel onderdaanen Christen. b 382. Staat van den Godsdienst. b 389, 392.

van der Beek Landvoogd in Amboina. b 287.

de Beira (Jan) Priester in Ternate. b 382.

Bellande, een eiland onder Sangir. b 52.

Bengale. Alvarenga 's verrichting hier. a 101.

Benaink. (Jan) a 177.

van Berlicom zoekt O. en W. a 118.

Le Berderiers komst aan de Caap der goede Hope. a 183.

Bertram. b 409.

Besi, een eiland. b 88.

Bestand voor twaalf jaar uit Spanje. b 239.

Betancourt, ontdekker der Canariën. a 83.

De Marquis van *Bethune* zoekt O. en W. a 121.

van Bevere. (Pieter) a 177.

van Beuningen. a 172. Gaat nog eens onder *Mahu* uit. a 176. Welk schip in Japan verloren is. a 177.

Bewindhebberen. a 186, 188. Van Amsterdam, en zoo vervolgens. a 301. De Heeren Zeventhienen. a 188. Hunne provisie. a 189.

Negry *Bharoe*, op Sangir. b 48.

Biaroe, een eiland by Tagulanda. b 61.

Biesman (Lambert) Schipper. a 178. Verliest zyn schip. a 178.

Bikoe Cigara. b. 131.

Binangkal (Maurits) Koning van Caudipan. b 70, 71. Beloofd Christen te werden. b 405.

Bing, een eiland op Sangir. b 52.

Bintam heeft moeite met de Portugeezen. a 103. Deze Koning belegerd Malacca. a 104. Gedwongen door *Sampajo.* a 105.

Bismol. b 280.

de Bitter (Jacob) Commies. a 196. Gezonden na Choromandel. a 197.

de Bitter (Pieter) Commissaris op Macassar. b 324, 325.

Blok (Adriaan) Schipper. a 181. Zeild uit met een vloot. a 199.

Blok. (Jan Gerritszoon) b 388, 390.

Boekel. b 316.

Boekhoud (Jurriaan) onder *Mahu* op de Trouw Hoofdman. a 176. Zyn dood. a 177.

Boekhout (Henrik) Koopman a 199.

Boelan beschreven. b 59, 68. Des zelfs Koning. b 69. Van een Crocodil gesproten. b 69.

Boelan Itam, en *Tercottus* hier uitgeholpen. b 59, 69. Staat onder den Koning van Caudipan. b 69. Bestierd door de Princes *Linkakoa.* b 71. 't Halsrecht hen ontnomen. b 71. De naam van Radja *Parampoewan* hier afgeschaft. b 71.

Boento, op Manado 's kust. b 78.

Boeongo. b 78.

Boero veroverd door *Samarau.* b 144. Prins *Aali* hier. b 205.

Boero 's oorlog. b 342. Spytigheit der Boeroneezen tegen *de Vlaming.* b 295.

Crain Boeta Toewa, Veldheer der Macassaaren. b 321. In Amboina.

Boetoewans bocht zie Mangindanao.

Boetons geschil met Tamboeko. b 81. Dit eiland beschreven. b 82. Moord der onze hier. b 83. Vestingen. b 83. Koning *Aali* vermoord. b 83. Raakt onder Macassar. b 83. Verbond met dezen Koning. b 83. Door *Baboe* veroverd. b 87, 207. Door ons veroverd. b 87. *Apollonius Schot* 's verbond met de Koning. b 246. Prins *Aali* hier. b 265. De Heer *Caan* Gezant hier. b 266. Vuile aanslag dezer Grooten tegen ons. b 284. Andere Boetonse zaaken. b 295.

Boewisang onder Candahar. b 41.

van den Bogaarde, voorzitter der Moluccos. b 277. Landvoogd aldaar. b 281.

Bohejat, elfde Koning van Ternate. b 138. de tweede, tweeentwintigste dito. b 187, 188, 195, 196.

Bokem. (Gerrit) b 386.

Bloem. (Jan) b 386.

Bolan, een onder-Koopman. b 305.

Boleenteno, op Manado 's kust. b 81.

Dain Bolekan, Veldheer der Macassaaren in Amboina. b 304. Zyn dood, en van meer andere Macassaaren. b. 320.

D. Bonnus in Ternate Proponent in 't jaar 1627. b 388. Na Batavia in 't jaar 1629. b. 389.

Bool, of *Bwool*, op Manado 's kust. b 71. Des zelfs manschap. b 71. Door die van Limbotto en Gorontalo verwoest. b 72. Princen des zelfs, en verdere zaaken. b 72.

Bongasari komt af. b 324.

Boni. Overgang herwaards van Tamboeko. b 80.

van Borchom brengt de tyding van een twaalfjarig bestand. a 198. b 239.

Borias beschreven. a 158.

Borneo. Vasco Laurens herwaards gezonden. b 168.

Boschhouder (Marcellus) verlaat onze Maatschappy, en spand met de Deenen aan. a 142. Zyn verdere gevallen, a 142, 143.

Bosch-huizen op Boelan Itam belast af te breken. b 71.

D. Boterkooper hier, en zyn dood. b 426. Zyn tocht. a 179.

Both (de Heer *Pieter*) zyn tweede tocht als opper-Landvoogd. a 198. In Ternate eerste opper-Landvoogd en tweede Landvoogd hier. b 240. Zyn brief aan den Koning van Tidore. b 240. Zie onder Ternate. Zyn verdrag met die van Makjan. b 244. Met *Modafar.* b 245.

Bottendorp dertigste Landvoogd der Moluccos. b 368.

N. Boudens. b 373.

Bourgoigne (Pieter) opper-Koopman. a 196.

Bouvaart. (Jacob) opper-Koopman. a 196.

Bouwer (Hans Henrikszoon) Commies. a 174, 181.

D. Brands hier. b 420, 421. Vertrekt na Amboina. b 425.

Brandende berg in Ternate. b 5, 6, 10. Aboe op Taboecan. b 53.

Brazyl ontdekt. a 92.

van Brederode (Willem) Kapitein. a 208.

de Brit (Antoni) tocht na de Moluccos. a 102. b 151, 163.

de Britto (Mattheus) Priester in Ternate. b 384.

van den Broeke (Pieter) in Ternate. b 247.

BLAD-WYZER.

van den Broek (*Abraham*) a 198.
De Heer van *Broekom* negende Landvoogd der Moluccos. b 268. Zyn dood. b 277.
D. Brouwerius (*Daniel*) Predikant. b 392.
Bruidschat van *Jeronymus d'Arras*. b 69.
Bruid, aan niemand te vertrouwen. b 199.
Bruin (*Jan*) Schipper. a 174.
Bruis. (*Frans*) b 387
Bruno (*Jan Janszoon*) Krank bezoeker. b 389.
D. de Buck (*Simon*) Predikant. b 391.
Buik. (*Henrik*) a 175.
Buis. (*Gerard van der*) a 177.
Buis, gezaghebber in Ternate. b 453.
Buitendyk dood gebleven. b 321.
D. Burenus hier, en zyn dood. b 407.

C.

CAan (de Heer) gezant na Boeton. b 266. in Amboina. b 268. Werd elfde Landvoogd der Moluccos. b 277.
Caap di Bojadoor. a 83.
Caap de Non. a 82.
Caap of *Cabo Verde*, en de zoute eilanden ontdekt. a 84.
Caap der goede Hope ontdekt door *Dias*. a 86. En door wie zoo genaamd. Wie 'er eerst boven zeilde. a 88. Eerste togten der onze langs de Caap. a 171. De onze aan Agouda Sam bras. a 172. Door *Spilbergen* bezogt. a 183.
Caap de Lopes Gonsalvo. a 191. Eenige van *l'Heremite* 's schepen. a 208.
Van Caarden op Caap de Lopes. a 195. Komt met de Heer *Both* in Indiën, en gaat na Sumatra. a 179, 193. Zyn komst op Bantam. a 145. b 227. Zyn handel met *Matelief*. b 227. Zyn komst in Ternate. b 228. Neemd Tassasoho in. b 228. Veroverd heel Makjan. 230. Gevangen van de Castiliaanen. b 230. Raakt los. b 236. Werd eerste Landvoogd der Moluccos. b 239. Werd weêr gevangen van de Castiliaanen. b 239.
Caboeloefoe, beschreven. b 42.
Cabraal (*Georg*) vyftiende Landvoogd van Indiën. a 106. Gedwongen door *Sampajo*. a 105.
Cadix z. Gades.
Cadmus, een Sidonier. a 22. Brengt zyn Landsletteren in Griekenland. a 22.
D. Cabeing op Manado in 't jaar 1677. b 405. 407. In Amboina. b 407.
Caidang, een hoek op Manado. b 73.
Cajeli 's bogt, op Manado 's kust. b 46, 47. Dorpen, en der zelver Hoofden, en macht. b 74. Des zelfs Koning. b 395.
Cajoe, een eiland. b 89. Ingezetenen geplaatst op Motir. b 239. Den Sengadji hier. b 264.
Cajoebis, en des zelfs Koning. b 46, 47.
Prins *Calamatta*. b 85, 88.
Calebatta, vierde Koning van Ternate. b 135. doet drie van zyn broeders vergeven. b 136.
Calicoet, door *Vasco Gama* eerst bezeild, en zyne verrichtingen daar. a 89, 91, 97.
Calimbatta. b 264.
Cambodia door drie schepen van *Van Neck* bezogt. a 180.
D. Cammiga hier geplaatst. b 409, 414, 416, 420.
Calongan, een dorp op Sangir. b 45. Wat dit leed by 't branden des bergs Aboe. b 55.
Camzius. (*Tobias*) b 386.
Canarische eilanden ontdekt. a 83.
Cananoors Koning maakt een verbond met Gama. a 94. Sterkte gebouwd, en die Koning geslagen. a 95, 96.
Candahar 's ryk en dorp beschreven. b 44. Des zelfs Koning de eenige Moorsche op Sangir. b 44. Deze Koning ook Koning van Boewissang. b 44. Wat dit leed door de aardbeving van den berg Aboe. b 54.
Candahar 's Koning Heer over eenige dorpen op Mangindanao. b 29, 36. Zyn recht hier op. b 30, 31. Door den Keizer van Mangindanao tegengesproken. b 33. Is ook Heer van Sarangani. b 36.
D. Candidius, Predikant. b 386, 387.
Candisch (*Thomas*) in de Moluccos. b 208.
Caneel der ouden slecht beschreven. a 68, 69, 72.
Canus ontdekt Congo. a 85.
Capallaja, Zeevoogd van Koning *Baboe*. b 207.
Capiteins in Ternate. b 374.
Capraal 's tocht na Indiën. a 92.
Capul beschreven. a 159, 178. *Spilbergen* hier. a 201.
Caraleja Schout by nacht der Macassaaren. b 320.
Carbonkelsteen, en bericht 'er af. b 37.
Carel de vyfde werd Keizer, en zyn Huwelyk. a 102. b 177.
Caret op Manado. b 63, 66.
Caron 's handelingen, en dood. a 130, 131.
Carthago, een volkplanting der Tyriers. a 23.
Carthagenienzen doorgaans van de Feniciers onderscheiden. a 24. Hunne volkplantingen. a 25. Bouwen verscheide steden in Africa. a 26. Hunne tochten, en voor al die van *Hanno*. a 29.
Castricum 's Baei, by Manado 's kust. b 80.
De Castro (*Joan*) dertiende Landvoogd, en vierde onder-Koning van Indiën. a 106.
De Castro (*Georgio*) agtste Landvoogd in Ternate. b 201, 202. Zyn slegten yver voor de Godsdienst. b 381.
De Castro. (*Alfonso*) b 382.
Catabruno vergeeft den Koning van Gilolo. b 94. 191. Maakt zich Koning. b 191. *Garvaan* tracht hem aan te tasten. b 197. Vervolg de Christenen sterk. b 380.
Cataloniers. Hunne tochten na Indiën. a 79.
Cattoen, wonderlyk van *Plinius* beschreven. a 70.
Cavali, een eiland by Ternate. b 90, 92.
Caudipan. Deszelfs Koning overwonnen. b 59. Nader beschreven. b 69. Raakt onder Macassar, dog komt weêr onder Ternate, ons recht 'er op. b 70.
Ceylon ontdekt. a 96. *Alvarenga* 's verrichting hier. a 101. Colombo cynsbaar aan Portugal. a 101. Onrust hier. a 102. Batticalo bezogt door *Spilbergen*. a 183. *Van der Hagen* voor Colombo. a 193. *Van Caarden* voor Punto Gaale ten anker. a 195.
Celebes ten grooten deelen onder Ternate. b 4. Noord-kust door Macassar meest veroverd. b 267. Bekeering. b 383.
Celo beschreven. a 157.
Centen. (*Gerard*) b 390, 391.
Cerne, 't uiterste der wereld by de ouden. a 66, 71.
Chaul 's vesting door *Siqueina* gebouwd. a 102.
Chersonesus Aurea. a 70.
China door de Russen bezogt. a 65, 113. Verdicht verhaal van *Rabias* daar over. a 71. Door *Andrada* bezocht. a 101. Door twee schepen van *van Neck* bezocht. a 180. Door *Nassau* en *Erasmus* bevaren. a 189, 192. *Cornelis Speck* na Siam om dezen handel. a 192.

Chi-

China. Warwyk vrugteloos hier na toe. a 192. *Matelief* herwaard. a 194. b 223. By de ouden met de naam van Serica bekend, dog nog onderscheiden van Regio Serica. a 70.
China (*Dirk Gerritszoon*) Schipper op 't Jacht de Blyde boodschap, onder *Mahu*. a 176.
China, een schip, verloren in Ternate. b 230.
Chineezen in Ternate in 't jaar 1665. b 140.
Choromandels rechte naam. a. 79. Bezogt door *Jacob Bitter*, Commies. a 197.
Christen-Godsdienst, zie Godsdienst. b 203, 204. Christenen-getal hier. b 420.
Christenen vervolgd in de Moluccos door die Koningen. b 203. Door *Laulata* in Amboina, en door de Hitoeezen. b 204. Die van Limbotto 's neiging tot 't Christendom. b 395.
Chrysermes boeken over Indiën. a 59.
Cidajo, op Java. a 173
Claaszoon (*Aris*) Koopman. a 201.
De Heer *Claaszoon* (*Jacob*) achtentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 366.
Clarenbeek. (*Michiel*) b 390.
De Heer *Clementszoon*, (*Pieter*) a 201.
Clementszoon (*Adriaan*) Hoofd op Motir. b 237.
De Heer *Cloek* (*Jacob*) Tweede in Ternate. b 368, 374.
Cloet (*Nicolaas*) Hoofd op Gnoffickia. b 267.
Coelor, dorpen op Sangir onder Taboekan, en eenige eilanden 'er by. b 50, 51.
Coema, op Sangir. b 50.
Coen zeild uit. a 199. Verklaard *le Maire* 's schip prys. a 204. Zyn tweede tocht. a 210. Zyn dood. a 210. Vierde opper-Landvoogd. b 249.
Coetsjien, door wie eerst bezogt. a 93. 's Konings slegte staat. a 94, 95. Zyn herstelling door *Albukerk* en andere. a 94. Sterkte hier gebouwd. a 94. Des zelfs Koning door *Almeida* gekroond. a 95.
Colofino Zeevoogd in Ternate. b 314, 315, 316.
Coloja. (*Kaitsjili*) b 395.
Colombo cynsbaar aan Portugal. a 101. Vesting hier gebouwd. a 101.
Colonien, zie Volkplantingen.
Columbus ontdekkingen. a 86.
Comala Poeloe, zestiende Koning van Ternate. b 138.
Comans vrouw vermoord. b 311.
Comboewaba vernield. b 313.
Commers (*Willem*) Commies, overleden. a 209.
Commissarissen der drie Oostersche Provintiën. b 372.
Compas den ouden onbekend. a 44. Door wie, en wanneer gevonden. a 45. Miswyzingen des zelfs beletten O. en W. te vinden. a 122.
Compagnie, zie Maatschappy.
Compostel, Commies. a 193.
Congo ontdekt door *Canus*, en de Koning, en Edelen gedoopt. a 85.
Coningen (Heidensche) in Ternate. b 368, 369. (Moorsche). b 369.
Coninkryk, en Bruid aan niemand te vertrouwen. b 199.
Contracten. Van Coulan 's Koningin met de Portugeezen. a 94. Met den Samoryn door *Steven van der Hagen*. a 193. Door *Verhoeven* met den Samoryn vernieuwd. a 197. Door *Matelief* met den Koning van Djohor gemaakt. a 198. Van den Koning van Boeton met ons. b 89. Van Koning *Saifoddien* met ons. b 109. Tot Motir tusschen de vier Molukze Koningen. b 137.
Contracten. Van *Almansor* met *Magellanes* volk. b 150. Van *Brit* met de Koningin van Ternate, en met *Tarruwese*. b 154. Van *Focatia* met de Papoesche Koningen. b 201. Zeer vuil verbond van verscheide Molukze Vorsten tegen de Christenen. b 203. Van *Baboe* met *Patingaloan*, Koning van Macassar. b 208. Van *Matelief* met Koning *Modafar*, en met de Ternataanen. b 224. Bevestiging van 't verdrag tusschen den Zeevoogd *Wittert*, en den Koning van Ternate. b 231. Van *Wittert* met die van Motir. b 233. Vanden Zeevoogd *Hoen*. 235. Van *Madafar* met ons. b 239. Van de Heer *Both* met die van Makjan. b 244. Met *Modafar*. 245. Van *Apollonius Schotte* met den Koning van Boeton. b 246. Vernieuwing der verbonden tusschen de Heer *van Diemen* en Koning *Hhamza*. b 256, 270. Tusschen ons en den Koning van Ternate door Prins *Aali* vernieuwd. b 260. Tusschen *Hhamza* en ons, door den Prins *Aali* met ons, en door de Heer *Lodestein* met Koning *Hhamza*, beide goedgekeurd door de Heer *Specx*. b 262. Van *Mandarsjah* met de Heer *Carel Reiniersz.oon*. 292. Van *Madjira* met den Koning van Macassar. 298. Slecht verbond door de Heer *van der Beek* met den Koning van Macassar. b 322. Voorwaarden met Kimelaha *Hasi*. b 324. Nieuwe voorwaarden des Ryks door haar Edelheden met den Koning van Ternate gemaakt. b 354.
Cool, een dorp op Manado 's kust. b 73.
Coophandel. Eerst te land, daar na te water. a 4, 5. Van Slaven en Droguen de oudste. a 18. En daar na in Koper en Yzer. a 19. Van Koper maakt de Sidoniers beroemd. a 19, 20. Der Tyriers grooter dan die der Sidoniers. a 20, 21.
Coper-handel, zie Coophandel.
De Heer *Cops* vierentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 358.
Coracora Vlooten van Sangir, Sjauw, en Tagulanda, voor den Koning van Ternate verzameld. b 61.
de Cordes (*Simon*) onder-Zeevoogd van *Mahu* op de Liefde. a 176. Werd Zeevoogd op de Hope. a 76.
de Cordes (*Balthasar*) Hoofd op de Trouw. a 177. Komt voor Tidore, en zyn schip genomen. a 177.
Corneliszoon (*Jan*) Schipper a 175.
Corneliszoon (*Jacob*) Schout by Nacht. a 209.
Corneliszoon (*Gregorius*) Hoofd op Makjan. b 253.
De Heer *Corput* negentiende Landvoogd der Moluccos. b 332.
Correa na Banda. b 163.
Corsel (*Jacob Leenderdszoon*) Koopman op Batsjan. b 388.
Cos (*Simon*) zeer misleid door *Madjira*. b 289. Hoofd op Loehoe, zie Loehoe. Werd veertiende Landvoogd der Moluccos. b 323. zie Ternate.
D. Costerus in Ternate. b 418.
Cotta, een dorp op Manado 's kust. b 73.
Covillans tocht na Indiën, en zyne verrichtingen. a 87, 88.
Coulan 's Koningin maakt een verbond met de Portugeezen. a 94. *Alvarenga* maakt vrede met haar en bouwd een vesting. a 101.
Cowasa. (*Sengadji*) b 277.
Cox-eiland beschreven. a 156.

Coyo beſchreven. a 156.
Cramers. (*Antoni*) b 394.
Crebreros (*Hieronymus de*) Jeſuit op Sjauw. b 59, 398.
Creethoorn zoekt O. en W. a 121.
Croonenburg. (*Cornelis*) b 386.
Cruidnagelen door *Plinius* beſchreven. a 72. op Tagulanda. zie Nagelen. b 405.
Cteſias ſchryven over Indiën. a 59.
Da Cunha (*Don Pedro*) Koning *Hhamza* 's Chriſten-naam. b 255.
Da Cunha veroverd Diu. a 105.
Cyrus tocht na Indiën. a 46.

D.

D*Agga*, *Madjira*'s broeder. b 280. Vertrekt uit Amboina na Ternate. b 284 Werd onthalſt door de Kelangers. b 320
Droguen-handel de oudſte. a 18.
van Duin (*Jacob Adriaanszoon*) Schipper. a 208.
van der Duin (*Cornelis*) vyfentwintigſte Landvoogd der Moluccos. b 359, 372.
D. Durant, in Ternate voor een tocht. b 402. Zyn dood. b 407.
van der Duſſen (*Adriaan*) eerſte Hoofd op Batsjan. b 119, 236.
Daimachus tocht na Indiën. a 59.
de Heer *van Dam* zyn Bruid ontvryd. b 199.
Damak. a 180.
Damaralio (*Gomes*) in Ternate. b 384.
Dampelas, op Manado 's kuſt. b 72. Twee dorpen van die naam, en de Hoofden der zelve. b 73.
Dampier in Ternate. b 365.
Danen (*Cornelis*) onder-Hopman. b 287.
Daniel (*Bartholomeus*) Prieſter in Ternate. b 384
Darius Hyſtaſpes tocht na Indiën. a 46.
Databans eilanden. b 65.
Dato Maoela Hoſſein ſ. Javaanen. b 140.
Dauw, een dorp onder Caudipan. b 69.
Deenen. Hun vaart op Indiën, enz. a 142-146. Hunne Opperhoofden. a 144-146.
Delft. De Bewindhebberen van Delft. a 310.
Democritus tocht na Indiën. a 47.
Dermahoe ter dood veroordeeld. b 279.
Deſcartes zoekt O en W. a 118.
Deyaal, eenentwintigſte Koning van Ternate, vergeven. b 178.
Djamiloe, een Gilolo 's Prins, komt in Amboina. b 94.
Djati-boomen op Tiboro. b 87.
de Heer *van Diemen* in Amboina. b 268, 269.
Dienſten. Op de dienſten van wakkere dienaars werd weinig gelet, en zy qualyk geloond. b 45.
Dignumszoon (*Jan*) overleden. b 45.
Dincoeloe, op Manado. b 73.
Dini, een Ternataans gezant. b 304.
Djohor. *Warwyk* hier. a 192. *Verhoeven* hier. a 198. Wie door hem hier gelaten. a 198. Titel des Konings. a 198.
Diu 's veſting gebouwd. a 100. Veroverd door *da Cunha*, enz. a 105. Door *Sofar* belegerd, enz. a 106.
Doeſen (*Steven*) Koopman. a 199.
Doewani, Goegoegoe in Ternate. b 314, 315.
Dogeye, beſchreven. a 156.
Doy, beſchreven. a 156, 203.
Dolago, een dorp op Manado 's kuſt. b 76.
Dommoegoe, op Manado 's kuſt. b 72, 78.
Dondo, op Manado 's kuſt. b 73. Hoe verre van Silenſak, en Bondoge. b 77.
Doornenburg, een veſting op Sjauw. b 58.
Dordrecht. Bewindhebberen, van hier tot Amſterdam zittende. a 307.
Dortmont, Koopman in Ternate. b 207.
Drake (*Francis*) in Ternate. b 207.
Drebbel, vind het Perpetuum Mobile, en zoekt O. en W. a 119.
van Driel (*Adam Claaszoon*) opper-Koopman. a 196.

E.

E*Bbenhout.* a 68. Op Manado. b 65. Ternataans baſtaard. b 40. Op de Talautſe eilanden. 40.
Edeſius tocht na Indiën. a 75.
Eetveld. b 248.
Egbertszoon (*Meinderd*) Schipper. a 208 Zyn dood. a 209.
Eeuwoudszoon (*Eeuwoud*) Schipper. a 208.
Eiland. Van *Diodoor*, en van *Ariſtoteles* beſchreven, en voor America gehouden. a 30, 31.
Emanuel, Koning van Portugal 's onderneming na 't Ooſten. a 88. Zyn huwelyk. a 102.
Engano, een eiland. a 173.
Engelſen. Hun vaaren, en handel op Indiën. a 126, 127. Plaatzen, die zy hier bezitten. a 128, 129. Zyn op Atsjien. a 184.
Engelszoon (*Jan*) Schipper. b 390.
Enkhuiſen. De Bewindhebberen van Enkhuiſen. a 315.
Erf-recht der Molukze Vorſten van ouds, en nu. b 128, 129. De zoonen afgekeurd in 't jaar 1317. b 136.
Eſpagnola (*Emanuel*) een Jeſuit op Sjauw. b 59, 398, 400.
d'*Eſteibar*, Landvoogd der Caſtiliaanen op Gamma Lamma. b 305, 370.
Eudoxus tocht na Indiën. a 59.
Everhards vind O. en W. uit. a 121.

F.

F*Akiri* (*Kimelaha*) Stadhouder des Konings in *Kimelaha Loehoe* 's plaats. b 267. Na Ternate vervoerd. b 280.
Faloe, een dorp op een der Xoelaſe eilanden. b 322.
Fatima, *Kimelaha Loehoe* 's zuſter, onthalſt. b 278.
Faucon. (*Manuel*) b 168.
le Febre (*Jacob*) uitgevaren als geheimſchryver met *Verhoeven.* a 196. Werd vyfde Landvoogd der Moluccos. b 250, 372. Zyn onbillyken handel met *D. Candidius.* b 386 388.
Feniciers overtroffen alle volkeren in kennis der Reken- Ster kunde, en Scheepvaart. a 18, 26. Van den anderen net onderſcheiden. a 19-24. En ook van de Carthagenienzen. Hunne volkplantingen. a 21, 21-26. Wat die naam beteekend. a 23. Wat landen zy bezeild hebben. a 28. Zyn zoo groote Helden niet geweeſt, als zy wel ſchenen. a 31.
de *Fenix*-vogel door *Plinius* beſchreven a 71.
Fernandes (*Louis*) Prieſter in Ternate. b 384.
Fernandes (*Georgio*) Prieſter in Ternate. b 384.
D. Feilingius Viſitator hier, ſchoon niet Taalkundig. b 421.
le Fief, Commies. a 196.
Fiſcaals in Ternate. b 375.
Focatia maakt een verbond met de Papoeſche Koningen. b 201.

Fola-Madjahi, een der oudſte dorpen van Ternate. b 10 De Ryks-Setel hier. b 135.
de Fonſeca (*Vincent*) in Banda. b 173. Maakt oproer in Ternate. b 183. Zyn vuilaardigheit tegen *Pereira*, die hem vaſt zet. b 186. Werd vyfde Landvoogd. b 187, 370.
de Fonſeca (*George*) Prieſter in Ternate. b 384.
le Font (*Gujon*) op Atsjien. a 176. Gaat onder *Spilbergen* na Indien. a 184. Zyn dood. a 184.
Fortuin (*Cornelis Janszoon*) Schipper. a 174.
de Heer *Francx* (*Cornelis*) achtiende Moluks Landvoogd. b 336, 372. Zyn dood. b 332.
Franſchen. Hun vaart en handel op Ooſt Indiën. a 129-141. Op Madagaſcar, Ceylon, Siam, enz. a 130-134. Hun nieuwe Maatſchappy, en Actien handel. a 136. Twee van hunne ſchepen aan de Caap der goede Hope by Spilbergen. a 183. Voorſlag van *Purry* aan de zelve wegens *Pieter Nuyts* land. a 137.
Franszoon (*Jan*) een Schipper. a 195.
Franszoon (*Jan*) Krankbezoeker. b 390.
Franszoon (*Jan*) Aſſiſtent. b 400.
de Freitas (*Jordaan*) negende Molukze Landvoogd. b 202, 203. ſ. Ternate. 370.
Friſius (*Gemma*) zoekt O. en W. a 115.
Frumentius tocht na Indiën. a 75.
Fuyk (*Willem*) Krankbezoeker. b 390.
Furtado (*Don Andrea*) voor Bantam door *Wolfert Hermanszoon* geſlagen. a 182.

G.

G*Aaf* (*Claas*) op Boeton. a 182.
Gades, door de Tyriers gebouwd. a 23, 24. De uiterſte grenspaal der ouden. a 26.
Gay, een dorp op een der Xoela's. b 304
Gale aan Portugal cynsbaar. a 96.
Galvaan, zevende Landvoogd van Ternate. b 194, 370. Zaaken door hem verricht. b 195-201. Oproer der Soldaten tegen hem. b 197. 't Opper beſtier van 't ryk hem aangeboden, en van hem geweigerd. b 198-200. Vergeefs verzoek der Ternataanen, om hem te mogen houden. b 201. Zyn yver voor de Godsdienſt. b 380, 381.
Gama 's (*Vaſco*) tocht na Indiën, zyne ontdekkingen, en dood. a 88, 93, 104.
Gama (*Steven*) elfde Landvoogd van Indiën. a 106.
Gamma Lamma beſchreven. b 11. overgegeven aan de Spanjaarden. b 215. Een Princes van die naam. b 333, 342, 348, 349.
Gamma Canorre. a 203, 209.
Ganga, een eiland by Manado. b 61.
Ganges, zeer qualyk van *Ptolomeus* in Taprobana geplaatſt. a 67. Nader beſchreven door *Plinius*, enz. a 70. *Arrianus*, en *Eratoſthenes* gevoelen 'er over. a 71.
Gano, een eiland by Ternate. b 89.
Gapi, een eiland onder Ternate, des zelfs dorpen. b 80, 314.
Gapi Malamo de eerſte, Koning van Ternate. b 138.
Gapi Bagoena de eerſte, Koning van Ternate. b 138. De tweede, b 139.
Garamanthen. a 63, 66.
Garçea, of *Haſſanoddien*, Koning van Tidore. b 115, 116.
Geheimſchryvers van den Gouverneur en Raad in Ternate. b 376. Van Juſtitie. b 376.
de Ghein (*Jacob*) tweemaal Moluks Gezagghebber. b 333.
de Ghein. (*Dirk*) b 394.
Gelderland. Bewindhebberen van hier, tot Amſterdam zittende. a 306.
Genueezen. Hunne tochten na Indiën. a 78, 79.
Gerritszoon (*Pieter*) Schipper. a 196.
Gietermaker zoekt O. en W. a 119.
Gigogo's Dood, Kapitein. a 304.
Gilolo 's Koning, niet onder de Molukze geſteld. b 2. Dit eiland, en Koning in zyn rang beſchreven. b 90, 93. Deze Koning verlieſt zyn rang. b 93. *Djamiloe*, een Gilolo 's Prins, komt in Amboina. b 94. *Djamiloe* 's verdere zaaken. b 141. *Catabruno* vergeeft zyn Koning hier. b 94. Deze Koningen nu onder Ternate. b 95. Wat plaatzen van Gilolo onder Tidore. b 95, 104, 105. Geſchillen van Ternate en Tidore hier over. b 95. En wie dit toekomt. Prins *Aalam* Titulair Koning hier van. b 95. Setel der Molukze Koningen hier. b 127. Deze Koningen uitgeſtorven. b 128. *Siale* 's ſchermutſelingen met deze Vorſt. b 135. *Comala* 's oorlogen met deze Koning. b 136. Deze Koning red dien van Ternate. b 138. Dit ryk onder Ternate door een Huwelyk. b 138. *Comala Poeloe* wint hier eenige dorpen. b 139. *Marhhoems* oorlogen met dezen Koning. b 140, 141. *Zeynulabidien* oorlogt met dezen Koning. b 141. *Tarruweſe* veroverd hier eenige plaatzen. b 161. Verklaard de Portugeezen den oorlog. b 168. *Catabruno* vergeeft zyn Vorſt, en maakt zich Koning. b 191. *Galvaan* tracht *Catabruno* aan te taſten; dog maakt vrede met Gilolo. b 200. *Hair* maakt vrede met hen. En werd hun Heer. b 202. *Bernardyn* 's moejelykheden met dezen Vorſt, die hy gevangen neemt. b 203. Eenige vaſtigheden hier ons ontnomen door de Kaſtiliaanen. b 240. Deze Koning in onze handen, en zyn dood. b 323.
Gysbregts (*Meeuwis*) een Schipper. a 196.
Gnaja 's (*Pieter*) verrichting op Zofala. a 96.
Gnidius tocht na Indiën. a 59.
Gnoffickia, op Makjan. b 253.
Goa. Des zelfs Vorſt begroet door *Gama*. a 91. Door *Albukerk* veroverd, enz. a 98. Raakt in gevaar, dog werd gered. a 101. *Van Caarden* 'er voor. a 193. *Verhoeven* 'er voor. a 197.
N. Godſchalk 's dood. b 308.
Godsdienſt in Amboina in *Xaverius* tyd. b 203, 204. Der Heidenen hier. b 377. Der Mohhammedaanen of Mooren. b 378. Der Chriſtenen. b 379. Roomſche. b 379-385. Hervormde. b 386.
Gomnon, een eiland by Ternate. b 89.
Gorgades of de zoute eilanden. a 71.
Gorgel (*Adriaan*) Krankbezoeker. b 390.
Gorontalo verwoeſt Bool. b 72. De rivier, &c. hier beſchreven. b 78. Wat hier valt. b 79. Koude hier. b 79. Wil onder Ternate niet ſtaan. b 79. Schoone hout-werken hier, en ſtraf hen opgelegt. b 79. Herwonnen door Koning *Amſterdam*. b 281. Hunne geveinſtheit tegen ons, en de verdere voorvallen hier. b 346-348. Hunne neiging tot 't Chriſtendom. b 395. Des zelfs Mair. b 396.
Caap de Lopes de *Gonſalves*, zie Caap.
Gouda. Bewindhebbers van hier tot Amſterdam zittende. a 307.
Gouden wryf-ſteen van Guna. b 134.
de Graaf (*Abraham*) zoekt O. en Weſt. a 118.
Grenier (*Jan*) onder-Zeevoogd. a 180.

Greſſic. Antoni Brit hier in 't jaar 1522. b 152. Moeite der onze hier met die van Madura. b 239.
De *Griffioen*, een ſchip, op Makjan gebleven. b 237.
Groenewegen (*Jacob van*) opper-Koopman. a 196.
Gronsbergen (*Caſpar*) opper-Koopman op Patani. a 192.
Guaffo, Koning *Hhamza* 's Gezant, in Amboina. b 266.
Guinea ontdekt, en veſtingen daar gebouwd. a 84.
Guna, 't oudſte Hoofd in Ternate. b 134. Zyn Goude wryf-ſteen. b 134.

H.

Haak, en *Alſtein* in Ternate. b 417.
Ten Haaf. a 76.
Hadji, *Leliato* 's zoon. b 282.
Hagen (*Willem*) Koopman. a 185.
van der Hagen (*Steven*) komt eerſt uit. a 178. Zyn tweede tocht. a 193. Is in Ternate. a 203, 248. Is in Banda. b 247.
De Heer *Hagenaar* komt uit. a 210. In Ternate. b 267.
Halamahera, of Gilolo. a 209. b 90, 93. Wat plaatzen onder Tidore. b 95, 104, 105. Geſchillen van Ternate en Tidore hier over. b 95. En wie dit toekomt. Maba, Patani, en Weda, kuſten hier. b 104, 105. *Comala Poeloe* wint hier eenige dorpen. b 139.
Ter Halte (*Johan*) Kapitein. a 208.
Hamel. (*Frederik*) b 248.
Hhamza Faharoddien, Koning van Tidore, zie Tidore. b 112.
Hhamza achtentwintigſte Koning van Ternate. b 255, 369. zie Ternate.
Handel, eerſt te land, daar na te water. a 4, 5. Van Slaven, en Droguen de oudſte. a 18. Van Koper daar na. a 19. In Koper maakt de Sidoniers beroemd. a 19.
Hanno 's tocht. a 29.
De Heer *Harthouwer* twintigſte Moluks Landvoogd. b 333.
Hartloop (*Pieter Corneliszoon*) Schipper. a 208.
Hartong (*Henrik*) Krank-bezoeker. b 390.
Haſſan (*Sida*) Koning van Batsjan. b 123.
Haſſanoddien, Koning van Tidore. b 115, 116.
De Heer *Haſſelaar*, Commiſſaris in Ternate. b 368.
Havilah, en Indiën 't zelve. a 37. Hoewel oneigentlyk zoo genaamd. a 38. Van waar die naam ontleend. a 37. Is tweederlei. a 37.
De la Haye, onder-Koning van Madagaſcar. a 131. Zyn verdere handeling daar, en op Ceilon. a 131. En voor St. Thome door de Heer *van Goens* geſlagen. a 131, 132.
Hair, Koning van Ternate, veroverd Pangaſare. b 60. Werd vierentwintigſte Koning van Ternate. b 290, 369. Zyn moeder uit een venſter geworpen. b 190. Werd van de Ternataanen eerſt verworpen. b 198. Dog door *Galvaans* beleid goedgekeurd. b 200. Nader beſchreven. b 202. Is zeer verbitterd op de Portugeezen. b 202. Maakt vrede met Gilolo, en werd hun Heer. b 202. Werd gevangen na Goa gezonden, dog te rug gezonden, en wil zich wreeken. b 203. Is een groot vyand der Chriſtenen. b 203, 204. 382, 383.
Healeſſi, een Orangkaja. b 337.
Hebreen. De oudſte Scheeps-bouwers, en Ster-kundige. a 16.
Heemskerk (*Jacob van*) Commies, en zyn tocht na 't Noorden. a 168. Zyn tocht na Indiën, en ſlag tegen de Spaanſchen. a 170. Zyn tocht met *van Neck*. a 174. Werd onder-Zeevoogd. a 175. Gaat na Banda. a 175. Komt als Zeevoogd in Indiën. a 180. En een deel van zyn vloot na Atsjien. Slaat voor Damak. a 180. Komt op Bantam. a 184. Gaat na 't vaderland. a 192.
Heemskerk. (*Cornelis*) a 175.
De Heer *Heinſius* eenendertigſte Landvoogd van Ternate. b 368-372.
D. Hek (*Mattheus*) Predikant. b 355-359, b 407-409-414.
van Hel (*Reinier*) Commies. a 172. Voor Cidajo vermoord. a 173.
St. *Heleen* ontdekt. a 93. *Warwyk* hier. a 176. *van Noord* hier. a 178. *Van Neck*. a 180-183, 196.
De Heer *Hellemans*, Moluks Commiſſaris. b 333, 372, 400.
Henrik (*Garſias*) na Banda. a 103. b 152. Helpt *Brit*, en gaat na Ternate. b 153. Werd tweede Landvoogd hier. b 161, 162-176.
Henrik, zoon van *Johan* de eerſte, eerſte bevorderaar van de tochten der Portugeezen na Indiën. a 82, 83. Zyn goede hoedanigheden, en dood. a 84.
Henriksz. (*Cornelis*) Schipper. a 178.
Henriksz. (*Leenderd*) Sergeant op Sjauw. b 58.
Henriksz. (*Pieter*) Schipper. a 209.
Hercules. Beteekenis van die naam. a 21. Nader beſchreven. a 34, 35. Zyne Colommen de uiterſte grens-paal der ouden. a 24-26-34, 35. Een groot Ster-kundige. a 24. Tocht na 't Ooſten. a 34, 73.
L'Heremite komt op Bantam. a 198. Gaat als Zeevoogd door de Zuidzee. a 207, 208. Zyn dood. a 209. b 250.
Heri, een eiland omtrent Ternate. a 203. b 4.
Hermansz. (*Arent*) Commies. a 175.
Hermansz. (*Wolfert*) na Indiën. a 180, 181. op Toeban. a 182.
Hermansz. (*David*) b 386.
Hermansz. (*Jan*) b 386.
't Hert (*Cornelis Corneliszoon*) Schipper. a 196.
Hertnekkigheid van den Hhoekom in Ternate, en zyn ſtraf. b 367.
Hertſink (*Pieter*) opper-Koopman. a 196.
Heſperiæ Inſulæ, en *Heſperides* onderſcheiden. a 71.
Heſſencaſſels Graaf zoekt O. en W. en 't Perpetuum mobile. a 120.
De Heer *van den Heuvel*, Commiſſaris der Moluccos. b 266, 372.
Heydenſche Godsdienſt hier. 377.
Hidajat onder-Koning van Ternate. b 216. Zyn ſpyt over voorby gegaan te zyn als Koning. b 240. Zyn vertrek na Amboina, en vuilen handel met ons daar. b 249. Reden te vergeefs 'er af gevorderd, en zyn dood. b 250.
Hitoe. Ongegronden eiſch der Ternataanen op hen. b 99, 100, 269, 279. Hun edelmoedige aanbieding aan *Baboe*, om hem te redden uit de gevankenis der Portugeezen. b 208.
D. Hodenpyl in Ternate. b 418, 419.
Hoen (*Henrik*) Schipper. a 175, 192. 196.
van Hoeke. (*Pieter*) a 183.
De Heer *Hoen*, vervanger van *Verhoeven*, en zyne verrichtingen. b 231. Zyn komſt in de Moluccos. b 233. Zyn verdere bedryven, en dood. b 231-236.

D. 't Hoen

B L A D - W Y Z E R.

D. 't Hoen Hogendorp hier. b 426.
Hollanders komst in de Moluccos. b 208
Hollandsche vestingen in Ternate. b 12.
Hoffman. (*Isaac*) b 393.
van den Hoorn. (*Pieter*) b 373.
Hoorn, de Bewindhebberen van Hoorn. a 314.
Hoornkens, en seldzaamheden in de Papoesche eilanden. b 104.
de la Hote (*Christoval*) b 240, 243, 370.
van Houten (*Hans*) opper-Koopman. a 196.
Houtman (*Cornelis*) grondvester van onzen handel op Indiën. a 171, 172. Verdacht van zyn Schipper vergeven te hebben. a 174. En gaat na 't vaderland. Vertrekt weêr na Indiën met de Leeuw, en Leeuwin. a 176. Werd als opper-Commies op de Leeuw voor Atsjien vermoord. a 176.
Houtman 's (*Frederik*) komst in Indiën, en gevangenis op Atsjien. a 179. Komt als Commies met *Steven van der Hagen* op Malabar. a 193. Werd vierde Landvoogd der Moluccos. b 243, 372.
Hues (*Robbert*) zoekt O. en W. a 115.
Huidecooper (*Jacob Janszoon*) Schipper. a 177, 178.
D. Huisman, Predikant. b 392.
D. Hupperts hier. b 426.
De Heer *Hurdt* Commissaris der Moluccos. b 333, 372. In Ternate. b 40..
Hustaart (*Jacob*) Hoofd op Makjan. b 287.
Hystaspes tocht na Indiën. a 46.

I. J.

IAcobsz. (*Herman*) levend over boord gezet. a 210.
Jacobsz. (*Willem*) Schipper. a 196.
Jacobsz. (*Jacob*) Commies. a 179.
Jacobsz. (*Frans*) Schipper. a 196.
Jacobsz. (*Cornelis*) Raad van de Heer *L'Hermite.* a 208
Jacobsz. (*David*) b 398.
Jala, Koning van Cajeli. b 395.
St. Jan, een der Philippines, beschreven. a 160.
Jang de Pertoeban. Koning van Djohor. a 198.
Janszoon (*Govert*) Schipper. a 174.
Janszoon (*Cornelis*) Schipper. a 209.
Janszoon. (*Nicolaas*) b 386.
Janszoon. (*Aart*) b 389.
Janszoon. (*Arent*) b 389.
Janszoon. (*Herman*) b 389-391.
Janszoon. (*Adam*) b 391.
Janszoon (*Jan*) b 391.
Janszoon (*Jasper*) Ambons Landvoogd. b 248.
Japan ontdekt. a 106.
Jason 's tocht na Oost-Indiën. a 35.
Java. Antoni Brit op Gressic in 't jaar 1522. b 152. Cidajo en Madura wanneer door de onze bezogt. a 172, 173. Slegte ontmoeting der onze op beide die plaatzen. a 173, 175. Balamboang 's straat bezogt door de onze. a 174, 178.
Javaanen, in 't jaar 1304. en in 't jaar 1322. in Ternate. b 136, 137. En in 't jaar 1665. b 140. *Dato Maoela Hossein*, eerste voortzetter van 't Moorsch geloof in Ternate in 't jaar 1665. b 140. Deze brengen de Moorsche leere verder hier. b 143. *Heemskerk* slaat voor Damak. a 180. Toeban door *Wolfert Hermanszoon* bezogt. a 182.
Indiën, zie Oost-Indiën.
Indiën. Van ouds Havilah genaamd. a 37. Waar ons de naam van Indiën in Gods Woord voorkomt. a 47. Slegt schryven der ouden van Indiën, van den Indus, Ganges, en andere Indische zaaken. a 67.

Johan de tweede 's ontdekkingen. a 84, 85.
De Heer *de Jong*, zestiende Moluks Landvoogd. b 326, 372.
N. Jongerhelds dood. a 184.
Joriszoon. (*David*) b 386, 388.
Josafat 's tocht na Indiën. a 46.
Isaacsz. (*Lodewyk*) Koopman. a 199.
Ismola, een eiland by Ternate. b 90.

K.

KAbroewang, een der Talautse eilanden. b 40. Inwooners gedrag. b 40. Een Nagelboom hier. b 40. Schets der zielen, en manschap b 56. Staat onder den Koning van Sjauw. b 59.
Kaarsemaker. (*Adriaan*) b 390.
Karkalang, een der Talautze eilanden. b 38. Naamen van des zelfs dorpen, en de Heeren der zelve. b 38, 56. Schets der zielen, en manschap. b 56.
Karkese, een Schaansch overste op Tidore. b 265. Zyn dood. b 168.
Karotta, een der Talautze eilanden. b 37.
Keizer. (*Pieter Dirkszoon*) a 272.
Keler, een onder-Hopman. b 305.
Kerk-bezoekingen der Predikanten moejelyk en kostelyk. b 65.
Kerk-order hier ingevoerd. b 402.
Kerke. Korte staat der Kerke hier. b 420, 425.
Kies. (*Jan Clementszoon*) a 201.
Kiriman Java, een eilandje. a 173.
Kleerhagen (*Juliaan*) neemt 't Princen-eiland in. a 183.
Kloot (*Maarten Janszoon*) Schipper. a 196.
D. Kluisenaar hier. b 426.
Koejong, een dorp op Sangir. b 47.
Kotels (*Matthys*) Koopman. a 199.
Kotels. (*Steven*) a 199.
Krakeel (*Cornelis Leenderdszoon*) Schipper. a 196.
Kraneveld, een onder-Hopman, door de Kastiliaanen genomen. b 267.

L.

LAala ingenomen. b 311.
Laboda. b 282.
Laboewa beschreven. b 237.
Laboewers, en hunne landen. b 117. Ons recht op hen. b 117-119.
Lacsamana (*Kaitsjili Sibori*) in Amboina. b 266. Van *Hhamza* ter dood gedoemd. b 279.
Lalero, Koning van Taboecan. b 49, 50.
Laloda, Koning van Boelan. b 68, 69.
Laloega 's eilanden. b 41.
Lam (*Jan Dirkszoon*) zeild uit met een vloot. a 199. b 248.
Lamboene ondankbaar. b 77.
Lampreel. (*Josef*) b 387.
Landen der ouden veel na hunne bevolkers genaamd. a 37, 38. Door onze Maatschappy veroverd in Indiën. a 298-300.
Landvoogden der Moluccos, Portugeesche. b 370. Nederlandsche. b 372. Hun al te groote vriendschap met de Koningen ons nadeelig. b 113.
de Langestraaten (*Jan*) Koopman. a 179.
Lanoero (*Chatieb*) ter dood gedoemd. b 279
Lansbergen zoekt O. en W. a 117.
D. de Large (*Simon*) Proponent. b 392, 407.
Lassimoero (*Kaitsjili*) op Boeton. b 309.
Lasten van Ternate. b 37..
Lau (*Kaitsjili*) Koning van Boeton. b 312.

Laulata, en zyn dood. zie Ternate.
Laulata, Hhoekom in Ternate, ftaat op tegen *Mandarsjah*. b 285. Zyn dood. b 304.
Laurens (*Vafco*) na Borneo. b 168.
De Heer *Law* (*Jan*) befchreven. a 138.
Lawefang, een eiland onder Sangir. b 52
Leamor zoekt O. en W. enz. a 116.
Leang, een dorp op Sangir. b 47.
Lebe, een dorp op Sjauw. b 58.
van der Lek (*Daniel*) door *van Neck* op Patani gelaten. a 192.
Leliato, vyfde Stadhouder des Konings, in Amboina. b 250, 251. Afgezet. b 262, 266. Aan ons overgegeven. b 269. Door *van Diemen* na Batavia genomen. b 276. Van den Koning ter dood gedoemd. b 279. Zyn zoonen. b 282.
Lembe, een eiland by Manado. b 62. Vogelnesjens hier. b 65.
de Leme (*Leonel*) Caftelein in Ternate. b 175, 177.
Lengte, of O. en W. te vinden, hoognoodig. a 115.
Lenimens. (*François*) b 248.
Leta befchreven. a 158.
D. de Leeuws antwoord op de vragen wegens 't Huwelyk van den Koning *Lalero*. b 49. Nader bericht van zyn Eerw. b 358. Zyn komft in Ternate. b 407, 408. Stond niet wel by de Heer *Padbrugge*, dog byzonder wel by haar Edelheden. b 408. Des Schryvers aanmerkingen over beide deze Heeren. b 408. Komt op Batavia, &c. b 410-414.
De *Lewas*, tuffchen Caudipan en Bool. b 72.
van Leeuwen (*Antoni*) opper-Koopman hier. b 267.
Licatobie, op Xoela Teljabo. b 322.
Liefje Matelle, een eiland omtrent Ternate. b 89.
Lima (*Pati*) Koning *Amfterdam* 's Gezant in Amboina. b 336, 337.
Limaban, befchreven. a 15.
Limau, een dorp op Sangir. b 48.
Limbotte verwoeft Bool. b 72. Weg derwaards. b 72. Willen onder Ternate niet ftaan, en ftraf hen opgelegt. b 79. Hun neiging tot 't Chriftendom. b 395.
De Princes *Linkakoa* beftierd Boelan Itam b 70, 71.
Linfchoten. (*Jan Huigen*) a 171.
de Lint (*Pieter*) Schipper. a 177, 178.
Lirong, een der Talautfe eilanden. b 39, 56. Schoon Loling-hout hier. b 40. De ingezetenen befchreven. b 39. Schets der dorpen, zielen, en manfchap. b 56.
De Heer *Lobs*, tweeentwintigfte Landvoogd der Moluccos. b 351, 372.
De Heer *Lodeftein* zevende Landvoogd der Moluccos. b 261, 372.
Lodewykszoon (*Jan*) op Bantam. a 182.
Loehoe. Der Loehoeneezen ftoute leugen. b 269. *Pati Leka*, Kipati van Loehoe, door *Hhamza* ter dood gedoemd. b 279. *Pieter van Sanden* vlucht van Loehoe. b 250.
Loehoe (*Kimelaha*) komt met Prins *Aali* in Amboina. b 260. Werd zesde Stadhouder in Amboina. b 262. Is in 't eerft zeer goed in fchyn. b 264. Werd afgezet. b 266. Door *Hhamza* uit zyn gevangenis losgelaten. b 269. Hoond dien Koning zeer. b 276. Verzoend zich met ons, en toond ons *Hhamza* 's valfchheid klaar. b 277. van *Hhamza* voor een fchelm verklaard. b 278. *Hhamza* belaft ons hem en zyn geflacht te dooden, dat ook gefchied, uitgenomen zyn dochter. b 278.
Loloda. a 203. b 95.
De Princes *Lolonfego*. b 49.
Lopes (*Fernand*) een groot oproermaker. b 183.
Lopes. (*Johan*) b 394.
De Princes *Lorolabo*. b 49.
Lubot, een eilandje. a 174.
Luçon, of *Luconia*, befchreven. a 148.
Lugt-ftreeken van Indiën verkeerdelyk van de ouden begrepen. a 76, 84.
Luitenants in Ternate. b 375.

M.

Maartensz. (*Simon*) Schipper. a 196.
Maas. (*Cornelis*) b 386.
Maatfchappy (de Oofterfche) vereenigd, en haren inleg. a 185. Haar Octroi. a 186.
Maatfchappy. Blyken van haar macht. a 298. Hare veroverde landen. a 298. Overtreft alle de ouden. a 300.
De Heer *Maatzuiker* 's feldzaam Huwelyk. b 199, 200.
Maba, onder Tidore. b 104, 105.
Den Prins *Maccarompius*. b 168.
Macaffar 's Koning, *Patingaloan*, maakt een verbond met *Baboe*, en werd Moorfch. b 208. Eifch van Prins *Aali* van dezen Koning, die hem op Boeton doet vergeven. b 266. Veroverd veel op Celebes Noordkuft. b 267. Deze Vorft wapend zich tegen ons. b 301. Hunne voorloopers en vlooten in Amboina onder *Dain Bolecan*. b 304, *Viera* 's twee fchepen door ons genomen. b 302. *Madjira* vlugt herwaards. b 297. *Vlaming* zoekt vrede te vergeeffch. b 307. Zend een fchip herwaards, en hoe 't *Buis* hier vond. b 308. *Vlaming* 's komft herwaards. b 312. Prins *Patingaloans* dood. b 312. Bima door *Roos* bezet; en D *Brouwerius* te vergeefs herwaards gezonden. b 313. Hun tegenfpoed in Amboina. b 320. *Malimboegis* onder-Zeevoogd. b 320. Koning *Sombangko*, en *Crain Semana*. b 321. *Vlaming* herwaards, en zyn vergeeffche uitdaging. b 32. Slegte vrede met hen gefloten door *van der Beek*. b 322. *Calamatta* 's komft hier. b 323. Zyn flegten ftaat daar. b 324. *Mandarsjah* hier, en de Heer *de Bitter*. b 324. Door ons overwonnen zynde, geeft veel landen aan Ternate weêr. b 326.
Macaffea, een eiland omtrent Manado. b 73.
Macke. (*Daniel*) b 390
Madagafcar ontdekt. a 95. Door de Franfchen bezeten. a 130. *Mondevergue* hier onder-Koning. a 130. En na hem *de la Haye*, die 't verlaat. a 131, 132. Door de onze bezocht. a 172, 175, 178, 180.
Madjira, als toekomend Stadhouder na Ternate ontboden. b 278. Vertrekt, en komt als Stadhouder weêr in Amboina. b 279. Zyn vuile aanflagen. zie Ternate. b 280. Hy misleid de Heer *Cos*. b 289. Zyn wyf, *Bayhongi*. b 311. Dood van zyn echte wyf, en van *Dagga*, zyn broeder. b 320. Zyn verraad berft uit. b 290. En zyn moorden onder ons volk.
Madera ontdekt. a 83.
Madina (*Pieter*) zoekt O. en W. a 115.
Madura. Moeite der onze met hen te Greffic. a 173, 175. b 239.
Magadoxo, door *Gama* bezeild. a 91.
Magellaan 's (*Ferdinand*) voorflagen, en reize na Indiën, en na de Moluccos. a 102. b 147, 149.

Ma-

Magellaan (*Ferdinand*) bied *Karel* de vyfde de Moluccos aan. b 148. Waar hy quam in de Lairones. b 149. Ontdekt de ſtraat van die naam. a 149. Zyn dood. 149. Eenige van de zyne komen in de Moluccos. b 150. Vinders en bezeilers van die ſtraat. a 110, 177, 199, 207, 208.
Magellanus (*Didacus*) bekeerd verſcheide Vorſten. b 383, 384.
Mahonus (*Thomas*) Goegoegoe van Sjauw. b 59.
Mahu 's tocht, en dood. a 176.
Majer. (*Henrik*) b 248.
Majauw, een eiland by Ternate. b 96.
Majo, een der Philippines. a 156.
Majottes, door *Spilbergen* bevaaren. a 183.
van Caarden hier. a 195.
le Maire. (*Iſaac*) a 201.
le Maire (*Jacob*) opper-Koopman. Vinder van een nieuwe ſtraat van die naam. a 201. Zyn komſt in Ternate. b 248. Zyn ſchip prys verklaard door de Heer *Coen.* 204. Zyn dood, en vertrek zyner makkers na 't vaderland met *Spilbergen.* a 204.
May-in, een eiland by Manado. b 61.
Mayo, zie Majo.
Makeleke, een eiland by Sjauw. b 58.
Makjan, een der Molukze eilanden. b 90-93, 228. Dorpen en veſtingen hier. b 90. Door wie veroverd. b 91, 92, 229. *Van Caarden* veroverd Taffaſoho. b 92. Nagelen hier uitgeroeid. b 92. Aan *Rheti* verboden den Tytel van Koning van Makjan te voeren. b 92. Verbond met hen. b 244. *Tarruweje* veroverd hier eenige plaatzen van Tidore. b 161. *Vianen* hier. b 248. Hun ſlingzen handel met ons. b 251. Dienaars, en laſten hier. b 252. Gnoffickia. b 252. Gnoffickia 's Hoofd *Nic. Cloet.* b 267. Taffaſoho. b 254. *Vlaming* hier, vindende *Huſtaart* als Hoofd. b 287. Staat van den Godsdienſt hier. b 393.
Makjanders ontrouw. b 305.
Malabar. Hoe *Gama* van dien Keizer behandeld. a 89-91. Hoe *Capraal*, en andere gehandeld. a 91. Portugeezen maken vrede, dog zy werd van den Keizer niet gehouden. a 94. Einde dezes oorlogs met de zelve. a 95. Den Samoryn door *Laurens d'Almeida* geſlagen. a 96. Calicoet veroverd. a 97. Den Samaryn door *Albukerk* gedwongen. a 99. Sterkte op Calicoet gebouwd. a 99. Calicoet gedwongen door *Sampajo.* a 105. *Van der Hagen* hier. a 193. *Van Caarden* voor Goa. a 195. *Verhoeven* hier, zend Gedeputeerden, en geſchenken, en vernieuwd 't verbond. a 197.
Malacca door *Siqueira* bezeild. a 96, 97. Zyn gevaar hier. a 98. Door *Albukerk* verbrand. a 99. Die 'er een veſting bouwd, en een Landvoogd ſteld, en de zaaken herſteld. a 99. Nieuwe moeite geſtild. a 100, 101. Werd aangetaſt door den Koning van Bintam. a 101, 103. Moejelykheden der Portugeezen met den Koning van Bintam. a 103. Bintam gedwongen door *Sampajo.* a 105. *Matelief* voor Malacca. a 194. *Verhoeven* voor Malacca. a 198.
Malamo. Patsjaranga Malamo zesde Koning van Ternate. b 136. *Sida Aarif Malamo* zevende dito dito. b 137. *Padji Malamo* achtſte dito dito. b 137. *Tucloe Malamo* tiende dito dito. b 123, 137. *Gapi Malamo* de eerſte, veertiende dito dito. b 138.
Maldives aan Portugal cynsbaar. a 99. *Alvarenga* 's verrichting hier. a 101.
Maldives. Gomes herwaards vertrokken. a 102.
Maleyers in Ternate in 't jaar 1304. b 136. In 't jaar 1665. b 140. Waarom de Maleitze boeken uit 't vaderland niet hier komen. b 415.
Malim Boegis. b 320.
van Mammeren. (*Gooſſen*) b 248.
Manado. Oud Manado. b 61, 62. Beſchreven. b 62-81. Manſchap, en veſting. b 62. Spanjaarden hier, overwonnen. b 62, 162. Eilanden, en dorpen hier. b 63. En door de E. Maatſchappy veroverd. b 63-65. Wat hier valt. b 65. Laſten dezer volkeren. b 64. Hunnen aard. b 64. In 't byzonder deze kuſt beſchreven. b 68. Des zelfs manſchap. b 75. Wanneer deze landen onder Ternate gekomen zyn. b 81. Opper-hoofden. b 379. Deze Vorſt bekeerd. b 383. Grenſen, uitſtrekking, landwegen, en Koningen hier. b 396.
Mandono, zie Modone.
Mandarsjah, negenentwintigſte Koning van Ternate. b 281, 369. Trouwd een Boetonſe Princes. b 83.
Mangaloor ingenomen door *Silveira*. a 105.
Mangenitoe, en des zelfs Koningen. b 46, 47.
Mangindanao beſchreven. a 160. b 25. *Spilbergen* hier. a 201. Het recht des Konings van Ternate hier op. b 4. Des zelfs Hoofdplaats. b 25, 26. Liſt dezer volken, om meeſter van de goederen der vreemdelingen te werden. b 26. Hunne danſſeryen. b 26. 's Keizers en der Grooten heb-zucht. b 26, 32. Hun taal, vaartuigen, handel, en waaren. b 27. Kapitein *Swan* door hen vermoord. b 27, 32. Is niet Goud-ryk. b 27, 32. Verdere ſteden hier. b 27. Den Keizer wil niemand een veſting hier toeſtaan te bouwen. b 28, 33. Nederlanders en Engelſchen, hier geweeſt zynde. b 29, 30. Candahar 's Koning Heer over eenige dorpen hier. b 29. Zyn recht door de Mangindanauwers betwiſt. b 30, 31, 33, 44. Die van Sarangani bevreeſt voor de Mangindanauwers. b 30. Noeling de Hofplaats nu. b 31. Onthaal onzer Gevolmagtigden hier. b 31. Vaart der Mangindanauwers. b 31. De Keizer weigerd ons een tocht na Boetoewans bocht. b 33. Vleyery van den Moelano tegen ons. b 33. 's Keizers macht. b 33. Chineezen hier. b 34. Kapitein *de Brieving* 's tocht herwaards, en zyn dood. b 34. Redenen waarom dit land uit Ternate niet meer bezogt is. b 35. De Molukze Landvoogd mag hier niet komen; maar Vrylieden wel. b 35. Redenen van 't aanhouden dezer vaart. b 36. 's Keizers bedriegelyke beloften. b 36. Naamen van plaatzen in Boetoewan 's bocht, onder Candahar ſtaande. b 36. Candahar 's Koning is ook Koning van Boewiſſang, en Sarangani. b 44. Brief des Konings van Ternate aan dezen Keizer. b 342.
Mangold vind uit het Perpetuum Mobile. 121.
Mangoli, een der Xoelaſche eilanden. b 88.
Manilha 's. *Barent Pelſaart* herwaards. a 145. Baey, en kaart. a 152. Beſchreven. a 154. Koning *Saidi* en *Hbamza* herwaards gevangen gevoerd. b 255, 256.
Manilha, *Modafar* 's zoon. b 256. Werpt zich als Koning op. b 285. Werd weêr afgezet. b 287.
Manipa. Koning *Hbamza* hier. b 276. Verrichting zyner gezanten hier. b 280.

B L A D - W Y Z E R.

Marna, een dorp op Sangir. b 52.
Mamonzal (*St. Jago*) Regent van Sjauw. b 59.
Manoppo, een Prins op Mogonde. b 68.
Mantjoer, zoon des Konings van Batsjan. b 120, 123-125.
Mapetti, een eiland omtrent Manado. b 73.
Marafala. (*Kimelaha*) b 341.
Marendae befchreven. a 157.
Marhoem, eerste Moorfch Koning van Ternate. b 140, 369.
Martszen (*Jan*) Schipper. a 175. Onder-Zeevoogd van *Wolfert Hermanszoon*. a 182.
Masaette befchreven. a 158.
Mascarenhas (*Pieter*) verrichting in Ternate. b 383.
Mafcarenhas (*Pieter*) van Sampajo qualyk gehandeld. a 104, 105. Werd Landvoogd van Indiën. a 106.
Mafcareigne, een eiland der Franfchen. a 132.
Maffape, een eiland onder Ternate, by Sjauw. b 58.
Matan befchreven. a 159. b 149.
Matane, een dorp op Sangir. b 48.
Matelief, zie zyn tocht. a 194. Zoekt de Moluccos te ontzetten. b 216. Komt voor Bantam, en beloofd de Ternataanen te helpen. b 217. Bouwd een vesting op Maleyo. b 221-223. Waarfchouwd de Engelfchen van onze vyanden in Ternate niet te helpen. b 226. Legt eenige fchepen na Ternate aan. b 226, 227. Zyn gefprek met *van Caarden*. b 227.
Matthyszoon (*Abraham*) Schipper. a 195.
Mau (*Simon Lambertszoon*) na Indiën. a 172. Zyn tweede tocht. a 174.
Maubiling, een Prins. b 70.
Maulonda, een Ternataans Princes. b 333.
Mauritius (des Princen) brief aan Koning *Sahid*. b 225.
Mauritius, een der Philippines. a 156.
Mauritius, omtrent Caap der goede Hope, door de onze bezogt. a 175, 181. *Warwyk* hier. a 193. En een van *van Caarden* 's fchepen hier. a 196. De Heer *Both* hier vergaan. a 199.
Meangis eilanden. b 28, 38.
Meau, een eiland, veroverd, en van zyne Nagelen gezuiverd. b 304.
Meerval (*Claas Simonszoon*) Commies op Atsjien. b 185, 194.
Melinde door *Gama* bezeild. a 89. Des zelfs gezant aan *Emannel*. a 91.
Melknap (*Cornelis Janszoon*) Schipper. a 178.
de Melo. (*Antoni*) b 399.
Menala, een dorp op Sangir. b 52.
Menelaus tocht na Indiën. a 36.
de Menefes (*Eduard*) vyfde opper-beftierder van Indiën. a 102.
de Menefes (*Henrik*) zevende opper-beftierder van Indiën, en zyn dood. a 104.
de Menefes (*Georgio*) derde Landvoogd in Ternate. b 163-172, 370.
Meropius tocht na Indiën. a 75.
Mefswal, een der Papoefche eilanden. b 308.
Metius (*Adriaan*) zoekt O. en W. a 117.
Middelburg, en Vliffingen, eilanden omtrent de kuft van Manado, by Caudipan. b 72.
Mides (*Francifco*) een Jefuiet op Sjauw. b 59, 398.
Minanga, een dorp op Pangafare. b 60.
Mindora befchreven. a 155.
Mitarra, een eiland omtrent Ternate. b 90.
Modafar zevenentwintigfte Koning van Ternate. b 239, 369 zie Ternate. Zyn dood, en zoonen. b 256.
Modone, een dorp op Manado 's kuft. b 80.
Moelano 's vleyery tegen ons op Mangindanao. b 33.
Moeffa (*Kaitsjili*) Goegoegoe, en zyn opftand. b 85.
Moeffom, Koning van Batsjan. b 124-125.
Mokhammedaanfch, zie Moorfch.
Mongonde, en verandering van des zelfs weg. b 68, 69, 79.
Moloematsjeja, twaalfde Koning van Ternate, zich oeffenende in 't Arabifch. b 138.
Molematiti tweede Hoofd in Ternate. b 135.
de Molenaar. (*Jan Janszoon*) a 172. Zyn dood. a 174.
Molenwerf. (*Jan Janszoon*) a 201.
Moletsjangan 's geflacht. b 144.
de Molre (*Johan*) opper-Koopman. a 196.
Moluccos. *Abreus* herwaards gezonden. a 99. b 145. Dog komt 'er niet. *Serraan* komt hier eerft. a 99. b 146. Nader laft om de zelve te ontdekken. a 101. *Antoni Brit*, en meer andere herwaards. a 102, 103. De zelve befchreven. b 1. Hoe veel eilanden der zelve. b 2. Hoe veel Molukze Koningen van ouds, en nu. b 2, 3. Grenfen der zelve. b 3. De eerfte Molukze Koning, die van Ternate. b 3, 137. Eilanden onder den Koning van Ternate. b 3, 4. Het recht van die Koning op Mangindanao en Celebes. b 4. Lugt ftreek, en winden. b 14. Aard der Molukze inwoonders. b 15, 16. De Molukze volkeren fpreeken veel door Raadzels. b 17. Huizen hier. b 20. De Molukkers begraven hunne fchatten. b 20. Spys, drank, Huwelyken, enz. b 20. Zyn flegte oorlogslieden. b 21. Verbond der Molukze Koningen op Motir gemaakt, en hun rang. b 93, 137. Net bericht der Molukze zaaken. b 127. Waar de Setel der Molukze Koningen geweeft is. b 127. Molukze Koningen welke van ouds, en nu maar. b 128, 369. Hun oud volg-recht der Koningen. b 128, 136. Dit recht zeer vervallen. b 129. Verfcheide oude gewoonten der zelve. b 129. Hoe onzen Landvoogd deze Koningen ontfangt, en behandeld. b 130, 132. Verfcheidenheit der Molukze taalen. b 130. Deze Vorften mogen van niemand bezogt werden, nog brieven met hen wiffelen, buiten verlof van den Landvoogd. b 131. Hun verdichte oorfprong uit een Draak, en van *Bicoe Cigara*. b 131, 137. Rang der verdere Molukze Koningen na die van Ternate. b 132, 137. Wanneer die rang bepaald is. b 137. Vrede der Molukze Vorften gemaakt in 't jaar 1372. b 138. *Di Barthema* hier. b 143. Aan *Karel* de vyfde aangeboden door *Ferdinand Magellanes*. b 148. *Karel* de vyfde hoord na *Magellanes*, en zyn tocht herwaards, en dood. b 149. *Georg Brit* eerfte Landvoogd hier, dog alzoo hy gedood wierd, vervangen door *Antoni Brit*. b 152, 153, 370. zie Ternate. *Karel* de vyfde verpand zyn recht op de Moluccos aan *Johan* de derde. b 177. De Molukze en Papoefche Koningen haaten de Portugeezen. b 191. Molukze Vefper. b 191, 192. Door die van Bantam bygefprongen na *Matelief* 's vertrek. b 225. *Van Caarden* hier. b 228. Zyne verrichtingen, gevangenis, enz. b 228-230. Werd eerfte Landvoogd hier. b 239, 372. *Wittert* hier. b 230. *Hoen* hier. 231, 233-235. De Heer *Both* tweede Landvoogd, en eerfte opper-Landvoogd van Indiën, hier. b 240.

Mo-

Moluccos. Laurens Reaal derde Landvoogd, en tweede opper-Landvoogd van Indiën, hier. b 247, 248. Portugeesche Landvoogden. b 370. Nederlandsche Hoofden, Landvoogden, enz. b 371, 372. Mooren hier. a 75. b 379. zie verder Ternate.
Mombaza door *Gama* bezeild. a 89.
Momoja, op Moro 's kust. b 141. Eerste Christen hier. b 380. Priesters hier, en hun droevig wedervaaren. b 380.
Mondevergue onder-Koning op Madagascar. a 130.
D. Montanus, en zyn Kerk-bericht. b 392.
Moratay, een eiland. b 95.
Morinus zoekt na 't Perpetuum Mobile. a 120.
Moro, zekere kust in de Moluccos. a 209. aangetast. b 191, 380.
Mourden van *Madjira* onder de onze. b 290.
Mooren in de Moluccos, en waar nog. a 75. b 379.
Moorsche Godsdienst komt in 't jaar 1465. hier. b 140, 142, 378, 379. En 't verdere van dien. Door de Javaanen, hier gebragt, en door *Zeinulabedien* voortgezet. b 142, 143, 378.
Moorsche vrouwen in hunne Tempels, welke. b 379. De getuigenis van eene geld niet. b 379.
Moscovien, zie Russen.
Motir, een der Moluccos. b 89, 92. Nagelen hier uitgeroeid. b 92. Roofd op die van Ternate. b 135. Verbond met vier Vorsten hier gemaakt. b 137. Sterkte hier door *Wittert* gelegt. b 233. En een verbond door hem met hen gemaakt. Des zelfs Hoofd, *Adriaan Clementszoon*, door de Tidoreezen gedood. b 237. Die van 't eiland Cajoe hier geplaatst. b 239. *Henrik Majer* hier. b 248.
Moucheron. a 176, 183.
Moulin, Kapitein hier. b 359.
Mozambike door *Gama* ontdekt. a 88.
Musæus reize na Indiën. a 75.

N.

N*Agelen*, of Kruid-nagelen, beschreven door *Plinius*. a 72. Vallen niet op de eilanden van Meanges. b 28. Vallen ook op de Talautse eilanden. b 40. Pangasare. b 405. Uitgeroeid op Makjan, Motir, enz. b 92, 306. Onderzoek na de zelve gedaan, op Majauw, Tassoeri, enz b 96. Wat Tidore voor 't uitroejen der zelve trekt. b 102. Hoe de Ternataanen in 't jaar 1465. met de Nagelen leefden. b 141. Uitroejing van alle de Nagelen hier volgens 't verbond in 't jaar 1651. b 292. Wat de Koning en Grooten daar nu nog van trekken. b 352. Uitroejing der zelve op Batsjan. b 306. Groot voordeel der E. Maatschappy by dit uitroejen der zelve door de Heer *Vlaming* voor haar bewerkt. b 318. Verzoek der Spanjaarden over den Nagel-handel. b 400.
Naja Taroena beschreven. b 112.
De *Nassausche* vloot onder *Schapenham* in Ternate. b 250.
Natal (*Terra di*) door *Gama* ontdekt. a 88. Anders Zansibar. a 91. De onze hier omtrent. a 174.
van Neck. (*Jacob Corneliszoon*) a 174. zie zyn reizen. Gaat na 't vaderland. a 175.
Nederlanders. Hun vaart, handel, en tochten op Indiën. a 166.
Nederlandsche Hoofden in Ternate, b 370, 371. Landvoogden hier. b 372.
Neges beschreven. a 157.
Niapoeloe, een eiland by Manado 's kust. b 73.
van Nierop (*Dirk Rembranszoon*) zoekt O. en W. a 119.
Ninache Toewan. b 241.
Noach, der ouden *Bacchus*. a 33.
Noenoessa. Recht des Konings van Mangenitoe daar op. b 47.
Noer Salaat, Koning van Batsjan. b 124.
Noessa, een der Talautse eilanden. b 37, 38, 47. Schets der zielen, en manschap. b 56.
Noessalaoet, door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.
Noessa Pinhoe 's, waar op *Serraan* schipbreuk leed. b 145.
van Noord 's (*Olivier*) tocht na 't Oosten. a 177.
van Noorden (*Adriaan*) Luitenant. a 209.
D. Noot hier. b 420.
Noronha (*Garsias*) tiende opper-Landvoogd der Portugeezen van Indiën. a 105.
Noronha (*Alfonsus*) zestiende dito. a 106.
Noorwegen, of Mitarra, een eiland by Ternate. b 90.
Nugnes (*Nicolaas*) een Priester hier. b 382.
Nuyts (*Pieter*) Land Purry 's. a 136, 137. Voorslag dien aangaande.

O.

O*Belaar* (*Jacob*) opper Koopman. a 196. op Djohor. a 198.
Octroy. 't Eerste der Oost-Indische Maatschappy. a 186. Het tweede dito dito. a 204.
Oebi, een eiland onder Batsjan staande. b 89. Dog naderhand onder ons. b 118. Staat der kerke hier. b 392.
Oebi Latoe, een eiland ook onder Batsjan staande. b 89, 119.
Oeliswa's en *Oelilima's*. b 105.
Oeloe, een dorp op Sjauw. b 58.
Ofir. *Salomo*'s tocht derwaards. a 36. Nader beschreven, en nagevorscht. a 36, 38, 39. En getoond dat dit en Tharsis in 't Oosten een en het zelve is. a 40. Gedagten der Geleerden hier over. a 41, 42. Van zommige Taprobana genaamd. a 42, 43. Zie verder onder Ceylon 's stoffe. Waar Ofir lag. b 43, 44.
Olfertsz. (*Heertgen*) opper Koopman. a 195.
Olie van Seree of Scænanthus &c. zie ons Twee Deel of Amboina. Fol. 255.
Olifant. Van dit dier spreekt *Homerus* nergens maar wel van 't Ivoir. a 67. De witte zoort den ouden bekend. a 67.
Ombay, een der Papoesche eilanden. b 308.
Onder-Koningen van Indiën. a 95-97, 100-102, 104-106. b 163. In een lyst by een. a 107.
Ondor, een dorp op Sjauw. b 58.
Oorsprong, van zommige uit een Caayman of Crocodil. b 69. Uit een Verken. b 72. Uit een Draak. b 131, 137.
Oostendische vaart op Indiën. a 163.
Oost-Indiën. Tochten der ouden derwaards. a 31. Te weten, van *Hanno*. a 29. Van *Bacchus*, *Semiramis*, *Osiris*, *Hercules* herwaards, enz. a 31-34, 73. Van *Jason*, herwaards. a 35. *Menelaus*, *Hiram*, *Salomo*, na Ofir. a 36. *Sesostris*. a 45. *Josafat*, *Ahasias*, *Cyrus*, *Hystaspes*, en *Darius Hystaspis*. a 46. *Xerxes* a 47. *Democritus*. a 47. *Alexander* de Groote volgens *Curtius*. a 48, 73. Volgens *Justinus*. a 49. Volgens *Arrianus*. a 51, 53. *Pyrrho*, *Seleucus*, en andere. a 58. *Gnidius*, en *Eudoxus*. a 59.

Oost-Indiën. Ptolomeus Philadelfs vergeeffche aanleg tot den handel op Indiën. a 59, 79 *Patrocles*, en *Daimachus* reizen, en hun en *Ctesias* fchryven 'er over. a 59. *Chrysermes* boeken 'er over. a 59. *Strabo* 's fchryven over Indiën. a 59. Indifche Gezanten aan de Keizers *Augustus*, en *Claudius*. a 60. Dog de Romeinen maakten hun werk niet van Indiën a 61, 66. Onbekend by de ouden. a 60. Gevende de naam van Indiën qualyk aan Syriën. a 61. Affyriën, en Perfiën. a 61, 67. Æthiopiën. a 62. 't Roode Meir. a 63. Tartaryen. a 64. Der Ruffen tochten na China. a 65, 113, 114. De ouden fpraken zeer verwerd van de goederen en zaaken van Indiën. a 66, 67, 78. *Plinius* verhaal van Indiën. a 69, 70-72. Verhaal van andere van dito. a 70. Welk Indiën *Plinius* kende. a 72. Wat *Herodoot* daar van fchreef. a 72. Veele der ouden maar Fabelfchryvers van Indiën. a 73, 74, 77, 78. Reizen van *Thomas*, *Bartholomeus*, en andere herwaards. a 74, 75. *Ptolomeus* den Landbefchryvers kennis van Indiën. a 76. Verkeerde gedagten der ouden over de Lugt-ftreeken van Indiën. a 76. Gedagten der ouden over de Antipodes of onze Tegenvoeters. a 77. Tochten der Venetiaanen. a 78, 79. Die lang meefter van den handel van Indiën waren. a 80. Redenen der misflagen van zommige Reizigers. a 78, 79. Vaart door 't Roode Meir na Indiën, en door meer andere wegen. a 78, 79 Tocht van *Timoerlenk* of *Tamerlaan* na Indiën. a 80. Hinderpaalen der Portugeezen in hunnen toeleg op Indiën voorgekomen. a 80. Voorzeggingen van de komft der Europeërs in Indiën. a 80. Tochten der Portugeezen na Indiën, en door wie dit eerft bevorderd. a 82, 83, enz. 87. Tocht van *Bartholomeus Dias* na Caap der goede Hope. a 86. *Johan* de tweede zoekt door andere wegen en middelen door Covillan en Paiva in Indiën te geraaken. a 87. *Emanuels* groote ondernemingen derwaards. a 88. Tocht van *Vasco Gama*, en zyne ontdekkingen. a 88-90. Met het onderfcheid van zyne en der ouden ontdekkingen. a 89. Tocht van *Capraal*, en zyn ontdekkingen. a 92. Tweede van *Vasco Gama*. a 93. Der *Albukerken*. a 93. *Alvarenga*. a 95. d'*Almeida*. a 95. Tweede van *Alfonsus Albukerk*. a 96. *Siqueira*. a 96. *Georg Albukerk*. a 102. *Ferdinand Magellanes*. a 102. En de vinders van die Straat. a 110. *Eduard de Meneses*. a 102. Derde tocht van *Vasco Gama*. a 104. *Nugnez da Cunha*. a 105. Nieuwe wegen in 't W. en N. door andere gezogt. a 110, 111. Naamen der vinders, en bezeilers. a 112. Tochten der Ruffen na China. a 113, 114. Nog een weg na 't O. by *California*. a 115. Door wat Natiën bevaaren buiten de Portugeezen, als door de Engelfchen. a 126. Franfchen. a 129-141. Deenen. a 142-146. Spanjaarden. a 147. De Oostendenaars a 163. Middelen tegen hunne vaart te vergeefs in 't werk gefteld. a 163 166. Door de Nederlanders, en hun vaart op Indiën. a 166. Der zelver tochten na 't Noorden. a 168, 169. Van *Hudson*. a 171. En ter order van den Czaar na 't Noorden. a 171. Tocht van de *Son*, *Maan* en *Langebark*, en van *Mahu*, van *Noord*, en *van der Hagen*. a 176, 177-179. Van *Both*, enz. a 179, 180, 181-193. zie verder reizen.

Oost en Weft te vinden hoognoodig. a 116. Wat mannen dit gezogt hebben. a 115. Beletzelen van 't uitvinden van dien. a 122.

Orangie, 't Hoofd-Cafteel in Ternate. b 12.

Orefyrer vind het Perpetuum Mobile. a 120.

Ormus door *Alfonsus Albukerk* veroverd, en de gevolgen van dien. a 96, 97, 100. Vefting hier gebouwd. a 100.

Orontius zoekt O. en W. a 116.

Osiris tocht na Indiën. a 34.

De Heer *Ottens* (*Johan*) als Fifcaal na Ternate, en werd 'er achtfte Landvoogd. b 266. Komt in Amboina met de Heer *van Diemen*. b 268.

Ottensze 's dapper bedryf, een Sergeant b 309.

Ouden. Geene van alle de ouden by de Nederlanders wegens hunne reizen na 't Ooften te vergelyken. a 300.

Ougelby. (*Alexander*) b 394.

van Outhoorn (*Herman*) wonderlyk van de dood gered. b 297.

P.

PAdbrugge 's (de Heer) dienften qualyk beloond. b 45. Zyn verkeerde zuinigheit. b 64. Salamadonga door zyn Ed. verbrand. b 68. Beneemd die van Boelan Itam 't half-recht, en laat hen de Bofch-huizen afbreken. b 71. Lof van dezen Heer in den Koning van Tidore te dwars-boomen. b 107. Werd eenentwintigfte Landvoogd hier. b 334, 372. Zyne gevallen met Koning *Amsterdam*. b 334, 335. Zyn gevaar om met alle de Hollanders door Koning *Amsterdam* vermoord te werden. b 338. Belet 's Konings dood, maar doet hem gevangen nemen. b 344, 345. Zyn tocht na Manado, en na Gorontalo met een vloot, en ziet een Steert-Ster. b 346. Zyn verdere verrigtingen op Dommogoe, Gorontalo, &c. b 347, 348. Werd Commiffaris der drie Oofterfche Provintiën. b 350, 372. Wat eere zyn Ed. D. *Peregrinus* aandede. b 406. Bemind D. *de Leeuw* ganfch niet. b 407, 08.

Paban bezogt door *Matelief*. a 195.

Pais (*Jan*) valt met *Madjira* af. b 288. zie Ternate.

Pais. (*Jacobus*) b 393, 394.

Paiva 's tocht na Indiën, en zyn dood. a 87.

Paling. (*Adriaan*) a 210.

Palibotra. a 74.

Paloe, des zelfs Koning, en zyn land, mitsgaders wat daar valt. b 74, 75. 78.

Panay befchreven. a 157.

Pandjalang (*David*) Goegoegoe of Tweede van Taboecan. b 50.

Pangasare, zie Tagulanda. b 60-62. Des zelf inwoonders ftoute Zeelieden. b 61. En wel eer Zeeroovers.

Pantænus na Indiën vertrokken. a 75.

Pantsiano, een eiland. b 81, 86.

Papegaeyen. a 67, 68.

Papoa 's verbond met *Focatia*. b 201. Meffowal, en Salawat, Papoefche eilanden. b 308. bekeerd. b 383.

Papoesche eilanden onder Tidore, en wat daar al valt. b 102-104. Koningen verbond met Portugal. b 201. *Cos* vergeeffche tocht na de zelve. b 308.

Paragoa befchreven. a 159.

Parigi, een dorp op Manado. b 76. Verdere dorpen onder dezen Koning, en verdere Koningen, mitsgaders wat hier valt. b 76.

Passigi, een eiland omtrent Tagulanda. b 61.

Patani, op de Maleitse kust, bezogt door *van Neck*. a 180, 192.
Patani, dat onder Tidore staat. 104, 105.
Patingaloan Koning van Macassar. b 302, 307. Zyn dood. b 312.
Patoewo, een dorp. b 314.
Patrocles reize na Indiën. a 59.
Patsjaranga Malamo, zesde Koning van Ternate. b 136.
Pati Limä. b 336, 337.
Paul (*Jan*) Priester in Ternate. b 385.
Pauluszoon (*Joris*) onder-Zeevoogd van Heemskerk. a 184.
Paus Martyn de vyfde geeft de landen, om de Oost ontdekt, aan de Portugeezen. a 83 *Alexander* de zesde 's bemiddeling tusschen de Koningen van Spanjen en Portugal. a 86.
Pedir. *Siqueira* hier voor. a 97.
Pebe, een dorp op Sjauw. b 58.
Pebe. (*Carlo*) b 398.
Pelsaart 's (*Barent*) tocht na Manilha. a 145. en zyn dood.
Peperboom van *Plinius* wonderlyk beschreven. a 71, 72.
Perduyn. (*Simon Jasperszoen*) a 183.
D. Peregrinus Kerk-bericht. b 401. Bericht wegens een Nagel boom. b 405. Eere hem door de Heer *Padbrugge* aangedaan, en zyn komst in Amboina. b 407.
Pereira (*Gonsalvo*) vierde Portugeesche Landvoogd in Ternate. b 183, 370.
't *Perpetuum Mobile* door wie uitgevonden. a 119-121.
Persiën van de ouden Indiën genaamd. a 61.
De Heer *van Petersom* (*David*) negenentwintigste Landvoogd der Moluccos. b 366, 372.
Pettha, een dorp op Sangir. b 51.
Petti, een eiland omtrent Manado 's kust. b 73.
Philadelf's (*Ptolomeus*) vergeefsche aanleg tot den handel op Indiën. a 59
De *Philippines* onder Spanjen, enz. a 147. Kaart 'er af. a 148.
Philippo (*Don*) op Sangir. b 398. 399.
Philipszoon. (*Roeland*) b 248.
Piantay (*Carlo*) Koning van Mangenitoe b 46.
Pieterszoon (*Jacob*) Hoofdman op de Hollandsche Thuin. a 184. Onder-Zeevoogd. a 191. Zyn dood. a 192
Pieterszoon (*Jan*) b 389. 390.
Pimenta (*Nicolaus*) Priester in Ternate. b 384.
Pinto vermoord voor Tidore. b 160. Zyn trouwloos stuk, en andere op Sarangani. b 190.
Piris. (*Domingo*) b 393.
Piso, een eiland by Manado. b 61.
Plancius zoekt O. en W. a 116.
Plinius schryven over Indiën. a 59, 60.
Pryzen. 's Lands geregtigheit van de zelve. a 190.
Poedecheri (dog recht, *Poedesjeri*) Hoofdcomptoir der Franschen. a 133. Door de Nederlanders veroverd. a 133. En de artykelen van de overgave.
Poenot, een dorp omtrent Boelan, op Manado. b 68.
Poit, tweede Koning van Ternate. b 135, 369.
Porca 's Vorst door *Sampajo* overwonnen. a 105.
Portugeezen. Door den Sulthân van Egypten in hunnen toeleg op Indiën wederstaan a 80. Zeilen allereerst voorby de paalen der ouden, en wie dit eerst aandreef. a 82, 83.
Portugeezen. Wie dit werk vervolgde. a 89. De landen, om de O. van Indiën ontdekt, hen door den Paus *Martyn* de vyfde gegeven. a 83, 84. Wat Prins *Henrik*, *Alfonsus* de vyfde, en *Johan* de tweede ontdekt hebben a 83-85, 87, enz. *Canus* verdere ontdekkingen. a 85. *Dias* ontdekt de Caap der goede Hope. a 87. *Vasca Gama* 's tocht na Indiën, en der verdere Portugeezen vervolgens (zie Oost-Indiën) a 89, 92, 93, enz. Gale aan Portugal cynsbaar. a 96. Colombo. a 101. *Johan* de derde, en de zaaken, onder hem voorgevallen. a 103. Hunne moejelykheden met die van Atsjien, en Bintam. a 103. Hunne veroveringen in Indiën, en waar mede zy alle de ouden overtreffen. a 109. *Furtado* voor Bantam door *Wolfert Hermanszoon* geslagen. a 181. Hunne vestingen in Ternate. b 11. Der zelver onkunde in de zaaken der Moluccos. b 127. *Abreus* na de Moluccos gezonden. b 145. In 't jaar 1511. Zy komen hier eerst onder *Bajang Ullah*. b 145, 146. Hun verward verhaal van dit geval. b 147. *Bajang* doet hen veel eer en groote beloften. b 147. Haat tusschen de Portugeezen en Çastiliaanen. b 147, 148. *Serraan* en *Bajang*, om hunne te groote vriendschap, vergeven. b 150. Dwingen de Spanjaarden in 't jaar 1522. zich aan hen over te geven. b 153. *Antoni Brit* eerste Landvoogd hier. b 153, 370. Krygt verlof, om een vesting te bouwen. b 154. Den Tidorees bied *Brit* ook een vesting op zyn land aan, dog, hy dit weigerende, zoekt den Tidorees dit op hem te wreeken. b 154. Hunne moejelykheden met de Koningin van Ternate, den Koning van Tidore, en *Tarruwese*. b 155-158. *Garsias Henrik*, hun tweede Landvoogd in Ternate. b 161, 162, 370. *Georg de Menesez* derde dito. b 163, 370. Huwelyk tusschen *Karel* de vyfde en *Johan* de derde, en hunne gezusters. b 177. *Gonsalvo Pereira*, hun vierde Landvoogd van Ternate. b 183-187, 370. *Vincent de Fonseca* vyfde dito. b 187-189, 370. *Tristan d'Ataido*, zesde dito. b 189-194, 370. Hun daad tegen *Hair* 's moeder, en den haat hier over tegen hen. b 190, 191. *Antoni Galvaan*, zevende Landvoogd. b 194. Verlaten Ternate, en werden door *Baboe* verdreven, vertrekken na Tidore, daar zy een vesting bouwen, die *Baboe* veroverd. En zy bleven op Tidore tot in 't jaar 1606. b 207, 214. In hunne bedryven beschreven. b. 240, 241. *Francisco Viera*, op Macassar, zyn twee schepen door ons genomen. b 302. Landvoogden der Moluccos. b 370. Slecht gedrag hier. b 384.
Pottebakker, of Cavali, een eiland by Ternate. b 90, 92.
Pou, een eiland. a 203.
Predicanten lyst van Ternate. b 27. Inkomen om de Oost. b 428.
Priesters in Ternate. b 380-385.
Princen-eiland, door *Kleerhagen* veroverd. a 183.
Puyes (*Nicolaas*) opper-Koopman. a 196.
La Puna verbrand. a 209.
Purry 's (*Pieter*) ontwerp wegens 't land van *Pieter Nuyts*, eerst aan ons, daar na aan de Franschen voorgeslagen. a 136, 137.

Q.

Quakkennaak (*Jacob*) Schipper. a 177.
Quiloa door *Gama* bezeild. a 89.
Quirynen (*Laurens*) Hoofdman. a 308.

R.

Raadzelen by de ingezetenen der Moluccos in gebruik. b 17.
van Ray. (*Jacob*) a 148.
Reaal (*Laurens*) derde Landvoogd in Ternate. a 203. b 247. Werd opper-Landvoogd van Indiën. b 248. Zyn vertrek uit Ternate. b 249.
Reynegom (*Frederik van*) Fiscaal. a 208.
Reeveld. (*Cornelis Jacobszoon*) b 391.
Rasscher (*Jan*) zoekt O. en W. a 121.
Reynst (*Gerard*) tweede opper-Landvoogd. a 199. b 247.
Reizen, zie Oost-Indiën, en de tochten, daar gemeld. Om verscheidenderlei redenen ondernomen. a 1, 4. By zommige volkeren afgekeurd, dog by de wyste noodig geagt, en de redenen 'er van. a 2. Der Sidoniers, Tyriers, Carthaginenzen, zie Sidoniers, enz. Der eerste vloot van Indiën. a 171, 172-174. Eerste tocht van *van Neck* derwaards. a 174. Van *Warwyk* na Ternate, enz. a 176. Van de *Leeuw* en *Leeuwin*, en *Houtman* tot Atsjien op de *Leeuw* vermoord. a 176. De verdere volgende tochten der schepen en Zeehelden, tot *Both* toe, zie Oost-Indiën, en tochten daar op. Van *Van Caarden.* a 179, 195. 196. *Van Neck* 's tweede tocht. a 179. Gevallen van den swarten en witten Arend. a 180. Van *Heemskerk*, en *Grenier.* a 180. *Wolfert Hermanszoon.* a 181-183. *Laurens Bikker.* a 183. *Spilbergen.* a 183. *Warwyk*, de eerste vloot na de vereeniging der Maatschappy. a 191-193. Tweede reize van *van der Hagen.* a 193 194. *Matelief.* a 194 195. *Verhoeven.* a 196-198. *Pieter Both* 's tweede tocht. a 198. En Vlooten onder *Laurens Reaal* gezonden, en onder *Blok*, *Coen*, *Reinst*, en *Lam.* a 199. Tweede tocht van *Spilbergen.* a 199-201. Van *La Maire.* a 201-204. Van *L'Heremite.* a 207-209. Van *Schram.* a 209. De tweede van *Coen*, van *Blok*, en die van Specx. a 210.
Retour-vlooten, zie Vlooten.
Rheti verboden zich Koning van Makjan te noemen. a 92.
Ribera (*Nugnes*) Priester in Ternate. b 382.
de Ryk (*Abraham Willemszoon*) onder-Koopman op Djohor. a 198.
Ryp 's (*Jan Corneliszoon*) na 't Noorden. a 169.
Rimbach. (*Nicolaas*) b 289.
Roang, een eiland by Tagulanda. b 61.
Robbertszoon (*Robbert*) zoekt O. en W. a 115.
Robbertszoon. (*Adrioan*) b 389.
Rodoali, Prins van Bool. b 72.
Rodrigos. (*Jeremias*) b 399.
Roebohongi na Amboina gezonden. b 207.
Roemakay door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.
Roer. Het wapen der Sidoniers. a 20.
de Roy. (*Gerard*) a 183.
Romi, op Tidore. b 325.
Rompo 's rivier. b 81.
Rood (*Cornelis*) Commies. Zyn dood. a 208.
't *Roode Meir.* Waarom zoo genaamd. a 63. Van de ouden Indiën genaamd. a 63.
't *Roode Meir.* Tochten door 't zelve na Indiën. a 78, 79. Bezogt door *Siqueira.* a 102.
N. Roos, Schipper, en zyne verrichtingen. b 309-322.
Roos. (*Hector*) a 198.
N. Roose, Fiscaal, overleden. a 210.
Roose (*Dain*) trouwd met Koning *Amsterdam.* b 334.
Rooselaar, Gezaghebber, en zevenentwintigste Landvoogd. b 365, 372.
de Rosario. (*Marcus*) b 399.
Rose (*Henrik*) Kapitein. a 209.
Rossemraad. (*Alexander*) b 390, 391.
Rotterdam (Prins) in Ternate. b 349. En zoon van *Mandarsjah.*
Rotterdam. Bewindhebberen van Rotterdam. a 311.
Rove vind O. en W. a 121.
Russen. Hun tocht na China. a 65, 113. Hunne moeite hier op met de Tarters. a 113, 114.
Ruttens (*Claas*) Kapitein hier. b 400.

S.

Saa (*Garsias de*) veertiende Landvoogd van Indiën. a 106.
Saavedra op Tidore. b 174.
Sabadyn, 's Konings Stadhouder in Amboina overleden. b 249.
Saban, een dorp op Sangir, en de eilanden 'er by, onder wie het staat. b 48.
Saboeboe, een eiland onder Ternate. b 80.
Saccan, een dorp omtrent Boelan. b 68.
Sadaha, 's Konings gezant in Amboina. b 266.
De Heer *Le Sage*, zesentwintigste Landvoogd in Ternate. b 365, 372.
Sabid. *Warwyk* 's eerste komste by hem. a 176. Anders *Saidi* genaamd, werd zesentwintigste Koning van Ternate. b 208. Weigerd by *Warwyk* aan boord te komen. b 209. Gevangen van de Spanjaarden. b 215.
Saidi, zie *Sahid*, Koning van Ternate.
Saidi (*Kaitsjili*) of *Schaydi*, Zeevoogd van Ternate, staat tegen *Mandarsjah* op. b 285. Komt in Amboina b 295, 296. Gevangen. en gedood. b 320.
Saifoddien 's haat en liefde voor zommige. b 16. Beschreven. b 106-108. Zyn verbond met ons. b 109. Zyn verdere zaaken, en dood. b 109-112. Tahoela hem geschonken. b 325. Hoon, dien hy Koning *Amsterdam* aandede. b 333.
Saketta, een eiland by Ternate. b 90.
Salaat (*Noer*) Koning van Batsjan. b 124.
Salamadonga, een dorp by Boelan. b 68.
Salangari, een eiland. a 203.
Salawat, een der Papoesche eilanden. b 308.
Saleyer, door *Baboe* veroverd. b 208.
Saloera. Eilanden tusschen Saloeran en Taboecan. b 43. Staande onder Taboecan. b 52.
Salomo 's tocht na Ofir. a 36.
Salontingo, een Princes. b 49.
Salvadoor, Prins van Bwool. b 72.
Samana (*Crain*) Veldheer op Macassar. b 321.
Samarau 's ontdekkingen, en verovering van Boero, en zyn geslacht. b 144.
Sombangko, Koning van Macassar. b 321.
Samine. (*Karel*) b 394.
Sampajo, achtste opper-bestierder van Indiën, en zyn bedryven. a 104, 105.
Sampaloe, een der oudste dorpen van Ternate. b 10.
Van Sanden 's vlucht na Loehoe. b 250.

Sand-

Sandvoort (*Melchior*) Commies. a 177.
Sangir, een eiland, nevens zyn byleggende eilanden. b 42, 43-56. Des zelfs groote. b 44. Hoe veel Koningen hier. b 44. De Oost-zyde des zelfs. b 48. Schets der zielen en manschap. b 56. Bekeering, en Kerk-staat. b 383, 398. Ongezond. b 400. Kerk-staat, &c. in Ternate. b 417.
Sarangani 's inwoonders voor de Mangindanauwers bevreest. b 30. Wat hier valt, en naamen van verscheide plaatzen. b 30, 31. Dit eiland beschreven. b 44 Schets van de manschap hier. b 56. *Pinto* 's daad hier. b 190. Kerk-staat. b 399.
Sarocdekkels manschap. b 44.
Sas (*Jan*) van Gouda, opper-Koopman. a 178.
Sibori 's (*Kaitsjili*) komst als Gezant in Amboina. b 266, 268.
Schaaf. (*Frederik*) b 393.
Scænanthus van *Plinius* beschreven. a 72. Olie, zie Amboina of het tweede Deel. Fol 255.
Schachts (een Kapitein) geschil met *Hhamza Fabaroddien*. b 114.
Schapenham (*Geen*, of *Eugenius Huigen*) na de Zuid-zee. a 200. Met de Nassausche vloot in Ternate. b 250. Gaat na 't vaderland, en stierf. a 209.
Schatten begraven de Molukze volkeren. b 20.
Scheepstuigen der ouden. a 10.
Schepen. Door wie eerst gemaakt. a 5, 21. De Hebreen de oudste Scheepsbouwers. a 16. Eerste stoffe der zelve. a 5. Wie de byzondere zoorten der zelve eerst uitvond. a 6. Forme, en Cieraaden. a 6. Later uitvinding van schepen. a 7. Wat volkeren door de scheepvaart beroemd geworden zyn. a 8. Voor al de Feniciers, en Sidoniers. a 18, 20.
Schepen. Hier en daar verloren.
. Amsterdam, voor Luboc. a 174. De Trouw, in de Moluccos. a 177. De Blyde Boodschap, in zee door de Portugeezen genomen a 177. De Liefde, in Japan. a 177. De Hope. a 178. De Eendracht. a 178. Haarlem verbrand. a 180. Ziriczee, voor Mozambike. a 195. Soutelande. a 210. China en Walcheren in Ternate. b 230. De Griffioen, voor Makjan. b 237. Amsterdam, de Valk, en den Arend. b 239. Gouda. b 243. De Tyger, Luipaart, Bergen op Zoom, Agterkerke, en de Juffrouw, gebleven op de droogte Sangori by Boeton. b 284.
van der Schelling. (*Willem Barentszoon*) a 168.
Schildpads-Hoorn, op Manado. b 63. Eilanden, of Noessa Pinho 's. b 145.
Schipper. Dit ampt aanzienelyk by de Tyriers. a 21.
Schoolen op Tagulanda. b 61.
Schot, Kapitein, komt op Laboewa, b 336. en plaatst die van Cajoe op Motir.
Schotte (*Apollonius*) maakt een verbond met den Koning van Boeton. b 246.
D. Schotte, of *Scotus*, in Ternate. b 388.
Schouten (*Willem*) mede-vinder der Straat Le Maire, in Ternate. b 248. Vaart na huis. a 281.
Schouten (*Cornelis Janszoon*) Schipper. a 178.
Schouten (*Jan Corneliszoon*) Schipper. a 801. Zyn dood. a 202.
Schutte (*Engelbrecht*) Kapitein. a 208. Zyn dapperheit. a 209.
Schutte (*Barent*) Luitenant. a 209.
Schuurmans, Zeevoogd, op Madura gevangen. a 175. Na 't vaderland. a 180, 182.
Scrulaa (*Bajang*) Koning van Batsjan. b 124.
Sebastiaanszoon (*Cornelis*) Zeevoogd in Patani. a 192, 193. onder-Zeevoogd van *van der Hagen*. a 193. Komt in Amboina en Ternate. a 194. Veroverd Tidore, enz. b 213, 214 Zeer beschuldigd. b 219.
D. Sel in Ternate. b 226.
Seleucus tocht na Indiën. a 58.
Semiramis tocht na Indiën. a 33.
Seree door *Plinius* beschreven. a 72.
Seres, of Chineezen. a 70, 74.
Sergeants vrouw van Amblauw 's bericht. b 296.
De Heer *Seroyen*, tweede Landvoogd der Moluccos. b 277, 372. Werd gelicht. b 281.
Serraan in Amboina. b 145, 146. Werd door *Bajang* in Ternate verzogt. b 146, 150. Komt in Ternate. a 99. b 246, 150. Zyn dood. b 150, 151.
Siale, derde Koning van Ternate. b 135.
Siafat, een vesting. b 316.
D. Sibelius. (*Petrus*) b 391.
Sibori (*Kaitsjili*) Koning van Ternate, trouwd Taboecan 's Princes. b 52. Veroverd Sjauw. b 59. Anders Koning *Amsterdam* genaamd. b 327. Werd eenendertigste Koning van Ternate. b 333. Nader beschreven. b 333.
Singafari. b 282.
Siam bezogt door *Cornelis Specx*. a 192.
Sjah Aalem, negende Koning van Ternate. b 137.
Sjauw beschreven. b 57. Vestingen hier. b 59. De Koning bekeerd, enz. b 383. Kerkstaat, en Jesuiten. b 398, 417.
Sidoniers, beroemd door den Koophandel. a 19. En door andere konst-stukken. a 20. Hunne Scheepvaart- Reken- en Sterren-kunde. a 20. Hun wapen, een Roer. a 20. Min beroemd in handel en Zeevaart als de Tyriers, en Carthagenienzers. a 20. Bouwen oud Tyrus. a 21 Hunne volk-plantingen. a 21. *Cadmus*, de Sidonier. a 21.
Sierra Liones ontdekt. a 83, 208.
Silensak. b 73.
de Silva. (*Jeronimo*) b 240, 249.
de Silva. (*Jan*) b 240, 248, 291.
Siltigheit der zee nagevorscht. a 125.
Sipkens vrouw 's bericht. b 296.
Siqueira 's tocht na Indiën. a 96. Werd opper-bestierder van dito. a 101, 102.
Slacht (*Pieter*) Schipper, overleden. a 209.
Slangen die een Hert inzwelgen. a 68.
Slaven-handel de oudste. a 18.
Slobbe (*Pieter Hermanszoon*) Schipper. a 208.
Slobbe (*Adriaan*) Schipper, overleden. a 210.
D. van der Sluis in Ternate in 't jaar 1678. b 407. Weêr in Amboina in 't jaar 1684. b 407.
Smal (*Adriaan*) Schipper, overleden. a 210.
Socotoriaanen door *Albukerk* gestraft. a 97.
Soeleiman 's (*Hassan*) deel in 't verraad tegen ons door Koning *Amsterdam* besloten. b 336.
Soet (*Pieter Janszoon*) Schipper. a 184.
Sofala bezogt door *Spilbergen*. a 183.
Soldy-Boekhouders hier. b 375.
D. Sonneveld hier. b 390.
Solor Des Konings van Ternate 's recht hier op eenige dorpen. b 97.
Sopi 's kust. a 203.
de Sola (*Ferdinand*) Zeevoogd. b 202.
de Sosa (*Bernardyn*) tiende Landvoogd der Moluccos. b 203, 370. zie Ternate.
de Sousa. (*Simon*) vierde Landvoogd der Moluccos. b 173. Dog vegt zich dood voor Atsjien. b 71.

de Sousa (*Martyn Alfonso*) twaalfde Landvoogd van Indiën. a 106.
Soute eilanden ontdekt. a 84.
Spanjaarden vaart op Indiën, de Philippines, enz. a 147. Vesting in Ternate. b 11, 59, 162. Nemen *Saboego* op Halamahera. b 94. *Magellaans* gesellen komen op Tidore. b 150. Maken een verbond met *Almansor*. b 150. En hun vergeefsche poging om *Bajang* te bewegen. b 150. Laden Speceryen, en laten 't volk met twee schepen vertrekken. b 150. Werden gedwongen zich aan de Portugeezen over te geven in 't jaar 1522. b 153. Van vyf hunner schepen komt 'er maar een onder *Karkese* op Tidore. b 165. 't Verdere hier-over voorgevallen onder *Garsias*. b 165, 166. Vrede tusschen hen en Portugal. b 166 *Karkese* 's dood, en *la Tour* in zyn plaats, die de vrede breekt. b 168, 174. Hun aanslag op Motir. b 174. Hun slegten staat op Tidore. b 176. Komen weêr hier, en raken in handen der Portugeezen. b 185. Zes Spaansche schepen van Mexico om de Moluccos te veroveren na Tidore gekomen, die zich aan de Portugeezen overgeven, enz. b 202. *De Sosa* brengt hen uit Ternate na Amboina, daar hunnen Zeevoogd sterft. b 202. Krygen geschil met den Koning *Saidi*. b 208. Herwinnen Tidore. b 215. Nemen Koning *Saidi* gevangen. b 215. Bespringen Maleyo te vergeefs na *Matelief* 's vertrek van Ternate. b 225. Makjan door *van Caarden* genomen. b 229, 230. Nemen *van Caarden* gevangen. b 230. *Hoen* 's verrichting hier tegen hen. b 235. Tyding van 't twaalfjarig bestand met hen. b 239. Nemen *van Caarden* weêr gevangen, en overvallen ook *Wittert* voor Manilha. b 239. Nemen op Gilolo eenige vastigheden tegen de vrede aan van ons. b 240. Hunne groote bereidselen ten oorlog. b 243, 244. *De Silva* 's verrichtingen, zie *De Silva*. De onze verklaaren hen den oorlog. b 252. Die voor ons beter als de vrede is. b 254. *Hhamza* onder hen gedoopt, en fyn geslepen, bedriegd hen egter. b 255. *Pedro St. Eredia*, Landvoogd van Gamma Lamma. b 256, 370. Hun toeleg op Tayouan. b 257. *Hhamza* bereid zich met ons ten oorlog tegen hen, en zoekt zich van hen te ontslaan. b 257. Nemen een Boot, en eenig volk van ons. b 267. Werden verdacht van de hand gehad te hebben in den opstand tegen *Mandarsjah*. b 286. *D'Esteibar* Landvoogd op Gamma Lamma. b 305. Hunnen Landvoogd zet den Koning van Tidore gevangen, dog om ons maar te bedriegen. b 310. 311. *Vlaming* maakt vrede met hen, en Tidore. b 311. Zy vertrekken uit de Moluccos. b 325. Onder d'*Attienso*, en 's jaars te voren uit Tidore. b 325.
Speceryen, kenden de ouden; dog niet recht. a 68.
Specx. (*Cornelis*) a 184, 192.
Specx (*Jacob*) opper-Landvoogd van Indiën. a 210.
Spilbergen (*Bartholomeus van*) Hoofd op Batsjan. b 247.
Spilbergen (*Joris van*) slaat tegen de Spanjaarden in de Zuid-zee. a 200. Na Indiën. a 183. In Ternate. a 201. b 247, 248.
D. Spiljardus. (*Josias*) b 391. Nieuwe Stadhouder na Amboina. b 290. Afgeschaft. b 292.
D. Stampioen hier. b 418, 420.
Steenwyk (*Jan Hesselszen*) opper-Koopman. a 196.
Ster-kunde der Hebreen, en Arabiers. a 16. De oudste Ster-kundigen der ouden. a 15, 16, 17. Feniciers. a 11. Sidoniers. a 20. Tyriers. a 21, 24.
Steert-ster gezien in 't jaar 1689. in Ternate. b 417.
Sterk. (*Jacob*) b 389.
Sterren, waar op de ouden zeilden. a 13. Dog hunne kennis onnut. a 17.
Stolk (*Leenderd*) Schipper. a 208.
Straat Magellanes. a 102, 110. b 149. Le Maire, en andere wegen. a 110, 111, 201, 202.
Strabo 's schryven over Indiën. a 59.
Stroom 's onkunde in den Oceaan belet het uitvinden van O. en W. a 122, 123.
D. Struis. (*Albertus*) b 391.
Sumatra, door de onze eerst bezogt omtrent Dampin a 173. *Houtman* voor Atsjien vermoord. a 176. *Van Caarden* hier; zie Atsjien, en *van Caarden*. 't Volk van den zwarten en witten Arend op Ticou niet wel gehandeld. a 180.
Swan, een Engelsch Kapitein, vermoord op Mangindanao. b 27, 32.
D. Sweerdius. b 391.
Syriën van de ouden Indiën genaamd. a 61.

T.

Taalen, verscheidenheit in de Moluccos. b 130.
Taberidji, drieentwintigste Koning van Ternate. b 188. Zyn dood. b 190, 198.
Tabinjai (*Crain*) gevangen. b 320.
Tabillola. b 254.
Table beschreven. a 157.
Taboecan. Eilanden tusschen Taboecan en Saloeran. b 43. Tusschen Negri Bharoe en Taboecan. b 48. Des zelfs Koning onderdrukt dien van Taroena, dat belet werd. b 45. Beschreven, nevens den Koning. b 48, 49. Des zelfs Goegoegoe's. b 50. Dorpen hier. b 50. Groote magt dezes Konings. b 50-52. Des zelfs geschillen met Candahar. b 51. Eilanden omtrent Coelor. b 51. Verdere eilanden onder dezen Koning. b 52. Den Koning van Ternate trouwd een Taboecanse Princes. b 52. Wat hier valt. b 52. Aboe, een brandenden berg hier, en aardbeving daar door veroorzaakt. b 53-55. Schets van zielen, en manschap. b 56.
Tacomi, een vesting hier, door wie gebouwd. b 13.
Tafelen van de Sons declinatie door wie gevonden. a 85.
Taffasoho. b 254.
Tajoeri, een eiland by Ternate. b 96, 234.
Tagulanda, of Pangasare; 't dorp Poeloetang op 't eiland Karkalang hier onder. b 56. Beschreven, en waarom Pangasare genaamd. b 60, 61. Door wie veroverd. b 60. Dorpen, en manschap hier. b 60. Hoe verre van Ternate, enz. b 60. Wat hier valt, en de zielen. b 60, 61. Kerk-staat. b 397, 403, 404. Zeldzaam vonnissen hier. b 397. Afkeuring van Huwelyken met die van Sjauw. b 398. Order hier op 't Kerkelyke. b 398. Bevinding hier der Kerke, &c. b 417.
Tahalile, een Kapitein, na Boeton. b 311.
Tahoela op Tidore, aan *Saifoddien* geschonken. b 325.

Tajom,

B L A D - W Y Z E R.

Tajom, een eiland by Manado. b 78.

Takineta, Koning van Mangenitoe. b 47. Zyn recht op 't dorp Noenoeffa. b 47.

Talautze eilanden. b 37-41, 56, 59, 398. Bedryf der Jesuiten hier. b 398.

Talisse, een eiland by Tagulanda. b 61.

Tamacko. Eilanden tusschen Tamacko en Sangir 's Zuid-hoek. b 43. Beschreven. b 47.

Tamlocko. Des zelfs bocht, en dorp. b 80, 81. Boeton 's geschil met hen. b 81. Veroverd door *Baboe*. b 81. *Vlaming* hier, en dezes Konings onderwerping aan die van Ternate. b 314.

Tamin Amsara, Stadhouder des Konings. b 290.

Tandaya beschreven. a 159.

Taprobana der ouden. a 42, 43, 74. zie verder onder de stoffe van Ceylon.

Taroena, een dorp op Sangir. b 45, 56. Magt dezes Konings; dog eerst onderdrukt. b 45. Schets van de zielen, en manschap. b 56.

Tarruwese, onder-Koning en voogd van 's Konings kinderen in Ternate. b 154. Zyn verdere handel met *Brit*. b 154, 157, 158. Als ook met den Ticorees, die hy beoorlogd. b 160. Veroverd Marieco. b 161. En andere plaatzen op Makjan en Gilolo. b 161. Trouwd de dochter des Konings van Tidore. b 164. Zyn haat tegen de Portugeezen, &c. b 167. Vergeeft *Dejaal*. b 178. Zyne verwydering met *Meneses*. b 178. Zyn verdrag met *Catabruno*. b 180. Werd onthalst. b 181.

Tartessus. a 23.

Tavernier 's slecht schryven over verscheide zaaken. a 73.

Tayouan zoeken de Kastiliaanen aan te tasten. b 257.

Tekoe (*Henrik*) Schoolmeester. b 393.

Teljabo, een der Xoelase eilanden staande onder Ternate. b 87.

Telleboeje, op Manado 's kust. b 77.

Terbile, Stadhouder der Xoela 's. b 88. Staat tegen *Mandarsjah* op. b 285. Werd onthalst. b 300, 301.

Tercottus door de Heer *Padbrugge* uit Eecan Itam gedreven. b 59.

Ternate. *Warwyk*, *van Neck*, en *Heemskerk* hier. a 179, 180. *Wybrant Hermanszoon*, en *Sebastiaanszoon* hier. a 182, 194. *Matelief*, *van Caarden*, en *Spilbergen* hier. a 194. 195, 201. *Le Maire*, *Schouten*, en *L'Heremite* 's vloot hier. a 203, 209. Des zelfs Koning de eerste in rang der Molukze Koningen. b 3, 132, 237. Eilanden onder hem staande. b 3, 4. Beschreven, en zyn brandende berg. b 4, 5, 6, 10 Aardbeving hier. b 10. Oudste dorpen. b 10. Portugeezen hier. b 11. Vestingen der Hollanders hier. b 12. 't Kasteel Orangie beschreven. b 12. De vesting Tacomi of Willemstad. b 13. De stad beschreven. b 13. De Ternataanen. en verdere inwoonders. b 14, 15, 16, 19. De Ternataansche vrouwen beschreven in hun dragt, reinheit, Juweelen, danssen. b 17-19. Dragt der mannen. b 19. Huizen der zelve. b 20. 't Begraven van schatten hier gebruikelyk. b 20. Spys, drank, en Huwelyken der zelve. b 20. Slegte oorlogs-kunde der Ternataanen. b 21. Hun wapenen, en vaartuigen. b 21. Eisch der Tidoreezen op hen. b 23. Wat hier al valt. b 23. *Kaitsjili Sibori* trouwd een Princes van Taboecan. b 52. Veroverd Sjauw. b 59, 133.

Ternate. Coracora-vloot van Sangir, Sjauw, en Tagulanda voor dezen Koning. b 61. Wat landen op Celebes onder Ternate staan. b 62. 's Konings magt op Manado. b 75. Wanneer de landen van Manado onder Ternate gekomen zyn. b 81. *Hair*, en *Baboe* 's veroveringen, en van andere. b 60, 81, 87, 88, 91, 92, 96. Wat in Amboina onder Ternate staat. b 96, 97. Ambons Landvoogd 's Konings Stadhouder over zyne landen daar. b 97. Ongegronden eisch dezer Koningen op Hitoe, &c. b 97, 99, 100. Hun recht op eenige dorpen op Solor. b 97. Oude wyze van regeeren hier. b 97-99. Vier Gemeens-mannen hier. b 98. *Kati Toeban*, tiende Lid in 's Konings raad. b 99. Net bericht van de zaaken der Moluccos. b 127. Zaaken dezen Koning byzonder rakende, en waar in hy uitmunt. b 133, 137. Hy voerd vyf Sonneschermen. b 133, 134. En zyn jaloezy 'er over. Zyn vergunning aan den Koning van Taroena. b 134. Plegtelykheid by 't sterven, en geboren werden van zyne kinderen. b 134. Oorsprong dezer Koningen. b 134. En hunne oudste Vorsten. Heidensche Koningen. b 135-139. 369, 368, 369. Maleyers, Javaanen, en Arabiers hier in 't jaar 1304. b 136, 137. Zoonen als Kroonvolgers in 't jaar 1317. afgekeurd. b 136. Rang dezes Konings de eerste, en wanneer zoo bepaald. b 137. Tidore wint Makjan van dezen Koning, dog gered door Gilolo. b 138. Gilolo raakt hier onder. b 138. Een Ternataansche Princes trouwd met een Koning van Batsjan. b 139 Moorsche Koningen hier. b 140, 141, 369. Veel Javaanen, Maleyers en Chineezen hier in 't jaar 1465. b 140. Voeren 't Moorsch Geloof hier in. b 140. Vaart der Ternataanen op Banda. b 140. *Markoem* 's oorlogen met die van Gilolo. b 140, 141. Zoonen voor broeders tot de Kroon gekoren. b 141. Twee adelyke huizen hier in 't jaar 1488. b 141. *Bajang Ullah* ontbied *Serraan* uit Amboina hier, die 'er in 't jaar 1512. quam. b 146. Met hem maakt *Almansor* vrede. b 146. Doet de Portugeezen groote eere aan, en groote belofte. b 147. *Magellaan* bied *Karel* de vyfde de Moluccos aan. b 148. Zyn tocht herwaards. b 149. *Georg Brit* eerste Portugeesche Landvoogd hier, dog vervangen door *Antoni Brit*. b 152, 153. Die van de Koning wel onthaald werd. *Antoni Brit*, en *Garsias* hier. b 153. Dwingt de Spanjaards zich over te geven, en krygt verlof om een vesting te bouwen van de Koningin, die in 't bestier bleef na *Bajang* 's dood. b 153. Ziet 'er na uit. b 154. *Tarruwese*, voogd van 's Konings zoonen, en onder-Koning. b 154. *Brit* 's verbond met de Koningin en *Tarruwese*. b 154. Tidore 's Koning bied hem ook een vesting aan; dog staat dit af. b 154. verzoekt een verdrag met *Tarruwese*. b 154. Plaats der vesting, &c. b 155. Koningin 's geveinst gedrag. b 155. Spant tegen *Brit* aan. b 156. Haar vlugt. b 158. *Brit* in ongelegenheit, dog ontzet. b 154. Zend *Tavare* na Tidore, en den uitslag. b 156, 157. Zoekt den oorlog te myden. b 157. Begind den oorlog, en neemd twee Princen gevangen. b 158. Stut de opschudding hier over. b 159. Dog raakt in benaauwdheit. Vlugt der Ternataanen, en te rugkomst. b 159.

Ternate. Oorlog der Portugeezen met Tidore. b 159, 160. *Brit* verzoekt zyn verloſſing. b 160. *Pinto* vermoord, &c. b 160. Marieco door *Tarruweſe* veroverd. b 160. En 't verzoek van vrede afgeſlagen. *Garſias* hier, en zyne gevallen in Banda, en met *Brit* hier. b 160, 162. Werd *Brit* 's vervanger. b 162. *Brit* 's wonderlyke handelingen, en vertrek. b 162, 163. *Garſias* zend *Correa* na Banda. b 163. Maakt vrede met Tidore. b 164. *Meneſez* derde Landvoogd hier. b 163, 165, 166. *Tarruweſe* trouwd de Princes van Tidore. b 164. *Garſias* onbillyke handel met Tidore. b 164. Batsjan hier over den Portugeezen ontzegt. b 164. *Karkeſe* komt op Tidore, en vrede met hen. b 165. Zyn dood, en *La Tour* zyn vervanger. b 165. *Garſias* handel met hen. b 165, 166. *Meneſes* hier gekomen, krygt moeite met *Garſias*. b 166, 167. Derde Landvoogd hier. b 166-183. Zend *Vaſco Laurens* na Borneo. b 168. *Tarruweſe* 's haat tegen de Portugeezen. b 167. *Faucon* haat *Meneſes*. b 168. *Gilolo* verklaard den Portugeezen den oorlog, en ook *La Tour*. b 168. Moeite tuſſchen *Meneſes* en *Garſias*. b 168-172. d'*Aſſevedo* hier. b 173, 174. *De Souſa* hier vierde Landvoogd, dog op Atsjien gedood. b 176. *Saavedra* op Tidore, en hun bedryf op Motir, en vrede afgeſlagen. b 174, 175. De Landvoogd in nood, en ontzet. b 174. Slegte ſtaat der Portugeezen hier. b 176. Door de Tidoreezen elders aangetaſt. b 177. Tidore verbrand, en vrede 'er op. b 177. *Karel* de vyfde verpand de Moluccos aan *Johan* de derde. b 177. *Deyaal* eenentwintigſte Koning van Ternate, door *Tarruweſe* vergeven. 1 178. Vervangen door *Bohejat* b 178, 187. Verweidering tuſſchen *Meneſes* en *Tarruweſe*. b 178, 179. Geval van een Moors Prieſter. b 179 Nog grooter verweidering tuſſchen de Ternataanen en Portugeezen b 180. *Tarruweſe* over ſlingzen handel onthalſt. b 180, 181. Vlugt der Ternataanen, en gebrek der Portugeezen. b 181. *Gonſalvo Pereira* vierde Landvoogd hier. b 183-187. Zet *Meneſes* gevangen, &c. b 183. Lokt de Koningin weêr aan de veſting. b 183. Tracht die te voltoyen, en de zaaken te herſtellen. b 183. Oproer hier over, verdere gevolgen, en beſluit der Koningin tot der Portugeezen ondergang. b 184-186 Spanjaarden weêr hier, en hun wedervaaren. b 185. *Pereira* 's dood. b 187. *Vincent de Fonſeca* vyfde Landvoogd hier. b 187-189. *Bohejat* in vryheit geſteld, en tweeentwintigſte Koning. b 187, 188 Zyn ſtrenge regeering, en de *Fonſeca* 's voornemen daar op. b 188. Verſlagen. b 195, 196. *Taberidji* drieentwintigſte Koning hier. b 188, 198. *Triſtan d'Ataido* zesde Landvoogd. b 189-194. Zet *Taberidji* gevangen, &c. b 189, 190. *Hair* vierentwintigſte Koning. b 190. Vuile daad der Portugeezen tegen zyn moeder, zeer verfoeid. b 190. *Pinto* 's trouwlooze daad op Sarangani. b 190. Haat der Molukze en Papoeſche volken tegen de Portugeezen. b 191. Oorlog der Ternataanen tegen hen. b 191. En aangetaſt op Moro 's kuſt. *Catabruno* vergeeft zyn Koning, en veroverd Gilolo. b 191. De Molukze Veſper, en groote nood der Portugeezen. b 192. Herſtelling der Portugeezen, dog door den Tidorees uit zee geſlagen. b 192.

Ternate. Den onder-Koning van Goa ontzet hen na vermogen. b 194. *Antoni Galvaan* zevende Landvoogd. b 194. Taſt Tidore aan. b 195. Slaat *Bohejat*. b 196. Wint Tidore 's ſterkte, en ſtad. b 196. Maakt vrede met hen. b 197. Tracht *Catabruno* aan te taſten. b 197. Moejelykheden met zyn volk. b 197. Brengt de Ternataanen weêr aan de veſting. b 198, 200. De Ternataanen verachten *Hair*, willen *Taberidji* hebben, en bieden *Galvaan* zoo lang 't ryk aan. b 198. Dat *Galvaan* afſlaat. b 200. Vrede met Batsjan en Gilolo. b 200. En verdere verrichtingen. b 200. Herſteld de zaaken in Ternate. 200. En van den Specery-handel in de Moluccos, Amboina, en Banda. 201. Zend een vloot onder d'*Azevedo* na Amboina, en veroverd Hitoe 's kuſt. 201. Voor Portugal. Brengt door *Focatia* de Papoeſche Koningen onder een verbond met Portugal. 201. De Molukze Koningen verzoeken van den ouden Koning, om *Galvaan* te houden. 201. Dog te vergeefs. *Georgio de Caſtro* achtſte Landvoogd, zyn vervanger; dog een ſlegt beſtierder. 201. Koning *Hair* nader beſchreven. 202. Voltoying der veſting onder hem. 202. Zyne verbittering tegen de Portugeezen, om dat de Tidoreezen hen ook een veſting op Tidore toeſtonden te bouwen. 202. *Hair* maakt vrede met Gilolo. 202. *Jordan de Freitas* negende Landvoogd hier. 202. Zes Spaanſche ſchepen uit Mexico, om de Moluccos te veroveren, die zich buiten weten van *Karel* de vyfde onder Tidore begeven, komen in Amboina, na zich aan de Portugeezen overgegeven te hebben, daar *de Soſa*, hun Zeevoogd ſtierf. 202. *Franciſcus Xaverius* hier in Ternate. 203. *Hair* na Goa gezonden, komt herſteld te rug, en tracht dit te wreeken; en *de Freitas* gevangen na Goa gevoerd. 203. *Bernardyn de Soſa* tiende Landvoogd hier. 203. Moejelykheden met Gilolo 's Vorſt, en 't vuil verbond der Molukze Koningen tegen de Chriſtenen. 203. Gilolo 's Vorſt gevangen, die zich vergeeft, en door zyn zoon vervangen is. 203. *Hair* 's bitteren haat tegen de Chriſtenen, en hunnen ſtaat in Amboina. 203. Zend *Laulata*, om Amboina te veroveren, die verſcheide dorpen onder Ternate 's Kroon brengt. 204. *Jarricus* misſlag omtrent deze perzoon. 204. *Laulata* 's dood. 204. *Henrik de Zaa* veroverd alle die dorpen weder. 204. Nieuwe onruſt met *Hair*, dien de Portugeezen vermoorden. 204. *Baboe* vyfentwintigſte Koning hier. 206. Die de Portugeezen verdryft, en die toen na Tidore vertrekken, daar zy een ſterkte bouwen, door *Baboe* veroverd. 207. Hoe lang de Portugeezen op Tidore nog bleven 207. *Baboe* breid zyn ryk zeer uit, zend *Roebohongi* na Amboina. 207. *Francis Drake* hier. 207. *Baboe* veroverd Boeton, &c 207. Zyn verbond met Macaſſars Koning, dien hy Moorſch maakt, veroverd Saleyer, en werd Heer van tweeenzeventig eilanden 208. Werd van de Portugeezen gevangen genomen, dog de Hitoeezen boden aan hem te redden: maar werd na Goa gevoerd. Zyn dood, en verdere mishandeling 208. *Sabid* of *Saidi*, zesentwintigſte Koning hier. Zyn oorlog met de Tidoreezen, en Kaſtiliaanen. 208. *Cuadjeb* komſt hier, als ook die der Hollanders in de Moluccos. 208.

Ter-

B L A D - W Y Z E R.

Ternate, De onze met *Warwyk* hier, gaan te land met geschenken. 209. Bekomen Nagelen, en de prys daar op. 216. *Warwyk* laat by zyn vertrek hier zes man blyven. 210. *Sabid* beschreven. 210. Ziet onze Godsdienst. 211 *Van Neck* hier, vind nog Hollanders. 210. Slaat dapper tegen de Portugeezen. 211. Woond een Feest by, en vertrekt. 212. *Wolfert Hermanszoon* hier. 212. *Cornelis Sebastiaanszoon* hier. 213. En zyne verrichting voor Tidore, en die van Kapitein *Mol* hier. 214. Welke Tidore veroveren. *Sebastiaanszoon* laat hier eenig volk. 214. Der Portugeezen vertrek uit de Moluccos. 214. De Spanjaarden herwinnen Tidore, en Ternate. 215. *Saidi* vlugt, werd gevangen na Manilha gevoerd, en Gamma Lamma door *Marassauli* overgeleverd. 215. De Spanjaarden veroveren hier alles. 216. Prins *Aali* om onze hulp na Bantam. 216. *Hidajat* onder-Koning hier. 216, 218. *Matelief* zoekt de Moluccos te ontzetten, ontmoet Ternataansche Gezanten in Amboina, zegt hen zyne hulp toe, 217. En komt voor Tidore. 218, 219 Koning *Modafar* de zevenentwintigste hier, komt by *Matelief*. 218. Dien men raad hier een sterkte te bouwen. 218. *Sebastiaanszoon* hier zeer beschuldigd. 219. *Matelief*'s komst in Ternate. 220. Kiest Maleyo tot een vesting-plaats. 221-223. Kiest, na de voltoying, Hoofden 'er over, en verziet het van alles, gaande toen na China. 223. Zyn verdrag met *Modafar*. 224. Liet hier vier schepen. 224. De onze te vergeefs van de Kastiliaanen besprongen. 225. Brief van Prins *Maurits* aan *Sabid*. 225. Het Duifken, en de Son, van Bantam herwaards gezonden. 225. Wat *Matelief* aan *Van Caarden* wegens de Moluccos raad. 227. En voor al in opzicht van Makjan en Tidore. 227. *Van Caarden* komt hier over Amboina. 228. En zyne verrichtingen, wint Makjan. 229, 230. *Van Caarden* gevangen genomen. 230. *Wittert* na Ternate. 231. *Verhoeven* na Banda. Zyn dood. 231. Werd vervangen door *Hoen*, die over Amboina hier komt. 231. Contract van *Wittert* met de Ternataanen. 231. *Wittert* legt een sterkte op Motir. 233. Maleyo toen Orangie genaamd. 233. *Hoen* komt voor Makjan, en bevind dat *Wittert* al na Manilha was. 233. Steld op alles order, bouwd Tacomi, belegerd Tidore, en dwingt den forzen Koning van Batsjan tot vrede, 234. en zich over te geven. Onze aanslag verder hier mislukt, 235. dog daar na verbeterd. Batsjan 's vesting Barneveld genaamd en versterkt. 235. *Hoen* maakt een verbond met de Koningen van Ternate en Batsjan. 235. De onze op Batsjan op de vlugt gedreven. 236. *Van der Dussen* eerste Hoofd op Batsjan. 236. *Hoen* 's verdere verrichtingen op Batsjan, zyn vertrek na Tidore, en dood. 236. De vyand van Manilha ontzet, dog door de onze aangetast met winst. 236. *Van Caarden* raakt los, en *Schot* op Batsjan. 236. Ombatsjan, en Laboewa beschreven. 237. Verlies van een schip voor Makjan. 237. Motir 's Hoofd door de Tidoreezen gedood. 237. Brief der Heeren Staaten Generaal aan Koning *Sabid*. 237. *Van Caarden* eerste Landvoogd van ons hier. 239. *Schot* verplaatst die van Kajoe op Motir. 239. *Van Caarden* weer gevangen genomen. 239.

Ternate. Twaalf-jarig bestand met de Spanjaarden. 239. *Wittert* ondertusschen voor Manilha door hen overvallen. 239. *Modafar*, de zevenentwintigste Koning hier, maakt een verbond met ons. 239. Zyn aard en bedryven, vry los, waar over voor een tyd afgezet werd. 240. Spyt van *Hidajat* en Prins *Aali* wegens dat zy in de verkiezing tot de Kroon voorby gegaan waren. 240. Eenige vastigheden op Gilolo ons ontnomen door de Kastiliaanen; en poging van *Modafar* om zyn vader te verlossen. 240. De Heer *Both* hier als eerste opper-Landvoogd van Indiën, en tweede Landvoogd hier; en zyn brief aan den Koning van Tidore. 240. Brief aan *Modafar* van den Koning van Tidore. 242. Groote toebereidzelen der Spanjaarden ten oorlog. 243, 244. *Both* 's verbond met die van Makjan, 244, 245. en met *Modafar*. *Schotte* 's verbond met den Koning van Boeton. 246. De Heer *Reinst* tweede opper-Landvoogd van Indiën. 247. *Bartholomeus van Spilbergen* Hoofd op Batsjan. 247, 248. *Joris van Spilbergen* hier, 247, 248. en zyne verrichtingen. De Heer *Reaal* derde Landvoogd hier, en derde opper-Landvoogd van Indiën. 248. Goeden stand der onzen hier. 248. *Le Maire* en *Schouten* hier. 248. De Heer *Reaal* 's vertrek van hier, en vervangen door de Heer *Coen* als vierde opper-Landvoogd van Indiën. 249. De Heer *Houtman* vierde Landvoogd der Moluccos. 249. *Modafar* let netter op zyne zaaken, en *Hidajat* vertrekt na Amboina, zyn vuilen handel daar met ons, en zyn dood. 250. Wrevel der Ternataanen in Amboina gestraft. 250. *Leliato* vyfde Stadhouder des Konings daar. 250. De Heer *Le Febre* vyfde Landvoogd hier, onder welke hier de Nassausche vloot komt. 250. *Leliato* 's wrevelmoedigheit, en *Modafar* 's geveinsden handel met ons. 250, 251. De Heer *Van Zeist* zesde Landvoogd, en Commissaris hier. 251. Slingzen handel der Ternataanen en Makjanders; en de onze verklaaren den oorlog aan de Ternataanen en Kastiliaanen. 252. Dienaars, en lasten der E. Compagnie hier, op Batsjan, en Makjan. 252, 254. *Modafar* 's dood. Zyn zoonen. 256. Oordeel van de Heer *Zeist* over de vrede en oorlog met de Molukze Vorsten. 254. *Hhamza* achtentwintigste Koning hier in Ternate. 255. Buiten ons weten, en onwettig gekroond. 257. De Ternataanen trachten *Sabid* te verlossen. 256. Toeleg der Kastiliaanen op Tayouan. 257. *Hhamza* wapend zich met ons tegen de Kastiliaanen; dog handeld geveinsd. 257, 259. *Leliato* 's verkeerd gedrag, en de Heer *Lucaszoon* antwoord 'er op. 259. Prins *Aali* gaat na Amboina als Hoofd van een vloot, en zyne verrichtingen daar. 259-262. De Heer *Zeist* overleden, de Heer *Lodestein* zevende Landvoogd hier. 261. Slegte bedryven van *Aali*, en *Leliato*; afgezet, en *Loehoe* werd Stadhouder in Amboina. 262. *Hhamza* 's verbond met ons. 262. *Aali* gequeld van de Stadhouders, en 's Konings misnoegen over hem. 263, 264. *Loehoe* 's gedrag in 't eerst goed; dog *Aali* begon te stinken, en de lingze handel der twee Stadhouders. 269. Ons verbond met *Aali* goedgekeurd, als ook dat van *Hhamza* met ons. 264.

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. *Aali* 's vertrek uit Amboina na de Xoela's, en Boeton, zyne verrichting daar by de Heer *Caan.* 266. Zynen eisch aan den Koning van Macassar gedaan, die hem doet vergeven. 266. *Hhamza* 's Gezant na Amboina, en zyne valsche streeken ontdekt. 266. De Heer *van den Heuvel* hier Commissaris, en de Heer *Ottens* achtste Landvoogd hier. 266. *Hhamza* 's Gezant in Amboina, *Loehoe*, en *Leliato* vervangen door *Fakiri.* 267. Zyn Gezant 's bedriegelyk voorgeven, en zamenrotten met *Kakiali.* 267. De Macassaaren verovering op Celebes Noord-kust. 267. Slegten staat der onzen, *Hagenaar* hier, en *Hhamza* 's stoutheit in 't maken van een vesting by de onze 267. De Heer *van Broekom* hier negende Landvoogd. 268. De Heer *van Diemen* komt in Amboina, veroverd Luciela, verzoend Leytimor 's Orangkaja 's met ons, en vind *Sibori* hier met last om *Leliato* te lichten. 268. *Hhamza* verzoekt, dat de Heer *van Diemen* in Ternate wilde komen. *Leliato* 's ongehoorzaamheit, en de Heer *van Diemen* verzoekt dat *Hhamza* in Amboina wilde komen. 269. *Sibori* 's goede raad veracht. 269. *Van Diemen* na Batavia, keerd weder nevens *Hhamza* in Amboina, die *Leliato* aan ons overgeeft, dog *Loehoe* lôs laat. 269. *Van Diemen* 's bedryven hier, en zyne verhandeling met *Hhamza* op Hila. 270. Vernieuwd de verbonden. 270, 276. *Van Diemen* vertrekt met *Leliato* na Batavia, en *Hhamza* 's verdere voorvallen en bedryven in Amboina. 276. De Heer *van Broekom* overleden, en de Heer *Caan* tiende Landvoogd hier. 277. *Gaspar van den Bogaarde* Voorzitter voor een tyd, en de Heer *Seroyen* elfde Landvoogd hier. 277. Kimelaha *Loehoe* verzoend zich met ons; dog werd van *Hhamza* voor een Schelm verklaard, *Madjira* na Ternate ontboden, en zyne verdere gevallen als toekomend Stadhouder. 178. *Loehoe* 's straffe, en die van zyn Geslacht; dog is van ons niet wel behandeld. 378, 279. *Madjira* Stadhouder, dog 's Konings landen onder ons gesteld. 279. Andere door *Hhamza* ter dood veroordeeld. 279. Komst van zyn Gezanten in Amboina om een boete in te zamelen, en zyn eisch op Hitoe. 269, 279. Verrichting zyner Gezanten in Amboina. 279, 280. Zyn schatting hier met Sagoe voldaan. En de ontbodene Ternataanen gestyfd, om niet te vertrekken. 280. *Madjira* 's en *Hhamza* 's vuile aanslagen breken uit. 280. *Kaitsjili Sibori* herwint Gorontalo, en *Hhamza* geeft de Heer *de Vlaming* magt om zyne Tollen te ontfangen. 281. 's Konings misnoegen op *Madjira*, en zyn dood. 281. *Mandarsjah* negenentwintigste Koning hier. 281. De Heer *Seroyen* gelicht, en vervangen door de Heer *van den Bogaarde*, hier twaalfde Landvoogd. 281. Nieuwe moeite met de Ternataanen in Amboina, die eindelyk met *Madjira* na Ternate gaan, daar hy den Koning veel wys maakt tot ons nadeel; gevolgen van dien. 282, 283, 284. Den Koning belast *Hhamza* 's schulden te betalen, ook alle de Ternataanen uit Amboina na Ternate te zenden, en geeft ons de Christenen en Heidenen daar over. 284. Waar over de Grooten hem afvallen, en verwerpen, *Manilha* verkiezen, en hem zelfs doen de vlugt by ons nemen, waar van na Amboina kennis gegeven, en wat daar op door de Heer *Cos* verricht werd. 285, 286.

Ternate. *Madjira* 's slingzen handel hier omtrent 286 De Heer de *Vlaming* met een vloot hier, en zyne verrichtingen op Boeton en hier. 286, 287. *Manilha* raakt af, en *Calamatta* verzoend zich, dog *Saidi* wil dit niet doen. 288. Hoe de Heer *de Vlaming* hem begraven en versterkt vind, en *Madjira* 's afval hier, mitsgaders de Heer *de Vlamings* 's verder bedryf hier omtrent. 288. *Jan Pais* aan 't verraad schuldig. 288. Waar over de Heer *de Vlaming* zich verwonderd. 289, 290. Moorden aan de onze op Ceram bedreven. 290. *Vlaming* 's voorzigtigheit hier omtrent. 290. Nieuwe Stadhouder in Amboina. 290. *Vlaming* vind goed alle de Nagelen uit te roejen, ontbied den Koning na Amboina, vertrekken zamen na Batavia, alwaar die Vorst een verbond met ons maakt over de Nagel-uitroejing, en afschaffing der Stadhouders, en vertrokken toen weêr na Amboina. 291, 292, 294. Hun komst op Boeton, Boero, daar smadelyk bejegend zynde, *Vlaming* alles verderft, en hoord dat *Saidi* in Amboina was, en 't verdere van *Madjira* 's schelmstukken. 295, 296. *Vlaming* 's verdere verrichtingen op Cajeli, Locki, &c., zend *Mandarsjah* na Ternate, en kreeg bericht van de Sergeants vrouw van Amblauw. 296. *Vlaming* veroverd Locki, wat daar verder voorviel, en *Madjira* vlugt na Macassar, zyne verrichting, en verder die van *Saidi* en *Calamatta.* 298, 299. *Calamatta* Koning der Muiters, waar op *de Vlaming* na de Xoela's gaat, en zyne verrichting aldaar. 300, 301. *Terbile* daar gevangen, en onthalst. 300, 301. Macassar wapend zich tegen ons. 301. *Calamatta* verzoend zich met eenige andere weêr met ons. 303. 't Eiland Meau veroverd, en van zyne Nagelen gezuiverd. 304. De Macassaarsche vloot in Amboina. 304. De dood van twee Hoofd-muiters. 304. De Heer *Hustaart* dertiende Landvoogd hier. 304. En *Vlaming* 's bevinding in de Xoela 's. 304, 305. *Vlaming* besluit den oorlog tegen Tidore, zoen-schrift ten voordeele der Gilolosche Muiters, en reden van dien oorlog. 306. *Mandarsjah* 's Huwelyk met een Princes van Tidore afgekeurd. 306. *Vlaming* na Amboina, roeid al de Nagelen op Batsjan en Motir uit, en gaat na Batavia, belastende op Tidore te rooven. 307. Zyn verrichting op Boeton, Macassar, en Batavia, en zyn te rug-reize. 308, 309. *Cos* na de Papoesche eilanden. 309. Dapperheit van twee mannen in een Tinggang. 309. *Vlaming* weêr in Amboina, zend *Roos* na de Xoela's; en listige handeling van den Spaanschen Landvoogd in Ternate. 310. *Vlaming* maakt vrede met Tidore, en met de Kastiliaanen. 311. *Saidi* weêr in Amboina, als ook *Mandarsjah.* 311. *Madjira* 's zuster doodgeslagen voor 't veroverde Laala. 311. Koning *Aali* 's trouwe daad op Boeton, by den welken *Vlaming* en *Mandarsjah* komen, en hunne verrichting. 312. *Vlaming* na Macassar; de dood van den Prins *Patingaloan*, en tocht na Batavia. 312. *Roos* na Bima. 312, 313. *Vlaming* 's te rug-komst, en zyne verrichting op Macassar, Boeton, en ontmoet *Roos*, en wat hy hem belast. 313, 314. Tiboro veroverd. 313.

Ter-

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. *Vlaming* na Tamboeko, en wat daar voorviel, als ook op Xoela. 314. *Mandarsjah* na Amboina ontboden, zyn gevaar by Boero door *Calamatta* 's nieuwen afval, en zyn komſt aan 't Kaſteel, verworpen zynde van de zyne. 315, 316. *Vlaming* bied *Calamatta* vrede aan; dog zyn ſtouten eiſch. 317. *Mandarsjah* zyn Kroon aan ons verplicht. 316. *Saidi* Koning der Cerammers gemaakt. 317. *Soegale* doet veel quaad; dog werd gevangen, en gekriſt 317, 318. *Vlaming* gaat met den Koning na Ternate, zyne verrichtingen hier. 317, 318. Groot voordeel door *de Vlaming* aan de E. Maatſchappy gedaan. 318. *Vlaming* weêr na Amboina, en krygt *Saidi*, den Hoofdmuiter, gevangen, dien hy dood. 319, 320. Tegenſpoed der Macaſſaaren in Amboina. 320. De Kelangers brengen *Dagga*'s hoofd by ons. 320. *Calamatta* nog op Boero, 320, 322. En zyn verdere bedryven. 323, 324, 325. *Vlaming* na Boeton, en Macaſſar, en zyne bevinding daar. 320, 321. Zend *Roos* na Solor, en *Keller* na de Xoela 's, laat *Van Outhoorn* op Teljabo, en keerd weêr na Boero. 322. Slechte vrede van de Heer *van der Beek* met Macaſſar. 322. Den Koning van Gilolo gedood. 323. De Heer *Simon Cos* veertiende Landvoogd hier. 323. *Haſi* met ons verzoend, en zyn broeder, &c. 324. *Tico* gevangen, en na Batavia. 324. *Mandarsjah* op Macaſſar. 324. De Heer *Van Voorſt* vyftiende Landvoogd hier. 324. De Kaſtiliaanen vertrekken uit de Moluccos, &c. 325. Tahoela aan *Saifoddien* geſchonken. 325. *Saifoddien* en *Mandarsjah* vyanden. 326. Macaſſar 's Koning, door ons overwonnen, moet veel landen aan den Koning van Ternate weêr geven. 326. *Mandarsjah* trouw aan ons in den Macaſſaarſchen oorlog. 326. De Heer *Speelman* in de Moluccos. 326. De Heer *de Jong* zeſtiende Landvoogd hier, en vrede tuſſchen Ternate en Tidore. 326. De Heer *Verſpreet* zeventiende Landvoogd hier. 326. *Marſier*, Gezaghebber, en de Heer *Francx* achtiende Landvoogd hier. 326. Bericht omtrent *Mandarsjah* uit twee brieven, een van hem, en een van de Heer *Maatzuiker*, met veel byzonderheden. 327-329. Van Boeton. 330. Brand van den berg Gammaconorre op Gilolo. 331. *Mandarsjah* 's verzoek omtrent die van Hoewamohel afgeſlagen. 332. De Heer *Francx* dood; en de Heer *Corput* negentiende Moluks Landvoogd. 332. *Mandarsjah* 's dood, en kinderen. 333. *Kaitsjili Sibori*, of Prins *Amſterdam*, dertigſte Koning van Ternate, en beſchreven. 333, 334. De Heer *Corput* 's dood; de Heer *de Ghein* Gezaghebber. 333. De Heer *Hellemans* Commiſſaris, en de Heer *Harthouwer* twintigſte Landvoogd hier. 333. dog overleden. De Heer *de Ghein* weêr Gezaghebber. 333. De Heer *Hurat* Commiſſaris hier. 333. De Heer *Padbrugge* eenentwintigſte Landvoogd hier. 334. Zyne vriendſchap in 't eerſt met Koning *Amſterdam*, en verdere gevallen met dien Vorſt, en des zelfs wreedheit tegen zyne vrouwen. 335, 336. 's Konings beſluit om al de Hollanders te vermoorden. 336. Zend *Pati Lima* ten dien einde na Amboina, waar in *Haſſan Soeleiman* medepligtig; dog waar op *Pati Lima* gevangen genomen, en geſtraft is. 337, 338.

Ternate. De Koning recht een maaltyd in Ternate aan, met voornemen om de voornaamſte Hollanders te vermoorden, dat door de Heer *Padbrugge* verydeld werd. 338. Waar op dien Vorſt de vlugt neemd met de Ternataanen, uitgenomen drie Grooten die by ons komen, en na Batavia gezonden werden. 341, 342. Wat de Princes *Gamma Lamma* doet, en des Landvoogds verrichting hier op. 342. Den oorlog van Boero hier uit ontſtaan. 343. Brief des Konings aan die van Mangindanao. 344. Hy werd van zyn eigen volk verraden, door de Heer *Padbrugge* in 't leven behouden, en gevangen genomen door ons. 345. De Heer *Padbrugge* met een vloot na Manado, ziet een Steert-ſter, en zyne verrichting hier met die van Gorontalo, die hy overwint, 347, 348. en verdere gevolgen van dien voor hen, en Limbotto. Sware Slang door de onze gegeten. 348. Den Koning verlieſt zyn vry-recht, en werd met zyn Koningin na Batavia gezonden. 348. De Princeſſen *Gamma Lamma*, *Maulonda*, en den Prins *Amſterdam*, benevens den Koning en Koningin beſchreven. 348, 349. Den Koning en Koningin wel ontfangen op Batavia; dog nu maar Titulair Koning. 350. De Heer *Padbrugge* Commiſſaris der drie Ooſterſche Provintiën. 350. De Heer *Lobs* tweeentwintigſte Landvoogd der Moluccos. 351. De Koningin krygt een Prins, die na 't vieren van zyn geboorte ſterft. 351. Voorzorge der Koningin tegen des Konings moord-zucht omtrent zyne vrouwen. 352. Zyn ſlegten yver voor zyn Godsdienſt. 352. Den Koning en Grooten met een jaarlykze ſomme begunſtigd, en twaalf Ryks raaden verkoren, op nieuwe voorwaarden des Ryks nu. 353. Den Koning woond de Heer *Speelman* 's begravenis by. 353. Laſt harer Edelheden omtrent 's Konings moejelykheden met *Saifoddien*; en den Koning op nieuws begunſtigd. 353. De Heer *Thim* drieentwintigſte Landvoogd hier. 354. Zyn aangieren op Japare, Batsjan, komſt hier, en zyne regeering, en 't misnoegen van zyn Tweede, en al het voorgevallene daar omtrent. 355-358. De Heer *Thim* 's grove misſlagen in 't aanhouden der ſchepen in Ternate. 337, 338. De Heer *de Haas* Commiſſaris der drie Ooſterſche Provintiën, en zyne verrichting hier. 358, 359. De Heer *Cops* vierentwintigſte Landvoogd hier. 358. De Heer *Thim*, en twee Predikanten buiten dienſt na 't vaderland gezonden; dog hy, voor Schipper weêr uitkomende, verlieſt ſchip, en leven. 359. Hoe 't met *Du Moulin*, en *Hoogeboom*, ging 359. Koning *Amſterdam* 's dood, en 't Ryk eenige tyd door de Grooten beſtierd. 359. *Baſting* Landvoogd, dog overleden al bevorens. 359. De Heer *Buis* Gezaghebber. 359. De Heer *van der Duin* vyfentwintigſte Landvoogd. 359. *Tolucco* eenendertigſte Koning hier, beſchreven, nevens zyn Koningin, en kinderen. 360-362. De Princes ten Huwelyk verzogt van den Koning van Tidore, en van den Prins van Mangindanao. 362-364. 's Konings Paleis, wacht, bedienden, rykdom, zyn recht van leven en dood. 365. De Heer *Le Sage* zesentwintigſte Landvoogd, zyn dood, en de Heer *Rooſelaar*, eerſt Gezaghebber, en zevenentwintigſte Landvoogd hier. 365. Moejelykheden tuſſchen de Koning van Tidore en Ternate. 365.

B L A D - W Y Z E R.

Ternate. Dampier hier. 365, 366. De Heer *Claaszoon* zevenentwintigste Landvoogd, en zyn gevallen over 't Huwelyk der Princes met de Prins van Mangindanao, benevens de Heer *Claaszoon* 's vertrek, en dood. 366. De Heer *Van Peterfom* negenentwintigste Landvoogd. 366. Nieuwe moejelykheden tusschen *Tolucco* en *Hhamza Fabaroddien.* 366, 367. Wat den Koning en zyn Grooten nu trekken. 368. De Ternataansche Grooten dit jaar hun gift onthouden, en de Heer *Van Peterfom* 's dood. 368. De Heer *Bottendorp* dertigste Landvoogd hier. 368. De Heer *Heinsius* eenendertigste dito. 368. Lyst der Heidensche Koningen van Ternate. 368, 369. Moorsche Koningen van Ternate. 369. Portugeesche Landvoogden in Ternate. 370. Nederlandsche Landvoogden in Ternate. 372. Commissarissen. 372. Tweede Perzoons in de Moluccos. 373. Kapiteins in Ternate. 374. Fiscaals in dito. 375. Winkeliers in dito. 375. Soldy-Boekhouders in dito. 375. Luitenants in dito. 375. Geheimschryvers in dito. 376. Opperhoofden van Manado. 376. Opper-wondheelers in Ternate. 376. Geheimschryvers van Justitie in dito. 376. Lasten dezer Landvoogdy in 't jaar 1708. en in 't jaar 1709. 377. Van den Godsdienst der Heidenen hier. 377. Der Mohhammedaanen. 378. Door *Zeinulabedien* voortgezet 't Moorsche. ibid. Voornaam deel van dit hun Geloof. 379. Moorsche vrouwen in den Tempel. ibid. Hare getuigenis in 't gerigt niet geldende. ibid. Waar nog Mooren in de Moluccos. ibid. Christelyke Godsdienst, Roomsche. ibid. Momoja 's Koning op de kust van Moro eerste Christen. 380. *Simon Vaz*, en *François Alvares* mede na de kust van Moro. 380. Hun wedervaren hier in 't jaar 1535. onder *Catabruno.* ibid. Verscheide Priesters door *Galvaan* na Moro gezonden. Verscheide Grooten in Ternate bekeerd. 381. Dog dit vervalt weêr onder *de Castro.* 381. *Xavier*'s verrichting hier, en elders ibid. 382. En van andere Priesters hier. 382. Vervolging der Christenen in de Moluccos. 380, 382, 383. Batsjan 's Koning, en veel van zyn onderdaanen Christen. 382. *Alfonso de Castro* vermoord. ibid. Papoa 's bekeerd. 383. *Hair* een groot vervolger der Christenen. 383. *Didacus Magellanes* bekeerd de Koning van Sjauw, en een Vorst op Manado. 383. Den Jesuit *Mascarenha* 's verrichting op Sjauw, Sangir en Celèbes. ibid. 't Slecht gedrag der Portugeezen. 384. benadeeld de Godsdienst zeer. De Hervormde Godsdienst. 386. Krankbezoekers hier toen eerst gebruikt. ibid. *D. Candidius* hier in 't jaar 1626; dog werd opgezonden. ibid. En beschuldigd door *Le Febre.* 387. Zyn verdediging, en gebleken onschuld. ibid. Den Landvoogd *Le Febre*, schoon ten vollen schuldig, blyft ongestraft. 388. *D. Schotte* in 't jaar 1628. hier. 388. De Proponent *D. Bonnus* hier in 't jaar 1627. ibid. Slechte stand der Schoolen en Kerk. ibid. Staat van de Godsdienst op Batsjan. 389 *D. Bonnus* na Batavia in 't jaar 1629. ontboden. ibid. Eerste melding van *D. Schotte* in de Bataviasche Kerk-papieren van 't jaar 1631. ibid. Die in 't jaar 1633. op Batavia komt. ibid. *D. Aartszoon* hier in 't jaar 1634. ibid. Verscheide Krank-bezoekers hier gebruikt. ibid.

Ternate. D. Aartzoon in 't jaar 1638. na Batavia. 390. De Kerk en Schoolen in slegten staat. ibid. *D. Bakus* in 't jaar 1640. hier. ibid. *D. Sonneveld* in Ternate in 't jaar 1641. ibid. *D. Bakus* in 't jaar 1643. weêr hier, en eenige Krank-bezoekers. ibid. Zyn komst in 't jaar 1644. op Batavia. ibid. *D. Warmelo* in 't jaar 1646. hier. 391. Die in 't jaar 1655. na Banda vertrok. ibid. *D. Fredericus Abbema* in 't jaar 1656. hier, en dood in 't jaar 1659. ibid. *D. Josias Spiljardus* hier in 't jaar 1659. ibid. *D. Johannes Burum,* in 't jaar 1661. ibid. *D. Petrus Sibelius* in 't jaar 1662 ibid. *D. Godefridus van Akendam* in 't jaar 1663. ibid. *D. Simon de Buck* in 't jaar 1666. ibid. *D. Johannes Sweerdius* in 't jaar 1667. ibid. *D. Albertus Struis* in 't jaar 1669. ibid. Zyn dienst gestremd in 't jaar 1670. ibid. *D. Jacobus Montanus* in 't jaar 1670. hier. 392. *D. Struis* behandeling op Batavia. ibid. *D. Daniel Brouwerius* in 't jaar 1671. hier, en in 't jaar 1673. dood ibid. *D. Franciscus Dionysius* in 't jaar 1674. ibid. *D. Isaac Huisman* in 't jaar 1675. ibid. *D. Montanus* in 't jaar 1675. ibid. Zyn Kerk-bericht van 't jaar 1676. ibid. Slechte staat op Oebi. ibid. Hoe 't stond op Batsjan. ibid. Makjan 393. Maleyo. Verplaatzing van eenige Meesters. 393. Ouderlingen en Diakenen verkoren. 394. Staat van Tidore. ibid. Manado. ibid. en 395. Over wat landen de Koning van Cajeli heerscht. 395. Neiging der Gorontalers en Limbotters om onder de Compagnie te staan, en Christen te werden. 395. Grensen en uitstrekking van Manado. 396. Verder bericht van hun Koningen, en eenige andere volkeren daar omtrent. 396. 't Meir van Tondano. 396. Gorontalo. ibid. De Badjoe's, zekere volkeren. ibid. Tagulanda 's Kerk-staat. 397. Afkeuring van hunne Huwelyken met die van Sjauw. 398. Order hier op 't Kerkelyke. ibid. Van 't eiland Sjauw, en de Jesuiten daar. ibid. Van 't gedrag der Jesuiten op Talaut. ibid. De staat op Sangir. ibid. Voortplanting van den Godsdienst op Sarangani. 399. Dood van Kapitein *Ruttens*, en groote ongezondheit op Maleyo, en Sangir. 400. Verzoek der Spanjaarden over de Nagel-handel. 400. Aardbeving op Taroena. ibid. *D. Peregrinus* Kerkelyk bericht van 't jaar 1676. 401. Zyn komst in Ternate, en slegte bevinding dezer Kerk. ibid. Zyne verrichtingen. 402. Komst van de Heer *Hurdt* en *D. Durant.* 402. Kerkorder hier ingevoerd. 402. *D. Peregrinus* vertrek na Manado. 402. En verrichting zoo daar. 402. Als op Sangir. ibid. 403. Verneemd na Tagulanda 's Kerk-staat, zyn komst daar, en zyne verrichtingen. 403. Reden van slegte bevinding. 404. Vyandschap van die van Sjauw tegen die van Tagulanda. 404. Te rug-komst op Manado. 405. Verzoek der Tagulanders om bezetteng. ibid. Zyn Eerw. getuigenis van hen, en van Nagelboomen hier. ibik. *Binangkal* beloofd Christen te werden. *D. Cabeing* op Manado in 't jaar 1677. ibid. 407. *D. Peregrinus* vertrek. 406. Zyn komst op Ternate, verkiest Ouderlingen en Diakenen. ibid. Verdere verrichtingen hier, en op Batsjan. ibid. *D. Durant* overleden. 407. *D. Burenus* hier. ibid. *D. de Large.* ibid. *D. Peregrinus* weêr in Amboina. ibid. *D. Van der Sluis* in 't jaar 1678. hier. ibid.

Ter-

Ternate. D. de Leeuw in 't jaar 1680. hier, en *D. Cabeing* na Amboina. 407. *D. Stumphius.* ibid. *D. de Leeuw* predikt in 't jaar 1683. Sangirees. ibid. *D. Van der Sluis* in 't jaar 1684. na Amboina. ibid. *D. Hek* en *de Leeuw* te zamen hier. ibid. *D. de Leeuw* van de Heer *Padbrugge* niet zeer bemind. ibid. Des Schryvers aanmerking over beide die Heeren. 408. Lof van *D. de Leeuw.* ibid. En zyn agting by haar Edelheden. ibid.

Terra di Natal ontdekt door *Vasco Gama.* a 88.

Texel. (*Cornelis Jacobszoon*) b 389.

Tgan beschreven. a 158.

Tharsis. Nader nagevorscht, wat het is. a 36, 39. Waar het lag. a 40. Dit en Ofir is een en 't zelve. a 40. Gedachten der Geleerden hier over. a 41, 42.

De Heer *Toim*, drieentwintigste Landvoogd. b 354.

van Thye op Hitoe. b 337. Tweede in Ternate. b 354.

Thomas tocht na Indiën. a 74.

Thomaszoon (*Rutger*) Schipper. a 196.

Thomaszoon (*Jan*) Schipper. a 208.

Thule, uiterste paal der ouden in 't zeilen. a 27, 66.

Tiboro, een ryk op Pantsjano. b 81, 82. veroverd. 313. Beeton 's verkeerden eisch hier op, en roof. b 86. Djati-boomen hier. b 87.

Tico. (*Kimelaha*) b 323, 324.

Ticou, op Sumatra. a 180.

Tidoa, een dorp op Manado 's kust. b 78.

Tidore veroverd door *Sebastiaanszoon.* a 194. Eischt verscheide plaatzen van Ternate 's Vorst. b 23. Dit eiland beschreven. b 90, 101, 102. Wat plaatzen op Halamahera hier onder. b 95, 102. 's Konings beschryving. b 101. Landen onder hem, en vestingen hier. b 101, 102, 104, 105. Wat deze Koning voor de Nagelen trekt. b 102. Papoesche eilanden onder hem. b 102-104. Landen in Amboina onder hem. b 105, 111. Zyn verdere ydele eisschen. b 105, 111. Eenige naamen dezer Koningen. b 106. *Saifoddiens* wonderlyke aard. b 16, 106-109. Zyn verbond met ons. b 109. Zyn verdere zaaken, en dood. b 112. *Hhamza Faharoddien* zyn zoon, onwettig Koning. b 112-114. *Naja Taroena* beschreven. b 112. Al te groote vriendschap der Landvoogden met die Vorsten nadeelig. 113. Geschillen van dezen Vorst met *Tolucco.* b 114. *Schaght* 's geschil met dezen Vorst. b 114. 's Konings dood. b 114. *Garçea* of *Hassanoddien* Koning. b 115, 116. Deze Koning voerd maar een Sonnescherm van Staat. b 133. Roofd op Ternate. b 135. Wint Makjan van Ternate 's Koning. b 138. *Almansor* zoekt de Portugeezen te ontbieden, dat mislukt, en maakt vrede met Ternate. b 146. Ontfangt *Magellanes* volk in 't jaar 1521. b 150. Maakt 'er een verbond mede, en zy laden Speceryen, laten 'er volk, en vertrekken met twee schepen. b 150. De Spaanschen in 't jaar 1522. gedwongen zich aan de Portugeezen hier over te geven. b 153. Bied *Brit* hier een vesting aan, dog geweigerd. b 154. Dat de Koning zoekt te wreeken op de Portugeezen. b 154. De Koningin van Ternate spant met dezen Koning aan tegen *Brit.* b 156. *Tavare* na Tidore. b 156, 157. Oorlogt met de Portugeezen, b 159, 160. als ook met Ternate en *Tarruwese. Tidore.* Marieco door *Tarruwese* veroverd; en ook andere plaatzen. b 160, 161. Dezen Koning verzoekt vrede; dog afgeslagen. b 161. *Garsias* maakt 'er vrede mede. b 164. Vergeeft dezen Koning. b 164. *Tarruwese* trouwd 's Konings dochter. b 164. Dit trouwloos aangetast door *Garsias*, en verbrand. 164. Haat hier over tegen de Portugeezen. 164. Een van vyf Spaansche schepen komt onder *Karkese* hier. 165. Zyn dood. 168. *Ferdinand la Tour* in zyn plaats. 168 Die de vrede met de Portugeezen breekt. 168, 174. *Saavedra* hier; een aanslag op Motir, en hunnen voorslag van vrede afgeslagen. 175. Tidore herbouwd, *Almansor* vervangen, en de sterkte opgebouwd. 176. Tast een Ternataansche plaats aan, dog werd weder zelfs verbrand. 177. Vrede daar op, en de stad Tidore herbouwd. 177. Hun misnoegen tegen de Portugeezen. 185. Spanjaarden weêr hier; dog raken in handen der Portugeezen. 185. De Tidoreezen slaan de Portugeezen uit zee. 192. Werden door *Galvaan*, na vergeefs aanbod van vrede, aangetast. 195. *Galvaan* veroverd de stad, en maakt vrede met Tidore. 196, 197. De Tidoreezen laten de Portugeezen ook een vesting op Tidore bouwen. 202. Zy en de Kastiliaanen krygen geschil met Koning *Sahid* in Ternate. 208. *Cornelis Sebastiaanszoon* voor Tidore, neemd twee Kraaken, en de vesting in. 213. Tidore door de Spanjaarden herwonnen. 215. *Matelief* voor Tidore, en dit beschreven. 218. Wil dit verbranden, dog kon 'er niet by komen. 219. Zyn raad om Tidore, &c. aan te tasten. 228. Daar *Van Caarden*, om redenen, van afziet. 229. *Hoen* tast Tidore aan. 234. *Clementszoon* door de Tidoreezen gedood op Motir, daar hy Hoofd was. 237. De Heer *Both* 's brief aan dezen Koning. 240. Brief dezes Konidgs aan zynen Neve *Modafar.* 242. Onze vesting Marieco hier onder *Van Anssing* welgesteld. 248. De Tidoreezen verdacht van nevens de Spanjaarden de hand in den opstand tegen *Mandarsjah* gehad te hebben. 286. *Vlaming* besluit Tidore te beoorlogen; 305. met de reden van dien. Afkeuring van *Mandarsjah* 's Huwelyk met een Princes van Tidore. 306. Hy belast op Tidore te rooven. 307. Den Koning van Tidore in schyn door den Spaanschen Landvoogd gevangen gezet, om ons te misleiden. 310, 311. *Vlaming* maakt vrede met Tidore. 311. Vestingen hier. 325. De Kastiliaanen vertrekken van hier. 325. Tahoela aan *Saifoddien* geschonken. 325. Vrede tusschen Ternate en Tidore. 326. Moejelykheden tusschen deze Koningen *Tolucco*, en *Hhamza Faharoddien.* 365, 366. Met de gevolgen van dien. 367. Kerk staat hier. 394.

Tigoero beschreven. a 158.

Tihoelale door *Hidajat* tegen ons opgezet. b 249.

Tinnekens (*François*) onder-Hopman, zyn dapper bedryf. b 309.

Toalcle, een Hopman. b 320.

Toboli, op de kust van Manado, door die van Mandar ten overgang gebruikt. b 75, 76.

Tobona, 't oudste dorp op Ternate. b 10, 134.

Toebau door ons bezogt. a 173, 182.

Toccoboedi, op Manado 's kust. b 75.

Toelor (*Kaitsjili*) Koning *Hhamza* 's vader. b 255.

Toewacaro, een eiland. a 203.
de *Togias*, of Schildpads-eilanden by Manado 's kuſt. b 77. Dorpen, b 77. Weg herwaards ter zee. b 78.
Toggo-Songi, eilanden. a 203.
Tol (*Adriaan*) Hoofdman. a 208.
Tolabagi, op Manado 's kuſt. b 73.
Tololi, op dito. b 75, 76.
Tolucco, een veſting hier. b 12.
Tolucco, eenendertigſte Koning van Ternate. b 360, 369. Zyn geſchillen met *Hhamza Faharoddien*. b 114.
Tometano, op Manado 's kuſt. b 80.
Tomini. Overgang van hier na Dondo, &c. b 73, 80. Des zelfs bogt, en dorpen. b 77.
Tommagola. Een Adelyk huis hier. b 141, 142. En verder bericht hier over. b 142-144.
Tommaitoe. Een Adelyk huis hier. b 141, 142 *Kilsewa* de oudſte hier van bekend. b 142.
To-conde, op Manado 's kuſt. b 81.
Ton. Tondano op Celèbes. b 64. 't Meir van Tondano. b 396.
Tontoli, en hun groot vermogen. b 72, 73. Laſt hen opgelegt. b 73.
To-Olo, op Manado 's kuſt. b 81.
Trangabar, der Deenen Hoofdplaats op Choromandel. a 144.
Triumpara, Koning van Coetsjien, 's gevallen. a 94.
Tsjili (*Ntai*) Koningin van Ternate. b 381.
Tsjitsjo, derde Hoofd, en eerſte Koning van Ternate. b 135.
Turkſche vloot geſlagen. a 105.
Tweede Perzoon 's hier. b 373.
Tyaneus (*Apollonius*) reize na Indiën. a 75.
Tyriers, eerſte omzeilers van Africa. a 25. Hun Schippers mannen van aanzien. a 21. Hun volkplantingen. a 23-25.
Tyrus ouder dan Carthago, en beroemder in handel en zeevaart, dan de Sidoniers. a 20, 21, 24. Een Oud en Nieuw Tyrus, dog geen van beiden *Homerus* bekend. a 21. Oud Tyrus door *Sidon* gebouwd. a 21. Haar hoogmoed. a 21. Bouwd Carthago, Gades of Cadix, &c. a 23.

V.

V*alentyn van der Wald* (*Andries*) zoeker van 't O. en W., en van 't Perpetuum Mobile. a 119.
Valentyn (*Cornelia*) ſchryfſter van de Maleitze Brief des Konings van Batsjan met een Arabiſche letter. b 121.
D. Valentyn herwaards geordonneerd. b 426.
Vaz (*Simon*) Prieſter op Moro 's kuſt. b 380.
Veeger (*Jacob*) onthoofd. a 208.
de *Vega* (*Chriſtoffel*) Prieſter. b 382.
Venetiaanen. Der zelver tochten na Indiën. a 78. En zy lang meeſters van dien handel, a 80.
Verbeiden 's dood. b 321.
Verplanken (*Adriaan*) Commies, overleden. a 209.
Verre (de Maatſchappy van) zend de vier eerſte ſchepen van ons na Indiën. a 172.
Verſchoor Schout by nacht. a 208. Werd Zeevoogd, en zyne verrichtingen in de Zuidzee. 209.
Verſpreet. (*Andries*) a 210. dood ibid.
Verhoeven na Banda. a 198. b 230. Zyn dood. a 198. b 231.
de Heer *Verſpreet* zeventiende Moluks Landvoogd. b 326, 372.
Vette (*Vincent*) brengt zekere aanſlag van *Calamatta* met Engeland tegen ons uit. b 325.
Vervoeging der Roomſche Chriſtenen op Moro. b 380.
Vianen (*Gysbert van*) op Makjan. b 248.
Viera 's ſchepen genomen. b 302.
Vinaigre (*Ferdinana*) verſlaat onder *Galvaan* een Roover. b 200.
Vinagre (*Ferdinand*) Prieſter. b 380.
Vlaming van *Hhamza* over zyn Tollen geſteld, enz. b 281. 283. Na Ternate gezonden. b 286-288. Komt hier. b 288. Zyn voorzichtigheit op 't ontfangen der tyding van *Madjira* 's verraad. b 290. Komſt in Amboina. b 290. Vind goed over al de Nagelen uit te roejen. b 291. En zyn verdere handelingen daar over. b 291, 292. Zyn verdere bedryven en voorvallen. b 294-296, 299, 305. 306-323. Veroverd Locki. b 297. Doet *Terbile* &c. onthalzen. b 300, 301. Ontfangt een brief van *Calamatta*. b 303. Krygt den Muiter *Saidi* gevangen. b 3.9, 320.
de Vitre (*Le Conneſtable*) aan de Caap by *Spilbergen*. a 183.
Vlooten. zie Ooſt-Indiën, en de tochten daar op.
Vlooten (Ooſt-Indiſche Retour-) met haren inkoop in 't kort. a 211. Met de naamen der ſchepen, Zeevoogden, en inkoop in 't breede. 214.
De *Vloot* van 't jaar 1613. a 216. De Heer *Both* 1615. ibid. Van 1616. tot 1619 in kluis. ibid. Van de Heer *Reaal* 1620. ibid. 1621, 1622. a 218. De Heer *Coen* 1623. ibid. 1624, 1625. ibid. *Schapenham* 1626. ibid. *Verſchoor* 1627. a 220. De Heer *Carpentier* 1628, 1629. ibid. De Heer *van den Broek* 1630. ibid. De Heer *van Diemen* 1631. ibid. De Heer *van der Lee* 1632. a 222. De Heer *Specx* 1633. ibid. De Heer *Lucaszoon* 1634 ibid. De Heer *Valk*. 1635. ibid. De Heer *Brouwer*. 1636. ibid. De Heer *Putmans*. 1637. a 224. De Heer *Gyſels*. 1638. ibid. De Heer *Deutecom* 1639. ibid. *Koekebakker*. 1640. ibid. De Heer *Barent Pieterszoon* 1641. a 226. De Heer *Caron* 1642. ibid. De Heer *Hartſink* 1643. ibid. De Heer *Caan* 1644. ibid. De Heer *Crook* 1645. a 228. De Heer *La Mair* 1646. ibid. De Heer *van Vliet*. 1647. ibid. De Heer *Geleynsz*. 1648. ibid. *Simon Pietersz*. 1649. a 230. De Heer *Muikens* 1650. ibid. De Heer *van der Lyn* 1651. ibid. De Heer *van Tevlingen* 1652. ibid. De Heer *Demmer* 1653. a 232. De Heer *Kemp* 1653. ibid. De Heer *Lareſſe* 1654. ibid. De Heer *van Goens* 1655. ibid. De Heer *van den Bogaarde* 1656. ibid. De Heer *Crab* 1657. a 234. De Heer *Cunæus* 1658. ibid. De Heer *Cuedyk* 1659. ibid. De Heer *Sterthemius* 1660. ibid. De Heer *Friſius* 1661. a 236. De Heer de *Vlaming van Outshoorn* 1662. ibid. De Heer *Klerk van Odeſſe* 1663. ibid. De Heer *Steur* 1664. ibid. *De Bitter* 1665. a 238. *Caeuw*. 1666. ibid. De Heer *van Dam* 1667. ibid. *Van der Laan* 1668. a 240. De Heer *Thyszen Pajart* 1669. ibid. De Heer *van den Brouke* 1670. a 242. De Heer *Godsken* 1671. ibid. De Heer *Overbeek* 1672. a 244. *Husbertsz*. 1673. ibid. *De Roy* 1674. ibid. *Valkenier* 1675. a 246. De Heer *Verburch* 176. ibid. *Strandwyk* 1677. ibid. De Heer *Ranſt*. 1678. a 248. De Heer *van der Waejen* 1679. ibid. De Heer *Abbema* 1680. ibid.

De *Vloot* van de Heer *van Goens* de Jonge van 't jaar 1681. a 250. De Heer *van Goens* de Oude 1682. ibid. *Van Outhoorn* 1683. ibid. *Tosch* 1684. a 252. De Heer *Lugtenburg* 1685. ibid. *Hartsink* 1686. ibid. *Braams* 1687. a 254. *Couper* 1688. ibid. De Heer *Padbrugge* 1689. ibid. *Parvè* 1690. a 256. *Speelman* 1691. ibid. *Kemp* 1692. ibid. *Van den Berg* 1693. a 258. *Pronk* 1694 ibid. *De Vos* 1695. ibid. *De Wit* 1696. a 260. *Pronk* 1697. ibid. De Heer *Bichon* 1698. a 262. De Heer *Heinsius* 1699. ibid. De Heer *Wouter Valkenier* 1700. a 264. *Keelman* 1701. ibid. *Voet* 1702. a 266. De Heer *Broech* 1703 ibid. De Heer *Winkeler* 1704. a 268. *Henriksz.* 1705. ibid *De Wit* 1706. a 270. *De Boer.* 1707. ibid. De Heer *Simons* 1708. a 272. De Heer *Van Goens* 1709. ibid. De Heer Generaal *Van Hoorn* 1710. a 274. De Heer *De Vos* 1711. ibid. De Heer *Van Hoorn* 1712. a 276. De Heer *Van Steeland* 1713. ibid. De Heer *Antoni Valkenier* 1714. a 978. *De Vlaming* 1715. a 280.
Vogel-nesjens op Manado. b 63, 65.
Uiterste, de ouden stelden veel uitersten der Wereld; als Gades. a 65. De Arabiers, Britten, de Indiaanen. a 65, 66. Thule, en de Garamanthen. a 66. Æthiopiën, Spanjen, Cerne. a 66.
Vogelaar (*Melchior*) Commies. a 184
Vogelaar. (*Justus*) a 208.
Volkplantingen der Feniciers, en eerst der Sidoniers. a 21. Der Tyriers van meer belang. a 23, 24, 25. Der Carthagenienzen. a 25.
Vollenhoven (*Robbert van*) Vaandrig. a 209.
Vollenhoven (*Otto van*) Vaandrig. a 209.
De Heer *van Voorst* vyftiende Landvoogd der Moluccos. zie Ternate. b 324.
Vos (*Hans*) Chirurgyn, mede na 't Noorden vertrokken. a 170.
de Vries (*Pieter Evertzen*) Kapitein. a 208
Vriesland. De Bewindhebberen van Vriesland tot Amsterdam van wegen deze Provintie zittende. a 307.
Utrecht. Bewindhebberen van Utrecht tot Amsterdam zittende. a 306.
N. Uiteman, Commies. a 174.
Uitendam (*Jacob Claaszoon*) onder-Zeevoogd van *Olivier van Noord.* a 177. Wegens ongehoorzaamheit in de Straat Magellanes aan land gezet. 178.

W.

W*Aal* (*Nicolaas de*) Hoofd op Taffasoho. b 254.
Wäela (*Thomas*) Goegoegoe van Taboecan. b 50.
Wagensveld Gezaghebber in Ternate. b 261.
Walcheren ('t schip) verloren in Ternate. b 230.
Wald (*Valentyn van der*) vind het Perpetuum Mobile, en zoekt 't O. en W. a 119
Walichs (*Jan*) Schipper. a 196.
Walbeek (*Joannes*) Wiskundige. a 208, 210.
Wapen. Een Roer 't wapen der Sidoniers. a 20.
Waarthuizen (*Nicolaas van*) Commies. a 208.
Waarschouwinge (trouwe) wegens *Madjira* 's verraad veragt. b 290.
Wassi, drie eilanden omtrent Manado. b 61.
D. Warmelo in Ternate in 't jaar 1646. b 391. in 't jaar 1655. na Banda. b 391. Op Batavia. b 391.
Waygeoe een der Papoesche eilanden. b 308.
Warwyk (*Wybrand van*) als onder-Zeevoogd na Indiën. a 174. Werd opper-Zeevoogd. a 175. Komt in Amboina. ibid. Zie verder Reizen, of de tocht van *Van Neck* daar na Indiën. Komt als Zeevoogd der vereenigde Compagnie uit. 184.
Weerd (*Zebalt de*) Hoofdman, onder *Mahu*, op 't Jacht de Blyde Boodschap. a 176. Werd op 't Geloove geplaatst. ibid. Komt in Goeree binnen. 177. Hy Commies komt te Atsjien. 184. Op Ceilon vermoord. 184, 191.
Weli (*Pieter van*) Coopman. a 268, dood 208.
Wernerus zoekt O. en W. a 116.
Wester (*Henrik*) Koopman. a 199.
Willemszoon (*Jan*) b 389.
Wierook, den ouden bekend. a 68, 69.
Wouter Willekens, Commies, by ons. a 175. Vaart onder de Fransche, die by *Spilbergen* aan de Caap quamen. 183.
Willemstad op Tacomi, door *Hoen* gebouwd. b 234.
Willemszoon (*Salomon*) Schipper. a 208. Verplaatst. ibid.
Winkeliers in Ternate. b 375.
Wiston zoekt na 't O. en W. a 121.
With (*Jan Cornelisze de*) Schipper. a 196.
Witte Cornelisze de Witte, onder-Zeevoogd. a 208.
Wietert vaart uit met *Verhoeven* als onder-Zeevoogd. a 196.
Wittert na Ternate. a 198. en b 230. Zyn Contract met de Ternataanen gemaakt. 231. Als ook een vesting op Motir, en zyn vertrek na Manilha. 233. Werd daar door de Spanjaards overvallen. 239.
Wondheelers (opper-) van Ternate. b 376.

X.

X*Avier* (*Francisco*) Koning van Sjauw. b 59.
Xaverius (*Franciscus*) komt in Ternate. b 203, 381, 382.
Xerxes tocht na Indiën. a 47.
Xoela 's, drie eilanden, en aard dezer inlanders. b 87, 88, 89. Teljabo, en des zelfs dorpen. b 87. *Outhoorn* hier. 322. Mangoli, en Besi. b 88. Door wie deze eilanden veroverd zyn. b 88. *Terbile*, Stadhouder hier. b 88. Valt af van *Mandarsjah.* 285, 299. Stonden wel eer onder Amboina, dog daar na onder Ternate. b 88. Over de vaart herwaard. b 88. Prins *Aali* hier. b 265. Zie over Xoela 's verder onder Ternate. *Terbile* onthalst. b 300, 301. Waitima, een dorp op een dezer eilanden. 322. *Calamatta* op Xoela Besi. b 323.

Y.

Y*Sbrandszen* (*Jan*) Schipper. a 208.

Z.

Z*Ainalabdien*, veertiende Koning van Ternate. b 141. Is een groot voortzetter der Moorsche leere. b 142, 143. Zyn tocht na Java. b 143. En 't verdere daar op voorgevallen. Ontmoet *Pati Toeban* daar, en maakt hem tiende lid van zyn Raad. b 143. Zyn dood. b 143.
Zainalabdien Koning van Batsjan. b 124.
Zanzibar, of Terra di Natal. a 88. 91. *Pieter Gnaja* 's verrichting hier. a 96.

B L A D - W Y Z E R.

Zee. Schrik der ouden voor de zelve. a 11, 13. Deze zeilden noit in volle zee. a 82.
Zeehoornkens, in de Papoesche eilanden. b 104.
Zeelands Bewindhebberen. a 308.
Zee-rooven by de oude geen schande. a 18.
Zee 's ziltigheit nagevorscht. a 125.
Zeevaart, waar op het verscheide volkeren toegelegt hebben. a 17.
Zeevoogden der Retour-vlooten. a 214.
Zegertsz. (*Pieter*) opper-Koopman. a 196.
Zegertsz. (*Cornelis*) a 201.
*Zeeuw.*ᶻ (*Barent*) b 289.
Zeilen. De ouden zeilden dicht by de wal, of anders maar op de Sterren, die zy kenden. a 13 82. Wie eerst buiten de paalen der ouden zeilden. a 82.
Zeilen. De Tyriers zeilden allereerst Africa rond. a 25. De Colommen van *Hercules* der ouden verste paal in 't zeilen, als ook Gades. a 26. En Thule. a 27. Wat landen de ouden al bezeild hebben. a 25, 28, 82. Zeilden zonder Compas, dat zy niet kenden. a 44.
De *Zeil-steen*, hoe verre den ouden bekend. a 44, 45.
Zeist (den Heer Commissaris) in de Moluccos. b 251. En zesde Landvoogd der Moluccos. zie Ternate. Zyn dood. 261.
Zoeboet, een der Ladrones eilanden. b 149. En veel Kastiliaanen hier vermoord.
Zyde, wonderlyk van *Plinius*, en andere, beschreven. a 70.

D R U K - F E I L E N.

In het Eerste Deels Tweede Deel, of de Beschryving der Moluccos, in den Blad-wyzer onderscheiden met de letter b.

Fol. 18. Colom. 1. staat *C. C.* lees *D. D.*
68. 2. staat *Poenot Saccan.* lees *Poenot, Saccan.*
72. 1. staat *Coessoeboewi.* lees *Coessoevoei.*
135. 2. staat *Siote.* lees *Siak.*
147. 1. staat *Gaivaan.* lees *Galvaan.*
226. In de korten Inhoud overgeslagen na de vyftiende regel, na welke dit moet volgen: *Door* Wittert *een verbond en vastigheit op* Motir *gemaakt.*
233. 1. is na de Punctum in de derde regel dit uitgelaten: Ook maakte hy met deze Ingezetenen een byzonder verbond.
248. 1. staat was de Heer *Reinst.* lees was de Heer *Reaal.*
151. 2. staat *Alciomis.* lees *Alcinous.*
184. staat, in de zelve plaat. lees in de plaat No. XLIII.
280. 2. staat *Pismol.* lees *Bismol.*
282. 2. staat *Oerin.* lees *Oerien.*
297. 2. } staat *Herman van Outshoorn.* lees *Herman van Outhoorn.*
317. 1. }
309. 1. staat Dat die vloot. lees Dat van die vloot.
309. 2. staat in deze Tinggang. lees in een Tinggang.
317. 1. staat *Dain Boletan.* lees *Dain Bolecan.*
—— 1. staat *Tamir Amsara.* lees *Tamin Amsara.*
321. 1. staat *Sambangko.* lees *Sombangko.*

B Y V O E G S E L.

Fol. 321. 1. Voeg by de Landvoogden der Moluccos nog na de Heer *Heinsius*, die den 21sten December in 't jaar 1722. overleden is,
Jacob Kloek. van 't jaar 1723.

374. Voeg by de Kapiteins na *Caspar Fogus*,
Jacob Willem van der Brugge. van 't jaar 1720. tot 't jaar 1723.
Herman Vlek. van 't jaar 1723.

375. Voeg by de Fiscaals na *Bichon*,
N. Boerius. van 't jaar 1723.

